ספר זכרון
לאזור
שוינציאן

געצייכנט דורך: ל. פופיסקי-ענת

ספר זכרון

לעשרים ושלוש קהילות שנחרבו

באזור שוינציאן

העורך: שמעון קאנץ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הוצא לאור ע"י ארגון יוצאי אזור שוינציאן בישראל
תל־אביב תשכ"ה 1965

יזכור בוך

נאך דרײַ-און-צוואנציק
חרוב געוואָרענע
יידישע קהילות
אין
סוועניאַנער געגנט

סוועניאן. נײַ־סוועניאן. אלט און נײַ־דוגעלישאק.
איגנאלינע. לינגמיאן. קאלטיניאן. דוקשט. פאדבראדז.
לינטופ. קימעלישאק. היידוצישאק. סטאיאצישאק.
מאליגאן. דזיקעווינעש. פאליוש. גאוויקען. ווידז. קאזיאן.
קאביליניק. ניעמענטשין. פאסטאוו. יאדי. מיארי.

בוד־קאמיטעט:

שמעון בושקאניץ	משה מיכלסאן
שכנא אחיאסף	אברהם קריל
סענדער קאוואַרסקי	אליעזר לעווין

רעדאַקטאָר: שמעון קאנץ

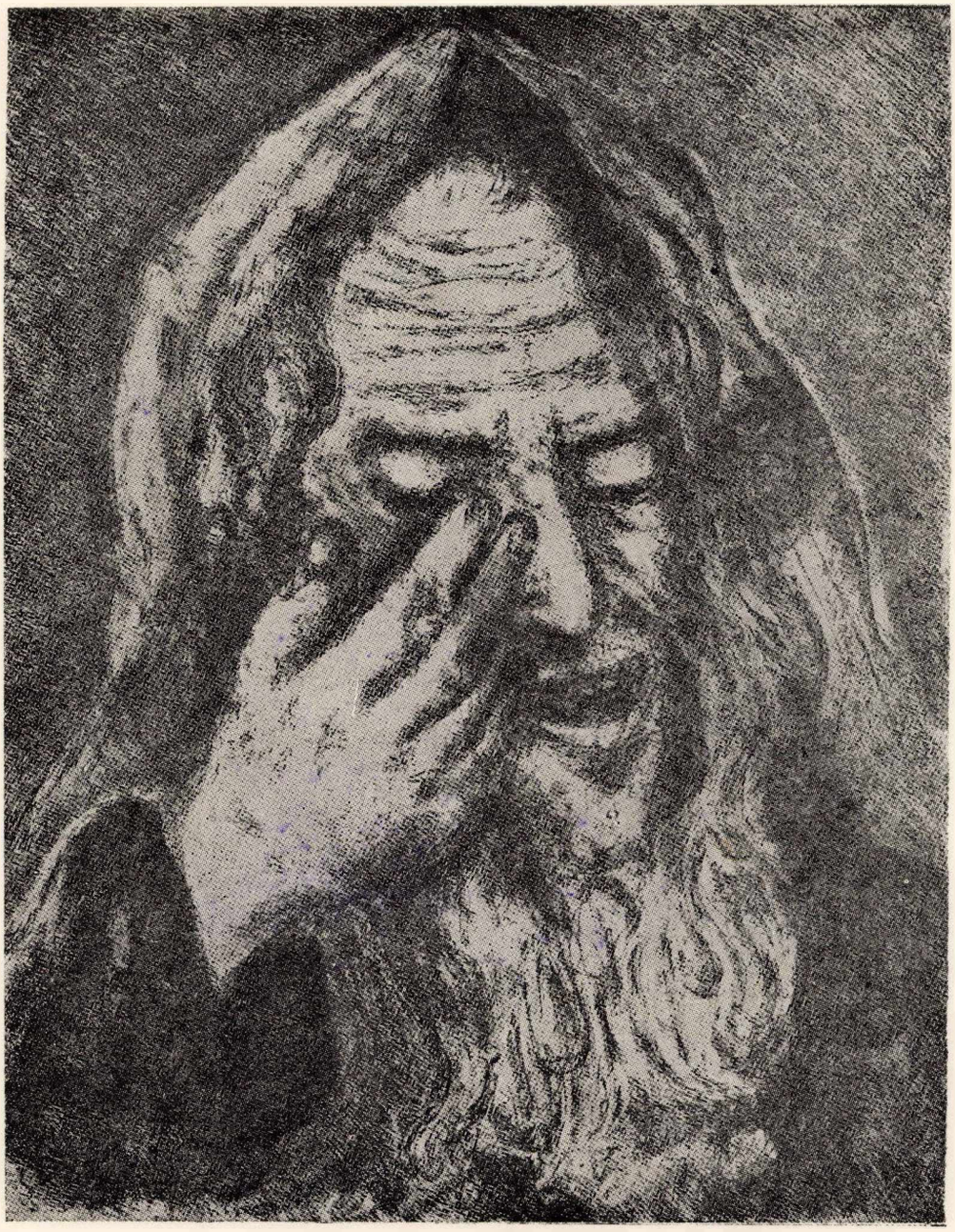
הילף און צייכענונגען:
אלכסנדר באגען

געהילפס־רעדאקטאר:
העשל גורוויטש

אדיוסטאציע:

אדוז. ישראל גורוויטש

ד"ר חנוך דרוטש

עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות... (איכה ג, מ"ט)

עס טרערט מיין אויג, וועדט נישט שטיל, וויל עס איז נישטא קיין איבעריים...

SVINTZIAN REGION

YIZKOR BOOK IN MEMORY OF
TWENTY THREE JEWISH COMMUNITIES

Editor:. Shimon Kanc

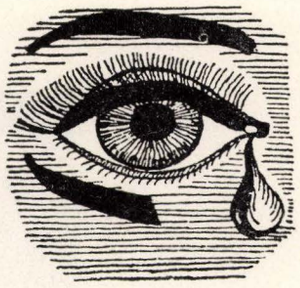
Published by "Irgun Yotz'e Aizor Svintzian b'Israel", 1965

נדפס בישראל, תשכ"ה

דפוס „המרכז", תל־אביב, רח' אחד־העם 26

גלופות : צינקוגרפיה רינדזונסקי בע"מ, תל־אביב

אבני בכות

בספר זה שלפנינו אנו מתייחדים עם זכרם הקדוש של בני אזור שווינציאן, אשר הושמדו בצורה כה איומה ומחרידה שאין מלים בפי אנוש עלי אדמות לתארה ולכנותה בשם.

היו עשרים ושלוש קהילות יהודיות, היו ואינן עוד.

בדם ואש נפלו ועלו השמימה. אך זכרם חי בלבנו ויחיה לנצח בלב הדורות.

אל דמי לנו ואל דמי לעולם!

אנו, האודים המוצלים, ניגשנו בדחילו ורחימו להציב להן יד ושם.

נסינו לשזר פרקים מחיי העיירות, חיי עמל ויצירה, חיי חומר ורוח, חיים תוססים לכל צורותיהם ותקופותיהם.

דורות על דורות נמשכה שרשרת החיים היהודיים בעיירות אלה. חיים יהודיים רב־גווניים צמחו כאן והעמיקו שרשים.

הדורות הבאים ימצאו בספר הזה, כבכל ספרי הזכרון לקרבנות השואה, עדות וראי למה שהיה בתפוצות אירופה, לפני החורבן הגדול, ולפני שנמחק כל זכר לחיים היהודיים באזור שווינציאן.

אנו המעטים שזכינו להצטרף אל בוני המולדת בארץ ישראל, חשנו כי מוטלת עלינו חובה קדושה — להציב יד ושם לקהילותינו. לא נחנו ולא שקטנו עד אם סיימנו את המלאכה. מלאכת הקודש.

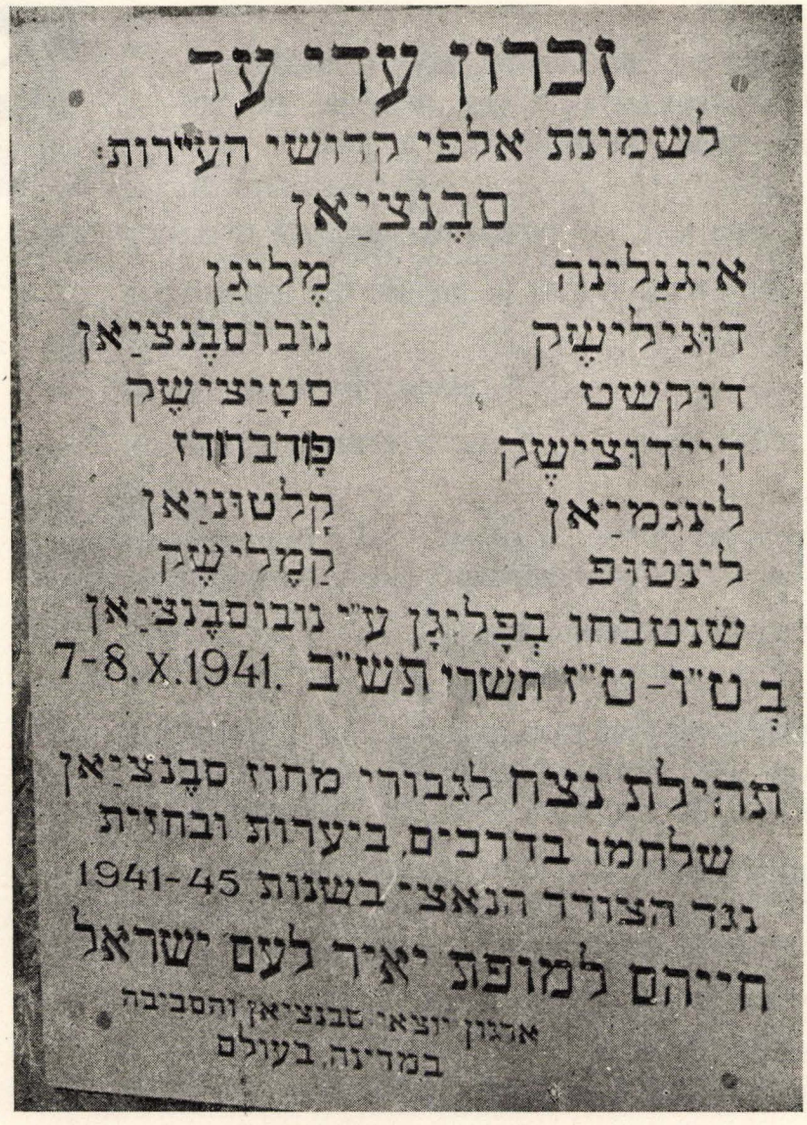
אנו נושאים בלבנו את דמויות המורדים והלוחמים שביטאו את צמאון־הנקמה ורצון־הקיום של העם כולו וצרפנו קו לקו, תג לתג את כל גילויי הגבורה של הנוער באזור שווינציאן.

בשקידה רבה אספנו את החומר על התנגדות יהודי אזור שווינציאן לרוצחים הנאצים, על גבורתם ביחידות לוחמות יהודיות ובחזיתות שונות, על מאבקם על עצם החיים — שלהם, של קרוביהם ושל עמם.

נעלה נר תמיד לזכר קדושים וטהורים, לזכר הגבורה, ההת־עלות והמסירות.

יהא הספר גל־עד לזכרון עולם!

וועד הספר

מצבת הזכרון במרתף השואה על הר־ציון בבירת ישראל, ירושלים

אנדענק־טאוול אין „מרתף השואה" אויפן הר־ציון אין ירושלים

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים, דיין אלמנות ואבי יתומים
אל נא תחשה ותתאפק לדם ישראל
שנשפך כמים, תן מנוחה נכונה על כנפי
השכינה, במעלות קדושים וטהורים
כזוהר הרקיע מזהירים של אלפי קדושי

אזור שוינציאן

אנשים ונשים, ילדים וילדות שנהרגו
ונשחטו, נשרפו ונטבעו, נחנקו ונקברו
חיים, כולם קדושים וטהורים.

ארץ אל תכסי דמם!

מרדכי ברתנא

עקדה

וַאֲבָא גוֹחֵן אֵלַי: הוֹי, בְּנִי! הוֹי בְּנִי!

וָאוֹמַר: הִנֵּנִי, אַךְ מִי

הַקּוֹרֵא, כִּי קוֹלְךָ כֹּה רָחוֹק?

וַיֹּאמֶר אָבִי: שְׁאָגָה בְּלִבִּי לֹא אֵדַע אוֹתָהּ שָׁאוֹג,

שְׁנֵינוּ מוּבָלִים לָעֲקֵדָה

אַךְ מִי יֵעָקֵד לֹא אֵדַע.

וָאוֹמַר: אֵשׁ בְּדָמִי, אֲנִי מוּכָן לָעוֹלָה

אַךְ מִי יְכַפֵּר עַל הָעַוְלָה הַגְּדוֹלָה?

דּוֹרוֹת כֹּה רַבִּים אֲנִי צוֹעֵד וְתוֹהֶה

וְלֹא אֶשְׁמַע קוֹל אֱלֹהִים וְאֵינֶנִּי רוֹאֶה.

אָבִי, הוֹי אָבִי! רַב פַּחְדִי מֵהַכִּילוֹ

נַקְרִיב הַקָּרְבָּן וְאֵין יַד־אֱלֹהִים לְקַבְּלוֹ.

וַיֹּאמֶר אָבִי: הֶעֱמַקְתָּ לִשְׁאוֹל, נַפְשִׁי בִּי תִשַּׂח.

הַסַּעַר מֵעַל רֹאשׁ הוּא הַקָּרְבָּן יִקַּח.

אַךְ הֵד בִּי עַתִּיק, זִיו שֶׁמֶשׁ גְּדוֹלָה:

אֱלֹהִים יֵרָאֶה עַל הָעוֹלָה.

וְאוֹמַר: אָבִי, הוֹי אָבִי, סְלַח לָאִוֶּלֶת,
כִּי פִּתְאֹם לֹא אֵדַע מִי מֵאִתָּנוּ הַיֶּלֶד,
מִי פֶּה אֲנִי וּמִי פֶּה אַתָּה,
נְהָרָה בְּתוֹכִי וְחַשְׁרַת עֲלָטָה.
נִתְעָרְבְבוּ בְּעֵינַי אֲפָקִים וּתְחוֹמִים,
הַיּוֹם בָּאָתְמוֹל, הַמָּחָר בְּיוֹם־קְדוּמִים.
הִנֵּה שְׁנֵינוּ מוּבָלִים בַּסַּעַר כְּצֹאן טִבְחָה,
וְלָמָּה רַק בָּנוּ, תָּמִיד בָּנוּ יִבְחָר?

וַיֹּאמֶר אָבִי: לֵילוֹת וְיָמִים הִתְפַּלַּלְתִּי עָלֶיךָ,
כִּי תָּרוֹם עֲדֵי וְנוֹכַל יַחַד לָלֶכֶת.
בְּנִי, רַק הַקָּרְבָּן הַטּוֹב וְהַבְּכוֹר
יִרְאֶה אֱלֹהִים לוֹ לְעוֹלָה בְּלֵילָה שָׁחוֹר.

וְאוֹמַר: אָבִי! הִנֵּנִי וְאֵלֶךְ אַךְ נַפְשִׁי בִי שָׂחָה,
כִּי עוֹד טֶרֶם אָבִינָה לָמָּה זֶּה וְאֵיכָכָה.

וַיָּשַׁח אֵלַי אָבִי וְדִמְעָתוֹ עַל יָדִי וְיָדָיו –
וַנֵּלֶךְ יַחְדָּיו.

נשמות מליוני אחינו ואחיותינו שנכרתו מארץ החיים, את האלפים שנרצחו בשדות פוליגון בידי מרצחים טמאים, חלאת המין האנושי.

זכור את הגבורים שהרימו את נס המרד ויקדשו את שם ישראל בלחמם בשורות גדודי הפרטיזנים, בבריגדה הליטאית, ביערות ובחזיתות ברחבי אירופה כולה.

זכור את היהודים הפשוטים ואת בחירי התרבות, תפארת האדם, מזקן ועד ילד, הישרים והיקרים, בעלי צדקה וגמילות חסדים, אהבת הבריות ומסירות נפש.

זכור את כל הכשרונות המזהירים, את החלומות, התקוות ומשאות הנפש, את השאיפות הרמות, את אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, את האמונה והגבורה, את השנאה והבוז לחית האדם.

זכור את בתי הכנסת ובתי המדרשות, את מוסדות הצדקה והחסד, את בתי עקד הספרים ואת הבתים שהיו קודש לעבודת העם והארץ.

זכור את בתי המועד לכל חי, את קברות אבותינו, את כל פרי עמלם הנאמן.

זכור את כל אלה שנשמדו ונגדעו בידי זדים חדלי אישים למיניהם: מי באש ומי במים, מי ברעב ומי בצמא, מי בחרב ומי שנקר חיים ומי בתאי הגזים, כל אלה שעונו ונעקרו ומסרו נפשם על קידוש השם.

זכור — לא נשכח!

רציתי, כהיסטוריון המבקש לגולל יריעה רחבה, תמונה רבתי של תולדות עם על פי דוגמה בזעיר אנפין, ולו הייתי מבקש כסופר לחבר אפוס על עולם ששקע, על גוניו חשונים, על כל הסמוי והגלוי והמרומז שבו, הייתי ללא היסוס חושב את אזור שווינציאן לדוגמה מתאימה. אזור שווינציאן גילם את כל הצדדים המהותיים של הגורל היהודי בדורות האחרונים. כל דפוסי הקיום וכל רחשי הרוח והאידיאולוגיה מצאו להם בטוי בקהילות אזור שווינציאן: המאבק על זכויות אזרח מלאות וזכויות של חטיבה לאומית בכל שטחי החיים המיוחדים לה: בקהילה ובתרבות, בלשון ובחינוך, בעבודה ובפרנסה; יסורי התפוררות וחבלי לידה של עולמות הורגשו בו באופן מכאיב. השואה החריבה את האזור כליל כשם שמחקה מעל פני האדמה מאות קהילות יהודיות אחרות.

עם זאת היה משהו שייחד את קהילות אזור שווינציאן בין שאר קהילות הקודש. במפה של תפוצות ישראל לשעבר תפס אזור שווינציאן מקום בולט, בעל משקל סגולי משלו והשפעתו פשטה הרחק מעבר לגבולו.

יהודי אזור שווינציאן היו יגעי כפיים ועסקו בכל המלאכות למיניהן, שחקיפו את צרכי החיים בימים ההם. הם היו הטוחנים והאופים, החייטים והרצענים, הנפחים, העגלונים וכיוצא בהם. יהודים עסקו שם בעבודות של יער ובעבודות של מים. בזיעת אפיהם אכלו לחם והודו לאלוהים חסדו.

החיים הצנועים והטהורים היו ליהודי אזור שווינציאן מקור של בריות וגבורה. בכל ישוב יהודי באזור שווינציאן היו מצויים גברתנים, שחפילו חתיתם על גויי הסביבה ביומא דשוקא.

אבל גרם־המעלות בתוך יהודי שווינציאן וכנותיה נוסד על זיקות שבנפש, שאופיין היה אופי יהודי מובחק. באותו חבל ארץ בנו להם היהודים עולם יהודי כנוס בתוך עצמו, ומבחינה נפשית ורוחנית הרגיש עצמו היהודי שם במקום חיותו. אורח החיים, קצב החיים בבית ובחוב, בקודש ובחול, היה יהודי שביהודי. בבתי המדרשות שלהם המריא רוח ישראל לרמות גבוהות וכד בכד עם חינוך תלמידיהם לא חדלו מלשקוד על השתלמות עצמם. רבים נתעוררו לעשות אזנים לחסידות, צמחו נגונים וריקודים וסיפורי נפלאות של הרבי, אולם חרוב שם מעייניו במסילת־ישרים, בחובת הלבבות, בחובתו של אדם בעולמו.

מתוך רצון החיים ומאמצי התחיה והגאולה צמחו ועלו מפלגות, נוצרו זרמים, שמקורם בוילנה ובוורשה, סיסמאות שונות ורבות נשמעות באותם חימים בקחילות באזור שווינציאן, סיסמאות לשיבת ציון ולנצחון הפרולטריון, סיסמאות של מרד ושל התקוממות. חישישים נדו בראשם בביטול, אולם הצעירים קיבלו את הסיסמאות בהתלהבות, נתלקטו סביב הזרמים השונים, הקימו בתי ספר, שלשון ההוראה בהם היתה יידיש, או עברית.

הנוער שנתחנך בבתי הספר לקח חלק בחיי החברה, במאמצי יצירה ובנין בכל שטחי החיים הציבוריים, התרבותיים והלאומיים וכאשר נכנם לתקופת הכיבוש הנאצי קמו בני הנוער להגן על כבוד עמם ונשמתו שהנאצים אמרו להטביעה בדם הנטבחים והנדרסים והנשרפים.

והיה אם ישאלך בנך: איך זה קרה שעם שלם הלך כצאן לטבח? תענה לו: אדרבה, פתח את הספר הזה וקרא בו, הלא אנשי אזור שווינציאן לחמו מלחמת גבורה. גבורי שווינציאן נובו־שווינציאן, קולטיניאן, איגנלינה וחיידוצישוק זכו לתהילה והערצה על גבורתם בגדודי הפרטיזנים, בבריגדה הליטאית ובשאר יחידות לוחמות סובייטיות; תקרא בו תיאורי קרבות, מארבים, פיצוץ עורקי תחבורה ואתרים אסטרטגיים של האוייב, מצורים ומצודים על הגרמנים, מבצעי נקם במשתפי פעולה ורוצחי יהודים.

יהי רצון ויזכה ספר זה לשפוך אור על עברו החיסטורי של אזור שווינציאן היהודי, על השתלשלות חייו הכלכליים, הדתיים, הציבוריים והלאומיים, שהחזירה לנו את היקר שביקר לכל עם — את הכרת הכבוד העצמי.

שמעון קאנץ

והגדת לבנך...

אין די בלעטער פונעם דאזיקן ספר איז פאראייביקט דאס לעבן און אומקום פון א יידישן מאסיוו, וואס רופט זיך סוועניציאנער געגנט.

דער דאזיקער קאמפאקטער יידישער מאסיוו האט פארנומען א בולט ארט אויף דער מאפע פון די אמאליקע יידישע תפוצות און זיין השפעה האט אפט געגרייכט אויך מחוץ די גרענעצן פון דער געגנט.

אפשטאמיקע פון סוועניציאנער געגנט זענען געווען צעווארפן איבער פארשידענע שטעט און לענדער, אין ווילנע און פעטערבורג, אין ווארשע און ירושלים, אין פאריז, ניו־יארק, בוענאס־אירעס און אנדערע גרויסע שטעט אין דער וועלט, וווּ זיי האבן אנטיילגענומען אין גרויסע מעשים און מיטגעטראגן מיט זיך דעם גרויסן וונדער פון זייערע אלטע היימען.

ווי די לוחות אינעם ארון אזוי האבן זיי געטראגן אין זייערע געמיטער די וואראעמע, שטילע פרייד פון די שטעטלעך, די איניציאטיוו און אקטיוויטעט, וואס האבן געגעבן שוווּנג און פארנעם זייער געזעלשאפטלעבער יידישע און אלגעמיינע שעטיקייט אומעטום וווּ זיי זענען געקומען.

וואס קען זיין אייגענער ווי די ליבשאפט וואס מיר האבן מיט זיך מיטגענומען און די בענקשאפט וואס האט זיך נישט אפגעטאן פון אונדז אין אלע צייטן.

וואס קען זיין שטארקער פונעם לעצטן „יהי רצון", אין וועלכן אונדזערע טאטעס האבן ארויסגעמורמלט זייער לעצטע האפענונג, זייער צוואה, ווען פון זייערע מיילער האט זיך געגאסן דאס בלוט און געווארן איינגעזאפט אין דער ערד.

איצט ריזלט עס אינעם בלוט פון אונדזערע אדערן מיטן רויש פון גליאיקן צעשמאלצענעם אייזן און פון די וונדן לויכט ארויס די ליבשאפט, וואס בענטשט יעדן וויטאג, ער זאל ווערן הייליק, פונקט ווי דאס געווייַן, וואס מיר הערן אינעם רויש פון יעדן ווינט און מיר וויסן, אז ער טראגט אין זיך דעם טומאן פון פאליגאן

און פאנאר, וווּ די בייגער פון דער צענטוויזנטיקער עדה זענען שוין געווארן פאר־וואנדלט אין שטויב.

דערפאר פינקלען און פלאמען אזוי הייליק אונדזערע טרערן אין אלעם וואס מיר שרייבן און דערציילן וועגן אונדזערע אומגעבראכטע טאטעס און מאמעס, וועלכע מיר קענען קיינמאל נישט פארגעסן, ווייל זייער פלאקער איז אויף אייביק געבליבן אין אונדזער געבוין און אונדזערע הערצער גייען אויס מיט זיי זיך צו באהעפטן און אויספנויי זיי אויסצודאכטן, די קדושים, אין זייער הייליק לעבן, פאר־פלאכטן אין געזאנגען, אין זייער תורה־לערנען, אין זייער הארעוואניע, אין זייער זויסן פון פארוים אלע ליידן און דאך אפגעבן דעם אויבערשטן א דאנק און א לויב, און מיט אוידלקייט אננעמען די פיין. ווי קענען מיר גאר פארשטיין אזא גרויסקייט?

צוויישן אונדזער נעכטן און הייגט ליגן טויזנטער מיילן און איבער זיי א וועלט מיט גרוילן און אלערליי מיתות משונות. דאך גייט אויף פון די אלע געשטאלטן דער אטעם פון אייביקייט, דאס גאלד פון אייביקע ווערטן און מיר דערהערן אין זיך דעם ניגון פון אונדזערע יינגסטע טעג, וואס זענען אוועק, נישט צו קומען מער.

פונדאנען נעמט זיך דער הייסער פארלאנג צו דערציילן פאר גאר דער וועלט, פאר אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער וועגן די בלענדיקע שוינקייטן אינעם לעבן פון אונדזערע טאטעס און זיידעס, וועגן זייער שירה, וואס מיר האבן פארהיטן אין אונדזערע הערצער; וועגן די אלע אוצרות פון ניגונים, פון שיר השירים, דער־הויבנדיקע תפילות און וווּנדערלעכע מעשיות, צוזאמען מיט אונדזערע גרויסע, טיפע בענקענישן און הייסע טרערן, וואס לייטערן, אבער קענען נישט אויסלאדן דעם צער און וויטיק איבער זייער מאוימדיקן טויט און נישט דעם שפּוּך חמתך אויף די, וואס האבן זיי פארשניטן.

זיי, די גרויסע יידן, מיט זייער גאנצן נשמה יתירהדיקן לעבן, אין אלע וווּנדער־לעכע קאלירן פון יידישער שוינקייט, האבן אונדז געגעבן סיי דעם גלויבן אין אונדזער געשיכטלעכן גאנג און סיי די השגה צו באנעמען דעם גרויל פון אונדזער לעבן; דעם פארשטאנד, וואס גייט פארוים פון אונדזערע אויפגאבן, ווי א פלאטערנדיקער פאקל אינעם ווינט און באגלייט אונדז אין די שטורעמס פון אלע צייטן.

זייער לעבן, רוּם, פרייד און קלעם, פיין און צארן פארצייכענען מיר אין די בלעטער פון דאזיקן ספר אויף ליכטיקן דויער און אייביקער דערמאנונג.

כיים רויטן ליכט פון זייער פארגאסענעם בלוט שווערן מיר:

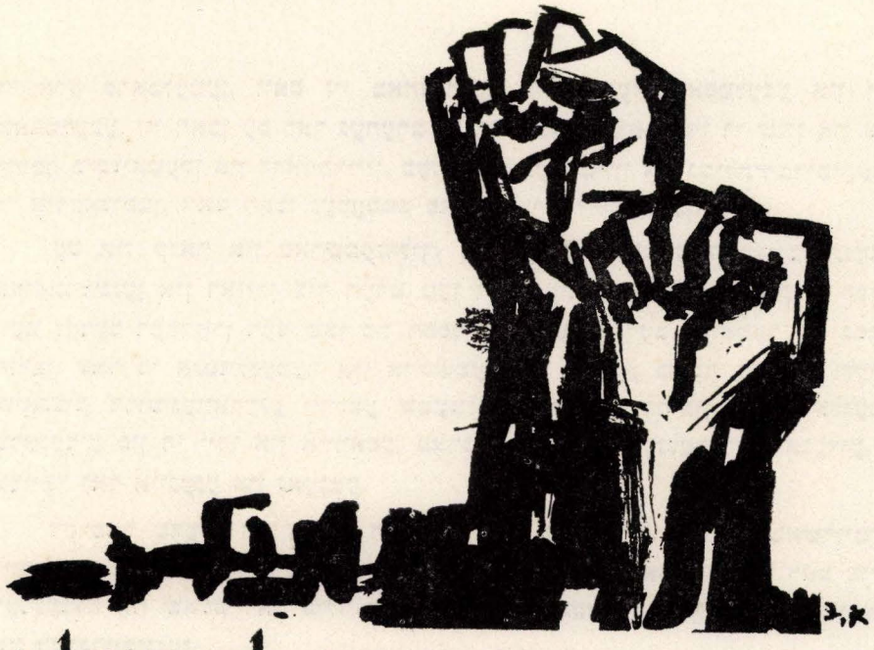
מיר וועלן קיינמאל נישט פארגעסן!

מיר וועלן אייביק וועקן אין זכרון די פארגאנגענע צייטן, אנגעזעטיקטע מיט בלוט און מיט טרערן און נישט מוחל זיין גארנישט!

קיינמאל וועלן מיר נישט אויפהערן מאנען דעם חשבון פאר אייערע אומ־געבראכטע לעבנס.

זאל דאס יזכור־בוך זיין א שטענדיקע דערמאנונג לדורי־דורות, וועלכע וועלן זיעען אין דעם ערלעך־דערציילטן א דאקומענט און א שפיגל פון יענעם רייכן לעבנס־שטייגער, וואס איז מער נישטא.

זאל דער גשריי, וואס גייט אויף פונעם דאזיקן בוך נישט פארשטילט ווערן און נישט אויפהערן צו מאנען ביז דורי־דורות.

זכור את אשר עשה לך עמלק

אין פארלויף פון הונדערטער יארן האבן די יידן געבויט אין סוועניציאן און אין די ארומיקע שטעטלעך זייערע הייזער און מיט דער צייט איז דארט אויפגעקומען א פולסירנדיק יידיש לעבן מיט אלע אינסטיטוציעס, וואס האבן עקזיסטירט אין די גרעסערע יידישע ישובים אין ליטע און פוילן.

ליידער האבן זיי אבער נישט איבערגעלאזט נאך זיך קיין שום ארכיוו, וואס זאל דינען ווי היסטאריש מאטעריאל פאר פאראייביקן די געשיכטע פון יענעם אויפגייענדיקן לעבן ביז זיין פולשטענדיקן חורבן. צוטרעטנדיק צונויפזאמלען די מאטעריאלן האט זיך דערפאר געקענט אויסווייזן, אז דאס איז איבער די כוחות, אז עס איז בכלל אוממעגלעך צונויפצושטעלן די מאנאגראפיעס פון יענע שטעטלעך, פון וועלכע עס זענען אזוי ווייניק געבליבן לעבן. אבער אויך דא האבן זיך אנטפלעקט די גרויסע מעלות פון די יידן פון סוועניציאנער געגנט. דער געוואלטיקער ווילן צו פאראייביקן די חורבן־תקופה צוזאמען מיט דער בענקשאפט נאך דער פארלוירענער, פארגיכטעטער וועלט מיט איר אמאליקן יידישן שטייגער, האט באפרוכטערט און אינספירירט צענדליקער פאלקס־מענטשן, וואס האבן קיינמאל נישט געחלומט צו ווערן שרייבער. זיי האבן פארשטאנען, אז די אויפגאבע צו פארשן און באשרייבן אונדזער גישט־וויטן עבר ליגט נישט בלויז אויף היסטאריקער, דענקער און שרייבער. דער הויליקער ציל צו שטעלן א מצבה זייערע אמאליקע היימען האט זיי באוויזן צו נעמען די פעדער און אליין דערציילן וועגן פארשוווונדענעם יידישן שטעטל, וועגן צענדליקער דורות לעבן, מידות און מנהגים, אמונה און תורה, חסידות און השכלה, סאציאליזם און ציוניזם.

די אויסגעשטאנענע פיין און יסורים, דער תהום פון רשעות און אכזריות, וואס זייערע אויגן האבן געמוזט צוזען; דער וויי פון מיליאנען אומשולדיק־פארפיניקטע קדושים — האט זיי אויפגעטרייסלט, און געעפנט זייערע שטומע ליפן און געמאכט זיי רעדעווידיק.

און עס איז געשען דער גרויסער וווּנדער, אז פשוטע פאלקס־מענטשן האבן אין זייערע ארבעטן געשאפן דאס בילד פון די באזונדערע אנטוויקלונגס־פראצעסן פון די יידישע ישובים אין סוועניציאנער געגנט. געהאלפן האט זיי די באהאוונטקייט אין די אלע ענינים, וועגן וועלכע זיי רעדן; זייער אמאליקע באטיליקונג אין

די אלע פראבלעמען, וואס זיי באהאנדלען, קולטור־געזעלשאפטלעכע און ווירט־שאפטלעכע. זיי האבן עס דאך געהערט צו די ארגאניזאטארן פון די שולן און אוונט־קורסן, ביבליאטעקן און דראמקרייזן, בענק, קאאפעראטיוון און גמילת־חסדים־קאסעס; די אידעאליסטן, וואס האבן געקעמפט פאר א שיין יידיש לעבן.

עס איז קלאר און פארשטענדליך, אז אין די מערסטע פארציבענונגען אין אפהאנדלונגען אין דאזיקן בוך הערט מען דאס געוויין פון אבלים; אין די זכרונות וועט יעדער דערהערן דעם טאן פון הספד און עלעגיע, דעם געיאמער פון גרויליקן חורבן. פאר די אנטיילנעמער אין אויפשטעלן די דאזיקע מצבה נאך די דריי און צוואנציק חרוב־געווארענע יידישע שטעטלעך איז דער חורבן, ווי די אלגעמיינע טראגעדיע פון די יידן אין אייראפע, פארבונדן מיט פערזענלעכער טראגעדיע, מיט טרויער נאך אייגענע און נאענטע.

דערפאר טרעפן זיך אפשר דא און דארט איבערחזרונגען פון באשרייבן און דערמאנען די זעלביקע ענינים, געשעענישן און פערזאנען, אבער איינם דאס צווייטע דערגענצט און שאפט דאס בילד פונעם גאנצן לעבנס־שטייגער, פון די אנטוישונגען און דערגרייכונגען.

אלץ צוזאמען דערציילט וויפל מיר האבן פארלוירן, ווי גרויס און ממש אומ־באגרייפלעך עס איז דער פארלוסט.

די גבֿיות־ערות פון די דורך א נם לעבנגעבליבענע שילדערן מיט סוגעסטיווער קלארקייט דעם גאנצן פארלויף פון די פיין און אומקום אין די געטאָס, אין פאליגאן אוֹן פאנאר, און עס איז צו זען, אז די דייטשן איז נישט געלונגען צו דערפירן די יידן פון סוועניציאנער גענגט צו פולשטענדיקער מאראלישער פארניכטונג. חוץ זעלטענע פאלן איז אבער די אטמאספער נישט געווען פארסמט מיט קיין גנבה און גזלה, מיט סצענעס פון יידישער אכזריות, פון גלייכגילטיקייט צו די ליידן פון ברודער.

דאקעגן איז רייך דאס קאפיטל פון העלדישן ווידערשטאנד און קאמף, וואס די יידישע גבורים פון סוועניציאנער געגנט האבן געפירט קעגן די דייטשע הענקער, און עס איז נישט קיין צופאל וואס דאס דארטיקע שפרודלדיקע יידישע לעבן האט ארויסגעגעבן אזויפיל דערהויבענע געשטאלטן ווי משה שוטאן, אישיקע גערטמאן, בערל יאסיי, יצחק רודניצקי און אנדערע, וואס האבן מיט לעגענדארן כוח, מיט מוט, אויסדויער, עקשנות און מסירת נפש זיך געווארפן אין די פארטיזאנישע שלאכטן קעגן דער געפאנצערטער מאכט פון היטלעריזם „רייך". די שוטאנס, רודניצקים, גערטמאנס און הונדערטער אנדערע זענען ארויס אין אפענעם קאמף מיט די רוצחים, זענען געווארן גבורים און געהאלפן פארטרייבן די וואנדאלן פון דער סוועניציאנער ערד.

דער גרויסער אנטייל פון די יידישע יוגנטלעכע פון סוועניציאנער געגנט אין די פארטיזאנער־ארמייען געהערן צו די העראישסטע קאפיטלעך אינעם לעבן פון די יידישע ישובים אין פוילן, אין דער געשיכטע פון אונדזער פאלק.

די יניקה פון א פולבלוטיקן ישוב מיט א רייך קולטור־לעבן, די טראדיציעס פון קידוש השם — האבן עס אויסגעפארמט די כאראקטערס פון די יוגנטלעכע פון סוועניציאנער געגנט, וועלכע זענען געווען אנטשלאסן נישט צו לאזן זיך פארפירן פון די נאצישע רוצחים און נישט צו לאזן זיך פירן צום אומקום אן ווידערשטאנד. אדורכגענומען מיטן הייסן ווילן נקמה צו נעמען פארן טויט פון ברידער און שוועסטער, באגיסטערט מיט דער גרויסער מענטשלעכער ווירדע פון זעלבסטדערהאלטונג און קיום, זענען זיי נישט בלויז אַליין געשטאַנען אין קאמף מיטן מעכטיק־באוואָפנטן שונא, נאר האבן מיט געוואלטיקער מסירת נפש און ביישפיללאזער אפפערווילקייט דורכגעריסן זיך צום ווילנער געטא, פונוואנען זיי האבן ארויסגעפירט אין וואלד

הונדערטער יונגנטלעכע, וועלכע האבן זיך איינגעגלידערט אין די פארטיזאנער־ארמייען.

אין יענע טעג פון גרויסן גרויל האבן זיך אנטפלעקט די שענסטע אייגנשאפטן פון די יידן אין סוועניציאנער געגנט. די עפיזאדן פון העלדישן קאמף וועלן דערציילט מיט אזויפיל חיץ, אז ערטערווייז פארכאפט עס דעם אטעם. זיי זענען דורכגעדרונגען מיט גייסט פון קדושה, פון קידוש השם און קידוש העם.

כאראקטעריסטיש פאר אלעם, וואס וועלט דערציילט אין דאזיקן בוך, איז די וואראמקייט, מיט וועלכער זיי זענען איבערגעגעבן. עס איז די וואראמקייט פון די יידן אין די שטעטלעך און דערפער פון סוועניציאנער געגנט, וועלכע די לעבנגעבליבענע חיטן אפ אפילו אין די וויטסטע מקומות, און זאל דא דערמאנט ווערן איינער פון אירע פיינסטע פארשטייער, די פרעכטיקע געשטאלט פון העשל גורוויטש, אן וועמענס פילזייטיקער חילף און ליידנשאפטלעכן ווילן, עס וואלט נישט געשאפן געווארן דאס דאזיקע בוך. חוץ דער טיפער אחריות איז ער אויך באשאנקען מיט אימפעט און דרייסטקייט, מיט שוונג און פיינער טראציקייט. פון אלעם וואס ער אליין האט געשריבן שלאגט א פארליבטקייט אין די אלע ארומיקע שטעטלעך פון סוועניציאנער געגנט, מיט וועלכע ער איז שטענדיק געווען אין אינערלעכער פארבינדונג סיי אין יענע צייטן ווען ער האט געברענט א וועלט פאר יידישער קולטור, דערציאונג און עקאנאמישער חילף, סיי נאך דער מלחמה, ווען ער האט אין תל אביב, אין זיין טיפער זארג פאר די שארית הפליטה מרעיש עולמות געווען, אפגעגעבן צייט און ענערגיע פארן ארגאניזירן די ממשותדיקע חילף פאר זיי — אין אלע זיינע אקטיווקייטן ביז צו דער גרויסער אידעע פון שאפן דעם יזכור־בוך, וואס ער האט געהאדעווען מיט גרויס ליבשאפט און געטריישאפט, מיט זיכערקייט און טאקט, מיט וואראמער פעסטקייט און חוש פאר די פעדים, וואס פארבינדן אים מיט די ארומיקע — אנטפלעקן זיך די געבענטשטע אייגנשאפטן פונעם בעסטן יידישן פאלקס־מענש אין סוועניציאנער געגנט. מיט דער יידיש־שאפנדיקער פאלקס־מחנה האט ער דאך פון זיין פריסטער יונגנט אן פארבונדן זיין גורל, און אויך איצט, ביים שרייבן, מאנען און זאמלען די זכרונות פון אנדערע האט ער געפלענגט די בארערפענישע ארויפצוברענגען די באזונדערע ליכטיקייט פון די יידישע פאלקס־מענטשן אין די שטעטלעך, עס זאל די קומענדיקע דורות געבן די טיפע אנונג פון דער אומגעבראכטער שוינקייט.

אנפירנדיק מיטן זאמלען דאס מאטעריאל און ברענגען עס צום דרוק, האט העשל גורוויטש געחלומט ארומצונעמען די גאנצע ווילנער געגנט, מיט וועלכער ער איז געווען אזוי טיף פארבונדן דורך די יארן פון געזעלשאפטלעכער טעטיקייט. דערצו האבן אים אבער אויסגעפעלט כוחות און ער האט זיין גאנצע אנשטרענגונג כאנצענטרירט אויף סוועניציאנער געגנט און דערמיט זיך פארדינט די טיפסטע דאנקבארקייט.

מיר, וואס האבן זוכה געווען אפגעראטעוועט צו ווערן פון דער גרויסער שריפה, האבן שטענדיק פאר די אויגן דעם אור־אלטן געבאט, וואס איז געבליבן פאר אונדז אויסגעקריצט מיט אותיות פון פייער און בלוט:

זכור את אשר עשה לך עמלק — דער עמלק פון צוואנציקסטן יארהונדערט!

שמעון קאנץ

עס שרייט דאס בלוט פון אונזערע ברידער
אינעם מאסן-קבר – פאליגאן

קרוב 500 יאר האט עקזיסטירט אין ווילנער געגנט, צווישן ליטווישע און ווייסרוסישע ישובים, דאס שטעטל סווענציאן. די באפעלקערונג אין דעם ליטווישן טייל פון יענער געגנט איז, ווי דער באדן, געווען אן ארעמער, ארעמע ליטווישע דערפער, צעווארפענע איבער גרויסע שטחים. דער ווייסרוסישער טייל פון דער סווענציאנער געגנט האט געהאט א בעסערן באדן, א פלאכן, באזייט און באפלאנצט מיט פארשידענע תבואות, ווי קארן, געשטן, גריקע און באזונדערס פלאקס. אזוי האט אויך אויסגעזען די יידישע באפעלקערונג אין סווענציאן פון די ערשטע ביז די לעצטע צייטן. נישט געבענטשט מיט קיין גרויסער עשירות און מיט שווייס איז זיי אנגעקומען דאס שטיקל ברויט. שטיל און באשיידן האבן זיך דא די יידן אויסגעבויט אן אייגענע זועלט, אויך אזא שטילע און באשיידענע, אבער דורך־און דורך יידישע. שוין אין יאר 1778 האט דער גרינדער פון חסידות חב"ד דער בעל־התניא, געהאט אין סווענציאן דריי מנינים חסידים.

אין יאר 1863, מיטן אויפבוי פון דער באן־ליניע פעטערבורג—וואַרשע—בערלין האט זיך לאנגזאם אנגעהויבן דער אויפשטייג, עקאנאמישער און קולטורעלער, פון די איינווינער אין יענער געגנט. אין יאר 1898, ווען די ליטווישע געגנט ביז פאניעוויעזש און די ווייסרוסישע געגנט ביז גלובאקע זענען געווארן פארבונדן מיט דער קליין־באן, זענען אויפגעשטאנען נייע ישובים, נייע שטעטלעך און דערפער, וואס האבן באריכערט די סווענציאנער געגנט. די יידן פון סווענציאן און פון די ארומיקע נייע שטעטלעך האבן אינטענסיווער געארבעט בויען זייער ווירטשאפטלעך לעבן, וואס איז באשטאנען פון מלאכה און האנדל. די יידן זענען געווען די פארבינדלער צווישן דער שטאטישער און דארפישער באפעלקערונג. די יידן פון סווענציאן און חיידוצישאק האבן אנטוויקלט דעם האנדל מיט פלאקס, וואס האט מיט דער

צייט באקומען א גרויסן פארנעם. די יידן האבן אויפגעשטעלט פאבריקלעך פון זואליקעם, וואס זענען פארקויפט געווארן איבער גאנץ פוילן.

די שטעטלעך, וואס זענען געלעגן נאענט ביי די ליניעס פון דער גרויסער און קליינער באן, ווי נייי־סווענציאן, איגנאלינע, קאלטיניאן, לינגמיאן, לינטופ און פאדבראדז, האבן אנטוויקלט א גרויסן עקספארט פון האלץ, וואס איז געזעגנט געווארן און געשניטן אין די נאענטע זעג־מילן און זיך פונאנדערגעגאנגען אין דער גרויסער וועלט, ווי דייטשלאנד, ענגלאנד א. א.

ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה איז נייי־סווענציאן געווען איינע פון די גרעסטע זאמל־און עקספארט־פונקטן פאר דייטשלאנד. פון דארט זענען געגאנגען: ראקעם, געלדז, שמארסקעם־שווענמלעך און אייער. די יידישע פישער פון לינגמיאן, פאלויש, גאוויקען האבן אויף די דארטיקע אזיערעם אנטוויקלט א רייכן פיש־פאנג, וואס איז זיך פונאנדערגעגאנגען איבער די מערק פון אלע נאענטע גרויסע שטעט.

די יידישע קצבים פון סווענציאן, נייי־סווענציאן, איגנאלינע, דוקשט און פאדבראדז האבן ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה אנטוויקלט א דינאמישן פלייש־האנדל, וואס איז אריבער ווייט די גרענעצן פון ליטע און איז דערגאנגען ביז וואַרשע און פעטערבורג.

צוזאמען מיטן ווירטשאפטלעכן אונטערנעמונגס־גייסט איז אויך געוואקסן דאס יידישע אייגנארטיק גייסטיק לעבן.

די וועלט פון יידישקייט

נשמהדיק און גייסטיק האט זיך דארט דער ייד געפילט ווי אין זיין נאטירלעכן לעבנס־רוים. אין א גאר קליינער מאס האבן זיך דארט די יידן באנוצט מיט דער מלוכה־שפראך. דער לעבנס־שטייגער, דער לעבנס־ריטם אין דער היים און אין גאס, אין קודש און אין חול, איז געווען דורך־און־דורך א יידישער, הארעפאַשניקעם און פשוטע פאלקס־מענטשן האבן מיטן אוועקגיין פון טאג אפגעטרייסלט פון זיך דעם שטויב, די גשמיות, און זענען אוועק אין שול אדער אין בית־המדרש אריין, וווּ דער הויפט תענוג איז געווען: א בלאט גמרא, א פרק משניות, א שטיקל עין יעקב, אדער פשוט תהילים־זאגן. יידן האבן זיך באנייט און אפגעפרישט אין די דאזיקע שעהן, האבן זיך דערקוויקט דאס הארץ, דאס שטיל־צאפלענדיקע און פילנדיקע הארץ פון די יידן אין סווענציאנער געגנט.

יעדן ערב שבת זענען אין די שטעטלעך פון סווענציאנער געגנט געווען מינוטן, ווען עס איז ווי אנטשווינגן געווארן די גאנצע וועלט ארום און מיט ציטערניש זיך צוגעהערט צום אנקום פונעם שבת. דאס ליכט־בענטשן פון אונדזערע מאמעס האט געהערט צו די הייליקסטע מינוטן אין יידישן שטעטל.

שבת און יום־טוב האבן געהרוט די גאסן פון די שטעטלעך און דערפער, וואס זענען געווארן ווי דורכגענומען מיט הייליקער פארכטיקייט. אלע שטובן זענען געווארן דורכגעזאפט מיטן זאפט פון דער יידישער נשמה.

געפינענדיק זיך נאענט צו ווילנע איז די געגנט געווען באאיינפלוסט מיט די אלע געזעלשאפטלעכע און נאציאנאלע שטרעמונגען פון יענער צייט און האט ארויס־געקוואלט פון זיך אין דער יידישער וועלט מענטשן מיט גייסט און איניציאטיוו. פון סווענציאנער געגנט זענען ארויסגעקומען באווסטע דאקטוירים און קינסטלער, אינזשיניערן און כלל־טוער.

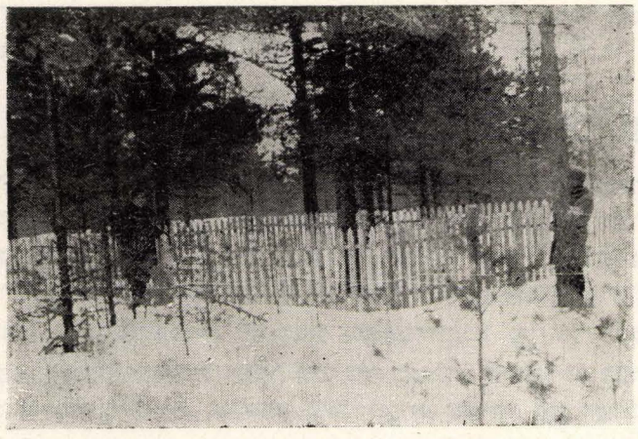
מיט א געוואלדיקן מסירת־נפש איז אויף אלע געביטן געפירט געווארן דער נאציאנאלער קאמף פון די יידן אין סווענציאנער געגנט. די ארעמע, זוירטשאפטלעך־רואינירטע יידישע פראווינץ האט מיט גרויסער קרבנות־גרייטקייט אויסגעהאלטן

די יידישע שולן און די יידישע גימנאזיע אין סוועניציאן. דאס ארעמע סוועניציאן איז נאך ווילנע געווען דאן די אייניקע שטאט מיט א יידישער גימנאזיע, וווּ די לימודים זענען פארגעקומען אין דער יידישער שפראך.

אין יענע טעג איז געווען אן אויפגעוועקט געזעלשאפטלעך גייסטיק לעבן אין אלע קרייזן פון דער יידישער באפעלקערונג. די קולטור־זאלן זענען יעדן אוונט געווען פול מיט מענטשן, וואס זענען געקומען צו די פארשידענע פארלעזונגען און לעקציעס, פארזאמלונגען און דיסקוסיעס, ליטעראריש אוונטן און טעאטער־פארשטעלונגען. די דאזיקע קולטור־געזעלשאפטלעכע ארבעט איז געפירט געווארן מיט א געוואלדיקער עקשנות קעגן די אלע שטערונגען פון יענער צייט, וואס איז געשטאנען אונטערן צייכן פון ירידה און דעגענעראציע. די פוילישע רעגירונג האט יעדן טאג פארעפנטלעכט נייע גזירות. פון היטלעריסטישן דייטשלאנד האבן געמוזט בלאזן בייזעווינטן, וועלכע האבן אין פוילן געפונען א פרוכטבארן בארן.

אין יאר 1939, וועו פוילן איז געווארן צעבראכן און פארקנעכטעט, באהערשט פון די היטלעריסטישער חיילות, איז די גאנצע סוועניציאנער געגנט אַ־רונטערגעפאלן דער סאָ־ווייעטישער מאַכט, וואס האט אָנגעהאלטן ביזן יאָר 1941, וועו די נאצי־שע הארדעם האבן פאר־נומען די געגנט. נאָכדעם ווי די סאוויעטישע ארמיי איז אַוועק פון אונדזער געגנט, זענען די ליטווי־נער געוואָרן דאָרט די באַלעבאטים און זיי האָבן גלייך אָנגעהויבן צו פאר־פאלגן די יידן.

אין חודש אויגוסט 1941

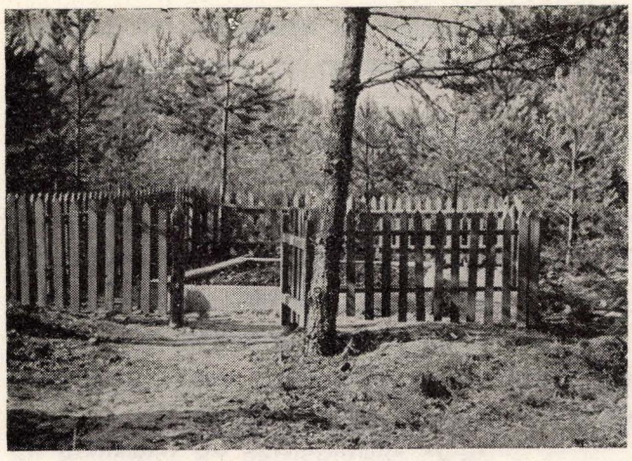

ברידער־קבר אין באַראַנאָוויר וואָלד פון הונדערט פיר דערשאָסענע יידן פון סוועניציאָן.

מיט דער הילף פון די דייטשע ס.ס.־לייט האבן די ליטווינער זיך געזומען יאגן מיט ווילדקייט נאך די יידישע שכנים, מיט וועלכע זיי האבן געלעבט צוזאמען אזויפיל הונדערטער יארן. קרבנות זענען גלייך געווען אין אלע שטעטלעך. די יידן פון לינגמיאן זענען גלייך אויסגעהרגעט געווארן. אין אלע שטעטלעך זענען יידן געווארן באפאלן און בארויבט. יידיש לעבן און יידיש פארמעגן זענען געווארן הפקר. אין סוועניציאן זענען אין חודש אויגוסט 1941 ארעסטירט געווארן הונדערט פיר יידן, וועלכע זענען דורך די ליטווינער דערשאסן געווארן אין די בראנאוער וועלדער. אויפן זעלבן וועג זענען באלד דערנאך אומגעבראכט געווארן דריי און פערציק יידן פון ניי־סוועניציאן. די מערדער האבן זיך אפילו נישט באמיט קובר צו זיין זייערע קרבנות און באלד נאך זייער אוועקגיין האבן זיך אויף די מתים געווארפן די וועלף פון בראנאוער וואלד.

דעם 27־טן סעפטעמבער, תשרי, אין שבת־תשובה 1941, זענען צונויפגענומען געווארן אלע יידן פון סוועניציאן און ניי־סוועניציאן, פון איגנאלינע און דוגעלישוק, פון פאדבראדז, חיידוצישאק, לינטופ, סטאיאצישאק, צייקין, מאליגאן און די געבליבענע

פון קאלטיגיאן, וועלכע מען האט אוועקגעפירט אין די בראקן פון פאליגאן, אין בראנאָווער וואַלד, נאָענט פון שטעטל ניי־סווענציאן. מען האט זיי איינגערעדט אַז מ'פירט זיי אויף אַרבעט און נאָך אַ קורצער צייט האלטן זיי דאָרט אין שווערע יסורים, האט מען זיי אלע אויסגעמאָרדעט און באַגראבן אין איין בריי־ער־קבר.

בריידער־קבר פון דריי און פערציק דערשאָסענע יידן
פון ניי־סווענציאן אין די בראָנאָווער וועלדער

די יידן פון דוקשט, קי־מעלישאק, ביסטריץ און די איבערגעבליבענע פון פאדבראדז זענען אויף אַן ענלעכן אופן אומגע־בראכט געוואָרן באַזונ־דער.

אזוי האט זיך עס אנגעהויבן

די טראגעדיע „פאליגאן" האט זיך פאקטיש אנגעהויבן נאך אין יאר 1915.

פאליגאן איז דער נאמען פון א מיליטעריש־צאריזן זומער־לאגער, וואס האט זיך געפונען אויף דער באן־ליניע צווישן פאדבראדז און ניי־סווענציאן. אין יאר 1915, יום־כיפור, זענען די דייטשן אריין קיין ווילנע. יידן, אויף וועלכע די צארישע מאכט האט געפרווט ארויפוואַרפן די שולד פאר זייערע מפלות אויפן פראנט, אויס־טראכטנדיק דעם בלבול, אַז יידן זענען פארעטער און שפיאָנען, גיבן איבער די דייטשן ידיעות, האבן דערפאר מיט פרייד אויפגענומען דעם אריינמארש פון די דייטשן. אבער גלייך האבן די דייטשן אנגעהויבן באווייזן זייערע ציין, האבן געזומען איינפירן „ארדענונג". די לאגע אין ווילנע איז מיט יעדן טאג געוואַרן אלץ שווערער. די מיליטערישע הארדעם האבן קאנפיסקירט פראדוקטן און אנדערע מאטעריאלן. די שטאט האט געהונגערט, עס האבן זיך אפגעשפילט שרעקלעכע סצענעס ביים יאגן זיך נאך א שטיקל ברויט און א טעלער זופ אין די בילוקע קיכן. פון יידישע שטובן האט מען געזומען ארויסשלעפן מלבושים און חפצים, כדי אויסצובייטן אויף מעל און קארטאפל. די נגישות זענען מיט יעדן טאג געוואַרן אלץ מוראדיקער. מען האט ארויפגעלייגט אלץ נייע קאנטריבוציעס, מיט צוואנג ארויסגעשיקט קיין דייטשלאנד אויף ארבעט. ארעסטירט און פארשפארט די ציווילע באפעלקערונג אין לאגערן, כדי צו האבן אומזיסטע ארבעטס־הענט צום בויען וועגן און אויסהאקן די בוימער פון די וועלדער, וואס זענען טראנספארטירט געוואַרן קיין דייטשלאנד. ביי דער צוואנג־ארבעט זענען די מענטשן געפאלן ווי די פליגן. אין שטאט האט געזומען בושעווען די עפידעמיע פון פלעק־טיפוס, טויטע האבן זיך געוואלגערט אין די גאסן פון ווילנע.

די דייטשן האבן ארויסגעגעבן א באפעל אפצוריניקן די גאסן פון שנארער.

אונטער דער מאסקע פון דער דאזיקער גזירה זענען געכאפט געווארן אלע ארעם געקליידעטע, וועלכע זענען ארויסגעשיקט געווארן אין פאליגאן וווּ זיי זענען געווארן פארשפארט אונטער א דראט־צוים מיט א שטרענגער שמירה. די שרעקלעכע סצענעס, וואס האבן זיך אפגעשפילט אין דאזיקן לאגער האבן אויפגעטרייסלט ביז שוידער. מענטשן פלעגן שטיין ביי די שטעכיקע דראטן און שרייען מיט ווילדע קולות: ברויט! ראטעוועט אונדז!

אונטערן מאנטל פון עוואקואציע האבן די דייטשן אהינגעשיקט הונדערטער משפחות, צווישן זיי אויך יידן, וואס האבן געווינט אין די שטעטלעך, וועלכע האבן זיך געפונען נאענט צו דער פראנט־ליניע. די עוואקואירטע האט מען באזעצט אין באראקן. זיי האבן זיך געמעגט פריי באוועגן בלויז אויפן שטח פון פאליגאן. ארויס־גיין פונעם דאזיקן שטח איז געווען שטרענג פארבאטן. זיי האבן געמוזט ארבעטן און פאר דער ארבעט באקומען א צוגעטיילטע הונגער־ראציע. די יידן פון ניי־מוועניציאן, סווענציאן און קאלטיניאן האבן ארגאניזירט א הילף־אקציע און געשטיצט די יידן פון פאליגאן מיט פראדוקטן. שפעטער איז אויך געלונגען זיי ארויסצוגנבענען און איבערשיקן אין פאניעוויעזשער ראיאן.

אומפארגלייכלעך אין איר גרויזאמקייט איז געווען די טראגעדיע

פאליגאן אין יאר 1941

אין די גרויסע באראקן, אן טירן און אן פענצטער, האט מען צונויפגעשפארט די טויזנטער יידן, באזונדער די מענער און באזונדער וויבער און קינדער. זייערע מיטגענומענע זאכן האבן די ליטווינער באלד אין אנהויב צוגעריבט ביי זיי. אין די קאלטע הארבסט־נעכט האבן די פארשפארטע יידן זיך געטוליעט אייניער צום אנדערן, געזוכט א וואַרעם טרייסט־וואָרט, א לינדערונג. פון הונגער, שמוץ און ענגשאפט זענען גלייך אויסגעבראכן קראנקהייטן און מיט יעדן טאג זענען די יסורים געווארן אלץ ברוטאלער און גרויזאמער.

דעם 8־טן אקטאבער 1941 איז אהין אראפגעקומען דער דייטשער געביטס־קאמיסאר, וואלף, וועלכער האט צונויפגערופן אלע יידן און אויפגעפאדערט זיי אפצוגעבן דאס גאלד און א האלבן מיליאן מארק, געבנדיק זיי דערביי די אילוזיע, אז דערמיט וועלן זיי אפראטעווען זיך דאס לעבן. דאס געלט, וואס די יידן האבן צונויפגעזאמלט, האט איבערגעשטיגן די געפאדערטע סומע. אבער באלד אויפצו־מארגנס נאכן אפגעבן די דייטשן דאס געלט, האבן די ליטווינער אנגעהויבן די עקזעקוציע, וואס האט געדויערט צוויי טעג. 8 טויזנט יידן זענען ארויסגעווארפן געווארן אין א פריער־צוגעגרייטן גרוב וואס האט זיך געצויגן א האלבן קילאמעטער די לענג. עטלעכע טעג האט זיך דער ריזיקער מאסן־קבר אינעם וועלדל נישט וויט פון דעם פליסנדיקן טייך זשעמיאנע באוועגט. א שטומער פראטעסט האט ארויס־געשריגן פון דער ערד, וווּ עס האט נאך געזידט דאס אומשולדיק פארגאסענע בלוט, צו דער שיינעדיקער זון, צו דער גזלנישער וועלט, צו גאט.

און מיר אליין?

דערצויגן און אויסגעוואקסן אין יענער געגנט, האב איך דארט געקענט אלע וועגן און שטעגן. אין מיין פריער יוגנט האב איך דארט געגאסן פון דער נאטור־שיינקייט, געלאפן און געשפרונגען איבער די פעלדער און וועלדער, געבאדן זיך אין דעם פליסיקן זשעמיאנע־טייך, צוגעהערט זיך צום געזאנג פון די פייגעלעך און אריינ־געאטעמט די ריחות פון די פארשידנפארביקע בלימעלעך. אבער קיינמאל האב איך

נישט פארגעסן אין יענע בילדער פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו איך האב צום ערשטן מאל דערקענט די ברוטאלקייט פון די דייטשן.

אומקערנדיק זיך פון ארץ־ישראל אין די דרייסיקער יארן אויף א געווייסע צייט, כין איך דאן ארומגעפארן איבער פוילן אוו געזעו דעם צעבושעוועטן האס, וואס האט געפלייצט פון דייטשלאנד. איך האב שוין דאן ארויסגעפילט די געפאר פאר דער עקזיסטענץ פון אייראפעאישן יודנטום. איך האב דעמאלט געזומען א וואַרט אין דעם פעריאדישן זשורנאל „אונדזער וועג", וואס איז ארויסגעגעבן געווארן דורך דער גרופע „פרייע שריפטן" אין ווילנע, אין וועלכע איך האב, פונקט ווי אין מיינע ארויסטרעטונגען, געזופן צו זען די גרויסע גפארן, וואס רוקן זיך אן אויף די אלטע־איינגעזעסענע יידישע חיימען. אין „אונדזער וועג" פון יאנואר 1930, האב איך דאן געשריבן:

„...פינצטערע וואלקנס העגגען איבער דער וועלט, דער געשריי פון מיליאנען ארבעטסלאזע וועדט מיט יעדן טאג אלץ שטארקער אוו הילכיקער. אין א ים פון הונגער אוו נויט טרינקען זיך די פאלקס־מאסן אומעטום, אבער דאפלט שווער איז די לאגע פון די יידן, איבער וועלכע עם טראגט זיך צוזאמען מיט דער שווארצער כמאַרע פון ביטערער נויט אוו הונגער, אויך דער בייזער ווינט פון רעאקציע אוו פאליטישער פארקנעכטונג. איבער דעם אלעם פלאַטערט דער פינצטערער געשפענסט פון מלחמה אוו פארניכטונג".

אין „אונדזער־וועג" פון 1־טן מאי 1931 האב איך געשריבן:

„...אויף טריט אוו שריט הערן זיך די קרעכצן פון דער שווערער צייט. אמת, עם זענען פארשווונדן די קיסרים אוו זעלכסט־הערשער, אבער נישט ווייניקער גפערלעך זענען די געדאנקען פון א מוסאליני וועגן צוריק אויפשטעלן רוים מיט איר אמאליקן גלאנץ; די היטלעריאדע אויפצוריכטן דייטשלאנד דורך מארד אוו פאגראמען..."

אין דעם זשורנאל „באגינען", מערץ 1934, האב איך צוו. אנד. געשריבן:

„...פון אומעטום ווז עם געפינען זיך יידישע מאסן הערט מען דעם ס.א.ס.־געשריי: ראטעווועט, מיר גייען אונטער! נאך קיינמאל איז די לאגע פון די יידן נישט געווען אזוי שלעכט ווי היינט. האט אמאל געטראפן די יידן פון איין לאנד אן אומגליק, זענען פאר די ליידנדיקע געשטאנען אפן די טירן פון אנדערע לענדער. היינט איז די וועלט פארשלאסן אוו פארהעמערט... קיינעם לוינט נישט אייגצורייסן זיך פאר יידן".

אין יאר 1943 האב איך אין „נייי־וועלט", תל־אביב, צוו. אנד. געשריבן:

„...אונדזערע טאטעס אוו מאמעס, ברידער אוו שוועסטער ווערן טאג־טעגלעך געשאכטן — האבן מיר דאך געדארפט די וועלט פארהילכן מיט אונדזער געשריי.

וואס וועלן מיר ענטפערן די יחידים, וואס וועלן איבערלעבן היטלערס שחיטה, ווען זיי וועלן אונדז פרעגן: פארוואס האט איר געשוויגן ווען אונדזער בלוט האט זיך געגאסן ווי וואסער? ווי האט איר געקענט רואיק שלאפן אין אייערע בעטן? ווי האט איר געקענט זיך קלוידן אין אזא לוקסוס, ווען אונדזערע קערפערס זענען אפילו מיט דער ערד נישט באדעקט געווארן? ווי אזוי האט איר געקאנט באציהן אייערע הייזער מיט בלומען ווען מיר זענען דערשטיקט געווארן אין אונדזערע באהעלטענישן? ווי האט איר געקאנט עסן אוו טרינקען ווען מיר זענען אויסגעגאנגען פון הונגער אוו דורשט? ווי האט איר געקענט טאנצן, זינגען אוו זיך פרייען, ווען מיר זענען געגאנגען צום טויט? — — —

...ערשט נעכטן זייט איר פון אונדז אוועק אוו איר האט אונדז שוין אזוי גיך פארגעסן. צי זענען בוי אייך אפגעטעמפט געווארן די געפילן צו אייגן בלוט אוו

פלייש? וואס האט איר טענות צו פרעמדע וועלן איר אליין זייט נישט בעסער פון זיי — — צי דארפן מיר נישט צוליב דעם כבוד פון אונדזערע קדושים וועלן באשיידענער, צוימען אונדזער פארשוועגדעריש לעבן און זיך גרייטן צום טאג, וועלן די מלחמה וועט זיך ענדיקן און מיר וועלן דארפן העלפן די לעבן־געבליבענע מיט ברויט?"

שפעטער, וועלן מען האט זיך באגעגנט מיט די אפגעראטעוועטע שארית הפליטה, האב איך זיך נישט איינמאל אנגעטראפן אויף דער פראגע: פון וואנען האט זיך צו דיר געזומען דער וויזיאנעריזשער כוח צו זעען אזוי קלאר דאס בילד פון יידישן אומקום?

פארדעק נישט, ערד, זייער בלוט!

אבער אין דעם דאזיקן גרויליקן אומקום זענען פארשריבן אויך בלעטלעך פון העלדישן קאמף, וועלכן עס האבן אונטערגענומען די יידישע יוגנטלעכע פון סוועניציאנער געגנט. די וואס וועלן שרייבן די געשיכטע פון יידישן לעבן און אומקום פון יענער צייט, וועלן אויך באוונדערן דעם גרויסן מוט, דעם קידוש השם און קידוש העם פון אונדזערע בריידער.

בעטן מיר ביי אייך, קדושים פון אונדזער געגנט: זייט אונדז מוחל וואס אונדזער זכר איז צו שוואך ארויסגעשריגן אין דעם בוך. אבער מיר פארזיכערן אייך, אז מיר האבן געטאן און וועלן אויך וויטער טאן נישט צו לאזן פארגעסן אייער אנדענק.

מיר וועלן קיינמאל נישט אויפהערן מאנען ביי דער פאסיווער וועלט דעם דין־וחשבון פאר איר שווייגן, פארן נישט קומען אייך צו הילף.

מיר וועלן קיינמאל נישט מוחל זיין די מערדער און די אלע וואס האבן מיט פרייד צוגעקוקט זיך צו אייער אומקום.

אפגעמעקט איז געווארן א גייסטיק יידיש לעבן וואס האט הונדערטער יארן אין דער געגנט געבריוזט און געשאפן גרויסע גייסטיקע ווערטן. די אזערעם פון לינגמיאן, פאליוש, גאוויקען און ארומיקע דערפער הערן מער נישט די תפילות, דאס דאוונען פון די יידישע פישער. די פליסיקע טייכלעך הערן מער נישט די ברכות פון די דורכגייענדיקע, דורכפארנדיקע יידישע קאראבעלניקעס, וואס האבן זיך געוואשן די הענט אין זייערע וואסערן. אויף די פעלדער פונעם יידישן דארף סטאיאצישאק הערט זיך מער נישט דאס תחילים־געזאנג ביים אקערן און בראנעווען; אין די בין השמשותן צווישן מנחה און מעריב, טראגן זיך מער נישט איבער די גאסן פון די שטעטלעך די קלאנגען פון די שמידן, שניידער און שוסטער, פון די קרעמער און העגדלער, וועלכע זענען אין יענע שעהן, וואס פארבינדן דעם טאג מיט דער נאכט, אוועק אין בית־המדרש, פארברענגען, זיער ביי א בלאט גמרא וועד ביי א חיי אדם, וועד ביי א קאפיטל תהילים.

ביים מאָסן קבר אין פּאָליגאָן ביי נייַ־סווענציאַן

מען הערט מער נישט דאס רופן צו די ביינאכטיקע סליחות. דאס פארכטיקע שופר־בלאזן און דעם יידישן קרעכץ פון אונדזערע תמימותדיקע מאטעס און זיידעס.

שטיל, א בית-עולמדיקע שטילקייט הערשט אומעטום.

זי טוט ווי די שטילקייט, זי שרייט, עגבערט די אויערן, רייסט די אינגעווייד!

קיינמאל, קיינמאל וועט נישט אויפהערן צו ווינען אין אונדז דער גרויסער געקלאג איבערן אומקום פון אונדזערע קדושים. מיט אַלע אונדזערע מחשבות און געפילן באהעפטן מיר זיך מיט דעם ריזיקן קבר אין פאלינאן, וווּ עס ליגן די פאר-פייניקטע און גרויזאם אומגעקומענע יידן פון סוועניציאַנער געגנט, מיטן צענדליקער טויזנטיקן קבר אין פאנאר כיי ווילנע. און מיט די קברים פון דוקשט, קימעלישאק, פאַסטאוו, ניעמענטשין און אלע אנדערע. יעדער פון אונדז האט דאָרט אַ טאַטן, א מאמען, ברודער אדער שוועסטער. קיינמאל, קיינמאל וועלן מיר אייך נישט פאר-געסן. קיינמאל וועלן מיר נישט פארגעסן די געפאלענע, פראנט-קעמפער און פארטיזאנער.

מיט געבויגענע קעפּ און פאַרבראַכענע הענט שטייען מיר פאַרן דאָזיקן אנדענק-בוך נאָך די דריי-און-צוואנציג חרוב-געוואָרענע קהילות אין סוועניציאנער געגנט און מיר פאראייניקן זיך מיט דעם הייליקן אנדענק פון די דערמארדעטע קדושים.

יתגדל ויתקדש שמי קדושנו וגיבורנו!

העשל גורוויטש

די רעשטלעך גערַאטעוועטע יידן פון סוועניציאַנער געגנט אין יאָר־טאָג פון אומקום בייַם דענקמאָל פאַר
די 8000 קדושים אין פּאַליגאַן בייַ נייַ־סוועניציאַן.

פארשאטן זיינען די קוואלן

ס שטראמט א לאנגער טייך. פון ווייטע ווייטן טראגט ער זיינע וואסערן און צו ווייטע ווייטן טראגט ער זיי. ווייטן און צייטן. איז דאס יידישע פאלק ארוים אויף דער וועלט־ארענע. ווען און ווי? — זאלן היסטאריקער זיכן. ערגעץ פון הינטער די מצרישע פיראמידן ערגעץ פון פאר די סומירא־אקאדישע קולטורן איז דאס פאלק ארויסגעגאנגען איבער וועלט, אין זיין אייביקן „לך לך". און ער גייט — ישראל סבא — דער גרויז־גרויער ישראל. זאל שאגאל מאלן דעם יידן מיטן זעקל־פעקל אין דער לופטן איבער קאלטע פארשנייטע און פארצוימטע וועלטן, זאל פיליכאווסקי מאלן דעם גאנג אין גלות, זאלן די פעלקער דערציילן די לעגענדעס פון דעם וואנדערנדיקן ייד, דעם אהאספער, — אבער ער גייט! קיינער פון זיינע אמאליקע שלעפער־פעלקער זיינען מער ניטא, קיין זכר פון זיי. פארשאטן אין זאמדן ליגן זיי אלע. נאר ער אליין גייט וויטער. א וועלט פון שנאה ארום, קאלכאויוונס אמאל און קרעמאטאריעס איצט — די וועלט פראגרעסירט דאך! און עס גייט דאס פאלק, עס שטראמט דער טייך, אלץ פארוים. פארוואס טריקנט ניט אויס דער טייך? פארוואס זיינען מיר דער איינציקער לעבעדיקער אויסנאם פון אלע פארשטיינערטע פעלקער?

איבער דער גאנצער לענג פון זיין לאנגער געשיכטע זיינען צעשאטן לעבעדיקע קוואלן מיט פריש וואסער, גיסן זיי אריין זייערע דינע וואסערלעך אין זיין געלעגער און דער טייך טריקנט ניט אויס. זיינען דאס פאר די לעצטע טויזנט יאר און אפשר מער די קוואלן פון לעבעדיקער יידישקייט געווען אט די קליינע ארעמע שטעטלעך אין מזרח איראפע. דאס זיינען די סוועניאנס, און היידוצישאקס, די ווידזס, לינגמואנס און דוגעלישאקס, און אונדזער אלגעמיינע קאסרילעווקע. האט אין די שטעטלעך יידישקייט געקוואלן און פון דארט האט עס געשטראמט אין די שטעט אריין. דער גרויסער טייך איז גרוים וויל די קליינע טייכעלעך און די קוואלן טראגן צו אים זייערע וואסערן און אזוי האט ווילנע זוכה געווען צום נאמען ירושלים דליטע וויל ארום זיינען געווען שטעטלעך וואס האבן געהאדעוועט שפעדישע יידן. די שטעטלעך זיינען געווען די ווייגערטענער, די פרוכטיקע פעלדער, און די שטעט זיינען געווען די שייערן, די שפייכלערס, די קעלטערן. דא האבן זיך געזאמלט די געדעטענישן פון די שטעטלעך.

שטיל און רואיק שטראמט דער טייך אין זיין געלעגער, גלאט און אן שטערונגען. אבער קומט ער צו א שטייניקן ארט, און ער הייבט אן פליסן, ברויזן, רוישן, שטורעמען און שוימען, דאס קעמפט דער טייך מיט זיינע שטערונגען...

האט דאס יידישע לעבן יארהונדערטער גאנצע געפלאסן געלאסן, באזאכט, האבן שטעטלעך גערן געטראגן זייער חלק צו די שפייכלער־שטעט. יעדעס שטעטל מיט אירע רבנים, עילוים, מיט אירע אויפטוערס, מיט אירע חידושים. אזוי איז

פאמעלעך געוואקסן דער אוצר פון יידישער קולטור ביז עס איז אונדזער לעבן דער־
גאנגען צו שוועלן, שטערונגען אין שטילן לעבן פון שטעטל. האבן זיך די שטעטלעך
צעברויזט, צעשטורעמט און רוישנדיק געטראגן זייער קולטור־בייטראג אין די שטעט
אריין. איז אויסגעוואקסן א רייכע און א שטורמישע יידישקייט. האבן זיך געמומען
הערן נייע נעמען, נייע שעפעריש געביטן. אויפגעוואקסן איז אונדזער קולטור,
שטארק און מעכטיק האט זי זיך צעשטראמט און צעברויזט...

און אזוי ביז עס איז געקומען א בייזער געוויטער, א סטיכיע פון האס און
ציוויליזירטער טייוול איז געקומען. פארשאטן זיינען די קוואלן, פארברענט זיינען
אונדזערע שטעטלעך, דער קאלכאויזן ווהין דער ערשטער ייד אברהם איז אריינ־
געווארפן געווארן האט זיך צעפלאקערט מיט טויזנטער פלאמען. געברענט דורך
דער גאנצער פינצטערער נאכט איבער דער וועלט. אין וועלדער, אין גריבער האבן
זיך געראטעוועט רעשטלעך פון אונדזער פאלק. נסים געשען מיט אונדז. האבן זיך
טיילן פון פאלק געראטעוועט. מענטשן האבן זיך געראטעוועט. אבער די קוואליקע
שטעטלעך אונדזערע זיינען טויט. ניטא מער קאסרילווקע און ניטא מער איר שטורעם
און דראנג־אויפברויז פון דער קולטור. טרוקן שטייען די קוואלן, אויסגעטרוקנט איז
דער טייך. ניטא קיין יידישע שטעטלעך איז אויך ניטא קיין ירושלים דליטע, אז
ניטא דער וויינגארטן, טא צו וואס און פון וואס זאל זיין דער קעלטער?

שטייען יידן איבער דער גארער וועלט — די לעצטע געראטעוועטע אפגעברענטע
שיטלעך און אלע זאגן יזכור, גאנצע ביכער יזכור, הונדערטער ביכער יזכור.

און אין הארצן ברענט א ספק: ביכער וועלן בלייבן, צי וועלן אבער בלייבן
אויך די פאר וועמען די ביכער ווערן געשריבן? געקומען אזא צייט: גויים האבן
געברענט יידן, א פאלק מיט יידן פארברענט, און יידן אליין ברענען זייער יידישקייט.

זיינען מיר דאך אבער א פאלק א מלומד בנסים, איז נאך געשען א נס: „וועו
עס האט זיך אויסגעלאשן די זון פון ירושלים, האט אויפגעשיינט די זון פון בבל" —
זאגט די גמרא, און וועו עס האט זיך אויסגעלאשן די זון פון בבל האט צוריק אויפ־
געשיינט די זון פון ירושלים. האבן באציטנם די שטעטלעך פון ליטע און פוילן
געמומען בויען מעכטער־שטעטלעך אין ציון, שטעטלעך מיט נעמען פון תנ"ך, אבער
מיט בויער און טויער פון די קאסרילעווקעם, מיט דער ירושה פון קאסרילעווקע, מיט
פרעזידענטן פון מאטעלע און פון סטוויבן, מיט דער ירושה פון סוועניציאן און פון
היידוצישאק און פון אלע, אלע יענע ליבע און חרובע שטעטלעך אונדזערע.

איז די שכינה פון יידישן פאלק, פארוונדעט טיף אין אירע פליגלען געבליבן
א פארבלוטיקטע לויערן און זויינען איבער די פארברענטע דעכער פון יענע שטעטלעך,
קענען בלייבן לעולם ועד און פון ירושלים דארץ ישראל זאל זי שיקן אירע גוילין
נשרפין ואותיות פורחות פון אלע גלותדיקע ירושלימ'ס צוריק צו א יידישן וועלט־
פאלק. אמן!

יתגדל ויתקדש יידישע שטעטלעך און בדמייך חיי!

אברהם גאלאמב

עמוד על הברכה

בורני ש„תודה" ו„ישר כח" בלבד אין בהם כדי לבטא את הערכתנו על העבודה העצומה שהושקעה בספר זה, „עבודת הנמלים" שהיתה כרוכה באספיפת החומר הרב והעשיר, בהמרצת אחרים לכתוב, ללקט, לשתף פעולה בהמצאת תמונות, וכל עזרה אחרת להוצאת הספר. כל מי שמחזיק בידו היום ספר רב כמות זה יכול להתברך בכך על שנמצא הידיד הנערץ על כלנו, יהושע העשל גורביץ נ"י, לו תתודה והברכה, על שלקח עליו עבודת קודש זו, וביצעה!

כאחד מאלה שעזר, רק במקצת, להוצאת הספר — יכול אני להעיד על כך: אין לתאר כמה עמל, בריאות, מאמץ נפשי ופיסי בקיץ הלוהט ובלילות חורף, ע"י נדירת שינה מעיניו, השקיע העשל בספר, זה שנים; מלכתחילה הרעיון ואחר כך העבודה המעשית, חכנתו לדפוס, התיעצות עם שותפיו לעבודה — הדריכו את מנוחתו עד שקם חדבר.

אהבתו הגדולה לעם ישראל, לכו הדואב לכל הקרה לנו לא נתנו להעשל מנוחה עד שהושלמה המלאכה והגיע לברך על המוגמר, עם הוצאת ספר זה.

את ידידי ורעי כאח, העשל גורביץ, אני מכיר לא מהיום. כמעט מאז שעמדתי על דעתי, עוד בהיותי תלמיד בית הספר בנאוואפוועניציאן, בשנות מלחמת העולם הראשונה, הכרתי אותו. לא ידעתי בדיוק מהוא, הורה, מורה, עסקן צבורי, כי ידו היתה בכל, אם בשקום בית הספר בשנים החם ואם בעבודת הקודש של „יעקאפא", בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, על ידי הגשת לחמניה לבנה וכום קקאו לילדי בית הספר, בכל בוקר, שזה חיה אז יקר המציאות.

מיום עלותם ארצה חיה ביתם של העשל ורעיתו נחמה היקרה, בית אם ואב לכל החלוצים מאזור שווינציאן.

עם בוא השואה על בית ישראל, ועם עליתם של הניצולים הראשונים, התחיל העשל לארגן ועד של אזור שווינציאן על מנת לעזור לשארית הפליטה. הקים ועד־פעולה בת"א, כתב לכל כתובת שהשיג, הזעיק את כל בני סביבותינו מארצות השפע שיעזרו במשימה הנ"ל ואכן אפשר לאמר שהצליח בכך לא מעט. הקים, בעזרת כמה ידידים ועסקנים הקרובים לו, קופת גמ"ח שהוא וחבריו מגישים עזרה כספית לכל נזקק, והמוסד הקטן הזה צריך, ויכול לשמש דוגמא של עסקנות צבורית נאמנה וישרה, שלא על מנת לקבל פרס.

העשל גורביץ נחון מטבעו בזכרון מופלא, בטביעת עין ובכשרון של ציור ותאור מכתיבה. כל זה הוכיח בספר ע"י הנצחת מקומות, מאורעות, אישים, החל מ„פאלוגאן" ועד הספדיו על ידידים וחברים שאינם בכר, ולא זכו להגיע יחד אתנו עד הלום.

בשנים האחרונות נטל עליו את משימת הוצאת הספר. היתה זו מעמסה כבירה מכל הבחינות. ההרגשה של: אם לא עכשיו, נאחר את המועד — לא נתנה לו מנוח, עד שקם והיה.

על הקמת מצבת־עד לאלפי יהודי אזור שווינציאן שנספו, חייבים אנו חוב גדול, קודם כל, לידידנו היקר העשל גורביץ.

כח לחי!

שכנא אחיאסף (צפלוביץ')

תל־אביב, ינואר 1965

סוועניאן
סוועניאן

סוועניציאנער יידן

-- — מיט קיין באהאַלטענע נאַטור־אוצרות איז סוועניציאן נישט געבענטשט געווארן·די ערד איז דא געווען באשיידן, פונקט ווי די מענטשן· פעלד און וואַלד, טייך און אזיערע — מעלאנכאליש, אבער ליכטיקע. ווייך, הארציק און קלוג, נישט בלויז מיטן מוח, נאר אויך מיטן האַרצן קלוג, מיט געפילפולער חכמה, וואס קומט פון וואכזאמע חושים — דאס איז תמיד געווען דאס אייגנאַרטיקע פונעם סוועניציאנער ייד, וועלכער האט נישט געהאט די מעגלעכ־קייט אויסצולעבן זיין ענערגיע אין קיין גרויס־אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, אין ברייט־פונאנדערגעצוויגטע געשעפטן און דערפאַר אויך געווען אזוי ווייט פון יעדער קאַלטער אויסגערעכנט־קייט און ברוטאַליטעט· די סוועניציאנער יידן האבן זיך פארנומען מיט אַלע סארטן מלאכות, וואס האבן ארומגענומען די לעבנס־באדערפענישן און די באדערפענישן פון דער קריסטלעכער באַ־פעלקערונג, אין שטאט און אין דארף· זיי זיינען געווען די שניי־דערס און די שמידן, די שוסטערס און די מוליערס, די בעקער און די גלעזער, די טרעגער און די בעלי־עגלות, די מילנער און די וואַלד־ארבעטער· נישט ווייניקער שווער פון די בעלי־מלאכות האבן געהארעוועט די קרעמער און אַלעמען האט כאראקטעריזירט דער דרך־ארץ און ליבשאפט צום תלמיד־חכם, צום יידישן גייסט־מענטש, צום רב און ישיבה־בחור, צו דער דרשה פונעם מגיד און צו דער רעדע פון יידישיסט און פון ציוניסט, וואס האבן זיי גע־ברענגט די דורותדיקע חלומות און וויזיעס פון נייע וועלטן· דאס האַרץ פונעם פשוטן סוועניציאנער ייד האט פונקציאנירט מיט דער אייידלסטער איינפאכקייט· דער למדן האט פון זיך דערווייטערט פלפול לשם פלפול· מיט זיין שארפער און גראדליניקער לאגיק איז ער אוועק אין די טיפקייטן פון יעדן ענין און אין דער זעלבער צייט צוגעהערט זיך צום געזאנג פון אייגענעם האַרץ, וואס האט געברויזט מיט גרויסער בענקשאפט און געצילט אין גרויסע וויי־קייטן· דער וויין, וואס איז אין סוועניציאן נישטא, האט געשוימט אין זייער יום־טובדיקער פרייד — דער וויין פון פייערלעכער גוטסקייט האט געשפריצט פון זייערע שמייכלען· זייער כוח איז געווען דער גלויבן, וואס איז טיפער פון אַלע ברונעמס און קלארער פונעם טיפסטן מענטשלעכן שכל; דער גלויבן אין דעם ווערט־פולסטן און דויער־האַפטטטן אידעאַל פון נערעכטיקייט·

שמעון קאנץ

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

שורה שלמה של יוצאי שווינציאן פארו את שמה בעולם בהיותם הגרעינים הרוחניים שהיו טמונים באוצר הגניזה של העיר וכשעזבוה ויצאו לעולם הגדול היו הם הכוח הדוחף והמניע שמצא פורקן בפעולות גדולות.

שמעון בושקניץ

אלה שפארו את שם עירנו בעולם

אברהם סולומיאק

אברהם סולומיאק משוינציאן היה מהדמויות הבולטות בעליה הראשונה („ביל"ו"). הוא התחנך בחדר, למד בבית ספר כללי בעירנו וגמר בית מדרש ממשלתי למורים בוילנה. הפרעות ברוסיה שפרצו בשנות השמונים השפיעו עליו והפכוהו ממתבולל קיצוני כפי שיצא מבית המדרש הנ"ל לציוני מובהק. הוא הצטרף לאנשי „ביל"ו" והגיע ארצה בשנת 1885 יחד עם מיכאל הלפרין מוילנה ואפילו על חשבונו.

בבואו היה ממיסדי גדרה והשתדל להסתגל לחקלאות, אַך למרות רצונו הטוב לא יכול היה להיות עובד אדמה, ובראותו כי כל מאמציו להסתגל עלו בתוהו, עזב את גדרה ובא לירושלים, שם שמש בראשונה כמזכיר תורגמן בקונסוליה הרוסית הכללית. בשבתו בירושלים לא הפסיק את קשריו עם הביל"ויים והופיע בשמם בכל מוסדות הממשלה והקונסוליות.

אברהם סולומיאַק נזכר בספרי זכרונות של רוב המנהיגים הציוניים בקשר לפעולות ציוניות שונות.

ד"ר תיאודור הרצל מזכיר ביומנו על השיחה המענינת עם א. סולומיאק בשנת 1898. בהיותו בירושלים נפגש עמו ושוחחו ארוכות וקצרות על החיים בארץ.

יצחק בן־צבי (נשיא מדינת ישראל 63—1952) כותב בספר „העליה השניה" במאמרו: „ראשית „פועלי־ציון" וחיי ציבור", כמה מילים לדמותו של א. סולומיאק — דהיינו: „בכדי שאוכל להסתדר בעבודה בתור מורה בירושלים (1904) קבלתי המלצה מבן־ציון מוסינזון להיות מורה פרטי לילדיו של א. סולומיאק שהיה אותה שעה מנהל הדואר הרוסי ותורגמן ראשון בקונסוליה הרוסית בירושלים (דף 593 בספר הנ"ל).

בסוף קיץ תרס"ח (1908) נזדמנו אחדים מהעסקנים הציבוריים הבודדים, אשר לא חששו לכל הקשיים ובאו לידי מחשבה נועזת לייסד גימנסיה עברית גם בירושלים.

בהתחלה היינו ארבעה מורים: אני — מורה לעברית, תנ"ך ודקדוק; רחל ינאית (אשתו של הנשיא) — להיסטוריה עברית וכללית; מר הולוביץ — מתמטיקה ומדעי הטבע והגב' סלפיאַן — לציור. מה שנוגע לצד הכספי הורכב ועד הורים שהשתתפו בו: יהושע ברזילי, ד"ר ווייץ ואשתו, מר אברהם סולומיאק ועוד יחידי סגולה" (דף 610, בספר הנ"ל).

א. סולומיאַק התבלט בחיים הציבוריים בכל השטחים. הוא עמד בראש הועד למלחמה במיסיון הבריטי, הוא היה מיוזמיו, בוניו ותומכיו של בית הספר התיכוני הנ"ל. הוא היה מיוזמיו, בוניו ותומכיו של בית העם בירושלים. הוא היה יושב ראש הועד המקומי של הקרן קיימת לישראל.

כשקרא זאב ז'בוטינסקי את קריאתו ע"י יסוד הצה"ר היה מר סולומיאַק מהראשונים שנספחו לתנועה זו ובביתו בירושלים נוסד הצה"ר. הוא היה מחבריו ותומכיו כל הימים, אַך לא גרס את התרמת הקק"ל והיה מתומכיו הקבועים לקרן זו, גם בשעה שהצה"ר החרים אותו.

לפי תפקידו באותם הימים היה מר סולומיאַק כעין קונסול בלתי רשמי של היישוב החדש ובמושבות ובעיקר ליהודים נתיני רוסיה.

מר סולומיאק זכה לאותות הצטיינות רוסיים, טורקיים, סרביים ויווניים בהיותו מפקח ראשי של שירותי הדואר בחופי ים השחור וים התיכוני. מטעם רוסיה קבל גם תואר: „אזרח כבוד לדורותיו".

בשנות חייו האחרונות הקציבה לו ההנהלה הציונית משכורת חדשית כלאחד משרידי „ביל"ו", אַך הוא סירב לקבל אותה. (נפטר 1945).

עוד לדמותו של הגאון ר׳ יעקב יצחק ריינס,
אב״ד שוינציאן

רשמים מודפסים בעתונות ובאוספים של המאה ה־19 („המליץ", „הצפירה", „תולדות הפוסקים" ו„קריה נאמנה") זורקים אור על הנעשה בד׳ אמות של העיר הזאת דאז, דהיינו: „הגאון הגדול ר׳ יעקב יצחק ריינס, בעוד לא מלאו לו שלשים שנה, נתקבל לאב״ד בק״ק שוינציאן, שהיתה תמיד חשובה בעולם הרבנות, במקום הגאון החריף והעמקן ר׳ יהושע־השל, הנקרא בשם „ראש הברזל״ (1869). בהיותו דמות של איש דגול (לפי „תולדות הפוסקים" מהגזע של הגאון בעל „שלחן שלמה" המגיע עד להתנא ר׳ יוחנן הסנדלר הבא מגזע דוד המלך ע״ה) הרגיש הרב י. י. ריינס עוד בצעירותו את המציאות בה נתון הנוער העברי והפנה את תוכניותיו המהפכניות לשאלת החינוך וההשכלה וללא חששות ניגש לפתור את בעית הנוער היהודי המשתוקק להשכלה חילונית.

נגד רצונם והשקפתם של החרדים הקנאים, מייסד הרב י. י. ריינס בשנת 1881 ישיבה גדולה פרוגרסיבית בשוינציאן ובה חניכי הישיבה הזאת לומדים גם לימודי חול על טהרת הקודש ושישארו בנים נאמנים לה׳ ותורתו, אף אם ירכשו להם גם מידת ההשכלה הדרושה לצרכי החיים בזמן ההוא.

עם בהיותו ירא־שמים שימש הרב ריינס מטרה לחיצי הרבנים בגלל חדשנותו בחינוך ופעולתו זו שפורסמה ברבים, הטילה סערה גדולה בין הקיבוץ היהודי שהיה עוד נאמן לחדר הסגור ולמסורת המוקפת חומה סינית וברובם הביטו על התיקונים בעין זעומה מאוד.

בספר „תולדות המזרחי" כותב הרב י. ל. הכהן־מימון (פישמן) כדלהלן: „קשה לתאר את כל הצרות שעברו עליו בגלל הישיבה ההיא. דרכו למטרה זו מלאת מכשולים... הרדיפות הדריכו את מנוחתו ולמרות כל טרדותיו היה נאלץ לסגור את הישיבה הזו, משאת נפשו, שהתקימה במשך ארבע שנים.

בעברו לעיר לידה שע״י וילנה מסתפק הרב ריינס בישיבה קטנה ופשוטה „בהיותו בין חזון מלהיב ומציאות קשה וקרה".

בזה לא נסתיים כל שבחו של אב״ד עירנו הרב י. י. ריינס זצוק״ל. „השליחות ההיסטורית לא הרפה ממנו. כשהשאיפה הכללית להשכלה, חרות וסוציאליזם למיניהם בתקופה ההיא סערו את הרוחות ברוסיה ויחד אתם באו האכזבות הקשות מצד ממשלת הצאר, רואים אנו את מורנו ורבנו כאיש המהפכה המובהק, המתחיל במבצע מקביל ברחוב היהודי בקריאתו לשיבת ציון וממקום כהונתו שוינציאן עומד בקשר מתמיד עם מנהיגי התנועה העולמית „חיבת ציון" ועם אנשי היישוב בא״י (תולדות המזרחי כנ״ל) הצעותיו ותכניותיו בהתישבות היישוב מתקבלות ורעיונו להכשרה ועליה מורגש גם במקום. נחשוני שוינציאן בכל התנועות: „ביל״ו", „גאולת הארץ" ועליה מתמדת.

בהיותו ממניחי היסודות של הציונות, מייסד הרב ריינס את ההסתדרות הציונית דתית „מזרחי". ובראש המחנה בתנועה צבר כח והרים את נס המרד לשינוי תכנית ההוראה בחנוך העברי ובשנת תרס״ד (1904) פותח הרב ריינס שוב ישיבה גדולה ימפוארת בה ההוראה בשיטתו המקורית, המשך לישיבה ההיסטורית שבעיר שוינציאן, בתכניתה לימודי חול, ברמה לפי דרישת הזמן והרשות המוסמכת.

הכביש שוינציאן—וילנה

פרופ׳ מרדכי מנחם קאפלאן

פרופ׳ מרדכי מנחם קאַפלאַן (נולד בשנת 1881 בשוינציאן) רב ופילוסוף מהאסכולה הפרגמטית הצטיין בהישגיו: כרב, מורה, מארגן, סופר ותיאולוג. ספריו כוללים: „יהדות בתור ציווילזציה״ (1934) ו„מהותו של אלוהים בדת היהודית מודרנית״ (1937). ידיעותיו מצאו ביטוי מוחשי בתנועת „המשקם״ („רקונסטרוקציוניזם״), ובאיגוד לקידום היוד־איזם — אותם הוא יסד.

התיזה העיקרית שלו: הדת הנה בראש ובראשונה תופעה חברתית ומהווה את ההתפתחות ההדרגתית של הציוויליזציה הדתית של העם היהודי. הטכסים ומושגים שלה חייבים בעיצוב מחדש מתמיד בהתאמה עם הערכים העליונים של התרבות בת זמננו.

ידיעותיו מצאו הלכים והשפיעו על השקפת רבנים, מחנכים ובעלי השכלה לא מקצועיים בכל ענפי היהדאיזם ובמוסדות רבים אחרים של חיים יהודיים מאורגנים. באי שביעת רצונו עם השמרנות התר בן־עירנו דרך הליברליזם הנסיוני ליודאיזם, היונק ממסורת עברית והנאצל בטבע האדם מהעולם המודרני וההתגלויות החדשות שהאנושות זקוקה להן.

דרך מחשבתו חיונית ונחוצה כדי שיהודים, בעלי תודעה סוציאלית, פרוגרסיבים יוכלו להסתגל לחיים המודרניים ללא התגוששות רוחנית.

מ. מ. קאפלאַן היה והנו אחד המנהיגים האיטלקטואליים והרוחניים הבולטים והחשובים ביהדות האמריקאית ואחד מגדולי דורנו בעם היהודי.

לקראת הופעת הספר לזכרון שוינציאן כותב לנו, הישיש הנחמד והנכבד בן ה־84 מר מרדכי מנחם קאַפלאַן שליט״א, כדלהלן:

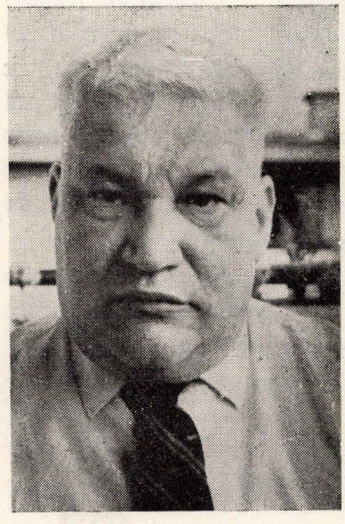
„העיר הנפלאה הזאת עוד בזכרוני למרות שעזבתי אותה עוד בהיותי בן שמונה וזה בשנת 1889. הנציחו בדמי ובזכרוני הורי ז״ל בסיפוריהם על עדתה, תרבותה, רמתה הרוחנית היוצאת דופן וכיו״ב.

אבא סיפר לי, שבעצמו היה תלמיד חבר להרב י. י. ריינס ובביתנו שבשוינציאן ייסד הרה״ג הנ״ל זצוק״ל את ישיבתו המודרנית והמפורסמת, שעליה לחם ברוחו החלוצית, בכדי לתת לעם השכלה על פי משאלת הזמן (תורה ודעת).

בזמנים ההם היה לאבי האומץ לשלח את בתו (אחותי) ללמוד בחדר עם בנים, שזה תופעה נדירה בתקופה ההיא, מה שנותנת תמונה על חייה של הקהילה הזו, תמונה יחידה במינה. אחותי זו הקריאה כמעט יום־יום אחרי הלימודים ספרים בעברית לאחד המשכילים בעירנו (סמי — נהור).

כשנפגשתי עם הרב ריינס בשנת 1908 בעיר פרנקפורט־אם־מיין שבגרמניה וזה לצרכי התרת הוראה, נזכר הרב ריינס על שוינציאן ושאלני: „אם אמא שלי עוד זוכרת את הגמרא שתלמידיו (בחורי הישיבה) למדו וחזרו בנעימות ושאליהם תמיד הקשיבה במיוחד״ (מה רבה שמחתה כשמסרתי לה על דברי הרב). בין היתר סיפרתי לו „שזכור לי שבדרכנו לאמריקה, הביאני אבי לעיר קובנה בכדי שהרה״ג רבי יצחק אלחנן יברכני. ואבי מכהן עכשיו כדיין בניו־יורק, אצל הרב הכולל ר׳ יעקב־יוסף״.

ד״ר לב קוברסקי

ד״ר מהנדס לב קוברסקי, פיזיקאי ומהנדס צרפתי מפורסם, הוא בנו של נתן משוינציאן (נכד של אשר קאַוואַרסקי).

לב נולד בשנת 1907 בפטרבורג (לנינגרד). בי״ס תיכון גמר בווילנה השתלם בבי״ס גבוהים בבלגיה ג.א.נ.ד. ובצרפת: בליאון ובפריז. הוא בעל תואר מהנדס כימי מהאוניברסיטה של ליאון ותואר דוקטור למדעי הפיזיקה של האוניברסיטה בפריז.

בשנים 1937/40 כיהן לב קוברסקי כעוזר ראשי (אסיסטנט) לפרופסור זוליו־קירי, הפיסיקאי הנודע שבצרפת.

עם נפילתו של צרפת ע״י כיבוש הנאצים, נהפך בן עירנו לגיבור עולמי. בבצעו צעד נועז ובנסיבות של סיכון עצמי מציל לב את כל הפטנטים ואת מאגר המים הכבדים שנמצאו ברשותם ומעביר את המטען, בדרך לא דרך, הרים וגבולות לאנגליה. באותו זמן היתה זו הכמות היחידה בכל רחבי תבל ולחומר זה נודעת חשיבות גדולה בחקר האטום.

עקב אמיצותו מנע סיכון הדלפת סודות המחקר לכובש הנאצי ויתכן שבעקבותיה שינו גורל העולם לעולמים.

פרטים אלה נמסרים בפעם הראשונה כגירסה רשמית המבוססת על מסמכים רשמיים ע״י מרגרט גואינג, מנהלת הארכיון של „הרשות לאנרגיה אטומית״ של בריטניה, בספרה: „בריטניה ואנרגיה אטומית 45—1939״ (שהופיע בסוף 1964), בו היא מוסרת על תפקידה של בריטניה במאבק לניצול האטום לצרכי מלחמה ובין היתר היא מגלה (מה שאנו ידענו גם קודם בלתי רשמי. ש.ב.) פרטים על המדען לב קוברסקי התופס מקום רב במערכה היסטורית זו.

באנגליה מצטרף לב קוברסקי ל„דז׳יר״ ובתור קצין מדעי

ראשי פעל במחלקה הבריטית למחקר מדעי ותעשיתי של המדע וההנדסה הגרעינית. חלקו רב מכל אדם אחד בעולם בפעילות העצומה בשטח זה כיום. נוסף לזה לולא הגורם ההיסטורי של הבאת המחקרים, מים כבדים וכדומה, ייתכן שהפצצה האטומית לא היתה מוכנה, אלא לאחר המלחמה.

מטעם ממשלת צרפת מעוטר ד"ר מהנדס לב קוברסקי באות הצטיינות רמת המעלה: „אביר לגיון הכבוד" ומשרת כראש המחלקה להנדסה גרעינית בלשכה לאנרגיה אטומית בצרפת. הוא היה אחראי לבנית שני הכורים הצרפתיים הראשונים (ניתוח מושלם של המבנה ותכנון מעשי של המעבדה).

לב פקח על בניית הכור הקאנדי הראשון: „טשמק" כשהיה במחלקה למחקר מדעי ותעשיתי במונטריאל (1945) ובקמברידז — אנגליה („דז'יר").

ד"ר קוברסקי כתב רבות על נושאים גרעיניים, כולל פיזיקה גרעינית, פיזיקה של כורים, טכנולוגיה של כורים וארגונו של המחקר הגרעיני. הוא גם חבר בחברה האמריקאית לפיזיקה, ולחברה למדעי הפיזיקה הצרפתית.

כמנהלה המדעי של המשלחת הצרפתית לאנרגיה אטומית משמש לב קוברסקי כיועץ מדעי לסוכנות האירופית להנדסה גרעינית במרכז האירופי למחקר גרעיני (קרן) בג'נבה — שוייצריה.

יוסף פולונסקי

מהנדס יוסף פולונסקי, בן להרב דק"ק שוינציאן בשנים 32—1922. נולד בשנת 1913. בי"ס תיכון גמר בשוינציאן. כשמשפחתו עברה לליבוי — לטביה, בה נתקבל אביו הרב הגאון מנוס איסר כרב ראשי, עבר יוסף לצרפת ללמוד בטכניון של גרנובל.

כמהנדס עבד בראש השירות למשדרי רדיו בחברה הצרפתית „טומפסון־הוסן", כעת הוא מנהל מחלקת הטלביזיה של חברת הרדיו הצרפתית כמנהלה האדמיניסטראטיבי והטכני. מחלקה זו חוקרת, בונה ומתכננת ציוד רדיו וטלביזיה (אולפנים, משדרים, „כלי־הרץ"), טלביזיה תעשיתית וצבאית בקשר לטכניקת ה„רדר".

י. פולונסקי הוא חבר המועצה של חב' הצרפתית האלקטרוניים ורדיו־חשמליים. הוא ממונה על הקורסים לטלביזיה ועל המכון הגבוה לאלקטרוניקה בגרונבל.

הוא מתלהב בכל השאלות הכרוכות בביאולוגיה תאית ומקדיש חלק מזמנו לביאו אלקטרוניקה המהווה מזיגה של מדעים הביאולוגיים והמדע האלקטרוניקה.

בשנת 1958 פרסם מסה מפורשת על תפקיד התאים החיים במסגרת הצברנטיקה האלקטרונית. הוא גם המחבר של שתי עבודות בשביל האקדמיה למדעים הדנים בתכונות האלקטרוניות של ד.נ.א. במולקולה הראשית של הקרומודוזים האחרים לתורשה.

מר י. פולונסקי גם חבר הפדרציה הבין־לאומית לאלקטרוניקה רפואית ונשיא מחלקת האלקטרוניקה הביאולוגית והרפואית בחברה הצרפתית של האלקטרוניים ורדיו חשמליים.

זאב רזניק

פרופ' זאב (ביל רזניק הוא יליד שיקאגו בנו של רפאל בן זאב רזניק מ־שוינציאן. למד באוניברסיטאות של פרדי ומישיגאן והורה במכון הטכנולוגי של אילינוי בארה"ב.

התחושה הלאומית היא טבעית ליוצאי עירנו ותורשתית לבני בניהם. עצמאותנו המדינית הניע את פרופ' רזניק לעלות לישראל. מיד הצטרף ל־סגל האקדמאי של הטכניון בכדי להתחלק עם בני עמו במדע להנדסה כימית בידיעותיו הרחבות ונסיונותיו הרבות, על כך מעידים גומרי הטכניון, המהנדסים הצעירים והחוקרים בשטח הכימי שעבדו אתו במעבדות הן בחיפה והן ברחובות במכון ווייצמן.

זאב רזניק נמנה למשנה בכיר לנשיא הטכניון בחיפה ודיקן הפקולטה להנדסה כימית. הוא מכהן כחבר הסנאט ומשנה לנשיא לעניני מחקר.

לאחרונה נתמנה לכהן בקתידרה החדשה להנדסה כימית שנוסדה ע"י קרן וולפסון בבריטניה — במענק מיוחד לישראל.

מאיר מצקין

מאיר מצקין הוא אמן יהודי, ומלה זו אף בה יש קסם לבני עירו שהוא יצא ממנה והביא לעולם המערבי את התימטיקה היהודית כשהיא מבוטאת במיטב הטכניקה האמנותית והבעה עצמית חזקה.

קו־אופי בולט אצל בן־עירנו מאיר מצקין הוא הפגנת יהדותו ואינו מס־תפק כמעט אף פעם בעצם ציור דמות מקראית, יהודית, הוא רואה את עצמו חייב להציג בפני הצופים את היהוד הציורי.

בקומפוזיציות על נושאים מקראיים בולטת דמותו אחוזת־האקסטזה של משה רבנו ובה מצא את הפתוס ואת הפיוט, את החלום ואת הגעגועים.

מצקין יודע להביע את הסגור וה־מסתגר, את הלוהט והמופנה כלפי פנים, ולבסוף את המונומנטלי ואת כל העושר הצורני.

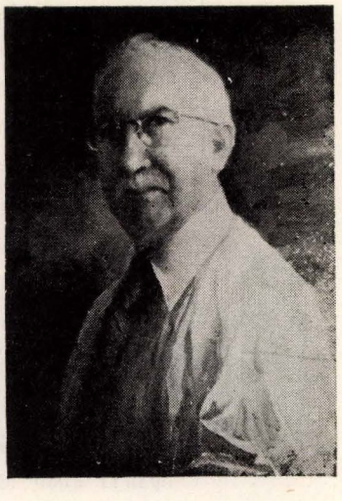
תמונותיו של מאיר מצקין שייכות לאותן היצירות שעין כל מוכרחה להי־תקל בהן, כי הן מטביעות ערכים אסטטיים בנפש האדם, מקרבות את האנשים לאומנות — משום שאמת נפשית גדולה משתקפת בהן.

הרקע הרוחני של יצירותיו של מצקין מתבטא בגישה, שהייתי מכנה אותה אוירא דשוינציאן, היסודות ש־האמן הזדהה עמהם, האידיאלים הרג־שיים שהמחיש אותם באידיאה אמנו־תית פלסטית ולוותה אותן ביציאה ל־דרך אישית משלו, דרכו של אמן גדול המפאר את שם עירנו בעולם.

מאיר מצקין

משה רבנו

הצייר מאיר מצקין מניו־יורק, נולד בשנת 1881 בשוינציאן להוריו: חיים ופעסיע־רייזע. בר־אותם את תכונותיו של מאיר־קע לשרטוט וציור העבירו אותו הוריו אחרי גמר החדר וביה״ס ה־ממשלתי, לוילנה הסמו־כה ללמוד מקצוע הציור בשטח הפרסום ועבודות כתיבת השלטים לבתי מסחר. באמנות הציור השתלם בעיקר בעצמו.

כבר בצעירותו הצטיין בשלמות עבודתו. הוא התחיל בשרטוטים וציורי טבע ונוף ששיווה להם אופי רומנטי ע״י הוספת דמויות מיתולוגיות ובכשרון נדיר צייר בעיקר קלס־תרים בסגנון בולט.

בשנת 1904 היגר עם משפחתו לארצות הברית והשתקע ברוקלין. זיקתו לעמו באה לידי בטוי בקומפוזיציות על נושאים מקראיים ויהודיים. לפי הבקורת צייר בסגנון מקורי (סגנון מצקין), דמויותיו מצטיינות בכוחן המגובש ובתנועות דרמטיות והוא נחשב כפורטרטיסט מובהק.

יצירותיו החשובות היו מוצגות ברוב הצלחה בפנסיל־בניה, אקדמיה לציור בפילדלפיה, ב״אור״ אינסטיטוט שבשי־קאגו ובמוזיאון לאמנות מעולה בבוסטון ועוד תערוכות ברחבי ארצות הברית.

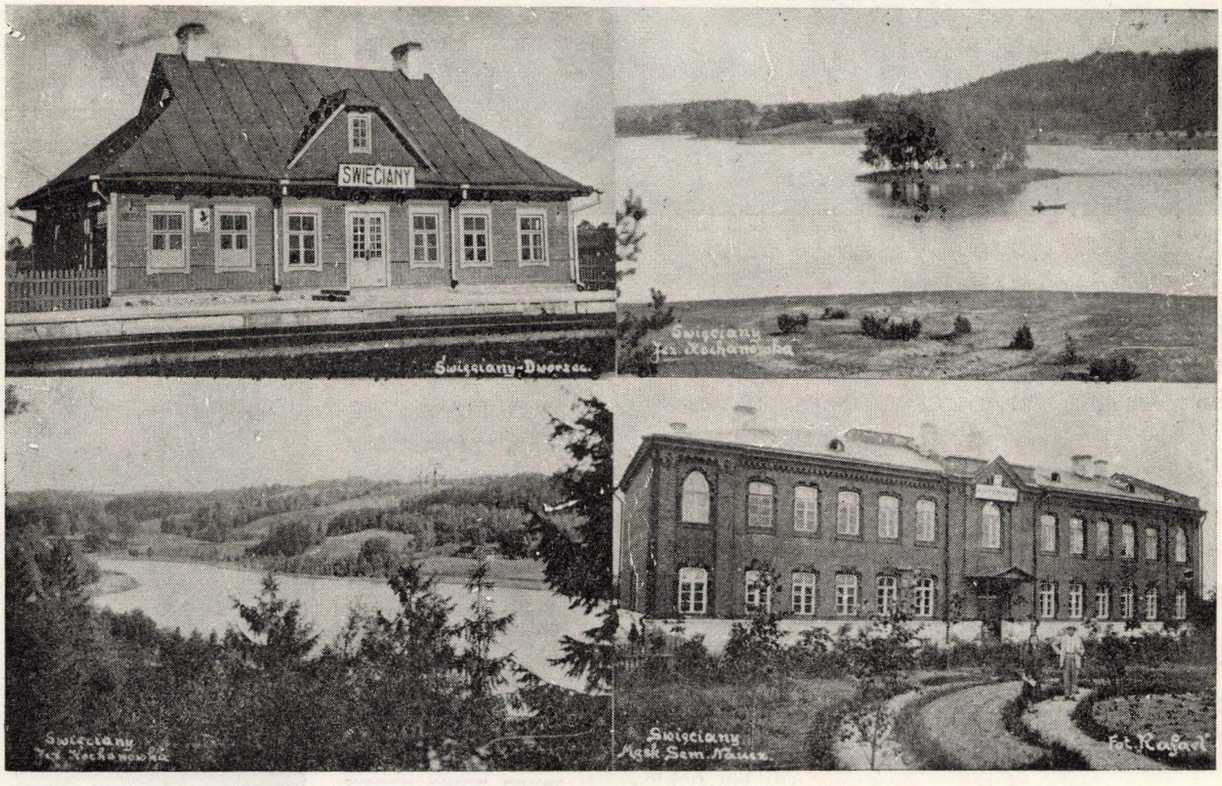
התיכון במגמה הומנית בשפת יידיש – הראשון בפולין

„תיכון ראשון במגמה הומנית לבנים ובנות בשפה יידיש בפולניה" באותם המילים נרשם התיכון שבשוינציאן במשרד החינוך הממשלתי ובאותה הצורה הופיע במרכז לאיגוד בתי הרב י. י. ריינס, הגענו גם לתיכון הראשון במינו בשפת העב שנהפכה מלשון עממית „זרגון" לשפה תרבותית „יידיש" בעלת ספרות, עיתונות מסועפת, השכלה תיכונית וגבוה

ספר ביידיש: „צישא" שבוורשה, וגם באיגוד החבל: צ.ב.ק. ווילנה.

שוינציאן באמת סמל, מהישיבה המפורסמת מיסודו של (פאלקס־אוניווערזיטעטן) וביניהם שרשרת של מפעלים תרבו־ תיים של קדמה וחידוש, בחינוך מהראשונים בתולדות ימי עמנו, התרבו בעירנו ובעירות השדה מסביב.

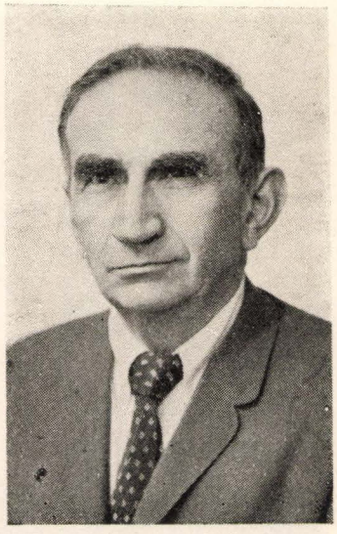
למעלה: האגם קוכנובקה ותחנת הרכבת. **למטה:** סמינר למורים בשוינציאן והאגם ברזובקה

העיר וקורותיה

הרחוב הראשי בשוינציאן (ככר השוק)

געשיכטע
פון סוועניציאן

מעינקע כ״ץ

מײַן
שטעטעלע טוועניציאן

און דו ביזט רייך, מיין שטעטעלע סוועניציאַן
רייך מיט פייער איז דיין בראנדיקע ערד,
רייך
איז מיט פינסטערניש דיין הימל פון פיין.

איך האָב געזען דיין האַרץ אויף יעדן שפיז.
האלבע נאכטן אין שריפות, האָב איך געמיינט,
ס׳איז
אין גיהינום אַ זון־פאַרגאַנג געווען.

איז ביזטו רייך מיין שטעטעלע סוועניציאַן,
אָ, רייך מיט בלוט, ווי דיין פאַרנאַכט מיט גאָלד.
רייך — —
מיין ארעם שטעטעלע סוועניציאַן.

דערמאנט, געבליבענע! אז סוועניציאַן
איז איצט אַ גיהינום,

ווי שיין אין סוועניציאַן; ביינאַכט ווערט
יעדער שטיין — אַ שטערן,
ווער ווען פון טיפן ברונעם דאס אומשולדיק בלוט אויפשעפן,
ווען מען הערט שוין
פון אַלטן בית מדרש מער נישט קיין הילוק מלאכים־געזאַנג — —
דער אָוונט וויקלט פייער־קנוילן אין זיינע מחשבות.
אין מערב די זון רייסט זיך ווידער צום קעניגרייך פון ליכט — —
און רגע נאָך רגע,
טונקט גיך דער טאג, ווי אין אַ הימלישן קבר פארגראָבן.

וויפל תחומען איז אין דער שרעק פאַראן?
ווימל צוויפל — — אין פאַרלאָשענעם שיין?

גרוידמעט מיינע עלטערן: שמואל בר' שמעון־יעקב, לאה שרה בת שלום ישראל און שוועסטער: יוכבד און סלאווע ז"ל.

שמעון בושקאניץ

די געשיכטע פון סוועניציאן

דער אָנהויב

די עפאָכע פון מיטל־עלטער און דאס לעבן פון יידן אין פוילן — ליטווישׂ־פוילישע אוניע און איר השפּעה אויף די יידישע יישובים — גרוש ליטע (1495) — סוועניציאן און אירע גרינדער.

ן אַלטע פוילישע פאָלקס־לעגענדע דערציילט אפילו, אַז אַלס ערשטער קעניג אין לאנד איז אויסגעוויילט געווארן, דורך א צופאַל, דער ייד אברהם פראָכאָווניק. ער האט מוותר געווען אויפן גרויסן כבוד און איבערגעגעבן דעם כסא המלכות דעם פאָליאַק פיאסט. דאס איז געווען אין ניינטן יארהונדערט. די ערשטע פיר הונדערט יאר האבן די יידן געלעבט אין פוילן אן שטערונגען און האבן אפילו גענאסן פון ספעציעלע רעכט. דער באוווסטער קעניג קאזימיר דער גרויסער, וועלכער האָט רעגירט אין די יארן 1370—1333, האָט געגעבן די יידן אַלע מעגלעכקייטן פאר האנדל און מלאכה, אויך רעליגיעזע פרייהייט. די לעגענדע גיט איבער, אז ער האט חתונה געהאט מיט אַ יידישער טאָכטער, אסתר. נאכן טויט פון קאזימיר דעם גרויסן האט זיך די לאגע פון די יידן באדייטענדיק פארערגערט. אין יאר 1386 איז דורכגעפירט געווארן די „אוניע" (פאַראייניקונג) פון פוילישן קעניגטום מיטן ליטווישן פירשטנטום. אויפן סמך פון דער אוניע

האט דער ליטווישער פירשט וולאדיסלאוו יאגעלא (פריער א געצענדינער) נאכן אננעמען דעם קאטוילישן גלויבן חתונה געהאט מיט דער פוילישער קעניגין יאדוויגא און איז געקרוינט געווארן אלס קעניג פון פוילן און ליטע. אונטערן דרוק פון קלער און די גייסטלעכע פון קלויסטער האט וולאדיסלאוו יאגעלאָ נישט באַשטעטיקט די פריערדיקע רעכט פון די יידן. די באַציאונג פון דער קאטוילישער באפעלקערונג צו די יידן האט זיך פארערגערט. דאס האט זיך אויסגעדרוקט אין פארשיידענע רדיפות און בלוט־בילבולים.

אין ליטע האָט דאָן געהערשט אין נאָמען פון דער „אוניע" פוילן—ליטע, אַ פלימעניק פון וולאדיסלאַוון, דער פירשט וויטאָלד, וועלכער האָט פאָרגעזעצט די פריערדיקע טאָלעראנץ צו די יידן, וואָס עס האָט אנגעוענדעט דער גרויס־פירשט פון ליטע געדימין, 1316—1341. די יידן אין ליטע האָבן פרייער געלעבט ווי אין פוילן. דער גרויספירשט געדימין האָט אין יענער צייט אנגענומען דעם קאָטוילישן גלויבן, אבער דאס ליטווישע פאָלק איז ווייטער געבליבן ביי געצענדינערייַ און נאָך אַלץ פאָרהיליקט און געדינט צו די פארשיידענע געטער: „פערקונאָס", „לאַימא", „געלטינא", „פוסטאָיטיס" א.א.וו.

דער מאָסן־איבערגאַנג צום קאָטוילישן גלויבן איז ערשט פאָרגעקומען דאָן, ווען זיין אייניקל, וולאַדיסלאָוו יאַגעלאָ, איז געקומען קיין ליטע אין באַגלייטונג פון אַ גרויסער עקספּעדיציע קאָטוילישע גלחים. זיי האָבן אָנגעהויבן צו פאָרשפרייטן דעם קאָטוילישן גלויבן צווישן דער ליטווישער באפעלקערונג און מיט גרויסע שוועריקייטן דאס דורכגעפירט.

דער גרויספירשט געדימין האָט אַריבערגעפירט די הויפּט־שטאט פון ליטע, פון טראָקי קיין ווילנע. אונטער זיין הער־שאַפט האָבן די יידן געגאָסן פון אַ געוויסער פאָליטישער אויטאָנאָמיע, אויך פון פרייען האַנדל און מלאכה. זיין וועג האָט ממשיך געווען פירשט וויטאָלד אין קעגנזאַץ צו וולאדיס־לאַוו יאגעלא אין פוילן, אויף וועמען די גייסטלעכע האָבן געהאַט אַ געוואַלדיקע השפעה מיט זייער יידן־האַס. יאגעלא האָט זיך צוגעהערט צו זיינע עצות און זיך נישט באגנוגנט מיט געווייגלעכע באַגרענצונגען פון די יידישע רעכט, ער האָט אויך איינגעפירט יידישע געטאָס, לויטן מוסטער פון די פאַגאַ־טישע לענדער אין מערב־אייראָפּע אין יענער צייט.

די מלכים, וועלכע האָבן געהערשט אין פוילן־ליטע נאך וולאדיסלאוו יאגעלא, זיינען געווען מערער צוטריטלעכע און זיי האָבן באַהאַנדלט די יידן מענטשלעכער. אין זייערע צייטן האָבן געשטראָמט קיין פוילן יידן פון דייטשלאַנד און עסטרייך וווּ מען האָט זיי גערודפט און געפיניקט. אין פוילן האָבן זיי געקראָגן אַ מקום־מקלט. די יידן־פליטים האָבן זיך צוגעפאַסט צו די הערשנדע באַדינגונגען אין לאַנד און דאָן האָט זיך גע־שאפן אין פוילן אַ גרויסער יידישער ישוב.

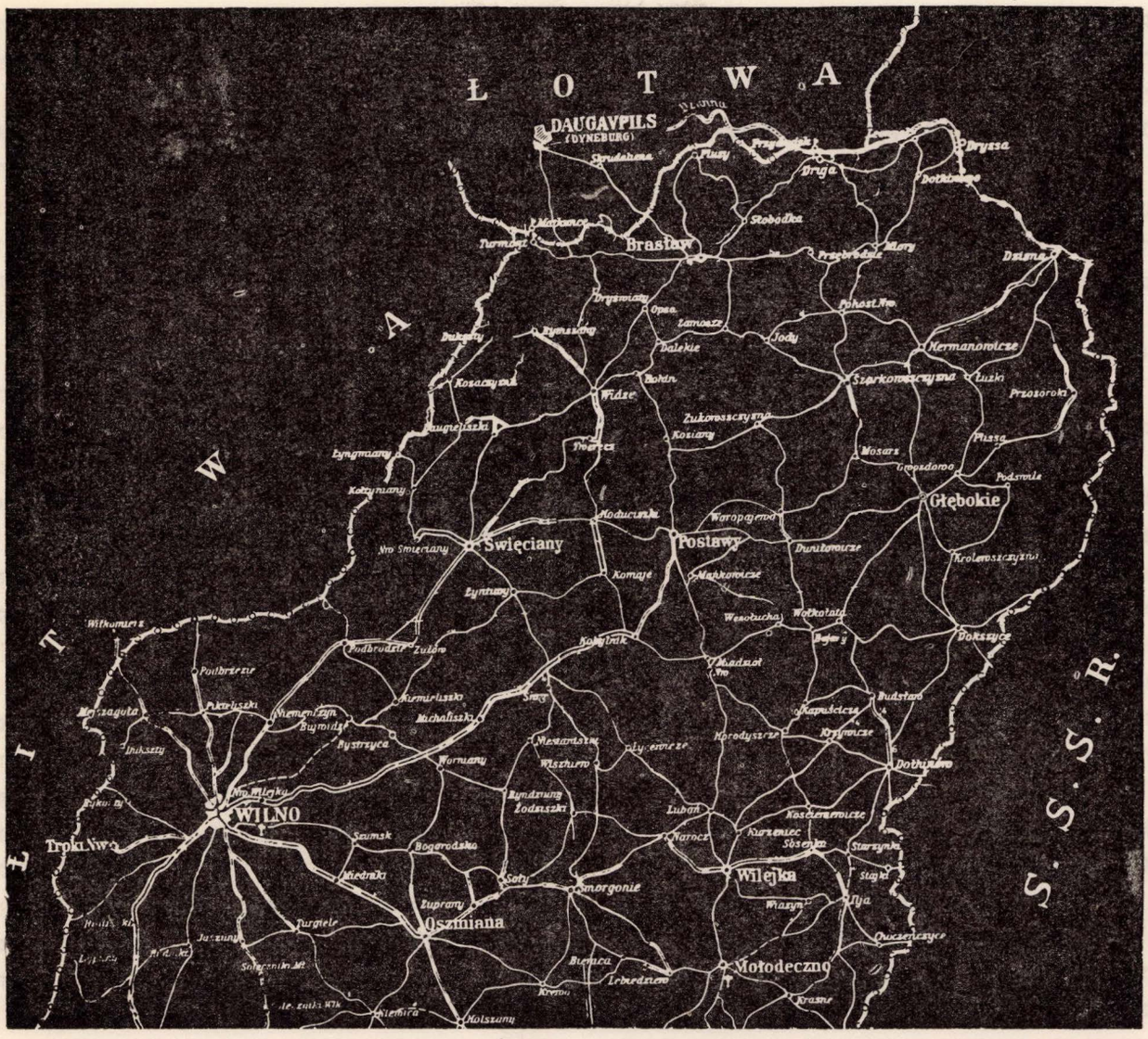
דער גרויסער שטראָם יידן פון מערב־אייראָפּע האָט אויך דערגרייכט ביז ווילנע. אין XV יארהונדערט האָבן זיך אין אָט דער צפונדיקער שיינער שטאט באַזעצט אַ סך יידן און זיי האָבן געלייגט דעם פונדאמענט פאַר אַ נייעם, גרויסן, יידישן צענטער. אין אַ פאָר הונדערט יאר אַרום איז ווילנע באַקאַנט געוואָרן מיט אירע יידישע רעליגיעזע און קולטור־אינסטיטו־ציעס. אין דער וועלט האָט מען ווילנע דערפאַר גערופן מיט דעם פיל־זאָגנדיקן נאָמען „ירושלים־דליטא".

ווילנע איז אַ צייט לאַנג געווען די הויפּט־שטאט פון ליטע. נאָך דער פאַראייניקונג פון פוילן מיט ליטע און ספעציעל אין די יארן פון פוילישן קעניג, קאַזימיר IV (1492—1447) איז ווילנע געוואָרן אויך אַ צענטער פון דער פוילישער קולטור.

אין יאר 1495 איז אין ליטע, אונטערן דרוק פון שטייגן־דיקן כח פון קלויסטער און זיינע גייסטלעכע און מיט דער הילף פון די פוילישע אייניגעוואַנדערטע עלעמענטן, ארויס־געגאבן געוואָרן אַ געזעץ, אַז אַלע יידן מוזן תיכף פאַרלאָזן ליטע. דאס געשעעניש איז פאַרצייכנט אין דער יידישער גע־שיכטע אונטערן נאמען: „גירוש ליטע" (1503—1495).

אין די דאמאלסדיקע באדינגונגען איז די מאַכט פון קעניג אין פוילן געווען אַ שוואַכע. ער האָט געמוזט זיך רעכענען מיט די פאַרשיידענע פירשטן, פריצים און פוילישע שליאַכטע, צו וועמען עס האָבן געהערט די ריזיקע שטחים אין לאַנד. יעדער פריץ האָט ביי זיך אין גוט אַדער הויף אנגעוועגדעט זיינע אייגענע געזעצן און געפירט אַ מין אייגענע מלוכה. די פויערים, וועלכע האָבן באַאַרבעט זיין באָדן, זיינען פאַקטיש געווען זיינע לייב־קנעכט, זיי האָבן געבילדעט זיין פריוואַט מיליטער, מיט וועלכן דער פריץ פלעגט אויך פירן מלחמה סיי פאַר זיינע אייגענע אינטערעסן און סיי פאַר דער מלוכה. ביי זיך אין גוט האָט יעדער פריץ געהאַט זיינע אייגענע מנהגים, וועלכע זיינען ניט געווען אונטערגעוואָרפן דעם מלך, די צענטראלע מאַכט.

די דאָזיקע סטרוקטור און אָרדנונג האָבן אויסגענוצט די יידן פון יענער צייט, וועלכע האָבן צוליבן גירוש־דעקרעט געמוזט פאַרלאָזן די שטעט פון ליטע. זיי האָבן אויסגעפונען פאַרשידענע פריצים, וועלכע האָבן מסכים געווען, אַז זיי זאָלן

די פאָליטישע מאַפּע פון סוועניצייַן און טביבה נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

זיך באַזעצן אין זייערע מאַיאנטקעס. ביי די פריצים האָבן די יידן באַקומען אַ מין אַזיל און בירגער־רעכט. ביי דעם פריץ האָבן יידן געדינט אַלס אַרענדאַטאָרס, קרעטשמער, פאַכטער פון וואַסער־ און ווינט־מילן, עס האָבן זיך אויך געפונען יידן, וועלכע האָבן נושא־חן געווען בייַם פריץ און זיי זיינען געווארן זייערע פינאַנסיעלע ראַטגעבער, האָבן פאַר אים אין זיין הויף געגאָסן באזונדערע גאָלט־מטבעות, אפילו מיט יידישע און העברעאישע אויפשריפטן: „שקלים".

אין יאָר 1928, ווען מען האָט געגראָבן די פונדאַמענטן פון די געביידעס אין מאַיאנטעק סטאַניסלאַוואָוע און ביי אַנדערע אויסגראבונגען בייַם מאיאנטעק שווינטע אין דאָרף באיאַרי, זיינען געפונען געווארן אַזעלכע מטבעות.

לויט געשיכטלעכע דאָקומענטן, האָבן אַ סך יידן זיך פאַר־נומען מיט אויפמאנען די שטייערן פאַרן הויף און אויך אנגע־פירט מיט זיין ווירטשאַפט. דאס האָט זיי געגעבן אַ גרויסע השפעה אויפן פריץ, עס האָט אבער אויך אַרויסגערופן אַ קנאה־שנאה צום יידן מצד די פאַרשקלאַפטע פויערים. עס זיינען אויך געווען פאַלן ווען פריצים האָבן דערנידעריקט דעם יידישן כבוד און אין זיינע הויפן האָבן די יידן בלית־ברירה געמוזט שטאַרק ליידן.

אין יאר 1503 איז אָפּגערופן געוואָרן דער גירוש פון די ליטווישע יידן. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאס ליטווישע פירשטנטום האָט פון גירוש מערער געליטן ווי די יידן גופא. אין די ליטווישע שטעט און שטעטלעך איז געווען אַ קליינע קריסטלעכע באַפעלקערונג, זיי האָבן זיך אויך ניט פאַרנומען מיט האַנדל און מלאכה און נישט באזיצט די מינימאַלסטע בילדונג און קוואַליפיקאַציעס אויף די אַלע נויטיקע ווירט־שאַפטלעכע געביטן. די יידן זיינען נויטיק געווען פאַרן באַנק־וועזן, מעדיצין און אַנדערע ווירטשאפטלעכע צווייגן, האָבנדיק זייערע פראַקטיק און גייסטיקן באַגאַזש מיטגעבראַכט פון

זייערע פריערדיקע ווּוין־ערטער אין מערב־אייראָפּע. (דאָק־טוירים, פינאַנס־ספּעציאַלע, סוחרים, האַנטווערקער א.א.וו.)

די אפּגעוויפענע גזירה האָט אומגעקערט אַ סך יידן צוריק אין ליטע און אירע שטעט. אַ גרויסער טייל פון די פאַרטריבענע האָבן אָבער באַשלאָסן נישט צו גיין צוריק און זיינען געבליבן זיצן אין זייערע מאיאנטקעס און פריצישע הויפן. יעדע יידן זיינען אין שפּעטערדיקע יארן געווען די גרינדער פון צענדליקער יידישע שטעט און שטעטלעך אין דער ווילנער פראָווינץ און אַרומיקער געגנט.

עס איז געווי נישט באַקאַנט די דאַטע, ווען די שטאָט סווענציאַן איז געגרינדעט, אַלע נעמען אבער אַן, אַז זי איז געווען איינע פון די עלטסטע שטעט אין ווילנער געגנט [לויטן פוילישן געאָגראפישן ווערטער־בוך, דערשינען אין יאר 1895 אין ווַארשע].

דער יידישער יישוב אין און אַרום סווענציאַן האָט זיך אַנטוויקלט נאָר אַ דאַנק די יידן, ווועלכע האָבן אין די צייטן פון גירוש־ליטע געפונען אַ מקום־מקלט אין די פריצישע הויפן [1495—1503].

דער קערן און הויפט־גורם פאַרן יידישן יישוב אין סווענציאַן האָט זיך אַנטוויקלט נאָר אַ דאַנק די יידן, ווועלכע האָבן אין די צייטן פון גירוש־ליטע געפונען אַ מקום־מקלט אין די פריצישע הויפן פוילישן געאָגראפישן ווערטער־בוך, דערשינען אין יאר 1895 אין ווַארשע].

דער יידישער יישוב אין און אַרום סווענציאַן האָט זיך אַנטוויקלט נאָר אַ דאַנק די יידן, ווועלכע האָבן אין די צייטן פון גירוש־ליטע געפונען אַ מקום־מקלט אין די פריצישע הויפן [1495—1503].

דער קערן און הויפט־גורם פאַרן יידישן יישוב אין סווענציאַן, זיינען זיכער געווען די יידן, ווועלכע האָבן צוליבן גירוש זיך באַזעצט אין מאיאנטעק צערקלישקי. דער גאַנצער באַדן אַרום דער שטאָט סווענציאן האָט געהערט צו דער באַרימטער מאַגנאַטישער משפּחה פון דער פוילישער שליאַכטע — פאַטאַקי. די מיטגלידער פון זייער דינאַסטיע זיינען באַלזאַמירט אין געבעט־הויז אַנטקעגן פאַלאַץ ביים טראַקט, וואָס פירט פון סווענציאַן קיין ווילנע. דאס געבעט־הויז איז פאַרזען מיט דער לאַטיינישער אויפשריפט "Spes in Deo" (האָף צו גאָט).

דער פאלאַץ גופא מיט זיין גאַנצער ווירטשאַפט געפינט זיך 2 קילאָמעטער פון שטאָט אויפן באַרג, ארומגערינגלט מיט וואַלד און אַלייען פון אור־אַלטע בוימער און אַזיערע, אַ רייכער פאַרק, וועלכע גיבן צו פּראַכט דעם הערלעך־געבויטן פאַלאַץ. דאס אַלץ געפינט זיך נאענט ביים טראַקט וואָס פירט קיין סווענציאַן. די שטאָט ליגט צופוסנס פונעם באַרג.

די פאַטאַציקס זיינען געווען די הערשער פון דער גאַנצער געגנט. זיי זיינען געווען פאַרבונדן מיט יידן־פריינטלעכע און זיי זיינען געווען די אַפּוטרופּסים פון די יידן אין יענער תקופה.

[עס איז כאַראַקטעריסטיש דער פאַל מיט אייגעם פון די פאַטאַציקס, וואָס איז פאַרגעקומען אין ווילנע, וואַלענטין פאַטאַציקי, אַ מיטגליד פון דער גראַפישער משפּחה האָט זיך מגייר געווען. ער איז באַקאַנט אין דער יידישער געשיכטע מיטן נאָמען: „דער ווילנער גר־צדק". ער האָט בשום אופן נישט געווּאָלט צוריק אננעמען דעם קאַטאָלישן גלויבן און איז דערפאר פאַרמשפט געוואָרן צום טויט דורך פאַרברענען. זיין אַש האָבן די יידן מקבר געווען אויפן ווילנער בית־עלמין און אויף זיין קבר איז שפּעטער אויסגעוואקסן אַ ריזיקער בוים, מיטן אויסזען פון אַ מענטש, וועלכער האָלט צעשפּרייט זיינע ארעמס. אונטערן שאָטן פון בוים פלעגן ווילנער יידן אָפּריכטן ספּעציעלע הזכרות און אָפּגעבן כבוד דעם פאַרברענטן קדוש.

וועגן דעם גר־צדק זיינען אין ווילנער געגנט אַרומגעגאַנגען אַ סך לעגענדעס, וועלכע האָבן באַרייכערט דעם יידישן פאָלקלאָר און אויך געפונען אַן אפּקלאַנג אין דער יידישער ליטעראַטור].

ס׳איז קיין שום ספק נישט, אַז די גרינדער פון אַ שטענדיקער יידישער קהילה אין סווענציאַן זיינען די צעזייטע און צעשפּרייטע יידישע ישובניקעס פון דעם געגעבענעם מאַיאנטעק צערקלישקי און אויך פון אַנדערע אין יענער געגנט.

יידן האָבן שטענדיק געשטרעבט זיך אויסצולעבן רעליגיוז און גייסטיק צווישן „אחינו בני ישראל", בכדי צו דאוונען בציבור לכל הפחות שבת, יום־טוב און „ימים נוראים". צו־ערשט האָט זיך געשאַפן אַ מנין, מען האָט גענומען אַ מלמד בצוותא און געשאַפן אַ חדר, בכדי קינדער זאָלן לערנען עברי און קענען מאַכן אַ ברכה, זאגן קדיש און אויך וויסן די וויכ־טיקסטע נויטיקע דינים אין טאג־טעגלעכן לעבן און פון דעם האָט זיך אנגעהויבן וועבן דאס יידישע און געזעלשאַפטלעכע לעבן אין שטאט.

פארשטייט זיך, אַז נישט אַלע יישובניקעס האָבן פאַר־לאָזט זייערע הויפן און דערפער און זיך באַזעצט אין שטאט. די מאַטעריעלע באַדינגונגען האָבן זיי געצוונגען צו זיצן אין זייער מקור פון פרנסה. די אויסזיכטן אין שטאט זיינען אין יענער צייט געווען באגרענעצט און זיי האָבן זיך באגנוגנט מיט קומען אין שטאט אויף יום־טובים, ימים־נוראים, בכדי נישט צו פאַרגעסן אין יידישקייט און בכדי אָפּצוגעבן דעם בורא־עולם דעם יאריקן חשבון הנפש און זיך מתחייב זיין צו היטן זיין תורה.

אין אַלגעמיין האָט דער יישובניק, חוץ געוויסע אויס־נאַמען, כאַראַקטעריזירט: אפּגעשטאַנענקייט און עם־הארצות, באַגרענעצט דורך זיין דורותדיקן זיצן אין דאָרף אָן מעגליכ־קייטן פון לערנען די קינדער די יסודותדיקע פאָדערונגען פון אַ פשוטן יידן, צו זיין אָפּגעהיטן אין די מצוות פון „עשה" ו„לא תעשה". דאס אַלץ פלעגט פאַרשווינדן מיטן אַריבערגיין פון די יידן אין די דערפער און שטאט אַריין, צו דעם האָבן זיי אויך געשטרעבט! דאָך זיינען נאָך אַ סך יידן געזעסן אין די דערפער און הויפן ארום סווענציאַן און אין ווייטער־דיקן שטח פון ראַיאָן, אפילו ביים סוף פון XIX און אנהויב פון XXסטן יארהונדערט.

באַצקעניק, זאַבלאצישישק, פאוועווורקע, ליגומי, פאשומעני, שימיני, וויגאדקע, און נאָך א סך דאַרפישע יישובים מיט גע־ציילטע יידן.

אויסער דעם האָבן נאָך געווינט יידן אין די הויפן: צערקלישאָק, סטאַלינסלאוואוע, שווינטע, זולאווע און אַנדערע, אַלס אַרענדאטאָרס, פּאַכטער, קרעטשמער און מילנער.

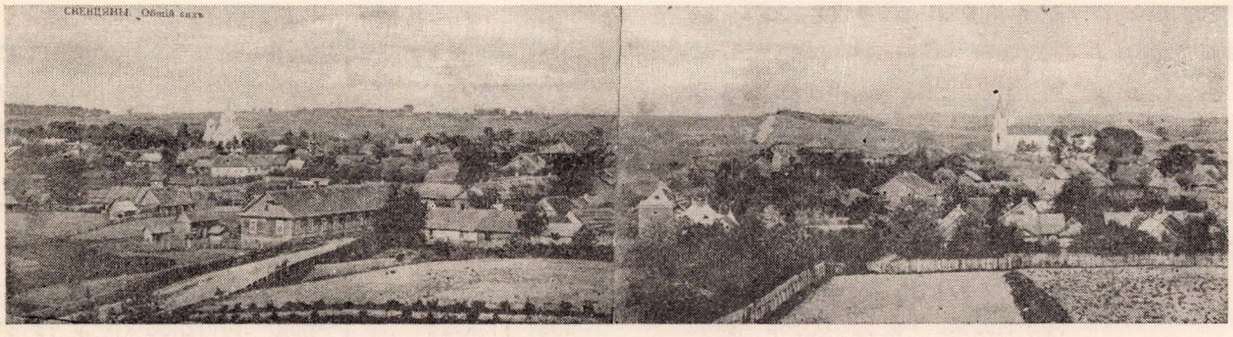
אָט די אַלע אויסגערעכנטע דערפּער און הויפן זענען געווען די ווויך־ערטער פון אונדזערע עלטער־עלטער זיידעס און באָבעס, די גרינדער און בויער פון אונדזער געבורט־שטאט סווענציאַן.

טאפּאגראפיע און דעמאגראפיע פון סווענציאנער געגנט

סווענציאַן — אַ קרייז שטאט — די ספּעציפישע אייגנשאַפטן פון דער געגנט — אָפּיציעלע סטאַטיסטיק פון די יידן אין שטאט און ראַיאָן.

די שטאט סווענציאַן געפינט זיך 84 קילאָמעטער, צפונדיק פון ווילנע, אויפן הויפּט־טראַקט, וואָס פירט פון ווילנע דורך פאלאצק צו מאָסקווע. דאס איז דער וועג, וועלכער פאַרבינדט מערב־ און צענטראל־אייראָפּע מיטן מזרח און צפונדיקן טייל פון קאָנטינענט.

סווענציאַן איז דערקלערט געווארן אַלס קרייז־שטאט (פּאוויאט) פון ווילנער געגנט אין 1795, נאכן דריטן „ראזביר" (צעטיילונג) פון פוילן. דאס לאַנד איז דאַן ענדגילטיק צעטיילט און פּאַראַן אַ סך קלענערע וועלדער.

סווענציאַן פּאָסטאָגראַפּירט פון לינטופער באַרג

טיילט און פאַרנומען געווארן דורך די דריי שכנותדיקע מלוכות: עסטרייך, פרייסן און רוסלאַנד.

ליטע, לויט איר געאָגראפישע לאָגע, איז אַריבער צו רוסלאַנד — במילא אויך סווענציאַן.

דער סווענציאַנער קרייז האָט דאַן פארנומען אַ שטח פון 4827.5 קוואדראט ווירסט, ד.ה. בערך 5 טויזנט קוו. קילאָמעטער.

פון צפון־זייט האָט דער קרייז געגרענעצט מיט קאָוונער געגנט און ווייטער אַרום מיט דיסנער, אָשמענער און ווילנער קרייז.

די אַלע קרייזן האָבן געהערט צו ווילנער געגנט. די פאַרבינדונגען מיט די אַנדערע קרייזן זיינען געווען די פּאָסט־וועגן אין די אַלע ריכטונגען: קיין ווילנע — דורך פאדבראדז און קימעלישאָק, דווינסק — דורך דוגעלישאָק און ווידז, גלובאקע — דורך היידוטשישאק, קאָמאי און פּאָסטאוו, סוויר — דורך קאָבילניק און מיאדזאָל.

דער אויבערפלאַך פון סווענציאנער קרייז איז לייכט־בארגיק. 22 פּראָצענט פון אַלגעמיינעם שטח האָט די דאַרפישע באָפעלקערונג אויסגענוצט פאַר לאַנדווירטשאַפט. 32 פּראָצענט פון אַלגעמיינעם שטח איז געווען באַוואַקסן מיט וואַלד (1600 קוו. קילאָמעטער).

די גרעסטע וועלדער אין דער געגנט זיינען: לאבאנארער, דוגעלישקער, קאלטיניאנער, צערקלישקער, קארקאַזשינער און די בראנאָווער.

אויסער זיי זיינען נאָך אין דער געגנט פאַראַן אַ סך קלענערע וועלדער.

סווענציאַנער קרייז האָט פארמאָגט 106 אזיערעס, וועלכע האָבן פארנומען אַ שטח פון 210 קוו. קילאָמעטער. די גרעסטע אזיערע אין דער געגנט, וועלכע איז אויך געווען די גרעסטע אין פוילן־ליטע, איז נאראטש, זיין שטח איז 80 קוו. קילאָמעטער. ווייטערדיקע אזיערעס, לויטן גרויס, זיינען: מיאַדזל, לישע, סווויר, שוואָקשטאַ, קרעטאן, פורקי, סנאוועלישקי, זשעמיאני און אַנדערע קלענערע.

די באַפעלקערונג, וועלכע האָט זיך קאָנצענטרירט ארום די אָזיערעס, האָט זיך „על פי רוב" באַשעפטיקט מיט פישפאַנג.

די פליסיקע וואַסערן פון די טייכן, וועלכע האָבן דורכגעשניטן דעם ראַיאָן, זיינען אויסגענוצט געווארן אַלס מעכאַנישע טרייב־קראַפט צו די וואַסער־מילן, וואַלד טאַרטאָקן און אַנדערע אונטערנעמונגען.

די פליסיקע וואַסערן האָבן געהאָט זייער פאַרבינדונג מיט די טייכן וויליע און ווייטער ניעמאָן, דיסענקע און דווינע, וועלכע פאַלן אַריין אין באַלטישן ים. די טייכן זיינען אויסגענוצט געווארן אַלס נאטירלעכער און ביליקער טראַנספּאָרט־

מיטל, האָבן פאַרבונדן אונדזער ראַיאָן מיט אַלע גרויסע שטעט, אין דער נאָענטער סביבה, מיט ווילנע, קאָוונע, מעמל, דווינסק און ריגע.

דאס איז געווען די סיבה, וואָס ארום די אזיערעס און טייכן און נאָענט צו די גרויסע וועלדער האָט זיך אנטוויקלט אַ ריזיקע וואַלד־עקספלאָאַטאַציע און עס האָט געבליט דער האַלץ־האַנדל, וועלכער האָט זיך געשטיצט אויפן בילליקן טראַנספּאָרט און נאטירלעכן מעכאנישן כוח.

אין יאר 1862 איז דורכגעפירט געוואָרן די אייזנבאַן־ליניע וואַרשע—פּעטערסבורג. זי האָט דורכגעשניטן דעם ראַיאָן אין דער גאַנצער לענג אויפן אָפשניט ווילנע—דווינסק. עס זיינען דאָן אנטשטאַנען די באַן־סטאַנציעס: פּאָדבראדז, נייסוענציאן, איגנאַלינע און דוקשט. דערמיט איז דער ראַיאָן באַרייכערט געוואָרן מיט נאָך שטעטלעך, ווייל די פונקטן האָבן זיך אין משך פון אַ קורצער צייט שטאַרק אַנטוויקלט און געשאַפן גרויסע יידישע יישובים.

ביים גרינדן דעם סוועניציאַנער ראיאָן איז ער אַדמיניסטראַטיוו געוואָרן פאַרטיילט אין 4 פּאָליציי־אישע קרייזן, וועלכע האָבן אנגעפירט מיט 22 גמינעס. די קרייזן זיינען געווען: היידוטשישאָק, ווישניעוע, לינטופ און קאָלטיניאַן.

דער ראַיאָן האָט פארמאָגט 41 שטעטלעך (זייער רשימה לויטן א—ב):

1. איגנאַלינע; 2 בילעגרודעק; 3. גאוווייקיען; 4. דוגעלישאָק; 5. דאַנישעווא; 6. דוקשט; 7. היידוטשישאָק; 8. ווישניעוע; 9. וואיסטום; 10. זאסוויר; 11. זשעלאדז; זאדזישאָק; 13. טוועריע; 14. לינטופ; 15. לינגמיאן; 16. לאבאנאר; 17. מעליגיאן; 18. ניעסניענישאָק; 19. נייי־סוועניציאַן; 20. סוויר; 21. סוויראַנעק; 22. סאראקפאָל; 23. סקאָדוטשישאָק; 24. ספיאלא; 25. סטרונאיץ; 26. פאדבראדז; 27. פאלוש; 28. פאַרינגע; 29. פאשומענית; 30. פאוועוויורקע; 31. צייקין; 32. קימעלישאָק; 33. קאבילניק; 34. קאמאי; 35. קלושציאַן; 36. קאַצייגישאָק; 37. קאלטיניאַן; 38. קאָנסטאַנטינאָוע; 39. קארקאַזישאָק; 40. קוקוצישאָק; 41. שעמיאטאוע.

לויט אָפיציעלע סטאַטיסטישע ציפערן פון פויליש־גראַפישן וועריע־בוך, וואַרשע 1895, איז די אַלגעמיינע באַפעלקערונג פון סוועניציאנער ראַיאָן באַשטאַנען: אין יאָר 1880 פון 145.525 נפשות; אין יאָר 1897 פון 172.000 נפשות.

זיי האָבן זיך געטיילט: 82% ליטווינער, 6½% וווייסרוסן, 5½% פּאָליאקן, 5½% יידן, ½% מאכמעדאַנער, עוואַנגעליקער און אַנדערע (טאַטאַרן, ציגיינער, דייטשן).

אין יאר 1880 האָט די שטאט סוועניציאן געציילט 6795 פערזאָן. צווישן זיי זיינען געווען: 4.480 יידן, 880 סטאַראָווירער, 813 קאַטאָליקן, 613 פראוואָסלאוון, 7 מאכמאדאנער־טאַטאַרן און 2 עוואנגעליקער.

די יידישע ענציקלאָפּעדיע (אַרויסגעגעבן מאָסקווע — 1900) באַמערקט, אַז יידן זיינען פאַראַן אין אַלע שטעטלעך פון סוועניציאנער ראיאָן. זייער גרויס אין ציפערן איז דאָרט אנגעגעבן נאָר פאר די פונקטן וווּ די אַלגעמיינע באפעלקערונג האָט געציילט מער פון 500 איינווינער.

זייער איינטיילונג איז פאָלגענדיקע:

	אין יאָר	פון יאָר	קאָלטיניאַן	לינטוף	דוקשט	היידוטשישאָק	ווישניעוע	זאַדזישאָק	אויסער די שטאט סוועניציאַן	אין גאַנצן	אין יידן	פון יאָר	אין יאָר
יידן	1765	462	—	—	—	—	—	—					
"	1847	1544	570	491	441	199	184	151	140	—	—	—	—
"	1880	4480											4051
"	1897	3172	1373	1114	—	155	—	238	591	118	540	101	
קריסטן	1897	6025	2247	1668	—	622	—	685	1055	517	1340	507	

עס איז כדאי לויט דער געגעבענער סטאַטיסטיק צו קאָמענטירן די בולטע גרויסע ענדערונגען פון דער צאָל יידן אין סוועניציאן אין די פאַרשיידענע תקופות.

אין יאר 1765 האט די שטאט נאָר 462 יידן. ביז דער 2־טער ציילונג האָבן זיך די יידן אין סוועניציאַן פאַרגרעסערט 4—3פאַכיק. דאָס דערקלערט זיך דערמיט וואָס אין יענער עפאָכע האָבן זיך אַ דאַנק דעם געשאַפענעם אַדמיניסטראַטיוון צענטער אין דער קרייז־שטאט, פאַרגרעסערט די עקזיסטענץ־מעגלעכקייטן און פרנסה קוואַלן פאר יידן. פון די אַרומיקע דערפער, מאַיאנטקעס אָדער גמינע־שטעטלעך זיינען די יידן אַריבער אין סוועניציאן. זייער צאל איז אויך וווייטער געוואקסן און ביי דער ציילונג פון יאר 1880, זיינען שוין אין שטאט פאַראַן 4.480 יידן, ד"ה. צענפאַכיק מער.

די ירידה אין צאל קומט נאך די 80־קער יארן, וועו אין גאַנץ רוסלאנד, אַ דאַנק די פאָליטישע אומשטענדן אין לאַנד און זייער ווירקונג אויפן יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן, האָט זיך געשאַפן די גרויסע עמיגראַציע־כוואַליע. דאָן האָבן הונדערטער סוועניציאנער יידן פאַרלאָזן די שטאט און געוואַנדערט מיטן שטראָם, וועו קיין מזרח, וועו קיין מערב, מעבר לים, קיין אַמעריקע, דרום־אַפריקע און ארץ ישראל.

צוגעהאלפן צו דער פארקלענערונג פון דער יידישער באפעלקערונג אין שטאט האבן אויך באזונדערע ארטיקע געשעענישן, דאס זיינען די 2 גרויסע שרפות אין שטאט, וועגן וועלכע מיר וועלן אויך שפעטער רעדן (1891, 1887).

אין יאר 1897 ציילט שוין די שטאט נאר 3172 יידן און די דאזיקע צאל מיט קליינע נישט־מערקבארע ניואנסן, ציילט סוועניציאן אירע יידן ביזן לעצטן טאג פון פארשווינדן אלס יידישער יישוב.

סוועניציאן אין דער וועלט געשיכטע

די שטאט אויפן קרייצוועג פון פעלקער וואנדערונגען — נאפאלעאן און זיין ארמיי אין שטאט — דאס היסטארישע הויז — א דענקמאל אין סוועניציאן.

לויטן פויליש־ן געאגראפישן וועלט־בוך איז סוועניציאן אין XVI טן יארהונדערט געווען פארנומען דורך די קרייצלער (Krzyżacy), וועלכע האבן געמארשירט פון מערב אויף מזרח־איראפע. די גאסטאלצן־שוועדן, קומענדיק פון צפון האבן אויך ניט אויסגעמיטן די שטאט. מיר האבן אויך פארבליבענע טאטארן, פון זייערע וואנדערונגען און עקספאנסיע אונטערנעמונגען אין יענע יארהונדערטער.

אין דער יידישער געשיכטע זיינען די וואנדערונגען און מלחמות פון די שבטים און פעלקער געווען א טרייריק קאפיטל, ווייל מיטן אנקומען און נאכן אויסקגיין פון אקופאנט, האבן שטענדיק און אומעטום געליטן די יידן וועלכע מען האט שטענדיק צוגעשריבן און באשולדיקט אין גוטע באציאונגען מיטן צד שכנגד, און פאר דעם חשבון האט מען שטענדיק בלוטיק באצאלט. די פרטים פון חשבון, וועלכע אונדזערע אור־אור עלטערן האבן באצאלט, פעלן אונדז צום באדויערן, מיר ווייסן אויך ניט דעם קרבן מנחה אדער דעקונג אין קרבנות, וואס די שטאט האט געגעבן.

אויף דער מאפע פון דער וועלט געשיכטע איז סוועניציאן ספעציעל באצייכנט צוליבן מארש פון נאפאלעאן באנאפארטע אויף מאסקווע.

נאפאלעאן איז געווען געצווונגען דורכצוגיין די שטאט מיט זיינע ארמייען. זיי האבן געהאט גרויסע שוערקייטן ביים פארסירן דעם טייך קונע אין סוועניציאן, וועלכער איז דאמאלסט געווען שטארק זומפיק אין די אפטרעטנדיקע רוסישע ארמיי האט צעשטערט און פארברענט אלע בריקן.

פרטים פון דער אפטרעטענדער ארמיי פון סוועניציאן, געפינען מיר ביי ל.נ. טאלסטאי אין זיין היסטארישן ווערק „מלחמה ושלום", ווו אין א געוויסן קאפיטל דערציילט אייגער פון זיינע העלדן, דער פאלקאוניק פון רוסישן פאוולאגראדער הוזארן־פאלק ראסטאוו, אז זיי זיינען אפגעטרעטן די לעצטע פון סוועניציאן נאכן פארניכטן די שפייז־זאפאס און די בריקן. די שטאט איז אים געבליבן אין זכרון, ווייל דארט האט ער דעגראדירט און געביטן זיין וואכמייסטער צוליב זיין נישט קענען באהערשן די הוזארן, וועלכע, קריגנדיק 5 פעסער בראנפן אין שטאט (זיכער אין די יידישע אונטערנעמונגען), האבן זיך אנגעטרונקען און אין א שיכורן צושטאנד פארלאזט די שטאט.

דאס איז געווען ענדע יוני 1812. נאפאלעאן האט אין סוועניציאן געענטקיקט און איז איינגעשטאנען ביים פאליאק גירוץ אויף דער ווילנער גאס, אנטקעגן דער רוסישער צערקווע. זיין פארבייגייענדיקע פראנצויזישע ארמיי האט ער אבסערווירט שטייענדיק אויפן באלקאן פון הויז, ווו ער האט געענטקיקט.

אין יאר 1912, ווען רוסלאנד האט געפייערט דעם 100־יאריקן יובל פון נצחון איבער נאפאלעאנען און זיין ארמיי, איז אין מאסקווע געשאפן געווארן א ספעציעלער מוזיי, כדי צו פאראייביקן יענע היסטארישע מלחמה.

צום ארגאניזיר־קאמיטעט האבן אנגעהערט הויכע רעגירונגס־באאמטע און געלערנטן פון דער רוסישער ארמיי. זיי האבן באשלאסן דורכצומאכן מיט אן אויטאמאביל דעם גאנצן וועג, וואס נאפאלעאן איז דורכגעגאנגען אין רוסלאנד. זיי זיינען דורכגעפארן קאווונע, ווילנע, סוועניציאן, גלובאקע, אושאץ, קאמען, וויטעבסק, סמאלענסק ביז מאסקווע. אומעטום האבן זיי געזאמלט ידיעות און דאקומענטן וועגן נאפאלעאנס ארמיי.

די עקספעדיציע אין באשטאנד פון געניראל רענענקאמף, קאלאדצעוו און אפאנאסיעוו האבן באזוכט דאס היסטארישע הויז, פאטאגראפירט און אנגעקלאפט אויפן ארט א שילד, וועלכע האט באצייכנט דעם אויסערגעווייניגלעכן פאקט, דאס דארט האט געענטקיקט נאפאלעאן.

סוועניציאן האט זיך שטענדיק געגרויסט מיט יענעם הויז און פון דער גאנצער געגנט פלעגט מען קומען קוקן אויף דער היסטארישער געביידע, וועלכע מען האט גערופן „נאפאלעאנס הויז".

סוועניציאן האט זיך געראכנט די גאנצע צייט פאר אן אנגעענעם יידישן יישוב אין דער ווילנער פראווינץ, אין דער ליטע. דער יישוב איז פארשוווינדן צוגלייך מיט אלע אנדערע פריעראויסגערעכנטע יידישע ישובים אין דער אלגעמיינער טאטאלער פארניכטונג פון די יידן אין איראפע אין די יארן 1941—1945.

נאַפּאָלעאָנס־הויז

סוועניציאן אין דער פּוילישער געשיכטע

די פּוילישע אויפשטאַנדן — מאַרשאַל פּילסודסקי — פּילסודסקי׳ס צוואה.

גרויסע וויסנשאפטלעכע דערגרייכונגען, אויך גרויסע ענ־דערונגען אין לעבן פון אַלע פעלקער און לענדער אין מערב־און אין צענטראל־אייראָפּע זיינען פאָרגעקומען אין XIX יאר־הונדערט. רוסלאנד איז געווען אַ מעכטיקע מאָנארכיע, אבער לויטן מוסטער פון 17טן און 18טן יארהונדערט. אין לאנד האָט געהערשט דער דעספּאָטישער רעזשים און די בריטע באפעל־קערונג איז געווען אונטערדריקט און אומצופרידן.

בכדי אָפּצוועגדן דעם גערעכטן כעס אין אַ פאַלשער ריכטונג, האט דער הערשענדיקער קלאַס געהעצט די פּויערישע און ארעמע באפעלקערונג קעגן די יידן אַלס שולדיקע אין זייער נידעריקן מצב. עס זיינען פאָרגעקומען שטענדיקע רייבונגען און אין משך פון דער צייט אויך אָרגאניזירטע אנפאַלן און פאָגראָמען.

אַ גרויסע השפּעה אין דער ריכטונג האָבן געהאַט די פּוילישע אויפשטאַנדן קעגן צאַרישן רעזשים. אין זיי האָבן זיך אויך באטייליקט אַ סך יידישע קעמפער. עס איז אפילו געשאַפן געווארן אַ ספּעציעלער יידישער לעגיאָן, אונטער דער אנפירונג פון ייד בערעק יאָסעלעוויטש, אין דעם קאָנטיושקא־אויפשטאַנד.

דער סוועניציאנער קרייז איז געווען אַ וויכטיקער פונקט אין אַלע פּוילישע אויפשטאנדן. די פּוילישע באפעלקערונג איז דאָרט געווען אַ באַוווסטזיניקע און אַ נאַציאָנאַל־געשטימטע.

אין די שפּעטערדיקע יארן האבן די פּאָליאקן מיט שטאָלץ דערציילט, אַז איינע פון די וויכטיקסטע פאַרזאמלונגען אין אויפשטאנד פון יאר 1863 איז פאָרגעקומען אין סוועניציאן, אויפן בערגל באַרטושיסקי, ביים יידישן בית־עולם אויף בלא־קישקער גאַס, מיט דער ידיעה פון די יידן, וועלכע האָבן זיי געהיים אונטערשטיצט.

דער צאַר האָט מיט אַלע מיטלען ליקווידירט די אַלע אויפשטאַנדן. אַ סך פאָליאקן פון סוועניציאנער ראַיאָן זיינען פאַרשיקט געווארן אויף קאַטאָרגע. די מאיאנטקעס און הויפן פון אַזעלכע פאַרשיקטע זיינען צעטיילט געווארן צווישן רוסי־שע איבערזידלער (אסאדניקעס). געוועזענע מיליטער לייט זיינען געקומען אויף זייערע ערטער (מעדיושאן, באצקעניק, יורגעלישאָק, זוסינע). דער נייער עלעמענט האט נאכמער גע־ענדערט די באציאונג פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג צו די יידן.

דער פּוילישער נאַציאָנאלער העלד יוזעף פּילסודסקי האָט זיין ערשטע דערציאונג און בילדונג באקומען אין סוועניציאן.

דאָרט האָט זיך אויסקריסטאַליזירט ביי אים זיין עקסטרעמער גייסט. ער איז געווען אַקטיוו אין אַלע אונטערערדישע פּוילישע באַפרייאונגס אָרגאניזאציעס. ער האָט אויך אנטיילגענומען אין פּארשיידענע טעראָר אַקטן און באזונדערס באַקאַנט געוואָרן דורך זיין אנפאַל אויף דעם פּאָסט־צוג נעבן פּאדבראדז, פּאַר בעזדאַן, וווּ ער און זיינע חברים האָבן פארהאַלטן דעם לויפענדיקן צוג און צוגעזויבט אַ ריזיקע סומע געלט, כדי צו פינאַנסירן זייער רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט (פ.פ.ס. — פּוילישע סאָציאליסטישע ארבעטער פּארטיי).

נאכן אנפאל איז ער געווען באהאלטן אַ געוויסע צייט ביי אַ ייד אין נייַ־סוועניציאן. ארויסגייענדיק פון זיין באהעלטעניש איז ער דאָך געכאפט געוואָרן און פארשיקט קיין סיביר. עס

געלינגט אים צו אנטלויפן און אַריבערקלייבן זיך קיין אויס־לאַנד.

נאך דער ערשטער וועלט מלחמה, קערט ער זיך אום קיין פּוילן און וועלט באַרימט אַלס באַפרייער און שעפער פון באַנייטן פּוילן.

אין זיין צוואה פאַרן טויט (1935) האָט ער געבעטן, אַז מען זאָל אים באַערדיקן אין פארשיידענע טיילן פון לאַנד, נעמלעך: זיין קערפער אין קראקע, אויפן וואוועל וווּ עס ליגן אַלע פּוילישע מלכים, זיין מוח אפגעבן די פּאָרשונגס־אנשטאלטן אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט און זיין הארץ — באַערדיקן דווקא אין ווילנע, די וואיעוואָדישע שטאט פון זיין סוועניציאַן און גוט זולאַוועט, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן.

סוועניציאן אין דער יידישער געשיכטע

די ערשטע השכלה־קערנדלעך — וועלטלעכקייט און טראַדיציע — פרווון פון אַ קריטישן צוגאַנג צום פארצייטיקן שטייגער דענקען — רעפאָרמען פון געוויסע עלעמענטן אין רעליגיעזן נוסח — הרב ריינעס און די היסטאָרישע ישיבה אין שטאט — דער אַפּקלאַנג פון דער מאַדערנער ישיבה אין דער וועלט — כי משווינציאן תצא תורה ואור לדורות.

דער היסטאָריישער פראָצעס פון נאציאנאַלער און סאָציאַלער אויפוואַכונג, וועלכע האָט זיך פארשטאַרקט אין דער צווייטער העלפט פון XIX יאָרהונדערט אין געבריענגט מיט זיך דאס אָפּשאַפן פון לייב־קנעכט־אייגנטום, שענקען רעכט דעם פויערטום אין לאנד און דאס אפשאפן געטאָס פאר יידן אין די שטעט, ווי אויך דאס אַנטשטיין פון לעגאַלע באַווענגען פאַר קולטור, וויסן און פאָרשריט; די אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע באווענגען האָבן אויך געהאַט זייער השפּעה אויף דער יידישער גאַס. אבער איבער אַלעם זיינען געוואקסן די שטרעמונגען מיטן ספעציפישן יידישן אינהאַלט: השכלה, שיבת־ציון, פאָליטישער ציוניזם, „בונד" א.א.וו.

מיטן אנהויב פון דער תקופה האָט זיך אין סוועניציאן אַנטוויקלט אַ גרויסע יידישע אינטעליגענץ, די שטאט האָט אַרויסגעגעבן באַרימטע יידישע דאָקטוירים, אינזשינערן און געזעלשאפטלעכע טוער. דאס זיינען די דאָקטוירים: יאקובסאָן, קאָוואַרסקי, חפץ. אַדוואָקאַטן: טאוואראגינסקי, הירש און ישעיהו לעווין. אינזשינער יוליאַן באַק ארקאדי קרעמער — אייניער פון די טעאָרעטיקער און גרינדער פון „בונד".

די סוועניציאנער סטודענטן האָבן געהאַט אַ גוטן נאמען אין אַלע הויך־שולן, מיטל־שולן און טעכניקומס. מיר טרעפן דאס אויך ביי לייב ספעקטאָר און זיין שאפונג: „מיינע אוניווערסיטעטן" וווּ דער שרייבער דערמאנט די סוועניציאנער סטודענטן אין מאָסקווע מיט זייערע מעלות טובות, ווי אויך זייער הויכע מדרגה אין די צווישן חברישע דיסקוסיעס.

מיר טרעפן אויך אַ נאָטיץ אין „המליץ" אַרויסגעגעבן אין פעטערסבורג פון 30.6.1888 נומ. 142, וועגן די סוועניציאנער אַביטוריענטן פון דער מלוכה'שער גימנאזיע: י. ביצונסקי, י. קאוואַרסקי און הערץ קאוואַרסקי, וועלכע האָבן באקומען גאָלדערנע און זילבערנע מעדאלן פאַרן ענדיקן מיט אויסצייכענונגען די שול אין ריגע.

מיט זייער אן אַריגינעלן אויפטוּ איז סוועניציאן באזונדערס בולט אין דער געשיכטע פון דער השכלה. דער פאַל וואָס האָט געהאט זיין אפקלאנג אין דער יידישער וועלט, איז שטאַרק פאַרבונדן מיט דעם אב"ד הרב יצחק יעקב ריינעס, וועלכער איז אין די יארן געזעסן אויפן כסא הרבנות אין שטאט (1885—1869).

אין די זכרונות פון הרב י. ל. הכהן־מימון געפינען מיר פאָלגענדעס: „זייענדיק אין סוועניציאן איז דער יונגער און טאלאנטפולער רב באקאנט געוואָרן אין דער וועלט. אין סוועניציאַן האָט הרב ריינעס אנגעשריבן זיין ריזן־ווערק „דרך בים" און „חותם־תכנית", אין וועלכע ער באגרינדעט אַ נייעם מעטאָד, אַ מאָדערנע שיטה פון לערנען דעם תלמוד, וואָס באזירט זיך אויף לאָגיק און פעדאַגאָגישן אַנאַליז. דאָרט קריטיקירט הרב ריינעס די אַלטע מעטאָדן און די דורות לאַנגע ראַמען."

די אַרויסגעזאגטע מיינונג פון הרב מיימון באַשטעטיקט אַ נאָטיץ, וועלכע איז אין יענער צייט אין יאר 1879 געדרוקט געוואָרן אין דער דאמאלסדיקער פּרעסע („המליץ" מס. 7 מיום 13.2.1879):

„הרב הגדול היושב בעיר שוינציאן הרב יצחק־יעקב ריינעס עבד על ספר בשקידה גדולה במשך שנים רבות, מאסף גדול (אנציקלופדיה) לספרות העברית בשלשים וששה כרכים, אשר יכילו בקרבם שנים עשר אלף עלים".

„המאסף הזה יכיל בתוכו: טוב טעם ודעת ע"י היחס שבין תורה שבכתב ושבע"פ ע"פ הגיון ישר ודברי ימי עולם, כללים בדברי הלכה ואגדה, דבר דבור על אופניו עד כי כל איש מבקש דבר ה' ימצא בו מבוקשו".

„ומאשר כי קצרה יד המחבר הנכבד להוציא חיבור גדול מאוד כזה על הוצאותיו, נועץ להדפיס כעת אפס קצהו, בחמשה חלקים בשם: „ציר אמונים". החלק הראשון יכיל בקרבו השקפה על דברי הימים לבני ישראל, החלק השני — הקשר שבין תורה הכתובה והמסורה, החלק השלישי — שוב בענינים ממעשים בכל יום, נוסדות על הגיון ישר ועל התלמוד. החלק הרביעי — כללים בדברי הלכה, והחמישי — בדברי אגדה".

בכדי צו באַגרינדן און דעמאָנסטרירן זיינע אַרויסגעזאָגטע פּעדאַגאָגישע פּאָרשלאָגן שאַפט הרב ריינעס אַ ישיבה אין סוועניציאַן — דערצו אַ מאָדערנע ווו מען לערנט אויך לימודי חול: רוסיש, דייטש, חשבון, יידישע געשיכטע און אַלגעמיינע, געאָגראַפּישע און אַלע אַנדערע קעגנשטאַנדן פון אַ נאָרמאַל שול.

די ישיבה האָט הרב ריינעס געגרינדעט נאכדעם ווי ער האָט דעם פּראָיעקט פּאָרגעלייגט אויף אַ רבנים־צוזאמענפּאָר אין פּעטערסבורג, וועלכע איז פּאָרגעקומען לויט דער אינציאַטיוו פון דער צענטראַלער מאַכט, נאכן אַטענטאַט איבערן קיסר פון לאַנד, אַלעכסאַנדער דעם 2־טן (1881).

אויף דער פּארזאמלונג, וועלכע האָט באהאנדלט אַקטועלע יידישע ענינים, איז הרב ריינעס אַרויס מיט דעם רעוואָלוציאַנערן פּארשלאג צו מאָדערניזירן די ישיבות. הרב ריינעס האָט מאָטיווירט זיין פּראָיעקט דערמיט — אַז אויב מיר וועלן נישט איינפירן אַלגעמיינע בילדונג אין די ישיבות, ווו מען דארף אויך ענדערן די פּריערדיקע מעטאָדן פון לערנען דעם תלמוד, ווייל מיר פּארלירן אַ גרויסן טייל פון אונדזער יוגנט, וועלכע גייט שוין מיטן שטראָם וועלטלעכער השכלה. „אונדזער חוב איז, מיר זאָלן זיי דאס געבן, בכדי זיי זאָלן דאס נישט זוכן אויף אַנדערע וועגן" — האָט דערקלערט דער סוועניציאנער רב.

די פּאָרזאַמלונג איז באַשטאַנען פון רבנים גאונים, פּערזענלעכקייטן פון יענער צייט: הרב הגאון א. ספּעקטאָר — קאָוונע, הרב הגאון י.ד. סאָלאָוויציק — בריסק, הרב הגאון א.ח. ווייזל — לאָדזש, און אַנדערע גדולי הדור. צווישן זיי איז אויך געווען דער יונגער הרב ריינעס פין סוועניציאן.

די רבנים, וועלכע זיינען נאָך געווען קורצזיכטיק לגבי דעם רעאָלן לעבן און פּאָרשריט פון דער צייט, האָבן פּה־אחד זיך קעגנגעשטעלט און דעם חוצפּה'דיקן פּאָרשלאָג אַראָפּ־געגומען פון סדר־היום.

דער ברויזנדיקער הרב ריינעס שטעלט זיך נישט אָפּ און גרינדעט אין סוועניציאַן די מוסטער ישיבה, לויטן פּארויסגעזעענעם פּלאַן.

וועגן דער גרינדונג פון דער היסטאָרישער ישיבה אין סוועניציאן — שרייבט ווידוטשינסקי שמעון יעקב פּאָלגענ־דעס:

(הצפירה מס. 29, דף 228 מיום 27.7.1882 — וורשה).

„בראשית ימי הקיץ נפתח בעירנו ברשיון הממשלה ע"פ הגאון הכולל אב"ד דעירנו ר' יצחק־יעקב ריינעס, בית־ישיבה ללימוד התלמוד וראשית לימודי המדעים הנחוצים, בית אשר לא תחסר בו מכל אשר הזמן דורש בימינו אלה.

שם כבוד הגאון הנזכר, אשר יסד את הבית ואשר עיניו ולבו תהיינה בו כל הימים, יוכל להיות לערובה בטוחה כי כל מעשה הבית יהיה בהשכל ובדעת. כל יודעי שמו וקוראי ספריו המסולאים בפז לא יפונו בזה ומה גם אנחנו פה, אשר זה שתים־עשרה שנה אשר אוה לו הגאון הנזכר מושב בתוכנו, ידענו עד מאוד, כי כל מעשיו מתוקנים ומקובלים, רצויים בעיני אלוהים ואדם. וע"כ נוכל לנבא מראש אחרית ותקוה טובה לעתידות הבית הנתון בידים נאמנות כאלה. והנני להציג פה את המטרות אשר שת הרה"ג הנזכר לנגד עיניו בגשתו למלאכה:

1. להקים פרנסים לפי דורנו, אשר יהיו רבנים המובהקים בישראל ועם זה:

2. יהיו שלמים בשפת עבר, רוסיה ואשכנז, וידם תעשה חיל בלימוד החשבון וידיעת גלילות הארץ: דברי ימי עולם בכלל ודברי ימי עמנו ועם רוסיה בפרט, ראשית לימוד טבע ובכלל יהיו שלמים בכל הידיעות המפוארות את בעליהן, אם לא כספציאליסט, אך ליידע, שלא יבושו כי ידברו בהן בשער.

3. לבלתי העמים על תלמידיהם עול משא לעיפה, בעשותו סדרים נכונים ומשטרים טובים בהליכות בית הישיבה והן „הסדר חצי המעשה" יאמר המשל.

4. לשמור חוקי ההיגיינה והדיעטע, בקבעו מקום הישיבה בבית גדול ורחב ידים במקום אויר טוב וריח צח ובכלל תהיה שמירת בריאות גוום מן הדברים העקריים בהליכות הישיבה.

5. להשכילה לאט לאט בדרכי הנהגת עדה בישראל ולחנכם בדרושים ראויים ומובנים לכל העם.

מדעתנו את ערך הדבר הגדול הזה לטובת הגוי כולו, הוא העירתנו לבוא בכתובים ולהודיע את הדבר בשערי מכה"ס. תקותנו חזקה אשר הבית הזה יהיה עליון לתורת ישראל וחכמתו ולזר תפארתו.

כל החפץ לדעת את פרטי הפרוגרמה והסדרים בפרוטרוט, יוכל לפנות אל הגאון האב"ד דעירנו ע"פ האדרעסה הרשומה למטה וישיבנו דבר דבור על אופניו.

חותם הרב מטעם הממשלה — חנן רוזנבערג

גם אנוכי הנני לבקש בזה אנשי עירנו ואצילה, כי כבודו יתן מקום בשערי הצפירה לדברי המכתב הנכתבים באמת ובצדק וע"ז יחד חותם הקהל באתי עה"ח מרדכי ווילק (—)".

עס שרייבט זאב קאוואַרסקי פון סוועניציאַן אין המליץ, פעטערסבורג (דף 987 מיום 21.12.1882, מס' 49):

בחורף הזה יסד הרב המאוה"ג דפה מ' יצחק־יעקב ריינעס ברשיון הממשלה ישיבה משבעת דרגות, בבית רחב ידים ללמוד לנערי ישראל תורה, אמונה ודעת מפי מורים מוב־הקים וראשי ישיבות מופלגים והיה כעין סעמינאריום לעברים.

לעת עתה נמצאים בישיבה זו כארבעים תלמידים, מהם מתחילים וברובם כבר מלאו כרסם בתלמוד, פוסקים והידיעות הנחוצות על פי משאלת הזמן.

בחודש אוקטובר בא הנה הדירקטור מוילנא לבקר את בה"ס הבינוניים דפה ויקרא את הרב וישאלוהו, מה ראה על ככה לייסד ישיבה, ויענוהו הרב: „נוכחתי לדעת כי ראשית חטאת הסוציאַליסטים הוא חסרון אמונה בלבם, אחרי אשר תורתנו והתלמוד יזהירנו לבלי להתערב עם שונים ולהיות נאמנים למחשלת ארץ מולדתנו ולהתפלל בשלומה של מלכות, לכן יסדתי את הבית הזה ומשתדל להשריש בלב התלמידים תורת הדת למען שלא יצאו לתרבות רעה כאשר יגדלו" וייטב הדבר בעיני הדירקטור ויברכוהו כי יצליח חפצו.

ביום א' כסלו נבחנו התלמידים לעיני נכבדי העיר בלימודם במשך חודש חשוון ויפיקו מהם רצון.

זאב קאוואַרסקי"

„במצות הגביר הנדיב מר יהושע צייטלין במוסקוה שלחנו בימים אלה חמישים רובל למשע הישיבה של מעלה ארז"

די גרינדונג פון דער ישיבה, איר פראַגרעסיוער אינ־האַלט, ווי מיר זענען לויט דער אפשאַצונג פון די קאַרעס־פאנדענטן, האָט געקראגן איר געהעריקן אפקלאַנג אין די בריטע קרייזן פון לאַנד. ווי מיר זענען קומען אן געלט־אונטערשטיצונגען אויפן אַדרעס פון רעדאַקציע „המליץ" און זיי שיקן עס איבער אין סוועניציאַן, עס איז צו גלויבן אַז די באַוווסטע פערזענלעכקייטן פון יהושע צייטלין, מאַס־קווע, איז געווען ניט דער איינציקער, וועלכער האָט געשיקט אַזעלכע וואגיקע סומעס צום דעקן דעם ביודזשעט פון דער ישיבה און זיך סאליד ארייזירן מיטן סוועניציאַנער רב פאַר זיין געוואַלדיקן רעוואַלוציאַנערן אויפטו אויפן געביט פון השכלה, אַריינטראַגנדיק ליכט און וויסן אין די הערמעטיש פאַרשלאַסענע ישיבות פון יענער צייט.

די ישיבה פראַגרעסירט, די צאל תלמידים האָט זיך פאַר־פאַרדאַפלט און האָט דערגרייכט ביז 80, אין גרעסטן טייל גע־קומענע פון דער געגנט און פון ווייטע טיילן אין לאַנד.

עס שרייבט יעקב קאוואַרסקי („המליץ" מס. 36, דף 581 מיום 13.5.1883):

„הישיבה שיסד הרב הגאון דפה עלתה מעלה מעלה, כי בקיץ הזה נמצאים בה כשמונים נערים שבאו הנה מרחוק ומקרוב לשמוע לקח בש"ס ובפוסקים וללמוד גם את השפות החיות.

הישיבה היא בבית רחב ידים, בחדרים גדולים ונקיים ובחצר מיוחדת; ומלבד אשר עיני הרב המייסד צופיות על התלמידים ועל כל תהלוכותיהם לטעת בלבם מידות טובות ונבונות,מנה עליהם ששה ראשי ישיבה מופלגי תורה וחמשה מורים ללמוד את תלמידיהם שפת העמים, יש מהם שגמרו חוק לימודם בגימנזיום או אינסטיטוט וילנא, היודעים על נכון דרכי החינוך.

תקותנו חזקה כי מהישיבה ההיא יצאו תלמידים מוב־הקים, אשר בהם תתלכדנה או תתפרדנה תורה וחכמה, יראת ה' ודרך ארץ והנער שיגמור חוק לימודיו בישיבה זו ראוי יהיה לישב על מדין ושם חכם יחקר.

יעקב בר לייב קאוואַרסקי"

סוועניציאַן מיט איר ישיבה — דער ערשטער רעוואַלוצ־יאַנערער אויפטו אויף דער יידישער גאַס — השכלה לשמה: לימוד התורה, ש"ס און פוסקים מיט אלגעמיינער קולטור און וויסן אנגעפירט דורך דעם גאון הרב ריינעס האָט אַרויס־געפרופן אַ גרויסע דיסקוסיע אין די רעליגיעזע קרייזן פון שטאָט און לאַנד.

דעם קאַמף, וועלכן די רבנים האָבן פראַקלאַמירט — אַנהויבענדיק אין פעטערסבורג אויף דער דערמאנטער פאַר־זאַמלונג — האָבן זיי אויך פאַרגעזעצט וווייטער מיט מער ענערגיע קעגן דער ישיבה און גרינדער גופא (זכרונות פון הרב מימון).

אַ גרויסע פאלעמיק האָט זיך געפירט אין דער דאַמאלס־דיקער פרעסע אין וואַרשע און פעטערסבורג („הצפירה" — „המליץ").

די פארשפרייטסטע צייטונג פון יענער צייט „המליץ" וועלענדיק אויסמיידן עפענטלעכע סקאַנדאַלן אויף דעם געביט האָט זיך געשטעלט „מחוץ למחנה" און האָט פאַר־

עפנטלעכט פאַלגענדיקן בריוו („המליץ" מס. 23, דף 967 מיום 21.3.1883):

„למהלכים והמחלכים את הישיבה בשוינציאן.

כאשר דבריכם שונים ומתנגדים זה לזה, אלה מוימים עד מרום את מעלת בית החינוך הזה ומייסדו, ואלה משפילים אותו עד עפר מרבים לספר בגנות המייסד, ע"כ לא נוכל להכנים ראשנו במחלוקת זו לדעת אם היא לש"ש או לא, ועד אשר לא נשמע משפט אחד מבררי סמכא נודעים לנו, אם רב מ"צ או רב מטעם הממשלה, או גברא רבא מן המצוינים בלומדים ומשכילים, לא נוכל לאסוף מאמרים מאנשים שלא זכינו לדעתם. חתום המו"ל (המערכת)"

מיטן דאָזיקן בריוו פון דער רעדאַקציע „המליץ" האָט זיך די דיסקוסיע וועגן דער ישיבה נישט פאַרענדיקט. שווער איז געווען דער רעליגיעז פאַנאַטישער וועלט צו פאַרדייען אַזאַ שווערן ביסן, אָבער אויך געוויסע פראָגרעסיווע קרייזן פון סוועניציאַן האָבן אַרויסגעוויזן ווידערווילן צו דער ישיבה און זיי שיקן גלייך אנ'ענטפער מיט אַ ברייטער אויפקלערונג וועגן אינהאַלט און מהות פון דער ישיבה לויט זייער אויפפאַסונג. („המליץ" — פטרסבורג מס. 41 דף 653 מיום 29.5.1883):

„ע"ד הישיבה בעיר שוינציאן —

בהמליץ מס. 23 באגרת פתיחה „המהלכים והמחלכים" — דברי שניהם צדקו יחדיו, הראשונים מסתפקים במועט, דעתם נוחה מבית ת"ת שנפתח לבניהם הקטנים והגדולים ללמוד גפ"ת וגם התחלת לימוד שפת רוסיה, אף ע"י אלו המלמדים והמורים שלמדו עם בניהם עד עתה, דעתם נוחה מחילוף המקום ושינוי השם לבד. משם חדר לשם סעמינאַריון וכן משם כת לשם קלאַסע, קול פעמון בבית ת"ת המשמיע לבנים עת לצאת ולבוא ינעם גם להוריהם. והאחרונים אינם מסתפקים בזה, כי אחרי ששמעו וקראו את ההודעה רבה לאוריתא הנדפס במכ"ע „הלבנון", עם פרוגרמה גדולה ורחבה וגם בשערי מכ"ע לב"י, המבשרים ומודיעים, שנפתחו שערי אורה, זו תורה והשכלה, להופיע בסמינריון או בית מדרש לרבנים בעיר שוינציאן (אף שלא זה המקום וכו' הראוי לכך).

השמועה הטובה הזאת הביאה שמחה בלבם, החפץ והרצון עוררים להאמין שהסמינריום או בית מדרש לרבנים עפ"י הפרוגרמה הנ"ל יגיע באמת למטרת חפצם, לתועלת הכלל; אבל שגו ברואה, עתה נפקחו עיניהם לראות באור בהיר, שמבית ת"ת כזה לא יצאו רבנים תורניים ומשכילים בישראל, להביא ברכה ותועלת כללית הדרושים מהם בעיתים הללו. לת"ת כזה אין שום יתרון על בת"ת שנתיסדו במקומות שונים, אשר אנשי עיר ועיר מצאו להם בעצמם מקום מוצא לכסף הדרוש להם ולא השמיעו במרום קולם במכה"ע לבקש נדבות מראשי נדיבי עמנו, ולהראות לפניהם צל ההרים כהרים — לפקח עיני האבות והמנדבים, מצאנו אנחנו הח"מ לחובה להודיע גלוי לכל קושב אמרי אמת ממצב הדבר כפי שהוא.

ולראי' באנו עה"ח: עקיבא קאַוואַרסקי, מרדכי געצל גורוויץ, מאיר ביצונסקי, אשר קאוואַרסקי, נחמן צבי גורוויץ".

הערות המערכת של המליץ:

„חקרנו ודרשנו מפי אנשים מהימנים ויעידו לפנינו כי הוא ממש ח"י האנשים האלה בו ראויים הם לסמוך עליהם".

דער פולמוס, וועלכן די ישיבה האָט אַרייגעטראָגן אין גייסטיקן לעבן פון שטאָט האָט געשלאגן וואָרצלען און סוועניציאַן, וואָס האָט זיך שטענדיק אָפּגעגעבן מיט ברעג דעם דראַנג צו השכלה, קולטור און וויסן פון אַ ספּעציעלער העכערער מדרגה. די קייט איז: ערשטע מאָדערנע ישיבה אין דער השכלה עפאָכע, מאָדערנע ת"ת מיט פאַך אויסבילדונג אין דעם ווייטערדיקן המשך, ערשטע יידישע הומאַניסטישע גימנאַזיע מיט יידישער אונטערריכט־שפּראַך אין דעם באַנייטן פוילן, מאָדערנע און פראָגרעסיווע שולן און פאָלק־שולן אין יידיש און עברית בעברית אין די תרבות שולן.

הרב ריינעס האָט העלדיש געקעמפט בכדי צו דערגרייכן זיין ציל. ער אָרגאַניזירט די שטודירנדע און פראָגרעסיווע יוגנט אין שטאָט אין די פעריען מאַנאַטן, וועו זיי קומען פון צענטער, וווּ זיי האָבן געלערנט אין די גימנאַזיעס, אינסטיטוטן און הויכשולן צו אָרגאַניזירן געלט־אַקציעס און אויך געבן לעקציעס אין דער ישיבה אויף פאַרשיידענע געביטן.

איינער פון די אַקטיוועס אויף דעם געביט איז געווען דער סטודענט יוליאַן באַק, בערע איצעס זון, דער שפּעטערער דיקער אין לאַנד באווסטער אינזשינער, יוליאַן באָריסאוויטש באַק, אַרויסגעבער פון קאַדעטן־אָרגאַן „רעטש" אין מאָסקווע.

נאָך אַלעם איז דער העלדישער מאָרטירער פאַר ליכט און וויסן הרב ריינעס געווען געצוווּנגען די ישיבה צו שליסן און צוליב דעם האָט ער אויך פאַרלאָזן סוועניציאַן און איבערגעזומען דעם כסא הרבנות אין לידע. די הויפּט סיבות זיינען געווען: דער צד שכנגד אין שטאט — חסידי חב"ד און אנדערע לומדישע יידן, וועלכע זיינען אויך געווען גענלט־לויטנס פון שטאט. (די אויפן לעצטן בריוו אונטערגעשריבענע — עקיבא און אשר קאוואַרסקי, מרדכי געצל און נחמן גורוויטש און מאיר ביצונסקי). דערצו די אויסער־לעכע גורמים: די פינאַנסיעלע דעפיציטן און די רדיפות, וועלכע די רבנישע וועלט האָט אָנגעוענדט לגבי דעם סוועניציאַנער רב און קעגן דער ישיבה: די מסירות קעגן הרב ריינעס, וואָס האָבן דערפירט אַז מען האָט אים זייענדיק אין פעטערסבורג אַרעסטירט און געהאַלטן צווישן פשוטע פאַרברעכער אין טורמע. אַ דאַנק דער אינטערוועניץ פון

בכבודיקע בעלי־בתים אין דער הויפּט־שטאָט, וועלכע האָבן אים פערזענליך גוט געקענט, איז דער רב געווען באַפרייט.

די היסטאָרישע ישיבה האָט עקזיסטירט 4 יאָר און האָט זיך געשלאָסן אין יאר 1885.

געניע פרטים, וועגן דער ישיבה און אַרום איר אַנט וויקלטע געשעענישן שרייבט הרב ריינעס אין זיין ספר „שני המאורות", וועלכער איז דערשינען 2 יאָר פאַר זיין טויט (לידע 1915).

***

דעם 22טן יוני 1887 האָט די „גרויסע שריפה" פאַר־ניכטעט ¾ שטאָט. עס זיינען אויך פאַרברענט געווארן 2 קינדער.

400 הייזער פון ארום מאַרק, ניי־סוועניציאַנער גאַס און שול־הויף, דער עיקר דער יידישער ווין־קווארטאל, זיינען אַוועק מיט רויך. ביז 600 משפחות זיינען געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ. דער חורבן אין סוועניציאַן איז געווען קאָלאָסאַל גרויס צוזאַמען דערמיט אויך די נויט.

די גרעסטע הילף האָבן געגעבן די רייכע יידן פון שטאָט, וועמענס קאַפּיטאַלן און גיטער זיינען געווען אויסערן תחום פון פאַרברענטן טייל שטאָט.

גלייך מיט דער שריפה האָט גאַבריעלא סקירמונט — די פריצטע און אייגענטימערין פון שעמיאַטאווער הויף און מיל צוגעשיקט 250 פוד מעל אויף ברויט מיט 370 רובל פאַר די נויטבאַדערפטיקע.

די ספעציעלע הילפס־קאַמיטעטן פאַר סוועניציאַן אין ריגע, דווינסק און ווילנע האָבן צוגעשיקט הילף: פראָדוקטן, קליידונג און געלט.

(די אַלע אייגצלהייטן זיינען פאַראייביקט אין „המליץ" 1444 פון 29.6.1887).

אין 4 יאר אַרום, אין חודש מאַי 1891, אין דער נאַכט פון מיטוואָך, י״ב באייר, ברעכט אויס די 2־טע שריפה און עס ווערן ווידער פאַרברענט איבער 50 הייזער. די שריפה איז פאַרגעקומען אינמיטן דער נאַכט און מען האָט אפילו נישט באַווייזן עפעס צו ראַטעווען פון די הויז־זאַכן, סחורה און תבואה־זאַפאַסן פון מאַגאַזינען און הייזער. דאָס אַלץ איז אויך נישט געווען אַסעקורירט. וועגן דעם שרייבט יהודה לייב שפיז („המליץ" 105, 13.5.1891).

די שרעקלעכע און דעצידירנדיקע געשעענישן אין שטאט שטערן ניט די סוועניציאַנער קולטור־טרעגער פאַרצוזעצן זייער אַרבעט. מיטן שליסן די ישיבה, האָבן בריידערע קרייזן פון שטאט, צווישן זיי אויך די נעגאטיוו־געשטימטע צו דער ישיבה, געגרינדעט אַ שול, אַ מאַדערנע תלמוד־תורה, וועלכע האָט זיך כמעט ניט אונטערשיידט פון דער פריערדיקער ישיבה אין פעדאַגאַגישן זין. דער פראָגראַם פון שול איז געווען: לימודי־חול, טיילווייזע פאַך־אויסבילדונג, לויטן פארלאַנג און פייאי־קייט פון שילער און אויך רעליגיעזע דערציאונג.

דער אונטערשייד איז וואָס די ישיבה האָט געוואָלט אויס־בילדן רעליגיעזע און געבילדעטע רבנים און פרנסים, אַדער ווי הרב ריינעס האָט עס פאָרמולירט: די אַביטוריענטן אַדער אַבסאָלוונטן פון דער ישיבה זאָלן זיין מענטשן, מיט וועלכע מען זאָל זיך נישט פאַרשעמען אין דער געזעלשאַפט ביי זייערע אַמטלעכע טעטיקייטן לטובת הכלל, אפילו ביי דער הערשענ־דיקער מאַכט.

וועגן דער נייער שול טרעפן מיר אין „המליץ" (מס. 200 — 3.9.1892) פאָלגענדעס:

„בימים האלה אשר מכל בה״ס הכוללים פתוחים לרווחה לבני עמנו רק בתה״ס למתחילים עבריים, החובה עלינו לשים לב להם בכוונה מיוחדת להכיר ערכם בהראותנו את קלקלתם או תקנתם.

מטרת מכתבי זה להודיע בשער את ערך ביה״ס אשר בעירנו כדי לזכות את הרבים, אשר אלה מאחב״י הדרים בעירם שחסרות להן ב״ס כזה שיוכלו להביא את בניהם אל עירנו ולהכניסם אל בית ספרנו אשר ישביעם רצון.

כבוד בית הספר הזה יגדל משנה לשנה עתה כאשר נתמנה למנהל ה׳ קאצענעלסון הנודע כאמן פדגוג עפ״י תוכן לימודי הקודש והחול יניח את רוח הורי התלמידים באופן נעלה מאוד, התלמידים יקנו בו ידיעה רחבה בשפת רוסיה וספרותה, בחכמת החשבון, גיאוגרפיה, דברי הימים, ידיעת הטבע, יושר הכתיבה, מלאכת הציור והחקיקה, חכמת השיר וחלוץ עצמות.

לימודי הקודש הם: תנך, שפ״ע ודיקדוק, יסודי הדת ודברי ימי ישראל. השפה המדוברת בהוראות שפ״ע תהיה לשון הקודש אשר המורה המומחה לאותו דבר ה׳ שלום הלוי אפשטיין אומר להביאה בפעם הראשונה בצל קורת ביה״ס מטע׳ המ. כל חובב עמו ושפתו יאמר אשר חולא לפעלה טבא כזה, לקיים מאמר חז״ל: „טוב תורה עם דרך־ארץ". נוסדה אצל בית הספר גם מחלקה למלאכות: חרושת עץ, ברזל, מסגר משקדים. והתלמידים החפצים במלאכה יתעסקו בו שעות אחדות בכל יום תחת השגחת חורשים אומנים. החניכים הגומרים חוק לימודיהם בביה״ס הזה מוכשרים הם לבוא באנשים ולמצא להם איזה עבודה המחיה את בעליה. אלה יעמדו על המב״ת ויכנסו אל אינסטיטוט למורי ישראל, אלה ישתלמו במלאכה וכול׳.

מנהל בית הספר ה׳ קאצענעלסון בהשתלהבותיו לטובת בני נעורים פתח שערי ביתה״ס לרווחה מתחילת השנה הזאת גם לבני עירים אחרות והוריהם יוכלו לשכור פה בעדם דירה וארוחה אצל בע״ב הגונים בשכר מועט. עיני המורים צופיות הליכות התלמידים בתורה וד״א. גם נאווה תהילה להגביר ה׳ אשר קאוואַרסקי אשר נבחר מחדש לצופה נכבד בבה״ס. ותקותינו תאמצנה כי גם לימים הבאים יתן לבו לדאוג לטוב ביה״ס ולהרים מצבו החומרי בידו הנדיבה״.

א. ב. „מכיר טובה"

וועגן דעם רייכן פּראָגראַם און אינהאַלט פון שול, פּע־ דאגאָגישע דערגרייכונגען און אויך וועגן די באפרידיקנדיקע רעזולטאַטן פון די ערשטע לערן־יארן אין דער שול, שרייבט יעקב קאווארסקי פון סוועניציאַן אין „הצפירה" — ווארשע, מס׳ 89 — 22.4.1893. קאווארסקי באטאָנט גלייכצייטיק וועגן דער גרויסער צאָל שילער, וואָס איז אנגעקומען פון ווייטע מרחקים, בכדי צו לערנען אין סוועניציאן אין דער שול, וועלכע איז באַרימט געווארן מיט איר הויכן ניוואָ.

מיטן טויט פון אייגעם פון אירע עמודי־התווך אין יענער תקופה — בערע איצע באק ז״ל האָבן די קולטור עסקנים אין סוועניציאן געליטן אַ שווערע אבידה. אבער די „אינטעליגענטן", דער צונאמען, מיט וועלכן מען פלעגט באצייכענען די סוועני־ ציאַנער, האָבן נישט איבערגעריסן זייער קולטור ארבעט און זי פאָרגעזעצט ביזן לעצטן טאג.

וועגן טויט פון דערמאנטן כלל־טוער ב. י. באַק שרייבט יוסף סווירסקי אין „המליץ" מס׳ 102 — 9.5.1895:

„אבידה גדולה שאינה חוזרת אבדה עדת ישראל בעירנו במות עליה אחד מטובי בניה, הישיש הנכבד ורב פעלים דב־ יצחק באַק בשנת השבעים ואחת לימי חייו.

„המנוח היה אחד משרידי יחידי סגולה ומלבד שהיה תורני גדול וירא שמים, היה עסקן גדול בצרכי ציבור באמונה ולא היתה כל חברה או דבר שבצדקה בהם לא לקח חלק בראש, ויהי שם לעשות צדק. הוא היה המוציא והמביא בכל עניני עירנו ובכל דבר טוב ומועיל שעלה על מחשבתו לעשות לטובת עירנו לא נח ולא שקט עד אשר הוציא לפעולת ידים.

לפני שמונה שנים, כאשר עלתה עירנו על המוקד וגם בית מקדשנו המעט היה למאכולת אש, העמיד אותו על תלו וישכללהו ופארהו בכל מיני פאר והידור, עד אשר הוצאות בנינו עלו לעשרת אלפים רובל, אשר סכום כזה לעומת תושבי עירנו להון עצום נחשב, וכל הכסף הזה קבץ בעצמו ואין איש עמו. הוא שכלל את בית התלמוד־תורה בעירנו אשר בשפל המצב היה וכמה פעמים עמד להסגר, אך הוא נלחם עם כל המעצורים אשר עמדו לו על דרכו — וגם יכול להם וסדרים טובים ונכונים הנהיג בו ועתה עומד בית התלמוד־תורה לגאון ולתפארת.

זה כשלשה ירחים כאשר חלה במחלת הכליות והמיטה אשר עלה עליה לא ירד עוד ממנה וביום ה׳ 4 מאי יצאה נשמתו בטהרה. הוא הובל לקברות בכבוד גדול והמונים נהרו אחרי מיטתו לחלק לו את כבודו האחרון והרה״ג פנחס רוזובסקי קשר עליו מספד מר וכל העם בכו רב בכי — תנצב״ה.

שוינציאן 4.5.1895. יוסף סווירסקי״

אין וועג פון זיין פאטער איז געגאנגען זיין זון יוליאַן באַק, אַ גרויסער אויטאָריטעט אין דאמאלסדיקן רוסלאַנד. זייענדיק אין סוועניציאן איז ער געווען געזעלשאַפטלעך טעטיק. שפעטער באַזוכט ער אָפט די שטאט, גייט אויף קבר אבות פון זיינע עלטערן. דערביי שענקט ער גרויסע סומעס געלט פאַר די אַלע מוסדות, אין וועלכע ער און זיין פאטער זיינען געווען פאַר־ טראטן.

אייגער פון זיינע באַזוכן איז פאַראייביקט אין „המליץ" מס׳ 88 — 23.4.1898 — דורך יעקב שמואל מינקין:

ביום א׳ כ״ו באדר בא לעירנו האינזשינער ה׳ יוליאַן באַק היושב בעיר המלוכה פטרסבורג ליום זכרון מות אמו. קדמו פניו בכבוד רב בהמ״ד הישן אשר בעירנו ואשר אביו דב יצחק באַק ז״ל ירה אבן פינתו. וינדב ויפזר סכום כסף רב לצרכי עירנו. ואלה הן נדבותיו: על ארון הקודש —.300 רובל; על גמלות־חסד שנוסדה בעירנו —.2000 רובל; על הת״ת אשר בקר שם, ומנהלי הבית קדמו פניו ברוב פאר וכבוד והתלמידים שרו לכבודו שירי עבר ושירי רוסיה — —.320 רובל; על גמילות הבית „מכבי־אש", אשר נוסדה בעירנו לפני שנתיים, ע״י פקיד העיר —.100 רובל ועל חב׳ משמרת חולים סך —.25 רובל וגם חלק מכספו לעניי העיר ולאביוניה ולכל פושט יד לבקש עזרה כידו הפתוחה וגם על מעות־חטים נדב נדבה הגונה והנני להגיש אליו בזה תודה וברכה בשם כל בני עירנו ולשום לנדבת לבו זכרון בספר.

יעקב שמואל מינקין

יעקב שמואל הוא בנו הצעיר של לייבע מינקין. על סף המאה הנוכחית עזב את עירנו והגר לאמריקה הצפונית אחרי 4 שנות לימוד בבתי מדרש לרבנות בפראג ובברלין, מקום שם קיבל תואר דוקטור־רבינר.

הרב הדוקטור יעקב שמואל מינקין כהן כרב שמרני במקומות שונים בקנדה ובארצות הברית ותרם הרבה ליהדות הפרוגרסיבית בארצות אלה. בארצות אלה. כתב ספרים באנגלית על: התנועה החסידית; הורדוס; אברבנאל והגרוש; הרמב״ם ועולמו; אסיים שונים. השתתף בעתונות היום־יומית.

הרב ד״ר מינקין הגשים בחזיונו לבקר בישראל. במגע ראשון אתו הורגשו תרבותו וחכמתו, כמו כן הפשטות והלבביות של בן סוינציאני.

בהיותו בארץ כשבועיים נפל למיטה וביום ז׳ אדר ב׳ תשכ״ב (13.3.62) יצאה נשמתו. ת.נ.צ.ב.ה. בן 80 במותו.

עד לרגע האחרון ליוותה אותו רעיתו הנאמנה עו״ד פייגע מינקין.

חיבת און שיבת ציון

הרב ריינעס און חברת יישוב ארץ ישראל — דאָקומענטן וועגן געשיקטע געלטער פון סוועניציאן — מרדכי געצל פאָרט קיין א״י און קויפט 5000 דונאָם באָדן — „בית יעקב לכו ונלכה״ נוסח סוועניציאן — די ערשטע לאַנדווירטשאַפטן.

ווי הרב י.ל. הכהן־מימון גיט איבער אין זיינע זכרונות צו דער געשיכטע פון „מזרחי״ איז הרב ריינעס, זייענדיק אין סוועניציאן געווען שטאַרק טעטיק אויפן געביט פון שיבת ציון. אין יענער צייט איז ער געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט די פאָרשטייער פון דער שיבת־ציון־באוועגונג; הרב צבי קאַלישער — טעהעראן און הרב גוטמאַכער — גרידיץ אין צוזאמענטאַג מיטן גרינדן „חברת יישוב ארץ־ישראל״, וועמענס צענטער איז דאַן פראַנקפורט אויפן אָדער, האָט הרב ריינעס פאָרגעלייגט פלענער ווי צו פאַרווירקליכן אין דער פראַקטיק דעם געדאַנק פון גאולת הארץ.

עס איז ניט צופעליק דער פאַקט, אַז אין סוועניציאן זיינען שוין דאמאלסט אין די 80־ער יארן פון פאָריקן יארהונדערט, געווען אַקטיוע זאַמלער פארן יישוב, ווי אויך תורמים מיט אַ ברייטער האַנט, פאַר גאולת הארץ. דאס כאראקטעריזירט דעם ניוואָ און באזונדערקייט פון מענטש־מאַטעריאל פון שטאט און זייער צוגאַנג צו די אַקטועלע פראָבלעמען פון יענער צייט.

עס איז אונדז היינט שווער אָפצושאַצן אויף וויפל הרב ריינעס האָט סימבאָליזירט דעם קהל פון שטאט, אַ פאַקט איז, אַז עס איז געווען אַ קעגנזייטיקע השפעה.

זייער אַ כאַראַקטעריסטישן בריוו פון סוועניציאן, געפינען מיר אין אַרכיוו פון סוכנות אין ירושלים, געשריבן דעם 4־טן אָקטאָבער 1885.

דאס איז זיין נוסח:

„כבוד הרב המפורסם לתהילה דורש טוב לעמו כש״ת מוהר״כ ו״מ מאירסון נ״ח שלום וברכה!

צרוף בזה סך שתים ושש רובל הנקצבים על ידי בעירנו שוינציאן לטוב ישוב א״י ויבוא כבודו הרמה למסור אותם לידי הבנקאי איגנאטש בורנשטיין ועל האופן שמקבל את הכספים הנשלחים לידו ממקומות שונים לתכלית זה. עוד ערך כחמישים רובל נמצא בחובות בטוחות אשר אשתדל לקבצם במוקדם האפשרי ולשאלם להם.

הצעת החכם הנכבד ר׳ מאירוביץ במחברתו בדבר נטיעת כרמים מצאה חן בעיני רבים ובעירנו הקטנה. ומצאו 3 או 4 אנשים (ואנכי אחד מהם) אשר יחפצו לקבל 3 או 4 נומרן אך טרם נדע אינה להפנות. אם הצעה הזאת כבר יצאה לפעולת אדם או עודנה היא הצעה בעלמה אדמה שלא למותר יהיה אם החברה הנכבדה תחווה דעתה בזה.

מכבדכם ומוקירכם

נחמן גורוויץ — שוינציאן

דער לייטער פון היסטאָרישן אַרכיוו — ד״ר קלויזנער ישראל האָט ציטירנדיק דעם אָריגינעלן בריוו דערקלערט, אַז זיין אינהאַלט איז פאַרבונדן מיט די פלענער פון מנשה מאירוביץ פון ראשון־לציון, וועלכער האָט דאמאלסט געפירט אַ פאַרצווייגטע אַרבעט פון גאולת הארץ, התישבות און נטיעת כרמים אין דער תקופה פון בילו״ו און ערשטער עליה.

אין יאר 1885 איז אויך עולה אברהם סאלאמיאַק פון סוועניציאַן (אַ סטודענט פון מלוכה'שן לערער אינסטיטוט אין ווילנע) צוזאַמען מיטן באַקאַנטן מיכאל האלפערן פון ווילנע און זיי זיינען צווישן די ערשטע בילו״ויים און גרינדער פון גדרה, נס־ציונה און יסוד המעלה.

אין אַ פאר יאר אַרום פאָרט מרדכי געצל גורוויטש פון סוועניציאַן און צוזאַמען מיט דער ווילנער גרופע קויפן גרויסע שטחים באָדן. מיט אַ געהויבענער שטימונג קומט מ. ג. גורוויטש צוריק און דעם שליח פון שטאט וועלט געמאכט אַ פייערלעכער קבלת פנים („המליץ״ — וואר״שע 96 № מיום 2.5.1891):

„ימים אחדים לפני חג הפסח שב אל עירנו הגביר הישיש הנכבד ה׳ מ. ג. גורוויטש ממסעו ארצה הקדושה, אשר ישב בה כארבעה ירחים.

ארן הוא לא נסע רק לחונן את עפר ארצנו הקדושה, כי אם ירה שם אבן פינה לישוב משפחות אחדות מבני ישראל ויקוה חמשת אלפים דונם קרקע ובנפש מלא שב הביתה.

כל נכבדי עירנו ובראשם הרה״ג פנחס רוזובסקי קדמו את פניו בכבוד וימסרו בכתב תודה וברכה בשם כל נכבדי עירנו.

לב כל בני עירנו מלא עונג בשמעם את דבריו הנאמרים בלהבת אש קודש, דברים אשר ממקום קודש יצאו.

ביום ש״ק בערב התאספו כל נכבדי עירנו אל בית הגביר החכם ר׳ מ. ג. גורוויטש ויאצלו כולם את ברכתם לו ומורה ביה״ס בעירנו הנכבד ר׳ שלום הלוי אפשטיין נשא מדברותיו באזני כל הנאספים בשפת עברי צחה ע״ד א״י ודבריו היוצאים מן הלב נכנסו אל לב השומעים.

א. ד. לינטופסקי״

דעם פאַקט וועגן געקויפטן באָדן דורך סוועניציאַנער תושב רב מרדכי געצע גורוויטש באשטעטיקט אַ קאָרעספאָנדענץ פון ווילנע אין „הצפירה״ №44 (1891).

אין דער דערמאָנטער קאָרעספאָנדענץ געפינען מיר פאלגענדיקע פרטים פון דער באָדן־קניה:

„צוזאַמען מיט מ. ג. גורוויטש פון סוועניציאן זיינען געפאָרן קיין א״י: מיצקון און בונימאָוויטש, אַלס דעלעגירטע פון אַ גרופע ווילנער רייכע יידן, „חובבי ציון״, וועלכע זיינען ג־

שטאַנען אין פאַרבינדונג מיט דעם מומחה פאַר הכשרת היישוב און התישבות, אינזשינער פאפירמייסטער פון ראשון־לציון, וועגן באַדן־איינקויף.

מיט דער גרופע האָבן אנגעפירט די וילנער באקאנטע משכילים: קאפעלניצקי, ראבינאָוויטש און שלאָסבערג. לויט דער קאַרעספאָנדענץ האָבן די לעצטע אויך איבערגעשיקט די געפאָדערטע סומע: 15 טויזנט רובל צו דער דעלעגאַציע אין יפו, דורך דער פאַרמיטלונג פון אַ ריגער באַנק, וועלכע איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיטן דעמאלכטיקן ישוב.

דער געקויפטער באָדן געפינט זיך אין עמק השרון פון ביידע זייטן פון נחל קנה.

דער מלון תנ"כ באַצייכנט דעם נחל קנה פאַלגנדיק: „נחל בגבול אפרים ומנשה (יהושע ט"ז ח„ י"ז ח') יובלו הגדול של הירקון, שראשיתו בהרי אפרים ליד פרשת המים בעמק המכמתת (עיר על גבול מנשה ואפרים, כיום חורבת תענת, כחמישה קילומטר דרומה מזרחה לשכם).

„הנחל נמשך כשלושים קילומטר מערבה עד ג'לג'ליה שבשטח ישראל ומשם שבעה קילומטר נוספים דרך וואדי אשכאר עד השפכו לירקון ע"י אל־מחמר, שזה בסביבות הרצליה—כפר סבא".

עס איז נאר צו באַדויערן, וואָס קיינער פון די סוועניציאַנער אין יישוב האָבן ביז איצט נישט געווסט וועגן דעם באָדן פון סוועניציאנער בן־עיר מרדכי געצל גורוויטש און זיין ווייטערדיקע אנטוויקלונג. ניט אויסגעשלאָסן אַז דער באָדן געהערט אויך היינט געעזעליך צו מ. ג. גורוויטש און געפינט זיך אויף דער זייט פון עבר הירדן, אויף יענער זייט גרענץ, צו וועלכן מיר האָבן פארליפיק קיין צוטריט, בכדי צו באקומען פרטים וועגן דער ירושה וואָס דער סוועניציאַנער „חובב־ציון" האָט געלאָזן.

אין יאר 1888 איז עולה שמעון מאַצקין, דער זון פון שלום־ישראל און ברודער פון לאה־שרה (מיין מוטער). צוליב וויזע שוועריקייטן בלייבט ער שטעקן אין אַלעקסאַנדריע—מצרים און באַזעצט זיך דאָרט. עס באזוכן אים זיינע ברידער חיים און אברהם־משה, נאָר צוליב משפחה אנגעלעגנהייטן און מילי־טער פליכט זיינען זיי געצוווּנגען צוריק צו קומען (אברהם־משה איז דאָך עולה מיט זיין משפחה אין יאר 1921 — 3־טע עליה).

מרדכי טייץ ליקווידירט זיינע געשעפטן, פאַרקויפט דאס געמויערטע הויז אין סוועניציאן און באזעצט זיך אין ירושלים (פאטער פון חיה־פייגע די פרוי פון מענדל גינזבורג). זיין זון אברהם־מאיר טייץ, וועלכער איז דערנאך אַריבער קיין ריגע, נעמט אנטייל אין איינעם פון די ערשטע ציוניסטישע קאַנגרעסן (חובבי ציון — ריגע) זייענדיק אויך אין סוועניציאן אַקטיוו אין דער חובבי ציון באוועגונג.

עס גרייטן זיך צום פאָרן: חנוך גינזבורג, בן־ציון כץ, קונע־פייגע מיטן פאטער. פון די אויסגערעכנעטע האָבן אַנדערע זייער באגאזש שוין געשיקט קיין אָדעס צום פאָרט, נאָר די פריערדערמאָנטע 2־טע שריפה אין שטאט איז געווען די סיבה פון זייער פארבלייבן אויפן אָרט.

אין די שפעטערדיקע יארן זיינען עולה די פאַמיליעס קאווארסקי, טעמפלמאַן, דער געלער שוסטער און נאך אַנדערע בודדים.

הירשע יהודה קאווארסקי, דער ברודער פון לייבע באַק׳ס פרוי מלכה און פון בן־ציון ווייסקונסקי׳ס פרוי צירל ליקווי־דירט אין 1904 זיין שפייז און קאָלאָניאַל געשעפט אויף לינ־טופער גאַס און איז עולה קיין ארץ ישראל. זיין זון משה־יוסף, פון פאַך אַ זייגערמאַכער, פאַקט אויך די פעק און אין 2 יאר אַרום איז ער עולה מיט זיין פרוי און 7 יאריקן בן־יחיד און באַזעצן זיך אין רחובות. דער קליינער בן־ציון וווינט היינט אין נס־ציונה און פירט אַ לאַנדווירטשאַפט און פרדס אונטער־נעמונג. ווי ער דערציילט איז קומענדיק אין 1906 האָט די משפחה: זיין פאטער און זיידע בישום אופן זיך ניט געוואָלט פאַרנעמען מיט זייער פאַך און אויך ניט מיט אַנדערע לייכטע פרנסות, זיי האָבן פאַרפולקאָמט זייער ציל פון צופאַסן זיך און אַרבעטן ביי לאַנדווירטשאַפט, אין די פערמעס פון „מנוחה ונחלה" אונטער דער לייטונג פון אייזנבערגן. דאָרט האָבן זיי געשטעלט די ערשטע טריט אויף דעם געביט, דאס וואָס ער איז ממשיך אויך היינט צוזאַמען מיט זיינע זין וועלכע רעכנען זיך דער 4־טער דור פון סוועניציאַנער הירשע־יהודה.

ס׳איז כדאי צו באַמערקן אַז די פרוי פון משה־יוסף — חיה איז אַ שוועסטער פון יהודה־לייב דוידוביץ׳ (בן־דוד) וועלכע געהערן צו די וילנער שטראַשונס.

די משפחה קאָוואַרסקי האָט אויך דערנאך אַרויסגעפאַדערט צו זיך בן־ציון ווייסקונסקי, טאָכטער צביה (היינט יודיוויטש, נס־ציונה).

דאם אויפנעמען דעם געוועזענעם סוועניציאנער רב הרב משה־
אביגדור עמיאל אלס רב הראשי פון תל־אביב—יפו — אין
שפיגל פון דער ארץ־ישראלדיקער פרעסע — 1935.

„היסוד" — כ"א טבת תרצ"ו:

קבלת פני הרב הראשי לת"א—יפו מוהר"ר משה אביגדור עמיאל

הרב ש. י. זוין

ברוך הבא!

חג היום לתל־אביב. היום מקבלת תל־אביב את פני רבה הראשי החדש, הגאון ר' משה אביגדור עמיאל.

לא מתמול שלשום הוא הרב עמיאל בעולם הרבני. בשלשים השנים, שהוא משמש ברבנות בקהלות חשובות שבתפוצות הגולה, כבר הספיק להתפרסם למדי כאחד הרבנים המעולים ביותר, ולאו דוקא מפני שהיה משמש ברבנות בקהלות חשובות.

הרב עמיאל הוא מכלל אלה שלא המקום מכבד אותם, אלא הם מכבדים את מקומם.

שוינציאן, גראייבה ואנטוורפן יותר מה שנתנו להרב עמיאל בבחינת השם והפרסום, קבלו ממנו — הן מתיימרות בכבודו.

*

„דאר־היום" — כ"א טבת תרצ"ו:

בעיר שוינציאן — פלך ווילנא אשר היתה תמיד חשובה בעולם הרבנות בליטא—רוסיה, ואשר בה כהנו הגאונים ר' י"י ריינס ז"ל ור' פנחס רוזובסקי ז"ל, קבל הרב משה אביגדור עמיאל את משרת רבנותו הראשונה (1905).

העובדה, שרב צעיר בן 22 שנה נבחר למשרה חשובה זו עשתה בשעתה רושם בעולם הרבנים.

בשוינציאן יסד ישיבה גדולה ובה למדו תחת הנהלתו יותר ממאה בחורים מופלגים.

בישבו בשוינציאן עמד לבחינה בלמודים כלליים וקבל את הרשיון לכהן גם בתור רב מטעם הממשלה.

בשנת 1907 נקרא מאת הברון גינצבורג להיות מועמד למשרת הרבנות הראשית בפטרס־בורג, זה היה לפני שנבחר הרב ר' דוד קצנלבויגן ז"ל, אלא שקמו לו מתנגדים מחמת גילו הרך ואז אמר הברון גינצבורג: „לרב עמיאל יש חסרון כזה, שאני בעצמי הייתי חפץ שיהיה לי החסרון הזה".

הרב עמיאל השתתף בכל הקונגרסים והועידות העולמיות של מזרחי שאחרי המלחמה והיה בין ראשי המדברים בכל מקום. גם נאומו בקונגרס הלוצרני האחרון עשה רושם כביר ואפילו העתונות השויצרית הלא־יהודית הרבתה להללו ולשבחו.

הרב עמיאל מדבר עברית שוטפת ועסיסית וחוץ מזה שולט בשפות: אנגלית, צרפתית, גרמנית, רוסית ופולנית.

*

„היסוד" — י"ח שבט תרצ"ו:

הרב כ. פ. טכורז

מורנו — רבה החדש של תל־אביב

תל־אביב העיר שמחה וצוהלת לקראת בואו של רבה מורה החדש. קבלת הפנים ההדורה שנערכה לכבודו מטעם ועד הקהילה, העיריה, מוסדות ציבור, רבנים ואישים דגולים — שמשה אות מה רבה ההערצה אשר הציבור בתל־אביבי המנומר רוכש לאדם חשוב זה: זה שיצא לו

מוניטין, במשך עשרות בשנים, בעולם העברי הגדול, בהיכלי תורה, בהיכלי הדעת והמוסר ובמוסדות הצבור שלנו בארץ ובגולה.

התמסרותו לישיבות, הרבצת תורה בין ילדי־חמד ובחורי־ישיבה;

מסעי התעמולה למען גאולת ישראל ברוחה של תורה;

התמסרותו הערה־זריזה להקים מפעלי־שגב לטובת עמנו וארצנו;

פעילותו בשדה הצבורית העברית, — אלה הם דפי זהב במגילת חייו של גדל הרוח: רב משה אביגדור עמיאל שליט"א.

מעיר שוינציאן בפולין עד תל־אביב רבתי, — על השטח הגדול הזה הוא עבר.

שוינציאן — סמל. בה הגה מרן הגר"י ריינס ז"ל את רעיון הנצחים של המזרחי וממנה עלה האיש אשר ינק את משנתו של הרב ריינס לכהן פאר בעיר הפלאים העבריה.

רבה הראשון של שוינציאן יצר את האידיאה הגדולה;

השני — התיצב כעת בראשם של אלה המממשים את האידיאה;

והוא ראוי לכך. האיש שקפל בשולי נפשו את שלהבתה היוקדת של ציון העטופה בטלית היצירה, האיש שעמד ראשונה במערכות התחיה, — הוא ההולם ביותר לעמוד על משמרת הגאולה השלמה המתבטאת בסיסמא: „ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל".

אין כאן המקום להערכה שלמה, של האישיות הנהדרה והמזהירה הזאת, רבת הגוונים בשלל צבעיה היפים והמאירים. די לנו לציין, כי רב הגאון רמ"א עמיאל, מפורסם לאחד הרבנים הגדולים בעולם, הוא אחד מהרבנים המובהקים שבדור, שקנה לו שם לתהילה ולתפארת בעולם התורני והחרדי, ומכובד הוא על המזרחי ועל האגודה ועל הצבור העברי בכלל.

מעיר שוינציאן בפולניה, עד לתל־אביב הגיע, מעיר זו שבה הגה וייצר הרב ריינס זצ"ל את הרעיון הנצחי של המזרחי, של שיבת ציון ובנין האומה על אדמתה עפ"י התורה והוראה.

דאס נייע בית־המדרש, וווּ עס האָט זיך געפונען די ישיבה פון הרב עמיאל

פאליטישער ציוניזם

הרב ראזאווסקי און די גרינדונג פון „מזרחי" — דאקומענטן וועגן דער ציוניסטישער טעטיקייט אין שטאט — הרב משה אביגדור עמיאל אויף די ציוניסטישע קאנגרעסן — פון סוועניציאן ביז הרב הראשי אין תל־אביב.

הרב פנחס ראזאווסקי, אב"ד סוועניציאן 1905—1886 ענ־ דערט נישט דעם אויסגעטראטענעם וועג פון חיבת־ציון אין שטאט.

הרב ראזאווסקי באטייליקט זיך אין די ערשטע ציוניס־ טישע קאנגרעסן און וועדט אויסגעוויילט אין דער קולטור־ און דערציאונגס־קאמיסיע פון קאנגרעס.

צוזאמען מיט הרב ריינעס — לידע און ר' שלמה'לע — ווילנע שטייט הרב ראזאווסקי פון סוועניציאן בראש אין קאמף קעגן די רבנים פאנאטיקער פון חיים עוזר גראדזענסקי גרופע, וועלכע האט געשטעמפלט דעם פאליטישן ציוניזם אלס שבתי־ צבי כת. די לעצטע האבן דערמיט געפירט אן אנטי־ציוניסטישע העצע אין נאמען פון דת.

הרב ראזאווסקי איז פון די ערשטע ביי דער גרינדונג פון דער ציוניסטישער רעליגיעזער פארטיי „מזרחי", אויפן 4־טן ציוניסטישן קאנגרעס גרינדעט ער צוזאמען מיט הרב ריינעס און הרב ניסנבוים דעם פאנד „גאולת אדמת הקודש בארץ־ ישראל" און איז זייער אקטיוו אויפן געביט פון ציוניסטישער טעטיקייט.

די ארגאניזאציעס: „ציוני־ציון", „צעירי־ציון", „התחיה"" זיינען טעטיק אין שטאט צווישן דער יוגנט. עס וועדט געפירט אן ווארעמע אויפקלערונגס ארבעט, קורסן פאר עברית, קולטור ארבעט, זאמלען פאר „קרן קימת לישראל".

וועגן דעם באשטעטיקן דאקומענטן און בריוו פון סוועני־ ציאן, וועלכע געפינען זיך אין אריגינאל אין ארכיוו פון ועד הלאומי אין ירושלים:

יום ה' ז' בטבת שנת התרע"ב — שוינציאן פלך ווילנא.

אל הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית.

א. נ.

בתשובה על מכתב הועד מט"ו בכסלו, הננו יכולים לענות על השאלות שהוצעו לפנינו — את התשובות הבאות:

א) שוקלים בעירנו היו ארבעים בשנה הי"ג לקונגרס ארבעים בשנה הי"ד.

ב) לשנת הט"ו לקונגרס קבלנו חמש חוברות שקלים.

ג) בשנת התר"ע נקבץ בעירנו לטיבת הקק"ל סכום של 24 רובל 57 קאפ. (9 רובל 57 קאפ. בקופסאות 15 רובל ממכירת מרקאות) ובשנת התרע"א נקבץ סכום של 58 רובל (38 רובל בקופסאות 20 רובל מרקאות). מלבד זאת שלחנו סכום של 106 רובל 50 קאפ. לטובת הקק"ל בעד רשימת שם מנוח בספר הזהב.

ד) לטובת העתונים בקושטא שלחנו.

ה) ציונים אקטיוויים יש בעירנו כשמונה.

ו) תעמולה ציונית מתנהלת בעירנו. במשך השנתיים האחרונות היו כמה אסיפות כלליות. מתאספים אנחנו בבית תפילה פרטי.

ז) בכלל אין מתנגדים קיצוניים לציונות בעירנו (מלבד קבץ קטן — קנאים, שאינם באים בחשבון). אפשר היה לעשות את עירנו לעיר שכולה ציונים, לו היה מבקר את עירנו מטיף מארגן, בר־סמכא, שהיה יכול לפעול על תושבי עירנו (וגם הצעירים במשמע) באישיותו הנכבדה. לעבודה בארץ־ישראל מתיחסים בעירנו באהבה, אנשים משתתפים בקניות קרקעות בא"י. עבודה קולטורית נעשה רק בין הצעירים, מקריאים שתי פעמים בשבוע לפי קבוצות — צעירים וצעירות, את ההסטוריה העברית.

חלק אקטיווי לוקחים הציונים במוסד תלמוד־תורה. מפיצים אנחנו את ספרי האגודה „קדימה". משתדלים אנחנו לרכוש חותמים בעד עתונים עבריים יומיים. בעירנו מתקבלים העתונים האלו: „הזמן", „המליץ", „הצפירה", „העולם", „ראזסווסעט", מולדת וחינוך.

הקונגרס הציוני העשירי, עשה רושם רב, בייחוד מפני השלום ששרר בו. לפי דעתנו צריכה היתה הסתדרותנו לשים לב בייחוד להרמת הרעיון הציוני בין שדרות העם הרחבות.

התנאים החיצוניים של העבודה הציונית בעירנו הם בלתי קשים ביותר. מה שנוגע להערכה העצמית שהוטלה על אגודתנו להכניס, הננו מבקשים את הועד המרכזי להפחית את סכום ההערכה.

אמנם מכירים אנחנו את עבודת המרכז, רבת האחריות, אבל הכנסת אגודתנו היא מעטה. ציוני עירנו הם רובם ככולם אנשים שאי אפשר להטיל עליהם הוצאות מרובות. חמשה רובל נשלח בימים אלה.

ולבסוף הננו מברכים את הועד המרכזי החדש בעבודה פוריה ומוצלחת בעד גאולת עמנו וארצנו.

בב"צ

הועד המקומי בשוינציאן

אויסער דעם אויספירלעכן בריוו וועגן דעם צושטאנד אין ציוניסטישן לאגער פון שטאט, געפינען מיר נאך פארשיי־ דענע קארעספאנדענצן פון צעירי־ציון, התחיה וועגן געלט־ פראבלעמען און איבערווייזונגען פון די יוגנטלעכע אין שטאט צו זייערע ראיאן־צענטראלעס אין גראדנע — אונטער דער לייטונג פון באקאנטן לייב יפה.

די בריוו אין אריגינאל זיינען געשריבן דורך זלמן סווירסקי, דער יינגסטער פון די ברידער סווירסקי: משה, יוסף און לייב (ת"א).

די בריוו אין פאַרם פון פאָסט־קאַרטן געפינען זיך אין אַרכיוו — ירושלים.

גלויה מס׳ I:

א. נ. במטותא להודיענו ע״פ הכתובת דלמטה אַדריסאות ברורות למשלח כספים ולמשלח מכתבים. בקרוב נשלח 15 רובל ו־15 קאפ. בעד 31 חבר.

בב״צ זלמן סוירסקי סוועניציאן — ווילנער גובערנע

גלויה מס׳ II:

א. נ. בצרפי לזה סך 15 רובל 50 קאפ., הנני מבקש להודיעני ע״ד קבלת הכסף.

בב״צ ז. סוירסקי — 2.7.13

גלויה מס׳ III:

סוועניציאני כ״ד תמוז.

הננו מתפלאים מאוד על אשר לא קבלתם עד הנה את כספנו 15 רובל 50 קאפ. כסף הש״ק תשלחנו ע״ש ליפה בגרודנה. זה שני שבועות ששלחנו את הכסף ואתם כותבים חוזרים שלא קבלתם מאתנו מאומה.

הננו מבקשים לברר את הדבר ולהודיענו ע״ד קבלת הכסף.

בב״צ ז. סוירסקי

שלוש הגלויות הנ״ל נשלחו לפי הכתובת: גרודנה, מר זק — חנות למכשירי כתיבה.

גלויה מס׳ IV:

הכסף נתקבל אלא שלא ידענו את מטרתו. 23.7.13.

התשובה הזו נתקבלה מגרודנה לפי הכתובת: זלמן סוירסקי — סוועניציאן.

אין דער תקופה 13—1905 איז אין סוועניציאן אב״ד הרב משה אביגדור עמיאל, זייענדיק אין שטאט איז ער שטאַרק אַקטיוו פאַרן ציון־געדאַנק. ער ווערט פון דאָרט דעלעגירט אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסן, ער נעמט אויך אנטייל אין מזרחי צוזאמענפאָר אין אַמשטערדאַם. ער ווערט באקאנט מיט זיינע ספעציעלע פייאיקייטן, וואָס עס גיט אים די מעגלעכקייט צו ווערן רב אין אַנטוווערפן 1913.

קורץ נאכדעם באזוכט ער א״י און באזעצט זיך אין תל־אביב. דא אַמטירט ער אַלס רב הראשי פון שטאט ביז זיין טויט (תל־אביב 1945).

די יידישע סאָציאליסטישע אַרבעטער־פאַרטיי „בונד״

די אַרבעטער־פאַרטייען אין שטאט — די רעוואָלוציע פון 1905 און די רעאַקציע אין שטאט — אַרקאַדי קרעמער, דער טעאָרעטיקער און גרינדער פון „בונד״.

געבנדיק אַ קורצן איבערבליק איבער אלדאָס אריגינעלע פון סוועניציאן אויפן געביט פון השכלה, „חיבת ציון״ ציוניזם ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט עס נאָר אָפגעשפיגלט דעם מער בירגערלעכן טייל פון שטאָט. די אַרבעטער און פראָלעטאריש טייל פון סוועניציאן האָט איר באַזונדער קאפיטל:

די סאָציאַלע אויפטרייסלונגען, ארבעטער פראָבלעמען, וועלכע זיינען אויפגעשוווימען אין צאַריש רוסלאַנד נאָכן אָטענטאַט אויפן צאַר, האָבן ניט אויסגעמיטן אונדזער שטאט. די פארשיידענע שטרעמונגען, פארטייען אויפגעקומענע אין יענער תקופה אויף דער יידישער גאָס האָבן אויך דערגרייכט צו אונדז.

ס.ר., ס.ד., אַנאַרכיסטן, פאָלקיסטן סתם סאָציאליסטן און ספעציעל „בונד״ וועמענס טעאָרעטיקער און איינער פון אירע גרינדער איז אַרקאַדי קרעמער, — געבוירן אין סוועניציאן (1865).

די שטרייקן, דעמאָנסטראציעס און רעוואָלוציע קאמפן אין יאר 1905 האָבן אויך אַרומגענומען די אַרבעטער פון די סוועניציאַנער וואַרשטאטן און פאבריקן.

די יידישע אַרבעטער צוזאמען מיט אַלע אַנדערע האָבן אנטיילגענומען אין געמיינזאַמע אומלעגאַלע פארזאמלונגען מיט די קריסטלעכע אַרבעטער, וועלכע פלעגן פאָרקומען הינטער דער שטאט און אין די וועלדער.

מיט אַ בשותפות־דיקער דעמאָנסטראַציע (1905) האָט אנגעפירט סאַשקע דעם רוסישן פאָפּס זון, דעם איספראַווניקס טאַכטער — אַ לערערין אין דער מלוכה־שול האָט גענפירט די שול קינדער אין דער דעמאָנסטראציע, אין וועלכער עס זיינען אויך געגאַנגען יידישע אַרבעטער.

אומלעגאַלע יידישע אַרבעטער־פאַרזאמלונגען זיינען פאָרגעקומען אין די בתי מדרשים. אין די יארן 5—1904 איז אין שטאט אַרגאַניזירט געוואָרן אַ יידישער זעבלסט־שוץ. בראש איז געשטאנען דער סטודענט יוליאַן ברומבערג, דער זון פון לעדער פאבריקאנט. שמואל סארסקי איז געשטאַנען בראש פון די טאַבאַק אַרבעטער, געטמאַן פייווקע און אברהם פון די שוסטער אַרבעטער, ריצמאַן און דער „יאמעדל״ — פון די שניידער אַרבעטער.

די אינטעליגענטע קרייזן האָבן אנגעפירט מיט דער אויפקלערונגס־ארבעט. מיראן טאַראַסייסקי, סאָניע עפשטיין, די טעכטער פון טאוואגינסקי און אַנדערע זיינען אַקטיוע אַגיטאַטאָרן. זיי שטייען אין פאַרבינדונג מיטן צענטר פון דער באַוועגונג און אין שטאט — מיט די רוסישע פראַגרעסיוע קרייזן.

רעוויזיעס, זוכונגען פון אומלעגאלע ליטעראַטור און גע־
ווער, אַרעסטן זיינען געווען די פאַלגן פון דער אָפענער און
אומלעגאַלער טעטיקייט אין שטאט.

דער ענטפער אויף דעם אַלעמען איז געווען אַ פאַר־
שטארקטע אונטערגרונט־אַרבעט פון די אומצופרידענע און
עקספלאָאַטירטע קלאַסן און אויך די פאַרשטאַרקטע עמיגראַציע
קיין מערב־אייראָפע און מעבר לים.

דער צושטאַנד האָט זיך געצויגן ביז צו דער ערשטער
וועלט־מלחמה.

ארקאדי קרעמער, גרינדער און טעארעטיקער

אַרקאדי קרעמער איז געבוירן אין סוועניציאן אין יאר 1865.

זיין פאטער, יוסף קרעמער, איז געווען אַ לערער אין דער קרייז־שול (אוויעזדנאַיַא אוטשיליטשע) אין סוועניציאן. זייע־
דיק אַ משכיל און דערצו אַ רעליגיעזער ייד, האָט ער אויך
געגעבן לעקציעס אין שטוב אַלס מלמד.

נאך די לעקציעס פלעגט ר׳ יוסף אויך לערנען פאַר זיך
אַ בלאט גמרא און גלייכצייטיק אויך שטודירן פיזיק אין געאַ־
מעטריע. ער האָט אויך שטאַרק ליב געהאַט צו לייענען אַ בוך
פון דער וועלטלעכער ליטעראטור.

די זעלבע דערציאונג האָט ר׳ יוסף געגעבן זיינע קינדער,
מיט וועלכע ער פלעגט אין דער פרייער צייט אָפט אַרויסשפא־
צירן הינטער דער שטאט און פירן אַ שמועס וועגן אַלע זאַכן
און זיי אויך פאַראינטערעסירן מיט די פלאנצן און בלומען
אויף די פעלדער און וועלדער ארום סוועניציאן.

וועגן דעם האָט דערציילט די פרוי פון אַרקאַדי, פאַטי אין
אירע זכרונות וועגן איר מאַן און זיין משפחה.

אַרקאַדי איז דער יינגסטער פון די זעקס קינדער אין דער
משפחה. זייענדיק אַ קינד האָבן שוין זיינע צוויי שוועסטער
געלערנט אין פעטערסבורג און אַ ברודער אין ווילנער לערער־
אינסטיטוט. דערפאר האָט דער קליינער אהרעלע זיך דערצויגן
אין נויט און אָרעמקייט, וואָרום זיין פאטער׳ס געהאַלט אַלס
לערער (23 רובל) צוזאמען מיטן שכר פון מלמדות, האָט קוים
געדעקט דאס נויטבאדערפטיקסטע מיט דער שטיצע פאַר די
קינדער אין די שולן און די משפחה האָט געלעבט אין
דחקות.

ביז 12 יאר איז אהרן (אַרקאַדי) געווען ביי זיינע עלטערן
אין סוועניציאן. ער האָט געלערנט אין דער „אויעזדנאַיַא
אוטשילישטשע" און זי געענדיקט.

אַרקאַדי פלעגט דערציילן, אַז אַ גרויס געשעעניש אין
זיין קינדעריש לעבן איז געווען, ווען ער האָט געענדיקט די
שול אין סוועניציאן און זיך געקליבן צו פאָרן קיין ווילנע צו
די עקזאמענס בכדי אנצוקומען אין דער רעאַל־גימנאזיע. דע־
מאלט האָט מען אים געמאַכט די ערשטע נייע פאָר שיך, —
גרויסע „אויף צו וואַקסן און צו קוועלן" און אַ ניי היטל,
אין וועלכן זיין קאָפּ האָט זיך באַהאַלטן. ער איז דערמיט
געווען גליקלעך, ווייל אין סוועניציאן, אין שול, פלעגן אַלע פון
אים לאַכן מיט זיין „הילוך", ניט האָבנדיק קיינמאל קיין גאַנצע
שיך און אַ לייטיש מלבוש.

אין זייער שלעכטע באַדינגונגען האָט אַרקאַדי פאַרגע־
זעצט זיין לערנען. אין אַ ווינקל ביי זיינעם אַן אָרעמען פעטער,
לעבנדיק פון די פעקלעך, וואָס זיין מאַמע שיינדל פלעגט אים
צושיקן פון סוועניציאַן. אַביסל שפעטער האָט ער אויך פאַר־
דינט קליינגעלט פון אפגעבן פריוואַטע לעקציעס.

זיין פאָליטישע שול האָט אַרקאַדי דורכגעמאַכט אין
פעטערסבורג, זייענדיק שוין אַ סטודענט אויפן טעכנאָלאָגישן
אינסטיטוט, אנשליסנדיק זיך אין דער פוילישער ס.ר.פ. „פרא־
לעטאריאט" (אַ שוועסטער־פאַרטיי פון דער רוסישער „נאַראַד־
נאיא־וואָליא").

אין יאר 1889 ווערט ער אַרעסטירט פאַר זיין טעטיקייט
אין דער אומלעגאלער פאַרטיי און ווערט פאַרמשפט אויף
6 חדשים תפיסה און 2 יאר פאָליציייאישער השגחה. אַרקאדי
קומט קיין ווילנע, ווו עס האָט זיך פאַר דער לעצטער צייט
אַריבערגעקליבן זיין משפחה פון סוועניציאן.

טראָץ דער פאָליציייאישער אויפזיכט, רייסט ער נישט
איבער זיין פאָליטישע טעטיקייט און ער ווערט איינער פון
די הויפּט־טוער פון דער „גרופּע יידישע סאָציאַל־דעמאָקראטן
אין רוסלאַנד". די גרופּע האָט טעאָרעטיש און פראַקטיש גע־
שאַפן די פאָליטישע ראַם און אָרגאניש דערפירט צו דער
גרינדונג פון „בונד" אונטערן נאָמען: „אַלגעמיינער יידישער
אַרבעטער־בונד" (1897).

אַרקאדי קרעמער איז געווען די צענטראַלע פיגור פון דער
פאַרדינסטפולער פיאָנערן־גרופּע, וואָס האָט דער ערשטער
יידישער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־באוועגונג „בונד" אַ
נשמה געגעבן.

מיר ווייסן, אַז שוין אין די 70־קער און 80־קער יאָרן פון XIX יאָר הונדערט האָבן עקזיסטירט סאָציאליסטישע קרייזלעך פון יידישע אַרבעטער, עס איז אבער נויטיק געווען די אויטאָריטאטיוועּ געשטאַלט, וועלכע זאָל זייערע אידעאַלן רעזומירן און שאַפן די יידישע סאָציאליסטישע מאַסן־באַוועגונג.

וועּן אַרקאַדי האָט אָנגעהויבן אַרבעטן צווישן די יידישע מאַסן, האָט ער זיך נישט פאָרגעשטעלט, אַז ער טוט נישט נאָר וויכטיקע סאָציאליסטישע אַרבעט, נאָר וויכטיקע יידישע נאַציאָנאלע אַרבעט. געווירקט האָט די יידישע נאַציאָנאלע שטימונג, וואָס דער ציוניזם האָט אויפגעוועקט אויף דער יידישער גאַס און וואָס מען האט אויך אָפּגעשאַצט אין די בונדישע קרייזן.

דער בונד האָט אנגענומען אַ יידיש נאַציאָנאלן פּראָגראַם, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דער „בונדישער אַרגאַניזאַציאָנס פּאָרם". פאַר דער גרופּע יידישע סאָציאליסטן האָבן זיך געשטעלט באזונדערע אויפגאַבעס, דהיינו: א) פּראָפּאַגירן שפּראַך; ב) יידישע רעכטלאָזיקייט; ג) די אייגנאַרטיקייט פון יידישן פּראָלעטאריאט, וועלכער האָט געאַרבעט אין קליינע וואַרשטאַטן.

די אַלגעמיינע ריסישע סאָציאל־דעמאָקראטישע אַרבעטער־באַוועגונג האָט דעמאלט שטאַרק פּראָטעסטירט קעגן קאָמפּלי־צירן די אַרבעטער־פּראָגע אויף דער יידישער גאַס, אויך קעגן דעם ספּעציעלן יידישן אינהאַלט.

טראָצדעם וואָס אַרקאַדי האָט אויך אָקטיוו מיטגעאַרבעט פאַר דער אַלגעמיינער באַוועגונג — „די רוסישע ס.ד. פּארטיי", האָט ער זיך אַרויסגעוויזן אַלס פּאַסיקער יידישער טעאָרעטי־קער. אַליין אַ פּאָלקס־מענטש, מיט אַ שאַרפן חוש פאַר ווירק־לעכקייט, האָנדעלט ער לויט דער פּאָדערונג פון דער צייט און מאַכט פון „בונד" אַ וויכטיקע אַרגאַניזאַציע פון דער יידי־שער אינטעליגענץ, מיט די שנייַדער און שוסטער און אַנדערע בעלי־מלאכות אויף דער יידישער גאַס.

די יידישע אינטעליגענץ האָט דערזען אין די יונגע יידישע בעלי־מלאכות אַ פּאָלקס־מאַסע, וועלכע זי האָט פריער נישט געקענט און זיי האָבן זיך געשטעלט בראש פון דעם קלאַס, צו פּארטייִדיקן זייערע סאָציאָלע און נאַציאָנאלע אינטערעסן.

אהרן קרעמער — „אַרקאדי", דער רוסיפיצירטער זון פון סוועניאָנער משכיל יוסף קרעמער איז געווען אייַנער פון די, וואָס האָבן דערקענט די יידישע מאַסן און זיך געשטעלט צו זייער דינסט אין טאג־טעגלעכן קאַמף.

אַרקאדי האָט אַנטוויקלט אַ רייַכע פּאָליטישע טעטיקייט אויפן פּאַרטיי־געביט און איז געוואָרן דער חוט־השדרה פון „בונד". אויסער דעם איז אַרקאדי געווען פאַרעכנט פאַר איינעם פון די שענסטע פיגורן אין דער סאָציאליסטישער באַוועגונג פון דעמאָלטיקן רוסלאנד, פוילן און ליטע.

ארקאדי נעמט אנטייל אין אינטערנאַציאָנאלע סאָציאליס־טישע קאָנגרעסן (אַמסטערדאם, בערן, לאָנדאָן א.א.וו.).

דער גרינדער פון „בונד" איז דער שטענדיקער ערן־פּאָרזיצער פון פרעזידיום אויף אַלע אַלפּוילישע צוזאמענפּאָרן פון דער פּארטיי.

אין דער 1־שטער וועלט־מלחמה בלייבט ער שטעקן אין פראַנקרייך, וווּ ער אַרבעט אַלס אינזשינער (אין דער פאריזער אונטערערדישער באַן).

אין יאר 1921 קערט ער זיך אום, צום קינדער־ווּיגעלע פון דער פּארטיי — קיין ווילנע, וועט ווידער אַקטיוו און צווישן אַנדערע איז ער דער געווילטער פאָרטרעטער, פון זיינע מאַסן, אין דער יידישער קהילה פון שטאט.

ער אַרבעט אַלס לערער פאַר מאַטעמאַטיק אין יידישן טעכניקום און ווילנער יידישן לערער־סעמינאַר. (געשטאָרבן 20.9.35, ווילנע.)

די ווירטשאפטלעכע און עקאָנאמישע סטרוקטור

דער אַלגעמיינער מאַטעריעלער צושטאַנד — האַנדל — קרעמערײַ — אינדוסטריע — לאַנדווירטשאַפט — בעלי־מלאכות — פריַיע פּראָפעסיעס.

די גרויסע שריפות אין שטאט, וועגן וועלכע מיר האָבן פריער דערמאנט, זיינען געווען דער הויפּט־גורם אַז די שטאט זאל זיך צוריק אויפבויען שיין און מאָדערן.

בריַיטע געברוקירטע גאַסן, וועלכע פירן צום צענטער — דעם מאַרק פלאַץ, וועלכער האָט פאַרנומען אַ פירעקיק גרויסן שטח אינמיטן שטאט, איז געווען אַרומגעבויט אנשטאט די פריערדיקע הילצערנע געביידעס מיט 2 שטאָקיקע געמויערטע ציגל־הייזער, אין וועלכע עס האָבן זיך געפונען די גרעסטע געשעפטן פון שטאט. אויף די גרעסערע גאַסן האָבן זיך גע־פונען אויך די געזעלשאַפטלעכע בנינים, וואָס לויט זייער פּאַרנעם און גרויס איז שווער געווען צו געפינען ענלעכע אין דער גאַנצער געגנט.

די סוועניאַנער רעגירונגס־געביידעס, די שולן און שפּי־טעלער, דער קריסטלעכער קלויסטער, די פּראָוואָסלאַווע צערקווע און להבדיל די 2 יידישע בתי־מדרשים, דער שניי־דערשער קלויז. די חסידישע מנינים און אַלע אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס האָבן געמאַכט אַ ספּעציעלן רושם אויף יעדן באזוכער אין שטאט.

דער אויסערלעכער אויסזען האָט זיך גוט צוגעפּאסט צום אינערלעכן מהות פון דער גאַנצער באַפּעלקערונג.

ווייט ווייט איבער דער גאנצער געגנט איז די שטאט געווען באַקאַנט אַלס מוסטער סיי מיטן אויסערלעכן אויסזען, סיי מיטן רייכן קולטור און געזעלשאַפטלעכן לעבן און האָט זיך גערעכנט פאַר אַ גוט־אַרגאניזירטע יידישע קהילה.

אין סוועניציאן האָבן אין משך פון צענדליקער יארן געבליט וויכטיקע עקאָנאָמישע צווייגן פון לאנד. אין שטאט האָבן זיך אַנטוויקלט אין אַ גרויסן פאַרנעם סיי דער האַנדל סיי די אינדוסטריע, האנטווערקעריי און לאַנדווירטשאפט.

ביים האַנדל האָבן אַרגאַניזירט עטלעכע גרויסע פירמעס וויכטיקע צווייגן פון אַרומיקן מסחר. די פירמע אשר קאווארסקי האָט געהאַט אין אירע הענט דעם גאַנצן האַנדל מיט פלאַקס און זאמען (זיין פאטער ר׳ עקיבא האָט זיך שוין דערמיט באַשעפטיקט). זייערע אויפקויפער און אַגענטן זיינען געווען צעשפרייט איבער אַלע אַרומיקע שטעטלעך. זיי פלעגן איבערשיקן די אויפגעקויפטע סחורות אין סוועניציאן, אין די שפעציעל דעם צוועק אויסגעבויטע מאַגאַזינען.

אשר קאַווארסקי איז אַוועק וויייט אין דעם געשעפט, אַזוי אַז צוליב זיינע גרויסע געלט־אָפּעראַציעס בייַ די פאַרשידענע טראַנזאַקציעס האָט ער אויך געשאַפן אַ באַנק, וועלכע האָט אויך באַדינט אַלע אַנדערע סוחרישע קרייזן אין שטאט.

אויפן געביט פון האַנדל מיט פלאַקס און זוימען האָבן זיך דערוואַרבן אַ גוטן נאמען אויך די צוויי פירמעס: אהרן צינמאן און משה־בער סווירסקי.

די פירמע משה בושקאניעץ האָט געפירט דעם גרויס־האַנדל מיט רויע פעל, פעלכלעך, שעפסן־וואָל און חזיר־האָר. זי האָט צו דעם ציל פאַרמאָגט אַ גרויסע געמויערטע קלייט. פאַר איר פלעגן אַרבעטן אַ סך קלענערע סוחרים פון שטאט (די ברידער טייץ: שמואל, בן־ציון און אַלטער) און פון דער אַרומיקער געגנט.

דער תבואה־האַנדל האָט פארנומען אַ וויכטיק אָרט אין דער סוועניציאנער ווירטשאַפט. די גרעסערע פירמעס אויף דעם געביט זיינען געווען: די ברידער ברומבערג, סענדער ליבמאן, מאיר־אליהו סווירסקי, בן־ציון מרגלית און זלמן קאַווארסקי. אין די הענט פון די פירמעס האָט זיך אויך געפונען דער הויפט־האַנדל פון מעל.

אַלע פלייש פאַדריאַדן פאַר מיליטער און שטאט פאַרזאָרגונג האָבן איבערגענומען די קצבים: לייב־אליהו מיט די זין חנן און העשל, ירחמיאל און זיינע זין: גרשון און דוד, חייקל גאָרדאָן און זיינע זין.

אַלס פרוכט העגדלער (סאַדאָווניקעס) זיינען געווען באַקאַנט: חיים־יאָסל כארמאק, העשל און יאָסל קאווארסקי. זייערע סעדער פלעגן זיי אָפּדינגען בייַ די אַרומיקע פריצים אין אַרענדע. די פרוכט פלעגן זיי פאַרקויפן אויף די מערק פון די אַרומיקע שטעט. זיי האָבן אויך געהאַט אָפּנעמער אין אַלע וויכטיקסטע צענטערס פון לאַנד.

קרעמעריי

דער דאָזיקער צווייג האָט פאַרנומען אַ וויכטיק אָרט אין דער עקאָנאָמיע פון שטאט.

מאַנופאַקטור־געשעפטן האָבן געהאַט: מרדכי און אברהם כהן, שניאור קאַווארסקי, דוד קוריצקי, ראובן גאַרבער, מענדל וועקסלער און כיעסע גורוויטש־שאפירא.

לעדער־געשעפטן: יעקב גאַרבער, שמעון־יעקב בושקאניעץ און זין: חיים, קלמן, מענדל און שמואל, זרח גורוויטש און פייוש טייץ.

באקאליי־געשעפטן — הורט: אשר קאווארסקי, טייטל־בוים, ברידער ברומבערג, ליבמאן, ליזע לעווין, הענעך גינזבורג (מאַשע גנענדלס).

אויסער זיי האָבן זיך געפונען אין שטאט אַ סך קלענערע באקאליי־ און שפייז־געשעפטן, וועלכע זיינען געווען צעשפרייט איבער דער שטאט אין אַלע גאַסן.

אייזן־געשעפטן האָבן געהאַט: שמואל לולינסקי און זין, הירש־איצע יאוויטש און זיינע זין: אליהו און חיים.

אַ גרויס וויין־געעשפט האָט געפירט מאיר לעווינסאן.

גאלאנטעריע־ און שיך־געעשפטן האָבן געהאַט: עטל פנחס־זעליקס (גאָלדבערג), שמערל בעקער, בענע גורוויטש, מרדכי ווילקאָמירסקי, ליובע גורוויטש.

פאַפיר און שרייב מאַטעריאלן: טויבע־רייזע ווידוטשינסקי, מרדכי דעמבא און קויפמאן.

גלאז, געשיר און פאיאנס: זלמן איידלמאַן, הירש־איצע פייגל און זון פרץ.

אפטייק־מאַגאַזינען: נחום טאַראַסייסקי, ישראל לעווין און אליהו גינזבורג.

דער גאַנצער האַנדל האָט זיך על־פי־רוב געפירט אַרום מאַרק. יעדן מיטוואָך פלעגן זיך צוזאמענקומען פויערים פון אַלע אַרומיקע דערפער.

4 מאָל אין יאר פלעגן פאַרקומען יערלעכע ירידים, וועלכע פלעגן דויערן אַ גאַנצע וואָך, יעדן דינסטיק און פרייטיק פלעגן פאַרקומען באַזונדערע האַלב־מערק. אויך היי־ און שטרוי־פאַרקויף פאַר דער שטאטישער געהילפס־ווירטשאפט.

צום מיטוואָכדיקן מאַרק פלעגן שוין אנהויבן קומען אין שטאט דינסטיק פאַרנאַכט וויייטע סוחרים, אַגענטן, מעקלער. זיי פלעגן איבערנעכטיקן אין די פארשיידענע אכסניה׳ס, האָטעלן און קרעטשמעס.

וועד עס פלעגט קומען מיט פורן, האָט די פערד אַרייינגעפירט אין די ספעציעל געבויטע סטאדאלעס בייַ: שלום־לייב גילינסקי, שבח קאווארסקי, מיכאל לוריע, דעסיאטניק און דרוץ.

די פריצים פון דער געגנט, וועלכע פלעגן קומען צום מאַרק, פלעגן פאַרפאַרן אין די בעסערע האָטעלן: אליהו קאַ־

אוניברסיטה בר־אילן הספריה

וואַרסקי, האָטעל „איטאליע", צערנאבראדקי, קאוואַרסקי חנה און שבח.

די באלעבאטים פון די האָטעלן האָבן באדינט די פריצים אין אַלע זייערע ענינים. זיי פלעגן אויך פאַרמיטלען אין זייערע געשעפטלעכע טראַנזאַקציעס מיט די פאַרשיידענע סוחרים, פאַר דער טרחה אַדער רעקאָמאנדאציע פלעגט מען קריגן פיין באצאָלט פון סוחר און פון פריץ, דעם פארקויפער. דאס איז פאַרגעקומען ביים פארקויף פון תבואה, בהמות און וואַלד. ביי אַ וואַלד־טראַנזאַקציע פלעגט אַזאַ פראַוויזיע זיין אַ גאַנץ פייע סומע.

אין סוועניציאַן האָבן זיך געריכט פאַר גרויסע וואַלד־סוחרים: דאַווידזאָן, באַק, קאַוואַרסקי אליהו, שפיז אליהו און די ברידער מיכל און לייבע גאַרדאָן.

די ברידער גאַרדאָן האָבן אויך אַרענדירט די פאָסט ביי דער רעגירונג. צו דעם צוועק האָבן זיי שטענדיק געהאַט עטלעכע פערד און געשפאַן, וועגענער און בריטשקעס, די אייניציקע פאַרבינדונג אין יענער צייט, מיטן ווייטן ראַיאָן און אַרומיקער געגנט. די פאָסט־אַרענדע האָט זיי גאַנץ אָפט געגעבן די מעגליכקייט צום דערשמעקן אַ וואַלד־פארקויף אין ווייטן ראַיאָן, אַדער אַן אַנדער מציאה׳לע פון האַנדל און געשעפט. שפעטער איז לייבעס זון — אינזשינער נחום גאַרדאָן געווען אַ באַקאַנטער וואַלד־סוחר.

אליהו שפיז האָט חוץ דעם האַלץ־האַנדל אויך אויסגעבויט אַ גרויסע און מאָדערנע מיל מיט אַ טאַרטאַק פאַר אויסאַרבעטן האַלץ, ברעטער און שינדלען.

אינדוסטריע

אין סוועניציאן זיינען געווען דריי פייע דרוקעריין, וועלכע האָבן געהערט צו מאַגאָט, טאַראַסייסקי און ישראל לעווין.

מאגאט׳ס דרוקעריי האָט געהאט נייע און מאָדערנע דרוקמאַשינען און ביי אים האָט מען געדרוקט די סוועניציאנער רוסישע צייטונג: „סוועניציאנער נייעס" און האָט אויך באַדיגט פאַרשיידענע ביכער־פארלאגן.

די דרוקעריין האָבן געאַרבעט פאַרן גאַנצן ראַיאָן. באַשטעלונגען פלעגן אנקומען פון אַלע שטעטלעך אַרום.

Отдѣльные №№ продаются по 3 коп.

СВЕНЦЯНСКІЙ ЛИСТОКЪ

ЕЖЕНЕДѢЛЬНАЯ БЕЗПАРТІЙНАЯ ГАЗЕТА

№ 5. Среда, 2 го Іюня 1910 г. № 5.

Подписная цѣна на газ. „Свенцянскій Листокъ":
На годъ въ г. Свенцянахъ съ доставкой 1 р.
Съ пересылкой иногороднимъ 1 р. 80 к.
На ½ года въ Свенцянахъ съ дост. 55 к.
На ½ г. съ пересылкой иногороднимъ 90 к.

Объявленія принимаются по цѣнѣ за строку петита:
передъ текстомъ . . . 20 к.
за текстомъ . . . . 10 к.

Объявленія о предложеніяхъ труда, по особому соглашенію, по пониженной таксѣ.

Рукописи, присылаемыя въ редакцію, должны быть за подписью автора съ указаніемъ его адреса, и въ случаѣ надобности подлежатъ сокращенію и исправленію.

Рукописи, неодобренныя, по почтѣ не

Подписка на „СВЕНЦЯНСКІЙ ЛИСТОКЪ" продолжается.

Свенцянское еврейское общество съ глубокой скорбью извѣщаетъ о скоропостижной кончинѣ
ПОЧЕТНАГО ГРАЖДАНИНА
ОШЕРА КИВЕЛЕВИЧА
КОВАРСКАГО,
послѣдовавшей въ КИССИНГЕНѢ 29 мая сего года.

ПРОДАЕТСЯ
мало ѣзженная **МОТОЦИКЛЕТКА** „Motosacoche Dufaux

Ново-Свенцянское Общество Потребителей.
Въ послѣднее время въ печати то и дѣло появляются извѣстія объ учрежденіи об-

סוועניציאנער צייטונג אין דער רוסישער שפראַך

סוועניציאן האָט אויך פאַרמאָגט עטלעכע גאַנץ גרויסע פאַבריקן.

אַ לעדער פאַבריק, וועלכע האָט געהערט צו ברומבערג. 2 טאַבאַק פאַבריקן. זיי האָבן געהערט: איינע צו די שותפים שניאור ראַבינאָוויטש און הירשע־לייב טיין. די צווייטע צו קאָפעליאָוויטש.

אַ וואָליק פאַבריק האָט געפירט טוביה דער וואָליקמאַכער און שפעטער זיין זון בנימין שפירא.

די גילזן פאַבריק האָט געהערט צו הרב אושפאל.

אַ ברענפן־ברויז און ביר־זאָוואָד האָבן געהערט צו דער פאַמיליע רמבם. אַ ברויערייַ (ראַזליעוו פון ביר) האָבן געהאַט: משה ראַבינאָוויטש און ירוחם סיראטקין.

עס זיינען אויך געווען 2 זייף פראָדוצענטן און ליכט־מאַכער.

לאַנדווירטשאפט

באַזונדער איז כדאי זיך אָפצושטעלן אויף די לאַנדווירט־שאַפטלעכע געהילפס־ווירטשאפטן און געטנעריי אין שטאט. פון דעם האָבן געצויגן חיונה אַ סך יידן. צווישן זיי האָבן זיך געפונען די משפחות: פלעקסער, מארקעלעוויטש, שיבאווסקי, קלמן און חיים מאַצקין, זלמן ליגומסקי, פסח וואליאק, חאצקל דער שמש און שלמה־יאַנקל דער פאליזוניק.

דאס רוב האָט די געטנעריי און לאַנדווירטשאַפט געדינט אַלס צוגאב־פרנסה. די הויפט באשעפטיקונג זייען איז גע־ווען: קרעמער, בעקער, שניידער, שעכט־הויז, שמשות און מלמדות. די געהילפס ווירטשאַפט האָט געדינט צו באַלאַנסירן די שוואַכע הכנסות פון זיערע הויפט באשעפטיקונג און אויך דער ווילן צו פראָדוקטיוויזאציע.

בעלי־מלאכות

זייער אַ וויכטיקער מקור פאַר פרנסה איז געווען די מלאכה, אָדער האַנטווערקעריי. אין סוועניציאַן זיינען געווען ספעציאַליסטן פון אַלע פאַכן: שוסטער, שניידער, שמידן, שלאָסער, בלעכער, גלעזער, מאלער, מויערער, סטאַליער, זייגער־ און היטל־מאַכער און פאָטאָגראַפן.

די האַנטווערקער האָבן געבילדעט דעם אַזוי גערופענעם אַרבעטער־קלאַס פון שטאט. זיי האָבן זיך אויסגעטיילט ניט נאָר אין ווירטשאַפטלעכן, נאָר אויך אין רעליגיעזן און געזעל־שאַפטלעכן לעבן. זיי האָבן אפילו פאַרמאָגט אַן אייגענע קלויז, וועלכן מען האָט געופן דער שניידערשער. אינדעראמתן האָט עס געדארפט הייסן דער האַנטוועקער בית־מדרש אָדער קלויז פון די בעלי־מלאכות.

די סיבה פון גרינדן אן אייגענעם קלויז איז אַ פשוטע, די בעלי־מלאכות האָבן נישט געוואָלט זיין אָפהענגיק פון גבירישן גבאי און זיינע בעלי־גאווהדיקע באלעבאטים, יענע פלעגן צונעמען פאַר זיך אַלע פעטע עליות און פאַר עמך – די בעלי־מלאכות, איבערלאָזן די „ביליקע". די בעלי מלאכות האָבן דערזען, אַז זיי וועלן זיך קיינמאל ניט דערשלאגן צו אַ „שלישי", „שישי" און שוין אָפגערעט פון אַ „מפטיר".

די דאָזיקע אַרגומענטן האָבן משפיע געווען, אַז די בעלי־מלאכות האָבן זיך אָרגאניזירט און אויסגעבויט אַ הערלעכן קלויז, וווּ דער גאַנצער מזרח איז געווען באַזעצט נאָר מיט האַנטווערקער און סתם פשוטע יידן.

עס איז צום פאַרשטיין, אַז דאס האָבן זיי זיך געקענט דערלויבן נאָר אַדאַנק זייער ניט שלעכטן עקאָנאָמישן מצב.

די אינטעליגענטע פאַכן, די אַלע פון פרייען באַרוף, זיינען געווען באַזעצט דורך יידן:

דאָקטוירים: חפץ, קאָווארסקי; צאָן־דאָקטוירים (דענ־טיסטן): יוליאן שפיז, בערטא טאראסייסקי; פעלדשער: בילי־קאָוויטש, אלפעראָוויטש.

אַדוואָקאַטן: טאָוואראגינסקי, לעווין הירש און ישעיהו, גאווענדע; ערד־מעסטער: עפשטיין.

מאַגיסטראַט־באַאַמטער: גינזבורג מענדל.

די אַלע האָבן באַדינט אויך די קריסטלעכע באַפעלקערונג. זיי זיינען געווען באַליבט אין דער גאַנצער געגנט און אַ סך קריסטן זיינען געווען זייערע שטענדיקע קליענטן און פאַ־ציענטן.

די אַלע אויסגערעכנטע זיינען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה פאַרביטן געוואָרן. מערסטנס איז דער קלאַס פאַרגרע־סערט געוואָרן מיט נייע יונגע קרעפטן, געענדיקטע פאַכלייט, וועלכע האָבן גלייך זיך דערוואָרבן אַ גוטן נאמען:

דאָקטוירים: בנימין קאָווארסקי, קאָפעליאָוויטש, בצלאל צינמאן; צאָן־דאָקטוירים: כהן רחל (סווירסקי). אַדוואָקאטן: שאלץ, גאווענדע, קעסעל און לייב גורוויטש. פעלדשער און קראַנקן־שוועסטער: מינע און שרה רוטשטיין, פרידע גור־ווישט. איזשינער: נחום גאַרדאָן.

רעזשימען און גרענעצן

די מאַכט־ענדערונגען נאך דער 1־טער וועלט מלחמה — די געשאַפענע ענדערונגען אויף אַלע ווירטשאַפטלעכע געביטן — די מלוכה פּאָליטיק לגבי יידן — די וילפּס אָרגאניזאַציעס אין שטאַט.

די תקופה צווישן ביידע וועלט מלחמות איז אַ באַזונדער קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון סוועניציאנער יידישן קיבוץ.

די ספעציעלע געאָגראַפּישע לאַגע פון דער נאך מלחמה־דיקער גרענעץ־פּאַרטיילונג, האָט משפּיע געווען אויפן באַנייטן לעבן און אויסזען פון סוועניציאַן, סיי אין עקאָנאָמישן און סיי אין געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן זין.

אַלץ, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין אונדזער געגנט אין די יארן צווישן ביידע וועלט־מלחמות, איז געווען אַ רעזולטאַט פון שטענדיקן קאָנפליקט צווישן פוילן, ליטע און סאָוויעט־רוסלאַנד.

אין יאר 1918 האָבן די דייטשן פאַרלאָזט אַלע פראָנטן און אין משך פון אַ קורצער צייט האָט סוועניציאַן דורכגעמאַכט עטלעכע רעזשימען.

צוערשט זיינען געקומען די באָלשעוויקעס, דאָן די ליט־ווינער, שפּעטער פּאָליאַקן; ווידער באָלשעוויקעס. די פּאָליאַקן שטויסן אָפּ נאכן „נס אויף דער וויסל" און באַזעצן ווילנער געגנט אונטערן נאמען „מיטל־ליטע", וואָס ווערט פּראַיניקט מיט פוילן.

די יידישע באַפעלקערונג האָט פון אַלעמען שטאַרק גע־ליטן. יעדער נייער רעזשים האָט אנגענומען, ווי אומעטום אוך שטענדיק, אַז די יידן זיינען מיט דעם פריערדיקן און שפּיאָנירן פאַר אים. ביי יעדן איבערגאַנג פון איין אַרמיי צו דער צווייטער האָבן אַ סך יידן באַצאָלט מיט זייער לעבן. אין יענע צייטן זיינען דערהאַרגעט געוואָרן פון דעם אָדער יענעם פּאָליטיקער: ברומבערג זאב און זיינע צוויי זין, מרדכי ווילקאָמירסקי, אליהו שפּיז, מענדל טייטעלבוים, דב אווצינסקי, שמואל סראגאָוויטש, מרדכי גאָרדאָן און ליפּע דער שאַפער.

סוועניציאַן איז איבערגעאַנגען צו פוילן און איז געוואָרן אַ טייל פון איר טעריטאָריע אין צפון, אַרומגערינגלט כמעט פון אַלע זייטן מיט גרענעצן און באשאַנקען צוליב דעם מיטן נאמען — די צפונדיקע קרעסן.

היסטאָריש און עטנאָגראפּיש האָט דער ראַיאָן תמיד גע־הערט צו ליטע, די דאָרפישע באפעלקערונג איז אין גרעסטן טייל געווען אַ ליטווישע. די ווילנער פּראָווינץ און אויך סוועני־ציאַן מיטן ראיאָן זיינען אפילו דורך דעם ווערסאַלער שלום־טראַקטאַט געוואָרן אפגעגעבן פאַר ליטע, נאָר פוילן האָט מיט כח עס צוגענומען און ליטע האָט קיינמאל אויף דעם ניט מוותר געווען. דאס איז געווען אַ ניט פאַרהיילטע וווּנד. דערפאר זיינען די באַציאונגען צווישן די פּאָליאקן און ליטווינער גע־ווען פיינטלעכע און ברוגזע.

דער ברוגז צווישן דער באַפעלקערונג אין סוועניציאַן און ראַיאָן איז דווקא פאַר יידן געווען לטובה. די יידן אין סוועני־ציאַנער קאַנט האָבן כמעט ניט געליטן פון קיין שום כוליגאנישע אנפאַלן. ווי אין אַנדערע געגנטן פון פוילן. סוועניציאן האָט ניט געליטן פון אָפּענע אַנטיסעמיטישע אַרויסטרעטונגען. די ליטווישע באפעלקערונג און אויך די רוסישע און ווייס־רוסישע האָבן אין דעם זין ניט געהאָרכט די פּוילישע העצער אין יענער צייט.

טראָצדעם, וואָס די ליטווינער און פּאָליאקן זיינען קאַטא־ליקן און האָבן פארמאָגט אַ בשותפותדיקן קלויסטער, זיינען צוליב זייערע אַנטאַגאָניזמען באַשטימט געוואָרן באזונדערע גלחים און פרעדיקער, יעדערער אויף זיין אייגענער שפּראַך. די צווויי פארשיידענע פעלקער האָבן ניט געוואָלט אפילו צו־זאמען זיך טרעפן און געהאָט באזונדערע שהן פאַר זייערע תפילות.

אין סוועניציאַן האָט מען דערפאר אויך וויניקער געפילט דעם באַיקאָט קעגן יידישן האַנדל און בעל־מלאכה. די פוילישע קאָאָפּעראטיוע באַוועגונג האָט ביי אונדז שוואַכער פראָגרע־סירט ווי אין אַלע אַנדערע טיילן פון דער פוילישער רעפובליק אין איר קאָנקורענץ מיטן יידישן האַנדל.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג פון שטאט אינגאנצן געביטן. אַ סך יידן, וועלכע האָבן אין די מלחמה־יארן אויסגעוואנדערט זיינען דערנאך ניט צוריקגעקומען. זייער אָרט איז פאַרפולט געוואָרן דורך עווא־קואירטע יידן פון: פאסטאָוו, דאנילאָוויטש, דאַלהינאָוו, קא־בילניק, היידוטשישקי, ווידז און סמארגאָן. נאענט צו די אויס־גערעכנטע שטעטלעך איז געבליבן שטיין די פראָנט ליניע און די יידן האָבן זיך אַריבערגעצויגן טיפער אין לאַנד. אויך אין סוועניציאַן איז אַ גרויסער טייל פון די נייַ־געקומענע געבליבן אַלס שטענדיקע תושבים, ניט געוואָלט זיך אומקערן אין זייערע רואינירטע הייַמען, נאכדעם ווי עס איז דאָרט אַלץ פארברענט און פארניכטעט געוואָרן דורך די אַרמייען.

די סטרוקטור פון דער יידישער באפעלקערונג אין סוועני־ציאַן האָט זיך צוליב דעם ניט געענדערט. די הויפּט־פרנסות ביי יידן זיינען געבליבן: האַנדל, קרעמערייַ, פאַבריקאַציע, געטנערייַ און מלאכה. אויך פאַכן פון פרייַען בארוף. נאָר דער מענטשן־מאַטעריאל האָט זיך אין דעם אָדער יענעם צווייג געענדערט. עס האָט זיך אויך פארערגערט די עקאָנאָמישע לאגע — אַ רעזולטאַט פון די נאָך־מלחמהדיקע צווישן מלוכהשע גרעניצן, וועלכע האָבן אפילו דורכגעשניטן דעם סוועניציאַנער ראַיאָן. דער ראַיאָן איז צוליב די גרעניצן אַ סך קלענער גע־וואָרן. געוויסע ווירטשאפטלעכע צווייגן, זיינען אפגעריסן

געוואָרן פון זייערע פריערדיקע אפזאַץ־מערק און דערפון האָט די אָרטיקע אינדוסטריע און האַנדלס־פירמעס שטאַרק געליטן.

די פּראָדוקציעס פון בראָנפן, טאַבאַק, זייף, גילזן און ביר ברויז זיינען ליקווידירט געוואָרן, ווייל די אונטערנעמער האָבן זיך עוואַקואירט. די לעדער פאַבריק האָבן איבערגענומען די גאַרבער: פרץ און חיים, פליטים פון סמארגאָן, זיי האָבן געאַרבעט מיט זייער אַ קליינעם פּאַרנעם.

להיפך, האָט זיך גוט אָנגטווילקלט די וואָליקעס־פּראָדוקציע. סוועניציאן איז געוואָרן כמעט די איינציקע צושטעלערין פון דעם אָרטיקל אויפן גאַנצן פּוילישן מאַרק. וואָליקעס פאַבריקן האָבן געהערט צו: בנימין שפירא, בערל שאפירא, חיים און שאול ווילקאָמירסקי, יוסף און יעקב סווירסקי, זיידל, זאר, מרדכי קיל, די ברידער טייץ, מרדכי קורלאנדצ׳יק און ברידער וואלאצקי. די פאַבריקאַנטן האָבן באשעפטיקט יידישע אנגעשטעלטע און פאַכלייט און הונדערטער קריסטליכע אַרבעטער.

די וואליקעס פּראָדוקציע איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזער ראיאָן, ווייל דער סוועניציאנער קרייז האָט זיך געהערט אַלס פּוילישער סיביר, ליגנדיק אויפן העכסטן פונקט אויף צפון־מזרח פון פּוילן. דער ווינטער ביי אונדז איז שטענדיק צפון־מזרח פון פּוילן. דער ווינטער ביי אונדז איז שטענדיק אַ סך לענגער ווי אין פרעסט האָבן דאָרט אנגעהאַלטן אַ סך לענגער ווי אין אַנדערע טיילן פון לאַנד.

דערפאַר איז ווינטער געווען שטאַרק אָנגטווילקלט דאס האַלץ־האַקן און עקספלאָאַטאציע. דער טראַנספּאָרט צו די באַן־סטאַנציעס איז אין שליטן אויפן גלאַטן שניי און פאַרפראָרענע וואַסערן פון די טייכן און אָזיערעס געווען אַ סך לייכטער און ביליקער ווי זומער, דערצו נאָך האָט די דאָרפישע באַפעלקערונג געהאַט ווינטער מער צייט זיך מיט דעם צו פאַרנעמען.

דאס האַלץ פון דער געגנט איז טראַנספּאָרטירט געוואָרן אין די פאַבריקן אָון טאַרטאַקן פון צענטראַל־פוילן און אַ גרויסער טייל אויף עקספּאָרט קיין אויסלאַנד.

האַלץ איז געווען איינס פון די הויפּט־אָרטיקלען ביים מלוכהשן עקספּאָרט און אונדזערע קרעסן האָבן געהאַט אין דעם אַ גרויסן חלק.

די יידישע סוחרים פון דער בראָנזשע האָבן נישט שלעכט פאַרדינט. אין משך פון דער צייט זיינען די אַלטע האַלץ־סוחרים פאַרביטן געוואָרן מיט נייע. זיי זיינען: ברודני, יאָוויטש, גאָר־דאָן, שמואל און מענדל שפּיז, יהושע מאצקין, אליהו קלאוויר און מאיר שוכמאן, וועלכער האָט אויך אויסגעבויט אַ גרויסן טאַרטאַק פאַר האַלץ עקספּלאָאטאציע.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז סוועניציאן באקאנט געוואָרן מיט גאר אַ נייעם וויכטיקן אָרטיקל — „פאבריקאַציע פון היילי־גראזן".

אין די פרימאָרגן־שעהן האָבן טאג־טעגליך געצויגן גאַנצע קאראוואנעס פון פויערים אין פויערטעס אויף וועגענער און צופוס, אַלע האָבן געפירט, אָדער געטראָגן פאַרשיידענע גראָזן, בלומען, קנאָספּן, יאגדעס, ווארצלען, קארע פון בוימער און פאַרשיידענע אַנדערע געווינסן. די אויפקויפער פון די היילי־גראזן און פּראָדוקטן זיינען געווען די פירמעס: נחום טאַראַסייסקי און אבראמאָוויטש־גראמאוו.

די אַלע קולטיווירטע און ווילד־וואַקסענדיקע געווינסן אין די וועלדער און פעלדער זיינען איבערגעארבעט געוואָרן: געטרוקנט, געמאלן, געמישט, סאָדטירט און צום סוף איבערגעשיקט צו די גרעסטע פאַרמאַצעווטישע אנשטאַלטן אין פאַבריקן אין לאַנד און אויסלאַנד.

די צוויי סוועניציאנער פירמעס האָבן געהאַט אפנעמער אין אמעריקע, ענגלאנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד און יאַפאַן. אויך קופּת־חולים פון א״י איז געווען פון זייערע אפנעמער. זיי האָבן זיך געהאלטן אַ סך לענגער ווי אין אַנדערע טיילן פון לאַנד.

יעקב מיכלסאן, יצחק אגולניק און דוד גינזבורג האָבן פּראָדוצירט קינסטליכן האַניק און אָנטוויקלט די שטריק פּראָדוקציע ווי אויך די אויסאַרבעטונג פון פאַפּיר־זעקלעך פאַרן גאַנצן ראַיאָן.

אַלע גרויסע פירמעס האָבן פיין פאַרדינט און פּראָגרעסירט. די קלענערע זיינען אבער כמעט אַלע רואיניירט געוואָרן, צוליב דער, ווי איך האָב שוין באַמערקט, פאָליטישער קאָנסטעלאציע, וועלכע האָט צושניטן דעם ראיאָן און אים אפגעריסן פון די פריערדיקע אפזאַץ־מערק. שפעטער זיינען צוגעקומען אויך אַנדערע סיבות — די פאָליטיק פון דער רעגירונג חרוב צו מאַכן דעם יידישן האַנדל, צו דעם צוועק זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן פארשיידענע געזעצן: זונטיק־רו, דערלויבענישן און האַנדלס־פּאַטענטן, הכנסה־ און אומזאַץ־שטייער ווי אויך אַנדערע פארשיידנאַרטיקע שיקאַנעס. די קריסטליכע קאָאָפּעראַטיוון מיט זייער לאָזונג: אַ קריסט זאָל קויפן ביי אַ קריסט („סוואי דא סוועגא").

פאַר די בעלי־מלאכות האָט מען אויסגעפונען אַלערליי געזעצן און פארארדנונגען, עקזאַמענס פאַר מייסטער, געהילפס־אַרבעטער, לערן־יינגלעך און צום סוף דער שטייער־שרויף — כדי דערמיט דערפירן צו זייער ווירטשאפטלעכן חורבן.

די יידישע האנטווערקער האָבן זיך אָרגאניזירט אין אַ פאַרבאַנד פאַר אַלע פאַכן. דער פאַרבאַנד האָט זיך פאַרנומען מיט העלפן און לינדערן די אַלע נויטן. זיין ציל איז געווען צו פאַרמירן די געזעצן, געבן עצות בנוגע די שטייערן, עקזאַמענס, דיפּלאָמען און שאַפן הלוואות, בכדי נישט צו ברענגען צום אונטערגאַנג פון די שוואַכע אונטערנעמונגען און וואַרשטאַטן.

אזוי ווי פון ווירטשאפטלעכן קריזיס האָבן געליטן אַלע יידישע קרייזן, סיי די סוחרים און האַנטווערקער, סיי די פאַבריקאַנטן — איז דורך אַלעמען געגרינדעט געוואָרן אַ פאָלקס־באַנק. גרויסע הילף צו דעם האָט געגעבן „יעקאפא" און „צענטראַלע יידישע פאָלקס־באַנק", וועמענס ציל איז געווען צו שאַפן קרעדיטן און מיטלען פאַר די נויטבאַדערפטיקע.

דער ערשטער דירעקטאָר פון באנק איז געווען מאיר טאַראַסייסקי. נאך זיין פלוצימדיקן טויט איז געוואָרן דירעקטאָר מענדל קוריצקי. אין דער בוכהאַלטעריע האָבן געאַרבעט מאיר גרין און מרדכי גינזבורג.

קלענערע אַנפראַצענטיקע קרעדיטן האָבן אויך פאַרטיילט ביידע גמילות־חסדים־קאַסעס. דער גרויסער גמילות־חסד ביי ביידע בתי־מדרשים איז אנגעפירט געוואָרן דורך: דוד קוריצקי, אברהם צעפעלאָוויטש, קויפמאַן, גאַרדאַן און אברהם געטמאן. דעם חסידישן גמילות־חסד האָבן געפירט: אהרן צינמאן, אַדער קאַאָפּטירטע כלל־טוער.

די אַלע הילפס־אָרגאַניזאַציעס זיינען אויסגעהאַלטן געוואָרן אַדאַנק פילאַנטראָפישע שפענדונגען און מאַנאַטליכן אָפּצאָל פון די יידן פון שטאט. אַ גרויסע הילף האָט געגעבן דער סוועניצאַנער רעליעף פון נוי־יאָרק, „דזשאָינט", און „יעקאפא".

אַ דאַנק „טאַז"־„אָזע" איז געווען טעטיק אַן אומזיסטע אַמבולאַטאָריע, אין וועלכער עס האָבן געאַרבעט די דאָקטוירים, קאָוואַרסקי, קאָפּעליאָוויטש און צינמאן.

עס איז אויך געווען טעטיק אַ באַזונדער קאָמיטעט פאר קינדער־שוץ. בראש פון קאָמיטעט זיינען געשטאַנען: אַדוו. לייב גורוויטש, ד"ר קאָוואַרסקי, חיים סווירסקי, ישראל לעווין, ישראל אַבראַמסאָן, אידל סאכער און ליפע ראָזענשטיין.

אַ גרויסע טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך אויסגעהאַלטן אַ דאַנק צוגעשיקטע הילף פון נאָענטע קרובים

גמילות חסד־קאסע אין 1935

עס זיצן: ישראל אַבראַמסאָן, אברהם גערטמאָן, אברהם צעפעלאָוויטש, דוד קוריצקי, ברוך ראָזנטאַל, מאָטל כהן, דוד גינזבורג. עס שטייען: לייב פּאָרוס, קויפמאָן גאַרדאָן, חאצקל שניידעראָוויטש, אידל שחור, שמעון רודניצקי, ישיקע גערטמאָן.

שלמה קורלאנדטשיק און לייב מאַרגיעל.

די יורדים וועלכע זיינען אַראָפּ פון זייערע נכסים, פלעגן באַקומען שטיצע פון „סומך־נופלים", „לחם עניים", „מעות חיטים" און מעדיצינישע הילף פון משמרת־חולים.

בראש פון די דאָזיקע חברות זיינען געשטאַנען: בערעמשה אזינסקי, אברהם צעפעליאָוויטש און אַנדערע געווייליטע,

מעבר־לים, איבערהויפט פון אַמעריקע, דרום אַפריקע און ארץ־ישראל.

אַזוי האָט זיך דאס לעבן אין שטאט געפירט, פאַר וועמען בעסער, פאַר וועמען ערגער, ביזן יאר 1939. מען האָט געליטן פון דעם שווערן עקאָנאָמישן קריזיס, אבער מען האָט דאָך געלעבט אַ נאָרמאַלן יידישן און מענטשלעכן לעבנס־שטייגער.

דאס געזעלשאַפטלעכע לעבן נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה

אַרײַנפיר: ייִדיש און העברייִאיש — ייִדישע פּאָלקס־שול און תּרבות שול — ייִדישע גימנאַזיע — קולטור־ליגע און בילדונגס געזעלשאַפט — דער ציוניסטישער לאַגער — ציונים־כללים — „פּיעלי־ציון" צ.ס. — „החלוץ" — החלוץ־הצעיר — העובד — ליגע פאַרן אַרבעטענדיקן א״י — קונסט געזעלשאַפט — ספּאָרט און פיזישע אַנטוויקלונג — די ייִדישע קהילה פאַרוואַלטונג — שטאָט־ראַט.

1918. די אָקטאָבער רעוואָלוציע, דער בירגער־קריג אין רוסלאַנד, דאס אויפשטיין פון אַ זעלבסטשטענדיק פוילן, צו וועלכן סוועניציאן און קרייז ווערן אנגעשלאָסן, זיינען געווען די גורמים, אַז אַ סך יידן, פאַרפאַלגטע דורכן רעזשים אין ראַטן־פאַרבאַנד ווי: ציוניסטן, בונדיסטן, פאָלקיסטן און אַנדערע, האָבן זיך אומגעקערט צוריק אין זייער געבורט־שטאָט.

די נייַע גרעניצן האָבן אפגעשניטן די אַקאַדעמיעס און הויך־שולן, מיט וועלכע אינדזערע היימישע סטודענטן זיינען געווען פאַרבונדן און אין שטאט האָט זיך קאָנצענטרירט אַ גרויסער קולטורעלער און פראָגרעסיווער כח.

די פּאָליטישע ענדערונגען אויפן האָריזאָנט: רעוואָלוציע, געווירבל פון פרייהייט שטרעמונגען און פּארטייען אין דאס נייַ־אָנטשטאַנענע פוילן, די באַלפור־דעקלאַראַציע און די מיט יעדן טאג אַלץ מער ברענענדיקע יידן פראַגע האָט די ייִדישע געזעלשאַפט אין שטאט צעטיילט אין צוויי בולטע לאַגערן: ציוניסטן און אַנטי־ציוניסטן, אויפן קולטור־ און דערציאונגס־געביט — אויף: העברעאיסטן און יידישיסטן (ביידע מיט אַ פּאָליטישן אינהאַלט).

דאס ייִדישע שול־וועזן

די גרופּע: ד״ר קאוואַרסקי, יוסף ברומבערג, ד״ר פּאָמעראַנץ, דאָרע ברומבערג, פישער, מוסין, גאָלדשטיין האָבן געגרינדעט די ייִדישע פּאָלקס־שול, אָנגעפירט מיט דער אַדמיניסטראציע און געאַרבעט אויך אין איר אַלס לערער.

די זעלבע גרופּע פאַררעכט פון יידיש האָבן אויך געלייגט דעם גרונטשטיין פאַר דער ייִדישער גימנאזיע מיט ייִדישער אונטעריכט־שפּראַך (פּראָ־גימנאזיע).

מיטן אנטשטיין פון צ.ב.ק. (צענטראַלער בילדונגס קאָמיטעט) אין ווילנע און „צישא" (צענט. יידישע שול־אָרגאַניזאציע) אין ווארשע, איז די גימנאזיע לעגאַליזירט געוואָרן אונטערן נאמען: „ערשטע יידישע הומאַניסטישע גימנאזיע אין פוילן" מיט יידישער אונטעריכט שפּראַך. אין פויליש האָט עס אויך געקלונגען מיט דעם עפּיטעט „קאָעדוקאַציינא" (ד.ה. פאַר יינגלעך און מיידלעך).

מיט גרויס מסירת נפש האָבן די ייִדישע שול־טוער און לערער געווידמעט מי און צייט פאַר דער גימנאזיע און פאָלקס־שול. די פּרוכט פון זייער אַרבעט איז געווען — אַ קולטורעלער און פּראָגרעסיווער יידיש רעידענדער יונגער דור אין שטאט און פּראָווינץ, דערצויגן אין פּראָלעטאַרישן און פרייען גייסט.

די גימנאזיע האָט דערגרייכט דעם צווייטן אַביטוריענטן אַרויסלאָז און אין 1928 האָט דאס פּוילישע בילדונגס־מיניסטעריום די גימנאזיע געשלאָסן.

די אָפּיציעלע סיבות זיינען געווען: בנין־פראַגע, בודזשעט שוועריקייטן און — די נישט אָפּיציעלע און פאַקטישע — דער פאַרדאַכט אין נישט לאָיאלער דערציאונג און קעגנערשאַפט צום הערשנדיקן רעזשים.

די פאָלקס־שול, וועלכע האָט זיך געפונען אין זעלבן בנין פון דער גימנאַזיע און אונטער דער זעלבער לייטונג, האָט דאָך ממשיך געווען אין זעלבן גייסט און אינהאַלט און שטענדיק זיך געפונען ביי דער מאַכט אונטער דעם דערמאנטן פאַרדאַכט.

דער בנין־פּראָבלעם איז געלייזט געוואָרן דערמיט, וואָס מען האָט ענערגיש אַרגאַניזירט אַ ספּעציעלע אַקציע און בליץ־שנעל אויסגעבויט אַן אייגן הויז, לויט אַלע פאָדערונגען פון אַ מאָדערנער שול־געביידע.

דער איבערגאַנג פון דער פאָלקס־שול אין דער נייער געביידע איז פאַרגעקומען מיט אַ פייערלעכן חנוכת הבית אויף וועלכן עס איז אויסגעדרוקט געוואָרן אַ דאַנק די שול־טוער פאַר זייער איבערגעגעבענער אַרבעט אין דרינגענדיקן מאָמענט.

די לערער און שילער האָבן זיך געפילט גליקלעך צוזאַמען מיט זיי אויך דער גרעסטער טייל פון שטאט.

אין משך פון דער צייט זיינען אבער אַ טייל שול־טוער און אויך שול־אביטוריענטן אַרעסטירט געוואָרן און פאַרשיקט אין קאָנצענטראציע־לאגער „קאַרטוז־בערעזא". דאס זיינען די אונדז באקאנטע: אליהו טאראסייסקי, קאָפּל סיראָטקין, מאָטל גינזבורג, לייב קאָוונער א.א.וו. אברהם־לייב גערמאניסקי, האָט דאָרט זיין טויט באַקומען, די איבעריקע האָבן זיך אומגעקערט קראַנקע און צעבראָכענע ניט וויסענדיק פאַר־ווען און פאַר־וואָס, עס איז זיי געקומען די שטראף.

די ארעסטן פון די שול־טוער, אַביטוריענטן און סטודענטן האָט די מאַכט באצייכנט אַלס קאָמף מיטן אַקטיוו פון די אומ־לעגאַלע און ראַדיקאַלע פארטייען, וועלכע באַהאַלטן זיך אונטערן מאַנטל פון בילדונג און קולטור.

אַ גרופּע חברים פון קולטור־ליגע (1925)

ערשטע רייִ, ליגנדיק: שבתאי אַבראַמסאָן, שרה פייגל, פּעסיע טייץ, שרה מאַוושאָוויטש, אַלטע שוטאָן, שיינע סווינטעלסקי, שלמה אַבראַמסאָן. **צווייטע רייִ, זיצנדיק:** שלמה ליפשיץ, מענדל לונינסקי, בײלע מאצקין, שאָיע גילינסקי, ד״ר בצלאל צינמאָן, קאָפּל סידאָטקין, לאה ריצמאָן, פרומע פייגל. **עס שטייען:** נחמה גאָרדאָן, זלמן גילינסקי, יהודית גינזבורג, ישראל לעווין, מיכלע פּאָסטאָווסקי, יאָכע בושקאָניץ, ישראל משה כאַרמאָן, ישראל סאָרסקי, פרומע אָקון, אַלטע גורוויטש, רחל זיידל, מאָטלע מורמים, שלמה ליבערמאָן, מענדל ברוימאָן.

קולטור־ליגע און בילדונגס־געזעלשאפט

אונטער די נעמען האָבן זיך גרופירט די פארטייען, לע־גאַלע און אומלעגאַלע. די אַלגעמיינע פלאַטפאָרם, וואָס האָט זיי געבונדן, איז געווען יידיש, די שפראַך פון די מאַסן און פאָלק, אויטאָנאָמיע פאַר יידן אויפן אָרט וווּ זיי וווינען, רעכט אויף אַרבעט, סאָציאַלע רעכט, קולטורעלע פרייהייט, צום סוף — קאַמף מיטן ציוניזם און אָריענטאציע אויף ראַטן־פאַראַנד.

נאכדעם ווי די זיכערהייט־מאַכט האָט די „ליגע" גע־שלאָסן, האָט די ניי־געשאַפענע אויף דעם אָרט „בילדונגס־געזעלשאַפט" געפירט אַ פאַרצווייגטע קולטור־דערציערישע אַרבעט מיט די זעלבע ראַדיקאַלע אַנשויאונגען און אונטער־ערדישע טעטיקייט פון די אומלעגאַלע פארטייען.

די ביידע געזעלשאַפטן זיינען געווען דער שטאַב און די אַרמיי, וועלכע איז געשטאַנען הינטער די יידישע שולן אין שטאט (ייד. פאָלקס־שול און ייד. גימנאזיע).

די געזעלשאַפטן האָבן אויך אָרגאניזירט אין זייער ראַם: אוונט־קורסן פאַר דערוואַקסענע, ספּאָרט מיט אַלע זיינע אפ־צווייגן, געטורנט און אינסטרואירט דורך די ספּאָרט־לערער פון די שולן (קאַטשערגינסקי), דראמאטישער קרייז מיט טאַלאַנטפולע אָרטיסטן־ליבהאבער אנגעפירט דורך פרידמאן אַלס לייטער און רעזשיסאָר. דער רעפערטואר איז געווען אויף דער געהעריקער הויך, מערסטנס שאַפונגען פון די יידישע קלאסיקער.

אַ גרויסע ביבליאָטעק פון יידישער און וועלט ליטעראטור אין יידיש, אַ רייכן ליינען זאַל, אַ בלאָז־אָרקעסטער און סטרו־נען אָרקעסטער אנגעפירט דורך שלמה ליפשיץ, קאָנצערטן און פאָרשטעלונגען אין סוועניציאן און זיין וווייטער פראָווינץ.

אַ יוגנט אפטיילונג אונטער נאמען „בין". אַן אַביטוריענטן־קרייז פאר קולטור־אַרבעט און וויסנשאַפטלעכע פארפולקאָ־מונג. אַ גרויסער טיילּ פאַרטאַרן אין שטאטישן ספּאָרט־קלוב „מכבי" (פוטבאָל, האַנט און קאשיק). אַ גרויסער אַקטיוו, פאַר־טראָטן אין די שטאָטישע אַלגעמיינע און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס: שטאט־ראַט, יידישע קהילה, פאָלקס־באַנק, גמילות־חסדים, אויך אין אַלע אַנדערע פילאַנטראָפישע אינ־סטיטוציעס.

פאַר די פּאַרטייען, וועלכע האָבן זיך געדעקט אונטערן מאַנטל פון די קולטור־און בילדונגס־געזעלשאַפטן, איז דאס אָרט געווען דער טרעף־פונקט פאַר זייער אומלעגאלער אַרבעט, פון וואַנען זיי האָבן געהאט די מעגלעכקייט צו דערשיינען

אויף אַ קולטור־צוזאַמענפאָר פון „תרבות"־לערער און שול־טוער.

און רעאַגירן פאָליטיש אין שטאָטישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. די פאַרטייען זיינען געווען: „בונד", „רויטע" (קאָמוניסטן), פאָלקיסטן, אָדער סתם „יידישיסטן" (צווישן זיי אויך „פועלי־ציון"־לינקע).

אַ גרויסער טייל קאָמוניסטן זיינען אין די דרייסיקער יארן אַריבער אומלעגאַל און לעגאַל קיין ראטנפארבאנד. דאָרט האָט זיי דער גורל פון פאַרדאַכט און טעראָר נישט אויסגעמיטן און דער רוב איז גלייך מיט די באַקאַנטע רייניקונגען געוואָרן פאַרשיקט קיין סיביר אַלס שפיאָנען, פאַרעטער, טראָצקיסטן, פארוואָגלט אין די הרי־חושך פון געגאַרטן לאַנד און ביז היינט איז נישט באווּסט ווּו זייערע בייניר געפינען זיך.

אַ קליינער טייל פון יענע סוועניציאנער קאָמוניסטן, האָט זיך אָפגעראַטעוועט, אָפקומענדיק די עבֿודת־פּרך אין די גאָלד־גרובן און קילן־שאַכטעס. זיי האָבן ביי דער ערשטער געלעגענהייט דעם גן־עדן פאַרלאָזט און אַ טייל האָט דער־גרייכט קיין ישראל, צוזאמען מיט אַ גרויסן טייל פון אַקטיוו פון דער געוועזענער קולטור־ליגע אָדער בילדונגס־געזעלשאפט.

דער ציוניסטישער לאגער

די ציוניסטישע חלוצישע יוגנט, אַלע ציוניסטישע פאר־טייען, דער בירגערליכער און באַלעבאטישער טייל פון שטאט האָבן זיך גרופּירט פריער אַרום דער העברייאישער שול מיטן נאמען „תלמוד־תורה", וועלכע איז געגרינדעט אָדער באנייט געוואָרן גלייך נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה, און דערנאך ווען די „תלמוד־תורה" איז געוואָרן רעאָרגאניזירט און אנגע־שלאָסן אין דער נעץ פון „תרבות" שולן.

די „תלמוד־תורה" איז גלייך אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויף דער געהעריקער פּעדאגאָגישער הויך לויטן נאָרמאַלן פּראָגראַם פון אַנפאנגס־שולן, באשטעטיקט דורכן בילדונגס־מיניסטעריום. אויסער דער מלוכה־שפּראַך פויליש, זיינען אַלע איבעריקע געגנשטאַנדן געלערנט געוואָרן אויף העברייאיש „עברית בעברית". די שול איז געוואָרן געפירט דורך קוואלי־פיצירטע לערער: באָראָאָוויטש, באסין, שיפמאן, טורעצקי, שאפירא, אַלע מחוץ לעיר. עס האָבן אויך אנטייל גענומען סוועניציאנער קולטור כוחות אַלס לערער: חנה און רייזל כהן, דעמבא משה, לעווין אבי־גדור און אבראמסאָן אבא־לייזער.

די שילער אין דער תלמוד־תורה, און דאס צוליב דער פריערדיקער טראדיציע פון לימוד התורה, זיינען געווען נאָר יינגלעך. אַלע מיידלעך, אָן אויסנאַם, זיינען געשיקט געוואָרן אין דער יידישער פאָלקס־שול.

אין יאר 1927 איז די תלמוד־תורה געוואָרן רעקאָנסטרו־אירט און צוגעפאַסט צום לערן־פּראָגראם פון די תרבות־שולן

1־טער קלאַס „תרבות"־שול

און אנגעשלאָסן זיך אין מרכז בתי־ספר „תרבות" אין וואַרשע. אַ נייע סעריע פון לערער אַבסאָלוועַנטן פון ווילנער לערער־סעמינאר: לעכאוויצקי, סענזניק, פרידשטיין, פערליס, קראַוויץ, ליבערמאַן, ווײַנשטיין מלכה, זילבער פרומע, עטעלע... האָבן זייער וויסן און גייסט געווידמעט דער שול.

די באַנייטע שול מיט מאָדערנעם פאַרגעשריטענעם אינהאַלט האָט דערמעגלעכט, אַז די עלטערן מיט דעם נאַציאָנאלן און ציוניסטישן גייסט האָבן זייערע טעכטער געשיקט אין דער העברעאישער שול, ווו זיי זאָלן זייער בילדונג קריגן אין דער העברעאישער שפראַך און דערצויגן ווערן אין ציוניסטישן גייסט.

די קאָנקורענץ פאַר דער יידישער פאָלקס־שול איז געווען גרויס. די תרבות־שול איז געוואָקסן אויך אין צאָל און האָט געציילט ביז 180 שילער און שילערינס. ענדיקענדיק די שול, „האָבן די שילער געהאט די מעגלעכקייט פאַרצוזעצן ווייטער אין די גימנאזיעס און לערער־סעמינאר פון תרבות, טעכניקום אויך „אָרט" וואַרשטאַט אין ווילנע.

די שול האָט דערצויגן די יוגנט מיט ליבע צו פראָדוקטיווער אַרבעט. דער גארטן בײַ דער שול האָט זיי געגעבן לאַנדווירשאַפטלעכע אויסבילדונג, און געשאַפן אַ צוגעגרייטן עלעמענט פאַר די רייען פון החלוץ־הצעיר, החלוץ, צו דער הכשרה און עליה. דער גרעסטער טייל פון זיי געפינט זיך היינט אין ישראל אין די לאַנדווירטשאַפטלעכע קיבוצים, מושבות און אַנדערע טיילן פון לאַנד.

בײַ דער שול איז אויך געווען טעטיק אַ גן־ילדים, געפירט, לויט דער רייַ, דורך: חיה־דבורה לעווין, שרה ראָזאָווסקי, חיה קוריצקי און חיה בושקאניץ.

קינדער־גאָרטן בײַ „תרבות"־שול

אַדמיניסטראַטיוו האָט מיט דער שול אנגעפירט אַ ועד אין צוזאמענשטעל פון אַלע ציוניסטישע פארטייען פון שטאט און עלטערן־קאָמיטעט.

דוד גאָוויסער

אין דער לייטונג זיינען געווען פאַרטרעטן: יוסף סווירסקי, דוד גאָוויסער, דוד קוריצקי, ישראל אַברַמסאָן, נחום טאַראַסייסקי, ישראל לעווין, לייב מארגיעל, יוסף לולינסקי, מרדכי גאָוויסער, ליפע ראָזנשטיין.

דער שול קאָמיטעט האָט געאַרבעט לויט אנווייזונגען פון די אָרגאַניזאַציעס און פארטייען, וועלכע זיינען אין אים געווען פארטרעטן: „ציונים־כללים", פועלי־ציון (צ.ס.), החלוץ, החלוץ־הצעיר און העובד.

ציונים־כללים

די פארטיי האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם באלעבאטישן און בירגערלעכן טייל פון שטאָט. דער אַקטיוו פון דער פאַרטיי איז דער זעלבער, וועלכער איז פארטראטן אין תרבות־שול. בראש פון דער פארטיי (1933—1922) איז געשטאַנען דער סוועניצאנער אב"ד הרב פאָלאָנסקי מאניס־איסער, פון די געציילטע רבנים אין פוילן, וועלכע האָבן געהערט צו דער פארטיי. זייער טעטיק איז געווען דוד גאָוויסער. זיין פרוכטבאַרע אַרבעט איז איבערגעריסן געוואָרן דורך זיין פרייַיטיקן טויט (1926). ער האָט זיך אויך באטייליקט אין אַ ציוניסטישן קאָנגרעס, זייענדיק דעלעגירט פון זיין פריערדיקן ווינאָרט — מיכאלישאָק, אין ווילנער געגנט. צו אים קומען אויך צו די אַלע פערזאָנען: סווירסקי, קוריצקי, אבראמסאָן, טאַראַסייסקי, לעווין, לולינסקי און מאַרגיעל.

זיי נעמען אויך אנטייל אין: קק"ל, קרן היסוד, קרן הזהב, וועלכער איז ספעציעל דורכגעפירט אין שטאָט און לאַנד אין 1922 מיט דער באַטייליקונג פון ד"ר רעגענסבורג — ווילנע.

די אַלע נעמען אויך אנטייל אין די שטאטישע און פילאַנטראָפישע מוסדות.

די ר'ייען פון דער פארטיי האָבן זיך רעקרוטירט ס'רוב פון מיטלשטאַנד. פון זיי זיינען עולה־געווען די משפחות: מרדכי דעמבא, יצחק כץ, דוד קוריצקי, יוסף לולינסקי, לייב לונינסקי, שרה סראגאָוויטש, ריווע זיידל, צביה גילינסקי, טייץ, ליפכין, אברהם־ירוחם כארמאץ און זון מרדכי כארמאץ.

דער גרעסטער טייל פון די פאַמיליעס זיינען עולה געווען צוזאַמען מיט זייערע קינדער, וועלכע זיינען געווען חלוצים און נאך דער הכשרה עולה געווען און אויסגעטראטן דעם וועג פאר טאַטע־מאַמע מיט די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפחה.

צום אָפּפאָר פון חבר זאב גאָרבער

פועלי־ציון צ.ס.

„פועלי־ציון" צ.ס. אין סוועניציאן — דער המשך פון דער פריערדיקער אָרגאניזאציע „צעירי־ציון" — איז געווען שטארק געבונדן מיט דער חלוצישער באוועגונג און האָט זיך רעקרוטירט כמעט פון די זעלבע מיטגלידער. העברייאיש פאַר א"י איז, אין די ראַמען פון דער פארטיי אַרבעט געווען אַ סך וויכטיקער ווי יידיש פאַרן גלות. אין עברית האָט געקלונגען אין לאָקאַל, וואָס איז געווען צוזאַמען מיט דער „החלוץ"

הסתדרות החלוץ און צעירי ציון

ערשטע ריי, פון רעכטס אויף ליגנס, ליגנדיק: מרים סמארגאנסקי, לייב קאַוונער, חנוך קוריצקי, מלכה גורוויטש. **עס קניען:** חנה גאַרבער, מינע לונינסקי, בת־שבע וואַליאַק, לאה גאַרשין, חנה זיידל, צילע פייגלמאַן, לינע יאַוויטש, לאה שוטאַן, דבורה פייגל, גרוניע מאַצקין. **עס זיצן:** סלאָווע זאַרוחאָוויטש, רבקה קרוק, פייגע סטאלפער (שיבאָווסקי), ביניש מארקעלעוויטש, מרים וואַליאַק, חיה וואַליאַק, שמריהו זיידל, אברהם אָווצינסקי, צבי פאַלאַנסקי, משה מאַצקין, זעלדע רוטשטיין, חנה לאה מאַצקין. **עס שטייען:** סלאָווע בושקאַניעץ, שיינע סראַגאָוויטש, בתיה לעווין, שרה רבקה בושקאניעץ, שזעניע דעמבאַ, רייזל כהן, יחזקאל קורליאנדטשיק, לענאַ דעמבאַ, רחל גאַרשין, שמואל וואַלאַצקי, אברהם לעווין, ישראל וואַלאַצקי, יוסף שניידעראָוויטש, בצלאל טייץ. **עס שטייען די לעצטע:** מיכאל כץ, לייב טייץ, לאה וויסקונסקי, בתיה וויסקונסקי, ישראל משה שיניוק, שלום בושקאניעץ, שמעון לעווין, וועלוול שאַפּירא, יצחק פייגלמאַן, שלמה מאַצקין, יצחק זיידל, משה זיידל, אליהו־מענדל, מאַצקין.

אַרגאניזאציע, „החלוץ־הצעיר" און „העובד" אין דער געביידע פון דער תרבות־שול אויף יאַטקעווער גאַס נומער 11.

די פארטיי ארבעט: אויפקלערונגס־אַקציעס, קולטור־טעטיקייט (אָוונט־קורסן, פאָליטישע לעקציעס, רעפֿעראטן, דיסקוסיעס), קרנות, הכשרה, עליה, שול, מוסדות, געזעלשאַפט־לעכע און פאָליטישע אַקציעס זיינען געמיינזאַם, דורך דעם פליגל אין ציוניסטישן לאַגער — „ליגע פאר אַרבעטנדיקן א"י" (צ.ס., „החלוץ", החלוץ־הצעיר, העובד, הפועל), געפירט געוואָרן אויף דער באַזע פון פראָלעטאַרישן אַרבעטער־ציוניזם. אין דעם ליכט זיינען אַלע פראָבלעמען באַהאַנדלט און רעאַליזירט געוואָרן.

דער אַקטיוו פון „צעירי־ציון": שמואל מרגלית, סאשע לולינסקי, חנה כהן, שמואל גורוויטש (בן־זרח), ליבמאן, אביגדור קאטלער און אַביגדור לעווין. (די לעצטע זיינען געווען פאַרבונדן אויך מיט חרות ותחיה).

דער פועלי־ציון צ.ס. אַקטיוו: ביניש מאַרקעלעוויטש, שמואל וואלאצקי, לייב קאָוונער, מרדכי גאָוויסער, שמעון בושקאניץ.

החלוץ

די החלוץ־אַרגאניזאציע הויבט אן איר טעטיקייט צוגלייך מיט דער דריטער עליה. אירע חברים האָבן זיך רעקרוטירט פון די אַרגאניזאציעס: „חרות ותחיה", „צעירי־ציון", פועלי־ציון צ.ס. און אומפארטייאישע נאציאָנאל־געשטימטע יונגע לייט, וועמען עס האָט געצויגן דער ציון־גדאנק.

די חברים פון „החלוץ" האָבן שווער געהאַרעוועט בכדי צוצופאסן זיך צו אַ שווער לעבן פון אַרבעט, האָבן באקומען חלוצישע אויסבילדונג (הכשרה) בי" פארשיידענע פיזישע ארבעטן אין שטאט און פראָווינץ.

די לאַנדווירטשאפטליכע אויסבילדונג האָבן די סוועניציאַנער חלוצים באַקומען אין די מאַיאנטקעס: צערקלישאָק, סטאַניסלאוואָוע, רימקי א.א.וו.

די ערשטע חלוצים פון שטאט זיינען נאך דער הכשרה עולה מיט דער 3־טער און 4־טער עליה און מיר געפינען זיי צווישן די גרינדער פון עין־חרוד, יגור, רמת הכובש, שדה נחום, כפר גלעדי, רמת־רחל און אַנדערע לאנדווירטשאפטלעכע פונקטן (קיבוצים, קבוצות, מושבים און מושבות).

מען האָט די סוועניציאנער אויך געטראָפן ביים בויען כבישים, ביים פלאַנצן פרדסים און אַנדערע אנגעזעענסטע חלוצישע פאָזיציעס אין לאַנד, לויט דער פאָדערונג פון יישוב אין יענער צייט („כיבוש־עבודה"). די חלוצים זיינען: ש. בן־זרח (מוליע גורוויטש), יצחק שיבאווסקי, רבקה קאטשער־גינסקי, ברידער דעמבא, חנה גארבער, צילע און יצחק פייגל־

הכשרה־קבוץ „שחריה"
מיט יוסף לולינסקי און משפחה אין מיטן

לאַנדווירטשאַפטלעכער הכשרה־קבוץ א. נ. פון יצחק לייבוש פרץ אין צערקלישקי 1923

מאן. מינע לונינסקי, דבורה פייגל, מרים סמארגאנסקי, ביילע מאַצקין, שוועסטער מאַצקין, סלאוע בושקאניץ, שיינע סראגאוויטש, ליפכין, אווצינסקי, אברהם לעווין.

די רשימה פון די ווייטערדיקע חלוצים פון די אַלע שפּעטערדיקע הכשרה־פונקטן אין פוילן, כולל „שחריה" — ווילנע, איז פאַרהעלטנישמעסיק לויט אונדזער שטאט געווג גרויס.

דער הכשרה קיבוץ „שחריה" — ווילנע האט אויך געהאט זיין סניף אין סוועניציאַן. צענדליקער חלוצים און חלוצות פון ווילנער פּראָווינץ און גאַנץ פוילן האָבן דורכגעמאַכט זייער הכשרה בייַ אונדז אין שטאט, ביי פארשיידענע ארבעטן. אין די וואַליק פאבריקן, אויף די פלאַנטאַציעס פון די פירמעס פאַר הייל־גראזן, אין די געריטנער פון די יידישע לאנדווירטן און אויך אַנדערע צופעליקע ארבעטן אין שטאט.

מיט דער הילף פון סוועניציאנער קולטור־כוחות בייַ די ציוניסטישע אָרגאניזאציעס, לערער פון תרבות־שול האָבן די חלוצים פון הכשרה פונקט דעראַבערט געזעלשאַפטלעכע און פאָליטישע רייפקייט, פארפולקאמט אויף די אוונט־קורסן די העברעאישע שפּראך און געענדערט זייער גאַנצן לעבנס־שטייגער ביז זיי זענען געוואָרן רייף צו עליה.

דער דיפלאָם פון דער דורכגעמאכטער הכשרה פאַר די צענדליקער און הונדערטער חלוצים איז געווען — דער צוגעטיילטער סערטיפיקאט.

אַ גרויסע אויפלעבונג אין דער ציוניסטישער טעטיקייט האָט זיך געשאַפן מיטן גרינדן די יוגנט־אָרגאניזאציע „החלוץ־הצעיר" — דער פאַקטישער חלוץ פון מאָרגן און קאַנדידאַט אויף עליה.

מרדכי גאָוויסער, זאב זיידל, זאב גארבער, אברהם־לייב גערמאַניסקי, שלמה אש, גרשון קוריצקי, בצלאל טייץ, לייב דעסיאַטניק, פנחס שולגייפער, זיינען די יוגנטלעכע, וועלכע זיינען מיט לייב און לעבן צוגעטראטן צו דער אַרבעט אין סניף.

די אַרבעט האָט זיך געטיילט: 1) קולטור־טעטיקייט (געזעלשאַפטלעכע און פאָליטישע דערציאונג, קורסן פאַר עברית בעברית; 2) ספּאָרט (גימנאסטישע איבונגען, פוטבאָל, האנטאון קאַשיק־באל, שפאציירן, אויספלוגן, פאַרוועטונגען).

„אין אַ געזונטן קערפער — אַ געזונטער גייסט", דאס איז געווען די לאָזונג ביים שאַפן אויך אַ ספּעציעלן ספּאָרט־קלוב „הפועל", אין וועמענס באשטאנד עס זענען אויך געווען די עלטערע חברים פון „החלוץ", פועלי־ציון צ.ס. און ספּאָרט ליבהאָבער סימפאטיקער פון דאָזיקן לאַגער.

בכדי די אַלע ספּאָרט־אונטערנעמונגען און אָרגאניזירטע אימפּרעזעס זאָלן ארומנעמען אַ גרעסערן קרייז פון דער יוגנט זיינען געגרינדעט געוואָרן ביים „החלוץ־הצעיר" אַ סטרונען־און בלאָז־אָרקעסטער, וועלכע פלעגן באגלייטן די יוגנטלעכע

עס קניען פון רעכטס אויף לינקס: מרדכי באק, חיים־הירש לעווין, שלום קוריצקי, יוסף סמארגאנסקי,
עס זיצן: יוסף סאדור, מיכאל ליגומסקי, אליהו ריקסאן, לייב דעסיאטניק, בצלאל טייץ, מיכאל גורוויטש,
בערל סראגאוויטש. **עס שטייען:** פנחס שולגייפער, ישראל ביקאוויטש, דוד שפירא, יוסף פאלאנסקי,
גרשון קוריצקי, משה גורוויטש, זאב פערמאנט

געמיינזאם בילד פון מיטגלידער פון „החלוץ" און „החלוץ הצעיר"

ביי זייער פריידיקער אַרבעט אויפן ספּאָרט געביט, טוריסטיק און אַנדערע אָרגאניזירטע פייערונגען.

די אָרקעסטערס זיינען אויך אַרויסגעטראטן מיט עפּנטלעכע קאָנצערטן. זיי פלעגן שטענדיק אנטיילנעמען ביי די דער־עפנונגען פון אַקאַדעמיעס, פייערלעכע אָוונטן און פּאָרשטע־לונגען, איינגעאָרדנטע דורך דער אָרגאניזאציע, ווי אויך אויף צוגן און דעמאָנסטראציעס פון דער יוגנט און שילער פון דער תרבות־שול.

דער סוועניציאנער אָרקעסטער פלעגט אויך יאר־יערלעך מאַרשירן בראש פון דער 1־טער מאי־דעמאָנסטראציע אין ווילנע, איינגעאָרדנט דורך דער ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן א״י (די „ליגע״ אין ווילנע מיט די אַלע פּארטייען און אָרגאניזא־ציעס אָרום איר האָט דאמאלט נישט געהאט קיין אָרקעסטער און סוועניציאן פלעגט זיי אַרויסהעלפן).

דער אָרקעסטער האָט אויך אנטייל גענומען אין די פייע־רונגען, פון די ארומיקע שטעטלעך פון אונדזער פראָווינץ. די הילף איז שטענדיק געקומען אויף יעדן רוף.

פּנחס ראשיש (היינט ראש העיר פון פּתח־תקוה), באַזוכנ־דיק די שטאָט אין שליחות פון מרכז החלוץ האָט פאַרגעלייגט אונדזער סניף, מען זאָל איבערשיקן די אינסטרומענטן קיין א״י און שאָפן אַן אָרקעסטער אין יישוב, מיטן אנטייל פון אונדזערע אויסגעשולטע חברים, וועלכע זיינען שוין עולה גע־ווען און אויך מיט די, וועלכע גרייטן זיך צו עליה. אין יענער צייט האָט דער יישוב נאָך ניט געהאַט קיין אָרקעסטער מיט אַזאַ פאַרנעם. צום באַדויערן איז עס ניט געמאַכט געוואָרן, ווייל דער אָרקעסטער איז געווען די נשמה פון דער יוגנט, ער האָט זיי באגלייט אין ליידן און אין פריידן ביי טאג־טעג־לעכער אַרבעט פון סניף: ל״ג בעומר פייערונגען, חנוכה, פורים, כינוסים, געמיינזאַמע מושבות מיט די אַרומיקע סניפים, טיולים אין די וועלדער און צו די אַרומיקע אָזיערעס און טייכן, אויסער די פריער דערמאנטע אַקאַדעמיעס, קאָנצערטן און אָוונטן.

די אינסטרומענטן פון אָרקעסטער זיינען צוזאמען מיט די אינסטרומענטן פון „בין״ ביי „בילד. געז.״ אין שטאט איבערגענומען אין יאר 1939 דורך דעם „קאָמסאָמאָל״ (קאָמו־ניסטישע יוגנט אָרגאניזאציע — ראַטן פארבאנד).

אָרקעסטער ביים „החלוץ״ אין סוועניציאן

אונטן: לאָלע יאָוויטש, ראובן לעווין. **זיצן:** יחיאל אָקון, מיכאל גורוויטש, גרשון קוריצקי, וועלוול זיידל, פּנחס שולהויפער, בערל סראַגאָוויטש, יוחנן מיכלסאָן. **שטייען:** לייב גורוויטש, יצחק גילינסקי, שלום קוריצקי, לייב דעסיאַטניק, משה שאָיוויטש, חנוך גינזבורג

העובד

מיטן אָנקום פונעם ווירטשאפטלעכן קריזיס צווישן די בעלי־מלאכות איז מען אין שטאט צוגעטראטן צום עפענען אַ סניף פון דער אַרגאניזאציע „העובד", וועמענס ציל איז געווען צוצוגרייטן פאַכמענער אין עלטער ביז 40—35 יאר פאַר דער עליה קיין א״י, אויף די זעלבע פרינציפן פון „החלוץ" און „החלוץ־הצעיר": גייסטיקע דערציאונג, פאָליטישע רייפקייט, אָוונט־קורסן פאַר עברית, ידיעת הארץ, פיזישע אויסבילדונג אין פאַל פון ענדערן דעם פאַך — צופאַסן צו די שווערע באַדינגונגען און שווערצער אַרבעט, וועלכע דערוואַרטן דעם עולה אנקומענדיק אין לאַנד.

טעטיקייט פאַר די קרנות און אַנדערע ציוניסטישע אונטער־נעמונגען אויפן אָרט. דאס זיינען געווען די הכשרה־באַדינגונגען, בכדי באַשטעטיקט צו ווערן צו באקומען אַ סערטיפי־קאַט און עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

דער געדראַנג צו עליה איז געווען גרויס, דער סניף איז געוואַקסן, די קאַנדידאַטן־ליסטע פאַר עליה פול, נאָר די קליינע קוואָטע פון די צוגעשטעלטע סערטיפיקאטן דורך דער מאַנדאַט־רעגירונג, האָבן ניט דערמעגלעכט די אַלע איבעריקע צו דערגרייכן זייער ציל.

ליגע פארן ארבעטנדיקן א״י

די אַלע פריער אויסגערעכנטע אָרגאַניזאַציעס (חוץ ציונים־כללים) האָבן געשאַפן די „ליגע", וועלכע איז געשטאַנען בראש און קאָאָרדינירט די צוזאמענארבעט, אנגע־פירט מיט אַלע אַקציעס פון דער ציוניסטיש־סאָציאליסטישער אַרבעט אין שטאט, שטייענדיק אין שטענדיקן קאָנטאקט מיט דער צענטראלע אין לאַנד־מאַסשטאַב. אין דער לעצטער תקופה איז די „ליגע פארן ארב. א״י" געווען אונטער דער לייטונג פון פרעזידיום: פאָרזיצער אדוו. לייב גורוויטש, מרדכי גא־וויסער און דער שרייבער פון די שורות — שמעון בושקאניץ.

די זיינען אויך געשטאנען בראש פון די קרנות, מוסדות און פארטיי־אַרבעט.

קונסט-געזעלשאפט

אן אומפארטייאישע אָרגאניזאציע — איר גרינדער און שטענדיקער לייטער איז געווען ברוך ראָזענטאל, וועלכער איז אויך געווען דער רעזישיסאָר פון די פארשיידענע טעאטער־אויפפירונגען: שולמית, קרייצער־סאָנאטע, דער רעוויזאָר, דער קאָרגער, בר־כוכבא, דאס גרויסע געווינס, מאָטקע גנב, טוביה דער מילכיקער, דער בלוטיקער שפּאַס, 2 קוני־לעמל, און אַנדערע.

גאָלדפאַדען און אַלע אַנדערע קלאַסיקער, יידישע און פון

דער וועלט ליטעראַטור, איז געווען דער רעפערטואַר פון די אַרטיסטן־ליבהאָבער פון דער „קונסט־געזעלשאַפט".

טאַטעס און קינדער האָבן באַוויזן זייער קונסט אויף דער סוועניציאנער בינע. נאך זיי זענען געקומען די אייניקלעך. ראָזענטאל איז געווען דער „זיידע" פון דער פרעכטיקער קונסט־געזעלשאַפט און אירע אונטערנעמונגען. מיטן דאָזיקן נאמען האָט מען אים געקרוינט (געשטאָרבן 1940).

די גאַנצע הכנסה האָט געדינט אַלס יסוד פאַר דער יידישער ביבליאָטעק ביי דער געזעלשאַפט, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאמען: „יידישע שטאטישע ביבליאָטעק". די ביבליאָטעק האָט געציילט 5 טויזענט ביכער פון דער יידישער און וועלט־ליטעראטור אין יידיש, 1500 העברייאישע און 1200 רוסישע ביכער.

די קונסט־געזעלשאפט האָט פון אירע הכנסות, צוזאַמען מיט דער בילדונגס־געזעלשאַפט און אַלע אַנדערע אָרגאני־זאַציעס פון שטאט אויסגעבויט אַ ריזיקן טעאטער־זאַל, פאַר די דורך זיי אָרגאניזירטע אונטערנעמונגען. דאָס האָט אויך געדינט די אינטערעסן פון דער גאַנצער יידישער קהילה אין שטאט פאַר פאַרזאמלונגען, אַקאַדעמיעס א.א.וו.

דער „בית־עם" איז אויסגעבויט אויפן הויף פון תרבות (געוו. תלמוד־תורה). אין די געביידעס פון „תרבות" האָט זיך אויך געפונען די שטאטישע ביבליאָטעק.

ספארט און פיזישע אנטוויקלונג

עס איז ניט קיין וווּנדער, וואָס האָנט ביי האָנט מיטן קול־טורעלן און גייסטיקן צוושטאַנד פון דער יידישער באפעלקע־רונג, איז אויך די פיזישע קולטור ביי דער יידישער יוגנט פון שטאט געשטאנען אויף אַ הויכער מדרגה און דאס האָט זיך אויסגעדריקט אין אַלע אירע פאָרמען.

ביי דער גרינדונג פון דער „ישיבה מיט מאָדערנע טענ־דענצן", זיינען די ערשטע באדינגונגען פון דער סוועניציאנער ישיבה פאַר דער יידישער וועלט און צו איר איינגעלאדענע ישיבה בחורים („המליץ", „הצפירה" — 1882) געווען: „שמירת בריאות וחילוץ עצמות יהיו הדברים העיקריים בהליכות הישיבה". ספאָרט און גימנאסטיק — דער הויפט באַזיס פאַר די ישיבה בחורים, לויט די בייגעלייגטע באַדינגונגען: „די ישיבה געפינט זיך אין אַ מאָדערנער רחבות'דיקער געביידע, גרויסע, ליכטיקע און ריינע צימערן, אַ הויף אַ ספעציעלער מיט גוטער און ריינער לופט, היגיענע און דיעטע".

פאַקטיש איז די יוגנט אין סוועניציאַן: שילער און שילע־רינס פון די נאָרמאַלע שולן, ווי אויך די בחורים פון דער ישיבה, וועלכע זיינען געזעסן „על התורה ועל העבודה", אַ דאַנק געשאפענע באדינגונגען געוואַקסן גלייכע, פעסטע, פיזיש־אנטוויקלטע לויטן פרינציפ: „אַ געזונטער גייסט אין געזונטן קערפער".

מיטגלידער פון ביידע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס בעת אַ פוטבאָל־פּאַרטיע
צווישן „מכבי" און „הפועל" אין סוועניציאן

אין דעם פעריאָד צווישן ביידע וועלט־מלחמות (1918—1939) איז דער ספּאָרט ביי דער יידישער יוגנט דער־גאַנגען צו אַ הויכער מדרגה און האָט אַרומגענומען אַלע געביטן.

די יידישע שולן האָבן לויטן שול־פּראָגראַם באַשעפטיקט ספּעציעלע לערער, פאַכמענער פאַר גימנאַסטיק און ספּאָרט.

די ספּאָרט־קלובן: „מכבי" און „הפועל" האָבן אַרומגע־נומען דעם גרעסטן טייל פאַראינטערעסירטע פון שטאָט, חברים פון די אַלגעמיינע און פּארטייישע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע זיינען געווען אַקטיוו אויף דעם געביט. די ספּאָרט־קלובן האָבן אַנטוויקלט פאָלגנדיקע צווייגן:

גימנאסטיק

די חברים האָבן כמעט טאָג־טעגליך געטורנט אויפן פרייען הויף ביים „בית־עם" און די ספּאָרט־פּלעצער אין שטאָט און אויסערן דער שטאָט.

אין ברייטן זאָל פון בית־עם, זיינען פאָרגעקומען איבונגען מיט דער הילף פון ספּאָרט־מכשירים, שוועדישע לייטער, שפּרינג־קאַסטנס און אַנדערע.

פוס־באל

אויף דער סאבלינסקי־לאַנקע און אויף דעם נייעם ספּאָרט־פּלאַץ, נעבן דער אַגראַנאָם־שול אויף ווילנער גאַס, האָבן זיך געאיבט די פוטבאָל־מאַנשאַפטן פון „מכבי" און „הפועל" און דערגאַנגען צו ערשטראַנגיקע רעזולטאַטן.

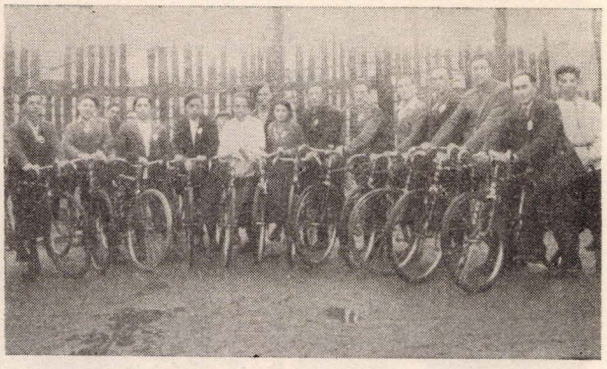
מכבי I, מכבי II, הפועל I, הפועל II האָבן זיך פאַר־מאַסטן מיט די שטאָטישע פּוילישע מאַנשאַפטן און אַנדערע פון סוועניציאַנער ראַיאָן. די פאַרמעסטונגען זיינען געווען באַ־ליבט און געציגן שטענדיק אַ גרויסן עולם צושויער. מען האָט שטענדיק געשפּילט אונטער דער באגלייטונג פון די יידישע בלאָז־אָרקעסטערס און די אָרקעסטערס פון צד שכנגד (פּוילישע מיליטעריש־ און שול־אָרקעסטערס).

כ׳מיין, אַז סוועניציאַנער געדענקען די שפּילער פון ס.ק.ס. (סוועניציאַנסקי קלוב ספּאָרטאָווי"), דעם הויכן און פלינקן לערער דודעק, די ברידער שאַלאָווסקי, „די הענטעלעך", שו־באטש, קאָנדראטאָוויטש און אַנדערע. סערזשאַנט סקאָוראָנעק פון דער דריטער דעוויזיע־מאַנשאַפט, פוטבאל קינסטלער פון ערשטער מדרגה, קעגן וועלכע אונדזערע סוועניציאַנער בחורים זיינען נישט אפגעשטאַנען גייסטיק און פיזיש און אויסגעגלייכט די רעזולטאַטן אין די פאַרמעסטונגען, אָפט אויך איבערגע־שטיגן און צוליב דעם פלעגט טאַקע קומען צו סיכסוכים, אנגע־נומענע ביי ספּאָרטלער, און אפילו צו פיזישע אנגריפן, וועלכע זיינען אויפן אָרט ליקווידירט געוואָרן פרידלעך.

עס זיינען אָפט פאָרגעקומען פאַרמעסטונגען מיט יידישע מאַנשאַפטן פון דער פּראָווינץ און אויך מיטן באַרימטן ווילנער „מכבי" (II).

אין „מכבי" סוועניציאַן האָבן געשפּילט: טויערמאַן — מייקע שאפירא, בארקע טייטלבוים, זאסקע גינזבורג, זעליק און מאיר קוריצקי, ברידער פאשומענסקי, קיווקע לונינסקי, ברידער ברומאַן, שלום שאפירא, ליפשיץ, שיבאווסקי, יעקב גרינפעלד און אַנדערע.

די הפועל־מאַנשאַפט איז באַשטאַנען: טויערמאַן — קוריצקי גרשון און משה, לייב דעסיאטניק, פנחס שולגייפער, לולינסקי

די ציקליסטן־גרופע ביי „הפועל"

הענך, יוכקע מיכלסאָן, לייבקע, מיכקע און אלקע גורוויטש. קאָנטאָרוויטש און אַנדערע.

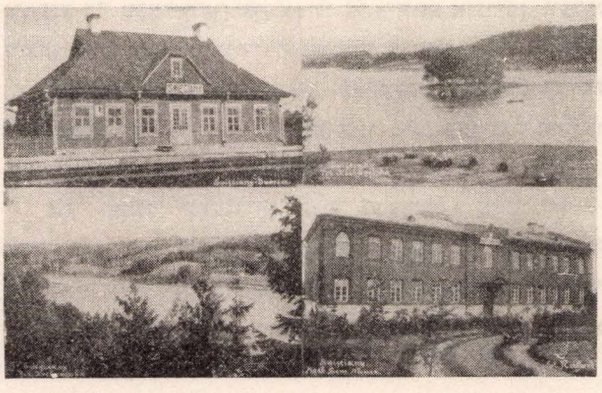
די אַלע פוטבאל־שפילער זיינען נאכדעם פאַרטראָטן דורך אַנדערע, אָפהענגיק פון די קענטענישן און אַנדערע סיבות, געשאַפענע אין לויף פון דער צייט.

קאשיק־ און האנט־באל

אויף די זעלבע פרינציפן ווי דער פוטבאל האָבן זיך אויך אנטוויקלט מאַנשאַפטן פאַר קאשיק־ און האנט־באַל ביי „מכבי", ווי אויך ביי „הפועל". די שטענדיקע פאַרמעסט־פלעצער זיינען געווען: דער הויף פון דער יידישער פאָלקס־שול און הויף פון „תרבות", ווו עס האָבן זיך געאיבט אין דער פרייער צייט אויך די שילער פון די שכנותדיקע שולן. אין די נאכמיטאק שעה'ן די דערוואקסענע ספּאָרטלער. ביי דעם ספּאָרט האָבן זיך אויך אָרגאניזירט פרויען־מאַנשאַפטן.

אויספלוגן

די שולן, יוגנט־אָרגאניזאציעס און ספּאָרט־גרופּעס האָבן געהאַט זייערע צוזאמענטרעפן און חברישע שמועסן ביי די אָזיערעס, אין שאטן פון די אַרומליגענדיקע רייכע נאדל־

אויבן: קאָכאַנאָווקע און סוועניצאַנער באַן־סטאַנציע
אונטן: בערעזאָווקע, פוילישער סעמינאַר

וועלדער, ווּהין מען האָט זיך אַרויסגעלאזט אין די פרייע טעג, שבתים און יום־טובים.

בערעזאווקע, קאכאנאָווקע, מאַדזון, פאַרשוקסט, ראשקוטאן א.א.וו. זיינען געווען די וואַסערן, אויף וועלכע די סוועניצאַער יוגנט האָט געפירט דעם וואַסער־ספּאָרט.

ווינטער, וען אַלע וואַסערן זיינען געווען פאַרפראָרן, האָט מען זיך פאַרנומען מיט גליטשן. די קליינע „סאזעלקע" ביים גלח אויפן לאנקע איז געווען פול מיט יוגנטלעכע, וועלכע האָבן געטריבן ווינטער־ספּאָרט אויף גליטשערס. אויף שליטלעך האָט מען זיך אראָפגעלאָזט פון די אַרומיקע בערג.

אין די רַאַיאָן־פאַרמעסטן, אויף די אַלע געביטן פון ספּאָרט, איינשליסלעך די פאַרמעסטן פון לויפן צופוס און אויף וועלאסיפעדן אַרום די בערג און אויף דער דיסטאַנס סוויענציאן— ניי־סוועניציאן, האָבן שטענדיק אנטיילגענומען דעלעגירטע ספּאָרטלער פון די יידישע קלובן אין פאַרנומען מיט זייערע גוטע רעזולטאַטן בכבודיקע ערטער.

די יידישע קהילה־פארוואלטונג

די הויפט קאָנטראָל איבער אַלע געזעלשאפטלעכע, פילאנטראָפישע, ווירטשאפטלעכע און קולטור־אָרגאניזאציעס אין יידישן לעבן פון סוועניציאן האָט געהאט די דעמאָקראטישע געווײלטע קהילה־פארוואלטונג. איר הכנסה איז באשטאנען פון אַ ספּעציעלן קהילה־שטייער, כשרע פלייש־קאראבקע, אפצאָלן פון חתונה און געבורט מעטריקעס, הכנסות פון די יידישע קהל'שע גיטער און אונטערנעמונגען: שטאטישע באד, חסידישע באד (זיי האָבן געדינט אויך פאַר דער אַלגעמיינער באפעלקערונג).

אויסער דעם זיינען אַריינגעפלאָסן געלטער פון יעקאפא (אמעריק. פילאנטר. הילף), סוועניציאנער רעליעף אין ניו־יאָרק און פארשיידענע צוטיילונגען פאַר דער סוועניציאנער ייד. קהילה פון לאַנד און אויסלאַנד.

די אַלע געלטער דאָבן געדינט אויסצוהאַלטן דעם רעליגיעזן פערסאָנאַל ווי: רב, שוחטים, חזן און פערסאָנאַל פון דער קהילה און אירע אונטערנעמונגען, ווי אויך באַלאַנסירן דעפיציטן אין די מוסדות און שולן.

די קהילה אין סוועניציאן האָט געזעצלעך ארומגענומען אויך ניי־סוועניציאן און לינטופ און האָט אויך דאָרט צוזאמען מיט די אָרטיקע געווײלטע פאַרשטייער געהאָלפן אָרגאניזירן דאס יידישע געזעלשאָפטלעכע לעבן אין ביידע דערבייאיקע שטעטלעך.

ראשי הקהילה זיינען געווען: אהרן צינמאן, פרץ פייגעל און די לעצטע יארן הירש גילינסקי. סעקרעטאר — מרדכי גאָוויסער.

מיטגלידער פון שטאַט־פארוואלטונג

עס זיצן: קורילאָ, דוד קוריצקי, ראָמאַסלאָווסקי, גולעוויטש, באָריס ברומבערג, ישראל לעווין.
עס שטייען: יאָן דראָד, אינזש. נאום גאָרדאָן, ברוך ראָזענטאַל, ד"ר בנימין קאָוואַרסקי, — —

שטאט־ראט

די יידן אין סוועניציאן האָבן געציילט 50% פון דער באַפעלקערונג. מיט דער זעלבער פּראָפּאָרץ זיינען זיי געווען פארטראטן אין דער שטאטישער ווירטשאפטלעכער לייטונג — „מאגיסטראט", אָדער שטאט־ראָט.

דער פאַרטרעטער פון פּוילישן בירגערמייסטער איז געווען דער ייד באָריס ברומבערג, דער 2־טער סעקרעטאר: אליהו גאָלדשטיין, אַ יידישער לאָווניק און באַאַמטער.

בכדי צו פארקלענערן די ווירקונג פון די יידן אין שטאט. האָט די רעגירונג צוזאמען מיט די זעלבסטפארוואלטונגען קינסטלעך פאַרגרעסערט די שטאט־פערזשפּעריע איינשליסנדיק די דערביי ליגענדיקע דערפער מיט זייער דאַרפישער קריסטלעכער באפעלקערונג (זאדווארניק, ליגומי, מארגומישעק, מינעלישעק און אַנדערע).

די פאַרהעלטניש און ווירקונג פון די יידן איז שוין דאָז געווען קלענער אבער דאָך באדייטענדיק.

סוועניציאן אין דער צייט פון די סאוועטן (1939—1941)

אַלגעמיינער אַריינפיר — ווילנע און געגנט ווערט אפגעגעבן צו ליטע — סוועניציאַן געהער צו ראַטן פאַרבאַנד — די אַקלימאַטיזאציע — די יידן־גירושים פון שטאַט — די נייע עקאָנאָמישע סטרוקטור.

גרויסע ענדערונגען, דעצידירנד־קע פאַר אונדזער געגנט און באַזונדערס פאַר די יידן, זיינען פאָרגעקומען אין דער תקופה, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן מיטן אויסברוך פון קריג, אָנהויב סעפטעמבער 1939.

דייטשלאַנד פארנעמט אין בליץ־קריג דעם גרעסטן טייל פון פוילן. אויך סאָוויעט־רוסלאנד טרעט אַריבער ביי דער געלעגענהייט אירע גרענעצן און דעם 17־טן סעפטעמבער 1939 איז די סאָוויעטישע אַרמיי אַריבער די פוילישע גרענעץ און האָט פאַרנומען די מזרח־געביטן פון לאָנד, אין וועלכע עס איז אויך אַריין ווילנער געגנט. די לאָזונג פאַר דער דערַאָבערונג איז געווען: די סאָוועטישע אַרמיי גייט באַפרייען די אַרבעטענדיקע פון ווייס־רוסלאנד און אוקראינע אין מערבדיקן טייל

און פאַראיניקט זיי מיט זייערע ברידערלעכע פעלקער פון מזרח, וועלכע זיינען פריי׳ע רעפובליקן אין סאָוועטישן באַשטאַנד.

פוילן איז אויף אַזאַ אופן צעטיילט געוואָרן און פאַר־שוווּנדן ווי אַ זעלבסטשטענדיקע מלוכה פון דער מאַפּע.

לעמבערג און גענגט, אויך פאָלעסיע, זיינען אַריין אין באשטאַנד פון אוקראינע. וואָלין, ביאַליסטאָק און גענגט זיינען אַריין אין ווייס־רוסישן באַשטאַנד. וועגן ווילנער גענגט זיינען געווען פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די סאָוועטן האָבן בדעה עס אָפּצוגעבן צו ליטע.

צוליב די קלאַנגען הויבט זיך אָן אַ וואַנדערונג פון פליטים, וועלכע געפינען זיך אויף די פאַרנומענע געביטן, צוניפגעזאַמלט פון גאַנץ פוילן — קיין ווילנע און גענגט, בכדי צו בלייבן אין דער פרייער ליטע מיט מעגלעכקייטן פון דאָרט צו עמיגרירן אין פארשיידענע ריכטונגען מעבר־לים ובעיקר עולה צו זיין קיין א״י.

דער שטראָם איז געווען אַ גרויסער. קיין ווילנע קומען אָן דער גרעסטער טייל פון די ציוניסטישע צענטראל־קאָמיטעטן: מזרחי, ציונים־כללים, פועלי־ציון צ.ס., רעוויזיאָניסטן, לינקע פועלי־ציון, אויך די צענטראַלע פון בונד, פאָלקס־פּארטיי. גאַנצע הכשרה־קיבוצים, ישיבות, ליטעראטן — די אַלע עלע־מענטן, וועלכע זיינען געשטאַנען בראש פון די באוועגונגען און געזעלשאַפטלעכן לעבן אין פוילן, און זיינען איבער נאַכט אונטערן נייעם סאָוועטישן רעזשים געוואָרן אומלעגאַל.

אַלע קומען און באזעצן זיך צייטווייליק אויך אין די שטעט און שטעטלעך, וועלכע געהערן צום ווילנער קאָנט, בתוכם אויך אין סוועניצאָן, וועלכע איז געוואָרן פול מיט פליטים.

דער „דזשאָינט״ אָנטוויקלט אַ גרויסע הילפס טעטיקייט פאַר די פליטים אין דער פאָרם פון אינטערנאַטן, קיכן, בגדים־פאַרטיילונג, געלט־שטיצע; די ישיבות און קיבוצים ווערן אויסגעהאַלטן אויפן חשבון פון „דזשאָינט״.

ווילנע און גענגט ווערן אפגעגעבן צו ליטע

אונדזער שטאָט סוועניצאָן ווערט אויסגעטיילט צוליב סטראטעגישע טעמים און ווערט צוגעטיילט צו ווייס־רוסלאנד, צו דעם גרענץ־אָבלאַסט אַלט־וויליקע, הויפּט שטאָט מינסק.

די פליטים פון שטאָט קלייבן זיך אַריבער אין דעם ליט־ווישן טייל פון ראַיאָן, וועמענס צווישן־גרענץ ווערט איינגע־שטעלט 3 קילאָמעטער אויף מערב פון שטאָט, וווּ ער שניידט איבער דעם שאָסיי אויפן וועג צו ניי־סוועניצאָן, דורך די פעל־דער פון מארגומישעק און ראגאווושציזנא. דאס דאָרף דאיקשי איז אין ווייס־רוסלאַנד, שימיני — ליטע (די באַפעלקערונג פון ביידע זייטן גרענץ אַ ליטווישע).

אין לעצטן מאָמענט פאַרן שליסן די גרענץ פאַר נאָרמאלן פאַרקער, באווייזט נאָך דער סוועניצאנער רב — הרב משה לייב לוסקי אַריבערצוגיין מיט דער משפּחה קיין ליטע און פון דאָרט איז ער געפאָרן קיין ניו־יאָרק.

גלייכצייטיק זיינען פון ליטע, ווילנע און אַרומיקן געביט געקומען קיין סוועניצאן אַנדערע איבערוואַנדערער, יידן וועלכע האָבן געמאַכט אַ פאַרקערטן חשבון, דאס ביי די סאָוועטן־מאַכט זיינען דא בעסערע און גרעסערע מעגלעכקייטן אייניצו־אַרדנען זיך ווי אויך זיך פריי אויסצולעבן.

די האַרט־ליגנדיקע קינסטלעכע גרענץ אויף וועל־כער היימישע פויערים האָבן געהאַט זייערע פעלדער האָט געגעבן גרויסע מעגלעכקייטן פאַר די אַלע פליטים, וועלכע האָבן נאָך ניט באַווייזן זיך אַריבערצוקלייבן צו דער געהעריקער צייט אין ליטע און צוויק, צו פרווון זייער מזל און אריכער־גיין די גרענץ.

דורך סוועניצאן זיינען נאָך דאמאלט דורך חלוצים פון די הכשרה פונקטן, געשיקטע פון מרכז החלוץ, וועלכער איז נאָר געווען אומלעגאַל טעטיק אין לעמבערג, צו דער פאַרקאַנספּיריר־טער חלוצישער גרופּע פון שטאט, וועלכע האָבן זיי דערמעג־לעכט דאס איבערשמוקלען די גרענץ. מיט דער גרופּע האבן אנגעפירט: יוחנן מיכלסאָן, יהודה שאפירא, וועלכע זיינען שפּעטער אומגעקומען. אַ טייל פון דער גרופּע געפינט זיך היינט אין ישראל.

סוועניצאן איז דאָן געווען פול מיט פליטים פון דעם מין — יידן פון די דייטשע געביטן האָבן נאָך דאמאלסט זיך אַריבער־געגנבעט קיין רוסלאַנד און דורך סוועניצאָן — קיין ליטע.

די זעלבשטענדיקייט פון ליטע האַלט ניט אָן לאַנג. ביים פאַרלאָזן פריער ווילנע האָבן די סאָוועטן דאָרט איבערגעלאָזט אַ מיליטערישן גאַרניזאָן מיט אַ שטענדיקער באַזע, בכדי צו שיצן די באַלטישע מלוכות: ליטע, לאַטוויע און עסטאָניע פון אַ מעגלעכער אינוואָזיע מצד היטלער־דייטשלאַנד.

די סאָוועטן זוכן און געפינען תירוצים, כדי ניט נאָר ווי־נער געגנט נאָר גאנץ ליטע צו מאַכן סאָוועטיש — צוערשט „אומאָפּהענגיק״ אָבער אינגיכן ווערט זי פאַראייניקט אַלס 14־טע סאָוועטישע רעפובליק.

נאָך איר קומט די ריי אויף לאַטוויע און עסטאָניע. דאס קומט פאָר מיט דער הילף פון דער אַרמיי, וועלכע האָט באַזעצט די באַלטישע מלוכות, בכדי צו פאַרזיכערן די סאָוועטישע באַזעס אין יענע ערטער.

די סאָוועטישע וויסרוסישע רעפובליק גיט גלייך אָפּ גרויסמוטיק און מיט גרויס פאַראַד די שטאָט סוועניצאן, צוריק דער ליטווישער ברודערלעכער רעפובליק. די פריערדיקע גרע־ניץ ווערט בטל, טראגט זיך אַריבער אויף דער אַנדערער זייט שטאט און שניידט דורך דעם טראַקט פון סוועניצאן קיין לינ־טופ אויף דעם 6־טן קילאָמעטער ביי ויגאדקע. דאס דאָרף קאפטארון און רינקיאן געהערן צו ליטע.

די נייע גרענץ איז שוין ניט קיין באַוואַכטע, דאָך האָט

אוניברסיטת בר־אילן הספרייה

מען געפֿאָדערט ספּעציעלע דערלויבנישן אויף צו פֿאָרן אין די אַנדערע רעפּובליקן פון סאָוויעט־רוסלאַנד.

די גרענץ איז נישט געענדערט געוואָרן אויך אונטער דער דייטשישער אָקופּאַציע און האָט אַ סך דעצידירט אין סעפּטעמבער 1941 ביי דער ליקווידאַציע פון די יידן אין סוועניציאַן און געגנט און בלוטיקער שחיטה אין פאליגאן. די יידן, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון דער אַקציע און זיינען אַריבער יענע גרענץ, האָבן זיך געפונען מחוץ דעם ליטווישן גבול, ד.ה. מחוץ לתחום ההשמדה און זיינען צייטווייליק געראטעוועט געוואָרן, באַזונדערס זיך אין די נאענטע שטעטלעך פון ווייס־רוסלאַנד: לינטופ, סווייר, מיכאלישאָק, פּאָסטאָוו א.א.וו. ווי די אַקציעס זיינען אין יענעם מאָמענט נאָך נישט געווען אַקטועל ווי ביי די ליטווינער.

קיינע ספּעציעלע ענדערונגען מיטן אַריבערגיין פון סוועניציאַן פון ווייס־רוסלאנד צו ליטע און ווילנער אָבלאַסט זיינען אין דער אַדמיניסטראַציע אָדער מאַכט־אָרגאנען ניט פאָרגעקומען. דער פּנים פון שטאָט איז שוין געבליבן דער זעלבער, דער נאָרמאַלער פריערדיקער אויסזען פון פאָרן קריג איז שוין געווען פארשוווּנדן און צוריק ניט באקומען. די סאָוועטישע אָרדנונג איז שוין געווען איינגעפירט און איז אַריין אין טאָג־טעגלעכן לעבן.

יידן — די אַלע קרעמער און העגדלער זיינען געוואָרן דעקלאַסירט, זיי האָבן אויסגעפאָרקויפט זייערע סחורות דער אָרומיקער באפעלקערונג און די ניי־אנגעקומענע סאָוויעטישע בירגער; דורכגייענדער מיליטער און סאָוויעטישע באַאַמטע, וועלכע זיינען געווען גרויסע אָפּנעמער פון דער פּראָדוקציע, זיי האָבן געקויפט אַלץ, ניט וויסענדיק אפילו אויף וואָס מען באַנוצט דאס. די געשעפטן, אויסגעלייקטע, אַן אַ צופלוס פון אַנדערע פּראָדוקטן, זיינען געוואָרן געשלאָסן. אויף זייער אָרט זיינען געשאַפן געוואָרן מלוכהשע מאַגאַזינען, מיט אַ סך ראשי־תיבות: „ריי־מאַג", „אוניווער־מאַג", „סעל־פּאַ", „ריי־פּאַ" מיט נומערירטע אפּטיילונגען, אבער אַלע מיט ווייניק פּראָדוקטן און בכדי צו באַקומען עפּעס צום קויפן, מוז מען שטענדיק שטיין אין דער ריי, מיט ווייניק אויסזיכטן עפּעס צו באקומען.

די נאָרמאַלע מערק זיינען פאַרשווונדן, די פּויערים פאָרקויפן ניט פאָר מזומן. זיי זוכן טויש־האַנדל, סחורה פאָר סחורה, פאָר זייערע פּראָדוקטן פאָדערן זיי די טייערסטע סחורות. דער ריזיקער מאַרק־פלאַץ, אַלס איבעריקער וועלט פאָר וואַנדלט אין אַ פּאַרק.

דאס יידיש־געזעלשאַפטלעכע לעבן פארשווינדט. די אַלע כלל־טוער פון רעכטס און לינקס פאָרלאָזן די פאָזיציעס. די פּריערדיקע געזעלשאַפטן: ציוניסטישע, סאָציאַליסטישע און קולטור אנשטאלטן, מוסדות, קעגנזייטיקע הילפס אָרגאניזאַציעס וועלן אויטאָמאטיש אויפגעלייזט.

אויפן רעליגיעזן געביט שאַפט זיך אַ גרויסע ירידה. דאס נייע בית־מדרש און שניידערשער קלויז וועלן רעקוויזירט און פאַרנומען פאָר מאַגאַזינען פון תבואה, וועלכע די דאָרפישע באַפעלקערונג פלעגט מוזן צושטעלן דער מלוכה („גאס־פאָסטאַווקע"). די איבעריקע בתי מדרשים און מנינים ווערן אויך ווייניק באזוכט, ווייל רעליגיע איז פארשכנט פאָר קאָנטר־רעוואָלוציע. עס באזוכן די בתי־מדרשים צום דאָוונען נאָר אַלטע לייט, וועמען דאס קען ניט שאדנען, ווייל זיי אַרבעטן במילא ניט, צוליב שבת.

דער שטרענגער סאָוועטישער רעזשים וועלט איינגעפירט מיט דער הילף פון נייע אָרטיקע קאָדרן, פאַרטיי־לייט, אַקטי־ויסטן, וועמענס באַגאַזש איז זייער פּאָליטישע פאַרגאַנגענהייט.

מיט דער הילף פון היימישן אַקטיוו האָט די שטאט באַ־קומען דעם גאהעריקן אויסזען. זיי נאַציאָנאַליזירן די גאשעפטן און גיטער ביי אַ גרויסער צאל יידן, וועלכע מוזן גלייך אויך פאַרלאָזן די שטאט און זוכן נייע ווּוין־ערטער פאָר זיך מיט זייער פאַמיליע.

אויפן גרונט פון דעם ספּעציעלן פאַראַגראַף פאַרלאָזן די שטאט:

לעווין ישראל — אשמענע; צאסניק בן־ציון — ווילייקע; כהן־פאטאשניק — אלשאן; קאווארסקי ליבע — מעליגיאן; מאַצקין זלמן — מעליגיאן; קאָווַארסקי אהרן — מעליגיאן; זאַר מרדכי — סטרונאיץ; שוכמאן מאיר — סטרונאיץ; לולינ־סקי אפרים — לינטופ; מרגלית שמואל — לינטופ; לעווין־שטיין ליזע — לינטופ; מאַצקין עטל און גאָרדאָן־לעווינסאָן עטל — קאָנסטאַנטינאָווע.

ספּעציעלע אַקציעס פון אַרויסשיקן אין ווייטן סיביר זיינען פאַרגעקומען פאָר ניט זיכערע עלעמענטן: פּוילישע מיליטער לייט, וואַלד־וועכטער, פריצים, גוט־באַזיצער און סתם גוט־סיטואירטע, אויך ניט זיכערע עלעמענטן.

צווישן די זיינען פאַרשיקט געוואָרן: אבראמאָוויטש און פרוי, טאַראַסייסקי וואַלאַדיע און משפּחה, קאווארסקי הירש, ראזענעס און פאַמיליע, פרעס און פאמיליע.

אויף עטלעכע יאר תפיסה פאָר כלומרשטער ספּעקולאציע זיינען פארמשפט געוואָרן און אַרויסגעפירט: קאָוונער יצחק, און זוסמאן באַאַק, יעקב מיכלסאָן איז נאָכן אַפּזיצן עטלעכע מאָנאַט באַפרייט געוואָרן צוליב געזונט־טעמים.

בדרך כלל האָט זיך געפירט אַ מנהג אין גאַנצן לאַנד — אַז עס איז געזונטער מען זאָל ניט בלייבן זיצן אויפן זעלבן אָרט — מען דארף בייטן דעם ווּוין־אָרט און זיך באַזעצן ווו מען קען דיך ווייניקער. אַזוי האָבן פאַרלאָזן סוועניציאן גאַווי־סער מרדכי און פרוי מלכה (ווויינשטיין), צוליב זייער ציוניס־טישער פאַרגאַנגענהייט און אַקטיווער אַרבעט אין תרבות־שול. די שול איז במילא געשלאָסן און אַלע לערער זיינען זיך צע־

לאָפן. די גנבת בושקאַניץ חיה איז פון דער אַרבעט באַפרייט געוואָרן און צו קיין אַנדערע ניט צוגעלאָזט געוואָרן.

די יידישע שול האָט ממשיך געווען אַלס מלוכהשע, מיט גרויסע ענדערונגען אין לערער פערסאָנאַל און אופן פון לערנען, מיט גאָר אַן אַנדערן לערן־מאַטעריאל.

די ביבליאָטעקן פון דער קונסט־געזעלשאַפט און פון דער בילדונגס־געזעלשאַפט זיינען צוזאמענגעפירט געוואָרן אין אַן אלגעמיינער שטאטישער ביבליאָטעק פאַר אַלע שפראכן ביי דער בילדונגס אפטיילונג פון ראַיאָן.

די געלטער און ווירטשאפט פון דער פאָלקס־באַנק, גמילות־חסד־קאַסעס זיינען אַריבער צו דער מלוכהשער באַנק („גאס־באַנק").

די גאַנצע יידישע ווירטשאַפט פון די מוסדות: קהילה, משמרת־חולים א.א.וו., די אונטערנעמונגען פון די שטאטישע און חסידישע בעדער און אַלע געביידעס פון דער קהילה ווירד־שאַפט, האָט איבערגענומען די קאָמונאַלע אַדמיניסטראַציע („קאָם־כאָז").

די האַנטווערקער, בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן פאַרלאָרן זייערע פריוואַטע קליענטן, צוליב מאַנגל אין פאַבריקאַטן און פרייען פאַרקויף, ווערן אַרגאניזירט אין ארטעלן־אַלגעמיינע־ווארשטאַטן, וווּ זיי פירן אויס באַשטעלונגען פון גרעסערן פאַר־נעם פאַר די מלוכהשע האַנדלס־טרעסטן און אויך פאַר דעם אַרטיקן געברויך: „ריי־פא" און „סעל־פא".

אין שטאט איז אַרגאניזירט געוואָרן: אַ שניידער־אַרטעל, שוסטער־אַרטעל, פאריקמאַכער, גאַרבער, וואַליק־מאכער, סאַדע־וואַסער פראַדוצענטן, א.א.וו. די אַלע אַרטעלן האָבן גע־אַרבעט לויטן זעלביקן פעסטגעשטעלטן סיסטעם.

דער אַלגעמיינער סך־הכל: סוועניציאַן איז געוואָרן אַ שטאט, ווי אַלע שטעט אין ראַטן־פאַרבאַנד. די יידן האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעווינט צום געשאַפענעם מצב, די געוועזענע קליינהענדלער און סוחרים זיינען בהדרגהדיק אַריין אין דער אַרבעט ביי די סאָוועטישע אונטערנעמונגען, וועלכע זיינען אַרגאניזירט געוואָרן אין שטאט און ראַיאָן. אַנדערע ווידער האָבן אויסגעוואַנדערט אויף נייע פלעצער, דאָרט געפרווט זייער מזל און פאַרשיידנאַרטיק אים געטראָפן.

דער צושטאַנד האָט געהאַלטן ביז יוני 1941. דעם 22־טן יוני באַפאַלט דייטשלאנד דעם ראטנפאַרבאַנד, און נאָך עטליכע טעג זיינען מיר פארנומען געוואָרן דורך דער היטלעריסטישער אַרמיי.

אזוי זיינען אומגעקומען די יידן אין סוועניציאן

די ערשטע 100 מאָן — די אַקציע אין פּאָליגאָן — סוועניציאַנער געטאָ — די ליקווידאציע פון סוועניציאַנער געטאָ — די גרויזאַמע שחיטה.

מיטן אָפטרעטן פון דער סאָוועטישער אַרמיי און נאָך איידער דאס רעגולערע נאציש מיליטער האָט זיך באַווייזן אויפן האָריזאָנט, איז שוין דער יידישער יישוב געוואָרן באַדראָט פון דער אַרטיקער ליטווישער באַפעלקערונג.

פראָוואָקאַציעס, סאַדיסטישע אַנטיסעמיטישע אַקציעס, רויב, רציחות זיינען געווען דער אָנהויב פון דעם ניט פארויס־געזעענעם סוף — פולשטענדיקער אומקום.

די טאַטאַלע אַקציע פון פאַרניכטן די יידן האָט ניט פאַר־זאמט און איז גלייך דערגאַנגען צו אונדזער ראַיאָן.

אָט ווי דאס טרויעריקע קאַפּיטל אין גרויסן מאסשטאַב האָט זיך אנגעהויבן אין סוועניציאַן:

א) 15.7.41 זיינען לויט אַ רשימה, און אויך צופעליק צונויפגעזאַמלט געוואָרן 100 מאָן, זיי ווערן מיט לאַסט־מאַשינען אונטער אַ שטרענגער וואַך אפגעפירט אין די בראנאָווער וועלדער ביי ניי־סוועניציאן און דערשאָסן.

די אַקציע איז געווען געוועגדעט קעגן דעם יוגענטלעכן כח אין שטאט און די אַקטיוע אַרבעטער אין די סאָוועטישע אונטערנעמונגען.

ב) 27.9.41 (שבת־תשובה תש"ב) — איז אַרויסגעפירט געוואָרן דער גאַנצער יידישער ישוב פון סוועניציאנער ראַיאָן פון די פונקטן: סוועניציאַן, ניי־סוועניציאן, אינגאלינע, פאד־בראדז, היידוטשישאַק, מעליגיאן, דוגילישאק, צייקין און אַלע־מען געהאַלטן 10 טעג אין קאַזאַרמעס פון מיליטערישן לאַגער פאליגאן ביי ניי־סוועניציאן.

אין משך פון דער צייט ווערן די יידן געפיניקט אין אום־מענטשלעכע באַדינגונגען און חול־המועד סוכות, דעם 8—7 אקטאָבער, ווערן אַלע גרופענווייז דערשאָסן און אַריינגעוואָרפן אין צוגעגרייטן גרוב.

דער ברודער־קבר האָט אַריינגענומען אין זיך 8000 יידן פון סוועניציאנער ראַיאָן.

סוועניציאנער געטא

אין שטאט סוועניציאן איז געלונגען אַ גרופע האַנטווערקער צו שאַפן אַ ליסטע פון בעלי־מלאכות: שניידער, שוסטער, מאַלער, בלעכער, גלעזער, שטעפער א.א.וו. פאַקן, וועלכע עס האָבן געפעלט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג אין שטאט, און אונטערן נאמען „נויטיקע יידן" האָט מען זיי געלאָזט אין שטאט בכדי צו באַזאָרגן די באַזאָנגס־מאַכט און ליטווישער אַרטיקער אַדמיניסטראַציע אין זייערע טאג־טעגלעכע באדער־פענישן.

די רשימה פון די נויטיקע יידן איז געמאכט געוואָרן אין לעצטן מאָמענט פֿאַרן אַרויספירן אַלע יידן אין פּאליגאן.

אין פּארלויף פון די 10 טעג פּאליגאן ביזן אומבערענגען איז געלונגען די האַנטוועקער פון שטאט אַרויסצונעמען נאָך נויטיקע פּאַכמענער און ביי דער געלעגענהייט איז געלונגען אַרויסצופירן פון דאָרט אויך אַנדערע משפחות — פּאַר מתנות, געלט אוֹן באַקאַנטשאַפֿט. די אַלע האָבן געשאָפֿן דאס סוועניציאנער געטא.

דער געטא איז געווען אַ געשלאָסענער, אַרומגעצוימט מיט שטעכל־דראט, מיט אַ קאָנטראָל טויער, אין געטא — די קאָנטראָל פון דער יידישער געטא־פּאָליציי, פון דרויסן — שטענדיקע ליטווישע וואַך.

די יידן חוץ זייער פּאַר־אַרבעט מוזן אויך צושטעלן אַרבעטער אין די שטאטישע אונטערנעמונגען, ביי דער וואר־מאַכט: טאַרטאַק, גוט צערקלישקי, טאָרף־אונטערנעמונג, פּעלץ און וואָליק פּראָדוקציע פּאַרן פּראָנט. אַ דאַנק דעם מאַנגל אין אַרבעטער ווערן אויך לעגאַליזירט די צוריקגעקוי־מענע יידן פון שטאט, וועלכע עס איז געלונגען פריער צו אַנטלויפן פון דער פּאליגאן־אַקציע. זיי האָבן געוואַנדערט אין די ווייסרוסישע שטעטלעך: סווּיר, מיכאלישאָק, קימעלי־שאָק, גלובאקא, פּאסטאוו און קריגענדיק די מעגלעכקייט צו באַזעצן זיך אין דער אייגענער שטאט, זיינען זיי געקומען צוריק קיין סוועניציאן.

אין ווייס־רוסלאנד זיינען נאָך געווען יידן כמעט אין יעדער שטאט און שטעטל, דאָרט האָט די ווייס־רוסישע באפעלקערונג זיך וויניקער באטיילקט אין אומבערענגען די שכנותדיקע יידן, ווי דאס איז פּאַרגעקומען אין ליטע. דאס קאָנצענטרירן און איבערשיקן צום אומבערענגען איז געוואָרן אַקטועלער מיטן דערשיינען פון פּאַרטיזאנער אין די וועלדער אַרום די שטעט־לעך, וואָס מען האָט צוגעשריבן אויפן חשבין פּין די יידן, זייער אנטייל און הילף.

אין יאר 1942 ווערט דורכגעפירט אַן אַטענטאַט נעבן לינטופ אויפן דייטשישן ווירטשאַפט־קאָמענדאנט בעק. דאס איז געווען די אַרבעט פון די פּאַרטיזאנער מיט סוועניציאנער לערער מאַרקאָוו בראש.

דער פּאַל ווערט אויסגענוצט אומצוברענגען 50 פּאָליאקן פון סוועניציאן און 3 יידן, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי דעם קאָמענדאנט — ווערן אַלע פארדעכטיקט אין שטיין אין פאר־בינדונג מיט דער גרופּע פּארטיזאנער.

צוליבן דאָזיקן פּאַל ווערן אויך די יידן פון לינטוף אַריינ־געפירט אין סוועניציאַנער געטא. מיט אריסרייד פון באווייזן זיך פון פּארטיזאנער אין די וועלדער ארום ווידז, ווערן די ווידזער יידן אויך אַריבערגעפירט אין סוועניציאנער געטא און באַזעצט אין זעלבן „תחום־המושב".

דאס געטא וואָקסט אין צאל און דערגרייכט ביים אנהויב 1943 ביז 2,000 יידן. די נויט ווערט גרויס, די ווינונגס־באַדינ־גונגען — שרעקלעכע.

דאס געטא ווערט אנגעפירט דורכן יידן־ראַט אין באַשטאַנד פון די סוועניציאַנער: מ. גאָרדאָן, נ. טאַראַסייסקי, א. קאַצענ־בויגן, ח. ה. לעווין און א. גילינסקי.

צו זייער דיספאָזיציע האָבן זיי געהאַט 10—8 פּאָליציסטן, — אַלע צוזאַמען האָבן פּאַרגעשטעלט די אַדמיניסטראציע פון געטא.

א כאַראַקטעריסטישן בריוו ווענן דער טעטיקייט פון דער אַדמיניסטראַציע טרעפן מיר אין דער טאג צייטונג פון דער שארית הפליטה „אונדזער וועג", אַרויסגעגעבן אין מינכן, דייטשלאַנד (יאַנואר 1946), זיין גענויער טעקסט איז פאַלגענ־דיקער:

די ליקווידאציע פון סוועניציאנער געטא — 4.4.1943

„זומער 1942 האָט מען אין דער שטאט סוועניציאן צוזא־מענגעטריבן פון אַלע שטעטלעך ביי 2500 יידן און די יידן פון סוועניציאן זיינען געווען 500, צוזאַמען 3000. מען האָט געמאַכט א גרויס געטא מיט פּאָליציי און יידן־ראַט. דער יידן־עלטסטער איז געווען משה גאָרדאָן. ער האָט זיך צוגע־נומען צוהילף נאָך 4 מאַן: א דאָקטאָר טאַראַסייסקי, דער 2־טער בערל קאפּעלושניק, פּאָליציי־שעף חיים לעווין און קינדער לערער פון מעדעם סענאטאָריע מאָטל גילינסקי. זיי האָבן געפירט די גאַנצע אַרבעט אין אונדזער געטא. די ארעמע האָט מען געשיקט אין לאַגער אַריין און די רייכע האָט מען פאַר געלט אין דער היים געלאָזט.

„איך האָב באַקומען א דערלויבענים צו באַקן אין דער בעקערייַ פון געטא ביים יודן־ראַט. איך האָב געאַרבעט צו־זאַמען מיט מיין פרוי שווער און ביטער. מיר האָבן געהאַט צוויי קליינע קינדער און דאָס האָרץ האָט געווייטיקט צו־קוקנדיק צו די פּיין און יסורים פון די דאָזיקע אומשולדיקע און ריינע נשמהלעך, וואָס האָבן שוין פארויסגעפילט דעם פינצטערן וואַלקן איבער אונדזערע קעפ.

„דער וויכטער איז געווען שטאַרק און דער הונגער אין געטא איז געווען נאָך גרעסער. אַרויסגיין פון געטא עפעס פאַר־קויפן איז נישט געווען דערלויבט פאַר יידן, דערפאַר האָט שיין געזאָרגט די פּאָליציי מיט גאָרדאָן בראש. אין געטא איז די לאַגע ערגער געווָארן און מען האָט באַשלאָסן צו טיילן נאָר 20 דעקא ברויט טעגלעך.

„די ווינונגס־באַדינגונגען אין געטא זיינען געווען פּא־טאַלע, צו 10 מאַן אין א צימער און די אַנדערע זיינען געלעגן

אין בית־מדרש. עס איז אויסגעבראכן אַ טיפוס־עפידעמיע און מענטשן זיינען געפאַלן ווי די פליגן.

פלוצלונג איז געקומען אַ באַפעל פון ווילנע, אַז ביז זונטיק 4.4.43 מוז סוועניציאַן זיין „יידן־ריין". מען האָט אַוועקגעשיקט קיין ווילנע דעם דאָקטאָר טאַראַסייסקי, ער זאָל די גזירה בטל מאַכן. געקומען איז ער צוריק מיט דער פּאָליציי פון ווילנער געטאָ.

דער שף פון ווילנער געטאָ ה' גענז האָט אין בית־מדרש געדרשנט פאַר די סוועניציאנער געטאָ־יידן און האָט געזאגט: „אַלע מוזן נאָך קאָוונער געטאָ ,קאַמען' און מען קען אַלץ מיטנעמען".

די פאַכלייט: שניידער, שוסטער, בעקער, בלעכער נעמט נור מיט קיין ווילנע, אין געטאָ.

„עו האָט איבערגעלאָזט זיינעם אַ פאַרטרעטער — פריד מיט 6 ווילנער פּאָליציאנטן, זיי זאָלן דורכפירן די עוואקואַציע.

„דער ערשטער באַפעל פון פּאָליציי־קאָמיסאַר איז געווען, אַז יידן־ראַט־מיטגלידער מיט זייערע פאַמיליעס, פּאָליציי מיט די פאַמיליעס און פאַכלייט זאָלן זיין גרייט צו דער רייזע קיין ווילנע און די איבעריקע מוזן אַלע פאָרן קיין קאָוונע.

דער אמת איז געווען אַז אנשטאָט פאכלייט זיינען געפאָרן געלט־מענטשן, מען האָט געצאָלט צו 50 גאָלדענע רובל.

„דער 2־טער באַפעל פון פּאָליציי־שף פריד איז געווען, אַז אַלע מוזן זיין גרייט און זונטיק 4.4.1943 ביז 12 אַזייגער, מוזן אַלע יידן זיין איינגעפאַקט צום פאָרן.

„די פירער זיינען געקומען אין געטאָ, די יידישע פּאָליציי האָט געטריבן וואָס שנעלער אויפצולאדעווען די זאַכן. ביי דעו באַן־סטאַנציע זיינען געווען פאַרמאַכטע וואַגאָנען, די פענצטער פארדראטעווט און מען האָט געפאָקט צו 50 מענטשן אין איין וואַגאָן.

„ביים אַרויספאָרן פון סוועניציאן האָט זיך אַרויסגעווירן, אַז אַ 50 יוגענטלעכע זיינען אַוועק מיט געווער אין האַנט צו די פאַרטיזאנער אין וואַלד.

מיר זיינען אנגעקומען אויף דער ווילנער באַן סטאַנציע און געמוזט וואַרטן. דער פאַרטרעטער פון שף פון ווילנער געטאָ, דעסלער, האָט שוין געהאַט דעם באַפעל אונדז צו פירן אויף דעם ריכטיקן אָרט. מען האָט אפגעטיילט פון אונדז די 500 גליקלעכערע יידן און מען האָט זיי מיט אַ וואַך פון דעו יידישער פּאָליציי אפּגעשיקט אין ווילנער געטאָ. מאַנטיק דעט 5.4.43 אַזייגער 10.30 האָט מען אונדז אפּגעטראַנספּאָרטירט אויף דעם וועג קיין קאָוונע. קומענדיק 8 קילאָמעטער פון ווילנע, זיינען מיר שטיינגעבליבן און מיר האָבן דערזען דעם מוראדיקן אמת, אנשטאט קאָוונע, האָט מען אונדז געפירט אויף דעם טויטן וועג — פאַנאַר.

„דאָרטן האָבן מיר געטראָפן די קליידער פון די טויטע קערפער פון די שטעטלעך: אשמענע, מיכאַלישאָק, סאל און סמארגאָן. דאס זעלבע איז אויך געווען באַשטימט פאַר קאָוונע. אי־צטער איז געווען די ריי אויף אונדז — סוועניציאן.

„מען פירט צו 50 מאָן צ־ם גרוב, די דייטשישע פּאָליציי מיט האַשין־געווער האָט געשאָסן, קליינע קינדער האָט מען לעבעדיקערהייט אין גרוב אַריינגעשמיסן.

„געראַטעוועט פון דער שחיטה האָבן זיך 28 מאָן, דערונ־טער פרויען און קינדער. וועו איך בין אין ווילנער געטאָ גע־קומען, האָט מיך גלייך די יידישע פּאָליציי ארעסטירט און אַפּגעפירט אין לוקישקער תפיסה. דאָרט האָב איך געטראָפן נאָך גליקלעכע אַנטלאָפענע פון דער שחיטה. צומאָרגנס איז באַקאַנט געוואָרן אין דער גאַס, אַז אַלע לעבעדיקע יידן פון דער שחיטה מוזן זיך מעלדן אין דער געשטאַפּע.

„צו אונדז איז געקומען דער שף פון דער קרימינעלער פּאָליציי, זאַגייסקי און האָט אונדז געמאָלדן, מען זאָל זיין גרייט. איך האָב אים געבעטן אין נאמען פון אַלע: „לאָז אונדז נאָך לעבן! מיר האָבן זיך געראַטעוועט פון 4500 נאָר 28 יידן און דו ווילסט אונדז איבערגעבן אין די הענט פון דער געשטאַפּע!"

„עס האָט זיך געפונען ביי אים אַ מענטשלעך האַרץ און ער האָט צוגעזאָגט דעם ענין פאַר אונדז צו דערליידיקן. אנשטאט אונדז האָבן זיי אַוועקגעגעבן דער ס.ס. 28 קראַנקע און אַלטע לייט פון ווילנער געטאָ. מיר האָבן באַקומען זייערע פעסער און אנשטאָט ישראל קאָכאלסקי, האָב איך געהייסן אברהם ראָזענבערג, 42 יאר אַלט. מיט דעם האָט זיך געענדיקט די אַפּערע, וועלכע האָט געהייסן קאָוונע.

„עס האָט זיך אבער נישט פאַרענדיקט דער גרויזאַמער חורבן, וואָס איז ווייטער אנגעגאנגען. פון די טויזנטער פאַר־טילקטע, וואָס האָבן געפונען זייער בשותפותדיקן קבר אין פאַנאַר, זיינען פאַרבליבן בלויז בלוטיקע זכרונות, אַ טיפע וווּנד, וואָס ווערט נישט פאַרהיילט. ישראל קאכאלסקי."

דער אָריגינאל פון בריוו, איז אין יענער צייט איבערגע־געבן געוואָרן אין מינכן דער היסטאָרישער קאָמיסיע, וועלכע האָט געפאָרשט די געשיכטע פון די יידן אין די געטאָס, די אומשטענדן און באַדינגונגען, ביי וועלכע זיי זיינען אומגע־קומען.

דער בריוו איז צווישן אַנדערע אַריבערגעפירט קיין ירושלים און געפינט זיך אין אַרכיוו פון „יד־ושם" אין אַ ספעציעלן תיק „דער געטאָ אין סוועניציאַן".

דער שרייבער פון בריוו ישראל קאכאלסקי געפינט זיך אין ישראל.

אין זעלבן תיק ביי „יד־ושם" געפינען זיך נאָך נישט פאַר־עפענטלעכטע בריוו פון לעבן־געבליבענע סוועניציאנער. יענע בריוו טראָגן ניט אַריין קיין נייעס. זיי באשטעטיקן נאָר מיט אַנדערע אייגצעלהויטן דעם באַגרינדעטן אינהאַלט פון ישראל קאכאַלסקיס בריוו.

טראַצדעם וואָס עס האָבן פאַרזיכערט די דעלעגירטע פאַרשטייער פון ווילנע, די יידן־ראַט־מיטגלידער אין פאַרשטייער פון זייער פאַליציי: גענס, דעסלער, דרייזין, פריד און אַנדערע, וועלכע זיינען געקומען קיין סוועגציאַן דורכפירן די לעצטע ליקווידאציע פון געטאָ, אַז עס וועט קיינעם קיין שלעכטס נישט געשען, ניט די וועלכע פאָרן קיין ווילנע און אויך ניט די, וועלכע פאָרן קיין קאָווּנע, זיינען די יידן פון סוועגציאַנער געטאָ, די ווייטעראויסגערעכנטע ניט געגאַנגען מיטן שטראָם — דאָרט וווּ מען האָט זיי געשיקט; נאָר האָבן פאַרלאָזט דאס געטאָ צוגלייך מיט די לעצטע טראַנספאָרטן (4.4.1943) און זיינען אַוועק אין די וועלדער, דערפער און מאַלינעס אין דער געגנט (לויטן א—ב):

1. בושקאַניעץ שמעון
2. בושקאַניעץ מרדכי
3. בושקאַניעץ שמואל
4. בושקאַניעץ לאה־שרה
5. בושקאַניעץ חיה
6. בושקאַניעץ גאָלדע
7. געטמאַן יהושע
8. גראָזול פרץ
9. גילינסקי משה
10. גאָרדאָן חיים־לייב
11. וואָלפסאָן ישראל
12. וואָלפסאָן דוד
13. טייץ יצחק
14. יאכאי בער
15. יאכאי לייב
16. יאכאי חיים
17. כאיעט פייוויש
18. כאיעט ראַשקע
19. כענצינסקי מאַקס
20. כארמאץ הירש
21. לוריע טייבע
22. לעווין שמעון
23. לעווין ראובן
24. לעווין רחל
25. לאָס ניסן
26. לאָס חיה
27. לאָס מוניע
28. מיכלסאָן יעקב
29. מיכלסאָן יהודית
30. מיכלסאָן משה
31. מיכלסאָן שאול
32. מיכלסאָן יוחנן
33. מאצקין זלמן
34. מארקוס יצחק
35. מארקוס זעלדע
36. מארקוס לייב
37. מארקוס שמואל
38. מארקוס מערע
39. סווירסקי בער
40. סאלאָמיאק שלום
41. פלעקסער יוסף
42. קראַמניק שרה־פייגע
43. רודניצקי יצחק
44. רודניצקי משה
45. רודניצקי יוסף
46. ריין אברהם
47. שוטאן משה
48. שוטאן אסתר
49. שוכמאן מאיר
50. מיאדזאַלסקי אפרים
51. פאָרוס יצחק
52. אַפעסקין חנן

די ליקווידאציע פון סוועגציאנער געטאָ, וואָס איז געמאכט געוואָרן פאַרזיכטיק און אויף אַ זייער „ליבעראַלן" אופן, וויייל אנשטאט דייטשן און ליטווינער האָט עס דורכגעפירט די יידישע פאַליציי פון ווילנע, האָט ניט פאַרקלענערט דעם באַגרינדעטן אומצוטרוי צו די הענקער מיט זייערע שמשים, אפילו אין פאַל וועז די לעצטע זיינען געווען יידן. דאס האָט נאָר ניט אַרויסגערופן קיין ווידערשטאַנד, בייז בלוט און באַוואָפנטע זאַמענשטויסן, מיט דעם כח אין געטאָ, וועלכער איז געווען גרייט אויפן פאַל פון אַן עווענטועלן אנגריף פון באוואפנטע ליקווידאציע־טרופן, ס.ס., ס.ד., ליטווינער אָדער אַנדערע דייטשן.

די גרופע, וועלכע איז אַרויס מיט געווער אין וואַלד, האָט פאַרלאָזט די שטאט נאָך מיט 10 טעג פריער, צוזאַמען מיט די שפּעטער־געקומענע זיינען זיי אין גרעסטן טייל, ווער פריער, ווער שפּעטער אַריין אין דער אַרמיי סאָוועטישע פאַרטיזאנער, וועמענס זיץ־אָרט איז געווען האָרט ביי אונדזער ראַיאָן, אין די וועלדער אַרום דער אָזיערע נאַראטש און אין די וועלדער ביי קאַזיאַן און מיאַדזאל.

די סוועגציאַנער גרופע, באזעצענדיק זיך אין די וועלדער ביי צירקלישאק (12 קילאָמעטער פון שטאט), האָט זיך גלייך פאַרבונדן מיט מאַרקאָווס אטריאַד. מאַרקאָוו זייענדיק אַליין אַ סוועגציאַנער האָט פריינטלעך אויפגענומען זיינע שטעטלשע יידן און האָט גלייך אָרגאניזירט אַ גרופע פון זיי אין שליחות אין ווילנער געטאָ, בכדי צו אָרגאניזירן אַ מאַסן אַרויסגאַנג פון די געטאָ־יידן אין די וועלדער.

אין דער אַקציע זיינען אַריין די פאַרטיזאנער: געטמאַן, שוטאן, וואָלפסאָן, רודניצקי, פייגעל און אַנדערע.

צום באַדויערן זיינען זיי געשטערט געוואָרן דורכן יידן־ראַט מיט דער פאַליציי, וועלכע האָבן זיך געפילט זיכער, אַלס אַזעלכע און אויסגעפירט די באַפעלן פון די היטלעריסטן מיט דער גאַנצער שטרענגקייט, אָפט נידריק געפאַלן, מיינענדיק אַז זיי וועלן דאָך בלייבן די לעצטע אויפן „יריד" פון אומקום און אפשר אויך בלייבן לעבן.

דער ביטערער יידישער גורל האָט אבער, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן צום סוף, קיינעם פון זיי ניט אויסגעמיטן און זיי זיינען מיט דעם זעלבן וועג געשיקט געוואָרן אין די אַרבעטס־לאַגערן און דערנאָך אין די אויסראָטונגס־לאַגערן, ווי אַלע אַנדערע.

פּאַרטיזאַנער

סוועגציאַנער יידן אין די וועלדער און פּאַרטיזאַנקע קאַמפּן — סוועגציאַנער פּאַרטיזאַנער גייען ראַטעוונען די יידן פון ווילנער געטאָ — די נעגאָטיוּוע שטעלונג פון ווילנער פ.פ.א. צו דער אַקציע — די „סוועגציאַנער" פּירן „ווילנער" אין די וועלדער — פ.פ.א. שטייט צו אַן ראַטעוועט די לאַגע — די מיליטעריש אַקציעס פון די סוועגציאַנער — דער מאַנומענט.

די ערשטע באגעגענישן פון אונדזערע סוועניציאנער פאר־טיזאנער מיט דער אונטערערדישער אָרגאניזאציע פ.פ.א., וועלכע איז שוין געווען אָרגאניזירט אין יענער צייט, זיינען געווען פרוכטלאָז. דער שטאנדפונקט פון פ.פ.א., ווי ביי די אַלע אַנדערע אונטערערדישע קאַמפס־גרייטע אָרגאניזאציעס פון די גרעסערע קאָנצענטרירטע געטאָס, איז געווען אָפענער אָרויס־טריט בעת דער פאָרויסגעזעענער אַנטגילטיקער ליקווידאַציע פון געטאָ. דאס איז געווען דער סטאַטוט, טעאָרעטישע אָרגו־מענטאַציע און ענדציל.

די באגעגענישן מיט די פאָרשטייער פון פ.פ.א. זיינען פאָר־געקומען נאָכן ליקווידירן דאָס ביאליסטאָקער געטאָ, וווּ יידישע באָוואפנטע כוחות האָבן געשטעלט אַ ווירדיקן און העלדישן ווידערשטאַנד קעגן דייטשע טאַנקן און אַנדערע באוואפנטע כוחות. ווארשעווער געטאָ האָט שוין דאמאלסט געברענט און געקעמפט און עס איז געווען שווער צו איבערצייגן, אַז דער אָפענער קאַמף אין דעם באָוואַכטן געטאָ אין צענטער־שטאט איז ווי „קידוש־השם" וואָס עס גיט נאָר פרעסטיזש אָבער נישט קיין לעבן — דאס איז גבורה אָן דעם מינדסטן שאַנס גובר צו זיין, במילא פאַלט אפ אויך דער פונקט פון סטאַטוט פון פ.פ.א. אז גיין אין וואַלד, דאס איז נאָר אַן אינדיווידועלע רעטונג פון געעבנעם יחיד איבערלאָזענדיק די יידישע מאַסע אין געטאָ אָן דעם געהעריקן שוץ און פאַרויסגעזעענער נקמה.

די אַרגומענטן פון די סוועניציאַנער בחורים־פארטיזאנער, דיקטירטע און באַגרינדעטע מיטן ביטערן גורל פון גאַנצן יידישן אָרום וועלכער עקזיסטירט שוין ניט מער, אַז דער וואַלד און זיין אָרגאניזירטער פאַרטיזאנישׂ־מיליטעריישער כח, האָט גרע־סערע מעגליכקייטן אויף נקמה העלפנדיק גלייכצייטיק דאס צוזאַמענבערעכן פון דער נאַציישער אַרמיי און העלפן דעם פראָנט אין איר זיכערן נצחון איבער איר, במילא זיינען אויך דאָ גרע־סערע מעגלעכקייטן איבערצולעבן די מלחמה, ווי אין דעם אָרומגעצאַמטן געטאָ אין ווילנע, וועמענס גורל קען ניט זיין אַנדערש ווי ביי אַנדערע.

מיט די אַרגומענטן איז געלונגען די העלדישע בחורים צו איבערצייגן אַ גרויסע טייל פון דער אונטערערדישער אָרגאני־זאציע און דערמיט געשפאלטן דעם פ.פ.א. געוויסע גרופעס פון פ.פ.א. און סוועניציאַנער פון ווילנער־געטאָ, זיינען אונטער דער אנפירונג פון די סוועניציאַנער פאַרטיזאַנער אָרויס אין וואַלד און זיך אנגעשלאָסן אן דער וואַלד־אַרמיי.

די דרייסטקייט פון די סוועניציאַנער בחורים האָט אָרויפ־געוואָרפן אַ פחד אויפן יידן־ראַט. מען האָט וועגן זיי גערעדט אין געטאָ מיט דרך־ארץ און געהאַלטן פאָר אַ גרויסן זכות — די מעגלעכע פאַרבינדונג מיט זיי.

לויט „ספר הפרטיזנים של היהודים" חלק I דף 39: איז די ערשטע גרופע, וועלכע איז אָרויס פון ווילנע באַשטאַנען פון 28 מאַן. דאס איז געווען גלאַזמאַנס גרופע — די ערשטע וועטעראנען, וועלכע זיינען אייגעגאנגען אויפן פאָרגעלייגטן וואלד דורך די סוועניציאַנער. זיי האָט באַגלייט ישיקע גערט־מאַן.

די ווייטערדיקע גרופעס זיינען אָרויס, נאָך אַ דראַמאַטישן קאַמף מיטן ווילנער לאַגער־פירער גענס און זיין געטאָ פאָליציי, וועלכע האָבן אָרעסטירט געווייסע פארטיזאנער. זיי זיינען באַפרייט געוואָרן נאָך פאָרטרויעלעכע באַראַטונגען מיט די פ.פ.א. וווּ עס האָבן זיך געפירט אין יענע הייסע טעג דיסקוסיעס אויף דער טעמע; און פאָרשיידענע מיינונגען פון פאָר און קעגן דעם גיין אין וואלד זיינען אָרויסגעזאגט געוואָרן אויף געהיימע פאָרזאַמלונגען פון באַוואפנטן כח פון ווילנער געטאָ.

לויט די ענווע אינפאָרמאציעס פון „ספר הפרטיזנים של היהודים" האָט די צווייטע גרופע פון ווילנער געטאָ פאָרלאָזן די שטאט דעם 24.7.43 און נאך דעם אַ ווייטערדיקע קייט אָרגאניזירטע דורך דעם זעלבן כח און באַגלייט אין זייער וועג צו די וועלדער פון נאָראָטש און קאַזיאַן, דורך די אונדז באַ־קאַנטע: שוטאן, רודניצקי, וואַלפסאָן, בושקאניץ און פייגעל.

דער שרייבער פאַרטיזאן שמערקע קאטשערגינסקי אין זיין בוך „פארטיזאנער גיי־ען" גיט אָפּ דעם גרעסטן טייל פון זיין בוך די סוועניציאַנער, וועלכע האָבן צווישן אַלע ווילנער אויך אים אָרויסגעפירט אין דער ספעציעלער גרופע — שרייי־בער און זשורנאַליסטן, מעד. דאָקטוירים און אַנדערע פאַכלייט וואָס זיינען אייגעגאַנגען אויף דעם. די אַלע האָבן געהאָט חוץ מיליטעריש פליכטן אויך דאס באַדינען דעם היימלאָזן און דאָכלאָזן וואַלד עלעמענט און זיינע נויטיקע עלעמענטארע הילף אין די ראָמען פון דער פראָפעסיאָנאלער מעגלעכקייט. אין די געגעבענע אומשטענדן.

די גרופע זשורנאַליסטן און שרייבער זיינען געווען טעטיק ביים שטאָב: זיי האָבן באַדינט די ראַדיאָ־טעלעגראַפישע פאָר־בינדונג פון וואַלד מיטן הויפט־שטאָב אין מאָסקווע. זיי האָבן געזאַמלט די געהעריקע פראָנט ידיעות און פון הינטערלאַנד אָרויסגעגעבן עס אין דרוק און פאַרשפרייט צווישן דער

УДОСТОВЕРЕНИЕ

ЗА УЧАСТИЕ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

... Бушканец ....

..... Семен Шмулевич .....

.....

УКАЗОМ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР от 9 мая 1945 года НАГРАЖДЕН МЕДАЛЬЮ

„ЗА ПОБЕДУ НАД ГЕРМАНИЕЙ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ 1941—1945 гг."

От имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР МЕДАЛЬ ВРУЧЕНА

„ 5 марта ... 1946 г.

Швейцарский Уездный ...

должность, военное звание и фамилия лица, вручившего медаль

М. П. Майор Н. Ворошилов

Верно

БЕЛОРУССКИЙ ШТАБ ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ
30. августа 194 5 г.
№ 01/34519
СПРАВКА
Дана настоящая Бушканец Семену Ивановичу
в том, что он действительно состоял в партизанском отряде Гапеева бригады Ворошилова.
с "7" марта 1943 г. по "4" июня 1944 г.
в должности бойца
Начальник Отдела Кадров Белорусского Штаба Партизанского Движения Г. Пашиаров
Тип. им. Сталина. Зак. 52

אַרמיי פאַרטיזאַנער, זיי זאָלן ניט זיין אָפּגעריסן פון דעם וואָס אויפן פראָנט טוט זיך, ווייל יעדער טאג — האָט געגעבן ידיעות דערפרייענדיקע און דערמיט אויך געמוטערט דעם לעבעדיקן און קעמפענדיקן כח אויף די פאַרנומענע נאַצישע געביטן.

איינער פון דער גרופּע: דער דיכטער אברהם סוצקעווער פון ווילנע, איז פון וואַלד ביי נאַראַטש אפגעפלויגן מיט אַן אַראָפּלאַן קיין מאָסקווע. די רוסישע אַראָפּלאנען פלעגן אָפט לאַנדן און מיטברענגען געווער און אַמוניציע, פאר אונדזער אַרגאַניזירטער פאַרטיזאַנער־אַרמיי.

די דאָקטוירים האָבן געאַרבעט אין וואַלד שפּיטאל, אייַנגעאָרדנט אין די וואַלד אָקאָפּעס אָדער זעמליאנקעס. שווער פאַרוווּנדעטע זיינען מיט די אַראָפּלאַנען איבערגעפירט גערואַן אויף דער רוסישער טעריטאָריע.

א גרויסער פּראָצענט־אַטריאַד, איז געווען טעטיק ביים שטאָב אין וואַלד און האָט באדינט די אַלע טויזענטער פאַרטיזאַנער אין זייערע נויטן פון קליידונג, שיך און באַשפייזונג. אין גרעסטן טייל זיינען דאס געווען יידן אַנטלאָפענע פון די אַרומיקע שטעטלעך נאָך די דורכגעפירטע טאָטאַלע שחיטות און ווילנער יידן מיט געוויסע פאַסיקע פאַכן, וואָס די סוועניציאַנער האָבן געבראַכט פון גטאָ און דערמיט גערעטעוועט זיי פון זיכערן טויט.

די אַלע פארטיזאנער, יידן פון ווילנער גטאָ, האָבן אויסגעטראטן דעם וועג פאַר די העלדן און העלדישע קאַמפן פון דער ווילנער פארטיזאנקע קעגן שונא אויף אין דער היימישער רודניצקער פוסטשע, וווהין די ווילנער זיינען דערנאך אַריבערגעפירט געווארן, לויט אנווייזונגען פון מאָסקווע, פאַר דער ליטווישער בריגאַדע.

די פארטיזאנער האָבן זייער חלום געזען אין דער טאג־טעגלעכער הייליקער אַרבעט — אין וואַלד און פעלד, אין שטאט און אין דאָרף אויף אַלע וועגן, וווּ זיי האָבן געשטערט דער דייטשער אַרמיי אין אַלע אירע באוועגונגען, בכדי צו פאַרשנעלערן זיין צוזאמענבראכן און דערמיט געהאָלפן דער רויטער אַרמיי אויף דער גאַנצער לענג פון פראָנט.

נקמה און טויט דעם שונא — דאס איז געווען די שטענדיקע באַטיספאַקציע, וואָס האָט באַגלייט דעם פארטיזאן בייטאג און ביינאכט אין זיינע פאַרטיזאנישע און מיליטעריש אַקציעס, ביי וועלכע ער האָט אויך מקריב געווען זיין לעבן.

די סוועניציאַנער יידישע פאַרטיזאנער, זיינען איבערהויפט געווען טעטיק ביי זיך אין ראַיאָן. די אַלע אַפּראָוויזאציע פונקטן צוגעגרייטע פאַר מיליטער און פראָנט זיינען סיסטעמאַטיש צעשטערט און פאַרניכטעט געוואָרן. טעלעפאָנישע פאַרבינדונג אויף אַלע וועגן געוואָרן איבערגעריסן און ניט דערמעגלעכט די וויטערדיקע פאַרבינדונג. די עלעקטראַסטאַנציע אין סוועניציאַן מיט דינאַמיט אויפגעריסן, פאַליציישע פונקטן ליקווידירט. די באַן־ליניע צווישן ווילנע און דווינסק, צווישן ווילנע און פאָלאָצק, כמעט די איינציקע פאַרבינדונגען מיטן פראָנט צום צפון פון רוסלאַנד, וועלכע זיינען געווען אונטער אַ שטענדיקער וואַך מצד די דייטשן, זיינען געוואָרן איבערגעריסן.

די באַן־ליניעס זיינען געווען באַוואַכט אויף יעדן טראָט, דאס האָט ניט אפגעשראָקן די סוועניציאַנער אין די דיווערסיע גרופּעס פון פאַרניכטן די דורכלויפענדיקע טראַנספאָרטן אויף זייער וועג צום פראָנט און צוריק.

די צאל פון אַראָפּגעלאָזענע און פאַרניכטעטע טראַנספאָרטן זיינען אָפט קאָנטראָלירט געוואָרן און זיינען פאַראייביקט אין די אַרכיוון פון די פאַרטיזאנישע שטאבן לזכרון און די פארטיזאנישע אנטיילנעמער באשאַנקען מיט אויסצייכנונגען.

אויפן חשבון פון יאכאי בער זיינען דא פארציינטע 17 עשאלאנען, אויפן חשבון פון רודניצקי יצחק — 12 עשאלאנען, אויפן חשבון פון בושקאניעץ מרדכי — 10 עשאלאנען, אויפן חשבון פון בושקאניעץ שמעון — 10 עשאלאנען. עס זיינען אויך פאַרצייכנט: פלעקסער, פייגעל, רודניצקי משה, סווירסקי און אַנדערע.

*

די סוועניציאנער עפאָפּייע: איר אַנטשטייאונג, רומפולע היסטאָריש אַנטוויקלונג, הערישער און סימבאָלישער עפּילאָג פון פרעטקין יישוב און זיינע לעצטע מאָהיקאַנער, ווייל איך ענדיקן מיט דער דערעפנונג פון י.ש. צו שמערקע קאטשערגינסקי׳ס בוך „פארטיזאַנער גייען":

„אַליין צוגעזען און מיטגעמאַכט די גרויסע עפאפּיע פון יידישע
מענטשן אין די שוידערהאפטע יארן פון אומקום און פארניכטונג;
אליין געפילט די פרייד פון יידישער נקמה, מיט וועלכער עס האבן געאטעמט
די אנטרונענע אין די וועלדער
יידישע פארטיזאנער און ענוי אלץ פארצייכנט!
פארצייכנט — אונטערן ערשטן, אוממיטלבארן איינדרוק פון
אדורכגעפירטער קאַמפּס אויפגאַבע,
פון א טראגישן טויט פון א חבר,
פון א נקמה אקט איבער מערדער און פייניקער.
פארצייכנט — זייענדיק אדורכגעדרונגען פון א טיפן אחריות געפיל פון
אַן אומרו און מורא־געפיל — די דאזיקע ווונדערבארע אַנטפלעקונגען
פון פארצווייפלטן יידישן וויידערשטאנד
זאלן ניט פארגעסן ווערן, זאלן ניט בלייבן אומבאַקאַנט,
ווי
פארגעסן און אומבאקאנט עס זיינען געבליבן די הערואישע אויסברוכן
פון יידישן אויפשטאַנד אין פארשיידענע געטאס,
ווייל קיינער איז ניט געבליבן,
ווייל קיינער האט ניט געשריבן,
פאַרצייכנט פאַר דער געשיכטע,
פאַר אונדז —
אַ טרייסט און דערמוטיקונג,
אַ בוך וועגן יידישער גבורה, וועגן געהיליקטן יידיש געווער און וועגן
גרייטקייט צו מקריב זיין דאס לעבן אין קאמף פאַרן לעבן...

שמואל קאגאן (ארגענטינע)

די עזראס און נחמיהס פון ירושלים דליטא

ין מיטן זומער 1944 האָט די לייטענטענע און פלאָקסענע ליטע געעפנט אירע יידישע אויגן און דערזען, אַז ס׳איז טאג. פון די שוואַרץ־גרינע, פאַרטיזאַנער וואַלד־טיפענישן האָט זיך אַרויסגערויטלט דער גרויסער טאג, דער גרויסער חלף־טאג פון מידת־הדין און האָט זיך גלייך צעפּונקלט איבער „ירושלים־דליטא".

אין הייסן יולי־טאג זיינען די רינשטאָקן פון ווילנע אַנגעפילט געוואָרן מיט נאַצי־בלוט. אין אַ שטויביק־שווייסיקן פאַרנאַכט האָט די רויטע אַרמיי אויסגעפלאַסטערט די ווילנער יידישע גאַסן מיט נאַצישע שאַרבנס און אָפּגעקילט דעם הייסן ברוק מיט אַ שטראָם פון גערמאַנישער יוכע. די כשרע ווילנע האָט דאָס מאָל מיט פרייד געבויגן זיך אונטער דער טרייפענער מאַסע פון אַכט טויזנט געקוילעטע שוויינען און האָט ביים שיין פון פאַרויכערטן זון־אונטערגאנג זיך צוגעקוקט ווי אַזוי דער אויבערמענטש נעמט איין אַ סאָוועטישע מיתה־משונה.

און אַזוי איז עס געשען אומעטום. די סטאַדעס דערשראָקענע, יידישע שטעטלעך האָבן זיך צוגעקוקט מיטן לעצטן שיין פון די אויסגערונענע אויגן צום זעלבן בילד. די נירנבערגער וועלף זיינען געבליבן פוילן אין די יידישע שפּסענע שטעטלעך און די רויטאַרמייאישע פלייש־מאַשינקע האָט גע דרייט און געפיצלמ ווייטער דאס נאַצישע פלייש.

אויף אַזאַ מין אופן האָט דאס צווייטע ירושלים אונדזערס צוריק דערלאַבערט איר יידישן כבוד, איר אַלטע און איר נייע יידישקייט. פון די אַלע, וואָס זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן אין פי־וואַגאָנען, האָבן זיך בלויז עטלעכע אומגעקערט אַף די באַפרייערישע טאַנקן און האָבן מיט נאַצי־בלוט געשריבן די גרויסע פייער־מגילה, די פשוט׳ע און גרויליקע ווערטער, ווי אַזוי מען האָט אונדז געקוילעט, געפּאַלמעסט און געשניטן.

עס איז אבער ניט באַשערט געווען, אַז דער יום־טוב פון נקמה זאָל לויכטן פאַר אונדז ווי אַ נר־תמיד, ווייל אין דער באַפרייטער ליטע האָט מען באפרייט בלויז דאס אַש פון אונדזערע צעפּיצלטע מאַמעס און עופעלעך, בלויז דעם פאַרקוילטן זכר פון אונדזער טויזנטיאריקער איינגעוואַקסנקייט אין די ליטווישע זאַמדן און וועלדער.

פון ווילנע איז געבליבן — חורבן ווילנע. עס איז אבער דא אַ קראַפט, וואָס וועט זי נישט לאָזן חרוב זיין. עס וועט זיין אַ נאַכ׳חורבן׳דיקע ווילנע, פונקט ווי עס איז געווען אַ פאַר׳חורבן׳דיקע, און דערפאַר איז אין אונדזער ווייטיק נישט פאַראַן קיין פאַרצווייפלונג וועו עס גיט אַ טויך אַרויף אין געמיט די באפרייטע קרוינשטאט אונדזערע, די „עיר רבתי יה", די „עיר ואם בישראל", די הויפטשטאטישע היים פון אונדזער גייסט, די מעטראָפּאָליע פון אונדזער יידישקייט, דער צענטר פון אונדזער נאַציאָנאלן אייגנאַרט, די הויפּטשטאט פון אונדזער קולטור, דער גייסטיקער כרך פון יידישן פאָלק — אונדזער „ירושלים דליטא".

II

ווילנע האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אין יידישן לעבן נישט נאָר אַ געאָגראָפישע ווירקלעכקייט, נאָר דער עיקר אַ קולטור־היסטאָרישע. ווילנע האָט באַדייט אייגנאַרטיקער יידיש־נאַציאָנאלער סטיל. אַף אַלע געביטן פון יידישער קולטור־עקספּאַנסיע און קונסט־אויסדרוק האָט עקזיסטירט אַ ספּעציע־לער „נוסח ווילנע". דער דאָזיקער „שטייגער ווילנע" האָט זיך כאַראַקטעריזירט מיט אינטעלעקטועלער פאַרטיפּטקייט, אומ־בויגיקער פרינציפּיעלקייט, שאַרפער עמאָציע, לייכט־איראָניזשן סקעפּטיציזם, קאַלטן שאַרפזין און סינטעטישער השגה.

די ליטוואָקישע קאַלטקייט און טרוקנקייט איז בלויז געווען אַ דרויסנדיקער לבוש, אונטער וועלכן עס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, אין עניוותדיקער שאטנדיקער באשיידנקייט, אַ טיף־יידישע הייץ און אַ צאַרטע שפּירעוודיקייט. די נאצישע בעסטיע האָט עס געווופט און אַרויסגעפילט. אין אַ געהיימען געזעצבוך פון די ס.ס. איז געווען אַ פונקט, וואָס סוצקעווער האָט ציטירט און וואָס איז דער שענסטער אַטעסטאַט פאַר ווילנע. דאָרט זאגט זיך: „דער ווילנער ייד איז דער געפערלעכסטער אף דער וועלט. אויב עס וועלן איבערבלייבן אין ווילנע כאָטש אַ צען יידן, וועט עס הייסן, אַז מיר האָבן אונדזערס ניט דערגרייכט".

פון זינט דאס יידישע לעבן אין מזרח־אייראָפּע האָט אנגע־
נומען אַרגאניזאציאָנעלע פאָרמען, איז ווילנע שטענדיק געווען
זיין נעווראלגישער צענטר, זיין קנופּפונקט און זיין אויטאָרי־
טאטיווער וועגווייזער. אנהייבנדיק מיט די מיטעלאַלטערלעכע
רבנים און ראשי־ישיבות, פאָרזעצנדיק מיטן ווילנער גאון, מיט
די רענעסאַנס־באַוועגונג אף דער יידישער גאַס אין דער
צווייטער העלפט פון 19־טן יאָרהונדערט, מיט דער אַנטשטיי־
אונג פון „בונד", מיטן אויפקום פון דער יידיש־וועלטלעכער
קולטור, מיט דער גרינדונג פון מאָדערנעם, אינטערנאַציאָנאַל־יידישן
שולוועזן, מיט דער פאַרפעסטיקונג און קאָדיפיצירונג פון דער
יידישער וויסנשאַפט (נישט נאָר פילאָלאָגיש־היסטאָריישער אין
„ייוואָ", נאָר אויך פּרעציז־נאַטור־וויסנשאַפטלעכער), און ענ־
דיקנדיק מיט דער קינסטלער־גרופּע „יונג־ווילנע", מיט דער
ווילנער טרופּע און מיט דער יידישער קאַטעדרע אויפן סאָווע־
טישן ווילנער אוניווערזיטעט, ציט זיך דורך, דורך די דאָזיקע
אַלע עטאַפּן, ווי דער ביבלישער רויטער פאָדעם, דער ווייבריר־
דיקער גייסט פון אונדזער פאָלק, די אומצעשטערלעכקייט זיינע,
דער בערגסאָנישער „עלאַן וויטאַל" (לעבנס־אימפּעט), אין אַ
ראַציאָנעל־געלייטעטער פאָרם.

פון די טיף־מיטאַלטערלעכע צייטן אָן איז ווילנע גע־
קרוינט געווארן פון דער יידישער וועלט מיטן ערן־נאמען
„ירושלים דליטא". קיין איין שטאָט אָדער גייסטיקער צענטער
אין אונדזער אויסער־ארץ־ישראלדיקער צווייטויזנטיאָריקער
געשיכטע, איינשליסנדיק די צייטן פון דער אַזוי גערופענער
שפּאַנישער גאָלדענער עפּאָכע, האָט נישט געהאָט די זכיה
צו טראָגן דעם נאמען פון אונדזער געוועזענער הויפּטשטאָט.
ווילנע האָט באדייט דאס נייע, געפּונענע, לעבעדיק־צאפּלדיקע
ירושלים, ניט אַזוי אין קאָמפּענסאציע פאַר
דער פאַרלוירענער.

אין דער מאס ווי דאס יידישע לעבן האָט זיך מאָדערני־
זירט און געוואָרן אויסגעקריסטאַליזירט סאָציאַל־עקאָנאָמיש,
איז דער פריינטלעכער שטרייט צווישן ביידע ירושלימס גע־
וואָרן פאַרשאַרפט, און די פיקח׳עסדיקע, אַלט טראַדיציאָנעלע
ווילנע האָט זיך אַלץ מער און מער גענומען נויגן צו דעם
ינגסטן און אייגנטלעכן טיף־יידישן וועלטבאַגעם, וואָס זוכט
אונדזער נאַציאָנאלע רעהאַביליטאַציע אין דער ראָמען פון אַ
סאָציאל־אויסגעליזטער וועלט, וואָס איז די אייניקע, וואָס
קען אונדז געבן מיטן גאַנצן האַרצן אַ טעריטאָריאַלן, עקסטערי־
טאָריאלן אָדער אויטאָנאָמען מלוכה־טיטל.

III

די גראָוויטאַציע און ערשטקלאַסיקע פראָמינענטקייט פון
ווילנע אין דער יידישער וועלט איז ניט קיין צופעליקייט, נישט
קיין „אויסדערווילטקייט פון גורל" און זיכער נישט קיין קאָנ־
סעקווענץ פון ספּעציעלער „ראָסן־העכערקייט פון אירע יידן.
ווילנער יידן שטעלן מיט זיך נישט פאָר קיין אַדלשיכט פון
יידישן פאָלק, זיי זיינען נישט דאס אויבערשטע פון שטויסל,
זיי זיינען נישט קיין צימעס־יידן. ביאָלאָגיש און אַנטראָפּא־
לאָגיש זיינען זיי די זעלבע יידן וואָס די פּוילישע, גאַליציאנער,
בעסאַראַבער און אוקראַינער. זייער גרעסערע גייסט־אנלאדונג
און קולטור אויסשטראַלונג איז נישט קיין מיסטעריעזע רעטע־
ניש, נאָר האָט ווי יעטווידע ערדישע דערשיינונג געוויסע
סיבות וואָס זיינען, אין דעם פאַל, געאָגראפּיש־עקאָנאָמישע,
דאס הייסט זייער און זייער פראָזאָאישע.

ווילנע איז צוליב איר געאָגראפּישער לאָגע און דעמא־
גראפישן צוזאַמענשטעל געוווען דער קרייצפּונקט פון אַ סך
קולטורן. די פּוילישע, ליטווישע און רוסישע קולטורן האָבן
זיך דאָרט געטראָפן און געקריגט, און עס האָבן זיך אויך נאכ־
געבאָמבלט ווייסרוסישע, טאָטערישע, באַלטיש־דייטשע און
קורלענדיש־לעטישע קולטור־עלעמענטן. די ערשטע דריי קול־
טורן, הגם סלאַווישע און קריסטלעכע, האָבן זיך, צוליב פאַלי־
טישע מאָטיוון, געפּונען אין אַ שטענדיקן אַנטאַגאָניזם, באַשול־
דיקנדיק איינע די אַנדערע אין אומלאָיאַלער אַריינדרינגעריש־
קייט און פאַרכאַפּערישקייט, די צאַריש־רוסישע קולטור האָט
געטראָגן אָן אימפּעריאליסטישן כאַראַקטער, די פּוילישע — אַ
שאָוויניסטיש־נאַציאָנאלן און די ליטווישע אַ נאציאָנאל־באַ־
פרייערישן.

בנוגע דער יידישער קולטור האָבן די דריי זיך באקעמפּנ־
דיקע קולטורן נייטראַליזירט און נישט געקאָנט זי באַקעמפן
און באַאיינפלוסן, ווי אין אַנדערע ערטער. פון די דריי נישט־
יידישע קולטורן, זיינען שטענדיק צוויי געווען אין קאָמף
מיט דער, וואָס האָט דאָמינירט צוליב איר פאָליטישער מאַכט.
די פאָליטיש־הערשנדיקע, צייטווייליק־דאָמינירנדיקע קולטור
פלעגט, אין געיעג נאך אויסשליסלעכע רעכט, האָבן אינטערעס
צו באַקעמפן דער עיקר די צוויי נישט־יידישע קולטורן, צוליב
דער פאָליטישער סכנה, וואָס האָט געשטעקט אין זיי, און פלעגט
ווינציק אַכט לייגן אף דער אומשעדלעך פרידלעכער יידישער
קולטור. אין קאָמף קעגן דער הערשעריש־באַצווינגנדיקער
קולטור, פלעגן די צוויי נישט־יידישע קולטורן זוכן אַליאירטע
און אננעמען ווי אַזא די יידישע קולטור, געבענדיק איר די
קאָטעגאָריע פון פאַרהעלטנישמעסיקער פולבאַרעכטיקייט און
אַנערקענענדיק איר נאַציאָנאַלע ווערדע. די יידישע קולטור,
נישט שטייענדיק אונטערן איינפלוס פון איין גרויסער, דאָמי־
נירנדיקער, סווערענער קולטור־סביבה, האָט זיך לייכט גע־
קאָנט באַשיצן קעגן דרויסנדיקע איינפלוסן און ווילדפליישיקע
אנווקסן. זי האָט זיך, אַזוי צו זאגן, עמאַנציפּירט און פאַר־
וואַנדלט געוואָרן אין אַ פערטן גלייכווערטיקן קולטור־
עלעמענט, וואָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען דער שוואַכסטער,
צוליב זיין עקסטעריטאָריאַלקייט און אויספעלן פון פאָליטישע
פערספּעקטיוון.

צוליב דרויסנדיקן קולטורקאַמף איז, בכלל, די יידישע קולטור, אנשטאָט צו זיין אַן אָביעקט פאַר אייגנפלוסן, געווארן אַ צד פאַר זיך און קולטיווירט אירע אייגנטימלעכקייטן, קאָנסערווירנדיק איר אייגענעם פנים און איר שאַרף־יידישן פּראָפיל. אינעם געמיש פון קולטורן, האָט די יידישע קולטור איןווילנע, וואָס איר היסטאָריש־טראַדיציאָנעלער באַגאַזש איז געווען לכל־הפחות אַזוי וואָגיק ווי דער פון עקזיסטירנדיקע קולטורן, געהאָט די מעגלעכקייט צו בלייבן עכט־יידיש, אָפּצוהיטן איר אָריגינעלקייט, אָפּצוצייכענען אירע נאַציאָנאלע קאָנטורן און שטאַרקן איר ווידערשטאַנד־פעאיקייט.

נאכן יאָר 1914 האָט זיך די פאָזיציע פון דער יידישער קולטור נאָך מער פאַרשטאַרקט, צוליבן אומאויפהערלעכן בייט פון דער סוועראניטעט פון ווילנער קאָנט. פון 1914 ביז 1944 האָט ווילנע 12 מאָל געביטן איר מלוכה־אנגעהעריקייט און מיט יעדן נייעם רעזשים, פלעגן זיך בייטן די מלוכה־שפּראַך און די פאָליטישע קולטור־איינשטעלונגען פון די פרישע רעגירער. די רעאַקציע, וואָס די דאָזיקע דערשיינונג פלעגט אַרויסרופן אין דער יידישער געזעלשאַפט, איז געווען: האַלטן זיך נאָך מער טריי אן דער אייגענער שפּראַך און נישט מיטפּאָרן אפן קאָרוסעל פון שפּראַכן און קולטורן. אין דער צייט ווען ווילנער געגנט האָט געביטן אַלע וויילע אירע פאָליטישע פעדערן און איר נאַציאָנאַלע אנגעהעריקייט, האָט „ירושלים דליטא״ אירע־ניש צוגעשמייכלט מיט טויזנטיאָריקן סקעפּטיציזם און געשטעלט אַלץ העכער און העכער אירע אייגענע ווערטן.

דער כאַראַקטער פון דער ווילנער יידישקייט איז אויך באַווירקט געווארן פון די עקאָנאָמישע באַדינגונגען. ווילנע איז די הויפּט־שטאָט פון אַן אָרעמען צפונדיקן קאָנט, פון דער זאַמדיק־שטיינערנער, גריקענער און קאָרענער ליטע, וואָס ווייס נישט פון קיין ווייץ און פון קיין פעטע ריגדער. עס האָט זיך נישט געשאַפן קיין ברייטער בורזשואַזער תקיפים־קלאַס, נאָר אַ מיטל־בירגערלעכער פאָלקסשיכט פון קליינע קרעמער און בעלי־מלאכות און שפּעטערצו אַ באַווסטזיניקער פּראָלעטאַריאַט.

דאס ווילנער דאָרף האָט נישט געווּסט פון פריצישער הערשאַפט: דאס לאַנד איז אין קליינע חלקימלעך געווען פאַרצעלירט צווישן ארעמען פויערטום, וואָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט די עקאָנאָמישע באַזע פון ווילנער יידנטום. די דאָזיקע אומשטענדן האָבן אויסגעמיטן, אַז דער ווילנער יידישער כאַראַקטער זאָל האָבן אין זיך סימנים פון הכנעה צום פריצישן־פויליש קנוט אָדער דערשראָקענער נאכגיביקייט. פאַרקערט, עס האָט שטענדיק עקזיסטירט אַ שטאָלצע זעלבסט־זיכערקייט און אַ ברידערלעכער סאָלידאַריטעט־גפיל מיט ווייטיקדיקן ליטוויש־ווייסרוסישן הינטערלאַנד, וואָס האָט גענומען אין עקאָנאָמישער און קולטורעלער נויט. אויך דאס יידישע לעבן איז אָפּגעגאַנגען אין נויט, מיט „הערינג און בולבע״ און האָט צוגעגעבן דעם גייסטיקן לעבן אַ ספּעציעלע ניכטערקייט, שפּירעוודיקייט און דורכדרינגלעכקייט, וואָס כאַראַקטעריזירט דעם „טרוקענעם ליטוואַק״. אברהם רייזענס פאָעטישע טעמאַטיק איז אַ טרייע אפשפּיגלונג פון דאָזיקן פיזיש־ארעמען אָבער גייסטיק געלייטערטן לעבן פון ווילנער ליטע.

IV

דאס יידישע ווילנע איז געווען יידיש דורך און דורך, אין אַלע אירע דימענסיעס און גייסטיקע פליינען. זי איז אַלזייטיק יידיש, נישט נאָר אין אירע קולטורעלע מאַניפעסטאַציעס, נאָר אויך אין טאָג־טעגלעכן, עקאָנאָמישן, געזעלשאַפטלעכן און פאַמיליערן אויסלעבן זיך. ווייל די פוילישע מאַכט האָט געפרווט מיט געוואַלד פאַרניכטן דאס עכט־יידישע אין ווילנע, האָט דער קולט פון אומאויפהערלעכער יידישקייט באַהערשט די אידעען, שטימונגען און שטרעבונגען פון דער יוגנט.

די דאָזיקע יידישקייט איז געווען אַן אויטענטישע און אַן אינטעגראַלע, ניט יענע „אינטעגראַלע יידישקייט״, וואָס מען האַלט איצט אין פריידיקן און וואָס איז נישט מער ווי סטיליזירטע יידישקייט, דרויסנדיקע שאָלעכץ־יידישקייט, אַזוי צו זאָגן. דאָס וואָס עס האָט זיך אנגעזען אויף דער אויבערפלאַך פון דער ווילנער יידישקייט איז געווען אַ רעזולטאַט פון דעם וואָס עס האָט זיך זיך אפגעטאָן אין די טיפענישן, אין די אָקאַזיאָנעלע טיפענישן פון יענער הונדערטפּראָצענטיקער יידישקייט, וואָס האָט זיך געשפּיגלט אין איר אייגענער גאַנצקייט און וואָס אירע דרויסנדיקע פאָרמען זיינען געווען אַן אויסערלעכער עטאַפּ פון אַ רייכן 10־עטאַפּיקן אינהאַלט, פון אַן אנגעפאַקטן נאַציאָנאַלן אינעווייניק.

אונטער קיין שום פאָרעם איז אין ווילנע נישט אַריינגעדרונגען די עקלהאַפּטע אַסימילאַציע, וואָס האָט איבערגעלאָזן אירע זשאָוער־סימנים אין אַלע עקן פוילן. פאַרקערט, אין ווילנע האָט זיך געמערקט אַן אינטערעסאַנטע קעגן־דערשיינונג, וואָס מען קען אנרופן „קאָפּויערדיקע אַסימילאַציע״ און וואָס איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די פריערדיקע רוסיש־אַסימילירטע יידישע אינטעליגענץ איז אַריבער צוריק אַף יידיש, זי האָט זיך, אַזוי צו זאָגן, „איבעראַסימילירט״.

אָנהויבנדיקן מיטן שיקיינגל און ענדיקנדיק מיטן דאָקטאָר און אינזשינער האָבן כמעט אַלע אַרויסגעבראַכט זייער טאָג־טעגלעכקייט און זייער יום־טוב אף יידיש. ווילנע האָט געאַרבעט, געלאָבט, געפרייט זיך, געלערנט, געשפּאָסט, געווייטיקט, פילאָזאָפירט, געזידלט זיך און געזינדיקט אויף יידיש.

אין ווילנע האָט מען זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן ווי אַזוי עס קענען עקזיסטירן אַזוינע יידישע באַשעפענישן ווי פאָליאַקן פון משה רבינוס גלויבן און ווי אַזוי געווּסט גענג דאָקטוירימלעך פון גאַליציע קאָנען מאָכן, אפן וועג פון זייער

קאַריערע, אַזויפיל קונציקע אָפנויגן, כדי צו באַהאַלטן זייער יידישן אָפשטאַם. מען האָט נישט געקענט זיך פאַרשטעלן ווי אַזוי די פּוילישע חסידים, וואָס פאַרן צום געראַר רבין, דער־ציען זייערע טעכטער אויסשליסליך אף פּויליש בשעת די פּראָ־מינענטסטע ווילנער דאַמעס ריידן זיך דורך, פּריוואַט און עפּנטלעך, אף אַ זאַפּטיקן יידיש, ווען אַלץ אין דער וועלט, אין גאַנצן ווילנער יידנטום, אָן אונטערשייד פון סאָציאַלן אפּ־שטאַם אדער גראד געבילדעטקייט, האָט געלעבט, ווי אַ נאַטיר־לעכע זאַך, דער דאָזיקער יידיש באַוווּסטזיין, די דאָזיקע נויטי־קייט פון אינטעגראַלער טאָג־טעגלעכער יידישקייט, דער דאָזי־קער ערשטער פונקט פון יידישער נאַציאָנאלער היגיענע: האָבן אַ ריינעם, אייגענעם פּנים, אָן פּוילישע, ליטווישע אדער רוסישע חן־פּינטעלעך.

כאָטש דאס דאָזיקע טריי זיין זיך אַליין איז נישט געווען קיין שפּראַך־פּראָגע, נאָר אָן אויסדרוק פון באַווּסטזיניקער טיף אַרגאַנישער נויטוועדיקייט, האָט זיך דאָך געפונען אָן עקזאַל־טירטע גרופּע, וואָס האָט געשאָפן דעם מיליטאַנטישן יידישיזם, אָן אידעאָלאָגישן הינטערגרונט פון סאָציאַלן כאַראַקטער, אָבער מיטן ציל צו פּלעגן און פּאַרהערלעכן אונדזער לעבעדיקע פּאָלקס־שפּראַך אין וועלט־מאַסשטאַב און דערגרייכן, אַז זי זאָל צעמענטירן אונדזער פּאָלק אין אַלע וועלט־ווינקעלעך. די דאָזיקע באַוועגונג איז געשאָפן געוואָרן פון בירגערלעכע עלע־מענטן, וואָס האָבן נישט פאַרשטאַנען, אַז סתם־יידישיזם איז אן אפּגעריסענע זאַך, אַז קולטור יידישיזם פאַר זיך מוז, באַ זיין גאַנצן אידעאַליזם, בלייבן אַבסטראַקט און פרוכטלאָז אין נאַ־ציאָנאַלן און סאָציאַלן זינען.

V

דאס ווילנער יידישע לעבן האָט אויך אַרויסגעבראַכט זיינע אייגנטימלעכקייטן אף דער דרויסנדיקער גרויסשטאטישער און קליינשטאטישער גאַס, נישט מיט איבערגעטריבענעם שטאָלץ, נישט מיט קראַנקהאַפטן עקסהיביציאָניזם, נאָר מיט נאַטירלע־כער קאָנספעקווענטקייט.

אַז מען איז געגאַנגען אף ווילנער גאַסן, פלעגט מען זיך באַגעגענען, אָן אויפהער, מיט יידישע אותיות, וואָס פלעגן אַראָפקוקן פריילעך פון אַלע מויערן. אַ יידישער קרעמער האָט געהאַלטן פאַר נאַטירלעך, אַז דער שילד, וואָס הענגט אַרויס אויף זיין קליין קרעמל אַדער גרויסן הורטגעשעפט, זאָל אויך זיין געמאַלט און געשריבן אין יידיש. די עפּל־פאַרקויפערנס און מאַרק־זיצערנס פלעגן אויסשרייען זייער סחורה מיט אַ סך פּאָלקלאָרישן חן; די פיש־פאַרקויפער, אנהייבנדיק מיט די רייכערע, וואָס האַנדלען מיט העכט, קאַרפֿן, שלייען און אקו־נעס און ענדיקנדיק מיט די אַרעמערע, וואָס פאַרקויפן שטינ־קעס (קליינע פישלעך), סעלעווקעס (סאַרדינען־פישלעך) און פּלאָץ (פלאטקעס), פלעגן אויסשיטן אף די ווילנער פישמערק אַ זעלטענעם יידישן פיש־פּאָלקלאָר, וואָס האָט געשמעקט מיט וואַסער־פלאַנצן, מיט זון און מיט די פּראַכטפולע ווילנער אַזיערעס. אפילו ווילנער גנבים און מאַרעוויכערס האָבן געהאַט זייער פּראָפעסיאָנעלן שאַרפזיניקן זשאַרגאָן אין יידיש. איך האָב, למשל, געהערט אין אַ ווילנער שענק ווי אַ מאַרעוויכער האָט אַ זאָג געטאָן צו זיין חבר: „אויב דו הערסט נישט אויף צו גיסן אין לאָמפּ, צעקנייטש איך דיר דעם ציפערבלאַט", וואָס דאָס הייסט: „אויב דו הערסט נישט אויף צו שיכורן, צעפּאַטש איך דיר דעם פּנים".

אף די ווילנער גאַסן און ספּעציעל אין די שטעטלעך אַרום ווילנע, פלעגט קלינגען די יידישע שפּראַך מיט איר גאַנצער אומגעצוימטקייט און פיבערדיקייט, און פלעגט אַריבערשרייען אַלע סלאַווישע דיאַלעקטן, אָן קיין שום ציטער פון מינדער־ווערטיקייט און מיט דער גאַנצער באַקוועמלעכקייט פון דער אייגענער היים.

VI

עס איז פאַרשטענדלעך, אַז דאס יידישע לעבן, וואָס איז געווען עכט יידיש און וועלטלעך אין שטוב און אין גאַס און געהאַט זיין אייגענעם שפּראַך־אינסטרומענט, האָט, ווי די ערשטע דערשיינונג פון זיין לעבנספּעציקייט, געדארפט שאַפן אָן אייגענעם שולווען.

נישט געקוקט אף די רדיפות אף דער יידישער שול און דאס אָפּנעמען יעדע עפּנטלעך־רעכטלאָזע קראַפט באם יידישן דיפלאָם, האָט געהערשט אַ מין „קידוש־השם"־שטימונג פאַרן יידישן שולווען, וואָס זיין עקזיסטענץ איז געווען אַזוי זעלבס־פאַרשטענדלעך ווי דאס אַמאָליקע אַדער פאַר די פאַר־גאַנגענע דורות. אויסער דעם געדיכטן נעץ פון יידישע פאָלקסשולן, איז מיט דער הילף פון פאָלקס־ענטוזיאַזם, אויפגעקומען אַ מיטע־לער שולווען, — דער אייניציקער אין פוילן און אף דער גאַנצער וועלט.

אין די דאָזיקע אנשטאַלטן איז די יידישע ליטעראַטור, שפּראַך און געשיכטע, וואָס זיינען געווען די גרונט־לימודים, געוואָרן אַנאַטאָמיש צעגלידערט און געשטודירט מיט מאָדערנע מעטאָדן און עס איז געגעבן געוואָרן די שילער אַ דורכגע־זיפּטע טיף־יידישע צוגרייטונג. די וואָס זיינען אַרויס פון די דאָזיקע שולן, האָבן זיך געפילט ווי ריטער, ווי כוהנים פון וועלטלעכער יידישקייט, וועמענס געוויסן, דאס יידישע און מענטשלעכע, איז געוואָרן צונויפגעגאָסן אין איין פערפעקטן סינטעטישן גוס, אָן ספּקדיקע בלויזן און אָן וואַקלענישן.

אַפן טעאַטער געביט איז אַנטשטאַנען די וועלט־באַרימטע „ווילנער טרופּע", וואָס האָט געגעבן וועלט־בירגערשאַפט דאס יידישע דראַמאַטורגיע און ביינע־קונסט, און איז געוואָרן אַ שול און אַ שלאָגוואָרט אין דער יידישער טעאַטער־וועלט.

די פארוואלטונג פון שילער־קלוב ביי דער סוועניציאנער יידישער גימנאזיע און פאַלקס־שול

עס זיצן: לייב טייץ, בערל פייגלמאַן, הירש אייסקונסקי, שרה מאַפשאַוויטש, לייב קאַוואַרסקי, **עס זיצן צווייטע ריי:** אליהו טאַראַסייסקי, שמעון בושקאניעץ, קאַפּל סיראַטקין, בעריק ברומבערג, שמואל כהן, מאַניס סיראַטקין. **עס שטייען:** קריינע גינזבורג, יהודית קוריצקי, מלכה אַבראַמאַוויטש, שיינע וואַליאַק, גרשון קוריצקי, אהרן מרגלית

דער הויפקוואַליטאַטיווער ווילנער צושטייער צו דער יונגער מאַדערנער ליטעראַטור האָט, אין אנפאַנג, געפונען זיין פאַרקערפערונג אין משה קולבאַקן, וועמענס לירישע־פייזאזשן און ברייט־עפישע שילדערונגען פון די דאָרפישע פישער־יונגען ביי די בלאָע אָזיערעס און גריינע טייכן פון דער מאלע־רישער ווילנער געגנט (ספעציעל אין דער פאָעמע „רייסן"), האָבן אָנגעפילט די יידישע ליטעראַטור מיט ריח פון סאָסנעס, רויערד און שוואַרצן בריוט. אין דער לעצטער צייט איז אַנט־שטאַנען די גרופּע „יונג־ווילנע" מיט אַ. וואגלער און ח. גראדע אין דער שפיץ, וואָס האָט פאַקטיש דאָמינירט די יונגע יידישע דיכטונג אין פוילן. וואגלער האָט אויפגערודערט מיט זיין אנטראפאָמאָרפיזירן, פאַרמענטשלעכן די נאַטור און מיטן סובטעלן אויסווייטיקן זיין יתומישן גורל; גראַדע האָט איבער־ראַשט מיט זיינע געוואָגטע סאַציאַלע מאָטיוון און מיט זיין שפראַך־ווירטואָזישקייט.

וואָס שייך דעם ווילנער יידיש, איז ער פאָנעטיש, לעקסי־קאַלאָגיש און אידיאָמאַטיש דער אָפּגעהיטעסטער פון זייטיקע איינפלוסן, דער קלאַסישסטער פון אַלע אַנדערע יידישע דיא־לעקטן, הגם אפשר נישט דער קלאַנגפולסטער. מיט אַ זעלבסט־פאַרשטענדלעכקייט וואָס שליסט אויס חלוקי־דעות, איז דער ווילנער דיאַלעקט געוואָרן פאַקטיש דער אָפיציעלער ליטעראַ־טור־יידיש אויף דער גאַנצער וועלט.

און אַז די יידישע ליטעראַטור איז ווי די אייניציקע עקס־טעריטאָריאַלע איינהייט, אנגענומען געוואָרן, ווי אַ גלייכבא־רעכטיקטער מיטגליד אין אינטערנאַציאָנאלן פאַראַנד פון די פֿעלקערקלובן, איז זי אין לאָנדאָנער וועלט־רעגיסטער פאַרצייכנט געוואָרן אף אַזאַ מין אויפן:

טעריטאָריע — יידיש

הויפּטשטאָט — ווילנע.

VII

אין דער מאס ווי דער פוילישער פאַשיזם איז, אין זיינע לעצטע פאַרבלענדעטע יארן, געוואָרן בלוטדורשטיקער און פאַרכאַפערישער, האָט ער אונטערגענומען אַן אַלגעמיינעם אנ־גריף אף דער ווילנער יידישער קולטור, וועלכע איז, לויט אים, געווען די טרעגערין פון רויטע באַצילן.

די פאַליציי האָט פאַרטיליקט ביבליאָטעקן, צעראַבירט שולן, פאַרשיקט אין קאָנצענטראַציע־לאגער אין קארטוז־בערעזע, דערמאָרדעט אפילו אַ יונגן יידישן ליטעראַטור־

קריטיקער, אבער ווילנע האָט זיך בלויז אײנגעבויגן און נישט איבערגעבראָכן געוואָרן.

וועג דער פּוילישער פאַשיזם האָט קראַפּירט אין הארבסט 1939 אונטער די רעדערקייטן פון די סאָוועטישע טאַנקן, איז די יידישע פרייד שטראָמענוויז געפלאָסן אין ווילנע. די שמאלע, אַריענטאַליש־אויסגעדרייטע געסלעך, מיט די איבער־געבליבענע סימנים פון זייער מיטלאַלטערלעכע געטאָ־מויערן, מיט זייער באַרימטער סטראַשון־ביבליאָטעק, האָבן געטאַנצט אַ פרייליכס און האָבן אויסגעקנאַקט זייערע אַלטע קנאָכנס.

דעם לעצטן גרוס וואָס מיר האָבן געהאַט פון דער סאָ־וועטישער „ירושלים־דליטא", אַ פאָר טעג נאָכן היטלער אנפאַל אפן ראַטנפאַרבאנד, איז געווען דער כאַראַקטעריסטישער, עכט ווילנער רוף פון די דאָרטיקע רבנים, צו שטעלן זיך הינטער דעם פירער פון ראטנלאַנד, אין קאַמף קעגן נאַצישן אַריינ־דרינגער, קעגן היטלעריסטישן שרץ.

XI

ווילנע איז נישט נאָר טייער די יידן פון דער גאַנצער וועלט, נאָר איז אויך דאס הייליקטום פון פּוילישן און ליט־ווישן פאָלק. אין ווילנע האָבן זיך געקרייצט סיי פּרידלעך, סיי קריגעריש, די היסטאָרישע גורלות פון די דאָזיקע צוויי פעל־קער, און אין ווילנע האָט זיך געזונדיקט זייער גייסט, אבער מער פון אַלץ איז ווילנע — אונדזער ווילנע, די אויסגעפיניקטע „ירושלים דליטא". אנהויבנדיק פון דער באַרימטער עטלעכע־הונדערטיאריקער ישיבה „ראַמיילעס קלויז" און ענדיקנדיק מיט דער רעאַל־גימנאַזיע און מיטן יידישן פאַקולטעט, זיינען אין דער דאָזיקער שטאָט דיסטילירט געוואָרן אונדזערע ריינ־סטע גייסטיקע ווערטן. צווישן איין וועלט־מלחמה און דער צווייטער איז דאָרט אויסגעוואַקסן, שלאַנק און גבורה׳דיק, אונדזער וועלטלעכע יידישקייט, וואָס האָט מיט איר שטראלן געפלעכט דערגרייכט צו אַלע גייסטיקע ווינקעלעך פון אונדזער פאַרוואָגלטקייט און פאַרוואָרפנקייט.

דריי יאר האָט די נירנבערגער האַק און די מינכנער פיר־פיסיקע רציחה געצאַפּט דאס יידישע בלוט פון אונדזער קרוינ־שטאט, ביז עס האָבן אַרויסגעטויכט פון די גרינע טיפענישן פון די ליטווישע וועלדער די רויטע טאַנקן, און אף די דאָזיקע טאַנקן זיינען געריטן די ווילנער בראָנזענע יונגן און די דעמ־בענע פאַרטיזאַנער, די עזרא׳ס און נחמיה׳ס פון ירושלים דליטא, די חלפים־טרעגער פון אונדזער פאָלקס־נקמה, די בלוט־מאנער און די טויט־אויסטיילער.

די ביבליאָטעק ביי „בילד־גען."

עס זיצן: דרוץ צביה, גאָרדאָן ליזע, סראגאָוויטש אהרן, גורוויטש רחל, שוטאָן מיכאל, פייגל אסתר.
עס שטייען: קורלאנדציק אסתר, סאָלאָווייצ׳יק אברהם, גיזבורג מאָטל, מאָפשאָוויטש שרה, מילשטיין סימע, מורמיס מאָטלע, לובאָצקי לייב, ברומאָן ראובן, קאָוואָרסקי וועלפקע, מיכלסאָן טעמע.
אויפן בילד אויבן: ברומבערג שמעון, דערהאָרגעט דורך רויט־אָרמייער (לאָטווישער שטראָף באַטאַליאָן), אויף וועמענס נאָמען עס איז די ביבליאָטעק.

תורה
און
חסידות

תורה און חסידות

— — אויף דעם פינצטערן וואלקן, וואס האט פאַרחושכט יידיש לעבן, יידישע מחשבה, האט זיך מיטאמאל אויפגעשפאלטן דאס ליכט, וואס האט זיך גערופן חסידות און וואס האט ליכטיק געמאַכט דעם יידישן מוח און דעם גאַנצן מהות פון יידן און יידישקייט. ווי יעדער בראשית, ווי יעדער אנהויב פון אַ נייעם באשאַף, איז אויך דער אויפקום פון חסידות געווען נסימדיק. ווען דאס פאלק האט זיך געפונען אין דער גרויסער געפאַר צו ווערן אפגעדאַרט און אפגעריסן פון זיינע זאפטיקע ווארצלען, איז מיטאמאל דערשינען די נייע רעאַליטעט, דער נייער לעבנס־שטייגער פון התרוממות הנפש און פערמאנענטער התעוררות, וואס די חסידישע באוועגונג האט געברענגט מיט זיך. כולו שבת, וואס איז אבער דער פולשטענדיקער היפוך פון רו, פון פאַר־גליווערטער רו, אין וועלכער עס נויטיקן זיך נאר די רשעים אין גהינום. דער חסידישער שבת איז געווען צעוויכערט און צע־שטורעמט, צעברויזט די הערצער פון פשוטע יידן מיטן געזאנג פאר פרייד און שיינקייט, פאר קוואַלן ערדישע און הימלישע בלויקייטן; פריילעכע, לעבעדיקע יידן זאלט איר תמיד זיין. אין דער מתנגדישער וועלט פון ניכטערקייט און אינדיווידואליטעט, וואס עס האט מיט זיך פארגעשטעלט דאס יידישע ליטע, די פעסטונג פון מתנגדות, האט סוועניציאנער געגנט געהערט צו די איינצלנע ליטווישע שטעט, וועלכע האבן זיך געלאזט מיטרייסן מיט דעם חסידישן שטייגער, וואס האט ארויסגעשלעפט דעם יידן פון זיינע טאג־טעגלעכע קלאַמערן, געלאזט באהערשן פון דער שיכרות, וואס האט געגעבן פליגל אויפצוהויבן זיך איבער עצבות און מרה־שחורה און האט באפרייט די שטיפערישקייט, וואס האט געדרעמלט אין דער נשמה. דאס אינעווייניקסטע לעבן אין יידישן סוועניציאן איז געווארן פולער און ברויזנדיקער. אבער די פראכט און דער גלאנץ פון ליטע זיינען תמיד געבליבן די ישיבות, ווהין עס האבן געשטראמט יידישע בחורים פון נאענט און ווייט. אירע אכסניות של תורה זיינען בארימט געווארן איבער דער גאנצער יידישער וועלט און דארט זיינען אויך דערצויגן געווארן דורי־דורות יידן פון סוועניציאַן.

שמעון קאנץ

הרב יצחק דובער אושפאל (ברוקלין)

חסידים אין סוועניציאן

ער גרינדער און שעפער פון דער חב"דישער שיטה אין חסידות, הגאון ר' שניאור זלמן זצ"ל פון דער שטאט לאדי, איז געווען באוווסט אונטער דעם נאמען „בעל התניא". ער האט אין די יארן תקל"ג—תקמ"ג פאר־שפרייט די תורת החסידות פון דעם בעל שם־טוב. איבערהויפט האט ער געווירקט אין די ליטווישע שטעט און שטעטלעך און צווישן זיי איז אויך געווען די שטאט סווענציאן. ווי עס איז באשריבן אין „תולדות החסידות" האט שוין דער אלטער רבי, דער בעל התניא, געהאט אין סווענציאן אין יאר תקל"ח (1778) זייע דריי מניינים חסידים. די סווענציאנער חסידים פלעגן אַרומפאָרן איבער די ישובים, כדי משפיע צו זיין אויף די פשוטע יידן און מאכן זיי פאר חסידים. וועגן דעם האט מען זיך דערווּוסט אין ווילנע, ווו די מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים איז דאן געווען זייער גרויס. די מתנגדים האבן תיכף צונויפגערופן אן אסיפה און האבן בא־שלאסן צו מאכן א משפט איבער די סווענציאנער חסידים.

דער רשב"ץ

וועגן דאזיקן באשלוס האט מען איבערגעגעבן דעם ווייל־נער גאון זצ"ל, וועלכער האט דערצו מסכים געווען. דער פסק־דין איז געווען, אז מ'דארף פאר־פאלגן אלע די, וועלכע געהערן צו דער „כת" (אזוי האבן די מתנגדים דאן גערופן די חסידים).

די ווילנער מתנגדים זיינען אוועקגעפאָרן קיין סווענציאן, כדי מקיים צו זיין אויפן ארט דעם פסק־דין. מיט זיי איז מיט־געפאָרן ר' זונדל־וואלף, וועלכער איז געווען זייער שטארק צוגעבונדן צו די ווילנער גדולי התורה פון יענער צייט, און ספעציעל צום ווילנער גאון. זייער נסיעה איז פאַרגעקומען אין יאר תקמ"א (1781).

די סווענציאנער חסידים האבן זיך אבער נישט פארלוירן. להיפך, זיי האבן זיך געהאלטן דוקא שטאלץ און פארגעוצט זייער ארבייט. וועו מ'האט אלע חסידים אריינגעלייגט אין חרם אויפן ווילנער שול־הויף, האבן די סווענציאנער חסידים געמאכט א מארש קיין ווילנע און מיט געזאנג און כלי־זמר דעמאנסטרירט זייער קעגנערשאפט צום חרם.

זייט דאן איז סווענציאן באר׳ימט געווארן אין דער חסידי־שער וועלט. סווענציאן האט אפילו באוויזן ארויסצוגעבן גרויסע חסידישע פערזענלעכקייטן. וועגן איינעם פון זיי איז כדאי צו דערציילן באריכות.

אין דער גרויסער ליובאוויטשער ישיבה „תומכי תמימים", וועלכע איז געגרינדעט געווארן דורך דעם ליובאוויטשער רבין, אדמו"ר ר' שלום דובער שניאורסאן, אין יאר תרנ"ז, איז פיל יאר געווען דער משפיע רוחני הרב ר' שמואל־בצלאל בר' שלום־שעפטל. ער איז געווען באקאנט ביי די חסידים אונטערן נאמען: „דער רשב"ץ" און האט זיך געערעכנט פאר איינעם פון די עמודי החסידות אין ליובאוויטש. ער איז זייער באליבט געווען אין רבינס הויז און געלערנט אין משך פון עטלעכע יאר מיטן רבינס איינציקן זון, דער פריערדיקער ליובאוויטשער רבי, וועלכער איז נפטר געווארן אין ניו־יארק אין יאר ת"ש.

די, וואס ווייסן די באדייטונג פון ליובאוויטש אין יענע יארן, קענען זיך פארשטעלן דעם גרויסן כבוד, וואס דער רשב"ץ ז"ל האט צוליב דעם באקומען אין די אויגן פון דער חסידישער וועלט. דער רשב"ץ איז געבוירן געווארן אין סווענציאן אין יאר תקפ"ט. זיין פאטער איז געווען א בית־המדרש־ייד און די מוטער האט געפירט דאס געשעפט און

מפרנס געווען די משפחה. זיין פאָטער איז געשטאָרבן צו 50 יאָר און די מוטער האָט שפעטער אַ צווייטן מאל חתונה געהאַט. ביי דער חתונה האָט דער שטיף פאָטער געשטעלט אַ תנאי: ער איז אים גרייט צו געבן עסן, אָבער שלאָפן דאַרף ער אין בית־המדרש. זעענדיק אָבער שפעטער דעם קינדס גוטע אויפפירונג און התמדה אין לערנען, האָט דער שטיף־פאָטער אים דערנענטערט צו זיך.

נאָך אַלס יינגל האָט ער אַרויסגעווויזן גרויסע כשרונות און צו 15 יאָר האָט דער רשב״ץ געלערנט איינער אַליין גמרא מיט אַלע מפרשים.

אין יענער צייט איז געווען רב אין סוועניציאַן ר׳ הערשעלע זצ״ל, וועלכער איז געווען באַרימט אין דער גאַנצער געגנט אַלס גרויסער גאון און פקח. וועג עס איז נפטר געוואָרן דער פאָטער פון רשב״ץ, האָט זיך ר׳ הערשעלע פאראינטערעסירט מיטן יתום, האָט אים מקרב געווען און געלערנט מיט אים אַ שיעור. אין משך פון אנדערהאלבן יאר האָט ער דורכגעלערנט מיט אים אַלע דריי בבות און אויך די מסכת שבת.

*

ווי געזאָגט, האָט דער בעל התניא געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף די סוועניציאַנער יידן. צווישן די אינטערעסאַנטסטע טיפן פון זיינע תלמידים אין סוועניציאַן איז דאָן געווען ר׳ איטשעלע דער שניידער. ער פלעגט אין זיין שניידער־וואַרשטאַט לערנען מיט די אַרבעטער די מאמרים פון זיין גרויסן רבין.

די חסידים האָבן שוין דאָן געהאַט זייער אייגענעם מנין, האָבן געדאַוונט לויט זייער נוסח און אייגעפירט אייגענע מנהגים. זיי האָבן געהאַט אַן אייגענעם שוחט, וועלכער האָט געשאָכטן לויט די תקנות פון חסידישן רבין מיט אַ געשליפענעם חלף.

איינמאָל האָט פאָסירט, אַז דער רשב״ץ האָט שפאַצירט נישט ווייט פון חסידישן מנין. ער איז פון נייגעריקייט אַריינגעגאנגען אין מנין און געזען ווי די יידן זיצן און לערנען פון אַ קליין ספר׳ל. ער האָט זיך צוגעהערט צו זייער לערנען און האָט פון דעמאָלט אָן אנגעהויבן זייער אָפט באזוכן דעם חסידישן מנין. זייער האַרציקייט, די דבקות און באגייסטערונג האָבן אויף אים זייער שטאַרק געווירקט. איבערהויפט איז ער אָנטציקט געוואָרן פון זייער התלהבות ביים דאוונען.

דער קורצער באזוך פון רשב״ץ אין דעם חסידישן מנין האָט אויף אים שטאַרק געווירקט. ער האָט געמוען נישטערן און פאָרשן די סיבה פאַרוואָס מען פאַרפאַלגט אַזעלכע יידן. וואָס מער ער האָט זיך פאַרטיפט אין דער חסידישער לערע, דערקענט זייערע מידות טובות, האַרצקייט און טיפע נשמה, אַלץ נעענטער האָט ער זיך דערפילט צו זיי און האָט געמוען אָפט באַזוכן דעם חסידישן מנין.

ער פלעגט אבער גיך פאַרלאָזן דעם מנין נישט וועלנדיק, אַז דער רב ר׳ הערשעלע און זיין שטיף־פאָטער, וועלכע זיינען געווען גרויסע מתנגדים, זאָלן זיך דערוויסן וועגן זיינע באַזוכן ביי די חסידים.

זייענדיק אַ בן־בית ביים רב ר׳ הערשעלע האָט הרשב״ץ זיך אנגעהערט פיל לשון־הרע און גוזמא׳דיקע דערציילונגען וועגן די חסידים. ר׳ הערשעלע האָט זיך אַמאָל אויסגעדרוקט, אַז ער האָט זוכה געווען צו עסן צוזאמען מיט איינעם פון די מוסרים, וועלכע האָבן געמסרט דעם בעל התניא אין יאר תקנ״ט פאַר דער רוסישער רעגירונג (די באשרייבונג וועגן דער מסירה געפינט זיך אין דעם ספר ׳בית־רב״). מורא האָבן־דיק פאָר ר׳ הערשעלן און פאָר זיין שטיף־פאָטער, האָט ער באַשלאָסן צו טרעפן זיך געהיים מיט איינעם פון די בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי ר׳ איטשעלע דעם שניידער.

דער חסיד האָט אים געמוען דערקלערן די מעלות פון תורת הבעל שם טוב און די גרויסקייט פון בעל התניא. ער האָט אים דערציילט פארשידענע סיפורים און האָט אויף אים זייער שטאַרק געווירקט. דער רשב״ץ האָט זיך אַזוי אַרום ביסלעכווייז צוגעבונדן צו דער אַזוי־גערופענער „כת״ און איז געוואָרן אַ גרויסער פרייַנט פון די חסידים. ער האָט זיך אבער באַמיט, אַז מען זאָל זיך אין שטאט פון דעם נישט דערוויסן.

*

איינמאָל, וועג דער רשב״ץ איז געזעסן בייַנאכט אייַנער אַליין אין דעם גרויסן סוועניציאַנער בית המדרש און איז געוועג פאַרטיפט אין דעם „ספר התניא״, איז אומבאמערקט אַרייַנגעגאנגען אַ ייד, אַ מתנגד, און דערזעענדיק דעם „ספר התניא״, האָט ער מיט כעס אַרויסגעריסן פון אים דאס טריפה׳נע ספרל.

צומאָרגנס האָט דער מתנגד וועגן דעם דערציילט דעם סוועניציאַנער רב. דער רב האָט לאנג נישט געטראַכט, אייַנגעלאדן צו זיך דעם רשב״צ׳ס שטיף־פאָטער און אים דערציילט די שרעקלעכע ידיעה.

וועג דער רשב״ץ איז געקומען אַהיים, האָט אים זיין שטיף־פאטער דערלאנגט מיט אַ שטיק האָלץ איבערן קאָפּ. דער בחור איז געפאַלן אין חלשות.

אין עטלעכע טעג אַרום, וועג דאס יינגל איז געזונט געוואָרן, האָט אים דער רב געלאָזט רופן צו זיך און אים געפרווט דערקלערן, אַז ער גייט אויף אַ שלעכטן דרך. וועג די רייד האָבן נישט געהאָלפן, האָט דער רב געמאָלדן אין שטאָט, אַז דער בחור איז אַ פארפירטער און מ׳האָט אים אַ נאָמען געגעבן „דער אפיקורס״.

דער שטיף־פאָטער האָט אים תיכף אַרויסגעטריבן פון שטוב. דער חסיד, וועלכער האָט אים אַרייַנגעפירט אין די חסידישע קרייַזן, האָט אים געמוען צו זיך און אויסגעהאַלטן

מיט אַלעמען. פון דעמאָלט אן האָט דער רשב״ץ אנגעהויבן אָפן לערנען חסידישע ספרים און איז געוואָרן אַ באַגייסטערטער חסיד.

איינמאָל איז ער געזעסן אין בית מדרש און דערקלערט די יידן די תורה פון בעש״ט און די מעלות פון די חסידים. פלוצלונג זיינען אים באפאלן עטלעכע יונגע לייט און האָבן אים שטאַרק צעשלאָגן.

אַ שווער פארוווּנדעטן האָט מען אים געבראַכט אין חסידישן מנין, ווו מען האָט צו אים אַרויסגערופן אַ דאָקטאָר. אין אַ שוועכן צושטאַנד האָט מען אים אַריבערגעפירט אין הויז פון ר׳ משה דעם חסיד, ווו ער איז אָפגעלעגן אַ לענגערע צייט ביז ער איז געזונט געוואָרן.

די חסידים האָבן דאַן פארשטאַנען די גרויסע מעלות פונעם יונגן בחור און האָבן אנגעהויבן טראַכטן וועגן שיקן אים ערגעץ־ווו לערנען. מען האָט צואמענגערופן אַ גרויסע חסידישע אסיפה, כדי זיך צו באַראַטן וואָס מיט אים צו טאָן. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן אים צום באַווּסטן חסיד, ר׳ מיכל אפאצקער, וועלכער האָט זיך געוועכנט פאַר אַ גרויסן למדן און איז געווען אַ שטאַרקער אנהענגער פון בעל התניא — ביי אים וועט ער באקומען אַלע נויטיקע הכנות, כדי צו קענען שפּעטער אַריינגיין אין דער גרויסער ישיבה פון „צמח צדק״ אין ליובאוויטש.

דער עולם האָט געהאַלטן, אַז ר׳ מיכאל אָפאָצקער פאַרמאָגט אַ רוח הקודש. איך האָב נאָך אַלס קינד געהערט פון מיין זיידן, מיין מוטערס פאָטער ר׳ משה חארמאץ ז״ל, אַז ר׳ מיכאל אָפאָצקער פלעגט פיל מאָל פאַרברענגען איינזאַם אין די וועלדער אַרום סוועניציאַן. זיין אויפרונג האָט געוואָרפן אַ פחד אויף די פויערים פון די דערפער. זיי האָבן אים גערופן: דער הייליקער!

איידער דער רשב״ץ האָט פאַרלאָזן סוועניציאַן, האָט ער באַשלאָסן, ניט קוקנדיק אויף אַלע רדיפות, גיין זיך געזעגענען מיטן סוועניציאַנער רב ר׳ הערשעלע. אַריינקומענדיק צום רב אין הויז, האָט ער אים געטראָפן זיצנדיק צוזאַמען מיט נאָך יידן און לערנען אַ טיפע סוגיה אין גמרא. נאָכן לערנען, ווען די לומדים האָבן פאַרלאָזן דעם רב׳ס הויז, האָט ר׳ הערשעלע זיך געוואנדן צו אים און געבעטן, ער זאָל פאַרלאָזן די חסידים מיט זייער שיטה. דער רשב״ץ האָט אים דערציילט וועגן זיין באַשלוס צו פאָרן לערנען אין צמח־צדק׳ס ישיבה אין ליובאוויטש. דער רב האָט אָנערקענט, אַז דער צמח־צדק איז אַ גרויסער גאון, דאָך מיינט ער, אַז ביי אים וועט ער מער שטייגן און לערנען.

דער רשב״ץ האָט זיך געזעגנט מיט ר׳ הערשעלען. זיין וועג צו ר׳ מיכל אָפאָצקער האָט דער רשב״ץ געמאַכט צופוס. אַנדערהאַלבן יאָר האָט ער געלערנט ביי ר׳ מיכלען. איינמאָל האָט ר׳ מיכל געזאגט צום רשב״ץ: „מיין קינד! ביי מיר האָסטו מער נישט וואָס צו טאָן, איך וואָלט דיר געראָטן פאָרן צום רבין קיין ליובאוויטש.״

ערב ר״ח אדר אין יאָר תכ״ח, האָט ער פאַרלאָזן אָפאָצק, מיטנעמענדיק אַ צעטעלע פון ר׳ מיכלען צום „צמח־צדק״. ר׳ מיכל האָט אים אנגעזאָגט ניט צו עפענען דאס בריוול. ער האָט זיך אָבער ניט געקענט איינהאַלטן און עס געעפנט.

דאס בריוול איז געווען ריין און נישט פאַרשריבן.

19 יאָר איז רשב״ץ געווען ווען ער איז אנגעקומען אין ליובאוויטש. ווען ער איז אנגעקומען אין רבינס בית־המדרש, איז ער געווען שטאַרק מיד פון וועג און האָט געשמאַק איינגעדרימלט ביים וואַרעמען אייוועלע. אין שלאָף האָט ער דערהערט דעם נאָמען: ר׳ מיכל אָפאָצקער! ער האָט זיך שטאַרק פאַרוווּנדערט, פון וואַנען זיי וויסן ווער ער איז. ער האָט דאָך קיינעם ניט געזאָגט פון וואַנען ער קומט. געוּפן האָט אייניער פון די זקנים, ווייזנדיק אים מיט דער האַנט, אַז דער רבי רופט אים.

אַריינקומענדיק אַ דערציטערטער צום רבין, האָט אים דער רבי גלייך פאָרגעוואָרפן, פאַרוואָס ער האָט נישט געקענט ביישטיין דעם נסיון און געעפנט דאס בריוול פון ר׳ מיכל אָפאָצקער. דערביי האָט דער רבי אים געגעבן אַ ברייטן שלום־עליכם און פאַרפירט מיט אים אַ לענגערן שמועס.

דער יונגער בחור איז אַרויס פון רבין פול מיט התפעלות. מיט זיין גאַנצן ברען האָט ער זיך אַריינגעוואָרפן אין לערנען ש״ס און פוסקים. דער רבי האָט אים ליב געקראָגן ווי אַן אייגן קינד. ער איז טאַקע באַלד געוואָרן דער נאָענטסטער פריינט פון רבינס קינדער. 7 יאָר איז ער געווען אין ליובאַוויטש. ער האָט דאָרטן חתונה געהאַט און אין יאָר תרט״ו געעפנט אַ ספרים־געשעפט און פון דעם געצויגן זיין פרנסה.

אין יאָר תרכ״ט האָט דעם רבינס מהרוש־נוע (דער יינגסטער זון פון „צמח־צדק״, וואָס איז געוואָרן זיין ממלא מקום) אים באַשטימט פאַר אַ שד״ר, אַ שליח פון רבין. אין דער שליחות האָט ער באַזוכט פארשידענע שטעט און שטעטלעך. אין אַלע יידישע קהילות האָט מען אים וואַרעם אויפגענומען. ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום בארימט געוואָרן אין דער גאַנצער חסידישער וועלט. ווען ער איז צוריקגעקומען קיין ליובאוויטש, איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס ראש המשפיע (אַ גייסטיקער דערציער) אין דער גרויסער ישיבה „תומכי תמימים״ פון ליובאוויטש. דעם תפקיד האָט ער ממלא געווען ביזן סוף פון זיין לעבן.

ער איז נפטר געוואָרן ט״ו אין חודש סיוון תרס״ה.

דאס איז אין קורצן די לעבנס באשרייבונג פון באַרימטן סוועניציאַנער חסיד, וואָס איז באקאנט געוואָרן אין דער חסידישער געשיכטע אונטערן נאמען: דער רשב״ץ.

רבנים און ישיבות

ן דער יידישער וועלט האָט סוועניציאַנער רבנות פאַרנומען אייניעם פון די בכבוד־קסטע ערטער. אין יאר תק״פ (1820) איז אויפן כסא הרבנות אין סוועניציאַן געזעסן דער באַ־ווּסטער גאון **ר׳ הערשעלע זצ״ל**, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן און חכם און מיט תקיפות געפירט, מיט דער הילף פון ווילנע, דעם קאָמף קעגן דער עדה חסידים פון סוועניציאַן.

הרב הגאון ר׳ שלמה קלאצקי זצ״ל

נאָך הרב הגאון ר׳ הערשעלע זצ״ל פאַרנעמט דעם כסא הרבנות אין סוועניציאַן הרב הגאון ר׳ שלמה קלאַצקי זצ״ל. ער שטאַמט פון דער באַקאַנטער מיוחסדיקער פאַמיליע פון ווילנע. די משפחה קלאַצקי האָט געשטאַמט פון גרויסן וועלט־גאון: „מהר״ם פאַדווּאַ״. זיין ברודער איז געווען דער באַ־ווּסטער גאון ר׳ מרדכי מעלצער (קלאצקי), דער מחבר פון ספר: „תכלת מרדכי״. ר׳ מרדכי איז געווען אַ וועלט־גאון (זע „תולדות הפוסקים״).

ר׳ יהושע העשל „דער אייזערנער קאָפּ״

נאָך ר׳ שלמה קלאצקי זצ״ל פאַרנעמט דעם כסא הרבנות דער באַווּוסטער וועלט־גאון ר׳ יהושע העשל זצ״ל, וועמען מען האָט געוּרופן מיטן פיל־זאָגנדיקן צונאמען: ר׳ העשל „דער אייזערנער קאָפּ״. וועגן ער איז נאָך געווען אַ קינד, האָט מען שוין געזען ביי אים אויסערגעווייניעכע, ממש עילויאישע פע־איקייטן, און אַלע זיינע מלמדים האָבן פאַראויסגעזאָגט, אַז ער וועט זיין אַ גאון בישראל. אין דער זעלבער צייט האָבן זיינע מלמדים געהאַט פיל אויסצושטיין פון זיינע פארשיידענע שפּיצלעך און איינפאַלן. אין סוועניציאן האָט מען דערציילט אַן עפּיזאָד וועגן אייניעם פון זיינע שפּיצלעך. ווי געווייניעך, האָט זיך אַמאָליקע יאָרן געפירט, אַז אין שטאָט איז געווען אַ שווערער חולה אָדער אַ יולדת איז שווער געגאנגען צו קינד, איז מען געלאָפן אין בית־המדרש, געזאגט תהילים בצבור ביים אָפענעם ארון־הקודש. אייניאָל מיטאג־צייט, וועז דער מלמד מיט די קינדער האָבן פארלאָזט דעם בית־המדרש, האָט זיך העשעלע, וועלכער האָט געלערנט ביים מלמד, אַרויסגעגנבט, דערזעענדיק ווי אויפן שול־הויף לויפט אַ פרוי צום בית־המדרש און שרייט: רבונו של עולם, ראטעוועט מיין קינד! האָט ער זיך באַהאַלטן הינטערן ארון־הקודש. די פרוי האָט געעפנט די טירלעך פון ארון־קודש און ווייניענדיק געבעטן רחמים פאַר איר טאָכטער, וועלכע גייט זייער שווער צו האָבן דאס קינד. נאכדעם ווי זי האָט געענדיקט ווייניען און בעטן, האָט העשעלע מיט אַ באַסאָווער שטים זיך אָנגערופן: „גיי אַהיים! גיי אַהיים! דיין טאָכטער וועט געהאָלפן ווערן! זאָג יזכור און די ישועה וועט קומען.״ די פרוי איז אַ דערשראָקענע אַרויס פון בית־המדרש, געלאָפן גיך אַהיים, אנזאגן די בשורה טובה.

ס׳איז געשען און די קינפּעטאָרין האָט מיט מזל געבוירן איר קינד. די מאַמע האָט דערציילט וועגן דער שטים, וואָס זי האָט געהערט בעת זי האָט געבעטן ביים רבונו של עולם, אַז די טאָכטער זאָל געהאָלפן ווערן. די סענסאַציע אין שטאָט איז געווען גרויס און אַלע האָבן גערעדט וועגן דעם וווּנדער.

דער מלמד האָט זיך מיט זיינע תלמידים אומגעקערט צו־ריק אין בית־המדרש און הערנדיק אין שטאָט די מעשה, האָט ער פאַרשטאַנען, אַז דאס איז העשעלעס אַ שטיקל אַרבעט. ער האָט אים געפרעגט: „זאָג מיר, העשעלע, וואָס איז דיר אייניגעפאַלן אין קאָפּ, אַז די יידענע זאָל זאָגן יזכור?״

„גאָר פשוט״, האָט ער געענטפערט, „אַז מען זאָגט יזכור גייען דאָך אַרויס אויך דערווּאַקסענע (פון שול). נו, וועט אַ קליין קינד ניט אַרויסגיין? דערפאַר האָב איך איר געהייסן זאָגן יזכור.״ ער איז שפּעטער געוואָרן באַווּוסט אַלס וועלט־גאון. ר׳ העשעלע איז געווען רב אין סוועניציאַן ביז יאָר תרכ״ז.

ר׳ משה־איצע כהן ע״ה

איז געווען אַ גדול בתורה און אַ מוסמך להוראה. צווּיי יאָר האָט ער פאַרנומען דעם אַמט פון רבנות אין סוועניציאַן פון תרכ״ז ביז תרכ״ט אין דער צווישן־צייט פון ר׳ העשעלען ביז הרב ריינעס. ר׳ משה איצע האָט פאַר זיין רבנות קיין געלט נישט גענומען. ער איז געווען דער איידעם פון גביר ר׳ שניאור און געהאַט אַ גרויסן מאַנופאַקטור־געשעפט, וועלכן ער האָט

געפירט זייער ארנטלעך און דער עולם האָט אים זייער רעס־פעקטירט. יעדן טאג פלעגט ער לערנען אַ בלאַט גמרא פאר לומדים אין בית־המדרש. ער איז געווען אַ גרויסער בקי. זייער ענדיק רב האָט ער זיך מער פאַרנומען מיט לערנען ווי מיט די געשעפטן. דער סוף איז געווען, אַז זיינע מסחרים האָבן אָנגעהויבן גיין זייער שלעכט און ער האָט פאַרלאָרן פיל געלט. ער האָט זיך געמוסן שטאַרק צום האַרצן און איז נפטר געווארן זייער יונג. ער האָט איבערגעלאָזט צוויי זין: אברהם און מרדכי, חשובע באלעבאטים און ערלעכע מאַנופאַקטורסוחרים אין סוועניציאַן.

הרב יצחק יעקב ריינעס זצ״ל

אין יאר תרכ״ט האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות פון סוועניציאַן דער איידעם פון גרויסן גאון ר׳ יוסף ראָזין זצ״ל פון טעלז, דער באַרימטער גאון הרב ר׳ יצחק יעקב ריינעס זצ״ל. נאָך אַלס יונגער בחור האָט ער שוין געשמט אַלס גרויסער למדן. צו 17 יאר האָט ער געהאַט אנגעשריבן 200 בויגן חדושי תורה. צו 18 יאר איז ער מחבר זיין ספר „עדות ביעקב״. ווען ער האָט איבערגענומען סוועניציאַנער רבנות, איז ער אַלט געווען בס״ה 30 יאר (פאַר סוועניציאַן איז ער געווען רב אין שוקיאן — ליטע). די שטאט האָט אים אויפגענומען מיט גרויס כבוד און באגייסטערונג. ער האָט אנטייל גענומען אין אַלע עניני העיר און איז געווען טעטיק סיי אין רעליגיעזן און סיי אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. זייענדיק אין סוועניציאן האָט ער אָפגעדרוקט זיינע צוויי ספרים: „עדות־יעקב״ און „חותם־תכנית״, וועלכע האָבן אים באַרימט געמאַכט איבער דער גאַנצער יידישער וועלט. אַדאַנק די ספרים האָט ער זיך דערוואָרבן אַ נאָמען אַלס וויסנשאַפטס־מאַן און בקי אין ים פון תלמוד און אין אַלע לימודי היהדות. אין יאר תרמ״ב האָט ער געגרינדעט אין סוועניציאן אַ ישיבה פון גאָר אַ באַזונדערן כאַראַקטער. הרב ריינעס האָט איינגעפירט, אַז אין זיין ישיבה זאָל מען אויך לערנען וועלטלעכע לימודים. דאס האָט, פאַרשטייט זיך, אַרויסגערופן אַ גרויסע קעגנערשאַפט ביי טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג. די קעגנער פון הרב ריינעס זיינען געווען פון צוויי ריכטונגען: 1) פון די פרומע יידן און חסידישע קרייזן, וועלכע זיינען געווען קעגן דעם, וואָס ער האָט אייגנגעפירט אין דער ישיבה, וועלטלעכע לימודים (די אַזוי גערופענע לימודי חול) ; 2) פון די פריידיינקער, וועלכע זיינען סתם געווען קעגן אַ ישיבה, וי אויך קעגן יעדער רעליגיעזער דערציאונג. בראש פון דער צווייטער גרופע איז געשטאַנען דער לערער סאלעטשניק, וועלכער איז געווען אַ זון פון אַ ווילנער גביר און האָט געקעמפט פאַר ראַדיקאַלע אַנשויאונגען. די ישיבה האָט עקזיסטירט ניט קוקנדיק אויף אַלע שטערונגען ביז הרב ריינעס האָט פאַרלאָזט סוועניציאַן און איז אַריבער קיין לידע.

הרב הגאון ר׳ פנחס ראזאווסקי זצ״ל

הרב פנחס ראָזאָווסקי האָט פאַרנומען דעם סוועניציאַנער כסא הרבנות אַ קורצע צייט נאָך הרב ריינעסן. ער איז געווען אַ גרויסער למדן און אַ וווּנדערבאַרער רעדנער, באַליבט און פאָפולער ביי דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג. אין זיין צייט האָט עקזיסטירט אייניקע יאר אַ ישיבה אין דער שניידערשער שול. דער ראש־הישיבה איז געווען ר׳ לויק ז״ל. ר׳ לויק האָט מחבר געווען אַ ספר: „נחלת אבות״. נאָכן פאַרלאָזן פון ר׳ לייוויקן ז״ל סוועניציאַן איז די ישיבה בטל געווארן. הרב פנחס ראָזאָווסקי איז נפטר געוואָרן אין יאר תרס״ג. צו זיין לויה זיינען געקומען פיל רבנים פון דער גאַנצער געגנט: הרב ריינעס איז געקומען פון לידע אים אָפגעבן דעם לעצטן כבוד.

הרב ר׳ משה אביגדור עמיאל זצ״ל

נאך הרב ראָזאָווסקין האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות אין סוועניציאן הרב ר׳ משה אביגדור עמיאל זצ״ל, וועלכער האָט געשטאַמט פון שטעטל פרוזשאַן, נעבן גראָדנע. ער איז געבוירן געווארן י״ב בתמוז תרמ״ג. אין זיין יוגנט האָט ער געלערנט אין דער טעלזער ישיבה, שפעטער אין ר׳ חיים עוזרס קיבוץ אין ווילנע, און ביי ר׳ חיים בריסקער זצ״ל. ער ווערט פארעכנט פאַר אַן עילוי. סמיכה באקומט ער פון די גדולי הדור פון יענער צייט, ווי הגאון ר׳ שלמה־לע פון ווילנע, פון ר׳ מאיר שמחה און פון ר׳ יוסף ראָזען, דער ראגאטשאָווער, ביידע פון דווינסק.

ווען ער איז אויסגעווייילט געוואָרן אַלס רב אין סוועניציאַן, איז ער קוים אַלט געווען 22 יאר. מיט זיין קלוגשאַפט און גוטער באציאונג צו מענטשן, האָט ער זיך תיכף דערוואָרבן אַ גרויסע פאָפולאריטעט אין אַלע יידישע קרייזן און איז באַליבט געוואָרן סיי ביי די רעליגיעזע און סיי ביי די פריַיע יידן. דער באַראָן גינזבורג האָט אים געוואָלט צונעמען אַלס רב אין פעטערבורג, אבער ער איז דאָן געווען צו יונג און האָט געמוזט מוותר זיין אויף דעם פאָסטן פון אַזאַ פאַרנעם. הרב עמיאל האָט אין יאר תרס״ח געגרינדעט אַ ישיבה פאַר דערוואַקסענע תלמידים. אין דער ישיבה האָבן געלערנט איבער 100 תלמידים. דער ראש ישיבה איז געווען הרב פנחס משה גאָרדאָן פון ביאַליסטאָק. ווען דער הרב גאָרדאָן האָט פאַרלאָזן סוועניציאַן און האָט געגרינדעט אַ ישיבה אין אוטיאַן, איז אויסגעווייילט געוואָרן אַלס ראש ישיבה דער חסידישער מ״ץ ר׳ גרשון.

אין דער ישיבה פון הרב עמיאל האָט מען אויך געלערנט לימודי חול. דער לערער פון די וועלטלעכע לימודים, רוסיש און אַריטמעטיק, איז געווען: מיראָן טאַראַסייסקי, העברעאיש האָט געלערנט אַ לערער פון תלמוד־תורה. די ישיבה האָט עקזיסטירט ביז הרב עמיאל האָט פאַרלאָזט סוועניציאַן. הרב

עמיאל האָט פאַרפאַסט וויכטיקע ספרים, ווי „דרשות אל עמי", „הגיונות של עמי", ספרי הלכה א.א.

הרב עמיאל איז געווען רב און סוועניציאַן 8 יאר פון תרס"ה ביז תרע"ג. אַ יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער אַריבער קיין גראַיעווע. פון דאָרט קיין אַנטווערפן (בעלגיע). צום סוף איז ער געוואָרן הויפט־רב פון תל־אביב־יפו.

הרב הגאון ר' מאיר מאיראוויטש זצ"ל

נאך הרב עמיאלן איז אין סוועניציאן אנגענומען געוואָרן אַלס רב הרב מאיר מאיראָוויטש. אים איז אויסגעקומען צו זיין רב גראָד אין די שווערע מלחמה־יארן פון 1914 און האָט געמוזט דורכמאַכן מיט די סוועניציאנער יידן די 4 יאָר פון דער דייטשער אָקופאציע, ווי אויך דעם נאָך מלחמה־דיקן קריזיס. ער איז געווען אַ פאָלקס־מענטש און דערפאַר זייער באַליבט ביי אַלעמען. אין יאר תרפ"ב (1922) האָט ער פאַרלאָזט סוועניציאן און האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות אין דער שטאט נאָוואָגרודעק (נאָווארידאק). אין נאָווארידאק האָט מען אים געראָפן דער סוועניציאַנער רב.

הרב ר' מנוש איסער פאלאנסקי זצ"ל

הרב ר' מנוש איסר בן הרב ר' אברהם לייב פאַלאָנסקי (דער רב פון דאנילאָוויטש) און דער איידעם פון הרב מאיר רובינסאָן פון ראדושקאָוויטש איז געבוירן אין דאנילאָוויטש. ער האָט געלערנט אין דער ישיבה פון הרב ריינעס און לידע, צו אכצן יאָר באַקומט ער סמיכות, אויסער דעם לערנט ער וועלטלעכע בילדונג און אַלס עקסטערן ענדיקט ער מיטל־שול בילדונג. ער צייכנט זיך אויס מיט זיין רעדנערישן טאַלאַנט און מיט זיין אַרבעט פאַר ציוניזם. אַלס רב געהערט ער ניט צום רעליגיעזן ציוניזם, נאָר איז אַ מיטגליד אין דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאניזאציע. די ערשטע רבנות זיינע איז אין אַלשאַן (ווילנער געגנט). אין דער ערשטער וועלט־מלחמה פאַרנעמט ער דעם כסא הרבנות אין בער־דיאַנסק, רוסלאַנד. קומענדיק צוריק קיין פוילן, ווערט ער רב אין סוועניציאן אין תרפ"ב (1922). שפעטער פאַרלאָזט ער סוועניציאַן און ווערט רב אין ליבאַווע (עטלאַנד). ער קומט אום צוזאַמען מיט אַלע יידן אין יאָר 1941 דעם 24.7. זייענ־דיק אין סוועניציאַן האָט ער אַרויסגעגעבן זיין ספר: „פומא־דנהורא".

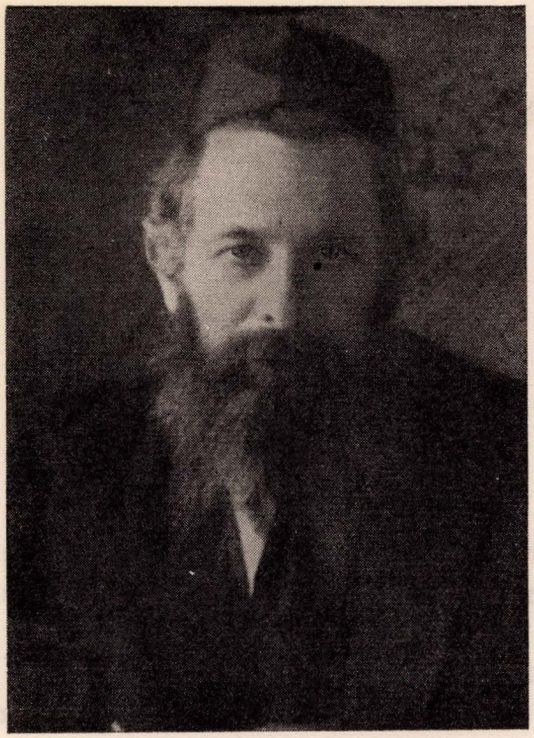

הרב ר' מנוש איסר פאַלאָנסקי

הרב ר׳ משה לייב הלוי לוסקי זצ״ל

נאָך הרב פאָלאָנסקי, האָט דעם כסא הרבנות אין סוועניציאַן פאַרנומען הרב לוסקי זצ״ל. ער איז געווען רב ביז דער לעצטער צייט. עס איז אים געלונגען דורך פארשיידענע וועגן צו קומען קיין אַמעריקע. ער איז נפטר געוואָרן אין אמעריקע אין יאר תש״א. פאַר זיין צייט איז געגרינדעט געוואָרן אין סוועניציאַן די ישיבה „בית־יוסף״.

אנפאנג ווינטער פון יאָר תרצ״ה (1935) איז געגרינדעט געוואָרן אין סוועניציאַן די ישיבה „בית־יוסף״, וועלכע איז געווען אַן אפטיילונג פון דער נאַווארדקער ישיבה. בראש דער ישיבה זיינען געשטאַנען די מחונכים פון דער נאַווארדקער ישיבה: הרב ר׳ משה הלוי שולמאַן (איצט רב אין ניו־יאָרק), הרב ר׳ משה בוימאַן (איצט רב אין מעקסיקע). די ישיבה איז געווען אין קליינעם חסידישן מנין אויף פאשמענער גאַס. די תלמידים זיינען געווען פון די שטעטלעך: דוגעלישאַק פאדבראדז, דוקשט, סווויר, היידוצישאַק, סטאיאצישאַק, לינג־מיאן און ביסטריץ. די אנטשטייאונג פון דער ישיבה איז צו פאַרדאַנקען הרב לוסקי, דעם שוחט משה מענדל בערלין, ישראל לעווין, עליע קאווארסקי, בנימין שפירא און שלמה קורליאנטשיק. דער שטענדיקער ראש הישיבה הרב ר׳ פסח פאַרפעל זצ״ל איז אומגעקומען מיט אַלע סוועניציאַנער קדושים.

הרב משה לייב הלוי לוסקי

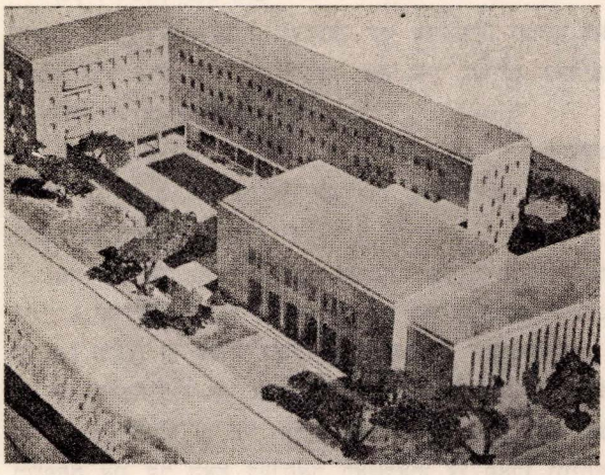
די ישיבות פון הרב משה־אביגדור עמיאל זצ״ל

אמאל

דאס נייע בית־המדרש, ווו עס האָט זיך געפונען די ישיבה פון הרב עמיאל

היינט

הישיבה של הרב משה־אביגדור עמיאל שנוסדה על ידו בתל־אביב, ברחוב פומפדיתא 11.

הרב הגאון ר' שלמה אלי אושפאל זצ"ל

הרב ר' שלמה־אלי אושפאל איז געבוירן געוואָרן אין יאר תר"ם, אין קוכאריישאק, אַ קליינער יידישער יישוב נעבן דוגע־לישאק, אין אַ משפחה פון חב"ד־חסידים און לומדים, וועלכע איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער געגנט.

נאָך אין זיין פריסטער יוגנט האָט ער שוין אַרויסגעוויזן אויסערגעווייגלעכע פעיקייטן און אַלע האָבן באַוווּנדערט זיין זעלטענע התמדה.

צו 13 יאר איז ער אנגעקומען אַלס תלמיד אין אייגער פון די גרעסטע דווינסקער ישיבות, ווו עס האָבן געלערנט דערוואקסענע בחורים, תלמידי חכמים, אבער אפילו צווישן זיי האָט ער זיך גלייך דערוואָרבן אַ נאָמען פון אַ גרויסן למדן, אַ בקי און חריף, און זיי האָבן אים גערופן: דער דוגע־לישקער עילוי.

אין דווינסק האָט אים תיכף דערקענט דער אַרטיקער רב, הרב ר' יוסף ראזין זצ"ל, וועלכער איז שוין דאַן געווען באַקאַנט אַלס גרויסער וועלט־גאון און איז געווען באַרימט אונטערן נאמען: דער ראגאטשאָווער.

הרב ראזין האָט צו זיך מקרב געווען דעם דוגעלישקער עילוי און ר' שלמה־אלי איז געוואָרן ממש אַ בן־בית ביים ראגאטשאווער אין שטוב.

פון דעמאָלט אָן האָט אנגעהאַלטן זייער גייסטיקע פאַר בינדונג עטלעכע צענדליק יאר און אין דער ערשטער וועלט מלחמה זיינען זיי אפילו געווען צוזאמען אין לענינגראד.

ר' שלמה־אלי איז אבער לאנג נישט געבליבן אין דער דווינסקער ישיבה. ער איז דאָך געווען אַ קינד פון אַ חסידישער משפחה און ער האָט דערפאר באַשלאָסן צו פאָרן ווייטער לערנען אין קאפוסט, אין דעם דאָרטיקן ווונדערבאַרן קיבוץ, וועלכער האָט זיך געפונען אונטער דער גייסטיקער הדרכה פון באַרימטן קאפוסטער רבין נ"ע, וועלכער איז געווען באַוווסט אין דער חסידישער וועלט אונטערן נאמען: „דער בעל מגן אבות".

מיט זיין אויסגעצייכנטער תפיסה, שאַרפן זכרון און גע־זונטער הבנה, האָט ר' שלמה־אלי גיך אויפגענומען די לערע פון חסידות (תורת חב"ד) און ער איז באַלד באַשטימט גע־וואָרן אַלס שטענדיקער „חוזר" פון רבינס מאמרים.

אין אַ קורצע צייט אַרום איז דער יונגער „חוזר" באקאנט געוואָרן ביי הונדערטער חסידים, וועלכע פלעגן קומען צו זייער באַליבטן קאפוסטער רבין, הערן פון אים אַ דרשה און נעמען ביי אים אַ ברכה.

אַזוי זיינען אַוועק עטלעכע יאר. דער דוגעלישקער עילוי איז דערווייל געוואָרן אַ דערוואַקסענער בחור און מען האָט אים אנגעהויבן רעדן די שענסטע שידוכים.

ער האָט דאַן חתונה געהאַט מיט דער בת יחידה פון סוועניצאַנער באווּסטן חסיד און חשובן באלעבאָס, ר' משה חארמאץ ז"ל, וועלכער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער מגזן און זינגער און האָט עטלעכע צענדליק יאָר געדאַוונט מוסף אין די ימים נוראים.

אַלע האָבן פאַר ר' שלמה־אלין געזען אַ גלענצנדיקע צוקונפט אַלס מורה הוראה. ער האָט אָבער פון דעם נישט געוואָלט הערן. ער האָט בשום אופן נישט געוואָלט מאַכן זיין תורה און חכמה פאַר אַ פרנסה, אַ „קרדום לחפור בה", און ער האָט זיך קאַטעגאָריש אפגעזאָגט אנצונעמען ערגעץ־וווּ אַ כסא רבנות.

גלייך נאָך דער חתונה איז ער אוועקגעפאָרן קיין ווַארשע, האָט זיך דאָרט גוט אויסגעלערנט די טעכניק פון אויסאַרבעטן גילזן און זיך גרינטלעך באַקאַנט מיט אַלע מעכאַנישע אייג־ריכטונגען. ערשט דעמאָלט האָט ער געקויפט אַלע נויטיקע מאַשינען און אַ מאָטאָר, האָט זיך צוריקגעקערט קיין סוועג־ציאַן און אויפגעשטעלט אַ גלענצנדיקע גילזן־פאַבריק.

בליץ־שנעל האָט זיך אושפאל'ס גילזן־פאַבריק באַרימט געמאכט אין גאַנץ רוסלאַנד און זיין סחורה איז פאַרקויפט געוואָרן אויך אין האָלאנד, בעלגיע און דייטשלאַנד.

צוליב זיינע געשעפטן איז אים אויסגעקומען צו פאָרן זייער אָפט קיין אויסלאַנד און ער האָט אומעטום באַקומען

געווידמעט מיין אומגעקומענער משפחה: דעם פאטער הרב ר' שלמה־אלי זצ"ל, די מוטער חיה־רחל בת ר' משה ז"ל, דעם ברודער ר' מרדכי מיט זיין פרוי און קינדערלעך ז"ל, די שוועסטער חנה מיט אירע קינדערלעך, די שוועסטער דינה, איטע־בתיה און מינע ז"ל.

אַ שם פון אַ גרויסן פאַבריקאַנט און אָרנטלעכן געשעפטס־מאַן.

*

וועַן ס׳איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג האָט ער, צוזאַמען מיט דער גאַנצער משפחה, אויסגעוואַנדערט קיין ריגע, ווו ער האָט פאָרגעזעצט זיינע געשעפטן.

אין דער געשעפטס־וועלט האָט מען אים גוט געקאָנט און אויך דאָרט זיינען די פארדינסטן געווען גוטע.

ער האָט אָבער נישט פאַרגעסן צו באַרייכערן אויך זיין גייסטיקן באַגאַזש און פלעגט יעדן טאג לערנען אַ שיעור אין גרויסן בית־המדרש און האָט נישט פאַרפעלט קיין איין שבת, כדי צו חזרן חסידות פאַרן עולם.

דער גורל האָט אים אין אַ קורצער צייט אַרום געבראַכט קיין לענינגראַד, ווו ער האָט איבערגעבויט זיין פאַבריק און האָט ווידער שטאַרק מצליח געווען.

ער האָט דאָרט גלעבט אַ גליקלעך און צופרידן לעבן, בעושר ובכבוד מיט זיין משפחה. אויך אין לענינגראד האָט ער נישט פאַרגעסן זיך מתעסק צו זיין מיט הרבצת תורה און לימוד חסידות.

*

דאס האָט אבער לאַנג נישט געדויערט. די באָלשעוויס־טישע רעוואָלוציע האָט צו דעם אַלעם געמאכט אַ סוף. דאס גאנצע פארמעגן איז, פארשטייט זיך, גלייך קאַנפיסקירט געוואָרן. די פאַמיליע אושפאל איז קוים ניצל געוואָרן מיטן לעבן.

ר׳ שלמה־אלי האָט זיך אנגעהויבן באַמיען, אַז מ׳זאָל אים דערלויבן אַרויסצופאָרן פון רוסלאַנד. ער האָט אבער די דערלויבניש באקומען ערשט אין יאָר 1923 און האָט זיך דאַן צוריקגעקערט קיין סוועניציאַן בחוסר כל.

די שוערע עקאָנאָמישע לאַגע אין פוילן און די דיסקרימינאַציע־פאָליטיק פון דער רעגירונג לגבי דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן ביי אים אָפגענומען יעדע איניציאַטיוו. עס האָט אים נישט געצויגן ווידער פאָרצוזעצן זיין פאַבריקאנטישע טעטיקייט. ער האָט דערצו אויך נישט געהאַט קיין שום געלט־מיטלען.

בלית־ברירה האָט ר׳ שלמה־אלי מסכים געווען אנצונעמען אַ כסא רבנות און איז געוואָרן רב אין דיסנע. פון דאָרט איז ער שפעטער אנגעקומען אַלס רב קיין קורעניץ, אַ קהילה, וועלכע האָט געהאַט אַ גוטן נאמען מיט אירע גדולי הרבנים.

אַזוי ווי ער איז יארן לאַנג געווען אַ טיכטיקער געשעפטס־מאַן, איז ער באַלד פאָפולער געוואָרן מיט זיין שנעלער און געזונטער אָריענטאַציע אין פאַרשידענע דין־תורות.

פון דער גאַנצער סביבה פלעגט מען קומען דווקא צו אים אויף אַ דין־תורה, ווייל מען האָט געווווסט, אַז ער פאַר־שטייט גלענצנדיק אַלע לעבנס־פראַגן און פאַרמאָגט אַ טיפע אהבת־ישראל, סיי צום כלל און סיי צום פרט.

גיך האָט ער געוווּנען די סימפאטיע פון אַלע צדדים און ביי אים אין שטוב פלעגן פאָרקומען משפטים מער ווי אין גרעסטן געריכטס־זאַל.

זיין עדה חסידים האָט זיך אַלץ מער צוגעבונדן צו אים. אַלע האָבן באַוווּנדערט זיינע דרשות און וועגן אים געזאגט, אַז ער האָט אַ „פה מפיק מרגליות״.

ער האָט געקאָנט רעדן פאַרן עולם שעהן־לאַנג און האָט די גאַנצע צייט געהאַלטן אַלע זיינע צוהערער אין שפאנונג. צו זיינע דרשות פלעגן קומען יונג און אַלט, האָבן זיך צוגעערט מיט אינטערעס און געשטאַנען ממש מיט „אָפענע מיילער״.

*

וועגן זיין לעבן און זיינע טאַטן איז כדאי צו פאַרצייכענען די פאָלגנדיקע געשיכטע:

וועַן עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה האָט די קורעניצער קהילה אַוועקגעשיקט קיין לענינגראד 21 ספרי תורות, כדי צו ראַטעווען זיי פון שריפות און פאַרניכטונג. דעם ביישפיל האָבן שפעטער נאכגעטאָן אויך אַנדערע קהילות, וועלכע האָבן זיך געפונען אויפן פראָנט. ביסלעכווייז האָבן זיך אין לענינגראד צונויפגעקליבן איבער 600 ספרי תורות פון דער גאַנצער געגנט.

וועַן ר׳ שלמה־אלי איז אנגעקומען קיין לענינגראד, ווו ער איז נאָך פון פריער געווען באקאנט אַלס עילוי און גרויסער למדן, איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס ממונה אויף דעם וויכטיקן פקדון, אָפצוהיטן די הונדערטער ספרי תורות.

אין יאר 1923, וועַן ער האָט געמוזט פאַרלאָזן לענינגראד, זיינען די ספרי תורות געבליבן אָן אַ שומר, אָן אַ זאָרגער. דאס האָט אים נישט געלאָזט רוען.

ער האָט געמוען זוכן אַלע מיטלען און פאַרבינדונגען, כדי אַריבערצובראָנגן צוריק די ספרי תורות. דאס איז נישט געווען קיין לייכטע מלאכה. מען האָט געמוזט אויסטראַכטן אַלערליי יורידישע איינפאַלן, אויסגעבן אַ סך הוצאות, פאַר־אינטערעסירן מיט דעם די פוילישע רעגירונג און פאַרלאַנגן איר דיפלאָמאַטישע אינטערוועַנץ, ביז ס׳איז אים ענדלעך גע־לונגען, אַז די קאָמוניסטישע מאַכט האָט מסכים געווען אַרויס־צוגעבן די ספרי תורות.

אין יאר 1929 זיינען לויטן אַדרעס פון הרב אושפאל אנ־געקומען קיין קורעניץ 21 ספרי תורות. דאס איז דאַן געווען אַ גרויסע סענסאַציע און אין דער גאַנצער יידישער און פוילישער פרעסע האָט מען וועגן דעם געשריבן און געלויבט דעם קורעניצער רב.

הרב ר׳ שלמה־אלי האָט די גאַנצע צייט אויך געאַרבעט וויסנשאַפטלעך און צוגעגרייט עטלעכע כתבי־יד מיט חידושים

אין תורה און חסידות. ער האָט אויך פארמאָגט אַ גרויסע ביבליאָטעק מיט ספרים, יקרי המציאות.

אייַן כתב־יד האָט זיך געפונען: „אילת השחר".

די היטלעריסטישע און ליטווישע באַנדיטן האָבן אָט דעם ריזיקן גייסטיקן פאַרמעגן פאַרברענט און פאַרניכטעט. אויך

אין סוועניצייַן זיינען געווען צוויי חסידישע מנינים: אייַנער אויף ווילנער גאָס און דער צווייטער אויף פאשמענער גאָס.

אין מנין פון ווילנער גאָס האָבן געדאַוונט די רייכע חסידים. מיין זיידע, משה בר' דוד מאיר חארמאץ ע"ה, איז דאָרט געווען דער ימים־נוראימדיקער בעל תפילה.

צווישן די נאָענטסטע פריינד פון מיין פאטער איז געווען ר' מאיר לעווינסאָן ז"ל. (זיין זון בצלאל איז געווען אייַנער פון גרינדער און הויפט פירער פון דער סוועניצייאנער לאַנדס־מאַנשאַפט אין אמעריקע.) ער פלעגט צוזאמען מיט מיין פאטער לערנען אַלע שבת פאַרן דאַוונען דעם ספר: „ליקוטי־תורה" פון בעל התניא. ר' מאיר לעווינסאָן איז געווען פאַרעכנט אין שטאט פאַר אַ חשובן און קלוגן מענטש. ער איז אויך געווען אַ גוטער שליח־ציבור ביים עמוד. ער האָט כל ימיו געהאַט אַ גרויס ווייַן־געשעפט אין זיין אייגן הויז אויף דעם מאַרק־פלאַץ.

צווישן די חשובע חסידים אין יענער צייט איז אויך געווען ר' מרדכי אבראמסאָן ז"ל. פון זיין פאַך איז ער געווען אַ שאַפער פון וואַלד. ער האָט געהאַט אַ פרינציפ, ניט אַרויספאָרן שבת צונאַכט צוליב געשעפט אין וועג. אייַנמאָל האָט ער אָבער דרינגענד געמוזט פאָרן. ער האָט באַשטעלט זיין שטענדיקן בעל־עגלה, אַ יונגן קריסט, און האָבן זיך געלאָזט שבת־צונאַכט אין וועג. עס איז געווען אַ ווינטערדיקע נאַכט. מען איז אָפּגעפאָרן פון סוועניציאן אַ שעה־צייט און ר' מרדכי אבראמסאָן, וועלכער האָט גוט געקענט אַלע וועגן אין די וועלדער, האָט דעם קריסט געזאָגט, אַז לויט זיין מיינונג פאָרט ער ניט מיטן ריכטיקן וועג. דעם קריסט זיינען ניט געפעלן געווארן די אנווייזונגען פון ר' מרדכי אַבראַמסאָן און געענטפערט מיט רוגזה: „דו גייסט מיך לערנען דעם וועג?" זיי פאָרן ווייטער און זיין חשד וועט גרעסער. ער באַשליסט זיך אומצוקערן און זאָגט: „ווייסט, מיר מוזן פאָרן צוריק. אי־ך האָב פאַרגעסן דאס געלט, וואָס איך דאַרף באַצאָלן דעם פריץ, אויפן טיש אין שטוב." דער קריסט האָט ניט ווילנדיק געמוזט זיך אומקערן צוריק קיין סוועניצייאן. קומענדיק אַהיים, האָט ער געשטעלט שנאַפּס בכדי זיך צו דערוואַרעמען פון פראָסט, דער קריסט איז נאָך עטלעכע לחיימס געוואָרן בגילופנדיק. דאָן האָט אים ר' מרדכי אַ פרעג געטאָן: „זאָג מיר

די חסידישע מנינים

דעם אמת, פאָרנדיק היינט מיט מיר, דיין פאָרן מיט זייטיקע וועגן — איז נישט געווען מיט אַ שלעכטער כוונה?" „יא!" ענטפערט דער שכורער קריסט. ג—ט האָט דיך היינט אויסגעהיט פון טויט. איך האָב געטראַכט פאַרשלעפן דיך אין וואַלד, דיך דערהרגענען און צונעמען דיין געלט." ער האָט צוליב דעם פאַל ממשיך געווען כל ימיו נישט אַרויספאָרן שבת־צונאַכט אין וועג אַריין.

אַן אינטערעסאַנטער טיפ צווישן די חסידים פון סוועניציאַן איז געווען ר' חיים דוד דער טאָקער. כל ימיו האָט ער זיך געשפייזט פון יגיעת כפו. אַרבעטנדיק אין זיין טאָקאַרניע, וועלכע ער האָט אַליין אויף אַ פרימיטיוון אויפן אייַנגעאָרדנט. ער האָט זיך געפירט צו גיין צופוס אין ליובאַוויטש, פלעגט נעמען זיין שלייף־מאַשינקע אויף דער פלייצע, גיין פון שטאָט צו שטאָט, שלייפן מעסערס און פאָרדינען זיך מפרנס צו זיין צווישן די פשוטע האַרציקע חסידים, געדענק איך בצלאל דעם עפל־טרעגער. ער האָט געהאַט אַ געשמאַקע שטימע און ער פלעגט זינגען הערלעכע חסידישע נגונים. ער פלעגט ברענגן עפל צום פאַרבייסן נאָכן טרינקען משקה.

איך געדענק דעם פאַטריארכאַלן ר' שניאור ראבינאָוויטש ע"ה. ער איז געזעסן ביים ארון־הקודש אין דער מזרח וואַנט, האָט ליב געהאַט צו וואַרפן באַרנעס די קינדער, וועלכע פלעגן ענטפערן אמן יהא שמי' רבא. אויך געדענק איך זיין שוואָגער ר' הירש לייב טייץ ז"ל, וועלכע האָבן געהאַט צוזאַמען אַ טאַבאַק־פאַבריק. ווי מיין טאַטע האָט מיר דערציילט, האָט דער טאַבאַק פון ראַבינאָוויטשעס און טייצס פאַבריק געהאַט אַ שם צוליב דעם ספעציעלן געשמאַק, וועלכן די אינהאַבער פלעגן אַריינגעבן. ראַבינאָוויטשעס טאַבאַק מאכארקע איז געווען זייער פאָפולער ביי דער דאָרפישער באַפעלקערונג פון דער סוועניציאַנער געגנט.

די חסידים פון סוועניציאַן זיינען געווען גוט אָרגאַניזירט און נאָענט באפריינדעט איינער מיטן צווייטן. הינטער דעם חסידישן מנין אויף ווילנער גאָס, האָבן זיי אויסגעבויט אַ מאָדערנעם מרחץ מיט אַ מקוה. דער מרחץ מיט דער מקוה האָבן געדינט פאַר דער גאַנצער שטאָט צוליב די מאָדערנע היגיענישע אייניריכטונגען.

די חסידים האָבן שטענדיק געהאַט אַן אייגענעם שוחט. דער לעצטער חסידישער שוחט איז געווען ר' משה מענדל

בערלין ז״ל. וועלכער איז געקומען קיין סוועניציאַן אין אנפאנג פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ר׳ משה מענדל איז געווען אַ מענטש מיט מידות טובות. ער איז שטענדיק גרייט געווען צו העלפן יעדן. די שטאָט האָט אים רעספעקטירט און ליב געהאַט.

אין מיין יוגנט איז געווען דער גבאי אין מנין ר׳ יאָסע אולמאַן ז״ל. ער האָט געפירט דעם מנין ביד רמה. זיין מנחה דאַוונען יום כפור פֿלעגן עמוד, ליגט מיר נאָך ביז היינט אין זכרון. ער איז אויך געווען אַ חבר אין חברה קדישא, און מיט זיין מיינונג האָט מען זיך שטאַרק געריכט

צווישן די בעלי־תפילות אין מנין האָט זיך אויסגעצייכנט ר׳ חיים זרח ז״ל. אַ קראַנקער אויף די פיס, שטייענדיק ביים עמוד פלעגט ער פֿאַרגעסן זיינע יסורים. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין זאָגן ראש־השנה „מלכיות", „זכרונות, „שופֿרות". צו יעדער תפילה האָט ער געהאַט אַ באַזונדערע מעלאָדיע.

זיין איידעם, ר׳ ראובן אבראמאָוויטש, איז געווען אַ ליטווישער ישיבה־בחור און האָט באַהערשט אויך וועלטלעכע לימודים. ר׳ ראובן אבראמאָוויטש איז געווען אַ ציוניסטישער טויער און געפירט גרויסע געשעפטן.

זייער האַרציק האָט געדאַוונט שבת ר׳ יאָסע זיידל ע״ה (אַ געבוירענער אין פּאָסטאָוו). וועו ער פלעגט אָנהויבן דאס דאוונען מוסף, פלעגט אַריינטרעטן צווישן עולם אַ טיפע שטילקייט.

פון די חסידישע קרייזן זיינען אַרויס אַלע וויכטיקע כלל־טויער פון שטאָט, באזונדערס איז כדאי צו דערמאָנען ר׳ משה בושקאניץ ע״ה, ר׳ יעקב גארבער ע״ה, ר׳ אהרון צינמאן ע״ה א.א.

ר׳ אהרן צינמאן איז אין די לעצטע יארן געווען דער גבאי פון דעם חסידישן מנין און אויך דער פֿאַרשטייער פון די חסידים אין דער יידישער קהילה. צוליב זייער געזעלשאַפֿטלעכען כח האָבן די חסידים געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף אַלע ענינים אין שטאָט. מען האָט זיך מיט זיי אומעטום געמוזט רעכענען.

הרב ריינעס און די סוועניציאנער חסידים

וועו הרב ריינעס איז געזעסן אויפן כסא הרבנות פון סוועניציאַן, זיינען די דאָרטיקע חסידים געווען איינגעטיילט אין דריי גרופּירונגען: קאפוסטער, ליאדיער און ליובאוויטשער חסידים. די קאפוסטער חסידים האָבן פֿאַרנומען דעם אויבנאַן. צווישן זיי זיינען געווען באַוווסט ר׳ מייציק לעווינסאַן, די צוויי ברידער יעקב בער און פֿאַלקא לולינסקי וויי אויך יעקב מרדכי דער מלמד. די חסידים האָבן פֿאַליטיש געקעמפט קעגן הרב ריינעס, ער איז אָבער געווען אַ קלוגער און נאכגיביקער

מענטש און האָט זיך מיט זיי גאנץ גוט איינגעלעבט. ער פלעגט אפילו אָפט קומען דאַוונען אין חסידישן מנין, מערסטנס ווען קיין סוועניציאַן פלעגט קומען דער שד״ר פון קאפוסטער רבין, „ר׳ כאַצקל יאַנאָווער".

ר׳ כאַצקל ע״ה איז געווען דאַן אַ בן תשעים, ער איז געווען זייער רירוודיק און זיין שטים, ווען ער פלעגט רעדן פֿאַרן עולם, האָט נאָך געהילכט. ער איז געווען זייער באַליבט אין סוועניציאַן ביים גאַנצן עולם. ווי איך געדענק האָט דער רב מאנוס־איסר פֿאָלאָנסקי זצ״ל, וועלכער איז געווען אַ בעל־וווסטער למדן אַ בקי און חריף, ווי אויך געלערנט אין אַלגעמיינע וועלטלעכע קענטנישן, דערצו אַן איבערגעבענער געזעלשאַפֿטלעכער טוער, זיך באַמיט צו זיין נאענט צו דער חסידישער עדה אין סוועניציאן. זיין נאכפֿאָלגער הרב לוסקי זצ״ל, האָט זיך אויך זייער פיין באצויגן צו דער חסידישער עדה.

מיר וועלן נישט יוצא זיין, אויב מיר וועלן נישט דערמאנען דעם שמש פון חסידישן מנין אויף ווילנער גאַס, ר׳ אליעזר לעווין ז״ל. דאס איז געווען אַן אינטערעסאַנטער טיפּ פון אַ חסיד, אַ פרומער ייד און אַ פֿאַלקס־מענטש, וועלכער האָט זייער פיל אויפגעטאן פֿאַרן חסידישן מנין. אין מנין איז געווען אַ חדר, ווו מען פלעגט זיך צוזאמענקומען און נאָכן דאַוונען פֿאַרברענגען צוזאַמען לאַנגע שעהן. דאָרט פלעגט מען ארומרעדן פֿאַרשידענע ענינים, אָדער סתם שמועסן איבער פֿאָליטישע און געזעלשאַפֿטלעכע פראַגן.

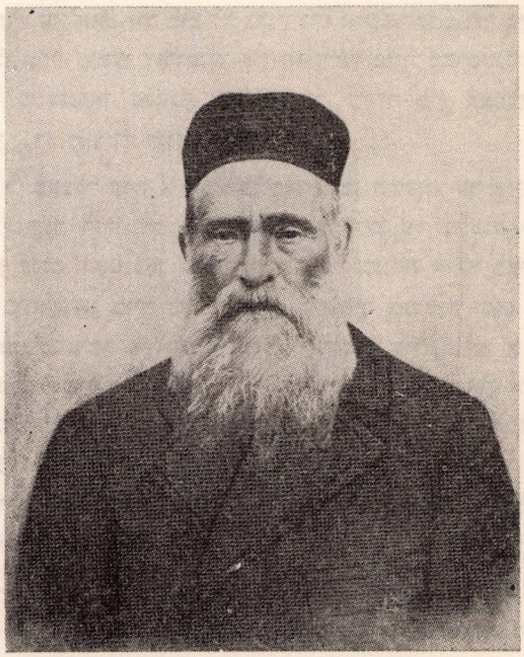
דער קליינער חסידישער מנין

דער קליינער חסידישער מנין איז געשטאַנען אין פאַשמענער גאַס נעבן טייך. ער איז געווען קליין געבויט, געהאָט אָבער אַ ספּעציעלן חן מיט זיין אינעווייניקסטן און אויסער־לעכן שיינעם אויסזען, ווי אויך מיט דער אָרדענונג, וואָס האָט אין אים געהערשט.

מיט אַן ערך 60 יאר צוריק האָט דאָרט געדאַוונט ר׳ בן ציון כ״ץ ע״ה, איינער פון די זעלטענסטע אַמאָליקע יידן. ער איז געווען אַ קלוגער ייד, אַ גרויסער למדן און אַ פייערדיקער חסיד, איז געווען באשעפטיקט אַלס קאָנטראָלער פון די באַנדעראָלן אין שניאור ראבינאָוויטשעס טאַבאַקפאַבריק. דערנאך איז ער געוואָרן קאַסירער פון דער שטאָטשער באַנק.

אויף זיינע עלטערע יארן האָט ער געדונגען אַ גארטן ביי איצע־בער דעם גערטנער. אינטערעסאַנט, אַז ער האָט אַליין געאַרבעט בכדי זיך אויסלערנען גערטנעריי, כדי צו האָבן אַ פאסיקן פּאַך און עולה זיין קיין ארץ ישראל.

אין גארטן האָט ער אויסגעבויט אַ ביידל, ווו ער פלעגט זיצן אין די פרייע שעהן און שרייבן אַ ספר. אַלס חובב ציון

בן־ציון כץ

איז ער געזעסן ערב יה״כ בײַ דער קערה פון די חובבי ציון. ער איז נפטר געווָארן אין יאר תרס״ה (1905), שמחת תורה בייַנאַכט, בשעת די הקפות. כמעט די גאַנצע שטאט האָט זיך באטייליקט אין זיין לויה, כדי אים אָפצוגעבן דעם לעצטן כבוד.

נאכן טויט האָט מען געפונען אין אַ פאַרחתמעטן קאָנ־ווערט אַ כתב־יד, וועלכער האָט אנטהאַלטן אויסערגעווײַנלעכע געדאנקען וועגן חסידות און מוסר. דער כתב־יד איז שפעטער אפגעדרוקט געווָארן אַלס ספר אונטערן נאמען: „ספר דברי ציון״. דער אַרויסגעבער איז געווען זיין זון ר׳ יהודה לייב כ״ץ.

אין דער זעלבער צייט האָט אין סוועניצײַן געלעבט מיין עלטער־פעטער ר׳ יוסף הענדל, אַ מלמד און אַ הייסער חב״ד־ניק. ער פלעגט אָפט פאָרן צום ליובאַוויטשער רבין און זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק אַרויסצוגעבן אַ ספר וועגן חסידות. מען האָט געזאגט, אַז עס האָבן זיך דאָרט געפונען אַ סך אַרי־גינעלע און אינטערעסאַנטע געדאַנקען.

ר׳ ישראל סאָראָקע ע״ה פון ניו־יאָרק, דער פאָרזיצער פון סוועניצײַנער לאַנדסמאַנשאַפט, האָט מיר דערציילט, אַז די פריינטשאַפטלעכע באַציאונגען צווישן די חסידים, ווי אויך זייער פריילעכקייט האָט אים, דעם מתנגד, געפאַנגען. ער פלעגט בגניבה קומען שבת פאַרנאַכט אין חסידישן מנין אייַדער גיין זאָגן תהילים אין בית־המדרש מיט זיין טאַטן ר׳ ברוך ע״ה. ער געדענקט די פריילעכע חתונה פון איצע־בער דעם גערטנערס טאָכטער. עס איז געווען זומער, די פענצטער פון הויז זיינען געווען אָפן און די ניגונים פון מיין זיידן ר׳ משה חאַרמאַץ ע״ה און מיין פאָטער ע״ה און אַנדערע, האָבן צוגעציגן צוהערער. די שטוב איז געווען אַרומגערינגלט פון מענטשן, וועלכע האָבן זיך צוגעהערט צו דער חסידישער פריילעכער חתונה. אויך ר׳ ברוך סאָראָקע ע״ה פלעגט אַלס מתנגד קומען הערן חסידות פון חסידישן שד״ר, וועלכער פלעגט קומען אין סוועניצײַן.

ר׳ גרשון רמבמס מנין

ר׳ גרשון רמב״ם׳ס מנין האָט עקזיסטירט אויף ווידזער גאַס. ר׳ גרשון ע״ה, זייענדיק אַ פאַרברענטער חב״דער חסיד און אַ גרויסער גביר, האָט אויסגעבויט פאַר זיך אַ באַזונדערן מנין, ווו עס האָבן געדאוונט די חסידים פון יענער געגנט, אבער אויך אַ טייל מתנגדישע יידן, וואָס האָבן געווָוינט נישט ווייט.

ר׳ גרשון האָט געהאַט אַ גרויסע בייר־ברויז און געהאַט פון איר אַ פיינע פרנסה. דאס איז נישט געפעלן געווען די מתנגדים. זיי האָבן דערפאר משפיע געווען אויף ר׳ בערע־איצע באַק — דער פאטער פון יוליאן באק — אַז ער זאָל אויף צו להכעיס ר׳ גרשונען אויך עפענען אַ בייר־ברויערייַ.

און אַזוי איז טאַקע געווען. צוויי בייר־ברויזן זיינען אבער פאַר סוועניצײַן געווען צו פיל. דער סוף איז געווען, אַז צוליב דער קאָנקורענץ זיינען ביידע בייר־ברויערייַען אונטערגעגאַנ־גען און סיי ר׳ גרשון און סיי ר׳ בערע־איצע באק האָבן פאַר־לאָרן פיל געלט.

וועג עס איז אויסגעבראָכן די צווייטע גרויסע שרפה אין שטאט, איז צווישן אַנדערע בנינים אויך אָפגעברענט געווָארן ר׳ גרשון רמבמס מנין.

דער חסידישער מ״ץ (מורה צדק)

צווישן די חשובע חסידים דאַרף מען דערמאָנען דעם מלמד ר׳ זלמן־מרדכי, דער איינציקער גמרא־מלמד אין סוועני־צײַן אין יענער תקופה. אויך דער שוחט ר׳ ברוך האָט געשמט פאַר אַ למדן און חריף.

ביז מיט 40 יאר צוריק בערך האָבן די סוועניצײַנער חסידים געהאַט זייער אייגענעם מורה־צדק (מ״ץ), וועלכער פלעגט דאוונען מיט די חסידים אין זייערע מניינים און האָט זיי געפסקנט אַלע שאלות. ער פלעגט מיט זיי אויך לערנען חסידות, תורה און חכמה.

דער לעצטער מ״ץ אין סוועניצײַן איז געווען הרב ר׳ גרשון זצ״ל. נאך זיין טויט האָבן די סוועניצײַנער חסידים שוין מער נישט געהאַט קיין אייגענעם מ״ץ.

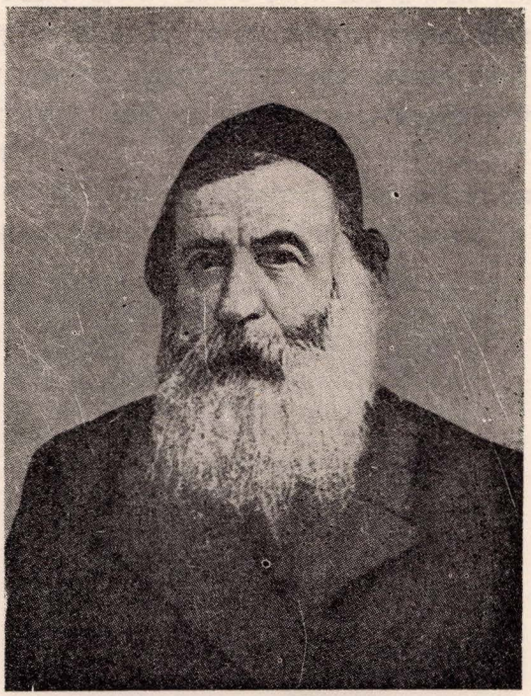
ס׳איז כדאי צו דערמאָנען, אַז צו יענער צייט האָט הרב עמיאל פאַרלאָזן דעם כסא הרבנות פון סוועניצײַן.

(אין דער צייט פון הרב ריינעס איז דער חסידישער מ״ץ געווען דער באַווסטער גאון הרב ר׳ יחזקאל ראבינאָוויטש זצ״ל.)

הרב דב אושפאל

הרב י. ל. הכהן מימון (פישמן) / ישראל

רבניה של שוינציאן

הרב ר' יצחק יעקב ריינס זצ"ל

עיר קרלין, פלך מינסק, היה רב אחד מופלג בתורה וסוחר נכבד ושמו ר' שלמה נפתלי. בשנת תו"ר ילדה אשתו בן ונקרא שמו בישראל יצחק יעקב. אהבתו ללמודים, שקידתו העצומה והתמדתו הגדולה, השגתו הנפלאה והמהירה יחד עם עיונו הגדול בתורה, כל אלה הגידו מראש כי עתיד הנער הזה להיות אחד מראשוני גאוני ישראל.

בהיותו בן ט"ז שנה נסע לישיבת וולוז'ין ומשם לאישישוק. בישיבות הללו הוסיף ללמוד יומם ולילה ולא ישן כי אם שעתיים ביממה. בימים ההם נסמך מאת הגאון ר' שמואל אביגדור ומאת הגאון ר' אליעזר משה הורביץ מפינסק. בשנת תרכ"ז נתמנה לרב בעירה שוקיאן ומשם עבר בשנת תרכ"ט לשוינציאן, ונבחר לרב ואב"ד.

בעיר שוינציאן התחיל להפיץ את מעיינותיו התוצה ושמו הטוב נתפרסם לשבח ולתהילה על ידי ספריו המצוינים ועל ידי עבודתו הצבורית.

שם התחיל לחבר את ספרו הגדול בעל ששה חלקים, הנקרא בשם „דרך קיום" ומשם החל לסלול דרך חדשה בלמוד התלמוד על פי חוקי ההגיון.

בשנת תרמ"ב כנסה הממשלה הרוסית אסיפה של רבנים בפטרסבורג להתיעץ עמהם על דבר ענינים הנוגעים לעם היהודי. באסיפה ההיא, שבה השתתפו גאונים מפורסמים — הציע הרב הצעיר ריינס להכניס לתוך תכנית הלימודים בישיבות גם לימוד שפת המדינה ויתר המדעים הכללים. הוא הביע את דעתו, כי בזה יועילו הרבה להשיב אלינו ואל תורתנו את לבות הצעירים, שנפשם חשקה לכבוש להם את המדעים הכללים ואת הידיעות החילוניות הדרושות לצרכי הקיום החומריים. אם לא ימצאו זאת בישיבות שלנו, יעזבו אותנו וילכו לרעות בשדות אחרים ובכרמים זרים.

הרבנים, זקני הדור מאז, לא ראו את הנולד והתנגדו להצעתו של הרב ריינס והיא הוסרה מהפרק. אך הוא החליט לנסות להוציא לפועל בעצמו את מחשבתו ויסד על אחריותו את הישיבה בשוינציאן, שהיא היתה ישיבה לתורה ולחכמה גם יחד.

קשה לתאר את כל הצרות שעברו עליו בגלל הישיבה ההיא. בכל מיני תחבולות נסו לבטל את הישיבה וכשראו כי כל עמלם לשוא, הלכו והלשינו על המוסד ועל מיסדו גם יחד ובהיותו במוסקבה, בחדש אדר ראשון שנת תרמ"ג, היה כמעט בכל רע, כי על פי המלשינות שהביאו עליו, הוליכו אותו לבית אסירים המיועד לפושעים מדיניים ושם היה אסור יומים ורק לאחר השתדלות מרובה מצד רבנים ונכבדי העיר הוציאוהו לחפשי.

הרדיפות הללו הדריכו את מנוחתו והוא היה נאלץ לסגור את הישיבה משאת נפשו, שהתקיימה במשך ארבע שנים.

בין כה ובין כה פנו אליו קהילות רבות בהצעותיהן לקבל את הרבנות אצלן. סוף סוף נאות להצעת אנשי לידה ובחורף שנת תרמ"ב בא לשבת שם על כסא הרבנות.

הרב פנחס רוזובסקי

ועידת חובבי־ציון בוילנה היתה הראשונה לועידות חובבי־ציון, שבה השתתפו רבנים ועסקנים חרדים וביניהם היה גם פנחס רוזובסקי משוינציאן.

שוינציאן, עיר סמוכה לוילנה, לא מינתה לרב אלא מי שהיה גדול בתורה. ובאמת זכתה ששלשה רבנים מפורסמים ישבו על כסא הרבנות אצלה והם: הרב ר׳ יצחק יעקב ריינס, הרב פנחס רוזובסקי והרב משה אביגדור עמיאל, מי שהיה אחרי כן רבה של תל־אביב—יפו. רבנים אלה היו מפורסמים בתור גדולי תורה מצוינים בדרכי הלימוד שלהם וידועים כאוהבי דעת וחובבי־ציון. הם נכנסו גם אחרי כן לתוך ההסתדרות הציונית והיו כולם מראשי המדברים של הציונות הדתית שהתרכזה מסביב להסתדרות „המזרחי". ברם הרב פנחס רוזובסקי קובע חשיבות מיוחדת לעצמו.

הרב פנחס רוזובסקי נולד ביום כ״א בתמוז, שנת תר״ג, בעיר נעסויזש, ליהודים ישרים, לא עשירים אבל אוהבי תורה. בשנת תרי״ט בהיותו כבן שש עשרה נשא לו לאשה את בת דודו, ועל פי הסכמתה נסע אחרי חתונתו לוולוזשין. כשמלאו לו עשרים וארבע שנים נתקבל לרב בעירה פאלאנקא הסמוכה לסלונים ושם ישב בקודש כתשע עשרה שנה, עד שנת תרמ״ו.

מזמן לזמן היה בא לעיר וילנה והיה יושב בבית עקד הספרים של רבי מתתיהו שטראשון וקורא, שונה ולומד יומם ולילה בספרי תורה וחכמה. חכמי וילנה הכירוהו, וכאשר נתפנה כסא הרבנות בעיר שוינציאן, אחר הרב ריינס, השתדל החכם שמואל יוסף פין ור׳ פנחס נתקבל בתור רב ואב״ד של עיר זו, אשר על כסא רבנותה ישב עד יום פטירתו, יום ג׳, י״ז בטבת תרס״ז.

רבי פנחס רוזובסקי היה טפוס מענין בין גדולי הרבנים בני גילו ודורו. מלבד גדלותו בתורה היה גם בלשן גדול ומושלם במדעים. הוא ידע על בורין את השפות: רוסית, גרמנית, צרפתית, רומית, וידע גם מעט ערבית, ויחד עם זה היה חוקר מעמיק בשפה העברית והארמית. הוא היה בקי בספרות הפילוסופית העתיקה והחדשה, ידע גם גיאוגרפיה והיסטוריה ועל הכל הוכתר במעלות ובמידות טובות כענוותן תמים, ירא ה׳. ומעולם לא הוציא מפיו אף דבור קל לרעה גם לא נגד מתנגדיו ויריביו. עם כל אחד מבני עדתו, גם עם נחותי דרגא היה מהלך באהבה ובדעת. מטבעו היה נחבא אל הכלים, ראשו ורובו שקוע תמיד בספרים. שקידתו בלימודים ואהבתו לספרים עברו כל גבול. לעתים היה מענה בצום נפשו (פשוטו כמשמעו) ובלבד שיהיה בידו לקנות איזה ספר, וכך רכש לו ספריה גדולה וחשובה. הוא היה שתקן מטבעו, לא היה נואם ודברן, לא חונן בסגולות הטבעיות הדרושות לכך. רק לפעמים היה מבטא מלים אחדות, לא תמיד קשורות ומחוברות היטב, אבל תמיד חדות ונמרצות.

הוא כתב וחיבר ספרים רבים בענינים שונים: ביאורים לתנ״ך על יסוד הפילולוגיה וחקירת המקרא, חידושים והערות לתלמוד ולמדרש, שאלות ותשובות בהוראות איסור והיתר במשפט העברי, דרשות בדרך המחקר וההגיון. אבל הוא לא הדפיס אף ספר אחד. כסף לצרכי ההדפסה לא היה לו, כי היה חי כל ימיו בדוחק ובצמצום ורק מספר קטן של מאמרים במחקר לשון וחדושי תורה הופיעו בשמו, בקבצים שונים.

כאמור, היה רבי פנחס שקוע תמיד בספרים ושתקן, אבל כשהיו מדברים אתו על דבר ארץ־ישראל ועל אודות הישוב העברי שהולך ומתפתח בארצנו ועל השפה העברית המתחדשת בתור שפה וחיה ומדוברת היה מיד מתעורר ומתלהב, עיניו היו נוצצות ופניו היו מאירים מחדוה פנימית. חיבתו הנאמנה לציון, שהיתה ממלאה את כל חדרי לבו הוציאה אותו מזמן לזמן מתוך חדר הספרים והכניסה אותו לאסיפות שונות של „חובבי־ציון" ואחרי כן גם לקונגרסים הציוניים ולועידות „המזרחי".

רבי פנחס נכנס לתוך ההסתדרות הציונית בראשית הוסדה, השתתף בקונגרס הציוני השני, וכשנתעוררה שם השאלה אם

הרב פנחס ראזאווסקי

להכניס את עבודת התרבות והחינוך לתוך הפרוגרמה הציונית, הביע את דעתו כי אי אפשר לתנועה המדברת על תחית האומה שלא לעסוק בחינוכו של העם, אבל יחד עם זה דרש כי חינוך

זה ותרבות זו יהיו ברוחה המקורית והמסורתית של האומה. הוא נבחר אז לועדת התרבות והחינוך של הקונגרס ההוא.

כשנוסד „המזרחי" הצטרף רבי פנחס למיסדיו ולועידת „המזרחי" הראשונה בוילנה, בחורף תרס"ב, כשצריכים היו לברך את מגמתה של התנועה החדשה, תכניתה ופעולתה בתוך ההסתדרות הציונית, הביע הוא את דעתו כי תכנית „המזרחי" צריכה לכלול בתוכה: בנין ארץ־ישראל על יסוד מדיני וממשי, ידיעת השפה העברית ולימוד תורה וקיומה, עבודת אדמה ויגיעת כפיים. הוא נשאר נאמן לציונות ול„מזרחי" עד יום פטירתו, יום ג', כ"ג טבת תרס"ז, בשוינציאן, לאחר ששימש שם רב כשבע עשרה שנה, ושם מנוחתו כבוד.

הרב משה אביגדור עמיאל זצ"ל

נולד בעיירה פרוזשאן על יד גרודנה, י"ב ניסן תרמ"ב (1882), לאביו ר' יעקב יוסף, סוחר ובן תורה. למד בחדר ובישיבה קטנה בעירתו ואחר כך בישיבת טלז ובקיבוץ של הגאון ר' חיים עוזר בוילנה ובבית מדרשו של הגאון סולוביציק בבריסק. הוסמך לרבנות על ידי גאוני דוינסק, ר' מאיר שמחה הכוהן ויוסף רוזן (הגאון הרוגצבי). שמש ברבנות בשנות תרס"ה—תרע"ג בשוינציאן, ומתרע"ג עד תר"פ בגראיבו. נתפרסם כגדול בתורה וכאיש מרץ ומעשה בהנהגת העדה, דרשותיו הצטיינו בעמקות וברוב רעיונות מקוריים. הוא הצטרף עוד בגיל צעיר לתנועת המזרחי. בשנת תר"פ השתתף בתור ציר בועידה העולמית של המזרחי באַמסטרדם ובתור אורח בועידות הארציות של תנועה זו בהולנד ובבלגיה. הוא עשה בועידות הללו רושם חזק וכתוצאה מזה נבחר לרב באַנט־וורפן, שם כהן עד שנת תרצ"ו.

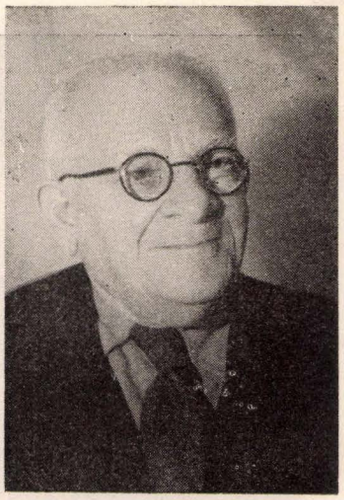
הוא התמסר לשיפור מצב הקהלה ודאג לשרותיה ולמוסדותיה ויסד בית ספר „תחכמוני" לבנים ולבנות. הפעיל את אנשי עדתו לבנות בית כנסת ומושב זקנים ולקומם מוסדות צדקה וחסד ועזר גם לקהלות אחרות בערי בלגיה לפתח שרותים דתיים וציבוריים. הוא השתתף באופן פעיל בתנועה הציונית כאחד מראשי „המזרחי" והיה ציר בקונגרסים הציונים

הרב משה אביגדור עמיאל

ב־1913. בתרצ"ג ביקר בארץ־ישראל ובתרצ"ו נבחר כרב ראשי בתל־אביב. כאן מילא את כל התפקידים הרבים המוטלים על רב בקהלה גדולה בארץ, כמפקח על שרותי הדת של הקהלה, שופט ראשי בענינים השייכים לסמכות הרבנות לפי החוק, ממליץ ומפעיל לעזרת עסקני המוסדות הרבניים לעניני תורה וחסד, ודורש ברבים בבית הכנסת הגדול ובשאר בתי הכנסת, מיצג את כל עניני הדת בפני השלטונות וכך הלאה וכך הלאה.

הוא נפטר ערב פסח תש"ה ומצא את מנוחתו עדן בבית הקברות בנחלת יצחק ליד תל־אביב.

א. חרמוני-גינצבורג / תל-אביב

גדולי התורה ואישי ציבור

עיירה ליטאית זו היתה גאה על רבניה, ובה נוצרה מעין מסורת, שרבניה צריכים להיות מגדולי התורה ומפורסמים גם בתור אישי-ציבור. הכרתי אישית את הרבנים ריינס, פנחס רוזובסקי ועמיאל, אותם אני רוצה להנציח ברשימתי:

על הרב ריינס נכתבו הרבה מאמרים (ביחוד מצד הציונים הדתיים). הוא התקנא כנראה בתהילתה של ישיבת וולוזין, ובהיותו מחונן בחוש מדיני-צבורי, הוא חזה מראש את השינויים, העומדים להתחולל בתוך הקהילות שברוסיה. בשביל להקל על הפקידות האזרחית הגבוהה לבקר את מעשי הרבנים ומנהיגי הדת וגם כדי להציק ליהודים, החלה הממשלה הצארית לדרוש תיקונים יסודיים בבחירת ראשי הקהל והנציגות הדתית וגזרה שלרבנים הרשמיים „הרבנים-מטעם") וגם לרבנים הדתיים יהיה צנז השכלתי מסויים. בהתאם לזה יזם הרב ריינס יסוד „ישיבה מודרנית" עם לימוד חכמות „חיצוניות" והשתלמות בשפה הרוסית. יזמה זו עוררה התנגדות עצומה ותעמולת השמצה אישית כלפיו במחנה האדוקים. אבל הרב ריינס היה בעל אופי חזק וקשה-עורף וקיים „ישיבה" זו על אף הכל במשך ארבע שנים. לבסוף גברו עליו משמיציו האדוקים הקיצוניים והוא נאלץ לעזוב את סבינציאן ולהעביר את „הישיבה" שלו ללידה, ושם הוכרח לחסלה.

בעית ממלא-מקומו כרב בסבינציאן הסעירה את הרוחות. בעיירה פרצה אז מחלוקת חריפה בין ה„מתנגדים" וה„חסידים". האחרונים שאפו להושיב על כסא הרבנות מ"צ משלהם. בימי ילדותי התהלכו אגדות רבות ושונות על מחלוקת זו. אבי, כמשכיל ודתי, עמד בראש ה„מתנגדים" וניהל את הקרב בחסידים ה„חשוכים"; והיו מספרים בביתנו, איך ה„חסידים" נעשו אויביו בנפש, וכדי להתנקם בו, התפרצו לחנותו ושפכו נפט על כמה חביות דגים-מלוחים.

עם הרב ריינס נפגשתי בקונגרסים הציונים החמישי והששי בבזל. זכורות לי הופעותיו בשאלות ה„קולטורה", שרצה להפוך לקול-תורה ובויכוח על הצעת אוגנדה, אבל ביחוד התבלט בישיבות-היסוד של ה„מזרחי", מפלגה שתיכנן והיה אחד מיוצריה ומנהיגיה. ריינס התבלט גם בחיצוניותו כרב ליטאי מובהק, התמים עם אלהים והיודע להתהלך גם עם החופשים בדעות. פניו הביעו פקחות יתרה, לפעמים גם קנאות וזקנו הלבן והרחב, שכיסה חלק גדול מפניו וחזהו, הוסיף לו פאר וחן אבהתיים.

יורש מקומו של ריינס על כסא-הרבנות בסבינציאן היה הרב פנחס רוזובסקי. גאון בתורה, גדול במדעים ועמקן בפילוסופיה, היה רב זה צנוע, מסתתר באוהלה של תורה, בלי אַמביציות מדיניות וציבוריות אישיות מרחיקות-לכת. אדם נוח לבריות, יקר-רוח ואציל, וכל כבודו בביתו פנימה. אף כי לא שאף להפיץ את מעינות-תורתו על ידי „ישיבות" ושיעורים פומביים, ידע ליצור סביבו אווירא של כבוד-התורה ותרבות יהודית צרופה. הוא לא הצטיין כקודמו כנואם וסייף בויכוחים תורניים, צבוריים-דתיים ומדיניים, אבל השפיע בהליכותיו ובמעשיו על צאן-מרעיתו יותר מאשר בנאומים רעשניים באספות סעירות. גם חיצוניותו היתה מהעדינות ביותר: גבה-קומה, קצת כפוף וכאילו נושא עול כבד. פניו חיוורות וקורנות טוב-לב ואינטליגנציה. פירסם מאמרים על חיבת-ציון והעשיר לא מעט גם את הספרות התורנית. המלחין שלמה רוזובסקי היה בן-אחיו.

את מקומו של הרב רוזובסקי על כסא-הרבנות בסבינציאן, ירש הרב עמיאל. הוא ניסה לחדש את מסורת „ישיבה" בסבינציאן, אולם לא האריך שבת בעיירה זו ועבר לבלגיה וכיהן שנים רבות באַנטוורפן עד שנקרא אחר כבוד, במות הרב אהרונסון, כרב ראשי לתל-אביב. שם נפגשתי אתו והופתעתי מהשכלתו הרחבה ויחסו החיובי לספרות העברית החדשה.

ד״ר משה קוריצקי

דער שנייד־ערשער קלויז

דער שנייד־ערשער קלויז איז געשטאַנען צווישן די ארעמסטע געסלעך פון סוועניציאַנער שול־הויף. פון דרויסן האָט אָר אויסגעזען זייער נעבעכדיק. זיינע פיר וועגט האָבן פאַרגעשטעלט עפעס אַן אומעט, אַ דלות. אינעווייניק האָט מען זיך אָבער גענפילט וואַרעם און היימיש...

אין שנייד־ערשן קלויז האָבן געדאַוונט נישט נאָר שנייד־ער, נאָר סתם פשוטע יידן און בעלי מלאכות.

אַנטקעגן דעם ארון קודש, אין סאַמע מזרח, איז געזעסן בהרחבה זלמן דער פישער; פון זיין לינקער זייט — גרינפעלד דער בעקער; אַ ביסל ווייטער — יאכיי און קאגאן, די גארבערס.

פון דער צווייטער זייט איז געזעסן זלמן דער שינדער; נישט ווייט פון אים מוראשקין דער פאריקמאכער.

דער שטאָלץ פון שנייד־ערשן קלויז איז געווען דער רבי יעקב־דוד. דאס איז געווען אַן אַלטער יידּ, וואָס צו 75 יאר האָט ער נאָך געלייענט אָן ברילן. ער האָט נאָך דאן אויסגע־זען גאַנץ פריש און געזונט.

קיין רב איז יעקב־דוד קיין מאָל נישט געווען און האָט דערפאַר אויך קיין שכירות נישט באקומען. פארן עולם פון שנייד־ערשן קלויז איז ער געווען אַ גרויסער אויטאָריטעט. זיי האָבן אים אויסגענוצט סיי אַלס בעל קריאה, סיי אַלס מלמד און סיי אַלס רב.

זיין לייענען די נביאים, מיט דער ווייסער באָרד אַריבער־געבויגן איבער דער ספר תורה, האָט נישט געהאַט זיינס גלייכן אין דער גאַנצער שטאָט. יעדן עולה לתורה פלעגט ער באַגעגע־נען מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל און אים באַווייזן מיטן בייגער־נעם טייטל וווּ מען האַלט. ווען ער האָט געמערקט, אַז עמעצער געדענקט נישט די ברכות, פלעגט ער אים שטילערהייט אונ־טערזאָגן.

אָן יעקב־דודן האָט מען קיין מאָל אין שנייד־ערשן קלויז נישט אנגעהויבן דאַוונען. מען האָט אויף אים לאַנג נישט געדארפט וואַרטן. ער פלעגט אפזאגן די שמונה עשרה נישט פיל שפעטער ווי אַנדערע, אָן איבערגעטריבענער התלהבות.

בלויז איין מאל אין יאָר, ערב שבועות, האָט ער זיך נוהג געווען צו לאָזן דעם עולם וואַרטן. קיינער האָט אין אנהויב נישט פארשטאנען די סיבה דערפון. מען האָט זיך אבער גע־שעמט צו קומען צו אים מיט טענות.

איין מאל האָט מען אים געפרעגט, פאַרוואָס ער איז ערב שבועות זיך נוהג אַנדערש ווי אַ גאַנץ יאר. ר׳ יעקב־דוד האָט אויף דעם געענטפערט:

— פון פסח ביז שבועות מוזן מיר דאָך ציילן זיבן וואָכן; זיי דארפן אָבער זיין פולע, דאס הייסט, שבועות תמימים, און דאס איז די סיבה וואָס מיר טאָרן נישט פאַרקירצן דעם לעצטן טאג.

און דאן האָט זיך אונדז יינגלעך פאַרגעשטעלט דער בית המקדש, ווו יידן זייענען עולה רגל געווען צום חג הביכו־רים. ביים מזבח האָבן מיר געזען שטיין דעם כהן גדול אין זיין גאַנצער פראַכט, ווי ער וואָרט אויפן קרבן. די זיבן וואָכן, זאָגט דער כהן גדול, זייענען נאָך נישט געענדיקט, כאָטש איבערן בית איז דער הימל שוין גוט אויסגעשטערנט...

קוקנדיק אויף יעקב־דודן, מיט זיין ווייס־גרויער באָרד, זיינע טיפע און קלוגע אויגן, פלעגן מיר, קינדער, זען פאַר זיך שטענדיק דעם אַלטן כהן גדול.

פלוצלונג האָט דער אַלטער רבי יעקב־דוד אויפגעהויבן דעם קאָפּ פון דער גמרא און אַ וווּנק געגעבן דעם שמש, אַז מ׳קען זיך שוין שטעלן דאַוונען.

ביים עמוד האָט זיך אַ שטעל געטאָן מענדל דער רימער. ער איז געווען אָן אויסנאַם פון אַ בעל תפילה, מיט אַ זיסער, האַרציקער און קלארער שטימע. דער בעל מוסף אין די ימים

נוראים איז געווען ר׳ לייבע באק, אַ ייד מיט אַ שיינער, הדרת־פנים׳דיקע, שוואַרצע באָרד, מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל, אַ ייד — אַ למדן.

אָן מענדלען איז אין שניידערשן קלויז נישט געווען וועמען צו שיקן צום עמוד. וועמען מענדל פלעגט אַ מאָל קראנק ווערן און ס׳פלעגט דאָוועגען אַן אַנדערער בעל תפילה, האָט דער רבי יעקב־דוד געמורמלט: נישט דאס, נישט דאס...

זיין שטענדיק בכבודיק אָרט אין מזרח פלעגט ר׳ יעקב־דוד פאַרלאָזן צו דער ברכת כהנים. אַנדערש וועט דאָך די ברכה נישט אנקומען צו אים... די כהנים האַלטן דאָך די הענט אויסגעשטרעקט פארויס; ווי קען ער זיצן פון הינטן?

דער שניידערשער קלויז האָט פארמאָגט נאָך אַ שטאָלץ און אַ פראַכט, און דאָס זיינען געווען די ספרי תורות. זיי זיינען איינגעהילט אין שיינע העמדלעך. אַלץ איז געווען געטאָקט און באפוצט מיט גאָלד. די שיידלעך פון די מגילות זיינען געווען אויסגעאַרבעט פון רויטן האָלץ, מיט זילבערנע, קליינינקע און קיילעכדיקע פענצטערלעך.

שמחת תורה פלעגן מיר, יינגלעך, זיך ממש ממיתן צווישן זיך, ווער וועט טראָגן די פרעכטיקע ספרי תורות.

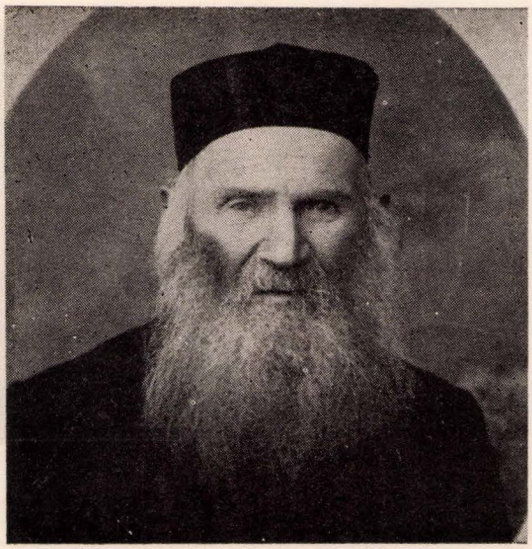
צו די הקפות איז מען אין שניידערשן קלויז געגאַנגען דריי מאָל און נישט צוויי, ווי אין די אַנדערע בתי מדרשים. ערב שמיני עצרת, שמיני עצרת גופא און שמחת תורה. ערב שמיני עצרת פלעגט מען טאַקע קומען אין שניידערשן קלויז פון דער גאַנצער שטאָט. דער גבאי פלעגט אַלע מתפללים מכבד זיין מיט לעקעך און בראנפן און דער עיקר: מ׳איז געווען פריילעך און לעבעדיק, — מועדים לשמחה, ווי ס׳דארף צו זיין.

דער שמש פון שניידערשן קלויז איז געווען העשל דער בעקער. זיין ברודער משה, עליו השלום, האָט איבערגעלאָזן זיין פאַרמעגן פאר דער שניידערשער שול. העשל איז געווען אַן ערלערכער און שטילער ייד. בלויז ביים לייענען, ווען דער עולם פלעגט זיך צעשמועסן, האָט זיך העשל איבערגעבויגן איבער דער בימה און זיך געבעטן ממש רחמים: „זייט שטילער, זייט נישט מחלל די קריאת התורה״.

פון די אַנדערע מתפללים דארף מען נאָך דערמאָנען מיכעלע ביינישעס מיט דער רויטער בארד און זושע דעם גרעלן.

זושע איז אין מיין צייט שוין קיין געלער נישט געווען. זיינע האר זיינען געווען ווייס ווי מילך. דאך איז אים דער נאמען געבליבן פון די יונגע יארן. ער האָט געהאַנדלט מיט פעדערן.

אין האַרבסט 1939 האָט דער שניידערשער קלויז געענדיקט, אַזוי צו זאגן, זיין קאריערע. אין נ.ק.וו.ד. האָט מען אַ

זוסיע (דער גרעלער) טרויצע

פאָר דערשראָקענע בעלי מלאכות גענטערשרייבן אויף עפעס אַ פאַפירל און זיי האָבן פשוט נישט געוווסט וואָס זיי טוען און האָבן סתם געחתמעט. שפעטער האָט מען זיך דערווּסט, אַז דאָרט איז געווען געשריבן, נישט מער און נישט ווייניקער, אַז אין נאמען פון אַלע דאוועגערס גיבן זיי אַפּ די שול מיט זייער בעסטן ווילן פאָר דער רויטער אַרמיי.

ביינאַכט האָט מען נאָך באויזן אַרויסצונעמען די ספרי תורות און אַריינשטעלן אין ארון קודש פון אַלטן בית מדרש. אין דער פרי זיינען שוין אין שניידערשן קלויז געווען די סאָלדאטן פון דער רויטער אַרמיי.

אַזוי האָט דער שניידערשער קלויז פארענדיקט זיין גלענצנדיקע תקופה.

די רויטע אַרמיי איז דאָרט געבליבן ביז יוני 1941 און דאָן האָבן פארענדיקט די מלאכה די ליטווישע און די דייטשע מענטשן־חיות.

דער שניידערשער קלויז איז אינגאנצן צעשטערט געוואָרן. ס׳איז פון אים נישט פארבליבן אפילו אַ בערוועגע.

צוזאמען מיטן שניידערשן קלויז זיינען דורך די באנדיטן אויך אומגעקומען אַלע שטענדיקע מתפללים, די פשוטע, ערלעכע, האָרעפאשנע סוועטציאנער בעלי מלאכות.

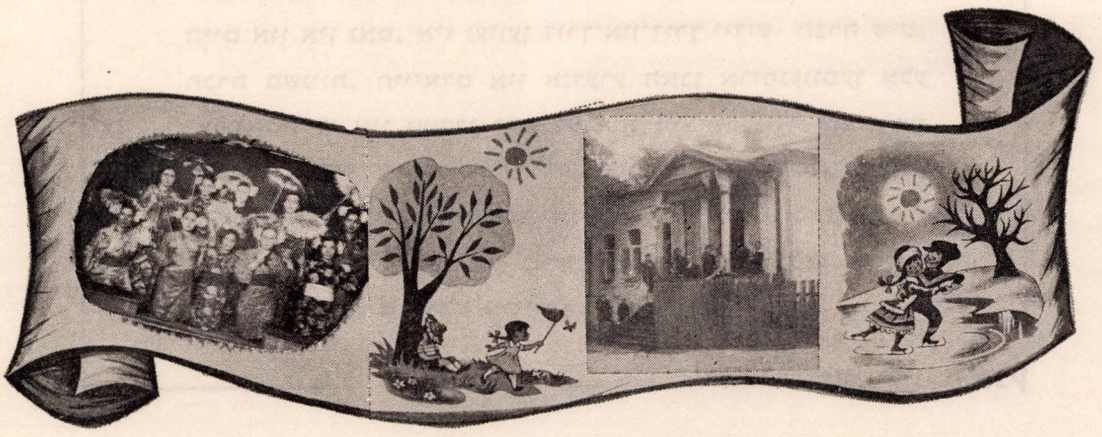
דאָס איז געווען אַן עדה אָרנטלעכע און פאָלקסטימלעכע יידן, וועלכע האָבן אין בעסטן זין פון וואָרט פארווירקלעכט דעם פסוק: „בזעת אפיך תאכל לחם״...

נאָך זייערע הייליקע נשמות דארפן מיר אַלע זאגן, מיט טרערן און ווייטיק:

יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

חנוך
ותרבות

בילדונג
און
דערציאונג

בילדונג און דערציאונג

— — **חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה** —

אייגנטימלעך און זעלבשטענדיק איז דער יידישער דערציונג־סיסטעם געווען דורך אלע זיינע פראצעסן, פון חדר ביז צו די מאדערנע תרבות־ און פאלקס־שולן. די ישיבה, אַ מאדערנער אינסטיטוט פאר רבנים און פרנסים און די מאדערנע יידישע גימנאזיע אַ מקור פון יידישן אינטעליגענט און קעמפער אין דער יידישער ווירקלעכקייט פון יענער צייט... ביי די יידן פון סוועניציאן האבן די דאזיקע אַלע דערציונגס־אינסטיטוציעס גלייך געווירקט. די מאדערנע יידישע שול האט נישט געפירט קיין קאַמף מיטן חדר, נאר איז געווען זיין המשך און אירע שילער האבן געירשנט דאס שיינע, דאס דערהויבענע און אלדאס פאזיטיווע, וואס איז געווען אין חדר — די ליבשאַפט צו יידישער טראַדיציע און יידישער אייגנארטיקייט; זיינען געבליבן שטאלצע און אויס־געהאלטענע יידן. די מלמדים אין סוועניציאן האבן דערצויגן, געשטאלטיקט און געפורעמט דאס סוועניציאנער יינגל, וואס איז נישט פארצערט געווארן פון שכרות און הולטאיסטווע. דאס צני־עותדיקע און לויטערע, וואס ער האט געלערנט אין חדר, האט אים באגלייט אין וויטערדיקן לעבן. דער לעבנס־שטייגער, אין דער היים און אין גאס, איז געווען דורך־און־דורך יידיש. חברה ש״ס, חברה משניות, חיי־אדם און אנדערע האבן ארומגענומען אַלע דערוואַקסענע און געגעבן דעם לעבן אַ זין. שפעטער זיינען גע־קומען די מאדערנע דערציערישע און קולטור־געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, וואס האבן די יוגנטלעכע געהאלפן באַנעמען דאס לעבן, טרוימען, קעמפן און בויען און מיט דעם זעלבן כוח גע־צויגן די יוגנט צום פאלק און אין פאלק אַריין.

שמעון קאנץ

יוסף ברומבערג, טשיקאגא

די מאדערנע ייִדישע שולן אין אונדזער שטאט

די באפעלקערונג פון סוועניציאן איז באשטאַנען פון פֿאַרשידענע נאַציאָנאליטעטן: רוסן, פּאָליאַקן, ליטווינער, טאטארן און יידן. אַ גרויסער טייל פון די רוסן זיינען געווען אַזוי־גערופענע „עמיגראַנטן", וועלכע זיינען אַהין געקומען אַלס באַאַמטע און מיליטער־לייט. זיי האָבן געהערט צום אַפּיציעלן רוסישן קלויסטער, די אזוי גערופענע „פּראַווא־סלאַוונע". דער גרעסטער טייל אבער פון די רוסן איז באשטאנען פון „סטאראָווּיערן", וועלכע זיינען אַהין געקומען אַלס באַאַמטע און מיליטער־לייט. זיי האָבן געהערט צום אַפּיציעלן רוסישן קלויסטער, די אזוי גערופענע „פּראַווא־סלאַוונע". דער גרעסטער טייל אבער פון די רוסן איז באשטאנען פון „סטאראָווּיערן", וועלכע האבן געלעבט אין אַ באַזונדערן פערטל „סלאבאדא" און האָבן געהאַט באַזונדערע מנהגים. די פּאָליאקן און ליטווינער זיינען געווען קאטאליקן. די ארומיקע געגנט איז באשטאנען על פי רוב פון וויסרוסן און ליטווינער, וועלכע האָבן געפירט אן ארעם פויעריש לעבן, און אַ ביסל פּאָליאקן — פריצים וועלכע האבן דאָרטן געווינט נאך פון די עלטערע צייטן, און רוסן, וועלכע האבן זיך דאָרט באזעצט נאכן פויילישן אויפשטאנד פון יאר 1863. די פארשיידענע נאציאָנאַליטעטן האבן געלעבט באזונדער אבער בשלום צווישן זיך. די יידישע באפעלקערונג איז על פי רוב געווען ניט קיין פארמעגלעכע: קליינע קרעמער, בעלי מלאכות, העגדלער און ארבעטער, וועלכע האבן גאנץ שווער געהאַרעוועט אויף זייער שטיקל ברויט. די צאל רייכע איז געווען זייער קליין. דער דראנג נאך בילדונג איז צווישן דער יידישער באפעלקערונג געווען גרויס.

שוין אין די „אַלטע" צייטן האָט סוועניציאן פארמאָגט אַ גרויסע תלמוד־תורה, וועלכע האָט זיך געפונען אין אַן אייגענער געביידע. די סוועניציאַנער תלמוד־תורה האָט זיך נישט באַגנוגט בלויז מיט לערנען רעליגיעזע לימודים. זי האָט אויך געגעבן די תלמידים וועלטלעכע בילדונג און איז געווען פאַרעכנט אַלס איינע פון די בעסטע דערציונגס־אנשטאלטן אין דער גאנצער ווילנער געגנט.

אַ גרויסע צאל יידישע קינדער האָט באזוכט די שטאטישע אנפאנגס־שול (נאטשאלנאָיע אוטשילישטשע) און די שטאטישע שול (גאָראָדאָסקאָיע אוטשילישטשע) — אַ שול פון אַ העכערער מדרגה. פיל פון די שילער פון דער שטאָטישער שול זיינען שפעטער אַוועק קיין ווילנע, ווו זיי האָבן געלערנט אין פאַרשיידענע גימנאזיעס (מערסטנס זייגען זיי געווען קינדער פון רייכע עלטערן). אַ גרויסער טייל פון זיי איז שפעטער ge־

פֿאַרן שטודירן אין די אוניווערזיטעטן פון רוסלאנד און אויך קיין אויסלאנד.

סוועניציאן האָט געהאַט אַ גאַנץ גרויסע יידישע אינטעליגענץ, וואָס איז, מיט זייער קליינע אויסנאמעס, געבליבן נאַציאָנאל געשטימט.

על פי רוב איז די אינטעליגענץ געווען אַ ראַדיקאַלע און זי פלעגט אָנפירן מיט דער ליטעראַרישער און פֿאָליטישער טעטיקייט צווישן דער יידישער יוגנט און יידישע פֿאָלקסמאַסן.

עטלעכע יאר פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אין סוועניציאן געגרינדעט געווָארן אַן אייגענע גימנאזיע. אָפּיציעל איז דאס געווען אַ רעגירונגס־גימנאזיע, אבער פֿאַקטיש איז זי געגרינדעט געווָארן מיט יידיש געלט און מיט יידישער איניציאַטיוו. די געבּיידע וווּ ס׳האָט זיך געפונען די גימנאזיע, איז געווען אויף „קאזנאטשייסקע" גאַס (שפּעטער „פּילסודס־קי"). דאָרט זיינען געווען אין די 20־ער יאָרן די יידישע פֿאָלקס־שול און די יידישע גימנאזיע.

2

אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געגרינדעט געווָארן אַ קליינע פֿאָלקס־שול, וווּ די אונטעריכטס־שפּראַך איז געווען יידיש. די לערער אין יענער שול זיינען געווען: די באַקאַנטע יידישע לערערין און שול־טוערין דבורה פישער, די לערערין מוסין, און דער לערער אליהו גאָלדשטיין. אָט די קליינע שול איז געווען דאס קערנדל פון דער שפּעטערדיקער גרויסער יידישער פֿאָלקס־שול און אירע פון דער בארימטער יידישער גימנאזיע.

דאס איז געווען אין יאר 1919.

ס׳איז געווען ביים סוף פון דער וועלט־מלחמה, וועלן די גאנצע געגנט פלעגט אָפּט איבערגיין פון האַנט צו האַנט. נאך די דייטשן זיינען געקומען די באָלשעוויקעס, און נאך זיי די ליטווינער. דאַן האָט פארנומען די געגנט דער געניראל זשעליגאָווסקי, וואָס האָט זיך כלומרשט אפּגעריסן פון דעם פּוילישן מיליטער און האָט אויף אַ געוויסער צייט געשאַפֿן פון ווילנער געגנט אַ זעלבסטשטענדיקע מדינה מיטן נאמען „מיטל־ליטע".

אַזוי ווי דאס הויז פון דער געוועזענער רוסישער גימנאזיע איז דאַן געווען ליידיק, האָבן אַ גרופּע קולטור־טוער דאָרט איינגעאָרדנט די יידישע פֿאָלקס־שול, וועלכע איז שפּעטער אנגעשלאָסן געווָארן אן דער שול־אָרגאניזאציע פאר דער ווילנער געגנט, אַן אפּטיילונג פון דער צענטראַלער יידישער שול־אָרגאניזאציע אין וואַרשע „צ.י.ש.א.".

צווישן די ערשטע גרינדער און לערער פון דער פֿאָלקס־שול זיינען געווען: די אויבנדערמאַנטע דבורה פישער, מוסין און גאָלדשטיין, ווי אויך לייב פֿאָמעראַנץ (שפּעטער באַקאַנט אין ווילנע אַלס דאָקטאָר), דאָרַא ברומבערג (ד״ר פֿאָמעראַנצס שפּעטערדיקע פרוי) און דער שרייבער פון די שורות.

די דערעפענונג פון דער שול און איר גרויסע צאל קינדער; דער ליכטיקער שול־בנין, וואָס איז געווען פּיין רעמאָנטירט און פריש אויסגעמאלט; דער גרויסער שול־הויף, וואָס איז געווען ארומגעצוימט מיט אַ הויכן פּארקן, אויף וועלכן די קינדער האָבן געשטיפט און זיך געשפּילט; די אויסגעצייכנטע קינדער־פֿאָרשטעלונגען אין ערוימען שיינעם זאָל, — דאס אַלץ האָט געשאַפֿן אַ יום־טוב־דיקע שטימונג אין שטאָט.

די עלטערן זיינען געווען צופריידן מיט דער שול. דער צוטרוי צו די לערער איז געווען גרויס, וויל יעדער איינער האָט זיי געקענט און ליב געהאַט. די שול האָט דערפאַר גלייך פון אנפאנג פארנומען דעם צענטראלן אָרט אין דעם געזעלשאפטלעכן און קולטור־לעבן פון סוועניציאן.

מ׳דאַרף געדענקען, אַז די יארן 1919—1921 זיינען געווען יארן פון גרויסן אויפשוווּנג און אידעאַליזם. במשך פון די יארן האָבן זיך אין גאַנץ פוילן געגרינדעט צענדליקער נייע יידישע שולן. די יידישע יוגנט און אינטעליגענץ איז געגאנגען מיט התלהבות, כדי צו אַרבעטן אַלס לערער. על פי רוב האָבן זיי נישט געהאַט קיין שום פּעדאַגאָגישע צוגרייטונג, אבער זייער אַלגעמיינע און יידישע בילדונג און גרויס ענטוזיאַזם איז געווען גענוג צו מאכן פון זיי אויסגעצייכנטע לערער.

מייסטנס האָבן זיי געמוזט ארבעטן אין אַ פֿאַרוואָרפענער געגנט, אָפּט אין אַ קליין שטעטעלע, ווייט פון אַ באַן־ליניע און די איינציקע פארבינדונג מיט דער שטאָט איז געווען אַ פערד מיט אַ וואגן. דערצו איז אויך דער לערער־געהאַלט געווען זייער קליין און נישט שטענדיק האָט מען אים אויך באקומען צו דער צייט. יעדער לערער האָט געמוזט האָבן אַ גרויסע מאס אָפּפערווילליקייט און באגייסטערונג, כדי אויסצוהאַלטן אַזאַ שווער לעבן.

די סוועניציאנער און נייַ־סוועניציאנער יידישע פֿאָלקס־שולן זיינען געווען די ערשטע און אויך די בעסטע פֿאָלקס־שולן אין דער גאַנצער ווילנער געגנט. דער סוועניציאנער שול איז אפילו שפּעטער באשערט געווען צו ווערן אַ מוסטער פאַר דער גאַנצער יידישער שול־באָוועגונג אין דער ווילנער געגנט.

נאך דער גרינדונג פון די יידישע פֿאָלקס־שולן אין סוועניציאן און נייַ־סוועניציאן, זיינען אין אַ געוויסער צייט ארום אויך געגרינדעט געווָארן ענלעכע שולן אין פיל אַנדערע שטעטלעך פון אונדזער געגנט, ווי אין דוקשט, איגנאלינע, ווידז, דיסנע, סווּיר, דאנילאוויטש, בראסלאוו, הייַדוצישאָק, פאדבראדז א.א.וו.

ניט אומעטום האָבן די שולן געהאַט אייגענע לאָקאלן ווי

אין סוועניציאַן און נייַ־סוועניציאן. אין אַ סך ערטער האָבן זיי זיך געפונען אין קליינע כאטקעס, אָן קיין שום באקוועמ־לעכקייטן, אָדער אפילו אין אַן „עזרת נשים" פון דעם אָרטיקן בית־מדרש. און דאָך, ניט קוקנדיק אויף די אַלע שוועריע באדינגונגען, און טראָץ דער געדריקטער מאַטעריעלער לאַגע אין זייער אָפטע פארפאַלגונגען מצד דער פוילישער אדמי־ניסטראַציע, איז די אַטמאָספער אין און ארום די שולן שטענ־דיק געווען אַ באגייסטערטע, פול מיט פרייד און לעבן.

ארום יעדער שול האָט פונקציאָנירט אַ גוטער און איבער־געגעבענער עלטערן־קאָמיטעט, די באציאונג צווישן די לערער און די קינדער איז געווען אַ פריינטלעכע און אינטימע. די קינדער האָבן געהאַט דרך ארץ פאַר די לערער און געווען צו זיי צוגעבונדן ממש מיט לייב און לעבן.

די לערער זיינען געווען יונגע מענטשן און האָבן געקוקט אויף זייער אַרבעט ווי אויף אַ געזעלשאַפטלעכער שליחות, אַ דרייפאַכיקע שליחות: אַלס לערער, קולטור־טורער און גייס־טיקע מדריכים פון יונגן דור.

די זיבן־קלאַסיקע יידישע פאָלקס־שול אין סוועניציאן איז, ווי געזאגט, געווען אַ מוסטער פאַר די יידישע שולן אין דער ווילנער געגנט. אירע לערער זיינען געווען טעטיק אויף אַלע געביטן פון קולטור און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט אין שטאָט. די שול האָט זיך באטייליקט אין ערשטן שול־צוזאמענפאָר פון די יידיש־וועלטלעכע שולן, וועלכער איז אָפגעהאַלטן גע־ווארן אין וואַרשע אין יוני 1921.

די דעלעגאטן פון סוועניציאַן זיינען געווען: דבורה פישער, לייב פאָמעראנץ און דער שרייבער פון די שורות. אויף יענעם צוזאמענפאָר איז געגרינדעט געווארן די צענטראלע יידישע שול־אָרגאניזאַציע (צ.י.ש.א.) און די סוועניציאנער שול האָט זיך אנגעשלאָסן אן דער גרויסער נעץ פון די יידישע וועלט־לעכע שולן אין פוילן.

אין די צייטן פון „מיטל־ליטע" איז די שול שוין געווען פעסט איינגעפונדעוועט און געהאַט אַ גרויסן אנזען אויך ביי דער פוילישער שול־מאַכט. דער שול־אינספעקטאָר פאַר דער געגנט איז געווען אַן אינטעליגענטער און ליבעראַלער פאָ־ליאק — מילאשענסקי. ער פלעגט אָפט באזוכן די יידישע שול און איז פשוט געווען אַנטציקט פון אירע פעדאגאָגישע דער־פאָלגן.

וועו די שול איז זיך פונאנדערגעוואַקסן, איז אויף אַ באַראַטונג פון לערער אין שול־טוער באשלאָסן געווארן צו עפענען פאראלעל צו דער שול אַ פראָגימנאזיע, מיט די אויס־זיכטן צו פארוואנדלען איר שפעטער אין אַ פולער, אַכט־קלאסיקער גימנאזיע.

אַדאַנק דער באציאונג פון שול־אינספעקטאָר איז גע־לונגען צו באקומען פון דער שול־מאַכט די געהעריקע דער־לויבעניש.

די צאל קינדער אין די ביידע שולן איז אבער געווען גרויס און עס איז דערפאר באשלאָסן געווארן, אַז די פאָלקס־שול וועט זיין טעטיק אין די פרימאָרגן־שעה'ן און אין דער פראָ־גימנאזיע וועט מען לערנען נאכמיטיק.

דער קורס פון דער פראָגימנאזיע (אַ טיפ פון אַ שול, וואָס איז שפעטער אינגאנצן פארשוווונדן) האָט אנטשפראָכן די ערשטע 4 שול־יאָרן פון אַ פולער גימנאזיע, מיט דעם אונ־טערשייד, וואָס געוויסע לימודים, ווי געשיכטע, געאָגראפיע און ליטעראטור האָט מען געלערנט אין אַ פאַרקירצטער פאָרם. אַזוי אַרום האָבן די קינדער, וועלכע האָבן געענדיקט די פראָגימנאזיע, געהאַט אַ פולן באגריף וועגן דער אַלגעמיינער

7־טער קלאַס פאָלקס־שול מיט די לערער

7־טער קלאַס גימנאַזיע

און יידישער געשיכטע. זיי האָבן זיך באקאנט מיט דער מאָדערנער יידישער ליטעראטור און באקומען גרינטלעכע ידיעות אין אַלע אַנדערע לימודים, ווי חשבון, באָטאַניק, אַנאַטאָמיע, זאָאָלאָגיע און אַנדערע וויסנשאפטן.

אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט איז געשענקט געוואָרן אין ביידע שולן די דערציערישע פראָבלעמען. די לערערין פון נאַטור־וויסנשאַפט פלעגט, למשל, גאנץ אָפט אַרויספירן די קינדער אויפן שול־הויף, אָדער גיין מיט זיי שפאַצירן אין וואַלד און אַזוי ארום אַרויסגערופן ביי זיי ליבע צו דער אַרומיקער נאַטור און אויפגעוועקט אינטערעס צו דער וועלט פון בוימער און פלאַנצן.

די לערער פלעגן זיך באַמיען, אַז די קינדער זאָלן טראַכטן און אַרבעטן זעלבשטענדיק און זאָלן באַווייזן איניציאַטיוו אויף יעדן געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן געביט. עס איז געלייגט געוואָ֫ן גרויס אַכט אויפן לערנען די שילער צייכענען, זינגען, גימנאַסטיק און אַנדערע ענלעכע לימודים.

איינמאל אין יאר פלעגט אין דער שול־געבוידע איינגעאָרדנט ווערן אַ גרויסע קינדער־אויסשטעלונג, וועלכע פלעגט באזוכט ווערן דורך דער גאנצער אָרטיקער באפעלקערונג און אפילו דורך ניט־יידן. עס פלעגן אויך קומען געסט פון ווילנע, פון די אַרומיקע שטעטלעך און פון דער שול־מאַכט.

איך געדענק די ערשטע אויסשטעלונג פון ביידע שולן, וועלכע איז איינגעאָרדנט געוואָרן פסח־צייט 1921 און איז געווען אַ רעזולטאַט פון צוויי שול־יארן. דער שול־אינספעקטאָר איז געווען ממש איבערראַשט פון דער אויסשטעלונג. לויט זיין איניציאַטיוו האָבן די אויסשטעלונג באזוכט 60 פוילישע לערער, וועלכע האָבן זיך באטייליקט אין אַ לערער־קאָנפערענץ פון סוועניציאנער קרייז. איך בין דאָן איינגעלאדן געוואָרן צו דער דאָרטיקער קאָנפערענץ, ווו איך האָב פאר די פוילישע לערער געהאלטן אַ רעפעראַט וועגן די אַרבעטס־מעטאָדן פון אונדזערע שולן. יענעם זומער בין איך איינגעלאדן געוואָרן אַלס אינסטרוקטאָר אין דער צוגאב־קאָמיסיע פאר דער דערציונג אין די פוילישע שולן.

די אויפריכטיקע באציאונג פון שול־אינספעקטאָר צו אונדזער שול און זיין אנערקענונג פאַר אירע דערפאָלגן קען אילוסטרירן פאָלגנדיקער פאַקט:

אין 1922 איז קיין סוועניציאן געקומען אַ נייער סטאַראָסטע (קרייז־שעף), וועלכער האָט געשטאַמט פון גאליציע און האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזן פאַר אַן אנטיסעמיט. אים איז די עקזיסטענץ פון יידישע שולן געווען פרעמד און אומפארשטענדלעך. ער האָט באזוכט צוזאמען מיטן אינספעקטאָר אונדזער שול און האָט דערביי אויסגעדרוקט זיין גרויס וווּנדער, וואָס מען לערנט די קינדער אין „זשארגאָן".

דער שול־אינספעקטאָר האָט אים דערקלערט דעם פעדאַגאָגישן פרינציפ און די וויכטיקייט פון לערנען די קינדער אין זייער מוטער־שפראך. די רוגזה פון דעם סטאראָסטע איז געווען ניט צו באשרייבן. איך געדענק ווי הער מילאשענסקי האָט אים געענטפערט:

— הער סטאָראָסטע, איך וואָלט זיך געוווּנטשן, אַז אונדזערע שולן זאָלן שטיין לכל הפחות אויף דעם זעלבן ניוואָ ווי די יידישע שולן.

דער סטאָראָסטע איז אנגעצונדן געוואָרן פון כעס, האָט זיך אַריינגעזעצט אין זיין קארעטע און איבערגעלאָזט דעם שול־אינספעקטאָר איינער אליין.

אַ דאנק דער גוטער באציאונג פון דער שול־מאַכט צו אונדזערע שולן איז דער פרעסטיזש פון דער יידישער שול געוואָקסן אויך אין די אויגן פון דער יידישער באפעלקערונג.

אין יענער צייט איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ העברעישע „תרבות"־שול. זי איז אבער געווען אסך קלענער ווי די יידישע שול, סיי אין צאל פון אירע תלמידים און לערער און סיי לויט איר פעדאגאגישן ניוואָ.

ס׳איז כדאי צו באמערקן, אַז קיין קאָנקורענץ־קאָמף צווישן ביידע שולן איז כמעט ניט געווען און די באציאונגען צווישן די לערער זיינען געווען זייער פריינדלעכע.

3

ענדלעך איז פארווירקלעכט געוואָרן דער חלום פון אונדזערע שול־טוער. די פראָגימנאזיע איז אויף אַ נאַטירלעכן און נאָרמאַלן אופן פארוואנדלט געוואָרן אין אַ פולער אַכט־קלאסיקער גימנאזיע. יעדעס יאר פלעגט צוקומען אַ נייער קלאַס און נייע לערער.

די גימנאסיע און דער לערער־פערסאָנאל
דירעקטאָר ד״ר בנימין קאָוואַרסקי, לערער פינצאָוו, לערער דבורה, יוסף ברומבערג, אליהו גאָלדשטיין, מוסין, שפּיר יונה, גימנאַסטיק לערער: קאטשערגינסקי.

ס׳וועט זיין אינטערעסאנט צו באמערקן, אַז די ערשטע לערערין פון פויליש און פוילישע געשיכטע אין דער יידישער גימנאזיע איז געווען די טאָכטער פון דעם אינספעקטאָר מילאשענסקי.

די יונגע מילאשענסקי האָט זיך אַרויסגעווויזן אַלס אַן אוצר ממש אין דער גימנאזיע. זי האָט ניט נאָר געלערנט אירע קעגנשטאַנדן, נאָר אויך מיטגעמאַכט און מיטגעלעבט אַלע געשעענישן פון דער שול. זי האָט זיך אפילו אויסגעלערנט פריי רייַדן, לייענען און שרייבן יידיש און זי פלעגט זיך דעמאָנסטראטיוו אונטערשרייבן אויף יידיש, וועָן זי האָט גערפט ארויפשרייבן דעם אינהאלט פון איר לעקציע אין קלאַסן־זשורנאַל.

דער דירעקטאָר פון דער גימנאזיע איז געווען ד״ר בנימין קאָוואַרסקי. אייגנטלעך איז ער נאָר געווען דער אָפיציעלער דירעקטאָר לגבי דער מאַכט, ווייל פאַקטיש האָבן מיט דער שול אנגעפירט לערער־פעדאגאָגן. ד״ר קאָוואַרסקי האָט אָבער דאָך געמוסען אַן אַקטיוון אנטייל אין לעבן פון דער גימנאזיע און האָט אפילו געלערנט היגיענע און אַנאַטאָמיע אין די עלטערע קלאַסן.

פון די איבעריקע לערער פון דער גימנאזיע דארף מען דערמאנען דעם לערער העלערשטיין פון נייַ־סוועניצייַן, האָפנונג, שפּיר און מאניע ריינהאַרץ (אײַן די שפּעטער־דיקע יארן האָט אויך אנגעהויבן לערנען איר מאַן אברהם ריינהאַרץ).

ס׳איז אויך איינגעלאדן געוואָרן פון ווילנע אַ ספּעציעלער לערער פאַר פיזישער דערציונג, גימנאסטיק און ספּאָרט, קאטשערגינסקי. אַזוי אַרום האָט די גימנאזיע פאַרמאָגט אַ פולן קאָמפּלעט פון אויסגעצייכנעטע פעדאגאָגן. די עלטערן האָבן זיך אפילו צוערשט באצויגן מיט ביטול צו גימנאסטיק און ספּאָרט, אבער מיט דער צייט האָבן זיי פארשטאנען די וויכטיקייט פון דער פיזישער אנטוויקלונג פון יונגן דור.

די סוועניציאנער גימנאזיע האָט ניט געהערט צו די רייכע אנשטאלטן און פונדעסטוועגן האָט זי פארמאָגט אַלע נויטיקע שול־מכשירים. אין יאר 1922 איז, אַדאַנק א הלוואה, וועלכע מ׳האָט באקומען פון דער יידישער פאָלקס־באַנק, איינגעקויפט געוואָרן אַ רייכער קאבינעט פאַר פיזיק און נאטור־וויסנשאַפט.

צום גרויסן באַדויערן האָט די דאָזיקע אויסגעצייכנטע גימנאזיע קיין אריכות־ימים ניט געהאַט. אַ גרויסער עקאָנאָמישער קריזיס האָט באהערשט גאַנץ פוילן. עס האָט אומעטום ספּעציעל געטראָפן די יידישע באפעלקערונג און איבערהויפט האָבן פון אים געליטן די יידן אויף דער פראָווינץ.

גימנאזיע־בילדונג איז פאַר די יידישע עלטערן געוואָרן אַ צו־גרויסער לוקסוס און אַ צו שווערע אנשטרענגונג. בפרט אַז קיין שום פערספּעקטיוון צום איינאָרדנען זיך איז פאַר דער אינטעליגענטער יידישער יוגנט ניט געווען. די יוגנט האָט זיך געריסן צו עמיגרירן פון סוועניציאן און פארן וווהין די אויגן האָבן געטראָגן.

די גימנאזיע האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטן דעם קריזיס און האָט זיך אין יאר 1928 געמוזט שליסן.

4

אין דעם אַרטיקל איז כדאי צו דערמאנען נעמען פון עטלעכע אַביטוריענטן פון דער סוועניציאַנער גימנאזיע. מיין

דער כאָר פון דער יידישער גימנאזיע און פאָלקס־שול אונטער דער אנפירונג פון מוזיק־לערער, האָפנונג

ערשטע רייִ, רעכטס אויף לינקס: לאה זאַק, פייגע פייגל, יענטע קוריצקי, עמע קוריצקי, פעסע קורליאנציק, רחל זיידל, זעליק קוריצקי, חנה שפירא, רחל וואָליאק, ברריינע גורוויטש, ביילע מאַצקין, נחמה ליפכין, אסתר זאָרוכאָוויטש, דינה אושפאל, עלקע גורוויטש, אהרון קוריצקי, עטל שיבאווסקי, בתיה אושפאל, יהודית קוריצקי, אברהם וואָליאק, דבורה גינזבורג, קריינע גינזבורג,

עס שטייען בייַ דער וואַנט: סאַניע ווילקאָמירסקי, טעמקע מיכלסאָן, אסתר פייגל, ראובן און משה גאַנטאָוויניק, הירש ווייסקונסקי, אברהם לייב גערמאניסקי, אסתר גורוויטש, לאה ווייסקונסקי, רחל וואָליאק, חנה גאָרדאָן, אסתר שפירא, ביילע קאטשערגינסקי, מינע אושפאָל.

ברודער, בערנארד ברומבערג, וועלכער איז געווען אַ לערער אין דער יידישער שול אין די יארן 1939—1941. מיכאל שוטאן האָט זיך שוין געהאַט דערוואָרבן אַ נאמען פון אַ טאַלאַנטירטן דיכטער. זיין ליטעראַרישער פסעוודאָנים איז געווען מ. נאטיש. ער איז געשטאָרבן זייער יונג.

די בריידער קאָפל און מאניש סיראטקע, וועלכע זיינען געווען איבערגעבענע טויער פון דער יידישער שול און פריינט פון דער יידישער קולטור און ליטעראטור.

חייקע פלעקסער, וועלכע איז שפעטער געווען אַ קראנקן־שוועסטער אין דער מעדעם־סאנאטאָריע און איז אומגעקומען מיט איר קינד אין דער מלחמה. חנוך קוריצקי, וועלכער איז אומגעקומען אין פוילן. יהודית קוריצקי, וועלכע ווינט איצט אין ישראל.

אליהו מרגלית, וועלכער איז אומגעקומען אין פראַנקרייך. אברהם לייב גערמאַניסקי, וועלכער איז אומגעבראכט געוואָרן דורך דעם פילסודסקי־רעזשים אין דעם קאָנצענטראציע־לאַגער פון קאַרטוז־בערעזע, מאַליוסיע אַבראַמאָוויטש, וועלכע האָט שפעטער חתונה געהאַט פאַרן אַדוו. לייב גורוויטש — ביידע אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשן.

5

צו די זכרונות וועגן דעם סוועניציאנער שול־וועזן איז נאָך כדאי צוצוגעבן די פאָר אינטערעסאנטע און וויכטיקע פאַקטן:

ווי איך האָב שוין דערמאנט, האָבן זיך די ביידע שול־אנשטאלטן געפונען אין אַ הויז, וואָס איז פאַרמעל און לעגאל געווען דאס פארמעגן פון שטאט. דער סוועניציאנער שטאט־ראַט איז אין זיין גרעסטער מערהייט באשטאנען פון פוילישע ראַטמענער. די עקזיסטענץ פון די יידישע שול־אנשטאלטן איז זיי געווען ווי אַ דאָרן אין אויג. זיי האָבן געוואָלט פון זיי פטור ווערן פאר יעדן פרייז.

אין דער ערשטער ריי האָבן זיי, פארשטייט זיך, געוואָלט פטור ווערן פון דער גימנאַזיע, און טאַקע אויף אַן אייִדעלן אופן .אין אַ שיינעם טאָג האָבן זיי דערקלערט, אַז יידישע קינדער וועט מען אננעמען אין דער פוילישער גימנאזיע אָן קיין שום באגרעניצונגען. נאָך מער, לויטן פארלאנג פון די עלטערן, האָבן זיי פארזיכערט, וועט מען די יידישע קינדער דאָרט לערנען אויך יידיש און אפילו העברעיש.

אבער דער רוף צו די יידישע עלטערן צו פארשרייבן זייערע קינדער אין דער פוילישער גימנאזיע האָט קיין דער־פאָלג ניט געהאַט. דאָן איז געמאכט געוואָרן אַ צווייטער פרווו: אין אויפטראג פון דעם ווילנער שול־קוראטאָריום האָט די סוועניציאנער שול־מאכט מיר פאָרגעשלאגן צו ווערן די־רעקטאָר פון אַ גימנאזיע פאר יידישע קינדער אין פוילישן.

איך האָב דעם פאָרשלאג, פארשטייט זיך, ניט אנגענומען און אויך דער פלאן איז דורכגעפאלן.

דאן איז די שול־מאכט צוגעטראטן צו איר לעצטן פלאן און האָט באַשלאָסן צו ליקווידירן די יידישע גימנאזיע אויף אַן אָפענעם און ברוטאַלן אופן. זי האָט באשלאָסן, ניט מער און ניט וויניקער, ווי צו באזייטיקן די שול פון דער שטאט־געביידע.

די יידישע ראטמענער פון שטאט־ראָט (באָריס ברום־בערג, אהרון צינמאן, ישראל לעווין, יוסף סווירסקי, ברוך ראָזנטאָל, ד״ר בנימין קאָוואַרסקי) האָבן מיט גרויס מוט און עקשנות געקעמפט קעגן דער גזירה. אבער עס האָט ניט געהאָלפן.

נאך אַ קאַמף פון 3 יאר, נאכדעם ווי אַלע יידישע אַקציעס, ווי אינטערוועגען ביים שול־קוראטאָריום אין ווילנע, דעלע־גאַציעס אין בילדונגס־מיניסטעריום אין ווארשע, פראָטעסט־פארזאמלונגען וכדומה, האָבן ניט געהאָלפן, האָט מען סוף סוף באַשלאָסן די יידישע שול פון דעם בנין צו עקסמיסירן (די גימנאזיע איז שוין צו יענער צייט געווען געשלאָסן).

די שול איז דאָן אַריבער צייטווייליק אין אַ פריוואָטן הויז אויף פילסודסקי גאַס. גלייכצייטיק האָט סוועניציאָן באשלאָסן אויפצובויען אַן אייגענעם בנין פאר דער שול. ס׳איז געשאַפן געווארן אַ ספעציעלער בוי־קאָמיטעט, אין וועלכן עס זיינען אַריין: קאָפל סיראטקא, וואלאָדיא טאראסייסקי, זלמן לונין־סקי, אהרון סראגאָוויטש, י. פרידמאן, שרה קאציזנע, מ. ראַ־ויטש, לייזער קאוואַרסקי א.א.

דאס איז אבער לייכט ניט אנגעקומען. די מאטעריעלע לאָגע פון דער יידישער באפעלקערונג, די שיקאַנעס פון דער פוילישער מאַכט, די אַלגעמיינע שוועריקייטן, שוועריקייטן — דאס אַלץ האָט געלייגט גרויסע, שווערע שטיינער אויפן דערנער־פולן וועג.

נאך שווערער מי, אומגעהויערער אנשטרענגונג און גע־וואלדיקער מסירות נפש, איז ענדלעך די געביידע פאר דער דער יידישער שול אויפגעבויט געוואָרן.

מיט גרויס באגייסטערונג איז געפייערט געוואָרן דער אימפאָזאנטער יום־טוב — דער חנוכת הבית פון אייגענעם בנין.

איך האָב געהאט דעם גרויסן כבוד צו פארטרעטן די צענטראלע יידישע שול־אָרגאניזאציע אין יענעם יום טוב און באגריסן די סוועניציאנער שול־טוער, לערער און קינדער פון דער יידישער שול.

דעם טאג פון מיין קומען קיין סוועניציאן בין איך ארום־געגאנגען איבער די גאסן, געטראָפן זיך און גערעדט מיט אַלע פרייַנט און מיט געוועזענע תלמידים. ס׳איז געווען פון איין זייט אַ פרייד, אבער פון דער צווייטער זייט אַ פיינלעכע איבערלעבונג.

סוועניציאַן איז טאַקע געווען שיין און ריין, אבער דאָך האָט זי געמאַכט אויף מיר אַ שווערן איינדרוק. פון אַלע פנימער האָט אַראָפגעקוקט אַן אומעט.

— יוסף, וואָס קענען מיר טאָן? ווו זאָלן מיר גיין? די לאָגע איז דאָך שרעקלעך און קיין האָפנונג אויף אַ שנעלער ענדערונג איז ניטאָ. יוסף, ווו איז דער אויסוועג?

ס׳איז מיר געווען ביטער און אומעטיק אויפן האַרצן, ווייל

פארוואָלטונג פון אָביטוריענטן־קרייז פון דער יידישער פאָלקס־שול

איך האָב ניט געהאַט וואָס צו ענטפערן און מיט וואָס צו טרייסטן.

אבער דאָרטן, אויף דעם חנוכת־הבית פון דער שול, בייַ דער גרויסער מאַסע פון דער סוועניציאַנער יוגנט און עלטערן, דאָרט האָט זיך די שטימונג, ווי דורך אַ נס, געענדערט.

מיר זיינען אַריין און דערזען אַ שיינע, גרויסע און ליכטיקע געביידע, וועלכע איז אויפגעבויט געוואָרן אַדאַנק יידישע מי און פראצע, אויף להכעיס אַלע אונדזערע שונאים. הייסט עס, אַז מיר זיינען נאָך ניט פארלוירן, הייסט עס, אַז מיט עקשנות און מיט גלויבן קען מען דערגרייכן גרויסע צילן.

6

אייגנטלעך וואָלט מען געקאָנט מיט אָט די זכרונות פאַרענדיקן די שילדערונג פון דעם יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין סוועניציאַן און אונטערציען אַ סך הכל.

דאס וואָלט אבער געווען אַ גרויסע אומרעכט לגבי די יידישע געזעלשאַפטלעכע טוער פון סוועניציאן, וועמ׳פאר־צייכנט ניט לכל הפחות אין אייניקע שורות די יידישע קולטור־באַוועגונג מיט אַלע אירע אינסטיטוציעס, וועלכע האָט געהאַט צו פאַרצייכנען זייער גרויסע און באדייטנדיקע דערגרייכונגען.

תיכף נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן אַ גרופע אַקטיוויסט כלל־טוער געגרינדעט אַן אפטיילונג פון דער „קולטור־ליגע". די גרינדער זיינען געווען: סראגאָוויטש, וואלאָדיא טאַראַסייסקי, דער שרייבער פון די שורות א.א.

די „קולטור־ליגע" האָט זיך אין אנפאנג געפונען אין אַ קליין צימערל און האָט שפעטער געדונגען אַ באזונדערן לאָקאַל אויף דעם מאַרק־פלאַץ, וווּ ס׳איז געווען אַ ספעציעלער זאַל פאַר לעקציעס, וועלכע פלעגן פאַרקומען רעגולער איין מאל אין וואָך.

בייַ דער „קולטור־ליגע" איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ

דער בוי קאָמיטעט פון דער נייער יידישער שול געביידע

די נייע שול געביידע

ביבליאָטעק, וועלכע האָט אין אַ געוויסער צייט אַרום פאר־מאגט טויזנטער ביכער, — אין יידיש, העברעיש, פויליש און רוסיש.

די „קולטור־ליגע" פלעגט אָרגאניזירן אָפטע פאָרלעזונגען אויף פאַרשיידענע ליטעראַרישע, געזעלשאפטלעכע און פאָליטישע טעמעס. דאס הויז פון דער „קולטור־ליגע", וואָס איז שפעטער באַקאַנט געוואָרן אונטערן נאָמען „יידישע בילדונגס־געזעלשאַפט אין סוועניציאַן", איז באַלד געוואָרן דער קולטור־קלוב פון דער גאנצער שטאט. יעדן אָוונט פלעגט מען זיך דאָרט צונויפקלייבן און דיסקוטירן, זינגען, שפילן אין שאך, און מען האָט זיך געפילט ווי אין אַן אייגענער היים.

איינע פון די גרעסטע דערגרייכונגען אויפן קולטור־געביט אין סוועניציאַן איז געווען דער דראמאטישער קרייז. דער רעפערטואר איז באשטאנען פון באַרימטע יידישע שרייבער און דראַמאַטורגן, ווי דוד פינסקי, פרץ הירשביין, שלום אש, גאָרדין, שלום עליכם, נאָמבערג א.א.

יעדע פאָרשטעלונג איז געווען אַ גרויסער יום טוב און האָט אנטוויקלט בייַ דער יידישער באפעלקערונג אַ ליבע צום יידישן טעאַטער.

צו די פאָרשטעלונגען פלעגן קומען געסט פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך און ניט זעלטן אויך פיל קריסטן.

די הויפט־שוועריקייט איז באשטאנען אין געפינען אַ פאַסיקן לאָקאַל מיט אַ בינע, וווּ מען זאָל קענען אויספירן די טעאַטער־פאָרשטעלונג. מערסטנס פלעגט מען זיי מוזן אייַנארדנען אין געדונגענע לאָקאלן, וועלכע זיינען ניט געווען צוגעפאַסט צו דעם צוועק. דאָן איז אַרויפגעשוומען דער גע־דאַנק וועגן אויסבויען אַ ספעציעלן טעאַטער־זאָל, וועלכער זאָל גלייכצייטיק דינען אַלס בית־עם פאַר דער יידישער באַ־פעלקערונג.

דער געדאנק האָט טאַקע צוערשט געקלונגען ווי אַ מין

עס זיצן: ——, ד"ר בצלאל צינמאן, ——, קאָפּל סירקאָטקין, מאָניע ריינהאַרץ, אברהם גאָלאָמב, ——, הירש פרידמאַן.
עס שטייען: אהרון רוטשטיין, ישראל וואָלאָצקי, פעני לוריע, אהרון קוריצקי, זלמן גילינסקי, רחל לעווין, יודל ווידושינסקי, יהודית קוריצקי, מאָטל גינזבורג, מענדל ברוימאַן, גרשון סירקאָטקין, לייב לובאצקי, שלמה ליפשיץ, ——

פוסטע פאַנטאַזיע. אבער די עקשנות און די איבערגעבנקייט פון די סוועניציאנער קולטור־טוער האָט גובר געווען. מ׳האָט אויסגעזוכט אַ פלאץ, וועלכער האָט פריער געהערט צו דער תלמוד־תורה און עס איז באַלד אויך געשאַפן געוואָרן אַ בוי־קאָמיטעט און מען האָט זיך שוין געגרייט אָנצוהויבן בויען.

די אָרטאָדאָקסן און די עלטערע יידן האָבן זיך דערווּוסט וועגן דעם פלאַן און געמאַכט אַ רעש, אַ ויצעקו: סטייטש, אויף אַ הייליקן אָרט, וווּ ס׳איז געווען אַ תלמוד־תורה, אַ מקום קדוש, וועט מען בויען אַזאַ טרייפענע הויז, אַ טעאַטער. דאס איז דאָך פשוט אַ חלול השם!

דער דראַמ. קרייז ביי דער „בילד־גענ." נאָך דער פאָרשטעלונג.

א. גאלאמב (מעקסיקא)

די יידישע שול אין ווילנער פראווינץ

(א זכר לחורבן)

ער אונטערגאַנג פון די קליינע שטעטלעך אין ווילנער געגנט האָט זיך אַנגעהויבן אַ לאַנגע צייט פריער, נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. די אויסגעבעסערטע וועגן האָבן נאָענטער געמאַכט די שטעטלעך און די דערפער צו דער גרעסטער שטאָט. דער פריצישער הויף האָט זיך באַפרייט פון דעם יידישן פאַכטער. די קרעטשמע האָט פארלאָרן איר טראַדיציאָנעלע ראָל אויף די וועגן פון ליטע; די אַלטע פאָסט מיט די פערד איז אונטערגעגאַנגען. אין אַ סך שטעטלעך האָבן זיך געעפנט קריסטלעכע קראמען. אין פיל דערפער האָבן זיך אנגעהויבן באווייזן קריסטלעכע האנטווערקער, ווי: שמידן, שוסטערס, שניידערס א.א.וו.

דאָס אַלץ האָט געווירקט, אַז די יידישע פרנסות זיינען אייגנעשרומפן געוואָרן. די יוגנט האָט געמומען בענקען נאך דער גרויסער שטאָט. אויך אמעריקע איז געווען אָפן און מ׳האָט נישט געדארפט קיין באזונדערע וויזעס, כדי אהין צו פאָרן. אַזוי אַרום האָבן זיך ביסלעכווייז אויסגעלייזדיקט די יידישע שטעטלעך. וואָס קלענער דאס שטעטל איז געווען, אַלץ גיכער איז פאַרגעקומען דער פראָצעס פון איר אונטערגאַנג.

אויפן קולטורעלן און דערציערישן געביט האָט זיך אַרויסגעווייזן אַ פולער באַנקראָט פון חדר לגבי די געענדערטע תנאים. כל זמן דער חדר איז געווען אַן אָרגאַנישער טייל פון דעם גאַנצן לעבן אין שטעטל, מיט דעם בית מדרש און מיט דעם הכל־בכל. איז עס נישט געווען קענטיק. שפעטער האָט מען אבער דערזען, אַז דער חדר פאַר זיך אַליין, אָן דער יידישער היים און אָן בית מדרש, גיט גארנישט, וואָס זאָל בלייבן ביי די קינדער אויף זייער גאנצן לעבן. דער חדר האָט געדינט בלויז אין זיין סביבה, נעבן בית מדרש, ביי דעם גאַנצן יידישן שטייגער לעבן. פאַר זיך גופא איז ער געווען גארנישט.

דאס האָבן דערפילט די פשוטע יידן און ס׳האָט זיך אנגעהויבן אַ ויצקו. פאַרשיידענע שטעטלעך האָבן געשיקט בריוו צו די שול־טויער אין ווילנע און געבעטן זייער הילף.

חול המועד פסח איז למשל געקומען צו מיר אַ דעלעגאַציע פון שירווינט און מיך געבעטן צו אָרגאַניזירן ביי זיי אַ יידישע שול. דאס איז געווען אַ סימן, אַז דער חדר האָט זיך שוין נישט געקאָנט צופאַסן ביי זיי צו די נייע באדינגונגען. דערזעלבער מצב איז געווען אויך אין אַנדערע שטעטלעך.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז שוין אין מיטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אין אַ סך ערטער געגרינדעט געוואָרן יידישע שולן.

אויף דעם גאַנצן געביט פון דעם געוועזענעם תחום המושב איז אויפגעקומען אַ קאָכיקע באוועגונג פאַרן יידישן שול־וועזן.

איך קען נישט שרייבן קיין ענויע געשיכטע וויאַזוי ס׳זייַנען דאָן אויפגעקומען די יידישע שולן אין דער ווילנער פראָווינץ, ווייל איך האָב דאָן געארבעט אין רוסלאַנד און אוקראינע און בין געווען אָפגעריסן פון ווילנע. די הויפטשעפער און אַקטיוויסט טויער זיינען אַלע אומגעקומען. איך וויייס נישט, צי ס׳זיינען פאַרבליבן מאַטעריאלן ערגעץ־ווו. איך קען דערפאַר בלויז פאַרצייכענען דאס וואָס איך וויייס פון יענער צייט, וועו איך האָב זיך צוריקגעקערט קיין ווילנע, ד.ה. פון אנהויב יאָר 1922.

איך האָב אנגעשריבן אויבן די ווערטער „שעפער און בויער פון שול־וועזן" און קען בשום אופן נישט גיין ווייטער און מוז קודם כל דערמאנען דעם הייליקן נאמען פון אַ באשיידענעם דוניאלאוויטשער בחור אורי קליאנסקי ז״ל, וועלכער איז שפעטער געווען אַ מיטאַרבעטער אין דער יידישער באַנק אין

ווילנע און האָט ממש זיין גאנצן לעבן אַוועקגעגעבן פאַר אָט די שול פון דער יידישער פּראָווינץ.

ער איז געווען אַ שטילער, באשיידענער פאַלקס־מענטש, נישט קיין רעדנער און נישט קיין כיבודים־זוכער. זיין אויפֿגאַבע איז אייגנטלעך גאָר געווען צו זיין אַן אויפֿזעער איבער די קליינשטעטלדיקע ליי־ און שפּאר־קאסעס און דאָך האָט ער זיין גאנצע נשמה אַוועקגעגעבן פאַר דעם יידישן שול־וועזן.

זיינע באקאנטע פלעגן פון אים לאַכן און האָבן געזאגט: „קליאנסקי האָט חתונה געהאַט מיט די יידישע שול".

גאָט! וווּ וואַקסן אַזוינע קליאנסקיס און צי וועלן מיר נאָך האָבן אַזוינע שול־טוער?

דער פּאַרזיצער פון דער „צענטראַלער שול־אָרגאניזאציע פאַר דער ווילנער פּראָווינץ" איז געווען דאָן דער לערער ברוך לובאצקי ז״ל, וואָס איז אומגעקומען מיט דער גאַנצער משפּחה. זיינע ביידע זין זיינען געפאַלן ווי פּארטיזאנער.

מאַטעריעל האָט געהאַלפן אויסהאַלטן די יידישע שולן די „יעקאפא" און שפּעטער אויך דער דזשוינט. אין די גאר קליינע שטעטלעך האָט מען זיך אבער גוט געמאַטערט. די שרעקלעכע אָרעמקייט, די קנאַפּע קינדער, דער מאַנגל אין לערער (נישט יעדער לערער האָט מסכים געווען צו גיין אַרבעטן אין אַ העק, מיט אַ פּאָר מנינים שילער), די נגישות פון דער פּוילישער מאַכט און די גרויסע מחלוקת צווישן די יידישיסטן און העברייאיסטן, אָדער צווישן דער צ.י.ש.א. און „תרבות", דאָס אַלץ צוזאמען האָט אונטערגעשניטן די יאָרן פון אַ סך יידישע שולן און אנגעמאכט צרות די אָנדערע, די שטאַרקערע, וועלכע האָבן זיך נאָך ווי ס׳איז געהאַלטן.

*

פּארשיידן איז געווען דער אויסזען און דער אינהאַלט פון אָט די שולן. וועו איך בין געקומען קיין ווילנע, האָט מען מיך געבעטן צופּאָרן קיין לאנדווראָוע און דאָרט אינספּעקטירן די שול. די באַן איז געווען צעבראָכן און איך האָב געמוזט פּאָרן מיט אַ פּור. וועו איך בין אַריין אין שטעטל מיט ברידל און מיט אַ טעקע, האָב איך גלייך דערהערט פון אַלע זייטן: — אוי, מאַמעלעך, אַ דעלעגאט! (פון אמעריקע)... און מען איז גלייך באפאלן דעם דעלעגאט, וואָס האָט מן הסתם געבראכט דאָלאַרן...

פלוצלונג אַזאַ אנטוישונג! נעבעך!

אין דער גאַנצער פּראָווינץ האָבן דאָן עקזיסטירט אַרום 20 יידישע שולן. איך געדענק די שולן, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו באַזוכן: נייע־ווילייקע, סווענציאַן, נייע־סווענציאַן, דוקשט, איגנאלינע, פאסטאָוו, דונילאוויטש, היידוצישאַק, לידע איוויע, בראנאָוויטש, האראדיטש און נאָך אַנדערע, וואָס איך קען זיך איצטער שוין נישט מער דערמאנען.

אַ טייל שולן האָבן געהאַט אייגענע געביידעס. ס׳איז געגאַנגען אַ גלייך־וועלט: אויב אַ שול האָט נישט פון וואס צו צאלן דירה־געלט, בויט זי אַן אייגענע געביידע.

פונדעסטוועגן איז דאס נאָך געווען אַ שיינער חלום צו בויען אַן אייגענעם בנין. וווּ נעמט מען טאַקע געלט, אויב ס׳איז שווער צו צאלן אפילו דירה געלט?

יידן האָבן זיך אַן עצה געגעבן. דעם ערשטן הונדערטער האָט מען אויסגעבעטן ביי אַ לאַנדסמאַן אין אמעריקע. דער־נאָך האָבן זיך די שטעטלשע טוער אַליין באשטייערט. איינער האָט געגעבן אַ פּאָר קלעצער, דער צווייטער — עטלעכע ברעטער און אַ דריטער — אַ פּאָר זלאָטעס און מ׳האָט אנגעהויבן בויען.

אויב ס׳איז געווען אַ גרויסע בלאָטע און דער פורמאַן האָט נישט געקאנט פּאָרן אין וואַלד, האָבן די פשוטע „עמך"־יידן געשלעפּט די קלעצער פון וואַלד אויף זייערע פלייצעס. אין ווילנער געגענט זיינען געווען אויך אַזעלכע יידן.

וועו מ׳האָט דערציילט די געשיכטע און איך האָב זיך פאר־טראַכט ווי אַזוי יידן שלעפּן קלעצער אויף די פלייצעס, כדי צו בויען אַ שול, האָט מיר מסתמא פארקוועטשט אין האַרצן און קענטיק, אַז ס׳האָבן זיך מיר געשטעלט טרערן אין די אויגן, ווייל פלוצלונג האָב איך דערהערט: — וואָס איז דאס, חבר גאָלאָמב? מיר פרייען זיך און איר ווייַנט?

באַלד האָב איך דערזען ווי עמיצער האָט אַרויסגענומען פון אַ בוזעם־קעשענע אַ פלעשל בראנפן און אַ צווייטער האָט געבראכט צובייסן און אַלע האָבן געמאַכט לחיים פאַרן כבוד פון דער נייער שול.

אָט אזוי האָבן דוקשטער יידן מקבל פנים געווען אַ גאַסט אין זייער נישט פארענדיקטן שול־בנין, וואָס זיי האָבן דאָן געבויט.

ס׳איז דאָן געווען אַ פרייטיק, ווייל דער בעל עגלה האָט צו מיר אַ זאָג געטאָן: חבר גאָלאָמב, קומט גיכער, מיר מוזן פאָרן, ווייל איך דארף זיך נאָך אומקערן צוריק אויף שבת אַהיים.

אַז מיר זיינען אַרויסגעפאָרן, האָט ער מיר דערציילט, אַז די „יאזדע" מאַכט ער אויך נאָר לטובת דער שול. ער האָט אונטערגעשריבן אַ וועקסל אויף 25 זלאָטעס און צאלט אים אויס ביסלעכווייז צוזאמען מיטן פערדל... וווער קען זיך פאר־גלייכן צו יענעם דוקשטער בעל עגלה?

*

די שולן אין ווילנער פּראָווינץ האָבן געהאַט אַן אמתן פאַלקס־כאַראַקטער. אין יעדן שטעטל האָבן זיך געפונען עטלעכע פאַלקס־מענטשן, וואָס פלעגן פאַר זייער שול אַוועק־געבן אַלע כוחות און אַמאָל אפילו אויך דעם לעצטן ביסן פון מויל.

דאָרט, אין דער ווילנער פּראָווינץ, האָבן די יידישע שולן

געירשנט אין גאנצן דעם חדר, וועלכער איז אַראָפּ פון דער סצענע אָן אַ געוואַלט. אַלע עלטערן האָבן פארשטאנען, אַז ער איז שוין פארעלטערט און איז נישט צוגעפאסט מער צום לעבן.

דער איבערגאַנג צו די נייע יידישע שולן איז דערפאר געווען זייער אַ נאַטירלעכער. די שולן זיינען פשוט געווען פונקט אַזוי פאַלקסטימלעך און פשוט ווי אַמאָל דער חדר.

ס׳דערמאָנט זיך מיר אָן עפיזאָד, וואָס ס׳וועלט זיך דערציילן: אין וווילנער יידישן לערער־סעמינאר איז ביי אונדז געווען אַ טראַדיציע. חמישה עשר בשבט פלעגט מען מאַכן אַ גרעסערע עקסקורסיע צו פוס, פשוט אַ ווינטער־שפאציר אויסערן שטאָט. איין מאל האָבן מיר דאס געמאכט קיין נייַ־ווילייקע צו גאסט אין דער דאָרטיקער יידישער שול. דאס איז געווען אַ מרחק פון א 10 קילאָמעטער און מיר זיינען אַהין געקומען נאטירלעך גוט פארמאַטערט און אנגעפראָרן. מיט אומגעדולד האָבן מיר געוואָרט אויף אַ הייס גלעזל טיי.

דער עולם האָט דערווייל געזונגען. איך האָב זיך צוגעלייגט אויף אַ שול־באַנק, כדי זיך אַ ביסל אָפצורוען און נעבן מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אַ פּאָר סעמינאריסטן און געפירט צווישן זיך עפעס אַ דיסקוסיע, גאָט ווייס וועגן וואָס. דערווייל זיינען אנגעקומען די שטעטלשע שול־טוער. צווישן זיי געדענק איך עד היום דעם בעקער רודאשעווסקי. דאס איז געווען אַ ייד מיט אַ היפש שטיקל גמרא אין זכרון, מיט אַ גאַנצער ביבליאָטעק אין קאָפּ און מיט אַ גאָר גרויסן פאק פון צרות און ארעמקייט.

ווען דער עולם האָט זיך איינגעשטילט, האָט ער געבעטן אַ וואָרט. נאטירלעך האָט מען אים געגעבן דאס וואָרט. ער האָט באַגריסט אין נאמען פון שטעטל, און אין נאמען פון דער שול. ער האָט געערעט וועגן דער קרובהשאפט פון דער אינטעליגענץ און פאָלק, וועגן דעם אינטעליגענט, וואָס איז מרביץ תורה אפילו ווען ער ליגט פארמאַטערט אויף אַ האַרטער באַנק...

פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אים געמוזט ענטפערן. איך בין אבער געווען זייער פארמאַטערט און אַזוי מיד, אַז ס׳איז מיר געווען שווער צו רעדן. איך האָב דערפאַר געבעטן דעם תלמיד פרענקל ע״ה, אַז ער זאָל ענטפערן אין מיין נאמען.

אָט דער שילער איז געווען אַ שניפעשאָקער, שטילער, פארחלומטער בחורל מיט טיפע פילאָזאָפישע נייגונגען (גאָט מיינער! ווי שוידערלעך זיי זיינען דאס אַלע פאַרשניטן געוואָרן!).

ער האָט אָנגעהויבן אין זעלבן גייסט ווי דער בעקער. ער האָט געערעט וועגן דער נאַענטקייט פון של ראש אוּן של יד, וועגן יוחנן דעם וואַסער־טרעגער מיט דעם אורח חיים און וועגן די יידן, וועלכע טראגן אונטער זייערע קאַלטע, פשוטע פעלצן דווקא וואַרעמע יידישע הערצער אוּן וועגן דעם, אַז

אַן אָט די אַלע פעלץ־יידן זיינען אויך די אינטעליגענטן גאַרנישט...

אָט אַזוי האָט זיך געקענט צערייַדן אַ וווילנער בחורל גאַר נישט געגרייטער־הייט... אוּן פארשטייט זיך, אַז ער איז געווען געערעט.

*

וווילנע אוּן וווילנער פראָווינץ האָבן אין וועג פון קולטור־רעגעסאַנס נישט געמאַכט קיין שפרונגען. דאס איז געווען אַ נאַטירלעכער אוּן בהדרגהדיקער איבערגאַנג, אַ גאַנץ נאַרמאַלער. דאס איז אייגענטלעך די סיבה, פאַרוואָס וווילנע האָט נישט אויפגעהערט צו זיין שפעריש אויף אַלע קולטורעלע אוּן געזעלשאַפטלעכע געביטן.

גאר אַ באַזונדער קאפיטל דארף מען שרייבן וועגן דער לערער־שאַפט אין יענע שולן. דאס איז ווייט נישט געווען פון די גרינגע זאַכן צו באַזאָרגן מער ווי 20 שולן אין קליינע פאַרוואָרפענע שטעטלעך מיט פאסיקע לערער. נאָר טיילווייז זיינען זיי געווען פראָפעסיאָנעלע לערער פון די פריערדיקע רוסישע שולן. די איבעריקע זיינען אַלע געווען אַ גאָר נייער עלעמענט: געווען עקסטערנס, אייניקע „קאָנדיציע־לערער", מיידלעך מיט גימנאַזיע־בילדונג וכדומה. פארשטייט זיך, אַז דער וואגיגסטער טייל זיינען געווען די לערער פון די פריערדיקע רוסישע שולן. זיי האָבן געהאַט אַ גרויסע דערפאַרונג, פיל וויסן אוּן אַ גוטן שפעריש וווילן. אָט דער מענטשן־עלעמענט האָט זיך דאָך געהאָדעווען נישט אויף דעם „קאַזיאָנעם" רוסיש, נאָר אויף דער ליבעראַלער געעזלשאפט־לעכקייט פון די צאַרישע צייטן אוּן זיי זיינען אַלע געווען אנגעזעטיקט מיט די לאָזונגען פון דער מוטער־שפראַך, וואָס האָבן דעמאָלט באַהערשט גאַנץ רוסלאנד.

שפעטער זיינען געקומען די תלמידים פון דעם וווילנער יידישן לערער־סעמינאַר אוּן זיי האָבן פארנומען דאָס הויפט־אָרט אין אַלע יידישע שולן.

*

אַ שוער געמאַטערט לעבן האָבן געהאַט די שולן. אַ פרייער גראָשן געלט צו צאָלן די לערער איז קיין מאל נישט געווען, אוּן פונדעסטוועגן איז נישט דאס געווען די הויפט־צרה פון די יידישע שולן. אַ סך אַן ערגערע צרה איז געווען די פוילישע מלוכה, מיט אירע יעזואיטישע שפיצלעך, וואָס זי האָט כסדר אנגענומען, כדי אומצוברענגען דאס יידישע שול־וועזן. אייניער פון די יעזואיטישע מיטלען איז געווען צו פסלען די לערער פאָליטיש; וויער ס׳איז נישט געווען פאָליטיש כשר, קען נישט זיין מער אַ לערער.

אין דער הינזיכט האָט די רעגירונג נישט געדארפט געבן קיין שום באַווייזן, קיין באַשלוסן פון אַ געריכט — ס׳איז גענוג אַ קליין בריוועלע, אוּן לית דין ולית דיין, קיין אַפּעלאציעס זיינען אויף דעם נישט מעגלעך געווען.

אַ בלימל טאַנץ דורך קינדער פון דער יידישער שול

דער מאַנגל אין לערער האָט דערפאַר געדריקט די שולן נישט וועניקער ווי די ארעמקייט.

בלויז פון איין שטאַנד־פונקט האָט דאס פסלען די לערער געהאַט פאַר אונדז אַ גרויסע מעלה. ווי זאגט אַ וועריטל: נישטא קיין שלעכטס אָן גוטעס. דאס גוטע פון אָט דער גזירה איז געווען אָט וואָס:

די יידישע לערער פון פוילן האָבן זיך נישט געאיילט צו עמיגרירן, אפילו ווען שולן אין אמעריקע און אין קאנאדע האָבן זיי געמאַכט אַלע גויטיקע פאַפירן.

איך האָב פאַר דער מלחמה זיך געבעטן בייַ אייניקע געווועזענע תלמידים פון יידישן סעמינאַר, אַז זיי זאָלן קומען קיין קאנאדע און דאָרט אַרבעטן אין די יידישע שולן. זיי האָבן מיר אויף אַלע מיינע בריוו געענטפערט:

— כל זמן מען קען נאָך דאָ אַרבעטן, וועלן מיר בלייבן אין פוילן.

איין פאַל מוז איך באזונדערס באַשרייבן. דער רב פון מאלאריטע האָט געהאַט אַ זון אַ לערער, מיטן נאמען ראובן ליכשטיין. וועגן אָט דעם רב דערציילט מען, אַז ער האָט דווקא געוואָלט גיין אויפן טראטואַר ווי אַלע מענטשן און נישט געוואָלט אננעמען די היטלעריסטישע גזירה, אַז יידן טאָרן נישט גיין אויפן טראטואַר. דערמיט האָט ער מקיים געווען די גמרא, אַז אין צייטן פון גזירות דארף זיך אַ ייד לאָזן אומברענגען (יהרג ולא יעבור) אפילו צוליב אַ שוך־בענדל, אפילו פאר דעם קלענסטן מנהג.

זיין זון ראובן איז נישט געווען רעליגיעז ווי זיין טאַטע, דער רב, אבער ער איז דאָך געווען פאנאטיש אין זיין גלויבן, אין דער עקזיסטענץ פון יידישן שול־וועזן.

אָט דער ראובן ליכשטיין האָט מיר אַ חודש פאַרן אויסברוך פון צווייטן וועלטקריג אַזוי געענטפערט אויף מיין בקשה:

— די יידישע שולן אין פוילן זיינען וויכטיקער אַיידער די שולן אין אַמעריקע. דאָ איז אַ פראָנט און מיר טאָרן פון אים נישט אפטרעטן.

נאָר וועגן די פוילישע רעגירונג האָט געפסלט אַ לערער, האָט ער בלית ברירה עמיגרירט און אַ דאַנק דעם האָבן מיר אין די אַמעריקעס באקומען אַ גרויסע צאָל געטרייַע און איבערגעגעבענע לערער און אויסגעצייכנטע פעדאַגאָגן.

קיינער וויַיס נישט, אַז אייגנטלעך דארפן מיר דערפאר באַדאַנקן די יעזואיטישע, אַנטיסעמיטישע פוילישע רעגירונג פון יענער צייט.

*

זאָלן אָט די נאָטיצן דינען אַלס זכר נאָך די יידישע שולן אין ווילנער פראָווינץ און נאָך זייערע געטרייַע און איבערגעגעבענע שול־טוער און לערער. איך האָב פאַרלאָזן ווילנע אַכט יאר פאַרן חורבן און ווער וויַיס, צי עס איז פארבליבן ערגעץ וווּ עמיצער וואָס קען בעסער די שולן און וויַיס מערער, כדי צו געבן אַ ברייטער און ריכטיקער בילד.

הלוואי זאָלן זיין אַזוינע און זאָלן זיי פאַרשעמען מיינע נאָטיצן. הלוואי.

מוסדות החנוך והתרבות בסבנציאן / א. חרמוני־גינצבורג

לבד ה„חדרים" וה„תלמוד־תורה" (לפני מלחמת העולם הראשונה) היה קיים בית ספר יהודי ממשלתי למתחילים, שמוריו קיבלו חינוך והדרכה פדגוגית בבית־הספר למורים אשר בווילנא. בין מוריו נמנה הבלשן הידוע יהושע שטיינברג ובין תלמידיו — ניסן טורוב, הפסיכולוג הידוע. בבית־ספר זה קיבלו חינוך אלמנטרי כמאתים תלמיד. אבל עיקר הלמודים, כנזכר לעיל, היה ברוסית. ואף כי בין מורי בית־הספר הזה נמנה גם סופר עברי, לא נלמדה השפה העברית ורק שעות מועטות הוקדשו לתורת הדת (תפילות ותולדות היהודים לפי פרקי התנ"ך).

לכאורה שרר בבית־הספר הזה סדר ונקיון חצוני למופת. המורים היו מופיעים יום־יום במדיהם: פראַקים כחולים עם כפתורי־נחושת מתנוצצים, שעליהם סמל המלוכה הרוסית: נשר עם שני ראשים, והמורים היו בודקים את ראשי התלמידים והיו מדקדקים בהלכות הנקיון. אבל החינוך היה עלוב וספרי־הלימוד למטה מכל ביקורת. זוכרני עד היום בשאט־נפש את ביקורו של המפקח הראשי, בכיתתנו. זה היה פקיד גבוה ממשרד־החינוך (כמובן, רוסי־פרבוסלבי). דמות מבעיתה ומצחיקה כאחד. גבהו כזה של ילד בן עשר, עם שתי חטוטרות מתבלטות, פנים ואחור. וראש מכוער כראשו של מפקח זה עוד לא ראיתי! — גם הוא בא במדים: בפראַק כחול עם הרבה אותות־כבוד מזהב וכסף. כשנכנס, קפצנו והשתחוינו, כמצווה. אולם קידתי לא מצאה חן בעיניו. הוא נטפל אלי: „איך אתה משתחוה?! כך צריך!!" (והוא השתחוה וחטוטרותיים ארצה...) כמעט והכיתה כולה עם מנהלנו ומורנו בראשה, התפלצנו מצחוק...

— אינך יודע להשתחוות, היודע אתה בעל־פה את הפרשה הראשונה בתורה?

נבוכותי עד מאד... ידעתי אמנם פרשה זו בעברית. החילותי לגמגם ברוסית...

— שתוק, טיפש! ותלמד להשתחוות!...

מלבד בית־הספר הזה היה קיים בעירנו גם בית־ספר ממשלתי עירוני (מחוזי) שחלק גדול מתלמידיו היו יהודים, אף כי שררה בו אווירה אַנטישמית ו„הדת הפרבור־סלבית" הובלטה בו מאד.

זכורני שמנהל ביה"ס הזה הנהיג הרצאות פופולריות בלוית פנס־קסם (מכשיר צנוע זה לא היה לביה"ס הממשלתי „היהודי"). כשניסינו, תלמידי הכיתה העליונה של ביה"ס „היהודי" להכנס לאולם ההרצאה, נעל לפנינו המנהל בכבודו ובעצמו את הדלת, באמרו: „הרצאות אלו נערכות רק בשביל ‚פרבוסלבים'!" וכך חזרנו בבושת־פנים, וסיפרנו הדבר למנהל ביה"ס שלנו, כצנלסון. גם לו חרה הדבר וכנראה מחה נמרצות אצל חברו הרוסי. להרצאה הבאה („נסיעת עולי־הרגל הרוסיים לארץ־הקודש" — המרצה הכומר הפרבוסלבי) הוקצה לנו מקום בשורות הראשונות, אבל נוכחנו שלא כדאי היה להתחנן, להתכופף ולהדחק על מנת לשמוע פטפוט מעין זה.

לא היתה אז בעירנו גימנסיה או בית־ספר תיכוני אחר ואלה מבני־עירנו, שרצו לבקר בבתי־ספר תיכוניים, נאלצו לנדוד למרחקים (בערים הגדולות שבתחום־המושב קשה היתה ליהודים הכניסה לבתי־הספר התיכוניים, כי היו מקבלים רק 5% מכלל יתר התלמידים, הבלתי־יהודים) ואחרים נסעו לפוניבז' שבליטא. כשהיו ה„גימנזיסטים" וה„ריאַליסטים" הללו באים לימי־הפגרא במדיהם המצוחצחים ובכפתוריהם הנוצצים — אין דומה להופעתם הגאה, וגם הוריהם היו מדושני גאוה ועונג, והאחרים היו משקיפים עליהם מלמטה למעלה במידה גדולה של קנאה, אבל גם של דרך ארץ.

דרכי הלימוד והחינוך בחדרי „תלמוד תורה"

ינני יודע בדיוק מתי הומצא השם הזה ובאילו ארצות היה מקובל. ברוסיה הצארית נמצאו בתי תלמוד תורה בכל עיר ועיירה, בהם ישבו יהודים.

התלמוד תורה התפרסם במיוחד כבית ספר לילדי עניים. מבחינה פדגוגית עמד בשפל המדרגה, וקשה היה להגדיר אותו כבית לימוד לתינוקות דבית רבן.

את תלמידי התלמוד תורה נצלו למטרות מיוחדות במינן, שאצל שום אומה ולשון אי אפשר למצוא דוגמתן. הם היו צריכים, למשל, להופיע לשם אמירת פרקי תהילים בביתו של כל נפטר. נוסף לזה עוד נאלצו גם ללוות את המת לבית עולמו ובדרך לקרוא במקהלה פסוקי תהילים.

זכות זאת להיות מלווה לבית עולמו על ידי ילדי התלמוד תורה היתה שייכת לכל אזרחי העיר, וכמובן שאף אחד לא רצה לוותר על כך.

לפעמים היה הנפטר מוטל בבית יותר מיממה והקבורה היתה מתעכבת בגלל המשא ומתן עם החברא קדישא. במשך כל הזמן היו הילדים יושבים בבית ואומרים פרקי תהילים ונמצאו באוירה המדכאה של בכי ודמעות.

התועלת היחידה שהפיקו מהיום הזה היתה, שהילדים אכלו

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

לשובע. וגם המוסד היה נהנה, כי לאחר הלוויה היתה משפחת הנפטר מכניסה תרומה לטובת התלמוד תורה.

את המצב הלימודי והחינוכי אין מה לתאר. זה לא היה לימוד וגם לא חינוך. לכל היותר הקנו להם קצת עברי וידיעות מועטות בסידור התפילות ופרשיות השבוע.

בגיל בר מצווה וגם קודם לכן היו הילדים עוזבים את התלמוד תורה ומתקבלים כשוליות אצל כל מיני בעלי מלאכה וסבלותיהם היו נמשכים, ואולי ביתר שאת, גם שם.

מנהג אחד היה נהוג אצל הנהלת התלמוד תורה בעירנו לשלוח מדי שבת בשבתו את המלמדים יחד עם כמה ילדים לאסוף לחם בשביל המוסד שיספיק לכל השבוע.

בכל שבת, אחר הצהריים, היו המלמדים יוצאים עם תלמידיהם ומחזרים על הפתחים ואוספים לחם, שעקרות הבית היו נוהגות לתרום בעין יפה.

ובמשך כל השבוע היו הילדים מקבלים לחם אחרי תפילת שחרית. כמובן, שבסוף השבוע היה הלחם כבר יבש ולפעמים מלא עובש, והילדים שהיו רעבים בלעו בתיאבון אפילו את הלחם הזה.

המצב הזה שרר בתלמוד תורה עד שבאו שני עסקנים, בעלי מעוף ועוז־רוח, והכניסו שינויים בסדרי המוסד.

אלה היו: ר׳ יצחק קוברסקי ור׳ אברהם כהן.

שניהם היו אנשים משכילים והתמצאו לא רק בלימודי קודש, אלא גם בהוויות העולם. הם התקשרו עם חברת „מפיצי השכלה״ בפטרבורג והשפיעו עליה לקבל את התלמוד תורה בסבנציאן תחת חסותה.

החברה הפטרבורגית הסכימה לזה בתנאי, שהגבאים יכניסו שינויים מרחיקי לכת בשיטות הלימוד ובסדרי המוסד.

קודם כל פוטרו מלמדים אחדים ונתקבל מורה כללי ללימודי חול. עליו הוטל ללמד לילדים חשבון, רוסית וכתיבה ביידיש.

החברה מינתה במשך הזמן גם מנהל חדש, שמו היה פינצוב, שהקפיד על ביצוע יעיל של כל השינויים ועוד שני מורים לעברית.

ואז הקציבה החברה בשביל המוסד 500 רובל לשנה בתור תמיכה והתלמוד תורה בעירנו הצליח לצאת למרחב.

תוך זמן קצר שינה המוסד את פרצופו. המנהל פינצוב ואחיו למדו לימודים כלליים, ושני מורים אחרים, מחנכים בחסד, למדו לימודים עבריים.

הרמה הפדגוגית של המוסד הועלתה לאין שיעור ואפילו ילדים אמידים באו ללמוד בבית אולפנא מצויין זה.

הריפורמה הזאת נמשכה עוד ביתר מרץ בימי כהונתו של הגבאי החדש ר׳ דוד קוריצקי (שזכה לעלות ארצה ונפטר בשיבה טובה בפתח תקוה).

לזכותו ייאמר, שהוא היה הראשון שהעיז לשלוח את בנו, יוסף, ללמוד בתלמוד תורה, דבר שהיה דרוש לו עוז־רוח יוצא מן הכלל בתנאי החיים של הימים ההם.

ממנו למדו גם בעלי בתים אחרים ועשו כמוהו. הצעד הנועז הזה שינה פני המוסד והחדיר בו רוח חברתית אחרת.

ילדי העניים לא הרגישו את עצמם מבודדים ומנותקים מהחברה כמו בשנים הקודמות וזה השפיע גם על התפתחותם הנפשית.

התרמת הלחם מדי שבוע נתבטלה. במקום זה נוסד ועד של נשים נכבדות, שדאג לספק בכל יום לחם טרי לילדים העניים. בראש הועד עמדה אשת המנהל, הגברת פינצוב.

כעבור זמן קצר הנהיג הועד להגיש לילדים הנזקקים תבשיל חם וטעים, בכל יום, בשעת הפסקת הצהריים.

כמו כן בוטל המנהג הנפסד של קריאת מזמורי תהילים בבית הנפטר והלווייתו לבית עולמו על ידי הילדים.

הריפורמה החדשה העלתה את קרנה של התלמוד תורה בעיני הציבור. ההנהלה הפנתה גם תשומת לב להקניית דרכי נימוסין לתלמידים. הקהל היה שבע רצון מהרוח החדשה שהחלה נושבת בבית אולפנא זה והתיחס אליו בהערכה ובכבוד.

גם המורים החדשים עשו הכל, בכדי לעזור להתקדמותם ולהתפתחותם של הילדים, הן בלימודי קודש והן בלימודי חול.

נוסף למנהל ולאחיו היו גם שני המורים ללימודים העבריים, אברמוביץ ואבסיוביץ, אהובים ומקובלים על הילדים ועל הוריהם.

המורה אבסיוביץ עזב אחרי כן את התלמוד תורה והלך להשתלם בסימינר למורים בגרודנה. הוא היגר אחר כך לאמריקה ושם נתמנה כמרצה לספרות עברית בבית ספר גבוה בניו־יורק.

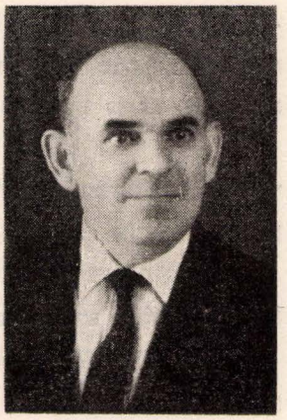
כל מאמריו על נושאים ספרותיים הופיעו בספר מטעם האוניברסיטה שהוגש לו כשי בצאתו לפנסיה.

את שנותיו האחרונות בילה במדינת ישראל ונפטר בשנת תשי״ח. הוא היה איש מדע מובהק ובעל ידיעות מקיפות בספרות העברית והכללית. תלמידיו העריצו אותו ובמיוחד שומרים את זכרו כל אלה, שזכו ללמוד תורה מפיו בתלמוד תורה שבסבנציאן.

ולבסוף: יש להזכיר במיוחד את הגברת שפרה פינצוב, אשת המנהל. היא היתה, במלוא מובן המלה, אמם של הילדים העניים. היא השפיעה גם על יתר נשי העיר האמידות לפעול לטובת הילדים. הודות לה קבלו הילדים לא רק אוכל, כי אם גם הלבשה והנעלה מתאימה וכל היחס אליהם נשתנה לגמרי.

ההנהלה הצליחה לקבל תרומות בשביל המוסד גם מעבר לים. כל תושב בעיר שילם דמי חבר מדי חודש בחדשו. ההקצבה מטעם חברת „מפיצי השכלה״ נתקבלה תמיד במועדה. גם הממשלה העניקה הקצבה ממכס הבשר לת״ת אחרי שנעשו השיפורים במוסד.

הכלל: המוסד יצא למרחב ושמו נתפרסם לתהילה בכל הסביבה.

בער כארמאץ

די תלמוד תורה און די יינגינקע בעלי־תפילות

ער בנין פון דער תלמוד תורה איז געבליבן אַ ירושה נאך ר׳ אהרון ניסעלע, אַ שניט־קרעמער, וועלכער איז אַמאָל פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר פאַר קאָנטרעבאַנדע.

דער הויף פון דער תלמוד תורה איז געווען אַ פיר־קאַנטיקער. ביים אַריינגאַנג אין הויף איז געווען אַ טויער, וועלכן מ׳פלעגט זייער זעלטן עפענען. אַלע פלעגן אַריינגיין אין הויף דורך אַ קליין טירל.

ביי דעם אַזוי־גערופענעם „פאראדנעם כאד״ פון בנין איז געווען אַ שיינער, גלעזערנער גאניק. די קינדער פלעגן מוזן דורכגיין דעם גאניק און דאַן זיינען זיי אַריינגעקומען אין אַ לאַנגן קאָרידאָר. פון ביידע זייטן קאָרידאָר זיינען געווען צימערן פונקט ווי אין אַ האָטעל. אין לינקן זייט פון קאָרידאָר זיינען געווען דריי צימערן און דאָרט האָבן געלערנט די שילער פון דריטן, פערטן און פינפטן קלאַס.

אַריבערגייענדיק דעם הויף, אַנטקעגן דעם הויפט־בנין, זיינען געווען די צימערן פון ערשטן און צווייטן קלאַס.

אין ערשטן קלאַס איז אויך געווען דער קינדערשער בית מדרש, ווו זיי פלעגן דאַוונען יעדן פרימאָרגן. אַלס חזנים, בעלי תפילה און בעלי קריאה זיינען געווען יינגלעך פון די העכערע קלאַסן.

אין מיינע צייטן פלעגט דער לערער אבראמאָוויטש זיין יעדן פרימאָרגן ביים דאַוונען און פירן די השגחה איבער די קינדער.

פון די יינגלעך האָבן זיך דאַן אויסגעצייכנט אַלס פעאיקע בעלי תפילות יקותיאל פאגרונד, וועלכער ווּוינט איצט אין טשיקאגאָ, און קאציזנע.

לעבן דעם ערשטן קלאַס האָט געווּוינט דער משגיח ברוך־יונה. אין יענער געביידע איז אויך געווען די קיך און דער עס־צימער, ווו די קינדער פלעגן עסן מיטיק.

די קיך און דער עס־זאַל זיינען אנגעפירט געוואָרן דורך אַ ספעציעלן פרויען־קאָמיטעט, וועלכער פלעגט אויך פאַרטיילן די פאָרציעס. פון די איבערגעבליבענע פרויען איז כדאי צו דערמאָנען הענע־מירל יעביץ און חייצע שפיז.

דער משגיח ברוך־יונה פלעגט אַכטונג געבן צו די קינדער טראגן אַלע ארבע כנפותן און ווען אַ יינגל פלעגט אַמאָל פאַרגעסן אנצוטאָן זייַנע ארבע כנפות, פלעגט ער אים באשטראָפן מיט נישט געבן עסן זיין מיטיק.

אַלס גבאים אין דער תלמוד תורה האָבן זיך אויסגעצייכנט: מאיר־אלי סווירסקי, טאַוואָראָגינסקי און דוד קוריצקי.

פון די לערער דארף מען דערמאנען: פינצאוו, אבראמאָוויטש, קאשאר, קדושים און לייבאָווסקי.

דער דירעקטאָר איז געווען קליין געוואַקסן, אבער גרויס און הויך אין גייסט און אינטעליגענץ. ער האָט געהאַט אַן איידעלן און פריינדלעכן צוגאַנג צו די שילער און דערפאַר האָבן אים אַלע ליב געהאַט. אין די עלטערע קלאַסן האָט ער געלערנט פיזיק און געאָגראפיע. אין זיין צימער זיינען שטענדיק געווען פארשיידענע מכשירים, שטיינדלעך, לאנד־קארטעס און אַ גרויסער גלאָבוס.

אַזוי ווי ער האָט געשטאַמט פון אַדעס פלעגט ער אַהין פאָרן יעדן זומער, אין דער צייט פון קאניקל. ווען ער פלעגט קומען צוריק, האָט ער געהאַט אַ מנהג צו ברענגען פארשיידענע פרוכטן, וועלכע זיינען אין סוועניציאן געווען אַ נייס, אַ סענסאַציע. אַזוי אַרום האָט ער אונדז איין מאל געבראכט באווייזן אַ באַנאַנע און אין גאַנץ סוועניציאָן האָט מען באַוונדערט די שיינע פרוכט.

אַ גאָר אַנדער טיפ פון אַ פעדאַגאָג איז געווען דער לערער אַבראמאָוויטש. מ׳קען זאָגן, אַז ער האָט אין אונדז אייַנגעפלאנצט דעם ציוניסטישן גייסט און די ליבע צום יידישן פאָלק און צו ארץ ישראל.

ער איז געווען אַזאַ הייסער ציוניסט, אַז ער פלעגט פאָדערן פון אַלע קינדער אים ברענגען די אויסגעשריבענע העפטן. ער

דער דראמקרייז, וואָס האָט געשפילט „מירעלע אפרת", מיטן אנטייל פון די לערער: פינצאָוו, לייבאָוס א. א. די דראמקרייזלער: ראָזענטאָל, פאָרוש, גינזבורג, מארקעלעוויטש, גאָלדמאַן און ניאמע טאַראַסייסקי.

פלעגט זיי פאַרקויפן אויף פאַק־פאַפיר און דאס געלט אפגעבן פאַרן קרן קימת.

דער לערער קאשאר איז געווען אַ שיינער מענטש, פעסט געבויט און שטענדיק עלעגאנט געקליידעט. ער האָט מיט אונדז געלערנט רוסיש. פון סוועניציאן איז ער אַריבערגעפאָרן קיין ווילנע און איז אויך דאָרט געווען אַ באַקאַנטער לערער.

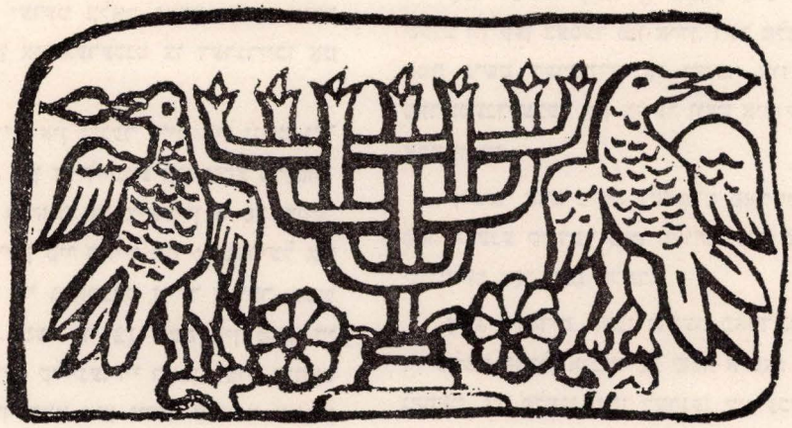
דער לערער קדושים איז געווען אַ שוואַכער מענטש און זייער אָפט קראנק. ער האָט מיט אונדז געלערנט עברית, דקדוק און איבערהויפט אַלע יידישע לימודים.

דער לערער לייבאָווסקי איז געווען אַ הויכער און אַ מאגערער. ער האָט אָרגאניזירט די קינדער־פאָרשטעלונגען, וועלכע פלעגן פאָרקומען כמעט אַלע פורים און חנוכה. איך געדענק, למשל, אַ פאָרשטעלונג, ווו ישעיהו ליבערמאַן האָט געשפילט אַלס אחשורוש. אַ צווייטע זייער געלונגענע פאָרשטעלונג, וועלכע איז מיר געבליבן אין זכרון, איז געווען חנה און אירע זיבן קינדער. דער לערער לייבאָווסקי פלעגט אונדז אויך באַווייזן „טומאנע קארטינעס", ד. ה. אַ מין פילם, איבערהויפט פון דער ארץ ישראלדיקער קאָלאָניזאציע.

די תלמוד־תורה האָט פארמאָגט אַ גרויסן הויף, אין וועלכן די קינדער פון אַלע פינף קלאַסן פלעגן זיך שפילן אין די הפסקות.

אין אַ זייט פון הויף זייענען געווען פארשיידענע סקלאדן, מיט וועלכע ס׳האָבן זיך באנוצט די שטאטישע קרעמער.

אין אַלגעמיין מוז מען פארצייכנען, אַז די תלמוד תורה איז געשטאַנען אויף אַ הויכן ניוואָ. דאס האָט זי געהאט צו פאַרדאַנקען אירע איבערגעגעבענע לערער, גבאים און כלל־טוער, דעם פרויען־קאָמיטעט, וועלכע האָבן געאַרבעט מיט ליבע און מסירות נפש.

מ י נ ע
חומש און גמרא
מ ל מ ד י ם

יצחק שיבאווסקי

ין אַמאָליקן יידישן לעבן האָבן געשפילט אַ וויכטיקע ראָל די מלמדים פון די חדרים. זיי האָבן אויסגעפירט איינע פון די שווערסטע אויפגאַבן אין דער געשיכטע פון לאַנגן, יידישן גלות. אויף זיי איז אויסגעפאַלן די היסטאָרישע שליחות אַיינצווואַרצלען און העלפן אַרייַנדרינגען דעם יידישן גייסט אין דער נשמה פון די קינדער.

קיינער וועט נישט לייקענען, אַז זיי האָבן אָט די אויפגאַבע דערפילט בשלימות, מיט גרעסטער איבערגעבנקייט.

אמת, יעדערער פון זיי האָט געהאַט אַן אַנדערן מעטאָד און אַן אַנדערן צוגאַנג צום קינד. אין דער הויפט־זאַך זיינען זיי אָבער אַלע געווען גלייך. אַלע מלמדים, אָן אויסנאַם, האָבן געשטרעבט צו מאַכן פון קינד אַן אמתן, שטאַלצן און באַווסטזיניקן ייִד.

יעדעס קאפיטל חומש, יעדעס בלאט גמרא, יעדע אגדה און תפילה, אַלץ איז געווען אויסגערעכנט צו דערגרייכן אָט דעם הייליקן ציל.

די אַרבעט פון די מלמדים אין יענער צייט איז נישט געווען פון די גרינגע מלאכות, פון די לייכטע און גוטע פרנסות.

יעדערער פון זיי האָט געהאַט אויסצושטיין אַ סך שוועריקייטן. ער האָט געמוזט ליידן סיי פיזיש און מאַטעריעל און סיי גייסטיק. קודם כל האָבן זיי געאַרבעט זייער שווער, ממש פון פינצטער ביז פינצטער, מער ווי 12 שעה אין טאג. די פאַרדינסטן זיינען געווען זייער קליינע. זיי האָבן פשוט געהאַט קוים צום לעבן. און צום סוף האָט מען זייער אַרבעט ווייניק אנערקענט. אַ מלמד איז געווען פארעכנט פאַר אַ מין בטלן, פאַר אַ „לא יוצלח".

זייער גאַנץ לעבן איז געווען אפהענגיק פון די קאפריזן פון די עלטערן, וועלכע ס׳איז ביים בעסטן ווילן שווער געווען צוצוטרעפן. יעדער טאַטע האָט שטענדיק געהאַט טענות צום רבין, הלמאי דאס קינד באנעמט נישט גוט, ווייסט נישט ווי זיך אויפצופירן, קען ווייניקער פון דעם שכנס זון א.א.וו.

גראד אין די בין הזמנים, אַרום פסח און סוכות, וועלן די חדרים זיינען געווען צוגעמאכט און דער מלמד האָט זיך געדארפט אויסרוען, גראד דאַן האָבן זיך פאַר אים אנגעהויבן די שווערסטע טעג אין לעבן. אין יענע טעג האָט ער פשוט נישט געהאַט מיט וואָס מפרנס צו זיין די משפחה און אויסערדעם האָט ער אויך נישט געווסט, וואָס עס דערווארט אים אין נייעם זמן.

אין יענער צייט, פון די בין הזמנים, פלעגט ער דארפן גיין פון שטוב צו שטוב און פרווון פועלן ביי די עלטערן, אַז זיי זאָלן אָפגעבן זייערע קינדער צו אים אין חדר.

פאַר יעדן מלמד איז דאס געווען די ערגסטע צייט. ער פלעגט מוזן אויסהערן פאַרשידענע טענות און מענות, וואָס האָבן על פי רוב צו אים גאר קיין שייכות נישט געהאַט.

אָט, למשל, קומט אַ מאַמע מיט אַ טענה, הלמאי דעם שכנס זון קען בעסער פון אירן. דער מלמד קען איר אבער דעם אמת נישט דערציילן, אַז יענער איז פשוט פעאיקער און פארשטענדלעכער און אַז ער וועט אים קיין אַנדערן קאָפּ נישט אַרויפזעצן.

קיינער האָט נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז עס זיינען דא פאַרשידענע קינדער מיט פארשידענע מוחות. אַלע האָבן באשולדיקט נאָר דעם מלמד.

אַלע מלמדים האָבן שווער פארדינט דאס שטיקל ברויט. זיי פלעגן קנעלן איבער 12 שעה אַ טאג און קיין פעריען נישט געהאַט. זיי פלעגן מוזן לערנען עטלעכע כיתות צוזאַמען און דערבייַ אויך האַלטן אַ שטרענגע דיסציפלין.

ס׳איז דערפאַר עד היום פשוט צו באוווּנדערן, ווי אַזוי זיי האָבן דאס אויסגעהאַלטן. טראָץ אַלע פעדאגאָגישע פעלערן, איז זיי דאָך געלונגען צו דערציען די קינדער פאַר גוטע און ערלעכע יידן.

דאס חדר האָט באגלייט דאס יידישע פאָלק הונדערטער יארן אין גלות און ס׳איז גאר קיין וווּנדער נישט, וואָס ער

איז תמיד געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגן פון אַלע אונדזערע שונאים.

אַלע האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז דאָ ליגט דער פונדאַמענט פון אונדזער עקזיסטענץ און דערפאַר האָבן זיי געשטרעבט צו פארניכטן אָט די וויכטיקע נאַציאָנאלע נעסט.

די מלמדים זיינען תמיד געשטאַנען אויף דער וואַך און פלעגן זיך מיט אַלע מיטלען אַרויסדרייען פון פארשידענע גזירות.

דערביי זיינען זיי שטענדיק געווען באשיידענע פאַלקס־מענטשן. אין בית מדרש זיינען זיי נישט געזעסן אין מזרח אַדער נאָענט צום ארון קודש. דאס זיינען געווען יידן פון אַרום דער בימה. זייער חיונה האָבן זיי פארדינט מיט שווער מי. דאס זיינען געווען די אמתע גייסטיקע פראָלעטאַריער אויף דער יידישער גאַס.

זיי, די מלמדים, איז צו פאַרדאַנקען, וואָס די יידישע קינדער האָבן זיך דערצויגן אין אַן אַטמאָספער פון ליבע און אַכטונג צו דער יידישער פאַרגאנגענהייט, ליבע צום פאָלק און ליבע פאַר ארץ ישראל.

אין דער הינזיכט, קען מען זאגן מיט אַ רואיקן געוויסן, אַז די מלמדים האָבן נאָך אין גלות געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר דער יידישער מדינה, הגם זייער ווייניק פון זיי האָבן זוכה געווען צו דערלעבן איר אנטשטייונג.

אַלע מלמדים, ביי וועלכע איך האָב געהאַט די זכיה צו לערנען, האָבן אין אונדז אייניגעפלאַנצט דעם דראנג צו ציון. יעדער מלמד אויף זיין שטייגער האָט אונדז, יינגלעך, דערצויגן אין טראַדיציאָנעלן גייסט. ער האָט געווירקט אויף אונדזערע יונגע נשמות און אַ סך געהאָלפן צו אונדזער גייסטיקער אנטוויקלונג.

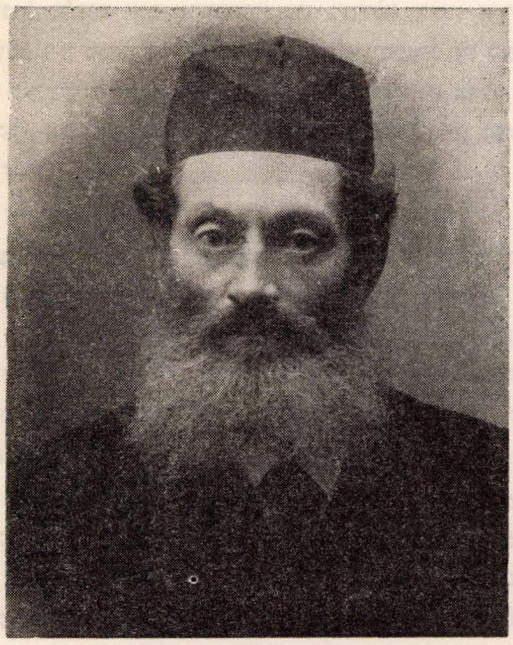
עטלעכע פון די באַווסטע סוועניציאנער מלמדים איז כדאי אויספירלעך צו כאַראַקטעריזירן און זיי וועלן קענען דינען אַלס משל און ביישפיל פאַר אַנדערע.

ר׳ משה־בנימין

ס׳איז פאַראַן אַן אַלט יידיש פאָלקס־ווערטל, אַז דער מוהל פאַרדינט די גרעסטע מצוה, ווייל ער מאַכט דעם יינגל פאַר אַ ייד.

דאס זעלבע קען מען אייגנטלעך זאָגן וועגן דעם מלמד ר׳ משה בנימין. ער פלעגט אויך אויספירן אָט די הייליקע אויפגאַבע און אייַנפלאַנצן אין יעדן יינגל דעם יידישן גייסט, פלעגט אַריינאטעמען אין זיינע תלמידים אַ יידישע נשמה, דאס „פינטעלע ייד״.

ער איז געווען אַ שיינער ייד, מיט אַ שטענדיק פאַרקעמטער באָרד, מיט ליכטיקע קלוגע אויגן און ברייטן פילאָזאָפישן שטערן.

ר׳ משה בנימין אָסטער

ער איז געווען אַ הינקעדיקער, אבער דער מום האָט אים קיין סך נישט געשטערט. ער איז געווען פלינק און פלעגט גיין שנעל.

באַזונדערס האָט ער ביים קהל אויסגענומען מיט זיין רייַנער, זיסער שטימע. ווען ער פלעגט זיין אין בית מדרש דער בעל תפילה, פלעגט פשוט אויסגיין די נשמה צוהערנדיק זיך צו זיינע תפילות. ווי אַ מאַגנעט פלעגט ער אַלעמען צוציען און דער בית מדרש פלעגט זיין געפאַקט, אויב מ׳האָט זיך דערוווסט, אַז ער שטייט ביים עמוד.

ער איז געווען אַ דרדקי־מלמד. גראד איז אויף זיין גורל אויסגעפאַלן צו זיין דער רבי פון די אנפאנגער. ער האָט זיך דערצו צוגעווויזט און איז געווען אויף דעם ממש אַ ספּעציאַליסט.

זיין חדר איז געווען אין אַ גרויסן ליכטיקן צימער, מיט אַ סך פענצטער. אַלע טישן און בענק זיינען געווען אויסגעשטעלט אין דער בעסטער אָרדענונג. אין חדר איז שטענדיק געווען רואיק און שטיל.

ער פלעגט אויף אונדז קוקן מיט אַ זייער ליבלעכן און פריינדלעכן שמייכל. זיין פאטערלעכע באציאונג האָט אויף אונדז, יינגלעך, שטאַרק געווירקט און מיר פלעגן זיך ביי אים אין חדר נישט פילן פרעמד.

ס׳איז אונדז געווען היימיש און אנגענעם. מיר פלעגן גיין צו אים אין חדר מיט שמחה, מיט פארגעניגן.

ווי אַלע מלמדים אין יענער צייט האָט ער, פארשטייט זיך, אויך געהאַט אַ קאנטשיק, אבער ער פלעגט אים זייער זעלטן באנוצן.

ער האָט דעם קאנטשיק געהאַלטן אין קעשענע און וועו

אַ יינגל פלעגט אים אַרויספירן פון געדולד, האָבן מיר שוין געווּוסט זיין מנהג. ער פלעגט דאן גיך אַרויסכאפן פון קעשענע דעם קאנטשיק און מיט אים שמייסן איבערן טיש אָדער אויפן בענקל. אָט אַזוי האָט ער געוואָלט אונדז „סטראַשענען", וואַרענען.

זיין פרוי איז געווען אַן אַנדער טיפ. זי פלעגט נישט קענען ליידן, ווי די קינדער רעגן אים אויף, איז אין אַזאַ מאָמענט אַרויסגעלאָפן פון קיך און אָנגעהויבן שרייען:

— וואָס קלאפסטו אין די בענק, אין טיש? קלאפ זיי און זאָלן זיי וויסן איין מאל פאַר אַלע מאָל, ווי מ׳דארף זיך אויפפירן. נישט דו זאָלסט זיך אויפרעגן און האָבן סתם האַרץ־ווייטיק.

איר מוסר האָט אבער נישט געהאָלפן און ער האָט זיין מנהג נישט געענדערט. ער פלעגט די תלמידים נישט שלאָגן.

אַ שמחה פלעגט זיין ביי ר׳ משה בנימינען און ער פלעגט זיך פשוט פילן גליקליך, ווען ער האָט פאַרהערט די תלמידים און עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז די קינדער ווייסן די פרשה, האָבן פארשטאנען דעם פרק. יענעם טאָג פלעגט ר׳ משה בנימין ממש קוועלן פון נחת.

די ליבע צו אים איז געווען אַזוי גרויס, אַז די קינדער פלעגן זיך נישט וועלן צעשיידן פון זיין חדר און אַוועקגיין צו אַ צווייטן רבין. די ידיעה האָבן אַלע אויפגענומען מיט צער און ווייטיק.

אמת, מיר האָבן געווּוסט, אַז ער איז נאָר אַ מלמד פאַר אנפאנגער און סוף סוף וועלן מיר מוזן אַריבערגיין צו אַ צווייטן, אבער דאָך האָט זיך געוואָלט אָפשטופן די צייט און כלייבן נאָך אַ ביסל צייט ביי ר׳ משה בנימינען.

אָט דאָס געפיל פון ליבע און דרך ארץ פאַר אים איז פאַרבליבן ביי זיינע תלמידים ביזן היינטיקן טאג.

ר׳ פסח דער מלמד

אַוועקגייענדיק פון ר׳ משה בנימינען זיינען מיר אנגעקומען אין אַ גאָר אַנדער טיפ פון אַ חדר.

ביי ר׳ פסחן איז שוין געווען אַ מין חדר מתוקן. ר׳ פסח איז געווען, אַ מומחה פאַר דקדוק, חומש און תנ״ך. מיט די קינדער פלעגט ער זיך אויפפירן זייער שטרענג. קיין קאנטשיק האָט ער נישט געהאט. דערפאַר האָט ער אבער אויסגענוצט זיין שווערע האַנט. אנשטאט דעם רימען האָבן אים געוצט די פינגער. אַז ער פלעגט געבן אַ פּאַטש, האָט מען דאס נישט פאַרגעסן עטלעכע טעג...

די קינדער פלעגן דערמאנען שטענדיק דעם חדר פון ר׳ משה בנימינען מיט אַ געפיל פון בענקעניש און צער. עס האָט זיך אַלעמען געבענקט נאָך ר׳ משה בנימינס ליבלעכן שמייכל, נאָר זיין פריינדלעכער און אנגענעמער באציונג.

פסח וואָליאַק דער מלמד

אבער ווי שטרענג און האַרט עס איז געווען ר׳ פסח, אַזוי האַרציק און ליבלעך איז געווען די מלמדתטע, פונקט דער היפוך פון ר׳ משה בנימינס פלוניתטע.

מיר פלעגן איר רופן חנה די צדקנית. און אָט אַזוי איז זי טאַקע געווען. אַן אמתע מאַמע פאַר אונדז אַלעמען. אַזאַ פרוי איז זייער זעלטן צו טרעפן אויף דער וועלט.

זי האָט זייער פיל געליטן און מיר פלעגן האָבן גרויס צער זעענדיק ווי די בעלי חובות מאַטערן איר. גאַנץ אָפט פלעגט טרעפן, אַז איינער פלעגט קומען מאנע; עפעס אַ חוב דוקא אינמיטן דער לעקציע. זי פלעגט אַרויסגיין מיט אַ קינד אויף דער האַנט און מיר האָבן אויף איר אַזוי רחמנות געהאַט, אונדז האָט זיך געדוכט, אַז דער בעל־חוב גיסט פשוט איר בלוט. מיר פלעגן אַלע אַראָפלאָזן די קעפ, כדי נישט צו זען אירע פאַרווויינטע אויגן.

ביי ר׳ פסחן אין חדר איז שטענדיק געווען אַ טומל, אַ רעש, אַ געפילדער. ער איז שטענדיק געווען אויסגעמאַטערט און מיד. נאכן לערנען מיט אונדז אין חדר, פלעגט ער נאך גיין לערנען ביז שפעט אין דער נאַכט אַריין מיט די קינדער פון דער שטאָטישער מיטל־שול (גאַראָדסקאיע אוטשילישטשע).

אויסערדעם פלעגט ער אויך לערנען מיט די בעלי מלאכות. ער פלעגט זיי ממש פאַרהיפנאָטיזירן מיט זיינע שיינע דערציילונגען פון דער אַלטער יידישער געשיכטע, וועגן די הערראָישע מלכים און שופטים, וועגן די נביא־ם און די חשמונאים. ער פלעגט זיי אַריינברענגען אין אַן אמתן עקסטאַז און נאָך זיינער אַ לעקציע, פלעגן זיי אַלע אַרויסגיין פון בית מדרש באגייסטערט און פול מיט התפעלות.

פון אַלע טעג אין דער וואָך פלעגן מיר באזונדערס ליב האָבן דעם פרייטיק אין חדר. ווי שווער ס׳איז דער רביצין נישט געווען, פלעגן מיר דאָך דערשפירן, יעדן פרייטיק, אַ ריח פון פרישע חלות און בולקעס. דאס פלעגט אונדז תיכף

דערמאנען, אַז הייַנט וועט מען לערנען נאָר אַ האַלבן טאָג און מאָרגן וועלן מיר זיין פריי.. אַזאַ תענוג.

חנה׳ס פנים פלעגט דאַן ממש שטראלן פון נחת און פרייד. זי איז קענטיק געווען צופרידן וואָס ס׳איז איר געלונגען צו פראוועגען שבת, ווי ס׳פאסט פאַר אַן אָרנטלעכע יידישע פרוי, אַ צדקנית.

זיכער האָט זי אויך געחלומט איין טאג אָפצורוען זיך פון יריד, פון טומל, פון די קינדערשע געשרייען.

אַזוי אָרום האָבן אַלע געוואָרט אויפן שבת. מיר וועלן נישט לערנען און דער רבי מיט דער רביצין וועלן זיך אויך אָפרוען.

צום סוף איז נאָך כדאי צו דערמאָנען, אַז ביי ר׳ פסחן האָבן מיר א סך געלערנט. ער האָט ממש יעדן איינעם פון אונדז געהאַט אויפן אויג און דערקענט אויסגעצייכנט יעדע־רענס כאַראַקטער. ער פלעגט זיין מלא שמחה, וועט ער האָט זיך איבערצייגט, אַז מיר האָבן געלערנט און וויסן דעם שיעור, מיט אַלע זיינע פירושים.

דאס איז געווען זיין אייגנציקער נחת.

יעקב דוד — דער גמרא־מלמד

יעקב דוד איז געווען אַ שיינער, פאַרפוצטער ייד, מיט אַ פאַר׳קעמטער באָרד און מיט אַ גאָלדענער קייט אין זשילעט. ער איז שטענדיק געווען עפעס פארטראַכט און יעדעס וואָרט, וואָס ער פלעגט אַרויסלאָזן פון מויל איז געווען גע־וויגן און געשליפן.

ער איז געווען אַ שטאָלצער, עלטערער ייד. וועט ער איז געגאַנגען אין גאַס האָט מען געקאָנט מיינען, אַז דאס גייט עפעס אַ גרויסער סוחר, אַן עושר. קיינעם האָט נישט געקאָנט איינפאַלן, אַז דאס איז גאָר אַ מלמד.

ער איז געווען אַן אלמן און האָט חתונה געהאַט מיט א צווייטער פרוי, וועלכע האָט אים אפגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ. זי האָט געווּסט אַלע זיינע קאפריזן און פלעגט אים אין אַלץ נאכגעבן.

זיינע קינדער פון דער ערשטער פרוי זיינען אַלע געווען אין אַמעריקע און אין מיין צייט האָט אים אויך פאַרלאָזט די יינגסטע טאָכטער און ס׳איז אונדז אומעטיק געווען צוצוזען, ווי ס׳איז אים געווען שווער זיך מיט איר צו געזעגענען.

ער האָט זי זייער ליב געהאַט און ער האָט געווּסט, אַז ער וועט זי שוין מער קיין מאל נישט זען.

ביי אים האָבן מיר געלערנט אַ בלאַט גמרא. ער איז ג׳ע־וועט אַ גרויסער ידען און האָט געוואָלט זיין גאַנצן וויסן אַרייַנקלאפן אין אונדזערע קעפּ.

ביי אים אין חדר איז נישט געווען אַזוי היימלעך ווי אין די פריערדיקע חדרים. ס׳האָט געהערשט אַ דיסטאַנס צווישן אים און די תלמידים. דערפאַר זיינען מיר אַלע געווען גאָר גרויסע יחסנים אין דער שניידערשער שול. דאָרט איז געווּסט ר׳ יעקב דוד ממש אַ נישט געקרוינטער מלך. די בעלי מלאכות האָבן פאַר אים געהאַט דרך ארץ ווי פאַרן גרעסטן גאון. ער איז ביי זיי געווען באַליבט און טייער. יעדן שבת, נאָך מיטאָג, פלעגט ער מיט זיי לערנען חומש מיט רש״י און אַלע פלעגן מיט שפאַנונג הערן זיינע פאָלקסטימלעכע פירושים, אַז דאס האָרץ פלעגט צעגיין פון גרויס נחת.

די אנדערע מלמדים

אויסער די אויבנדערמאָנטע דריי הויפט־מלמדים זיינען אין סוועניציאַן געווען נאָך עטלעכע: ר׳ זאוול דער מלמד, ר׳ שמואל יעקב — דער גמרא־מלמד; זיין פרוי ציפּע־ביילע, וועלכע איז אויך געווען אַ מין מלמדסטע אָבער נאָר פאַר מיידלעך.

זי האָט, פארשטייט זיך, קיין קאנטשיק נישט געהאַט. פון שלאָגן מיידלעך האָט מען דאַן נישט געווּסט. דערפאַר האָט זי געהאַט לאַנגע שפּיציקע פינגער און זי פלעגט זיי טאַקע גאַנץ אָפט אויסנוצן, כדי אַ צופּ צו טאָן די מיידלעך, ווען זיי האָבן איר שטאַרק אויפגערעגט.

אַ צווייטער לערער פאַר מיידלעך איז געווען ר׳ אבא־לייזער. זיין חדר איז געווען אין אַ שיינער דירה, הגם אַ קליינע, אינמיטן שול־הויף.

ער האָט געהאַט אַ קורץ־געשוירן בערדל און שטענדיק פלעגט ער זיין אנגעטאָן מיט אַ ווייסן קאָלנער און אַ שניפּס.

אים האָט מען אין שטאט געהאַלטן פאַר אַ גרויסן אינ־טעליגענט. ער פלעגט די מיידלעך לערנען רוסיש און אויפן שול־הויף האָט מען אים זייער געשעצט. ער האָט דאָרט פאר־נומען דאס אָרט פון אַ מין „אוטשאַני יעוורעי״.

מ׳פלעגט צו אים קומען בעטן אנצושרייבן ענטפערס אויף אַ בריוו, אָדער אַן אַדרעס קיין אמעריקע.

ער פלעגט שוין לייענען אַ צייטונג און יעדן שבת, נאָך מיטאָג, פלעגט ער גיין מיט זיינע באקאנטע און זיי דערציילן די נייעס, וואָס האָט פאסירט אין דער וועלט אין משך פון דער פאַראַנגענער וואָך. ער האָט זיך אָריענטירט אין פאָליטישע פראַגן און דער עולם פלעגט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט זיך צוהערן צו זיינע אינטערעסאַנטע דערציילונגען.

זיין פאָליטישן איבערבליק פלעגט ער אויך באגלייטן מיט פסוקים פון דער פרשת השבוע און מיט פארשידענע פשטלעך.

די פשוטע, האָרעפאשנע פאָלקס־מענטשן פלעגן דאס ליב האָבן און דערביי האָבן זיי טאקע אויך געלערנט אַ ביסל תורה מיט רש״י.

*

די אַלע געבראַכטע טיפּן פון פארשידענע מלמדים בא־וויזן, וואָס פאַר אַ וויכטיקע ראָל זיי האָבן דערפילט אין יענער תקופה פון יידישן לעבן אין מזרח־איראָפּע.

בוע״יד

בית הספר הממשלתי למתחילים בשביל יהודים

תחילתו של בית־ספר ממין זה נעוצה בימי הצאר אלכסנדר השני, שקראו לו: הצאר המשחרר, ואשר בכוונת הממשלה היתה לתת ליהודים תחליף לחדר שלהם, ולשם כך שלחה בזמנו את שליחה, יהודי גרמני בשם לילינטל, לנהל תעמולה בתחום המושב בין היהודים לטובת בתי־הספר האלה.

אין בדעתי לנתח את כל הענין, אבל במרוצת סיפורי אעמוד על תכונותיו של בית־הספר הזה ועל היחס הבלתי־אהוד של ההורים אליו.

בבית הספר היו שלוש מחלקות וכל מחלקה היתה מחולקת לשתי כתות ומורה אחד לכל המחלקה. עם כתה אחת המורה נהל שיחה או עסקו בקריאה ואז השניה עסקה בכתיבה, לפי רשימה שהמורה הציע לפניה, ובמחצית השניה של השעור מהפכים את הסדר. לראשונה המורה נותן לעשות עבודה בכתב ועם הכיתה השניה הוא עוסק בהסבר. הסיבה לכך מפני ששתי הכיתות לא היו שוות בידיעותיהן ואחת עלתה על השניה.

בבית הספר למדו כמעט רק למודי חול. רק שעה אחת הוקדשה לקריאת כמה פסוקים מתוך החומש המתורגם לרוסית. ומכיון שהילדים לא ידעו את השפה של החומש ולא את השפה שבה היה מתורגם החומש, קל להבין איזה טעם היה ללמוד הזה. השעור הזה היה שנוא על המורה וגם לילדים. בדרך כלל היו המורים האלה יהודים מתבוללים (רוסופיקטורים) ודבר לא היה להם עם העם היהודי. היה מקרה שמורה אחד בשם ז׳יטומירסקי גזר במספריים את הציציות מארבע הכנפות של

ילד. הדבר שמש לקח ליתר התלמידים לא ללבוש את ארבע כנפות כשהולכים לבית הספר.

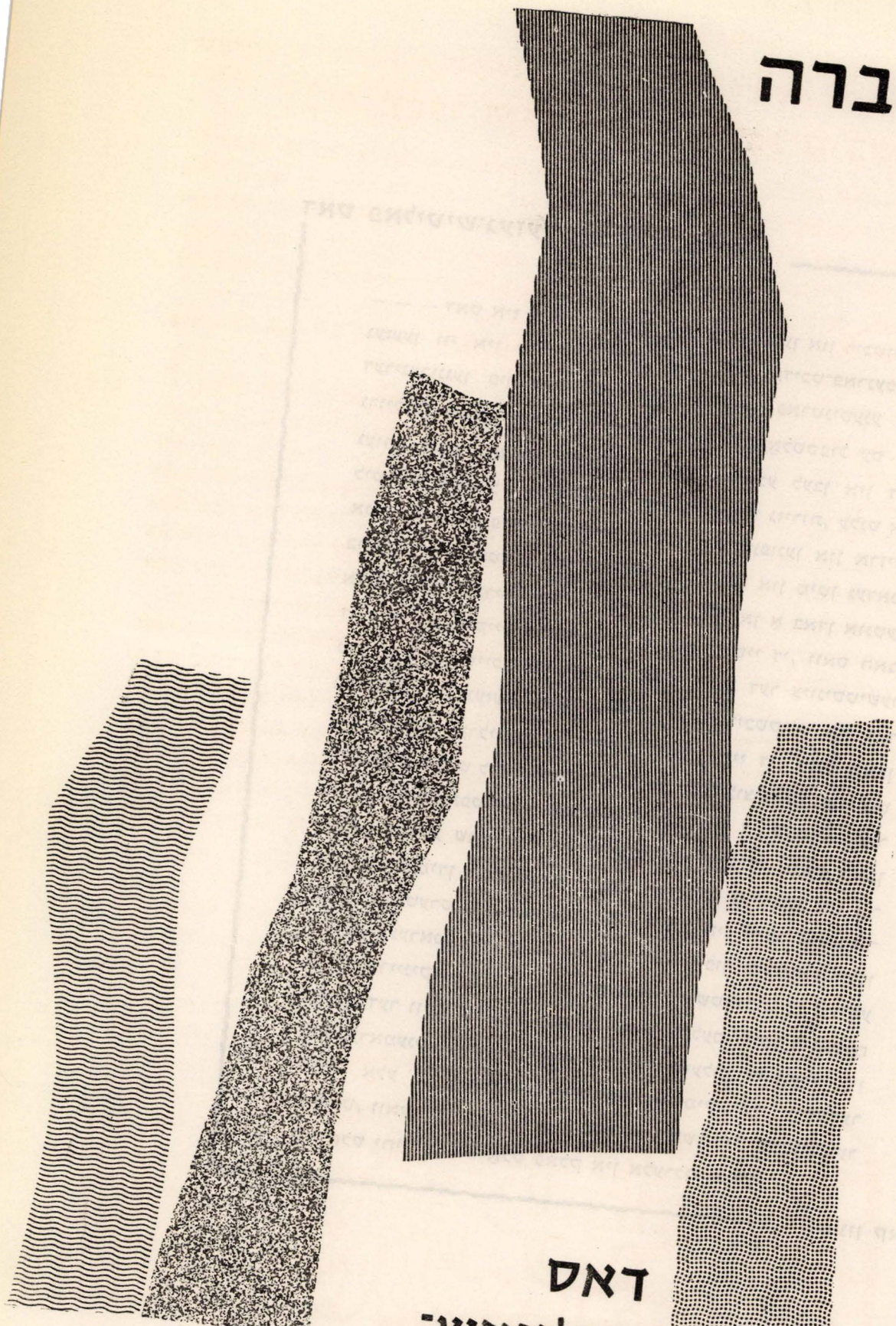
על יד בית הספר הנ״ל היה קיים גם בית מלאכה להקנות לתלמידים המבוגרים ידיעה במלאכת המסגרות, אבל רק חלק קטן מאד ביקר בבית המלאכה.

היה בעיר עוד בית ספר ממשלתי עירוני בן שש כיתות, שבו למדו ילדי ישראל יחד עם ילדי הגויים. הרבה יהודים מבין אלה שכבר גמרו בליבם לשלוח את בנם לבית הספר, בחרו את בית הספר הזה על בית הספר היהודי משני טעמים: בבית הספר הזה, אמרו האבות, לא יעבירו את הילדים על דתם. המורה הגוי אין לו עסק עם דת והוא מתיחס לציציות של הילד היהודי כמו לצלב שהילד הנוצרי נושא על צווארו, ושנית, בבית הספר הזה, עמדו הלמודים על דרגה יותר גבוהה. גם בביתנו היה היחס אל בית הספר שלילי. אחי משה ואני לא בקרנו בבית ספר בכלל ואבא לקח בשבילנו מורה פרטי, שהיה בא לביתנו ולימד אותנו את השפה הרוסית וגם חשבון. לא כך היה המצב עם אחי אריה וזלמן. העולם התקדם בשלוש שנים והורינו לא יכלו לעמוד בפני הלחץ של החיים והשלימו עם הרעיון לשלוח את בניהם לבית הספר.

על יד בית הספר לבנים היה גם בית ספר לבנות בן ארבע מחלקות. אחותנו בתיה בקרה בבית ספר זה. בזמן האחרון נפתחה בעיר פרוגימנסיה של בנות, ובנות ישראל הרבו לבקר בה.

חיי החברה

דאס
פאליטיש־
געזעלשאפטלעכע לעבן

דאס פאליטיש־געזעלשאפטלעכע לעבן

— — — דאס איז אַ רייכע פאנאראמע פון אידעען און ריכטונגען, געזעען ווי אין טרוים, אינעם שפיגל פון געדיכט־פארנעפלטע דערינערונגען פון יארן לאנג־פארשוווּנדענע, פארשניטענע אין גרויליקן חורבן. ווי רייך, שטארק און אינהאַלטספול עס איז געווען דאס דאזיקע פאליטיש־געזעלשאפטלעכע לעבן אין דעם ליטווישן שטעטל! אין די שווערסטע צייטן פון גזירות, עלנט און אונטערדריקונג פלעגן די סוועניציאנער יידן געפונען און ארויס־ברענגען זייער שטאלץ און דערשטוינלעכן מוט און מיטן געדאנק ארומנעמען די ברייטסטע וועלט־האריזאנטן. אן אַ באדן אונטער די פיס, אבער קיינמאל נישט אן אידאאלן. סיי די, וואס האבן געפילט זייער שייכות צו דעם אויפשטייג פון דער ציוניסטישער באוועגונג און געזעען זייער אייגענע אויפגעריכטקייט אין דער נאציאנאלער דערלייזונג פון יידישן פאלק; סיי די, וואס האבן אויפגענומען מיט ליידנשאפט די רוסישע רעוואלוציע און געחלומט פון אַ געזעלשאפטלעכער איבערקערעניש; סיי די קעמפער פאר יידיש, יידישע שולן און יידישע קולטור; אַלע די, וואס האבן געפרוווט שמידן דאס יידישע לעבן, געוועקט, געבראכן און גע־בויט, צעשטערט און געשאפן — אלע האט אין זייער אומאויפ־הערלעכן געראנגל מיט די גרויסע פראבלעמען פון געזעלשאפטלעכן לעבן פאריניקט דער גלויבן אין מענטש, די שטרעבונג צו גרויסע אמתן, דער ווילן צו לייזן דאס יידישע פראבלעם לויטן אייגענעם טעמפעראמענט, לויט דער אייגענער איינשטעלונג צו וועלט און לעבן. אלע האבן זיי זיך אויסגעצייכנט מיט דער וויטאלער קראפט, וואס יידן האבן ארויסגעווויזן אין משך פון יארטויזנטער סיי אַלס יחידים, סיי אַלס פאלק אין אלערלייַ גלותן.

שמעון קאנץ

יצחק שיבובסקי (זכרון־יעקב)

התנועה הציונית־לבטיה והישגיה בעיירתנו

יבת־ציון היתה הצורה הראשונה של התנועה הציונית המודרנית שהובאה לסבנציאן בתקופה של התגברות הפרעות ברוסיה והחרפת המדיניות האנטישמית של הממשלה. אף על פי שלא היתה בסבנציאן וסביבותיה כל אותה התעוררות לשיבת־ציון, אשר גליה עלו ברוסיה, אבל היו כבר יחידי־סגולה אשר מתוך התבוננות במאורעות הזמן ובשנאת בני־האדם הקיימת ומתוך חרדת לבם למצבו העזוב של עמנו באו לידי מסקנה, שרק הרחבת עבודת האדמה בין היהודים בארץ הקודש וחינוך החיבה לארץ־ישראל בקרב בני־ישראל עשויים להפוך את היהודים לאומה מאוחדת חיה, המכירה בכבודה העצמי. מעטים היו ניצני־התחיה בעיירתנו ולא היה בכוח השפעתם למשוך אחריהם חוגים רחבים. חסרה היתה השיטה הסינתטית, שתאחד את השאיפות והפעולות למען הרעיון של יישוב ארץ־ישראל.

האמת ניתנה להאמר שהתנועה הציונית בסבינציאן, לא היתה מעולם די חזקה. אחת הסיבות העיקריות היתה בזה שאבותינו היו שקועים בראשם וברובם בעניני פרנסה. ובמאבק קשה לקיומם. הסיבה השניה נבעה מהשפעתו של „הבונד" על הפועל ועל הנוער היהודי בעירתנו (אחד ממיסדי ה„בונד" היה יליד סבינציאן). לכאורה מוזר הדבר, בסבינציאן כיהנו רבנים אחדים ממיסדי הציונות הדתית ומעמודי התווך של „המזרחי", הרבנים ריינס, רוזובסקי עמיאל ופאלאנסקי. ובכל זאת לא התבלטה ולא היתה מורגשת פעולה ציונית ענפה במקום. לאמידים לא היתה נטיה לכסופי גאולה ושיבת ציון. המעמד הבינוני היה טרוד, כאמור, במלחמת קיומו והפועלים והנוער נמשכו אחרי רעיונות הסוציאליזם ואחרי תורת „הבונד".

כשנפתחה הדרך לבריחה מהחיים העלובים שבעיירה הקטנה הגרו רבים לאמריקה. משפחה אחת, משפחת טמפלמן, מכרה עוד לפני מלחמת העולם את כל נכסיה ועלתה לארץ בשנת 1910. טרם היתה אז בעיירתנו תנועה ציונית במלא מובן המלה. היו אמנם יהודים שפעלו למען הקרנות ועסקו בהפצת שקלים, מניות של הקולוניאל־באנק וכדומה. ביניהם יש להזכיר את רבי דוד קוריצקי, רבי מרדכי כהן, זלמן סבירסקי, דוד גויסר ועוד.

בשנות מלחמת העולם הראשונה, בימי כבוש הגרמנים, הופסק הקשר בין כל העיירות שבמחוז סבינציאן ובין העיר וילנה. היהודים נשארו מנותקים מהעולם הגדול והתחילו להרגיש את היד החזקה של הכובשים. את הנוער חטפו ושלחו לכל מיני עבודות כפיה, ומשם לא כולם שבו. בעיירה שררו עוני ודיכאון, וכמובן שבאוירה כזו לא התנהלה כל עבודה ציבורית, פרט לעניינים סוציאליים, כמו הגשת עזרה לעניים ומחוסרי לחם. עם סיום המלחמה בשנת 1918, חלו שינויים רבים בעולם כולו ובפרט בחיי העם היהודי; ניתנה הצהרת בלפור, לפיה הבטיחו ליהודים בית לאומי בארץ־ישראל. שערי הארץ נפתחו וגל של שמחה, התלהבות והתרוממות רוח הציף את כל בית ישראל. ההתעוררות החמה והחזקה נתנה את אותותיה גם בסבינציאן. הראשון

דער החלוץ אין יאר 1922.
עס קניען: שאפירא זאב, קרוק שמחה, גאָרשיין לאה, שיניוק יוחנן, ווייסקונסקי.
עס זיצן: בושקאניעץ שלום, קאטשערגינסקי רבקה, שאפירא , סטאָלפער פייגע.
עס שטייען: גורוויטש שמואל, קורלאנדציק יחזקיאל, ווילקאָמירסקי שאול, פאשומענסקי לייב, דעמבאָ משה, קוריצקי מאיר, לעווין אברהם, גאָרדאָן יעקב.

שהתחיל לארגן פעולה ציונית בסביניציאן היה סאשא לולינסקי. במרצו הרב ליכד סביבו חברים אחדים, שהשתדלו להחדיר את הרעיון הציוני בכל השכבות שבעיר. לא היתה זאת עבודה קלה.

צעירי ציון

לאחר כיבוש וילנה על ידי צבא הגנרל ז׳ליגובסקי נרגעו קצת הרוחות והימים נעשו יותר שקטים (ימי „מיטל — ליטא") ואז התחילו שוב להתארגן והקימו את הסתדרות „צעירי ציון". פעיליה הנלהבים היו המורה בורוכוביץ ושמואל מרגלית.

על יד „צעירי ציון" נוסדו שעורי ערב להשכלה כללית ויהודית, התארגנה תזמורת מיתרים שבראשה עמד שפירא מפודברודז.

חידוש הפעולה הציונית הכניסה רוח חיים וערנות חברתית בקרב הנוער של העיירה. רבים מהם התחילו לחלום על עליה לארץ־ישראל.

בגלל התעמולה של אנשי ה„קולטור־ליגע" נגד הציונות לא נטו העמלים והנוער העובד לצעירי־ציון ולפעולותיהם. זמן רב הוקדש על כן לויכוחים עם המתנגדים לרעיון הציוני.

מענין שהויכוחים החריפים ביותר היו דוקא בבית, עם ההורים והקרובים. חכוכים רציניים נתגלו על רקע זה בין הבנים וההורים, שהתיחסו, ברובם, בלי אהדה למפעלנו, ובפרט התנגדו לעליתנו ארצה. רק ממשפחה אחת קיבלנו עידוד כלשהו, זה היה המלמד ר׳ פסח וואָלאק. גם הוא וגם רעיתו, חנה, התיחסו אלינו ואל תנועתנו באהדה רבה. ביתם היה ספוג רוח ציונית. הוא, פסח, התגאה ממש, שתלמידיו חדורים רגש לאומי והרעיון הציוני פועם בלבם. אשתו חנה, הצדקנית והענוה, היתה מקבלת אותנו בסבר פנים יפות. אצל הוולאקים, בפינה שקטה ונעימה, בחברת הבנות מרים, חיה, בת־שבע, שיינה, והבנים לייב ואברהם היינו מתכוננים להצגות ועורכים עתון היתולי. שם, בדירתם הקטנה והצרה, לא הרגשנו את עצמנו מבודדים ומנותקים.

קרן־היסוד

עם הקמת בית הספר העברי העממי מיסודו של „תרבות" חל שינוי לטובה במצבנו. בית הספר הזה הוקם הודות למאמציו הגדולים של המורה בורוכוביץ ולעזרתם הנאמנה של חנה קאגאן ושמואל מרגלית. לא היתה מורגשת בין הציונים הותיקים פעולות מיוחדות. רק מזמן לזמן עזרו לצעירים בפעולות למען הקרנות או למען בית הספר „תרבות".

פעם הגיע לעיירתנו ד״ר רגנסבורג מוילנה והשתתף

באספת הסברה מטעם קרן־היסוד. בקולו השקט, אך החודר, בסגנונו העממי, שהיה מתובל בפסוקי חז״ל, ריתק את כל הקהל. דבריו עשו רושם עמוק ועם גמר נאומו קם יוסף לולינסקי (עכשו בבנימינה) והוריד טבעות זהב מאצבעות הנוכחים ומסרן לד״ר רגנסבורג כתרומה ראשונה לקרן־היסוד. בו במקום נוסד ועד הפעולה הציונית.

בעבודה זו התבלטו: ר׳ דוד קוריצקי ז״ל, איש משכיל, חדור רוח של תורה וציונות, שהיה אחד מראשוני חובבי־ציון במקום וזכה גם לעלות ארצה עם רוב בני משפחתו. הוא היה חבר מסור, סמל העדינות, טוב מזג ורב חסד, שבכל נפשו ומאודו היה קשור לרעיון הציוני; דוד גאַביכר ז״ל, שהיה שתקן ולא מעורב יותר מדי בין הבריות, אבל עשה עבודת נמלים והספיק להגיע להישגים גדולים בהתרמה למען הק.ק.ל. וקרן־היסוד; יוסף סבירסקי ז״ל, איש חברה מובהק, ער ומעורב בכל עניני החברה, פקח ונעים הליכות, פשוט, עממי ולבבי; (גם רעיתו, מרת בתיה סבירסקי, בת משפחת מגשימי הרעיון הציוני, פעלה הרבה למען רעיון ארץ־ישראל). הרוקח טרסיסקי ז״ל, הביא בכושר עבודתו, במרצו וביזמתו תועלת רבה לענייננו; ישראל לוין ז״ל, בחיוכו התמידי, הנסוך על פניו, בשלות נפשו ובגישתו המציאותית, עזרה הרבה להצלחת פעולתנו;

ויבדל לחיים ר׳ ראובן אברמוביץ, שנתגלה לא רק כאוהד וחובב, אלא גם כאיש מעשה. הוא הקדיש ממיטב כוחותיו לטובת בנין הארץ.

החלוץ

תנועה רצינית וכבירה קמה בעיירתנו עם הנסדו של „החלוץ״ במחוזנו. החלוץ הכניס רוח חדשה בחיי הנוער, התעוררות חברתית ונכונות לעליה לארץ־ישראל. הודות לחלוצים הצלחנו לחדור לכל מיני ענפים של עבודה גופנית, לעבודות ביערות ובחקלאות.

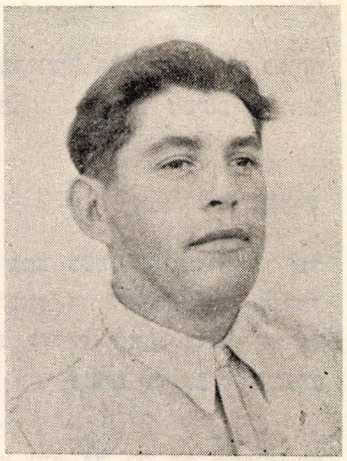
כדאי להזכיר כעת שלא היה כל כך קל לשכנע את ר׳ גרשון רודניצקי מקולטניני שימסור לנו עבודה ביערותיו ובפרט קשה היה להשפיע על בעלת האחוזה של צערקלישוק, שתרשה לנו לארגן קבוצת הכשרה חקלאית בחוותה. אבל החלוצים התגברו על כל המכשולים.

הברים רבים מסניף „החלוץ״ זכו לעלות ארצה והשתרשו בה. אבל היו גם כאלה שלא הספיקו להגשים את חזונם ומטרתם. הם נספו יחד עם כל יהודי הקהילה הקדושה עם בוא השואה.

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים וזכרם יהיה חרות בלבנו לעד.

יצחק שיבאווסקי, ——, זליג קוריצקי, מאיר קוריצקי, יצחק פייגלמאן, ישראל וואלאצקי, שלמה מאַצקו, , יוסף שניידעראָוויטש, חנוך קוריצקי, חצקעל קורלאנדציק, ישראל וואָלאָצקי, פנחס ווידוצינסקי, עקיבא לוינסקי, לייב קאָוונער און יעקב לעווין.

יצחק פייגלמן

הנוער החלוצי ו„הכובש" – מגמתו בארץ

מהפכה הגדולה ברוסיה השפיעה על חלק מהנוער עם הפתרונות המוכנים לעם היהודי. אולם הרוב התארגן במסגרות ציוניות, למד בכל מיני חוגים שעורי ערב לעברית, הקימו ספריות — בעברית ויידיש, חוגים דרמטיים, תזמורת, מקהלה ,עזרה ועידוד לבית־הספר של „תרבות" וגם לבתי ספר ביידיש, ועל רקע של פעולה תרבותית וויכוחים סוערים קמה הסתדרות החלוץ בסוינציאן. הסניף הראשון בכל הסביבה.

החלוץ הכניס רוח מהפכנית בנוער הציוני בסיסמא של עבודה, הכשרה ועליה לארץ־ישראל. רבים לעגו לנו כשהיינו עוברים את רחובות סוינציאן עם כלי עבודה, אתים, גרזנים ופטישים. לא האמינו, שאנו נהיה מסוגלים לעבודה פיזית קשה, ובעיקר שנוכל להיות אכרים בארץ־ישראל.

להחלוץ נכנס נוער מכל השכבות ומכל המפלגות הציוניות והסניף גדל מיום ליום.

ובערבים למדו בחוגים, את הספר „האוטואמנציפציה" לפינסקר. הוקם גם חוג להיסטוריה של הסוציאליזם בהדרכתו של צבי פולונסקי, בחור חמד ובעל השכלה גבוהה.

אני זוכר דמות בולטת כעסקן ציוני וכמחנך בעיקר לנוער גויסר ז"ל. באיזה שקט נפשי וחרדת קודש היה מתמסר לקרן־

חוג לציונות וסוציאליזם

זשענץ דעמבא, הירש פאלאנסקי, רייזל כהן, ביניש מארקעלעוויטש, לענא דעמבא, חנה זיידל, לאה גארשיין, משה שוטאן, זאב שאפירא, יצחק פייגלמאן, רחל גארשיין, שרה רבקה בושקאניעץ.

וליק דעמבא, משה קלאַוויר, , ישראל וואַלאַצקי, יצחק פייגלמאַן, לייב גארשיין, לייזער אקון, אברהם לעווין, לייב פאשומענסקי, חצקל קורלאנדציק, יוסף שנייעראַוויטש, מרים סמארגאנסקי, משה מענדל שיבאווסקי, שמואל וואַלאַצקי, מילשטיין.

קיימת. ביתו היה תמיד פתוח לפנינו בעצה ובהדרכה, כמו כן — יבדל לחיים — יוסף לולינסקי שהתמסר ימים ולילות לקרן היסוד. באיזו שמחה וגאוה היה מדבר על שהצליח לאסוף את כל התרומות שהוטל מהמרכז על סניף בסוינציאן. היה גם בין ראשוני המגשימים לעליה לארץ ובתקופה ידועה עבד בבנין.

תקופת „החלוץ" היא התקופה המענינת ביותר בחיי הנוער. ידענו להקנות את הפעולה הרעיונית והתרבותית בין כל השכבות.

לא עבר זמן רב ובאה שעת המבחן שעת הגשמת השאיפה הציונית. קבלנו סרטיפיקטים לעליה. ראשונים בתור היו — משה דמבו, רבקה קצ'רגינסקי וכעבור זמן קצר עלו גם יצחק שיבובסקי ושמואל הורביץ, כולם בעלי הכרה ציונית סוציא־ליסטית וגם מחנכים ומדריכים.

המפנה בעליה חל בקריאה המפורסמת ממרכז החלוץ ע"י בוגדנובסקי ובנקובר לארגן מחברי החלוץ קיבוץ עליה מוילנא ומהעיירות של גליל וילנא, ובשתי פגישות, פעם בוילנא ופעם בורשה, הוקם קיבוץ העליה בשם „קיבוץ „הכובש". הנוער מכל הסביבה התארגן לקיבוץ וב־4.8.25 באה הפלוגה הראשונה לפתח־תקוה.

ב„קבוץ העליה" הראשון שבא מהאניה ישר לכפר, לאם המושבות, היו רבים מסוינציאן. הראשונים: חנה זיידל, צילה פיגלמן, דבורה פוגל, לאה קלויר, חיה סורוקה, חנה וגרוניה מאַצקין ועוד. ארוכה היא גם הרשימה של חברים מהעיירות הסמוכות לסוינציאן. החברים עמדו בכל המבחנים בזמנים ההם בפתח־תקוה. — עבודה קשה בתנאי כיבוש ומצוקה כלכלית גדולה. חיי מחסור; ימים בלי לחם, בלי מים, אוהל חם וצפיפות גדולה. היו כאלו שהתיאשו מהר, אבל הרוב נשאר ונשא בעול הכבד ובכל המשימות. בארץ תמצאו חברים וחברות מיוצאי סוינציאן בכיבוש העבודה, בהגנה וכן בעבודות כיבוש במחצבות, בגדוד העבודה בירושלים שם היו: שמריהו זיידל, שאול וילקומירסקי, ברנשטיין ועוד. גם להכשרה במשק הפועלות — חנה גרבר.

המגמה של קבוץ הכובש היתה לא ללכת אל המוכן, אל הקבוצים שהיו כבר בהתישבות, אלא להקים נקודה ישובית קבוצית חדשה בארץ, מיוצאי וילנא ומיוצאי העיירות הסמוכות לה.

המשימה היתה קשה, ואמנם היסטוריה ארוכה לקבוץ „הכובש" בכל הדרך מיום 4 לאוגוסט 1925 ועד היום.

נזכור את הנוער היקר שלנו שכל חלומו היה לבוא אלינו ולהצטרף לבנין הארץ. ונהיה גאים באלו שבזכותם הוקמה הסתדרות החלוץ ועלו לארץ ועמדו בכל המבחנים הקשים בהכשרה, בכיבוש עבודה עברית, במחצבות, בסלילת כבישים, בהגנה והקימו ישובים חדשים לתפארת העם והארץ.

ד״ר אביגדור (וויגדער) לעווין
(פראָווידענס, ר.א.)

די באוועגונג פאר ציון אין אונדזער שטעטל

ס איז זייער שווער צו זאגן, ביים היינטיקן טאג, ווען עס האט זיך אנגעהויבן א ציוניסטישע באַוועגונג אין סוועטנציאן. עס זיינען נישט פאַרבליבן קיין ארכיוון, נישט קיין פארשריבענע פראטאקאלן, נישט קיין געוויע דאטעס, מיט וועלכע מען זאל זיך קאנען באנוצן אוו סומך זיין. עס זיינען אויך נישטא קיין געוג לעבן־פארבליבענע „אלטע״ סוועטנציאנער תושבים, כלל־טוערס, ציוניסטן, וואס וואלטן אונדז געקאנט איבערגעבן היסטאריש פאקטן, גביות־עדותן, מעשיות, אנעקדאטן, פרטים וכדומה. דאס זיינען אלץ אומבאדינגט נויטיקע עלעמענטן, אָן וועלכע מען קאן קיין געשיכטע נישט שרייבן. דערויבער וויל איך נאר איבערגעבן א ביסל רעמיניסענצן, דערמאנונגען, איינגעקריצטע אין זכרון; אָן בראנאלאגישער פינקטלעכקייט אוו אָן דער הונדערט־פראצענטיקער „נאמנות״ פון א געשיכטע שרייבער. אויב איך וועל מיך טועה זיין אין א פאקט, א נאמען, א דאטע — זייט מיר מוחל, סוועטנציאנער. לאמיר אויפלעבן אוו איבערלעבן אלטע, במעט פארגעסענע, פרטים פון א לעבן, וואס איז אזוי טראגיש פארשוינטן געווארן. לאמיר זיך אריבער־טראגן קיין סוועטנציאן פון א יאר 50—45 צוריק, ווי וויט אונדזער זכרון דערגרייכט.

שטעלט אַוועק דעם פירקאַנטיקן מאַרק אין צענטער אוו אין מיטן מאַרק שטעלט אַוועק דעם פלומפּ אוו גראָבט אַפּ די טיפע רינע, אין וועלכער עס זיינען געוואָרפן די שמוציקע וואַסערן דורכן שולהויף אין דעם טייך קונע אַריין אוו פאַרנעמט זיך מיטן פנים צום אַלטן בית־מדרש אוו פון דאָרטן צום שולהויף, צו דער שניידערשער קלויז, צום הקדש, צום באָד אוו צו דער שטעטלשער אַרעמקייט. אויף רעכטס — די לאַנגע ווידזער גאַס ביז צו דער „געטשקע״; אויף לינקס—די ווילנער גאַס, וואָס האָט געפירט צו יורעצקעס וואַלד, צו דער „קאפּליצקע״ אוו צו כאלעצקעס „פאַלאַץ״. פון דער אַנדער זייט — די פאַשמענער גאַס, וואָס האָט געפירט צו דער קונע אוו צו דער בארימטער סאַבלינסקעס לאָנקע, א גאַס — דער צענטער פון סוועטנציאַנער מלמדים (ר׳ משה בנימין, יאַנקל דוד, אַבע־לייזער). היינטער אייך ציט זיך די יאטקעווער גאַס מיט די יאַטקעס, מיט דער תלמוד תורה, מיט דעם בית עם; פאַראַלעל — די לינטופער גאַס, ביז צום „מאַהילניק״ אוו דער בויניע.

ציון־לידער

שמחת תורה. יידן אונטערגעשנאַשקעט לכבוד יום טוב, ווער מער, ווער ווייניקער. לייבעטשקע דער שינדער האָט ערשט פאַרענדיקט „קאַמאַנדירן״ מיט די סוועטנציאַנער יינגלעך, די „צאן קדושים״ מיטן הילכיקן „מע״, מיט די הקפות, מיט די מחלוקתן פאַר אַ הקפה, מיט די געלעכטערס אוו הוהאַ. קינדער אויפגעשטעלטע אויף די בענק אין אַלטן בית־המדרש האָבן אפגעזונגען די שירי־ציון: „התקוה״ אוו „שאו ציונה״ אונטער דער אנפירונג פון לייזער דעם הינקנדיקן חזן, אַדער דעם חזן כאַרלאַף. ישראל משה, דער געלינקער (תנא דעם פורמאַנס) האָט אַזוי מחיהדיק אָפּגעזונגען, אויף זיין גאָלדענעם אַלטעלע אַ שטיקל פון קדושה...

אויפן ראָג פון ווילנער אוו יאַטקעווער גאַס „ראַנגלט״ זיך הירשעלע משה אַנצעס מיט אַ כאַפּטע יידן אין טליתים, האַלב־שיכורע, ווי ער. „פירט מיך ווו איר ווילט, נאָר פירט מיר ניט אַהיים!״ — בעט ער זיך אוו יינגלעך מאַכן דעם אמתן הורא! שטעלט ער זיך אַוועק נעבן דער „טשיינע״ אוו הויבט

אָן צו זינגען זיינס אַ נייע „קאַמפאַזיציע״ אויף „ותחזינה עינינו בשבד לציון״״. יורשאן דער גאַרדאַוואי, אויך שיכור, הויבט אָן צו פייפן און מיט דער שאַשקע צעטרייבט ער דעם „קהל״ און הירשעלע משה־אַנצעס שרייט: „איי, לציון, לציון, לציון...״

אַזוי האָט ער אָנגעהויבן, הייסט עס, די ציוניסטישע פראָפאַגאַנדע...

ווען כאַצקל דער שמש פלעגט „מעשה סיראַטע״ אַוועקלייגן זיין קעפּעלע אָן אַ זייט, פאַרקאַשער זיין וויסע בעלמע אַרויפצו און אויסציקלען ביים עמוד דעם „ועינינו תראינה מלכותך״ — איז דאס געווען קדמונימדיקער „ציוניזם״ אין סוועניציאָן.

איך געדענק אַ ציוניסטישן „חנוכה־אָוונט״ מיט אַ כאַר אונטער דער לייטונג פון לייזער דעם חזן, מיט דעם „דוכאַוואַי״־אַרקעסטער פון דער „פאַזשאַרנע״ (אַלע יידן!). אויף דער בימה איז געשטאַנען וואַלינסקי דער פראָוויזאָר מיט דער פלאַטשיקער נאָז און מעשענע קאַסקע אויפן קאָפּ... אַ פייערדיקער ציוניסטישער מעריב, מיט ציוניסטישע לאַטקעס...

אָדער, ווען טעמפלמאַן דער „זעלצערניק״ פלעגט זיך אַוועקשטעלן, אַרום פורים־צייט, אויף יאַטקעווער גאַס, נעבן דער תלמוד־תורה, אויסגעפוצט אין אַ וויסן זומערדיקן קאַפּאָטעניע, רעקל און דערציילן יינגלעך וועגן ארץ־ישראל, וועגן „אַפּעלצינע״ און וועגן דער וואַרעמקייט דאָרטן, והראיה, אָט טראָגט ער שוין אַ זומערדיקן רעקל... האָט ער געוויס געפראָוועט ציוניזם! און ניט נאָר „געפראָוועט״, נאָר טאַקע געטאָן אויך: ער איז שפּעטער אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל.

אָדער, ווען מאָטל כאַרמאַן, „אַפּריקאַנער״, וויי מען פלעגט אים רופן, פלעגט אונדז פאַרקויפן אום חמשה־עשר וועריעמדיקע באַקסערן, האָט ער אונדז אַלעמען דערמאָוט וועגן ארץ־ישראל בפועל ממש. איין קלייניקייט: ער איז דאָך געווען אין ארץ־ישראל!

מיר האָבן געהאַט אויך אַן אַנדערן מאָטל: מאָטעלע כאַראַץ, דער זייגערמאַכער. אַ יידעלע אַ קליינס, אַ זשוואַוינקער, אַ „נאַסטאַיאשטשע״ קאָפּיע פון שלום־עליכם׳ס מנחם־מענדל! איז דער דאָזיקער מאָטעלע געווען אַ הייסער ציוניסט. ער פלעגט פאַרקויפן „שקלים״, קרן־קיימת־מאַרקעס, אָדער פאַרנאַנדערטראָגן ציוניסטישע „פושקעס״ מיט דער אויפשריפט „ציון במשפט תפדה״. ער פלעגט עס טאָן מיט אַזוי פיל אמונה, פונקט ווי ער וואָלט פאַרקויפט אַ קונה אַ גאָלדן זייגערל!

דער ערשטער עולה

ווען עס איז זיך פאַרלאָפן דאס גרויסע געשעניש — ווען אַ יידישער בעל־מלאכה איז געווארן דער ערשטער עולה קיין ארץ־ישראל — איז דאָך ניט שייך! איך קאָן זיך ניט דערמאָנען פון ווען געדענק איך דעם געלן, בלאָסן שוסטער פון שול־הויף, צי פון פאַר זיין אַוועקפאָרן אין הייליקן לאַנד „צום לעבן, צי צום שטאַרבן דאָרטן״. אָדער שוין אַלס „יורד״, וועט ער איז צוריקגעקומען תיכף נאָך די „ערשטע״ דייטשן קיין סוועניציאָן. אַלנפאַלס, דער דאָזיקער שוסטער, אַ קינדער־לאָזער, אַ ייד אָן אַרעמאָן אין זיבן פאָלעס, האָט זיך אויפגעהויבן, פאַרפאַקט זיין וויב מיט די בעבעכעס און זיך אַוועקגעלאָזט קיין ארץ־ישראל. האָט אים דער טערק, בשעת דער ערשטער וועלט מלחמה, אַרעסטירט אַלס אַ שונא (ניקאָלאַיס אָן אונטערטאָ!...) און אים דעפּאַרטירט קיין מצרים און פון דאָרטן איז ער צוריקגעקומען צו אונדז — דאָס איז דאָך געווים געווען קדמונימדיקע ציוניסטישע „הגשמה״ אין סוועניציאָן.

ווען דוד קוריצקי, צי אברהם כהן, ישראל לעווין, מיין טאַטע, אָדער דוד גאַוויסער פלעגן אַרומטראָגן פאַרקויפן אַקציעס פאַר דער „קאָלאָניאַל־באַנק״ — איז עס שוין געווען ציוניסטישע אַרבעט „פאַר עקסעלאַנס״.

איך געדענק די דריי „מוליעס״: מוליע מאַרגאָליס, מוליע כעסל גורוויטשעס און מוליע קאָפּעלאָוויטש (דעם זייפערס) — די „קאָוואַלערע״ פלעגן פאַרקויפן חדר־יינגלעך ציוניסטישע קרן־קיימת־לישראל־מאַרקעס מיט פאַרטרעטן פון הערצלען אין באָזעל, קבר רחל, מערת המכפלה — קאָן מען דאס שוין אָנרופן ציוניסטישע אַרבעט צווישן דער יוגנט.

ציוניסטישע אונטערנעמונגען

געווען איז דאָס אַלץ פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אונטער דער צאַרישער ממשלה, ווען ציוניסטישע טעטיקייט איז געווען שטרענג פאַרווערט. פלעגט מען זיך דארפן קליגן און מאַכן ציוניסטישע אסיפות אין בתי־מדרשים, כלומרשט: אַ חנוכה־קאָנצערט מיט אַ מעריב; אָדער אַ פורים־אָוונט מיט חזנות, מיטן לייענען די מגילה, אָבער שטענדיק מיט שירי־ציון, מיט „התקוה״, מיט „דאָרט וווּ די צעדער״, מיט דער „סאָכע״ — דאָס זיינען שוין געווען, בלי שום ספק, עכטע ציוניסטישע אונטערנעמונגען.

איך דערמאָן זיך וועגן אייגעם אַזאַ מין אָוונט אין דער אַמאָליקער תלמוד־תורה, אויף יאַטקעווער גאַס. געווען איז עס „אנוסטן״ — עטלעכע יאר פאַרן ערשטן וועלט קריג — צי איז עס געווען צום דריטן אָדער צום פינפטן חנוכה־ליכטל, דאָס געדענק איך שוין ניט. עס האָט זיך פאַרזאַמלט די גאַנצע „ציוניסטישע״ סמעטענע אין מנין פון דער תלמוד־תורה. איך געדענק, ווי עס האָט זיך מתעסק געווען דער ליבער, קליינינקער לערער פינצאָוו, דער פאַרוואַלטער פון דער תלמוד־תורה, דער לערער אַבראַמאָוויטש, אַ מושלם בכל המעלות: געשפּילט אויף דער קאָנצערטינע מייסטערהאַפט, דער לערער פון רוסיש, קאַסאַר, דער לערער קאָדושין און סתם באלעבאטים: אשר קאָוואַרסקי, די אַדוואָקאַטן: טאָוואַגינסקי, הירשע לעווין, ישראל לעווין; יאָסל סווירסקי, נחום טאראסייסקי, דוד גא־

וויסער, הירשע־איצע פייגל, אברהם כהן, חיים יאוויטש און אַנדערע. די גאָלדענע יוגנט: די „מוליעס", חנה כהן, ליזע מאַרגאָליס, איצע אָגולניק, מוליע ווידוצינסקי און אַנדערע. צווישן די פיס האָבן זיך אַרומגעדרייט וויסע חברהניקעס, קליינע יינגלעך, וגם אני הקטן בתוכם... הינטערן הילצערנעם וועגטל מיט די פירקאַנטיקע פענצטערלעך, אין דער וויבער־שער שול, האָבן זיך ארומגעפאָרעט, ביים רייבן די בולבעס און באַקן לאַטקעס די ציוניסטישע פרויען.

ביי די מענער האָט זיך דערווייל געטאָן אויף טיש און אויף בענק. דרשות, בראוואָס, הידד, גוטע ווערטער, באַגריסונגען אין יידיש און פאַרשטייט זיך אין... רוסיש, מיט לשנה הבאה'ס, מיט לחיימס. שירי־ציון, מיט אַ קאָנצערט אויף דער קאָנצערטינע פון לערער אַבראַמאָוויטש און די קינדער, אויס־געשטעלטע אין רייען, האָבן געזונגען, אונטער דער לייטונג פון די „קאָוואַלערא", התקוה.

אַזוי האָט מען געפראָווּעט ציוניזם.

אויפן סוועניציאנער כסא־הרבנות זיינען געזעסן, פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה, אַזוינע גאונים־ציונים, ווי: הרב ר' יצחק ריינעס, דער מיטגרינדער און פירער פון דער „מזרחי", שפעטערדיקער רב אין לידע, הרב ראָזאָווסקי דער גלענצ־דיקער שרייבער און מטיף, הרב הגאון ר' אביגדור עמיאל, דער גרויסער רעדנער און מחבר פון די „דרשות אל עמי", דער פירער פון „מזרחי" און שפעטערדיקער רב־הכולל פון תל־אביב. זיי האָבן אַלע, בלי שום ספק, שטאַרק משפיע געווען אויפן סוועניציאנער עולם צו דענקען ציוניסטיש און צו אַרבעטן פראַקטיש פאַר ארץ־ישראל.

די ערשטע וועלט־מלחמה האָט ברוטאַל איבערגעריסן אויף אַ פאָר יאָר (1916—1915) יעדע ציוניסטישע טעטיקייט.

די גרויסע כוואַליע פון „בעזשענצעס" פון קאָוונער גו־בערניע און שפעטער פון פאָסטאָוו, ווידז, היידוצישאָק און אַנדערע שטעטלעך, האָט געצוווּנגען די סוועניציאנער כלל־טוער צו אַרגאַניזירן אַ הילפס־קאָמיטעט, אַ קיך, מעות חטים און אַנדערע צדקה־אַקציעס. עס זיינען געקומען די „ערשטע" דייטשן, ניט ווייניקער ברוטאַל און מערדעריש ווי די „צווייטע" ימח שמם וזכרם!

וועמען איז דאָן געלעגן אין קאָפ ציוניזם? אַ סך פון די ציונים זיינען אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד און די וואָס זיינען געבליבן האָבן געדאַרפט קעמפן פאַרן שטיקל ברויט.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון הונגער, ברויט־קאַרטן, ברויט מיט מעקענע, מיט שטרוי. מענטשן זיינען אַרומגעגאַנגען אָפגעריסן, געשוואָלענע פון הונגער, טיפוס, סווינקע, שפּאַנקע, דעזינטעריע און אַנדערע חולאתן; „אַנט־לויזונגען" אין באַד, אָפּגעשוירענע קעפ ביי פרויען... צוואַנגס־אַרבעט אויפן שאָסיי, קאָנפיסקאַציעס, קאָנטריבוציעס.

עס קניען: ברוימאַן, מרגלית אליהו.
עס זיצן: רוטשטיין יודל, דעמבאָ זענע, לייבאָוו, גורוויטש פרידע, יאָוויטש דוד, שוטאָן לאה.
עס שטייען: שיבאָווסקי יצחק, דעמבאָ משה, לערער שאפּיראָ, גורוויטש לאה, זונדל לעווין, לולינסקי , אברמאָוויטש יעקב.

עס זיצן פון רעכטס: I רייע — וואלפסאן רבקה, לאנדע, לעווין, גרינפעלד, אזינסקי רייזל, פייגלמאן צילע, יאווימש לינע, גארשיין לאה, מאצקין גרונים, מאצקין , לעווין יעקב.
II רייע: קרוק ציפע, קאוונער רחל, מיכלסאן ביילע, קיזלאנדציק יחזקאל, א תרבות לערער, לערער שאפירא בושקאניעץ שלום, שיניוק ישראל, גארבער חנה, גאוויסער רחל.
עס שטייען: שפיז חיה, קלאווירר לאה, גורוויטש לאה, קרוק רבקה, בושקאניעץ סלאווע, סראגאוויטש שיינע, זאראכאוויטש סלאווע, קיל סימע, לעווין חיה, כארמאץ סאניע, וואליאק שיינע.
עס שטייען ביים וואנט: שאפירא זאב, פייגל דבורה, קורלאנדציק רחל, סאראקא דוד, שאפירא שלום, גארבער זאב, רוטשטיין אהרן, שיניוק יוחנן, סטאלפער פייגע, לאנדע, כץ.

יידן האבן געשמוגלט, געשטעלט דאס לעבן אין סכנה. געמאכט ברייזלעך, געגארבט פעלכלעך, געמאכט זייף, געשטאפט קישקע־וווּרשט, פארקויפט „קלאפס־קלאפס״ אין די בייזלעך אויפן מארק.

קינדער האט מען מיט געוואלד געטריבן אין דער דייטשער שולע, אין די רמבמס דייזער, אויף ווידזער גאס. אנדערע האבן געדארפט רייסן קראפיוות און אפהיטן די גלייכע שטעכיקע שטעקעלעך. מען האט געקליבן אויף די לאנקעס ווייסע „בערעלעך״־בלימעלעך, אויפן קילא, צו מאכן קישעלעך פאר די „זאלדאטן אין לאזארעט״. קינדער פלעגן גנבענען, פון הונגער, געלן פערדן־צוקער פון אונטער די פערדישע מארדעס מיטן האבער צוזאמען. א פירקאנטיקע „המוציא״ — דייטש ציגל־ברויט מיט מארמעלאדע, איז געווען א געוואלטיקע זאך. א פאר הויזלעך פלעגט מען אויפנייען פון א האנדל סקריפענדיקן ברעזענט און א רעקל — פון א דייטשישער דעק.

אבער, אז די ערשטע שווערע צייט איז אריבער, זיינען סוועניציאנער יידן געקומען ביסלעכווייז צו זיך. יוגנט פלעגט ארויסקריגן ביים משוגענעם בירגערמייסטער, מיטן מאנאקל אין אויג, א „שיין״ אויף צו שטעלן אן אוונט לטובת א דבר־צדקה: מעות חטים, אן אלמנה וכדומה. אדער מען פלעגט אונטערשיקן א „שתדלנטע״ צום געלן זשאנדער, דעם מערדע־רישן וואכמייסטער מאטיעלאט און ארויסקריגן א דערלויבעניש צו מאכן א קאנצערט אין „טשיינע״ אדער ביים „גלח אויבן״. צום שבח פון סוועניציאנער (וועלכע האבן אנגעהאלטן פון אלעמאל דעם „בוסח סוועניציאן״) דארף מען זאגן, אז אונדזער־ע אוונטן זיינען אלע מאל געשטאנען אויף א הויכן ניוואו. מען האט געשפילט (שייך געשפילט!) שלום־עליכמען, שלום אשן, קאברינען און וועמען ניט? דער אומדערמידלעכער טא־לאנטפולער ראזענטאל האט איינגעלייגט וועלטן. קלאראַ (די שפעטערדיקע דייטשין), מולע ווידוצינסקי, איצקע אגול־ניק, מערע קאוונער און דער עיקר פריידעלע גורוויטש־קאפל דעם שניידערס — זיינען געווען די הויפט־אנטיילנעמער אין די אוונטן. צום סוף פון אזעלכע „אוונטן״ פלעגט מען טאנצן, פארקויפן א „בופעט״, שפילן „לעטוצע פאטשט״, מאכן אן „אמעריקאנסקע טארג״, א לאטעריע און גוט פארברענגען.

גאנץ אפט פלעגט מען אויף אזעלכע אוונטן געבן אויף צום „פארבייסן״ א פאר דעקלאמאציעס אין יידיש אדער ער־ברעאיש און זינגען סאלא. דער שרייבער פון די שורות, א קליין יינגל, פלעגט ניט איינמאל דעקלאמירן דעם גאנצן „המתמיד״ פון ביאליק אדער „בין שיני אריות״ פון י.ל.ג.

קבוצת „תל־חי" ביים החלוץ הצעיר

עס קניען: קוריצקי זלמן, לולינסקי פייגע, גינזבורג מרדכי, גאָוויסער מנשה און דבורה, גילינסקי יצחק.
עס זיצן: קאנטאָראָוויטש העשל, אָקון יחיאל, גינזבורג חנוך, זיידל זאב, קאַטלער מנחם, קוריצקי משה, גורוויטש לייב, גינזבורג אבא.
עס שטייען: קוריצקי שלום, קיזבערג פייע, זיידל בנימין, מיכלסאָן יוחנן, כץ ליבע, גראזול פרץ, לעווין שכנא, כץ דוד, שאיעוויטש זלמן.

מרים וואָליאק פלעגט זינגען „אלי־אלי" און דייטשן פלעגן אָנקווטלן אין פאטשן ברַאוואָ. צום סוף האָט מען געזונגען „התקוה".

„בני ציון", „פרחי ציון" און „חרות ותחיה"

די מאַכט האָט טאָלערירט די ציוניסטישע אונטערנעמונגען. דאס איז געווען אין דער צייט ווען דער דייטשער גענעראל־שטאַב האָט געוואָלט אַריבערציען דאס יידנטום אויף זיין זייט אין קאַמף קעגן די ענגלענדער. זיי האָבן צוגעזאגט יידן גאַנץ ארץ־ישראל, זאָל מען זיי נאָר העלפן אייננעמען ענגלאנד און דערשטיקן דעם „פאַרפלוכטן רוסע"...

ווי כ׳האָב שוין דערמאנט — זיינען אסך ציוניסטן אַוועק קיין רוסלאַנד אין אָנהויב פון דער מלחמה. אויף זייער אָרט זיינען אָבער געקומען ציוניסטישע אינטעליגענטן פון צווישן די „בעזשענצעס": די משפחה דעמבאָ פון פאָניעווועזש, ישראל אַבראַמסאָן, ראובן אַבראַמאָוויטש, סאָלאָמיאַק פון הייזוישאָק, שאיעוויטש פון ווידז, די לערער גאָלדשטיין און חנה מוסין פון פאָסטאָוו, צעפעלעוויטש און אסך אַנדערע.

די העברעאיש־קענער האָבן אָנגעהויבן צו געבן העברעאישע „אוראָקן", מחמת די אינסטיטוציע פון מלמד און חדר האָט זיך אָנגעהויבן פונאַנדערפאַלן. משה־בנימין און אבע־לייזער זיינען געבליבן אַן אַ קנעלונג... די העברעאישע לערער האָבן געלערנט אַ קאַפּיטל תנ״ך און אַ שיר פון יל״ג, עס האָט זיך אנגעהויבן צו וועבן אַ ציוניסטישע אַטמאָספער צווישן דער אונטערוואָקסנדיקער יוגנט. חברה פלעגן זיך צונויפקומען אין אַבראַמסאָנס הויז אויף יאַטקעווער גאַס, זינגען ציוניסטישע לידער, לערנען די געאָגראַפּיע פון ארץ־ישראל, מאַכן ציוניסטישע פענער פאַרן „בני־ציון", פאַר די „פרחי־ציון", געמאַכט ציוניסטישע אויספלוגן אין יוריצקיס וואַלד, אָדער אפילו אזש קיין בערעזאָווקע.

חברה האָבן זיך ניט באַגנוגנט מיט ציוניזם אויף סוועצציאַנער „טעריטאָריע" אַליין. מען האָט זיך אויך פאַרנומען מיט ציוניזם אויף „עקספאָרט".

איך געדענק ווי אַ פאָר בחורימלעך: חיים וויגדער קאָטלער מיטן שרייבער פון די שורות האָבן זיך אַוועקגעלאָזט, צופוס, פאַרשטייט זיך, גרינדן אַ „פרחי־ציון" אין „סוועניציאַנקע" (נייַ־סוועניציאן). אָנגעקומען פאַרמאָטערטע, מיט געשווואָלענע פיס, האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזט צו דער יידישער שול, אָנגעפירט פון לערער העלערשטיין. געקומען זיינען מיר שוין נאָך די לימודים און געטראָפן דאָרטן אַ כאַפּטע יינגלעך און

מיידלעך, וואַרטנדיקע אויף אונדז (צווישן זיי, געדענק איך: מילנער דער שפּעטערדיקער יידישער לערער, אברהם כץ, לע־ווענשטיין, כץ, דעם שפּעטערדיקן לערער). עס האָבן אונדז באַגעגנט מיט אַ „ירגזון" דער לערער העלערשטיין און, דוכט זיך, אויך גורדוס און פאַרפירט אַ הייסן וויכוח. די ציוניסטישע „אַגענטן" האָבן זיך אָבער ניט אָפּגעשראָקן און דאָך אויסגע־פירט. אין „סוועניאנקע" איז פאַרבליבן פון דאַן אָן אַ ציו־ניסטישע באַוועגונג — „פרחי ציון".

בחורים און מיידלעך פלעגן זיך צונויפקלייבן אין הויז פון אַמאָליקן „קאַזיאָנעם" רב. ראָזענבערג, אויף ווילנער גאַס. דאָרטן האָט זיך געפונען, אין אַ קלאָגעדיקן צושטאַנד, די יידישע ביבליאָטעק. די רוסישע ביכער זיינען געווען פאַר־פאַקט אין קאַסטנס און די יידישע זיינען געשטאַנען אויף די פאָליצעס צעריסענע, צעפליקטע און אָן אַ באַלעבאָס...

דאָרטן איז, אויב איך האָב קיין טעות נישט, געווען דער ערשטער אָפּיציעלער ציוניסטישער „לאָקאַל". דאָרטן איז גע־גרינדעט געווארן די „חרות לתחיה"; פייוול טייטלבוים, דוד ווילקאָמירסקיס קינדער, מאצקין חוה־גיטלס טעכטער, ליפע דעם מולערס טעכטער, די טייצעלעך, שלום בושקאניץ, שמעון און רחל פלעקסער, דבורהקע מאיראָוויטש, יאנקל אַברַאַמאָ־וויטש, זיידלס חנה און שמערקע, מרדכי און רחל גאווי־סער, חיה וואַליאק, הינדעלע לייפער, יאָסקע ליבמאן, פעסל לאַנדעס טעכטער, דער שרייבער פון די שורות און איינע אַ „ציפקע פייער" פון לינטופער גאַס.

אין דאָזיקן לאָקאַל האָט ראָזענטאַל געגרינדעט די „פועלי־ציון" — „צעירי־ציון", צו וועלכן עס איז צוגעשטאַנען די עלטערע ציוניסטישע יוגנט־אינטעליגענץ. ביז...

דאָס איז געשען אין איינער אַווינטער נאַכט. אין „טשיינע" האָט מען געשפּילט שלום־אַש׳ס „מיטן שטראָם". עס איז שוין געווען נאָכן „ספּעקטאַקל", מען האָט שוין געטאַנצט, געשריבן „סעקרעטקעס" פון דער „לעטוצער פאָטשט" און אין דער גאַר־דעראָבע האָט מען זיך „געקילט". מיט אַמאָל גייען צו צוויי פשוטע דייטשע זעלנער, אַן די „צאַצקעס" אויף די היטלעך, צו אַן אָפּיציר, רייסן אים אַראָפּ זיינע עפּאָלעטן און לאָזן אים אַראָפּ צוויי פייערדיקע פעטש. איינער פון די דייטשן, האַלב־שיכור, איז ארויפגעקראָכן אויף אַ שטול און זיך גע־וועדעט צום דערשראָקענעם עולם מיט אַ דרשה כהאי לישנא:

„זייט וויסן, אַז אין דייטשלאַנד איז אַ רעוואָלוציע, דער קייזער איז קאַפּוט, דער קריג איז אַוועק, און מיר גייען נאָך היימאַט".

ער האָט פארענדיקט מיט זידל־ווערטער אויפן חשבון פון סוועניאן און איר נאָמען...

עס קניען פון רעכטס: קאַוואַרסקי לאה, לייפער ציפּע, לוריע בתיה, גורוויטש עלקע, כץ שרה.
עס זיצן: גאָרדאָן חנה, גורוויטש אסתר, גורוויטש שרה, סווינטעלסקי צביה, טייץ פעסיע, גילינסקי שרה־מערע, ברוידאַ שרה.
עס שטייען: ליפכין שיינע, שאַפּירא אסתר, גילינסקי רחל, פייגל גאָלדע, קוריצקי גרשון, זיידל זאב, ברומאַן חנה, כץ רייכל, זאָר ליבע.

איין קלייניקייט! אַזאַ איבערקערעניש! אַ טומל, אַ פאַניק, יידן האָבן אַנגעהויבן לויפן צו דער גאַרדעראָבע כאַפן די מאַנטלען און לויפן אַהיים. שייך צו זאָגן: וועלט־געשיכטע ווערט געשאַפן פאַר אונדזערע אויגן!

מיר האָבן געהערט „קלאַנגען" וועגן אַן איבערקערעניש אין רוסלאַנד, וועגן באָלשעוויקעס א.א.וו. אָבער מיר האָבן ניט געהאַט קיין אַנונג ווי אַזוי דאָס איז געוואָרן געמאַכט.

די דייטשן זיינען אַראָפּ — די „ערשטע" פאָליאַקן זיינען אַרויף.

דער גאַנצער אָקופירטער געביט איז אַרויס פון דער פאָליטישער איזאָלאַציע. די מערב־וועלט האָט זיך פריי געעפנט פאַרן פוילישן־ליטווישן יידנטום. מען האָט זיך דערוווסט וועגן דעם אויסגאַנג פון דער מלחמה, וועגן שלום, וועגן טראַצקין און יאָפען. יידן האָבן זיך „געגרויסט" מיט די יידישע דיפלאָמאַטן און כלל־טוערס. מיר האָבן זיך דערוווסט וועגן די פאָלגן פונעם אויסגאַנג פון קריג פאַר ארץ־ישראל, וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע און שפעטער וועגן דעם ענגלישן מאַנדאַט איבער ארץ־ישראל, וועגן הערבערט סעמועל, וועד הלאומי און וועגן די נייע פערספעקטיוון פאַרן יידישן פאָלק, וועגן נייעם ציוניסטישן שווונג.

אין סוועניצאַן: פוילישער אַנטיסעמיטיזם, פאָזנאַנטשיקעס, האַלערטשיקעס, שניידן בערד, שלאָגן יידן. טעראָר — פוילישער טעראָר, אַרעסטן, זאָקלאַדניקעס...

אינגיכן בייט זיך די פאַנאַראַמע: ס'קומען די „ערשטע" באָלשעוויקעס, ליטווינער, מיצקעוויטש־קאַפסוקאס און ווידער באָלשעוויקעס מיטן גאַנצן קלאַפּערגעצייג פון מיטינגען, דעמאָנסטראַציעס, לאָזונגען; קלובן ביי שרייבערן דעם אפטייקער אויבן, ביי חיה־עטל לעווינסאָנען אויפן צווייטן שטאָק, ביי דוד קוריצקי אין שטוב האָט געהערשט רעזניקאָוו, אין „קאָזנאַצייסטווע" — דער רעווטריבונאַל. אַרעסטן, טורמע, קאָנפיסקאַציעס, קאָנטריבוציע און אזוי ווייטער.

פון רוסלאַנד קומען צו פאָרן די ברומבערגס — סעמיאָן, יאָזעף און דאָרע; דאָקטאָר קאָווארסקי, אָסיפ קאָווארסקי, די טאַראַסייסקעס און אַנדערע. עס אָרגאַניזירן זיך די פאָלקיסטן, דער „בונד", יידיש יוגנט ווערט אַרײַנגעצויגן אין קאָמסאָמאָל. דער ציוניזם האָט פאַרלוירן זיין גאַנצע מערכה, פאַרשטעקט אין חדרי־חדרים.

ווידער האָט זיך געביטן די פאַנאַראַמע. די באָלשעוויקעס זיינען אַוועק — די „צווייטע" פאָליאַקן זיינען געקומען. פריער — זשעליגאָווסקיס „ליטווא סראדקאָווא" און שפעטער שוין — די „שטענדיקע" פאָליאַקן, וועלכע האָבן אַזוי אָנגעהאַלטן ביז דער צווייטער שרעקלעכער וועלט־מלחמה, סעפטעמבער 1939.

ביי סווינטעלסקען דעם מולער אויף פאָשמענער גאַס, אויפן צווייטן שטאָק, פלעגט זיך צונויפקומען די יינגערע

דראָמ־קרייז ביים קונסט געזעלשאַפט
עס קניען: לינע יאַווישט, פלעקסער שמעון, וואָליאַק חיה.
עס זיצן: לערער שאפירא, לעווין אביגדור, שיבאווסקי־סטאלפער, שיבאווסקי יצחק־לייב.
עס שטייען: פייגעלמאַן צילע, ווילקאָמירסקי שאול, גאָרשיין רחל.

יוגנט. עס איז אַנטשטאַנען די „טרומפעלדאָר"־אַרגאניזאַציע. עס האָט ניט געהאַט צו טאָן מיט דער ווייט שפעטער ארגאניזירטער „ברית־טרומפעלדאָר"־באַוועגונג. מיר זיינען געווען, אַזוי צו זאָגן, „ראשונים" מיטן פאַראייביקן זיין נאָמען. יינגלעך און מיידלעך האָבן זיך געלערנט העברעאיש, געזונגען העברעאישע און יידישע ציוניסטישע לידער, געלייענט די אַנגעקומענע פרעסע פון ארץ־ישראל, געקליבן געלט פאַרן „קרן קימת לישראל" און אַנדערע צוועקן.

אין דעם בנין פון „תלמוד־תורה", פון פאַרנט צו דער גאַס צו, האָבן זיך פאַרזאַמלט די עלטערע „סטאַטשנע" ציונים. די „אַלגעמיינע" האָבן צוגעקראָגן אַ שטאַרק אַקטיוון יונגנמאַן, לייב מארגעל, וועלכער איז געבליבן „שטעקן" אין סוועניצאַן, נאָר זיין דעמאָביליזאַציע פון דער פוילישער אַרמיי.

אין תלמוד־תורה־בנין, אויפן הויף, האָט געקיניגט דער „החלוץ", און שפעטער איז אויך צוגעקומען דער „החלוץ־הצעיר".

ביי ראָזענטאַלן אין „לאָקאַל" זיינען פאַרגעקומען אפטע פאַרזאַמלונגען, לעקציעס, רעפעראַטן, קעסטל־אָוונטן, קאָנצערטן א.א.וו. דאָרטן האָט זיך געגרינדעט דער ערשטער סטרונע־אַרקעסטער אונטער דער לייטונג פון פאדבראָדזער לערער שאַפּירא. די פראָבעס פלעגן פאָרקומען אין תלמוד־תורה. עס האָבן זיך אַרויסגעוויזן גאַנץ פיינע טאַלאַנטן — מאַנדאָליניסטן, גיטאַריסטן.

מען האָט רעפעטירט, צוגעגרייט אָוונטן. חברה פלעגט פאַרבראָנגען ביז נאָך האַלבער נאַכט און הונגעריקע זיך אַרײַנכאַפּן אין „קעלער" אויף ווילנער גאַס, כאַפּן אַ פאָר הייסע בייגל אָדער אַ קרענצל „סושקעס" — טרוקענע בייגלעך אויף צו דערכאַפּן דאס האַרץ...

די העברעאישע לערער פון דער תלמוד־תורה (שפעטער פאַראָוואַנדלט אין אַ תרבות־שול): שיפמאַן, באָרוכאָוויטש, באסין, שאפירא (אַ טאַלענטפולער פידלער!) ואני הקטן, פלעגן

עס זיצן: מלכה ווײנשטײן, רבקה וואָלפסאָן, בתיה ווייסקונסקי, אַ לערערין, פעליע טײַץ, צפורה לייפער, חיה פייגעל

I רייִ שטייַען: שיינע ליפכין, חנה ברומאָן, ג׳יטל פייגעל, לאה קאָווארסקי, חוה אולמאן, שרה ראָזאָווסקי, רחל וואָליאַק, מרים סמאָרגאָנסקי.

II רייִ שטייַען: עלקע גורוויטש, גאָלדע פייגעל, לאה ווייסקונסקי, מרדכי לעכאוויצקי, שרה קאצענעלנק, שפרה לייפער, בתיה לורינ, מיה בושקאניעץ, מרדכי גאָוויסער, אסתר שאפירא.

אײנאָרדנען אָפּטע ליטעראַרישע משפטים, מיט פּראָקוראָרן, מיט אַדוואָקאַטן, מיט פּאָלקס־ריכטער. אָזוי געדענק איך די משפּטים איבער פרצס „די פּאַרשטויסענע״, איבער „באַנטשע שווייג״ און אַנדערע. דער לערער שאַפּיראָ פלעגט אָפּט שפּילן אויפן פּידל, מורמיסעס איידעם אויפן וואָלאָנטשעל און מרים וואָליאַק האָט געזונגען לידער.

מיטן „החלוץ״ האָבן זיך פאַרנומען: מאָטל גאָוויסער, איצע־לייב שיבאָווסקי, לייבקע קאָונער, לייבקע דעסאטניק (איידער די לעצטע צווי זיינען אַריבער אין צווייטן לאַגער), שפּעטער מלכה וויינשטיין, פּינע שולהייפער, מענדל קאָטלער (מנחם הלוי), גרשון קוריצקי, זאב זיידל און אַנדערע.

אַקטיוו זיינען געווען ליפע־דעם־מולערס טעכטער, חוה־ג׳יטל מאַצקינס טעכטער, פּעסל לאַנדעס טעכטער, רוטשטיין, אורציק דעם שניידערס טעכטער (פּעסעלע), שיינוק, שמעון בושקאניעץ, דוד ווילקאָמירסקיס קינדער און אַנדערע.

ביים „החלוץ־הצעיר״ האָט זיך דערצויגן אַ יונגער דור חלוצים, פון וועלכע אַסך האָבן עולה געווען פאַר דער מלחמה. זיי לעבן און אַרבעטן אין ישראל. דאָרטן האָט זיך אויסגע־האָדעוועט מנשה גאָוויסער, חייקע קאָטלער, און צענדליקער, צענדליקער אַנדערע חלוצים. זייערע פּירערס זיינען געווען מרדכי גאָוויסער און דער העברעאישער לערער יצחק פערליס.

דער „החלוץ״ און „החלוץ הצעיר״ פלעגן אָרגאַניזירן אויספלוגן, צוזאַמענפּליען, צוזאַמענפּאָרן, באַזוכן אין אַנדערע שטעטלעך און געגרייט קאַדרן פאַרן „קיבוץ הכשרה״.

מען האָט געלערנט אינטענסיוו העברעאיש, חלוציות, גע־שיכטע פון ציוניזם, געאָגראַפּיע פון ארץ־ישראל וכדומה. זיי האָבן אויך איינגעאָרדנט ספּאָרט־פאַרמעסטן: פוטבאָל, וועלי־סאָפּעדיסטן־געיעגן. געגנומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער תרבות־שול.

די „קרוין״ פון דער „החלוץ״־טעטיקייט איז געווען דער קיבוץ ההכשרה.. אין בנין פון דער אַלטער טורמע (עק ווידזער גאַס, געהערט צום משמרת חולים) זיינען זיך צונויפגעפּאָרן בחורים און מיידלעך, חלוצים פון פאַרשיידענע שטעט אין פוילן און זיך אָרגאַניזירט אַלס אַן אַרבעטס־גרופּע, דורכצו־מאַכן די הכשרה צום קריגן אַ סערטיפּיקאָט און עולה צו זיין. זיי האָבן געאַרבעט כל עבודות פרך: געהאַקט האָלץ, געטראָגן וואַסער, געהאָרעווט ביי וואָליקעס און דער עיקר — זיך גע־לערנט גוט אָפּצוקומען... דאָרטן זיינען פאָרגעקומען די עקזא־מענס, וואָס אַ „ביקור״ פון מרכז פלעגט דורכפירן. דאָרטן פלעגט מען שטעלן די „פּיקטיווע חתונות״, נעמען אַ „פּיקציע״ און פאָרן קיין ארץ־ישראל. אָפּט איז געווען באַשערט אַזאַ חבר צו ווערן אַ „טוריסט״, אָנצוטאָן אַ לעדערנע קורטקע מיט

אַ פאַטאַגראַפישן אַפּאַראַט, אַריבערגעוואַרפן איבער דער פּלייצע, אַפּצונאַרן דעם ענגלענדער...

אין „פועלי־ציון" איז אַ גאַנצע צייט געווען טעטיק דער אומדערמידלעכער ראַזענטאַל, שפּעטער דער יונגער אַדוואָקאַט לייב גורוויטש (ראובן אַבראַמאָוויטשעס איידעם).

„פועלי־ציון" צוזאַמען מיט „החלוץ" האָבן אַרגאַניזירט דעם ציוניסטישן האַנטוווערקער אין „העובד".

באַלעבאטים פון מיטל־קלאַס: קרעמער, סוחרים, האַנט־ווערקער — רואינירטע פון „גראַבסקיס עגלה", — פון הייכע שטייערן, קריזיסן און האַנדל, האָבן זיך געסטאַרעט „צונויפצו־קלאַפן" די נויטיקע 1000 פונט, ווערן „קאַפּיטאַליסטישע" עולים און פאָרן קיין ארץ־ישראל. אַנדערע האָבן זיך באַמיט צו קריגן „קרובים־סערטיפיקאַטן". אַזוי זיינען עולה געווען: דעמבאַ, דוד קוריצקי, יוסף לולינסקי און נאָך אַנדערע, וועלכע זיינען אַרויסגעפאָרן מיט די גאַנצע משפּחות.

די „אַלגעמיינע ציונים" זיינען געווען מערסטנס אַקטיוו אויפן לאָקאַלן געביט. פאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן זיך אויך אַקטיוו באַטייליקט אין ציוניסטישע אַקציעס ווי: שקלים, קאַנ־גרעסן, קרן קימת וכדומה; אבער דער עיקר האָבן זיי געהאַלטן די פירנדיקע פאָזיציעס אין דעם געזעלשאַפטלעכן און קולטו־רעלן לעבן פון סוועניצאַן.

פון רעכטס: בייגעל משה, פרידמאַן הירש, צינמאַן ישראל, בייגעל טשערנע, קאַטשערגינסקי , ווידוטשינסקי שמואל, בייגעל חיה, , לישאַנסקי בן־ציון.

אַזוי האָבן די „אַלגעמיינע" פאַרנומען און קאַנטראַלירט אַזעלכע פאָזיציעס ווי די קהילה פאַרוואַלטונג (יוסף סווירסקי און ישראל לעווין — לאַנגיעריקע ראשי הקהל), אין מאַגיס־טראַט (באָריס ברומבערג — וויצע בירגערמייסטער און ישראל לעווין, דער „אייביקער" ראַטמאַן); אין תרבות שול (פריער דוד גאָוויסער און שפּעטער דוד קוריצקי); אין משמרת־חולים (פריער יוסף סווירסקי און שפּעטער ישראל לעווין); אין דער פאָלקס־באַנק (באָריס ברומבערג און ישראל לעווין); אין קרן

חלוצים אין סוועניצאַן בינדן בוימלעך, פאַר די פרדסים אין ישראל.
עס שטייען: קוריצקי גרשון, לייפער שפרה, חיה יאָך, קוריצקי משה, קוריצקי שלום, פייקאָווסקי פאיע, גינזבורג אבא, כאַמאַנט יהודה, גרשונאָוויטש יפה, עפּל יעקב.

קימת (לייב מאַרגעל דער מורשה) און אַזוי ווייטער.

חוץ די דערמאָנטע זיינען אויך אַנדערע „אַלגעמיינע" געווען טעטיק אין פֿאַרשיידענע שטאָטישע אינסטיטוציעס: ישראל אַבראַמסאָן, קרייצער דער בוכהאַלטער, דוד גינזבורג, ראובן אַבראָמאָוויטש, סאָלאָמיאַק, שאַיעוויטש, רפאל קאַטלער, פרץ פייגל א. א.

די ציונים פון אַלע ריכטונגען פלעגן פֿאַרשפרייטן זייער פּעריאָדישע פּרעסע (אין יידיש און העברעאיש), ווי אויך די ציוניסטישע טאָג־פּרעסע: דעם „היינט", דעם „מאָמענט", די ווילנער „צייט" און דעם העברעאישן „היום".

אין סוועניציאַן איז אַנגעגאַנגען אַ קאַמף צווישן די ציוניסטן און קעגנער. מען האָט זיך געריסן מיטן „בילדגעז", מיט דער יידישער פֿאָלקסשול, מען האָט זיך אַנגעטאָן צו־להכעיסן: שטעלסטו אַן אָוונט — שטעל איך אויף, אין דעם זעלבן אָוונט, אין דער זעלבער שעה; מען האָט קאָנקורירט מיט „רעוויעס", „שלאגערן", זיך באַמיט איבערצושטייגן אייגנער דעם צווייטן אויפן געביט פון שולווועזן, קינדער־אָוונטן, בילדונג און דעראָבערן די „אינטעליגענץ". סוועניציאַן האָט זיך געשאַפֿן איר אייגענעם חותם, איר אייגענעם נוסח.

ווו ביסטו סוועניציאַן? ווו זייט איר, סוועניציאַנער מאַרטירער? איר האָט שלום געמאַכט צווישן זיך אויף עולם ועד!

די קברים פון פֿאָנאַר, די אויוונס פון שטוטהאָף, די גריבער פון פֿאַליגאַן, די שייטערהויפנס פון קלאָגע אין עסטאָניען האָבן אייך פֿאַראייניקט!

אויסגעמישט האָט זיך די „ציוניסטישע" יאַטקעוועך גאָס מיט דער „יידישיסטישער" פילסודסקי גאָס. ס'האָבן שלום געמאַכט דער „בילדגעז" מיט „פועלי ציון" און „החלוץ"...

אייער געדעכטעניש וועט פֿאַרבלייבן אין אונדזערע הערצער אויף אייביק, אייערע נעמען, קדושים וטהורים, פון סוועניציאַן!

צדוק כארמאץ

לינקע „פועלי־ציון" אירע גרינדער און אנפירער

גרויסער, אומפאַרגעסלעכער, היסטאָרישער טאג איז געווען אין סוועניציאַן, וועו מיר האָבן געפיירט די באַלפור־דעקלאַראַציע. אין אַלטן בית מדרש איז דאָן פֿאַרגעקומען אַן אימפּאָזאַנטע ציוניסטישע פֿאַרזאַמלונג. דאס בית מדרש איז געווען באַפּוצט מיט צענדליקער ווייס־בלויע פענער און איז געווען אנגעפילט מיט מענטשן. „אַ קינד איז אין יענעם טאג נישט געבליבן אין וויג". עס זיינען געקומען אַלטע און יונגע, פרויען און קינדער. די גאַנצע יידישע באפעלקערונג האָט זיך באטייליקט אין גרויסן נאַציאָנאלן יום טוב.

אויף יענער פֿאַרזאַמלונג זיינען אַרויסגעטרעטן באַוווסטע פֿאָלקס־רעדנער, וועלכע האָבן אויפגעקלערט דעם עולם די גרויסע, היסטאָרישע באדייטונג פון דער באלפור־דעקלאַראַציע. איצט וועלן מיר האָבן אַ מעגלעכקייט צו גרינדן אין ארץ ישראל אַ יידיש־נאַציאָנאלע היים און דער חלום פון דר. טעאָדאָר הערצל וועגן אַ יידישע מדינה וועט פֿאַרווירקלעכט ווערן.

אינטערעסאַנט איז געווען זיך צוצוקוקן, ווי אַזוי הרב מאיראַוויטש שטייט אין מזרח און הערט זיך צו מיט באַגייסטערונג און צופרידנקייט צו די ציוניסטישע רעדנערס.

דער אַלטער שמש ר' ישראל־אלי איז געשטאַנען אויף דער בימה און האָט אַכטונג געגעבן, אַז ס'זאָל זיין שטיל און קיינער זאָל נישט שטערן. כאצקל, דעם שמש'ס זון, איז אַרומגעלאָפן באַראויקן די קינדער. אין יעדן ווינקעלע האָט זיך געפילט דער גרויסער יום טוב.

ווען די רעדנער האָבן פֿאַרענדיקט זייערע רעדעס, האָט דער טויזנטקעפּיקער עולם אָנגעהויבן זינגען ציוניסטישע לידער.

יענע פֿאַרזאַמלונג וועט קיינער נישט פֿאַרגעסן. אַלע האָבן געפילט, אַז דאס איז אַן אָנזאג פון אַ נייער תקופה אין יידישן לעבן.

די גרינדונג און ערשטע אנפירער פון לינקע „פועלי ציון"

די מלחמה האָט זיך געענדיקט. ענגלאנד האָט באַקומען דעם מאַנדאַט איבער ארץ ישראל. סהאָט זיך אנגעהויבן די חלוצישע עליה קיין ארץ ישראל. אין גאַנץ פוילן האָבן זיך געגרינדעט פאַרשידענע ציוניסטישע ארגאניזאַציעס. סוועג־ציאַן איז נישט אפגעשטאַנען פון כלל. אין אונדזער שטאט זיינען געווען אַ סך פראָלעטאַרישע עלעמענטן, אַרבעטער און פאָלקס־מענטשן. סאיז דערפאַר באַשלאָסן געווארן צו גרינדן אין סוועגציאַן אַן אפטיילונג פון די לינקע „פועלי ציון" און „יוגנט".

דער גרינדער און דער ערשטער אנפירער איז געווען יצחק לייב כארמאַן.

אין אַ סעפטעמבער־אָוונט פון יאר 1927 איז פאַרגעקומען אין רוטשטיינס הויז, אויף גלעזער־גאַס, די גרינדונגס־פאַר־זאַמלונג. אַלס ערשטע חברים אין דער נייער פארטיי האָבן זיך גלייך פאַרשריבן: גרשון האָכמאַן, נחמן רוטשטיין, משה פייגל, נח קאָטלער, אברהם גערמאניסקי, נח שאלאדוכא און דער שרייבער פון די שורות.

אויף יענער פאַרזאַמלונג איז אנגענומען געווארן אַ רעזאָ־לוציע אויסצושרייבן 35 עקזעמפלארן פון דעם פארטיי־ארגאן: „די אַרבעטער־צייטונג", ווי אויך 20 עקזעמפלארן פון יוגנט אַרגאַן: „פרייע יוגנט".

די ערשטע שריט ביים ארגאניזירן די קולטור־טעטיקייט

די ערשטע וויכטיקע אַרבעט פון די לינקע פועלי־ציון איז געווען צו גרינדן אין סוועגציאַן אַ נאדל־פאַריין. דאס האָט געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אין אַלע פראָפעסיאָנעלע קרייזן און מען האָט זיך מיט די לינקע „פועלי ציון" געריכנט אין דער יידישער געזעלשאַפט.

די פארטיי איז געווען גאָר באַזונדערס טעטיק אויפן קולטור־געביט און פלעגט אַראָפברענגען קיין סוועגציאַן די בעסטע רעדנער.

איך געדענק, למשל, ביזן הייַנטיקן טאג, דעם רעפעראַט פון יעקב זרובבל, וועלכער איז פאַרגעקומען אין גרויסן זאַל פון בית עם. דער זאַל איז געווען אַזוי אנגעפאַקט, אַז אַ סך האָבן נישט געקאָנט אַרייַנגיין אינעווייניק, זיינען געשטאַנען אויפן הויף און זיך צוגעהערט צו זיין רעדע.

פון די שפעטערדיקע רעדנער געדענק איך יעקב פעטערזייל און יוסף ראזען.

אַלע אין שטאָט האָבן שוין געוווסט, אַז אויב ביי די לינקע „פועלי ציון" קומט פאָר אַ רעפעראַט איז כדאי צו קומען.

זומער פלעגט די הויפט־אַרבעט געפירט ווערן אין די בערזאָווקער וועלדער און ווינטער — אין הויז פון נחמן ראט־שטיין, אָדער אין לאָקאַל פון נאדל־פאַריין.

די געשטאלט פון ארגאניזאטאר און פירער יצחק־לייב כארמאץ

יצחק לייב כארמאץ

ווי געזאגט איז דער אָרגאנזאטאָר און פירער פון די לינקע „פועלי־ציון" געווען יצחק לייב כארמאץ. ער איז גע־בוירן געווארן אין סוועגציאַן, אין יאר 1904. זיין פאטער, ר׳ מרדכי מאיר כארמאץ, איז געווען אַ פרומער ייד און אַן אמתער פאָלקס־מענטש. זיין מוטער, שרהל, איז געווען באַ־קאַנט אין שטאט אַלס אַ פרוי מיט אַ „גוט האַרץ". אַלע האָבן געהאט צו דערציילן וועגן איר גוטסקייט און איר ווילן צו העלפן אַ צווייטן.

יצחק־לייבעלע האָט צוערשט געלערנט ביי ר׳ חיים איצען אין חדר און שפעטער ביי יעקב־דוד דעם מלמד. נאָך אַלס קינד האָט ער זיך שוין אויסגעצייכנט מיט זיין התמדה און פאַרשטאַנד. זייענדיק 15 יאר אַלט האָט ער זיך אנגעשלאָסן אין די „צעירי ציון" און איז דאָרט געווארן זייער אַקטיוו. זיין הויפט־אויפגאַבע איז אין יענער צייט געווען צו פאַר־שפרייטן דעם צענטראַל־אַרגאַן פון די „צעירי ציון": די „באַפרייאונג".

גלייך ווי ס׳האָט זיך געגרינדעט אין שטאט דער „החלוץ", האָט ער זיך פאַרשריבן אַלס מיטגליד און איז אַוועקגעפאָרן אויף הכשרה אין קיבוץ, אין שידלאוויץ, לובלינער געגנט.

צוריקקומנדיק פון קיבוץ האָט ער געביטן זיינע פאַלי־טישע אנשויאונגען און איז געווארן אַ פאַרברענטער לינקער

פועלי ציוניסט. ער האָט אנגעהויבן האַלטן רעדעס און פירן דיסקוסיעס און אַגיטירט די אַרבעטער, אַז זיי זאָלן זיך אָרגאַניזירן אין דער לינקער „פועלי ציון".

זיין אַגיטאַציע האָט געווירקט און אינגיכן איז טאַקע גענדיגט געוואָרן די נייע אַרבעטער־פאַרטיי.

פון דאַן אָן האָט ער אנגעהויבן שרייבן אין דער וואַרשעווער „אַרבעטער־צייטונג", וווּ עס זיינען אָפט פארעפנטלעכט געוואָרן זיינע אַרטיקלען, וועלכע זיינען געווען געשריבן מיט גרויס טעמפעראַמענט און סאָציאלן באַוווּסטזיין.

בייַם סוף פון די 20־ער יאָרן איז ער געשיקט געוואָרן אַלס דעלעגאַט צום פּראָ־פּאָלעסטינער אַרבעטער־קאָנגרעס, וועלכער איז פאָרגעקומען אין וואַרשע.

קומענדיק פון קאָנגרעס האָט ער פאָרגעזעצט זיינע אינטערעסאַנטע רעפעראַטן איבער סאָציאַליסטישע טעמעס. אונטער זיין השפּעה האָבן אַ סך אַרבעטער אנגענומען די טעאָריע פון באָראָאָוויזם און זיינען געוואָרן פועלי ציוניסטן.

אין יאָר 1931 האָט ער חתונה געהאַט און זיך באַזעצט אין ווילנע, וווּ ער האָט געאַרבעט און פאַרדינט זיין ברויט אַלס צאָן־טעכניקער. אויך אין ווילנע איז ער תיכף באקאנט אין אַלע אַרבעטער־קרייזן און איז געוואָרן אַקטיוו אין דער דאָרטיקער פאַרטיי. ער האָט אנגעהויבן לערנען אַ ציוניסטיש־סאָציאליסטיש ארץ ישראל.

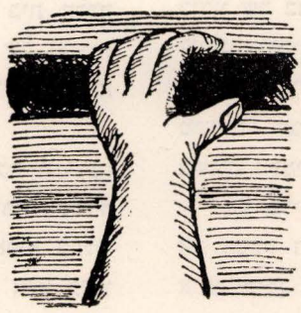
די צווייטע וועלט־מלחמה האָט אים געטראָפן אין ווילנע. ער האָט נישט באוויזן צו אַנטלויפן און האָט געמוזט דורכמאַכן, ווי אַלע יידן, די שווערע עינויים אין ווילנער געטאָ אונטער דעם נאצי־רעזשים.

ווי זיינע חברים דערציילן, האָט ער אויך אין ווילנער געטאָ נישט אויפגעהערט צו קעמפן פאַר זיינע אידעאַלן. ער האָט געטאָן אַ סך כדי צו ראַטעווען יידן פון די נאַצי־חיות. זיין הויפט־טעטיקייט איז געווען צו זוכן פלעצער, וווּ יידן וועלן זיך קענען באַהאַלטן.

וען מ'האָט ליקווידירט דאס ווילנער געטאָ, איז ער פאַרשיקט געוואָרן אויף אַרבעט ביי פאָניעוועזש, אין ליטע. אָפּזייענדיק אַ קורצע צייט אין אַן אַרבעטס־לאַגער, איז ער אנטלאָפן אין וואַלד, האָט זיך דאָרט אויסגעבאהאלטן, ביז די ליטווישע און היטלעריסטישע חיות־באַנדיטן האָבן אים געכאפט.

ער איז געפאַלן אין נאָוועמבער 1943, אין וואַלד, נישט וויַיט פון פאָניעוועזש.

כבוד זיין אנדענק!

י. בן־עיר

ה„בונד" ה„טריטוריליסטים" ופעולותיהם

ד שנת 1905 לא היה רשומו של ה„בונד" ניכר בעיר. אם פרצה שביתה אצל אחד החייטים תלו זאת בהשפעתו של ה„יאַמד" (זה היה הכינוי של בחור אחד, שוליא של חיט, שלא היה יכול לבטא „למד" כראוי ובמקום „למד" היה אומר יאמד); שהסית את הפועלים נגד נותני העבודה שלהם, שיבואו בדרישות של העלאה בשכר וקצור שעות־העבודה.

בימים ההם יום עבודה של שמונה שעות היה בגדר של חלום. המלחמה היתה כבדה, ביחוד נגד שעות העבודה. מילא, העלאה בשכר הבין כל אחד, אבל קיצור שעות העבודה — נגד זה התקוממו גם רבים מבין הפועלים, אלה שעבדו בקבלנות. נגד הסרבנים השתמשו בטרור.

כך במקרה אחד עלה בידי ה„יאַמד" לקצר את שעות העבודה בלי מלחמה, לשביעת רצונם של נותני העבודה ושל הפועלים. המדובר הוא באפית המצות לפסח.

הדור הצעיר שלא ראה זאת בעיניו לא ירצה להאמין לי, אבל אני מבטיח שאיני מפריז כלל, ואני מספר דברים כהויתם. הכנת מצות לפסח היה קצת שונה בימים ההם מאשר עכשיו. מצות מוכנות לא היו למכירה, אלא כל בעלת בית הלכה וקנתה קמח כשר לפסח והביאה אותו למאפיות של המצות שנפתחו לפני הפסח בכמה מקומות בעיר ושעבודתן במשכה ממחרת הפורים עד יומיים לפני הפסח.

העבודה התחילה כל יום בשעה ארבע בבוקר ונמשכה בהפסקות קצרות עד שעה 11—12 בלילה. בשתים עשרה הלכו הביתה לישון ובארבע כבר דפק בעל המאפיה בחלון וקרא לעבודה. הפסקות כלליות לאכילה לא עשו, אלא בזמן העבודה היו יוצאות לפי התור ואכלו את מאכלי החמץ אשר הביאה הגברת שבשבילה אפו את המצות.

תנאי העבודה היו קשים מאד. המלאכה נעשתה בעמידה ובשום מקום לא דאגו כלל שהפועלות תוכלנה לעבוד בישיבה. אחרי מאמץ על אנושי במשך חודש ימים חזרה העובדת הביתה לפסח עם רגליים בצקות וידים משותקות.

אז בא ה„יאמד" וארגן את העבודה בכל המאפיות שלא לעבוד יותר מ... 12 שעות.

זוכר אני את הזמן שהיו פותחים את החנויות וסוגרים אותן כל אחד מתי שרצה. אחדים מבעלי המכלת היו יושבים בחנות, בין בקיץ בין בחורף, עד 11 בלילה, עד שהעיריה הוציאה חוק שאין לפתוח את החנות לפני שבע ויש לסגור אותן בתשע וחצי. ואחרי כמה שנים קבעו את השעה 8 לסגירת החנויות.

בשנת 1905 יצא ה„בונד", מהמחתרת, לכל הפחות כלפי האוכלוסיה היהודית, ואז נודע שה„בונד" הוא המארגן את השביתות ושבראשו עומדים מלבד ה„יאמד" גם מירון, טרסייס־קי שעבד בתור פנקסן ב„הלואה וחסכון" ובנו של החרשתן ברומברג שהיה לו בית חרושת לבורסקאות בקצה רחוב וידזר.

הגנה עצמית

אחרי הפוגרומים בהומל ובביאליסטוק, קמה תנועה גדולה לרכישת נשק. והנוער היהודי התחיל מאמן את ידיו להשתמש בנשק חם וגם קר. גם בעירנו קמה תנועה כזאת. זוגות, זוגות, יצאו בעיר לאסוף כסף לשם רכישת נשק. ההתנדבות היתה גדולה ובמשך ימים אחדים נאספו כמה מאות רובל. אז הופיע ה„בונד" בתור גוף מאורגן להשתתף בהגנה. הכסף נמסר לידיו של ברומברג הצעיר עם אחד מבעלי הבתים. הם נסעו לוילנה והביאו אתם 28 אקדחים וכמה תריסרים של מגלבי גומי עם כדורי עופרת בראשם. גם בעיר עשו כל מיני כלי משחית: פגיונות, אגרופי ברזל וכו'... כל הנוער וגם אנשים בשנות העמידה התגיסו להגנה עצמית.

את כלי המשחית חלקו לפי בחירתו של כל אחד. רק את הנשק החם רכזו במקומות קבועים ולפי הוראות חלקו אותם בזמן הצורך בין אנשים קבועים מראש, שהיו בחזקת יותר אחראים וקצת יותר מתונים.

בראש ההגנה התיצב ברומברג הצעיר, ה„בונדאי", וכולם קבלו את מרותו, אפילו אלה שלא נמנו על חברי ה„בונד". בביתנו למשל היו חבויים ארבעה אקדחים. ואני עד הזמן ההוא לא שמעתי ולא ראיתי יריה מאקדח...

בעד השקט בעירנו צריכים היינו להחזיק טובה לארבעת המלשינים שהיו בעיר. כל מה שהריחו בין האוכלוסיה היהודית העבירו למשטרה ולמפקד הז'נדרמריה. מכיון שידעו שהיהודים בעיר לא ימסרו את עצמם להורג, שוב לא התחילו...

בשנה ההיא נעשו ההכנות לבחירות ל„דומה" (הפרלמנט

הרוסי) והנוער היה נוהג להתאסף בכל ליל שבת ע"י הכנסיה הפרבוסלבית בפנת רחובות וילנר וסטרינויצר, להתוכח על האידיאולוגיה של המפלגות הפוליטיות שהתנצחו בבחירות ועל עמדת היהודים בבחירות. אז נהל ה„בונד" תעמולה לאידיאולוגיה שלו. היו מרובים המקרים שהוויכוח עבר לשכ־נוע יותר ממשי...

התנגשויות

במשך השנה ההיא היו לי שתי התנגשויות עם ה„בונד". פעם אחת לפני אספת בחירות, עמדנו חבורות חבורות, בחצר בית־המדרש והתוכחנו על עניני פוליטיקה. אנשי ה„בונד" חילקו עלי והאנשים שעמדו סביבנו והתחקו על מהלך הוויכוח, נענו לי בראשיהם לאות הסכמה. פתאום נגש אלי חצקל השמש מבית המדרש הישן ואמר לי: „היתה כאן אמך ובקשה אותך תיכף לבוא הביתה". לא הספקתי לזוז מהמקום נכנס ביני ובין המתווכחים אתי בנו של פסח החיט, כאלו לעשות מחיצה בין המתווכחים אתי. אני רצתי הביתה ומצאתי את אמא עוסקת במלאכתה ולא ידעה כלום על מה אני מדבר. היא לא יצאה כלל מהבית. חזרתי לבית המדרש ושאלתי את חצקל מדוע רימה אותי? הוא ספר לי, שהתכוננו להתנפל עלי, אחרי שראו שאני הוא המנצח בוויכוח, לכן החליט לשלוח אותי הביתה.

המקרה השני היה באחת השבתות בבית המדרש החדש איפוא שהתפללתי יחד עם אבי. ה„בונד", אחרי שיוצא מהמח־תרת, התחיל לנהל תעמולה נגד הממשלה ופעם אחת בשבת, בזמן קריאת התורה, נכנס ילד וחלק פרוקלומציות בין המת־פללים. אתו נכנסו שני מבוגרים בתור „שומרי ראש" ועמדו כאלו מן הצד. הילד התחיל לחלק את הפרוקלמציות. למרות שהגבאים לא היו מרוצים מזה, הם, מתוך פחד, לא הגיבו. כאשר הילד התקרב לאבי והושיט לו פרוקלמציה, הוא לא רצה לקבל ממנו, והילד שם אותה על החומש הפתוח. אבא זרק במחי־יד את הפרוקלמציה מעל החומש. הדבר לא נעלם מעיני ה„שומרים" והם חשבו את זה לפגיעה בכבוד ה„בונד".

במוצאי שבת, אחרי ההבדלה, הופיעו בביתנו דוד, בנו של ירחמיאל הקצב וקופל גורביץ, והם הודיעו לאבי כי בגלל זה שהוא זרק את הפרוקלמציה בבית המדרש, פגע בכבוד ה„בונד", לכן דן אותו חבר־השופטים שלהם שלא בפניו בתור עונש להשאר בביתו ולא לצאת ממנו במשך שבועיים. בפרק זמן זה אסור לו לעזוב את העיר. ואם יעבור על הפקודה הזאת, יתנקמו בו.

פניתי לדוד, שהיה חברי מהחדר ואמרתי: „ראשית, אתם משקרים. אבא לא פגע בילד, הוא רק זרק את הפרוק־למציה, זה נחשב לחלול הקודש. שהילד הניח אותה על החומש ובכן אין מקום לעלבון. והשנית — הם דפקו בזמן דבורם באקדחים על השולחן לשם שכנוע — אינני יודע, אמרתי, האם לשם כך מסרו לידיכם את נשק ההגנה, בשביל לאיים בו על מתנגדיכם?

הוא לא ענה לי כלום. בלי ספק מצא את עצמו לא נוח כלפי. אלא שבתור חבר ממושמע קיים מה שהטילו עליו, ועזב את הבית יחד עם קופל.

אבי לא שם לב לפטפוטים שלהם כפי שהתבטא ועוד למחרת בבוקר נסע לווילנה. בערב כאשר חזרתי מהחנות, הדלקתי אור בבית ויצאתי למטבח להכין את המיחם. והנה שמעתי קול נפץ של זגוגיות החלון ועל הרצפה מצאתי מונחת חצי לבנה עטופה בניר.

כביתי בין רגע את המנורה, הרימותי את הלבנה ויצאתי לחצר הסמוך. פתחתי את הניר ובו נאמר, שלא נעלם מהם שאבא יצא מהעיר וזאת היא „הברכה" הראשונה. במשך הזמן יבקרו אותנו שוב...

ראיתי שנכנסנו לעסק ביש. אז פניתי למר טמפלמן שיתווך ביננו לבין ה„בונד". הוא קבל על עצמו את השליחות וגמר אתם שאני במקום אבא אפנה אליהם במכתב התנצלות ואסביר שלא היתה כוונה להעליב אותם. נוסף לזה אנדב 5 רובל לקרן ה„בונד".

מלבד ה„בונד" היו פעילים בסוינציאן גם ה.ס.ס. התנועה הזאת התחילה אחרי שציוני רוסיה קבלו החלטה נגד אוגנדה אז נפרדו מהם ציונים ויסדו אגודה נפרדת בשם טריטוריא־ליסטים. ה.ס.ס. היתה תנועת הפועלים במפלגת הטריטוריא־ליסטים, כמו הפועלי־ציון בין הציונים. בראש ה.ס.ס. בסוינ־ציאן עמדו: אַברשקה בנו של העורך דין שמואל גאַבנדא ומאיר גורביץ בן אחיו של קופל חיט הנשים. (אביו של מאיר היה רב בעיר גריווא על יד דבינסק). מאיר זה היה בחור מוכשר ובעל תפיסה מהירה והוא שנהל את הויכוחים עם ה„בונד" בלילות שבת על יד הכנסיה הפרבוסלבית.

עם ה.ס.ס. נפגשתי בהזדמנות מאוד מענינת: בעיירה קולטיניאן גרו שני סוחרי העצים שהיו ידועים בסביבה: הירש קרמר וגרשון רודניצקי. ה„פריצה", בעלת האדמה של כל העיירה, דרשה מן היהודים לפנות את בית הכנסת, שנבנה בלי רשותה. לא הועילו שום טענות ומענות ושום הצעות תשלום בעד המקום. היא הגישה למשפט, והיו לה סיכויים לזכות בדין.

אותה שעה פנה אלי אברהם רודניצקי, בעל קורא בבית המדרש הישן, ובפיו בקשה אלי בשם דודו גרשון רודניצקי: להשתדל באחת האגודות הפועלים היהודיות שיזהירו את ה„גויה", שבאם תוציא לפועל את איומיה בנוגע לבית הכנסת בקולטיניאני, יתנקמו בה וחייה בסכנה.

הוא נתן לי מאה רובל בכדי למסור תרומה לאגודה. מסרתי את התרומה מאה רובל לאגודת ה.ס.ס. בסוינציאן.

מכתב־ההתראה נכתב ל„גויה" בשם אגודת ס.ס.. והמשפט בוטל.

אליעזר (לייזער) לעווין

דער אנטייל פון סוועניציאנער יידן אין דער קאמוניסטישער באוועגונג

אס געזעלשאפטלעך־פאליטישע לעבן אין סוועניציאן איז בולט צעטיילט געווען אויף „ציוניסטן" און „יידישיסטן". דער „יידישיסטישער צענטער" איז געווען — פריער די „קולטור־ליגע" און דער־נאך דער „בילד־געז" מיט זיינע אפצווייגונגען: די יידישע גימנאזיע און די יידישע פאלקסשול. ארום דער „בילד־געז" האבן זיך גרופירט מענטשן מיט פארשידענע פאליטישע איבערצייגונגען: „אומפארטייאישע" (סאציאליסטן אן א פארטייאישער אנגעהעריקייט), בונדיסטן, לינקע פועלי ציוניסטן און קאמוניסטן. אמשטארקסטן זיינען געווען טעטיק די „אומפארטייאישע" און קאמוניסטן. די אומפארטייאישע האבן באגרענעצט זייער טעטיקייט נאר אויפן קולטורעלן און געזעלשאפטלעכן געביט. די קאמוניסטן אבער זיינען געווען טעטיק אויף אלע געביטן, ד.ה. סיי אויפן קולטורעל געזעלשאפטלעכן און סיי אויפן פאליטישן.

צווישן די גרינדער פון דער קאמוניסטישער באוועגונג אין סוועניציאן זיינען געווען: יחיאל גורוויטש, כאצקל קאמארא און ליזע גארדאן. יחיאל גורוויץ, א קראנקער, איז געווען די „נשמה" פון דער באוועגונג. ער איז געשטארבן פלוצלונג אויפן וועג, גייענדיק אויף א זיצונג פון פארטיי־קאמיטעט. אויף זיין קבר איז נאך דער לויה אוועקגעלייגט געווארן א קראנץ בלומען מיט א רויטער לענטע, אויף וועלכער ס'איז געווען אנגעשריבן, אז דער קאמוניסטישער ראיאן־קאמיטעט זענדט זיין טרייען חבר און אנפירער (די פאליציי האט דאס קאנפיסקירט, ווי זי האט זיך נאר דערוווסט וועגן דעם). אין סוועניציאן איז פריער געווען טעטיק א ראיאן־קאמיטעט, וועלכער האט אנגעפירט מיט דער קאמוניסטישער טעטיקייט אין סוועניציאנער פאוויאט סיי צווישן דער יידישער און סיי צווישן דער ליטווישער און רוסישער באפעלקערונג: שפעטער איז אין סוועניציאן געווען אויך א קרייז קאמיטעט, וועלכער האט אנגעפירט מיט דער קאמוניסטישער טעטיקייט אין עטלעכע פאוויאטן, איבערלאזנדיק אין יעדן פאוויאט (קרייז) א ראיאן־קאמיטעט, וועלכער האט אנגעפירט מיט דער קאמוניסטישער טעטיקייט אין פאוויאט.

דער סוועניציאנער ראיאן־קאמיטעט האט ארומגענומען מיט זיין טעטיקייט: סוועניציאן, ניי־סוועניציאן, היידוצישאק, איגנאלינע, פאליוש, סווער, לינטופ, פאדבראדז — כ'האב דא דערמאנט נאר ערטער וווּ ס'זיינען טעטיק געווען קאמוניסטישע ארגאניזאציעס צווישן דער יידישער באפעלקערונג.

סיי די לעגאלע און האלב לעגאלע, סיי די אומלעגאלע טעטיקייט איז געווען אמערסטן גענוי־דמעט דער אידעאלאגישער אויסשוקונג און עקאנאמישן קאמף. אזוי צום ביישפיל האט מען אויסגענוצט די לעגאלע מעגלעכקייט צו שאפן ביי דער סוועניציאנער יידישער גימנאזיע צוויי זעלבסטאנטוויקלונגס־קרייזן. די קריזן זיינען געווען „לעגאליזירט" ביי דער שול־פארוואלטונג און די פאקטישע דירעקטארין פון דער גימנאזיע — פישער (דיבארא איסאקאוונא, וועלכע איז אומגעקומען אין צייט פון דער היטלעריסטישער אקופאציע) פלעגט אפט זיי באזוכן ניט וויסנדיק, אז דאס זיינען קאמוניסטישע קרייזן. אין די קריזן האט מען „אפיציעל" שטודירט ענגעלס „די אנטשטייאונג פון דער פאמיליע, פריוואט אייגנטום און מלוכה" און דעם „היסטארישן מאטעריאליזם". אבער גלייכצייטיק האט מען זיך אויך פארנומען מיט אקטועלע פאליטישע פראבלעמען. אייניגע פון די אנפירער פון די קריזן איז געווען לייב (לייווקע) טייץ, וועלכער איז העלדיש אומגעקומען אין דער מלחמה אלס קעמפער פון דער „ליטווישער דעוויזיע".

א האלב לעגאלער קרייז איז געווען ביים „נאדל"־פאריין, וווּ מען פלעגט באהאנדלען אקטועלע פאליטישע און עקאנאמישע פראבלעמען. אין דעם קרייז איז געווען טעטיק צוו. אנד. שרה'קע מאושאוויטש. אויסער דעם זיינען געווען טעטיק אומלעגאלע קריזן, וווּ מען האט געלערנט דעם פראגראם פון דער קאמוניסטישער פארטיי און וועגן דער סטראטעגיע און טאקטיק אין קאמף מיט דער פאשיסטישער פוילישער מאכט. אין איינעם אזא קרייז, וואס פלעגט זיך צונויפקומען ביי בענצקע סאלאמיאק (פון סווער), וועלכער האט געווינט ביי טשאסניק דעם גאלן, האבן אנטייל גענומען: באסקע קאווארסקי, ליאווקע פאשומענסקי, קריינע קוריצקי און אנדערע. אזעלכע קריזן זיינען געווען טעטיק אין אלע פונקטן

עס קניען: מיכלסאַן טעמקע, פייגעל אסתר, קוריצקי חיה.
עס זיצן: שולהייפער שיינע־לאה, קורלאנדציק אסתר, דרוץ צביה.
עס שטייען: גילינסקי מרדכי (באַטקע), קורלאנדציק פעסיע, מילשטיין סימקע, קוריצקי חנוך.

פון סוועניציאַנער ראַיאָן, וועלכע כ׳האָב שוין אויסגערעכנט. דאס רוב פון די אנטיילנעמער אין די קרייזן זיינען געווען אַקטיוע קאַמוניסטן, וועלכע האָבן געפירט סיי אַ לעגאַלע און סיי אַן אומלעגאַלע טעטיקייט.

אַן אַנדערע פאַרם פון קאַמוניסטישער טעטיקייט אויפן אידעאָלאָגישן געביט איז געווען די טעטיקייט אין לעגאַלע אַרגאניזאַציעס. אַזוי צום ביישפיל, ווען מען האָט אין יאר 1928 געגרינדעט די סקויטן־אַרגאניזאציע „די בין", וועלכע האָט געדאַרפט אָפהאַלטן די יוגנט פון אַריינטערעטן סיי אין די ציניסטישע יוגנט־אַרגאניזאציעס סיי אין דער רעוויזיאָניסטישער באַוועגונג, זיינען סוועניציאנער קאַמוניסטן געווען פון די טעטיקסטע אין „די בין". דער ערשטער „קייטער", ד. ה. דער אַנפירער פון סוועניציאנער „די בין", איז געווען דער אומפּארטייאישער חנוך קוריצקי (שפּעטער, נאָך זיין אַוועקפאָרן איז געווארן דער „קייטער" — דער אומפּארטייאישער מאיר גרין). אבער צווישן די „רינגער", ד. ה. אנפירער פון גרופּעס, וועלכע האָבן געהאַט אַ דירעקטן קאָנטאַקט מיט די „בינען" (ד. ה. מיטגלידער פון „די בין") און געהאַט אויף זיי אַן אייַנפלוס דורך פירן מיט זיי פאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע מען האָט באַהאַנדלט פאַרשידענע פראָבלעמען, זיינען געווען קאָמוניסטן, ווי שרלה צעפּעלעוויטש, לאה כהן און אַנדערע. זיי האָבן אויסגענוצט „די בין" פאַר אַ טראַמפּאָלין פון דער קאַמוניסטישער באַוועגונג.

די אומלעגאלע אַרבעט האָט זיך אויסגעדרוקט אין פאַרשפּרייטן אומלעגאַלע אויסגאַבן: בראָשורן, צייטונגען און פלוג־בלעטלעך (וועלכע זיינען צוגעשיקט געווארן פון „צענטער"), און אַרויסגעבן אייגענע פלוג־בלעטלעך אויף אַקטועלע אַרטיקע פראָבלעמען, אויפהענגען רויטע טראנס־פּאַראנטן פאַר אַרבעטער־יום־טובים, אַרגאניזירן אַרבעטער־שט׳־ייקן, „מאַסווּוקעס" א.א.וו.

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס פאַרן אנגעהערן צו דער קאַמוניסטישער באַוועגונג אָדער מיטהעלפן אין איר טעטיקייט האָט געדראָט לאַנג־יעריקע תפיסה און שפּעטער אויך מיטן פאַרשיקן אין קאַנצענטראַציע־לאַגער „קאַרטוז בערעזע", האָבן צו דער באַוועגונג געהערט מענטשן פון פאַרשידענע שיכטן; אזוי צום ביישפיל הערשל פרידמאן, בערטע (זיין פרוי — לייזער דעם שוחט׳ס טאָכטער) — ביי זיי אין שטוב פלעגן פאַרקומען אָפט זיצונגען, מען פלעגט דאָרטן מאַלן רויטע טראַנספּאַראנטן און דרוקן אויפרופן, קותיאל (קוסקע) ריין, און לערער פון דער יידישער פאָלק־שול, צוו. אנד. רייזל לערמאַן — האָט אַקטיוו געהאָלפן און דער צייט פון די סיים וואַלן אין 1930 יאר, שמואל באַראַן — ביי אים אין צימער איז געווען דער „צענטער", פון וועלכן מען האָט אנגעפירט מיטן שטרייק פון די וואָליק־אַרבעטער, אין דער צייט פון די סיים־וואַלן איז דער פאַרטרויאונגס־מאַן פון דער קאַמוניסטישער ליסטע געווען שמואל לולינסקי (לייבע העניכ׳ס זון). אַסך האָבן מיטגעאַרבעט אויפן געביט פון זאַמלען געלט פאַר פאָליטישע אַרעסטירטע.

די טעטיקייט פון דער קאַמוניסטישער באַוועגונג האָט זיך געפּילט טאָג־טעגלעך און דעריבער האָט די „דעפענסיווע" פון סוועניציאַנער פאָוויאַט, מיט איר שעף קאַמאַראָווסקי אין דער שפּיץ, געזוכט מיטלען ווי זי צו ליקווידירן. זיי האָבן געהאָט צו דעם צוועק איין מיטל: אַרעסטן. מען האָט אַרעסטירט כאַצקל קאַמראַן און דערנאָך מאיר כאַצקעלעוויטש (ביידן אין ווילנע, פונוואַנען זיי האָבן מיטגעאַרבעט אין ענגן קאָנטאַקט מיט סוועניציאַן), און דערנאָך צוגעטרעטן צום ליקווידירן אַקטיוויסטן אין סוועניציאַנער פאָוויאַט גופא. ווי אין יעדער אומלעגאַלער פארטיי האָבן זיי, אויך דאָ „דערָאַבערט" אַ גוט באַצאָלטן פּראָוואָקאַטאָר. אַזוי אַרום איז אין 1929 יאָר פאָרגעקומען דער ערשטער מאַסן־אַרעסט. צווישן אַנדערע איז דאָן אַרעסטירט געווארן לייב טייץ, וועלכער איז פאַראורטיילט געווארן אויף 6 יאר תפיסה. פון דאָן אָן זיינען אין גאַנצן סוועניציאַנער פאָוויאט פאָרגעקומען פאָרשידענע אַרעסטן, אָבער

די קאָמוניסטישע טעטיקייט האָט זיך נישט איבערגעריסן און אין יאָר 1931 איז ווידער פאָרגעקומען אַ מאַסן־אַרעסט. מען האָט דאָן צווישן אַנדערע אַרעסטירט: ליזע גאָרדאָן, שרהקע מאָושאָוויטש, דעם לערער שמואל באָראָן, באָסקע קאָוואַרסקי, ליאָווקע פאָשומענסקי, שלמה אַבראַמסאָן. אַלע, אויסער באַראָנען און אַבראַמסאָנען, זיינען פאַרמשפט געוואָרן אויף לאַנג יעריקער תפיסה. דער פראָוואָקאַטאָר, וועלכער האָט אַרויסגעגעבן די אַקטיוויסטן דער „דעפענסיווע", איז דעמאָסקירט געוואָרן. אין 1939 יאר, וען אונדזער געגנט איז פאַרנומען געוואָרן דורך ראָטנפאַרבאַנד, איז ער אַרעסטירט געוואָרן. פאַר זיין פראָוואָקאַטאָרישער טעטיקייט איז ער פאַרמשפט געוואָרן אויף 10 יאר תפיסה. ער האָט זיין „פאַרקויפן" אַקטיוויסטן מאָטיווירט מיט זיין שווערער מאַטעריעלער לאַגע און שרעק פאַר אַרעסטירט צו ווערן און איבערצולאָזן זיין גרויסע פאַמיליע אָן אַ שפייזער.

אַסך האָט מען אַרעסטירט — אַנדערע זיינען אַוועק פון דער באָוועגונג פון שרעק פאַר אַרעסטירט צו ווערן, אבער אַנדערע זיינען געקומען און פאַרנומען זייער אָרט און פאָרגעזעצט די קאָמוניסטישע טעטיקייט.

אין 1936 יאָר זיינען ווידער פאָרגעקומען מאַסן־אַרעסטן מען האָט אַוועקגעשיקט קיין „קאָרטוז בערעזע" אָן אַ משפט און אויף אָן אומבאַשטימטע צייט: אברהם־לייב גערמאניסקי, אליהו (לוסקע) טאָראָסייסקי (ביידע האָבן ניט לאַנג פאָרן אַרעסטירן זיי — געענדיקט דעם יורידישן פאַקולטעט), אין ווילנע לייב קאָוונער, לייב דיסיאַטניק, קאָפּל סיראָטקאָ און מאָטל גינזבורג. דער רעזשים אין „קאָרטוז בערעזע" איז געווען

אַ מאַסוווקע פון יונגטלעכע אויפן יידישן בית־עלמין

אַ לעבעדיקע קאָפּיע פון היטלעריסטישן קאָנצענטראַציע לאַגער „דאַכאַו", אין וועלכן עס האָט פריער זיך „ספּעציאַליזירט" צו דעם צוועק דער אינספּעקטאָר פון „קארטוז בערעזע" געפּנעס.

אין „קארטוז בערעזע" האָט געהערשט אַ טעראָר־רעזשים, ווו פּיזישע פּייניקונגען זיינען פאָרגעקומען לויטן לאַגער רעגלאַמין. אַזוי האָט מען אין לאַגער פאַרפּיניקט אין דער־מאָרדעט אויף אַ בעסטיאַלן אויפן אברהם־לייב גערמאניסקען (6.5.1936). זיין קערפּער האָבן די ענקער זיך אָפּגעזאָגט אַרויסצוגעבן דער פאַמיליע, כדי אויף דער פריי זאָל מען זיך נישט דערוויסן וועגן די גרוילטאַטן פון די פאַשיסטישע מערדער.

דער „בין" בייַ „בילד־געזעלשאַפט" אונטערן נאָמען „יהואש־קייט" אויף אַן אויספלוג מיט דער באַגלייטונג פון בילד־געזעלשאַפט אַרקעסטער.

צדוק כארמאַן

דער פראפעסיאנעלער נאדל־פאריין

זייער שווער איז אַנגעקומען צו גרינדן אין סוועניציאַן אַ נאדל־פאַריין. נאך גרויסע מאטערנישן און אַדאנק דער איניציאטיוו און מוט פון אַ סך איבערגעגעבענע טוער, איז פונדעסטוועגן דאָך געלונגען צו אַרגאניזירן אין אונדזער שטאט אַ באַזונדערן נאדל־פאַריין.

ס׳איז דערביי כדאי צו פאַרצייכענען, אַז אויסער סוועניציאַן איז אין קיין איין שטעטל אין דער גאַנצער פראָווינץ נישט געווען קיין יידישער נאדל־פאריין. ס׳איז געווען נישט גאר לייכט צו באקומען פון סטאַראָסטע די נויטיקע דערלויבעניש.

אַן אַנדערע שוועריקייט איז געווען צו געפינען אַ פאַסנדיקן לאָקאַל און דאס געפאָדערטע דירה־געלט.

ס איז דערפאַר געווען ביי די סוועניציאַנער האַנטווערקער אַ גרויסער יום־טוב ווען עס איז ענדלעך געעפנט געוואָרן דער פאַריין אין זיין אייגענעם לאָקאַל אויפן שול־הויף, נישט וויים פון מאַרק־פלאַץ.

גלייך אויף דער ערשטער זיצונג פון די איניציאטאָרן איז

בער כארמאַן

דער האנטווערקער־פארבאנד

כדי צו קעמפן מיט די שיקאַנעס און גזירות פון דער אַנטיסעמיטישער מאַכט אין פוילן, איז געגרינדעט געוואָרן אַ האַנטווערקער־פארבאנד. זיינע פאַרשטייער האָבן פארטיידיקט די בעלי־מלאכות סיי לגבי אַלע רעגירונגס־ענינים און סיי לגבי דער קהילה.

די האַנטווערקער האָבן נאך דער מלחמה שטאַרק געליטן פון שטייער־שרויף, פון פאַרשידענע געזעצן אויף עקזאַמענס, דיפלאָמען, לערן־יינגלעך א.א.וו. די פאַרוואלטונג פון פאַרבאַגד האָט זיי אין די אַלע ענינים געגעבן ערנסטע הילף. יעדער האַנטווערקער האט געצאלט אַ מיטגלידס־אפצאל און דערפאַר האָט מען אים פארטיידיקט אין אַלע אינסטאַנצן. כדי צו פאַרלייכטערן זיין מאַטעריעלע לאגע, איז געשאפן געוואָרן אַ גמילות־חסדים־קאַסע און אויך די פאַלקס־באַנק האָט געגעבן הלוואות אויף גאַנץ קליינע פראָצענטער.

אַלס לאַנג־יאריקער פרעזעס פון האַנטווערקער־פאַרבאנד האָט געדינט ברוך ראָזענטאל, דער באקאנטער סוועניציאנער עסקן. ער האָט פארטראָטן די האַנטווערקער אין מאַגיסטראַט אַלס ראָטמאַן און איז אויך געווען זייער פאַרשטייער אין דער פאַרוואַלטונג פון דער פאַלקס־באַנק.

דיסקוטירט געוואָרן די פראַגע, וועלכע פאַכן עס זאָלן אנגעהערן צום פאַריין. נאך אַ לאַנגער דעבאטע איז באַשלאָסן געוואָרן אַריינצונעמען אין דעם ראָם פון פאריין 4 וויכטיקע אפטייילונגען פון נאדל־פאַך:

1) באשטעלונגען, 2) טאנדעט, 3) וועש־נייערינס און 4) היטל־מאַכער.

צום פאַריין האָבן זיך גלייך אנגעשלאָסן די פאָלגנדיקע ארבעטער: ליבע פערמאנט, הירש שארסקי, ישראל לעווין, משה לעווין, חיה סאלאמיאק, שרה מאַוושאָוויץ, אהרון רוטשטיין, יוסף סמארגאנסקי, אברהם סמארגאנסקי, יעקב בייגל, כאצקל קאלטון, שיינע כארמאַן, גרשון האַכמאַן, פרץ אבראמסאָן, ראובן שנייידעראָוויטש, כץ און דער שרייבער פון די שורות.

דער נאדל־פאריין איז געווען טעטיק אויף אַ סך געביטן און האָט געגעבן זיינע מיטגלידער אַ מאַטעריעלע הילף, האָט אויך אַלץ געטאָן, כדי זיי אויפצוהויבן אויף אַ העכערן געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן ניוואָ.

עס זיצן: צייקינסקי מענדל, איידלמאן זלמן, ראָזענטאָל ברוך, לישאנסקי בן־ציון, פארוס אליהו־לייב, פייגעל חיים־בער.
עס שטייען: כארמאַן בער, גערטמאן אברהם, רודניצקי שמעון, כהן פרץ, צייקינסקי אפרים, זיידמאן לייב.

לייב מארגעל

די וואלן צום סיים און צום שטאט־ראט

סוועניציאן איז געווען דער זיץ־פלאץ פון דער וואל־קאמיסיע פאר גאנצן קרייז און האט ארומגענומען די פאוויאטן פאסטאוו, בראסלאוו און דונילאוויטש, גלובאקא. די געגנט איז געווען באוולינט פון מינדערהייטן: יידן, ליטווינער, ווייס־רוסן אזן רוסן, וועלכע האבן געהאט א גרויסע ווירקונג אויפן אויסגאנג פון די וואלן. נאך דער פילסודסקי־איבערקערעניש פון 1926 האט די רעגירונג געענדערט די וואל־גראפיע און עס האט געדראט, אז די מינדערהייטן זאלן נישט האבן קיין פארשטייערשאפט אין סיים. דעמאלט איז געקומען צו דער פארייניקונג פון די מינדערהייטן און עס זיינען ארויס־געשטעלט געווארן אייגהייטלעכע ליסטעס. דער פארשטייער פון דעם סוועניציאנער קרייז איז געווען לייב מארגעל.

ביי די ערשטע סיים־וואלן נאך דער פילסודסקי איבער־קערעניש, אין יאר 1928, האט די מאכט געפרווט מיט פאר־שידענע מיטלען ווירקן, אז די מינדערהייטן זאלן צוריקציען זייערע באזונדערע ליסטעס. אויך אויפן סוועניציאנער פאר־שטייער, וועלכער האט געהאט א ביטע־ביורא, איז ביים בא־נייען די דערלויבעניש געפרווט געווארן מצד דער אדמיניס־טראטיוער מאכט אויסצואיבן „ויך אים א דרוק, ער זאל מיט־ווירקן פארן ליקווידירן די באזונדערע ליסטע. מיר האבן זיך אבער נישט אפגעשראקן און אדאנק אונדזערע שטימען איז דעמאלט אויסגעוויילט געווארן אלס סיים־דעפוטאט יצחק גרינ־בוים פון וואַרשע.

דאס זעלבע האט זיך אויך איבערגעחזרט בעת די שפע־טערדיקע וואלן. די מאכט פלעגט זיך באמיען צו פסלען די ליסטעס. אבער מיר האבן נישט איבערגעריסן אונדזער ארבעט פאר געפינען די נויטיקע אונטערשריפטן פון גאנצן וואל־ראיאן און געטון אלץ, אז די ליסטע זאל בלייבן גילטיק. אדאנק דעם פלעגן ביי אונדז שטענדיק דורכגיין די יידישע סיים־דעפוטאטן, יצחק גרינבוים אדער ד"ר יעקב ויגאדסקי פון ווילנע און נאך א קריסט פון די מינדערהייטן.

נישט לייכט איז אויך געווען דער קאמף אין דער וואל־קאמיסיע פונעם קרייז, וועמענס פארזיצער האט געפרווט מיט אלע מיטלען פסלען די שטימען פון אונדזער ליסטע.

די זעלבע פאליטיק איז אויך געפירט געווארן בעת די וואלן צום שטאט־ראט אין סוועניציאן, וווּ די יידישע באפעל־קערונג האט געבילדעט אן ערך 35 פראצענט פון דער אלגע־מיינער צאל. אין אנהויב זיינען געוויילט געווארן 7 יידן אויף דער אלגעמיינער צאל פון 12 ראטמענער. נישט געקוקט דערויף איז דער בירגערמייסטער געווען א קריסט. דערפאר איז אבער זיין פארטרעטער געווען דער יידישער ראטמאן ברוך ברומבערג. עס זיינען אויך געווען אייניקע יידישע באאמטע. אלס הויפט־בוכאלטער אין שטאט־ראט האט געארבעט דער ה' ווייַנער.

די אדמיניסטראטיוע מאכט האט אבער נישט געקענט דולדן, אז די יידישע ראטמענער זאלן מיט זיך פארשטעלן א מערהייט אין שטאט־ראט. מען האט דעריבער אנגעשלאסן צו סוועניציאן א נאענט קריסטלעך דארף מיט א געדיכטער באפעלקערונג. די צאל יידישע פארשטייער איז אין רעזולטאט דערפון געפאלן אויף 6, און אויך די צאל איז געווען גרויס אין די אויגן פון דער אדמיניסטראטיוער מאכט און זי האט דערפאר פולשטענדיק געענדערט די וואל־גראפיע. דאס האט ענדלעך דערפירט, אז עס זאלן נישט געוויילט ווערן מער ווי 5 יידישע ראטמענער. באלד דערויף האט מען אפגעזאגט די יידישע באאמטע. עס איז בלויז געבליבן דער וויצע־בירגער־מייסטער ה' ברומבערג און דער יידישער לאוניק אינזשיניער נחום גארדאן.

דאס פארקלענערן די צאל יידישע ראטמענער האט אויך געפירט צום רעדוצירן די סובסידיעס פאר די יידישע אינסטי־טוציעס.

צו די אקטיוווסטע יידישע ראטמענער האבן זיך געראכנט: ישראל לעווין, ברוך ראזענטאל, ד"ר קאווארסקי א.א.

לייב מארגעל

אינסטיטוציעס און עסקנים

בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע האָט זיך געעפנט אין סוועניציאַן אַ פּאָלקס־שול מיט דער אינטערייכטס־שפּראַך יידיש.

די שול האָט קאָנקורירט מיט דער עקז־סטירנדיקער תלמוד תורה.

אין יאר 1921 האָט די יידישע שול געהאַט איבער 200 קינדער און אין דער תלמוד תורה האָבן געלערנט בלויז אַ פּאָר צענדליק יינגלעך.

שפּעטער איז אין סוועניציאַן אויך געגרינדעט געווארן אַ יידישע גימנאַזיע. סיי די פּאָלקס־שול און סיי די גימנאַזיע זיינען געווען אנגעשלאָסן אין דער צ.י.ש.א. (צענטראַלע יידישע שול אָרגאַניזאַציע), וועלכע איז געווען אַנטי־ציוניסטיש געשטימט.

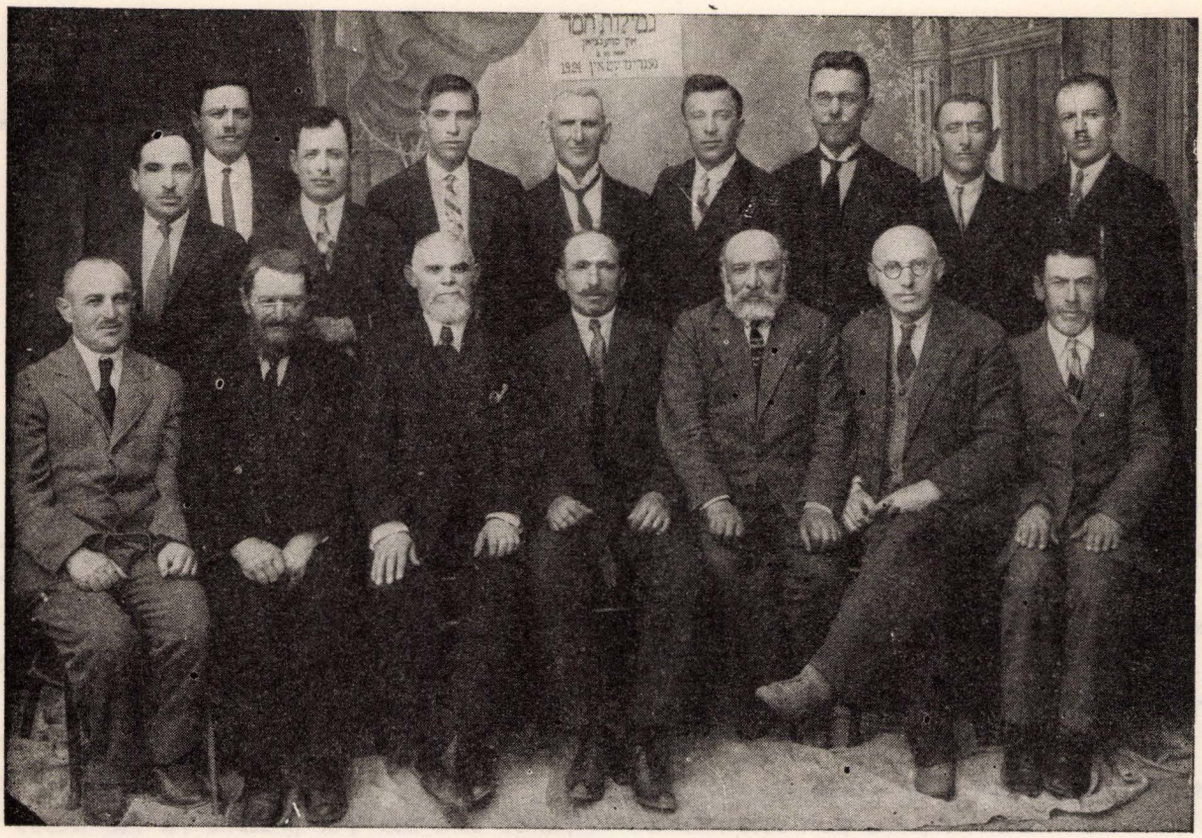
דאס האָט משפּיע געווען, אַז די ציוניסטן האָבן אנגעשטרענגט אַלע כוחות, כדי צו גרינדן אַ „תרבות"־שול.

דער גרעסטער און שׂרפּסטער געגנער פון גרינדן די „תרבות" שול איז געווען דער קרייז, וועלכער האָט זיך גרופּירט אַרום דער יידישער שול. זיי האָבן פּאַרשטאַנען, אַז די שילער וועלכע וועלן באַזוכן די „תרבות" שול, וועלן פּאַרקלענערן די צאָל שילער פון דער יידישער שול. זיי האָבן

עס זיצן פון רעכטס: קוריצקי געניעדל, שפּיז חיה, סווירסקי בתיה און יוסף, טאַראַסייסקי נחום, לעווין רבקה און ישראל, ראַזנשטיין ליפּע.

עס שטייען: ווייגשטיין מלכה, אש שלמה, אַזינסקי רייזל, גינזבורג דוד, סאַלאַמיאַק רייזל, אַבראַמסאָן ישראל, יאָוויטש־כץ לינע, אַבראַמאָוויטש ראובן, אַגולניק אידאַ, ליעכאָוויצקי מרדכי, לולינסקי יוסף, אַ לעווען, שפּיז מענדל, מאַרגעל לייב, שאיעוויטש יהושע, גאָוויסער מרדכי און קוריצקי דוד.

עס זיצן פון רעכטס: געשטמאַן אברהם, ראָזענטאָל ברוך, קוריצקי דוד, סווירסקי יוסף, טאַראַסייסקי נחום, קויפמאַן ......, סאָלאָמיאַק יהושע.
עס שטייען: ניאָמקין זכריה, גאָרדאָן עקיבא, אַבראַמסאָן ישראל, ווילקאָמירסקי שאול, ברומבערג באָריס, לישאַנסקי בן־ציון, צייק'נסקי אפרים, כהן פרץ און פאָרוס לייב.

אָנגעהויבן אַ שטאַרקן קאַמף און מיט אַלע מיטלען געפרווט שטערן דאס אויפבויען די „תרבות" שול. דער קאַמף האָט געדויערט פון 1925 ביז 1928. אַ דאַנק דער מי־פולער און אָנגעשטרענגטער אַרבעט פון לייב מאַרגעל און מרדכי גאוויסער האָט זיך די שול געעפנט אין שול־יאָר 1928/29.

גלייכצייטיק איז אין סווענציאָן געגרינדעט געוואָרן אַ סניף פון דער „תרבות" געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט בראש בכדי צו שאַפן אַלע געהעריקע מיטלען פאַר דער געגרינדעטער שול. אין דער אַרבעט האָבן זיך אויסגעצייכנט אויסער די צוויי אויבנדערמאנטע, אויך: ישראל לעווין, יוסף לולינסקי, ראובן אבראמאָוויטש, נחום טאַראַסייסקי, בערל חארמאַץ, ישראל אַבראַמסאָן, דוד קוריצקי א.א. די שול האָט עקזיסטירט מיט דערפאלג ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. וועז סווענציאָן איז געוואָרן פאַרנומען דורך דער סאָוועטן־מאַכט איז די שול געשלאָסן געוואָרן.

אַז מהאָט ליקווידירט די תלמוד תורה און אויך איר אַרט געעפנט די העברייאישע פאָלקס־שול, איז דאָרט געוואָרן דער צענטער פון דער ציוניסטישער אַקטיוויטעט אין שטאט.

אין סווענציאָן זיינען געווען טעטיק צוויי ביבליאָטעקן. איינע אַ יידישיסטישע, וועלכע איז אויסגעהאַלטן געוואָרן דורך דער סווענציאַנער „קולטור־ליגע" און די צווייטע — אַ שטאַטישע, וועלכע איז געווען אַנגעפירט דורך ראָזנטאַל.

ראָזנטאַל איז אויך געווען דער גרינדער און רעזשיסאָר פון דראַמאַטישן קרייז, אונטערן נאמען: קונסט־געזעלשאַפט.

אין סווענציאן האָט עקזיסטירט אַ ועד למען א"י העובדת, אן אפטיילונג פון דער ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן ארץ ישראל, וועלכע איז געווען אנגעפירט פון אַדוואָקאַט לייב גורוויטש; אַ ק.ק.ל.־קאָמיסיע אונטער דער אנפירונג פון לייב מאַרגעל און שמעון בושקאניעץ; אַ קרן היסוד־קאָמיסיע, אין וועלכע ס'האָבן גענומען אַן אַקטיוון אנטייל יוסף סווירסקי און ישראל לעווין.

אַ גאַנץ באַזונדערן אָרט צווישן אַלע שטעטלשע אינסטיטוציעס האָט פאַרמאָגט די „קולטור־ליגע", אָדער ווי מ'האָט איר שפעטער אנגערופן „בילדגעז". זי איז געווען אַ מין אפטיילונג פון דער ווילנער בילדונגס־געזעלשאַפט „ווילביג" און האָט געפירט אַ פאַרצווייגטע קולטור־געזעלשאפטלעכע טעטיקייט אין שטאט.

די הויפט־טוער פון „בילד־געז" זיינען געווען די לערער פון דער יידישער גימנאַזיע: יוסף ברומבערג, מאניע און אברהם ריינהאַרץ, די לערערין פישער, קאָפל סיראטקין, ד"ר קאוואַרסקי א.א.

אין סוועניציאַן האָבן עקזיסטירט צוויי גמילות־חסדים־קאַסעס, איינע אַן אַלגעמיינע אונטער דער אנפירונג פון דוד קוריצקי, אברהם גערטמאַן און עקיבא גאָרדאָן. די צווייטע, אַ חסידישע, אונטער דער אנפירונג פון אהרון צינמאן און שלמה קורלאנדטשיק.

ס׳האָט אויך עקזיסטירט אַן אפטיילונג פון דער צענטראַלער קאָאָפעראַטיווער פאַלקס־באַנק אונטער דער אנפירונג פון ד״ר בנימין קאוואַרסקי און ברוך ברומבערג. ד׳רעקטאָרן זיינען געווען: מיראָן טאַראַסייסקי און מענדל קוריצקי.

אַ גרויסע אויפלעבונג אין שטאט האָט אַריינגעטראָגן די געגרינדעטע „החלוץ״־אָרגאניזאציע, וועלכע האָט צוגעגרייט די יידישע יוגנט צו זייער עליה קיין ארץ ישראל.

דער משמרת חולים איז געווען אַ פילאַנטראָפישע אינסטיטוציע, וועלכע האָט געגעבן מעדיצינישע הילף די אָרעמע באַפעלקערונג. די קראַנקע פלעגן באַזוכט ווערן דורך דאָקטוירים, באַקומען רפואות און שפיטאָל־הילף אויפן חשבון פון דער געזעלשאַפט משמרת־חולים.

מפלעגט אויך שיקן פרייוויליקע אויף דיזשור צו קראַנקע, וועלכע האבן זיך געמייטיקט אין אַ קראַנקן־שוועסטער; אַן אייגענעם אייז־קעלער מיט צוגעגרייטן אייז אויפן גאַנצן זומער פאַר קראַנקע.

דער משמרת חולים איז אויסגעהאַלטן געוואָרן פון: 1) מיטגלידס־אפצאָל; 2) אַ טראַדיציאָנעלן פורים־באַל; 3) באַגריסונגען צום נייעם יידישן יאָר (שנה־טובות); 4) סוב־סידיע פון מאַגיסטראַט; 5) סובסידיע פון דער יידישער קהילה; 6) דירה־געלט פון אַן אייגענער הויז; 7) נדבות פון פאַרשידענע קוועלן.

צווישן די יידישע אינסטיטוציעס אין סוועניציאַן דארף מען גאר באזונדערס דערמאנען די קהילה, וועלכע האָט אויך אַרומגענומען די שטעטלעך לינטופ און נייַ־סוועניציאַן.

די ערשטע וואַלן צו דער קהילה־פאַרוואַלטונג זיינען פאָרגעקומען אין יאר 1928.

דער ערשטער סעקרעטאַר פון דער קהילה איז געווען: אריה מאַרגעל. דער קאַסירער: מרדכי גאָוויסער.

כדאי אויך צו דערמאנען די טעטיקייט פון די יידישע ראַטמענער אין סוועניציאַנער שטאט־ראַט. אויף 13 ראַט־מענער האָבן יידן געהאַט 5 ערטער.

אַלס וויצע בירגערמייסטער איז אויסגעוויילט געוואָרן ברוך (באָריס) ברומבערג, וועלכער האָט געוויידמעט אַ סך צייט און ענערגיע פאַר דער אנטוויקלונג פון סוועניציאַן בכלל און פאַר דער אויסבעסערונג פון דער יידישער לאַגע בפרט.

פון די איבערגעגעבענסטע

א. מיטגלידער פון דער יידישער קהילה זיינען געווען: אהרון צינמאן, פרץ פייגל, ישראל לעווין, אהרון סראגאוויץ, ד״ר בנימין קאוואַרסקי און צוויי פון נייַ־סוועניציאן.

ב. יידישע מיטגלידער פון שטאט־ראַט זיינען געווען: יוסף סווירסקי, ישראל לעווין, ברוך ברומבערג, ברוך ראָזנטאַל, נחום גאָרדאָן און ד״ר בנימין קאוואַרסקי.

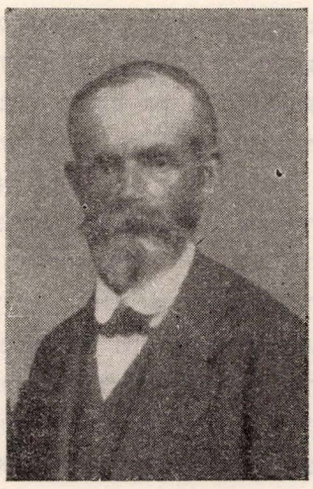
ג. חברים אין דער קאָמיסיע פון ק.ק.ל. זיינען געווען: מרדכי גאוויסער, אַריה מארגעל, יוסף לולינסקי, יצחק ספעקטאָר, שמעון בושקאַניץ.

ד. חברים פון דער קרן היסוד־קאָמיסיע זיינען געווען: יוסף סווירסקי, ישראל לעווין, אדוואָקאט לייב גורוויטש, אריה מארגעל, ראובן אבראמאָוויטש, יוסף לולינסקי און דוד קוריצקי.

ה. די פאַרוואַלטונג פון דער יידישער שול איז באַשטאַנען פון די פאָלגנדע חברים: קאָפּל סיראטקין, וואַלאָדיע טאַראַס־סייסקי, לייזער קאוואַרסקי, שרה קאציזנע, ד״ר קאוואַרסקי, לייב לובאָצקי און חיים סווירסקי.

ו. אין דער הנהלה פון דער „תרבות״־שול זיינען אַריין: ישראל לעווין, אברהם נחום טאראסייסקי, ראובן אבראמאָוויטש, פרוש אליהו, אריה מארגעל, מרדכי גאוויסער, יוסף לולינסקי און בער כארמאַץ.

ז. חברים אין ועד „החלוץ״ זיינען געווען: מרדכי גאוויסער, אריה מארגעל, לייב דעסיאטניק, ראובן לעווין, יצחק פייגעלמאַן און ביינוש מארקילעוויטש.

בערע משה אַזינסקי

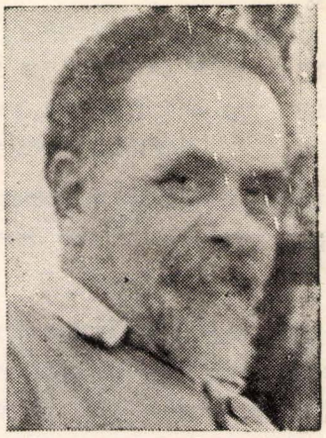
ח. די פאַרוואַלטונג פון משמרת חולים איז באשטאנען פון: נחום טאראסייסקי, ישראל לעווין, יוסף לולינסקי, אריה מארגעל, הירש גילינסקי, יצחק קאָוונער, בער אָזינסקי, אליהו פרוש, ברוך ראָזענטאַל און דוד קוריצקי.

ט. אין ועד פון שטאטישן גמילות חסד זיינען געווען: דוד קוריצקי, אברהם גערטמאַן, עקיבא גאָרדאָן און ב. ראָזענטאַל.

י. אין חסידישן גמ״ח: אהרון צינמאן, שלמה קורליאנדטשיק, א. מארגעל, שניאור ראבינאָוויטש און בן ציון ציאשניק.

יא. אין שטאטישן ביבליאָטעק: ראָזנטאל, קאָוונער און מארגעל.

יב. אין פארוואלטונג פון בילד־געז: שלמה ליפשיץ, זלמן גילינסקי, טייבע קוריצקי, חיים סווירסקי, בער פייגלמאן און אברהם משה ליפשיץ.

יצחק גרינבוים

ווייצמאנס היסטארישער קוש דעם הרב י. ריינעס

אס איז פאַרגעקומען אויפן מינסקער ציוניסטישן צוזאַמענפאָר — דאָס דאָזיקע היסטאָרישע צע־קושן זיך. איך האָב עס צוגעזען מיט מיינע אייגענע אויגן און כ׳בין וואַרשיינלעך געווען דערשטוינט, בשעת מ׳האָט, אָבער געווען צופרידן און נישט געהאַט קיין טענות צו ווייצמאַנען. די מזרחי־פראַקציע איז אויך געווען צופרידן פון ווייצמאנס היסטאָרישן קושן דעם הרב ריינעס.

אָבער לאָמיר דערציילן וועגן דעם מינסקער צוזאמענפאָר, וואָס איז פאָרגעקומען אין אויגוסט 1902 אפֿן און לעגאַל, הגם ס׳איז נישט פארשפּעטלעכט געווארן קיין אפּיציעלע דערלויבעניש, וועגן וועלכער די צייטונגען אויף דער וועלט און ניט נאָר אין רוסלאַנד וואָלטן זיך געווויס צעשריבן. די יידישע צייטונגען האָבן געדרוקט טעלעגראַמעס און אויספירלעכע קאָרעספאָנדענצן וועגן צוזאמענפאָר און די צענזור האָט זיך באצויגן צו זיי גאַנץ ליבעראל.

דער שווערפונקט פונעם צוזאמענפאָר איז געלעגן אין דער פראַגע וועגן קולטור־אַרבעט. די אָרטאָדאָקסיע, וואָס האָט געגלויבט אין הערצלען, אין זיין פאָליטישער און אָרגאניזאציאָנעלער אַרבעט, האָט מורא געהאַט פאַר דער קולטור־אַרבעט, וועלכע ס׳האָט געפאָדערט דער „פרייער" טייל פון דער ציוניסטישער באוועגונג, באזונדערס די העברעאישע אינטעליגענץ, מיט זייערע שרייבער און לערער, וואָס האָבן געווען צו נאַציאָנאלער אויפלעבונג, געשאַפן אַ וועלטלעכע העברעישע ליטעראטור און געשטעלט דעם חינוך פונעם נייעם דור אויף גאָר אַנדערע יסודות, ווי עס איז אנגענומען געווארן פון רורי דורות. אין הערצלען האָבן זיי דווקא געפונען אַ שטיצער פון זייערע פאָדערונגען, וואָרום ער האָט געהאלטן, אַז אַלע כוחות דארפן קאָנצענטרירט ווערן אין פאָליטיק, פראָפאגאנדע, אָרגאניזאציע און שאַפן די נויטיקע פינאנסיעלע אינסטיטוציעס. מען טאָר נישט אָפּשטופן קיין שום כוח, אויב ער וויל מיטאַרבעטן אין די אויסגערעכנטע געביטן. הערצל האָט נישט אייגנעזען, אז דאָס וועקן פונעם נאַציאָנאַלן באוווסטזיין, דאָס דערציען צו אַן אָרגאַניזירטן קאָמף פאַר שאפן אַ נאַציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל פאָדערט דער עיקר געענדערטן, נישט טראַדיציאָנעלן צוגאנג צו דער דערציאונג פון נייעם דור. די פרומע, באַזונדערס די חסידים, האָבן טאַקע מורא געהאַט פאַרן דאָזיקן נייעם צוגאנג צו דער פארהייליקטער מסורה. זיי האָבן נישט געגלויבט, אַז „פאַרגויאישטע" יידן קאָנען עפּעס דערגרייכן אין די הייליקסטע ענינים פון אויסלייזונג פונעם פאָלק, פון ארץ־ישראל. זיי קאָנען העלפן אין נויט, אָפשרייען גזרות. אבער אַז זיי זאָלן ווערן די וואָס ברענגען די גאולה, די באפרייער, — דאָס האָבן זיי זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן.

אויפן מינסקער צוזאמענפאָר איז געווארן קלאָר אין דער דיסקוסיע, אין וועלכער ס׳האָבן זיך באטייליקט די גרעסטע און אייגנפלוסריכסטע פירער פון ביידע מחנות, אַז קיין איין צד קאָן נישט און וויל אויך נישט אויפצווינגען זיינע קולטורעלע און דערציאונגס־אנזיכטן און אידעאַלן, אַז אין אַ פרייען אָרגאַניזירטן נאַציאָנאלן לעבן איז דאָ אָרט פאַרן רעליגיעזן און פאַר אַ וועלטלעכן צוגאַנג, וואָרום די באפרייטע נאַציע, דאָס פאָלק וואָס ווערט זעלבשטענדיק, שאַפט טאַקע די געמיינזאַמע פאָרם פונעם פריין צוזאמענלעבן פון פארהייליקסטע עיקרים.

הרב ריינעס, איז געווען, אויבער פון די פארביקסטע רעליגיעזע פערזענלעכקייטן אין דער ציוניסטישער באוועגונג. ער האָט פאַרמאָגט אַ פיינפילנדיק האָרץ, אַ דורכדרינגלעכן שכל, אַ ריזיק יידיש וויסן און א גרענעצלאָזן, פלאמיקן פאלאנג צו זען דאס יידישע פאלק אַ פרייען אויף אייגענער ערד. ער האָט געהאַט אַ גרויסן חלק אין געשטאלטיקן דעם געדאנק פון שיבת ציון צווישן די רעליגיעזע יידן אין סוועניציאן. איז דען א וווּנדער, וואס הרב ריינעס איז געווען אזוי באליבט סיי ביי די תורה־לערנער סיי ביי די פשוטע פאלקסמענטשן פון דעם וווּנדערלעכן ליטווישן שטעטל, וואס האט מיט יעדן טאג אַלץ מער געמומען אַרויסווייזן ענטוזיאַזם פאַר דער אידעע פון נאציאנאַלער זעלבשטענדיקייט אין אייגענעם לאנד.

דב בר שלמה (ברוקלין)

די זארג פאר ארעמע און קראנקע

הכנסת אורחים

דער הכנסת אורחים איז געגרינדעט געוואָרן בערך אין יאר תרס״א (1901). פריער פלעגן די ארעמעלייט מוזן נעכטיקן אין הקדש (אַן אַלט חרוב שטיבל אויפן שול־הויף). זיי פלעגן אויך מוזן שטיין ביי דער טיר פון בית מדרש און וואַרטן, אַז עמיצער זאָל זיי נעמען צום עסן.

סאיז כדאי צו דערמאָנען ר׳ לייבע אלי דעם קצב, וועלכער פלעגט אָפּוואַרטן יעדן פרייטיק־צונאַכט און שבת, כדי צו נעמען צו זיך אַהיים אַלע אורחים, וואָס האָבן ניט געהאַט וווהין צו גיין עסן. ער פלעגט אויך באַזאָרגן די יידישע אַרעס־טירטע אין תפיסה מיט כשר עסן.

אין יאר תרס״א האָבן זיך אַרגאַניזירט 10 חשובע יידן — מהאָט זיי געפונען די עשרה ראשונים — און געשאַפן אַ הכנסת אורחים. זיי האָבן זיך געשטעלט אַלס ציל צו שאַפן געלט און שפייז פאַר דורכפאָרנדיקע ארעמע לייט. יעדער אָרעמער יידּ פלעגט באַקומען אין הכנסת אורחים אַ צעטל מיט אַן אַדרעס, וווּ ער דארף גיין עסן. מ׳האָט אויך אָפּגעדונגען ביי איצע בער דעם איינבינדער די שאלקע, וווּ מ׳האָט איינגעאָרדנט פאַר זיי אַן אָרט צום שלאפן.

דער ערשטער גבאי פון הכנסת אורחים איז געווען איצע ווידוצינסקי דער לערער.

די גרינדער פון דעם הכנסת אורחים, די אַזוי גערופענע „עשרה ראשונים״ זיינען געווען: 1) ר׳ הלל ברומבערג דער שוחט; 2) אברהם פונט; 3) יצחק ווידוצינסקי — דער לע־רער; 4) ברוך סאראקא; 5) יצחק פארוס, דער אייבינדער; 6) לייב מינקין; 7) ישראל אלי דער שמש; 8) יודל ווילקא־מירסקי, דער בעקער; 9) לייב עלקיס; 10) יצחק ברומבערג.

משמרת חולים

דער ערשטער גבאי פון משמרת חולים איז געווען ר׳ שבת קאווארסקי. אַלס סעקרעטאַר האָט געאַרבעט משה לעווינסאָן (דער זון פון מייציקן). זייער אסך צייט און געלט האָט גע־ווידמעט פאַר דעם משמרת חולים בערע משה אזינסקי. מיט די גאר אָרעמע קראנקע פלעגט זיך אינטערעסירן און פיל העלפן פנחס זעליג דעמבא.

די אויפגאבן פון משמרת חולים זיינען געווען: קודם כל באַזאָרגן די קראנקע מיט אַ דאָקטאָר און מיט רפואות אין אפטייק. דערנאך פלעגט מען אויך זאָרגן, אַז עמיצער זאָל זיצן ביים קראנקנס בעט, ספעציעל ביינאכט. פאַר די, וועלכע זיינען געווען עלנט, איז דאס געווען אַ זייער גרויסע הילף.

אָפטמאָל האָט אַזאַ הילף ממש גערעטעוועט די פאַמיליע, וועלכע פלעגט פאַלן פון די כוחות ביים אַרומגיין מיט דעם קראַנקן.

גמילות חסדים קאסע

דער ממונה איבער דער גמילות חסד קאַסע איז געווען ר׳ בן־ציון כץ ז״ל. ער האָט געהאַט ביי זיך אין שטוב אַן אייזערנעם קופערט (אַ קאַסטן), דאָרטן פלעגט ער האַלטן די משכנות, וואָס מען האָט געבראַכט אַלס ערבות. ווען ער פלעגט אַוועקגיין פון שטוב, האָט ער אנגעזאָגט די קינדער, זיי זאָלן היטן דעם קופערט. די גאנצע שטאט סוועניציאן האָט דאַן גע־לעבט מיט גמילות־חסדים. מיטוואָך נאכן מאַרק פלעגט איינער פרעגן דעם צווייטן: אפשר דארפט איר אַ גמילות־חסד? מען האָט ניט געדארפט בעטן, פאַרקערט מען האָט אנגעבאָטן הילף איינער דעם צווייטן.

„לחם עניים״

(איבערגעגעבן דורך ישראל סאראקא)

„לחם עניים״ איז געגרינדעט געוואָרן מיט 60 יאָר צוריק. דער ערשטער גרינדער איז געווען אייזיק די „בלויע ליפעלעך״. געדענק האָט מען אים „די בלויע ליפעלעך״, ווייל זיינע ליפן זיינען געווען בלוי צוליב אַסך פאַסטן. זיין אויפגאַבע איז גע־ווען קלייבן געלט און געבן מתן בסתר נויטבאדערפטיקע.

ר׳ אייזיק איז געווען אַ ייד אַ למדן. כאָטש ער האָט געהאַט קינדער און זיי האָבן אים געוואָלט האַלטן ביי זיך, האָט ער בעסער זיך געפילט אין בית־המדרש און איז צו די קינדער ניט געגאַנגען. ער פלעגט עסן נאָר איינמאָל אַ טאָג און קומען צו שרה מיכלע סאראקא, וועלכע פלעגט באַקן ברויט צו פאַר־קויפן, אָפּוועגן אַליין עטלעכע סקארינקעס און דערביי רופן: „שרה־מיכלע, ברוך, ישראל, קוק די וואָג״. שרה־מיכלע סאראקא פלעגט אים אנבאָטן אויסקאָכן אַ קרופניק. פלעגט ער ענט־פערן: „איר וועט מיך מאַכן פאַר אַ זולל וסובא״. שבתים האָט ער געגעסן ביי ר׳ סענדער ליבמאַן ע״ה אַדער ווי מען

פלעגט רופן די משפחה: „חייקע עלקעס". די משפחה ליבמאַן האָט אָפּגעגעבן ר׳ אייזיקן דעם גרעסטן כבוד. אויף דער עלטער האָט זיך ר׳ אייזיק ז״ל באַקלאָגט פאַר זיינע נאָענטע: „וואָס טוט מען? עס איז נישטאָ וווּ צו שטאַרבן".

אַן אינטערעסאַנטער טיפּ פון „לחם עניים" איז געווען קונע טריינע די גבאיטע. צוזאַמען מיט ר׳ אייזיקן, פלעגן זיי טאָן די הילפס־אַרבעט שטיל און באשיידן.

אָט אַזוי האָבן אונדזערע אַמאָליקע פריינד געלעבט, זיי האָבן געאַרבעט גערטריי און מיט מסירות נפש, שטיל און באשיידן לטובת הכלל שלא על מנת לקבל פרס.

חברא קדישא

אין דעם פנקס פון דער חברה קדישא האָט מען זיך נוהג געווען צו פאַרשרייבן אַלע וויכטיקע פּאַסירונגען פון שטאָט. דאָרט האָבן זיך אויך געפונען אַלע וויכטיקע תקנות, פון דער שטאָט בכלל און פון דער חברה קדישא בפרט.

אייגע פון די וויכטיקסטע תקנות איז געווען, אַז איידער מ׳וועט אַ חבר מוז מען 3 יאר זיין אַ שמש, זיין ביי אַלע „טהרות" פון שטאָט, ווי אויך צונויפרופן אַלע חברים, ווען זיי זיינען געווען נויטיק.

סאיז דערפאַר געווען גאַנץ שווער צו קריגן דעם זכות אויף צו ווערן אַ חבר פון דער חברה קדישא.

יאר יערלעך, יעדן ט״ו אין כסלו, פלעגט פאָרקומען אַ פייערלעכע „סעודת מצווה" פון דער חברה קדישא. די סעודה פלעגט מען פראַווען ביי שניאור ראבינאָוויטשן אין שטוב.

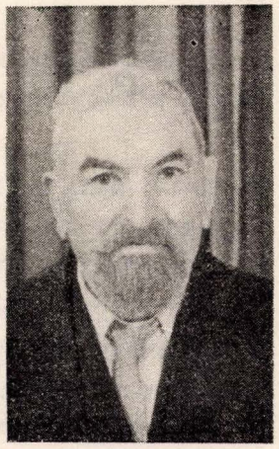
ווען ס׳פלעגט אָנקומען ט״ו אין כסלו איז געווען אייגנע־פירט, אַז גלייך אינדערפרי זאָל מען הייצן דאס באד, וואַרעמען די מקווה וווּ אַלע חברה־לייט האבן זיך געמוזט גיין טובלען. אויסערדעם האָט מען אַ גאַנצן טאג געפאַסט און געזאגט סליחות בציבור.

דער גבאי פון דער חברה קדישא איז אין אונדזער צייט געווען ר׳ שניאור ראבינאָוויטש. אייגער פון זיינע עזרים איז געווען טוביה דער געדטנער.

אַ לויה אין שטאָט

(די לויה פון אַדוואָקאַט לעווין הירש (ווינקל פילסודסקי און 3־טער מאַי גאַס)

ראובן אבראמאוויטש

דאס ווירטשאפלעכע לעבן

מסחר

ויט דעם באריכט פון ווילנער „יעקאפא" אין יאר 1928/29 איז די באפעלקערונג פון סוועניציאן באשטאנען פון קרוב צו 6000 נפשות, צווישן זיי 2900 יידן.

די הויפט־באשעפטיקונג פון דער יידישער באפעלקערונג איז געווען מסחר, סיי אין דער פארם פון קרעמעריי און סיי אין אנדערע פארמען פון קליין־האנדל.

פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך סוועניציאן געראכנט פאר א צענטער פון פלאקס־האנדל. די גרעסטע פירמעס אויף דעם געביט זיינען געווען: אשר קאווארסקי און אהרון צינמאן. זיי האבן געהאט זייערע אגענטן און אויפקויפער כמעט אין אלע שטעטלעך פון דער גאנצער געגנט. נאך דער מלחמה איז דער האנדל מיט פלאקס אריבער קיין היידוצישאק.

דער האנדל האט זיך קאנצענטרירט דער עיקר ארום דעם מארק, וואס פלעגט פארקומען יעדן מיטוואך.

אין דעם טאג פלעגן זיך צונויפפארן פויערים פון דער גאנצער געגנט, כדי צו פארקויפן זייערע פראדוקטן. פארשידענע סוחרים פלעגן אנפארן פון אלע שטעט און שטעטלעך, כדי אפצוקויפן די לאנדווירטשאפטלעכע ארטיקלען און פון דער אנדער זייט צו פארקויפן גאלאנטעריע און טעקסטיל־סחורות.

א וויכטיק ארט אין עקאנאמישן לעבן פון שטעטל האט פארנומען דער האנדל מיט חזיר־האר, וואל און פעלכלעך. מיט דעם האבן זיך באשעפטיקט די סוחרים: שמואל שוטאן, יעקב קראמניק, הענעך סארסקי, חנא סאלאווסקי א.א.

צענדליקער יידישע משפחות האבן געהאט פרנסה פון האנדל מיט תבואה. אויך דער פלייש־האנדל, וועלכער איז געלעגן אין די הענט פון די קצבים, האט געגעבן א גאנץ פיינע הכנסה. פלייש פלעגט מען צושטעלן פארן מיליטער, שיקן קיין ווילנע און א גרויסן טייל פארקויפן אויפן אינערלעכן מארק.

די גרעסטע פלייש־סוחרים זיינען געווען די קצבים: גרשון און דוד גורוויטש, העשל גורוויטש מיט זיינע זין, כייקל גארדאן א.א.

א גאר וויכטיקער צווייג פון האנדל אין סוועניציאן איז געווען סעדעריי און גערטנערייי. אלס געניטע סאדאווניקעס האבן זיך גערעכנט: יוסף כארמאץ, יאסל און העשל קאווארסקי מיט זייערע זין א.א.

די סעדער פלעגן זיי אננעמען אין ארענדע ביי די פריצים און די פרוכטן פלעגן זיי פארקויפן אין גאנץ פוילן און אויך אין אויסלאנד.

אין סוועניציאן זיינען געווען עטלעכע גאנץ גרויסע מאנופאקטור־געשעפטן. די באזיצער זיינען געווען: מאטל קאגאן, בן ציון צאסניק, שמאלגאווסקי, קאפעלאוויטש א. א.

די גרעסטע לעדער־געשעפטן האבן געהערט צו די פאמיליעס: בושקאניעץ און גארבער; די אייזן־געשעפטן צו: חיים יאוויטש, לולינסקי, איידלמאן און שניאור קאווארסקי.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך די לאגע פון יידישן האנדל געענדערט צום שלעכטן.

מלאכה

דער צווייטער מקור פון פרנסה איז געווען האנטווערקעריי.

אין שטאט האבן עקזיסטירט אלע ספעציפישע יידישע פאכן: שניידער, שוסטער, בלעכער, גלעזער, קירזנער, בעקער, שמידן, שלאסער, פאריקמאכער א.א.וו.

אויך ביי די בעלי מלאכות האט זיך געמערקט די זעלבע אנטוויקלונג ווי ביי דעם האנדל. פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה האבן זיי געמאכט א גאנץ גוט לעבן; נאך דער מלחמה אבער האבן זיי אויך געליטן פון גרויסן עקאנאמישן קריזיס, וועלכער איז אין דער ערשטער ריי אנטשטאנען צוליב פאליטישע טעמים.

די יידישע האנטווערקער אין סוועניציאן האבן זיך געפרווט העלפן דורך גרינדן אן אייגענע ארגאניזאציע און דורך קעגנזייטיקער הילף.

זיי האָבן צו דעם צוועק געגרינדעט אַ האַנטווערקער־פאַרבאַנד, וועלכער האָט אַרייַנגענומען אַלע צווייגן פון דער יידישער מלאכה.

דער פאַרבאַנד האָט געהאַט אַ ספּעציעלע עקזאמעניר־קאָמיסיע פאַר אַלע לערן־יינגלעך און האָט דעצירידט ביים אַרויסגעבן האַנטווערקער־דיפּלאָמען.

ער פלעגט אויך אויסטיילן הלוואות אויף נידעריקע פּראָצענטער און געראַטן די האַנטווערקער אין אַלע זייערע שטיי־ערן־ענינים.

די אַלע אנשטרענגונגען האָבן אבער ווייניק געהאָלפן. די לאַגע פון יידישן בעל מלאכה איז געווען שווערער פון טאג צו טאג.

דער אויסוועג איז געווען נאָר צו עמיגרירן מעבר לים, אַדער עולה זיין קיין ארץ ישראל.

אינדוסטריע

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט סוועניציאַן פאַר־מאָגט צוויי טאַבאַק־פאַבריקן, וועלכע האָבן געהערט צו די שותפים שניאור ראבינאָוויטש, הירש־לייב טייץ און צו קאָפּע־לאָוויטשן.

אַ זייף־פאַבריק, אַ גילזן־פאַבריק, וועמענס באַזיצער איז געווען אושפּאל, אַ לעדער־פאַבריק פון ברומבערגן און אַ בראָנפן־זאָוואָד פון רמבם.

אַ גאָר באַזונדער אָרט האָט אין סוועניציאַן פאַרנומען די וואָליקעס־אינדוסטריע, וועלכע האָט זיך געריכט פאַר אייניע פון די גרעסטע אין דעם צווייג אין גאַנץ פוילן.

די פּיאָנערן פון דער וואָליקעס־פּראָדוקציע זיינען געווען טוביה שאפירא און זיין זון בנימין.

די פאַבריק איז אַריבער בירושה און האָט זיך שטאַרק אַנטוויקלט, אַזוי אַרום, אַז בנימינס זון, בערל, האָט שוין פאַר־מאָגט אַ גאָר גרויסע וואָליקעס־פאַבריק, וווּ ס׳האָבן געאַרבעט קרוב צו 50 אַרבייטער, מערסטנס רוסן (סטאראוויערן).

אַנדערע גרעסערע וואָליקעס־פאַבריקן האָבן געהערט צו לייזער זיידל (די אנפירערין פון דער פאַבריק איז געווען זיין פרוי קונע פייגע) און צו מרדכי קיל.

אויסער זיי דארף מען נאָך דערמאנען די וואָליקעס־פאַבריקן פון אַלטער טייץ, ווילקאָמירסקי חנא מיט זייַנע צוויי זין שאול און חיים, די ברידער יוסף און יעקב סווירסקי א.א.

די וואָליקעס־פאַבריקאַציע האָט באַשעפטיקט אַ פאָר הונ־דערט אַרבעטער, מערסטנס רוסן, אבער אויך צענדליקער יידן.

די סוועניציאַנער וואָליקעס זיינען פארקויפט געוואָרן אין גאַנץ פוילן און האָבן דערגרייכט צו די פאַרוואָרפנסטע ווינ־קעלעך אין לאַנד.

די וואָליקעס־פאַבריקאַציע איז געווען אייניער פון די הויפּט־פרנסה־קוואַלן פאַר די סוועניציאַנער יידן.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז סוועניציאַן באַרימט געוואָרן אין גאַנץ פוילן מיט אַ גאַנץ אייגנאַרטיקן אַרטיקל: היל־גראָזן.

דער פּיאָנער פון דעם צווייג איז געווען טאראסייסקי. נאכטוענדיק אים האָט זיך שפּעטער מיט דעם אויך אנגע־הויבן צו פאַרנעמען די פירמע אבראמאָוויטש־גראמאוו.

די ביידע פירמעס פלעגן אויפקויפן די היל־גראזן אין גאַנצן ראַיאָן, זיי סאָרטירן, טרוקנען, שניידן און לויט רעצעפטן פון פאַכמענער מאַכן פאַרשידענע מישונגען און דערנאך דאס פאַרקויפן פאַר ספּעציעלע פאַבריקן אַדער דירעקט צו אפ־טייקערס אין גאַנץ פוילן.

די פירמעס האָבן אויך פאַרמאָגט זייערע אייגענע פלאָנ־טאַציעס, וווּ ס׳פלעגן וואַקסן פאַרשידענע מינים פון אָט די גראזן.

ביידע פירמעס האָבן געהאַט אַ קאָנטאַקט מיט אַלע בא־זונדערע אפטיילונגען פון די פּוילישע אוניווערזיטעטן, וווּ מען פלעגט אפּאָרשט די השפּעה פון אַלע סאָרטן גראזן.

די היל־גראזן זיינען שפּעטער געוואָרן אַן עקספאָרט־אַרטיקל קיין אויסלאַנד און מען פלעגט זיי פאַרקויפן אין אַמעריקע, יאַפּאַן, פראַנקרייך און ענגלאַנד.

דער קריזיס

אין אַלגעמיין איז אבער די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג געווען זייער אַ שווערע. אַלע האָבן נישט געקאָנט לעבן מיט די פאַרדינסטן פון עטלעכע גרויסע פירמעס אַדער פאַבריקאַנטן.

דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט געלעבט פון קיצבה, פון הילף, וועלכע מ׳האָט באקומען פון „דזשוינט" אַדער „יעקאָפּאָ" און פון קרובים, וואָס האָבן זיך געפונען אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער.

אַן דער אינדיווידועלער הילף וואָלטן אַ סך יידן אין סוועניציאַנער געגנט זיכער געליטן הונגער.

אַזוי ווי לעבן אויפן חשבון פון רייכן אָנקל איז שטאַרק נמאס געוואָרן, האָבן אַלע געזוכט ווענג, ווי אַזוי צו אַנטלויפן, צו עמיגרירן, אַבי נישט צו בלייבן אין שטעטל.

די יוגנט האָט געזען איר אידעאַל אין דער עליה קיין ארץ ישראל, וווּ מ׳וועט קענען פריי און פּראָדוקטיוו לעבן.

צו אונדזער גרויסן אומגליק האָט דער גרעסטער טייל נישט באַווייזן צו אַנטלויפן. צוליב דער אַדער יענער סיבה זיינען א סך געבליבן אויפן אָרט.

די דייטשע און ליטווישע היטלער־בעסטיעס האָבן זיי אויף אַ ווילדן און סאַדיסטישן אופן פיזיש אומגעבראַכט.

דער סוועניציאַנער יידישער קיבוץ איז חרוב געוואָרן און האָט בלויז איבערגעלאָזן זכרונות.

דפי שוינציאן

זכרונות

דפי שווינציאן

— — — פרשיות־זכרון, גרגירי־רשמים — אלו הן תרומותיהם של שרידי בני שווינציאן להקמת צלם־דמות של קן בעבר, קן להשארת הנפש של הגוף ההרוס, מצבה של רגשות אהבה וכיסופים, תוכם רצוף אש־דמעה לעירם, מקור מחצבתם, להם ולאבותיהם ולאבות־אבותיהם עד מרחקי הדורות בעבר; לאורח חייהם, אורח החיים היהודי בכל ימות השנה, בקודש ובחול. המעשים לא הרחיקו שם הרבה ממעגל הפרנסה. פרנסות קלות לא היו מצויות שם, אלא בעמלם הביאו אנשי שווינציאן את לחמם. הם עסקו בכל המלאכות למיניהן. הם היו הטוחנים והאופים, החייטים והסנדלרים, העגלונים והסבלים, חוטבי העצים ושואבי המים. גם החנוונות היתה צורה של עמל וחיים קשים. אבל בבוא השעה המיועדת לצרכי הרוח, כולם הניחו טרדותיהם, ניערו מעליהם אבקו של יום ונכנסו לעולם שכולו רוחני וקודש, לחמם את הנפש הקשובה. וזה אחד מיסודותיו של אותו אורח־חיים יהודי שבשווינציאן. כל אחד ואחד ספג בו ריח תורה, כל אחד לפי דרגתו התחדש והתרענן כל יום באיזה לימוד, או שזה היה דף גמרא, פרק משניות, „חיי אדם" או פשוט אמירת תהילים. כאלה היו ערבי חול ועל אחת כמה וכמה השבתות והחגים, ימי ההזדככות וההתעלות, שעות של הילולא רבה לכבוד התורה. לא יפלא, איפוא, כי מכיוון שיצא הקול שספר שבנציאן והסביבה הוא בתכונה מיד נתעוררו כל שרידיה בארץ ובחוץ לארץ והריצו את תרומותיהם שנוצרו בדם ודמע, באהבה גדולה ולכן כל המסופר על דפי הספר הזה על עיר זו, צנועה לפי טבע ברייתה ולפי טבע בריותיה, נוגע ללב הכל וכולו אומר רוממות.

שמעון קאנץ

א. חרמוני־גינצבורג (תל־אביב)

ע י י ר ת י

אף כי זה יותר מיובל שנים שעזבתי את עיר־מולדתי זו בשחר־נעורי, ועד כמה שידוע לי — לא נשארו מכל בתיה, ביקתותיה וחומותיה מאותם הימים קורה על גבי קורה ואבן על אבן, — (לפני מלחמת־העולם השניה הגיעה אוכלוסייתה היהודית לרבבה; עכשיו — מספרים — חזרו אליה כמנין אחינו: וספק רב, אם האודים המוצלים הללו ישארו ויתערו שוב בעיירתנו זו...), — אף־על־פי־כן עומדת עדיין עיירה זו מלאה חיוניות, ערה וזריזה, כמו שהיתה בימי־ילדותי, לפני עיני־רוחי, היא וכל נופה הצפוני־מערבי היפה, הפשוט והמלבב.

בזכרוני ואני יושב, בחברת מרעי הקטנים מה„חדר" ומבית־הספר היהודי, על מדרון ההר התלול שבקצה רחוב פושמינה, החוסם בעדנו את העולם החיצוני כולו, אולם יחד עם זה גם מקשרנו אתו. כי מפסגת־הר זו (ויותר נכון: מראש גבעה זו, שכל גבהה אולי מחמישים עד ששים מטר) יורדת דרך־המלך (הרי כבישים, במובנם של ימינו, עוד לא נסללי בימים ההם), המקשרת אותנו עם וילנה, דבינסק (דינבורג באותה תקופה), קובנה ויתר כרכי „תחום המושב". אותה דרך־המלך הובילה לתחנת סבינציאן החדשה, צומת דרכים במסילת־הברזל הגדולה, שהובילה מורשה לפטרבורג ועברה דרך וילנה.

באותם הימים, לפני ששים שנה, החלו רק בבנין מסילת־הברזל הצרה סבינציאן החדשה — גלובוקויה, ותחנתה הראשונה מהמערב היתה בסבינציאן הישנה או „הגדולה". כך זכתה עיירתנו למסילת־ברזל, כמה וכמה שנים לאחר שגבאיה ופרנסיה קרעו בעזרת שוחד שמן את „גזר־הדין", שמסילת־הברזל, הנזכרת לעיל (ורשה־פטרבורג), תעבור דרך העיר הזאת. ואותה שתדלנות נעשתה, לפי דברי האגדה, מסיבות מסחריות פרטיות.

ועוד זוכר אני, איך אנו, זאטוטי „החדר", היינו יוצאים בצוותא לקצה רחוב־וילנה כדי לחזות, איך האסירים והנידונים לעבודת־פרך של בית־הסוהר העירוני, היו בונים את הגשר הראשון, בהכותם בקצב בקורנוס גמלני על קורות־עץ ענקיות ורחבות־הממדים, שהיו מכניסים לאט־לאט בדרך פרימיטיבית זו לשתי גדות נחל ה„קוני". קורנוס זה היו האסירים מרימים באמצעות חבלים, שהיו נגללים על גלגלים הדוקים במרומי פיגום.

בשביל להתבדר או למען עודד את עצמם, היו מרימים את קולותיהם בכל פעם שמושכים בחבלים, כדי להרים את הקורנוס ושרים את שיר ה„דובינושקה" וצורחים במין ציוץ פראי „אי אוחנים" (הבה נחבוט!)... ושירה זו היא שהיתה מושכת אותנו, הילדים, לאותה הבניה, ובפחד וחרדה היינו עומדים במרחק רב ממקום־הבניה, משקיפים בסקרנות למעשי האסירים ובולעים כל הברה משיריהם: מילתא זוטרתא — אסירים, עובדי עבודת־פרך וסוהרים וג'נדרמים מזוינים ברובים ובאקדחים ממש...

השער לעולם הגדול

ובכתבי השורות הללו, עולה בזכרוני נסיעתי הראשונה באותה דרך־המלך, בשבילנו, השער לעולם הגדול, ובכרכרת־הדואר (בהשוואה לעגלותיהם של העגלונים „בעלי־העגלה" הפשוטים היתה ביחס למהירות ממש מעין מטוס־דחף שבימינו). כרכרה זו היתה מכוסה בכיפה קמרונית מבד שעווני, שישבה על קפיצים גדולים וחזקים ונמשכה על ידי צמד סוסים בריאים למודי דהרה וריצה, ולעגלון המושל על כרכרה זו נמסר גם תפקיד הובלת־שקי־המכתבים, ולכן נכתרה בתואר „כרכרת הדואר", אם כי היתה מובילה גם נוסעים.

הייתי אז כבן ארבע ונסענו לחתונה של אחד מדודני בוילנה, אברך־משי, שקיבל נדוניה הגונה, ומובן שנסיעה

חגיגית כזו הכרח — ו„מצוה" — לעשותה בכרכרת־הדואר: לפחות עד תחנת־הרכבת הקרובה שבסבינציאן החדשה.

נהניתי עד מאד מנסיעתי הראשונה הזאת. ביחוד שמחתי לראות את מחול עמודי הטלגרף, איך הם וחוטיהם בורחים כביכול אחורנית ונגוזים מאתנו במהירות הגדלה והולכת, כל מה שצמד הסוסים מגביר את דהרתם. ביחוד גדלה עליצותי, כשראיתי על חוטי הטלגרף אנקור נאחז בצפורני רגליו הדקות, ממש כמו שראיתיו בספר־הקריאה המצויר של אחותי הבכירה („מולדתי" בפרק „הדואר והטלגרף"). חוויה „ספרותית" זו עם האנקור נשארה תקועה יפה במוחי: זכרתי יפה את מקום הפגישה עם אותו אנקור. אולם מה גדלה אכזבתי, כשבנסיעה חזרה חיפשתי על חוטי הטלגרף באותה הנקודה עצמה את האנקור — ולא מצאתיו עוד! —

ממבוא העיר עד מוצאותיה

היה זה ודאי אחד מימי־הפגרא המקובלים שלנו: ל„ג בעומר או תשעה־באב, כש„עול" ה„רבי" הורם מעלינו. „הותרה הרצועה" — בכל המובנים — והיינו פטורים כל היום מה„חומש", הגמרא, התוספות והדקדוק, ויוצאים בצוותא, קבוצות קבוצות, לשוטט ביערות הסביבה ומעיזים אפילו לשוט, כ„שקצים" ממש, בסירות על פני האגמים המרובים והנרחבים, להשתובב ולהתרחץ בחברותא. ואם זה היה הטיול המסורתי של תשעה־באב, היינו נפלגים לשני מחנות לוחמים זה בזה, וכך מקיימים את הפסוק: „ללמד את בני יהודה קשת", אלא במקום קשת וחצים, היינו משתמשים באגוזי־פרא ובחרולים דוקרים, ומכל האוגר כדור גדול משל חברו מאותם ה„צברים הגלותיים הזעירים" — היינו: מלאי ציוד מלחמתי עשיר יותר — הריהו משובח ו„גבור". ולאחר סעודת־הערב של יום הצום היו האמהות המסכנות מוכרחות לסרוק את ראשינו שעה ארוכה ולהוציא מתוך הבלוריות המדובללות של ה„תכשיטים" שלהן את האגוזים והחרולים שנשתרבבו. והבית נתמלא שוב קנות, הגה והי, אבל אחרים מאשר אמש, בקריאת „איכה".

והנה רואה אני את עצמי יושב במבוא העיירה, בראש ההר, בצדי דרך־המלך, בתוך כנופית־ילדים, חברי, ונהנה מהמחזה הנהדר של עיירתי, המתגוללת לפני כתמונה ססגונית, המשתטחת על בקעה רחבה כעל כף־היד במסגרת עשירה של יערות תכולים ומוריקים, כפרים אפורים עם גגות אדומים ופסי אגמים מתנוצצים כעין הכסף ומגדלי־הכנסיות המזדקרים בקצה האופק. עודני רואה — כאילו זה היה היום — את הבנינים הנישאים של העיירה: שני בתי־הכנסת החדש והישן (שגם הוא הוקם מחדש אחרי השרפה האחרונה) המתבלטים בגגותיהם הירוקים ובית־הכנסת הישן עם קירו המקושת בשביל ארון־הקודש — וקרני השמש השוקעת מפזזות ומשתעשעות בזגוגיות הצבעוניות של חלונותיו הגבוהים והקמורים ומדליקות אותן כפנסי מגדלור... אפילו הנחל הצר „קוני" (השם „תעלה" נאה לו יותר) העובר כתעלת־שופכין, שאינה מפיצה ריחות נעימים ביותר, ממבוא העיר עד מוצאותיה, ושרק פעם בשנה היה זוכה לגדולה, כשיהודי עירנו משמשים בו לצרכי „תשליך", גם הנחל הזה נראה לו בשעה זו חביב ומלא־קסמים...

מעשה בראשית

חיפשתי באנציקלופדיות על תולדותיה של סבינציאן, אם אפשר לומר כך, ועל התחלת התישבות היהודים בעיר זו, ויכולתי רק לקבוע שלפי ה„אנציקלופדיה היהודית" (הוצאת עפרון בפטרבורג), נמצאו בעיר זו — בשנת 1756 — וודאי לפי פנקסי הקהילות — 462 יהודים. אותה אנציקלופדיה מפרסמת משנת 1847 את המספרים דלקמן:

בנפת (אויאזד) סבינציאן	1544	יהודים
" " סביר	491	"
" " לינגמיאן	441	"
" " הדוצ'ישוק	570	"

והאנציקלופדיה מוסיפה:

„בספירת האוכלוסיה משנת 1897 (השנה האחרונה, שבילותי בעיר־מולדתי וזכיתי להשתתף בפעולה זו כאחד ה„מפקדים", בתורת בוגר לבית־הספר למתחילים) הגיע מספר התושבים של המחוז כולו ל־172.000 נפש, מהם 12.299 יהודים. האוכלוסיה בעיר סבינציאן עלתה אז ל־6025 נפש, מהם 3172 יהודים, בהודוצ'ישקי 2247 תושבים ויהודים 1373, בנובו סבינציאן 1340 (יהודים 540).

זכתה סבינציאן שגדול סופרי רוסיה של הדור שעבר לב ניקולאייביץ טולסטוי, הנציח עיירה ליטאית זו בספרו ההיסטורי רב־הממדים והחשיבות „מלחמה ושלום".

והרי הקטע על סבינציאן שבספר ההוא, לפי תרגומה של לאה גולדברג (הקטע לקוח מכרך ג', פרק י"ב):

„...הצבא (הרוסי) נסוג מווילנה מחמת סיבות מורכבות שונות, מדיניות, פוליטיות ואיסטראטגיות. כל צעד של נסיגה היה מלווה מישחק־אינטרסים מורכב, מלווה חשבונות וחשובים ותאוות־אדם במטה הראשי. אך לגבי ההוסרים של הגדוד הפאבלוגראדי היה כל מסע־הנסיגה הזה בעונה הטובה של הקיץ עם אספקה, שניתנה בשפע, בחזקת עסק פשוט ועליז ביותר. לשקוע בדיכדוך־נפש, לחטוט ולעסוק בתככים יכלו רק אנשי המטה הראשי.

אך הנסוגים במעמקי־הצבא אף לא שאלו את עצמם, לשם מה הם הולכים. אם הצטערו על כך שנסוגים הם, הרי משום שהיה צורך להתרחק ממעון שהכינו בשבילם, מן הפאנה הפולנית החמודה. אף אם עלה על דעתו של פלוני או אלמוני, כי הענינים הם בכל רע, הרי כיאה לאיש־צבא בן־חייל, היה האיש משתדל להיות עליז ולא לחשוב על המהלך

הכללי של הענינים, כי אם על הפעולה הקרובה שנכונה לו. תחילה היו שרויים בטוב, כשעמדו בסמוך לווילנה, כשהם מתוודעים אל בעלי־האחוזה הפולניים וממתינים למיסקרים של המלך ויתר המפקדים הגבוהים ומופיעים בפניהם: אחר־כך באה פקודה לסגת אל סבינציאן ולהשמיד את המזונות, שאי־אפשר היה לקחתם. סבינציאן נחרתה בזכרונם של ההוסארים רק משום שהיה שם „מחנה שיכור" כפי שכינה כל הצבא את חניית סבינציאן ומשום שבסבינציאן באה התלונה על הצבא שהוא, בנצלו את הפקודה ליטול מן האוכלוסיה את האספקה, היה לוקח בצורת אספקה גם סוסים, מרכבות ומרבדים מן הפאנים הפולניים. רוסטוב זכר את סבינציאן, משום שביום הראשון לכניסתו לעיירה הזאת, החליף את הוואכמיסטר שלו ולא יכול להשתלט על כל אנשי־האסקאדרון השיכורים, ששדדו בלי ידיעתו חמש חביות שיכר עתיק. מסבינציאן היו נסוגים והולכים עד נהר דריסה, וחזרו ונסוגו מדריסה, כשהם מתקרבים כבר אל גבולותיה של רוסיה..."

כזכרונות ימי־הילדות נשאר אחד תקוע במוחי, והוא: שבקצה רחוב ווילנה הארוך, כמקום, שהיו עוד קימות סוללות משני צדי דרך־המלך, שהובילה עד ווילנה, סמוך ליער העבות שבין עצי־האורן הגבוהים שלו היה חבוי, בכנסיה קתולית קטנה, קבר־משפחה של רוזן פולני, שהיה מסונף למשפחה המפורסמת של הרוזן פוטוצקי, וליער זה היה הנוער שלנו נוהר ועורך בו את טיולי השבת, אוסף גרגרי־יער, תות־שדה ומתעלם, כביכול, באהבים, — במקום ההוא היו מראים בדחילו על בית, בו לן נפוליאון בברחו מהרוסים.

ועוד זוכר אני שבימי ילדותי, בסוף המאה הקודמת, עוד חי בסבינציאן, סטרוביאר, ישיש מופלג, כבן מאה (מלקוחותיה של אמי) וכשהיה בגילופין היה מספר, איך הוא ראה בנעוריו את הקיסר הצרפתי הגדול, נמוך־הקומה והשמנמן, שבא במרכבה גדולה לסבינציאן ונכנס בצעדים מהירים לאותו בית...

בית אבי

אבי, חנוך (הניך) גינצבורג, היה משכיל דתי, אם אפשר לומר, כמעט אדוק, אולם קשור בכל נימיו לרעיון התחיה בארץ. איני יכול לומר בדיוק, מאין באה לו התלהבות זו, שהיתה יותר מחיבה, והגיעה לדרגת כליון־נפש. אולם סבורני שקנאתו זו לציון באה לו ממגעו עם המיסדים הראשונים של אגודת חובבי־ציון בשהותו באודיסה, ששם בילה זמן ידוע בבחרותו. כל ימיו עסק בתעמולה לישוב ארץ־ישראל, הזניח כמעט כליל את חנותו: ואמי, אשת־חיל, גברות־פורתא, היא ששלטה שלטון בלתי־מוגבל בחנות גדולה זו (מכולת סיטונאית, שמנים, נפט, צבעים, דבש, דונג וכיו"ב). אבי הסתפק רק בניהול הקורספונדנציה עם הספקים והסוכנים. והעיירה הכירה במצב זה, בכנותה את אבי „הענך מאשע"ס", וליתר דיוק: „הענך מאשע־גנענדל'ס".

גינזבורג חנוך

כל ימיו היה אבי מחפש סמוכין בתנ"ך ובספרות העתיקה „רעיונו הקבוע", שאין חיבת הארץ הקדושה דוחה חלילה את הקץ. זה היה תעמולן, שלא ידע מנוחה: מסביר, נואם, מספר, מבקש לשכנע ולעורר אצל כל מיודעיו, מכריו ואצל „עמך" את האהבה לארץ ולמתישבים בתוכה. היה משתתף במאמריו גם בספרי־התעמולה הראשונים לחיבת ציון וביחוד הצטיין בנוסח החריף (לפעמים בארמית!) של ברכותיו ומחאותיו־תגובותיו ב„המליץ", שבהן היו תורמים, כידוע, לזכר איזה מאורע משפחתי או צבורי כך וכך מונים ח"י קופיקות „לטובת הפועלים באה"ק"... היה מקורב למשכילי ווילנה וביחוד לחובבי ציון שביניהם. הרב יצחק ניסנבוים, מזכירו של הרב שמואל מוהילבר (שגם אתו היה מחליף מכתבים) וי. ל. אפיל, מזכיר הועד הציוני בגליל ווילנא, מקדישים לו דפים מלאים חיבה והערצה בספרי־הזכרונות שלהם...

וזכורני שפעם, בקטטה עם שכן רע ותוקפני, בנוגע להגת גדר, פגע היריב, בנוכחותו של השופט הממשלתי (נוצר כמובן), שבא לברר את המחלוקת על המקום, באמי ודחפה בגסות. השופט ערך מיד בעצמו פרוטוקול, הביא אותו ברגש רתחן לדין והענישו בעשרה רובלים (סכום די הגון בימים ההם). וגדול היה תמהון השופט, כשאבא סירב לקבל את הכסף, וביקש להעביר את עשרת הרובלים לועד האודסאי לתמיכת ישוב היהודים באה"ק, ושלח אחר־כך, בתורת מורשה הועד, את השובר לשופט...

אבי היה גם הפנקסן והקופאי של עסק אמי, וכך יכול היה להפריש חלק הגון מרווחי החנות, בלי שאמא הרגישה בכך, בשביל תוכניות התנחלותו בארץ־ישראל. אלא שלא איתרע מזלו. להפך, ביש־גדא היה בנידון זה. באחת השריפות, שהיו פורצות בעיירתנו, שרוב בתיה היו בנויים מקורות־עץ (ע' להלן) עלה ביתנו יחד עם חנותנו ומחסניו בלהבות אש. מובן, שהסחורות היו מבוטחות רק בחלקן, כמעט באופן סמלי בלבד. משפחתנו יצאה מדולדלת מן האסון, עד שאבא לקח את אוצרות־חסכונותיו, שהפקיד אצל ידידו, מגבירי העיירה וחובב ציון גם הוא, מרדכי־גציל הורוויץ, כדי לקומם את בית־המסחר, שנשרף. אולם לאחר עשר שנים זכה ומסר שוב את חסכונותיו החדשים. ורב מרדכי־גציל עלה אז, עם מרעיו, מווילנא ומקובנה, כשליח־מצוה לקנות „קולוניות" בשביל חובבי־ציון של אותו גליל. כך נרכשו אז קרקעות חדרה וכך היה אבי בין מיסדי מושבה זו.

אבל לא זכה לעלות ארצה ולממש את חלום־חייו: להתנחל ב„קולוניה" שרכש ושלווה אותי כחלוץ לפניו ולפני כל המשפחה. הרפתקאות נסיעתי, שארכה יותר מחודש־ימים, כשהחזירוני מיפו, בתוקף גזירת „הפתקא האדומה", לאניה הרוסית, שהביאתני, והוכרחתי לנדוד מפורט־סעיד לאלכ־סנדריה וחזרה ליפו — נסיעה הרפתקאית זו גרמה לו מחלת־לב אנושה, שהורידתו אלי קבר...

מרכז רוחני

ביתנו שימש מעין מרכז רוחני בעיירה, ובו היו מתכנסים כל המשכילים שהיתה להם זיקה כלשהי לספרות ולעתונות העברית ואהדה לתנועת חיבת־ציון (זו היתה התקופה הטרום־ציונית: תחילת שנות התשעים של המאה הקודמת)... בין המבקרים התמידיים של ביתנו היה המורה בבית־הספר היהודי הממשלתי למתחילים, שלום לוי, אפשטיין, סופר עברי, פובלציסטן, מעוזריו הקבועים של „המליץ" ואחר־כך „רב־מטעם" בגרודנה, מנהל אותו בית־ספר כצנלסון ורבים מה„אינטליגנציה".

ללא שום הגזמה: אבי חי בעיירה צפונית־מערבית שבליטא, אבל לבו וכל הגיגיו — במזרח. בירושלים קמה אז התנועה העברית. כשבן־יהודה, המשוגע לדבר אחד, לתחית שפתנו, יסד את הבית העברי הראשון בציון, והנה התחיל גם אבא לדבר אתנו, הילדים, רק עברית. וכך היה ביתנו לבית העברי הראשון בעיירתנו — ואם איני טועה בנפה כולה. רבות ליגלגו וגלגלו בעיירה על „שגעונו" זה של העניך מאשע־גנעדעל'ס, וחשבו את הדיבור הזה ב„לשון־קודש" ליהירות ו„סנוביות" יחסנית, כביכול. ברבות הימים הפכה יחסנות זו לטבע שני ומעין פולחן. בביתנו שררה כמעט אוירה ארצישראלית... משפט דרייפוס, שהתחיל אז בצרפת, הסעיר את הרוחות בבתי־ישראל שבכל התפוצות, ומובן שגם אבא היה בולע בצמא את המכתבים מפריס שב„המליץ" ומאמריו של נ. ס. ב„הצפירה", אבל כשאסרו אז את בן־יהודה בירושלים עקב הלשנת אנשי ה„חלוקה" („נטורי־קרתא" מאותם הימים) על שכתב בימי חנוכה מאמר נלהב על מרד החשמונאים, דחקה ירושלים בלבו של אבא את פאריס: והרבה לילות־נדודים עברו אז על אבי המסכן, שהתלבט וסבל יחד עם האסיר שבציונק התורקי בעיר הקדושה.

ביחוד נהגה אחותי הבכירה להחמיר בענין הדיבור העברי. היא הקשתה ללדת והניתוח, בתנאים בלתי סאניטאריים, גרם להרעלת־דם. האומללה התאבקה עם מר־המוות וידעה את כל חומרת מצבה, אבל כל עוד נשארה בהכרה צלולה, ד י ב ר ה ר ק ע ב ר י ת. ואפילו עם אמא סרבה לדבר אידיש..

עוד זוכר אני כשה„גביר" מרדכי גציל הורוויץ, חבר המשלחת, שקנתה את חדרה, חזר מארץ־ישראל והביא אתו כתשורת־מזכרת לאבי בקבוק יין „ראשון־לציון" (טרם נוסד ה„כרמל"). בוורשה ערך אבי מסיבה גדולה לכל אוהדי התנועה וחברי אגודת „חובבי־ציון", כדי שכ"א יטעם כוסית מיין „אחינו הכורמים באה"ק". המסיבה היתה מאד חגיגית, והיין היה... מאד חמוץ... אבא ואחרים נאמו לכבוד המאורע. והנה נכנסתי לאולם צדדי שבדירתנו ומוצא את אחותי הבכירה מתמוגגת מבכי.

— מה לך, פרומה?

— האינך רואה, כמה דמעות, יזע וסבל בטיפות היין הקדוש הזה?! — — —

כאמור, היה אבי אדם משכיל ודתי בעומק לבו, אלא רחוק מקנאות דתית. כל התלהבותו ואדיקותו הצטברה אצלו מסביב לתנועת חיבת־ציון, לאמור: התישבות של מספר יהודים מקסימלי בארץ, והוא השתייך אחר־כך לאגף „ציוני־ציון", שדגלו בעבודה מעשית בארץ, לפי שיטתו של לילינבלום: עוד דונם אדמה ועוד עז...

אבי היה, אם אפשר לומר: חובב־ציון בצאתו ודתי בביתו. בתוך המשפחה פנימה היה מקפיד על קיום הווי דתי בביתו, ואנו הילדים היינו מצווים לקיים את כל המצוות, קלות כחמורות ולהזהר, חלילה, מ„עבירות". ועוד זוכרני, שאפילו המשרתת הקטולית, „השיקצה", היתה משגיחה עלינו שלא נסטה חלילה. ועוד מצלצלת באזני קריאתה באידית: „ארקע, גיי אין בסמדרש (בית־מדרש) רשחודש (ראש חודש) בענטשן!!"

את שנות למודי הראשונות ביליתי ב„חדרים" שונים, אבל רוב המלמדים היו עניים, בלי דירה מתאימה, והתנאים הסאניטריים של ה„חדר" באולם אחד, שבו היו מבשלים ובני משפחתו של ה„מלמד" מצטופפים היו ממש ללא נשוא.

התחילה אז אופנת „החדר המתוקן" ואבא הביא לעיירתנו אחד משרידי „בית המדרש לרבנים" שבווילנא, יהודי בעל־גוף ועבדקן, מדקדק מובהק, אבל אדם יבש שלא היה מחונן

בכשרונות פדגוגיים ולא התחבב עלינו, התלמידים. ולאחר „זמן" אחד, נסתיים הנסיון הזה ליסד בסבינציאן „חדר מתוקן" בכשלון גמור, ואבי ראה את עצמו נאלץ להכניסני לבית־הספר הממשלתי היהודי למתחילים, ששפת ההוראה היתה רוסית ולילמודים יהודיים („דת־אל") קבעו רק 4—3 שעות בשבוע. אולם אחר־הצהרים הייתי ממשיך בלמודי־הקודש ומשתלם בעברית אצל מורים פרטיים.

בכל מוצאי־שבת, אחרי ה„הבדלה", היו נכבדי העדה ומשכיליה מתאספים אצלנו סביב המיחם הרותח ומגלגלים שיחות על דא ועל הא, על הוויות העולם, על מדיניותו של ביסמארק, על החיכוכים בינו ובין ווילהלם־קיסר (כלום לא נעלם מעיני הפוליטיקאים של עיירתנו...) וביחוד היו מתרתחים בסיפורים על גזרותיהם החדשות לבקרים של הצאר־הצורר, אלכסנדר השלישי, ומיניסטר־הפנים שלו, איגנאטייב, להמעיט את זכויותיהם של אחינו, להקטין את שטח „תחום המושב" ברוסיה. בקיצור: להצר את צעדי יהודי רוסיה ולהציק להם ככל האפשר, „פן ירבו"...

ה—מ—ל—ך

בראש האורחים הקבועים של מסיבות מוצאי־שבת אלה אמנה את חזן־העיר רבי יודל. היה הוא מהצד הקולי ויכולת־הביצוע חזן מאד בינוני, אבל הוא היה מתפלל בלוית מקהלה, שמנתה כמנין אנשים: רוב חברי הלהקה היו ילדיו, ברוכי־קול וכשרון (זה היה מעין מלאבסקי, שבימינו, בלי בנות). אחד מבניו היה אחר־כך לחזן־הקהלה של קניגסברג. וזוכרני, איך חזן זה סיפר באחת המסיבות הללו את הרפתקאותיו מנסיעתו לחוץ־לארץ. הוא נסע, דומני, לשם ריפויו לקניגסברג. הרחוקה מסבינציאן ברכבת המהירה כ־10—8 שעות, והיה שם עד־ראיה לתמרונים צבאיים בהשתתפות הקיסר. הוא סיפר בהתפעלות מפלאי־הפלאים שראה, איך אחד הגנרלים דיבר לתוך שפופרת, ואמרו שבמרחק שנים־שלושה קילומטרים משם עומד גנרל אחר ומטה אוזן לשפופרת שניה ושומע כל מה שמדברים לו ממרחקים (היה זה ראשית הטלפון).

טיפוס נדיר מ„שכורי־התה" שבמוצאי־שבת היווה אייזיק המכונה „איזיק בעל השפתים הכחולות". זה היה ישיש קצר־קומה, כמעט גמד, שזקנו הצחור כיסה חצי־גופו והיה דומה לגמדי־הלילה שבסרטי דיסני או בהצגות תאטרוני־ילדים היא היה לבוש „סורדט" עתיק־יומין שחור מאטלס שהצהיב, אבל הבריק כראי, וזקנו הלבן היה מחבלט עוד יותר על הרקע הזה. יהודי תורני היה „פרוש", ללא משפחה, והיה „לומד" ימים ולילות, בבית־המדרש הישן, תורה לשמה.

„בעל שפתים כחולות" על שום מה? מפני שהיה מבקר קשה את כל הנעשה בעיירה ושופך תמיד אש וגפרית על הרבנים, הגבאים וה„גבירים" ואף אחד לא יצא נקי מלפניו, ובדברו רתת היה מתלהב וכולו רועד ופיו מחוסר־השניים יז קצף ושפתיו מכחילות והולכות...

עוד אורח קבוע במוצאי־שבת היה רבי ישראל־אלי השמש, יהודי עממי ופשוט, יקר ובעל קומה יפה, עם פנים עדינים, עבדקן, שזקנו הארוך בעל שתי פאות הוסיף לו חן פאטריארכלי בטרם שהזדקן. נוסף לתפקידו החשוב בבית־הכנסת הישן הגדול היה ירקן ומספק ל„בעלי־הבתים" מלפפונים וכרוב על מנת להחמיצם... היה בעל קול ערב ובשבתות, כשנעדר החזן העירוני וחזן נודד לא היה מופיע, היה ר' ישראל־אלי ממלא בהצלחה רבה את מקומו ועובר לשביעת־רצון הקהל לפני התיבה. בידעו את נפש הגבאים ובעלי־הבתים היה מקצר בסלסוליו והתפילה היתה נגמרת בחצי־שעה לפני המקובל והקהל היה ממהר לקדש על היין, ולטעום מהרקיקים המתוקים, מהדג המלוח הקצוץ, מהרגל הקרושה ויתר דברי־התרגימא. אולם ימיו „הגדולים" של ר' ישראל־אלי היו הימים הנוראים. תפילת השחרית היתה „חזקה" בידיו, והיה מופיע מבעוד שחר בדחילו ורחימו, עטוף „קיטל" צחור, כשטליתו שמוטה מעל לראשו ורואים רק את זקנו המזדקר ומתנועע... וכשהגיעה „שעתו", היה מתקרב ל„עמוד" והתחיל לאט־לאט בסילסול־הקדמה ארוך, אוי — אוי — אוי — אוי... ובהפסקות אוי ואבוי — דאי — אי — אי שובריי־לב, מלווים אנחות, גניחות, בכיות ויללות מ„עזרת־הנשים"... וסוף־סוף מתפוצצת מפיו בזעקת־תרועה:

ה—מ—לך!...

ובנאמנות, זה היה מלך איום ונורא...

ה„קשר" של „החפץ חיים" נגד הממשלה

ביכרוני נשארה נסיעתי לראדין. הייתי אז כבן תשע והסבא, מצד אבי, ישיש שעבר את סף הגבורה ישב אז בעיירה נידחת זו. הנסיעה היתה קשה ומיגעת בכרכרה עלובה של עגלון יהודי, דרך ביצות ואבני־נגף. זה היה בימי סתיו ושעות רבות טולטלנו בדרכים לא דרכים עד שהגענו אחר חצות לראדין, שבהשוואה לסבינציאן היתה מעין כפר עלוב, שרחובותיה לא רוצפו, והיו שוקעים בבוץ עד הברכים. בראדין ישב גם בעל „חפץ־חיים", שהיה קרוב רחוק של משפחתנו. הביקור הראשון של אבי היה בביתו של ה„חפץ־חיים", שקיבלנו בחיבה רבה וגם ברוך ברכנו.

מראדין נסענו לאחד היערות הסבוכים, שדודי, גיסו של אבי, עסק שם בפחמנות. כשנפרדנו הגישה אחות אבי שי לאמי: קומקום נחושת עם מסננת לבישול קפה, ואפסוק גם אני את פסוקי: „תחת הנחושת אביא לכם זהב" (בזמן ההוא גמרנו בחדר את „ישעיהו"). ודומה לי גם היום, שפסוק זה, מפיו של בנו בן 9 היה בעיני אבי יקר מפז.

כעבור חצי־שנה בא ה„חפץ־חיים" לסבינציאן, כדי להפיץ את חיבוריו. מובן שאבי ומעריציו האחרים ערכו לו קבלת־

פנים נהדרה, איכסנוהו בבית־המלון היפה ביותר. בשבת אחרי הארוחה נתאספו רבים מצמרת העיר: הרבנים, הלמדנים, גבאי בתי־הכנסת בבית־המלון לכבד את האורח הנעלה ולשמוע מפיו תורה. אבי לקחני אתו, וזכר אני את האווירה האינטימית של הוקרה, ששררה בחדר. כולם בלעו את דברי ה„חפץ־חיים" כביכורה: והוא יהודי צנום, צנוע, כמעט ביישן, בעל זקנקן צהבהב. לא זו בלבד שלא התבלט ולא התרברב, אלא השתדל ככל האפשר למעט את דמותו, דיבר בקול רפה, כאילו חשב בקול... ופתאום, והנה דפיקה חזקה בדלת, ולחדר מתפרץ מפקח המשטרה, בעל השפם הארוך, מלווה ארבעה שוטרים מזוינים... והוא מצטרח:

— מה זה? אספה אסורה בלי רשיון! האומרים אתם לקשור קשר נגד ממשלתנו הרוממה?! להתפזר!!... ומיד! מי שלא יסתלק כרגע — יאסר!!

מצב אידיאוטי ומגוחך... הרבנים, הדיינים, הגבאים ובעלי־בתים מכובדים, רובם בגיל־העמידה — וקשירת קשר נגד הממשלה!

מישהו התחיל להתנצל ולהסביר, שבאו לשמוע תורה מפיו של רב גדול, והמפקח השיכור באחת: „להתפזר!! יודעים אנו את הרבנים הגדולים שלכם... לא נסבול!" — — —

ודאי שזו היתה מהתלה של אחד מאנשי „הבונד", אשר רצה להוכיח למשטרה את כל האבסורדיות שב„ציד־המכשפות" שלה ובחשדנותה המוגזמת.

מובן, שהמסיבה נתפזרה וה„חפץ־חיים" נאלץ היה לקצר את ביקורו בסבינציאן...

גוברין יהודאין

וכשאני מהרהר בסבינציאן — עיירתי, עולים מתהום־הנשיה כמו בסרט, טפוסים שונים.

אתחיל מאלה, שהיה להם יד ושם בעיירה ובסביבה, והם שקבעו את המשטר וסדר־החיים של אותה תקופה. בראשם צועד בר־איצה באַק, גבאי הבית־כנסת הישן. בית כנסת זה נבנה בשם הזה אחרי השרפה הגדולה, שאכלה יותר מחצי־העיירה והוא הגדול בבתי הכנסת. בר־איצה באק היה זקן גבה־קומה, תמיר, מתהלך בתקיפות, זקוף כמטה, עם זקן לבן, רחב, ארוך ומרובע, אדם קפדן, תקיף בדעתו ואינו מוותר עליה כמלא־הנימה, שולט לא רק על קהל המתפללים מבין „עמך" אלא גם על בעלי־הבתים האמידים ואפילו על ה„גבירים". בנו המהנדס, יולאן באק, עלה לגדולה בפטרבורג, התעשר ויסד בראשית המאה העשרים את גדול הזעתונים המתקדמים שברוסיה, „ראַטש", במה רבת־ההשקעה שהיתה בטאונם של ה„קאַדטים".

והרי משפחת קוברסקי, „גביר" העיירה, מפורסמת וידועה בסביבה כולה ושמה הטוב ידוע גם במרחקים. משפחת ענקים בגוף, בכסף וגם ברוח... מיסד המשפחה, אשר קוברסקי, בנקאי, אדם אריסטוקרטי, שעמד בראש צמרת האינטלגנציה של העיירה וה„ארי שבחבורה". הוא ובניו, משכמם ומעלה גבוהים על פני כל העם, וכולם בחורי־חמד, יפי־תואר ונעימי־הליכה, ואפילו אנשי השלטון מהרוסים והפולנים, רובם אנטי־שמיים, הכירו בעליונותם של בני קוברסקי. וזכורני, כשנוסדה בעיירה פלוגת מכבי־אש, נמנו שנים מהם כמפקדים... היינו בורחים מה„חדר" להסתכל בתמרונים, ולא מעט התגאינו על ה„אופיצירים" היהודים האלה, „שלנו" במדיהם הנהדרים, שהיו מתהלכים עם המפקד הראשי של הפלוגה, ה„איספראבניק" (מושל המחוז), כשווים עם שווים. ממשפחה זו יצאו רופאים חשובים, כגון הורץ רופא ילדים בווילנה, יושב ראש של צ.ב.ק. היידישאי. אחד מהם נתפרסם בברלין ופירסם גם ספרי־מדע ברפואה כבדי־משקל. בן של נתן, מהנדס, מוכשר, נתפרסם בפאריס, כבונה הסוללה האטומית הראשונה בצרפת יחד עם ז'יול קורי. כשראיתי את תמונתו באחד השבועונים הצרפתים בתוך חבר־העובדים, שהקימו סוללה מופלאה זו, נדמו הצרפתים בהשוואה לקוברסקי כגמדים, והוא הזכיר לי בדמותו ובראשו היפה את פרצופו של סבא, ר' אשר.

ה„גביר" השני של העיירה, „מתחרהו" של אשר קוברסקי, היה מרדכי־גציל הורוויץ. בהופעתו וגם באופיו — ההיפך הגמור של הראשון. ר' מרדכי־גציל היה יהודי גוץ, נמוך קומה, כרסן. קוי־פניו היו קשים, אבל פקחיים. זקן־שיבה ארוך ורחב ריכך אותה ההבעה הנוקשה והוסיף לו מעין חן אבי. גם הוא היה בנקאי, אבל „פרטי". ידו היתה קמוצה והיה מלווה ברבית נגד פקדונות בטוחים. בנו, רבי נחמן, משכיל ונוח־לבריות, היה משרה בבית רוח של אצילות יהודית. שניהם היו חובבי־ציון נלהבים, ורבי מרדכי־גציל לקח גם חלק במשלחת של חובבי־ציון מווילנה וקובנה, שעלתה ארצה וקנתה את „חדרה".

זוכר אני גם את פייביל הדוור, יהודי קטנטן, אבל זריז היה, מהיר־רגלים והיו רואים אותו תמיד אץ־רץ ברחובות העיר ומחלק מכתבים מתיק פתוח על ימין ועל שמאל. אמנם פייביל לא היה פקיד הדואר (זה לא היה בגדר האפשרות: יהודי ופקיד ממשלתי ברוסיה (תרתי דסתרא)... רק פקיד־דואר יהודי אחד ומיוחד ידעתי וגם הוא יליד סבינציאן. זה היה מר סולומיאק, שניהל את הדואר הרוסי מטעם הקונסוליה הרוסית בירושלים. סולומיאק זה בא כבילו„אי ארצה לאחר שעזב את בית־הספר למורים שבווילנה, אבל לא נתמזל מזלו ולא הצליח להתערות בארץ כאכר ויוגב. ולאחר שהקונסוליה הרוסית היתה זקוקה לפקיד משכיל, לקחו את היהודי הסבינציאני והוא שיסד בזמנו את הדואר הרוסי בארץ ישראל. משרה זו של ר' פייביל בסבינציאן היתה „חצי־רשמית". הגבאים ו„פני־העיר" השתדלו אצל מנהל הדואר הרוסי שבסבינציאן, ולאחר שהאדון המנהל קיבל שוחד הגון, הסכים למסור את חלוקת המכתבים ליהודים לפייביל זה

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

(מכתב בשתי קופיקות וגלויה בקופיקה אחת), וחצי־הכנסותיו היה פייביל משלשל לאותו מנהל־הדואר הרוסי. אמנם הכניסה לדואר היתה אסורה לו לפייביל, והלבלר הראשי היה מסדר את מכתבי היהודים לחוד ומוסר אותם דרך אשנב חשאי לפייביל, שהיה מכיר, כמובן, את כל תושבי העיר מקטן ועד גדול. הוא למד את הכתיבה הרוסית, והיה חותם ביפוי־כח כללי על המכתבים הרשומים, עם המחאות כסף. כך היה פייביל המגשר והמקשר בין אמריקה וסביניציאן (ההגירה לאמריקה פרצה אז בכח־איתנים).

זכור עוד לטובה משה פולק החובש, טיפוס מהנדירים ביותר גם בימים ההם. אדם פופולרי עד מאד בשכבות ההמונים. מובן שקשה לי לקבוע כיום את מומחיותו ברפואה. אבל „עמך" וגם בעלי־הבתים התיחסו אליו באימון רב יותר מאשר לרופאים הצעירים וה„מודרניים". שני רופאים, דוקטורים־ממש, חיו אז בסביניציאן, אחד — „גוי" רוסי או פולני, והשני — יהודי, אבל אותם היו מזמינים רק במקרים של פיקוח־נפש ממש ובשעת גסיסה... משה פולק זה שלח את בניו להשתלמות בחוץ־לארץ וזוכרני שאחד מבניו, שהלך לפאריס, חזר לסביניציאן כאמן־צייר, אבל חלה ומת באביב בבית־אביו. משה פולק זה היה קרובם של מיכאל וסאבילי פולק, שיסדו את בית־החרושת הראשון למלט בחיפה. מיכאל פולק היה ידוע כתעשיין ליברלי שהתיחס בהומניות לפועליו והכניס בבית־החרושת שלו הרבה תיקונים סוציאליים. לבו היה פתוח לאמנים ותמך גם במפעלים לחינוך ולהשכלת ההמונים. ידעתי גם את סבלי, שחי עד זקנה ושיבה חיי רווק בפאריס. גם הוא התענין בכל הבעיות היהודיות, ואף כי לא היה ציוני רשמי, השתתף בכל המפעלים והמגביות הארצישראליות.

והרי משה פצ'קון (המלכלך), צבעי זקן כבן שבעים ויותר, אדם פשוט וצנוע שהיה מסייד וצובע, עפ"ר בין פורים לפסח, את כל בתי־העיר, מקשט את קירותיהם בכל מיני ציצים ופרחים ואפשר להכתירו כאחד מאבות הציור המודרני בסביניציאן. וכל הצבעים וגווניהם, בשמן ובמים, השאירו כתמים של קיימא במשך שנים ודורות על בגדיו, על הכומתא החורפית ועל הקסקיט הקייצי שלו. אבל אומן צנוע זה, שהיה נחבא במשך השנה כולה בין כליו: המברשות, המכחול, הדוגמאות, הדליים והסירים למיניהם, היה מתבלט בשני ימים בשנה ועומד כמעט במרכזה של העיירה, ואלה היו ימי פורים ושמחת־תורה. הוא היה לוגם קצת יתר מעל המידה או עושה את עצמו „שיכור" — ובטוחני שלאמיתו של דבר לא שתה הרבה ורק היה משמח את בני־הנוער (וגם המבוגרים). בימים אלה היה מתערטל בקפוטה נקיה אבל הפוכה (וכלומר: הביטנה כלפי מעלה), היה מאסף סביבו את כל הזאטוטים, מקרקר ורוקד לפניהם ומריע: „צאן קדשים!!", והם צריכים היו לענות לקראתו „מה—מה—מה!"

תפקיד זה, שהיה בעיניו שליחות קדושה, עבר לו בירושה...

כמאסף לתהלוכה דמיונית זו היו הקצבים: בעלי־גוף וגברתנים. ראש שושלת הקצבים היה ר' אליהו. יהודי ענק עם זקן ארוך וידים כמטילי־ברזל, אבל ב„נקודות השחורות" לא היה מתמצא ושברי־הפסוקים שלו היו מתהלכים בין חובשי בית־המדרש. הוא היה קרוב לגבורות, כשנשא לו אשה ששית, בחורה לא צעירה ביותר מהעיירה הסמוכה, לינגמיאן (שתי נשים מתו עליו מיתה טבעית במחלה ובהקשותן ללדת, ומשלוש האחרות התגרש). וכששאלוהו אם אשתו החדשה הפיקה רצונו והוא שמח הפעם בחלקו, ענה:

— ברוך השם! אני שמח עד מאד ונשבע בזקני, שמהיום והלאה אקח לי נשים רק מלינגמיאן...

ולבסוף יש עוד להזכיר את חברי־הישיבה „אוכלי־הימים". כבר הזכרתי שלסביניציאן היתה זיקה ל„ישיבות", ולאחר שלא כל הבחורים, שבאו ל„ישיבות", היו אברכי־משי (היו צעירים, שנשאו להם מבנות בעלי־בתים אמידים, שהיו מבטיחים את מזונותיהם לשלוש־חמש שנים עד שיקבלו סמיכות לרבנות), ורובם היו „בחורים עניים", חלקו אותם בין בעלי־בתים. בחור אחד היה אוכל אצל פלוני „בעל־הבית" בשבתות, בחור שני היה סועד אצל אלמוני, הסוחר, ביום א' וב' וכיו"ב. וכך היו בחורי הישיבה ל„אוכלי־ימים", לאמור סועדים ביום קבוע אצל פלוני או אלמוני. וביום קבוע בשבוע היה בא לבית־הסוהר ויושב יחד עם בני המשפחה וסועד לא בתורת אורח אלא כבן־בית.

על שולחנו היו סועדים כמה „אוכלי־ימים", אבל בשבתות היה אבא מזמין גם „מגיד" שעמד להופיע על במת בית־המדרש, או חזן שבא להתפלל ומובן שהאורחים הללו ידעו לספר מהרפתקאותיהם או לתבל את השיחה בחידושי־תורה.

בין המגידים, החזנים וה„פרושים" למיניהם היו מופיעים גם מחברים, שבאו לחפש „חותמים" על ספריהם שעוד נמצאים אצלם בכתב. בין אלה האחרונים היה גם ש. י. יצקן. הוא היה אז כבן כ"ד והפיץ חוברת קטנה „חנוך לנער" עם דרשות לבר־מצוה ודוגמאות־למכתבים שונים (בריוושטעלער). לאחר כעשר שנים הוא נכנס למערכת „המליץ" והתחיל את דרכו כעתונאי ומו"ל של ה„היינט", העתון הגדול ביידיש בפולין.

השרפות

השרפות היו אבני־דרך בתקופת התפתחות העיירות. ריבוי היערות בסביבה גרמו שרוב בתי העיירות נבנו מקורות־עץ, שהיו זולות יותר מהלבנים ובתי־האבן (את הבניה מביטון עוד טרם ידעו). גם גגות הרעפים היו מעטים ורובם היו מכוסים בקש או בתחליף לרעפים מעץ. אין פלא בדבר שלעיתים קרובות היו פורצות שרפות בערים הללו ולאחר שפלוגות מכבי־אש אורגנו רק בכרכים הגדולים היתה מגפת

השרפות שכיחה עד מאד, ועד גיל ארבע־עשרה ראיתי בעיני שתי שרפות גדולות: פעם נשרפה העיר מערבה — ובתוכה גם ביתנו — וכעבור שנים מספר נשרפה המחצית השניה, הצפונית. על־פי רוב לא היו מובטחים בתי־העיירה נגד אש או היו מובטחים באופן סמלי בלבד... התחלתה וסופה של כל שרפה היתה מלווה בצעקות ובזעקות־שבר. ונוצר גם מעין מקצוע של „נשרפים", שהיו חוזרים על פתחי הבתים ואוספים נדבות... ומספרים ששאלו פעם „נשרף" אחד, אם יש לו תעודה שרכושו נשרף באמת, והוא ענה מתוך הרגל: „גם התעודה נשרפה!"

החוויה הגדולה הראשונה בחיי היתה אותה השרפה, שאכלה את ביתנו וחלק גדול מרכושנו. הייתי אז כבן שלוש. באחד מימי הקיץ הרימני אבי ממטתי ונשאני בזרועותיו. הבטתי דרך החלון על גן־הירקות הגדול, שהשתרע מאחורי ביתנו, והנה כל הגן מכוסה זוהר אדמדם.

— אבא, שור! הכל כה אדום!

— ש ר פ ה!...

מיד הזעיק את כל בני המשפחה והמשרתת והוציאו בחפזה את כל הכרים, הכסתות וכל המטלטלין מהבית, שהיה אחוז להבות, והשליכום תלי־תלים לאמצע השוק (חזית ביתנו פנתה לעבר השוק).

על תלי הרהיטים האלה ישבנו ומתוך בכי מר של אמא והילדים הסתכלנו, איך ביתנו הנרחב, החנויות והמחסנים עלו בעשן ובלהבות השמימה... גם הביטוח שלנו היה סמלי בלבד. ואת כל ההון, שאבי אצר מאחורי גבה של אמא אצל ר' מרדכי גציל הורוויץ בשביל רכישת „קולוניה" בארץ, היה מוכרח להוציא להקמת בית־חומה, שהיה קיים עד בוא השואה האחרונה.

מחצית העיירה עלתה אז על המוקד.

היה היתה סבינציאן עם רבניה, גבאיה, סוחריה, חנווניה, בחורי־הישיבה ואיננה עוד.

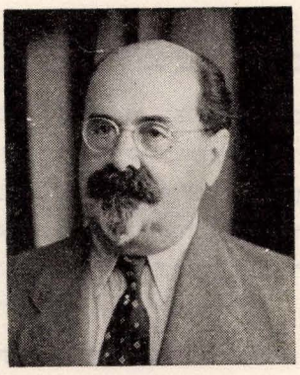
חוסלה סבינציאן היהודית על ידי קלגסי הנאצים, הס"ס: ומספרים שגם כלבי־הדמים הפולניים והליטאיים השתתפו בהרג האלפים בפוליגון ובפונר. אלפי משפחות יהודיות, על זקניהן ועל טפן, נספו במכונות יריה וקני־רובה, כאילו היו עדר חיות: ואומרים שהרוצחים, אחוזי טירוף הכליון וההרג ההמוני, הכריחו את הקדושים המסכנים לחפור תעלות, שישמשו להם קברים...

ורק מעט מזעיר מבני סבינציאן, שהספיקו לעלות ארצה, הצילו את נפשותיהם, ובכל אחת מערי ארצנו וגם באי־אלו מושבות אפשר לפגוש באודים מוצלים מהשרפה האיומה הזאת.

בזכרונות אלה היה ברצוני להנציח את העיירה הנפלאה ההיא, את קהילת סבינציאן הקדושה.

שארית הפליטה מחוז שווינציאן ביום הזכרון בישראל

משה סבירסקי

נצנוצי זכרון

עיר סוינציאן משתרעת על הגדה המזרחית של נחל הנקרא בשם קונא, אשר מימיו מפכים מצפון לדרום לכל אורך העיר ומחוצה לה הרחק מגבולותיה. העיר סוינציאן היא אחת מחמשת ערי המחוז אשר בפלך וילנה הידועה כירושלים דליטה ויושבים בהם כאלף וחמש מאות משפחה המורכבות מיהודים (ברובן), רוסים לבנים, פרבוסלבים, בני דת העתיקה (שטאַראָבריאַדצי), פולנים, מעט ליטאים ומתי מספר של בני קדר הנקראים צוענים. היא נבנתה על תלה זה יותר מחמש מאות שנה בימי יאהאן הקדוש, לכן נושאת היא את שמו „שוויאטאי יאהאן".

לפנים ישבו כבוד על כסא הרבנות בעיר זו גאונים גדולים, כמו הגאון רבי שלום טוביה זצ"ל. הוא היה נצר מגזע גאונים. הוא היה בקי בכל מכמני תורתנו הקדושה וחריף גדול היה בעמקותה, ובגיל של עשרים וחמש שנה נתמנה לשבת כבוד על כסא הרבנות בעיר זו במשכורת של חמשה זהובים לשבוע. אלה לא הספיקו למלא די מחסורו וחי בלחם צר ומים לחץ ומצבו זה לא מנע ממנו להגות בתורת ה' יומם ולילה. כבן שבעים היה בפטירתו.

אחרי רבי שלום טוביה זצ"ל עלה על כסא הרבנות בעיר זאת רבי מיירים המקובל האלקי זצ"ל. הוא שבק חיים לכל חי בעיר קוברין אשר בפלך הורודנה (גרודנה).

הגאון רבי מיירים ידיו רב היו בחכמת הקבלה אשר הוא למדה בשקידה רבה בימי נעוריו. אמרו עליו כי בחכמתו ידע מצפוני לבב כל איש ואיש וגם בחכמת התכונה היתה לו ידיעה עמוקה, ונהירין היו לו שבילי דרקיע.

מספרים עליו, כי כאשר אשתו של ר' יעקב קאפיל התקשתה ללדת, הלך ר' יעקב קאפיל קאווארסקי בעלה לרבי מיירים לחלות את פניו כי יתפלל בעדה לרחמי שמים. ויהי כאשר אך פתח את דלת ביתו של הרב, קדם הרב את פניו בברכת מזל טוב באמרו כי ילך בשלום לביתו אחרי שאשתו ילדה כבר בן זכר למזל טוב.

בקרוב ר' יעקב קאפיל לביתו שמע כבר קול נער בוכה וישתומם מאד, ובלבו חשב מי זה ידע לספר ולהגיד לרב דבר שקרה ברגעים הספורים בדרכו מביתו לבית הרב! הידיעה על דבר מקרה זה התפשטה בעיר חיש מהר ונודע בתוכה, כי רבי מיירים מקובל גדול הנהו, ויירא העם מפניו וישמע בקולו וכל הגה קדוש מפיו היה בעיני העם ושמעו גדל והלך בין גדולי היהדות בימים ההם. זמן קצר לפני פטירתו לוקח כבוד לשבת על כסא הרבנות בעיר קוברין ושם מנוחתו עדן.

מישיבות לגימנסיות

בימים ההם חי בעיר סוינציאן איש עשיר ושמו „חיימצ'יק העשיר" לבית נתנסון. את עשרו העריכו בארבעים אלף רובל כסף, מלבד כלי זהב וכלי כסף לרוב ותכשיטין יקרים וכלי ביתו אשר גם המה נערכו בעשרת אלפים רובל. לחיימצ'י העשיר היתה רק בת יחידה והיא באה בברית הנשואין עם עלוי גדול ושמו רבי משה'לה.

האיש רבי משה'לה הזה היה חריף ובקי בכל חדרי התורה ושמו נודע כגדול בישראל ובמלאות לו שמונה עשרה שנה הואילה עדת ישראל בעיר סוינציאן למנותו לרב עליהם, אבל הוא סירב למלא את מבוקשתם ולא קיבל על עצמו את המשרה הנכבדה הזו. חתנו העשיר בנה עבורו בית חרושת לבישול שכר שעורים ברחוב הנקרא „ווידזער". בבית חרושת זה היתה תעסוקתו כל ימיו וההצלחה האירה לו פנים והעשיר מאד.

ברבות הימים, ושמעו הלך וגדל בכל הארץ כאיש אשר תורה וגדולה בו במקום אחד. ביתו ומשפחתו הלכו וגדלו והתרחבו, נולדו על ברכי בנים בנות. בניו לא הלכו בדרכיו, כי כל מעיניהם בספרי השכלה שמו ובמקום ללמוד בישיבות נדדו לגמנסיות ואחרי גמרם את חוק למודיהם בהן, נכנסו להשתלם באוניברסיטאות ויצאו מהן מוכתרים כרופאים,

רוקחים וכדומה ומהאיש ר׳ משה׳לה זה התפשטה משפחה גדולה בישראל בכל הארץ ובשם בית נתנסון הכירוה.

בנו בכורו, זאב נתנסון, היה רופא הגדוד בדינאבורג (אשר ברבות הימים נהפך שמה ל„דווינסק״), ואנשי העיר הזו הכירו בו כמומחה גדול ברפואה ושמו הלך לפניו. גם בעיני שרים ונכבדי הגוים של העיר מצא חן רב. בשנת 1865 נתכבד מהקיסר אלכסנדר השני במדלית זהב לשאת על לבו בפתיל אננא.

בשנת 1890 נפטר במיתה חטופה משבץ הלב, ויותרי אחריו אשתו וילדיו ונכסים רבים, בתוכם בית גדול אשר נושא פרי ארבעת אלפים רו״כ לשנה הכנסה נקיה ועוד בתים רבים.

בנו השני רוקח הוא בעיר קאוונא וגם הוא עשיר גדול. בית המרקחת שלו הוא הגדול שבעיר. שאר יוצאי חלציו מפוזרים בכל רחבת ארץ רוסיה הגדולה, כולם בכל מקום שמהעשירים הגדולים ביותר היו ושמם לפניהם הלך, כי ממשפחת נתנסון המה. בימים ההם לקח בנו של עקיבא קווארסקי, אשר, את נכדתו של משה׳לה לו לאשה.

לעקיבא קווארסקי היו שני בנים: שם הבכור שמעון, שגר בעיר מינסק כחתנו של רוגובין, שהיה מעשירי העיר ונכבדיו וגם שמעון כמוהו, ואשר היה בנו השני, שהיה מעשירי העיר סוינציאן ומנכבדיה, אשר קולו היה נשמע בעיר והמכריע בכל בעיותיה.

בשנת 1860 ישב בשוינציאן ר׳ יצחק אייזיק צערנובסקי. האיש היה עשיר גדול וצדיק תמים עם אלקיו וה׳ מנע ממנו פרי בטן.

בעת ההיא עמדו בחצר בית הכנסת (שולהויף) שני בתי כנסת על תלם, אשר נעשו קטנים וצרים מדי להכיל את כל בואיהם. על כן עלה בדעת ר׳ יצחק אייזיק לבנות בית כנסת חדש רחב ידים באותה חצר בית הכנסת (שולהויף), ולמטרה זו בנה מחוץ לעיר מלבנה ללבן בה לבנים לבנין בית הכנסת וגם אבנים גדולות ליסד את יסודותיו הסיע.

ויהי בכלותו לבנות את היסודות של הבנין הגדול, עלה עליו הכורת וימת, ויותרו אחריו מאתים אלף לבנים וגם בורות מלאים סיד לבנין בית אלקים, אשר עמד לעצמו למטרה לימי חייו האחרונים.

בשנת אלף שמונה מאות שבעים ושתים אש משמידה פקדה עירנו ויותר מארבע מאות בתים למאכולת האש היו ובתוכם כל החנויות אשר עמדו על תילם בככר הגדולה בקרבת בית היראה הקתולי, אשר התנוסס בצדה השמאלי ובשם שווינטא יאן נקרא כאמור לעיל, ותושבי העיר, אשר רובם ככולם מרכולתם התנהל בתוך החנויות וסביבותיהן בשטח הגדול של השוק, נשארו בלי מטה לחם וערומים כיום הולדם ושום יכולת להקים מחדש את חנויותיהם לא היתה להם. מבלי למצוא עזרה מתאימה לשאיפתם החיונית מאד לכל הישוב היהודי שבעיר. על כן נאלצים היו להשתמש בלבנים

שהוקדשו לבנין בית הכנסת, להקים מחדש את חנויותיהם.

השריפה המתוארת לעיל קרתה אחרי עזבו של הגאון רבי מיירים את כסא הרבנות בעיר, בעברו לקוברין העיר.

רבנים ונדיבים

כאשר תושבי העיר שוינציאן התאוששו מאסונם ויגונם אשר המיטה עליהם השריפה האיומה, נמלכו בדעתם למנות למנהיג העדה אשר ישב על כסאו של רבי מיירים איש זקן ושבע ימים את רבי העשיל, אשר מלבד בקיאותו וחריפותו בכל חדרי תורתנו הקדושה היה חכם גדול להפליא ובני העיר חלקו לו כבוד גדול ויראת כבודו היתה תמיד לפניהם.

עדת העיר, מפני מצבה הדחוק לא היתה לה אפשרות להעלות את משכורתו מעל לארבע רו״כ לשבוע, ובמות עליו אשתו הראשונה ולקח אשה שניה לא הספיקה משכורתו הדלה להחיות את נפשותיהם ובקשתו ממנהיגי העדה לא מצאה אוזן קשבת, גמר בלבו לעזוב את העיר שוינציאן. בעת ההיא שבק חיים לכל חי הרב בעיר סיניא אשר בפלך קובנא, ויבואו ראשי קהלת סיניא והביאו כתב רבנות מוכן לרבי העשיל, אשר הסכים ללכת אחריהם ויעזוב את שוינציאן העיר ועבר לשבת כבוד על כסא הרבנות בעיר סיניא עד יומו האחרון.

העיר סוינציאן, אחרי עזיבתה של רבי העשיל נשארה עזובה זמן רב בלי רב ומורה ומנהיג רוחני ואיש צעיר לימים חתנו של שניאור קאווארסקי, בן הרב ר׳ שמואל איסר ראש מתיבתא בקלויז ר׳ מיילע, בן העייר, ר ׳משה יצחק הכהן אשר יצק מים על־ידי הראב״ד רבי העשיל זצ״ל, פסק בעיר דיני איסור והיתר במשך שלוש שנים. ויהי בלב חותנו ר׳ שניאור, כי חתנו הרב ר׳ משה יצחק יעלה סוף־סוף על כסא הרבנות בסוינציאן ויכהן כרב העיר במקומו של רבי העשיל.

בעת ההיא חי בעיר איש נכבד וממנהיגי העיר ושמו מיכאל קאווארסקי אשר גם חתנו היה גדול בתורה ויאמר בלבו להעלות על כסא הרבנות בעיר את חתנו. זממתו זו גרמה למחלוקת קשה והעיר נחלקה לשני צדדים והיתה כמרקחת, עד שבא הרב הגאון רבי יצחק יעקב ריינעס אב״ד דק״ק שוקיאן והכריע ביניהם. כל קהל עדת בני העיר סוינציאן הסכימו פה אחד, כקטון כגדול, להושיב את הגאון ריינעס על כסא רבנות העיר: ותקהל כל העדה לאספה לשם סדור כתב הרבנות אשר כולה על כל חבריה חתמה את ידה עליו וישלחוהו בכבוד גדול שוקיאנה לשם חסול עניניו שמה ולשוב סוינציאנה לנהל את עדתו אשר בחרה בו.

בבואו בנאווסוינציאיני שמע כי העיר סוינציאן בוערת באש שריפה ונשאר בדרכו עד ששקעה האש. ויבוא העירה בכבדות מצא בה לו מעון לפי כבודו וצרכיו, יען כי חלק גדול מהעיר עלה בלהב אש השריפה עד כי עשר ויותר משפחות

נמנו על בית אחד ורבים מעניי העיר שכבו בשדות תחת כיפת השמים.

ויהי בשבת הרב הגאון ר' יצחק יעקב ריינעס על כסאו הרם שבועות אחדים, בא לידי מסקנה, כי השריפה רששה את העיר והקהילה בתוכה עד כדי אי־יכולת בידי מנהיגיה למלא את התחייבויותיהם כלפיו ביחס למשכורתו וגם יתר הצרכים החיוניים בהנהגת העדה הקשורים בכספים אינם נתנים לסדור המתקבל על הדעת, הקהיל את כל העדה לאסיפה יוצאת מן הכלל לדון בהצעות לחפש דרכים לשם תקון המצב הרעוע הבלתי נסבל שלה והחליטו כי נכבדי העדה עם רבם בראש, ישימו פעמיהם וילנאה לשם פניה לנכבדיה בבקשת העיר סוינציאן עזרה לנשרפיה...

נדיבי וילנה העניקו להם עזרה ביד נדיבה. הועדה הזו פנתה גם לקיסר רוסיה האדירה, לאלכסנדר ניקולייביטש השני לבית רומנוב, אשר בימים ההם ישב על כסא מלכות רוסיה, והוא נענה לבקשתם ותמכם בסך ארבעת אלפים רו"כ.

הועדה הנ"ל פנתה לעזרת יוצאי סוינציאן היושבים במקומות אחרים ברחבי רוסיה וגם לאלה אשר הגרו מחוצה לה וידם צלחה לאסוף 1800 רו"כ. את כל הכסף הנאסף חלקו בין הנשרפים וכל אחד מהם קבל עשרה אחוז מערך הנכסים שהיו למאכולת האש, והעזרה הזו נתנה דחיפה להקמת הריסות העיר. ככלות שנה מהתחלת פעולת הבנין, קבלה העיר את צורתה כבראשונה לפני ההרס שנגרמה על־ידי השרפה.

הרב הגאון יצחק יעקב ריינעס התחזק על כסא הרבנות בכבוד גדול וכל העדה הקשיבה לדבריו ביראת הכבוד הראוי, ואחרי שתושבי העיר התנערו לאט לאט מנזקי השרפה האיומה, התאוששו והתחילו לכלכל את רבם הגדול בשפע כיאות לצרכיו.

אחרי שהרב ריינעס גמר לסדר את עניני הרבנות וכל הדברים התלוים בה והקשורים אליה, יסד חברה בשם „סומך נופלים" אשר שמה למטרה להלוות כסף לעניי העיר בעבוטות בלי תשלומי נשך וריבית ובתשלומים חלקיים לאט לאט לזמנים ארוכים.

הרבה עמל ויגע השקיע הרב ריינעס ביסוד החברה ולשם הוצאת זממו לפועל, מצווה היה לכתת את רגליו ולבקר אצל כל בעל בית בכבודו ובעצמו, ובסבבו על פתחי נדיבי העדה הלכו תמו וכלו ופני אלה אשר הלכו כל הימים קודרנית, ברוח של ספוק מלא פניהם התכסו.

עם יסוד החברה הנ"ל הנהיג הרב ריינעס שבכל שנה ושנה בשבת לסדר משפטים אשר קוראין בה בתורתנו הקדושה „אם כסף תלוה את עמי" סדר חג גדול לכל חברי החברה ואחרי התפלה התאספו כולם אצל גבאי החברה וכולם סעדו את לבם על כוס יין מלא.

בשנת תרמ"א (1881) עלה במחשבתו של הרב הגאון ריינעס ליסד בסוינציאן ישיבה גדולה כעין סמינריום אשר עלה בידו לאסוף אלף רו"כ ורק אז הפעיל את החברה והיא התחילה בפעולותיה הברוכות אשר שנו את פני תושבי העיר מהקצה אל הקצה, כי הדלות והעניות הנוראות ששררו בין תושבי העיר היהודים לא רק שלא פשטו, אלא לאט לאט המתלמדים בה ירכשו תורה והשכלה גם יחד. על תכניתו זאת הודיע ברבים על ידי כתבי העת שיצאו אז לאור העולם ועלו על שולחנות היהודים בכל אתר ואתר בכל מקומות מושבותיהם. לפני קוראיו ומאזיניו השתרע את תכניות הלמודים והכריז כי הגומר את חוק למודיו בישיבתו, יסמוך הוא הרב הגאון את ידיו עליו ובתוארי רב וחכם יוכתר.

כתוצאה מהפרסומים שהפיץ בכל תפוצות ישראל, התחילו בשנת תרמ"ב (1882) להתקבץ בסוינציאן העיר נערים ובחורים מכל תפוצות ישראל ללמוד ולשמוע לקח בישיבת הרב ריינעס. כאשר נוכח הרב ריינעס לדעת כי זממו מקבל צורה והולך ומתגשם שכר בית גדול לישיבתו, מנה ארבעה מלמדים ללמודי קודש ושלשה מורים ללמודי חול.

בתקופת היסוד של הישיבה היא עלתה כפורחת, בה מצאו הנערים שהיא קלטה בקרבה מחסה, כלכלה, התפתחות בלמודי התורה וגם השכלה כללית כמובטח. תלמידי הישיבה התחלקו לשני סוגים: חלק אחד מהם היו בני עשירים אשר אבותיהם שלמו בעדם במיטב כספם, והחלק השני מורכב היה מבני עניים אשר כל מחסורם על כתפי הישיבה נפלו. לשם כסוי ההוצאות הגדולות אשר נפלו על החזקת בני העניים, שם הרב את פעמיו לפטרבורג ולמוסקבה לשם קבוץ כספים ותמיכות לתלמידים בני העניים. הישיבה לא לאורך ימים החזיקה מעמד, יען כי חשובי העדה לא היו שבעי רצון מהפרסומים של הרב בעתונות ומסגונם ואחדים מבני העדה, נכנסו בפולמוס עם הרב בעתון „המליץ" בקביעה כי הישיבה ללא לטובת הכלל נוסדה ופולמוס זה גרם למחלוקת קשה בין הרב לבין ראשי העדה ובשנת תרמ"ה (1885) עזב הרב ריינעס את העיר באופן דמונסטרטיבי והישיבה נסגרה ותלמידיה אשר מספרם למעל למאה נפש הגיע, עזבו את העיר סוינציאן והתפזרו למקומות אחרים להמשיך ולשקוד על למודיהם.

כעבור זמן קצר לוקח הרב ריינעס אחרי כבוד לשבת על כסא הרבנות בעיר לידא, עיר מחוזית בפלך וילנה, וישב על כסא הרבנות זה עד יום פטירתו.

סערת המחלוקת ופצעיה

בתפיצות גולת רוסיה ידוע היה כי בסוינציאן ישבו תמיד על כסא הרבנות גדולי התורה וידועי שם, התחילו רבים להציע למנהיגי העדה את עצמם לקחת את משרת הרבנות על שכמם. אחדים מהם באו העירה בכבודם ובעצמם ומדי שבת בשבתו דרש לפני הקהל רב אחר. ברבות הימים הופיע בפני הקהל הרב מקראק (עירה קטנה בליטה) בכמה דרשות והן מצאו חן בעיני המון העם. חשובי העדה פנו עורף לו,

כי בבואו עיר סוינציאן פנה רק להמון העם והאיר פנים רק להם ואל פני חשוביה לא פנה וגם הסכים לקבל כתב רבנות מנציגי המון העם ואת פי החשובים לא שאלו ולא הודיעו להם באופן רשמי. מובן שהרב מקראק בהתנהגותו המוזרה העלה את אף מנהיגי העדה נגדו וגרם למחלוקת כבדה בעיר, כי פרנסיה הביאו העירה את הרב ממיאדל (עירה קטנה בפלך וילנה מחוז סוינציאן) כמתחרה נגד הרב מקראק והעדה נחלקה לשני צדדים עוינים זה את זה: מצדדי המיאדלי ומצדדי הקראקי והעיר סוינציאן גבוכה; סערת המחלוקת גברה עד לב השמים והתוצאה ממנה היה כי למהלומות אגרוף הגיעו. גם הקצבים נחלקו בדעותיהם הם וכל צד הביא את שאלותיו לרבו הוא ולאלה שהביאו לרב שכנגד פנו עורף ואת הבשר לפגול חשבו והמהומה והמבוכה בעיר רבתה. המצב של אנדרלמוסיה זו נמשך כשנה תמימה, המחלוקת על כסא הרבנות המיטה קלון כבד על העיר והגיעה לאזני גדולי הרבנים בוילנה והחליטו להטיל את ברור הענין וחסול המחלוקת על שלשה רבנים והם: המגיד מוילנה הגאון רבי יעקב חריף (אשר עבר לשבת כבוד על כסא הרבנות בניו־יורק), הרב מסויר והרב משאוול. שני הצדדים עמדו לפניהם לדין. המגיד מוילנה שאף לעשות שלום ביניהם, מבלי להטיל עליהם פסק דין שטעון שמיעת טענות ומענות של הצדדים שמפזרות ומרבות שנאה ואיבה בין המתדיינים. הוא יגע וטרח הרבה לשם מטרה זו, אבל יגיעתו היתה לריק, כי שומע לא היה לו אחרי שהמריבה הקשה אטמה את אזני כולם. לרבנים לא נשארה דרך אחרת אלא לגשת לסדור דין תורה בין היריבים וצוו לכולם לבחור באנשים אשר להם יהיה הכח והרשות להביא את טענותיהם לפני שלשת הרבנים שישבו על מדין. אחרי ברור רב ומקיף של טענות ומענות לצדדים כתבו הרבנים את פסק דינם ושמוהו במעטפה וימסרוה לידי הנגיד רבי מרדכי געצע הורוביץ ויצוהו לפתוח את המעטפה רק אחרי עבור שלשה ירחים וימצאו בה את פסק הדין. המטרה הושגה ואש המחלוקת בינתים שקעה. אחרי שלשה ירחים פתחו את המעטפה והוציאו ממנה את פסק הדין שכתוב היה בו לאמר: על הרב מקראק לשבת בסוינציאן, אם רצונו בכך, שנה וחצי, והרב ממיאדל ישאר בה רק שנה אחת תמימה גם כן אם רצונו בכך, וכעבור הזמן הקצוב בפסק הדין עליהם לעזוב את העיר סוינציאן ועל עדת העיר למנות רב אחד ויחיד לכל הפלגות לרבות למתנגדים וגם לחסידים למען לא תרבינה מחלוקות בישראל. ויהי כאשר אך יצא הרב מקראק את העיר התלקחה אש גדולה בעיר וחלק גדול ממנה נהפכה למאכולת אש.

יותר ממאתים משפחה נתדלדלו, התרוששו ונשארו בלי קורת גג ובלי מטה לחם ונוסף לכל אלה גדל האסון על ידי המריבות שנפלו בין הנשרפים לגבולות נחלותיהם וסכסוכים אלה הכריחו את מועצת העיר למנוע ולחדול מלתת רשיונות בניה לנשרפים במשך שנה תמימה עד שבא מידד רשמי מוילנה ומדד את העיר כולה וקבע גבולות לכל בעל נחלה ורק אז התחילה מועצת העיר לחלק רשיונות בניה לדורשיו. פקודה יצאה ממועצת העיר לבנות אך ורק בתי חומה ופקודה זו העלתה את מחיר הלבנים פי שבעה ומקימי הריסותיהם לא השיגה ידם לרכוש לבנים לצרכי בניניהם מבלי להזקק למלווי בריבית וכסף להקמת הריסותיהם בנשך לקחו.

התוצאות של המחלוקת היו המורות מאד, כי נוסף להרס שהשריפה הביאה בכנפיה, התרוקנה העיר מחלק נכר מתושביה אשר רבים מהם היו אשר נולדו בה על ברכי הוריהם ומהם כאלה אשר לא דרכה רגלם מהעיר ומחוצה לה, נאלצים היו לקחת את מקל הנדודים בידיהם ולעזבה מתוך אונס הלחץ של המלוה בריבית, שעמדו למכור את נכסיהם הדלים, ולהתפזר בכל חלקי התבל לפשוט את ידיהם לקבץ נדבות על יד, ורבים מהם נדדו עד אמריקה מבלי לשוב לארץ מולדתם ערש ילדותם לעולם.

ימים רבים אחרי ששלהבת המחלוקת דעכה לאט לאט ושנאת חנם שהשטלתה על רוב תושביה היהודים, התחילה להוציא את צפרניה אשר היא תקעה בלבב תושבי העיר. נוצרה האפשרות לפגישות ביניהם לשם התיעצויות לטכס עצה למנוי מנהיג העדה מבלי שתהליך בחירתו יגרום שוב למחלוקת ארורה, באו לידי הסכמה כללית לפנות לגדולי וילנה ומנהיגיה שהם ימנו רב אשר ישב על כסא הרבנות של העיר סוינציאן ולמטרה זו בחרו במשלחת אשר שמה פעמיה וילנאה ופנתה לראשי עדת ישראל בוילנה והם הטילו את הטפול בבעיה הנדונה על הגאונים מתתיהו שטראשין וד״ר יוסף פין ואלה גדולי וילנה אחרי ששמעו את דברי המשלחת מנו רב לשבת בכבוד על כסא הרבנות בסוינציאן. הגאונים הנ״ל אחרי שקול דעת רב, כתבו את החלטתם על הניר, שמוה במעטפה, חתמוה בחותמם וצוו על המשלחת לפתוח את המעטפה רק כעבור חדשיים ימים כי ברצונם היה לתת עוד זמן קט לגלידת יתר על פצע המחלוקת.

בהגיע יום הקבוע לפי החלטת גדולי וילנה הנ״ל, פתחו את המעטפה ומצאו בה כתב — פקודה לנסוע לעירה הקטנה בשם פלונגיאן ולהכתיר שמה את הרב היושב בה על כסא הרבנות ולהביאהו סוינצאנה ולהשיבהו בה על כסא הרבנות בכבוד גדול על דעת כל תושביה היהודים. רב זה הנבחר היה רבי פנחס ראזאווסקי אשר היה בקי ושנון בכל מכמני תורתנו הקדושה ומשכיל רב ידיעות בדרכי התרבות הכללית. היו לו ידיעות עמוקות בכמה שפות וביניהן בשפת רוסיא, וידע רב לו בפילוסופיא לכל עומקתה וסוגיה, נהירין היו לו דרכיה בתרבות העתיקה וגם בזו החדשה.

ידיעותיו הרחבות והעמוקות קרבו אליו את הכומר הפרבוסלבי בשם קוזנצוב אשר עמד בימים ההם בראש הכנסיה הפרבוסלבית בעיר סוינציאן ומחוזה וקוזנצוב זה היה מבקר, לעתים קרובות בערבים, אצל הרב בביתו לשם החלפת דברי

חכמה ותרבות. קוזנצוב זה היה איש משכיל מאד עמקן בידיעת דתות ויסודותיהן, ידע הרבה שפות ובתוכן גם מושג רחב בעברית ורחוק היה משנאה ליהודים. כעבור שנים אחדות של הכרה הדדית, ראו כל תושבי העיר כיהודים כגוים את מטהו של הכומר קוזנצוב בידי הרב רבי פנחס ראזאווסקי, בחוצות העיר ומטהו בידו, בידי הרב רבי פנחס ראזאווסקי אותו המטה אשר הכומר קוזנצוב הגישו במתנה לרב ראזאווסקי מתוך אהדה לבבית והוקרה עמוקה וכל בוקר וערב ראוהו יום יום הולך נשען על מטהו זה מביתו אשר ברחוב הוילנאי בביתו של ר׳ שבתאי ווילקאמירסקי לבית הכנסת הישן אשר בחצר בית הכנסת (שולהויף).

הרב הגדול רבי פנחס ראזאווסקי נהל את עדתו ימים רבים עד יומו האחרון בסוינציאן ובבית הקברות שלה מצא את מנוחת העולמים שלו.

חנה גרבר (יגור)

מעשים נשגבים ומרוממים

מעשה: קטונתי מלבטא בכתב את אותה האהבה הגדולה שהנני רוחשת לעיירתי סוינציאן, בה נולדתי וגדלתי ובה גם ביליתי את ימי ילדותי ונעורי.

במלחמת העולם הראשונה נאלצתי לעזוב יחד עם הורי את העיירה הזאת ולברוח לרוסיה לעיר הומל, שם הסתדרנו במובן כלכלי די יפה ובכל זאת שאפנו כל הזמן לחזור אחרי המלחמה לסוינציאן.

כדאי לציין שאלה לא היו געגועים רומנטיים לנוף של העיירה. שדותיה לא היו שדותינו, יערותיה, אגמיה, גניה היו לנו לזרים. אבל מה שמשך אותנו אליה, אלה היו פשוטי עם ישראל ששכנו בתוכה.

היה זה ישוב בן כמה אלפי משפחות שהצליח להקים בלי עזרה ממשלתית רשת עשירה של מוסדות השכלה בשתי שפות, בעברית וביידיש.

הפתגם הידוע „קנאת סופרים מרבה חכמה" התאים לרוח החיים בעיירה. ההתרוצצות החזקה לא התבטאה במלחמת אגרופים, כי אם בחיזוק השרשים, בהסברה ובשיכנוע.

כתוצאה מזה קמו שתי ספריות, שני בתי־ספר, שני תיאטראות, שעורי ערב וחוגי השכלה רבי־גוניים לנוער היהודי. כולם למדו, וגם העני ביותר ידע, שעליו להתאמץ ולעשות הכל בכדי שבנו ובתו לא יתבטלו מלימודים.

במיוחד יש לציין לשבח את הרוח הטובה ששררה ביחסים בין האינטליגנציה ובין „עמך" שעבדו יחד בכל מיני מוסדות, עסקו בצרכי צבור, ובילו לעיתים קרובות גם יחד את הזמן במסיבות ובנשפים שנערכו על ידי מוסדות וארגונים שונים.

היחס הזה בין אדם לחברו מצא לו ביטוי חזק בעזרה ההדדית שהיתה מפותחת מאד. לדל ולמחוסר האמצעים לא נתנו ליפול. נצרך כזה היה מקבל גמילות־חסד, כלומר הלואה בלי ריבית. לפעמים היו שולחים לו בעילום שם עגלה עם עצים, שק תפוחי־אדמה או קמח לחלות שבת מבלי שידע מי היה השולח האלמוני.

אין פלא, איפוא, שבאווירה שכזו צמחו כל מיני מוסדות והסתדרויות שעמלו לטובת הכלל. אצל כולם פעם לב יהודי חם וטוב.

הצבור הציוני שהתרכז מסביב לתנועות הנוער הציוניות היה חדור אהבה לציון ועשה הרבה למען בנין הארץ וגאולתה מידי זרים.

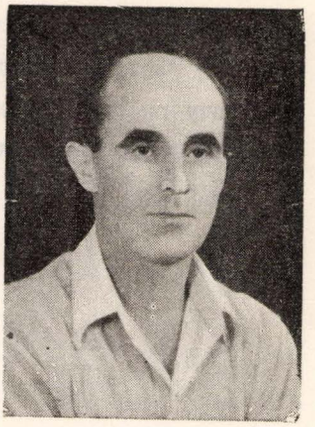
בהזדמנות זו כדאי להזכיר את הציוני הנלהב ר׳ דוד קוריצקי שעבד הרבה למען א״י והתנועה הציונית.

הרבה שמענו על א״י גם מפי המלמד ר׳ פסח וואלאק. הוא הוא שקשר אותנו לארץ־ישראל ולשפה העברית והחדיר בקרבנו אהבה לעם ולמולדת.

לפני עלייתי ארצה ערך „החלוץ" בביתו של ר׳ פסח מסיבת־פרידה בשבילי ופסח המלמד היה המחותן הראשי, הבעל שמחה. היה זה בשבילו יום חג, כשזכה שאחד מתלמידיו יעלה ארצה.

הלב זועק מכאב, כשנזכרים שעדה קדושה זו נשמדה כליל. קשה למצוא תנחומין.

לא נשכחם לנצח.

גרשון קוריצקי

העיירה והאדם הפשוט

עיירה סוינציאן שכנה על הכביש הראשי לוילנה, שהיתה ידועה בשמה „ירושלים דליטא". בעולם היהודי הכירו את העיירה הזאת בגלל רבניה המפורסמים, בישיבותיה ובבתי־הספר המודרניים שהיו קיימים בה.

בסוינציאן נתקיימה גימנסיה שנחשבה לאחת משלש הגמנסיות הטובות ביותר בכל ערי פולין ששפת ההוראה שלהן היתה יידיש.

שם טוב היה גם לשני בתי־הספר העממיים, ביידיש של סוינציאן.

חניכי בתי־הספר האלה ספגו לקרבם אהבה לתרבות ישראל ולעם ישראל והם היו הראשונים לכל פעולה תרבותית ופדגוגית בעיירה ובסביבה.

התנועה החלוצית לא פסחה כמובן על עיירה זו. ואחד מסניפי ה„חלוץ" הגדולים והחשובים ביותר בגליל וילנה היה בסוינציאן. מאות חניכים יוצאי סניף זה עלו ארצה והשתקעו על פי רוב בקבוצות ובמושבות.

בסוינציאן קם הסניף הראשון של „החלוץ הצעיר" בגליל וילנה. מאות חבריו וחניכיו נרתמו בעול הפעולות הציבוריות והציוניות. והיו גם הראשונים לעליה ולהעפלה.

במועדון של „החלוץ" בילה הנוער הציוני את זמנו ברקודים ובזמרה, שם קבל הדרכה מאת המבוגרים. שם גם התכוננו באופן נפשי לעליתו ארצה.

בשנות ההשמדה והשואה מצאו רבים מהם את דרכם אל מחנות הפרטיזנים ונקמו בצורר הגרמני את נקמת דם הקדושים והטהורים.

העיירה הזאת היתה ברובה מאוכלסת מבני דלת העם, ובעלי־מלאכה.

שתי ספריות נתקיימו בתוכה, אחת של ה„בילדונגס־געזעלשאפט", והשניה של ה„קונסט־געזעלשאפט". אלו לא היו רק ספריות אלא גם מועדונים לפועלים ולנוער.

שתי הלהקות הדרמטיות הקדישו את כל הכנסותיהן לספריות הללו בראשן עמדו שני בחורי־חמד רוזנטל ופרידמן שהביאו את דברי התיאטרון היהודי לעיירה.

האדם הפשוט, היהודי הבינוני נשא בעול פרנסת המשפחה וגידול הבנים. פשוטי עם אלה הרגישו בחושם הטבעי והבריא, שאין לקבל את החיים כמו שהם, שאין להשלים עם חיים של בורות, של תרבות זרה ולמרות כל הקשיים החמריים שלחו את בניהם ואת בנותיהם לבתי־ספר עבריים, כדי לחנך אותם לאנשים וליהודים גאים.

הם גם היו שמחים כשנפתחה הדרך לעזוב את הגולה ולעלות ארצה. לדאבוננו מעט מהם הלכו בדרך של בניהם ובנותיהם ונשארו בגולה, ושם מצאו את סופם המר.

עסקניה ומוסדותיה נתנו לעיירה חן וגוון מיוחד ובזכות זו קנתה לה סוינציאן שם מצוין בתור הקהלות התרבותיות ביותר בכל גליל וילנה.

יושב: קוריצקי גרשון.
עומדים: דסיאטניק לייב, גאַרדאַו שמואל, שולהייפר פנחס.

שמואל גורביץ

עיר של למדנים ומשכילים

וינציאן שוכנת בצומת דרכים חשובה מבחינה אסטרטגית וכלכלית, באמצע הדרך בין וארשה ימוסקבה וליד מסילת הברזל וארשה—פטרסבורג. ראשיתו של הישוב בסוינציאן מגיעה עד המאה ה־16. לפי אגדה פולנית התגורר בסוינציאן נזיר פולני בשם יאן אחר־כך עבר הנזיר יאן לוילנה. על שמו נבנתה בוילנה הכנסיה הקאתולית סווינטו־יאן. אחרי חלוקת פולין האחרונה הקימו הרוסים בקרבת סווינטו־יאן אנדרטא למורביוב ה„משקיט" התלין. הפולנים היו מתלוצצים: „קולו סוינטיגו יאנא פושצ'ילי וילקיגו בלוונה".

בהתחלת המאה ה־17 קבל הישוב בסוינציאן צורת עיר. בזמן מלחמת נפוליון עברו חילות הרוסים דרך העיר ובעקבותיהם חילות נפוליון. אנשי סוינציאן ודאי כולם זוכרים את הבית נגד הכנסיה הפרווסלבית מצד שמאל בואד וילנה. ממרפסת הבית ההוא סקר נפוליון את חילותיו. גלויה מצוירת הנציחה את בית נפוליון.

לפני מלחמת נפוליון התישבו היהודים הראשונים בסוינציאן. לפי המסורה, שני היהודים גורביץ קוברסקי היו הראשונים שהתישבו בסוינציאן. כל המשפחה הענפה של הקוברסקים מוצאה מקוברסק, עיירה על יד קובנה. אחד הקוברסקים, בנו של שבח בעל המלון „לונדון", הוציא ספר: „גיאולוגיה של הקוברסקים". כל הגורביצים — מוצאם מגורביץ הראשון בסוינציאן ששמו היה ירחמיאל. כותב השורות האלה הוא הדור השביעי לאותו ירחמיאל (הלל, פרץ, העשיל, צבי, זרח). פה גם כדאי לציין את העובדה ההיסטורית: כשסללו את מסילת הברזל הגדולה, את הקטע וילנה—דוינסק שחדו פרנסי סוינציאן את המהנדס הראשי שיטה את מסילת הברזל יותר צפונה לנובוסווינציאני. ה„גיבורים" דאז פחדו מפני עיר גדולה העתידה לקום שהכל יעלה בה ביוקר.

סוינציאן הצטיינה תמיד ברבניה הגדולים העשעלע אייזערנע קאפ, רייניס מיסד המזרחי העולמי, פנחס רוזובסקי עמיאל אחר־כך רבה הראשי של תל־אביב, מאירוביץ, פון לונסקי.

לדרשותיו של הרב עמיאל היו באים לשמוע אלפי מקשיבים ומשתי סיבות: היה אז זמן המהפכה הרוסית הראשונה (1905). ה„בונד" והציונים היו מביאים מטובי נואמיהם לבית המדרש הישן. החרדים הצליחו אז בבחירתם את הרב עמיאל, הוא היה מרתק את השומעים מכל המפלגות בנועם הרצאתו ובעומק הגיונו. לסוינציאן יצא אז שם של קליין ווילנע.

כמו שוילנה, ירושלים דליטא היתה עיר של תורנים ומשכילים, ככה היתה בזעיר אנפין גם סוינציאן. בשנת 1907 הקים הרב עמיאל ישיבה מודרנית ואז התמלא החלל הריק שהיה קיים מיום שרייניס העביר את הישיבה מסוינציאן ללידה. בזמן ההוא לפני מלחמת העולם הראשונה התרחבו והתפתחו החיים הכלכליים בממדים עצומים. אין צורך להזכיר לאנשי סוינציאן את השוק הגדול שהיה מתקיים בכל יום רביעי ואת הירידים הגדולים בחורף. נוסף לזה ספקו אלפי פקידי משרדי המחוז לקוחות רבים למאות החנויות מכל המינים. הקשר המסחרי העיקרי היה כמובן עם וילנה, אם כי סוחרי וחנווני סוינציאן היו מגיעים גם לוארשה ולריגה. מאידך היו באים סוחרים רבים מכל קצוי פלך וילנה ומערים אחרות לקנות את מוצרי הלבד. תעשיית הלבד היתה מפותחת מאד בכמה בתי־חרושת שהעסיקו בזמן העונה מאות פועלים. נוסף לזה היו גם כמה בתי־חרושת לעיבוד עורות, לסבון ולצבעים.

משנת 1908 הופיע בסוינציאן שבועון ברוסית. „סוינציאנסקי ליסטוק" בעריכת פיטישאב. יהודי סוינציאן יותר תמכו בשבועון מאשר קראו בו. היינו קוראים אז את העתונים הגדולים שהופיע בפטרסבורג.

בראש השנה 1915 כבשו הגרמנים את סוינציאן ומני אז ירדה סוינציאן מגדולתה הכלכלית ולא חזרה עוד לקדמותה. החיים החברתיים עוד המשיכו לפרוח בעוז ובפרט תנועות הנוער. מצד אחד תנועות הנוער של ארץ־ישראל העובדת: צעירי ציון, החלוץ, החלוץ הצעיר ובעקבותם קמו לתחיה שעורי ערב לעברית ובית ספר עם שפת ההוראה העברית, „תרבות".

מצד שני היתה גם תנועה חזקה של אידישיזם עם בית ספר עממי לזמן קצר גם גימנסיה באידיש.

בזמן ההוא 1918 זכתה סוינציאן בפעם הראשונה לקהילה נבחרת. היושב ראש והרוח החיה בפעולותיה הראשונות של הקהילה היה יוסף קוברסקי, היה היושב ראש הראשון של הקהילה: מה עשה? ומה רצה לעשות בשביל סוינציאן? ארשה לי להזכר בדברי ההספד שנשאתי בשבעה למותו בבית המדרש הישן: למה המנוח יוסף קוברסקי, ציוה להוביל אותו מוילנה לקבור אותו בסוינציאן? הלא הוא היה אדם מודרני ולא האמין בזה שאדמת סוינציאן יותר רכה מאדמת וילנה? את הלך מחשבתו אפשר להבין מבחינה נפשית בערך ככה: ודאי המוני סוינציאן ילוו אותי בדרכי האחרונה. אז ישוחחו ודאי וישאלו לשם מה נסע לוילנה? מה התועלת הציבורית שצמחה מזה?

„אז יזכרו שמהיום הראשון התנגדתי לצורת העזרה האמריקאית, שהתבטאה בשמורי מזון ובבגדים דלים; יזכרו שאני שאפתי ולחמתי להחלפת צורת עזרה זאת בצורה פרודוקטיבית יותר, יזכרו שבקשר להחלפת צורת העזרה ערכתי תכנית להקמת בית מלאכה, שברבות הזמן יהפך לבית־ספר למלאכה בכלל. התלמידים יהפכו לעובדים פרודוקטיביים המתפרנסים בכבוד מעמל כפיהם". על תושבי סוינציאן ועל אנשי הקהילה בפרט למלא את רצון הקדוש של המנוח. הגשמת התכנית הזאת בית־ספר למלאכה תהיה המצבה הכי נאה לזכרו של היושב ראש הראשון של קהילת סוינציאן, יוסף קוברסקי.

הקהילה המשיכה להתקיים כל זמן היות הפולנים בסוינציאן. אחרי קוברסקי היה היושב ראש יוסל סבירסקי. בחירות לקהילה כבר לא קוימו יותר. כאמור לעיל סוינציאן לא חזרה לקדמותה והמשכה חייה עד בואם של הגרמנים הנאצים טמאי הנפש והשמידו במשך שנתיים את כל היהודים בסוינציאן.

י. בן־עיר

צפרירים וערביבים בהווי יהודי סווינציאן

(הדברים המסופרים להלן מתייחסים לסוף המאה התשע עשרה ולהתחלת המאה העשרים. בשנת 1907 עזבתי את סבינציאן והייתי מבקר בה רק לעתים רחוקות ובאופן ארעי כאורח הורי ע"ה. לכן אינם יודעים לי פרטים על כל מה שהתרחש בה אחרי כן).

ה„כלי־זמרים"

בימים ההם כאשר קולנע עוד לא היה קים, ותיאטרון יהודי או תזמורת גם כן לא היו במציאות, השביעו יהודי עירנו את רעבונם לזמרה בשמיעת החזן בבית־המדרש ובהשתתפותם בחתונות של קרובים וידידים. אפילו עני בישראל המתפרנס מצדקה כאשר השיא את בתו, הכניס בחשבון הוצאות החתונה רח"ש וקל"ז, ז"א רב, חזן, שמש ו„כלי־זמר". על פי רוב היה זה על חשבון אבי הכלה. אל ה„כלי־זמר" היה מתלוה גם בדחן והוא היה המנצח על כל טכס החתונה: מתי „להושיב" את הכלה ומתי „לכסות" אותה, מתי לזוז לחופה ומתי להתחיל ברקודים. הלהקה של ה„כלי־זמר" שלנו שמשה את שוינציאן ואת כל הסביבה ובעיירות הסמוכות לא קבעו את יום החתונה, לפני שבאו בדברים עם ה„כלי־זמר" שבשוינציאן לדעת אם הם פנויים באותו יום. בראש הלהקה עמד ר' איצע הקלעזמער ועל ידו שני חתניו: האחד „וועלוול דער צימבלער" והשני שנגן על ה„בנדור", כלי בצורת כנור גדול, ועוד כנר אחד עם עין סתומה, ומשה־יהודה דער „פייפיאל" (החליל). היו מתלוצצים ע"ח ר' איצע. הוא היה איש זקן והיה נרדם בזמן הנגינה. לפעמים כאשר הבדחן אברהם לייב הנמוך נתן אות להפסיק, היה ר' איצע עוד ממשיך לנגן בתוך שינה עד שהחברים תפסו אותו בידו. ולפעמים נתנו לו להמשיך לצחוקם הגדול של כל המשתתפים והשמחה היתה רבה.

תפקידם של ה„כלי־זמר" היה לנגן בזמן „שהושיבו" את הכלה ואחר כך הבדחן אברהם לייב דרש לכבוד הכלה. ודרך אגב היה מרמז לה איך להתנהג בחייה המשפחתיים. הנגון של ה„כלי־זמר" היה אז עצוב בקצב נאומו של הבדחן, דבריו הוזילו דמעות מעיני הכלה והנשים.

אחרי גמר הנאום נגנו ה„כלי־זמר" נגון עליז לעודד את

הלבבות. וכאשר הכריז הבדחן על ההליכה לחופה, יצאו ה„כלי־זמר" בראש ונגנו מארש יפה בכל הדרך מהבית עד יריעת החופה המתוחה על כלונסאות, שעמדה בחוץ ועל פי רוב בחצר של בית־המדרש. כאשר חזרו שוב פעם השמיעו שיר לכת. בזמן סעודת „חופה־וועטשערע" היתה הנגינה על חשבון הרוקדים. המזמין שלם, זרק 15 קאָפּיקעס בתוך הקערה שעמדה על השולחן ע"י ה„כלי־זמר". כך נגנו ורקדו כל הלילה.

ה„כלי־זמר" היו נוהגים לצאת לנגן בחצרות של הפריצים בסביבה. הפריצים הפולניים היו מסדרים נשפי הלילות בחצריהם וה„כלי־זמר", בלי הבדחן, היו באים לשמח אותם.

החובשים והסַפָּרים

שלשה חובשים היו בעיר, שניים מוכתרים בשם חובש (פעלדשער) והשלישי בשם צירולניק. מה ההפרש בין פעלדשער וצירולניק — אינני יודע. משה החובש גר ברחוב לינטופר, קופל החובש — ברחוב וילנר. והצירולניק ירחמיאל, אחיו של משה, בשוק הסוסים על יד פושמנר. משה וקופעלע היו הרופאים של האמידים, ירחמיאל — רופאם של „עמך".

בביתנו היו משתמשים בעזרתו של משה. כאשר חלה מישהו היו מזמינים את משה. הוא היה בודק את הילד החולה, נותן הוראות איך להתנהג עם החולה ואומר לבוא אליו הביתה בעוד שעה, שעתיים עם רפואות בשביל החולה. בעד הבקור עם הרפואות היה מקבל 10 קופיקות (בחשוב של זמננו זה שוה מ־30—35 גרוש).

ירחמיאל נוסף לפרנסתו בתור חובש, התעסק גם בתור ספר. אולמות לתספורת טרם היו בעיר. שני הספרים שהיו בעיר: יעקובסון ומנדלביץ היו עוברים עם ילקוט הספרים על שכמם ממלון למלון ומציעים את שרותם ל„פריצים", בעלי האחוזות שהיו באים לעיר לסדר את ענייניהם במשרדי הממשלה.

הספרים היו משרתים את פקידי העיר וגם לבתי העשירים היו באים לספר אותם. רק בשנות סוף התשעים פתח בנו של יעקובסון, מספרה בביתו של שבח קופלס ברחוב וידזער. ובתחילת המאה העשרים פתח גם קאָפּעלע מספרה בשביל חתנו שעמד לקחת את בתו.

מקום עבודתו של ירחמיאל היה במרחץ. ליהודים היה אז רק מרחץ אחד בעיר. קראו לו: המרחץ הישן. באמצע הבית בחדר הקריר עמד ספסל ארוך ובקצהו עמד ירחמיאל ועסק באומנתו. מי שרצה להסתפר ישב על הספסל והתקרב בתור לקצה שבו עומד ירחמיאל.

היהודים הזקנים בימים ההם היו נוהגים להקיז לעצמם דם כל חודש ואפילו כל שבועיים. ירחמיאל היה מרכיב להם על ערפם כוסות רוח אחדות וכאשר התנפחו מהצטברות הדם, היה פותח בתער את העור ומרכיב שוב את הכוסית במקום אחר.

ככה ישבו להם יהודים ערומים בשורה עם כוסות רוח על ערפם, ודמם של בני ישראל היה ניגר כמים אל הביוב של בית המרחץ.

משה החובש כאמור גר ברחוב לינטופר וביתו גבל עם שורת החנויות של שרייבר הרוקח. ממולו היה המלון של חיים איצע רבינוביץ.

פעם קרה מקרה משונה.

בימים ההם היו הילדים משחקים ברגטקה, קלע שהילדים היו מתקינים להם על מקל קצר שהיה מסונף לשני ראשים. בקצוות הראשים היו קושרים סרט של גומי, ושמים באמצעותו אבן קטנה, מותחים את הגומי והאבן נקלעה למקום ששמו להם למטרה. היו כאלו שהתמחו לקלעה למטרה ולא החטיאו, היו פוגעים אפילו בצפורים וצדים אותם.

ובכן הסתתר מישהו בעלית ביתו של חיים איצע רבינוביץ ומתחת לגג המטיר על ביתו של משה החובש אבנים בקלע כזה ונפץ לו את הזגוגיות בחלונות.

חפשו את הקלע ולא מצאו אותו. למחרת אך בא הערב והחושך השתרר בחוץ, שוב נגש האלמוני למלאכתו. שוב חפשו ולא מצאו אף אחד.

נעשתה כל העיר חבורות חבורות, שנחלקו לסיעות סיעות. עמדה כל סיעה וסיעה ודנה על המקרה וכולם באו לידי מסקנה שבביתו של משה החובש מתעללים שדים. השמועה נפוצה בכל העיר ובתחילת הערב התאסף המון רב והיו בולשים אחרי השדים. נמצאו כאלה שראו שד קטן מקפץ מחלון לחלון ומנפץ את הזגוגיות.

אמנם היו כאלה שלא סמכו על דעת אחרים ועזרו למשה החובש לחפש בסביבה את האשם וכאשר התגברו החיפושים, הפסיק ה„שד" את מלאכתו. אולם אך נרגעו הרוחות חידש את עבודתו עד שנופצה הזגוגית האחרונה בחלונותיו של משה החובש.

אז עזבו ה„שדים" את הבית.

משמרת חולים

התקיים אמנם בית חולים עירוני שהוחזק מכספי מכס־הבשר של היהודים. אבל רגלו של יהודי לא עברה את הסף שלו. לזה גרמו סיבות שונות. החשובה ביניהן היתה שאלת הכשרות. בימים ההם מנע הדבר הזה מיהודים להשתמש בבית החולים העירוני, אפילו אם היתה צפויה להם סכנה ממחלתם. בגלל זה הקימו מוסד מיוחד שיטפל בחולה היהודי בשם: „משמרת חולים". על מוסד חשוב זה היתה גאות כל בני עירנו. עמד בראשו ר' שבח קוברסקי (שבח קאפלס) והגזבר

היה משה לוינסון (הוא עלה ארצה עם משפחתו ונפטר בשיבה טובה בתל־אביב). כמעט כל תושבי העיר היו רשומים כחברים ולכולם היתה הזכות ליהנות משרותיו. לעניי העיר היתה ניתנת העזרה הרפואית בלי כסף. המשמרת חולים היתה מצוידת בכל מיני מכשירי רפואה וכלים סניטריים. בתנאי הימים ההם היו משתמשים בהם גם החוגים האמידים.

ההקדש

ישנם הרבה דברים שהיו פופולריים מאד בגלות רוסיה, ואשר הדור הצעיר שלנו אין לו מושג עליהם. תקחו למשל את „ההקדש" אשר אפשר היה לפגוש בכל עיר ועיר והיה שם נרדף לאי סדר וזוהמה. ככה קראו בכל מקום לבית שהיה מיועד לאכסניה בשביל עניים המחזרים על הפתחים ואשר עוברים מעיר לעיר לאסוף נדבות. היות והם היו זקוקים למקום לינה, לכן בכל עיר ועיר היה בית מיוחד שהיה שייך לקהל והוא היה פתוח לכל עובר אורח ובו מצאו מחסה כל הקבצנים. בשביל למצוא מקום לינה בבית הזה לא צריכים היו לבקש רשות ממי שהוא או להראות איזו שהיא תעודה. כל יהודי שבא הנה, יכול היה להשאר שם. גם בעירנו היה בית כזה בשטח השולהויף. הבעלות עליו היה שייך לחברה קדישא והיא סיפקה לו את צרכיו.

יש לשים לב שבזמן ההוא לא היה קיים מקצוע כזה כמו אחות. באם חלה מישהו במשפחה הכביד הדבר על כל בני המשפחה, שהיו מוכרחים לטפל בחולה יומם ולילה וזה הפריע לעבודה ולפרנסה. המוסד שהוקם קיבל על עצמו לדאוג לכך, שמדי לילה בלילה ישבו שני חברים על יד מטת החולה ואפשרו בזה לבני המשפחה לנוח בלילה.

היה זה בית גדול בעל קומה אחת מחולק לשלשה חדרים. בחדר אחד ישבה משפחה מטעם חברה קדישא והיא כאילו השגיחה על הבית. בשני החדרים גרו להם עוברי אורח, אחד לגברים ושני לנשים. כל מי שבא ללון מצא מקום על אחד הספסלים שעמדו לאורך הקירות. לא היו שם כלי־מטה וכל קבצן שם את סמרטוטיו מתחת לראשו. לא חסכו גם מריבות יפגיעות בין הבאים כאשר שניים רצו לאחוז בספסל אחד. אבל המשגיח שהיה גברתן השליט סדר והכריע בין הנצים. כשלא הספיק מקום על הספסלים שכבו גם על הרצפה. היו שם כל מיני קבצנים, ביניהם מוכי גורל, לא יוצלחים, שלא היו מסוגלים להרויח את לחמם בעמל כפיים והיו לפושטי יד. כל אלה התאכסנו ב„הקדש".

הכנסת אורחים

בדרגה יותר אנושית היה המוסד הכנסת אורחים. אנשים „הגונים" כמו מגידים, משולחים וכו'... גם הם היו זקוקים למקום לינה, אבל ידם לא היתה משגת לשלם ולכן היה קים בעיר בית „הכנסת אורחים". ויזכר לטוב ר' איצע וידוצינסקי, שקראו לו „איצע דער לערער". הוא היה הגבאי של הכנסת אורחים. אף פעם לא בחרו בו ואף פעם לא התפטר ושמר על המוסד בשקט בלי שמישהו יבקר את פעולתו.

כל בני העיר היו חברים במוסד להכנסת אורחים. הגובה של המוסד היה אחד מהחיילים המשוחררים של ניקולאי. הוא היה הולך מבית לבית בכדי לגבות את דמי חברות. בכסף הזה שכרו חדר גדול אצל ר' איצע דעם איינבינדער (כורך ספרים). בחדר היו כמה דרגשים וכל מי שהביא מהגבאי ר' איצע המורה פתקא, נתנו לו מקום־לינה על אחד הדרגשים וגם כר למראשותיו. נוסף למקום לינה עוד העניק הגבאי למי שמצא לנחוץ כסף להוצאות הדרך, בכדי שהאורח יעזוב את העיר ולא יפול למעמסה על הצבור.

בכדי לחזק את המוסד הכנסת אורחים, היו מסדרים פעם בשנה שבת לטובת המוסד. וזה היה בשבת פרשת וירא, שבו מסופר על הכנסת אורחים שקיים אברהם אבינו. בזמנו הרב דרש על מצוות הכנסת אורחים ומעורר את הקהל להשתתף במצוה זו.

חייו המשונים ומותו של שמרקה

כל ימיו נשאר רווק. מאז הכרנו אותו, לא היה צעיר ומעולם גם לא הזדקן, תמיד אותה חזות הפנים ואותה ההבעה החמוצה. היה לו זקנקן דליל, לא שחור. לא צהוב, אבל גם ללא שיבה, סתם בלי צבע. כאשר פתח פיו לדבר, היה בזה משום הבעת תרעומות על מישהו, וצריך היית זמן רב להתאמץ עד שירדת לסוף דעתו והבינות, על מי יש לו תרעומות ובמה המדובר.

הוא היה סבל, והיה עוסק בכל עבודה שאפשר לכנות אותה בשם סבלות. בבוקר היה שואב מים מהבאר בכדי להביא אותם לבתים. היה נכנס עם האסל והדליים על השכם, מבלי לברך את דיירי הבית ב„בוקר טוב", היה עומד בפתח המטבח ועיניו הפיצו ברקים בלי אומר ודברים. דרי הבית הבינו שהרוגז מופנה כלפיהם, על אשר לא ממהרים לרוקן את דליו. ואז הזדרז להכין את הכלים והוא היה שופך לתוכם

את המים, זורק מבט מלא כעס ועוזב את הבית, גם כן בלי ברכה.

בצהרים כאשר המים הגיעו כבר לכל הבתים, היה עוזב את כלי השאיבה שלו במקום קבוע, פותח את החבל שהיה כרוך על מתניו בזמן השאיבה, והיה מפשיל אותו מאחרי שכמו, סימן שהוא מוכן לשאת משאות לכל אשר יידרש.

כמלבושו בקיץ כן היה מלבושו בחורף, וההבדל היחידי היה בזה שבחורף היה קושר על אזניו מעל לראשו מטפחת ואת ידיו שם בכפפות צמר גסות, ואם גבר הקור מאד, היה כורך מעל למגפים שקים וקושר אותם בחבלים. פעם בשנה היה מזמין זוג מגפים חדשות. הדבר היה בפרוס החורף, כשהתחילו לרדת גשמי הסתו, אבל בגד חדש לא ראינו אותו לובש מעודו. בשבת וביום טוב לא פגשנו אותו מעולם ולכן לא ידוע אם החליף פעם את בגדו או לא. את הטלאים על בגדיו היה תופר בעצמו בחוטים עבים ובדקירות גסות, ביחוד היה רב מספר הטלאים על השכם, מקום האסל.

כאמור היה רווק והיה גר אצל אחותו ומשלם לה חמישה זהובים (שבעים וחמש קופיקות) לשבוע, כשכר לינה וארוחת ערב. לה היה אטליז למכירת בשר והיתה מאכילה אותו ארוחת ערב די שבעה, מכל מה שהכינה בשביל בני הבית: בשר ומרק ולחם לשובע. והוא אמנם לא התאונן אף פעם על הארוחות, אלא לא יכול היה למחול לה, על שהיא פושטת ממנו את העור...

היא התנהגה אתו בלי סנטימנטים כלשהם: אם הביא ביום חמישי חמישה זהובים טוב, אם לא, אז כבר ביום ראשון הבא לא נתנה לו ארוחת ערב. והיה אם ביום החמישי לא היה בידו הסכום המלא לשלם לאחותו, אז מיהר לקצר במלאכתו, ואחרי שסיפק מים לכל הבתים, כבר לא התעסק בעבודה אחרת, לקח בידו מטפחת אדומה וסבב בין החנויות לאסוף על יד בשביל למלא את החסר, וכשהיה עומד בפתח חנות לקבל נדבה, היה טוען: „היא, המרשעת, מאיימת עלי, שלא תתן לי לאכול וגם תזרוק אותי החוצה ולא תתן לי לישון בבית. מאין אקח לה חמישה זהובים? צריך הייתי לשלם לסנדלר בעד תיקון המגפים, לפני שבועים צריך הייתי לקנות אמה בשביל להטליא את הבגד המתפורר, הנה דלי אחד נוזל, צריך להחליף את החשוקים עליו, מאין אקח לכסות את ההוצאה הגדולה הזאת? הנה פלונית משיאה את בתה, היא הבטיחה לי לשלם בעד המים שאני אספק לצרכי החתונה. אני אומר למרשעת: הא לך שלשה זהובים ושנים אתן לך אחרי החתונה, אבל היא לא רוצה לשמוע. „תן היום" — היא אומרת..."

היו גם שבועות שהוא הרויח בשפע ולא היה זקוק לאסוף על היד.

הדבר קרה במיוחד כשהיתה תַּתַנה בעיר. מלבד הכסף שקיבל בעד אספקת מים לצרכי החתונה היה נוהג — בזמן שהחתן עם הכלה חזרו מהחופה בלוית כלי־הזמר — לפגוש את הזוג בשני דליי מים מלאים (סימן למזל). אז היה משתמש בדליי הפסח החדשים והיה בא לקראתם ומעמיד את דליי המים לרגלי הזוג.

כל הכבודה עמדה והחתן היה מוציא מכיסו מטבע של כסף וזורק לתוך הדלי, ואז מותר היה להם לצעוד הלאה. ואם גם המחותנים היו נדיבי לב, היו גם הם זורקים מטבעות לתוך הדליים...

אם חייו היו משונים, הרי מותו היה טרגי ביותר.

בימות החורף היה הכפור מגליד את המים מסביב למחיצות הבאר והקרח היה מתרומם למעלה מהמחיצות. אנשי השכונה היו אוספים ביניהם כמה פרוטות ושולחים בן אדם לבקוע את הקרח ולנקות את המקום מסביב. והנה קרה אסון: הבאר שהלך שמרקה לשאוב ממנה מים, היתה מכוסה קרח מסביבה, כנראה מעדו רגליו והוא נפל המימה עם ראשו למטה. עוברים ושבים שהכירו את האסל והדליים וראו ששמרקה איננו, נגשו בזהירות להציץ לתוך הבאר וראו שזוג מגפים בולט מהמים. כאשר הוציאו אותו, כבר לא היתה בו רוח חיים.

פגישתו של בן־ציון סטולפאר עם הקיסר

הוא נחשב בין ה„פני" שבעירנו. מקומו בבית המדרש היה בכותל המזרח ולקריאת התורה היו קוראים אותו ל„שלישי" או ל„ששי". כאשר הכרתי אותו היה כבר זקן ואני — עוד נער. הוא לא עסק במאומה, היה יושב־בית יחד עם רעיתו, ומתפרנס משכר דירה שקיבל מדייריו, אבל בעיקר — מהתמיכה שקיבל מבניו שהיגרו למדינת הים.

הוא השתייך לאינטליגנציה של העיר ועל כן היה נוהג לבוא לבית־המדרש להתפלל רק בשבתות ובימים טובים. בימים ההם כבר החלו להופיע עתונים בשפת יידיש, אבל הקריאה בהם עוד לא היתה נפוצה בערי התחום. בכל אופן לא ראיתי אותו אף פעם מחזיק עתון ביד.

אחרי פת שחרית היה נוהג לצאת לטייל קצת על המדרכה שעל יד ביתו או היה יושב על הספסל ומחכה לעובר ושב שיאות לשבת על ידו ולחטוף שיחה... הסיפורים, שהיה מספר, היו מהימים שהוא היה בעל הסטויקה. (בשם זה קראו לסוס־הדואר שעמדו מוכנים לרשות השלטונות להוביל אותם לכל מקום שיידרש בקשר עם תפקידם, ואת העבודה הזאת מסרו בקבלנות). הסיפורים שלו הצטיינו בהפרזות ובדברי הבאי שעוררו צחוק.

כדאי לרשום כאן סיפורים אחדים, ששמעתי ממנו מלפני למעלה מיובל שנים:

„... פתאום קיבלתי טלגרמה מהגוברנטור, היות והקיסר

עומד לעבור את תחנת הרכבת שלנו וירצה אולי לרדת העירה, יש להכין מיד את הסוסים.

האם מלתא זוטרתא: הקיסר! צויתי כמובן תכף ומיד לסרוק ולנקות את הסוסים, רתמנו אותם ברתמות החדשות ועל הכרכרה שטחנו שטיח יפה ונסענו לרכבת. במקרים שכאלה, צריכים אתם להבין, לא הייתי סומך על איבן או סטיפן, אלא יושב בעצמי על הדוכן על יד הרכב.

ככה באנו לתחנת הרכבת. הערב היה בהיר, אחד מערבי הסתו היפים, אבל היה צונן. הרכב נשאר עם הסוסים ואני נכנסתי לאולם ההמתנה לחכות לבואו של הקיסר.

התכונה היתה רבה מאד: אנשי צבא וקצינים היו על כל צעד ושעל, בינתים רכבת באה ורכבת הולכת, ומסע הקיסר עוד לא הגיע. הקור החל להציק לו והתחלתי לטייל באולם התחנה, מכווץ בתוך הפרוה שלי. פתאום, מבלי ששמתי לב לבואה של הרכבת, אני שומע מישהו דופק על שכמי ושואל: „מה שלומך, בנצל"? אני מסב את ראשי ורואה לפני — את מי אתם חושבים? את הקיסר בעצמו! התמתחתי כולי ועמדתי ישר, וקראתי בקול: „החיים והבריאות להוד מלכותו"! הוא עוד פעם טפח לי על שכמי ואמר: „בן חיל אתה" וניגש אל המזנון יחד עם המיניסטר שלו. המיניסטר שתה כוסית קוניאק והוא רק סודה מהול בקצת יין. אני עמדתי כל הזמן על מקומי והסתכלתי בהם, וכאשר שבו מהמזנון קראתי בקול: „הסוסים מוכנים, הוד מלכותו". „תודה, אמר, לא צריך", ונכנס חזרה לקרון. באותו רגע עזבה הרכבת את התחנה".

סיפור שני:

„... פעם קיבלתי טלגרמה מהמיניסטר לבוא לפטרבורג לחתום על חוזה חדש בקשר עם הסטויקה. כמובן שאם בידי טלגרמה כזו, אינני זקוק לכרטיס נסיעה; די שאני מראה את הטלגרמה והכול מסבירים לי פנים. ואיך אני נוסע, אתם יודעים? דוקא במחלקה השניה ודוקא באקספרס, ומה זאת נסיעה באקספרס, אסביר לכם: אתם, הילדים, כשאתם עוברים על יד גדר עם מקל ביד ואתם מעבירים את המקל על הגדר אזי המקל מטקטק... ככה ניסיתי אני להוציא את המקל שלי דרך החלון של הקרון והוא נגע בעמודי הטלגרף שעל יד פסי הרכבת והמקל השמיע קול: טיק, טיק, טאק, אבל אפילו לספור לא הספקתי, ועמודי הטלגרף הלא ידוע שרחוקים הם אחד מהשני מרחק רב."

וכך ספור רודף ספור:

„...את השחת בשביל הסוסים הייתי נוהג לקנות בעצמי, אין זה מעשה בעל הבית לסמוך בענינים כאלה על אחרים, הסוסים במקום לאכול את השחת, היו מרפדים אותו מתחת לרגליהם ולמחרת כשמוציאים אותם מהאורווה, הנם רזים, והצלעות מצומקות, מפני שלא טעמו כלום במשך כל הלילה ועכשיו סע, בבקשה, עם סוסים רעבים. על כן היה אצלי חוק: לקנות בעצמי שחת, לא חסתי על כסף וקניתי מהמשיבח, ותמיד נמצאתי משתכר: הסוסים היו שבעים ואף קומץ לא הלך לאיבוד.

פעם אחת יצאתי לשוק לקנות שחת. היה זה יום סגריר. מעט מאד היה מספר העגלות עם השחת שהובאו למכירה, בכל זאת מצאתי ביניהן שתי עגלות עם שחת לא רע, הן היו שייכות לאפר אחד. השתויתי אתו על המחיר ורציתי לתת לו דמי קדימה. הוצאתי את הארנק מכיסי, אבל מיד כשפתחתי והוצאתי ממנו שטר בן עשרים וחמש על מנת לתת אותו לאכר, נשבה רוח חזקה וחטפה אותו מידי והשטר עף למעלה, ובן רגע כבר לא ראיתי אותו ולא ידעתי אפילו לאן לרדוף אחריו. באין ברירה הוצאתי שטר אחר ונתתי לאכר ואמרתי לו לנסוע אחרי. כשהגענו לביתי וכבר רציתי לפתוח את שער החצר והנה... — מה תגידו על זה? מצאתי את השטר בן העשרים וחמש, שעף קודם מידי, דבוק על השער הרטוב."

מזמוריו של לייב־צקה פושט העורות

קראו לו לייב־צקה, לא מפני שהיה קטן קומה, להיפך, הוא היה דוקא משכמו ומעלה... אלא מתוך חבה על יחסו הלבבי לכל מי שבא אתו במגע, ועל הסברת הפנים שלו לכולם, תמיד היתה דעתו בדוחה עליו והכול נהנו מאמרותיו השנונות והמצחיקות.

מלאכתו היתה לא נקיה ולא קלה וגם לא מכניסה ביותר. הוא התפרנס מפשיטת עורות בבית המטבחים. בדרך כלל היו הטבחים בעירנו עניים מרודים, ואוי לו למי שהיה משמש של דלפנים. ובכל זאת היה שמח בחלקו.

על יד האולם הגדול של בית המדרש הישן היה אולם קטן שקראו לו „הקליזל". שם קבעו להם מקום לתפלתם פשוטי העם. הם גם שכרו להם מורה שהיה מלמד אותם בכל יום, בין מנחה למעריב, פרק ב„חיי אדם" או ב„עין יעקב" ובשבתות היה קורא בפרשת השבוע וכמה פרקים מהמדרש.

בקליזל הזה היה הוא המנצח על העבודה ושימש כעין גבאי ושמש שלא על מנת לקבל פרס, הוא היה עובר גם לפני התיבה בזמנים מיוחדים, כמו ביום כפור־קטן והיה אומר סליחות ביום צום. בצאת השבת היה קורא את פרקי תהילים מ„לקוטי־מזמורים" וקריאתו היתה מצטיינת בהטעמה יתירה ובניגון מושך את הלב. בזמן קריאת התהילים שלו הרגישו שנפשו מרקיעה לשחקים והוא חי ומרגיש במשמעותה של כל מלה ובקולו הערב והעמוק השרה הרגשה כזאת על המשתתפים בקריאת המזמורים.

ביחוד היה נוהג להתבדח בשמחת תורה. לפני ההקפות היה אוסף סביבו את כל הילדים בבית המדרש הגדול ושר אתם מהפזמונים והפיוטים המקובלים, רוקד אתם ומסתובב

במעגל ופתאום קורא לפניהם: „צאן קדשים" והם עונים בצותא: מה—ה—ה!! והוא, מעשה קונדס, סופק כף אל כף וקורא פתאום: „קוקוריקו".

והנה פעם אחת, בשמחת תורה, כאשר ההתלהבות של הילדים הגיעה לשיאה ופניו של ליב־צקה גם כן קרנו משמחת „הצאן־קדשים" שלו לכבוד החג, חמד לו אחד לצון, נגש אליו, אחז בכנף מעילו, גרד קצת באצבעו וקרא! קיט, קיט, קיט.

ליב־צקה נעשה פתאם רציני מאד, זרק עליו מבט של זעם ופרש לקרן זוית. הוא לקח ספר תהילים והתחיל קורא בו בהתלהבות עצומה, ובזמן הקריאה בתהילים הוציא מלבו גניחות כבדות מעין הד לתוכן הפסוקים שקרא.

בבית המדרש נעשה שקט, כל העינים הופנו לפינה שבה ישב ליב־צקה וקרא את התהילים. הרבה אנשים פנו אליו ואמרו: ר' ליב, ר' ליב, לא עת קרא תהילים עכשיו, זאת עינינו פסל של בן אדם, חליפת עם עניבה על החולצה, מכופתר מתפזרים בלי רועה, לך לרעות אותן... שום דבר לא הועיל. הוא המשיך ככה עד תפילת מעריב. גם בזמן ההקפות לא נהה עליו הרוח. הוא נשאר אדיש, ההקפות נסתימו בשקט בלי התרוממות הרוח הרגילה, שמחת החג הופרה.

זקנתו ושיבתו של „רודנר"

הוא גר על ידנו, בבית דל בלי רצפה, שהיה מחולק לשנים. בחלק האחד גר בנו יחידו עם משפחה מרובת ילדים, ובחלק השני — הזקנים: הוא ואשתו. הבן היה סבל ואם נזדמנה לו עבודה ליום שלם, היה מקבל בשכרו 30—35 קופיקות ליום. אשתו של הבן כמובן לא עבדה בחוץ, מפני שהיתה מטופלת בטף.

הזקנה היתה לשה את הלחם אצל האופים וקבלה בשכרה בעד עריבה — לישה ועריכת הלחם — 5 קפיקות עם פונט אחד לחם. היא היתה עושה ארבע עריבות ליום והרוויחה 20 קפיקות ליום ועוד ארבע פונט לחם שערכם היה 10—8 קפיקות.

הוא, הזקן, אפשר להגיד, לא עשה כלום, אבל יושב בטל גם כן לא היה. בכל יום שוק, וכאלה היו שלשה בשבוע. אחרי שהאכרים שבו לביתם, היה יוצא עם מריצה, מגרפה וקלשון והיה אוסף את הזבל שהשאירו אחריהם הבהמות, ומוביל אותו אל המגרש שעל יד ביתו וצובר לערמה גדולה, ופעמים בשנה — באביב ובסתו — היו אכרים באים ומוציאים את הזבל לשדותיהם, ובמקום זה היו מביאים לו בסתיו מפרי עמלם: תפוחי אדמה, סלק, גזר, כרוב ועוד מיני גדולי שדה שהיה מספיק לשתי המשפחות לכל השנה. הוא היה רגיל גם לבקר את אכריו בכפרם והיה מביא מהם מעט גריסין, קטניות, קמח זצירקה — (ככה קראו לקמח מעורב מכל המינים שהאכרים היו נוהגים לבשל ממנה מרק) וגם מעט צמר בשביל לעשות ממנו חוטים לגרבים ולכפפות. אם הבקור חל בערב חג, היה מביא גם ביצים ועוף חי. הסתפק במה שיש לו ודאגת הפרנסה, כמעט שלא היתה לו.

בעלי כשרונות ואצילי רוח ומעש

עלובים היו החיים בערי ישראל לפני יובל וכמה שנים וכל הילדים המוכשרים שהוריהם לא יכלו לעזור להתקדמותם התנונו ולא יכלו לנצל את כשרונם שחוננו בו מן הטבע.

יוצאים מן הכלל היו בני תורה, כמאמר חכמינו: הזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה. הודות למסירותו של העם לתורתו, תמכו בכל האמצעים ובכל המסיבות בישיבות ובלומדים ומשום כך נתברך עם ישראל בגאונים גדולי תורה ובענקי רוח שהם על פי רוב יצאו מהשכבות העניות של העם. כי רק אלה הבנים שלא התפנקו מילדותם, היו מסוגלים מרצונם הטוב להעמיס על עצמם את עולה הכבד של התורה, כמאמרם „אין אדם עומד על דברי תורה, אלא אם כן ממית עצמו עליהם". ועל ידי כך הגיעו למה שהגיעו.

לא כן ביתר המקצועות. מצנטים כמעט שלא היו בתוך העם, וסטיפנדיות מצד הציבור לא היה מקובל, ולכן נדונו בעלי הכשרונות השונים מלכתחילה לנוון.

יש להזכיר כאן אחדים מבני עיירתנו שלפי מושגנו היו מיועדים להיות אמנים ממדרגה ראשונה, לו נתנה להם האפשרות לפתח את כשרונם. אחד כזה היה בעירנו קומיקון גדול ובכוחו היה לחקות כל מיני אנשים וגם לערוך כעין שיחות ביניהם על נושאים מגוחכים אשר כל שומעיהם נתפקעו מצחוק, והכול היה אצלו בדרך של אימפרוביזציה, ביחוד בשעת שמחה. צריך היה למשוך אותו לשיחה וכבר היה כמעין מתגבר.

היה עוד יהודי אחר שהיו לו שלשה בנים. המשפחה גרה מול החדר שלמדתי. שני אחיו הקשישים של הצעיר למדו מסגרות והצטיינו בעבודה זו והוא הצעיר לא נשאו לבו למכניקה וכשגמר את הת"ת... ישב בבית ועסק בפיסול, חיטוב וכיור. אביו הרגיש בזה ולא הפריע לו, אבל לעזור לו גם כן לא יכול. המשפחה היתה עניה עד כדי כך, שלא יכלו לקנות לו זוג נעלים לחורף. כשהיה צריך לצאת לצרכיו היתה אמא שלו משאילה לו את נעליה, ולפעמים לצרכים קטנים אף היה קופץ יחף החוצה.

פעם הביא לו אביו אבן רכה שמצא בדרך לכפר. הנער החליט לפסול ממנה צורת בן אדם. חורף שלם ישב ועבד על הפסל עם אולר קטן ביד וכשגמר את העבודה עמד לנגד

עינינו פסל של בן אדם, חליפת עם עניבה על החולצה, מכופתר והדור בלבושו. אביו לקח אותו לוילנה ושמה נתקבל בליטוגרפיה, ובמהירות לא רגילה עלה מעלה, מעלה. מובטחני, לו חי בדורנו, היה יוצא ממנו אנטוקולסקי שני.

אמן שלישי היה בעירנו משה פיאצקון, ציר בחסד עליון. הוא היה זקן ועסק בצבעות. הרבה היו הבתים בהם השאיר ציור אשר לפיו הכירו הכל כי „משה פיאצקון" סייד או צבע את הבית הזה. את התמונה עשה תמיד מחוץ לתנאי העבודה. ולא קבל בשבילה שום שכר. ומענין איך עשה זאת: במקומות שלנו נמצא בכל בית תנור לאפיה. התנור היה בעל ממדים גדולים. בימות החורף היו עולים עליו כמה אנשים לישון והיו מסתדרים עליו בהרחבה. על יד כל תנור עמדה מגרפה. משגמר פיאצקון את מלאכת הסיוד בבית, היה פונה לילדים ושואל איזו תמונה הם רוצים? הילדים היו בוחרים בתמונות שראו את הדגל בשמחת תורה: אריה, או צבי, אחרים בחרו בתרנגולת עם אפרוחים, או יונים וגם תרנגול הודי מתנפח. משה היה מתפס ועומד על כרכוב התנור, הופך את המגרפה ותומך בה את גופו, ביד אחת מחזיק את הצבע וביד השניה את המכחול, מעביר קו הנה, קו שמה והנה ארי רובץ בשקט ומסתכל בבני הבית או צבי בעל קרנים מסונפות רץ באין רודף אותו. וכל זה נעשה כהרף עין אחרי העבודה בלי הכנה. היו מקרים שהעירו לו שהארי דומה לכבש בגלל מבטו השקט, הוא ענה: „אם אתם לא מפחדים מפני ארי זועם, אפשר לתקן". טפס עוד פעם על התנור, העביר עוד קו הנה, קו שמה, הוסיף כמה נקודות והארי התרגז ומוכן היה לקפוץ... על טרפו. תשלום מיוחד בעד עבודה זו לא ביקש אף פעם. הוא היה מרוצה שנתן פורקן לכשרונו, אבל זכה בשל כך בתואר מיוחד: „משה פיאצקון".

ר' מרדכי לייבס

הוא היה יהודי זקן, בעל הדרת פנים, והתפרנס קצת משכר דירה וקצת מחנותו. אמנם החנות רק נקראה על שמו, אבל לעבוד עבדו בה שתי בנותיו הבוגרות שהתמהמהו משום מה להנשא לאיש. אף כי לא היו מכוערות, גבוהות ובעלות גזרה נאה. הוא היה מקדיש את שארית ימיו לעבודת הבורא ולצבירת מצוות... היה מבעלי הותיקין, השכים לבוא לבית המדרש זמן רב לפני התפילה ומסדר את סדרו: לומד פרק משניות. מתפלל ברכות השחר, אומר מזמורי התהילים וכו'.

הוא נמנה בעיר למזכי הרבים: היה בונה סוכה בשביל כל השכונה, קונה אתרוג ומהנה בו את כל השכנים בברכה על ארבעה מינים, ועל כולם בחלוקת החרוסת לפסח: מכל העיר היו באים אליו בערב פסח והוא היה מחלק חרוסת לכל דיכפין חנם. כשהייתי ילד היה אבא שלי ע"ה שולח אותי להביא חרוסת. מצאתי את עצמי בתוך המון ילדים ומבוגרים שבאו כל אחד עם כוסו או צלחתו. לקבל חרוסת. בלי אומר ודברים היה ר' מרדכי שואב עם כפית מתוך קערה גדולה שעמדה על השלחן לתוך הכלי של המבקש. היה נענה בראשו בתור תשובה על ההודיה בעד המתנה וברכת הפרידה של היוצאים מהבית.

ולבסוף יש להזכיר ברשימה זו עוד כמה יהודים יקרים. האחד, ר' בנצי חיה־ריבס. יהודי זקן בעל הדרת פנים, שלא ראיתי אותו אף פעם שח שיחה בטלה. הוא היה נכנס לבית המדרש, יושב על מקומו פותח ספר ולומד עד זמן התפילה. בין מנחה למעריב היה קורא שיעור ב„עין־יעקב" לפני קהל שומעים. אופן ההסבר שלו היה פופולרי, עממי, גם בימות החול, במשך כל השנה, היה מהנה את מתפללי בית המדרש באבקת טבק וכל מי שרצה להריח טבק עם ריח מיוחד, היה פונה אליו וגם בזה נענה ברצון לכל דורש.

פעם אחת קרה מקרה כזה: הוא עמד בתפילת שמונה עשרה. וכדרך יהודים חרדים האריך בתפילתו. והנה אחד המתפללים שגמר את תפילתו בחיפזון ניגש אליו וביקש להריח טבק. הוא המשיך בתפילה ולא שעה אליו. היהודי רמז לו ודבר אליו „בלשון הקודש": נו, אה... והראה לו באצבעותיו על אפו, ז.א. שהוא רוצה להריח. ר' מרדכי לא פנה אליו והמשיך בתפילה, נכלם היהודי והלך לו.

אחרי התפילה ניגש ר' מרדכי לייבס אל היהודי הזה, הגיש לו את קופסת הטבק שלו ואמר: „הא לך הקופסה עם הטבק במתנה. אם ארצה אני להריח טבק אבוא אליך לבקש, ואני מבטיח לך שבאמצע התפילה לא אטריח אותך ולא אבוא להפריע"... היהודי הבין שהקדיח קצת וביקש ממנו סליחה.

שמעתי על ר' מרדכי זה שהוא עלה ארצה, ומקום מנוחתו על הר הזיתים, ינוח בשלום על משכבו ותהי הרשימה הזאת נר לנשמתו הטהורה.

זקנים

לא סתם תרגום מלים. ואך גמר את השיעור, נסתם פיו ולא דיבר אף מילה.

בזמן שהכרתי אותו היה פקיד בקופת הלוואה וחסכון, שיסדה בזמן ההוא יק"א בערי התחום והיה רושם בפנקסים בכתב יד יפה להפליא, וכאשר פנה אליו מישהו, היה מרים ראשו מהפנקס, שומע בהקשבה רבה ובלי אומר ודברים מסדר

את הענין וחוזר לעבודתו. אשתו כבר לא היתה בחיים והוא גר בביתה של בתו, שרה־מיכלי וחתנו ר׳ ברוך סרוקו שהיתה להם מאפיה. יחסם אל הזקן היתה יוצא מהכלל. ניכר היה שהם מתפארים בו. בנם הצעיר ישראל־קה היה חברי הטוב. הוא הגר לאמריקה.

עוד זקן אחד שפאר את בית המדרש בנוכחותו היה ר׳ שואל מיחלישקר, הוא היה יושב שעות רבות בבית המדרש ולומד בהתמדה רבה. הוא ואשתו היו כבר זקנים. לאשתו קראו צרני השחורה והיתה לה חנות לממכר צרכי הכפריים שהיו פוקדים אותה בימות השוק. רוב לקוחותיה היו „מהסטרו־בירדצים״ (שבט מחזיק מסורת מהעם הרוסי). גם הם היו מגדלי זקן כמו היהודים בימים ההם והצטיינו בנאמנותם לדבורם. בימות השוק היה ר׳ שואל מקצר את שבתו בבית המדרש והיה בא לחנות לעזור לאשתו, והעזרה שלו היתה אופינית מאד: ישב על יד הכניסה לחנות עם מקלו בידו, כאורח הבא לביקור וכאשר הקונים היו פונים לאשתו ושואלים על מחיר, היו חוזרים ושואלים את שוול (ככה קראו הם לו) — „בהן צדק״? והוא היה עונה: בהן צדק! נו, לדנא, ז. א. יהיה כן. אחרים היו נוגעים בקצה הזקן שלו והיו אומרים: בחיי זקנך? והוא היה עונה: כן.

לעזרה יותר ממשית לא היתה זקוקה צרני, היא היתה מסתדרת בעצמה עם המשקל ועם החשבון, הגוים הביטו עליו כעל איש קדוש והתיחסו אליו בהערצה.

עוד טיפוס מענין היה בעירנו שמעון „דער ברויזער״ ז. א. מבשל השכר. הוא הגיע לזקנה מופלגת, נפטר בן מאה ושלש שנים ועד ימיו האחרונים היה הולך פעמים ביום לבית המדרש להתפלל מרחוב וידו שגר שמה אצל בניו עד לבית המדרש הישן, דרך כל השוק. לאחר התפילה היה יושב זמן רב ולומד הן בבקר והן בערב. חיבה יתרה נודעה ממנו לכל הנברא בצלם. אהבתו לבריות היתה ללא גבול.

יהי זכר כולם ברוך! ישעיה לוין העורך דין היה בנו. היו לו עוד שני בנים ובת והוא גר אצל בתו. שמעתי שאחדים מבני בניו נמצאים בארץ.

החולירע בעירנו

אין אני יכול לקבוע בדיוק, מתי פקדה המחלה הזו את עירנו, היה זה בערך בין 1893—1895. מלכתחילה מתו רק עניים והילדים אומרי הקדיש התרבו מיום ליום. אחרי זמן קצר נכנס המוות גם בחלונותיהם של הגבירים, ואנשים נחלצו להלחם במגפה.

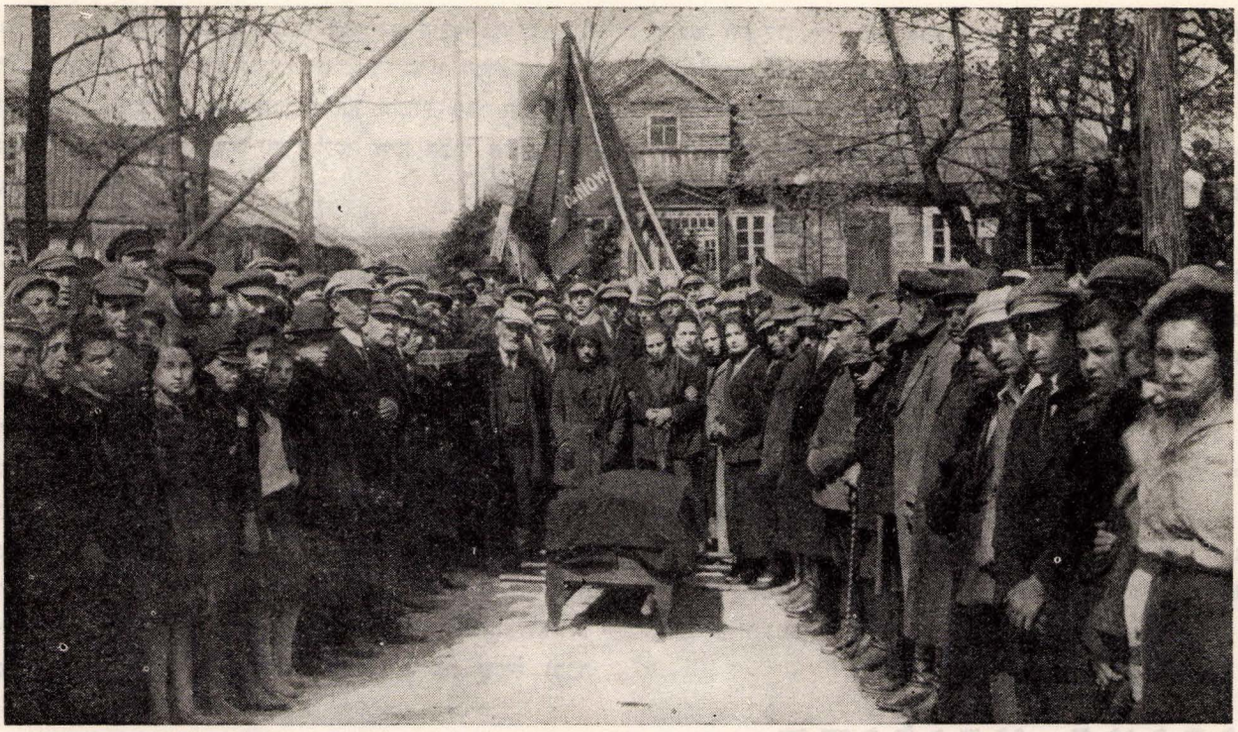
היתה אשה אמידה אחת, עלקע כתריאל חיימס, חמתו של סנדר ליבמן, והנה עברה השמועה בעיר שאת עלקע „חטפה״ החולירע. עוד לא הספיקו לעכל את הידיעה המעציבה והנה מספרים: עלקע מתה. התחילו לחפש עצה מה לעשות? ראשית, החליטו לבער את הזוהמה שבעיר ולשפוך שם חומצת קרבול. ושנית: תפילה בצבור עם קריאות אבינו מלכנו במנחה. ושלישית: לקבור את „השמות״ (ז״א שרידי דפוס מספרים קדושים) בתור סגולה לכל מגפה.

הייתי אז ילד בין 8—9 ולמדתי אצל מלמד אחד שגר בשולהויף. והנה הוציאו אותנו הילדים מכל החדרים ועברו אתנו ממקום למקום וסחבנו כל מיני סחבות שזרקו מהבתים וזרקנו אותן אל המדורות שהקימו בכמה מקומות. נכנסנו לביתו של „מלך הפרוסים״, בו מצאנו אוצר שלם של סחבות שהש־תמש בהם בשבילו ובשביל אשתו בתור מלבושים ובתור כלי מטה. האיש הממונה עלינו נתן פקודה: לקחת! „מלך הפרוסים״ התנגד וטען: במה ישכב ובמה יתכסה? (הוא היה בר אורין והביא פסוקים מן התורה.) אבל הממונה גזר לקחת והילדים התנפלו כדבורים והתחילו לסחוב. מלכתחילה נאבק אתנו, אבל כשראה שלא יכול לנו, יצא מהבית, ישב על הספסל הסמוך ונתן קולו בבכי.

חברה קדישא

כשנפטר אחד מבני הבית פנתה משפחתו אל ועד הקהילה וזה סדר את הקבורה. התשלום היה לאו דוקא לפי ערך המקום לפי ערך הרכוש שהוריש ליורשיו; ב) יחסו של הנפטר למוסדות לשביעת רצונם של העומדים בראשם — מוטב. ואם לא, אז עשו את החשבון עם המשפחה וגבו ממנה כפל כפליים. התנהלה מלחמה קשה בין המשפחה ובין גבאי החברה קדישא. לפעמים הגיעו הדברים להתערבות הרשות. בסוף היה הנצחון על צד החברה קדישא. היו מקרים שהנפטר היה מוטל כמה ימים רצופים עד שנשברה עקשנותה של המשפחה וסלקה את המוטל עליה. בספרות של הימים ההם תמצאו הרבה דברים של גנאי על חשבונם של גבאי החברה קדישא והתקיפים שביניהם והתנצחותם עם הקהל. מובן שגם הרבה מן הצל היה במוסדות ההם. אולם בדרך כלל היתה תועלתה של חברה זו מרובה. ואי אפשר כלל לתאר חיי חברה בעיירה בלי חברה קדישא שתדאג לגמול את החסד האחרון עם תושביה. רוצה אני לתת תאור ממהות החברה הזאת כפי שראיתיה בעירנו שוינציאן.

החברה קדישא לא היתה מוסד מיוחד עם פקידים, אלא כל העבודה הקדושה הזו נעשתה בהתנדבות. כשנפטר מישהו, עזב הבעל־מלאכה את סדנתו והחנווני את חנותו והלכו לעסוק בקבורת המת. לפני ההלויה התאספו החברים בבית הועד שלהם

הספד על המנוח העו"ד הירש לוין בככר העיר בין שני בתי המדרש.

ועל כוס יי"ש קבעו ביניהם מי יתעסק בטהרת המת והלבשת התכריכים ומי בקבורה, והכל נעשה לשם מצוה בלי נטילת שכר.

החברה קדישא היתה החברה הדמוקרטית הראשונה בחיי היהודים בגולה. בימים ההם היה כידוע חיץ מפריד בין ההמון ובין בעלי־היכולת בחלוקת התפקידים. בחברה קדישא היה שוויון מלא בין כל החברים. פעם בשנה, בט"ו בכסלו, היה יום קבוע אצל כל החברות מסוג זה והוא נקרא יום גחש"א (גמילות חסד של אמת), בו היו כל החברים מתכנסים לבית הכנסת להתפלל בצוותא. אמרו סליחות מתאימות לאותו מעמד והרבה מהחברים היו צמים באותו יום, בכדי לכפר על זלזול בכבוד המת, אם נכשלו בזה. ובמנחה היו קוראים „ויחל" ואחרי יום הצום היו מסדרים סעודה בהשתתפותם של החברים.

על פי רוב היו מסדרים את הסעודה בביתו של משה רבי־נוביץ. בזמן הסעודה נמסר דין וחשבון על פעולות החברה במשך השנה שעברה ועל התכניות להבא ובחרו את החברים לתפקידיהם: לכל אחד ניתנה הרשות להציע וגם להבחר לתפקיד הרצוי לו. ואם לחברה נצטברו סכומי כסף מעל הוצאותיה השוטפות, היו מפרישים מהם לצרכי הצבור.

רוצה אני להזכיר את הגבאי הראשי של החברה קדישא בעירנו, ר' לייב מינקין, שהיה גם גבאי של בית־המדרש הישן. הוא היה יהודי תקיף, אבל ישר מאד. רבים היו רוטנים נגדו, אבל אף אחד לא פקפק בישרותו.

ייזכר לטוב גם בנימין מטראַבוטש שהיה הקברן הידוע בזמן האחרון ושתמיד היה דורש מהנפטר את ה„מחילה וסליחה" לכל המשפחה ולקהל המלווים.

יום השבת בשווינציאן

עם כניסת השבת, חצי שעה לפני השקיעה, היה ישראל אלי השמש, אביו של חצקה השמש, ניגש עד בית המרקחת של שרייבר שהיה במרכז השוק והיה דופק בפטיש העץ שבידו על התריס של החלון, שתי דפיקות ועוד אחת. זה היה הזמן שקראו לו בלשון העם „דפקו לבית הכנסת", ז.א. הודיעו על כניסת השבת והפרט נקרא לבית הכנסת לקבלת שבת. מיד היו החנוונים סוגרים את חנויותיהם וממהרים הביתה (הנשים כבר מזמן עזבו את החנות והלכו הביתה להתכונן להדלקת הנרות). בחוץ נעשה שקט, רק פה ושם נראה יהודי חוצה את השוק מלובש בגדי שבת, הולך לבית המדרש לקבלת שבת. נודה על האמת: בליל שבת לא רב היה מספר המתפללים בבית המדרש ולא הגיע מספרם למספר המתפללים בשבת בבוקר באחד המניינים, ראשון ושני. בכל אופן השבת פרשה את ממשלתה על העיר וניכר היה שזאת היא עיר של יהודים: אף חנות אחת לא נשארה פתוחה, ומתוך החלונות של הבתים התחילו מבצבצים נרות שבת שהודלקו בכל בית.

אפשר להעיד בבטחון גמור שלא היה בית בעיר שלא הדליקו שם נרות שבת, אפילו אם הגבר לא היה נמנה על

שוחרי מסורת, ועוד אפשר להעיד שגם הגברים ההם היו שומרים את השבת, מפני שאף אחד לא הטריד אותם ביום ההוא. ביחוד ניכר היה רישומה של השבת בשעות הצהרים אחרי סעודת הבוקר. אז כלתה רגל מן השוק והשקט השתרר בכול, וכולם ישנו אֹ שנת הצהרים עד שאפשר היה לספור על האצבעות את היחידים שהפרו את הדממה.

היחידים שעשו את שבתם חול היינו אנחנו, הילדים עם הרבי שלנו. אחרי שנת הצהרים צריכים היינו לבוא לחדר ללמוד קצת והרבי, המסכן, היה קם משנתו בפנים חמוצים והיה יושב לנסר עם התלמידים כדרכו בחול.

אחרי שנת הצהרים התחילו הבריות להראות בחוץ. יהודים חסידים התחילו נוהרים לבתי המדרש לשמוע קצת דברי תורה מפי המרצים, מי בפרשת השבוע, מי במדרש, מי ב„חיי אדם", ומי במשנה, כל חברה וחברה והרבי שלה, ולפעמים שמעו דרשה של הרב או מגיד אורח. ואחר כך התפללו מנחה והלכו הביתה לשלוש סעודות.

יותר מאוחר התחילו זוגות המטיילים גם כן להראות בחוץ. הם היו מודדים את המדרכות שבצד מזרח של השוק וברחוב קזנציסטבר עד רחוב העיזים, וברחוב וילנר עד הכנסיה הפר־בוסלבית, ובקיץ היו המטיילים מרחיקים ללכת עד צרקלישק. בימינו עוד היה קיים בצרקלישק יער הארנים ובני העיר היו באים בשבת להתענג קצת בצל העצים ולשאוף האויר המרענן של היער.

ה„חברה הלבנה" היתה מתאספת אצל „יורצקה" לבלות על הנדנות שהיו מתוקנים אצלו לשם הכנסה. בימות החול היינו משלמים לו קופיקה לנפש בעד רשות השמוש בכל המתקנים ובשבת האמין לנו בהקפה עד יום ראשון. בכל אופן כסף לא ביקש אף מאחד.

„צאינה וראינה" ומשחקי הילדים

לפנים בכל בית יהודי אשר עקרת הבית ידעה לקרוא בספר נמצא הספר „צאינה וראינה" יחד עם ה„קרבן מנחה", ז. א. סדור התפילה מתורגם לעברי טייטש — שנים אלה היו הספרים שהיו שמורים לאמא או לסבתא. הספר „צאינה וראינה" הוא ספר מבוסס על פרשות השבוע בתורה, בלשון אידיש או יותר נכון „עיברי טייטש", ובו באים דברי התורה מתובלים באמרות חז"ל ופרושים של מפרשי התורה כמו: תרגום אונקלוס, רש"י, רבנו בחיי ועוד. הגברים לא השתמשו בספר הזה. אם היה יודע ספר — היה קורא בספר כתוב עברית, ואם היה מפשוטי העם, שלא ידע בעצמו לקרוא בספר, היה הולך לבית המדרש לשמוע תורה מפי הרבי שישב ודרש לפני הקהל. אמנם היה איש יחידי מגדולי העם שישב כל שבת ושבת וקרא את פרשת השבוע מה„צאינה וראינה". זה היה הנצי"ב מולוז'ין, ראש־הישיבה של ישיבת ולוז'ין המהוללה, שהוציאה מתוכה הרבה גאוני עולם שקנו להם שם עולם בהיסטוריה של עם היהודים. פעם שאלו אותו תלמידיו: ילמדנו רבנו, מה הוא רואה על ככה לקרוא בספריו של הנשים? — רוצה אני — השיב להם — לעודד את פשוטי העם שיקראו גם הם בספר היקר הזה המלא תורה, אהבת ה' ואהבת ישראל, שלא יתביישו ויגידו: „אם ר' הירש לייב קורא בספר הזה, ראוי גם לנו לקרוא בו".

ובאמת הספר הזה מלא וגדוש אגדות ומאמרי חז"ל, ובו פנינים יקרות מכל הטוב והמועיל להבנת תורת היהדות, והכול בלשון פשוטה ומושכת את הלב.

אמותינו היו יושבות בלילות שבת בחורף ובצהרי יום שבת בקיץ אחרי שינת הצהרים וקוראות בקול בספר הזה, ובאזני הילדים בלי משים היה נקלט משהו מתוך הספר היקר הזה.

בעל המחבר ייחד בשביל כל מפרש התורה ביטוי מיוחד לכל אחד. למשל, כשהביא את דברי תרגום אונקלוס, היה כותב: „דער תרגום טייטש" וכשהביא את דברי רש"י היה אומר: „מאכט רש"י". ועל המדרש היה אומר: „דער מדרש זאגט". ועל רבנו בחיי — „דער בחיי שרייבט" ועל החזקוני — דער חזקוני ברענגט". וכן הלאה. אז היינו אנחנו, הילדים, כאשר התאספנו בחדר בשבת אחרי הצהרים והרבי עוד היה ישן את שנת הצהרים שלו, מסדרים „בחינות", אם הילדים זוכרים מה ששמעו מפי אמם מהקריאה שלה ב„צאינה־וראינה". העמדנו שאלה בפני הנבחן: מה עושה רש"י? הנבחן צריך היה לענות: „רש"י מאַכט". אם ידע לענות כהוגן, הרי שהיה בסדר, ואם לא ידע מה לענות או שטעה והחליף ביטוי בביטוי — נקנס. ובכדי שיקיים את הקנס שיטילו עליו בגמר הבחינות, לקחו ממנו משכון.

אחרי שנגמרו הבחינות היו ממנים את הילדים שענו כהוגן — לשופטים, והם שפטו את הנכשלים בבחינות. לאחד אמרו לקפוץ על רגל אחת מסביב לשולחן חמש פעמים, בלי הפסקה, לשני צוו לעמוד על הראש על יד הקיר ולספור עשר, ולשלישי צוו להמציא את אפו וחברו צריך היה להרביץ בו סנוקרת.

המשחק כמובן התנהל בקולי קולות והרבי התעורר משנתו ואמר לילדים לשבת אל השולחן ולהכין את הספרים.

זכרונות

שמעון ברשקאניץ

שבת, יום טוב און אינמיטן דער וואך

כנות צום שבת האָבן זיך אנגעהויבן אין סוועניציאַן שוין מיטוואָך. גאַנץ פרי, אַז עס זיינען געקומען די ערשטע דאָרפס פויערים אויפן מאַרק מיט די פולע וועגענער פראָדוקטן, האָבן זיי שוין מקבל פנים געווען די ווייבער, וואָס האָבן געזוכט צו כאַפן אַ מציאהלע, אַ פעטע הון אויף שבת, אַ קאַטשקע, אַ גאַנדז מיט אַ קניידעלע אונטערן פליגל, ווייל אָן אַ שטיקל שמאַלץ איז דער צימעס — קיין צימעס נישט און אָן אַ פעטן טשאָלנט מיט קוגל איז דער שבת קיין נישט. וואָר רעדט שבת אַן פלייש קען מען זיכער נישט אויסקומען. עס מוז אויך זיין אפגעקאָכטע באָב אויף סתם צו קייען.

—

פרוכט, גרינס, קאַרטאָפל, מערן ווי אויך: פוטער, סמע־טענע, קעז און אַנדערע קליניקייטן, וועלכע מען דאַרף אויף אַ גאַנצע וואָך — דאס אַלץ איז געווען אייגנעקויפט אויף דעם מיטוואָכדיקן מאַרק.

פאָר נויט־באַדערפטיקע: אַ געפאַלענער באלעבאָס, וועל־כער נויטיקט זיך אין אַ מתן בסתר אָדער אַ בעל מלאכה, וועלכער האָט שוואַך אַרבעט, דערצו אַ מטופל מיט קינדער, זיינען אַרויס אין אַזעלכע פאַלן מיטוואָך נאכן מאַרק פרייַ־וויליקע פאַרלעך (ס׳רוב שכנים פון „נצרכים״) זאַמלען געלט, בכדי יידישע משפחות נישט צו פאַרשטערן דעם שבת.

די שטענדיקע ארעמע־לייט זיינען דאָנערשטיק פרי גע־גאַנגען איבער דער שטאָט, ב„חפזון״ געזאַמלט, בכדי דערמיט צו באַווייזן צו מאַכן אַלע הכנות אויף שבת, ווייל די גאַנצע וואָך־הכנסה פון: סומך־נופלים, לחם עניים, משמרת חולים א.א.וו., איז נאָר פאַר דער וואָך, אָן אַ שבת־הוספה.

צוליב דעם אַלעמען איז דאָנערשטיק געווען אַ גרויסער געדראַנג אין די שפייז־געשעפטן, אין די יאַטקעס ביים פלייש־פאַרקויף און ביי משה־מענדל דעם שוחט, וועלכער האָט גע־אַרבעט ביז שפעט אין דער נאַכט ביים קוילענען די עופות.

דאָנערשטיק האָט זיך אויך געפילט די ענגשאַפט אין שטאָטישן באָד אויפן שול־הויף און אין חסידישן באָד אויף ווילנער גאַס. אַלע האָבן זיך געאיילט, בכדי מאָרגן, פרייטיק, זיין פרייער צו די איבעריקע הכנות.

פרייטיק פאָרטאָג, ווען אַלע בני־בית שלאָפן נאָך, הייצן די פריאיקע באלעבאָסטעס די באַק־אויוונס, פאַרקנעטן דאס ווייצן־טייג, באַקן חלות מיט פלעכטעלעך, פופקעלעך אויבן, קוכנס מיט ציבעלע אָדער מאָן און, דער עיקר, די מילכיקע זעמעלער, וועלכע שמעקן איבערן גאַנצן הויז און זייער געשמאַקער ריח טראָגט זיך אַריבער אויך אין גאַס, אַ רמז אויף שבת.

פרייטיק ווימלט עס אין שטאָט מיט פיש מכל המינים (העכט, אָקונעס, פלאָץ, שעלעוועס, שטינקעס) פון די דער־בייאיקע אָזיערעס וועלן פון פרייטיק פארקויפט. די פיש נאָך לעבעדיקע, פון פאַנג ביי נאַכט. זיי ווערן נאָך לעבעדיקער ביי זלמן דעם פישער, אין זיינע שוין טרייסלענדיקע הענט.

פרייטיק עסט מען שוין נישט קיין נאָרמאַלן מיטאָק. אַלץ ווערט געגרייט אויף דער פרייטיק־צו־נאַכט־סעודה און אַ גאַנצן טאָג קומט מען נעבעך אפּ מיט אַ פרישער זעמל אָדער קוכן מיט מילך, אַ וואָרעם שטיקל פיש, מיט נאָר וואָס גע־ריבענעם כריין, וועלכער ווערט צוגעגרייט אויף שבת.

פרייטיק־צו־נאכטסן

איך דערמאָן זיך, ווי הרב פאָלאָנסקי אָן אויך זיין נאכ־פאָלגער הרב לוסקי, פלעגן אַ האַלבע שעה פאָר ליכט־בענטשן אַרויסגיין אין שול אַריין און אויפן ווענ זיך דורכשפּאַצירן אַרום די געשעפטן פון מאַרק פלאַץ, בכדי די קרעמער זאָלן וויסן, אַז עס איז שוין די צייט די געשעפטן צו שליסן.

פאַרנאַכט־צו זיינען אין שטעטל געווען מינוטן, ווען עס איז ווי אַנטשוויגן געווארן די גאַנצע וועלט אַרום און מיט ציטערניש זיך צוגעהערט צום אנקומען פון שבת. צו די הייליקסטע מינוטן האָבן געהערט די, ווען די מאַמע האָט גע־בענטשט ליכט און מיט די הענט פאַרשטעלט זיך דאס פנים, איבער וועלכן עס פלעגט דאָן זייער אָפט אַראָפרינען אַ טרער.

ווי שיין עס איז געווען אויף דער רוענדיקער גאַס דאס געלאַסענע שפּרייזן פון יידן אין שול אַריין צו קבלת שבת, צום זינגען די מזמורים לכבוד דער מלכה שבת.

און דערנאך — ווי גוט און ליב איז געווען דאס זיצן פון דער גאַנצער משפחה ביים שבתדיקן טיש, וואָס איז געווען ווי אַ שווימענדיקער אינזל איבער דער גאַנצער וואָכעדיקייט פון דער וועלט און אַלץ מער און מער געוואָרן דורכגענומען מיט הייליקער רואיקייט.

ביי דער פרייטיק־צו־נאַכט־סעודה האָבן זיך פון אַלע שטובן געהערט פריילעכע און פאַרבענקטע נגונים פון די „זמירות". דער יונגער דור פלעגט זיך אַרויסלאָזן שפּאַצירן און צווישן צייט פירן שמועסן איבער אַקטועלע ענינים, דיסקוטירן און דערביי דורכמאַכן די שפּאַציר־שטרעקע פון דער פראַווּאָסלאַוונער צערקווע ביז ענדע פילסודסקי־גאַס, ביי דער יידישער שול, אייניקע מאל, אהין און צוריק.

אַנדערע פלעגן זיך אויפן וועג פאַרהאַלטן אין די פאַרטיי־לאָקאַלן, לייענען פון „בילד־געז." אויף פילסודסקער און אין דער געביידע פון תרבות־שול אויף יאַטקעווער, וווּ עס האָבן זיך געפונען: די שטאטישע ביבליאָטעק, דער לייען זאַל, אַלע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס. אומעטום האָט מען זיך געווויילט ביז שפּעט, יעדער פונקט האָט געהאַט זיין ספּעציעלן אינהאַלט.

אויף מאָרגן פרי זיינען די טאַטעס מיט די קינדער גאַנגען אין בית המדרש אַריין, אויך טייל מאַמעס — אין ווייבער שול. דער פראָגרעסיווער טייל פון שטאט, אויך קינדער פון די זעלבע טאַטעס און מאַמעס האָבן געהאַט אַנדערע זאַרגן, האָבן אויסגענוצט די פרייע צייט פון שבת־פרימאָרגן אויף זיצונגען, באַראַטונגען וועגן לאָקאַלע, שטאטישע און אַלגעמיינע פאָליטישע פראָבלעמען, אין דער ראַם פון דער פאַרטיי־טעטיקייט אין שטאט און לויט די אנווייזונגען פון צענטער.

יעדער מיט זיינע פליכטן: אין די פרימאָרגן־שעהן איבן זיך די מיטגלידער פון די דראַמאַטישע קרייזן ביי דער „קונסט־געזעלשאַפט", ביי „בילד־געז" און ביי די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס, וועלכע איילן זיך, בכדי צו מאַכן די לעצטע צוגרייטונגען, אַדער צוגאַב־פראָבע צו דער פאָרשטעלונג, וואָס דאַרף נאָך היינט, שבת־צו־נאַכט, געשפילט ווערן פאַרן סוועניצאַנער עולם. פיינשמעקער און ליבהאבער פון אמתער קונסט, גרייטן זיך צו קריטיקירן די אַרטיסטן, אייגענע חברים און באַקאַנטע.

נאכמיטאָג ווערט שטיל אין שטעטל. אַ טייל פון עולם שלאפט זיך אויס נאכן פעטן טשאָלנט און דעקט דעם דעפיציט פון אַ גאַנצער וואָך...

די יוגנט שלאָפט ניט!

אַ גרויסער טייל שפּאַצירט אַוועק צו די אָזיערעס: בערעזאוועק, קאכאנאווקע, מאדזון אַדער פאַרשוקסט, בכדי זיך צו באדן, שווימען, שיפלען און פריידיק אויסלעבן דעם שבת־רו אין די אַרומיקע הערלעכע סאָסנע־וועלדער, וווּ מען זינגט נייע לידער און מען איז ממשיך די שבתדיקע סעודות, וועלכע מען האָט מיטגעבראַכט מיט זיך.

עס זיינען אויך דא געגוג באַזוכער אין צערקלישקער

„דער אורטייל", געשפילט דורך דראַמ. סעקציע ביי „בילד־געז."

פּאַרק און אויף דעם ספּאָרט־סטאַדיאָן, וווּ עס קומען פּאָר דאס רוב שבת נאך מיטאק, פּיסבאל־פּאַרוועטונגען פון די היימישע ספּאָרט־קלובן, קעגן אַן איינגעלאַדענער אויסערשטאטישער מאַנשאַפט.

שבת בייַ נאַכט איז דער בית־עם שטענדיק באלויכטן. עס שפּילט דאָרט איינער פון די פּריער אויסגערעכנטע דראַמקרייזן. אויף אַן ארגאניזירטן אופן ווערט דער זאַל פאַרטיילט צווישן די פּאַראינטערעסירטע, אין איינקלאַנג מיטן סטאַטוט פון דער בית־עם־קאָמיסיע. לויטן רעגולאמין, האָט יעדע געזעלשאַפט באקומען דעם זאל אויב זי האָט באַשטעלט מיט 14 טעג פריער, געווען די ערשטע אין דער ריי אויף דעם באַשטימטן טאג.

עס זיינען אויך געווען פאַלן, וועו צוויי ארגאניזאציעס האָבן פרעטענדירט אויף איין און דעם זעלבן טאג. דאס האָט געשאַפן צוזאמענשטויסן. אבער די פארשידענע אינצידענטן און דאס איבערקלוגן איינער דעם אַנדערן האָבן נישט געשטערט דאס צוזאַמענלעבן אין שטאט און אַלע קינסטלערישע, ליטעראַרישע און פארשידענע אַנדערע אונטערנעמונגען זיינען דורך אַלע קרייזן באזוכט געווארן, אויב ס׳איז נאָר געהעריק צוגעגרייט געווארן, געהאַט דעם געהעריקן אינהאַלט און קינסטלערישע הויך.

אַ קיילעכדיק יאר, כמעט לויט ענויע באַשטימטע דאַטעס, זיינען אין שטאט פּאַרגעקומען: אַקאַדעמיעס, קאָנצערטן, פּאָר־ווייולונגס־אָוונטן, באַזאַרן, מאַסקן־בעלער, אונטערנעמונגען מיטן ציל צו ארגאניזירן דאס שאפן געלטער פאַר די באַדערפענישן פון דער פאַרצווייגטער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אין סוּעניציאן.

די הכנסות האָבן געדעקט אַ גרויסן טייל פון די בודזשעטן ביי די פילאַנטראָפישע מוסדות, אַלגעמיינע אַקציעס אין לאַנדס־מאַסשטאַב און דער עיקר די דעפיציטן פון די קולטור־אונטער־נעמונגען אין די שולן פון שטאט.

די יום־טובים פון אַ קיילעכדיקן יאר, נאַציאָנאַלע אָדער רעליגיעזע, האָבן געהאַט זייער טראַדיציאָנעלע פאַרטיילונג און געזיכערטן זכות פאַר דער אָדער אַ צווייטער געזעלשאַפט.

סוכות

סוכות, דאס איז געווען דער יום־טוב פון רעליגיעזן ייִד, וועלכער האָט נאך די שווערע „ימים־נוראים" אַראָפגענומען פון זיך דעם יאָך פון „חשבון־הנפש": „חטאתי, עויתי..." און „סלח לנו" — געפילט זיך מיט אַ ריינער נשמה פאַר גאָט און פאַר לייטן. מען האָט געבויט סוכות, געזעסן און געעסן אין זיי אַ גאַנצע וואָך, אפילו אין די שווערע האַרבסט־רעגנס, געבענטשט אתרוג, אַ פרנסה פאַר שמשים פון די בתי־מדרשים, וועלכע פלעגן אַרומטראָגן דעם לולב איבער דער גאַנצער שטאט, בכדי אפילו די ווייבער און קינדער זאָלן מקיים זיין די מצוה פון די „ארבעה מינים". מיט די הושענות אין הושענה־רבה פלעגט מען ענדיקן און קריגן די געזיכערטע חתימה־טובה ביז איבער אַ יאָר.

שמיני־עצרת און שמחת־תורה האָבן די ייִדן פון סוועניציאָן זיך געפרייט אין געלאָזט ווילגיין. אין די בתי מדרשים: הקפות מיט שירים אין ריקודים. די שולן זיינען געווען פול. פרויען זיינען געקומען זעען ווי זייערע מענער זיינען זיך משמח. און די יונגע חברה פון פאַר בר־מצוה געמען אנטייל אין די הקפות און נאך דעם „אתה הראית" שרייען זיי „צאן קדושים", באַגלייט מיט צעצויגענעם „מ—ע—ע". נאך די הקפות טרינקט מען שאַרפּע געטראַנקן, מען פאַרבייסט מיט „לעקאך", וועלכע די גבאים פון די שולן גרייטן צו פאַרן עולם דאַוונען.

דער „שמחת תורה" איז צומפריידיקסטן פאַרגעקומען אין חסידישע מניינים מיט חסידישער התלהבות, חסידישע ניגונים, זייענדיק שטאַרק בגילופין פון רייכן כיבוד: בראַנפן, הערינג און לעקאך, וואָס איז געווען געגרייט אויף אַלע טישן.

ביי די זעלבע טישן האָבן די חבדניקעס יאר־יערלעך געמאַכט אַ „לחיים" י׳ כסלו, ט״ו און י״ט כסלו, לכבוד דעם גרינדער פון חב״ד רבי שניאור זלמן פון לאַדי, וועלכער איז אין די טעג באַפרייט געווארן פון טורמע.

י״ט כסלו איז אויך געווען דער טאג פון דער חברה־קדישא. עס איז פאַרגעקומען די יערלעכע פאַרזאַמלונג ביי געגרייטע טישן: משקה און אַ יומטובדיקע סעודה. דער גבאי האָט אפּגעגעבן אַ באַריכט פון אַ יאר טעטיקייט, פון קאַסע־צושטאַנד און לויפּנדיקע ענינים. און אויב עס איז נויטיק — אויך קלייבן אַ נייעם גבאי און ענדערן די פאַרטיילונג פון די מצוות ביי טהרת המת, לויט די פאַרדינסטן פון די חברים אין פאַרגאַנגענעם יאר.

חנוכה

חנוכה איז אין די שולן סימבאָליזירט געווארן פאַר די שילער די העלדישקייטן פון די מכבעער. יידישע גבורה, אינסצעניזאַציעס פון קאפּיטלעך געשיכטע, פאַרשטעלונגען אין שול און פאַר דערוואַקסענע — אין שטאט־זאַל (בית עם).

דאס לעגענדארע קריגעלע בוימל, די חשמונאים און דער „נס גדול היה שם" סימבאָליזירט דורך די חנוכה ליכטעלעך, פאַלקס־לידער האָבן געשטאַרקט דעם מוט און דערציגן די שול־יוגנט אין גייסט פון העלדישקייט.

אין דער יידישער שול זיינען פאַרגעקומען פאַרווייולונגס־אָוונטן מיט קינסטלערישע און אַקטועלע אַטראַקציעס, רעצי־טאַציעס, מאָנאָלאָגן, ארקעסטער און טענץ, וואָס זיינען באַזוכט געווארן דורך דער גאַנצער יוגנט פון שטאט.

די געזעלשאפט „תרבות" פלעגט די וואך אויסנוצן פאר אַ חנוכה־באזאר. די עקספאנאטן זיינען געשפענדעט געוואָרן דורך די חברים אין סימפאטיקער. די פארוואלטונג פון שול און באזונדערס דער פרויען־קאמיטעט האבן דערביי ארויסגעוויזן גרויס אקטיוויטעט. צוזאמען מיט דער אונטערנעמונג פלעגט אין דער שול־געביידע פארקומען אַ חנוכה־באל מיט לאטקעס פאר די חברים פון די ציוניסטישע ארגאניזאציעס, די פאטראנען פון שול.

דער נס חנוכה איז אויך געווען אַ נס פאר די שולן, האט בייגעשטייערט פאר זייער פינאנסיעלן קיום.

חמשה־עשר בשבט

ט״ו בשבט. ראש השנה לאילנות האט לויטן יאר־פלאן געהערט דעם קרן־קימת לישראל. דער וועד צוזאמען מיט די פארשטייער פון די ציוניסטישע פארטייען, טרעטן צו צו דער אקציע, וועריבירן נייע תורמים, פארשפרייטן די ווייס־בלויע פושקע און ארדענען איין אַ בלימל־טאג אין שטאט. אויך קריסטן וואָלפן דעם טאג זייער נדבות אין דער פושקע און קריגן אריינגעשטאבן אין אויבערשטן בגד אַ בלימל אדער אַ קק״ל־מארקע.

פון די בכבודיקע קריסטלעכע שפענדער איז כדאי צו דערמאנען דעם אפטייקער מאטושעוויטש און גראמאוו. דער לעצטער, זייענדיק אַ שותף אין דער יידישער פירמע „זיאלא־לעטשניצא", האט יאר־יערלעך אויך פאר קרן־היסוד געשפענדעט צוזאמען מיט זיין יידישן שותף, ראובן אבראמאוויטש.

אין תרבות־שול פלעגט מען אויפקלערן די שילער די ראל פון קק״ל, זיינע צילן, זיין ארבעט אין יישוב, גאולת הארץ, כיבוש השממה און דאס בליען פון די בוימער דארט אין דער צייט ווען ביי אונדז איז דער ווינטער אין זיין פולער קראפט. דער עלטערן־קאמיטעט פלעגט טיילן צווישן די שילער זיסיקייטן, א״י פירות, איבערהויפט באקסאר און מען פלעגט זאגן, אז דארט, אין אונדזער לאנד, קארמעט מען מיט באקסאר די ציגן.

פורים

פורים. עס זעט אויס, ווי עס וואלט געווען מלחמה־צושטאנד אין דער גאנצער שטאט, אויף אַלע גאסן, הערט מען שיסעריייען, ווער מיט אַ רעוואלווער אין האנט, ווער מיט אַ ביקס. קלענערע קינדער לויפן אום מיט גראגערס. עס שמעקט מיט פולווער ארום די בתי־מדרשים. מען לייענט די מגילה און דערמאנענדיק „המן" קלאפט דער עולם אין די שטענדערס, קונדסים מיט פולע שליסלען. שוועבל, געזאמלטע פון שוועבע־לער, ווערט מיט אַ שטארקן קלאפ אויפגעריסן ממש ווי אויף אַ שלאכט־ליניע.

דער גרעסטער טייל איז אבער רעאל און פארנומען מיטן טראדיציאנעלן מאסקן־באל, וועמענס הכנסה איז לטובת „משמרת־חולים" אין שטאט. משלוח־מנות פון פריער באַ־שטעלטע לויט די פאדערונגען פון בופעט, לויטן געברויך פון די באזוכער און אנטיילנעמער פון באל. משלוח־מנות צו די לאטעריייען, דורכגעפירטע אין פארלויף פון דער פארווויי־לונגס־נאכט, ווערן צוגעשיקט יאר־יערלעך צו דעם ספעציעלן פרויען־קאמיטעט, כלל טוערינס פון אַלע שיכטן.

דער טראדיציאנעלער פורים־באל לטובת משמרת־חולים איז שטענדיק פארגעקומען אין בנין פון דער יידישער שול. דער גרעסטער טייל אנטיילנעמער קומט אין מאסקעס. די שענסטע און אריגינעלסטע מאסקע באקומט אַ וועריטפולן פריז. די צימערן טערקיש דעקאָרירט, מוזיק פון די יידישע בלאז אָרקעסטערס, באזונדערס לעווינס סטרונע אָרקעסטער ווילט דעם עולם ביז פארטאג. מען לייענט און רעציטירט מאנאלאגן אקטועלע מגילות, יאר־יערלעך געשאפענע.

פסח

פסח. „מעות־חטין", אומזיסטע מצה, בכדי אומפארמעג־לעכע זאלן, חלילה, נישט נכשל ווערן מיט „אכילת חמץ". אַלע באטייליקן זיך אין דער אקציע. בראש שטייט שטענדיק דער דער אבדק״ק, דער רב.

עס ליגן מיר נאך אין זכרון די מלחמה־יארן 1915—19 ווען עס איז געווען אַ מאנגל אין ווייצן־מעל, געטיילט געוואָרן מצה בצמצום, אַלע האבן באקומען גלייך. עס איז געגעבן געוואָרן אַ הכשר צו עסן ארבעס, באב און דאס איבעריקע איז דערגענצט געוואָרן מיט קארטאפל קניידלעך.

אין די יארן 22—1920 איז געשטאנען אין סוועניציאנער געגנט די דריטע דיוויזיע פון דער באפרייערישער פוילישער ארמיי און צווישן זיי זיינען געווען איבער 100 יידישע זעלנער. די יידישע קהילה אין סוועניציאן האט פאר די יידן איינגע־ארדנט אַ קאָלעקטיוון „סדר" מיט אַלע פרטים: הגדה, קשיות, ארבע כוסות מיטן אָנטייל פון דעם ספעציעלן קאמיטעט פון די כלל טוער: יוסף און בתיה סווירסקי, שמואל מרגלית, פעסיע גורוויטש, חוה לולינסקי און אַנדערע, וועלכע זיינען צוזאמען מיט די מיליטער־לייט פאראייביקט אויפן בילד.

די יידישע זעלנער, וועלכע זיינען געווען אפגעריסן פון זייערע היימען, האבן זיך געפילט היימיש צווישן די סוועני־ציאנער יידן. אַנדערע זעלנער האבן אפילו זיך נענטער באקענט מיט די שטאטישע פריילינס, שפעטער חתונה געהאט און זיך באזעצט אין שטאט. צווישן זיי: הירשל פרידמאן, לייב מארגיעל, הענך ראזענעס. עס זיינען אויך געווען אַזעלכע, וועלכע האבן זייערע וויבער צוגענומען צו זייערע פריערדיקע היימען.

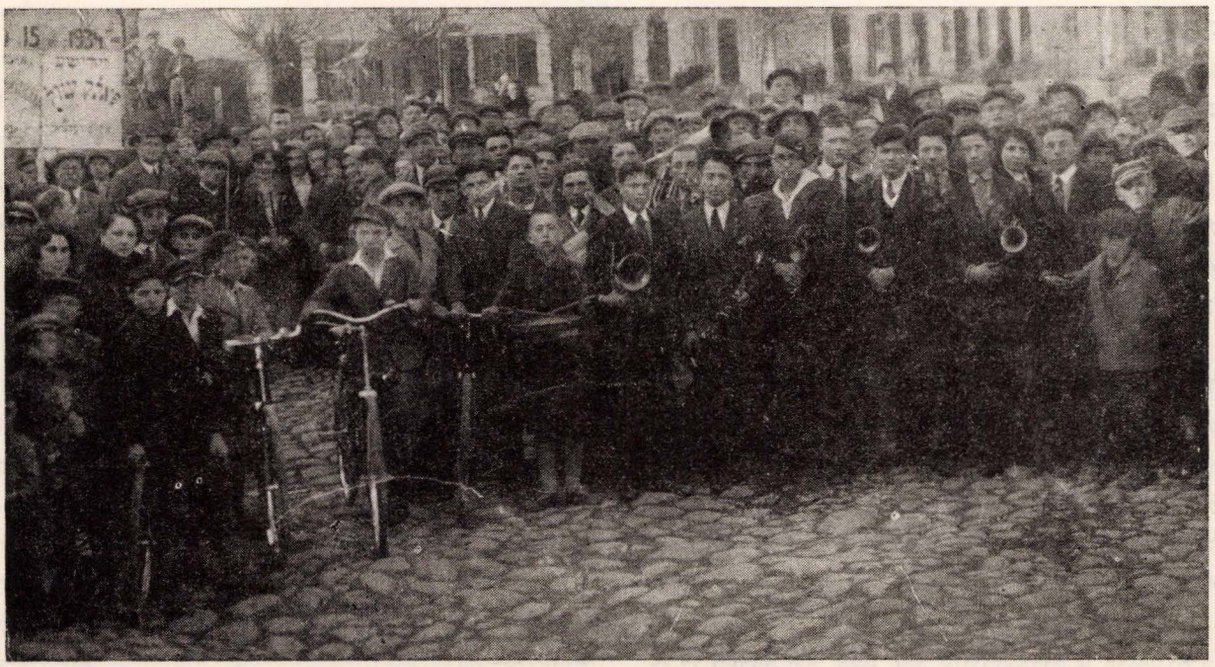
די פאלקס־שול האט פסח איינגעארדנט אַ פרילינגס־באל. אַחוץ טענץ און פארוויילונגען האבן די עלטערע שילער מיטן

יידישע זעלנער פון דער פּוילישער 3טער דעוויזיע אויף יום־טוב פסח אין סוועניציאַן.
אויפן גאַניק שטייט דער אַרגאַניזיר קאַמיטעט אין באַשטאַנד: יוסף און בתיה סווירסקי, כהן רחל, לולינסקי חוה, מוסין חנה, גורוויטש פעסיע, מרגלית שמואל, כץ דינה, לולינסקי יוסף. אַלס מיליטערמאַן שטייט פון רעכטס: פרידמאַן הרש.

אַביטוריענטן־קרייז אויך צוגעגרייט אַ פּאַסיקן פּראָגראַם. דער באַל האָט שטענדיק געהאַט דערפּאָלג ביי די בריטסטע קרייזן פון שטאט.

אין יאר 1934 איז פּסח געפּייערט געוואָרן דער 15יאַריקער יובל פון דער גרינדונג פון שול. דער באַל איז געעפּנט געוואָרן מיט אַ ספּעציעלער אַקאַדעמיע. באַגריסונגען פון אַלע געזעל־שאַפטן, אַביטוריענטן און שילער, געסט פון ראַיאָן און צענ־טער, ווילנע און וואַרשע.

דער 15יעריקער יובל מאַרש פון דער יידישער פּאַלקס־שול.

אַ שפּאַציר פון דער תרבות שול אין דער באַגלייטונג פון החלוץ אַרקעסטער.

די פייערונג איז פאַרגעזעצט געוואָרן מיט אַ מאַסן־צוג אין שטאט אונטער די קלאַנגען פונעם בלאָז־אָרקעסטער פון „בין" ביי „בילד־געז".

אין דער תרבות־שול פלעגט פסח פאַרקומען אַ באַזאַר. די עקספאַנסטן האָבן געהאַט ספעציעלע פסחדיקע פרייזן. די אונטערנעמונג איז באַגלייט געוואָרן מיט פאַרווייַלונגען, אַטראַקציעס דורכגעפירט מיט דער הילף פון די יוגנט־אַרגאַניזאציעס פון ציוניסטישן לאַגער, די העברעאיש רעדנדיקע.

ל״ג בעומר

ל״ג בעומר. די שולן און יוגנט־אַרגאַניזאציעס גייען אויף שפאצירן אין וואַלד, אין די בערג אַרום שטאט. דאָרט האָבן אַלע פאַרבראַכט דעם גאַנצן טאג, איינגעאָרדנט ספאָרט־פאַרוועטונגען. די לערער און אינסטרוקטאָרן האָבן יאר־יער־לעך געגעבן די געשיכטלעכע אויפקלערונגען וועגן דעם יום־טוב, וועגן די היסטאָרישע פיגורן, רבי שמעון בר־יוחאי, רבי עקיבא בן יוסף און זייערע תלמידים, די פאַרשידענע לעגענדעס אַרום זיי, אונטערגרונט אין די בערג, קאַמף פאַר פרייהייט, העלדישע טאַטן, אומקום אויף „קידוש־השם" — דאס אַלץ האָט געלייגט זיין סטעמפל אויף דער סוועניצאַנער יוגנט.

ענדיקן פלעגט זיך דער באַזוך אין די בערג מיט אַ מדורה אויף אַ היסטאָרישן פונקט וועלכער איז געבליבן לזכרון אין די בערג אויף די סטרונאַיצער־גאַסיקע ויגאַנעס. דאָרט איז אין דער צייט פון דער טאַטאַרן אינוואַזיע געווען אַן אָבסער־וואַציע פונקט, איידער זיי האָבן פאַרנומען די שטאט סווענ־ציאַן. מיט אַ הויראַ־טאַנץ איז געשלאָסן געוואָרן די פייערונג און אונטער די קלאַנגען פון אָרקעסטער איז מען צוריק אַריין אין שטאט.

שבועות

שבועות. די יום־טובים ענדיקן זיך מיט מתן־תורה, ווייל כל זמן דו ביסט פריי, קענסטו טאָן וואָס דו ווילסט! האָסטו שוין געזומען די תורה, האָסט זיך מתחייב געווען זי צו היטן, מוזטו טון אַלץ, וואָס אין איר שטייט געשריבן... אַזוי האָב איך אַמאָל געהערט דרשענען אַ מגיד.

די יוגנט איז מיטן שבועות אַריין אין זומער סעזאָן מיט זיינע באַזונדערע אייגנשאַפטן. די שולן באַפרייען די שילער אויף וואַקאַציעס. די יוגנט־אַרגאַניזאציעס גרייטן זיך אין זומער־לאַגערן. מען מעג זיך שוין באדן. די וועלדער גרין און פול מיט ווילד־וואַקסענדע יאַגדעס.

ספאָרט־סעזאָן איז אין פולן ברען. „החלוץ" און „החלוץ הצעיר" גרייטן צו מושבות אין די דערפער, וועלדער און ביי די אָזיערעס.

די שולן אַרגאַניזירן זומער־קאָלאָניעס פאַר די שילער, בכדי זיי זאָלן אנזאַמלען כוחות צום נייעם שול יאר און וויי־טערדיקער תורה.

יצחק שיבאווסקי

שבת אין שטעטל

ווען פֿאַרטאָג האָט מען געזען יידן, וועלכע זיינען געגאַנגען דאַוונען אין אַלטן און אין נייעם בית מדרש און אין שניידערשן קלויז.

בעלי עגלות, קאראבעלניקעס, בעלי מלאכות און אַנדערע האַרעפאשנע יידן, וועלכע זיינען נישט געווען אַ גאַנצע וואָך צו שלאפן שפעט, פלעגן אויך שבת אויפֿשטיין באגינען און גיין אין שול אַריין.

ביסלעכווייז פלעגן אויך אנהויבן שטראָמען יידן פון אַנדערע קרייזן, און צווישן זיי אויך פיל יוגנטלעכע. אין אונדזערע צייטן פלעגן אַלע גיין אין שול. מייסטנס האָט מען ניט געוואָלט פאַרשעמען די עלטערן און זיי אנטאן עגמת נפש. אסך זיינען געגאַנגען פון געווינהייט, אַדער בלויז הערן דעם געשמאַקן זינגען פון חזן אבראמאָוויטש.

בעתן לייענען, ד. ה. אין דער צייט פון קריאת התורה, פלעגט מען אַרויסגיין כאפן אַ שמועס וועגן פאָליטיק אַדער זיך סתם דורכרעדן וועגן שטעטלשע אין פריוואַטע ענינים.

נאכן דאוונען איז מען געגאַנגען אַהיים בהרחבהדיק און באגעגנט די גאַנצע משפחה מיט אַ ברייטן „גוט שבת".

אין שטוב איז אַלץ געווען שבתדיק. דאס שניי־ווייסע טישטוך, דאס קלייניע טישטעכל, וואָס פאַרוויקלט די חלות, די קאראפינקע וויין מיט די קעלישקעס, — אַלץ איז געווען שבת־קודשדיק.

נאכן קידוש פלעגט מען לויפן מיט טיכלעך אין די הענט ברענגען דאס טשאָלנט פון שטירל, קלמנס ווייב, וואָס האָט געווויינט אויפן שול־הויף.

קלמן אַליין איז געווען אַ קליינער געזונטער ייד, מיט אַ פאָר רויטע, גלאנציקע באַקן. קענטיק, אַז צופיל פרנסה האָט ער נישט געהאַט, וויל אַנדערש וואָלט זיין ווייב ניט געדארפט באַקן בייגל, חלות און שטעלן טשאָלנט פאַר אַלע שכנים און באַקאַנטע.

ביים אַרויסנעמען דאס טשאָלנט, פלעגט מען זיין פאַרזיכטיק, כדי ניט צו מאַכן חס ושלום קיין טעות און עמעצער זאָל ניט נעמען דאס טעפל פון אַ צווייטן. די ווייבער האָבן דערווייל געהאַט אַ געלעגנהייט זיך דורכצושמועסן און הערן נייעס פון שטעטל.

קלמן פלעגט דעמלט זיצן אין אַ דערבייאיקן צימער. ווען די ווייבער פלעגן זיך צופיל פאררעדן, האָט ער זיך נישט געשעמט און זיי גאנץ פשוט דערמאנט:

„פון אייערע מעשיות וועט מען נישט זאָט ווערן. ווען וועט מען שוין דערלעבן זען דעם שבתדיקן, פעטן טשאָלנט?"

דאָן זיינען זיך ענדלעך אַלע צוגאַנגען.

נאכן טשאָלנט פלעגט מען כאַפן דעם פיינעם שבתדיקן נאכמיטיק־שלאף. בין השמשות האָט מען געגעסן מיט אַפעטיט די שלש סעודות און צום סוף האָט מען אַרויסבאגלייט דעם שבת מיט אַ שנעלן מעריב, מיט דער הבדלה און מיט אַ האַרציקן זינגען די זמירות פון דער „מלוה מלכה".

דער שול־הויף

אויף דעם שול־הויף האָט זיך קאָנצענטרירט כמעט דאס גאַנצע יידיש־רעליגיעזע לעבן פון סוועניציאַן. דאָרט זיינען געווען די בתי מדרשים, וווּ מגידים פלעגן האַלטן זייערע דרשות און וווּ יידן פלעגן זיצן און לערנען תורה און בין מנחה למעריב אויך אַרייגכאפן אַ שמועס וועגן אַלץ און אַלעמען. דאָרט פלעגן אויך פאָרקומען אַלע חתונות.

אויפן שול־הויף האָבן זיך געפונען דער אַלטער בית מדרש מיטן קלויז, דער נייער בית מדרש און די שניידערשע שול.

אין די שמאלע געסעלעך אַרום דעם שול־הויף זיינען געשטאַנען קליינע, איינגעבויגענע שטיבעלעך, וווּ עס האָבן געווווינט אַלע ארעמע בעלי מלאכות. פאָר אונדז, קינדער, זיינען יענע געסעלעך געווען פשוט אַ גן עדן. דאָרט זיינען מיר געווען וווייט פון רבינס רעזשים און פון דער אויפזיכט פון טאַטע־מאַמען. דאָרט זיינען קיין שקצים ניט געווען און דערפאָר האָבן מיר דאָרט געקאנט שטיפן אזן קונדסן וויפיל מיר האָבן נאָר געוואָלט.

אַ גרויסע צוציאונגס־קראַפט פאָר אונדז, יינגלעך, האָט אויך געהאַט דאס קליינע טייכעלע, וואָס איז געפלאָסן ביי דער באד, און וווּ מיר פלעגן זיך אַ גאַנצן זומער פליושקענען, אַדער רודערן אויף שיפלעך. ווינטער, ווען דאס טייכל איז געווען פאַרפראָרן, פלעגן מיר דאָרט פאָרן אויף גליטשערס (קאנקי) און זיך וואַרפן מיט שניי.

איבערהויפט האָבן מיר זיך געשפירט גוט פרייטיק פאָר

נאַכט, וועט אַלע האָבן זיך געאיילט און געוואָלט שנעל פאַר־ענדיקן די אַרבעט און גיין אין באד אַריין. קיין מענטש האָט אויף אונדז דאָן קיין אַכט ניט געלייגט. מיר האָבן זיך טאַקע געפילט פראַנק און פריי און אינדזערע געשרייען פלעגן דער־גיין ביז צום הימל.

דער סוף צו אונדזער פרייהייט פלעגט קומען, וועט עס פלעגט זיך באַווייזן ר׳ זוסע, דער גבאי פון דער שניידערשער שול.

ער איז געווען אַ ייד מיט אַ לאַנגער, געלער בארד און מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל. אַ גאַנצע וואָך איז ער אַרומגעפאָרן איבער די דערפער און פלעגט קומען אַהיים נאָר פרייטיק פאַרנאַכט.

קודם כל פלעגט ער לויפן אין באד אַריין און פון דאָרט אין שול, כדי צו העלפן דעם שמש מאַכן אַלע הכנות צום שבת.

ר׳ זוסע האָט אויף אונדז קיינמאל ניט געשריגן. ער פלעגט אונדז נאָר דערמאנען, אַז ס׳איז שוין צייט צו גיין אַהיים. מיר האָבן זיך טאַקע אַלע גלייך געלאָזט לויפן אַהיים, כדי נאָך צו באווייזן זיך אַרומצוואַשן, זיך אנטאָן שבתדיק און גיין אין בית מדרש דאַוונען.

מיר האָבן געדאַוונט אין נייעם בית מדרש. אַזוי אבער ווי מיין טאַטע איז זייער אסך אַרומגעפאָרן צוליב זיינע גע־שעפטן, פלעגט ער גאַנץ אָפט אפילו נישט קומען אַהיים אויף שבת. איך בין דאָן געווען אונטער דער אויפזיכט פון מיינע מלמדים, צוערשט פון ר׳ משה בנימינען און שפעטער פון ר׳ פסחן.

ר׳ משה בנימין איז געווען אַ בעל תפילה. איך פלעג אויסנוצן די געלעגנהייט און ווי נאָר ער פלעגט זיך שטעלן

וועט די ערשטע שטראלן פון דער זון האָבן אנגעהויבן צו שיינען, פלעגט דער שטעטלשער פאסטוך צונויפנעמען די בהמות און זיי אַוועקפירן ווייט אין פעלד אַריין.

אַביסל שפעטער פלעגן זיך שוין באווייזן אין די גאַסן קרעמער, הענדלער און בעלי מלאכות, וועלכע האָבן זיך גע־איילט אין בית מדרש, כדי וואָס גיכער אפצודאוונען און גיין עפענען די קראמען און די ווארשטאטן און זיך צוצוגרייטן צום מאַרק.

דערווייל האָבן שוין געשטראָמט צום מאַרק פויערים מיט אנגעלאדענע פורן. דער ערשטער ייד, וועלכער האָט זיך בא־וויזן אויפן מאַרק, איז געווען יודל דער שוסטער, וואָס האָט געברַאַכט אַ קליין וועגעלע מיט אנגעפאַקטע שטיוועלעך. נאך אים פלעגט אנקומען ליפע דער מולער מיט אַ וואגן הילצערנע רעדלעך, לאה די קוואסניצע מיט אירע פלעשלעך קוואס און צום עמוד, פלעג איך זיך תיכף אַרויסגליטשן פון שול און זיך שנעל אַרײַנכאַפן אין אַלטן בית מדרש, וווּ ס׳האָט געדאוונט דער חזן אַבראַמאָוויטש מיטן כאָר.

אויסער דעם חזנס דאַוונען האָט מיך אַהין געצויגן אויך דעם חזנס זון, וועלכער איז געווען מיינער אַ גוטער חבר. איך פלעג מיט אים שטיין און מיט התלהבות זיך צוהערן צו דער תפילה פון חזן און זיינע משוררים. אָפטמאָל פלעגט צו מיר צוגיין דער שמש און מיר אַ דריי טאָן פאַרן אויער, דערמאנען, אַז דאָ איז נישט מיין אָרט.

דאָן פלעג איך אַוועקגיין פון דעם אַלטן בית מדרש אין שניידערשן קלויז, וועלכער האָט מיך אויך זייער שטאַרק גע־צויגן. דאָרט האָב איך זיך געפילט גאר היימיש און אינטים. דאָרט האָט געהערשט די אמתע דעמאָקראטיע. ביי דער מזרח־וואַנט איז נישט געזעסן קיין רב אין קיין שוחט. דער רועה רוחני איז דאָרט געווען יעקב דוד דער מלמד, וועלכער האָט געלערנט שבת נאכמיטיק מיט די בעלי מלאכות פרקי אבות און בין מנחה למעריב געזאגט מיט זיי קאפיטלעך תהילים.

גלייך ביים אַרײַנגאַנג פון שול איז געשטאַנען אַ בלעכער־נער אויוון, אַרום וועלכן עס פלעגן זיך צונויפקומען אַלע בעלי מלאכות און פירן צווישן זיך הייסע דיסקוסיעס, איבער־הויפט וועגן פאָליטישע ענינים.

הגם מיר האָבן געדאַוונט אין נייעם בית מדרש און דאָרט האָבן מיר געהאַט אונדזער שטענדיקן פלאַץ, בין איך דאָך געבליבן פאַרבונדן מיט מיינע בעסטע זכרונות דוקא מיטן שניידערשן קלויז.

דאָרט, אין דעם בית מדרש פון די האָראָפאשניקעס, האָב איך אײַנגעזאפט עכטע דעמאָקראטישע געפילן און ליבע צו פרייקייט און פאָלקסטימלעכקייט.

דער מארק-טאג

שלמה הירשקע דער סטאלער מיט א וואגן פול מיט טישלעך, שאַפקעס און בענקלעך.

אויפן פיש־מאַרק איז תיכף געווארן גאַנץ פריילעך. די גע־שרייען און זידלעריי־ען פון די פישער — אין לשער. דוד דער שענקער און הירשע נאטע דער בדחן פלעגן אפקויפן די בעסטע פיש און זיך שנעל צוריקקערן אַהיים.

ביסלעכווייז האָבן זיך איינע נאך די אַנדערע געעפנט די קראמען. דאָן פלעגט אנקומען איצע שניאור קאווארטקי מיט אַ שווארצן שטעקן אין האַנט, ווי ס׳פאַסט פאַר אַ גרויסן גביר און מיט אַ בונט שליסלען אין דער צווייטער האַנט.

פון שעה צו שעה איז געשטיגן דער גרויסער רעש, פון מענטשן און בהמות, פון חזירים און קעלבער, פון ציגן, שעפסן און הענער. אַלץ האָט געזודערט אין געליארעמט.

אינמיטן מאַרק, וווּ עס האָט זיך געפונען די שטאטישע

א מאַרק טאָג אין סווענציאַן.

פֿאמפּע מיט דער הילצערנער קאַרעטע, איז שטענדיק געווען אַ גרויסע שטופּעניש פון פויערים, וועלכע פלעגן קומען אַנשרינקען זייערע פערד.

די גרעסטע געשעפטן האָט מען געמאַכט אויף לינטופער גאַס, וווּ עס האָבן זיך געפונען די רעסטאָראַנען און די מאַנאַפֿאַלקע. דאָרט האָבן זיך די שכורע פויערים געוואַלגערט פשוט אין די רינשטאקן.

נישט ווייט פון קלויסטער האָבן זיך אויסגעשטעלט וועגענער מיט אַלערליי פירות: עפּל, בערנעס, פלוימען, קאַרשן און פּאַרשיידענע יאגדעס.

אויף דעם פערד־מאַרק איז שטענדיק געווען אַ גרויסער טומל. אין אַ קליינעם וואגן, אין וועלכן עס איז געווען אייגנגעשפּאַנט אַ יונג פערדל, פלעגן זיך אַריינזעצן פינף, זעקס פויערים און אַ פערד־העגדלער האָט געשמיסן אַן רחמנות און איז דוקא געפֿאָרן אויפן בארג, כדי צו באווייזן די קונים, וואָס פאַר אַ כוח דאס פערדל פארמאָגט.

דער גרעסטער סוחר איז דאָרט געוואָרן הירשע דער מארגומישקער מיט זיינע בנים.

אַ באַזונדערער טיפּ איז אויפן פערד־מאַרק געווען אברהם עזור, דער אַלטער און בלינדער בעל עגלה. ער האָט זיך אַמאָל געריכט פאַר אייגעם פון די וויכטיקסטע פורמאנעס פון שטאָט.

וען דער „סוויסטון" האָט זיך באוויזן (אַזוי האָט ער גערופן די אייזנבאַן) איז ער אַראָפּ פון זיין כסא המלכות. אין משך פון דער צייט איז ער געוואָרן אַלט און שוואַך און דערצו האָט ער אויך פאַרלאָרן זיין ראיה.

ער האָט געמוזט פארקויפן זיין פערדל און איז געוואָרן אויס בעל עגלה.

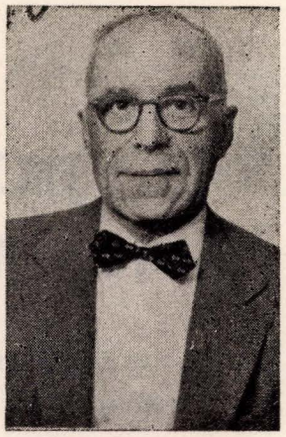
די פערד העגדלער פלעגן אים נאָר רופן אויף מבינות און זיך מיט אים האַלטן אַן עצה וועגן אַ פּאַסנדער רפואה, וועלכן אַ פערד איז קראַנק געוואָרן.

דערווייל זיינען געלאָפן די שעהן. פאַרנאַכט האָט זיך דער מאַרק־פלאַץ אנגעהויבן אויסצולייכטן. די פויערים זיינען זיך פונאַנדערגעפאָרן. וווּ ניט וווּ האָט מען געקאָנט זען, ווי די פויערטע טרייבט דעם וואגן און דער פויער ליגט אַ שיכורער און כראָפּעט.

ביסלעכווייז האָבן זיך אויך אויסגעלייכט די קראמען. די מאַרק־העגדלער האָבן איינגעפּאַקט זייערע סחורות און זיך געלאָזט צוריק אַהיים. די וואָס האָבן געווינט ווייט, זיינען פאַרפאָרן אין די אכסניות. דאָרט פלעגט נאָך זיין לעבעדיק ביז שפּעט אין דער נאַכט.

אַז ס׳איז געוואָרן פינצטער לחלוטין, פלעגן זיך באַווייזן אין די גאַסן עטלעכע רייטער־פאָליציאַנטן אויף שיינע, אויסגערוטע פערדלעך און דאס איז געווען דער אָפּיציעלער אנזאג, אַז דער מאַרק איז געענדיקט.

און ווידער האָט געהערשט רו און אָרדנונג אין שטעטל.

מאיר זאב בלומבערג (ניו־יאָרק)

פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה

אין יאר 1913 האָב איך פאַרלאָזן סוועניציאן און בין אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. פון דאַן אן זיינען אַריבער אַ גוטע פאָר צענדליק יאר און פונדעסטוועגן געדענק איך נאָך גוט דאס לעבן פון יענע צייטן אין אונדזער שטאָט.

סוועניציאַן האָט שוין דאַן געשמט ווי אַ וויכטיקע יידישע קהילה. איבערהויפט איז ז׳ באַרימט געוואָרן צוליב אירע גרויסע רבנים, וועלכע זיינען געווען באַרימט אין דער גאַנצער יידישער וועלט. ס׳איז געווג צו דערמאנען די נעמען פון הרב ריינעס, הרב ראָזאָווסקי און הרב עמיאל און אַנדערע גרויסע פערזענלעכקייטן, וואָס האָבן געלעבט אין אונדזער שטאָט.

אין מיין זכרון זיינען פאַרבליבן די צוויי בתי מדרשים, די צוויי חסידישע מניינים און דער שניידערשער קלויז. אַלץ ערטער, וווּ ס׳האָט דאַן געשפרודלט מיט יידיש לעבן, מיט תורה און חכמה. פון יענע קוואלן האָבן מיר דאָך אַלע געשעפט אונדזער יידישקייט און נאַציאָנאלן באַווּוסטזיין.

אין מיינע צייטן איז אין אַלטן בית מדרש געווען דער הויפט־גבאי ר׳ לייב מינקין און די שמשים זיינען געווען ר׳ ישראל אלי מיטן זון כאצקל. דער בעל־קריאה איז דאָרט געווען ר׳ יצחק דער אייגבינדער. אין נייעם בית מדרש איז דער גבאי געווען ר׳ ישעיה, דער בעל־קריאה — ר׳ ישראל־גרשון און דער שמש— איצע־בער.

אין שניידערשן קלויז איז געווען קאָפל דער שניידער — אַ גבאי; בענצע — אַ שמש און יעקב דוד דער מלמד — אַ רב.

אין גרויסן חסידישן מנין איז מאיר לעווינסאָן געווען גבאי; בן־ציון דער מאלער — בעל קריאה און לייזער — דער שמש. אין אַנדערן מנין איז געווען יודל דער בעקער — אַ גבאי; בן־ציון דער מעלער — בעל קריאה און לייזער — דער משה דער גערטנער — אַ גבאי און ר׳ לייזער בענצעס — אַ רבי.

אין סוועניציאַן איז דאַן געווען אַ חברה ש״ס, וועלכע האָט יעדן טאג געלערנט אַ בלאַט גמרא. די שטאָט האָט געשמט מיט איר אויסגעצייכנטן הכנסת אורחים, וווּ די הויפט־עסקנים זיינען געווען יצחק דער לערער און ר׳ לייזער בענצעס.

אין דער חברה קדישא זיינען דאַן געווען טעטיק: משה ראַבינאָוויטש, לייב מינקין, לייזער בענצעס, ברוך סאראקע, אברהם משה, בערל דער בעקער, ישראל גרשון, בצלאל ראבי־נאָוויטש און לייזער דער שמש.

איך אַליין בין אויך געווען אַ חבר אין דער חברה קדישא און עד היום געדענק איך גוט די לוויה פון הרב ראָזאָווסקי. צו דער טהרה האָט מען אַלעמען אַרויסגעשיקט און אויך מיך האָט מען געהייסן גיין. דאס האָט אבער באמערקט ר׳ לייב מינקין און ער האָט געבעטן, אַז מ׳זאָל מיך איבערלאָזן.

ביי דער חברה קדישא פלעגט זיין אַ גרויסער יום טוב יעדן ט״ו בכסלו. דאַן פלעגט מען איינאָרדנען פאַד אַלע מיט־גלידער אַ גרויסע סעודה.

פון די אַנדערע חברות איז נאָך כדאי צו דערמאנען די חברה תהילים, ביקור חולים, לחם עניים און חברה משניות.

אין אָט די אַלע חברות האָבן געפונען די עלטערע יידן זייער באַפרידיקונג און זייער דראַנג צו געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

אין דער רשימה איז כדאי נאך צו דערמאנען די שוחטים, בעלי תפילות און חזנים. אַ באַווּוסטער חזן איז אין יענע צייטן געווען אַבראַמאָוויטש.

דעם ערשטן טאג יום טוב פלעגט ער דאוונען אין אַלטן בית מדרש און דעם צווייטן טאג — אין נייעם. אַזוי אַרום האָט מען צופרידנגעשטעלט ביידע צדדים.

שמחת תורה נאך די הקפות פלעגט די פני פון שטאט גיין צו ר׳ לייב מינקין אויף קידוש. דאָרט פלעגט מען מאַכן אַ פיינעם לחיים און זיך משמח זיין, מיט טענץ און געזאַנג.

צום סוף פון דער רשימה געפין איך פאַר מיין חוב צו דערמאנען מיינע טייערע עלטערן, דעם זיידן הלל דוד בר׳ אברהם שו״ב און די באבען האשה הצנועה מרת רחל יענטע און מיין גאנצע משפחה, וועלכע איז געווען באליבט אין סוועניציאן מיט זייערע וואַרעמע יידישע הערצער.

יהא זכרם לברכה!

ישראל סאראקע (ניו־יאָרק)

נאך דער גרויסער שריפה

יט אַ 60 יאר צוריק איז אויסגעבראָכן אין סוועניציאַן אַ גרויסע שרפה, וועלכע האָט אנגעמאַכט אַ שרעקלעכן חורבן אין שטאָט און דער גרעסטער טייל פון די יידישע הייזער איז דאַן אַוועק מיטן רויך.

וועגן די סיבות פון יענער גרויסער קאַטאַסטראָפע זיינען געווען פאַרשידענע מיינונגען. די פרומע יידן האָבן געגלויבט, אַז דאָס איז געווען אַ שטראָף פון גאָט, הלמאי מען האָט דערלאָזן, אַז הרב ריינעס זאָל פאַרלאָזן סוועניציאַן און איבערנעמען דעם כסא הרבנות אין אַן אַנדער קהילה.

אַנדערע האָבן דערציילט, אַז דאָס איז געווען אַן אָקט פון פאַרבעכערישער אומפאַראַנטוואָרטלעכקייט פון אַזעלכע, וואָס האָבן געמיינט, אַז נאָך דער שריפה וועט זיך פאַרבעסערן זייער עקאָנאָמישע לאַגע.

אַזוי צי אַזוי האָט מען נישט געהאַט ממילא קיין צייט צו זוכן די סיבות. אַלע זיינען אַרויס בעירום ובחוסר כל. קיינער איז נישט געווען אַסעקורירט און מיט איין מאל זיינען אַלע געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ און מיט איין העמד אויפן לייב.

די שרפה איז אויסגעבראָכן בייגאכט, ווען אַלע זיינען שוין געשלאפן. אַלע הייזער זיינען דאַן געווען געבויט פון האָלץ און דערצו זיינען זיי אויך געשטאַנען זייער ענג, אַ שטוב אויף אַ שטוב.

מענטשן האָבן דערהערט די גוואַלדן ליגנדיק אין די בעטן. אַלע זיינען אַרויסגעלאָפן אין די נאַכט־העמדער, באַוועסע און נאַקעטע. זייער וויניק האָבן באוויזן צו ראטעווען כאָטש אַ טייל פון פאַרמעגן. יידישע האָב און גוטס, וואָס מען האָט אפגעשפּאַרט אין משך פון צענדליקער יארן, איז אַזוי אַרום איבער נאַכט אַוועק מיטן רויך.

אַ גאַנצע יידישע קהילה האָט אפגעברענט און איז געבליבן ליגן אין גאַס. אַלע האָבן געיאמערט און געווייניט. דא און דאָרט זיינען געלאָפן טאַטעס און מאַמעס און געזוכט זייערע קינדער. די בהלה איז געווען אַזוי גרויס, אַז מ׳האָט פאַרגעסן צו לעשן דאס פייער.

באַגינען האָבן זיך די נשרפים דערמאנט, אַז הינטער דער שטאָט שטייען ליידיקע קאזארמעס און דער עולם האָט אנגעהויבן שטראָמען אַהין. אין משך פון עטלעכע שעה האָבן אַלע געהאַט אַ דאַך איבערן קאָפּ און דאַן איז אויפגעשוווומען די פראַגע פון בגדים, שיך און עסן.

בליץ־שנעל האָט זיך פאַרשפרייט די ידיעה וועגן דער סוועניציאַנער שרפה איבער דער גאַנצער געגנט און פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך האָבן אנגעהויבן אנקומען אנגעפאקטע וועגענער מיט זאַכן און פראָדוקטן. ס׳איז גלייך געגרינדעט געווארן אַ קאָמיטעט, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיטן פאַרטיילן די זאַכן צווישן די נשרפים.

ביזן אוונט זיינען שוין אַלע ווידער געווען אנגעטאן און יעדע פאַמיליע האָט געהאַט וואָס צו עסן.

אויפמאָרגנס אין דער פרי זיינען אַ סך אַוועק צו די חורבות זוכן און גראָבן, אפשר וועט מען דאָך קענען עפעס געפינען. ליידער האָבן זיך זייער וויניק מעבל און זאַכן גערַאַטעוועט פון פייער. כמעט אַלע האָבן געמוזט אנהויבן זייער לעבן פונדאסניי. זייער שטאַרק האבן געליטן די פאשמענער גאַס און דער שול־הויף. וויניקער די ווילנער, לינטופער, ווידזער און סטרונויצער גאַסן.

די ענגשאַפט אין די קאַזאַרמעס איז געווען זייער גרויס. די סאניטארע לאַגע איז געווען ממש געפערלעך און ס׳איז דאָרט אויסגעבראָכן אַן עפידעמיע פון טיפוס. עד היום געדענק איך ווי מיין טאַטע איז קראַנק געוואָרן און ס׳איז דאַן געווען גראד שבת. מען איז אַוועקגעלאָפן צום רב און ער האָט דערקלערט, אַז דאס איז פיקוח נפש און ער איז מתיר צו קאָכן, אבי אים צו ראטעווען.

מיט גרויס מאַטערניש איז געלונגען צו ליקווידירן די מגפה. דער עולם האָט געמוען זוכן מיטלען, ווי אַזוי צוריק אויפצובויען זייערע דירות.

קודם כל האָט מען צוזאמענגעקלאַפט פון אַלטע ברעטער בודקעס און אנגעהויבן ווידער צו האַנדלען. אויפן מאַרק האָבן זיך ווידער באוויזן קראמען. מ׳האָט באקומען הלוואות און מ׳האָט געבראַכט סחורה. פון די ערשטע פאַרדינסטן האָט מען גלייך אפגעשפּאַרט, כדי צו בויען.

אויך דאס געזעלשאַפטלעכע און רעליגיעזע לעבן האָט זיך אנגעהויבן פונדאסניי. דער עולם האָט געזוכט אַ פלאַץ, ווו מען זאָל קענען דאַוונען בציבור. דער גרעסטער טייל

פון די נשרפים זיינען געווען מתנגדים און דא האָט זיך גראד אַרויסגעוויזן, אַז ס׳זיינען איבערגעבליבן גאָנץ נאָר די חסי־דישע מניינים, סיי דער ר׳מב״מס מנין אויף ווידזער גאַס און סיי דער מנין ביי זלמן סקוט אויף קאזניצייסקער גאַס.

די מתנגדים האָבן באשלאָסן בשום אופן נישט גיין דא־ווענען אין די חסידישע מניינים און מ׳האָט אנגעהויבן קלייבן געלט, כדי אויסצובויען אַ בית מדרש.

דער גבאי, ר׳ בערע־איצע באק, האָט זיך געשטעלט בראש פון דער אַקציע. זיין פלאַן איז געווען אויסצובויען אַ גרויס־אַרטיקן בית מדרש, ווי עס פאַסט פאַר אַזאַ וויכטיקער קהילה ווי סוועניציאן. די קעגנער פון דעם פלאַן האָבן זיך צוזאמענ־געקליבן און באַשלאָסן אויפצובויען אַן אַנדער בית מדרש, ווו דער גבאי וועט זיין ר׳ משה אבעס.

צווישן ביידע לאַגערן זיינען פאָרגעקומען גרויסע מחלוקתן. יעדער גבאי האָט זיך געהאַט זיינע אנהענגער און דאס איז געווען די סיבה, וואָס אין סוועניציאַן האָבן זיך שפעטער אויפגעבויט צוויי בתי מדרשים.

די קאַנקורענץ צווישן די בויער האָט באַלד געגעבן רע־זולטאַטן. קיין איין בית־מדרש איז נישט פאַרטיק געוואָרן צו דער צייט און מען האָט געמוזט אַ צייט לאַנג דאוונען אין די פאליושן, אפילו אין די רעגנס און אין די גרויסע פרעסט. דאס האָט געדויערט עטלעכע יאר.

דערווייל האָבן זיך אַרומגעזען די האַנטווערקער, אַז זיי וועלן דאָך זיכער נישט האבן קיין נחת פון ביידע צדדים און זיי האָבן באַשלאָסן אויפצובויען פאַר זיך אַ באזונדערע שול. וועלכע מ׳האָט שפעטער געפונען: די שניידערשע קלויז. דאָרטן האָט געדאַרפט זיין דער גבאי קאָפל דער שניידער.

אַזוי ווי ביי די בעלי־מלאכות איז געווען מער אחדות, איז זיי געלונגען אויפצובויען זייער קלויז אַ סך פריער פון די בעלי בתים. דאס האָט די סוועניציאנער האַנטווערקער געגעבן אַ גוטן נאמען אין דער גאַנצער געגנט. אַלע האָבן באַוונדערט זייער סאָלידאריטעט און ווייטן קוק. דער סוועני־ציאַנער שניידערשער קלויז איז געוואָרן אַ שם דבר אין אַלע אַרומיקע שטעטלעך.

ביסלעכווייז האָבן זיך צוריק אויסגעבויט ביידע בתי מדרשים. אין אַלטן בית מדרש איז טאַקע געווען דער גבאי און הויפט־זאגער ר׳ איצע בער באק. דאָרט האָבן געדאוונט אַלע חשובע בעלי בתים, ווי: ר׳ אשר קאווארסקי א.א. דער רב איז געווען הרב פנחס ראָזאָווסקי.

אין נייעם בית מדרש האָבן געדאוונט די לומדים און די פרומערע קרייזן. אמת, אין סוועניציאן זיינען אין יענע צייטן כמעט אַלע געווען זייער פרום. פונדעסטוועגן האָט מען דאָך געפונען אַן אונטערשיד צווישן עקסטרעמע אָרטאָדאָקסן און געווייניגלעכע.

אפיקורסים האָבן דאָן אין סוועניציאַן געלעבט נאָר צוויי: דער דאָקטאָר ברוידא און דער לערער זשיטאָמירסקי, וועלכער פלעגט לערנען זינגען אין דער קאַזיאָנער אוטשילישטשע.

זשיטאָמירסקי פלעגט אַריינקומען אין שול נאָר איין מאל אין יאר, וועו מ׳פלעגט אָפריכטן די אָפיציעלע תפילה לטובת דער צאַרסקער דינאַסטיע. דאָן פלעגט ער קומען צוזאמען מיט אַלע תלמידים. ער האָט אָבער נישט אנגעטאן קיין טלית און פלעגט נאָר אַרויפוואַרפן אויף זיך אַזאַ קורצע זיידענע שאַל, וועלכע האָט געהאַט אין די עקן ציצית.

אין נייעם בית מדרש פלעגט מען אַלע טאג, בין מנחה למעריב, זאגן אַ שיעור און אַ סך מתפללים פון אַלטן בית מדרש פלעגן אויך קומען לערנען. נאכן שיעור פלעגן זיי זיך תיכף אפטראגן און אַוועקגיין דאַוונען מעריב אין אַלטן בית מדרש. אַזוי האָט אויסגעזען די קנאה און די שנאה צווישן ביידע בתי מדרשים.

אין אַלטן בית מדרש האָט געדאַוונט אַן אינטערעסאַנטער טיפּ, יאָסקע מיכל ביינושעס, אויף וועמען מ׳האָט דערציילט, אַז ער גייט נישט אַהיים כל זמן ער האָט נישט געענדיקט דעם גאַנצן תהילים. יעדן טאג האָט ער זיך נוהג געווען אפ־זאגן דעם גאַנצן תהילים.

אַ שיינער טיפּ אין אַלטן בית מדרש איז אויך געווען ר׳ אייזיק, דער גבאי פון „לחם עניים״.

דאס איז אַלץ, וואָס איך געדענק וועגן יענער תקופה, נאָך דער גרויסער שרפה. ס׳זיינען אַוועק עטלעכע יאר און סוועני־ציאַן האָט זיך ווידער שיין פונאנדערגעבויט און איז נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געוואָרן אַ שיינע שטאט אין דער ווילנער פראָווינץ. איך האָב אבער שוין געהאַט עמי־גרירט מעבר לים.

אַלס געבורטס־שטאט איז זי מיר געבליבן ליב און טייער דאס גאַנצע לעבן.

א. ס. סווירסקי

מיטן עטאפ

ין אַ קאַלטן סעפטעמבער־טאג בין איך אַרויס פון דער ווילנער תפיסה אין באגלייטונג פון אַ וועכטער און האָב געוועדעט מיינע טריט צום וואָקזאַל. אין אַ צוויי שעה אַרום זיינען מיר מיט דער באַן געקומען קיין נייַ־סווענציאַן, וווּ מיין באגלייטער האָט מיך איבערגעגעבן אין די הענט פון אַ גארדאוואי, זאגנדיק: „שטעל אים צו דעם סווענציאַנער איספראוניק".

אַזוי ווי עס איז נישט געווען קיין פּור, זיינען מיר ביידע, איך מיטן גארדאוואי, געגאַנגען צופוס קיין סווענציאַן. אפֿגייענדיק אַ היפש שטיקל וועג האָט אונדז דעריאגט אַ בריטשקע, געפירט פון צוויי מאגערע פערד, וועלכע עס האָט אנגעטריבן אַ ייד מיט איין אויג. דער גארדאוואי האָט אפֿגעשטעלט דעם ייד און אים געבעטן אונדז אונטערפירן ביז סווענציאַן. אליהו, אַזוי האָט מען גערופן דעם ייד, האָט אַ וויילע געטראַכט און אונדז אַרויפגענומען אויף דער בריטשקע.

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, פרעגט ער מיך ווער איך בין. איך זאג אים, אַז איך בין אביגדור סווירסקיס אַ זון, און מ׳פירט מיך מיטן „עטאַפּ" קיין סווענציאַן, וווּ איך בין געבוירן געוואָרן.

„וויגדאָרס אַ זון?" — וווּנדערט זיך אליהו, „וויגדאָר וווינט דאָך שוין לאַנג נישט אין סווענציאַן. נאכן טויט פון זיין ערשטן וויַיב, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ יונג מיידל און איז אַרויסגעפארן קיין בראסלאוו".

אָט אַזוי האָב איך זיך דערוווסט, אַז מיין מאַמע איז געשטאַרבן און מיין טאַטע וווינט שוין נישט מער אין סווענציאַן.

וועג מיר זיינען אנגעקומען קיין סווענציאַן, האָט זיך אונדזער פורל אפֿגעשטעלט אויפן מאַרק־פלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען אין צענטר פון שטאָט. מיר זיינען דורכגעגאנגען די לינוטפער גאַס און אנגעקומען צום איספראוניקס הויז.

דער איספראוניק, אנגעטאָן אין אַ מונדיר מיט בליטשעדיקע קנעפּ, האָט אַריינגעקוקט אין מיינע פאַפּירן און געפרעגט, אויב איך האָב ניט אין סווענציאַן קיינע קרובים.

„איך וויס ניט" — האָב איך געענטפערט שטילערהייט.

דער איספראוניק פרעגט דעם גארדאוואי:

„וועמען פון די סווירסקיס קען מען איבערגעבן דאס יינגל?"

דער גארדאוואי האָלט, אַז דער רייכסטער קרוב מיינער איז משה־בער סווירסקי און אַז אים קען מען זיכער אנטרויען דעם אַרעסטאַנט.

מ׳באַשליסט אַלזאָ צו שיקן רופן משה בערן.

אין אַ האַלבע שעה אַרום איז אַריינגעקומען אין איספּראָוניקס הויז אַ מיטל־וואַקסיקער ייד מיט אַ שוואַרץ בערדל און געזאגט, אַז ער איז מיין טאַטנס אַ ברודער.

עס האָט נישט געגומען קיין סך צייט און איך בין שוין אַרויסגעגאַנגען מיטן פעטער פון דער פאָליציי און אַוועק צו אים אַהיים, אויף לינטופער גאַס.

ער האָט געווויינט אין אַ שיין גרויס הויז. אויפן הויף האָט זיך געפונען אַ סקלאַד, וווּ מען האָט באַאַרבעט פלאַקס.

וועג מיר זיינען אַריין אין שטוב האָבן אונדז אַרומגערינגלט פיל מומעס, פעטערס, קוזינעס און קוזינס, וועלכע זיינען זיך צוזאמענגעלאָפן אויפן וווּנדער, צו זען וויגדאָרס יינגל, וועלכן מען האָט געבראַכט מיטן „עטאַפּ" אַזש פון אָדעס.

איינע אַ מומע האָט אַ פאַטש געגעבן מיט די הענט און זיך פונאַנדערגעווויינט:

— אוי אַ בראָך איז צו מיר. דאָס איז דאָך שימעלע, וויגדאָרס תכשיט!

דער פעטער משה בער פרעגט דאָן די קרובים:

— נו, וואָס וועלן מיר טאָן מיט דעם האָלאָדראַניעץ?

— מ׳דאַרף אנשרייבן צו וויגדאָרן — האָט געהעצט אייניער פון די קרובים — זאָל ער אים צונעמען צו זיך.

משה בערס ווייב, אַ שיינע פרוי אין די מיטעלע יארן, מיט גוטע, גרויע אויגן, זאָגט:

— מ׳קען דאָך אים אין אַזאַ צושטאַנד נישט לאָזן. מ׳דאַרף אים צוערשט אנטאָן.

— ס׳געפעלט דיר נישט זיין אנטאָן, — זאָגט דער פעטער משה בער — טאָ פיר אים קיין ווילנע, צו ווייַנשטיינען, און באַשטעל פאַר אים אַ פּראָק.

— אוי משה בער, אוי משה בער — זאָגט אַן ארעמע קרובה מיט אַ שוואַרץ טיכל אויפן קאָפּ — דו ביזט אַ גזלן, משה בער.

איך דערוויס זיך, אַז דאס איז מומע ראשקע, מיין פאטערס אַ שוועסטער. די מומע ראשקע צעקריגט זיך מיטן פעטער משה בער און נעמט מיך צו זיך.

די מומע ראשקע לעבט מיט איר מאַן, אַן עלטערער הינ־קעדיקער ייִד, וועלכער אַרבעט ביי משה נאַכט־וועכטער, אין אַ קליין, ארעם שטיבל הינטער דער שטאט. אין שטוב הערשט הונגער און נויט. אָפט באַזוך איך מיינע צוויי מומעס, צוויי אַלטע מיידלעך, וועלכע וווינען אין אַ הויז, וואָס זיי האָבן באַקומען בירושה פון זיידן. זיי פֿאַרנעמען נאָר איין העלפט פון הויז, אין דער צווייטער העלפט וווינט דער פעטער אייזיק. גאַנץ אָפט כאַפּ איך זיך אַריין צום פעטער אייזיק. זיין ווייב, די מומע צביה, איז מיך אָפט מכבד מיט קאַרטאָפֿל אזן הערינג. ניט זעלטן גיי איך אויך אַריין צו מיין פאטערס קוזין, פרץ אקון, וועלכער האָט אַ טראקטיר אויף לינטופער גאַס. ביי אים כאַפּ איך אַ בעסערן ביסן.

קיין מאסקווע — צו דער שוועסטער

אָט אַזוי זיינען אַוועק דריי חדשים. איך האָב זיך שוין באַקאַנט מיט אַלע גאַסן און געסעלעך פון סוועניציאַן און כמעט אויך מיט אַלע איינוווינער.

עס ווייזט זיך אַרויס, אַז סוועניציאַן איז אַ גאַנץ קלייַנע שטאט. די איינוווינער: יידן, פּאָליאקן, רוסן, טאַטאַרן און ליט־ווינער, לעבן צווישן זיך ניט שלעכט. יעדער איינער ווייסט, וואָס ביים צווייטן טוט זיך. ס׳איז שטאַרק אומעטיק. נישטאָ וואָס צו טאָן מיט דער צייט.

איין מאל האָט מיך אויפגעוועקט די מומע ראשקע מיט אַ געשריי:

— שימעלע, שטיי אויף. דיין טאַטע איז געקומען!

די מומע איז געווען גערעכט. מיין טאַטע איז אין יענעם טאג געקומען קיין סוועניציאַן. ער איז אבער פֿאַרפֿאָרן צו דער מומע טייבע און וואַרט דאָרט אויף מיר.

איך גיי אַהין. מיין טאַטע איז זייער ענלעך צום פעטער משה־בער. אַ שוואַרץ יידל מיט אַ שיטער, געקרייזלט בערדל, אַ מענטש אין די מיטעלע יארן. ער זאגט, אַז ער ווייסט שוין אַלץ וועגן מיר; אַז מ׳האָט מיך געבראַכט פון אָדעס מיטן „עטאַפּ"; אַז איך בין ניט פרום; און אַז איך האָב מיט זיך אפילו קיין פאָר תפילין ניט געבראַכט.

איך האָב אים געענטפערט:

— טאַטע, טראַכט בעסער וועגן דעם, אַז איך האָב קיין העמד ניט אויפן לייב און קיין שיך ניט אויף די פיס.

דער טאַטע איז געווארן אויפגעקאָכט און אַנגעהויבן שרייען:

— טרפהניק דו איינער, ווי דערלויבסטו זיך אַזוי צו רעדן צו דיין טאַטן!

פארשטייט זיך, אַז איך בין אויך בייז געווארן און האָב ווידער געענטפערט מיט כעס:

— דו, טאַטע, ביזט שולדיק אין אַלץ. דו האָסט אונדז, מיך מיט דער שוועסטער באַסקע, אַוועקגעוואַרפן, ווען מיר זיינען נאָך פיצלעך קינדער געווען און די גאַנצע צייט ניט געווואָלט פון אונדז וויסן.

די מומע רחל־לאה האָט זיך אַריינגעמישט און אַ זאָג געטאָן צום טאַטן:

— וויגדאָר, דו מוזט דאס יינגל פונדאַנען צונעמען. גאַנץ סוועניציאַן קאָכט מיט אים.

דער סוף איז געווען, אַז מיין טאַטע האָט באַשלאָסן זיך צו באַזעצן אין סוועניציאַן און מיך נעמען צו זיך.

ער מאַכט צוזאמען מיטן פעטער אקון אַ געהיים טאַבאַק־פאַבריקל. דאס געשעפט גייט גוט. דער טאַטע גיט מיך אפּ צו אַ יוועליר, זיך לערנען אַ פאַך. זיין יונג ווייבל באציט זיך צו מיר גאַנץ גוט.

דאס אַלץ געדויערט אבער ניט לאַנג. עמעץ מסרט דעם טאַטן. עס קומט אַראָפּ פון ווילנע אַ רעוויזאָר און פאַרמאַכט דאס פאַבריקל.

מיין טאַטע איז געצוונגען צו אַנטלויפן פון סוועניציאַן און מיט אים אַנטלויפט אויך זיין יונג ווייבל. איך בלייב ווידער איינער אַליין.

אין אַ קורצער צייט אַרום באַקום איך אַ בריוו פון מיין שוועסטער באַסקע, וועלכע וווינט אין מאַסקווע און זי שלאגט מיר פאָר צו קומען צו איר.

נאָך אַ לאנגן ישוב הדעת מיט די קרובים באַשליס איך צו פארלאָזן סוועניציאַן און אַוועקפאָרן קיין מאַסקווע.

דערמיט האָט זיך אויך געענדיקט מיין קורצע באַגעגעניש מיט די סוועניציאַנער יידן.

בראניע פֿארוס־חסיד

פון אן אלטן פנקס און שפּעטערדיקע צייטן

ין סוועניציאַן האָבן שוין אין יאָר 1765 געלעבט 462 יידישע נפשות, ווי ס׳איז פֿאַרשריבן אין אַן אַלטן פנקס. די יידישע באפעלקערונג איז אין משך פון אַ פּאָר הונדערט יאָר שטאַרק געוואַקסן און איז אין יאָר 1919 דערגאַנגען ביז 2900 נפשות. האַרט פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט די יידישע באפעלקערונג דערגרייכט קנאַפּע 3500 נפשות.

די סוועניציאַנער יידן זיינען על־פּי רוב געווען קרעמער און האַנטווערקער. זייער פרנסה האָבן זיי געצויגן פון די מערק. די פויערים פון דער גאַנצער סביבה פלעגן ברענגען לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן צו פאַרקויפן און פאַרן געלייזטן געלט פלעגן זיי אייַנקויפן ביי די יידישע סוחרים פאַרשידענע שטאָפן, קליידער און הויז־אַרט־קלעָן.

אין די מערק האָבן זיך אויך באטייליקט פויערים און העגדלער פון דער אַרומיקער געגנט, ווי צ.ב. פון נייַ־סוועניציאַן, לינטוף, סוויר, לינגמיאן, סטאיאצישאָק, היידוצישאָק, ווידזש, קאלטעניאן, מעליגאן א.א. דאס אַלץ האָט אויפגעלעבט דעם סוועניציאַנער האַנדל.

די נאַטור אַרום האָט סוועניציאַן באשאָנקען מיט רייכע סאָסנאָוו וועלדער, גרויסע אַזיערעס, לאַנגע טאלן און לאַנקעס, דורך וועלכע ס׳האָט זיך געשלענגלט אַ קליין טייכל, וואָס האָט געהייסן: קונע.

אין מיין זיכרון פלעג איך שטענדיק פאַרגלייכן סוועניציאַן צו אַ בוים. דער וואַרצל, דער שטאַם, איז געלעגן אין צענטער פון שטאָט, אויפן מאַרק־פלאַץ. פון אים האָבן זיך צעצווייגט גאַסן און געסלעך אַזוי ווי די צווייגן פון אַ בוים. דאס זיינען געווען די נייַ־סוועניציאַנער גאַס, די ווילנער, יאטקעווער, לינטופער, פאשמענער, ווידזער און קלויסטער־גאַס. צוזאמען מיטן שול־הויף איז דאס געווען אַ גאַנצע יידישע מלוכה.

סוועניציאן האָט פארמאָגט אַ יידישע פאָלקס־שול מיט זייער איבערגעבענע לערער און לערערינס, ווי פישער, מוסין, גאָלדשטיין און אַנדערע.

אין יאָר 1919 איז געעפנט געוואָרן אַ פּראָ־גימנאַזיע, וואָס איז אין 3 יאָר אַרום פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן עכטע 8־קלאַסיקע מיטל־שול. דאס איז דערגרייכט געוואָרן אַדאַנק דער פינאַנסיעלער אונטערשטיצונג פון די סוועניציאַנער לאַנדס־לייט אין אַמעריקע.

די גרינדער פון דער גימנאזיע יוסף ברומבערג, בנימין קאוואַרסקי, לייב פאָמעראַנץ האָבן זיך פשוט מוסר נפש געווען פאַר איר עקזיסטענץ.

אין יאָר 1926 זיינען צווישן אירע אַביטוריענטן געווען: קאָפּל און מאַניש סיראטקא, קרייַנע גינזבורג און דער יונג־פאַרשטאַרבענער דיכטער מ. נאטיש (מיכאל שוטאן).

ליידער איז די גימנאזיע אין יאָר 1929 געשלאָסן געוואָרן צוליב די שיקאַנעס פון דער פוילישער הערשנדער אַדמיניס־טראַציע.

אין די לאַנגע ווינטער־אוונטן פלעגן פאָרקומען פאַרלע־זונגען און פיל קולטורעלע אונטערנעמונגען. זומער פלעגט מען זיך אָפּקילן אין די וואַסערן פון זאדווארניק, בערעזאווקע, קאכאנאווקע, אָדער מ׳פלעגט גיין שפּן פרישע לופט אין די וועלדער פון טראק.

אַן אַנגענעמער שפאציר איז געווען קיין צערקלישאָק, צו כאלעצקיס פאלאץ. אין יענער ריכטונג פלעגט די יוגנט אויך שטראָמען שבת צום ספּארט־פּלאַץ וווּ ס׳פלעגן פאָרקומען פוטבאָל־פאַרמעסטונגען.

די סוועניציאַנער יידן האָבן אויך געהיט אַ פאָלקס־באַנק און צוויי גמילות־חסדים־קאַסעס, וווּ מ׳האָט געקאָנט באקומען אַ הלוואה אָן גרויסע פּראָצענטן און זיינען אויסגעהאָלטן געוואָרן דורך די אַמעריקאַנער פריינט.

אין יאָר 1936 האָט די פוילישע אַנטיסעמיטישע אַדמיניס־טראַציע באשלאָסן צוצונעמען דעם בנין וווּ ס׳האָט זיך געפונען די יידישע פאָלקס־שול.

די יידישע כלל־טוער האָבן זיך ניט פאַרלאָרן און אין אַ יאָר אַרום אויפגעבויט אַן אייגענעם בנין און שוין אין יאָר 1937 געפייערט אַן אימפּאָזאַנטן חנוכת־הבית.

אבראשע באק

די ייִדישע „פאזשארנע" האט פארהיטן פון פאגראם

געצויגן צו דער „פאזשארנע" האט מיך נאך אלס קינד, זעענדיק ווי מיין טאטע נעמט אנטייל אין די איבונגען. איך האב זיך קוים דערווארט צו די 17 יאר, וועלכע כ'בין מיט גרויס פראטעקציע אנגענומען געוואָרן אלס מיטגליד אין דער פאזשארנע און געקענט אנטון דעם בלויען מונדיר מיט די רויטע פאסן און יעדן זונטיק מיטמאכן די איבונגען אויף די לייטערס און שטריק.

מאכט זיך אמאל, אין א מאנטיק באנאכט איז אויסגעבראכן א שריפה ביי טביה דעם וואליקמאכער אויף פאשמענער גאס. ביי אים האט זיך געפונען זויערשטאף, וואס האט אויפגעריסן און פארגרעסערט דאס פייער. מיר האבן זיך ארייגעוואָרפן אין דער ארבעט און מיטן וואסער פון טייך קונע האבן מיר געלאשן דאס פייער און עס איז אונדז געלונגען צו לאקאליזירן און פארהיטן אלע ארומיקע הילצערנע הייזער. דאס האט נאך מער געהויבן אונדזער שטאלץ.

שריפות זיינען אין יענער צייט נישט געווען קיין זעלטענע דערשיינונג. אפט האבן די גלאקן זיך צעקלונגען און געדרופן די איינווינער צונויפצוזאמלען זיך אויפן הויף פון דער „פאזשארנע". עס האט אבער געטראפן, אז די שטארקע ווינטן האבן אוועקגעטראגן דעם געקלאנג און די מענטשן האבן נישט געהערט דעם אלארם.

ערשט נאכדעם ווי זלמן ביקסאן האט צוזאמען מיט דער איבערגענומען די באלעבאטישקייט, האבן מיר איינגעאָרדנט פארווייַלונגען, בלימל־טעג, געמען הלוואות און פארן געלט אויפגעשטעלט א סירענע און מאטאריזירט דעם אינווענטאר, געקויפט אן אויטא און אנדערע נויטיקע מכשירים.

דאס איז פאר אונדז געווען א גרויסע אויפריכטונג, מען איז פטור געוואָרן פון די פערד, וואס פלעגן זיך דערשרעקן ביי יעדער שריפה, געציטערט פארן איינשפאנען זיי צו די פעסער, פאר אונזערע גלאנציקע היטלעך און ברענענדיקע פלאקערן. דער גלאק אויפן וואגן, וואס האט געדרופן פריי צו מאכן פאר אונדז דעם וועג, האט ביי די פערד ארויסגערופן א מוראדיקן פחד און עס איז אפטמאל אוממעגלעך געווען איינצוהאלטן זייער וויילדן געלויף.

די פאזשארנע איז געווען אויף קאזנאצייישטווער גאס (פיל־סודסקיעגא). ווי נאר עס פלעגט אנפאנגען פייפן די סירענע, זיינען די ערשטע געווען פון לינטופער און פילסודסקי־גאס: יואל דער פאריקמאכער, ווילקאמירסקי, מאיר שאפירא, בערע לייב גרינפעלד, דוד קאוואָרסקי, לולינסקי און נאך. פון מארק־פלאץ און שול־הויף: משה הירש בושקאניץ, ביקסאן, יוסף גארדאן, לייזער גארדאן, זלמן מאצקין, לייב מאצקין, הענך סארסקי, יצחק באק, אברהם באק, מענקע גורוויטש, יעקב קראמניק, דוד גורוויטש, גרשון גורוויטש, אלטער קאל־טון, דוד ראכין, נחום ראכין, וועלמעס, יעקב לאהס, שייקע ליבערמאן, אברהם גורוויטש, מאטל קיל א.א.

פייערלעשער פון שטאט

וועלן די מלחמה איז אויסגעבראכן און די פאליאקן זיינען זיך צולאפן און איבערגעלאזט אלץ הפקר, האבן מיר, פאזשארניקעס, איבערגענומען די מאכט און געהיטן פון פאגראם. מיר האבן איבערגענומען דאס געווער, וואס מיר האבן געפרנען אין דער פאליציי, מאגאזינען פון בראנפן און ספירט איבערגעפירט אין שפיטאל, געהיטן די ארדנונג ביז עס איז געקומען די רויטע ארמיי.

מ. נאטיש

שמות בלעכענע

(פון דער פּאָעמע „מוליער הירש")

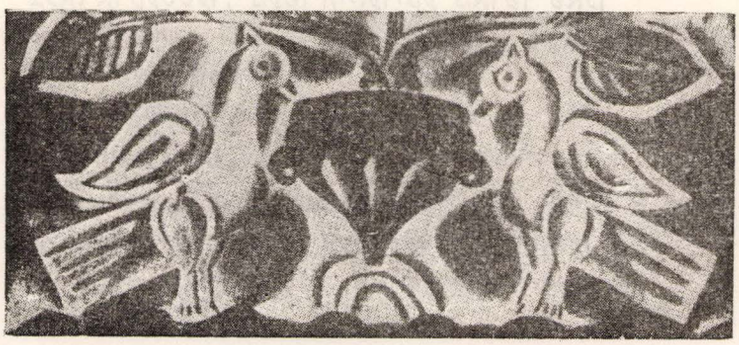
גראער שבת, פרום־פארצאגטער אלול —
ס׳דראען שלעסער — אייזן־פויסטן — פון פארהאקטע שוועלן;
שטאָבעס ארעמס אייזערנע —
צעשפרייט אויף לאדן, טירן:
— סיי־ווי־סיי — גארנישטא צו רירן!...
געל־פארונענע פאפיר
מיט אותיות, געצוקט, אויף שוואַרצער טיר:
„דיזער לאַדן צו פערמיהטן"...
שילדן אפגעריבן —
שמות בלעכענע פונם צעפליקטן
האַנדל־וואַנדל־שווינדל סופר אפגעבליבן...
יאטקע רויטע קו — קוקט פונם בלעך פאַרראסטן:
אויגן גרויס — מיט צירקל אויסגעמאסטן;
אויגן מילד ווי ביי אַ קינד...
האלט די קו אַ האק אין אירע ציין,
שמייכעלט טרויעריק צו זיך אליין...
אַ זעקל מעל, אַ לאבן ברויט —
שווארצעס מעסער שטעקט אין מיט...
גלאז מיט טיי, פעניצל ציטרין
דערין פאַרבריט...
אייזן, אַקער, זעג, מוטערע, אַקס — קאמפלעט...
אַ לאנגער זאק, אַ קינדערש יאקעלע מיט קורצע ארבעלעך צעשפרייט:
ווייזט אַ האנט
אַן אויסגעפוצטן פראנט:
טאַנדעט...
שווארצע שטיוול אויף אַרבעט...
פאריקמאכער, בארשט און קאם אין אויפגעשטעלטע הענט
איבער אנגעגרויזטן קאפ פון קליענט...

שפיגל קענן אים, בליק — אַ הינטער זיך!
קוקט אזוי דער פאריקמאכער אין שפיגל...
אדלער מיט אַ קרוין; קרומער שנאבל אויפגעריסן —
מאנאפאל; טאבאק, פאפיראסן...
אותיות גאלדענע אויף מירמלדיקן שוואַרץ־אפטייק;
גרינע שלאנג, פארוויקלט ארום הויבן בעכער — דין —
ד״ר מעדיצין...
אַ פינגער טייטלט אין אַ הויף: אקושערין רין...
דענטיסט פון צען ביז פיר —
צעעפנט אינם ווייסן שייבל־גאניק שטייט די טיר...
אַדוואקאט — פארטיידיקט אין געריכט. אַ יידּ. פינצטערע געזיכט.
הויפן געלט אין פויסט געדריקט. קללה און הארץ פארשטאכן —
שרייט צום שכן:
— שטייער צאלן!...
שטייער, שטייער, שטייער — קאנטריבוציע!...
„בית־ספר עממי — תרבות״ מגן־דוד, פאלמע אינדערמיט...
חלוצים. „הוירא״־טאַנץ. געשריי —
קבוצה...
7־קלאסיקע יידיש־וועלטלעכע שול
(שילד צעבראזגעט אויפן ווינט,
שויבן — איינגעפלעקט אין טינט...)
קינא. איינמאל שפילט נאר אינדערוואכן — פול...
„בילדונג־געזעלשאפט״ חורבה איינגעפאלן,
יוגנט — פראגרעסיוו, צעשטיפט...
בלאז־ארקעסטער, מעשן־הייזעריקע מארשן שאלן
אינם שבת...
ביבליאטעק, טונקל, שטיל.
ביכער — שימלדיק־פארשטויבט — —
רעפעטיציע: בערגעלסאנס „די ברויט־מיל״...
„פאסטערונעק פ. פ.״ פאן צעשמיסן אויפן דאך — אַ בייטש...
עלעקטראוועניע — שווער צעסאפעט, ווי אַ גאנדז...
הויכער פארקאן, שטעכיק־זשאווערדיקער דראט...
תפיסה...
געל־געפארבטער וואקזאל:
קליינבאן, ווי אַ שטשור, לויפט פלינק פארבייּ —
פאסט, גימנאזיע, סעמינאר,
פייער־לעשער־טורעם, ווי אַ ריז
לויערט גלאקיק אין דער ווייט אויף בראנדיקער געפאַר...
מאגיסטראַט, פישלעך צוויי עמבלעם.
זייגער אינם קאלך־טורעם פארמויערט,
ווייזערס, פינגער איינגעגליווערט, טייטלען שווארץ אויף צען...
סעדל — אפגעצוימט,
קענן קלויסטער ווייסן — הויך פאריסן
(קלויסטער מיט אַ שם);

ביימלעך דריי. בלומען אינם ווילדן גראז געפלאנטערט.
(ס׳האט מאגיסטראט אַ שטיק פון מארק
צעאַקערט אויף א פארק) —
גלח׳ס הויז אויף קלויסטערישער ערד:
ס׳שרייען ווייסע בוכשטאבן פון רויטן דאך
צו פויערים אין מארק און אויף ירידים:
— דא טרינקט מען טיי!...
— דא קויפט מען ביליק ברויט!...
— דא מיידט מען אויסעט יידן!...
לייענזאַל אויפן נאמען פון דער „הייליקער טערעסע" —
גאטס וואָרט נישט פארגעסן!...
פערדלעך אויסגעשפאנט, האבער־טארבעס אויף די קעפ.
האלעבליעס דוכענען אנטקעגן קלויסטער.
קראען פיקן פארעדיקן מיסט אויף שטייענער לעבן פארק...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דמויות

געשטאלטן

געשטאלטן

— — נישט קיין לעבנס־געשיכטעס, נישט קיין ביאגראַפיעס פון בארימטע גאונים און צדיקים מפורסמים, זיינען אויסן געווען צו שרייבן די סוועניציאנער מענטשן אין זייער גליאיקן פארלאנג צו פאראייביקן די נאענטע געשטאלטן פון זייער שטעטל. דאס זיינען נישט מער ווי דינע לעבנס־שטריכן פון פשוטע יידן, הארציקע און ערלעכע, וואס זיינען מיט זייערע מידות און התנהגות געווען ווי שטיקער הימל אויף דער סוועניציאנער ערד, און דערפאר האבן זיי זיך אזוי אייגעקריצט אינעם זכרון פון די איבערגעבליבענע סוועניציאנער יידן. דאס זיינען געווען שארפזיניקע לומדים און פארכטיק־פרומע־לייט, צניעותדיקע מאמעס און באבעס, רירעוו־דיקע סוחרים און בעלי־מלאכות, אַלט־יידישע קלעזאמרים און יונגע ארבעטער, וואס האבן געזונגען פון פרילינג, פון ליבע, און פון זייער „אינטערנאַציאנאַל" האט זיך געהערט דאס געווין פון „כל־נדרי" און די פארבענקטקייט פון „בני־היכלא". זייער גאנץ לעבן איז ביים היינטיקן טאג נישט מער ווי אַ פארשוווּנדן מעשהלע. אבער די בענקשאפט צו דער שיינקייט, וואס זיי האבן אין זיך געטראגן און איבערגעלאזט בירושה די לעבנגעבליבענע, וועט קיינמאל נישט געשטילט ווערן. אין יעדער צייכענונג, אפילו אזא, וואס באשטייט נאר פון טרוקענע דאטעס און געוויינלעכע פאסירונגען, רוישט אין די שטילע ווערטער, וואס קומען פון דערשטיקטן האלדז, אַ פארבאהאלטענע טיף פון אַ לעבעדיקן קוואל. דאס איז דער קוואל, פון וועלכן די איבערגעבליבענע סוועניציאנער יידן שעפן זייער באזונדערע אייגנארטיקייט און די פולע טייכן בענקשאפט נאך דער יידישער און אייביק מענטש־לעכער שיינקייט. ווי מיר נוצן האלץ כדי אַ פייער צו דערהאלטן, אזוי היטן די יידן פון סוועניציאן, צעווארפענע איבער אלע עקן וועלט, דאס געדעכטניש פון די אויסגעגאנגענע און אומגעקומענע געשטאלטן צו דערהאלטן דעם פיבער־גלי אין זייערע הערצער. די שיינקייט פון די דאזיקע געשטאלטן, וואס ווערן דא פאר־צייכנט איז נישט געקומען פון גאלד און זילבער, נישט פון שטאל און אייזן, נאר פון דער טיפער מענטשלעכקייט, פון ווארעם־מענטשלעכע טואונגען, ביישפילן פאַר קומענדיקע דורות.

שמעון קאנץ

מעינקע כ״ץ

הירשע־לייב תרשיש

און דו ביזט רייך, מיין שטעטעלע סוועניציאן —
רייך מיט פייער אין דיין בראנדיקע ערד,
רייך
איז מיט פינסטערניש דיין הימל פון פיין.

איך האב געזען דיין הארץ אויף יעדן שפיז.
האלבע נאכט אין שריפות האב איך געמיינט,
ס׳איז
אין גיהינום א זון פארגאנג געווען.

איז ביזטו רייך מיין שטעטעלע סוועניציאן,
א, רייך מיט בלוט ווי דיין פארנאכט מיט גאלד.
רייך — —
מיין ארעמע שטעטעלע סוועניציאן.

וויפל תהומן איז אין דיין שרעק פאראן?
וויפל צווייפל — — אין לעשנדיקן שיין?

און אז דו ביזט גרויס מיין שטעטעלע סוועניציאן — —
ווייזן צוויי בית מדרשן און דריי בעדער,
ווייזן — —
צען געסלעך און אזוי פיל הינטערהויפן.

אז דו ביזט גרויס, רימען זיך בעלי עגלות,
מיט א געפאך פון סוויסטשענדיקע בייטשן;
דיינע
דעכער מיט קאטשערעס נישט צו דערלאנגען.

גרויס ביזטו גרויס — — אהא, שטעטעלע מיינס סוועניציאן — —
מיט די חורבות — שדים און דעם הקדש בעטלער,
ביזטו באלד,
א גאנץ פינטעלע אויף דער מאפע אזש פאראן.

וער נאך ווי — הירשע לייב תרשיש
דער אונטער־שמש פון דעם חסידישן מנין,
באווייניט דא,
יעדן קרעכץ פון דיינע צעפאלנדיקע וועגט.

ביי די הייליקסטע תפילות אין חסידישן מנין,
קלערט הירשע לייב, וויפל רויכן ס׳וועלן פעלן
ערב שבת,
אין צוקרומטן קוימען פון דעם קאלטן שולהויף־באד.

וויפל מתים אין פינקס זיינען שוין פארשריבן,
וויפל מזלות וועלן מוזן פאלן אום, וויפל — — גראד;
וויפל טרערן,
אין די אויגן פון אבלים זיינען נאך פארבליבן.
געבויגן איז ער פון טרויערן יעדן פארנאכט,
ער קען שוין מיט דער זון וידוי מער נישט זאגן — —
ווייל אפילו,
אין די שטילסטע אפריל־בלעטלעך בליט די אומרו — —

ווייל אפילו אין דעם רוישן פון יוריטשקעס וואלד,
סודענען זיך די קולות פון קומענדיקע גוואלדן.

פארנאכט. מיט דעם פחד פון חרובן ארון קודש
זיצט ער, אַ קראנקער, אַ שטיק אוונט, ביים פלומפ קעגן קלויסטער,
און גאפט ווי ליכטיק
ס׳איז סוועגציאן. די זון פון גאנצן מארק נישט צו פאריאגן.

ווי שיין איז סוועגציאן; ביינאכט ווערט יעדער שטיין — א שטערן,
פון ברונעם דאס שיינענדיק וואסער נישט אויסצושעפן,
נאר וועג ער הערט
פון אלטן בית מדרש מער נישט קיין הייליק מלאכים־געזאנג — —

נאר א טאפן פון פארווונדעטע פערד, וואס פארהילכן
דעם געשענדעטן בית מדרש מיט א הירזשענדיק געבאט,
ווי זיי וואלטן
צום גאט זייער פערדיש מזל וועלן אויסקלאגן — —

דערמאנט זיך הירשע לייב, אז סוועגציאן איז איצט א גיהינום,
אז טיפער פון דעם פארנאכט, איז דא דער ברונעם פול מיט בלוט.

ווי מיד איז ער הירשע לייב תרשיש, דער אונטער־שמש פון
חסידישן מנין — — דער קעניג פון פארלייזיקטן הקדש;
מיד פון זיינע פערציק
אלטע פרילינגס, מיד פון זיך ארומשלעפן אין די גרויסע טראנטעס.

דער אוונט וויקלט פייער־קנוילן אין זיינע מחשבות.
אין מערב די זון רייסט זיך ווידער צום קעניגרייך פון ליכט — —
און רגע נאך רגע,
זינקט גיך דער טאג, ווי אין א הימלשן קבר פארגראבן.

דער היצל אויף זאבלאטנער גאס פארשטומט דעם געוואי פון הינט.
הירשע לייב תרשיש מיינט אז מיט דעם אוונט שטארבט אויך די וועלט.
נאר ער און דער טויט אליין,
און מורא האט אויך גאט אצינד זיצנדיק אין גן עדן.

ער ווייס; זיין נשמה בעט זיך פון פארשאלטן לייב ארויס,
ווי אַ געפייניקטע בלום, אונטער דער גרויזאמקייט פון אַ שטיין.

הירשע לייב תרשיש הערט, ווי פון פארנאכט אן אלטע שטילקייט שאלט
דורך דעם שופר פון אַ ווינט. ער זעט צעשאסענע מחנות טראגן
דעם בר־מינן פון דער זון,
דורך די אויוונס פון גיהינום — אין עוג מלך הבשן׳ס ארון.

מיט פארמאכטע אויגן זעט ער — געוועזענע מענטשן שלאגן,
פון ווונדן און פון פינסטערניש אזא ענדלאזע טהרה־ברעט,
און וואשן דער טויטער זון
מיט חושך פון דער נאכט און מיט דעם בלוט פון די אייגענע לייבער.

ער זעט די געסעלעך ווערן פון אימה אזש איינגעשרומפן
און ער צעווייניט זיך אין אַן עלנטן, אומקומנדיקן געבעט,
קעגן די ערשטע שטערן — —
הירשע לייב תרשיש, דער אונטער־שמש פון חסידישן מנין.

ארום הוליעט א גרויזאמער ווינט אין דעם פארלאזטן מארק.
הירשע לייב היט דעם הימל, אז גאט זאל פון דער וועלט נישט אנטלויפן.

פארשאלטענער אפריל, נישטערט איבער דא די וויסטע שוועלן.
קעגן דיינע העלסטע ליכטער, וועט די גאנצע פינסטערניש זיך שטעלן.
דער געביל פון פוסטע יאטקעס,
וועט פארטויבן דעם פינקעלדיקן פלאפל פון דיינע טייכלעך.

ווי וועסט דו דיין ווינטיק געלעכטער — מיט כארכל פון קינדער פארן?
ווי וועסט דו מילד און קיל האדעווען בייזע דערנער אנשטאט קארן?
אין שפינוועבס פון די בוידעמער,
וועסטו וויאנען מיט די בלוט פון געשענדעטע צוועלף־יאריקע מיידעלעך.

פארשאלטענער אפריל, נישט טרעט אריבער דא די וויסטע שוועלן.
דיך וועט באפאלן דער קייטן־קלאנג פון די געפאנגענע רוסן,
וואס מיט די סקעלעטן־אויגן — —
זוכן זיי דיינס א שטראל, דורך דער טוכלער בלינדקייט פון תפיסה־קעלערס.

דיין הימל וועט אויף די באקן פון אנעמישע מיידלעך בלויען.
די שאטנס וועלן די זון פאריאגן, דיין נאכט וועט קיינמאל מער נישט טאגן.

די יונגפרויליכע נאכט פון אפריל שטערנט אויס דעם טויט איבער שטעטל.
הירשע לייב תרשיש שלייכט — א שאטנדיק געבעט ביי דעם היצלס בודע.
ער גלעט די פארשמוציקטע עקן,
פון די צעשמיסענע הינט, וואס דער היצל קלייבט זיך שינדן באגינען.

מיט א האנט פון א מת, דיריגירט ער אין א כאר די זעכצן הינט.
ער פרעגט יעדן הונט, וווּ דער גיהינום איז און דער הייסטער כף הקלע —
און פון דעם היצלס טויטן־בודע,
ענטפערן די הינט מיט אן אימה׳דיקן געוואי: א הין, א—ה—י—ן.

ס׳פרעגט הירשע לייב, צי זיינען הויכן נאך פאראן נאך דעם העכסטן הויך.
ס׳פרעגט הירשע לייב, צי זיינען גרונטן נאך פאראן נאך דעם טיפסטן גרונט —
און ס׳ענטפערן די הינט פון דער בודע
מיט הייזעריקע יאמערס, מיט אַ רייסן זיך פון היצלס האק — — צו ליכטיקייט.

מאט פון בילן, גיסן זיך די הינט צונויף מיט שטילקייט, מיט שטערן־פיין.
הירשע לייב תרשיש ציילט פון זייער לעצטן שלאף די קאשמארן.

אייביק פארשאלטענער אפריל. קינדער בלאזן דורך שטרוי־רעגנבויגנס פון זייף.
בלאסע, דארע מיידעלעך ווערן רייף מיט פיינלעכן איבערגאנג צו פרוי.
שאטנס פון גראזן ווערן קינדיש קיל.
לעבן באדאנעס הויז, דער בוים מיט שעמעוודיקע ראבינעס פלאמט רויט און רוי.

עלציק און דבורהלע טוליען זיך אין סאד פון „גאסטיניצע איטאליע״.
זיי גייען שטיל ווי גנבים. זייער אומרו רוישט דורך די עפל־בוימער.
זיי הערן אין זייער בלוט הארפן שפילן.
דבורה׳קע האט די שיינע האר פון קולקע ביז די לענדן אויסגעטאן.

זיי היטן די בלעטעלעך ביים געבוירן ווערן. דער עפל־בוים פארשטייט
וואס עלציק און דבורה׳קע קלערן און באהאלט זיי אין די פארצווייגטע צווייגן.
זיי זיינען אליין — — אזוי פיל פרילינג,
און ווי דורך די ווארצלען פון דעם בוים, זינגט דער אפריל דורך זייערע חושים.

נאכט איז דער סוד פון באשאף. אין עלציקס ארעמס האט דבורה זיך געפאנגען,
מארגנדיקע דורות בליטשען פון אירע לויכטענדיקע אויגן ארויס.

ברענענדיק שטעטל

פון סוועניציאן, מיכאלישאק און סוועניציאנקע,
מיט לידער פון בעטלער, ציגיינער און פייגל,
איז קיין מארצעפאנעס קיינמאל נישט געווען באשערט.

די זאפטיקסטע סעדער,
האבן נישט געשיכורט מיט ווייטרויבן.
דער באב, די ציבעלעס און דער האבער,
האבן נישט געהאט פארוואס גאט צו לויבן.

„מענדעלעס קליאטשע״ אין בלאטע געזונקען,
האט דא געשלעפט די דערטרונקענע רעדער,
און מיט אַ צעבייטשטער פעל געהונקען — —
דורך פאסיקעס אויסגעהאקטע, דורך שיטערע פעלדער.

איר האט געגריסט:
ווען נישט ווען
אַ פלעדערמויז אין איינזאמען פליען — — —
אין די פאסטנדיקע וויסט, מיט ווילדע שוועמלעך אין גיפטיקן בליען.

דער פריץ פלעגט זויגן
מיט מאריעס ברכה דעם קליאק פון איוואנען;
און דער גביר אין מזרח,
מיטן הינער־קארק אין זיידענעם טלית,
האט מיט גאט אויפן אויג זיך פארשטאנען:
אין זיינע בענטשנדיקע הענט,
האבן זיך געצאפלט — — —
„מנחם מענדלס" הארץ און „שיינע שיינדלס" דלות.

דער ווינטער אין די כאטעס איז געשטאנען,
אזא טשאדניק גרויער.
ביינאכט פלעגן שרעקן צעצונדענע אויגן —
פון וועלף, פון רוחות און פון וואלד־רויבער.

דער בולבענער פויער,
פלעגט נאר לכבוד יעזוס א חזיר זיך בראטן,
און זעלטן ווען זינגען — — —
חוץ אויף די טרויעריקע סטעזשקעס צום מאהילניק,
ווען ער פלעגט אהין א בר־מינן טראגן,
און ס׳האט דער קלויסטער־גלאק זיך וועגן טויט צעקלונגען.

דער זומער געווען איז געראטן —
מיט קנאבל, מיט עופות, מיט מאגערן קארן.
דורך די באגינענס פלעגן זיך ציען:
אומעטיקע בהמות — צום פאסטוכס פרייליכן הארן.

די ריחות פון סעטשקע און פון היי,
האבן פארוויגט דעם טאג אין שייער.
געשמעקט האבן קוסטעס: מיט בינען און האניק,
מיט יאגדעס, פאזימקעס און מיט חזירשע ניסלעך.

דער גרויסער אנגעהייצטער אויוון,
ווי אין זון־אויפגאנג — — א פארויכערט געסל,
געבאקן האט מעליקע בולבעס ביים ערשטן האן־געקריי,
און ס׳האט די קאטשערע מיט אייזערנער האנט געשארט,
ווי צילינדערס פון ריזן — — טעפ מיט געשמאקע קאשע.

אויף יעדן פויער — —
האט דאס פעלד, די זון
און דער לאנגער טאג געווארט.

געווען איז דאן כוח פאר ביטערער פראצע.
ס׳האט דער אקער זיך געחברט מיטן פערד — —
און דער סערפ
מיטן קוזניע־פייער.

דער טשאלנטדיקער רו — — צעמעסערט האט די שוערד.
שטורמס האבן די נאכט אויסגעקערט,
שריפות האבן די טעג פארברענט,
איז נישטא קיין טאג.

די זון־פינסטערניש
אויף האלעוועשקע וועגט.

מיין ארימע ליטווישע ערד — — —
פון סוועגציאן, מיכאלישאק און סוועגציאנקע,
איז נישט מיט קארן, נישט מיט בולבעס פארזייט,
נאר מיט קראפיווע, מיט פאדלע און מיט ווערים — — —
א זון, א קראנקע,
טרינקט די טויטע געדערים,
פון קינדער, פון זעלנער און פון פערד.

מיין ארעמע, ליטווישע ערד — — —
געמינעט מיט פעד און מיט שוועבל,
איז איצט נישט ווערט:
קיין קעפל קרויט,
קיין לעבל ראזעווע ברויט.

ב ר ו י ט

און ס׳האט די נויט — — —
פון באדאנען די קינדער צוגענומען
און פון סוועגציאן אויף
בלודנע וועגן זיי פארטראגן;
אַליין דורך אימה׳דיקע נעכט
הערט זי
ביי איר יעדן קינד — הונגעריקע וועלף ברומען.
זי טוליעט יוסינקן אין שלאף
און רעדט פון קראנקע חלומות:
אוי, נאך וועמען, נאך וועמען,
זאל איך פריער קלאגן?

געוואגלט האבן באדאנעס קינדער, — —
אויף וועגן באזונדערע — — וועגן פארלארענע,
דורך נעכט שטערנדיקע און דורך נעכט פינסטערע.
געוואגלט האבן באדאנעס קינדער — — —
דורך עכאס פון רעוועדיקן שרויט,
דורך ווייטע יאמערן פון פארווונדעטע זעלנער.
געזוכט האט יעדער אַ מזל אַן אנגעווארענעם:
ברויט, ברויט, ב—ר—ו—י—ט!!

אויף דער תליה

מענטקע האט וועגעלע מיט קישנס אנגעלאדן
און אליין פאר א פערדל זיך איינגעשפאנט,
בלומקען ביי דער זייט — פאר א מזל ברכה,
געפירט האט ער ביי דער דארער האנט.

דורך פארבארגענע סטעזשקעס, דורך קראענדיקע פעלדער,
האבן די צוויי בלאנדזשנדיקע קינדער,
מיט דעם וועגעלע קישנס געמאסטן די ווייטן — — —
אפשר וועט ער,
א פעניצל ברויט אויף א קישן בייטן.

מענטקע האט געמיינט,
בלומקע וועט דאס וועגעלע העלפן שטופן —
נאר וען מענטקע האט געוויינט,
בלומקע האט אים נאר געהאלפן כליפן.

דער פארנאכט איז מיט זיי געגאנגען — —
דורך זומפיקע לאנקעס,
פאזע קוואקענדיקע סאזשעלקעס,
און פלוצלונג די קינדער געוויזן:

א ייד אויף א בוים
איז אויף זיינע תפילין געהאנגען,
זיינע הענט געקרייציקט
אין א צלם האבן שפיזן.
לעבן אים האט דער ווינט
געדרייט בלעטער פון אַ צעפליקטן סידור,
און אין א חומש — — —
האבן זיך אין בלוט געווייקט
תפילות פון משה רבינו.

בלומקע האט געיאמערט מיט אלע גלידער
צו דער גוסטדיקער זון:
— דאס איז הירשע לייב תרשיש, הירשע לייב תרשיש,
דער אונטער־שמש פון חסידישן מנין.

הירשע לייב תרשיש אויפן בוים,
וויגט זיך אין א תפילה׳דיק געבעט
ווי אמאל — — —
וען דורך די לאנגע רעגנדיקע נעכט,
פלעגט ער אויף די צעווייטיקטע קברים זיצן,
מיט ברכות פאריאגן אלע דונערן און בליצן
און מיט גרויס כוונה מורמלן:
— אוי, גאט,
זיי דו מער האר און איך מער קנעכט.

מענטקע האט די ענגענדיקע פוס־פינגער געגלעט
און לאנג געקושט די געשענדעטע תפילין:
— הירשע לייב תרשיש, הירשע לייב תרשיש,
ווער וועט איצט אין אלול,
מיט די ערשטע קאלטע ווינטן זיך קריגן
און פארשיכורן דעם דארן גוף — — —
מיט תפילות, ווי מיט געשמאקע ווייגען.

— — ווער וועט איצט ווי דו פארשטיין,
די וידויס וואס ס׳זשומען אויס — — סוף זומער פליגן;
ווען די מאכיקע שול־הויף שטיבער,
פלעגן אין גאלד פון אסיען שייגען.

— — הירשע לייב תרשיש, הירשע לייב תרשיש,
ווען ס׳וואלט דער הונגער ווי א ווארעם — —
דורך די ביינער נישט געקראכן,
וואלט איך אין אַ רגע דעם שטארקן בוים צעבראכן
און אין מיין וועגעלע קישנס — — ווייך דיר אויסגעבעט;
איך וואלט צוריק — אין סוועגציאן מיט דיר געלאפן,
דיך לויטערן אויף דעם טהרה־ברעט
און צווישן די שענסטע קברים — — —

דיך רואיק לייגן שלאפן...

דער פארנאכט האט הירשע לייבן
אין פייער א שטיק געביטן.
אין זיין טויטער בארד,
האבן ווינטעלעך געשמעקט
מיט אפריל־צוויטן.

דער תליה בוים,
האט מיט אלע בלעטער — — —
א דופטיקן שטויב געקערט
און הירשע לייב האט פון בוים,
ווי אַ סטראשידלע, די פייגעלעך פאריאגט.

אין שפעט פון שטילן אוונט,
האבן מענטקע און בלומקע געקלאגט;
הירשע לייב תרשיש, הירשע לייב תרשיש,
דוער אונטער־שמש פון חסידישן מנין.

צוריק אהיים

פאר וועמען — — —
פוצט זיך די יולי־נאכט אזוי,
וועמען קען שוין איר נאגנדיקע שיינקייט דערפרייען — —
אויב נישט מענטקען און בלומקען,
וואס גייע
פון נאענטן בארג אצינד
און זעען — — — שוין נישט אין חלום,
די אויסגעשטערנטע דעכער פון סוועניציאן.

ארום בארג — — זאפטיקע שטשאוויע בליען.
יעדעס בלעטעלע אין ריינסטן טוי זיך צוואגט.
פון פאשמענער גאס — — די צעשראקענע שטיבער,
צום שטארקן בארג זיך ציען.
הינטער די פארריגלטע לאדנס,
לויפט יעדנס הארץ — — —
ווי ס׳וואלט ווער עס נאכגעיאגט.

אויפן שול־הויף. — — דער וויסטער הקדש,
איז דארט מחדש די לבנה מיט אייגענע תפילות,
חיים מאיר דער סווירער,
אין אַ פאטשיילע מיט ציצית — — אנשטאט אַ טלית,
מיט איין אינגעלשן און איין מיידעלשן שוך,
ווי האלב יינגל און האלב מיידעל — —
ווערט גאר בעטנדיק נישט מיד:
— אוי, לבנה, לבנה,
גיב א שטיקעלע ברויט — —
וועסטו האבן חן אויף יענער וועלט,
ווי דו האסט חן אויף דער וועלט...

און ס׳איז מחדש די לבנה אישיע דער פינטלער,
מיט אַ ציענדיקן כל נדרי ניגון:
אי—אי—אי—, אי—אי—, אוי—אוי,
אויגן זיינען א בראך, אויגן זיינען א קלאג.
וועו ס׳וואלט דער מענטש נישט זען גאטס שיין,
וואלט די בלינדקייט אליין געוועזן טאג;
וועו ס׳וועלן קיין אויגן אין ערגעץ נישט זיין,
וועלן קיין טרערן אויך מער נישט זיין — — —
אי—אי—אי—, אי—אי, אוי—אוי—אוי.

דער לעצטער מענטש

עלציק קלערט׳
צי בין איך איינער אליין פון דעם גאנצן מענטשן־מין געבליבן?
צי איז די וועלט געשטארבן
און נאר מיר אליין איז באשערט — —
פאר די זינד פון אלע דורות דא צו לעבן?
און אפשר,
האט שוין ווער צו קבורה מיך געבראכט
און מיר חלומט זיך אזוי — — די וועלט אין קבר?

ער וואגלט — —
ער פרוווט זיך א גליד א ריס טאן,
כדי פרעגן זיך אליין, צי ער לעבט — —
א רויטער שטראם דערפרישט זיין שטויביק לייב.
ער שרייט דעם שרייענדיקן ווינט אריבער,
ווי ס׳וואלט פלוצלונג שלאגן אים יעדער שטיין:
איך לעב — — — איך לעב — — — — — איך לעב!
און ווי מיט א פרעמדן קול,
ברענגט אים דער ווייטער הילך באקאנטע ווערטער:
מאמע, בערקע, מענטקע, בלומקע, יוסקע,
און דבורה׳קע?
זי לויכט אויף מיט אַ צעשראקענעם שמייכל:
אוי, עלינקע, על־ציק, על־ציק,
פאר דיר — —
די בלויע בלימעלעך אין מיינע בלאנדע צעפ;
פאר דיר — —
דעם רויען דופט פון מיינע פופצן אפרילן.

עלציק — —
ארום אים שוועבן שטיקער שמות,
מיט פארגעלטע זון־פארגאנגן אין יעדן אות.
די שמות ברעכן זיך און הויבן זיך אין ווינט,
ווי זוכנדיק זייער פארשוווונדענעם גאט.
פון חרובן בית מדרש פלאטערן די שמות
און געפינען זייער וועג צוריק,
דורך די צעהאַקטע, גרינע שויבן
און לייגן זיך ווי לאטעס אויף די צעלעכערטע לוחות.
די שטומע שמות זיינען מתפלל:
אוי, געשטראפטער גאט,
זאל כאטש עלציק — דער לעצטער מענטש,
אין אונדזער בייזן חלום בלייבן.

הספריה

שרה קאציזנע (רעננה)

קולטור־טוער און קולטור־שעפער

וועניצאן איז ניט געווען קיין גרויסע שטאט און האָט לויט דעם נאציאָנאַליטעטן־צוזאַמענשטעל פון איר באפעלקערונג און לויט דעם עקאָנאָמישן לעבן זיך כמעט ניט אויסגעטיילט פון אַלע אַנדערע ערומיקע שטעטלעך. בלויז מיט איין זאַך האָט זיך סוועניצאן יא באַרימט געמאכט אין דער גאַנצער סביבה: מיט איר פאַרצווייגטע, אויסגעצייכנטע, געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און מיט דעם פולסירנדיקן קולטורעלן לעבן פון דער יידישער באפעלקערונג.

עס האבן דאָרט עקזיסטירט צוויי יידישע פאָלקס־שולן — אין יידיש און אין העברעאיש, אַ יידישע גימנאַזיע, אן אפטיילונג פון דער „קולטור־ליגע", וועלכע איז שפעטער פארוואנדלט געוואָרן אין אַן עכט־סוועניצאַנער אינסטיטוציע א.נ. „סוועניצאַנער יידישע בילדונגס־געזעלשאַפט", אַ ביבליאָטעק, אַ דראַמאַטישער קרייז וכד'.

אָט די אַלע אינסטיטוציעס און געזעלשאפטן האבן געקאָנט עקזיסטירן נאר אדאנק דער מסירות־נפש און איבערגעגעבענער אַרבעט פון די לערער, שול־טוער, שילער און סתם פרייַנד פון דער יידישער קולטור, פון ערלעך יידישן לעבן.

ס'איז שוועך אין די ראמען פון איין אַרטיקל זיך אפצושטעלן אויף די אַלע, וועלכע זיינען געווען טעטיק אין געזעלשאפטלעכן און קולטורעלן לעבן. מיר וועלן אלזא נאר דערמאנען אייניקע פון זיי, די, וועלכע האבן אויסגעטראגן אויף זייערע פלייצעס אַלע שווערקייטן פון אויסבויען און אויסהאַלטן די אַלע אינסטיטוציעס.

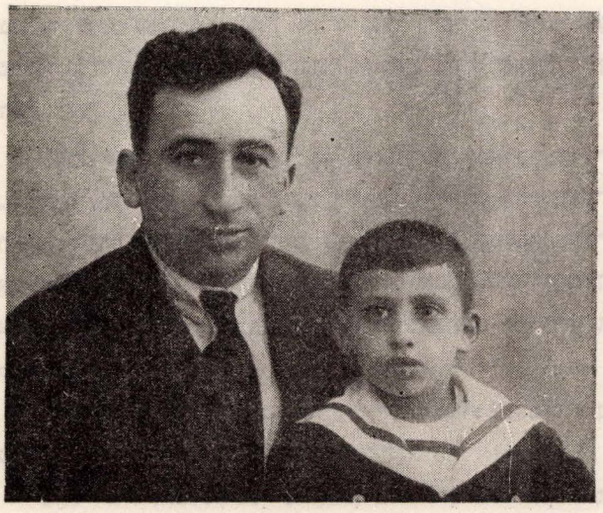
ד"ר קאוואַרסקי

ד"ר קאוואַרסקי איז געווען אַן עכטער פאָלקס־אינטעלי־גענט און אַן אמתער פאָלקס־מענטש. ער איז געווען מיט זיין גאַנצן וועזן, מיט לייב און לעבן, פאַרבונדן מיט אַלע יידישע אינסטיטוציעס, און איבערהויפט מיט די, וועלכע האבן געהאַט אַ פראַגרעסיוון כאַראַקטער.

ער איז געווען אייניער פון די גרינדער און בויער פון דער יידישער שול, דירעקטאָר און לערער פון דער יידישער גימ־נאַזיע, פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער „בילדונגס־געזעל־שאַפט", אַן אַקטיווער מיטגליד פון פיל אַנדערע פאַרוואַלטונ־גען הכלל — אַ כלל־טוער פון גאָר אַ גרויסן פאַרנעם.

ד"ר קאוואַרסקי איז ניט געווען קיין פארטיי־מענטש, אבער וועו די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען סוועניציאן איז ער אַרויסגעטראטן, דעם 1־טן מאי, אויף אַ גרויסן מיטינג און האָט באַגריסט דאָס סאָוויעטישע מיליטער אין נאמען פון דער יידישער באַפעלקערונג.

צוליב יענעם „חטא" האָבן פון אים די דייטשן שפעטער שטאַרק נקמה געגומען. זיי האָבן אים געשלאגן און געפיי־

ד"ר קאוואַרסקי מיט זיין זון לאָווע

עס קניען: משה שוטאן, משה בייגל, מאטלע מורמעס, ישראל משה רודניצקי, שמואל ווידוצינסקי.
עס זיצן: הירש גילינסקי, מירון מארקסייסקי, יוסף ברומבערג, צערנע בייגל, הירש פרידמאן,
—— כהן, לאה גרינפעלד, קאטשערגינסקי.
עס שטייען: ראובן פלינער, חיה בייגל, שמואל מוראשקין, מאשע ריין, בענצע לישאנסקי, נעמזער,
שרה לעווין, שאיע ליבערמאן, מאיר גרין.

ניקט אויף אַ באַרבאַרישן אופן. מ׳האָט אים אַרומגעפירט באר־וועסערהייט איבער די גאַסן און ווען ער האָט געוואָלט באגיין זעלבסטמאָרד, האָבן זיי אים אפגעראַטעוועט, כדי אים צו קענען ווייטער סאַדיסטיש פאַרפיניקן ביז צום טויט.

מאָטל גינזבורג

מאָטל גינזבורג איז געווען אַ זייער שטילער און צוריק־געהאַלטענער מענטש. דערצו איז ער געווען פיזיש שוואַך און פלעגט ביי זיין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט פשוט מקריב זיין דעם לעבן.

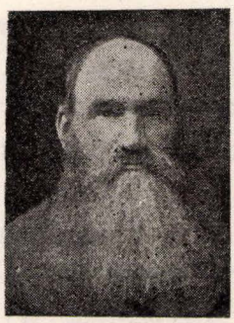
כאָטש מאָטל איז געווען אַן אָפיציעלער, פאַרברענטער „בונדאָוויץ", האָט מען אים אין די פאָליציייאישע קרייזן גע־האַלטן דוקא פאַר אַ קאָמוניסט. זיי האָבן אים דערפאַר אויך אַוועקגעשיקט קיין קארטוז־בערעזע. נאָך אַסך אינטערווענצן איז געלונגען זיין פאטער אים אַרויסצובאַקומען פון דאָרט קוים אַ לעבעדיקן.

ער האָט שפעטער חתונה געהאַט מיט מאטלע מורמיס און געלעבט אין סוועניציאַן ביז דער ליקווידאַציע.

מאָטל איז אומגעקומען צוזאַמען מיט זיין פרוי און מיט אַלע סוועניציאנער יידן אין לאַגער פון פאָליגאן.

בצלאל (צאלעל) צינמאן

צאלעל צינמאן האָט שטודירט מעדיצין אין פראַנקרייך און האָט דאָרט געקראָגן זיין דאָקטאָר־דיפלאָם. ווען ער איז געקומען צוריק קיין סוועניציאן, האָט מען אים אבער ניט גע־געבן קיין מעגלעכקייט צו נאסטריפיצירן זיין דיפלאָם און ער האט זיך ניט געקאנט פאַרנעמען מיט מעדיצינישער פראקטיק.

ר׳ אהרון צינמאַן

צאלעל האָט געשטאַמט פון אַ גבירישער פאַמיליע, זיין פאטער איז געווען דער רייכער, פיינער באלעבאָס ר׳ אהרון צינמאן. פון־דעסטוועגן האָט צאלעלן תמיד געצויגן צו „עמך" און צו דער יידישער ארעמקייט.

ער איז געווען טעטיק אין אַלע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און האָט זיי געווידמעט מער צייט ווי זיינע פריוואַטע אינטערעסן.

ווען די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען סוועניציאן, האָט צאלעל ענדלעך באַקומען אַ מעגלעכקייט צו פראקטיצירן אַלס דאָק־טאָר. פאַר דער דייטשער אָקופאציע האָט ער באוויזן צו אַנט־לויפן קיין רוסלאַנד, ווו ער איז געשטאָרבן.

מיכאל נאטיש (שוטאן)

ער איז געווען אַן אַביטוריענט פון דער סוועניציאַנער יידישער גימנאַזיע. זייענדיק אַליין אַ זון פון אַ יידישן האַרעפאשניק (זיין פאטער איז געווען ליפע דער מולער), האָט ער זיך גאַנץ לעבן פאַרבונדן מיט דער יידישער ארעמקייט, מיטן יידישן אַרבעטס־מענטש.

נאכן ענדיקן די סוועניציאַנער גימנאזיע, איז ער אַוועק־געפארן קיין ווילנע, ווו ער האָט געענדיקט דעם ווילנער לערער־סעמינאַר און האָט זיך דאָרט פאַרבונדן מיט דער פראָ־גרעסיווער, יונגער שרייבער־גרופע „יונג־ווילנע". ער האָט זיך אינגיכן דערווואַרבן אַ נאָמען פון אַ טאלאנטפולן דיכטער. באַזונדערס איז ער באַרימט געוואָרן מיט זיין גרויסער פּאָעמע „מוליער הירש", וועלכע איז געווען געווידמעט זיין טאטן, ליפע דעם מוליער.

אַ געוויסע צייט האָט ער געאַרבעט אַלס לערער אין דער סוועניציאַנער יידישער פאָלקס־שול. ער איז, פאַרשטייט זיך, געווען טעטיק אין אַלע יידישע קולטור־אינסטיטוציעס. אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט האָט ער געווידמעט דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק.

מיכאל שוטאן (זיין ליטעראַרישער פסעודאָנים איז געוועז מ. נאַטיש), אזי געשטאַרבן יונגערהייט, נאך אַ שווערער אָפּעראַציע.

זיין טויט האָט אַרויסגערופן גרויס צער און ווייטיק ביי אַלע זיינע באקאנטע און פריינד. אין די ליטעראַרישע קרייזן פון פוילן האָט מען באַצייכנט מיט טרויער די גרויסע אבדה.

באזונדערס גרויס איז אבער געווען דער טרויער ביי דער יידישער באפעלקערונג אין סוועניציאַן.

לייב גערמאניסקי

לייב גערמאניסקי האָט געענדיקט די סוועניציאַנער יידישע שול און האָט שפעטער שטודירט אין ווילנער אוניווערזיטעט, ווו ער האָט געענדיקט דעם יורידישן פאַקולטעט.

אַלס סטודענט האָט ער זיך דערנענטערט צו די פראָגרעסיווע סטודענטישע קרייזן און איז געוואָרן טעטיק אויפן אָקאָדעמישן געביט.

נאכן ענדיקן דעם אוניווערזיטעט, האָט ער זיך ניט געקאנט איינאָדענען אין ווילנע און איז צוריקגעקומען קיין סוועניציאַן, ווו ער האָט געלעבט צוזאמען מיט זיין מאמען אוז שטיף־פאטער.

גערמאניסקי איז געווען אַ זייער אינטעליגענטער און אַ ווונדערבאַרער רעדנער. זיינע פאַרטיפטע און ערנסטע פאַרלעזונגען, אין דער בילדונגס־געזעלשאַפט, פלעגן שטענדיק צוציען אַ גרויסן עולם.

איבערהויפט האָבן זיך אויסגעצייכנט זיינע פאָרלעזונגען אויף ליטעראַרישע און סאָציאַל־פּאָליטישע טעמעס.

די פוילישע אַדמיניסטראַטיוו מאַכט האָט אויף אים געוואָרפן אַן אומחן און האָט אים פאַרשיקט, ווי פיל אַנדערע פּאָליטישע טוער, אין קאָנצענטראַציע־לאַגער פון קארטוז־בערעזע.

ער האָט געהאַט אַ שטאַרקן כאַראַקטער און איז ניט געוואָרן בויגזאַם. ס׳איז אים דערפאַר שווער געווען זיך אונטער־צוואַרפן דער שטרענגער דיסציפלין פון דעם לאַגער.

די פוילישע סאָדיסטן האָבן דאס בעמערקט און דווקא אויף אים אַרויפגעלייגט שווערע, אוממענטשלעכע אַרבעטן. אַזוי האָט ער אנשטאט אַ פערד איינמאָל געמוזט שלעפּן אַן אַקער.

ער האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטן אַזעלכע שיקאַנעס. די לאַגער־באַנדיטן האָבן אים אבער ניט אפגעלאָזט און פאַר־פיניקט ביז צום טויט.

אין אַ געוויסער צייט אַרום האָבן זיי אפגעשיקט זיין מאַמען די ווערט מיט די איבערגעלאָזענע בגדים.

זיין טויט איז געווען אַ שאַנד־פלעק פאַר דער סאַנאַציישער פוילישער אַדמיניסטראַציע. די פראָגרעסיוו יידישע געזעל־שאַפט האָט איר דאס קיינמאל ניט מוחל געווען.

מאָטל גילינסקי (באטקא)

מאָטל גילינסקי איז געבוירן אין סוועניציאַן און האָט ענדיקט דעם ווילנער יידישן לערער־סעמינאַר. אַ קורצע צייט איז ער געווען אַ לערער אין אַ צ.י.ש.א.־שול אויף דער פראָ־וינץ. ער איז שפעטער אַריבער קיין ווארשע, ווו ער האָט געאַרבעט צוערשט אין אַ שול און דערנאך אין מעדעם־סאַנאַטאָריע.

שוין אין ווילנער לערער־סעמינאַר האָט ער אַרויסגעוויזן אַרנאַניזאַטאָרישע פּאָטענציאַלן און איז דערפאַר געקרוינט ווי דער דורך די סעמינאריסטן מיט נאמען „באטקא" (טאטע).

„באטקא" איז געווען ביי אַלעמען באַליבט און האָט זיך אויסגעצייכנט סיי אַלס גלענצענדער פעדאַגאָג און סיי אַלס איבערגעגעבענער חבר, פריינד און מענטש.

ווען היטלער איז באַפאַלן פוילן, איז באטקא צוזאמען מיט זיין פרוי אַנטלאָפן פון ווארשע קיין סוועניציאַן. דאָרט האָט ער אונטערן סאָוויעטישן רעזשים געאַרבייט אַלס לערער און ווען די דייטשן האָבן אָקופירט די געגנט איז ער געוואָרן אַ שטובן־מאלער און איז אויך אויסגעוויילט געוואָרן אַלס מיטגליד פון יודנראַט.

מיט דער ליקווידאַציע פון דעם סוועניציאַנער געטא איז ער אַריבערגעשיקט געוואָרן מיט אַ טייל יידן אין ווילנער געטא. אויך דאָרט איז ער געווען טעטיק און האָט אַ גרויסע אנגעפירט מיטן קינדער־קלוב.

נאך דער ליקווידאַציע פון דעם ווילנער געטא האָט מען אים אַרויסגעשיקט קיין עסטאַניע, ווו ער איז אומגעקומען.

מאריל׳ע (מרים) ברומבערג־גאוועגדא

זי איז געבוירן געוואָרן אין לאָדז, אבער אין 1914 איז איר גאַנצע משפּחה אַריבערגעפּארן קיין סוועניציאן, די היים־שטאט פון איר פּאטער אברהם זאב ברומבערג. דעם 2טן מאי 1919 איז ברומבערג מיט זיינע צוויי זין און נאָך אינזיקע סוועניציאַנער יידן אומגעבראכט געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס.

מאריל׳ע האָט איר ערשטע דערציונג באקומען אין דער סוועניציאַנער יידישער פּאָלקס־שול. זי איז שפּעטער אַריבער אין דער ווילנער יידישער גימנאַזיע. זי האָט געענדיקט דעם הומאַניסטישן פאַקולטעט פון ווילנער אוניווערזיטעט.

איר לערער־קאַריערע האָט זיך אנגעהויבן אין סוועניציאַן. שפּעטער האָט זי אויך געאַרבעט אין דער יידישער גימנאַזיע פון סאָפּיע גורעוויטש אין ווילנע און אַ קורצע צייט אויך אין דער מעדעם סאַנאַטאָריע ביי ווארשע. וועז די דייטשן זיינען אַריין אין וואַרשע, איז זי מיטן מאַן אַנטלאָפן קיין סוועניציאן. פון דאָרט זיינען זיי אַוועק קיין טיף־רוסלאַנד, וווּ זי איז געשטאַרבן אין איינעם פון די „סאָוכאָזן" ביי טאַשקענט.

די לעררין מוסין

די לעררין מוסין האָט געשטאַמט פון פּאָסטאַוו, האָט אָבער אירע יארן געאַרבעט אין דער יידישער שול אין סוועניציאַן און איז געווען טעטיק אין אַלע געזעלשאַפטן, וועלכע האָבן נאָר געהאָט אַ קולטור־דערציערישן כאַראַקטער.

זי האָט געלעבט אַן איינזאַם און עלנט לעבן. איר אייניציקע טרייסט איז געווען די יידישע שול, וואָס איז געווען פאַר איר אַן אמתע היים. אירע בעסטע פּריינד זיינען געווען די יידישע קינדער, מיט וועלכע זי פלעגט גערן פארברענגען סיי אין שול און סיי אין אָוונטן, פירנדיק מיט זיי פאַרשידענע שמועסן אָדער צוגרייטנדיק זיי צו די קינדער־פאַרשטעלונגען.

אסך צייט האָט זי אפּגעגעבן דער יידישער ביבליאָטעק און איבערהויפּט דער קינדער־אפּטיילונג.

די לעררין מוסין איז אומגעקומען מיט אַלע סוועניציאנער יידן אין פאליגאן.

פּאַטי קרעמער

די עלטערן פון א פּירנדיקער פּערזענלעכקייט

אַרקאדיס פּאָטער ר׳ יוסף איז געווען אַ יייד אַ משכיל, אַ רעליגיעזער מענטש, מיט אַ טיפּן אינעווייניקסטן גלויבן. אבער קיינמאל האָט ער זיין גלויבן נישט אַפּישירט, קיינמאל וועגן דעם ניט געריידט און נישט געפּרעדיקט, נישט נאָר פאַר פּרעמדע, נאָר אפילו נישט פאַר זיינע קינדער. ער האָט געהאַלטן, אַז רעליגיעזער גלויבן, ווי יעדער גלויבן, איז אַ געפּילזאַך, און רעדן וועגן די אייגענע געפּילן הייסט אַרויסטראגן דאס הייליקסטע אויף דער גאַס; און דאס איז אים געווען דערווידער.

פון דעם אויפּנעמען און פאַרשטיין די וויכטיקסטע פּראַגע פון גייסטיקן לעבן איז אַרויסגעדרונגען זיין אָריגינעלע באַציאונג סיי צו פּרעמדע סיי צו אייגענע קינדער. דערמיט דערקלערט זיך זיין אויפן פון דערציען זיי.

אבער נישט נאר זיין גייסטיקער מהות איז געווען אינטערעסאַנט, נאר אויך זיין אויסערלעכער אויסזען. ער איז געווען אַ קליין־געוויקסיקער, שמאל, מיט זייער אַ שיינעם בלאַנדן קאָפּ האָר. אַ ליכטיק פּנים, אַ שיין מויל מיט אַ קינדישן שמייכל, וועלכער האָט געווארעמט די נשמה.

ער איז געווען אַ גרויסער אידעאַליסט און האָט זיך געחברט מיט די באַוולטע און פאַרשטויסענע פון לעבן, פלעגט שטענדיק ברענגען אַהיים עפּעס אַ „שלימזלניק", פלעגט מיט אים ר׳עדן, לערנען, אויפקלערן, צוגעבן מוט און זיך טיילן מיט זיין ביסן ברויט.

קיינמאל איז ער נישט געזעסן ליידיק. ער איז געווען אַ לערער פון דער סוועניציאַנער „אויעזדנאיא אזטשילישטשע" און אַ מלמד אין דער היים. נאך זיינע לעקציעס האָט ער זיך ערשט געמוטשעט מייסטערוועון. ער האָט געהאַט אַ שוואַכקייט צו אַלערליי אַלטע מכשירים, צעבראָכענע מאַשינקעס, שטיקלעך אייזן, טשוועקעס. אַזוי האָט ער צוגעטראַכט אַ מאַשינקע

ר׳ יוסף און שיינע קרעמער

אַרײַנצוציען פּאָדעם אין אַ נאדל, אַ מאַשינקע צו שניצן בליי־ערס און נאך אַזעלכע זאַכן. ער פלעגט אַליין שאַפן שפּילכע־לעך פאַר זיינע קינדער, זיי זאָלן דערביי זיך אויסלערנען לייענען און רעכענען.

אַרקאַדיס פאָטער האָט שטאַרק ליב געהאַט די נאַטור, פלעגט אַוועקגיין קילאָמעטערס וויט איבער וועלדער און פעלדער מיט זיינע קינדער און פּירן מיט זיי שמועסן וועגן גרעזעלעך, ביימעלעך און חיהלעך.

זיינע מאַטעריעלע באַדערפענישן האָט ער באַגרענעצט ביז אַ מינימום: געגנוג צו האָבן ברויט און אַ פאַסטנעם באַרשט, ווייל עס זיינען דא מיליאָנען, וועלכע האָבן דאס אויך נישט.

שאול גינזבורג
(פון דעם בוך „פעטערבורגער יידן")

די טראגישע געשטאלט יוליאן באק

יוליאַן באק איז געבוירן געוואָרן אין שטעטל סווע־ציאַן, ווילנער גובערניע, אין יאר 1860. זיין פאטער האט געהייסן בערע איצע באק.

פאַראַן איניקע שטעט, וועלכע האָבן אין אַמאַ־ליקע צייטן געקראגן ביי יידן אַ באַזונדערן צונאמען. מ׳האָט למשל געריפט וועגן „כעלמער נאַראַנים", „שקלאָווער חשבו־נות", „סלוצקער בעלי גאוהניקעס", „ווילנער נאַשערס", „סמארגאנער בערן־טרייבער" א.א.וו. אין אָט דער רשימה האָט סווענציאַן זוכה געווען צו אַ זייער כאַראַקטעריסטישן אבער בכבודיקן צונאמען, ווייל מ׳האָט געריפט וועגן „סווע־ציאַנער איידעלע לייט".

אין מיין לעבן איז מיר אויסגעקומען זיך צו טרעפן מיט פיל מענטשן, וועלכע זיינען געבוירן געוואָרן אין סווענציאַן און על פי רוב האָבן זיי טאַקע פאַרמאָגט אַ באזונדערע מין איידלקייט, עפעס אַ מין גייסטיקע פיינקייט.

יוליאַן באַק האָט אָט דעם נאמען פון זיין שטעטל ניט פאַרשעמט; פארקערט, ער האָט מיט זיין טעטיקייט און מיט זיין כאַראַקטער פיל מיטגעהאָלפן, כדי צו הויבן די רעפוטא־ציע פון זיין געבורטס־שטאט.

ער איז אַרויסגעקומען פון אַ בעלי־בתישער און אינטע־ליגענטער משפּחה. נאכן ענדיקן די רעאַל־שול האָט ער שטו־דירט אין פעטערבורג, אין אינסטיטוט פאַר אייזנבאַן־אינזשינערן.

יוליאַן באַק האָט שוין אַלס סטודענט אַרויסגעוויזן אַן אינטערעס צו געזעלשאַפטלעכע פראַגן. ער איז למשל געווען אייניער פון די גרינדער פון דער „ליטוויש־יידישער לאנדס־מאַנשאַפט", וועלכע האָט דאן עקזיסטירט אין פעטערבורג. ער איז געווען אַן אויסגעצייכנעטער רעדנער און זייער פאָפולער און געאַכטעט אין די סטודענטישע קרייזן.

נאכן ענדיקן דעם אינסטיטוט האָט יוליאן באק אנגעהויבן אַרבעטן אַלס אינזשיניער ביי אַן אייזנבאַן. ניט האבנדיק אבער קיין שום אויסזיכטן צו קריגן אַלס ייד אַ רעגירונגס־שטעלע, איז ער געווען געצוווּנגען אַריבערצוגיין צו פריוואַטע געשעפטן. ער האָט אנגעהויבן צו אַרבעטן אַלס פאדריאטשיק (אונטערנעמער) ביים אייזנבאַן־בוי. אויף דעם געביט האָט ער זיך אין אַ קורצער צייט דערוואָרבן אַ נאמען אַלס איינער פון די גרעסטע אונטערנעמער און איז דערביי שטאַרק רייך גע־ווָארן.

יוליאן באק איז אבער ניט פאַרכאַפט געוואָרן פון דער לײדנשאַפט צו געלט און צו רייכקייט. ס׳האָט זיך אַרויסגע־וויזן, אַז די עשירות האָט אים ניט געגעבן קיין מאַראַלישע באַ־פרידיקונג. אים האָט פון דער יוגנט אן געצויגן צו געעזלשאַפט־לעכער אַרבעט. אין פעטערבורג איז ניט געווען קיין איין יידישע אינסטיטוציע, וועלכע יוליאן באַק זאָל ניט שטיצן מיט דער פולער האַנט. ער איז ניט יוצא געווען נאָר מיט געבן געלט. ער האָט געווידמעט דער געזעלשאַפטלעכער אַר־בעט אַסך צייט און מי. באזונדערס איז יוליאן באק געווען טעטיק אין פעטערסבורגער קאָמיטעט פון „ייקא" (יידישע ער איז געשטאָרבן אין ווילנע אין 1902 זייענדיק אַרום־געריגלט מיט ליבע פון זיינע קינדער.

די מוטער שיינע האָט געשטאַמט פון גרעסטן יחוס, פון אַן אפּצווייג פון ווילנער גאון. זי איז דערצויגן געוואָרן אין אַ פאַרמעגלעכער פאַמיליע און האָט איר גאַנצן לעבן נישט געקענט שלום מאַכן מיט דער אביונישקייט, איז געווען אָפט פאַרביטערט, האָט אבער פאַרמאָגט אַ שטאַרקן כאַראַקטער און אַ גלייכן שכל, איז געווען בייסיק, איראָניש און שאַרפזיניק, פלעגט ווי אפּבריין, געבן אַ שניט מיט אַ מעסער. וועג מען איז געקומען אַרעסטירן איר זון אַרקאדי, האָט זי באקומען אַ פאַראליז. זי איז אפּגעלעגן זעקס יאר פאראליזירט און איז געשטאָרבן אין יאָר 1898.

קאָלאָניזאציע־געזעלשאפט). וועז ס׳איז אַנטשטאַנען דער פּראָיעקט צו גרינדן אין פּעטערסבורג „די געזעלשאפט פאַר יידישע וויסנשאפטלעכע אַרגאַנען", איז באַק געווען דער ערשטער, וואָס איז צוגעשטאַנען צו דעם פּלאַן.

יוליאַן באק האָט זייער פיל אויפגעטאן פאַר זיין געבורטס־שטאט סוועניציאַן. ער האָט דאָרט געשאַפן אַ גאַנצע רייַ צדקה־אַנשטאלטן און האָט זיי מיט אַ בריייטער האַנט געשטיצט.

וועז די צייטונג „נאָוואָסטי", וועלכע האט פארטראַטן אַ ליבעראַלע ריכטונג און פאַרטיידיקט יידן, האָט געהאַלטן ביים אונטערגיין, האָט באק אסך געטאן, כדי איר אויפצוהאַלטן ביים לעבן. ער איז דערצויגן געוואָרן אויף דער רוסישער ליבעראַלער ליטעראַטור, מיט אירע אידעאַלן פון פרייהייט און גלייכהייט. לויט זיינע פּאָליטישע אנשויאונגען איז ער געווען אַ ראַדיקאַלער רעפובליקאנער און אַן אנהענגער פון דער „קאַדעטן" פארטיי (קאָנסטיטוציאָנס־דעמאָקראטן).

באק האָט אבער קיינמאל ניט פאַרגעסן אן יידישע צרות און יידישע ענינים. גלייך נאך דעם דורכפאַל פון דער רוסישער רעוואָלוציע פון יאר 1905, וועז די צאַרישע רעגירונג האָט געוואָלט דערטרינקען אין יידיש בלוט די אויפגעצווונגענע קאָנסטיטוציע, זיינען אויסגעבראָכן פאָגראָמען און רדיפות. פון אַלע שטעט האָבן זיך געטראָגן יללות און געשרייען. מ׳האָט געדארפט מאַטעריעלע הילף. אין דער שפיץ פון אָט דער הילפס־אַקציע האָבן זיך געשטעלט באַראָן גינזבורג, שליאָסבערג און יוליאן באק.

אין יאר 1905 האָט מען געגרינדעט די גרויסע רוסישע אָפּאָזיציאָנעלע צייטונג „רעטש", וואָס איז געווען דער אָרגאַן פון דער קאַדעטן־פארטיי. דער רעדאקטאָר איז געווען פּאָוול ניקאָלאיעוויטש מיליוקאָוו און דער אַרויסגעבער יוליאן באק און זי האָט אים אפגעקאָסט איבער 30 000 רובל.

אָט דער פיינער געזעלשאַפטלעכער טוער און מענטש האָט געהאַט אַ זייער טראַגישן סוף.

די עקאָנאָמישע לאַגע אין רוסלאַנד האָט זיך פלוצלונג שטאַרק פאַרענדערט. באק איז אַריינגעפאַלן אין גרויסע פינאַנסיעלע שוועריקייטן און האָט זיך פון זיי ניט געקאנט אַרויסדרייען. דערצו האָט אויך אים געווירקט די אַלגעמיינע פּאָליטישע דעפּרעסיע אין לאַנד.

ניט זעענדיק קיין שום אויסזיכטן, איז ער אַריינגעפאַלן אין גרויס פאַרצווייפלונג און האָט באַשלאָסן צו באַגיין זעלבסטמאָרד.

ער איז דאָן נאָך ניט אַלט געווען אָפילו 48 יאר.

העשל גורוויטש

דער קינסטלער אבא גארשיין

בא גארשיין איז געבוירן געוואָרן אין קאַלטניאַן, בערך אין יאר 4—1863. אַלס יינגל האָט ער געלערנט אין חדר און שפעטער אין אַ ישיבה. נאָך דער חתונה האָט ער זיך באַזעצט אין סוועניציאַן און איז באַלד געוואָרן אייגנער פון די אנגעזעענסטע בעלי בתים אין שטאט.

פון דער נאַטור איז אבא גארשיין געבענטשט געוואָרן מיט אויסערגעווייגלעכע קינסטלערישע און טעכנישע פעיקייטן. ער האט אבער, ליידער, געלעבט אין אַ סביבה, וועלכע האָט אין יענע צייטן אַלערלי קונסט־אַרבעט נישט אנערקענט פאַר פאַסיקע יידישע מלאכות. צוליב דעם האט ער נישט געהאַט קיין שום מעגלעכקייטן אויסצונוצן זיינע פעיקייטן און זיי פאַכמעניש צו אַנטוויקלען.

ס׳האָט אבא גארשיינען אויך געפעלט די נויטיקע בילדונג און פונדעסטוועגן האָט ער אויסגעפירט מיט גרויס דערפאָלג פארשידענע קינסטלערישע און טעכנישע אַרבעטן פון שטיין־האַקערייַ, שניצערייַען, שילדן־מאלעריי און ער האָט אויסער דעם אפילו געקאנט פאַריכטן גאַנץ קאָמפּליצירטע מאַשינען.

ער האט אבער מיט זיין קונסט־אַרבעט נישט געקאנט מפרנס זיין די משפּחה און דערפאַר איז ער געוואָרן אַן אנגעשטעלטער אין אַ באַנק, ביי דער באַווסטער פירמע פון אשר קאוואַרסקי.

נאָך דער ליקווידאַציע פון באַנק האָט ער זיך פאַרנומען מיט פאַרמיטלעריי און איז געוואָרן אַ מין פאַרבינדלער צווישן די קליינע קרעמער פון סוועניציאַן און די גרויסע סוחרים פון ווילנע. ער פלעגט אנגעמען באשטעלונגען און אייגנקויפן אין ווילנע פאַרשידענע סחורות פאַר די סוועניציאַנער קרעמער. דאס איז די סיבה, וואָס אין שטאט האָט ער באַלד באקומען אַ צוגאב־נאמען און מ פלעגט אים אין די לעצטע צייטן רופן: דער טראַנספּאָרטירער.

ביי דער נייער באשעפטיקונג האָט ער זיך אויסגעצייכנט סיי מיט זיין אָרנטלעכקייט און סיי מיט דער פינקטלעכקייט.

אַלע סוחרים האָבן זיך אויף אים פאַרלאָזן, ווייל מ׳האָט געוווסט, אַז ביי אים אַ וואָרט איז הייליק און דער יושר איז טייערער ווי דאס לעבן.

ער האָט פון דער פאַרמיטלעריי געקאָנט האָבן אַ פיינע פרנסה. די אַרבעט האָט אים אבער נישט באַפרידיקט און צו מסחר האָט ער נישט געהאַט קיין שום נייגונג. אבא גארשיינען האָט געצויגן די וועלט פון שאָפונג און בויונג. ער איז דערפאַר געווען גליקלעך, וען אין אַ פרייער צייט האָט ער באַקומען אַ געלעגנהייט אויסצוארבעטן עפעס אַ קינסטלערישע זאַך.

מיט גרויס התמדה און שמחה פלעגט ער אויסהאַקן מיט זיין קליינעם העמערל אַ שטיין פאַר אַ מצבה. מיט אַ דלאָט פלעגט ער אויסשניצן אותיות פאַר טאַראַסייסקיס דרוק. ער האָט געהאַט אַ וווּנדערבאַרע, שיינע און קלארע האַנטשריפט און אים פלעגט מען שטענדיק אייגלאדן שרייבן אַ כתובה אַדער עפעס אַן אַנדערן וויכטיקן דאָקומענט.

אבא גארשיין פלעגט זיין גליקלעך, וען ס׳האָט זיך אים איינגעגעבן צו פאַריכטן אַ מאַשין, וועלכע אַ דיפלאָמירטער מעכאניקער האָט נישט געקאָנט מאַכן.

שרה גארשיין
די סקולפטארין

רה נעכע גארשיין איז געבוירן געוואָרן אין סוועניציאַן און האָט דאָרט געענדיקט די פראַגימנאַזיע. זי איז אַלס פריילין אַרויסגעפאָרן יין פאַניעווזש און האָט דאָרט געאַרבעט אַלס קראַנקן־שוועסטער אין יידישן שפיטאל.

געבנדיק הילף אירע קראנקע האָט זי געחלומט וועגן לעבן פון העכערע און שעפערישע וועלטן. פון איר פאטער אבאן האָט זי געירשנט זיין גרויסע, קינסטלערישע נשמה און גאר יונגערהייט האט זי זיך אנגעהויבן פאַרנעמען מיט סקולפטור. זי פלעגט אויספאַרמירן און קאָפירן פון ליים פארשיידענע אויסערע דער קונסט־אַרבעט האָט ער אויך געהאַט פאַרשידענע, גלענצענדע אייגנפאַלן און לויט זיין באגאַבונג וואָלט ער געקאָנט אויסוואַקסן אויך אַ גרויסער דערפינדער און וויסנשאַפטלער.

אין דער אמתן האָט מען אים נישט געדארפט רופן: אבא דער טראנספאָרטירער, נאָר אבא דער קינסטלער. אין יענע צייטן האט מען דאס אבער נישט פאַרשטאנען.

אין אונדזער דור וואָלט אַזאַ גארשיין, מיט זיין טאלאנט און פעיקייטן, געקאנט מאַכן אַ גרויסע קאַריערע און זיין נאמען וואָלט זיכער געווען באקאנט ווייט איבער דער סוועניציאַנער געגנט. מעגלעך, אַז ער וואָלט אַפילו געווען אַ דערפינדער און קינסטלער פון אַ וועלט פאַרנעם.

ליידער האט אים דאס לעבן אין שטעטל נישט דערמעגלעכט אויסצונוצן דעם געבוירענעם טאלאנט און זיינע קינסטלערישע פעיקייטן זיינען געגאַנגען לאיבוד.

די ביאָגראַפיע פון זיין טאָכטער, שרה, וועט אבער באווייזן, אַז זיין קינסטלערישער גייסט האָט געפונען אין איר אַ וווּנדערבארן יורש און זי, אַלס באַרימטע סקולפטאַרין, האָט געגעבן אַ תיקון זיין טאלאנטפולע נשמה.

געשטאַלטן. ס׳איז נישט אַוועק אַ לאנגע צייט און אין דער יידישער געזעלשאַפט איז באקאנט געוואָרן, אַז עפעס אַ יידיש מיידל ווייזט אַרויס אויסערגעווייניגלעכע פעיקייטן אַלס סקולפטאַרין.

אַ ליטווישער סקולפטאָר האָט זיך פון דעם דערוווסט און ער איז געקומען אנקוקן אירע פיגורן. גלייך אין ערשטן מאָמענט איז ער איבעראַשט געוואָרן פון איר טאַלאַנט און אַ דאַנק זיין הילף איז איר געלונגען צו אַרגאניזירן אַ ספּעציעלע אויסשטעלונג פון אַלע אירע שאַפונגען אין קאָוונע.

זי איז באַלד בארימט געוואָרן אין דער יידישער און

ליטווישער עפּנטלעכקייט. אַלע קריטיקער האָבן באַוווּנדערט איר טאַלאַנט אָן פּאַרויסגעזאָגט, אַז עס דערוואַרט איר אַ גרויסע צוקונפט אַלס סקולפּטאָרין.

דער קונסט־קריטיקער יעקב פּלאַפּאן האָט דאָן געשריבן:

„די סקולפּטאָרין שרה גאָרשיין איז געבוירן געוואָרן אין אַ קליין שטעטל סוועניציאַן, בייַ ווילנע. איר פּאָטער איז געווען אַ פּרומער ייִד, וועלכער האָט פּארמאָגט אַ געניאַלע, קינסטלערישע נשמה. וועגן ער האָט געקריצט אַ מצבה, האָט קענטיק פּאָר זיינע אויגן געשוועבט דער צניעותדיקער שטערן פון זיין פּרוי. ער האָט דערפּאָר אויסגעקריצט הירשעלעך מיט שטערנס פון פּרומע, געטרייַע יידישע ווייבלעך. זיינע לייבן פּלעגן שפּרינגען קדוש צו גאָט. דאָס טעכטערל שרהלע איז קענטיק געשטאַנען הינטער דער פּלייצע פון איר טאַטן און האָט אין איר בלוט אַריינגעזאָפּט דעם ריטמישן קלאַפּ פון זיין העמערל, דעם געניאַלן קריץ פון זיין דלאת.

עס קלינגט אפשר ווי אַ פּאַראַדאָקס, אַז אַ מיידל, וואָס האָט זיך געלערנט צו זיין אַ קראַנקן־שוועסטער, וואַרפּט אַוועק איר פּאָך און נעמט זיך גאר צו סקולפּטור.

דאָס בלוט פון אבא דעם מצבה־קריצער האָט זיך צעזונגען אין איר נשמה. זי האָט דערזען אין שפּיטאל אַ פּיגור פון מעפּיסטאָפל און דעם טאַטנס בלוט האָט זיך צעקאָכט און אירע הענט האָבן אנגעהויבן קנעטן און פּאָרמירן און זיי האָבן באַלד אַרויסגעגעבן וווּנדערבאַרע פּיגורן.

די יידישע געזעלשאַפּט האָט זיך פּאַראינטערעסירט מיט איר טאַלאַנט און מען האָט באַשלאָסן זי צו שיקן קיין בערלין, שטודירן אין אַ קונסט־הויכשול.

דאָרט איז איר אבער אויסגעקומען דורכצומאַכן שווערע, עקאָנאָמישע לעבנס־באדינגונגען. זי האָט דאס נישט געקאָנט אויסהאַלטן און איז געקומען צוריק קיין ליטע און איז ווידער געוואָרן אַ קראַנקן־שוועסטער.

אין אירע פּרייַע שעהן האָט זי אבער נישט פאַרגעסן קיין מאל איר קינסטלערישע צוקונפט. נאָך דער אַרבעט האָט זי אויסגעקנאָטן מיט אירע גאָט־געבענטשטע הענט אַ קאָפּ פון אַ קינד, אַ וויכטיקע פּיגור, אַ פּיל־זאָגנדע געשטאלט. דאס בלוט פון איר טאַטן האָט איר נישט געלאָזט רוען און ווידער פאַרלאָזט זי דעם שפּיטאל און פּאָרט אַוועק קיין פּאַריז, כדי זיך דאָרט איבערצוגעבן דער קינסטלערישער וועלט.

די יונגע סקולפּטאָרין ווערט גיך באַרימט אין דער פּראַנצויזישער הויפּט־שטאט. שרה גאָרשיין דערלעבט צו פאַרווירקלעכן איר חלום און זי ווערט אנגענומען אין דער קינסטלער־משפּחה פון דער קולטורעלער אייראָפּע.

לאַנג איז איר אבער נישט באשערט געווען צו אַרבעטן רואיק אויף אירע סקולפּטורישע פּיגורן. עס ברעכט אויס די צווייטע וועלט־מלחמה. די יידישע באַרימטע סקולפּטאָרין ווערט געטריבן פון לאַגער צו לאַגער, פון לאַנד צו לאַנד; שרה מוז דורכמאַכן דעם גאַנצן, שוידערלעכן, היטלעריסטישן קאָשמאַר.

נאָך דער מלחמה ווערט זי באַפרייט אויפן פּוילישן באָדן און באַזעצט זיך אין לאָדזש. זי זעצט ווידער פאָר איר קינסטלעריש לעבן. אירע סקולפּטאָרישע אַרבעטן רופן אַרויס גרויס אינטערעס אין אַלע געזעלשאַפּטלעכע קרייזן. וועגן אירע פּיגורן ווערן געשריבן וויכטיקע קריטישע אפשאצונגען.

דער פּרומער טאַטע האָט זיך נישט געקאָנט דערלויבן צו מאַכן אַ פּסל, ווייל פאָר זיינע אויגן איז שטענדיק געשטאַנען דער פסוק: לא תעשה לך כל פסל...

שרה נעכט האָט זיך דאס יא דערלויבט.

אין יאר 1957 האָט די באַרימטע סקולפּטאָרין פאַרלאָזן פּוילן און איז עולה געוואָרן אין דער מדינת ישראל. זי לעבט אין תל־אָביב און איז דא ממשיך איר געניאַלע קינסטלערישע יצירה. יישר כוחה.

רחל גן־טוב־וואַליאק

זייער אנדענק – א וועגווייזער אין לעבן

מיינע עלטערן: פסח וואַליאק — חנה וואַליאק
מיינע צווייי ברידער: לייב און אברהם
מיין שוועסטער: שיינע.

'איז נישט אמת, אַז איר לעבט שוין נישט מער, ס'קען קיינמאל נישט זיין אַז איר זייט שוין געשטאָרבן. ס'דוכט זיך מיר אויס אַז מיר האָבן זיך קיינמאל נישט צעשיידט!

אייביק, ביז ענדע לעבן, זייט איר מיט מיר!

אין פרילינג, אין זומערדיקע היצן, איןווינטערדיקע רעגנס און שטורעמס, שטענדיק און אומעטום זייט איר מיט מיר!

אין די מינוטן פון אומעט בענק איך נאך אייך. וואן ס'איז פריילעך, ליכטיק און העל, וואן ס'שפילן די אַרקעסטערס, וואן ס'שאלן די טרומייטן. אין טאג פון נצחון, וואן אַלץ טאַנצט אין די גאַסן. וואן ס'מאַרשירן אונדזערע יידישע סאָלדאַטן, וואן אויף אונדזערע קעפ פליען יידישע פליער, וואן ס'פאָרן די דזשיפן, און ס'רוישן די טאַנקן, דאַן גראד, וואַרט מיר אומעטיק. דאַן זע איך אייך אין פאַנטאַזיע, יעדערן אין זיין צייט, יעדערן אין זיין מלבוש.

עס דערשיינט פאַר מיר צוריק סוואַנציאַן, א חרובע און פאַרברענטע. גלייכצייטיק דערשיינט דאָס אמאָליקע סוואַנציאַן, די אמאָליקע היים.

מיין טאַטע

מיין טאַטע!

איך זע דיך אין דיין גאַנצער פראַכט. אָט שטייסטו נעבן מיר. איך זע דיין אנבליק. דיין גרויסער הויכער שטערן, דיינע טיפע גרויע אויגן, דיין מילדער בליק און ליבער שמייכל.

פון דיר האָב איך אַ סך געירשנט.

דו האָסט אין מיר פון קינדערווייז אָן אייַנגעפלאַנצט די ליבע צו ציון. דערפאַר האָב איך ביז היינט ליב אונדזער לאַנד, אַזוי, ווי עס איז, מיט אַלע מעלות און חסרונות, מיט אַלע ליכט און שאטן־זייטן.

דו האָסט אין מיר פון קינדווייז אָן אייַנגעפלאַנצט די ליבע צום תנ"ך און האָסט מיר אַזוי פיין דערקלערט, ווי אים צו פאַרשטיין.

אין די לאַנגע ווינטערדיקע אָוונטן, פלעגן מיר זיצן אַרום טיש און דו פלעגסט אונדז דערציילן וועגן חנוכה. איך געדענק נאָך ביז היינט דעם נוסח: „איר פארשטייט, קינדערלעך, נישט שטענדיק זיינען יידן געווען צעשפרייט איבער דער וועלט. יידן זיינען אַמאָל געווען אַ פאָלק מיט אַלע פעלקער גלייך, ביי יידן זיינען אַמאָל געווען גרויסע גיבורים ווי ביי אַנדערע פעלקער. מתתיהו און יהודה המכבי האָבן פאַרטריבן די גריכן. זיי האָבן געקעמפט הונדערטער קעגן צענטויזנטער. יעדער פון אונדז קען אויך זיין אַ גיבור, ווי יהודה המכבי, וואן ער זאָל נאָר וועלן. גאָר אינגיכן וועט קומען אַ צייט, וואן די צעזייטע יידן וועלן זיך אומקערן קיין ציון און וועלן צוריק אַ פאָלק גלייך מיט אַנדערע. יעדער חלוץ וועלכער בויט איצט דאס לאַנד און מאַכט פרוכטבאַר אירע וויסטנישן איז גלייך צו יהודה המכבי."

אונדזערע אויגעלעך פלעגן גלאַנצן און די בעקעלעך ווערן רויט, ס'האָט זיך צעשפילט די פאַנטאַזיע.

פאַרן שלאָפֿן, וואן כ'פלעג שוין האַלטן ביים אייַנדרעמלען, פלעג איך זען ארץ ישראל אין דמיון. איך פלעג זען ארץ ישראל פון תנ"ך: ארץ הרמון, הזית, ארץ זבת חלב ודבש.

און ארץ ישראל מיט די וויסטענישן. פלעג איך וואַרטן אַז ווען כ׳וועל ווערן גרויס, וועל איך פֿאָרן אַהין בויען דאס לאַנד פון די אבות.

כ׳האָב נישט פֿאַרגעסן ווי אַזוי דו האָסט מיך געלערנט עברית און דקדוק. האָסט מיר דאַן געזאגט, אַז יידיש איז די שפּראַך פון גלות. צוזאַמען מיטן אויפלעבן פון אונדזער לאַנד, וועט אויך אויפלעבן אונדזער שפּראַך, און זי וועט פֿאַראייניקן אַלע יידן איבער דער וועלט, וועלכע רעדן אויף פֿאַרשידענע שפּראַכן.

איך געדענק דיינע ווערטער, וועו מיר האָבן זיך צעשיידט אין פאסטעוער געטאָ: איך האָף שטאַרק, מיין קינד, אַז מיר וועלן זיך נאָך זען, נאָר אויב, חלילה — נישט, איז דער, וועלכער וועט זוכה זיין צו בלייבן לעבן, זאָל דורך אַלע וועגן זאָן אנצוקומען אין אונדזער הייליק לאַנד.

איך האָב דיין צוואה ערלעך דערפילט. דורך אַלע וועגן, דורך וואַסער און פייער, בין איך אַהער דערגאַנגען.

דו האָסט מיך געלערנט זיין אַ מתמידה, צו לערנען אַ סך און לייענען אַ סך און ליב האָבן דאס ספר ביז ענדע לעבן.

דו האָסט מיר געזאגט, אַז מ׳דאַרף שטענדיק לערנען. שטענדיק זוכן נייעסן. אויב נישט, פֿאַרגעסט מען, וואָס מ׳האָט פריער געלערנט.

דו האָסט אין מיר איינגעפלאַנצט די ליבשאַפט צו אַרבעט. דו האָסט מיר דער ערשטער דערקלערט, אַז מיט אַרבעט דאַרף מען זיך נישט שעמען. די מלאכה מאַכט נישט מיאוס דעם מענטשן. נאָר דער מענטש מאַכט מיאוס די מלאכה. אונדזערע תּנאים, אונדזערע חכמים זיינען אַמאָל געווען שוסטער און שניידער. פון דיר, טייערער פאטער, האָבן מיר, קינדער, געירשנט דעם סטיל פון שרייבן פּאָעזיע, פון בויען זאָלן אוּן קיינער האָט זיך מיט אונדז אין גימנאַזיע נישט געקאָנט פֿאַרגלייכן. פון דיר, טייערער פאטער, האָב איך געירשנט דיין עקשנות, דיין אַמביציע. דו ביסט פֿאַר מיר געווען אַ כבוד און ערע אומעטום. דיין נאמען ביי דיינע תלמידים, וועלכע געפינען זיך נאך אין דער גאַנצער וועלט, איז געבליבן הייליק.

דו האָסט דערצויגן דיינע תלמידים אין גייסט פון אַרבעט און חלוציזם. דו האָסט זיי דער ערשטער געוויזן דעם וועג צו אונדזער לאַנד. דערפֿאַר דערמאנען זיי נאָך ביז היינט דיינע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער געזעלשאַפט אין סוועניציאַן. עטלעכע יאר פֿאַר דעם ערשטן וועלט־קריג, האָסטו שוין געגרינדעט אַ קרייז פֿאַר אַרבעטער, וועלכע האָבן געלערנט תנ״ך, די שפּהן פון דיין אָפּרו האָסטו מקריב געווען אויף דעם ציל. אין אַ פֿאַר יאָר אַרום האָסטו געשאַפֿן דעם ערשטן חדר מתוקן אין סוועניציאַן.

דו האָסט אַריינגעפירט אַ לערער פון רוסיש, און אַלע שעה געמאַכט אַ הפסקה אין לערנען. שווער האָסטו געקעמפט מיט די איבעריקע, אַידער זיי האָבן מסכים געווען צו דעם.

נאָך דער ערשטער מלחמה ביסטו געווען פון די לערער און גרינדער פון דער סוועניציאַנער תרבות־שול. ס׳איז דיר אויסגעקומען צו פירן אַ שווערן קאַמף מיט די יידישיסטן, אבער דו האָסט זיי באַזיגט.

דו האָסט דאס לערנען נישט פֿאַרלאָזט ביזן ענדע לעבן. און אפילו אין די שרעקלעכסטע צייטן, ביסטו שטענדיק געווען מיטן ספר אין האַנט. אויפן וועג פון אונדזער וואַנדערן אין פאסטעווער געטאָ, האָסטו צוזאמענגעקליבן קינדער און האָסט זיי געלערנט, זאגנדיק, אַז זיי וועלן נעבעך פֿאַרגעסן נאך דער מלחמה וואָס זיי האָבן געקאנט און וועלן בלייבן עם־הארצים.

מיר האָבן דיך, טאַטע, נישט פֿאַרלאָזט, ווי אַנדערע קינדער. מיר זיינען צוזאַמען מיט אונדזערע עלטערן געלאָפן אין פראָסט און אין שניי, אין ווינט און אין שטורם. דער טויט האָט אונדז אבער אומעטום נאכגעיאגט.

11 אין כסלו, אין 1942טן יאר, ביסטו געווען גרייט צו גיין אין וואַלד קעמפן מיט די מערדער, זאגנדיק: „מיר זיינען פֿאַרלוירענע, קינדערלעך, ס׳בלייבט אונדז נאָר איין וועג: גיין אין וואַלד, נקמה נעמען פֿאַרן אומשולדיק־פֿאַרגאָסענעם בלוט.״

12 טעג אין כסלו ביסטו אומגעקומען אין דאנילאוויטשער געטאָ, צוזאמען מיט דער מאמען און אברהמען.

מיין מאַמע

ווי שטאַרק איך בענק נאך דיר, מאַמע!

דו ביסט געווען דער סימבאָל פון גוטסקייט פֿאַר אונדז קינדער און פֿאַר אַלעמען. וועו איך שטעל זיך איצט אַ פֿראַגע, וואָס הייסט זיין גוט, זאג איך: דאס איז מיין מאַמע. מיין מאַמע איז געווען מסוגל זיך טיילן מיט אַ צווייטן דעם ביסן ברויט אויף דער העלפט. זי איז געווען גרייט אַוועקצוגעבן אַן ארעמאַן די לעצטע פֿאַר שיך און דאס לעצטע העמד פון איר לייב. די דייטשע פליטים האָט זי אַוועקגעגעבן איר בעט און אַליין געשלאפן אויף דער קושעטקע, זאָגנדיק: איך בין דאָך אַלץ איינס אין דער היים, און זיי זאָלן זיך דורך דעם פילן, ווי אין דער היים.

מלך און ברוך, די צוויי פליטים, וועלכע זיינען ביי אונדז געווען, האָבן מיר אַמאָל געזאגט: „אייער מאַמע, איז אַן אשה צנועה, ס׳איז ווייט צו געפינען אַזאַ פרוי.״ מאַמע, דו האָסט קיינמאל נישט געגלויבט, אַז ס׳זיינען דא גנבים, דערפֿאַר איז ביי דיר די טיר שטענדיק געווען אָפן.

דו האָסט נישט געגלויבט אין די פֿאַלשקייטן פון די מענטשן, ווייל דו ביסט אַליין געווען ערלעך. דו האָסט קיינמאל אין דיין לעבן קיין ליגן נישט געזאגט, דו האָסט נישט געגלויבט, אַז אַ מענטש קען טאן דעם אַנדערן שלעכטס. דערפֿאַר

פלעגסטו שטענדיק זיך באַמיען אַלעמען צו פאַרטיידיקן, און אויף אַלעמען רחמנות האָבן.

דו האָסט אומעטום געזען ליכט און די שאטנס נישט געזען, ווייל דו אַליין ביסט געווען ליכט. דערפאַר האָסטו, ביז דער לעצטער מיניט נישט געגלויבט אין די גרויזאַמקייטן פון היטלער׳ס מעשים. ביז די לעצטע מינוטן האָסטו אַלץ געמיינט, אַז ס׳קען נישט זיין, אַז מ׳זאָל נעמען אומשולדיקע מענטשן און זיי אומבאַנגען. דו ביסט געווען אונדזער טרייסט אין די פינצטערע צייטן!

דו ביסט געווען פרום און מיר האָבן ליב געהאַט דיין פרומקייט. דו האָסט אויסגעפירט די געבאָטן פון דער תורה בשלמות. מיר האָבן ליב געהאַט דיינע שבתים און ימים־טובים, ווייל דו האָסט זיי מיט דיין ליכט באלויכטן.

מיר האָבן ליב געהאַט די היים אין די וואַכעדיקע טעג. ווייל דו האָסט אַרייַנגעבראַכט יום טוב אויך אין דער וואָכן. דו האָסט אונדז, קינדער, קיינמאל נישט געשלאגן, קיינמאל נישט געבייזערט זיך אויף אונדז און מיר האָבן דיר שטענדיק געפאָלגט און שטענדיק געשעצט, נישט פאַר מורא, נאָר פאַר ליבשאַפט.

דו ביסט געווען אַ מיוחסת, דו האָסט געשטאַמט פון דורות רבנים און צדיקים, אבער דו האָסט זיך קיינמאל מיט דעם נישט באַרימט. דו האָסט נאָר דערציילט וועגן דעם, און מיר קינדער האָבן דאס אַזוי ליב געהאַט צו הערן.

דו האָסט געשעצט ארץ ישראל און די חלוצים, נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס זיי זיינען נישט פרום. דיינע ווערטער זיינען געווען: זיי טוען אַ גרויסע מצוה וואָס זיי בויען אונדזער הייליק לאַנד!

פון דיר, טייערע מאַמע, האָבן מיר געירשנט דיינע אַלע גוטע מידות און דיר האָבן מיר זיי צו פאַרדאַנקען!

מיינע ברידער: לייב און אברהם

איר האָט די ערשטע געירשנט אַלע גוטע מידות פון מיין מאַמען. איר זייט געווען דער סימבאָל פון גוטסקייט, יושר און גערעכטיקייט. די מאמע פלעגט זאגן, אַז ס׳פאַסט אייך צו זיין צדיקים. פונקט, ווי זי, האָט איר אין אַלע מענטשן געזוכט נאָר גוטעס. איר האָט אַלעמען פאַרענטפערט און קיינמאל נישט געוואָלט הערן ווען מ׳רעדט אויף עמיצן שלעכטס, איר האָט זיך קיינמאל נישט געהאַלטן גרויס מיט אייער לערע און קענטעניש.

שטענדיק זייט איר געווען גרייט זיך צו טיילן מיט אייער לערע מיט אַ צווייטן, און נישט נאָר אין בית־ספר. איר האָט ליב געהאַט די נאַטור, דערפאַר האָט איר זיך אויסגעקליבן צו זיין לערער פון נאַטור און געאָגראַפיע. פונקט ווי אונדזער טאַטע, אַזוי האָט איר שטענדיק געלערנט און געלייענט און איר האָט אייער קענטניש פאַרטיפט. דערפאַר זייט איר געווען באַוווסט אַלס איינע פון די בעסטע לערער אין פוילן. אייערע שאַפעס זיינען געווען פול מיט ביכער, אַ טייל פון די ביכער זיינען פול געווען מיט בלומען און אינזעקטן, און פארשידענע קאַלעקציעס פון זומערפייגלער.

איך זע אייך אָפטמאָל אין פרילינג ווען ס׳בליען די מאַראַנצן און ווינטער ווען ס׳וווייזן זיך די ערשטע כלניות און רקפות. איך זע אייך ווען די זון גייט אויף און פאַרגייט. אין הערבסט, ווען ס׳קומען צופליען צו אונדז די פייגעלעך פון פוילן און דערמאַנען מיך אונדזער היים. איר דערשיינט פאַר מיר פלוצלונג, אין די העלע בלייכע תמוז נעכט, און ווידער אַמאָל אין די לאַנגע ווינטערדיקע אָוונטן.

איך גאָדענק ווי דו, מיין ברודער לייב, האָסט מיר צום ערשטן מאל דערקלערט, אַז אַ בוים לעבט אַזוי ווי אַ מענטש. ווי אַזוי מ׳דארף זיי ליב האָבן און זשאלעווען און נישט רייסן סתם.

די שאַפונגען פון מיין ברודער אברהם

יארן נאך יארן זיינען פארביי און איך געדענק נאָך אַלץ דיינע פארפאסטע לידער! מערסטנס לידער האָסטו אַלס קינד פאַרפאַסט אין סוועניצאַנער יידישער גימנאַזיע. זיי זיינען געווען געדרוקט שטענדיק אין זשורנאַל: „אונדזער וועלטל" פון סוועניציאַן.

אין 4טן קלאַס גימנאַזיע האָסטו געשריבן:

מיין קינדהייט

פון זונען געוועבט און פון שטראַלן געלייטערט
שיינט אויף איר ביי מיר אין זכרון,
און ס׳נעמט, ווי אַ פייער אַרום מיך אַ בענקשאַפט,
נאָך אייך, מיינע קינדערשע יארן.

כ׳האָב נאָך ביז היינט נישט פאַרגעסן „מיין פאַנטאַזיע", ווָאס דו האָסט געשאַפן אַלט זייענדיק 12 יאר.

מיין פאנטאזיע

שקיעה־פאַרבן, אָוונט־זונען,
רויטע פורפור, רויטע פלאַמען,
ציט מיין האַרץ אַהין צו קומען,
לאקן פייער צו פאַרקאמען.

זיך דערטרינקען אין אַ ים,
פון בלויע פעדים, גינגאַלד־שטראלן,
באדן זיך אין לויטער קלארע,
מילדע, שטילע, הימלס־קוואַלן.

און די שטערן ציילן וויל איך,
וואָרפן אין דעם טיפן תהום,
און אַנטשלאָפן ווערן ליבלעך,
אין דעם אומענדלעכן רוים.

אין אַ שטילן בין־השמשות,
אין אַ צייט פון שיינקייט, פראַכט,
ווען ס׳פאַרגייט דער טאָג און גוסט
און ס׳קומט אַן די שוואַרצע נאַכט.

דאמאלט וויל איך שטיל אַראָפגיין
און שפּאַצירן מיטן ווינט,
אויף די באטויטע פעלדער,
שמייכלען לוסטיק, ווי אַ קינד.

דיינע איבערזעצונגען פון יידיש און עברית, די פאַר־שטעלונגען און אינסצעניזאציעס, אַלץ איז ביי מיר טייער. ביי יעדן יום טוב, ביי יעדער חגיגה, זינג איך דיינע לידער מיט מיין כתה. איך זינג זיי, און מיין האַרץ ווייניט אין דער שטיל, דערמאנענדיק זיך אין דיר.

אייערע תלמידים, נעלכע זיינען צעזייט אין דער גאַנצער וועלט, דאס רוב אין ארץ ישראל, דערמאנען אייך שטענדיק צו גוטן, זיי רעדן וועגן אייך און בענקען נאך אייך, פונקט ווי איך. דאס זעלבע זיינען אייערע חברים, מיט וועלכע איר האָט צוזאמען געלערנט אין סעמינאַר.

איך וויל דא דערמאנען עטלעכע ווערטער פון דיין טאג־בוך, דעם 25טן מערץ אין 1942טן יאר אין פאסטעווער געטא: „פרילינג און פרילינגדיקע שטימונגען, נייע האָפענונגען דער־וועקן זיך אין הארצן. דער שניי צעגייט. ס׳בענקט זיך אַזוי נאך דער פרייהייט, נאך דער נאַטור. נאך פעלד און וואַלד, נאך גרינע לאנקעס און פרישע שמעקעדיקע בלומען, נאָר פאַרפאַלן, מ׳מוז שלום מאַכן מיטן גורל אין צוגעווינען זיך צום געדאַנק פון טויט.

איך זע פאַר מיינע אויגן די אויפשטייענדיקע יידישע מדינה. נאכן פאַלן פון דייטשלאַנד וועט אויף די חורבות פון הונדערטער טויזנטער און אפשר מיליאָנען דערשאָסענע, פאַרברענטע, צעשאָכטענע יידן אויפשטיין אונדזערע מדינת ישראל, נאָר ווייניק וועלן דערלעבן זי צו זען. זי וועט זיין דער מוסטער פון געראַכטיקייט און יושר אויף דער וועלט. דאַן וועלן מקוים ווערן די ווערטער פון נביא: „כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים.״

ווי אַזוי האָסטו, אברהם, אין אַזעלכע פאַרוואַלקנטע, אומעטיקע טעג געזען די שטראַלן פון דער אויפגייענדער זון?

צוזאַמען מיטן טאַטן, מאַמען און לייבן, 11 טעג אין כסלו אין 1942 יאר, זייט איר גרייט געווען, צו גיין אין וואַלד, נאָר ס׳איז אייך נישט געווען באַשערט. 12 טעג אין כסלו ביזטו צוזאַמען מיט די עלטערן אומגעקומען אין דאנילאוויטשער געטאָ.

לייב איז על פי נס אַנטלאָפן געוואָרן אין וואַלד, און האָט געקעמפט מיט די דייטשן אין וואַראשילאָווס בריגאַדע, אַלס פאַרטיזאן. דו, מיין ברודער, האָסט דערפילט דיין חוב, האָסט נקמה געגנומען פאַר דיינע אומגעקומענע פרוי און קינד, פאַרן טאַטן און די מאמען און שוועסטער. נאָר צום באַדויערן ביסטו נישט לעבן געבליבן. נאך 2 יאר קעמפן אַלס פאַרטיזאַן, ביסטו אומגעקומען אַ פאָר טעג פאַר דער באפרייאונג, אין יולי 1944טן יאר.

מיין שוועסטער שיינע

די לעצטע שרייב איך וועגן דיר, ווייל ס׳פעלט מיר כח דיך צו דערמאנען. איין שוועסטער האָב איך געהאַט אין פוילן, די איבעריקע זיינען אַלע געווען אין ארץ ישראל. פלעג איך פאַר דיר זיך אַלץ פאַרטרויען, דאס זעלבע אויך דו פאַר מיר. קיין זאַך איז פון דיר נישט געווען באַהאַלטן. נאָר איין זאַך אין די ביטערע צייטן, האָב איך פון דיר באַהאַלטן, איך פלעג דיר שטענדיק זאָגן, אַז איך האָב נישט קיין מורא פאַרן טויט. איך וויל נישט אומקומען פון די דייטשן, וועל מ׳וועט מיך פירן צום גרוב, וועל איך אין דער לעצטער מינוט אנטלויפן, זאָל די קויל מיך טרעפן פון הינטן, אבער נישט פנים אל פנים. כ׳וועל אַנטלויפן נישט פאַר פחד. און דו, דו האָסט אַזוי מורא געהאַט, פלעגסט שטענדיק וועגן דעם רעידן. אוי, ווי איך האָב מורא פאַרן טויט. דיר איז גוט, דו האָסט נישט קיין מורא, פלעגסטו זאָגן.

אך, מיין טייערע, האָב אויך מורא געהאַט, אַזוי ווי דו, אָדער נאָך מערער. איך האָב דאָך געהאַט אַ קליין קינד און צוליב איר, פלעג איך וועלן בלייבן לעבן. נאָר דעם סוד האָב איך שטענדיק געטראגן ביי זיך אין האַרצן. כ׳פלעג וועגן דעם נישט רעדן און שטענדיק אַלעמען טרייסטן. מיין מאַמע האָט אויך אַזוי געטאן.

איך זע דיך מיטן שוואַרצן פארטוך, מיטן ווייסן קראגן אין 5טן קלאַס ג׳מנאַזיע, איך הער נאָך ביז הייַנט דיין שטים, ווי דו זינגסט סאַלאַ „רואיק, רואיק שאָקלט איר געלאָקטעס קעפל, מיין ווייסינקע בעריאזקעלע און דאוונט אַן אַ שיעור״.

צום צווייטן מאל, אין לערער סעמינאַר אין ווילנע, אין 5טן קורס, יאָסקאָוויטשעס פאַרפאַסט ליד: „כבר מעינות דמע שפכתי לרוב״ און „אני ישבתי וחכיתי״.

האָסט זיך אויסגעקליבן צו לערנען די ערשטע כתה, פונקט ווי איך. מיר פלעגן ביידע שטענדיק וועגן דעם רעדן. זומער, ווען מיר פלעגן קומען אַהיים, פלעגסטו מיך לערנען לידער און דערציילן די דערפאַלגן פון דיין בית־ספר און איך דאס זעלבע פאַר דיר.

דיין צעטעלע פון בראסלעוויער געטאָ, האָב איך באַקומען. דו האָסט עס געשריבן צו פערלען, נאָר איך האָב עס גע־לייענט. ענטפערן דיר צוריק האָב איך שוין נישט געהאַט ווי אַזוי.

דער נוסח פון בריוול: טייערע פערל, ווי איך זע האָב איך פאַרלאָרן מיין גאַנצע משפחה, מיינע צוויי ברידער, מיין טאַטן און מיין מאַמען. די אייניציקע וואָס ס׳איז מיר געבליבן, איז מיין שוועסטער רחל. אפשר האָט איר עפעס געהערט וועגן

איר, עמעץ האָט מיר דערציילט אַז זי איז אין סוועניציאַן. מיין שוועסטער רחל, זי איז דאָך אַ סך אומגליקלעכער פון מיר, אין אַזעלכע שרעקלעכע צייטן מיט אַ קליין קינד. ווי שטאַרק איך וואָלט איר געוואָלט העלפן! אַמאָל בין איך געוון אַ סך ענערגישער און פלינקער פון איר. נאָר היינט, בין איך שוין אינגאנצן נישט געגליכן צו קיין מענטשן. ביי יעדן טומל, ווער איך אַזוי שוואַך און מיינע פיס גייען דאָן נישט. פונקט ווי אין חלום: איך וויל לויפן און איך קען נישט... און איך טראַכט שטענדיק נאָר ווגען טויט, וועלכער וועט גרויס קומען אינגיכן אויף די לעצטע הונדערט אין בראסלאוו.

חדרה, שכונת ביאליק.

יוסף ברומבערג (טשיקאגא)

קאפל סיראטקא אין זיין פארווירקלעכטער חלום

קאָפל סיראָטקא

דינסטיק בייגאכט, דעם 9־טן סעפטעמבער 1952, איז אין ניו־יאָרק געשטאָרבן פון אַ האַרץ־אטאַק קאָפל סיראָטקא. ער איז געבוירן געוואָרן אין יאר 1906 אין סוועניציאן. אין די ערשטע קינדער־יארן האָט ער געלערנט אין חדר, שפעטער אין די יידישע פאָלקס־שול און אין יאר 1922 האָט ער פאַרענדיקט די יידישע גימנאַזיע פון סוועניציאַן.

די קליינע שטאט סוועניציאַן איז געווען אייגע פון די וויכטיקסטע צענטערס פון דעם דאמאלסדיקן יידישן קולטור־לעבן אסאַנס. זי האָט דאן פארמאגט אַ גרויסע יידישע פאָלקס־שול, אַן אַכט־קלאַסיקע יידישע גימנאַזיע, אן אָוונט־שול, אַן אפטיילונג פון דער „קולטור־ליגע", אַ גרויסע יידישע ביבליאָטעק, אַ דראַמאַטישן קרייז א.א.וו.

קאָפל סיראטקא איז געווען אייגער פון די אַקטיווסטע, טרייַעסטע און איבערגעגעבענסטע טוער אין אַלע אויבנדערמאנטע אינסטיטוציעס. וועו אַ גרופע געזעלשאַפטלעכע טוער פון סוועניציאַן האָט באַשלאָסן צו בויען אַן אייגן הויז, וואָס זאָל זיין צוגעפאַסט פאַר דער פאָלקס־שול, איז קאָפל סיראטקא געוואָרן די נשמה פון דעם בוי־קאָמיטעט. דאס איז ניט געפעלן געוואָרן דער פוילישער מאַכט און זי האָט אים אין יאר 1936 פאַרשיקט אין דעם טרויעריק־באַרימטן קאָנצענטראַציע־לאגער „קארטוז־בערעזע".

פון דאָרט איז ער צוריקגעקומען אַ קראַנקער און צומזיקטער, פונדעסטוועגן איז ער גלייך צוריק אַריין אין דער אַרבעט. ער איז געוואָרן לערער אין דער יידישער שול און עטלעכע יאר פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער אַוועק־געפאָרן קיין פראַנקרייך און האָט דאָרט שטודירט געשיכטע.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז ער זאָל פאַר דער מלחמה צוריקקומען קיין סוועניציאַן. צוזאמען מיט די סאָוויעטן איז ער אַוועק קיין טיף־רוסלאַנד און האָט דאָרט געאַרבעט צוזאַמען מיט דער פוילישער רעפאטריאַציע קיין פוילן און פון דאָרט אַוועק קיין דייטשלאַנד. אין יאר 1949 איז ער אנגעקומען קיין ניו־יאָרק, ווו ער האָט זיך פאַרבונדן מיטן אַרבעטער־רינג. זיין חלום איז געווען צו ווערן אַ לערער אין יידישער שול. ליידער איז דאס אים ניט באַשערט געווען. בלויז 3 יאר האָט ער געלעבט אין ניו־יאָרק. ער באַקומט אייגעם נאכן אַנדער צוויי האַרץ־אַטאַקעס און אין דער נאַכט פון 9־טן אויפן 10־טן סעפטעמבער איז אויסגעאַנגען זיין נשמה.

שיינע, שיינע, איטקע און כאנקע — אַלע יונגע, ווי בויער, ווי אַזוי פאַרדריסט מיך אויף אייך! וואָס איר זייט געזעסן ביז דער לעצטער מינוט און געוואַרט אויפן טויט.

אין מערץ 1943טן יאר, זיינען שוין די וועלדער געוועסן פול מיט פאַרטיזאַנער. און די וועלדער זיינען אַזוי נאענט געוואָרם ברעסלאוו: אַזעלכע געדיכטע און פינצטערע.

איז דיין גורל געווען אומצוקומען אין די לעצטע 100 מאַן פון בראסלאוו, אסתר־תענית. וועו אַלע פרייען זיך, פאַלט אויס דיין יארצייט, דאן איז מיר אומעטיק און איך בענק נאך דיר.

איך וועל דיך אייביק נישט פאַרגעסן.

פעני מינקין

הרב ד״ר יעקב שמואל בר׳ לייב מינקין ז״ל

הרב ד״ר יעקב שמואל מינקין ז״ל

הרב ד״ר יעקב שמואל איז געבוירן ביי זיינע עלטערן ר׳ לייב און רחל־לאה אין סווענציאַן אין 1882טן יאָר. פֿאַר־לאָזנדיק זיין היים איז ער ממשיך דאס לערנען אין דער ישיבה פון זיין פעטער ברוך־זועלווּל, דער רב פון ״גריווע״ און דווינסק. דאָרט אין דער ישיבה פון זיין פעטער טרעפט ער צווישן די לומדי תורה דעם שפּעטער באַוווסטן הרב הגאון ר׳ יצחק קוק פון ירושלים, מיט וועלכן ער ווערט שטאַרק באפֿריינדעט.

אין יענער צייט איז דייטשלאַנד געווען דער צענטער פֿאַר דער זוכנדיקער און שטרעבנדיקער יידישער יוגנט פון רוסלאַנד, פּוילן און ליטע. אויך יעקב־שמואל פֿאַרלאָזט רוס־לאַנד און הויבט אָן שטודירן אין בערלינער און פֿראַגער הויכשולן, ווי אויך אין הילדעסהיימער רבנים־סעמינאַר. שפּעטער עמיגרירט ער קיין אַמעריקע, ווו ער זעצט פֿאָר זיין שטודיום אין דער קאָלומביא־אוניווערסיטעט און אין יידישן טעאָלאָגישן סעמינאַר. נאכן פֿאַרענדיקן זיין שטודיום אין די הויכשולן און באקומען די נויטיקע טיטולן, האָט ער אין 1911 חתונה מיט פריילין פּעני, די טאָכטער פון הרב משה חיים ראַבינאָוויטש (דער לובטשער רב).

זיין ערשטע רבנישע שטעלע באקומט הרב ד״ר יעקב שמואל אין קאנאדע. שפּעטער פּארט ער קיין ניו־יאָרק און אַרבעט אין דאָרטיקן שפּיטאָל אַלס רב. אַ דאַנק זיין איבער־געבנקייט צו די קראַנקע, מיט דעם נויטיקן טרייסט ווּאָרט אין דער ריכטיקער צייט, ווערט ער שטאַרק באַליבט ניט נאָר צווישן די קראַנקע נאָר אויך ביים פּערסאָנאל.

חוץ זיין טאג־טעגלעכע אַרבעט אַלס רב ציט אים שטענ־דיק צום שרייבן. נאָך זייענדיק ביי זיינע עלטערן אין סווענ־ציאַן, שרייבט ער קאָרעספּאָנדענצן אין דער דאַמאַלסדיקער העברעאישער טעגלעכער צייטונג ״המליץ״ (אין יאר 1895). זייענדיק אין אַמעריקע שרייבט ער פֿראָזע, ווי אויך פּאָעזיע און אַרטיקלען וועגן יידישן לעבן אין פֿאַרשידענע צייטונגען. ער פֿאַרעפֿנטלעכט אַ מאָנאָגראַפּיע וועגן בנימין דישראלי, שרייבט וועכנטלעכע אפהאַנדלונגען וועגן יידישן לעבן אין דער וועלט, וועלכע ווערן געדרוקט אין אַלע גרויסע טעגלעכע צייטונגען. אין 1935 באַקומט ער דעם טיטל ד״ר פֿאַר קאָרעס־פּאָנדענץ.

נאך זיין פֿאַרלאָזן די אַרבעט אַלס רב, גיט ער זיך איבער אין גאַנצן דער ליטעראַרישער טעטיקייט. זיין ערשט בוך איז דער ראַמאַן וועגן חסידיזם, געשריבן אין ענגליש, וועלכער איז אַ וויכטיקע אַרבעט פֿאַר די ענגליש רעדנדיקע. נאכדעם שרייבט ער אַ גרויסע היסטאָרישע אפהאַנדלונג, אויך אין ענגליש, וועגן הורדוסן. דאס בוך ווערט איבערזעצט אין פֿראַנצויזיש, שוועדיש און שפּאַניש. זיין בוך: ״אברבנאל און גרוש ספרד״ מאַכט אים זייער פּאָפולער אין דער וועלט. זיין לעצטע אַרבעט, וועלכע ער האָט נאָך זוכה געווען צו זען איז זיין שאָפונג: ״די וועלט פון רמב״ם״.

פֿאַר זיין פֿאָרן קיין ארץ ישראל גיט ער אָפּ אַן אַרבעט: ״יידישע העלדן, וועלכע שאַפן געשיכטע״.

הרב ד״ר יעקב שמואל מינקין האָט זיך נישט באַגנוגנט מיט זיינע דערגרייכונגען. זיין בונטאַרישע נאַטור האָט זיך נישט געשטילט ביזן טיפן עלטער. מיט זיינע שאָפונגען און טעמעס באַרייכערט ער די יידישע קולטור פֿאַר דעם נייעם יידישן אַמעריקאנער דור, וועלכער רעדט און לעבט אין ענגליש. לעבנדיק אין אַמעריקע, זייענדיק ווייט פון זיין היים סווענציאַן, פֿאַרגעסט ער ניט זיין סווענציאן און צוזאמען מיטן איבערגעגעבענעם בצלאל לעווינסאָן ז״ל איז ער צווישן די ערשטע גרינדער פון סווענציאנער פֿאַריין אין ניו־יאָרק. אין 1962 קומט ער מיט זיין געטרייער פרוי פּעני אין לאַנד, ווו ער ווערט באגייסטערט פון די יידישע דערגרייכונגען.

דער אכזריותדיקער סוף פון מענטש לאָזט אים ניט לאַנג הנאה האָבן, ער שטאַרבט אין תל־אביב דעם 13טן מערץ 1962,

רפאל לאָס (פאַריז)

פייוועלע
דער בריוטרעגער

1

ין שטעטעלע סוועניציאַן... ווו ביזטו סוועניציאַן, די שטאָט, ווו איך האָב דערזען
יין ליכטיקן ערשטן טאָג מיט 80 יאר צוריק?

ווי שיין מיין שטעטעלע איז געווען, ווי שטאַרק פאַרליבט אין דיר בין איך עד היום הזה!

און נישט נאָר איך. אַלע וואָס האָבן געלעבט מיט חיר אין איר רואיקייט, פשוטקייט און ערלעכקייט; אַלע, וואָס האָבן געאטעמט די פרישע לופט פון די אַרומיקע וועלדער, ברייטע פעלדער און לאַנקעס, האָבן ליב געהאַט און זיך געגרויסט מיטן שטעטל.

דאס שטעטל האָט פאַר אַלעמען געזאָרגט ווי אַ מאַמע זאָרגט פאַר אירע קינדער. ס'איז געווען אַ ביקור חולים, אַ הכנסת אורחים, אַ תלמוד תורה, אַ גמילות חסד, אַ הכנסת כלה א.א.וו.

די שטעטלשע יידן האָט מען דערקענט אין אַ צרה. וועו ס'איז, למשל, אויסגעברענט אַ שרפה אין אַ פאַמיליע איז געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ, האָט מען תיכף געזען אויפן מאַרק־פלאַץ אַ טיש אנגעלייגט מיט כל טוב, ברויט, גאמעלקעס, הערינג, אוגערקעס, קעז, פוטער, אייער און ניט איינער פלעגט צוגיין צו די נשרפים און זיך ביי זיי בעטן: נעמט קינדערלעך, עסט געזונטערהייט, שעמט זיך נישט, איר וועט נישט פאַרלאָרן גיין צווישן יידן. זאָרגט נישט, איר וועט זיך, אם ירצה השם, אינגיכן צוריק אויפבויען.

ממש איבער נאַכט פלעגן אויסוואַקסן באַראַקן פון ברעטער און אויף מאַרגן האבן די נשרפים שוין געהאַט אַ דאַך איבערן קאָפּ.

מיטוואָך אויפן מאַרק האָט מען שוין ווידער געהאַנדלט און אין אַ פאָר טעג אַרום האָט מען צונויפגעקליבן אַ גאַנץ פיינע סומע און דער נשרף האָט זיך אנגעהויבן בויען.

אַט אַזאַ שטעטעלע איז געווען סוועניציאַן!

און אַזוי איז אויך געווען, וועו ביי עמעצן איז געפאַלן אַ פערד אַדער וועו עמעצער איז קראַנק געוואָרן, אַדער וועו ס'האָט געטראָפן אַן אַנדער אומגליק.

יידן האָבן שטענדיק געהאָלפן איינער דעם צווייטן.

2

גאר יונג, כמעט אַ קינד בין איך געווען, וועו איך האָב פאַרלאָזן מיין טייער געבורטס־שטעטעלע. פון יענעם טאָג אָן האָב איך מיין גאַנצן לעבן אין זיך געטראָגן אַן אומפאַרגעסלעכע ליבע און שטאַרקע בענקשאַפט צו סוועניציאַן. אַלץ וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין די יונגע יארן, אַלע געשעענישן, אַלע עפיזאָדן, אַלע טיפן, אַלע חברים, אַלץ איז געבליבן איינגעקריצט אין זכרון און איינגעפלאַנצט אין האַרצן.

ביזן היינטיקן טאָג געדענק איך ענעי און דייטלעך אַלץ וואָס איז דאָן פאַרגעקומען און אַלץ שטייט פאַר מיינע אויגן אַזוי ווי דאס וואָלט ערשט נעכטן פאַסירט.

ווילט זיך אַרויסנעמען פון גרויסן „פאַק" זכרונות איין איינציקן טיפ און אים אויסמאלן פאַר די קומענדיקע דורות.

אָט דער כאַראַקטעריסטישער טיפּ איז געווען אַ פּשוטער ייִד, וועמען מען האָט גערופֿן אין שטעטל פּייוועלע דער בריוטרעגער.

דאס איז געווען אַ ייִד פון אַ זייער נידעריקן וווקס. ער האָט אפילו נישט געהאַט די הויך פון אַ מעטער פופציק און איז געווען זייער מאגער.

ווען איך האָב אים דערקאַנט, איז ער געווען אַ יאָר 45. ער האָט געהאַט אַ שמאל פּנים, אַ קליין נעזעלע, אַ שיטער בערדעלע און איז לכל הדעות קיין הדרת פּנים נישט געווען.

דערפֿאַר האָט ער געהאַט אַנדערע מעלות: שטענדיק געוועז פֿאַרקעמט, דער בגד — ריין, די שיך — אויסגעפּוצט, הכלל — פּייוועלע האָט געשיינט מיט זיין זויבערקייט.

פּייוועלע איז געווען אַ מענטש, אויף וועמען דאס שפּריכוואָרט זאגט: „פֿאַר גאָט און פֿאַר לייטן".

ער איז אויך געווען אַן אמתּער פרומער ייִד. דריי מאל אין טאג פלעגט ער גיין אין בית מדרש דאוונען און האָט אויך געקאָנט גוט לערנען. מען האָט אים געהאַלטן פֿאַר אַ גרויסן למדן.

שטענדיק פלעגט ער אַרויסגיין מיט אַ פּיין אונטערגעשאָרן בערדל, די האָר גוט פֿאַרקעמט, די פּיאותלעך כּמעט נישט באַמערקט, דער סורדוט — זויבער און אויסגעפּרעסט, די מאנישקע — אַ ווייסע, אַ קלאָרע דער שניפּס — עלעגאַנט, די שיך — שטענדיק אויסגעפּוצט און בלישטשנדיק — אַ פּריץ ממש אין פּולן זין פון וואָרט. אַלע האָבן פֿאַר אים געהאַט דרך ארץ. ער איז נישט געווען סתם אַזוי עפּעס אַ בריוו־טרעגער, וואָס טיילט פּונאַנדער בריוו.

קודם כל איז ער געווען אַ מין „טשינאוויק" וווי אַלע אַנדערע באַאַמטע. אין פֿאַסט־אַמט פלעגט ער אויך שטיין הינטער דער „סטאיקע" וווי די איבעריקע אנגעשטעלטע. ער פלעגט ענטפֿערן דעם פּובליקום אויף פֿאַרשידענע „ספּראָוקעס", סאָרטירן די בריוו מיט די פּעקלעך, די גוויישע אין איין זייט און די יידישע אין אַ צווייטער.

אַלע האָבן געווּסט, אַז מ׳דאַרף אים פֿאַלגן. אויב ער הייסט גיין אַהיים און נישט וואַרטן, דאַרף מען גיין אַן שום טענות; אַז ער האָט געגעבן אַן עצה, האָט מען אים געהאָרכט אוּן געטאָן פונקט ווי ער האָט געראטן.

הכלל: דער עולם האָט געטאָן אַלץ, וואָס פּייוועלע האָט געזאגט. מען האָט געווּסט, אַז ער איז אַן אַרנטלעכער מענטש ביז גאָר. פּייוועלע האָט פשוט קיין שום פֿאַלשקייט נישט פֿאַרשטאַנען. ער איז געווען ערלעך ביז נאַיוויטעט אוּן האָט געגלויבט, אַז ס׳קען גאָר אין דער וועלט אַנדערש נישט זיין.

*

די גרויסע עמיגראַציע פון סוף XIX־טן יאָרהונדערט האָט פֿאַרוואָרפן טויזנטער יידישע קינדער אין דער בריייטער וועלט. אין אמעריקע אוּן אין קאנאדע, אין אַפֿריקע אוּן אין פֿראַנקרייך, אומעטום האָבן זיך פֿאַרוואַלגערט יידישע עמיגראנטן. זיי האָבן אבער קיין מאל נישט פֿאַרגעסן פונוואַנעט זיי זיינען געקומען אוּן וועמען זיי האָבן איבערגעלאָזט אין דער אַלטער היים. זיי פלעגן שיקן אַהיים געלט פֿאַר טאַטע־מאַמע אוּן פֿאַר ברידער אוּן שוועסטער. ס׳איז אבער געווען זייער קאָמפּליצירט אפּצונעמען געלט אויף דער פּאָסט.

וועג מ׳פלעגט באקומען די „פּאוויעסטקע" פון דער פּאָסט, פלעגט מען מוזן גיין צום נאָטאַריוס, אַז ער זאָל באַשטעטיקן די אונטערשריפט. אַזוי ווי נישט אַלע האָבן געקאָנט שרייבן רוסיש, האָט מען געמוזט אנקומען צו אַ שרייבער. אַ „ניע גראַמאַטנעם" האָט אַזאַ עסק געקאָסט געלט. דאס איז געווען אַ שווערער אוּן פֿאַרצויגענער ענין.

יידן האָבן געזוכט עצות ווי אַזוי זיך אַרויסצודרייען פון אַזעלכע צרות אוּן מ׳האָט באַשלאָסן, אַז אַמבעסטן וועט זיין אויב די קרובים וועלן שיקן דאס געלט אויף ר׳ פּייוועלעס אַדרעס. אַלס טשינאוויק פון פּאָסט האָט מען אים טאָקע אפּגעגעבן דאס געלט אַן שום שווערקייטן.

אין דער גאַנצער וועלט האָבן זיך די סוועניציאַנער לאַנדסלייט ביסלעכווייז דערווּוסט, אַז געלט דארף מען שיקן נאָר אויפן אַדרעס פון פּייוע שאפּירא.

פּייוועלע איז באַלד געווארן דער באַנקיר פון שטעטל. יעדן פֿאַרנאַכט האָט מען געקאָנט זען ווי אַזוי עס גייען צו פּייוועלן טאַטעס אוּן מאַמעס, יונגע וווייבלעך, דערוואַקסענע קינדער, אפּנעמען געלט.

אייַנער פלעגט באקומען 5 דאָלער; אַ צווייטער — 10, 15, אוּן אַמאָל אויך אַ פּינף אוּן צוואַנציקער. אַלע פלעגן דאַנקען פּייוועלען אוּן אים אויך איבערלאָזן אַ מתּנה פֿאַר דער טרחה.

אַלע האָבן אויך געווּסט, אַז ביי פּייוועלען ליגט שטענדיק אַ פּרייער רובל אין שופליאד. סוחרים האָבן דאס אויסגענוצט אוּן פלעגן קומען נעמען ביי אים אַ גמילות חסד.

איך געדענק, למשל, ווי אַזוי העניע פאלקעס, אַ קרעמערקע פון אייזנווּאַרג, איז איין מאל געקומען נעמען ביי אים אַ גמילות חסד.

ר׳ פּייוועלע האָט איר אויסגעהאָרכט אוּן געזאגט, אַז עס ליגן ביי אים טאָקע 10 רובל, אבער דאס איז ישעיהו דעם ברוקירערס געלט. אַזוי ווי ער איז אַוועקגעפֿאָרן אוּן וועט קומען ערשט איבערמאָרגן, קען ער איר געבן דאס געלט נאָר אויף צוויי טעג.

העניע האָט אים אויף דעם געענטפֿערט:

— וואָסער איבערמאָרגן, מאָרגן פֿאַרנאַכט נאכן מאָרק האָט איר דאס געלט.

אוּן אַזוי איז טאָקע געווען. מאָרגן נאכן מאָרק האָט אים העניע אפּגעגעבן די 10 רובל. פּייוועלע איז געווען גליקלעך,

וואָס ער האָט איר געקאָנט טאָן אַ טובֿה און דער ברוקירער האָט דערפֿון קיין שאדן נישט געהאַט.

אָט אַזוי האָט ער געטאָן טובֿות יעדע וואָך פֿאַרן מאַרק.

נישט שטענדיק פֿלעגט אבער אַזאַ מצווה זיך אויסלאָזן מיט גוטן. עס פֿלעגט אָפֿט טרעפֿן, אַז מען האָט פֿייוולען נישט אפֿגעגעבן דאס געלט צו דער צייט. דאַן האָט ער נעבעך געהאַט גרויס עגמת נפֿש, האָט געמוזט אַליין לויפֿן קריגן אַ גמילות חסד, כדי צו קענען אפֿגעבן דאס געשיקטע געלט.

פֿייוועלעס קינדער האָבן דערזען, אַז דאס וועט ברענגען זייער טאַטן גרויסע צרות, האָבן זיי דערמיט געמאַכט אַ סוף. פֿייוועלע האָט אויפֿגעהערט צו געבן גמילות חסדים פון פֿרעמד געלט.

דערווייל איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג. מ׳האָט אויפֿגעהערט צו שיקן געלט און פֿייועלע איז געוואָרן אויס באַנקיר. איך אַליין האָב דאַן פֿאַרלאָזן סוועניצייַן און מער האָב איך שוין פֿייוולען נישט געזען. שטענדיק, ווען איך דערמאָן זיך אן אים, געדענק איך אים מיט ליבע און כבוד.

חיה לוצקי

ר׳ דוד קוריצקי ז״ל וביתו

אחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה החליט ר׳ דוד קוריצקי לעזוב את סביניציאן ולעבור לרוסיה המרכזית. הוא דאג אמנם להצלת משפחתו, אשתו וישמונת ילדיו, אבל לא שכח גם את צרכי הציבור ועניני הקהילה.

בין היתר קבל על עצמו ר׳ דוד לשמור מכל משמר על כל ספרי התורה ותשמישי הקדושה של בית הכנסת הגדול.

בשביל המסע הארוך שכר לו עגלה גדולה יהחביא בתוכה גם את „הרכוש״ הגדול של בית הכנסת שהפקד בידו.

בדרך נעצרו הנוסעים כמה פעמים והתפללו בציבור ולשם כך הוציאו מהמחבוא תמיד לשעה קלה את תשמישי הקדושה.

אחרי נסיעה ממושכת ומיגעת הגיע סוף סוף למחוז חפצו, לעיר הומל, ושם החליט להשתקע עם בני משפחתו עד יעבור הזעם...

גם בהומל היה ביתו תמיד פתוח לכל ועירנותו ופעילותו הציבורית לא נפסקו. הודות ליזמתו נתארגן חוג של חובבי ציון ושוחרי השפה העברית. הוא ייסד גן ילדים עברי ובית ספר מיוחד לילדי הפליטים עם עברית כשפת הוראה יחידה.

היות ובנותיו הבכירות השתייכו לצעירי ציון, שמש ביתו גם מעין מועדון יחיד לנוער הציוני המבוגר. באחד החדרים נתקימו אפילו כמה פעמים בשבוע שעורי ערב לעברית.

פעילותו הציונית לא נפסקה גם אחרי המהפכה הבולשביסטית, כשהתנועה כולה נאלצה לרדת למחתרת. למרות הסכנה שבדבר הסכים שכל הישיבות תערכנה בביתו וכל יהודי העיר ידעו ששם מתרכזים החיים הציוניים של כל הקהילה.

מבחינה כלכלית הצליח ר׳ דוד להתבסס דוקא יפה מאוד. הוא עסק במכירת וקנית מנופקטורות בסיטונאות ובשנים הראשונות למלחמה עשה חיל והרויח לכל צרכיו.

עם פרוץ המהפכה נהפך עליו הגלגל! שמו הוכנס לרשימה השחורה, שהיתה תלוייה בכל המשרדים הממשלתיים ולו נתפס היו מוציאים אותו ללא ספק להורג יחד עם כל „בורגני״ העיר.

ממש ברגע האחרון הצליחה בתו הבכירה שפרה להציל את חייו. היא הוציאה אותו בחשכת הלילה והעבירה אותו בשלום את הגבול הרוסי־הפולני.

לאחר טלטולים רבים הגיע בעירום ובחוסר כל לסביניציאן. הוא לא התיאש כדרכו מאז ומתמיד והתחיל לחפש שוב מקורות פרנסה ועד מהרה השתפר מצבו הכלכלי והוא החליט לעשות הכל, בכדי להביא את בני משפחתו.

כעבור שנה הגיעה אליו גם אשתו גננדל וחמשת הילדים הצעירים. המבוגרים נאלצו להשאר בברית המועצות. הבן

יוסף היה שם מהנדס חשמל ושתי הבנות צפורה ושפרה — רוקחות.

חייה הצבוריים של סבינציאן אחרי המלחמה היו סואנים ועירנים. ו' דוד קוריצקי נהפך שוב לרוח החיה בעיר. כולם שבחו את אומץ ליבו בהצלת ספרי התורה ותשמישי הקדושה. במיוחד צינו לשבח את אשתו גננדל שהצליחה להגניב את „הרכוש" הציבורי החשוב הזה בעברה את הגבול הרוסי־הפולני. היא היתה נוהגת לספר על כך גם כעבור שנים כיצד בדקו פקידי המכס את כל חפציה ופזרום על פני השלג והיא הצליחה בכל זאת להעביר בשלמות את כל הקדוש והיקר לה.

בנה חנוך היה אז נער קטן והוא עזר לה בהצלת החפצים. בקור הגדול ששרר אז בשדה הפתוח נדבקו ונבקעו אצבעותיו ממש עד זוב דם, אבל הוא לא נרתע ולא בכה ועזר לאמו להציל את החפצים.

כל האוכלוסיה היהודית סבלה אחרי המלחמה מקשיים כלכליים גדולים. רוב המשפחות נאלצו לשקם את עצמן. ר' דוד קוריצקי התנפל לתוך המערבולת הזאת בכל רמ"ח אבריו. הוא הקים מוסדות צדקה, ייסד קופות וחברות שונות על מנת לעזור לכל הנצרכים.

בין כל המוסדות האלה מילאה את התפקיד החשוב ביותר „קופת גמילות החסד" שהיתה נותנת הלוואות בלי רבית. כמו כן אין כלל לתאר כעת חיי הקיבוץ היהודי בלי ה„משמרת חולים". ר' דוד הקדיש ימים ולילות לשני המוסדות הללו. בכל יום ראשון בשבוע היה יושב ממש מהבוקר ועד הערב בגמילות חסד. אפילו ביום השוק, כשהיה טרוד ועסוק בעסקים שלו, היה מוצא לו שעה פנויה לענות לכל דורש ולא היה נרתע לעזוב את העסקים ולהפסיד כסף, אם נקרא באופן דחוף להגיש עזרה לאדם חולה.

לעתים קרובות היה יושב על יד חולה אנוש עד חצות ומעודדו ומנחמו. כל חולה הרגיש בהקלה אם ר' דוד נמצא במחיצתו.

במיוחד התפרסם ר' דוד קוריצקי בעסקן ציוני מסור, נאמן ורב־פעלים. הוא היה הרוח החיה בכל המפעלים הציוניים בעיר. עשרות בשנים עמד על יד ההגה של התנועה הציונית בסבינציאן ובסביבה. הוא היה בין מיסדי גן הילדים ובית ספר „תרבות". הוא היה הפעיל ביותר בכל הועדות למען הקרן הקימת והקרן היסוד. הוא היה המקבל פני כל נואם ציוני ושליח ארץ ישראלי.

בדרכו הציבורית הזאת ובפעילותו הציונית הענפה והברוכה לוותה אותו ועזרה לו במשך כל השנים רעיתו גננדל, בת ר' חנוך גינזבורג. לשבחה יש לציין את העזרה הרבה שהיתה מגישה לכל חלוץ בעת צרה. היו ימים שהיתה מבשלת אפילו בשביל חלוצים חולים ולעתים קרובות הביאה להם בגדים חמים, חלב וקצת מרקחת מפירות.

אשתו גננדל גילתה גם מסירות רבה בעריכת כל מיני נשפים והגרלות לטובת המוסדות הציוניים והציבוריים של העיר.

בית דוד קוריצקי נתפרסם עד מהרה בכל המחוז ונהפך לכתובת יחידה לכל נצרך ונזקק. אליו נהרו כל אלה שירדו מנכסיהם ותמיד קבלו אצל ר' דוד גם תמיכה אדיבה וגם מלת עידוד מתאימה.

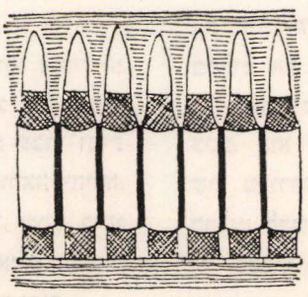
היות וחלומם הגדול של דוד וגננדל היה לעלות לארץ, החליטו לעת זקנה למכור את הבית והחנות ולעלות בתור קפיטליסטים. עד מהרה נתברר להם שהסכום שישיגו לא יספיק לקבלת סרטיפיקט בתור בעל־הון. הם שמו אז את מבטחם בבנותיהן שתעלינה ותשלחנה להם דרישה כנהוג ומקובל.

למזלם הצליחה בינתיים הבת שפרה לעלות לארץ ואחריה גם הבת חיה. בשנת 1935 נתגשם סוף סוף חזונם ונתגשמה משאת נפשם והם עלו לארץ והתישבו בפתח תקוה. כעבור 4 שנים הגיע אליהם גם הבן משה ולאחר מלחמת העולם השניה הבת יהודית עם ילדיה. הפעם היתה שמחתם רוויה בכוס יגונים היות ויהודית באה כאלמנה, כי את בעלה אליהו מרגלית רצחו הגרמנים בעת הפלישה לצרפת.

אחרי מלחמת השחרור עברו ר' דוד וגננדל והתישבו בקיבוץ גבת, שם מצאו את ביתן הבנות חיה ויהודית. גם שם עבד ר' דוד בחריצות בהנהלת חשבונות והיה מעורה בחיי המשק והחברה.

בהגיעו לגבורות נפטר ר' דוד בשיבה טובה בכ"ד באלול תשי"א ורעיתו תבלח"ט גננדל עברה עם הבנות לקיבוץ יפעת.

ולבסוף כדאי לציין שאת הבן הבכור יוסף, המהנדס, הגלו לסיביר בעוון פעילותו הציונית. הבנות שולמית וצפורה יושבות ברוסיה ומשתוקקות לעליה. חנוך נרצח ע"י הנאצים בגיטו ביאליסטוק. אלה תולדות משפחת ר' דוד קוריצקי ז"ל.

מ. שוטאן

די לערערין דבורה פישער

בורה פישער איז געבוירן געוואָרן אין גראָדנע אין יאָר 1869. דאָרט האָט זי געענדיקט די גימנאַזיע און די פעדאַגאָגישע קורסן.

אין אירע יונגע יאָרן איז זי געווען אַקטיוו אין דער בונדישער אַרגאַניזאַציע. זי האָט דאַן געטראַכט צו געפינען פאַר זיך אַן עקזיסטענץ אַלס פשוטע אַרבעטערין און האָט זיך דערפאַר אויסגעלערנט דאס שניידער־פאַך און געוואָרן אַ שניידערקע.

די אַרבעט האָט אבער ניט באַפריידיקט איר דינאַמישע נאַטור און זי איז אַוועקגעפאָרן קיין פעטערסבורג, ווו זי האָט אנגעהויבן שטודירן אין דאָרטיקן אוניווערזיטעט.

ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה איז זי אנגעקומען קיין סוועניציאַן וווּ זי איז געווען לערערין, דירעקטאָר און קולטור־טויער קרוב צו 30 יאָר. מיט איר גאַנצער שעפערישער ענערגיע און דערפאַרונג איז זי געווען אַרייַנגעטון אין איר אַרבעט. זי פלעגט זיך קיינמאל ניט באגנוגענען מיטן לערן־פלאַן. פאַר־קערט, זייער אָפט אים לאָזן אַן אַ זייט און ברענגען אַ ביכל אָדער די „פאָלקס־צייטונג" און פון דאָרט לייענען אַן אַרטיקל, אַ דערציילונג און פירן מיט די שילער אַ דיסקוסיע. זי האָט דערמיט געוואָלט אַנטוויקלען אין זיי דאס געפיל פון אחריות און גייסט פון דער צייט.

ווער ס׳האָט זיך געפונען נעבן איר, באזונדערס אין דער צייט פון אַ פאָרשטעלונג, האָט געפילט, אַז זי שפילט ממש צוזאמען מיטן קינד, אַז זי וויל אים לייכטער מאַכן זיין ראָל, און ניט איינמאל האָט טאַקע איר שמייכל צו דער סצענע דערמונטערט דעם קליינעם אַרטיסט און אים אַרויסגעהאָלפן פון אַ דורכפאַל.

צוזאַמען מיט די עלטערן פלעגט זי אויך איבערלעבן דעם נחת פון די קינדער, מיט פאַרשטענדעניש פאַר זייער שמחה און פאַר זייער צער.

אין די עלטערע קלאַסן האָט זי געהאַט צו די שילער אַן אַנדערן צוגאַנג. „קינדער, אינגיכן וועט איר זיך דאַרפן געזעגענען מיט דער שול. איר דאַרפט וויסן, אַז דער אונטערשיד צווישן אַ קינד און אַ דערוואַקסענעם, איז דאס, וואָס ביי אַ קינד אַרבעט בעסער דער זיכרון און ביי אַ דערוואַקסענעם — דער פאַרשטאַנד.

איך ווייס, אַז דער גרעסטער טייל פון אייך האָט ניט קיים שום מעגלעכקייט וווייטער צו לערנען. איר וועט זיכער דארפן אַרבעטן. דערפאַר ווילן מיר, די לערער, איר זאָלט אַרויס פון שול זעלבשטענדיקע און באווּסטזיניקע מענטשן".

ענדע לערן־יאָר פלעגט די שול איינאַרדנען אַ ספּעציעלן סיום. די לערערין פישער פלעגט זיך האַרציק געזעגענען מיט די קינדער און פלעגט צו זיי זאגן דריקנדיק פריינדלעך אַלעמען די הענט:

דער אומפאַרגעסלעכער געוויין

— פאַרגעסט נישט אייער שול.

אירע שילער וועלן קיינמאל ניט פאַרגעסן דעם פרילינגס־פרימאָרגן פון יאָר 1937. די לערערין פישער איז דאַן אַריין אין קלאַס, ווי געווייניליך, מיט איר פריינדלעכן גוט־מאָרגן. אַלע שילער זיינען ספּאָנטאַן אויפגעשטאַנען און געענטפערט אויפן גוט־מאָרגן פון דער לערערין. די לערערין האָט אַוועק־געלייגט דעם קלאַסן־זשורנאַל, געזומען דעם שטול און זיך עפּעס אומעטיק אַוועקגעזעצט.

די שילער האָבן צוערשט געדולדיק געוואַרט, אַז זי זאָל אַנהויבן די לעקציע. די לערערין איז אבער געבליבן זיצן און געשוויגן. מיט אַן אומעטיקן בליק האָט זי אַרומגענומען די וועגט פון קלאַס, דעם אַלמער מיט די גלעזערנע טירן. דורך די אָפענע פענצטער האָט זי אַרויסגעקוקט אויפן הויף, ווו ס׳איז געשטאַנען אַ גרויסער קאשטאַנען־בוים, אונטער וועמענס שאטן זי האָט פאַרבראַכט פיל גליקלעכע שעהן מיט אירע ליבינקע קינדער. דאָרט האָט זי געזען, ווי אירע משהלעך, שלמהלעך, פייגעלעך און שרהלעך פלעגן זיך האַלטן פאַר די הענטעלעך און צוזאַמען מיט איר זינגען און טאַנצן און זיך סתם דרייען אין אַ קאראהאָד. פלוצים האָט זי פאַרבראַכן די הענט, אַראָפגעלאָזט דעם קאָפּ און זיך הילכיק צעווויינט.

מיר, אַלע שילער פון קלאַס, זיינען געבליבן ווי פאַר־שטיינערט. קיינער האָט נישט געוואָגט צו פרעגן, קיינער האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס מיט איר האָט פאַסירט.

אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זי אַרויסגענומען פון מאַנזשעט אַ טאַשן־טיכל און האָט אפּגעווישט די טרערן פון פנים און דאַן צו אונדז געזאגט:

— קינדער, דער סוועניציאַנער מאַגיסטראַט האָט באַשלאָסן

אונדז אַרויסצוואַרפן פון דעם בנין און אים איבערגעבן פאַר דער פוילישער פאָלקס־שול.

— פאַרוואָס בויען זיי ניט פאַר זיך אַן אייגענעם בנין? האָט אַ שילער געפרעגט.

— ווייל אונדז אַרויסצוואַרפן איז זיי פיל לייכטער — האָט זי געענטפערט — מיר וועלן מוזן באַפרייען דעם שול־בנין ביז ענדע לערן־יאר.

פאַרשטייט זיך, אַז יענע לעקציע האָט מען שוין נישט געלערנט און ס׳האָט זיך אַנטוויקלט אַ הייסע דיסקוסיע אַרום דער פראַגע.

דער גרויסער וווּנדער

אין עטלעכע טעג אַרום איז פאָרגעקומען אַ זיצונג פון אַלע לערער צוזאַמען מיט די מיטגלידער פון עלטערן־קאָמיטעט, צווישן וועלכע ס׳האָבן זיך געפונען: וואלאדיא טאַראַסייסקי, ד״ר בנימין קאוואַרסקי, לייזער קאוואַרסקי, שרה קאציזנע און אַנדערע און ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן צונויפצורופן אַן עלטערן־פאַרזאַמלונג אין בית־עם.

אויף יענער פאַרזאַמלונג זיינען אַרויסגעטראטן פיל רעדנער, אבער אַלע זיינען געווען איינשטימיק, אַז מ׳דאַרף אויסבויען אַן אייגענעם און דוקא אַ שענערן בנין.

איינער פון קאָמיטעט האָט צווישן אַנדערע געזאגט:

— חברים און פריינד! וואָס טוט אַן ארעמאן, ווען ער האָט ניט קיין ברויט? ער עסט חלה מיט פּוטער. אָט אַזוי דאַרפן מיר טאָן. אויף להכעיס די שונאים וועלן מיר איצט אויסבויען אַ נייע שול, אַן אייגענע, אַ שענערע און אַ בעסערע ווי די, וואָס מיר האָבן געהאָט ביז איצט.

זיינע ווערטער האָבן אַלע אויפגענומען מיט הילכיקע אויפֿצייַען.

מען האָט זיך תיכף געזומען צו דער אַרבעט.

צ.י.ש.א. האָט געשאפן אַ ספעציעלן פאָנד. אַלע פריינד האָבן זיך באַשט־יערט. מ׳האָט באקומען הילף פון פאַרשידענע קוואַלן. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען געפונען אַ פּאַסיקן פּלאַץ. דער אינזשעניער נחום גאָרדאָן האָט צוגעשטעלט דעם פּלאַן און מ׳האָט זיך עגדלעך געשטעלט בויען.

ביי אַ פּייערלעכער צערעמאָניע האָט ליפּע שוטאן (דער פאטער פון יונג־פארשטאָרבענעם דיכטער מ. נאטיש) געלייגט דעם ערשטן גרונט־שטיין.

צו דער אַרבעט האָבן זיך געזומען „עמך", בעלי עגלות, מוליאַרעס, סטאָלער, בלעכער און מאלער. אַלע האָבן געאַרבעט, אַלט און יונג. שילער אין לערער, און דער גרויסער וווּנדער איז געשען.

פונקט צום נייעם לערן־יאר איז דער בנין געשטאַנען אין זיין גאַנצער פראַכט און שיינקייט.

אמת, אַרום האָט זיך נאָך געוואַלגערט זאַמד, קאלך, שטיינער און בר׳עטער.

צו דער חנוכת הבית זיינען געקומען דעלעגאַציעס פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך, ווי אויך פון ווילנע און וואַרשע.

די שט־מונג איז געווען אַ יומטובדיקע, אַ דערהויבענע. די דעלעגאַטן האָבן באַגריסט די בויער און שפּער פון דער שול. אַלע האָבן געווווּנטשן די לערער דערפאָלג און נחת אין זייער דערציערישן וועג און אַז זיי זאָלן זוכה זיין צו זען אַ געזונטן, פרייען און באַוווּסטזיניקן יידישן דור.

אין נייעם בנין

די לערערין פישער איז בעת דער צערעמאָניע געשטאַנען די גאַנצע צייט צווישן די קינדער און טרערן פון נחת און שמחה זיינען גערונען איבער איר אַלטן צוקנייטשטן פנים.

מיט פרייד האָט זי געקוקט אויפן נייעם בנין, מיט זייַנע גרויסע און ליכטיקע פענצטער און האָט ממש געשטראַלט פון צופרידנקייט.

מיט אַמאָל האָט זי דערהערט דאס זינגען דעם הימן פון די יידישע שולן. די לערערין פישער האָט זיך דאַן אַ כאַפּ געטאָן און צו אונדז געזאגט:

— קומט, קינדער, מיר גייען לערנען אין אונדזער אייגענעם נייעם בנין.

מיט צעשטראַלטע פנימער האָבן מיר זיך געלאָזט לויפן צום נייעם בנין. נאָך אונדז איז גאַנץ שנעל געגאַנגען די אַלטע לערערין. שטאָלץ און ענערגיש איז זי אַריין אין דער נייער געבוידע.

אין בריטן, אויסגעפוצטן קאָרידאָר האָבן מיר זיך פאַרייניקט מיטן איבעריקן עולם און צוזאַמען מיט אַלעמען געזונגען דעם הימן פון די יידישע שולן.

אין יידישן שול־וועזן פון סוועניצאַן האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייַע תקופה. ליידער האָט זי לאַנג נישט געדויערט, ווייל אויפן שוועל איז שוין געשטאַנען די צווייטע וועלט־מלחמה.

„איך וועל טיילן מיין גורל מיט אַלע יידן"

סאיז אנגעקומען דער טרויעריקער הארבסט פון יאר 1941. די דייטשישע רציחות האָבן געבושעוועט און צעטרייסלט ביז די טיפסטע יסודות דאס טיף־איינגעוואָרצלטע יידישע לעבן.

אין יענע טעג האָ מען געקאָנט זען, ווי עפּעס אַ שאטן שלייכט זיך איבער די סוועניצאַנער גאַסן. דאס איז געווען אַ שאטן פון אַ נידעריקער, אַלטיטשקער פרוי, אין אפגעטראַגענע קליידער, מיט אַ גרייז־גרויען קאָפּ האָר און טיף צעקנייטשטן פנים.

דאס איז געווען די ליבע לערערין פישער, וועלכע איז געגאַנגען עמעצן מנחם אבל זיין, עמעצן טרייסטן איז זיין

אומגליק, עמעצן העלפן מיט אַ וואַרעם וואָרט, מיט אַ פריינד־לעכן בליק.

„ס׳איז אוממעגלעך. ס׳וועט אַזוי לאַנג ניט אנהאַלטן. ס׳וועט קומען די רויטע אַרמיי און וועט זיי געבן אַ פינצטערע מפלה.״ אָט אַזוי פלעגט זי רעדן צו די פאַרצווייפלטע מענטשן.

און ס׳זיינען אַוועק טעג, וואָכן, ביז... ביז מ׳האָט אויך זי צוזאַמען מיט די אַנדערע סוועניצאַנער יידן אַרויסגעפירט קיין פאליגאן.

דאָרט האָט מען גלייך אין די ערשטע טעג דערשפּירט, אַז מ׳האָט צו טאן מיט ווילדע סאַדיסטן מיט באַרבאַרן

מענטשן זיינען אַראָפּ פון זינען. אין ענגשאַפט האָבן זיך העכט און פיס געפלאָכטן צוזאַמען.

און פלוצלונג האָט מען דערהערט אַ מענטשלעכע שטים אין גהינום. „אַ, אסתרל, דו ביזט אויך דא?״

„אַ גוט מאָרגן, לערערין,״ האָט געענטפערט אַ יונג מיידעלע.

מ׳האָט די לערערין פישער געוואָלט אַרויסנעמען פון לאַגער.

„זאָל מען אַרויסנעמען יינגערע פון מיר״, האָט זי פעסט און אַנטשלאָסן געענטפערט, „איך וועל טיילן מיין גורל מיט אַלע יידן״.

*

אין פאליגאן געפינט זיך איצט אַ גרויסער באַרג, פאַר־וואַקסן מיט גראז און אַרומגערינגלט מיט שיטערע, סאסנאווע בוימער. דאס איז דער ברודער־קבר פון די סוועניציאנער קדושים.

דאָרט געפינען זיך אויך די ביינער פון דער איבערגעגע־בענער לערערין דבורה פישער.

ה. גורביץ

ר׳ משה סבירסקי

משה סבירסקי, נולד בעיירה סביר, ע״י וילנה, אצל ההורים מאיר אליהו ושרה רבקה, ביום כ״ז תמוז שנת תרמ״ב (14 ביולי 1882). המשפחה עברה לגור בשווינציאן. ר׳ מאיר אליהו הביא קמח מהטחנות הידועות בפולין, והיה מוכר אותו לאופים ולחנויות. חוץ מזה הוא התעסק בקניה של פשתן וזרעי פשתן עבור בתי חרושת של שמן ומטויות.

ר׳ משה סבירסקי למד בשווינציאן אצל המלמדים הידועים בשעתו. בשנת 1897 הוא עבר לווילנה, בכדי לרכוש השכלה וגם תורה. בהיותו עוד עלם צעיר הוא כבר היה אחד ממיסדי האגודה הציונית הראשונה בווילנה תחת השם: „התחיה״. בשנת 1905 היה בצמרת של מפלגת ס.ר. — סוציאליסטים רבוליוציאונרים. את הפעולה הצבורית הגדולה והמסורה, התחיל באוגוסט 1915, לפני צאת הרוסים מוילנה.

בצאת הרוסים מוילנה יצאו אתם הרבה תושבים, וגם עסקני צבור. בין העסקנים החדשים שבאו להחליף את מקומם, היה ר׳ משה סבירסקי, שהתחיל את פעילותו בארגון חלוקת המזון. דיקנותו בחלוקת המזון השביעה את רצון השליטים הגרמנים, ובגלל זה הרחיבו אפילו את סמכות הלשכה. על יסוד מכתבי המלצה בחתימת מנהל הלשכה, פטרו השלטונות מתשלום מסים את אלה אשר מטה ידם.

כשנגמרה המלחמה בשנת 1918 עברה וילנה ממשטר למשטר, ובשנת 1919 כבשו הפולנים את וילנה והסביבה, אסרו הרבה יהודים בתור אלמנטים „מסוכנים״ ושלחו אותם למחנות הרכוז הצבאיים בפולין. בכדי לשחרר את היהודים שנאסרו על לא עוון, החליטה הקהילה הוילנאית לפנות למשה סבירסקי בהצעה שיקח עליו את המצוה הגדולה של שחרור היהודים. למרות סרובו הוא נבחר ביחד עם ר׳ זלמן קליינשטיין לשליחות זו.

המשלחת בקרה את המחנות בוולקוביסק ובביאליסטוק, ראו את היחס של הממונים לאסירים והחליטו לנסוע לורשה, לפנות למַרשאַל פילסודסקי ולבקש שיתערב לטובת האסירים.

בורשה נפגשו עם העורך־דין הידוע, דימידוביץ־דמידצקי, חבר טוב של פילסודסקי. בעזרתו הם קבלו רשיון לבקר בכל המחנות ולהושיט עזרה לאסירים.

לאחר שובם לוילנה נקראה ישיבה מיוחדת שבה סיפרו על פרשת נסיעתם. הוחלט: לא להסתפק במה שהושג ולהמשיך בפעולה למען שחרורם. למטרה זו נבחרה ועדה משפטית מטעם הקהילה. העורך־דין סמילג ומשה סבירסקי.

שלטונות מחנות הרכוז לא הכירו בסמכויות הועדה וגרמו לעיכובים. חברי הועדה פנו להרב רובינשטיין ז״ל ולמושל אוסמולובסקי, שכהן בוילנה מטעם ממשלת פולין, בבקשה

להשתדל בורשה, שיתנו יתר סמכות לועדה. לצורך זה החליטו לפנות עוד הפעם לעורך־דין דימידוביץ־דמידצקי שיפגישו אותם עם המרשאל פילסודסקי.

הפגישה התקימה. המרשאל קבל את משה סבירסקי בידידות רבה והבטיח לו שהכל על מקומו יבוא בשלום.

ר׳ משה סבירסקי חזר לוילנה והמושל אוסמולובסקי, הרכיב ועדה מוסמכת לבירור משפטי כל האסירים הן של היהודים והן של עמים אחרים. לועדה זו נבחר גם משה סבירסקי. הועדה בדקה בס״ה 5667 כתבי אשמה. שחררו כ־82% יהודים ונוצרים. בפברואר שנת 1924, נבחר ר׳ משה סבירסקי בתור חבר לדירקטוריום של לשכת קרן־היסוד של מרכז ציוני ליטא בוילנה, ונתמנה למנהלה הראשי שלא על מנת לקבל פרס.

ויזכרו לטוב שני אחיו הצעירים של ר׳ משה: ר׳ יוסף ור׳ אריה, שאפשרו לו להתמסר אז לעבודתו הצבורית, מבלי לקפחו בעסקם המשותף. באוקטובר 1924 עלה ר׳ משה סבירסקי עם משפחתו לארץ־ישראל. את העסקנות הצבורית בארץ התחיל עם בחירתו לחבר המועצה של בנק קופת־עם בתל־אביב ואחרי זמן קצר בחרו בו כיושב־ראש. במשך שנים אחדות היה סגן נשיא הבנק.

בהתחלת שנות השלשים בחרו בו ללשכת המסחר ונשלח מטעם לשכת המסחר לכופר היישוב. בכופר היישוב הוא ארגן את מס היבוא הכללי לטובת ההגנה. עם ההתארגנות של מס חרום לטובת ההגנה, שבראשותו עמד פנחס רוטנברג ז״ל, היה ר׳ משה סבירסקי הפעיל ביותר, וכאשר הקימו בתי משפט נגד המסרבים, תחת ראשותו של ד״ר ברט ז״ל, היה ר׳ משה סבירסקי אחד מהשופטים הראשיים.

מטעם ממשלת המנדט מונה ר׳ משה סברסקי כשופט בעניני יחסי עבודה. הועד הלאומי מינה אותו לשופט בבית המשפט העליון ובתפקיד זה כיהן עד שסודרו בתי המשפט הממלכתיים במדינה. עם הקמת ועדת הבטחון הנקראת ועדת „ח״", ע״י המוסדות העליונים של היישוב, מונה ר׳ משה סבירסקי כנציג בועדה זו מטעם הסוכנות היהודית, הועד הלאומי, הצבור האזרחי ולשכות המסחר. ועדת „ח״" היתה תחת ראשותו של משה שרתוק. המאורעות בארץ וגם התחלת הגיוס של בני היישוב לצבא הבריטי בזמן המלחמה, העמידו את היישוב על הצורך לחזק את ההגנה. לשם זה הקים היישוב ועדה לארגן מגבית הנקראת: מגבית ההתגיסות.

וכאשר חדרו הידיעות על הנעשה בתפוצות, הוסיפו לשם של הועדה גם: הצלה. ההנהלה של מגבית ההתגיסות והצלה, נוהלה ע״י חמשה חברים, ביניהם ר׳ משה סבירסקי. אחרי ה„שבת השחורה" הידועה בקיץ שנת 1947 שמנהיגי היישוב נאסרו בלטרון, וחלקם בבריחה לחוץ לארץ, הוקמה ועדה

שנקראת: „איקס". הועדה היתה מורכבת משבעה חברים, שיצגו את כל פלוגות היישוב. אחד מחבריה של ועדת „איקס" מיום הוסדה עד יום קביעת הועדות הצבוריות ע״י הכנסת הראשונה של ממשלת ישראל, שרת ר׳ משה סבירסקי את הועדה הזו.

כדאי לציין שבעסקנותו לטובת הכלל, הן בחוץ לארץ והן בארץ, היה ר׳ משה סבירסקי מסור לתפקידו שלא על מנת לקבל פרס. בארץ מתעסק ר׳ משה סבירסקי כל הזמן במסחר, בפרדסנות ובתעשיה. גאים אנו שר׳ משה סבירסקי, קיבל את יסודו לישרותו ולמסירותו לכלל בעירנו שווינציאן.

יוסף ובתיה סבירסקי

יוסף בן משה בער סבירסקי נולד בשנת 1877 בשווינציאן. עוד בנעוריו חצטיין בחושו הצבורי והתמסרותו לעזרת הזולת. בשנת 1902 התחתן יוסף עם בתו של ר׳ מאיר־אליהו ושרה־רבקה — בתיה. פעולתו למען הצבור מצאה חד אצל אשתו בתיה שעזרה לטובת הכלל. היא היתה רגילה לומר: „אם אין לנו בנים, נעזור לאחרים במה שנוכל, בכדי להקל על מצוקתם". את חבריו לעבודה הצבורית היתה מקבלת תמיד בסבר פנים יפות ולקחה חלק פעיל בהתיעצויותיהם, והמשתתפים הטו אוזן לדבריה, שנאמרו בשכל ודעת.

כשפרצה המלחמה העולמית הראשונה והמצב הכלכלי היה ירוד מאד בשווינציאן, התיצבו שניהם לעזור לאנשים. ביתם היה פתוח לכל עובר ושב. כשהגרמנים גרשו את האזרחים וביניהם היהודים ממקום מגוריהם הקרוב לחזית, הם הכניסו לביתם את מחוסרי הגג והושיטו את ידם לדורש. אחרי גמר המלחמה נשלח יוסף בתור נבחר של שווינציאן לכל הועידות של „יעקאפא". היה נבחר בתור שליח של היהודים לעיריה. עומד בראש המוסדות: משמרת חולים, קופת גמילות־חסדים העירונית, הבנק העממי וב„תרבות" וכו'. לא היה מוסד צבורי בעיר שבו לא לקח חלק כאחד הפעילים ביותר. מסירותו לצרכי הכלל לא ידעה גבול. הוא היה בעל מרץ, ישר, ונוח לבריות.

בכל מצב קשה לא נפל ברוחו, אדרבה, תמיד הוא מצא את הדרך לצאת מן המיצר. רוחו היתה תמיד טובה עליו. על שניהם אפשר להגיד: הנאהבים והנעימים בחייהם. היו מאושרים בעבודתם הצבורית, שבה מצאו ספוק רב.

בשנת השלושים היו נאלצים לעזוב את שוינציאן האהובה שלהם. הם עברו לוילנה. בתיה רבת המצוות נפטרה בשנת 1932, ויוסף רב הפעיל לטובת הכלל נספה בשואה בגיטו וילנה.

ת נ צ ב ״ ה.

בן־עיר

איצה־בר השמש וה„פריצה"

יצה השמש בצעירותו היה מלמד ולעת זקנתו עזב את המלמדות ונעשה שמש בבית המדרש החדש. מטבעו היה יהודי בטלן, אוהב בדיחה, ובשביל הבדיחות שלו היו מוחלים לו המתפללים על ההזנחה בבית המדרש. הוא היה שמש ראשי ועל ידו שמש משנה, סגן. שעות על גבי שעות היה איצה־בר מטייל בין הספסלים בבית המדרש כשבידו האחת קופסת הטבק ובאצבעות ידו השניה היה מכניס את הטבק לתוך אפו, ובאותו הזמן היה מצרף צרופים של גמטריות וגוטריקון, וכאשר העלה משהו ע"י הצרופים האירו פניו מתוך אושר ומיהר לספר למי שהיה מוכשר לתפוס את החדוש.

פעם הזמין הרב דמתא, ר' פנחס רזובסקי, אותו ואת השמש השני מבית המדרש הישן, את ישראל, לחתום על גט בתור עדים. ביקש איצה־בר שיתנו לו לחתום ראשונה ונימק את בקשתו ברמז מן התורה. כתוב בתורה: „יד העדים תהיה בו בראשונה" (דברים יז). י"ד ראשי תיבות: יצחק־דב. הרב חייך ומילא את מבוקשו.

הגביר מרדכי גצה אהב להיות מושל בכפה. אולם לא רצה להיות גבאי. הדבר הוא למטה מכבודו. הוא היה מעל לגבאים והם היו נשמעים לו. בשבת הבר־מצוה שלי צריך היה הוא לעלות לתורה לרגלי ה„יאָרצייט" שהיה לו אחרי השבת. הוא דרש דוקא את המפטיר ומוכרחים היינו לדחות את עלותי לתורה לשבת הבאה. הגבאים, המסכנים, היו קצרי יד במקרה זה.

פעם אחת בשבת בבוקר בא לבית המדרש לתפילה. מקומו היה כמובן על יד ארון הקודש. הוא הסיר מעליו את הפרווה ורצה להניחה על הדוכן שעל יד מקומו, העביר את אצבעו על הדוכן ומצא אותו מכוסה קצת אבק. אז קרא בקול: איצע בער! זה הגיח ממקומו, הריח במהרה את הטבק מבין אצבעותיו וניגש אל הקורא אותו. מרדכי געצע הטיל בו מבט של זעם ובהראותו על הדוכן המאובק אמר: „שני שמשים בבית המדרש ואין מי שינקה את האבק". השמש רץ במהרה אל הכיור, הביא משם את המגבת לנקות את האבק. בינתים נולדה אצלו בדיחה ואותה השמיע לגביר המרוגז: „אם תגיד לי לשם מה שני „יקום פורקן" בסדור, אגיד לך לשם מה שני שמשים בבית המדרש". הגביר הרהר קצת ולבסוף אמר: „נו, תגיד אתה". „לשם כך — אומר השמש — הם שניים. שאם אחד ילך לאבוד — ישאר השני". הגביר חייך ונתפיס.

מלבד פרנסתו משמשות היתה לו עוד פרנסה: הוא ידע ללחוש על עין־הרע ועל „שושנה" ולגרש את „המורא" מילד שנפחד וכדומה. פעם אחת שאלתי אותו אם הוא בעצמו מאמין שהלחישה מועילה. על זה ענה: „אספר לך מעשה שהיה ואתה בעצמך תשפוט":

פעם אחת לפני תפילת המנחה ישבתי בבית ועל ידי הפלונית שלי יושבת ו„מנסרת": מה יהיה, לאופה חייבים כסף והיא כבר מתבישת לבקש ממנו עוד בהקפה. בבית אין לחם לארוחת הערב. אני מנחם אותה ואומר: „הנה מחר יש לפלוני יארצייט, ומחרתים — לשני. הם כדרכם נותנים לי מי זהוב ומי יותר, ה' ירחם. לע"ע תבקשי עוד פעם בהקפה". הפלונית שלי מורידה דמעה, ואני גם כן נפשי עלי מרה. והנה ניגשה עגלה רתומה לשני סוסים ועמדה על יד ביתי. באו לקחת אותי לאחוזה קרובה ללחוש על „שושנה" שנגפה בה בעלת האחוזה. בינתים הכניס האכר שק תפוחי אדמה הביתה בתור שכר קדימה בעד טרחתי וביקש שאסע מיד מפני שהפריצה סובלת מאד. רצתי לבית המדרש ולקחתי אתי את הטלית וכשבאנו למקום, הכניסו אותי לבית הפריצה. הסתכלתי ברגלה, במקום ה„שושנה", המקום היה אדום מאד והחום ברגלה היה גבוה. ביקשתי שיביאו לי קמח שיפין עם מים וניר כהה עבה. ערבבתי את הקמח מים ומרחתי את העיסה על הניר. הסבתי את פני אל הקיר ולחשתי עליו ואחר כך אמרתי לשים את הניר עם הבצק על הרגל. אמרתי שבערב צריך יהיה ללחוש עוד הפעם. אז צותה הפריצה להוביל אותי אל היהודי הפונדקאי שבכפר ושלחה לו תה עם סוכר וצותה להאכיל אותי וגם להכין בשבילי מקום ללון. הפונדקאית הרתיחה לכבודי את המיחם וכל המשפחה ישבה אתי אל השלחן לשתות תה. גם הגישו בשבילי גבינה, חמאה, ביצים ושמנת, הכל כיד המלך. לפני השינה ניגשתי שוב פעם לחדר, לחשתי עוד הפעם על קמח חדש שהגישו לי, החליפו את התחבושת ואני חזרתי אל הפונדק ללון. למחרת קמנו בהשכמה כדרך הכפריים, התפללתי והלכתי לחדר. הפריצה קדמה את פני בפנים שוחקות ואמרה שהלילה הוקל

לה. הסתכלתי ברגל, ובאמת האודם החויר קצת וגם החום ירד. הגישו לי שוב פעם קמח, מים וניר, לחשתי על העיסה ובזה גמרתי את תפקידי.

הפריצה נתנה לי קרדון (רובל אחד) שלם בשכר טרחתי וצותה לרתום את הסוסים ולהוביל אותי הביתה. ולמנהל המשק אמרה לשלוח מתנה בשביל המשפחה שלי. ברכתי את הפריצה ויצאתי לנסוע הביתה. והנה על העגלה עמד סל ובו חבילת תה, סוכר וביצים ועל יד הרכב היו מונחים שני שקים, באחד תפוחי אדמה ובשני מגידולי הגינה, ופקודה שלחה לפונדקאי שיתן לי גבינה גדולה ושתי ליטרות חמאה בשביל הבית. הפונדקאי רצה לעכב אותי לאכול ארוחת בוקר, אבל לא הסכמתי. מהרתי הביתה, לבי היה מלא על גדותיו ולא יכולתי לאכול. לשעת הצהרים הגעתי הביתה עם כל הכבודה. גם אני נתתי פקודה להרתיח את המיחם. ואני ואשתי עם הבנות ישבנו אל השולחן ונהנינו מכל הטוב שהעניקה לנו הפריצה הטובה. עכשו אמור אתה: האם לא הועיל לנו זה?

נפש לקדושים מימי המלחמה והמהפכה האוקטוברית ברוסיה

ביום בהיר אחד בשנת 1919 הגיעה לשוינציאן מלטביה פלוגת עונשין ובלי כל סבה או דין ודברים מוקדמים, תפסו את ששת היהודים אלה: זאב ברומברג ושני בניו, אליהו שפיז, מנחם טייטלבוים וחנן וילקומירסקי וגם שני פולנים, אשר הוציאו מכפר מַרגומשואַק והרגו את כולם באכזריות רבה.

הדבר נעשה, כפי שהוברר אחר כך, בכדי להטיל אימה ופחד על התושבים והסביבה.

אליהו שפיז היה יהודי בעל מעוף. בצעירותו קראו לו: „אַלצ'יק שינדל־מאַכער", היה עושה רעפי־עץ ביערות ומכאן תפס את עסקי היער ונעשה לסוחר יערות. הוא בנה בשוינציאן את בית החרושת לעבוד עורות שעבר אחר כך לברומברג. הוא גם בנה טחנת קיטור לקמח ברחוב שטרונויצר.

כלתו חיצ'ה, היתה אשה נפלאה, אהודה על כל בני העיר. כדאי לספר מקרה עם אחיה הרופא, שממנו אפשר ללמוד על היחס של ממשלת הצאַר כלפי היהודים. הוא התחתן עם בתו של העורך דין גאַווענדאַ. כאשר פרצה המלחמה בין רוסיה ויאַפן בשנות 1903—1904, גויס לחיל המילואים ונשלח בתור רופא לשדה הקרב במנדז'וריה.

במחנות הרוסים פרצה מגפת טיפוס. הרופא עבד בלי ליאות להגיש עזרה לחולים ולבסוף חלה גם הוא ומת. האלמנה פנתה בתביעה לשלטונות לקבל פנסיה בשבילה ובשביל בנה הקטן. השלטונות סרבו. כשהגיעה התביעה לבית המשפט הגבוה פסקו השופטים שלא מגיע לה פנסיה, היות והרופא בערמאַן לא נפל במלחמה אלא מת מטיפוס. כזה היה היחס של הממשלה הצארית ליהודים שמסרו את נפשם למענה.

דרכו וגעגועי נפשו של ר' שלום ישראל מאצקין

הנה הוא עומד לנגד עיני כמו חי בכל הדרת פניו עם זקן ארוך, אשר שיבה זרקה בו, בא לבית המדרש בהשכמה ועוזב אותו עם אחרוני המתפללים ממנין שני. עבודה רבה לפניו: ברכת השחר, תפילה בציבור, מזמורי תהילים לאותו היום עם המעמדות ועוד ועוד. לפנות ערב שוב בין הראשונים לתפילת מנחה. ובין מנחה למעריב, יושב ושומע את השיעור במשניות שהדיין קורא לפני קהל שומעיו, ואחרי תפילת מעריב חוזר הביתה ויושב לעבודתו עד מאוחר בלילה.

בשבת היה עסוק בבית־המדרש כמעט כל הזמן. תיכף עם שקיעת החמה היה מופיע בבית־המדרש, מרוחץ ומסורק, לבוש בבגדי שבת, יושב על מקומו בצד דרום. לא רחוק משמעון דער ברויזער. וקורא בנעימה את שיר השירים. עוד לפני שאחרוני החנונים הספיקו לסגור את חנויותיהם.

אחרי קבלת שבת חוזר הביתה עם ברכת שבת לכל בני משפחתו, ובשירת „שלום עליכם" ו„אשת חיל מי ימצא" מתמלא קדושת השבת בביתו. אחרי סעודת השבת בערבי החורף, בהשכמה ואחרי הצהריים לפני המנחה, משתתף בכל השיעורים, בפרשת השבוע, במדרש רבה ובלמוד משניות. אחרי שלוש סעודות חוזר שוב לבית־המדרש, משתתף באמירת מזמורי תהילים בצבור ומלוה את שבת המלכה מתוך געגועי נפש ולב.

השרידים מימי הצאר — בעלי תשובה ומעשיהם הראשונים

אבותינו היו רגילים לספר על חיילי הצבא של הקיסר ניקולי הראשון שהיו בשרות 25 שנים רצופות ושהיו נחטפים לצבא בהיותם עוד בני 8—10. עד שנתקבלו לצבא היו נמסרים לידי אכרים לחנכם לעבודה ולמשמעת; על המומים שהיו אמותיהם מטילין בידיהן בבניהן, בכדי לפסול אותם לעבודת הצבא. הספקתי להכיר את שלושת הטפוסים שעליהם מדובר. חיילים, חטפנים ובעלי־מום.

בעיני ראיתי את שלושת הזקנים שהיו חיילים משוחררים מצבא ניקולי הראשון. הם נחטפו לצבא כשלמדו עוד בחדר והיו מחוץ לביתם משך 35 שנים וכשחזרו הביתה, לא מצאו את הוריהם בחיים, אלא את קברותיהם. אחד מהם השתתף במלחמת קרים בשנת 1859 וקיבל שני אותות של הצטיינות

שהיה עונד אותם במועדי הממשלה, או בזמן שהיה הולך לאוצר המדינה לקבל את הפנסיה שלו בסך 3 רובל ושישים קאפיקעס.

לעומתם היה אחד שקראו לו יאסע החטפן, משום שבצעירותו שימש אצל הקהילה ותפקידו היה לחטוף את הילדים שפרנסי הקהילה החליטו עליהם. בזקנותו נעשה סגי־נהור והיה יושב בבית המדרש על יד התנור ואמר תהילים בעל פה. לפעמים, כשגברה עליו השכחה ולא ידע להמשיך, היה פונה אלינו, הילדים, שנסתכל בספר התהילים שהיה מונח בחיקו ונגיד לו את ההמשך. קרה שמתוך שובבות, היינו פונים אליו ואומרים: ר׳ יאָסע, היית חטפן?״ הוא היה קם בחמתו ועם מקלו בידו היה רודף אחרינו ובפיו קללות נמרצות. את מעשי התעלולים שלנו ראה ר׳ בענצע־חיה־ריווע והוא אמר לנו פעם: אם בעל תשובה עומד לפניך, אסור להגיד לו „זכור מעשיך הראשונים״. היהודי שאמו עשתה לו בעל מום, בכדי לפסול אותו משרות הצבא, והיא קצצה בקרדום את בהונות רגליו באמרה מוטב שיהיה לי ילד בעל־מום מאשר להפרד ממנו לעולמים, היה ר׳ אייזיק, יהודי מופלג, גדול בתורה. כאשר נפטרה אשתו העתיק את דירתו לבית־המדרש הישן ושם ישב כל היום ולמד.

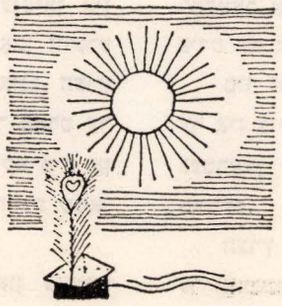
על אחד מהספסלים האחרונים היה מונח כר קטן ועל ידו מעיל מקופל, ששימש לו בתור מצע. זאת היתה מטתו. בארגז מיוחד היו מונחים קפוטת השבת שלו, הטלית והתפילין. לאכול היה הולך לבית חתנו זלמן ראַשקעס שהיה מתגאה בגדלותו של חותנו ר׳ אייזיק. זלמן היה גר ברחוב וילנר בביתו של קאָפעלע החובש, והיה ממונה על קופת הצדקה של בית־המדרש.

ד״ר אורלוב הרוסי — חוטב עצים בשבת וצערו של הרב ר׳ פנחס רוזובסקי

הדבר היה בסוף המאה הקודמת, ואני אז ילד בן אחת־עשרה, והנה באחת השבתות כשההורים שלנו ישנו את שינת הצהריים ואני עם חברי שיחקנו בחצר, בא במרוצה אחד מילדי חיים מאַצקין וסיפר שאמו חלתה מאד, ואביו ביקש את אמא שלנו לבוא מהר אליהם. עליתי עם הילד הביתה ועוררתי את אמא משנתה. היא בעצמה הלכה לחולה ואותנו ציותה לרוץ מהר להזמין את ד״ר אורלוב הוא בדק את החולה ואמר, שצריכים לחמם מיד את החולה בתחבושות חמות.

אמי ידעה שבשביל חולה שיש בו סכנה, מותר לחלל את השבת ויצאה לקחת עצים להבעיר אש. היות ושלא היו עצים דקים, היא פנתה לגברים שיבקעו לגזרים דקים. אבל הם סרבו מפני חלול השבת. אמא שלחה אותי לבית הכנסת, בכדי לשאול את פי הרב ר׳ פנחס רוזובסקי, אם מותר לחלל שבת לחולה, שיש בה סכנה. והוא כמובן ענה: מותר! פנה אלי ואמר: באם יסרבו למרות הכל לבקוע עצים, תחזור לבית־הכנסת ואז אני בעצמי ביחד עם עוד מי שהוא נבוא להבעיר אש. כשחזרתי מבית־הכנסת, מצאתי את הד״ר אורלוב עומד בחוץ ובוקע עצים ואמי אוספת את הבקעים בכדי לשים על האש שאמא הבעירה אותה. כשנודע לרופא מה פסק הרב, אז הבעה של שביעות רצון נשתפכה על פניו ואמר: יש לכם רב נאור; שמעתי עליו מפי הכומר שלנו. אמא ביקשתני לגשת לרב ר׳ פנחס רוזובסקי, שלא יטריח את עצמו, מפני שד״ר אורלוב עשה את העבודה הדרושה הזו ואמי הבעירה את האש.

אמר הרב ר׳ פנחס רוזובסקי: „חבל! מצוה גדולה הזמין הקדוש ברוך הוא ליהודים ההם, והם מסרו אותה לגוי. ההלכה אומרת: בנוגע לחלול שבת בשביל חולה שיש בו סכנה עושים דברים אלו לא ע״י נכרים ולא ע״י קטנים, אלא ע״י גדולי ישראל וחכמיו״.

דב בר׳ שלמה (ברוקלין)

ר׳ אשר בר׳ עקיבא קוברסקי

ר׳ אשר קאוואַרסקי איז אין זיין צייט געווען דער גרעסטער גביר אין סוועניציאַן. ער איז געווען איבערגעגעבן אַלע אינסטיטוציעס און געזעלשאַפטן אין שטאט און האָט אַלעמען געשטיצט מיט דער פולער האַנט. ער האָט דערפאַר טאקע גענאָסן פון פיל כבוד און פאָפולאריטעט ביי דער גאַנצער יידישער און ניט יידישער באפעלקערונג.

ס׳איז אין סוועניציאַן געגאַנגען אַ גלייכוואַרטל, אַז אשר קאוואַרסקיס אַ וואָרט איז ביי אַלעמען אַ געזעץ.

אַן אינצידענט, וואָס האָט פאַסירט אין סוועניציאַנער גרויסן בית מדרש, האָט גורם געווען צו זיין פריצייטיקן טויט.

דאס איז געווען אין יאר 1905, ווען ס׳איז אויסגעבראַכן די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע. די סוועניציאַנער יוגנט האָט זיך אויך באטייליקט אין דער רעוואָלוציאַנערער טעטיקייט. ס׳איז זיי אבער אייניגעפאַלן, אַז דוקא אין בית מדרש איז דאס פאַסיקסטע אָרט צו פירן אַגיטאַציע צווישן דער יידישער באַפעלקערונג.

איינמאל אַ שבת זיינען די יונגעלייט געקומען אין בית מדרש, האָבן איבערגעריסן דאס דאַוונען און איינער פון זיי האָט זיך געשטעלט אויף דער בינע און געוואָלט האַלטן אַ "עדע".

ר׳ אשר קאוואַרסקי איז אויפגעקאָכט געוואָרן און האָט געהייסן אַלע מתפללים קלאפן אין די שטענדערס און ניט רערלאַזן צום חילול השם.

ס׳איז געוואָרן אַ גרויסער טומל, איינער האָט ניט געהערט, וואָס דער צווייטער רעדט. אשר קאוואַרסקי האָט זיך פון דעם געגנומען שטאַרק צום האַרצן און איז שווער קראַנק געוואָרן.

ער איז אַוועקגעפאָרן אין אויסלאַנד און האָט באזוכט די גרעסטע דאָקטורים, אבער מ׳האָט אים ניט געקאָנט ראַטעווען.

זיין טויט קערפער האָט מען געבראַכט אין אַ ספעציעלן וואַגאָן און מיט גרויס כבוד איז ער געבראַכט געוואָרן צו קבורת ישראל אין סוועניציאַן.

ביי דער געלעגנהייט איז אַ חוב צו דערמאָנען אויך זיין פאטער ר׳ עקיבא קאוואַרסקי, וועלכער איז געווען אַ ייִד אַ למדן. יונגערהייט האט עקיבא געלערנט אין דער וואַלאַזשינער ישיבה און דער נצי״ב אַליין איז געווען איינער פון זיינע לערער און זיין גייסטיקער דערציער.

ר׳ אשר האָט פון זיין פאטער געירשנט די ליבע צו תורה און חכמה. ער האָט זייער פיל געהאָלפן אַלע ישיבות און די ישיבה־בחורים.

ר׳ עקיבא קאוואַרסקי האָט אבער זוכה געווען צו אריכות ימים און איז נפטר געוואָרן אין סוועניציאן אין הויכן עלטער פון איבער 100 יאר.

ש. בושקאניץ

ד״ר העער קאוואַרסקי – דאקטאר און געזעלשאפטלעבער טוער

ד״ר הערץ קאוואַרסקי איז געבוירן אין סוועניציאַן אין יאר 1869. זיין פאטער אשר און מוטער בתיה האָבן זייערע קינדער געגעבן אַ יידישע און וועלטלעכע דערציאונג. הערץ גייט צו פינף יאר אַוועק אין חדר און צו צען יאר פאָרט ער קיין ריגע לערנען אין גימנאַזיע, וועלכע ער ענדיקט מיט אַן אויסצייכנונג, אַ גאָלדענעם מעדאַל, צוזאַמען מיט זיינע שטאַטישע חברים: י. ביצונסקי און יוסף קאָוואַרסקי.

ער זעצט פאָר זיין לערנען אין דאָרפאָט און ענדיקט דאָקטאָר אין יאר 1894. זיין פראַקטיק אַלס קינדער דאָקטאָר פירט ער אין פעטערסבורג אוןווילנע (יאַקוב שפיטאל).

ביז 1905 איז הערץ אַ הייסער אנהיינגער פון ציוניזם. ער איז אייניער פון די אַקטיוסטע קולטור־לייטער, איז אַרויס־געטראָטן מיט רעפעראַטן אויף נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע טעמעס.

הערץ ווערט מאָביליזירט אין רוסיש יאַפאַנישן קריג, ווו ער אַרבעט אַלס דאָקטאָר אין די מיליטערישע לאַזאַרעטן פון

כאַרבין און טשיטא. אין טשיטא העלפט ער אָרגאַניזירן אַ בונט אין די רייַען פון די פּראָגט־זעלבער אין איינקלאַנג מיט דער דאַמאַלסדיקער רעוואָלוציע. ער ווערט פאַרשיקט אין אירקוטסק—סיביר.

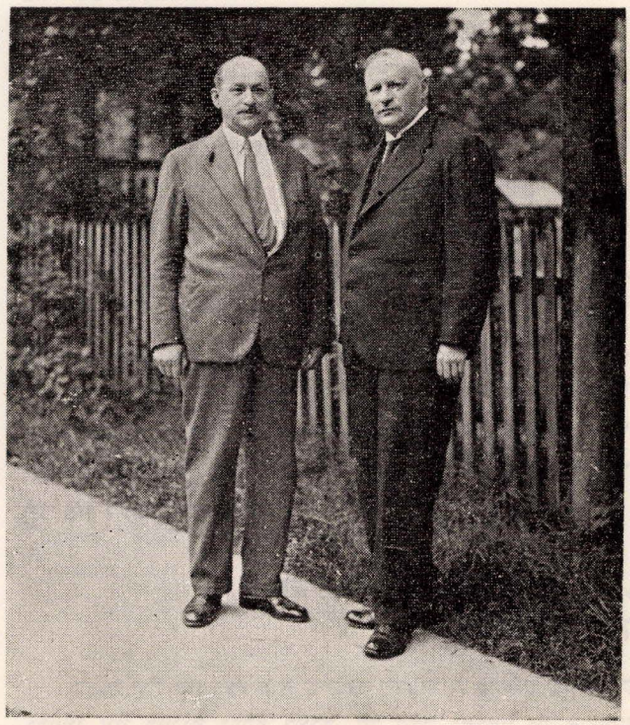
אין אַ יאר אָרום ווערט ער באַפרייט און קערט זיך אום אַהיים. אין יאר 1907 פארט ד״ר הערץ אין אויסלאַנד אויף פּראַקטיק און פאַרפאַלקומונג. קומענדיק צוריק קלייבט ער זיך אַריין אין ווילנע און ווערט איינער פון די טעטיקסטע געזעל־שאַפטלעכע טוער אויפן סאָציאַלן געביט, ספּעציעל קינדער־פאַרזאָרגונג; ער שאַפט די ערשטע קינדער־ביבליאָטעק, דערביי לאָקאַלן און פלעצער פאַר פיזישע דערציאונג. ער שאַפט קריזן פאַר לעקציעס און פאָרלעזונגען פאַר פסיכאָלאָגיע, פעדאַגאָגיק, וועגן קינד און זיין ווייטערדיקער אנטוויקלונג.

ער אַליין פאַרעפענטלעכט וויכטיקע אַרבעטן וועגן קינ־דער־קראַנקהייטן און אַנדערע אין די פּאָפולערע מעדיצינישע צייטשריפטן פון פּעטערסבורג—רוסלאַנד.

די פרוי זיינע העלענאַ פון דער משפּחה קאַנצעל־מאַהיליאָוו איז פּראָפעסאָר אין ווילנער קאָנסערוואַטאָריום אַלס פּיאַניסטין.

אין דער ערשטער וועלט מלחמה ווערט האַראַצי אָסיפּא־וויטש, ווי מען האָט אים דאָן גערופן, ווידער מאָביליזירט און אַרבעט אין די לאַזאַרעטן פון ווילנע, כאַרקאָוו און מאָסקווע. ער ווערט באַשאַנקען מיט גרויסע אויסצייכנונגען מיליטעריש און קריגט דעם ראַנג פון פּאָד־פּאָלקאָווניק.

נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע קומט ער צוריק קיין

ביידע ברידער: נתן און הערש

ווילנע און ווערט באַשטימט דורך דער מאַכט אַלס לייטער פון רויטן־קריין. דאָן גרינדעט ער דעם קינדער שפּיטאל ביי דער יידישער קהילה, וווּ ער אַרבעט ביזן לעצטן טאָג.

אין יאר 1919, נאכן אפּפאָרן פון ש. ניגער (ליטעראַרישער קריטיקער) קיין אַמעריקע, פאַרנעמט זיין אָרט אַלס פאָרזיצער פון צ.ב.ק. — „צענט. בילדונגס־קאָמיטעט״, ד״ר קאָוואַרסקי, וווּ ער אַרבעט צוזאַמען מיט ד״ר שאַבאַד. בלב ונפש גיט ער זיך אפּ דער אַרבעט פון יידישן שול־וועזן, גיט אַוועק אַ סך צייט, ענערגיע, געזונט און געלט.

הערש קאָווארסקי, אין דער רוסישער אַרמיי

זיינע רייכע ווערק ווי דיגעביטן פון געזעלשאַפטלעכן מעדיצין, קולטור, שול־וועזן, וויסנשאַפט, די זשורנאַליסטישע אַרבעטן אין „ווילנער טאָג״, פּאָפולערע לעקציעס אין דער צייטשריפט „פּאָלקס־געזונט״ זאָגן עדות אויף זיין גראַנדיע־זער אַרבעט.

אין יאר 1935 באַזוכט ד״ר קאָוואַרסקי ארץ־ישראל אַלס גאַסט פון זיינע קינדער און לאַנדס־לייט. ער איז געווען באַ־גייסטערט פון זיין באַזוך. ווי זיין טאָכטער קאָוואַרסקי־בערענשטיין גיט איבער, האָט איר דער פאָטער געבראַכט אַלס מתנה קומענדיק אויף זיין באזוך, אַקציעס פון יידישן קאָלאָניאַל־באַנק, וועלכע האָבן זיך געפונען ביי אים בירושה פון זיין פאטער ר׳ אשר און זיידע ר׳ עקיבא, וועלכע זיינען געווען פון די ערשטע אויפן רוף צו גרינדן דעם קרן קימת לישראל און האָבן נאָך אין יאר 1901 באַקומען די אַקציעס פֿאַר סוועניציאַן.

(זיין טאָכטער בערטע ווינט אין תל־אביב, וווּ זי איז לערערין פאַר ספּאָרט און גימנאַסטיק. איר מאַן איז אַרכיטעקט שלמה בערענשטיין, דער אייניקל פון סוועניציאַנער אַדוואָקאַט גילינסקי יוסף).

ד״ר קאָוואַרסקי איז געשטאָרבן, גלייך מיטן פאַרנעמען די שטאָט ווילנע דורך די נאַצישע אָקופאַנטן, אין יוני 1941.

דאס ווילנער געטאָ האָט ביי אירע נישט־נאָרמאַלע באדינ־גונגען דורכגעפירט די יערליכע טרויער אַקאַדעמיעס נאכן נישט פאַרגעסלעכן און באַליבטן דאָקטאָר און נעזעלשאַפט־לעכן טוער הערש קאָוואַרסקי.

ד״ר משה קוריצקי

מענדל טרעגערס קאמף פאר יידישקייט ביי דער סאוועטן מאכט

אכן אריינמאַרש פון דער סאָוועטישער אַרמיי אין סעפטעמבער 1939, האָט זיך אַ גרויסער טייל פון דער יידישער יוגנט דערפילט ווי אויסגע־לייזט פון אַ גרויסן גלות, גלייכבארעכטיקט מיט דער שכני־שער באַפעלקערונג, פאָליאקן און ליטווינער. עס זיינען אבער געווען אויך אַזעלכע, וואָס זיינען געווען ניכטער און האָבן געקוקט מיט חשד אויפן גאַנצן טומל און געפילט די נייע געפאַרן, וואָס לויערן אויף יידן.

דאס לעבן האָט זיך געענדערט. מילשטיין, דער שניידער פון לינטופער גאַס, איז מיט אַמאָל אויפגעריכט געוואָרן. דער ארעמער מילשטיין, וועלכער האָט זעלטן געזען אַרבעט, האָט איצט באַקומען אַן שיעור באַשטעלונגען. יעדער גרייט זיך צו אַ מלבוש פון די געבליבענע רעשטלעך אין די סוועניצאַנער שניט־קראָמען. פסח גאָלדבערג, כעסיע שאפירא, פאַרקויפן אַלץ וואָס עס געפינט זיך ביי זיי, פון די ערגסטע אויסאַרבע־טונגען. ביי מילשטיינען אַרבעט שוין סטאַביל זיין געהילף אבא־לייזער, דעם מלמדס זון.

אין דער פרי קומט אַריין אַ יידישער רויט־אַרמייער, אַ בחור פון אַ יאָר 25, שטאַמט פון אַ ווייס־רוסיש שטעטל. מיט נייגעריקייט הויבט מען אים אן אויספרעגן ווי אַזוי עס לעבן יידן ביי די סאָוויעטן. ווייזט זיך אויס, אַז דער יונגער־מאַן איז אַ פרומער, דאָוונט אַלע טאג, עסט ניט פון דער טריפהנער מיליטערישער קיך. די אנוועזנדיקע סוועניצאַנער יידן שטוינען: היתכן? איז עס מעגלעך, אַ סאָוויעטישער יוגנטלעכער זאָל זיין פרום? און וווּ איז די פארטיי? וווּ איז סטאַלין? דער יידישער בחור דערציילט פון הונגער־יארן, פאַרשיקטע רבנים און וועגן שנאת ישראל. סוועניצאנער יידן האָבן זיך צוגעהערט מיט אַראָפגעלאָזטע קעפ. כ׳בין אַליין בייגעווען ביי דעם שמועס און אויך געהאַט פאַריבל אויפן יידישן סאָלדאַט, וואָס דערציילט אַזוי עפנטלעך... דעם אמת.

די סוועניצאַנער יידן האָבן זיך ניכטער צוגעקוקט צו די „באַפרייער״, צוגעהערט זיך צו זייערע שמועסן, אויפגעכאַפט זייערע זיטן, געזען שכורע רויט־אַרמייער, וועלכע האָבן געראַדט וועגן „זשידעס״ און יידישע יוגנטלעכע האָבן שע־מעוודיק געשמייכלט וועגן מען האָט געראַדט וועגן פאַרמאַכן דווקא בתי־מדרשים און קלויזן, מאכנדיק פון זיי מיליטערישע מאַגאַזינען, ניט האָבנדיק אנגעריכט דעם פוילישן קלויסטער אָדער חס וחלילה די פראַוואָסלאַווענע צערקווע. דאָך האָט דער גרעסטער טייל פון דער יידישער יוגנט אַקטיוו מיטגע־ארבעט מיט דער סאָוועטישער מאַכט.

אַלע סוועניצאַנער געדענקען די ברידער לוריע פון לינ־טופער גאַס, מענדל און שמעון. זיי זיינען געווען האַרעפאַשנע טרעגער, דערצו שטאַרק אָרעם. מענדל האָט געהאַט אַ טרייסט אין זיין לעבן: זיין משפחה. אַ פאַרהאַרעוועטע פרוי מיט דאַרע יידישע קינדערלעך. זיין ברודער, דער בריט־פלייצי־קער שמעון האָט דאס אויך נישט פאַרמאָגט. וועג די סאָוועטן האָבן פאַרנומען סוועניציאַן, האָט מען זיך דערמאנט, אַז מענדל פלעגט אַמאָל זיך פאַרנעמען פון צייט צו צייט מיט פאַרטיילן צו די יידן בריוו. שפעטער האָט מען דאס ביי אים צוגענומען, וויייל דער פוילישער פאַסט־טרעגער האָט זיך מתקנא געווען אויף די פאָר גראָשן, וואָס יעדער יייד פלעגט מענדלען געבן ביים באקומען אַ בריוו פון אַמעריקע. דאס האָט געדינט מענדלען פאַר אַ זכות ביי דער סאָוועטישער מאַכט און מענדל איז געוואָרן אַן אָפיציעלער בריוון־טרעגער ווי פילע אַנדערע פוילישע באַאַמטע.

אין די סאָוועטישע אַמטן האָט מען געאַרבעט 5 טעג און אויפן זעקסטן טאג געהרט. די רו־טעג זיינען אויסגעפאַלן אין פאַרשידענע טעג — זונטיק, דינסטיק און אויך שבת. מענדל, אַ פרומער יייד, וואָלט שבת ניט געאַרבעט, אַפילו וועג דאָס זאָל אים גיין אין לעבן. די פאָליאקן, נישט קוקנדיק וואָס זיי זיינען געווען שונאי ישראל, דאָך וויסנדיק, אַז מענדל איז אַ פרומער ייד און זיין יידישקייט איז ביי אים טייער, האָבן זיי אים שטילערהייט געגעבן די מעגלעכקייט נישט צו אַרבעטן שבת און פאַרביטן מיט אַ פוילישן בריוון־טרעגער. וועג דאס וואָלט דערגאנגען צו דער סאָוועטישער מאַכט, איז עלול געווען, ער זאָל פאַרלירן זיין אַרבעט. מענדל דער האָרעפאשניק האָט באַוויזן אַ ביישפיל, ווי צו בלייבן אַ פרומער ייד אין דעם נייעם גלות.

מאשע בערלס און איר טאכטער, די תרבות־לערערין

מאָטל קיל איז געווען אַ שיינער ייד, הויך, פלעגט שטענדיק גלעטן זיין לאַנגע גלעלע באָרד. ער האָט געהאַט אַן ארעמע שוועסטער, אַן אלמנה, מאַשע בערלס. איר טאָכטער איז גע־

וועג אַ לערערין, געענדיקט דעם העברעאישן לערער־סעמינאַר תרבות. מיטן אנקום פון די סאָוועטן האָט איר מאַמע גלייך זיך געזומען זאָרגן: ווי שלעפט מען אַרויס די טאַכטער פון נייעם סאָוועטישן „גן־עדן". זי האָט ניט געוואָרט און געווירקט אויף דער טאַכטער, זי זאָל שוואַרצן דעם גרענעץ און אַריבער־גיין אין ליטע, מיט דער האָפענונג, אַז זי וועט קענען פון דאָרט פאָרן קיין ארץ־ישראל.

איך ווייס ניט וואָס מיט איר טאַכטער איז געשען. צו איז איר געלונגען אַריבערצוגיין די שטרענג באַוואַכטע גרענעץ אין יענע פראָסטיקע טעג. אויב זי איז אַריבער, האָט זי דאָך איר ציל ניט דערגרייכט. אנשטאָט ארץ ישראל, איז זי אומגעקומען מיט אַלע ליטווישע יידן. מיר גייט בלויז אין דערמאנען איר מאַמע, וועלכע האָט אין יענע טעג פון התלהבות פאָרן סאָוועטישן גן־עדן פאַרויסגעזען, אַז עס וועט נישט זיין קיין היים פאַר אַ לערערין וואָס ווייל דערציען קינדער אין גייסט פון צוגעבונדנקייט און ליבשאפט צום יידישן פאָלק.

די אלטע לערערין פישער

די געטרייע סאָציאַליסטין, וועלכע פלעגט לעבן מיט אירע זכרונות פון 1905 יאָר און אירע האָפענונגען אויף אַ וועלט־באַפרייאונג, איז געווען זייער פאַסיוו צום טומל אַר ם דער נייער סאָוועטישער מאַכט. צו אירע געוועזענע שילער פון דער יידישער שול, וועלכע פלעגן מיט איר רעדן, האָט ,י געזאגט: „איר זאָלט ניט גלויבן, אַז די סאָוועטישע מאַכ פירט צו סאָציאַליזער געראַכטיקייט".

זי האָט אויפמערקזאַם געמאַכט אירע שילער אויף די גרויסע אונטערשידן צווישן נידעריקן לעבנס־ניוואָ פון די אַרבעטער און לוקסוס פון די פאַרטיי־פונקציאָנערן. זי האָט געפרעגט: „וווּ זיינען די יידישע פאָלקסשולן אין רוסלאַנד, וווייסרוסלאַנד און אוקראינע? די סאָוועטישע מאַכט האָט זיי שוין לאַנג געשלאָסן. אויב דאָ האָבן מיר נאָך יידישע שולן, פרעגט זיך נאָר: ווי לאַנג?"

משה־בנימין אסטער

מיטן אפרייסן סוועניציאַן פון ליטע, זיינען געקומען יידישע יוגנטלעכע פון ווילנע און סוועניציאן מיט די בעסטע האָפענונגען צו לעבן און אַרבעטן בייַ דער סאָוועטישער אַרדנונג. אַנדערש האָט געקוקט אויף זיי די זיכערהייטס־מאַכט, נ.ק.וו.ד. ניט האָבנדיק קיין צוטרוי, האָט זי זיי אַרויסגעשיקט קיין טיף־רוסלאַנד. איינע אַזאַ יוגנטלעכע, ניט וועלנדיק פאָרן אין די ווייטע רוסישע געגנטן, פון וועלכע מען האָט געהערט שלעכטע גרוסן, האָט צוליב דעם חתונה געהאַט מיט אַ סוועניציאַנער בחור. די חתונה־אַקטן האבן אבער געמוזט זיין מיט אַ דאָטע פאַר דער סאָוועטישער אינוואַזיע. וועלנדיק ראַטעווען אַ יידישע טאַכטער פון אַרויסגעשיקט ווערן אין סיביר, האָט דער שמש, משה־בנימין אָסטער, פאַרשריבן אין חתונה־אַקט אַ פריערדיקער דאָטע, שטעלנדיק זיך אַליין אין אַ גרויסער סכנה.

סוועניציאַן איז געווען דאָן פול מיט יידישע פליטים; ישיבה בחורים, חלוצים, וועלכע האָבן געזוכט אַ וועג אַריבערצוגיין אין ליטע. די סוועניציאַנער יידן האָבן זיך מקריב געווען און געהאָלפן ווי ווייט מעגלעך זיי אַריבערצושיקן דורך דער פאַר־מיטלונג פון באַקאַנטע קריסטן קיין ווילנע, בכדי זיי זאָלן ניט פאַרשיקט ווערן דורך נ.ק.וו.ד. קיין סיביר.

די ייִדן פון שול הוף

ער סוועניציאַנער שול־הויף איז געווען אַ שטעטל אַ גאַנצס, מיט גאַסן און געסלעך בייַם שול־הויף איז געפלאָסן דער טייך קונע. אין פרילינג פלעגט טרעפן און דער טייך איז אַריבער די ברעגעס, ביז מען האָט אַוועקגעשטעלט אַ פּאָרקאן פון געפלאַנטענע צווייגן, וואָס האָט פאַרהיט פון „פאַרפלייצונג". עס איז געווארן אַביסל רייַנער אויפן שול־הויף, ווייניקער בלאָטעס. אין די דרייסיקער יארן האָט מען אנגעהויבן ברוקירן די גאַסן פונעם שול־הויף. קודם האָט מען ברוקירט די צענטראַלע גאַס.

די „עסלעך פון שול־הויף האָבן דורכגעשניטן די הויפט גאַס און געפירט פון מאַרק צום טייך. אַ באַזונדערע מלוכה איז געווען דאס ווינקל צווישן טייך און פאשמענער גאַס. דאָרט איז געווען די רעזידענץ פון די בעלי־עגלות און עס איז שטענדיק פול געווען מיט פערד, וועגענער, שטרוי און... מיסט.

אינעם געסל נעבן קלויסטער זיינען געשטאַנען צוויי שטיבלעך, וווּ עס האָבן געוווינט אַ יידישע און אַ קריסטלעכע פאַמיליע. די יידישע איז געווען יאנקלס, וואָס האָט געהאַנדלט מיט פערד, קעלבער און הינער. מיטוואָך זיינען אויף זיין הויף איינגעשטאַנען זיינע באַקאַנטע פויערים, וואָס זיינען געקומען צופֿאָרן אויפן מאַרק־טאָג מיט זייערע פערד און וועגענער.

אין דער ערשטערווינקל־שטוב פון שול־הויף האָט געווינט אַ מלמד, וואָס איז געקומען אַהער פון אַ שטעטל אין צענטראַל־פוילן. אינעם זעלבן געסל, נעענטער צום טייך, האָט געווינט די אַלמנה פרײַדל מיט אירע צוויי טעכטער. האָרט ביים טייך האָט געווינט אַ ייד, וואָס האָט געהאַנדלט מיט שמאַטעס.

דאס דערנעבנדיקע געסל איז געווען געדיכט באַווינט פון אַלערליי פֿשוטע „עמך"־יידן. נאענט צום מאַרק איז געווען ביקסאנס גרויסע דירה. ער איז געווען אַ פֿאָדריאַטשיק פון ברוקירן שאַסייען און שטענדיק אַקטיוו אין דער פייערלעשער־קאָמאַנדע. קעגנאיבער אים האָט געווינט אַ ייד, וואָס האָט אַלע זיינע יארן געאַרבעט אין אַ מיל. אין שכנות, אַ שטוב ביי אַ שטוב, האָט געווינט דער אַלטער קאוונער, וואָס האָט געהאַט אַ פאַבריקל פון סאָדע־וואַסער אויף דער יאַטקעווער גאַס און געווען גבאי פון שניידערשן קלויז.

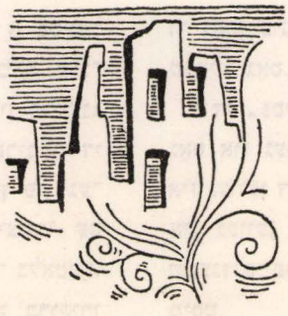
אויפן שול־הויף זיינען געווען צוויי ברונעמס. דאס וואַסער פון די ברונעמער האָט מען גענוצט בלויז צום וואַשן וועש. צום קאָכן און טרינקען פלעגט מען גיין אין קלויסטער גאַס. אין שכנות פון דעם ברונעם האָבן געלעבט צוויי ברידער בילקאָוויטשעס. אַיינער אַ רימער און דער צווייטער אַ שטעפער. אַנטקעגן זיי האָט געווינט פרץ דער קירזשנער. זיינע היטלען האָבן בעיקר געקויפט פויערים. אַ קאַפּעליוש פלעגט מען קויפן ביי ראובן שניידעראָוויטש. אין פריידעס דירה האָבן אויך געווינט יאנקל דער פאַרבער מיט זיין מוטער ריינע. ענדע זומער פלעגן פויערים קומען מיט די געוועבטע לייוונט און וואָל און פאַרבן זיי אין יאנקלס קעסלען אויף פאַרשיידענע פאַרבן: שוואַרץ, ברוין און טונקל בלאָ.

דערנעבן האָט געווינט פייוול יאסע, דער מוליער. געמאַכט אויוונס, וואָס האָבן געהאַט אַ גוטן שם. ביי זיין שטיבל איז שטענדיק געלעגן אַ בערגל ליים. ווינטער וועט דאס בערגל איז פאַרשנייט געוואָרן, פלעגן מיר זיך דאָרט גליטשן מיט אונדזערע שליטעלעך. עס איז געווען גענוג, אַז דאס שליטעלע זאָל זיך אַראָפגליטשן ביז פסח דעם שוסטערס שטוב. אויב מען האָט דערלאַנגט אַ גוטן שטופ, האָט דאס שליטעלע אַ קלאַפּ געטאָן אין פסחס שטוב און זיין ווייב ביילע פלעגט מאַכן אויף אונדז געוואַלדן. טיפער אין געסל האָט געווינט שאַיע דער טרעגער, אַ ייד אַ בעל כוח מיט אַ שיינער באָרד. אַביסל ווייטער האָט געלעבט מאָטל זאַר. ער האָט געהאַט אַ וואָליקעס־פאַבריקל.

דאס געסל האָט זיך געענדיקט ביים סוועניצאַנער טייך, די קונע. כדי אַריבערצושפרונגען דעם טייך האָבן מיר, יינגלעך נישט געדארפט זיך שטאַרק פונאַנדערלויפן. אין טייך זיינען געלעגן פלאטשיקע שטיינער. אויף זיי פלעגט מען אויסקלאַפּן די וועש מיט הילצערנע פראלניקעס. מיטן זעלבן פראלניק האָט מען אויסגעקלאַפּט די „מאגנס" צום שבתדיקן טשאָלנט. דאס איז געווען אַ געשמאַק מאכל, מעל אויסגעמישט מיט געפעפערטן רויען שמאַלץ, וואָס האָט זיך אַ גאַנצן מעת לעת, פון פרייטיק פאַרנאַכט ביז שבת אין האַלבן טאג, געפרעגלט זיך אין אויוון.

אין דאָזיקן קליינעם מלוכהלע, וואָס האָט זיך געהופן שול־הויף, האָבן יידן שווער און ביטער געהאַרעוועט צו קענען מקבל־פנים זיין דעם הייליקן שבת. עס איז נישט געווען נאָר אויף צופרידנצושטעלן דעם קערפער מיט די געפילטע פיש, יויך, קרעפלעך, צימעס, טשאָלנט און קוגל. די יידן פון שול־הויף, יעדער אויף זיין שטייגער, האָבן געזאָרגט פיר דער נשמה, אפגעהיטן יידישקייט, אין די בתי־מדרשים און קלויזן. אין סוועניצאַנער שול־הויף איז קיינמאל נישט אויסגעלאָשן געוואָרן דער נר־תמיד, וואָס האָט געווארעמט די נשמות פון די יידישע פאָלקס־מענטשן.

אַזוי האָט אויסגעזען סיי אין די רואיקע, סיי אין די שווערע טעג, ווען איבערן יידישן הימל אין סוועניצאַן האָבן זיך געטראָגן וואָלקנס, וואָס האָבן אָנגעוואָרפן אַ פחד, ביז עס איז דערגאנגען צום שוידערלעכן אומקום.

אקטיוויסטן אין די שווערע טעג פאר דער יידישער שול

סענדער קאווארסקי

ין יאָר 6—1935 האָט זיך דער אַנטיסעמיטיזם צעבליט אין סוועניציאַן, געלאָזט זיך שטאַרק פילן סיי אין ווירטשאַפטלעכן, סיי אין געזעל־שאַפטלעכן לעבן. די באַאַמטע פון דער מאַכט ווערט גרויס אין די אויגן די עקזיסטענץ פון דער יידישער שול און זיי הויבן אָן צוצוטראַכטן געפערלעכע שפּיצלעך אויף אונטערצוגראָבן איר עקזיסטענץ. מען פילט די האַנט פון קאָמאַראָווסקין, וועלכער איז געשטאַנען בראש פון דער פּאָלי־טישער אפּטיילונג ביי דער פּאָליציי. ס׳ווערן אַרעסטירט פיל איבערגעבענע טויער און לערער פון דער שול. ס׳ווערן אויך פאַרבאָטן פיל פּאָרשטעלונגען און אימפּרעזעס, וועמענס הכנסה האָט געדאַרפט גיין פאַר דער שול. די מאַטעריעלע לאָגע איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן שווערער. עס זיינען געוואָקסן די חובות. ס׳האָט זיך אויך אָנגעקליבן אַ גרעסערער חוב פאַר דער עלעקטראָ־סטאַנציע (פּריער פלעגט דער שטאָט־ראַט דעקן דעם אָפּצאָל פאַר עלעקטריע).

אין אַ געוויסן אָוונט, ווען קינדער און יוגנט האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אין די שול־צימערן, איז פלוצלונג פינצטער געוואָרן. ס׳איז קלאָר געוואָרן, אַז די עלעקטראָוועניע האָט אָפּ־געשלאָסן דאס ליכט פאַרן נישט באַצאָלן דעם חוב. ס׳האָט גע־דראָט, אַז די שול זאָל זיין געשלאָסן אין די אָוונטן. נאר דאָ האָבן זיך אַריינגעמישט די קינדער, וועלכע האָבן אָנגענומען אַ באַשלוס דורכצופירן אויף אייגענער האַנט אַ געלט־זאַמלונג, האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער דער שטאָט, זיינען געגאַנגען פון טיר צו טיר און יעדער האָט זיך באַשטייערט אין די ראַמען פון זיינע מעגלעכקייטן. אויפן צווייטן טאָג איז די אַקציע גע־ווארן פאַרענדעקט און נאָך דעם ווי אַ דעלעגאַציע פון פיר קינדער האָבן איבערגעגעבן אַ גרעסערע סומע געלט דעם פאַרוואַלטער פון שול איז אין שול ווידער געווארן לייכטיק. טראָץ אַלע שווערקייטן, האָט דער עלטערן־קאָמיטעט מיטן לערער פערסאָנאַל אויסגעהאַלטן אַלע אנגריפן מצד דער מאַכט.

עס ווילט זיך מיר דערציילן נאָך אַ פאַקט, ווועלכער האָט פאַרשאַפט פיל כבוד דעם עלטערן־קאָמיטעט און לערער־פערסאָנאַל. דאס איז געווען אין די יאָרן 5—1934, ווען די קריסטלעכע סטודענטן האָבן פאַרלאַנגט, אַז עס זאָל ווערן איינ־געפירט אַ סעלעקציע אויף די אוניווערזיטעטן: די קריסטלעכע סטודענטן זאָלן זיצן רעכטס, די יידישע לינקס. ס׳פלעגן אויך פאָרקומען צוזאַמענשטויסן צווישן די קריסטלעכע און יידישע סטודענטן. די יידישע סטודענטן האָבן געשטעלט אַ העפטיקן ווידערשטאַנד, פלעגן פאַרכאַפּן פלעצער אויף דער רעכטער זייט. אין די ווילנער אוניווערזיטעטן און אין סוועניציאַנער לערער־סעמינאַר האָט אַ גרופּע פוילישע סטודענטן אַרויסגע־ווינען אַקטיוווע אונטערשטיצונג פאַר זייערע יידישע חברים. און טאַקע אַדאַנק אַ סוועניציאַנער סטודענט מיטן נאָמען מאַר־קאָוו, ווועלכער האָט געהאַט אַ גרויסן איינפלוס אויף די לינק־געשטימטע סטודענטן, האָט זיי אַלעמען אַרגאַניזירט און צוגע־גרייט, זיי זאָלן פאַרנעמען פלעצער צווישן די יידישע סטו־דענטן.

מאַרקאָוו האָט זיך אומגעקערט קיין סוועניציאַן אַלס דיפלאָמירטער לערער, אבער אַרבעט איז אים שווער געווען צו באַקומען. דאָן זיינען אים געקומען צו הילף זיינע יידישע קאָלעגן און דער עלטערן־קאָמיטעט פון דער יידישער פאָלקס־שול און ער איז געוואָרן אָנגענומען אַלס לערער אין דער סוועניציאַנער יידישער שול. מיר קינדער, האָבן אים זייער פריינטלעך אויפגענומען (מאַרקאָוו איז אין 1943 געווען אנ־פירער פון די פּאַרטיזאַנער אין די נאַראטשער וועלדער).

די אַנטיסעמיטישע באַאַמטע זיינען געוואָרן שטאַרק אויפ־געבראַכט פאַר דער יידישער חוצפּה און האָבן געזוכט וועגן ווי אַזוי זיך אָפּצורעכענען מיט דער שול. דעמאָלט האָבן זיי באַשלאָסן צוצונעמען דעם בנין פון דער יידישער שול.. און דאָ קומט זיי צו הילף דער סוועניציאַנער מאַגיסטראַט, וואָס האָט באַשלאָסן צוצונעמען ביי אונדז דעם שול־בנין. ווען נישט דער מוט און מסירות־נפש פון די שול־סימפּאַטיקער, וואָלט זיכער די שול זיך געמוזט שליסן. נאכן דערהאַלטן אַן אָפּיציעלן בריוו וועגן דער עקסמיסיע, איז געוואָרן צוזאַמענגערופן דער עלטערן־קאָמיטעט. די זיצונג איז געווען אַ קורצע, אבער דער־פאַר אַן אנטשלאָסענע. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן אַז מען גיט זיך נישט אונטער. מיר וועלן בויען אַ נייע שול, אַ שענערע און אַ בעסערע.

לייזער קאָוואַרסקי האָט פאַרגעלייגט, אַז מען זאָל זיך באַמיען צו באַקומען דעם פלאַץ פון דער אַמאָליקער טורמע,

וועלכער איז געווען דאס אייגטום פון דער יידישער קהילה. אויף אַן אַלגעיימנער פּאַרזאַמלונג, וועלכע איז פּאַרגעקומען אין בית־עם, איז מיט גרויס ענטוזיאַזם און באַגייסטערונג באַשטעטיקט געוואָרן דער פּאַרשלאָג דורכן גאַנצן עולם. עס איז אויך פּראַקטאַמירט געוואָרן אַ געלט־אַקציע. גלייך אויף דער פּאַרזאַמלונג איז געזאַמלט געוואָרן אַ גרעסערע סומע געלט. ארעמע, וועלכע האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייט, האָבן זיך אנגעבאָטן מיט אומזיסטע אַרבעטס־טעג.

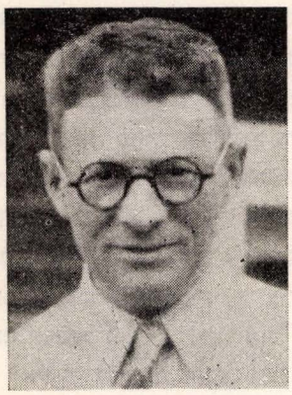

לייזער קאָוואַרסקי

ס׳איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ בוי־קאָמיטעט, אין וועלכן עס זיינען אַריין פאָלגענדע פערזאָנען: וואָלאָדיע טאַראַסייסקי, לייזער קאָוואַרסקי, קאָפּל סיראָטקין, נחום גאָרדאָן, חיים סוויר־סקי, דבורה פישער, ד״ר בנימין קאָוואַרסקי.

עס וועלן אַרעסטירט ק. סיראָטקין און מען פּאַרשיקט אים קיין קאַרטוז־בערעזע פּאַר אָנגעהעריקייט צו דער אומלעגאַלער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. נישט קוקענדיק אויף דעם איז די אַרבעט ווידער פּאָרגעזעצט געוואָרן. סיראָטקינס אָרט אַלס פּאָרזיצער פון עלטערן־ און בוי־קאָמיטעט נעמט איבער לייזער קאָוואַרסקי. אויך אים פּרווט מען דורך פּאַרשיידענע שליחים וואַרענען, ער זאָל זיך אַרויסלאָזן פון צו זיין אַקטיוו פּאַר דער שול, ווייל ער וועט האָבן דעם זעלבן גורל פון סיראָטקינען. אים האָט דאס נישט איבערגעשראָקן, ער האָט נאָך עקשנותדיקער פּאָרגעזעצט די הייליקע אַרבעט. האָרט ביים פּאַרענדיקן די בוי־אַרבעט, ווערט ער איינגעלאָדן אין סטאַראָסטעס אָפיצירל אויף דאָרט וועלן מיר דורך זיי אָפּיציעל געוואָרנט: „אַזוי ווי זיי ווייסן, אַז די יידישע שול דינט ווי אַ נעסט פאַר קאָמוניסטישער טעטיקייט און אויב איר וועט ווייטער פּאָרזעצן די אַרבעט לטובת דער שול, וועלן מיר זען אין דעם, אַז איר זייט אַ קאָמוניסטישער סימפּאַטיקער און די פּאָלגן דערפון זיינען דאָך אַלעמען באַווּסט״.

מיין פּאָטער האָלט זיך אויך דאָרט מוטיק און דרייסט און גיט פּאָלגנדעם ענטפער:

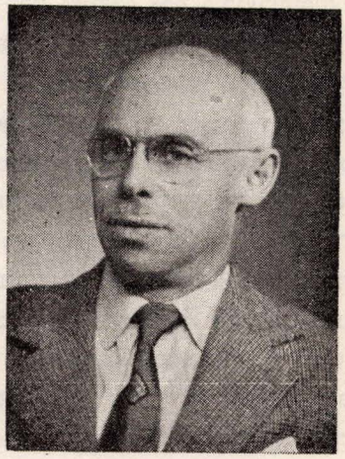
„זייט ווייסן, אַז די שול האָט גארנישט צו טאָן מיטן קאָמוניזם, די שול אַלס גאַנצע געהערט צו ציש״א—וואַרשע (צענטראַלע שול אַרגאַניזאַציע), אַ לעגאַלע קערפערשאַפט, וועלכע זאָרגט נאָר וועגן אויסבילדונג פאַר יידישע קינדער און מיט קיין פּאָליטיק פאַרנעמט זי זיך נישט. אויך סיראָטקין איז אַן אומשולדיקער קרבן, זיין אייניציקער חטא איז, וואָס ער איז אַן איבערגעגעבענער קולטור־טוער פאַר אַ לעגאַלער יידישער שול. זייט ווייס, אַז דעם פאָל וועלן מיר אויך נישט פאַרשווייגן. מיר גרייטן צו אַ פּעטיציע פון אַלע איינוווינער מען זאָל אים באַפרייען.״

חיים סווירסקי

ניט קוקנדיק אויף די אַלע שטערונגען איז די שול געבויט געוואָרן, אַדאַנק דער איבערגעגעבנקייט פון אַלע בעלי־מלאכות און „עמך״־מענטשן. ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער נייער שול־יאר פון 1937 איז דער נייער בנין גע־שטאַנען גרייט אויפצונעמען די קינדער.

די פּאָלקס־שול אויף אַן אויספלוג אין ווילנע (פאָטאָגראַפירט אין בנין פון ייוו״א).
רעכטס שטייט אַדוואָקאַט טייטעלבוים פייוויש — סוועניציאַן. לינקס לייטער פון ייוו״א — בערנשטיין.

וואלאדיא טאראסייסקי

וואַלאַדיע טאַראַסייסקי איז געבוירן אין פרוש־זאני אין 1898־טן יאר. זיינע עלטערן באַזעצן זיך שפעטער אין סוועניציאַן. אין עלטער פון 5 יאָר לערנט ער ביים מלמד לייב ליפכין ז״ל און איז ממשיך אין דער שטאָט־שער תלמוד־תורה ווי אויך אין דער גאראדסקאיע אוטשילישטשע.

אין די יארן 1912—1915 האָט ער געלערנט אין אַ ווילנער גימנאַזיע. צוליב דער מלחמה געענדיקט אין וויאזמע (רוס־לאַנד). שפעטער האָט ער שטודירט כעמיע אין מאָסקווער אוני־ווערסיטעט. אין יאר 1917 איז ער מאָביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי. אין 1919 קערט ער זיך אום צוריק אין סוועניציאַן און גלייך געוואָרן אַקטיוו אויפן קולטורעלן געביט.

אין דער זעלבער צייט האָט ער פאַרגעזעצט זיין שטודיום אין ווילנע. ער האָט געלערנט פאַרמאַציע און אויפן דאָזיקן געביט געאַרבעט די גאַנצע צייט אין סוועניציאַן.

ווען די פוילישע מאַכט האָט אַוועקגענומען די שטאטישע געביידע, אין וועלכער עס האָט זיך געפונען די יידישע פאָלקס־שול און עס האָט געדראָט אַ געפאָר געשלאָסן צו ווערן, האָט זיך וואלאדיע געשטעלט בראש פון אַנדערע איבערגעבענע טוער, אויפצובויען אַן אייגענע געביידע פאַר דער שול. אַדאַנק זיין פינאַנסיעלן קרעדיט איז די געביידע אויפגעבויט גע־ווָארן מיט אַ גיכן טעמפּאָ און דאס האָט דערמעגלעכט די יידישע שול זאָל נישט פאַרלירן קיין לערן־יאָר.

אין יאר 1939, מיטן אָנקום פון דער סאָוועטישער מאַכט, איז וואָלאָדיע טאַראַסייסקי אַרעסטירט געוואָרן אַלס קאפיטאַ־ליסט. ער וואַנדערט פון איין טורמע אין דער צווייטער ביז מען האָט אים פאַרשיקט אין אַן אַרבעטס־לאַגער אין דער קאמי־רעפובליק, וווּ ער איז געוועזן ביז דער אַמנעסטיע אין סוף 1941. דעמאָלט האָט ער זיך דערווּוסט, אַז אויך זיין פרוי און קינדער זיינען פאַרשיקט געוואָרן קיין קאַזאַכיסטאַן.

מיטן שטראָם פון דער רעפאַטריאַציע איז ער מיט זיין פאַמיליע צוריקגעקומען קיין פוילן, וווּ ער איז אַ קורצע צייט געבליבן אַרבעטן אַלס אַפּטייק־פאַרוואַלטער פונעם „טאָז״ אין לאָדזש. אין 1948 באַזעצט ער זיך מיט דער פאַמיליע אין בעלגיע, וווּ ער ווּוינט ביזן היינטיקן טאָג אין בריסל.

נתן קאַוואַרסקי

נתן, דער יונגערער זון פון אשר און בתיה קאַוואַרסקי, געבוירן אין סוועניציאן, איז פונקט ווי אַלע קינדער פון דער משפחה געגאַנגען אין חדר, שפעטער שטודירט אין די רוסישע הויכשולן.

נאָך זיין חתונה באַזעצט ער זיך אין פעטערסבורג, ווו ער פאַרנעמט זיך מיט האַנדל און פינאַנסיעלע אונטערנעמונגען.

נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע קומט ער קיין ווילנע, ווו ער פאַרבינדט זיך גלייך מיט דער געזעלשאפט „יעקאָפאָ״ אַרבעט אָקטיוו פאַרן אויפבוי פון דער חרוב־געוואָרענער פראָווינץ. ער איז אייגנער פון די גרינדער און גענאַראַל־די־רעקטאָר פון דער צענטראַלער פאָלקס־באַנק און פון האַנט־ווערקער־בענק פאַר ווילנע און פראָווינץ.

מיט דער צייט פאַרט ער אַריבער קיין וואַרשע און שטייט בראש פון די יידישע פאָלס־בענק אין גאַנץ פוילן.

נתן קאַוואַרסקי, פונקט ווי זיין פאָטער ר׳ אשר און זיין ברודער ד״ר הערץ קאַוואַרסקי, איז געווען געאַכטעט פאַר זיין מסירות־נפשדיקער אַרבעט לטובת הכלל פאַר ווילנער געגנט.

ד״ר מנחם־מענדל קאַוואַרסקי

ד״ר מנחם־מענדל קאַוואַרסקי איז געווען איינער פון די אינטערעסאַנטע פערזענלעכקייטן, וואָס סוועניציאַן האָט אַרויס־געגעבן. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין אומדערמידלעכער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. קומענדיק אין יאָר 1921 קיין סלאָנים אַלס קינדער־דאָקטאָר, האָט ער זיך גלייכצייטיק גע־וידמעט די ענינים פון דער יידישער פאָלקס־שול אין שטאָט. אידעאיש איז ער געווען נאָענט צום „בונד״, איז געשטאַנען בראש פון געזעלשאַפטלעכן קאָמיטעט פאַר דער יידישער שול. צוזאַמען מיט נאָך עסקנים האָט ער געגרינדעט די סלאָנימער אָפּטיילונג פון „טאָז״. ביי דער אָקטיווער מיטהילף פון ד״ר צמח שאבאד, פון ווילנע, האָט ד״ר קאַוואַרסקי געשאַפן איינע פון די טיכטיקסטע „טאָז״־אָפּטיילונגען אויף די קרעסן. אונ־טער זיין אָנפירונג האָט די געזונטהייטס־קאָנטראָל אַרומגענו־מען אַלע יידישע קינדער אין שטאָט. ער איז אויך געווען דער הויפט־דאָקטאָר פון „טאָז״ און האָט פאַר זיין אַרבעט נישט געגומען באַצאָלט.

ד״ר קאוואַרסקי איז אויך געשטאַנען בראש פון „אַרט״ אין סלאָבים. זיין הויז איז שטענדיק געשטאַנען אָפן פאַר קול־טור־טוער, שרייבער, פּרעלעגענטן. ער האָט פיל געטאָן פאַר דער פאַרשפּרייטונג פון יידישן בוך.

צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע, פרוי, זון און טאָכטער, ביידע מעדיצין־דאָקטוירים, זענען אַלע אומגעקומען אין 1942 אין אייגער פון די שחיטות אין סלאָבים.

אלכסנדער קאוואַרסקי

אַלכסנדר קאוואַרסקי, אַ געבוירענער אין סווענציאַן, ווו ער האָט אויך געענדיקט די רעאַל־שול, האָט אין סלאָבים, נאָך זיין חתונה מיט דער טאָכטער פונעם אָנגעזעענעם משכיל, ר׳ העשל קראָנענבערג, זיך אַרויסגעוויזן אַלס איבערגעגעבענער און קאָלירפולער כלל־טוער, איז געווען צווישן די „צוועלפטלעך", די גבאים, וואָס האָבן פאַרוואַלטעט מיטן יידישן שפּיטאָל. ער איז געווען טעטיק אויך אין אנדערע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס, אַ מיטגליד אין „וועד עדת ישראל", וואָס האָט אָנגעפירט מיטן געזעלשאַפטלעכן יידישן לעבן אין דער שטאָט. אין יאָר 1918, בעת די ערשטע וואַלן צום שטאָטראָט, אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, איז אַלעקסאַנדער קאָוואַרסקי איינשטימיק אויסגעוויילט געוואָרן אַלס בירגערמייסטער פון סלאָבים. דער שטאָטראָט איז פונאַנדערגעלאָזט געוואָרן אין יאָנואַר 1919, ווען די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס. נאָך זייער אָפּטרעטן פון סלאָבים, דעם 2־טן מערץ 1919, האָבן זיי מיטגענומען מיט זיך קאָוואַרסקין אַלס ערובניק. דורך אַ צופאַל איז ער ניצול געוואָרן און קוים מיטן לעבן אומגעקערט זיך פון מאַרק צוריק אַהיים. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער מיט פיל ענערגיע און איניציאַטיוו אָנגעפירט מיט דער הילפס־אַרבעט פון „דזשאָינט", איז געשטאַנען בראש פון ועד הקהילה, איז געווען זייער געאַכטעט סיי צווישן דעם יידישער און סיי צווישן דער נישט יידישער באָפעלקערונג.

ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1922, אין עלטער פון 65 יאָר. זיינע אייידעמס זענען געווען: דער באַוווסטער קינדער־דאָקטאָר לעווין, אין ווילנע און באַקאַנטער יוריסט, לאזינסקי, אין מאָסקווע.

קלמן ליכטענשטיין

דער „נביאות־זאגער" פון שטעטל

איטשע־הירש

איטשע הירש

אין דעם ערשטן וועלט־קריג, ווען דאס דייטשע מיליטער האָט זיך דערנענטערט צו סווענציאַן, האָבן די יידן מורא געהאָט פאַר דער איבערגאַנגס־צייט. אין אַזאַ טאָג האָט שפּאַציערט איבערן מאַרק פון סווענציאַן, איטשע הירש מיט אַ גרויסער בלעכענער פושקע אין האַנט. פּויקנדיק אין פושקע, האָט ער הויך געזעדט: „ויצא יעקב מבאר־שבע וילך חרנה". יעקב אין אַרויס פון באר־שבע קיין חרן. יאָנקל! ווו גייסטו? וואָס פעלט דיר ביים טאַטן און מאַמען? וואָס וועסטו טאָן אין חרן? זיץ אויף אַן אָרט. דו ווייסט אַליין ניט ווו דו גייסט" די רייד פון איטשע הירשן האָבן געווירקט אויף אַסך יידן און זיי זיינען טאַקע געבליבן אין סווענציאַן.

חיים גראדע

צוויי חברים

לייב געלבפיש, מיכאל נאטיש.

יי זיינען צוזאמען געוואַקסן, זיי האבן אינאיינעם געבליט,
חברים פון קינדהייט, אבער דאך פרעמד אין געדאנק און געמיט;
יוי בוימער אין וואַלד, אין די קופערנע, רויטע פארנאַכטן.
זיי פלעגן זיך איינער דעם צווייטן אין פנים באטראַכטן,

א

צוויי בארוועסע קינדער, אין כאטקעס פון ליים און פון שטרוי,
צוויי מאגערע יונגען, אין שטעטלשער עלנט און גרוי,
זיי זיינען אזוי איינער קעגן דעם צווייטן געשטאַנען,
ווי ליכט־פענער, אייבער זיי הארכן דעם אנקום פון באנען.

זיי פלעגן צוזאמען אַרויס אויפן באן־וועג אין פעלד,
און יעדער פון זיי האט געשפרייזט אויף אַ רעלס אין דער וועלט,
געשפרייזט האבן בייבע אנטקעגן אַ זוניקן חלום,
דאך איינער רעדט שטענדיק פון קריג, דער צווייטער פון שלום.

זיי האבן אויף נאקעטע פעלדער געשפרייזט זאלבעצווייט,
ווי זיי וואלטן ברויט פאר דעם פרילינג דעם נייעם פארזייט.
ס׳איז איינער געווען ווי די ליטווישע ערד, הארט און ניכטער,
דער צווייטער ווי אונדזער פארוואלקנטער הימל — אַ דיכטער.

---

* געלבפּיסקי איז אַרעסטירט געוואָרן אונטערן חשד פון קאָמוניסטישער טעטיקייט און איז אַרויס־געשיקט געוואָרן אין לאָגער פון קארטוז־בערעזע. דאָרט איז ער פאַרפייניקט געוואָרן צום טויט. מ׳האָט זיין מאַמען נאָר אפגעשיקט זיינע זאַכן. מיכאל נאטיש (שוטאָן), דער זון פון סוועטציאַנער מולער ליפע, איז געווען אַ יידישער דיכטער, אַ לערער פון די יידישע שולן און אין דער מדעם־סאַנאַטאָריע. ער איז געשטאָרבן זייער יונג. פון זיין דיכטונג איז באַרימט געוואָרן זיין פּאָעמע: „מולער הירש", וועלכע איז געווידמעט זיין טאטן.

פאר דעם וואס וויל טרוימען איז גוט אי די נאכט אי דער שלאף,
פארטאג שטייט ער אויף מיט זון אויף די אויגן: איך האף!
פאר מיר ליגט מיין וועג אזוי אפן און שלאַנק ווי די ליניע,
ער פירט דורך פאַררויכערטע שטעט און דורך דערפער געצונדן פון שנאה.

אזוי האט דער ערשטער געזאגט און געהייליקט זיין אמת מיט בלוט,
מען האט אים פארנומען. די גאס האט אים נאכגעמאַרשירט פול מיט מוט.
אין עטליכע וואכן ארום האט אן אדלער געבראכט אין זיין שנאבל אַ בריוול:
געשטארבן. מיר שיקן אייך אפ זיינע וועש, דאקומענטן און שטיוול...

ב

איך האב אין דיין אנדענק אַ שבועה געגעבן,
איך שוואר ביי דער פיין, וואס ברענט אויס מיינע טרערן,
אז דאס, וואס מיך האט ניט געלערנט דיין לעבן,
האט מיך דיין אכזריותדיקער טויט אויסגעלערנט.

אט דא אויף דעם מארק־פלאץ מיר זיינען געשטאנען,
ביי דיזעלבע פארשימלטע, אלטע סטראגאנעס,
מיר האבן געלאזן אין ווייטן זיך שפאנען,
נאר ס׳האבן פארצוימט אונדז פארפוילטע פארקאנעס.

איצט שטיי איך אליין אויף דעם רעגן אין שטעטל,
איך וואר פון דעם הארבסטיקן שטורעם געשאבן,
ווי איך וואלט געווען אַ שווארץ־ראמיק צעטל,
וואס הענגט נאך, וועו ס׳איז שוין דער נפטר באגראבן.

און ווי זאל איך און ווּ פון מיין אומעט אַנטלויפן?
די באַן־רעלסן גייען דורך מיינע געהירן,
און אלע וואגאנען און רעדער און שרויפן,
ביינאכט דורך מיין מארך צו דיין אומקום מיך פירן.

און ווי זאל איך און ווּ פון דיין מאמע אנטרינען?
ס׳זאל איר געיאמער צו מיר ניט דערגיין,
איך קאן זיך אין ערגעץ קיין ארט ניט געפינען,
איך זע אלץ אין שפיגל איר פנים דעם בלייכן. — — —

איך בין שוין אין שטאט פון אונדזער שטעטל אנטלאפן,
איך גיי דורכן גאַס, און הויב פלוצלונג אן לויפן:
דאס האב איך אַ טענדלערקע בלויז אנגעטראפן,
דיין מאמע — —, זי ווייל מיר דיין מלבוש פארקויפן.

ג

געבליט האט אַ פרילינג, אַ הארבסט האט געזשאוועלט,
זינט טויט האט צעשיידט די חברים, די צוויי — —
איצט האט ער אַ שניי־קלייד געוועבט פאר זיין חבר,
דער טויט האט געוואלט פאראייניקן זיי.
בלוט אויפן פרילינג־גרין, בלוט אויפן שניי.

דעם ערשטן באפאלן דער טויט איז מיט שטורם — —,
דער פוילישער אדלער מיט זיין ווילדן געשריי;
דעם דיכטער געפייניקט האט ער מיט יסורים,
און שפעטער פאמעלעך דערלייזט אים פון זיי.
בלוט אויפן פרילינג־גרין, בלוט אויפן שניי.

ער איז אויפן ווייסן געלעגער געלעגן,
געזען דורך דעם פענסטער דעם ווירבל־געדריי
פון שניי, וואס פארציט אלע בוימער און וועגן,
צו אים איז דער טויט אויך געקומען אזוי...
בלוט אויפן פרילינג־גרין, בלוט אויפן שניי.

זיין הארץ האט געקאנט מיט געזאנגען בלויז דינען,
אצינד וועלן שטארקערע קומען אין ריי.
די שטים פון דיין קבר אין בלויען באגינען
און מיינע געזאנגען פארבלייבן מיט זיי.
בלוט אויפן פרילינג־גרין, בלוט אויפן שניי.

ער האט אין טויט ווי אַ קינד איינגעדרעמלט,
צעווארפן די ארעמס: אט גיי איך, איך גיי...
וויל ער האט דערזען אין דעם שנייען־געווירבל,
אַ ליכט־זייל, וואס פירן וועט אים אין זיין וויי...
בלוט אויפן פרילינג־גרין, בלוט אויפן שניי.

די עקאנאמישע לאגע פון סוועניאן

(לויטן פנקס פון ווילנער „יעקאפא", וועלכער איז דערשינען אין יאר 1931
אונטער דער רעדאקציע פון **משה שאליט, זייט 448**).

די אַלגעמיינע צאָל פון דער סוועניציאַנער באפעלקערונג איז 6,000 נפשות, פון זיי זיינען 2,900 יידישע.

די הויפט־באשעפטיקונג פון דער יידישער באפעלקערונג איז — קרעמעריי, קליינהאַנדל און האַנטווערקעריי. ס׳זיינען דא אין שטאט ביי אַ 200 קרעמער און קליינהענדלער און איבער 150 האנטווערקער.

די אַלע דריי אנגערופענע הויפט־באשעפטיקונגען פון דער יידישער באפעלקעדונג זיינען אין יענער צייט געשטאַנען זייער שלעכט.

דער קאנט האָט געליטן צוויי יאר נאכאנאנד, אין 1927 און 1928, פון אַ גרויסע אומגערעטעניש. דער פויער איז זייער פאראַרעמט געוואָרן און זיינע קויפס־מעגלעכקייטן זיינען זייער קליינע.

אויסרדעם זיינען די מערק, וועלכע קומען דאַרט פאַר אַלע מיטוואָך, געוואָרן זייער שיטער. די סיבה איז, וואָס אין אַלע אָרומיקע שטעטלעך האָבן זיך אויך געעפנט מערק, און זיי האָבן אפגעצויגן פון סוועניציאַן א סך פויערים.

ס׳איז נאָך צו באַמערקן, אַז נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז סוועניציאַן אפגעשלאָסן געוואָרן דורך דער ליטווישער גרענץ פון פיל דערפער, וועלכע פלעגן שטענדיק קויפן און פאַרקויפן אין סוועניציאַן. זיי האָבן זייער גאַנצן האַנדל געפירט מיט די סוועניציאַנער יידן און אָט דער ווירטשאפטלעכער פאַרקער איז איצט פאַרשוווּנדן געוואָרן.

אַ גרויסער טייל פון פדיון איז אויך אפגעצויגן געוואָרן פון די יידישע קראַמען דורך דעם רייכן קריסטלעכן קאָאָפעראטיוו.

דער קאָאָפעראטיוו ווערט שטאַרק אונטערשטיצט פון „סיימיק", וועלכער גיט אים אַרויס גרויסע הלוואות און נעמט נאָר 6 פראָצענט.

אפילו די יידישע קרעמער מוזן אויך קויפן פיל פראָדוקטן אין קאָאָפעראטיוו ווי צ.ב. זאַלץ און צוקער.

דער קאָאָפעראטיוו אַליין קויפט אויך איין תבואה, זוימען און פלאַקס, און פירט מיט דעם זייער אַ גרויסן מסחר.

קריסטלעכע קראמען זיינען דא אין שטאט נאָר אַ 5 פראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאל און זייער לאַגע איז דווקא זייער אַ גוטע.

אויף די סוועניציאנער מערק פארן אויך אן פיל פרעמדע קרעמער פון דער גאַנצער אַרומיקער געגנט. זיי ברענגען מיט זיך גאלאנטעריי, מאַנופאקטור, לעדער, פאַרטיקע זאַכן און שיך. זיי פירן, פאַרשטייט זיך, אַ זייער שאַרפע קאָנקורענץ מיט די אָרטיקע סוחרים.

צוליב די פרעמדע קרעמער מוזן אויך די סוועניציאנער אַרויסטראגן זייער סחורה פון קראם אין מאַרק אַריין. אויך זיי לייגן אויס זייער סחורה אויף טישלעך אן האַלטן זייערע קראמען דעם גאַנצן מארק־טאג אינגאנצן געשלאָסן.

אַ טייל פון די סוועניציאנער יידישע גאלאנטעריי־ און מאַנופאַקטור־קרעמער האָבן אנגעהויבן צוליב דעם, וואָס זיי לייזן גאָרנישט אויפן אָרט, אַרומצופאָרן אויף די מערק פון די אַרומיקע שטעטלעך און דאָרט פאַרקויפן זייער סחורה.

בכלל איז אין סוועניציאן דאָ אַ גרויסער איבערפלוס פון קראמען. די צאל פון די מאנופאקטוריסטן איז צ.ב. דריי מאל גרעסער ווי פאַר דער מלחמה.

צוליב אָט די אַלע אויסגערעכנטע סיבות איז די לאַגע פון די יידישע קרעמער און קליינהענדלער טאקע זייער אַ טרויעריקע.

די אומגערעטעניש האָט אבער אויך געבראַכט שוועריע פאַלגן פאַר אַלע בעלי־מלאכות, ווי שוסטער, שנייידער, שמידן און בויאַרבעטער. די פויערים גיבן זיי איצט זייער ווייניק אַרבעט.

אין סוועניציאן האָבן זיך אויך באזעצט פיל קריסטלעכע שוסטער, וועלכע אַרבעטן גראד אויף אַ זייער גרויסן פאַרנעם. אייגער פון די קריסטלעכע שוסטער פירט זיין וואַרשטאט מיט הילף פון איבער 30 אַרבעטער. די פאַרטיקע סחורה פאַרקויפט ער אפילו אין אַלע אַרומיקע שטעטלעך און זיין פדיון איז זייער אַ גרויסער.

די יידישע שוסטער האָבן נישט אַזעלכע מעגלעכקייטן צו אנטוויקלען זייער פאַך. זיי זיינען דערפאַר זייער אַרעם.

אבער אויסער שוסטער זיינען אין סוועניציאן דא אויך אַנדערע קריסטלעכע האַנטווערקער און אויך זיי פירן אַ שטאַרקע קאָנקורענץ מיט די יידישע האַנטווערקער, סיי אין שטאט און סיי אין דער אַרומיקער געגנט.

אין סוועניציאַן זיינען דאָ פאַבריקן פון וואָליקעס, וועלכע ליגן, ווי מ׳זאָגט, נאָר אין יידישע הענט. אין דער אמתן ווערט אָט די פאַבריקאציע נאָר אנגעפירט דורך יידן. אַלע אַרבעטער זיינען אויסשליסלעך קריסטן, „פאַניעס", און זיי ווילן נישט אויסלערנען דעם פאַך יידישע יונגע לייט.

ביי דער וואליקעס־פאַבריקאציע זיינען באשעפטיקט איבער 100 אַרבעטער, וועלכע פאַרדינען זייער גוט, אבער צווישן זיי זיינען כמעט נישטא קיין יידן.

אויך אַ טייל פון די יידישע בעקעריי־ען וועלן אינגיכן געשלאָסן ווערן. דער „סיימיק" פארהאנדלט איצט וועגן אַ פראָיעקט אייניצואַרדנען אין סוועניציאַן אַ מעכאַנישע בעקעריי. אויב דער פראָיעקט וועט באמת פארווירקלעכט ווערן, וועט ער תיכף רואינירן די עקזיסטענץ פון פיל יידישע פאַמיליעס.

ס׳איז דערפאַר פאַרשטענדלעך, אַז אין סוועניציאן הערשט אַ גרויסע ארעמקייט. צום גליק געפינט זיך אין שטאט אַ ווילטעטיקע געזעלשאַפט מיטן נאמען „סומך נופלים" און זי העלפט זייער אַ סך די ארעמע באפעלקערונג.

די חברה פארטיילט כמעט אומזיסט ברויט און האָלץ און האָט אַזוי אַרום געראטעוועט פון הונגער און קעלט צענדליקער יידישע משפחות.

דאס איז אין קורצן אַ געניוע שילדערונג פון אַן עד ראיה וועגן דער עקאָנאָמישער לאַגע, וועלכע האָט געהערשט אין סוועניציאן אין אנהויב פון די 30־ער יארן.

ויהי בימי השואה

חורבן
און
אומקום

בן

חורבן און אומקום

— — מאוימדיק־אויפטרייסלנדיקע חורבן־שילדערונגען פון איינצעלנע עדי־ראיה, און עס שאַפט זיך דאס בילד פונעם שוידערלעכן אומגליק, וואס איז באפאלן סוועניציאן זינט דעם ערשטן טאג פון דער מלחמה. פשוטע יידן, פון די רעשטלעך ניצול־געווארענע, דערציילן וועגן דעם מוראדיקן קאשמאר, פיין, שרעק און משוגעת, וואס האבן נישט קיין נאמען און זענען נאקעטע אמתן, פאַקטישע, דאקומענטאַרע אמתן וועגן דער שוידערלעכסטער קאטאסטראפע, וואס האט אונדז געטראפן זינט צוויי טויזנט יאר. אין יעדער שורה וויינט און וויינט דאס הארץ, מיט וועלכן מיר וויינען מיט. ווי, ווי, וויפל פאַרברעכנס עס זענען אפגעטון געווארן דורך די מערדער אין ארגאניזירטן גיהינום פון פאליגאן און פאנאַר! ווי, ווי, וואס לאה סווירסקי האט זיך אנגע־זען אין די בראנאווער וועלדער, וו עס געפינט זיך דער בריידער־קבר פון אַכט טויזנט קדושים; ווי, ווי, וואס אַזעלכע ווי זלמן מאצקין, מרדכי זיידעל, דב לישאנסקי האבן, ווי טויזנטער אַנדערע, וועלכע זענען אבער דארט געבליבן אויף אייביק, דורכגעמאַכט אויפן וועג קיין פאנאר. לייענענדיק די דאזיקע כראניק פון פיין און גרוי־זאמסטע טויטן כאפט ארום אַ וואנזיניקער ווילן צו צעברעכן אַלע אפגעטער פון קונסט, צערייסן אלע ליטעראריש אויסטראכטענישן פון אַ דאנטע און דאסטאיעווסקי. אַוועק מיטן ליטעראריש פייגנבלאט, קומט און נידערט אראפ אין גהינום, אין שוידערלעכסטן, אין נאקעטסטן, אין דער הערשאפט פון גרויליקסטן פארברעכן! אין אַלע שפראכן דארפן די ערשטע געהערט ווערן די פשוטע רייד פון די גע־פיניקטע, וואס האבן אליין דורכגעמאכט דעם גאנצן שוידער פון יענע טעג און דערציילן עס אין דער גאנצער גרויזאמער נאקעטקייט. ווער וויסט ווען עס וועט אויפשטיין דער יידישער גאון און ארומנעמען אין אַ קינסטלעריש ווערק די דאזיקע גרעסטע טראגעדיע פון אלע צייטן. זאלן דערפאר די קומענדיקע דורות לייענען די מגילה פון די פארהונ־גערטע און פארפיניקטע סוועניציאנער יידן און פארגעדענקען דאס, וואס מוז געדענקט ווערן לדורות, דאס וואס טאר קיינמאל נישט פארגעסן ווערן סיי אלס יידן, סיי אלס מענטשן.

שמעון קאנץ

בער כארמאץ און יעקב לעווין

חורבן סוועניציאן

דייטיק, דעם ערשטן סעפטעמבער 1939, האָבן די דייטשן באָמבאַרדירט די גרעסערע שטעט, די סטראַטעגישע פונקטן און די באַן־קנופּן פון פוילן. דאָס איז געווען אַן אַנזאָג, אַז די מלחמה צווישן פוילן און דייטשלאַנד איז אַזוי זיך אַנגעהויבן. דאָס דייטשע מיליטער האָט מאַרשירט איבער פוילן מיט ריזיקע שריט און אין משך פון צוויי וואָכן האָבן די דייטשן פאַרנומען דעם גרעסטן טייל פון פוילן און זיינען דערגאַנגען ביז צום בוג. דעם 17־טן סעפטעמבער איז אויך די רויטע אַרמיי אַריבערגעגאַנגען די פוילישע גרענעץ און האָט באַזעצט די טיילן פון פוילן, וועלכע די דייטשן האָבן נישט פאַרנומען. קענטיק, אַז אַזוי האָבן זיי זיך פאַרשטענדיקט און דאָס האָט זיך געראַטעוועט פאַר אַ מין דריטע צעטיילונג פון פוילן. צווישן אַנדערע ערטער איז אויך סוועניציאן פארנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי און איז אנגעשלאָסן געוואָרן אין דער וויים־רוסישער סאוויעטישער רעפובליק. וויילנע און פיל שטעטלעך אין וויילנער געגנט זיינען געבליבן ביי ליטע.

עס האָט זיך פאר סוועניציאַן דאַן אָנגעהויבן אַ נייע תקופה, אַ ניי לעבן. די הערשאַפט פון דער סאָוויעטישער מאַכט. די דאָזיקע תקופה האָט זיך אָבער געצויגן אַ גאַנץ קורצע צייט, וויניקער פון צוויי יאָר. די ליבע צווישן סאָוויעט־רוסלאַנד און היטלער־דייטשלאַנד, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם ריבענטראָפּ־מאָלאָטאָוו־אָפּמאַך, האָט זיך געענדיקט פריער ווי מען האָט זיך גערעכט.

זונטיק, דעם 22־טן יוני 1941, זענען די דייטשן פלוצלונג באַפאַלן דעם ראָטן־פאָרבאַנד. דאָס סאָוויעטישע מיליטער, וואָס האָט זיך געפונען אין די „באַפרייטע־געביטן, האָט שנעל אָפּ־געצויגן צו דער אַלטער סאָוויעטישער גרענעץ.

עס האָבן אויך באָוויזן צו אַנטלויפן אַ ביסל יידן, וועל־כע האָבן זיך צו שטאַרק געהאָט אַנגאָזשירט ביי דער סאָוויע־טישער מאַכט. דער גרעסטער טייל יידן זענען אָבער געבליבן אויפן אָרט, ווייל זיי האָבן נישט געהאָט קיין צייט און קיין מעגלעכקייט צו אַנטלויפן.

דינסטיק פרי, דעם 24־טן יוני, איז שוין אין סוועניציאַן קיין שפור פון דער סאָוויעטישער מאַכט נישט געווען. עס האָט זיך באַלד געגרינדעט אַ יידישע זעלבסטשוץ, וועלכע איז באַ־שטאַנען ס׳רוב פון די געווען פייערלעשער.

זייער הויפט־אויפגאָבע איז געווען אָפּצוהיטן די יידישע באַפעלקערונג פון פאָגראָמען. אין שטאָט האָבן זיך אָבער באַלד באָווייזן נייע באַלעבאָטים. דאָס זענען געווען די ליטווינער. וועלכע זענען מערסטנס געווען סאָלדאַטן, וואָס זענען אַנט־לאָפן פון דער סאָוויעטישער אַרמיי. זיי האָבן זיך גלייך געגע־מען צו דער יידישער באַפעלקערונג. זייער אָרגאַניזאַציע האָט זיך גערופן „איפאטינגא" און אין זייערע הענט איז געלעגן פאַקטיש די מאַכט אין שטאָט אין די ערשטע וואָכן פון דער מלחמה.

די דייטשע אַרמיי איז אַריינגעגאַנגען אין סוועניציאַן ערשט דעם ערשטן יולי 1941. די מאַכט אין שטאָט האָט טאַקע באַקומען די פעלד־קאָמענדאַטור, אָבער די ציווילע מאַכט איז פאַקטיש איבערגעגאַנגען אין ליטווישע הענט.

אויף די גאַסן האָבן זיך באָווייזן ליטווינער, וועלכע מ׳האָט גערופן „כאפונעס". זיי פלעגן כאַפּן יידן אויף אַרבעט. ס׳האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז די אַלע צונויפגעכאַפּטע יידן, ביי אַ־40 מאָן, האָט מען אַוועקגעפירט אויף די פעלדער פון צערקלישאָק און דאָרט אַלעמען אויסגעשאָסן.

צווישן די דערשאָסענע יידן זיינען געווען:

מאָטל מאָצקין, נח קאָטלער, כאַצקל קוריליאַנציק, יעקב סווירסקי, לייזער קאָוואַרסקי, הענעך זיידמאָן, מאיר לוסטיג־מאָן מיט צוויי זין, אַלטער גראזול, ביקאָוויטש, א. אַ.

אויף די גאַסן האָט מען פונאַנדערגעקלעפט מודעות מיט אַ וועגדונג צו דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, אַז זי זאָל פאָר אַ באַלוינונג אָנווייזן, וווּ ס׳געפינט זיך ד״ר קאָוואַרסקי. ער איז באמת אָנטלאָפן פון סוועניציאַן און האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין דאָרף טוווערץ, ביי ווידז. עס האָט זיך געפונען אַ יונגער פאָליאַק, וועלכער האָט דערציילט די דייטשן, וווּ ד״ר קאָוואַר־סקי געפינט זיך. מען האָט אים געבראַכט קיין סוועניציאַן אַ באַרוועסן און אים געפירט איבער די גאַסן און פון אים פאָר אַלעמען אין די אויגן חוזק געמאַכט.

נישט ווייט פון אָרט, וווּ מ׳האָט אים געפיניקט איז געווען

אַ סאַזלקע. ד״ר קאווארסקי האָט זיך אַרײַנגעווארפן אין וואַסער און האָט זיך געוואָלט דערטרינקען. די מערדער האָבן אים אָבער נישט פאַרגינען אַזאַ לייכטן טויט און זיי האָבן אים אַרויסגעשלעפּט פון וואַסער.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט מען צוזאַמענגעקליבן נאָך 100 יידן און מ׳האָט ד״ר קאווארסקי צוזאַמען מיט זיי אַוועקגעפירט אין אַ וואַלד, ביי נייַ־סעוונציאַן, און דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט.

אויסער דעם דאָקטאָר זיינען אין יענער גרופּע געווען: אַדוואָקאַט לייב גורעוויטש, נחום גארדאַן, זעליק מורעש־קין, יעקב כץ, יעקב פּאַשומענסקי, הירש ווייסקונסקי, יעקב לייפער, בערע לייב גרינפעלד, מאיר שאַפּירא בצלאל טייץ, בער גאַרדאַן, מענדל בושקא ניעצעס צוויי זין, בערל סווירסקי, חנוך לולינסקי, יצחק זעטל, שמואל נאָטע באַשיס, מלמד. און פיל אַנדערע.

אינגיכן האָט די פעלד־קאָמענדאַנטור פאַרלאַזן סוועניצייַן און איר אָרט האָט איבערגענומען די ציווילע מאַכט: די „געסטאַפּא״.

אַלס אָרט־קאָמענדאַנט איז באַשטימט געוואָרן דער פריי־ערדיקער אינספּעקטאָר פון פּאָסט־אַמט, מער. פון אים האָט מען זיך דערוווסט, אַז די דייטשן גרייטן צו ביי נייַ־סוועניצייַן אַן אָרט, ווּהין מ׳וועט צוזאַמענפירן אלע יידן פון געגנט.

ראש השנה, נאַכמיטיק, איז אַרײַנגעלאָפן אין אַלטן בית־המדרש משה גאַרדאַן, און אַנגעהויבן שרייען: „יידן, ס׳ברענט אַ פּייער. מיר מוזן אַלע אַנטלויפן, זאָל לויפן ווער נאָר ס׳קען קיין ווייס־רוסלאַנד, איך לויף אויך״.

צווישן דער יידישער באַפעלקערונג איז געוואָרן אַ מהומה. מען האָט געמומען אַנטלויפן קיין סווּיר, גלובאָק, לינטופ, אין אַנדערע שטעטלעך, וועלכע האָבן געהערט צו ווייס־רוסלאַנד און ווּו קיין אַקציעס קעגן יידן זיינען נאָך דאָן נישט פאָר־געקומען.

פרייטיק, דעם 26־טן סעפּטעמבער 1941, איז סוועניצייַן אַרומגערינגלט געוואָרן דורך ליטווישע און דייטשע פאַטרולן. מען האָט קיינעם פון סוועניצייַן מער נישט אַרויסגעלאָזט. שבת פרי, דעם 27־טן סעפּטעמבער, (דאָס איז געווען שבת־תשובה) האָט מען אַלעמען אַרויסגעטריבן פון זיערע הייזער און געבראַכט אויף אַ גרויסן פעלד — די אַזוי גערו־פענע שאַבלינסקעס לאַנקע״.

די ליטווינער און די דייטשן האָבן פון די יידישע הייזער אַלץ צוגענומען און געבראַכט אין בית מדרש. מען האָט שפּע־טער דאָס אַלץ פאַרקויפט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג פאַר נישטיקע פרייזן.

פון דער גאַנצער אַרומיקער געגנט זיינען געקומען פויע־רים און האָבן פון די יידישע הייזער צעשלעפּט און צעגנבעט אַלץ, וואָס ס׳איז נאָר איבערגעבליבן.

אפילו די טירן מיט די פענצטער האָט מען אַרויסגעריסן. די דעכער האָט מען צענומען. אַ לאַנגע צייט האָבן די פויערים געשלעפּט דאָס האָב און גוטס, אַנגעלאָדענע אויף פורן.

אין אַ קורצער צייט אַרום זיינען אַלע יידישע הייזער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין חורבות און פון יידישן פאַרמעגן איז קיין שפּור נישט געבליבן.

„פאַליגאַן״

יענעם שבת האָט מען אַלע יידן געהאַלטן אויף „שאַבליס־קעס לאַנקע״ ביז פאַרנאַכט. דאַן האָט מען זיי אויסגעשטעלט אין רייען און זיי אַוועקגעטריבן מיטן שאָסיי, אין דער ריכ־טונג צו נייַ־סוועניצייַן.

צווישן קילאָמעטער הינטער נייַ־סוועניצייַן האָט זיך געפּר־נען דער פּוילישער מיליטערישער לאַגער „פּאַליגאַן״. דאָרט האָט מען געבראַכט די יידן פון סוועניצייַן און פון די אַלע אַרומיקע שטעטלעך.

אַזוי ווי פּסח גאָלדבערג, דער מאָלער איז געבליבן אין סוועניצייַן אַלס „נוצלעכער״ יידּ, האָט ער באַקומען אַ דער־לויבניש אַרויסצונעמען פון פּאַליגאַן זיין משפּחה. פון זיי האָט מען זיך דערוווסט, וואָס ס׳קומט דאָרט פאָר. זיי האָבן דער־ציילט, אַז אין פּאַליגאַן געפינען זיך פאַרשפּאַרט אין די באַראַקן ביי 8000 מאַן, וועלכע מ׳האָט צוזאַמענגעפּירט פון גאַנצן סוועניצייַאַנער קרייז.

מען האָט זיך דערוווסט, אַז זיי ליידן דאָרט הונגער און נויט. ס׳איז גלייך באַשאַסן געוואָרן צו מאַכן אַ זאַמלונג פון פראַדוקטן און זיי אַוועקפירן קיין פּאַליגאַן.

נאָך גרויסע באַמיאונגען האָט מען באַקומען אַ דערלויב־ניש פון דער מאַכט און אַוועקגעפירט קיין פּאַליגאַן עטלעכע פורן מיט ברויט, קאַרטאָפל און אַנדערע אַרטיקלען פון ערשטן געברויך.

5 מאָל האָט מען אַזוי געפירט פראַדוקטן פון סוועניצייַן קיין פּאַליגאַן. די מאַכט האָט אָבער אינגיכן פאַרבאָטן יעדע פאַרבינדונג מיט פּאַליגאַן און עס האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז מען קלייבט זיך אומצוברענגען אַלע יידן.

מען האָט זיך דאָן באַמיט מיט פאַרשידענע מיטלען אַרויס־צורַאַטעווען יידן פון פּאַליגאַן. מען האָט געטענהט, אַז זיי זיינען „נוצלעכע״, אַדער מען האָט סתם אונטערגעקויפט די היטער פון לאַגער. אויף אַזאַ אופן איז געלונגען אַרויסצורַא־טעווען עטלעכע משפּחות פון פּאַליגאַן און זיי ברענגען קיין קיין סוועניצייַן.

אין סוועניצייַאַנער געטאָ האָבן זיי זיך אויסגעמישט מיט די פאַרבליבענע האַנטווערקער. וועגן דעם האָבן זיך אַדער דערוווסט די דייטשן און האָבן באַשלאָסן דורכצופירן אַ קאַ־טראָל. מען האָט אַלעמען געהייסן אַרויסגיין אויפן צענטראַלן געטאָ־הויף, וואָס איז אַרומגערינגלט געוואָרן דורך פּאַליציי.

ווידער האָט מען דורכגעלייענט די רשימה פון די „נוצלעכע" יידן און ווער עס איז נישט געווען אין יענער רשימה, איז פֿאַרהאַלטן געוואָרן און צוזאַמען מיט זיין משפּחה צוריקגע־שיקט קיין פֿאַליגאַן.

מיטוואָך, דעם 7־טן אָקטאָבער 1941, דעם צווייטן טאָג סוכות, איז אָנגעקומען אין סוועניציאַן די שרעקלעכע ידיעה, אַז מען ברענגט אום די טויזנטער יידן פון פֿאַליגאַן. דאָנערש־טיק, דעם 8־טן אָקטאָבער, דעם ערשטן טאָג חול המועד סוכות, האָבן די מערדער פֿאַרענדיקט די אויסראָטונג און אַלע דער־שאָסענע יידן אַריינגעוואָרפן אין אַ גרויסן ברודער־קבר, וועל־כער איז פֿאַרשאָטן געוואָרן און האָט אויסגעזען ווי אַ גרויסער באַרג.

בלויז יחידים איז געלונגען זיך צו רעטעווען און ווען זיי זיינען געקומען קיין סוועניציאַן, האָבן זיי זיי נישט געהאָט קיין ווערטער ווי אַזוי איבערצוגעבן, וואָס די מענטשן־חיות האָבן דאָרט אָפּגעטאָן.

די קריסטן, וועלכע האָבן צוגעזען די גרויזאָמע שחיטה, האָבן דערציילט, אַז מ׳האָט קינדער און אַלטע אַריינגעוואָרפן אין קבר לעבעדיקערהייט. די חיות האָבן פֿאַרשאָטן דעם קבר, ווען די מענטשן האָבן נאָך געלעבט. שפּעהן לאַנג האָבן זיי נאָך נאָך באַמערקט ווי די ערד הויבט זיך. פון בערגל האָט גע־שפּריצט בלוט און ס׳האָבן זיך געהערט געשרייען און קרעכצן.

מיט אַזאַ ווילדקייט האָבן די דייטשע חיות און זייערע ליטווישע מיטהעלפער־באַנדיטן אויסגעמאָרדעט 8000 יידן, מאָטל גילינסקי. דער יודן־ראַט האָט אויפגעשטעלט די יידישע פּאָליציי, וועמענס ערשטער קאָמענדאַנט איז געווען חיים־הירש לעווין.

ס׳זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן פֿאַרשיידענע אָפּטיילונגען, ווי למשל, פֿאַר אַפּראָוויזאַציע, ווינונגען, אַרבעט א. ד. גל. מיט דער אַפּראָויזאַציע־אָפּטיילונג האָט אָנגעפירט שולהיי־פער; מיט ווינונגס־אָפּטיילונג — יעקב לעווין, און מיט דער אַרבעטס־אָפּטיילונג שורט קאַצנבאָגן.

דערווייל האָט מען זיך דעווּסט, אַז אויך אין ווילנע עקזיסטירט אַ געטאָ און מ׳האָט באַשלאָסן זיך צו פֿאַרבינדן מיט אירע אָנפירער. ס׳זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן אַהין צוויי פֿאַרשטייער פון סוועניציאַנער יודן־ראַט: טאַראַסייסקי און יעקב לעווין. זיי האָבן זיך געטראָפן מיטן קאָמענדאַנט פון דער ווילנער יידישער פּאָליציי, יעקב גענס, און זיי האָבן אים איבערגעגעבן וועגן דער לאָגע אין סוועניציאַנער געטאָ, וועגן דער ענגשאַפט, וואָס הערשט דאָרט און וועגן די קראַנקהייטן, וואָס האָבן זיך צוליב דעם פֿאַרשפּרייט. זיי האָבן אים געבעטן אינטערוועניրן ביי דער העכערער מאַכט, כדי מ׳זאָל קענען צושיקן קיין סוועניציאַן הילף, אין דער ערשטער ריי מעדיקא־מענטן, כדי צו פֿאַרלייכטערן די לאָגע.

גענס האָט זיי געבעטן קומען מאָרגן און דאָן וועט ער שוין האָבן פֿאַר זיי אַ תשובה. וען זיי האָבן זיך דאָן ווידער געטראָפן, האָט זיי גענס איבערגעגעבן, אַז ער האָט באַקומען פון דער דייטשער מאַכט אויך די אויפזיכט איבערן סוועני־ציאַנער געטאָ.

נאָך אין דעמזעלבן טאָג האָט ער גענומען 10 יידישע פֿאָליציאַנטן און צוזאַמען מיט די צוויי פֿאַרשטייער פון סווענציאַנער יידן־ראַט איז ער געקומען מיט אַ ספּעציעלער מאַשין קיין סוועניציאַן.

ער האָט גלייך צנויפגערופן אַ פֿאַרזאַמלונג פון די יידן און האָט פֿאַרזיכערט, אַז דעם סוועניציאַנער געטאָ דראָט נישט קיין שום געפֿאַר.

גענס איז אויפצומאָרגנס פרי אַוועקגעפֿאָרן צוריק קיין ווילנע האָט אין סוועניציאַן איבערגעלאָזט זיין פֿאַרטרע־טער, דעם פֿאָליציי־שעף פרידע.

עפּידעמיעס

אין סוועניציאַן זיינען דערווייל אָנגעקומען יידן פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך, ווי לינטופּ, ווידז, א. א. די ענגשאַפט אין געטאָ איז געוואָרן נאָך גרעסער, די סאַניטאַרע באַדינגונ־גען נאָך שרעקלעכער און ס׳איז אויסגעבראָכן אַ געוואַלטיקע טיפוס־עפּידעמיע. מען האָט אָבער דעם פֿאַקט געמוזט בא־האַלטן פון די דייטשן, ווייל אַנדערש וואָלטן זיי תיכף פֿאַר־ברענט דאָס גאַנצע געטאָ.

גענסעס פֿאַרטרעטער איז אַנטלאָפן פון סוועניציאַן. דער

יידן־ראַט האָט אַנגעהויבן מיט אייגענע מיטלען צו באַקעמפן די עפּידעמיע. ס׳איז געשאַפן געוואָרן אַ שפּיטאָל און צוויי איזאָליר־פונקטן.

אין קאַמף מיט דער עפּידעמיע האָבן זיך געשטעלט די דאָקטוירים טאראסייסקי און קאַפּעלאָוויטש. אַ סך האָט אויפ־געטאָן אויף דעם געביט די קראַנקן־שוועסטער חיה פלעק־כער, רחל פאַרוס, ציפּע מאַלעכאָוויטש (פאָדבראָדז) און קאַטיע יאָוויטש, וועלכע איז אַליין אויך געשטאָרבן פון טיפוס.

נישט קוקנדיק אויף די אַלע אָנשטרענגונגען פון די דאָק־טוירים און די קראַנקן־שוועסטער האָט זיך אָבער די עפּידע־מיע פאַרשטאַרקט. הונדערטער מענטשן זיינען געשטאָרבן. מ׳האָט געזען, אַז מיט אייגענע מיטלען וועט מען די עפּידע־מיע נישט קענען באַקעמפן און מ׳האָט זיך וויידער געוענדט נאָך הילף צו געמן. ער האָט גלייך אַרויסגעשיקט פון ווילנע צוויי דאָקטוירים און פאַרשידענע מעדיקאַמענטן.

ס׳איז געשאַפן געוואָרן דאָן אַ באָד מיט אַ דעזינפיקאַטאָר. אַלע האָבן געאַרבעט מיט מסירות נפש און נאָך אַ גרויסער און אָנגעשטרענגטער טעטיקייט האָט זיך סוף סוף אייניגעגעבן צו ליקווידירן די עפּידעמע.

ליקווידאַציע

נאָכן ליקווידירן די עפּידעמיע האָט דאָס סוועניציאָנע־געטאָ אַ ביסל פרייער אָפּגעאָטעמט, זי האָט שוין אָבער לאַנג נישט עקזיסטירט.

איינמאָל איז אַראָפּגעקומען קיין סוועניציאָן געניס, האָט צונויפגערופן אַ פאַרזאַמלונג אין בית מדרש און האָט דאָרט דערקלערט, אַז היות ווי דעם סוועניציאָנער געטאָ דראָט אַ געפּאָר מצד די פּאַרטיזאָנער, וויל עס געפינט זיך נאָענט צו זייערע נעסטן, וועט מען די סוועניציאָנער יידן אַריבערשיקן אין די געטאָס פון ווילנע און קאָוונע.

עס זיינען געמאַכט געוואָרן צוויי רשימות: אַ רשימה פאַר די, וועלכע מ׳וועט שיקן קיין ווילנע און אַ צווייטע רשימה פאַר יענע, וועלכע וועלן דאַרפן גיין קיין קאָוונע.

די שטימונג ביי דער געטאָ־באָפעלקערונג איז געוואָרן זייער אַ נערוועזע. קיינער האָט צוערשט נישט געווסט, וווּ ס׳איז בעסער, אין ווילנע צי קאָוונע. נאָר אין דערלעצטער מינוט האָט מען זיך געכאָפּט, אַז אין דער ווילנער רשימה זיינען אַריינגעשריבן אַלע מקורבים פון דער געטאָ־לייטונג. דאָן האָט מען פאַרשטאַנען, אַז יענע רשימה איז קענטיק אַ בעסערע.

די פּאַרשריבענע אין דער קאָוונער ליסטע האָבן אָנגעהויבן זוכן מעגלעכקייטן ווי אַזוי מ׳זאָל זיי אויסמאַכן פון דער קאָוו־נער רשימה און אַרויפשרייבן אויף דער ווילנער. אַלע באַמי־אונגען האָבן אָבער נישט געהאָלפן, ווייל ס׳איז שוין געווען צו שפּעט און מ׳האָט נישט געקאָנט ענדערן.

דאָן איז אַראָפּגעקומען קיין סוועניציאָן דעסלער, דער פאַרטרעטער פון גענסן, מיט אַ גרופּע יידישע פאָליציאַנטן.

מ׳האָט מאָבליזירט אַ סך פורן און אַרויסגעפירט אַלע יידן קיין נייַ־סוועניציאָן. דאָרט איז שוין געווען צוגעגרייט אַ צוג מיט משא־וואָגאָנעס. מ׳האָט אַריינגעזעצט אַלע סוועניציאָנער יידן אין די וואָגאָנעס, פאַרהאַקט תיכף אַלע טירן און קיינעם פון דאָרט מער נישט אַרויסגעלאָזט.

ווען דער צוג איז אָנגעקומען קיין ווילנע, האָט מען אָפּ־געטשעפּעט יענע וואָגאָנען, אין וועלכע ס׳האָבן זיך געפונען די יידן פון דער ווילנער רשימה, בסך הכל זיינען דאָרט געווען אַ 260 פערזאָן און מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט אין ווילנער געטאָ.

די איבעריקע וואָגאָנען זיינען אַוועקגעפאָרן ווייטער. אָפּיציעל האָט דאָס געהייסן, אַז מ׳פירט זיי קיין קאָוונע. אין דער אמתן האָט מען זיי געבראַכט אויף פאָנאַר און דאָרט האָט מען זיי אַלעמען אומגעבראַכט.

איינצלנע איז געלונגען זיך צו ראַטעווען, און ווען זיי זיינען געקומען אין ווילנער געטאָ, האָט מען זיך דערווּוסט דעם אמת וועגן דעם קאָוונער טראַנספּאָרט.

אָבער אויך די יידן, וועלכע זיינען געווען אין ווילנער געטאָ, זיינען אין אַ קורצער צייט אַרום כמעט אַלע אומגע־קומען.

בעת דער ליקווידאַציע פון ווילנער געטאָ האָט מען אַ גרויסן טייל פון די סוועניציאָנער יידן אַרויסגעשיקט קיין עסטאָניע און דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט.

בלויז יחידים, איז געלונגען זיך צו ראַטעווען. צווישן זיי האָבן זיך געפונען בער כאַרמאַן, יעקב לעווין, קלאַרא יאָוויטש, פּעסיע יאכיי מיירעם כאַרמאַן, שלמה כאַרמאַן, יהודה שארסקי, זעניע זאַרעצקי, שיינע קאָוואַרסקי, חיה רודניצקי, ד״ר בנימין טאַראַסייסקי.

נאָכדעם ווי די רויטע אַרמיי האָט באַפרייט סוועניציאָן, האָבן זיך צוריקגעקערט פון די וועלדער בערך 40 סוועניציאָ־נער יידן. כמעט אַלע זיינען זיי געווען אין די וועלדער און געקעמפט אַלס פּאַרטיזאָנער מיטן בלוטיקן שונא פון יידישן פאָלק.

אַ ביסל שפּעטער האָבן זיך אויך צוריקגעקערט איינצלנע סוועניציאָנער יידן, וועלכע זיינען ביים אָנהייב פון דער מלחמה אַנטלאָפן קיין ראַטן־פאַרבאַנד.

דאָס איז אָבער געווען אַ גאָר קליינע שארית הפליטה.

דאָס איז אין קורצן די געשיכטע פון אומקום פון דער סוועניציאָנער יידישער באָפעלקערונג.

אָט אַזוי איז חרוב געוואָרן דורך מענטשן־חיות, דורך ווילדע סאַדיסטן, אַ שטאָט, ווו ס׳האָט פולסירט הונדערטער יאָרן אַ קולטורעל און געזעלשאַפטלעך יידיש לעבן.

קלארא יאויטש

אין געטא

ווי איינע פון די ווייניק ניצול־געווארענע פון סוועניציאַנער געטאָ גיב איך זיך אַפּ אַ חשבון וועגן דעם חוב אויפצוויקלען און דערציילן אַלץ, וואָס איך האָב געזען אין איבערגעלעבט אין יענע טעג פון גרויסן חורבן אין אונדזער שטעטל. אָבער פונוואַנען זאָל איך נעמען דעם כוח איבערצוגעבן די פּיין פון צוזען ווי מען מאָרדעט אויס אַלע מיינע נאָענטסטע און אַליין קוקן יעדן טאָג דעם טויט אין די אויגן? וויפל און וואָס איך זאָל נישט אָנשרייבן, איז עס דאָך אַזוי נישטיק און בלאַס אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס איך האָב איבערגעלעבט. אָבער צי גיט דאָס מיר אַ רעכט אָפּצוהאַלטן זיך פון שרייבן? ווי פאַרגעסט מען יענע אויגן פון מיינע שוועסטער און ברידער, פון די אַלע, וואָס זענען אומגעקומען אין געטאָ, אין פּאָליגאַן און פּאָנאַר, וואס הענגען אייביק איבער מיין געמיט און מאָנען: שרייב! דערציל כאָטש אַ קליינעם טייל פון דיינע איבערלעבונגען, וואָס זענען געווען אויך אונדזערע אין יענער גרויזאַמער צייט! עס שטיקן די טערערן, טערען פון קינדער ביז זיידעס, פון מאַמעס מיט „גאָט פון אברהם" אויף די ליפּן, וועמענס אומשולדיק פאַרגאַסן בלוט וועט קיינמאָל נישט אויפהערן צו זידן אין אונדז.

יידער די דייטשן זענען נאָך אַריינגעקומען קיין סוועניציאַן, זענען שוין צו אונדז דערגאַנגען די שוידערלעכע זאַכן, וואָס זיי טוען אָפּ. עס איז געווען אומגלויבלעך. מען האָט דערציילט, אַז אויף די וועגן ליגן דערשאָסענע יידן. מען האָט געריידט וועגן די גרויזאַמע אכזריותן פון די ליטוויטישע פאַרטיזאַנער. מיר האָבן זיך דערפילט ווי געפאַנגענע אין אַ פאַסטקע און נישט געווסט ווהין צו לויפן.

ענדלעך האָבן מיר דערזען דורכלויפן די דייטשן אויף זייערע פאַרשידנערליי מלחמה־מאַשינען און פרעגן: „וווּ איז דער וועג קיין מאָסקאָו?..." אייניקע האָבן זיך אָפּגעשטעלט נעבן יידישע הייזער און באַפוילן, אַז מען זאָל זיי אַרויס־ברענגען וואָסער. זיי האָבן זיך אַרומגעוואָשן און דערנאָך גאַנץ העפלעך געשמועסט און אַפילו געגעבן די יידישע קינ־דער, וואָס האָבן זיי אַרומגערינגלט, עפל און זיסוואַרג.

אַזעלכע סצענעס האָבן אַרויסגערופן פאַרשידענע האָפער־דיקע מיינונגען. אפשר איז דער טייוול גאָרנישט אַזוי שרעק־לעך ווי מען מאָלט אים? אָבער נאָך אַ קורצער צייט האָט מען אָנגעהויבן נעמען די יידן אויף שוואַרצער אַרבעט.

ביי אונדז אין דער משפחה האָט מען זיך באַזונדערס גע־זאָרגט איבערן ברודער אַבראַשע, וועלכן די פוילישע מאָכט האָט פאַרן ערשטן מאַי אים געפלעגט אַרעסטירן אַלס נישט זיכערן עלעמענט. ביי די סאָוויעטן איז ער געווען געזעל־שאַפטלעך אַקטיוו. עס איז געווען אַ מורא, אַז די דייטשן וועלן אים אַרעסטירן און מיר האָבן אים געמוזט באַהאַלטן.

צוזאַמען מיט אַ גרעסערער צאָל מיידלעך האָט מען מיך אויך געזומען צום רייניקן די טורמע. אַ יונגער דייטש מיט אַ גרויסן הונט איז אַרומגעלאָפן, געשריגן און אָנגערייצט אויף אונדז דעם הונט. דעם גאַנצן טאָג האָבן מיר נישט גע־געסן. מידע, דערשעפּטע האָבן מיר זיך ערשט און אָונט קוים

דערשלעפט אַהיים. אויפצומאַרגנס האָט זיך ווידער איבער־
געחזרט דאָס זעלבע. עס זענען צוגעקומען נאָך פרויען, וועל־
כע האָבן דערציילט, אַז מען האָט דערשאָסן אַ ייד, ביים
אַהיימגיין האָט אַן עלטערער דייטש געהאַלטן פאַר אונדז אַ
רעדע, אַז מיר דאַרפן זיין פאַרזיכטיק און נישט דערציילן
קיינעם דאָס וואָס מיר זעען און הערן ביי דער אַרבעט.

אַזוי זענען מיר יעדן טאָג געקומען אויפן זעלבן אָרט
און געריניקט די צעלעס און די ביוראָען פונעם תפיסה־בנין.
די באַציאונג פון די דייטשן איז געווען אַ מילדע. עס האָט
געטראָפן, אַז עמעץ פון זיי האָט אונדז אונטערגעוואָרפן אַ
סענדוויטש, אַ שטיקל ברויט אייַנגעוויקלט אין פּאַפּירן. אייַנ־
מאָל האָט צו אונדז געזאָגט אַ דייטש: „מיר, מילִיטעראַליִט
האָבן צו יידן גאָרנישט. ערגער וועט זיין ווען עס וועט
אַהערקומען די ציווילע מאַכט".

אין אַ געוויסן אָוונט האָבן מיר געהערט, אַז מען רעגיס־
טרירט מענער. קיינער האָט נישט געוווסט דעם ציל פון דער
דאָזיקער רעגיסטראַציע. מען האָט געזאָגט, אַז מען זוכט קאָ־
מוניסטן. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ צערודערונג. אַבראָשע
האָט מורא געהאַט צו שלאָפן אין שטוב און איז אַרויף אויפן
בוידעם. אָבער צומאָרגנס אינדערפרי, ביים אַראָפגיין פון
בוידעם האָבן מיר דערזען ווי עס דערנענטערט זיך די ליט־
ווישע פּאָליציי. אַבראָשען איז געלונגען צו אַנטלויפן דורכן
פענצטער. די פּאָליציאַנטן זענען אַריינגעקומען און באַפּוילן,
אַז אַבראָשע יאַוויטש זאָל מיטגיין מיט זיי. ווען איך האָב גע־
זאָגט, אַז ער איז נישטאָ, ווייל מען האָט אים נאָך נעכטן
געזומען צו דער אַרבעט, האָבן זיי אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ
רעוואָלווער און געדראָט, אַז אויב איך וועל נישט צושטעלן
אַבראָשען וועל איך ווערן דערשאָסן.

איך האָב געבעטן, אַז עס זאָל מיט מיר מיטגיין אַ פּאָלי־
ציאַנט, וועל איך אים גיין זוכן. שפּעטער האָב איך זיך דער־
וווסט, אַז די אַלע יידן, וועלכע מען האָט אין יענעם טאָג
אַוועקגענומען, זענען שוין מער נישט צוריקגעקומען. דאָס
זענען געווען די ערשטע הונדערט יידישע קרבנות אין
סוועניציאַן.

אַבראָשע איז אין אָוונט אַהיימגעקומען און דערציילט,
אַז דער דייטש ביי וועלכן ער האָט געאַרבעט, האָט זיי אַרויס־
געגעבן שיינען. אָבער קיינער ווייסט נישט צי זיי באַדייטן
לעבן אָדער טויט.

גייַענדיק אין אַ געוויסן פרימאָרגן צו דער אַרבעט, האָט
אַבראָשע זיך שנעל צוריקגעקערט און אויסגעשריגן: „ס'איז
שלעכט. מען פירט אַלט און יונג, באַלאַדן מיט פּעק... מען
דאַרף זיך באַהאַלטן".

עס דערטראָגט זיך צו אונדז פונדערווייטנס אַ געוויין און
אַ געקלאָג. אַ צעטומלטע לויף איך אַרויס און בעט אַ ליטווישן
פּאָליציאַנט, ער זאָל מיר דערלויבן צו ברענגען מיין טאַטן, וואָס

אַרבעט נישט ווייט. ער האָט עס מיר דערלויבט און איך בין
צוגעלאָפן צום ברודער, געבעטן אים, ער זאָל מיך לאָזן בלייבן
ביי אים. דורכן פענצטער האָב איך געזען ווי די שיכורע פּא־
ליציאַנטן איזדיעקעווען זיך איבער אַלטע יידן. באַלד האָט זיך
געעפנט די טיר און עס זענען אַריינגעקומען עטלעכע פּאָלי־
ציאַנטן. איך האָב זיי דרייסט געזאָגט: „דער דייטשער קאָמענ־
דאַנט האָט אונדז געהייסן בלייבן, ווייל ער דאַרף אונדז נויטיק
האָבן. זיי האָבן זיך אַנטשולדיקט און אַוועקגעגאַנגען. די
געשריייען האָבן זיך דערווייטערט. מיר זענען געבליבן אַליין.
די לעצטע אינעם געסל.

דורכן פענצטער האָבן מיר געזען, ווי מען האָט צונויפ־
געזאַמלט אַלע יידן אוף דער לאַנקע. די פאָליציי איז געלאָפן
און געלייַערעמט, געזידלט און געדראָט מיט די קאַנטשיקעס
און געווער. די אַלע יידן האָט מען אַוועקגעפירט אין פּאָליגאַן.

עס איז צוגעפאַלן די נאַכט און אין אונדזערע הערצער איז
געוואַקסן די שרעק. עס האָט זיך אונדז אויסגעווירן, אַז אָט
אָט עפנט זיך די טיר און עס קומען אַריין די פּאָליציאַנטן. מיין
שוועסטער קאַטיע האָט פּאַרגעלייגט אַרויסצוגיין פון שטוב און
זיך ערגעץ אויסבאַהאַלטן. מיר הויבן אָן טראַכטן ביי וועמען
מיר וואָלטן זיך געקאָנט אויסבאַהאַלטן און עס ווייזט זיך
אַרויס, אַז מיר האָבן נישט קיינעם.

איבער די פאַרמאַכטע הייזער האָבן אָנגעהויבן אַרומלויפן
די גויים, וואָס האָבן אַראָפּגעריסן די ווייסע צעטלען מיט די
אויפשריפטן, אַז מען טאָר נישט אַריינגיין אין די דאָזיקע היי־
זער. די קריסטן האָבן געשריגן און געזידלט זיך, אַרומגעלאָפן
ווי פאַרסמטע און געשלעפט יידיש האָב און גוטס פון די שטובן.
אייניקע עפנען די טיר פון אונדזער שטוב און בלייבן שטיין
פאַרוווונדערטע: „וואָס טוט איר נאָך דאָ?" אַזוי האָט עס געדוי־
ערט אַ גאַנצע נאַכט.

ווען עס איז געווארן טאָג האָבן מיר דורכן פענצטער געזען
דאָ און דאָרט דורכלויפן אַ ייד. עס איז אַריינגעקומען רחל
רודניצקי מיט אַ קינד, שמוליק. זי דערציילט, אַז אין טורמע
האָט מען אַריינגעזעצט די יידן, וועלכע מען האָט געכאַפּט אויף
די וועגן. צווישן זיי זענען געווען צוויי קינדער. איינס פון זיי
איז דאָס קינד, שמוליק לאָס.

איך בין אַרויסגעלאָפן זוכן די מוטער פונעם קינד און אויף
דער גאַס האָב איך געהערט פון שוכמאַנען, אַז עס איז דאָ א
קלאַנג וועגן איבערלאָזן פאַכמענער. פון די לעכער האָבן אַנגע־
הויבן אַרויסקריכן באַהאַלטענע יידן און געזומען טראַכטן ווי
אַזוי צוצופירן ברויט פאַר די, וואָס מען האָט אַוועקגענומען
אין פּאָליגאַן.

מען האָט ווירקלעך צונויפגעזאַמלט אַ ביסל ברויט און
שוכמאַן האָט עס אַוועקגעפירט. פון דאָרט האָט ער צוריקגע־
ברענגט עטלעכע יידן, וועלכע מיר האָבן צוגעשטעלט צו דער
רשימה פון פאַכמענער.

מען האָט געמאַכט אַ קליינעם געטאָ, אַרומגעצוימט און געשאַפן אַ יודן־ראַט. דער עלטסטער איז געווען שוכמאַן. שפּעטער איז משה גורוויטש געוואָרן דער עלטסטער פון געטאָ און זיין געהילף איז געווען ד״ר טאראסייסקי.

דאָס געטאָ האָבן געהיטן ליטווישע פּאָליציאַנטן. יידן האָבן נישט געטאָרט קומען אין פֿאַרבינדונג מיט קריסטן. דאָך האָט מען זיך אַן עצה געגעבן און עס פלעגט געלונגען צו טוישן שטוב־זאַכן אויף פּראָדוקטן.

צוזאַמען מיט דער פרוי שאַפּיראַ און פרידקען האָב איך געאַרבעט אין אַרבעטס־פֿאַמיטלונג־אַמט. די לאַגע איז מיט יעדן טאָג געוואָרן שווערער, ווייל צווישן די געבליבענע זענען אויך געווען אַלטעלייט, קראַנקע און קינדער. דאָס געטאָ איז אפּט באַזוכט געוואָרן דורכן ווילנער געביטס־קאָמיסאַר, וועלכער האָט מיט זיך געברענגט שרעק און גרויל. עס זענען צוגעקומען יידן, אַנטלאָפענע פון אַנדערע געטאָס און מען האָט זיי געדאַרפט אויסבאַהאַלטן.

די יוגנט האָט געזומען טראַכטן וועגן באַוואָפענען זיך און געפונען וועגן צו גנבענען און קויפן געווער. איינמאָל האָט ביים אויספרווון אַ פּיסטאָלעט פּאַסירט אַן אומגליק און אַ קויל האָט געטראָפן איינעם פון די בחורים. דאָס איז דערגאַנגען צו דער דייטשער מאַכט און אין רעזולטאַט זענען צוויי בחורים מיט אַ מיידל געוואָרן דערשאָסן.

אין אַ געוויסער צייט אַרום איז געקומען אַ פאַראַדענונג אויפצונעמען די יידן פון וויזעזר געטאָ. נישט געקוקט אויף די שוועריע לעבנס־באַדינגונגען האָט מען די יידן אויפגענומען באהבה. די ענגשאַפט איז געוואָרן נאָך שווערער און עס האָט זיך גענומען פאַרשפרייטן די טיפוס־קראַנקהייט. מיין שוועסטער קאַטיע, אַ קראַנק־שוועסטער, האָט געאַרבעט מיט מסירת נפש און איז לסוף אַליין קראַנק געוואָרן. באַלד איז אויך קראַנק געוואָרן מיין צווייטע שוועסטער, צילע. ביידע זענען געשטאַרבן. נאָך זייער טויט בין איך אויך קראַנק געוואָרן און מען האָט מיך גענומען אין שפּיטאָל צוזאַמען מיט אַבראַשען. אומקערנדיק זיך אַהיים האָבן מיר שוין נישט געפינען אונדזער ברודער העשל. ער איז געשטאָרבן פון פלעק־טיפוס.

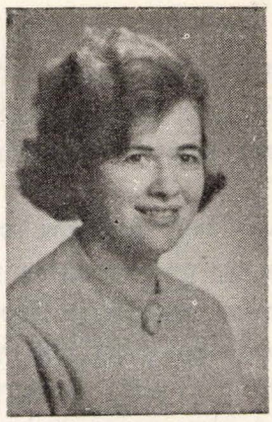
עס איז געקומען די ליקווידאַציע פון געטאָ.

מיר האָבן געוווסט, אַז די יידן וואָלן אַרויסגעפירט אין צווויי שטעט: ווילנע און קאָווענע.דער יודן־ראַט איז געפאָרן קיין ווילנע. נאָך אונדזער קראַנקהייט בין איך געווען אינגאַנצן אַפּאַטיש און מיך האָט נישט אינטערעסירט וווהין מען וועט אונדז פירן. מיין ברודער האָט געוואָלט פאָרן קיין ווילנע, ווו

עס האָט זי געפונען אונדזער שוועסטער געניע מיט איר מאַן און קינד. איינער פון די יידישע פּאָליציאַנטן, וואָס זענען געקומען פון ווילנע ליקווידירן דאָס סוועניציאַנער־געטאָ, האָט אונדז געהאָלפן פאָרשרייבן קיין ווילנע.

עס זענען געווען איינצלנע סוועניציאַנער יידן, וואָס האָבן זיך דורך פאָרשידענע וועגן אַריינגעקראָגן קיין קאָווענע. אָבער אויך דאָרט האָבן די דייטשן און ליטווינער באַווייזן אויף וואָס זיי זענען פעיק. אויך דאָרט זענען דורכגעפירט געוואָרן ווילד־שוידערלעכע יידן־שחיטות. יעדע גזירה איז באַגלייט געוואָרן מיט נייע גרויליקע הריגות. באַלד אין די ערשטע טעג פון קריג איז פאָרגעקומען אַן אימהדיקער פאָגראָם אין קאָווענער פאָרשטעטל סלאָבאָדקע, וואָס איז געווען וועלט־באַרימט מיט איר ישיבה. אין דאָזיקן פאָגראָם, דורכגעפירט דורכאויס דורך ליטווינער, זענען אויסגעקוילעט געוואָרן אַרום טויזנט יידן. אָבער דאָס איז געווען בלויז אַ פּאָרשפיל צום חורבן־קאָווענע און דער סביבה. באַלד נאָכן סלאָבאָדקער פאָגראָם זענען אויפן קאָווענער זיבעטן פּארט געוואָרן אויסגעשאָכטן, דורך כל מיני מיתות משונות, אַרום אַכט טויזנט יידן. דערנאָך האָבן אין געטאָ זיך אַנגעהויבן כל מיני אַקציעס: אַן אַקציע אין סלאָבאָדקער קליין־געטאָ, אַן אַקציע אויף יידישע אינטיליגענטן, אַ סטאַלינגראַד־אַקציע, אַן אַקציע אויף קינדער און אַלטע לייט. אויך אין קאָווענע זענען, ווי אין סוועניציאַן, פאַרגעקומען „אַרויספאָרונגען״ קיין ריגע און קיין לעטלאַנד. לויט ווי עס איז צו אונדז שפּעטער דערגאַנגען, איז דער שרעקלעכסטער טאָג פאַר די יידן אין קאָווענע געווען דער 28־טער אָקטאָבער 1941, וועו מען האָט די יידן צונויפגעזאַמלט אויף דעם אַזוי גערופענעם „דעמאָקראַטן־פלאַץ״... וועגן דעם אַלעם האָב איך זיך דערוווסט ערשט אין אַ צייט אַרום. ביים אַרויספירן האָבן זיך נאָך געפונען סוועניציאַנער יידן, וואָס האָבן זיך געטרייסט. אפשר פאָרט... אפשר וועלן די דייטשן געפינען אַ נוצן פון זייער לעבן.

שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז קאָווענע איז געווען נישט מער ווי אַן אויסרייד. יענע אַלע יידן האָט מען געפירט קיין פאָנאַר. אין ווילנע האָט מען נאָך אַ געווייסע צייט געלעבט. שפּעטער האָט מען אויך אַלע אַרויסגעפירט אין די לאַגערן. בלויז איינצלנע האָבן זיך געראַטעוועט. איך בין איינע פון זיי, אַליין פון מיין גאַנצער משפּחה, וואָס איז אומגעקומען אין דעם ברוינעם מבול.

לאה סווירסקי־האלצמאן

איך בין געווען אין פאָליגאָן

אַלד אין די ערשטע וואָכן נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן אין סוועניציאַן, האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז עס וועט געשאַפֿן ווערן אַ געטאָ. כאָטש קיינער האָט זיך נישט פאַרגעשטעלט, וואָס ס׳איז אַזוינס אַ געטאָ, און ווי וועט דאָס אויסזען אין דער ווירקלעכקייט, האָט מען דאָך געשמועסט, אַז אַלע סוועניציאַנער יידן וועלן קאָנצענטרירט ווערן אויפן שול־הויף און אויף אַ טייל פון נייַ־סוועניציאַנער גאַס.

צוליב דער סיבה האָבן אַלע, וועלכע האָבן געהאַט קרובים און באַקאַנטע אין יענער טייל שטאָט, באַשלאָסן זיך אַריבער־צוטראָגן אַהין מיטן גאַנצן ביסל אָרעמקייט. זייער חשבון איז געווען, אַז ווען מען וועט פֿלוצלונג מעלדן וועגן אַריבערגיין אין געטאָ, וועט מען זיכער נישט דערלויבן מיטצונעמען דאָס פאַרמעגן און וויכטיקע שטוביקע זאָכן.

מיין משפּחה איז געווען צווישן די, וועלכע האָבן גלעיטן נאָך איידער עס האָבן זיך אָנגעהויבן די צרות פון דעם כלל יידן.

איינמאָל זיינען געקומען צו אונדז עטלעכע דייטשן, באַגלייט פון ליטווישע פאָליציאַנטן. זיי האָבן אונדז דערקלערט, אַז אין משך פון 2 שעה דאַרפן מיר פאָרלאָזן אונדזער דירה. מיר מעגן מיטנעמען נאָר דאָס, וואָס מיר וועלן באַווייזן צו־זאַמענצוקלייבן אין משך פון די צווי שעה. זיי מוזן רעקווי־רירן אונדזער דירה פאַר אייגעם פון זייערע הויכע אָפיצירן.

מיט דער הילף פון פריינט און באַקאַנטע האָבן מיר אָנ־געהויבן אַרויסצוטראָגן אַלץ פון שטוב. די מוטער איז אָבער דערווייל געלאָפן צו דער דייטשער קאָמענדאַנטור בעטן רחמים, אַז מ׳זאָל מבטל זיין די גזירה. עס האָט זיך איר טאַקע איינגעגעבן אויסצופועלן, אַז מען זאָל אונדז דערלויבן צו בלייבן אין דער דירה נאָך אייניקע טעג.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָבן מיר אָבער געמוזט אַרויסגיין און מען האָט אונדז דערלויבט זיך אויסקלייבן אַן אָנדערע דירה נאָר אין דער געגנט פון שול־הויף און דער נייַ־סוועניציאַנער גאַס.

דאָס האָט גלייך אַלעמען באַשטעטיקט די וואָרשיינלעכקייט פון די קלאָנגען, אַז אין יענעם קוואַרטאַל וועט מען שאָפן דאָס געטאָ.

מיר האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעווויינט צו דער נייַער גזירה און זיך אָנגעהויבן איינאָרדנען אין אונדזער נייַער דירה.

דערווייל זיינען אָנגעקומען ידיעות פון פיל שטעטלעך, אַז די דייטשן האָבן דאָרט אויסגעפירט שחיטות אויף יידן. דאָס וואָרט אָקציע אין דעם גרויליקן זין פון וואָרט, איז נאָך דאָן נישט געווען באַקאַנט.

מען האָט דערציילט, אַז די דייטשן כאָפן סתם אַזוי יידן און מאָרדן זיי אויס, אָן וועלכער ס׳איז סיבה. מ׳האָט אָפילו געזאָגט, אַז די קינדער באָגראָבן זיי לעבעדיקערהייט.

אין אָט די אַלע קלאָנגען האָט מען אין סוועניציאַן צו־ערשט נישט געוואָלט גלויבן. אַלע האָבן געזאָגט, אַז דאָס זיינען נאָר אויסגעטראַכטע באָבע־מעשיות.

איינמאָל בין איך געווען בייַ דער פרוי פון ד״ר קאָוואַרסקי. אַהין איז געקומען אַ פרוי און האָט דערציילט וועגן אַזאַ שחיטה.

די פרוי קאָוואַרסקי האָט זיך דאָן צעבייזערט:

וויניק איז אונדז שלעכט, גייט מען און מ׳טראָכט אויס אַזעלכע מעשיות וועגן שחיטות און וועגן באָגראָבן לעבעדי־קערהייט.״

אויסזידלונג

אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיך שטאַרקער גענומען פאַרשפּרייטן די קלאָנגען, אַז די דייטשן האָבן באַשלאָסן נישט צו שאַפֿן קיין קליינע געטאָס, און אַז זיי קאָנצענטרירן יידן נאָר אין גרויסע צענטערס. מען האָט אויך אָנגעהויבן אַלץ מער הערן די ווערטער: „אַרויספירן״ און „אויסזידלען״. קיינער האָט אָבער דאָן נישט געוווסט, וואָס די גרויזאַמע ווערטער באַדייטן, און אַז דאָס מיינט מען פראָסט און פשוט: „פאַרניכטן און אומברענגען״.

אין אַ געוויסן סעפּטעמבער־טאָג פון יאָר 1941 האָבן מיר באַקומען אַ ידיעה אַז מ׳וועט אַלע סוועניציאַנער יידן אַרויס־

פירן פון שטאָט. וועלן דאָס וועט זיין און ווהין מ׳וועט אונדז פירן האָט קיינער נישט געווּסט.

אַנדערע האָבן אַפילו געווּסט צו דערציילן, אַז מ׳וועט אין סוועניציאַן יאָ שאַפן אַ געטאָ, אַבער נאָר פאַר אַ קליינער צאָל מענטשן, פאַר „נוצלעכע״ עלעמענטן, און זיי וועלן זיין מערסטנס האַנטווערקער און אַנדערע וויכטיקע פאַכלייט. זיי וועלן באַקומען ספעציעלע באַשיניקונגען און זיי וועט מען דערלויבן צו בלייבן אויף אַן אָרט. דעם גרעסטן טייל פון דער סוועניציאַנער יידישער באַפעלקערונג וועט מען אַוועקפירן אַנדערשוווּ.

אָט די אַלע קלאַנגען האָבן אַנגעמאַכט אַ גרויסע בהלה אין גאַנץ סוועניציאַן. ביז איצט איז מען דאָך געוואָסן אין דער אייגענער שטאָט און מען איז, מער אָדער ווייניקער, געווען פאַרזאָרגט מיט עסן און זאַכן. אַלע האָבן געווּסט, אַז אויב מען וועט אַוועקגיין, וועט מען אַלצדינג פאַרלירן.

דאָס וואָרט „אויסזידלען״ האָט דערפאַר תיכף אָנגענאָמען עפּעס שרעקלעכס און גרויזאַמס. מ׳האָט געמאַכט אַלע אַנשטרענגונגען, כדי מבטל צו מאַכן אַזאַ עוועניטועלע גזירה.

מ׳איז קודם כל אַוועק צום דייטשן קאָמענדאַנט און אים פאַרגעלייגט אַ גרויסן שוחד, כדי ער זאָל זיך באַמיען, אַז מ׳זאָל די סוועניציאַנער יידן איבערלאָזן אויף אַן אָרט. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז ער אַליין איז אויך מאַכטלאָז און קען נישט ענדערן דעם באַפעל פון אויבן.

דאָס אייניקע וואָס מ׳האָט ביי אים יאָ דערגרייכט איז געווען, אַז ער וועט לכל הפחות דערציילן דעם סוד, ווען דאָס וועט געשען. מען האָט געמיינט, אַז אויב מען וועט וויסן דערפון פריער, וועט זיין לייכטער זיך צו העלפן.

דער קאָמענדאַנט האָט זיין צוזאָג דערפילט און האָט אייניקאָל טאָקע איבערגעגעבן, אַז די אויסזידלונג וועט זיך אָנהייבן דעם 27־טן סעפּטעמבער, גאַנץ פרי.

הגם די ידיעה איז געווען אַן אויטענטישע און ממש פון ערשטן מקור, האָבן זיך דאָך געפונען אַ סך יידן, וועלכע האָבן אין דעם עגלויבט. זיי האָבן באַשלאָסן זיך צו רעטעווען און אַנטלויפן פון קיין ווייס־רוסלאַנד, וווּ עס איז נאָך דאָן געווען פאַרהעלטניסמעסיק גאַנץ רואיק.

די דייטשן האָבן דאָס אָבער פאַרויסגעזען און זיי האָבן באַוואָכט אַלע שאָסייען מיט ליטווישע פאַרטיזאַנער. דאָס זיינען געווען ליטווינער, וועלכע האָבן אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער הערשאַפט געקעמפט קעגן די רוסן. זיי האָבן מיט גרויס באַגייסטערונג אויפגענומען היטלערס אַרמיי און פון זיי האָבן די יידן געליטן זייער שטאַרק. די סאַמע מערדעריש און סאַדיסטישע אַקציעס קעגן יידן האָבן זיי אויסגעפירט. דאָס איז

פון גרויסן שטאָט. וועלן דאָס וועט זיין און ווהין מ׳וועט אונדז פירן האָט קיינער נישט געווּסט.

אַנדערע האָבן אַפילו געווּסט צו דערציילן, אַז מ׳וועט אין סוועניציאַן יאָ שאַפן אַ געטאָ, אַבער נאָר פאַר אַ קליינער צאָל מענטשן, פאַר „נוצלעכע״ עלעמענטן, און זיי וועלן זיין מערסטנס האַנטווערקער און אַנדערע וויכטיקע פאַכלייט. זיי וועלן באַקומען ספעציעלע באַשיניקונגען און זיי וועט מען דערלויבן צו בלייבן אויף אַן אָרט. דעם גרעסטן טייל פון דער סוועניציאַנער יידישער באַפעלקערונג וועט מען אַוועקפירן אַנדערשוווּ.

אָט די אַלע קלאַנגען האָבן אַנגעמאַכט אַ גרויסע בהלה אין גאַנץ סוועניציאַן. ביז איצט איז מען דאָך געוואָסן אין דער אייגענער שטאָט און מען איז, מער אָדער ווייניקער, געווען פאַרזאָרגט מיט עסן און זאַכן. אַלע האָבן געווּסט, אַז אויב מען וועט אַוועקגיין, וועט מען אַלצדינג פאַרלירן.

דאָס וואָרט „אויסזידלען״ האָט דערפאַר תיכף אָנגענאָמען עפּעס שרעקלעכס און גרויזאַמס. מ׳האָט געמאַכט אַלע אַנשטרענגונגען, כדי מבטל צו מאַכן אַזאַ עוועניטועלע גזירה.

מ׳איז קודם כל אַוועק צום דייטשן קאָמענדאַנט און אים פאַרגעלייגט אַ גרויסן שוחד, כדי ער זאָל זיך באַמיען, אַז מ׳זאָל די סוועניציאַנער יידן איבערלאָזן אויף אַן אָרט. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז ער אַליין איז אויך מאַכטלאָז און קען נישט ענדערן דעם באַפעל פון אויבן.

דאָס אייניקע וואָס מ׳האָט ביי אים יאָ דערגרייכט איז געווען, אַז ער וועט לכל הפחות דערציילן דעם סוד, ווען דאָס וועט געשען. מען האָט געמיינט, אַז אויב מען וועט וויסן דערפון פריער, וועט זיין לייכטער זיך צו העלפן.

דער קאָמענדאַנט האָט זיין צוזאָג דערפילט און האָט אייניקאָל טאָקע איבערגעגעבן, אַז די אויסזידלונג וועט זיך אָנהייבן דעם 27־טן סעפּטעמבער, גאַנץ פרי.

הגם די ידיעה איז געווען אַן אויטענטישע און ממש פון ערשטן מקור, האָבן זיך דאָך געפונען אַ סך יידן, וועלכע האָבן אין דעם עגלויבט. זיי האָבן באַשלאָסן זיך צו רעטעווען און אַנטלויפן פון קיין ווייס־רוסלאַנד, וווּ עס איז נאָך דאָן געווען פאַרהעלטניסמעסיק גאַנץ רואיק.

די דייטשן האָבן דאָס אָבער פאַרויסגעזען און זיי האָבן באַוואָכט אַלע שאָסייען מיט ליטווישע פאַרטיזאַנער. דאָס זיינען געווען ליטווינער, וועלכע האָבן אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער הערשאַפט געקעמפט קעגן די רוסן. זיי האָבן מיט גרויס באַגייסטערונג אויפגענומען היטלערס אַרמיי און פון זיי האָבן די יידן געליטן זייער שטאַרק. די סאַמע מערדעריש און סאַדיסטישע אַקציעס קעגן יידן האָבן זיי אויסגעפירט. דאָס איז

געפילט. אַ סך יידן, וועמען עס איז געלונגען צו אַנטלויפן פון סוועניציאַן, זיינען טאַקע אַריינגעפאַלן אין זייערע מערדערישע הענט.

ס׳איז אַנגעקומען דער טראַגישער טאָג, דער 27־טער סעפּטעמבער.

שוין אַ נאַכט פריער האָט קיין אײַן ייד נישט צוגעמאַכט מיט קיין אויג. יעדער האָט זיך געגרייט אין וועג אַריין. מ׳האָט אייניגעפאַקט די נויטיקסטע זאַכן, איבערהויפט עסנוואַרג, כאָטש קיינער האָט אייגנטלעך נישט געווּסט, ווהין מ׳וועט אונדז פירן און אויף ווי לאַנג. ס׳איז אויך געווען אַ ספק, וואָס ס׳איז נויטיק און וואָס נישט. מ׳האָט דערפאַר פיל מאָל אין משך פּון דער נאַכט איבערגעפאַקט די פעקלעך.

גאַנץ פרי האָבן מיר דערזען דורך די פענצטער, ווי עס ציען זיך גאַנצע קאָראַוואַנעס פון פוירישע פורן לענגאויס די גאַסן. עס זיינען אויף דעם טאָג מאָביליזירט געוואָרן הונדערטער פוירים פון אַלע אַרומיקע דערפער.

זיי האָבן זיך צונויפגעזאַמלט מיט זייערע פורן אויף דער לאַנקע פון גרויסן פלאַץ אויף נייַ־סוועניציאַנער גאַס. דאָרט האָט מען צו יעדער פור צוגעטיילט איינעם אַדער צוויי ליטווינער. זיי האָט מען געגעבן רשימות מיט געניוע אַדרעסן און זיי צעשיקט איבער דער גאַנצער שטאָט צוזאַמענצוברענגען אַלע יידן.

די ליטווינער האָבן געהאָרכזאַם אויסגעפירט דעם באַפעל. זיי זיינען אַריין אין די יידישע הייזער און מיט אַ ווילדעו ברוטאַלקייט אַרויסגעטריבן אַלעמען אויפן גאַס. דערנאָך האָבן זיי גוט קאָנטראָלירט, צי האָט זיך נישט עמעצער פאַרבאַהאַלטן אין דער דירה. ווען זיי האָבן זיך שוין איבערצייגט, אַז קיינער איז נישט געבליבן, האָבן זיי אָנגעהויבן שלעפּן און ראַבעווען, וואָס ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט. אַלע זיינען זיי געגאַנגען מיט פולע קעשענעס.

איך געדענק ווי אייַנער אַזאַ ליטווינער האָט דערזען דאָס קידושין־רינגל ביי מיין מאַמען אויפן פינגער. ער האָט עס געוואָלט אַראָפשלעפּן, אָבער מיין מאַמע האָט עס געטראָגן שוין אַזוי פיל יאָרן, אַז זי האָט עס נישט געקאָנט אַראָפנעמען. דאַן האָט ער אָנגעהויבן זוכן אַ מעסער אָדער אַ האַק, כדי אָפצוהאַקן דעם פינגער. קוים מיט מי איז מיין מאַמען געלונגען אַראָפצוציען דאָס רינגל און אים אַוועקגעבן.

די ליטווינער האָבן אונדז דערלויבט מיטצונעמען זאַכן נאָר וויפל מ׳האָט געקאָנט טראָגן מיט די הענט. קינדער, אַלטע, קאַליקעס און קראַנקע האָט מען דערלויבט זיך צו זעצן אויף די פורן, די יינגערע זיינען אַלע געגאַנגען צופוס.

דאָס אַרויסטרייבן אַלע יידן פון די דירות האָט געדויערט כמעט אַ גאַנצן טאָג. דערווייל זיינען די, וועלכע מ׳האָט נאָך געבראַכט אויף דער לאַנקע אינדערפרי, געזעסן צונויפגעקוועטשט און מ׳האָט זיי נישט געגעבן אַפילו אַ טראָפן וואַסער

צו טרינקען. אַנטקעגן דער לאַנקע זיינען געשטאַנען מאַסן קריסטן און זיך צוגעקוקט מיט צופרידנקייט, מיט שמחה און מיט אַ מין סאַטיספאַקציע.

ס׳איז שוין געווארן גוט פינצטער, וועט עס זיינען אַנגעקומען די לעצטע יידן. די ליטווינער האָבן נישט פאַרפעלט קיין איין יידיש הויז. אומעטום זיינען זיי דערקראָכן. זיי זיינען אַוועק אין די קריסטלעכע קוואַרטאַלן און האָבן אויך דאָרט געזוכט יידן.

אין יענעם טאָג איז אויך געשאַפן געווארן אויפן שול־הויף דאָס גרעסטע, וווּ מ׳האָט אַריינגענומען בלויז יענע יידן, וועלכע האָבן באַקומען ספעציעלע באַשיינונגען, אַז זיי זיינען נוצלעכע און נויטיקע עלעמענטן.

בסך הכל האָט זיך דאָס געהאַנדלט אַרום אַ 300 נפשות, שוין אַריינגערעכנדיק די פאַמיליע־אַנגעהעריקע.

ביינאכט אין וואַלד

שפעט האָט זיך די גרויסע מחנה אַ הויב געטאָן פון דער לאַנקע. אויף די פורן זיינען געזעסן, ווי געוויגט, נאָר קראַנקע, אַלטע און קינדער. אַלע אַנדערע האָבן זיך געשלעפט צופוס.

מ׳האָט אונדז געפירט אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועניצייַן. אָבער קיינער האָט נישט געוווסט גענוי וווהין מ׳גייט. מ׳האָט וועגן דעם געהאַט פאַרשידענע השערות.

אייניקע האָבן געזאָגט, אַז אין נייַ־סוועניצייַן בויט מען אַ גרויס געטאָ פאַר אַלע יידן פון דער גאַנצער סביבה. אַנדערע האָבן געטענהט, אַז מ׳פירט אונדז אין אַ לאַגער, ערגעץ ווייט פונדאַנען.

מיר זיינען געגאַנגען און די ליטווינער האָבן אונדז באַוואַכט ווי די הינט פון אַלע זייטן. ווען אייניער איז געווארן מיד האָבן זיי אים אונטערגעיאָגט. אַלע זיינען געווען אויסגעמאַטערט און אויסגעמוטשעט, אָבער די ליטווינער האָבן נישט דערלויבט אַפילו אַ רגע זיך אָפצורוען. זיי האָבן אומברחמנותדיק געיאָגט און געטריבן.

ס׳איז איצט וויכטיק צו באַמערקן, אַז קיין דייטשן האָט מען אַרום און אַרום כמעט ווי נישט געזען. זיי האָבן זיך פאַרלאָזט אויף די ליטווינער און האָבן קיין טעות נישט געהאַט. לעבן מיר איז די גאַנצע צייט געגאַנגען אַזאַ ליטווישער באַנדיט. ער האָט באַמערקט, ווי איך האַלט אין האַנט אַ מופטע. האָט ער צו מיר אַ זאָג געטאָן:

— מיעסק מערגייטע״, ד. ה. וואַרף אַוועק, מיידעלע. דערצו, האָט ער נאָך מיט איראָניע צוגעגעבן, אַז איך וועל דאָס סיי ווי סיי מער נישט באַדאַרפן.

איך האָב אויפגעשוידערט. מיר איז אין דער מינוט קלאָר געוואָרן וואָס עס דערוואַרט אונדז.

אין דער פינצטערניש זיינען מיר אַנגעקומען קיין נייַ־סוועניצייַן און מיר האָבן געמיינט, אַז אָט אָט וועט מען זיך קאַנען אַ ביסל אָפרוען. מ׳האָט אונדז אָבער נישט דערלויבט זיך צוגעקוקט מיט צופרידנקייט, מיט שמחה און מיט אַ מין סאַטיספאַקציע.

ס׳איז שוין געווארן גוט פינצטער, וועט עס זיינען אַנגעקומען די לעצטע יידן. די ליטווינער האָבן נישט פאַרפעלט קיין איין יידיש הויז. אומעטום זיינען זיי דערקראָכן. זיי זיינען אַוועק אין די קריסטלעכע קוואַרטאַלן און האָבן אויך דאָרט געזוכט יידן.

אין יענעם טאָג איז אויך געשאַפן געווארן אויפן שול־הויף דאָס גרעסטע, וווּ מ׳האָט אַריינגענומען בלויז יענע יידן, וועלכע האָבן באַקומען ספעציעלע באַשיינונגען, אַז זיי זיינען נוצלעכע און נויטיקע עלעמענטן.

בסך הכל האָט זיך דאָס געהאַנדלט אַרום אַ 300 נפשות, שוין אַריינגערעכנדיק די פאַמיליע־אַנגעהעריקע.

ביינאכט אין וואַלד

שפעט האָט זיך די גרויסע מחנה אַ הויב געטאָן פון דער לאַנקע. אויף די פורן זיינען געזעסן, ווי געוויגט, נאָר קראַנקע, אַלטע און קינדער. אַלע אַנדערע האָבן זיך געשלעפט צופוס.

מ׳האָט אונדז געפירט אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועניצייַן. אָבער קיינער האָט נישט געוווסט גענוי וווהין מ׳גייט. מ׳האָט וועגן דעם געהאַט פאַרשידענע השערות.

אייניקע האָבן געזאָגט, אַז אין נייַ־סוועניצייַן בויט מען אַ גרויס געטאָ פאַר אַלע יידן פון דער גאַנצער סביבה. אַנדערע האָבן געטענהט, אַז מ׳פירט אונדז אין אַ לאַגער, ערגעץ ווייט פונדאַנען.

מיר זיינען געגאַנגען און די ליטווינער האָבן אונדז באַוואַכט ווי די הינט פון אַלע זייטן. ווען אייניער איז געווארן מיד האָבן זיי אים אונטערגעיאָגט. אַלע זיינען געווען אויסגעמאַטערט און אויסגעמוטשעט, אָבער די ליטווינער האָבן נישט דערלויבט אַפילו אַ רגע זיך אָפצורוען. זיי האָבן אומברחמנותדיק געיאָגט און געטריבן.

ס׳איז איצט וויכטיק צו באַמערקן, אַז קיין דייטשן האָט מען אַרום און אַרום כמעט ווי נישט געזען. זיי האָבן זיך פאַרלאָזט אויף די ליטווינער און האָבן קיין טעות נישט געהאַט.

לעבן מיר איז די גאַנצע צייט געגאַנגען אַזאַ ליטווישער באַנדיט. ער האָט באַמערקט, ווי איך האַלט אין האַנט אַ מופטע. האָט ער צו מיר אַ זאָג געטאָן:

— מיעסק מערגייטע״, ד. ה. וואַרף אַוועק, מיידעלע. דערצו, האָט ער נאָך מיט איראָניע צוגעגעבן, אַז איך וועל דאָס סיי ווי סיי מער נישט באַדאַרפן.

איך האָב אויפגעשוידערט. מיר איז אין דער מינוט קלאָר געוואָרן וואָס עס דערוואַרט אונדז.

אין דער פינצטערניש זיינען מיר אַנגעקומען קיין נייַ־סוועניצייַן און מיר האָבן געמיינט, אַז אָט אָט וועט מען זיך

אין שוידערלעכן געפלעכט

עס איז געווען שטאַרק פינצטער, וועט די פורן זיינען אַרייַנגעפאָרן אין וואַלד. מיר האָבן אַנגעהויבן אויפנעמען עפעס מאַדנע געשריייען און פון דערווייטנס האָבן זיך באַווויזן גרויסע פייערן און אַרום זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט פאַרשידענע געשטאַלטן.

מיין קליין שוועסטערל האָט ציטערנדיק זיך אַנגעהויבן טוליען צו דער מאַמען און האָט אויסגערופן מיט גרויס פאַרצווייפלונג:

„איך ווייס. אין די פייערן וואַרפט מען אַריין קליינע קינדער. דיר איז גוט, מאַמע. דיך וועט מען באַלד דערשיסן. מיך אָבער וועט מען אַרייַנוואַרפן לעבעדיקערהייט אין די פלאַמען.״

ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו יענעם פלאַץ, האָבן מיר דערזען, אַז די געשטאַלטן, וועלכע זיצן אַרום די פייערן, זיינען אַנגעשיכורטע ליטווינער. דערזעענדיק אונדז זיינען זיי גלייך אויפגעשפרונגען, ווי ווילדע חיות צוגעלאָפן צו די פורן און אַראָפגעווארפן פון זיי די מענטשן צוזאַמען מיט די פעקלעך. דאָן האָבן זיי אונדז אַלעמען צוזאַמענגעטריבן און געפירט אין דער ריכטונג פון אַ גרויסער געביידע, וועמענס קאַנטורן מען האָט גוט געזען פון דערווייטנס.

מיר זיינען אַלע געווען זיכער, אַז דאָרט וועט שלאָגן אונדזער לעצטע שעה, אַז מיר גייען אויף אַ זיכערן טויט. קיינער האָט נישט געפונען פאַר נויטיק אויפצוהויבן און מיטנעמען די מיטגעבראַכטע פעקלעך.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך נעבן אונדז באַווויזן אַ ליטווישער פאָליציאַנט, וועלכער האָט געהאַלטן אין האַנט אַ קליין פעקעלע און האָט מיט אַ געמאַכטער אייַדעלער שטימע צו אונדז געזאָגט:

—„ אָ, איך זע דאָ אַ קליין מיידעלע. זי איז דאָך געוויס הונגעריק. אַזאַ לאַנגן וועג האָט זי געמוזט גיין. דאָ האָט איר ברויט מיט פוטער. זאָל זי עסן געזונטערהייט און מיט אַפעטיט.״

מיין שוועסטערל איז טאַקע באמת געווען זייער הונגעריק און האָט לאַנג נישט געטראַכט און גלייך געוואָלט אַנהויבן עסן. מיר איז אָבער די גאַנצע מעשה גלייך געווען זייער פאַרדעכטיק. איך האָב עפעס נישט געוואָלט גלויבן אין דעם ליטווינערס גוטהאַרציקייט. איך האָב ביי איר צוגענומען דאָס שטיקל ברויט און עס אַנגעהויבן באַטראַכטן אין דעם ליכט

אוניברסיטת בר־אילן הספריה

פון די פייערן. מיר האָבן דאָן גוט געזען, אַז דאָס ברויט איז געווען אָנגעפילט מיט אַ סך קלייַנע נאָדלען...

די מחנה מענטשן האָט מען דערווייל געשטופט און געשטויסן, ביז אַלע זיינען קוים מיט צרות אַריינגעקראָכן אין דער געביידע. ווען מיר זיינען אַריין איז שוין געווען גוט ענג. פונדעסטוועגן האָט מען נישט אויפגעהערט צו שטופן אַלץ נייַע מחנות. די ענגשאַפט איז באַלד דערגאָנגען אַזוי ווייט, אַז מ׳האָט פשוט נישט געקאָנט שטיין אויף ביידע פיס.

די משפחות האָבן זיך געהאַלטן פאָר די הענט, בכדי צו זיין צוזאַמען לכל הפחות אין די לעצטע מינוטן. פון צייט צו צייט האָבן זיך אָנגעצונדן אין פאַרשידענע ווינקעלעך שווע־בעלעך און אַ בלאַסע ליכטיקייט האָט אויף אַ ווייליע אַ פינקל געטאָן אויף דער מאַסע מענטשן.

אין דער ליכטיקייט פון די אָנגעצונדענע שוועבעלעך האָבן מיר דערזען, אַז מיר געפינען זיך אין אַ לאַנגן הילצער־נעם באַראַק. קיין טירן און פענצטער האָבן זיך נישט געזען, נאָר בלויז גרויסע עפענונגען. ערשט איצט האָבן מיר אַלע באַמערקט דעם שוידערלעכן געפלעכט פון די טויזנטער קער־פערס. מענטשן זיינען געפאַלן אין אָנמאַכט און ווייל ס׳איז נישט געווען קיין פריי שטיקל אָרט, איז אייניער געפאַלן אויפן צווייטן.

„וואַסער, וואַסער. גיט אַ טראָפן וואַסער", האָבן זיך דער־הערט תחנונים פון אַלע ווינקלעך.

עטלעכע בחורים האָבן זיך דורכגעריסן דורכן המון און האָבן זיך דערנענטערט צו דער טיר, וועלנדיק אַרויסגיין זוכן וואַסער. דאָרט זיינען אָבער געשטאַנען ליטווישע פאָלי־ציאַנטן און האָבן זיי נישט געלאָזט אַרויסגיין פון באַראַק.

פונדעסטעווייניגן האָט זיך דאָך עמעצן אייַנגעגעבן אַרויס־צוגיבענען זיך פון באַראַק און ברענגען פון דרויסן אַ פלאַש וואַסער. מען האָט דאָס ביסל וואַסער ביי אים געגומען ווי אַ טייערן אוצר.

אין דריי באַראַקן

יענע נאַכט איז געווען אייַן גרויסער קאָשמאַר. מיר האָבן ערשט דאָן באַגריפן אויף וואָס די דייטשן און די ליטווינער זיינען פעאיק. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אין אַזעלכע באַדינ־גונגען וועט מען אונדז נישט איבערלאָזן, און אַלע האָבן טאַקע געוואָרט יעדע מינוט אויפן טויט. די פראָגע איז נאָר געווען, ווי אַזוי זיי וועלן אונדז אומברענגען. אייניקע האָבן געהאַלטן, אַז מען וועט דעם באַראַק באַגיסן מיט בענזין און אים אונ־טערצינדן; מ׳וועט אונדז פאַרברענען לעבעדיקערהייט.

עמעצער האָט ווידער געפרווט אַרויסצוגיין פון באַראַק. דער וועכטער האָט אים אָבער שארף געוואָרנט:

— „ווער ס׳וועט וואָגן אַרויסצוגיין פון באַראַק, וועט אויפן אָרט דערשאָסן ווערן".

אָט אַזוי איז מען געבליבן שטיין אַ גאַנצע נאַכט. נישט האָבנדיק קיין אָנדערע מעגלעכקייט, האָבן מענטשן זיך נישט געשעמט און געטאָן זייערע באַדערפנישן פשוט אויפן אָרט. די סצענעס זיינען געווען שוידערלעכע.

וואָס דער מאַרגן זאָל נישט ברענגען, האָבן דאָך אַלע געוואָרט, אַז די נאַכט זאָל שוין אריבערגיין. און ווען דער מאָרגן איז סוף סוף געקומען, האָט מען זיך געוווּנדערט אַז מ׳לעבט נאָך.

אין די הערצער האָט זיך אַריינגעגנבעט אַ קליינע האָפע־נונג:

„אפשר, אפשר, וועט מען אונדז דאָך לאָזן לעבן". „צו וואָס אייגנטלעך דאַרפן זיי אונדז אומברענגען. וואָס וועלן זיי האָבן דערפון?"

עס האָבן זיך אַפילו געפונען אָפטימיסטן, וועלכע האָבן געטענהט, אַז מ׳וועט אונדז דאָ האַלטן נאָר בלויז עטלעכע טעג און אין דער צווישנצייט וועלן זיי האָבן צייט אויסצו־רויבן אונדזערע ווינונגען.

אַנדערע האָבן געזאָגט. אַז מען וועט דאָ אויפשטעלן אַ לאַגער און מען וועט שיקן די יידן אויף צוואַנגס־אַרבעט אין די אַרומיקע דערפער.

הכלל: יעדערער האָט געהאַט זיינע השערות און זיינע סברות. ווי שלעכט ס׳איז נישט געווען, האָבן דאָך אַלע גע־וואָלט לעבן.

אינדערפרי האָט מען אונדז דערלויבט אַרויסצוגיין פון באַראַק און זיך באַוועגן עטלעכע מעטער אַרום אים. מיר האָבן דאָן באַמערקט, אַז נישט ווייט פון אונדז שטייען נאָך אַזעלכע באַראַקן און אויך דאָרט זיינען געווען צונויפגעפערעסט טויזנ־טער יידן.

ס׳האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דאָס זיינען יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך: נייַ־סוועניציאַן, פאָדבאָראַדז, איגנאַלינע, מאַליגאן, היידוצישאָק, לינטופ, א. א. אויך זיי האָט מען גע־בראַכט פונקט ווי אונדז אין דעמזעלבן אָוונט.

דערביי האָבן זיך אָפגעשפילט ריריניקע באַגעגניש־סצענעס צווישן קרובים פון די פאַרשידענע שטעטלעך.

יענעם פרימאָרגן האָבן די ליטווינער געמאַכט אַן איבער־גרופירונג פון אַלע צוזאַמענגעטריבענע יידן. אַלע מענער האָבן זיי קאָנצענטרירט אין 3 באַראַקן. די פרויען מיט די קינדער האָבן זיי אַריינגעזעצט אין באַזונדערע באַראַקן. די צעשיידונג פון די משפחות האָט אַרויסגערופן אַן אימה און פון פאַרשי־דענע זייטן האָבן זיך דערהערט שרעקלעכע געווייַנען.

ספקות

אָט אַזוי זיינען אַוועק די ערשטע צוויי טעג אויפן פאָלי־גאָן. אויפן דריטן טאָג האָט זיך די „בריטהאָרציקייט" פון די ליטווינער פלוצלונג פאַרגרעסערט און זיי האָבן אונדז דער־

לויבט זיך צו גיין וואַשן און שעפן וואַסער פון טייכל, וועלכער איז געפלאָסן נישט וויט פון די בארַאקן.

מיט עסן איז געווען זייער שלעכט. יעדער איינער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ ביסל פראָוויאַנט, אָבער אין משך פון די עטלעכע טעג האָט מען אַלץ אויפגעגעסן און איצט איז מען געווען אויסגעשטעלט צו שטאַרבן פון הונגער.

די פאַרצווייפלונג איז געווען גרויס און קיינער האָט נישט געוווסט ווי אַזוי זיך צו העלפן. פלוצלונג האָט זיך באַוויזן אַ פור און אויף איר זיינען געזעסן צוויי סוועניציאַנער יידן, וועלכע זיינען דאָרט געבליבן אלס „נוצלעכע" מענטשן. זיי האָבן אונדז געבראַכט אַ ביסל קאַרטאָפל, ברויט און אַנדערע פראָדוקטן.

שווער צו באַשרייבן די שמחה, וואָס האָט אונדז אין יענעם מאָמענט אַרומגעכאַפט. ס׳איז עפעס געווארן לייכטער אויפן האַרצן, וועו מיר האָבן דערזען, אַז די „פרייע" יידן האָבן דאָך צו אונדז אַ צוטריט.

עס איז תיכף אויסגעוויילט געווארן אַ ספּעציעלער קאָמיטעט, וועלכער האָט געדאַרפט פאַרטיילן די פראָדוקטן אויף אַ יושרדיקן אופן. אויך מיין מוטער האָט מען אויסגעוויילט אין יענעם קאָמיטעט.

אין אַ פאָר טעג שפּעטער זיינען ווידער געקומען עטלעכע פורן פון סוועניציאַן און אונדז געבראַכט נאָך פראָדוקטן. די דייטשן האָבן צוליב עפעס אַ סיבה געוואָלט מאַכן דעם אייַנדרוק, אַז דער לאַגער האָלט זיך ביים סטאַביליזירן. זיי האָבז קענטיק נישט געוואָלט, אַז מען זאָל זיך דערוויסן דעם אמת.

זיי האָבן אַפילו ארגאַניזירט אַ ספּעציעלע סאַניטאַרע אַפּטיילונג. צוליב דעם צווועק האָבן זיי אַרויסגענומען פון אַלע בארַאקן די מעדיצינישע כוחות. אַלע דאָקטוירים, קראַנקשוועסטערס, אַקושערינס, א. ד. גל. האָבן זיי איזאָלירט אין אַ באַזונדערן צימער. אויך אונדזער משפּחה האָט זיך געפונען צווישן זיי. זיי האָבן געדאַרפט זיין פריוויליעגירטע מענטשן, וועלכע וועלן געניסן פון בעסערע באַדינגונגען.

מיר זיינען דאָרט געווען איבער צוואַנציק פערזאָן און די ענגשאַפט איז ווידער געווען גרויס, ווייל מען האָט אונדז אַריינגעזעצט אין אַ גאָר קליין צימערל. דער גאַנצער מעדיצינישער פערסאָנאַל האָט געהאָט די בעסטע כוונות און אַלע האָבן געוואָלט העלפן די מענטשן מיט אַלע מעגלעכקייטן. ליידער האָבן זיי דערצו נישט געהאָט די מינדסטע מיטלען.

ס׳האָבן אונדז אויסגעפעלט מעדיקאַמענטן און די נויטיקסטע מעדיצינישע מכשירים. די הילף, וואָס מיר האָבן געקאָנט געבן, איז דערפאָר געווען, אַ קליינע.

איינמאָל האָבן די ליטווינער געמאָלדן, אַז זיי דאַרפן האָבן פרייוויליקע מענטשן אויף אַרבעט. דאָס האָט אַלעמען דערפרייט, ווייל מען האָט אין דעם געזען אַ מין באַוויזיי, אַז מ׳וועט אפשר פאָרט לאָזן לעבן.

אַ גרופּע פרייוויליקע זיינען אַוועק, אָבער ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז נאָר געווען אַ צייטוויליקע אַרבעט ביי אַ ליטווישן פויער.

זיי האָבן אים געהאָלפן אויסגראָבן די קאַרטאָפל.

אַלע זיינען אַרומגעגאַנגען מיט איין געדאַנק: צו וואָס האָט מען אונדז אַהער געבראַכט? ווילן זיי אונדז דאָ אומברענגען, אָדער נישט?

אויב יאָ, פאַרוואָס־זשע האָבן זיי אונדז ביז איצט נישט דערשטאָסן? וואָס האָט זיי אייגנטלעך דערפון אָפּגעהאַלטן?

פאַרקערט, אויב זיי ווילן אונדז לאָזן לעבן, איז דאָך די פראַגע, ווי קאָן מען אין אַזעלכע באַדינגונגען בלייבן לעבן? וואָס זשע וועט זיין אונדזער סוף? און וועט זיין דער סוף?

די פראַגן האָבן געמאַטערט יעדן איינעם און וועגן דעם האָבן אַלע גערעדט און געטראַכט.

הונגער

דערווייל זיינען אַנגעקומען די ערשטע טעג פון אָקטאָבער. ביינאַכט איז שוין געווען אַ גאַנץ שטאַרק פרעסטל. אינדערפרי האָט מען באַמערקט, ווי די ערד און די בוימער זיינען שוין גוט פאַרפרוירן. ס׳איז געווען קאַלט.

בלויז אינמיטן טאָג פלעגט אַ קורצע צייט אַ שיין טאָן די זון און דאָן פלעגן מיר פאַרלאָזן די שמוציקע און פינצטערע בארַאקן און אַרויסגיין אין דרויסן, כדי זיך אַביסל צו דערוואַרעמען און כאָפן פרישע לופט.

די מאַמעס מיט זייערע קליינע עופעלעך פלעגן זיך אַוועקלייגן אונטער די בוימער פון שיינעם וואַלד. די גרעסערע קינדער זיינען אַרומגעלאָפן, זיך געשפילט און געשטיפט. די יוגנט האָט אַרומגעשפּאַצירט און אַלע צוזאַמען האָבן אויף אַ רגע געוואָלט פאַרגעסן וועגן טויט און וועגן אומקום.

די ליטווישע וואַך האָט אונדז אויך דאָס נישט פאַרגינטן. פון צייט צו צייט האָבן זיי אונדז געגעבן אַנצוהערן, אין וואָס פאָר אַ לאַגע מיר געפינען זיך.

אויב עמעצער האָט זיך דערווייטערט פון די בארַאקן אין דער ריכטונג צום פאַרקאָן, וועלכער האָט אַרומגערינגלט דעם לאַגער פון אַלע זייטן, האָבן זיי אויף אים גלייך געשאָסן.

אויף אַזאַ אופן איז אומגעקומען די פרוי סאכאר, וועלכע איז געגאַנגען מיט אַ טשיניק ברענגען וואַסער פון טייך. זי האָט פאַרבלאָנדזשעט און האָט זיך דערנענטערט צו די דראָטן. דער ליטווישער וועכטער האָט איר אַפילו נישט געוואָרנט און האָט זי אויפן אָרט דערהרגעט.

דער אַרומיקער שטח איז אויך געווען מינירט. עטלעכע קינדער זיינען אַרויף אויף אַ מינע און זיינען צעריסן געוואָרן.

נישט וויט פון די בארַאקן האָבן מיר באַמערקט צעשאָטענע און צעשפּרייטע פאַפּירן, בילדער און פאַרשידענע

דאָקומענטן. דאָס האָבן מיר אַליין אַוועקגעוואָרפן אין דער ערשטער נאַכט, ווען מיר זיינען אַהער אָנגעקומען.

די פּראָגע פון פּראָוויאַנט איז דערווייל געוואָרן אַלץ שאַרפער און שאַרפער. די פּראָדוקטן, וועלכע די „פּרייע" יידן האָבן אונדז געבראַכט, זענען געווען צו וויניק, כדי צו דערנערן אַזאַ גרויסן המון. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביטערער און שווערער הונגער. דאָ און דאָרט האָבן זיך אַרגאַניזירט קליינע גרופּעס, וועלכע האָבן צונויפגעקליבן גאָר די שפּייז, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט, אויפגעלייגט אַ פּייער אין דרויסן און אָפּגעקאָכט לכל הפחות פאַר די קינדער עפּעס אַ שיטערער געקאָכטס, כדי צו שטילן זייער הונגער.

כל־נדרי אויפן ראנד פון קבר

אין אַ פאַר טעג אַרום איז גראָד אויסגעפאַלן יום כיפור. יענעם טאָג האָט געהערשט אין פאָליגאַן דער אמתער יום הדין. סיי גלויביקע און סיי נישט גלויביקע האָבן זיך צונויפגעקליבן אין אַ מענער־באַראַק, וועלכער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרויסן בית מדרש.

פאַרנאַכט האָט זיך פון דאָרטן דערהערט אַ מעכטיקע און האַרץ־רייסנדיקע כל־נדרי־תפילה, וועלכע האָט אָפּגעהילכט ווייט, ווייט אין וואַלד און איז געווען באַגלייט מיט שרעקלעכע געווייענען פון יונג און אַלט, פון פרויען און קינדער אַלע האָבן געוואָלט מיט זייערע תפילות אויסדריקן זייערע געפילן, שטייענדיק אויפן ראַנד פון קבר און גרייטנדיק זיך יעדע מינוט צום טויט.

דאָס איז געווען אַן איינאונאיינציקער, אייגנאַרטיקער יום כיפור אין דער יידישער געשיכטע. קיינער האָט נישט געבעטן קיין פּרנסה, קיין גליקן. אַלע האָבן געהאַט נאָר איין וווּנטש, אַז מיר זאָלן בלייבן לעבן.

דאָס לעבן איז געווען אַזוי שווער און ביטער און פונדעסטוועגן האָבן אַלע געוואָלט לעבן. מיר זיינען אַלע געווען נאַיוו און נישט געווּסט, אַז אונדזער גורל איז שוין געהאַלטן. 8000 יידן האָבן יענעם יום כיפור געלעבט זייערע לעצטע טעג. ס׳איז אויף זיי אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ שרעקלעכער גזר־דין און זיי האָבן נישט געווּסט, ווי אַזוי זיך פון אים צו ראַטעווען.

אילוזיעס

איינמאָל, אין אַ פרימאָרגן, איז קיין פאָליגאָן געקומען אַ ייִד פון סוועציאָנער און האָט דעם קאָמענדאַנט באַווּיזן אַ דער־לויבעניש פון דער דייטשער מאַכט, אַז ער מעג אַרויסנעמען זיין גאַנצע משפּחה.

ער איז געווען אייגנער פון די פאַבריקן, וועלכע זיינען פאַרבליבן אין סוועציאָנער געטאָ, וויל די דייטשע מאַכט האָט געוואָלט אויסנוצן זייער אַרבעטס־קראַפט. זיין פאַמיליע איז טאַקע גלייך באַפרייט געוואָרן און ווען זיי זיינען אַרויס פון דאָקומענטן. דאָס האָבן מיר אַליין אַוועקגעוואָרפן אין דער ערשטער נאַכט, וועו מיר זיינען אַהער אָנגעקומען.

די פּראָגע פון פּראָוויאַנט איז דערווייל געוואָרן אַלץ שאַרפער און שאַרפער. די פּראָדוקטן, וועלכע די „פּרייע" יידן האָבן אונדז געבראַכט, זענען געווען צו וויניק, כדי צו דערנערן אַזאַ גרויסן המון. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביטערער און שווערער הונגער. דאָ און דאָרט האָבן זיך אַרגאַניזירט קליינע גרופּעס, וועלכע האָבן צונויפגעקליבן גאָר די שפּייז, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט, אויפגעלייגט אַ פּייער אין דרויסן און אָפּגעקאָכט לכל הפחות פאַר די קינדער עפּעס אַ שיטערער געקאָכטס, כדי צו שטילן זייער הונגער.

כל־נדרי אויפן ראנד פון קבר

אין אַ פאַר טעג אַרום איז גראָד אויסגעפאַלן יום כיפור. יענעם טאָג האָט געהערשט אין פאָליגאָן דער אמתער יום הדין. סיי גלויביקע און סיי נישט גלויביקע האָבן זיך צונויפגעקליבן אין אַ מענער־באַראַק, וועלכער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרויסן בית מדרש.

פאַרנאַכט האָט זיך פון דאָרטן דערהערט אַ מעכטיקע און האַרץ־רייסנדיקע כל־נדרי־תפילה, וועלכע האָט אָפּגעהילכט ווייט, ווייט אין וואַלד און איז געווען באַגלייט מיט שרעקלעכע געווייענען פון יונג און אַלט, פון פרויען און קינדער אַלע האָבן געוואָלט מיט זייערע תפילות אויסדריקן זייערע געפילן, שטייענדיק אויפן ראַנד פון קבר און גרייטנדיק זיך יעדע מינוט צום טויט.

דאָס איז געווען אַן איינאונאיינציקער, אייגנאַרטיקער יום כיפור אין דער יידישער געשיכטע. קיינער האָט נישט געבעטן קיין פּרנסה, קיין גליקן. אַלע האָבן געהאַט נאָר איין וווּנטש, אַז מיר זאָלן בלייבן לעבן.

דאָס לעבן איז געווען אַזוי שווער און ביטער און פונדעסטוועגן האָבן אַלע געוואָלט לעבן. מיר זיינען אַלע געווען נאַיוו און נישט געווּסט, אַז אונדזער גורל איז שוין געהאַלטן. 8000 יידן האָבן יענעם יום כיפור געלעבט זייערע לעצטע טעג. ס׳איז אויף זיי אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ שרעקלעכער גזר־דין און זיי האָבן נישט געווּסט, ווי אַזוי זיך פון אים צו ראַטעווען.

אילוזיעס

איינמאָל, אין אַ פרימאָרגן, איז קיין פאָליגאָן געקומען אַ ייִד פון סוועציאָנער און האָט דעם קאָמענדאַנט באַווּיזן אַ דער־לויבעניש פון דער דייטשער מאַכט, אַז ער מעג אַרויסנעמען זיין גאַנצע משפּחה.

ער איז געווען אייגנער פון די פאַבריקן, וועלכע זיינען פאַרבליבן אין סוועציאָנער געטאָ, וויל די דייטשע מאַכט האָט געוואָלט אויסנוצן זייער אַרבעטס־קראַפט. זיין פאַמיליע איז טאַקע גלייך באַפרייט געוואָרן און ווען זיי זיינען אַרויס פון לאַגער, האָבן אַלע פאַרבליבענע געקוקט אויף זיי מיט קנאה, און זיך געוווּנטשן צו זיין אויך אינגיכן אויף זייער אָרט.

איידער מען האָט זיי אַרויסגעלאָזן, זיינען זיי גוט רעווירט געוואָרן. אַזוי ווי מ׳האָט ביי זיי געפונען פאַרשידענע ווערט־זאַכן, ווי געלט, גאָלד און צירונג, האָט מען דאָס אַלץ ביי זיי פריער צוגענומען. קיינעם האָט דאָס אָבער נישט געאַרט. אַלע וואָלטן מסכים געווען אויך אַזוי אַלץ אָפּצוגעבן, אַבי נאָר אַרויסצוגיין פון לאַגער.

אין אַ פאַר טעג אַרום זיינען געקומען נאָך אַ פאַר יידן, וועלכע האָבן אויך געבראַכט אַזעלכע דערלויבענישן און אויך זייערע פאַמיליעס האָט מען באַפרייט. ביי דער קאָמענדאַנטור זיינען שוין געשטאַנען פיל מענטשן, וועלכע האָבן געוואַרט, אַז מען זאָל זיי רעווידירן און אַרויסלאָזן.

פיל פון זיי האָבן אַרויסגענומען פרעמדע קינדער, וויל זיי האָבן זיי צוגעשריבן צו זייער פאַמיליע.

אָט דער פאַקט, אַז עס איז דאָך פאַראַן אַ מעגלעכקייט זיך צו באַפרייען פון דער שרעקלעכער תפיסה, האָט אַריינגעגאָסן נייע האָפענונגען און אילוזיעס אין אַלעמענס הערצער. מ׳האָט אָנגעהויבן גלויבן, אַז אַזוי וועט מען אפשר קענען ביסלעכווייז אַלעמען באַפרייען.

ס׳האָבן זיך אָפּילו געפונען אַזעלכע, וועלכע האָבן דערציילט, אַז אייגנטלעך איז דאָס זייער גאָנצע כוונה. לויט דער וועדסיע האָבן זיי אונדז ספּעציעל פאַרשפּאַרט, כדי ביי אַלע־מען אויף אַזאַ אופן צוצונעמען אַלע זייערע ווערט־זאַכן.

עטלעכע פאַמיליעס, וועמען מ׳האָט אויך אַזוי געוואָלט באַפרייען, האָבן זיך אָפּילו אָפּגעזאָגט, וויל זיי האָבן נישט געוואָלט אַוועקגעבן זייער פאַרמעגן. זיי האָבן געקוקט מיט איראָניע אויף די, וועלכע האָבן באַשלאָסן אַלץ אָפּצוגעבן, אַבי נאָר אַרויסצוגיין.

אויפן זעקסטן טאָג האָבן מיר געזען, אַז עס איז דאָ אַ מעגלעכקייט אַרויסצוגיין. מיין מאַמע האָט אָבער געוווּסט, אַז מיר האָבן נישט אין סוועציאָן ווער ס׳זאָל אונדז אַרויספאַדערן. זי האָט דערפאָר באַשלאָסן זיך צו באַמיען וועגן דעם דאָ אויפן אָרט.

נאָך אַ משא ומתן מיטן ליטווישן קאָמענדאַנט, וועלכער האָט געדויערט צוויי טעג און האָט געקאָסט צוויי גאָלדענע זיי־גערלעך און אַ פאָר טויזנט רובל, זיינען מיר שוין אויך געשטאַנען צווישן די גליקלעכע אַרויסגעלאָזט צו ווערן פון לאַגער.

מיר זיינען געשטאַנען נעבן דער קאָמענדאַנטור און געוואַרט געדולדיק ביז עס וועט זיך דערנענטערן אונדזער רייִ. די פראָצעדור האָט געדויערט זייער לאַנג. מען האָט אַלעמען שטאַרק רעווידירט און אָפּילו אויסגעטאָן גאַנץ נאַקעט. פאָר אונדז זיינען נאָך געשטאַנען אַ־10 משפּחות. מיט אונדז זיינען אויך געווען 4 קינדער, וועלכע די מאַמע האָט צוגעשריבן אַלס אירע אייגענע.

נאך לאנגע שעהן וואַרטן זיינען מיר שוין געווען זיכער, אז אט אט וועלן מיר אויך קענען פאַרלאָזן דעם שמוציקן באַראַק און צוריקקערן קיין סוועניציאַן.

פלוצלונג האָט זיך דערהערט א געוויש פון אן אויטאָ און צום פאַרקאָן פון לאַגער איז צוגעפאָרן אן עלעגאַנטער אָפענער אויטאָ און אין אים זיינען געזעסן א פאָר הויכע ס.ס.־אָפיצירן.

דער ליטווישער קאָמענדאַנט מיט זיינע נאָענטסטע מיטאַרבעטער זיינען תיכף צוגעשפרונגען צו די אָנגעקומענע געסט. זיי האָבן גלייך אונטערטעניק סאַלוטירט און זיי אויפגענומען מיט גרויס כבוד.

אונדזערע הערצער האָבן א ציטער געטאָן:

— וואָס וועט זיין איצטער? וועלן זיי אפשר נישט מסכים זיין, אז מ׳זאָל אונדז אַרויסלאָזן? וואָס פאָר א סורפריז וועלן זיי אונדז ברענגען?

נאָך א קורצער באַראַטונג האָט מען אויסגערופן אין אלע באַראַקן, אז אלע יידן דאַרפן זיך גלייך פאַרזאַמלען אויפן גרויסן פלאַץ, ווייל דער געביטס־קאָמיסאָר וויל צו זיי האַלטן א וויכטיקע רעדע.

אין משך פון געציילטע מינוטן זיינען געשטאַנען אויפן באַשטימטן אָרט 8000 פערזאָן, צעבראַכענע פאַריאושטע און דערשראָקענע.

„יידן! איך מעלד אייך דערמיט, אז די דייטשע מאַכט האָט באַשלאָסן אַרויפצולייגן אויף אייך א קאָנטריבוציע אין דער הויך פון א פערטל מיליאָן רובל, חוץ גאָלד, ווערטזאַכן און פוטערס, וועלכע געפינען זיך אין אייער באַזיץ. די קאָנטריבוציע מוז געשאָפן ווערן אין משך פון צוויי שעה

אויב איר וועט זיין געהאָרכזאַם און וועט צונויפזאַמלען די געפאָדערטע סומע וועלן מיר זיך באַמיען באַדייטנדיק צו פאַרבעסערן אייער לאָגע. ס׳וועלן פאָר אייך געשאָפן ווערן בעסערע לעבנס־באַדינגונגען און מיר וועלן אייך געבן פאָר־שידענע אַרבעט־מעגלעכקייטן, כדי איר זאָלט זיין נוצלעך און פראָדוקטיוו פאַרן דייטשן רייך.

אויב אָבער איר וועט אונדזער באַפעל אין משך פון אט די צוויי שעה נישט אויספירן, דאַן קענט איר דערוואַרטן די ערגסטע שטראָף.

איצט, יידן, גייט זיך פונאַנדער און זאַמלט צונויף די קאָנטריבוציע. געדענקט, יידן, אז איר האָט נאָר צוויי שעה!״

דאָס איז געווען א קורצע און דייטלעכע רעדע.

א ווייל איז דער המון געבליבן שטיין ווי צוגעשמידט צום אָרט. אלע זיינען געווען דערשטוינט פון די נאַרוואָס געהערטע ווערטער.

ס׳איז אָבער נישט אַווען קיין סעקונדע און די מענטשן מאַסע האָט זיך א באַווען געטאָן, זיך פונאַנדערגעשאָטן אין צוריק פאַרפולט אלע באַראַקן.

סוף, סוף, האָבן זיך אלע געטרייסט, האָבן מיר ענדלעך געהערט קלאָרע דיבורים, דייטלעכע ווערטער. איצט ווייסן מיר, וואָס זיי ווילן פון אונדז. אונדזער גורל ליגט אין אונדזערע הענט.

הייסט דאָס, אז ס׳איז דאָך פאַראַן א מעגלעכקייט זיך אויסצוקויפן דאָס לעבן. מ׳דאַרף נאָר שאַפן די געפאָדערטע סומע און מיר ווילן בלייבן לעבן.

א כפרה דאָס געלט...

די מכלומרשטע רעטונג

ס׳זיינען תיכף אויסגעוויילט געוואָרן „זאַמלערס״. זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט ווער אין דרויסן און ווער אין די באַראַקן און געהאַלטן לעבן זיך עמערס און קוישן, און דער גאַנצער עולם איז צוגעגאַנגען און האָט אין זיי אַריינגעשאָטן גרויסע אוצרות.

מ׳האָט אַריינגעוואָרפן פאַפירענע באַנקנאָטן, גאָלדענע מטבעות, זייגערלעך, אוירינגלעך, קדושין־רינגלעך, אַרעמבענדער, גאָלדענע קייטלעך, און בכלל אַלץ וואָס יעדער איינער האָט נאָר מיטגענומען פון שטוב.

אַנדערע זאַמלער זיינען אויך אַרומגעגאַנגען צווישן דער מאַסע און אַפּעלירט צום געוויסן, צום פאַרשטאַנד, וויל — ס׳האָבן זיך פונדעסטוועגן געפונען אַזעלכע יידן, וועלכע האָבן אין די דייטשע פאַרזיכערונגען נישט געגלויבט און זיי האָבן נישט געוואָלט אָפּגעבן זייער פאַרמעגן.

געווען אַזעלכע, וועלכע האָבן ערשט מיט א פאָר חדשים צוריק אַנגעטאָן דאָס קדושין־רינגל און עס איז זיי שווער געווען זיך מיט דעם צו שיידן.

די זאַמלער האָבן דערפאָר מיט דער גאַנצער ערנסטקייט צו אַלעמען געשריגן: „יידן, ברידער, גיט, זשאַלעווט נישט, דאָס לעבן איז טייערער. קויפט זיך אויס. אויב מיר ווילן לעבן, ווילן מיר האָבן אַנדערע צירונג.

יידן, טראַכט נישט קיין סך און גיט אָפ אייער פאַרמעגן.״ פונדעסטוועגן האָבן נישט אלע דעם באַפעל אויסגעפירט. אלס באַווייזן האָבן געקאָנט דינען די אויף פיץ־פיצלעך צעריסענע געלט־באַנקנאָטן. וווּ־נישט־וווּ האָט מען אויך געקאָנט זען, ווי עס וואַלגערן זיך אַרום די באַראַקן גאָלדענע תכשיטים. פאַרשידענע ווערט־זאַכן האָט מען אַריינגעוואָרפן צווישן די בוימער און נעבן טייכל. דאָס האָט מען געטאָן, אַבי דער דייטש זאָל פון דעם נישט גענישן.

דאָס איז געווען דער בעסטער סימן, אז נישט אלע האָבן געגלויבט אין דער ישועה און זיי האָבן באַשלאָסן בעסער אלץ צערייסן, פאַרניכטן, ארויסוואַרפן, אָבער דער שונא ימח שמו זאָל דאָס נישט באַקומען.

עס האָבן זיך אויך געפונען אַזעלכע, וועלכע האָבן דאָס גלעט און זייערע ווערט־זאַכן נישט פאַרניכטעט און אויך נישט אפגעגעבן.

איך געדענק, ווי עס איז צו מיר צוגעגאַנגען אַ סוועניציאַנער מיידל און האָט מיך אָפּגערופן אין אַ זייט און באַווּיזן אַ קליין פּעקעלע, גוט אייַנגעפּאַקט אין גאַרסעט.

„דו זעסט", האָט זי צו מיר געזאָגט, „זאָלן זיי ביי מיר זוכן. אַ מכה וועל איך זיי געבן. אַ קרענק וועלן זיי ביי מיר געפינען".

אזוי צו אַזוי. די צייַט איז נישט געשטאַנען. די צוויי שעה זיינען אַריבער. אַלע זיינען געווען נייגעריק צו וויסן, צי מען האָט צונויפגעזאַמלט די געפאַלדערטע סומע צי נישט.

וועלן זיי אונדז לאָזן לעבן, אַדער מ׳וועט אונדז אומברענגען?

אַ גרויסער קרייז האָט זיך אַרומגעקליבן אַרום די זאַמלער און געקוקט ווי זיי זיצן און ציילן.

דער רעזולטאַט איז געווען אַן אומדערוואַרטער.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט צונויפגעקליבן אַ סך מער געלט ווי די דייטשן האָבן איבערהויפט געפאַדערט.

ממש אין דער לעצטער מינוט, ווען די צוויי שעה זיינען אַריבער, האָבן די זאַמלער אַוועקגעטראָגן דעם „חשובן גאַסט" די גרויסע קאַנטריבוציע.

ער האָט צוגענומען דעם קאַלאַסאַלן יידישן פאַרמעגן און האָט מיט אַ צופרידענעם שמייכל געזאָגט צו די פאַרשטייער:

„איך בין זייער צופרידן, וואָס איר האָט אויסגעפירט אונדזער באַפעל. איר האָט זייער גוט געטאָן. איצט וועלן אויך מיר אויספירן אונדזער צוזאָג".

אַ זיפץ פון דערלייכטערונג האָט זיך אַרויסגעריסן פון אַלעמענס הערצער. דער טויזנט־קעפיקער המון האָט געמיינט, אַז ער איז געראַטעוועט.

ס׳איז שוין געווען גאַנץ טונקל, וועו דער ליטווישער קאַמענדאַנט האָט ווידער אויסגערופן:

„אַלע, וועלכע זיינען געשטאַנען אין דער ריי און האָבן געדאַרפט רעווידירט ווערן, דאַרפן זיך גלייך אומקערן צו דער רעוויזיע.

מיר האָבן ווידער פאַרנומען אונדזערע פריערדיקע פּלעצער. דאָס מאָל האָט אַבער די רעוויזיע לאַנג נישט געדויערט. זי איז געווען זייער אויבערפלעכלעך. קענטיק, אַז זיי זיינען געווען זיכער, אַז קיינער האָט ביי זיך גאָרנישט געלאָזט און האָט געוויס אַלץ אָפּגעגעבן פאַר דער קאַנטריבוציע.

ענדלעך האָט מען אונדז אַרויסגעלאָזט פון לאַגער.

הינטערן פאַרקאַן האָבן שוין געוואַרט עטלעכע פויערישע פּורן. מיר האָבן זיך שנעל אין זיי אַריינגעזעצט און נאָך עטלעכע שעה פאָרן, אין דער באַגלייטונג פון אַ ליטווישן פאַליציאַנט, זיינען מיר שפעט אין דער נאַכט אָנגעקומען אין סוועניציאַנער גטאָ, און האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויפן שול־הויף.

מיר זיינען אַריינגעגאַנגען אין ערשטן בעסטן הויז און איבערגענעכטיקט אין אַ ווינקל, אויף דער ערד.

שעהן פון אַנטשיידונג

צומאָרגנס גאַנץ פרי, וועו מיר האָבן נאָך נישט געהאַט קיין צייט אָפּצולו זיך אומצוקוקן וווּ מיר געפינען זיך און וווּהין וועלן מיר גיין און וואָס מיר וועלן טאָן, האָבן מיר פלוצלונג דערהערט אַ מעלדונג:

דער דייטשער קאָמענדאַנט האָט באָפוילן, אַז פונקט אייניס אַזייגער בייטאָג, דאַרפן זיך פאַרזאַמלען אַלע ראשי משפחות, אייַנער פון יעדער פאָמיליע, אויפן פּלאַץ, נעבן בית מדרש, וווּ ער וועט האַלטן אַ זייער וויכטיקע רעדע.

„ניין, מאָמע, דו וועסט אַהין נישט גיין" — האָב איך אויסגעשריגן — „לאָמיר תיכף פונדאַנען אַנטלויפן, כל זמן די טויערן פון געטא זיינען נאָך אָפן."

„וווהין ווילסטו גיין"? האָט מיך געפרעגט די מאָמע.

„נישט וויכטיק וווהין, אָבי אַרויסגיין פון געטאָ" — האָב איך איר געענטפערט.

מיר האָבן זיך דאַן אייניקווייז אַרויסגעשאַרט פון געטאָ און זיך דורכגעשמוגלט דורך הינטערגעסלעך, ביז מיר זיינען דערגאַנגען צו שימאַנסקיס אָפּטייק.

דער קריסטלעכער אָפּטייקער האָט אונדז אויפגענומען גאַנץ פריינדלעך, אָבער ער האָט, פאַרשטייט זיך, מורא געהאַט. ס׳איז געווען אַ לעבנס־געפאָר פאַר אים צו באַהאַלטן ביי זיך יידן.

צום גליק איז אַריינגעקומען גראָד אין יענער מינוט אַ פויער פון סוויר. ער איז געקומען קויפן אַ רפואה פאַר זיין טאָכטער, וועלכע איז דאָן געלעגן אין אַ סוועניציאַנער שפּיטאָל. דווקא אין יענעם טאָג איז זי אַרויס פון שפּיטאָל און ער האָט זי געפירט צוריק קיין סוויר.

מיר האָבן אים פונאַנדערגעפרעגט ווי אַזוי עס לעבן די יידן אין סוויר און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין סוויר איז די לאַגע פיל בעסער און דאָרט איז נאָך פאַרהעלטמעסיק רואיק.

ווי ער האָט דערציילט האָט מען דאָן נאָך נישט געוודפט די סוויערער יידן. וועו מיר האָבן אים דערציילט ווער מיר זיינען, האָט ער געזאָגט, אַז ער קען זייער גוט מיין זיידן, מיין מומען און דעם פעטער. זיי לעבן דערווייל רואיק און ס׳האָט גאָרנישט פאַסירט.

— וועסט אונדז מיטנעמען קיין סוויר? — האָב איך אים אַ פרעג געטאָן.

— אַלע מיט אַמאָל איז מיר נישט מעגלעך — האָט ער געענטפערט.

אַזוי אַרום איז די פאַמיליע געבליבן אין סוועניציאַן און איך אַליין בין אַוועקגעפאָרן מיטן פויער קיין סוויר.

דורך דער ווילנער גאַס זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען צום שפּיטאָל־הויף, וווּ ס׳איז געשטאַנען זיין פור. דאָרט איז שוין געלעגן זיין קראַנקע טאָכטער. איך האָב אָנגעטאָן אַ לאַנגן

יהודה אומבֿרוס

דער לעצטער וועג

בת תשובה 1941. מיטן בלאַנק פון טאָג זיינען אַלע שטעטלעך פון סוועניציאַנער קרייז אַרומגע־רינגלט געוואָרן דורך ליטווישע, פרייוויליקע באַנדיטן. אַלע יידן האָבן זיי אַרויסגעטריבן פון די הייזער, אויסגעשטעלט אין רייען און דאַן אַלעמען געטריבן אַזוי ווי בהמות, צופוס, אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועניציאַן.

ס׳איז דאַן גראָד געווען זייער אַ הייסער טאָג. אויף אַלע וועגן און שאַסייען האָבן זיך געצויגן לאַנגע רייען פון טויזנ־טער יידן. די אַרטיקע ליטווינער זיינען געשטאַנען פון ביידע זייטן שאַסיי און אָפגעלאָכט פון די צום טויט געפירטע יידישע קדושים.

3 קילאָמעטער פון נייַ־סוועניציאַן האָבן זיך געפונען די לאַגערן פון אַמאָליקן פוילישן מיליטער, וועלכע האָבן זיך אין יענע צייטן אָנגערופן „פאָליגאָן". אַהין האָט מען געבראַכט 8000 יידן פון גאַנצן סוועניציאַנער קרייז. אויף אַ בערגל זיינען דאָרט געשטאַנען הילצערנע באַראַקן. אַרום און אַרום האָט זיך געצויגן דער גרויסער, באַראַנאָווער וואַלד. אונטערן באַרג, צווישן די לאָנקעס, איז שטיל געפלאָסן די זשעמיאַנע.

אין יענע באַראַקן האָט מען אַרייַנגעטריבן אַלע אַהין געבראַכטע יידן: מענער באַזונדער און פרויען און קינדער באַזונדער. די ענגשאַפט אין די באַראַקן איז געווען אַ שרעק־לעכע. ס׳איז אָפילו נישט געווען ווו צו שטיין. די הינ איז געווען גרויס. אַלע זיינען אויסגעגאַנגען נאָך אַביסל וואַסער. וועגן עסן איז גאָר קיין רייד נישט געווען.

די עדה יידן איז געווען פאַרצווייפלט: אַלע האָבן געפילט, אַז דאָ וועט זיין דער סוף, דער טויט.

יום כיפור. הרב קמחי פון נייַ־סוועניציאַן האָט געזאָגט כל־נדרי. 8.000 יידן, מענער און פרויען, האָבן געזאָגט די תפילה צוזאַמען מיט אים. באַלד איז די גאַנצע סביבה פאַרהילכט געוואָרן פון אַ גוואַלטיקן געוויין, וואָס האָט זיך געטראָגן ווייט — ווייט איבער וועלדער, פעלדער און דערפער און האָט דאָכט זיך געמוזט דערגיין אין די הימלען אַריין.

פויערישן מאַנטל, שטיוול און האָב זיך אַרומגעוויקלט מיט אַ גרויסער פאַטשיילע, אַזוי אַז מ׳האָט פון מיר אַרויסגעזען נאָר די נאָז. איך האָב אויסגעזען ווי אַ ריכטיקע שיקסע און האָב נישט מורא געהאַט, אַז מ׳וועט מיך דערקענען.

פלוצלונג האָב איך דערהערט פון דערווייטנס אַ גערויש פון אַנקומענדיקע אויטאָס און עפעס אַ מאַדנעם זינגען, וואָס איז מער ענלעך געוויין צו אַ וואַיען פון אַ סטאַדע הונגעריקע וועלף ווי צו קולות פון מענטשן.

דאָס געריש האָט זיך דערנענטערט און איך האָב דערזען צוויי לאַסט־אויטאָס פול אָנגעפאַקט מיט ליטווינער. זיי זיינען אַלע געווען ווילד אָנגעשיכורט און זיי האָבן געהאַלטן ביקסן און באַגנעטן אין די הענט.

זיי זיינען געפאָרן דורך די סוועניציאַנער גאַסן, האָבן געהירזשעט און געוואַיעט, געזונגען און געלאַכט...

די באַנדיטן האָבן געוווסט וווהין זיי פאָרן. זיי האָבן זיך פאַרקירעוועט אויף לינקס, אין דער נייַ־סוועניציאַנער גאַס.

דאָס זיינען געווען אונדזערע מערדער. זיי זיינען געפאָרן צו די באַראַנאָווער וועלדער, אין דער ריכטונג צו פאָליגאָן.. מיך האָבן זיי נישט באַמערקט און אַזוי אַרום בין איך אַ לעבעדיקע אָנגעקומען שפעט אין אָוונט צו מיין משפחה אין סוויר.

אויך אויף מאָרגן האָבן די טויזנטער געדאָוונט.

„מי במים ומי באש, מי בחניקה ומי בסקילה", קיינמאָל אין דער געשיכטע האָט די תפילה נישט געהאַט אַזאַ אַקטועלע באַדייטונג ווי אין יענעם טאָג.

יעדער האָט געטראַכט ביי זיך:

„וער ווייס וואָס פאַר אַ מיתה משונה זיי האָבן אויסגע־טראַכט אויף אונדז".

„ותשובה, ותפילה וצדקה, מעבירין את רוע הגזרה".

אין יענער שוידערלעכער וואָך האָט דאָס נישט געהאָלפן און די חיהשע גזירה איז נישט בטל געוואָרן.

די תליינים זיינען פון יידישן יאָמער און געווײַן נישט נתפעל געוואָרן. זייערע חיהשע אויגן האָבן געדורשט נאָך יידיש בלוט און דאָס איז זיי אין אַ פאַר טעג אַרום געלונגען.

ערב סוכות זיינען אַראָפגעקומען קיין פאָליגאָן צוויי הויכע פאָליציי־אָפיצערן. זיי האָבן גלייך אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע יידן זאָלן זיך פאַרזאַמלען אויפן גרויסן פלאַץ, אַרום די באַראַקן.

איינער, אַ דייטש, האָט געהאַלטן אַ רעדע. ער האָט צוגע־זאָגט צו באַפרייען אַלע יידן, אויב זיי וועלן אים געבן אַ גרוי־סע קאָנטריבוציע.

די יידן האָבן נישט פאַרשטאַנען, אַז מ׳נאַרט זיי אָפּ און האָבן גלייך אויסגעקליבן אַ קאָמיסיע, וועלכע האָט אָנגעהויבן דורכפירן די זאַמל־אַקציע. יידן האָבן אַראָפגענומען פון זיך זיד די זיגערלעך און די פינגערלעך. אין משך פון עטלעכע שעה האָט מען צונויפגעקליבן צוויי גרויסע עמערס מיט צירונג און כל טוב.

די דייטשע אָפיצערן און די ליטווישע פאָליציאַנטן האָבן צונויפגעקליבן אַ סך גאָלד און אָנגעפאָקט די טשעמאָדאַנען מיט אַלעם גוטן און זיינען תיכף צוריקגעפאָרן. די יידן האָט מען צוריק פאַרשפאַרט אין די באַראַקן. ערשט דאַן האָט דער עולם באַגריפן, ווי ביטער מען האָט אים אָפּגענאַרט.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָבן די ליטווישע פאָליציאַנטן מאָביליזירט הונדערטער פויערים פון אַלע אַרומיקע דערפער,

אַז זיי זאָלן קומען קיין פאָליגאָן מיט לאָפּאַטעס, גראָבן גריבער. ביז מיטוואָך, דעם צווייטן טאָג סוכות, זיינען די קברים שוין געווען פאַרטיק.

דאַן האָט מען אַרויסגעטריבן די יידן פון די באַראַקן און זיי פאַרטיעפוייזן געפירט צו די גריבער.

וועג אַלע זיינען געשטאַנען נעבן די גריבער האָט זיך אַנ־געהויבן אַ שיסעריי פון מאַשינען־געווער, וועלכע האָט געדוי־ערט צוויי טעג נאָכאַנאַנד. אויך די, וועלכע זיינען נאָר פאַר־וונדעט געוואָרן, האָט מען אַריינגעוואָרפן אין די גריבער; די קינדער האָט מען סתם געוואָרפן לעבערדיקערהייט. אַ סך קינדער האָט מען צעשטאָכן מיט מעסערס.

די מענטשן־חיות האָבן זיך וויניק געקימערט, צי די גאַנצע עדה יידן איז שוין באמת טויט. וועג טויזנטער האָבן נאָך געלעבט, האָבן זיי שוין געגעבן דעם באַפעל צו פאַרשיטן די גריבער.

שעהן לאַנג שפּעטער האָבן איבער דער גאַנצער געגנט נאָך געהילכט די געשרייען פון די לעבעדיק־באַגראָבענע. די קרבנות האָבן זיך געוואָלט אַרויסבאָקומען פון גרוב. עטלעכע טעג האָט מען נאָך געמערקט, ווי די ערד פון די גריבער הויבט זיך.

ערשט סוף וואָך, האָט זיך דער פרישער באַרג אייגע־שטילט און די 8.000 קדושים זיינען געבליבן ליגן רואיק אין זייער אייביקייט.

אָט די געשיכטע פון יידישן אומקום טאָר נישט פאַרשוויגן ווערן. מ׳דאַרף דאָס דערציילן פאַר אונדזערע קינדער אין אַלע שולן. מ׳דאַרף באַזונדערס אונטערשטרייכן, אַז אין דער שע־דלעכער מלאכה האָבן אָנטיילגענומען אויסער די דייטשן אויך די ליטווינער.

אָן די ליטווישע העלפער וואָלט עס די דייטשן אַ סך שווערער אָנגעקומען אויסצופירן דעם גרויזאַמען גזר דין איבער דער יידישער באַפעלקערונג.

די קדושים פון פאָליגאָן מאָנען פון יידישן פאָלק צו נעמען נקמה

משה שוטאן

דער טויט פון א געטא־ייד

ס זיינען אַנגעקומען קילע טעג. דער האַרבסט האָט אַנגעהויבן אַריינבלאָזן אין גענטאָ. אַ גרופּע האָט אַרומגעצוימט דאָס גענטאָ מיט שטעכל דראָט, וועלכן מ׳האָט זיי געהייסן אַראָפנעמען פון יידישן בית עולם. איצט האָבן זיי געאַרבעט ביי דעם איין אייגציקן טויער, דורך וועלכן מ׳האָט געקענט אַרויס און אַריין אונטער דער וואַך פון אַ ליטווישן פּאָליציאַנט.

הירשל האָט זיך אומגעקערט פון יענער זייט גענטאָ.

— וואָס הערט זיך אין גענטאָ? — האָט ער געפרעגט ביי די אַרבעטער.

— נישט גוט, מיר צוימען זיך אַליין אָפּ פון דער וועלט.

—און וואָס זאָמלען זיך דאָרט נעבן בית־המדרש מענטשן?

— דאָס האָט שוכמאַן געהייסן אַרויסגיין אַלע משפּחה־עלטסטע. אַ נייע גזירה, אַ קאָנטריבוציע פון גאָלט רעדט מען, ס׳איז אַ קלייניקייט.

— וויצלט זיך — האָט הירשל זיך אַנגערופן און איז אַריין אין שטוב. ס׳האָט אים געשווינדלט דער קאָפּ. ער האָט זיך געזעצט אויפן בעט.

— וואָס איז מיט דיר, פילסט זיך שלעכט? — האָט זיין פרוי ריוול אויסגערופן — זע ווי בלאַס דו ביסט, ס׳האָט עפּעס געטראָפן?

— ס׳איז גאָרנישט — האָט ער געמורמלט קוים מיט די ליפּן. „ווי קען מען דאָס דערציילן", האָט ער געטראַכט. ווען ער איז געגאַנגען צוריק אין גענטאָ, האָט ער געזען צוויי פול אַנגעפּאַקטע מאַשינען מיט שאָוליסטן. זיי האָבן פריילעך און שיכור געזונגען. פון הינטן איז געפאָרן אַ דריטע מאַשין פול אַנגעלייגט מיט פעסער, פון וועלכע ס׳האָט אַרויסגעזעצט אַ וויסער פּולווער מיט ריח פון כלאָר. ס׳האָט אים אונטערגעגאָקט אין יענעם מאָמענט די פיס. זיי זיינען געפאָרן אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועציאַן דאָרטן געפינט זיך דער לאַגער פּאָליגאָן. שרעקלעכע געדאַנקען זיינען אים דורך דורכן קאָפּ. ריוול האָט אים צוגעטראָגן אַ טרונק וואַסער:

„טרינק און לייג זיך אַריין אין בעט. ס׳וועט דיר בעסער ווערן".

— ניין, כ׳וועל זיך נישט לייגן, — האָט הירשל געזאָגט טרינקנדיק דאָס וואַסער — כ׳וועל גיין זען, וואָס דער קאָמענדאַנט וועט זאָגן.

„מען וועט זיך באַגיין אַן דיר. זע, דו ביזט דאָך בלאַס ווי קרייד".

הירשל האָט אַבער נישט געהערט. ער האָט נישט געקאָנט אייגנזיצן אין שטוב אין אַזאַ צייט און איז אַרויסגעגאַנגען.

פונקט איינס אַזייגער, ווי ער האָט מאירן געמאָלדן, איז טאַקע דער ליטווישער קאָמענדאַנט געקומען אין גענטאָ אין באַגלייטונג פון זיינע פּאָליציאַנטן. מיט אַ שמייכל אויפן פּנים האָט ער אַלעמען געענטפערט אויף די באַגריסונגען. דאַן האָט ער אַלעמען געבעטן זיך אויסשטעלן צו דריי אין אַ שורה.

— איך האָב פּאַר אייך אַ מעלדונג פון דער דייטשער מאַכט — האָט ער אויסגערופן, שפּילנדיק זיך מיט אַ צונויפּגעדרייט ראָליקל פּאַפּיר אין די הענט — נאָר איידער איך וועל אייך איבערגעבן די מעלדונג, וועל איך אויסלייענען אייערע נעמען און יעדער איינער זאָל זיך אין דערזעלבער אָרדנונג שטעלן אין דער זייט — האָט ער אַנגעוויזן לינקס פון אים.

איינער נאָכן צווייטן זיינען די אויסגערופענע אַרויס און זיך געשטעלט אויפן אַנגעוויזענעם פּלאַץ. ס׳זיינען אַבער אויך געווען נעמען פון יידן, וועלכע האָבן זיך דאָ נישט געפונען.

מאיר, דער יידן־עלטסטער, וועלכער איז געשטאַנען באַזונדער, אַן אַ זייט, האָט איבערגעגעבן דעם קאָמענדאַנט, אַז זיי געפינען זיך אַלע ביי דער אַרבעט אויסערן גענטאָ.

— לייזער גאָרדאָן — האָט אויסגערופן דער קאָמענדאַנט.

לייזער איז נישט געווען און מאיר האָט שוין געוואָלט עפּעס זאָגן... אַבער פּלוצלונג איז אַרויסגעלאָפן פינקע און זיך געשטעלט צווישן די אַרויסגערופענע.

איצט האָבן אַלע באַגריפן, אַז עפּעס שרעקלעכס גרייט זיך. דער קאָמענדאַנט האָט ווייטער געלייענט די רשימה.

הירשל האָט געוואָרט, אַז ער זאָל אויסרופן אַזאַ נאָמען, וואָס איז דאָ נישטאָ און דאָן וועט ער אויך אַריבער. נאָר דאָס לייענען האָט זיך געענדיקט.

— ווער זייט איר? — האָט דער קאָמענדאַנט געפרעגט ביי די געבליבענע 15 מאַן, וועלכע האָבן זיך נישט געפונען אין דער רשימה.

צוערשט האָבן זיך אַלע פאַרלוירן און נישט געווּסט וואָס צו ענטפערן. צום סוף האָט איינער א זאָג געטאָן: „פון דאַנצִג, פון סוועניציאַן".

— איר וועט מוזן גיין צו דער קאָמענדאַנטור — האָט ער זיך אויסגעדרייט צו די צוויי פּאָליציאַנטן און זיי געגעבן א געהעריקן באַפעל. ער אַליין האָט מיטגענומען מיט זיך שוכמאַנען.

* * *

סטאַמפּ האָט אומגעדולדיק אַרומגעשפּרייזט אין דער תפיסה־קאַנצעלאַריע. דורכן פענצטער האָט ער געזען די אַנ־געקומענע גרופּע יידן.

— נו, וואָס זאָגט איר צו מיין פּלאַן? — האָט ער זיך געוועדעט צום אַריינקומענדיקן קאָמענדאַנט. — דאָס איז אַלץ.

זיין פּנים האָט געשייַנט פון גליק. אויף אַזוי פיל האָט ער זיך נישט געריכט.

— קומט, — האָט סטאַמפּ א שלעפּ געטאָן דעם קאָמענ־דאַנט ביים אַרבל. אויך מאירן, וועלכער איז געשטאַנען אין הויף, האָט ער געהייסן מיטגיין.

שנעל דורכלויפנדיק דעם הויף, איז ער אַריינגעלאָפן אין תפיסה, וווּ די יידן האָבן זיך געפונען.

ער האָט גלייך באַפּוילן אַלע יידן זיך אויסשטעלן צו צוויי ביי דער האַלב־פאַרשימלטער וואַנט פון דעם טונקעלן תפיסה־קאָרידאָר, וווּ דורך דריי קליינע פאַרקראַטעוועטע פענצטער־לעך האָט קוים אַריינגעשייַנט א ביסל ליכט.

דער קאָמענדאַנט מיט די פּאָליציאַנטן זיינען געשטאַנען אָן א זייט. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז נישט זיי, נאָר ער, סטאַמפּ, איז דאָ דער הויפּט־זאָגער.

— איך האָב באַפּוילן דעם געטא צו שאַפן א פערטל מי־ליאָן רובל — האָט זיך סטאַמפּ געוועדעט צו די יידן — און אייך האָב איך געגומען אַלס ערובניקעס. איר דאַרפט פאַר־שטיין, אַז אייער גורל העגט אָפּ פון אייערע יידן אַליין. איר זייט מיט אייערע משפחות אין געטא אומלעגאַל, ריכטיק?... די סומע איז א גאָר קליינער פרייז, אַדאַנק וועלכן איר וועט רואיק קענען בלייבן אין געטא. אין דער צייט, וואָס איר וועט זיך דאָ געפינען, וועל איך דערלויבן אייער יידל־עלטסטן אָפּגעבן פון אייך גרוסן פאַר די פאַמיליעס. איך גיב אייך איצט א האַלבע שעה, איר קענט מיט אים פריי רעדן.

וווּ אויף א רעטער האָבן זיך אַלע אַרויפגעוואָרפן אויף מאירן.

— צוריק, צוריק — האָט אויסגערופן סטאַמפּ — שטעלן זיך אין דער פריערדיקער אָרדנונג, אייניציקוויין.

— ברידער, איך ווייס, אַז אויפן געטא ליגט א גרויסע פליכט — האָט מאיר אויסגערופן מיט פאַרביטערונג — מיר וועלן אַלץ טאָן אייך צו באַפרייען.

יעדער איינער האָט מקנא געווען מאירן. ער איז פריי. דאָך איז מען געווען צופרידן, וואָס ס׳איז דאָ דורך וועמען איבערצושיקן א גרוס.

אַלע האָבן אייניציקווייז אָנגעזאָגט אין געבעטן באַרואיקן די משפחות.

סטאַמפּ האָט די הענט פאַרלייגט אויף דער ברוסט און האָט זיך מיט אויפמערקזאַמקייט צוגעקוקט. ער האָט באַמערקט ווי דריי מאָן זיינען געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און גאָרנישט איבערגעגעבן.

— האָט איר גאָרנישט איבערצוגעבן אייערע משפחות?

— האָט ער געפרעגט צוגייענדיק צו איינעם פון די דריי.

הירשל איז געשטאַנען, געקוקט דעם דייטש גלייך אין די אויגן, קיין גלידל, קיין נערוו האָט ביי אים נישט קיין צוק געטאָן.

— דו האָסט דאָ נישט קיין משפחה? — האָט אים סטאַמפּ ווידעראַמאָל געפרעגט, מיט געמאַכטער מילדקייט.

— ניין.

— ס׳איז דאָך אַבער געווען א מעלדונג, אַז נאָר די משפחה־עלטסטע זאָלן אַרויס.

— איך בין געגאַנגען פון נייגעריקייט. איך האָב נאָר געוואָלט וויסן, וואָס מען וועט זאָגן.

— אַך אַזוי — סטאַמפּ האָט זיך אין איין אויגנבליק גע־ביטן — זאָגסטו ליגן א דייטשן ס. ס.־מאַן, פאַרפלוכטער יודע? וווּ איז דיין משפחה?

— איך האָב נישט קיין משפחה — האָט הירשל מיט דער זעלבער קאַלטבלוטיקייט ווי פריער געענטפערט.

סטאַמפּ האָט א הויב געטאָן די האַנט און מיט א האַסטיקער באַוועגונג אַראָפּגעלאָזט זי אויף הירשלס באַק.

— שווייגען, יודע!

הירשל האָט זיך א וואַקל געטאָן פון אָרט, אָבער נישט אומגעפאַלן, געבליבן ווייטער שטיין, קוקנדיק דעם דייטש גלייך אין פּנים.

סטאַמפּ איז געוואָרן אויסער זיך. די אויגן האָבן ביי אים ווילד אָנגעהויבן אַרומלויפן אין אַלע זייטן און צום סוף זיינען זיי געבליבן שטיין אויף הירשלס האַנט, אויפן פינגער. וווּ ס׳איז געווען אָנגעטאָן דאָס קידושין־רינגל.

— דו, הינטישער יודע! מיך ווילסטו נאָרן — ער האָט אָנגעכאַפּט הירשלס האַנט און געטרייסלט מיטן פינגער פאַר זיינע אויגן.

הירשל האָט נישט אויסגעהאַלטן. ער האָט מיט דער צווייטער, פרייער האַנט, אַזאַ שטויס געטאָן דעם גרופּן־פירער,

אַז סטאַמפּ איז אַנידערגעפאַלן איבער דער גאַנצער ברייט פון קאַרידאָר. דאָס היטל פון קאָפּ איז אים אַראָפּגעפאַלן אויפן דיל. מיט דער פלייצע האָט ער זיך אַ זעץ געטאָן אָן דער וואַנט און האָט זיך אָן איר קוים אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט, כדי נישט אומצופאַלן.

אַ רגע איז ער געבליבן שטיין אַ פאַרלוירענער, אָבער באַלד האָט ער זיך אויפגעמונטערט, האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט, אַרויסגענומען שנעל דעם רעוואָלווער און האָט אויסגעשאָסן.

הירשל האָט זיך אַ וואַקל געטאָן. מיט ביידע הענט האָט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַרן בויך און אַ צונויפגעדרייטער האָט ער געמאַכט עטלעכע טריט אין דער ריכטונג צו סטאַמפן.

סטאַמפּ האָט זיך תיכף אויסגעגלייכט, אָפּגעטראָטן אַ פּאָר טריט אָן אַ זייט און נאָך צוויי מאָל אויסגעשאָסן.

הירשל האָט זיך אומגעדרייט, צעעפנט ברייט די בלויע אויגן, וועלנדיק נאָך זען דורך די פאַרקראַטעוועטע פענצטערלעך אַ שטיקל שיין פון דער וועלט. ער איז אָבער גלייך געפאַלן אויפן רוקן נעבן סטאַמפן.

סטאַמפּ האָט אים עטלעכע מאָל אַ שטויס געטאָן מיט די פיס און איז אָפּגעטראָטן.

— יודן־עלסטער, קום מיט מיר, — האָט דאָן סטאַמפּ קוים אַרויסגערעדט.

שוכמאַן איז אים נאָכגעגאַנגען מיט אונטערגעהאַקטע פיס.

— דעם זעלבן סוף וועסטו אויך האָבן, אויב אין געטאָ וועט מען זיך דערוויסן וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. דאָס גלעלט קלייב צונויף, פאַרשטאַנען?!

און איצט שנעלער, פאַרפלוכטער יודע, מאַרש פון דאָנען. מאיר איז אַוועק.

ד״ר משה קוריצקי

מארגומישאק – דער ערשטער סוועניציאנער בריסער-קבר

אין יאָר 1918 האָבן די דייטשן פאַרלאָזט אונדזער געגנט, האָבן קאַפּיטולירט אויף אַלע פראָנטן און סוועניציאַן איז פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי. דערמיט האָט זיך נישט פאַרענדיקט. די מאַכט האָט ענלומען איבערגייין פון האַנט צו האַנט. באַלשעוויקעס, פאַליאַקן, ליטווינער און ווי־דער באַלשעוויקעס.

אין סוועניציאַן איז דורך די באַלשעוויקעס אַרגאַניזירט געוואָרן אַ „רעוואָקאָם״ (רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט), בראש מיטן מאַטראָס רעזניקאָוו. אַלס מיטגלידער זענען באַשטימט געוואָרן דאָס רוב יידן. צווישן אַנדערע: די ברידער ברומבערג.

די לערערין פישער מענדל קוריצקי און גערטמאַן פייוול.

ווי אומעטום האָט אויך אין סוועניציאַן געהערשט כאַאָס און נערוועזע שרעק. אַ ליאַדע וואָס האָט מען געדראָט מיטן רעוואָלווער אין האַנט. די מיטגלידער פון רעוואָקאָם פלעגן באַקומען אויסגעצאָלט זייער געהאַלט מיט „קערענקעס״. דאָס גלעלט געדרוקטע פאָר דער קורצער קערענסקיס הערשאַפט. די באַפעלקערונג האָט זיך באַצויגן מיט אומצוטרוי, צו דער ווערטלאָזער וואַליוטע און פאַרלאַנגט נאָר די פריערדיקע רוסישע רובלס פון ניקאָלאַיס צייטן מיט יעקאַטערינעס בילד און גרויסע נומערן. פאָר די „קאַטערינעס״ פלעגט מען נאָך קריגן ביי די פויערים עפעס צו קויפן. קלאָר, אַז די ספעקולאַציע איז דאָן שרעקלעך געוואַקסן, און צוזאַמען מיט איר אויך דלות פון דער אַזוי אויך אַרעמער באַפעלקערונג אין סוועניציאַן.

אין אַ פרייטיקדיקן פרימאָרגן האָט אַ פויער געבראַכט אַ וואָגן פיש. די יידן מיט די יידענעס זיינען באַפאַלן דעם וואָגן בכדי אייגצוהאַנדלען פיש אויף שבת. מיט אַמאָל האָט מען פוןווילנער גאַס אָנגעהויבן צו לויפן. דער מאַרק איז פול געוואָרן מיט געשרייען!

„יידן, אַנטלויפט! באַהאַלט זיך״! פוןווילנער גאַס זיינען אָנגעקומען באַלשעוויסטישע פאַטראַלן. דאָס זיינען געווען פאַטראָלן פון דעם בארימטן לאַטווישן שיסער־פּאָלק, די אַמאָליקע פערזענלעכע שוץ־גוואַרדיע פון לענינען. אָנגעפירט מיט זיי האָט אַ שטראָף־אָטריאַד פון דער טשעקאַ. בראש מיטן באַרימטן באַלשעוויק יאַנקאָווסקי.

די רוצחישע צעיושעטע פנימער פון די לאָטישן האָבן קיין גוטס ניט אָנגעזאָגט. יידן זיינען זיך צעלאָפן און באַהאַלטן וווּ עס האָט זיך געלאָזן. איך געדענק, אַז באַריס ברומבערג איז געקומען צו לויפן צו אונדז און האָט זיך באַהאַלטן אויפן בוידעם, ווייל מיין פאָטער מענדל קורצקי האָט געאַרבעט אין רעוקאָם.

ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן האָבן זיי געהאַט אַ רשימה פון „בורזשויען״, וועלכע מען דאַרף אַרעסטירן. אַזוי ווי אין די אויגן פון דער באַפעלקערונג איז דער יידישער קרעמער, סוחר און אונטערנעמער פאַרשריגן אַלס רייכע, האָט מען טאָקע

דאַן צונויפגענומען די יידן: וועלוול ברומבערג מיט זיינע צוויי זין און טאָכטער דאָרע, מענדל טייטלבוים, עליע שפיז, חנא ווילקאמירסקי. פון די קריסטן — אייסמאַנט און וואַלינסקי. די געכאַפּטע האָט מען געבראַכט אויף דער סטאַנציע פון דער קליין־באַן און פּאַרשפּאַרט אין אַ וואַגאָן.

וועג די באַן האָט אָנגעהויבן רירן, האָט זיך דערוועקט אַ „יושר"־געפיל ביי אַ ליטווישן אָפיציר און ער האָט ברומבערגס טאָכטער אַרויסגעוואָרפן פון וואַגאָן. אויף אַזאַ אופן איז זי געבליבן לעבן. די באַן האָבן זיי אָפּגעשטעלט ביים דאָרף מארגומישאָק. אַ דריי קילאָמעטער פון סוועניציאַן, זיי האָבן די שוצלאָזע אַרעסטירטע אַרויסגענומען פון וואַגאָן. אַריינגעגעטריבן זיי אין אַ וועלדל, האָבן די שיכורע לאָטישן זיי אויף אַ מערדערלעכן אופן אומגעבראַכט.

זונטיק אין דער פרי איז געקומען אַ פויער און דערציילט וועגן דעם מאָרד, וועלכער איז אויסגעפירט געוואָרן איבער די סוועניציאַנער איינוווינער. כדאי צו באַמערקן, אַז ברומבערגס עלטסטער זון איז געווען אַן אַקטיוור רעוואָלוציאָנער, האָט געהערט צום „בונד" און האָט מיטגעאַרבעט מיט דער סאָוויעטישער מאַכט אין סוועניציאַן.

דער אומזיסטער בעסטיאַלישער מאָרד האָט געמאַכט אַ געוואַלדיקן רושם אויף דער גאַנצער אַרומיקער באָפעלקערונג פון סוועניציאַנער געגנט.

ביים פאַרנעמען אונדזער געגנט אַ צווייטן מאָל דורך די פאַליאַקן האָט מען געכאַפּט דעם ראש פון דער בלוטיקער אַקציע יאַנקאָווסקי און ער איז דערשאָסן געוואָרן אין נייסוועניציאַן.

אַזוי איז אין מאַרגומישאָק שוין אין יאָר 1919 אויסגעפירט געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס דער בעסטיאַלישער מאַסן־מאָרד איבער סוועניציאַנער יידן.

חנה שלאנסקי (ראבאטניק)

לויטערע געשטאלטן אין געטא

א) ר׳ משה בנימין אסטער

ד היום שטייט פאַר מיינע אויגן דער אַלטער גרויער ייד, מיט דער ווייסער שיין־צעקעמטער בּאָרד, ר׳ משה בנימין אַסטער, דער רבי פון די אַלף־בית־יינגלעך.

אַפּאַר קלוגע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט פון די צעוואַקסענע ברעמען

ער איז געווען דער עלטסטער ייד אין סוועניציאַנער געטאָ, אַ זקן פון איבער 80 יאָר.

צענדליקער יאָרן האָט ער געהאַט אַ חדר, וווּ ביי אַ לאַנגן טיש זיינען געזעסן אויף בענק סוועניציאַנער יינגלעך און ער האָט זיי עקשנותדיק אַריינגעקלאַפּט אין די קעפלעך דעם אלף בית.

פון די יינגלעך זיינען אויסגעוואַקסן בר־מצוה־יונגען אין פון זיי געזונטע דעמבן, יידישע בחורים.

תלמידים זיינען אַווּעק, תלמידים זיינען אָנגעקומען; ביי ר׳ משה בנימינען אין חדר האָט מען שטענדיק געלערנט. אַזוי זיינען געלאָפן די יאָרן ביז היטלערס חיות האָבן פאַרנומען סוועניציאַן.

אָט דער אַלטער ייד האָט אין געטאָ ממש ווי פאַרבלאָנדזשעט. מען האָט אים זייער געשעצט און שטענדיק געקומען צו אים זיך וועגן עפעס מיישב זיין און ער האָט טאַקע פאַר אַלעמען געפונען אַן עצה, אַ גוט וואָרט, אַ טרייסט, אַ שטיקל נחמה.

ער האָט אין געטאָ אַפילו יידישע קינדער חתונה געמאַכט און פּלעגט דערביי זאָגן:

— זאָלן יידישע קינדער זיך רַאַטעוון, זאָלן זיי זיך פרייען.

שוועך איז אים געווען וען זיין פרוי איז אין געטאָ געשטאָרבן. קיינער האָט דאָן די מתים נישט געטאָרט באַגלייטן

אין זייער אייביקער רו. איך האָב נאָר באַמערקט, ווי ער איז געשטאַנען שטיל און אויסגעהאַלטן און נאָכגעקוקט ווי אַזוי דער שליטן מיט איר קערפּער האָט זיך דערווייטערט פון געטאָ.

וועג דער שליטן איז שוין געווען גאַנץ ווייט פון טויער און מ׳האָט אים שוין נישט געזען, ערשט דאַן האָבן זיך אַרויס־געריסן פון זיין האַרצן טיפע, אָבער שטילע זיפצן.

פון דאַן אָן האָט שוין ר׳ משה בנימין אַסטער מער קיין רו נישט געהאַט. ער איז געזעסן אין די גרויסע ווינטערדיקע נעכט אייגזאַם און פאַרטרויערט. ער האָט געווייניט סיי אויפן אייגענעם אומגליק און סיי אויפן חורבן פון כלל ישראל.

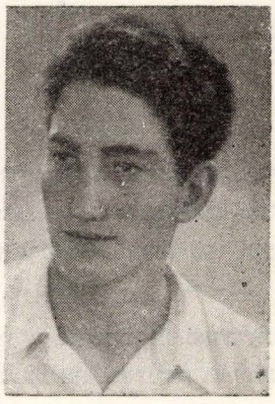
ער איז דאַן שוין געווען אַזוי אַלט און פונדעסטוועגן האָבן אַלע באַוווּנדערט ווי אַזוי ער פאַרשטייט אַלצדינג און זעט נאָך גאַנץ גוט.

ער האָט געהאַט אַ שם פון אַ האַרציקן יידן און מ׳האָט אים באַטראַכט ווי עפעס אַ הייליקע געשטאַלט.

זיין חכמה און גוטסקייט וועלן זיינע הונדערטער תלמידים קיין מאָל נישט פרגעסן.

ב) דער לערער מאָטל גילינסקי (באַטקע)

ס׳איז דאַן געווען אַרום 8 אַזייגער אין אָוונט. איך האָב זיך אַריינגעכאַפּט צו פאַרוסן, הערן עפעס נייעס. דאָרט זיינען געווען: רבקה, רחל, חיה און איצקע. מען האָט דאָרט דער־ציילט, וואָס מ׳זאָגט וועגן דער מלחמה און וועגן גורל פון דער יידישער באַפעלקערונג.

דב לישאנסקי (רשפים)

אין געראנגל פארן לעבן

יים אַריינמאַרש פון היטלערס באַנדעס קיין סוועניציאַן בין איך אַלט געווען קוים 12 יאָר. מיין טאַטע איז געווען אַ שניידער און מ׳האָט אים גערופן: בן ציון לישאַנסקי. די מוטער האָט געהייסן: ביילע. זי איז געווען אַ טאָכטער פון ר׳ וועלוול און גיטל צערנאַצקי. דער זיידע פון מאַמעס צד איז געווען אַ זון פון דער פאַרצווייגטער משפחה פון ר׳ חיים צערנאַצקי, וועלכע האָט געווילע האָט זיך אַריינגעשלענגלט עפעס אַ נייער שאָטן.

יעדער איז געקומען כאַפן אַ שמועס און זיך דערוויסן נייעס.

פלוצלונג האָבן מיר דערהערט אַ זייער אַנגענעמען „גוט אָוונט". דאָס איז אַריינגעקומען דער לערער מאָטל גילינסקי, אַדער דער באַטקע, ווי מ׳האָט אים גערופן אין לערער־סעמינאַר.

אַלע זיינען גלייך שטיל געוואָרן געבעטן מאָטלען עפעס דערציילן, וואָס ער האָט געהערט און וואָס ווייס ער.

און מאָטל האָט אַנגעהויבן רעדן און זיין שטימע איז געווען אַזוי זיס, אַזוי געשמאַק. אויף אַ ווילע האָבן מיר אַלע פאַר־געסן וווּ מיר געפינען זיך און אונדז האָט זיך געדוכט, אַז דאָס זיצן מיר אין שול. מיר זיינען די שילער און מאָטל איז ווידער אונדזער לערער.

ווי גוט ס׳איז געווען צו זיצן ווידער מיטן געטרייען אַמא־ליקן לערער.

דער לערער איז אָבער גיך אַנטשוויגן געוואָרן. ער האָט נישט געקאָנט רעדן. ס׳האָבן אים אויסגעפעלט ווערטער.

עס רייסט איצט דאָס האַרץ פון ווייטיק, ווען מען דער־מאָנט זיך ווי אַזוי די חיות האָבן אַרויסגעריסן מיטן וואָרצל סיי די לערער און סיי זייערע שילער.

אַזוי פיל אומשולדיקע, ריינע און טייערע נשמות!

האָט געווו׳ינט אין דזיקעוויניש, אַ קליין דערפל, 3 קילאָמעטער פון היידוצישאַק.

דער זיידע, ר׳ חיים, איז געווען אַ יידישער ערד־אַרבע־טער און איז געווען באַרימט אין דער גאַנצער געגנט אַלס גרויסער מכניס־אורחים, אַ ייד — אַ צדיק און אַ האַרעפאַשנער מענטש.

פון קינדוויי אָן בין איך דערפאָר דערצויגן געוואָרן אין

אַן אַטמאָספער פון אַרבעט און מי. דער טאַטע איז שטענדיק געווען קראַנק און ביי אונדז אין שטוב האָט געפֿיפּט דער דלות. מיין מאַמע האָט אויך געמוזט אַרבעטן, ווייל אנדערש וואָלטן מיר נישט געהאַט קיין חיונה. מיר האָבן געווויינט אויף ווילנער גאַס, ביי סטאלפּערן אין הויף. אין יאָר 1934 זיינען מיר אַריבער אין אַ קלענערער דירה, אויפן שול־הויף, און דאָרטן איז מיין טאַטע ע״ה געשטאָרבן פון טובערקולאָז. די מאַמע איז דאַן געבליבן אַן אלמנה מיט 5 קליינע קינדער. מיין עלטסטער ברודער, שלמהקע, איז אַוועקגעפֿאָרן אין אַ קיבוץ און דער יינגערער פון אים חיימקע האָט אויפגעהערט לערנען און האָט אַנגעהויבן צו אַרבעטן אַלס שיק־יינגל אין דער פֿאָלקס־באַנק. איך מיטן קלענערן ברודער, וועלוועלע, האָבן געלערנט אין דער יידישער פֿאָלקס־שול.

אַזוי ווי די מאַמע האָט נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו באַצאָלן דירה־געלט, זיינען מיר ווידער אַריבער אין אַן אַנדערער דירה. מיר האָבן צולעצט געווויינט אויפן פערד־מאַרק, אין שכנות פון יאַנקל קראַמניק און זלמן ליגומסקי. דאָרט האָט אונדז געטראָפן די צווייטע מלחמה.

2

אין יאָר 1941, וועו די דייטשן האָבן פאַרנומען סווענציאַן, בין איך געווען אַ קליין, צוועלף־יאָריק יינגל. איך האָב גלייך דערלעבט צו זען די ערשטע שחיטה אין מיין לעבן. מ׳האָט אַרויסגעפירט איבער 100 יידן אויסערן שטאָט און אַלעמען אויסגעשאָסן. שוועך, זייער שווער, צו שילדערן ווי אַזוי דאָס האָט געווירקט אויף מיר.

איך האָב זיך אָבער נישט באַרואיקט פון ערשטן קלאַפּ און באַלד איז געקומען דער צווייטער. איין מאָל בין איך געשטאַנען אין אַ ריי נאָך ברויט און האָב דערזען, ווי די דייטשן האָבן געכאַפּט 4 רוסישע „פלעניקעס״ און זיי פֿאָר אונדזערע אויגן אויפגעהאָנגען אין מיטן גאַס. פֿאָר אַ צוועלף־יאָריק יינגל איז דאָס ווידער געווען אַ שרעקלעכע איבער־לעבונג, וועלכע איך האָב לאַנגע יאָרן נישט געקאָנט פֿאַרגעסן. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז מ׳וועט אַלע סוועניציאַנער יידן אַוועקפירן קיין פּאָליגאָן. איך האָב געהערט, ווי דער פֿאַרזיצער פון יידן־ראַט משה גורוויטש האָט געזאָגט:

„יידן, ס׳ברענט. ס׳דערנענטערט זיך אַ גרויס פייער, וועט ס׳קען זיך ראַטעווען, זאָל זיך ראַטעווען.״

מיין מאַמע איז אַוועק צום שכן, יאנקל קראַמניק, און האָט זיך דעוווסט, אַז זיי פֿלאַנעווען צו אַנטלויפן קיין מיכיילשאָק.

זי האָט אונדז דערציילט די לאַגע און מיר האָבן באַשלאָסן זיך צו לאָזן צוזאַמען מיט זיי אין אומבאַוווסטן וואַנ־דער־וועג. אויסער אונדז און יאַנקל קראַמניקס פאַמיליע זיי־נען נאָך מיטגעגאַנגען דוד און גרשון דעם קצבס משפּחה, ווי אויך זיידל דער רימער מיט דער גאַנצער פאַמיליע.

עס איז געווען 12 אַ זייגער ביינאַכט, וועו מיר זיינען אַרויס פון שטעטל. מיר זיינען געגאַנגען צופוס און צוויי גויעס זיינען געווען אונדזערע וועגווייזערינס. ס׳איז אונדז געלונגען אויסצומיידן די ליטווישע פּאָטרולן און מיר זיינען אַנגעקומען אין אַ דאָרף, ווו מיר האָבן געדונגען פורן און באַשלאָסן צו פֿאָרן וואָס שנעלער קיין מיכאלישאק. מיר האָבן זיך געזעצט מיט די קריסטינס און זיינען אַוועקגעפֿאָרן.

ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָבן די גויעס דערציילט עמעצן דעם סוד און אין אַ פּאָר שעה אַרום האָבן מיר דער־הערט, ווי מ׳יאָגט אונדז.

3

ס׳האָט שוין דאַן אַנגעהויבן טאָגן. דורך די צווייגן פון די בוימער האָבן אַנגעהויבן דורכצוברעכן די ערשטע זון־שטראַלן. פֿלוצלונג האָבן מיר דערהערט אַ שיסעריי אין אונדזער ריכ־טונג. מיר האָבן קוים באַווויזן אויסצודרייען דעם קאָפּ און האָבן דערזען פון דערווייטנס ווי ליטווישע פֿאַליציי יאָגט מיטן גרעסטן טעמפּאָ נאָך אונדזערע וועגענער. מיר זיינען אַלע תיכף אַראָפּגעשפרונגען פון די וועגענער און אַנגעהויבן לויפן טיף אין וואַלד אַריין. איך בין געלאָפן לעבן יאַנקל קראַמניק און מיר האָבן זיך ביידע באַהאַלטן צווישן געדיכטע ביימער.

פון אונדזער בהעלטעניש האָבן מיר געהערט ווי אונדזערע טייערסטע שרייען: „שמע ישראל! ראַטעוועט!״

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר דערהערט, ווי מ׳פירט מיט זיי אַ וויכוח. מ׳שלאָגט זיי פאָר צו געבן געלט, אַבי זיי זאָלן אונדז לאָזן פֿאָרן ווייטער. די באַנדיטן האָבן צוגענומען פון אַלעמען האָב און גוטס און האָבן זיי געלאָזט פֿאָרן.

מיר זיינען אַרויס פון די קוסטעס און אַנגעהויבן פֿאָרן ווייטער. מיר זיינען אַזוי געפֿאָרן אַ גאַנצן טאָג, זיך באַמיט אויסצומיידן דעם הויפט־שאָסיי און שפּעט אין אָוונט זיינען מיר געזונטערהייט אַנגעקומען קיין מיכאלישאָק.

מ׳האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ בנין, וואָס האָט געהערט צו דער קהילה און דאָרט האָבן מיר איבערגענעכטיקט.

אויף מאָרגן האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז אין מיכאלישאק וועלן מיר נישט האָבן וווּ צו זיין און וואָס צו עסן. די מאַמע האָט זיך מיישב געווען און האָט באַשלאָסן צו וואַנדערן ווייטער און דערגיין קיין סוויר, וווּ ס׳וווינט איר מומע שרהל דרוץ.

באַגינען זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען פון מיכאלישאק אָן זיך געלאָזט גיין צופוס קיין סוויר. דער וועג איז געווען אַ געפֿערלעכער, ווייל אַלע וויילע האָבן מיר געהערט ווי ס׳פֿאָרן אויטאָמאָבילן מיט דייטשע סאָלדאַטן אַדער מיט ליטווישע פּא־ליציאַנטן. מיר פלעגן תיכף אַרייַנקריכן טיף אין וואַלד און איבערוואַרטן, ביז זיי פלעגן אַריבערפֿאָרן. דער וועג פון מי־כאלישאק קיין סוויר איז געווייַנלעך אַ קורצער, אָבער דאָס מאָל זיינען מיר געגאַנגען ממש אַ גאַנצן טאָג.

סוף־סוף זיינען מיר אַנגעקומען אין אָונט קיין סווּיר מידע, הונגעריקע אָבער לעבעדיקע. און אין יענע צייטן איז דאָס נישט געווען קיין קליניקייט.

4

ווען ס׳איז געווארן גוט פינצטער זיינען מיר אַריין אין שטעטל דורך זייטיקע געסעלעך. אונדזער מומע, שרהל דרוץ, האָט נאָך געוואָרטעט ביי זיך אין שטוב. דאָרט האָבן מיר געפונען איר טאָכטער ביילע מיטן מאַן אברהם ווייסקונסקי פון סווענציאַן און זייערס אַ יינגעלע, פון 13 יאָר.

זיי האָבן אונדז אויפגענומען מיט גרויס פרייד און כדי מען זאָל אונדז נישט באַמערקן, האָבן זיי אונדז אַרויפגעפירט אויפן בוידעם און מיר האָבן זיך געלייגט שלאָפן אויפן שטרוי.

אין דער פרי האָבן שלמהקע און חיימקע באַשלאָסן אַוועקצוגיין קיין גלובאק און אין סווּיר זיינען געבליבן: די מאַמע, שיינע, די שוועסטער זעלדע, דער קליינער ברודערל וועלווע לע און איך.

דריי מאָל אין טאָג פלעגט צו אונדז אַרויפגיין די מומע שרהל און אונדז ברענגען עסן. זי האָט אונדז דערציילט, אַז זי טוט אַלצדינג, כדי מען זאָל אונדז איינמעלדן אין דער סווירער קהילה.

אין אַ פאָר וואָכן אַרום איז איר געלונגען אונדז אייַנצוּמעלדן און דאָן זיינען מיר אַראָפּ פון בוידעם און געוואָרן גלייכע בירגער ווי אַלע אַנדערע סווירער יידן.

דערווייל זיינען אַנגעקומען צו אונדז שוידערלעכע ידיעות וועגן גורל פון די סווענציאַנער יידן. דעם גרעסטן טייל פון זיי האָט מען אומגעבראַכט אין פאָליגאָן. אין סווענציאַנער געטאָ זיינען פאַרבליבן בלויז עטלעכע הונדערט משפחות. אויסער דעם האָבן מיר זיך אויך דערווּוסט, אַז אונדזער גאַנצע פאַמיליע פון היידוצישאק איז אויך געווען אין פאָליגאָן. אייַנער פון די געראַטעוועטע האָט געזען בתיהלע קוטניק. זי האָט אים דערציילט וועגן גורל פון די היידוצישקער יידן. ער האָלט, אַז זייער ווייניק האָבן זיך גערעטעוועט.

אין אַ חודש אַרום מיר באַקומען אַ צעטעלע פון שלמהקען און חיימקען אַז זיי האָבן פאַרלאָזט גלובאק און האָבן זיך צוריקגעקערט קיין סווענציאַן. זיי געפינען זיך אין דעם דאָרטיקן געטאָ.

דאָס לעבן פון די סווירער יידן איז געוואָרן שווערער פון טאָג צו טאָג. מען האָט זיי אַלעמען צונויפגעטריבן אין אַ קליינעם געטאָ, אויפן שול־הויף. דאָרט איז געווען זייער ענג. דער גרעסטער טייל איז אַרומגעגאַנגען הונגעריק און באַרוועס. איך בין געגאַנגען אַרבעטן אַלס וואַסערטרעגער און האָלץ־האַקער אין אַ פויילישן שפּיטאָל. דאָרט האָט אויך געאַרבעט אַלס קראַנקנשוועסטער אַ סווענציאַנער יידיש מיידל, ליובע גורוויטש. זי איז געווען מיין מלאך און פון איר פלעג איך אָפט באַקומען אַ שטיקל ברויט, אָפטמאָל מיט אַ ביסל זופּ.

אָט אַזוי האָבן מיר געלעבט ביז עס זיינען געקומען ס.ס.־לייט און אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדנונג, אַז מען מוז ליקווידירן דעם סווירער געטאָ. מיר האָבן באַשלאָסן צו אַנטלויפן צוריק קיין סווענציאַן, דורך די אַלשעווער וועלדער. מיר האָבן זיך געזעגנט מיט דער טייערער מומע שרהל און מיט אירע קינ־דער און אין אַ 6 שעה אַרום זיינען מיר אַנגעקומען צוריק אין סווענציאַן.

5

די הויט האָט אויף אונדז געציטערט, ווען מיר זיינען דורכגעגאַנגען די ערשטע סווענציאַנער גאַסן. מיר זיינען אַרי־בער אַ פאָר וויסטע פעלדער און סוף סוף אַנגעקומען בשלום אין געטאָ. דעם ברודער שלמהקען האָבן מיר שוין נישט געפו־נען. איך בין געווען שרעקלעך מיד. איין פוס איז געווען אין גאַנצן געשוואָלן. איך האָב זיך אַנידערגעוואָרפן אויף אַ האָר־טער פאַדלאָגע און בין איינגעשלאָפן.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָב איך באַקומען אַרבעט אין אַ מאַיאַנטעק, 7 קילאָמעטער פון סווענציאַן. דאָרט בין איך געווען דעם גאַנצן זומער 1942. ווינטער האָב איך זיך צוריק־געקערט אין סווענציאַנער געטאָ.

די לאַגע איז געווארן אומדערטרעגלעך. צוליב דער ענג־שאפט איז אויסגעבראָכן אַן עפּידעמיע. די מאַכט האָט אָבער. פון דעם נישט געדאַרפט וויסן. זי וואָלט זיכער חרוב געמאַכט דאָס געטאָ מיט אַלע אייַנוווינער. צווישן די קראַנקע איז אויך געווען מיין ברודער חיים. כדי אים צו העלפן, בין איך אַריין אַרבעטן אין טאַראַסייסקיס שפּיטאָל, וווּ ער איז געלעגן. אין אַ פאָר טעג אַרום איז אויך קראַנק געוואָרן די שוועסטער זעלדקע און דערנאָך די גאַנצע משפּחה אויסער מיר. איך בין געווען צווישן די לעצטע קראַנקע און נישט אין אַ שווערן מצב.

ווען מיר זיינען אַרויס פון שפּיטאָל, האָט זיך אַרויסגעווייזן, אַז מען גייט ליקווידירן דאָס סווענציאַנער געטאָ און מ׳וועט אַלעמען אַריבערפירן אַדער אין ווילנע אַדער אין קאָוונע. אונ־דזער משפּחה איז געווען פאַרשריבן אין קאָוונער טראַנספאָרט.

מ׳האָט אונדז געבראָכט אין אַ לאַסט־אויטאָ צו דער סטאַנ־ציע פון נייַ־סווענציאַן און דאָרט האָט מען אונדז אַריינגעטריבן אין אַ וואַגאָן. מען האָט אים גלייך פאַרהאַקט פון אַלע זייטן, אַז מען זאָל נישט קענען אַנטלויפן און אין מיטן נאַכט האָבן מיר געפילט, אַז דער צוג האָט אַנגעהויבן פאָרן.

באַגינען זיינען מיר אַנגעקומען קיין ווילנע. מען האָט אונדז נישט אַרויסגעלאָזן. די באַן האָט אַנגעהויבן פאָרן וויי־טער. מיר האָבן תיכף חושד געווען, אַז דאָס איז נישט דער וועג קיין קאָוונע.

אין עטלעכע מינוט אַרום האָבן אייניקע פון אונדז דער־קענט, אַז מיר פאָרן קיין פאנאר. דאָרט האָט זיך דער צוג אָפּגעשטעלט. ליטווישע באַנדיטן האָבן געעפנט דעם וואַגאָן און געהייסן אַרויסגיין.

אונדזער משפּחה איז צוערשט געגאַנגען האַנט ביי האַנט. ווען מיר האָבן געזען, אַז מ׳וועט אונדז דאָך באַלד צעשיידן, האָבן מיר זיך צעקושט און געגאַנגען ווי שאָף צו דער שחיטה.

אין מיטן גיין איז אַנידערגעפֿאַלן אַן אַלטער ייד. אַ ס.ס.־מאַן האָט געהייסן יצחק גילינסקין, אַז ער זאָל אים גלייך אויפהייבן. וועמען ער איז אַריין אין שורה, האָט ער אַ שלעפּ געטאָן מיין ברודער שלמהקע און אים געהייסן לויפן. דער־הערנדיק זיין רוף, האָט זיך תיכף אָנגעהויבן אַ שרעקלעך לויפערייַ פון אַלע שורות. מענטשן האָבן נישט געקוקט אויף קיין שום סכנה. מען איז געלאָפֿן אין אַלע ריכטונגען.

די דייטשן און די ליטווינער זיינען אין גאַנצן צעטומלט געוואָרן אין ערשטן מאָמענט. וועמען זיי האָבן זיך געכאַפּט וואָס דאָ קומט פֿאָר, האָבן זיי אָנגעהויבן שיסן.

איך בין געלאָפֿן און די קוילן זיינען מיר געפלויגן ממש נעבן די אויערן. אויפן וועג האָב איך אויך באַמערקט מייַנע ברידער, ווי זיי לויפן. אויף אַ מינוט האָב איך זיך אומגעקערט און געזען, אַז אויך די מאַמע לויפט הינטער אונדז. איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און אויסגעשריגן: „מאַמע, לויף וואָס גיכער!״

סוף, סוף בין איך אָנגעקומען אין אַ נאָענטן וועלדל. דאָרט האָב איך געטראָפֿן נאָך דריי אַנטלאָפענע. דאָס זיינען געווען: אברהם ציפּעלעוויטש, זענקע זאַרעצקי און חייקע די שטע־פּערקעס אַ 7 יאָריק יינגעלע.

פון אַלע זייטן האָבן מיר געהערט שיסעריַען. מיר זיינען אַלע געלאָפֿן ווייטער דורכן וואַלד ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין אַן אָפענעם פעלד. מיר האָבן געזען ווי אַ פויער גייט און אַקערט. מיר האָבן דורכגעשניטן עטלעכע פעלדער און זיך דערנענטערט צו אַ דאָרף.

מיר האָבן אָנגעקלאָפּט אין דער ערשטער טיר און געבעטן עסן. די קריסטין האָט אונדז אָבער אַרויסגעטריבן.

דערווייל איז געוואָרן פינצטער און גוט קאַלט. מיר זיינען געגאַנגען אַן מאַנטלען און אַן שיך. שפּעט ביינאַכט האָבן מיר דערזען אַ קליינע כאַטקע. מיר האָבן ווידער אָנגעקלאָפּט און דאָס מאָל האָבן מיר אָנגעטראָפֿן אויף גוטע גויים. מ׳האָט אונדז דערלויבט אַריינצוגיין אין שטוב און אונדז געגעבן אָפּעסן. מיר האָבן זיך אויך אָנגעוואָרעמט און ביסלעכווייַז געקומען צו די כוחות.

זיי האָבן אונדז אַריינגעפירט אין אַ שטאַל און געראָטן דאָרט איבערצונעכטיקן די נאַכט. פֿאַרשטייט זיך, אַז קיינער פון אונדז האָט נישט צוגעמאַכט קיין אויג. מיר זיינען געלעגן אין מורא און געטראַכט וועגן גורל פון די אָנדערע אָנטלאָפענע,

אין דער פרי זיינען מיר אַריין צו די גוטע קריסטן און זיי באַדאָנקט פֿאַר דער גוטער באַהאַנדלונג. זיי האָבן אונדז געראָטן צו גיין אין אַ דערבייאיקן הויפל פּאַרובאנעק. דאָרט אַרבעטן אַ סך יידן און ביי זיי וועלן מיר זיך קענען דערווייַל וועגן גורל פון אונדזערע פֿאַמיליעס.

מיר האָבן זיי געפֿאָלגט און זיך געלאָזט אין דער ריכטונג צו יענעם הויף. אויפן וועג האָבן מיר באַמערק אַ גרופּע מענטשן גייען. מיר האָבן נישט באַווייזן זיך אַרומצוקוקן ווער דאָס זיינען און איך האָב פּלוצלונג דערהערט ווי מ׳רופט מיך.

— בערע לייבעלע, קום אַהער!

לויטן קול האָב איך דערקאַנט, אַז דאָס איז מיין מאַמע. מיר זיינען אַרויפגעפֿאַלן אייַנער אויפן צווייטן און געווייַנט פון פרייד, וואָס מיר האָבן זיך געטראָפֿן.

דערווייל האָבן אַלע גערָאטעוועטע פון פּאַנאר באַשלאָסן צו גיין אין ווילנער געטאָ. קיין אַנדערן אויסוועג האָבן זיי פֿאַר זיך נישט געזען. קומענדיק אין געטאָ, האָט מען אונדז אַריינגעפירט אין קאַראַנטין און דערנאָך געגעבן יעדן אייַנעם אַ שטיקל ברויט מיט טיי.

די מאַמע איז געווען זייער שוואַך און האָט זיך נישט געקאָנט באַהערשן. וווּ איז זעלדקע? וווּ איז חיים און שלמקה? וווּ איז וועלוועלע? — האָט זי נישט אויפגעהערט צו שרייַען און צו טענהענען.

אין אַ טאָג אַרום האָב איך זיך דערווּסט וועגן אונדזער גרויסן אומגליק. די שוועסטער און די ברידער האָט מען דער־הרגעט לויפנדיק.

איך האָב דער מאַמען וועגן דעם נישט דערציילט.

אין יענע טעג האָבן מיר געטראָפֿן אין ווילנער געטאָ אונדזערן אַ קוזין פון פּאָניעוויטש, יהושע צערנעצקי, וועלכער איז דאָרט געווען אַ לערער פֿאַר דער מלחמה.

ער האָט געווינט מיט זיין פרוי, שוויגער און טאָכטער אין אַ קליין צימערל. פונדעסטוועגן האָט ער אונדז פיין צו־גענומען און זיך ממש געטיילט מיט אונדז דאָס לעצטע שטיקל ברויט.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט מען מיך אַריינגענומען אין אַן אינטערנאַט און די מאַמע איז געבליבן ביי אים.

אין אינטערנאַט האָט מען מיך געלערנט סטאָלעריי. נאָך דער אַרבעט פלעג איך יעדן טאָג לויפן זען וואָס מאַכט די מאַמע.

אונדזערע זיכערע טעג האָבן אָבער ווידער לאַנג נישט געדויערט. איין מאָל האָט מען אַרומגערינגלט דעם ווילנער געטאָ און אָנגעזאָגט, אַז מ׳וועט אַלע יידן אַרויסטרייבן קיין עסטאָניע. איך האָב נישט געוואָלט פֿאָרן און האָב זיך באַהאַלטן אויף אַ בוידעם. איך האָב אָבער דערהערט, ווי אַ יידישער פֿאָליציסט שרייט: „גייט אַרויס פון די באַהעלטנישן, מגייט אויפרייסן די הייזער.״

איך בין דאָן אַראָפּ פון בוידעם און מ׳האָט מיר אַריבער־געפירט נעבן אַ טויער און דאָרט האָב איך שוין געטראָפֿן אַ סך יידן.

מענער האָט מען געלאָדן אויף די אויטאָס און קינדער

האָט מען אָפגעשטעלט אַן אַ זייט. מיך האָבן זיי אויך געהאַלטן פֿאַר אַ דערוואַקסענעם בחור, ווייל איך בין געווען הויך געוואַקסן און מ׳האָט מיך אויך אַרײַנגעטריבן אין אויטאָ.

מען האָט אונדז געבראַכט אויף אַ טאָווארשטוער סטאַנציע און דאָרט ווידער אַלעמען קאָנטראָלירט.

דערנאָך האָט מען אונדז אַרײַנגעטריבן, ווי בהמות, אין אַ וואָגאָן און אים דאַן פֿאַרמאַכט מיט קראָטן און מיט שטאַכל דראָט.

אין וואָגאָן האָב איך געטראָפן אַ סוועניצייַנער בחור, וועלפקע דרוץ. מיט אים האָב איך געמאַכט אַ פּלאַן וויי אַזוי צו אַנטלויפן.

7

מיר זיינען געפֿאָרן אַ גאַנצע נאַכט, ערשט צומאָרגנס אין מיטן טאָג זיינען מיר אָנגעקומען קיין ריגע. דאָרטן האָבן די פֿאָליציאַנטן געמאַכט אַ קליינע הפסקה און דערנאָך זיינען מיר געפֿאָרן ווייטער. ערשט אויפן צווייטן טאָג זיינען מיר אָנגעקומען קיין עסטאַניע און מ׳האָט אונדז אַרויסגעלאָזט פון די פֿאַרהאַקטע וואָגאָנען.

פון דער באַן־סטאַנציע האָט מען אונדז געטריבן אַן ערך 7 קילאָמעטער צופוס, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין אַ גרויסן, פֿאַרצוימטן לאַגער, וועלכער איז געווען אַרומגערינגלט מיט שטאַכל־דראָט און אַרום אים דייטשע און עסטאַנישע פֿאַלי־ציאַנטן. מ׳האָט אונדז אַרײַנגעטריבן אין צעלטן, אָן פֿאָדלאָגעס. אין יעדן צעלט האָבן געווויינט 50 יידן. ס׳איז געווען, אַזוי ענג, אַז מ׳האָט נישט געקענט אויסציען די פיס. עסן האָט מען געגעבן נאָר אַ שטיקעלע ברויט מיט אַ ביסל זופּ, אָן זאַלץ.

מיר האָבן אַלע געאַרבעט ביים לייגן די באַן־ליניעס און דורכפירן נייע שאָסייען. אַזוי ווי מיר זיינען געווען אָפּגע־שוואָכט פון אונדזערע לויפענישן און וואַנדערונגען, איז אונדז די אַרבעט געווען זייער שווער.

דערווייל איז אָנגעקומען דער ווינטער און מיר האָבן געליטן פון קעלט. קיינער פון אונדז האָט נישט געהאַט קיין וואַרעמע בגדים. אַלע זיינען געגאַנגען אָפּגעריסענע און פאַר־לאָטעטע. איך בין קראַנק געוואָרן און דער לאַגער־דאָקטאָר האָט מיר געהייסן בלייבן אין צעלט. וועז דער אויפזעער האָט מיך אָבער באַמערקט, האָט ער מיך אַרויסגעטריבן און דערצו נאָך דערלאַנגט 25 שמיץ. ער האָט מיר געהייסן גראָבן אַ גרוב, כדי מיר זאָלן האָבן, ווו צו באַגראָבן דאָס מיסט.

וועז איך האָב געענדיקט די אַרבעט, האָב איך זיך נישט געקאָנט רירן פון אָרט און האָב אָפילו נישט געהאַט קיין כוח צו גיין נעמען די פּאָרציעס עסן.

אַזוי ווי אין קיך האָט געאַרבעט שלמה ברעסלער, אַ סוועניצייַנער בחור, האָט ער מיר געבראַכט אַ ביסל זופּ מיט ברויט אין צעלט אַריין.

אין משך פון דער צייט האָבן זיך געביטן די לאַגער־פירער. דער נייער פירער האָט געדאַרפט האָבן אַ לויף־יינגל און האָט צוגענומען שלמהקען. איך בין דאָן אָנגעקומען אַלס הייצער פון קיך אויף זיין אָרט.

פון דאָן אָן איז מיר געוואָרן פיל לייכטער. קודם כל האָב איך געהאַט מער עסן וויי שטענדיק. אויך די אַרבעט איז נישט געווען אַזוי שווער ווי ביי די רעלסן און אויפן שאָסיי.

דערווייל האָט זיך דערנענטערט דער פּראָצט און מ׳האָט באַשלאָסן צו ליקווידירן אונדזער לאַגער. איין מאָל האָט מען אונדז צונויפגעטריבן און געמאַלדן, אַז מ׳פירט אונדז אַריבער קיין דייטשלאַנד.

מען האָט אונדז געבראַכט צו אַן אָפּענעם פּאָרט, אָבער צו אונדזער מזל זיינען דאָרט קיין שיפן נישט געווען. צוויי וואָכן זיינען מיר געווען אין יענער פֿאָרט־שטאָט. ביז ס׳איז אָנגעקומען אַ שיף. מ׳האָט אונדז אַרײַנגעטריבן ווי בהמות מיר זיינען געפֿאָרן 4 טעג און אויפן 5־טן טאָג זיינען מיר אָנגעקומען אין קאָנצענטראַציע־לאַגער פון שטוטהאָף.

אַראָפּגייענדיק פון דער שיף האָט מען אונדז אַרײַנגע־טריבן אין אַ גרויסן זאַל און אַלעמען אָפּגעשוירן די האָר פון קאָפּ. מ׳האָט אונדז אָנגעטאָן אין אַרעסטאַנטן־זאַכן און געגעבן הילצערנע שיך צום גיין. מיר האָבן גלייך באַמערקט, אַז דאָרט איז פֿאַראַן אַ זייער שטרענגע וואַך, אַ סך שטרענ־גער ווי אין אַלע פריערדיקע לאַגערן.

8

איינמאָל האָב איך גייענדיק אין לאַגער פלוצלונג געטראָפן דעם קוזין יהושע צערנאָצקי, ביי וועמען מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין ווילנער געטאָ. פון אים האָב איך זיך דערוווסט, אַז מיין מאַמע איז געשטאָרבן בייַם ליקווידירן דעם ווילנער געטאָ.

עטלעכע טעג בין איך געווען מיט אים צוזאַמען און האָב זיך געפּרייט, וואָס איך קען רעדן מיט אַ נאָענטן מענטשן. איך בין אָבער געבליבן מיט אים נאָר דריי טעג און דאַן האָב איך געמוזט אַוועקגיין.

אין שטוטהאָף איז די לאַגע געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. יעדן טאָג זיינען דאָרט געשטאָרבן הונדערטער מענטשן פון קעלט און הונגער. מ׳פלעגט זיי פירן צום אויוון און גלייך פֿאַרברענען.

אין איין פרימאָרגן האָט מיר דער לאַגער־פירער געמאָלדן אַז מ׳וועט מיך אַריבערפירן אין אַן אַנדערן אַרבעטס־לאַגער. אין עטלעכע טעג אַרום בין איך אָנגעקומען אין אַ לאַגער נעבן דאָנציק, ווו איך בין שוין געווען איבער 9 חדשים.

דאָרט האָב איך געאַרבעט אין אַ פאַבריק פון שיפן. מיין אַרבעט איז כמעט שטענדיק געווען בייַנאַכט. צו דער אַרבעט זיינען מיר געפֿאָרן מיט דער באַן און געמוזט דערביי דורכ־פֿאָרן עטלעכע גאַסן פון דער שטאָט.

ס׳האָט אונדז געווייטיקט דאָס האַרץ זעענדיק ווי ס׳לעבן די שטאָטישע איינווינער. מ׳זיצט אין די קאָפּעען, מ׳לאַכט, מ׳טאַנצט און מ׳שפּילט, פּונקט ווי ס׳וואָלט גאָר קיין מלחמה נישט געווען.

אַזוי ווי איך האָב די גאַנצע צייט נישט געקענט שלאָפֿן, בין איך קראַנק געוואָרן און מ׳האָט מיך אריבערגעפירט אין אַ שפּיטאָל. דאָרט האָב איך שוין געמיינט וועט קומען מיין סוף.

איך בין אָבער געזונט געוואָרן און זיך צוריקגעקערט אין לאַגער. איין מאָל איז אַנגעקומען אַ באָפּעל, אַז מ׳זאָל אונדז פירן אין טיף דייטשלאַנד. מ׳האָט תיכף אַנגעהויבן אויס־קלייבן נאָר די געזונטע. מ׳וועט דאָרפֿן גיין צופוס און נישט אַלע וועלן קענען מאַכן אַזאַ שווערן וועג, האָבן זיי געזאָגט.

איך האָב זיך געשטאַרקט און געזאָגט, אַז איך פיל זיך „וווּנדערבאַר" און מ׳האָט מיך אייגעשריבן צווישן די געזונ־טע. שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז מ׳האָט אַלע שוואַכע אומגעבראַכט.

9

דערווייל האָבן רוסישע אַראַפּלאַנען באָמבאַדירט שטוט־האַף. די באָמבעס זיינען געפֿלויגן איבער די קעפּ און אַנגע־מאַכט אַ חורבן אין אַ סך גאַסן. די דייטשע פֿאַליציסטן האָבן אונדז גיך אַרויסגעיאָגט פון לאַגער און אַוועקגעטריבן צופוס איבער 30 קילאָמעטער.

אויפן מיטן וועג האָב איך געפּילט, אַז איך וועל נישט קענען גיין. די חברים האָבן מיך ענגומען אונטער די הענט און געבראַכט ביז אַ נאָענטן דאָרף. פֿאַרשטייט זיך, אַז מ׳האָט געדאַרפט זיין פֿאַרזיכטיק. מיר האָבן געווּסט, אַז ווען עמי־צער קען נישט גיין, שיסט מען אים תיכף אויפן אָרט.

צו מיין מזל זיינען מיר גראָד אַנגעקומען אין אַ לאַגער און מ׳האָט אונדז אַלעמען אַריינגעטריבן אין אַ באַראַק.

דאָרט האָבן מיר געטראָפֿן אַ סך רוסישע פֿלעניקעס, וועלכע האָבן אונדז דערציילט, אַז אין יענעם לאַגער פֿאַלן מענטשן ווי פליגן. מ׳גיט נישט קיין עסן און ס׳הערשט אַ זייער שטרענגע באַהאַנדלונג.

מיר האָבן גלייך באַמערקט ווי ס׳ליגן קופּעס מענטשן אין מ׳וויל זיי אַפֿילו נישט באַגראָבן.

איך האָב באַמערקט ווו ס׳גיעפּינט זיך די דייטשע קיך. ביינאַכט האָב איך זיך פֿאַוואָליע צוגעשאָרט אהין און האָב אַנגעהויבן זוכן אינעם מיסט. איך האָב דאָרט געפונען עטלעכע פֿאַרפוילטע קאַרטאָפֿל און שטיקלעך ברויט. איך האָב זיך צוריקגעקערט אין באַראַק און געהאַט מיט וואָס מחיה צו זיין די נשמה.

אין יענעם לאַגער האָבן מיר געאַרבעט ביים גראָבן אָקאָ־פּעס. איין מאָל איז אבער געקומען צו לויפן דער לאַגער־פֿירער אויף אַ פערד און אונדז באַפוילן אַוועקצוואַרפן די רידלען. מיר מוזן גלייך אָפּטרעטן.

מיר האָבן אַלע פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ גוטער סימן. עס דערנענטערט זיך מסתמא די רויטע אַרמיי. מ׳האָט אונדז אַרייַנגעטריבן אין אַ גרויסן וואַלד און דאָרט האָבן מיר שוין אויך געטראָפֿן אַן עוואַקואירטע ציווילע באַפעלקערונג. דאָס זיינען געווען דייטשן, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון די באָמבאַרדירטע דייטשע שטעט.

ביינאַכט האָב איך באַמערקט, אַז ס׳איז כמעט נישטאָ קיין וואַך איבער אונדז. איך האָב זיך אָפּגעדרייט אָן אַ זייט, אַריין אין אַ דאָרף און דאָרט זיך אַרייַנגעכאַפּט אין אַ קלאָזעט און בין געבליבן זיצן אַ לענגערע צייט.

ווען איך בין אַרויס, האָב איך שוין מער מיין פּריערדיקע גרויפּע נישט געפונען. אין אַ שייער האָב איך באַמערקט, ווי ס׳זיצן רוסישע פֿלעניקעס, האָב איך זיך אַוועקגעזעצט צווישן זיי. זיי זיינען אַלע געווען גויים און איך בין געווען אין יענער גרופּע דער איינציקער ייד.

10

איך האָב איבערגענעכטיקט מיט זיי די נאַכט. אין דער פרי זיינען געקומען דייטשן און זיי געהייסן אויפשטיין און זיך גרייטן אין וועג אריין. „מיר מוזן ווייטער מאַרשירן" — האָבן זיי געזאָגט.

איך האָב זיך אויפגעהויבן צוזאַמען מיט אַלעמען און געגאַנגען מיט זיי. אויפן וועג האָב איך געפּילט, ווי עס גייען מיר אויס די כוחות און איך האָב זיך געוואָלט אַנידערזעצן און זיך אַ ווייל אָפּרוען. אין דעם מאָמענט איז אָבער צוגע־לאָפן צו מיר אַן אַלטער דייטש און מיר אַ זאָג געטאָן:

— יונגע, לאָזוף פאָרנע, ווען ניכט, ווערסטו זאָפּאָרט ערשאָסן.

איך האָב גלייך באַקומען מוט און האָב אַנגעהויבן לויפן פֿאַרויס. מיין מזל איז געווען, וואָס מיר זיינען דערווייל אָנ־געקומען אויף אַ קרייץ־וועג און נישט געקאָנט ווייטער גיין. אַ גרופּע מיליטער האָט פֿאַרשטעלט דעם וועג. דער פירער האָט אונדז געהייסן זיך אַנידערלייגן אויף די פעלדער און דערווייל האָבן מיר געהאַט צייט זיך אָפּצורוען.

אין אַוונט זיינען מיר אָנגעקומען אין אַ דייטשיש שטעטל און דאָרט האָט מען אונדז אַרייַנגעטריבן אין אַ גרויסן קעלער. דאָרט איז געווען אַזוי ענג, אַז מ׳האָט געקאָנט דערשטיקט ווערן.

אין דער פרי האָט מען ווידער אַלעמען אָנגעהויבן יאָגן. איך האָב נישט געקענט גיין און בין געבליבן ביסלעכווייז הינטערשטעליק.

דער סוף איז געווען, אַז די לעצטע פֿאָסטנס זיינען אַוועק און איך בין געבליבן אַיינער אַליין.

ס׳איז געווארן שטיל אַרום און אַרום. איך האָב געפילט אַ מאַדנע שטילקייט. מיט אַמאָל האָב איך דערהערט, ווי סזיינען אַרייַנגעפֿאָרן טאַנקן אין יענעם שטעטעלע און די

באַפעלקערונג שרייט: הורא, הורא! איך האָב זיך באַלד דערוווסט, אַז דאָס זיינען ענדלעך געקומען מיינע באַפרייער די רויט־אַרמייער.

11

וען זיי האָבן מיך אויפגעהויבן פון פּעלד, האָב איך נישט געקאָנט גיין און איך בין געווען אַזוי שוואַך, אַז איך האָב קוים געקאָנט אַרויסרעדן אַ וואָרט.

אַ רוסישער אָפיצער האָט מיך אָנגעקוקט און געהייסן תיכף אַוועקפירן אין נאָענטסטן שפּיטאָל.

אין יענעם שפּיטאָל בין איך געלעגן איבער צוויי חדשים. וען איך בין געזונט געוואָרן, האָב איך באַשלאָסן צו פאָרן צוריק קיין סוועניציאַן, אָפשר וועל איך דאָרט עמיצן טרעפן.

אין לאָדזש האָב אַיך זיך אָבער געטראָפן מיט עטלעכע סוועניציאַנער חברים: מאָטל פייגל, איצקע רודניצקי און בערקע יאַכיי. זיי האָבן מיר געראָטן נישט צו פאָרן ווייטער און דערווייל בלייבן אין פּוילן. איך האָב זיי געפּאָלגט און באַשלאָסן צו בלייבן אין לאָדזש.

אין משך פון דער צייט האָט זיך דאָרט געגרינדעט אַ חלוצישער קיבוץ. איך בין גלייך אַריין אין יענעם קיבוץ און ביז דאָרט געווען פון די ערשטע אַקטיווע חברים.

אין ארץ ישראל האָב איך געהאָט אַ קוזין, מאָטל צערנאַצקי, אַ זון פון מיין מאַמעס ברודער, יצחק, וועלכער איז געווען לאַנגע יאָרן אַ יידישער לערער אין ווילנע. איך האָב

יהודית מיכלסאָן

מיינע וואנדערונגען דורך אלע גיהנומס

רויעריק און פינצטער איז געוואָרן אונדזער לעבן, וען די דייטשן האָבן פאַרנומען סוועניציאַן. יעדן טאָג האָבן זיי אַרויסגעגעבן נייע גזירות; יעדן טאָג זיינען געמאַכט געוואָרן נייע אַרעסטן יעדן טאָג זיינען צו אונדז אָנגעקומען שרעקלעכע ידיעות וועגן דערמאָרדעטע יידן.

זיך דערוווסט, אַז ער איז אַ חבר אין קיבוץ עמיר, אין עמק החולה.

איך האָב זיך מיט אים צונויפגעשריבן און שוין געוואָרט אויף דער מינוט זיך מיט אים צו טרעפן.

12

אין יאָר 1946 איז ענדלעך מיין וווּנטש דערפילט געוואָרן איך האָב באַקומען די גרויסע זכיה עולה צו זיין אומלעגאַל קיין ארץ ישראל. די ענגלענדער האָבן געכאַפּט אונדזער שיף און אונדז געברַאַכט קיין עתלית. דאָרט האָב איך אויך פּאָרזוכט דעם טעם פון אַ קאָנצענטראַציע־לאַגער אין ארץ־ישראל. צו אַלע מיינע איבערלעבונגען האָט נאָך געפעלט יענער לאַגער.

סוף סוף האָט מען אונדז אַבער איוך באַפרייט פון עתלית. איך מיט אַלע מיינע חברים זיינען אַוועק צוערשט קיין רמת השופט. אַביסל שפּעטער איז אונדזער גרופּע אַוועק קיין יחיעם און צום סוף האָבן מיר באַשלאָסן צו גרינדן אַן אייגענעם יונגן קיבוץ, אין עמק בית שאן, מ׳האָט אים אַ נאָמען געגעבן: רשפים.

דאָ איז מיין היים און דאָ לעב איך מיט מיין פרוי און קינדער.

נאָך אַזוי פיל מאַטערנישן בין איך געקומען, ווי מ׳זאָגט אין עבֿרית: אל המנוחה ואל הנחלה.

אָט אַזוי האָבן מיר אָפגעלעבט, אין שטענדיקער שרעק, ביז עס זיינען אָנגעקומען די ימים נוראים.

פרייטיק צונאַכטס, שבת תשובה 1941, האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז די דייטשן האָבן באַשלאָסן אַרויסצופירן מאָרגן אינדערפרי, אַלע יידן פון סוועניציאַן.

איך מיט מיין מאַן און אונדזערע 3 קינדער האָבן באַשלאָסן

מער נישט צו וואַרטן און תיכף צו פאַרלאָזן די שטאָט. מיר האָבן מיט זיך מיטגענומען נאָר אַ פאָר קליינע פּעקעלעך אין די הענט און האָבן זיך געלאָזט גיין איבער פעלדער, וועגן, און שטעגן, אין דער ריכטונג פון קאַמעלישאַק.

אונדז האָט זיך אויסגעדוכט, אַז דאָרטן וועט זיין זיכערער. ווייל די שטאָט געפינט זיך אין ווייס־רוסלאַנד. צווייטנס האָט מיך געצויגן קיין קאַמיעלישאַק, ווייל איך האָב דאָרטן געהאַט משפחה.

ווען מיר זיינען אַנגעקומען קיין קאַמעלישאַק, האָבן מיר זיך גלייך דערוווסט, אַז אונדזער חשבון איז געווען אַ פאַלשער. די לאַגע איז דאָרט נישט געווען בעסער ווי אין סוועניציאַן.

אַזוי ווי די קאַמעלישקער יידן האָבן געלעבט אין געטאָ, האָבן מיר אויך געמוזט אַריינגיין אין געטאָ. מיר האָבן מיט אַלעמען געלעבט ביזן מאַאַט אָקטאָבער.

די לאַגע אין קאַמיעלישאַק איז געווען ערגער פון טאָג צו טאָג, און עס זיינען צו אונדז דערגאַנגען קלאַנגען, אַז די דייטשן קלייבן זיך אומצוברענגען אַלע קאַמעלישקער יידן. מיר האָבן ווידער נישט געוואָלט מער וואַרטן און האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין אויך פון קאַמעלישאק.

מיר האָבן זיך אַרויסגעגנבעט כמעט נאַקעט און בארוועס און נישט באַווייזן מיטצונעמען מיט זיך קיין זאַכן. די נעכט זיינען געווען קאַלטע. די געגנט איז אונדז נישט געווען באַקאַנט. מיר האָבן זיך אַרומגעשלעפּט, נישט וויסנדיק די ריכטונג און נישט האָבנדיק פאַר זיך קיין שום ציל.

15 קילאָמעטער זיינען מיר אזוי אָפּגעאַנגען און זיך זייער פאַרמאַטערט, האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ „פּיען" און באַשלאָסן אַ קורצע צייט זיך אָפּצורוען.

פלוצלינג איז ווי פון אונטער דער ערד אויסגעוואַקסן נעבן אונדז אַן עלטערער פויער, מיט אַ האַק אויף די פלייצעס. ער איז צו אונדז צוגעגאַנגען און געפרעגט ווער מיר זיינען און ווהין מיר גייען. ווען ער האט זיך דערווסט, אַז איך בין פון קוריצקיס משפחה, האָט ער אונדז תיכף פאַרגלייטט אַרייַנצוגיין צו אים אין שטוב און דאָרט איבערוואַרטן ביז די מלחמה וועט זיך ענדיקן.

איין קליניקייט. אַזאַ צופאַל, אַזאַ גליק.

מיר האָבן פשוט אונדזערע אויערן נישט געגלויבט. מיר האָבן זיך נישט געקאַנט אַ לאַנגע צייט באַרויקן פון גרויסער איבערראַשונג און פון דער אומדערוואַרטערטער רעטונג.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אַלטער פויער האָט געהייסן צייקע, און ער האָט געאַרבעט ביי מיין פעטער, גרשון קוריצקי, 40 יאָר אַלס שאָפער. ער האָט אונדז גלייך אַריינגעפירט צו זיך אין שטוב און אונדז אויסבאַהאַלטן ביי זיך אויף אַ בוידעם.

עס זיינען אַבער אַוועקגעגאַנגען בלויז דריי רואיקע טעג.

איינמאָל איז ער צו אונדז אַרויפגעגאַנגען און האָט אונדז געבראַכט אַ גאָר טרויעריקע ידיעה. ווי ער האָט דערציילט, האָט מען זיך דערווסט אין דאָרף, אַז ביי אים באַהאַלטן זיך אויס יידן. אונדזער באַהעלטעניש געפינט זיך אין אַ סכנה און ער ראָט אונדז אַוועקצוגיין.

מיט גרויס צרות האָט ער מסכים געווען, אַז מיר זאָלן ביי אים איבערלאָזן אונדזער קליינע 14־יאָריקע טעכטערל, ביילינקען. דעם זון שאול האָט ער איינגעאָרדנט ביי אַ צווייטן פויער. פאַר מיר מיטן מאַן און פאַר אונדזער צווייטן זון משה האָט ער געפונען אַ דריטן מקום מקלט, ביי אַ קריסט, וועלכער האָט געווויזט אַן ערך 5 קילאָמעטער פון אים.

דאָס דאָרף, אין וועלכן מיר האָבן זיך באַהאַלטן, האָט געהייסן באַראַן. דאָרט האָט נאָך דאָן געלעבט אַן אייגלנע יידישע פאַמיליע, אַברהם דער באַראַנער מיט זיין פרוי, איידעם און טאָכטער.

ביי זיי האָבן מיר אויך געפונען דעם דאָקטאָר רייזשעווסקי מיט דער גאַנצער משפחה, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון פאַדבראָדז און נאָך עטלעכע יידן, צוזאַמען אַ 12־ פערזאָן.

מען האָט זיי געמסרט און אין אַ פאָר טעג אַרום זיינען אַראָפגעקומען עטלעכע דייטשן אַן האָבן באַלאָגערט אברהמס שטוב און דאָרט אויסגעשאָסן אַלע יידן. קיינער פון זיי האָט זיך נישט געראַטעוועט.

דער דורכפאַל האָט געהאַט אַ שרעקלעכע ווירקונג אויף אַלע קריסטן, וועלכע האָבן אויסבאַהאַלטן יידן. זיי האָבן אַלע מורא געהאַט, אַז מען זאָל זיי נישט מסרן און דאָן וועט מען זיי אומברענגען צוזאַמען מיט די געפונענע יידן.

בקיצור: מיר האָבן ווידער געמוזט פאַרלאָזן אונדזער באַהעלטעניש און זיך ווידער אַמאָל לאָזן אין וועג אַריין.

אויך שאולקע האָט געמוזט פאַרלאָזן זיין פלאַץ. צייקע האָט אַפילו ביילינקען נישט אַרויסגעטריבן, אַבער דאָך האָבן מיר מורא געהאַט זי צו האַלטן ווייטער ביי אים און האָבן זי אויך אָפּגענומען. ס׳האָט זיך פשוט געוואָלט, אַז דאָס ביסל אייגן בלוט זאָל זיין צוזאַמען. אונדזער באַלעבאָס האָט אַבער מורא געהאַט צו באַהאַלטן אין שייער אַזאַ גרויסע משפחה און מיר האָבן ניטש געהאַט קיין ברירה און זיך ווידער געלאָזט גיין, סתם אין דער וועלט אַריין.

די קעלטן זיינען שוין דאָן געווען גרויסע. די וועלדער זיינען געווען פאַרשאָטן מיט שניי. אַלע וועגן זיינען געווען פאַרווייעט. מיר האָבן נישט געהאַט קיין אַנונג ווהין צו גיין און וואָס צו טאָן.

מיר האָבן געטראַכט, אַז ס׳וואָלט אפשר געווען כדאי זיך אומצוקערן קיין קאַמעלישאק. אַבער מיר האָבן זיך דערווסט, אַז דאָרט איז דאָ אַ שטרענגע וואַך און מ׳לאָזט קיינעם נישט אַריין.

זיינען מיר אַזוי געגאַנגען איבער די פעלדער און דורך די וועלדער אַן אַ ציל. דער הונגער האָט געמאַטערט, און ס׳איז געווען שווער אויסצוהאַלטן, באַזונדערס מיט דריי קינדער.

יאַנקל, מיין מאַן, איז אַריינגעגאַנגען צו אַ פויער בעטן אַ שטיקל ברויט, כאָטש פאַר די קינדער. דער גוי האָט אים געראָטן צו גיין קיין סוויר. דאָרטן, האָט ער געזאָגט, איז די לאַגע פון די יידן אַ סך אַ בעסערע. אין סוויר איז נאָך דאָ אַ געטאָ פאַר יידן און מיר וועלן זיך אפשר קענען דאָרט אייַנ־אַרדנען. דער פויער איז אַרויסגעגאַנגען און האָט אונדז אַנ־געוויזן דעם וועג און מיר האָבן זיך גלאָזט גיין אין דער ריכטונג צו סוויר.

8 קילאָמעטער פאַר סוויר האָבן מיר זיך אָפגעשטעלט אין אַ ישוב, ווו ס׳האָט נאָך גלעבט אַן אייַנצלנער ייד מיטן נאָמען זוסקע. מיר זיינען אַריין צו אים, עפעס אָפּגעגעסן, און זיך אַ ביסל אָפּגערוט.

אויך זוסקע האָט געהאַלטן, אַז אַמבעסטן וועט זיין, ווען מיר וועלן גיין קיין סוויר און ער האָט אונדז טאָקע גלייך אַהין אָוועקגעפירט.

סוויר האָט אַנגעהערט צו וויס־רוסלאַנד און אין סוויר־ער געטאָ איז פאַרהעלטניסמעסיק נאָך געווען גאַנץ רואיק. מיר האָבן דאָרט געטראָפן נאָך עטלעכע סוועניציאַנער משפחות און מיר האָבן געמיינט, אַז ענדלעך זיינען מיר שוין אַנגעקומען אויפן ריכטיקן אָרט.

מיר זיינען דאָרט אַבער געבליבן ווידער בלויז אַ פאָר חדשים, ביזן 15־טן מערץ 1942. דאָן איז אַנגעקומען פלוצלונג די ידיעה, אַז סוויר וועט אַריבערגיין צו ליטע. מיר האָבן מורא געהאַט עפעס דווקא פאַר די ליטווינער און האָבן באַשלאָסן אָוועקצוגיין פון סוויר און נאָך אַ סך וואַנדערונגען און אַזוי פיל איבערלעבונגען, זיינען מיר אָוועקגעגאַנגען צוריק, קיין סוועניציאַן.

נאָך דער ליקווידאַציע פון די יידן אין פאָליגאָן, זיינען נאָך אין סוועניציאַנער געטאָ געבליבן בערך 300 יידן, וועלכע די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט אַלס „נוצלעכע עלעמענטן".

אין סוועניציאַנער געטאָ האָבן מיר געפונען אַ סך פליטים, וועלכע האָבן אונטערגעקויפט די פאָליציי און זיך איינגע־מאָלדן אַלס אַרטיקע יידן. אויך מיר האָבן אַזוי געטאָן און זיך אויך פאַררעכנט אַלס אַזעלכע „פליטים". אַזוי אַרום זיינען מיר ווידער געזעסן אין סוועניציאן פונוואַנען מיר זיינען מיט דריי פערטל יאָר צוריק אַנטלאָפן.

דאָס לעבן אין סוועניציאנער געטאָ איז געווען זייער שווער. מ׳פלעגט טרייבן די יידן אויף פאַרשידענע שווערע אַרבעטן. גאַנץ אָפט פלעגט מען כאָפן יידן, מענער און פרויען און זיי אַרויסשיקן אין פאַרוואַרפענע לאָגערן.

מיר האָבן געליטן הונגער, נויט און קעלט, אָבער דאָך האָבן מיר אויסגעהאַלטן און געבליבן אין סוועניציאַן ביזן 4־טן אַפּריל 1943. די ענגשאַפט איז געווען גרויס. די לאָגע איז געווארן ערגער און ערגער. מען האָט אַנגעהויבן רעדן, אַז די דייטשן קלייבן זיך צו ליקווידירן דעם סוועניציאַנער געטאָ.

אין געטאָ האָבן זיך אַרגאַניזירט יוגנטלעכע גרופן, וועל־כע האָבן געפלאַנעוועט צו פאַרלאָזן דעם געטאָ און אַוועקגיין צו די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד.

דעם 27־טן מערץ 1943 איז ארויסגעגאַנגען פון געטאָ אַ גרופּע פון 25 בחורים מיט איין מיידל. צווישן זיי האָט זיך אויך געפונען אונדזער זון שאולקע.

אין אַ וואָך אַרום האָבן מיר אויך פאַרלאָזט סוועניציאַן, איבערשניידנדיק די דראָטן פון גֶעטאָ. מיט אונדז צוזאַמען האָבן פאַרלאָזן דאָס געטאָ חייקע לאס מיט איר מאַן און זון, יוחנן מיכלסאַן מיט זיין פרוי, שמעון בושקאַניעץ מין זיין פרוי, חייקע און לאה־שרה בושקאניעץ.

מיר האָבן באמת געהאַט נאָך מזל, ווייל אויף מאַרגן פרי האָט מען אַלע יידן, וועלכע זיינען געבליבן אין סוועניציאַנער געטאָ אַרויסגעפירט און זיי צעשיקט. אַ טייל קיין ווילנע און אַ טייל קיין פאנאר, און דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט.

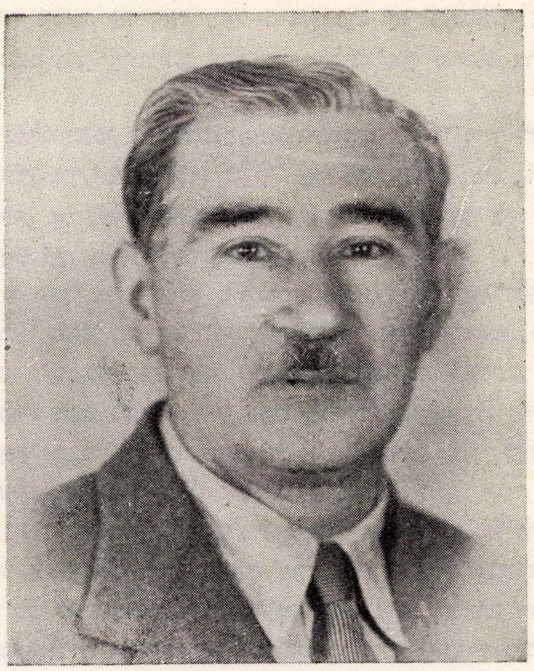
מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין אין דער ריכטונג פון מאר־גום שאק, ווו עס האָט געווויינט אונדזער אַ געוועזענער אַרבע־טער צאַפקאָווסקי. ער האָט אונדז אַריינגעלאָזט צו זיך אין אַ בעדל, ווו מיר האָבן זיך באַהאַלטן אַ וואָך צייט. אַ שבת אינדערפרי איז אַריינגעקומען זיין פרוי און האָט אונדז פשוט אַרויסגעטריבן.

מיר האָבן ווידער נישט געווסט וואָס צו טאָן און ווהין צו גיין. פון גרויס פאַרצווייפלונג האָבן מיר געוואָלט גיין און זיך איבערגעבן דער פאָליציי. אַזוי נמאָס זיינען אונדז געוואָרן די שטענדיקע וואַנדערונגען.

יאַנקל האָט דאַן אַרויסגערוקט אַ פלאַן, אַז מיר זאָלן גיין צוריק קיין סוועניציאַן און זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן אין פּלעסקערס הויז, וואָס איז געשטאַנען איינזאַם, ביים אָנפאַנג פון שטעטל.

מיר זיינען אַוועק אין יענער ריכטונג און זיך באַמיט, אַז קיינער זאָל אונדז נישט באַמערקן. דערקריכנדיק אָבער ביזן בערגל, האָבן מיר פון ווייטן באַמערקט אַז ס׳גייען אַרום ליט־ווישע פאַטרולן. מיר האָבן זיך גיך אריינגעכאַפּט אין רַאַגינס־קיס שטאָל. קיינער האָט אונדז נישט באַמערקט. 3 טעג האָבן מיר זיך דאָרט באַהאַלטן. אויפן 4־טן טאָג איז אָבער אין רַאַגינסקיס שטאָל פלוצלונג אַריינגעגאַנגען רַאַגינסקיס פאַראַ־בעק, אוזיאלא.

ווען ער האָט אונדז דערזען, האָט ער זיך זייער שטאַרק דערשראָקן, איז בלייך געוואָרן, ווי די וואַנט און האָט אונדז געהייסן תיכף ומיד פאַרלאָזן די שטאָל. דאָס איז פאַר אונדז געווען אַ געפערלעכער מאָמענט. אינמיטן טאָג אַרויסגיין איז גאָס, האָט געהייסן אַ זיכערער טויט.

יעקב מיכלסאָן

איך בין געפאַלן צו זיינע פיס און זיך געבעטן ביי אים, אַז ער זאָל אויף אונדז רחמנות האָבן און זאָל אונדז לאָזן זיצן אין שטאַל כאָטש ביזן אָוונט, וואָס ס׳וועט ווערן פינצטער בייגאָכט האָבן מיר ווידער געמוטמעט אונדזערע פעקלעך און זיך געלאָזט אין אונדזער וויטערדיקן וועג. מיר זיינען געגאַנגען אין דער ריכטונג צו דרושציאן. הונגעריקע, פאַרמאַטערטע, פאַלנדיק פֿשוט פון די כוחות, האָבן מיר זיך קוים קוים דערשלעפּט צום הויז פון פריץ לעאָן פּילינסקי.

ער האָט אונדז גאָנץ פרייַנדלעך אויפגענומען און האָט מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן אין אַ בעדל, אויפן פּעלד. דריי מאָל אין טאָג פלעגט ער אונדז איינער אַליין ברענגען עסן. דאָרט זיינען מיר געווען איבער אַ וואָך צייט. דאָן האָט אודנז דער פּריץ דערציילט, אַז מען זוכט איצט יידן אין דער גאַנצער געגנט און ער האָט מורא צו ריזיקירן. ער האָט אונדז נאָר דערלויבט זיך אַרומדרייען אין זיינע פעלדער און וועלדער.

אָט אַזוי האָבן מיר דורכגעמאַכט דעם גאַנצן זומער פון יאָר 1943.

דערווייל איז געוואָרן קעלטער. ס׳איז געווען אוממעגלעך זיך צו באַהאַלטן אונטערן פרייַען הימל. מיר האָבן אַנגעהויבן זוכן, וווּ זיך צו געפינען כאָטש אין די קאַלטע נעכט.

נישט וויַיט פון פּריץ פּילינסקי האָט געווינט אַן אלמנה מיטן נאָמען מאַרקאָווסקי. זי האָט געהאָט אויסגעבויט אין וואַלד אַ בעדל. דאָרט איז אויך געווען אַפּילו אַ בוידעם און מיר האָבן באַשלאָסן דאָרט אַרויפצוקלעטערן און זיך אויס־

באַהאַלטן אין די נעכט. ווען ס׳פלעגט גיין אַ רעגן, פלעגן מיר זיך געפינען אין יענעם בעדל אויך אינמיטן טאָג.

איינמאָל איז אַראָפּ אַ שלאָקסרעגן און מיר זיינען ווי געווייַנלעך געלעגן אויפן בוידעם. צו אונדזער אומגליק האָט זיך גראָד אַריינגעכאַפּט דאָן אין יענעם בעדל אַ פּאַסטוך וועלכער האָט פון גאָרנישט געווּסט און האָט נאָר געוואָלט אויסטרוקענען זיינע זאָכן.

אין יענעם מאָמענט האָט זיך פאַרוואָלט יאַנקלען פאַרוי־כערן אַ פּאַפּיראָס. דער פּאַסטוך האָט עפּעס דערפילט אַ רויך אויפן בוידעם. ער האָט געמיינט, אַז דאָרט ברענט און איז אַרויפגעקראָכן פאַרלעשן דאָס פּייער.

דערזעענדיק אונדז, איז ער כמעט געפאַלן אין חלשות. יאַנקל האָט אים, פאַרשטייט זיך, באַרואיקט און האָט אים צוגעזאָגט אַלע גליקן, אַבי ער זאָל נאָר שווייגן און אונדז נישט אויסגעבן.

מיר האָבן אים געגעבן 70 רובל און אים געזאָגט, אַז ער קען גיין אין דאָרף און פאַר דעם קויפן בראָנפן. גלייך ווי ער איז אַוועקגעגאַנגען, האָבן מיר געכאַפּט אונדזערע פעקלעך, און בליץ־שנעל אָפּגעצויגן פון יענעם בעדל.

מיר זיינען אַנגעקומען צו אַ ווייטן כוטאָר, ווו ס׳האָבן געווינט דריי ברידער, וועלכע זיינען געווען באַקאַנט אין דער געגנט מיטן נאָמען „די סיביריאַקעס". נאָך לאַנגע פאַר־האַנדלונגען האָט איינער פון די ברידער מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן ביי זיך אויפן בוידעם.

מיר זיינען ביי אים אָפּגעווען 3 וואָכן. איינמאָל איז ער צו אונדז געקומען און האָט דערציילט, אַז מאַרקאָווסקיס פּאַסטוך האָט אַנגעשיכורט און האָט אויסגעפלוידערט די גאַנצע מעשה, ווי אַזוי ער האָט אונדז געטראָפן אין בעדל, אויפן בוידעם, און ווי ער האָט דערשמעקט עפּעס אַ רויך און האָט געמיינט, אַז ס׳ברענט און פלוצלונג... אַזאַ צופאַל. הערט אַ געשיכטע, יידן ליגן אויפן בוידעם.

דער „סיביריאַק" איז זיכער, אַז דער ענין וועט דערגיין צו דער פּאָליציי און ער האָט מורא. ער האָלט, אַז מיר דאַרפן וואָס גיכער פונדאַנען אַנטלויפן.

דער עיקר: ס׳האָבן נישט געהאָלפן אונדזערע טענות. מיר האָבן געדאַרפט נעמען די זאָכן און גיין ווייטער.

ס׳איז דאָן געווען שוין ענדע זומער. דער קאַרן אויף די פעלדער איז געווען הויך צעוואַקסן. מיר האָבן אויפגע־שטעלט אַ מין בודקע צווישן קאַרן און זיך דאָרט פאַרשטעקט. מיר האָבן אָבער געקאָנט אויף אַזאַ אופן בלייבן אין פעלד נאָר ביז דער צייט פון קאַרן־שניט.

נאָכדעם ווי מען האָט אָפּגעשניטן דעם קאַרן, האָבן מיר געמוזט אַוועקגיין פונעם ביידל. מיר האָבן ווידער געדאַרפט זוכן פונסניי אַ מקום מקלט.

אַזוי ווי נאָענט צום פּריץ פּילינסקי האָט געווינט אַ

קריסט מיטן נאָמען אָסטראָוויק, און איך האָב געווּסט, אַז ער פלעגט ברענגען סחורה פאַר מיין מאַמען, האָב איך פאַר־געלייגט צו גיין צו אים.

און אַזוי איז געווען. אמת, ער האָט מורא געהאַט אונדז צו באַהאַלטן אין שטוב, אָבער ער האָט מסכים געווען, אַז מיר זאָלן זיך אַרומדרייען נישט ווייט פון זיין שטוב.

אַ פאַר הונדערט מעטער פון אים האָבן מיר געפונען אַ גרויסע קופע שטיינער, וועלכע אָסטראָוויק האָט אָנגעפירט פאַר דער מלחמה, כדי צו בויען אַ נייע שטוב. מיר האָבן באַשלאָסן דאָרט, אונטער דער קופע שטיינער, זיך אויסצו־בויען פאַר אונדז אַ „מאַלינע".

דריי וואָכן צייט האָבן יאַנקל מיט משהלען געאַרבעט, ביז זיי האָבן אויפגעבויט די געפלאַנטע „מאַלינע". זיי האָבן געדאַרפט אויסגראָבן אַ טיפן גרוב. די קופּעס פרישע זאַמד האָבן זיי אַוועקגעטראָגן און אַריינגעשאָטן אין נאָענטן טייכל. זיי האָבן אָנגעהאָקט אין דערבייאיקן וואַלד אַ סך צווייגן און מיט זיי פאַרדעקט די מאַלינע און גוט פאַרשטעלט פון אַלע זייטן.

אויסערדעם האָבן מיר אָנגעגרייט קאַרטאָפל מיט אַ סך גרינס און אָנדערע פּראָדוקטן, און מיר זיינען געווען גרייט דאָרט צו בלייבן דעם גאַנצןווינטער. ווען מיר זיינען אַריין אין יענעם פינצטערן גרוב, האָבן מיר אַליין ניט געגלויבט, אַז מיר וועלן דאָרט קענען בלייבן אַ לאַנגע צייט. ווי וועלן מיר דאָס אויסהאַלטן? ווי וועלן מיר דאָרט קענען לעבן?

און פונדעסטוועגן האָבן מיר דאָך אויסגעהאַלטן. פיל מער ווי אין אַלע אונדזערע בײַ־איצטיקע באַהעלטענישן. אין יענעם גרוב זיינען מיר געלעגן 109 טעג. פון צייט צו צייט פלעגט זיך יאַנקל אַרויסגנבנען און זיך אין דער פינצטער אַריינכאַפן צום פּריץ פּילינסקי. דער פּריץ האָט זיך צו אונדז זייער פיין באַצויגן. ער פלעגט יאַנקלען אַפילו גאָנץ אָפט געבן מילך פאַר די קינדער. איינמאָל, נאָך אַ קריסטלעכן יום־טוב, האָט ער צוגעשיקט גוטע זאַכן. ער פלעגט אָפט אויך איבערלאָזן אין סעדל אַ צייטונג, כדי יאַנקל זאָל זי געפינען און לייענען די לעצטע נייעס פון פראָנט.

סוף כל סוף האָט זיך דער ווינטער געענדיקט. די פעל־דער האָבן אָנגעהויבן ווידער גרינען. איינמאָל האָבן מיר דער־הערט טריט ביי דער מאַלינע און ווי עמיצער רעדט ליטוויש. איך האָב גלייך אויפגעוועקט יאַנקלען. מיר האָבן געהערט ווי אַזוי מ׳שלעפט אַוועק די בוימלעך און מיר זיינען שוין געווען זיכער, אַז דאָס מאָל זיינען מיר אַריינגעפאַלן. אָט, אָט וועט מען אַנטדעקן אונדזער מאַלינע און מ׳וועט אונדז כאַפן.

באַלד האָבן מיר געהערט ווי די טריט און די רייד דער־וויטערן זיך. מיר זיינען גלייך אַרויסגעגאַנגען פון דער מאַלינע, אַריבערגעגאַנגען דאָס דערבייאיקע טייכל און זיך געלאָזט גיין שנעל אין וואַלד אַריין.

אַ וואָך צייט האָבן מיר זיך אַרומגעדרייט אין וואַלד. איינמאָל האָבן מיר דערהערט אַ שיסעריי פון האַרמאַטן. מיר זיינען דאָן גלייך געלאָפן צוריק צו אונדזער מאַלינע. די שיסעריי האָט געדויערט אַ פאָר טעג. די שראַפנעלן זיינען געלאָפן איבער אונדזער בונקער. אַלץ אַרום איז געווען צעלעכערט פון די קוילן און שראַפנעלן.

ווען עס איז שטיל געוואָרן, זיינען מיר אַרויס פון גרוב. ס׳איז געווען שטיל און רואיק. מיר זיינען אַוועק נאָכפרעגן, וואָס עס איז געשען און האָבן זיך צו אונדזער שמחה דער־וווסט, אַז די דייטשן זיינען אַנטלאָפן פון דער גאַנצער געגנט.

מיר זיינען געראַטעוועט. ס׳איז געקומען די שעה פון אונדזער באַפרייאונג.

פאַרחלשטע, אין צעריסענע, האַלב־פאַרפוילטע קליידער, האָבן מיר זיך קוים, קוים, דערשלעפט קיין סוועניציאַן.

די שטאָט האָט נאָך געוויכערט. אַלע יידישע הייזער זיינען געווען פאַרברענט. אומעטום האָט געהערשט אַ פּוסט־קייט ווי אויף אַ בית עולם. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף די פאַרסמאַליעטע בערוועניעס פון אונדזער גאַניק. איך האָב נישט אויסגעהאַלטן און בין געפאַלן אין אָנמאַכט. מ׳האָט מיך צוגענומען אין אַ שפּיטאָל, וווּ איך בין געלעגן צוויי וואָכן.

ווען איך בין אַרויס פון שפּיטאָל, האָב איך געפונען, אַז קיין סוועניציאַן האָבן זיך צוריקגעקערט פון די וועלדער די פאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן געקעמפט מיט די היטלעריסטישע חיות און מיט זייערע מיטהעלפער, די בלוט־דורשטיקע ליט־ווישע באַנדיטן.

די שארית הפליטה איז נישט געווען קיין גרויסע. עס האָבן זיך צוריקגעקערט רעשטלעך פון סוועניציאַנער יידישן קיבוץ. קיינער האָט אָבער נישט געוואָלט בלייבן אויף די חורבות.

אַלע האָבן באַשלאָסן נישט צו זיצן אויף די קברים און דאָן האָבן מיר פאַרלאָזט אויך דאָס באַפרייטע סוועניציאַן.

מיר זיינען אָנטלאָפן פון חורבן, פון טויט און פון אומקום.

לאה סווירסקי (סוועניציאַן)
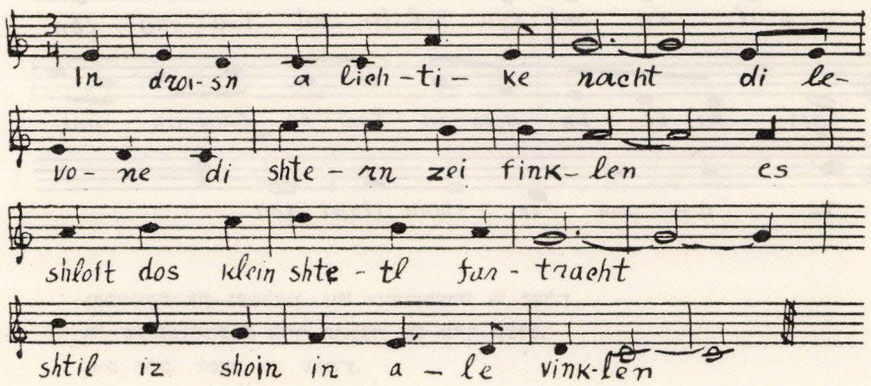
(געשריבן דורך איר ביי דער צוואַנגס־אַרבעט אין שזעזמער לאַגער.
פון בוך: „לידער פון די געטאָס און לאַגערן", געזאַמלט דורך
ש. קאַטשערגינסקי, רעדאַגירט: ה. לייוויק.

מיין שטעטל

אין דרויסן אַ ליכטיקע נאַכט —
די לבנה, די שטערן, זיי פינקלען,
עס שלאָפט מיין קליין שטעטל פאַרטראַכט,
שטיל איז שוין אין אַלעווינקלען.

נאָר איך איינע בין וואַך,
איך ליג און איך קען ניט אייַנרוען,
די לבנה זי רייצט מיך און לאַכט,
די שטערן צו להכעיס מיר טוען.

ניט קיין געזעענע קראַפט
שטויסט מיך אַראָפ פון מיין בעטל,
און דורכן פענצטער פאַרגאַפט
באַקוק איך מיין שלאָפעדיק שטעטל.

אַן אומעטיק, טרויעריק בילד
פאַר די אויגן האָט זיך מיר צעגאָסן,
מיין שטעטל איז שרעקלעך און ווילד
מיט טייכן פון בלוט פאַרפלאָסן.

אוי, שטעטעלע מיינס, דו קליין,
דו האָסט זיך אינגאַנצן געביטן,
ווען איך וואָלט דיך איצטער ניט זען
וואָלט איך אַזוי ניט געליטן.
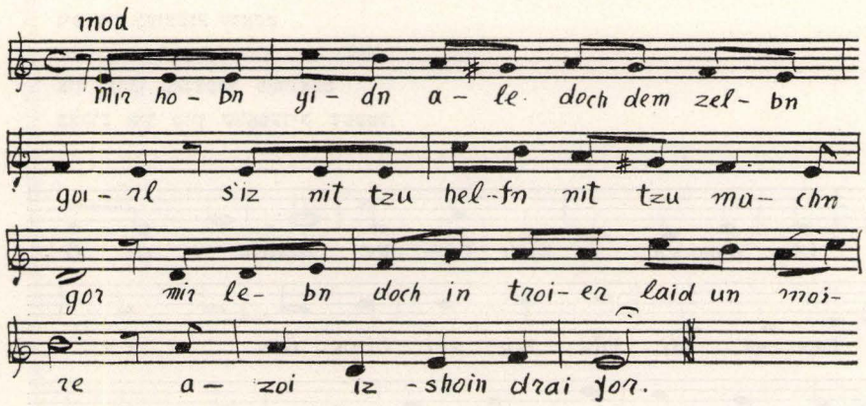
ווו איז פאַרפאַלן דיין חן?
זע וואָס פון דיר איז געוואָרן!
אוי, שטעטעלע מיינס, דו קליין,
כ'וואָלט בעסער ניט ווערן געבאָרן!

לאה סווירסקי
(זשעזמערער לאָגער)

אונדזער גורל

מיר האָבן, יידן, אַלע דאָך דעמזעלבן גורל
ס׳איז ניט צו העלפן, ניט צו מאַכן גאָר,
מיר לעבן דאָך אין טרערן, לייד און מורא,
אָזוי איז שוין צוויי יאָר.

פון די היימען האָט מען אונדז ווי הינט פאַרטריבן,
פאַרוואָגלט אין אַן אומבאַקאַנט לאַנד,
די בעסטע און די ליבסטע אָפגעקליבן
און זיי געפטרט באַלד.

געפייניקט און געשלאָגן, ניט אויפגעהערט צו פאָלגן
ווי שקלאַפן־קנעכט אויף הונגער און אויף קעלט,
מיט חוזק, שפּאָט און שאַנדע,
ווי די ציגייַנער־באַנדע —
נאָר שווייגן מוז מען, איצט איז זייער וועלט.

נאָר זאָלן זיי אונדז בייסן,
פייניקן און שמייסן,
ניט אייביק וועט דויערן די פיין,
מיר וועלן זיך ניט אונטערגעבן,
די צרות איבערלעבן —

זלמן מאצקין

פ א נ א ר

מאל איז דאָרט געווען א קור־אָרט, איז אבער אין דער גאַנצער געגנט מער געווען באקאַנט מיט דער קליינער באַן־סטאַנציע, וועלכע האָט זיך גערופן: פאנארי און האָט זיך געפונען 12 קילאָמעטער פון ווילנע.

די קליינע סטאַנציע איז געווען איינגעהילט מיט וועלדער און פעלדער, וועלכע האָבן זיך געצויגן אויף צענדליקער קילאָמעטער ארום און אָרום. איצט געפינט זיך דארטן דאס אש פון מער ווי 120 טויזנט יידן פון ווילנע און פון דער גאַנצער פראָווינץ.

אין יאר 1939, וען די סאָוויעטן האבן איינגענומען יענעם קאַנט, האט מען אין פאנארער וואַלד אנגעהויבן בויען ריזיקע נאפט־באזעס. טויזנטער ארבעטער זיינען דאָרט געווען באשעפטיקט ביים גראבן גריבער, ווו די רוסן האבן געוואָלט באהאַלטן גרויסע קוואַנטומס פון ברען־שטאָף, כדי זיי צו שיצן קעגן אַן עווענטועלן לופט־אנגריף.

אזוי אָרום איז פאנאר געווען באַרימט אין ווילנער קאַנט צוליב פאַרשידענע סיבות. איינער האט עס געקאַנט אַלס קור־אָרט, א צווייטער — אַלס באַן־סטאנציע, א דריטער — פון וואלד־מסחר, אַסך ארבעטער אַלס ריזיקע נאפט־באזע.

פאנאר האָט אזוי געלעבט און געשפילט א וויכטיקע ראָל אין עקאנאמישן לעבן פון דער ווילנער פראָווינץ ביזן יאר 1941, וען ס'איז פלוצלונג אויסגעבראָכן דער דייטש־סאָוויעטישער קריג.

דעם 24־טן יוני 1941 איז פאַנאַר פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשע מענטשן־חיות. גלייך פון די ערשטע טעג זיינען די בעסטיעס אַנטציקט געוואָרן פון די פאַנאַרער גריבער און קענטיק שוין דאַן באַשלאָסן אויסצונוצן זיי אַלס מאַסן־קברים פאַר צענדליקער טויזנטער יידן.

ווי באַקאַנט פלעגן די דייטשן אָפנאַרן זייערע קרבנות און טרייבנדיק אויף פאַנאַר פלעגן זיי כלומרשט דערציילן, אַז דאָרט איז דא פיל ארבעט און געזאָגט:

— איר דאַרפט נאָר מיטנעמען א ביסל שפייז און דאָס נויטיקסטע.

ביסלעכווייז האָט מען אַבער באַמערקט, אַז קיינער פון די צענדליקער טויזנטער צוואַנגס־אַרבעטער האָט זיך פון פאַנאַר נישט צוריקגעקערט. ערשט דאַן האָט מען זיך דערוווסט וועגן די גרויזאַמע מאַסן־מאָרדן.

אין סוף 1943, ווען היטלער האָט אַנגעהויבן כאַפן זייער גרויסע מפלות, האָבן די דייטשן באַשלאָסן צו פאַרווישן די שפורן פון זייערע שוידערלעכע אַקציעס אויף פאנאר. זיי האָבן צו דעם צווינק געבראַכט אַהין א גרופע פון א — 50 יידישע אַרבעטער און אויף זיי אַרויפגעלייגט די אויפגאַבע אויסצוגראָבן די טויטע קערפערס און זיי דערנאָך פאַרברענען.

צווישן יענע 50 מאַן זיינען מיר אויך געווען.

מיר זיינען אַלע אַנגעקומען אויף פאנאר אין דעצעמבער 1943. אונדזער ערשטע אַרבעט איז געווען צוצוגרייטן ברען־האָלץ. א גאַנצן טאָג, פון פרי ביז שפעט אין אָוונט, פלעגן מיר אַרבעטן און ביינאַכט פלעגט מען אונדז טרייבן צו פוס צוריק קיין ווילנע.

אונדזער דייטשער שעף, דראַפּ. האָט אונדז געוואָרנט, אַז אויב עמעצער וועט וואָגן צו אַנטלויפן, וועלן אַלע איבעריקע באַצאָלן מיטן לעבן.

אויפן וועג, פון פאנאר קיין ווילנע, פלעגן אתדז די געס־טאַפּאָוצעס צווינגען צו זינגען און זיך סתם פריילעך מאַכן. איין ליד האָבן מיר געזונגען: „דער פאנארער הימן" און דער אינהאַלט איז בערך געווען:

„ווו זיינען מיינען זיבן גוטע יאָר?".

איין מאָל, אין א ווינטערדיקן פרימאָרגן, האָט אונדז דער שעף געמאָלדן, אַז אין איינעם פון די נאַפט־גריבער וועלן מיר

מוזן מאַכן פאַר זיך אַ מין ווינונג, ווו מיר וועלן דאַרפן לעבן נאָך דער אַרבעט. ער האָט דערביי אונדז אויך באַשטימט אַ טערמין. אין משך פון זיבן טעג מוז דער ווינונג־גרוב זיין פאַרטיק.

נאָך אין דעמזעלבן טאָג האָבן די דייטשן געבראַכט אַהין פאַרשידענע גראָב־ און בוי־מכשירים, ווי: רידלען, העק, האַמערס א. אַ. וו.

אונדז איז אָבער באַלד אויפגעפאַלן, אַז אויסער דעם האָט מען אויך געבראַכט אַהין אַ סך פעסער מיט בענזין און סמאָלע און אויך אַזעלכע גרויסע, פון גראָז־געפלאָכטענע פאַרהאַנגען. מיר האָבן גלייך פאַרשטאַנען, אַז מיט די פאַרהאַנגען וועלן זיי פאַרמאַסקירן אונדזער אָרט און אונדזערע מעשים, כדי קיינער אין דער גאַנצער געגנט זאָל זיך פון דעם נישט דערוויסן.

אַ ברירה האָבן מיר געהאַט. מיר האָבן שלום געמאַכט מיטן גורל און האָבן געאַרבעט ווי דער שפּ האָט פאַרלאַנגט.

דעם 10־טן יאַנואַר 1944 האָט מען אונדז שוין צוריק אויף נאַכט נישט געטריבן מער קיין ווילנע. מ׳האָט אונדז אַראָפ־ געלאָזט אין דעם נייַ־אויסגעבויטן בונקער, וועלכער איז געווען 9 מעטער די טיף און מ׳האָט צוגעגומען דעם לייטער, וואָס האָט אונדז געדינט אַראָפצוגיין.

ווען מיר זיינען אַלע שוין געווען אונטן, האָבן אונדז די דייטשן געמאָלדן פון אויבן:

„דאָ, אויף פאָנאַר געפינען זיך 120 טויזנט קערפערס, וועלכע זיינען דערשאָסן געוואָרן דורך די ליטווינער. אייער אויפגאַבע וועט זיין, אַלע קערפערס אויסצוגראָבן און שפּעטער פאַרברענען. די אַרבעט איז נישט קיין לייכטע און אָנגענעמע. כדי איר זאָלט נישט אַנטלויפן, וועט מען אייך אָנטאָן פאַר דער אַרבעט קייטן אויף די פיס. ווען אַלץ וועט זיין פאַרענדיקט, וועט מען אייך צוריקברענגען אין דער פריערדיקער אייניייט״.

נאָך יענער מעלדונג האָבן אונדז די געסטאַפּאָוצעס גע־ לאָזט אַליין און אָוועקגעשטעלט איבערן בונקער אַ וועכטער.

מיר האָבן אַלע פאַרשטאַנען, וואָס עס דערוואַרט אונדז נאָך אַלע אַרבעטן. זיי וועלן דאָך זיכער נישט וועלן איבערלאָזן קיין עדות פון אָט דער אַקציע און דערפאַר וועלן זיי אונדז אַלעמען פאַרניכטן.

די פראַגע איז געווען וואָס צו טאָן, כדי צו אַנטלויפן. אונ־ דזער טויט איז דאָך אַ זיכערער. וואָס קענען מיר דערביי פאַר־ לירן?

מיר האָבן דאָרט אַזוי אַרום איבערגענעכטיקט אונדזער ערשטע נאַכט. אויף מאָרגן אין דער פרי האָט מען אונדז צע־ טיילט אין 3 גרופּן: טרעגער, גרעבער און ברענער. מען האָט אונדז אַלעמען געשמידט אין קייטן און דאַן אַרויסגעטריבן אויף דער אַרבעט.

יעדע צוויי מאַן פון אונדז זיינען געווען באַוואַכט דורך אַ באַוואָפנטן געסטאַפּאָ־מאַן. מיר איז אויסגעפאַלן צו זיין צווישן די גרעבער. מען האָט אונדזער גרופּע צוגעפירט צו אַ גרויסן גרוב און געהייסן גראָבן. מיר האָבן נישט באַוויזן אַפּצוגראָבן אַפּילו אַ 10 מינוט און מיר האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף קערפערס. קענטיק, אַז די מערדער האָבן געהאַט אַ טעות און אָנשטאָט צו ברענגען אונדז צו אַן אַלטן גרוב, האָבן זיי אונדז געבראַכט צו אַ גאַנץ פרישן קבר. מיר האָבן גלייך באַמערקט, אַז די אַלע קערפערס האָט מען ערשט מיט עטלעכע טעג צוריק דערשאָסן.

דאָס איז געווען אַ שרעקלעכע, גרויזאַמע אַרבעט. די טויטע קערפערס האָבן מיר געדאַרפט אויסגראָבן און אַרויסנעמען פון גרוב. די טרעגער פלעגן זיי דאַן אַוועקלייגן אויף נאָסילקעס און אַוועקטראָגן צו די שייטערהויפנס. דאָרט זיינען געלעגן גרויסע קלעצער פון בערך אַ 7 מעטער די לענג. אויף יעדער שיכט האָלץ פלעגט מען אויסלייגן אַ 200 קערפערס. דאַן פלעגט מען זיי באַגיסן מיט פּעטראָלעאום און באַדעקן מיט סכך.

ווען מען האָט אַזוי אַרום געענדיקט די ערשטע שיכט, האָט מען אויף זיי ווידער אַרויפגעלייגט קלעצער און געמאַכט אַ צווייטע שיכט. ווידער האָט מען געבראַכט אַ 200 קערפערס און זיי אויך באַגאָסן מיט פּעטראָלעאום.

אָט אַזוי האָט זיך אונדזער אַרבעט געצויגן אַ גאַנצן טאָג. אויף יעדן שייטערהויפן פלעגט מען אויסלייגן 10 שיכטן מיט טויטע קערפערס און דאַן פאַרברענען מיט אַיין מאָל 2000 קער־ פערס.

מיר האָבן אַזוי אָפּגעאַרבעט איבער אַ מאָנאַט צייט. דאַן האָבן אונדז די דייטשן געהייסן מאַכן אַ צוים פון אַ דאָפּלטן שטאַכל־דראָט אַרום אונ־ דזער לאַגער. דעם צוים האָבן זיי אונטערמינירט, כדי מיר זאָלן אָפּילו געשמידטערהייט נישט וואָגן צו אַנטלויפן.

יעדן טאָג פלעגן מיר מוזן אויפשטיין זייער פרי און מיט די קייטן אויף די פיס, אַזוי ווי פֿאַרברעכער, פלעגן זיי אונדז טרייבן צו דער אַרבעט.

צו די טויטע קערפערס האָט נישט גענומען קיין סוף. אונ־דזער אַרבעט איז געווען אַ סך שוידערלעכער ווי מיר האָבן געטראַכט. פיל מאָל האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אָן קערפערס פון גוט באַקאַנטע מענטשן. עטלעכע מאָל האָבן אייניקע פון אונדז אַפילו געטראָפן זייערע דערמאָרדעטע קרובים.

יענע מאָמענטן פלעגן זיין שרעקלעכע און ס׳איז זיי שווער צו באַשרייבן.

מיט אונדז האָט געאַרבעט איינער אַ בחור, יצחק, מיט זיין פֿאָטער. איין מאָל האָבן מיר געעפנט אַ נייעם גרוב און אַרויסגעמענדיק די קערפערס האָבן זיי פלוצלונג דערקענט, לויט די קליידער און אַנדערע סימנים זייערע פרויען און קינ־דער. דער בחור האָט גלייך דערקענט זיין מאַמען, אָבער ער האָט זיך באַהערשט און נישט אָנגעהויבן שרייען. די דייטשע וועכטער וואָלטן אים זיכער דערפֿאַר דערשאָסן.

נישטאָ אַזאַ דיכטער, וועלכער זאָל קענען שילדערן ווי אַזוי זיי האָבן אַליין געדאַרפט טראָגן זייערע פרויען און קינדער אויף די נאַסילקעס און אַוועקלייגן אויף די קלעצער, כדי זיי באַלד צו באַגיסן מיט פעטראָלעאום און פֿאַרברענען.

אַ פֿאַר טעג שפּעטער האָט אַן אַנדערער אַרבעטער דער־דערקענט זיין פרוי מיט זיינע צוויי קינדער, אַ יינגעלע מיט אַ מיידעלע, וועלכע זיינען אַלע דערשאָסן געוואָרן אייניער נעבן דעם צווייטן.

די סצענעס, וואָס האָבן זיך טאָג־טעגלעך אָפּגעשפּילט ביי די גריבער, וואָלט דער טייוול אַליין נישט געקאָנט אויסטראַכטן. ס׳איז עד היום זיך שווער פֿאַרצושטעלן, ווי אַזוי מיר האָבן דאָס אויסגעהאַלטן.

די טעג זיינען אַזוי געלאָפן און אונדז האָט געעגבערט אין מוח נאָר איין געדאַנק: ווי אַזוי צו אַנטלויפן?

מיר זיינען געווען זיכער, אַז נאָך אַלע אַרבעטן וועלן זיי אונדז סיי ווי סיי דערהרגענען. זיי וועלן דאָך נישט איבערלאָזן לעבעדיקע אַזעלכע, וויכטיקע עדות.

די פּראָגע איז נאָר געווען: ווי אַזוי? ווי קריכט מען אַרויס ביינאַכט פון דעם טיפן בונקער?

איין חבר האָט פֿאַרגעשלאָגן דורכצוזוכן דעם דאָך, וועל־כער איז באַשטאַנען פון גראָבע קלעצער. דאָס איז געווען אַ גאַנץ גוטער פּלאַן, אָבער די דייטשן האָבן זיך דערפון דער־וווסט און האָבן מינירט דעם בונקער פון אַלע זייטן. אויסער דעם איז גלייך פֿאַרשטאַרקט געוואָרן די וואַך איבער אונדז. גאַנץ אָפט פלעגן זיי אַראָפגיין אין בונקער זען וואָס מיר טוען.

יענער פּלאַן איז, אַזוי אַרום, דורכגעפאַלן.

דער געדאַנק, אַז מיר מוזן אַלץ טאָן, כדי צו אַנטלויפן, האָט אונדז אָבער נישט אָפּגעלאָזט. קיינער האָט נישט געוואָלט פֿאַרברענט ווערן, פונקט ווי אַלע אַנדערע טויטע קערפערס, אויפן שייטערהויפן.

איין מאָל, נאָך דער אַרבעט, ווען מיר זיינען אַלע אַראָפּ אין בונקער, האָב איך געמאַכט אַ פֿאַרשלאָג, אַז מיר זאָלן מאַכן אַ פּאָדקאָפּ אונטערן גרוב. אַזוי אַרום וועלן מיר אויסמיידן סיי די מינען און סיי די שטאַכל־דראָט.

צוערשט האָט מיין פֿאַרשלאָג אויסגעזען ווי עפּעס אַ חלום, אַ פֿאַנטאַזיע, אָבער ביסלעכווייז האָבן אַלע מסכים געווען, אַז דאָס איז דער איינציקער אויסוועג. מיר האָבן אָנגעהויבן זאַמלען גראָב־מכשירים און זיי ביינאַכט אַריינגנבענען אין גרוב.

דאָס איז נישט געווען קיין לייכטע זאַך. יעדער קלאָפּ וואָלט געקאָנט אַרויסרופן אַ חשד ביי אונדזערע וועכטער. אויסער־דעם זיינען אין בונקער אויך געווען גרויסע סקעפּטיקער, וועל־כע האָבן אין גאַנצן ענין נישט געגלויבט.

אונדזערע חברים האָבן זיך צעטיילט אין צוויי מחנות: איין גרופּע האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן פּלאַן מיט באַגייסטערונג און איז תיכף צוגעטראָטן צו העלפן ביי דער געוואָגטער אַרבעט. אַ צווייטע גרופּע האָט דאָס געהאַלטן פֿאַר אָן אילוזיע און האָט אויף אונדז געקוקט מיט שפּאָט און חוזק. זיי האָבן נישט געגלויבט, אַז אַזאַ פּאָדקאָפּ וועט מעגלעך זיין אויסצו־גראָבן.

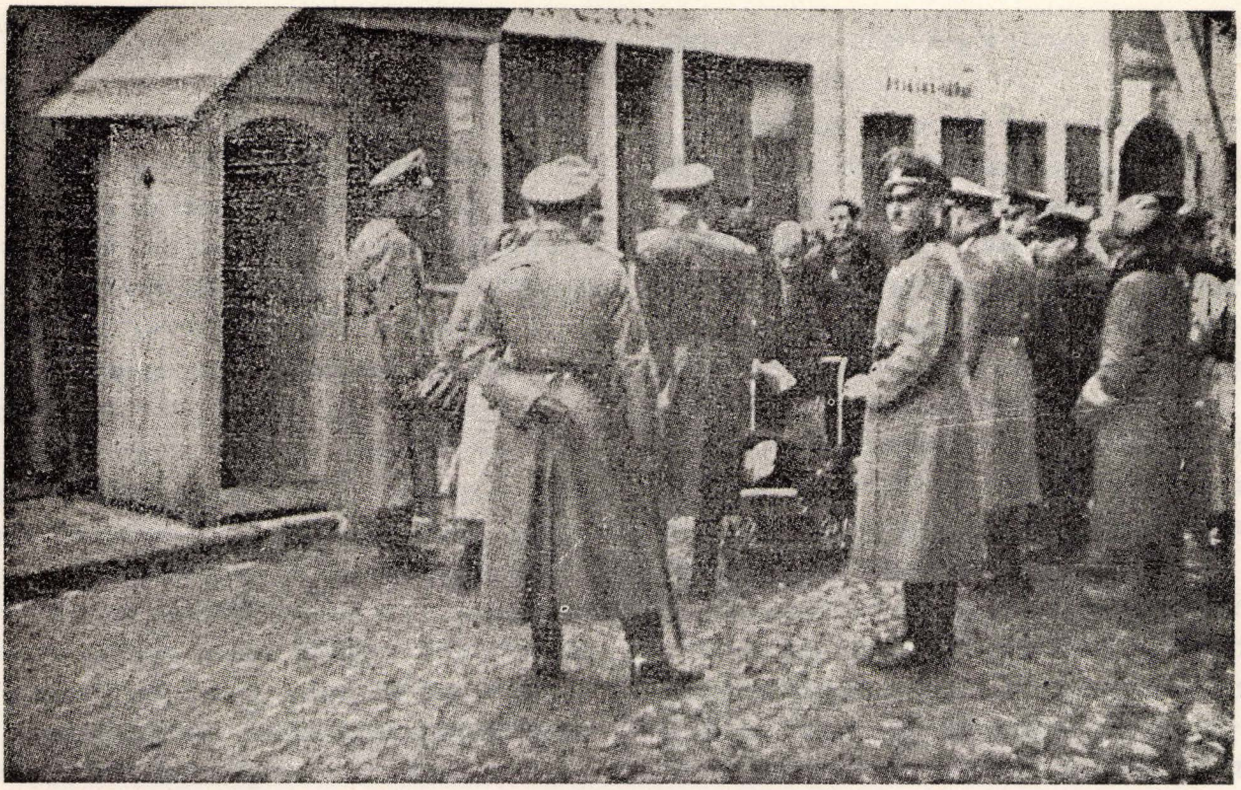
דער סוף איז געווען, אַז צו אונדזער פֿאַרשלאָג זיינען צו־געטראָטן נאָר 8 מאַן. מיר האָבן אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן און אָנגעהויבן אים צו רעאַליזירן. פון יענעם טאָג אָן האָבן מיר אַלע געהאַט אַ גרויסן ציל אין אונדזער שווערן לעבן. דער ענין פון פּאָדקאָפּ האָט אונדז פֿאַרכאַפּט און אים האָבן מיר געווידמעט פון דאַן אָן אַלע אונדזערע נעכט.

קודם כל האָבן מיר געדאַרפט געפינען עפּעס אַ קעגן־שטאַנד, וועלכער זאָל פֿאַרמאַסקירן דעם אַריינגאַנג אין פּאָד־קאָפּ. מיר האָבן דערפאָר געבעטן ביי אונדזער אַרבעטס־פֿאָר־וואָלטער אַ דערלויבעניש צו מאַכן פֿאַר אונדזערע זאַכן אין בונקער אַ מין קליינע שאָפע. מיר האָבן אים געזאָגט, אַז אין שאָפע וועלן מיר האַלטן אונדזערע ברויט־ראַציאָנען. ער האָט אין גאָרנישט חושד געווען און האָט אונדז דערלויבט צו מאַכן אַ שאָפע.

די שאָפע האָבן מיר צעטיילט אין צוויי טיילן: אין איין טייל האָבן מיר טאַקע געהאַלטן לעבנסמיטל און דעם צווייטן טייל האָבן מיר געמאַכט פֿאַר אַן אַריינגאַנג אין פּאָדקאָפּ.

דעם 3־טן פעברואַר 1944, 8 אַזייגער אין אָוונט, האָב איך אָנגעהויבן גראָבן מיט אַ שיסעלע און לויט אַ פֿאַרויסגעזע־נעם פּלאַן.

מיר האָבן באַשלאָסן זיך אונטערצוגראָבן אַ צוויי מעטער די טיף. די אַרבעט איז געווען אַ שווערע, אָבער דאָס איז געווען דער אייניציקער וועג, וועלכער האָט געקאָנט פירן צום לעבן. פון דאַן אַן האָבן מיר געאַרבעט אין פּאָדקאָפּ יעדן אָוונט.

די אַקציע פון אידערשיקן די יידן אויף פּאָנאַר

אַ גאַנצן טאָג זיינען מיר געווען פאַרנומען מיט ברענען און גראָבן די טויטע קערפערס. דערווייל האָט מען קיין פאנאר געברַאַכט נאָך גרויסע טראַנספאָרטן מיט יידן. ס׳זיינען אָנגעקומען יידן פון לעטלאַנד און ליטע. על פי רוב זיינען דאָס נישט געווען געטאָ־יידן, נאָר מענטשן, וועלכע מ׳האָט געכאַפּט אין אַהעלטעניש אָדער אין די וועלדער. גלייך ווי מ׳פלעגט זיי ברענגען קיין פאנאר, פלעגט מען זיי דערשיסן. אונדזער אַרבעט איז געווען, זיי שפּעטער צו פאַרברענען.

איין מאָל האָט אונדז דער שטורעם־פירער דערקלערט, אַז היינט וועט מען ברענגען אַ טראַנספאָרט מענטשן, מיט אַנשטעקנדיקע קראַנקייטן, און מען דאַרף זיי שנעל דערליידיקן.

צוליב עפּעס אַ סיבה האָט מען אונדז תיכף אַראָפּגענומען פון דער אַרבעט און אַריינגעטריבן צוריק, אין בונקער. דאָס איז געווען אין מיטן טאָג און זייער אויליגניש האָט אונדז זייער פאַרוווּנדערט.

אין צען מינוט אַרום האָבן מיר דערזען ווי מען טרייבט פאַרביי אונדז טויזנטער מענטשן. אַ סך פון זיי האָבן געשריגן מיט אוממענטשלעכע קולות: „ראַטעוועט, ראַטעוועט!״

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר דערהערט שיסעריין, וועלכע האָבן געדויערט איבער 3 שעה. נאָך דעם האָט מען אונדז אַרויסגעפירט פון בונקער. דער שטורעם־פירער האָט געברַאַכט אַ קאַסטן מיט ווורשט, שנאַפּס און ציגאַרעטן און האָט זיי געגעבן יעדן איינעם פון אונדז. דערביי האָט ער דער־קלערט, אַז אויב מיר וועלן שנעל פאַרברענען יענע קערפערס. וועט יעדער איינער פון אונדז באַקומען נאָך אַ פּאַקעט ציגאַרעטן.

שטעלט זיך פאָר אונדזער לאַגע, אַז מיט אַ פּאָר שעה צוריק האָבן מיר געזען, ווי מען שיסט אויס טויזנטער יידן און איצט גיט מען אונדז טרינקען שנאַפּס און עסן ווורשט און רויכערן ציגאַרעטן. דערביי האָבן מיר אויך נישט געטאָרט באַווייזן, אַז מיר האָבן רחמנות אויף די קרבנות. זיי וואָלטן דאָך אונדז אויך גלייך אומגעבראַכט.

מיר זיינען אַרויסגעקראָכן פון אונדזער גרוב און אָוועק צום שייטערהויפן. דאָרט זיינען זיי אַלע געלעגן: מענער און פרויען, אַלטע און יונגע. צווישן יענער גרופּע זיינען געווען נאָר צוויי קינדער. לויט די דאָקומענטן, וואָס מיר האָבן ביי זיי געפונען, זיינען דאָס געווען יידן פון מערב־אייראָפּע. מ׳האָט זיי דערשאָסן אייניציקוויין און כמעט ביי יעדן איינעם האָבן מיר געפונען אַ רעוואָלווער־שאָס אין קאָפּ. ביי עטלעכע פון זיי האָבן זיך נאָך געמערקט סימנים פון לעבן.

אָט אַזוי, ברידער, האָט אויסגעזען אַן אַרבעטס־טאָג אין פאנאר. דאָס האָבן מיר געדאַרפט דורכמאַכן עטלעכע חדשים נאָכאַנאַנד.

די שווערע און אוממענטשלעכע אַרבעט האָט אויף אַ רגע נישט אָפּגעהאַלטן אונדזער רעטונגס־ווערק, דאָס גראָבן דעם פאָדקאָפּ. מיר האָבן אים געגראָבן אַ סענטימעטער נאָך אַ סענ־

טימעטער. די אויסגעגראָבענע ערד פלעגן מיר באַהאַלטן אין אונדזערע שלאָף־נאָרעס. מיט דער צייט זיינען אָבער פון די סאַנטימעטערס געוואָרן מעטער. כדי די סטאַליע זאָל נישט פאַלן, האָבן מיר אויף יעדע 10 סענטימעטער אונטערגעשפּאַרט מיט קליינע הילצערנע סלופקעס. די הויך און די ברייט פון פּאָדקאָפּ איז געווען 50 אויף 50 סענטימעטער.

דערווייל האָט זיך געביטן דער גרופן־פירער אין פּאנאר. וועז ס׳איז אָנגעקומען דער נייער דייטש, איז ער צוערשט אַראָפּ מיט די וועכטער צו אונדז, אין בונקער, זען וואָס דאָרטן טוט זיך. צו אונדזער גליק זיינען זיי אַלע געווען שיכור און האָבן גאָרנישט באַמערקט.

עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דער נייער פירער האָט באַקומען דירעקטיוון וואָס שנעלער צו פאַרענדיקן די אַרבעט פון פאַרבראָכענען די קערפערס. צו דעם צוועק האָבן זיי געבראכט צו אונדז נאָך 24 אַרבעטער. צווישן זיי זיינען געווען עטלעכע יידישע געפאַנגענע, סאָלדאַטן פון דער רויטער אַרמיי, אינזשיניערן פון קיעוו.

אַזוי ווי די אַרבעט אין פּאָדקאָפּ האָט געפּאָדערט מער מענטשן, האָבן מיר באַשלאָסן אַרײַנצוציען אין דער קאָנספּיראַציע אויך די נייע־געקומענע. צוזאַמען האָבן זיך שוין באַטייליקט אין גראָבן דעם פּאָדקאָפּ אַ 20 מאָן. פון טאָג צו טאָג איז ער געוואָרן לענגער און מיר האָבן געזען, אַז מיר דערנענטערן זיך שוין צום אַרויסגאַנג פון לאָגער.

אויך די אַרבעט פון אויסגראָבן די קערפערס האָט זיך דערנענטערט צום סוף. אין די ערשטע טעג פלעגן מיר אויסגראָבן 200 קערפערס אַ טאָג, דערנאָך — 300 און איצטער האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל צו מאַכן 400 אַ טאָג.

איידער מען פלעגט די קערפערס פאַרברענען, פלעגן די געסטאַפּא־לייט גוט באַזוכן זייערע מיילער און אַרויסרייסן די גאָלדענע ציינער. איינער פון זיי איז אויף דעם געביט געווען אַ ספּעציאַליסט און מיר פלעגן אים רופן: דער צאָן־דאָקטאָר.

אַרויפלייגנדיק דעם קערפער אויף די קלעצער, פלעגט אים אַ דייטש נאָך אַמאָל קאָנטראָלירן און ווי איז געווען דעם צאָן־דאָקטער, אויב ער האָט געפונען ביים טויטן אַ גאָלדענעם צאָן אָדער אַ קאָראָנע.

מיר האָבן באַמערקט, אַז די גריבער ווערן אויסגעליידיקט און נייע קומען נישט צו. ס׳איז צו אונדז דערגאַנגען אַ ידיעה, אַז די אַרבעט וועט זיך גאָר אין גיכן ענדיקן. מיר האָבן אַלע געוווסט, אַז מיט דעם דערנענטערט זיך אויך אונדזער סוף. נאָכן לעצטן גרוב פון פּאָנאר, וועלן זיי אונדז זיכער אומברענגען.

אַלע אין בונקער האָבן פלוצלונג פאַרשטאַנען, אַז די אייניציקע רעטונג ליגט נאָר אין פּאָדקאָפּ. אויב מ׳וועט אים באַווייזן צו ענדיקן אין דער ריכטיקער צייט, וועלן זיך אפשר אייניקע פון אונדז קענען ראַטעווען און זיי וועלן דערציילן דער וועלט וועגן די באַרבאַרישע דייטשע מעשים. מיר האָבן אָנגעהויבן אַרבעטן מיט מער ענערגיע און מיט מערער מוט.

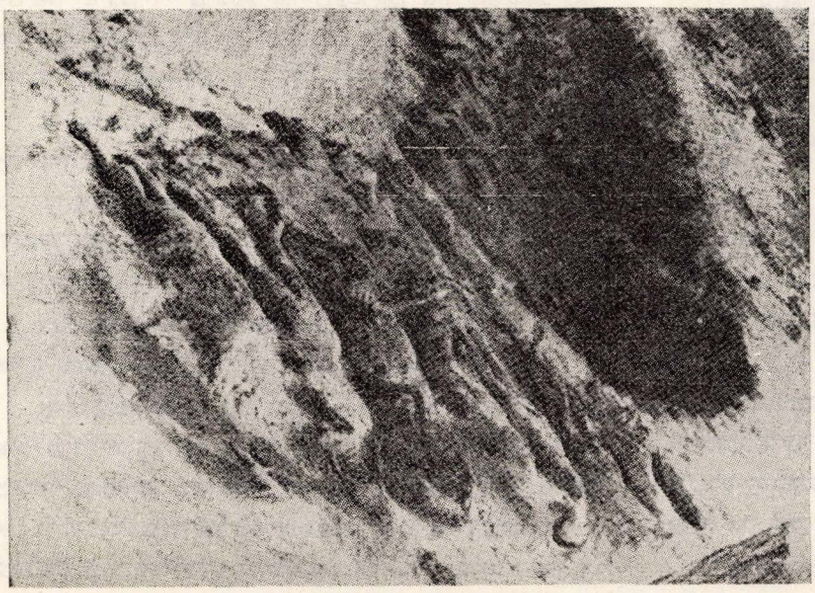
עס זיינען צווישן אונדז שוין מער קיין סקעפּטיקער נישט געווען. אַפילו יענע, וועלכע האָבן זיך צום פלאַן באַצויגן די ערשטע צייט מיט ביטול און חוזק, האָבן דערזען, אַז דער ענין איז זייער אַן ערנסטער און מ׳וועט זיך אפשר קענען ראַטעווען. להיפך, איצט האָבן אַלע געוואָלט זיין פון די ערשטע, וועלכע וועלן אַרויסקריכן. יעדער האָט פאַרשטאַנען, אַז יעדע סעקונדע וועט באַדייטן לעבן אָדער טויט.

אָנפאַנג מערץ 1944 איז אונדזער פּאָדקאָפּ ענדלעך פאַרטיק געוואָרן. מיר האָבן אָנגעהויבן מאַכן דעם ענדגילטיקן פלאַן ווי אַזוי צו אַנטלויפן. אַזוי ווי צווישן אונדז זיינען געווען אייניקע פון דער פּאָנאַרער גענגט, האָבן מיר מסכים געווען, אַז זיי וועלן אַרויסקריכן די ערשטע, כדי זיי זאָלן קענען ווייזן דעם וועג פאַר די אַנדערע.

אונדזער ציל איז געווען זיך צו טרעפן מיט די פאַרטיזאַנער אין וואַלד און זיי איבערגעבן, וואָס אונדזערע אויגן האָבן געזען אויף פּאָנאַר.

די צווייטע פראַגע איז געווען, וועז אַרויסצוגיין. מיר האָבן געוואָרט אויף אַ פינצטערער נאַכט און גראָד זענען אין יענער וואַך געווען העלע, לבנהדיקע נעכט. מיר האָבן דערפאַר אָפּגעלייגט אונדזער אַנטלויפן אויף סוף חודש.

סוף סוף איז אָנגעקומען אונדזער לעצטער טאָג. אין דער פרי זיינען מיר אַוועק צו דער אַרבעט און זיך באַמיט נישט אַרויסצווייזן קיין שום נערוועזיטעט. אַלע האָבן געאַרבעט מיט

טויטע קערפערס אין די גריבער פון פּאָנאַר

ענערגיע און די דייטשן האָבן זיך פשוט געווונדערט איבער די נייע כוחות וואָס מיר האָבן באַקומען.

צום לעצטן מאָל האָבן מיר זיך צוגעקוקט צו די מאָסן־קברים און צו די שייטערהויפנס. עפּעס זיינען יענעם טאָג די קייטן אַ סך שווערער געווען ווי די גאַנצע צייט. ס׳האָט זיך שוין געוואָלט זיין פריי.

גראָד איז דאָס געווען שבת און מיר האָבן געאַרבעט נאָר ביז 3 אַזייגער נאָכמיטיק. די וועכטער זיינען אַוועק זיך פאַר־ווייַלן. זיי האָבן אונדז אַראָפגעלאָזט אין בונקער און אין גאָר־נישט חושד געווען. אַ סימן, אַז די קאָנספיראַציע איז געלונגען.

מיר האָבן דערקלערט דעם טאָג פאַר אַ תענית; פרומע און נישט־פרומע האָבן געזאָגט תהילים. אייניער, אַ חבר, וואָס איז געווען אַ רב, האָט געהאַלטן אַ דרשה און געמאַכט אַ הספד נאָך אַלע קדושים. זיינע לעצטע ווערטער זיינען געווען:

„ברידער! וואָר פון אונדז ס׳וועט בלייבן לעבן, זאָל אַלץ טאָן, כדי צו נעמען נקמה פאַרן אומשולדיקן בלוט, וואָס איז דאָ פאַרגאָסן געוואָרן.״

גלייך ווי ס׳איז צוגעפאַלן די נאַכט, האָבן מיר אָנגעהויבן מאַכן די לעצטע הכנות צום אַנטלויפן. צו אונדזער גליק איז יענע נאַכט געווען ממש שטאַק פינצטער. כדי נישט אַרויסצו־רופן ביי די דייטשן קיין חשד, האָבן מיר אָנגעהויבן דאָוונען און אונדזערע וועכטער האָבן מיר געזאָגט, אַז ס׳איז ביי אונדז דער לעצטער פּסח (אָסטערן) און דאָס איז אַ גרויסער יום־טוב.

מיר האָבן באַמערקט ווי דער דייטשער וועכטער פון אויבן האָט עפּעס אַ שמייכל געטאָן און איראָניש געזאָגט צו זיין קאַמעראַד:

„יאָ, יאָ, דאָס איז זייער לעצטער טאָג...״

10 אַזייגער אין אָונט איז געווען די באַשטימטע שעה. מיט קלאָפּנדיקע הערצער און מיט אַ ציטער איבערן גאַנצן קערפּער זיינען די ערשטע אַרייַנגעקראָכן אין פּאָדקאָפּ. נאָך מיינע פּאָרדינסטן האָב איך געדאַרפט זיין דער ערשטער, אָבער מיר איז אויסגעפאַלן צו זיין דער פערטער.

30 מעטער איז געווען די לענג פון פּאָדקאָפּ. 20 מאָן זיינען מיר אין אים געלעגן און געוואַרט אויפן אָפּגערעדטן פּאָראָל. מיט אַן אייַנגעהאַלטענעם אָטעם האָבן מיר געפּוזעט אייַנער הינטער דעם צווייטן. צוערשט האָט געשטיקט די לופט, אָבער פלוצלונג האָבן מיר דערפילט אַ קאַלטן לופט־שטראָם.

דאָס איז געווען דער ערשטער סימן, אַז מיר געפינען זיך אויפן אָפענעם פעלד, הינטער דעם צוים און די מינעס.

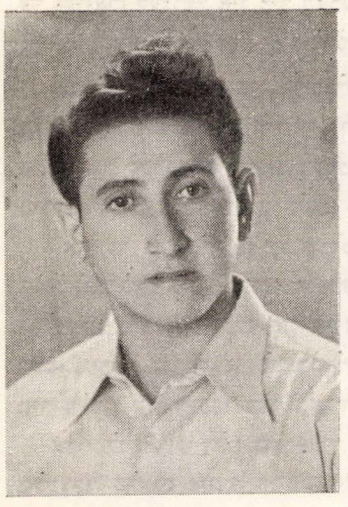
אייַנער פון די ערשטע חברים איז אַרויף, נישט ווילנדיק, אויף אַ צווייג און אָנגעמאַכט אַ רעש אין דער שטילער, פינצ־טערער נאַכט. די דייטשע וועכטער האָבן געמאַכט אַן אַלאַרם און תיכף אָנגעצונדן אַלע פּראָזשעקטאָרן. ס׳איז דאָרט קענטיק געוואָרן אַ געפערלעכע בהלה. אין איין אויגנבליק האָבן זיי אָנגעהויבן שיסן אויף אונדז מיט פאַרשידענע געווער. די פעלדער אַרום אונדז זיינען באַדעקט געוואָרן מיט אַ האַגל פון קוילן. אין אַ ווייַלע אַרום האָט אויך אָנגעהויבן קלינגען דער גרויסער אַליאַרם־גלאָק. אַרום אונדז האָבן אויפגעריסן בלינדע מינעס. די פראָשעקטאָרן האָבן באַלויכטן ממש אונדזערע קעפּ. ס׳האָט זיך געדוכט, אַז מיר קריכן פשוט פאַר זייערע אויגן.

מיר האָבן אָבער שוין נישט געהאַט קיין וועג אויף צוריק. מיר האָבן געפּוזעט אַלץ ווייטער און ווייטער, פאָרויס אין דער ריכטונג צום וואַלד.

ווען מיר האָבן אַזוי אָפּגעפּוזעט אַ האַלבן קילאָמעטער, האָבן מיר זיך צעוואַרפן אין פאַרשידענע ריכטונגען, כדי צו צעטומלען די דייטשן.

אונדזער געדאַנק איז געווען, אַז עמעצער וועט זיך אַזי־אַרום דאָך רעטעווען און ס׳וועט בלייבן אַן עדות פון זייערע מעשים.

איך, מיט נאָך 4 חברים, צווישן זיי אויך דער סוונציאַנער מרדכי זיידל זיינען אַוועק אין דער ריכטונג צו די פאַרטיזאַנער. מיר האָבן אָבער דעם ריכטיקן וועג נישט געווּסט און האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף דייטשע געווער־מאַגאַזינען און וויידער אַמאָל האָט זיך דערהערט אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט אַ קנאַלעריי און אַ שיסעריי.

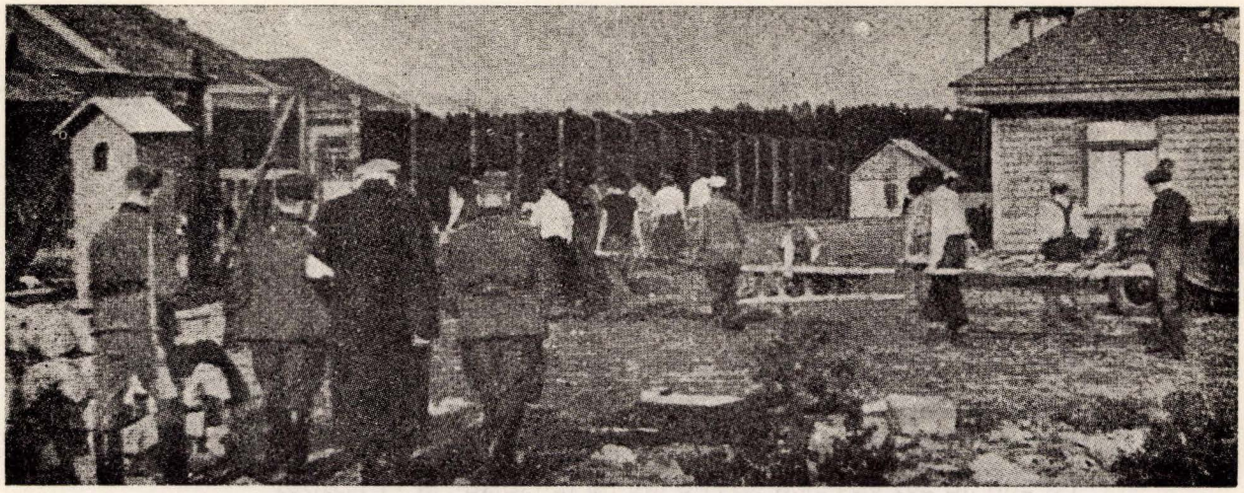

מרדכי זיידל, אייַנער פון די אייַנציקע עדות פון יענע גרויזאַמע טעג, וואָס האָט אויך דורכגעמאַכט אַלע פיינען און פינצטערע גרויליקייטן, מיט די אייגענע אויגן צו־געזען די שחיטות איבער טויזנטער יידן און מיט די אייגענע הענט אויסגעגראָבן זייערע טויטע קערפּערס אין געפּירט צום פאַרברענען. מיט דער טיפּער אומהיילבאַרער וווּנד אין האַרצן האָט ער געגעבן זיין שבועה, אַז דאָס פאַרגאָסענע בלוט וועט ניט אויפהערן זידן אין אים זיין גאַנץ לעבן.

אייַנער פון אונדז פיר איז דערביי געפאַלן און די איבעריקע דריי איז געלונגען זיך אַרייַנצוכאַפּן אין דערבייאיקן וועלדל און דאָרט אַרייַנקריכן אין אַ בלאָטע און זיך פאַרמאַסקירן מיט צווייגן.

די דייטשן האָבן קענטיק פאַרשטאַנען, אַז מיר געפינען זיך אין, אַדער אַרום, וועלדל און דערפאַר האָבן זיי אַרומגע־רינגלט די גאַנצע געגנט און אָנגעהויבן ממש אויסקעמען יעדן קוסט און יעדן בוים.

עטלעכע מאָל זיינען זיי פאַרבייגעגאַנגען נעבן אונדזער בלאָטע, אָבער זיי האָבן אונדז — צום גליק — נישט באַמערקט.

די בונקער־יידן טראָגן אויף די נאָסילקעס די אויסגעגראָבענע טויטע קערפּער צום פּאָרבערגען

מיר זיינען אַזוי אָפּגעלעגן אין יענער בלאָטע דעם גאַנצן מאָרגנדיקן טאָג. עסן האָבן מיר נישט געהאַט און אויך נישט קיין ביסל וואַסער צום טרינקען.

די נאַכט פון זונטיק אויף מאָנטיק איז ווידער געווען זייער אַ פינצטערע און דאָס האָט אונדז געראַטעוועט. מיר זיינען אַרויסגעקראָכן פון דער בלאָטע און זיך געלאָזט גיין וווהין די אויגן וועלן טראָגן. מיר האָבן זיך אַזויאַרום אַנגעשטויסן אויף אַ טייך. אויפן ברעג האָבן מיר געפונען אַ קליין שיפל און האָבן זיך תיכף אַריבערגעשיפט אויפן צווייטן ברעג. מיר האָבן אָבער נישט באַווייזן זיך צו דערנענטערן צו דער צווייטער זייט און מ׳האָט אונדז פון דאָרט באַגעגנט מיט אַ האָגל פון קוילן.

יענע וועכטער האָבן קענטיק נישט געהאַט קיין פּראָשעק־טאָרן און דאָס האָט אונדז געראַטעוועט. זיי האָבן געשאָסן בלינדערהייט און מיר זיינען אַראָפּ און זיך ווידער אַרײַנ־געכאַפּט אין די טיפעניש פון אַ גרויסן וואַלד. אונדז דריי האָט מען אַזוי אַרום נישט געכאַפּט.

דערווייל האָבן זיך די פּאַרטיזאַנער פון דער רודניצקער פּושטשע דערוווסט, אַז פון פּאָנאָר זיינען אַנטלאָפן עטלעכע צענדליק אַרבעטער. די דייטשן האָבן זיך אַפּילו נישט געשעמט און האָבן געמאָלדן, אַז זיי וועלן געבן 100.000 מאַרק פאַר יעדן קאָפּ פון אונדז.

דער קאָמאַנדיר פון אַטריאַד „זאַ פּאָביעדו״ איז דאָן געווען אַבראָשע סאברינסקי (רעשעל). ער האָט באַקומען אַ באָפּעל פון העכסטן פּאַרטיזאַנער־שטאַב צו ראַטעווען די מענטשן פון פּאָנאָר און זיי ברענגען צו אים.

נאָך דעמזעלבן טאָג האָט דערפאָר אַבראָשע אַרויסגעשיקט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער אונדז צו געפינען. אין דער שפּיץ פון יענער גרופּע איז געשטאַנען טוביה רובין, אַ באַקאַנטער טראַנספּאָרט־אַרבעטער פון ווילנע.

אים האָבן מיר צו פּאַרדאַנקען אונדזער רעטונג, אונדזער לעבן.

די באַראַריי פון פּאָנאָר איז נישט געבליבן קיין סוד פאַר דער וועלט.

עס האָבן זיך געראַטעוועט די עדות, וועלכע האָבן אַלץ געזאָגט מיט זייערע אויגן, וועלכע האָבן מיט זייערע הענט אויס־געגראָבן איבער הונדערט טויזנט טויטע קערפּערס, וועלכע האָבו אַליין געזען, ווי אַזוי מ׳האָט אויסגעשאָסן עטלעכע טויזנט יידן.

פאַר אַלע יידן אין דער וועלט ווילט זיך צום סוף נאָר זאָגן: זכור את אשר עשה לך עמלק! זכור!!!

מיר, דער פּאַרשאָלטנסטער דור פון דער גאַנצער יידי־שער געשיכטע, וועלן שוין קיינמאָל נישט פאַרגעסן די טויזנטער מיתות און נגישות. דאָס פּאַרגאָסענע בלוט פון די קליינע קינדער, פון אונדזערע מאַמעס און שוועסטערס וועט אייביק זידן אין אונדז. נאָר וויל מיר לעבן, וויל עס איז אונדז געלונגען ניצל צו ווערן פון דעם שוידערלעכן עמק הבכא מיטן געדאַנק צו דערציילן דער וועלט וועגן אַלעם וואָס האָט זיך אָפּגעטאָן אין יענעם גהינום, מוזן מיר היילנדיק די וווּנדן פון אונדזער פּאָלק, טאָן גלייכצייטיק אַלץ, וואָס איז נאָר מעגלעך, כדי „אַזעלכעס״ זאָל זיך נישט מער איבערחזרן.

שרה קאציזנע

אויף די חורבות און מאסן־קברים

יך אליין בין אויעק פון סוועניציאן צוזאמען מיט דער סאוויעטישער ארמיי און בין אין דער צייט פון דער מלחמה געווען אין טיף־רוסלאנד. וועו די דייטשן האבן אנגעהויבן ליידן גרויסע מפלות אין יאר 1944 און ס'איז געלונגען זיי אַרויסצוטרייבן פון פארשידענע, אקופירטע געביטן, האב איך באקומען א בריוול פון מיינעם א געווועזענעם שכן, א קריסט, פון וועלכן איך האב זיך דערוווסט, אז די דייטשן האבן אומגעבראכט כמעט אלע סוועניציאנער יידן. איך האב דאן באשלאסן צו פארן קיין סוועניציאן און זען וואס דארט איז פארגעקומען. איך האב געזומען מיין 16־יאריקע טאכטער און מיר האבן זיך געלאזט אין שווערן וועג.

נאך א לאנגן און געפערלעכן וועג, נאך פיל וואנדערונגען, זיינען מיר ענדלעך אנגעקומען קיין סוועניציאן און איך האב דערזען מיט די אייגענע אויגן דעם גרויסן חורבן פון אונדזער שטאט און דעם שרעקלעכן אומגליק וואס האט געטראפן מיטן יידישן פאלק אין דער גאנצער געגנט.

דאס שטעטל איז געווען האלב פארברענט און פון אלע זייטן און ווינקעלעך האט געקוקט דער שרעקלעכער חורבן. אויף דער באן־סטאציע האב איך געטראפן ליובע גורוויטש, די טאכטער פון חנא דעם קצב.

וועו זי האט מיך דערזען, האט זי אויסגעבראכן אין א פאר־צווייפלטן געוויין.

אין קורצע אבער שוידערלעכע ווערטער האט זי מיר דער־ציילט ווי אזוי סוועניציאן איז חרוב געווארן און ווי ס'איז אומגעקומען די גאנצע יידישע באפעלקערונג.

איך בין געווען דער ערשטער מענטש, פאר וועלכן זי האט געקאנט אויסגיסן איר ווייטיק און צער, וואס זי האט אין משך פון עטלעכע יאר געטראגן אין הארצן.

ליובע האט מיך אוועקגעפירט צו גיטל טייטש, וואס האט געוו'ינט אין שפיזס הויז. גיטל מיט איר ברודער און שוועסטער זיינען ניט לאנג געקומען פון וואלד און ביי זיי זיינען זיך צוזאמענגעקומען פיל יידן, וואס זיינען געווען אין דער פאר־טיזאנקע.

מיר האבן געטראכט וועגן נעמען נקמה, דער עיקר פון די ליטווינער, וועלכע האבן גענומען דעם גרעסטן חלק אין אום־ברענגען די יידן פון דער סוועניציאנער געגנט. אין שטאט איז אבער געווען א לעגאלע, סאוויעטישע מאכט און די יידיש־ג פארטיזאנער האבן ניט געקאנט דורכפירן אויף זייער אייגענער האנט די אויסגערעכנטע נקמה־אקטן.

נאכן אפזיין ביי די טייטשעס א טאג צייט, בין איך ארויס־געגאנגען אנקוקן די חרוב־געווארענע שטאט.

א שרעק און ציטער האט מיך אנגענומען וועו איך האב דערזען דעם חורבן. סוועניציאן וואס האט נאך מיט עטלעכע יארן צוריק אזוי געבליווען און גלעבט, האט איצט געמאכט א רושם פון איין גרויסן בית הקברות.

דער טאג איז דווקא געווען א זוניקער, א שיינער. איך בין ארומגעגאנגען איבער די גאסן און מיר איז געווען גאנץ גוט פינצטער אין די אויגן. אט אזוי פינצטער ווי איך וואלט געגאנגען אינמיטן דער נאכט. די הייזער זיינען געשטאנען פוסט און פארברענט און דא און דארט האבן ארויסגעשטארצט שווארצע, נאקעטע קוימענס.

איך גיי פון גאס צו גאס און בייס זיך די פינגער פון ווייטיק. ס'איז מיר שווער זיך איינצוהאלטן און ניט כליפן ווי א קליין קינד.

אט דא, דא איז געווען דער אלטער בית־המדרש. ניט געבליבן קיין זכר פון אים. שווער אפילו צו דערקאנען דאס ארט.

אט דא, דא איז געווען דער נייער בית־המדרש. איצט בלויז א גרויסער בארג אש. פון גאנצן שול־הויף איז נאר פארבליבן די באד און דאס הויז פון שמואל נאטע דעם שניידער. זיין זון איז צוריקגעקומען פון דער מלחמה אן אינוואליד.

איך קום צו דער גאס וווּ ס'איז אמאל געווען מיין הויז. איך זע זיך אוועק אויף די רעשטלעך און דערזע העטלעך פון טירן, א צעבראכענעם קראן, קייטלעך פון די פענצטער און איך נעם א פאר זאכן אלס אנדענקונג פון אונדזער גרויסן חורבן.

אלע יידישע הייזער זיינען פארברענט. איך האב א געוויסע

באַפרידיקונג, וואָס די הייזער זיינען אַוועק צוזאַמען מיט די יידן. פיל, פיל ערגער וואָלט געווען, ווען די הייזער בלייבן גאַנץ און אין זיי ווינען אונדזערע געוועזענע שכנים, מערסטנס בלוטיקע שונאים.

זיי זיינען אויך נאָך דער באַפרייאונג געבליבן די זעלבע מערדער און פון זייערע הענט זיינען אַפילו דאָן נאָך געפאַלן 2 יידישע קרבנות.

דער ערשטער קרבן איז געווען יוסף אַפעסקינס אַ זון. ער איז געווען אַ פאַרטיזאַן און איז צוריקקומנדיק קראַנק געוואָרן. מ׳האָט אים אַריינגעגעבן אין שפּיטאָל און דאָרט האָט אים אַ ליטווישע קראַנקן־שוועסטער פאַרסמט.

אַפּזייענדיק אַ געוויסע צייט אין סוועניצייאַן, האָבן מיר באַשלאָסן צו פאָרן באַזוכן דעם ברודער־קבר אין פאָליגאָן.

הינטער ניי־סוועניצייאַן געפינט זיך אויף אַ בערגל, אַ 2 ק„מ פון שטעטל, אַ שיטערער וועלדל. ניט וויט פון וואַלד פליסט דורך אַ קליין טייכל. מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען אויפן בריק און געפונען אַן אויפשריפט אין דייטש: „אייניטריט שטרענג פאַרבאָטן".

אָט דאָ, ווייזט מען מיר, זיינען געשטאַנען די באַראַקן, ווו די יידן האָבן זיך געפונען. מ׳האָט זיי געהאַלטן צונויפגעפרעסט, אַז זיי האָבן ניט געקאָנט ניט זיצן און ניט ליגן און האָבן געמוזט די גאַנצע צייט שטיין. דורך די קראַטעס פון די פענצטער האָבן זיי געזען דאָס טייכל, אָבער קיין וואַסער צום טרינקען האָט מען זיי ניט געגעבן.

מיר דערנענטערן זיך צום פאָלקס־קבר. ס׳ווערט מיר שווער צו גיין. די פיס זיינען געוואָרן ווי העלצער. איך דערזע פונדערווייטנס אַ גרויסן באַרג. אַ 200 מעטער די לענג און אַ 50 מעטער די בריים. דאָס איז ער. דאָס איז דער אייניקער רעשט, וואָס איז אונדז פאַרבליבן פון אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע.

מיר שטייען אַלע ווי פאַרשטומטע. עפּעס אַ מיסטעריעזער כוח האָט צוגעפרעסט אונדזערע העלדזער, פון וועלכע ס׳האָט

צונויפגעזאַמלטע ביינער פון אומגעבראַכטע יידן, כדי ברענגען זיי צו קבורת ישראל.

זיך געריסן אַ פאַרשטיקטער געשריי. אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אַרום און אַרום.

פלוצלונג האָבן מיר דערהערט אַ שרעקלעכן קלאַפּ. מיר שוידערן אַלע אויף. ס׳וויזן זיך אויס, אַז סווירסקי, אַ געווע־זענען פאַרטיזאַן, האָט אויסגעשאָסן וועלנדיק אויף אַזאַ אופן אויסדריקן אונדזער אַלעמענס צער און זאָרן און אָפּגעבן דעם געהעריקן כבוד די געפאַלענע אויף קידוש השם.

איך כאַפּ זיך אויף ווי פון אַ לעטאַרגישן שלאָף. איך קום צו זיך און ערשט דאָן באַגרייף איך אונדזער גרויסן בראָך, דעם גרויזאַמען חורבן פון אַלע אונדזערע שטעטלעך.

איך בויג זיך איין און הויב אויף פאַרבלוטיקטע שטיקלעך ווע׳ש, צעריסענע בלעטלעך פון ספּרים. איך פיל, אַז פון מיינע אויגן רינט עפּעס אַ פליסיקייט, אָבער דאָס איז ניט פון די טרערן, נאָר בלוט פון מיין האַרצן.

איך קוק אויפן קבר און טראַכט:

„ווי אַזוי קען מען נעמען נקמה פאַר אָט די ווילדע. באַר־באַרישע מעשים?"

„מיט וואָס קען מען באַצאָלן פאַר די מיליאָנען פאַרשני־טענע לעבנס?"

„יונגע, אומשולדיקע קינדערלעך!"

„פאַרוואָס האָט מען אייך לעבעדיקערהייט אין גרוב געוואָרפן?"

„אַלטע לייט! פאַרוואָס האָט איר ניט געהאַט די זכיה געבראַכט צו ווערן צו קבר ישראל און האָט געמוזט פאַרענדיקן אייער לעבן ווי חיות?"

איך שפּיר, אַז ס׳איז מיר איבעריק מיין לעבן. איך שעם זיך פשוט, וואָס איך בין לעבן געבליבן.

ס׳גייען צו צו אונדז אייניקע קריסטן, וועלכע זיינען געווען עדות פון דעם שרעקלעכן מאַסן־מאָרד.

זיי דערציילן אונדז, אַז דער קבר האָט זיך שפּה׳ן לאַנג געהויבן און ס׳האָט פון אים געשפּריצט בלוט.

איך דריק צו צו מיין האַרץ די פאַרבלוטיקע שטיקלעך ווע׳ש, וואָס איך האָב אויפגעהויבן פון דער ערד. מיר דוכט זיך, אַז איך הער די קולות פון די אומגעבראַכטע יידישע קדושים.

מיר דוכט זיך, אַז איך וע דאָס בלוט, וואָס רינט פון זיי.

איך שפּיר, אַז איך וער גערירט פון זינען. אָט, אָט ווע׳ט פלאַצן מיין האַרץ פון ווייטיק.

מיר האָבן זיך צוריקגעקערט פון פאָליגאָן אַנדערע מענטשן.

מיר האָבן מערער אויף די חורבות ניט געקאָנט לעבן.

ביי מיר פערזענלעך איז נאָך צוגעקומען אַ פרישער אומגליק. איך האָב זיך דעווויסט, אַז מיין זון וואָס האָט געדינט אין דער רויטער אַרמיי און איז דערהרגעט געוואָרן אין בערלין שוין נאָך דער באַפרייאונג.

די ידיעה האָט מיך אינגאַנצן צושמעטערט.

איך מאַך מיין טרויעריקן סך הכל:

איין זון האָב איך מיט מיינע אייגענע הענט באַערדיקט אין וואַלד אין יאָר 1941, וועו מיר זיינען אַנטלאָפן פון די דייטשן און ער איז דאָן פשוט אויסגעאַנגען פון הונגער. מיין עלטערער זון איז געפאַלן קעמפנדיק מיט די דייטשן אין דער ליטווישער דיוויזיע. מיין מאַן איז אומגעקומען אין עסטאָניע, וווהין מ׳האָט אים אַרויסגעשיקט פון ווילנע.

וואָס זאָל איך איצטער אָנהויבן טאָן?

קראַנק און צעבראָכן האָב איך באַשלאָסן לענגער אין סוועניציאַן ניט צו בלייבן. איך וועל ניט לעבן צווישן מערדער, קבֿרים און חורבות.

איך וועל אַנטלויפן וווהין די אויגן וועלן מיר טראָגן.

איך האָב דורכגעוואַנדערט גאַנץ פוילן. פון דאָרט בין

רחל וואליאק

דא איז אמאל געווען סוועניציאן!

מיין אומקערן זיך אויף די חורבות פון שטעטל נאך דער באפרייאונג

עם 7־טן יולי 1944 זיינען מיר באַפרייט געוואָרן. דעם 21־טן יולי 1944 בין איך שוין אַנגעקומען קיין סוועניציאַן.

איך האָב זיך אַרויסגעלאָזן גיין איבער די סוועניציאַנער גאַסן. ס׳איז געווען בייגאַכט. אומזיסט האָב איך געזוכט ערגעץ־וווּ אַ ליכטל אין אַ פענצטער. ס׳איז אומעטום געווען פינצטער. פון אַלע זייטן האָט געווייעט דער טויט.

די מויערן, מיט די אויסגעבראָכענע פענצטער, זיינען געשטאַנען וויסט און שטום. אַרום און אַרום איז געווען שטיל ווי אויף אַ בית עולם.

צו וועמען זאָל איך זיך וועגדן? צו וועמען זאָל איך זיך קערן?

סוועניציאַן, סוועניציאַן!

איך האָב זיך צו דער ענדלעך אומגעקערט צוריק, אָבער דו נעמסט מיך נישט אויף! דו דערקענסט מיך נישט?

אָט גיי איך, דוכט זיך, אויף ווילנער גאַס. זי איז אינגאַנצן פאַרברענט ביזן צערקווע. אָט דאָ, דוכט זיך, איז דאָך געשטאַנען חוה גיטל מאַצקינס בעקעריי. וווייטער אַ ביסל האָט געווווינט אורטשיק דער שניידער. נאָך וויייטער, עטלעכע טריט, איז געווען טשערנאָבראָדסקיס האָטעל.

אַלץ געווען. געווען. געווען. איצט זיינען פאַרבליבן בלויז חורבות.

די חורבות שרעקן מיך. איך וויל פון זיי אַנטלויפן. עפעס אַ מאַדנער כוח האַלט מיך צוריק. איך גיי וווייטער און דערנעטער זיך צו דער צערקווע. אָט דאָ, אַנטקעגן דער צערקווע, איז מיט אַ פאָר יאָר צוריק געשטאַנען אונדזער שטוב. אָט דאָ, אויף דעם אָרט, איז געווען אונדזער גאָרטן, אָט דאָ איז געווען די לאַנקע, און אָט דאָ — — איז געשטאַנען דער ברונעם. כמעט גאַנץ ווילנער גאַס פלעגט קומען נעמען וואסער פון אים.

און איצט — — —, איצט איז דאָס הויז פאַרברענט, דער ברונעם — פאַרשאָטן... נישט געבליבן קיין זכר. אַלץ צעשמעטערט און פאַרניכטעט.

איך פֿרוביר רופן די נעמען פון די נאָענטסטע, — אפשר וועט זיך דאָך ווער ס׳איז אָפרופן. אפשר איז עמעצער לעבן געבליבן?

איך רוף און רוף, אָבער אומזיסט.

איך טוליע זיך צו צו די קאַלטע, פאַרסמאַליעטע וועגט, שטרענג אָן דאָס געהער, אָבער קיינער ענטפערט נישט. איך הער נאָר מיין אייגענעם עכאָ.

ניין. קיינער איז נישטאָ. קיינער האָט זיך נישט אומגעקערט צוריק.

איך גיי און איך בלאָנדזשע אויף פלעצער, וואָס זיינען אַמאָל געווען סוועניציאַנער גאַסן. אָט דאָ איז, דוכט זיך, איך אָוועק קיין דייטשלאַנד און צום סוף בין איך ענדלעך אָנגעקומען אין לאַנד פון אונדזערע אבות, אין ארץ ישראל.

אמת, איך בין אַנטלאָפן פון סוועניציאַן, אָבער וואָס טוט מען, אַז איך קען בשום אופן ניט אַנטלויפן פון די געשטאַלטן פון מיינע אומגעקומענע בעסטע און טייערסטע, וואָס איך האָב אין מיין לעבן געהאַט.

וואָס טוט מען, וואָס איך זע נאָך אַלץ דעם גרויסן חורבן פון סוועניציאַן און קען ניט פאַרגעסן דאָס שוידערלעכע בילד פון באַרג אין פאָליגאַן.

ביזן היינטיקן טאָג הער אך נאָך אַלץ קולות, וואָס רייסן זיך פון יענעם ברודער־קבר און איך בין נאָך אַלץ זיכער, אַז ס׳שפריצט נאָך דאָס אומשולדיק פאַרגאָסענע, יידישע בלוט, פון יענעם שרעקלעכן פאָליגאַנער באַרג.

געווען דער מאַרק־פּלאַץ; דאָ, אויף דעם אָרט, האָט געווינט ראובן אַבראַמאָוויטש מיט צעסנע.

— — — אוי, מאַלוסיע, וויפל קינדהייט־זכרונות זיינען פאַרבונדן מיט דיין נאָמען!

איך דערמאָן זיך. ס׳איז דאָן געווען אַ ווינטערדיקער אָוונט. דו ביזט דאָן געזעסן צוזאַמען מיט מיין טעכטערל, מיט שיינען, און ביים שיין פון אַ לעמפּעלע האָט איר געלערנט אויף אויסווייניק דאָס געדיכט פון מאַני לייב:

„בלימעלעך, קרענצלעך, מאָלט אויף די שויבן דער פּראָסט".

און דערנאָך פון שלום אש׳ס „שטעטל": — „ליבע, זומערדיקע פּאַרנאַכטן".

איר ביידע האָט צוזאַמען געלערנט אין גימנאַזיע, זיך געחברט ביזן 8־טן קלאַס. איר האָט פיל יאָרן אָפּגעמאַכט צוזאַמען די לעקציעס, און האָט זיך געהאַט וויכטיקע סודות צו דערציילן. איך פלעג שטענדיק וועלן עפּעס הערן פון אייערע סודות, אָבער איר האָט מיך קיינמאָל נישט מיטגעטיילט אין זיי.

און ווען ס׳איז געקומען די גזירה אויף די סוועניציאַנער יידן ביזטו, מאַליוסיע, צו שוואַך געווען, כדי זיך אַרויסצוראַטעווען, כדי צו אַנטלויפן פון די רוצחישע הענט און אַוועקגיין צוזאַמען מיט אונדז אין וואַלד.

דיך האָט געשראָקן דער פּראָסט און דער שניי, דאָס שלאָפן אויפן גאַס אין חודש מערץ.

„ווי וועל איך דאָס אויסהאַלטן? און מיין לייבל איז דאָך שוין סיי ווי נישטאָ, איז דאָך מיר שוין אַלץ אַיינס, וואָס האָב איך דען נאָך מער אָנצוווערן?"

ביזט אַוועק, מאַליוסיע, מיטן טראַנספּאָרט, און איך האָב דיך שוין מער נישט געזען.

גיי איך אַזוי ווייטער אייגע אַליין איבער די אַמאָליקע סוועניציאַנער גאַסן, גיי און בלאָנדזשע אין דער פינצטער.

דאָ איז, דוכט זיך, חייה עטל לעווינסאָנס מויער געווען דערמאָן איך זיך שוין זייער משפּחה — מאיר און ריווע, חייה עטלס עלטערן, — אייגע פון די שענסטע משפּחות אין סוועניציאַן.

מיט וויפל ציטער איך דערמאָן אייך!

— מיט וויפל ציטער איך דערמאָן אייך!

מירעלע און אסתרקע, ביידע זייט איר שוין געווען גרייט צו גיין אין וואַלד אַריין און אין דער לעצטער מינוט האָט איר אָבער חרטה געהאַט. אייך האָט דער ווינט און דער פּראָסט געשראָקן מער ווי די דייטשן.

אוי, יידישע קינדער, יידישע זין און טעכטער!

פאַרוואָס האָט איר זיך געשראָקן פאַרן וואַלד און פאַרן פּעלד, פאַר שניי און פאַר קעלט. די וועלדער זיינען דאָך געווען אַזעלכע געדיכטע, און געווען אין זיי ערטער וווּ די פּאַרטיזאַנער האָבן דאָרט געלעבט אינגאַנצן פריי.

די דייטשן האָבן פּשוט מורא געהאַט דאָרט צוצוגיין.

דאָרט איז געווען מעגלעך פאַר אַ גרויסע טייל פון אייך זיך צו ראַטעווען. איר האָט זיך אָבער געשראָקן און זיך געלאָזט פירן דורך די דייטשן, ביזט... ביז... ביז איר זיי האָבן אייך דערפירט צו דער שחיטה...

און איך גיי אַזוי ווייטער איבער די גאַסן, זוך און זוך. אפשר... אפשר וועט זיך דאָך ווער אָפּגעפינען — אפשר אַ קרוב, אַ גואל, אָדער סתם אַ ייד.

נישטאָ! נישטאָ קיינער!

אָט דאָ, אָט דאָ! דאָ איז דאָ געשטאַנען אונדזער גימנאַזיע, די באַווסטע יידישע גימנאַזיע אין דער גאַנצער געגנט. אין יענעם בנין האָבן מיר פאַרבראַכט אַזויפיל יוגנטלעכע יאָרן.

אך! פרייליעכקייט דאָרט איז אַמאָל געווען, וויפל ליכטיקייט, וויפל קינדערשער געלעכטער האָט געקלונגען דאָרט אויפן הויף.

אָט אויף די דאָזיקע חרובע וועגט, האָט מיין ברודער געשריבן זייער ערשטע יוגנטלעכע געדיכטן.

די יידישע גימנאַזיע איז געווען די קרוין פון אונדזער סוועניציאַן. און איצטער געפּינט זיך דאָ נאָר אַ חורבה, וואָס וואַרפט אַן אַ שרעק.

איך גיי וויטער. זוך ווידער און זוך.

און אָט אַזוי בין איך דערגאַנגען ביזן שול־הויף.

די צוויי בתי מדרשים זיינען פאַרבליבן. זיי שטייען ווי צוויי עדות, אַז דאָ זיינען געווען יידן, אַז דאָ האָבן יידן געלעבט.

ס׳איז נאָכט. אַרום און אַרום איז פינצטער און פוסט.

איך גיי איבער די סוועניציאַנער געווען גאַסן.

איך שלייך זיך ווי אַ שאָטן צווישן די חורבות פון סוועניציאַן, פון דער שטאָט, ווו ס׳האָבן נאָך מיט אַ פּאָר יאָר צוריק צוויי טויזנט יידן געלעבט, ווו ס׳האָט מיט אַ קורצע צייט צוריק נאָך פולסירט אַ וואַרעם יידיש לעבן. איצט גיי איך דאָ ווי צווישן קברים, ווי אויף אַ בית עולם. איך גיי און דריי זיך אַן אַ ציל און אַן אַ ריכטונג.

איך ווער מיד, פאַרמאַטערט און זעץ זיך אויף אַ שטיין. איך קען שוין מער נישט טראַכטן. איך קען די חורבות מער נישט זען.

איך לאָז אַראָפּ דעם קאָפּ און ברעך אויס אין אַ שרעק־לעכן געווויין. איך באַווויין דעם חורבן פון מיין געבורטס־שטאָט.

נישטאָ מער דאָס יידישע סוועניציאַן! נישטאָ!

ברײנע פארוס־חסיד

אויף
די רואינען
פון מיין היים־שטאט סוועניציאן

אויף אַ שטיין, אײנגעבויגן,
מיט פאַרלאָשענע אויגן — —
זיץ איך ביי אַ גרוב,
דאָס דאַרף זײן מיין שטוב,
ווו כ׳בין געבאָרן געוואָרן,
דער גרוב דאַרף זײן מיין היים,
דאָ האָב איך זיך געשפּילט
געווײַנט געטאַנצט און געלאַכט,
דאָ האָב איך די קינדער־יאָרן פאַרבראַכט.

אָט זע איך מיין מאַמען, אַ שטאָלצע, אַ שײַנע,
די אויגן זײ לײַכטן ווי הימלען די בלאָע.
זי גלעט שטיל מיין קעפּל, טוליעט צום ברוסט,
מיט הענטעלעך צאַרטע, מיט הענטעלעך רײַנע.
אָט שטייט מיין טאַטע, מיט אַ ליבליכן שמייכל,
געגנוג שוין די שטיפערקע, זיך פלושקען אין טײַכל.
דו ביזט שוין אַ גרויסע, מוזט שוין פאַרשטיין,
באַלד צייט פאַר דיר, שוין אין שול צו גיין.
איך הער זײַנע ווערטער, קלאָר און זאַכלעך,
יעדעס וואָרט איז געמאָסטן, ערנסט און העפלעך.

אויפן פנים פון שטראַלנדע זונען — אַ שכינה,
וועגדעט ער זיך צו מיר, מיט אַ שמייכלדיקער מינע.
אָ, טאַטעניו ליבער! אייביק וועל איך דיר זײַן טרײַ,
פאַר דיר הויבט זיך אָן איצט אַ לעבן אַ נײַ,
אַ לעבן פון לערע, קענטשאַפט און וויסן,
אַ לעבן פון בליאונג, שאַפן און גענישן.

אָ, טאַטענוי ליבער! אייביק וועל איך דיר זײַן טרײַ,
דײַנס אַ וואָרט איז אַ גזעזץ פאַר מיר סיי ווי סיי.
דו צייכנסט מיר אָן אַ וועג, ברייט אָן אַ שיר,
מוטיק און שטאָלץ וועל איך אויסטרעטן איר.

אָט לויפן פאַרבײַ מײַנע שוועסטער און ברידער,
די געשטאַלט פון מײַן מאַמען, אַנטפלעקט זיך מיר ווידער.
שטיל אין מיין אויער זי רוימט מיר אַ סוד איין,
וואַקס, קינד מײַנס, אַ גרויסע, זאָל אייביק דיר גוט זײַן.

פײַל ווי אַ בויגן לויפט רחל, מיין שוועסטער,
זי גייט ברענגען הילף, דער שכנטע אסתר.
תמיד איז זי גוטמוטיק, אַ ציכטיקע, אַ רײַנע,
מיט פרייד ברענגט זי אויף דער וועלט,
קינדערלעך קלײַנע.
זי וואַשט זיי און וויקלט,
פלינק און געשיקט,
דאס צאַפלנדע קערפערל,
צום ברוסט אירער דריקט.
איך קוק אויף איר פנים,
מיט האַפנונג און גלויבן,
ס׳טרעפן זיך מײַנע בליקן,
מיט רחלס פאַר אויגן.

אָט זע איך מיין שוועסטער רבקה,
ביים פּיאַנאָ גאָר זיצן,
טאַטע און ברודער באַגלייטן מיטן פידל,
פון נחת די מאַמע, אירע אויגעלעך בלישצן,
ווען ס׳קלינגט פיין, האַרמאָניש, דאס פאַרבענקטע לידל.

און באַלד גאָר צעוויגט זיך אַ טענצל,
טאַטע־מאַמע, רבקה און דוד,
אַ וואַלס, אַ טאַנגאָ און גאָר אַ פאָקסטראָט,
די גאַנצע משפּחה טאַנצט, אַ פריילעכן קאָראָהאָד.

און פלוצלונג געשרייען, אַ געוואַלד, אַ געדולדער,
דאָס פירט שוין דער שכן, הירשלען דעם ברודער.
דו שטיפער, יונגאַטש! כל־בויניק, דו אײַנער!
וועסט וואַרפן מיין שראָליקן, מיט שמוציקע שטיינער?

הירשעלע, קינד מײַנס! הירשעלע קרוין!
דו ביזט שוין אַ גרויסער און מוזט שוין פאַרשטיין,
אַז שטיפן איז גוט ביז אַ ברעג, ביז אַ מאָס,
אויב דו וועסט ניט פאַלגן, וועסטו קריגן אין טאָס.

אין הערלעכן יום טוב, אין טאָג פון בר־מצוה,
אָט הער איך נאָך היינט, הירשעלעס דרשה אין שול,
ווי הילכיק ס׳קלינגט זיין קינדעריש קול.
„היינט, אויפן שוועל פון 14־טן יאָר,
ווער איך רייף און ס׳וועט מיר אַלץ קלאָר.
אָ, יידיש פאָלק, איך ווער היינט דיין משפּחה־גליד,
איך שווער דיר צו זיין, אַ טרייער, ערלעכער ייִד.
גיין שטאָלץ און געשלאָסן אין דיינע רייען,
אין שוועריע טעג פאַר דיר קעמפן, אין גוטע זיך פריען.
טרייַ בלייבן דיינע טראַדיציעס און מנהגים.

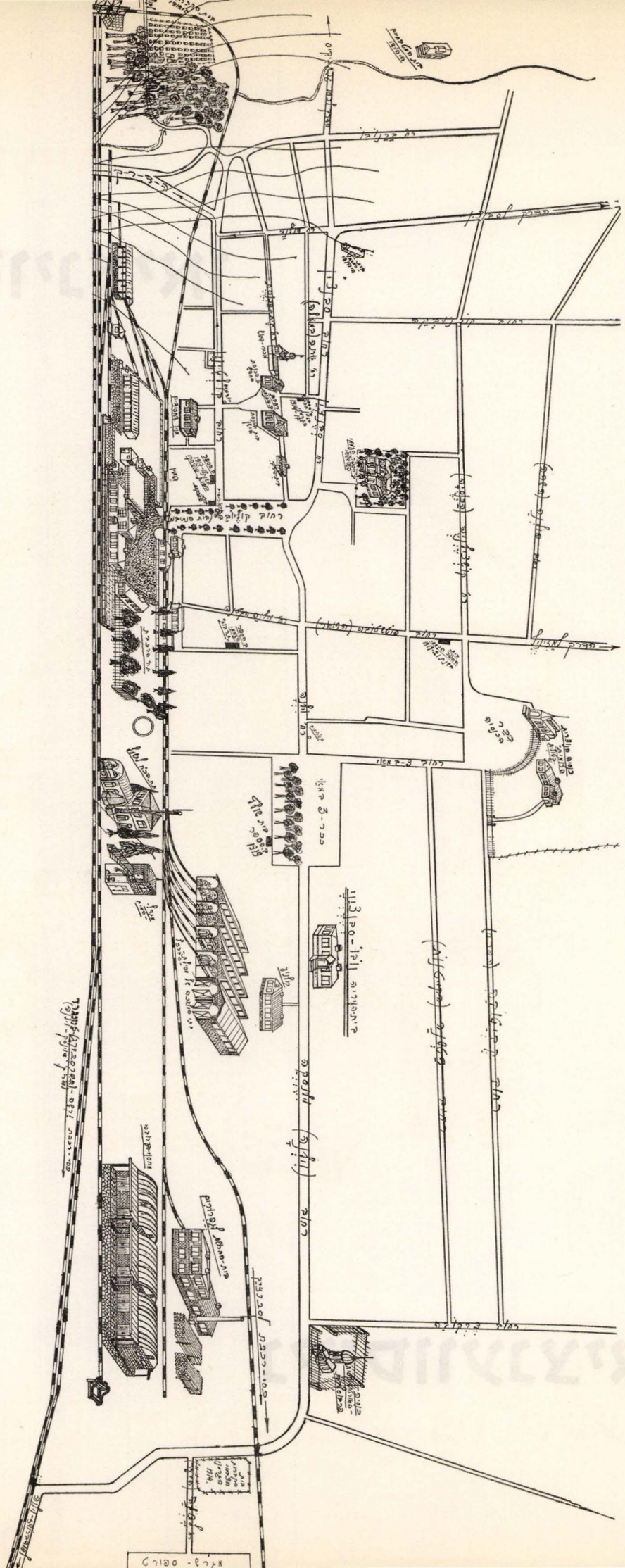
די שטים פון מיין ברודער,
צעשטערט האָט מיין זיסן טרוים,
געגנוג צו הלומען אויף נאָקעטן שטיין.
די נאַכט זי קומט שוין אָן. שוין צייט צו גיין אַהיים.
איך עפן די אויגן. וואָס איז דאָ געשען?
ס׳נעמט מיר אַרום אַזאַ שוידערלעכער קלעם.
אך ווי גוט און ווי ווארעם,
ס׳איז מיר אַמאָל אונדזער היים געווען.
דאס האַרץ פלאַצט, שפּרינגט מיר אַרויס.
געבליבן בין איך און נאָך צוויי יתומימלעך בלויז.
ניטאָ מער קיין טאַטע, קיין מאַמע, קיין שוועסטער און ברודער.
אַלץ איז פאַרזונקען אין אַ פינסטערן דרעמל,
געבליבן איז בלויז, דאס גרוב און דער שטיין,
און דער טונקעלער, פאַרכמאַרעטער הימל.

סעפּטעמבער 1945.

נובו=שווינציאן

נייַ־סוועציאן

מפת העיירה

די מאפע פון שטעטל
געצייכנט פון לייב פופיסקי־ענת

תולדות העיירה

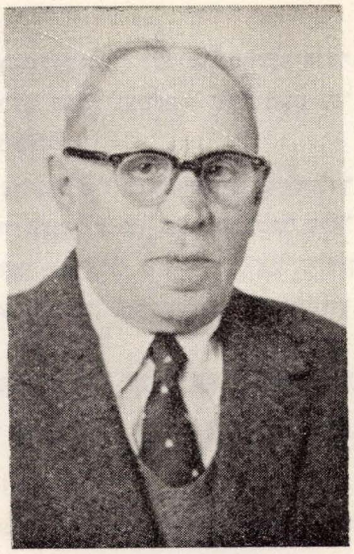

די געשיכטע פון שטעטל

ניי־סוועניציאן

— — פונקט ווי סוועניציאַן האט אויך ניי־סוועניציאַן נישט פארמאגט קיין הויכע בערג, קיין טיפע טאלן און רוישנדיקע וואסערן. זעלטן א פעלז, אפט א גרויסן שטיין און אן אַ שיעור עלנטע קלענערע שטיינער איבער די וועגן און ביי די ברעגעס פון שטילן טייך זעמיאנע. ווי דאס שטעטל, אַזוי אויך די מענטשן, פשוטע, פאַרהארעוועטע, מיט דער זארג פון ברויט אויפן שטערן, ס׳רוב מתנגדים, אבער אפילו די חסידים האבן נישט געפראַווען קיין דבקות, נישט מיחד געווען קיין יחודים. די יידישקייט איז געווען אַ געלאסענע, אַ מיושבדיקע, אן גרויסע עליות, אבער אויך אן טיפע ירידות. דור־אויס, דור־איין איז זיך די יידישקייט אין ניי־סוועניציאַן געגאנגען איר אייגענעם דרך, שטיל, פאוואליע און זיכער, אַזוי אין יידישע, אַזוי אין וועלטלעכע זאכן. האט אבער ווער געוואגט אנצוגרייפן די נאציאנאלע ווירדע, האט ער זיך גלייך אנגעטראפן אויף אַ העפטיקן ווידערשטאנד, וואס איז געקומען צום אויסדרוק אויף אַלע אפשניטן פון יידישן לעבן. צווישן די געדיכטע סאסנע־וועלדער ארום אַלט־איינגעזעסענעם סוועניציאַן איז געבוירן געווארן און זיך צעוואַקסן: ניי־סוועניציאַן. געמיינזאמע זארגן און פריידן, ווירט־שאַפטלעכע, קולטורעלע און משפחהדיקע, האבן פארבונדן דאס אַלטע מיטן נייעם סוועניציאן. דאך האט דאס „נייע״ אַריינגעבראכט איר באזונדערן קאלאריט אין דעם איינגעשטעלטע לעבנס־שטייגער. ניי־סוועניציאַן האט פאַרמאגט זיין אייגן־אַרטיקע דינאמיק. די דורכגעפירטע באן־ליניע פעטערבורג—בערלין האט געבראנגט מיט זיך נייע אויפלעבונגס־שטראמען, ענערגיע און לעבנסמוט, וואס האט זיך אפגעשפיגלט אינעם עקשנותדיקן קאמף, וואס ניי־סוועניציאַנער האבן געפירט פאר זייערע נאציאנאלע רעכט בעת דער דייטשער אקופאציע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה; פאר פרייען שאפן און ציען דעם המשך פון יידישן קולטור־פארמעג. אַזוי האבן די יידן אין ניי־סוועניציאן פאַרטיידיקט די יידישע נאציאנאלע אויטא־נאמיע ביים אויפקום פון דער ליטווישער מדינה; אזוי איז אויך געווען בעת דער פוילישער הערשאַפט. אין שטעטל האבן זיך צעוואַקסן יידישע, העברעאישע שולן און ביי יעדן פאַרמעסט פון דער יידישער קולטור ארויסצוגעבן אַ יידישקייט פון נייעם שניט, האבן די יינגע קולטור־טוער אין ניי־סוועניציאן געשלעפט ציגל נאך ציגל צום יידישן קולטור־בנין. אין די שווערסטע צייטן, ווען די יידישע יוגנט האט נישט געהאט ווו זיך אַהינצוטאן און געלאפן ווּהין די אויגן האבן געטראגן, זענען דאך געבליבן עקשנים, וואס האבן ביי דער זייט פון לומדים און תהלים־זאגער, געשמידט די גאלדענע קייט פון מאדערנער יידישער קולטור, אבער נאענט צום מקור, א לעבעדיקע, א זאַפטיקע, א שפרודלדיקע. א שטילער ניגון האט זיי באגלייט, ווי א בלאַסער פארגעפיל פון דער קומענדיקער קאטאסטראפע, אבער דאך האבן זיי נישט אויפגעהערט צו ציען די בריק פונעם עבר צום עתיד און גיין פארויס פון אַלטן צום נייעם שטייגער מיטן יראת־הכבוד פארן צוזאמענהאנג פון גרעסערע אידאאלן, מיט האפענונגען אויף סטאבילקייט און המשך. פון זיי בא־שטייט עס דער רוב פון די שארית־הפליטה, פון די, וואס שטעלן איצט דעם דענקמאל נאכן חרוב־געווארענעם שטעטל.

שמעון קאנץ

העשל גורוויטש

דער אויפקום און אנטוויקלונג פון ניי־סוועניציאן

ער וועג פון ווילנע צו די צוויי הויפט־שטעט פון רוסלאנד, מאסקווע און פעטערבורג, האט געפירט דורך ניעמענטשין, פאדבראדז, סוועניציאן, דוגעלישאק, ווידז און דווינסק. אין יאר 1861—1662, ווען מ'האט אנגעהויבן בויען די פעטערסבורג—וואַרשעווער באן־ליניע, איז אבער דער וועג צוליב פארשידענע סיבות געענדערט געוואָרן. די ניעמענטשינער, ווי אויך די סוועניציאנער איינוווינער האבן דאן מורא געהאט פאר דער באן און זיך משתדל געווען מיט אלע מיטלען, אז מ'זאל די באן־ליניע פירן אויף אן אנדערן וועג.

די באן־ליניע האט דערפאר דערכגעשניטן גאר אנדערע שטחים צווישן ווילנע און דווינסק, ווי צ.ב. נאווא־ווילייקע, בעזדאן, פאדבראדז, איגנאלינע, דוקשט, טורמאנט און קאלקון.

א דאנק די געבויטע נייע באן־סטאציעס, האט זיך אין די פרייע פוסטע שטחים, וווּ ס'זיינען געווען גרויסע סאסנע־וועלדער, טייכן און אזיערעס, אנגעהויבן וועבן א ניי לעבן. ביסלעכווייז האבן די סטאציעס צו זיך צוגעצויגן אן אלץ גרעסערע באפעלקערונג און עס האבן זיך דארט אנגעהויבן אויסבויען נייע שטעטלעך.

אט אזוי איז אנטשטאנען אן ערך 10 קילאמעטער פון סוועניציאן, 72 קילאמעטער פון ווילנע און בערך 80 קילאמעטער פון דווינסק, דאס נייע שטעטל, וואס מען האט א נאמען געגעבן „נאוא־סוועניציאן", אדער ווי מען האט עס גערופן אויף יידיש „ניי־סוועניציאן".

ארום אט דער באן־סטאציע האט זיך באלד געגומען שאפן א ניי לעבן: די ארבעטער און באאמטע, וועלכע זיינען געקומען פון דער ווייט, האבן אהין אראפגעבראכט זייערע משפחות. די רעגירונג האט זיי געגעבן שטיקלעך ערד און זיי האבן זיך אויסגעבויט הייזלעך און זיך דארט אויף שטענדיק באזעצט.

אין א פאר יאר ארום האבן זיך דארט אנגעהויבן באזעצן אויך יידישע משפחות, וועלכע האבן זיך אהין אריבערגעקליבן פון די ארומיקע דערפער, הויפן און שטעטלעך. די יידן האבן געעפנט שענקן, קראמען און האנטווערקער־וואַרשטאטן. געציילטע יידן האבן אויך געקראגן ארבעט אויף דער באן־סטאציע.

די ערד, אויף וועלכער עס האט זיך געגומען בויען דאס שטעטל האט געהערט צום פריץ סווירזשעווסקי. ער אליין האט געווויינט אין א שיינעם הויף, אויפן וועג, פארנדיק קיין סוועניציאן. די יידן האבן ביי אים ארענדירט שטיקלעך ערד און אויף דעם אויסגעבויט זייערע ערשטע הייזלעך. דאס איז די סיבה, וואס אין די שפעטערדיקע יארן האט א גרויסער טייל פון שטעטל געהערט צו די יורשים פון אט דעם פריץ.

אויסערדעם האבן פיל יידן אויך אויסגעבויט הייזער אויף ערד, וועלכע האט געהערט צו דער רעגירונג. זיי האבן אבער דעם קאנטראקט געמוזט מאכן אויף א קריסטלעכן נאמען, וויל אין יענער צייט איז געווען פארבאטן יידן צו ארענדירן באדן ביי דער מלוכה.

דאס שטעטל האט זיך אנגעהויבן בויען פון מזרח, צפון־

און דרום־זייט פון וואקזאל. די הויפט־גאס און דער צענטער פון שטעטל איז טאקע געווארן די גאס, וועלכע האט זיך געצויגן פון וואקזאל און זיך געדופן די „וואקזאלנע גאס". שפעטער — אונטער דער פוילישער הערשאפט די „קאלע־יאווע גאס".

לינקס פון איר, וווּ עס האט געפירט דער וועג צו די שטעטלעך קאלטיניאן און לינגמיאן, האט זיך אויפגעבויט די קאלטיניאנער גאס. ווייטער פון איר, אויף דער זעלבער ליניקער זייט, נעבן בית מדרש, האט זיך געצויגן די שול־גאס.

פון צפון־מזרח, אויפן וועג קיין סווענציאן, האט זיך אויסגעבויט די סווענציאנער גאס. פון דרום זייט, רעכטס פון דער וואקזאלנער גאס, האט געפירט דער וועג קיין פאדבראדז און ווילנע. דארט האט זיך אויסגעבויט א לאנגע און שיינע גאס, פארפלאנצט מיט בוימער פון ביידע זייטן. איר האט מען אנגערופן: די ווילנער גאס.

פון מערב־זייט, צווישן דער באן־ליניע און טייך זשעמיאנע, אויפן וועג קיין באראנאוע, האט זיך געצויגן די באראנאווער גאס.

דאס שטעטל האט זיך שפעטער אויך פונאנדערגעבויט אויף יענער זייט באן־ליניע, הינטער דעם טייך, און צום סוף ווילנער גאס, וווּ ס׳זיינען מערסטנס געווען די „דאטשעס". דארט האבן געווווינט כמעט נאר קריסטן. די וואקזאלנע גאס און די קאלטיניאנער זיינען געווען ריין־יידישע גאסן, מיט א פאר אויסנאמען: אויפן ראג וואקזאלנער, ווילנער און סווענציאנער גאס, איז געווען א קריסטלעך שפייז־געשעפט, וואס האט געהערט צו דער פאמיליע ציבולסקי.

אויך אויף קאלטיניאנער גאס איז געשטאנען א קריסטלעך הויז, וווּ ס׳האט געווווינט די פאמיליע פון באן ארבעטער סלאווינסקי. זיינע קינדער האבן גערעדט גוט יידיש און זיינען איבערהויפט געווען אויסגעמישט און איינגעלעבט מיט די יידן.

דער צוזאמענשטעל פון דער באפעלקערונג

די באפעלקערונג פון נאוואסווענציאן איז באשטאנען פון פאליאקן, ליטווינער, רוסן, סטאראוויערן און יידן.

די נישט־יידן זיינען געווען באשעפטיקט דער עיקר ביי דער באן, סיי אלס באאמטע, סיי אלס ארבעטער. די יידן האבן זיך פארנומען ס׳רוב מיט האנדל און מלאכה און בלויז אויסנאמען האבן געהאט ארבעט ביי דער סטאציע.

די ערשטע יידישע משפחות, וועלכע האבן זיך באזעצט אין נייי־סווענציאן זיינען געווען:

1) שמואל אבא סמארגאנסקי, ער האט געהאלטן קאזאר־מעס פארן רוסישן מיליטער און אויך געהאט א זאל אויף חתונות. זיין זון יצחק האט געווווינט אין ווילנע, די צוויי טעכטער, שיינע און אסתר, האבן געלעבט אין שטעטל. שיינע האט חתונה געהאט פאר נתן שאפירא און זיי האבן זיך נאך דער

דער בנין פון דער באן־סטאנציע אין נייי־סווענציאן

באַן־פּלאַץ

גרויסער שריפּה אויסגעבויט אַ שיין געמויערט הויז אויף וואָק־זאַלנער גאַס און האָבן געהאַט אַ מאַגאַזין־קראָם.

אסתר האָט חתונה געהאַט פאַר נח פרידמאַן.

2. חיים בנימין נאַטאַנסאָן, וועלכער האָט אויך געהאַלטן קאַזאַרמעס. זיין פרוי, בת שבע, האָט געהאַנדלט מיט מאַגאַזין־טור. ער איז געווען אַ ייד, אַ משכיל, און האָט זיינע קינדער געגעבן אַ וועלטלעכע דערציונג.

3) אברהם מרדכי אזשינסקי, וועלכער האָט אויך געהאַט אַ זאַל אויף חתונות. זיין זון, פסח נאַטע, האָט געווינט שפּע־טער אויף וואָקזאַלנער גאַס, וווּ זיין פרוי, טייבע גיטל, האָט געהאַט אַ כל־בו־געשעפט.

זיין טאָכטער, חנה־ריווע, האָט חתונה געהאַט פאַר שלמה מיימין, וועלכער איז געווען אַ בוכהאַלטער ביי קאַוואַרסקין פון סוועניציאַן. אין ניי־סוועניציאַן האָט ער געהאַט אַ רעזערוואַר פון נאַפט.

זיין צווייטע טאָכטער חיה האָט חתונה געהאַט פאַר אַלטער בערמאַן, וועלכער איז געווען באַשעפטיקט ביים האַנדל מיט געגדז.

4) לייזער ראובן זאק האָט געהאַט אַן אַרייַנפאָר־הויז, וואָס איז געפירט געוואָרן דורך זיין זון אליהו גרשון. דער צווייטער זון, שכנא, האָט געווינט אין דווינסק. די טאָכטער ריווע, האָט חתונה געהאַט פאַר זכריה פינגערהויט, אַ ייד אַ חסיד, אַ מנגן, וועלכער האָט געהאַט אַ באַקאַליי־קראָם.

5) שמואל נחום קאווארסקי, ער האָט געאַרבעט אַלס פאָדריאַטשיק אויפן באַן און האָט געהאַט אַ גרויסע און פאַר־צווייגטע משפּחה פון 9 זין און 3 טעכטער.

דער זון אליהו יאָסל האָט געהאַנדלט מיט פרוכט און יאַ־גדעס און פלעגט די סחורה שיקן אויף עקספּאָרט. אין די שפּע־טערדיקע יאָרן האָט ער געהאַט אַן אַריינפאָר־הויז און אויך אַ באַקליי־געשעפט.

יצחק האָט געהאַט אַ מאַגאַזין־געשעפט. העשל האָט געווינט אין ניעמענטשין. זלמן איז געווען אַ פאָדריאַטשיק אויף דער באַן. זיין פרוי, חנה לאה האָט געפירט אַ שוך־ און גאַלאַנטעריי־געשעפט. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיי זיך באַזעצט אין ווילנע.

שמעון ראובן האָט געהאַט אַ בעקעריי. ער איז אין ערשטן קריג פאַרפאַלן געוואָרן אין רוסלאַנד און מען האָט פון אים מער נישט געהערט. זיין פרוי שרה חיענע די טאָכטער פון דוד בער דעם מילנער.

נח האָט געווינט אין ווילנע. הענעך איז אויך געווען אַ פאָדריאַטשיק אויף דער באַן. ער האָט זיך שפּעטער באַזעצט אין ווערזשבאלאָווע, אין ליטע.

אברהם האָט געאַרבעט אויף דער באַן. זיין פרוי, שפּרה, האָט צוערשט געפירט אַ גלאַז־געשעפט און שפּעטער אַ מאַגא־פאָקטור־קראָם.

משה האָט געלעבט אין ווילנע און איז געשטאָרבן אין רוסלאַנד, פאָרנדיק אַהין אויף אַ באַזוך צו דער משפחה.

שמואלס נחומס דריי טעכטער זיינען געווען: חיה־פייגע, ביילע און רחל־לאה. חיה־פייגע האָט חתונה געהאַט פאַר הירש גורוויטש, וועלכער האָט צומערשט געאַרבעט ביי שוואר און איז שפּעטער געוואָרן זעלבסטשטענדיקער פאָדריאַטשיק אייף דער באַן. ביילע האָט חתונה געהאַט פאַר עזר יאַוויטש, וועלכער האָט ביז דער ערשטער מלחמה געווינט אין ווילנע, וווּ ער האָט געאַרבעט אַלס פאָדריאַטשיק אויפן באַן, און דערנאָך אין נייַ־סוועניציאַן.

רחל לאה האָט חתונה געהאַט פאַר משה מילער און האָט געווינט אין סוויר.

6) שמואל גאָרדאָן, זיין זון מרדכי יאסע איז כל ימיו געווען דער שוחט פון שטעטל. ער האָט געהאַט אַ גרויסע פאַר־צווייגטע משפּחה: 5 זין און 3 טעכטער.

4 זין האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע און דער עלטערער זון, שלמה, האָט געווינט אין ווילנע. די טעכטער מלכה, ביילע־פערע און רייכל האָבן געלעבט אין שטעטל. ביילע־פערע האָט חתונה געהאַט פאַר מענדל לעווין; מלכה — פאַר טוידרוס שאַפּטאַן און רייכל — פאַר קלמן כ״ץ. זיי האָבן אַלע געהאַט מעלאון תבואה־קראָמען.

7) מענע גאָרדאָן האָט געווינט אויף וואָקזאַלנע גאַס. נאָך דער גרויסער שריפה אין 1901 האָט זיין אייידעם, חיים יאנישסקי, דאָרט אויסגעבויט אַ פיין געמויערט הויז. פון אַלע מענעס קינדער זיינען אין שטעטל געבליבן צירל און רחל־לאה און דער זון פייוול. צירל איז געווען די פרוי פון חיים יאַנישסקי און רחל־לאה האָט חתונה געהאַט פאַר שמערל ביקסאן, אַן אַרייַנגעפאָרענער פון אָדעס.

8 בערל בערמאָן, אָדער ווי מען האָט אים גערופן — בערל דער פאשמענער, ער האָט געהאַט אַ שענק. זיינע קינדער זיינען געווען: ישראל־אליהו, וועלכער האָט געהאַט אַ מאַנופאַקטור־געשעפט; שמשון — אַן אייזן געשעפט; יאָסל — אַ באַקאַליי געשעפט; די טאָכטער, פריידיל, האָט חתונה געהאַט פאַר חיים־לייב סעגאַלאָוויטש, אַ וואָלד־סוחר. די צווייטע טאָכטער, רחל, האָט חתונה געהאַט פאַר זעלעוויאַנסקן, וועלכער האָט געהאַט אַ פאַיאַנס־געשעפט.

9) אבא גאָרפיין האָט געהאַט אַן אַרייַנפאָר־הויז און אַ זאַל אויף חתונות. זיין זון, יאָסל, האָט געווינט אין ווילנע; דער צווייטער זון, לייבע איז געשטאָרבן נאָך דער מלחמה אין שטעטל; די טאָכטער, מאַשע, האָט חתונה געהאַט פאַר יאַנקל אַראַנאָוויטש; די אַנדערע טעכטער, זלאטע און חוה, האָבן געווינט צוזאַמען מיט די עלטערן.

10 משה זיידל איז געווען אַן אָנגעשטעלטער אויף דער באַן און זיין פרוי האָט געהאַלטן דעם בופעט אין דער דריטער קלאַס.

11) רחל די פּאצטערקע האָט געהאַלטן די פּאָסט און האָט שפּעטער געעפנט אַ קרעמל.

12) גדליהו זאַק, דער קצב, האָט געהאַט אַ גרויס־פאַר־צווייגטע משפּחה. זיין זון, מאָטל, האָט געפירט אַ יאַטקע אין טאַטנס הויז אויף ווילנער גאַס. דער צווייטער זון, העשל־אהרון האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע; די טאָכטער, לאה האָט חתונה געהאַט און איז אַרויסגעפאָרן קיין אוטיאן ליטע; ביילע האָט געלעבט אין דייטשלאַנד; גליקע האָט חתונה געהאַט פאַר, כאַצקל לעווינשטיין און האָט געלעבט אין שטעטל; חיה — האָט חתונה געהאַט פאַר יוסף גילינסקי און האָט געווינט אין ווילנע. איר מאַן איז געווען אַ זייגערמאַכער; מנוחה איז געווען די פרוי פון פריזירער יוסף גילדין און האָט געלעבט אין שטעטל.

13) לייבע טרויצע, אָדער, ווי מ׳האָט אים גערופן לייבע דער גלעזער, איז געווען אַ קצב און האָט געהאַט אַ גרויסע משפּחה. זיינע זין: משה, דוד, מאיר און שלום זענען געשטאָרבן אין רוסלאַנד, בלויז נחום איז געבליבן אין שטעטל. די טעכטער האָט מען גערופן: לאה, נחמה, — וועלכע האָט חתונה געהאַט פאַר חנא יאָסע חייט — אַ שנייידער און שיינע, די פרוי פון משה חייט.

14) נחום בצלאל יוקישסקי, ער האָט געווינט אויף קאַלטיניאנער גאַס און האָט געהאַנדלט מיט סמאָלע און דזשגעכץ. זיין זון, מיכל דער שנייידער, געווינט אויף ווילנער גאַס.

15) עזריאל ברוסלאַן, דער שוסטער. זיין זון, אליהו, האָט זיך אויך באַשעפטיקט מיט שוסטעריי און האָט געלעבט אין שטעטל. די טאָכטער פייגע־פייע האָט געלעבט ערגעץ־וווּ אין דער פרעמד. זיין עלטערער זון, יונה, האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע.

16) אליהו רודניצקי, דער אַזויגערופענער סטאַראָסטע, האָט געהאַלטן די פאָסט. זיין זון, יודל, איז געווען אַ זייגערמאַכער און האָט געלעבט אין שטעטל. אַ טאָכטער חיה — אין אַמעריקע.

17) אברהם און יענטע ברומבערג האָבן געהאַלטן אַ קרעטשמע. זייער איידעם איז געווען זאָוול בערנשטיין, וועלכער האָט געהאַט אַ געשעפט אויפן ראָג ווילנער און וואָקזאַל־נער גאַס. נאָך זיין טויט האָט אין זיין הויז געלעבט זיין בר־דער אַלטער בערנשטיין, וועמענס קינדער, פייגע און זלמן זייַנען געווען די ערשטע אַביטוריענטן פון דער נייַ־סוועניציאַנער שול.

18) אליהו באק, בערל דעם קצבס טאַטע און דער זיידע פון מאָטל באק, משה. לייבע, שרה און ריינע — האָט געווינט אויף ווילנער גאַס.

19) ברוך משה אלטמאַן. זיין זון, אברהם, מיטן צונאָמען „דער שוואַרצער", האָט געווינט אויף קאַלטיניאנער גאַס. זיין אייידעם איז געווען מענדל פאַסטאָווסקי — אַ קצב. זיין שוועסטער חיה האָט חתונה געהאַט פאַר אברהם טייץ.

ביסלעכווייז האָט זיך פֿאַרגרעסערט די יידישע באַפֿעלקע־רונג און האָט אין די לעצטע יאָרן באַקומען אַ באַדייטנדיקע השפּעה אויפֿן לעבן אין שטעטל. כמעט אַלע געשעפֿטן און אַריינפֿאַר־הייזער זיינען געלעגן אין יידישע הענט.

די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג האָט פֿאַרמאָגט די וויכטיק־טע פֿאָזיציעס אויף דער באַן. אָזוי ווי דער באָדן אַרום שטעטל איז געווען זאָמדיק און נישט פרוכטבאַר, זיינען די פּויערים אין די אַרומיקע דערפֿער געווען זייער אָרעם. דאָרטן האָבן געווויינט דאָס רוב ליטווינער.

דאָס עקאָנאָמישע לעבן

נייַ־סוועניצייַן איז אַנטשטאַנען אַ דאַנק דער באַן־סטאַנציע און האָט זיך אויך אַנטוויקלט אַ דאַנק איר און צוזאַמען מיט איר.

אין משך פון אַ פּאָר צענדליק יאָר איז די נייַ־סוועניצייַאַנער באַן־סטאַנציע געוואָרן איינע פון די גרעסטע סטאַנציעס אויפֿן אָפּשניט ווילנע־דווינסק. אַלע קורסירנדיקע שנעל־צוגן, וועל־כע האָבן פֿאַרבונדן בערלין מיט פּעטערבורג, פלעגן זיך אָפּ־שטעלן, אויסער אין ווילנע און דווינסק, אויך אין נאָווָאַ־סוועני־צייַן. די חשיבות פון דער סטאַנציע איז נאָך מער געוואַקסן זייט דעם יאָר 1896, וועו ס׳איז דורכגעפֿירט געוואָרן די קליין־באַן־ליניע, וועלכע האָט זי פֿאַרבונדן מיט סוועניצייַן, לינטופּ, הייי־דוציישאָק, פּאָסטאָוו און גלובאָק.

אַ קורצע צייט שפּעטער האָט זי אויך באַקומען אַ פֿאַרבינ־דונג — פון דער צווייטער זייט — מיט קאָלטיניצייַן, אוטיצייַן, אניקשט און פּאָניעוועזש.

דאָס שטעטל איז אַ דאַנק דעם געוואָרן אַ וויכטיקער פּאָר־בינדונגס־צענטער צווישן וווייס־רוסלאַנד, רוסלאַנד און ליטע מיט צענטראַל־פוילן און דייטשלאַנד.

אַלע הויפּט־ביוראָען, וואַרשטאַטן און דעפּאָען פון דער קליין־באַן זיינען געווען אין נייַ־סוועניצייַן. דאָס שטעטל האָט באַקומען אַ כאַראַקטער פון אַ וויכטיקן אַרבעטער־צענטער.

אַ פּייק פון דער סירענע פלעגט פֿאַרטאָג אויפֿוועקן די אַרבעטער פון זייער שלאָף; בייטאָג האָט דער פּייק אָנגעזאָגט, אַז ס׳איז געקומען די צייט פון מיטאָג־עסן; און פֿאַרנאַכט האָבן די אַרבעטער נאָכן פּייק פון דער סירענע, פֿאַרלאָזט די וואַר־שטאַטן און געאיילט אַהיים.

איבער די גאַסן פון נאָווָאַ־סוועניצייַן פלעגן אינדערפרי שפּאַנען הונדערטער אַרבעטער, אין זייערע פֿאַרשמירטע אַרבע־טער־קליידער, צענדליקער אָנגעשטעלטע, מאַשיניסטן און קאָנ־טראָליאָרן, אייַלנדיק צו זייער אַרבעט.

ליידער זיינען נאָר אייניקע צווישן זיי געווען יידן. משה זיידל איז געווען דער אייניציקער יידישער באַמטער אויף דער באַן און שוחט איז געווען דער אייניציקער יידישער מאַשיניסט.

שוחט האָט זיך גערעכנט פֿאַרן בעסטן מאַשיניסט, און אַז די קליין־באַן פלעגט גיין מיט אַ גיכן טעמפּאָ — באַרג אַרויף צו פּאָניעוועזש, האָבן אַלע געווּסט, אַז שוחט פירט דעם לאָקא־מאָטיוו.

אריינפאר־הייזער, האטעלן און חתונה־זאלן

צוליב דעם וואָס נאָווָאַ־סוועניצייַן איז געווען אַ וויכטיקער פֿאַרבינדונגס־פונקט און די באַן־פֿאַסאַזשירן פלעגן זיך דאָרפן דאָ איבערזעצן אויף דער קליין־באַן און פֿאַרקערט, איז דערפֿאַר די סטאַציע און דער וואָקזאַל שטענדיק געווען פול מיט מענטשן.

אין די צוויי גרויסע וואַרטע־זאַלן און ביי די בופעטן האָבן זיך אַ גאַנצן טאָג, ביז שפּעט אין דער נאַכט געפונען פיל רייזנ־דער. אין דער ערשטער קלאַס זיינען געווען פיין־סערווירטע טישן און די באַדינונג איז געווען זייער עלעגאַנט. דאָרט פלעגט זיצן דער רייכער עולם.

דער דריטער קלאַס איז געווען צוגעפּאַסט פֿאַרן פּשוטן איז אָרעמען המון. אַלע באַנען פלעגן זיך מוזן אָפּשטעלן אין נאָווָאַ־סוועניצייַן, און די פֿאַסאַזשירן פלעגן אויסנוצן די געלעגנהייט און אַראָפּגיין אין בופעט כאָפּן אַ טרונק און אַ צובייס.

די באַן־סטאַציע האָט אויך געצויגן צו זיך די שטעטלשע איינוווינער, וועלכע פלעגן ליב האָבן צו שפּאַצירן דאָרט אין די אָוונטן, אין אַ שבת און סתם אין אַ פרייער צייט.

אַלע זיינען געווען נייַגעריק צו כאָפּן אַ קוק אויף די דורכ־פֿאָרנדיקע מיטן קוריער; אויף די אויסגעפּוצטע רייכע דאָמען און הערן, ווי אויך אויף די העל־באַלויכטענע שלאָף־וואַגאָנען און ספּעציעלן שיינעם רעסטאָראַן־וואַגאָן. דאָס שפּאַצירן אויף דער באַן־סטאַציע און דאָס באַקענען זיך פֿאַרשידענע מענטשן פון דער גרויסער וועלט. האָט געהאָט אַ קאָלאָסאַלע השפּעה אויף דער נייַ־סוועניצייַנער באַפֿעלקערונג. דאָס האָט אויפגעהויבן איר לעבנס־סטאַנדאַרד און האָט געשאָפּן אַ גרויסע דיפֿערענץ צווישן איר און דער באַפֿעלקערונג פון אַנדערע אַרומיקע שטעטלעך.

די נאָווָאַ־סוועניצייַנער יידן זיינען געווען מער גרויסשטע־טיש און אין דער גאַנצער געגנט פלעגט מען זיי דערפֿאַר רופן: די גרויסהאַלטער.

אין יאָר 1901 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפּה, וועלכע האָט פֿאַרניכטעט כמעט די גאַנצע וואָקזאַלנע און אַ גרויסן טייל פון דער קאָלטיניאַנער גאַס. די איינווווינער האָבן דאַן אָנשטאָט די הילצערנע קליינע הייזלעך אויסגעבויט שיינע, געמויערטע בנינים.

צווישן אָט די נייַע געבייַדעס האָבן זיך באַזונדערס אויס־געצייכנט די האָטעלן, אַריינפֿאַר־הייזער און ספּעציעלע חתונה־זאַלן.

די אַנטוויקלונג אויף דעם געביט איז געווען זייער אַן אינ־טערעסאַנטע. צוליב פֿאַרשידענע סיבות איז גאַנץ אָפט אויס־געקומען, אַז פיל פֿאַסאַזשירן האָבן געמוזט אַראָפּגיין אויף אונדזער סטאַציע און פֿאַרברענגען א לענגערע צייט אין שטעטל.

אַ טייל פון דער באַן־גאַס
רעכטס: צו ווילנער גאַס; לינקס: צו סוועניציאַנער גאַס. רעכטס ר׳ מרדכי יאָסעס דעם שוחטס הויז

סחורות פון איין באַן אויף דער צווייטער; צוליב דעם פאַר־צווייגטן האַנדל מיט האָלץ, געדז, רעקעס און פרוכטן, פלעגן שטענדיק אַנקומען אין שטעטל פאַרשטייער פון וויכטיקע פיר־מעס, פאַרמיטלער און גרויסע געשעפטס־לייט. אויסערדעם פלעגט די קליין־באַן אָפטמאָל פאַרשפעטיקן און די פאַסאַזשירן פלעגן מוזן וואַרטן שעהנלאַנג אויף דער סטאַנציע.

דאָס אַלץ האָט אַרויסגערופן אַ נאַטירלעכע באַדערפעניש אין האָטעלן און אַרײַנפאָר־הייזער, און אַ סך יידישע משפחות האָבן דערפון געהאַט אַ שיינע פרנסה. די שענסטע האָטעלן זיי־נען געווען ביי: אברהם אָדער דאָבע נוימע פרוזשאַן, אבא גאַרפיין, אברהם יצחק טשאַרנעבראָדקי, עליע יאָסע קאַוואַר־סקי, אליהו גרשון זאק און בויערשטיין.

פאַר דער שריפה איז דאָס שטעטל אויך געווען אַן אָרט פאַר אַזויגערופענע צוגויפגעפאָרענע חתונות.

זיי זיינען צוערשט געווען ביי יאָסע דעם קרעטשמער, וועמענס הויז איז שפעטער אַריבער צו עליע־יאָסע קאַוואַר־סקי; ביי שמואל אבא סמארגאנסקי, אברהם מרדכי אזשינסקי און אין די לעצטע יאָרן ביי אבא גאַרפיין און בויערשטיין. די צוגויפגעפאָרענע רייכע חתונות האָבן געשאַפן פאַר דעם שטעטל וויכטיקע פרנסה־קוואַלן. זיי האָבן אויך געווירקט אויפן לעבנס־ניוואָ און אויף דער געזעלשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פונעם שטעטל.

אַלס יינגל האָב איך געזונגען ביי דעם חזן שולמאַן (אַ פעטער פון באַרימטן קוסעוויצקי) און האָב צוליב דעם געהאַט אַ געלעגנהייט צו זיין אויף אַ סך אַזעלכע חתונות. די שיין־סערווירטע טישן און די אויסערגעווײנלעכע מאכלים האָבן געהאַט אויף אונדז אַ שטאַרקע ווירקונג און מיר פלעגן שפּע־טער טיילן זיך מיט אונדזערע אייַנדרוקן.

די באַן־ארבעט

ביי די רעמאָנטן און אַרבעטן אויף דער באַן, ווי בלעכעריי, מאָלעריי, גלעזעריי, א. ד. גל. זיינען אויך געווען באַשעפטיקט יידן, איבערהויפט אַלס אונטערנעמער „פאָדריאַטשיקעס".

דער ערשטער, וועלכער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אויף דער באַן אַלס גלעזער, מאָלער און אונטערנעמער (פאָדריאַטשיק) פון אָט די אַרבעטן, איז געווען שמואל־נחום קאַוואַרסקי.

ער האָט געהאַט אַ גרויסע משפּחה, זין און איידעמס, און זיי אַלע זיינען געווען באַשעפטיקט אַרום דער באַן. צוערשט האָבן זיי געאַרבעט צוזאַמען מיט אים און דערנאָך זיינען זיי געוואָרן זעלבסטשטענדיקע אונטערנעמער.

די משפּחה קאַוואַרסקי האָט אַזוי אַרום. „געהערשט" אויף דער גאַנצער לענג פון דער ליניע ווילנע־דווינסק און צו זיי האָבן אויך געהערט די סטאַציעס: קאַוונע, ווערזשבאָלאָוע־אייַדקונען, ביי דער דייטשער גרענעץ.

אויסער די משפּחה־אַנגעהעריקע האָבן אויך געאַרבעט ביי

די אַלע באַן־אונטערנעמונגען אַ גרויסע צאָל געדונגענע אַרבעטער. אַלע מאַטעריאַלן און אַרבעט־הענט זיינען געווען קאָנצענטרירט אין שטעטל און שמואל־נחום קאָוואַרסקי איז געווען דער פֿרנסה־געבער פון אַ סך יידישע משפחות

אויפן באַן האָבן אויך געאַרבעט: חאצקל לעווינשטיין אַלס בלעכער און יאָסע קאָוואַלסקי מיט זיינע זין — אַלס סטאָלער.

דער האַלץ־האַנדל

אַזוי ווי די גאַנצע געגנט אַרום נאָוואָ־סוועניציאַן איז געווען רייך אין וועלדער, האָט זיך אין שטעטל שטאַרק אַנטוויקלט דער האַלץ־האַנדל.

די אָזיערעס און די טייכן האָבן געגעבן אַלע מעגלעכקייטן צו טרייבן די אויסגעהאַקטע בוימער אויף פֿליטן און זיי טראַנספֿארטירן איבער דער זעמיאַנע, וויליע און ניעמאַן קיין דייטשלאַנד.

מיט דער באַן פלעגן די וואַלד־סוחרים עקספּארטירן האַלץ פאַר די פאַפּיר־פאַבריקן און קוילן־גרובן אין דייטשלאַנד און אין ענגלאַנד.

אַ באַזונדערע ראָל אין האַלץ־ און וואַלד־האַנדל פון אונדזער האָט געשפילט באַראַנאָוע.

די באַראַנאָוער וועלדער האָבן זיך אַנגעהויבן הינטערן טייך זעמיאַנע, ביים ענדע פון שטעטל, און זיי האָבן זיך פון דאָרט געצויגן קילאָמעטער־לאַנג.

אַזוי ווי יידן האָבן דאַן נישט געהאַט קיין רעכט צו קויפן וואַלד ביי דער מלוכה, איז דער גאַנצער שטח פון באַראַנאָוע, וועלכער איז געווען באַדעקט מיט טיפע סאָסנאָוע וועלדער, אָפּגעקויפט געוואָרן אויף אַ קריסטלעכן נאָמען דורך די מינסקער יידן ראָגאָווין און קאָוואַרסקי.

אין גוט באַראַנאָוע, וועלכער איז געלעגן ביי אַ 4 קילאָמעטער פון שטעטל, איז אייגעאַרדנט געוואָרן די הויפּט־ביורא, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער עקספּלאָאַטאַציע פון יענע וועלדער. בראש פון דער ביורא איז צוערשט געשטאַנען יודעלע־וויטש, וועלכער איז געווען אַ שטרענגער און תקיפותדיקער ייד. צוליב זיין שלעכטער באַציונג צו די אַרבעטער, האָט ער אין די רעוואָלוציאָנערע צייטן פון יאָר 1905 געמוזט פאַרלאָזן באַראַנאָוע.

אויף זיין אָרט איז אָנגעקומען אַ צווייטער פאַרוואַלטער, לעוו, וועלכער איז שוין געווען אַ ליבעראַלער מענטש. די אָנפירונג פון אַלע באַראַנאָוער געשעפטן איז געלעגן אין די הענט פון ראָגאָווינס קרובים. דער קאָסירער איז געווען עלקינד און דער ביורא־לייטער פרידענהיים. ביידע האָבן זיי צוזאַמען מיט זייערע משפחות געווויינט אין ניי־סוועניציאַן.

כמעט אַלע אָנגעשטעלטע, ווי שאָפערס, בראקערס, אונטערנעמער פאַר פירן דאָס האַלץ צו די טייכן א. ד. גל. זיינען געווען יידן. דאָס שטעטל האָט פון דעם ווירטשאַפטלעך שטאַרק פראָספּערירט: אַלע פּראָדוקטן פאַרן הויף, פאַר די אָנגעשטעלטע, האָלץ־האַקערס און פורמאַנעס און אויך עסן פאַר די פערד — איז צוגעשטעלט געוואָרן דורך די ניי־סוועניציאַנער יידן.

אויסער דער באַראַנאָוער וואַלד־עקספּלאָאַטאַציע, האָבן די וואַלד־סוחרים זיך אויך פאַרנומען מיט קויפן שטיקלעך וואַלד ביי פאַרשידענע פריצים און זיי אויסהאַקן.

אין קאַלטיניאַן, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט ניי־סוועניציאַן סיי דורך דער זעמיאַנע און סיי דורך דער באַן, איז די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג געווען באַשעפטיקט ביים האַלץ־האַנדל.

די קאַלטיניאַנער וואַלד־סוחרים הירשע קרעמער און גרשון רודניצקי האָבן זיך גערעכנט פאַר גרויסע אונטערנעמער אין דער געגנט.

אין ניי־סוועניציאַן גופא האָבן זיך מיט האַלץ־און וואַלד־האַנדל בשעפטיקט די סוחרים: אברהם ראַבינאָוויטש, חיים לייב סעגאַלאָוויטש און וועלוול פּופּיסקי.

ניי־סוועניציאַן איז אַזוי אַרום געווען דער צענטער פון דעם האַלץ־און וואַלד־האַנדל אין דער גאַנצער געגנט און די גרעסטע איינקויפערס און עקספּארטערן פון האַלץ האָבן דאָרט געהאַט זייערע פאַרמיטלער.

יאגדעס־שוועמלעך־און פרוכט־האַנדל

די וועלדער פון אונדזער געגנט זיינען געווען פול מיט שוואַרצע און רויטע יאָגדעס און מיט פאַרשידענע שוועמלעך. די פרויען און די קינדער פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג פלעגן זיי אויפקלייבן און ברענגען אין שטעטל אַריין.

די היגע סוחרים פלעגן די יאָגדעס און שוועמלעך רייניקן און סאָרטירן, זיי אײַנפּאַקן אין ספּעציעלע קערבלעך און אַוועקשיקן קיין ווילנע, פּעטערבורג און וואַרשע.

אין ניי־סוועניציאַן איז אויך געווען אַ גרויסע עקספּאָרט־פירמע פון הירשע דייטש, וועלכער פלעגט אויפקויפן די דאָזיקע פּראָדוקטן אין דער גאַנצער געגנט און זיי עקספּאָרטירן קיין דייטשלאַנד.

אויך עליע־יאסע קאָוואַרסקי און ישראל־אליהו בערמאַן האָבן זיך פאַרנומען מיט דעם דאָזיקן האַנדל.

אויסער דעם האַנדל מיט יאָגדעס און שוועמלעך האָט זיך אין אונדזער שטעטל אויך אַנטוויקלט אַ גרויסער מסחר מיט פאַרשידענע פרוכטן, ווי קאַרשן, פלוימען, עפּל און באַרנעס, וועלכע די יידן פלעגן אויפקויפן אין די אַרומיקע פריצישע און דאָרפישע סעדער און זיי שיקן קיין פעטערבורג, ווילנע און וואַרשע.

פיש־צוכט

די אַרומיקע שטעטלעך, איבערהויפּט לינגמיאן און קאַלטיניאַן, זיינען געווען אַרומגערינגלט מיט גרויסע אָזיערעס, וועלכע זיינען געווען פול מיט פאַרשידענע מינים פיש, די יידישע

סוחרים האָבן אַרענדירט ביי דער רעגירונג אָדער ביי די פּריי־
צים די אָזיערעס און פלעגן די געפאַנגענע פיש סאָרטירן, לויטן
מין, זיי איינפאַקן אין גרויסע קוישן און זיי טראַנספּאָרטירן
צו די פיש־מערק פון די גרויסע שטעט.

דער גרעסטער פיש־סוחר אין אונדזער געגנט איז געווען
מאיר גאָוועדע פון לינגמיאן. אין נייַ־סוועניצאַן האָט זיך מיט
דעם פיש־האַנדל פאַרנומען יאָסע לייב סאלטייסקי.

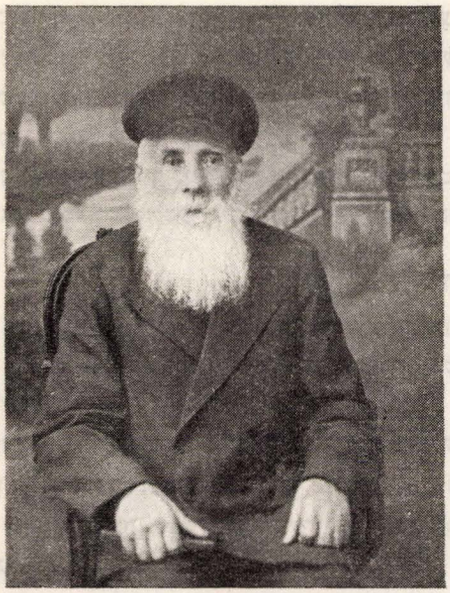
די ברידער פייוש און יצחק וואָלפסאָן, די זין פון רחל פאַיִג
גאָרדאָן, פלעגן צושטעלן פיש פאַרן שטעטלשן געברויך.

ראקעס־עקספּארט

אַ וויכטיק אָרט האָט אויך פאַרנומען דער האַנדל מיט
ראַקעס, וועלכער איז געלעגן אין די הענט פון דער דערמאָנטער
גרויסער פירמע — הירשע דייטש און זין. נייַ־סוועניצאַן איז
געווען דער צענטער פון גרויסן ראַקעס־האַנדל.

אויפן וועג קיין בראנאָוע, ביים ברעג פון שטעטל, איז
אויף דער זעמיאַנע אויסגעבויט געוואָרן דורך דער פירמע
דייטש אַ ספּעציעלע סאָרטירונגס־הויז, אַן אַזוי־גערופענע
„ראַקאַרניע", מיט שווימענדיקע הילצערנע קאַסטנס.

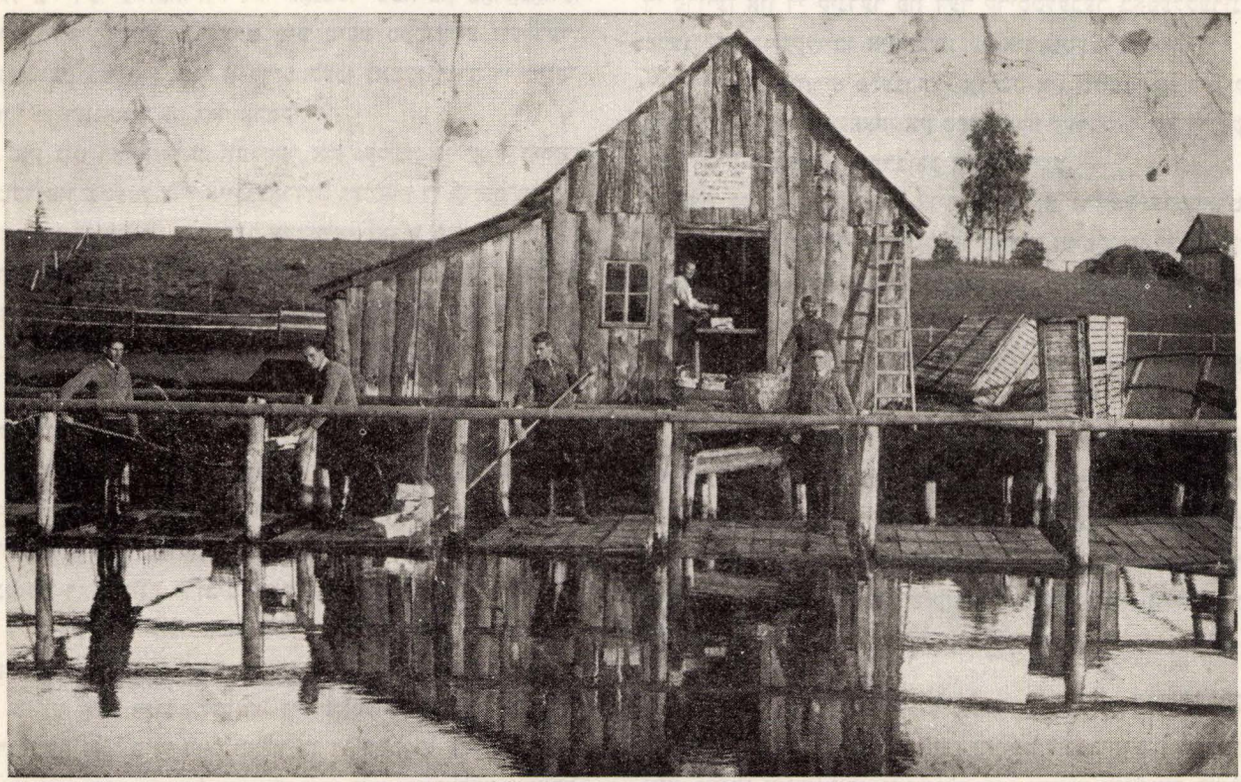
די ראַקעס פלעגט די פירמע דייטש אויפקויפן אין אַלע
אָרומיקע דערפער און שטעטלעך און זיי ברענגען קיין נייַ־
סוועניצאַן מיט דער גרויס־באַן, מיט דער קליין־באַן, ווי אויך
מיט צענדליקער פורן. די ראַקעס פלעגט מען ברענגען אין
געפלאַכטענע פיר־עקיומיקע הילצערנע [illegible], וועלכע זיינען

מאיר משה כץ

געווען אויסגעבעט מיט וואַלד־מאָך. נאָכן פאַרשטאַרקן זיי אין
„ראַקאַרניע" פלעגט מען זיי שיקן מיט קוריער אין דייטשלאַנד.

ביי דעם האַנדל פון די ראַקעס זיינען געווען באַשעפטיקט
אייניקע יידישע משפחות, צווישן זיי יוסף שטיין, אַ קרוב פון
הירשע דייטש. אויסערדעם זיינען געווען פאַרנומען מיט טראַנ־
ספּאָרט פון די ראַקעס: מאיר־משה כ"ץ מיט זיינע זין, יעקב,
וועלוול און מאַטעס.

דאָס פּאָק־הויז (די ראַקאַרניע) אויפן טייַך זעמיאַנע פון פירמע הירש דייטש און זין.

געגדז

גאָר אַ גרויס אָרט האָט פאַרנומען אין שטעטל דער האַנדל מיט געגדז, וועלכע זיינען אַהער געבראַכט געוואָרן פון דער גאַנצער געגנט און איבערהויפט פון טיפן און ווייטן רוסלאַנד. פון נייַ־סוועניציאַן פלעגט מען די געגדז עקספאָרטירן קיין דייטשלאַנד.

די געגדז פלעגט מען ברענגען אין ספעציעלע וואַגאָנען. אויף דער סטאַציע פלעגט מען זיי אַראָפנעמען און אַריבערפירן אין ספעציעלע אויסגעבויטע בנינים, וווּ מען פלעגט זיי באַדן, רייניקן און גוט דערנערן.

אַזאַ „דערהוילונג" פלעגט דויערן עטלעכע טעג, און אָפט אויך אַ פאָר וואָכן. ערשט ווען די געגדז זענען דורכגעגאַנגען אַ געוויסע רייניקונגס־און דערנערונגס־אַקציע, פלעגט מען זיי ברענגען צוריק צו דער סטאַציע, זיי אַנלאָדן אין די ספעציעלע וואַגאָנען און זיי עקספאָרטירן קיין דייטשלאַנד.

נייַ־סוועניציאַן איז אַזוי אָרום געוואָרן אַ גרויסער טראַנזיט־פלאַץ פאַר געגדז־עקספאָרט פון רוסלאַנד קיין דייטשלאַנד.

אויך די באַשעפטיקונג מיט געגדז איז געלעגן דער עיקר אין די הענט פון הירשע דייטש מיט זיינע זין: זלמן מענדל, אהרן און אברהם, און דעם איידעם סטאַניצקי.

נישט ווייט פון דער זעמיאַנע, אויף דער באַראַנאָווער גאַס, האָבן זיי געהאַט גרויסע סקלאַדן און ספעציעלע אייניריכטונגען. דאָרט איז אויך געווען די קאַנטאָר און אַלע ביוראָען, ווי אויך אַ שיין־געבויטער בנין, וועלכער האָט זיי געדינט אַלס וווינונג.

דאָרט האָט שטענדיק געקאָכט און גערוישט. ס׳פלעגן קומען סוחרים פון לאַנד און אויך פון אויסלאַנד. אַהין פלעגן אויך קומען סתם יידן, כדי צו דערליידיקן פאַרשידענע פריוואַטע ענינים מיט דעם ראש פון דער פירמע, ר׳ הירשע דייטש.

ר׳ הירשע דייטש איז געווען נישט נאָר אַ גרויסער סוחר און אַ ייד אַ חכם, נאָר אויך אַ שטאַרקער חסיד און אַ באַגייסטערטער מכניס־אורחים. זיין שטוב און זיין האַנט זיינען שטענדיק געווען אָפן פאַר יעדן ייד.

גאָר באַזונדערס פלעגט זיך עפענען ביי ר׳ הירשע דייטשן אַלע טירן און טויערן אין אַ טאָג פון אַ יום־טוב. שמחת תורה איז שוין געווען אין שטעטל אַ מנהג, אַז אַלע יידן פון חסידישן מנין, אַלט און יונג, קינד און קייט, פלעגן גיין אינאָוונט מיט די פענער אין די הענט, צו ר׳ הירשע דייטש, ווי צו אַ רבין.

דאָרט זיינען שוין געווען צוגעגרייט טישן מיט כל־ערליי מאכלים און געטראַנקען, ביי וועלכע חסידים פלעגן פאַרברענגען. זינגען, טאַנצן און מקיים זיין דעם פסוק „ושמחה בחגיך" ביז שפעט אין דער נאַכט אַריין.

אויסער דער פירמע דייטש איז אויך געווען אַ גאַנץ גרויס עקספאָרט־הויז פאַר געגדז ביי כאַצקל פערסוצקי. נישט ווייט פון דער באַן־ליניע, נאָענט צום טייך איז געווען אויסגעבויט אַ צוויי־שטאָטיק הויז און אויפן הויף זיינען געשטאַנען פיל שפייכלערס און אַנדערע אייניריכטונגען.

די פאַרוואַלטער פון אַלע כאַצקלס געשעפטן זיינען געווען שלמה מיימין און אַלטער בערמאַן.

כאצקלס פירמע האָט זיך אויך פאַרנומען מיט דעם פאַר־קויף פון נאַפט פאַר דער גאַנצער געגנט.

אַ דריטער צענטער פאַרן געגדז־האַנדל איז געווען ביי דוד רינג, נעבן דער באַן־ליניע. ער איז געווען פאַרבונדן מיט קלענערע עקספאָרטירער, ווי מאָטל גורוויטש און האָמבורג פון דוקשט, אבא גאַרפיין א. א.

אַ סך אייגנווינער פון נאָווא־סוועניציאַן זיינען געווען באַ־שעפטיקט ביי דעם געגדז־האַנדל, ביים צושטעלן האָבער פאַר די געגדז און ביים פאַרקויף פון די פעדערן.

אלטע זאכן

אויף באַראַנאָוער גאַס איז געווען אָפגעצוימט אַ גרויסער שטח, וווּ ס׳האָבן זיך געפונען די סקלאַדן און פלעצער פון יוסף שניאור, וועמען מ׳האָט גערופן יאָסע דער פאָסטעווער, דאָרט איז געווען דער צענטער פאַרן אויפקויף און סאָרטירונג פון שמאָטעס, אַלטע אייזן, גומי, קאָלאָשן און ביינער.

נאָך אַ געהעריקער סאָרטירונג און פאַרפאַקונג פלעגט מען פון דאָרט אַרויסשיקן די אַלטע זאַכן אין די פאַבריקן פון רוס־לאַנד און פוילן.

יאָסע דער פאָסטעווער איז אויף דעם געביט געווען דער גרעסטער אונטערנעמער אין דער געגנט.

פונקט ווי ר׳ הירשע דייטש איז אויך יאָסע שניאור געווען אַ הייסער חסיד און האָט זיך מיט לייב און לעבן צוגעבונדן צו דער חסידישער עדה.

אונטערנעמונגען

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אין שטעטל געווען אַ זייף־און פאַטעקע־פאַבריק, וועלכע האָט געהערט צו ר׳ אהרן צינמאַן פון סוועניציאַן.

די פאַבריק האָט אָנגעפירט דער בוכהאַלטער אַווערבוך, וועלכער איז שפעטער אַרויסגעפאָרן קיין ווילנע.

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אויך אויסגעבויט געווען דורכן לידער ייד ווישנארסקי אַ פאַראָווע מיל און אַ טאַרטאַק, מיט וועלכער עס האָט אָנגעפירט זיין שוואָגער חיים קראסנאסעלסקי.

וואליקעס

אַזוי ווי די פאַבריקאַציע פון וואָליקעס איז געווען זייער אָנטוויקלט אין סוועניציאַן, איז אויך אין נייַ־סוועניציאַן פאַר דער צייט פון דער פוילישער הערשאַפט אויפגעבויט געוואָרן אַ וואָליקעס פאַבריק דורך משה גורוויטש, משה עלפערין און

וואליקעס פאַבריק אין נייַ־סוועניצייַן
רעכטס: יצחק עלפערין, יצחק גורוויטש, פלימעניקל שכנא.
עס זיצן: משה עלפערין, חנא רוטשטיין. עס שטייען לינקס: משה און אסתר גורוויטש.

חנא רוטשטיין. אין דער פאַבריק זיינען געווען באַשעפטיקט 40 אַרבעטער, איבערהויפט רוסן און ווייסרוסן. ביי דעם האָבן אויך געאַרבעט יידן: נחום טרויצע, יודל טרויצע, יאָסע און יצחק עלפערין, ווי אויך יצחק גורוויטש. אויסער די אויסגע־רעכנטע יידן, זיינען אויך געווען באַשעפטיקט יידן צושטעלער פון וואָל און פאַרקויפער.

די פאַבריק האָט זיך געפונען אויף קאלטיניאנער גאַס.

דער פלייש־האנדל

דער גרעסטער טייל פון די נייַ־סוועניצייַאַנער קצבים האָט באַדינט בלויז די שטעטלשע באַפעלקערונג. צו זיי האָבן געהערט: גדליהו זאַק מיט זיין זון מאָטל, ראובן און רפאל שוטאן, משה יצחק שוטאן און שלמה באַק. בלויז לייב טרויצע, אַדער ווי מ׳האָט אים גערופן לייבע דער געלער, מיט זיינע זין: משה, דוד, מאיר, שלום און נחום, האָבן אַרויסגעשיקט פלייש אין די גרויסע שטעט, באַזונדערס קיין פעטערבורג.

יעדן מיטוואָך, וועלכער איז געווען דער מאַרק־טאָג אין סוועניצייַן, פלעגט לייבע מיט זיינע זין פאָרן איינקויפן קעלבער און בהמות און זיי ברענגען אויף פורן צו זיך אויפן גרויסן הויף, נעבן זיין הויז אויף דער קאַלטיניאַנער גאַס.

נאָך אין דעם זעלבן אוונט פלעגט מען די קעלבער קוילע־נען, גלייך אָפשינדן, רייניקן האָקן דאָס פלייש פאַרפאַקן אין מיט דעם קוריער־צוג אָפשיקן קיין פעטערבורג.

אויף מאָרגן פרי פלעגט מען אין די מערק פון דער רוסישער הויפט־שטאָט שוין פאַרקויפן פרישע פלייש, וואָס איז אַהין געבראַכט געוואָרן פון נאָוואָ־סוועניצייַן.

קרעמעריי

צוליב דעם וואָס אין נייַ־סוועניצייַן זיינען קיין מערק נישט געווען, איז דער גאַנצער פדיון געווען כמעט נאָר פון די באַן־באַאַמטע, באַן־אַרבעטער און דורכרייזנדע. די געגנט אַרום איז געווען אַן אָרעמע און ס׳פלעגן זיך אַמאָל אויסשטעלן אויף וואָקזאַלנער גאַס אַ ביסל פורן, אָבער קיין מאַרק, ווי אין די אַנדערע שטעטלעך, איז דאָס נישט געווען און די אָרעמע פויערים האָבן קיין גרויסע פרנסות דעם יידישן קרעמער און העגדלער נישט געגעבן.

אויך די באַן־אַנגעשטעלטע און אַרבעטער האָבן אַלע זייערע איינקויפן נישט געמאַכט אין שטעטל. זיי האָבן אַלע געהאַט אומזיסטע באַן־בילעטן און פלעגן אָפט פאָרן קיין ווילנע, ווו ס׳איז געווען אַ פיל שענערער און גרעסערער אויסוואָל פון סחורה און ווו מען האָט געקויפט אויך ביליקער.

דאָס אַלץ האָט געשטערט דער אַנטוויקלונג פון קרעמעריי

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

ביי אונדז אין שטעטל. דער פּדיון איז דאָס רוב געווען אויף באַרג, אַדער ווי מ׳פלעגט דאָס רופן „אויפן ביכל״.

אַלע אַרבעטער און באַאַמטע, וועלכע פלעגן זייער געהאַלט באַקומען ענדע מאָנאַט, האָבן אַ גאַנצן חודש געקויפט אויף קרעדיט און ערשט נאָכן באַקומען די שכירות, אָפּצאָלן דעם חוב, אָפטמאָל אַפילו נאָר אַ טייל פון אים, בלייבנדיק שולדיק ווייטער ציען דעם קרעדיט.

עס האָבן זיך דאָך געפּענט גאַנץ פיינע געשעפטן אין אונדזער שטעטל. זיי זיינען ס׳רוב געווען אויף וואָקזאַלנער און קאלטיניאנער גאָסן.

די שענסטע און גרעסטע געשעפטן זיינען געווען:

די שפּייז־ און דעליקאַטעס־קראָמען פון ציבולסקין, זכריה און שניאור פינגער־הויט און יוסף קליאָט; די מאַנופאַקטור־קראָמען פון ישראל־אלי בערמאַן, נתן שאפירא, יצחק קאוואר־סקי און שפּעטער פון דוד און מאָטל מילנער; די אייזן־קראָמען פון חיים יאנישסקי און שמשון בערמאַן; די גאַלאַנטעריי אין שיך־געשעפטן פון זלמן קאוואַרסקי און טייבע גיטל אַ׳שינסקי; מאָטל גורוויטש, די פּאַיאַנס־געשעפטן פון דוד זעלעוויאַנסקי אברהם קאָוואַרסקי; די תבואה־געשעפטן, וועלכע האָבן באַדינט די פורמאַנעס, וואָס האָבן געאַרבעט אַרום דער באַן און ביי דעם גרויסן וואַלד־מסחר. דאָס זיינען געווען די קראָמען פון מענדל און ביילע פערל לעווין, טאָדרעס און מלכה שאַפּטאָן, קלמן און רייכל כ״ץ, עלציק און חיה עלפּערין, יהושע און פרומע ביטשונסקי, רפאל און גיטל שוטאן, הענעך גורוויטש. און אַנדערע.

אַ גרויס הורט־געשעפט פון מעל איז געווען ביים אָנפאַנג פון וואָקזאַלנער גאַס, וואָס האָט געהערט צו שלום־לייב גאָרדאָן פון איגנאלינע און איז שפּעטער אַריבער צו זיין איידעם, הירש קיזבערג. אַ הורט־געשעפט פון פּאַרשידענע סחורות האָט געהערט צו ראזאווסקין.

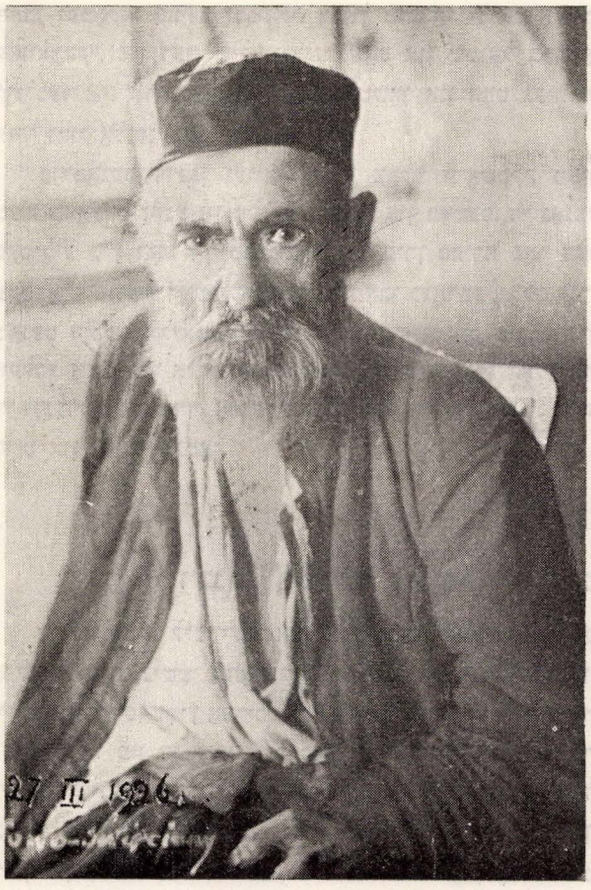
אַזעלכע הורט־געשעפטן זיינען דערנאָך אויך געפּענט געווארן דורך חיים גאָרדאָן, אלי־יאָסל קאוואַרסקי און די ברי־דער העשל, אליהו און לייזער גאָרדאָן.

בעלי־מלאכות און ארבעטער

אַ דאַנק דעם, וואָס אין שטעטל האָבן געווינט אַ סך באַאַמטע און באַאַרבעטער, האָבן די יידישע בעלי־מלאכה געהאָט שטענדיק וואָס צו טאָן. עס זיינען געווען שוסטער, שנייַדער, שמידן, בלעכערס, גלעזערס, מוליערס, מאָליערס, בעקער א. א. צו זיי קען מען אויך צורעכענען די פורמאַנעס.

די ערשטע שוסטער אין שטעטל זיינען געווען עזריאל ברוסלאן און זיין זון עלטשיק; יאָסל דער הויכער, משה יאסע קאוואַרסקי, יאסע מאלעראָוויטש און לייבע רודניצקי.

דער בעסטער שנייַדער אין שטעטל, ביי וועמען ס׳פלעגט זיך נייַען דער אינטעליגענטערער עולם, איז געווען מיכאל

עזריאל ברוסלאן

מיכל יוקישסקי פון ווילנער גאַס. אויסער אים האָבן געאַרבעט אַלס שנייַדער אברהם לייזער, וועלכער האָט שפּעטער עמיגרירט קיין אַמעריקע, חנא־יאסע, לייבע דעם געלנס אַן איידעם, איציק חייט, — דער לאָנדענער און יאנקל רודניצקי. אַלע שנייַדער האָבן געווויינט אויף קאלטיניאַנער גאַס. שפּעטער אויך לייזער איצע כ״ץ.

די בלעכער פון שטעטל זיינען געווען זעליק פון שול־גאַס, וועלכער איז שפּעטער אַוועקגעפאָרן קיין דרום־אַמעריקע, כאַצקל לעווינשטיין און אהרן יצחק מאַליאַראָוויטש.

די שמידן זיינען געווען: יהודה משה גאָרדאָן און מענדל כארמאַץ פון קאַלטיניאַנער גאַס און יקותיאל לויפער פון דאָל־נער גאַס.

סטאָליאַרעס זיינען געווען יאָסע קאָוואַרסקי מיט זיינע זין און משה וועלוול.

חיים פייוע שוטאָן איז געווען אַ מוליער. אַ מולער איז אויך געווען מלך. אליהו לאַנדסמאַן און משה נאָדל זיינען געווען גלעזער.

די ברויט־בעקער פון שטעטל זיינען געווען: אברהם אַלט־מאַן, וועלכער איז געווען באַקאַנט אונטערן צונאָמען — דער שוואַרצער, פון קאלטיניאנער גאַס; מרדכי יאסע דער שוחט פון באַן גאַס; אלי יאָסל קאוואַרסקי פון באַן־גאַס. ווייסע געבעק

האָבן געבאָקן: מאיר רודניצקי, רפאל מירמאָן, שמעון ראובן קאווארסקי, פון דער קאָלטיניאָנער גאַס און שמואל ברוידאַ, וועלכער איז אַרײַנגעפאָרן פון קלושטשאָן און האָט געווויזינט אויף וואָקזאָלנער גאַס.

פורמאַנעס זיינען געווען: נחום צאָלע יוקישסקי, מאיר משה כ״ץ מיט זיינע זין וועלוול, יאנקל און מאָטעס. די גאַנצע פאַמיליע כ״ץ האָט זיך פאַרנומען מיט פירן סחורה פאַר דער עקספאָרט־פירמע דייטש. אויסער זיי האָבן געאַרבעט אָלס פור־מאַנעס הירשע קליאטשקא מיט זיינע זין אברהם און טוביה, וועלכע האָבן זיך איבערהויפט פאַרנומען מיט פירן האָלץ פון די וועלדער צום טייך. אַנדערע פורמאַנעס זיינען געווען: משה חייט און יאָסע צינמאָן.

אלי רודניצקי אָדער עלטשיק דער סטאַראָסטע, פלעגט פירן אָלע אָפיציעלע רעגירונגס־אָנגעשטעלטע. אויסער דעם איז זיין אויפגאָבע געווען פונאַנדערצופירן די פאָסט, טעלעגראָמעס און פּעקלעך.

אָן אינטערעסאַנטער טיפּ איז געווען דער קוימענקערער, אבא דער „קאָמיסאַר", וועלכער איז געווען זייער פאָפולער אין שטעטל אָ דאַנק זיין שטענדיק גוטער שטימונג און פריילעכקייט.

אַרבעטער אין פולן זין פון וואָרט, ווי אין די פאַבריקס־שטעטלעך, זיינען אין נאָווא־סווענציאַן נישט געווען.

אָזוי איז אין קורצע שטריכן דאָס בילד פון דעם עקאָנאָ־מישן לעבן אין אונדזער שטעטל.

דאס געזעלשאפטלעבע לעבן

רבנים, חסידים און בתי־מדרשים

די פּוילישע, ליטווישע און רוסישע באַפעלקערונג האָט אָ לאַנגע צייט נישט געהאַט קיין אייגענע געבעט־הייזער און זיי פלעגן דאַרפן פאָרן אָפריכטן תפילות אין אַנדערע שטעטלעך.

אָ טייל פון די ליטווינער האָבן אָנגעהערט צום קאָלטי־ניאַנער קלויסטער, מיט וועלכן ס׳האָט אָנגעפירט דער גלח בורבע, וועלכער האָט, אָגב, גוט גערעדט יידיש. די פאָליאַקן, רוסן און אָ צווייטער טייל פון די ליטווינער האָבן אָנגעהערט צום סווענצאַנער קלויסטער און צו דער דאָרטיקער צערקווע.

עטלעכע יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אויס־געבויט געוואָרן אויף ענדע ווילנער גאַס אָ רוסישע צערקווע און שפּעטער אויך אָ קלויסטער.

די יידן האָבן גלייך, ווי זיי האָבן זיך באַזעצט אין שטעטל געזאָרגט, פאַר דעם, אַז זיי זאָלן האָבן אָן אייגענעם בית מדרש. דער ערשטער בית מדרש איז אויסגעבויט געוואָרן שוין אין יאָר 1869 און מ׳האָט אים גערופן: דער אָלטער בית מדרש. די גבאים זיינען דאָרט געווען: שמואל אבא סמארגאנסקי, בערל בערמאָן, מענע גאָרדאָן, אָלטער בערמאָן — דער איידעם פּין אברהם מרדכי אזינסקי, שמשון בערמאָן, אלי יאָסל קאָווארסקי, חיים גאָרדאָן, פייוע גאָרדאָן א. א.

דער ערשטער שמש איז אין אַלטן בית מדרש געווען ר׳ מיירים און דערנאָך לייבע חייט און יהודה משה דער שמיד.

קעגנאיבער דעם אָלטן בית מדרש איז שפּעטער אויסגע־בויט געוואָרן אָ צווייטער בית מדרש, וועלכן מ׳האָט גערופן: — נייער בית מדרש. דאָרט זיינען געווען גבאים: גדליה זאָק, זאוול בערנשטיין, מיכאל מיכל יוקישסקי און מאָטל זאָק דער קצב.

דער ערשטער שמש אין נייעם בית מדרש איז געווען יאָסע לפידות, וועלכער איז געווען אָ מלמד און האָט אויך צוגעהאָלפן זיין ווייב פאַרקויפן מילך.

נאָך אים איז געווען דאָרט שמש אליהו מאיר דער מלמד. די ביידע בתי מדרשים האָבן געדינט נאָר די מתנגדים, וועלכע האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם גרעסטן טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטעטל.

די חסידים האָבן געהאָט זייער „מנין" נעבן דער קאָלטי־ניאַנער גאַס, אין אָ הילצערנער געביידע. נאָך דער גרויסער שריפה האָבן זיי אָבער אויסגעבויט אָ שיינעם, געמויערטן בנין. דאָרט זיינען געווען גבאים: יאָסע שניאור (דער פאסטעווער). אברהם טייץ, שלמה מיימין, אברהם יצחק טשאַרנאָבראָדקי, קורליאַנדטשיק און הירשע גורוויטש. דער ערשטער פון חסידישן מנין איז געווען שימעלע. שפּעטער מיכאל סאָלאָמיאָק.

דער ערשטער רב אין נאָווא־סווענציאַן איז געווען ר׳ הירש ראצקער, וועלכער איז נפטר געוואָרן אָ פאָר יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. דאָס רבנות איז דאָן אַריבער צו הרב מערעמינסקי, אָן אייניקל פון דעם „חפץ חיים". בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען רב ר׳ הירש וואָלין. (זיין זון משה איז איצט אָ באַקאַנטער טעאַטער־אימפּרעסאַריאָ אין תל־אביב).

נאָך דער מלחמה האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות ר׳ אהרון כהן, דעם חפץ חיים׳ס אָן איידעם. דער לעצטער רב אין שטעטל איז געווען ר׳ אליהו קמחי, וועלכער איז אומגעקו־מען צוזאַמען מיט דער גאַנצער עדה יידן אין פאָליגאָן.

דער שטעטלשער שוחט איז געווען ר׳ מרדכי יאָסע גאָרדאָן. שולמאָן איז געווען אָ חזן און אָ שוחט. די חסידים פלעגן פון צייט צו צייט אויסקעמפן פאַר זיך אָן אייגענעם שוחט און אַזוי אַרום זיינען ביי אונדז כמעט שטענדיק געווען צוויי שוחטים.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען שוחט ר׳ מרדכי יאָסעס אָן איידעם.

אָ לאַנגע צייט האָט נאָווא־סווענציאַן נישט געהאָט קיין אייגענעם בית הקברות. די נפטרים פלעגט מען מוזן פירן מקבר זיין אין אָלט־סווענציאַן. ערשט אין יאָר 1911 איז געעפנט געוואָרן דער שטעטלשער בית הקברות אויפן וועג קיין קאָלטי־

נישט ווייט פון טייך זעמיאַנע, אויף דער צווייטער זייט פון דער באַן־ליניע, איז געשטאַנען אַן אייגצעלנער קבר פון מיכאל שמעון אלטמאַן, וועלכער איז געשטאַרבן בעת דער מגיפה פון דער חלי־רע אין יאָר 1893 און מ׳האָט אים נישט געלאָזט פירן מקבר זיין אין אַ צווייט שטעטל.

די מעדיצינישע הילף

צוליב דער גרויסער צאָל אַרבעטער און אַנגעשטעלטע אויף דער באַן האָט ניי־סוועניציאַן תמיד געהאַט אַ דאָקטאָר, וועלכער האָט אויך באַדינט די יידישע באַפעלקערונג. ווען ער איז געווען פאַרנומען, פלעגט מען ברענגן דעם דאָקטאָר אַרלאָוו פון סוועניציאַן. אין שטעטל זיינען אויסערדעם שטענדיק געווען פעלדשערס, ווי מינץ, שרייבמאַן, כאצקעלעוויטש, יאָסע־איצע און דער פּאָליאַק פּאַניאַטאָווסקי, וועלכער איז, אגב, געווען שטאַרק אויסגעמישט מיט דער יידישער באַפעלקערונג.

אין די לעצטע יאָרן איז אַריינגעפאָרן אַ יידישער דאָקטאָר פון ווילנע — ד״ר שלמה קאַפּעלאָוויטש.

אַלס אַקושערינס האָבן באַדינט דאָס שטעטל: רייזל, ראשע, זלמן עזרא׳ס פרוי און פסח שרייבמאַנס פרוי, איטע. אויסערדעם איז אויך געווען אַ קריסטלעכע אַקושערין — יאַווישע.

אין ניי־סוועניציאַן איז געווען אַ שיין אויסגעבויטע אַפּטייק, וועלכע האָט געהערט צו צוויי אַסימילירטע פּוילישע יידן, די ברידער ציפּקין. זי איז געשטאַנען ביי דער זייט פון דער סוועניציאַנער גאַס, אין אַ גרויסן גאָרטן. מיט פּרוכט־בוימער, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיטן אייגציקן יידישן פּרוכט־גאָרטן פון ר׳ שמואל נחום קאָוואַרסקי. דאָס שיינע הויז פון די ציפּקינס איז נאָך דער מלחמה אָפּגעקויפט געוואָרן פאַר דער יידישער פאַלקס־שול.

נאָכן טויט פון די ברידער ציפּקין איז די אַפּטייק אַריבער צו דעם ווילנער אַפּטייקער ברוך טורגעל און שפּעטער צו ברוך און חיה שליאָפאַק.

אַ געוויסע צייט איז אין שטעטל אויך געווען אַ ביקור חולים, וואָס האָט געשטיצט די אַרעמע באַפעלקערונג, דער־מעגלעכט צו רופן אַ דאָקטאָר און צו באַקומען אומזיסטע רפואות.

די קרעדיט־קאַסע

די ערשטע יידישע סאָציאַל־געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע איז געווען די קרעדיט־קאַסע, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1910 דורך זלמן מענדל דייטש. זי האָט געגעבן הלוואות אויף אַ זייער נידריקן פּראָצענט. מיט דער קאַסע האָט אַנגעפירט אַן אויסגעווייטע פאַרוואַלטונג, אָבער די הויפּט־השפּעה האָט געהאַט זלמן־מענדל און די מקורבים פון זיין קאָנטאָר. זי איז געווען ביי קלמן־יאָסע ווינאָקער אין הויז.

קינדער־דערציאונג

קיין מאָדערנע שולן זיינען צוערשט אין שטעטל נישט געווען. די קריסטלעכע קינדער האָבן זיך געלערנט אין די שולן פון סוועניציאַן, וווהין זיי פלעגן יעדן טאָג פאָרן מיט דער קליין־באַן. די יידישע קינדער, איבערהויפּט די ייִנגלעך, האָבן געלערנט אין חדרים, וווּ מ׳האָט זיי געלערנט חוץ לימודי קודש אויך חשבון און שרייבן.

די מלמדים זיינען געווען: יעקב דוד, אליהו באַק, יאָסע דער שמש, מיכל דער שמש, חיים יאַנקל, אלי מאיר כאַצקעלע־וויטש, יאָסע כגן — דער קאַלטיניאַנער, שמואל הענדל — דער סוועניציאַנער, און ווייגשטיין, וועלכער האָט געהאַט אַ מין חדר מתוקן. ס׳זיינען געווען פּרוווון פון מאָדערנע חדרים, ביי משה יעקב, הרב ראצקערס זון און ביים חזן שולמאנס שווער, וועלכן מען האָט געפרופן דער סמארגאָנער מלמד.

ביים סמארגאָנער זיינען אָפּילו די קינדער געזעסן אויף בענק, און דאָס איז אין יענע צייטן געווען אַן אויסנאַם.

נאָך דער רעוואָלוציע פון יאָר 1905 איז אין שטעטל, אַ דאַנק די באַמיאונגען פון פּראָגרעסיוון רעגירונגס־באַאַמטן, פאַ־ליטאַיעוו, געגרינדעט געוואָרן אַ רוסישע 3 קלאַסישע פאָלקס־שול. אַ גרויסער טייל פון די יידישע קינדער האָט דאָן באַזוכט יענע שול און דאָרט געלערנט צוזאַמען מיט די קריסטלעכע קינדער.

ערשט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ביי אונדז געגרינדעט געוואָרן אַ מאָדערנע פאָלקס־שול, מיט דער אונ־טעריכטס־שפּראַך אין יידיש, וועלכע האָט אָנגעהערט צו די צ. י. ש. א.־שולן. די צווייטע — מיט דער אונטעריכטס־שפּראַך העברעיש, אַ טיפּ פון די דאַמאַלסדיקע תרבות־שולן.

די פייערלעשער־קאָמאַנדע

אין ניי־סוועניציאַן איז געווען אַ גוט־אָרגאַניזירטע פריי־וויליקע פייערלעשער קאָמאַנדע, צו וועלכער ס׳האָבן אָנגע־הערט יידן און קריסטן. די לייטונג איז אויך באַשטאַנען פון יידן און קריסטן.

די קריסטלעכע נאַטשאַלניקעס זיינען געווען: דרעפּס, שלעגלמילך, ציבולסקי, סאווקאָ, פּאניזשאָווסקי א. אַ. די יידישע „נאַטשאַלניקעס״ זיינען געווען: זלמן קאָוואַרסקי, מאָטל מיל־נער, כאַצקל לעווינשטיין, יוסף גילדין און אין די לעצטע יאָרן אילושע כ״ץ, אַן אַריינגעפאָרענער פון קאַלטיניאַן.

די צוזאַמענאָרבעט פון די יידן מיט די קריסטן אויף דעם געביט פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע האָט אַ סך צוגעהאָלפן צו פאַרבעסערן די יידיש־קריסטלעכע באַציאונגען. אייניקע פון די קריסטלעכע אָנפירער, ווי ציבולסקי און סאָווקאָ, זיינען אַ דאַנק דעם געוואָרן אמתע יידישע פריינט און האָבן אָנגע־האַלטן גוטע באַציאונגען מיט די יידן.

פייער־לעשער קאמאַנדע אין נייַ־סוועניציאַן

עס ליגן: מאָטל גורוויטש, לאַזער סווירסקי, אברהם קאַוואַרסקי, יצחק קאַוואלסקי, בערל רינג, אברהם כץ.
העכער: עלטשיק קלובאַק.
עס זיצן: סאַווקע ——, פּאַניאַטאַווסקי, גודעלים, חאצקל לעווינשטיין, מאָטל מילנער, אהרון יצחק מאַלאַראַוויטש.
עס שטייען: כתריאל איציקסאַן, משה גורוויטש, אברהם יפה, הירש קאַוואלסקי, ציבולסקי, ——, ——, אברהם גאַרדאַן, ——, יוסף גילדין, יצחק שוטאַן, ——, פישל סאלטייסקי, אברהם אומברוס, חנא רוטשטיין, ——, בייניש סווירסקי, הענעך קאַוואַרסקי, נתן שוטאַן, שבתי שמולעוויטש, ליפמאַן זאַק, ——, עלטשיק ברוסלאַן, נחום טרויצע, מירמאַן, ——, הירש ביצונסקי, ——, יודל רודניצקי.

דער רעוואלוציאנערער אויפברויז פאר און נאכן יאר 1905

אין יאָר 1903 איז אויסגעבראָכן די רוסיש־יאַפּאַנישע מלחמה, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט אַ מפלה פאַר רוסלאַנד. וועלכע האָט פאַרלוירן סאַכאַלין און פּאָרט־אַרטור. אין אַלע ליבעראַלע קרייזן האָט די מלחמה אַרויסגערופן אַ שטאַרקע אומצופרידנקייט מיטן צאַר און זיין קליקע. דאָס האָט פאַרשטאַרקט די רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער באַוועגונג אין גאַנצן לאַנד. אַלס רעזולטאַט דערפון איז אויך אויסגעבראָכן דער גרויסער באַן־שטרייק.

אַזוי ווי נייַ־סוועניציאַן איז געווען אַ וויכטיקע באַן־סטאַציע און האָט פאַרמאָגט אַ גרויסע צאָל באַן־אַרבעטער, האָט זיך דאָרט שטאַרקער ווי אין אַנדערע שטעטלעך אָפּגעשפּילט דער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז.

ס׳איז כדאי צו דערציילן ווען אַ כאַראַקטעריסטישן קוריאָז, ווועלכער האָט זיך אָפּגעשפּילט אין יענע טעג אויף אונדזער סטאַציע. נאָסקע, ראובן דעם קצבס אַ זון, ווועלכער איז דאָן געווען אַ — 13 יאָריק יינגל, איז אַרויפגעקראָכן אויף אַ לאָקאָמאָטיוו, האָט אָפּגעטשעפּעט דעם שטריק, וואָס האָט געדינט אַלס טאַרמאָז, און האָט דערמיט אוממעגלעך גענאַכט דעם וויייטערדיקן גאַנג פון צוג.

די פּוילישע אַרבעטער האָבן זייערע רעוואָלוציאָנערע מעשים פאַרבונדן מיט דער האָפענונג פון אַ נאַציאָנאַלער באַפרייאונג, פון אויפשטעלן אַ זעלבשטענדיקע פּוילישע מדינה. אין שפּיץ פון די פּוילישע רעוואָלוציאָנערע כוחות איז געשטאַנען דער פירער פון דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פאַרטיי „פ.פ.ס.", יוזעף פּילסודסקי.

ער איז געבוירן געוואָרן אין אונדזער געגנט, אין הויף זולאווע, וואָס האָט זיך געפונען צווישן פאָדבראָדז און נייַ־סווענציאַן. אים איז דאָן געלונגען דורכצופירן אַן אָנפאַל אויף אַ פאָסט־וואָגאָן אויף דער סטאַציע בעזדאָן, אין וועלכן עס האָט זיך געפונען אַ סך געלט. נאָכן אָנפאַל האָט ער זיך אַ לענגערע צייט אויסבאַהאַלטן ביי משהקע, מרדכי יאָסעס, וועלכער האָט אויך אָנגעהערט צו די פ.פ.ס.

דער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז האָט אויך געווירקט אויף דער יידישער יוגנט אין שטעטל, וועלכע איז דאָס רוב

באַשטאַנען פון בעלי בתישע יונגעלייט. איר רעוואָלוציאָנעריישקייט האָט זיך דערפאַר נישט אויסגעדריקט אין מעשים, נאָר אין פּראָטעסטן פון אַזאַ מין, ווי בלייבן זיצן אין בית מדרש ביי דער תפילה פון „הנותן תשועה למלכים" א. דגל. פונדעסטוועגן האָט יעדע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי, ווי פ.פ.ס., ס.ס. און דער „בונד" געהאַט אירע פּאַרטרעטער צווישן דער שטעטלשער יידישער יוגנט.

צווישן דער אַרעמקייט און ביסל פּראָלעטאַריער, וואָס דאָס שטעטל האָט פאַרמאַגט, האָט דאָמינירט דער „בונד". פון סוועניציאַן איז איינמאָל געקומען דער בונדישער טויער מיראָן טאראסייסקי און האָט זיך באַטייליקט אין אַ פאַרזאַמלונג, ווען כּע איז פאַרגעקומען ביי יאָסע דעם פּאָשמענער אין שטוב.

אויף יענער פאַרזאַמלונג האָבן אונדזערע בונדאָוצע געזונגען די בונדישע שבועה און ביי אַ רויטער פאָן געשווירן טרייהייט דער פּאַרטיי און דער רעוואָלוציע.

אַן אַריגינעלע רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראַציע איז דערנאָך דורכגעפירט געוואָרן אויף דער חתונה פון לייבע דעם שוסטער און חיה חוה׳ס, וועלכע זיינען ביידע געווען אמתע פּראָלעטאַריער און אויך גרויסע קבצנים. אַלע מחותנים האָבן געזונגען רעוואָלוציאָנערע לידער מ׳האָט דערביי אויך אַרויסגעצויגן אַ רויטע פאָן.

דער אַנפירער איז געווען יאָסל גאָרפיין, וועלכער האָט דאָן געאַרבעט אין ווילנע און איז געווען אַ מיטגליד פון דאָרטיקן „בונד".

אַ קרבן פון זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט איז געווען שמואל טייַך, וועלכער איז געווען אַ האַנדלס־אַנגעשטעלטער אין ווילנע. מען האָט אים אַרעסטירט און פאַרשיקט קיין סיביר.

נאָכן דוכפאַל פון דער רעוואָלוציע האָט זיך צוריק פאַרשטאַרקט די רעאַקציע אין גאַנצן לאַנד און דאָס כּפרה־הינדל זיינען, ווי תמיד, געווען די יידן.

אין אַ סך שטעט זיינען אויסגעבראָכן פאָגראָמען, וועלכע זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן דורך מלוכהשע פאַקטאָרן. די יידישע יוגנט אין נייַ־סוועניציאַן האָט תיכף אָרגאַניזירט אַן אייגענע זעלבסט־שוץ. מען האָט אַלעמען באַוואָפנט מיט נאַגייַקעס, — אַ לאַנגער, קיילעכדיקער שטעקן מיט אַ ספּרענזשינע און אַ קעפל פון בליי אין שפּיץ. דאָ און דאָרט האָט אויך עמעצער פאַרמאָגט אַ רעוואָלווער.

ביי אונדז אין שטעטל זיינען אָבער קיין פאָגראָמען נישט פאָרגעקומען און ס׳איז די גאַנצע צייט געווען רואיק.

דער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז און די וואַלן צו דער „דומע" פאַרלאַמענט האָבן אַריינגעבראַכט אַ פונק פון האָפנונג, אַז מען וועט זיך אינגיכן קענען באַפרייַען פון צאַרישן יאָך. דער דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע און די פאַרשטאַרקטע רעאַקציע האָט דערפאַר געבראַכט אומעטום אַ ביטערע אַנטוישונג.

צווישן דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך געשטאַרקט די נאַציאָנאַלע באַפרייאונגס־באַוועגונג. מען האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין, אַז די יידישע גאולה וועט נישט קומען דורך אַן ענדערונג אין גלות, נאָר דורך דעם וויידער־אויפבוי פון דער אַלטער הייַם אין ארץ ישראל. אין שטעטל האָבן זיך באַוויזן עטלעכע אַקטיוויסטן ציוניסטן, ווי שמעון ראובן קאווארסקי, יוסף בערמאַן און ירחמיאל גאָרדאָן, דער זון פון מרדכי־יאָסע דעם שוחט.

צווישן אַן אַנדערן טייל פון דער יוגנט האָט זיך געמערקט אַ שטאַרקע נטיה צו עמיגרירן מעבר לים. אַ סך זיינען טאַקע ראַן אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע.

אַנדערע האָבן פאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיינען אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע און זיך דאָרט אייַנגעאָרדנט ביי פאַרשידענע אַרבעטן, אַדער געלערנט אין די גימנאַזיעס און אין די דאָרטיקע אינסטיטוטן.

די „ווילנער" פלעגן אַראָפקומען אַהיים אויף אַ יום־טוב און אַריינברענגען אין שטעטל „נייַע ווינטן". זיי האָבן משפּיע געווען, אַז אויך די איבערגעבליבענע יידישע יוגנט לייט אין שטעטל זאָלן וועלן ענדערן זייער שטייגער־לעבן.

אין יענער צייט איז געפעפנט געוואָרן דורך משה ביקסאָן, דאָס אייניקל פון מענע גאָרדאָן, אַ ביבליאָטעק, וועלכע איז געווען ביי זיין פאָטער שמערל אין שטוב.

פאַר אים האָט זיך פאַרנומען מיטן פאַרשפּרייטן ליטעראַטור אין שטעטל העשל קאווארסקי, וועלכער איז געווען אַ גרויסער משכיל און פלעגט פאַרטיילן ביכער צווישן די אַזוי גערופענע אַפּיקורסישע קרייזן.

די ערשטע וועלט־מלחמה

גלייך נאָכן אויסברוך פון די וועלט־מלחמה איז אונדזער געגנט אָפּגעשניטן געוואָרן פון דעם דייטשישן מאַרק, וואָס איז געווען דער גרעסטער אָפּנעמער פון אַלע פּראָדוקטן און סחורות. אַלע נייַ־סוועניציאַנער עקספּאָרט־פירמעס, וועלכע האָבן געליפערט זייערע סחורות קיין דייטשלאַנד, האָבן זיך געמוזט ליקווידירן. צוליב דעם קריגס־צושטאַנד און דער פאַרשווערטער קאָמוניקאַציע־פאַרבינדונג איז אויך אָפּגעשטעלט געוואָרן דער האַנדל מיט די גרעסערע שטעט פון פוילן און טיף רוסלאַנד, און צווישן זיי מיט וואַרשע און פּעטערסבורג. דאָס עקאָנאָמישע לעבן אין שטעטל איז אינגאַנצן פאַראַליזירט געוואָרן.

צו די מאַטעריעלע שוועריקייטן זיינען באַלד אויך צוגעקומען מאַראַלישע און נאַציאָנאַלע צרות. אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט אז מאָביליזירט געוואָרן און אַוועק אויפן פראָנט. צוערשט זיינען אַלע ווי פאַרשיכורט געוואָרן פון די גרויסע נצחונות פון דער רוסישער אַרמיי איבער די דייטשן. איבערהויפט איז מען נתפעל געוואָרן פון די אָפּעראַציעס, וועלכע דער רוסישער גענעראַל רענענקאַמף — פון דייטשער אָפּשטאַמונג, — האָט אויסגעפירט אין מזרח פרייסן. אומעטום זיינען געוואָקסן די פּאַטריאָטישע געפילן.

גאָר אינגיכן האָט זיך אָבער דאָס בילד געענדערט. די רוסישע אַרמיי האָט געגומען ליידן גרויסע מפלות; אין מזרח־פרייסן איז זי אינגאַנצן צעקלאַפּט געוואָרן. אין גאַנצן לאַנד איז געוואָרן אַ געדריקטע שטימונג. די קעגנערשאַפט צו דער רעגירונג און אירע געגנערלאַן איז שטאַרק געוואַקסן. די צאַרישע רעגירונג האָט געזוכט מיטלען ווי אַזוי אָפצוווענדן דעם כעס פון פאָלק אין אַן אַנדערער ריכטונג און זי האָט גלייך געפונען דעם אייביקן שעיר לעזאזל — דעם ייד.

מיט איין מאָל האָט מען זיך דערוווסט, אַז נישט רענענקאַמף איז שולדיק אין די מפלות אויפן פראָנט און נישט דער שפיאָן מיאסאיעדאָוו פון דער גרענעץ־וואַך אין ווערשבאָלאָוע, נאָר גאָר די יידן. זיי זיינען דאָס די גרעסטע שונאים פון רוסישן פאָלק און זיי זיינען די פאַרעטער. אין זייערע בערד טראָגן די יידן טעלעפאָנישע אָפּאַראַטן און גיבן איבער די דייטשן אַלע וויכטיקע ידיעות.

כדי צו זיכערן דעם פראָנט פון אַזעלכע „געפערלעכע פאַרראטער", האָט דער רוסיפיצירטער פּולישער גענעראַל יאַנושקעוויטש אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, לויט וועלכן אַלע יידן פון קאָוונער פעסטונגס־ראַיאָן דאַרפן פאַרלאָזן זייערע ווויינונגס־ערטער אין משך פון 24 שעה.

טויזנטער יידן זיינען איבער נאַכט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין „ביעזשענצעס" און האָבן פאַרלוירן זייערע הייַמען, זייער האָב און גוטס. אַלץ, וואָס מען האָט זיך דערוואָרבן אין משך פון הונדערטער יאָרן, איז געוואָרן הפקר.

די כוואַליע פון די יידישע „ביעזשענציעס" האָט קודם כל דערגרייכט צו נייַ־סוועניציאָן, וויל אַהער זיינען זיי אָנגעקומען מיט דער קליין־באָן. פון אונדז האָט מען זיי שפּעטער עוואַקואירט קיין אוקראַינע און טיף־רוסלאַנד.

דאָס שטעטל ווערט גלייך דער הויפט־פונקט פון דער געזעלשאַפט „יעקאפא" (יעווריייסקי קאָמיטעט פאָמאָשטשי), ווועלכע נעמט איבער אויף זיך די גאַנצע לאַסט פון געבן הילף די רואינירטע פליטים.

די יידישע באַפעלקערונג פון נייַ־סוועניציאָן נעמט דעם אַקטיוווסטן אָנטייל אין אָט דער שנעלער הילפס־אַקציע לטובת די אַרויסגעטריבענע יידן, מיינסטנס פון פאָנעוועזשער ראַיאָן.

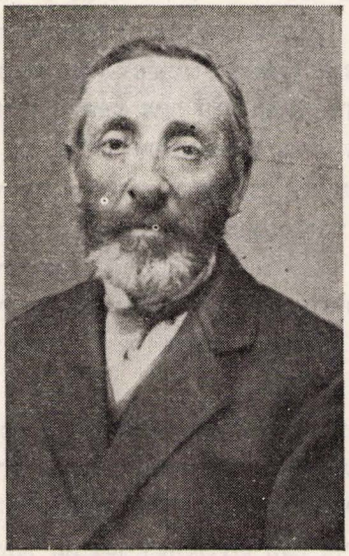
גאָר אינגיכן האָט אָבער אויך זיי געטראָפן דער גורל פון „ביעזשענצעס". עס האָט זיך דערנענטערט צו אונדזער געגנט דער פראָנט; אומעטום האָט זיך פאַרגרעסערט דער פחד פאָר דער מלחמה; מ׳האָט זיך אויך געשראָקן פאָר סתם פראָוואָקאַציעס און מסירות. דאָס אַלץ האָט געווירקט אויף די שטעטלשע יידן און זיי זיינען אַרייַנגעצויגן געוואָרן אין דעם אַלגעמיינעם שטראָם פון פליטים און האָבן זיך אויך געלאָזט אויף דעם נעַ־ונד־וועג פון „ביעזשענצעס".

דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט איבערגעלאָזט די הייזער אויף הפקר און איז אַרויסגעפאָרן קיין טיף־רוסלאַנד. אַ סך פאָמיליעס זיינען שפּעטער נישט צוריקגעקומען און האָבן איבערגעריסן זייער פאַרבינדונג מיט דעם שטעטל אויף אייביק.

בלויז עטלעכע יידישע משפחות זיינען פאַרבליבן אין נייַסוועניציאָן און זיי האָבן זיך טאָקע דערוואָרט דעם אַריינמאַרש פון דייטשן מיליטער.

אונטער דער דייטשער אקופאציע

אין אויגוסט 1915 איז נייַ־סוועניציאָן אָקופירט געוואָרן דורך דעם דייטשן מיליטער. ס׳האָט נישט לאַנג געדויערט און פון דער נאָענטער געגנט האָבן זיך אָנגעהויבן צוריקקערן די באַהאַלטענע יידן. ס׳זיינען באַלד צוריקגעקומען די פאָמיליעס פון זאוול בערנשטיין, לייבע טרויצע, וועלוול פּופּישסקי, חיים

זאָוול בערנשטיין

לייב סעגאַלאָוויטש, הירש קיזבערג, מרדכי יאָסע דער שוחט, חיים גאָרדאָן, אברהם יצחק ראבינאָוויטש, ברוך טורגעל, שטיינגאָלד, עלטשיק עלפערין, חיים פייוועט שוטאָן א. א.

עס וואָנדערן אויך אַריין צו אונדז אין שטעטל אייניקע יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך, וועלכע האָבן דאָרט צוליב פאַרשידענע סיבות נישט געקאָנט ווייטער לעבן. אַזוי קומען די פאָמיליעס צעפּעלעוויטש פון פאָסטאָוו, שלמה גורוויטש און סווירסקי פון ווידז, בערל און זאלע גוטערמאַן פון קאַלטיניאָן, ליגומסקי פון סוועניציאָן, פייגע און מאַניע צעקינסקי פון צעקין, העשל קאָווארסקי פון ניעמענטשין, ישראל פּאָרטנאָי פון יאָנישאָק,

ביסלעכווייז קערן זיך אויך אום צוריק אין שטעטל די יוגנטלעכע פון ווילנע און די באַהאַלטענע אין אַנדערע ערטער, ווי לייב און הענעך קאָווארסקי, העשל און מאָטל גורוויטש, אַלטער אזשינסקי, לייזער יאנישסקי, זלמן מיימין, זלמן א׳ן

פֿאַליע שניאור, שמואל לייב שאַפּטאַן, שלום בערמאַן, הירש ביקסאַן א. א.

די גאַנצע אָקופּירטע געגנט האָבן די דייטשן צעטיילט אין צוויי געביטן: אין אַ פראָנט־געביט און אין אַן עטאַפּן־געביט. דער אונטערשיד איז געווען דער וואָס אויפן פראָנט־געביט האָבן געהערשט שטרענגע מלחמה־געזעצן און די באַוועגונג פון דער ציווילער באַפֿעלקערונג איז געווען שטאַרק באַגרענעצט; אין עטאַפּן־געביט האָט מען זיך געפילט אַ סך פרייער און מען האָט געקאָנט ווי ס׳איז מאַכן אַ לעבן.

ניי־סוועניציאַן האָט, צו אונדזער גליק, געהערט צום עטאַפּן געביט. ס׳איז דערפאַר גלייך געשאַפֿן געוואָרן אַן אַדמיניסטראַציע פון דער ציווילער באַפֿעלקערונג. אַלס הויפּט־פֿאַרשטייער פון שטעטל איז אויסגעווײלט געוואָרן זאָוול בערשטיין און אַלס זיינע פֿאַרטרעטער חיים גראַדאַן און לייב קאָוואַרסקי. אויסער זיי האָבן אויך אָנגעהערט צו דער אַדמיניסטראַציע עטלעכע קריסטן.

דער גרעסטער טייל פון די יידישע הייזער איז פֿאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן. אין דעם אַלטן בית מדרש און אין חסידישן מנין זיינען איינגעאַרדנט געוואָרן מלחמה־געפֿאַנגענע, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי די דייטשן אין זייערע מאַגאַזינען.

די יידישע באַפֿעלקערונג האָט זיך ביסלעכווײַז אָנגעהויבן צוצופּאַסן צו די נייע באַדינגונגען. אַ דאַנק דער ענלעכקייט פון יידיש צו דייטש איז די יידן נישט געווען שווער זיך צו פֿאַרשטענדיקן מיט די אָקופּאַנטן.

ס׳האָבן זיך באַלד געעפנט יידישע קאַפע־הייזער און רעס־טאָראַנען. מ׳האָט אָנגעהויבן האַנדלען און טוישן מיט די דייטשן. ס׳האָט זיך אויך אַנטוויקלט אַ גאַנץ גרויסער שמוגל־מסחר צווישן ביידע געביטן. אַזוי אַרום האָבן אַ סך יידן נישט שלעכט פֿאַרדינט.

ביסלעכווײַז האָט זיך אויך אָנגעהויבן איינצושטעלן אַ גע־זעלשאַפֿטלעך לעבן, וואָס האָט זיך קודם כל קאָנצענטרירט אַרום נייעם בית מדרש. די צוויי אַנדערע זיינען געווען באַזעצט דורך די דייטשן.

דעם כסא הרבנות האָט איבערגענומען הרב צבי וואלין, דער איידעם פון יודל דעם בעקער פון סוועניציאַן. די גבאות האָט געפירט זאוול בערנשטיין צוזאַמען מיט ישראל פֿאַרטנאָי.

די יוגנט האָט אָנגעהויבן אויך פירן אַ קולטורעלע טעטי־קייט. מען האָט געבראַכט צייטונגען און ביכער פון ווילנע. גאַנץ אָפט פלעגט מען זיך אויך צוזאַמענקלייבן און דיסקוטירן אויף פֿאַרשידענע טעמעס אַדער סתם פֿאַרברענגען אַן אָוונט.

דערווייל האָט נישט וויט פון אונדז פֿאַסירט אַ פֿאַל, ויעל־כער האָט אַריינגעצויגן די גאַנצע יידישע באַפֿעלקערונג אין אַן אינטענסיווער געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט. ס׳האָט זיך גע־האַנדלט וועגן ראָטעווען יידן פון הונגער און קעלט.

אַזוי ווי דער פראָנט האָט זיך דאַן אָוועקגעשטעלט נעבן די שטעטלעך מיאדל און היידוצישאַק, האָבן די דייטשן באַ־שלאַסן צו עוואַקואירן פון יענער געגנט די דאָרטיקע ציווילע באַפֿעלקערונג. און זיי קאָנצענטרירט אין דעם געוועזענעם זומער־לאַגער פון רוסישן מיליטער „פֿאַליגאַן", וועלכער האָט זיך געפונען צווישן ניי־סוועניציאַן און פֿאַדבראז.

מ׳האָט אויך די יידן אַרײַנגעזעצט אין הילצערנע באַראַקן, וואָס זיינען געווען אַרומגעצוימט פון אַלע זייטן מיט שטעכל־דראָט. אַלע האָבן זיי געמוזט אַרבעטן פֿאַרן דייטשן מיליטער און האָבן דערפאַר באַקומען גאַנץ קלייניע שפייז־צוטיילונגען.

אין שטעטל האָט מען זיך דערוווסט, אַז די פֿליטים פון פֿאַליגאַן לײַדן פֿשוט הונגער און ס׳איז גלייך געוואָרן אַ „ויצע־קו". מ׳האָט צונויפגערופן אַ פֿאַרזאַמלונג און אויסגעווײלט אַ ספּעציעלן קאָמיטעט, וואָס זאָל זיך פֿאַרנעמען מיטן שאַפֿן הילף פֿאַר די יידן פון פֿאַליגאַן.

צום הילפס־קאָמיטעט האָבן אָנגעהערט: אברהם יצחק ראַבינאָוויטש, זאָוול בערנשטיין, חיים לייב סעגאַלאָוויטש, ברוך טורגעל, וועלוול פּופּיסקי, לייב קאָוואַרסקי, העשל גורוויטש א. א.

דער קאָמיטעט האָט תיכף צונויפגעזאַמלט פֿאַרשידענע פּראָדוקטן און דאָס אָוועקגעפירט קיין פֿאַליגאַן.

זעענדיק, אַז די געפֿאַדערטע הילף איז צו גרויס און ניי־סוועניציאַן אַליין וועט זיך מיט דעם נישט קענען געבן קיין עצה, האָט דער קאָמיטעט באַשלאָסן זיך צו וועגדן נאָך הילף צו די אַרומיקע שטעטלעך, וווּ סוועניציאַן און קאָלטיניאַן. פון סוועני־ציאַן האָבן זיך תיכף אָפּגערופן אייניקע כלל־טוער און אין דער הילפס־אַקציע האָבן דאָרט אָנטייל גענומען: הרב מאיראָוויטש, יאָסל סווירסקי און די ברידער ברומבערג און טייטעלבוים פון קאָלטיניאַן האָבן זיך אין דעם באַטייליקט: גרשון רודניצקי און דער ווידזער רב הרב כהנעמאַן (שפּעטער פֿאַניוועזשער), וועל־כער האָט זיך דעמלט געפונען אין קאָלטיניאַן.

דערווייל האָט זיך דערנענטערט דער ווינטער און מ׳האָט פֿאַרשטאַנען, אַז ס׳וועט זיין שווער אויסצוהאַלטן אין די גרויסע פרעסט אין די צעבראָכענע הילצערנע באַראַקן. מ׳האָט דעריבער אָנגעהויבן זוכן וועגן, ווי אַזוי זיי פון דאָרט אַרויסצונעמען.

קודם כל האָט מען זיך געוואָנדן צום פעלד־ראַבינער, הרב לעוו, וועלכער האָט געהאָט גוטע פֿאַרבינדונגען מיטן יידישן הילפס־פֿאַריין אין דייטשלאַנד.

דער ענטפער פון דער דייטשער מיליטערישער מאַכט איז געווען אַ נעגאַטיווער. דער קאָמיטעט האָט זיך געוואָנדן צו די ווילנער כלל־טוער הרב רובינשטיין און ד״ר צמח שאבאד און זיי געבעטן זיך משתדל צו זיין פֿאַר די יידן פון פֿאַליגאַן. דאָס האָט אָבער אויך נישט געהאָלפן. דאַן האָט מען באַשלאָסן, אַז מ׳זאָל די יידן פון דאָרט פֿשוט אַרויסנעמען בשתיקה. דער פלאַן איז גלענצנדיק געלונגען. אַלע פֿאַליגאַנער יידן זיינען באַפֿרייט געוואָרן און מ׳האָט אויך שפּעטער קיינעם פון זיי נישט געכאַפּט.

דער הילפס־קאָמיטעט האָט אָבער אויך נאָך דער אָקציע נישט אויפגעהערט צו עקזיסטירן. די דייטשן האָבן געבראַכט קיין פֿאָליגאָן אַנדערע יידן, צווישן זיי אויך פון ווילנע. אויסער־דעם האָט זיך דאָן פֿאָרשפּרייט אין „פֿאָליגאָן" דער פלעק־טי־פוס און מ׳האָט געמוזט אָנוועדן ענערגישע מיטלען, כדי צו העלפן די קראַנקע.

די אנטשטייאונג פון דער יידישער פאלקס־שול

אין יאָר 1916 האָט די דייטשע מאַכט געשיקט רופן די יידישע פֿאָרשטייער און זיי פֿאָרגעלייגט צו גרינדן אַ ספּעציעלע דייטשע שול פֿאַר די יידישע קינדער.

די יידישע עסקנים האָבן נישט פֿאָרשטאַנען די כוונה. זיי האָבן אויך נישט געפּונען פֿאַר נויטיק זיך צו באַראַטן מיט עמעצן און האָבן אונטערגעשריבן אַ מין וועכדונג, אַז די יידישע באַפֿעלקערונג פון שטעטל פֿאַרלאַנגט צו עפענען אַ שול פֿאַר די יידישע קינדער מיט דער דייטשער אונטעריכטשפּראַך.

אַזוי אַרום איז געגרינדעט געוואָרן אין שטעטל אַ דייטשע שול פֿאַר יידישע קינדער. די לערער זיינען געווען: שאַפּירא און הינדע פלינער פון פּאסטאָוו. די רעליגיעזע לימודים האָט געלערנט הרב וואָלין.

דער שרייבער פון די שורות האָט זייענדיק אין ווילנע, געקענט פּאַר אַ יידישער שול נאָך ביים צאַריזם און האָט אויך דאָ אָנגעהויבן אַגיטירן קעגן דעם באַשלוס און געפּאַדערט צו עפענען אַ שול מיט דער יידישער אונטעריכטס־שפּראַך.

ליידער האָבן אָבער נישט אַלע פֿאַרשטאַנען די באַדייטונג פון אַ יידישער שול. אַ סך יידן האָבן געהאַלטן, אַז אַ שול מוז זיין נאָר אין דער רעגירונגס־שפּראַך. אויב פּריער איז זי געווען אין רוסיש, דאַרף זי איצט זיין אין דייטש. זיי האָבן געזאָגט, אַז דער פלאָן איז אַ נאַרמאַלער און עס קאָן גאָר אַנדערש נישט זיין. אויך הרב וואָלין האָט געפונן נישט צוצושטיין צו די „בונטאָווטשיקעס".

אין דער ערשטער ריי האָבן זיך אויף אונדזער רוף וואַרעם אָפּגערופן די יוגנטלעכע. מיר האָבן אָבער געדאַרפט האָבן דווקא עלטערן, וועלכע זאָלן אַרויסשטעלן די פּאָדערונג לגבי דער מאַכט. דערווייל האָבן אונדזער פלאָן אויפגענומען מיט באַגייס־טערונג צווישן וויכטיקע כלל־טוער: אברהם יצחק ראַבינאָוויטש און דער אָפּטייקער טורגעל.

מיר האָבן באַשלאָסן אויסצונוצן דעם פּאַקט, וואָס אין דער שול האָט מען געלערנט שבת און געוויט זונטיק. איינמאָל אַ שבת בין איך געקומען אין נייעם בית מדרש און פּאַר קריאת התורה בין איך אַרויף אויף דער בימה און געהאַלטן אַ רעדע

יידישע פֿאָלקס־שול — 1917

I עס זיצן: ביילע גורוויטש, שיינע רודניצקי, זילבערשטיין, שיינע כץ, ראָשע יונגעלסאָן, לערער: העלערשטיין, פלינער, שאַפּירא, שרה כאַרמאַץ, זיסלע פּופּיסקי.

II זלמן בערענשטיין, ליזע קורליאַנדטשיק, פעסיע צינמאָן, חיה צעפּלאָוויטש, ציפּע גאָרדאָן, פייגע בערענשטיין, שרה וואָלפסאָן, חנה שוטאָן, מינע קולבאַק, חיה גאָרדאָן.

III משה וואָלין, מאָטל צינמאָן, לייב פּופּיסקי, מענקע וואָלפסאָן, אהרון ראַבינאָוויטש, יצחק מילנער.

לטובת אַ יידישע שול. איך האָב אָנגעווויזן, אַז יידן האָבן רעכט אויף אַ שול אין זייער מוטער־שפראַך, פונקט ווי אַלע אַנדערע פעלקער. דערנאָך האָב איך אַרויסגערוקט די פאַדערונג, אַז דער רו־טאָג פאַר יידישע קינדער דאַרף זיין שבת און נישט זונטיק.

אין בית מדרש איז געווען אַ טומל. אַ טייל יידן מיטן רב בראש האָבן געשריגן „געזען אַ צדיק! ער נעמט זיך אָן פאַרן שבת". דער גרעסטער טייל האָט אָבער געהאַלטן, אַז איך בין געראטן.

דער קאַמף פאַר אַ יידישע שול איז פון יענעם שבת אָן געפירט געווארן מיט דער גרעסטער ענערגיע און אין יאָר 1917 איז ער געקרוינט געווארן מיט דערפאָלג און אין שטעטל איז געגרינדעט געווארן אַ שול מיט דער יידישער אונטערריכט־שפראַך. דער ערשטער לערער איז געווען אליעזר העלערשטיין פון ווילנע.

אויסער די שוין דערמאָנטע צוויי טויער האָבן אַ סך גע־האַלפן ביי דער גרינדונג פון דער שול: שלום בערמאַן, מאָטל באַק, לייב קאָוואַרסקי, הירש ביקסאָן, נחמה קאָוואַרסקי, מאַניע צעקינסקי און דינה צעפעלעוויטש.

גלייכצייטיק מיטן קאַמף פאַר אַ יידישער שול איז אויך פאַרשטאַרקט געווארן די אַלגעמיינע קולטור־אַרבעט אין שטעטל. ס׳איז אָרגאַניזירט געווארן אַן אַלגעמיינער „נאַציאָ־נאַלער פאַראַנד", אין וועלכן עס האָט זיך באַטייליקט די יידישע יוגנט. באַזונדערס האָבן זיך אין אים אויסגעטיילט צוויי ריכטונגען: אַ ציוניסטישע — מיט מאָטל באק, דעם לערער העלערשטיין און נחמה קאָוואַרסקי בראש, און אַ סאָציאַליסטישע — מיט דעם שרייבער פון די שורות, מיירים סעגאַלאָוויטש, עלטשיק קולבאַק בראש. עס איז דאַן געגרינדעט געווארן אַ רייכע ביבליאָטעק, וועלכע האָט זיך געפונען אין הויז פון שמואל קולבאַק אויף ווילנער גאַס. דער אַפּטייקער טורגעל האָט אָרגאַניזירט אַ דראַמאַטישן קרייז. ער האָט אין דעם אַריין־געלייגט אַ סך מי און צייט בין ס׳איז אים געלונגען, אַז די טרופּע זאָל קענען אַרויסטרעטן אין דער עפנטלעכקייט.

די ערשטע פּיעסע, וועלכע דער דראַמאַטישער קרייז האָט אויסגעפירט מיט גרויס דערפאָלג, איז געווען יעקב גאָרדינס „גאָט, מענטש און טייוול".

אָט אַזוי האָבן מיר געלעבט אין שטעטל אין די צייטן פּין דער דייטשער אָקופּאַציע ביז ס׳איז אויסגעבראָכן די רוסישע רעוואָלוציע פון איין זייט און ס׳איז צעפאַלן געווארן דער דייטשער רייך פון דער צווייטער זייט.

אונטער פארשידענע רעזשימען

ווען עס זיינען דערגאַנגען צו אונדז די ערשטע קלאַנגען וועגן דער רוסישער רעוואָלוציע, האָבן זיך אין אָנהויב אַלע־מענס הערצער געטומען פרייען. סוף, סוף, האָבן אַלע געטראַכט איז מען פטור געווארן פון צארישן רעזשים, וואָס האָט זיך די יידן אַזוי שטאַרק אייגעגעסן אין די ביינער. סיי מיט זיין אַלגעמיינער רעאַקציאָנערער פאָליטיק, סיי מיט זיין צביעות דיקער באַציאונג צו די פאַראָמען אויף יידן.

אַ יאָר שפעטער האָט, ווי באַקאַנט, די רוסישע רעוואָלוציע אויך געווירקט אויף דייטשלאַנד און אויך דאָרט האָט מען אַראָפגעווארפן דעם קייסער און געגרינדעט אַ פריי רעפובליק. דאָס האָט באַלד געווירקט, אַז די דייטשן זאָלן פאַרלאָזן אונדזער געגנט און דאָס שטעטל איז פאַרנומען געווארן דורך דער רויטער אַרמיי.

אויב צוערשט האָבן נאָר די בירגלעכע עלעמענטן גע־קרעכצט, האָבן דערנאָך אַפילו די שטאַרקסטע סאָציאַליסטן איבערגעלעבט אַ ביטערע אַנטוישונג.

די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט איז גלייך אָפּגעשטאָרבן. די ראַטן־מאַכט האָט זיך אַפילו אַריינגעמישט אין דער עקזיסטענץ פון דער יידישער שול, האָט פאַרבאָטן צו לערנען תנ״ך, ווייל דאָס איז אַ רעליגיעזער לימוד. די פאַראַרדענונג האָט געמאַכט אַ שווערן אייndrוק אויך אויף די עקסטרעמסטע יידישיסטן.

אויף אַלע וועגן האָט זיך געמערקט אַ שטאַרקער שטראָם פון היימלאָזע, וועלכע האָבן געוואָלט זיך צוריקקערן צו זייערע היימען. אויך קיין ניי־סוועניציאַן זיינען צוריקגעקומען אַ סך משפחות. עס איז דעמלט געקומען די גאַנצע משפחה קאָוואַרסקי, אַלע זין און טעכטער מיט זייערע קינדער. ס׳זיינען צוריקגע־קומען די פאַמיליעס: בערמאַן, שאַפּירא, שוטאַן, גאָרדאָן, עלפּערין א. א.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז נאָר אייניצלנע משפחות זיינען איבערגעבליבן אויף שטענדיק אין דער פרעמד, ווי: חנא יאָסע דער שניידער, דוד און שלום, די קצבים, אברהם סאָלאָוויייטשיק א. א.

עס זיינען אָבער צוגעקומען נייע משפחות, וועלכע זיינען אַריינגעפאָרן אין שטעטל אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע און זיינען שפעטער געבליבן שטענדיקע איינ־וווינער פון שטעטל.

אין ניי־סוועניציאַן איז געגרינדעט געווארן אַ „פלענבעזש", אַ פונקט פאַר געפאַנגענע און פליכטלינגע, וועלכע האָבן דאַן פאַרפולט אַלע וועגן.

דער שרייבער פון די שורות און עלטשיק קולבאַק האָבן געאַרבעט לטובת די היימלאָזע ביים רויטן קרייץ.

ס׳איז נישט אַוועק קיין לאַנגע צייט און די רויטע אַרמיי האָט פאַרלאָזט אונדזער געגנט.

עס זיינען אָנגעקומען די פּילישע לעגיאָנערן, וועמענס פירער ס׳איז געווען דער אַמאָליקער רעוואָלוציאָנער, יוזף פּילסודסקי. זיי זיינען געווען פול מיט גיפט און שנאה צו אַלע נישט־פּאָליאַקן, און דער עיקר צו יידן.

אין ווילנע איז זייער אַריינמאַרש באַגלייט געווארן מיט אַ פאָגראָם אויף יידן. עטלעכע יידן זיינען דערשאָסן געווארן,

צווישן זיי דער דיכטער א. ווייטער. ניי־סוועניציאַן איז אָפּגע־קומען נאָר מיט שרעק און מיט רַאַבעוועז יידיש האָב און גוטס.

נאָכדעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן פֿאַרלאָזן אונדזער שטעטל, האָבן מיר זיך געשטעלט אין פֿאַרבינדונג מיט דער „יעקאפּא" אין ווילנע און האָבן פון איר באַקומען אַ געוויסע סומע געלט אויף שטיצע פֿאַר נויט־באַדעפֿטיקע, אביערהויפּט אלמנות און יתומים.

מיר האָבן אויך באַקומען אַ סובסידיע פֿאַר דער שול, וואָס האָט איר געגעבן די מעגלעכקייט ווייטער צו עקזיסטירן. די יידישע שול איז אין משך פון די עטלעכע יאָר אינגאַנצן חרוב געוואָרן. דער לאָקאַל איז געווען פֿאַרנומען דורך סאָלדאַטן און זיי האָבן אים אינגאַנצן צעשטערט. קוים מיט צרות איז געלונגען צונויפּצוקלייבן די צעוואַרפענע בענק. מיר האָבן געדונגען אַן אַנדער לאָקאַל און די קינדער האָבן אָנגעהויבן צו לערנען.

דער רוב פון שטעטל האָט געלעבט פון דער שטיצע, וועל־כע מען האָט באַקומען פון די אַמעריקאַנער קרובים.

אַלע געזעלשאַפֿטלעכע טוער האָבן אָנגעהויבן ערנסט צו טראַכטן וועגן אַן אייגענע זעלבסט־פֿאַרוואַלטונג, וועגן אַן אַרגאַניזירטע יידישע קהלה.

ס׳זיינען באַלד טאָקע פֿאַרגעקומען די ערשטע וואָלן צו דער פֿאַרוואַלטונג פון דער קהלה. בסך הכל זיינען געווען נאָר צוויי ליסטעס: פון די עלטערע קרייזן און פון דער יוגנט.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די יוגנט האָט באַקומען אַ גרויסע מערהייט און אַלס ערשטער פֿאַרזיצער פון דער יידישער קהלה איז אויסגעווײלט געוואָרן דער לערער פון שול יצחק גורדוס. נאָך אים האָט פֿאַרנומען דעם אָמט דער אַפּטייקער ברוך טורגעל, וועלכער איז געבליבן פֿרעזעס ביז זיין אַרויס־פֿאָרן פון שטעטל.

נאָך טורגעלן איז אויסגעווײלט געוואָרן אַלס פֿאַרזיצער חיים לייב סעגאַלאָוויטש.

די פֿאַרוואַלטונג פון דער קהלה האָט ביסלעכווײַז איבער־גענומען אין אירע הענט די גאַנצע געזעלשאַפֿטלעכע אַרבעט אין שטעטל. דאָס האָט זייער נישט געשמעקט די באַלעבאָטישע קרייזן, וועלכע זיינען נישט געווינט געווען צו אַזאַ אָנפּירונג פון שטעטלשע ענינים.

אַ דאַנק די געלטער, וואָס מיר האָבן באַקומען פון ווילנער „יעקאפּא" איז אונדז געלונגען אויסצוהאַלטן בכבוד די פֿאַלקס־שול, די מלמדים און די תלמוד־תורה. אויסער דעם האָט די קהלה אויך געשטיצט די ביבליאָטעק, די קינדער־קיך און ס׳איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ גמילות־חסדים־קאַסע.

אַ געוויסע צייט נאָך די וואָלן צו דער קהלה זיינען אויך פֿאַרגעקומען וואָלן צום שטאָט־ראָט. אַ זוי ווי ס׳זיינען דאָן נאָך געווען די אָנציק־חדשים פון דער פּוילישׁ־יידישער פֿאַרשטע־דיקונג, איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן אַ געמיינזאַמע ליסטע פון יידן און פֿאָליאַקן. ס׳זיינען אויסגעווײלט געוואָרן 4 יידישע ראַטמענער: יצחק גורדוס, חיים לייב סעגאַלאָוויטש, ברוך טורגעל און אברהם יצחק ראַבינאָוויטש.

דעם שרייבער פון די שורות האָט די מאַכט פֿאַרבאַטן אַרויסצושטעלן זיין קאַנדידאַטור, ווייל ער האָט געהאַט פֿאַר־עפּנטלעכט אין דער יידישער פּרעסע שארפע אַרטיקלען קעגן די שיקאַנעס און רויבעריין פון פּוילישע זעלנער און אַדמי־ניסטראַציע־לייט.

די יידישע פֿאָלקס־שול האָט דערווייל באַקומען אַ געלעגן־הייט צו קויפן פֿאַר זיך אַן אייגענעם בנין. אַזוי ווי די פּרוי פון אַפּטייקער ציפּקין האָט געוואָלט פֿאַרקויפן איר הויז, וואָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ שיינעם, גרויסן גאָרטן, האָבן מיר זיך באַמיט אָפּצוקויפן דעם בנין פֿאַר דער שול.

נישט קוקנדיק וואָס זייער גאַנצן לעבן זיינען די ציפּקינס געווען אַסימילירטע יידן, האָבן זיי דאָך געוואָלט, אַז זייער הויז זאָל בלייבן אין יידישע הענט.

מיט דער הילף פון אַ סובסידיע פון „יעקאפּא" און נאָך גרויסע אַנשטרענגונגען פון דער שטעטלשער באַפֿעלקערונג, איז דאָס הויז אָפּגעקויפט געוואָרן און דער שיינער בנין איז באַלד געוואָרן דער קולטורעלער און געזעלשאַפֿטלעכער צענ־טער פון שטעטל.

דאָרט איז געווען נישט נאָר די פֿאָלקס־שול, נאָר אויך די ביבליאָטעק, די גמילות־חסד־קאַסע און שפּעטער די פֿאָלקס־באַנק, דער החלוץ און „צעירי ציון". פון דאָן אַן זיינען אַלע רעפּעראַטן, לעקציעס, אַוונטן און פֿאַרשטעלונגען, פֿאַרגעקומען אין יענער געבוידע.

די חלוצים האָבן אויך אָנגעהויבן זייער ערשטע הכשרה־אַרבעט אויפן באָדן, וועלכער האָט געהערט צו יענעם בנין.

דערווייל גייען אַריבער עטלעכע יאָר מיט גרויסע פֿאָלי־טישע ענדערונגען אין אונדזער געגנט. ווי אַ פילקע אויפן פוטבאָל־פֿלאַץ וואָרפט מען אונדז פון איין רעזשים צום צווייטן: פון די באָלשעוויקעס צו די ליטווינער און פון זיי צו די פֿאָליאַקן.

צוערשט קומט פֿאָר אַ נייער מאָרש פון די סאָוויעטן אויף וואָרשע און ער מיידט, פֿאַרשטייט זיך, נישט אויס ניי־סוועני־ציאָן. ס׳חזרן זיך ווידער איבער די זעלבע ענינים, ווי נאָך דער מלחמה. דאָס מאָל זיינען מיר שוין נישט אָפּגעקומען בלויז מיט שרעק. אייניקע יידן פון סוועניציאַן און פּאָדבראָדז זיינען דער־שאָסן געוואָרן.

נאָך דער מפּלה, וואָס די רויטע אַרמיי באַקומט נעבן וואַר־שע, ציט זי זיך צוריק פון פּוילן און גיט איבער די מאַכט איבער אונדזער געגנט אין די הענט פון די ליטווינער. יענע מפּלה איז אין דער פּוילישער געשיכטע באַקאַנט אונטערן נאָמען „דער נס ביי דער ווייסל".

אַ קורצע צייט געפּינען מיר זיך אונטער דער ליטווישער הערשאַפט און גענישן פון אַלע פּרייהייטן, וואָס עס האָבן די

ליטווישע יידן. אין קאָוונע הערשט דאָן אַ ליבעראַלע רעגירונג און די יידן באַקומען אַ נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, ס׳וועט אָפילו אויך נאָמינירט אַ יידישער מיניסטער, כדי אָנצופירן מיט די יידישע ענינים.

די באַציאונג פון דער ליטווישער מאַכט צו אונדזערע אינסטיטוציעס איז זייער אַ גוטע. די יידישע קהילה באַקומט פולשטענדיקע רעכט. מען גיט דער פאָלקס־שול אַ גאַנץ גרויסע סובסידיע און די באַציאונג צו איר איז נישט ערגער ווי צו אַנדערע שולן. הכלל, די יידישע באַפעלקערונג איז צופרידן מיטן שידוך.

עס געדויערט אָבער נישט לאַנג און מיר באַקומען ווידער אַ נייעם רעזשים. דער פּוילישער גענעראַל זשעליגאָווסקי צעבונטעוועט זיך כלומרשט קעגן דער פּוילישער רעגירונג און איר מיליטעריישער אָנפירונג, טרייבט אַרויס די ליטווינער פון ווילנער קאָנט און גרינדעט אַ נייע מדינה: מיטל־ליטע.

אָזוי ווי ער דאַרף האָבן די יידישע שטימען פאַרן פּלעביסציט, לויט וועלכן די באַפעלקערונג דאַרף באַשטימען צו וועמען עס זאָל געהערן מיטל־ליטע, איז זיין באַציאונג צו די יידן אַ גרויסמוטיקע, ווי אין די אַמאָליקע גוטע צייטן.

דער סוף איז, אַז די מערהייט זאָגט זיך אַרויס פאַר דער פאַראייניקונג פון ווילנער קאָנט מיט פּוילן. דער שלייער ווערט אָפּגעדעקט און אונדזער געגנט גייט אַריבער צו דער פּוילישער רעפּובליק.

מיר באַקומען ווידער אַ נייעם רעזשים.

אונטער פּוילישער הערשאפט

נאָך דער פאַראייניקונג פון ווילנער קאָנט מיט פּוילן איז דער סוועניציאַנער קרייז ענדגילטיק אָפּגעריסן געוואָרן פון רוסלאַנד און פון ליטע. די גרענעצן פון דער פּוילישער מדינה האָבן זיך אַוועקגעשטעלט: פון צפון־זייט — ביי דווינסק — מיט לאַטווייע און פון צפון־מזרח — אינמיטן פון שטעטל לינגמיאן, — מיט ליטע.

די קליין־באַן אין דער ריכטונג צו פאָניעוויזש האָט אויפגעהערט צו פונקציאָנירן. אַזוי ווי די דייטשן האָבן צוליב סטראַטעגישע צילן אויסגעבויט אַ גרויס־באַן צווישן פאָדבראדז און היידוצישאָק, איז די קליין־באַן אין דער ריכטונג צו גלובאָק געגאַנגען נאָר ביז לינטופ. די גרויס־באַן פון ווארשע איז דער־גאַנגען נאָר ביז טורמאַנט—זעמגאלע, ביי דער לעטישער גרענעץ.

ניי־סוועניציאַן האָט צוליב דעם פאַרלוירן איר באַדייטונג אַלס וויכטיקער באַן־פונקט, איז געבליבן נאָר מיט איין אייניציקן פענצטער — צו ווילנע און ווארשע. דאָס אַלץ האָט זייער שטאַרק געטראָפן די יידישע באַפעלקערונג און האָט רואינירט דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון שטעטל.

מיר האָבן זיך געפונען אויף די אַזוי־גערופענע מזרח־קרעסז, וועלכע האָבן גענליטן פון די מלחמה־יאָרן און פון דעם איבערגאַנג צו פאַרשידענע רעזשימען, מערער ווי אַלע אַנדערע געביטן. אַלעמענס אויגן זיינען געווענדעט צו די אַמעריקאַנער יידן און צו זייער מעכטיקער הילפס־אָרגאַניזאַציע, — דעם „דזשוינט".

אין ווילנער קאָנט איז די הילפס־און אויפבוי־אַקציע געלעגן אין די הענט פון „יעקאפא", וועלכע איז אָנגעפירט געוואָרן דורך די איבערגעבענע טוער: ד״ר שאבאד, משה שאליט, ד״ר וויגאָדסקי, הרב רובינשטיין, נתן קאוואַרסקי, יעוזערא׳וו, קליאנסקי, וואַלק, אליהו רודניצקי א. א.

די „יעקאפא" האָט פאַרשפרייט איר טעטיקייט איבער דער גאַנצער פּראָווינץ און האָט געפירט אַ פאַרצווייגטע הילפס־אַקציע אויף פאַרשידענע געביטן. זי האָט געשטיצט נויט־באַדערפטיקע מיט קליידער און מיט עסן; זי האָט געגעבן בעלי־מלאכות אַרבעט־מאַשינען און פורמאַנעס — אַ ביליקן קרעדיט צו קויפן פערד; זי האָט געהאָלפן גרינדן גמילות־חסדים קאַסעס: האָט געעפענט קיכן פאַר קינדער און דעוואַקסענע, האָט אויך געשאַפן אַ באַזונדערע עמיגראַציע־געזעלשאַפט אונטערן נאָמען „היאס", וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט דערטיילן עצות און הילף אין אַלע עמיגראַציע־ענינים, מיט אויפזוכן קרובים אין אויסלאַנד און בפרט מעבר־לים. אַ סך משפחות האָבן אַ דאַנק „היאס" אויסגעפונען זייערע קרובים אין אויסלאַנד, אָנגעבונדן מיט זיי אַ קאָנטאַקט און באַקומען פון זיי הילף, וואָס האָט זיי געגעבן אַ מעגלעכקייט צו עקזיסטירן אין יענע שוועריע צייטן.

אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט האָבן די „יעקאפא"־טוער געוויידמעט דער קולטורעלער און געזעלשאַפטלעכער אָנטוויקלונג פון דער יידישער באַפעלקערונג. זיי האָבן פאַרטיילט גרויסע סובסידיעס פאַר די יידישע שולן, ביביליאָטעקן, קינדער־היימען א. א. וו.

די פאָלקס־שול פון ניי־סוועניציאַן איז געווען אַן אָפּצווייג פון דער יידישער שול־אָרגאַניזאַציע אין ווילנע, אָבער זי האָט נישט געהאָט קיין ריינעם יידישיסטישן כאַראָקטער. זי איז געווען אַ מין דואליסטישער טיפּ און אין איר פאַרוואָלטונג האָבן די ציוניסטן געהאַט אַ מערהייט. זיי האָבן גלייכבאַרעכטיקט ביידע שפראַכן און האָבן נאָר מסכים געווען, אַז יידיש זאָל דינען אַלס אונטעריכטס־שפראַך פון דער שול.

אַזוי אָרום האָבן מיר געראַטעוועט די איינהייטלעכקייט פון אונדזער שול אויף אַ גאַנץ לאַנגער צייט. אין יאָר 1921 האָבן מיר זוכה געווען צום ערשטן אַרויסלאָז און אין 1924 איז געפייערט געוואָרן מיט גרויס פּאָראַד דער צווייטער סיום פון דער שול.

אַ דאַנק דער שול האָט זיך אויך פאַרגרעסערט דער קרייז פון אינטעליגענץ אין שטעטל. די לערער האָבן התונה געהאַט מיט שטעטלשע מיידלעך און זיינען געוואָרן שטענדיקע אייניקער פון שטעטל. דער לערער העלערשטיין האָט התונה

געהאַט מיט ליזע מיימין, גורדוס — מיט מירל שניאור, ציצינאַטוס — מיט ראָזע בערמאַן, וויניק — מיט געניע יאָוויטש.

די לערער האָבן אַ דאַנק דעם געהאַט אַ מעגלעכקייט אַנטיילצונעמען אין אַלע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן פון שטעטל. זיי זיינען געווען אַקטיוו אין די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, אין דער פאָלקס־באַנק, אין ביבליאָטעק, אין דער קהילה און אין מאַגיסטראַט.

מיטן אונטערוואַקסן פון דער יוגנט, וועלכע איז געווען אונטער דער השפעה פון די העברעיסטן, און צוליב דער פאַרשאַפטער דיפערענציאַציע אויף דער יידישער גאַס, האָט זיך אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן אויך אונדזער שול געמוזט שפּאַלטן און ס׳איז אַנטשטאַנען די שול פון טיפּ „תרבות״.

די „יעקאפא״־טוער האָבן געשאַפן איןווילנע אַ גרויסן ביכער־לאַגער און האָבן באַאָרגט די פּראָווינצער ביבליאָטעקן מיט פאַרשידענע ביכער אויף אַלע וויסנשאַפטלעכע און ליטעראַרישע געביטן. דאָס האָט ממש געראַטעוועט די נייַ־סוועניציאַנער ביבליאָטעק פון אונטערגאַנג. איר איז אויסגעקומען דורכצומאַכן אַ סך גלגולים און זי האָט שוין ממש קוים געזשיפּעט. אַ דאַנק די באַקומענע ביכער פון „יעקאפא״ און אַ דאַנק דער שוועסטער און איבערגעגעבענער אַרבעט פון דעם לערער וויניק, האָט זי צוריק אויפגעלעבט. אַלס פאַרשטייער פון נייַ־סוועניציאַן און „יעקאפא״ איז געווען דער שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט אַקטיוו געאַרבעט לטובת דער גאַנצער פּראָווינץ, און יצחק גורדוס.

אויפן עקאַנאָמישן געביט איז געקומען אַ גרויסע ענדערונג אין שטעטל אַ דאַנק דער גרינדונג פון דער פאָלקס־באַנק.

אַזוי ווי אין ווילנע איז דאַן געגרינדעט געוואָרן די צענטראַלע יידישע פאָלקס־באַנק, זיינען באַלד אויך געשאַפן געוואָרן אָפּטיילונגען פון דער באַנק אויף דער פּראָווינץ. נייַ־סוועניציאַן איז, פאַרשטייט זיך, נישט אָפּגעשטאַנען און האָט זיך תיכף אָנגעשלאָסן אַן דער גרויסער און פאַרצווייגטער נעץ פון די יידישע פאָלקס־בענק.

דער ערשטער פאַרוואַלטער פון אונדזער פאָלקס־באַנק איז געווען דער לערער גורדוס. מאָטל באָק האָט געאַרבעט אַלס קאַסיר און יעקב שוואַרץ — אַלס בוכהאַלטער. אַלס אָנגעשטעלטע — חנה פאַרטנאָי.

זייער אַ סך האָט פאַר אונדזער פאָלקס־באַנק אויפגעטאָן דער אינספּעקטאָר קליאַנסקי, וועלכער איז געווען אַ פאָלקסמענטש און אַ גוטרייער פריינט פון דער יידישער שול.

די פאָלקס־באַנק איז ביסלעכווייז געוואָרן דער וויכטיקסטער פאַקטאָר פון יידישן ווידער־אויפבוי אין שטעטל. זי האָט אַ סך פאַמיליעס דערמעגלעכט זיך צו שטעלן אויף די פיס און צוריק באַקומען מאַטעריעלע עקזיסטענץ.

די אַלע אויבנדערמאַנטע באַמיאונגען האָבן אָבער נישט געהאָלפן. די עקאָנאָמישע לאָגע פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געווארן שוועריער פון יאָר צו יאָר, ביז ס׳איז געקומען צו צייט וועג ס׳האָבן זיך בישט געזען קיין שום אויסזיכטן אויף דער צוקונפט.

דער עקספּאָרט־האַנדל, וועלכער איז געווען פאַרבונדן מיט רוסלאַנד און דייטשלאַנד, איז שוין פריער פולשטענדיק ליקווידירט געוואָרן. דער יידישער האַנדל האָט זיך געמוזט שטיצן נאָר אויפן פּדיון פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג. דאָס איז געווען אַ גאָר שוואַכע לייזונג. די באַאַמטע און די באַנקאַרבעטער זיינען געווען מייסטנס פּאָליאַקן און פאַר זיי האָט די רעגירונג געשאַפן ספּעציעלע קאָאָפּעראַטיוון. ס׳האָבן זיך אויך געפּונען קריסטלעכע קראָמען און זיי האָבן געפירט אַ שטאַרקע קאָנקורענץ מיטן יידישן קרעמער.

אויך קעגן יידישן בעל מלאכה האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַרעקשנטער קאַמף אין פאָרם פון צעכן, ליציענציעס און אויפּגעצוווונגענעם זונטיק־רו.

ס׳הויבן זיך אָן שוועריע קריזיס־יאָרן. די עלטערע יידן האָבן קיין ברירה נישט, אָבער די יוגנט זוכט מיט אַלע מיטלען זיך אַרויסצוריסן פון דער האָפנונגסלאָזער לאָגע.

פיל יוגנטלעכע שליסן זיך אָן אין די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, כדי צו גיין אויף הכשרה און עולה זיין קיין ארץ ישראל.

אויך פון די באַלעבאַטישע קרייזן געלונגט אייניקע זיך אַרויסצורייסן פון שטעטל. דעם ערשטן נסיון אין דער ריכטונג האָט געמאַכט דער עסקן אברהם יצחק ראַבינאָוויטש, וועלכער האָט אַלץ ליקווידירט און איז אין 1923 עולה געווען קיין ארץ ישראל. ביי דער יוגנט האָבן די עמיגראַציע־שטרעבונגען אַנגענומען גרעסערע פאַרמען. אָבער צו אונדזער גרויסן וויי־טיק האָט נאָר אַ קליינער טייל געהאַט די מעגלעכקייט צו עמיגרירן אַדער עולה צו זיין. דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט געמוזט בלייבן אין שטעטל.

זיי אַלע, אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע, האָבן געוואָרט אויף בעסערע צייטן, אויף דער גאולה און ישועה.

עס זיינען דערווייל פאַרלאָפן עטלעכע יאָר און ס׳איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה. נייַ־סוועניציאַן מאַכט דורך אַ פאָר יאָר סאָוויעטן־רעזשים און דאַן קומען אַן די היטלעריסטישע און ליטווישע חיות און מאַכן אַ וויסטן סוף פון אַלץ און פון אַלעמען.

ווער עס האָט זיך באַצייטנס נישט געראָטעוועט, איז דורך די בעסטיעס אכזריותדיק אומגעברַאַכט געוואָרן.

די שיינע יידישע קהלה פון נייַ־סוועניציאַן איז חרוב געוואָרן און ס׳איז פון איר קיין זכר נישט געבליבן.

מיר אַלע, וועלכע האָבן דאָרט געלעבט און געשאַפן, וועלן זי אָבער קיינמאָל נישט פאַרגעסן. מיט ליבע און בענקשאַפט וועלן מיר אונדזער שטעטל דערמאַנען ביזן לעצטן טאָג פון אונדזער לעבן.

העשל גורוויטש

אין די יארן 1915–1925

פון בוך „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות" פנקס פון געגנט־קאָמיטעט „יעקאפא", ווילנע 1919—1931,

1

ערב שבועות 1915. עס קומען אַן נישט קיין פריילעכע גרוסן. אויפן פראָנט ליידן די רוסישע חיילות מפלות נאָך מפלות. אין שטעטל ווערן געגומען ערבות־לייט. עס מערן זיך מסירות און עס הענגט איבער די קעפ די געפאָר דערשאָסן צו ווערן. באָלד טרעפט אַלעמען ווי אַ דונער: „מען טרייבט!" פון קאָוונער געגנט.

עס איז טרויעריק אויפן האָרצן. ווילנע זידט ווי אַ קעסל איבער די גאַסן שלעפן זיך מענטשן און אויפן וואָקזאַל שפילן זיך אָפּ האַרצרייסנדיקע סצענעס. אַ פאַוווונדעטער יידישער סאָלדאָט מיט אַ באַנדאַזשירטן אָרעם און אַ געאָרג־קריין פאַר העלדישקייט האַלט מיט דער לינקער האַנט אַרומגענומען זיין פאָטער און ווייַנט... אויף די רעלסן שטייען לאַנגע צוגן, פול געפאַקטע מיט מענטשן, מערסטנס אַרויסגעשיקטע מחמת אומצוטרוי צו זיי. אויך איך, נישט געקוקט אויף די שלעכטע בשורות, האָב באַשלאָסן אויף יום־טוב צו פאָרן אַ היים, קיין ניי־סוועניציאַן.

אַנגעקומען קיין ניי־סוועניציאַן בין איך ערב יום־טוב. יידן זענען אַרומגעאַנגען פאַרזאָרגט: „ווער ווייסט, אפשר זענען מיר אויך נישט זיכער?"

באַלד האָבן זיך געמומען טראָגן קלאַנגען, אַז ביינאַכט דאַרף אַנקומען פון פאַניעווזש אַ קליין־באַן מיט אַרויסגעשיקטע. מען איז געגאַנגען צו דער באַן, צוגעגרייט הייזער אויפצונעמען די אַרויסגעשיקטע, באַזאָרגט עסנווארג. יעדער האָט אָפגעגעבן דאָס לעצטע, נישט געטראַכט וועגן יום־טוב.

עס האָט זיך געבילדעט אַ קאָמיטעט מיטן הרב מערמינסקי בראש. טאָג און נאַכט איז אַנגעגאַנגען די אַרבעט ביים אויפנעמען די אַרויסגעטריבענע און באַזאָרגן זיי מיט דירות און עסן. מיט יעדן טאָג איז זייער צאָל געוואַקסן און דאָס שטעטל האָט געמומען פילן, אַז עס וועט אַליין נישט קענען אויסטראָגן די לאַסט.

עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו וועגדן זיך צו דער יידישער קהילה אין ווילנע, ווו עס איז אונדזער דעלעגאַציע אַרויס־געווויזן געוואָרן גרויס פאַרשטענדעניש און עס איז צוגעטיילט געוואָרן ערנסטע שטיצע. ניי־סוועניציאַן איז געוואָרן אַ צענטראַלער פונקט פאַר די אַרויסגעטריבענע.

ביסלעכווייז איז די אַרבעט איבערגענומען געוואָרן דורכן ווילנער־פעטערבורגער קאָמיטעט „יעקאפא". די זאָרג פאַר די היימלאָזע איז געווען אַ גרויסע, מען האָט זיי איבערגעשיקט קיין רוסלאַנד, אָבער עס האָט זיך געפילט אַ געוויסע נערוועזיטעט. עס האָט געפעלט די פריערדיקע וואַרעמקייט. צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע האָב איך דעמלט אויך פאַרלאָזט ניי־סוועניציאן, זיך אומגעקערט צו מיין אַרבעט אין ווילנע.

2

אין חודש תשרי, 1915, איז דאָס שטעטל פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשע חיילות. עס האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך און עס האָט זיך געשאַפן אַ קליינער יידישער ישוב.

ניי־סוועניציאַן איז געוואָרן אַ מיליטעריישער פונקט. ווי אין אַנדערע שטעטלעך האָבן אויך ניי־סוועניציאן אָנגעהויבן בליען די „טיי־ און קאַפע־הייזער". אַמאָליקע אָרעמע לייט זענען מיטאַמאָל געוואָרן גבירים. קיין עסן האָט נישט געפעלט. די רוסן האָבן איבערגעלאָזט פולע מאָגאַזינען. פון די ערטער, וואָס זענען געווען פאַרנומען דורכן דייטשן מיליטער האָבן געמומען אָנקומען אַלץ מער יידן און קריסטן קיין ניי־סוועניציאַן. אין ווילנע איז די לאָגע מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ שווערער און איך האָב דערפאָר ווידער אומגעקערט זיך קיין ניי־סוועניציאַן.

צווישן ניי־סוועניציאַן און פאָדבראָדז האָט זיך געפונען אַ געוועזענער רוסישער מיליטערישער לאָגער, וואָס מען האָט געפופן „פאָליגאַן". די דייטשן האָבן דעם דאָזיקן לאָגער פאַר־

וואַנדלט אין אַן אויפהאַלט־אָרט פאַר די היימלאָזע, וואָס זענען געווארן אַרויסגעטריבן פון די אַנדערע קריגס־זאַנעס. די מער־הייט זיינען עס געווען קריסטן פון די חרוב געווארענע דער־פער. עס האָבן זיך צווישן זיי געפונען אויך עטלעכע צוואנציק יידישע משפחות. אָלע זיינען זיי געווען פאַרשפאַרט אויפן שטח פונעם לאַגער און האָבן זיך נישט געטאָרט באַוועגן אין די אַרומיקע שטעטלעך.

צו אונדז, דאָס הייפל געבליבענע אין ניי־סוועציאַן איז דערגאַנגען, אַז די יידן אויפן פאַליגאַן ליידן הונגער. מיר האָבן געגומען טראַכטן וואָס מען קען טאָן פאַר זיי. דאָס אייז־ציקע אָרט, וווּ מען האָט זיך דעמלט געקענט צונויפקומען, איז געווען דאָס בית־המדרש. צוויי בתי־מדרשים זענען געווען פאַרנומען דורך די דייטשן. איך האָב באַשלאָסן אַרויסצו־טרעטן אין דעם איינציקן בית־המדרש, וווּ יידן זענען זיך צונויפגעקומען, און שבת, ביים לייענען, האָב איך אויסגערופן: „יידן הונגערן אין פאַליגאַן און מיר מוזן זיי העלפן!"

דער אָפרוף אויף מיין קורצער רעדע איז געווען אַ וואַרע־מער. עס איז גלייך געגרינדעט געווארן אַ קאָמיטעט און, ווי דער שטייגער, זענען געווארן אויסגעקליבן חשובע און עלטע־רע באַלעבאָטים. מיין מיינונג איז געווען, אַז דאָס דאַרף נישט פאַרוואַנדלט ווערן אין קיין ענין פון כיבודים און איך האָב דערפאַר געמאַלדן, אַז אויך איך, דער יונגער, שטיי צו צום קאָמיטעט, וואָס דאַרף גלייך אויפן אָרט אַנטוויקלען אַן אינ־טענסיווע אַרבעט.

מען איז גלייך צוגעטרעטן צו דער אַרבעט, צונויפגע־זאַמלט געלט און געקויפט דריי פורן מעל. די פאַרשטייער פון קאָמיטעט: דער אָפטייקער טורגעל, וועלוול פּופּיסקי, חיים־לייב סעגאלאָוויטש און איך זענען צום ערשטן מאָל אַרויס־געפאָרן באַקענען זיך מיט דער לאַגע אויפן אָרט. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז געשען מיט דער דערלויבעניש פון דער מיליטערישער קאָמענדאַטור, וועלכע האָט איינגעשטימט, אַז מיר זאָלן מיטפאָרן מיטן טראַנספאָרט מעל פאַר די יידישע היימלאָזע.

מיר זענען נאָך געווען אינמיטן וועג, וען מיטאַמאָל האָבן מיר דערהערט אַ געשריי:

„העגדע אויף!"

מיט אויפגעהויבענע הענט זענען מיר געבליבן שטיין פאַר דעם אויסגעשטרעקטן רעוואָלווער פונעם דייטשן אָפיציר. ער האָט געשריגן:

„איר, פאַרפלוכטע יודן, וואס פירט איר דאָ?"

ער האָט זיך וויניק געמאַכט פון אונדזער ענטפער, אַז מיר פירן מעל צו פאַרטיילן צווישן די היימלאָזע אין פאַליגאַן און געטענהט, אַז מיר מאַרדן דייטשע סאָלדאַטן. ער האָט געזוכט ביי אונדז עפּעס וועפּן. ענדלעך האָט ער זיך אויסגעדרייט צו אונדז און געזאָגט:

„פאַרט ווייטער, אָבער איר זאָלט נישט מאָרדן קיין דייטשע סאָלדאַטן".

ער איז אַוועק און מיר זענען בשלום אַנגעקומען אין פּאַליגאַן, צונויפגעדרופן אָלע יידן, דורכגערעדט זיך ווען זייער לאַגע און נאָכן פאַרטיילן דאָס מעל און זיך געלט האָבן מיר זיך אומגעקערט אַהיים.

מיר האָבן זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז דערמיט דאַרף נישט פאַרענדיקט ווערן אונדזער הילפס־טעטיקייט און דער־פאַר באַשלאָסן צו באַראַטן זיך אויך מיט די אַרומיקע שטעט־לער. מיר האָבן אַרגאַניזירט אַ צוזאַמענפאָר, אויף וועלכן עס זיינען געקומען פאַרשטייער אויך פון סוועניציאַן, פון קאַל־טיניאן און לינגמיאן. עס האָבן זיך באַטייליקט: הרב מאירא־וויטש און זאב ברומבערג פון סוועניציאַן, הרב יוסף כהנמאן פון קאַלטיניאן און גרשון רודניצקי. אויף דער דאָזיקער באַרא־טונג איז באַשלאָסן געווארן צו וועגדן זיך צו דער מאַכט וועגן אַ דערלויבעניש אַריבערצופירן די היימלאָזע יידן פון פּאַליגאַן אין די שטעטלעך פון קאָוונער געגנט. גלייכצייטיק איז נישט איבערגעריסן געווארן דאָס פאַרטיילן יעדע וואָך מעל צווישן די היימלאָזע יידן.

אויסער פון די אַרומיקע שטעטלעך האָט דער קאָמיטעט באַקומען שטיצע אויך פון יידיש־דייטשן הילפס פאַראיין, וועלכן עס האָט פאַרטרעטן דער פעלד־ראַבינער, הרב לעווי

אין שטעטל האָט מען אַלץ מער און מער דערשפירט די פויסט פון די דייטשע באַפרייער, וועלכע האָבן קאָנפיסקירט, אַרויסגעטריבן די ציווילע באַפעלקערונג פון די הייזער און געשאָפן אַ תחום המושב. עס איז אייגעפירט געווארן צוואַנגס אַרבעט. עס האָט זיך אָנגעהויבן צו פילן הונגער און נויט.

מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז עס דאַרף דורכפאָרן אונ־דזער שטעטל דער פעלד־ראַבינער, הרב לעווי, און מיר האָבן אים אייגעלאָדן אויף אַ זיצונג פון אונדזער קאָמיטעט. אויף דער דאָזיקער זיצונג האָבן מיר געפרווט שאָפן אַ בילד וועגן דער שווערער לאַגע פון די יידן אין שטעטל, אָבער אין יעדנס רייד און קרעכצן האָט זיך געפילט די מורא צו דערציילן דעם גאַנצן אמת, ווייל אינעם ראַבינער האָט מען געזען מער דייטש ווי ייד. איך האָב זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז דער ראַבינער וועט אַוועקגיין פון אונדז מיט נישט קיין קלאָרער פאַרשטעלונג וועגן דער אמתער לאַגע און, נישט באַראַטנדיק זיך מיט קיינעם, האָב איך געגומען שילדערן דעם גאַנצן אמת און נישט געזשאַלעווט קיין ביטערע ווערטער אויפן אַדרעס פון די דייטשן. דער ראַבינער לעווי האָט מיר געענטפערט:

„מיין קינד, איר זייט יונג און היציק... איר דאַרפט אַזוי נישט רעדן אין קעגנוואַרט פון אַנדערע, ווייל איר קענט ווערן אַרעסטירט... עס איז טאַקע שלעכט און יידן וועלן אין דער מלחמה ליידן מער פון אָלע. אַנדערש קען עס נישט זיין. מען מוז ליידן".

די ווילנער כלל־טוער: הרב רובינשטיין, ד״ר שאבאד, ד״ר וויגאָדסקי א. א. האָבן אינטערוועניִרט וועגן דער לאַגע פון די יידן אין פאָליגאָן ביי דער העכערער דייטשער מאַכט, וועלכע האָבן צוגעזאָגט צו העלפן. אָבער פון די אַלע צוזאָגענישן איז גאָרנישט געווארן. צוזאַמען מיט די אַקטיוויסטן פון קאלטיניאן האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסצוגיבענען ביסלעכווייז די יידן פון פאָליגאָן.

אין יענער צייט האָט אין קאַלטיניאן געהאַט זיין זיץ־אָרט אַ דייטשער אָפיציר, וואָס האָט אָנגעפירט מיטן אויסמאַקן די ביימער פון די אַרומיקע וועלדער. הרב יוסף כהנמאַן איז געווען מיט אים אין פריינטלעכע באַציאונגען און האָט באַשלאָסן אויסצונוצן די פריינטשאַפט פונעם אָפיציר לטובת די ליידנדיקע יידן.

די יידן פון ווילנע, ווו עס האָט געהערשט הונגער, האָבן זיך געלאָזט גיין צופוס אין די ליטווישע שטעטלעך, וווּ עס זיינען געווען ליידיקע יידישע הייזער און די געגנט איז געווען רייך אין תבואות. מיט דער הילף פון יענעם דייטשן אָפיציר האָבן מיר די אַלע יידן, וואָס זיינען געקומען קיין קאַלטיניאן, אָפגעשיקט מיט דער קלייניבאַן קיין פאָניעווועזש. די מיליטעריש מאַכט האָט אונדז געקענט און נישט קאָנטראָלירט ווען מיר פלעגן פאָרן יעדע וואָך קיין פאָליגאָן. מיר האָבן דערפאַר באַשלאָסן, אַז צוריקפאָרנדיק וועלן מיר ביסלעכווייז אַיבערפירן זייערע זאַכן און ברענגען קיין נייַ־סווענציאן. אַן פעק איז די יידן פון פאָליגאָן געווען לייכטער אַרויסצוגיבענען זיך און קומען צופוס אין שטעטל.

ווען די דייטשן האָבן זיך אָבער וועגן דעם דערוווסט האָבן מיר מער נישט געקענט פאָרן און מיר האָבן דערפאַר אָנגעזאָגט די יידן אין פאָליגאָן, אַז זיי זאָלן אַרויסגיין אין די וועלדער, וווּ מיר וועלן אָנקומען מיט פורן און זיי מיטנעמען אין שטעטל.

אין מיין זכרון איז געבליבן אומפאַרגעסלעך דאָס בילד: דער רוב פון די אָנטלאָפענע אין די וועלדער איז באַשטאַנען פון ווייבער מיט קינדער, וועלכע האָבן זיך מיט פעק אויף די פלייצעס געשלעפט אַהין צופיס. עס איז געווען אַ רעגנדיקער טאָג און זייערע פיס זענען געזונקען אין בלאָטע. זיי האָבן זיך געשלעפט מיט די לעצטע כוחות. עס האָט פאַרקווטשט ביים האַרץ. אברהם ראַבינאָוויטש, וועלכער איז געווען מיט מיר, האָט זיך פונאָנדערגעווויינט.

מיט גרויס מי האָבן מיר צונויפגעזאַמלט די דאָזיקע דערשלאָגענע מענטשן און געבראַכט קיין נייַ־סווענציאַן, פונווואַנען מיר האָבן זיי גלייך אָפגעשיקט אויף פורן קיין קאַלטיניאן, פון דאָרט זיינען זיי אָפטראַנספאָרטירט געווארן אין פאָניעווועזשער געגנט.

אין זעלבן פאָליגאָן האָבן די דייטשן אָן אויפהער געבראַכט די ארעמסטע פון הונגערנדיקן ווילנע און זיי געהאָלטן פאַרשפאַרט אינעם לאַגער ווי געפאַנגענע. ביסלעכווייז זיינען זיי דאָרט אויסגעשטאָרבן.

3

עס איז אָנגעקומען אַ באַפעל צום דייטשן אַמטספאָרשטייער צו גרינדן אַ דייטשע שול פאַר יידישע קינדער. דער שול־אינספעקטאָר האָט געשיקט רופן די חשובע באַלעבאַטים און זיי איבערגעגעבן די פאַראַרדענונג. עס איז געגרינדעט געווארן אַ שול־קאָמיטעט. קיינער פון די חשובע באַלעבאַטים האָט זיך נישט קענגעשטעלט, אַז די לימודים זאָלן זיין אין דער דייטשער אונטערריכטס־שפראַך. זיי זיינען פון שטענדיק אָן געווויינט געווען, אַז אין אַ פאָלקס־שול דאַרף הערשן די מלוכה־שפראַך.

אַלס לערער האָט מען איינגעלאַדן דעם געווועזענעם שילער פון כהנס גימנאזיע, שאפירא און די לערערין פלינער, ווי אויך דעם רב צבי וואָלין פאַר רעליגיעזע לימודים.

די קינדער האָבן געלערנט דעם פתח־דייטש, האָבן געזונגען דייטשע לידער, באַזוכט די שול שבת, ווייל זונטיק איז זי געווען געשלאָסן.

דער שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, לעבנדיק אין ווילנע, געקעמפט צוזאַמען מיט די אָרגאַניזירטע פאָליטישע כוחות פאַר איינפירן אין די שולן יידיש אַלס אונטערריכטס־שפראַך, האָט אויך איצט נישט געקענט בלייבן גלייכגילטיק צו דעם מצב אין דער שול פאַר יידישע קינדער און גלייך אָנגעהויבן אַגיטירן קעגן דער דייטשער אונטערריכטס־שפראַך אין דער פאָלקס־שול. איך האָב אויסגענוצט דעם פאַקט וואָס די קינדער האָבן געמוזט באַזוכן די שול אין די שבתים, כאָטש מען האָט דאָרט געלערנט נאָר רעליגיע, בין איך שבת נאָך קריסת התורה אָרויף אויף דער בימה און אין מיין קורצער רעדע דערמאָנט די אַמאָליקע רוסישע שולן פאַר יידישע קינדער, וועלכע זענען אין די שבתים געווען באַפרייט פון די לימודים. איך האָב אויפגעפאָדערט די עלטערן. זיי זאָלן נישט לאָזן זייערע קינדער באַזוכן די שול אין שבת.

עס האָבן זיך געשאַפן צוויי צדדים. דער פרומער ייִד חנא וויקער איז אַוועקגעלאָפן צו דער שול און אָנגעהאָנגען אַ שלאָס אויף דער טיר. די קינדער האָבן שוין דעם שבת נישט געלערנט אין שול. דער אַנדערער צד האָט געפרווט מיך אָפשרעקן, אַז פאַר אַזאַ בונט קען מען מיך אַרעסטירן און פאַרשיקן אין אַ לאַגער.

אין רעזולטאַט פון דאָזיקן בונט איז דער אינספעקטאָר געצוווונגען געווען צו פאַרבייטן דעם שבתדיקן טאָג אויף זונטיק. די קינדער זענען שוין מער שבת נישט געגאַנגען אין שול אַריין. איך האָב זיך דערמיט נישט באַגנוגנט און וווּייטער געפירט דעם אָנגריף, וואָס האָט מיט יעדן טאָג דערוואָרבן

זיך אַלץ מער אָנהענגער. מיר זענען אָפן אַרויסגעטרעטן מיט אונדזערע פאָדערונגען, אַז עס זאָלן ווערן געלערנט יידישע לימודים. מיר האָבן זיך פאַרופן אויף הינדענבורגס באַפעל לטובת די וועיסרוסן און ליטווינער און געפאָדערט איינצופירן יידיש אַלס אונטעריכטס־שפראַך.

דער שול־אינספעקטאָר האָט זיך עקשנותדיק קעגנגעשטעלט אונדזער פאָדערונגען. אונדז צו הילף זיינען געקומען ד״ר שאבאד און פלודערמאַכער פון ווילנע און נאָך אַ לאַנג־דויערנדיקן קאַמף האָט זיך איינגעגעבן אין יאָר 1917 אַראָפּ־צוברענגען דעם לערער העלערשטיין, מיט וועמענס אָנקום עס האָט זיך אויך געשטאַרקט דער פרעסטיזש פון דער שול. די אידעע פון אַ יידישער שול האָט מיט יעדן טאָג געקראָגן אַלץ מער אָנהענגער.

4

אין דער זעלבער צייט האָבן מיר אָנגעהויבן אַן אינטענסיווע אַרבעט פאַר אַ קולטור־אויפקלערערישע טעטיקייט צווישן די דערוואַקסענע. איינע פון די דרינגנדיקסטע אויפגאָבן איז געווען דאָס שאַפן אַ ביבליאָטעק. דאָס האָט אויסגעזען צו זיין איבער אונדזערע כוחות און ווען איך בין צוזאַמען מיט שלום בערמאַן אַרויס אויף אַ ברייטער געלט־זאַמלונג, האָבן אַ סך געקוקט אויף אונדז ווי אויף משוגעים.

אונדז איז געלונגען צונויפצוזאַמלען אַ גרעסערע געלט־סומע, פאַר וועלכער מיר האָבן איינגעקויפט ביכער. דער קליינער אָלמער מיט די געקויפטע ביכער איז איינגעאָרדנט געווארן ביי יאָסע פאשמענערס טאַכטער, רחל, אויף קאָלטי־ניאַנער גאַס.

די ביכער, הגם אין אַ קליינער צאָל, האָבן אַריינגעטראָגן אַ נייעם לעבנס־שטראָם אין שטעטל. אין יאָר 1917 איז, נאָך לאַנגע וויכוחים, געשאַפן געווארן מיט דער הילף פונעם לערער העלערשטיין דער נאַציאָנאַל־פאַריין, וווהין עס איז אויך איבערגעטראָגן געווארן די ביבליאָטעק.

דער נאַציאָנאַל־פאַריין האָט גרופירט אַרום זיך די גאַנצע יוגנט פון שטעטל, איז געווען אַן אומפאַרטייאישע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט געהאַט דעם אויסשליסלעכן ציל צו פירן אַ קולטור־אויפקלערישע טעטיקייט. דאָרט פלעגן פאַרקומען פאָרלעזונגען, רעפעראַטן און לעקציעס אויף פאַרשידענע טעמעס. דער נאַציאָנאַל פאַריין איז געווען ביי שמואל קולבאַק אין הויז.

5

עס האָבן אָנגעהויבן דערגיין קלאַנגען וועגן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע. באַלד דערוווסט מען זיך וועגן דעם שלום־אָפמאַך מיט די דייטשן. דורך ניי־סוועניציאַן פאָרן דורך לייב טראָצקי און יאָפע אויפן וועגן קיין בריסק, וווּ עס איז אונטערגעשריבן געווארן דער שלום־אָפמאַך.

דער דייטשער פראָנט האָט זיך געזוכט פון דווינסק הינטער פסקאָוו.

איך האָב זיך געלאָזט פאָרן צו מיין פאַמיליע קיין רוס־לאַנד. מיר זענען געפאָרן דורך דער פרייער גרענעץ ביי פאָלאָצק. אויפן וועג האָבן צוויי פון אונדזער גרופּע אָנגע־שטעקט זיך מיט פלעק־טיפוס. מיר האָבן זיך קוים דערשלעפט קיין קאָזלאָוו, וווּ עס האָט געלעבט מיין גאַנצע משפחה. דאָרט זיינען אָוועקשטאָרבן משה קאָווארסקי און מאָניע קיזבערג.

די אָקטאָבער־רעוואָלוציע האָט זיך שטאַרק געלאָזט פילן צווישן אַלע טיילן פון דער באַפעלקערונג און די לאַגע ביי מיין פאַמיליע איז געווען אַ קאַטאַסטראָפאַלע. צוזאַמען מיט דער זעלבער גרופּע האָב איך זיך מיט דעם זעלבן וועג אומ־געקערט קיין ניי־סוועניציאַן.

עס קומט אָן דאָס יאָר 1918. עס ברעכט אויס די דייטשע רעוואָלוציע און אין שטעטל איז מען פאַרנומען מיט די גע־שענישן, וועלכע יאָגן איינע נאָך די אַנדערע. אָט פאַרלאָזן די דייטשן ניי־סוועניציאַן און עס קומען אָן די באָלשעוויקעס. די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט איז אָפגעשטאָרבן. די נייע באַ־לעבאָטים הויבן זיך אָן אַריינמישן אין שול־לעבן. מען פאָר־באָט צו לערנען תנ״ך.

צווישן אַלע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט גענומען הערשן אַ שוועכע שטימונג. עס האָט געפעלט דער מוט פאַר דעם מינדסטן פרווו צו פירן אַ קולטור־געזעלשאַפט־לעכע טעטיקייט. דעמאָלט איז דורך דער מאַכט געשאַפן געווארן ביים רויטן־קרייץ אַ פונקט פאַר היימלאָזע און די, וואָס האָבן זיך אומגעקערט פון דייטשער געפאַנגנשאַפט. איך בין אַריינ־געטרעטן אין דאָזיקן „פונקט״ אַרבעטן לטובת די היימלאָזע.

די באָלשעוויקעס האָבן פלוצלונג פאַרלאָזט די גענט און ניי־סוועניציאַן איז געווארן פאַרנומען דורך די פאָלאַקן. אין דער איבערגאַנגס־צייט זיינען אַן אויפהער פאַרגעקומען רויבערייען. ביי די באָלשעוויקעס זיינען ס׳רוב יידן געווען בור־זשויען, ביי די פאָליאַקן זיינען אַלע יידן געווען קאַמוניסטן.

6

פאַרנדיק נאָך פראָדוקטן, ביי מיין אַרבעט אין רויטן־קרייץ, האָב איך זיך צופעליק באַגעגנט מיט יעווזעראָוון, וועלכער האָט אין יענער צייט אָנגעהויבן ווידער אָרגאַניזירן דעם „יעקאפא״ אין ווילנע. ער האָט מיר פאַרטרויט דעם דא־זיקן סוד און נאָכדעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן פאַרלאָזט די געגנט האָבן מיר זיך גלייך געשטעלט אין פאַרבינדונג, באַ־קומען אַ סומע געלט אויף שטיצע פאַר די נויטבאַדערפטיקע. מיר זיינען גלייך צוגעטרעטן צום פירן אונדזער אַרבעט.

אויסער דער שטיצע פאַר נויטבאַדערפטיקע האָבן מיר אויך באַקומען הילף פאַר דער שול, וועלכע איז אין דער

איבערגאַנג צייט חרוב געוואָרן. מיר האָבן געדונגען אַ לאָקאַל און אַריינגעשטעלט די צעבראָכענע בענק, וועלכע מיר האָבן צונויפגעשטעלט און פאַראָכטן און די קינדער האָבן ווידער אָנגעהויבן לערנען. באַלד זיינען אָנגעקומען אויך אויטאָמאָבילן מיט שפייז און מלבושים, וואָס זיינען געשיקט געוואָרן פון אַמעריקע פאַר די קינדער. די דאָזיקע אַמעריקאַנער הילף האָט צוגעגעבן מוט און האָפענונג.

דאָס עקאָנאָמישע און געזעלשאַפטלעכע לעבן האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו רעגולירן און מען האָט זיך אָנגעהויבן גרייטן אויסצווויילן אַ קהילה. צו די קהילה־וואָלן איז מען געגאַנגען מיט צוויי רשימות, אייניע פון דער יוגנט און אַ צווייטע פון די עלטערע באַלעבאָטים. צו די איבערגעגעבנסטע געזעלשאַפטלעכע טוער האָבן געהערט: ברוך טורגעל, חיים־לייב סעגאַלאָוויטש, אברהם־יצחק ראבינאָוויטש, וועלוול פּופּיסקי, הירש קיזבערג, זאַנוול בערנשטיין לייזער העלערשטיין, מאָטל באק, יעקב שוואַרץ, עלטשיק קולבאַק, נחמה קאָוואַרסקי, יצחק גורדוס און דער שרייבער פון די שורות.

פון „יעקאפא" האָבן מיר באַקומען אַ פאָנד אויף די פאַרשידענע הוצאות, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט אונדזער טעטיקייט. די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט האָט זיך מיט יעדן טאָג אַלץ מער אָנטוויקלט, אַריינגעצויגן נייע מענטשן און די אַרטיקע אָנשטאָלטן זיינען געווען אין פולן בלי און וווקס. די שול האָט באַקומען אַלץ מער אָנזען. די געזעלשאַפטלעכע טוער האָבן פאַרשטאָנען מיט דער געהעריקער ווירדע צו פאַרטיידיקן אויך ביי דער מאַכט דעם יידישן כבוד אויף אַלע געביטן.

7

אויפלעבנדיק די אַרבעט האָט „יעקאפא" אויך קאָנסאָלידירט די טעטיקייטן אויף די באַזונדערע ערטער. עס זענען פאָרגעקומען אָפטע באַראָטונגען און פלענומס פונעם „יעקאפא"־קאָמיטעט, וועלכע האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ מוסטער פון פאַראָנטוואָרטלעכער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. די רעזולטאַטן פון יעדער זיצונג פאָראייניטהייטלעכט אונטער אַ קאָנצענטרירטער אָנפירונג. מען האָט זיך נישט באַגנוגנט בלויז מיט דער עקאָנאָמישער הילף. „יעקאפא" האָט געשטיצט אויך פאַרשידענע קולטור־אינסטיטוציעס.

מיר האָבן אָפגעדונגען בויערשטיינס גרויסן זאַל און איינגעאָרדנט אויף אַ גרויסן פאַרנעם אַ קיך פאַר די שול־קינדער, וועלכע איז אָנגעפירט געוואָרן דורך אונדזער חבר מאָטל באק. לאנג איז אונדז אָבער נישט באַשערט געווען צו זיצן אין דאָזיקן בנין. די פולישע מאַכט, פאַר וועלכער די קיך איז געווען אַ דאָרן אין אויג, האָט די געבוידע קאָנפיסקירט פאַרן מיליטער און מיר האָבן זיך געמוזט איבערטראָגן אין ווייבערישן מנין פון אַלטן בית־מדרש.

איינמאָל האָבן מיר זיך געוואָנדן צום פאַרשטייער פון דער מאַכט וועגן אַ דערלויבעניש אויף אַ פאַרזאַמלונג. זיין ערשטע פראַגע איז געווען, אין וועלכער שפראַך מיר וועלן רעדן. מיין ענטפער איז געווען: יידיש! ער האָט גלייך געענטפערט:

„איך וועל נישט דערלויבן קיין פאַרזאַמלונג, וואָס וועט געפירט ווערן אין יידיש".

איך האָב זיך פאַרופן אויפן ווערסאַלער טראַקטאַט, וואָס גיט אונדז די רעכט אויף אויטאָנאָמער קולטור־אַרבעט. אָבער אים האָט עס ווייניק אינטערעסירט. זיין תשובה איז געווען:

„וואָס אינטערעסירט מיך ווערסאַל? דאָ איז נייסוועניציאַן..."

מיר האָבן אָבער נישט רעזיגנירט און נאָך אַן עקשנות־דיקן קאַמף האָבן מיר באַקומען די דערלויבעניש אָפצוהאַלטן די פאַרזאַמלונג, וואָס איז געפירט געוואָרן אין יידיש.

אַן ענלעכע געשיכטע:

דאָס איז געווען בעת אויפן וואָקזאַל איז אָנגעפאָרן אַ צוג און די יידן האָבן מיט גרויס רעש און טומל געמומען זיך פאַרכאַפן ערטער. אַ מלוכה־באַאַמטער, אַ פריץ פון אונדזער געגנט, וועלכער האָט זיך צוגעקוקט צום דאָזיקן טומל, האָט מיטאָמאָל געמומען שרייען:

„שטילער זייט, יידן. דאָ איז דאָך נישט דער קאָהאַל".

איך בין צוגעגאַנגען צו אים און רואיק אים געמומען אויסמוסרן, אַז אַ היטער פון דער אָרדנונג, אַ מלוכהשער באַאַמטער, דאַרף אַזעלכע אויסדרוקן נישט באַנוצן. דערביי האָב איך זיך ווידער פאַרופן אויפן ווערסאַלער טראַקטאַט און אים אָנגעוויזן, אַז מיר זיינען אַ מינדערהייט מיט גלייכע רעכט. דאָס האָט געווירקט. ער האָט פאַרמאַכט דאָס מויל.

וועגן די אַלע שיקאַנעס מצד פולישע מאַכט־פאַרשטייער פלעג איך שיקן קאָרעספאָנדענצן אין די יידישע צייטונגען און די מיליטעריש צענזור האָט עס תמיד איבערגעוויזן די מאַכט־אָרגאַנען פון סוועניציאַן.

די סוועניציאַנער מאַכט־אָרגאַנען האָבן דאָס מיר נישט פאַרגעסן. אין די רשימות צו די וואַלן פון פאַרשטייער אין מאַגיסטראַט איז מיין נאָמען אויסגעמעקט געוואָרן. דורך זייטיקע מענטשן האָט מען מיר געמאָלדן, איך זאָל נישט מאַכן קיין טומל, ווייל עס קען זיין ערגער. די יידישע פאַרשטייער אין מאַגיסטראַט זיינען געווען: יצחק גורדוס, אברהם ראַבינאָוויטש חיים־לייב סעגאַלאָוויטש און ברוך טורגעל.

מיט אַ סך יאָרן צוריק האָבן די קאָנצעסיע אויף דער אָפטייק אין שטעטל באַקומען די צוויי אַסימילירטע יידן, די ברידער ציפקין. זיי האָבן אויסגעבויט אַ צוויי שטאָטיק הויז,

פֿאַרפלאַנצט אַ גרויסן גאָרטן מיט פרוכט־ביימער. מיט זייערע קליענטן פלעגן זיי רעדן נאָר פּויליש. זייער יידישקייט איז באַשטאַנען אין קומען דאַוונען אין די ימים־נוראים, און דווקא אין חסידישן מנין.

די ברידער זיינען געשטאַרבן און איינע פון זייערע פרויען האָט נאָך דער מלחמה פֿאַרגעלייגט דער יידישער קהילה, זי זאָל בייַ איר אָפּקויפן דאָס הויז, די פרוי האָט נישט געוואָלט, אַז דאָס הויז זאָל אַריינפאַלן אין קריסטלעכע הענט און האָט דערפאַר מסכים געווען אויף אַ ביליקערן פרייז, אבי דאָס זאָל בלייבן בייַ יידן.

מיר האָבן זיך געוואָגדן צו „יעקאָפֿא" און האָבן גלייך באַקומען אַ גרעסערע סומע, וועלכע איז אָבער נישט געווען גענוג און מיר האָבן דאָס איבעריקע געלט געמוזט איינשאַפֿן דורך באַשטייערונגען פון די שטעטלשע יידן. באַקומענדיק דאָס דאָזיקע הויז האָבן זיך אַהין איבערגעטראָגן אַלע יידישע אינסטיטוציעס: די שול, די ביבליאָטעק, דער פֿאָלקס־קלוב, די גמילת־חסדים־קאַסע, די יוגנט־אַרגאַניזאַציעס און דער החלוץ. אין דער דאָזיקער געבויידע זענען פֿאַרגעקומען אַלע פֿאַרזאַמלונגען און אויך טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען. דאָס הויז איז געווען דער צענטער פון יידישער געזעלשאַפֿטלעכער ארבעט אין שטעטל.

אויפן מיליטעריזשן פראָנט איז נישט געווען פריילעך. דאָס דונערן פון די האַרמאַטן און ביקסן האָט זיך אַלץ מער דערנענטערט צו אונדזער שטעטל. אָט האָבן די באַלשעוויקעס פֿאַרנומען די געגנט, אָבער עס האָט נישט לאַנג געדויערט און זיי זיינען אַרויס. די מאַכט האָבן איבערגענומען די ליטווינער.

8

די ליטווינער האָבן זיך נאָך דעמלט געשפּילט מיט די יידן אין פֿאָליטיק. געגעבן אַ יידישן מיניסטער, אַ געוויסע אויטאָנאָמיע. דאָך איז מיר אויסגעקומען צו האָבן דעמלט עטלעכע צוזאַמענשטויסן מיט דער מאַכט.

די יידישע פורמאַנעס האָבן באַקומען אַן אויפֿפאָדערונג צו אַרבעטן פֿאַרן מיליטער, און דאָס דווקא אום שבת. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ פֿאַרשטענדלעכע פֿאַרביטערונג. איך האָב געהאָלטן, אַז די פורמאַנעס דאַרפן נישט פֿאַרן אום שבת. נאָך אַן אינצידענט מיט אַ פּאָליציאַנט בין איך גערופן געוואָרן צום מיליטעריזשן קאָמענדאַנט, פֿאַר וועלכן איך האָב זיך פֿאַרגעשטעלט אַלס מיטגליד פון ווילנער „יעקאפא"־קאָמיטעט און אים אויפגעקלערט די עוולה, וואָס עס ווערט געטאָן די יידישע פורמאַנעס, צווינגענדיק זיי צו פֿאַרן אום שבת. מיין דערקלערונג, אַז די יידישע באַפעלקערונג איז דעצידירט צו קעמפן פֿאַר אירע רעכט, האָט געווירקט, דער טערמין איז איבערגעזעצט פון שבת אויף זונטיק.

מיט דער צייט האָט די ליטווישע מאַכט אַרויסגעווויזן אַ גוטע באַציאונג צו אונדזערע אַנשטאַלטן. אונדזער פֿאָלקס־שול האָט רעגולער יעדן חודש באַקומען אויסגעצאָלט די באַשטימטע סובסידיעס. דער סטעמפּל פון דער קהילה איז געווען אַנערקענט דורך דער מאַכט.

9

נאָך דעם זשעליגאָווסקי־מאַרש אויף ווילנע האָט זיך אַנגעהויבן אַ נייע תקופה. עס האָט זיך געשאַפן די מיטל־ליטווישע רעגירונג, וועלכע האָט אייגנטלעך אַרויסגעווויזן צו יידן אַ מילדע באַציונג, אָבער די לאַגע איז נישט געווען קיין זיכערע. ערשט שפּעטער האָט זיך דער מצב סטאַביליזירט. ווילנע און די געגנט געהערן צו פוילן. „יעקאפא" האָט ווייטער געפּירט אַן אינטענסיוון אַרבעט. די שולן זיינען איבערגעגאַנגען צו די באַזונדערע בילדונגס־צענטראַלעס. אונדזער שול, אין וועלכער עס איז געווען אייגנעפּירט יידיש אַלס אונטעריכטס־שפּראַך, האָט זיך אַנגעשלאָסן אין צישׂ״א.

אין יאָר 1921 האָבן מיר זוכה געווען צו האָבן דעם ערשטן אַרויסלאָז. די אָביטורענטן האָבן זיך אייגנאָרדנט אין פֿאַרשידענע מיטל־שולן, אין דער יידישער גימנאַזיע, אין דער העברעישער, אין טעכניקום, ווי אויך אין יידישן לערער־סעמינאַר.

מיטן אָנקום פון די לערער: אברהם וויניק און געניאַ יאָוויטש איז אונדזער פּעדאַגאָגישער פערסאָנאַל געוואָרן פֿאַרשטאַרקט און פֿאַרבעסערט. דאָקעגן האָט זיך אַנגעהויבן פֿאַרערגערן די מאַטעריעלע לאַגע פון דער שול. די רעגירונג האָט נישט געגעבן קיין שום סובסידיעס. דעם שכר לימוד איז אַנגעקומען זייער שוואַך אייַנצומאָנען. דער געזעלשאַפֿטלעכער אַקטיוו האָט געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען צו באַקומען די נויטיקע מאַטעריעלע מיטלען. צו הילף איז געקומען דער דראַמאַטישער קרייז, וועלכער האָט אָפּגעגעבן אַ סך מי און צייט פֿאַר די אָונטן, וועמענס הכנסות זענען געגאַנגען לטובת דער שול. די יידישע פֿאַרשטייער אין מאַגיסטראַט מיט גורדוסן בראש האָבן נישט געוואָלט און נאָך אַ רייַ אינטערוועגן איז געלונגען צו באַקומען אַ סובסידיע. די שול האָט זיך געפונען אין איר אייגענעם בנין, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט מיט זיין מוסטערהאַפֿטער אייַנאַרדענונג פון אַלע אַנדערע שול־בנינים אין דער ווילנער פּראָווינץ.

אין יאָר 1924 איז מיט גרויס פייערלעכקייט אָפּגעמערקט געוואָרן דער צווייטער אַרויסלאָז. פונקט ווי נאָכן ערשטן סיום זיינען די אָביטוריענטן זיך פונאַנדערגעגאַנגען אין פֿאַרשידענע ריכטונגען. די שול איז געוואָרן אַ לעבהאַפֿטיקער און נאַטירלעכער פֿאַקטאָר אין לעבן פון שטעטל, האָט אַריינגעברענגט אַ נייעם גייסט, וואָס האָט געווירקט נישט בלויז אויף די קינדער נאָר אויך אויף די עלטערן.

די ביבליאָטעק, וועלכע האָט דורכגעמאַכט פֿאַרשידענע גילגולים, האָט באַקומען הילף פונעם ביכער־לאַגער פון

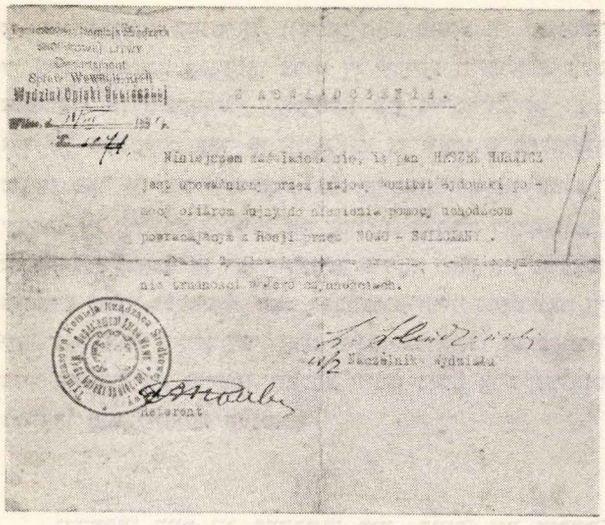
„יעקאפאָ". אַדאָנק דעם לערער אברהם וויניק איז די ביבליאָטעק דערהויבן געוואָרן צו דער מדרגה פון אַן אינהאַלטספולער פאַלקס־אינסטיטוציע.

דער „יעקאָפאָ"־קאָמיטעט האָט געגרינדעט אין סוועניציאַן אַ פאַלקס־באַנק, וואָס איז געוואָרן אַ וויכטיקער עקאָנאָמישער פאַקטאָר און האָט אַ סך מענטשן געגעבן די מעגלעכקייט צו שטעלן זיך אויף די פיס.

עס האָבן זיך דעמלט אומגעקערט אין שטעטל משפחות וואָס האָבן אויסגעוואַנדערט אין טיף רוסלאַנד, אַזעלכע וואָס האָבן זיך געפונען אין געפאַנגנשאַפט. אַן דער הילף פון „יעקאפאָ" וואָלטן זיי נישט געהאַט קיין שום מעגלעכקייטן זיך אויפצוהאַרדנען. פאַכלייט האָבן באַקומען מכשירים, מאַשינען, פערד א. א. סוחרים האָבן באַקומען געלט און עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ מסחר. אָבער די אינפלאַציע פון געלט האָט צונישט געמאַכט דעם גאַנצן קאַפּיטאַל פון דער באַנק. ערשט נאָך דער דעוואַלואַציע האָט זיך די לאַגע פאַרבעסערט און די באַנק איז ווידער געוואָרן אַקטיוו.

10

עס דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן אַן אַרבעטס־געביט, אין ווועלכן דער „יעקאפאָ"־קאָמיטעט אין נייַ־סוועניציאַן האָט

באַשטעטיקונג פאַר העשל גורוויטש פון דער מיטל־ליטווישער מאַכט. רעכט צו קאָנטראָלירן די צוריקקערנדע פליטים יידן.

געהאַט באַזונדערס גרויסע פאַרדינסטן. איך מיין דאָ די אַרבעט פאַר די היימלאָזע, ווועלכע האָבן זיך אומגעקערט פון צפונדיקן ראַיאָן אין רוסלאַנד. זיי איז אויסגעקומען אויסצושטיין גרויסע צרות סיי פון די גרענעץ־איינווינער, סיי פון דער פּוילישער מאַכט, וואָס האָט געשאַפן אַ פונקט פאַר היימלאָזע אונטער

דער יינגערער אַקטיוו, געזעלשאַפטלעכע טוער אין נייַ־סוועניציאַן
עס זיצן: לייזער העלערשטיין, חיים מאָטל שטיינגאָלד, העשל גורוויטש, אברהם קאָוואַרסקי.
עס שטייען: אברהם וויניק, יצחק גורדוס, יעקב שוואַרץ, עליע קולבאַק, מאָטל באַק.

אַ מיליטערישער קאָנטראָל, וועלכע האָט פונקט ווי שפּעטער די ציווילע מאַכט אָנגעטאָן צרות די יידישע היימלאָזע. אַלס אָנפירער פון „יעקאפאָ" קאָמיטעט אין ניי־סוועניציאָן האָב איך זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע צו שאַפן אַ ספּעציעלן פונקט פאַר יידישע היימלאָזע, כדי אויסצומיידן און אייַנצושפּאָרן זיי איבעריקע ליידן און יסורים. דערביי דאַרף וועלן אונטערגעשטראָכן, אַז דער יידישער פונקט, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך „יעקאפאָ", האָט געברענגט הילף נישט נאָר די יידן, נאָר אויך קאַראַימער. אָפט זיינען צו אונדז אָנגעקומען אויך טאַטאַרן און קריסטן, וועלכע זיינען נישט אַוועקגעלאָזט געוואָרן מיט ליידיקע הענט.

11

„יעקאפאָ" האָט זיך פאַרבונדן מיט „היאס" און איבער־געגנומען די אַרבעט, כדי די געלט־שטיצע, וואָס איז געשיקט געוואָרן דורך באַזונדערע קרובים פון אַמעריקע, זאָל נישט גיין פאַרלוירן און נישט אויסגעצאָלט ווערן אין קיין ביליקערן קורס. אין ווילנע, ווי אויך אין אַ רייַ אַנדערע שטעטלעך זיינען געשאַפן געוואָרן עמיגראַציע־ביוראָען. אונדזער ביוראָ, וועל־כע האָט זיך געפונען צוזאַמען מיט דעם פונקט פאַר היימלאָזע, האָט פאַרבונדן די קרובים פון ניי־סוועניציאָן און פון די אַרומיקע שטעטלעך מיט זייערע נאָענטע אין אַמעריקע.

אַ גרויסע אַרבעט איז אָפגעטאָן געוואָרן דורך „יעקאפאָ" אויפן געביט פון יתומים־פאַראָרגונג אין אונדזער שטעטל. עס איז זיי געגעבן געוואָרן די מעגלעכקייט אויסצולערנען זיך אַ פאַך, געלערנט זיי אין די שולן, געקליידט און געשוכט.

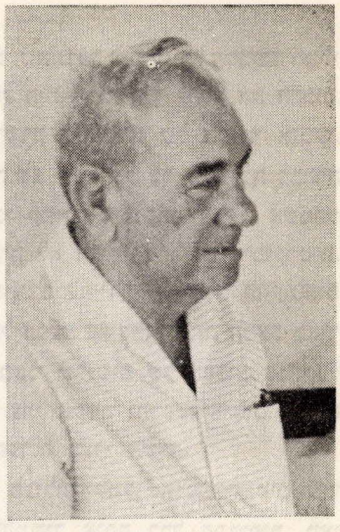
נאָך דער ליקווידאַציע פונעם „יעקאפאָ"־פונקט אין ניי־סוועניציאָן איז די אַרבעט אַריבער אין שטעטלשן קאָמיטעט.

די עקאָנאָמישע לאָגע אין ניי־סוועניציאָן האָט זיך פאַר־בעסערט און די באַפעלקערונג האָט זיך אַלץ מער געשטעלט אויף די אייגענע פיס. דער קאָנטאַקט מיט „יעקאפאָ" איז קיינמאָל נישט געוואָרן איבערגעריסן. „יעקאפאָ" איז פאַר־בליבן דער הילפס־צענטער פאַר דער גאַנצער פּראָווינץ און איז זינט דעם יאָר 1919 געווען דער פאַקטישער רעפּרעזענ־טאַנט פון דער סאָציאַלער און געזעלשאַפטלעכער ארבעט צווישן דער יידישער באַפעלקערונג. די „יעקאפאָ"־טוער האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער מסירת־נפשדיקער איבערגע־געבנקייט. די אַרבעט פון דעם גענעראַל־סעקרעטאַר משה שאַליט און זיינע מיטהעלפער: וועווע יעווזעראָוו, אורי קליאנסקי, יצחק וואלק און נתן קאווארסקי, האָט געמוטיקט און דערהויבן, געווען דער רוח־החיים און די האָפענונג פון דער דערשלאָגענער יידישער באַפעלקערונג.

טייער און אומאַפרגעסלעך זיינען מיר געבליבן די צען יאָר אַקטיווע אַרבעט אין „יעקאפאָ". איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן די אַלע, וועלכע האָבן זיך אין איר באַטייליקט, הן פון ווילנע און הן פון דער גאַנצער פּראָווינץ. עד היום זיינען מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון די באַזונדערע עפּיזאָדן און פאַסירונגען אין אונדזער צוזאַמענאַרבעט אין די פאַר־שידענע פאַזן פון דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט פון „יעקאפאָ" און די מענטשן, וועלכע זיינען אַדאָנק זייער כאַראַקטער און פערזענלעכקייט, אַ דאַנק זייער אינדווידוא־ליטעט געווען אַ סטימול פאַר אַנדערע, אַ סטימול צו קעמפן, שאַפן און בויען.

שרגא אַנטוביל / תל־אביב

„יעקאפא"
מפעולותיו בסביבת וילנה

עד העזרה לפליטי המלחמה העולמית הראשונה „יעקאפא", התארגן ע"י עסקנים יהודיים בעיר הבירה הרוסית, פטרבורג — מטרותיו של המוסד היה נועד תחילה להיות מכשיר עזר של הישוב היהודי לקרבנות המלחמה, התחלה צנועה התבטאה באוסף מתנות לחיילים בחזיתות המלחמה ועזרה רפואית בבתי חולים צבאים, המיסדים חשבו להקדיש אמצעים לעזרת משפחות חיילים, שנשארו בלי מקורות פרנסה. באשר פרנסי־הם גויסו לחזית המלחמה, נסתיימה גם עזרה לפליטי המלחמה שהחלו להסתנן מעיירות בגבולות, לערים ראשיות בסביבתן.

כל עוד הצבא הרוסי הצארית התקדם בפרוסיה הגרמנית הסמוכה לליטא מספר הפליטים היהודים היה קטן בערך. היהודים שמרו על רכושם ומקורות פרנסתם ולא ברצון עזבו מקומות ישובתם הקבוע אף על פי החלו להסתנן לוילנה מפחד המלחמה, כמה אלפים פליטים.

המצב השתנה תכלית שנוי עם קבלת ידיעות על כשלונות הצבא הרוסי בפרוסיה ונסיגתו המבוהלת לגבולות רוסיה. באותו הזמן החלו להפיץ ידיעות כוזבות בקרב התושבים הלא יהודיים והחיילים, שהיהודים עוזרים לגרמנים במסירת אינ־פורמציה על תנועת הצבא הרוסי, על טלפונים חשאיים, אתות מהגגות וכ"ד. כל הבדים והשקרים קמו ונשנו במקומות רבים, כך שהנציגים היהודיים לא יכלו לעמוד בפניהם. הצבא הנסוג והממורמר היה מקבל ברצון סיפורי בדים אלה.

וכאן אירע הדבר שזיעזע את הישוב היהודי בכל רחבי רוסיה. בחמישי למאי 1915, ניתנה פקודה ע"י המצבי הראשי — דודו של המלך ניקולאי — ניקולאי ניקולאיביץ שלפיה צריכים היו כל היהודים לעזוב את מקומות מגוריהם תוך 24 שעות. ומספר הפליטים הקיף למעלה מרבע מיליון יהודים, וכל הרכוש היהודי הולך לטמיון.

יהודי וילנה והסביבה שהתמסרו לעזור לאחים האומללים, לא יכלו לבד לקבל את הזרם של הפליטים. ואז קם ועד העזרה „יעקאפא" בוילנה ביחד עם הנוער והאינטיליגנציה היהודית לעזרת הפליטים. כארבעה חדשים נמשכה פעולת ההצלה עד הנסיגה הגדולה של הצבא הרוסי, שבעקבותיו נעזבו. כליל פולין, ליטא וארצות הבלטיות, אציין שבפעם הראשונה בדברי רוסיה הצארית, הותר לפליטים היהודים להקלט בפנים רוסיה ללא כל הגבלה. בספטמבר 1915 החלו בארגון יציאת המוסדות הממשלתיים והצבאיים מוילנה וביחד אתם עזבו עשרות אלפי תושבים. בולמוס היציאה תקף את הישוב היהודי והעיר וילנה התחילה להתרוקן מהתושבים, העיקר מחוגי אמידם, החרשתנם, הסוחרים והאינטליגנציה.

באותו הזמן החלו להגיע יום יום יהודים מהעיירות הקטנות במדים לא קטנים. וחפשו בעיר הגדולה מקלט זמני בוילנה מפחד להשאר בעיירות הקטנות.

עסקני „יעקאפא" מפטרבורג התכוננו לצאת את וילנה ומסרו ניהול עבודת הצלה לעסקני וילנה שהחליטו להשאר בעיר ביניהם: ד"ר ויגודסקי, ד"ר שאבאד, הרב רובינשטיין ויוסף איזביצקי. ביום צום כפורים שנת 1915 נכנס הצבא הגרמני לוילנה.

עוד לפני שהספיקו הגרמנים לארגן את מוסדות האזרחיים שלהם, החלו הפליטים מעיירות לחזור למקומותיהם. כשהפלי־טים עזבו את וילנה נתגלה לכל אחד שהעיר היהודית התרוקנה מתושביה. במקום 70 אלף יהודים שנמנו לפני פרוץ המלחמה, נשארו — 42—43 אלף. ואם נוסף שעל פי רוב עזבו את העיר אמידים ובעלי יכולת, קל להבין מצבו של הישוב העירוני בשנה הראשונה לכבוש הגרמנים, דלות ועוני עד אין סוף.

„יעקאפא" בוריאציה השניה לקיומו

אחרי מהפכת אוקטובר בשנת 1917 ברוסיה ואחרי המהפכה הגרמנית בשנת 1918, התחילה הרפטריאציה מרוסיה לוילנה ולעיירות הסביבה הזרם של הפליטים גבר עם כניסתם הרא־שונה של הבולשביקים בהתחלות 1919 דרך ה„פלענבעזש" היות ומוסדות הקהילה לא בעיר וילנה ולא בעיירות אחרות

בליטא לא נוסדו בזמן הצאר ולא בזמן המלחמה. צץ רעיון לחדש את המוסד „יעקאָפאָ" למען הריפטריאנטים ולהתקשר עם מוסדות מתאימים ולהשיג אמצעים למענם אצל הסובטיים. ואלה העסקנים לשעבר, נוספו העסקנים שחזרו מרוסיה, ביניהם הסופר ש. אנסקי וברוך כהן מפעילי „יעקאפאָ". כיו"ר של „יעקאפאָ" נבחר ד"ר צ. שאבאד וסגניו ל. יפה וב. כהן. ולמזכיר משה שאליט. לראשונה הושגו אמצעים לרפטריאציה ממקורות ממשלתיים הסובייטיים, לא ארכו חדשים והצבא הפולני התיצב נגד הצבא האדום. להפתעתם הבלתי־צפויה, חדר הצבא הפולני ביום האחרון לחג הפסח 19 אפריל 1919 לוילנה. הצבא האדום ופקידים סובייטיים לחמו שלושה ימים בתוך העיר והדבר הזה שימש אמתלא לפרוע ביהודים ע"י הפולנים ולערוך פוגרום. לפי פקודת המרשל פילסודסקי נפסקו הפרעות, אבל פה ושם נמשכו בעיר ובעיירות. כל הסביבה היתה שרויה במצב דכאון ודלות איומה. שררה. כידוע לא יכלה הקהילה בזמן הבולשביקים ובמזמן המעבר לפעול. ולא פנתה לשום מוסדות בחוץ לארץ. וה„יעקאָפאָ" עם התביעות שלו למען החוזרים, הצליח להגיע לכל חלקי תבל ובעיקר למוסדות יהודיים בארצות הברית. כך למשל, מיד אחרי פרעות הצבא הפולני בעיר וילנה ובעירות, נתקבל על שם „יעקאָפאָ" צ'ק ראשון על 250 אלף דולר מאמריקה.

לכולם היה ברור שהסכום הזה נועד לעזרת כל הסביבה ואולי בראש וראשונה לעיר עצמה. היה ויכוח איך לחלק את הסכום. כדאי לציין את עמדתו הישרה ואחראית של הסופר אנסקי, שאמר במפורש, שבאמריקה לא ידעו על כך שבוילנה נבחרה בזמן הסולדטן ראַט הגרמני קהילה דימוקרטית ולא אשמתה שלא פועלה, כי הבולשביקים לא הכירו בקהילה דימוקרטית. הוא הסופר אנסקי תמיד מתיצב לעיירות הקטנות המקופחות בידי הקהילות הגדולות, אבל הפעם יש לראות את המצב באור נכון וקהילת וילנה זכתה בשני שלישים של הסכום שנתקבל ושליש נשאר לטובתן של ערי השדה והרפטריאנטים. נעשה ברור ש„יעקאָפאָ" נכנס לפעולה בערי השדה.

„יעקאפא" חידש את פעולתו למען הרפטריאנטים עוד בימי שלטון הבולשביקי והמשיך אותה בכל התקופות. מאז עברה הסביבה מיד ליד כשש פעמים, אבל תנועת הרפטריאנטים לא פסקה. בימי שלטון הפולני נמשכה הסתננות מרוסיה בגבולות החבל. ביחד עם הרפטריאנטים שחזרו הביתה אפשר היה להבחין גם מהגרים שמטרתם היתה להגר לקרוביהם בארצות הברית וגם לארצות אחרות. הדבר הכריח את „יעקאָפאָ" לדאוג לתחנות מיוחדות במקומות רגישים. אותן העיירות שדרכם הלכו הרפטריאנטים והמהגרים היו עדים לסבל הרפטריאנטים ושתפו פעולה עם נציגי ה„יעקאפאָ".

די ערשטע געגנט־קאָנפערענץ פון „יעקאָפאָ" איןווילנע דעם 8, 9, 10 סעפטעמבער 1919
פרעזידיום, דריטע ריין זיצן פון לינקס אויף רעכטס: דוד כהן, נתן קאָווארסקי, יצחק וואָלק, מ. יעווזעראָוו, משה שאָליט, הרב שאָצקעס, ד"ר צמח שאָבאָד, הרב פיין, ד"ר י. קאָווארסקי, ברוך כהן, העשל גורוויטש. אין דער צווייטער ריי פון רעכטס אויף לינקס: דער צווייטער — יוסף ברומבערג, דער פערטער — יוסף סווירסקי, ביידע סוועניציאָן.

גם בנובר־סבנציאן בגבול של ליטא ולטביה היתה תחנה והמנהל של התחנה מטעם „יעקאפא" היה העסקן השיל גורביץ.

בבואי להעריך פעולות „יעקאפא" יש לחלק תפקידי המוסד לשני חלקים, אחד שהוא כולו מוקדש לערי השדה בלבד כמו העזרה הסוציאלית, שיקום המקומות ופעולות קונסטרוקטיבית. והשני, שהוא שייך לכל הסביבה עם העיר הראשית בתוכה, כמו אינפורמציה בעניני הגירה, קשר עם קרובים וטיפול במהגרים הקשר עם „היאס" ועם „עמיגדיררקט". כדאי לציין שעוד ביוני 1919 למרות התנגדות של ה„דזשוינט" הוחלט בישיבת הנהלת „יעקאפא" למנוע תמיכה סתם ועד כמה שאפשר לעסוק בהושטת עזרה פרודוקטיבית.

לאחר הנחשול הראשון שהביא בעקבותיו רעם המונים, באה פעילות שהיה לה אופי קונסטרוקטיבי ודאגה לרבוי מקומות פרנסה. אנו עדים להקמת קופת מלוה וגמילות חסדים בכל העיירות. הבנק המרכזי בוילנה מיסודו של „יעקאפא" שבראשו עמד נתן קוברסקי (יליד סבנציאן) המייצג את הקופות בערי השדה כלפי מוסדות כספיים, מזרים סכומים די נכרים בלי הרף והקופות מקשרות את הישוב היהודי לכל שדרותיו אליהם.

עוד בתחילת פעולתו של „יעקאפא" היו מפרישים סכומים נכרים לשקום בתי מגורים ובתים צבוריים. לממדים גדולים במערכת השקום והבנין הגיעו רק כשנתקבלו למטרה זאת הקצבות מיוחדות מה„דזשוינט", מאיק"א וממקורות אחרים.

היתה זאת אקציה שנמשכה מספר שנים והגיעה לתוצאות גדולות.

הוקמו ושוקמו מחדש העיירות שנהרסו מפעולות מלחמתיות. נעשה לא מעט בתקופה ההיא לפיתוח מלאכה, ולמוד מלאכה בין יתומי מלחמה. היתומים רוכזו והובאו למטרת ללמוד מקצוע מעיירות לוילנה העיר. ועל הנהלת „יעקאפא" היתה מוטלת הדאגה לשכונם וכלכלתם בכל שנות הלימוד שלהם. ברצוני לנגוע בענף אחד ש„יעקאפא" כמוסד מרכזי המייצג את העיירות, היה פטור לטפל בו והוא: חינוך של הדור הצעיר. בגלל המלחמה שנהלו היידישיסטים,ההבראיסטים והדתיים בעיירות של סביבת וילנה, „יעקאפא" לא התערב ונשאר ניטראלי. והסתפק בדאגה לבנינים מתאימים בשביל בתי־הספר. היה משתף בהחזקת סמינרים להכשרת מורים. נשא את חלקו בשני הסמינריונים האידישאי והעברי בהתאם למספר התלמידים מערי השדה. כדאי להזכיר את הספריה המרכזית של „יעקאפא" שהפך לנכס תרבותי חשוב והוא שדאג להפצת ספרי לימוד וספרי הקריאה לבתי הספר בעיירות המוסד הזה. היה דואג להדפסת ספרי לימוד לקראת עונות לימוד.

כבר ציינתי לעיל שפגישת פנים אל פנים עם מהגרים שהסתננו מרוסיה. הביאו את „יעקאפא" לחפוש דרכים להרחבת הפעולה שהיתה קשורה עם ידיעת עניני הגירה. חיפוש קרובים ועזרה כספית למענם, עם כניסתו של „היאס" בתוך מחלקה מיוחדת במוסד „יעקאפא". נעשתה עבודה רבה.

לפי הסעיפים הבאים:

1) הרשמת המהגרים שברצונם היה להגר אל קרוביהם לארצות־הברית וגם לארצות אחרות;

2) קבלת כספים לעניני הגירה ועזרה כספית מהקרובים באמצעות „היאס";

ג) חיפוש קרובים;

ד) מתן אינפורמציה מוסמכת על אפשריות הגירה;

ה) עזרה משפטית לפניות קונסולריות;

ו) השגתה על חברות אוניות הפועלות בסביבה.

עלי להדגיש שהתפתחות האקטיבי בכל השטחים בעיירות, היא תוצאה ישירה לצמיחת כוחות תרבותיים וארגוניים ועסקנים מסורים בכל מקום. למרות העוני והמצב הכלכלי הירוד שהיה מנת חלקם בכל סביבת וילנה, לאחר שנות מלחמת העולם הראשונה. לא היה מצדי כל נסיון לערוך את: החיים הפנימיים של המקומות כשלעצמם, כי הנני סבור שזאת ייטיבו לעשות הבקיאים ממני בדבר. שחיו בתוך העיירות ולחמו בהן, אני הסתפקתי בראיתם מזוית את כולם ביחד מסתובבים בציר המרכזי באותה תקופה — והוא „יעקאפא". לא העליתי שמות פעילים ועסקנים שלא על מנת לקבל פרס שנתברכה הסביבה כולה, ראיתי את כולם בצותא עד כלות הנפש והיו ראויים כל אחד מהם לציון. אבל לא אוכל לסיים סקירתי זאת מבלי להעלות את דמותם של העסקנים שעמדו בראש של „יעקאפא" וכל אחד על משמרתו. כגון ד"ר צמח שאבאד, ד"ר יעקב ויגודסקי, הרב רובינשטיין, הרב פריד, יצחק ברגר, א. ל. יפה, ברוך כהן, וועווע יעווזעראָוו, יצחק וואלק, אורי קליאנסקי, אליהו רודניצקי, נתן קוברסקי, זאקהיים, לאנגבאַרד, ושרגא אנטאביל. הרוח החיה, שארגן וטפל, הדריך והרחיב. היה הגענאראל סעקרעטאר הסופר ומורה, משה שאליט. הוא היה מנהל המוסד בפועל משנת 1919 והוא שתכנן את כל התכניות וניצח על פעולותיו הרבו. את כל כשרונו הארגוני הקדיש למוסד, את הכשרון הספרותי שלו אנו יכולים לראות באותן הוצאות „אונדזער הילף" „אויף חורבות און מלחמות", שיצאו בעריכתו. הוא שעוררר את העסקנים מהעיירות לכתיבה, שרבים מהם העלו על הכתב בפעם הראשונה בחייהם. „יעקאפא" היה הפרלמנט של מאתיים עיירות של מחוז וילנה. ומשה שאליט היוצר, הבונה והמחנך של הפרלמנט היהודי היחיד במינו.

דאס ברויט פאר מיין ברודער

מיין גוטס איז דאָס ברויט פאַר מיין ברודער,
מיין שלעכטס — בלויז דער שטיין איז פאַר מיר;
אַליין אַ פּאַרשעמטער, נאַר קיינער
פּאַרשעמט בלייבט נישט נעבן מיין טיר.

אין אייביקן פיין און אין הונגער,
אויף וועגן פון פּארטאַגיקן בלאַ — —
כ׳באַטראַכט זיך אַליין ווי אַ ווונדער,
אַז כ׳בין נאָך אַ לויטערער דאָ.

ה. ג.

אין דאָזיקן קאַפּיטל שליסן מיר אָפּ די אָפּטיי־
לונג פאַר דער עשיכטע פון אונדזער שטעטל.
עס איז נישטאָ וואָס זיך צו גריבלען, נישטאָ
וווּ צו גיין אויפזוכן ביכער אָדער אַנדערע מא־
טעריאַלן. אַלע מאַטעריאַלן וענען געזומען פון אונדזער
געדעכטעניש. עס רעדט זיך דערפאַר אין דער דאָזיקער אָפּ־
טיילונג אַ סך וועגן דער טעטיקייט אויפן געביט פון סאָציא־
לער הילף. איך וויל אָבער דערביי אונטערשטרייכן, אַז אין
דאָזיקן זאַלציקן לעבנס־קלימאַט, וואָס איז געווען פול און
אַנגעזאָפּט מיט מענטשלעכן פיין האָט תמיד געבליט יענער
לעגענדאַרער בוים, וואָס רופט זיך עץ־הדעת.

אין די אַלע צייט־אָפּשניטן, וועו די געזעלשאַפּטלעכע
טוער אין אונדזער שטעטל האָבן געפירט זייער גראַנגל
פאַר לינדערן די סאָציאַלע נויט, האָבן זיי אויך אין זין געהאַט
די פאַראינטערעסירונג מיט כלערליי גייסטיקע מאַטעריאַלן
און ביי דער ערשטער געלעגנהייט אַוועקגעשטעלט עס ווי אַ
פּראָבלעם פאַר אונדזער באַוווסטזיין.

אין די שוערסטע צייטן פון יידישן לעבן אין נייַ־סווע־
ציאַן איז קיינמאָל נישט פאַרגעקומען קיין קריזיס פון קיום־
אינסטינקט, ווייל מ׳האָט אין דאָזיקן קליינעם שטעטעלע
קיינמאָל נישט פאַרלוירן דעם גלויבן אין מענטש. מיד און
דערשעפּט פון כסדרדיקן עקזיסטענץ־קאַמף, פון די פאַרשי־
דענע קלענערע קאַטאַסטראָפעס, האָט דעם קליינעם יידישן

ישוב תמיד אַרויסגעהאָלפן דאָס פילן זיך ווי אַ כלל, ווי
אַ יידישער כלל.

דערפאַר פאַרנעמט אין דער געשיכטע פון אונדזער
שטעטל אַזוי ווייניק אָרט דער קאַמף קעגן אַסימילאַציע,
ווייל אַזאַ באַוועגונג איז בייַ אונדז קיינמאָל נישט געווען.
אין קעגנזאַץ צו געוויסע שטעטלעך, ווו דער סאָציאַליזם
האָט אייַנגעשלונגען די יידישע אינטעליגענץ און זיי אָפּ־
גערישן פון זייער שורש, איז בייַ אונדז די אינטעליגענץ
געבליבן אין יידישן לעבן. דער נייַ־סוועציאַנער ייד האָט
זיך געפילט אַ גליד פון אַ יידישן לעבעדיקן, שאַפנדיקן און
זיך אַנטוויקלענדיקן כלל; האָט מיטן גאַנצן יידישן האַרצן
געוואָלט אַ נאַציאַנאַל יידיש לעבן.

די טוער פון „יעקאפא" זענען תמיד געווען מענטשן
מיט אַ חוש פאַר יידישער קולטור, פאַר ירושה־אוצרות און
המשך, פאַר צוקונפט־פערספּעקטיוו און צוקונפט־האָפענונ־
גען. די סאָציאַלע הילף האָט דערפאַר געהאַט אין זיך די
עלעמענטן פון בויען און פורעמען אַ יידישן עתיד־בנין,
פאַרן שפּינען די גאָלדענע קייט פון דער יידישער קולטור.

אַזוי האָט דער דיכטער ביינוש זילבערשטיין אין די
שווערסטע צייטן פון נויט געברענגט צום אויסדרוק צוואַמען
מיט דער שטילער און קלוגער לירישקייט אויך די לעבנס־
חכמה, וואָס קומט פונעם באַוווסטזיין, אַז די פאַרשעמטקייט
קען אים קיינמאָל נישט דערדריקן ווי לאַנג עס איז נאָך
געבליבן אַפילו דער קאַמף פאַר סאָציאַלער הילף:

שולחן,

לערער

עון

שילער

בתי ספר,

מורים ותלמידים

שולן, לערער און שילער

— — דער דראַנג צו וויסן האט אין פאַרשידענע פארמען געלעבט ביי יידן אין אַלע צייטן. אַ לעגענדע פון אמאל דערציילט וועגן אונדזערע חכמים, אז זיי זענען געלעגן פארשאטענע מיט שניי, כדי צו לערנען תורה. אין די הונגעריקסטע היימען פון נייסוענציאן האבן טאַטע־מאַמע געחלומט וועגן געבן זייערע קינדער וויסן, תורה און גמרא. מיט דער צייט האט דער דורשט ארומגענומען אויך וועלטלעך וויסן. די זעלבע פיעטעט וואס עס איז געווען פארן בלאט גמרא, פרק משניות, עין יעקב און חיי אדם, איז אויך געווען פארן בוך פון דער מאדערנער ליטעראטור און וויסנשאפט, וואס האט געהאלפן באנעמען און פאַרשטיין די וועלט, פונקט ווי דאס „שטייגן אין לערנען". וויפל איבערגעגעבנקייט און אויסדויער, געטריישאַפט און אינטעליגענץ האט זיך געפאדערט, כדי אויפצושטעלן אין דעם ארעמען נייסוענציאן שולן, וואס זאלן אינערלעך אין תוך זיין יידיש און זאלן געבן די קינדער מאדערנע קענטענישן און וועלטלעך וויסן! די יידישע שול און שפעטער די תרבות־שול זענען געווען די קוואלן, פון וועלכע די איבערגעגעבנסטע און אַקטיווסטע פון נייסוענציאַן האבן אין יענע צייטן געשעפט גייסטיקע רעסורסן פאר דער הייליקער זאַך פון דערציאונג. וואר האט פארמירט און געשאַפן דאס וועלטלעך־יידישע לעבן אין נייסוענציאן? וואי אין סוענציאַן און אין אַנדערע שטעטלעך האבן דאס געטון די שול־אַקטיוויסטן, די לערער און דערציער, די ליבע און אידעאליסטישע מענטשן, וועמענס ווילן און טאַט זענען געווען געטריבן פון אַ טיפן אחריותגעפיל און פון גרויסער ליבשאפט צום יידישן קינד. זיי האבן פארמאגט אין זיך דעם סינטעז פון אַלט־יידישקייט און מאדערנע וויסנשאפט, הויך־מענטשלעכע אידעאַלן און מאראַלישע שייניקייט. זיי האבן געטרוימט און געגלויבט, אַז די העכסטע און שענסטע אידעאלן פון דער מענטשהייט וועלן מקוים ווערן און דאס יידישע פאלק וועט באקומען זיין נאציאנאלע אויפריכטונג. דערפאַר האבן זיי און זייערע לערער אזוי טיף איינגעקריצט זיך אינעם זכרון פון די איבערגעבליבענע.

שמעון קאנץ

זיסלע טאבאכאוויטש — פופיסקי, דרום־אפריקע

ווי מיר האבן געבויט די יידישע שול

עס שוועבן אויף, קודם כל, די זכרונות וועגן דער יידישער שול.

איך געדענק, מיין ערשטן טאָג אין שול. דאָס איז דווקא נאָך נישט געווען קיין יידישע שול, נאָר אַ רוסישע. ס׳האָבן אין איר אָבער געלערנט אַ סך יידישע קינדער. יענעם ערשטן טאָג, ווען איך בין אַנגעקומען אין דער שול, וועל איך קיין מאָל נישט פאַרגעסן.

נאָכן קריכן אַ גאַנץ גרויסן מהלך אין טיפן שניי, בין איך ענדלעך אַנגעקומען אין דער שול, איך האָב אָבער שטאַרק פאַרשפעטיקט. קיין רוסיש רעדן האָב איך נישט גוט געקאָנט. איך האָב דערפאַר נישט געווּסט ווי אַזוי זיך אויסצוטענהן פאַר דער לערערקע און איר דערקלערן די סיבה פון מיין פאַרשפעטיקונג.

זי האָט מיך נישט פאַרשטאַנען און האָט מיך אַריינגע־שטעלט אין ווינקל. איך האָב דערפילט אין יענעם מאָמענט אַ שנאה צו דער פרעמדער שול, צו דער פרעמדער שפּראַך, ווי אויך צו דער גאַנצער סביבה.

סוף־סוף טרעפט אַ „נס" און מיר מוזן עוואַקואירן דאָס שטעטל און אויב פאר אַלעמען איז דאָס אַ גרויסע צרה, בין איך דווקא צופרידן, וואָס איך ווער פטור פון אַזאַ אַנשיקעניש, פון דער רוסישער שול...

דערווייל פאַרנעמען די דייטשן דאָס שטעטל און מיר קערן זיך אום צוריק אַ היים. אַ קינד מוז דאָך גיין אין אַ שול. טרעפט מיך טאָקע באַלד אַ צווייטע צרה: אַ דייטשע שול פאַר יידישע קינדער.

ווען איך בין אַנגעקומען אין יענער שול האָב איך גע־פונען אַ סך יידישע יינגלעך און מיידלעך. אַלע האָבן זיי געלערנט אין איין קלאַס. דער לערער האָט געטראָגן ברילן און איז געווען זייער אַ שטרענגער. ער האָט צו אונדז אונדזער שפּראַך איז ער מיט אונדז אַוועק אין דערבייאיקן וועלדל, כדי מיר זאָלן גלייכצייטיק מיטן לערנען אויך גענישן פון דער אַפּפרישנדיקער וואַלד־לופט.

אונדז יידישע קינדער, געצויגן ווי יאָרן, פול מיט פיין, רוגז און צאָרן.

און פלוצלונג, כמעט אומגעריכטערהייט, האָט פאַר אונדז אַ שטראַל געטאָן אַ הערלעכע זון. מ׳האָט אונדז אַנגעזאָגט די גרויסע שמחה, אַז די שול וועט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַן עכט יידישע שול, און יידיש וועט אַפילו זיין די אונטערריכט־שפּראַך.

שטעלט זיך פאַר אונדזער פרייד, אונדזער באַגייסטערונג. מיר וועלן אַלץ לערנען אין מאַמע־לשון! ווי מיט אַ צויבער־שטעקעלע וועט אַ פרעמדע שול פאַרוואַנדלט ווערן אין אַן אייגענע, אַן עכט יידישע...

אַלס ערשטער לערער איז צו אונדז אַנגעקומען העלער־שטיין.

וויפל ליבע און האַרציקייט האָט געשטראַלט פון זיין פנים! ער איז נישט געווען פאַר אונדז סתם אַ לערער. ער איז געווען אַ חבר, אַדער ריכטיקער געזאָגט, אַ טאַטע, וועל־כער צערטלט און גלעט.

איך דערמאָן זיך אין אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד:

ס׳איז געווען אַ הייסער זומערדיקער טאָג און מיר האָבן זיך אַלע געשפּילט בעת דער הפסקה אין באַהעלטעניש. מיר זיינען געווען שטאַרק פאַרשוויצט און געוואָלט טרינקען. מיר זיינען אַוועקגעלאָפן צום נאָענטסטן ברונעם, אַרויסגעצויגן אַן עמער קאַלט וואַסער און זיך אַנגעטרונקען.

איך האָב דערפאַר באַצאָלט מיט אַ לונגען־אַנצינדונג און נישט געקאָנט אַ לאַנג צייט באַזוכן די שול.

וואָס האָט געטאָן דער לערער הערלערשטיין?

ער האָט צונויפגענומען אַ גרופּע אַזעלכע אַפּגעשטאָנענע קינדער און האָט אונדז אומזיסט געלערנט נאָך דער שול. איין מאָל איז ער מיט אונדז אַוועק אין דערבייאיקן וועלדל,

אין אט אזא פריינדלעכער אטמאספער האבן מיר זיך דערצויגן אין דער יידישער שול. דאס וואלט אין דער פרעמדער שול געווען אוממעגלעך.

גאר קיין וווּנדער נישט, וואס די שול איז פאר אונדז באלד פארוואנדלט געווארן אין א צווייטער היים. מיר פלעגן דארט אפט פארברענגען אפילו מער ווי אין דער היים.

אין די אוונטן פלעגן מיר קומען אין קינדער־קלוב און דארט מאכן פראבעס צו די פארשטעלונגען. גאנץ אפט פלעגן מיר זיך אויך באטייליקן אין אן אקאדעמיע אדער אין א ליטעראריש אוונט.

אין מיין זכרון איז נאך ביז היינט אינגעקריצט דער טרויער אין שול, ווען ס׳איז געשטארבן דער זיידע פון דער יידישער ליטעראטור, מענדעלע מוכר ספרים.

זיין טויט איז געווען פאר אונדז א שטארקער קלאפ, נישט ווייניקער ווי ס׳וואלט ביי ווען געשטארבן עמעצער פון זיין משפחה.

אונדז אלעמען האט פארכאפט א גרויסער דורשט צום לייענען ביכער. מיר האבן געשטרעבט צו דערקענען די וועלט און מיר האבן געוואלט לייענען ביכער, וועלכע זיינען געווען איבערזעצט פון אנדערע שפראכן.

נאך פיל באראטונגען איז טאקע באשלאסן געווארן צו גרינדן נעבן דער שול א ספעציעלע קינדער־ביבליאטעק. כדי צו באקומען די נויטיקע סומע געלט, זיינען מיר גלייך צוגעטראטן צו ארגאניזירן א קינדער־אוונט און די גאנצע הכנסה ווידמען פאר דער ביבליאטעק.

מיטן גאנצן קינדערשן אימפעט האבן מיר זיך אנגעהויבן גרייטן צום אוונט. די רעזשיסאָרין איז געווען פייגע בערנשטיין. מיר אלע זיינען געווען סיי די אַרטיסטן און סיי די פאַרקויפער פון די בילעטן, די אַרדנער אין זאל און די אויפנעמער פון די געסט.

ס׳איז זיך איצט שווער פארצושטעלן וואס פאר א יום־טוב יענער אוונט איז געווען פאר אונדז, קינדער.

I עס קניען: פריידע באק, פריידע שאפירא.
II עס זיצן: טייבע כהן, רבקה פופיסקי, יעטא קאווארסקי, שיינע כץ, יאסע קאווארסקי, יעטא טאבא־כאוויטש, שיינע רודניצקי.
III עס שטייען רעכטס: חיה אראנאוויטש, פייגע שוטאן. לינקס: העניע אראנאוויטש, אסתר קאווארסקי.
IV עס זיצן: אברהם קאווארסקי, אורי קליאנסקי, אברהם וויניק, געניע וויניק, חיים מאטל שטיינגאלד, העשל גורוויטש, יעקב שוארץ.
V עס שטייען: מאטל באק, אהרון צינצינאטוס, ברוך טורגעל, יצחק גורדוס, קאפלאנסקי, לייזער העלערשטיין.
VI עס שטייען: שרה רבקה כץ, שלום כץ, יוסף זאק, ירחמיאל כץ, לייב פופיסקי, ליפמאן כץ, מאשע זאק.

מיר האָבן אויספאַרקויפט אַלע בילעטן און מיר האָבן געהאַט — ווי די גרויסע רופן דאָס — אַ פולע קאַסע. גלייך אויף מאָרגן האָבן מיר אַרויסגעשיקט אַ דעלעגאַציע קיין ווילנע און זיי האָבן איינגעקויפט די ערשטע ביכער פאַר דער קינדער־ביבליאָטעק.

און אָט אַן אַנדערע שמחה אין דער ניי־סוועניציאַנער יידישער שול: ס׳איז אַנגעקומען אַ נייער לערער.

איך געדענק נאָך ביז היינט יענעם מאָמענט, ווען ער איז אַריין צו אונדז אין קלאַס.

ס׳האָט זיך אַן עפּן געטאָן די טיר און ס׳איז אַריין אַ הויכער, שיינער, שוואַרצחנעוודיקער יונגערמאַן. דער לערער האָט אים פאַר אונדז פאָרגעשטעלט:

—דאָס איז דער נייער לערער גורדוס.

ער האָט גלייך געפונען חן אין אונדזערע אויגן. עפּעס אַזאַ חבֿרישער, גוט־ברודערישער, פאָלקסטימלעכער מענטש. פון ערשטן מאָמענט האָבן מיר אים באַטראַכט ווי עפּעס אַן עלטערן ברודער, וועלכער האָט זיך מיט אונדז צוזאַמען אויפּגעהאָדעוועט.

אויף זיינע לעקציעס איז געווען אַ פאַרגעניגן צו זיצן. ער האָט אונדז געלערנט מאַטעמאַטיק. געאָגראָפּיע און נאַטור־וויסנשאַפט. ער האָט אַלץ דערקלערט אַזוי לעבעדיק און אינטערעסאַנט, אַז מיר זיינען פשוט געווען אַנטציקט.

און דער עיקר:

ער איז אויך געווען אַ בעל מנגן און האָט געשפּילט ווונדערבאַר אויף אַ קאַנצערטינע. גאָר אינגיכן האָט ער איינגעאָרדנט אַ כאָר און האָט אונדז געלערנט אויך זינגען.

אָט אַזוי האָט זיך אונדזער שול אַנטוויקלט און האָט זיך באַרימט געמאַכט אין דער גאַנצער געגנט. ביסלעכווייז זיינען איינגעפירט געוואָרן נייע לימודים און ס׳זיינען ווידער צוגעקומען נייע לערער.

ווען ס׳איז איינגעפירט געוואָרן דער לימוד פון דער פּוילישער שפּראַך, איז צו אונדז אַנגעקומען אַלס לערער אַ סטודענט פון ווילנער אוניווערסיטעט. אהרן צינצינאַטוס.

ער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער פאָלאַניסט און האָט פאַר אונדז געעפנט אַ ברייט פענצטער צו דער גרויסער וועלט. מיר האָבן זיך אַדאָנק אים באַקענט מיט דער פּוילישער געשיכטע און ליטעראַטור און נייע האָריזאָנטן האָבן זיך אַנטפלעקט פאַר אונדזערע אויגן. ער האָט אונדז אַרויסגעפירט פון די ד׳ אמות פון דער יידישער גאַס.

און צום סוף איז ווידער אַנגעקומען אַ נייער לערער. דאָס איז געווען דער שטענדיק ערנסטער, געוויסנהאַפטער וויניק, וועלכער האָט זיך איבערגעגעבן בלב ונפש פאַר דער דערציאונג פון יידישן קינד.

ער האָט פון אונדז געפאָדערט זייער אַ סך. מ׳האָט ביי אים געמוזט אַ סך לערנען און ווי איז געווען צו יענעם שילער וועלכער האָט זיך געפּוילט. מיר האָבן אים אָבער אַלץ מוחל געווען, ווייל מיר האָבן גלייך דערשפּירט, אַז ער מיינט נאָר אונדזער טובה.

גראָד איז מיר אויסגעקומען צו פאַרענדיקן די שול מיטן ערשטן אַרויסלאָז, מיטן ערשטן סיום. אין ניי־סוועניציאַן איז דאָן געווען אַן אמתער יום טוב. דאָס גאַנצע שטעטל האָט אַנטיילגענומען אין דער שמחה. אַלע, קינד און קייט, גרויס און קליין, האָבן זיך אין איר באַטייליקט. דאָכט זיך, אַז אַפילו די נאַטור אַרום דעם שטעטל האָט זיך געפרייט צוזאַמען מיט די יידישע קינדער און זייערע עלטערן.

ס׳איז דאָן געווען אַ שיינער יובל־טאָג: די זון האָט געשיינט; די בוימער האָבן געבליט און די פויגל האָבן געזונגען; אַלץ אַרום האָט זיך געפרייט און געיובלט.

אַ קליניקייט! אַ סיום פון דער יידישער שול!

נאָך יאָרן פון טראַדיציאָנעלן חדר. נאָך אַ לאַנגער צייט פון רעליגיעז־סכאָלאַסטישער דערציאונג, נאָך אַ סך וואַנדערונגען איבער פרעמדע שולן, האָבן מיר דערלעבט צו לערנען אין אַ יידישער שול, וווּ דער אידעאַל פון אַ סינטעז פון ייִד און מענטש האָט געפונען זיין פולשטענדיקע פאַרווירקלעכונג.

דאָכט זיך, אַז מ׳האָט גאָר נישט לאַנג פאַרזייט, און ערשט נעכטן האָבן זיך באַווּסט די ערשטע שפּראָצן און מ׳האָט שוין דערלעבט צו גענוסן פון דער פאַרטיקער פרוכט. אַזאַ נחת צו דערלעבן איז דאָך פשוט אַ וווּנדער.

דאָס גאַנצע שטעטל איז טאָקע יום־טובדיק. אַלע גייען צום באַן מקבל פּנים זיין די גאסט. מ׳גייט זיי איבערנעמען ווי מחותנים צו אַ חתונה.

פון ווילנע קומען אַן גאָר חשובע פערזענלעכקייטן: ד״ר צמח שאבאד, א. גאָלאָמב, א. קליאנסקי א. א. עס קומען אויך גאסט און שול־טוער פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך.

אין שול־בנין קומט פאַר אַ פייערלעכע אַקאַדעמיע. מ׳הוליעט און מ׳טאַנצט אַ גאַנצע נאַכט. ס׳זעט אויס ווי טאַטע־מאַמע וואָלטן חתונה געמאַכט זייער מוזינקע.

מיר, די אַביטוריענטן, פילן זיך ווי ייִנגלעך אין טאָג פון זייער בר־מצוה. מיר פילן, אַז פון הייַנט אָן וועלן מיר דאַרפן טראָגן די גאַנצע אחריות פאַר דער עקזיסטענץ פון דער שול. מיר וועלן דאַרפן פאַרשפּרייטן די נייע יידישע קולטור צווישן די ברייטע מאַסן.

סוף סוף האָבן זיך געענדיקט די יום־טובדיקע טעג. מיר, אַביטוריענטן, האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער דער ברייטער וועלט, זוכן נייע פעלדער פאַר אונדזער וויטערדיקער אַנטוויקלונג און בילדונג.

אונדזער וועג איז נישט געווען קיין לייכטער, אומעטום האָבן מיר באַגעגנט דערנער און שטערונגען. זיי האָבן אונדז אַבער נישט אָפּגעשראָקן, ווייל מיר האָבן געגלויבט אין אַ בעסערער צוקונפט.

איך אליין בין אנגעקומען אין דער ווילנער יידישער רעאל־גימנאזיע, אבער אויך דארט האבן איך גוט געפילט די ידיעות, וועלכע איך האב דערוואַרבן אין דער נייַ־סוועניציאַ־נער שול.

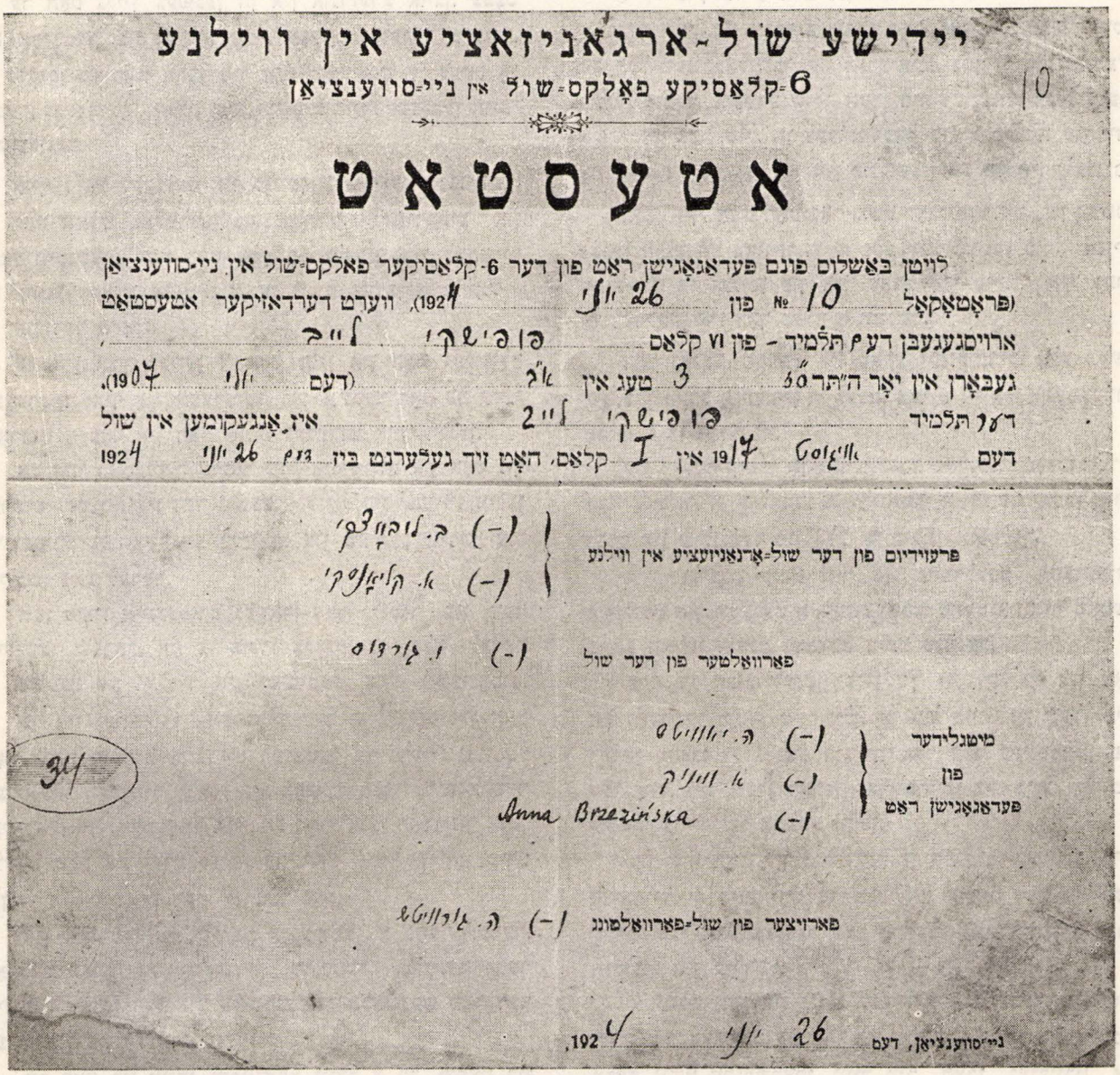
און ווידער זיינען געלאפן די יאָרן. איין מאל, ווען איך בין געקומען אויף יום־טוב אהיים, האב איך זיך דערוווסט אז דאס שטעטל פייערט שוין דעם 10־טן ארויסלאז פון דער שול. מיר האט מען געגעבן דעם גרויסן כבוד צו באגריסן דעם צענטן סיום אין נאמען פון ערשטן ארויסלאז.

מיט גרויס יראת הכבוד און מיט אַ ציטערדיקער שטימע האב איך געהאלטן מיין באגריסונג־רעדע. איך האב געמאכט אַ קורצן סך הכל פון די 10 פארגאנגענע יאָרן, פון יענעם טאג, ווען איך האב פארלאזט די שול. מיין אויספיר איז געווען, אז אלע אביטוריענטן דארפן בילדן קאדרן פאר פארשפרייטן די מאדערנע יידישע קולטור.

אויף מיין פארשלאג איז גלייך באשלאסן געווארן צו גרינדן אן אביטוריענטן־פארבאנד ביי דער יידישער שול.

דער פארבאנד טראכט צוערשט ווען זעלבסט־בילדונג, ווען פארטיפן די ידיעות פון זיינע מיטגלידער. ס׳וויזט זיך אבער באלד ארויס, אז אונדזער הויפט־זארג ווען מוז זיין צו העלפן מאטעריעל דער יידישער שול. מיטן פולן באווסטזיין, אז דאס איז אונדזער פליכט, שפאנען מיר זיך אלע איין ווען אגן און העלפן שלעפן די יידישע שול און דערלייכטערן איר קיום.

קיין זאך איז אונדז נישט געווען שווער, קיין ארבעט איז אונדז נישט געווען מיאוס, אבי אויסצוהאלטן די שול!

יידישע שול־ארגאניזאציע אין ווילנע

6־קלאסיקע פאלקס־שול אין נייַ־סוועניציאן

10

אטעסטאט

לויטן באשלוס פונם פערזאמלונגס־ראט פון דער 6־קלאסיקער פאלקס־שול אין נייַ־סוועניציאן

(פראטאקאל № 10 פון 26 יוני 1924), ווערט דערמאזיקער אטעסטאט

ארויסגעגעבן דעם תלמיד – פון VI קלאס פוקס יצחק

געבארן אין יאָר ה״תר״פ 3 טעג אין אב (דעם יום 1907).

דעם תלמיד פוקס יצחק

איז אנגעקומען אין שול דעם 1917 אין I קלאס, האט זיך געלערנט ביז דעם 26 יוני 1924

פרעזידיום פון דער שול־אראניזאציע אין ווילנע (-) ה. לוריא (-) א. קליינמן

פארוואלטער פון דער שול (-) ו. גירדוס

מיטגלידער פון פערזאמלונגס־ראט (-) ה. וויליוס (-) א. וויניק (-) Anna Brzezińska

פאריצער פון שול־פארוואלטונג (-) ה. גירדוויס

נייַ־סוועניציאן, דעם 26 יוני 1924.

34

מיר האָבן געוואָשן פּאָדלאָגעס, געראָמט צימערן, געטראָגן בענק, געשלעפּט זיך אין די ווינטערדיקע קאָלטע אָוונטן אויף רעפּעטיציעס, געגאָנגען פּאַרקויפן בילעטן, געזאַמלט זאָכן פּאַרן בופעט און פּאַר דער לאָטעריי, און דאָס אַלץ האָבן מיר געטאָן, ווייל מיר האָבן געהאַט אַ הייליקן ציל, — בויען אַ יידישע שול, שאָפן אַ בילדונגס־צענטער פּאַרן יונגן יידישן דור.

און ווידער זיינען געלאָפן יאָרן. די אַביטוריענטן האָבן זיך צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. אומעטום האָבן זיי אָבער געטראָגן מיט שטאָלץ די פּאָן פון דער יידישער מאָדערנער שול.

סיי אין ארץ ישראל ביים אויפבוי און פּאַרטיידיקונג פון יידישן ישוב, און סיי אין אַלע אַנדערע לענדער; אומעטום, ווו ס׳האָט זיך געפונען אונדזער אַן אביטוריענט, איז ער געווען שטענדיק פון די ערשטע פּיאָנערן פּאַרן נייעם יידישן גדאַנק, פּאַר באַנייט יידיש לעבן.

וען אונדזערע לערער, בויער און דערציער וואָלטן איצט געלעבט מיט אונדז, וואָלטן זיי זיכער נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו שעמען.

ליידער זיינען זיי כמעט אַלע אומגעקומען צוזאַמען מיט דער שול, מיט דער ביבליאָטעק, און מיט אַלע קולטור־אוצרות, וואָס זיינען אין משך פון צענדליקער יאָרן געשאַפן געוואָרן.

נישטאָ מער יענע איבערגעבענע לערער און בויער פון יידישן שול־וועזן.

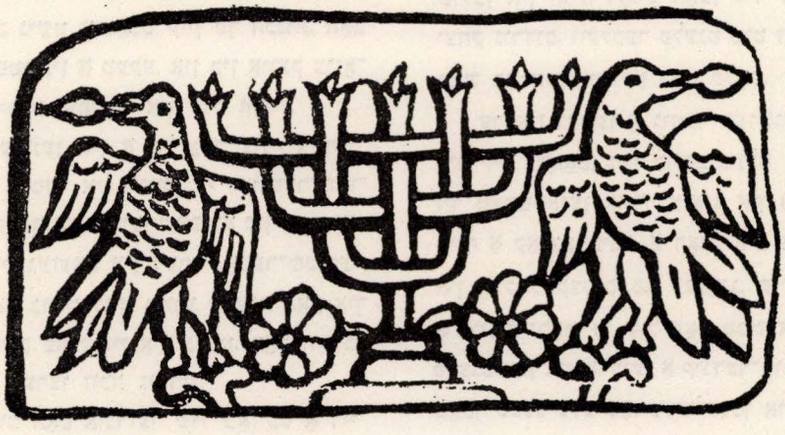
אָט אַזוי וויקלט זיך פּאַר מיינע אויגן אַ לאַנגע לענטע פון געשעענישן, דעראינערונגען און זכרונות. אַ בילד יאָגט אַ בילד און איין געשעעניש — די צווייטע. וואָס פּאַר אַ געוואָלטיק־שפּאַנענדיקער פּילם מען וואָלט געקאָנט דרייען און דרייען אַן אויפהער פון יענעם לעבן אין קליינעם שטעטל, פון אַלע וואָנ־דערונגען איבער פּאַרשידענע לענדער, — ביזן אָנשפּאַרן העט ווייט, אַזש אין ווייטן דרום־אַפריקע.

און פונדעסטוועגן, וווּ מ׳זאָל נישט זיין און וואָס פּאַר אַ לאַנד מ׳זאָל זיך נישט געפינען, איז דאָך ביי אַלעמען דע־צענטראַלער פונקט פון די מחשבות און חלומות, — דאָס שטע־טעלע סוועניציאַנקע, וווּ מיר זיינען געבוירן געוואָרן און וווּ מיר האָבן אונדזערע קינדער־יאָרן פאַרבראַכט.

ס׳נעמט אַרום אַ מין נאָגעדיקע בענקשאַפט נאָך יענעם פּינטעלע אויף דער מאַפּע, וווּ אונדזער היים־שטעטעלע איז געלעגן, מיט אירע וועלדער און פעלדער, מיט אירע לאַנקעס און טייכן.

פון דערווייטנס זעט דאָס שטעטל אויס ווי אַ וווּנדערבאַרע, פּרעכטיקע פּאַנאָראַמע! אָבער צו אונדזער גרויסן וווייטיק זיי־נען איצט אַלע יענע וועלדער אָנגעפּילט מיטן לעצטן יאָמער־געשריי פון אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע; זיינען אַלע דאָרטיקע טייכלעך אָנגעזאַפּט מיט זייער אומשולדיק פּאַרגאָסן בלוט; זיינען אַלע בערגלעך פּאָרוואָנדלט געוואָרן אין אימה־דיקע ברידער־קבורים.

נישטאָ קיין וועלטער, נישטאָ קיין באַגריפן אין דער מענטשלעכער שפּראַך, וואָס זאָלן קענען אויסדריקן דעם ציטער און טרויער פון אונדזער צעווייטיקטער נשמה, פון אונדזער עלנטן און פאַריתומטן דור, וואָס האָט געדאַרפט איבערלעבן אַזעלכע גרויזאַמע, ברוטאַלע און באַרבאַריש־סאַדיסטישע געשעענישן!

חנה פארטנאי־כ״ץ

אונדזערע בייד שולן

ין אַ שיינעם זומער־טאָג פון יאָר 1916 האָט מיך מיין פאָטער געבראַכט קיין נייַ־סוועניציאַן, צום פעטער ישראל פאַרטנאי. צוערשט האָט עס גע־הייסן, אַז איך בין געקומען צו גאַסט, אָבער אין דער אמתן בין איך געבליבן ביים פעטער אויף שטענדיק.

אַזוי ווי מיין פעטער האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָב איך גלייך אָנגעהויבן זוכן חברים מיט וועמען זיך צו שפילן. רעכטס פון פעטערס הויז האָט געווינט די פאַמיליע עלפערן און לינקס פון אים — פופיסקי. אין ביידע משפחות האָבן ברוך השם קיין קינדער נישט געפעלט. איך האָב זיך מיט זיי באַקאַנט און מיר פלעגן פאַרברענגען צוזאַמען.

זומער זיינען מיר צוזאַמען געלאָפן צום טייכל און ווינטער־האָבן מיר זיך געשליטלט פון בערגל אַראָפּ ביז צו די ליניטשקעס.

גאַנץ שנעל האָבן זיך אָבער געענדיקט די „זיבן גוטע יאָרן״. איין מאָל האָט מיר דער פעטער געזאָגט, אַז ער האָט מיך פאַר־שריבן אין שול. איך האָב נישט געמאַכט קיין סך הכנות, האָב אַריינגעלייגט אַ פאָר העפטן אין אַ טעקע, און בין אַוועק צוזאַ־מען מיט מיין חברטע זיסלע פופיסקי אין שול אַריין.

די שול האָט זיך געפונען אין אַ קליינער צוויי־צימער־דיקער ווינונג. אין איין צימער איז געווען די „אונטער־שטו־פע״, אין וועלכער דער לערער איז געווען שאָפירא פון פאַסטאָוו. מיך האָט מען דווקא אַריינגעזעצט אין דער „אָבער־שטופע״. נישט לויט מיינע יאָרן און נישט לויט מיינע ידיעות האָב איך אַהין געפאַסט, און עד היום פאַרשטיי איך נישט, פאַר וועלכע מעשים טובים האָב איך דערצו זוכה געווען.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט אונדזער שול באַזוכט אַ דיי־טשער מיליטער־מאַן. אַרייַנגייענדיק אין קלאַס, האָט ער אַראָפּ־געגומען די שוועדד פון פאַסיק און אָנגעהויבן צו רעדן צו אונדז אין דייטש. מיר האָבן נישט גוט פאַרשטאַנען וואָס ער ווייל פון אונז׳, אָבער מיר האָבן פאַר אים געציטערט ווי פאַרן טויט.

דאָס איז געווען דער אינספעקטאָר פון דער שול.

אַ צווייטע צרה איז אויף אונדז געקומען, ווען די שול האָט זיך אַריבערגעטראָגן אין אַ קריסטלעך געסל, ווו קיין איין ייד האָט נישט געווווינט. דער וועג צו דער שול איז שטענדיק געווען פול מיט הינט און מיט שקצים, וועלכע פלעגן אונדז אָפט באַפאַלן און דערביי אויך דערמאָנען, אַז מיר זיינען יידן...

פונדעסטוועגן איז אונדז יענע שול געווען נאָענט און ליב. מיר האָבן דאָרט געלערנט אַלץ אין יידיש און אַפילו אויך העברעיש, תנ״ך און יידישע געשיכטע.

די לעצטע קעגנשטאַנדן האָט מיט אונדז געלערנט דער לערער העלערשטיין, אַ געוועזענער ישיבה־בחור פון טעלזער ישיבה. ער פלעגט אונדז זייער שטאַרק פאַראינטערעסירן מיט די דערציילונגען פון תנ״ך און יידישער געשיכטע.

נישט לאַנג האָט געדויערט און אונדזער שול האָט זיך אַריבערגעקליבן אין אַ נייעם לאָקאַל, אויף ווילנער גאַס, ביי שולצן אין הויז. דאָרט האָבן מיר באַקומען אַ נייעם לערער, יצחק גורדוס, וועלכער פלעגט מיט זיינע שוואַרצע קלוגע אויגן ממש פאַרהיפנאָטיזירן דעם קלאַס.

ער איז געווען אַ גוטער פעדאַגאָג און אַלע קינדער האָבן אים ליב געהאַט. זיין הויפט־מעלה איז געווען, וואָס ער האָט זיך פאַרשטאַנען אויף געזאַנג און האָט זייער שיין געשפילט אויף אַ קאַנצערטינע. אַ דאַנק אים זיינען אייַנגעפירט געוואָרן אין שול לעקציעס פון געזאַנג. ער האָט אויך אייַנגעאָרדנט אַ קינדער־כאָר. די שול האָט ממש אויפגעלעבט. יעדן יום־טוב פלעגט מען אייַנאָרדנען אַ קינדער־אָוונט. זייער אָפט פלעגט מען מאַכן ספעציעלע פאַרשטעלונגען און מ׳האָט אַפילו אַרויסגע־געבן אַ קינדער־זשורנאַל אונטערן נאָמען: „די קינדער־שטימע״.

אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט דאָס שטעטל מיט דער אונטערשטיצונג פון „דזשוינט״ אָפגעקויפט ביי די ציפקינס זייער הויז, ווו ס׳איז פריער געווען אַן אָפטייק.

דאָס איז געווען אַ צוויי־שטאָטיק הויז, מיט אַ גרויסן גאָרטן און אַ סאָד פול מיט פֿאַרשידענע פרוכט־בוימער. אַהין איז אַריבערגעטראָגן געווארן אונדזער שול.

די צייטן זיינען אָבער געווען זייער שווערע. ס׳האָבן זיך אַלע וויילע געביטן די רעזשימען: פֿאַליאַקן, באָלשעוויקעס און ליטווינער און וויידער אַמאָל פֿאַליאַקן, באָלשעוויקעס און ליטווינער. דאָס האָט זייער שטאַרק געווירקט אויף דער עקאָנאָמישער לאָגע פון שטעטל. דאָן איז געקומען צו הילף דער „דזשוינט", וועלכער האָט געעפנט ביי בויערשטיינען אין זאָל אַ קיך פֿאַר די שול־קינדער.

איטע די קעכין, אַ הויכע, מאָגערע פרוי, האָט זיך אויסגעפוצט אין אַ ווייסן פֿאַרטוך, מיט אַ ווייס טיכל אויפן קאָפּ, און פלעגט אונטערטראָגן יעדן קינד אַ שיסעלע מיט בעבעלעך און ריז, מיט אַ פֿאָר איבערגעפרעגלטע ציבעלעך.

לכבוד שבת פלעגט מען פרייטיק געבן אַ פרישע, ווייסע בולקע מיט אַ גלאָז קאָקאָאַ.

אוי, איז דאָס געווען אַ מחיה!

ווינטער. דער פראָסט איז גרויס, אָבער די הונגעריקע קינדערלעך לויפן גיך אין קיך אַריין, דאָס שמעקענדיקע שיסעלע זופ מיט די ציבעלעך צערייסט פֿשוט די נאָז. יעדעס קינד באָקומט זיין פֿאָרציע, עסט מיט אַפּעטיט און באָקומט כוחות צו גיין מאָרגן ווידער אין שול.

דערווייל זיינען צוגעקומען אין שול צוויי נייע לערער: צינצינאַטוס און וויניק. דער לערער וויניק איז געווען אַ פֿאַרברענטער יידישיסט און האָט זייער אַ סך אויפגעטאָן פֿאַר דער פֿאַרשפּרייטונג פון דער יידישער שפּראַך און דער יידישער קולטור אין שטעטל. גאָר אַן אַנדער מין טיפּ איז געווען דער לערער צינצינאַטוס. אַ יונגער, שיינער בחור, מיט אַ סטודענטיש פּיר־עקיק ווייס היטל, מיט אַ פּוילישן אַקצענט, האָט ער צוערשט געמאַכט אַן אייַנדרוק פון אַן אַסימילירטן ייד. ווען ער האָט אונדז איין מאָל געפרעגט, צי מיר קענען זינגען דאָס באַקאַנטע פֿאָלקס־ליד: „שאי ציונה נס ודגל", האָבן מיר פֿאַרשטאַנען, אַז ער איז אַ ציוניסט. ער איז שפּעטער טאַקע באַוואָסט געווארן אַלס איינער פון די וויכטיקסטע ציוניסטישע פּירער אין ווילנע.

מיר, קינדער, האָבן נאָך דאָן נישט געוווסט פון קיין שפּראָכן־פראָגע און פון קיין שפּראָכן־קאַמף. די שול איז געווען אַן אומפֿאַרטייאישע און קיינער האָט אויף אונדז נישט משפּיע געווען אין קיין שום ריכטונג.

ווען מיר האָבן געענדיקט די שול, זיינען פיל פון אונדז אַוועק אין „החלוץ" און שפּעטער עולה געווען קיין א״י. אַ טייל איז געפֿאָרן זיך ווייטער לערנען. אַ קורצע צייט איז געווען טעטיק אַ ספּעציעלער אַביטוריענטן־קרייז אונטערן נאָמען: ז.א.ק. (זעלבסטאַנטוויקלונגס־קרייז). ער איז אָבער גיך צעפֿאַלן געווארן. יעדער אַביטוריענט איז זיך אַוועק זיין וועג.

איך האָב נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט ווייטער צו לערנען און בין געבליבן אין שטעטל. איך האָב געאַרבעט אין פֿאָלקס־באַנק. דער בוכהאַלטער פון באַנק איז געווען יעקב שוואַרץ, אַ הויכער בחור, מיט גרויסע בריליען אין שווארצע ראַמען און מיט אַ קאַלטן, טרוקענעם פנים. דער קאַסירער איז געווען מאָטל באָק, אַ דאַרער מענטש פון מיטלען וווקס, מיט אַ נערוועז פנים, אָבער מיט אַ זייער גוט האַרץ.

שטענדיק האָבן זיי זיך ביידע געקריגט און געאַמפּערט צווישן זיך. נישט חלילה צוליב פּערזענלעכע ענינים, נאָר איבער פֿאָליטיק: שווארץ איז געווען אַ פּועלי־ציוניסט און מאָטל באָק — אַן אַלגעמיינער־ציוניסט.

אין דער זעלבער ווינונג פון באַנק האָבן זיך אויך געפונען דער גמילות חסד און דער סוחרים־פֿאַריין. דער טיש פון באַנק מיט די פֿאָר בענקלעך האָבן אויך געדינט פֿאַר די ביידע אינסטיטוציעס.

אין גמילות חסד האָט געאַרבעט אַלס קאַסיר שלמה מיימון. ער איז געווען אַ פּריילעכער און מוטיקער און פלעגט ליב האָבן צו דערציילן מעשיות פון די אַמאָליקע, ניקאָלאַיסקע צייטן.

די בוכהאַלטערין פון גמילות חסד איז געווען חיה גאָרדאָן, וועלכע איז כמעט שטענדיק געווען פֿאַראומערט, פֿאַרזאָרגט און פֿאַרטראַכט.

דער סוחרים־פֿאַריין איז געווען טעטיק נאָר זונטיק, ווען אַלע קראָמען זיינען געווען געשלאָסן און די קרעמער האָבן געהאַט צייט אים צו באַזוכן. דער סעקרעטאַר און פּאַקטישער פירער פון סוחרים־פֿאַראיין איז געווען עלטשיק, אַ גוטמוטיקער און פּעיקער בחור. ווען ער האָט פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל, האָט די אַרבעט איבערגענומען הירשל לעווינשטיין.

אין דעם זעלבן בנין האָט זיך אויך געפונען די יידישע ביבליאָטעק, וווּ איך האָב געאַרבעט צוזאַמען מיטן לערער וויניק. די ביבליאָטעק איז ממש געווען אַן אוצר פֿאַרן שטעטל. דאָרט האָבן זיך געפונען אַלע ביכער, וועלכע זיינען דערשינען אין יידיש, דער עיקר פון דער שיינער ליטעראַטור, סיי אַריגינעלע יידישע שאַפונגען און סיי איבערזעצונגען.

שווער איז בלויז געווען צו קריגן געלט אייַנצוקויפן ביכער. אין דער הינזיכט האָט אונדז שטאַרק אַרויסגעהאָלפן דער דראַמאַטישער קרייז, וועלכער פלעגט שטעלן ספּעציעלע אָוונטן און די גאַנצע הכנסה אָפּגעבן לטובת דער ביבליאָטעק.

לאַנג האָט אָבער די שטילע שטעטלשע אידיליע נישט אַנגעהאַלטן. איין מאָל אין אַ זומערדיקן אָוונט, בין איך אייַנגעלאָדן געווארן אויף אַ באַראָטונג צו דער פרוי קרעמער אין הויז און האָב זיך דאָרט דערוווסט, אַז מ׳וויל גרינדן אַ „תרבות" שול.

ס׳האָט זיך טאָקע באַלד אָנגעהויבן אַ געוואַלטיקער קאַמף צווישן די צוויי לאָגערן: יידישיסטן און העברעיסטן. די אַנ־

העגגער פון דער תרבות־שול האָבן געוואָלט באַקומען אַ טייל פון קהלשן בנין און די יידישיסטן האָבן נישט געוואָלט אָפּ־טרעטן. ס׳איז אַפילו דערגאַנגען צו אַ גרויסן סקאַנדאַל, אין וועלכן ס׳האָט זיך געמוזט אַריינמישן די פּאָליציי.

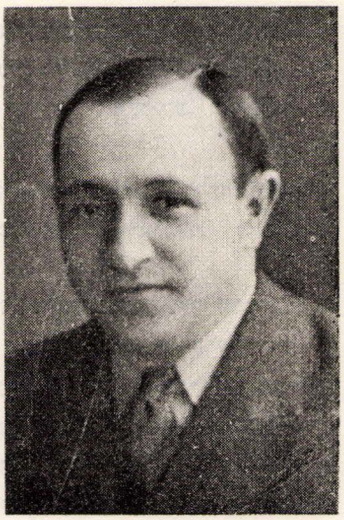
צום סוף איז באַשלאָסן געוואָרן צו עפענען די שול אין „עזרת נשים״ פון דעם גרויסן בית־המדרש. די פייערלעכע דערעפענונג איז פאָרגעקומען אין זאַל פון די פּוילישע באַן־אַרבעטער, אין דער אַזוי־גערופענער „אַגניסקאַ״.

שפעטער האָט מען אָפּגעדונגען פאַר דער תרבות־שול דאָס הויז פון פרוי שיראָקא, אויף ווילנער גאַס, אויפן באַרג. אין דעם בנין האָבן זיך אויך גלייך אַריינגעצויגן אַלע ציוניסטישע יוגנט־אַרגאַניזאַציעס, אַזוי אַרום אַז טאָג און נאַכט האָט דאָרט געקלונגען די העברעישע שפּראַך און ס׳האָט געהערשט אַן עכטע ארץ ישראלדיקע אַטמאָספער.

די תרבות־שול האָט זיך גיך שטאַרק אַנטוויקלט און פיל עלטערן האָבן אָהין אָפּגעגעבן זייערע קינדער.

ס׳איז נישט געווען לייכט פאַר אַזאַ קליין שטעטל אויסצו־האַלטן צוויי שולן. דער עקשנותדיקער קאַמף איז אָבער געווען פאַרביסן און האָט קענטיק צוגעגעבן כוחות ביידע צדדים.

ליידער זיינען איצט די אָנהענגער פון ביידע שולן שוין מער נישטאָ. אַלע זיינען זיי אומגעקומען דורך די היטלעריס־טישע חיות.

ישראל גורוויטש

אונדזערע שולן, דראמקרייזן און ביבליאטעק

די יידישע שול

דער גרעסטער וועגן אַ יידישער שול אין ניי־סוועניציאָן איז אויפגעשוומען גלייך מיט דער אָנטשטייאונג פון דער דייטשער שול פאַר יידישע קינדער, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין די צייטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע, בעת דעם ערשטן וועלט־קריג.

אַ דאַנק דער באַמיאונג פון העשל גורוויטש און מיטהילף פון דער יידישער געזעלשאַפט, באַזונדערס פון דער יוגנט און פון די פראָגרעסיווע עלעמענטן, איז די דייטשע שול שפעטער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידישער, מיט יידיש אַלס אונ־טעריכטס־שפּראַך.

מען האָט דאָרט געלערנט אויך העברעיש און אַלע נאַציאָ־נאַלע לימודים, ווי יידישע געשיכטע, תנ״ך א. אַ.

די לערער פון דער יידישער שול באַגונגענען זיך נישט מיט דער אַרבעט אין שול. און ווערן אויך די טרעגער פון יידישער קולטור אין שטעטל. דער פּיאָנער פון אָט דער קול־טור־טרעגערישער אַרבעט אין שטעטל איז געווען דער לערער אליעזר העלערשטיין.

אַליין אַ בריסקער, האָט ער זיין גאַנצע יוגנט פאַרבראַכט אין פאַרשידענע ישיבות פון ליטע און פוילן. און, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אין די צייטן פון דער דייטשער־אָקופּאַציע צו אַרגאַניזירן אַ יידיש שול־וועזן, ווערט העלערשטיין אייגער פון זיינע חסידים און הויבט אָן צו אַרבעטן אַלס לערער אין די יידישע שולן, — צערשט אין ווילנע און שפּעטער — אין ניי־סוועניציאָן.

ס׳שטערט אים נישט דאָס, וואָס ער איז אַ ציוניסט און די שולן ווערן געפּירט אין יידיש. ביי אים בינדן זיך די ביידע זאַכן אין איין האַרמאָנישער גאַנצקייט, וואָס טראָגט דעם נאָ־מען: — יידישע קולטור. אַ דאַנק דעם וואָס העלערשטיין האָט חתונה מיט אַ שטעטלש מיידל (ליזע מיימין) בלייבט ער אַ תושב פון ניי־סוועניציאָן און איז במשך פון אַ פאָר צענדליק יאָר דער לערער און דערציער פון יונגן יידישן דור אין שטעטל.

צוליב זיין ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט קען ער זיך נישט האַלטן אין איין ראַם און מאַכט דורך פאַרשידענע גלגולים — פון עקסטרעמען אַטעאיזם ביז פאַנאַטיש פרום; פון אָרטאָדאָקסאַלן קאָמוניזם ביז הייסן ציוניזם; פון צ.ש.א. ביז „שול־קולט" און תרבות. ער איז אָבער שטענדיק עכט, שטענדיק איבערצייגט אין דעם וואָס ער פריידיקט, שטענדיק אויפריכטיק לגבי דעם, וואָס ער טוט אין דעם געגעבענעם מאָמענט.

דער אנטיפּא פון העלערשטיינען איז דער לערער יצחק גורדוס. העלערשטיין איז געקומען צו דער יידישער שול פון דער רעליגיעז־באַלעבאַטישער סביבה, גורדוס — פון דער פריי־פראָלעטאַרישער; העלערשטיין איז אין וועלטלעכע לימודים געווען אַן אויטאָדידאַקט; גורדוס — אַן אויסגעשולטער לערער, וועלכער האָט געענדיקט דעם ווילנער לערער־אינסטיטוט און געאַרבעט אלס לערער אין די יידישע שולן מיט דער רוסישער אונטעריכטס־שפּראַך. (יעווריסקאַיע נאַטשאַלנאַיע אוטשילישטשע).

גורדוס, אַ שיינער שוואַרצחנוודיקער יונגערמאַן, מיט אַ שטענדיקן שמייכל אויף די ליפּן, מיט אידעלע, אין אַ געוויסער מאָס אַפילו עלעגאַנטע מאַניערן, האָט געווּנען די סימפּאַטיע פון שטעטל און איבערהויפּט פון דער שענערער, אַזוי צו זאָגן, העלפט פון איר... האָבן אים טאַקע ניי־סוועניציאַנער מיידלעך נישט געלאָזט לאַנג אַרומגיין „פריי" און אויך ער איז געוואָרן אַ שטעטלשער איידעם (ער האָט חתונה געהאַט מיט מירל שניאור, די טאָכטער פון יאָסע דעם פאָסטעווער). ער פאַרלאָזט צייטנווייז די שול־אַרבעט, גיט זיך איבער די געשעפטן פון דער משפּחה שניאור, און אַרבעט ביי זיך אין ביורא. ער פאַרלאָזט אָבער נישט די אַרבעט פאַר דער יידישער שול און פאַר דער יידישער געזעלשאַפט בכלל. ער איז טעטיק אויף אַלע געביטן פון יידישן לעבן אין שטעטל. ער איז ראַטמאַן אין דער יידישער קהילה, פאָרזיצער פון יידישן באַנק, און דער שטענדיקער פאַרשטייער פון די יידן אין שטאַט־ראַט (אַ געוויסע צייט אויך לאָווניק אין מאַגיסטראַט).

גאָר אַן אַנדערער טיפּ איז דער דריטער לערער פון דער יידישער שול — אברהם וויניק. מיט זיין צוגעשוירן בלאָנד בערדל, בלאַסן פּנים און גרויסע, בלויע, קינדיש אויגן, מאַכט ער אַן איינדרוק פון אַ רוסישן נאַראַדניק אַדער „אייביקן סטודענט".

זעלטן צו טרעפן אַזאַ קרישטאַל־ריינעם און ערלעכן מענטשן, ווי דער לערער וויניק איז געווען. צו דער אַרבעט אין שול האָט ער זיך באַצויגן מיט אַ געוואַלדיקער איבערגעגעבנקייט, פאַרן יידישן וואָרט און בוך האָט ער געהאַט די גרעסטע פיעטעט. און אין צענטער פון זיין פאַראינטערעסירונג און זאָרג איז געשטאַנען דאָס יידיש קינד. אומעטום עכט, אומעטום אָרנטלעך, אומעטום אמתדיק, — אַן ערלעכקייט ביז נאַאיוויטעט. און אַזוי אין שול, אין ביבליאָטעק, וועלכע ער האָט געפֿירט, און אַזוי אויך אין דער געזעלשאַפטלעך־פאָליטישער אַרבעט, אין וועלכער ער איז אַרייַנגעצויגן געוואָרן. אויך דער לערער וויניק האָט חתונה אין שטעטל (זיין פרוי איז געוואָרן גענית יאוויטש, אויך אַ לערערין אין שול)

אט אַזאַ מזל האָט שוין געהאַט דאָס שטעטל, אַדער ריכטיקער געזאָגט, די שטעטלשע מיידלעך, צו די לערער. אויך דער 4־טער לערער, אהרון צינציאַטוס, וועלכער איז געקומען אַהער אַלס אַ יונגער סטודענט פון ווילנער אוניווערזיטעט און איז געווען ווייט פון אונדזער ליטווישער סביבה, האָט חתונה געהאָט מיט אַ ניי־סוועניציאַנער מיידל (זיין פרוי איז געווען ראָזע בערמאַן) און האָט צוליב דעם שטענדיק, שוין לעבנדיק אין ווילנע, אָנגעהאַלטן מיטן שטעטל אַן ענגן קאָנטאַקט.

אט די דאָזיקע לערער האָבן אַוועקגעלייגט דעם יסוד פאַר דער ניי־סוועניציאַנער יידישער פאָלקס־שול, וועלכע זיי האָבן דערפירט צו דער מדרגה פון די בעסטע שולן אין דער ווילנער פּראָווינץ. די שול האָט עקזיסטירט אַ פאָר צענדליק יאָר, האָט אַרויסגעגעבן הונדערטער אָביטוריענטן, פון וועלכע אַ טייל, ווי יצחק מלנער, זעסלע פופיסקי, ליפמאַן כץ, שיינע רודניצקי מינע קולבאַק, שלמה עלפערין, שרה רבקה כץ א.א.

די שול האָט אַרום זיך קאָנצענטרירט אַ גאַנצע רייַ טוער, וועלכע זיינען געווען פריינט פון דער יידישער שול און יידישער קולטור, בכלל. עס דאַרפן דערמאָנט ווערן די נעמען פון די אומדערמידלעכע קעמפער און טוער פון דער יידישער שול, ווי העשל גורוויטש, אברהם יצחק ראבינאָוויטש, ברוך טורגעל, מאָטל באָק אין די ערשטע אירע יאָרן; נחמה גורוויטש קאָוואַרסקי, חייה גוטערמאַן, לייזער גאַרדאַן, ליפמאַן זאַק, נתן שוטאַן, ארון־יצחק מאַליאכאָוויטש, פריידל, קולבאַק, די משפּחה בויערשטיין, די משפּחה פינגערהויט א. א.

די תרבות־שול

די תרבות־שול איז געגרינדעט געוואָרן אין די לעצטע יאָרן. די ניי־סוועניציאַנער יידישע שול איז געווען אַן אומפּאַרטייישער. עס האָבן אין איר פאַרוואַלטונג זיך אויך באַטייליקט פיל ציוניסטן און איבערהויפּט די „פועלי ציון צ. ס"־. דער פאַקט אַליין, וואָס די שול איז געווען אָנגעשלאָסן אַן דער צ.י.ש.א., וואָס האָט געטראָגן אַן אָפּענעם אַנטי־ציוניסטישן כאַראַקטער, האָט לאַנג נישט געלאָזט רוען אַ ריי ציוניסטישע טוער און זיי האָבן באַשלאָסן צו גרינדן אַ תרבות־שול, אין וועלכער די אונטעריכטס־שפּראַך זאָל זיין העברעיש.

צווישן די גרינדער פון דער צווייטער שול זיינען געווען: וועלוול פופיסקי, אברהם און שפּרה קאָוואַרסקי, ירוחם סראָלאָוו, שלום בערמאַן, גרשון גורוויטש, מאָטל באָק, אליהו פייגל, יעקב שוואַרץ, ישראל פאַרטנאי א. א.

אין דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג האָבן אַנטייל־לגענומען די ספעציעלע דעלעגאַטן פון דער תרבות־צענטראַלע: צעמעל און צינצינאַטוס פון ווילנע. זיי האָבן אויך שפעטער אַ סך געהאָלפן אַז די תרבות־שול זאָל קענען עקזיסטירן און שטיין אויף אַ גע־העריקן פעדאַגאָגישן ניוואָ.

די ערשטע צייט האָט צווישן די ביידע שולן געהערשט אַ שארפער פאַרעקשנטער קאַמף, אָבער ביסלעכווייז האָבן זיך די באַציאונגען רעגולירט און ס׳איז אַפילו אייגנגעשטעלט גע־וואָרן צווישן זיי אַ געוויסע צוזאַמענאַרבעט. אין דער ריכטונג האָבן פיל בייגעטראָגן די ביידע לערער: העלערשטיין און רופייץ, וועלכע האָבן געטאָן אַלץ, כדי צו באַרואיקן די געמי־טער און דערנענטערן די טוער פון ביידע שולן.

דער דראַמאַטישער קרייז

כמעט אייניצייטיק מיט דער גרינדונג פון דער יידישער שול איז אַנטשטאַנען אין שטעטל אַ דראַמאַטישער קרייז. ס׳איז נישט קיין צופעליקייט וואָס די דאָטעס פון ביידע אינסטיטוציעס זיי־נען זיך כמעט צונויפגעפאַלן. די אַנטשטייאונג פון דעם דראַמ־קרייז, פונקט אַזוי ווי אין אַלע אַנדערע שטעטלעך אויף דער פּראָווינץ, איז פאַרבונדן נישט נאָר מיט אידעישע נאָר אויך, און אפשר בעיקר, מיט מאַטעריעלע מאָטיוון — שאַפן געלט פאַר דער יידישער שול.

די יידישע שולן האָבן נישט באַקומען קיין מלוכה־אונטער־שטיצונג און האָבן זיך געמוזט אויסהאַלטן פון דעם שכר־לימוד, וואָס די עלטערן האָבן געצאָלט, און וואָס איז נישט געווען גענוג אויף צו באַצאָלן די לערער זייער געהאַלט. ס׳האָט געמוזט קומען צו הילף די געזעלשאַפט — די פריינט פון דער יידישער שול. די בעסטע פאַרם פון שאַפן געלט איז געווען צו שטעלן אַן „אָוונט", וווּ מ׳שפילט טעאַטער, און פון וועלכן די גאַנצע הכנסה גייט פאַר דער שול. אין דער אַרבעט איז אַריינגעצויגן געוואָרן דאָס גאַנצע שטעטל: דער רעקוויזיט פאַר די אַרטיסטן און סצענע איז געזאַמלט געוואָרן אין שטעטל; די בענקלעך און שטולן זיינען צונויפגעטראָגן געוואָרן פון גאַנצן שטעטל; די בילעטן צו דער טעאַטער־פאַרשטעלונג זיינען פאַרקויפט געוואָרן, פון פאָרויס, אין שטעטל. די אָוונטן אָבער האָבן זיך נישט געענדיקט בלויז מיט דער טעאַטער־פאַרשטעלונג. ס׳איז אויך אייגנגעאָרדנט געוואָרן אַ בופעט, און אַלע פראָדוקטן זיינען געזאַמלט געוואָרן אין שטעטל. און כדי אויפצוהאַלטן דעם

דראַמאַטישער קרייז בייַ דער יידישער פאָלקס־שול אין נייַ־סווענציאַן. צו איר צוואַנציק־יאָריקן יובל, 1936

I עס ליגן: פינגערהויט דוד, פעלדמאַן יודל, אברהם כץ.

II עס זיצן: לעווינשטיין רבקה, שאפירא מאַשאַ, ד״ר קאַפּעלאָוויטש שלמה, בויערשטיין פריידע, גאָרדאַן לייזער, לעווינשטיין פייגע, רוטשטיין דבורה.

III עס שטייען: זאַק חיה, קאַטשערגינסקי איסר, עלפערין־שאַפּירא טאַניא, גורוויטש הענעך, קולבאַק פריידע, ראַבינאָוויטש יהושע, גורוויטש מאָטל, זאַק קיוסף.
לאַנג.וווך,דץ־כאַלקהסתר,מ

טו עס שטייען: כץ ליפמאַן, באלער מ. ב., רוטשטיין חנא, בויערשטיין אהרון, לעווינשטיין הירש, ראבינאָוויטש חיים, זאַק ליפמאַן.

עולם וואס לענגער און קענען פון אים אַרויספאַמפען מער געלט, זיינען אויך אייגנאַרדנט געוואָרן טענץ, וואס האָבן געדויערט ביזן גראָען פרימאָרגן. ס׳האָט געשפילט אַ געדונגע־נער בלאָז־אַרקעסטער (אָפט אַ מיליטעריש־ער), אַדער אַן אייגע־נער, אַ סטרונע־אַרקעסטער, אַנגעפירט פון דוד פינגערהויט. די טענץ האָבן אויך צוגעצויגן צו די אָוונטן קריסטן, וועלכע האָבן געקויפט בילעטן און גענוסן דערביי אַ יידישע פאַרשטעלונג שטיצנדיק אַזוי אַרום די יידישע שול.

דער נייַ־סוועניציאַנער דראַמ־קרייז האָט אַנגעהויבן מיט גאָרדינס „גאָט, מענטש און טייוול", אונטער דער רעזשי פון כרוך טורגעל. מיט דער באַטייליקונג פון יוסף גילדין, ראָזע בערמאַן, לייב גאָרפיין א. א. שפּעטער, ווען טורגעל האָט פאַר־לאָזן דאָס שטעטל, האָט איבערגענומען די רעזשי יוסף גילדין.

די הויפּט אַרטיסטן זיינען געווען פריידל און אהרון בוי־ערשטיין, פריידל און מינע קולבאַק, פייגע און הירשל לעווינ־שטיין, מאָטל און הענעך גורוויטש, טייבע און חנא רוטשטיין א. א. איבערהויפּט דאַרף מען דערמאָנען דאָס שפילן פון פריידל בויערשטיין, וועלכע האָט אַ דאַנק איר מעלאָדישער שטימע, צאַרטן אויסזען און דראַמאַטישע פעיקייטן געקענט בלי שום ספק פאַרנעמען אַן אָרט אויף דער בינע אין יעדער גרויסער שטאָט. די געלונגענע דעקאָראַציעס האָט געמאָלן מאָטל באק.

עס זיינען דורכן דראַמ־קרייז געשטעלט געוואָרן פיעסעס פון די בעסטע יידישע דראַמאַטורגן, ווי, „גאָט, מענטש און טייוול", „כאַשע די יתומה" — פון גאָרדין; „גאָט פון נקמה", „מאָטקע גנב" — פון שלום אש; „טוביה דער מילכיקער", „דער גרויסער גוויינס" — פון שלום עליכם; „דער דוכוס" פון קאַציזנע, „די משפּחה" פון פינסקי א. א.

דער דראַמ־קרייז האָט געהאָט אַ גרויס פאַרדינסט ביים פאַרשפרייטן די שאַפונגען פון די בעסטער יידישע שרייבער, צווישן דער יידישער באַפעלקערונג און זי צובינדן צו דער יידישער קולטור.

די ביבליאטעק

נישט קיין קליינע ראָל ביים פאַרשפרייטן די יידישע קול־טור אין שטעטל האָט אויך געהאַט די יידישע ביבליאָטעק. זי איז געשאַפן געוואָרן אַ דאַנק דער מסירת־נפשדיקער איבער־געגעבנקייט פון עטלעכע טוער, ווי העשל גורוויטש, שלום בער־מאַן, מאָטל באַק, אליהו קולבאַק, מאטלע קולבאַק, נחמה קאַוואַרסקי, דינע צעפּעלעוויטשע, מאניע ציקינסקי א. א.

נאָך אין די צייטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע, זיינען צו־נויפגעזאַמלט געוואָרן די ביכער, וואס האָבן זיך געפונען אין שטעטל. ס׳זיינען אויך געבראַכט געוואָרן דורך געלעגנהייט־ביכער פון ווילנע און ס׳איז אַוועקגעלייגט געוואָרן דער גרונט־שטיין פאַר דער יידישער ביבליאָטעק.

צוערשט האָט זיך די ביבליאָטעק געפונען ביי יאָסע דעם פאָשמענער, אויף קאָלטיניאַנער גאַס, שפּעטער איז זי אַריבער־געפירט געוואָרן צו מאטלע קולבאַק אין שטוב. ווען ס׳איז אָפ־געקויפט געוואָרן ציפקינס גרויסע הויז, איז אויך די ביבליא־טעק — צווישן אַנדערע אינסטיטוציעס, דאָרט איינגעאָרדנט געוואָרן.

די ביבליאָטעק באַגונגט זיך שוין נישט מיט צופעליקע, געשאַנקענע ביכער, נאָר קויפט איין אַלע בעסערע שאַפונגען אין יידיש און איבערזעצונגען אין דער יידישער שפּראַך. די צאָל פון די ביכער וואַקסט און מיט דעם וואַקסט אויך די צאָל פון די לייענער סיי דערוואַקסענע, סיי יוגנטלעכע און קינדער.

אין משך פון אַ קורצער צייט ווערט די יידישע ביבליאָטעק פון נייַ־סוועניציאַן איינע פון די גרעסטע ביבליאָטעקן אין דער געגנט.

אַ סך האָט אויפגעטאָן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער ביבליאָטעק דער לערער וויניק, וועלכער איז געווען איר פאַר־וואַלטער און זייער אָפט אויך דער ביבליאָטעקאַר. ווען ער האָט פאַרלאָזט דאָס שטעטל, האָט זיך פאַרנומען מיט דער ביבליא־טעק חנה פאַרטנאי.

די ביבליאָטעק איז געוואקסן און געוואקסן. אָבער לסוף האָט זי געטיילט דעם גורל פון דער גאַנצער יידישער באַפעל־קערונג: גלייך ווי די דייטשע חיות זיינען אַריין אין שטעטל, האָבן זיי אַרויסגעטראָגן אַלע ביכער און זיי פאַרברענט אויף אַ שייטער־הויפן. אין משך פון עטלעכע שעה האָבן די באַר־באַרן פאַרברענט אַ קולטור־אינסטיטוציע, וואס איז געבויט געוואָרן מיט ליבע און מסירות נפש צענדליקער יאָרן.

אברהם קאווארסקי

די תרבות־שול

ין נייַ־סַוועניציאַן האָט עקזיסטירט אַ יידישע שול, וועלכע איז געווען אַנגעשלאָסן אָן דער צ.י.ש.א. די ערשטע צייט האָבן אָבער אַלע ציוניסטיש־געשטימטע כלל־טוער מיטגעאַרבעט מיט יענער שול. צווישן זיי האָבן זיך אָפילו געפונען פאַרבערענטע ציוניסטן ווי אברהם יצחק ראבינאָוויטש, זאב פופיסקי, ישראל פּאַרטנאָי, מאָטל באק און דער שרייבער פון די שורות.

אָבער ווען די ציוניסטישע באַוועגונג האָט אָנגעהויבן באַהערשן די יידישע גאַס און בפרט ווען ס׳זיינען געגרינדעט געוואָרן די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס „השומר הצעיר", „החלוץ" און „החלוץ הצעיר" , איז אָקטועל געוואָרן די פראָגע פון גרינדן אין שטעטל אַ העברעישע שול.

ס׳האָבן זיך באַלד טאָקע צו דעם געפונען די פאָלגנדע ציוניסטישע עסקנים: שלום בערמאַן, ירוחם סראעלאָוו, מאָטל באק, יעקב שווארץ, אליהו פייגל, זאב פופיסקי, ישראל פּאַרטנאַי, די ברידער הירש און צבי בערמאַן, משה גורוויטש, פרוי קרעמער, דער שרייבער פון די שורות און מיין פרוי שפרה, ווי אויך די פירער פון די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס: גרשון גורוויטש, אברהם און דוד כ״ץ, די ברידער פופיסקי א.א.

אונדזער ערשטע אויפגאָבע איז געווען אַרויסצונעמען ביי דער מאַכט אַ דערלויבניש פאַר דער נייַער שול. דאָס איז גאָר נישט געווען קיין לייכטע מלאכה. צום גליק איז דאָן אַריינגעפאַרן אין שטעטל אַ נייַער צאָן־דאָקטאָר, ב. טענענווורצעל פון קיעלץ, וועלכער האָט געקענט אויסגעצייכנט פויליש און האָט געהאָט גוטע באַציאונגען מיטן סטאָראָסטע. אַ דאַנק אים האָבן מיר מיט צרות אויסגעפועלט אַ דערלויבניש פאַר אַ צווייטער יידישע שול, מיט העברעיש אַלס אונטערריכטס־שפראָך.

גלייך האָט זיך אָנגעהויבן אָן אָנדערע זאָרג, און אויך נישט קיין קליינע: מיר האָבן געדאַרפט געפונען אַ פּאַסיקן לאָקאַל פאַר דער שול. דעם גרויסן קהלשן בנין האָט פאַרנומען די יידישע שול און איר פאַרוואַלטונג האָט נישט געוואָלט אָפּטרעטן אַ טייל פון יענעם בנין פאַר דער תרבות־שול. ס׳איז דערפאַר באַשלאָסן געוואָרן צו עפענען די העברעישע שול צייטווייליק אין דער עזרת־נשים פון גרויסן בית מדרש.

אין אָנהויב שול־יאָר 1923 איז מיט מזל געעפנט געוואָרן די תרבות־שול. צו דער פייערלעכער דערעפנונג זיינען ספּעציעל געקומען פון ווילנע: ד״ר רעגענסבורג, צעמעל און אהרן צינצינאטוס.

צום צווייטן לערן־יאָר האָבן מיר געמוזט זוכן פאַר דער שול אָן אַנדערן לאָקאַל. די מאַכט האָט נישט דערלויבט צו לערנען ווייטער אין דער ווייבערשער שול. ס׳זיינען אויך צוגעקומען נייע קינדער און דער לאָקאַל איז געווען צו קליין.

די באַמיאונגען צו קריגן אַ טייל פון קהלשן בנין האָבן זיך ווידער נישט איינגעגעבן און מיר האָבן ווידער געדאַרפט זוכן אַ פּאַסיקן לאָקאַל.

מיר האָבן דאָן באַשלאָסן אָפּצודינגען אין ווילנער גאַס, אויפן בארג, ביי דער קריסטין שיראָקע, אָן אָפּגעלאָזט הויז, אויסצורעמאָנטירן און צופּאַסן פאַר אַ שול, לויט די פאָדערונגען פון דער מאַכט.

צו דער עפענונג פון צווייטן שול־יאָר זיינען ווידער אַראָפּגעקומען געסט פון ווילנע און יענער טאָג איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יום טוב פאַר אַלע ציוניסטישע עסקנים און פריינט פון דער העברעישער שול.

אין בנין פון דער „תרבות"־שול האָבן זיך אויך איינגעאַרדנט אַלע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, אַזוי אַז אין און אַרום דער שול האָט שטענדיק געזשומעט ווי אין אַ בינשטאָק.

פיל שווערער איז געווען די פראָגע פון אויסהאַלטן די שול. דער שכר לימוד פון די שילער איז נישט געווען גענוג אויף צו באַצאָלן די לערער. דער דעפיציט איז געוואָקסן פון יאָר צו יאָר און מיר האָבן געמוזט טראָכטן ווי אַזוי אים צו דעקן. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן איינצוואַרדנען אַ פאָרשטעלונג און די גאַנצע הכנסה אָפּצוגעבן פאַר דער שול.

ביים אַרגאַניזירן די פאַרשטעלונג האָבן אונדז אַ סך געהאָלפן דבורה עלפערין, פריידל שאַפּירא, מרים שוטאן און חנה פּאַרטנאי.

דאָס דריטע לערן־יאָר האָט די תרבות־שול אָנגעהויבן מיטן לערער העלערשטיין, וועלכער איז געווען איינער פון די זיילן פון דער יידישער שול. ער האָט זיך מיט גרויס באַגייסטערונג אַרייַנגעוואָרפן אין דער אַרבעט פאַר דער העברעישער שול און אַ דאַנק אים האָט זי טאַקע אָנגעהויבן אַריבערשטייגן אויף אַ סך געביטן די אַלט־אייַנגעזעסענע און פונדאַמענטירטע יידישע שול.

אין יאָר 1935 האָט די תרבות־שול געפייערט איר ערשטן אַרויסלאָז. דאָס איז געווען אַ גרויסער יום־טוב און אַ דעמאָנסטראַציע פאַר דער אויפלעבונג פון דער העברעישער שפּראַך און פאַר דער ציוניסטישער אידעע.

אַ יאָר שפּעטער, אין 1936, בין איך מיט מיין משפּחה עולה געווען קיין א״י. פאַר אונדזער אַפּפּאַרן בין איך אַוועק זיך געזעגענען מיט דער שול און מיט אירע לערער. איך האָב געפונען אַ נאָרמאַל־פונקציאָנירנדיקע שול, מיט איבער 100 קינדער, מיט אַלע אייניריכטונגען, און דער עיקר, מיט אויס־געצייכנטע און איבערגעגעבענע פּעדאַגאָגן.

גאַנץ באַזונדערס האָב איך זיך געפרייט צו הערן ווי אַזוי אַלע קינדער רעדן צווישן זיך עברית און איך האָב מיט צו־פרידנקייט געזאָגט צו זיך אַליין: „זה חלקי מכל עמלי״.

ס׳רייסט דאָס האַרץ און בלוטיקט פון ווייטיק, ווען מ׳דער־מאָנט זיך, אַז אָט די אַלע קינדערלעך, לערער און שול־טוער זיינען ברוטאַל, מערדעריש און באַרבאַריש אומגעברַאַכט געוואָרן דורך ווילדע מענטשן־חיות.

אסתר חייט

דער נצחון פון אונדזער שול

(געדרוקט אין חודש־זשורנאַל „דער חבר״, ווילנע 1936 צום 20־יאָריקן יובל פון דער יידישער שול)

י יידיש־וועלטלעכע שולן אין פוילן פייערן איצט דעם 20־סטן יובל פון זייער אַנטשטיין. זיי זיינען געגרינדעט געוואָרן אין דער צייט פון דער וועלט־מלחמה, וועו די באַפעלקערונג פון די אָקופּירטע ערטער האָט געמוזט אַנטלויפן פון זייערע היימען. קינדער פון אַזעלכע עלטערן, אַדער קינדער, וואָס זייערע טאַטעס האָט מען צוגענומען אין דער אַרמיי, האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט אין די גאַסן פון די שטעטלעך נאַקעט און הונגעריק.

אָט מיט די היימלאָזע קינדער האָבן זיך גוטע מענטשן פאַראינטערעסירט און געגרינדעט פאַר זיי היימען, קיכן און אויך יידישע שולן צו דערציען און לערנען זיי.

דאָס איז געווען דער אַנהויב פון די יידישע שולן. ביס־לעכווייז זיינען די שולן געוואָרן באַליבט, פריער ביי דער אַרבעטער־מאַסע, שפּעטער — אויך ביים פּאַלקס־מענטש. אַלע האָבן אָנגעהויבן צו פאַרשטיין און זען די נוצן פון אַ שול אין דער אייגענער שפּראַך, אין וועלכער דאָס קינד רעדט אין דער היים מיטן טאַטן, מאַמען, באָבען און גאַנצער סביבה. די יידישע שול איז געוואָרן די היים פון קינד, און דערפאַר האָט ער זי ליב געהאַט.

אַזוי ווי אַלע שולן, איז אויך די ניי־סוועניצאַנער שול געגרינדעט געוואָרן אין דער מלחמה צייט, אין יאָר 1916, פונקט מיט 20 יאָר צוריק. — אין דער צייט פון דער דייטשי־שער אָקופּאַציע.

אין אַנהייב איז זי געווען אַ דייטשישע שול, די לערנ־שפּראַך איז געווען דייטש. די ערשטע יאָרן וועלט זי נאָך געשטיצט פון די רעגירונגען: — דייטשישער, ליטווישער, פוילישער. אויך דער מאַגיסטראַט האָט סובסידירט אונדזער שול. יענע „גוטע יאָרן״ זיינען אַוועק. הייַנט טראָגט מען אַליין דעם גאַנצן יאָך גלייך מיט אַלע באַוואָלטע יידישע שולן.

אין יאָר 1928 האָט זיך דאָ געגרינדעט די תרבות־שול. ס׳זיינען אַוועק טויזנטער קינדער. דער מוט איז געפאַלן. קינדער זיינען געוואָרן וואָס אַמאָל ווייניקער און ס׳האָט שוין

געהאַלטן דערביי, אַז מ׳זאָל אונדזער שול נישט עפענען מער. אָבער די שול פאַרוואַלטונג האָט באַקומען איר אַמאָליקע ענערגיע און צוזאַמען מיט די לערער האָט מען זיך געמומען צוריק אויפלעבן די שול.

במשך פון די לעצטע 2 יאָר זיינען צוגעקומען 23 נייע קינדער. די שול פאַרוואַלטונג און די עלטערן זיינען היינט שטאָלץ מיט אונדזער שול. די קינדער — אוונטן און די אַקאַדעמיעס האָבן שוין געוויזן, אויף וואָס פאַר אַ הויכן

ניוואָ אונדזער שול שטייט, באַזונדערס וועט מען דאָס זען אויף דער שול אויסשטעלונג, וואָס וועט זיך עפענען צו דער יובל־פייערונג.

און דערפאַר איז אונדזער שול יובל אַ יום־טוב פון ניצחון, אַ יום טוב פון אויפשטייגנדיקער פרייד, וואָס וועט געבן מוט און חשק אונדזערע שול־טויער, עלטערן און לערער מיט נייע פרישע כוחות צו טאָן די וויכטיקע אַרבעט.

יעטא קאוואַרסקי

דער פרעסלער

שול־אַרבעט, געדרוקט אין קינדער־זשורנאל, וואָס איז געווען אַרויסגעגעבן דורך דער שול־פאַרוואלטונג אין נייַ־סוועניציאן.

ביי אונדז אין שטעטל האָט געווינט אַ ייִד, וועמען מ׳האָט געפונפן זלמן דיר קאַלטיניאַנער. ער איז געווען אַן אַרעמער פראסלער און פלעגט זיך אַ גאַנצע וואָך שלעפּן איבער די דערפער און דאָרט פאַרקויפן די פויערים פאַרשידענע קלייַ־ניקייטן, ווי צ. ב. שוועבעלעך, זייף, נאָדלען, פּאָדים, קעמע־לעך א. א. זאָכן.

זיין סחורה פלעגט ער פאַרקויפן אָדער אויסבייטן אויף לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן, ווי פּוטער, אייער, קאַר־טאָפל, בוריקעס, מעל, הינער א.א.וו.

אַ גאַנצע וואָך פלעגט ער אַרומגיין פון דאָרף צו דאָרף און פון איין כאַטע צו דער צווייטער. שטענדיק איז ער געווען מיד און הונגעריק. ער האָט געלעבט נאָר מיטן שבת.

פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט ער אָנקומען אין שטעטל מיט אַ גרויסן קויש אויף די פלייצעס און פלעגט אַריינגיין אין שטוב קוים אַ לעבעדיקער.

ער פלעגט גלייך לויפן אין באָד זיך אַרומוואַשן און דאָן פלעגט ער זיך אָנטאָן אין שבתדיקע מלבושים און גיין אין בית מדרש. דאָרט האָט ער זיך געפילט גליקלעך.

דער חזן האָט געשמאַק געזונגען און ער פלעגט זיך אַנידערזעצן אין אַ ווינקעלע, נעבן אויוון און כאַפּן אַ דרעמל.

נאָכן דאַוונען פלעגט אים דער שמש אויפוועקן און ר׳ זלמן פלעגט זיך איילן אַהיים. דאָרט האָט מען אים אויפ־

געמומען ווי אַן אמתן מלך. דאָס ווייב איז געווען אָנגעטאָן אין אירע שענסטע קליידער, די קינדער זיינען געזעסן אַרום טיש, וועלכער איז געווען באַדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך. די ליכט האָבן געפינקלט אין די מעשענע לייכטער. אונטער אַן אויסגענייטער סערוועטקע האָבן זיך געזען צוויי גרויסע חלות. אין שטוב האָט געשמעקט מיט געקאָכטע פיש און אַנדער מאכלים.

ר׳ זלמן פלעגט אַריינגיין מיט אַ בריטן „גוט שבת״ און אַלע קינדער צוזאַמען מיטן ווייב פלעגן גלייך ענטפערן: „גוט שבת, גוט יאָר״.

דאָן פלעגט ער מאַכן קידוש און זיך זעצן עסן. דאָס פלעגט ביי אים זיין די ערשטע וואָרעמע באַגעגענעניש אין משך פון דער וואָך. שטענדיק איז ער געווען פאַרהאַוועט און פאַרסמאַיעט, שטענדיק אָנגעקומען צו פרעמדע חסדים, שטענדיק זיך געוואָלגערט אין פרעמדע הייזער. פרייטיק צו נאַכט פלעגט ער זיך צום ערשטן מאָל אין דער וואָך פילן ווי אַ מענטש צווישן מענטשן.

שבת פרי פלעגט ער שנעל אָפּעסן מיטיק און גיין שלאָפן. דער שבתדיקער נאַכמיטיק־שלאָף איז ביי אים געווען דער גרעסטער פאַרגעניגן.

זונטיק פרי, גאַנץ באַגינען, פלעגט ער מיט אַ קרעכץ און מיט אַ זיפץ זיך לאָזן ווידער אין וועג אַריין.

איציק מילנער

עפיזאדן פון אונדזער שול לעבן

(געדרוקט אין אילוסטרירטן חודש־זשורנאל „דער חבר", ווילנע 1936, נומער 5, רעדאגירט פון ש. באסטאמסקי)

מיר ברעכן די וואנט

ס׳איז די צייט פון דער דייטשער אקופאציע. די שול־מאכט האט פאראדנט, אז אלע לימודים דארפן געפירט ווערן אין דייטש. ס׳קומט אפט אויף וויזיטאציעס דער שול־אינספעקטאר און גיט אכטונג, אז די פאראדנונג זאל פינקטלעך אויסגעפירט ווערן. סוף שול־יאר קומט פאר א פייערונג.

דער אינספעקטאר איז אויך דא. קינדער דעקלאמירן אין דייטש, דער כאר זינגט דייטשישע לידער. נאר באלד טרעט ארויס א שילער און הויבט אן צו דעקלאמירן אין יידיש רייזנס ליד: „מיר ברעכן די וואנט".

דער רושם פון דער דעקלאמאציע איז א שטארקער. אלע זיינען אונטערן אייndרוק פון דעם ליד. דער אינספעקטאר איז דאס מאל גוט אויפגעלייגט און איז צופרידן אויך פון דעם יידישן שיר. ער וויסט נישט, אז די ווערטער פון דעם דיכטער האבן א סימבאלישע באדייטונג.

נאך דעם זעלבן יאר האבן מיר „גע־בראכן די וואנט". די דייטשישע שול פאר יידישע קינדער איז געווארן א יידישע שול.

אונדזער קינדער־קלוב

א יאר שפעטער. די שול אונדזערע איז נאך א יונגע. אין די ארומיקע נאענטסטע שטעטלעך זיינען נאך קיין יידישע שולן נישטא.

די פארבינדונגס־קאמוניקאציע מיט ווילנע איז א שווערע. דאך דערגייען צו אונדז ידיעות, אז אין ווילנע זיינען דא יידישע שולן. מיר דערוויסן זיך, אז ביי דער ינגלשול „מפיצי השכלה" האט זיך געגרינדעט דער ערשטער יידישער קינדער־קלוב, וואס גיט ארויס א קינדער־זשורנאל אונטערן נאמען „יונגע קנאספן".

צו יענער צייט איז שוין ביי אונדז געווען א גוטע קינדער־ארגאניזאציע. מיר באקומען צוגעשיקט די נומערן „קנאספן". דאס האט אונדז אנגערעגט אויך ארויסצוגעבן א צייטשריפט.

אין משך פון יענעם יאר האבן מיר ארויסגעגעבן צוויי נומערן פון העקטאגראפישן קינדער־זשורנאל.

אנגעפירט מיטן קינדער־קלוב האט א גרויסער שילער־ראט מיט א פארזיצער בראש. כדי צו האבן אן אנונג ווען די ענינים, מיט וועלכע די קלוב־פארוואלטונג האט זיך פארנומען, וועל איך דא ברענגען אויסצוגן פון די טאג־ארדענונגען אויף די זיצונגען.

די אויסצוגן נעם איך ארויס פון א טאגביכל, ווו דער פארזיצער פלעגט פארשרייבן די פונקטן, וועלכע זיינען באהאנדלט געווארן אויף די זיצונגען.

אט זיינען זיי:

א פארשלאג פון דער פארוויילונגס־קאמיסיע איינצוארדענען א פורים־אוונט; העכערן דעם אפצאל פאר דער ביבליאטעק און לייענזאל אויף איין רובל; אויסטיילן א ווירטשאפטס קאמיסיע; באשטימען קלאסן־משגיחים; וועגן א וועכנטלעכן אפצאל פון די שילער אזוי א פאנד איינצורייכן פאר יעדער קאמיסיע אירע פונקציעס; וועגן פארשלאג פון לערער־ראט אויסצוטיילן א צוגרייטונגס־גרופע, וואס זאל צוהעלפן די אפגעשטאנענע שילער אין די לימודים; באריכט פון שילער־געריכט; באהאנדלען דעם פראטאסט פון צווייטן קלאס; אויסארבעטן א שענקפלאן און פארלייגן אים דעם לערער־ראט; אויסארבעטן תקנות וועגן רייזקייט; וועגן טאגצן בעת די הפסקות; באריכט פון דער רייזקייט־קאמיסיע; דערגענצונגס־לעקציעס אין די אוונטן; אויסטיילן א רעדאקציע־קאמיסיע; ביבליאטעק; אויסארבעטן תקנות; באריכטן פון די קאמיסיעס.

דער שילער־ראט פלעגט ווערן אויסגעוויילט דורך דער אלגעמיינער פארזאמלונג אויף א טערמין פון פיר חדשים. אויסגעוויילט ווערן אין שילער־ראט קאן נאר אזא שילער, וואס באזוכט שוין וויניקסטנס פיר חדשים די שול.

די גאנצע פרייע צייט נאך די לימודים פלעגן מיר פארברענגען אין שול־קלוב. די שול איז דעמאלט ביי אונדז געווען אין פולן זין פון ווארט אונדזער צווייטע היים.

מיר שטעלן אן אוונט

דער שילער־ראט האט באשטימט צו שטעלן אן אוונט. די צייט איז א ביסל אן אומרואיקע; ס׳איז א יאר, ווען אונדזער שטעטל איז עטלעכע מאל איבערגעגאנגען פון איין מאכט צו דער צווייטער: דייטשן, ליטווינער, באלשעוויקעס, פאליאקן. דאס שרעקט אונדז אבער נישט אפ.

דער וויטערער ציל איז א גרויסער: פון דער הכנסה, וואס דער אוונט וועט אונדז אריינטראגן, מאכן מיר דעם ערשטן ביכער־איינקויף פאר א קינדער ביבליאטעק.

ס׳איז חנוכה־צייט; די פארשטעלונג קומט פאר אין שול גופא, אין גרעסטן קלאסן־צימער. מ׳האט אויפגעקלאפט א בינע, צונויפגעשלעפט שטולן פון די היימען און אויסגעשטעלט זיי אין רייען; פון היימישע ליילעכער צונויפגעשטוקעוועט א פארהאנג; אין א דערבייאיקן צימער צוגעגרייט א בופעט מיט גוטע זאכן.

געשפילט האָבן מיר: אַן אייגענע אינס־צענירונג פון שלום־עליכמס דערציילונג „חנוכה־געלט", קרילאָווס משל: „דאס ליי־בעלע און די מוראשקע", אַן אינסצענירונג פון „שבת צו גאַסט". אויסערדעם זיינען אויך געווען דעקלאַמאַציעס.

דאס גאַנצע שטעטל איז געקומען אַנ־קוקן, ווי קינדער אַליין מאַכן אַן אָוונט. אגב איז אַ טעאַטער־פאַרשטעלונג בכלל געווען אַ נייעס אין שטעטל. דער דערפאַלג איז געווען אַ היפשער; מיר האָבן געהאַט ריינע הכנסה קאַרגע צוויי טויזנט מאַרק, אַ גרויסע סומע.

די קינדער — די אַרגאַניזאַטאָרן — זיינען געווען גליקלעך פון דער אויסזיכט זיך אייגנצושאַפן אַ סך ביכער. וועז דער עולם איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען, האָבן מיר זאלבעדריט מיט ציטערדיקע הענט אַרומ־געגומען די קאַסע און אַוועק צו איינעם פון די חברים אין שטוב. יענע נאַכט זיינען מיר שוין אַהיים גישט געגאַנגען שלאָפן. די קאַסע האָבן מיר באַהאַלטן ביי אַ חבר צוקאַפּנס און אַלע דריי געזעסן וואַך און בײַן טאָג אַריין זיך געאַמפערט, וועלכע ביכער איינצוקויפן.

מיר גרינדן די ביבליאָטעק

נאָך פריער האָבן מיר געהאַט אַ ביסל ביכער פאַר אַ ביבליאָטעק. דאס זיינען גע־וועז ביכער אויפגעזאַמלטע דורך קינדער, אין שטעטל גופא — אַלס מתנות. נאכן אָוונט האָט מיך דער לערער מיטגענומען קיין ווילנע איינקויפן ביכער. די ביכער האָבן מיר געקויפט אין ביכער־לאַגער פון „יעקאפא". ס'זיינען געווען איבער הונדערט בענדער, חוץ קינדער־ליטעראַטור פאַר די ייִנגערע קלאַסן.

דאס איינשאַפן זיך אַ ביבליאָטעק איז געווען אַ געשעעניש נישט נאָר פאַר די קינדער אין שול — נאָר פאַר דער גאַנצער יוגנט אין שטעטל. יעדן טאג האָבן זיך אַפּ־געפונען בעלנים, וואָס פלעגן קומען בעטן, מ'זאָל זיי געבן צו לייענען פון די נייע ביכער.

ס'איז אבער געווען אַ באַשלוס פון שילער־ראַט נישט אַרויסצוגעבן — חוץ שול־קינדער — קיין ביכער אויף אַהיים.

כדי אבער נאכצוקומען דעם פאַרלאַנג פון די יוגענטלעכע האָבן מיר זיי געגעבן די מעגלעכקייט אַלע אָוונט צו קומען אין אונדזער לייענזאַל, וווּ זיי פלעגן קריגן די ביכער צו לייענען אויף אַן אָרט.

די קינדער־ביבליאָטעק איז געווען דאס שפּראַצל, פון וועלכן ס'איז שפּעטער אויס־געוואַקסן די גרויסע שטעטלשע ביבליא־טעק.

אָט אַזוי זיינען געווען די ערשטע שריט פון דער שול און פון דער זעלבסט־פאַר־וואַלטונג פון די שילער אין די ערשטע יארן.

וועז איך בין מיט אַ יארצענדליק שפּע־טער צוריקגעקומען אין די פיר וועגט פון דער שול — שוין אַלס לערער — און כ'האָב זיך אַ גריבל געטאָן אין די אַלטע שמות פון די אַרכיוון, האָט עס אויף מיר אַ וווּיע געטאָן מיט יענע שול־יארן פון מיין קינד־הייט, וואָס זיינען אַזוי טייער אַ דער־וואַקסענעם.

20 יאָר יידישע פאָלקס־שול אין נייַ־סוועניציאַן, 1936: עלטערן־קאָמיטעט, שול־פאַרוואַלטונג, פּעדאַגאָגישער ראָט

I עס זיצן: באָלער יוכבד, ד"ר ש. קאָפּעלאָוויטש, עפּשטיין ראָזע, גורדוס יצחק, גוטערמאַן חיה, עפּשטיין חיים, לעווינשטיין, בערענשטיין פייגע.

II עס שטייען: כץ ליפמאַן, זאָק ליפמאַן, עלפּערין משה, עלפּערין־שאָפּירא טאַניע, גאָרדאָן לייזער, קאָוואַרסקי אסתר, אַבעלעוויטש ברוך, קאָטשערגינסקי איסר.

III עס שטייען: באָלער מ. מ., רוטשטיין חנא, בוירשטיין אהרון, לעווינשטיין הירש.

מערע מילנער

(שילערין פון 5־טן קלאַס נייַ־סוועניציאַנער
יידישער פאַלקס־שול)

ווי אזוי מיר האבן געלערנט נסים אויפן ים"?

(געדרוקט אין חודש־זשורנאל „דער חבר", ווילנע 1936, וועלכער איז געווען געווידמעט דעם 20־יאריקן יובל פון דער נייַ־סוועניציאַנער יידישער פאַלקס־שול).

אַזוי ווי אַט די דערציילונג איז אונדז זייער געפעלן געווארן, האָבן מיר געלערנט לענגער ווי אַלע אַנדערע דערציילונגען. מיר האָבן געשריבן פאַרשידענע אַרבעטן אויף דער טעמע, אָפּגעשריבן פון ביכל שילדערונגען, ווי אַזוי דער ים זעט אויס פאַרטאָג, וועז ער איז רואיק און ווי אַזוי ער זעט אויס וועז ס׳ברעכט אויס אַ שטורם.

מיר האָבן אויך געשריבן פאַרשידענע כאַראַקטעריזיר־רונגען וועגן דעם הויפּט־העלד סאטיען. גאַנץ ספּעציעל האָבן מיר אָפּגעשריבן פון ביכל וועגן: 1) סאטיעס ליבע צום ים; 2) סאטיעס פארגרעבקייט; 3) סאַטיעס פעסטקייט.

מיר האָבן אויך געמאַכט אַ פּלאַן פאַר אַן איבערדערצייר־לונג. אַ פאַר תלמידים האָבן, למשל, אויסגעטראַכט אַן אַנדער סוף פאַר דער דערציילונג.

איך אַליין האָב אויסגעטראַכט, אַז וועז דאָס שיפל האָט זיך איבערגעקערט, האָט זיך סאטיע אָנגעכאַפּט אָן אַ קלאַץ, וואָס איז אים צופעליק אַנטקעגנגעקומען, און אַ דאַנק אים האָט ער געקאָנט צושווימען צום ברעג.

אַן אַנדער תלמיד האָט וועגן סאטיען געשריבן ווי וועגן יונה הנביא. אַ פיש האָט אים איינגעשלונגען און שפּעטער אויסגעשפּיגן אויפן ברעג און גראָד טאַקע לעבן זיין שטוב.

באַזונדערס איז אונדז געפעלן געווארן די דערקלערונג פון לערער, וואָס י. ל. פרץ האָט געמיינט מיט אָט דער דערציילונג. ער האָט געזאָגט, אַז וועז איינער גייט טאָן אַ גוטע זאַך, דאַרף ער זיך פאַר קיין שום שוועריקייט נישט אָפּשרעקן. אַלץ דאַרף מען טאָן מיט איבערגעבנקייט, מיט מסירות נפש.

כדי צו טאָן מעשים טובים דאַרף מען נישט זיין אַ געלערנטער. דאָס קען אויך טאָן אַ פּשוטער מענטש. ער מוז נאָר האָבן אַ גוטן ווילן און אַ גוט האַרץ.

אויסער דעם דאַרף מען טאָן גוטס שטילערהייט, אָן געשריי, אָן רעש, אָן דער מינדסטער כוונה, אַז מ׳זאָל וועגן דעם רעדן, אַז מ׳זאָל וועגן דעם וויסן.

אַנדערש וועט מען זאָגן, אַז דער מענטש האָט געטאָן זיינע גוטע מעשים נאָר כדי זיך צו באַרימען, כדי צו באקומען שבחים.

דער לערער האָט אונדז דערמאָנט, אַז אויך אין אַן אַנדערער דערציילונג האָט י. ל. פרץ באַשריבן דעם זעלבן מאָטיוו.

יענע דערציילונג איז „אויב נישט נאָך העכער", וווּ דער גרויסער צדיק גייט אַרויס אין דער פרי שטילערהייט פון זיין שטוב, אָנגעטאָן ווי אַ פויער, אַז מ׳זאָל אים נישט דערקענען. ער גייט אַוועק טיף אין וואַלד, האַקט אָן האָלץ און טראָגט עס אַוועק אויף די אייגענע פלייצעס פאַר אָן אָרעמער קראַנקער פרוי, וועלכע האָט נישט קיין געלט צו קויפן האָלץ און איינהייצן דעם אויוון.

ער איז זייער באַשיידן און דערציילט איר נישט ווער ער איז. וועז זי זאָגט אים, אַז זי האָט נישט קיין געלט אים דערפאַר צו באַצאָלן, באַרואיקט ער איר און זאָגט, אַז ער וועט איר דאָס געבן אויף באָרג און אַ צווייטן מאָל, וועז ער וועט דאָ פאַרבייגיין, וועט זי אים באַצאָלן.

אָט אַזוי, האָט דער לערער פאַרענדיקט זיין אויפקלערן, דאַרף מען טאָן טובות איינער דעם צווייטן.

מיר זיינען אַלע געווען אָנטציקט פון דעם לערערס אויפקלערונג. פון דאַן אָן האָבן מיר ליב געהאָט פּרצן מיט זיינע שיינע פאָלקס־מעשהלעך.

מר האָבן אויך געצייכנט בילדער וועגן סאטיען אויפן ים. נישט ביי אַלעמען זיינען זיי אָבער געלונגען.

כדי די עלטערן זאָלן אויך האָבן אַן אָנונג וועגן אונדזערע

אַרבעטן, האָבן מיר זיי אַרײַנגעשריבן אין אַ וואָנט־צײַטונג און זי אויפגעהאָנגען אויף דער אויסשטעלונג, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן לכבוד דעם 20־יאָריקן יובל פון אונ־דזער שול.

דאָס איז געווען אַן אויסערגעווײנלעכע געשעעניש אין שטעטל. צום סוף דאַרף מען נאָך דערמאָנען, אַז אין יענער צײַטונג האָט צירע גוטערמאַן פאַרעפנטלעכט אַ רשימה פון 60 ווערטלעך, וועלכע אַנטהאַלטן דאָס וואָרט „קאָפּ", ווי צ. ב.: דול נישט קיין קאָפּ, פאַרלייג מיטן קאָפּ, ער האָט אַן אייזערנעם קאָפּ, אַן אָפּענעם קאָפּ, אַ גראָבע קאָפּ, אַ שאַרפער קאָפּ א.א.וו.

די רשימה האָט מען אפילו שפּעטער אָפּגעדרוקט אין אַ ווילנער צײַטונג.

דאָס אַלץ האָט צוגעגעבן גרויס כבוד דער ניי־סוועג־צײַנער יידישער פאָלקס־שול.

פון דער „שפראך־צייטונג"

ביי דער יידישער שול אין ניי־סוועניציאן

ווערטלעך מיטן וואָרט „קאָפּ"

געזאַמלט: צירע גוטערמאן

1. דול נישט קיין קאָפּ.
2. אַ קאָפּ: כ׳האָב גאָר פאַרגעסן.
3. פאַרדריי מיר נישט דעם קאָפּ.
4. דער קאָפּ האָט זיך פאַרדרייט.
5. נעם מיר נישט אַראָפּ דעם קאָפּ.
6. אַ געזונט אין דיין קאָפּ.
7. אַ קאָפּ מיט אַ קליאָטשע.
8. דער קאָפּ ווערט צעשפּאַלטן.
9. אַרײַנשטופּן דעם קאָפּ.
10. דער קאָפּ איז אין פּינטשעוו.
11. ער האָט גאָר נישט קיין קאָפּ.
12. לערנען אַן אַ קאָפּ.
13. פון קאָפּ ביז צו פיס.
14. קאָפּ־פוס־בויך.
15. זיך שטעלן אויפן קאָפּ.
16. פאַרלייג מיטן קאָפּ.
17. דער קאָפּ פון שטוב.
18. דער קאָפּ פון צוג.
19. וווּ איז דיין קאָפּ?
20. דער קאָפּ איז אין היטל.
21. דער קאָפּ איז אין דרויסן.
22. איך האָב שוין אַ פּולע קאָפּ.
23. אַזאַ קאָפּ איז נאָך ניט געווען.
24. אַרומגיין ווי אַן אַ קאָפּ.
25. פאַרלירן דעם קאָפּ.
26. געבענטשט זאָל זיין דער קאָפּ.
27. אַ ברכה דיר אין קאָפּ.
28. ס׳וועט אויסגיין צו מיין קאָפּ.
29. מיין קאָפּ איז ניט דערצו.
30. אַרויפזעצן מיין קאָפּ אויף אים.
31. היט זיך, דער קאָפּ זאָל נישט אַוועקפליען.
32. פאַרייסן דעם קאָפּ.
33. ברעך דעם קאָפּ.
34. שלאָג קאָפּ אַן וואָנט.
35. דער קאָפּ ליגט אין ד׳רערד.
36. קאָפּ דרייענישן.
37. קאָפּ אַרבעטער.
38. קאָפּ צי אָדלער.
39. אַן אייזערנער קאָפּ.
40. שווערער קאָפּ.
41. גראָבער קאָפּ.
42. שאַרפער קאָפּ.
43. אַן אָפּענער קאָפּ.
44. פאַרשטאָפּער קאָפּ.
45. אַ גאונישער קאָפּ.
46. אַ משוגענער קאָפּ.
47. אַ וואַשנער קאָפּ.
48. אַ זעלטענער קאָפּ.
49. צלם־קאָפּ.
50. אַ האַרטער קאָפּ.
51. נאַרישער קאָפּ.
52. קלוגער קאָפּ.
53. שפּיציקער קאָפּ.
54. פּוסטער קאָפּ.
55. גוטער קאָפּ.
56. פלאַכער קאָפּ.
57. קראַנקער קאָפּ.
8. אַ שפּילקע־קעפּל.
59. אַ קעפּל קרויט.

העשל גוראוויטש

לייזער העלערשטיין ז״ל

אין יאָר 1916 וועט אין נייַ־סוועניצייַן האָט זיך אָנ־געהויבן דער פּאָרעפֿשנטער קאָמף צו פֿאַרוואַנדלען די דייטשע שול אין אַן עכט יידישער, מיט יידיש אַלס אונטעריכטס־שפּראַך, איז פּאַר אונדז קלאָר געווען, אַז די לערער פון דער נייַער שול וועלן דאַרפֿן זיין פֿעיקע פֿעדאַגאָגן, וועל־כע זאָלן קענען געבן די יידישע קינדער אַ מאָדער־נע, נאַציאָנאַלע דערציאונג.

זייענדיק אַן אָפּטער גאָסט אין ווילנע, האָב איך זיך צופֿעליק באַקענט מיט אייניעם אַ לערער, לייזער העלערשטיין. ער האָט געשטאָמט פון בריסק דליטא און איז געווען אַ זון פון אַ גרויסן מאַנופֿאַקטור־סוחר. אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געלערנט אין דער טעלזער ישיבה און האָט דאָרט אויך באַקומען סמיכה אויף רבנות.

דער יונגער לייזער האָט אָבער נישט געהאַט קיין חשק צו זיין אַ רב און האָט באַשלאָסן צו ווערן אַ לערער. ער האָט דער־פּאַר אָנגעהויבן לערנען מיט גרויס התמדה לימודי חול. צו דעם צוועק איז ער אַוועקגעפֿאָרן קיין ווילנע. דאָרט האָט ער זיך גענאָפּן מיטן באַקאַנטן ציוניסטישן טוער קראָניץ און ביידע האָבן געמוען אַ דירה אויפֿן ווינקל שאָפּענאָווסקי און סאַדאָווע.

אין יענעם הויז האָט צופֿעליק אויך געווויינט די משפּחה פון משה שטיין פון נייַ־סוועניצייַן. איך פֿלעג ליב האָבן צו

לייזער העלערשטיין ז״ל

באַזוכן יענע פֿאַמיליע, ווען איך פֿלעג קומען קיין ווילנע. אַזוי אַרום האָב איך זיך באַקענט מיט לייזער העלערשטיין און קומענדיק אַהיים פֿאַרגעשלאָגן, אַז מ׳זאָל אים נעמען אַלס לערער אין דער נייַ געפֿלאַנטער שול.

מיין פֿאַרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן און אין יאָר 1917 איז לייזער העלערשטיין געוואָרן דער ערשטער לערער פון דער נייַ־סוועניצייַנער יידישער פֿאָלקס־שול.

מיטן אָנקומען פון לייזער העלערשטיינען אין שטעטל, האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייַע עפּאָכע סיי פון דער נאַציאָנאַלער מאָדערנער דערציאונג און סיי פון דער אַקטיוווער ציוניסטי־שער טעטיקייט.

זייענדיק אַ חבר פון „צעירי־ציון״, האָט לייזער העלער־שטיין געגעבן דער פֿאָלקס־שול גלייך ביים אָנהויב אַ פֿאָל־קיסטיש־נאַציאָנאַלע ריכטונג.

ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ רעליגיעזן יסוד און אַלץ וואָס ער האָט געטאָן איז געווען באמונה שלמה. ער איז געווען קאָנספעקווענט און איבערגעגעבן בלב ונפש זיין אידעע.

ער האָט חתונה געהאַט פֿאַר ליזע מיימון און איז געוואָרן אַ שטענדיקער תושב פון שטעטל. אַ דאַנק אים האָט די פֿאָלקס־שול קאָנצענטרירט אַרום זיך וויכטיקע פּעדאַגאָגישע כוחות און האָט שטענדיק פֿאַרמאָגט די בעסטע לערער אין דער גאַנ־צער געגנט. ער האָט געבראַכט קיין נייַ־סוועניצייַן די לערער יצחק גורדוס, אברהם וויניק און אהרן צינצינאַטוס.

ער איז געווען אַ ליכט־טורעם אין סוועניצייאנער קרייַז.

אין יאָר 1941 איז ער אומגעקומען צוזאַמען מיט זיינע צענדליקער תלמידים דורך די ליטווויש־דייטשע חיות און זיינע ביינער געפונען זיך צווישן די טויזנטער יידישע קדושים אין ברודער־קבר פון פֿאָליגאַן.

ישראל גוראוויטש

יצחק גורדוס

ער איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1892, אין ווילנע. ער האָט באַזוכט אַ חדר, אַ פֿאָלקס־שול און האָט געענדיקט דעם ווילנער לערער־אינסטיטוט.

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג, האָט ער אָנגעהויבן אַרבעטן אין ווילנער הילפס־קאָמיטעט און איז דאָרט געווען טעטיק ביז צו דער עוואַקואַציע פון יאָר 1915.

אין יאָר 1918 איז ער געקומען קיין נייַ־סוועניצייַן, ווו ער

איז געוואָרן אייניער פון די פּעאיקסטע לערער פון דער יידישער פֿאָלקס־שול.

פון ערשטן טאָג אָן האָט ער געטומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין קולטורעלן און געזעלשאַפֿטלעכן לעבן פון שטעטל.

ער איז געווען אייניער פון די גרינדער פון דער נייַ־סוועניצייאנער יידישער פֿאָלקס־באַנק, פון דער גמילות חסידים־קאַסע, פון דער פֿאָלקס־ביבליאָטעק. א. א.

ער איז געווען ראַטאַן פון ניי־סוועניציאַנער שטאַט־ראַט, לאַווניק פון מאַגיסטראַט און אַפילו מיטגליד פון קרייז־סיימיק.

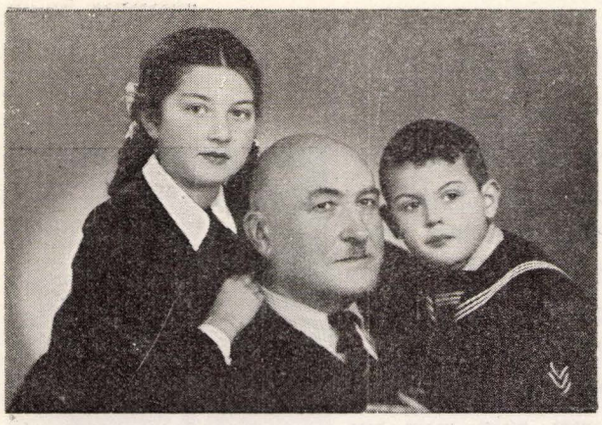
ווען ס׳איז געשאַפן געוואָרן אין שטעטל די ערשטע יידישע קהילה איז ער אויסגעוויילט געוואָרן אַלס איר פאַרזיצער.

אויסער דעם איז ער אויך געווען מיטגליד פון פלענום פון געגנט־קאָמיטעט פון „יעקאפא״ און פון ראַט פון דער צענטראַל־לער יידישער פאָלקס־באַנק אין ווילנע.

יצחק גורדוס האָט זיך זייַן גאַנצן לעבן געהאַלטן פאַר אַן אומפאַרטייאישן. ער האָט מיטגעאַרבעט סיי אַלס לערער אוֹן סיי אַלס כלל־טוער מיט דער צ.י.ש.א. (צענטראַלע יידישע שול אַרגאַניזאַציע).

ס׳זיינען אָבער דאָך געווען צייטן, ווען ער האָט סימפּאַטיזירט מיטן „שול־קולט״, אַן אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז געווען אַפיציעל אַנגעפירט דורך די רעכטע פּועלי ציון. אין די לעצטע יאָרן האָט ער זיך שטאַרק דערנענטערט צום ציוניזם.

דער אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג האָט אויף גורדוסן געהאָט אַ פאַרקערטע השפּעה. אין יאָר 1939, ווען די סוועניציאנער געגנט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די סאָוויעטן, האָט זיך גורדוס דערקלערט אַלס סימפּאַטיקער פון קאָמוניזם אין האָט אַנגעהויבן מיטאַרבעטן מיט דער סאָוויעטישער מאַכט.

יצחק גורדוס מיט זיינע אייניקלעך

אין יאָר 1941 ווען היטלער איז באַפאַלן דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד, האָט גורדוס מיט זיין גאַנצער משפּחה פאַרלאָזט ניי־סוועניציאַן און איז אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד.

נאָך דער מלחמה האָט ער זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד און האָט זיך באַזעצט אין ווילנע, זיין געבורטס־שטאָט.

ער איז דאָרט איצט טעטיק אַלס באַאַמטער פון בילדונגס־מיניסטעריום.

תמר עפרון

אהרן צינצינאטוס ז״ל

תמר צינצינאטוס־עפרון

אהרון צינצינאַטוס איז געבוירן אין יאָר 1895 אין זגערזש, פוילן. ער האָט באַזוכט און געענדיקט די זגערזשער גימנאַזיע. זיין ווייטערדיקער שטודיום איז פאַרבונדן מיט ווילנע, ווו ער ענדיקט דעם יורידישן פאַקולטעט פון ווילנער אוניווערסיטעט. אין דער צווישנצייט פון זיין שטודיום, ווערט ער אַ לערער אין דער יידישער פאָלקס־שול פון ניי־סוועניציאַן, ווו ער האָט חתונה מיט ראָזע בערמאַן. שפּעטער באַזעצט ער זיך צוריק אין ווילנע מיט זיין פרוי און צוויי טעכטערלעך. פאַרענדיקנדיק זיין שטודיום, האָבנדיק שוועריקייטן ממשיך צו זיין אין דעם פאַך פון אַדוואָקאַטור, צוליב דער אַנטיסעמיטישער פאָליטיק פון דער פּוילישער רעגירונג, נוצט ער אויס זיינע פּאַאיקייט אויפן געזעלשאַפטלעכן ציוניסטישן געביט. אַ געוויסע צייט איז ער פאַרזיצער פּון יידישן סטודענטן פאַרבאַנד. ער אַרבעט אין „יעקאפא״ אין דער יורידישער אָפּטיילונג. ווערט דער רעדאַקטאָר פון דער ציוניסטישער יידישער צייטונג אין ווילנע „די צייט״. מיט זיין שאַרפער פּען באַקעמפט ער דעם דאַן שטאַרק פאַרשפּרייטן קאָמוניזם אויף דער יידישער גאַס איז ווילנע, פאַר וועלכן ער באַצאָלט מיט גרויס ענויים ביים באַזעצן ווילנע דורך דער סאָוויעטן־מאַכט אין 1939.

פאַר דער צייט, וואָס ווילנע האָט זיך געפונען אונטער פּוילישער הערשונג, איז ער אייַנער פון די יידישע ציוניסטישע פאַרשטייער אין ווילנער שטאָט־ראַט. ער איז אויך דער קאָרעספּאָנדענט פון וואַרשעווער „היינט״ אין ווילנע. אַ חבר אין ציוניסטישן צענטראַל קאָמיטעט פון פּוילן, אַן אינסטרוקטאָר פון קרן־קיימת און קרן־היסוד.

אין די גרויליקע טעג פון יאָר 1941 ווערט זיין ווייב און קינדער אומגעבראַכט צוזאַמען מיט אירע ברידער און קרובים אין גרויסן ברודער קבר, אין „פאָליגאָן״.

נאָך דער מלחמה, קערט ער זיך אום אַ צעבראָכענער פון זיינע שווערע איבערלעבונגען, צוזאַמען מיט זיין צווייטע פרוי סאָניע, אין פוילן. ער הויבט אָן צוריק זיין געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אויפן ציוניסטישן געביט, רעדאַקטירט דעם ציוניסטישן „אונדזער וואָרט", ווערט דעלעגירט פון פוילן צום ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס נאָכן חורבן פון פוילישן יידנטום, אין באָזעל.

אויפן וועג קיין ישראל, פאַרבלייבט ער אַ געוויסע צייט אין פראַנקרייך און באַטייליקט זיך אין דער דאָרטיקער, ציוניסטישער צייטונג „אונדזער וואָרט". אין 1950 איז ער מיט זיין פרוי, עולה קיין ארץ־ישראל. אהרון צינצינאַטוס איז אַלע זיינע יאָרן געווען אַ חבר פון „התאחדות", פון אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל.

אהרן צינצינאַטוס, דער דאָזיקער גייסטרייכער און טאַ־לאַנטפולער רעדנער, דער שאַרפער פּען שרייבער, וועלכער פלעגט באַגייסטערן דעם יידישן עולם מיט זיינע אַרויסטרע־טונגען, שטויסט זיך אָן אין ישראל מיט שווערקייטן ביים אַקלימיטיזירן זיך. די איבערגעלעבטע גייסטיקע און פיזישע ליידן אין דער צייט פון דער מלחמה, האָבן שטאַרק געווירקט אויף דעם ברויזנדיקן אהרון צינצינאַטוס. נישט געווען ווער זאָל גלעטן די אומפאַרהיילטע וווּנדן, די ארץ־ישראלדיקע זון האָט נישט געקענט מער דערוואַרעמען דאָס צעבלוטיקטע האַרץ, ער שטאַרבט אין תל־אביב דעם 29.2.61. זיינע שילער פון נייַ־סוועניצאָן, די יידן פון ווילנע און פון ווילנער פּראָ־ווינץ, וועלכע לעבן אין ישראל וואָס האָבן אים געקענט, געהערט און געגאָסן פון זיין יידישן נאַציאָנאַלן שפרודלדיקן גייסט, וועלן אים נישט פאַרגעסן.

יהיה זכרו ברוך לעולם!

אברהם וויניק ז"ל

אברהם וויניק ז"ל

דער לערער אברהם וויניק איז געבוירן געווארן אין יאָר 1898, אין ווילנע. זיין ערשטע דערציאונג האָט ער באַקומען אין היילפּערינס חדר מתוקן. שפּעטער האָט ער געלערנט און געענדיקט די יידיש־רוסישע גימנאַזיע פון מ. א. כהן.

אין די יאָרן 1920—1922 באַזוכט ער די פּעדאַגאָגישע קורסן, וועלכע זיינען אויסגעהאַלטן געווארן דורך דער יידי־שער קהילה און דורכן געגנט־קאָמיטעט פון „יעקאפא". גלייך־צייטיק איז ער אויך געווען קלאַסן־אויפזעער אין דער יינגעל־שול „מפיצי השכלה".

אין יאָר 1922 איז ער אַנגעקומען אַלס לערער אין דער נייַ־סוועניצאַנער יידישער פאָלקס־שול. ער האָט חתונה געהאַט מיט דער לערערין ענגיע יאוויטש און האָט זיך באַזעצט אין שטעטל. אויך ער האָט זיך נישט באַגנוגנט מיט דער אַרבעט אין שול און האָט זיך אַריינגעווארפן מיט גאַנצן ברען אין דער טעטיקייט פאַר פאַרשידענע קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס אין שטעטל.

זיין הויפט־אויפמערקזאַמקייט האָט ער אָבער געשענקט דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק, פון וועלכער ער איז געווען סיי פאַרוואַלטער און סיי ביבליאָטעקאַר און אַפילו אויך דער איינבינדער.

אַ סך צייט האָט ער אויך אָפּגעגעבן דעם דראַמאַטישן קרייז. ער פלעגט באַזוכן אַלע רעפּעטיציעס און פלעגט באַ־זונדערס אָפּהיטן די ריינקייט און איידלקייט פון יידישן וואָרט.

זייענדיק אין נייַ־סוועניצאן האָט ער זיך דערנענטערט צום ציוניזם און איז אויסגעוויילט געווארן אויף דער ליסטע פון די פּועלי־ציון אַלס ראַטמאַן אין שטאָט־ראַט. ער האָט זיך דאַן אָפּגעשאָקלט פון דער צ.י.ש.א. און איז געווארן אַן אָנהענגער פון דעם נייעם טיפּ יידישע שולן, וועלכע האָבן אָנגעהערט צום „שול קולט". ער איז טאָקע באַלד אַריבער אַרבעטן אַלס לערער־אין אַזאַ מין שול, וועלכע איז געגרינדעט געווארן אין ווילנע.

דאָרט האָט ער געאַרבעט סיי אַלס סעקרעטאַר און סיי אַלס לערער ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

אין די צייטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע האָט מען ווינקן מיט זיין פרוי און זון אַריינגעזעצט אין געטא. דאָרט האָט ער געאַרבעט ביי פאַרשידענע שווערע פיזישע אַרבעטן.

נאָך דער ליקווידאַציע פון ווילנער געטא האָט מען אים אַריבערגעפירט אין אַ לאַגער אויף סובאַטש.

ער איז דערהרגעט געווארן בלויז עטלעכע טעג פאַר דער באַפרייאונג צוזאַמען מיט זיין איין־אייניציקן 17־יאָריקן זון, קלמן, וועלכער איז פאַרן קריג געווען אַן אויסגעצייכנטער תלמיד פון יידישן טעכניקום.

אין יאר 1919 און אין יאר 1922 האָט דער קינדער־קלוב, וועלכער האָט עקזיסטירט ביי דער ייִדישער פּאָלקס־שול אין ניי־סוועניציאן, אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלן קינדער־זשורנאל אונטערן נאמען: „די קינדער־שטים". פון דאָרט זיינען אַרויסגענומען די פּאָלגענדע לידער און דערציילונגען.

יעטא קאוואַרסקי

ווינטער

ווי שמעטערלינגען זיינען שנייעלעך געפאָלן פון אויבן,
די ליבע מוטער — די ערד — אין ווייסן באַצויגן,
די בוימער און קוסטעס איינגעהילט אין אַ ווייסן קיטל,
די הייזער און דעכער אנגעטאָן אַ בלאָנקנדע היטל.

געוואַיעט האָט איבער די גאַסן דער ווינט,
געריסן די הייזער, די דעכער געשווינד,
וועט די קינדער געגאַנגען זיינען פון שול,
האָט ער די ערד מיט שניי באַשאָטן פול.

חנה פארטנאי

ווינטער אין וואלד

נאַקעט איז דער וואַלד און הייל,
נישטאָ קיין בלאַט, קיין גרינער,
נישטאָ שוין מער קיין גרינע קלייד,
וואָס ווייטער שיטערער און דינער.

נישטאָ שוין מער די פריילעכע געזאַנגען
פון די פייגעלעך אין וואַלד;
נישט הערט מען מער די שיינע קלאַנגען,
אומעטיק אין וואַלד אין קאַלט.

עמנואל באק

ווינטער אויפן בערגל

אָט איז מיין שטוב,
אָט דאָ איז מיין היים,
אָט פאָר איך אויף מיין שליטל,
פון דעם באַרג אַליין.

ס׳גייט נאָר דורך אַ פאָר מינוט,
און... ווייַ צו מיינע יארן!
דער אויער רויט,
די נאז פאַרפרוירן,
אַ שוידער גייט דורך מיין הויט,
אַליין בין איך אין טיפן שניי פאַרוואַרפן,
מיין שליטל איז ווייט פון מיר אַנטלאָפן,
אָבער קינדער שטייען איבער מיר און לאַכן...
איך וויל ווייַנען, כ׳האָלט זיך איין,
עס פאַסט נישט, ס׳איז נישט פיין...

יוסף זאק

אויפן גליטש

היידא, קינדער, קומט צום גליטש!
שרייט אויס זרח מיט גרויס היץ,
און מיר פליען אָלע ווי אַ בליץ,
מיט די שליטלעך אויפן גליטש.

אַ גליטש אַראָפּ, אַ גליטש אַרויף,
ס׳לויפן שליטלעך אַן אַ סוף,
קיינער קוקט נישט אויף דער קעלט,
ס׳איז אַ לעבעדיקע וועלט.

נאָר אָט פאַלט זרח גאָר אַגידער,
ס׳וועט אַ געלעכטער, אַ גערודער,
זרח הויבט זיך בליץ־שנעל אויף,
און לויפט וויידער באַרג אַרויף.

חיה שרה גארדאן

די רויז

אין אַ שיינעם גארטן,
צווישן אַ סך בלומען,
וואַקסט אַ רויז, אַ ראָזע,
אין אַ שיינער פאָזע.

טאָג־טעגלעך ווערט זי גרעסער
און אַנטוויקלט זיך אַלץ בעסער,
פון איר געשמאַקן ריח
באַקומט דער מענטש מער כוח.

ס׳קומט גאַנץ אָפט אַ בינעלע
און זעצט זיך אויף דעם בלימעלע,
ער נעמט זיך אַן מיט זאַפט,
און באַקומט אויך מער קראַפט.

פון קינדער־זשורנאל נום. 1, 1919, אַרויסגעגעבן דורכן קינדער־קלוב ביי דער יידישער פּאָלקס־שול אין ניי־סוועניציאן.

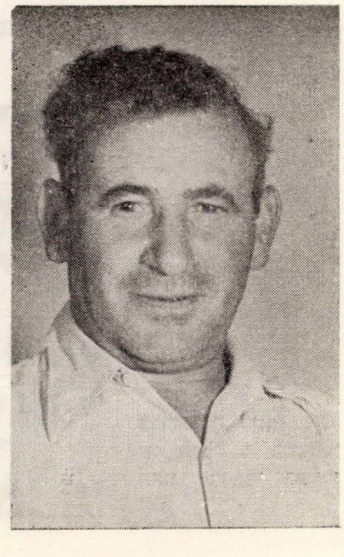
שכנא צעפּעלאוויטש

(אחיאסף)

מיין צווייטע היים

איך שטיי אויפן גאַס, לעבן בית מדרש,
וועגדעט זיך אַ ייד אויף מיין אַדרעס:
ווי קומט צו דיר אַ וווייצענער ברעקל,
זאָג מיר, זוגעניו, אויף דיין נייעם רעקל?
— אויב איר ווילט, טייערער זיידע,
זייט אַזוי גוט און לאָמיר אַרייגיין ביידע,
אין בית מדרש און זיך זעצן אַן אַ זייט,
וועל איך אייך דערציילן, וואָס דאָס באַדייט.
אין אַמעריקע, די יידישע קינדער,
האָבן זיך דערוווסט מיט גרויס וווּנדער,
וועגן זיי האָבן דערהערט פון אונדזער קאַנט,
אַז מיר שטייען דאָ אין אַ זייער שלעכטן שטאַנד.
זיי האָבן זיך גלייך געשטעלט די פראגע,
ווי אַזוי צו פאַרבעסערן דאָ אונדזער לאַגע.
נישט געטראַכט, ווי אין דער אַמעריקאַנישער וועלט,
האָבן זיי גלייך אנגעזאַמלט אַ סך געלט,
כדי אונדז פון דאָרט פראָדוקטן צו שיקן,
און דא אונדזערע יונגע הערצער צו דערקווויקן.
די פראָדוקטן קומען אָן אין ווילנער „יעקאפא":
ווייצענע מעל, בעבלעך און קאַקאַאָ.
צוליב דעם האָט זיך דאָ ביי אונדז אַ מאַדערנע קיך,
געעפנט פאַר אַלע קינדער, אַן קיין שום אונטערשיד צווישן זיך,
אַרעם און רייך, אַלע זיינען גלייך!
איצט איז גוט. וועגן ס'קומט נאָר אַן דער פּרימאַרגן,
דאַרף שוין מיין מאַמע פאַר מיר נישט זאָרגן.
איך גיי גלייך אַוועק אין מיין צווייטע היים,
דאָרט איז פריילעך, וואַרעם און היימיש.
איך טרעף דאָרט אַלע מיינע חברים,
מיר זיצן און עסן אַלע אין איינעם.
יעדער קריגט דאָרט אַ באַזונדער חלק,
וואָס ווערט אָפּגעהיט, ערלעך — הייליק,
אַ גלאָז קאַקאַאָ מיט אַ בולקע, פּריש און ווייס,
אַ שיסעלע זופּ מיט בעבלעך און ריז.

איצט אַ, זיידעניו, איז נישט קיין וווּנדער,
צו געפינען אַ ברעקל אויף יידישע קינדער.
דער זיידע האָט זיך מיט אַ געשריי אויפגעשטעלט:
„לעבן זאָל אַמעריקע, די שפייזערין פון דער וועלט!"

זלמן בערנשטיין

הארבסט

דער זומער איז אַוועק, דער האַרבסט קומט שוין באַלד,
די פויגעלעך פאַרלאָזן ביזן פרילינג דעם וואַלד,
די בוימער טוען אויס זייער גרינע קלייד,
ס'וועט אַנטשוויגן אַפילו דעם פאסטוכס פלייט.

געלע בלעטער פון די בוימער,
וואַלגערן זיך אין וואַלד אום,
דער ווינט, דער בייזער,
טראָגט און צעשפּרייט זיי אומעטום.

דער זון־אונטערגאנג

די זון נאך מערב רוקט זיך שנעל,
אירע שטראַלן שיינען אבער נאָך גאַנץ העל,
זיי וואַרפן אַ רויטן שיין אויף דער וועלט:
ס'קומט באַלד די נאַכט מיט איר קעלט.

די לופט איז קיל, ס'ווייעט אַ ווינט,
די בוימער שאָקלען זיך און רוישן,
זיי ריידן זיכער צווישן זיך,
דערציילן קיינעם — דעם סוד נישט אויס.

די זון פאַרגייט, דער מערב — רויט,
אויף דער נאַטור פאַלט אַן, חושך, טויט,
יעדער פילט, דער טאג — אַוועק,
ס'כאַפט אַן אַלעמען — אַ גרויסע שרעק.

מינה קולבאק (כפר גלעדי)

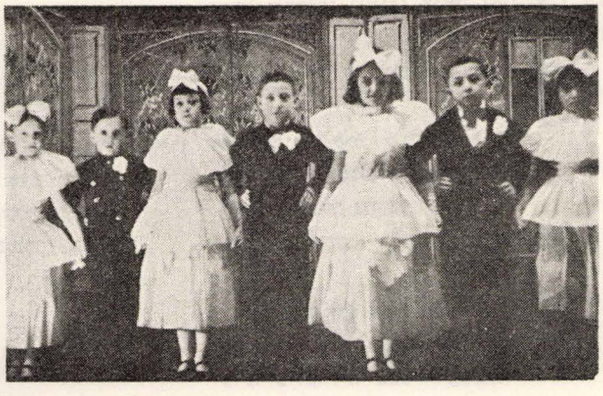
החוג הדרמטי בנובו־שווינציאן

ממשלה הפולנית לא היתה מעונינת בבתי־ספר של המיעוטים, בפרט של היהודים, ולא היתה נותנת להם שום תמיכה כספית. הצבור היהודי בכל עיירה ועיירה שהיה מעונין בבתי־ספר משלו, צריך היה בכוחות עצמיים להקימם ולשאת בעול החזקתם. האמצעים הכספיים היו מעטים, שכר הלימוד, שהיו משלמים ההורים, לא הספיק לקיים את כל המנגנון של בית־הספר. המורים לא היו מקבלים את המשכורת חדשים על חדשים וצריך היה לחפש מקורות כספיים שונים — עזרה מטעם המרכז, תמיכה של „דזשוינט", תשלומים של אוהדי בית ספר וכו'. אבל המקור הטוב והגדול ביותר היו „הנשפים". שהיו מארגנים אותם מזמן לזמן ושהכנסתם היתה מוקדשת ברוב המקרים לאיזון התקציב של בית־הספר. „המסמר" של הנשפים היתה כרגיל, ההצגה של החוג הדרמטי. ועל כן, מובן הדבר, שהחוג הדרמטי בנובו־שבינציאן, נוסד כמעט באותו זמן שנוסד בית הספר הראשון היהודי בעיירה, בית הספר ששפת ההוראה שלו היתה יידיש.

החוג הדרמטי בנובו־שווינציאן מנה כמה עשרות חברים, שהיו בלב ובנפש מסורים גם לבית הספר וגם לפעולות החוג.

ראשית: החזרות בערבי חורף או בימות הגשמים באולם קר וריק; שנית — המאמץ ביום ההצגה, בו נאלצו לעמל קשה שכלם נרגזים וזועפים. מטרת ההצגה היתה לא רק הצליחה אישית של השחקנים, אלא גם הצלחה של הקופה, שנקבל את הסכום הדרוש, בכדי לכסות את הגרעון של בית הספר. בגלל זה לא הסתפקו אך ורק בהצגה סתם, אלא ארגנו גם כן מזנון עם משקאות חריפים וקרים, וכל מיני מאכלים, שמכרו אותם בשעת ההפסקות. את רוב המצרכים של המזנון היו מקבלים מאנשי העיר, אוהדים של בית הספר, חינם, כך שההכנסה היתה כולה רוח. היו גם מארגנים שוק, „באזאר בלע"ז", שהיה גם כן מכניס סכום לא מבוטל.

העבודה של הכנת האולם לפני ההצגה היתה קשורה בטכניקה מיוחדת: את האולם הגדול שהיה במשך זמן הלימודים מחולק לחדרים עם מחיצות ועם ספסלי לימודים, צריך היה להתאימו להצגה. קודם הוציאו את המחיצות ואת הספסלים, כדי לנקות ולקשט את האולם, ואחרי כן הכנסו את הספסלים והכסאות לישיבה בשביל הקהל. טרדות רבות היו לנו בקשר עם המסך, שהיו עושים אותו מכל מיני שמיכות ובדים ולא מעטים היו „הפנצ'רים" בשעת פתיחתו וסגירתו.

חברי החוג אחרי ההצגה

אברהמ'לה צינמן, אחד מן הפעילים במשחקי החוג הדרמטי בעיירתנו.

אוניברסיטת בראנדייס
הספריה

בין העוזרים הראשיים לעבודות הטכניות היה החבר הנך איציקס, שהיה בכשרון ובחשק עוזר לנו לבצע את כל הסדרים הטכניים ההכרחיים. הוא היה גם מתעסק באסוף הרהוט המתאים לאולם ולבמה.

לנגד עיני עוברת שורה ארוכה של אנשים יקרים, פעילי החוג הדרמטי, שאינם עוד בחיים ושכדאי להזכירם:

יוסף גילדין, הבמאי, בעל אשה וילדים, איש חלש ומלא מחושים, לא התחנך בבית־ספר דרמטי ומאין רכש את הידיעות לבימוי, לא ידע איש מעולם. הוא היה בא בערבי החורף הארוכים לאולם הקר והיה מלמד שעות על גבי שעות ומדריך את השחקנים. כלו שופע נעורים.

במיוחד היו אהובות עליו הדרמות של יעקב גורדין.

לשלמותה של ההצגה הוסיפה הרבה התפאורה. הצייר היה מוטל באק האמן והאסטט. כמה עמל ועבודה היה משקיע בכל הצגה והצגה.

הוא היה איש בעל כשרונות אמנותיים לציור, רישום ונגינה ואהבה רבה לצמח ולבעל חי. הוא גם היה ציוני נלהב. בשעות השפל לציונות היה מן היחידים שלא נפל ברוחו והיה מאמין באמונה שלמה בהתגשמות החזון. חבל שלא זכה לראות במו עיניו את התגשמות שאיפותיו — הקמת מדינת ישראל.

החוג הדרמטי הציג מהרפורטואר הטוב ביותר שהיה מסוג זה, כמו: „טוביה החולב" של שלום עליכם, „האב" של סטרינברג, „המשפחה" של פינסקר, „אל הנקמה" של שלום אש, וכד'. החוג ניסה גם את כוחותיו באופרטות שבצע בעזרת כמה משפחות מוסיקליות כגון: בוירשטין, פינגרהויט וכץ. מי לא זוכר את זכריהו פינגרהויט, איש קטן קומה, צנום עם זקן ארוך, ששיבה זרקה בו, איש בעל חוש לניגון חסידי. בשבתות ובחגים, כשהיו מזמינים אותו לברכה, היה מנעים בניגונים חסידיים את כל הקהל.

שני בניו, דוד וליבל, היו מאד פעילים במשחק האופרטות וגם בתזמורת. ועל משפחת בורשטין. פריידל, הפרימדונה שלנו, ושני אחיה, אהרון וזלמן, אין בכלל לדבר. היא יכלה לעלות על כל במה והיו לה סיכויים מצוינים לקרירה מזהירה בשדה אמנות התיאטרון.

ולבסוף יש עוד להזכיר את האחים מאטל והנך גורביץ, הירשל ופייגה לוינשטיין, פרידל קולבאק, ליפמאן ז"ק, טיבה וחנן רוטשטין ועוד.

כל אלה עמלו ויגעו על מנת להרים את קרן ספרותנו בעיני הציבור ולהם יש להודות על האוירה התרבותית הנאה שאפפה את עיירתנו הקטנה.

„טוביה דער מילכיקער" — געשטעלט דורכן דראמ־קרייז אין ניי־סוועניציאן
עס ליגן: בייליגקע זאר, רבקה לעווין.
עס זיצן: דוד פינגערהויט, ציפע מאלאראוויטש, מאשא שאפירא, אהרן בוירשטין, רבקה לעווינשטיין, משה זאק.
עס זיצן: הירש לעווינשטיין, טייבע רוטשטיין, ארטיסט קרעמער, מאשא קאוואלסקי, לייב פינגערהויט.
עס שטייען: הענעך גורוויטש, פרידע בוירשטיין, ליפמאן זאק, לייזער העלערשטיין, יצחק גורדוס, לייזער גראדאן, לערערין עלא ——, זלמן בוירשטיין, חנא רוטשטיין.

חיה לאס

א טעאטער פארשטעלונג אין שטעטל

ס׳איז שבת פאַרנאַכט. דאָס גאַנצע שטעטל גרייט זיך צום אָוונט. דאָס מאָל שפילן די יידישיסטן: הירשל לעווינשטיין, זיין פרוי פייגע, מאָטל גורוויטש, ליפמאַן זאַק, יוסף גילדין, פריידל בויערשטיין א. א.

אַלע אַרטיסטן לויפן איבער די הייזער אַנטלייען פּאַסיקע קליידער פּאַר זייערע ראָלן. אויב מ׳גענפינט נישט ביי יידישיסטן, שעמט מען זיך נישט און מ׳גייט אויך אַריין צו די תרבות־לייט. אויך ביי זיי קריגט מען אַ מאָל אַ גוטע עצה אַדער אַ פּאַסנדן מלבוש.

מען וועט שפילן „טוביה דעם מילכיקן" פון שלום עליכם. טוביהן וועט שפילן מיין ברודער הירשל און ער דאַרף האָבן אַ פּאָר הויכע שטיוועלעך. מיר אַלע ווילן אים העלפן און לויפן איבערן גאַנצן שטעטל און קענען נישט געפונען קיין שטיוול אויף זיין מאָס.

„דראַפּס־יונג" פּאַרשטעלונג פון דראַמ־קריז אין ניי־סוועניציאַן

I עס קניען: זאַמע גורדוס, רובקע בויערשטיין, הירש גילדין, אהרון בויערשטיין מיט זיין טאָכטערל.
II עס זיצן: ליפמאַן זאַק, דבורה רוטשטיין, ——, מישא שאַפּירא, מאַשא קאַוואַלסקי.
III עס שטייען: רבקה לעווינשטיין, אברהם כץ, חנא רוטשטיין, הירש לעווינשטיין, יוסף זאַק, מאָטל קאַוואַלסקי, דוד פינגערהוט, פייגע לעווינשטיין, דאָבע זאַק־בויערשטיין.

פּלוצלונג גייט אַריין צו אונדז גאַנץ צופעליק די פּרוי העלערשטיין, א פּאַרבּרענטע העברעיסטקע. איר מאַן איז געוועזן דער עברית־לערער. זי הערט זיך צו צו אונדזער זאַרג און דערמאַנט זיך, אַז בייַ איר אויפן בוידעם ליגן א פּאָר גוטע הויכע שטיוועלעך, וואָס וועלן זיכער פּאַסן אויף הירשלס מאָס. זי לויפט שנעל צוריק אין שטוב, גייט אַרויף אויפן בוידעם און אין א האַלבער שעה אַרום ברענגט זי אונדז אַריין די שטיוול.

זיי זיצען ווייך און ווי אַנגעמאַסטן אויף הירשלען, די שמחה איז גרויס. די יידישיסטן דאַנקען דער העברעיסטקע פּאָר איר גוט האַרץ און פּאָר דער וואַרעמער באַציאונג.

געענדיקט מיט די מלבושים, הויבט זיך אָן די לעצטע רעפּעטיציע. אַלע זיינען פּאַרנומען, אַלע לערנען אין דער לעצטער מינוט נאָכאַמאָל די ראָלן.

מ׳פּרובירט אויך אויס די עלעקטריע און מ׳איז צופרידן, וואָס אַלץ איז אין דער בעסטער אָרדענונג.

אין אָוונט איילט זיך דאָס גאַנצע שטעטל זען די פּאָרשטעלונג. ס׳קומט א גרויסער עולם און כמעט אַלע בילעטן זיינען אויספּאַרקויפט. מיר זיינען שטאַרק צופרידן, ווייל די גאַנצע הכנסה גייט אויף אויסצוהאַלטן די יידישע שול און מיר ווייסן, אַז ס׳זענען נישטאָ קיין אַנדערע קוואָלן צו דעקן דעם שטענדיקן דעפּיציט.

פּון מינוט צו מינוט ווערט די שפּאַנונג גרעסער. אַלע דענערווירן זיך. דער עולם אין זאַל וויניקער ווי די אַקטיאָרן אויף דער בינע.

דא איז עפּעס נישט אין אָרדנונג און דאָרט פּעלט א וויכטיקע זאַך. ענדלעך שטעלט מען אַוועק די דעקאָראַציעס, וועלכע מאַטל באָק האָט ספּעציעל געמאַכט פּאָר דעם אָוונט. אַלע זאַגן מבינות, אַז ס׳איז זייער צוגעפּאַסט פּאָר דער פּאָרשטעלונג.

לייזער גאָרדאָן, דער סופליאָר, גייט אַריין אין זיין בודע און דאָס איז א סימן, אַז אָט, אָט הויבט זיך אָן די פּאָרשטעלונג. איך זע ווי די אַקטיאָרן ענדיקן זיך ש׳זין גרימירן. יעדן אייגעם פון זיי איז פּשוט נישט צו דערקענען. זיי לויפן אַרויס הינטער די קוליסן. אויף דער בינע בלייבן נאָר די אַרטיסטן, וועלכע דאַרפן שפּילן אין דער ערשטער סצענע.

ס׳קלאַפּן אַלעמענס הערצער, מ׳וונטשט זיך דערפאָלג און...

ענדלעך קלינגט דאָס גלעקל, ס׳הויבט זיך אָן...

דער גאַנצער עולם זיצט מיט שפּאַנונג און וואַרט. אָט הויבט זיך אויף דער פּאָרהאַנג און פּלוצלונג... טראַך... טראַך. וואָס האָט פּאַסירט?

אין זאַל איז פּינצטער. אייניער גייט אַרויס און מעלדעט מיט גרויס צער, אַז די עלעקטריע איז איבערגעריסן, מ׳בעט אַנטשולדיקונג, באַלד וועט מען עס פּאַרייכטן. דערווייל צינדט מען אָן ליכטלעך אין זאַל און אויף דער בינע.

נאָך א קורצער הפּסקה הויבט זיך אָן די פּאָרשטעלונג. אַלע שפּילן גוט. דער עולם באַדאַנקט די אַקטיאָרן מיט רוישיקע אַפּלאָדיסמענטן. מ׳צעגייט זיך א היים, צופרידענע פון דעם קינסטלעריישן גענוס.

אין א געוויסער צייט אַרום שטעלן די העברעיסטן א פּאָרשטעלונג און זיי גיבן אָפּ דאָס גאַנצע געלט פּאָר דער תּרבות־שול.

אַזוי אַרום האַלט אויס אַזא קליין שטעטעלע ווי נייַ־סוועניציאן צוויי פּאָלקס־שולן: א יידישע און העברעישע און א פּאָר הונדערט יידישע קינדער האָבן ווו צו לערנען.

דער סוף איז, אַז אַלע זיינען צופרידן און גליקלעך: די אַרטיסטן — פון זייער שפּיל, די יוגנט — פון די פּאָרשטעלונגען און די עלטערן — פון דער גרויסער הכנסה.

די עקאנאמישע לאגע פון ניי־סוועניציאן

(לויטן פנקס פון „יעקאפא", ווילנע 1831, זייט 484)

די אַלגעמיינע צאָל פון דער באַפעל־קערונג איז קרוב צו 5000 נפשות, צווישן זיי בערך 1000 יידן.

די הויפטבאַשעפטיקונג פון די יידן איז קרעמעריי און קליינהאַנדל. די קונד־שאפט, אויך ביי די יידישע קרעמער, איז מערסטנטייל אַ קריסטלעכע (באַן־אַרבעטער און בן־באַמטע).

די באַן־אַרבעטער און אַנגעשטעלטע האָבן אפילו אַן אייגענעם קאָאָפעראַטיוו, אַבער פונדעסטוועגן קויפט אַ גרויסער טייל פון זיי אין יידישע געשעפטן. די סיבה דערפון איז אַ קלאָרע: ביים יידישן קרעמער קען מען קויפן אויף קרעדיט און באַצאָלן וועג מען וויל.

די חובות פון די באַן־אַרבעטער ביי די יידישע קרעמער ווערן דערפאַר גרעסער פון חודש צו חודש. באַזונדערס, וועג ס׳פאַלט אויס עפעס אַ יום טוב ביי די קריסטן, ווי פאַסכאַ, נייַ־יאָר א. א. די יידישע קרעמער זענען זעלטן אַ מזומע־נעם גראָשן.

דער מאַרק קומט פאָר צוויי מאָל אין וואָך: דינסטיק און פרייטיק. די מערק זיינען אָבער זייער קליינע, ווייל דער גרעסטער טייל פון די דערפער, וועלכע פלעגן זיך באַטייליקן אין די מערק, זיינען אָפגעריסן געוואָרן דורך דער ליטווישער גרענעץ.

די גאַנצע געגנט איז נאָך דער מל־חמה זייער פאַראָמערט געוואָרן. דער פויער ברענגט אויפן מאַרק זייער וויי־ניק פראָדוקטן, דאָס רוב נאָר אַ וועגעלע האַלץ, אַ פאָר צענדליק אייער, אַ קעזל, אַ שטיקל פוטער, און זומער־צייט אויך יאָגדעס און שוועמלעך. ביי אַזאַ ארעמ־קייט איז, פאַרשטייט זיך, זיין קויפקראַפט נישט קיין גרויסע און מ׳קען ביי אים פיל נישט פאַרדינען.

דער פדיון איז דערפאָר זייער אַ קליי־נער, אומזאָן־שטייער מוז מען אָבער צאָלן, דער טערמין פון די וועקסלען לאָזט נישט רוען, די קאָנקורענץ איז אַ גרויסע, און אַלץ צוזאַמען רואינירט פולשטענ־דיק דעם יידישן האַנדל.

דער פועל־יוצא פון אַזאַ מצב איז טאַקע אַ קאָטאַסטראָפאַלער: דער קרע־מער עסט ביסלעכווייז אויף דעם אייגע־נעם קאַפיטאַל, וואָס ער האָט אַריינגע־לייגט אין זיין געשעפט. שפעטער מוז ער אַליין אויך מאַכן חובות און דער סוף איז גאָר אַ ביטערער: די שענסטע בעלי בתים ווערן „יורדים".

צוליב די זעלבע סיבות געפינט זיך אויך דער קליינהאַנדל אין אַ זייער שווע־רע לאָגע. אַלע זיינען פאַראָרעמט און לעבן ממש אין דחקות.

ערגער פון אַלעמען איז אָבער די יידי־שע בעלי מלאכות, באַזונדערס די שניי־דער און שוסטער.

די קאָנפעקציע־אויסאַרבעטונגען שטוי־סן אינגאַנצן אַרויס דעם קליינעם שניי־דער פון יעדער אַרבעט. אויך שיך קויפן אַלע פאַרטיקע. די בעלי מלאכות קומט דערפאַר אויס פשוט צו ליידן נויט און הונגער.

אין שטעטל זיינען אויך דאָ אַן ערך 25 יידישע פורמאַנעס. זיי פאַרדינען מער־סטנס פון פירן סחורה פון דער באַן און צו דער באַן. די צרה איז, וואָס זייער צאָל איז צו גרויס פאַר אַזאַ קליין־שטעטל. די מעגלעכקייטן צו זיין באַשעפטיקט ביי פורמאַנסטוועט זענען זייער באשרענקטע און דערפאר געפי־נען זיך אויך די בעלי־עגלות אין אַ זייער געדריקטער לאָגע.

נישט בעסער איז אויך דער מצב פון די בעקערייען. אַ טייל פון זיי אַרבעטן און דער גרעסטער טייל איז געשלאָסן.

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ניי־סוועניציאַן געווען אַ גרויסער האַנ־דלס־פונקט. אין שטעטל איז געווען אַ צענטראַלע קאָנטאָר און אַ סך סקלאַדן פאַרן האַנדל מיט ראַקעס, וועלכער האָט זיך אויך געפירט מיט אויסלאַנד.

אין יענע צייטן פלעגן די ניי־סוועג־ציאַנער יידישע סוחרים פירן גרויסע געשעפטן מיט צענטראַל־רוסלאַנד. אַ גרויסער מספר איז געגאַנגען מיט געלד, יאָגדעס, שוועמלעך און פרוכט.

אויסער דעם האָט זיך אויך פיין אַנט־וויקלט דער וואַלד־האַנדל. אַרום ניי־סוועניציאַן זענען געווען גרויסע וועל־דער און אַ סך יידן זענען געווען באַ־שעפטיקט אין דער האָלץ־בראַנזשע.

הונדערטער יידן זענען דאָן געווען באַשעפטיקט ביי די אַלע מסחרים אַלס אַרבעטער, אָנגעשטעלטע, פאַרמיטלער, צושטעלער און עקספעדיטאָרן.

גלייך נאָך דער מלחמה, וועג אונדזער געגנט איז צעשניטן געוואָרן צווישן פוילן און ליטע, איז ופן דעם אַלעם קיין זכר נישט געבליבן.

ס׳איז חרוב געוואָרן דער האָלץ־האַנדל. אַלע פריערדיקע, לאַנג־יאָריקע פאַרבינ־דונגען זענען ווי אָפגעמאַקט געוואָרן און דאָס שטעטל איז געבליבן טויט, אָן שום באַוועגונג.

ביי אַזאַ מצב זענען אַלע נאָר איין אויסוועג: עמיגרירן מעבר לים אָדער עולה זיין קיין ארץ ישראל.

חיי החברה

דאס פאליטיש-געזעלשאפטלעכע לעבן

דאס פאליטיש־געזעלשאפטלעכע לעבן

— — — נישט בלויז מיט דערהויבענע באַגריפן קאן מען פאַר־
שיכורן די נשמה ביי פאלקס־מאַסן. אונטער די פליגלען פון
לערעס און שיטות, וואס האבן זיך געצויגן פון ווילנע און וואַרשע,
זענען אויסגעוואקסן אין ניי־סוועניצאַן אַלע צווייגן פון די
נאציאנאַל־באפרייערישע און סאציאליסטישע באַוועגונגען. אין
אנהויב זענען זיי ארויסגעוואקסן ווי צניעותדיקע בלימעלעך
פונעם פאלקס־באדן, אַ נאטירלעכער פראדוקט פון דער פאלקס־
נשמה, וואס איז געווען געדריקט און גערודפט. די צייטן זענען
געווען ביטערע, מ׳האט געליטן פון רדיפות און נגישות און דער
יינגער דור אין שטעטל האט אנגעהויבן רעוואלטירן. מ׳האט
געוואלט אנהויבן פונדאסניי, מיט אייגענע כוחות געוואלט
ברענגען באַפרייאונג און גאולה פאַרן יידישן פאלק. אויב אין
אנדערע שטעטלעך האט דער חסידישער טייל געזען אין דעם אַ
סכנה פאַר דער תורה און אמונה און אנגעזאגט א מלחמה אויף
טויט און לעבן דעם ציוניזם און סאציאַליזם, איז עס אבער אין
ניי־סוועניצאן פארגעקומען ווי אַ פראצעס פון אוממיטלבאַרן
אריינוואקסן אין דער סביבה. די אגודת־ישראל־ארגאַניזאציע,
וואס האט געשפילט אזא וויכטיקע ראל צווישן די ארטאדאקסיש־
חסידישע יידן אין פוילן, האט אין ניי־סוועניצאַן אינגאנצן נישט
געהאַט קיין השפעה. די רעלעגיעזע יידן, אפילו די רבנים, האבן
נישט געקוקט אויפן ציוניזם ווי אויף אַ מקצץ בנטיעות, אַ צע־
שטערנדיקן כוח, נאר באַצויגן זיך מיט דרך ארץ און אפט
געהאלפן אין די אַקציעס פאר ארץ־ישראל, געקוקט מיט אַ
מילדן שמייכל אויפן דראנג פון דער יוגנט נאך שעפערישע מעשים.
די יינגע זענען געווען גאר פון אַ באזונדערן מין, זעלבסטזיכער
און טראציק, פעסט און סאליד, פשוט, וואַרעם, נישט פרעטענ־
ציעז, מיט נשמות פון קינדער און ויזיאנערן. די וויזיעס פון
נאציאנאַלער גאולה זענען געגאנגען צוזאמען מיט חלומות פון
סאציאַלער באפרייאונג, ליכטיקע שיינקייט מיט קראפט־שפרוד־
לעגדיקער אומבאַהאלפנקייט. אַלע, די מענטשן פון החלוץ און
השומר, פון צעירי־ציון און אַלגעמיינע ציוניסטן, די יידישיסטן
און תרבותניקעס — זענען געווען פול מיט חזון, מיט נבואה,
כולם מתנבאים במחנה.

שמעון קאנץ

ישראל גורוויטש ז״ל

פאליטישע באוועגונגען אין ניי־סוועניציאן

ניי־סוועניציאַן, האָט נישט פאַרמאָגט קיין יידישע גרויס־בורזשואַזיע און נישט קיין אַרגאַניזירטן יידישן אַרבעטער קלאַס. דער רוב פון דער יידישער באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון קרעמער און בעלי־מלאכות און די פאָליטישע אונטערשידן צווישן דער יידישער באַפעלקערונג זענען נישט געווען קיין שטאַרקע, און קיין עקסטרעמע ריכטונגען, סיי אויף רעכטס און סיי אויף לינקס, זיינען אין שטעטל נישט געווען. אַפילו אין די שטורמישע רעוואָלוציאָנערע צייטן פון 1905־טן יאָר איז נישט געווען קיין שום אַקטיוויטעט פון קיין פּאַרטיי. אַבער נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע, האָט מען פון „בונד״ מער אין שטעטל נישט געהערט. אויך פון דער רעוואָלוציאָנערער יוגנט, האָט באַקומען זיין אויסדרוק בלויז אין אייניקע דעמאָנסטראַציע־אַקטן אין בית המדרש. ווי נישט אויפשטיין ביים „הנותן תשועה למלכים״, קלאַפן מיט די שטענדערס ביים דערמאָנען דעם קיסערס נאָמען א. ד. גל.

אין 1905־טן יאָר איז געווען אַ פרווו פון שאַפן אַ בונדישע פּאַרטיי. אַבער נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע, האָט מען פון „בונד״ מער אין שטעטל נישט געהערט. איינציקע פון דער ווען אין שטעטל קיין אַרגאַניזירטער יידישער רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג. דער גאַנצער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז פון דער יידישער יוגנט, האָט באַקומען זיין אויסדרוק בלויז אין אייניקע דעמאָנסטראַציע־אַקטן אין בית המדרש. ווי נישט אויפשטיין ביים „הנותן תשועה למלכים״, קלאַפן מיט די שטענדערס ביים דערמאָנען דעם קיסערס נאָמען א. ד. גל.

די ערשטע חלוצים פון ניי־סוועניציאַן 1925
עס זיצן: ראָשע יונגעלסאָן, העשל גורוויטש, חיה פופיסקי.
עס שטייען: שכנא צעפלאָוויטש, יצחק ליגומסקי, זלמן בערנשטיין.

ניי־סוועניציאַנער יוגנט, וועלכע האָבן געלעבט און געאַרבעט אין ווילנע, האָבן זייער רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט געפירט אין די געהיימע בונדישע קריזן אין ווילנע ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אין ניי־סוועניציאָן אויך קיין אָפּיציעלע ציוניסטן, אָפילו פון טיפ פון חובבי־ציון, נישט געווען. דאָ און דאָרט האָט זיך אין אַ יידיש הויז געפונען אַ פושקע פון ר׳ מאיר בעל הנס, וועלכע איז געשטאַנען נעבן אַנדערע צדקה־פושקעס, ווו מ׳פלעגט פון צייט צו צייט אַרייננוואַרפן אַ קאָפּיקע, אַ גראָשן. איין מאָל אין יאָר פלעגט קומען אַ משולח פון ארץ־ישראל, וועלכער האָט אויסגעליידיקט די פושקעס און איבערגעשיקט דאָס געלט פֿאַר די „חלוקה״־יידן אין ארץ־ישראל. עס זיינען געווען בלויז אייניצע קע סימפּאַטיקער פון די חובבי־ציון, ווי די ברידער ישראל עליע און יוסף בערמאַן, שמעון ראובן קאָוואַרסקי, ירחמיאל גאָרדאָן א. א. וו., וועלכע זיינען אָבער נישט געווען אַרגאַניזירט און נישט געפירט קיין שום טעטיקייט.

מיטן אָקופירן אין 1915 אונדזער געגנט דורך די דייטשן האָבן די אַלע פּאָליטישע פּאַרטייען, וועלכע זיינען ביי דער צאַרישער מאַכט געווען אומלעגאַל, אָנגעהויבן אַ לעגאַלע פּאָליטישע טעטיקייט. שפּעטער איז קיין ניי־סוועניציאָן געקומען אַ טייל יוגנט פון ווילנע און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ געזעלשאַפטלעכע־פּאָליטישע וירונג. עס לאָזן זיך הערן שטאַרקע ציוניסטישע געדאַנקען פון מאָטל באָק. שלום בערמאָן א. א. אַ רוק פּאַרויס פאַרן ציוניסטישן געדאַנק, הייבט זיך אָן מיטן קומען פון נחמה קאָוואַרסקי און 1916 יאָר פון ווילנע קיין ניי־סוועניציאָן. שפּעטער מיטן באַזעצן זיך פון לייזער העלערשטיין אַלס לערער פון דער יידישער שול. די ביידע, פריער טעטיקע אין ווילנע, האָבן באַווירקט די יוגנטלעכע, וועלכע האָבן זיך גרופּירט אין ניי־געגרינדעטן אומפּאַרטייאישן „נאַציאָנאַל־פּאַראַנד״.

נאָך דער פּראָקלאַמירונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, האָט דער ציוניסטישער געדאַנק שטאַרק אויפגעלעבט און ביי אונדז אין שטעטל איז אָנטשטאַנען אַ „צעירי־ציון״־אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָבן דורכגעפירט אַ וועריירונגס־אַקציע. ס׳האָבן זיך פאַרשריבן ביי 30—40 מיטגלידער. זיי האָבן געדונגען אַ לאָקאַל ביי בתיה טאַבאַכאָוויטש אויף קאַלטיניאַנער גאַס, עס איז פאַרגעקומען אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער ס׳איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאַרזיצער לייב גאָרפיין און אַלס סעקרעטאַר יעקב שוואַרץ. די פאַקטישע גרינדערין פון דער אַרגאַניזאַציע איז אָבער געווען נחמה קאָוואַרסקי. איר נאָנטסטער מיטאַרבעטער איז געווען דער דאָן נאָך גאָר יונגער לייב גורוויטש. די ברידער הירש און שמואל בערמאָן, משה גורוויטש, שלום זאוול סווירסקי, אסתר עלפּערין, מייטע פּופּיסקי, שיינע קאָוואַרסקי, מאשע שאַפּירא, משה ליגומסקי, דאָבע שוטאָן, רייזל לאָנדסמאָן, חיה רחל שוטאָן. רייזל זאַק, אסנה ציקינסקי, וועלוול סאַכאַר, ישראל גורוויטש, משה עלפּערין, לייזער גאַרדאָן, מינע און פריידע קולבאַק. די „צעירי־ציון״ האָבן געפירט אַ לעבעדיקע טעטיקייט הן אויפן פאָליטישן, און הן אויפן קולטור־געביט

איינאַרדנדיק פארשידענע רעפעראַטן, לעקציעס, קעסטל־אָוונטן א. א. ו., וועלכע פלעגן באַזוכט ווערן נישט נאָר דורך די חברים, נאָר אויך דורך אַ גרויסן טייל פון דער שטעטלשער יוגנט בכלל. שפּעטער ווען די „צעירי־ציון״ האָבן זיך פאַר־אייניקט מיט די פועלי־ציון רעכטע און ס׳איז אַנטשטאַנען די פאַראייניקטע פועלי־ציון״. צ. ס. פאַרטיי איז אויך אין ניי־סוועניציאָן אַנטשטאַנען אַן אָפּטיילונג פון דער דאָזיקער פאַרטיי. אגב איז נחמה קאָוואַרסקי געווען די איינציקע דעלעגאַטין פון די „צעירי־ציון״ אין ווילנע אויף דער ערשטער קאָנפערענץ נאָך דער מלחמה.

די אַרגאַניזאַציע, זייענדיק אַקטיוו אויף אַלע געביטן, איז איר הויפּט־טעטיקייט געווען אויפן ציוניסטישן געביט. אויסער דער דאָזיקער פּאָליטיש־ציוניסטישער טעטיקייט, איז די אַרגאַ־ניזאַציע געווען שטאַרק טעטיק ביי דער אַרבעט פאַר דער אַרטיקער יידישער שול. דאָס האָט געהאָט אַ דאָפּלטע ווירקונג: פון איין זייט האָט דאָס געווירקט, אַז נישט קוקנדיק וואָס די שול איז געווען אָנגעשלאָסן אָן דער יידישער שול־אַרגאַניזאַ־ציע פאַר ווילנער פּראָווינץ, וועלכע איז געווען וויט פון ציו־ניזם, איז דאָך געווען לויט איר גייסט און אינהאַלט אַ נאַציאָ־נאַלע שול, ווו מען האָט געלערנט אַלע נאַציאָנאַלע לימודים אין העברעיש; פון דער צווייטער זייט, זיינען די תלמידים פון דער אַרטיקער יידישער שול ס׳רוב געווען ציוניסטיש־גע־שטימט, אַ זאַך, וואָס איז אין די אָנדערע יידישע שולן אין ווילנע און אויף דער פּראָווינץ געווען כמעט אוממעגלעך. אַ טייל שילער טאָקע און שפּעטער אַ טייל אָביטוריענטן פון דער דאָזיקער שול האָבן זיך געוואָנדן, מ׳זאָל זיי אַריינגענעמען אין דער צעירי־ציון־אַרגאַניזאַציע, נאָר צוליב זייער יונגען עלטער איז דאָס ניט געווען דערלויבט מצד דער מאָכט. פאַר זיי איז דערפאַר אַרגאַניזירט געוואָרן אַ „החלוץ״־אַרגאַניזאַציע. צו די וואָס האָבן געלייגט אירע פונדאַמענטן, האָבן געהערט: זלמן בערנשטיין, מינע קולבאַק, בערל זאק, פייגע בערנשטיין, הירש לעווינשטיין, טייבע רוטשטיין. מאָטל צינמאָן, שיינע כץ, חיה גאָרדאָן, די ברידער בערל און מענע וואָלפסאָן, שפּעטער אברהם כץ, חנה פאַרטנאי. א. א. אַ טייל פון זיי האָבן שפּעטער זיך איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן פאַר דער צעירי־ציון־פועלי־ציון פאַרטיי. די אַקטיווסטע אויף אַלע געביטן זיינען געווען: די ברידער בער און מענע וואָלפסאָן, חיה גאָרדאָן. דער זייל פון די פועלי־ציון אין שטעטל, איז געווען בערל זאק.

אויסער די פועלי־ציון און „החלוץ״ האָט אין שטעטל גע־ווירקט די אַרגאַניזאַציע פון השומר־הצעיר, וועלכע האָט צו־

געצויגן צו זיך די גרעסטע טייל פון דער אַרטיקער יידישער יוגנט. מיט דער אַרגאַניזאַציע האָבן אין פאַרשידענע צייטן אַנגעפירט: יוסף קאָוואַרסקי, גרשון גורוויטש, צדוק, לייב און שפּעטער רבקה פּופּיסקי, העניע אַראַנאָוויטש, דוד און רבקה כּץ, פייגע סאלטייסקי, גרשון גורוויטש איז נישט נאָר געווען איינער פון די גרינדער פון „השומר־הצעיר" אין שטעטל עיר האָט זיינע אַלע יאָרן אַפּגעגעבן דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציע, איז געווען איינער פון די אַקטיוווסטע ציוניסטן בכלל און אַלע גענעראַציעס.

וועג אין פוילן אַנטשטייען די ליגעס פאַרן אַרבעטנדיקן א. י. אַנטשטייט אויך אַזאַ ליגע אין שטעטל. צו דער ליגע געהערן די אַרגאַניזירטע חברים פון פּועלי־ציון, צ. ס. השומר הצעיר און סתם סימפּאַטיקער פון עלטערן דור, וועג אין יאָר 1926 קומען פאָר אין שטעטל וואָלן צום היגן שטאָט־ראַט פירן דורך די היגע פּועלי־ציון — צ.ס אַ זעלבסטשטענדיקן קאַנדידאַט, דעם לערער פון דער יידישער שול אברהם וויניק אַלס ראַטמאַן.

זייער אַ סך צום אויפבלי און צו דער אויפהאַלטונג פון דער פּועלי־ציון, — צ. ס. אַרגאַניזאַציע אין שטעטל האָבן בייַ־געטראָגן די בריידער לייב און ישראל גורוויטש, זייענדיק סטודענטן פון דער ווילנער אוניווערסיטעט. שפּעטער נאָכן פאַרענדיקן זייער שטודיום אין ווילנע, האָבן זיי ניט איבערגעריסן דעם קאָנטאַקט מיט דער אַרגאַניזאַציע אין שטעטל, קומענדיק אָפט אַהיים, פלעגן זיי האַלטן רעפעראַטן און פאָר־טראָגן, וועלכע פלעגן שטאַרק באַזוכט ווערן דורך דער שטעטל־שער יוגנט.

וועג אין פוילן אין אַנטשטאַנען די אַרגאַניזאַציע „העובד", וועלכע האָט אַרגאַניזירט די יידישע בעלי־מלאכות איז אויך אין נייַ־סווינציאַן אַנטשטאַנען אַן אָפּטיילונג פון „העובד", פון דער „העובד" אַרגאַניזאַציע האָבן באַווייַז עולה צו זיין, די משפּחות פון דוד לעווין, אברהם אומבערג און רייזל לאָנדסמאַן.

קיין אַלגעמיינע־ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע איז אין שטעטל קיינמאָל ניט געווען, ס׳זיינען אָבער געווען עלטלעכע איבערגעגעבענע טוער, ווי אברהם ראַבינאָוויטש, וועלוול פּופּיסקי, אברהם קאָוואַרסקי, אליהו פייגעל. מאָטל באַק דער דאָן נאָך יונגער יעקב טאָבאַכאָוויטש.

קיין אָפּיציעלע מזרחי־לייט אויסער דעם רב קמחי און אַ פאָר גבאים, ווי שמשון בערמאַן, ישראל פארטנאי זיינען ניט געווען. כדאי אָבער צו דערמאָנען דעם הייסן רעליגיעזן ציוניסט ר׳ דוד רינג. נאָך דער באַלפור דעקלעראַציע האָט ער געהלומט צו קויפן אַ פערד און וואָגן, און אויף אַזאַ אופן קו־מען קיין ארץ־ישראל זיין טרוים אזי געווען: זיין אַ פאַסטוך פון אַ גרויסער סטאָדע שעפסן.

עס זיינען אויך אין שטעטל נישט געווען קיין אָפּיציעלע רעוויזיאָניסטן. נאָר איינצלנע סימפּאַטיקער פון דער אידעע: סאשע קיזבערג, שלום בערמאַן א. אַ. אַלע ציוניסטישע אַרגאַ־ניזאַציעס האָבן עקזיסטירט אַ דאַנק איינצלנע פּערזאָנען, וועל־כע האָבן געטריי געדינט דעם ציוניסטישן אידעאַל

אַ געוויסע צייט האָט אין שטעטל עקזיסטירט אַ סקויטן־אַרגאַניזאַציע אונטערן נאָמען: „בין" דער גרינדער פון דער אַרגאַניזאַציע אין ווילנע איז געווען ד״ר ווייניריך פון ייוואָ, צו דער אַרגאַנאיזאַציע אין שטעטל האָבן זיך אָנגעשלאָסן אונ־טער דער ווירקונג פון העשל שיין, די אַזויגערופענע „פראָלע־טאַרישע" יוגנט. די „בין" האָט זיך לאָנג ניט געהאַלטן, די נויט און אויסזיטסלאָזיקייט איז געוואָקסן און די יוגנט איז געגאַנגען אין די רייען פון „החלוץ", ווו זיי האָבן געהאָט אויסזיכטן אויף עמיגראַציע. די „בין"־חברים, שפּעטערדיקע חלוצים, געפינען זיך אַ גרויסער טייל אין ישראל. אין נייַ־סווענציאַן זיינען אין די לעצטע יאָרן געווען לינקע שטרעמונגען צווישן דער יוגנט.

מיירים סעגאַלאָוויטש, מוליע שאַפּירא, שמערל מיימין א.א. האָבן אקטיוו געאַרבעט פאַרן באַלשעוויזם. אין דער ערשטער עפאָכע נאָך דער אָקטאָבער רעוואָלוציע. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָבן פאָר דער קאָמוניסטישער אידעע געאַרבעט אין שטעטל דער שנייַדער שלום כרפס, דער שוסטער העשל שיין און דער שטעפער ראובן לעווין, געשטאָרבן אין ישראל אין 1961. און די קרעמער: כתריאל איציקסאָן און הירש ביקסאָן.

עס איז כדאי צו דערמאָנען די טוער לטובת הכלל די שטענדיקע פאָרשטייער אויף פאַרשידענע געביטן פון קעגנזייַ־טיקע הילף, ווי זאָוול בערנשטיין, לייב קאָוואַרסקי, ברוך טורגעל, אברהם ראַבינאָוויטש, חיים לייב סעגאַלאָוויטש העשל גורוויטש, יצחק גורדוס. וועלוול פּופּיסקי, ישראל פאָרטנאי, מאָטל באַק, יעקב שוואַרץ, נחמה קאָוואַרסקי א אַ.

אין די שטורמישע צייטן צווישן די ביידע וועלט־מלחמות. אַ קליינער טייל האָט זיך געראַטעוועט, דורכן פאַרלאָזן פריער נייַ־סווענציאַן, און דער גרעסטער טייל איז אומגעקומען מיט אַלעמען צוזאַמען דורך די היטלער באַנדעס.

יוסף בנקובר

חלוצי מחוז שוינציאן ב„הכובש"

נת 24—1928.

משבר קשה עובר על ארץ ישראל. חלק של עולים עוזב את הארץ.

ובזמן של חוסר עבודה בערים — ובפרט במושבות כתוצאה של התנכרות האכרים והצפת המושבות בעבודה ערבית זולה, הורגש הצורך הרב בעליה חלוצית מאורגנת היודעת את צרכה ושליחותה.

תנועת החלוץ — בפולניה — הועמדה בנסיון קשה. הגידול המהיר והבלתי טבעי (מ־2000 ל־10.000 בפולניה) של החלוץ יכול היה לסכן את התנועה ולהטותה לדרכים חדשות ולא רצויות לנו לגמרי, לולא עלה בידינו לשלוט במצב ולהפוך את החלוץ להסתדרות המונית בלי לותר על עיקריו האידיאולוגיים. יחד עם התרחבות התנועה היה צורך בהעמקתה. הדרכה שיטתית ומסודרת והכרת קושי המצב דרשה התאמצות מיוחדת לשם מילוי התפקיד שהוטל אז על החלוץ: לעמוד בפרץ, לארגן ולחזק את ההסתדרות בפולניה ולתקן את המצב בארץ ע״י עליה בלתי פוסקת של חלוצים בעלי הכרה ורצון. לפי הידיעות שנתקבלו ממוסדות ההסתדרות בארץ, ברובם לא עמדו החלוצים בנסיון ועברו לעיר.

כל ההתאמצות הגדולה בהכשרת החברים עלתה בתוהו. העליה שלנו הוסיפה במספר, אבל לא שינתה את המצב. מתוך חיפוש אמצעים לתיקון המצב באנו לכלל דעה, שסיבת הרע היא ההתפוררות שבעליה, שצריך להתחיל בארגון העליה עצמה במקום עליית בודדים — צריכה לבוא עליה קיבוצית. החברים שעמדו בתנועה הרגישו בצורך עליה מסודרת ומרוכזת, שיכולה לאחד את העולים, להקל על הקושי שבתנאים האוביקטיביים.

המועצה הגלילית בוילנה נגשה למלא את אחד מצרכי השעה הכי הכרחיים של תנועת החלוץ בגולה והחליטה לארגן קיבוץ עליה של חלוצי גליל וילנה בשם „הכובש", אשר יעלה הד ויעמוד לרשות הסתדרות העובדים בא״י לכיבוש ולעבודה, לעליה הקרובה אושרו ע״י המרכז לערך 200 חברים וחברות. המועצה הגלילית פנתה אל כל הח״ח האלה בחוזר מיוחד והציעה לפניהם את ארגון קיבוץ עליה. בין יתר הדברים נאמר בחוזר: —

„העליה האחרונה לא מילאה את תפקידה הן כלפי ציבור הפועלים בארץ, הן כלפי מחנה, החלוץ בגולה, הן כלפי עצמה, והן כלפי החלוצים העולים. ימים על שנים חוזר החלוץ ונשבע על דגל חברת העובדים בארץ, על המשמעת החלוצית, על היותו מוכן לכל מפעל ולכל כיבוש בארץ, לשם סלילת הדרך לעליה החדשה. אולם לא כולם מצאו את הדרך לציבור הפועלים המאורגן, אל קיבוצי העבודה בעיר ואל חבורות הכיבוש במושבה, חלקים מהם התפזרו לכל עבר, נמלטו על נפשם, מי לחיי שיר אצל אדונים מנצלים, ומי לחיי ריוח ללא חובה חברתית, לא משאת נפש, והציבור העובד, המקריב את כוחותיו על הגדלת העליה, על הרחבת אפשרויות עבודה — מחכה לחלוצים, אשר יבואו וימלאו את השורות ויחזקו את הכוח הבונה.

כולנו אשמים, כי לא מילאנו את חובתנו החלוצית עד תומה, הפסקנו את עבודתנו באמצע הדרך. ברגע, אשר דרכה כף רגלו של החלוץ על סיפון האניה, ניתק את קשריו עם הסתדרות החלוץ ופירק מעליו כל עול של חובה ואחריות הסתדרותית. העליה לא״י לא היתה המשך של הפעולה החלוצית בתוך ההסתדרות העובדים וברשותה.

למצב זה מוכרח לבוא קץ! אנו רוצים להתחיל בארגון העליה החלוצית, העליה הקיבוצית המאורגנת, העולה בסדר ובשיטה, מתוך קשר חברים ומשמעת הסתדרותית וממשיכה את תעודתה החלוצית בתוך ההסתדרות העובדים וברשותה".

ניגשנו לארגון הקיבוץ. וכאן נתקלנו בקשיים רבים וקודם כל תנאי־הבנה. ידענו, שלשם ארגון קיבוץ בארץ דרוש הרבה זמן ומרץ ודרושה זהירות יתירה ביחוד לגבי אנשים שלא עבדו יחד בחוץ. המצב הרע האיץ בנו ולא יכולנו לחכות עד שתהיה לנו האפשרות לשלוח אנשים שעברו את ההכשרה בגולה (קיבוצי הכשרה בפולניה היו אז מעטים מאד). ניגשנו לפעולה של סידור הקיבוץ. זה היה הנסיון הראשון בתנועת החלוץ בפולין ונוסף לקשיים האוביקטיביים לא היה לנו

הביטחון אם הנסיון יצלית. כן חסרו לנו העזרה הדרושה והתמיכה המוסרית של חברי מרכז החלוץ, שתפסו בחלקם עמדה ניטרלית לכל הרעיון. גם אחרי פרסום ההחלטה על ארגון „הכובש", לא בא הבירור היסודי על הקיבוץ, דבר לו צפינו כל העת. פורסם גם מאמר אחד המתנגד בגלוי לצורת הקיבוץ, אעפ"כ לא רפו ידינו. ההתנגדות נתקלה ברצון טוב של מארגני הקיבוץ ונוצר מעין „פטריוטיזם" קיבוצי שעמד לנו בכל המכשולים. חיסר הבנה זו מצד מוסדות החלוץ, נתגלה גם בין חברינו אנו. התחילה שורה של פגישות ושיחות בכל גליל וילנה על „הכובש" ותפקידו, לאור המצב בארץ והפרספקטיבה הרחוקה שלנו. בועידה המיסדת של „הכובש", שהשתתפו בה 140 חבר, רק שניים נמנעו להכנס אליו. עד מהרה הפך הכובש לקנין של כל ההסתדרות החלוץ בגוש וילנה, אחרי חודשים של הסברה בעל־פה ובכתב ניגשנו לסדר פלוגות, אך בחירתנו לא היתה חפשית. כי לא תמיד היינו יכולים לשלוח את החברים המושכרים ביותר מסיבות התנאים וחוקי ההגירה ששררו אז בפולניה. הקפדה יתרה צריך היה לנהוג בפלוגות הראשונות, כי בהן תלויה הצלחת הקיבוץ בכלל וארגון החברים הבאים אחריהם בפרט. לכן הרבינו לטפל בראשוני העולים. המציאות לא הכזיבה את תקוותינו ועוד עלתה עליה. הפלוגה הראשונה לא רק שהסתדרה בארץ והסתגלה מהר לכל תנאיה, אלא שגם במצב הכי קשה, לא אבדה לה הפרספקטיבה של כל הקיבוץ והרזרבה בחוץ לארץ. עם התבצרות שתי הפלוגות הראשונות והתקשרותם לארץ התחלנו להרגיש שיש כבר יסוד, רפה אמנם, זקוק לעזרה, אבל בעל סיכויים. הדרישה התמידית היחידה בכל המכתבים שנתקבלו אלינו מהארץ היתה, שנקפיד מאוד בבחירת העולים וגם נארגנם לפלוגות. את הדרישה השניה מילאנו, שלחנו כל הזמן פלוגות מאורגנות אם מילאנו את התנאי הראשון, קשה עדין לדעת, אך דבר אחד יש לציין, ששלחנו את הטובים בתוכנו ומי אשם בזה, שהטובים בתוכנו לא היו מתאימים למילוי התפקידים הקשורים בבנין הארץ?

אחרי הביסוס, אסור היה להסתפק רק בכיוון העליה לקיבוץ. צריך היה להוסיף לזה את החינוך וההסברה המכוונים. ואין להשען בנידון זה רק על הזמן והמקום: „ימים יודיעו חכמה" ומציאות א"י תחכים. העובדה שאנחנו קיבוץ העומד לרשות ההסתדרות לשם כיבוש העבודה היתה ברורה לכל. אך הדגשנו, יחד עם זה, שבעתיד נעבור גם להתישבות. צריך היה לכן לעקור קודם כל, את הדעה שהיתה אצל אחדים בתוכנו, שנסתפק בהעברת החברים לארץ לרשות ההסתדרות והיא כבר תשלח אותנו לגופים קיבוציים קיימים; לנו היה ברור, שזה אי אפשרי. הפטריוטיזם הקיבוצי של הכובש היה עדיין יוצר ובונה. ויש השואלים אותנו מהו „הפטריוטיזם" הזה ומה סיבת ההבדלים בינינו ובין שאר התנועה הקיבוצית. תשובתנו היתה שאין ברצוננו ליצור דבר־מה מיוחד וספציפי, לא זו היא דרכנו. עמדתנו הברורה נובעת מהחלטת ועידת הכובש בוילנה שהיתה לפני שלושה חדשים. בהחלטות נאמר: בסעיף ב' — הועידה חושבת, כי על הקיבוץ לאחר

כנוס של נציגי „החלוץ" במחוז שווינציאן

יושבים: יצחק קובלסקי, שלמה אלפרין, בוורסקי אלראי (מוידז), יוסף בנקובר, משה ואלין, אברהם יצחק מילר.
עומדים: (מוידז) יוסף זילבר, חנונקנדי, קורלאנדצ'יק, בערל זאק, יצחק פייגלמאן, משה מאצקין, אברהם לוין, רפופורט, יצחק שיבובסקי, יצחק שוטאן.

התגבשותו הפנימית, לקבוע את דרכו בתוך התנועה הקיבוצית, בתור קיבוץ פתוח, הקולט את העליה החלוצית והעמד לרשות ההסתדרות ומלוי תפקידי עבודה והתישבות. בסעיף ג׳ — ועידת הכובש קובעת כי על קיבוץ הכובש בארץ בהיותו חלק בלתי נפרד של התנועה הקיבוצית, לשאוף לאיחוד התנועה הקיבוצית, ע״י שיתוף עבודה ופעולה ועזרה הדדית בין כל הקיבוצים הישנים והחדשים.

להקמת „הכובש״ עונה הד גדול ברחבי גליל וילנה — בין מאות החלוצים המפוזרים בכל עיירות הקטנות והמרוחקות ביותר.

הנכונות להטות שכם להצטרף לארגון עליה יותר כולל ולנסות במשותף לסלול את הדרך בארץ בעבודה, בכבוש ובהתישבות, זיק תקוה זה עבר ככח חשמלי ברחבי „החלוץ״.

באופן מיוחד הצטיינו חלוצי מחוז שוינציאן — שוינציאן, נובו־שווינציאן, איגנאלינה, פודברודז, לינגמיאנו, קולטיניאנו, היידוצישוק. בכל המקומות האלה קמו סניפי „החלוץ״ ראשית התארגנות של „החלוץ הצעיר״ — ושורה של קבוצי הכשרה שהיו בראשית צעדיהם. והיה נחת רוח תנועתי ואישי רב להמצא בסניפי „החלוץ״ אלה — להפגש עם הנוער התוסס — לפגוש את מערכת בתי־הספר בעברית ובאידיש — (עד לגימנסיה באידיש בשוינציאן) את החוגים הדרמטיים של הנוער החלוצי.

נפגשנו במחוז שוינציאן בניצני המפלגות הציוניות הסוציאליסטיות בכל מקום — ולהוכח שאכן הנוער הזה עומד לרשותנו ומוכן להתגייסות. ואמנם הם לא הכזיבו. היו בין הראשונים שהצטרפו ל„הכובש״ בועידתו הראשונה בווילנה; והיו בין פלוגות עליה של „הכובש״ הראשונות שעלו ארצה — ובמספרים נכרים. ועם עלייתם ארצה נרתמו בעול ובאחריות תנועתית גדולה.

והפעילים בתוכם ממשיכים את חייהם ברמת־הכובש עד ימינו אלה.

ואם הגענו עד הלום ואנו מתקרבים לחגיגות 40 שנות

מהראשונים בשנת 1925

שוכבים: שאול ומרדכי וילקומירסקי

יושבים: בערטה מאַצקין, אשתו של שלום, ובניהם פרגאמנט, יוסף לולינסקי, סלבה בושקניץ.

עומדים: שכנא צפלוביץ, השיל גורביץ, אברהם יצחק מילר, אברהם אובצינסקי, יוסף ברובנרג, חיה פופיסקי.

„הכובש" בארץ, הרי רשאים אנו להתגאות בחלוצי מחוז שוינציאן — ורשאים החברים בספוק לסקור אחורנית את הדרך שעברו ואת המאבק המשותף בעליה, בכבוש עבודה, בהתישבות ובהגנה. במשותף רשמנו דפים יפים ומחנכים ביצירת „רמת־הכובש".

החברים ממחוז שוינציאן שהיו ברמת־הכובש:

יצחק פיגלמן, חיה סורוקה (זוסמן), איסר בן־יצחק (איציקסון), הניה אהרנוביץ (מוכרוק), שרה רוזובסקי (מגון), שנידרוביץ, קובלסקי יצחק, ציליה פיגלמן, חדש רשקה, טביהו רפפורט, חסיה רפפורט, אברהם קריל, לאה קלאַויר (ליש). שיניוק יוחנן, יוסף קוריצקי, קורליאנציק זלמן, יצחק ליגום־סקי, צרנוצקי, חנה זיידל, דבורה פיגל, אפטוב קלמן, יונה לוינסון, קרבצינסקי, בת־שבע גלוך (נחומי), שלום שפירא, בוברסרקי, ברוך אקסלרוד, סבירסקי, אבא גנדל, טובה גנדל, בנימין גנדל, נתן גנדל, יוסף גולדשטין, אהרון פרמונט, יהודה פרבוזניק, אלתר גריטון, גרשון קוריצקי.

אברהם כ"ץ

ראשיתה של תנועת החלוץ

(מוקדש להורינו, אחינו ואחיותינו, שנספו על ידי צוררי עם ישראל במלחמת העולם השניה, והשאירו אחריהם דור של מגשימים ובוני מדינת ישראל.)

אשיתה של תנועת „החלוץ" בנובו־שוונציאן נעוצה בשנת 1924, כשבאחת השבתות נקראו בני־הנוער של עיירתנו לפגישה. היתה זאת האסיפה הראשונה, בה הונח היסוד להקמת סניף „החלוץ" במקום. היתה אז תקופה הרת עולם: שנים מספר אחרי מלחמת העולם הראשונה; העם היהודי בתפוצות היה שבור ורצוץ, בלי כל סיכוי למחר; הנוער היה מנותק כליל מחיים נורמליים בשטחי החברה והתרבות, ובלי כל תקווה לשיפור מצבו בעתיד. זה היה אחד הגורמים שדחף להתארגן ולחפש דרכים לחיים חדשים, חיים פרודוקטיביים.

ההתחלה נעשתה עם הקמת תנועת הנוער על שם „טרום־פלדור", בה התארגנו צעירים וצעירות מגיל שבע עשרה ומעלה. הודות למסירותם של החברים, שעמדו אז בראש תנועת „טרום־פלדור", עלה בידם לארגן שכבה יותר צעירה, בשם „פרחי־ציון". לבוגרים השתיכו: פורטנוי חנה, לפידות חנוך, שוטן מרים, קוברסקי יגטה, רבינוביץ רעיה, קוברסקי אסתר וכותב השורות. מדריכי הסניף ניהלו, פעולה סדירה בכל השטחים התרבותיים והחברתיים, הקימו בין היתר ספרית נוער ופותחן. פעולה תיכונית ונוסדו חוגים ללימוד בעיות הציונות.

את כל התפקידים מלאו בני־נוער בגיל בית ספר. בשנת 1924 הוקם סניף „החלוץ" — בד בבד עם יסוד מפלגת „צעירי־ציון". דבר הקמת סניף „החלוץ" בנובו־שוויצאן הכה גלים בכל שכבות הנוער בעיירה. אמנם טרם ידענו אז מה עומד לפנינו, אבל דבר אחד היה ברור לנו: עלינו לשנות את אורח חיינו ולעבור למקצועות פרודוקטיביים, הדרושים לבנין ארץ ישראל. המשימה הזאת לא היתה קלה וגם לא פשוטה; בנים ובנות מבית אבא ואמא, שלא טעמו מעודם טעם עבודה פיזית, נאלצו תוך זמן קצר לעבוד בתור חוטבי עצים, פועלי יערות, ועובדי אדמה. לא היה זה פלא שהתופעה הזאת היתה בעיני רבים וביחוד בעיני ההורים כשגעון. בנים ובנות ממשפחות אמידות או „כלי קודש" היו עוברים מחצר לחצר כשמשור וגרזן בידם ומבקשים לעבוד בעבודת הגויים. האין זה טירוף דעת? לעומת זאת ראה הנוער, שהדרך הזאת הוביל אותו לקראת הכשרתו לחיי חלוצים בארץ ישראל, כדי שיוכל להיות בין מגשימי הרעיון של הציונות העובדת.

אבל לא רק על העבודה השחורה שמו את הדגש, כי אם

גם על פעולות האירגוניות והתרבותיות. כל זה ביחד הווה את ההכנות הראשונות לקראת ההגשמה החלוצית הנכספת.

ימים ולילות במועדון ומחוצה לו, עסקו בלימודים על מנת לגבש את הרעיון החברתי, הקיבוצי, שהיה עדיין בשבילנו מושג תיאורטי שנהפך במשך הזמן למציאות ולעובדה קיימת. הרוב הסתגל לתנאי החיים הקשים והתמסר לענין בלב ונפש מתוך צפיה לעלות בהקדם לארץ.

אמנם, רק לחברים מעטים ניתנה האפשרות להגשים את חלומם, בכדי לצאת לקיבוץ הכשרה, היה צורך לסלק מכשולים רבים. כמו כן מצומצם היה גם מספר המקומות. לכן, יצאו יחידי סגולה.

ראשון היוצאים היה בערל זק (בנימינה) שהלך לסולדיניה, על יד וילנה; הקיבוץ החקלאי הראשון בסביבתנו. הוא יצא להכשרה לאחר תקופה רבת פעילות ומסורות לסניף „החלוץ" במקום והשאיר אחריו חברים, ממשיכי השרשרת של הכשרה והגשמה.

אחת הפעולות המזהירות של הסניף היתה, ללא ספק, הקמת קבוצי הכשרה ע"י גובו־שווינציאן ובתוכה. תוך זמן קצר נוסד הקיבוץ על שם י. ל. פרץ בכפר רימקי (עשרת קילומטר מגובו־שווינציאן), הקיבוץ הזה היה ממש „שלנו", ראשית, קרוב לבית, ושנית — נמצא בטיפולו הישיר של סניפנו. להקמת הקיבוץ עזרו בין היתר הירשל לוינשטיין, פורטנוי חנה, וולפסון ברל ופופישקי צדוק. עזרתם היתה בכל, החל מבקוריהם ועד האשראי במאפית הלחם, האטליז, והחנויות השונות.

בקיבוץ „רימקי" פגשתי חברים מכל סניפי הסביבה. מהם יש להזכיר:

משווינציאן: שיבובסקי אריה, פייגל דבורה, כץ מיכאל (כולם בארץ). מפודברודז: בורסקי לוי, מקולטיניאן: קורופטקין, ומוידז: (חנקינד) בן חנן שמואל, גנדל אבא, מברסלב: קרסין אוריאל, מפוטסבי: טויביס יוסף, מנובו־שווינציאן: מירמן זלמן, וולפסון ברל וכותב השורות.

הקיבוץ על שם י. ל. פרץ בתוך יער, שהשתייך לסוחר היערות הידוע, ר' גרשון רודניצקי ז"ל. בעל היער עזר הרבה בהדרכה ובלימוד המקצוע, בכדי שחברי הקיבוץ לא יפלו מבני הארץ, פועלי היערות הותיקים והמנוסים.

בזמן הראשון נתקלנו אמנם בקשיים מצד הגויים. אבל במרוצת הזמן רכשנו את אמונם וגם יחס של כבוד, וכך תוך עבודה פיזית מפרכת ותנאים כלכליים קשים נהלנו פעולה תרבותית רחבה תוך דאגה מתמדת של רכישת ידיעות בשאלות תנועת העבודה בארץ ישראל. השתלמנו בין היתר בידיעת

צום אפפאר פון בערל זאק אין ארץ ישראל 7.9.29 — פ.צ.צ.ס. פארטיי אין ניי־סוע:ציאן

עס ליגן: ציפע גארדאן, קלארע יאווישט, מאשא שאפירא, לייזער גארדאן, שיינע קאוארסקי, שיינע כץ, מינע קולבאק.

עס זיצן: **הירש רוטשטיין**, ציפע יאווישט, חנא רוטשטיין, העניע רודניצקי, בערל זאק, חיה גארדאן, בערל וואלפסאן, טייבע רוטשטיין, הירש לעוויטשטיין.

עס שטייען: דאבע פאסטאווסקי, ביילע גורוויטש, דוד פינגערהויט, **ראשע סווירסקי**, רבקה לעווינשטיין. ניסן לאס, שרה תנאים, ירושלימסקי, נחמה רודניצקי.

„החלוץ" צום אפפאר פון בערל זאק — 1929
עס קניען: מאשא קאוואלסקי, חיה רודניצקי, רבקה רודניצקי.
עס זיצן: זרח בראיר, חיה גארדאן, בערל זאק, שייקע כץ, יהושע קמחי.
עס שטייען: תרצה שוטאן, אברהם ליגומסקי, דוד כץ, דבורה עלפערין, שלמה לעווינשטיין, שרה ביצונסקי, בערל וואלפסאן.

הארץ, בתולדות התנועה הציונית וביסודות השפה העברית. לא רק חוטבי עצים רצינו לראות בחברי „החלוץ", כי אם גם אנשים, בעלי ידיעות רחבות בבעיות התנועה והחברה.

בתקופה ההיא — 1924—1925, הוקמו סניפים אחרים של „החלוץ" ועל כן נאלץ המרכז להקיף מספר נוסף של קבוצי־הכשרה. ובלי ההכשרה הדרושה אי אפשר היה לעלות ארצה.

השאיפה לעליה הלכה וגברה עם הקמת שני קבוצי הכשרה נוספים במחוז: האחד — בצירקלישקי, על יד שווינציאן (חקלאות), והשני — בית מלאכה לנגרות בנובו־שווינציאן.

לנגריה הזאת כדאי להפנות תשומת לב מיוחדת. יהודים פשוטים שלא על מנת לקבל פרס, קיבלו על עצמם להיות מורים ומדריכים לחלוצי העם. אלה היו: רב יוסף קובלסקי ז"ל ושני בניו, יהושע ומרדכי, שהקדישו זמן רב ומרץ על מנת להכשיר יהודים צעירים מקצועות פרודוקטביים, שלום ברמן ז"ל מסר למטרה זאת חלק מדירתו מבלי כל תשלום.

בנגריה ההיא עבדו ולמדו חלוצים מכל הסביבה.

מאז נהפך ביתו של שלום ברמן ז"ל ממש לבית־ספר של תורה ועבודה, בו נמצאו עתונים וספרים, ושם התנהלו שיחות וויכוחים על בעיות התנועה הציונית בכל ותנועת החלוץ בפרט. מגמתם — להתכונן לעליה.

התקופה ההיא של התלהבות ושאיפה לעליה נמשכה שנים מספר, אבל לא לכל אחד היתה הדרך סלולה להכשרה ולעליה. קודם כל הופיע כגורם הבעיה הכספית, כלומר שאלת הוצאות הדרך. לשם זה נוסדה „קרן־עליה", שמטרתה היתה למצוא את הסכומים הדרושים להוצאות הדרך. מקורותיה היו שונים: נשפים, והגרלות ותרומות סתם.

יש לציין לשבח את תושבי נובו־שוויאנציאן שתרמו במלוא יכולתם למפעל זה.

נוסף ל„קרן העליה" קיימה תנועת „החלוץ" קופה משוטפת, בה היו חברים אמידים מכסים חלק מההוצאות של מחוסרי אמצעים וכך היו מקיימים אחד החוקים של עזרה־הדדית. הודות למסירות הזאת התקדמה העליה מנובו־שווינציאן, בתקופה ההיא עלו החלוצים: ברנשטין זלמן, ליגומסקי יצחק, שוטן יצחק, ויהודה זר. אלה היו הראשונים שסללו את הדרך לכל הנותרים ששאפו גם כן לעלות ולהגשים את חלומם — להצטרף לבוני המולדת.

לדאבוננו וליגוננו המר לא זכו כולם לעלות ולהיות אתנו פה ולזכות ולראות בקימת ישראל בארצו.

על חברי „החלוץ" עבר בימי השואה הגורל של כל אחינו היהודים. השרידים הבודדים שנשארו לפליטה הם עדות לכליונם.

אברהם כ״ץ

די „החלוץ״־ארגאניזאציע אין שטעטל

דער אָנהויב פון דער „החלוץ״־באַוועגונג אין נייַ־סוועניציאַן איז געשאַפן געוואָרן עטלעכע יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. דאָס יידישע פֿאָלק איז געווען צעבראָכן, רואינירט אין נידערגע־שלאָגן. אָבער זיינען געבליבן אָן אַ וועלכער ס׳איז באַזע פֿאַרן ווייטערדיקן קיום; די יוגנט — אָן אַן אינהאַלט און אַ וועג פֿאַר איר צוקונפֿט.

אין יענע טעג האָבן זיך דערטראָגן צו אונדז די קלאַנגען וועגן אַ נייַער אויפֿלעבונג פון דער ציוניסטישער באַוועגונג, וואָס איז געווען פֿאַרבונדן מיט דער באַלפור־דעקלאַראַציע. אומעטום האָבן זיך געגרינדעט ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן קאָנצענטרירט אַרום זיך דעם גרעסטן טייל פון דער יידישער יוגנט.

ביי אונדז אין שטעטל איז געמאַכט געוואָרן די התחלה מיט דער גרינדונג פון דער יוגנט־אַרגאַניזאַציע „טרומפּעלדאָר״, צו וועלכער ס׳האָבן אָנגעהערט יוגנטלעכע פון 17—18 יאָר, צווישן זיי די חברים: הירשל לעווינשטיין, פייגע בערנשטיין, זלמן בערנשטיין, יצחק שוטאָן, בערל זאַק, אהובה כ״ץ יצחק ליגומסקי א. א.

ביי דער „טרומפּעלדאָר״ ־אַרגאַניזאַציע האָט זיך געגרינדעט אַ יוגנט־גרופּע אונטערן נאָמען „פּרחי ציון״, צו וועלכער ס׳האָבן אָנגעהערט אַ סך שילער פון דער יידישער שול, ווי חנה פּאַרטנאי, חנוך לפידות, מרים שוטאָן, יענטע קאַווארסקי, רעיה ראַבינאָוויטש, אסתר קאָוואַרסקי, דער שרייבער פון די שורות א. א.

די „טרומפּעלדאָר״־אַרגאַניזאַציע האָט געלייגט דעם פונ־

חלוצים פון נייַ־סוועניציאַן אין פּתח־תקוה
עס שטייען: יוסף גורוויטש, אברהם כץ, יצחק ליגומסקי.
עס זיצן: הירש פּאַרטנאי, בנימין ליגומסקי, מאיר ליגומסקי, יהודה ליגומסקי, שלום כץ, ירחמיאל עלפערין, מיכאל שוטאָן.

צוגרייטונג. די חברים זיינען מייסטנס געווען באַלעבאַטישע קינדער, וועלכע האָבן קיינמאָל אין לעבן נישט געהאַלטן אַ האַק אָדער אַ זעג אין האַנט.

אונדזער צוגרייטונג האָבן מיר צוערשט באַקומען אין שטעטל גופא. מיר זיינען געגאַנגען זעגן און האַקן האָלץ, אויפרוימען הייזער, און עטלעכע גרופּעס האָבן אַפילו געאַרבעט אין וואַלד און אין פעלד. בלויז אייניצלנע זיינען אַרויס אויף הכשרה אין די קיבוצים.

אַ וויכטיקע געשעעניש פאַר אונדזער אַרגאַניזאַציע איז געווען די גרינדונג פון קיבוץ אויפן נאָמען פון י. ל. פּרץ, וואָס האָט זיך געפונען אין דאָרף רימקי, אַ־10 קילאָמעטער פּין דאָמענט פאַר דער אַנטשטייאונג פון „החלוץ", וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין יאָר 1924 און האָט צוגעציגן צו זיך חברים פון אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג.

קודם כל האָבן זיך זיינע חברים געמוזט צוגרייטן סיי קולטורעל־אידעיש און סיי פיזיש צו דעם נייעם שטייגער־לעבן אין ארץ ישראל, וווהין מיר האָבן געשטרעבט עולה צו זיין און בויען אַ צוקונפט פאַר זיך און פאַרן גאַנצן פאָלק.

שווערער פון אַלץ איז, פאַרשטייט זיך, געווען די פיזישע שטעטל, אין אַ גרויסן וואַלד, וואָס האָט געהערט צום קאַלטי־ניאַנער וואַלד־סוחר גרשון רודניצקי.

אין יענעם קיבוץ האָבן באַקומען זייער הכשרה חברים פון נייַ־סוועניצאַן, סוועניצאן, פאָדבאַראַדז, קאַלטיניאן, ווידז, בראַסלאַוו, פאָסטאַוו א. א.

די חברים האָבן זיך דאָרט גוט אויסגעלערנט די מלאכה פון אַלע פאַרשידענע וואַלד־אַרבעטן און זיינען שפּעטער נישט אָפּגעשטאַנען פון די פּויערים, וועלכע האָבן בייַ דעם פאַך געאַרבעט צענדליקער אָרן.

אן יאָרן 1925 האָט זיך אונדזער „החלוץ" שטאַרק פאַרגרעסערט. מיר האָבן דאָס געדאַרפט פאַרדאַנקען דעם חבר יוסף באַנקאַווער, אַ מיטגליד אין מרכז פון „החלוץ", וועלכער פלעגט אָפט באַזוכן די פּראָווינציאַנעלע אָפּטיילונגען. אונטער זיין השפּעה האָבן זיך געגרינדעט אָפּטיילונגען פון „החלוץ" כמעט אין אַלע שטעטלעך פון אונדזער געגנט.

אַ וויכטיקע ראָל פאַר דער אַנטוויקלונג פון „החלוץ" האָט געשפּילט דער לאַנדווירטשאַפטלעכער קיבוץ, וועלכער

I עס קנייען: ביינישׁ סווירסקי, מינע קולבאַק, יצחק שוטאַן.
II עס שטייען: מאָטל צינמאַן, יצחק ליגומסקי, צדוק פופיסקי.
III עס זיצן: זלמן מיכמאַן, ביילע גורוויטש, הירש לעווינשטיין, בערל וואַלפּסאַן, חנוי פּאַרטנאָי, מאָטל קאָוואַלסקי, שלמה עלפּערין.
IV עס שטייען ביים לינקן זייט: משה עלפּערין, אברהם כץ.
V עס שטייען: משה גורוויטש, אליהו שאַפּטאַן, לאה ווידוצינסקי, בענצע פופיסקי, שיינע כץ, חיה גאַרדאַן, אברהם ליגומסקי.
VI עס שטייען: אברהם אומברוס, רייזע סאַלטייסקי, טייבע רינג, אהרון רינג, נחמה רודניצקי, טייבע רוטשטיין, אסנת ציקינסקי.

איז געגרינדעט געוואָרן אין צערקלישאָק ביי סוועניציאַן און ווו ס׳האָבן באַקומען זייער הכשרה אַ סך חברים פון דער נייַ־סוועניציאַנער אַרגאַניזאַציע.

אַ גאַנץ באַזונדערע אויפגאַבע האָט אויסגעפילט דער סטאָלעריי־קיבוץ, וועלכער איז דאַן געשאַפן געוואָרן אין נייַ־סוועניציאַן גופא. ער האָט זיך געפונען אין הויז פון שלום בערמאַן, אַ הייסער ציוניסט, וואָס האָט אָפגעגעבן פאַרן קיבוץ אַ סך צייט און מי.

די אינסטרוקטאָרן פון קיבוץ זיינען געווען: יוסף קאָוואַלסקי מיט זיינע זין, וועלכע האָבן געלערנט די חלוצים דעם פאַך פון סטאָלעריי.

די דאָזיקע תקופה פון ענטוזיאַזם און באַגייסטערונג האָט אַנגעהאַלטן עטלעכע יאָר און דער דראַנג עולה צו זיין קיין ארץ ישראל האָט באַהערשט אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג.

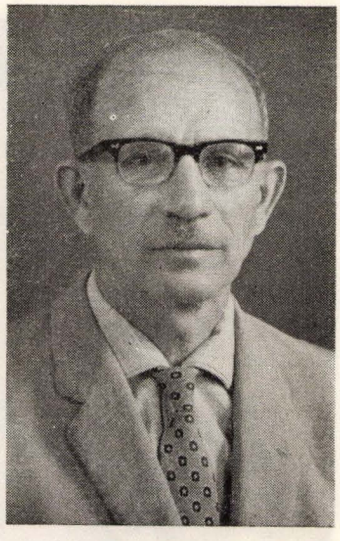
ליידער איז דער וועג פאַר דער עליה נישט געווען פריי פאַר יעדן חבר. אַ סך האָבן פשוט נישט געהאַט די מאַטעריעלע מעגלעכקייט צו באַקומען די נויטיקע הוצאות פאַר דער רייזע און די עליה איז זיי נישט לייכט אָנגעקומען.

צו דעם צוועק איז שפעטער געשאַפן געוואָרן אַ „קרן עליה" און אַ „קופה משותפת", וועלכע האָבן דערמעגלעכט די עליה אויך פון די אָרעמע קרייזן. אַ דאַנק דעם האָבן דאַן זוכה געווען עולה צו זיין צענדליקער חברים, וועלכע געפינען זיך איצט אין ישראל, ווער אין אַ קיבוץ און ווער אין אַ מושב אַדער ביי פאַרשידענע אַרבעטן אין די גרויסע קאָלאָניעס און אין די שטעט.

צו אונדזער גרויסן וויייטיק איז אָבער דער גרעסטער טייל פון דער יידישער יוגנט פאַרבליבן אין שטעטל און איז אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע יידן דורך די היטלעריסטישע און ליטווישע באַנדיטן.

זיי אַלעמען איז נישט באַשערט געווען צו דערלעבן די פאַרווירקלעכונג פון זייער חלום: די אַנטשטייאונג פון דער מדינת ישראל.

זייער אַנדענק וועט ביי אונדז אַלעמען בלייבן הייליק און טייער.

יעקב טאבאכאוויטש

די אלגעמיינע ציוניסטן

ין נייַ־סוועניציאַן איז צווישן די באַלעבאַטישע עלעמענטן, כמעט קיין אנטיציוניסטן נישט געווען. אַפילו דער רב ר׳ קמחי, האָט זיך עפנטלעך פראָקלאַמירט אַלס אַנגעהעריקער צו „מזרחי" און האָט אַנטייל גענומען אין איר נאַמען ביי אַלע אַקציעס לטובת דעם ציוניזם.

די הויפט־שטיצער פאַר די ציוניסטישע פאָנדן ווי קרן־היסוד און קרן־הקימת זיינען געווען סתם יידן, ביי וועלכע דער ציוניזם איז געווען אַריינגעוועבט אין זייער טאָג־טעגלעכן גייסטיקן און אפילו רעליגיעזן לעבן. די יידישע מאַמעס האָבן נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע ערב שבת און יום־טוב פאַר זייער ליכט־בענטשן מיט אַ קדושה געפיל געווען אין דער פוסקע פון קרן־הקימת אָפט מערער וי אין אַנדערע צדקה־פושקעס. האָפנדיק דורך דעם צו פאַרגיכערן די גאולה און אויסגעלייזט ווערן פון דעם שווערן גלות.

נישט איינמאָל איז אויסגעקומען צו הערן: „גיב, מיין מאַן, אויף דעם ציוניסטישן פאָנד, וועלן מיר היינט קיין מיטיק נישט עסן". „פולע" פושקעס זיינען געווען ביי בתיה טאָבאָכאָוויטש, שרה קרוז, חסיה פופיסקי, שפרה קאווארסקי, רחל ליפנהאָלץ א. א. אָט די געטרייע איבערגעבענע מענטשן זענען נישט געווען אַרגאַניזירט און דאָך אָנטייל־גענומען אין אלע ציוניסטישע אַקציעס אין שטעטל.

די אַרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט איז געטאָן געוואָרן דורך

די יוגנט־אַרגאַניזאַציעס. ווי צעירי־ציון, פ.צ. צ.ס., „החלוץ" און „השומר הצעיר", אונטערן פאַראייניקטן דאַך, „ארץ־ישראל העובדת".

וועג אַבער די פוילישע מאַכט האָט אָנגעהויבן קאָנטראָלירן די טעטיקייט און פאַדערן באַריכטן פון די ציוניסטישע קרייזן און איבערהויפט פון דער יוגנט האָבן די טעטיקערע באַלעבאַטישע עלעמענטן זיך אַרגאַניזירט אונטערן נאָמען: „אַלגעמיינע ציוניסטן".

צו דעם צוועק איז געפונען געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג אין 1931 ביי וועלוול פופיסקי אין הויז און עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ וועד פון דריי פערזאָן: וועלוול פופיסקי, א. פייגל און יעקב טאַבאַכאָוויטש. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו אָקטויוזירן די אַרבעט פאַר די פאָנדן פון א"י, שאַפן אַ קרן־עליה פאַר די נישט פאַרמעגלעכע עולים, און שטיצן די תרבות־שול. כדי דאָס צו קענען דורכפירן איז באַשלאָסן געוואָרן צו פאַראייניקן די כוחות מיט די עקזיסטירנדע ציוניסטישע יוגנטלעכע אַרגאַניזאַציעס. אַדאַנק דער הילף פון די חברים גרשון גורוויטש, נחמן ליבמאָן, פייגע סאל־טייסקי, רבקה כץ, יצחק לעווינשטיין א. א. זענען די הכנסות פאַרן קרן־קיימת געשטיגן. עס איז כמעט נישט געווען קיין הויז אין שטעטל וועלכע האָט זיך נישט באַשטייערט פאַרן ק.ק.ל. נייַ־סוועניציאָן איז געשטאַנען אויפן ערשטן אָרט אין גרויס פון די גרעסטע געלטער, פון די פושקעס צווישן די שטעטלעך פון סוועניציאָנער קרייז.

עס זיינען דורכגעפירט געוואָרן קרן־קיימת־באַזאָרן מיט אַ לאָטעריע אין דער געביידע פון דער יידישער פאָלקס־שול. אין די באַזאָרן פלעגן זיך באַטייליקן אַלע יידן פון שטעטל.

פאַרן קרן עליה זיינען פאַרגעקומען גרעלט־זאַמלונגען פון הויז צו הויז, עס זענען אויך דורכגעפירט געוואָרן פאַר־ווייַלונגען און טעאַטער־פאַרשטעלונגען לטובת דעם קרן. אַדאַנק די זאַמלונגען איז דערמעגלעכט געוואָרן צו פינאַנסירן די עליה פון עטלעכע נישט־פאַרמעגלעכע קיין א"י.

אין יאָר 1934 איז דורך די אַלגעמיינע ציוניסטן אין נייַ־סוועניציאָן געגרינדעט געוואָרן די איינציקע אין קרייז סוועניציאָן: „החלוץ בעלי־מלאכה", וועלכע האָט זיך אָנגעשלאָסן ביי דער צענטראַלע פון די אַלגעמיינע ציוניסטן אין וואַרשע. אַדאַנק אונדזער טעטיקייט האָבן מיר באַקומען 2 סערטיפיקאַטן, וואָס דאָס איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג, נעמענדיק אין אַכט דעם מאַנגל אין סערטיפיקאַטן

אַלע אימפרעזעס פון די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס זענען דורכגעפירט געוואָרן ביי דער מאַכט אויפן נאָמען פון די אַלגעמיינע ציוניסטן אַדאַנק דעם שטעמפל און אונטערשריפט פון פאַרזיצער, וועלוול פופיסקי און סעקרעטאַר יעקב טאַבאַכאָוויטש.

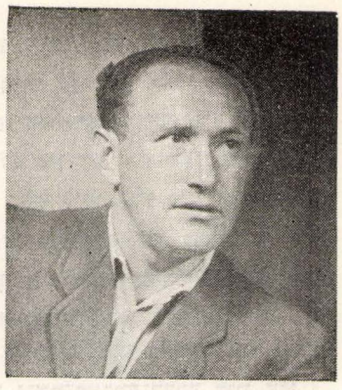

השומר הצעיר — צום אַפּפאָר פון רבקה לעווין אין ארץ ישראל, 1935

I עס ליגן: ——, קריינע גאָרדאָן, יצחק שמולעוויטש.

II עס קניען: רבקה פלייַשער, זאמקע בראָידע, רבקה לעווין, יודקע טרויצע, שרה קלאַטשקע.

III עס שטייען: שמואל גאוועדע, ליבע זאָר, מולקע גאָוועדע, פייגע סאַלטייסקי, פייוע כרפּס, גרשון גורוויטש, בנימין ראבינאָוויטש, ליפקע שמולעוויטש, ביילע זאָר, זלמן רודניצקי, שרה עלפערין.

יצחק גורוויטש

דער „השומר הצעיר"

ס איז געווען דאס יאר 1929. אין ניי־סוועניציאַזאַט זיך דאַן געפונען צו גאַסט מאַניעק טענענ־ווורצל פון קעלץ, וועלכער איז געקומען צו זיין ברודער דעם צאַן־דאָקטאָר. ער האָט אויס־געוונדט די געלעגנהייט און האָט געגרינדעט אין שטעטל א קן פון „השומר הצעיר".

די ערשטע פאַרזאַמלונגען אין שטעטל פון די שומרים זיינען פאַרגעקומען אין וואַלד, אונטערן פרייען הימל. ווען ס׳איז געווארן קאַלט, האָט מען זיך אַנגעהויבן פאַרזאַמלען ביי וועלוול פופיסקי אין הויז, וועמענס קינדער, צדוק, לייבל, יאַסל און רבקה, זיינען געווען פון די ערשטע חברים אין דער ניי־געשאַפענער אַרגאַניזאַציע. אויסער זיי האָבן זיך תיכף פאַרשריבן: יעטע קאַוואַרסקי, מרים שוטאַן, דבורה עלפערין, העניע אַראַנאָוויטש, גרשון גורוויטש, דוד כ״ץ, אליהו באַק א. א.

צוגלייך מיט דער עלטערער גרופע האָבן זיך אַרגאַני־

השומר הצעיר — 1930

עס זיצן: לאה גורוויטש, הירש בראַידע און זאַמקע בראַידע, מילע כץ, שלמה איציקאָוויטש, יצחק שמולעוויטש, זאמקע רודניצקי, ראובן אַבעלעוויטש, מאָטל וואַלפסאָן, שרה קלאַטשקע.

עס קניען: מולע גאָוועדע, משה קליאַטשקע, גדליהו קאַטשעלניק, אברהם גובעסקי, נאטע קמחי, יצחק קאַטשעלניק, רובקע שוטאן, זעליג ——, הירש גילדין, חיים באַק, פייגע סאלטייסק.

אין מיטן: שרה כץ, נחמן ליבמאָן, ——, גדליהו גורוויטש, דוד רודניצקי.

עס שטייען: טעמע קיזבערג, בלומע גורוויטש, נחמן צעפעלאָוויטש, תרצה שוטאָן, רחל לאה כץ, שלום כץ, רעגינע רודיצקי, חיה רודניצקי, גרשון גורוויטש, יצחק לעווינשטיין, רחל סינדעראָווסקי, פנחס סינגאַ־לאָווסקי, רבקה כץ, יאַסע עלפערין, יעקב טאַבאַכאָוויטש, דוד כץ, יעקב קליאַטשקע, יאַסע פופיסקי, לייב ברוידע, הירש מירמאָן, גאַלדע גינזבורג.

השומר הצעיר — קבוצת בדרך
I עס שטייען: הירש פּאַרטנאָי, יוסף קאָוואַרסקי, ——, רבקה פּופּיסקי, פּאַטאַשניק, דוד כץ, כאַרמאַן, יעקב קליאַטשקאָ, יצחק גורוויטש, הירש גילדין, מולע כץ.
II עס זיצן: בלומע גובעסקי, רבקה כץ, גאָלדע גינצבורג, ——, ——, יצחק לעווינשטיין.
III עס ליגן: פייגע סאַלטייסקי, טעמע קיזבערג, ——, אברהם כאַרמאַן, רחל סינגאַלאָווסקי, יאסקע פופּיסקי.

זירט צוויי יוגנטלעכע גרופּן, די אַזוי גערופענע „צופים" און „כפירים". צו זיי האָבן אָנגעהערט: הירש גילדין, דוד גובעסקי, יצחק גורוויטש, בלומע גורוויטש, גאָלדע גינזבורג, שמואל כץ, יוסף לפידות, גבריאל וואָלפסאָן, יצחק לעווינשטיין, טעמע קיזבערג, רבקה כץ, פייגע סאַלטייסקי, פעסיע קורליאַנדטשיק, משה און יעקב קלאַטשקאָ, פעסיע גאלער, לייב בראָידע, הענעך קאָוואַרסקי, בנימין ליגומסקי, רחל לאה כץ און בערל צינמאָן.

דעם „השומר־הצעיר" איז געלונגען אַריינצוציען אין זיינע רייען אַסך אָביטוריענטן און שילער פון דער יידישער שול.

ווי רחל סינגאַלאָווסקי, בוניע סינגאַלאָווסקי, בלומע גובעסקי, נחום צעפּעלאָוויטש, יאָסע עלפּערין, הירש מירמאָן, דוד רודניצקי, גדליהו גורוויטש, שלמה איצקאָוויטש, נחמן ליבמאָן, שרה כץ, תרצה און קיילע שוטאָן, שלום כץ, יוסף און רעגינאָ רודיצקי, חיה רודניצקי, הירש פּארטנאָי, חיים באָק, דוד רודניצקי, יצחק עלפּערין א. א.

די שומרים זיינען געווען טעטיק ביי דער „תרבות" שול זיי האָבן אָקטיוו געאַרבעט ביים אויסליידיקן די פושקעס פון קרן־הקימת, פאַרן ארץ־ישראל העובדת־פאָנד. כדי צו העלפן פינאַנסיעל די ציוניסטישע יוגנט עולה צו זיין. ווי די בוגרי השומר־הצעיר, החלוץ, העובד, פלעגט דער השומר דורכפירן פאַרשידענע אימפּרעזיעס ווי טעאַטער פאַרשטעלונגען בלימל־טעג, לאָטעריעס א. א.

בראש פון דער אַרגאַניזאַציע „השומר־הצעיר" אין שטעטל איז געשטאַנען גרשון גורוויטש, וועלכער האָט געווידמעט זיין לעבן דער אַרבעט פון דער יוגנט.

שרה קרוז
איבערגעגעבענע זאַמלערין פאַר קרן־קימת לישראל.
אַלע קינדער און אייניקלעך — מיטגלידער פון השומר הצעיר.

מעט דעם „השומר־הצעיר" זיינע בעסטע כחות און זיין גאַנצן לעבן. אויסער אים האָבן אַסך צייט און מי אָפגעגעבן דעם השומר־הצעיר: דוד כץ, פייגע סאַלטייסקי און רבקה פופיסקי.

נייַ־סוועניציאַן איז געווען דער מחוז. צום מחוז האָבן געהערט: סוועניציאַן, פאָדבראָדז, איגנאַלינע, דוקשט, ליגנ־מיאַן, היידוצישיק, מיכאלישיק, און נייַ־דוגעלישיק.

דער מזכיר פון מחוז איז געווען גרשון גורוויטש.

ל״ג בעומר־פייערונגען

אין דער ל״ג בעומר פייערונג פון מחוז האָבן אָנטייל גענומען די קנים פון אַלע אָנגעהעריקע צום מחוז שטעטלעך. די נייַ־סוועניציאַנער כפירים און זייערע שומרישע קליידער, צופים בוגרים. די „תרבות" שול מיט די לערער לייזער העלערשטיין, לערערין און לערער רופייז.

דעם מפקד האָט מען דורכגעפירט אויף בויערשטיינס פלאַץ. מיטן מפקד האָט אָנגעפירט גרשון גורוויטש, און אים האָבן אַלע גרופן אָפגעגעבן זייער ראַפּאָרט. נאָכן מפקד פלעגט זיך אָנהויבן דער מאַרש מיטן סוועניציאַנער החלוץ און הפועל־אַרקעסטער בראש, איבער די גאַס־גאַס, סוועניציאַנער, דאָלנער, קאַלטיניאַנער. דער מאַרש איבער די גאַסן פלעגט אַרויסרופן אַ געוואַלדיקע שמחה און ענטוזיאזים ביי דער יידישער באָפעלקערונג.

כדאי צו באָמערקן, אז די פאָקלען צום מאַרש האָט מען געגומען ביי דער פייער־לעשער־קאָמאַנדע, ווו די יידן זיינען געווען אַ מערהייט.

ווען מען רעדט וועגן דעם „השומר־הצעיר" פון נייַ־סוועניציאַן און געגנט, רוקט זיך אַרויס די גרויסע פערזענ־לעכקייט פון יונגן באָגאָבטן גרשון גורוויטש.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

„השומר הצעיר" — 1928

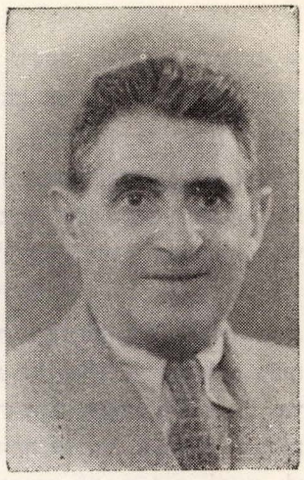
עס ליגן: פייגע סאלטייסקי, מולקע כץ.

עס זיצן: רבקה כץ, טעמע קיזבערג, רחל סינדעראָווסקי, גאָלדע גינזבורג, רבקה פופיסקי, טעננעווויצער, דוד כץ, הירש פאָרטנאָי, יצחק לעווינשטיין, גדליהו גורוויץ, משה קליאטשקא, נחמן צעפלאָוויטש.

עס שטייען: I צדוק פופיסקי, רבקה קאָוואַלסקי, חיה רודניצקי, יוסף גורוויטש, ביניש מירמאָן, פעסע געלער, חיה לאָס, בלומע גובעסקי, בלומע גורוויטש, דוד רודניצקי, יוסף לאפידוס, יצחק גורוויטש, יוסף רודיצקי.

II הירש מירמאָן, חנה עלפערין, ירחמיאל עלפערין, קיילע שוטאן, תרצה שוטאן, לאה וואָלפסאָן, פראדע ראבינאָוויטש, יעקב קליאטשקא, גרשון גורוויטש, יעטא קאָוואַרסקי, חנה פאָרטנאָי.

III שלום כץ, ביילע רודניצקי, זרח בראָידע, יעטא טאָבאַכאָוויטש, שלמה לעווינשטיין, מאָשא קאָוואַלסקי, שרה ביצונסקי, שרה אַראָנאָוויטש, דבורה עלפערין, שלמה טשארנעבראָדסקי, פרומע ראָזאָווסקי, אברהם ליגומסקי.

י. גורין

שירת חיים ושירת גבורה

(ציון לזכרו של משורר ולוחם — מיכאל אשכל הי"ד)

„ואם בתליה
אמסור את נפשי לאומה —
אַל נא תבכי,
כך נגזר גורלי."

(משירו של מיכאל אשכל הי"ד בתא המוות בבית הסוהר בירושלים).

א. היש את נפשך לדעת

ך נגזר גורלי?

ב„**ווילהלם מייסטר**" ליוהאן ולפגנג פון גיטה מובאת מימרתו של אחד הפילוסופים הקדמונים: — „**גורלו של אדם הוא — אפיו**". אופיו זה של מיכאל אשבל הי"ד, אופי שחישל את גורלו, גורל גבור לוחם, יש והוא מעורר פליאה: מהו המקור לו? מהו המעין ממנו שאב את הכוחות הנפשיים הגדולים בפעולות הלחימה הגדולות, הרבות ולשיר בהתלהבות כשהוא עומד בצל הגרדום. בלי משים עולה בזכרון — על דרך הפרפראזה — שירו של חיים נחמן ביאליק: „**היש את נפשך לדעת**".

בית הוריו. אמו יהודית, בת של דבורה ומרדכי ז'ק, נצר של אותם מיתומי השחיטות באוקראינה בימי חמלניצקי בשנת ת"ח, שהובאו לאימוץ למשפחות יהודי ליטא. משפחת ז'ק התאחזה בעיירה נובו־שווינציאן. דורות עברו עליה. ברם הדם — דם הוא וכשיהודית האם רוכנת על עריסת בנה הקטן ומפזמת לו שיר ערש, יונק מיכאל יחד עם חלב האם את התוגה הגדולה של חיי הגלות ואת חוסר הבטיחות בה, ובחלב הזה הזהרה: — הגולה אף פעם אינה בטוחה.

ואביו, אריה, איש משכיל בוילנא, „ירושלים דליטא". ציוני לאומי ומחנך את ילדיו, בת ושני בנים, דב ומיכאל, חינוך כזה. שלושתם מתחנכים בבתי ספר עבריים ומיכאל (נולד בפברואר 1922) בהגיע לשנתו השביעית מביא אותי האב לקן בית"ר. הוא צעיר הבית"רים בוילנא. במשך שנים הוא עיבר את כל שלבי ההירכיה הבית"רית, עד היותו מפקד בו. מצטרף לתאי הארגון הצבאי הלאומי שנוסדו בתוך שורות בית"ר, עובר קורס מפקדים ומתכונן ברצינות לעלות למו־לדת, אלא שאז פורצת מלחמת העולם השניה, מיכאל נמלט לרוסיה, עוברים עליו כל הגלגולים של פליט יהודי ברוסיה בימי מלחמה. עד שהתגייס לצבא הפולני המתארגן ברוסיה. עם צבא זה הוא מגיע לעירק, עורק ממנו, מגיע ארצה כדי להתגייס מחדש — לצבא המחתרת. במולדת הוא מחדש את הכשרתו הצבאית. עכשו כששאיפתו התגשמה, הוא מוכן כבר ברוחו וגופו לקראת יעודו הבא — גבור מחתרת הלוחמת לעצמאות עברית כמולדתו.

„מייק" קראנו לו בחיבה. תמיד נראה לנגד עינינו את התמונה הידועה כל כך לחבריו וידידיו במחתרת: — „מייק" העליז, כשמפיו בוקעת השירה והוא כולו עליצות וחדוות חיים. „מייק" אהב את החיים, ודוקא מפני שאהבם כל כך הוא הלך לקראת המוות בשקט נפשי, בין כשמנגנון של רימון מתפוצץ בידו בעת שלימד בנתניה את „בני ישראל קשת". בין אם זה היה בהתקפה על בנין הבולשת הבריטית ביפו, או בהתקפה על זרכבת בחדרה, או בהתקפה על המחנה הצבאי במגרשי התערוכה בתל־אביב, או בחדירה הנועזת לשדה התעופה בלוד, שם הושמדו עשרות אוירונים בריטיים. מפעולה זו נשאר לנו שירו היפה, ששרי אותו במחתרת בהת־להבות: — „ללא דרך הגונדה צועדת".

בכל אחת מפעולות הלחימה שלו במחתרת הוא הצטיין בגבורת נפש ועוז רוח. נתעכב רק על פעולת הלחימה האחרונה שלו — ההתקפה הנועזת על המחנה הצבאי הבריטי בצריפין (סרפנד), ההתקפה שהביאה אותו לצל הגרדום, למאסר, לבריחה ולמות גבורתו.

ב. בלוע האריה

ב־6 במרץ 1946 הביטו תושבי שכונת התקווה בתל־אביב בפחד ובזעם לעבר בית ערבי עזוב בסביבתם, שם התרכזו חיילים בריטיים במדי הדיביזיה הששית המוטסת, חובשי הכומתות האדומות, שהצברים הקטנים שלנו כינו אותם „כלניות". מלומדי נסיון היו אנשי השכונה. ריכוז „כלניות" בסביבה פירושו חיפושים, הטרדות ואף מאסרים. הפעם טעו תושבי השכונה חובשי ה„כלניות" חיילי הארגון הצבאי הלאומי היו. הם התכוננו לחדירה נועזת לאור היום למחנה הצבאי הגדול ביותר בארץ — צריפין (סרפנד).

במחסני המחנה ריכז הצבא נשק רב. האצ"ל זקוק היה לנשק בריטי כדי ללחום בבריטים. מיטב חייליו מפקדיו המנוסים גוייסו לחדריה זאת. מפקד הפעולה היה גבור שחרור יפו המהולל בעתיד, יהושע זנד. סגנו היה דב כהן. הוא „שמשון" גבור פריצת מבצר עכו כעבור שנה. בין המתקיפים, כמובן, לא נפקד מקומו של „מייק".

בצהרי היום, בשעה שרוב החיילים במחנה סעדו את ארוחת הצהרים שלהם, ניגשה מכונית „צבאית" לשער המחנה. ה„קצין הבריטי" בתא הנהג הציג למשמר „תעודות כניסה למחנה לשם העמסת נשק למחנה אחר"... המשמר לא חשד כלל. הדפוס המחתרתי של הא.צ.ל. הצטיין בדייקנות קפדנית. השער נפתח לרווחה. המכונית, שעל דפנותיה הסמל של היחידה — נמר ירוק, ניגשה ישר אל מחסן המרכזי וה„כלניות" החלו להעמיס על המשאית נשק ותחמושת. קציין בריטי שנקלע במקרה למחסן, נצטווה להרים ידיים ולהשתטח על הרצפה. הוא תמה. גם הוא לא הכיר בהבדל שבין חיילי הוד מלכותו המלך הבריטי ובין חיילי הוד רוממותו המרד העברי. רק זקיף באחת מן העמדות התצפית החל לחשוד שלא הכל כשורה, ירה יריות אזעקה, קמה בהלה במחנה בין הבריטים. איש מהם לא ידע עם מי עליו ללחום... גם הפורצים השתלטו על המשמר ויצאו במהירות מן המחנה כשהם מפוצצים מחסני נשק רבים. גם הרדיפה לא הצליחה. הלוחמים הספיקו להטמין את הנשק ולהתפזר בהתאם לתכנית. שלושה מבין הפצועים, אף הם נלקחו מן השטח, קיבלו עזרה רפואית בתל־אביב. רק שני פצועים קשה יותר, מיכאל אשבל ויוסף שמחון, הכרחי היה להביאם בדחיפות לראשון לציון. בדרך נתקלו בחוליה בריטית שערכה חיפושים בסביבה. הבריטים גילו את הדם ששתת מפצעיהם. השנים — ואתם יחד הבנות שהגישו להם עזרה ראשונה — צפורה פלומין ושולמית שמואלי — נאסרו והובאו לבית הסוהר ביפו. עוד באותו הלילה נתחו וכעבור ימים מספר הועברו לבית החולים שע"י בית הסוהר המרכזי בירושלים לשם בטחון. שתי הבנות הועברו למחנה המעצר בבית לחם בלי כל משפט, על יסוד „חוקי חירום".

עם נפלם בשבי נסתיימה בשבילה רק מערכה אחת. החלה מערכה שניה, שגבורתה לא נפלה — ובמקרים רבים עוד עלתה — על המערכה הראשונה. שמחון היה צעיר מאד בעת ההתקפה. את אשבל לא זיהה אף איש צבא אחד ממחנה צריפין כמשתתף בהתקפה. לשניהם היו סיכויים לעונש לא חמור ביותר לו החליטו לנהל קו משפטי רגיל. מפקדת הא.צ.ל. השאירה את ההכרעה בידיהם הם. ברם לא רק שהם דחו קו זה. בשבילם היה זה סטיה מן העקרון של חיל לוחם: —

בשנת 1945 פרסמו הבריטים את „חוקי חירום", לפיהם צפוי „גזר דין" מוות על איש שישא נשק. כתגובה לכך פרסם מטה הא.צ.ל. כי על תליות יענה בתליות. חייל המחתרת שנופל בידי בריטים, דינו צריך להיות כדין שבוי מלחמה. החלטתם של השניים, ש„משפטם" היה הראשון אחרי פרסומם של „חוקים", היתה איתנה: — ה„משפט" חייב להיהפך למערכה שניה. במת „בית־הדין" מן ההכרח שייהפך לשדה קרב עם הבריטים. מטה הא.צ.ל. אישר את עמדתם זו.

ג. הקרב נמשך

מיד עם פתיחת הדיון, מודיע העו"ד מ. קרצ'מן שהוא מסתלק מההגנה. הנאשמים אינם מכירים בחוקיותו ולא במשפט צדק שלו. הבריטים הופתעו. נשיא בית־הדין, הקולונל פל, אנטי יהודי מובהק, רוגז על ה„חוצפה היהודית", מזהיר על התוצאות, אולם מיכאל אשבל מודיע: — „אין אנו עונים על שאלות, אנו מסרבים להשתתף במהלך משפט זה. הוא אינו מעניין אותנו" מכאן ואילך הופך הדיון לקומדיה של צביעות. עד אחר עד עולה ויורד מדוכן העדים. מתארים את ההתקפה ואת השמדת הנשק שלא הספיקו לקחת אתם. איש אינו מזהה את אשבל, אולם היש בכך משום חשיבות לגבי הבריטים, שלא הם קבעו את „גזר הדין", אלא הממונים עליהם. יום וחצי נמשכו הדיונים. ב־13 ביוני, מסכם התובע, קולונל קמפבל, את נאום התביעה ושניהם הצהירו הצהרות פוליטיות חריפות, שמחון היה הראשון. אחריו המשיך אשבל: — (בקטעים).

„איננו מכירים בחוקיכם, כשם ששום אזרח אוהב חופש מסרב לקבל משטר שהפך את ארצו לבית סוהר גדול, את אזרחיה לאסירים, או למועמדים לגרדום, ושלשיטיה הם תליינים... הממונים עליכם יסדו את משטר הטרור. הם רוצים לשבור את רוח אנשינו,

הנלחמים בשארית כוחם לקיומה ולמען עתיד ילדיה. הם רוצים להכריח אותנו לקבל את הגורל של עם מפוזר ומשועבד, שאפשר לרצחו ולרמסו... אך כל מאמציכם לשוא... אין לדכא שאיפה צודקת וכמיהה לחופש... אין עוול שאין עליו עונש... ואם על אף כל זאת שדדו שליטיכם את ארצנו והביאו עליה את חוקיהם הברבריים והעריצים, סימן הוא, שאלוהים מנע מהם את כוח שפוטם ועוור אותם, כדי שיסלקם מבמת ההיסטוריה.

„יהא אשר יהא, לא תוכלו לשבור את רצון העם היהודי, לא תוכלו להשמיד את השאיפה לשחרור הממלאה את לבות כל בניו. ההצהרה שהצהרנו כאן תשמש דוגמה אחת מני רבות, שלא תוכלו לשבור את רצונם של שש מאות אלף אזרחים יהודים, המאוחדים כאחד במאבק לשחרור ארצם מהחוק הבריטי עקוב הדמים". (ה„משפט" התקיים בתקופה, בה גם ה„הגנה" השתתפה במלחמה עם הבריטים, תקופת „תנועת המרי".

כלפי הבריטים היתה זאת שאלת פרסטיז'ה. הם ידעו, כי הא.צ.ל. לא יעבור בשתיקה על „גזר־דין מוות", אבל הם מצווים היו לכבד את „חוקיהם" הם. שניהם „נידונו להיתלות בצוואתם עד צאת נשמתם". שניהם פורצים בשירה אדירה של „התקווה", שאליה מצטרפים כל הנוכחים היהודים.

ד. בני ערובה בריטיים

תאי המוות נבדלים בבית הסוהר מיתר תאי האסירים. רק תא אחד סמוך להם: תא הגרדום. מהרגע שמלבישים את האסיר את בגדי הארגמן הוא יודע שזהו הסוף, שהוא עומד כבר בין שני עולמות. הרב ר' אריה לוין ועורך הדין מ. קריצ'מן המבקרים את אשבל ושמחון עומדים מלאי פליאה על השקט הנפשי שלהם, על הגבורה העילאית הזאת שבתא המוות. במכתב חשאי שהם הוגנבו ה„חוצה" כותב שמחון: — „מתברר לי שבמשך היומיים שאני בצינוק לא חשבתי אף פעם אחת על המוות הצפוי בקרוב". ואשבל כותב: — „אני מחכה לגרדום תוך בטחון שאינני מכזיב את מפקדי... מלאתי את השבועה במלואה". הוא מבלה את הימים הבאים בניהול יומן ובכתיבת שירים. אחד מהם נהיה ברבות הימים האהוב בותר על חיילי המחתרת זהו השיר: — „עלי בריקדות" שקטע ממנו הבאנו בראש הרשימה.

לא כן חשבה מפקדת הא.צ.ל. הם השלימו עם מותם עלי גרדום, המפקדה — לא! בו ביום שנודע על „גזר דין המוות" השמיעה תחנת השידור של הא.צ.ל. „קול ציון הלוחמת" אזהרה נוספת לבריטים: — „אל תתלו את חיילנו השבויים. חי אלוהים, כי שבור נשבור את עמודי התליה שלכם. על גרדום — בגרדום נשיב". ואמנם לא עברו 5 ימים מאז „גזר הדין" של הבריטים והאזהרה של הא.צ.ל. — ובצהרי יום ה־18 ביוני נכנסה קבוצת לוחמים של הא.צ.ל. לחדר האוכל של מלון „הירקון", שם סעדו כשתי עשרות קצינים בריטיים את סעודת הצהרים, פקדה עליהם לקום ולהרים ידים ובחרה 5 קצינים בדרגות הגבוהות ביותר במלון ונעלמה אתם כעבור דקות מספר.

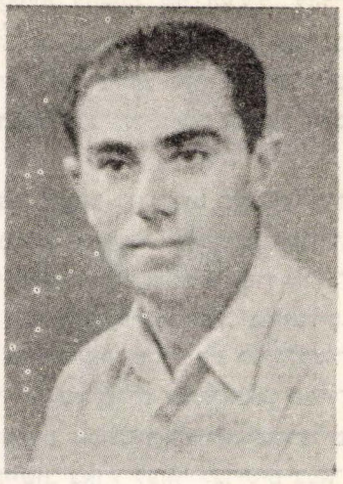
באותו זמן לקחה קבוצת לוחמים בירושלים בשבי מייג'ור בריטי, קצין בטחון ליד המפקדה הראשית של הצבא הבריטי.

נוכח תגובה מהירה ונועזת זו של הא.צ.ל. עמדו הבריטים ספוגי עלבון ומבוכה רבה השתררה בלונדון ובירושלים. כל תחנות הרדיו בעולם הפסיקו את שידוריהם כדי למסור על מאסר הקצינים בצהרי יום בירושלים ובתל־אביב. הבריטים איימו בסנקציות על יהודים. הסוכנות היהודית בירושלים פנתה בקריאה אל המוני היישוב בארץ לעזור לבריטים במאמציהם לשיחרור הקצינים. הבריטים לא תלו תקוות רבות בקריאה זו והם פנו אל ראש עירית תל־אביב באיום ברור: — „יהפכו את תל־אביב לתל־חרבות". מפקדת הא.צ.ל. לא נענתה לא לקריאה ולא לאיום. הודעתי למר י. רוקח ז"ל, כי כל עוד יעמדו חייהם של אשבל ושמחון בסכנה לא ישוחררו הקצינים הבריטיים. הבריטים החלו להבין כי משחק הפרסטיג'ה שלהם אבוד הוא. הצעד הראשון היה: — ברגע שמר רוקח אמר להם, כי באם יוכרז עוצר על תל־אביב, הוא לא יוכל לטפל בשחרור הקצינים, הוסר איום העוצר מעל תל־אביב. הם היו מוכנים לוויתורים.

ששה עשר יום נמשכו השיחות בין הבריטים יבין מר רוקח. הם ניסו להתמקח, בתקווה, כי יצליחו בכל זאת לשחרר את הקצינים בלי להבטיח את החלפת „גזר הדין". התליין הבריטי צמא היה לדמם של אשבל ושמחון. נערכו חיפושים בכל הארץ. בירושלים התקרבו הבריטים עד המקלט בו הוחזק הקצין הבכיר השבוי. השומרים נאלצו לעזוב את השמירה והקצין ניצל זאת ונמלט. בתל־אביב נאלץ הא.צ.ל. לשחרר שני קצינים, היות ומקום מאסרם החל להיות לא בטוח. הבריטים קיבלו אומץ, התחילו בסחבת.

ה. הוסר צל הגרדום

ובינתיים מתקרב ה־29 ביוני. אותה „שבת שחורה" בה הנחיתו הבריטים מהלומה כבדה על הסוכנות היהודית ועל ה„הגנה". בניני הסוכנות נתפסו על ידי אנשי צבא בריטיים. כל המיסמכים הוחרמו. חברי הסוכנות והועד הלאומי נאסרו. אלפי חברי פלמ"ח נעצרו ונשלחו ללטרון, ביניהם רוב המפקדים. אשבל ושמחון שומעים על הנעשה בחוץ ולבם גאה משמחה. גם ה„הגנה" נכנסה במעגל המלחמה עם הבריטים. אשבל כותב: — „באם מותי יכול לשמש רקע לאחדותו של היישוב, אני מוותר על חנינה שעלולה להנתן לי, כי מי כמוני יודע, איזה כוח זה ישוב לוחם! הדם הוא יכריע מי השליש כאן".

מיכאל אשבל

ומוזר, דוקא בימים הקשים ההם, החלו הבריטים שוב לחזור אל התערבותו של מר רוקח. עשרות פעמים נקראתי אליו בדחיפות כדי לדעת מה מצבם של הקציניים הנאסרים. תמיד תשובה אחת היתה בפי: — יוסר איום הגרדום מעל שני חיילי הא.צ.ל. השבויים והקציניים שוחררו — אף רגע לפני זה. בהתחלת יולי החלו הבריטים לגלות סימני עצבנות ופחד. זה היה סימן טוב. בהתאם להוראות הא.צ.ל. הוספתי עוד דרישה נוספת — הסרת עוצר הדרכים בארץ.

ב־3 ביולי בשעה 5 אחה"צ נמסרה הודעה רשמית ברדיו ירושלים, כי מפקד הצבא הבריטי אישר את פסק הדין, אולם הנציב העליון החליף את פסק דין המוות למאסר עולם... איום הגרדום הוסר מעל אשבל ושמחון. למחרת, אחרי שהוסר עוצר הדרכים, הובאו שלושת הקציניים הבריטיים לרחוב שד"ל בתוך ארגז שהורד ממשאית שהספיקה להסתלק מהמקום. הכל נעשה במהירות רבה. הספקתי רק להודיע למר רוקח על השחרור כדי שהוא יהיה המבשר הראשון על שחרורם...

באותו ערב הוסרו בגדי הארגמן מאת אשבל ושמחון. הם עזבו את תא המוות והצטרפו לחבריהם הלוחמים באחד התאים הרגילים בבית הסוהר המרכזי בירושלים.

ו. מות הגבורה של מיכאל אשבל

שניהם נפצעו בפעולה הנועזת בצריפין. שניהם נלקחו בשבי. נגד שניהם הוצא „גזר־דין" מוות. על חיי שניהם התנהלה מלחמה עזה ומרה שהוכתרה בנצחון. עוד חדשים מספר נשארו השניים בבית הסוהר המרכזי בירושלים. ביאנואר 1947 נפרדו דרכם. אשבל הועבר לפתע למבצר עכו. שמחון נשאר בירושלים. 4 חדשים חי אשבל חיי אסיר שנדון למאסר עולם, והוא מאמין, כי קץ שלטונם של הבריטים בארץ קרוב הוא. לא זה מדאיג אותו. מה שמדאיג אותו וגוזל את מנוחתו, הוא: — ב„חוץ" מנהל הא.צ.ל. קרבות לשחרור המולדת. והוא? האם סופו להרקב כאן, כששם דרושה עזרתו?

בסוף אפריל 1947 מתכנן הא.צ.ל. את פריצת מבצר עכו ושחרור עשרות אסירים. המחתרת עומדת בעיצומה של המלחמה והיא זקוקה ללוחמים נועזים ומפקדים מנוסים. מיכאל

אשבל היה, כמובן, ברשימת הלוחמים שהא.צ.ל. זקוק לו מאד.

ב־4 במאי 1947 מסתער אחד הגבורים, הכמעט אגדתיים, הוא דב כהן, „שמשון" המחתרתי, בראש שלוש עשרות לוחמי הא.צ.ל. מחופשים כחיילים בריטיים, על מבצר עכו. מבקיע בחומותיו פירצה, שדרכה נמלטים תחת חיפוי אש 41 חיילים ומפקדים של הא.צ.ל. והל.ח.י. מכונית אחת נתקלת בהתנגדות עזה מצד פלוגה בריטית. מתפתח קרב עז, „שמשון" פקד על הלוחמים להתפזר בין השדות. הוא עצמו מחפה עליהם ב„ברן". הבריטים נתקלים באש עזה ונאלצו להפסיק את הרדיפה אחרי הנמלטים, אולם המשוחררים פצועים ואינם יכולים להרחיק לכת. המכונית מנוקבת בעשרות כדורים. גם „שמשון" מנוקב כולו כדורים. הבריטים הולכים ומתקרבים אל הפצועים. אין ברירה. שוב הם בידיהם שבויים, פצועים. אולי יתנהגו הבריטים כיאות לחיילים ויעבירו אותם אל בתי החולים. אולם הבריטים אינם חושבים על כך. הם לוקטים את הפצועים אחד אחד מבין השדות ומנחים אותם על הכביש...

זה הסוף?

אשבל עדיין לא סיים את הקרב כל עוד הוא חי. הוא ממשיך בקרב בדרך האפשרית במצבו: — „עוד נראה להם" הוא לוחש לשמעון עמראני הגוסס על ידו. אוטובוס עם נוסעים יהודים נעצר סמוך להם על ידי הבריטים. אשבל מתרומם בכוחותיו האחרונים וצועק לעומתם: — „יהודים ראו איך אנו נלחמים למענכם". לוחם אחד, פצוע קל יחסית, מנסה לעזור לאשבול והוא מחייך אליו: „אצלי הכל בסדר. עוד יטעמו את טעם ה‚כינור' שלי, מצבו של שמעון קשה יותר, תנסה לעזור לו".

אבל הוא הולך וגווע. הדם הולך ונוזל מגופו, הבריטים עומדים מסביבו, אולם עזרה איש מהם אינו מגיש, ואף מונעים מלהגיש עזרה רפואית. אשבל מרגיש שכוחותיו הולכים וכלים, שהנה באים הרגעים האחרונים, מושיט יד לעבר מנדל בלילקובסקי, השוכב סמוך לו ומחייך: — „נ', מספיק שחקנו... הגיע הזמן שנפרד. התחלתי עם „כלניות" ועם „כלניות" אגמור... מסור ד"ש לחברה... שימשיכו. יהיה טוב". ועוצם עיניו לנצח.

כך חי משורר ולוחם וכך גווע. החיוך על פניו נשאר גם כשהבריטים הניחו שמיכה צבאית עליו וכיסוהו. נפשו הסוערת מצאה את מנוחתה במושבת שבי ציון בקבר האחים של גבורי פורצי מבצר עכו עם מפקדם „שמשון" יחד.

נזכור אותו כל חיינו על אדמות עלי כברת ארץ מולדת זו, ששוחררה מעול זרים בדמו של מיכאל אשבל הי"ד וחבריו — לוחמים־גבורים של המחתרת העברית.

ת. נ. צ. ב. ה. ושמו ינון לנצח נצחים.

יצחק גורוויטש

דער ספארט־קלוב און זיינע פארמעסטן

לייך מיטן איינשטעלן זיך פון דער פּוילישער מאַכט אין שטעטל, איז געגרינדעט געוואָרן אַ פּוילישער פֿאָטריאָטישער פֿאַרבאַנד אונטערן נאָמען: „זוויאַנזעק בעזפּיטשענסטוואָ קראַיו" (ז.ב.ק.) זיינע מיטגלידער האָבן גלייך געגרינדעט אַ ספֿאָרט קלוב מיט אַ באַזונדערער סעקציע פֿאַר פוטבאָל.

אונטער זייער השפּעה איז אויך געשאַפֿן געוואָרן אַ באַזונדערע יידישע פוטבאָל־קאָמאַנדע, וועלכע האָט געהאַט גאַנץ אינטערעסאַנטע פֿאַרמעסטונגען מיט דעם פּוילישן ספֿאָרט־פֿאַרבאַנד ווי אויך מיט אַלע יידישע ספֿאָרט־קלובן אין אונדזער געגנט און ספּעציעל מיטן סוועניציאַנער „מכבי".

צו דער ערשטער מאַנשאַפֿט פון דער נייַ־סוועניציאַנער פוטבאָל־סעקציע האָבן אַנגעהערט: מוליע בערמאַן, סאַשע קיזבערג, אהרון בויערשטיין, זלמן בערנשטיין, לייזער גאָר־דאַן, אברהם גאָרדאַן, יהושע כץ, משה עלפּערין, אליהו שאַפּטאַן, ישראל גורוויטש, נחמן כהן א. א. אין יאָר 1937/8 איז אָפּגעפּרישט געוואָרן דער געדאַנק פון אָרגאַניזירן א טעטיקייט אויפן ספֿאָרט־געביט, כדי מען זאָל פֿאָרשטעלן אַ שטאַרקן און טעטיקן כח, איז באַשלאָסן געוואָרן אויס־צומיידן צעברעקלונגען, ווי „מכבי" באַזונדער און „הפּועל" באַזונדער.

צו דעם צוועק איז געגרופן געוואָרן אַן איניציאַטיוו־פֿאַרזאַמלונג פון פֿאָלגענדיקע פערזאָנען: ניסן לאָס, דוד קמחי, לייב פינגערהויט, גרשון גורוויטש יודל גאָרדאַן, אהרון בויערשטיין און אשר ביטשונסקי. אויף דער פֿאַרזאַמ־לונג איז באַשלאָסן געוואָרן צו שאַפֿן אַן אומפּאַרטייאישן ספֿאָרט־קלוב, וועלכער האָט זיך אָנגעשלאָסן צום ווילנער „מכבי". פֿאַרבאַנד. דער נייַ־געגרינדעטער ספֿאָרט־קלוב האָט אויסגעטיילט פון זיך פֿאָלגענדע סעקציעס: פוטבאָל, וועלע־סאָפּעדיסטן־ראָווערן, שווים.

דער קאָפּיטאַן פון פוטבאָל מאַנשאַפֿט איז געווען: אשר ביטשונסקי.

די חברים שפּילער: אהרון בויערשטיין, לייב פינגער־הויט, יוסף זאַק, יודל עלפּערין, יצחק לעווינשטיין, חיים ראָבינאָוויטש, איצע משה צינמאַן, מולקע און יודקע טרויצע, אברהם גובעסקי.

דער פּירער פון דער ראָווערן־וועליסאָפּעדן סעקציע איז געווען חיים ראָבינאָוויטש, פון שווים סעקציע — ביילע כץ.

צוליב דעם שטאַרקן אַנטיסעמיטיזם, וואָס האָט דאַן געהערשט צווישן דער פּוילישער יוגנט, האָט דער „מכבי" געמוזט פֿאַרלאָזן זיין אַלטן ספֿאָרט־פּלאַץ, וועלכער האָט זיך געפונען אין אַ קריסטלעכער געגנט. כדי צו קענען פּירן אַ נאָרמאַלע טעטיקייט איז אָפּגעקוויפט געוואָרן אַ שטח ביים פּינפּעלקער מיל, מיט אייגענע פרייוויליקע הענט איז אָפּ־גערייניקט געוואָרן דער שטח פון די יונגע בוימעלעך, און איז אויסגעגלייכט געוואָרן צו קענען שפּילן.

פֿאַר יעדער ספֿאָרט פֿאַרמעסט פלעגט מען אַנאָנסירן מיט אויסגעקלעפּטע פּלאַקאַטן אין פּויליש און יידיש מיט וועמען עס קומט פֿאַר דער פֿאַרמעסטונג. מיט פֿאַרגעניגן איז געגעבן געוואָרן הילף דורך דער יידישער באַפֿעלקערונג. די שמשים עליע מאיר און יאָסע כהן האָבן געגעבן די בענק פון די בתי מדרשים. די פּורמאַנעס יאָסע צינמאַן, אברהם קלאַטשקע, חיים פּיין א. א. האָבן די בענק געפּירט אַהין און צוריק, אומזיסט. דער דערוואַקסענער יידישער עולם האָט געהאָלפֿן די יוגנט מיט וואָס מען האָט געקענט.

די יידישע באַפֿעלקערונג פלעגט מאַסנווייז אַרויסגיין און אַרויספֿאָרן צום פוטבאָל־פּלאַץ אין פּינפּעלקע. מאַמעס מיט קינדער פלעגן גענישן פון דער פרישער לופט, מען פלעגט אַראָפּוואַרפן פון זיך אַביסל דעם טאָג טעגלעכן זאָרג קלייבנדיק נחת פון דעם יידישן כח. פון דעם שפיל פון די באַקאַנטע שטעטלשע יוגנטלעכע.

די פֿאַרמעסטונגען זענען פֿאַרגעקומען מיט סוועניציאַנער „מכבי" און „הפּועל". מיט די יידישע מאַנשאַפֿטן פון פֿאָד־ברא־דז און איגנאלינע.

וועו די מאַכט אין סוועניציאַנער געגנט איז איבער־געגאַנגען צו די סאָוויעטן, איז דער יידישער ספֿאָרט קלוב אַרגאַניזירט געוואָרן אַלס אַ טייל פון פיזקולטור־אַרגאַניזאַציע אין שטעטל. אין יענער צייט האָבן די נייַ־סוועניציאַנער יידישע ספֿאָרטלער געהאַט אינטערעסאַנטע פֿאַרמעסטונגען מיט די יידישע ספֿאָרט־קלובן אין דער סאָוויעטישער ליטע, ווי אוטיאַן, סאַלאַט, מאַליאַט א.א.וו. דער גורל פון די יידישע ספֿאָרטלער אין נייַ־סוועניציאַן איז געווען דער זעלבער, וואָס האָט געטראָפן דער גאַנצער יידישער באַפֿעלקערונג. די נעגל פון די מענטשן־חיות האָבן אַלעמען געטראָפן.

כבוד זייער אַנדענק.

יצחק גורדוס

בײם אפדרוקן די לעצטע בלעטלעך פון נײ־סוועניצײַן אין אונזער יזכור־בוך, האָבן מיר באַקומען די טרויעריקע ידיעה וועגן טויט פון איינעם פון די איבערגעבליבענסטע קולטור־טויער, לערער פון דער ייִדישער שול אין נײ־סוועניצײַן, יצחק גורדוס ז״ל.

אינעם קאַפּיטל וועגן די לערער און קעמפער פאַר דער ייִדישער שול האָבן מיר אויך דערציילט וועגן דער געשטאַלט פון יצחק גורדוס, וועלכער איז ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה געשטאַנען אין קאָמף פאַר דער ייִדישער קולטור, פאַר דער ייִדישער שול אין אונדזער רײַאָן. אין קורצע וועגן האָבן מיר איבערגעגעבן זײַן ביאָגראַפּיע און טעטיקייט און מיר האָבן געגלויבט, אַז ער וועט זוכה זײַן צו באַקומען אונדזער בוך, דעם דענקמאָל נאָך אונדזער חרובן יום־טוב, איינס פון די וויכטיקסטע געשעענישן אין מיין לעבן״.

לײדער האָט ער נישט זוכה געווען צו דערלעבן דעם טאָג, וואָס וועט פאַר אונדז אַלע זײַן אַ גרויס און וויכטיק געשעעניש. ער האָט נישט זוכה געווען צו לייענען, נאָך אַזויפיל יאָרן פון צעשיידונג, די האַרציקע שילדערונגען פון זיינע שילער וועגן זייער לערער, דעם גוטן און טייערן יצחק גורדוס, דער דערציער פון אַ גאַנצן דור נײ־סוועניצאַנער ייִדן, וואָס נאָך זייער אַנטוויקלונג האָט ער נאָכגעפאָלגט ווי אַ געטרייער פאָטער.

ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער געווען אַקטיוו אין קאָמף פאַר די אינטערעסן פֿון נאַציאָנאַלע שטרעבונגען פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין נײ־סוועניצײַן. צי דאָס איז געווען אַלס לערער אין דער ייִדישער פאָלקס־שול, צי אַלס פאָרשטייער אין מאַגיסטראַט, לאַוניק און דעלעגירטער אין קרייז־סיימיק, צי אַלס פאָרשטייער אין דער ייִדישער קהילה, טוער אין „יעקאָפאָ״, און דער צענטראַלער פאָלקס־באַנק אין ווילנע — אומעטום האָט ער אָפּגעגעבן גאָר זיינע כוחות, גאָר זיין אידעאַליסטישן פייער.

דער ייִדישער ישוב אין סוועניציאן, וואָס האָט עקזיסטירט עטלעכע הונדערט יאָר, איז געווען באַקאַנט מיט זיינע טאַלאַנטירטע און ענערגישע מענטשן און מען האָט זיי דערפאָר געפרופן: סוועניציאַנער אינטעליגענטן. דער ייִדישער ישוב אין נײ־סוועניציאַן האָט עקזיסטירט נישט מער ווי אַכציק יאָר, איז געווען פיל קלענער אין צאָל, אין קולטור־כוחות, אָבער דאָך שטענדיק געשטרעבט צו פאָרנעמען זיך אויף גרויסע אַרבעטן. דאָס האָט געקענט געשען נאָר אַ דאַנק די אויסגעהאַלטענע טוער, פול מיט אַקטיוון אידעאַליזם, צו וועלכע עס האָט געהערט יצחק גורדוס,

נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט ער זיך אומגעקערט קיין ווילנע, וווּ ער האָט שוין אָבער נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו טאָן זיין דערציאונג־אַרבעט צווישן די משה׳לעך און שלמה׳לעך, אין דעם מאַמע־לשון, וואָס ער האָט אַזוי ליב געהאַט. ער האָט די אַרבעט געטון אין דער רוסישער שול און דערפאָר באַקומען די העכסטע סאָוויעטישע אויסצייכענונג, דעם לענין־אָרדן. דאָס האָט אָבער נישט געשטילט זיין בענקשאַפט און רייסן זיך צום שורש. ער איז געווען און געבליבן אַ הייסער נאַציאָנאַלער ייִד, ביז צו דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן. דעם 15־טן דעצעמבער 1963 איז ער געשטאָרבן. דער טויט האָט אים פאַרכאַפּט פלוצלונג.

מיר וועלן אים קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

געווארענעם שטעטל, וווּ ער האָט געלעבט, געקעמפט און זיך דערוואַרבן אַזויפיל אַנערקענונג און ליבע.

מיר זענען מיט אים געשטאַנען די גאַנצע צייט אין פאַרבינדונג און געפילט זיין ענטוזיאַזם פאַר אונדזער אַרבעט. זיין יעדער בריוו איז געווען דורכגעדרונגען מיט דער באַגייסטערונג. לעצטנס, ווען עס איז צו אים דערגאַנגען, אַז דאָס בוך האָט זיך שוין אַנגעהויבן דרוקן, האָט ער צו אונדז געשריבן:

„...איר טוט אַ הייליקע אַרבעט. געבענטשט און געשטאַרקט זאָלן זיין די כוחות, וואָס פאַראייביקן טיי די שיינקייט פון יידישן לעבן אין סוועניציאַנער געגנט און סיי דעם גרויליקן אומקום. דאָס דערשיינען פונעם דאָזיקן בוך וועט זיין פאַר מיר אַ גרויסער

פרקי הווי ודמויות

די מזרח־וואַנט פון גרויסן בית־המדרש

שטייגער-לעבן
און געשטאלטן

שטייגער־לעבן און געשטאלטן

— — — אויף זייער אייגענעם שטייגער האבן די ניי־סוועניציאַנער יידן אנגעבונדן דאס רעאַלע לעבן אין די גייסטיקע וויזיעס פון יידישער געשיכטע, פון עבר און עתיד, פון שטרעבונגען און האפענונגען, געשעפט פון אייגענעם געמיט. דער דאזיקער שטייגער האט געהאַט צוויי עלעמענטן: איינעם אַ פאלקסטימלעכן און דעם צווייטן אַ היינטצייטיקן — לויטן געדאנק און סאציאַלן אינהאלט. אזוי ווערט ער ארויסגעברענגט דורך די לעבנגעבליבענע, וועלכע געדענקען סיי די ניגונים, ריקודים און ווינדערלעכע מעשיות, וואס האבן אַרויסגעשלעפט זייערע טאטעס פון זייערע טאג־טעגלעכע קלאַמערן, פון דער גרויער ווירקלעכקייט; סיי די געזאַנגען, לעקציעס און פארלעזונגען אינעם קולטור־קלוב. אין די זכרונות וועגן די פאַקטן, פאַסירונגען און געשטאלטן הערן מיר די קלאנגען און דאס לשון פון יענער צייט, די געמיט־אַטמאספער, דעם צער און פרייד, די גרויסקייט און לויטערקייט, דעם גאַנצן ליכט און שאטן פון טאג־טעגלעכן לעבן אין שטעטל, אין דער וועלט, מאַרק און בית המדרש. דערט האט זיך אויך אויסגע־האדעוועט און איז אויפגעוואַקסן אַ מאדערנע יידישקייט, די יידישקייט פון דער השכלה, פון נאציאנאַלן רענעסאַנס און פון יידישן סאציאליזם. זיי זענען עצם מעצמה, אַן אינטעגראלער טייל פון דער אַלט־ליטווישער יידישקייט, באהערשט מיט איר פנימיותדיקייט, אויסגעטראגן פון איר גייסטיקייט. די אַמאליקע שטרענג־יידישע אפגעהיטנקייט, דער פאַרטיפטער וועלט־באַנעם, דער ברען און די אהבת ישראל פון די חסידים, האבן זיך אין אַ נייעם לבוש מאַניפעסטירט אין די טרעגערס פון די מאדערנע יידישע קולטור־ און געזעלשאפטלעכע טוער. דאס איז די גאלדענע קייט, וואס פאַרבינדט די פארשידענע טיפן און געשטאַלטן, די קולטור־אַקטיוויסטן מיט זייערע זיידעס, מיט די פראסטע און גוטע יידן, פארווארצלטע אין דעם באדן פון ניי־סוועניציאַן.

שמעון קאנץ

אהרון צינצינאטוס

בענקשאפט

טאַלַצע, קליינע, יידישע, ליטווישע שטעטלעך!

זיי האָבן זיך מיר אייגנגעקריצט טיף אין זכרון. וויפיל יידישער רייַך, וויפיל עכטקייט און אייגנאַרטיקייט — האָט פאַרמאָגט יעדעס שטעטעלע. דאָרט איז געווען די קוזשניע פון יידישן געדאַנק און פון אַלע באַוועגונגען: השכלה, חסידות, מתנגדות, ציוניזם, פאַלקיזם, בונדיזם א.א.וו.

אין די דאָזיקע שטעטלעך זיינען אויסגעוואַקסן וויכטיקע פערזענלעכקייטן און איבערגעגבענע געזעלשאַפטלעכע טוער.

זיי שוועבן איצט אַלע פאַר מיינע אויגן, אַלע יענע קליינע שטעטלעך. ווידער לעבן אויף די צענדליקער, יידישע עסקנים, וועלכע זיינען תמיד געווען דער רוח החיים אין אַלע קהילות און אינסטיטוציעס.

יעדעס שטעטעלע איז געווען פאַרבנרייַך און דינאַמיש. דאָרטן האָט זיך אַפגעשפילט דער קולטור־קאַמף אויף דער יידישער גאַס, אַפטמאָל אפילו אין זייער שאַרפע פאָרמען. די פרומע טאַטעס האָבן פאַרברענט די אפיקורסישע ביכער און די יונגאַטשעס זיינען דערפון נישט נתפעל געווארן און האָבן געבראַכט נייע ביכער. דאס שטעטל האָט זיך ביסלעכווייז פאַרוועלטלעכט

אמבולטסטן איז דער דאָזיקער פראָצעס געקומען צום אויסדרוק אין די ליטווישע שטעטלעך. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן אַ סך אידעאַלן אַרומגעכאַפט די יידישע מאַסן און אפילו די טאַטעס זיינען אויך מיטגעריסן געווארן מיט די נייע שטראָמען.

דער קולטור־קאַמף האָט אין יענע יאָרן באַקומען אַ נייעם נוסח. ער האָט זיך אויסגעדרוקט אין דעם פאַרביסענעם שפראַכן־קאַמף: יידיש אַדער העברעאיש. אין יעדן שטעטל האָבן זיך געבילדעט צוויי לאַגערן: יידישיסטן און העברעאיסטן. אין דעם דאָזיקן קולטור־דואַליזם האָט זיך דאס יידיש־ליטווישע שטעטל אויסגעלעבט כמעט ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה.

אַלץ אין שטעטל איז אין יענע יאָרן געווען דובלירט: צוויי פאַלסשולן, צוויי ביבלאָטעקן, צוויי דראַמאַטישע קרייזן, צוויי ספּאָרט־פאַראיינען, צוויי אַרקעסטערס אוו אַמאָל אפילו אויך צוויי גמילות־חסדים־קאַסעס.

אין דער דאָזיקער דובלירונג זיינען פאַקטיש געקומען צום אויסדרוק צוויי פיל בריייטערע קאַנצעפּציעס: גלותיתטן אַדער וי מ׳האָט זיי אויך אַנגערופן „דאָאיסטן" און ציוניסטן אַדער „פאַלעסטינטשיקעס".

די קאַנקורענץ צווישן ביידע לאַגערן איז געווען אויף אַלע געביטן. אויב איין צד האָט אַראָפּגעבראַכט אויף שבת אַ פרעלעגענט, האָט שוין דער צווייטער צד אויך נישט געקאָנט רוען און האָט גלייך אויף מאָרגן אַפּישירט, אַז ער וועט אויך ברענגען אַ רעדנער. נישט זעלטן איז פאָרגעקומען, אַז אויף אַ שבת זיינען אַראָפּגעקומען אין שטעטל מיטאַמאָל עטלעכע פרעלעגענטן און דאַן האָט זיך געקאָכט און געזידט אויף דער יידישער גאַס.

די באַסטיליע, אַרום וועלכער עס האָט זיך געפירט דער הויפט־קאַמף, איז געווען די פאָלקס־שול. זי האָט דערפירט צו קריגעריין אפילו צווישן ברידער און שוועסטער, צווישן עלטערן און קינדער, צווישן פריינד און באַקאַנטע. אומעטום האָט מען זיך גערעכנט צי דער טוער איז אַן אנהענגער פון אַ תרבות־שול אָדער פון אַ צ.י.ש.א.־שול.

אויב די יידישיסטן האָבן געבויט אַן אייגענעם בנין פאַר זייער שול, האָבן די העברעאיסטן נישט געקאָנט רוען און אויך אַנגעהויבן בויען.

פונדעסטוועגן זיינען אויך געווען טעג, וועו די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט זיך פאַראייניקט און האָט געמיינזאַם רעאַגירט. דאָס פלעגט נאַטירלעך פאַרקומען ביי אַ צרה, ביי אַן אומגליק, ביי אַ נייער גזירה פון דער מאַכט.

דער יידישער „עמך"־מענטש האָט געהאַט אַן אידעלע מידה פון מיטפילן דעם צווייטן, פון העלפן אַ געטראָפענעם. דאָס איז געווען אַ מין אייגנאַרטיקער הומאַניזם פון דעם פשוטן יידישן פאָלקס־מענטש.

דאָס איז די סיבה, וואָס איך פיל אַזאַ נאגדיקע בענקשאַפט נאָך יענע פשוטע, האַרציקע און באַשיידענע, אומגעקומענע יידן, די יידן פון די ליטווישע שטעטלעך.

ד"ר הערצל האָט אַמאָל געשריבן, אַז די בענקשאַפט וועט שאַפן דעם משיח. הלוואי, הלוואי.

הרב צבי ראצקער זצ"ל

דער ערשטער רב אין נייַ־סווענציאַן איז געווען הרב צבי בן הרב הגאון יצחק ראצקער פון דווינסק.

זיין הדרת פנים מיט דער מאַיעסטעטישער פיגור און איידעלער באַנעמונג, האָט אַרויסגערופן צו אים גרויס כבוד און דרך ארץ. פרייטיק פאַרנאַכט, פאַר ליכט בענטשן, פלעגט ער פלוצלונג דערשיינען אויפןווינקל פון שול־גאַס פון וואָקזאַלנע, וווּ ס'זיינען געווען אַלע יידישע געשעפטן.

ער איז געווען אַנגעטאָן אין זיין לאַנגן שוואַרצן מאַנטל מיטן שיינעם צילינדער־הוט אויפן קאָפּ. גריי־גראָע לאָקענע פיאות זיינען געהאַנגען איבער זיין איידעלן פנים.

תיכף ווי מ'האָט נאָר דערזען דעם רב, האָבן אַלע סוחרים אַנגעהויבן שליסן די געשעפטן און דער גאַנצער עולם האָט זיך געאיילט אַ היים מקבל שבת זיין.

זיין מסדר קידושין, אונטער די חופות פון די פרעמדע אַנגעפאַרענע חתונות, האָט אַרויסגערופן אין דער גאַנצער געגנט גרויס רעספעקט און האָט אים באַרימט געמאַכט ווייט אַרום שטעטל.

צווישן אַ סך סיבות האָט נייַ־סווענציאַן זוכה געווען צו אַ גרויסע צאָל פון אַנגעפאַרענע חתונות אויך אַ דאַנק דעם רב.

זיין הויז איז געפירט געוואָרן דורך דער אשת חיל, דער טיכטיקער רביצין מלכה, וועלכע פלעגט פאַרקויפן היימון און וויין אויף שבת און יום טוב.

די קינדער משה, יעקב, מאיר און יצחק זיינען אַלע געווען געבילדעטע בחורים, סיי אין יידישקייט און סיי אין וועלטלעכקייט, אַבער זיי האָבן נישט געוואָלט איבערנעמען די ירושה פון רבנות. די טאָכטער ביילע האָט חתונה געהאַט פאַרן רב ר' יוחנן מירסקי פון באָטקע, אַבער צוליב דער מחלוקת אין שטעטל האָט ער נישט געקאָנט איבערנעמען דעם כסא הרבנות פון דער נייַ־סווענציאַנער קהילה.

וועו דער רב צבי ראצקער, זכר צדיק לברכה, איז נפטר געוואָרן, האָט די רבנות אין אונדזער שטעטל איבערגענומען דאָס אייניקל פון חפץ חיים, הרב הגאון מערעמינסקי.

דער נאָמען פון הרב צבי ראצקער זצ"ל איז אַבער געבליבן עד היום ביי אַלעמען איינגעקריצט אין זכרון. ת.נ.צ.ב.ה.

ה. חיה פייגעס

די משפחה קאַוואַרסקי

(די גרעסטע משפחה אין ניי־סוועניציאַן)

אין 18־טן יאַרהונדערט איז נאָך נישט געווען קיין פליכט אין ליטע און רוסלאַנד צו האָבן אויסערן פּריוואַטן נאָמען אויך אַ באַזונדערן פאַמיליע־נאָמען. יעדערער איז געווען באַקאַנט נאָר מיט זיין נאָמען. און מיט זיין פאַטערס נאָמען און אָפטמאָל אויך מיט אַ צולייג־נאָמען.

וועג ס׳איז אַרויס דאָס צאַרישע געזעץ, אַז יעדער בירגער דאַרף אויך האָבן אַ פאַמיליע־נאָמען, האָבן אַ סך יידן באַשלאָסן זיך אָנצורופן לויט די שטעט און ערטער, ווו זיי האָבן געלעבט אָט אַזוי זיינען אַנטשטאַנען די פאַמיליעס ווילנער אָדער ווילענסקי (לויט דער שטאָט ווילנע), פינסקער אָדער פינסקי (לויט דער שטאָט פינסק), ווּאַרשעווער אָדער ווּאַרשאַווסקי (פון דער שטאָט — ווּאַרשע) א. א. וו.

דאָס איז די סיבה, וואָס אַ טייל יידן, וועלכע האָבן געלעבט אין שטעטל קאָוואַרסק, אין ליטע, האָבן באַשלאָסן אָנצורופן זייער פאַמיליע־נאָמען קאָוואַרסקי. אַ טייל פון יענער קאָוואַרסקי־משפחה האָט זיך באַזעצט אין סוועניציאַנער געגנט.

העשל קאָוואַרסקי, דער פאָטער פון אונדזער זיידע שמואל־נחום, האָט דאָן געווינט אין ליטווישן דאַרף פעדעריסקי, נישט ווייט פון סוועניציאַן.

העשל איז געווען אַ שוחט. זיין ערשטע פרוי איז געשטאָרבן יונגערהייט און האָט איבערגעלאָזט זין און טעכטער. זיין צווייטע פרוי האָט געהייסן שיינע־ריווע און זי האָט אים געבוירן צוויי קינדער: אַ טאָכטער מיט אַ זון. די טאָכטער איז געשטאָרבן אַלס קליין קינד און דער זון, וועמען מ׳האָט געוווּפן שמואל נחום, איז געבליבן ביי איר אַ בן־יחיד. העשל דער שוחט האָט זיך אייגער אַליין פאַרנומען מיט דער דערציאונג פון אָט דעם יינגל, וועלכער איז געווען זייער קלוג און האָט געהאַט אַ שאַרף קעפל און אַ זיס שטימעלע.

אין די שפעטערדיקע יאָרן האָבן זיך ביי שמואל נחומען שטאַרק געלאָזט מערקן די שפורן פון זיין דערציאונג. ער איז אויסגעוואַקסן אַ ייד, אַ יודע ספר, אַ בעל קורא און אַ גוטער בעל תפילה.

אין יאָר 1861 האָט שמואל־נחום חתונה געהאַט מיט זעלדע יאָוויטש, די טאָכטער פון הענעך און קיילע, וועלכע האָבן געווינט אין טראַבוצישאַק, אַ ווייסרוסישער דערפל, ביי לינטופ.

גלייך נאָך דער חתונה האָט זיך דאָס יונגע פאָרפאָלק באַזעצט אין אַ פריצישן הויף „טרודיי", ביי סוועניציאַן, וווּ זיי האָבן אַרענדירט אַ פּאַכט (אַ מילך־ווירטשאַפט).

דאָרט האָבן זיי דורכגעלעבט דעם פּויליש־אויפשטאַנד פון יאָר 1863. די באָבע זעלדע פלעגט אונדז זייער אָפט דערציילן פאַרשידענע עפּיזאָדן פון יענער שטורמישער צייט: די יידן האָבן געליטן פון ביידע צדדים, סיי פון די פּוילישע פּאַנעס פּאָר און בשעת דעם אויפשטאַנד און סיי פון די רוסישע קאָזאַקן נאָכן אויפשטאַנד. יעדער צד האָט געטענהט, אַז די יידן האָבן געהאָלפן דעם צווייטן.

אין דאָרף טרודיי זיינען געבוירן געוואָרן דעם זיידנס ערשטע צוויי קינדער: די זין אליהו יוסף און יצחק.

אין יאָר 1864 האָט זיך שמואל נחומס משפחה אַריבערגעקליבן קיין פימפּעלקע, וווּ ס׳איז געווען אַ מיל, וועלכע האָט געהערט צו דעם זעלבן פּריץ פון הויף טרודיי. דאָרט האָט די באָבע געפּירט די מילך־ווירטשאַפט און דער זיידע האָט באַאַרבעט די ערד.

די ראשונים פון דער משפחה אין ארץ־ישראל 1926

עס זיצן: אברהם, דוד, יחיאל יאָסעלאָוויטש, הענעך, סימע קאָוואַרסקי, העשל, הענעך גורוויטש, בנימין, יוכבד קאַמין.

עס שטייען: יהושע קאָוואַרסקי, רבקה יאָסעלעוויטש, אליהו, שושנה קאָוואַרסקי, נחמה גורוויטש, אברהם יצחק מילער, שייקע קאַמין.

אין פימפעלקע זיינען געבוירן געוואָרן די טאָכטער חיה־פייגע און דער זון העשל.

*

גראָד האָט מען אין יענער געגנט דאָן דורכגעפירט די וויכטיקסטע באַן־ליניע: וואַרשע—פעטערבורג. נישט ווייט פון דאָרף פימפעלקע האָט מען אויסגעבויט אַ נייע באַן־סטאַציע און איר אַ נאָמען געגעבן: נאָווא־סווענציאַן.

אַ דאַנק דער באָבעס באַקאַנטשאַפט האָט דער זיידע אַנ־געהויבן אַרבעטן אויף דער באַן־סטאַציע, אַלס גלעזער.

ביסלעכווייז האָבן זיך אַרום דער נייער באַן־סטאַציע נאָווא־סווענציאַן אָנגעהויבן באַזעצן יידישע משפחות. זיי זענען אַהין אַריינגעפאָרן פון די אַרומיקע דערפער און שטעטלעך. אויך דער זיידע שמואל נחום האָט דאָרט אַרענדירט אַ שטיקל ערד און אויסגעבויט אַ שטוב. וועז די שטוב איז פאָרטיק געוואָרן, האָט ער אַהין אַראָפגעבראָכט זיין גאַנצע משפחה אוז איז אַזוי אַרום געווען אייגער פון די ערשטע יידישע אייג־ווינער פון נייַ־סווענציאַן.

אויסער די 4 פריערדיקע קינדער זיינען דאָרט געבוירן געוואָרן נאָך 14 קינדער; פון זיי זיינען אָבער געבליבן לעבן נאָר 9. די זין: זלמן, שמעון־ראובן, נח, הענעך, אברהם אוז משה יעקב. אוז די טעכטער: ביילע, רחל־לאה און כאַסיע.

*

די באַן־סטאַציע האָט זיך דערווייל שיין וויַיט פונאַנ־דערגעבויט. דער זיידע האָט אויסער אַלס גלעזער אויך אָנגע־הויבן אַרבעטן ביי מאָלעריי. די אַרבעטס־מעגלעכקייטן האָבן זיך פאָרגרעסערט. שמואל־נחום האָט אינגיכן אַריינגעצויגן אין דער אַרבעט אויך די קינדער אוז שפעטער די אייַדעמס: הירשע גורוויטש, דער מאַן פון חיה־פייגע, אוז עוזר יאוויטש, דער מאַן פון ביילען (אגב, אַ ברודער פון דער באָבע זעלדע).

זיי האָבן אָבער אַלע צוזאַמען נישט באַוויזן אויסצופירן אַלע אַרבעטן אוז דער זיידע האָט געמוזט אָננעמען אויך פרעמדע אַרבעטער.

דעם זיידנס שטוב איז אַזוי אַרום געוואָרן אַ צענטער פון אַ גרויסער אונטערנעמונג. נייַ־סווענציאַן האָט זיך שנעל אַנט־וויקלט. די באַן־ליניע האָט פאָרבונדן דעם ליטוויש־ווייסרוי־סישן שטח מיט דער גרויסער וועלט. דער זיידע האָט זייער אָפט געמוזט פאָרן צוליב זיינע אַרבעטן קיין פעטערבורג. שפעטער האָבן אויך אָנגעהויבן פאָרן קיין פעטערבורג די זין אוז די איידעמס.

די גרויסע וועלט האָט אויף זיי שטאַרק געווירקט אוז קומענדיק צוריק אַהיים, האָבן זיי געענדערט זייער גאָנצן לעבנס־שטייגער.

אין זיידנס שטוב איז שטענדיק געווען לעבעדיק אוז פריי־לעך. יעדן אָוונט, וועז די אַרבעטער פלעגן זיך צוזאַמענקומען פלעגט זיך טראָגן פון זיידנס שטוב אַ געזאַנג אוז אָפטמאָל קלאָנגען פון אַ האָרמאָשקע.

*

ביסלעכווייז איז אינגאָנצן איבערגעבויט געוואָרן די אַלטע שטוב אויף ראָג סווענציאַנער אוז אָפטייק־גאָס. אויף איר אָרט האָט דער זיידע אויפגעשטעלט אַ שיין הויז מיט אַ גרויסן, גלעזערנעם גאָניק. אויפן גאָניק האָט מען געמאָכט אַ ספעציעלן דאַך, אַז ער זאָל זיך קענען אויפהויבן אוז מ׳זאָל אויף דער וועראַנדע קענען מאָכן אַ סוכה.

אַרום אוז אַרום שטוב האָט דער זיידע פאָרפלאָנצט אַ גרויסן פרוכט־גאָרטן, וועלכער איז געווען דער אייניציקער יידישער סאָד אין שטעטל. (אין יענע צייטן האָבן יידן נאָך נישט פאָרשטאָנען די וויכטיקייט פון בוימער). דער זיידע פלעגט אַלעמען מכבד זיין מיט די פרוכטן פון זיין גאָרטן.

שבת פלעגט זיך צוזאַמענקומען צום זיידן די גאַנצע משפחה — אַלע קינדער אוז אייניקלעך, ווי אויך אַלע זיינע יידישע אַרבעטער. דער זיידע פלעגט אַלעמען אויפנעמען מיט שמחה אוז ער פלעגט אין יענעם טאָג ממש שטראָלן פון נחת.

ער איז געווען אַ גלענצנדער בעל־תפילה אוז האָט פאָר־מאַגט אַן אויסערגעווייַנלעכע באַריטאָן־שטימע.

נאָכן דאָוונען פלעגן מיר אַלע ליב האָבן צו גיין צום זיידן אויף קידוש. די עלטערן פלעגן מאָכן אַ פיינעם „לחיים" אוז אונדז, קינדער, פלעגט די באָבע געבן לעקער, קיכלעך אוז טייגלעך.

סוכות פלעגט דער זיידע אויפנעמען די גאַנצע משפחה אין זיין שיינער, אויסגעפוצטער סוכה. אויסערן כיבוד פלעגט מען זיך סתם משמח זייַן. דער זיידע איז געווען באַשאַנקן פון דער נאָטור מיט אַ שפרודלדיקן הומאָר אוז ער פלעגט שיטן מיט פסוקים אוז גלייכווערטלעך.

ער איז אַפילו געווען אַ מתנגד, אָבער פונדעסטווענען האָט ער פאָרמאָגט אַן אינערלעכע התלהבות אוז דבקות, ווי אַן אמתער חסיד.

ביזן היינטיקן טאָג געדענקען נאָך די עלטערע מיטגלידער פון דער משפחה דעם זיידנס באַווסטן טאָנץ: דאָס בייגעלע. אַלס אייניקל האָב איך זוכה געווען גאָנץ אָפט צו טאָנצן מיטן זיידן דאָס „בייגעלע". ס׳קלינגען מיר נאָך איצט אין די אויערן די פריילעכע טענער פון יענעם באָרימטן טאָנץ.

דער זיידע איז געווען אַ בריט־פלייציקער ייד, מיט אַ לאָנגער בלאָנדער באָרד, מיט שאַרפע, גראָע אויגן, וועלכע זיינען געווען באַדעקט מיט זייער געדיכטע ברעמען. ער האָט געהאַט אַ פאַטריאַרכאַלישן אויסזען.

די באָבע זעלדע איז געווען אַ דאָרע, קלייַנע יידענע, מיט אַ פאָר קאָרשן־שוואָרצע אויגן און מיט אַ פאָרוק אויפן קאָפּ. איר פנים האָט אויסגעדרוקט די גוסטקייט אַליין. זי איז געווען אַ שטילע און רואיקע פרוי און פלעגט גיין מיט דראָבנע גיכע

טריט. אָפטמאָל האָט זיך געדוכט, אַז זי גייט נישט, נאָר זי שוועבט איבערן שטוב. מיט אַלע מעגלעכקייטן האָט זי זיך באַמיט אַלעמען צופרידנצושטעלן.

די באָבע זעלדע איז געשטאַנען אויף דער וואַך פון דער גאַנצער משפחה: ווען עמעצער איז קראַנק געוואָרן, איז זי געווען די ערשטע, וועלכע איז געקומען אים מבקר חולה זיין. שטענדיק איז זי געקומען מיט אַ גוט וואָרט, מיט אַ טרייסט. מיט איר קלוגן מוח האָט זי פאַרשטאַנען ווי אַזוי צו באַרואיקן, טאָמער איז עמעצער געווען ברוגז, האָט זי געזוכט אַ וועג, ווי אַזוי דעם פאַריבל אויסצוגלייכן.

פאַר איר פלעגן זיך אַלע באַקלאָגן און זי האָט געוווסט אַלע עוולות פון איינעם איבערן צווייטן. איר האָט מען קיין מאָל נישט געזען אין אַן אויפגערעגטער שטימונג. זי פלעגט שטענדיק ריידן מיט אַ האַרציקן און ליבלעכן טאָן.

ס׳איז דערפאַר גאָר קיין וווּנדער נישט, אַז דער זיידע מיט דער באָבען האָבן געפירט אַ געזונטן און צופרידן נחתפולן און בכבודיק לעבן.

די יאָרן זיינען אַזוי געלאָפן. דער זיידע און די באָבע האָבן זיך געעלטערט און ביסלעכווייז איז די איניציאַטיוו אין אַלע געשעפטן אַריבער צו די קינדער. סיי די זין און סיי די איידעמס זיינען געוואָרן זעלבשטענדיק און האָבן אָנגעהויבן אַרבעטן אַלס אונטערנעמער אויף דער באַן.

אויף אַ ריזיקן שטח, וועלכער האָט זיך געצויגן פון דער רוסיש־דייטשער גרענעץ ביי וויערזשבאָלאָווע, איבער קאָוונע, ווילנע און דווינסק און האָט דערגרייכט כמעט ביז

א קאָוואַרסקי חתונה — די גרעסטע משפחה אין נייַ־סוועניצייַן — 1927

I עס ליגן: אַבראַשע יאָסעלעוויטש, ישראל קאָוואַרסקי, יחיאל יאָסעלעוויטש, דוד בן אברהם קאָוואַרסקי, משה קאָוואַרסקי.

II עס קניען: קאָטיע קאָוואַרסקי־וואַפניק, רבקה קאָוואַרסקי־ראָוויטש, שיינע קאָוואַרסקי־ליכטנשטיין, שיינע קאָוואַרסקי־שפּיגל, שרה קאָוואַרסקי, די פּיצעלע תהילה יאָסעלעוויטש.

III עס זיצן: ראש המשפחה: שמואל נחום און זעלדע קאָוואַרסקי, עלטערן פון דער כלה, זלמן און חנה לאה קאָוואַרסקי, חתן ב. טענענוווּרצל, כלה בערטע, מוטער און פאָטער טענענוווּרצל, מיכל און עליע יאָסע קאָוואַרסקי.

IV עס שטייען: הענעך בר׳ יצחק קאָוואַרסקי, הירש און חיה פייגע גורוויטש, יצחק און שיינע קאָוואַרסקי, העשל און שרה קאָוואַרסקי, אברהם און שפרה קאָוואַרסקי, אסתר בת יצחק.

V עס שטייען: ביילע יאָוויטש, אברהם וויניק, קלמן און געניע, אברהם בר׳ אליהו יוסף, פּאָניע קאָוואַרסקי, לייב און געניע קאָוואַרסקי, דוד און רבקה יאָסעלעוויטש.

VI עס שטייען: טענענוווּרצל, עזר יאָוויטש, טענענוווּרצל, שרה בת יצחק קאָוואַרסקי, מאָטל גורוויטש, יוסף בר׳ אברהם קאָוואַרסקי, בתיה קאָוואַרסקי, ישראל גורוויטש, רחל לאה קאָוואַרסקי, רחל און טאָכטער ווידוצינסקי.

פסקאָוו אויפן וועג פון פעטערבורג, זיינען כמעט אַלע באַן־אַרבעטן אויסגעפירט געוואָרן דורך די זין און אייִדעמס פון דער פאַמיליע קאָוואַרסקי.

אין יענע יאָרן האָט דער זיידע שמואל נחום און די באָבע זעלדע באַשלאָסן אַ ביסל זיך אָפצורוען. זיי האָבן חתונה געמאַכט אַלע קינדער. די פאַמיליע האָט זיך שטאַרק צעוואַקסן. דער זיידע האָט פאַרקויפט זיין גרויס הויז מיטן פרוכט־גאָרטן און האָט זיך אויסגעבויט אַ הייזל מיט אַ קליי־נעם גאָרטן אויף ווילנער גאַס. ער האָט זיך דאָן פאַרנומען נאָר מיט גלעזעריי. זייענדיק דאָס גאַנצע לעבן צוגעבונדן צו דער ערד, פלעגט ער זיך אין די פרייַע צייטן פאַרנעמען מיטן גערטנדל. ער האָט אַזוי אַרום געפירט אַ גאַנץ שטיל און רואיק לעבן.

שבת און יום־טוב פלעגן אַהין קומען די קינדער מיט די אייניקלעך אויפן טראַדיציאָנעלן קידוש. אויך דאָרט האָט דער זיידע געהאַט אַ פרעכטיקע סוכה.

צום זיידן פלעגט מען אויך קומען פרעגן אַן עצה און צו דער באָבען — פאַרטרויען אַ סוד. אַלע האָבן זיי אָפגע־געבן כבוד און געהאַט פאַר זיי גרויס דרך ארץ.

דער זיידע מיט דער באָבען האָבן געשעפט נחת פון דער פאַרצווייגטער, גוט־אייִנגעאָרדנטער משפחה.

דערווייל איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ תקופה פון גירושים און רדיפות אויף יידן. אויך נייַ־סוועניציאַן האָט פון דעם געליטן. אין יאָר 1915 האָט די גאַנצע יידישע באָפעלקערונג פאַרלאָזט דאָס שטעטל.

דאָרט האָבן זיי אַלע דורכגעמאַכט די 4 יאָר פון דער וועלט־מלחמה. אין משך פון דער צייט האָט די משפחה גע־ליטן צוויי שוועָרע אומגליקן:

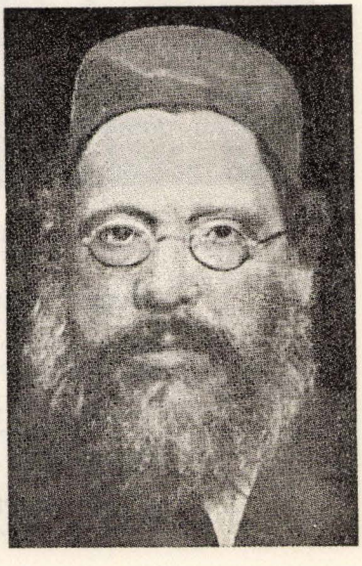
דער יינגסטער זון, משה יעקב, קומענדיק אין 1918 אין קאָזלאָוו פון נייַ־סוועניציאן האָט זיך אָנגעשטעקט מיט פלעק־טיפוס און איז געשטאָרבן. דער צווייטער קרבן איז געווען שמעון־ראובן, וועלכער איז אומגעקומען בייַ די צוזאַמען־שטויסן צווישן די באָלשעוויקעס מיט די „ווייסע", פאָרנדיק צופעליק פון ראסטאָוו קיין קאָזלאָוו.

אין יאָר 1919 האָט זיך די קאָווארסקי־משפחה צוריק־געקערט קיין נייַ־סוועניציאַן. דער זיידע מיט דער באָבען האָבן זיך באַ:עצט אין זייער פריערדיק שטיבל, וועלכעס האָט זיך אין די מלחמה־יאָרן געעלטערט צוזאַמען מיט זיי.

די קינדער האָבן זיך געזומען צום מסחר. (אונטער דער פוילישער מאַכט האָבן יידן נישט געקאָנט ווערן קיין באַן־אונטערנעמער). אַלע האָבן אָבער געהאַט פרנסה און געמאַכט אַ פיין לעבן.

אין יאָר 1931 איז אין עלטער פון 88 יאָר געשטאָרבן דער זיידע און אַ יאָר שפעטער, אין 1932, איז אין דעמזעלבן עלטער אויך געשטאָרבן די באָבע. ביידע זיינען זיי געווען ביז צו דער לעצטער מינוט ביים פולן שכל און באַוווסטזיין. אייביק זאָל לייכטן זייער אָנדענק!

הרב ר׳ צבי הירש וואלין למען „קרן היסוד"

הרב הגאון ר׳ צבי־הירש וואלין בר׳ אברהם יצחק וואלין נולד בעיירה ברסלב פלך ווילנא, שי־מש ברבנות בקהילות קראסנופוליא, פרך סו־בלק וב־1915 נתקבל כרב ראשי — בנובו־שווינ־ציאַן, שם יסד ישיבה. באחרונה כיהן כרב ראשי בעיר מולדתו ברסלב, וכיהן ברבנות בעיר גול־דינגן, לטביה.

זכה לחתנין רבנן: א) הרב ר׳ משה זאב שטרן, הידוע בישיבות בשם משה ראקישקר, ממיסדי ישיבת „בית יוסף" במזריץ ודווינסק ובאחרונה — רב בשימברג, ב) הרב ר׳ אליעזר יהודה נאדזאדוויץ, מחניכי ישיבות לומז׳ה ורדין. שימש ברבנות בעיירה לוסקי שע״י גלובוקה, פלך ווילנא.

הרב וואלין חתום על הכרוז של רבני פולין לטובת „קרן־היסוד" שפורסם בחוברת „אוצר הארץ" (הוצאת כנסת, ירוש־לים תרפ״ו). כן הניח בכתב־יד ספר „דרכי צבי" בהלכה ואגדה. הוא ושני חתניו נספו בימי עברה.

שני בניו שנשארו לפליטה לח״א נמצאו בארץ א) משה וואלין האמרגן הידוע, ב) הרב ישראל וואלין ששימש באח־רונה כרב בארצות הברית של אמריקה וחזר לארץ.

שני בניו מחלוצי הישוב העברי בארץ ישראל עלו ארצה בשנת 1925. הרב ר׳ צבי וואַלין ואשתו שרה הינדה בת ר׳ יהודה וילקומירסקי משווינציאַן, נספו בגולדינגן, לטביה.

העשל גורוויטש

דער „נייער ניגון" און זיין המשך

ווישן די קאלטיניאנער און סוועניציאַנער גאַסן האָט זיך געצויגן אַ געסל אונטערן נאָמען: דאָס שול־גאַסל. אויפן שול־גאַסל האָבן די ערשטע באַלעבאַטים פון שטעטל אויסגעבויט אַ בית־המדרש, וועלכער האָט זיך שפעטער געהייסן: דער אַלטער, ווייל פונקט אַנטקעגן איז אין יאָרן אַרום אויסגעבויט געוואָרן אַ צווייטער בית־המדרש, וועלכן מען האָט גערופן: דער נייער.

אין אַלטן בית־המדרש זיינען געבליבן די ערשט־געקומענע, די בעלי דעה פון שטעטל. אין נייעם האָבן געדאַוונט די אומצופרידענע מיט די באַלעבאַטים פון אַלטן בית המדרש און עמך־מענטשן. די מתפללים פון ביידע בתי מדרשים זיינען געווען מתנגדים.

אין אָנהויב האָבן די געציילטע חסידים געדאַוונט אין אַלטן בית־המדרש, וועו זייער צאָל איז, מיטן פאַרגרעסערן זיך פון דער יידישער באַפעלקערונג, געוואַקסן, האָבן די חסידים באַשלאָסן בויען אַן אייגענעם בית־התפילה, אַ מנין. עס זענען צוגעקומען נייע חסידים, פאַרמעגלעכע, ווי דער באַוווסטער עקספּאָרט־אונטערנעמער ר׳ הירשע דייטש מיט זיינע זין, געקומענע פון ברעסלאָוו; יאָסע שניאור, געקומען פון פאָסטאָוו, עקספּאָרטער פון שמאָטעס, אַלט אייזן, ביינער א. א.; די אָנפירער פון באַראַנאָווער קאָנטאָר, פאַרוואַלטער יודעלעוויטש און קאָסירער, עלקינד; דער הורט־סוחר פון מעל, הירש קיזבערג, דער איידעם פון שלום־לייב גאָרדאָן פון איגנאָלינע; ר׳ שלמה מיימון, פאַרוואַלטער פון חאַצקל פערסוצקעס געשעפט פון נאָפט און גענדז; נתן שפירא פון גרויסן מאַנופאַקטור געשעפט א. א.

דער חסידישער מנין איז אויפגעבויט געוואָרן נאָענט פון דער קליינבאַן־ליניע, הינטער עלטשיק רודניצקיס הויז, אָדער ווי מען האָט אים גערופן עלטשיק דער סטאראָסטע.

אין די ימים־טובים פלעגן צום מנין צוקומען די ברידער ציפקינס, אַסימילירטע פוילישע יידן, צו וועלכע עס האָט גהערט די אייניציקע אַפּטייק אין דער געגנט. עס זענען אויך געקומען פון פּעטערבורג און בערלין ר׳ הירשע דייטשס קינדער: זלמן־מענדל, אהרן און אברהם; זיין איידעם סטאַניעצקי. זיי זענען געווען אַנגעטאָן אין פראַקן און צילינדערס.

צו ר׳ יאָסע פלעגן קומען: זיין זון זלמן, אין גימנאַזיסטישן מונדור; זיין ברודער רפאל פון וואַרשע, אין עלטגאַנטן האַרטן הוט און נייעם אַנצוג.

צו הירש קיזבערגן זענען געקומען זיינע זין מאָניע און סאשא, אין די מונדירן פון רעאַל־גימנאַזיע, צו ר׳ שלמה מיימון — זיינע זין מיכאל, זלמן און שמערל פון דווינסק, ווו זיי האָבן געלערנט אין גימנאַזיע; צו ר׳ אברהם טייצן — זיינע זין: שמואל און שלום־יצחק פון ווילנע; צו ר׳ שמואל שטיינגאָלד אָדער שמואל דעם שדכן — זיינע זין פנחס און חיים מאָטל פון ריגע און נאָך יונגווארג. זיי אַלע זענען אין די ימים־טובים געקומען דאָוונען אין חסידישן מנין.

ווען דער מנין איז אָפּגעבראָכן געוואָרן אין דער גרויסער שריפה פון שטעטל אין 1901 איז אויסגעבויט געוואָרן אַ געמויערטער בנין.

די גבאות האָט דאָן געפירט ר׳ יאָסע־שניאור, אַ געלאַסענער און רואיקער ייד, אַ פאַרטיפטער אין מחשבות. ער פלעגט דאָוונען אָן דבקות, אָבער מיט נשמה. ר׳ הירשע דייטש איז געווען מער אומרו, פלעגט שפּאַנען ביים דאָוונען אַהין און צוריק געגלעט די לענגלעך־שפּיציקע בארד און באַלד אַוועקשטעלן זיך אין מזרח, מיטן טלית איבערן קאָפּ אין מיט התלהבות און ברען ארויסברענגען די תפילות, וואָס האָבן געברויזט אין האָרץ.

ר׳ שלמה מיימון שטענדיק אַ פריילעכער האָט ביים דאָוונען געמאַכט מיט די פינגער, ווי ער וואָלט דיריגירן אַ געזאַנג מיט אַ כאָר. אינגאַנצן אַנדערש איז געווען ר׳ שמואל דער שדכן, אַ בריט־פלייציקער, פון מיטעלן וווּקס, אויך ביים דאָוונען האָט ער זיך געאיילט, אַריינגעכאַפּט, קיינמאָל נישט געהאַט קיין צייט.

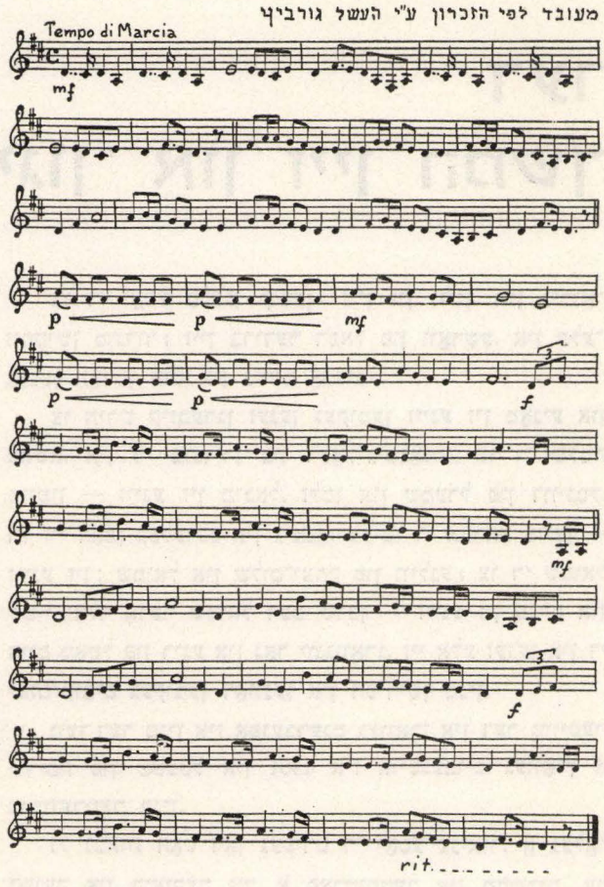
שטיל, געלאַסן, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן פלעגט שטיין דער קליין־געווּקסענער ר׳ זכריהו פינגערהויט. ווי אין פריוואַטן לעבן איז ער אויך ביים דאָוונען געווען פאַרטראַכט, און מיט איין פינגער האָט ער געקלאַפּט צום טאַקט פונעם דאָוונעדיקן ניגון.

מען פלעגט זיך ווערטלען, אַז ר׳ יאָסע שניאור און ר׳ הירשע דייטש גייען פון די זייטן און ר׳ זכריהו אינמיטן, רייבן זיי אים אָפּ די אויערן.

פון דער צווייטער זייט פלעגט שטיין פאַרטון אין דאָוו־

זכריהו פינגרהוט נגון

מעובד לפי הזכרון ע"י העשל גורביץ

נען, אַן אַוועקגעשווומענער אין די עולמות־העליונים, ר' אברהם טייף, כולו קדושה, געדאַוונט געשמאַק, מיט האַר־ציקער גבורה. יום כפור איז ער געווען דער בעל־תפילה פון „כל נדרי", פון די יעלות, און אויפצומאַרגנס איז ער ווידער געשטאַנען פאַרן עמוד און מיטן גאנצן ברען גע־דאַוונט מוסף און נעילה.

ר' דוד מילנער האָט געריסן הימלען מיט זיין געווייי און אויסגעזען ווי ער וואָלט זיך דאָס איינשטעלן פאַר יידן אַנטקעגן דעם אויבערשטן. אָט צעברעכט זיך זיין קול אויף טויזנטער שטיקער, און אָט הויבט ער אויף די הענט, פאַדערט רחמים. זיינע אַקסלען צוקן און ער פאַרכליניעט זיך.

מיט גלויבן און בענקשאַפט נאָך גאולה האָט אָפגעקלונ־גען ר' אברהם־יצחק טשאַרנעבראָדקיס אייגנאַרטיקע שטים ביי קריאת התורה.

אָט אַזוי האָבן די חסידים, יעדער אויף זיין אופן, גע־זונגען ביים דאַוונען און ביים לערנען, פאַרטריבן די עצבות, געריסן זיך צו די אייביקע הימלען.

אין די שבתים, בין מנחה למעריב, פלעגן זיך צעלאָזן אויף אַלע טענער די הויפט־זינגער: ר' שלמה מיימין, אַן אויסגעדינטער סאָלדאַט אין דער צאַרישער ארמיי, וווּ ער איז געווען אַ מוזיקאַנט אין מיליטערישן אָרקעסטער; זכריה פינגערהויט, אַ מנגן פון חסידישע ניגונים און מאַרשן. זייערע מעטאַלענע שטימען זענען אונטערגעכאַפט געוואָרן פון עולם, וואָס האָט זיך אַלץ מער צעצונדן און אַרויפגעפלאַקערט צום הימל.

שמחת־תורה פלעגט שמואל דער שדכן זיך אַוועקלאָזן איבער די געסלעך מיט התלהבותדיקן געזאַנג און מיט יום־טובדיקער פרייד געטאַנצט אין די בלאָטעס. קינדער, קלענערע און דערוואַקסענע, האָבן צוגעפאַטשט מיט די הענטלעך און מיטגעטאַנצט, פריילעכע, לויכטנדיקע, ושמחת בחגיך.

עס האָט פאַסירט אַמאָל, אַז צו ר' שמואל דעם שדכן איז געקומען זיין עלטערער זון, ישראל הענך, באַזוכן טאַטע מאַמע. ער איז געווען אַ חבדניק, האָט ער מיטגעבראַכט פאַרן חסידישן עולם אַ נייעם ניגון. די חסידים פון מנין האָבן דעם נייעם ניגון געחזרט, מיט פרייד, מיט פלאָם, אַ גאַנצן בין מנחה למעריב. ר' זכריהו האָט נישט סתם געחזרט, נאָר געבראָיזט, פאַרטיפט, אַנגעשטרענגט, כדי צוקענען ממשיך זיין, אַלע שבתים און יום טובים, דעם ניגון.

אויפצומאַרגנס, זונטיק אינדערפרי, ווען ר' זכריה איז געגאַנגען עפענען זיין בשמים־קראָם, האָט ער אויפן וועג געפרוווט ברומען דעם ניגון. אָבער באַלד נאָך די ערשטע מאָטיוון, האָט ער דערזען, אַז ער האָט דעם ניגון פאַרגעסן. די טענער זענען זיך ערגעץ צעפלויגן און ער קען זיי נישט צונויפנעמען.

ער האָט געווויסט, אַז ישראל־הענך דאַרף אינדערפרי אַוועקפאָרן מיטן קוריער קיין ריגע, האָט ער נישט לאַנג געטראַכט, אויפגעשפרונגען און געזומען לויפן מיט זיינע קליינע טריטלעך צו דער באַן.

אַ פאַרמאַטערטער פון לויפן, האָט זיך אָבער אַ פרייד צעגאָסן איבער זיין פנים, ווען ער האָט פונדערווייטנס דערזען ישראל־הענכן, וועלכער האָט זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן און געזומען איבערזינגען דעם ניגון. דער צוג איז אָנגעקו־מען און זיי האָבן נאָך אַלץ געברומט דעם ניגון, נאָכאַמאָל און ווידער אַמאָל. באַלד האָט זיך צעקלונגען דער גלאָק, וואָס האָט אָנגעזאָגט, אַז די באן דאַרף באַלד אָפפאָרן. ישראל־הענך האָט זיך געשטעלט אין דער אָפענער טיר פון וואַגאָן און מיט גרויס מתיקות געזונגען דעם ניגון. זכריה האָט אים נאָכגעזונגען.

דעם גאנצן טאָג אין בשמים־קרעמל איז ער געווען אויפ־געהייטערט און פאַרטראָגן אין אַנדערע וועלטן, געברומט דעם ניגון, און די קונים, וואָס האָבן געזען זיין פאַרטראָגנקייט, האָבן נישט פאַרשטאַנען וואָס מיט אים קומט פאָר.

ערשט דעם קומענדיקן שבת, בין מנחה למעריב, ווען אין דער שלוש־סעודותדיקער פינצטערניש פון חסידישן מנין איז פול געוואָרן מיט בענקשאַפט נאָכן אַוועקגייענדיקן שבת, האָבן ר' זכריהן אַרומגערינגלט זיינע שטענדיקע אונטער־

האַלטער צווישן די מתפללים און עס האָבן אָפּגעהילכט די שטאַרקע טענער פונעם נייעם ניגון.

אזוי האָט מען אויך אין די שפּעטערדיקע שבתים ממשיך געווען די טראַדיציע פון זינגען די חסידישע ניגונים, אָן אַ צאָל און אָן אויפהער. דער „נייער ניגון" איז געבליבן איינער פון די באַליבסטע. עס האָבן אים געזונגען אויך מתנגדים און מען האָט אים געפרופן: זכריהס ניגון, אפשר דערפאַר, וואָס ער פלעגט אים זינגען מיט אַזויפיל התלהבות, מיט דער היץ פון אַ הייסער יידישער נשמה.

נישטאָ מער דער חסידישער מנין מיט די זינגענדיקע זכריהס, ישראל־העניכס, הירשעס און זייערע מיטזינגער. אָבער אין פּאַרשידענע עקן וועלט זענען געבליבן די, וואָס ציען דעם המשך. עס דערמאָנען זיך דעם ניגון אויך אַזעלכע, וואָס זענען ווייט אַוועק פון דער חסידישער וועלט, און ברומענדיק אים פילן זיי די טענער אין דער סאָמע אינעווייניקסטער שטילקייט פון דער נשמה, אין דער אייביקער שטילקייט, וואָס לעבט באַהאַלטן אומעטום און וועט זיך גאָר קיינמאָל נישט ענדיקן.

חיה לאָס

הרב אליהו קמחי

אויף דער שול־גאָס אין דעם הויז פון הרב צבי ראַצקער האָט שפּעטער געווויינט הרב אליהו קמחי מיט זיין פאַמיליע. געשטאַמט האָט הרב קמחי פון ווייסרוסלאַנד, פונעם שטעטל, מאָטעלע, וווּ עס איז אויך געבוירן געווארן דער ערשטער נשיא פון מדינת ישראל, פּראָפעסאָר חיים ווייצמאַן.

נישט קוקנדיק דערויף, וואָס מיר האָבן געווויינט בשכנות, בין איך אָבער נישט בכוח אָפּצושאַצן זיין גרויסקייט און טיפקייט אין תורה. איך קען אָבער דערפאַר רעדן וועגן הרב קמחי דעם גוטן און האַרציקן מענטש. זיין כאַראַקטער האָט זיך אָפּגעשפּילט אויך אין זיין אויסערלעכן אויסזען, אין זיין שיינער געשטאַלט, איידעלן פּנים און טיפע פּאַר־חלומטע אויגן. אַ דאַנק זיין האַרציקייט און וואַרעמער פּאַר־שטענדעניש פאַר די נויטן פון אונדזער שטעטל האָט ער זיך גוט איינגעלעבט אין אונדזער ליטווישן נייַ־סוועניציאַן. עס האָבן אים רעספּעקטירט סיי באַלעבאָטים, סיי די יוגנטלעכע, וועלכע האָבן אָפּגעשאָצט זיין פּראָגרעסיוון צוגאַנג צו די פּראָבלעמען פון יידישן לעבן. זייענדיק אַ מזרחיסט, האָט ער אָנטייל גענומען אין אַלע ציוניסטישע אַקציעס און אַרויס־געווויזן גרויס אינטערעס צו דער שפּרודלדיקער ציוניסטישער יוגנט.

פרייטיק פאַרנאַכט, ווען ער מיט זיינע צווייַ זין זיינען געגאַנגען אויסגעפּוצט אין בגדי שבת אין בית־המדרש, וואָס דאָס איז אויסגעקומען פאַרבי אונדזער הויז, פלעגן מיר זומער אָפּווארטן אים ביים אָפענעם פענצטער און באַגריסן גוט־שבת, רבי!

ווי אַ שכנה האָב איך אָפט באַזוכט זייער הויז און כ'האָב געהאַט אַ גרויסן פאַרגעניגן צו פאַרברענגען מיט זיין גע־לערנטער און קלוגער פרוי, וועלכע האָט פאַרמאָגט אַ סך טאַקט און האָט זיך אַריינטירט אין די ענינים פון שטעטל. אין דער צווייטער שטוב איז געזעסן דער רב און געלערנט. אָפטמאָל האָב איך באַמערקט, ווי ער פלעגט איבער זיינע ברילן ווארפן אַ בליק און צולייגן אַן אויער צו אונדזער שמועס. דעמלט האָב איך געפילט זיין אָנטייל אין די טאָג־טעגלעכע לעבנס פראָבלעמען, זיין חוש פאַר די פעדעם, וואָס האָבן אים פאַרבונדן מיט די אַרומיקע.

אַ גרויסן אינטערעס האָט ער געהאַט פאַר יתומים און יתומות, באַמיענדיק זיך זיי צו העלפן מיט וואָס ער האָט געקענט. וועגן מען האָט געדאַרפט חתונה מאַכן אַ יתומה און עס איז געווען נויטיק נדן, האָט ער זיך אַרויסגעלאָזט צו די באַלעבאָטים, שאַפן די נויטיקע סומע. די רביצין האָט געשטעלט צו דער דיספאָזיציע זייער הויז, האָט געבאַקן און געקאָכט און אונדז, שכנים, אייַנגעלאַדן איר העלפן מאַכן די חתונה. נישט נאָר פאַר יתומים און יתומות נאָר פאַר אַלע נויטבאַדערפטיקע איז זייער הויז געווען אָפן און יעדער האָט געפילט זייער אָנטייל.

וועגן די היטלער־הארדעס האָבן אונדזער שטעטל פאַר־נומען און די ליטווישע באַנדיטן זיינען געווארן זייערע מיט־העלפער, איז הרב קמחי אויסגעקליבן געווארן דורך זיי אַלס יודן־ראַט עלטסטער. ער האָט זיך באַמיט צו טאָן דאָס בעסטע וואָס ער האָט געקענט, כדי צו העלפן יעדן, און איז אויך צוזאַמען מיט אַלע יידן פון שטעטל אומגעבראַכט געווארן אין פאַליגאַן.

אַרבעטנדיק אַלס אינסטרוקטאָרין פאַר סאָציאַלע הילף צווישן די תימנער יידן אין ראש העין האָב איך זיך באַפּריי־דעט מיט אַ גוטער משפּחה און זיי דערציילט וועגן דער גרויסקייט פון אונדזער רב, הרב אליהו קמחי. זיי זענען געווען אָזוי איבערגענומען מיט זיין צדקות און פשטות, אַז ווען עס איז ביי זיי געבוירן געווארן אַ זון, האָבן זיי אים אַ נאָמען געגעבן אליהו, נאָך אונדזער גרויסן רב אין נייַ־סוועניציאַן.

פריידל באק

דער מאלער פון אונדזער שטעטל מאטל באק

ער איז שטענדיק געווען שטיל און באשיידן, מיט געמאסטענע טריט און געמאסטענעם ווארט. די נאטור האט אים באשאנקען מיט אן איינגעבוירענעם טאלאנט צו מאלעריי און ער האט ליב געהאט מוזיק. ער האט געהאט א ווארעם הארץ פאר יעדן חבר און פאר יעדן מענטש. ער פלעגט אויך ליב האבן חיות, עופות און געוויקסן, אבער א חוץ אט די אלע „ליבעס" האט ער געהאט נאך איין גרויסע „ליבע" און דאס איז געווען די „אהבת ציון", — די ליבע צו ציון. ער איז געווען א הייסער ציון־פאטריאט און האט אויף דעם געביט נישט געווויסט פון קיין שום פשרות.

זיין ארבעטס־טאג פלעגט ער אנהויבן פון דער באלעבאטישקייט. ער פלעגט אויפשטיין פארטאג און גלייך ארויסגיין צו די הינער און געגדז, וועלכע ער פלעגט שטענדיק האדעווען. יעדע הון האט געהאט ביי אים א נאמען: איינע האט ער געפרופן „די גרויסהאלטערקע", צוליב דעם, וואס זי פלעגט זיך אפזונדערן פון די איבעריקע הינער, פונקט ווי ס'וואלט איר נישט אנגעשטאנען זיך מיט זיי צו חברן;

א צווייטע האט ער געפרופן: „די פאניענקע", ווייל זי האט געהאט א שיינעם „טשופציק" אויפן קאפ; א דריטע האט ער געפרופן: „די קלאגמוטער", ווייל זי האט שטענדיק געקוואקעט.

ווען חלילה א הון איז קראנק געווארן, האט מאטל נישט געוועט: ער האט זי געפלעגט און געהיילט מיט גרויס איבערגעגעבנקייט.

נאכן ענדיקן מיט די הינער און מיט די געגדז, פלעגט מאטל ארייגגיין אין גארטן. ער איז געווען אן אויסגעצייכנטער גערטנער. מיט גרויס געדולד פלעגט ער אונטערבינדן די פאמידארן, באגיסן די אוגערקעס, אויסרייניקן א בייט און אלצדינג האט ער געטאן מיט א ספעציעלער פינקטלעכקייט.

ערשט ווען ער איז שוין געווען פארטיק מיט זיין אייגענער ווירטשאפט, פלעגט ער אוועקגיין צו זיין טאג־טעגלעכער ארבעט אין באנק. דארט איז געווען א שם דבר: „מאטל באקס פינקטלעכקייט".

פארנאכט, קומענדיק אהיים, האט ער דורכגעפירט א צווייטע „רונדע" ביי די הינער, געגדז און אין גארטן. אבער ערשט נאך דעם האבן זיך אנגעהויבן זיינע בעסטע שעהן, וועו ער פלעגט זיך ווידמען דער מאלעריי.

ער איז געווען דער אייניציקער קונסט־מאלער אין שטעטל

מאטל באק ז"ל

אבער איך ווייס נישט אויף וויפל ער האט געלייגט אכט אויף קינסט־לערישקייט און קאנסטרוקציע, אויף ריטם, הארמאניע און קאמפאזיציע. כ'געדענק נאר אז ער האט געמאלן מיט רייכע בונטע קאלירן, וואס האבן פארמאגט יוגנטלעכע ליידנשאפט און דערביי אויך פשטות, נאיוויטעט. אים האבן אינטערעסירט פייזאזשן, פיגורן, אויך שילדן און דעקאראציעס פלעגט ער מאלן. לאנגע שעהן פלעגט ער קענען אפזיצן ביי א לייוונט מיט דעם פענדזל אין האנט, ביז די ארבעט פלעגט ווערן פארטיק.

זיין שטרעבונג און שענסטער חלום איז געווען זוכה צו זיין צו דער עליה קיין ארץ ישראל, דאס לאנד, וואס איז אים געווען ליב און טייער ווי דאס לעבן.

ליידער, האט ער נישט דערלעבט צו זען די אנטשטייאונג פון מדינת ישראל און איז אומגעבראכט געווארן, ווי אלע יידן דורך די נאצישע און ליטווישע חיות־סאדיסטן.

שמחות
און
חתונות אין שטעטל

(א בינטל זכרונות פון מיינע קינדער יאָרן)

ועגציאנקע און ווילנע זיינען ווי אַ שטוב מיט אַ קאַמער״, האָט געזאָגט מיין מאַמע אין אַ ווינטערדיקן שבת אינדערפרי, וועו איך בין נאָך געלעגן אונטער דער וואַרעמער קאָלדרע, און דער טאַטע איז געזעסן ביים טיש און האָט מעביר געווען די סדרה פון דער וואָך.

דער טאַטע האָט איבערגעריסן זיין לייענען און געלאָזט הערן אייניקע אומפאַרשטענדלעכע רמזים, פראָטעסטירט, פאַרוואָס מ׳שטערט אים מעביר זיין די סדרה.

די מאַמע האָט מיט התפעלות דערציילט, ווי אַזוי שניאור זעצט זיך דאָנערשטיק 6 אַ זייגער אין דער פרי אויף דער באַן און 9 אַ זייגער איז ער שוין אין ווילנע. אַ גאַנצן טאָג האָט ער צייט אייַנצוקויפן אַלערליי סחורות און 8 אַ זייגער אין אָונט איז ער שוין צוריק אין דער היים. ער ברענגט דאָן אַ לעבעדיקן גרוס פון מיין עלטערן ברודער, שמואל, וועלכער האָט געאַרבעט אַלס אַנגעשטעלטער אין ווילנע.

די התפעלות פון מיין מאַמען איז נישט געווען צוליב דער בריהשאַפט פון שניאורן, דעם בשמים־קרעמער, נאָר פון דעם עצם וווּנדער פון דער אייזנבאַן, וואָס צוליב איר זיינען מיר אַזעלכע נאָענטע שכנים מיט ווילנע.

אַז סוועניצאַנקע און ווילנע זיינען ווי אַ קאַמער מיט אַ שטוב, האָב איך פון דאָן אָן געהערט נישט איין מאָל. זייַענדיק אַ ייִנגל האָב איך אָבער זיך נישט פאַרטראַכט וועגן דער באַדייטונג פון די דאָזיקע וועדטער.

שבת שירה

איך בין געלעגן אונטער דער וואַרעמער קאָלדרע און בין געווען אינגאַנצן פאַרטאָן אין מיינע חלומות. ס׳איז נאָך געווען זייער פרי. דורכן פענצטער האָב איך געזען אַ געדיכטן שניי, וואָס האָט געווירבלט אין דער לופטן. דער שניי איז געפאַלן אָן אויפהער און האָט באַדעקט אַלץ אַרום מיט אַ קלאָרווייסער איבערדעק. ער האָט זיך געלייגט אויף די דעכער פון די הייזער, אויף די נאַקעטע צווייגן פון די בוימער און אויף די פאַרקנס פון די גערטנער. ס׳האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז אָט אָט וועט דאָס גאַנצע שטעטל ווערן אַיין גרויסע קופּע שניי.

און דער טאַטע איז נאָך אַלץ געזעסן ביים טיש און האָט מעביר געווען די סדרה. ס׳איז דאָן צופעליק געווען שבת שירה.

דער טאַטע האָט געלייענט און אויסגעזונגען יעדעס וואָרט מיטן ניגון פון דעם טראָפּ.

— ״וברוח אפיך נערמו מים, ניצבו כמו נד נוזלים, קפאו תהומות בלב ים״.

איך בין אינגאַנצן מיטגעריסן געוואָרן מיט די דאָזיקע פסוקים, וועלכע האָבן מיך אַוועקגעטראָגן גאָר אין אַן אַנדער וועלט, ווייט ווייט פון שטעטל, אין גאַנץ אַנדערע ספערן. איך בין געווען צוזאַמען מיט די בני ישראל נעבן ים סוף; האָב מאַרשירט צוזאַמען מיט דער גאַנצער מחנה צווישן די צוויי וועגט פון פאַרגליווערטן וואַסער...

״סוועניצאַנקע און ווילנע״ — די דאָזיקע וועלטער פלעגט מען ביי אונדז אַרויסזאָגן מיט אַ געוויסן טאָן פון גאווה און דערפאָר האָט מען אונדז אין דער גאַנצער געגנט גערופן: די סוועניצאַנקער בעלי־גאווהניקעס.

עפעס אַ קליניקייט, מ׳איז דאָך אַזעלכע נאָענטע שכנים מיט ווילנע! מען האָט זיך מיט ווילנע געגרויסט ווי מיט אַ יחוסדיקן קרוב. פאָר אונדז יינגלעך, אין דאָס אָבער געווען אַ גאָר קנאַפּער יחוס. פאָר אונדז איז נישט געווען קיין שענער און בעסער אָרט אויף דער גאַנצער וועלט ווי סוועניצאַנקע, אונדזער ליב געבורטס־שטעטעלע. וואָס טויגן אונדז די גרויסע שטעט מיט זייערע צדיקים, רבנים, ישיבות און ישיבה־בחורים. צי קענען דען די ישיבה־בחורים קלעטערן אויף די בוימער אַזוי ווי מיר? צי קענען זיי לייגן ״קלאַפּטער״ אין טייך, אַזוי ווי מיר? זיינען דען דאָ אין די גרויסע שטעט אַזעלכע שיינע וועלדער, לאַנקעס און פעלדער אַזוי ווי ביי אונדז? פאַרמאָגן זיי אַזאָ פרעכטיקן טייך ווי אונדזער זשעמיאנע? צי קען דען זיין אַ העכערער באַרג פון דעם, פון וועלכן מיר פלעגן זיך ווינטער שליטלען? איז דען דאָ אַ נידערקער טאָל פון דעם, ווו ס׳געפינט זיך אונדזער אָלטע באָדע?

מיר, יינגלעך, זיינען געווען טיף איבערצייגט, אַז אויף דער גאַנצער וועלט זיינען נישטאָ קיין שענערע, גרעסערע און בעסערע ערטער ווי ביי אונדז אין שטעטל?

א חתונה אין שטעטל

אונדזער שטעטל איז געווען ווי איין משפחה. איין משפחה סיי אין פריידן און סיי אין ליידן. אויב עמעצער האָט חתונה געמאַכט אַ קינד, איז דאָס געווען אַ שמחה פאַרן גאַנצן

שטעטל. אַלע זיינען געווען מחותנים; אַלע זיינען געגאַנגען מקיים זיין די מצווה פון משמח זיין חתן וכלה.

שוין אייניקע וואָכן פאַר דער חתונה האָט זיך געטומלט אין שטעטל. די שמחה האָט זיך אָנגעהויבן קודם כל מיטן פונאַנדערשיקן די „בילעטן", וועלכע ס׳האָט פונאַנדערגעטראָגן יאָסע דער שמש. ער האָט נישט דורכגעלאָזט קיין איין הויז; ער פלעגט צוערשט איבערגעבן אַ מינדלעכע איינלאַדונג און דאַן אַוועקלייגן דעם בילעט אויפן טיש. די בילעטן פלעגן זיין געדרוקט מיט גאָלדענע אותיות, אויף קאָלירטן פאַפיר.

פאַר אונדז, יינגלעך, זענען צומוויכטיקסטן געווען די חתונה־בילעטן, מיט וועלכע ס׳איז אָנגעגאַנגען אַ גאָר שטאַרקער מסחר. יעדע קאָליר האָט געהאָט איר ווערט: אַ ווייסע־בילעט האָט, למשל, נישט געהאָט ביי אונדז קיין שום ווערט; קיינער האָט אים אַפילו אין האַנט נישט גענומען. אַ גרינער בילעט איז געווען ווערט קנעפּ, אַמטייערסטן האָט מען געצאָלט פאַר אַ רויטן בילעט: גאַנצע 3 קופּערנע קנעפּ, „אָפּיצערסקע", מיט אַן אָדלער. אַ רויטן בילעט האָט אָבער קיינער נישט געוואָלט פאַרקויפן. זיין ווערט איז דערפאַר פשוט שווער געווען אָפּצושאַצן.

בכלל איז די אָפּיציעלע איינלאַדונג געווען בלויז נאָר אַ פאָרמעלע פראָצעדור, ווייל אין דער אמתן האָט דאָס גאַנצע שטעטל ממילא זיך געגרייט צו דער חתונה, נאָך איידער מ׳האָט באַקומען די בילעטן.

סוף סוף פלעגט אָנקומען דער טאָג פון דער חתונה. מיט דער באַן פלעגן אָנפאָרן כלערליי מחותנים, וועלכע פלעגן פאַרפאָרן גלייך אין די שטעטלשע האָטעלן. אין זאָל פון אבא גאָרפיין, ווו ס׳פלעגט פאָרקומען די חתונה, איז געווען אַ שרעקלעכער געפּילדער און אַ לויפּעריי.

מ׳האָט דאָרט געפּרעגלט טייגלעך און איינגעמאַכטס, געקאָכט פיש, געבראָטן פלייש — און אַלץ אונטער דער ענינטער אָנפּירונג פון חנה רייזל, אבא גאָרפיינס ווייב.

פון סוועניציאַן פלעגן שוין גאָנץ פרי אָנקומען די כלי־זמרים: איטשע דער פידלער, משה יודע מיטן פייפל און כאַצקל מיט זיין באַס און צימבל.

ענדלעך פלעגן מיר זיך דערוואָרטן אויף דער מזלדיקער שעה, וועו מ׳האָט געפירט חתן־כלה צו דער חופה. די קלעזמער פלעגן שפּילן אַ פריילעכן מאַרש: אברהם לייב דער בדחן האָט באַזונגען די כלה; ווייבער פלעגן וויינען און כליפּען; דער אַלטער רב האָט געזאָגט די ברכות און דער חזן שולמאן פלעגט זינגען פאָלקס־לידער.

וועו דער חתן האָט אָפּגעזאָגט דעם „הרי את", האָט ער צעבראָכן אַ גלאָז און דעם גאָנצן זאָל פלעגט פאַרקלונגען אַ געוואָלטיקער אויסברוך פון „מזל טוב". מ׳האָט זיך געקושט, געהאָלדזט, געווינשעוועט און צום סוף זיך אַרומגעזעצט אַרום די שיין־סערווירטע טישן, געמאַכט אַ לחיים און פאַר־ביסן מיט די צוגעגרייטע געשמאַקע מאכלים.

ענדלעך זיינען אָנגעקומען די טענץ. מילא די טראַדי־ציאָנעלע יידישע טענץ, ווי דער כשר־טאַנץ, ברוגז־טאַנץ, אַדער שערעלע, וועגן דעם רעדט מען נישט. די טענץ געהערן דאָך כמעט צו דער חתונה־צערעמאָניע: דאָס טאַנצט מען דאָך אויך יעדער יידישער חתונה. אויך דער קאַדריל, ווי מ׳האָט אים ביי אונדז גערופן, איז געווען כמעט אַ טראַדיציאָנעלער טאַנץ אויף אַלע חתונות אָפּילו די אָנגעזעענע און פיינע בעלי בתים פלעגן זיך דרייען אין אַ קאָראַהאָד. און אָזוי האָבן די מחותנים געהולעיעט ביז אין העלן טאָג אַריין.

שמחת תורה

די יידן האָבן זיך אָבער פריילעך געמאַכט נישט נאָר אויף חתונות. מ׳האָט אויך די ימים טובים נישט פאַרשעמט. איבער־הויפּט פלעגט מען זיך משמח זיין פורים און שמחת תורה. די הויפּט־שמחות פלעגן פאָרקומען אין די בתי מדרשים, און דער עיקר, אין חסידישן מנין.

שמחת תורה פלעגט דער גביר פון שטעטל, הירשע דייטש, מאַכן אַ לחיים מיט עזריאל דעם שוסטער; דער גבאי, יאָסע דער פאָסטאָווער, פלעגט זיך צעטיילן מיט אַ שטיקל לעקעך מיט יודל דעם זייגערמאַכער; אין אַ ווינקל פלעגט זיצן ר׳ זכריה פינגערהויט און זינגען אַ ניגון מיט אַ כאָפּטע יינגלעך.

די שמחה ביי די הקפות איז פשוט נישט צו באַשרייבן. דער עקסטאָווער איז געווען גרויס. שמואל דער שדכן פלעגט אַרויסגיין מיט דער תורה אין גאַס, טאַנצן און זינגען.

אָ, איר טייערע יידן!

פון וועלכן קוואַל האָט איר געשעפט אייער בטחון? אייער האָפענונג?

וועו ס׳האָט געזען אייער שמחה האָט זיכער געמיינט, אַז איר זייט דאָרט איינגעוואָרצלט ווי אַ בוים, וואָס וואַקסט ביי אַ גרויסן וואַסער און קיין שום שטורעם וועט אים נישט אַרויסרייסן פון דעם באָדן.

וועו האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלן, אַז ס׳וועט קומען אַ טאָג, וען אָט דער פריילעכער ישוב וועט אָפּגעמעקט ווערן פון דער ערד און אַז דער באָדן, אויף וועלכן איר האָט אין משך פון צענדליקער יאָרן אויסגעבויט אייערע היימען, וועט אייך איינשלינגען לעבעדיקערהייט.

נישטאָ קיין וועו, נישטאָ קיין טרייסט, וואָס זאָל לינדערן אינדזער ווייטיק און אונדזער טרויער נאָכן מוראדיקן חורבן.

„מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

העשל גורוויטש

געשטאלטן פון בויער

אברהם יצחק ראבינאוויטש

אברהם יצחק ראבינאוויטש איז געבוירן געווארן אין סוועניציאן, האט דארט געלערנט אין א חדר און דערנאך אין דער טעלזער ישיבה אין ליטע. אלס יונגערמאן האט ער אנגעהויבן ארבעטן אין באראנאווער הויף, ווו מ׳האט עקספלאאטירט דאס האלץ פון גרויסן וואלד, וועלכער האט געהערט צו דער פירמע קאוואלסקי — ראגאווין פון מינסק.

ער האט חתונה געהאט מיט סאניע קראסנאסעלסקי פון איוויע און זיך באזעצט אין נייַ־סוועניציאן. אויסנוצנדיק זיינע גרויסע פאך־קענטנישן אין דער וואלד־בראנזשע, איז ער געוואָרן א זעלבסטשטענדיקער האלץ־סוחר און האט אנגעהויבן צו עקספלאאטירן סחורה קיין דייטשלאנד.

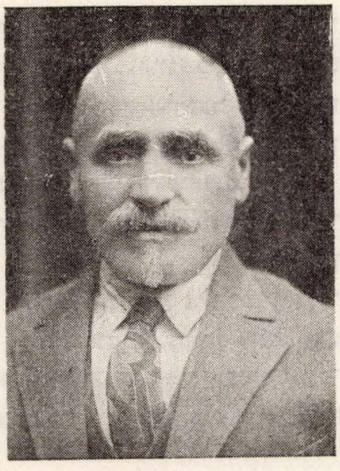
אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האט ער נישט פארלאזט דאס שטעטל אזוי ווי פיל אנדערע און איז געבליבן זיצן אין זיין שיין אויסגעבויטן נייעם הויז אויף ראג דאלנע און שול־גאס.

אזוי ווי בעת דער דייטשער אקופאציע איז דער האנדל מיט האלץ אינגאנצן ליקווידירט געווארן, האט ער געעפנט א קליין באקאליי־קרעמל און האט פון איר געמאכט א לעבן.

די איבערגעבליבענע יידן פלעגן זיך מייסטנס צונויפ־קומען אין דעם איינציק פרייעם בית מדרש. דארט האט אנ־געהויבן צוריק פולסירן דאס יידישע לעבן אין שטעטל.

דערווייל האט די שטעטלשע יוגנט באשלאסן צו פאר־וואנדלען די דייטשע פאלקס־שול אין אן עכט יידישער, מיט יידיש אלס אונטעריכטס־שפראך. צו דעם צוועק האט מען געדארפט דערלאנגען א ביטע צו דער דייטשער מאכט מיט א סך אונטערשריפטן פון די עלטערן.

אברהם יצחק ראבינאוויטש איז געווען א פאטער פון עטלעכע קינדער און אין אים האבן מיר גלייך געפונען א פאר־ברענטן און באגייסטערטן אנהענגער פון דעם נייעם געדאנק. ער איז געווען פון די ערשטע עלטערן, וועלכע האבן תיכף באגריפן, אז א פאלקס־שול דארף זיין אין דער מוטער־שפראך און נישט אין דער רעגירונגס־שפראך. ער איז געווארן איינער פון די איבערגעבנסטע בויער פון דער ערשטער יידישער פאלקס־שול אין סוועניציאנער געגנט, ווייל אויסער אין נייַ־סוועניציאן איז נאך דאן אין ערגעץ קיין יידישע פאלקס־שול נישט געווען.

אברהם יצחק ראבינאוויטש

אברהם יצחק ראבינא־וויטש, דער טאטע פון קינדער, איז געווארן א חסיד פון דער שטעטל־שער יוגנט. זיינע פלאמ־פייערדיקע ארויסטרעטונ־גען פאר דער יידישער שול האבן געשטארקט דעם פרעסטיזש פון דער שול אויך ביי די איבע־ריקע עלטערן.

א סך עלטערן זיינען נאך דאן געווען צוגע־בונדן צום חדר און האבן פשוט מורא געהאט פאר דער נייער שול. ער האט פארשטאנען ווי אזוי אויפצוקלערן די נאציאנאלע און פעדא־גאגישע וויכטיקייט פון א שול מיט יידיש דווקא אלס אונטער־ריכטס־שפראך.

דער גורל האט געווואלט, אז דער אנגעקומענער לערער לייזער העלערשטיין איז אמאל געווען א ישיבה־בחור און האט געלערנט אין טעלז צוזאמען מיט אברהם יצחק ראבינאוויטשן. דער שול־טוער און דער לערער האבן זיך ווידער באגעגנט און זייער ביידנס פריינטשאפט האט א סך צוגעהאלפן פאר דער אנטוויקלונג פון דער פאלקס־שול.

אין עטלעכע יאר ארום, ווען דער יידישער ישוב אין שטעטל האט זיך פארגרעסערט, איז אברהם יצחק געווארן איינער פון די וויכטיקסטע יידישע עסקנים אין ווארט־זאגער.

ער איז קיינמאל נישט געווען סתם א נאה דורש; ער האט שטענדיק פארשטאנען אויך צו זיין א נאה מקיים. ער האט מיט א ברייטער האנט געטיילט נדבות און פלעגט מיט א סך ליבע העלפן יעדן ניצרך. אויך מיט דעם איז ער געווען א מוסטער און א ביישפיל פאר אנדערע.

אין יאר 1920, ווען נייַ־סוועניציאן איז ענדגילטיק פארנו־מען געווארן דורך די פאליאקן, האט אברהם יצחק ראבינא־וויטש אנגעהויבן זיך צוריק צו באשעפטיקן מיט זיין פאך — מיט האלץ־האנדל. ער האט דערביי גוט פארדינט און האט

געהאַט אַ פיינע פּרנסה. ער איז אָבער געווען אַ באַגייסטערטער ציוניסט און אַ גרויסער אַנהענגער פון שיבת ציון. ער האָט דערפאַר באַשלאָסן אין יאָר 1923 צו ליקווידירן אַלע זיינע געשעפטן און עולה צו זיין קיין א״י.

אין יענער צייט איז אַזאַ שריט געווען אַ גרויסער וווּנדער. אַן אייגעזעסענער יידּ, מיט גרויסע געשעפטן, מיט אַ משפּחה, רייסט מיטאַמאָל איבער אַלע פאַרבינדונגען, פאַרברענט אַלע בריקן, פאַרלאָזט אַ פונדאַמענטירטן לעבן און איז עולה קיין א״י מיט אַ פאַמיליע פון 8 נפשות. אַ סך האָבן דאָס נישט געקאָנט באַגרייפן.

אין ארץישראל האָט זיך אברהם יצחק ראַבינאָוויטש באַזעצט אין ראשון־לציון און האָט זיך אָנגעהויבן פאַרנעמען מיט פלאַנצן טאַבאַק. אָט דער לאַנדווירטשאַפטלעכער צווייג איז אָבער דאָן נישט געלונגען און אברהם יצחק האָט פאַרלוירן זיין גאַנץ פאַרמעגן, וואָס ער האָט מיט זיך מיטגעבראַכט.

כדי צו קענען זיך צוריקשטעלן אויף די פיס, האָט ער איבערגעלאָזט די משפּחה און האָט זיך צוריקגעקערט קיין נייַ־סוועניציאן. ער האָט זיך ווידער פאַרנומען מיט דער האַלץ־בראַנזשע און ווען ער האָט אָפּגעשפּאָרט אַ געוויסע סומע, האָט ער זיך אומגעקערט קיין ראשון לציון. ער האָט געעפנט אַ געשעפט פון בוי־מאַטעריאַלן און ס׳איז אים עקאָנאָמיש אַוועק אַ סך בעסער.

הגם ער איז געווען אַ נייער עולה אין אַן אַלטער קאָלאָניע, האָט ער זיך דאָך אַרויסגעווויזן פאַר אַ גוטלעכן טוער און איז גיך באַליבט געוואָרן ביי אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. ער איז באַלד געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע עסקנים אין דער קאָלאָניע.

ליידער האָט ער נישט זוכה געווען צו אריכות ימים. אַ שווערע קראַנקהייט האָט פאַרענדיקט זיין רייך און גייסטפולן לעבן.

די נייַ־סוועניציאַנער אין דער גאַנצער וועלט וועלן זיין אַנדענק קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

ר׳ חיים לייב סעגאלאוויטש

ר׳ חיים לייב סעגאַלאָוויטש איז געווען דער סימבאָל פון „רעאַקציע״ אין שטעטל. דאָס האָט נאָך געדויערט פון די רעווא־לוציאָנערע צייטן פון יאָר 1905. ווען די שטעטלשע יוגנט האָט אויסגעדריקט אויף איר שטייגער אירע רעוואָלוציאָנערע געפילן און האָט זיך נישט געשטעלט ביי דער תּפילה פון „והנּותן תשועה״, האָט ער געמאַכט אַ טומל און נישט געוואָלט דערלאָזן צו אַזעלכע דעמאָנסטראַציעס.

ווען נאָכן טויט פון הרב צבי ראצקער זצ״ל האָט מען געדאַרפט נעמען אַ נייעם רב און דאָס שטעטל האָט זיך צעטיילט אין צוויי לאָגערן, איז ר׳ חיים לייב געשטאַנען בראש פון יענעם לאָגער, וואָס האָט נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז מ׳זאָל נעמען אַ מאַדערנעם רב. אויב דאָס שטעטל האָט דאָן אין איר גרעסטער מערהייט דאָך באַשלאָסן צו נעמען אַלס רב דעם יונגן און נישט פאָנאַטישן רב מערעמינסקי, איז חיים לייב געווען זיין גרעסטער קעגנער.

ווען ס׳איז פאַרגעקומען אין שטעטל אַ מחלוקת צווישן די מתנגדים און די חסידים, האָט ר׳ חיים לייב געפירט אַ פאַר־עקשנטן קאָמף מיט דער קליינער עדה חסידישע יידן.

ווען ס׳איז געעפנט געוואָרן די יידישע פאָלקס־שול, האָט איר ווידער חיים לייב באַקעמפט. און אָט אַזוי איז אויך געווען, ווען ס׳איז אַנטשטאַנען דער „החלוץ״. ער איז געווען אַ מין שטענדיקער ניין־זאָגער, אַ שטענדיקער באַקעמפער פון יעדן נייַעם געדאַנק, פון יעדער נייער דערשיינונג, פון יעדער נייער אינסטיטוציע.

אַ גאַר אַנדערער טיפּ איז אָבער ר׳ חיים לייב געווען ביי דער קאָנסטרוקטיווער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. צי דאָס איז געווען לטובת די אינטערנירטע יידן אין פאָליגאַן, צי אין דער פאָלקס־באַנק, אין דער קינדער־קיך און אין דעם גמילות חסד — אומעטום איז ער געווען פון די ערשטע און איבערגעגעבנסטע כלל־טוער.

ער איז געווען אַ האַלץ־סוחר און אויך אַ סוחר פון ביר און שנאַפּס און איז געווען שטאַרק פאַרנומען מיט זיינע אייגענע געשעפטן. ער האָט אָבער זייער אָפט מוותר געווען אויף זיינע אייגענע ענינים און איז געלאָפן טאָן זיין אַרבעט פאַר דער געזעלשאַפט.

ער איז געווען אַ בריט־פּלייציקער און שווער באוועגלע־כער, מיט אַ בריטן פּנים און אַ בלאָנדער באָרד, די קהלשע אַרבעט האָט ער אָבער אויסגעפירט דווקא שנעל און פינקטלעך.

צוליב זיין מסירות נפש איז ער געווען פאָפולער אין שטעטל און איז געווען כמעט אין אַלע פאַרוואַלטונגען: אין באַנק, אין דער קהילה, אין שטאָט־ראָט, אומעטום האָט ער פאַרטיידיקט די יידישע אינטערעסן מיט זיין געווייגלעכער פאַרביסנקייט און קאָנספעקווענטקייט.

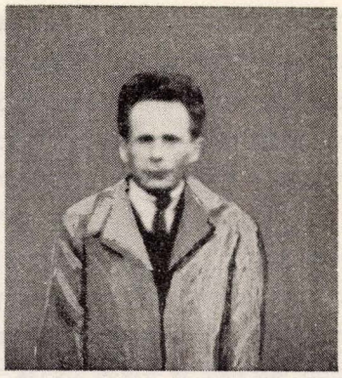
דאָס איז געווען אַ מענטש וועמען אונדזערע אַלטע חכמים האָבן באַצייכנט:

„העוסקים בצרכי ציבור באמונה״.

שלום בערמאן

שלום, דער זון פון שרה און ישראל אליהו בערמאַן, איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1893, אין נייַ־סוועניציאַן. אַלס יינגל האָט ער באַזוכט די שטעטלשע חדרים און איז שפּעטער אַוועקגעפאָרן לערנען אין דער דווינסקער קאָמערץ־שול.

ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זייַנע עלטערן אַרויסגעפירט זייער גרויסן מאַנופאַקטור־געשעפט אין וויטעבסק רוסלאַנד. שלום אַליין האָט זיך אָבער באַלד אומגעקערט און האָט געווויינט אין זיין עלטערנס געמויערט הויז אויף וואָק־

שלום בערמאַן

זאַלנער גאַס. ער האָט דאָרט געשאַפן אַ קאָאָפּעראַטיוון רעסטאָראַן און קאַפע־הויז און האָט גאַנץ גוט פאַרדינט פון דייטשן דורכגייענדיקן מיליטער.

שלום האָט געוואָלט אַן אַקטיוון אָנטייל ביים צוריק אויפשטעלן דאָס יידישע לעבן. ער האָט זיך באַטייליקט אין גרינדן די פאָלקס־ביבליאָטעק, ביים פאַרוואַנדלען די דייטשע שול אין אַ יידישע.

מיטן פראָקלאַמירן די באַלפור־דעקלאַראַציע האָט ער ביי זיך אין שטוב געגרינדעט אַ חלוצישן הכשרה פונקט פאַר סטאָלעריי. מיט זיין גאַנצן ברען האָט ער זיך איבערגעגעבן דעם געדאַנק, אַז מ׳דאַרף אויפשטעלן אַ נייַ יידיש לעבן אין ארץ ישראל, אַז א״י דאַרף האָבן אַרבעטער און דערפאַר מוז מען דערציען די יידישע יוגנט שוין אין גלות צו זיין גוטע און פאַכמענישע אַרבעטער.

וען די סוועניציאַנער געגנט איז אין יאָר 1918 פאַרנומען געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס, איז שלום בערמאַן צוערשט ווי היפנאָטיזירט געוואָרן פון דער סאָציאַליסטישער אידעע. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט ער זיך אָבער אַנטוישט אין דעם פאַלשן משיח און האָט אָנגעהויבן צווייפלען אין דער באָל־שעוויסטישע גאולה.

ער האָט זיך צוריקגעקערט צום ציוניזם און איז געוואָרן אַ הייסער יידישער פאַטריאָט און אַן עקסטרעמער ציוניסט. ער איז געווען אַ באַגייסטערטער חסיד פון זאב זשאַבאָטינסקי.

זיינע עלטערן זיינען דערווייל צוריקגעקומען פון רוס־לאַנד און האָבן זיך באַזעצט אין ווילנע. דאָס האָט אָבער זיין עקאָנאָמישן מצב ווייניק געענדערט. ער האָט נישט געהאָט קיין שטענדיקע פּרנסה און האָט כסדר געליטן.

זיין חלום איז געווען עולה צו זיין קיין א״י. אַזוי ווי ער האָט נישט באַקומען קיין סערטיפיקאָט, האָט ער געזוכט אַלע וועגן עולה צו זיין אומלעגאַל. סוף סוף איז דאָס אים געלונגען און ער האָט זוכה געווען צו פאַרווירקלעכן זיין שטרעבונג און קומען קיין ארץ ישראל.

ער האָט אויך אין א״י קיין האַניק נישט געלעקט און ס׳איז אים אויסגעקומען דורכמאַכן שווערע הונגער־יאָרן. סוף סוף האָט ער, נאָך גרויסע שוועריקייטן, באַקומען אַ פּאָסטן אַלס בוכהאַלטער און האָט זיך געשאַפן אַ קליינעם עקאָנאָמישן יסוד.

דאָס אַלץ האָט געהאָט אַ שטאַרקע השפּעה אויף זיין לעבנס־אָנשויאונג.

ער אַנטוישט זיך אין אַלץ און אין אַלעמען. וועז אַ גוטער פריינט שטרעקט אים אויס אַ האַנט און וויל אים העלפן, זאָגט ער זיך אָפּ אַנצונעמען די הילף. ער באַשליסט, צו אַלעמענס פאַרוווונדערונג, זיך צוריקצוקערן צום אַלטן בית מדרש און ווערט אַ גרויסער בעל תשובה.

ער באַזעצט זיך אין בני ברק און הויבט אָן פירן אַ שטרענג רעליגיעז לעבן. אַלע זיינען פון אים נתפעל. מ׳רעדט וועגן זיין אָרנטלעכקייט און פרומקייט.

גאָר פלוצלונג איז צו אים געקומען דער מלאך המות. ער באַקומט אַ שווערן האַרץ אַטאַק און ווערט נפטר אין בני ברק. דאָרט קומט ער אויך צו קבורה אויפן בית העלמין אין זכרון מאיר. אין זיין לוויה באַטייליקט זיך אַן עולם פון אָרטדאָקסישע יידן און מ׳איז אים מספּיד ווי אַ גרויסן קדוש.

זיין ערלעכע נשמה האָט שלום בערמאַן אומגעקערט צו גאָט ד׳ באדר ב׳ שנת תשי״ד. (1954).

ער איז געשטאָרבן איינזאַם, אָן אַ פאַמיליע, זיין קליין פאַרמעגן איז געירשנט געוואָרן דורכן גמילות חסד אויפן נאָמען פון די קדושי פּאָליגאָן, וועלכער עקזיסטירט ביים „ארגון יוצאי מחוז שווינציאן במדינת ישראל״. דאָרט איז גע־שאַפן געוואָרן אַ באַזונדערער קרן אויף זיין נאָמען און אַזוי אַרום ווערט זיין אָנדענק אָפּגעהיט דורך אַלע זיינע פריינט און באַקאַנטע.

מיט שלום בערמאַנס טויט האָבן מיר פאַרלאָרן אַ הייסן און ערלעכן ייד.

אליהו מאיר דער מלמד

א נידעריק בריט־פּלייציק יידל, מיט אַ שיטער בלאָנד בערדל און שוואַכן גוף, אָבער מיט אַ שטאַרקן גלויבן און בטחון, איז געווען אליהו מאיר דער מלמד. זיין שוואַכער און אויסגעמאַטערטער קערפער אי׳ז געווען אַ פּויל יוצא פון זיין שטענדיקן פאַסטן און זיך פייניקן. זיין בטחון האָט ער געשעפט פון דער טיפער אמונה.

די וועלט, דער עולם הזה, איז ביי אים נאָר געווען אַ מין פרוזדור, א קאָרידאָר, וואָס פירט צום פאַלאַץ, צו עולם הבא. וואָס ערגער מ׳לעבט אויף דער וועלט, אַלץ בעסער און שענער וועט זיין אויף יענער וועלט.

אליהו מאיר דער מלמד איז געווען אַ מטופל מיט 8 קינ־דערלעך און דערצו אַ גרויסער קבצן און ס׳איז אים דערפאַר גאָר נישט שווער געווען אויסצופירן זיין לעבנס־פּראָגראַם: אַ סך צו פאַסטן, עסן אַ טרוקן שטיקל ברויט און שלאָפן אויף אַ האַרטער באַנק.

דעם אינהאַלט, דעם תוכן פון זיין לעבן, האָט ער געזען אין לערנען תורה, לערנען אַליין און לערנען מיט יענעם, איבערהויפּט מיט תינוקות של בית רבן — מיט קליינע קינ־דערלעך.

ביי אליהו מאיר דעם מלמד האָט מען טאַקע געלערנט פון

באַגינען ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין. אין אַן ענגן צימער, מיט אַ ליימענער פּאָדלאָגע, מיט קליינע און שמאָלע פענצטער־לעך, פלעגן זיצן אַרום צוויי טישן אַ פּאָר צענדליק קינדער און זיך שאָקלען מיט התמדה איבער דער גמרא אָדער איבערן חומש.

אליהו מאיר איז געזעסן אין מיטן טיש און האָט געדולדיק מסביר געווען. אַ קליינע הפסקה פלעגט ער מאַכן, ווען זיין ווייב, מלכה, פלעגט אים ברענגען דאָס אָנבייסן, וואָס איז על פּי רוב באַשטאַנען פון אַ שטיקל ברויט מיט אַ ציבעלע אָדער מיט אַ קעפּל קנאָבל און אַ ביסל שיטערע זופּ.

אליהו מאיר האָט געלעבט לויט אַלע כללים פון „שולחן ערוך" און האָט אָפּגעהיט אַלע תרי״ג מצוות, פאָסטנדיק יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק.

די גרעסטע מצווה איז ביי אים געווען הכנסת אורחים. ווען ער פלעגט זיך דערוויסן, אַז אין שטעטל איז געקומען עפּעס אַן אורח, אַ מגיד, אָדער סתם אַן אָרעמאַן, איז ער גלייך געלאָפן אים ברענגען צו זיך און מיט אים טיילן זיין לעצט שטיקל ברויט.

באַזונדערס שטרענג האָט אליהו מאיר אָפּגעהיט דעם שבת. טאָמער האָט זיין ווייב צו שפּעט אַריינגעזעצט פרייטיק דאָס ברויט אין אויוון, האָט ער געהייסן דאָס אַרויסנעמען נישט אָפּגעבאַקענערהייט. נאָכן עסן אַ שוואַרצע זופּ, וואָס איז געווען געקאָכט מיט אַ ביין, פלעגט ער בענטשן מיט גרויס כוונה און דערביי ווייַנען מיט בלוטיקע טרערן, זאָגנדיק: על נהרות בבל, שם ישבנו, גם בכינו, בזכרנו את ציון"...

אויף שבת פלעגט ער נישט נאָר אַליין מכניס אורח זיין; ער פלעגט אויך זיך באַמיען, אַז אַלע פאַרבליבענע אורחים, מגידים און סתם אָרעמע לייט זאָלן האָבן ווו צו זיין.

זיינע קינדער און אַלע תלמידים האָט ער שבת נישט געלאָזט גיין אין וואַלד. צווישן סיבות האָט ער דערצו געהאַט: איינע, אז זיי זאָלן חלילה נישט טראָגן עפּעס אין די קעשענעס מחוץ לתחום, דאָרט ווו ס׳איז נישט געווען קיין עירוב, די צווייטע — אַז זיי זאָלן חס ושלום נישט צעטרעטן מיט די פיסלעך די צווייגן אָדער די גראָזן.

נאָך אַ מצווה האָט ער שטרענג אָפּגעהיט: ווען אַ פרוי פלעגט צו אים קומען בעטן, אַז ער זאָל איר אָנשרייבן מיט זיין שיינער און קלאָרער האַנטשריפט אַ בריוו צו איר מאַן מעבר לים וווי אויך דעם ענגלישן אַדרעס, פלעגט ער דאָס טאָן ממש מיט אַ חרדת קודש.

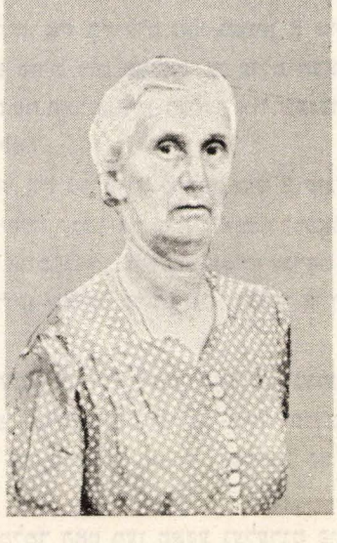
אין די גרעסטע קעלטן האָט ער זיך נוהג געווען צו גיין אין מקוה זיך טובלען. פון טבילה אוּן טהרת הגוף האָט ער זייער שטאַרק געהאַלטן.

ווען דער צאַרישער אינערן־מיניסטער טרעפאָוו האָט באַשלאָסן צו פאַרמאַכן אַלע חדרים, האָט אליהו מאיר זיך נישט אָפּגעשראָקן פון דער גזירה.

ער האָט פאַרן מיניסטער נישט מורא געהאַט. וואָס קען ער אים טאָן, האַלטן אויף ברויט און וואַסער? אַריינזעצן אין תפיסה?

אליהו מאיר האָט זיך פאַר דעם נישט געשראָקן. צו הונגער און קעלט איז ער געווען זיין גאַנץ לעבן געווויגט, אין פאַר דער מצווה פון לערנען תורה איז ער גרייט געווען אַלץ מקריב צו זיין.

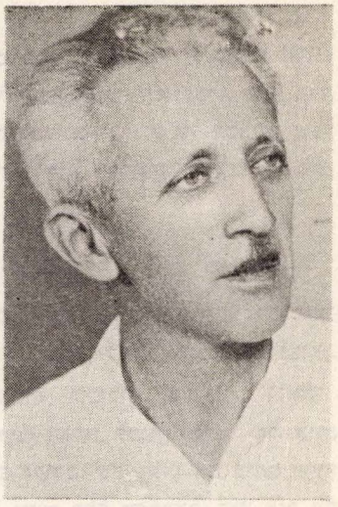
אין די צייטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אליהו מאיר געווען אין רוסלאַנד, ווו ער האָט דורכגעמאַכט די רעוואָלוציע. זי האָט אַבער אויף אים נישט געווירקט. און ער האָט זיך נישט געענדערט.

שפרה קאוואַרסקי

א מעשה וועגן רב מיט א וואלף

אין דער צייט, ווען ר׳ העשעלע איז געווען רב אין סווענציאַן, האָט פאַסירט אַזאַ פאַל: אַ ווילדער וואָלף איז אַריין אין שטאָט ביינאַכט. ער האָט אָנגעקלאַפּט אין אַ סך טירן און ווען מען האָט אויפגעעפנט די טירן איז ער באַפאַלן די מענטשן און האָט זיי צעריסן. אַזוי אַרום זיינען צעריסן געווארן אַ צוואַנציק מענטשן. אָנגעקלאַפּט ביים רב ר׳ העשעלע, האָט דער רב ניט געלאָזט עפענען, און ער האָט אויסגעמיטן צוביסן צו ווערן. ער האָט אויך אָנגעקלאַפּט ביים מייַן זיידן ר׳ חיים טשאַרנאָבראָדקע אין טיר, וועו מיין זיידע האָט געעפנט די טיר, האָט זיך דער וואָלף אויף אים געוואָרפן אין אָפּגעריסן ביי אים דעם גאַנצן סורדוט, דער זיידע האָט אויף גיך פאַרקלאַפּט די טיר איז דורך דעם ניצל געוואָרן. אָבער פון גרויס שרעק איז זיין ווייב קראַנק געוואָרן און איז געשטאָרבן.

אריה ענת, (פופיסקי)

קורות משפחה אחת

(לזכר ההורים והסבתה, האחים והאחיות, שעונו בידי טמאים ונרצחו ונשמדו על ידי חיות־אדם, צמאי דם)

1

שנת ה־תרל״ג (1873) נולד למשפחה יוסף ולאה־בלהה פופיסקי (מבית גבנדא) בן רביעי ויקרא שמו בישראל: ז א ב.

אבי המשפחה הענפה היה איש־כפר; יהודי וחקלאי בכל מאודו. את האדמה חכר מבעל האחוזה מורדבינוב, שגר בקולטיניאן. היות וקשה היה לפרנס את המשפחה הגדולה מהיבול הזעום, שהיתה נותנת האדמה, נסה למצוא גם מקורות פרנסה אחרים. פעם נפגש עם בעל חלקת יער, שהציע לו לעבד במשותף את העצים ולהעבירם דרך הנהר לוילנה. יוסף קיבל מיד את ההצעת וככה נכנס לאט לאט למסחר העצים.

הנער זאב למד בחדר דקולטיניאן. הרבי הנחיל לתלמיד אהבה לעם ישראל ולארץ ישראל ולכל קניני האומה. זאב גדל והתחנך ברוח של חיבת ציון ובגיל הילדות, האמין באמונה שלמה בגאולת ארץ־ישראל.

בהיותו נער בן 15, התבונן בקשיי הפרנסה, שאביו מתלבט בהם והחליט לעזור למשפחה במלחמת קיומה. הוא לווה כסף אצל אחיו הבכור, שרגא־יצחק, וקנה על דעת עצמו חלקת יער די גדולה, שכר פועלים והחל לעבד את העצים למיינם לפי הטיב, הסוגים והאיכות. אחרי גמירת העיבוד, נסע לוילנה ומכר את הסחורת המעובדת בריווח הוגן. צעדו הראשון הצליח וסוחר העצים מוילנה נבא לו עתיד מזהיר.

העסק הראשון עודד אותו והוא החליט לפנות אל הענף הכלכלי הזה. היתה לו גישה נכונה בנוגע לאיכות הסחורה, למיון העצים על סוגיהם השונים והתמצא יפה בענין המחירים, יהצליח להתקדם למטרתו — מסחר העצים.

בן 17 היה זאב כשנתיתם מאביו, שנדרס על ידי הרכבת בנסעו בעגלת־חורף ליריד בשווינציאן. הסוס, שראה בפעם הראשונה את הקטר, השתולל והפיל את יוסף על הפסים. אבל כבד ירד על משפחתו, מכריו וידידיו, כולם ציינו לשבח את תכונותיו של יוסף, הצנוע בכל הליכותיו, איש ישר ותמים.

זאב ראה באביו את מדריכו בחיים, וילך בעקבותיו וקנה לעצמו שם טוב בין סוחרי היערות.

בן 25 היה זאב כשנשא לו לאשה את בחירת לבו חסיה־מרי, בת הכהן ר׳ משה לפידות ושרה אלקה קרוז (מבית פלט), תושבי נובו־אלקסנדרובסק. ר׳ משה היה בעל סמיכות לרבנות ואיש נכבד בעדתו. שרה אלקה אהבה מאד את זאב וקראה לו בני. כבן מסור היה, לאשה האצילה, עדינת הנפש, תמימת לב ורוח. אחיה של שרה־אלקה היה נדבן ידוע בסביבה וקיבל מדלית זהב מהצאר בעד עזרה לזולת.

2

כעבור שבעת ימי המשתה, שנערכו כדת וכדין, עבר הזוג הצעיר לגור בנובו־שווינציאן ושם הקימו להם בית. עד מהרה העביר לביתו גם את הורי אשתו והיה מכלכל אותם ביד נדיבה. בזמן הפנוי ממסחר, קונה לו זאב תורה מפי חותנו.

זאב נחשב כבר בימים ההם לסוחר יערות ידוע ולבעל הון. עסקיו הלכו והתרחבו והוא עלה לסוחר מדרגה א׳, דבר שהקנה לו רשות לנסוע בכל רחבי רוסיה. הוא התקשר גם עם סוחר גרמני ידוע מעבר לגבול, בקניגסברג שבגרמניה. עלה בסולם המסחר ולפני מלחמה העולם הראשונה כל הונו הרב־העצים נמצאו בנמל הנהר נימן שעל יד קובנה, מול הביצורים הצבאיים.

יחד עם התבססותו הכלכלית החלה גם עבודתו הציבורית הענפה. הוא נרתם והתמסר ברצון רב לכל מפעל ציבורי, הקדיש לו את זמנו וכספו. כל כיסופיו וגעגועיו היו לציון, משאת נפשו, ועל כן התמסר והשתתף באהבה רבה בכל מגבית למען בנין הארץ.

נוסף לזה היה נדבן והיה עוזר לכל שפנה אליו. ידו היתה מושטת במיוחד לכל סוחר יערות שירד מנכסיו על מנת לשקמו מחדש.

ככה נמשכו החיים השלוים והמאושרים של משפחת פופיסקי עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

3

בערב אחד, עברו רכבות עם חיילים שלא כרגיל דרך נובו־שווינציאן ומתוך הקרונות בקעה שירה. דברו שפרצה מלחמה בין רוסיה לגרמניה.

זאב פופיסקי נסה להגיע מיד לקובנה, על מנת לעמוד מקרוב ולראות מה נעשה ברכושו העצום, הנמצא על חוף הנהר נימן. למחרת היום חזר לביתו כלעומת שיצא. היות ולאזרחים, ועל פי כמה ליהודים, כבר לא ניתנה רשות לנסוע עם הרכבות. בעיירה כבר נמצאו ביום ההוא פליטים רבים, שגורשו מבתיהם על יד הגבול הרוסי־גרמני.

זאב נוכח לדעת, שלא יוכל כבר להציל את רכושו וימצא לו ניחומים בצרת הכלל. הוא שמח בחלקו, שלעת עתה עדיין יושב בביתו ואינו צריך לקחת את מקל הנדודים בידיו ולחיות חיי פליט כאלפי יהודים אחרים.

בינתיים הלך וגבר נחשול הפליטים, שהיו מגיעים שעה־שעה, מי ברכב ומי גם ברגל. עסקני העיירה הבינו, שיש למצוא מהר סידור כלשהו לאומללים האלה, שנערקו מנחלתם לפתע. נתכנסה אסיפה רבתי והוחלט להקים ועד מיוחד למען פליטי המלחמה. בין חברי הוועד ההוא נמצא גם זאב פופיסקי. משפחתו מנתה כבר אז 9 נפשות והחליט לגור עם כל המשפחה בחדר אחד ואת כל יתר החדרים והמחסנים העמיד לרשות הפליטים. אשתו, חסיה־מרי, הקימה בחצר מטבח־שדה והיתה דואגת לפליטים ומגישה להם תבשיל חם.

4

הימים „הטובים" האלה לא נמשכו זמן רב. ביום אחד נודע, שגם על קהילת נובו־שווינציאַן יהיה לקחת את מקל הנדודים בידיהם. זאב פופיסקי ארז את המטלטלין והעמיס, מה שניתן היה להעמיס, על עגלות, ויחד עם הורי אשתו ועם יתר בני היה להעמים, על עגלות, ויחד עם הורי אשתו ועם יתר בני המשפחה שם את פעמיו לעבר מרכז רוסיה.

באמצע הדרך, בין שווינציאן להידוצישוק, חל קלקול בעגלה. המשפחה נטתה מהדרך הראשית הצידה, תקנה את הטעון תיקון, והמשיכה לנסוע בדרך־לא־דרך. עם שקיעת החמה, הגיעו עייפים ורצוצים, לכפר יהודי יחיד במינו בכל הסביבה — סטויאצישוק.

הכפר היפה הזה השתרע בין רכס גבעות ונחל מים ושם ישבו היהודים בשקט ובשלוה על נחלתם. החקלאים היו כולם יהודים פשוטי־עם, עובדי אדמה טובי־לב ויראי שמים, והם קיבלו את פני הפליטים באהבה ובמסירות, כיאות לעדה שהת־חנכה במשך דורות על הפסוק, ואהבת לרעך כמוך. הם הפצירו במשפחת פופיסקי להשאר אתם עד יעבור זעם וה' יהיה בעזר־תם. זאב היטה אוזן לדבריהם הכנים והחליט להשאר בכפר היהודי.

כעבור שבועיים לשבתם בכפר נראה על יד טחנת הרוח, שעמדה על ראש הגבעה, חיל חלוץ גרמני. לא עברה שעה קלה וגייסות שלמות של הצבא הגרמני החל לנוע על הכביש, שעל יד הכפר, לעבר העיירה הידוצישוק הקרובה.

5

למחרת היום, עם שחר, החליט זאב פופיסקי להע־מיס בחזרה את כל המטלטלין ולחזור לנובו־שווינציאן. ושוב נסעו דרך השדות, שבילים צדדיים, ולאחר טלטולים רבים ויסורים הגיעו לפנות בוקר של היום השני למקום מגוריהם הקודם. שם מצאו את ביתם פרוץ ושדוד, אבל זאב לא נואש כלל מהמראה. הוא אזר את כל כוחותיו והחל לתקן את הבית ועד מהרה התבסס שוב על נחלתו.

ימי השלוה לא ארכו. מודעה ברחוב הודיעה, שכל התושבים מהרחובות המסומנים למטה, מחוייבים תוך 24 שעות לעזוב את בתיהם. הגזירה פגעה במיוחד בכל התושבים היהודיים שגרו ברחובות הסמוכים לתחנת הרכבת.

זאב פופיסקי ואתו עוד יהודים אחדים, ששבו בינ־תיים לעיירה כמוהו, החליטו לגשת לקצין העיר ולנסות לקרע את גזר הדין. לשם זה הלכו למזכירות הלשכה והיגישו בקשה בכתב, מנוסחת יפה, ובכתב ברור, המזכיר קבע להם ראיון עם הקצין, למחרת היום.

זאב וידידיו השכימו לקום והגיעו ללשכה לפני מועד הראשון. בקוצר רוח חכו בפרוזדור לפגישה החשובה. כל אחד חשש, שמא תהיה זו לשבט ולא לחסד.

לאחר ציפיה ממושכת נפתחה הדלת של לשכת הקצין. על הסף נראה קצין בדרגת לויטננט, שהסתכל בפניהם ושאל באדי־בות: מי ביניכם הוא האדון פופיסקי?

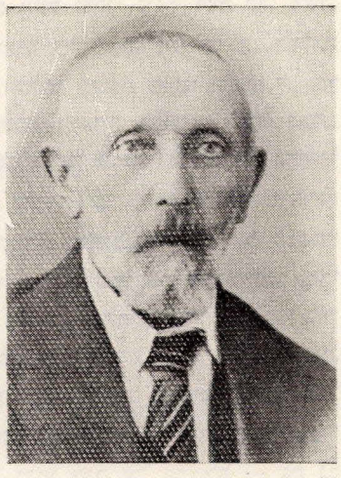
פחד אחז את זאב. מי יודע מה זומם הקצין? וכי למה הוא מתעניין דוקא בו? לא היתה כל ברירה וזאב מזהה את עצמו לפניו.

הקצין הכיר, כנראה, במבוכתו והרגיע אותו במלים נלבבות:

— אבי הוא, סוחר העצים מקניגסברג ורבות שמעתי ממנו עליך. הוא היה מעריך אותך תמיד ואמר שהנך אדם ישר.

מיד הוזמנה המשלחת אל הלשכה פנימה והקצין הקשיב בתשומת לב רבה לבקשתם. נתברר להם, שהוא נוטה להקל רק על משפחת פופיסקי ולא על יתר התושבים.

זאב הוכיח את כל גדולת נפשו, אחריותו הלאומית ומסי־רותו לכלל וסרב לקבל את החסד הפרטי. הגישה הזאת עשתה רושם עצום על הקצין ועל כל יתר אנשי המפקדה. הם התיעצו ביניהם והגיעו לפשרה, שרק הבתים הקרובים ביותר אל תחנת הרכבת יפונו ויתר התושבים ישארו בדירותיהם.

וועלוול פופיסקי

הסידור הזה לא פגע במיוחד באוכלוסיה היהודית ועל כן שבו לעיירה שבעי רצון מהראיון. צהלה ושמחה ביתו של זאב פופיסקי.

זאב החליט לבקש רשיון לפתיחת בית־קפה, שישרת את חוגי הצבא. הרשיון נתקבל והבית נהפך עד מהרה לבית קפה משוכלל.

6

לאט לאט החלה האוכלוסיה היהודית להתרגל לשלטון הצבאי. הוא לא היה קל כלל וכלל. המסחר כמעט וחוסל לגמרי. דרושים היו רשיונות מיוחדים, בכדי להעביר סחורה ממחוז למחוז. קושי גדול היה להשיג מצרכי מזון. כל התושבים קיבלו כרטיסי מזון ובלעדיהם אי אפשר היה לקנות צרכי אוכל. המנות שקיבלו לפי הכרטיסים, היו זעומות ולא הספיקו להאכיל משפחה, מרובת ילדים. כל אחד השתדל ל„הגניב" מצרכי מזון, מעבר לגבול, הדבר היה כרוך בסכנת נפשות.

זאב פופיסקי ניצל את ידידותו של הקצין וקיבל את ההצעה להיות הספק הצבאי של בקר. מהעסק הזה נהנו לעתים קרובות גם יתר התושבים היהודיים.

בביתו של זאב פופיסקי מצוייה הפרנסה בשפע. האוכלוסיה היהודית בכללה סובלת מרעב וממחלות. זאב ואשתו נרתמים לשאת בעול ולהציל יהודים, מהמצוקה הקשה. בגלוי ובסתר, הם מעבירים מזון, בגדים ועצים לנזקקים. גם את הילדים הם מעסיקים במלאכה הקדושה הזאת. יום יום מכינה אשתו חסיה־מרי מנות נוספות של אוכל ונותנת אותן לילדים בלכתם לבית הספר, על מנת שיחלקו אותן לילדים האחרים, הבאים רעבים לבית הספר.

זאב בעצמו היה מנצל את אפלת הלילה, בכדי להעביר לנצרכים קמח, גריסים, בשר, תפוחי אדמה וחבילת עצים, על מנת להקל במצוקתם ולחמם את גופם.

7

במהירות מתחילים השלטונות הצבאיים להדק את חגורת החנק על האוכלוסיה האזרחית. צו על גבי צו, כמעט שאי אפשר לנשום. מחלות מדבקות השתוללו בכל העיירות ממזון פחות־ערך ורעב. השלטון חוטף צעירים לעבודות פרך לחזית ומי שלא די מחוסן בגופו, גורלו — מות. חוטפים גם סתם אנשים (לרוב יהודים) שלא מוצא חן בעיניהם „המראה החיצוני" ושולחים אותם למחנה ההסגר בשם פוהולנקה — 18 ק"מ מנובו־שווינציאן. תחת סגר ובריה, גדר חיל וזקיפים חמושים נמצאים אנשים (לרוב יהודים) ללא תושיה, ללא קיום ברעב מתמיד. התוצאות לא בוששו לבוא — חללים.

8

בינתיים נודע בנובו־שווינציאן, שבפוליגון הקרובה נמצאים עצורים יהודים רבים, הגוועים ברעב. שוב מתכנסים כל העסקנים, על מנת לטכס עצה ולמצא דרך, איך לבוא לעזרתם. למצוה זו מתגייסים מיד כל בעלי־הבתים החשובים: ר' חיים ליב סגלוביץ, ר' ישראל פורטנוי, הרוקח טורגל, ר' ליב קוברסקי, ר' אברהם יצחק רבינוביץ וכמובן גם ר' זאב פופיסקי. מלבדם נמצאים בועד גם העסקנים, שיבדלו לחיים טובים וארוכים יהושע השל גורביץ והרב הגאון מפוניבזש, מורנו ורבנו הרב כהנמן, המשמש כעת כראש ישיבת פוניבזש בבני־ברק.

העברת המזון מנובו־שווינציאן לפוליגאן היתה כרוכה בסכנת נפשות, ובכל זאת לא נפסקה העזרה אף ליום אחד.

בשנת 1917 נתבשרו יהודי העולם — גם יהודי נובו־שווינציאן בהצהרת בלפור: שפעמי המשיח מתקרבים ובאים. בביתו של זאב פופיסקי נמצא אז בית הספר העממי, על 2 כיתותיו. זוכרני איך המורה הלרשטיין נאם בפני כל הילדים והסביר להם ערכה ההיסטורי של ההצהרה. זאב נלהב היה מהנאום הלאומי של המורה וראה בחזיון שהנה מתגשם חלום הילדות ארץ ישראל, לעם ישראל.

אחרי הנאום של המורה ותכנית הלימודים — הרחבה בשפה העברית, נהיה זאב בין התומכים לבית הספר ולאו דוקא לתלמוד התורה.

בינתיים הלכה המלחמה והתקרתה בצעדי ענק לקיצה. ברוסיה פרצה מהפכה. במחנות של הצבא הגרמני מוראשים פרפורי גסיסה.

פעם נעצרה רכבת פאר בנובו־שווינציאן וכל התושבים רצו אל התחנה. נתברר, שבתוך אחד הקרונות נוסע טרוצקי עם הפמליה שלו. הרכבת ההיא הובילה אותם לברסק־ליטובסק, לחתום על חוזה השלום בין רוסיה וגרמניה.

מיד אחרי כן החל הצבא הגרמני לעזוב את עיירתנו. במקומו נכנס הצבא האדום — הבולשביקים, שהבטיחו להביא את הגאולת הסוציאלית לעמי רוסיה ולאנושיות בכלל.

9

קודם כל מתארגנת בעיירה מעין מועצת מהפכה „רבקום" בלע"ז, בה משתתפים רק מהפכנים ואנשי הפרולטריון.

ראשית פעולתם של „הגואלים" החדשים היתה להטיל קנס קונטריבוציה בלע"ז על עשירי העיירה. מי שלא יביא את הקנס במילואו, אחת דינו למות.

בכל הסביבה מתחילה מיד תקופה איומה של טרור ורצח, נגד אנשים שהפשע היחידי שלהם הוא: עושר.

העשירים סלקו כמובן את הקנס במלואו, אבל גם זה לא עמד להם בצרתם. בלילה עברו אנשי ה„רבקום" מבית לבית

והוציאו בעלי בתים חשובים ונכבדים ממטותיהם והעבירום לבית הכלא. בין העצורים האלה נמצאו: זאב פופיסקי, ישראל פורטנוי, חיים גורדון, אליהו יוסף קוברסקי. הרב המקומי הישיש, הכומר ועוד.

בבית מועצת המהפכה קראו לפניהם מנשר־עם, בו האשימו אותם בתור מנצלי פועלים, אויבי מעמד ומתנגדי מהפכה, בקיצור: בקונטרבולוציה בלע"ז. על כן הוחלט — דינם מות.

בעיירה החלו להגיע ידיעות די מוסמכות, שכל העצורים יוצאו להורג למחרת היום, בשעה 4 לפנות בוקר. אוירה של יום כיפור אפפה את רוב האוכלוסיה היהודית. עסקנים שונים ובני המשפחות החלו לרוץ ולהשתדל שלא יבוצע הפשע המתועב.

אשתו של זאב, חסיה־מרי, רצה לכל מיני מכרים, על מנת להציל את זאב. בשעה 12 בלילה התפרצה הביתה בבכי קורע לב והחלה למרט את שערותיה וצעקה:

— ילדים, הולכים להרוג את אבא!

כולם פרצו בבכי מר ובבית השתרר מחזה אימים. נזכר הבן הבכור, שבמועצת המהפכה יש לו מכר אחד, בשם פטקה. רצו מיד אליו, לבקש את עזרתו.

כעבור שעתיים, נפתחה הדלת והאם והבן שבו הביתה. על יד הדלת דברו עם משהו ברוסית, הנ"ל סרב להכנס ודרש שאף אחד לא ימצא בחדר בכדי לסדר את העניין בלי נוכחים. הילדים הורחקו, מהחדר.

חסיה־מרי ספרה לידי פטקה 30 חתיכות 10 רובלים בזהב — כופר־נפש. לא עמדה על המקח — סכנות נפשות.

ב־3 לפנות בוקר חזר פטקה יחד עם זאב. הוא אחל לו כל טוב ויעץ לו, לא להמצא בבית, מפאת שינויים „שעלולים" לחול.

כאשר שקטו הרוחות, הלך זאב לבית הכנסת לברך את ברכת הגומלין.

משטר הבולשביקים לא נמשך זמן רב. העיירה עברה משלטון לשלטון. לאחר הרוסים באו הליטאים ואחרי כן הפולנים.

10

עם שחרור פולין משעבוד הגרמני ומלחמת שחרורה נגד הבולשביקים מגיעים „המשחררים החדשים" גם לנובו־שוויניציאן. ראשית מלאכתם עם כיבוש העיירה על ידם הייתה: „חופש ומנוחה" לחילים. יומיים ביזו בתי היהודים, כמובן שלא פסחו גם על ביתו של פופיסקי.

עשו כבתוך שלהם, לקחו, שדדו וחלקו לאספסוף, פולנים מבני המקום שעטו ושרצו אחריהם. נפש ורכוש יהודי הפקר היה בעיניהם. משפחת פופיסקי יושבת בבית, מסוגרת על בריח, בחדר האחורי לחצר. גם החותן והחותנת בתוכם. דלת הקדמית נפרצת וחבורת חיילים עטו על הרכוש בבית.

לחותן, ר' משה, זקן לבן כשלג עטוף עם מטפחת. אומרים שהפולנים הפוזנניים וההלריים במיוחד „אוהבים" ל„התענג" בזקני היהודים. על כן נזהר ר' משה. הנה נפתחת הדלת של החדר האחורי הצדדי, נכנס חייל פולני ניגש ישר לר' משה, תוחב ידו לכיסו במעיל ומוציא צרור כסף־ניר. מרוב „הצלחה ונצחון" תופס בידו השניה הבלתי תפוסה בזקנו ורוצה למשוך ולמרטו. בתו חסיה־מרי בעלת הגאווה הלאומית, בת הכהן, עומדת לצידו של אביה ומגינה על כבודו בחוזק יד. „החייל האמיץ" בורח התוצה לקרא לעזרה; פה קורה נס, באותו הרגע עובר לתומו, בעל דרגה יהודי, ברחוב. בראותו את הנעשה נכנס פנימה ומניס את הבריונים ברשמו את שמותיהם. אחרי חצי שנה של שלטון פולני במקום, נמלטים הפולנים מפני גייסות הבולשביקים, הנעים במהירות לעבר בירת פולין — וורשה.

„זכתה" נובו־שוויניציאן בפעם השניה מהמשטר הכה זכור ושמור בלב. המות מרחף שוב פעם על ראשי הנכבדים והעשירים וזאב פופיסקי בתוכם. וכמו הנס על הויסלה — גם נס בנובו־שוויניציאן. באותה הלילה שהיו צריכים להוציא לפועל הפסק דין המות נגד המוזכרים לעיל, התקיפו צבאות פולין והאנטנט עם שחר את נובו־שוויניציאן והצילום ממות בטוח.

עם התבססות השלטון הפולני החל שוב לפרוח המסחר במדינה. זאב חזר למקצועו הקודם, למסחר העצים.

מבחינה ציבורית עמדה אחרי כל הפורענויות בעיה על הפרק: בנין לבית הספר. בביתו של פופיסקי היה המקום צר מלהכיל את כל הכיתות. דרוש היה לחפש בנין אחר, יותר מתאים.

ביזמת חמישה בעלי בתים הוחלט לקנות את הבית של הרוקחים ציפקין. הכסף לקניה לבית זה נתרם ע"י „יעקאָפאָ" מוילנה וע"י הבעלי־בתים עצמם: אברהם יצחק רבינוביץ, זאב פופיסקי, ישראל פורטנוי, חיים גורדון ועוד. שיפוץ הבנין נעשתה ע"י התרומות שנאספו מיתר בני העיירה.

בבנין של ציפקין נמצאו מלבד הכיתות גם חדר מורים, אולם יפה ובמה להצגות. שפת ההוראה היתה אידיש, אבל המורה הלרשטיין למד עברית לפי תכנית די רחבה.

לא היה מפעל תרבותי או ציוני, שלא נהנה מידו הרחבה והנדיבה של זאב פופיסקי.

אשתו, חסיה־מרי, היתה לו עוזרת נאמנת בכל הדרכים. כל נצרך ודחוק מצא אצלה תמיכה וסיוע.

שניהם יחד הקנו לילדים יחס טוב לזולת ואהבה לעם ישראל ולארץ ישראל, וגאווה לאומית.

11

עם פתיחת שערי ציון והתפתחות העליה הגדולה נבחר זאב פופיסקי ליושב ראש ההסתדרות הציונית בעיירה. בניו ובנותיו הלכו בדרכיו והיו בין הראשונים של החלוץ. החלוץ הצעיר ובין מיסדי השומר הצעיר במקום. הבת הבכורה היתה בין העולות הראשונות לארץ אחרי המלחמה. גם זאב בעצמו חלם כל ימיו לעלות לארץ ולהשתקע בה ולהתחיל חיים חדשים בארץ האבות.

אוניברסיטת בר־אילן הספריה

הוא רק חכה לאיזה יום גורלי, בו ימכור את כל עצי הניר שלו, שלפי הערכה זהירה צריך היה להספיק ואפשר יהיה לקנות בכסף זה אדמה ולבנות משק יפה בארץ ישראל. הוא, כמובן, לא פלל, שביום בהיר אחד ירד לטמיון הרכוש הגדול הזה וכל בנינו יתמוטט כבנין קלפים.

המשבר הגדול פרץ בענף הזה בשנת 1926. זאב מכר את כל עצי הניר לסוחר עצים ידוע בוורשה, ללא חוזה וללא כל הסכם בכתב. הוא רק קיבל מפרעה של 10% מהסכום.

זאב חכה חודש, חודשיים והסוחר איננו. הוא פנה אליו במברק, אבל התשובה היתה: סבלנות, הכול יסודר על הצד הכי טוב.

שוב חכה כמה חדשים ומהסוחר ההוא אין קול ואין עונה.

לאליהו קרמר, סוחר עצים ידוע בוילנה, דרושה היתה כמות גדולה של עצי ניר, בכדי למלא חוזה עם בית חרושת מסויים והוא הציע אפילו חצי דולר יותר בעד כל מטר מעוקב. זאב פופיסקי לא הסכים לזה, כי הבטחתו לסוחר היתה יקרה לו מפז.

סופה של העיסקה האומללה הזאת היתה מרה. בסוף השנה פרץ משבר קשה בענף מסחר העצים ונשארו בשטחים כשהם — העצים נרקבים. כל הרכוש העצום של פופיסקי נהרס בן־לילה.

זאב לא נואש גם מזה. תמיד היה מלא בטחון ותקוות. הוא קנה לו חלקת אדמה, על הכביש הראשי בואך לקולטיניאן והחליט להקים שם אחוזה עצמאית. עד מהרה בנה מחסנים שונים, אורווה, רפת ואפילו בית מרחץ עם כל הנוחיות. עם גמר כל העבודות ערך חנוכת המשק בצורה חגיגית מאד. עשרות אורחים באו אליו מכל הסביבה וכולם התפלאו מהאחוזה הכפרית הנפלאה של סוחר העצים הידוע.

במשך ימי שבתו באחוזתו הציעו לו משרה נכבדה בחברה לסחר עצים בחוץ לארץ, אבל הוא סירב לקבלה.

כעבור שנה וחצי נסה שוב מזלו במסחר עצים, אבל לדרגתו הקודמת כבר לא הגיע. ליהודי פולין הגיעו ימים קשים. האנטישמיות התגברה. סוחרים פולנים החלו להתחרות עם הסוחרים היהודים הותיקים. בה בשעה שעל הסוחר היהודי הוטלו מסים כבדים, הקלו על הסוחר הפולני.

12

גם בשטח הציבורי חלו בסוף שנות העשרים שינויים חשובים. היות ובתי הספר היהודיים, ששפת ההוראה שלהם היתה יידיש, הוחלט להקים גם בנובו־שווינציאן בית ספר עברי, על מנת לא לנתק את ילדי ישראל מהעבר ומהשאיפות הלאומיות.

בין מיסדי בית הספר החדש מיסודו של „תרבות" היו: זאב פופיסקי, ישראל פורטנוי וייבדל לחיים ארוכים אברהם קוברסקי ורעיתו שפרה.

13

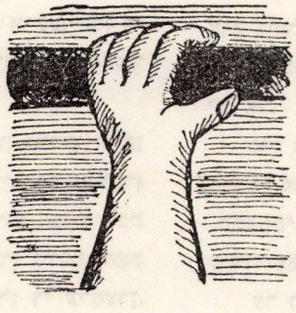
בשנת 1941, כשהרוצחים הגרמנים והליטאים השתלטו על נובו־שווינציאן, הבין זאב מיד את המצב ורצה להציל את בני משפחתו ולהסתתר אצל אחד האכרים ביער. הדבר נודע למשרתו מהאחוזה, ברנש שעבד אצלו למעלה מ־20 שנה והיא הודיע לשלטונות על מקום מחבואו.

גורלו היה אחרי כן כגורל כל יתר אלפי היהודים במחוז שווינציאן שהובלו לפוליגאן. לאחר עינויים קשים נטבחו והושמדו על ידי הטמאים ורבים מהם נקברו חיים בקבר האחים הגדול.

לדורי דורות נספר על כל מה שחיות־טרף בצורת בני אדם עוללו ליקירינו ולמחמדינו.

זכר הקדושים והטהורים יחרת לנצח על דפי המרטירולוגיה היהודית.

ה' ינקום דמם!

דער פארדינסטפולער עסקן העשל גורוויטש

(אַרויסגענומען פון ביאָגראַפישן לעקסיקאָן, וועלכע איז געווען
גרעדרוקט אין פנקס פון „יעקאָפא", ווילנע 1931).

ר איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1894, אין סווענ־
ציאַן. זייענדיק נאָך אַ קליין יינגל האָבן זיך זיי־
נע עלטערן אַריבערגעצויגן קיין נייַ־סווענציאַן.
ווו זיין פאָטער האָט זיך פאַרנומען מיט מאָלעריי,
אַרבעטנדיק אויף דער פעטערבורג־וואַרשעווער אייזנבאַן־ליניע.

ביז 14 יאָר האָט ער געלערנט אין חדר און אין דער רוסי־
שער פּאָלקס־שול. צוליב דער שווערער עקאָנאָמישער לאַגע פון
די עלטערן האָט ער אָבער געמוזט איבערייסן זיין ווייטערדיק
לערנען און איז געוואָרן אַ האַנדלס־אַנגעשטעלטער.

אַנהויב 1909 איז ער געקומען קיין ווילנע, ווו ער האָט
באַקומען אַרבעט אַלס אַנגעשטעלטער און גלייכצייטיק אויך
באַזוכט אַ יידישע אָוונט־שול.

ווען ס׳האָבן זיך אַנגעהויבן אויפלעבן צוריק אין ווילנע די
בונדישע קרייזלעך, איז ער געוואָרן אַקטיוו אין געהיימען
האַנדלס־אַנגעשטעלטן־קרייזל.

ער איז געווען טעטיק אין אַלע געהיימע פאַרזאַמלונגען,
וועלכע זיינען מייסטנס פאָרגעקומען אויף נאָווגאָראָד, אין ר׳
לייזערס הויף, אויף דער יידישער גאַס אין די אַנטאָקאַלער
וועלדער. איבערהויפּט איז ער געווען טעטיק ביים פאַרשפרייטן
לעגאַלע און אומלעגאַלע ליטעראַטור.

זייענדיק אַ חבר פון „בונד" האָט ער אָבער נישט מסכים
געווען מיט דער שטעלונג פון זיין פּאַרטיי צו דער נאַציאָנאַ־
לער יידישער פראַגע און ער האָט זיך דערפאַר שפּעטער דער־
נענטערט צו די טעריטאָריאַליסטן.

אין יאָר 1915 האָט ער פאַרלאָזט ווילנע און זיך באַזעצט
אין נייַ־סווענציאַן. דאָרט איז ער גלייך געוואָרן אייניער פון די
אַקטיווסטע חברים אין שטעטלשן הילפס־קאָמיטעט, ווו אויך
אין קאָמיטעט פאַר די היימלאָזע פון פאָליגאַן.

אויסער דעם האָט ער אַנגעהויבן קעמפן און ווירקן אויפן
דערציעריישן געביט. ווען אין שטעטל איז געגרינדעט געוואָרן
אַ דייטשע שול פאַר יידישע קינדער, ווו מען לערנט אפילו שבת
און מען דערציט יידישע קינדער אין אַ פרעמדן גייסט. האָט
ער גלייך אַנגעהויבן צו אַגיטירן און אויפקלערן די עלטערן,
אַז מ׳דאַרף גרינדן אַ ריין יידישע שול פאַר יידישע קינדער,
מיט יידיש אַלס אונטערריכטס־שפּראַך. אַ דאַנק אים און זיינע
פריינט איז טאַקע באַלד געשאַפן געוואָרן אין נייַ־סווענציאַן
אַן עכט יידישע שול.

העשל גורוויטש

ווען ס׳איז געגרינדעט געוואָרן אין ווילנע דער געגנט־קאָמיטעט פון „יע־קאָפא" האָט ער זיך גע־שטעלט מיט אים אין פאַרבינדונג און איז גע־וואָרן אַקטיוו אויפן גע־ביט פון געבן הילף היימ־לאָזע און יתומים. אַ גע־וויסע צייט איז ער אויך געווען פאַרוואַלטער פון היימלאָזן־פונקט אין נייַ־סווענציאַן בייַם „יעקאָ־פא". ער האָט אויך דאַן באַדינט דעם גאַנצן רא־יאָן ביים פאַרבינדן קרו־בים דורך דער פאַרמיטלונג פון „היאס".

אַלס מיטגליד פון פּלענום פון „יעקאָפא" און פון ראַט פון דער צענטראַלער פאָלקס־באַנק, האָט ער זיך באַטייליקט אין אַלע אויפבוי־אַרבעטן אין סווענציאַנער געגנט. ער האָט אַנטייל־גענומען אין דער ערשטער געגנט־קאָנפערענץ פון „יעקאָפא" אין יאָר 1919 און אַלע שפּעטערדיקע באַראַטונגען פון געגנט־קאָמיטעט און האָט פיל מיטגעהאָלפן ביי דער פאַרצווייגטער טעטיקייט פון „יעקאָפא" אויף דער פּראָווינץ.

נאָך דער וועלט־מלחמה האָט ער זיך גייסטיק דערנענטערט צום פּועלי־ציוניזם. אין אַנהויב פון יאָר 1925 האָט ער פאַר־ווירקלעכט זיין שטרעבונג און איז עולה געוואָרן קיין ארץ־ישראל.

אין א״י האָט ער צוערשט געאַרבעט אַלס בעל עגלה און מאַלער און שפּעטער אַלס חבר פון אַ קאָאָפּעראַטיוו מיט נאָמען „המפטם", וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיטן אויספאַרטיקן שפּייז פאַר עופות.

ער האָט דאָן געהערט צו דער פאַרטיי „אחדות העבורה".

אין יאָר 1929 האָט ער צייטווייליק פאַרלאָזט א״י צוליב פאָמיליען־סיבות און האָט זיך צוריקגעקערט קיין ווילנע, ווו ער איז געוואָרן פאַרוואַלטער פון אַ שוך־פאַבריק.

ער האָט זיך גלייך ווידער אַריינגעוואָרפן מיטן גאַנצן ברען

אין דער אַרבעט פון ווילנער „יעקאפאַ״ און אַקטיוו געאַרבעט אין דער גרופּע „פרייע־שריפטן״.

אין יאָר 1934 האָט ער זיך צוריקגעקערט קיין „ארץ־ישראל און האָט זיך באַזעצט אין תל־אָביב, ווו ער ווינט ביזן הייַנטיקן טאָג.

וועג ס׳האָבן אַנגעהויבן אָנקומען די איוב־בשורות וועגן גרויסן חורבן פון די אַלטע היימען, איז ער געוואָרן אַקטיוו ביים גרינדן די לאַנדסמאַנשאַפט פון די ווילנער יידן. אַזוי ווי דער ווילנער קאָמיטעט האָט זיך נישט געוואָלט פאַרנעמען מיט

רודניצקי עטיא

דער גוטער „פעטער״ – ישראל פארטנאי ז״ל

ווער פון ניי־סוועניציאַן און פון דער גאַנצער געגנט האָט נישט געקענט דעם האַרציקן, טייערן און גוטן „פעטער״, ישראל פאַרטנאַי?

שטענדיק האָט געשוועבט אַ שמייכל אויף זיין פנים; שטענדיק האָט ער געהאַט אַ חכמהלע, אַ וויץ, אַ גוט ווארט.

„פלימעניקלעך — האָט ער צו יעדערן געזאָגט — נאָר נישט געדאגהט, נאָר זיך נישט אָפּעסן דאָס האַרץ״.

ישראל פאַרטנאַי האָט געהאַט אַ סך געשעפטן. ער האָט פאַרמאָגט אַ מיל, ער האָט געהאַנדלט, און פונדעסטוועגן האָט מען אים שטענדיק געזען אין גאַס, ווי ער שטייט אין מיטן אַ רעדל פון מענטשן און דערציילט זיי עפעס אַ וויכטיקע זאַך. ס׳איז נישט געווען אַ שמחה אין שטעטל, ווו ער זאָל נישט זיין דער הויפּט־מחותן; ס׳איז אויך נישט געווען קיין טרויער אין שטעטל, אין וועלכן ער זאָל זיך נישט באַטייליקן.

אומעטום איז ער געווען דער ערשטער: אין שול — אַ גבאי; אין חברה קדישא — אַ חבר; אין גמילות חסד — אַ טוער. אויב מ׳האָט געדאַרפט האָבן פאַר עמעצן אַ פאָר זלאָטעס, פלעגט מען בעטן ישראל פאַרטנאַי און ער פלעגט נאָר מאַכן אַ שפּאַציר איבערן שטעטל און דאָס געלט איז שוין געווען. קיינער האָט נישט געוואָגט אָפּצוזאָגן דעם „פעטער״. קיינער האָט אים אויך נישט געפרעגט, פאַר וועמען און פאַר וואָס. אַלע האָבן געווּסט, אַז אויב דער „פעטער״ בעט, איז דאָס אַ וויכטיקער ענין און מ׳מוז געבן.

די יידן פון דער פּראָווינץ, האָט ער שפּעטער באַשלאָסן צו גרינדן דעם „ארגון יוצאי שווינציאן והסביבה״.

אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט שענקט ער דער אַרבעט פון „גמילות חסד״. זיין ליבלינג־אידעע איז אָבער צונויפזאַמלען מאַטעריאַל און אַרויסגעבן אַ יזכור־בוך נאָך דער חרוב־געוואָרענער היים.

טעג און נעכט, געזונט און געלט, ווידמעט ער, כדי צו פאַרווירקלעכן אָט דעם גרויסן חלום. און אויב דער „יזכור־בוך״ איז דערשינען, איז דאָס קודם כל זיין פאַרדינסט.

צוליב זיין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט האָט ער אָפט פאַר־נאַכלעסיקט זיינע אייגענע געשעפטן און ס׳איז אים אויסגע־קומען דורכצומאַכן שוועדע עקאָנאָמישע צייטן. דאָס האָט אים אָבער נישט געשטערט צו האַלטן שטענדיק זיין שטוב אָפן פאַר אַלעמען.

ער האָט נישט געהאַט קיין אייגענע קינדער, אָבער שטענ־דיק האָבן זיך ביי אים געהאָדעווט פלימעניקלעך.

ווען די רויטע אַרמיי האָט אין יאָר 1939 פאַרנומען דאָס שטעטל, האָט געהערשט צווישן פיל משפחות פשוט אַ הונגער. פאַרטנאַי האָט געהאַט ביי זיך אין מיל אַ ביסל מעל, האָט ער דאָס שטילערהייט פאַרטיילט.

ער האָט דעם מוט נישט פאַרלוירן און ווען מ׳האָט אים געפרעגט, וואָס איז אַזוי גרויס זיין שמחה מיט דער רויטער אַרמיי, האָט ער געענטפערט:

„בעסער סטאַלינען די מויער, אַיידער היטלערן דעם קאָפּ״.

ליידער האָבן אים ביידע אומגליקן נישט אויסגעמיטן. די סאָוויעטן האָבן ביי אים קאָנפיסקירט זיין גאַנץ פאַרמעגן און די היטלעריסטן האָבן אים שפּעטער אומגעבראַכט. ער איז געווען איינער פון די 43, וועלכע די דייטשע און ליטווישע חיות האָבן אַרויסגעפירט הינטערן שטעטל און זיי דאָרטן דערשאָסן.

די ניי־סוועניציאַנער אין דער גאַנצער וועלט וועלן דעם „פעטער״ ישראל פאַרטנאַי קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

י. אחיטוב

דער באליבטער אדוואקאט לייב גורוויטש

לייב איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1901, ביי זיינע עלטערן הירש און חייה פייגע גורוויטש, ניי־סוועניציאַן.

שוין אין די קינדערשע יאָרן, ווען ער האָט נאָך געלערנט אין חדר און אין דער רוסישער פֿאָלקס־שול, האָט מען געמערקט, אַז ער איז אַ גרויסער מתמיד, האָט אַ שאַרפן קאָפּ, אַ שטאַרק ווילן און גרויסע פּעאיקייטן.

דאָס אַלץ האָט אים געגעבן די מעגלעכקייט זיך אויס־צוצייכענען אויף פֿאַרשידענע געביטן: ער איז געווען אַ גוטער שילער, פיין געצייכנט און געמאָלט און איז אויך געווען שטאַרק מוזיקאַליש. צו דעם אַלעם דאַרף מען אויך צוגעבן זיינע רייַע פערזענלעכע מעלות: ער האָט געהאָט אַ גוט האַרץ, איז געווען אַן איבערגעגעבענער זון, אַ טרייַער ברודער און אַ הייסער נאַציאָנאַלער ייִד.

אין יאָר 1915, ווען די מלחמה־אָפּעראַציעס האָבן זיך דערנעענטערט צו אונדזער געגנט, האָבן לייבעס עלטערן, צוזאַמען מיט דער פֿאַרצווייגטער קאוואַרסקי־משפּחה פֿאַר־לאָזט דאָס שטעטל און זיך געלאָזט גיין אויפֿן לאַנגן דער־נערפּולן וועג פון „בעזשענצעס" (פּליטים). דער גורל האָט זיי פֿאַרוואַרפֿן קיין קאָזלאָוו (איצטיקע מיטשורינסק), טאָמ־באָווער גובערניע. דאָרט הויבט אָן לייב לערנען אין אַ רוסי־שער גימנאַזיע. ער איז געווען זייער אַ פּלייסיקער און פּעאי־קער שילער, ער האָט אַבער געמוזט גלייכצייטיק צוהעלפֿן ביי פֿאַרשידענע אַרבעטן אין שטוב.

אין יאָר 1918, ווען די באָלשעוויקעס האָבן איבער־געגנומען די מאַכט אין קאָזלאָוו, האָט דאָרט אַ געוויסע צייט געהערשט אַ פֿאָליטישער און אַדמיניסטראַטיוור כאַאָס. פֿאַרשידענע פֿאַרבראָכערישע עלעמענטן האָבן אויסגענוצט די אומאָרדענונג און פּלעגן, אונטערן מאַנטל פון קאַמף מיט קאָנטר־רעוואָלוציאָנערן, באַפֿאַלן און באָרויבן פּרידלעכע איינווויינער. איינמאָל איז אַזאַ באַנדיטן־אַנפֿאַל אויסגעפֿירט געוואָרן אויף דער משפּחה גורוויטש. דאָס איז געווען אין אַן אָוונט, ווען די עלטערן זענען שוין געשלאָפֿן און די צוויי ברידער, לייב און ישראל, זענען געזעסן ביים טיש און צו־געגרייט זייערע לעקציעס: פּלוצים האָבן זיך אין שטוב אַריינגעריסן צוויי באַנדיטן. צומערשט האָבן זיי געזאָגט, אַז זיי זענען געקומען זוכן באַהאַלטן געווער, באַלד אָבער האָבן זיי געהייסן אַלעמען אויפהויבן די הענט אין דער הויך און געפֿאַדערט אָפּגעבן זיי דאָס געלט. דער פֿאָטער האָט זיך נישט פֿאַרלאָרן, ער האָט זיך אַרויסגעריסן פון די באַנ־דיטישע הענט, אַרויסגעלאָפֿן פון שטוב און געמאַכט אַ געוואַלד. די באַנדיטן זענען אים נאָכגעלאָפֿן, אייניקע מיט אַ ביקס אין דער האַנט. דער יונגער לייב האָט אַרויסגעריסן פון דעם באַנדיט די ביקס און זי אַרונטערגעוואָרפן אונטערן בעט, ראַטעוונדיק אזוי אַרום דעם פֿאָטער פון אַ זיכערן טויט.

סוף 1918 האָט זיך די משפּחה קאוואַרסקי און אויך די פֿאַמיליע גורוויטש צוריקגעקערט קיין ניי־סוועניציאַן. דער־פֿאָטער האָט דאָן אַרענדירט צוזאַמען מיט אליהו יוסף קא־וואַרסקי און די ברידער זאָוול און אַלתר בערנשטיין נישט ווייט פון שטאָט אַ פּריציש הייפּל. לייב האָט זיך מיט אַ גרויסן אימפּעט אַרייַנגעוואָרפן אין דער אַרבעט און גאָר אין אַ קורצער צייט האָט ער געלערנט די מלאכה פון אַקערן, זייַען און שניידן און איז געוואָרן אַ געניטער ערד־אַרבעטער. שפּעטער, ווען דער פֿאָטער האָט געעפּנט אַ קראָם, איז לייב אויך געוואָרן אַ געניטער קרעמער.

כאָטש לייב איז געווען שטאַרק באַשעפטיקט און פֿאַר־נומען אין שטוב און אין קראָם, האָט ער דאָך געפונען צייט, כדי זיך צוווידמען דער ציוניסטישער טעטיקייט, וואָס האָט אין יענע צייט אָנגעהויבן צו בליען. אין שטאָט אָנט־שטייט די „צעירי־ציון" אַרגאַניזאַציע, און לייב איז אייניער פון אירע גרינדער און אַקטיוווסטע מיטגלידער.

אין יאָר 1921 געלונגט לייבן פֿאַרצוזעצן זיין איבער־געריסענעם שטודיום. ער פֿאָרט אַוועק קיין ווילנע און קומט אָן אין דער יידיש־פּוילישער גימנאַזיע פון עפּשטיין. גאָר אינגיכן ווערט ער אייניער פון די בעסטע שילער אין קלאַס. באַזונדערס צייכנט ער זיך אויס מיט זיינע ידיעות אין דער לאַטיינישער שפּראַך און ווערט אייניער פון די באַווּוסטע קאַראַקטעריסטיקס פון דעם קעגנשטאַנד אין שטאָט. דאָס גיט אים אַ מעגלעכקייט צו ווערן זעלבסטשטענדיק און פֿאַרצו־זעצן זיין שטודיום אָן דער מיטהילף פון דער היים.

אין יאָר 1924, נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע, האָט זיך לייב פֿאַרשריבן אויף דער אַגראַנאָמישער אָפּטיילונג פון ווילנער אוניווערסיטעט. ער קלייבט אויס שפּעציעל דעם אַגראַנאָמישן סטודיום, ווייל ער האָט באַשלאָסן דורך מעשים פֿאַרווירק־

אַדוואָקאַט לייב גורוויטש

לעכן זיין לעבנס־אידעע, זיך צוצוגרייטן און שפּעטער עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

צווישן דער פּוילישער אָקאַדעמישער יוגנט הערשן דאָן שטאַרקע אַנטיסעמיטישע שטימונגען. אויף די אַזוי גערופענע פּראָקטישע אָפּטיילונגען פון אוניווערסיטעט, ווי מעדיצין, כעמיע, אַגראָנאָמיע אד.גל., וווּ עס קומט אויס די יידן זיך צו טרעפן מיט זייערע פּוילישע „קאָלעגן" ביי פּראָקטישע אַרבעטן, ווערט די לאַגע פון דער יידישער אָקאַדעמישער יוגנט אומדערטרעגלעך. אויף דער אַגראָנאָמישער אָפּטיילונג, וווּ לייב איז דער אייניקיקער ייד, ווערט פּשוט אוממעגלעך ממשיך צו זיין, און לייב איז געצוווּנגען, פּאַרלירנדיק דערביי אַ יאָר, צו פּאַרלאָזן דעם אַגראָנאָמישן שטודיום. ער פּאַרשרייבט זיך אויפן יורידישן פּאָקולטעט. אויך דאָ ווערט ער אייניער פון די גוטע סטודענטן און ענדיקט אין יאָר 1929 דעם יורידישן פּאָקולטעט.

לייב באַגינט זיך נישט מיט שטודירן אויפן אוניווערסיטעט. זיין גאַנצע פּרייַע צייט ווידמעט ער דער געזעלשאַפּטלעכער און בעיקר דער ציוניסטישער אַרבעט, סיי צווישן דער יידישער אָקאַדעמישער יוגנט, סיי אויך צווישן דער יידישער באָפּעלקערונג אין שטאָט און אומגעגנט.

עס זיינען די יאָרן פון נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע. צווישן דער יידישער יוגנט, בפרט צווישן דער יידישער אָקאַדעמישער יוגנט, הערשן שטאַרקע נטיות צום קאָמוניזם, וועלכע באָקומען אין ווילנע גאָר בולטע פּאָרמען. די יוגנט קוויקט זיך ממש מיט די נייַע שאַפונגען פון דער רוסישער ליטעראַטור ווערט פּאַרכאַפט פון די נייַע רוסישע לידער, וועלכע — סיי די ליטעראַטור, סיי די לידער — באַזינגען דאָס נייַע לעבן אין לאַנד פון די סאָוויעטן. פון דער צווייטער זייט, זיינען עס די יאָרן פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, די יאָרן פון נאַציאָנאַלן רענעסאַנס, פון שטאַרקער ציוניסטישער אויפלעבונג.

ביים ווילנער אוניווערסיטעט עקזיסטירט אַ יידישער סטודענטן־פּאַראיין און אויפן געביט פון דער פּאַראיין אַנטשטייען פּאַרשידענע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס. אַזוי, למשל, אַנטשטייט דער ציוניסטישער אָקאַד. פּאַרבאַנד „קדימה", וועלכער גרופירט אָרום זיך אַלע ציוניסטישע ריכטונגען; דער פּאַרבאַנד „פונק", וועלכער גרופירט אָרום זיך אַלע, כביכול, סאָציאַליסטישע גרופירונגען, איז אָבער פּאָקטיש אַ טראַנסמיסיע פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. עס אַנט שטייט די נויטוועגדיקייט צו שאַפן אַ ציוניסטיש סאָציאַליסטישע ראַם, פּאַר די אַלע לינק־ציוניסטיש־געשטימטע אָקאַדעמיקער. לייב איז אייניער פון די גרינדער פון אָזאַ פּאַרבאַנד, פון דעם געגרינדעטן צ.ס. אָקאַדעמישן פּאַרבאַנד, צו וועלכן עס געהערן ביי זיין אַנטשטייאונג: אַדוו. אליהו רוזניצקי, (געשטאָרבן אין ישראל), אדוו. יצחק באַראַנטשיק (אומגעקומען אין ווילנע), אַדוו. צבי קלעמענטינאָווסקי (אין ישראל), די ברידער לייב און ישראל גורוויטש און רייזל כגן (אומגעקומען אין סוועניצאַן).

לייב איז דער רוח־החיים פון צ.ס. פּאַרבאַנד, ווי אויך אייניער פון די אָקטיוויסטע טוער פון יידישן סטודענטן־פּאַראיין בכלל. ער באַגינגט זיך נישט אָבער בלויז מיט דער אַרבעט צווישן דער יידישער אָקאַדעמישער יוגנט. וועגן אין פּוילן הויבן זיך אָן צו אָרגאַניזירן די ליגעס פאַרן אַרבעטנדן ארץ־ישראל, טרעט צו לייב, צוזאַמען מיטן פּ. ציוניסט צ.ס. פּליגל און מיט די התאחדות מיטגלידער דר. שמעטערלינג און דר. דוד נייגער ז״ל צו גרינדן אַן אָפּטיילונג פון דער ליגע אין ווילנע, פון וועלכער לייב איז איר ערשטער פּאַרזיצער (שפּעטער נעמט איבער דעם אָמט חיים שלום קאָפּעלאָוויטש און ישראל גורוויטש).

לייב איז אויך שטאַרק טעטיק אין דער „פּועלי־ציון"־צ.ס. פּאַרטיי אין ווילנע, אַרבעטנדיק סיי אין שטאָטישן, סיי אויך אין ראַיאָן־קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי. אויסער דעם איז ער אויך טעטיק אויף אַלע ציוניסטישע געביטן, סיי אויס פירנדיק פּאַרשיידענע פּראָקטישע אַרבעטן, ווי זאַמלען געלט פאַר די פּאָנדן, אויסליידיקן די פּושקעס פון קרן־קימת אד.גל. פירנדיק גלייכצייטיק אַ שטאַרקע ציוניסטישע אָגיטאַציע הן אין ווואַרט, הן אין שריפט. ער באַטייליקט זיך אַלס שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דער ציוניסטישער וואַרשעווער צייטונג „דער היינט", פון וועלכן ער איז אַ געווויסע צייט דער ווילנער קאָרעספּאָנדענט. ווי אויך אין דער פּאַרטיי־אישער פּרעסע אין פּוילן. און ועל כולם, קומענדיק זומער אויף אַ פּאָר מאָנאַטן קיין נייַ־סוועניצאָן, גיט לייב אָפּ זיין גאַנצע פּרייַע צייט דער אַרטיקער אָרגאָניזאַציע פון פּ.צ.־צ.ס., מיט וועלכער ער איז פּאַרבונדן בלב ובנפש.

נאָכן פּאַרענדיקן דעם ווילנער אוניווערזיטעט אין דורכמאָכן די נויטיקע אפּליקאַציע ביים געריכט, פּאָרט לייב אַוועק קיין סוועניצאָן, כדי דאָרט צו פּאַרענדיקן זיין געריכטס־אפּליקאַציע. דאָרט מאַכט דורך לייב אויך די אַפּליקאַציע ביי אַן אַדוואָקאַט, און חתונה האָבנדיק מיט מאַליוסען. די טאָכטער פון סוועניצאָנער איינוווינער ראובן אברהמאָוויטש, ווערט ער אַ שטענדיקער תושב פון דער שטאָט סוועניצאָן, ווו ער הויבט אָן צו פּראָקטיצירן אַלס אַדוואָקאַט. גאָר אינ־

גיכן ווערט לייב איינער פון די פּאָפולערסטע אַדוואָקאַטן אין דער געגנט. אַ דאַנק זיין פּאַלקסטימלעכקייט, ערלעכער באַציאונג צו מענטשן פון איין זייט און אַ דאַנק זיינע יורי־דישע פּעאיקייטן פון דער צווייטער זייט, ווערט ער אָנגע־נומען און באַליבט ביי דער גאַנצער יידישער און אויך נישט יידישער באַפעלקערונג פון סוועניציאן און אומגעגנט. לייב האָט שוין פון פריער געקענט אַ ביסל ליטוויש, דאָ, צווישן דער עכט־ליטווישער באַפעלקערונג, פאַרפולקאָמט ער שנעל זיינע קענטענישן אין דער ליטווישער שפּראַך, הויבט אָן מיט זיינע ליטווישע קליענטן צו רעדן ליטוויש און ווערט אַ דאַנק דעם שטאַרק פּאָפולער צווישן דער ליטווישער, בעיקר דאַרפישער באַפעלקערונג, וועלכע רופט אים „מוסו אַדוואָ־קאַטוס" — אונדזער אַדוואָקאַט.

אין סוועניציאן, איז לייב טעטיק אויף פאַרשידענע געזעל־שאַפטלעכע געביטן בעיקר אָבער אויפן ציוניסטישן געביט.

אין יאָר 1939, ווען סוועניציאן איז פאַרנומען געוואָרן דורך די סאָוויעטן, האָבן זיי, צווישן אַנדערע פאַרשיקט קיין טיף רוסלאַנד זיין שווער ראובן אַבראַמאָוויטש און פרוי. לייבן אָבער מיט זיין פרוי און קינד האָבן זיי נישט אָנגע־רירט, און נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס ער איז געווען אַ באַוווסטער ציוניסט און אַ פּוילישער אַדוואָקאַט, האָט די סאָוויעטישע מאַכט אים באַשטימט אַלס אַדוואָקאַט. ער איז געווען דער ערשטער יידישער אַדוואָקאַט אין דער געגנט, וועלכער איז אַרויסגעטראָטן פאַרן סאָוויעטישן געריכט און גערעדט ליטוויש. וועג לייב איז געקומען דערלייכטיקן אין קאָוונער אַדוואָקאַטן קאַמער זיינע ענינים, האָט מען באַלד אויף אַ ספּעציעלע פאַרזאַמלונג אים פאַרגעשטעלט אַלס בייי־שפּיל פון באַליבטקייט ביים פאָלק

לייבס פאָפולערקייט צווישן דער ליטווישער באַפעל־קערונג האָט אָנגעהאַלטן אַזוי לאַנג, ווי לאַנג ס׳האָבן אָנגע־האַלטן אין אַלגעמיין די מענטשלעכע באַציאונגען צווישן די קריסטן מיט זייערע יידישע שכנים. ווי נאָר די דייטשן האָבן פאַרנומען אונדזער געגנט, זיינען די אַרטיקע ליטווינער, געוואָרן זייערע מיטהעלפער אין אויסראָטן די יידישע באַ־פעלקערונג. און צווישן די ערשטע, וועלכע זיינען אומגע־בראַכט געוואָרן דורך די דייטשיש־ליטווישע באַנדיטן, איז געווען לייב גורוויטש.

צוזאַמען מיט נאָך 100 יידן פון סוועניציאַן איז לייב, שוין אין די ערשטע טעג פון דער ליטווישׁ־דייטשער הער־שאַפט אין שטאָט, אַרויסגעפירט געוואָרן אין טיפן וואַלד און אומגעבראַכט געוואָרן.

פריידל באק

יהודה משה דער שמיד

יהודה־משה איז געווען אַ האַרעפאַשנער מענטש. זיין גאַנצן לעבן האָט ער פאַרבראַכט אין זיין קוזשניע, ביים שמידן פערד, דרייען פאָדקאָווע, אָנציען רעדער און פאַר־ריכטן וועגענער. אַז ס׳זיינען אָבער געקומען די עלטערע יאָרן און די אַרבעט אין קוזשניע איז אים געוואָרן צו שווער, האָט ער אָנגענומען אַ צווייטע אַרבעט — שמשות. ער האָט אָבער די שמידעריי אינגאַנצן נישט פאַרלאָזן און פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך אַריינכאַפּן אין קוזשניע און אויספירן אַ שטיקל אַרבעט.

וועג ס׳איז נאָך געווען שטאַרק־פינסטער, האָט ער שוין געכאַפּט דעם טלית און תפילין און איז געלאָפן אין בית מדרש אַריין. וועג מ׳פלעגט אים פרעגן: „ר׳ יהודה משה, וואָס אַזאַ איילענייש? צו וואָס אַזוי פרי?" פלעגט ער ענט־פערן: „איך האָב ליב צו דאַוונען געלאַסן, איך וויל דאַוונען מיט כוונה, נישט געמאַכטערהייט. נאָר נאָך אַזאַ דאַוונען פילט זיך אַ ייד רואיק אויף דער נשמה".

יהודה־משה איז געווען אַ שמח בחלקו; שטענדיק צו־פריידן און גוטמוטיק; קיינמאָל נישט געדאגהט און נישט פאַרלאָרן דעם בטחון.

עולם הזה איז ביי אים נישט געווען פון די גרויסע זאַכן; דער עיקר איז דאָך דער עולם הבא, יענע וועלט, וואָס איז אייביק און ערלעך.

יהודה משה האָט נישט געהאַט קיין קינדער, וועלכע זאָלן נאָך אים קדיש זאָגן. ער האָט דערפאָר געגעבן אַ סך צדקה, געהאָלפן יתומים און אלמנות, כדי זיינע מעשים טובים זאָלן אים פאַראייביקן.

וועג ס׳איז געשטאַרבן זיינער אַ שוואָגער און האָט אי־בערגעלאָזט 4 טעכטער, האָט יהודה־משה צוגענומען אייז טאָכטער צו זיך, איר אָפּגעשריבן אַ האַלבע שטוב און איר מיט מזל חתונה געמאַכט.

די צווייטע האַלבע שטוב האָט ער אָפּגעשריבן פאַרן גמילות חסד און האָט געשטעלט אַ תנאי, אַז נאָך זיין טויט זאָל מען דערפאָר דינגען פאָר אים אַ קדיש.

קהל האָט די הבטחה אויסגעפירט.

ר׳ יהודה־משה איז נפטר געוואָרן בשיבה טובה און דער גמילות חסד האָט געזאָרגט, אַז מ׳זאָל נאָך אים קדיש זאָגן.

די שילד אויף זיין שטוב, מיט די בולטע אותיות: „גמילות חסד", איז געווען אַן עדות און האָט דערמאָנט, אַז דאָ האָט געלעבט אַ האַרעפאַשנער מענטש, אַן אמתער „עמך"־ייד, ר׳ יהודה משה דער שמיד ז״ל.

געוידמעט: מיין מוטער שרה, מיין
פאטער העשל און ברודער הענדל

נחמה קאווארסקי־גורוויטש

מיינע קינדער יארן אין שטעטל

אזאיר גליקלעכע קינדער־יארן,
ווי זאל מען אייך אויך נישט צערטלען,
ווי זאל מען אייך נישט ליב האבן.

(פון לעוו טאלסטאיס „מיינע קינדער יארן").

יענע טייערע, זיסע קינדער־יארן זיינען מיר געבליבן פארבונדן אין זכרון אזואמען מיט דאס שטעטעלע ניעמענטשין, ווו איך בין געבארן געווארן און אויסגעוואקסן.

עד היום געדענק איך גאנץ גוט, ווי איך פלעג אין אוונט ארויפלויפן אין שטוב, נאך א הייסן זומערדיקן טאג. איך פלעג ליב האבן ארומצולויפן באארוועם אין די הייסע זאמדן און בראדזשענען ביז איבער די קני אין די ארומיקע טייכן. אן אנדער פארגעניגן איז געווען אוועקצוגיין אין די פעלדער און לאנקעם, דארט אנקלייבן שמעקעדיקע בלומען און דאן אויספלעכטן א הערלעכן קראנץ.

מיר, קינדער, פלעגן אויך ליב האבן אנצוקלייבן, אין א פארמאכטן קארדאנענעם קעסטל, גרויסע שוואַרצע זשוקעם און זיך שפעטער צוהערן שעהן־לאנג צו זייער זשומען.

מיר פלעגן אויך גיין אין גרויסע קאמפאניעס אין וואלד ארײן, קלייבן שוועמלעך אדער שוואַרצע, זיסע יאגדעס. פארנאכט פלעגן מיר זיך גוט אויסבאדן אין די קילע וואסערן פון דערבייאיקע טייכן און זיך אומקערן אהיים פרישע און מונטערע.

ווינטער פלעגן מיר זיך שליטלען פון די בערג ארא אויף די פארפראָרענע טייכן און ארײנפאלן אין שטוב פארמאטערטע און הונגעריקע און זיך צוכאפן צו דער הייסער „ווערשערע". גאנץ אפט פלעגן מיר זיין אזוי מיד, אז מיר פלעגן זיך צולייגן שלאפן אין די זאכן און שפעט אין דער נאכט פלעגט די מאמע מוזן אויפוועקן און זיך מיט רחמנות בעטן: „טו זיך אויס און גיי שלאפן".

פון יענע יארן זיינען מיר געבליבן אין זכרון אויך אלע טייערע, פרומע און ערלעכע יידן, וועלכע האבן אפגעהיט זייער יידישקייט ווי דאס שווארצאפל פון אויג. דורות. זיי האבן זייער יידישקייט אפגעהיט מיט מסירות־נפש און א סך, א סך זיינען גרייט געווען מקריב צו זיין פאר דער תורה, זייער לעבן, זייער האב און גוטס.

יעדערער איז געווען א ייד, ווי מ'זאגט: בכל נפשו ומאודו...

ביי אונדז אין שטעטל האָט לומדות געלעבט פרײַנדלעך מיט מלאכה. יידן האָבן געאַרבעט מיט התמדה און זיך ממש געגרויסט מיט דעם, וואָס זיי האָבן זוכה געווען מקיים צו זיין דעם פסוק: בזית אפיך תאכל לחם...

א יידיש שפריכוואָרט האָט אפילו געזאגט, אַז דאָרט וו ס'איז דא מלאכה, דאָרט איז די מלוכה...

איצט איז אַלץ חרוב געוואָרן און אַלע טייערע יידן זיינען אכזריותדיק אומגעקומען. מעגלעך, אַז איך בין פֿאַרבליבן איין טאָכטער פון יענעם הערלעכן יידישן קיבוץ און מיין הייליקער חוב איז צו באַוויינען אַלע קדושים וטהורים מזוהר הרקיע...

זאָל די יידישע וועלט וויסן, אַז ס'האָט עקזיסטירט אַזא יידישע קהלה, וועלכע האָט געלעבט אַן ערלעך און בכבודיק יידישן לעבן און די היטלעריסטן האבן זיי אַלע ווילד און שוידערלעך אויסגעקוילעט.

איך בין געבוירן געוואָרן אין אַ שטעטלע ניעמענטשין, 15 קילאָמעטער פון ווילנע און בין געוואָרן אַ נײַ־סוועניצי־נער בירגערקע ערשט אַלס אַ דערוואַקסענע פריילין.

מיין געבורטס־שטעטלע איז געשטאַנען אויף אַ בארג און איז געווען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט געדיכטע סאָסנע־וועלדער.

האָרט, ביים שטעטל, האָבן זיך געצויגן לאַנגע, פרעכטיקע אַלייען. איינע פון זיי האָט זיך געצויגן אויף איבער 3 קילאָמעטער און האָט זיך געענדיקט ביי דער אַזוי־גערופענער „גענלער" אַזיערע.

אין טאָל, אַרום דעם שטעטל האָבן זיך געשלענגלט עטלעכע טייכן און נעבן זיי האָבן זיך געפונען אַ סך קרעניצעס (קוואַלן).

אויף דעם גרויסן טייך, די וויליע, וועלכע איז אַריינגעפאַלן אין ניעמאַן, האָבן זיך אַ גאַנצן זומער געצויגן פלויטן, וועלכע האָבן טראַנספּאָרטירט האַלץ קיין ווילנע. אין די שטילע, זומערדיקע אָוונטן, פלעגן זיך פון יענע פליטן טראָגן אומעטיקע געזאַנגען, אַ געמיש פון מיידלעריש און בחורישע שטימען, ביז אויפן מזרח פלעגט אָנהויבן טאָגן. אין יענע אָוונטן פלעגט דאָס גאַנצע שטעטל זיצן אין דרויסן, כאָפן פרישע לופט און שמועסן וועגן פאָליטיק, געשעפטן און סתם שטעטלשע ענינים.

נעבן שטעטל האָט זיך געשלענגלט אַ קליין טייכל מיטן נאָמען „ניעמענטשע". קיינער האָט נישט געווסט, צי דאָס שטעטל רופט זיך אויפן נאָמען פון טייכל צי פֿאַרקערט. אַלטע תושבים האָבן דערציילט, אַז אַמאָל איז די „ניעמטשע" געווען אַ גרויסער טייך, אָבער אין משך פון די יאָרן האָט ער זיך אויסגעטרוקנט.

דאָרט איז געווען אַ פּאַסיק אָרט זיך צו באָדן פאַר אַלע נישט־שווימער און פאַר קליינע קינדער. מ'האָט נישט געדאַרפט מורא האָבן, אַז מ'וועט זיך חס ושלום דערטרינקען.

נאָר אין פרילינג פלעגט די ניעמענטשע פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ גרויסן טייך און פאַרפלייצן אַלע אָרומיקע הייזער און גערטנער, וואָס זענען געווען נאָענט צום טייך. די סיבה איז געווען, וואָס אין פרילינג האָבן זיך אין אים אַריינגעגאָסן אַלע אָפּגעגאַנגענע שנייען פון די אָרומיקע הויכע בערג.

אויף יענעם טייכל האָט יהושע־יעקב קאָוואַרסקי אויסגעגראָבן אַ טיפן סטאָוו און האָט דאָרט אַוועקגעשטעלט אַ מיל, וועלכע האָט באַדינט דאָס שטעטל און די אָרומיקע דערפער.

אַלס קליין מיידל געדענק איך אַ סך היסטאָרישע געשענישן. אין מיין זכרון זיינען מיר, למשל, פאַרבליבן עפּיזאָדן, ווי אַזוי די עלטערן האָבן איינגעפאַקט אַ סך זאַכן, באַהאַלטן אין קעלער און זיינען אַוועקגעפאָרן מיט אונדזאַלעמען קיין ווילנע, כדי דאָרט איבערצוואָרטן ביז עס וועלן דורכגיין די רעקרוטן צו דער יאַפּאַנישער מלחמה.

נאָך דער דורכגעפאַלענער רעוואָלוציע פון יאָר 1905 האָט זיך אין שטעטל געגרינדעט אַ יידישע זעלבסטשוץ, וויל מ'האָט מורא געהאַט פאַר פאָגראָמען. די יידישע יוגנט איז דעמאָלט אַרומגעגאַנגען מיט נאַגייקעס מיט בלייענע קעפּ, אויף דער וואַך.

דעם מילנערס טאָכטער ליובע

דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט. די פּאָליטישע אַטמאָספער האָט זיך באַרואיקט און מיר, קינדער פון שטעטל זיינען

דער מילנער יהושע יעקב
און פרוי שרה ביילע

ווידער געלאָפן זיך שפילן אין די וועלדער, איבער די פעלדער און לאָנקעס און האָבן בכלל נישט געפילט, אַז ס׳דערנענטערט זיך אַ שוואַרצע כמאָרע איבער אונדזערע קעפ און ס׳וועט אויס־ברעכן אַ וועלט־מלחמה.

מיר האָבן פאָרגעזעצט אונדזערע געווײַנלעכע שטיפערייַן און האָבן פון גאָרנישט געטראָכט.

פאַרשטייט זיך, אַז נישט שטענדיק זיינען מיר אַרומגעלאָפן הפקר אויף דער וועלט. נאָך 6 יאָר האָבן אַלע קינדער, סיי יינגלעך און סיי מיידלעך, גענומען אין א חדר. אין די שפּעטערדיקע יאָרן זיינען צו אונדז אויך געקומען וועלטלעכע לערער און האָבן אונדז געלערנט אַלגעמיינע לימודים, חשבון און שפּראַכן.

לערער האָבן זיך אַבער באַזעצט אין שטעטל נאָר אויף אַ געוויסער צייט און האָבן אונדז געגעבן — ווי מ׳האָט דאָס גערופן — „שטונדן". די לערער זיינען געווען סטודענטן, וועלכע פלעגן קומען אָפשפּאָרן אַ ביסל געלט און דאָן פלעגן זיי פלוצלונג פאַרשוווונדן. פונקט ווי מ׳האָט אין שטעטל נישט געוווסט פונוואַנען זיי זיינען געקומען, אַזוי האָט מען אויך נישט געוווסט ווהין זיי פלעגן אַהינקומען.

דאָס שטענדיקע בייטן זיך פון די לערער האָט אויף די קינדער געהאַט אַ נעגאַטיווע ווירקונג. יעדעס יאָר פלעגט צו אונדז אָנפאָרן אין די זומערדיקע חדשים אַ סך דאָטשניקעס. אויך צווישן זיי האָבן זיך געפונען בחורים און פריילינס, וואָס פלעגן געבן „שטונדן".

זיי פלעגן אַזוי אַרום פאַרברענגען אויסגעצייכנט די זומער־חדשים און דערביי אויך גאָנץ גוט פאַרדינען.

ביי אונדז אין שטעטל זיינען געווען אַ סך דאָטשעס מיט פענסיאָנאַטן. יעדן טאָג האָט קורסירט צווישן ווילנע און ניעמענטשין אַ ספּעציעלער דאָמפּער־פאַראָכאָד, וועלכער פלעגט ברענגען צענדלקער דאָטשניקעס און האָט זייער אַ סך מיטגעהאָלפן פאַר דער אָנטוויקלונג פון שטעטל. זומער, האָט מען זיך דערפאַר געוויצלט, לעבט דאָס שטעטל פון „פאַרע".

מיר, קינדער, האָבן אָבער דערפון זייער געליטן. מיר האָבן געדאַרפט לערנען ביי „סעזאָנאָווע" לערער און זיי האָבן צעטומלט אונדזערע מוחות. אויסער דער הויפּט־צרה, וואָס יעדער לערער איז געווען אַ באַזונדער פּעדאַגאָג, האָט ער אויך אָנגעהערט צו אַ פאַרטיי און מיר פלעגן מוזן אויסהערן אַלע זיינע פּאָליטישע אָנשויאונגען. יעדער פון זיי האָט געהאַט זיין „אני מאמין", זיין „תורה מסיני" און ס׳איז גאָר נישט לייכט געווען זיך צו אָריענטירן ווער איז דער געפערלעכטער.

איינער איז געווען אַ ציוניסט און דער צווייטער — אַ בונדיסט. דער ערשטער פלעגט מאָכן צו אש און בלאָטע פון צווייטן און אומגעקערט. צו מיין מזל האָט ביי אונדז אין שטוב געווווינט אַ העברעישער לערער, אַ פאַרברענטער ציוניסט. ער האָט אויף מיר געהאַט אַ גרויסע השפּעה און אַ דאַנק אים בין איך געוואָרן אַ ציוניסטקע.

איין מאָל האָט ער צו אונדז מיט גאָווה געזאָגט:

— איך שטאָלציר וואָס איך בין אַ ייִד און געהער צו אַן אַלט פאָלק וואָס האָט געגעבן דער וועלט דעם ספר הספרים, דעם תנ״ך. דער ציוניזם, דאָס איז די באַפרייאונגס־באַוועגונג פון יידישן פאָלק. אַן אמתער ייִד דאַרף זען זיין צוקונפט נאָר אין ארץ ישראל.

פון אָט דעם לערער האָבן מיר געירשנט אונדזערע חלומות און שטרעבונגען צו ציון און ירושלים.

אין יאָר 1915 ווען דאָס דייטשע מיליטער האָט זיך דערנענטערט צו אונדזער געגנט האָב איך פאַרלאָזט מיין געבורטס־שטעטל, ניעמטשין, און מיט דער גאַנצער משפּחה זיך איבערגעקליבן קיין ווילנע, וואָס איז שפּעטער פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן.

די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע האָט זיך ערשט באַפרייט פון צאַרישן יאָך און האָט אָנגעהויבן זיך צו אָרגאַניזירן און אויפשטעלן פאַרשידענע קולטור־געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. צווישן אַנדערע האָט דאָן אויך די „צעירי־ציון"־פאַרטיי אין ווילנע אָנגעהויבן איר לעגאַלע טעטיקייט, איך האָב זיך גלייך אָנגעשלאָסן אָן איר, געוואָרן אָנגעשטעקט מיטן ענטוזיאַזם און אַקטיוויקייט.

צוליב דער שוערער מאַטעריעלער לאַגע בעת דער דייטשער אָקופּאַציע האָט מיין פאָטער באַשלאָסן אַרויסצופאָרן פון ווילנע קיין נייַ־סווענציאַן, וואָס איז געווען זיין געבורטס־הייַם און ווו ס׳האָט דאָן געווווינט אַ טייל פון דער גרויסער קאָוואַרסקי־משפּחה.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין שטעטל, האָבן מיר געטראָפן, אַז אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באָפעלקערונג און אַ גרויסער טייל פון אונדזער משפּחה איז אַרויסגעפאָרן קיין רוסלאַנד. די ווייניקע, וואָס זיינען פאַרבליבן, האָבן געלעבט צווישן זיך זייער פריינדלעך און פלעגן זיך אָפט צונויפטרעפן.

די טרעפונגען זענען געווען צופעליקע און אָן אַ באַזונדערן אינהאַלט. ביסלעכווייז האָט מען אָבער דאָרט אָנגעהויבן

פאַרלייענען אַ בוך, פירן א דיסקוסיע איבער אַ פאָליטישער טעמע און ביי אָט אַזאַ געלעגנהייט איז טאַקע באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אַ ביבליאָטעק. אַ ביסל שפעטער איז צוגעקומען די אַרבעט אַרום דער יידישער שול. ס׳זיינען געפּפנט געוואָרן קורסן פאַר דערוואַקסענע און גאַנץ אָפּט זיינען פאַרגעקומען רעפעראַטן אויף וויכטיקע פאָליטישע און וויסנשאַפטלעכע טעמעס.

מיטן קומען פון לערער העלערשטיין פוןווילנע אַלס לערער אין דער יידישער שול איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אין שטעטל אַן אָרגאַניזאַציע אונטערן נאָמען „דער נאַציאָנאַלער פאַריין". דאָרט האָבן צווישן זיך געקעמפט צוויי שטרעבונגען: אַ נאַציאָנאַל־ציוניסטישע און אַ סאָציאָליסטישע. די מערהייט פון דער יוגנט איז געווען ציוניסטיש געשטימט. אונטער דער ווירקונג פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָבן זיך אָבער אויך געמערקט שטאַרקע לינקע טענדענצן.

גלייך ווי ס׳איז פראָקלאָמירט געוואָרן די באַלפור־דעקלאַראַציע, האָט דער ציוניסטישער געדאַנק פאַרכאַפּט אַ גרויסן טייל פון דער יוגנט. אַזוי ווי אין סוועניציאָן איז דאָס געגרינדעט געוואָרן אַ „צעירי ציון"־אָרגאַניזאַציע, האָבן מיר אַראָפּגעבראַכט פון דאָרט צוויי באַקאַנטע טוער: שמואל מאַרגאָליעס און דעם לערער באָרוכאָוויטש און זיי האָבן אונדז געהאָלפן גרינדן אַן אָפּטיילונג פון דער „צעירי־ציון"־פאַרטיי אין נייַ־סוועניציאָן.

איך האָב זיך געזומען מיט אַ גרויסן חשק צו דער אַרבעט. דער יונגער ברודער פון מיין מאַן, לייב גורוויטש, האָט מיר געהאָלפן און מיר ביידע האָבן געפירט אַ פאַרשטאַרקטע וועריבירונגס־אַקציע צווישן דער יוגנט.

נאָך אַ קורצער צייט האָבן זיך רעגיסטרירט ביי 30—40 חברים. מ׳האָט געדונגען אַ לאָקאַל ביי בתיה טאַבאַכאָוויטש, אויף קאַלטיניאנער גאַס, ווו ס׳איז פאָרגעקומען די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג. אַלס פאָרזיצער איז דאָן אויסגעוויילט געוואָרן לייב גאָרפיין און אַלס סעקרעטאַר יעקב שוואַרץ. אין אַנהויב איז די אָרגאַניזאַציע באַשטאַנען פון אַזוי־גערופענע באַלעבאַטישע קינדער, אָבער שפעטער האָבן זיך אָן איר אָנגעשלאָסן

די 11טע קאָנפערענץ פון צעירי־ציון, גליל וילנה, 6—8טן יוני 1921

עס קניען: ——, שלמה פאָרקער, —— מנחם רודניצקי, שלמה אַלפער, חיים קאָפּעלאָוויטש, ——, אברהם סאַלאָוויטשיק.

עס זיצן: אברהם כץ, שרגא אַנטאָוויל, יצחק שווייגער, אליהו רודניצקי, נחמה קאָוואַרסקי, גורוויטש — נייַ־סוועניציאָן, יצחק וואָלק, חיים פייגין.

עס שטייען: ——, יוחנן לוין, ישראל שאפיר, נחום קאָנטאָראָוויטש, ישראל מערעמענסקי, פייוול טייטלבוים — סוועניציאָן, באָראָוסקי, שמואל מרגלית — סוועניציאָן, אבראמסאָן, באָרוכאָוויטש — סוועניציאָן.

פראָלעטאַרישע עלעמענטן, ווי פורמאַנעס, טרעגער א. ד. גל.

פון ערשטן טאָג אָן האָבן אין דער „צעירי ציון" געקעמפט צווישן זיך צוויי ריכטונגען: אַ רעכטע, אַ העברעאיסטישע און אַ לינקע — אַ יידישיסטישע.

די נייַ־סוועניצאַנער אַרגאַניזאַציע איז אין איר גרעסטער מערהייט געווען אַ לינקע און האָט אין איר פראָגראַם אַריינ־געשטעלט אַ ספּעציעלן פּאַראַגראַף — צו זיין אַקטיוו אין דער יידישער שול.

אויף דעם ערשטן צוזאַמענפאָר פון אַלע „צעירי־ציון"־ אַרגאַניזאַציעס אין ווילנע בין איך געפאָרן אַלס דעלעגאַטין פון נייַ־סוועניציאָן און האָב זיך דאָרט אַנגעשלאָסן אָן דעם לינקן פליגל.

אַ דאַנק דער פאַרצווייגטער אויפקלערונגס־אַרבעט פון די „צעירי־ציון", איז דער ציוניסטישער געדאַנק אַריינגעדרונ־גען אין די רייען פון דער שול־יוגנט און שוין נאָכן ערשטן אַרויסלאָז האָט זיך אַ גאַנץ גרויסע גרופּע פון אַביטוריענטן געוואָרן, מען זאָל זיי אַריינעמען אין דער פאַרטיי. אַזוי

חנוך לפידות

זכרונות פון די חדר־יארן

פון קינדער־זשורנאל ביי דער נייַ־סוועניצאַנער יידישע פאָלקס־שול

עד היום ווייס איך נישט פאַרוואָס, אָבער מיין טאַטע פלעגט טענהן, אַז איך בין זייער צעלאָזן. דאָס איז געווען, קענטיק, צוליב דעם, ווייל איך האָב נישט געהאַט קיין גרויסן חשק צו גיין אין חדר. איך בין זיכער, אַז קיינער וואָלט נישט בעסער געוואָגן פון מיר. ס׳איז עפּעס אַ פאַרגעניגן צו גיין לערנען און כאַפן שטענדיק גוט אָנגעשלאָגן?

איין מאָל, ווען דער רבי האָט מיך גוט אָנגעשלאָגן, בין איך געקומען אַ היים און האָב זיך באַקלאָגט. דער טאַטע האָט מיך אויסגעהערט און געזאָגט:

— אויב מען שלאָגט, מסתמא קומט דיר. אומזיסט שלאָגט נישט דער רבי.

איך האָב געוואָרט אויף אַ געלעגנהייט כדי אָנצולערנען דעם רבין. אין אַ פאָר טעג אַרום האָט ער מיר געגעבן אַ קלאַפּ איבערן נאָז און ס׳האָט זיך אַרויסגעגאָסן בלוט. מער האָב איך נישט געדאַרפט. איך האָב בכיוון געלאָזט, אַז דאָס בלוט זאָל קאַפּען אויף מיין רעקל און אים גוט אייגעריכט. איצט בין איך געקומען אַהיים מיט אַ גוואַלד:

— דער רבי האָט מיך געוואָלט דערהרגענען. ער האָט ביז צום בלוט געשלאָגן.

אַז דער טאַטע האָט דערזען דאָס פאַרגאָסענע בלוט אויפן רעקל, האָט דאָס אים זייער שטאַרק פאַרדראָסן. ער האָט מיך גאָרנישט געפרעגט, האָט זיך גלייך אָנגעטאָן, איז אַוועק אַ בייַ־ער אין חדר, האָט באַצאָלט דעם רבין פאַרן גאַנצן זמן און אים געזאָגט מיט כעס, אַז מער וועט זיין יינגל שוין נישט גיין צו אים אין חדר. געענדיקט.

צוערשט בין איך געוואָגן מלא שמחה. אין אַ פאָר טעג אַרום האָב איך אָבער דערזען, אַז איך האָב געהאַט אַ גרויסן טעות. מיין טאַטע האָט מיך אָפּגעגעבן אין אָן אַנדער חדר, צו אַן ערגערן רבין. יענער איז געוואָגן זייער אַ שטרענגער און אַלע קינדער האָבן פאָר אים מורא געהאַט, ווי פאָר אַ פייער.

איך האָב שוין נישט געקאָנט חרטה האָבן און האָב געמוזט דאָרט בלייבן.

ס׳זיינען אַוועק אַ פאָר יאָר ביז ס׳איז געקומען די גאולה אויף פאָר אונדז, יידישע קינדער. ס׳האָט זיך געגרינדעט אַ יידישע שול און מיר זיינען פטור געוואָרן סיי פון רבין און סיי פון זיין קאַנטשיק.

ווי זאָגט מען עפּעס: ברוך שפּטרני...

טייבע כהן (צוקער)

פסח
אין דער אמאליקער היים

ער ווינטער האָט זיך ביי אונדז זייער לאַנג גע־
צויגן. ער פלעגט זיך אויסצייכענען מיט די
גרויסע פרעסט, טיפע שנייען און גרויסע „זא־
וועכעס". דערפאַר, אַז ס׳פלעגט זיך דערנעט־
רן דער ערב פסח פלעגט פריילעכער ווערן אויפן האַרצן, ווייל
מיט ערב פסח האָט אויך דערנענטערט דער פרילינג.

אן דער אמתן איז ביי אונדז, קינדער, יעדער יום טוב
געווען אַ שטיק פאַרגעניגן. ימים נוראים האָבן מיר געהאַט
פאַרגעניגן פון שופר־בלאָזן, פון גיין צום תשליך, פון די
תפילות אין די בתי מדרשים און, איבערהויפט, פון דער גאַנ־
צער ימים נוראימדיקער אַטמאָספער.

איך פלעג זיין פאַרכישופט פונעם כל נדרי, וועלכן מיין
טאַטע פלעגט דאַוונען מיט זיין זיסער שטימע, מיט דבקות
און התלהבות.

סוכות האָבן מיר ליב געהאַט צו פאַרברענגען אין סוכה
און וועגן שמחת־תורה איז דאָך אַפגערעדט. ווער האָט נישט
געזונגען און געטאַנצט ביי די הקפות! און אַז אַזוי האָט זיך
דער יום־טוב חנוכה געהאַט זיין פאַרגעניגן — מיטן חנוכה־
געלט און מיט די פעטע, שמעקעדיקע לאַטקעס. פורים ווידער
האָבן מיר הנאה געהאַט אַפטראַגן שלח־מנות און סתם פון
הרגשן המנעון.

און פונדעסטוועגן איז מער פון אַלע ימים טובים געווען
ביי אונדז, קינדער, אַנגעלייגט דער פסח. און נישט נאָר דער
פסח גופא, נאָר אַפילו אויך דער ערב פסח.

די שמחה פלעגט זיך אין דער אמתן אַנהויבן גלייך נאָך
פורים. שוין דאָן פלעגט מען אַנהויבן צוגרייטן גרויסע טעפ
מיט שמאַלץ אויף פסח. דערווייל פלעגן מיר זיך גוט אָנעסן
מיט די גריוועגעס.

וועג מ׳האָט געענדיקט מיטן שמאַלץ, האָט זיך אָנגעהויבן
דאָס ברייען דעם מעד אין אַ ספעציעלער קופערנער, פסח־
דיקער פאָן.

דאָן האָט מען געשטעלט בוריקעס ביים אויוועלע און
דאָס צוגעדעקט מיט אַ קלאָר ווייס טישטעכל. יעדעס מאָל,
וועג מיר, קינדער, פלעגן צוגיין צו די בוריקעס, פלעגט די
מאַמע שרייען: מ׳טאָר נישט צוגיין מיטן חמץ.

דריי וואָכן פאַר פסח פלעגן זיך אומעטום אָנהויבן די
„פאָדריאַדן" וווּ מ׳האָט געבאַקן מצות. דאָס איז געווען אַ
גאָר גרויסער פאַרגעניגן. איבערהויפט האָט די יוגנט ליב גע־
האָט דאָס וועלגערן די מצות און דערביי פאַרהילכן דאָס
גאַנצע שטעטל מיטן פריילעכן געזאַנג.

און וועג אָבער איז שוין געווען פאַרטיק אין דער פרוכט־
וויין איז געשטאַנען אין קעלער, מעד איז געווען און שמאַלץ
און בוריקעס צוגעגרייט און צום סוף אויך דער קאָרב מצות
אַרייַנגעבראַכט, דאָן פלעגן מיר טאַקע שוין ציילן די טעג
מיט אומגעדולד און וואָרטן אויפן פסח.

די לעצטע וואָך פלעגט זיך אָנהויבן מיט קאָלעכן, ריי־
ניקן און פוצן די שטוב, און וועג ס׳פלעגט אָנקומען דער ערב
פסח, איז אין אונדזערע אויגן די שטוב עפעס פלוצלונג פאַר־
וואַנדלט געוואָרן אין אַ לענגענדאַרן פאַלאַץ.

שטעלט זיך פאָר אַזאַ מין בילד:

אויפן דרייפאַכיק געדעקטן טיש שטייט דאָס פסחדיקע
געשירר: טעלער מיט גאָלדענע ראַנדן, גרויסע קאַרפיניען,
זילבערנע, פילפאַרביקע כוסות, אַ בלאַנקעטדיקע צוקער־
פושקע, אין וועלכער מ׳קען אַריינקוקן ווי אין אַ שפיגל און
צום סוף דאָס מצה־טישטעכל, מיט די אויסגעהאָפטענע
ברכות — אַ האַנט־אַרבעט פון דער מאַמען.

ערב פסח. דער טאָטע גייט אַרום אין שטוב ווי אַן אמתער
מלך און די מאַמע ווי אַ מלכה. דער סדר־טיש איז גרייט.
די פיש שמעקן איבער דער גאַנצער שטוב. פאַרנאַכט שטעלט
די מאַמע אַן דעם בלאַנקעדיקן סאַמאָוואַר און זיין פאַרע צע־
טראָגט זיך ממש איבער אַלע צימערן. ס׳איז וואַרעם, — אַ מחיה.
.ער טאָטע טרינקט טיי, אַ גלאָז נאָך אַ גלאָז און קוקט דער־
ביי אַריין אין אַ ספר, ווי זיין טבע איז תמיד געווען. ער זעט
אויס צופרידן און פול מיט נחת.

די מאַמע זאָגט אַז זי איז גליקלעך, וואָס מיר האָבן אַלע
דערלעבט צו פייערן דעם פסח געזונטערהייט.

אין אַ פאַר שעה אַרום קומט דער טאַטע פון בית מדרש און ס׳הויבט זיך אָן דער אמתער יום טוב, — דער ערשטער סדר. דער טאַטע זיצט אויף דעם קלאָר־ווייסן היסב־בעט און ריכט אָפּ מיט גרויס באַגייסטערונג דעם סדר. מיר פרעגן די קשיות אין ער ענטפערט מיט: „עבדים היינו״ און זאָגט די הגדה מיט אַזאַ שיינעם און מחיהדיקן ניגון, אַז ס׳וועלט אַנגענעם אין אַלע גלידער.

נאָך אַ קליינער הפסקה נעמען זיך צום עסן די פסחדיקע מאכלים. אַלץ איז אַזוי געשמאַק און אַנגענעם.

דערווייל רוקט זיך א שעה נאָך אַ שעה און ס׳וועלט שוין גאַנץ שפּעט. און דער טאַטע איז אַלץ ממשיך און זאָגט מיט

פנחס שטיינגאלד

חיים מרדכי שטיינגאלד ז״ל

חיים מרדכי שטיינגאלד איז געבוירן אין יאָר 1982, ביי זיינע עלטערן רבקה און שמואל אין נייַ־סוועניציאָן. אַלס 10 יאָריקער יינגל גיט אים דער טאַטע אַריין אין ווילנער ישיבה אונטערן נאָמען „ראַמיילעס״ ווו ער לערנט ביז 15 יאָר. אין דער ישיבה האָבן די קינדער אויך געלערנט למודי חול אַלגעמיינע בילדונג דורך דער געזעלשאַפט מפיצי־השכלה. ער פאַרלאָזט די ישיבה און טרעט אַריין אין אַ מיטל טעכ־ניישער שול אין דווינסק.

נאָכן פאַרענדיקן די מיטל־טעכניש שול מיט אַן אַטעסטאַט פון רעכט אַרייַנצוטרעטן אין אוניווערסיטעט. ניט האָבנדיק די געלט־מיטלען ממשיך צו זיין די לערע, פאַרט ער צו זיין ברודער ישראל הענעך אַ האַלץ סוחר אין ריגע. ער אַרבעט אין דעם האַלץ מסחר ביז דעם פריזיוו. ביים אַרייַנטרעטן אין מיליטער ווערט ער אָפּגעשיקט אין סאַמאַרע (רוסלאַנד). צוליב זיין בילדונג, דינט ער נאָר 18 חדשים אנשטאָט 3 יאָר. ער קערט זיך צוריק אין ריגע און ווערט אַ זעלבסטשטענדיקער סוחר פון האַלץ. ער האָט חתונה מיט זיין שוועסטער־קינד חיה די טאַכטער פון ביילע די קליושצאַנער פון נייַ־סוועניציאָן. ווען עס ברעכט אויס די ערשטע ווועלט־מלחמה, פאַרט ער קיין פעטערבורג.

נאָך דער רעוואָלוציע קומען זיי קיין ווילנע. צוליב די כסדרדיקע איבערגענג פון פאַרשידענע מאַכטן, ווי באַל־שעוויקעס, ליטווינער, פאָליאַקן און ווידער דאָס זעלבע, כוונה. און פלוצלונג גיט ווער אַן עפן די טיר און מיר ווַארטן אַלע מיט ציטער אויף אליהו הנביא.

דער טאַטע כאַפּט זיך דערווייל, אַז מיר האָבן ביי אים ארויסגענבעט דעם אַפּיקומן און זאָגט אונדז צו אַ פיינע מתנה מיר זאָלן אים אָפּגעבן צוריק.

מיר זינגען אַלע מיט אים צוזאַמען די חד גדיא, און ווען ס׳ענדיקט זיך סוף סוף דער סדר, זיינען מיר אַלע אַזוי מיד, אַז מיר פאַלן אַריין אין אַ האַרטן שלאָף און חלומען זיסע חלומות וועגן נסים איבערן ים.

פונקט אַזוי גייט אויפצומאָרגנס אַוועק דער צווייטער סדר.

חול המועד שפּילן מיר זיך אין ניסלעך און ס׳קומען צו אונדז געסט און ס׳איז פריילעך פון אינדערפרי ביז אין אָוונט.

באַזעצט ער זיך מיט זיין משפחה ביי זיין שוויגער און מומע ביילע אין נייַ־סוועניציאָן. זיצנדיק אין נייַ־סוועניציאָן, הויבט ער אָן ווייטער האַנדלען מיט האַלץ, ער ווערט אַקטיוו אין די שטעטלשע געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן. איבערהויפט גיט ער אָפּ זיינע כוחות פאַר דער יידישער פאָלקס־שול און פאָלקס־באַנק. זיין פאָלקסטימלעכער און חסידישער כאַ־ראַקטער איז צו מערקן אויף יעדן געביט. די גרעסטע הנאה איז ביי אים צו זיין אַרומגערינגלט מיט חברים און פריינט. זיין הויז איז שטענדיק אָפן פאַר גאַסט און פריינט, וועלכע ער און זיין פרוי חיה פלעגן אויפנעמען מיט אַ ברייטער האַנט.

פון נייַ־סוועניציאָן קלייבט ער זיך ווידער אַריבער קיין ווילנע און איז ווידער אַקטיוו אויפן קולטור־געביט. ווען איז ווילנע גרינדעט זיך די ערשטע שול־קולט פאָלקס־שול, איז חיים מאָטל פון די הויפט טוער פאַר דער נייַער שול־קולט ריכטונג, צוליב איר פאָלקיסטישן כאַראַק־טער.

ער פאַרלאָזט ווילנע און קערט זיך צוריק קיין ריגע. די צווייטע וועלט־מלחמה, דאָס פאַרנעמען ריגע דורך די היטלעריסטישע חיילות מאַכט אַ סוף צום וואַרעמען ברייט־האַרציקן פאָלקסטימלעכן חיים מאָטל שטיינגאָלד מיט זיין פרוי חיה און קינדער. ער קומט אום מיט אַ זון אין עסטאָניע, זיין פרוי מיט 2 קינדער ווערן אומגעבראַכט אין ריגע.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

שיינע קאווארסקי-שפיגל

דער קאָלירפולער לעבנס־וועג פון אדוואָקאט ישראל גורוויטש

ישראל איז געבוירן ביי זיינע עלטערן: חיה פייגע און הירש גורוויטש, אין יאָר 1903, אין ניי־סווענציאַן. ער האָט געלערנט און באַזוכט די רוסישע פֿאָלקס־שול. אין יאָר 1915, ווען די מלחמה־אָפּעראַציעס צווישן רוסישן און דייטשן מיליטער האָבן זיך דערנענטערט צו אונדזער געגנט, האָט די פּאָ־מיליע צוזאַמען מיט אַנדערע, פֿאַרלאָזט דאָס שטעטל אַלס פליטים („בעזענצעס") קיין רוסלאַנד. דער גורל האָט זיי פֿאַרוואַרפן קיין קאָזלאָוו, טאַמבאָוער גובערניע. דאָרט האָט ער ממשיך געווען זיין לערנען אין אַ רוסישער גימנאַזיע.

אין יאָר 1918 האָט זיך די משפּחה צוריקגעקערט קיין ניי־סווענציאַן.

ביים גרינדן פון צעירי־ציון אין ניי־סווענציאַן, ווערט ער פון די ערשטע חברים. נאָכן פֿאַרנעמען ווילנע דורך די פֿאָליאַקן, קומט ער קיין ווילנע און איז ממשיך זיין לערנען אין אַ רוסישער גימנאַזיע. שפּעטער ווען עס עפנט זיך עפֿשטיינס פּוילישע גימנאַזיע אין ווילנע, גייט ער אַריבער אין דער גימנאַזיע. נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע, טרעט ער אַריין אין יורידישן פֿאַקולטעט פון פּוילישן אוניווערסיטעט אין ווילנע. זייענדיק אַ סטודענט פון אוניווערסיטעט, איז ער גלייכצייטיק אַ לערער אין דער פֿאָלקס־שול פון גורע־ווישטשן אין ווילנע. צוזאַמען מיט זיין ברודער לייב איז ער אַקטיוו צווישן דער יידישער אַקאַדעמישער יוגנט אין יידישן סטודענטן פֿאַראיין. אין קריז פון די ציוניסטישע סטודענטן איז ער דער פֿאַרזיצער פון די פֿאַראייניקטע ציוניסטישע פֿאַרטייען אַלס פירער פון זיין פֿאַרטיי צ.ס. פּועלי־ציון, דער פֿאַרזיצער פון ארץ ישראל העובדת. נישט נאָר אין ווילנע איז ער אַקטיוו, נאָר אויך אין ווילנער פּראָווינץ. ער טרעט אַרויס מיט רעפֿעראַטן אויף ציוניסטישע און אַנדערע טעמעס און אַרגאַניזירט די יוגנט פֿאַר ציוניסטישער טעטיקייט אויף אַלע געביטן.

ביים פֿאַרענדיקן זיין סטודיעס און זיין מאַגיסטער טיטל, שטויסט ער זיך אַן מיט שווערקייטן צו באַקומען דעם אַדוואָקאַטן־טיטל. צוליב דעם איז ער געצוווּנגען צו פֿאַר־לאָזן ווילנע און די גאַנצע געגנט מיט וועלכער ער איז געווען אויסגעבונדן און צונויפגעוואַקסן. ער באַזעצט זיך אין ווארשע. אונטער דער אַנפירונג פון יעקב לעשצינסקי פירט ער דורך עקאָנאָמישע אויספֿארשונגען פון יידישן לעבן אין פוילן פֿאַרן יידישן וויסנשאַפֿטליכן אינסטיטוט אין ווילנע (ייווא). פון ווארשע גייט ער אַריבער לויט דער אויפֿפֿאָדע־רונג פון זיין פֿאַרטיי צ.ס. פּועלי־ציון, קיין קראקע. דאָרט איז ער ממשיך זיין אַרבעט אַלס יוריסט און איז פון די אַקטיוווע פֿאַרטיי טוער אין קראקע און אומגעגנט. כדאי צו אונטערשטרייכן, דאָס אין די קרייזן פון זיין פֿאַרטיי, איז ער שטענדיק געווען אין די רייען פון די אַקטיוווע באָאָ־כאָוויסטן־מאַרקסיסטן. ווען די מלחמה פון 1939 ברעכט אויס, לויפט ער צוזאַמען מיט זיין נאָענטן חבר פון קראָקע, שלמה וועלנער און זיין פרוי, קיין ווילנע, וועלכע געהערט לויטן אָפּמאַך פון היטלער־סטאַלין צו ליטע. אין ווילנע אַרגאַניזירט ער די סטאַטיסטישע אָפּטיילונג פון דשוזינט. דער אָנפאַל פון היטלערן אויף סאָוויעט רוסלאַנד, פֿאַרכאַפּט אים אין קאָוונע, וווּ ער האָט געאַרבעט ביי דער רעגירונג אַלס יוריסט. פון קאָוונע לויפט ער צוזאַמען מיט זיין שוועס־טער־קינד ד"ר יונית און איר מאַן, אַרכיטעקט רפאל לעס־מאַן אין רוסלאַנד. די שווערע לאָגע פון די פליטים אין טאַשקענטער געגנט, צווינגט אים צו מאָביליזירן זיך אויף אַרבעט אין אוראַלער געגנט, אין סיביר. ער לעבט אין אַ לאָגער און אַרבעט אויף אַ זאָוואָד, אַ נייגעבויטן, אַלס פשוטער אַרבעטער.

דורכמאַכנדיק נויט, הונגער ווי אויך דערנידערונג, ווערט ער דאָך שפּעטער דערהויבן אַלס קאָסירער אויפן זעלבן זאָוואָד. אַדאַנק דער בעסערער אַרבעט, אַדאַנק די באַקו־מענע פּעקלעך פון ארץ־ישראל און פון אַנדערע לענדער, האָט ער די מעגלעכקייט דורכצומאַכן די שווערע מלחמה יאָרן. אין יאָר 1946, קערט ער זיך צוריק קיין קראקע אין איז דער פֿאַרשטייער פון זיין פֿאַרטיי צ.ס. פּ.צ. אין אַלגע־

אַדוואָקאַט ישראל גורוויטש

מיינעם קרייז־קאָמיטעט.

גלייכצייטיק איז ער אַ חבר פון דער עקזעקוטיווע פון דער פוילישער פ.צ.צ.ס. פאַרטיי, טרעט אַרויס אין אַלע קאַנצענטרירטע יידישע פונקטן אין פוילן. אין יאָר 1947, נאָך דער שפּאַלטונג אין דער פאַרטיי פון פוילן, בלייבט ער געטריי דער געזעראַל־ליניע פון זיין פאַרטיי, און ווערט איר געזעראַל סעקרעטאַר. זייַענדיק אַ שאַרפער אָפּאָזיציאָנער פון דער פאַרטיי האָט ער אָבער געווּסט, אַז דער כח ליגט נישט אין שפּלי־טערן זיך, נאָר אין דער גאַנצקייט. ער פאַרלאָזט פוילן און קומט אין ארץ ישראל אין יאָר 1948.

אַרבעטנדיק ביי דער רעגירונג, מאַכט ער דורך זיין יורידשן עקזאַמען, און באַקומט דעם אַדוואָקאַטן־טיטל אין ישראל. צוליב שווערקייטן פון אַקלימאַטיזירן זיך אידייאיש, ווערט ער פאַסיוו אויף דער פּאָליטישער אַרענע. דער שטענדיק אַקטיוואָר פּאָליטישער טוער, דערשטיקט זיינע פּאָדרוסן אין זיך אַליין.

אין יאָר 1950, ווען עס גרינדעט זיך דער אירגון יוצאי מחוז סווענציאַן מיט דער אויפגאַבע צו פאַראייביקן די קדושים דורך אַ יזכור־בוך, ווערט ער דער פּאָרשער און זאַמלער פון די מאַטעריאַלן. וועלכע ער שטעלט צונויף און רעדאַגירט.

די שווערע איבערגעלעבטע יאָרן אין דער צייט פון דער מלחמה, ווירקן אויף זיין געזונט צושטאַנד. זיין אָפּט קראַנק זיין שטערט אים צו פאַרענדיקן דעם יזכור־בוך.

ער שטאַרבט פלוצלונג אין חודש אב 1961־טן יאָר.

ערע דעם אָנדענק פון איבערגעבענעם טוער פון אונדזער געגנט.

אסתר קאָווארסקי כ״ץ ז״ל

דער טרויעריקער חנוכה־אוונט

(געדרוקט אין קינדער־זשורנאל „די קינדער־שטימע", ניי־סווענציאַן, 1922)

אַ ווינטער נאַכט.

די שטערן, צעוואָרפן אין דער הויך פון הימל־געוועב, פינקלען ליבלעך אין רוים. פלוצלונג לאָזן זיי אַראָפּ די אויגן און קוקן מיט שטוינונג אויף דער וויסטער ערד.

די בוימער שטייען אין זייער וווייסקייט, אָנגעטאָן ווי אין תכריכים, שאָקלען זיך מיט זייערע האַלב אָפּגעשטאָרבענע צווייגן און טרייסלען פון זיך אַראָפּ דעם שניי. דער בייזער ווינטער האָט אויסגעשפרייט זיינע פליגלען אויף דער גאַנצער ערד; האָט פאַרשפּאַרט די זון הינטער די וואָלקנס און פאַרטריבן די פייגל אין די וויטע לענדער.

אַ צפּונדיקער ווינט זינגט אויס אַ קלאָג ליד און באַווייַנט די מענטשן, וועלכע מוזן איצט ליידן פון קעלט און פראָסט.

אין גאַנצן שטעטל הערשט אַ חנוכה שטימונג. די לאָדנס אין אַלע הייזער זיינען פאַרמאַכט, אָבער אינעווייניק איז ליכטיק און פריילעך. אומעטום ברענען חנוכה־ליכטלעך און דערציילן מעשהלעך פון אַמאָליקע העלדן. טאַטעס גיבן חנוכה־געלט זייערע קינדער; מאַמעס באַקן לאַטקעס פון קאַרטאָפל און מעל. ממש, אין יעדן ווינקעלע, פילט זיך דער יום־טוב...

בלויז אין איין שטיבל ברענען נישט קיין ליכטלעך. נאָר אַ קליין לעמפּעלע ווארפט אויף די אומעטיקע וועגן זיינע גוססדיקע שאָטנס. די מאַמע זיצט נעבן אַ וויגעלע און ווייַנט. כּמעט אַלע קינדער זיינען שוין אייַנגעשלאָפן. נאָר דער עלטסטער זון אירער, אַ 12־יאָריק ייַנגעלע איז נאָך וואַך. ער ווארפט אַן אומעטיקן בליק און דערמאָנט זיך אַן פאַראַיאָריקן חנוכה.

דער טאַטע איז געקומען גוט אויפגעלייגט פון בית מדרש און אָנגעצונדן די ליכטלעך און געזונגען מיט זיין געשמאַקער שטימע חנוכה־לידער.

אַך, ווי ווארעם איז דאָן געווען אין שטוב!

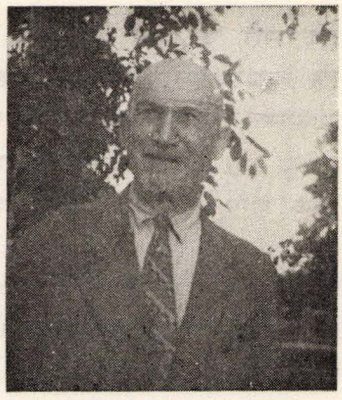
אַזוי פרייליך, אַזוי יום־טובדיק!

און הייַנט...

דער טאַטע איז שוין מער נישטאָ...

און אַ טיפער זיפץ פון אַ קליינעם יתומל האָט פלוצלונג דורכגעשפּאָלטן די שטילע, פינצטערע נאַכט.

פאַר איין משפּחה איז יענער חנוכה געווען אַ טרויעריקער און פאַרשטערטער יום־טוב.

העשל קאווארסקי

אזוי האט מען זיך ביי אונז געוויצעלט:

ט איז אַ בינטל שפּרעכווערטער, וואָס אין זיי קומט צום אויסדרוק דער האַרטער און ביטערער „דין" פון דער שרעקלעכער ארעמקייט, פון דעם וויסטן דלות אין אונדזער שטעטל, גלייך ווי ער וואָלט מיט זיין „איז־דיעקעווען" זיך אויף דעם שאַרפן גמרא־שכל פון די ניי־סוועניציאַנער יידן געוואָלט אילוסטרירן דעם באַקאַנטן אגדה־שפּרוך „יאה ענייותא לישראל".

אָט, צום ביישפּיל, באַקלאָגט זיך אַ ייד:

„צווי מאָל אין יאָר איז שלעכט דעם אַרעמאַן: זומער אוןווינטער".

אַן אַנדערער ווערטל לאַכט זיך פונאַנדער מיט יאַשטשער־קעס און גיט זיך כלומרשט אַ זאָג:

„אַ מילכיק טעפּל ביים אַרעמאַן ווערט קיינמאָל נישט פליישיק".

אַ גדולה האָט אים געטראָפן! ער פרייט זיך דער אַרעמאַן, וואָרום היות קיין פּיצל פּלייש קומט קיינמאָל נישט אַריין צו אים אין שטוב, פאַרשפּאַרט ער במילא צו לויפן פרעגן ביים רב אַ שאלה. איז אָבער פאַראַן אַ נייע צרה:

„דעם אַרעמאַנס קישקע איז אַ לעכערדיקער זאַק".

וויפיל ער זאָל נישט עסן, ווערט ער קיינמאָל נישט זאַט. אַ פּשיטה שוין, וועז דאָס עסן גופא איז גאָר קיין עסן נישט, נאָר עפּעס אַ מין „גערעדעכץ" וועגן דער אַרעמער אכילה, והא ראיה:

„אַ סך זמירות און ווייניק לאָקשן!"

אָט דערפאַר טאַקע זאָגט מען:

„אַז אַן אַרעמאַן מאַכט חתונה, קריגט דער הונט קדחת".

די הויפּט־וועטשערע זייגע איז אַזאַ מאָגערע, אַז פאַרן כלב בלייבט שוין גאָרנישט נישט איבעריק. ווי קען דען אַנדערש געמאָלט זיין? מיר האָבן דאָך בקבלה פון אַלטן שפּריכווארט, וואָס קלינגט ווי אן אויסקלאַנג פון אַ לאַנגער דרשה איבער די מעשים תעתועים פון דעם יידישן דלות:

„דער בויך פאַרשלינגט דעם קאָפּ מיטן שכל!"

דער־פון דרינגט אַרויס נישט מער און נישט ווייניקער:

„אַז דו לעבסט מיטן דלות, ווערסטו אַ פאַסטומדאַלעס" (אין ליטוויש איז „פאַסטומדאַלעס" דער טייטש: אַ פאַרשטויסענער).

דעמאָלט האָט דער אַרעמאַן, פאַסט זיך צו זאָגן, נישט בלויז קיין געדאַנק, נאָר אַפילו אויך קיין מאָגן צו טראַכטן און צו קלערן וועגן אַזאַ לוקסוס, ווי אַ שטייגער... געזונט. ער האָלט אין איין שרייען:

„געזונט ווי געזונט — וווּ נעמט מען אָבער בולבעס?"

אָדער אין אַ נאָך מער צוגעשפּיצטער פאַרמולירונג, אַזש ביז צום אַבסורד, ווי למשל, אין דעם פסק־דין:

„בולבע קומט פאַר פרנסה!"

לויט דעם דאָזיקן ווערטל קומט בכן אויס, אַז בולבע איז דער פרינציפּ גופא פון פרנסה און אפשר איז זי נאָך מער ווי פרנסה... לאָמיר אָבער ווייטער שפּינען דעם דאָזיקן אויס־טערלישן „געדאַנק":

„גרויפן אין יויך — אַ רפואה פאַרן בויך!"

אַן בולבע, אַן גרויפן, אָדער קורץ געזאָגט: אַן פרנסה, איז אַפילו נישט שייך צו ריידן נישט פון אַ „געריעדטער", דאָס הייסט אַ געשדכנטער און נישט פון אַן אמתער, נישט גערעד־טער" ליבע:

„שיין איז די ליבע נאָך אַ געשמאַקער ווטשערע".

ווייל:

„פון פאַרליבענש איז נישטא קיין גריבענש"

און ווייל:

„ליבע און הונגער ווינען נישט אינאיינעם".

אין דחקות און אין הונגער, פסקנט דאָס שפריכווארט, קען מען אַפילו נישט זיין קיין עכטער, אָדער ווי מען פלעגט זאָגן אין ניי־סוועניציאַן, אַן „ערלעכער יידי", וויל מען האָט דאָך נישט אויף וואָס אַ ברכה צו מאַכן און אויך אַנדערע מצוות קען מען נישט מקיים זיין, ווי צום ביישפּיל די מצווה פון הכנסת־אורחים, פון מלביש־ערומים, פון הכנסת־כלה און נאָך און נאָך אַזעלכע מצוות התלויות... בבייטל. דעם דאָזיקן ביטערן אמת גיט אונדז לאַקאַניש צו פאַרשטיין דאָס ווערטל:

„קדחת געגעסן — קרענק געבענטשט!"

און טאָמער קומט צו פֿאַרן קיין נייַ־סוועניצייַן אַ מגיד, אַ באַוואָפנטער מיט כלערליי פּסוקים פון תנ"ך און מימרות פון דער גמרא און מאַכט אַ געוואַלט: איר זעט דאָך בפירוש, אַז דער אויבערשטער נעמט זיך אַן פֿאַרן ארעמאַן, טאָ זינדיקט נישט מיט די רייד אייערע! געפינען זיך ברוך השם אין דעם נייַ־סוועניצאַנער יידישן פֿאַלקלאָר־אוצר געוגג שפּריכווערטער און ווערטלעך, וואָס זאָגן אים אַריין, דעם מגיד, ווי עס באַדאַרף צו זיין, אָט איז זייער לשון:

„גאָט האָט ליב דעם אַרעמאַן און העלפֿט דעם נגיד!"

דאָס קלינגט כמעט ווי אַ „חוק ולא יעבור", אַ שטייגער ווי דער באַרימטער גזר־דין אין חומש גופא — אויך פֿאַרמוירט, נישט, חלילה, ווי אַ טענה צום רבונו של עולם און נישט ווי אַ קללה, חס ושלום, נאָר ווי אַ מין נאַטור־געזעץ — ולא יחדל אביון מקרב הארץ", אפשר — ווער ווייס? אפשר איז דער דאָזיקער פּסוק אויך אַ חידוד כלפי שמיא". איז אויב דער חומש מעג, פֿאַרוואָס זאָל דער פֿאַלקלאָר פון די נייַ־סוועניצאַנער יידן זיין אַ „וצדקתך"?

פון דעם נאַקעטן דלות, וואָס פייפט אין אַלע לעכער, ביז צו סתם צרות אַן אַ נאָמען, איז בלויז איין טריט און אַמאָל נאָך ווייניקער ווי איין טריט. ערשט איז טאָקע פֿאַראַן אַ ווערטל ביי די נייַ־סוועניצאַנער יידן:

„צרות לייגן זיך צוערשט אויפֿן פּנים".

קען מען דאָך מיינען, אַז דאָס איז אַ כלל גדול, קומט צו־גיין אַן אַנדער גלייכווערטל, וואָס קען די באַהאַלטענישן פון אַלערליי צרות און איז אונדז מוסר מודעה:

„וען צרות לייגן זיך נישט אויפֿן פּנים, לייגט זיך עס אויפֿן האַרצן".

הכלל:

„אויסברוקירט מיט צרות איז דער וועג צום בית־הקברות!"

און סוף כל סוף:

„די שמאָלע גרוב איז די זיכערע שטוב".

עס טרעפֿט, אַז דעם דלות ווערט מיאוס ומאוס זיך צו ראַנגלען אייגנער אַליין קעגן אַזויפיל אומגליקן, וואָס דערגייען; אים די יאָרן, זוכט ער זיך דעמאָלט אויס איין „אח לצרה" און אַ צווייטן „אח לצרה", כדי צו פירן דעם קאַמף פֿאַר חיונה מיט געמיינזאַמע כוחות.

דאָס דערציילט אונדז טאָקע מיט חוזק דאָס גלייכווערטל:

„דער שלימזל און דער דלות נעמען דעם מלמד צו מזומן".

גרויס איז דעמאָלט די אַנטוישונג פון דעם ארעמאַן! ער זעט זיך אַרום סוף־כל־סוף:

„צווי קבצנים קענען איין שבת נישט מאַכן".

און:

„האַלטן שבת איז גרינגער ווי צו מאַכן שבת".

געוויכט איז מסתמא דאָס שפּריכוואָרט, וואָס באַווייזט מיט כלערליי ראיות:

„אַז עס רעגנט מיט גאָלד, שטייט דער ארעמאַן אונטערן דאָך!"

פון וואַנען נעמט זיך עס? וואָס איז דער גמרא־שכל דערפון? נישטא קיין שכל דערביי, זיינען אַלע נייַ־סוועניצאַנער יידישע שפּריכווערטער מסכים. דעם טעם דערפון דאַרף מען זוכן אין דעם שלימזל, נאָר אין אים און אין זיין ביטערער מערכה. זייער פיל שפּריכווערטער אין נייַ־סוועניצאַן האָבן דערביבער זיך „געקליגט" אין וואָס עס באַשטייט דער בראָך פון דעם דאָזיקן שלימזל. סוף־כל־סוף זיינען זיי אַלע געקומען צום הסכם, אַז די מכה זיינע איז אַן „איינגעבוירענע", דאָס האָט געדאַרפט הייסן, אַז דער שלימזל צייט צו ווי אַ מאַגנעט צו זיך אַלע שלעפּ און פּורעניותן בלויז מיטן ברוטאַלן כוח פון זיין אינעווייניקסטער סטרוקטור. לאָמיר דאָ דערמאָנען בלויז דריי שפּריכווערטער:

„וועו אַ שלימזל קוילעט אַ האָן — גייט ער".

„דרייט ער אָן אַ זייגער — שטייט ער".

„וועו אַ שלימזל האָט אַ ווייב, לייגט זי זיך אין קימפּעט ערב פּסח".

שלימזלס זיינען פֿאַראַן פֿאַרשידנאַרטיקע, שטילע און היציקע: דער ערשטער מין שלימזלט זיך אָפּ אַ גאַנצן לעבן לאַנג און — שאַ־שטיל, ער ווייַנט נישט און יאָמערט נישט און האָט צו קיינעם קיין טענות נישט; אדרבה, ער ווייסט:

„אַז מען געווינט זיך צו די צרות, איז אַ שאָד זיך מיט זיי צו שיידן!"

ער ווייסט אויך:

„אַז שלימזל און חן קויפט מען נישט אין קרעמל".

האָט ער בכן שלום געמאַכט מיט זיין גורל. סיי ווי סיי קען מען דאָך גאָרנישט נישט פּועלן ביי די מיטמענטשן און אַפילו נישט ביים כביכול:

„וויפיל דו וועסט נישט גיין — וועסטו צו גליקישקע נישט דערגיין".

טרעפֿט טאָקע, אַז דער בידנער גורל פֿאַרגיטיקט אַזאַ מין שטילן שלימזל פֿאַר זיין אונטערטעניקייט און פֿאַר זיין ענוות, ווי דאָס קומט אויך צום אויסדרוק אין דעם קלוגן פֿאַלקס־ווערטל:

„צום שלימזל מוז מען אויך האָבן מזל".

וועגן אַ צווייטן מין שלימזל, דערציילט אַ פֿאַלקס־ווערטל:

„געפֿאַרן צו דער חתונה און פֿאַרגעסן דעם חתן אין דער היים".

עס פֿאַסירט, אַז דער שלימזל מאַכט דעם אַנשטעל מיט זיין טאַראַראַם גלייך ווי ער וואָלט געוועזן מי יודע ווי פֿאַרנומען און גלייך ווי ער וואָלט געקערט וועלטן. אויף אַזאַ היצקאָפּ און נאַרישן באַרימער פֿאַלן אַן נייַ־סוועניצאַנער יידישע שפּריכווערטער און לערנען מיט אים בלק:

„ער האָט אַ סך אויפגעטאָן, ער האָט געשאָסן די לבנה"

אדער:

„למד, ווו לויפסטו? — זאל מען מיינען איך האנדל".

אדער:

„גערעטעניש, פארט אין אמדור נאך א שמעק טאבאק!"

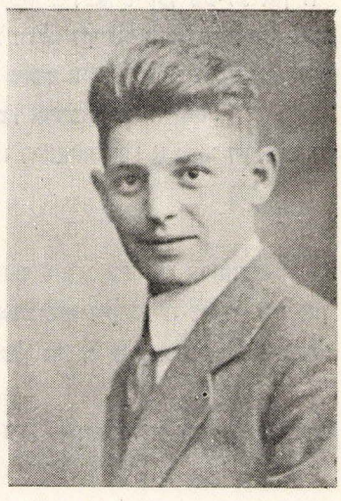
אדער:

„וואס לויפסטו, וועסט די וויליע נישט פארזאמען".

אדער:

„שמאיע נישט, די באבע האט שוין חתונה געהאט".

אויך אין געטא, אונטער דער הערשאפט פון די דייטשן, האבן די ניי־סוועניציאנער יידן נישט אויפגעהערט זיך צו וויצלען. דער וויץ, דאס גלייכוועלטל איז דעמלט געווארן דורכגעדרונגען מיט ביטערניש, מיט גרויל. עס זענען ארום־געגאנגען פארשידענע ווערטלעך און זאגעכצן, וואס האבן באוויזן זייער חוש פאר הומאר אפילו אין די שווערסטע צייטן. הייבט צוטאג איז נישט געבליבן קיינער, וואס זאל זיי אלע געדענקען. אט זענען אייניקע פון יענער צייט:

מאקס שוטאן

חדרים און בתי־מדרשים

מיין פאטער האט געהייסן חיים־פייוש; מיין מוטער רחל גוטל. זיי האבן געהאט 3 זין: שלום, מיירים און גרשון און 2 טעכטער: חנה און מרים. זיי האבן געוווינט אויף שול־גאס, ביי ר' לייב שוואַרץ אין א דירה. פון אנדער זייט גאס האט געוווינט דער רב הרב ראצקער. גאנץ אפט פלעגט טרעפן, אז מיר פלעגן זיך שפילן און דער רב פלעגט זיצן אויפן גלע־זערנעם גאניק און לערנען. ער האט געהאט א מנהג אונדז ארויינצורופן צו זיך און בעטן באווייזן די ארבע כנפותן. אוי: ס'איז ביי אלעמען געווען אלץ אין ארדנונג, פלעגט ער אונדז טיילן צוקערקעס.

צו 6 יאר בין איך אוועק לערנען אין חדר, צו מיכל, דעם שמש פון חסידישן מנין. ער האט דאן געוווינט אויף דער שול־גאס, קעגנאיבער די פייערלעשער.

ער איז געווען א ייד א זקן, און האט שוין דאן שווער געזען. ער פלעגט טראגן ברילן מיט 2 שנירלעך, וועלכע פלעגן זיין ארומגעבונדן ארום די אויערן. אויפן טיש איז ביי אים שטענדיק געלעגן א גרויסער געדרוקטער אלף בית. אין האנט פלעגט ער האלטן א טייטל מיט א גרויסער פעדער.

די שמחה פון ערשטן טאג לערנען איז געווען זייער א גרויסע. א זייגער צען איז געקומען מיין מאמע און ווען זי האט געהערט פון רבין וואס פאר א גוטער תלמיד איך בין, האט זי מיר אראפגעווארפן פון אויבן עטלעכע קאפיקעס.

דער רבי האט מיר געזאגט, אז דאס האט מיר געווארפן א מלאך פון הימל, כדי איך זאל גוט לערנען.

דאס איז געווען דער חדר פאר אנפאנגער. נאכן ערשטן יאר, ווען מ'פלעגט שוין קענען גוט דעם אלף בית, פלעגט

דער איז געווען א ייד מיט א שוורצן זאק אויף די פלייצעס. אזא צופאל איז געווען א טעמע פר א א וויץ:

— וואס שלעפט איר עס אין אזא שווערן זאק?

— דער זאק איז פול מיט עבירות.

— עבירות?

— יא. אלץ, וואס ליגט אינעם זאק, אין אן עבירה אוועק־צווואַרפן.

אן אנדער מאל וויל מען אים טרייסטן, אז עס קען נאך קומען א הילף און זי איז שוין אפשר גאר נאענט. ער ענט־פערט דערויף:

— די ישועה איז טאקע הינטער די פלייצעס, אבער דער מלאך המוות אין שוין פאר דער נאז.

מען אַריבער גיין לערנען אין אַנדערע חדרים, צו גוט לייב שוואַרץ, צו שמואל געגדל, דעם סוועניציאַנער לערער און צו אליהו מאיר כאַצקעלעוויטש.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך געעפנט אין שטעטל אַ רוסישע פֿאַלקס־שול און אַ סך יידישע קינדער האָבן דאָרט געלערנט. אונדזער טאַטע האָט אַבער נישט מסכים געווען, אַז מיר זאָלן זיך דערציען אין אַ גויאישער שול, אין ער האָט אונדז געשיקט נאָך מיטאָג צו אַ מלמד וווּ מיר האָבן געלערנט. העברעיש, תנ"ך, שולחן ערוך און אַ בלאַט גמרא.

אין יענער צייט איז אין שטעטל אויך געווען אַ תלמוד תורה און דער מלמד איז דאָרט געווען שמערל ביקסאַן. דאָס איז געווען אַ ייִד, וועלכער האָט ליב געהאַט צו דערציילן מעשיות. אויסער אים איז נאָך כדאי צו דערמאָנען יאָסע דעם שמש פון דער קליינער שול, וואָס האָט געהאַט אַ קליין חדר.

אין שטעטל זיינען דאָן געווען 3 בתי מדרשים: דער גרויסער בית מדרש, דער קליינער בית מדרש און דער חסידישער מנין.

שבת פרי און פרייטיק צו נאַכט איז יעדער געגאַנגען אין זיין בית מדרש. דאָס איז געווען אַ מנהג, וועלכן אַלע אין יענע צייטן האָבן אָפּגעהיט.

אין גרויסן בית מדרש איז פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען אַ גבאי ר' שמשון בערמאַן און דער חזן איז דאָרט געווען שולמאַן.

דער חזן האָט אָבער עפּעס נישט געקאָנט אַרבעטן צו־זאַמען מיטן שוחט, ר' מרדכי יוסף, און ער האָט דערפֿאַר פֿאַרלאָזט נייַ־סוועניצאַן און איז אין יאָר 1912 אַרויסגעפֿאָרן קיין דארפאט (עסטאַניע), ווו ער איז געווען לאַנגע יאָרן אַ חזן־שוחט.

נאָך זיין אַוועקפֿאָרן האָבן נישט געפּעלט קיין שליחי ציבור אין שטעטל. אַ סך בעלי בתים האָבן זיך געריסן צום עמוד און האָבן ליב געהאַט צו דאַוונען אַ שחרית אָדער אַ מוסף.

פון די וויכטיקסטע בעלי תפילות אין יענער צייט געדענק איך רב שמואל נחום קאַוואַרסקי, חיים יאנישקי, יעקב רוד־ניצקי און ר' לייבע דעם שמש.

אַן אינטערעסאַנטער טיפּ איז געווען ר' דוד רינג. ער האָט ליב געהאַט אָפּצוקויפן פּתיחה אין די ימים נוראים און קיינער האָט אים נישט געקאָנט אַריבערשטייגן. ר' דוד פלעגט זאָגן, אַז אין זכות פון פּתיחה לעבט מען.

בדרך כלל איז שטענדיק שבת פֿאַרן לייענען געווען גאָר פּריילעך אין אַלע בתי מדרשים. ס'איז געווען אַ מנהג, אַז אויב עמעצער האָט עפּעס אַ טענה צו קהל, גיט ער אַ פּאָטש אין שטענדער און איז מעכב די קריאה. אין אַזאַ פאַל האָט מען אים געמוזט אויסהערן.

סיבות מעכב צו זיין די קריאת התורה האָבן נישט געפעלט. אַ מאָל איז דאָס געווען אַן ענין וועגן דער שחיטה אָדער וועגן דער קאראבקע און אַנדערש מאָל פלעגט מען ביי אַזאַ געלעגנהייט דורכפירן וואַלן און אויסקלייבן אַ גבאי, אַ שמש, אַ רב א. א. וו.

נאַטירלעך, פלעגט שטענדיק זיין אויך אַ צד שכנגד און ס'פלעגט זיך אין שול דערפֿאַר גאַנץ גוט טומלען. מ'פלעגט שרייען, זיך אַמפּערן, זיין ברוגז און ס'פלעגט אַ מאָל אויך דויערן אַ פּאָר שעה ביז מען איז דורכגעקומען צווישן זיך.

די הויפּט־רעדנער פלעגן שטענדיק זיין: אליהו יוסף קאַוואַרסקי, וועלוול פּופּיסקי, דוד רינג און חיים לייב סעגאַ־לאָוויטש.

אָט אַזוי האָט זיך געפירט דאָס לעבן אין שטעטל ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה. יידן זיינען געווען אַריינ־געטאָן אין זייערע געשעפטן און אין זייערע רעליגיעזע הצטרכותן.

קיינער האָט נישט געטראַכט, אַז אין אַ דור אַרום וועט אַלץ חרוב ווערן און אין שטעטל וועלן נאָר בלייבן קופּעס אַש מיט פֿאַרסמאָליעטע בערוועניעס און דעם גאַנצן יידישן ישוב וועט מען פּשוט אויסקווילענען און פֿאַרניכטן.

לייב פּופּיסקי

מענדל דעם שמידס שטוב

אפֿ קאַלטיניאַנער גאַס, צווישן די צוויי נידעריקע הייזקעס פון רפֿאל דעם קצב׳ס און יאָסע דעם פֿורמאַנס, איז געשטאַנען אַ שטוב ארויסגעוואָקסן צום פֿראָנט, אויף אַ העכערן פּונדאַמענט, געבויט מיט רחבֿה און גאוה. דער פֿאַרקן מיט די שטאַכעטלעך ארום דעם גאָרטן. פון פֿאָרנט די פֿאַרשידנפֿאַרביקע געאַרגינע בלומען געפּלאַנצטע אין אַ גלייכן מרחק, אין אַ גלייכער שורה, מיט סדר און טעם. די גרויסע פֿענצטער אין אַלע זייטן, האָבן איר צוגעגעבן אַ ספּעציעלע דערהויבנקייט און חשיבות איבער אירע צוויי שכנטעס פון ביידע זייטן — דאָס איז געווען די שטוב פון מענדל דעם שמיד.

אין האַרבסט־צייט, וועט די הימלען זיינען באַדעקט גאָר מיט אַן אומהייטלעכער גרויער כמאַרע, אַ שוערע, אַן אַ שטיקל שיין פון זון, האָבן די שלאַקס־רעגנס געגאָסן אַן אויפהער און אינעם טאָל, וווּ מענדלס שטוב האָט זיך געפונען, האָט זיך געשאַפן אַ מין אָזיערע פון וואַסערן, וועלכע זיינען אַן שטערונגען דורך די קאַנאַוועס, גלייך אַהין אין טאָל אַריין.

גאַנץ אָפט האָט מען געזען, ווי מענדל שטייט מיט די פּעט־געטראַנטע שטיוול אין די וואַסערן מאַכנדיק צורעכט דעם וואָל פון זאָמד אַרום שטוב, בכדי די וואַסערן זאָלן נישט אַרײַנדרינגען אין קוזשניע און שטערן זיין פּרנסה.

צווישן רייען שטייגער, ברעטלעך פֿאַרפֿלעקלטע צים באַדן און נאָך פֿרימיטיוע אייניקטונגען אָנגעשאָטענע מיט זאָמד פון אַלע זייטן און איבער זיי, האָבן געשאַפן אַ מין אָזיערע פון וואַסערן, וואָס מער אַריינכאַפן, וואָס מער גענישן.

— אריהלע! — הערט זיך אַ רוף — וואָס איז דאָס? ס׳איז דאָך שוין צייט באַלד גיין מקבל־שבת זיין.

אריהס שיכעלעך האָבן זיך ווי צוגעקלעפּט פון דעם פּלוצימדיקן רופן אים. ביים עק איז ער שטיין געבליבן אַ דערשטוינטער: פון וואָנען איז עס דער ייד אויסגעוואַקסן? פֿאַר אריהס אויגן איז געשטאַנען אַ הויכער ייד מיט אַ פֿאָר שוואַרצע ברענענדיקע אויגן און אַ גוטמוטיקן שמייכל אויף זיין שוואַרצלעכן הדרת־פּנים. באַלד איז אריהס קינדערריש הענטל געווען אין מענדלס האָנט, פירנדיק אים צום טיר פון זיין קוזשניע, נעמט אים די פֿאַכווּעס און העלפּט אים אַריבער שפּרייזן דער הויכער העלצערנער שוועל.

אריה איז פֿאַרבלענדט געוואָרן ביים ערשטן בליק אַריין אינעווייניק. ממש קדושת־שבת האָט געהערשט, ווי די שכינה פון בורא־עולם וואָלט זיך אַנטפּלעקט פֿאַר אים צום ערשטן מאָל. די ריינקייט, אויפגערומטקייט, אַרדענונג האָט געהערשט אין יעדן ווינקעלע. אַ העל־געלער זאָמד, אַ דינער, איז געווען צעשיט איבער דער קוזשניע. די כלים אַריינגעשטעקט יעדער איינער אויף זיין אָרט לויט דער גרויס. ער׳ט דיר קיין זאַך נישט געבן; אַ שאָד יעדע רגע! אַ גליטש איז נישט באַשאַפן פֿאַר אַ ייִדיש קינד? דערלאַנגט ער מיר אַ זאָג אונטער. וואָס קוועלסטו זיך? תורה איז תורה, אַנטלויפט נישט.

אין איין רגע געפּינט זיך אריהלע אויף דער צווייטער זייט גאַס און מיט זיכערע טריט מאַרשירט ער צו דעם גליטש.

פֿארביי די טיר פון מענדלס קוזשניע פֿאַרקלענערט אַריהלע פּנדעסטוועגן זיינע טריט, ס׳איז זיכערער צו פֿאַרמיידן דעם סקריפּנדיקן רעש פון מענדלס אויערן. ס׳איז דאָך פֿאַרט נישט קיין רשות־הרבים, בפרט אַז פֿאַראַיאָרן איז חיימקע דעם שנייִדערס געפֿאַלן מיטן קאָפּ אויף דעם גליטש און נאָך אַ פֿאָר טעג אַוועק אויפן עולם־האמת. פון דעמאָלט אָן איז מענדל שטרענג. ער וויל אויסמיידן קרבנות.

אריה געפּינט זיך אינעם טאָל הינטער מענדלס שטוב. דער גליטש איז באַדעקט מיט אַ היפּשן שיכט פון פּוכיקן שניי. נישט קלערנדיק קיין סך, גיט ער אַ פֿאָר דורך, עטלעכע מאָל, אַהין און צוריק דעם שניי, פֿאַר זיינע אויגן אַנטפּלעקט זיך אַ גלאַטער, כמעט אַלבאַסטער ווייסער גליטש.

פּייל אויס בויגן, איז דער גליטש געפּלויגן אונטער זיינע פּלינקע פיסלעך, מיט איין אָטעם, וואָס מער אַריינכאַפן, וואָס מער גענישן.

— אריהלע! — הערט זיך אַ רוף — וואָס איז דאָס? ס׳איז דאָך שוין צייט באַלד גיין מקבל־שבת זיין.

אריהס שיכעלעך האָבן זיך ווי צוגעקלעפּט פון דעם פּלוצימדיקן רופן אים. ביים עק איז ער שטיין געבליבן אַ דערשטוינטער: פון וואָנען איז עס דער ייד אויסגעוואַקסן? פֿאַר אריהס אויגן איז געשטאַנען אַ הויכער ייד מיט אַ פֿאָר שוואַרצע ברענענדיקע אויגן און אַ גוטמוטיקן שמייכל אויף זיין שוואַרצלעכן הדרת־פּנים. באַלד איז אריהס קינדערריש הענטל געווען אין מענדלס האָנט, פירנדיק אים צום טיר פון זיין קוזשניע, נעמט אים די פֿאַכווּעס און העלפּט אים אַריבער שפּרייזן דער הויכער העלצערנער שוועל.

אריה איז פֿאַרבלענדט געוואָרן ביים ערשטן בליק אַריין אינעווייניק. ממש קדושת־שבת האָט געהערשט, ווי די שכינה פון בורא־עולם וואָלט זיך אַנטפּלעקט פֿאַר אים צום ערשטן מאָל. די ריינקייט, אויפגערומטקייט, אַרדענונג האָט געהערשט אין יעדן ווינקעלע. אַ העל־געלער זאָמד, אַ דינער, איז געווען צעשיט איבער דער קוזשניע. די כלים אַריינגעשטעקט יעדער איינער אויף זיין אָרט לויט דער גרויס.

אַזוי שטייענדיק באַצויבערט און באַגייסטערט עפּנט זיך אַ טיר אין אַ זייט. אַ שוואַרץ חנעוודיק מיידל, אין אַ קורץ פּעלצל אָן אַרבל, האַלט אירע ביידע הענט פֿאַרפֿלאַכטן איינע אין די אנדערע און די האַנט און פינגער פֿאַרוקט אונטער די פּאַכוועס, כאַפּנדיק אַ ציטער פֿאַר קעלט.

די שוואַרצע האָר אירע גלאַנצן, ווי אַקאַרשט נאָכן צוואָגן זיי. די צוויי צעפּלעך דורכגעפלאַכטן מיט רויטע סטענגעס צוזאַמענגענומען אַ הינטערצו מיט אַ שלייף.

טאַטע! — זאָגט זי — נעם אַריין דעם אורח אין שטוב אַריין, ערטאָך דערפֿראָרן ווערן.

דאָס איז דאָך שרהקע, טראַכט בי זיך אין האַרצן אַריה, ציט אָפּ דעם אָטעם, כאַפּנדיק אַ ביסל פֿרישע קאַלטע לופט און קומט צו זיך. יאָ, די זעלבע שרהקע, וואָס לערנט מיט מיר אין מיין קלאַס, די זעלבע רויטינקע בעקלעך, קלאָרן צאַרטן פּנימל, גייט שטענדיק ריין אָנגעטאָן מיט אַן אַלבאַסטער רייגעם פֿאַרטוך. אַלעמאָל פּריילעך, לוסטיק מיט אַ שעלמישן שמייכל אויפן פּנים, נישט איינמאָל געשפּילט אין די הפּסקות אין פֿאַנדן באַהעלטעניש און אַז ס׳האָט אויסגעפעלט אַ פינפּטער יינגל צו אַ מיעטע איז שרהקע געווען גרייט אָנטייל צו נעמען; פונקט ווי אַ יינגל איז זי געווען.

ניט מאַכנדיק קיין גרויסע הכנות, עפּנט שרה׳קע די טיר פון שטוב און בעט אים אַריין אינעווייניק. אַ שטראָל פון ליכטקייט און קדושת־שבת האָט אריהן מקבל פּנים געווען. איבער דער גאַנצער לענג פונעם גרויסן צימער איז געווען אַ פֿאַראָוואָן פון ברעטער, געקאַלכטע, נישט ביזן סופּיט. צוויי טירלעך מיט אָן אַנדערער קאָליר זיינען ווי ס׳ווייזט אויס דער אַריינגאַנג אין די שלאָף צימערן. לינקס ביים אַריינגאַנג האָרט נעבן טיר אַ גרויסער באַק־אויוון, נאָך אים אַ קלענערער, איינער מיטן צווייטן געבונדן, כדי צו וואָרעמען די שטוב אין דערוואָכן. ביידע זיינען פֿאַרצויגן מיט אַ פֿאַרהאַנג צו פֿאַרדעקן דעם וואָכנדיקן אויסזען. רעכטס פון דער טיר שטייט אַ ברייטע באַנק אויף פיר פיס און אויף איר אַ דייזע מיט וואַסער איבערגעדעקט מיט אַ הילצערנעם דעקל. אַ קופּערנע קוואַרט, אַ בלישצנדיקע, שטייט דערנעבן, פונקט ווי ס׳וואָלט געווואָרט מיט אומגעדולד מהנה צוזיין אָן אורח מיט אַ פּרישן טרונק וואַסער.

אויבן אָן, אין סאַמע רעכטןווינקל שטייט אַ טיש, געדעקט מיט אַ דאמשיין טישטעך, גלאַנציק ווייס, אין קעסטעלעך געוועבט. אַרום טיש, ביי די צוויי וועגט, שטייען בענק געפֿאַרבטע מיט אייל־פֿאַרב. אין די אַנדערע צוויי זייטן אַ פּאָר טאַבאָרעטקעס און אַ שטול.

ביים טיש שטייט לאה׳קע, שרה׳קעס עלטערע שוועסטער. זי גרייט דעם טיש, שטעלט אַוועק צוויי מעשענע לייכטער, וועלכע בלאַנקן פון ריינקייט ווי גינגאָלד. שמעלצט אָן די ליכט און גיט אַכטונג, אַ שפּרינקעלע פון חלב זאָל זי ניט באַטראָפן. אַט לייגט לאה׳קע אַוועק די צוויי געפּלאַכטענע חלות, וואָס זי אַליין האָט זיי ערשט היינט אינדערפרי געבאַקן לכבוד שבת. דעקט איבער מיט אַ ווייסער סאַלפּעטקע, אויסגעהאָפטן מיטן אויפֿשריפט: „ויכולו השמים... יום השבת לקדשו".

אויבן אָן, אויף דער מעריב־וואַנט, אַביסל אָן אַ זייט פון טיש אויף לינקס, כמעט אינמיטן פונם צימער הענגען אַפּאָר בילדער פון גוטע פרומע יידן, מיט בערד און פיאות און פוטערנע שטריימלעך אויף די קעפּ. איבער די בילדער, אינמיטן, הענגט אַ בילד פון אַ מנורה מיט אַן אויפֿשריפט: „מנורת בית־המקדש".

— שרה׳לע! — זאָגט מענדל צו זיין יינגערע טאַכטער.

— גיס אָן אַ גלאָז טיי פֿאַרן אורח, ער איז דאָך דורכגעפֿראָרן, זאָל ער זיך דערוואַרעמען.

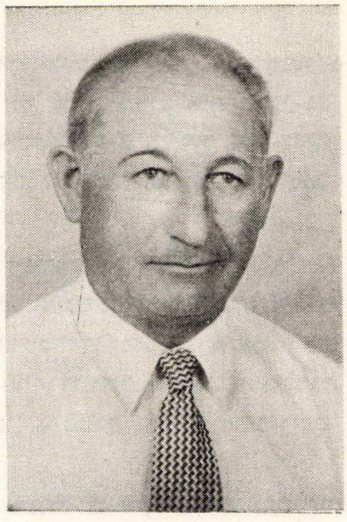
שרה׳לע גייט מיט גיכע טריט און שטראַלנדיקן פּנים דערפילן דעם וווּנטש פון איר טאַטן.

לאה׳קע שטייט ביים געגרייטן טיש, גרייט צום בענטשן ליכט. צינדט אַ שוועבעלע, לייגט צו צום ערשטן קנויט פונעם ליכט, צום צווייטן און מורמלט, עפּעס אינדערשטיל, מסתמא אַ ברכה. פֿאַרלייגט איר צאַרטע אַלבאַסטער ווייסע הענט אויפן פּנים און פּליסטערט שטיל, אַרויסלאָזנדיק דערביי אַ פּאָר טרערן, פונקט ווי אָן עכטע יידישע מאַמע. נאָכן בענטשן ליכט זאָגט לאה׳קע אַ ברייטן גוט־שבת. מענדל מיט אריהן לאָזן זיך אין וועג אַריין דורך די צוויי טירן פין שטוב און קוזשניע, קושנדיק ביידע מזוזות, גייען מקבל־שבת זיין, יעדער איינער אין זיין מקום קדוש.

מיט דער גאַנצער זיכערקייט טרעט מענדל איבער די שוועל אין מנין אַריין, ווי אַ גלייכער מיט גלייכע. ביים הכול־יכול זיינען אַלע גלייך. אַלע זיינען זיינע קינדער. מענדלס טרוים, כאַטש אַ שטיקל עולם־הבא. ער וויל דאָס דערגרייכן אויף זיין שטייגער ביים בורא־העולם. זעצט זיך אויף זיין פּלאַץ. ער רייסט זיך נישט אויבן אָן. מענדלען איז גוט ווו ער זיצט. שוין יאָרן ווי ער זיצט דאָ.

ביים פֿאַרטיילן די עליה׳ס שבת, אַדער ביי אַ שטייגניש יום־טוב, נעמט מענדל כמעט נישט קיין אָנטייל, ער זיצט שטיל און האַרכט זיך צו, ציטערט, טאָמער גנבעט זיך אַריין ביי אים אַ שמץ פון קנאה. מענדלען מאַכט נישט אויס, וואָס פאַר אַן עליה ער וועט קריגן, אבי ער זאָל קענען פֿאַרדינען נאָך אַ מצווה, מאַכנדיק אַ ברכה איבער דער תורה.

אָט אַזעלכע מענדלס, טייערע איבערגעגעבענע יידן, מיט גוטע, וואַרעמע הערצער, זיינען דורך די נאצי־מערדער און זייערע געהילפן ליטווינער, פֿאַליאַקן, לאַטישן, אוקראַינער אומגעבראַכט געוואָרן אויף אַ בעסטיאַלישן אופן.

שלום שוטאן

זכר מיינע עלטערן: רחל גיטל און חיים פייוועש
מיין שוועסטער: חנה מיט איר משפחה
מיין ברודער: גרשון מיט זיין משפחה

דער שבת
און
די וואך אין מיינע קינדער־יארן

ער ויכוח צווישן טאַטע מאַמע, וועגן לערנען אונדז, קינדער, איז אייגנעקריצט אין מיין זכרון. דער טאַטע ווי אַ פרומער ייד האָט אַנדערש נישט פאַרשטאַנען אַז קינדער און איבערהויפט יינגלעך, דאַרפן די ערשטע נאָך לערנען יידישקייט. אַ יידיש קינד דאַרף קענען עברי, כדי צו קענען דאַוונען דריי מאָל אַ טאָג, מאַכן אַ ברכה ביים עסן און טרינקען, בענטשן נאָכן עסן און זאָגן קריאת שמע פאַרן שלאָפן. ביים עלטערווערן, דאַרף מען קענען אַ פרשה חומש. אַ קאַפּיטל תנ"ך און אַ בלאַט גמרא. וואָס שייך „שרייבן" אַ יידישן בריוו, אַ רוסישן און אַפילו אַן ענגליש אַדרעס, קען מען זיך באַגנוגענען מיט די מלמדים: עליע מאיר, שמואל הענדל א. אַנד.

די מאַמע האָט אַ גאַנץ אַנדערע מיינונג געהאַט. זי האָט מסכים געווען מיטן טאַטן, אַז מען דאַרף לערנען די קינדער יידישקייט, אַ יידישן בריוו קענען טאַקע די מלמדים אויסלערנען, אָבער וואָס שייך דער רוסישער שפּראַך און אַלגעמיינע בילדונג, קען מען זיך נישט פאַרלאָזן אויף די מלמדים. כדי צו זיין אַ מענטש מיט מענטשן גלייך, דאַרפן קינדער היינטיקע צייטן באַזוכן אַ שול. וועלכע גיט די נויטיקע קענטענישן. אַזוי ווי אין שטעטל עקזיסטירט אַ רוסישע פאַלקס־שול פאַר קריסטלעכע און יידישע קינדער, דאַרפן אויך אונדזערע קינדער באַזוכן די שול ביז מיטאָג, און שפּעטער אויך לערנען ביי מלמדים.

נאָך אַלע ויכוחים איז דאָך מיין ערשטע דערציאונג איבערגעגעבן געוואָרן דעם מלמד גוטלייב שוואַרץ פון שול־גאַס, וועלכער האָט געלערנט מיט מיר עברי, שפּעטער בין איך איבערגעגאַנגען צו ר' לייב דעם שמש פון אַלטן בית המדרש, וועלכער האָט געלערנט מיט די קינדער חומש, תנ"ך און גמרא.

אַזוי ווי לייב דער שמש האָט נישט געלערנט שרייבן, בין איך שפּעטער אַריבער צום מלמד שמואל הענדל, וועלכער האָט אויסער יידישע למודים געלערנט מיט אונדז אויך שרייבן. זיין חדר איז געווען ביי דוד סאַכאַר אין שטוב, אין אַ הינטער געסל פון קאלטיניאַנער גאַס.

סוף כל סוף האָט דער טאַטע נאָכגעגעבן די מאַמעס עקשנותדיקע פאַדערונגען און איך האָב אָנגעהויבן באַזוכן די רוסישע פאַלקס־שול ביז מיטאָג. נאָך מיטאָג האָב איך ממשיך געווען לערנען ביי אַ מלמד חומש, תנ"ך און גמרא.

שווער איז אונדז, יידישע קינדער, געווען דאָס לערנען רוסיש און די איבעריקע קעגנשטאַנדן, ווי גראַמאַטיקע, חשבון, געאָגראַפיע און געשיכטע. די צונג ווילכע האָט אַ גאַנצן טאָג גערעדט יידיש, האָט זיך נישט געקענט צוגעווינען צו דער פרעמדער שפּראַך; דער מוח האָט נישט אַלץ אויפגעכאַפּט. אין דער שול זיינען מיר געווען אַ מינדערהייט, זיך געפילט ווי פרעמדע, נישט אַריינגעוואָקסן אין דער סביבה.

שפּעטער האָט די דייטשע אָקופּאַציע־מאַכט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל צו עפענען אַ שול פאַר די יידישע קינדער אין דער דייטשער לערן־שפּראַך. די דאַמאַלסדיקע יידישע פאַרשטייער האָבן זיך נישט קענגעשטעלט און ס'איז געעפנט געוואָרן אַ שול פאַר יידישע קינדער מיט דער אונטערריכט־שפּראַך דייטש.

די לערער זיינען געווען יידן, די דייטשע שפּראַך איז אונדז אָנגעקומען גרינגער צו לערנען. פאַרשטייט זיך, אַז אין אונדזער מויל האָט עס געקלונגען ווי אַ נייער דיאַלעקט. אייגער פון די פיל דייטשע דיאַלעקטן.

נאָך אַ קאַמף, וועלכער איז אָנגעפירט געוואָרן דורך די נאַציאָנאַל־באַוווסטזיניקע עלעמענטן, אַז יידישע קינדער דאַרפן לערנען אַלע קעגנשטאַנדן אין דער מוטער שפּראַך, וואָס דאָס איז יידיש, איז די שול פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שול מיט יידיש אַלס אונטערריכט־שפּראַך. אַזוי האָבן מיינע שוועסטער און ברידער זוכה געווען צו באַקומען זייער דערציאונג אין אַ נאָרמאַלער יידישע שול.

מיין שוועסטער חנה האָט נאָכן פאַרענדיקן די יידישע שול, ממשיך געווען איר בילדונג אין אַ שול פאַר קראַנקן־שוועסטער, האָט שפּעטער געאַרבעט אין יידישן יתומים־הויז.

שבת אין שטוב און אין בית־המדרש

מיט פרייד פלעגן מיר אויפנעמען דעם שבת. שוין פֿרייטיק האָט זיך געמערקט די אַנדערשקייט פון די פריערדיקע טעג. די מאַמע איז געווען פאַרנומען מיטן גרייטן זיך צום שבת. אין שטוב האָט זיך געוודערט. שבת איז דאָך אַ גרויסער גאַסט, און אַ גאַסט דאַרף מען אויפנעמען מיט בעסערע מאַכלים. די מאַמע באַקט און קאָכט אַ גאַנצן טאָג. מיר, קינדער, לערנען ביז מיטאָג, די שטוב איז אויפגעראַמט. עס בלאַנקט דער ווייס־געדעקטער טיש און אויך מיר פוצן זיך אויס אין שענערע און רייַנערע בגדים. וועז די זון הויבט אָן פארגיין, בענטשט די מאַמע ליכט. און מיר יינגלעך גייען דאַוונען מיטן טאַטן אין אַלטן בית־המדרש, נאָכן דאַוונען קומען מיר אַהיים מיטן גוט שבת צו דער מאַמען. דער טאַטע זאָגט „שלום עליכם" און „אשת חייל", אַ לויב־געזאַנג פאַר דער מאַמען, מאַכט קידוש און די גאַנצע משפּחה עסט צוזאַמען די פרייטיק צונאַכטיקע סעודה, וועלכער באַשטייט פון פיש, פלייש און קרעפלעך. שאַ־שטיל איז אויף קאַלטיניאַנער גאַס. דער שבת הערשט אין אַלע הייזער. דורך די פענצטער פינקלען די ליכט, ווי זיי אַלע וואָלטן זיך פרייען מיטן שבת.

שבת פרי גייען מיר דאַוונען.

די צוויי, נאָענט איינע צו די אַנדערע בתי מדרשים, צווישן קאַלטיניאַנער און שול־גאַס, זיינען פול מיט מתפּלים. מיר, קינדער, זיינען נישט אַזוי פאַרנומען מיטן דאַוונען ווי מיט ענינים פון פאַרשידענע שפּילערייַן. מען איז דאָך פריי לויפט מען, טומלט מען ביי קריאת התורה. די פרשה האָט מען דאָך געלערנט אַ גאַנצע וואָך, די הפטרה האָט מען דאָך פרייטיק אין חדר געזונגען מיטן נויטיקן נגון זאָלן די טאַטעס זיך רייסן פאַר עליה. מיר, קינדער, זיינען נאָך דערווייל פריי פון דער זאָרג.

מיר האָבן זיך צונויפגערעדט צו גיין שפּאַצירן. נאָך מיטיק ווען טאַטע־מאַמע כאַפּן אַ זיסן דרעמל. וווהין קענען מיר, יידישע קינדער, גיין? דאָס איינציק זיכערע אָרט צו שפּאַצירן און נישט מורא האָבן פאַר די קריסטלעכע קינדער איז צום מיל אין פינפעלקע, ביים ברעג פון קאַלטיניאַנער גאַס, אַ שפּרונג איבער די רעלסן פון דער קליין באַן אוּן פאַרביי דוד רינגס הויז אויף באַראַנאָוור גאַס האָרט ביי די רעלסן פון דער גרויס־באַן און מען איז שוין אין פינפעלקער וואַלד. דער באַלעבאַס פון מיל איז דוד־בער, זיין ערשט וויב איז געווען מלכה. זיי האָבן געהאַט איין טאָכטער שרה־חיענע, וועלכע האָט נאָך איר מאַמעס טויט חתונה געהאַט מיט שמעון־ראובן קאָווארסקי. זיין צווייטע וויב האָט מען גערופן באַדאַנע און זיי האָבן געהאַט צווויי יינגלעך אין אונדזערע יאָרן און מיר פלעגן צו זיי גיין אויפן שפּאַציר.

דאָס שפּאַצירן איבערן וואַלד אין פינפעלקע איז געווען זומער אַ מחיה. די פויגעלעך האָבן געזונגען, די וועווערקעס זענען געשפּרונגען פון בוים צו בוים, די קוקאַווקעס האָבן געהילכט מיטן קו־קו, די רויטע פאָזיאָמקעס און שוואַרצע יאָגדעס זיינען געווען געדיכט צעוואַקסן אויף די גרינע נידעריקע בוימלעך, מען האָט נאָר געדאַרפט זיך אויסציען אויפן גרינעם גראָז און דאָס מויל האָט זיך צעעפנט און זיי געשלונגען.

אין פינפעלקע איז שבת שטיל. די מיל רוט, די רעדער קרעכצן נישט, דאָס וואַסער מיידט זיי אויס. דער טייך זעמיאַנקע פליסט זיך געלאַסן, בנעימותדיק.

וועז דוד בער שטאַרבט, גייט פינפעלקע איבער צו מיכאל יפה, וועלכן מען האָט גערופן מיכאל דער מעלנעקיער. מיכאלס פאַמיליע איז באַשטאַנען פון צוויי טעכטער: גיטל און חנה. 4 זין: יאסל, טעוויע, אברהם און בנימין. מיכאלס קינדער זיינען ביי דער מיל נישט געזעסן. דער סוף איז געווען אַ טראַגישער. רוצחים האָבן אונטערגעצונדן זיין הויז און ער מיט זיין וויב זיינען פאַרברענט געוואָרן.

וועז די זון האָט אָנגעהויבן פאַרגיין, האָט מען זיך דערמאָנט אַז מען דאַרף גיין אַהיים. מען איז שוין געווען פאַרמאַטערט פונעם שבתדיקן שפּאַציר, האָט מען זיך מחיה־געווען מיט קאַלטן פליסיקן קוואַל־וואַסער אויפן וועג.

דער שבתדיקער טאָג גייט צום סוף, אויפן האַרצן וועזט אומעטיקער. מיר קומען צוריק אין שטעטל און גייען מנחה־דאַוונען. בין מנחה למעריב באַהערשט די טונקעלקייט דאָס בית־המדרש. אין וויינקעלעך שטייען יידן און שמועסן. די פנימער זייערע זעט מען נישט, נאָר לויט דער שטים וויסט מען ווער עס רעדט. ביים לאָנגן טיש פינקלען קליינע לעמפּעלעך און מען הערט דאָס תהילים־זאָגן פון יהודה־משה דעם שמיד.

מען דערהערט אַ קלאַפּ אין בעלעמער דורך ר׳ לייב דעם שמש, אַן אָנזאָג, אַז מען הויבט אָן מעריב. אַ שטים, דורכגענומען מיט טונקעלן אומעט, זאָגט: „והוא רחום..."

נאָך שמונה עשרה ווערט ליכטיק אין בית המדרש. ר׳ לייב מאַכט הבדלה נאָכן דאַוונען און מיר, יינגלעך, שטופן זיך טרינקען וויין. מיט וויסטשן איינער דעם צווייטן: „גוט וואָך!" פאַרלאָזט מען דאָס בית־המדרש און מען געזעגנט זיך מיטן שבת.

די מאַמע אין שטוב פאַרענדיקט דעם שבת מיטן זאָגן „גאָט פון אברהם פון יצחק און יעקב". דער טאַטע קומט פון בית המדרש אַהיים מיט אַ וואָרעמען גוט וואָך. די מאַמע

ענטפערט: אַ גוטע וואָך אַ פרנסה־וואָך! אַ געזונטע וואָך!
און איך טראַכט: אַ שאָד, ווידער וואָך!

דריי יאָר דייטשע אקופאציע

נייַ־סוועניציאַן איז אָקופירט געוואָרן דורך די דייטשן אין סעפטעמבער 1915.

נישט קוקנדיק, וואָס נייַ־סוועניציאַן האָט נישט געהערט צום פראָנט־פאַס, דאָך איז דער מלחמה דרוק געווען אויך ביי אונדז שטאַרק אויף אַלע געביטן. שפייז, ווי אויך אַנדערע פאַר זיי נויטיקע אַרטיקלען, זענען קאָנפיסקירט געוואָרן. ביים צונעמען פאַרשידענע פראָדוקטן, פלעגן זיי איבער־לאָזן אַ„שיין" אָנשטאָט געלט, אָפטמאָל מיט אַ צינישן טעקסט: „ביים צווי פיסיקן שוויין, האָבן מיר געזומען אַ פיר פיסיקן שוויין".

האָט זיך אָנגעהויבן אַ גזירה פון צוואַנג־אַרבעט. מען האָט געדאַרפט צושטעלן אַרבעטער אויף אַלע וויכטיקע געביטן, ווי גראָבן אָקאָפעס, אויסלאָדן און אָנלאָדן פראָוויאַנט און אַנדערע מאַטעריאַלן פאַרן מיליטער. אויך אין דעפּאָ ביים פאַרייכטן די באַן־באַוועגונג, אין באַגאַזשנע־סטאַציע ביים איבערטראָגן פעק פון די אָפיצירן פון קליין־באַן אויף דער גרויס־באַן און צוריק.

צו דעם צוועק האָט מען געזומען אויף שטענדיקער צוואַנגס־אַרבעט פאָלגנדע פערזאָנען: שלום שוטאַן, חיים עליע צעפלאָוויטש, שבתאי שמולעוויטש, שמואל בראָידע, עליע קולבאַק, מענדל צינמאַן, כתריאל איציקסאַן, דוד לעווין, בערל אומברעש.

אויף דער באַן האָבן אויך געאַרבעט: יקותיאל רינג, לייזער רינג, הירש צעפלאָוויטש, מיירים שוטאַן, טעוויע יפה, צייטונגס־פאַרקויפער: יעקב שוואַרץ, שרה אנטעלעפט. אַלס

יידישע באַן־אַרבעטער אין דער ערשטער וועלט־מלחמה
עס זיצט פון רעכטס: מענדל צינמאַן, ——
עס שטייען: שבתי שמולעוויטש, לייזער רינג.

יידישע באַן־אַרבעטער אין דער ערשטער וועלט־מלחמה
אין נייַ־סוועניציאַן
יעקב ——, עלטשיק צעפלאָוויטש, יעקב שוואַרץ, עלטשיק קאָלבאַק, שלמה ——, שבתי שמולעוויטש, שלום שוטאַן, כתריאל איציקסאַן.

דאָלמעטשער ביי דער אַרבעט פון פאַריכטן די באַן־ליניע האָט געאַרבעט: מיין ברודער גרשון שוטאַן. אין בופעט אַלס קעלנער איז געווען דוואָרעצקי.

אין די גרויסע לאַגערן פון שפייז האָבן געאַרבעט גע־פאַנגענע פון דער רוסישער אַרמיי, אַלס דאָלמעטשער האָבן געדינט יידישע געפאַנגענע פון דער רוסישער אַרמיי. די יידישע געפאַנגענע זיינען געווען באַפריינדעט מיט דער יידישער יוגנט, זיי פלעגן קומען מיט דייטשע שומרים אין די יידישע הייזער. מען האָט זיי אפט פאַרבעטן ווי געסט צו יידישע משפחות אויף יום־טובים. די ערשטע צייט איז, וו׳ אין יעדן שטעטל, אויך אין נייַ־סוועניציאַן געווען אַ מיליטע־רישע קאָמענדאַטור, וועלכע האָט געבאַלעבאַטעווט און געווען די אויסשליסלעכע מאַכט. שפעטער איז באַשטימט געוואָרן אַן אַמטס־פאַרשטייער, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט דער ציווילער באַפעלקערונג. דער אַמטס־פאַרשטייער האָט אויסגעקליבן פאַרשטייער פון דער קריסטלעכער און יידישער באַפעלקערונג, וועלכע האָבן אים געהאָלפן אַדמי־ניסטראַטיוו.

די יידישע פאַרשטייער זיינען געווען, זאָוול בערענשטיין — פאַרזיצער, חיים גאָרדאָן, עליע עלפערין און לייב קאָ־ווארסקי. אַלס פאָליציאַנט פון די יידן איז געווען: זלמן מיימין. מיט דער פייער־לעשער קאָמאַנדע האָט אָנגעפירט רפאל שוטאַן. די דייטשע אָקופאַציע אין דעם ערשטן וועלט־קריג איז שוין דאָן געווען אַ שווערע. די באַציאונג צו דע־באַפעלקערונג — אַ ברוטאַלע, צוואַנג־אַרבעט, הונגער, קראַנ־קייטן, טיפוס, פאַרניכטונג פון די טיפוס קראַנקע. אין 1918, וועו די דייטשן האָבן פאַרלאָזט אונדזער געגנט, בין איך געפאָרן מיט מיין ברודער מיירים, ווי אויך לייזער רינג אַלס באַן־אַרבעטער אין דייטשלאַנד און דאָרט געלעבט ביז יאָר 1934. מיטן אויפשטיין פון היטלעריזם אין דייטשלאַנד האָב איך זיך אומגעקערט קיין נייַ־סוועניציאַן.

די יאדישקער

נישט ווייט פון ניי־סוועניציאַן איז דאָ אַ דאָרף אונטערן נאָמען: יאָדישקי.

אין דעם דאָרף האָט געלעבט ר׳ שמעון רוטשטיין מיט זיין משפּחה, זין און טעכטער. די פאַמיליע איז געווען גע־בונדן מיט ניי־סוועניציאַן צוליב די קרובים, וועלכע האָבן

היימיש און חבריש איז געווען חנא רוטשטיין צווישן אַלע שיכטן פון יידן אין ניי־סוועניציאַן, רירעוו־דיק, פול מיט גלויבן און מוט. ער האָט מיט אַלעמען זיך געקאָנט איינלעבן, כּמעט מיט אַלע איז ער גע־ווען האַרציק און אינטים. זיינע חברים האָבן אין אים געפילט די שטענדיקע גרייטקייט אַריינצוואַרפן זיך אין אַ נייעם פאַר־מעסט, מיטן טיפּן בטחון צו באַזיגן אַלע שוועריקייטן.

דאָרט געלעבט. ימים נוראים האָט זיך די פאַמיליע פון ר׳ שמעון רוטשטיין, איבערגעקליבן אין שטעטל. זיי האָבן גע־דאַוונט אין אַלטן, אַדער ווי מען האָט אים שפּעטער גערופן: גרויסער בית־המדרש.

שפּעטער האָבן זיך צוויי זין באַזעצט אין ניי־סוועניציאַן. יעקב מיט זיין פרוי חסיה און זון הירש אויף סוועניציאַנער גאַס, אַהרון לייב מיט זיין פרוי יהודית און קינדער: חיה, זעליג, טייבע, חנא און דבורה אויף קאַלטיניאַנער גאַס.

די „יאדישקער" האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט צוויי אייגנ־אַרטיקייטן: שטילקייט און געלאַסנקייט. רואיק שטיל איז געווען זייער גיין. לעבנדיק אויפן דאָרף איז אין זיי אייג־נעפלאַנצט געווארן אַ ליבשאפט צו דער ערד. זייערע קינדער געוואקסענע אין שטעטל, האָבן אויך פאַרמאָגט די מעלה און זיי זענען געווען אַקטיוו, דינאַמיש מיט חוש פאַר געזעלשאַפט־לעכער אַרבעט, נישט געווען קיין געזעלשאַפט אין ניי־סוועניציאַן, ווו רוטשטיין זאָל נישט זיין אַן איבערגעבענער מיטגליד. מען האָט אים געזעען בייַ די פייערלעשער. ער איז געווען פון די אַקטיוע ציוניסטישע טוער. צום בולטסטן איז זיין אַרבעט געווען אויפן קולטור־געביט. אין אַלע אימ־פרעזיעס פאַר דער יידישער שול און ביבליאָטעק האָט ער אַנטייל גענומען. אין דראַמאַטישן קרייז איז ער געווען אַר־גאַניזאַטאָר און מיטבאַטייליקטער אַקטיאָר.

ה. ג.

אויך זיינע צוויי שוועסטערס טייבע און דבורה זענען געגאַנגען אויף דעם זעלבן וועג. טייבע איז אַקטיוו אין דראַ־מאַטישן קרייז און באַטייליקט זיך אין רוב געשטעלטע פיעסן ביז איר פאַרלאָזן ניי־סוועניציאַן און פאָרן קיין דרום־אַפריקע. אַזוי איז אויך געווען דבורה, די יינגסטע.

דער עלטערער ברודער, זעליג, וועלכער האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט אַרויסצווייזן דעם משפּחה־טאַלאַנט, האָט שפּעטער, אין דעם מאַמענט, וועו ס׳האָט זיך גענויטיקט איבערגעבנקייט, זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויך ער פאַרמאָגט געזעלשאַפטלעכע רייפקייט. אָן רעקלאַמירן זיך, מיט דער זעלבער שטילקייט, האָט ער, לעבנדיק אין דרום־אַפריקע, גטאָן זיין אומדערמידלעכע אַרבעט, פאַר די לעבנגעבלי־בענע פליטים פון אונדזער געגנט.

...פונקט ווי זיין יינגערער ברודער האָט אויך פון זעליג רוטשטיין אַרויס־געשטראָלט אַזויפיל ליבע צו אונדזער שטעטל, צו זיין משפּחה, צו די חברים. זיין פראקטישקייט, זיין ענערגיע, זיין גלויבן האָט ער אַריינגעלייגט אין אַלעם, וואָס ער האָט געטון און דערמיט באַווירקט אויך אַנדערע, נישט בלויז יחי־דים, נאָר אויך גרופּן, פאַר העלפן די שרידים פון ניי־סוועניציאַן. דער אומרו, וועלכן ער האָט מיט זיך געבראַנגט פון ניי־סוועני־ציאַן, האָט אים אויך אין זיין נייער היים נישט גע־לאָזט זיין גלייכגילטיק צו געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

אַ וואַרעם האַרציקע משפּחה, אָן גדלות, אָן שטופן זיך פאַראויס, אָן רעקלאַמירן זיך האָבן זיי געטאָן זייער פיל פאַר דער געזעלשאַפט.

פאַרשניטן זענען געוואָרן דורך די דייטשע און ליטווי־נער חיות: דער יונגער אַקטיוו־געזעלשאַפטלעכער טוער חנא רוטשטיין און זיין שוועסטער דבורה.

פריצייטיק איז געשטאָרבן זעליג אין דרום־אפריקע.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

ישראל מנור

מנגינת נעורי העבודה

רשמי ילדות חטופים

תמונה החרותה ביותר בזכרוני הם השלגים, בלילות החורף. לובן שלגים, רשומי בתים קטנים, השלג חורק תחת הרגלים מואר באור לבנה ודרך מתמשכת. בפאתי העיירה משחיר היער משני הצדדים. בסתיו — הבוץ, הגשם, האפלולית.

ערב שבת; הסבתא, מצד אמי, מברכת, על הנרות. היה לה גם פזמון קבוע. לבושה כאילו תמיד באותה שמלה אפורה, פשוטה. עיניה נבונות ושלוות, מכונית בעצמה ותמיד חיוך־מה על שפתיה.

הסבא נכנס. בחורף נעול אנפילאות. נוטל מיים מהחבית בנטלה כבדה עשויה אבץ — ותמיד גונח. זקני צהבהב, פניו חרושי קמטים, עיניו — משהו מיוסר בהן, ותמיד נחפז, חסר מנוח. היה חסיד מחסידי ליובאביץ ומעולם לא ידע מהי חדוה. אפילו בליל שמחת תורה, בבית הכנסת, כאשר רקד עם התורה, היתה השמחה מהולה בכאב: אץ תמיד לכל מקום של פורענות, דחה את כל מנעמי החיים. היה טוען כי חש להסתפק במנורה קטנה ובפת חרבה.

דומה, שאיש זה היתה לו זיקה רבה יותר לטבע ולבעלי חיים מאשר לבני אדם. אכן, נדמה לי, כי רק במחיצת חית הבית — עז, פרה, תרנגולות — וערוגות המלפפונים, חש בטוב בקיץ, כאשר לא היה אץ לחנויות של בניו ומסייע בידיהם (בן אחד היה בעל חנות מכולת ונחן בכשרון מובהק למשחק, בן אחר היה בעל חנות לנעליים ובחצרו גדל תמיד כלב גזעי) היה יושב בגן, נאנח על החום, מנופף על פניו בעתון שבידו ודומה שרק אז היה נינוח.

בחדר האוכל נצב קמטר גדול, עולם קסומים לילד. באחד המגירות שבקמטר היו כרוכים בצרור מטבעות כסף מתקופת הצאר, מטבעות שעמד בהם ריח מיוחד. ואני הילד לא פעם כבשתי בקושי את יצרי כדי לא ליטול במשיכה כמה מטבעות מהצרור. על כל פנים, הפתוי היה עז. פעם אחת כמעט שהחמקתי לכיסי מטבע אחד, ובדיוק הוא הופיע, ובקושי הספקתי לסגור את מגירת הקמטר.

בככר המרכזית של העיירה עמד הבית של הסבא מצד אבי, בנוי כולו מלבנים אדומות.

בערב, ביום חורף, היה נכנס בצעד כבד מבעד לפרוזדור לחדר האוכל שהיה גדוש ומגודש ברהיטים כבדים. היה משפשף את הידיים, פולט בנחת את המלה „בארעכן", מילה שדומה שאין לתרגמה לשום שפה ולשון, מילת קסם הפורתת כביכול כל בעיה ושכרוך בה מעין יחס של בטול כלפי הכול, מסב בנחת לשולחן הגדול עליו נצב מיחם הבדיל, ואז היתה נפלטת המילה האחרת „נו" שגם לה אין פשר אלא באידיש ועיקרה שאלה ותשובה כאחת; אחר כך כשהוסיף לגמוע מהתה והאזין למי שהאזין, שוב — ה„בארעכן", היה אוהב לעמוד לפני מראה התולה על הקיר ולסרק את זקנו השחור־המכסיף. כל אימת שמשהו הטרידו, היה מסרק באיטיות את הזקן, ושוב מפסיע בצעד כבד ואטי בחדר. אינני זוכר שהראה אי פעם סימני רוגז.

עם זאת היה זה אדם חיוני שהחשיב ארוחה דשנה, קניינים חמריים, את השנה שלאחר־הצהריים. נטה להחשיב את השכל הישר והיה מבטל בלבו כל גישה אכסצנטרית לחיים כולל השכלה.

היו חביבות עליו כמה אמרות־כנף עממיות ובאמצעותן הבהיר לעצמו ולאחרים דרכי אנוש. נוסף על ה„בארעכן" המפורסם אהב לומר: „כאשר הכלב נוטל במשיכה את העוגה, סימן שאין היא ראויה אלא לכך".

כאשר שני אלה היו נפגשים, הוא והסבא מצד אמי, המתנגד והחסיד, שני הגיסים, כי הסבתא מצד אמי היתה אחותו של הסבא מצד אבי, היתה זו סיטואציה הגובלת בקומי. זה אץ בדיבורו, גרוי־עצבים, פיו פולט כל הזמן מילים ומשפטים מרוסקים, חוזה רק שחורות, אף רגיז על שתיקתו של זה, וזה — ישוב בנחת, דמום, כמעט שלא זע, אטי במחשבה, ואפילו לא הפליט את המילה „בארעכן", הרי אין לי שום ספק שהיא רחפה אי שם בתודעתו.

אשתו היתה אשה שקטה, טובת לב להפליא ופעלתנית. תמיד היתה עסוקה ומעולם לא היתה נתונה לבולמוס של עשיה. תמיד לבושה בשמלה אפורה או חומה־כהה, פניה גלויים שנשקפה מהם תבונה רבה ולבה פתוח אל כל אדם. היתה מוכנה להאכיל כל קשי־יום או מוכה־גורל. אותנו, את הילדים היתה מוכנה לפטם מבוקר עד ערב ואהבה את השפע ואת הבשול בשפע, גם כשמצבם הכלכלי היה רעוע. אם המילה של הסבא היה „בארעכן", המילה שלה היתה — „אכול". וזה נאמר תמיד במאור פנים. נטתה להצטנע ולמעשה נהלה

בתבונתה את כל הבית. היה בה משהו מהתגלמות האמהות השופעת. עם זאת לא היה בה שמץ של התבלטות ובקשת שררה; נשים כאלה אין הרבה.

לילה אחד, כאשר הסבא היה בבקור אצלנו בעיר, הגיעה קריאה טלפונית בהולה משם. נאמר בטלפון כי הסבתא חולה אנושה, למעשה כבר לא היתה בחיים, היא מתה מיתה חטופה. וחרות בזכרוני כיצד ראיתיו, מבעד לדלת הפתוחה של חדר הילדים — הייתי אז ילד בן עשר בערך — עומד לפני המראה שבמסדרון ומסרק את זקנו בלי חשק.

דומה, כי גם בדרכו האחרונה, כשהכול הובהלו אל ככר העיירה, או הובלו אל מחוץ לעיירה, להשמדה, הפסיע בצעד כבד ואטי, מכונס בעצמו, ראשו מוטה, משלים עם גורלו. היתה להם חנות מכולת שנהלו הבנות. ואותנו, את הילדים, משכו כבחבלי קסם הסוכריות שבקופסאות הפח. כשהיתה נפתחת קופסה כזאת וריח הסוכריות היה מתפשט בחלל האויר, היה זה בבחינת חג.

ברחוב עקלתון, בין שני בתים אלה, נצב בית קטן מעץ, מט ליפול, כאילו כבר שקע בחלקו באדמה. הדלת והחלונות היו נמוכים ביותר, כביכול נגעו באדמה. צריך היה להשתוחח ולרדת מדרגה או שתיים כדי להכנס פנימה.

חיים אחרונים

בשנים האחרונות, זאת אומרת, לפני שנפרדנו מהעיירה לעד, כבר היה הבית נעול. בשעתו דר בו הסבא של אבי ושל אמי. כמותו זכורה לי בצורה מרופפת־מטושטשת ביותר. היה בן תשעים בערך במותו. זכורים לי במעומעם זקנו רב־המידות, תנועתיו העצורות, עיניו החודרניות וקומתו הגבוהה שכבר שחה. היה זה פאטריארך טיפוסי, ממעיט בדברים ומקפיד ביותר על כבודו. אשתו הדקה הצנומה, הכפופה, ששביס כסה תמיד את ראשה, נעלמה ונמוגה לחלוטין בנוכחותו. יום אחד הוא צנח ומת — מזקנה. היא מתה כעבור שנה שנתיים מסרטן.

בכיכר המרכזית, שם עמד גם ביתו של הסבא, היו מתכנסים בימים קבועים אכרי הסביבה לשם מכירת תנובתם. אז היה נשא באויר ריח העטרן שהיה בלול בריחות של תפוחים, אגסים, בצלים ושומים, ואת חלל הככר היו ממלאים געות של פרות, צנפות סוסים, פעיות עגלות וגעגועי אווזים. ומרצפת האבנים היתה מתמלאת בגללי בהמות.

בקיץ, בשבתות אחר הצהריים, עמדה דממה בכיכר. החיים כאילו קפאו. רק זבובים זמזמו וילדים התרוצצו על המדרגות שלפני החנויות ובמבואות הבתים. ולפעמים נזרקה מילת הגערה „שקאצים" על ידי ישיש אחד. לפעמים היה למילה זו „שקאצים" טעם שונה לחלוטין, כשאחד מנערי הגויים צץ לפתע והשליך בלוק אבן. אחר כך הוטחו אבנים משני הצדדים ושנאה נצתה, וגם אם לא פגעו האבנים הללו בגוף, צללו אי שם בנפש. בעיקר נזרקו אבנים על יד תחנת הרכבת, בקצה הרחוב המרכזי, שם כבר השתרע האיזור הלא־יהודי.

ברציף של תחנת הרכבת נצב תמיד מנהל התחנה או המסילאי בכובע־שרד אדום, היה מנופף בדגלונו ומלווה את הרכבות החולפות, ובכובע הזה היה משהו מסתורי שרמז על מרחקים עלומים.

תם וחלף

אכן, ערב אחד, דומה שזה היה במוצאי שבת, עלינו ברכבת כזאת לא עוד לוילנא, שם גרנו בקביעות ולשם היינו חוזרים אחר הבקור אצל סבא זה וסבא זה, אלא לאותם המרחקים העלומים. לא היינו היחידים שהפליגו לדרך הארוכה. נדמה לי, כי שתי משפחות נוספות הפליגו גם כן. כל העיירה התכנסה. צעירים וישישים, גם הרציף השחיר ממלווים. התמלא כולו רגושים והתעטף בהמיה של נוסטאלגיה. רבים מחאו דמעות, אחרים בקשו בקול מרעיד לפרוס בשלום הארץ. ארץ ישראל היתה מחוז המית הלב, מוקד הגעגועים, הכסופים, הכמיהות; חוף התקוות. דומה שהיה במעמד נרגש זה משהו מחרדת קודש הגובל במיסתיות ופולחן. רבים יצאו גם כן אחר כך לדרך. רבים נשארו.

שוב — הבוץ בסתיו, הלילה המושלג, התנור המוסק, ה„בארעכן", ה„נו", — עד שבא היום — והכול הובלו להשמדה. דומה, כי רק מנהל התחנה בכובע־השרד האדום מוסיף ונצב על משמרתו ואין לשני הזמן אחיזה בו.

אכן, כשמזדמן לי לחזות בתמונות של שאגאל אפופות ליריות של שלג, עז, פרה, בתים מטים, יהודי המחזיק בספר תורה נוצרת האשליה שהעיירה חיה אי שם את חייה ובית הכנסת המפורסם שבעיירה גם הוא נצב על תילו; יהא זה בית הכנסת החסידי הדל שם רקד הסבא עם ספר התורה כשעיניו מיוסרות. יהא זה בית הכנסת של המתנגדים שם עמדו הכול עטופי טליתות ביום הכפורים ובקשו לגרוע את רוע הגזרה בבכי, בהשתוחחות ובזעקה כלפי שמיא.

אכן, כל זה תם וחלף. רק ריח הקמטר, המטבעות, ה„בארעכן", האנפילאות צפים לפרקים בתודעה; הבתים השפופים של שאגאל, והיהודי המטייל במקלו ובתרמילו מעל הגגות.

קלמן ליכטענשטיין

יהושע קאוואַרסקי, דער קינסטלער און זיין שאפונג

יהושע קאַוואַרסקי אויפן פאַן פון זייַנע לייוונטן

דער אינטערעסאַנטע שעפערישע פערזענלעכקייט, וואָס נייַ־סוועניציאַן האָט אַרויסגעגעבן, קען מען אָן ספק צוריקנעמען דעם קינסטלער־מאָלער יהושע קאַוואַרסקי, דעם זון פון זלמן און חנה־לאה קאַוואַרסקי.

יהושע איז געבוירן געוואָרן אין 1907. זיין פאָטער און פעטערס (ברידער פון זיין פאָטער) האָבן אַלס קאָנצעסיע פון דער צאַרישער רעגירונג געהאַט די אויפזיכט איבער דער קאָנסערווירונג אין גוטן צושטאַנד פון די געפאַרבטע קעגנשטאַנדן אין אַלע באַון־אייניריכטונגען, ווי וואַקזאַלן, וואַגאָנען, בריקן א.א.וו. דער קליינער יהושע האָט פון זיינע פריסטע יאָרן אַרויסגעוויזן אָן אינטערעס צו פאַרב־שטאָפן.

אין 1924 האָט יהושע געענדיקט די גימנאַזיע. זיין לעבנס־וועג און שיקזאַל האָט אים דאָן געפירט קיין ארץ־ישראל. צו 17 יאָר איז יהושע, אַלס חלוץ, אָנגעקומען אין אַ קיבוץ. עס איז, ווייזט אויס, געווען באַשערט, אַז ער זאָל דאָרט, ביים סאָמע אָנהייב פון זיין קינסטלערישער קאַריערע, ווערן באַאייַנפלוסט פון אַריגינעלע אור־יידישע מאָטיוון, וואָס ציען זיך אַזש פון ביבלישע צייטן: דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז אין קיבוץ זאָל זיך יהושע באַפריינדן מיט אַ טשעקאָוון תימנער עולה, זכריה, אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן, וואָס איז געווען אַ זעלטענער טיפּ פון וווּנדערבאַרן תימנער שבט. וועלכער האָט אויפגעלעבט פאַר אים וויזיעס פון משכן, און פון שלמה המלכס בית־המקדש און זייערע כלים: די מנורה, דעם מזבח, דעם שולחן הפנים — אַזוי ווי זייערע פאַרמען, פאַרבן און קאָנטורן זיינען איבערגעגעבן געוואָרן אין די תימנער געטאָס פון דור צו דור.

דער תימנער האָט געשילדערט און יהושע האָט געמאָלן. די דאָזיקע בשותפותדיקע אַרבעט האָט אָנגעהאַלטן לאַנגע צוויי יאָר, די צייט וואָס יהושע האָט פאַרבראַכט אין קיבוץ. דער פעריאָד האָט געלייגט אַ טיפן חותם אויף יהושעס קינסטלערישער אַנטוויקלונג. און ער האָט פאַראַנקערט זיין שאָפן אויף שטענדיק אין דער מיסטישער גאָט־דורשטיקער ספערע און קרייז פון יידישער סימבאָליק.

נאָכן פאַרלאָזן דעם קיבוץ האָט יהושע געלעבט אַ פאָר יאָר אין ירושלים און אין תל־אביב, ווו ער האָט ווייטער אַנטוויקלט זיין שעפערישע טעטיקייט.

אין 1928 זענען מיר אים צוריק אין ווילנע. איצט שטייט ער שוין פעסט אויפן באָדן פון זיין אים באַשערטן לעבנס־דראַנג. ער קומט אָן אין דער ווילנער קונסט־אַקאַדעמיע, ווו ער לערנט גאַנצע 5 יאָר (1928—1932). במשך פון דער צייט האָט זיך שוין אויסקריסטאַליזירט דער קערן פון זיין אייגנ־אַרטיקער קינסטלערישער געשטאַלט. דער קלאַסיציזם פון דער ווילנער אַקאַדעמיע האָט לחלוטין נישט פאַרטושט יהושעס אינדיווידועלן וועג. דאָס האָט אָבער נישט געשטערט זיינע לערער פון דער אַקאַדעמיע צו אַרגאַניזירן אַ בילדער־אויסשטעלונג פון זייער שילער. דאָס איז געווען יהושעס ערשטע אויסשטעלונג, וואָס איז פאַרגעקומען אין ווילנע.

אין יאָר 1933 פאָרט יהושע קיין פּאַריז ווו זיין קינסט־לערישע פּיזיאָנאָמיע ווערט נאָך בולטער אויסגעפורעמט. אין פּאַריז האָט ער באַזוכט פיל גאַלעריעס, זיך באַקאַנט מיט גרויסע וועלט־מייסטערס, האָט געלערנט די מאָדערנע קונסט־שטרעמונגען, פּראַקטיק און טעאָריע. אַ גאַנץ באַזונדערע איבערלעבעניש פאַר אים אין יענער תקופה איז געווען זיין פריינדשאַפט מיט אַ באַקאַנטן יאַפאַנישן מאלער, וועלכער האָט פאר אים אָנטפלעקט די קונסט פון ווייטן מזרח.

יהושעס שווער־פונקט איז שוין אבער געווען קאנצענ־
טרירט, זינט די יארן 1924—1927, ניט אין ווייטן, נאר אין
נאענטן, אין יידישן מזרח. אין יאר 1935 באזעצט ער זיך
אין ארץ־ישראל. אין יענעם יאר קומט פאר אין תל־אביב
זיין צווייטע אויסשטעלונג. אין די יארן 1935—1939 שאפט
דער קינסטלער א ריי אינטערעסאנטע בילדער, ישראלדיקע
לאנדשאפטן, טיפן און געשטאלטן פון די יונגע חלוצים און
אויך פון אלטן ישוב.

ער איז נישט געבליבן רוען אויף זיינע לארבער־קרענץ,
האט פארלאזט תל־אביב און זיך באזעצט אין צפת, אין
דער אמאליקער רעזידענץ פון מיסטיק און קבלה. דארט, אין
די הויכקייטן פון גליל האט דער קינסטלער פארבראכט
5 יאר, 1940—1944. אלס רעזולטאט פון יענער תקופה אין
זיין שאפן, זיינען געקומען די צאלרייכע בילדער, וווּ ס׳קומט
צום אויסדרוק זיין שטימונגספולע טיף יידישע וועלט.

אלס קאנטראסט צו דער מעלאנכאליש־מינארישער גליל
העליון־שאפונג, איז שפעטער געקומען זיין אפפרישנדיקע
שומרון־תקופה, וועו דער קינסטלער האט אין די יארן
1945—1948 פארבראכט אין דער שיינער, גרינער, ווייניגערט־
נער־קאלאניע זכרון־יעקב, און דארט געפונען נייע זוניקע
וואריאנטן פאר זיינע קאמפאזיציעס.

אין די ערשטע יארן פון זעלבשטענדיקן ישראל (1944—
1950) זעצט פאר יהושע צו מאלן בילדער וועלכע פארמאגן
די אנזאגן פון וווייטערדיקע, נאך מער תהומותדיקע קאנ־
טעמפלאציעס, וואס מ׳זעט שוין בולט אין זיין דריטער אויס־
שטעלונג אין תל־אביב אין 1950.

אט דער נייער עטאפ האט זיך נאך בולטער אויסגע־
פורעמט אין זיין אמעריקאנער שאפונגס־תקופה. אין 1951
איז יהושע איינגעלאדן געוואָרן קיין אמעריקע אויף א ריי
אויסשטעלונגען פון זיינע בילדער, אין פארשידענע ערשט־
ראנגיקע גאלעריעס און מוזייען.

און אחרון אחרון: לאמיר נאך צוגעבן, אז יהושע קא־
וואַרסקי איז געווען און געבליבן א ליבהאבערציקער ליטווי־
שער ייד, שטארק צוגעבונדן צו זיין שטעטל, צו דער פאר־
צווייגטער פאמיליע פון די קאוואַרסקיס און צו די נייי־
סוענציאנער יידן, וועלכע זיינען אים טייער, און זענען אין
זיין שאפן געבליבן לעבעדיק און וויכטיק ביזן היינטיקן
טאג.

יהושע קאווארסקי

נײַ־סוועניציאָן, מײַן היימשטעטל

ין צעשויערטע פּיבער־נעכט, טויכטסטו אויף, מײַן טייער יידיש שטעטל מיט ווייטע טעג און נאָענטע זעונגען. איך זע דיינע נידריקע הייזלעך מיטן גרויסן יידישן דלות און פּרייליכע יידישע ימים־טובֿים, דיינע געסלעך, וואָס האָבן געשמעקט מיט געביטלט ברויט און געזייערטע אוגערקעס, מיט בשמים, הערינג און יידישן בטחון.

כ׳זע די פּנימער און בליקן פון דיינע חסידישע יידן און בעלי־מלאכות, פון די קולטור־גיריקע און בילדונג־דורשטיקע יינגעלייט און מיידלעך, וואָס האָבן פּול געמאַכט די לופֿט מיטן שטאַלצן יידיש, פון דער פּאָלקס־שול, מיטן יינג־קלינגעוודיקן עברית, פון דער תּרבות־שול.

כ׳הער זייערע שטימען אין די נעכט באַגלייט מיט אומרו־קלאַנגען פון אויפֿ־וואַכנדיקע פּרילינגס און זומערן, וואָס פּאַרגייען אין די זיפּצן פון זייער סוף; מיטן אפּהילף פון זייערע פּאַרבאַרגענע טריט דורך פּאַרהוילענע פּליינען. א הייליקער פּלאָם האָט געלייטערט די אויגן, סיי פון די, וואס האבן געזונגען רעוואָלוציאָנערע לידער, סיי פון די, וואס האבן געזונגען „עוד לא אבדה תקוותנו...״

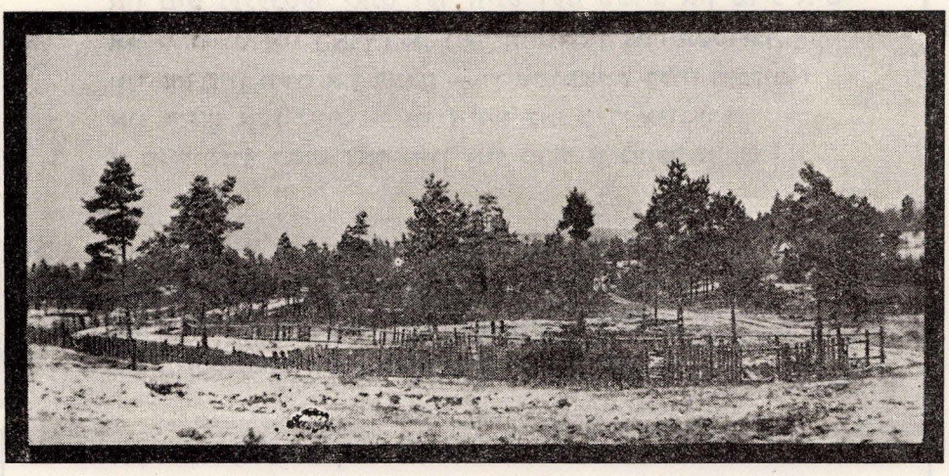
נײַ־סוועניציאָן, מײַן אין בלוט געהויליקט שטעטל, וואָס איז איצט אויף גרויסע חורבה און הינטער זיי ברענט ממש די ערד פון הייליקייט. אין שאטן פון דיינע אַכציק יאר יידישקייט זענען אין פּאָליגאָן אויסגעהרגעט געווארן די טויזנטער יידן פון אָלע אָרומיקע שטעטלעך. וועט דיך צוריקשטעלן און צוריקבויען, מײַן הייליק שטעטל, אז פּאַרווויסט ביזטו געוואָרן ביז דיינע פונדאמענטן און ביסט איין מוראדיקע מצבה.

מיינע טייערע, הייליקע יידן פון נײַ־סוועניציאָן!

כ׳ווייס, כ׳וועל אייערע פּנימער שוין מער קיינמאל נישט באַגעגענען. דאָך וועט איר קיינמאל נישט אויפֿהערן צו שוועבן פּאַר מיינע אויגן, מיט ליכט, מיט שיין פון דורותדיקער יידישקייט.

כ׳הער אייערע שטימען און שטיי א פּאַרשעמטער פּאַר אייער גרויסן שטאַרבן, וואָס האָט מיר געגעבן דעם כוח צו לעבן וווייטער און נישט אויפגעהערט צו מאנען ביי זיך אליין דעם חשבון פון די טעג, וואָס דארפן געבן מיר א זין און א באשייד, כ׳זאָל יעדן טאג אויפסניי דערפילן אייער פיין און כ׳זאָל אויף דער גרענעץ פון וועלטן אייביק זיין דער המשך און די וויג פון אייער לעצטן טרוים.

השואה

פוליגון — כאן נשמדו ונקברו למעלה משמונת אלפים מיהודי מחוז שוינציאן.

פאליגאן — דער מאסן־קבר פון איבער אכט טויזנט יידן פון סוועג ציאנער ראיאן.

דער אומקום

אויף די חורבות

די חורבות האבן אין מיין פנים זיך פאראַקערט,
דאך איז געבליבן נאך אין מיין געביין דער פלאַקער,
און ווי דאס וואַסער זידט אויף אַ צעגליטן אייזן,
זידט אויף דער ווייטאג אין מיין לייב··· און איך נעם שפרייזן
אריבער ברוכווארג, ווי דער וועכטער אויפן טורעם
אין שטאט, אין דער צעשטערטער נאכן שונאס שטורעם.
אט זע איך אַ צוריקגעקומענעם פון וואנדער,
ער שארט דאס אַש פון לעטא מיט די הענט פונאנדער,
און זוכט אַ גרינעם שפראץ פון לעבן אין רואינען,
ווי עמעץ וויל אין טעמפל־חורבות גאלד געפינען —
נאר וויסט איז אין געטא ווי אויף אַ בית־עולם,
און מיט געלעכטער יאגט דער ווינט דעם שטויב אין מויל אים.
און ס׳ווייגט זיין הארץ: א, ווער האט מיך צוריקגעטריבן,
איז פון מיין היים און פאלק — די שטומקייט בלויז געבליבן?
און זיינען אַלע טויט — ווּ זיינען כאטש די גריבער?
אַ מוילוואַרף לאזט דאך אויך אין פעלד אַ בערגל איבער!

איך הער זיין שטום געשריי: ווער קען מיר ערבות געבן,
אז דער געבליבענער זיין בראך וועט איבערלעבן?
ביז ס׳רינגלט מיט געזאנג ארום אַ נייער דור אים,
ביז אויסגעגליכן ווערן אין זיין ברוסט די קברים.

און אין דער פוסטקייט הענגט נאך דער גליאַרם
פון די, וואס קיינער האט זיך נישט אויף זיי דערבארמט.
די קולות ציטערן ווי אפגלאנצן פון פלאמען,
וואס זיינען שוין פארלאשן··· ווי אויף וויסטע ימען
צעפלעקטע אלטע מאסטן פון אַ שיף זיך הוידען,
און פון די איינגעזונקענע אין תהום זיך סודען.
און רירסטו אן אַ שטיבל — עפנסטו אַ וווּנד איר,
און זי דערציילן נעמט דיר פונעם גרויסן וווּנדער
ווי זי געלעבט אמאל האט וואַרעם, שטיל און פריידיק,
און איצט איז זי פארקלאפט און גליווערט שווארץ און ליידיק.

חיים גראדע

אשר ביטושונסקי

אין אפגרונט פון גרויליקן אומקום

ונטיק, דעם 22־טן יוני 1941, האָבן מיר, נייַ־סוועניציאַנער יוגנט, געשפּילט אַ פוטבאָל־מעטש מיט אוטיאַנער יוגנט. פאַרנאַכט, ווען ס׳איז אַנגעקומען די באַן פון ווילנע, האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז דעם זעלבן טאָג אינדערפרי, זייַנען באָמבאַרדירט געוואָרן די גרעסערע שטעט פון פּוילן און ס׳איז אויסגעבראָכן אַ דייַטש־סאָוויעטישער קריג.

מאָנטיק פרי איז באָמבאַרדירט געוואָרן די נייַ־סוועניציאַנער באַן־סטאַציע, אויף וועלכער ס׳האָט זיך געפונען דער צוג, וואָס איז געגאַנגען פון זעמגאַליע קיין ווילנע. אויסער דעם איז אין דעם זעלבן טאָג אויך באָמבאַרדירט געוואָרן דאָס שטעטל און אַלע האָבן אַנגעהויבן בויען שוץ־גראָבנס.

דאָס ליטוויש־סאָוויעטישע מיליטער (ליטווישע זעלנער מיט סאָוויעטישע אָפיצערן), וואָס האָט זיך געפונען אין לאַגער פון פאָליגאן, איז דורכגעגאַנגען דאָס שטעטל און אַוועקמאַרשירט אין דער ריכטונג צו ווילנע.

יענעם טאָג האָט מען אונדז אָבער שוין איבערגעגעבן, אַז די ליטווישע סאָלדאָטן האָבן זיך צעבונטעוועט, האָבן אויסגעהאָרגעט זייערע רוסישע קאָמאַנדירן, און האָבן זיך צעשאָטן און צעלאָפן איבער די וועלדער.

אַלע סאָוויעטישע באָאַמטע האָבן תיכף פאַרלאָזט דאָס שטעטל. מיט זיי זייַנען אויך אַוועק אַלע יידן, וועלכע זייַנען געווען אַנגאַזשירט ביי די סאָוויעטן, ווי יצחק גורדוס, העשל שיין, נחמן כאַגאַן, שניאור, דוד און אפרים גוטערמאַן, כתרי־אל איציקסאָן, הירשל ביקסאָן, אהרון בויערשטיין, שלום כרפס א. א.

דינסטיק פרי האָבן זיך שוין אַנגעהויבן די ליטווינער אָפן צו אַרגאַניזירן און צו באַפאַלן די אָפּטרעטנדיקע סאָוויעטישע אָפּטיילונגען. זיי זייַנען אויך באַפאַלן יידן, וועלכע זיי האָבן צופעליק געטראָפן אויף די וועגן. מען האָט זיך אויך גליייך דערוווּסט, אַז ביי קאָנאָווקע האָבן ליטווינער דער־הרגעט מאָטקע וואָלפסאָן, דעם זון פון יצחק דעם פישער.

מ׳האָט אים געבראַכט אין שטעטל און מקבר געווען אויפן בית עולם.

מיטוואָך פרי זייַנען אַריינגעפאָרן אין שטעטל די ערשטע דייטשע טאַנקן. אין שטעטל האָבן אָבער נאָך אַלץ געבאַלעבאַטעוועט די ליטווינער. די יידן האָבן מורא געהאַט זיך צו באַווייזן אין גאַס.

מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז אויפן וועג, נישט ווייט פון קריסטלעכן מאהילניק, ליגט דער קערפער פון מאַליוסקע גוטערמאַן, וועלכע איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך ליטווישע באַנדיטן. עטלעכע טעג האָט זיך איר קערפער געוואַלגערט און מ׳האָט נישט געקאָנט אַרויסגיין און אים ברענגען צו קבר ישראל.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט זיך אין שטעטל איינגעשטעלט אַן אָפּיציעלע מאַכט פון די ליטווישע פּאַרטיזאַנער.

דער קאָמאַנדאַנט איז געווען קורפּיס פון בויוויד, אַ געוועזענער ליטווישער אָפּיציר אין סמעטאַנאַס צייטן. דער שטאַב האָט זיך געפונען אויף ווילנער גאַס, אין אַ הויז, ווו ס׳איז געווען פריער, אין די צייטן פון די סאָוויעטן, די נ.ק.וו.ד..

דינסטיק, דעם 30־טן יוני, זייַנען אַרעסטירט געוואָרן אַלע יידן, וועלכע זייַנען געווען אַנגעשטעלט אין די סאָוויעטישע קאָאָפּעראַטיוון. דאָס האָט געדאַרפט זיין אַ נקמה־אַקט פאַרן אַרעסטירן און פאַרמשפּטן דורך די סאָוויעטן אַ ליטווויש מיידל, וואָס האָט געאַרבעט אין איינעם פון די סאָוויעטישע קאָאָפּעראַטיוון.

דאָס מיידל איז געווען אַן אַנגעשטעלטע אין אַ קאָאָפּעראַטיוו אויף ווילנער גאַס, ביי סווירסקין אין הויז, ווו דער פאַרוואַלטער איז געווען דוד קמחי, חיים גארדאָנס איידעם. ס׳האָבן דאָרט אויך געאַרבעט ליובע פינגערהויט, איטקע רודניצקי, שיינקע כ״ץ און עטלעכע ליטווישע מיידלעך. איינע פון זיי האָט מען געכאַפּט ביי אַ גניבה און מ׳האָט זי פאַרמשפּט אויף אַ יאָר תפיסה.

וועז די ליטווישע פֿאַרטיזאַנער האָבן איבערגענומען די מאַכט אין שטעטל, האָט א ברודער פון דאָזיקן מיידל, וועלכער איז געווען אַ ליטווישער פֿאַרטיזאַן, צוגעשטעלט אַ ליסטע פון אַלע יידישע אַנגעשטעלטע פון קאָאָפּעראַטיוו. מ׳האָט זיי אַרעסטירט, און אַלע דערשאָסן.

צווישן אָט די ערשטע קרבנות זיינען געווען: גרשון גורוויטש, הירשל לעווינשטיין, הדסה כ״ץ, ליאלע און בלומע פינגערהויט, משה זאַק, שיינע כ״ץ, איטע רודניצקי, יוסף גילדין, זילבער, מענדל דעם שמידס איידעם א. א. — צוזאַמען 18 מאַן.

ד״ר קאָפּעליאָוויטש, וועלכער איז אין די סאָוויעטישע צייטן געווען דירעקטאָר פון באַן־שפּיטאָל, האָט זיך אויסבאַהאַלטן ביי קאזיוטקא דאטש. די פֿאַרטיזאַנער האָבן זיך פון דעם דערוווסט. זיי האָבן אים געבראַכט אויפן הויף פון זייער שטאַב און אים דאָרט דערשאָסן.

אַ ביסל שפּעטער האָט די דייטשע ס.ס. איבערגענומען די מאַכט. די פֿאַליצייַ איז אָבער געבליבן אַ ריין ליטווישע.

מ׳האָט דאַן אויסגעקלעפּט מודעות אין די גאַסן, אַז פֿאַרן הרגענען איין דייטש, וועט מען דערהאַרגענען 100 יידן. מ׳האָט אויך געכאַפּט יידן אין די גאַסן און זיי געשלעפּט אויף אַרבעט.

די ס.ס. האָט דאַן פֿאַרמאַכט אַלע בתי מדרשים און פֿאַרבאָטן יידן זיך צונויפצוזאַמלען אין גרעסערע גרופּעס. זיי האָבן אַרויסגערופן דעם רב קמחי און פון אים געפֿאָדערט, ער זאָל זיי צושטעלן רשימות פון יידישע אַרבעטער.

דער רב האָט געשאָפן אַ קאָמיטעט, וועלכער זאָל אים העלפן ביי דער אַרבעט. אין יענעם קאָמיטעט זיינען אַרײַנגעגאַנגן: יעקב שוואַרץ, ישראל פֿאַרטנאָי, אליהו פייגעל, בערל גוטערמאַן, משה גורוויטש, הענעך גורוויטש און יהושע כ״ץ. דער קאָמיטעט האָט אויסגעאַרבעט געוויע רשימות פון זיי צוגעשטעלט צו דער מיליטערישער מאַכט. ערשט דאַן האָט מען אויפגעהערט צו כאַפּן יידן אויף די גאַסן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום, ביי 5 אַזייגער פֿאַרטאָג איז פלוצלונג אויסגעבראָכן אַ גרויסע בהלה אין שטעט: די ליטווישע פֿאַליצאַנטן זיינען אַרומגעגאַנגען מיט אַ ליסטע און אַרעסטירט אַלע עלטערן, וועמענס קינדער זיינען געווען אין „קאָמסאָמאָל״. וועז זיי האָבן נ׳שט געפונען די אַנגעצייכנטע יידן אין שטוב, האָבן זיי אַרעסטירט זייערע קרובים און סתם שכנים. מ׳האָט דאַן אַרעסטירט 43 מאַן.

צווישן זיי האָבן זיך געפונען: ישראל פארטנאי, יעקב שוואַרץ, מאָטל גורוויטש, אליהו פייגעל, יצחק מילנער, אהרון באַנק, נתן קמחי, שמואל גאוועדא, גרשון שוטאַן, אילישע כץ, בן ציון פופיסקי, יעקב קליאטשקא, משה׳קע אַבעלעוויטש, יאָסל ליפנהאָלץ, מאָטל טעלענט, משה׳קע וואָלפסאָן, פייוועקע חייט, ביידע שוחטים א. א. מ׳האָט זיי אַלעמען אַרויסגעפירט אַ 3 קילאָמעטער פון שטעטל, אויפן וועג קיין קאַלטיניאַן, זיי אויסגעשטעלט אין רייען און מיט קוילנוואַרפערס אַנגעהויבן אויף זיי צו שיסן.

דער חסידישער שוחט האָט אַנגעהויבן לויפן. מ׳האָט אויף אים געשאָסן און אים אַוועקגעלייגט אויפן אָרט.

דער צווייטער האָט אַנגעהויבן לויפן פייוועקע חייט. אויך אויף אים האָט מען געשאָסן, אָבער מ׳האָט אים נישט געטראָפן. ער איז אַריינגעלאָפן אין וואַלד און זיך דאָרט פאַרשטעקט. ביינאַכט איז ער אַריבערגעשוווומען די זשעמיאַנע און איז געקומען אין שטעטל, וווּ ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין די פעלדער פון קאָרטאָפּל. בלויז יחידים אין שטעטל האָבן געווּסט אַז פייוועקע האָט זיך געראַטעוועט. עס זיינען געקומען קריסטן און האָבן דערציילט, אַז מ׳האָט אַלע 43 מאַן דערשאָסן. אויפן זעלבן אָרט האָט מען אויך געבראַכט 100 יידן פון סוועניציאַן און זיי אויך דערשאָסן.

אין די יידישע הייזער האָט געהערשט חושך. מ׳האָט נישט געווּסט וואָס צו טאָן. דערווייל האָט מען ווידערגעפֿאָדערט פון רב, אַז ער זאָל געבן רשימות פון אַרבעטער. קיינער האָט שוין אָבער נישט געוואָלט אַריינגיין אין קאָמיטעט.

מיט גרויסע צרות איז דעם רב געלונגען צו שאָפן אַ קאָמיטעט, וועלכער פלעגט זיך צונויפקלייבן ביים רב, אין קלייזל, ביים גרויסן בית מדרש.

דער קאָמיטעט האָט געהאָט צוויי אויפגאָבעס: צושטעלן ליסטעס פון אַרבעטער און צונויפזאַמלען אַ קאָנטריבוציע, וועלכע מ׳האָט אַרויפגעלייגט אויף דער יידישער באַפעלקערונג.

דער קאָמיטעט האָט פונקציאָנירט ביז ס׳איז געשאָסן געוואָרן דאָס געטא.

געטא

דערווייל איז אין שטעטל געשאָפן געוואָרן אַ ציווילע מאַכט און אַלס בירגער־מייסטער איז באַשטימט געוואָרן קורפיס, דער פירער פון די ליטווישע פֿאַרטיזאַנער. ער האָט גלייך געמאַלדן אין נאָמען פון דער דייטשער מאַכט, אַז מ׳גייט שאָפן אין נייַ־סוועניציאַן אַ געטאָ פֿאַר יידן. לויט זיין פּלאַן, האָט דאָס געטאָ געדאַרפט זיין אויפן שול־גאָס, — אין די ביידע בתי מדרשים און אין עטלעכע הייזער אַרום זיי.

אויף דער ביטע פון קאָמיטעט האָב איך זיך געוואָנדן צו קורפיסן, וועלכן איך האָב גוט געקאָנט פון פֿאַר דער מלחמה און אים געבעטן, אַז מ׳זאָל דאָס געטאָ שאָפן אין דער קאָלטיניאַנער גאָס, וואָס איז געווען באַווויינט נאָר פון יידן.

ער האָט דערצו מסכים געווען און דאָס געטאָ האָט זיך געצויגן פון ריסעס הויז ביז צו פופיסקין. אַלע יידן האָבן

תיכף געמוזט פֿאַרלאָזן זייערע הייזער און זיך אַריינקלייבן אין תחום פון געטא. בלויז דער רב איז געבליבן אויף זיין פּריערדיקן פּלאַץ — אין קלייזל בײַם גרויסן בית מדרש.

דאָס געטאָ איז נישט געווען אַרומגעצוימט און אויך אָן אַ וואַך. מ׳האָט אָבער נישט געטאָרט אים פֿאַרלאָזן און זיך באַוועגן פריי אין שטעטל.

בלויז אין טאָג פון מאַרק האָט מען דערלויבט די יידן אַרויסצוגיין פון געטאָ אין משך פון 2 שעה, כדי איינצוקויפן לעבנס־פֿראָדוקטן.

אַ גאַנצע וואַך פלעגט מען קויפן פֿראָדוקטן אין דער ספּעציעלער געטאָ־קראָם, וואָס האָט זיך געפונען בײַ מענדל לעווין אין הויז.

די געטאָ האָט געלעבט תמיד אין שרעק. די דורכפֿאָרן־דיקע פּויערים האָבן דערציילט, אַז אין די אַרומיקע ליטווישע שטעטלעך האָט מען אומגעבראַכט אַלע יידן.

וועגן אומקום פון די לינגמיאַנער יידן, וועלכע מ׳האָט אומגעבראַכט דעם פערטן טאָג נאָכן אויסברוך פון קריג, האָבן מיר שוין פון לאַנג געווּסט, אין לינגמיאַן האָט געווּינט מיין ברודער הירש. אין טאָג פון קריג־אויסברוך איז ער געווען בײַ אונדז און איז אַוועקגעפֿאָרן אַהיים. ער האָט מיט זיך גענומען מיין יינגערן ברודער, שמשון, מ׳האָט גע־מיינט אַז אין לינגמיאַן, וואָס איז ווייט פון אַ באַן־סטאַנציע, וועט זיין רואיקער. אין אַ 4 טעג אַרום האָבן מיר באַקומען אַ ידיעה, אַז מ׳האָט אין לינגמיאַן אומגעבראַכט אַלע יידן, וועלכע מ׳האָט דערשאָסן און באַגראָבן אין איין קבר.

די אַלע ידיעות האָבן געמאַכט אַ שרעקלעכן אייַנדרוק אין שטעטל. מ׳איז געווען נידערגעשלאָגן, געפילט זיך אומ־באַהאָלפן און אָן אַפּאַטיע האָט אַלעמען באַהערשט. מ׳האָט נישט געהאַט קיין כח און נישט קייןווילן זיך צו רעטעווען. די מערהייט פון די יידן איז באַשטאַנען פון אַלטע לייט, פרויען און קינדער — משפחות, וועלכע זיינען געווען צווישן זיך שטאַרק צונויפגעוואַקסן און זיך נישט געוואָלט שיידן. מ׳האָט אויך געהאַפט אַז אונדזער שטעטל וועט אויסמיידן דעם גורל פון אַנדערע שטעטלעך.

אין אַ געוויסן טאָג האָט מען זיך דערוווּסט פון קורפיסן, אַז די דייטשן האָבן באַשלאָסן אַרויסצופירן אַלע יידן פון סוועניציאַנער קרייז אין פּאַליגאָן, ווו ס׳וועט אייַנגעאַרדנט ווערן אַן אַרבעטס לאַגער. קורפיס האָט אויך דערציילט, אַז דאָס וועט דורכגעפירט ווערן דורך דעם סוועניציאַנער קאָ־מענדאַנט.

ליקווידאציע פון געטא

דערווּסנדיק זיך וועגן דעם גירוש, וואָס שטייט פֿאַר אַלע יידן פון סוועניציאַנער געגנט, האָט אונדזער קאָמיטעט תיכף באַשלאָסן צו דעלעגירן כאַצקל לעוינשטיינען קיין סווע־ניצאַן, כדי זיך צו פֿאַרשטענדיקן מיטן דאָרטיקן יידישן קאָ־מיטעט און געמיינזאַם זיך צו באַמיען אָפּצושרייען די גזירה.

די סוועניציאַנער יידן האָבן טאַקע געפּועלט ביי דער אָרטיקער מאַכט, אַז מ׳זאָל לאָזן אין סוועניציאַן אַ גרופּע יידן, ביי אַ 40 משפחות, איבערהויפּט האַנטווערקער, — אַזוי גערופענע, נוצלעכע יידן. מיר האָבן אויך געמאַכט אַלע באַ־מיאונגען ביי דעם נייַ־סוועניציאַנער בירגער־מייסטער, אַז מ׳זאָל אויך ביי אונדז איבערלאָזן די „נוצלעכע״ יידן. ער האָט אָפּילו צוגעזאָגט, אָבער ער האָט שפּעטער זיין הבטחה נישט מקיים געווען.

פרייטיק פרי, ערב שבת תשובה, איז געקומען אין געטאָ דער קאָמענדאַנט פון דער באַן־סטאַנציע און האָט צונויפ־געקלבן אַ 20 יונגעלייט און האָט זיי אַוועקגעשיקט קיין סאַלדוטשישאק, כדי דאָרט אָנצולאָדן ברעטער אויפן טאַר־טאַק פאַר דער קליין־באַן.

אין יענער גרופּע בין איך אויך געווען. ביינאַכט, ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט, האָבן מיר געטראָפן דאָס געטאָ אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן דורך ליטווישע פּאָליציי.

אין געטאָ האָבן מיר געפונען אַ שטימונג פון אַ ריכטיקן יום כפור. אַלע האָבן געפילט, אַז ס׳איז געקומען די טרויע־ריקע שעה. דאָ און דאָרט האָט מען געמאַכט פלענער, ווי אַזוי צו אַנטלויפן און זיך רעטעווען. די מערהייט איז אָבער געווען פאַריאושט און מוטלאָז. ס׳איז געווען אַ ליל שימורים: קיינער איז נישט געשלאָפן. אויף מאָרגן, 6 אַזייגער פרי, האָט מען אַרויסגעטריבן אַלע יידן פון די הייזער, זיי אויס־געשטעלט אין רייען און אַלעמען אַוועקגעפירט קיין פּאָליגאָן.

אין שטעטל איז נאָר געבליבן איין יידּ, דער שניידער, יצחק לייזער כץ. ער האָט גראָד יענעם טאָג געדאַרפט ענדיקן אויפנייען אַן אָנצוג פאַרן פּאָליציי־קאָמענדאַנט. אין אָוונט האָט מען אים אָבער אויך געבראַכט קיין פּאָליגאָן.

פּאָליגאָן

אָנקומענדיק אין לאָגער האָט מען אַלעמען רעווידירט. מהאָט צוגענומען אַלע דאָקומענטן, פאַרשיידענע ווערט־זאַכן און געלט.

ווען מ׳איז פאַרטיק געוואָרן מיט דער רעוויזיע, האָט מען צעטיילט די מענער באַזונדער און די פרויען באַזונדער און זיי אַריינגעפירט אין הילצערנע באַראַקן, וועלכע זיינען געווען אָן פענצטער, צעבראָכן און שרעקלעך שמוציק. די ענגשאַפט איז געווָאָרן אַ געפערלעכע. ס׳איז נישט געווען ווו צו זיצן און ווו זיך אַ קער צו טאָן.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די נייַ־סוועניציאַנער יידן זיינען דאָרט אָנגעקומען די ערשטע. אַ ביסל שפּעטער האָט מען אַהין געבראַכט נאָך פאַרטיעס יידן פון די שטעטלעך:

הייזוצישאק, סטאיאצישאק, דויגעלישאק, מעליגאן און סווערעץ.

יעדעס שטעטל האט פארנומען באזונדערע בארקן. די ליטווישע פאליציי האט געלויערט פון אלע זייטן און שטרענג געהיט, אז מ׳זאל נישט אנטלויפן.

אויפצומאָרגנס האט מען געהייסן אויסקלייבן אין יעדן בארק צוויי עלטסטע, וועלכע זאלן יעדן טאג צושטעלן א געוויע רשימה פון די יידן, וואס געפינען זיך דארט. זיי האבן אויך געדארפט מעלדן ווער ס׳איז קראנק געווארן, אדער אויב עמיצער איז אנטלאפן.

די עלטסטע פון אונדזער בארק זיינען געווען בערל גוטערמאן און איך. מ׳האט אלעמען פארטיילט אין גרופעס און ארויסגעשיקט אויף ארבעט. די פרויען האבן געארבעט ביים אראפנעמען קארטאפל; די מענער ביי דער באן און ביי פארשידענע אנדערע ארבעטן אין שטעטל.

די יידישע הייזער זיינען געווען פארשלאסן, דאס געטא איז געווען באוואכט, אז מ׳זאל „חלילה" נישט קענען פון דארט ארויסנעמען די איבערגעלאזענע זאכן.

אין א פאר טעג ארום האט מען אבער אויפגעפנט אלע יידישע הייזער און ארויסגעפירט פון דארט די מעבל און די וויכטיקסטע זאכן און זיי פארקויפט, לויט א ליציטאציע, דער קריסטלעכער באפעלקערונג.

דאס לעבן אין פאליגאן איז נישט געווען צום איבער־טראגן: א שרעקלעכע ענגשאפט און א געפערלעכער שמוץ, און דאס ערגסטע — א גרויסער הונגער.

דער נייַ־סווענציאנער בירגערמייסטער האט זיך געוואנדן צו אונדז, אז מ׳זאל אים שיקן א גרופע בעקער, כדי ער זאל קענען צושטעלן ברויט פארן לאגער.

אין דער גרופע פון די בעקער זיינען ארײַן: שמואל, זרח און לייב ברוידא, יוסף עלפערין, קאליקשטיין, נתן ברוידא און איך. מיר האבן זיך איינגעארדנט אין הויז פון שמואל ברוידא און דארט אנגעהויבן באקן ברויט.

מיר פלעגן ארויסגיין פון אונדזערע בארקן אינדערפרי און זיך צוריקקערן שפעט אין אוונט. פארשטייט זיך, אז מיר פלעגן שטענדיק מיטברענגען מיט זיך ברויט פאר די איבער־געבליבענע אין בארקן.

אין סווענציאנער געטא זיינען געבליבן ארום 50 יידן — האנטווערקער מיט זייערע משפחות. זיי האבן זיך גערעכנט פאר „נוצלעכע" עלעמענטן און זיי איז געלונגען צו ברענגען עטלעכע מאל פארשידענע שפייז־פראדוקטן. ס׳האט זיך זיי איך איינגעגעבן ארויסצוגעמען פון פאליגאן קרובים און באקאנטע מיטן תירוץ, אז זיי זיינען נויטיקע ארבעטער. איך אוא אופן האבן זיך ארויסגעראטעוועט פון פאליגאן איך עטלעכע נייַ־סווענציאנער איינווינער: בערל גוטער־מאן, פייוקע חייט, לייבקע טרויצע א. א.

ארום 5 טעג זיינען מיר געגאנגען באקן ברויט אין שטעטל. איינמאל, וועז מיר האבן זיך צוריקגעקערט, האבן מיר געטראפן אין פאליגאן אזא מין בילד:

אלע יידן זיינען געווען אויסגעשטעלט אין רייען, פאר די בארקן. ארום און ארום זיינען געשטאנען סאלדאטן מיט פולעמיאטן. אין צענטער האט מען געזען א פאר הויכע ס.ס.־לייט און ליטווישע אפיצערן. דער דייטשער הויפט־מאן האט געהאלטן א רעדע און געזאגט: „דער געביטס־קאמיסאר האט באשלאסן צו באפרייען פון לאגער אלע יידן, אויב זיי וועלן באצאלן א קאנטריבוציע — אין געלט, גאלד און אנדערע ווערט־זאכן".

דער עולם האט אפגעאטמעט: הייסט דאס, אז מ׳וועט אונדז לאזן לעבן. אויב אזוי, א כפרה געלט. מ׳האט גלייך אויסגעקליבן ספעציעלע זאמלער, וועלכע האבן זיך אוועקגע־זעצט ביים ארײַנגאנג פון יעדן בארק און אלע יידן האבן פרייוויליק אנגעהויבן ברענגען זייער האב און גוטס. יעדער איינער האט מיטן גוטן ווילן אפגעגעבן אלץ, וואס ער האט מיטגעבראכט פון שטוב.

וועז מען האט אפגעגעבן די דייטשן דאס גאנצע אנגע־זאמלטע געלט, האבן זיי די יידן צוריק ארײַנגעטריבן אין די בארקן און זיי דארט ווידער פארשפארט, ווי די בהמות.

אויף מארגן, דינסטיק, דעם ערשטן טאג סוכות, האט מען אונדזער בעקער־גרופע ווידער אוועקגעשיקט אין שטעטל באקן ברויט. ארום 8 אזייגער בייטאג בין איך ארויסגעגאנ־גען הערן וואס ס׳טוט זיך אין שטעטל.

צופעליק האב איך באגעגנט דעם יונגן גירו, וועלכער האט געלערנט מעדיצין אין ווילנער אוניווערזיטעט. ער האט צו מיר א זאג געטאן:

— אשרקע, וואס דרייסטו זיך דא ארום? דו ווייסט נישט, אז די מאכט האט ארויסגעגעבן א באפעל, אז אלע קריסטן פון דער גאנצער געגנט דארפן קומען 5 אזייגער פארנאכט צום גראבן גריבער? אלע דארפן זיי ברענגען מיט זיך רידל־לען און זיי וועלן דארפן גראבן גריבער פאר די יידן, וועלכע זיינען פארשפארט אין פאליגאן.

איך בין גלייך אוועק אין בעקעריי און האב דערציילט, וואס איך האב נארוואס געהערט. יוסף עלפערין און קאליק־שטיין זיינען שוין נישט געווען. מיר האבן באשלאסן זיך צו באהאלטן. מיר זיינען ארויסגעגאנגען פון דער קאלטיניאנער גאס און זיך שנעל אריינגעגנבעט אין דער שול־גאס. מיר האבן זיך אריינגעווארפן אין די קוסטעס פון דער קראפעווע, וועלכע איז געווען הויך אויפן גארטן פון יעקב שוואַרץ.

פון דארט האבן מיר געזען, ווי פון אלע זייטן גייען גויים מיט לאפעטעס אין די הענט און זאמלען זיך נעבן מאגיסטראט. וועז ס׳איז געווארן גוט פינצטער, האבן מיר פארלאזט אונדזער באהעלטעניש און ארויס פון שטעטל.

מיר זיינען צוגרשט אַוועק קיין קלושטשאַן, וווּ די ברוידאס האָבן געהאַט אַ זיידן .שמואל ברוידא איז געבליבן אין וועג ביי זיינעם אַ באַקאַנטן קריסט, אבער ער איז צומאַרגנס אויך געקומען צו אונדז קיין קלושטשאן.

ער האָט אונדז געבראַכט די שוידערלעכע ידיעה, אַז מ׳האָט אַלע יידן פון פאליגאַן אויסגעשאָסן.

מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצושיקן קיין נייַ־סוועניציאַן אַ באַקאַנטן קריסט, כדי זיך צו דערוויסן געניוע פרטים וועגן גורל פון די יידן אין פאליגאַן.

דער קריסט איז געקומען צוריק און האָט אונדז דערציילט, אַז מיטוואָך, דעם צווייטן טאג סוכות, האָבן די ליטווישע פאַליציאַנטן אַרויסגעפירט אַלע מענער פון די באַראַקן, זיי צעטיילט אין גרופעס פון 25 מאַן, און זיי דערנאך אַלעמען אומגעבראַכט. דאַנערשטיק, דעם ערשטן טאג חול המועד סוכות, האָבן זיי אויף דעם זעלבן אופן דערשאָסן אַלע פרויען און קינדער. אַלע דערשאָסענע האָט מען פאַרשאָטן אין איין גרויסן גרוב, וועלכע די שטעטלשע קריסטן און די פויערים פון די אַרומיקע דערפער האָבן שוין פון דינסטיק אן אויסגעגראָבן.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַלץ וואָס מיר האָבן געהערט און געזען דינסטיק פאַרנאַכט איז געווען אמת. די ליטווישע און דייטשע חיות האָבן אומגעבראַכט אַלע אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע.

מיינע וואַנדערונגען

די שרעקלעכע און שוידערלעכע ידיעה האָט אונדז געטראָפן ווי אַ דונער. מיר זיינען אַרומגעגאַנגען ווי צעמישטע און נישט געווּסט וואָס אַנצוהויבן צו טאָן.

אַזוי זיינען אַוועק עטלעכע טעג און מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין וווייטער, אין דער ריכטונג צו וויס־רוסלאַנד. צוערשט זיינען מיר אַוועק קיין ווידז, וווּ ס׳האָט זיך געפונען מיין שוועסטער, שרה הינדע, פון איגנאלינע.

אויפן וועג האָבן מיר זיך אָפגעשטעלט אין מיכאלישאָק, וווּ איך האָב געטראָפן די נייַ־סוועניציאַנער: יוסף זאק, לייב רינג, רפאל שוטאן און איסר קאטשערגינסקי מיט זייערע משפחות.

פון מיכאלישאָק זיינען מיר געגאַנגען קיין סווּיר, וווּ מיר האָבן געטראָפן בתיה גורוויטש מיט איר זון, חיימל, בערל גוטערמאַן מיט זיין פרוי און די פאַמיליעס אייזיקאָוויטש און סווירסקי.

פון סווּיר בין איך אַוועקגעפאָרן קיין פאַסטאָוו, וווּ איך האָב זיך פאַרהאַלטן בייַם אַלטן צעפעלעוויטש, וועלכער איז געווען אַ מיטגליד אין יידישן קאָמיטעט. ער האָט מיך פאַרזאָרגט מיט אַ פּוּר און איך בין אַוועקגעפאָרן קיין קאזיאן.

אויפן וועג האָב איך געזען ווי פאַליציאַנטן פירן דעם צאַן־טעכניקער שלמה הירש רודניצקי מיט זיין פרוי. ווי איך האָב זיך דערנאָך דערוווּסט, האָט מען זיי דערשאָסן נישט וווייט פון פאַסטאָוו.

איך האָב אין קאזיאן נאָר איבערגענעכטיקט און בין גלייך אויפצומאַרגנס אַוועקגעפאָרן קיין ווידז, וווּ איך האָב געדארפט טרעפן מיין שוועסטער.

מ׳האָט מיר אָבער דערציילט, אַז די שוועסטער מיט איר מאַן זיינען אַוועקגעפאָרן פון ווידז. איך האָב באַשלאָסן צו בלייבן אין ווידז און זיך באַמיען אַהינצוברענגען צוריק די שוועסטער מיט איר פאַמיליע.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען ליקווידירט דאס ווידזער געטאָ און אַלע יידן איבערגעפירט אין סוועניציאַנער געטאָ. אין ווידז זיינען אבער דאָך געבליבן אַ 100 אַרבעטספעאיקע יידן, מיט וועלכע ס׳האָט אָנגעפירט ליפמאַן לעווין. מיר האָט זיך איינגעגעבן צו בלייבן צווישן זיי.

מיר האָבן גלייך געמאַכט די גרעסטע אנשטרענגונגען, כדי צו באַקומען אַ קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאנער און אַרויסצוגיין אין וואַלד.

איין מאל איז געקומען צו אונדז אַ פויער מיט אַ צעטעלע פון אַ פאַרטיזאַנער, אַז מיר זאָלן קומען אַלע אין וואַלד און ברענגען מיט זיך דעם ד״ר גינזבורג. דער פויער איז אבער אַרײַנגעפאַלן און מ׳האָט ביי אים געפונען אונדזערע נעמען. מ׳האָט גלייך אַרעסטירט 4 יונגטלעכע פון אונדזער גרופּע און אויף דער פאַליציי האָט מען דעם פויער פאַר אונדז אין די אויגן דערשאָסן.

מיר האָט זיך איינגעגעבן זיך אַרויסצורייסן פון די דייטשע הענט און אַנטלויפן. איך האָב זיך 2 טעג באַהאַלטן אין די פעלדער אַרום שטעטל, האָב זיך אבער דאָך אַרײַנגעכאַפט צוריק קיין ווידז, אויסגעפונען דעם ד״ר גינזבורג און צוזאַמען מיט אים אַוועק צו די פאַרטיזאנער אין וואַלד.

דאָרט האָט זיך אנגעהויבן פאַר מיר אַ נייַע תקופה אין מיין לעבן.

אין וואַלד מיט די פארטיזאנער

אַז אַזוי זיינען מיר אנגעקומען אין די וועלדער אַרום קאזיאן, אין וועלכע ס׳האָט זיך געפונען אַן אטריאד פון פאַרטיזאנער. זיי האָבן געציילט בערך אַ 300 מאַן און מיט זיי האָט אנגעפירט דער געוועזענער סאָוויעטישער קאָמאנדיר פאניעמאַכאָוו. דאָרט האָבן זיך אויך געפונען אַ סך יידישע יונגע לייט, בחורים און מיידלעך פון די אַרומיקע שטעטלעך.

גלייך ווי מיר זיינען אנגעקומען, האָט מען דעם ד״ר גינזבורג אַרײַנגענומען אין שטאָב און מיך האָט מען צוגעטיילט צו אַ געווינלעכער פאַרטיזאנער־גרופּע.

אין אַ פאַר טעג אַרום איז פאַרגעקומען אַ גרויסע בלאָקאַדע. אַ טייל פון אונדזער אטריאַד איז פאַרניכטעט גע־

וואָרן און אַ טייל האָט זיך איינגעגעבן דורכצורייסן און אַוועקגיין קיין מזרח. אויפן אָרט, אין יענעם וואַלד, זיינען געבליבן בלויז געציילטע פֿאַרטיזאנער, צווישן זיי יידישע בחורים און מיידלעך און עטלעכע רוסישע געפֿאַנגענע — צוזאַמען ביי אַ 20 מאַן.

כאָטש אונדזער גרופּע איז געווען זייער אַ קליינע, האָבן מיר דאָך באַשלאָסן צו פירן ווייטער אַ זעלבסטשטענדיקע פֿאַרטיזאנער־אָרבעט. מיר האָבן אנגעהויבן מיט פֿאָרשיידענע דיוואַרסיע־אַקציעס און גאָר אינגיכן האָט פֿאָר אונדז געציטערט די גאַנצע געגנט.

אין די קאָזאנער וועלדער האָט זיך אונדזער גרופּע אויפֿגעהאַלטן אַ גאַנצן ווינטער. אָרום פּסח האָט זיך צו אונדז צוריקגעקערט יענער טייל פון אטריאד, וועלכער האָט זיך בעת דער גרויסער בלאָקאדע געראַטעוועט אין אַוועק קיין מזרח. מיר האָבן זיך מיט זיי גלייך פֿאַראייניקט און זיינען שוין נישט געווען מער איינזאָם. אינגיכן זיינען אַהין געקומען נאָך אַנדערע אטריאדן און מ׳האָט אונדז אַלעמען אָרגאַניזירט אַלס אַ בריגאדע. פאַניעמאַכאָוו איז באַשטימט געווארן אַלס בריגאדיר.

די ערשטע אויפגאַבע פון אונדזער בריגאדע איז געווען צו פאַרניכטן די דייטשע גאַרניזאָנען, וועלכע האָבן זיך געפונען אָרום קאזיאן.

מיר זיינען באַפאַלן צווישן שטעטלעך, וווּ ס׳האָבן זיך געפונען די דייטשן, פאַרברענט אַלע הייזער און זיי כמעט אַלעמען אויסגעהרגעט.

דאָרט, אין וואַלד, האָב איך זיך באַקאַנט מיט רבקה עסטעראָוויטש, מיט וועלכער איך האָב שפּעטער חתונה געהאַט.

צוזאַמען מיט איר בין איך אַריינגעטרעטן אין אַ גרופּע, וועלכע איז איבערגעגאַנגען אין אַ וואַלד נעבן גלובאַק. איך בין באַשטימט געווואָרן דורכן בריגאדיר אַלס קאָמאַנדיר פון יענער גרופּע און ער האָט אויף מיר אַרויפגעלייגט אויסצופירן פאַרשיידענע וויכטיקע אַקציעס.

איך האָב אַלץ בשלמות דערפילט און בין מיט מיין גרופּע דערגאַנגען ביז וויידז, פאָסטאָוו און סוועניציאַן.

איינמאָל האָב איך זיך דערוווסט, אַז די רויטע אַרמיי האָט אַראָפּגעלאָזט מיט אַ פאַראַשוט, נישטווייט פון אונדז, דוד גוטערמאַנען. די דייטשן האָבן אים אבער געכאַפּט אין זיין סוף איז געווען אַ שוידערלעכער: מ׳האָט אים אויסגעשניטן די גאַנצע הויט פון פּנים, אויסגעשניטן די גע־שלעכטס־אָרגאַנען און דערנאך צוגעבונדן צו אַ בוים און דערשאָסן.

נאך דער באפרייאונג

וועז די רויטע אַרמיי האָט באַפרייט אונדזער געגנט, בין איך מיט מיין פרוי אַוועק קיין נייַ־סוועניציאַן. אַ שרעק־לעך בילד האָט זיך דאָרט אַנטפלעקט פֿאַר אונדזערע אויגן:

דאָס שטעטל איז אין איר גרעסטן טייל געווען פֿאַר־ברענט, אין פאליגאַן האָט מען אונדז באַווייזן דעם גרויזן ברודער־קבר, וווּ ס׳האָבן זיך געפונען די ביינער פון איבער 8000 יידן, איינווויינער פון אַלע שטעטלעך פון געוועזענעם סוועניציאַנער פאוויאט.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיך צוריקגעקערט אין שטעטל נאָך עטלעכע יידן. ס׳זיינען דאָן געקומען: יוסף זאָק מיט זיין פרוי און קינדער, חיה און ניסן לאָס, יצחק גור־ווישט, לייווויק זאק, וועלוול סאכאר, יוסף קאווארסקי, לייזער גאַרדאָן, דוד קמחי, הירש ביקסאן א.א.

אַ ביסל שפּעטער זיינען צוריקגעקומען פון רוסלאַנד משהקע צינמאן, אהרון און ראובקע בויערשטיין, זלמן גור־דוס, חיים ראבינאָוויטש, די זין פון שלום כרפס, יעקב אבע־לעוויטש, אברהם גובעסקי א.א.

איך האָב גלייך פֿאַר מיין הויפּט־אויפגאַבע געזען צו־נעמען נקמה פון אַלע רוצחים, וועלכע האָבן אנטייליגענומען אין אויסראָטן יידן. איך האָב זיך געוואנדן צו דער ב.ק.וו.ד. און דאָרט האָט מען אויף מיין אנווייזונג אַרעסטירט קור־פיסן, דעם געוועזענעם קאָמענדאַנט פון דער ליטווישער פּאָליציי, דעם ליטווין מאטיוקאס און עטלעכע אַנדערע קריסטן.

איך בין אויך אַוועקגעפֿאָרן מיט אַ גרופּע נ.ק.וו.ד.־יסטן קיין לינגמיאָן און דאָרט אַרעסטירט אַלע באַנדיטן, וועלכע האָבן געהאָלפן אומברענגען די לינגמיאַנער יידן. אַ טייל פון די קריסטן האָט מען פֿאַרמשפט צו לאַנגע יאָרן תפיסה און אַ טייל האָט מען פֿאַרשיקט אין טיף־רוסלאַנד.

איך האָב זיך אַבער נישט געפונען קיין אָרט אויף די חורבות פון שטעטל און ס׳איז געווען אוממעגלעך אָנצוהויבן אַ נייַ לעבן אויף די קברים פון דער געוועזענער היים.

מיר האָבן זיך אַלע אַרומגעדרייט אַביסל צייט און דאָן באַשלאָסן צו פֿאָרלאָזן דאָס שטעטל, וווּ יעדער שטיין האָט דערמאָנט אין פֿאַרגאָסענעם יידישן בלוט.

און ווידער אַמאָל האָבן זיך אָנגעהויבן אונדזערע וואַנ־דערונגען. מיר זיינען אַוועקגעפֿאָרן קיין צענטראַל־פוילן, פון דאָרט קיין דייטשלאַנד און נאָך אַ סך מאָנאַטן נישט ענדלעך עולה געווען קיין ארץ ישראל.

אפרים ווײַנפערס

וויסטע טעג און נעכט

יך בין געבוירן געוואָרן אין שטעטל יאַנישאָק, 25 ק״מ פון נײַ־סוועניציאַן. מײַן טאַטע איז געוועזן אַ שמיד און האָט שווער געאַרבעט, כדי צו דערנערן זײַן משפּחה פון 6 נפשות. איך האָב געענדיקט די פּאָלקס־שול און האָב גלײַך וווּיטער לערנען.

אין יאָר 1939 זײַנען אַריין די סאָוויעטן און איך בין אַוועק אויף אַרבעט. איך האָב דאָן געאַרבעט אין אינגאַלינע. וועו ס׳איז אויסגעבראָכן דער דייטש־סאָוויעטישער קריג, בין איך אַנטלאָפן קיין נײַ־סוועניציאַן וווּ ס׳האָט געוווינט מײַן פעטער ישראל פּאָרטנאָי.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז אין נײַ־סוועניציאַן גערינדעט געוואָרן דער יידישער קאָמיטעט, מיטן רב קמחי בראש. אויך מײַן פעטער איז געווען אַ מיטגליד אין קאָמיטעט. די הויפּט־אויפגאַבע פון קאָמיטעט איז געווען צוצושטעלן אַרבעטער פאַר דער דייטשער מיליטערישער מאַכט. אַזוי ווי איך בין נישט געווען רעגיסטרירט אין נײַ־סוועניציאַן, האָט מען מיך נישט געשיקט אויף אַרבעט.

איין מאָל, אַ זייגער זעקס אין דער פרי, האָבן מיר דערהערט געשרייען און געוואָלדן. מײַן פעטער איז אַרויס זען וואָס ס׳טוט זיך, ער איז אָבער נישט צוריקגעקומען אַהיים.

וועו די ליטווישע פּאָליציאַנטן האָבן אים דערזען, האָבן זיי אים גלייך אַרעסטירט. מ׳האָט דאָן צונויפגענומען 43 מאַן, צווישן זיי אויך דעם פעטער.

פון שטוב האָבן מיר געזען, ווי מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט דורך קאָלטיניאַנער גאַס, אין דער ריכטונג צו פאַליגאָן. מער האָבן מיר זיי שוין נישט געזען. אין שטעטל האָט מען דערציילט, אַז מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט אויף אַרבעט. איך האָב אָבער נאָך אין דעם זעלבן טאָג זיך דערוווּסט דעם טרויעריקן אמת, אַז מ׳האָט די אַלע 43 דערשאָסן. אַ באַקאַנטער ליטווישער פּויער איז צופעליק דורכגעפאָרן לעבן בערגל וווּ מ׳האָט זיי אומגעבראַכט. מ׳האָט אים פאַרהאַלטן און ער האָט אַלץ געזען. ווי ער האָט דערציילט, האָט דער פעטער געמוזט אַלעמען באַערדיקן. צום סוף האָט מען אים געהייסן אויסגראָבן אַ גרוב, אים דערשאָסן און זיין קערפּער אַריינגעוואָרפן אין גרוב.

איך האָב דעם אמת קיינעם נישט דערציילט, ווייל איך האָב נישט געוואָלט, אַז די מומע זאָל זיך וועגן דעם דערווויסן. אייגנטלעך איז פאָרטנאָי געווען נישט בלויז מיינער אַ פעטער, ער איז אויך געווען אַ פעטער פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין נײַ־סוועניציאַן.

אַ סך שטעטלשע יידן פלעגן אים טאַקע רופן מיטן ליבן נאָמען: פעטער.

וועו אייַנער האָט געדאַרפט אַ גמילות חסד, איז מען געקומען צו ישראל פּאָרטנאָי; וועו אַן אָרעמער ייד האָט געדאַרפט חתונה מאַכן אַ טאָכטער און האָט נישט געהאַט קיין שום מעגלעכקייט דערצו, איז ער געקומען צום פעטער פאָרטנאָי און ער האָט אים געהאָלפן.

דער פעטער האָט קיינעם נישט אָפּגעזאָגט. און מיט אַלע זיינע מעגלעכקייטן אַלעמען געהאָלפן. דערהויפּט פלעגט ער געבן אייגענע גלעזלעך, טאַקע פון דער אייגענער קעשענע. און די באַדאַרף־סומע איז אָבער געווען אַ צו גרויסע, פלעגט ער זיך נישט שעמען און פלעגט אַרויסגיין איבערן שטעטל, אַריינגיין צו דעם, צו יענעם, דערציילן, אַז ס׳האַנדעלט זיך וועגן אַ זייער וויכטיקן ענין און קיינער האָט אים נישט אַרויסגעלאָזט מיט גאָרנישט. אַלע האָבן געווווסט, אַז אויב דער פעטער בעט, דאַרף מען געבן.

ביים פעטער איז געווען אַן אָפּענע טיר און אַן אָפּענע האַנט. זיין שטוב איז געווען אַ מין הילפס־פאַריין פאַר יונג און אַלט, פאַר אַלע אָרעמע און מיטללאָזע.

ער איז געווען באַליבט נישט נאָר ביי דער יידישער באַפעלקערונג; אויך די קריסטן האָבן אים געשעצט אין געאַכט.

ס׳איז דערפאַר קיין וווּנדער נישט, וואָס זיין גרויזאַמער

און בעסטיאַלישער טויט האָט אַלעמען געטראָפן, ווי אַ דונער אין אַ מיטן העלן טאָג: אויב די גויים האָבן זיך אַזוי גע־קאָנט איזדעקעוון איבער דעם פעטער פֿאַרטנאי, איז גע־ענדיקט די וועלט, איז נישטאָ קיין שום האָפענונג פֿאַר קיינעם.

און דער סוף איז טאַקע אינגיכן געקומען.

איין מאָל, אַ פרייטיק, בין איך אַוועקגעפֿאָרן אַרבעטן אין סאלדוטשישאָק, לאָדן ברעטער. פֿאַרנאַכט, ווען מיר האָבן געענדיקט אנלאדענען אַלע וואַגאָנעס, האָבן מיר זיך צו־ריקגעקערט אין שטעטל. צו אונדזער גרויסער פֿאַרוווּנדע־רונג, האָבן מיר געפונען דאָס געטאָ אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן דורך ליטווישע פּאָליציאַנטן. שבת פרי האָט מען אַלעמען געהייסן אַרויסגיין פון די הייזער און מיטנעמען מיט זיך נאָר לייכטע פעקלעך, ווייל מ׳פירט אַוועק פון דאָנעט.

איך האָב גלייך זיך פֿאַרגעשטעלט ווּהין מ׳פירט און צוליב וואָס מ׳פירט. איך האָב געזומען די מומע שרהל און זיך מיט איר געלאָזט גיין איבער דער באַן־ליניע. מ׳האָט אונדז אָבער קענטיק דערזען. מיך האָבן די ליטווינער געכאַפט און צוריקגעבראַכט אין שטעטל און די מומע האָבן זיי אָפגעלאָזן. איך האָב זיך אבער באַלד ווידער אַרויסגעגנבעט און אַנטלאָפן דורך דער שול־גאַס אויסערן שטעטל.

אויפן וועג האָב איך געטראָפן אַ באַקאַנטן פויער פון יאנישאָק און ער האָט מיר דערציילט דעם אמת, אַז מ׳פירט נישט אויף אַרבעט נאָר מ׳טרייבט אַלעמען קיין פאליגאָן אוז דאָרט וועט מען אַלעמען אומברענגען.

דער פויער האָט מיר געראטן זיך אין דעם טאג נישט ארומצודרייען און ערגעץ ווו, אין אַ באַהעלטעניש, אָפּוואַרטן עטלעכע טעג.

איך האָב זיך צוריקגעקערט אין שטעטל און האָב אַלץ דערציילט הירשל ראָטשטיין. מיר האָבן זיך צוזאמענגעקליבן אַ 12 מאַן, צווישן זיי איז אויך געווען די מומע, מיר האָבן פֿאַרשלאָסן די טיר פון פֿאַרנט מיט אַ שלאָס, כדי מ׳זאָל מיינען, אַז קיינער איז נישטאָ, מיר זיינען אַריינגעגאַנגען דורך דער הינטער־טיר אין שטוב און אַראָפּגעגאַנגען אין קעלער.

ליגנדיק אין קעלער האָבן מיר געהערט, ווי אַזוי מ׳האָט אַלעמען אַרויסגעטריבן פון די הייזער, זיי געפירט דורך דער קאָלטיניאַנער גאַס. מיר האָבן גוט געזען, ווי אַזוי מ׳האָט געפירט ראַבינאָוויטשן און דעם רב מיט די הענט אין דער הויך דורך דער גאַנצער גאַס. מיר האָבן אַפילו געהערט ווי ליט־ויינער קריגן זיך צוליב אַ גזלה, צוליב מעל און אַ קו, וואָס זיי האָבן צוגענומען ביי די יידן.

מיר זיינען אַזוי געלעגן אין קעלער ביז 12 אַזייגער־בייגאָט. מיר האָבן דאָן באַשלאָסן זיך אַרויסצוגנבענען פון שטעטל. דאָס איז נישט געווען לייכט. וועו מיר האָבן באַ־מערקט, ווי דער ליטווישער פּאטרול איז אַוועק וויט פון אונדזער שטוב, האָבן מיר זיך אַלע, שטילערהייט, אַרויס־געגנבעט פון שטוב און זיך געלאָזט גיין דורך דער שול־גאַס. די ליטווינער האָבן קענטיק עפּעס דערשפירט און האָבן אַנגעהויבן שטאַרק צו שיסן. מיר האָבן זיך ווידער אויף אַ קורצער צייט באַהאַלטן און דאָן זיך געלאָזט וווייטער גיין, אַרויס הינטערן שטעטל און אַוועק אין דער ריכטונג צו רודזאן.

אונדזער אַנטלויפן איז ווייט נישט געווען קיין לייכטער. אין אונדזער גרופּע האָבן זיך געפונען 4 קינדער, צוויי עלטערע פרויען און דערצו אויך ירחמיאל דער קאליקער, ביי וועלכן ס׳זיינען געווען אויסגעדרייט די הענט און די פיס און מיר האָבן אים געמוזט טראָגן אויף זיך.

מיר זיינען געגאַנגען כמעט אַ גאַנצע נאַכט, ביז מיר זיינען אנגעקומען קיין דאָרף רודזאן, ווו הירש האָט געהאָט אַ באַקאַנטן פויער.

יענער קריסט האָט אונדז גאָנץ פריינדלעך אויפגענומען און האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ בעדל, ראטנדיק אונדז זיך דאָרט אויפצוהאַלטן ביז ער וועט אויסגעפינען אַ בעסער באַהעלטעניש.

וועו מיר האָבן זיך אַ ביסל באַרואיקט, האָבן מיר אים געבעטן, אַז ער זאָל צופּאָרן אין נייַ־סוועניציאַן און זיך דער־ווייסן וואָס דאָרט טוט זיך.

וועו ער איז צוריקגעקומען, האָט ער אונדז דערציילט, אַז מ׳האָט אַלע יידן פון שטעטל אַרויסגעפירט קיין פאליגאָן. ער האָט אונדז געראטן צו בלייבן ביי אים אין בעדל ביז ס׳וועט זיך איבערטומלען.

ביינאַכט איז ער ווידער געקומען און געזאָגט, אַז דאָ האָט ער מורא אונדז צו האַלטן. ער האָט אונדז אַוועקגעפירט אין אַ וואַלד, 3 קילאָמעטער פון זיין דאָרף, און דאָרט אונדז אַריינגעפירט אין אַ סאריי, ווו מיר זיינען געבליבן.

יעדן טאָג פלעגט ער צו אונדז קומען און ברענגען עפּעס עסן און, אגב, דערציילן נייעס פון שטעטל.

צוערשט האָט ער דערציילט, אַז מ׳פירט די יידן פון פאליגאָן אויף אַרבעט, אַז מ׳האָט ביי זיי גענומען אַ גרויסע קאָנטריבוציע און צוגעזאָגט זיי צו באַפרייען. אבער אַ טאָג פֿאַר סוכות האָט ער אונדז געבראַכט אַ שוידערלעכן גרוס: וויי ער האָט געהערט, האָבן די דייטשן מיט די ליטווינער אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל, אַז אַלע פויערים פון דער גאַנצער געגנט דאַרפן קומען מאַרגן מיט רידלען, כדי צו גראָבן קברים פֿר די יידן אין פאליגאָן.

מיר האָבן אַלע געמיינט, אַז מיר וועלן אַראָפּ פון זינען. מיר האָבן זיך קיין אָרט נישט געפינען און נישט געוווסט וואָס צו טאָן.

דעם ערשטן טאָג חול המועד סוכות האָבן מיר געהערט די שיסעריייען פון פאליגאָן. זיי האָבן אנגעהאַלטן אַ גאַנצן

טאג. ביינאכט, וועו ס׳איז שטיל געווארן, איז דער פויער געקומען און האט אונדז דערציילט דעם גאנצן אמת. מ׳האט אויסגעשאסן אלע יידן פון פאליגאן. קיינער וועט זיך פון דארט נישט קענמען ראטעווען. ער ראט אונדז אוועקצוגיין אין אן אנדער געגנט.

מיר האבן ווידער אנגעהויבן וואנדערן און זיינען גע־גאנגען אין דער ריכטונג צו ווידז. אויפן וועג האבן מיר געטראפן א קריסט, וועלכער איז געווען אין פאליגאן בעת דער עקזעקוציע. ער האט אונדז דערציילט, ווי אזוי מ׳האט זיי שוידערלעך אומגעבראכט, ווי אזוי מ׳האט די קינדער אפילו נישט געשאסן, נאר סתם, לעבעדיקערהייט, געוואלרפן אין גרוב ארײן.

לוי זאק

די גרויזאמע שחיטה

ין יענעם זונטיקדיקן יוני־טאג, וועו ס׳איז אויס־געבראכן דער דייטש־סאוויעטישער קריג, בין איך גראד געווען אין פאניעוועזש. דינסטיק פרי, דאס הייסט אין 2 טעג ארום, האב איך זיך צוריקגעקערט קיין ניי־סווענציאן.

די דייטשן האבן שוין געהאט באמבארדירט דאס שטעטל. דאס סאוויעטישע מיליטער איז גלייך אפגעטראטן; די ציווילע מאכט האט זיך עוואקואירט און צוזאמען מיט איר זיינען אויך אנטלאפן קיין רוסלאנד עטלעכע יידישע משפחות.

אין שטעטל איז נישט געווען קיין שום אפיציעלע מאכט. דאס האבן אויסגענוצט די ליטווישע פארטיזאנער. דאס זיינען געווען אנטלאפענע ליטווישע סאלדאטן פון דער רויטער ארמיי, געווענע ליטווישע פאליציאנטן און סתם ליטווישע כוליגאנעס און באנדיטן. זיי האבן ארגאניזירט א מין שטאב, געשאפן א תפיסה, און אנגעהויבן באלעבאטעווען אין שטעטל.

קודם כל האבן זיי ארעסטירט אלע פריערדיקע סאוויע־טישע באאמטע און אלע, וועלכע זיי האבן פארדעכטיקט אין קאמוניזם. צווישן יענע ערשטע ארעסטירטע זיינען געווען — הירשל לעווינשטיין, גרשון גורוויטש, ליאלע גורוויטש מיט זיין נאכטער בלומע, דוד און ליובע פינגערהויט, יוסף ליפמאן און משה זאק, נתן שוטאן, יוסף גילדין. הדסה כץ און דער שרייבער פון די שורות.

כ׳וויים עד היום נישט פאר וועלכע מעשים טובים זיי האבן מיך מיט מיינע ברידער יוסף און ליפמאן זאק, און נתן שוטאנען באפרייט. די אנדערע האט מען ארויסגעפירט אויף א בערגל, הינטער ווילנער גאס, און דערשאסן.

דאס דייטשע מיליטער איז ארײן אין שטעטל ערשט דעם צווייטן מיטוואך. די ציווילע מאכט איז אבער אויך שפעטער געבליבן אין די הענט פון די ליטווינער.

די דייטשן האבן תיכף ארויסגעגעבן א פארארדנונג, אז יידן דארפן אנטאן געלע לאטעס; ס׳איז זיי פארבאטן צו גיין אויף די טראטוארן און אין אונט טאר זיך קיין איין ייד נישט באווייזן אין די גאסן.

אויסערדעם האבן זיי גלייך געשאפן א יודנראט, וועלכער מיר האבן באמערקט, אז דער קריסט שלעפט א פאק מיט זאכן, וועלכע זיינען אין פארשיידענע ערטער פארבלו־טיקט. ער האט געזאגט, אז אזוי טוען אלע פויערים: מ׳שלעפט פון פאליגאן קליידער און שיך, וועלכע זיינען איבערגע־בליבן נאך די אומגעבראכטע יידן. ער האט דערציילט, אז אייניר מ׳האט זיי דערשאסן, האט מען זיי זיך געהייסן אויסטאן, מוטער־נאקעט.

אלע גלידער האבן אונדז אפגענומען און מיר האבן זיך נישט געקאנט רירן פון ארט.

אין א צוויי טעג ארום זיינען מיר מיט צרות אנגעקומען קיין ווידז. פון דארט זיינען מיר ווידער אוועק און זיך אויס־באהאלטן ביז צו דער באפרייאונג.

האָט זיי געדאַרפט צושטעלן יעדן טאָג פאַרשיידענע אַרבייטער און אויך העלפן אויספירן אַלע פאַראַרדנונגען, וואָס זיינען באַשטימט געווען פאַר דער יידישער באָפעלקערונג.

ס׳איז צונויפגעקומען אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג אין גרויסן בית מדרש און דאָרט איז אויסגעקליבן געוואָרן דער יודנראַט. דער קהל האָט זיך פשוט געדאַרפט איינבעטן ביי יעדן איינעם, אַז ער זאָל מסכים זיין דערצו. אין יודנראַט זיינען אַריין: משה גורוויטש, הענעך גורוויטש, ישראל פאַרטנאָי, כאצקל לעווינשטיין, בערל גוטערמאַן און ישיקע כץ.

יעדן טאג פלעגט דער יודנראַט דאַרפן צושטעלן אַרבעטער סיי פאַר די דייטשן און סיי פאַר די ליטווינער.

איין מאל זיינען אַראָפגעקומען אין שטעטל אַ סך געסטאַפּאָ־לייט מיט ליטווישע פאָליציי און האָבן אַרויסגענומען פון די הייזער אַ סך יידן מיטן אויסרייד, אַז זייערע קינדער זיינען גענוען אין קאָמסאָמאָל. אַזוי אַרום האָט מען אַרויסגעפירט הינעטרן שטעטל 43 מאַן, זיי געבראַכט הינטערן בריק, אַ 5 ק״מ פון ניי־סווענציאַן, און דאָרט אַלעמען אויסגעשאָסן.

ווי די קריסטן האָבן דערציילט, האָט זיי אַלעמען מקבר געווען ישראל פאַרטנאָי. צום סוף האָט מען אויך אים דערשאָסן און אַרייגעווארפן אין דעם זעלבן גרוב.

די שרעקלעכע פאַרניכטונג פון די 43 האָט אויפגעטרייסלט דאס גאַנצע שטעטל. ערשט דאַן האָט מען באַקומען אַ באַגריף, צו וואָס די דייטשן און זייערע ליטווישע מיטהעלפער זיינען פעאיק. מ׳האָט אַנגעהויבן פאַרשטיין, וואָס פאַראַ גורל ס׳ווארט אַלע איבעריקע יידן.

באַלד איז באַקאַנט געוואָרן, אַז מ׳גייט שאָפן אַ געטאָ פאר די ניי־סווענציאַנער יידן. צוערשט האָט מען געוואָלט דאס געטאָ איינאָרדענען אויפן שול־הויף, ס׳איז אבער געלונגען משפּיע צו זיין אויפן ליטווישן קאָמענדאַנט, אַז מ׳זאָל צו דעם צווועק באַשטימען די קאלטיניאַנער גאַס, וווּ ס׳האָבן געווינט נאָר יידן.

מ׳האָט דערלויבט אַרויסצופירן פון די הייזער דאס גאַנצע פאַרמעגן, מעבל און זאכן. אין געטאָ האָבן געווינט עטלעכע משפחות אין איין דירה. ס׳איז געווען ענג, אָבער מ׳האָט געקאָנט פאַרטראָגן.

דאס איז געווען נישט קיין געשלאָסענער געטאָ אין מ׳האָט געקאָנט אַריין און אַרויסגיין. אין אַ מאַרק־טאָג האָט מען אפילו געקאָנט גיין אייַנקויפן פראָדוקטן.

דאס געטאָ האָט עקזיסטירט בלויז 2 חדשים. פרייטיק, ערב שבת תשובה, האָט מען אַרומגערינגלט דאס געטאָ פון אַלע זייטן און קיינעם נישט געלאָזט אַרויסגיין. צו מיר איז דאַן געקומען אַ באַקאַנטער קריסט, יאָן באָראָווסקי, פון אַ נאָענטן דאָרף און האָט מיר דערציילט, אַז מ׳גייט אומברענגען אַלע יידן. ער וויס דאס פון אַ זיכערן אָרט. ער האָט מיר פאָרגעלייגט צו קומען גלייך צו אים און זיך דערווייל ביי אים באַהאַלטן.

פרייטיק־צונאַכט האָב איך זיך אַרויסגענבעט פון געטאָ און אַוועק צו אים אויפן דאָרף. אויסער מיר האָבן אין יענער נאַכט פאַרלאָזט דאס געטאָ אויך יוסף זאַק מיט זיין משפּחה, רפאל שוטאן, יעקב באק, און נחמה צֶינמאן מיט אַ זון.

צווישן טעג בין איך געלעגן באַהאַלטן ביי באָראָווסקיז אויפן בוידעם. ער האָט מיר דערציילט, אַז מ׳האָט אַלע יידן אַוועקגעפירט קיין פאָליגאַן און דאָרט וועט מען זיי אַלע דערשיסן.

באָראָווסקי האָט אַבער מורא געהאַט מיך צו האַלטן אויפן בוידעם און האָט מיר פאַרגעלייגט אַריבערצוגיין צו אַן אַנדערן קריסט, קאראוואצקי פון דאָרף פאָקומשע. איך האָב אים געפאָלגט און דאָרט האָב איך אויך געטראָפן מיין ברודער יוסף מיט זיין פאַמיליע, יעקב באק און רפאל שוטאַן.

מיר האָבן אָפגעווארט עטלעכע טעג און דאַן זיינען מיר אַלע צוזאַמען אַוועקגעגאַנגען אין דער ריכטונג צו סווויר, וועלכע האָט געהערט צו וויס־רוסלאַנד, ווו מ׳האָט יידן נאָך נישט אַזוי פאַרפאָלגט. אויפן וועג האָבן מיר זיך פאַרהאַלטן אין מיכאלישאָק.

אַ ביסל שפּעטער זיינען צו אונדז אויך געקומען אשר ביטשונסקי, זרח און לייב ברוידא. זיי איז געלונגען צו אַנטלויפן פון פאָליגאַן.

אין מיכאלישאָק זיינען מיר לאַנג נישט געבליבן און געגאַנגען וויייטער. מיר האָבן געבלאָנדזשעט טעג ביז מיר האָבן אנגעטראָפן אויף אַ קריסט, וועלכער האָט מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן.

ביי יענעם קריסט זיינען מיר געבליבן ביז צו דער באפרייאונג. זייער אָפט פלעגט צו אונדז קומען קראוואצקי און ברענגען פאַרשיידענע שפּייז־פראָדוקטן.

פון דעם קריסט האָבן מיר זיך דערווויסט אַלע פרטים ווי אַזוי מ׳האָט אומגעבראַכט אונדזערע טייערסטע אין פאָליגאַן.

מ׳האָט זיי אַרויסגעפירט פארטיעסווייז פון די באַראַקן, צעטיילט, מענער באזונדער און פרויען באזונדער, און דאַן אַלעמען געהייסן זיך אויסטאָן מוטער־נאַקעט. מ׳האָט די פארטיע צוגעפירט צו אַ גרויס גרוב און אויף איר געשאָסן מיט מאַשינען־געווער.

די ליטווישע פאָליציאַנטן האָבן נישט געמאַכט קיין סעלעקציע פון די געשאָסענע, צי זיי זיינען באמת דערהרגעט געוואָרן אָדער נאָר פאַרוווונדעט. זיי האָבן אַלעמען אַריינגעוואָרפן אין גרוב.

געענדיקט אויף אַזאַ אופן מיט איין פארטיע, האָבן זיי געבראַכט די צווייטע און די דריטע און אַזוי אין משך פון

צוויי טעג נאָכאַנאַנד. זייער אַ סך האָבן זיי אַריינגעוואָרפן אין גרוב לעבעדקערהייט.

די קינדער האָט מען אינגאַנצן נישט געשאָסן און נאָר זיי פֿאַרטויבט דורך אַ קלאַפּ אין אַ בוים. אייניקע פֿאָליציאַנטן האָבן זיך נוהג געווען אַראָפּצורייסן, פֿריער, פון די קינדער די פּיסלעך. אָבער קינדער אָן אויסנאָם זיינען אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין גרוב לעבעדיקערהייט.

וועמען די פּויערים האָבן פֿאַרשאָטן דאס גרוב, האָבן זיך נאָר שעהן לאַנג געהערט געשרייען פון אונטער דער ערד און מ׳האָט געזען ווי די ערד הויבט זיך.

יצחק גורוויטש

אזוי איז דאס געשען

1

דאָס איז געווען אינעם ערשטן טאָג פונעם היטלעריסטיש אָנפֿאַל אויף סאָוויעט־רוסלאַנד.

אין „פֿאָליגאָן", ביי נייַ־סוועניציאַן, איז געשטאַנען אַ סאָוויעטישע אָפּיצירן שול מיט אַ מערהייט ליטווינער. 6 אַזייגער פֿאַרנאַכט האָבן זיי אָבער אַלע בראש פון אַ מיליטעריש אַרקעסטער דורכמאַרשירט דורך די גאַסן פון נייַ־סוועניציאַן אין דער ריכטונג פון ווילנע.

בייגאַנצן וועמען זיי האָבן דערגרייכט די וועלדער פון פֿאָדבראָדז האָבן די צוקונפטיקע ליטווישע אָפּיצירן דעזערטירט און גלייך אויפצומאַרגנס געמוטשעט שאָפן פֿאַרטיזאַנער־אָפּטיילונגען קעגן די סאָוויעטישע כוחות. אין נייַ־סוועניציאַן האָט מיט זיי אָנגעפירט דער קאָפּיטאָן קורפיס פונעם דאָרף בויויז. מיט דער אונטערשטיצונג פון יונגן גלח אוזיאָלאָ פין דאָרף גראַמאַצקעס, 2 ק״מ פון שטעטל. זיי האָבן גלייך אָנגעהויבן זייער אויסראָטונגס אַרבעט קעגן די יידן. צוזאַמען מיט אָסך אָנדערע יידן בין איך אויך אַרעסטירט געוואָרן אָבער באָלשעוויקיטער אין מיטאַרבעט מיט דער סאָוויעטישער מאַכט. על פי נס בין איך באַפֿרייט געוואָרן דורך אַ ליטווין.

27 יידן, צווישן זיי: גרשון גורוויטש, משה עליע גרשונס זאָן, ליאָלע גורוויטש, ביילע כאַצקעלעוויטש, זכריהוס 2 טעכטער, איטע רודניצקי, הירש לעווינשטיין א. א. האָט מען אומגעבראַכט אין די וועלדער אויפן וועג קיין ווילנע.

ס׳זיינען געווען קריסטן, וועלכע האָבן געחלשט ביי דער אַרבעט, נישט קענענדיק צוזען די שרעקלעכע עקזעקוציע.

די ליטווינער און די דייטשן האָבן אבער געזונגען פון שמחה.

וועמען די רויטע אַרמיי האָט באַפֿרייט ניי־סוועניציאַן איז באַקאַנט געוואָרן, אַז צווישן די גרעסטע רוצחים זיינען געווען די פּויערים פון דאָרף מעזשאַנעל, וועלכע האָבן געגומען אַן אָקטיוון אַנטייל אין דער גרויזאַמער רציחה און נאכן פֿאַרשיטן דאס גרוב צוגענומען די בגדים און שיך פון די אומגעקומענע.

2

נישט נאָר קעגן יידן, אויך קעגן פֿאָליאַקן האָבן זיי אַנגעוונדט די זעלבע מעטאָדן און די אומגעבראַכטע פֿאָליאַקן ליגן אויסגעמישט מיט די יידן אין די זעלבע קברים.

אין עטלעכע טעג אָרום איז אַריין דאָס דייטשע מיליטער. דער דייטשער קאָמענדאַנט האָט געפֿרופן דעם הרב אליהו קמחי, אים געמאָלדן אַ ריי גזרות קעגן יידן און האָט אים פֿאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט פֿאַרן אויספירן זיינע באַפֿעלן.

דער רב האָט געפֿרופן אַ פֿאַרזאַמלונג און מען האָט אויסגעקליבן אַ יידן־ראַט, אין וועלכן עס זענען אַריין: הרב אליהו קמחי, העניך גורוויטש, משה גורוויטש, ישראל פֿאָרטנאָי, אישוע כץ און ברוך אַבעלעוויטש.

איינמאָל אין אַ פּרימאָרגן האָבן די ליטווישע פֿאַרטיזאַנער געמאַכט אַן איבערפאַל אויף די יידישע הייזער און געגומען מענער און פרויען אויף אַרבעט. די אָלע האָט מען געבראַכט אין מאַגיסטראַט אויף ווילנער גאַס. די פרויען האָט דער ליטווישער קאָמענדאַנט באַפֿרייט. אַ גרופּע פון 43 מענער האָבן זיי אַרויפגעזעצט אויף לאַסט־אויטאָס אין דער באַגלייטונג פון באַוואָפנטע טויט־שיכורע ליטווינער אָפּגעפירט אויף אַרבעט אין די בארַאַנאָווער וועלדער. אין דער גרופּע האָבן זיך אויך געפונען: מאָטל גורוויטש, ישראל פֿאָרטנאָי, יוסף ליפּנהאָלץ, נחום טרויצע, מענדל צינמאַן,

יאַנקל קלאטשקאָ, נאָטע קמחי, שמואל ברוידע, שמואל גאָ־
ווענדע, פיווע חייט, באַנק, יצחק מילנער א. א. אין וואַלד
האָט מען זיי געהייסן אויסגראָבן גריבער און זיי אַלעמען
אומגעבראַכט. דער איינציקער, וועלכער האָט זיך געראַטע־
וועט איז געווען פייווע חייט.

3

מיטאַמאָל האָט מען אַרויסגעטריבן אַלע יידן פון די
הייזער און זיי קאָנצענטרירט אויף קאַלטיניאַנער גאַס,
שאפנדיק דאָרט דעם געטאָ.

דער יידן־ראַט מיטן הרב קמחי, וועלכער האָט געלעבט
אין קליינעם שטיבל פון נייעם בית המדרש, האָט זיך פאַר־
נומען מיטן פאַרטיילן אַרבעטס־פלעצער, זאַמלען קאָנטרי־
בוציעס. מען איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט די „גע־
שמירטע" ליטווינער, כדי צו וויסן וואָס עס טוט זיך און
קענען פאָראויס אָפשרייען די גזירות.

הערנדיק וועגן די צוגרייטונגען צו דער אויסראָטונג,
האָב איך באַשלאָסן נישט צו בלייבן אין שטעטל. נישט וועלנ־
דיק הערן מיין ברודער משה, דעם מיטגליד פון יידן־ראַט,
אַז זיי האָבן אַ צוזאָג פון די געשמירטע, האָב איך פאַר־
לאָזט נייַ־סוועניציאַן און געגאַנגען קייןווידז, וואָס האָט
געהערט צו וויי־רוסלאַנד און וווּ איך האָב געלעבט ביז דער
ערשטער וועלט מלחמה מיט מיינע עלטערן.

איך קום דעם ערשטן טאָג ראש־השנה אין וווידז. מען
מעלדעט מיך איין און איך בין אַ ווידזער. איך טו צו וויסן
מיין פאַמיליע, מוטער, שוועסטער, ברודער מיט זייערע פאַ־
מיליעס, זיי זאָלן קומען קיין וווידז. געקומען זענען בלויז
די מאַמע מיט מיין שוועסטער ביילע מיט איר קינד שלום
און משה'ס אַ מיידעלע.

שפעטער האָט זיך געלאָזט גיין קיין וווידז מיין ברודער
משה און זיין פרוי אסתר מיט זייערע צוויי זין און שוואָגער
שלמה עלפערין. הינטער דוגעלישיק האָבן פאַסטעכער זיי
דערקענט און געמאָלדן די ליטווישע באַנדיטן. די געכאַפטע
פאַמיליע איז אומגעבראַכט געוואָרן ביי דוגעלישיק.

אין וווידז האָב איך געאַרבעט ביי אַ קריסט, וועלכער
האָט צוגעשטעלט די דייטשן היל־גראָזן. אַזוי האָב איך
אויסגעהאַלטן די לעבן־געבליבענע פאַמיליע אין וווידז.

אין 1943 האָט מען אַלע יידן פון וווידז אַרויסגעפירט אין
סוועניציאַנער געטאָ. איך האָב דעמאָלסט געאַרבעט ביי שאַ־
פיראָן אין דער וואַליקעס פאַבריק, בין געשטאַנען אין אַ
קאָנטאקט מיט די באַקאַנטע קריסטן פון נייַ־סוועניציאַן, בא־
זונדערס מיט די גראַטולעוויטשעס, וועלכע האָבן מיר צו־
וויסז געטאָן אַז מען שיקט שוין אַרויס פון סוועניציאַן אין
ווילנע און קאָווענ, בין איך אַנטלאָפן פון געטאָ און אַרום־
געוואַלגערט זיך פון אָרט צו אָרט, פון קריסט צו קריסט,
הערנדיק אַז די מאַמע מיט די געבליבענע געפינען זיך אין
ווילנע, בין איך אַהינגעפאָרן. אַראָפגייענדיק פון דער באַן
האָב איך באַגעגנט אַ גרופע יידישע אַרבעטער און צוזאַמען
מיט זיי בין איך אריין אין געטאָ. איך האָב געפונען די
מאַמען, שוועסטער און צוויי קינדער נאָקעט, באַרוועס און
הונגעריק.

אָפּיצנדיק אין ווילנע צוויי וואָכן, האָב איך געזען, אַז
דאָ וועל איך אומקומען און בין דערפאַר געפאָרן קיין נייַ־
סוועניציאַן, כדי מיינע באַקאַנטע קריסטן זאָלן שטיצן מיין
פאַמיליע אין ווילנער געטאָ.

איך בין געבליבן אין נייַ־סוועניציאַנער געגנט, זיך באַ־
האַלטן אין די וועלדער, סטאַדאַלעס און בעדער, ביים שכור
וויניק, ביי די סקירשיניסעס, ביי מישון און דרושציאן. נישט
איינמאָל האָט מען מיך אויסגעגעבן און מיר האָט זיך איינ־
געגעבן צו אַנטליפן. הונגעריק, באַרוועס און נאַקעט, בין
איך געוואָגן געיאָגט ווי אַ חיה; נישט איינמאָל האָב איך
געטראַכט צו מאַכן אַ סוף צו מיין לעבן.

4

אין יוני 1944 הער איך די בשורה פון סאָוויעטישע האַר־
מאַטן־שאַסן. איך בין געלעגן אין אַ גרוב אין אָפענעם פעלד
און געטראַכט, אַז אָט, אָט ווער איך פריי. אָבער די שיסעריי
וועלט אַלץ שטאַרקער און נעענטער. וועט מיר געלונגען
אַרויסצוקומען אַ גאַנצער פון דאָזיקן פייער? מיטאַמאָל איז
געוואָרן שטיל. עס האָט אויסגעזען אַזוי אומגלייבלעך. די
דייטשן זיינען שוין נישטאָ. איך בין באַפרייט.

אַריינקומענדיק אין נייַ־סוועניציאַן האָבן נאָך די פאַר־
ברענטע הייזער געוויכערט. אַלץ איז געווען חרוב. גרויסע
טיילן פון אַמאָליקן יידישן צענטער, באַן־גאַס, קאַלטיניאַנער,
סוועניציאַנער, ווילנער, שול־גאַס זיינען פאַרשוווּנדן.

איך האָב זיך דערוווסט, אַז יוסף זאַק מיט זיין פאַמיליע
און זיין ברודער משה, געפינען זיך אין פאַקומשע. איך בין
אַוועק צו זיי, און אונדזער שמחה איז געווען גרויס. די
ערשטע געטראָפענע יידן פון שטעטל. איך און לוי זאַק באַ־
זעצן זיך אין אַ צימער, שפעטער קומט הירט ביקסאַן, דוד
קמחי, חיה לאַס מיטן מאַן און קינד. ציפּע ביקסאַן. איך האָב
זיך געטראָפן מיט אַיידישן קאַפּיטאַן, ער האָט אונדז אַסך
געהאָלפן, מיר זאלן קענען זיך שטעלן אויף די פיס. ער האָט
געזאָגט צו מיר: „גיב מיר די נעמען פון די אַלע באַנדיטן,
איך וועל זיך מיט זיי אָפּרעכענען". אַזוי האָבן מיר טאַקע
געטאָן.

איינמאָל האָב איך באַגעגנט אַ ליטווישן באַנדיט, וועלכער
האָט אויסגעגעבן הירש לעווינשטיינען. איך האָב אָנגעווויזן
אויף אים די סאָוויעטישע מאַכט און מען האָט אים אַרעס־
טירט. איך באַקום אויף מאָרגן אַ פאָדערונג צו קומען צום

געגנערַאל־סעקרעטאַר פון דער פּאַרטיי, וועלכער וויל ווירקן אויף מיר, איך זאָל צוריק ציען מיין אָנקלאָגע. עס ווייזט זיך אַרויס אז דער באַגדיט איז אַ חבר פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. און דער גענערַאל סעקרעטאַר האָט אים רעקאָמענדירט אַלס חבר. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט און נישט געוואָלט צוריקציען מיין אָנקלאָגע. אין אַ צייט שפּעטער באקום איך אַן אויפפאָדערונג צו מעלדן זיך אין נ.ק.וו.ד. נישט וויסנדיק צוליב וואָס מען רופט מיך, האָב איך מיינע באַקאַנטע גראַטולעוויטשעס אַלץ איבערגעגעבן, זיי זאָלן טאָן פּאַר מיר, אויב עס וועט זיין נויטיק.

אין נ.ק.וו.ד. האָט מען מיך באַשולדיקט אין צוזאַמענאַרבעט מיט די שונאים פון ראטן־פּאַרבאַנד. איך קלער זיי אויף, אַז איך העלף אויסראטן די שונאים. איך אַלס ייִד, וועלכער האָט געליטן אַזויפיל, וועל מיטאַרבעטן מיט די מערדער? דאָך האָט מען מיך אַרעסטירט און אַריינגעוואָרפן אין אַ קעלער. מיר האָט זיך איינגעגעבן מודיע צו זיין מיינע פריינט און מען האָט געטאָן אַלץ מיך צו באַפרייען. מען האָט מיך ווייטער געפּאָרשט. איך האָב דערציילט די פּאָדערונג פון גענערַאל־סעקרעטאַר, איך זאָל צוריקציען מיין אָנקלאָגע ווען לויטוויישן באַגדיט. זיי האָבן מיר געגלויבט און מיך באַפרייט.

5

איינמאָל איז געקומען אַן אויספּאָרשונגס־קאָמיסיע, וועלכע האָט געדאַרפט פעסטשטעלן דאָס אויסמאָרדן די יידישע באַפעלקערונג און אַטייל פּאָליאַקן. די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון דאָקטוירים, זשורנאָליסטן און געריכטס באַאַמטע. מיט זיי בין איך געפּאָרן אויף די קברים, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן וועג קיין ווילנע, און צום גרויסן מאַסן־קבר פון די טויזנטער אין וועלדל ביים זעמיאַנע.

אָסך גראָבן האָט מען נישט געדאַרפט, אָפּגראָבנדיק נאָר אַ מעטער האָט מען געזען די צונויפגעוואָרפענע קערפערס אַן אַ סדר, קינדער מיט מאַמעס. זיי האָבן אַלץ פאָטאָגראַפּירט און מיך אויסגעפרעגט וועגן דעם אָנטייל פון די ליטווינער אין מאָרד. זיי האָבן מיך געבעטן אונטערשרייבן, און מיט דעם האָט עס זיך געענדיקט.

עס דאַרף זיך אַזוי נישט ענדיקן!

דער מאָסן מאָרד דאַרף נישט פאַרגעסן ווערן, געדענקט!

טייבע קאגאן

אויף די חורבות

וין דעם צווייטן טאָג נאָכן אויסברוך פון קריג, האָב איך זיך געשטעלט די פראַגע: ווּהין אָנטלויפן? און זיך אַליין געגעבן דעם ענטפער: קיין רוסלאַנד.

גלייך ווי איך האָב פאַרלאָזט דאָס שטעטל, האָט מיך געמאָטערט די פראַגע: אויב אָנטלויפן, פאַרוואָס איינער אַליין. ס׳איז אָבער געווען צו שפּעט. קיין וועג צוריק איז שוין נישט געווען.

די פראַגע האָט מיך אָבער געמאָטערט די גאַנצע צייט פון מיין נע ונד־וועג איבער די סטעפּעס פון קאָזאָכסטאָן און אין ווייטן סיביר. עפּעס אַ געפיל פון חרטה האָט מיך געפּייניקט די גאַנצע 5 יאָר און האָט מיך נישט געלאָזט רועגן.

גלייך ווי ס׳האָט זיך געענדיקט דער קריג, האָב איך באַשלאָסן צו פאָרן צוריק אַ היים. ווידער אָמאָל האָב איך געדאַרפט דורכמאַכן וואָנדערונגען און שוועריקייטן, ביז איך האָב זיך ענדלעך דערשלאָגן קיין ניי־סוועניציאָן.

איך בין אַראָפּ פון באָן און האָב געטראָפן אַ שוידערלעך בילד: די גאַסן פוסט; די הייזער — פאַרברענט. אומעטום, ווּהין איך האָב זיך געקערט, האָב איך דערזען נאָר פאַרויכערטע וועגן.

פון אַלע הייזער האָב איך געפונען גאַנץ נאָר דעם וואָקזאַל און העשל גאַרדאָנס מויער.

איך בין דורכגעגאַנגען דאָס גאַנצע שטעטל און האָב נישט דערקענט, וווּ ס׳איז אָמאָל געווען אַ גאַס.

איך האָב אָנגעהויבן זוכן, אפשר האָט זיך עמעץ געראַטעוועט, אפשר וועל איך דאָך עמעצן טרעפן.

ס׳איז קיינער נישט פאַרבליבן און נאָכפרעגן זיך ביי די קריסטן, האָב איך נישט געוואָלט. ס׳איז נישט געווען כדאי. דער גרויסער קבר אָבער, הינטער דער זשעמיאַנע, איז געווען אַן עדות, וואָס דאָ איז פאַרגעקומען.

איך האָב דערפילט, אַז איך וועל דאָ, אויף די חורבות, נישט קענען לעבן. איך האָב דערפאָר באַשלאָסן ווידער אָנצוהויבן וואָנדערן, אבי צו אָנטלויפן פון די שרעקלעכע שאָטנס, פון די חורבות און פון די קברים.

און איך האָב זיך ווידער געשלעפּט פון שטאָט צו שטאָט, געוואָגלט פון לאַנד צו לאַנד, ביז איך האָב זיך דערשלאָגן צו אונדזער אַלטער, היסטאָרישער היים — ארץ ישראל.

אסתר פייגע פורמאן־חייט

ווי אזוי
איך האב זיך געראטעוועט
פונעם טאל פון יאמער און אנגסט

יך האָב דאָן געאַרבעט אַלס קאַסירערין פון אַ „זאַגאָט־סקאָט" (אַ קאָאָפעראַטיוו אויפצוקויפן כהמות). וועז די סאָוויעטישע מאַכט האָט פאַר־לאָזט אונדזער שטעטל, איז בייַ מיר אין קאַסע געבליבן בערך אַן 8000 רובל.

דער הויפּט־בוכהאַלטער איז געווען קאָזלאָווסקי, אַ ליט־ווינער פון קאָווגע, וועלכער איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אַלס קאָמוניסטישער פירער, וואָס איז געשטאַנען אין פאַר־בינדונג מיט דער אונטערערדישער ליטווישער קאָמוניסטי־שער אָרגאַניזאַציע אין ווילנע. ער איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון דער „געסטאַפּאָ" און האָט אַרויסגעגעבן דעם פירער פון דער פאַראייניקטער פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע (פ.פ.א.) אין ווילנער געטאָ, יצחק וויטענבערג.

ער האָט פון מיר געפּאָדערט, אַז איך זאָל אים אָפּגעבן דאָס גאַנצע פאַרבליבענע געלט פון קאַסע. אַזוי ווי ער האָט געוווּסט אין אַ דאָרף וויקון, נישט וווייט פון שטעטל, בין איך אַוועק צו אים אָן אים מיטגעבראַכט דאָס געלט.

דערווייל זיינען אויסגעבראַכן רעגולערע קאָמפּן צווישן דער אָפּטרעטנדיקער סאָוויעטישער אַרמיי און די ליטווישע פּאַרטיזאַנער. איך האָב זיך שוין נישט געקאָנט צוריקקערן קיין נייַ־סוענציאַן און האָב באַשלאָסן צו בלייבן אין דאָרף.

איך האָב זיך באַהאַלטן אין אַ הויז פון באַקאַנטן ליט־ווינער — פּוקיענאס, אַ ברודער פון ליטווישן גלח פּוקיע־נאס, וועלכער איז געשטאַנען בראש פון ליטווישן פּאַרטי־זאַנער־שטאַב.

זיין פרוי פלעגט מיר ברענגען אַלע נייַעס פון שטעטל. פון איר האָב איך דערוווּסט, אַז מ׳האָט אויפן וועג דער־שאָסן מאָטקע וואָלפסאָן; אַז נישט וווייט פון מאָהילניק וואָל־גערט זיך דער קערפער פון דער אומגעבראַכטער מאַליוסקע גוטערמאַן; און אַז די פּאַרטיזאַנער האָבן דערהרגעט הירשקע ברוידא.

איך בין בייַ זיי געבליבן איבער אַ וואָך צייט. די פרוי פּוקיענאס איז געווען זייער אַ פרומע און זי האָט מיך צוגע־רעדט אַז איך זאָל זיך שמדן און בלייבן בייַ זיי. איך האָב איר אָפּגעדאַנקט פאַר איר גוט האַרץ און וועז ס׳איז געוואָרן אַ ביסל זיכערער אויף די וועגן, האָב איך זיי פאַרלאָזן און אַוועק צוריק אַהיים.

איך האָב קוים באַווייזן אַריבערצוטרעטן די שוועל פון אונדזער שטוב, ווי ס׳זיינען געקומען ליטווישע פּאַרטיזאַנער און האָבן אונדז אַלעמען אַרויסגעטריבן. מ׳האָט אונדז גע־בראַכט אויף די פעלדער, נישט וווייט פון קלויסטער און גע־האַלטן דאָרט אַ גאַנצן טאָג. וועז ס׳האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו רעגענען, איז געקומען דער פּוילישער גלח און האָט אונדז דערלויבט אַרייַנצוגיין אין גומנע. דאָרט האָבן מיר איבערגענעכטיקט די נאַכט.

צווישן אונדז איז געווען בן ציון אווטשינסקי, וועלכער האָט געהאַט עפּעס אַ מאָדנע לאָכנדיק פּנים. ער איז נישט געפּעלן געוואָרן די ליטווישע וועכטער און זיי האָבן אים אָפּגעפּירט אין אַ זייט און דערשאָסן.

וועז ס׳האָט אָנגעהויבן צו טאָגן זיינען מיר אַנטלאָפן פון גומנע און האָבן זיך צוריקגעקערט אין שטעטל.

דאָרט איז געווען זייער אַ געדריקטע שטימונג. מ׳האָט מורא געהאַט אַרויסצוגיין אין גאַס. איך האָב באַמערקט, ווי דער באַקאַנטער אונטערוועלטניק, סושטשיק, פירט די שוועסטער פון לערער רופייז אַראָפּ קאַלטיניאַנער גאַס. נישט לאַנג האָט געדויערט און מ׳האָט אונדז אָנגעזאָגט, אַז ער האָט איר דערהרגעט נעבן ספרונזסקעס באָד.

דאָס זיינען אָבער נאָך אַלץ געווען בלויז אייַנצעלנע קרבנות. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבן די ליטווישע רוצחים אומגעבראַכט 43 מאַן. יענע „אַקציע" איז דורכגעפּירט גע־וואָרן מיט אַ צוגעגרייטן פּלאַן. זיי האָבן צונויפגעשטעלט רשימות פון אַלע יידן, וועמענס קינדער עס זיינען פריער געווען אין קאָמסאָמאָל. מען האָט זיי אַלעמען אַרעסטירט און וועז מ׳האָט נישט געפונען דעם דערמאָנטן אין דער רשימה, האָט מען סתם געכאַפּט אַ קרוב אָדער אַ שכן, אַבי די צאָל 43 זאָל שטימען.

נאָך אין דעם זעלבן טאָג האָט מען זיי אַרויסגעפּירט הינטערן שטעטל און אַלעמען דערשאָסן.

אַ ביסל שפּעטער איז געשאַפּן געוואָרן דאָס געטאָ, וואָס האָט עקזיסטירט בלויז אַ קורצע צייט. די ליטווישע פּאָליציי

האָט דערווייל צוגעגרייט די לאַגערן פון פאָליגאַן, כדי אַהין אַרויסצוטרייבן אַלע יידן פון דער גאַנצער געגנט.

אין שטעטל האָט זיך דערווייל אַריינגעקליבן אונדזער באַקאַנטער קאָזלאָווסקי. ער האָט געווינט ביי מרדכי יאָסע דעם שוחט אין שטוב. ער איז געקומען צו אונדז און האָט פאַרגעלייגט, אַז איך מיט מיין שוועסטער ראשקע זאָלן אַריבערגיין וווינען צו אים.

ס׳איז געווען דאָנערשטיק אין אָוונט, וועו מיר האָבן ביידע, איך מיט מיין שוועסטער ראשקע, פאַרלאָזט דאָס געטאָ און אַריבער וווינען צו אים. גלייך אויף מאָרגן, פרייטיק האָבן די ליטווישע פאַרטיזאַנער אַרומגערינגלט דאָס געטאָ און קיינעם נישט געלאָזט אַרויסגיין. מיר זיינען געלעגן פאַרשטעקט אין אַ פינצטערן קאַרידאָר און קיינער האָט פון אונדז נישט געווּסט. קאָזלאָווסקי האָט אפילו זיינע קינדער וועגן דעם נישט דערציילט.

שבת פרי, דאָס איז געווען דער שבת פאר יום כיפור, האָט מען אַלע יידן אַרויסגעטריבן פון געטאָ און אַוועקגעפירט קיין פאָליגאָן.

דינסטיק, דעם ערשטן טאָג סוכות, איז געקומען צו קאָזלאָווסקין יורעוויטש, וועלכער האָט געאַרבעט אויף דער עלעקטריישער סטאַנציע, און האָט דערציילט, אַז מ׳האָט מאָביליזירט אַלע פויערים פון דער גאַנצער געגנט. אַלע מוזן קומען פאַרנאַכט מיט לאָפּאַטעס און מ׳גייט גראָבן גריבער פאַר די יידן פון פאָליגאָן.

מיטוואָך פרי האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע שיסעריי אין פאָליגאָן, וועלכע האָט זיך געהערט אַ גאַנצן טאָג.

אַלע גויים פון שטעטל זיינען געלאָפן אַהין, כדי אָנצוקוקן דאָס גרויסע וווּנדער. ס׳האָט זיך געהערט, ווי די קריסטן יובעלן, זינגען און שרייען.

מיר האָבן געמיינט, אַז מיר ווערן משוגע פון וויטיק און שרעק. קאָזלאָווסקיס פרוי פלעגט זיך אַלע וויילע אַריינכאָפן צו אונדז, כדי אונדז צו מונטערן און טרייסטן.

אין אָוונט האָט אויפגעהערט די שיסעריי. ס׳האָבן זיך דערהערט די קולות און געזאַנג פון די ליטווישע באַנדיטן, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט פון דער שוידערלעכער עקזעקוציע. זיי האָבן זיך פאַרזאַמלט אויפן מאַרק־פלאַץ און טריומפירט איבער דעם גרויסן „נצחון" זייערן.

דאָנערשטיק האָבן זיך ווידער דערהערט שיסעריין פון פאָליגאָן. די עקזעקוציע האָט זיך געענדיקט בייטאָג. דאָן האָט מען ווידער מאָביליזירט די פויערים, כדי צו פאַרשיטן דאָס גרוב.

אין משך פון 2 טעג האָבן די ליטווינער אומגעבראַכט אין פאָליגאָן בערך 8000 יידן. זיי זיינען זיך דערנאָך פונאַנדערגעפאָרן און מיטגעשלעפט מיט זיך פאַרשיידענע זאַכן פון די אומגעבראַכטע. מיר האָבן געזען, ווי אַזוי אויך די שטעטלשע קריסטן האָבן געשלעפט בגדים און שיך.

מיר האָבן ביידע געמיינט, אַז ס׳וועלן אונדז פלאַצן די הערצער, אַיידער מיר וועלן אַראָפּ פון זינען. און אויב מיר האָבן דאָך דאָס אַלץ געקאָנט אויסהאַלטן, איז אַ סימן, אַז דער מענטש איז שטאַרקער פון אייזן און שטאָל.

פרייטיק פרי איז געקומען צו די קאָזלאָווסקיס דער פעלדשער באגדאָן. דורך דער וואַנט האָבן מיר גוט געהערט ווי ער זאָגט:

„גוט, וואָס מיר זיינען ענדלעך פטור געוואָרן פון די יידן. ס׳האָט זיך זיי פאַרוואָלט שאָפן אַ קאָמוניסטישע מלוכה אויף דער וועלט. איצט האָט מען זיי אַוועקגעשיקט אויף יענער וועלט און דאָרט וועלן זיי שוין קענען באַלעבאַטעווען וויפל זיי וועלן נאָר וועלן. כאָ כאָ"...

דאָס איז געווען די שטימונג נישט נאָר פון פעלדשער באגדאָן; אַזוי האָט געטראַכט דער גרעסטער טייל פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג.

מאָראַליש זיינען זיי אַלע פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם פאַרגאַסענעם בלוט. דאָ און דאָרט האָבן זיך געפונען אייניצלנע, וועלכע זיינען נישט מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטראָם, זיי זיינען אַבער געווען ווייניק, — בלויז יחידי סגולה, וועלכע מיר דאַרפן נישט פאַרגעסן און דערמאָנען מיט דאַנקבאַרקייט.

קיילע אייזיקאוויטש

דער וועג פון פיין

יר האָבן געוווּינט ביי פּופּיסקין אין שטוב אויף קאַלטיניאַנער גאַס, ווו ס׳איז שפּעטער געשאַפֿן געוואָרן דאָס געטאָ. אַזוי ווי יענץ הויז איז געבליבן אויסערן געטאָ, האָבן מיר זיך אַריבער־געקליבן אין אַ קריסטלעכער געביידע, הינטער חיה עלפּערין.

מיט אונדז צוזאַמען האָבן געוווּינט הירשע און חיה פּייגע גורוויטש, הענעך גורוויטש מיט זיין פּרוי און קינדער אין בתיה גורוויטש מיט איר זון, חיים. איר מאַן, מאָטל גור־וויטשן, האָט מען אומגעבראַכט אין דער „אַקציע פון די 43״.

מיר האָבן תיכף באַשלאָסן, אַז מ׳דאַרף וואָס גיכער פאַר־לאָזן דאָס שטעטל. מיר האָבן זיך פאַרשטענדיקט מיט אונ־דזער משפּחה אין סוויר און געבעטן, אַז זיי זאָלן אונדז אַרויסשיקן אַ פּור, וועלכע איז טאַקע גלייך געקומען און האָט צוערשט צוגענומען מיין מאַן מיט די קינדער. איך בין געבליבן אין נייַ־סוועניציאן מיט אַ ביסל זאַכן. פּרייטיק פרי, ערב שבת תשובה, איז מיין מאַן געקומען מיט אַ פּור פון סוויר מיך אָפּנעמען. מיר האָבן איינגעפּאַקט אַלע זאַכן און זיך שוין געוואָלט לאָזן אין וועג אַריין, ס׳האָט זיך אָבער באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן און ס׳וועט זיין שווער אים צו פאַרלאָזן.

וועג מיר האָבן באַמערקט, אַז דער ליטווישער פּאָליצ־יאַנט איז אַריין צו מאַטיוקאַסן, האָבן מיר זיך שנעל אַרויס־געכאַפּט דורך דער קליין שול־גאַס און ס׳איז אונדז געלונ־גען אַרויסצופאָרן פון שטעטל.

מיר זיינען געקומען קיין לינטופ. דאָרט האָט מיין ברו־דער רפאל סווירסקי געהאַט אַ טערפּענטין פאַבריק. ס׳האָבן ביי אים דאָן געאַרבעט ביי 40 לינטופער יידן.

מיין ברודער האָט גלייך באַזאָרגט שיינען פאַר מיין מאַן און פאַר מיין ברודער יצחק, און ער האָט זיי אויך באַשעפ־טיקט אַלס נוצלעכע יידן.

שפּעטער האָט זיך איינגעגעבן אויך בתיה גורוויטש צו־קומען צו אונדז. הענעך גורוויטש האָט נישט געוואָלט איבער־לאָזן זיינע עלטערן און האָט אין דער לעצטער מינוט רעזיג־נירט פון פלאָן צו קומען צו אונדז.

די רואיקע טעג האָבן אַבער אויך אין לאַנטופ לאַנג נישט געדויערט. די דייטשן זיינען באַלד צוגעטראָטן צו ליקווידירן דאָס געטאָ. מיר האָבן זיך דאַן אַריבערגעקליבן קיין סוויר, אויך דאָס סווירער געטאָ האָט לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. מ׳האָט די סווירער יידן אַרויסגעשיקט מיט צוויי טראַנספּאָרטן, קיין קאָוונע און קיין ווילנע.

דעם קאָוונער טראַנספּאָרט האָט מען געבראַכט קיין פּאנאר און דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט. דער ווילנער טראַנ־ספּאָרט איז אָנגעקומען קיין ווילנע.

מיר זיינען געווען אין ווילנער געטאָ ביז צו דער אַרויס־שיקונג קיין עסטאָניע. מיט אונדז איז אויך געווען בתיה גורוויטש מיט איר זון. מיטן ערשטן טראַנספּאָרט, וואָס איז געגאַנגען קיין נאַרווא, אין עסטאָניע, האָט מען אַרויסגעשיקט מיין משפּחה און מיטן צווייטן האָט געזאָלט פאָרן בתיה מיטן זון.

אין לאַגער פון עסטאָניע האָט מען געמוזט שווער אַר־בעטן. חיימל איז דאָך נאָך געווען אַ ייִנגל פון אַ יאָר 12. ער איז אַבער געווען הויך געוואַקסן און גוט געבויט, אַזוי אַז מ׳האָט אים געשעצט פיל עלטער. ער פלעגט גיין אַרבעטן צוזאַמען מיט אַלע מענער.

די אַרבעט איז געווען שווער און עסן האָט מען כמעט נישט געגעבן. עס האָט געהערשט הונגער און באַלד האָבן זיך אויך פאַרשפּרייט קראַנקהייטן, איבערהויפּט — טיפוס.

חיימל איז קראַנק געוואָרן אויף טיפוס און איז געשטאָרבן. זיין מוטער, בתיה איז אומגעקומען אין שטוטהאָף.

איך מיט מיינע קינדער האָבן איבערגעלעבט אַלע צרות אין לאַגער און האָבן זוכה געווען צו דערלעבן די באַפּרייי־אונג. מיין מאַן איז געשטאָרבן גייַעגדיק אין וועג. ער איז געוואָרן שוואַך און האָט נישט געקאָנט ווייטער גיין. ער האָט נאָר געבעטן די קינדער מיר איבערגעבן זיין לעצטן גרוס.

אריה פופיסקי

קול
זעקת הדם לא ידום

שנים על שנים עברו מאז... נדמה: שרק תמול־שלשום. לא מזמן רב, קרה הדבר. ימים כלילות, חדשים כשנים בלתי־ספורים, חלפו כלא היו.

בחיים האפורים היום־יומי: בהו־הא ובהתנצחות תמידית לקיום הקשה: אי אפשר, מדעת או לא, לזכור ולחשוב על אותו יום־הקודר בחיינו, שני ד' סוכות, שנת תש"ך — 1941, כשהרוצחים הגרמנו־ליטאים, טבחו באין מפריע, ללא פחד מעונש ואלוהים, את כל האהובים והיקרים לנו: אבות, אמהות, אחים ואחיות — עולל יונק וטף — מקטן ועד גדול; במיתה משונה. יהודים מסורים ונאמנים, עד לרגע האחרון, לצור־מחצבתם; בעלי־הבנה לכל דבר אנושי, חכמי־תורה ומסורת, אצילי־נפש, צדיקים ופשוטי־העם עם לב־חם; מבלי להשאיר כמעט, אף שריד ופליט, שבאימרת יזכור או קדיש יחשוב אודותם ויזיל דמעה לזכר החורבן הגדול, הנורא והאיום. השמידם על לא עוול בכפם — אך ורק על יהודים היותם.

השדות, מעבר לנהר זיימינה, כנוהן בשם: „פוליגון־החדשה". „פוליגון" השם, זכור היטב לתושבי המחוז, ועל־פיכמה לעסקני־הצבור דאז, את פירושן, ממלחמת העולם הראשונה 1914—1918.

קסרקטיני־עץ, בשדה־חול הפתוח לרוחות, חלונות ודלתות הוסרו ואינן או שפתחיהן סומרו בקרשים, שכל רוח וקור בחורף, חודר פנימה ועושה שמות בגוף ובנפש.

תנורים וחומרי־הסקה הם יקרי־המציאות ולפרקים גותנים בצמצום. גדר־תייל כפול ומכופל וגבוה; סוגר סביב כל המחנה, על סגר ובריח. זקיפים־חמושים מהקדקוד ועד רגליו, למנוע בריחה של מאן דהוא שבחר דווקא בחופש, במקום „הנעמה" הבלתי־קרואה... מוות איטי. רעב, מצוקה וקור מנת־חלקם של האומללים. התנוונות גופנית ורוחנית מושלמת — כליה. הסך־הכל... מוות־אכזרי.

„עם־האדונים" של גטה, שילר וקנט; מלומדים הם איך לשעבד ולכלות בעמים. על־כן הנהיגו־הפעם, משטר איימים בשיטה, בתמידות, בארגון, במעש, במרמה ורמיה; בשותפות עם עוזריהם ה„שקטים" הליטאים — שיטת כליה כללית וסופית על כל יהודי מחוז־סביניציאן. וישמידם מתחת פני שמי ה'.

לכרות ענף פורה עם הלק מהגזע, על אדמה פוריה של תורה ובינה, יושר וצדק, חכמה ומוסר, ברצחנות כזאת ובשנאה עיוורת ונבערת, היא רציחה שאין כפרה עליה; אין לשכוח בשום פנים ואופן. לספר ולשנן, לחזור ולספר שנית, ללא הרף, לדורות הבאים אחרינו, את אשר עשה לנו, העם־לקי־הארור, שקם לתחיה בדורנו.

לילדי ארצנו, לבני הדרור והחופש, קשה להם לתפוס את גודל האסון בכמות ובאיכות, שנלקח מאתנו. לא פעם, הם שואלים ותמהים, הייתכן? איך זה: שמונה אלף איש, הובלו כצאן־לטבח? לא התקוממו, לא הגיבו נגד קומץ השומרים הרוצחים? והפרטיזנים היהודים איפוא היו? הלא: בכל מקום ומקום הראו את גבורתם, נגד האויב, מעטים נגד רבים! האם לא ידעו על הנעשה? דרושה הסברה מקיפה ומאומצת, על מנת לשכנעם ולהחדיר למוחם, את כל המניעים שפעלו בזמן ההוא; בנפש וסביבה של היהודים דשם. גם השיטה בה השתמשו „עם־האדונים" גם זכור־תזכור את אשר עשה לך עמלק; לאביך, אמך, דודיך, קרוביך וגם לך בעצמך ולדורות הבאים אחריך.

אי אפשרי לרפא פצע, שמאין להגליד, הן בלב ובנשמה. לא בהעמדת הפנים של הגרמנים דהיום; לא ידענו על הנעשה עד כדי־כך, לא ידינו שפכו את הדם הזה, בפעם הראשונה אנו שומעים על האכזריות הזאת; שקר וכזב! הנכם שותפים־לרצח; ביודעין וללא יודעין! רצח שמונה אלף, עשרים, חמישים, מאות־אלפים פה ושם. מיליונים שקבצתם בגיטאות, בכל מקום ששלטונכם רק הגיע ושרגליכן רק דרכה; הנפשעת! „ליל־הבדולח" אצלכם, בביתכם, תחת אפכם; גם לא ראיתם וידעתם? וגרוש יהודי ברלין וגרמניה כולה? אוסטריה, הולנד, יהודי צרפת ועוד ועוד... לא שמתם לב, אלא ראיתם? כן; הכל נעשתה בידיעה, בהכנה ובאישור; כפי שאתם רגילים, מאז ומתמיד לסדר את „ענינכם־אתם"; ולרצות לצאת בנקיון־כפיים? והביזה ששלחו לכם הביתה מהמזרח; מאין לקחו? האיכפת היה לכם, ממי בזו וגזלו? השאלתם, לכם בעצמכם, בלבכם, בנשמתכם, את מי אמללו? החקרתם ב„מצפונכם", מיהו הקרבן הכה גדול, המשלם כה יקר? והרכבות־משא, המלאות והגדושות בייצורי־אנוש, שנמשכו כשרשרת בלתי־פוסקת, מכל ארצות־אירופה, דרך ארצכם „לעבודה"; לא ראיתם, לא התעניתם? הלא: זה היה, למען ההתקדמות ה„רייך־השלישי"; למען שגשוגכם אתם, למען אושרכם? איך זה, אי־לויאליות כזאת? הלא, זאת היא בגידה! באמת „מצפונכם־הנקי" הרשה לכם לדבר שכזה ונשארתם, לתמיד שקט להפליא? והתרוץ — הידוע לכולם לכל העולם, שפעלתם לפי „צו־מגבוה" ובכם מה

האשמה? והדרישה מאז ומתמיד, „התרחבות למרחב־המזרח"? ומי הוא הקרבן־הראשון ב„מסע"; לא היהודי היה? הכל בעורקיכם־הטיבטוני! ידכם בכל — ו„כל־בו־בכם"!

אל תגידו בגת ואל תספרו באשקלון; שלא בכם האשמה! החרבתם עד חרמה את הבלתי־מוכן להתמודדות, להתנגדות והחלש בכוח — את היהודי. לכן ידעתם, הכנתם ובצעתם את „משימתכם" — הרציחה, להפליא?! ללא פחד מעונש־המחר וללית־דין ודיין־אלוהים, לא רק רצחתם — בזתם, גזלתם, זנתם, ירשתם ונהנאתם.

בן יהודי המקום, רווחה היתה דעה, שהשכן הליטאי הוא שקט וצנוע, פשוט וטוב־לב, ממש כ„מלאך מהשמים", אפילו שתיים לספור לא יודע. הוא ייסחב אחרי ההשסתה־הפרועה, גל־ההפקר והפורענות, נגד יהודי המקום? האם הוא כיתר אחיו לדת: הפולנים והאוקראינים? היהודים מאנו להעלות על דעתם דבר שכזה. הם זכרו עוד, איך שטובי בניו, לחמו בחרוף־נפש, בזירה הבינלאומית, בעד שחרור ליטא מעול השיעבוד הרוסי (מאז חלוקת פולין בשנת 1793 ואחרי ההתקוממות בשנת 1863) ובהשגת עצמאותה בשנת 19־1920.

על מגש של זהב הוגש להם השי — החופש והדרור; על־ידי טובי בני־היהודים. צהלה ושמחה בליטא — גם בביתם של היהודים דשם. זמן מה הרגישו את עצמם, היהודים, כבתוך ביתם, כבשלהם. רשת ענפה של בתי־ספר עצמאיים, מוכרים על־ידי השלטונות, הוקמו באין מפריע, בכל ליטא ונתמכו על ידם. כל המסחר הסיטונאי, לרוב בידי היהודים. גם שר יהודי נמצא בין חברי הממשלה הראשונה. זכורני, איך נכנסו הליטאים בעיירתנו אחרי ההסכם, כולם נשמו לרווחה, בהזכר איך שטוב ליהודי־ליטא. כהפתגם האידי האומר: כ„אלוהים־באודיסה".

לא יותר מתשע־עשרה שנה נמשכה „האידיליה" הזאת וההרגשה נהפכה למרה. ממתוק יצא; אז...

היהודים התרגלו במשך הזמן (כ־700 שנה) לחשוב, ששכנו די אדיב הוא, שקט, יפה־במידות, על כן עזרו לו במעש ובעצה־טובה, כנהוג בשכנות־טובה ונאמנה. שכח היהודי, פשוט לא יכול היה לשאת, במוחו יום־יום, את המחשבות הנוגות מהעבר. בדאגותיו של קיום וחנוך ילדיו; בזמנים האחרונים, פרח מזכרונו, שבבית־הליטאי סופג התינוק את ארס־השנאה ליהודי, עוד ביניקת חלב־אמו. על־יד העריסה, שיר על יהודי־שד, באם לא תישן, יבוא היהודי ויקח אותך. בבית־הספר, בכנסיה, ברחוב; כל שיחת־רעים ביניהם, נגמרת כמובן: במעשיה על יהודי.

אחרי הסתה של כומר בכנסיה בכל יהודי, ללא הבדל, שהם הם, „צלבו" את הכי־הנעלה להם ה„בן־אלוהים", ישו; מבזים אותם, משמיצים, בזים את עושרם ואושרם, מרמים וכו'; נתפס אצלם, בראשיהם הפשוטים, ללא־יידע, (אַנאַל־פאַבתים) הדבר כהוכחה ברורה למדי ומובנת מאליו. הם אמרו: „הכומר אומר את הנכון — הכומר תמיד צודק". האימרה העממית הזאת, הביע בפומבי, מבלי להתבייש במעט, אפילו הליטאי המתורבת והנבון.

על אדמה פוריה כזאת, המבורכת בזיבול, של שנאה וקנאה מדורות, שטופחה על־ידי כל מיני פורעים מגבוה, עוד מימי־הביניים, ממשלות־הצאַרים והריאקציה־השחורה, הידועה ברוסיה, במאה הקודמת ובהתחלת המאה הזאת, ושלא דעכה אף־פעם במלוא־הנימה; אפילו אחרי השתחררותה מהשיעבוד ויציאתה לגאולה, הודות למלחמתם העיקשת של טובי בניו יהדות־ליטא.

קרו מקרים לא מעטים, של עלילת־דם, הסתה, רצח יהודים פה ושם. על־כן, מצאה לה אוזן כה קשבת ה„תורה" הנאצית־הרוצחת; — „תורת" לילה־הבדולח, שהתבטאה כה אופיני ובסגנונה, בשיר הורסט־ווסל לדראון: בזמן שדם יהודי יזל מהסכין — אל תעמוד מהצד כמסכין — חלק; גם אתה תקח — אז; לך ולעמך יירווח. — כליה מושלמת — השמדה.

ארבעים רוצחים, צמאי־דם יהודי, ליטאים מבני־המקום, שגדלו אתם יחד, הובילו שמונת אלף יהודים, מזי־רעב, אכולי־יאוש, ללא שום התנגדות, כצאן לטבח יובל, לגבעת־החול, ב„פוליגון־החדשה", מעבר לנהר זימינה, אחרי גשר קרול... לעקדה.

בזמנים ה„טובים־האידיאליים", נהרו נוער־יהודי לאותה הגבעה, לנהר ששטף את גדותיה להשתזף בחול ובקרניי־החמה, להנות מהטבע, לדבר ולהתלוצץ במימי הנהר להתרחץ. שוחחו, התווכחו על עתיד יותר מזהיר במקום ובארץ האבות. רקמו חלומות־פז; כל אחד לפי השקפתו, הבנתו, ומחשבתו. עתיד ממש של חרות וזוהר; הבנה בין כל בני־אנוש. כנבואת ישעיהו־הנביא: וגר זאב עם כבש...

מעבר השני של הגבעה הזאת, נפסק באותו היום ב־ב' סוכות, פתיל־חייהם של כל אלה שחלמו וקיוו למחר טוב־יותר, נשגב־יותר; מלא טוהר וזוהר, חרות וגאולה לכל.

שותפי־הכליה האכזרית; אשמדאי־מלאך־המוות ואזרחי העיירה והסביבה, הנוצרים, שמחו על „בצחונם־המזהיר" בלקחם חלק, במעש ובלב בעשיית שמות וקץ לקומץ יהודי מחוץ־סבינציאַן.

שמונת־אלף מקהילות־ישראל קדושות נמחקו מעל פני שמי ה'; מזריחת החמה ועד שקיעתה. הרצח המתועב, ה„משימה" בלשונם, בוצע; ללא סימן של חרטה, בושה וכלימה, לאור השמש ביום.

בשחוק על שפותיהם ופנים קורנות מאור, אמרו קבל עדה ועם: סוף־סוף תם ונשלם... פעם אחד ולתמיד... לא ישאר יהודי בעולם... מעכשיו לנו הוא העתיד... לא תושב נכבד מחא... גם לא ההשגחה העליונה והכמורה... על המעשה המתועב־הרצח... חיים טהורים ושוקקים תהומה ירדו, לנצח.

הספרייה

דבית־רבן; התינוקות... עוללים ורכים... קריאתם הקורעת לב — הצעקות... לא שמע, בורא־העולם, במרומים... כעין שכבות פלדה עבות לאין־ספור, הפריד ביני וילדי־ישראל ומנעו מלהגיעו אליו.

באויר הקר והקפוא, נשארו תקועות. וינסו הצפורים־העורבים... בהתרוממם מעל פסגות העצים... להעביר אל־על והלאה... את הקריאה; שמע!... בשפתם הם: קרא־קרא.. בשמיים; באל הרחום והקנון, לא נשמעה... כקול קורא במדבר... תקוע בחלל־נשאר..

מכונות־היריה החרישו והשתיקו את כל החיים של הקהילות הקדושות הרווי מדם קדושים; דם קידוש־השם, זרם באין מפרע על־יד הקבר הגדול; חצי־קילומטר אורך, שכוסה על־ידי שכניהם הנוצרים בעודם־בחיים.

פני בני ההונים והטבטונים; חניכי גטה, שילר וקנט וניני ג׳ינגיס־חאן, שזרעו אי־פעם, בכבוש אירופה, הרס־מוות, וכליון בכל, הבא תחת ידיהם; פניהם זרחו הפעם והש־תוללו מרוב־עונג, שנותן להם „הזדמנות" להראות את עצמם „גבורתם" ולהזכר את ה„ימים־עברו" — השנאה הפראית והאווילית מדורות — נשאה פרי, כה כואב ודואב לנו.

לשמצה ולדראון, לעולם־ועד, להם ולדורותיהם הבאים אחריהם.

לזכור ולא לשכוח, לספר ולשנן עוד ועוד, לילדינו ולדו־רות הבאים גם לילדי כל אומות־העולם, את אשר עשו לנו העמלקים דהיום; העם הגרמני־נאצי וכל העמים האחרים, שלקחו חלק־פעיל בהשמדה וגם יתר העמים הבלתי־נאורים שלא נקפו אצבע על־מנת להציל או למחות נגד ההכחדה; אלא הפריעו מי בעקיפין ומי במישרין או ישבו תחתם „עם מצפון שקט" את אשר היה עוד נותן להציל.

היום אנו בהשמדה — מחר יכול להיות, שיגיע גם תורך — היום היא פגעה בי, הרעה־האיומה — מחר היא יכולה לפגוע גם בך! באם לא תעמוד מנגד ותעזור לבער את הרעה גם בקרבך ממש על־יד אפך.

זכור גם תזכור אתה, את אשר עשו העמלקים בעם־שלם ואת אשר הם עוד עלולים לעשות; לא רק ליקירינו, מחמדינו, אנשי־חכמה, תורה ומסורת, מסורי לעד לצור־מחצבתם.

על קידוש־השם נפלו־חלל... אך ורק על יהודים היותם...

שמע־ישראל!!!

דם קדושינו בנכר... זועק אלי פה במולדת... את אשר עשה העמלקי זכור אזכור... בליבי, אש־אש יוקדת...

עטי איך אטבולה בדם...

עטי איך אטבולה בדם, דברי איך אציתה באור,
בים הדמים השפוך, באש המוקד הארור
אין רחש הולם, אין מלה, אין ניב שיביע כמו
עניו של אדם ושל עם מתבוסס ונחנק בדמו.
אשמע תינוקות שוחקים ואאזין אנקתם של ההם,
אראה מנוחת הרועה על דשאים ואזכור, הוי, אזכור בלי רחם.

אראה על סביבי: בא אביב, חונן כל נצן ועלעל,
דולק על ראשי האלות, בורך בכל אגל של טל.
שכח האילן שלכתו, כסות ירק רענן לו עדוי,
ורק אנכי אשתוחח ואשפוך את שיחי הדווי.
עם אפר דעוך אתיחד בידים צוננות בו לנבור,
אשב עם שקיעות מאדימות העלות את הדי המקור.

עטי איך אטבולה בדם וקדוש הוא הדם השפוך,
נכלאתי לטבול בו העט וללטוש ניב נאה וערוך.
לדם הניגר אין חרוז ואין ניב שיהא רשאי
כפר על דמעה שהגרה, שועה חנוקה או נהי.
לדם יש שפה משלו: כל צליל בה רווי שכול ויתום.
זועק הוא אלי מהאדמה וקול זעקו לא ידום.

איגנלינה

דוגלישוק

איגנאלינע

אלט - און נייַ - דאוגעלישאק

יידישע שטעטלעך

— — געווען איז דער הימל אַ טלית פון אייערע תפילות געוועבט,
נאר ס׳האט אייער קרעכץ אַ געוואַלד־ריס געמאכט אין געוועב פון די שטילע ניגונים;
איר האט מיט אַן אפגלאנץ פון נישט־אויסדערציילטע חלומות געלעבט,
אזוי ווי דער אפשיין פון טאג אין אַ נאכטיקן ברונעם.
די שוועלן פון אייערע שטובן פארשטעלט אונטער זיך האבן — תהומען;
פאַרקויפט האט איר הערינג די פויערים... נאר די צען סיני־געבאטן
האבן געלויכטן אויף אייערע קראמען.

יידישע שטעטלעך פון פוילן און ליטע, געלויכטן האט איר אין מיין הארץ און זכרון,
אַזוי ווי מיר האבן אין חומש געשיינט די מקומות אין הייליקן לאנד,
מיין קינד־צייט איז בארוועס אַריבער מיין היים־טייך — און ער איז מיין ירדן געווארן...

דערפאַר איז אצינדער אַ חרובער כותל־מערבי — מיין איטלעכע וואנט.
עס פלעגן געלאסענע סופרים מזוזות אויף פארמעטן שרייבן
מיט געגזענע פעדער און גאלישן טינט,
און מיר פלעגן אנקלאַפן זיי אויף די טירן — אַ סגולה, מ׳זאל אונדז פון לאנד נישט פארטרייבן.

געברומט האט אין אונדזער נגינה — דער הארבסטיקער ווינט.
מיר האבן אויף פעלדער געפלאכטן זיך גלייך ווי אַ גילדענע קייט,
און דערפער און וועג־צלמים אויך אין טאנץ־ראד פאַרוויקלט;
מיר האבן פאר אונדזערע אייניקלעך בוימער פאַרזייט,
אַזוי ווי דאס לאנד וואלט געווען אונדזער אייגנס —
נאר אפגעמאַכט האבן די שכנים, מען זאל פון בית־מדרש־געהילץ
אויפן טייכל פאַריכטן דאס בריקל,
און פון די מצבות אַ ברוק זאל מען לייגן.

חיים גראדע

אברהם קריל

עיירת הסבא

יגנלינה היתה עיירה ככל העיירות בליטא ובפולין. היא נוסדה בסוף המאה התשע עשרה, כשהתחילו להעביר על יד המקום את מסילת הברזל ורשה—פטרבורג.

ביד עם הקמת תחנת הרכבת החלו לנהור למקום עשרות משפחות יהודיות, שגרו קודם לכן בכפרים שונים שבסביבה. לאט לאט הגיע הישוב היהודי ל־120 נפשות שכללו רק 8 משפחות גדולות. ההרכב הסוציאלי היווה כבר אז דוגמא קלסית לעיירה יהודית.

אחת המשפחות הראשונות היתה של שלום לייב גורדון, ובידה התרכז אחרי כן כל המסחר הסיטוני של העיירה. טיפוס לגמרי אחר מראשוני המקום היה ר׳ אהרון חייט, שהתפרנס מתשלום שבועי בעד הסכמתו להיקבר ראשון בבית הקברות החדש. נוסף לזה היה מקבל גם תרומה, אם צורף כעשירי למנין ואם הסכים לעלות לתורה בפרשת ה„תוכחה״.

המצב הגיאוגרפי של המקום השפיע על העסקים והפרנסות של האוכלוסיה היהודית. הסביבה היתה הררית ומוקפה הרים ואגמים מכל הצדדים. משפחות אחדות חיו רק על דייג. את האגמים היו חוכרים מבעלי האחוזות ואת הדגים היו מוכרים על פי רוב בוילנה או בעיירות הסמוכות.

משפחה אחת התפרנסה רק ממסחר הבקר. את הבהמות היו מובילים ברגל לוילנה, אם כי המרחק היה למעלה ממאה קילומטר. מיד, עם צאת השבת, היו עוזבים את העיירה ומגיעים לוילנה ביום שלישי, לפנות בוקר. את הבקר היו שם מרכזים בחצר של משפחת הורביץ ברחוב אנטוקולי.

סוחר הבקר מאינגלינה היה ידוע בכל הסביבה וביום השוק היו באים אליו אכרים מכל כפרי הסביבה.

בעונת הבוערת, בין חנוכה לפסח, היו עוסקים בעניני בקר כמעט כל תושבי העיירה, מי באופן ישיר ומי בעקיפין, מי כסוכן ומי כמוביל, מי כשומר ומי כעובד בבית המטבחיים. הידוע בין כולם היה פיבקה, פושט העור.

משרת נאמן לציבור סוחרי הבקר היה השוחט ר׳ תנא כץ ז״ל, אחד מבני אברהם כץ מדוגלישוק. עד הצהריים היה ר׳ תנא עסוק בבית המטבחים ואחרי כן היה הולך

לבית הכנסת להרביץ תורה. הוא השפיע מרוחו גם על יתר עובדי בית המטבחיים ורבים מהם היו יודעי ספר. ר׳ תנא היה תמיד מתגאה עם הפמליה שלו.

ר׳ תנא היה גם הולך ברגל לרימשנצה שבקרבת דוקשט, בכדי לשחוט שם בקר ועופות לשבת.

למשפחות אחדות היו שייכות משרפות סיד ולבנים. חלוקת העבודה היתה כזאת: בקיץ היו שורפים סיד ולבנים ובחורף היו מיצרים טרפטין ומשחה לגלגלים ממיץ הארנים. מהמשפחות הללו יצאו במשך הזמן סוחרי יערות מפורסמים. היו ביניהם גם כאלה שמכרו אדנים למסילות ברזל ועמודים לגשרים.

בראש הסוחרים האלה עמדו ברל סולוביציק ושלום ליב גורדון.

לקהילה היהודית באיגנלינה היה אופי סוציאלי מיוחד במינו. השלטון וההנהגה היו נתונים בידי יהודים פשוטי־עם ולאו דוקא בידי העשירים. בעניני ציבור עסקו על פי רוב אלה שישבו מסביב הבימה ולא האמידים, בעלי הספסלים במזרח.

מקום מרכזי בחיי הכלכלה תפס השוק המקומי, שהתקיים בכל יום חמישי. כל ענפי המסחר התקימו למעשה רק על הפדיון ביום הזה. אבל לא רק הם. גם בעלי המלאכה, כגון: סנדלרים, תפרים ומסגרים היו מקבלים את רוב ההזמנות ביום השוק.

את החייטים היו האכרים שוכרים לכל השבוע והם היו משלמים להם לא בכסף כי אם במצרכים שונים.

כדאי להזכיר טיפוס אחד מענין מאוד מיום השוק וזו היתה פסיה האופה. היא היתה מוכרת פיתות ממינים שונים: עם בצל או עם פרג, עם חורים או חלקים. את תוצרתה היתה מביאה לשוק השכם בבוקר.

בימי הקיץ החמים היו מתרכזים סביבה גם מוכרי משקאות קרים, כמו מיץ תפוחים או לימונדה.

אחר הצהריים היו מתפזרים האכרים לפונדקים השונים ללגום מהטיפה המרה. התוצאה היתה שעם גמר השוק היו מסתובבים בעיירה עשרות שיכורים. הליצנים היו קוראים להם: „הגויים של אלקה״. הסיבה היתה שאצל האשה הזאת היו קונים יין שרף. היות וזה היה אסור, היתה מחזיקה את היי״ש בתוך המיחם של התה.

ברבות הימים נהפך השוק האיגנליני לאחד השוקים הגדולים ביותר שבמחוז. העיירה נמצאה על יד תחנת רכבת ועל כן היו באים אליה סוחרים גם ממרחקים ולפעמים אפילו מורשה הבירה.

הודות לזה קמו בעיירה בתי מסחר גדולים ושותפויות שונות. הידועים ביותר היו שני הסוחרים קורב וישראלוביץ, שהיו מספקים מצרכי חקלאות ובנין ממש בתנאים עירוניים.

בחיים החברתיים של הערה מלאו תפקיד חשוב התמרונים השונים של „מכבי האש״ שנערכו על פי רוב בחדשי הקיץ. התמרונים האלה היו מחדירים לעיירה המנמנמת תנועה ועירנות. כובעי הנחושת המבריקים של הכבאים, הכפתורים הנוצצים, מיכלי המים הגדולים והרתומים לסוסים ותרועת החצוצרות היו מוציאים את העיירה לכמה שעות מהשקט התמידי שאפף אותה ברגיל. נוסף לזה שימש האולם של „מכבי אש״ מרכז תרבותי ובידור לתושבים.

אחרי מלחמת העולם הראשונה החלה להתפתח במקום גם התנועה הציונית. בימים ההם הגיע לעיירה יהודה הלפרין, איש יקר ונבון, ציוני בנפשו ובמעשיו, נלהב ומלהיב, והוא ריכז סביבו את הגרעין הציוני הראשון.

ערב ערב היה מרביץ תורה ברבים. הוא ניהל חוגים לעברית ולתולדות ישראל וארגן אפילו שעורים לגמרא.

אחרי המלחמה נוסד באיגנלינה גם בית ספר עממי ושפת ההוראה היתה יידיש. על ידו הוקמה ספריה מצוינת בת 1500 ספר. נוסף לזה היה פתוח ערב ערב אולם קריאה ובו עתונים יומיים שונים, שבועונים וירחונים ביידיש, בעברית ובפולנית.

על יד בית הספר פעל גם בהצלחה רבה חוג דרמטי, שהציג מחזות מהספרות היידישאית החדשה וכל הכנסותיו היו מוקדשות להחזקת בית הספר והספריה.

לאט לאט קמו ארגוני נוער, במיוחד ציוניים, שחנכו את בני העיירה ברוח חלוצית ולחיי הגשמה במולדת העתיקה. רבים מהחניכים עלו לארץ והם חיים כאן חיי עמל ועבודה.

על יד העיירה הוקם גם בזמן האחרון קיבוץ הכשרה עצמאי, שהיה מוכר על ידי מרכז „החלוץ" בפולין. מענין הדבר, שלמרות העובדא שכל המורים ומוסדות התרבות היו נתונים להשפעה אידישאית, הרי התחנך הנוער ברובו הגדול על ברכי התנועה הציונית ובכתלי „החלוץ".

עם גמר מלחמת העולם הראשונה הוקמה באיגנלינה בעזרת „יעקאפא" קופת מלוה, שמלאה תפקיד חשוב בחיים הכלכליים של העיירה.

בין מיסדיה היו מרדכי צסלר וגוונדה מבית הכנסת הגדול ור׳ הלל קריל מהשטיבל של החסידים.

מנהל החשבונות של הקופה היה הרב ר׳ אהרון חייט בעצמו וזה שמש לו כהכנסה נוספת למשכורתו, שקבל מבית הכנסת ומהקונצסיה למכירת שמרים במקום.

בכל יום ששי ובערבי החגים היה נוהג כל הציבור ללכת לבית המרחץ. שם שררה דמוקרטיה אמיתית ולא היה כל הבדל בין יעקב שלמה העגלון ובין הגביר הגדול ברומברג, בעל הבית היחיד, בן שתי הקומות.

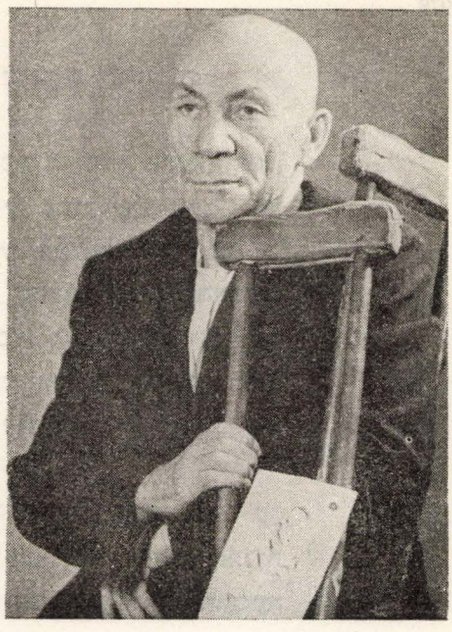
בבית המרחץ היו לא רק מתרחצים, כי אם דנים בעניני ציבור ומתוכחים על בעיות פוליטיות.

רק בקיץ לא נהגו ללכת לבית המרחץ, ונהרו לחוף האגם. בחדשי הקיץ החמים היו באים לעיירה גם קיטנים מהערים הגדולות, שהיו שוכרים דירות בחורשות ובילו בנעימים את כל ימי חופשתם.

ככה התנהלו החיים הפרטיים, הציבוריים והתרבותיים של איגנלינה עד שקם הצורר הגדול ימח שמו וזכרו, שהחריב והשמיד את הכל.

ה׳ יקום דמם של כל הקדושים והטהורים, שמתו על קידוש השם בתקופת השואה הגדולה והאיומה, בשנות תש״א—תש״ג.

יחמיאל קארב

די אנטשטייאונג און אנטוויקלונג פון שטעטל

ין יאָר 1862 איז אין וואַלד, וואָס האָט געהערט צום פּריץ קאַמינסקי, אַרום 4 קילאָמ. פון די שטעטלעך גאוויקען און פּאליוש, אויס־ געבויט געוואָרן אַ באַן־סטאַנציע, וועלכע האָט באַקומען דעם נאָמען: איגנאַלינע. די באַן־סטאַנציע איז געלעגן אויף דער אייזן־ באַן־ליניע, וואָס האָט פּאַרבונדן פּעטערבורג מיט וואַרשע, אויפן אָפּשניט ווילנע—דווינסק, און איז געווען נישט וויט פון די שטעטלעך אַלט און נייַ־ דוגעלישאק. דער ערשטער ייִד, וואָס האָט זיך באַזעצט אין איגנאַלינע איז געווען צבי גאַרדאָן. ער האָט גענומען ביים פּריץ קאַמינסקי אַ שטיקל ערד אין אַרענדע און האָט אויף דעם אויסגעבויט אַ הויז און אַ קראָם. צומערשט האָט ער אָנגעהויבן האַנדלען מיט האָלץ. ער פלעגט ברענגען זאָלץ אין ספּעציעלע וואַגאָנען און פלעגט דאָס פּאַרקויפן די קרעמער אין די אַרומיקע שטעטלעך. כדי די וואַגאָנען זאָלן נישט דאַרפן אָפּגעשיקט ווערן ליידיק, פלעגט ער אויפקויפן ביי די פּויערים פּאַרשיידענע תבואות, זוימען און פלאַקס און פונאַנדערשיקן אין די גרעסערע שטעט, אויך אין אויסלאַנד.

ביי גאַרדאָנען האָבן געאַרבעט עטלעכע יידישע אַרבע־ טער און אָנגעשטעלטע. אויף זיין פּאַרלאָנג האָבן זיי זיך באַזעצט אין איגנאַלינע און אַזוי אַרום האָט זיך נעבן דער סטאַנציע אָנגעהויבן אָנטוויקלען אַ יידישער ישוב.

די ערשטע יידישע איינווינער זיינען דאָן געווען: מיכאל פּאָסטאָווסקי, ביטשונסקי, משה פּרץ גוטערמאָן און נחמיה ברומבערג.

דער לעצטער איז פּאַקטיש געווען דער פּאַרוואַלטער פון אַלע גאַרדאָנס געשעפטן און האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויפן קליינעם ישוב. אַ ביסל שפּעטער האָבן זיך אַרייַנגעקליבן קיין איגנאַלינע עטלעכע יידישע משפּחות פון די אַרומיקע דערפער. ס׳האָבן זיך באַזעצט נחמיה, דער פּאָטער פון משה־יאָסע סאָלאָוויטשיק פון דאָרף זאבארצע, וועלכער האָט זיך אָנגעהויבן צו באַשעפטיקן מיט קצבות. אליעזר קרייצער, וואָס האָט צוגעשטעלט שטיינער פאַר דער אייזנבאַן.

דער שמיד הענעך רייכל פון וויידישאק. יהודה קריל פון דאָרף בודרי, וועלכער פלעגט ברענגען וואַפּנע. מיכאל־ ירחמיאל, דער שניידער פון צייקין; שלמה איכילציק, וועל־ כער האָט אויפגעקויפט קאָרע פּאַר אַ לעדער־פּאַבריק אין דווינסק. און אבא־יצחק גורוויטש.

דערווייל האָט נחמיה ברומבערג אָפּגעקויפט ביים פּריץ אַ שטיקל ערד אויף דער אַנדער זייט פון דער באַן־ליניע, אין זאַלעסיע, און האָט דאָרט אויסגעבויט אַ הויז מיט אַ קראָם. עס האָבן אים נאָכגעטאָן אויך אַנדערע יידן וווי משה יאָסע סאָלאָוויטשיק און בערל גילינסקי און ס׳איז אַנטשטאַ־ נען אַ ישוב אויך אויף דער צווייטער זייט פון דער באַן ליניע.

דאָס שטעטל איז געוואָקסן פון טאָג צו טאָג. ס׳האָבן זיך געעפנט געשעפטן, האַנטווערקער־ווערשטאַטן און סקלאַדן.

אינגיכן האָט דער גביר גאָרדאָן אָפּגעקויפט אַ הויז און אין איר איינגעאָרדנט דעם ערשטן מנין. מ׳האָט אויך אויפ־געבויט אַ בית המרחץ. ס׳איז נישט אַוועק אַ לאַנגע צייט און דער קליינער ישוב האָט באַשלאָסן צו נעמען אַ רב און דערמיט אָפּיציעל גרינדן אַ נייע יידישע קהילה.

דער ערשטער רב אין איגנאַלינע איז געווען משה אהרון חייט, אַ קורלענדער יונגערמאַן, וועלכער האָט געלערנט אין דער לידער ישיבה און האָט באַקומען זיין סמיכות אויף רבנות פון הרב יעקב יצחק ריינעס זצ״ל.

הרב משה אהרון חייט איז געווען דער איידעם פון סוועניציאַנער טאַבאַק־פאַבריקאַנט ראַבינאָוויטש.

דערווייל איז געשטאַרבן דער אַלטער פּריץ קאַמינסקי. זיין ריזיק פאַרמעגן איז אַריבער צום זון ווינצענטי, וועלכער האָט געדינט אין דער פּויבסטלעכער גוואַרדיע אין רוים.

ער איז גלייך געקומען פון איטאַליע איבערנעמען די געשעפטן פון זיין פאָטער. דער יונגער פּריץ איז אָבער געווען אַ גרויסער לעב־יונג און האָט ליב געהאַט סיי בראַנפן און סיי קארטן.

כדי צו האָבן ביי זיך שטענדיק מזומנים, האָט ער פאַרקויפט אַ סך ערד און פאַרדונגען פאַרשיידענע פלעצער. אַ דאַנק דעם האָט זיך איגנאַלינע אָנגעהויבן פאַרבריטערן אין אַלע זייטן. מ׳האָט אויסגעבויט צענדליקער הייזער און קראָמען.

אין יאָר 1903 האָט איגנאַלינע שוין געציילט איבער 30 יידישע משפחות, בערך אַ — 200 נפשות.

אין יאָר 1905 האָט מען איינגעפירט, אַז יעדן דאָנער־שטיק זאָל פאַרקומען אין שטעטל אַ מאַרק. איגנאַלינע איז דערמיט געוואָרן אַ האַנדלס־צענטער.

אויפן מאַרק פלעגן אָנפאָרן פויערים און אויך סוחרים פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך.

איגנאַלינע איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ שטעטל מיט אַלע שטעטלעך צו גלייך. דער מאַרק האָט אַריינגעבראַכט אַ גאַנץ גרויסן פּדיון און די יידישע איינווינער האָבן זיך גאַנץ גוט פונדאַמענטירט.

דאָס שטעטל איז געוואָקסן ממש פון טאָג צו טאָג און עס וואָלט זיך אַן ספק שטאַרק אָנטוויקלט, וועט ס׳ברעכט פלוצלונג נישט אויס די ערשטע וועלט־מלחמה און שטעלט מיטאַמאָל אינגאַנצן אָפּ דעם ווּקס פון דער יונגער, נייַ־געגרינדעטער איגנאַלינע.

די עקאָנאָמישע לאַגע

אין משך פון דעם ערשטן וועלט־קריג איז נישט ווייט פון איגנאַלינע געווען די ערשטע ליניע פון פראָנט. ווער ס׳האָט נאָר געהאַט אַ מעגלעכקייט, האָט פאַרלאָזט דאָס שטעטל.

די דייטשן האָבן אַרויסגעשלעפּט פון שטעטל אַלץ, וואָס זיי האָבן נאָר געקאָנט. זיי האָבן געשיקט קיין דייטשלאַנד האַלץ, תבואות, פרוכטן און אַלערליי לעבנסמיטל־פראָדוקטן.

אין שטעטל האָט געהערשט אַ שרעקלעכער דלות און אייניקע משפחות האָבן פשוט געליטן הונגער.

קיינער האָט אין יענע יאָרן נישט דערקענט דאָס פריער־דיקע שטעטעלע. און ווען די דייטשן זיינען אַרויס און דאָס שטעטל איז פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי, איז די לאַגע נישט געווען בעסער.

ערשט, ווען ס׳האָט זיך איינגעשטעלט די פּוילישע מאַכט און ס׳איז געשאַפן געוואָרן די גרענעץ צווישן פּוילן און ליטע, האָבן די איגנאַלינער איינווינער אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם אוז דאָס שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן פונדאָסניי צו אַנטוויקלען.

די פאַליישער אָזיערע האָט זיך געצויגן האַרט ביי דער גרענעץ. די יידן פון גאוויקען און פאַליוש האָבן לאַנגע יאָרן געצויגן פון איר זייער פרנסה. זיי האָבן אָבער נישט געוואָלט בלייבן זיצן ביי דער גרענעץ און האָבן זיך אַריבערגעקליבן קיין איגנאַלינע.

דער מארק־פלאַץ

אַזוי האָט אויסגעזען דער מאַרק־פלאַץ אין אַ געווייַנלעכן טאָג פון דער וואָך. אָנדערש האָט ער אויסגעזען אין מאַרק־טאָג, דאָנערשטיק, וועו עס איז פאַרגעקומען דער יריד און פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך זענען זיך אָנגעפאָרן סוחרים, פונאָנדערגעשטעלט דאָרט זייערע שטעלן מיט פאַרשידענע סחורות און אַ שטורעם פון געשרייען האָט זיך געטראָגן אין דער לופטן. די פאַרבן פון די קאָלירטע ליוונטן און וואָלענע סחורות, פויערישע קאָלירטע בענדער, טיכער, קליידער און טעפּיכער האָבן זיך צונויפגעגאָסן און שימערירט, ווי דער שוים. אויף דרעגגער זענען געהאַנגען שטיוול און סאָנדאָלן, היטלער און קאַפּעלושן, פּעלצן און מאַרינאַרקעס, וואָס יידישע בעלי־מלאכות האָבן געברענגט צופירן פון זייערע אָרטן וואַרשטאָטן, אינאייניעם מיט דער רויט־ברענענדיקער פאַרב פון פויערשע קרעלן האָט אפּגעגלאַנצט דאס צנועהדיקע ליכט פון פערל און קאָפּטיכלער אויף די שייטלען און העלדזער פון יידישע ווייבער.

יידישע פאַלקס־שול 1922

עס זיצן אין מיטן: די פאַרוואַלטונג — חיים גילינסקי, נחמיה ברומבערג, דער לערער, בערע גילינסקי, דוד איינהאָרן.

פון רעכטס: ——, ——, ——, שאול קוריצקי, ——, ——, ——, וועלוול קריל, משה קאַרב, אברהם סאַלאָוויטשיק, לייזער שאפירא, אהרון גילינסקי, משה סאַלאָוויטשיק, ——, ——, שמואל דובינסקי, ראובן ברומבערג, דוד פאַסטאָווסקי, ——, ישראל גילינסקי, חנניה ביטשונסקי, ——, ——, נתן שאפירא, רבקה גילינסקי, רחל איינהאָרן, ——, ——, בנימין אַראָן, ——, משה איינהאָרן, ——, ——, ——, ——, יצחק גילינסקי, ——, ——, ——, ——, ——, רבקה דובינסקי, ——, עטקע גילינסקי, ——, ——, ——, רייזל גילינסקי, ——, ——, ——, פייגע עלפערין, ביילע סאַלאָוויטשיק, ——, ——, ——.

די נייע איינווינער, די גילינסקיס און איינהארנס האָבן אַרײַנגעבראַכט אין שטעטל דעם האַנדל מיט פיש און מיט האָלץ. די לאַגע האָט זיך אַנגעהויבן צו פאַרבעסערן.

אין איגנאַלינע האָט זיך אויך שטענדיק געפונען פּוילישׁ מיליטער און יידישע סוחרים פלעגן זיי צושטעלן פּלייש. דאָס האָט גלייך געשטעלט אַלע קצבים אויף די פּיס.

באַלד האָבן די איגנאַלינער קצבים אפילו באַקומען אַ קאָנצעסיע צוצושטעלן פּלייש אויך פאַר אַנדערע מיליטער־לאַגערן און דאָס שטעטל איז מיטאַמאָל געוואָרן אַ צענטער פון פּלייש־האַנדל. אין אַ פאָר יאָר אַרום פלעגט מען טראַנס־פאָרטירן פּלייש אויך קיין ווילנע און וואַרשע. ביי דעם זיינען געווען באַטייליקט: הלל קריל, יאָסע געגדל, אהרון סאַלאָוויטשיק, ראובן כהן, דוד ריטווע און יאָסל איינהאָרן. דאָס איז געווען אַ קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער איז געשטיצט געוואָרן דורך יעקאָפּ אין ווילנע.

איגנאַלינע איז אויך געוואָרן דער צענטער פון שמוגל־האַנדל מיט ליטע. מ׳פלעגט פירן קיין ליטע מאַנופאַקטור און אַנדערע אינדוסטריעלע פּראָדוקטן און פון דאָרט ברענגען צוקער, פעפער, סאַכאַרין. די אַרטיקלען זיינען אין ליטע געווען פיל ביליקער ווי אין פוילן.

די ברידער מוסקין האָבן אַנטוויקלט אַ גרויסן האַנדל מיט תבואה. ישראל נח אַרון האָט געהאַנדלט מיט פעל און מיט לעדער. יאָסע ראַפאַפּארט, טעוויע סאלאמיאַק, ראובן קוריצקי און אַנדערע יידישע סוחרים האָבן געהאַנדלט מיט פרוכטן און יאַגדעס, וועלכע מ׳פלעגט שיקן קיין ווילנע, וואַרשע, לאָדזש און קאַטאָוויץ.

אַ וויכטיק אָרט האָט אין איגנאַלינע פאַרנומען דער האָלץ־מסחר, מיט וועלכן ס׳האָבן זיך באַשעפטיקט די פאַ־מיליעס: גילינסקי, קאַרב, און בערל סאַלאָוויטשיק.

לאַנג האָבן אָבער די זיבן „גוטע יאָרן" נישט אָנגעהאַלטן. אין פוילן בכלל און אויף די קרעסן בפרט איז אויסגעבראָכן אַ שווערער קריזיס, וועלכער האָט אין דער ערשטער ריי געטראָפן דער יידישער באַפעלקערונג. די יידן אין די שטעטלעך ליידן זייער שטאַרק פון דער אַרויסשטויסונגס־פאָליטיק פון דער פּוילישער רעגירונג. ס׳ליידן נישט נאָר די סוחרים, נאָר אויך די האַנטווערקער.

דאָס אָלץ האָט שטאַרק רואינירט די עקאָנאָמישע לאַגע פון איגנאַלינע. לויט דעם פנקס פון ווילנער „יעקאָפּא", פון יאָר 1928, האָבן אין איגנאַלינע דאָן געווינט 250 משפחות, צווישן זיי זיינען געווען 150 יידישע.

די יידן האָבן זיך באַשעפטיקט מיט האַנדל, קרעמעריי און מלאכה. די צאָל פון די קרעמער און קליינהענדלער האָט דאָן אויסגעמאַכט 47% און די צאָל פון די האַנטווערקער — 23%.

דער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו ברעכט אונטער אין גאַנצן די עקזיסטענץ פון די יידישע געשעפטן. אַזוי ווי ער באַקומט ביליקע קרעדיטן סיי פון די בענק און סיי פון דער רעגירונג, איז אים מעגלעך צו קאָנקורירן מיט די יידישע קרעמער. אויסער דעם ווערט דער קאָאָפּעראַטיוו אונטער־שטיצט פינאַנסיעל אויף דורך דער גמינע.

ביי דעם קאָאָפּעראַטיוו עקזיסטירט אויך אַ ליי־ און שפּאָר־קאַסע.

ס׳זיינען אין שטעטל אויך דאָ צוויי קריסטלעכע קראָמען און אַלע קריסטן קויפן כמעט נאָר ביי זיי.

אויך אין אַלע אַרומיקע דערפער זיינען דאָ קליינע קאָאָפּעראַטיוון און אַזוי אַרום נויטיקן זיך נישט די פּויערים אייגנטומיפן דווקא אויפן מאַרק־טאָג אין שטעטל. דערצו דאַרף מען נעמען אין אַכט, אַז די סביבה איז בכלל זייער אַן אַרעמע, דער באַדן אַרום — אַ זאַמדיקער און באַדעקט מיט וועלדער. אַ גרויסן טייל פון שטח פאַרנעמען אויך די אַזיערעס.

דאָס אַלץ האָט משפּיע געווען, אַז דער דאָרפישער פּויער איז זייער פאַראָרעמט געווארן און זיין קויף־קראַפט איז געווארן אַ מינימאַלע. אפילו דער מסחר מיט תבואה, זוימען און סופּערפאָספאַטן איז אַריבערגעגאַנגען צום קריסט־לעכן קאָאָפּעראַטיוו.

דער אַרויסשטויסונג־פּראָצעס האָט אויך שטאַרק געטראָפן די יידישע האַנטווערקער. די יידישע שוסטער, שניידער און שמידן ליידן פון דער קאָנקורענץ פון די קריסטלעכע בעלי־מלאכות.

נאָר אין איין בראַנזשע איז דער מצב נישט שלעכט און דאָס איז דער פלייש־האַנדל.

דער וואַלד־האַנדל, וועלכער איז שטענדיק געווען אין יידישע הענט, גייט אַריבער ביסלעכווייז צו דער רעגירונג. אַזוי אַרום פאַרלירן זייערע פאָסטנס דער גרעסטער טייל פון די יידישע וואַלד־אַנגעשטעלטע.

די אַלע אויבנדערמאַנטע סיבות האָבן פאַראָרעמט די יידישע באַפעלקערונג און אַ סך איינוווינער לעבן פשוט נאָר פון שטיצע, וועלכע זיי באַקומען פון די קרובים אין אַמעריקע.

געזעלשאַפטלעכע און קולטור־אינסטיטוציעס

פאַר דער מלחמה האָבן די יידישע קינדער געלערנט, אַזוי ווי אומעטום, אין חדרים. אין יאָר 1919 איז געגרינדעט געווארן אַ יידישע פאָלקס־שול, אין וועלכער ס׳האָבן געלערנט אַ מאַדערנער לערער און איינער פון די מלמדים. דער גרינ־דער פון דער שול איז געווען שלמה קרייצער ביי דער מיטהילף פון העשל גורוויטש פון ניי־סוועניציאַן.

אין יאָר 1922 האָט זיך די שול אָפּיציעל אָנגעשלאָסן אַן דער צ.י.ש.א. אין יאָר 1925 האָבן אין דער יידישער שול געלערנט 52 קינדער.

אַזוי ווי די צ.י.ש.א. ־שול איז געווען אנטי־ציוניסטיש האָבן די איגנאַלינער ציוניסטן געעפנט אין יאָר 1928 אַ „תרבות" שול, וועלכע האָט זיך אויך גוט אַנטוויקלט און דאָס שטעטעלע האָט אויסגעהאַלטן צוויי פאָלקס־שולן.

די אַביטוריענטן פון ביידע שולן פלעגן ווייטער פאָרן לערנען אין ווילנע, אין די דאָרטיקע סעמינאַרן און גימנאזיעס.

איגנאַלינע האָט באקומען אַ פיינע יידישע אינטעליגענץ. זי האָט זיך געוויטיקט אין קולטור־אינסטיטוציעס. דאָן איז געגרינדעט געווארן די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק, ווו ס׳איז געווען אַ גרויסער אויסוואָל פון יידישע און העברעישע ביכער.

די פירער פון דער יוגנט זוכן פאַרשיידענע מיטלען, ווי אַזוי אויפצוהויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון שטעטל.

צו דעם צוועק ווערט געגרינדעט אַ בלאָז־אָרקעסטער, וועלכער קריגט אַ גוטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט.

סניף החלוץ

עס ליגן: משה קאַרב, זאב קריק, משה סאַלאָוויטשיק.
עס קנייען: עקע סאַלאָוויטשיק, דאָבע כץ, רבקה שאַרפמאַן, פרומע קרימיליסקי, חנה עלפערין.
עס שטייען: פייגע עלפערין, חנה גילינסקי, חנוך, רחל, רייזע גילינסקי.

צום אָפּפאָר פון חנה עלפערין־שניידער

אליעזר שאפירא, בתיה גילינסקי, אברהם אַראָן, פייגע עלפערין, רייזע גילינסקי, חסיה ראָפּאָפּאָרט, הענע עלפערין, נעכע גאָרדאָן, פייגע דובינסקי, טביה צינמאַן, רבקה שאַרפמאַן, רחל איינהאָרן, אסתר גילינסקי, לאה ראָפּאָפּאָרט, רבקה באַנק, שלמה קוריצקי, חיה שרה ראבינאָוויטש, חוה לוקנער, שיינע שניידעראָוויטש, רחל ראפּאָפּאָרט.

אויך דער ספאָרט־קלוב און די פייערלעשער־קאָמאַנדע העלפן אַ סך, כדי צו באַרייכערן דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן אין שטעטל. ס׳איז געגרינדעט געוואָרן אָרגאַניזאַציעס פון „החלוץ" און „שומר הצעיר".

צום סוף דאַרף מען נאָך דערמאָנען צוויי ווירטשאַפט־לעכע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן אַ סך אויפגעטאָן צו פאַרלייכטערן די איגנאַלינער יידן זייער לעבן צווישן די ביידע וועלט־מלחמות. דאָס זיינען געווען: די יידישע פאָלקס־באַנק און די גמילות־חסדים־קאַסע.

די יידישע באַפעלקערונג האָט געדאַרפט שווער האָרעווען, כדי צו מאַכן אַ לעבן, לערנען די קינדער און פירן אַ געוויסע קולטור־טעטיקייט.

עס זיצן: שיינע שניידעראָוויטש, דוד ריטוואָ, הלל קריל, חנא ראובן ליבערמאַן,
עס שטייען: מאָטל צעסלער, בערל גילינסקי, ראובן קאגאן, ——, טוביה סאַלאָמיאַק, ליפקע צעסלער

צוזאַמענפאָר פון השומר־הצעיר
ניי־סוועניציאַן, פאָדבראָדזן, אינגאַלינע — אין 1928

יצחק ווידוטשינסקי
און
ראובן מולער

מענטשן, גאסן און ארגאניזאציעס

דלעך צו אַ סך אַנדערע ליטווישע שטעטלעך האָט איגנאַלינע פאַרמאָגט 14 גאַסן און נאָר איין האַלבע גאַס איז געווען אויסגעברוקירט מיט שטיינער. דאָס איז געווען פון דער באַן־סטאַציע ביז צו ישראל־נוח אַראָן. די דאָזיקע האַלבע גאַס האָט אויך געהאַט די זכיה צו האָבן הילצערנע טראָטוּאַרן (לאַוועס).

אויף אַ הויכן סלופּ איז געהאָנגען אַ גרויסער פייער־לעשער־גלאָק. די הייזער זענען געווען קליינע, הילצערנע. דאָס אייניציקע געמויערטע הויז אויף דער צענטראַלער גאַס האָט געהערט צו נחמיה ברומבערג.

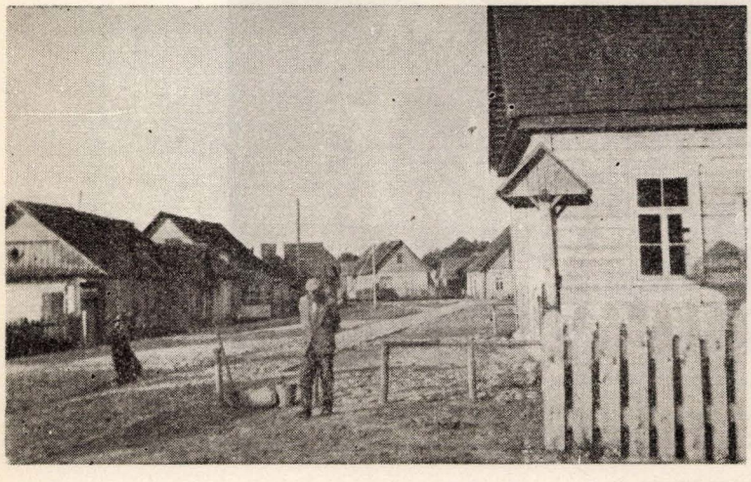
קיין עלעקטרישע באַלייכטונג איז אין שטעטל נישט געווען. קליינע נאָפט־לעמפּלעך זענען געהאָנגען פון די סופיטן און געשטאַנען אויף די קאָמאָדן. דאָס גרויסע בית־המדרש האָט פאַרמאָגט אַ בליץ־לאָמפּ, וועלכן מען האָט אויך געגנוצט צו חתונות און אַנדערע פייערונגען.

אין שטעטל האָבן געלעבט אַ סך אָרעמעלייט. ווען אין מיטן דער וואָך פלעגט עמעץ טראָגן צום שוחט קוילענען אַ הון האָט מען אים געפרעגט: „ווער איז ביי אייך קראַנק?".

עס זענען געווען אין שטעטל פאַרשידענלערליי בעלי־מלאכות, קראָבעלניקעס, פורמאַנעס און אויך סוחרים. די יוגנט האָט אין דער גרויער אָרעמקייט מיט מוט און עקשנות געזוכט פאַר זיך אויף פאַרשידענע וועגן אַ בעסערן מאָרגן. די עקאָנאָמישע לאָגע איז געווען אַ שווערע, אָפט אָן אויס־זיכטסלאָזע אָבער די יוגנט האָט זיך נישט איינגעבראָכן, געפירט אַ קולטור־טעטיקייט און געצונדן אין הערצער גלויבן און בטחון.

איגנאַלינע האָט נישט געהאַט הינטער זיך קיין רייכע געשיכטע. אין שטעטל איז אַפילו קיין קאָשטשיאָל נישט געווען, די ערד פון שטעטל האָט געהערט צו פּריץ קאַמינסקי, וואָס האָט געהאַט אַ זון איגנאַץ און אַ טאָכטער גאַלינע. דאָס נייַ־אויסגעבויטע שטעטל האָט מען גערופן אויף זייערע ביידנס נעמען: איגנאַ־לינע.

געבענטשט איז געווען איגנאַלינע מיט אַ פּרעכטיקער מאָלעריישער לאַנדשאַפט, אַרומגערינגלט מיט אַ קייט פון אַזיערעס, שיינע סאָסנע־וועלדער און נידעריקע מילדע בערג. דער וועג צו דער שטעטלדיקער אַזיערע האָט געפירט דורך אַן אַלייע פון הויכע, דיקע בוימער. פון אַ סך פּוילישע שטעט פלעגן קומען אַהין אויף זומער גאַנצע משפּחות. אין די אַרומיקע סאָסנע וועלדער האָבן די פּוילישע סקויטן פון

די הויפּט־גאַס. די גרויסע מתנגדישע שול

קראקע און וואַרשע פונאַנדערגעלייגט זייערע לאַגערן. אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען איגנאַלינע האָט געהערט צו דער ליטוויש־סאָוויעטישער רעפובליק, פלעגן אין די זומער־חדשים קומען אַהין דאָטשניקעס פון לענינגראַד.

פיר קילאָמעטער אַרום איגנאַלינע זענען פאַראַן פערצן אַזיערעס, וועלכע זענען געווען אַ מקור פאַר פיש־פאַנג. אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך פאַרנומען מיטן פאַנגען די פיש. די יידן זענען געווען די אַרענדע־האַלטערס פון די אַזיערעס, ווי: שמואל יאָסע גילינסקי פון פאַליוש, לייזער גאָוועגדע פון מעראַן, שלמה גאָוועגדע, בערל גאָוועגדע, שלמה גילינסקי פון גאָוויקען, זלמן יידל סאָלאָוויטשיק, אוריע כץ, מאיר יאָסע גלאז, יואל גילינסקי, לייבע גאָוועגדע, פייוול גאָוועגדע, משה גילינסקי, חיים שנייי־דעראָוויטש א. א.

די יידישע פישער פלעגן טעג און נעכט ליגן אויף די אַזיערעס און פאַנגען די פיש, וועלכע פלעגן אָפגעשיקט ווערן מיט דער באַן קיין ווילנע.

וואַלד־סוחרים

פון די נאָענטע וועלדער האָט מען ווינטער מיט פערד און שליטן געבראַכט צו דער באַן פאַרשידנערליי האָלץ, וואָס איז געגאַנגען פאַר די זעג־מילן, אין לאַנד און אויף עקספאָרט קיין אויסלאַנד.

מיט דעם האָבן זיך באַשעפטיקט: בערל סאָלאָווייטשיק, ישראל סאָלאָווייטשיק, יצחק סאָלאָווייטשיק, הערצל גורוויטש, שמואל גילינסקי, ירחמיאל קאַרב, מאיר גילינסקי, דוד סאָלאָווייטשיק א. א.

פלייש־סוחרים

דער האַנדל מיט פלייש און הינער איז געפירט געוואָרן דורך הלל קריל, איינהאָרן און אַנדערע, וועלכע האָבן עס געשיקט אין די פאַרשידענע גרעסערע שטעט פון פוילן.

תבואה־סוחרים

די ברידער מושקין, וויניונסקי, משה־יצחק און נחמיה ברומבערג האָבן אויף אַ גרעסערן פאַרנעם טראַנספאָרטירט פאַרשידנערליי תבואות פאַר די מילן ווי אויך פלאַקס, וואָס איז געגאַנגען פאַר די טעקסטיל־פאַבריקן.

דער מאַרק

דער מאַרק־טאָג אין איגנאַלינע איז געווען דאָנערשטיק.

אויפן דאָזיקן טאָג האָבן געוואָרט אַלע קרעמער, שמידן, שוסטער, שניידער א. א. אויפן מאַרק פלעגן אָנפאָרן סוחרים און קרעמער פון די אַרומיקע שטעטלעך, מ׳האָט געהאַנדלט מיט אַלערליי סחורות, פראָדוקטן, קי און פערד, ציגן און הינער.

ווען די זון האָט געגנומען פאַרגיין, האָט דער טומל זיך איינגעשטילט און יעדער האָט געמאַכט זיין חשבון פון פאַרגאַנגענעם טאָג. די פויערים האָבן צוריק אייגעשפאַנט די פערד, די קרעמער האָבן איבערגעציילט דעם פדיון, הענ־דלער האָבן באַקוקט די איינגעהאַנדלטע מציאות, קצבים האָבן ווידעראָמאָל באַטאַפּט די געקויפטע בהמות און קעלבער, און יעדער איז אויף זיין אופן געווען צופרידן מיטן פאַר־ענדיקטן מאַרק־טאָג.

עס האָט געטראָפן, אַז נאָך אַ פאַרשפעטיקטן לחיים האָבן די פויערים מיטאָמאָל אויפגעהויבן אַ טומל, אַ געשלעג. דעמלט זענען די יידישע בחורים געשטאַנען אויף דער וואַך און געגעבן זיי צו פאַרזוכן דעם טעם פון זייערע אייגענע האָלאָבליעס.

די יידישע פאָלקס־שול 1930

קולטור־און דערציאונגס אַרבעט

די ערשטע אַלגעמיינע יידישע פּאָלקס־שול האָט זיך געגרינדעט אין אָנהויב פון די צוואַנציקער יאָרן, אין אַ קליינעם צימער ביי אברהם רוטשטיין. די גרינדער זיינען געווען: בערע גילינסקי, נחמיה ברומבערג, יוסף איינהאָרן און חיים גילינסקי. די לערער זיינען געווען: שלמה קרייצער, לעווינ־סאָן און וועגראָוו. גלייכצייטיק האָט דער שמש פון ביוז המדרש חיים שניידעראָוויטש געלערנט מיט יינגלעך חומש און תנ"ך.

אין דער זעלבער צייט איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ ביבליאָטעק און עס איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ דראַמאַ־טישער קרייז. די אָנטיילנעמער זיינען געווען: הרצל גורוויטש, דוד סאָלאָוויטשיק, דאָבע קרייצער, דבורה סאָלאָוויטשיק, שטיין, דאָבע כץ און גרשון קידעשמאַן. וועז אין שטעטל איז שפּעטער געגרינדעט געוואָרן א תרבות־שול דורך די כלל־טוער ירחמיאל קאָרב, לייבע־חיים עלפּעריז, מילכיקער א. א. איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ צווייטער דראַמאַטישער קרייז. בראש זיינען געשטאַנען משה סאָלאָוויטשיק, עלקע גילינסקי, רבקה שאַרפּמאַן, רבקה גילינסקי, שלום גילינסקי, יוסף גילינסקי, רחל איינהאָרן א. א.

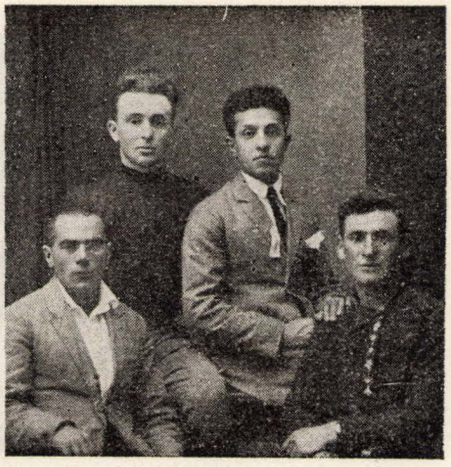
דער אַקטיוו פון דער יידישער פּאָלקס־שול
עס זיצן: גרשון קידעשמאַן, שרה סאָלאָוויטשיק, דבורה סאָלא־וויטשיק, ——, מיכלע ווינשטיין, ——, דוד סאָלאָוויטשיק, פרידע גורוויטש, אברהם ווינשטיין, פּאָלע וידוטשינסקי, ביילע כץ, יודל וידוטשינסקי, חסיה ווינשטיין, זלמן כץ, שלום גילינסקי.

פּאָליטישע אַרגאַניזאַציעס

די ערשטע פּאָליטישע אַרגאַניזאַציע אין שטעטל איז געווען דער „החלוץ". די גרינדער פון החלוץ זיינען געווען: אברהם קריל, טוביה ראַפּאָפּאָרט, שלום גילינסקי. דער

תרבות־שול
עס ליגן: שלמה האַמער, —— פערלמוטער, עטל ריין, דאָגים —— איציקסאָן, גאָווענדע, אסנע דובינסקי, דוד אַראָן, לייב קאָרב, דוד גאָווענדע, ——, ליבקע ——, צביה גדוד, מאָנקע גורוויטש, ביטע ליטאָוויטש, כתריאל ריין, טייבע ראַפּאָפּאָרט, ——, ——, מיכאל פערלמוטער, צבי גילינסקי, רבקה מילכיקער, ——, ——, ——, רחל איציקסאָן, —— לאנדא, רייזל גאָווענדע, חיה ——, פעסיע אַראָן, לייבל איציקסאָן, טוביה ברומבערג, ישראל אילימאָוויטש, עטל איציקסאָן, זיסע שאָפּירא, בערל גילינסקי, מרדכי גורוויטש, דוד ריין, אליהו ——, ראובן ריין, ——, יצחק פאַסטאָווסקי, אברהם אָפּעסקין, צבי חיים פּאַסטאָווסקי, שלום אַראָן.
עס שטייען: שמחה דובינסקי, הענעך ——, רבקה שאַרפּמאַן, רחל איינהאָרן, עלקע סאָלאָוויטשיק, חנה גילינסקי, פרומע קרימילימסקי, משה סאָלאָוויטשיק, חנה לאה עלפּערין, משה קאָרב, רחל קריל אליהו גדוד, פייגע עלפּערין, וואָניונסקי, לערער, י. קאָפלאָן, מרים שאָלוב, ——, רייזע גילינסקי, מיכאל שאַרפּמאַן, וועלוול קריל, ביילע סאָלאָוויטשיק, עטל גילינסקי, יענטע קרימילימסקי, אסתר קריל, רבקה גילינסקי.
אין מיטן: ישראל קאָרב, ראובן אַראָן, יצחק ——, דוד שניידעראָוויטש, שפּרינצע קאָרב, איטע עלפּערין, סאָניע מילכיקער, הערץ ——, שמואל שאפּירא.

חלוצים 1925 אין לאָנד
זלמן בערנשטיין, יצחק שוטאן,
אברהם קריל מאָטל ווילקאָמירסקי.

א פוטבאָל־מאַנשאַפט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה

„החלוץ" האָט ביים ברעג פון דער גרינער אָזיערע אויפגעבויט א צעגעלניע אַלס הכשרה־פונקט.

אויסערן החלוץ איז אין איגנאַלינע געווען א רעוויזיא־ניסטישע ארגאַניזאַציע. איר גרינדער איז געווען דער דאָקטאָר יוסף רובינשטיין. צו אירע אַקטיוויסטן האָבן געהערט: אהרון גילינסקי, ראובן מולער, אליהו קאַרב. דער לעצטער האָט קומענדיק קיין ארץ־ישראל זיך אָנגעשלאָסן אין לח"י. ער איז געווען אַרעסטירט, פאַרשיקט און איז שרעקלעך געפיי־ניקט געוואָרן דורך די ענגלענדער.

עס איז אויך געווען א קאָמוניסטישע אומלעגאַלע פאַרטיי, וועלכע האָט געפירט א לעבהאפטיקע טעטיקייט. פאַר קאָמו־ניסטישער טעטיקייט איז שלמה גאַוונדע פאַרשיקט געוואָרן קיין קאַרטוז בערעזע און ראובן ברומבערג פאַרשפאַרט אין תפיסה.

די פוטבאָל־קאָמאַנדע

די מאַנשאַפט איז באַשטאַנען פון: יונה גאַוונדע, שלום גילינסקי, חיים און פייוול גילינסקי, שמערקע קוריצקי, אהרון גילינסקי, יעקב דגים א. אנד.

די פאָלקס־באַנק

די פאָלקס־באַנק איז געווען אָנגעשלאָסן אין דער ווילנער צענטראַלע. מיט דער באַנק האָט אָנגעפירט: צעסלער. דער פאַרזיצער איז געווען הלל קריל. די באַנק האָט דערמעגלעכט דער פאַראַרעמטער יידישער באַפעלקערונג צו שטיין אויף אייגענע פיס.

חלוצים 1926 אין לאָנד
יוסף קוריצקי, ישראל צארנאצקי, אברהם קריל, יצחק ליגומסקי, יהודה פערעוואזניק.

פּריוויליקע פּייערלעשער־קאָמאַנדע

אין שטעטל האָט עקזיסטירט אַ פּייערלעשער־קאָמאַנדע, וואָס איז באַשטאַנען דאָס רוב פון יידן. ביי דער פּייערלעשער־קאָמאַנדע איז אַנטשטאַנען אַ בלאָז־אַרקעסטער, וועלכער פּלעגט באַדינען די יידישע אַרגאַניזאַציעס אָן אונטערשייד פון דער ריכטונג. דער אַרקעסטער האָט אויך געשפּילט אויף יידישע חתונות און קריסטלעכע זאַבאַוועס. בראש פון דער גאַנצער טעטיקייט איז געשטאַנען אבא כץ.

פּייער־לעשער קאָמאַנדע

עס זיצן: שלום לייב גאָרדאָן, ירחמיאל קאַרב, מאיר מוֹלער — אַנפירער, בער גילינסקי, אבא גילינסקי, אבא כץ, אליהו גדוד, יודל וידוטשינסקי, גרשון סגל, דוד סאַלאָוויטשיק.

„החלוץ"

עס ליגן: דאָבע ——, רייזל גילינסקי.

עס זיצן: משה קאַרב, פרומע קרימילסקי, עלקע סאַלאָוויטשיק, ישראל קאַרב, —— פּאַסטאַווסקי, ——, חנה גילינסקי, בערל האַמער.

עס שטייען: אסתר קריל, מרים גאלוב, די לעערין, רחל איינהאָרן, שאוּ אָקון, לערער ——, פייגע עלפערין.

עס שטייען די לעצטע: עטל גילינסקי, וועלוול קריל, ——, משה סאַלאָוויטשיק, וועלוול גילינסקי, יאָסע לייבשטיין, יענטע קרימילסקי.

דאָס רעליגיעזע לעבן

ביים אַנטשטיין פון שטעטל איז געבויט געוואָרן אַ מתנג־דישער בית־המדרש און אַ חסידישער מנין.

וועז די יידן פון גאַוויקען און פאליוש האָבן זיך איבער־געקליבן אין איגנאַלינע, זיינען זייערע בתי מדרשים געבראַכט געוואָרן אין שטעטל. אַזוי האָט איגנאַלינע פאַרמאָגט 4 בתי מדרשים. דער רב איז געווען משה אהרון חייט, וועלכער האָט זיין סמיכה באקומען פון הרב רייגעס. איז טאַקע דער רב געווען זייער ליבעראַל און מיט אַסך פאַרשטענדעניש צו דער יוגנט.

אַ לאַנגע צייט איז געווען דער שוחט אין שטעטל און פאַר די אַרומיקע ישובים ר׳ תנא כץ. אַ שטילער געלאַסענער יידּ, זייער אַ גוטמוטיקער.

נישט געקוקט אויף די שיקאנעס מצד דער מאַכט האָט איגנאַלינע אין די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה אַרויס־געווויזן אַ שטאַרקן דראַנג צום לעבן. עס האָבן זיך באַווויזן די ערשטע אַביטוריענטן פון דער ווילנער יידישער רעאַל־גימנאַזיע, פון דער תרבות גימנאַזיע, און פון אָקס גימנאַזיע. עס זענען געקומען סטודענטן פון ווילנער אוניווערסיטעט.

קיין איגנאַלינע פלעגן זומער קומען יידישע ליטעראַ־רישע כוחות, ווי אַברהם סוצקעווער, שמערקע קאטשערגינסקי א. א. זיי זיינען אַרויסגעטראָטן אין יידישן פּענסיאָן בייַם ברעג פון דער ערשטער אָזיערע. מיטגלידער פון ווילביג־כאָר פלעגן באַרייכערן די קולטור טעטיקייט אין שטעטל. די יום־טובדיקע בריוו פון די איגנאַלינער חלוצים אין ארץ־ישראל, האָבן געווען אָן געמונטערט צו גאולה פון פאָלק. זיינען אָט די אַלע שפּראָצונגען מיט אַמאָל דורך די שוואַרצע פּינ־צטערע כחות צעטראָטן געוואָרן. די 600 יידישע נפשות פון איגנאַלינע, פאליוש, גאַוויקען זיינען פאַרניכטעט געוואָרן.

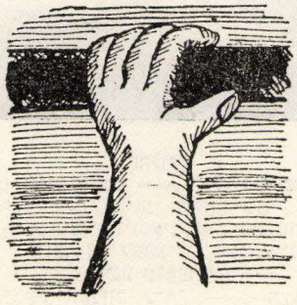
חלוצים פון סוועניציאַן און איגנאַלינע

עס ליגן: ראובן מולער, עטל גילינסקי, שפרה לייפער, פינע שולהויפער.

עס שטייט: משה קאַרב.

עס קניען: רחל איינהאָרן, בערל גאַוויסער, פרומע קרימילסקי, חנה לאה עלפערין, אליעזר שאפירא, וועלוול זיידל, חנה גילינסקי, רייזל גילינסקי, לאלע יאוויטש, ——, חסיה ראפאפּאָרט, לערער קאַפּלאַן, קייב דעסיאטניק, וועלוול שאַרפמאַן, שלום קוריצקי, משה איינהאָרן, גורוויטש, ——, דוד פּאַסטאַווסקי, וועלוול קריל.

זיצן זייט: דבורה סאַלאַווייטשיק, משה גינזבורג, איציק גילינסקי, ——, עלקע ביקסאַן, ——, ——, משה סאַלאַווייטשיק, דוד שאפירא.

דבורה לייזעראָוויטש־קרייצער

לויטערע געשטאלטן פון מיין שטעטעלע איגנאלינע

אַס איז געווען דעם 20־טן מערץ 1935, וועו איך האָב פאַרלאָזט מיין ליב שטעטעלע. יענער טאָג איז מיר געבליבן גוט אייַנגעקריצט אין זכרון. די שוועסטער, פריינט, חברטעס און חברים, זיינען מיך געקומען באַגלייטן צו דער באַן. די יוגנט האָט מיך מקנא געווען, וואָס איך פאָר אַרויס אין דער גרויסער וועלט אַריין. די עלטערע האָבן מיך אָבער באַדויערט. אַלע האָבן זיך מיט מיר האַרציק געזעגנט אוו געווינטשן. דער צוג איז אָנגעקומען אוו איך האָב געמוזט שנעל אַריינגיין אין וואַגאָן. איך האָב נישט באַווייזן זיך אַרומצוקוקן אוו דער לאָקאָמאָטיוו האָט געגעבן אַ פייף... אַדיע צו מיין שיינער היים. לאַנג, לאַנג, האָב איך דורכן אָפענעם פענסטער נאָכגעקוקט מיינע טיירע אוו ערשט, וועו די לעצטע פּינטעלעך פוו איגנאַלינע זיינען פאַרשוווּנדן פוו מיינע אויגן האָב איך זיך אַוועקגעזעצט. איך בין אָנגעקומען קיין ארץ ישראל אוו האָב זיך גוט אייַנגעאַרדנט. ביסלעכווייז האָב איך זיך צוגעווּינט צום נייעם לעבן אוו צו דער נייער סביבה. פוונדעסטוועגן קען איך איגנאַלינע קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אַלץ שטייט פאָר מיינע אויגן וווי לעבעדיק ביזן היינטיקן טאָג. אָט זע איך די שיינע, סאָסנאָווע וועלדער, די הויכע בערג אוו די פראכטפולע אָזיערעס. איבערהויפט דערמאָן איך זיך אָן דער ערלעכער גרינער אָזיערע, וווּ מיר פלעגן פאַרברענגען דעם שבתדיקן טאָג, ביז שפּעט אין דער נאַכט.

חדרים אוו שולן

איך דערמאָן זיך אָן מיינע קינדעריאָרן, וועו איך האָב אָנגעהויבן לערנען אין חדר. אין שטעטל זיינען דאָ גוועווען צוויי חדרים: איין חדר ביי שמואל דעם מלמד, וועלכער פלעגט לערנען מיט די יינגלעך. זיין פרוי מירל־לאה איז אויך געווען אַ מין לערערקע אוו זי פלעגט לערנען מיט מיידלעך. דאָס צווייטע חדר איז געווען מער מאָדערן אוו דאָרט איז געווען דער מלמד ר׳ שלמה יצחק.

איך האָב געהאַט די זכיה צו לערנען אין „מאָדערנעם" חדר. ר׳ שלמה יצחק איז געווען אַ שטרענגער ייד, מיט אַ שוואַרצער באָרד אוו איז שטענדיק געגאַנגען מיט אַ לאַנגער קאַפאָטע. זיין וווינונג איז געווען ממש אויסערן שטעטל, האָרט נעבן דער אָזיערע.

ביי אים אין חדר פלעגן מיר דאַרפן זיין דעם גאַנצן טאָג אוו ערשט שפּעט אין אָוונט זענען מיר געגאַנגען צוריק אַהיים. דאָס רוב פלעגן אונדז אויפן וועג באַפאַלן שקצים אוו אַמאָל אויך וואַרפן שטיינער, אָדער סתם שרייען מיט שנאה: זשיד!

דאָס לערנען אין חדר איז געווען אָן אמתע אָפּקומעניש. דער רבי פלעגט זידלען, שרייען אוו גאַנץ אָפט אויך גוט אָנשלאָגן. אויסערדעם פלעגט ער זיך קריגן מיט זיין ווייב אוו דעם גאַנצן כעס שפּעטער אויסגיסן אויף אונדזערע קעפּ.

עס זיינען אַוועק עטלעכע יאָר אוו אין איגנאַלינע האָבן זיך געגרינדעט צוויי פאָלקס־שולן: איינע — מיט יידיש אַלס אונטעריכטס־שפּראָך, וועלכע איז געווען אָנגעשלאָסן אָן דער צענטראַלער יידישער שול־אָרגאַניזאַציע (צ.י.ש.א.) אוו די

צווייטע — מיט העברעאיש אַלס אונטעריכטס־שפּראַך און זי האָט אָנגעהערט צו דער צענטראַלע פון „תרבות".

דער אָרגאַניזאַטאָר און הויפּט פירער פון דער יידישער שול איז געווען מיין ברודער, שלמה קרייצער. די שול האָט זיך געפונען אין דער עזרת נשים און איר פינאַנסיעלע לאַגע איז געווען זייער אַ שלעכטע.

כדי זי אויסצוהאַלטן האָבן אירע פריינט געגרינדעט אַ דראַמאַטישן קרייז און די הכנסות פון אַלע זייַנע אָוונטן פלעגן גיין לטובת דער שול. די ערשטע פּאָרשטעלונג פון דראַמאַטישן קרייז איז געווען שלום עליכמס דראַמע: „צעזייט און צעשפּרייט". די הויפּט־אַרטיסטן זיינען דאָן געווען: דוד סאַלאָוויטשיק, ווידוטשינסקי, עלקע איינהאָרן, גרשון קאַדיש־מאָן, הערצל גורוויטש און מיין ברודער שלמה קרייצער.

באַלעבאָטים און כלל־טוער

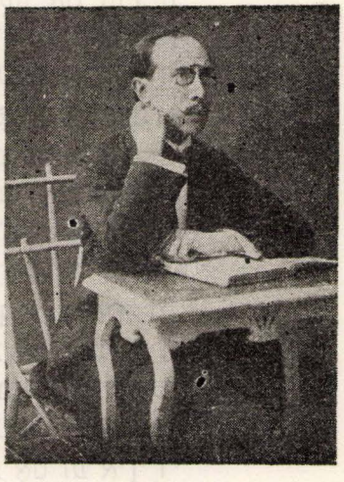
אייַנער פון די שענסטע באַלעבאָטים אין איגנאַלינע איז געווען דער גביר פון שטעטל, ר׳ שלום לייב גאָרדאָן. אַלע זיינע קינדער האָבן געלערנט אין ווילנע און נאָר אויף אַ יום־טוב אָדער זומער, אין די פעריען, פלעגן זיי קומען אַהיים.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען שלום לייבס געשעפטן אָנווענק זייער שלעכט און ס׳איז אים אויסגעקומען דורכצומאַכן גאַנץ שווערע יאָרן. אויסער דעם איז אים אויך די פרוי אָפּגעשטאָרבן, די קינדער זיינען געבליבן אין רוסלאַנד און ער האָט געהאַט אַ שווערע עלטער.

אַ גאָר אַנדער באַלעבאַטישער טיפּ פון איגנאַלינע איז געווען מיין פּאָטער, ר׳ אליעזר קרייצער ז״ל.

ער האָט געהאַט אַ לאַנגע און אַ שיינע באָרד, אָבער

שלמה קרייצער
דער אָרגאַניזאַטאָר און לייטער פון דער יידישער שול און איר דראַמאַטישן קרייז.

השומר־הצעיר

עס שטייען: צינמאָן, ——, הינדע דגים, רבקה מילכיקער, פעסיע אַראָן, שפרינצע קאָרב, ——— ריטוואָ, חיה שניידעראָוויטש, טייבע ראָפּאָפּאָרט, חיה כאצקעלעוויטש.

ווען קיין איגנאַלינע איז אָנגעקומען יהודה האַלפערן, ווועלכער איז געווען אַ פּאָרברענטער ציוניסט, האָט ער משפּיע געווען אויף די באַלעבאָטים און זיי האָבן באַשלאָסן צו גרינדן אַ „תרבות"־שול.

דער הויפּט־פירער פון דער „תרבות"־שול איז געווען ירחמיאל קאָרב. די ציוניסטישע יוגנט האָט אונטערשטיצט די העברעאישע שול און זי האָט אויך געשטעלט אָוונטן און דורכגעפירט לאָטעריעס און אָפּגעגעבן די גאַנצע הכנסה לטובת דער שול.

צווישן דעם יידישיסטישן לאַגער און דעם ציוניסטישן האָט זיך געפירט אַ שווערער, פּאָרעקשנטער קאַמף און ער האָט אָנגעהאַלטן כמעט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

איין מאָל זיינען אים באָפאַלן כוליגאַנעס און האָבן אים אַ האַלבע באָרד אָפּגעשניטן.

ער איז געווען אַ שטאַלצער ייד און א גרויסער תלמיד חכם, ערלעך און יושרדיק און אַלע פלעגן לייַען ביי אים געלט. אויב עמעצער האָט נישט באַצאָלט צום טערמין, פלעגט זיך מיין מאַמע פאר אים משתדל זיין און דער טאָטע האָט אים פאָרלענגערט דאָס וועקסל. געווען פאַלן, וועט אַזאַ ייד האָט אַפילו באַקומען אַ צווייטע סומע געלט, נאָך איידער ער האָט אויסגעצאָלט די ערשטע הלוואה.

מיין פאָטער ע״ה האָט געהאַנדלט מיט שטיינער. ער פלעגט אָפקויפן ביי די פויערים גאַנצע פעלדער און פון זיי אַרויסנעמען די שטיינער. עס האָבן ביי אים דערפאָר שטענדיק געאַרבעט אַ סך אַרבעטער.

די שטיינער האָט ער צוגעשטעלט פאַר דער באַן און איז צו דעם צוועק זייער אָפט געפאָרן קיין פעטערבורג. דאָרט האָט ער געהאַט שטאַרקע פאַרבינדונגען מיט אַסך מלוכה־באַאַמטע, וועלכע האָבן פאַר אים געהאַט דרך ארץ און אָפגעגעבן גרויס כבוד.

דעם טאַטנס סדר

גאָר באַזונדערס איז ביי מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון ווי אַזוי מיין טאַטע פלעגט פֿראַוועדן פסח דעם סדר.

שוין עטלעכע וואָכן פאַר פסח פלעגט זיך אין שטעטל פילן אַ גרויסע ענדערונג. קודם כל האָט זיך אויך די נאַטור אַרום אינגאַנצן געביטן. די זון האָט אָנגעהויבן שטאַרקער צו שיינען און דער שניי אויף די פעלדער און די האַלב־פאַרפרוירענע אָזיערע זיינען צעגאַנגען.

אַרום די יידישע הייזער האָט מען אַרויסגעטראָגן אין דרויסן די שאָפּעס, עלמערלעך און קיך־כלים. דאָ זיינען געשטאַנען קאַנאַפּעס און דאָרט האָט מען אויסגעהאנגען בגדים. אומעטום האָט מען געשייערט און גערייניקט, געמאָלט און געוואַשן.

פון חיה־טייבעס פֿאַדריאַד פלעגט זיך הערן אַ רעש און געפילדער. מיין מאַמע ע״ה פלעגט זיך נוהג זיין צו מאַכן אַ סעודה פאַר אַלע וועלגערקעס נאָכן אָפּבאָקן אירע מצות.

צומערשט האָבן געבאַקן די רייכע באַלעבאָטים און זיי האָבן דערפאַר גוט באַצאָלט. אין דער לעצטער וואָך האָבן געבאַקן מצות די אַרעמע שיכטן און דאָן האָבן אַלע געאַרבעט פרייוויליק.

„החלוץ״
משה קאָרב, פייגע עלפערין, אליעזר שאפירא,
חיה שרה ראבינאָוויטש, ——, דאָבע כץ.

די גאַנצע שטעטלשע יוגנט פלעגט זיך אין יענער וואָך צונויפקלייבן אין פאַדריאַד. די בחורים פלעגן קנעטן די טייגלעך און די מיידלעך וועלגערן און רעדלען. אין די לעצטע טעג פלעגט מען באַקן אייער־קיכלעך.

ערב פסח האָט געהערשט אין שטעטל אַ יום־טובדיקע שטימונג. אַלע געשייערטע כלים פלעגן שוין שטיין צוריק אין די אַלמערס. אַלע הייזער זיינען געווען אויסגעווייסט און אויסגעמאָלט.

ביי חיה־טייבען אין בעדל האָט מען שוין געענדיקט כשרן די כלים און אַלע האָבן פון דאָרט געטראָגן צוריק אַהיים גאַנצע קרענץ מיט זילבערנע לעפל, גאָפל, מעסערס און בעכער.

גאַנץ פרי האָט מען נאָך געמעגט עסן מילכיקע בולקעס, אָבער גאָר גיך האָט מען צוגעקליבן די הייזער און אַרויס־געוואָרפן די לעצטע חמצדיקע זאַכן. אין אַלע ווינקעלעך איז געווען זויבער. פון בוידעם האָט דער טאַטע אַראָפּגענומען אַ גרויסן קאָרב מיט ספּעציעלע פסחדיקע כלים. אַלץ האָט געהאַט אַ באַזונדערן חן.

די מאַמע האָט דאָן אָנגעטאָן אַ געבלימט פאַרטוך און האָט געזונמען צוגרייטן די ספּעציעלע תבשילים צום סדר.

אַרום מיטאָג־צייט איז געווען ביי אונדז אַ מנהג צו עסן אַ צימעס פון פלוימען. מ׳האָט אָבער נישט געטאָרט עסן קיין מצות.

פאַרנאַכט זיינען די מאַנסבילן אָווענק אין בית מדרש און די מאַמע האָט אָנגעטאָן אַ שוואַרצן זיידענעם קאָסטיום און אַ גאָלדערנע קייט אויפן האַלדז. אונדז פלעגט זיך אויס־דוכטן, אַז זי איז באמת אַ ריכטיקע מלכה.

אויך די קינדער האָבן אַלע אָנגעטאָן נייע קליידער און שיך.

אין שטוב האָט ממש אין יעדן ווינקעלע גערוט די שכינה. דער סדר־טיש איז געווען געגרייט מיט אַ ווייסן טישטוך. צוויי ליכט האָבן געפינקלט פון די בלישטשענ־דיקע לייכטער. אויף אַ גרויסן באָפּוצטן טעלער זיינען געווען אויסגעלייגט די שאר ירקות.

ווען די מאַנסבילן זיינען געקומען פון בית מדרש, פלעגן זיי אַריינגיין מיט אַ פריילעכן „גוט יום טוב״ און אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיך אַלע געזעצט פראַוועדן דעם סדר.

דער טאַטע האָט געקוואָלן פון נחת. ער האָט געזאָגט די הגדה מיט אַ באַזונדערן, באַגייסטערטן ניגון. ווען אַ סך באַלעבאָטים פון שטעטל פלעגן אַרויסגיין שפּאַצירן, האָבן זיי נאָך געהערט ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין, ווי ביי ר׳ אליעזר קרייצערן ריכט מען נאָך אַלץ אָפּ דעם סדר. ערשט אַרום חצות האָט זיך געהערט פון אונדזער שטוב דער ניגון פון חד גדיא, חד גדיא...

הרב ר׳ משה אהרן חייט זצ״ל

הרב חייט, דער איגנאַלינער רב, איז געווען אַ הויכער ייד, מיט אַ לאַנגע באָרד, איז געווען אַ גרויסער תלמיד חכם. אָבער אויך אַ משכיל און נישט קיין פאַנאַטישער ייד. די גאָר פרומע פלעגן אפילו זאָגן, אַז ער איז אַ צו וועלטלעכער מענטש.

אונדזער רב האָט יעדן טאָג געלייענט אַ צייטונג און די גאַנצע יוגנט האָט געהאַט פאר אים גרויסע סימפּאַטיעס.

די רביצין איז געווען אַ שיינע פרוי און האָט געפירט אין שטוב די מלוכה. זי פלעגט פאַרקויפן הייוון און אין גאַנצן שטעטל האָבן כמעט אַלע געבאָקן אייגענע חלות אויף שבת. פון דעם מסחר מיט די הייוון האָט דער רב געצויגן זיין הויפט־פרנסה.

ר׳ ישראל־נח אראן ז״ל

ר׳ ישראל נח איז געווען אַ ברייט־פלייציקער ייד, וועלכער האָט זיך באַשעפטיקט מיט קצבות. ער האָט געשטאַמט פון אַ קליין שטעטעלע רימשאַן, לעבן דוקשט. ער האָט חתונה געהאַט מיט גאָלדען, אַ טאָכטער פון ר׳ שמעון איכילציק. אַ קורצע צייט נאָך דער חתונה איז אָבער אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה און ישראל־נח איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער צאַרישער אַרמיי.

ער איז שפּעטער אַריינגעפאַלן אין געפאַנגעניש און איז געקומען אַהיים נאָך דער רעוואָלוציע. דאָן האָט ער אָנגעהויבן האָנדלען מיט בהמות און פעלעכלעך און איז געוואָרן אַ באַקאַנטער סוחר אין דער גאַנצער געגנט.

ער האָט נישט געהאַט קיין שום בילדונג און פלעגט אַלע חשבונות מאַכן אויפן קאָפּ. אין שטעטל האָט מען געזאָגט, אַז ער מאַכט אַלע רעכענונגען אַסך שנעלער פון בעסטן בוכהאַלטער און האָט קיינמאָל נישט קיין טעות. מוצאי־שבת פלעגט ער אַרויספאָרן פון שטוב און איז אין משך פון דער גאַנצער וואָך געווען אויף אַלע מערק און ירידים אין דער געגנט. דאָנערשטיק אין אָוונט פלעגט ער זיך אומקערן אַהיים, אַ פאַרמאַטערטער און מידער.

אין זיינע פאָר פרייַע טעג האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיט געזעלשאַפטלעכע ענינים: באַזונדערס דאַרף מען דערמאָנען, אַז ער האָט געגומען אַ גרויסן אַנטייל אין דער גרינדונג פון דער „תרבות״־שול.

ער האָט געהאַט 5 זין און איין טאָכטער. אין די לעצטע יאָרן האָט ער געקויפט ערד הינטערן שטעטל און האָט דאָרט אויסגעבויט אַ הויז. סוף סוף איז ער געקומען, ווי מ׳זאָגט, צו דער מנוחה און צו דער נחלה... לאַנג האָבן אָבער נישט אָנגעהאַלטן די גוטע, רואיקע יאָרן.

דער אויסברוך פון דער מלחמה, די געענדערטע ווירט־שאַפטלעכע לאָגע האָט געהאָמעוועט זיין ענערגיע.

ווען די היטלעריסטישע בעסטיעס האָבן פאַרנומען זיין „פאַלוואַרק״, איז ער אַריינגעפאַלן אין אַ שרעקלעכער פאַר־צווייפלונג. ער האָט נישט געהאָט קיין געדולד דורכצומאַכן ווי אַלע יידן די יסורים פון געטא.

ר׳ ישראל נח האָט באַשלאָסן בשום אופן נישט צו פאַר־לאָזן זיין נחלה לעבעדיקערהייט. ווען ער האָט נישט געזען קיין אָנדערן אויסוועג און האָט נישט געגלויבט אין קיין נסים, האָט ער איינער אַליין געמאַכט אַ סוף צו זיין לעבן. ער האָט זיך אויפגעהאָנגען אויף אַ בוים, נישט ווייט פון זיין נייַ־אויסגעבויטן הויז. יהא זכרו ברוך!

ר׳ אבא יצחק גורוויטש

ווי אַלע איגנאַלינער, וועלכע זיינען צונויפגעקומען פון די אַרומיקע דערפער, שטאָמט אויך ר׳ אבא יצחק פונעם דאָרף לאָבענצע, ווו זיינע עלטערן ר׳ ישראל און העניע מיט דער גאַנצער פאַמיליע האָבן געלעבט פון ערד־אַרבעט.

ביים סוף פון דאָרף איז געשטאַנען אַ הייזל, וואָס האָט זיך שבת אויסגעטיילט פון די איבעריקע דאָרפישע הייזער מיט די ברענענדיקע ליכט און די פינקלענדיקע לייכטער מיט דעם פאַרפוצטן גערטנדל אַרום, אויסגעשאָטן מיט געלע זאָמד, מיטן רוען פון די בהמות אין שטאָל.

שבת האָט ר׳ ישראל שפּאַצירט מיט זיינע קינדער צו אַ דערבייאיקן ישוב, מתפלל זיין בצבור. די אונטערגעוואָק־סענע קינדער האָט ער געשיקט לערנען אין די גרעסערע אַרומיקע שטעטלעך. אַזוי האָט ר׳ אבא־יצחק געלערנט אין ווידז און דאָרטן חתונה געהאַט מיט זיין פרוי אסנה. ווען איגנאַלינע האָט זיך אָנגעהויבן בויען, האָט ער זיך מיט זיין ווייב באַזעצט אין איגנאַלינע און האָט געהאַנדלט מיט האָלץ, שוועמלעך, יאַגדעס א. א. ער איז געווען פון מיטעלן וווקס, מיט געדיכטע ברעמען, פאַרזאָרגטע אויגן און אַ לאַנגער גרויליעכע באָרד. ער האָט געטראָגן אַ שוואַרצע חסידיש היטל מיט אַ לאַנגן אויבער־ראַק, איז געגאַנגען מיט שטילע געמאָס־טענע טריט און שטיל געציילט די ווערטער. ער איז געווען אַ הייסער ליובאַוויטשער חסיד און אַ למדן. זיין צימער, ווו ער פלעגט זיצן און לערנען, איז געווען באַצירט מיטן בילד פון בעל התניא.

ווען דאָס גלעקל פון זיין בשמים־קראָם פלעגט קלינגען אַלס אָנזאָג, אַז מען גייט, פלעגט ער, נישט וועלנדיק מפסיק זיין דעם לערנען, רופן זיין ווייב אסנה, זי זאָל אַרויס צום קונה.

דריי מאָל אין טאָג איז ער געגאַנגען אין זיין חסידישן מנין דאָוונען.

ער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1927.

ת. נ. צ. ב. ה.

מענדל סאַלאַווייטשיק

ר׳ מענדל סאַלאַווייטשיק איז געווען אַ שיינער ייד, מיט אַ האַלב ראזירט בערדל. ער איז געווען אַ קלוגער מענטש, אַ שטאַלצער און זייער אַ שטרענגער. צומערשט האָט ער געהאַנדלט מיט קאָרע און האָלץ און האָט געלעבט אין אַ קליין שטיבעלע, שפּעטער האָט ער אויסגעבויט אַ שיין הויז אינמיטן מאַרק און האָט דאָרט געעפּנט אַ רעסטאָראַן.

די פּויערים פון דער גאַנצער געגנט פלעגן קומען צו אים עסן און טרינקען. שטענדיק איז זיין רעסטאָראַן געווען פול מיט געסט.

ער האָט געהאַט 5 זין און 4 טעכטער. זיין פּרוי, סלאָווע, איז שטענדיק געווען פאַרהאַרעוועט און פאַרמאַטערט. זי האָט אַלץ אַליין געטאָן. זי האָט געבאַקן ברויט, געקאָכט פיש, געפּרעגלט פאַרשידענע מאכלים און איז קיינמאָל פון קיך נישט אַרויס.

אַלע זין זיינען געווען אמתע גיבורים. דעם ייִנגסטן זון האָט מען אַפילו גערופן אין שטעטל: נח פאַנדערע, אויפן נאָמען פון זלמן שניאורס הויפּט־העלד.

די יונגע און שיינע סלאָווע איז פלוצלונג שווער קראַנק געוואָרן. מער ווי 3 יאָר האָט זי געליטן און איז אין בליענדיקן עלטער געשטאָרבן, איבערלאָזנדיק מענדלען מיט 9 קליינע קינדער.

די טראַגעדיע איז שווער צו באַשרייבן. איר טויט האָט אין גאַנצן שטעטל אַרויסגערופן אַן אויסערגעווייניקלעכן טרויער. אַלע, קינד און קייט, יונג און אַלט, זיינען געגאַנגען צו דער לוויה.

ביים הספּד האָט מען געזאָגט, אַז איר טויט איז געגליכן צום אונטערגאַנג פון אַ גרויסער שיף, וועלכע האָט געפירט אַ סך מענטשן און פלוצלונג ברעכט אויס אַ שטורם און זי ווערט דערטרונקען.

ר׳ מרדכי צעסלער

ער איז געווען אַ הויכער, אַבער דאַרער ייד און האָט געטראָגן ברילן. שטענדיק פלעגט ער גיין אין אַ ברוינעם אַנצוג. ער האָט געשטאַמט פון לידע און האָט חתונה געהאַט מיט שלמה דעם גאַוויקענערס אַ טאָכטער, שרה.

ער איז געווען אַ משכיל און אין שטעטל פלעגט מען אים רופן: דער אוטשיאַני יעוורעי.

זיי האָבן געהאַט אַ מאַנופאַקטור־געשעפט. אין קראַם פלעגט אַבער מערסטנס שטיין נאָר די פרוי און ער אַליין איז געווען אַן אָנגעשטעלטער אין באַנק און אין גמילות חסד. אין אַ מאַרק־טאָג אַדער אויף אַ יריד פלעגט ער איר קומען העלפן.

ימים נוראים איז ער געווען דער בעל קורא אין בית־המדרש. ער האָט געדענקט יעדנס נאָמען, דעם טאַטנס און אפילו אויך דעם זיידנס נאָמען.

פון זיין שטעלע אין באַנק און אין גמילות חסד האָט ער געהאַט גרויסע צרות. וועג עמעץ האָט נישט געצאָלט צום טערמין, האָט ער געדאַרפט גיין אייגנאָנען דאָס געלט. מערסטנס פלעגט זיך דאָס ענדיקן מיט קללות און געשרייען. די בעלי חובות האָבן נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז ער איז נאָר אַן אָנגעשטעלטער און איז נישט שולדיק, וואָס ס׳איז זיי שווער צו באַצאָלן.

ער האָט געאַרבעט ביי 12 שעה אַ טאָג און איז שטענדיק געווען מיד און אויסגעמאַטערט.

אייגנמאָל אין יאָר האָט ער באַקומען אורלויב און דאָס פלעגט ער אָפּהיטן ווי אַן אויג אין קאָפּ. ס׳האָט זיך געקאָנט אין שטעטל אַלץ איבערקערן, האָט ער זיין אורלויב נישט איבער׳געריסן. „טשעפּעט מיך נישט, איך האָב איצטער אורלויב״ — פלעגט ער מיט שטאָלץ זאָגן.

יוסף אביגדור דער פורמאַן

דאָס איז געווען אַ נידעריק יידעלע מיט אַ שיטער, גאַל בערדל. סיי זומער סיי ווינטער איז ער געגאַנגען אין גרויסע שטיוול, מיט אַ וואַטענע בורקע, אַרומגעגאַרטלט מיט אַ גראָבן שטריק. ער האָט געווויינט אין אַ קליין הייזעלע, נעבן דער אָזיערע. זיין פרוי פייגע האָט זיך געערכנט פאַר אַ משכילה. זי האָט געקאָנט דאָוונען אויסווייניק און פלעגט זאָגן מיט די ווייבער תהילים.

יוסף אַביגדור איז גאַנצע טעג געשטאַנען ביי דער באַן און געווארט אויף אַ „יאָזדע״. וועג עס איז אָנגעקומען אויפן וואָקזאַל אַ וואָגאָן מיט מעל אָדער מיט קאָרן, איז יוסף אַביגדור געווען מלא שמחה.

אויסער דער אַרבעט ביי דער באַן, איז ער אויך געווען דער שטענדיקער בעל־עגלה ביי ר׳ נחמיה ברומבערגן.

יעדן פּאַרנאַכט האָט ער אָפּגעהיט דעם מנהג צו גיין אין בית מדרש זאָגן תהילים. דערביי האָט ער געהאַט אַ באַזונדערן ניגון און יעדן מזמור האָט ער איבערגעחזרט עטלעכע מאָל.

מיט טרערן און וויטיק דערמאנען מיר איצט, אַז אָט דאָס טייערע שטעטעלע, וווּ ס׳האָבן געלעבט אַ סך ערלעכע און האראפאַשנע, אַרבעטסזאָמע יידן, איז שוין מער נישטאָ

די דייטשע ענקער און די ליטווישע באַנדיטן האָבן אונדזער איגנאַלינע חרוב געמאַכט און דעם גאַנצן יידישן יישוב פאַרפייניקט און אומגעבראַכט.

ה׳ ינקום דמם!!!

העשל גורוויטש

די
מוטיקע זעלבסטשוץ

אַס שטעטל איגנאַלינע האָט זיך געבויט אויף דער לינקער זייט פון וואַקזאַל און פון דער באַן ליניע, וועלכע האָט זיך געצויגן איבער דוקשט קיין דווינסק. אויף דער זייט האָט זיך קאָנצענטרירט כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג. דאָרט זיינען געווען אַלע קראָמען און דאָרט פלעגט אויך יעדן דאָנערשטיק פאָרקומען דער וועכנטלעכער מאַרק.

אויף דער רעכטער זייט פון דער באַן־ליניע זיינען געזעסן ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה בלויז עטלעכע יידישע משפחות: משה־יאָסע דער קצב מיט זיין גרויסער פאַר־צווייגטער משפחה, נחמיה ברומבערג און בערע גילינסקי.

וועגן אָט דער משפחה פון משה יאָסע סאָלאָוויטשיק איז כדאי צו שרייבן, ווייל דאָס וועט אונדז געבן אַ באַגריף פון די אַמאָליקע דרייסטע און שטאָלצע יידן, וועלכע פלעגן זיך מוטיק אַנטקעגנשטעלן אַלע שיכורים און כוליגאַנעס, וואָס זיינען באַפאַלן די נישט־געשיצטע יידישע באַפעלקערונג.

זייענדיק נאָך אַ קינד, האָב איך אָפט געהאָט אַ געלעגן־הייט צו באַזוכן איגנאַלינע, ווייל דאָרט האָבן געווינט אַ סך קרובים פון מיין פאָטערס משפחה. קודם כל פלעג איך אריין־פאָרן צום פעטער, ר׳ אבא יצחק גורוויטש, וועלכער איז געווען אַ הדרת־פנימדיקער און פרומער חסידישער ייד. אויסער דעם פלעג איך אויך זיין אַ גוטער גאָסט ביי די פאָמיליעס פון משה יאָסען און מענדל סאָלאָוויטשיק. מיר איז דערפאָר אויסגעקומען צו זיין אָפט אַן עדות פון הערשישע מעשים, וואָס זיינען אויסגעפירט געפאָרן דורך די איגנאַ־לינער יידישע יוגנטלעכע.

אין אַ דאָנערשטיקן מאָרק־טאָג האָב איך איין מאָל צוגעזען, ווי אַזוי משה יאָסעס זין און מיט זיי נאָך עטלעכע יידישע בחורים, האָבן זיך קעגנגעשטעלט צעבושעוועטע כוליגאַנעס.

פון דאָן אָן האָט מען אין דער גאַנצער געגנט געווווסט, אַז ס׳איז נישט כדאי זיך אָנצוהויבן מיט די איגנאַלינער יידישע בחורים. אַלע פויערים האָבן געווווסט, אַז אין איגנא־לינע זיינען קיין פחדנים נישטאָ.

איינמאָל האָט אַ סטראָזשניק געוואָלט אַרעסטירן עטלעכע יידישע בחורים. מ׳האָט אים נישט געשווינט און ער האָט זיך אפילו געשעמט צו דערציילן פאָר דער העכערער מאַכט, אַז ער האָט באַקומען קלעפ פון יידישע יונגעלייט.

איינער אַ סטראָזשניק איז אַמאָל געקומען אין אַ מאַרק־טאָג צו מיין פעטער אבא יצחק גורוויטש קאָנטראָלירן, צי ער פאַרקויפט נישט אומלעגאַל קיין בראנפן.

אנשטאָט בראנפן האָט דער סטראָזשניק געפונען אַ פאָר פעקלעך טאַבאַק, וועלכע מ׳האָט נישט געטאָרט האַלטן אין שטוב, נאָר אין קראָם. דער סטראָזשניק האָט נישט געקלערט קיין סך, האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבן טיש און שוין געוואָלט מאַכן אַ פראָטאָקאָל. זלמן, דעם פעטערס זון, האָט פראָטעס־טירט און אים נישט געלאָזט מאַכן דעם פראָטאָקאָל. דער סטראָזשניק האָט גלייך אַרויסגערופן זיינע גהילפן און זיי געגעבן אַ באַפעל צוצונעמען זלמענען פון שטוב.

וועג איך האָב דאָס דערזען בין איך אַרויסגעלאָפן פון שטוב און האָב אָנגעהויבן שרייען און רופן הילף. אויף מיינע געשרייען זיינען אָנגעלאָפן עטלעכע יידישע בחורים און צווישן זיי אויך שמעון אהרון, משה יאָסעס זון.

ער איז גלייך צוגעגאַנגען צום סטראָזשניק און האָט אים געזאָגט, אַז אויב ער וועט זיך תיכף פונדאַנען נישט אָפטראָגן, וועט מען אים צעברעכן די ביינער.

דער פאָליציסט האָט זיך לאַנג נישט געלאָזט בעטן און האָט פאָרלאָזט דעם פעטערס שטוב. צוזאמען מיט אים זיינען אויך אַוועק זיינע געהילפן.

אַ צווייט מאָל בין איך בייגעווען אַן אָנדער געשעעניש. משה יאָסע האָט געקויפט ביי אַ פויער אַ קו און האָט שוין געהאָט באַצאָלט פאָר איר, אָבער דער פויער האָט פלוצלונג חרטה געהאָט אויפן גאַנצן געשעפט. עס איז געווען אַ גרויסער טומל. ווי פון אונטער דער ערד איז אויסגעוואַקסן נעבן זיי משה יאָסעס זון, שלמה, און מכבד געווען דעם פויער מיט אַ פאָר פעטש, דער פויער איז געפאָלן באַגיסנדיק זיך מיט בלוט.

דאָס אַלץ באַווייזט, אַז די איגנאַלינער יידישע יוגנט איז קיין מאָל נישט געגאַנגען מיט קיין אַראָפגעלאָזטע קעפ. קיין פחדנים זיינען אין שטעטל נישט געווען און אַלע האָבן פאַרטיידיקט דעם כבוד פון יידישן קיבוץ. מ׳איז געווען קאָמפּס גרייט און מוטיק, דרייסט און העלדיש. אַלע כוליגא־נעס האָבן געווווסט, אַז אין איגנאַלינע וועלן זיי שלעכט אָפשניידן.

די אַלע מעשים האָבן אָנגעזאָגט שוין אין די צאָרישע צייטן, אַז יידיש בלוט און פאָרמעגן וועט נישט זיין הפקר און יידן וועלן זיך קעגנשטעלן יעדן באַנדיט און כוליגאַן.

דאָס איז געווען אַן אָנזאָג פון אַ יידישער זעלבסט־פאָר־טיידיקונג, פון אַ יידישער זעלבסט־שוץ.

דר. יוסף אבן־אודם (רובינשטיין)

דער איגנאלינער רב הרב משה אהרן חייט

דער איגנאַלינער רב, הרב משה אהרן חייט, איז געווען אַ בעל הדרת־פנים, מיט אַ שניי־ווייסער פאַטריאַרכאַלער באָרד. זיינע רייד זיינען געווען זאַכלעך און גוט באַטראַכט, ווי „דברי חכמים בנחת נשמעים", ווייל ביי זיין גאַנצער תמימות איז ער געווען באמת אַ חכם, בדברי־תורה. פאַרבייגייענדיק, נאָך אַ שפעטן אָוונט־באַזוך ביי אַ קראַנקן, און זעענדיק דורכן פענצטער ווי דער רב שאָקלט זיך איבער אַ גרויסער גמרא, פלעג איך זיך אַמאָל אַריינכאַפן צו אים, אויף אַ שיחת־תורה, אָדער אַ שיחת־חולין של תלמידי־חכמים... צופעליק האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז דער איגנאַלינער רב האָט גוט געקענט אַלע מיינע רביים ביי וועלכע איך האָב געלערנט תורה אין פאָטערס הויז (אין „פריוואַט־אונטעריכט", און נישט אין אַ ישיבה) — אַלע דריי גרויסע ראשי־ישיבות און אָפיציעלע ווילנער שטאָט־רבנים, וועלכע פלעגן קומען צו מיין ברודער און צו מיר, טאָג־טעגלעך, לערנען צוזאַמען, צוויי שעה אין אָוונט, אַ בלאַט גמרא.

דער איגנאַלינער רב האָט נאָך פון דער יוגנט געקענט דעם הרב ר׳ מנחם מענדל קאָזלאָווסקי, דעם ערשטן ראש־ישיבה מיינעם (פון „רבי מיילעס ישיבה" אין ווילנע). איך געדענק זיין שפּאַס וואָס ער פלעגט אָפט איבערחזרן: קינד־דערלעך „קייט, קייט קעז!" ווייל אַזוי אנטהאַלטן די ערשטע דריי בבא׳ס פון סדר נזיקין: בבא קמא און בבא מציעה צו קי״ט (119) דף. און בבא בתרא קע״ז (177). און איך וואָלט נאָך לאַנג „געקייט קעז" ביי הרב קאָזלאָווסקי, וועו ער וואָלט פלוצלונג נישט אויסגעבראַכן די ביטערע גאַל, בעת ער האָט זיך געלאָזט פאַרפירן פון אגודה׳שע פאָליטיקאַנער, און אָן דעם וויסן פון מיין פאָטער פאַרכאַפט אייגמאָל די בימה אין דער ווילנער גרויסער שול אויף אַ פּראָטעסט־דרשה קעגן דעם סאָן־רעמאָ „אומגליק" (אין יאָר 1920), וועו מ׳האָט דאָרט באַשטעטיקט די „ציוניסטישע" באַלפור־דעקלאַראַציע... (און דאָס איז געווען אין דער זעלבער וואָך וועו הרבנית אסתר רובינשטיין האָט געהאַלטן איר אייגדרוקספולע „סאָן־רעמאָ רעדע" פאַר אַ פינף־טויזנט קעפיקן עולם אין ווילנער צירק־אַמפיטעאַטער, אויף „לוקישקעס")... קורץ צו פאַרענדיקן: נאָך אַזאַ אגודה־שן „פוטש" האָט אונדזער לערנען ביים שלימזלדיקן הרב ר׳ מנחם מענדל שוין נישט געקאָנט לאַנג אָנהאַלטן...

אַ גאַנצן אָוונט האָב איך דערציילט דעם איגנאַלינער רב פיקאַנטע פרטים וועגן אונדזער צווייטן באַקאַנטן ראש־ישיבה, דעם שניפישקער רב, וועלכער האָט געשמט אין ווילנע אַלס דער גאון, ר׳ מאיר שניפישקער (הרב מאיר באַסין), אַזאַ מין ווונדערלעכער „פרומער אלישע אחר"... אַ קלוגער פילאָסאָף מיט „ריינעם פאַרנונפט", וואָס „ספרי קאָנט היו נושרים מחיקו" (ער האָט געלייענט עמנואל קאַנטן, אויף דייטש, און האָט אים אויך פאַרשטאַנען!), און וואָס פלעגט זיך דערלויבן אַוועקצוגיין פון כל־נדרי, צוליב דעם טשאַד פון די יאָר־צייט ליכט, וועלכע ער האָט נישט פאַר־טראָגן... מיין פאָטער האָט אים פאַרענטפערט, אַז אייגנטלעך „איז כל־נדרי טאַקע גאָרנישט", נאָר אַ מנהג, און נישט קיין „הלכה", אָבער דאָך האָט דער שניפישקער רב נישט געזאָלט פורש זיין מן הציבור, וועלכער האָט נישט געקאָנט באַגרייפן דעם „חילול כל נדרי"... און אין עברית פלעגט ר׳ מאיר שניפישקער דערקלערן פשוט: איר קינדערלעך (שוין גרויסע סטודענטן...) דאַרפט זאָגן ריכטיק, לויטן דיקדוק, מתכת, מהלכת (מיט צוויי סגול׳ן), איך אָבער וועל שוין זאָגן ביזן טויט, ווי איך בין געווויגנט: „מאַתכעס, מהאַלכעס"... און אין וויסנשאַפט (מעדיצין אָדער כעמיע אָדער מאַטעמאַטיק), פלעגט ער אונדז גלייך נאָכגעבן: איז וואָס זאָגט איר? נישט אַזוי ריכטיק? האָבן זיי דאָן טאַקע נישט גוט געווווסט אונזערע חז״ל, און איר וויסט איצט אַוודאי בעסער!

אָבער נאָכן טויט פון הרב מאיר באַסין, האָט זיין נאָכ־פאָלגער, הרב משה קאַרעליטש, אַטאַקירט זיינע „סטודענטן" זייער אַגרעסיוו און אָן קאָמפּראָמיסן: פון וואָנעט ווייסט איר דאָס? פון אייערע ביכלעך? פון אייער אוניווערזיטעט. טאָ הערט־זשע וואָס איך זאָג אייך! אָבער ס׳איז נישט געווען וואָס צו הערן, וועו נאָך אַלע זיינע „קאָמפּליצירטע אויסרע־כענונגען", צום ביישפיל, אין בבא בתרא, אין „המוכר את

הבית", פלעגט אים שטענדיק פעלן אַ שטיק פעלד, וואָס מיין ברודער פלעגט גלייך געפינען (זייענדיק שוין אַ געענדיקטער מאַטעמאַטיקער און כעמיקער, פאַרן ענדיקן מעדיצין...). ביז איינמאָל האָט אויך הרב משה קאַרעליטש באַקומען אַ דרינ־געדע „עקסמיסיע" פון מיין פאָטערס הויז! וועט אין אַן אויפברויז פון אויפרעגונג, צוליב דער דערעפנונג פון העב־רעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים, האָט ער אויסגעשפיגן מיט גרויס פאַרביסנקייט, אַזוי צו זאָגן: „אַ גליק וואָס די ציוניסטן צעגנבנען די געלטער פון קרן־היסוד, אַז נישט וואָלטן זיי חרוב געמאַכט גאַנץ ארץ־ישראל!" פאַרשטייט זיך אַז אַזאַ „דעקלאַראַציע" האָט נישט געפאַסט צו דער שטע־לונג פון הרב רובינשטיין, אַלס פאַרזיצער פון קרן־היסוד צענטראַלע אין פוילן, און אַלס מיטגליד פון קוראַטאָריום פון העברעאישן אוניווערזיטעט, און הרב קארעליטש האָט געמוזט „דעמיסיאָנירן" פון זיין תלמוד־פראָפעסאָר ביי די צוויי סטודענטן...

ווי האָב איך זיך דאַן געקאָנט פאַרשטעלן אַז אין מיין מדינת ישראל וועט מיין פרעמיער־מיניסטער פאָרן אין „קאַנאַסע" צום ברודער פון מיין פאַנאַטישן רבין, דעם אגודה'שן פירער — צום באַרימטן חזון־איש?!

האָב איך געפונען ביי מיר אַן אָפשריפט פון איינעם פון מיינע לאַנגע ענטפערס דעם איגנאַלינער רב (אָפגעדרוקט אויף אַ שרייב־מאַשין), אויך פול מיט מליצות און מיט „גאַנצע האַלבע פסוקים" (אפילו מיט זייערע גרייזן), געצייילטע שורות, צום ביישפיל:

„שאו שלום וברכה, רבי היקר והנעלה, ורעיתו הכבודה, שלום מציון לכל אוהביה, הששים אתה משוש, ולכל המתאב־לים עליה — — ראיתי את תל־אביב בבניינה, הבנויה לתל־פיות, אשר שלום בחילה ושלוה בה, וראיתי את „הדר הכרמל" בהדרו, המונו ושאונו, ושבתי וראיתי את עיר־הקודש ירושלים ואת אבל עליה, כי עודנה ברעה ובחרפה, וחומות ירושלים אשר המה פרוצים — אך אם יוולד גוי פעם אחת, כי חלה גם ילדה ציון את בניה, בדור אחר, הן נכון חזו לנו חז"ל כי גאולתן של ישראל. בתחילה באה קמעא, קמעא, יכל שהיא הולכת היא רבה והולכת"...

אסתר ראַבינאָוויטש

די דיכטערין פון „איגנאלינער אזיערעס"

ויך דריי פאַרשידענע שפראַך געביטן האָב איך פאַרגעזעצט מיין העברעאישע שאַפונג אין איג־נאַלינע מיטן פולן שוווּנג. ווייל נאָך מיין מעדי־צינישער פראַקטיק בייטאָג האָב איך זיך אָפ־געגעבן מיט עברית ביינאַכט.

ערשטנס האָב איך געאַרבעט אויפן געביט פון דער פילא־לאָגישער עטימאָלאָגישער אויספארשונג אין באַנייטער גרינד־לעכער פאַרגלייכונג פון העברעאיש מיט אַנדערע סעמיטישע שוועסטער שפראַכן (איבערהויפט אַראַביש). שוין ביים אַנהויב פון מיינע פאָרשונגען בין איך איבעראַשט געוואָרן געפינענדיק הונדערטער אַלטע וואָרט־פערלען און שפראַך־בריליאַנטן, וואָס באַרימטע אָריענטאַליסטן האָבן זיי אָפילו נישט באַמערקט אָדער נישט דערקענט. דאַן האָב איך באַקומען דעם פעסטן גלויבן, אַז מיינע אַנטדעקונגען וועלן זייער פיל נוצן ברענגען, כדי ווייטער און בריייטער צו אַנטוויקלען אונדזער נאָך זייער אָפגעשטאַנענע העברעאישע שפראַך.

צווייטנס האָב איך געאַרבעט אין איגנאַלינע אויף אַ נייעם העברעאישן שריפט־רעפאָרם פלאַן, וועלכן איך האָב גוט דורכגעטראַכט אין די לאַנגע ווינטערדיקע איגנאַלינער נעכט.

דריטנס האָב איך נאָך „געשמאַק" אַרײַנגעאַרבעט אין איגנאַלינע אויפן „פאָעטישן געביט"...

זייט איך האָב אָנגעהויבן „פאָעטיזירן", האָב איך תמיד געשריבן לייכט און גיך, און מיט אַ גוטער שפראַך־קענטעניש. מיין ערשטער „אַנערקענער" איז געווען דער באַקאַנטער העברעאישער לערער און פאָעט פון ווילנע, דוד לוין ז"ל, וועלכער האָט אָפגעדרוקט עטלעכע קינדערישע שירים מיינע. אַן אַנדער „אָפשאַצער" פֿו מיין „פאָעטישן טאַלאַנט" איז געווען הערמאַן שטרוק, דער וועלט־באַרימטער מאָלער־קינסטלער.

פון 1917 ביז 1932, במשך פופצן יאָר, האָט זיך ביסלעכ־ווייז אָנגעקליבן ביי מיר אַ שיינער קליינער באַנד לידער, וועלכער האָט זיך פאַרדאָפלט אין יאָר 1933, אין איגנאַלינע, און ביז 1935 אין מנחמיה. אַזוי אַז אין יאָר 1936 האָב איך שוין געקענט אין תל־אביב פאַרלירן גאַנצע צוויי בענדער מיינע, — צוזאַמען מיט אַ דריטן באַנד פרעמדע לידער, פון מיין איגנאַלינער אומבאַקאַנטער „קאָלעגין־פאָעטין" אסתר ראַבינאָוויטש ז"ל.

פאַר מיין אָפפאָרן פון פוילן, און פאַר איר „אָפפאָרן" פון דער וועלט, האָט זי מיר איבערגעגעבן איר באַנד העברע־

אישע לידער, מיט דער אַפענונג אַז איך וועל זיי אָפדרוקן אין ארץ־ישראל. אָבער איך האָב מיך געפילט באַפרייט פון דעם אויפטראָג (אָדער „צוואה"), אין דעם מאָמענט וועו איך אַליין האָב מיינע אייגענע לידער פאַרבראַנט.

הכל תלוי במזל, אפילו ספר־תורה שבהיכל, און געוויס עפעס אַ „ספר־שירה" פון אַ העברעאישער דיכטערין. וועו גענדענקט איצט אפילו אַזאַ באַרימטע דיכטערין ווי ס׳איז געווען די רוסישע גר׳טע יעליסאַוועטאַ זשירקאָווא — „אלי־שבע" — וואָס איז פאַרגעסן געוואָרן נאָך ביים לעבן און איז געשטאָרבן עלנט אין טבריה ביים „ים־כנרת־שלנו"!... אָבער וועו ווייסט נישט דעם מזל פון „רחל", וואָס איר נאָמען האָט זיך צעקלונגען כמעט נאָר אַ דאַנק איין האַרציקן ניגון פון איר „ים כנרת שלי".. און אַזאַ מזל האָט נישט געהאַט די אומבאַקאַנט־געבליבענע משוררת „אסתר" פון מיין שטע־טעלע איגנאַלינע. וואָלט זי אנשטאט צו טרעפן איר „גוטן דאָקטאָר" (וואָס האָט איר גאָרנישט געקאָנט העלפן), געטראָפן אָבער אַ גוטן קאָמפאָזיטאָר, וואָלט אויך איר נאָמען, מעגלעך, באַקאַנט געוואָרן אויף לאַנגע יאָרן, אַלס די באַרימטע „אסתר" פון דער „איגנאַלינער אַזיערע" (אַזאַ מין כנרת). און אסתר ראַבינאָוויטש איז געווען באמת אַ מערקווירדיק ענלע־כער טיפּ צו רחל בלאָושטיין. ביידע האָבן פאַרענדיקט מיטן זעלבן טויט (טובערקולאָז), ביידע האָבן אָנגעהויבן פון איבער־זעצונגען, רחל פון עברית אויף רוסיש, און אסתר — פון רוסיש און דייטש — אויף עברית (און איך זאָג עדות, אַז אַ סך פון אירע איבערזעצונגען זיינען געווען אמתע מייסטער ווערק, ווי די פון דייטשן דיכטער לודוויק אוהלאַנד), און ביידע שווינדזיכטיקע דיכטערינס האָבן זיך געראַנגלט אין זייערע אָריגינעלע דיכטונגען צווישן גלויבן און פאַר־צווייפלונג.

דער סוף פון מיין „פאָעטישער קאַריערע", טאַקע בזכות פון הערמאַן שטרוק:

איך האָב אַמאָל באַקומען אַ האַרציקע איינלאַדונג צו באַזוכן אים אין חיפה. אַנקומענדיק אָבער צו זיין שיינער ווילע, האָב איך זיך איבערגעטראַכט, און באַשלאָסן זיך נישט צו באַווייזן פאַרן גרויסן קינסטלער און אַלטן פריינט... איך ווייס ביז איצט נישט די סיבה פאַרוואָס, — זיכער נישט נאָר צוליב מיין „ציוניסטישן־קאָנגרעס־דויטש"... ווייל מיין „דויטש" איז אַביסל קאַליע געוואָרן זייט איך האָב אין ווילנע נאָך גאַנץ קאַרעקט „געשפּראָכן דויטש" מיט הערמאַן שטרוק, די שפּראַך אין וועלכער דער פרומער טראַדיציאָנעלער מזרחי־פירער האָט נאָך 15 יאָר ווינען אין ארץ־ישראל ווייטער „געשפּראָכן און געשריבן".

צוריקפאָרנדיק פון חיפה קיין תל־אביב מיט דער באַן, אין אַ גרעייצטער געדריקטער שטימונג, האָב איך אָנגעשריבן בשעת דעם קורצן פאָרן, אומפאַרשטענדלעך גיך און לייכט אַ זייער פאַרשטענדלעכן, לאַנגן און „געדיכטן געדיכט"... אין אַן עכט ביבלישן סטיל, און אַ שטראָפּעריש־צאָרנדיקער ענטוזיאַסטישער שפּראַך, אַלעגאָריש געצאַצקעט און פילאָ־לאָגיש באַבלומט (דורכאויס פול מיט ווונדערלעכן „לשון־נופל־על־לשון")... מיין כמעט־אימפּראָוויזאַציע איז מיר אַליין געפעלן געוואָרן, און קומענדיק אין מיין האָטעל, האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט ביים אָפענעם פענצטער, קעגן רוישיקן ים, און איך האָב אים איבערגעשריגן, אויסקאַנדירנדיק, דע־קלאַמאַטאָריש־אַראַטאָריש, מיין שטורמישן „אָפענעם בריוו".

אין די ערשטע צוויי יאָר מיינע אין ארץ־ישראל האָב איך מיך צוגעווויגט צום רעדאַקציע־קאָרב אין וועלכן ס׳האָט מיך שוין אויטאָמאַטיש געוואָרפן דער באַקאַנטער דיכטער יהודה קרני ז״ל, און איך האָב געווסט פאַרוואָס... (איך האָב זיך מיט אים באַקאַנט ביי זיין בעסטן פריינט, אלטר דרויא־נאָוו ז״ל, בעת איך האָב אָפגעגעבן דרויאַנאָוון אַ „קאָנטרע־וויזיט" אין תל־אביב קעגן זיין „וויזיט" ביי מיין פאָטער אין ווילנע, מיט אַ יאָר פריער, וועו איך האָב פאַר אים איינ־געאַרדנט אַ גראַנדיעזע אויפנאַמע, מיט 200 איינגעלאַדענע „פני" פון ירושלים־דליטא.

אסתר רבינוביץ׳

מכתב גלוי לציון

מאת שולמית בית־הלחמית בבית־הסוהר לנשים

ציון; כמה לא תשאלי עוד לשלום אסיריך!
אסירי שחרורך יזהרך, הם — אפלי סהריך!
נופלי סוגריך יום, יום, נלאי העפל שעריך —
חלא תנאלי, ציון, מה אחרו סופריך ומוריך?
אוי, כי תצדק אמא נפשה: רבים בני מהכילם,
מה אעשה לחם, לבני, וריקה עודני מלמלאם —
העל־כן תביט שפטים לפני שלחם וגם כלאם!
ואם תדום אף לא תדמע — עוד יקרא לה: אם!?
אמא ציון! אם לא תרימי רום, בכח, את קוליך,
כי יראו, כי לא תיראי, מאהליך, והיכליך,
קול־שכול עלי בנים החבאו, כלו בתי כלאיך —
יתומים היינו! אז נקרא, נקרע קריעה עליך — —

ד״ר יוסף אבן־אודם

ווי אזוי
איך האב זיך געזעגנט
מיט
מיין שטעטעלע איגנאלינע

יינט וועל איך דערציילן וועגן דעם גרויסן געזעגענונגס־אָוונט וואָס עס האָט געמאַכט לכבוד מיר די איגנאַלינער קריסטלעכע „אינ־טעליגענץ״.

וועג די גויים האָבן זיך דערוווסט, אַז איך קלייב זיך אין וועג, קיין פֿאַלעסטינע, האָט מען אין זייערע אינטעליגענ־טערע קרייזן באַשלאָסן איינצוֹאַרדענען פּאַר מיר אַן „אָפּ־שיידס אָוונט באַל״, ווי איך האָב עס געהערט צום ערשטן מאָל פון גלח גריזשאַס, פֿאַרנדיק מיט אים אויף אַ לעצטן באַזוך צו זיין קראַנקער שוועסטער. אויפן לאַנגן וועג האָט מיר דער גלח אַנדערציילט אַלע גרויסע שבחים, וואָס מ׳זאָגט אויף מיר אין די פּוילישע קרייזן, וועלכע באַדויערן זייער וואָס איך פֿאַרלאָז אינגאַלינע. מיינע קריסטלעכע פריינט האָבן זיך שוין צונויפגערעדט צו פייערן מיין אָפּפֿאָר מיט אַ גרויסן „אָפּשיידס־אָוונט־ברויט״, אָבער ס׳זיינען פּאַראַן געווּיסע ספּיקות... דער גלח האָט זיך לייכט פֿאַרהוסט און אויסגעשטאָמלט: אונדזערע שפּייזן זיינען דאָך נישט כשר, און מיר ווייסן ווער איר זייט... דער זון פון דעם „ווילענסקי ראַבין נאַטשעלני״ (פון ווילנער הרב־הראשי), אפשר פֿאַסט אייך נישט... אפילו איר זייט אַ קלוגער דאָקטאָר...

צוליב שלום־וועגן (ושואלין בשלומם, של נכרים, מפני צרכי שלום ווי עס ראַט ר׳ יהודה הנשיא אין משנה...) האָב איך גלייך באַמערקט דעם גלח, אַז די פּראַגע פון כשר און טרייף איז נישט קיין פּראַגע פון „חכמה״, און חלילה נישט קיין „אַנטי־אַרישע פּראַגע״, ווי איך וועל אים נאָך אויפ־קלערן... און דאָן כדי צו געווינען צייט, צו באַטראַכטן מיין ענטפער אויף דער אייגלאַדונג צום גוטן „אָוונט־ברויט״, האָב איך דערווייל לענגער דערציילט דעם גלח גריזשאַס וועגן דער „פּריינטשאַפט״ פון מיין פּאָטער מיטן גלח פֿאַל־קאָווסקי, דעם רעקטאָר פון ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכער פלעגט באַזוכן מיין פּאָטער ביי אונדז אין הויז, און אויך עטלעכע מאָל אין דער העברעאישער טעכטער־שולע אויפן נאָמען פון מיין מוטער. דאָן האָב איך דעם גלח פֿאַרגעשטעלט דעם גרויסן אַנשטאַלט פון דער העברעאישער אסתר־רובינ־שטיין שול אין ווילנע, אין שיין פון אונדזער קולטור, אין פֿאַרגאַנגענהייט און צוקונפט.

דאָ וויל איך, ביי דער געלעגנהייט פון רעקטאָר גלח פֿאַלקאָווסקיס באזוכן אין דער שול, דערציילן נאָר וועגן מיין פּאָטערס איינפֿאַל, אויסצובויען די שול דווקא קעגנאיבער דעם גרויסן קלויסטער פון „הייליקן יאָן״, און ס״ה עטלעכע צענדליק מעטער פון הויפּט אוניווערזיטעט־בניין, און פון „נאַפּאָלעאָנס־פּאַלאַץ״, די רעזידענץ פון ווילנער וואָיוואָדע! דער אינטערעסאַנטער און אייגדרוקספולער אַדרעס פון דעם „בית הספר לבנות על שם הרבנית אסתר רובינשטיין״ איז געווען: „אויפן ראָג פון הייליקן יאָן און ווילנער גאון״, ווייל דאָס זייטיקע אַלטע געטאָ־געסעלע האָט זיך אָנגערופן „גאונס גאַס״ אויף פּויליש: „אוליצאַ גאַאָנאַ אי שוויענטאָ־יאַנסקא״).

אין דעם צענטער פון שטאָט, אויף דער קאָטוילישער קלויסטער און אוניווערזיטעט גאַס, פלעגן זיך באַגעגענען טאָג־טעגלעך הונדערטער קליינע שרהלעך און רבקהלעך, וואָס האָבן אַרויסגעשטראָמט פון דער העברעאישער שול צוזאַמען מיט די הונדערטער פּוילישע סטודענטן פון אוניווער־זיטעט, אין די זעלבע נאָכמיטאָג שעהן, און ס׳איז געווען „כדאי בזיון וקצף״ פאַר יעדן אָפּענעם און באַהאַלטענעם שונא־ישראל צווישן די פּוילישע סטודענטן און פּראָפעסאָרן און גלחים.

האָב איך דערציילט דעם גלח גריזשאַס (גראד אַן אָפּע־נער אוהב־ישראל), ווי מיי פּאָטער פלעגט אָפטער באַגעגענען דעם רעקטאָר פֿאַלקאָווסקי וועג ער פלעגט אַרויסגיין פון אוניווערזיטעט און ס׳האָט עטלעכע מאָל פאַסירט, אַז דער רב האָט אַרײַנגעפּירט דעם גלח „אין חדר״, אויף אַ לענגערן באַזוך אין דער אסתר־רובינשטיין שול, ער זאָל זיך צוהערן און צוזען ווי די קליינע רחל׳ע און די עלטערע לאה׳לעך רעדן, שרייבן, שפּילן און זינגען, פריי און לעבעדיק, אויף דער „טויטער שפּראַך״ העברעאיש... אומגלויבלעך! אום־מעגלעך! פלעגט דער גלח, פּראָפעסאָר פֿאַלקאָווסקי זיך נישט קענען אָפּווּנדערן. העברעאיש — דאָס איז די שוועסטע שפּראַך פון אַלע דריי הייליקע אַלטערטום שפּראַכן (מער ווי לאַטיין און גריכיש), פון וועלכער ער געדענקט נישט מער ווי: „קטלתי, קטלת, קטל״ (אַזוי לערנען אַלע קאָטוילישע גלחים צו „קאָניוגירן״, אַלס מוסטער, דאָס העברעאישע צייט־וואָרט „קטל״). ריכטיק, ריכטיק! צעלאַכט זיך גלח גריזשאַס, אויך איך געדענק נאָר: „אני קטלתי, אתה קטלת, הוא קטל״... דאָ האָב איך צוגעגעבן נאָך אַ לייכטן ביישפּיל, פון אַ צוויי־טן צייט־וואָרט... אַ גלח הייסט אַזוי אויף עברית ווייל ער האָט אַן אויסראַזירטע „ראָזור״ אויפן קאָפּ (דעם גלחישן באַקאַנטן פּליך וואָס הייסט „גלחת״ אויף מיין אַלט־נייעם עברית, אַזוי ווי קרחת, אַ פּליך בכלל). זאָג־זשע, גלח גריזשאַס, מיין פריינט: אני גלחתי, אתה גלחת, הוא גלח! (מילא זאָל זיין נישט אַזוי געווי, גלחתי, אנשטאָט גילחתי...). האָבן מיר

ביידע ווייטער גוטמוטיק געלאָכט, פון דער „גלחת" פון די גלחים, בעת גלח גריזשאַס האָט ווייטער אונטערגעשמיסן דאָס פערד —

און דאַן האָט דער גלח ווידער דערמאנט דעם אָפשידס־אָוונט. לכתחילה האָב איך כמעט פעסט באַשלאָסן נישט אַנצונעמען דעם כבוד פון מיינע קריסטלעכע פריינט. ווער ווייסט ווי זיי קענען זיך צעהוליען און איבערלאָזן שלעכטע דערינערונגען וועגן מיר אין מיין יידיש שטעטעלע איגנאַלינע? אָבער מיטאַמאָל האָב איך באַשלאָסן פאַרקערט. יאָ, גוט, גלח גריזשאַס, איך נעם אָן געהן די איינלאַדונג פון מיינע קריסט־לעכע ידידים, און זיי דאַרפן זיך גאָרנישט שטערן צוליב מיר צו ענניסן אַלע סאָרטן פון „דעליקאַטעסן" — —

דער „באַל" איז געווען באמת פרעכטיק און בריטהאַרציק „כיד הפריץ" מאַריאַן פאָגיאַטאָווסקי מען האָט אַ סך געגעסן און נישט ווייניק געטרונקען, געזונגען און געטאַנצט, אוּן פאַרשטייט זיך, ס׳זיינען געהאַלטן געוואָרן רעדעס. קורצע און לאַנגע, וויציקערע און ערנסטערע. עס האָט געהערט גלח גריזשאַס און דער פאָליציי־קאָמאַנדאַנט קראַסאָווסקי, דער שול דירעקטאָר קאָמאַראָוויטש, און דער קאָפיטאַן זאָוואַדזקי, דער מיליטערישער דאָקטאָר, מאיאָר רודמאַנסקי און נאָך אַנ־דערע. און דער עיקר, צום סוף — „אויך איך" פאַרשטייט זיך! ווייל צוליב דעם „אויך" האָב איך דאָך באַשטעלט פאַר זיך דעם דאָזיקן „באַנקעט־באַל", איך זאָל האַלטן אויף אים מיין צוגעגרייטע רעדע..

אַנגעהויבן האָב איך פון איגנאַלינע, באַלד אַריבער צו פאַלעסטינע, צו אונדזער „צוגעזאָגט לאַנד", דאָס ניי צו־געזאָגטע פון לאָרד באַלפור און דאָס אַלטע צוגעזאָגטע נאָך פון גאָט צו אברהם אבינו... און דאַן בין איך וויציק איבער־געשפרונגען פון „ארץ זבת חלב ודבש" צו געשמאַקן „חזיר", פון דער תורה, וועלכן איך האָב ענומען לויבן און כשרן (פון דער „תורת־כוהנים", פון ספרא, און פון דער אגדה...). אַלע מיינע קריסטלעכע צוהערער האָבן אָנגעהויבן זיך איבער־צוקוקן פאַרוווּנדערט און איבערראַשט... אָבער, יאָ! גאָט אַליין האָט צוגעזאָגט די יידן אומקערן זיי דעם געשמאַקן חזיר אין גן־עדן! (למה נקרא שמו חזיר? שעתיד הקדוש־ברוך־הוא להחזירו לישראל), אַ כשרן שטיק חזיר! (עתיד חזיר לטהר). און יעדער גוטער ייד מוז שוין איצט וועלן עסן חזיר! (אל יאמר אדם אי אפשר בבשר חזיר, אבל אפשר)... אָבער „ליידער" מוז אַ ייד זאָגן, וואָס קאָן איך מאַכן אַז מיין פאָטער אין הימל האָט פאַרבאָטן! (אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי). דער פאַרבאָט פון אונדזער גרויסן געזעץ־געבער משה רבנו איז געווען אַ היסטאָרישע נויטוועניקייט, כדי אָפצוזונדערן דאָס פאָלק ישראל פון אַלע אַנדערע געזע־דינערישע פעלקער (ואבדיל אתכם מכל העמים, ווי רש״י דערקלערט אין וויקרא כ׳ כ״א, דערמאנענדיק דאָרט אויך דעם חזיר, צום גוטן געשמאַק...). און דאַן די שרעקלעכע מלכות־הרשעה רוים, וועלכע האָט געוודפט אונדז, די יידן (ווי שפעטער אויך אייך, די קריסטן), איז אַנגערופן געוואָרן אין דעם יידישן היסטאָרישן פאָלקלאָר מיטן נאָמען „חזיר", וואָס האָט באַדייט: בלוט־דורשטיקע געפיללאָזע, שמוציקע און מגושמדיקע חיה! („חזיר זו אדום", חזיר הייסט די רוימי־שע מלוכה, אַדער דאָס רוימישע פאָלק).

און דאָ האָב איך דערציילט דעם טראַגיש־קאָמישן „טרייפן עפיזאָד" מיט רבי מאיר, וועלכן איך האָב פאַרגעשטעלט אַלס „באַרימטן ראַבין און גרויסן יידישן רעוואָלוציאָנער־פאַטריאָט", וועלכן די רוימישע פאָליציי האָט איינמאָל דערקענט אין גאָס און האָט אים געוואָלט באַלד אַרעסטירן! אָבער רבי מאיר איז זיך רואיק אַרייגעגאַנגען אין טרפה׳נעם רעסטאָראַן, וווּ ער האָט געלעקט די פינגער פון די רוימישע מאכלים... ניין, דאָס איז נישט רבי מאיר, האָבן זיך איבערצייגט די רוימישע זשאַנדאַרמען, רבי מאיר וואָלט גיכער זיך איבער־געגעבן אין די לאַפּעס פון רוימישן „חזיר", און נישט לעקן חזירשע געקעכץ!... אָבער דאָס איז טאַקע יאָ געווען רבי מאיר, וועלכער האָט אַזוי ספּריטנע־קאָלטבלוטיק פאַרפירט די רוימישע פאָליטישע פאָליציי: ער האָט איינגעטונקט אין די חזירשע געקעכץ איין פינגער, און באַלעקט גאָר אַ צווייטן... אַלע מיינע צוהערער האָבן אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער, און מער פון אַלעמען האָבן געלאַכט דער גלח און דער פאָליציי־קאָמענדאַנט.

אַזוי — האָב איך פאַרענדיקט מיין רעדע — אַז יידן קענען נישט מאַכן שלום מיטן פאַרהאַסטן און מיאוסן חזיר, בשום אופן, אויף דער וועלט, אָבער זיין פלייש איז געוויס זייער געשמאַק, אויב גאָט אַליין האָט צוגעזאָגט אים צוריק־געבן אויף יענער וועלט, אין גן־עדן, גלייך מיטן לויתן און שור־הבר... דעריבער, מיינע קריסטלעכע פריינט, אייך, וועמען דער חזיר שטערט נישט אייערע רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפילן, ווינטשט איך אַ גוטן אָפעטיט, אויף מיין שיינעם האָר־ציקן אָפשידנס־אָוונט, מיט וועלכן איר האָט מיך באַערט!

מיין ערנסטע־שפּאַסיקע רעדע איז באַשאָנקן געוואָרן מיט הילכיקע לאַנג דויערנדע אַפּלאָדיסמענטן, און נאָך אַ לאַנגע צייט האָט מען איבערדערציילט אין איגנאַלינע מיין שיינע כשרע חזירשע „דרשה"... באזונדערס האָט זי שטאַרק פונאַנ־דערגעבלאָזן דער פילבאַרעוודיקער קריסטלעכער אָפטיי־קער, וואָס איז געווען זייער שטאָלץ אויפן חזירס עולם־הבא, ווי איך האָב זיך פאַרופן אויף גאָטס צוזאָג... אַזוי האָט מיר דערציילט, אין יאָרן אַרום, דער ראש הקהל פון איגנאַלינע, ירחמיאל קאָרב ז״ל, ווען ער האָט געענטיקט ביי מיר אין הרצליה, אָנקומענדיק אין ארץ־ישראל, נאָכן איבערלעבן דעם נאַצי־גיהנום.

די
טראגעדיע פון ירחמיאל קארב
און זיין העלדישן זון אליהו
אין אפענעם בריוו צו דזש. מאקדאנאלד

נאכן אנקומען פון ירחמיאל קארב קיין ארץ ישראל, פלעגט די גאנצע קאלעקטיוו צווישן, דעם פאטער ירחמיאל און זיין זון אליהו, וויידער דורכגיין דורך מיין פארמיטלונג. דאן האט די ס.אי.די. זיך געמוזט וויידער דערמאנען מיין נאמען, און אויך איך האב זיך דערמאנט דעם גרויסן נס וואס איז מיר געשען, אז איך בין געבליבן אויף דער פריי די לאנגע צוויי יאר (1945—1947). ווייל איך האב זיי געקענט „זייער לייכט" אפזיצן „פאר גארנישט" אזוי ווי אליהו קארב איז נאך אלץ „געזעסן און געזעסן", אן שום צייטרעכענונג און אן שום געריכט-אורטייל.

מיט בלוטיקע טרערן, שוין אין זיין דערגארטער און דערוואלטער ארץ-ישראל... האט ירחמיאל קארב צו מיר געשריבן: „טייערער ד"ר רובינשטיין, איר טיילט מיר מיט אז פאר מיר איז דא א בריוו פון אליהו — איך האב געשעפטן מיט אייערע מענטשן, און מען ציט פון מיר... בלוט. איך וויס נישט צי וועל איך דערלעבן צו זען מיין אליהו, איך וויס אז נישט — — —"

ירחמיאל קארב האט יא דערלעבט צו זען זיין אליהו, אבער, ליידער, זיין פרייד איז געווארן קורץ און טראגיש פארשטערט. ער איז געשטארבן פארביטערט נאך א לאנגער שווערער הארץ-קראנקייט.

דאס איז געווען אין יאר 1946, אין דער צייט פון דער באוווסטער ענגליש-אמעריקאנער קאמיסיע וואס איז געשיקט געווארן קיין ארץ-ישראל, אויסצופארשן און באשטימען איר גורל, און די צוקונפט פון די הונדערטער טויזנטער נאך לעבנגעבליבענע יידישע היטלער-קרבנות, פון גאנץ אייראפע. איך האב דאן געפונען פאר אומבאדינגט נויטיק, זיך צו וועגדן מיט א לאנגן „אפענעם בריוו", דורך דער גרויסער אינפלוס-רייכער ציוניסטיש-ענגלישער צייטונג „פאלעסטיין פאסט", צום זייער וויכטיקן אמעריקאנער מיטגליד פון דער קאמיסיע, דזשעמס מאקדאנאלד. איך האב געהאט ביי זיך אן אפיציעלע סטענאגראמע געדרוקט אויף אן אפיציעלן פעלקער-בונד בלאנק, פון א שטארקער שטראף און וואלענונגס-רעדע קעגן דעם היטלער-האקן-קרייץ-צוג, קעגן יידישן פאלק — וואס דזשעמס מאקדאנאלד האט אויסגעהערט אויף א ספעציעלער פלענום זיצונג פון הויך-קאמיסאריאט פאר די פליטים, וועלכע איז געווען דער הויך קאמיסאר אליין, פאר די פליטים-ענינים, פון **פעלקער-בונד.**

די איינדרוקספולע רעדע האט געהאלטן מיין פאטער, סענאטאר הרב רובינשטיין — דעם 2-טן נאוועמבער 1935, אין לאנדאן, צופעליק גראד, ווי סימבאליש, אין דעם טאג און אין דער שטאט וואס דער ענגלישער אויסערן-מיניסטער לארד באלפור האט אפגעגעבן זיין באריימטע „באלפור-דעקלא-ראציע" וועגן דער יידישער נאציאנאלער היים אין ארץ-ישראל. דער פאטער האט מיר דאן געשריבן וועגן דעם א לאנגן בריוו, שיקנדיק דערביי אויך די אפיציעלע סטענא-גראמע פון זיין רעדע.

דזשעמס מאקדאנאלד האט אויסגעדריקט זיין עפנטלעכע אנערקענונג פאר מיין פאטערס טעטיקייט אין דער דייטשער-יידישער פליטים-פראגע, אין יענעם יאר, אויף א פרעסע קאנפערענץ אין וואלרשע, וואס איך האב בייגעלייגט אין מיין בריוו צו גרשון אגראנסקי, כדי אים איבערצייגן אז די דער-מאנונג פון דעם פאטערס רעדע אין לאנדאן קאן באמת מאכן א גרויסן איינדרוק אויף דזשעמס מאקדאנאלד (וועלכער איז געווען פון די חסידי אומות העולם און דער שפעטערדיקער ערשטער אמעריקאנער אמבאסאדאר אין מדינת ישראל). איך האב געפרעגט אין מיין „אפענעם בריוו" צו דעם געווע-זענעם הויך-קאמיסאר פאר די פליטים צי ער איז נישט מודה, אז דער הויך קאמיסאריאט פון דעם פעלקער-בונד אויף יענער גרויסער זיצונג אונטערן פארזיץ פון לארד סעסיל, מיט צען יאר צוריק (1935) איז באגאנגען א שרעק-לעכן פעלער, ווען ער האט זיך נישט אפגערופן אויף סענאטאר רובינשטיינס רעטונגס-אפעל, צו עפענען די טויערן פון אונ-דזער נאציאנאלער היים „וויניקסטנס פארן דייטשן יידנטום". וואס איז אומגעקומען אינגאנצן.

ביי דער געלעגנהייט האב איך אין מיין „אפענעם בריוו" ארויסגעשריבן עטלעכע איינדרוקספולע דערשיטערנדיקע שורות וועגן ירחמיאל קארב (נישט נאר „דעמאנסטראטיוו", נאר טאקע וועלנדיק אויך באמת העלפן מיין געוועזענעם ראש-הקהל פון מיין שטעטעלע איגנאלינע), מיט דער ביטע ארויסצולאזן אין לאנד דעם אלטן אומגליקלעכן אינוואליד, א היטלער קרבן, וואס זיין פארשיקטער אינטערנירטער זון אין סודאן בעט מיך אים צו רעטעווען, זיין פאטער...

אליהו קורב

במאבק למען החרות

אליהו קורב במחנה קניה

תחת השפעתו של ד"ר יוסף רובינשטיין שבא מוילנה לשרת את האוכלוסיה בתור רופא, נוסדה מפלגת הרביזיוניסטים בעירנו. לפעילי המפלגה השתייכו: אהרון והירש גילינסקי, גרשון כץ, יוסף וירחמיאל לייבשטיין שמואל שפירא, יוסף אייזיק, ישראל ואליהו קורב, ראובן מולר ואחותו מינה.

בשנת 1938 קבלתי הודעה מנציבות בית"ר בורשה שאוכל לעלות ארצה באופן בלתי ליגלי. כמובן שאני תיכף הסכמתי. הטרנספורט שלנו הכיל כתשע מאות איש. נסענו דרך רומניה.

אחרי שהסתובבנו שלשה שבועות על הים, עלינו על אבן תת־ימי, נפגעה תחתית האניה והמים התחילו לפלוש. אחרי ארבע שעות הגיעה עזרה. הייתי בין האחרונים שירדו מהאניה, היא שקעה מתחת למים.

באניה שעלינו, הסתובבו כבר חדשיים על הים, מספר אנשים מתו מחוסר אוכל. והאוכל שלנו הלך לטמיון. המצב היה ממש קטסטרופלי. בתנאים אלה הגענו לחופי הארץ. הורדנו ראשית כל בנתניה האנשים שהיו כבר הרבה זמן על האניה. כשחזרנו למחרת לחופי נתניה נתקבלנו ביריות מצד האנגלים. לאחר זמן הצלחנו לרדת בחוף כפר ויתקין.

עברתי לפלוגות בית"ר נתניה, חדרה, ראש־פינה ויסוד־המעלה. ביסוד המעלה עבדתי בשתילת טבק. כתוצאה מהעבודה הקשה נפלתי למשכב והרופא במקום אסר עלי לעבוד. קבלתי שחרור מפלוגות בית"ר.

נסעתי לאברהם קריל לפתח־תקוה, והוא קבלני יפה מאד. אחרי פגישתי עם שניאור קורב, מנהל בפרדסי נס־ציונה, עברתי לשם לעבוד בפרדסים.

עם פרוץ המלחמה התמסרתי בכל לבי לתנועת לח"י ואחרי פעולות שונות מסרו לי את התפקיד להיות אחראי על מחסני הנשק שהיו פזורים בהרבה מקומות בארץ.

ביום 31 באוקטובר 1943 נאסרתי בנתניה. הועמדתי בפני בית־דין בפתח־תקוה ויצאתי זכאי מלפניו. הדבר לא השביע את רצונו של קלגסי ארצנו והועמדתי שנית בפני בית־דין ביפו. אחרי חקירות העבירו אותי לבית הכלא לירושלים.

כרוז כיצד עינו אותו

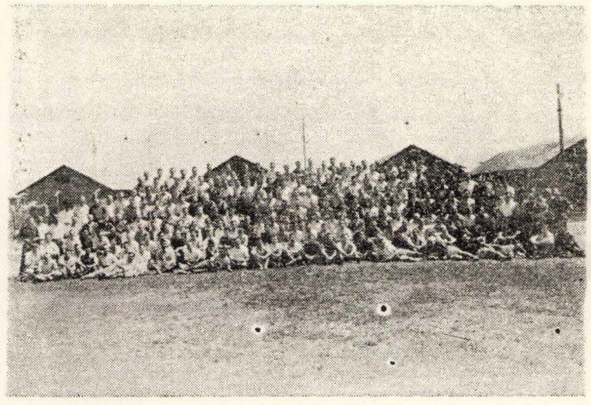
והנה בפרוטרוט מה שקרה עם אליהו קורב מאז שנאסר עד שהשתחרר בקום המדינה בשנת 1948 ממחנות רכוזים: לטרון, אריתריה, סודן וקניה (לפי החומר מספר „לוחמי חרות ישראל", כתבים א).

לידיעת הציבור

כיצד עונה הצעיר העברי אליהו קורב על ידי קלגסי השלטון הזר ושומרי חוקיו.

הצעיר אליהו קורב נמצא בידי המשטרה הבריטית 4 חדשים ו־20 יום, עד שנלקח ביום 21 במארס ש"ז, בשעה 10.30 בבוקר מבית הסוהר בירושלים. הוא הועבר תחילה על ידי כמה קלגסים בריטיים לבית סמוך לבית הסוהר ומשם — אל מחוץ לעיר (כפי המשוער: לבית־לחם או לבית־הספר לשוטרים שבדרך לבית־לחם). במקום ההוא כבר חיכו לו מעניו ובשעה 11.30 בערך נגשו למלאכתם ואלה פרטי העינויים:

הפתיחה היתה בסטירות לחי חזקות; לכל סטירה נלוותה הטחת הראש בקירות החדר, מיד אחרי־כן הפשיטו את בגדיו מעליו והרטיבו את גופו העירום. המענים החלו להכותו במקל־פלדה מצופה עור דק. היכוהו בכל חלקי גופו עד שנתעלף.

אסירי ציון במחנה קניה,
אליו הוגלו ע"י ממשלת המנדט בארץ־ישראל

לאחר שהכרתו הוחזרה אליו בעזרת מים, הוסיפו להכותו באותו מקל בראשו, עד שנתעלף שנית, שוב החזירו את הכרתו בעזרת מים ובלי כל הפסקה המשיכו בעינוי מסוג חדש: הניחו קרש על חלק גבו התחתון ומצדו השמאלי דפקו עליו בצבת ענקית, כדי לפגוע בכליותיו.

אחרי עשרות אחדות של מכות נשבר הקרש. הקלגסים החליפוהו בלוח־עץ עבה והמשיכו במכות עד לאיבוד חושיו של המעונה. שוב החזירו לו את הכרתו ושוב חידשו את סוג העינויים: החלו להכות במקל הפלדה על אבר־המין. המעונה התעלף פעמים מספר. בכל פעם החזירוהו להכרתו והוסיפו לענותו באותה שיטה. פעמים מספר הרימו את כל גופו של המעונה באחזם במבושיו. אולם כל זה לא סיפק את רגשו־תיהם הסדיסטיים של הפושעים והם מצאו דרך חדשה להת־עלל בקרבנם:

פגיעות בגרגרת בכף־יד שטוחה — מכה הגורמת להת־עלפות מיידית. לאחר כל התעלפות נשפכו על המעונה מים, עד שהמעונה שכב בשלולית עמוקה. לאחר הפסקה של רבע שעה הוחלפה שוב שיטת ההתעללות: שני קלגסים עמדו על ידיו של המעונה, שניים אחרים — על רגליו, והחמישי משך באשכבים כדי להרימו עד איבוד חושיו. הפעם השיבו אליו את רוחו על ידי משיכה בתנוכי האזניים. כך המשיכו להתעלל בו עד שקיעת החמה. המעונה היה קרוב לטירוף הדעת. גופו היה נפוח כולו, כשהוא מכוסה סימנים שחורים, הוא הקיא דם. גם מפי־הטבעת שטף דם. כל חלקי גופו ואבריו הפנימיים כאבו לו מאד ונשימתו כבדה עליו עד מחנק.

למחרת היום ב־22 למארס, פקדוהו מעניו שנית, הפעם עונה במשך שעתיים „בלבד". על העינויים הקודמים נוסף עינוי חדש: הלקאת העכוז וכפות הרגליים במקל הפלדה. גופו של הצעיר כבר לא הראה שום סימני התנגדות. ביום השלישי להתחלת העינויים, ב־23 למארס, פקדוהו מעיניו בשלישית. אולם הפעם עינוהו פחות מאשר ביומיים הקוד־מים, את ראשו שיקעו בדלי מלא מים, עד שהחל להחנק והוכרח לשאוב מים לתוך ריאותיו. הוציאו את ראשו והמעונה החל להשתעל. כשנדמה להם שהשעול חלף, שוב שיקעו את ראשו במים וחוזר חלילה עד להתעלפות, והחזרת הכרתו על ידי היזוי מים ומשיכה בתנוכי האזניים. כשעזבו את המעונה לנפשו, היה מראהו כגל עצמות בלי רוח חיים. הוא נפל באשר נפל ובמצב של התעלפות שכב עד בוא הלילה.

בלילה הועבר למקום אחר — „להבראה". בדרך התעללו בו הקלגסים „סתם ככה", בלי תכנית.

במקומו החדש (לפי המשוער: רמלה) הוסיפו לו מכות נאמנות ועזבוהו „להבראה": עירום למחצה על גבי מזרון. הוא הוכרח לעשות את צרכיו על מצעו, כי לא יכול לזוז ממקומו, בגלל כאביו הפנימיים לא יכול לאכול. הובא רופא צבאי, שבדק את כל גופו והזריק לו זריקה. שבעה ימים תמי־מים לא בא אוכל אל פיו. כך שהה תחת משמר, מבלי לראות אף קרן אור, כואב, רעב, עירום למחצה — 4 שבועות, עד שהוחזר לבית־הסוהר בירושלים ב־22 לאפריל. ביום 2 במאי הועבר הצעיר למחנה העצורים בלטרון.

יראה הציבור וישפוט, אם יש הבדל בין החיה הטבטונית הנאצית לבין החיה ה„דימוקרטית" הבריטית

לוחמי חרות ישראל.

גילוי דעת

הודעתו של המזכיר הראשי של ממשלת פלשתינה (א"י) בפגישתו עם עורכי העתונים שהמשטרה הבריטית אינה משתמשת באמצעי עינויים לשם סחיטות הודאות מאסירים — היא כוזבת. העובדות על עינויי הצעיר אליהו קורב, שפורסמו בהודעתנו לציבור הן נכונות, על כל פרטיהן.

יהא ברור לשליטים המחפים בשקריהם על השתוללות־הדמים של חיות הטרף מן הבולשת, שעינויים אכזריים לא ישברו את רוחם של הלוחמים העברים. האחראים לשיטות העינויים והמוצאים לפועל יתנו את הדין על תעלוליהם.

במחתרת בציון, תמוז תש"ד — לוחמי חרות ישראל.

מועצת העיריה בהרצליה, בישיבתה מיום 28.1.62, החליטה פה אחד להעניק לד"ד יוסף אבן־אודם את הפרס הספרותי והמדעי הראשון והגדול של העיריה, בסכום של 1000 לירות ישראליות, במסיבה חגיגית ברב־עם, במלון „אכדיה", בהשתתפות מאות אישים, מנכבדי עיר הרצל, אזרחי הרצליה, ומיקירי קרית־ספר בישראל, סופריה ובלשניה, ומאצילי ההסתדרות הרפואית בישראל ופרופיסורי בית־הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים.

הפרס ניתן לציון מלאת 25 שנות עבודה רפואית, מצויינה ונאמנה, של ד"ר יוסף אבן־אודם, כרופא העיר, מנהל המרפאה העירונית בהרצליה, משנת היותה לעיר. אך ביחוד ניתן הפרס הספרותי־המדעי לציון הצטיינות עבודתו הבלשנית והצלחתו ההיסטורית הכבירה כחוקר נעלה ומחדש נפלא בלשון העברית בכלל, ושל הלשון העברית, הרפואית והמדעית, בפרט. ד"ר אבן־אודם פירסם במשך הרבה שנים, בקרבן אישי כספי עצום, של עשרות אלפי ל"י, שהרויח בעמלו וחסך ממשכורתו, כרופא שכיר, כעשרה ספרים, של הרבה אלפי עמודים של בלשנות עברית. ראש עירית הרצליה מפרט את הנימוקים למתן הפרס הגדול:

פסח יפהר
ראש עירית הרצליה

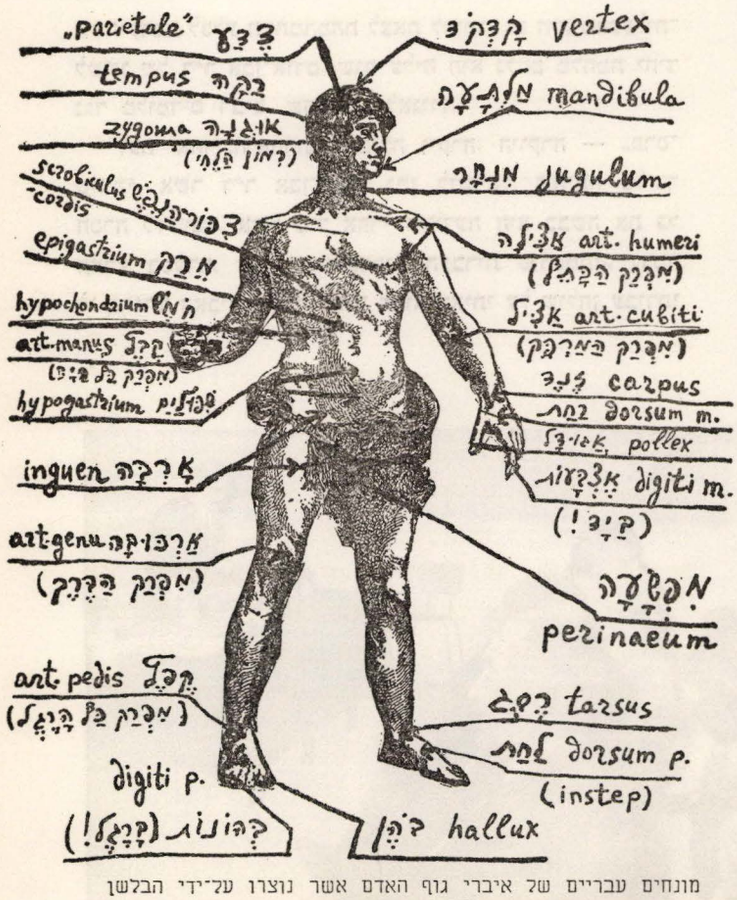
מעיירת איגלינה לפרס המדעי בישראל

הנה קיצור שני מאמרי־ביקורת שפורסמו בעיתון „דבר" עוד בשנים תשט"ו־תשט"ז, 1954—1955, מאת העורך הותיק של עיתון „הרפואה", ד"ר דוד אריה פרידמן ז"ל, שהיה סופר עברי ידוע ומבקר ספרותי ואמנותי מוכר, וחבר בחבר־השופטים של עירית תל־אביב, בחלוקת פרס־ביאליק. כה היו דבריו שפירסם בשעתו, על ד"ר יוסף בן־אודם:

„בעבודת־חייו זאת של ד"ר יוסף אבן־אודם, המהווה רק ליקוט וקיצור ערכים שימושיים מתוך עשרת הכרכים של הספר, חוברו יחד בקיאות וחריפות, עמקות ותנופה. מלבד ידיעת העניין עצמו, שבו הוא דן, ידיעת רופא משכיל רחב־אופקים, יש לו ידיעות רבות בערבית, סורית, ארמית, וידיעת העברית ממקורותיה הרבים והשונים לכל תקופותיה, העושות אותו, היחיד, ל„ועד־לשון" שלם. מחברנו הוא בר־אוריין ובר־אבהן, והמבין יבין וייהנה הנאה רבה מחריפותו ועמקותו של המחבר המלומד".

ובמאמר שני, כעבור שנה, בשנת תשט"ז—1955, הוסיף ד"ר פרידמן בעיתון „דבר" עוד כדברים האלה, בהקשר להמשך הוצאת ספריו של ד"ר אבן־אודם.

„לתימהונם של המעיינים בספרים האלה לא עורר עד עכשיו מעשהו הכביר של הרופא מהרצליה כמעט כל הד בעיתונותנו, הן הכללית והן הספרותית והבלשנית, אעפ"י שספרים אלה הם ללא גוזמה אוצר של תגליות תרבותיות ובלשניות בליווי ברקי־מחשבה ורוח מפליאים של איש מדע, שכל שבילי היצירה הרוחנית של עמנו נהירים לו. חוש בלשני ובלשי יוצא מן הכלל מלווה את חיפושי ד"ר אבן־אודם אחרי מונחים ישנים בגנזי הדורות של השפה העברית, שיש בהם כוח מושך ומגרה את המחשבה, כמו בספרים אלה, שכל ערך מערכיהם מפכה חיוניות וחכמה רבה. הופעת ספרים אלה

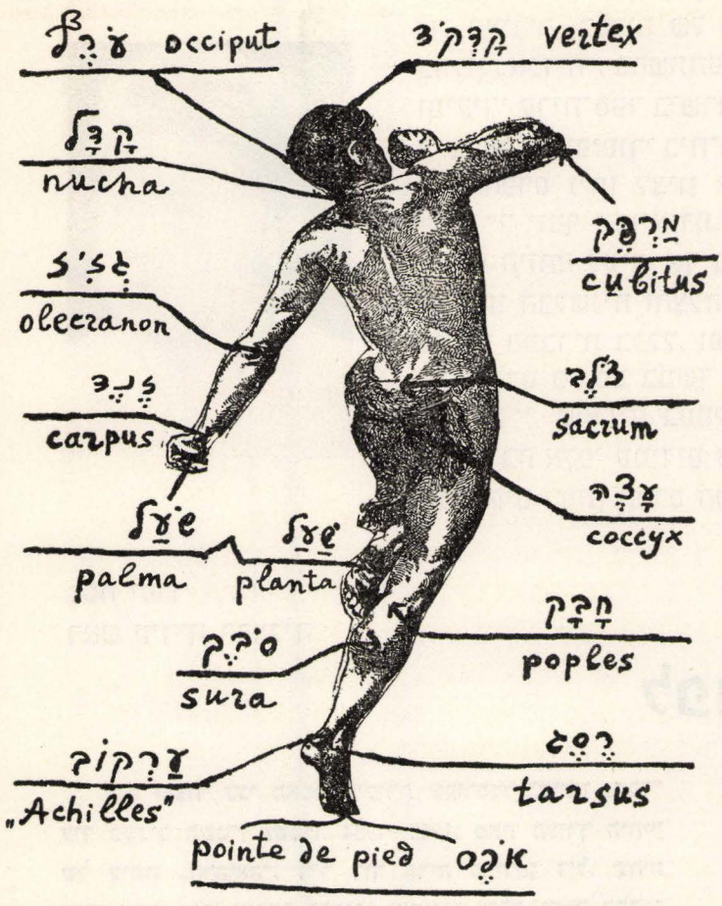
מונחים עבריים של איברי גוף האדם אשר נוצרו על־ידי הבלשן ד"ר י. אבן־אודם

היא בלי ספק מאורע כביר בספרותנו בשטח המינוח, כי מימי בן־יהודה לא הופיע מילון כה מקיף וכה יסודי, המסודר בבקיאות וחריפות מפליאות. דור שלם, ואולי גם דורות, ילמדו מאנציקלופדיה זו ויקבלו דחיפה ליצירה חדשה".

לפיכך החליטה מועצת עירית הרצליה והנהלתה להפוך את כל הברכות והתשבחות הללו, שהושמעו על ראשו של ד"ר אבן־אודם, ממדרש עקרוני נאה למעשה־עיקר, של ברכת־מתת פרס ספרותי גדול בגובה 1000 סלעים, להגדיל תורתו ולהאדיר יוקרתו של חתן־הפרס שלנו. השתמשתי בכוונה בשתי המלים הללו, סלע — לירה ויוקרה — פרסטיז'ה, שהן יכולות לשמש דוגמה ומשל, מופת וסמל, לנצח מחקריו המדעיים וחידושיו המעשיים של חתן־הפרס שלנו, שתי מלים ממאות ואף אלפים, אשר הוא חקר ואף יצר. כי ד"ר אבן־אודם הוא בעל היוקרה והוא בעל הסלע.

אם־כן הריני קובע את העובדה כי האקדמיה העברית וממשלת ישראל כבר אישרו סופית וחתמו רשמית, וקיבלו עליהם ועל כל ישראל את השם סלע כשם המטבע הלאומי שלנו, הרי זה ניצחונו ההיסטורי והאישי של חתן הפרס שלנו. אגב, ד"ר אבן־אודם אמר לי פעם שהוציא יותר מאלף סלעים על הכנסת הסלע האחת, לראשה וללבה של ישראל, ובהזדמנות זאת אני רוצה עוד לציין כי גם האגורה העברית החדשה־המחודשת, היוצאת לחנווני בישראל זה כבר שנתיים, אשר קדמה לסלע המתמהמת לצאת לסוחר, גם היא ממפעלות־לשונו של ד"ר אבן־אודם, שגם עליה הוא נלחם מלחמת יחיד נגד מלומדים רבים, שהתנגדו לאגורה.

ועוד אחרונה־אחרונה חביבה ויקרה, היוקרה — „פרס־טיז'ה", אשר ד"ר אבן־אודם נתן לישראל, שהיתה כל־כך חסרה ללשוננו, אשר מיד אחרי היוודעה היא כבשה את כל הארץ בסערה, אחרי שהאקדמיה העברית פירסמתה, נדמה לי בחודש האביב שעבר. בזמן ההוא ראיתי על שולחן עבודתו

ד"ר יוסף אבן־אודם: „כל חיקוי ושעבוד ללועזית הוא דבר שאין דעת העברי סובלתיו"...

של ד"ר אבן־אודם מכתב בחתימת נשיא האקדמיה הפרופיסור טור־סיני שבו הוא מודיע כי המלה „יוקרה" בשביל פרסטיז'ה נרשמה בזיכרון־הדברים של מליאת האקדמיה על שמו של מחדשה, הוא חתן הפרס שלנו.

יו"ר טכס מתן הפרס, המשורר נחמן דאפס, מביא את דברו של חתן הפרס, ד"ר יוסף אבן־אודם: „... זכית לתהילה, לכבוד ולהערצה לא רק בגלל להיטותך אחרי החדשנות ועבודתך הבלשנית הפוריה. בכל שטחי עבודתך וחייך החברתיים הוכחת שהנך מאיכות מעולה יותר. ניחנת בזכרון שהוא בבחינת בור סיד שאינו מאבד טיפה. זכרונך פעיל ומחיה את העבר למען ההווה והעתיד, אבל יותר מכל נחנת בלב טהור ובמסירות גדולה ומשום כך אנו רוחשים לך אהבה"...

בן־אלמוות היה האיש אבן־אודם

מהספדו של המשורר נחמן רַאֶפ על קברו של ד״ר יוסף אבן־אודם ז״ל

העיר הרצליה שרויה באבלה הכבד ובהלם העז והמזעזע, אשר פקד אותה, בהלקח מקרבה היקר באדם, הרופא המסור והלוחם למען השפה העברית. נלקח מעירנו פארה והדרה, אחד מבניה היקרים, אשר תולדות ימי חייו היו לכולנו מופת להקרבה עצמית ולמסירות אין קץ לפרט ולכלל.

הלך מאתנו הרופא המובהק, אשר לא ידע ליאוש־יום ומנוחת־לילה, בעמדו על משמר בריאות חוליו. למעלה מעשרים וחמש שנים שירת נאמנה, כרופא המרפאה העירונית את אזרחי הרצליה בתבונתו הרפואית הגאונית, הציל חיי רבים והביא מרפא לכל נפש. מי מתושבי הרצליה לא עבר תחת שבט חסדהו, בקבלו מזור לנפשו מידי הרופא אבן־אודם? הוא התהלך ביניני כאגדה וכזוהר האגדה התמימה הוא ישאר בלבנו לעד.

תמיד ובכל מקום היה נערץ, אם כי לא תמיד מובן. דרכו בחיים לא היתה סוגה בשושנים. היו גם ידיים, אשר ידעו גם לשתול קוצים ודרדרים בדרכו. כנביא במדבר, הקורא לקראת אור־עולם, היה קולו מתפרץ והולך, נגד המתיוונים המודרניים למיניהם, המתכחשים לתרבות העברית ולתקומתה. מלחמה קשה היתה לו עם המתכחשים ותומכיהם, מלחמת מצווה גדולה, אשר, רק תלמידי חכמים מובהקים, הנלחמים לשם שמים, יכולים לעמוד בה. ולא בכדי מביא אבן־אודם, בעל „לשון למודים״, בהקדמתו לספר מונחיו, את הדרש של סבו, הרב משאקי, רבי חיים ירמיהו פלנסברג, את הפסוק הבא: „וימררוהו, ורובו ויישטמוהו בעלי חיצים״. ולשון ויישטמוהו הוא לשון של שנאה הבאה מתוך קנאה. אכן, קנאתם של מתנגדיו לא היתה קנאת פנחס אלעזר ורק את שכרו של פנחס היו מבקשים...

במחקריו וחדושיו הבלשניים דומה אבן־אודם לנשר הבודד במרומים, בהשאירו מתחתיו את בעלי־כנף הקטנים, אשר אינם יודעים הגביה עוף. בעיני דמיונו העשיר הוא ראה את השפה העברית בכל תפארתה, כגבירה שלטת בעם. היו כאלה, אשר כשרונם לא עמד להם להגביר את מבט־רוחם למעלה, לקראת הקריאה האדירה של הנשר הבודד אבן אודם. אלה נשארו בשמרנותם העקשת ולא נפנו לקריאה האדירה ממרום. אבל הקריאה לשחרור הלשון העברית משעבוד לועזי נשמעה, חדרה עמוק לנבכי העם ואף לשאננים ולמתנכרים הגיעה.

עירית הרצליה גאה על כך, שנפל בחלקה לכבד ולהוקיר את אביר המחשבה העברית, יוסף אבן־אודם, בעודו האיש בחיים. הנהלת העיריה יצרה פרס ספרותי גדול ומיוחד וחלקה אותו ליוסף אבן־אודם, במגמה ברורה ומפורשת, לעודד בדרך זו את הבלשן הגדול, אוהב, חוקר ומחדש הלשון העברית, בן־עירה. ובהחלטה מפורשת, לעמוד לימין העברי הגדול גם להבא במלחמתו למען השפה העברית.

והנה נלקח האיש מאתנו, עבר אבן־אודם בחייו הקצרים ורבי המעש את שמי הרצליה עירנו, עבר ביעף ונעלם באופק הקודר. הלך מאתנו ואת אורו השאיר לנו לנצח. הוא השאיר לנו את יצירותיו ומחקריו הגאוניים, את חדושיו הרבים בלשון העברית **ובזה הנציח את עצמו בלב העם ובלבנו אנו. העיר** הרצליה והנהלת העיר תדע להנציח את זכרו של בן־עירה הדגול, בצורה ההולמת את חייו ומפעלו.

אכן, בן־אלמוות היה האיש אבן־אודם וזכרו ישאר בלבנו עד סוף כל הימים.

דער פארלאָשענער שטערן

נחמן ראפפ

ד״ר יוסף אבן־אודם איז צו פרי געבוירן געוואָרן און צו פרי געשטאָרבן.

געבוירן איז ער אין אַ צייט, וועלכע דאָס צעטרייסלטע יידישע לעבן אין אייראָפּע האָט מיט שרעק געקוקט אין דער צוקונפט. אין זיבן יאָר אַרום וועט אויסברעכן די וועלט־מלחמה, יידיש לעבן וועט ווערן צעטראָטן. זיין פאָטער, הרב יצחק, דעם באַקאַנטן ווילנער רב און סענאָטאָר, פאַרטיידיקער פון יידישע רעכט אין רוסלאַנד, פּוילן און ליטע, וועט אויסקומען שטיין אויף דער וואַך פון אָפּוועגדן דעם אַנטיסעמיטישן קלאַפּ איבער יידישע קעפּ. ווי דען אַנדערש קאָן דער יונגער יוסף אויפגעהאָדוועט ווערן, אויב נישט אין גייסט פון יידישער וואַכזאַמקייט און קאַמף פאַר יידיש לעבן צווישן גויים?

אָבער דער יונגער סטודענט יוסף רובינשטיין האָט אייגעזאָטעמט אין זיך דעם גייסט פון צוויי פאַרשידענע שטראָמען: פון זיין זיידן, דעם רב פון שאקי, האָט ער געירשנט די טיפע, פילאָזאָפישע פאַרקוקטקייט אין דורות וואָס זענען אָוועק און וואָס דאַרפן קומען. און פון זיין פאָטער, דעם רב און סענאָטאָר, די וויטאַלע דינאַמישקייט, וואָס לאָזט נישט רוען, ביז דאָס וווּיטע און אַבסטראַקטע ווערט נישט קאָנקרעט און דערגרייכט. פאַרבינדנדיק די דאָזיקע צוויי אייגנשאפטן אין זיך, האָט דער יונגער סטודענט פון וויילנער אוניווערסיטעט געמאַכט יענעם געשיכטע־שפרונג, וואָס האָט אים אָוועקגעטראָגן מיט אַ דור פאָרויס אין לעבן פון אונדזער פאָלק.

די מידע פעלקער פון אייראָפּע האָבן געזומען פאַרהיילן זייערע וווּנדן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. אויך דאָס יידישע לעבן האָט זיך געזומען צוריק אָרדענען. עס איז געקומען צו אַן אויפשטייג פון דער יידישער קולטור. אויך דער, אין דער מלחמה פאַרגעסענער שפראָכן־וויכוח יידיש־העברעאיש, האָט זיך באַגייט. געזונג בייז בלוט האָבן זיך ביידע צדדים פאַרשאַפט אין דאָזיקן וויכוח. בפרט, אַז אַלץ וואָס איז געזאָגט געוואָרן איז געווען בלויז פראָבלעמאַטיש און אין טעאָריע. ס׳איז נאָך ווייט זייער ווייט געווען צו טראַכטן וועגן דער פאַרווירקלעכונג פון ציוניסטישן געדאַנק אין ארץ ישראל. דאָס צעשויבערטע יידישע לעבן איז געשטאַנען אָפן פאַר אַלע פיר ווינטן. דעמאָלט איז דער יונגער יוסף רובינשטיין אָרויס מיט זיין ערשטן פאַרשלאָג פון אַ פראָקטישן אויסלייג אין דער העברעאישער שפראָך!

אין איבער דרייסיק יאָר אָרום, דאָס הייסט, אין אונדזערע טעג ממש, פרווּוט זיך די העברעאישע אַקאַדעמיע פאַרנעמען מיטן דאָזיקן פראָבלעם, מאַכט פאַרשידענע פאַרשלאָגן אין דער ריכטונג. ער, דער יונגער יוסף רובינשטיין, איז פאָרויס־געגאַנגען די אַקאַדעמיע מיט העכער דרייסיק יאָר צוריק!

אַ פאַרליבטער, ביז אייפערדיקייט, אין דער העברעאישער שפראַך, האָט ער ווייט איבערגעשטיגן מיט זיינע פאָדערונגען דעם איצטיקן דור זיינעם. געפירט מיט אים אַ קאַמף פון אַ יחיד קעגן רבים און איז אין דאָזיקן קאַמף פאַרצערט געוואָרן. נאָך אַזאַ לעבן אַ גאַנצס האָט זיך געפאָדערט, זיין פרוכטבאַרע פאַנטאַזיע זאָל זיך פאַרוואַנדלען אין צייטיקע פירות צום נוצן פון פאָלק. עס זעט אויס ווי דער דאָזיקער גאון פון ירושלים דליטא וואָלט איצט אויפגעקומען, וואָלט ערשט, מיט זיין רייף וועלט־אויג, אויך רייף געוואָרן דער באָדן פאַר זיינע געניאַלע לינגוויסטישע אויפטוען.

ווייל ערשט איצט, האַרט פאַר זיין טויט, האָט זיך די ירושלימער אַקאַדעמיע פאַר שפראַך־פאָרשונג אָנגעהויבן אָרומזען, וואָס פאַראַ גוואַלדיק־רייכן אוצר פון שפראַכלעכער טערמינאָלאָגיע וואָס האָט געשאַפן ד״ר יוסף אבן־אודם־רובינשטיין. זיין ענציקלאָפּעדיע „לשון למודים — ילקוט קצר״, וועלכע דער מחבר האָט אַרויסגעגעבן אויף זיינע אייגענע הוצאות, שטעלט מיט זיך פאָר אַ רייכן, אומאויסגעפלעכן קוואַל פון שפראַכלעכע טערמינען אויפן געביט פון מעדיצין און נאַטור־ווייסנשאַפט. דער מענטש, וואָס האָט געשאַפן אין זיינע דלד אמות, נישט האָבנדיק צומאָל קיין רעכטע ביבליאָטעק צו זיין דיספאָזיציע, האָט אין משך פין צוואַנציק יאָר אומדערמידלעכער אַרבעט, געשאַפן אַ ווערק, וואָס אַ גאַנצע וויסנשאַפטלעכע אַקאַדעמיע מיט אַן אַנטשפרעכנדיקן שטאַב געלערנטע וואָלטן עס נישט באַווּיזן צו שאַפן אין משך פון אייַן דור. און דאָס האָט אַר באַווּיזן צו שאַפן אין דער צייט, ווען זיינע טעג האָט אר געווידמעט זיינע פאַציענטן אין דער שטאָטישער אַמבולאַטאָריע אין הרצליה,

זייער שיינע און אין פלוג דערמוטיקנדיקע בריוו זענען געשיקט געוואָרן צום מחבר פון לשון למודים. דער פרעזידענט פון דער העברעאישער אַקאַדעמיע, פראָפ. טור־סיני, באַגריסט אים פאַר זיינע געלונגענע און טיפזיניק־באַרעכטיקטע העברעאישע טערמינען. פון דער רעגירונגס־קאָנצאַלאַריע באַגריסט מען אים פאַר זיין געלונגענעם פאָרשלאָג אַנצורופן דעם ישראל־באַנקנאָט „סלע״ אָנשטאָט די איטאַליענישע לירה. דער מדינה־פרעזידענט באַגריסט אים פאַר זיין „יצירה נפלאה״, וווּנדערלעכע שאַפונג. אָבער וויטער גייט עס נישט. דער גרויסער שעפער איז וויטער געבליבן אייניק אַם אין זיין געראַנגל פאַר דער העברעאישער שפראַך.

עס פאָדערט זיך אַ גרויסע ליבע צו דער העברעאישער שפראַך, כדי מיט דער גאַנצער אָביעקטיווקייט איבערצונעמען די רייכע ירושה פון פאָרשטאַרבענעם און עס ברענגען פאַרן פאָלק. און דאָס דאַרף זיין די הייליקע פליכט פון דער רעגירונג און אירע קולטור־אינסטאַנצן.

ד״ר אבן־אודם איז פרי געשטאָרבן, אָבער זיין ירושה טאָר נישט פאַרלוירן גיין. זי מוז וואָס שנעלער ווערן אַ נחלת רבים.

די עקאָנאמישע לאגע פון איגנאלינע

לויטן פנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931, רעדאגירט דורך משה שאליט

אין איגנאַלינע ווינען קרוב צו 250 משפחות, צווישן זיי מער ווי 150 יידישע. די הויפט־באַשעפטיקונג פון דער יידישער באַפעלקערונג איז קרעמעריי, קליינהאַנדל און האַנטווערקעריי. די קרעמער און קלייַנ־העגדלער מאַכן אויס 47 פּראָצענט פון דער יידישער באַפעלקערונג און די האַנטווערקער — 23 פּראָצענט.

אַזוי ווי ס׳זיינען דאָ צופיל קראָמען, גיט די קרעמעריי אַ צו שוואַכע פרנסה, אי־בערהויפט שטערט דעם יידישן האַנדל דער גרויסער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו. ער קריגט גרויסע און ביליקע קרעדיטן פון דער פּוילישער באַנק „ראַלגי" און וועדט אויך אונטערשטיצט פון דער היגער גמינע. אויסער דעם פונקציאָנירט ביי דעם קאָאָפּעראַטיוו א רייכע ליי־און שפּאָר־קאַסע און דאָס אַלץ גיט אים גלעזנצנדיקע מעגלעכקייטן צו אַרבעטן אין אַ זייער גרויסן מאַסשטאַב. דער קאָאָפּע־ראַטיוו ברענגט ממש גאַנצע וואַגאַנען מיט סחורות.

צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג וועדט אויך געפירט אַ שטאַרקע אַגיטאַציע, אַז מ׳זאָל קויפן נאָר אין קאָאָפּעראַטיוו. ביי די פּויערים אין אַלע דערפער וועדט דער קאָאָפּעראַטיוו אַנגעראָפן: „אונדזער קראָם". אין קאָאָפּעראַטיוו העגגען אויך פאַרשידענע בילדער, וואָס שילדערן ווי אַזוי די יידן זויגן זייער בלוט און פרעסן אויס פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג די לעצטע זאַפּטן.

ס׳איז דערפאַר גאָר קיין וווּנדער נישט, וואָס ביסלעכווייז גייען אַוועק פון די יידישע קרעמער אַלע זייערע קריסטלעכע קונדן.

דערצו האָבן זיך אין איגנאַלינע נאָך געפּענט אין דער לעצטער צייט צוויי נייע קריסטלעכע קראָמען.

די יידישע קרעמער קענען מיט זיי בשום אופן נישט קאָנקורירן. אַלע יידן ליידן פון אַ שרעקלעכן מאַנגל אין אומזאַץ־קאַפּיטאַל און ס׳איז נישטאָ ביי וועמען צו נעמען קרע־דיטן. אין דער פאַלקס־באַנק ליגן כמעט נישט קיין שום דעפּאָזיטן.

דער מאַרק קומט פאָר איין מאָל אין דער וואָך, יעדן דאָנערשטיק. ס׳פּאָרן אָבער דאָן אַן פיל פרעמדע קרעמער און זיי פאַרקויפן אַ סך ביליקער אַלערליי גאַלאַנטעריע, לעדער און מאַנופאַקטור־סחורות. גאַנץ אפט קומט אויך צופאָרן אַ באַוועגלעכער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער פאַרקויפט אויפן מאַרק אויך באַקאַליי־סחורות.

דערצו דאַרף מען נאָך צוגעבן, אַז די סביבה אַרום איז בכלל זייער אַן אַרעמע, דער באַדן — אַ זאַמדיקער און באַדעקט מיט אַ סך וועלדער און אַזיערעס.

דער בעסטער און פרוכטבאַרסטער טייל פון דער גאַנצער געגנט איז איבערגעגנגען צו ליטע. די היגע פויערים זיינען דערפאָר זייער אַרעמע. אין די לעצטע יאָרן איז בכלל נישט געווען קיין געראָטענעס. אין האַרבסט האָבן פיל פויערים געדאַרפט קויפן אפילו ברויט, אַ זאַך וואָס איז אַ זעלטענע דער־שיינונג אין אונדזער געגנט.

די רעזולטאַטן פון אט דעם קריזיס אין דער לאַנדווירטשאַפט זיינען קאַטאַסטראָפאַלע פאַרן יידישן האַנדל, ווי אויך פאַר די בעלי מלאכות.

אונדזער קליינהאַנדל באַשטייט איצט נאָר פון אויפקויפן פיש, היגער און געדז. דער מסחר מיט תבואה, זוימען און סופער־פאָספאַטן איז כמעט אין גאַנצן אַריבער צום קריסטלעכן קאָאָפּעראַטיוו.

די יידישע שוסטער און שניידער זיינען אַלע אַרבעטסלאָז און קענען נישט מאַכן קיין לעבן. בלויז די יידישע שמידן געפינען זיך אין אַ בעסערער לאַגע.

אין איגנאַלינע געפינען זיך 5 יידישע פאַמיליעס, וועלכע האָבן געוומען אין אַרענדע די אַרומיקע אַזיערעס און פאַרגעמען זיך מיט פיש־פאַנג. זיי האָבן ביז איצט געהאַט א פיינע פרנסה.

הייַנטיק יאָר ענדיקן זיך אַבער זייערע קאָנטראַקטן און די פּוילישע רעגירונג שטעלט אַרויס נייע באַדינגונגען. קייגער פון די יידישע אַרענדאַטאָרן וועט נישט פאַר־מאָגן אַלע קענטנישן, וואָס מ׳פאַרלאַנגט איצט פון אים און ס׳איז דאָ אַ סכנה, אַז זיי וועלן פאַרלירן די אַרענדע און בלייבן אָן שום עקאָנאָמישער באַזע.

אויך די אַרבעט אין די וועלדער וויל איבערגעמען די רעגירונג אויף איר רעכ־נונג און זי זעצט דאָרט אַוועק קריסטלעכע אַנגעשטעלטע. אויפן וואָקזאַל זיצט שוין אַ רעגירונגס־באַאַמטער, וועלכער טראַנספאָר־טירט גאַנץ אפט האַלץ מיט דער באַן.

אַלע וויילע גייען אַרויס נייע גזירות און זיי רואיגירן דאָס יידישע לעבן. צוליב די נייע היגיענישע פאַראָרדנונגען, וועלכע פאָ־דערן אַ סך אייגריכטונגען און רעמאָנטן, זיינען איצט פאַרמאַכט געוואָרן 4 יידישע בעקעריי־ען און די אַנדערע אַרבעטן אויך נאָר צייטווייליק.

די סאַניטאַרע געזעצן דראָען איצט צו רואיגירן אויך אַלע יאָטקעס, באַקאַליי־געשעפטן און האָטעלן.

דאָס אַלץ האָט אַרויסגערופן אַ שווערן ווירטשאַפּטלעכן קריזיס אין יידישן לעבן. ס׳הערשט אַ גרויסע פאַרצווייפלונג. דערווייל האָט מען געגרינדעט אַ הילפס־קאָמיטעט, וועלכער מוז שוין אונטערשטיצן מער ווי 15 פאַמיליעס. אַ סך שעמען זיך נעבעך צו דערציילן וועגן זייער שווערער לאַגע.

די אייַנציקע האָפענונג פון דער יוגנט איז אַוועקצופאָרן. אַלעמענס אויגן זיינען געווענדן צו ארץ ישראל און יעדער אייַנער חלומט וואָס גיכער עולה צו זיין.

אָט אַזוי זעט אויס די עקאָנאָמישע לאַגע אין אונדזער שטעטעלע.

צ י י ק י ן

מנוחה פייגל—ישראלעוויטש

מיין פארשניטענע היים

וועלף קילאָמעטער פון איגנאַלינע איז געווען א גרויס דאָרף מיט אַ קלויסטער. מיט 70 יאָר צוריק האָט זיך דאָרט באַזעצט דער ערשטער ייִד לפידות פייגל.

אָרום צייקין זענען געווען רייכע, דערפער: נאוואסאני, פיצול, זאבלאָטשישקי, שולוקיסקי, שטאַנון א. א. וו. פון די דערפער זענען די יידן אַוועק קיין צייקין וויַ יצחק ריין, לייבע חיה גילינסקי, משה ריין, משה ציקינסקי, ירחמיאל ציקינסקי, גאָרדאָן (וועלכער האָט געהאַט אַ מיל), זעליק גילינסקי, גאַוועגדע א. א. לפידות פייגל האָט געהאַט אַ גרויס געשעפט, אנדערע האָבן געהאַנדלט מיט תבואה, בהמות און זיך פאַרנומען מיט סעדעריי. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט אייגענע ערד און האָבן אַליין געאַרבעט.

די אַלע יידן פון צייקין און פון די נאָענסטע דערפער פלעגן זיך צונויפקומען שבת און יום טוב אין אַ צימער ביי אַ יידן און דאָרטן דאַוונען. די קינדער האָבן זיי געשיקט לערנען קיין איגנאַלינע.

וועג די דייטשן זיינען געקומען, האָט מען די אַלע צייקינער יידן געבראַכט אין איגנאַלינער געטא און שפעטער זיי אומגעבראַכט אין פאָליגאַן.

כדאי צו דערציילן וועגן איינעם, ירחמיאל ציקינסקי, וועלכער איז געווען אַ טיכטיקער פאַרטיזאַן, האָט העלדיש געקעמפט און איז אין דער ליטווישער סאָוויעטישער פאַרטיזאַנקע דערשאָסן געוואָרן דורך זיין קאָמאַנדיר, אַלס קנאה פאַר זיין העלדישקייט.

די גערַאָטעוועטע: זעליג גילינסקי מיט זיין ווייב חסיה און בריינע גאַוועגדע, זיינען געבליבן לעבן און געפינען זיך אין אַמעריקע.

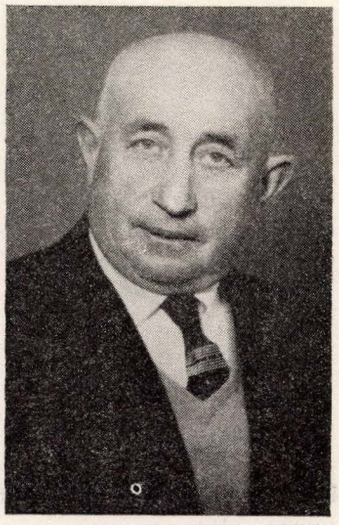
קליין אין צאָל און אין פאַרנעם איז געווען אונדזער שטעטעלע צייקין. אייגצלנע זענען געבליבן לעבן, צעוואָר־פענע איבער פאַרשידענע עקן וועלט. דאָ אין ישראל בין איך געבליבן די אייניציקע וואָס שטיי נאָענט צום יזכור־בוך, וואָס די יידן פון סוועניציאַנער געגנט פאַרעפנטלעכן און שטעלן דערמיט אַ מצבה די אומגעקומענע קדושים.

געווייס וואָלט מען געדאַרפט ברייטער איבערגעבן וועגן דעם לעבן און אומקום פון אונדזערע נאָענטסטע און טייער־סטע. צו דעם צווועק וואָלט נויטיק געווען צונויפזאַמלען גבית־עדותן פון די אייניציקע צייקינער יידן, דאָקומענטן און מאַטעריאַלן וועגן אַ סך פון אונדזערע קדושים, וועגן וועמענס לעבן און אומקום עס האָט געדאַרפט דערציילט ווערן. ליידער פעלן אונדז די כוחות, וואָס זאָלן זיך דערמיט פאַרנעמען און מיר זענען דערפאַר שולדיק דעם טיפסטן דאַנק די אַלע, וואָס האָבן מיטגעווירקט צום אַרויסגעבן און געשטאַלטיקן דעם דאָזיקן ספר, וואָס נעמט אַרום די שטעטלעך פון סווע־ניציאנער געגנט און האָבן נישט פאַרגעסן אויך אין אונדזער געגנט און אָפגעגעבן אַן אָרט אויך אונדזער שטעטל.

די ערשטע יידישע תושבים אין צייקין
הרב חיים אליהו פייגל, זעליג גילינסקי, חוה פייגל, סימע פייגל, מנוחה פייגל.

גאווי קען

לייזער לעוויטאַן

די פישער אויף דער אָזיערע דרינגיס

יי דער אָזיערע דרינגיס, נישט ווייט פונעם שטעטל פאַליוש, איז געווען אַקליין שטעטעלע גאַוויקען, אין ווועלכן עס האָבן געלעבט ביי 20 משפחות און זיי האָבן זיך באַשעפטיקט מיט פישעריי.

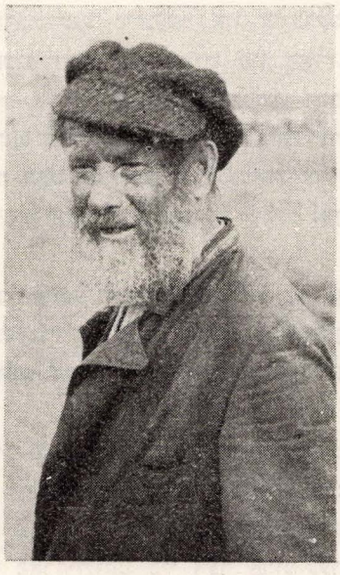
די אָזיערע דרינגיס האָבן אַרענדירט שמואל יאָסע פון פאַליוש מיט לייזער גאַווענדע פון מעראַן. די פישער זענען טאָג און נאַכט געווען פאַרנומען אויף די אָזיערעס און די קאַראַבעלניקעס פלעגן אַרומפאָרן איבער די דערפער זאַמלען און בייטן סחורה פאַר פראַדוקטן און אַלטע זאַכן. עס זענען געווען אויך עטלעכע בעלי־מלאכות.

די צאַפלדיקע פיש פון דער אָזיערע דירנגיס זענען געשיקט געווארן אין די גרויסע שטעט.

די יידן פון גאַוויקען האָבן געהאַט אַ בית המדרש און שבת און יום טוב זענען געקומען אַהין דאַוונען אויך די יידן פון די נאָענטע דערפער. דער פאליושער שוחט, ר׳ חיים־רפאל, פלעגט אויך באַזוכן גאַוויקען.

די יינגערע פון גאַוויקען, נישט געפינענדיק פאַר זיך קיין עקזיסטענץ, האָבן עמיגרירט אין דער גרויסער וועלט. היינט זיינען פאַראַן אין אַמעריקע גאַוויקאַנער יידן וועלכע טראָגן אין זייערע הערצער דעם אָנדענק פון אונדזער קליינעם שטעטעלע און די פשוטע גוטע און טייערע יידן, וואָס האָבן נישט אויפגעריסן ביי קיינעם די אויגן, געלעבט שטיל און אַרבעטזאַם, און דאָך גערודפט און פאַרפיניקט געווארן צום טויט.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז גאַוויקען לאַנג־זאַם איינגעשלונגען געווארן דורך דעם דערבייאיקן שטעטל איגנאַלינע. די יידישע פאַמיליעס האָבן זיך אַריבערגעקליבן צוזאַמען מיטן בית המדרש. דער בית־המדרש האָט נישט געלאָזן פאַרגעסן גאַוויקען, צוליבן נאָמען: דאָס גאַוויקאַנער בית המדרש.

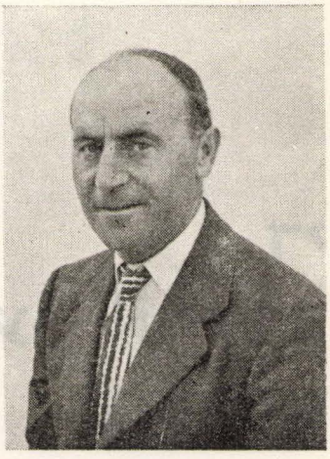

יאָסע גלאָז דער גאַוויקענער

די פאַמיליעס, וועלכע איך געדענק פון גאַווי־קען, זיינען געווען: לייזער שניידעראַוויטש; אברהם יוסף גלאָז; אברהם יצחק רוטשטיין; וועלוול לעוויטאַן; שלמה גילינסקי; חיים גילינסקי; אברהם יצחק גילינסקי; יוסף ראַפאַפּאָרט; לייזער יצחק כץ; בינע כץ; מאָטל שניידעראַוויטש; זלאָטע שניידעראַוויטש; שיינע גאַוועגדע; מאיר כץ; אורי כץ; און אַנדערע.

די גאַוויקענער, וועלכע האָבן געלעבט אין איגנאַלינע, זיינען צוזאַמען מיט אַלע יידן פון סוועניציאַנער געגנט אומ־געבראַכט געווארן דורך די ליטווינער און דייטשן אין פאַליגאַן.

פאלישעוו

שמואל גילינסקי

די יידן אויף יענער זייט לושי

די אזיערע לושי זיצט זיך אויף אַ לענג פון פופצן קילאָמעטער און איז ברייט פיר קילאָמעטער. דורך אַ קליין טייכל איז זי געבונדן מיט אַ צווייטער אזיערע דרינגיס.

פון אַ צווייטער זייט אזיערע זיצט זיך וויידער אַ קליין טייכל, וואָס פאַרבינדט די לושי מיט דער אזיערע זשעמיאַנע, פונוואַנען עס ציט זיך דער טייך זשעמיאַנע, וועלכע גייט פאַרבייַ די שטעטעלעך קאַלטיניאַן, ניי־סווענציאַן ביז פאָד־בראָדז און דאָרט פאַלט ער אַריין אינעם טייך וויליע.

דורך די דאָזיקע פאַרבונדענע טייכלעך און אזיערעס איז אָנגעגאַנגען אַן אינטענסיווער טראַנספאָרט פון האָלץ, וועלכער האָט באַשעפטיקט אַ גרויסע צאָל מענטשן. דעם גאַנצן ווינטער האָט מען דאָס האָלץ געפירט פון די וועלדער צו די ברעגעס און זומער האָט מען עס אויפגעלאָדן אויף די שיפלעך און טראַטוועס און צעפירט איבער די שטעט אין שטעטלעך.

אַרום פאליוש זענען די שיינע זאַמדיקע ברעגעס געווען אַרומגערינגלט מיט סאָסנע־בוימער, וואָס זענען געוואָקסן אויף הויכע בערגלעך. נאָענט האָבן זיך געצויגן די גרויסע וועלדער.

צום ווופק פונעם ישוב פאַלושי (אויף ליטוויש באַדייט פאַ — אויף יענער זייט. פונדאַנען נעמט זיך דאָס נאָמען: פאַ־לושי) האָט געהאָלפן אויך די ניי־אויפגעבויטע קירך, וועלכע איז געווען זייער פאַרהייליקט ביי דער אַרומיקער באַפעלקערונג און די תפילות פלעגן דאָרט אָפגעריכט ווערן יעדן טאָג. די פרומע ליטווינער זענען דערפאַר געקומען אַהין פון אַלע אַרומיקע דערפער און געשטרעבט צו באַזעצן זיך וואָס נעענטער צו דער קירך.

אויך די יידן פון די אַרומיקע דערפער האָבן געצויגן אין שטעטל, ווו זיי האָבן אַנטוויקלט דעם פיש־פאַנג, געווארן פאַרמיטלער ביים קויפן און פאַרקויפן דאָס האָלץ, געעפנט אַריינפאָר־הייזער, רעסטאָראַנען און פאַרשידענע קראָמען.

אין פאַליוש האָבן זיך אויך באַזעצט יידישע בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן געצויגן זייער חיונה פון די פויערים און אַרבעטער.

שוין די ערשטע מנינים יידן האָבן זיך אויפגעבויט אַ בית־המדרש, און יעדן שבת און יום טוב פלעגן קומען אַהין דאָוונען אויסער די שטעטלשע יידן אויך יידישע פויערים פון די אַרומיקע דערפער.

אין יאָר 1861, ביים פלאָנירן די באַן־ליניע וואַרשע—פעטערבורג, וועלכע האָט זיך געדאַרפט ציען לענגאויס דעם טראַקט ווילנע—ניעמענטשין—סווענציאַן—פאליו א.א. האָבן די יידן פון פאַליוש און אַ רייַ אַנדערע שטעטלעך זיך באַמיט די באַן־ליניע זאָל זיי אויסמיידן. אַמוואַרשיינלעכסטן האָבן דאָ געשפילט אַ ראָל די יידישע פרנסות. דערפאַר האָט די באַן־סטאַציע זיך געפונען פיר קילאָמעטער ווייטער, אין איגנאַלינע.

די צייט האָט באַווייזן דעם טעות, וואָס די פאליושער יידן האָבן געהאַט. די באַן־סטאַציע האָט געהאַט אַ וויכטיקע עקאָנאָמישע באַדייטונג און איגנאַלינע האָט אָנגעהויבן וואַקסן און צוגעצויגן אויך די יידן פון פאליוש.

פאַליוש איז מיט דער צייט געוואָרן אַלץ קלענער, אייַנגעשרומפענער.

דאָך האָבן אין פאליוש יידן געלעבט, גערַבעט און געהאַנדלט. צו די אָנגעזעענסטע באַלעבאַטים האָט געהערט די משפחה פון שמואל־יאָסע גילינסקי מיט זיינע קינדער: זלמן, ברוך, דוד, מאָטל, יעקב, בערטע (בתיה). די דאָזיקע

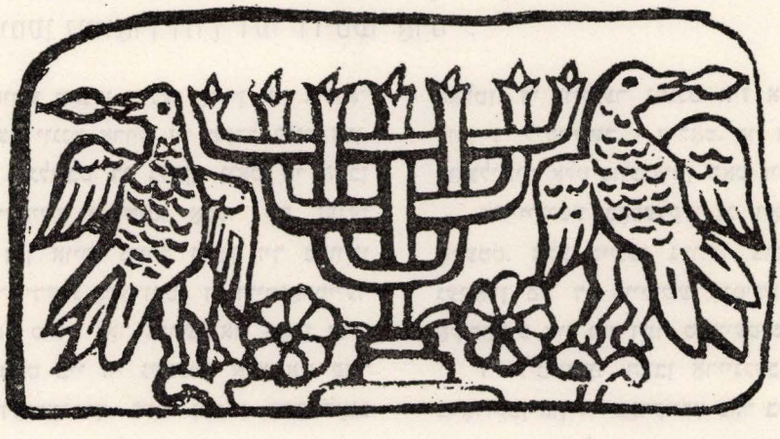
משפחה האָט געפירט גרויסע געשעפטן פון האָלץ און פיש־פאַנגעריי.

נעבן פאליוש האָט זיך געפונען דאָס דאָרף מייראַן, ווו עס האָט געווינט לייזער גאַוועדע. ער האָט עס צוזאַמען מיט שמואל־יאָסען געהאַלטן אין אַרענדע די אָזיערעס, איז געווען צוגעבונדן צו אונדזער שטעטל, געדאַווענט אין פאל־יושער בית המדרש, געהאָט אין פאליוש גוטע פריינט און גערעכנט זיך צו די חשובע באַלעבאַטים. זיין זון בערל האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע, איז דאָרט באַקאַנט אַלס גרויסער נדבן און מיט זיין האַלטונג ברענגט ער כבוד דעם אָנדענק פון אונדזער שטעטל.

משה גילינסקי, חנא גאַרבער, אברהם גילינסקי, ליפע גילינסקי, איצע יאָסע גילינסקי, חלאינע הירש גאווענדע פון שאקאַרווע, פייוע גילינסקי, זלמן גילינסקי און אַ סך אַנדערע, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייערע מידות און מעשים טובים, מיט האַרץ און נשמה, האָבן אַ סך פון זייערע קינדער עמיגרירט קיין אַמעריקע, קאַנאַדע, בראַזיל, אַרגענטינע. נאָך הייַנט געפינט מען אין יענע לענדער די גילינסקיס און גאַווענדעס, דאָס זיינען די פאליושער, מיירא־נער און גאַווויקענער, זייערע געבליבענע משפחות וועלכע האָבן נישט עמיגרירט, האָבן זיך צונויפגעגאָסן מיטן שטעטל איגנאַלינע.

זיי, די לעצטע מאהיקאנער פון די אָזיערעס, טייכן, און האָלץ סוחרים האָבן געגומען זייערע בתי מדרשים מיט די ספר־תורה׳ס און ווייטער געשפינען דעם יידישן המשך, ביז ס׳איז געקומען דער ווילדער היטלעריזם און האָט אָפגעמעקט אויך דאָס צונויפגעוועבטע איגנאַלינע פון די אַלע שטעטלעך און דערפער. אַלע ליגן בייַם טייך זשעמיאַנע און נייַ־סווענ־ציאַן. אין דעם גרויסן ברודער קבר אין פאַליגאַן.

קינדער! אייניקלעך פון דעם שטעטל פאליוש און אירע אַרומיקע ישובים, פאַרגעסט נישט דעם מאַסן־קבר אין פאַליגאַן!

חורבן און אומקום

ירחמיאל קאַרב

אין טאָל פון יאמער און פיין

ער אַנפאַל פון דייטשלאַנד אויף פוילן איז נישט פאַרגעקומען אומגעריכט. נאָך דער אָקופּאַציע פון טשעכאָסלאָוואַקיע און נאָך אַלע רעדעס פון היטלערן אין ראַדיאָ, וווּ ער האָט געפאַדערט, אַז פוילן זאָל אים אָפּגעבן דאַנציג מיטן קאָרידאָר, האָט מען זיך געריכט יעדן טאָג אויפן אויסברוך פון קריג. דאָך וועו מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז די דייטשן האָבן באַמבאַרדירט די גרעסערע שטעט פון פוילן, איז אַ פּחד באַפאלן די גאַנצע באַפעלקערונג. מען איז געזעסן ביי די ראַדיאָ־אפּאראטן און זיך צוגעהערט צו די נייעס. מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז די דייטשע אַרמיי באַוועגט זיך שנעל איבער פוילן און האָט שוין באַוויזן צו פאַרנעמען וויכטיקע שטעט און סטראַטעגישע פונקטן. אַלעמען האָט אַרומגענומען אַ פּחד און מען איז געווען דערשטוינט ווי אַזוי היטלערן איז געלונגען צו פאַרניכטן די פוילישע אַרמיי אין עטלעכע טעג.

ס׳זיינען אַוועק צוויי וואָכן און דעם 17־טן סעפּטעמבער 1939 האָט זיך די רויטע אַרמיי אַריינגעמישט אין קריג און האָט פאַרנומען די געביטן פון אוקראינע און דעם מזרח־טייל פון פוילן. אויך די סוועניציאַנער גענגט איז פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי.

ווע די ערשטע רוסישע טאַנקן זיינען אַריין אין איגנא־לינע, איז אַטייל פון דער יוגנט אַרויס זיי מקבל פּנים זיין, געפרייט זיך מיט זיי, געגלויבט די גליקן, וואָס זיי האָבן דערציילט וועגן סאָוויעטישן רעזשים. אָבער עס זענען פאַרביי עטלעכע טעג און אויפן האָבן זיך באַוויזן וויידער פורלעך מיט פאַרשידענע פראָדוקטן. די רויט־אַרמייער האָבן געקויפט אַלץ וואָס ס׳איז נאָר געווען און האָבן אויך גוט באַצאָלט, וויפל מ׳האָט ביי זיי געבעטן. אַלץ איז פאַר זיי געווען אַ סחורה. דאָמען־שיך, וואָס זיינען שוין לאַנג אַרויס פון דער מאָדע; אָפּגעבלאָקעוועטע מאַנופאַקטור־סחורה; מעסערלעך, לעפּעלעך, שנירלעך, בענדלעך, פאָדעם און דער עיקר זייגערלעך.

אין משך פון עטלעכע טעג זיינען פאַרקויפט געוואָרן אַלע זייגערלעך, וואָס זיינען געווען אין שטעטל. זיי האָבן געקויפט דאָמען־זייגערס, וועלכע מ׳האָט באַקומען אַמאָל פון דער באָבען אַ ירושה און מענער־זייגערס פון דעם מלך סאָביעסקיס צייטן און סתם כלערליי אַלטוואָרג.

די קאָמוניסטישע יוגנט און אַלע אירע סימפּאַטיקער זיינען געווען אַנטוישט.

די סאָוויעטישע מאַכט האָט אָבער נישט לאַנג אָנגע־האַלטן. די ווילנער געגנט איז אינגיכן פאַרנומען געוואָרן דורך די ליטווינער. 4 קילאָמ. פון איגנאַלינע, דורכן וועג פון דוגעלישיק אַלט־סוועניצאַן האָט זיך געצויגן די גרענעץ.

די יידישע באַפעלקערונג האָט אַביסל פרייער אָפּגע־אָטעמט. אַלע זיינען געווען צופרידן, וואָס מ׳איז פטור געוואָרן פון די פּוילישע אַנטיסעמיטן, פון דער דייטשער אָקופּאַציע און פון דער סאָוויעטישער דיקטאַטור.

די ליטווינער האָבן אַריינגעבראַכט אין שטעטל אַ סך פּראָדוקטן און זיי פאַרקויפט פאַר ביליקע פרייזן. פיל קרעמער זיינען מיטאָמאָל פטור געוואָרן פון אַלע זייערע חובות, וואָס מען איז געבליבן שולדיק די לאָדזשער פאַבריקאַנטן און די וואַרשעווער גרויסע סוחרים. ס׳האָט אויך אויפגעלעבט דאָס נאַציאָנאַלע יידישע לעבן, וועלכע די ליטווישע מאַכט האָט געשטיצט און אויסגעהאַלטן, ווי די יידישע תרבות־שול און אַנדערע אַנטשטאַלטן.

דאָס אַלץ האָט לאַנג נישט געדויערט. די רויטע אַרמיי קומט צוריק און ס׳וועט געשאָפן אַ סאָוויעטישע ליטע.

פון מינסק קומען אַראָפּ סאָוויעטישע באַאַמטע, וועלכע פאַרנעמען זיך מיט אַרויסספירן שטיינער פון איגנאַלינע. אַלע באַלעבאַטים, ווי ברומבערג, קארב, אסטרינסקי,

קוריצקי א. א. קויפן פערד און הויבן אַן צו פירן שטיינער. מ׳האָרעוועט שווער, אָבער מ׳איז צופריידן וואָס מ׳איז געזונט און מען איז אין דערהיים.

אַלע ווייסן, אַז עס קען נאָך זיין פיל ערגער. יעדער געווען־זענער בעל בית האָט מורא, אַז מ׳זאָל אים נישט אַרעס־טירן אָדער פאַרשיקן קיין טיף־רוסלאַנד.

אין אַזאַ אַטמאָספער פון פחד האָבן מיר געלעבט בערך אנדערטהאַלבן יאָר. קיינער פון אונדז האָט נישט געטראַכט, אַז דער חורבן פון שטעטל און די אויסראָטונג פון דער יידישער באָפעלקערונג איז אַזוי נאָענט.

היטלערס אַנפאַל אויף די סאָוויעטן

איך ווייס עד היום נישט די סיבה פאַרוואָס איך בין דעם 22־טן יוני 1941 אויפגעשטאַנען זייער פרי און געעפנט פלוצלונג דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט. עס איז געווען פונקט 6 אַזייגער אין דער פרי. איך האָב אַ דריי געטאָן דעם אַפּאַראַט און זיך אָפּגעשטעלט אויף דער סטאַנציע: בערלין.

ס׳האָט זיך דערהערט אַ שטאַרקע און הייזעריקע שטימע. איך האָב גלייך דערקענט היטלערס קול און אַ שטאַרקער ציטער האָט מיך אַרומגעכאַפּט. ער האָט געריידט וועגן רוסלאַנד און צום סוף דערקלערט פּאָעטיש:

„דאָס לעצטע וואָרט גיב איך איבער מיין מיליטער".

איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אַז דאָס מיינט מלחמה מיט רוסלאַנד.

אַ דערשראָקענער בין איך געבליבן זיצן ביים ראַדיאָ און נישט געוווסט וואָס צו טאָן. איך האָב באַשלאָסן צו געפינען אַנדערע ראַדיאָ־סטאַנציעס און זיך דערוויסן פון נאָך קוואַלן וואָס ס׳טוט זיך אויף דער וועלט.

איך שטעל זיך אָפּ אויף מאָסקווע און דערהער מאָלאָטאָוס רעדע. ער דערציילט אַלע סאָוויעטישע פעלקער, אַז היטלער איז באַפאַלן די סאָוויעטן און האָט אַפילו קיין אולטימאַטום נישט געשטעלט.

ער פאָדערט אַלעמען אויף נישט אַריינפאַלן אין קיין יאוש. די רויטע אַרמיי וועט צעברעכן דעם היטלעריזם.

איך לויף אַרויס אין גאַס און דערציל אַלעמען די לעצטע נייעס. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז אייניקע האָבן געהערט לאָנדאָן און זיי דערציילן, אַז דייטשלאַנד האָט קאָנצענטרירט איבער צוויי מיליאָן סאָלדאָטן ביי דער סאָוויעטישער גרענץ.

וואָס וועט איצט זיין? האָבן מיר זיך געפרעגט אייניער דעם צווייטן.

אַלע זיינען ביי דער זעלבער מיינונג, אַז אַ שווערצע כמאַרע דערנענטערט זיך איבער די יידישע קעפּ. די יידן וועלן איצט זייער טייער באַצאָלן.

עס גייען דערווייל אַוועק עטלעכע שעה. איך עפן ווידער דעם ראַדיאָ און דערוויס זיך, אַז קיבאַרט און ווירבאַלן זיינען שוין אין די דייטשע הענט, קאָוונע און ווילנע האָט מען שטאַרק באָמבאַרדירט.

פאַרנאַכט איז אָנגעקומען דער צוג פון ווילנע און די געקומענע פאַסאָזשירן האָבן באַשטעטיקט, אַז די דייטשן האָבן באָמבאַרדירט ווילנע און ס׳זיינען דאָ אַ סך דער־הרגעטע און פאַרוווּנדעטע.

אויך מיין זון ישראלינקע איז געקומען מיט יענעם צוג און האָט דערציילט, ווי אַזוי מ׳האָט זיי באָמבאַרדירט מיט מאשין־געווער און זיינען קוים מיט נסים דורכגעפאָרן.

ביי אונדז אין שטוב האָבן זיך דערווייל צונויפגעקליבן אַ סך מענטשן. אַלע זיינען געקומען הערן די נייעס פון ווילנע.

מיר האָבן ווידער אָנגעשטעלט דעם ראַדיאָ און זיך דערוווסט, אז די דייטשן האָבן שוין פאַרנומען פילווישאק און סווואַלק.

אין בערלינער ראַדיאָ האָבן מיר געהערט אַן אויפרוף צו די ליטווינער, אַז זיי זאָלן גיין צוזאַמען מיט דייטשלאַנד, וואָס ווען זיי באָפרייען סיי פון באָלשעוויזם און סיי פון די יידן.

מיר זיינען זיך מיישב וואָס צו טאָן. אייניקע האָלטן, אַז מען דאַרף אָנטלויפן. די פראָגע איז אָבער: ווהין לויפט מען?

אין אַ פאָר טעג אַרום דערוויסן מיר זיך, אַז אין קאָוונע און אין ווילנע שיסט מען יידן. אין שטעטל ווערט אַ גרויסע פּאָניק. די רויטע אַרמיי טרעט אָפּ. די ליטווישע יוגנט הויבט אויף דעם קאָפּ. אַ געווען־זענער ליטווישער פּאָליציאָנט באָפּאָלט ממש אין גאַס חיים רימערן און יוסף גלאזן און צעשלאָגט זיי אַן שום סיבה. מ׳דערציילט אונדז, אַז די גאָנצע ליטווישע באָפעלקערונג באָוואָפנט זיך.

די ליטווישע פאַרטיזאָנער טוען אין שטעטל וואָס זיי ווילן. עס גייט אַזוי אַוועק אַ גאָנצע וואָך און ערשט מיטוואָך, דעם ערשטן יולי, דערזעען מיר די ערשטע מאָטאָריזירטע דייטשע לאָסט־אויטאָס.

פרייטיק, דעם דריטן יולי, האָט מען געכאַפּט יידן און זיי אַוועקגעטריבן אויף אַרבעט הינטערן שטעטל.

זיי האָבן געדאַרפט לייגן קלעצער איבערן זאָמדיקן שאָסיי און דערביי האָט מען, פאַרשטייט זיך, גוט געפייניקט.

שבת פרי האָט מען ווידער אַלע יידן געזומען צו דער אַרבעט און די דייטשן האָבן געהיטן, אַז יעדער ייד זאָל אייגנער אַליין טראָגן אַ שווער קלאָץ. ווער עס האָט נישט געקאָנט. האָט געכאַפּט קלעפ.

מאָנטיק, דעם 6־טן יולי, האָבן אַלע ליטווינער אויפ־געהאנגען נאַציאָנאַלע פענער און האָבן זיך באָרימט פאַר די יידן, אַז ס׳איז ווידער פראָקלאָמירט געוואָרן אַ ליטווישע רעפובליק.

אין אַלע גאַסן ווערן אויסגעקלעפט פֿלאַקאַטן, אַז יידן טאָרן נישט גיין איבער די טראָטואָרן, אַז ס׳איז זיי פֿאַר־באָטן אַרויסצוגיין אויסער דער שטאָט און אַז אויף יעדער יידישער שטוב דאַרף מען דייטלעך אָנשרייבן: יודע. יעדער ייד מוז טראָגן אַ געלן מגן דוד.

דער ערשטער אומגליק

דאָנערשטיק, דעם 9־טן יולי, זיינען אַרעסטירט געוואָרן 26 יידן. צווישן זיי האָט זיך אויך געפונען מיין זון ישראל.

איך בין פרייטיק אַוועקגעלאָפן צו דער פֿאָליציי זיך דערוויסן וואָס מיט אים טוט זיך. אויפן וועג האָב איך געטראָפֿן אַ באַקאַנטן ליטווישן פֿאָליציאַנט און האָב אים דערציילט אונדזער לאָגע. איך האָב אים רחמים געבעטן, אַז ער זאָל טאָן אַלץ צו באַפרייען מיין קינד. ער האָט מיך אויסגעהערט און פֿאַרזיכערט, אַז אין אַ פֿאָר שעה אַרום וועט ישראל קומען אַהיים.

איך בין גלייך אַוועק אָנזאָגן די בשורה. דערווייל האָט מען געבענטשט ליכט און איך האָב באַוויזן מקבל שבת צו זיין און ער איז נאָך נישט געקומען. מיר האָבן שוין געמיינט, אַז דער פֿאָליציאַנט האָט אונדז באַשווינדלט.

פלוצלונג האָט מיין פרוי אָנגעהויבן שרייען: ישראלינקע גייט! ער איז אַריין אין שטוב קוים אַ לעבעדיקער.

שבת פרי האָט מען זיך דערוווסט, אַז קיינער פון די אַרעסטירטע איז שוין אין דער פֿאָליציי נישטאָ. צוערשט האָט מען געזאָגט, אַז מען האָט זיי אַוועקגעשיקט אויף אַרבעט. קיינער האָט אָבער נישט געווווסט ווּהין. ערשט אין אַ פֿאָר טעג אַרום האָט מען אָפּיציעל געמעלדעט, אַז אַלע 26 „קאָמוניסטן" האָט מען דערשאָסן.

דאָס איז געווען דער ערשטער גרויסער אומגליק אין איגנאַלינע. אַלע האָבן מיר גוט געווווסט, אַז צווישן זיי איז קיין איין קאָמוניסט נישט געווען און מיר האָבן זיך שוין פֿאַרגעשטעלט וואָס עס דערוואַרט אונדז.

די פֿאַניק אין שטעטל איז געוואָרן נאָך גרעסער, וועו מיר האָבן זיך דערווּוסט, אַז אין סוועניציאַן האָט מען אַזוי אומגעבראַכט ביי 100 יידן. אַלע זיינען מיר אַרומגעגאַנגען ווי צעמישט.

באַלד איז אויך אָנגעקומען די שוידערלעכע ידיעה, אַז מ׳האָט אומגעבראַכט אַלע יידן פון לינגמיאַן און קאַלטיניאַן. צוערשט האָבן מיר אין דעם נישט געוואָלט גלויבן. מיר האָבן אַרויסגעשיקט אַ קריסט זיך דערוויסן דעם אמת. ער איז צוריקגעקומען און האָט די ידיעה באַשטעטיקט.

דערווייל איז צו אונדז געקומען דוד סאַלאָוויטשיק, דער פֿאָרשטייער פון די יידן אין שטעטל און איבערגעגעבן, אַז דער דייטשער קאָמענדאַנט וויל רעדן מיט צוויי חשובע בעלי־בתים. זיי שלאָגן פֿאָר, אַז איך זאָל גיין מיטן רב. איך בין גלייך אַוועק צום רב און אים געפונען אַ קראַנקן, אין בעט. איך האָב געזומען אַבא כּץ און מיר זיינען ביידע אַוועק צום קאָמענדאַנט. מיר האָבן אָבער נישט באַוויזן אפילו אַריינצוגיין אין זיין קוואַרטיר און צוויי סאָלדאַטן האָבן אונדז געפרעגט, צי מיר זיינען דאָס די צוויי חשובע יידן.

נישט האָבנדיק קיין אַנונג מיט וואָס שמעקט, האָבן מיר געענטפֿערט, אַז אונדז האָט געשיקט דער יידישער פֿאָרשטייער.

די צוויי סאָלדאַטן האָבן זיך גוט צעלאַכט און אַרייַנגעגאַנגען אין אַ סקלאַד און פון דאָרט געבראַכט פֿאַר אונדז צוויי גרויסע בעזימער. זיי האָבן אונדז אַריינגעפֿירט אין קלאָזעט און געמאָלדן, אַז דער קאָמענדאַנט האָט געבעטן, מיר זאָלן ריין מאַכן דעם קלאָזעט.

מיר האָבן געזומען די בעזימער און אָנגעהויבן אַרבעטן. די קלאָזעטן זיינען גוועזן אַלע שרעקלעך שמוציק און מיר האָבן געאַרבעט אַ גאַנצן טאָג. פֿאַרנאַכט זיינען ווידער אַריין די פּריערדיקע סאָלדאַטן און געפרעגט, צי מיר האָבן נישט קיין תלמוד.

— צו וואָס דאַרפט איר פלוצלונג אַ תלמוד?

— אין אַ קלאָזעט מוז מען דאָך האָבן טואלעט־פּאַפּיר, האָבן זיי זיך צעלאַכט, נישטאָ קיין בעסערער פּאַפּיר ווי אַ בוך פון אייער תלמוד.

שפּעט אין אָוונט, מיד און צעבראָכן, זיינען מיר געקומען אַהיים. אַלע שכנים און באַקאַנטע זיינען געזעסן ביי אונדז אין שטוב און געוואַרט אויף די נייעס. אַלע האָבן תיכף געוואָלט וויסן צוליב וואָס האָט אונדז איינגעלאָדן דער דייטשער קאָמענדאַנט.

מיר האָבן זיי איבערגעגעבן די „גוטע" ידיעות און פון דאַן אָן האָבן די איגנאַלינער יידן שוין מער נישט געהאַט קיין שום אילוזיעס וועגן די דייטשע כוונות.

דערווייל איז אָנגעקומען אין שטעטל אַ שוידערלעכע אינפֿאָרמאַציע וועגן די ווילנער יידן. מ׳האָט אונדז דערציילט, אַז מ׳ברענגטאום אַלע יידן. מ׳פירט זיי כלומרשט אויף אַרבעט אָבער אין דער אמתן דערשיסט מען זיי.

איינמאָל איז צו אונדז געקומען אַ ליטווישער שכן, וועלכער איז געווען אין פֿאָניעווועזש. פון אים האָבן מיר זיך דערווּוסט, אַז מ׳האָט אַלע יידן אַרויסגעטריבן פון פֿאָניעווועזש, זיי אַוועקגעפֿירט אין אַ וואַלד נעבן זאַראסיי און דאָרט אַלעמען אויסגעשאָסן. ער גלויבט נישט, אַז עמעצער האָט זיך באַוויזן צו ראַטעווען.

פּויערים ברענגען די ערשטע שוידערלעכע ידיעות

אין אַ פֿאָר טעג אַרום, ס׳איז דאַן געווען פרייטיק, ערב שבת נחמו, איז צו מיר אַריינגעלאָפן ירחמיאל לייבשטיין און געזאָגט, אַז ס׳האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף מיר אומ־באַקאַנטע מיידלעך.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און צו אונדזער שטוב איז צוגעפאָרן אַ פור מיט 5 מיידלעך, צווישן זיי איינע אַ באַקאַנטע לערערין פון סאלאק. זיי האָבן מיר געבראַכט אַ בריוו פון אַ פריינט אין פאָדבראָדז, אין וועלכן ער שרייבט מיר ווער זיי זיינען. וווייזט זיך אַרויס, אַז דאָס זיינען סטודענטקעס פון ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכע זיינען אַנטלאָפן אונטער לעבנס־געפאָר פון ווילנע און ער בעט מיר, אַז איך זאָל זיי העלפן אַנקומען קיין סאלאק.

איך האָב פאָר זיי תיכף באַשטעלט אַ פור און זיי אַוועק־געשיקט קיין סאלאק. אין אַוונט האָט מיין טאָכטער פלוצלונג דערזען, וִוי די פור מיט די 5 סטודענטקעס איז געקומען צוריק.

דער קריסטלעכער בעל־עגלה האָט מיר גלייך דערציילט, אַז אַנקומענדיק אין דאָרף אכרעם, נישט ווייט פון סאלאק, האָט אים אַ באַקאַנטער פויער פאָרטרויט אַ סוד, אַז אין סאלאק שיסט מען אויס אַלע יידן. ער האָט זיך דערפאָר גלייך אויסגעדרייט און איז שנעל געפאָרן צוריק.

די 5 מיידלעך זיינען געבליבן ביי מיר. איך האָב געגעבן דעם סאלטיס 1000 רובל און געבעטן, אַז ער זאָל זיך נישט מאַכן וויסנדיק וועגן די מיידלעך. און אַזוי איז געווען.

אָט אַזוי איז אַנגעקומען אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ. דאָ דער־וויסט מען זיך וועגן חורבן לינגמיאן און קאַלטיניאַן, און דאָ וועגן סאלאק און פלוצלונג אַ נייע ידיעה. אויך די דוקשטער יידן זיינען שוין אומגעקומען.

די לעצטע אינפאָרמאַציע האָט מיר געבראַכט אַ באַקאַנ־טער קריסט, כענגער, וועלכער האָט געווינט נישט וויַיט פון דוקשט.

וען איך האָב אים דערזען, האָב איך אים סתם געפרעגט: „וואָס הערט זיך אין דוקשט?" ער האָט מיר נישט געענטפערט, אָבער איך האָב באַמערקט וווי ער איז עפּעס זייער צעטומלט.

איך האָב אים נישט אָפּגעלאָזט: „זאָג מיר וואָס דו וויסט? וואָס ביזטו אַזוי צושראָקן? וואָס האָט דאָרטן פאַסירט?"

— ס׳איז נישט גוט, הער קאַרב, זייער נישט גוט. אַנטלויף, ענדלעך האָט ער מיר איינגערוימט דעם סוד.

נעכטן האָט ער זיך באַטייליקט מיט נאָך פיל קריסטן אין אַרויספירן די דוקשטער יידן. אין איין שעה האָט מען צוזאַמענגעפירט אַלע יידן פון רימשאַני, טורמאגט, זאראסיי. דושאטי אין אַ וואַלד. די מענער האָט מען אָפּגעטיילט אין איין זייט און די פרויען אין אַ צווייטער זייט. מ׳האָט אַלעמען געהייסן זיך אויסטאָן מוטער־נאַקעט און זיי געטריבן נאַקע־טערהייט צו די גריבער, וועלכע די פויערים פון די אַרומיקע דערפער האָבן פריער צוגעגרייט.

די גוואַלדן פון די פרויען און קינדער קלינגען אים נאָך איצטער אין די אויערן. די סצענעס, וואָס דאָרט זיינען פאָר־

געקומען שטייען אים ווי פאַר די אויגן. ער קען דאָס נישט פאַרגעסן. דערפאַר איז ער אַזוי צעטומלט, אַזוי דערשראָקן.

קיינער פון זיי האָט נישט געקאָנט אַנטלויפן, ווייל זיי זיינען געווען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט מיליטער.

מ׳האָט אויף זיי געשאָסן מיט מאַשין־געווער און אַלעמען שפּעטער געוואָרפן אין די גריבער נישט קוקנדיק צי זיי זיינען דערהרגעט געוואָרן צי נאָר פאַרוווּנדעט געוואָרן. ער איז זיכער, אַז אַ סך האָט מען פאַרשאָטן לעבעדיקערהייט.

די ליטווישע פאָליציאַנטן האָבן אָנגעזאָגט אַלע קריסט־לעכע פורמאַנעס נישט צו דערציילן קיינעם וואָס זיי האָבן געזען. אַנדערש וועלן זיי אויך באַצאָלן מיטן לעבן.

ער האָט זיך אָבער נישט געקאָנט באַהערשן און איז געקומען קיין איגנאַלינע עקסטרא, כדי מיך צו וואַרענען.

דער קריסט כוגנער האָט זיך פונאַנדערגעווינט און זיך צו מיר געוואָנדעט מיט אַ טאָן פון רחמים:

„הער קאַרב! אַנטלויף פון דאָנעט! אַנטלויף כל זמן ס׳איז נאָך נישט שפּעט".

איך האָב אים אויף דעם געענטפערט:

— לייכט צו זאָגן, אַנטלויף. אפשר קענסטו מיר זאָגן ווּהין צו לויפן? ווו וועט זיין בעסער?

ער האָט מיר אויף דעם געגעבן אַן עצה, צו לויפן קודם כל קיין וויס־רוסלאַנד. דאָרט איז פיל בעסער. „יעדנפאַלס — האָט ער צום סוף אַ זאָג געטאָן — אויב מ׳וועט אייך דער־ציילן, אַז די דייטשן האָבן מאַביליזירט פורן, זייט וויסן מיט וואָס דאָס שמעקט. דאָס איז דער טויט פאַר אייך. גלויבט נישט אין אַנדערע מעשיות".

איך האָב זיך מיט דעם אַרנטלעכן פויער געזעגנט און אים געבעטן אַן אונדז נישט צו פאַרגעסן. איך האָב אים אין נאָמען פון אַלע יידן פון שטעטל אָפּגעדאַנקט פאַר זיין גוט האַרץ און פאַר זיין פריינטשאַפט און ער איז אַוועקגעפאָרן.

איך האָב זיך אַרומגעדרייט אַביסל אויפן הויף און געטראַכט וואָס צו טאָן. איך האָב געפילט, אַז דער טויט איז גאָר נאָענט.

איך האָב אַריינגערופן מיין פלימיעניק יוסף גאַוונדע און אים איבערגעגעבן אַלע פּרטים. אונדזער באַשלוס איז געווען, אַז מען מוז זוכן ערטער וווּ זיך צו באַהאַלטן. סתם לויפן איז נישט כדאי. מען דאָרף געפינען קריסטן, וועלכע זאָלן מסכים זיין אונדז אויסצובאַהאַלטן, אייניציקווייז אָדער גאַנצע פאַמיליעס. דער עיקר איז זיך אַנטקעגנשטעלן דעם טויט מיט אַלע מיטלען און מיט אַ שטאַרקן ווילן.

אין שרעק פאַרן טויט און חורבן

איך בין אַריין אין שטוב און איבערגעגעבן מיין פרוי מירלען און מייַנע קינדער וועגן וואָס עס האָנדלט זיך. מיר געפינען זיך ערב דעם אומקום און מוזן זוכן וועגן ווי אַזוי

זיך צו רַאַטעווען. מיר מוזן וואָס גיכער פון דַאַנעט אַנטלויפן. יעדער דַאַרף האַלטן ביי זיך געלט מיט דאָקומענטן. מעגלעך, אַז מיר וועלן מוזן לויפן אייַנציקוויַיז. אַלע דַאַרפן געדענקען, אַז אויב מ׳וועט מאָביליזירן פורן, איז די כוונה אונדז אומ־צוברענגען.

דעם 10טן סעפטעמבער האָט מען גענומען רעדן אין שטעטל, אַז די דייטשן האָבן מאָביליזירט פורן. איך האָב לאַנג נישט געטראַכט און אויך אַנגעזאָגט וועמען איך האָב נאָר געקאָנט, אַז מ׳זאָל נישט פאָרן. מען דַאַרף אַנטלויפן.

איך אַליין בין גלייך אַנטלאָפן אין זאַסטשיאניק וואשיווקי, וואָס האָט זיך געפונען אַ־2 קילאָמעטער פון איגנאַלינע און ווו עס האָט געווּוינט די יידישע פאַמיליע עלפּערן לייבע חיים.

איך בין געגאַנגען אַליין און האָב אָפּגערעדט מיט דער פאַמיליע, אַז זיי זאָלן קומען אַ ביסל שפּעטער. כדי נישט אַרויסצורופן קיין חשד ביי די ליטווישע שכנים, האָב איך מיט זיך גענומען אַ ליידיקע קעסטל און געזאָגט, אַז איך גיי ברענגען קאַרטאָפל פון אַ דאָרף.

אַנקומענדיק צו עלפּערינען האָב איך אים געשילדערט די לאַגע. מיר האָבן באַשלאָסן צו שיקן אַ קריסטין, וועלכע האָט געהאָט אַ זון אַ פאַרטיזאַן, כדי זיך צו דערוויסן דעם גענויען אמת וועגן די פורן און וועגן זייער כוונה.

איך בין דערווייל אַוועק אין נאָענטן וועלדל און זיך דאָרט באַהאַלטן. איך האָב געקלערט, אַז אַמבעסטן וועט זיין זיך ווי ס׳איז צו דערשלאָגן צו בוטקעוויטשן, וואָס איז אַן אַרענטלעכער ליטווין און וועמען איך האָב געטאָן אַ סך טובות. ער וועט מיך זיכער אויסבאַהאַלטן.

ווען עלפּערין איז געקומען צו מיר אין וואַלד, האָב איך אים געבעטן אָפּשיקן מיט אַלע מעגלעכקייטן אַ בריוו פאַר מיין פרוי, זי זאָל וויסן וווהין איך בין אַוועק.

ער האָט דעם בריוו אָפּגעשיקט מיט אַ באַקאַנטער קריס־טין אַלבינע. מיין פאַמיליע איז געקומען צו עלפּערינען און דער יינגסטער זון, דער מוזיניקל לייבעלע, איז געקומען צו מיר אין וואַלד.

אין דער נאָכט־פינצטערניש בין איך אַוועק פון וואַלד און בין אַנגעקומען שפּעט בייַנאַכט צו בוטקעוויטשן. איך האָב אים געבעטן רחמים אונדז רַאַטעווען דאָס לעבן.

דער באַקאַנטער ליטווין האָט מסכים געווען נאָר מיך אַליין אויסבאַהאַלטן און נישט די גאַנצע פאַמיליע. דאָס וועט זיין פאָר אים אַ צו גרויסע סכנה. מיט גרויס מאַטערניש איז מיר געלונגען שפּעטער, אַז איך זאָל אַרייַננעמען אין מיין באַהעלטעניש אויך דעם מוזיניקל לייבעלן.

ער האָט אונדז ביידן אויסגעבעט אויפן היי, אין זיין גומנע, און מיר האָבן דאָרט איבערגענעכטיקט די ערשטע נאַכט. גאַנץ פרי איז צו אונדז געקומען אויך דער עלטערער זון, ישראליקל, און אונדז דערציילט, אַז אין שטעטל איז רואיק און ער האָלט די גאַנצע מעשה מיט די פורן און מיטן אומברענגען פאַר עפּעס אַן אויסגעטראַכטע זאַך. קיינער אין שטעטל וויל אין דעם נישט גלויבן. אַלע זאָגן, אַז ירחמיאל קארב האָט אַנגעמאַכט אַן אומזיסטע שרעק.

איך האָב זיך געלאָזט איינרעדן און האָב זיך אומגעקערט קיין איגנאַלינע עס זיינען טאַקע אַוועק אַפּאָר שטילע טעג. 4 טעג פאַר ראש השנה האָב איך זיך ווידער דערוווסט פון באַקאַנטע קריסטן, אַז די מאָביליזאַציע פון די פורן איז נישט בטל געוואָרן. מ׳האָט עס נאָר אָפּגעלייגט.

איך האָב לאַנג נישט געטראַכט און האָב באַשלאָסן ווידער צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל. מיין פלאַן איז געווען צו רַאַטעוון מיין פאַמיליע אייַנציקוויַיז. די פרוי מירל וועט גיין צו צערניאַווסקן, די טאָכטער מיט משהלען און ישראליקן דאַרפן זיך דערשלאָגן צום פעטער אין דאַנילאָוויטש און איך מיט לייבעלען וועלן זיך צוריקקערן צום ליטווין בוטקעוויטש.

4 טעג בין איך געלעגן אין מיין מקום מקלט, אָבער דערווייל איז אָנגעקומען ערב ראש השנה און ס׳האָט זיך מיר פאַרגלוסט זיין צווישן יידן און דאַוונען טאַקע בציבור.

אויף ראש השנה בין איך געקומען אַהיים. איך האָב געפונען, אַז דאָס גאַנצע שטעטל איז אויף מיר אויפגערעגט. איך מאַך אַן אַ פּאַניק, לויט זייער מיינונג. איך בין שולדיק אין דער שרעק, און טומל וואָס הערשט אין שטעטל שוין עטלעכע וואָכן.

ס׳איז אפילו געמאַכט געוואָרן אַ פאַרשלאָג, אַז מ׳דאַרף מיך איבערגעבן אין די הענט פון דער ליטווישער פּאָליציי און פטור ווערן פון אַלע צרות.

איך האָב גלייך באַשלאָסן צו רעדן מיט עטלעכע מענטשן וועגן דעם גאַנצן ענין און וועגן מיינע ידיעות.

איך האָב זיך מיט זיי געטראָפן און געפרעגט:

„צי דען ווייסט איר נישט, אַז מ׳האָט אַלע יידן פון דוקשט, סאלאק און זאראסיי אויסגעשאָסן און אומגעבראַכט אַן אַ פאַרוואָס, און אַן שום סיבה?״

מען האָט אויף מיר אויסגעגלאָצט אַ פאָר בייזע אויגן און אַנגעהויבן שרייַען:

— דאָס איז אַ ליגן! אַן אויסגעטראַכטע מעשה! זיי לעבן און אַרבעטן אין ראקישאק.

— און וועגן דעם גורל פון די אוטיאנער יידן, ווייסט איר?

— די אוטיאנער יידן האָט גאָרנישט פאַסירט. זיי לעבן און זיצן רואיק אין שטעטל.

ס׳איז געוואָרן אַרום אונדז אַ טומל, אַ רעש. ס׳האָבן זיך צונויפגעקליבן אַ סך יידישע באַלעבאַטים; אייניקע זיינען מסכים מיט מיר; דער גרעסטער טייל מיט זיי.

איך שלאָג פאָר צו געבן 100 רובל און שיקן אַ קריסט קיין אוטיאן און זיך דערוויסן דעם ריינעם אמת.

אָלע זיינען איינשטימיק און מיר שיקן אַרויס אַ קריסט קיין אוטיאן. דעם צווייטן טאָג ראש השנה האָט זיך דער קריסט צוריקגעקערט און דערציילט, אַז אין אוטיאן זיינען שוין קיין יידן נישטאָ.

— נו — פרעג איך — וואָס וועט איר איצטער זאָגן?

— אַ בייזע נאָכט אויף דעם ליטווין — ענטפערט מען מיר — ער האָט צוגענומען דאָס געלט און איז קענטיק אין אוטיאן איבערהויפט נישט געווען.

אָלע איגנאַלינער יידן האָבן זיך דאָן צעטיילט אין צוויי מחנות: אָנהענגער און קעגנער.

פאָר שבת תשובה האָט מען מירווידער אָנגעזאָגט, אַז איך זאָל זיך ראַטעווען. מען פירט אַרויס די יידן פון סוועניציאַן און פון דער גאַנצער געגנט, די גויים ווייסן דאָס גאַנץ גענוי.

דער צד שכנגד גלויבט אָבער נישט אין מיין אינפאָרמאַציע. זיי לויפן צום וואַלד און פרעגן אים צו וואָס דאַרפן די דייטשן אַזוי פיל פורן.

דער וואַלד מאַכט זיך אָבער תמיוואָטע און ענטפערט זיי, אַז אין קרעטינגען דאַרף מען האָבן אַ סך אַרבעטער און מ׳פירט אָהין אָלע יידן פון סוועניציאָנער געגנט.

די גלויבער באַרואיקן זיך און באַשליסן צו בלייבן אין שטעטל. מיין צד לויפט פון איגנאַלינע וווהין נאָר די אויגן טראָגן. 31 מאַן האָט זיך איינגעגעבן צו אָנטלויפן און אָנצוקומען אין די נאָענטסטע ווייסרוסישע שטעטלעך.

מיינע וואַנדערונגען

איך געדענק גאַנץ גוט. דאָס איז געווען אַ דאָנערשטיק, דעם 25־טן סעפטעמבער 1941, ווען צו אונדז איז געקומען די באַקאַנטע קריסטין שווילפא פון דאָרף קוכאַרישקי און אַן איבערגעשראָקענע מיר געזאָגט, אַז זי קומט מיר 100 רובל, אָבער זי קען זיי מיר איצטער נישט אָפגעבן.

— מילא — ענטפער איך איר — איך האָב דאָס הייַנט נישט נויטיק.

— אָבער, מ׳פירט דאָך אייך אַלעמען אַרויס פון איגנאַלינע, ווער ווייס ווּ איך וועל דיך טרעפן?

— פון וואַנען ווייסטו, אַז מ׳וועט אונדז אַרויספירן?

—איך בין געווען בייַ דעם וואַיט פון דוגעלישאק און ער האָט מיר אָנגעאַרטרויט דעם סוד. ער האָט געזאָגט, אַז מען טאָר וועגן דעם מיט קיינעם נישט רעדן.

איך האָב איר פיין באַדאַנקט פאַר דער ידיעה און האָב זיך מיט איר געזעגנט.

וועגן די קריסטין איז אַרויס פון אונדזער שטוב, זיינען אַריינגעלאָפן אַ סך שכנים זיך דערוויסן וואָס די גויע האָט דערציילט. פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אַלעמען דערציילט דעם אמת, כדי מ׳זאָל ווייסן ווּ מען האָלט.

— אַ שוואַרץ יאָר אויף דער גויע, מ׳דאַרף נישט צורשטיין און גלויבן אין אַלע מעשיות וואָס אַ גויע רעדט.

— נייַן — האָב איך געענטפערט — אויף דער קריסטין קען מען זיך פאַרלאָזן. זייט ווייסן, אַז אויב מען וועט אייך פירן מיט די פורן, איז דאָס אַ זיכערער טויט.

מיין געפיל האָט מיר געזאָגט, אַז עס האָט געשלאָגן די לעצטע שעה. איך האָב גלייך פאַראַרדנט, אַז מיין מוזיניקל זאָל נאָר אָפּוואַרטן ביזן אָוונט און דאָן אין דער נאָכט־פינצטערניש קומען צו מיר, מיט אַלע מעגלעכקייטן, אין בוטקעוויטשעס גומנע. מירל מיט די קינדער זאָלן גיין צו צערניאַווסקין.

אַזוי ווי ישראליקל האָט געאַרבעט ביי דער באַן, בין איך אַוועק אויך מיט אים אָפרעדן ווּ זיך צו טרעפן.

אויפן וועג בין איך אריין צום שמיד לייבשטיין און ביי אים געטראָפן אַ באַקאַנטן קריסט. ער האָט זיך געווונדערט וווהין איך גיי פלוצלונג מיט דעם קעסטל. איך האָב אים דערציילט די מעשה מיט די קאַרטאָפל. ס׳איז דאָ אַ געלעגנהייט אויסצוגראָבן אַ ביסל קאַרטאָפל.

ביי דער באַן האָב איך געזען ווי ישראליק אַרבעט ביים קנעטן ליים. איך האָב אים אַ וווּנק געגעבן, אַז ער זאָל אָפגיין אַן אַ זייט און אים איבערגעגעבן מיין מיינונג. מען טאָר נישט פאָרן מיט די פורן. ער זאָל גלייך אַנטלויפן, ווי ער וועט נאָר ענדיקן די אַרבעט.

איך בין אַוועק צו עלפערינען אין זאַסטשיאניק און דאָרט אָפגעווואַרט ביז ס׳איז געוואָרן גוט פינצטער. דאָן בין איך אַוועק צו דער גומנע.

ס׳איז געווען נאָכט. פינצטער. איך בין געלעגן אויפן הייַ, אָבער נישט געקאָנט צומאַכן מיט קיין אויג און קוים דערוואַרט זיך, אַז עס זאָל ווערן ליכטיק.

אין דער פרי איז צו מיר געקומען בוטקעוויטשעס פרוי. זי האָט געהערט ווי איך בין ביינאַכט געקומען.

איך האָב איר געבעטן, אָפגעבן אַ בריוו פאַר מיין פרוי. זי דאַרף גיין קיין איגנאַלינע און דאָרט זיך טרעפן מיט אונדזער דינסט און זי וועט שוין דעם בריוו באַזאָרגן.

די פרוי איז אַוועק. אין בריוו האָב איך געבעטן, אַז מ׳זאָל דער פרוי געבן באָוול, אייל און נאָך וויכטיקע זאַכן.

אַ גאַנצן טאָג בין איך געלעגן אין גומנע אָדער זיך שטילערהייט אַרומגעדרייט. די געדאַנקען האָבן מיך נישט געלאָזט רוען, ווער ווייס ווּאָס דאָרטן טוט זיך.

ענדלעך האָט זיך די פרוי בוטקעוויטש צוריקגעקערט. זי האָט מיר געבראַכט חלה מיט פיש. ס׳איז דאָך געווען עפעס שבת תשובה. אין שטעטל איז דערווייל שטיל און רואיק.

איך האָב אָפגעגעסן די חלה מיט די פיש, וואָס די פרוי האָט מיר געשיקט. ס׳איז געוואָרן פינצטער און איך האָב זיך געלייגט אויפן הייַ שלאָפן.

איך האָב אַבער בשום אופן נישט געקענט אײַנדרעמלען. ס׳איז שוין געווען שפּעט בײַנאַכט, וועז דער הונט האָט אַנגעהויבן שטאַרק צו בילן. איך האָב אויך דערהערט לייכטע טריט, ווי עמעצער דערנענטערט זיך צו דער גומנע. ווער קען דאָס זײַן?

פּלוצלונג האָט זיך אַן עפּן געטאָן דער טויער פון דער גומנע און איך האָב דערהערט דייטלעך ווי מ׳זאָגט אין דער שטיל: טאַטע! איך האָב דערקענט לייבעלעס שטימע און בין צו אים צוגעלאָפֿן און זיך מיט אים צעקושט.

— וואָס הערטזיך, מיין קינד?

— נישט גוט. אין שטעטל איז אַ גרויסע פּאַניק.

דער סאָלטיס האָט אָפּיציעל אַנגעזאָגט, אַז מ׳האָט באַשטעלט אַ סך פורן און מען וויל אַרויסטרײַבן אַלע יידן פון אײַנאַלינע. איך בין גלייך אַרויס פון שטעטל און דערקראָכן קיין וואשיווקע צו עלפּערינען. פון אים בין איך אַוועק אין וואַלד און געוואַרט ביז סאיז גוט פינצטער געוואָרן. אין ביצונער דאַרף האָט מיך קיינער נישט באַמערקט און אַזוי בין איך ענדלעך אַנגעקומען צו דער גומנע.

ער איז אַרויפגעקראָכן אויפן היי און איך האָב דערפילט ווי ער ציטערט פון קעלט און פון שרעק.

איך האָב אַראָפּגעצויגן מיין בורקע און אים גוט אײַנגעוויקלט. מיר האָבן בײַדע נישט געקאָנט אײַנשלאָפֿן.

יוען סהאָט אַנגעהויבן טאָגן איז צו אונדז געקומען די פרוי בוטקעוויטש און געבראַכט אַ וואַרעמען פרישטיק.

איך האָב איר ווידער געגעבן אַ בריוו און געבעטן גיין אין שטעטל און דאָס איבערגעבן מיין פרוי. ס׳איז בײַ אונדז אין שטוב באַגראָבן אַ פּאָר טויזנט רובל און מען דאַרף דאָס אַרויסנעמען.

זי איז אַוועק.

אַרום 11 אַזייגער בייטאָג האָבן מיר דערהערט שיסערייען. דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט; מיר בײַדע האָבן געציטערט. מיר האָבן געהערט דייטלעך, געשרייען פון די ליטווישע באַנדיטן און גוואַלדן פון די יידישע קרבנות.

מיט אומגעדולד האָבן מיר געוואַרט, אַז אונדזער קריסטין זאָל שוין צוריקקומען און זיך דערוויסן געוויס וואָס ס׳האָט פּאַסירט אין איגנאַלינע.

פּאַרנאַכט איז זי ענדלעך געקומען. זי איז אַריין אין גומנע און ווי עפּעס אַ שוואַרצע כמאַרע וואָלט געלעגן אויף איר פּנים. זי איז געווען אין גאַנצן צעמישט און נישט געווסט פון וואָס אַנצוהויבן מיט אונדז רעדן.

סוף סוף האָט זי אַנגעהויבן רעדן. אירע ווערטער האָבן אונדז בײַדן געטראָפֿן אַזוי ווי אַ האַמער איבערן קאָפּ.

זי האָט אונדז דערציילט, אַז מ׳האָט אַלע איגנאַלינער יידן אַרויסגעפירט און מ׳האָט געזען ווי מיין פרוי מירל און די קינדער זיינען אויך מיטגעפאָרן מיט אַלעמען.

די קריסטין איז אַרויס פון גומנע און מיר האָבן בײַדע אויסגעבראָכן מיט אַ געווײַן און כליפּעריי. מ׳וועט זיי זיכער אומברענגען.

דער טאָג האָט זיך געשלעפּט לאַנגזאַם. מיר האָבן געזיפּצט און געקרעכצט. לייבעלען איז געווען זייער קאַלט. איך האָב אים צוגעדעקט און ער איז אײַנגעשלאָפֿן.

איך האָב אַ גאַנצע נאַכט ווידער קיין אויג נישט צוגעמאַכט. ענדלעך האָט ווידער אַנגעהויבן שטראַלן די זון. אין גומנע איז העל געוואָרן און אַ ביסל וואַרעמער.

פּלוצלונג האָט זיך אַן עפּן געטאָן דאָס טויער פון גומנע. מיר גיבן אַ קוק: מירל.

זי איז אריין צוזאַמען מיט דער פרוי בוטקעוויטש. מיר זיינען בײַדע אַרונטערגעשפּרונגען פון היי און זיך ענדלעך מיט איר קושן. מיר האָבן פּשוט אונדזערע אויגן נישט געגלויבט.

— ווי אַזוי האָסטו זיך געראַטעוועט? מ׳האָט אונדז דערציילט, אַז דו ביזט געפאָרן מיט די פורן צוזאַמען מיט אַלעמען.

מירל איז געווען צעשראָקן און אירע אויגן פול מיט טרערן. ענדלעך האָט זי אונדז דערציילט אַלץ, וואָס זי האָט דורכגעמאַכט אין די פאָר טעג.

דעם 27־טן סעפּטעמבער האָט מען אַרויסגעטריבן אַלע איגנאַלינער יידן פון די הייזער און געהייסן גיין אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועניצאַן. דער גרעסטער טייל איז געגאַנגען צו פוס, נאָר פּאָר אַלטע, קראַנקע און קינדער האָט מען געגעבן פורן.

מירל מיט איר שוועסטער חיה זיינען געווען צווישן די פּאָרנדיקע. עטלעכע קילאָמעטער הינטערן שטעטל זיינען אַלע פורן שטיין געבליבן. מ׳האָט אויף עפּעס געוואַרט. מירל האָט באַמערקט, אַז זיי שטייען לעבן ראַציצקיס הויז. זי איז גלייך אַרונטערגעשפּרונגען פון דער פור און איז אַריינגעלאָפֿן אין דער דערבייאיקער חזיר־שטאַל.

זי האָט גוט געהערט ווי איר שוועסטער האָט אַ געשריי געטאָן:

— מירל, ווּהין לויפֿסטו?

דורך אַ שפּאַלט האָט זי געזען ווי מ׳האָט אַלעמען אַוועקגעטריבן. זי האָט דייטלעך געזען לילי־אַנקען און שפּרינצען גיין אין אַ גרופּע פון 4 מאַן.

וועז ס׳איז פינצטער געוואָרן האָט זי דערזען יאַדוויגע ראַציצקען אַרויסגייענדיק פון שטוב. זי האָט איר אַ רוף געטאָן און געבעטן אויף איר רחמנות האָבן.

יאַדוויגע האָט איר דערציילט, אַז מ׳האָט זי געזוכט ביי זיי אין שטוב און אַפילו געעפּנט אַלע אַלמערס.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ביי איר אויפן בוידעם זיינען געלעגן באַהאַלטן אויך די פרוי לעווין מיט ביידע קינדער.

זיי זיינען אויך אַראָפּ פון בוידעם און יאָדוויגע האָט אונדז געגעבן עסן. מיר האָבן באַשלאָסן אויסצונוצן די נאַכט און אַוועקגיין פון שטעטל.

איך האָב זיך געלאָזט גיין צו צערניאווסקין. דאָרט האָב איך נישט געקענט בלייבן, ווייל אַ ליטווין האָט מיך באַמערקט, צערניאָווסקי האָט מיך געבראַכט אַהער.

דערווייל האָבן מיר דערהערט אַ שיסעריי. ס׳איז גלייך אַריינגעלאָפן די פרוי בוטקעוויטש און געזאָגט, אַז נישט ווייט פון דאָרף האָט מען געכאַפט עטלעכע יידן, פייגל און ברומבערג מיטן זון, און מ׳האָט זיי דערשאָסן.

מיר פאָרשטייען, אַז ס׳איז נישט קיין פלאַן צו בלייבן ליגן אין דער גומנע און מאַכן פֿלענער ווּהין פונדאַנען אַוועק־צוגיין.

מיין מיינונג איז געווען צו גיין קיין דאַנילאָוויטש. דער הער בוטקעוויטש ראָט אונדז צו גיין בעסער קיין ווידז.

מיר געזעגענען זיך מיט אונדזערע גוטע קריסטן און לאָזן זיך אַלע דריי אין שוערן און געפערלעכן וועג.

דעם טויט אַנטקעגן

מיר גייען 100 מעטער אייַנער פון צווייטן. דער „חשבון״ איז, אַז אויב מען כאַפּט אייַנעם, זאָלן די אַנדערע קענען אַנטלויפן. אפשר וועט זיך עמעצן אייַנגעבן צו ראָטעוועזן.

דורך די פעלדער זיינען מיר אַנגעקומען צום הויפט־שאָסיי, וועלכער האָט געפירט קיין ווידז. ביז ווידז דאַרפן מיר דורכמאַכן 35 קילאָמעטער צו פוס.

מיר ווייסן, אַז דאָס איז אַ געפערלעכער וועג און גייען שטיל און האַרכן זיך צו צו יעדן שאָרך, צו יעדן טריט.

נישט ווייט פון דאָרף וועליאַנדע האָבן מיר באַמערקט ווי צוויי פאָרשוינען פֿאָרן אויף ראָווערן. מיר זיינען שטיל אַריין אין וואַלד און זיך אַוועקגעלייגט צווישן די בוימער.

די צוויי זיינען פאַרבייגעפאָרן און אונדז נישט באַמערקט. מיר האָבן זיך אויפגעהויבן און זיך געלאָזט גיין ווייטער. דאָס דאָרף פאקריזע מיידן מיר אויס, אַבער דערנענטערן זיך צום שטעטל אַלט־דוגעלישאק.

מיר פאָרשטייען, אַז מיר טאָרן דורך דער שטעטל בשום אופן נישט גיין. מיר באַשליסן צו גיין אַרום. אויף די פעלדער זיינען אפילו דאָ גרויסע בלאָטעס, אַבער ס׳איז נישטאָ קיין אַנדער ברירה.

מיר האָבן זיך שוין געהאַט דערווייטערט מער ווי אַ קילאָמעטער פון שטעטל און האָבן דערזען, ווי מ׳פֿאָרט אויף אַ ראָווער פונקט אונדז אַנטקעגן.

קיין וואַלד איז אַרום און אַרום נישטאָ, נאָר געאַקערטע פעלדער פון ביידע זייטן וועג.

מיר טראַכטן נישט קיין סך און לאָזן זיך לויפן אין די פעלדער. איך האָב באַווּיזן אָפּצולויפן אַ פּאָר הונדערט מעטער, מירל מיט לייבלען אַ ביסל מער. קענטיק אַז אַ באַנדיט האָט מיך באַמערקט. ער האָט מיך פעסט אַ נעם געטאָן און אַנגעהויבן שלעפן צוריק קיין דוגעלישאָק.

גראָד האָב איך דערקענט דעם ליטווין.

„יוזף — זאָג איך אים — וואָס וועסטו האָבן דערפּין אויב מ׳וועט מיך שיסן. איך האָב ביי זיך אַ סך געלט. נעם דאָס געלט און לאָז מיך אָפּ״. איך האָב אים דערלאַנגט מיין פּאַרטאָפּעל מיט איבער 3000 רובל.

ער האָט מיר געראָטן נישט גיין מיטן וועג און האָט מיך אָפּגעלאָזן. איך האָב זיך דערשלעפּט צו אַ וועלדל און זיך אַוועקגעזעצט וואַרטן אויף מירלען מיט לייבלען.

איך זיץ און וואַרט און וואַרט און ס׳איז פון זיי קיין שפּור נישטאָ. ווער וויים, אפשר האָט מען זיי געכאַפּט און אַוועקגעפירט קיין דוגעלישאק. איך באַשליס צו גיין ווייטער. ווער ס׳קען, דאָרף זיך ראָטעוועזן, כדי שפּעטער נקמה צו נעמען פון אונדזערע מערדער. איך גיי מיט אַ שווער האַרץ, אָבער איך גיי. באַלד באַמערק איך פון דערווייטנס ווי אַ ראָווער דערנענטערט זיך צו מיר. איך האָב זיך גלייך אַריין־געוואָרפן אין דערבייאיקן גראָבן און געבליבן ליגן אַן אַן אָטעם.

ס׳טרעפט אַ נס. דער ראָווער פאָרט דורך און באַמערקט מיר נישט. איצט באַשליס איך מער נישט צו גיין מיטן הויפּט־וועג, נאָר איבער די פעלדער.

האַלב־נאַקעט איבער די פעלדער

ווען איך בין שוין געווען גאָר נאָענט צום דאָרף מיכאַ־לאָווע, האָט מיך דערזען אַ ליטווישער פּאַרטיזאַן און מיך אויפגעפאָדערט שטיין צו בלייבן.

ער האָט מיך אַנגעהויבן באַזוכן. איך זאָג אים, אַז ער האָט נישט וואָס צו זוכן. מ׳האָט מיר מיט אַ שעה צוריק צוגענומען גאָר דאָס געלט.

ער וויל מיר אַוועקפירן קיין דוגעלישאק. איך באַווייז אים, אז איך האָב אַ גוטע בורקע מיט אַפּאָר נייע הויזן. איך וועל אים דאָס אָפּגעבן און ער זאָל מיך אָפּלאָזן.

איך בין געבליבן ממש אין איין העמד און זיך געלאָזט גיין האַלב נאַקעט איבער די בלאָטיקע פעלדער.

איך פּיל, אַז איך שלעפּ קוים מיט צרות די פיס. איך בין שרעקלעך מיד און וויל זיך אָפּרוען, אָבער ס׳איז זייער קאַלט. גיין און זיך באַוועגן איז פּאָר מיר פיל בעסער.

ווען איך בין אַריין אין זאבעלינער וואַלד, האָב איך דערהערט ווי עמיצער רופט אויס אין ליטוויש:

ווער קריכט דאָ?

איך מאַך עטלעכע טריט אַן אַ זייט און קריך אַריין שטילערהייט אין אַ טיפן טייך. דאָרט בין איך אָפּגעלעגן אַ

פערטל שעה און וועַן איך בין שוין געווען זיכער, אַז זיי זיינען אַוועק, בין איך אַרויסגעגאַנגען פון וואַסער. ווידער האָט מיט מיר געטראָפן עפעס אַ נס און איך האָב זיך געראַטעוועט. איך בין אָבער אַרויסגעגאַנגען פון טייך מיט אַ קראַנקן פוס.

דאָס בלוט אין לינקן פוס איז מיר פאַרגליווערט געוואָרן און איך האָב אים קוים געשלעפט. איך בין מיט גרויסע צרות אַרויף אויפן וועג און זיך אַוועקגעזעצט אַ ביסל אָפרוען.

אין אַ שעה אַרום בין איך אַריבער דעם דיסנער טייך, בין אָנגעקומען צום הויף גירעלי און אַריינגעגאַנגען צו מיינעם אַ באַקאַנטן פּאָליאַק שידלאָווסקי.

ביי אים האָב איך דאָס ערשטע מאָל גוט אָפּגעגעסן און פּאַרוויכערט אַ פּאַפּיראָס. איך האָב זיך אָפּגערוט און אים דערציילט מיין לאַגע. איך בין אַרויס פון דער גומנע צוזאַמען מיט מיין פרוי אין זון און בין אינמיטן וועג געבליבן אייַנער אַליין.

„דו ווייסט — רופט זיך אָפּ זיין פרוי — מיט אַ שעה צוריק איז פאַרבייגעגאַנגען אונדזער הויף אַ פרוי מיט אַ יינגל און האָבן מיך געפרעגט, צי איך האָב נישט געזען דורכגיין אַ מאַנספּביל. אפשר איז דאָס געווען דיין פרוי מיטן זון?"

— ווי אַזוי איז די פרוי געווען אָנגעטאָן? — פרעג איך איר.

— אָן אַ מאַנטל, אָן אַ טיכל און אַפילו אָן שיך.

איך האָב איר באַאַנקט פאַר דער גוטער ידיעה. איך בין געווען זיכער, אַז דאָס זיינען זיי ביידע געווען.

שידלאָווסקי האָט נישט געטראַכט קיין סך, האָט גלייך אייַנגעשפּאַנט דאָס פערד און וואָגן און מיך אַוועקגעפירט קיין ווידז.

דאָס איז געווען מאַנטיק, דעם 29־טן סעפּטעמבער, וועַן איך בין ענדלעך אָנגעקומען קיין ווידז און פאַרפאַרן צו מיינע גוטע פריינט.

דעם מאָמענט, וועַן איך בין אריין אין יענעם הויז, קען נאָר אַ גרויסער דיכטער שילדערן. אַזאַ איבערלעבונג אז שווער צו באַשרייבן.

איך האָב נאָר אַן עפּן געטאָן די טיר און האָב דערזען אַרום טיש זיצן מיין מירלען און לייבלען, דעם שוואָגער און די שוועגערין, און אַלע זיינען אַרויפגעפאַלן אויף מיר. געקושט און געווויינט, ווי זיי וואָלטן דערזען אַ מת אויפשטיין תחית המתים.

אַלע זיינען געווען זיכער, אַז די ליטווישע באַדיטן האָבן מיך אומגעבראַכט.

יעדער אייַנער פון אונדז האָט דערציילט וואָס ער האָט דורכגעמאַכט ביז ער איז אָנגעקומען קיין ווידז.

דאָרט האָב איך זיך דערוווסט, אַז די יידן פון גאַנצן סוועניציאַנער קרייז האָט מען פאַרשפּאַרט אין עטלעכע באַראַקן, אין פאַליגאַן. פאַרשיידענע פאַך־לייט האָט מען באַפרייט און זיי געפינען זיך אין סוועניציאַנער געטא אַלס נוצלעכע עלעמענטן.

אַזוי ווי אונדזער ישראלינקע איז דאָך געווען אַ גוטער אינזשעניער, האָבן מיר געהאָפט, אַז אפשר געפינט ער זיך אויך אין יענער גרופּע.

דערווייל האָבן מיר זיך אָנגעהויבן אינטערעסירן וועגן איינמעלדן אונדז אין וויזע געטאָ. דער דאָרטיקער יודנראַט האָט אַבער נישט מסכים געווען און פאַרלאַנגט פון מיר געלט.

איך האָב זיי דערציילט דעם אמת, אַז איך בין געקומען אַ נאַקעטער, אָן אַ גראָשן אין קעשענע. ס׳האָט נישט געהאָלפן.

אין אַפאַר טעג אַרום איז געקומען צו מיר דער שוחט און מיר געגעבן 50 רובל. איך האָב זיך גוט פונאַנדערגעווויינט. צו וואָס פאַר אַ מצב איך בין געקומען, אַז מ׳גיט מיר שוין נדבות.

דער שוחט האָט פאַרשטאַנען קענטיק מיינע מחשבות און האָט צו מיר אַ זאָג געטאָן:

— איך קום אייך אַ חוב. איך בין צופרידן, וואָס איך האָב אַ געלעגנהייט אים אייך אָפּצוגעבן.

זיינע ווערטער האָבן מיך אַ ביסל באַרואיקט. איך האָב ביי אים צוגענומען די 50 רובל און געטראַכט וועגן די טויזנטער, וואָס איך האָב אָפּגעגעבן דעם ליטווישן באַדיט.

פונדעסטוועגן בין איך געווען צופרידן, וואָס מיר זיינען אַלע דריי לעבן געבליבן, הגם דער טויט איז אונדז געשטאַנען ממש פאַר די אויגן.

מען אמפּוטירט מיר דעם לינקן פוס

וועַן איך האָב זיך אין וויזע אַ ביסל אָפּגערוט, האָב איך אָנגעהויבן פילן ווייטיקן אין לינקן פוס. מ׳האָט מיר געראַטן צו מאַכן וואַרעמע פוס־וואַנעס, אָבער ס׳האָט נישט געהאָלפן. די ווייטיקן זיינען געוואָרן גרעסער.

דעם 6־טן אָקטאָבער איז געקומען מיין קוזין מיכאל לעווין פון אָפּסע און מיר פאַרגעלייגט צו פאָרן אַהין. דאָרטן ווויינט דער באַקאַנטער סיים־דעפּוטאַט אַדאַמאָוויטש און וועַן ער האָט זיך דערוווסט, אַז איך געפין זיך אין וויזע און אין וואָס פאַראַ לאָגע איך בין, האָט ער געבעטן אַז איך זאָל גלייך קומען צו אים און ער וועט מיר העלפן.

איך האָב זיך געזעגנט מיט מיינע וויזעזער באַקאַנטע און קרובים און זיך געלאָזט גיין צוזאַמען מיטן קוזין צו פוס קיין אפּסע. איך בין אָבער נישט אָפּגעגאַנגען אפילו צוויי קילאָמעטער און בין שטיין געבליבן. דער לינקער פוס האָט מיר בשום אופן נישט געדינט.

מיין קוזין האָט מיט צרות געפונען אַ פורל און איך בין אָנגעקומען פאַרנאַכט אין אפּסע.

דער אפסער יודן־ראַט האָט תיכף מסכים געווען מיך אייגנצומעלדן. די ווייטיקן אין לינקן פוס זיינען געווען שרעקלעכע.

דער קוזין האָט געבראַכט אַ דאָקטער און ער האָט מיר געגעבן אַ רעצעפט, אָבער ס׳האָט נישט געהאָלפן. דאַן האָט ער גערופן אויך דעם פעלדשער. ער האָט בלויז אַ קוק געטאָן אויפן פוס און האָט גלייך פעסטגעשטעלט אַ בלוט־פאַרגיפֿטונג. מ׳וועט מוזן אַרונטערנעמען די פינגער.

שלעכט, זייער שלעכט. אין דער פרעמד, אָן געלט, אין אַ שטענדיקער לעבנס־געפאָר און אינמיטן דערינען אָן אָפּעראַציע. וועד זאָל מאַכן די אָפּעראַציע? און ווו מאַכט מען אַזאַ אָפּעראַציע?

דער אפסער יודן־ראַט האָט זיך משתדל געווען און האָט באַקומען פאַר מיר אַ שיין צו פֿאָרן קיין בראסלאוו און דאָרט, אין אַ קראַנקן־הויז מאַכן די אָפּעראַציע.

דערווייל האָב איך באַקומען אַ בריוול, אַז אונדזער משהל איז אויך געקומען קיין ווידז און ער קומט גלייך צו מיר. איך האָב באַשלאָסן צו ווארטן אויף אים. ווען איך האָב זיך מיט אים געזען, האָב איך געקראָגן מער מוט און זיך געלאָזט פאָרן קיין בראסלאוו.

דער געוועזענער דעפוטאַט אַדאַמאָוויטש האָט מיך איינער אַליין געפירט קיין בראסלאוו. ער האָט מיך אַריינגעפירט צו זיינעם אַ גוטן באַקאַנטן דאָקטאָר און זיך מיט אים עפעס געסודעט און דער דאָקטאָר האָב מסכים געווען מיך צו אונטערזוכן.

זיין דיאגנאָז איז געווען אַ סך אַ שווערערע ווי פון אפסער פעלדשער. ער האָט אונדז געזאָגט, אַז מען מוז תיכף אמפוטירן דעם לינקן פוס, העכער פון דער קני.

די פראָגע איז, ווו נעמט מען נאָרקאָז, כדי מיר צו פאַרשלעפערן. דער דאָקטאָר האָט נישט קיין נאָרקאָז.

מיר לויפן צו דעם, צו יענעם, אין בראסלאוו קען מען נישט באַקומען קיין ביסל נאָרקאָז פאַר דער אָפּעראַציע.

אַדאַמאָוויטש רוט נישט קיין מינוט. ער מוז מיך ראַטעווען, אָבער אויך אים געלינגט נישט צו באַקומען אין וועלכער ס׳איז אָפּטייק נאָרקאָז.

מיינע ווייטיקן ווערן גרעסער. איך קען זיך נישט לייגן, נישט שטיין, נישט שלאָפן, נישט רוען. דער לינקער פוס איז אינגאַנצן געשוואָלן. וואָס זאָל מען טאָן? מאין יבוא עזרי? דערווייל האָט זיך דערוווסט מיין לייבעלע, אַז אין וויזד ווינט ד״ר קושניעוו, דער אַמאָליקער קריסטלעכער דאָקטאָר פון איגנאַלינע.

אַזוי ווי מיר זיינען שטענדיק געווען גוט באַפריינדעט איז לייבעלע אַוועק צו אים. ער האָט אים געגעבן אַ פאַרציע נאָרקאָז, אָבער האָט דערפאַר פאַרלאַנגט 2000 רובל.

לייבעלע האָט זיך נישט פאַרלוירן, האָט די סומע אַנגענומען גלייכגילטיק און נאָר געזאָגט דעם דאָקטאָר, אַז דאָס גאַנצע געלט איז ביים פאָטער און ער וועט עס אים אין אַ פאָר טעג אַרום ברענגען.

40 קילאָמעטער איז לייבעלע געלאָפן צו פוס, פון ווידז ביז בראסלאוו, כדי מיר וואָס גיכער צו ברענגען דעם נאָרקאָז. מען האָט מיר תיכף געבראַכט צום דאָקטאָר. ער האָט מיך אַריינגעבראַכט אין דאָרטיקן שפיטאָל און דעם 3־טן דעצעמבער בער האָט ער מיר אמפוטירט דעם לינקן פוס.

וען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט פון נאָרקאָז, האָב איך שוין געהאַט נאָר איין פוס. איך בין געלעגן צוזאַמען מיט קריסטלעכע קראַנקע אין איין צימער, ווי היטלער וואָלט גאָר אויף דער וועלט נישט געווען.

אויפצומאָרגנס איז צוגעגאַנגען צו מיר אַ קראַנקן־שוועסטער און מיר איבערגעבונדן דעם פוס. איך האָב ביי זיך די גאַנצע צייט געטראַכט: ווער ווייס, צי די גאַנצע אַרבעט איז נישט אַרויסגעוואָרפן. מ׳ברענגט אום יידן אויף צוויי פיס, ווער מען לאָזן לעבן אַ ייד אויף איין פוס.

פונדעסטוועגן האָט זיך געוואָלט לעבן, אַפילו אויף איין פוס. דעם 8־טן דעצעמבער איז געקומען מיך באַזוכן דער אמתער גוטער פריינט אַדאַמאָוויטש, ווי שטענדיק האָט ער מיך אַנגעהויבן טרייסטן און דערציילט, אַז ער האָט נאָר וואָס געראַטעוועט מיט דעם סטאַראָסטע און ער האָלט, אַז אין בראסלאוו וועט די יידן גאָרנישט געשען.

איך האָב אים אויף דעם געענטפערט:

— איך גלויב קיינעם נישט, נאָר היטלערן. ער האָט צוגעזאָגט דער וועלט אומצוברענגען אָלע יידן; ער וועט זיין הבטחה דערפילן.

אַדאַמאָוויטש איז אַוועקגעפאָרן. איך בין נאָך געבליבן אין שפיטאָל 12 טעג און דאַן איז צו מיר געקומען דער זון משה און האָט מיך אַוועקגעפירט צוריק קיין אפסע, ווו איך בין אייגנגעמאָלדן. איך בין נאָך געווען זייער שוואַך און האָב די גאַנצע צייט געטראַכט, ווי אַזוי זיך איצט צו ראַטעווען.

כאָטש אויף איין פוס האָב איך די האָפענונג צום לעבן נישט פאַרלוירן און געמאַכט פאַרשידענע פלענער ווו זיך צו באַהאַלטן. ס׳איז דאַן געווען אַ קאָלטער ווינטערדיקער טאָג מיר האָבן זיך לאַנגזאַם דערשלעפט קיין אפסע.

מירל האָט מיך איבערגענומען מיט פאַרווייַנטע אויגן. זי האָט אַלץ געמיינט, אַז מ׳האָט מיר אַראָפגענומען נאָר די פינגער; זי האָט זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז איך בין געבליבן אויף איין פוס.

— וויין נישט, מיין טייערע, האָב איך איר געזאָגט, עס קען נאָך זיין אַ סך ערגער. דערווייל האָבן מיר נאָך נישט וואָס צו זאָרגן. גאָט האָט פאַרלענגערט אַ ביסל אונדזער לעבן.

אונדזער הויפט־זאָרג דאָרף איצט זיין צו זוכן קריסטן, וועלכע זאָלן מסכים זיין אונדז אויסצובאַהאַלטן.

דער וועג קיין סוועניציאן

איך האָב זיך מיישב געווען מיטן קוזין און מיר האָבן באַשלאָסן אַלע פיר פאָרן צו אַדאַמאָוויטשן. מיט אים וועלן מיר קענען אַ סך בעסער אַרומקלערן אונדזערע פלענער.

פרייטיק, שפעט בײנאַכט, זיינען מיר אַלע אַרויסגעפאָרן צו אַדאַמאָוויטשן און זיינען אַהין אָנגעקומען גאַנץ פרי, ווען ס׳האָט אקאראט אָנגעהויבן טאָגן.

ער האָט אונדז אויפגענומען זייער פריינדלעך אָבער איז געווען אין אַ גרויסער פאַרלעגנהייט. ער האָט נישט געווסט, וווּ אונדז אַלעמען אויסצובאַהאַלטן. ביי אים זיינען דאָ אַרבעטער און זיי קענען זיך וועגן דעם דערוויסן.

ער האָט צום סוף פאַרגעשלאָגן, אַז די פרוי מיט די קינדער זאָלן פאָרן צוריק קיין אפסע און איך אַליין זאָל דערווייל בלייבן ביי אים. אין אַ פאָר טעג אַרום וועט מען דאַרפן זוכן אַן אַנדער עצה. אַזוי איז געווען.

איך בין געבליבן ביי אים 8 טעג און בין אַביסל געקומען צו די כוחות. ער האָט מיר די גאַנצע צייט געהאַלטן ביי זיך אין סאַלאָן. מ׳האָט מיר געגעבן עסן ווי איך וואָלט געווען זייערס אַ ברודער. אַדאַמאָוויטש איינער אַליין פלעגט אַפילו אַרויסטראָגן דאָס נאַכט־טעפל פון סאַלאָן.

אין אַ וואָך אַרום האָב איך זיך שוין געקאָנט אויפהויבן און זיך האַלטן אויפן פוס, אונטערגעשפאַרט מיט צוויי שטעקנס אונטער די אַרעמס. די פרוי האָט מיר אָנגעזאָגט, אַז אין אפסע איז שטיל און איך קען זיך צוריקקערן.

דעם 27־טן דעצעמבער האָט מיך אַדאַמאָוויטש אָפגעפירט קיין אפסע און האָט מיר צוגעזאָגט אויסצובאַהאַלטן די קינ־דער און אפשר אויך מירלען ערגעץ וווּ. איך דאַרף פאָר זיך געפינען אַ גוטן מקום מקלט. אַ קאַליקע וועט נישט זיין לייכט אויסצובאַהאַלטן.

איך שלאָג אים פאָר צו פאָרן צוריק, צו בוטקעוויטשן אין גומנע. ער איז מיינער אַ גוטער פריינט און וועט אַפילו אַ קאַליקע האַלטן. די פראָגע איז ווי אַזוי אַהין אָנצוקומען. עס איז אַ מהלך פון 65 קילאָמעטער. אַ פור וועט קאָסטן זייער טייער און איך האָב ביי זיך נישט קיין געלט.

אַדאַמאָוויטש האָט אַ ביסל געטראַכט און צום סוף אַ זאָג געטאָן: „גוט, איך אַליין וועל דיך אַהין ברענגען. איך געדענק די טובות, וואָס דו האָסט געטאָן פאָר מיר און איך וויל דיר אָפדינען״.

ער האָט זיך מיט אונדז געזעגנט און מיר האָבן אָפגערעדט, אַז ווען איך וועל באַשליסן צו פאָרן, זאָל איך אים אָנזאָגן.

ווען ער איז אַוועקגעפאָרן האָב איך זיך דורכגעשמועסט מיט מירלען און איר אויפגעקלערט, אַז מיר וועלן זיך מוזן צעשיידן אויף אַ לענגערער צייט. פאָר איר מיט די קינדער וועט אַדאַמאָוויטשן זיין לייכטער צו זאָרגן. איך אַליין וועל פאָרן צוריק צו בוטקעוויטשן, אין גומנע. אַלע באַנדיטן זיינען אַפילו אין ליטע, אָבער דאָך וועל איך דאָרט לייכטער געפינען באַקאַנטע ווי דאָ. און ווידער בין איך געווען אין אפסע אַ פאָר טעג.

דינסטיק, דעם 30־טן דעצעמבער, איז געווען זייער קאַלט, און אַ גאַנצן טאָג איז געפאַלן אַ געדיכטער שניי. מיין לייבעלען האָט דאָס נישט אָפגעהאַלטן און ער איז אַוועק צופוס צו אַדאַמאָוויטשן בעטן ביי אים אַ פור פאָר מיר.

זיי האָבן ביידע אָפגערעדט, אַז מיטוואָך, פונקט 6 אַזײַ־גער פרי, וועט קומען אַדאַמאָוויטש. איך זאָל וואַרטן אין לעצטן הויז פון שטעטל, ביים לערער וואליאק, אין שטוב. אין אָוונט האָבן מיך די קינדער אַריבערגעפירט אויף אַ שליטל צו וואליאקן אין שטוב און איך האָב דאָרט איבער־גענעכטיקט.

פאַרטאָג איז געקומען צו מיר די פרוי מיט די קינדער. פונקט 6 אַזייגער איז אָנגעפאָרן אַדאַמאָוויטש. איך האָב זיך געזעגנט מיט מיינע טייערסטע און בעסטע און מיט געווינן אין האַרצן פאַרלאָזט דאָס שטעטעלע אפסע.

ווען איך האָב זיך אַריינגעזעצט אין שליטן האָט אַ קאַל־טער פראָסט דורכגענומען אַלע מיינע גלידער. אויפן וועג האָבן מיר באַגעגנט אַ סך פורן און מיר האָט זיך געדוכט, אַז אַלע קוקן עפעס מאַדנע דווקא אויף מיר, ווי זיי וואָלטן חושד געווען, אַז איך בין אַ ייד.

איך קוק אָבער אויף קיינעם נישט און האַלט די גאַנצע צייט אַראָפגעלאָזט דעם קאָפּ. די הויפט־צרה איז, וואָס ס׳איז זייער קאַלט און איך האָב מורא נישט פאַרפרוירן צו ווערן.

איך וויל קלאָפן אַ פוס אָן אַ פוס און דערמאָן זיך, אַז איך האָב דאָך נאָר איין פוס.

דער פורמאַן טרייסט מיר, אַז ס׳איז שוין נאָענט צו ווידז און דאָרט וועל איך זיך ביי עמעצן קענען אָפרוען

ס׳איז געווען 11 אַזייגער בייטאָג ווען מיר זיינען אַריינ־געפאָרן אין ווידז. דער פורמאַן האָט מיך געפרעגט, צי איך וויל אַריינפאָרן צו אַ ייד.

איך באַשליס אַראָפצוגיין צום ד״ר קושניעוו, וועלכער האָט מיר געשיקט דעם נאַרקאָז. ביי אים וועל איך קענען רואיק זיצן און אויסער דעם איז זייער וויכטיק, אַז ער זאָל מיר איבערבינדן דעם פוס און בכלל אונטערזוכן.

מיר זיינען פאַרפאָרן צום געווענטסטן איגנאַלינער דאָק־טאָר. ער האָט מיך גלייך דערקענט און געבעטן דעם פורמאַן מיך אַריינטראָגן אין אַ באַזונדערן צימער.

ער האָט זיך פריינדלעך אַנטשולדיקט און געבעטן וואַרטן. ער מוז נאָך אָנגעמען עטלעכע פאַציענטן.

אין אַ שעה אַרום איז ער אַריינגעגאַנגען און האָט מיך אויסגעפרעגט וועגן מיין אָפּעראַציע, וועגן דער אַלגעמיינער לאַגע און דער עיקר וווהין איך פאָר אין אַזאַ קאַלטן וויינטער־דיקן טאָג.

איך האָב אים דערציילט, אַז איך פאָר צו בוטקעוויטשן, נעבן איגנאַלינע. ער וועט מיך אויסבאַהאַלטן.

ד״ר קושניעוו האָט מיך אָפגערעדט פון דעם פלאַן. אין ליטע, האָט ער געזאָגט, זיינען אַלע ווי בייזע וועלף. דאָרט וועט מען קיין אײַן ייִד נישט לאָזן לעבן.

איך האָב אים אָבער אויפגעקלערט, אַז איך האָב דאָרט פיל קריסטלעכע פריינט און זיי וועלן מיר זיכער העלפן.

ביים דאָקטאָר האָב איך זיך טאַקע גוט אָנגעוואַרעמט און אָפגעגעסן און אַזייגער אײַנס נאָך מיטאָג האָבן מיר זיך ווידער געלאָזט אין קאַלטן וועג אַריין.

מיר זיינען דורכגעפאָרן פאדישנע און קאטשערגישקי און זיך דערנענטערט צו דער ליטווישער גרענעץ. איך טראַכט, אַז מיין פלאַן איז דאָך זייער משונהדיק. פון שטעטלעך, ווו עס געפינען זיך נאָך ייִדן, פאָר איך גראָד אַהין ווו עס לעבן שוין מער קיין ייִדן נישט.

איך פיל אָבער, אַז מיין פלאַן איז אַ ריכטיקער. מיך, אַ קאַליקע, וועלן אויסבאַהאַלטן נאָר גוטע פריינט און אַזעלכע האָב איך נאָר אַרום איגנאַלינע. איך מוז דערפאָר ריזיקירן און פאָרן אַהין.

איך דערקען איצט פאָרנדיק יעדעס דאָרף און יעדן הויף. אָט דערזע איך די פאַרשאָלטענע בלאָטע, וועלכע איז שולדיק אין מיין אמפוטירטן פוס. איך פאָר דורך מיכאלאָווע, ווו דער ליטווישער באַנדיט האָט מיך געלאָזט אַ נאַקעטן.

פלוצלונג האָט זיך דער פורמאַן פאַרקירעוועט און איז אַריינגעפאָרן אין דוגעלישאק, דאָס שטעטל, פאָר וועלכן איך האָב דאַן אַזוי מורא געהאַט.

וועג מיר זיינען אַרויסגעפאָרן פון דוגעלישאק האָב איך פשוט געדאַנקט גאָט, וואָס איך בין פטור געוואָרן פון אַזאַ געפערלעך אָרט.

דערווייל איז געוואָרן נאַכט. אויפן וועג האָבן מיר נישט באַגעגנט קיין לעבעדיקן נפש. דער שאַסיי איז געווען פוסט. מיר זיינען אַריינגעפאָרן אין אַ גרויסן וואַלד. דער וועג איז געווען אַ גוטער. עס איז זיך זייער לייכט געפאָרן. דער שליטל איז געלאָפן שנעל און איך בין שוין געווען זיכער, אַז איך האָב מצליח געווען אין מיין וועג.

און פלוצלונג...

פונקט אַנטקעגן אונדז פאָרט אַ שליטל מיט 3 פערזאָן. מיר דערהערן דייטלעך אַ געשריי:

— האַלט! פאַליצייַ!

— פונוואַנען פאָרט איר? — פרעגן זיי אונדז.

— פון אפסע.

—איר ווייסט נישט, אַז ס׳איז שטרענג פאַרבאָטן צו פאָרן פון איין פּאָוויאַט צום צווייטן.

— פונוואַנען זאָלן מיר דאָס וויסן. קיינער האָט אונדז נישט געזאָגט.

— איר מוזט זיך תיכף אומקערן און פאָרן מיט אונדז.

נישטאָ קיין ברירה. דער פורמאַן קירעוועט זיך אויס און הויבט אָן פאָרן צוריק.

אויפן וועג האָט מיר איינער פון די פאַליציאַנטן אַ פרעג געטאָן אויף ליטוויש:

— ווער ביזטו?

— אַן אינוואַליד, דו זעסט דאָך, אָט זיינען מיינע קוליעס.

ער האָט נייגעריק אַרייַנגעקוקט אין שליטן, דערזען די קוליעס, פרעגט ער אונדז:

— נו, און איר האָט נאָך אַ סך צופאָרן?

— ניין, — האָט אים מיין פורמאַן געענטפערט — ווייניקער ווי פיר קילאָמעטער.

— אויב אַזוי, פאָרט אַהין און נעכטיקט איבער און מאָרגן פרי זאָלט איר פאָרן צוריק. אויב מיר וועלן אייך נאָך אַמאָל טרעפן, וועלן מיר אייך אַרעסטירן.

די ליטווישע פאַליציאַנטן האָבן אַ שמיץ געטאָן דאָס פערדל און זיינען אַוועקגעפאָרן.

מיר האָבן ביידע געפילט, אַז מיר האָבן זיך געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט.

מיר זיינען גלייך אַראָפּ פון גרויסן שליאַך און געפאָרן מיט אַ זייטיק וועגל. מיר זיינען דורכגעפאָרן פאקערזע און וועליאדע און זיך דערנענטערט צו בוטקעוויטשן.

איך בין געווען צופרידן, וואָס ענדלעך וועל איך זיין אין אַ שטוב, איך וועל זיך קענען אָנוואַרעמען און עפעס צובייסן.

מיר זיינען אַרויפגעפאָרן גלייך אויפן הויף. ביי בוטקעוויטשן אין הויז איז געווען זייער ליכטיק. גראד זיינען דאָרט געווען אין יענעם אָונט אַ סך געסט.

דער הונט האָט אָנגעהויבן צו בילן און בוטקעוויטש אַליין איז אַרויס פון שטוב און איז גלייך צוגעגאַנגען צום שליטן.

איך האָב אים אָנגעהובן קושן, אָבער איך האָב גלייך באַמערקט, אַז ער איז זייער קאַלט צו מיר.

איך הויב זיך אָן ביי אים צו בעטן, ער זאָל רחמנות האָבן אויף אַ קאַליקע און זאָל מיר ווידער דערלויבן צו זיין אין דער גומנע.

ער רוימט מיר אָבער אַיין אַ סוד, אַז ביי זיין טאָכטער זיינען איצט דאָ די סוואַטעס (מחותנים) און ער האָט זייער מורא.

ער גיט אונדז אָן עצה צו פאָרן אין וואַלד.

אָבער וואָס וועל איך דאָרט טאָן אין וואַלד? ווו זאָל איך זיין?

מיר פאַרדריסט זייער שטאַרק, וואָס איך האָב געשטעלט אין סכנה דאָס לעבן פון אַדאַמאָוויטשן און צום סוף גאָרנישט דערגרייכט.

איך בעט אים ער זאָל מיך צופירן צו דאניצעס הויז און

אַוועקלייגן בייַ זיין טיר. טאָמער האָט ער זיך געענדערט, איז נישט גוט, אַז ער זאָל וויסן וועט ס׳האָט מיך צו אים געבראַכט.

מיר זיינען צוגעפאָרן צו דאניצן. אַדאַמאָוויטש האָט מיך אַראָפגענומען פון שליטן, אַוועקגעלייגט נישט ווייט פון דער טיר, האָט זיך מיט מיר צעקושט, אָנגעווונטשן און איז צוריק־ געפאָרן.

וועג דער שליטן האָט זיך דערווייטערט, בין איך קוים מיט צרות דערקראָכן צו דער טיר און אָנגעהויבן קלאָפן.

ס׳האָט זיך אין אַ ווייַלע אַרום געעפנט די טיר און עמעץ האָט געפרעגט:

— ווער איז דאָרטן?

— דיין פריינט, קאַרב.

דאָס איז געווען דאניצ אַליין. ער האָט אָנגעצונדן פייַער, מיר געהאָלפן אויפשטיין און האַלטנדיק ביי דער האַנט מיך אַריינגעפירט אין שטוב.

זיין ערשטע פראַגע איז געווען:

— ווו האָסטו פאַרלאָרן דיין פוס?

איך האָב אים קורץ דערציילט די גאַנצע געשיכטע און אים אויך געשילדערט מיין איצטיקע לאַגע.

ער האָט מיר גלייך געבראַכט מילך, ברויט און פוטער, איך האָב צוגעביסן און אָנגעהויבן מיט אים רעדן וועגן תכלית.

איך דערציילּ אים דעם אמת, אַז אייגנטלעך בין איך געפאָרן צו בוטקעוויטשן און ער ווייס דאָך, אַז מיר זיינען שטענדיק געווען גוטע פריינט, אָבער איך האָב דאָרט גראָד היינט אין אָוונט געטראָפן אַ סך געסט, זיינע סוואַטעס, און איך האָב ביי אים נישט געקאָנט בלייבן. אפשר האָט ער אַן ארט וווּ מיך צו באַהאַלטן עטלעכע טעג ביז איך וועל געפינען אַן אָנדער אָרט.

ער האָט אָנגעהויבן צו טראָכטן און זיך מיישב צו זיין מיט זיך אַליין און צום סוף אַ זאָג געטאָן צו מיר:

— גוט, איך וואָלט דיך זייער וועלן ראַטעווען, אָבער ווו ווועסטו זיין ביי מיר? אין שטוב איז נישט מעגלעך. אין גומנע איז דאָך שרעקלעך קאַלט, דו ווועסט דאָרט פאַרפרוירן ווערן.

איך שלאָג אים פאָר צו ליגן אין קעלער; אויב די קאַר־ טאָפל ווערן נישט פאַרפרוירן, וועט מיר אויך גאָרנישט געשען. ער האָט מסכים געווען.

ער האָט מיר אָפּגעגעבן זיין בעט און געזאָגט, אַז די ערשטע נאַכט, וויל ער, זאָל זיין אַ וואַרעמע. איך וועל זיך גוט אויסרוען און מאָרגן פרי וועט ער מיך אַראָפטראָגן אין קעלער.

וועג ער האָט מיך אויפגעוועקט איז נאָך געווען גוט פינצטער.

— שטיי אויף — האָט ער צו מיר שטילערהייט געזאָגט — מ׳דאַרף דיך טראָגן אַרום און אַרום דער שטוב און איך וויל נישט, אַז עמעצער זאָל דאָס באַמערקן.

אין אַ האַלבע שעה אַרום בין איך שוין געלעגן אין קעלער, אויף די קאַרטאָפל. דאניצ האָט דעם קעלער גוט פאַרשלאָסן און איז אַוועק.

איך האָב פאַרויכערט אַ פּאָפיראָס און דערזען אין ליכט פון דעם שוועבעלע מיין נייע דירה. אין קעלער זיינען געווען אויסער קאַרטאָפל אויך בוראקעס און קרויט.

מיין ערשטע אַרבעט אין קעלער איז געווען צו שרייבן אַ בריוול צו מירלען און די קינדער. איך מוז זיי דאָך אָנזאָגן ווו איך בין.

אַרום 8 אַזייגער האָט מיר דאניצ אַליין געבראַכט הייסע טיי מיט ברויט, פוטער און קעז. איך האָב זיך ממש מחייה געווען. שוין לאַנג נישט געגעסן אַזאַ פרישטיק.

וועג ער איז אַרויס האָב איך אָגעהויבן קלערן ווי אַזוי אָפּצושטופן דאָ די צייט. איך מוז געפינען עפעס אַ באַשעפ־ טיקונג; אַנדערש וועל איך משוגע ווערן זיצנדיק איינער אַליין אין אַזאַ קעלער. די פראַגע איז אָבער וואָס צו טאָן. ס׳איז פינצטער און איך וועל נישט קענען לייענען און שרייבן.

איך בין געפאַלן אויף אַ פלאַן: מען דאַרף זיך פאָר־ צייכענען די וואַנדערונגען. ווי אַזוי איך האָב געוואַנדערט פון איגנאַלינע קיין ווידז און פון דאָרט קיין אפסע און בראסלאוו און ווידער אפסע און ווידער ווידז. כדאי זיך אָפּילו צו פאַרצייכענען די באַזונדערס וויכטיקע טעג און שעהן. דאָס וועט מיר העלפן פאַרטרייבן די צייט און, מעגלעך, אויב איך וועל זיך ראַטעוועון, וועט דאָס מיר אויך ברענגען נוצן. אַזעלכע זכרונות דאַרף אַ מענטש היטן. מיינע איבער־ לעבונגען טרעפן נישט יעדן איינעם.

דער פלאַן איז געווען אויסגעצייכנט. איך האָב פשוט נישט באַמערקט ווי עס זיינען פאַרלאָפן 3 ביז 4 שעה. ס׳איז געווארן 12 אַזייגער. איך האָב אָנגעהויבן דעם חשבון פונ־ דאָסניי. ער איז געווען אינטערעסאַנט אויך פון מאַטעמאַטישן שטאַנדפונקט. כדאי אויסצורעכענען וויפל שעה ס׳זיינען אַוועק און וויפל מינוטן און סעקונדן. דאָס רופט אַרויס אָנ־ שטרענגונג. מען דאַרף אַ קלער טאָן. און דער רעזולטאַט איז אַ וווּנדערבאַרער. עס גייט אַוועק דער טאָג.

זייענדיק אין קעלער האָב איך אָבער געהאַט נאָך אַ גאָר וויכטיקע באַשעפטיקונג און דאָס איז געווען די פער־ מאַנענטע מלחמה מיט די מייז.

דאָרט זיינען געווען מייז, גרויס ווי די קעץ. זיי זיינען מיר געקראָכן אויפן קאָפּ. איך האָב זיי געמוזט טרייבן מיט די שטעקנס. זיי האָבן פאָר מיר נישט שטאַרק מורא געהאַט, והראיה, אַז זיי פלעגן קומען ווידער.

איך האָב באַמערקט, אַז זיי פילן זיך אין קעלער ווי די

אמתע באַלעבאַטים און וווּנדערן זיך נאָר אויף מיר וואָס טו איך אין זייער מלוכה.

איך הויב אָן טראַכטן, אַז אייגנטלעך זיינען זיי געראָטן. דאָס איז דאָך זייער היים און ס׳איז, פון זייער שטאַנדפונקט, פשוט אַ חוצפה פון אַ גאַסט, וועלן ער וויל גאָר זיי פאַרטרייבן פון זייער היים. איך טו דאָך מיט די מייַנע אַזוי ווי היטלער מיט די יידן. נישט פיין.

די מייז־פילאָזאָפיע העלפט מיר אויך זייער פיל צו פאַר־טרייבן דעם טאָג. הגם איך האַלט, אַז זיי זיינען גערעכט, דאָך וועלן זיי קריכן מיר אַרויף אויפן קאָפּ, דערלאַנג איך זיי מיטן שטעקן.

געענדיקט מיט די מייז האָט זיך אָנגעהויבן אַן עסק מיט דער פייכטקייט, מיט דער נאַסקייט. די וועלט פון שטיינער־נעם קעלער זיינען געווען נאַס. די פייכטקייט האָט זיך מיר געלייגט אויף די לונגען און איך האָב אָנגעהויבן הוסטן.

דאָס איז דאָך אַ שווער אָנשיקעניש, ווייל קיינער טאָר דאָך נישט הערן ווי איך הוסט.

דערצו איז כמעט שטענדיק געווען זייער פינצטער און איך האָב מורא געהאַט, אַז איך זאָל נישט בלינד ווערן. אי אַ קאַליקע און אי אַ בלינדער.

אויפן דריטן טאָג האָב איך געבעטן מיין באַלעבאָס, אַז ער זאָל איינלאָדן צו מיר רעפשטן. איך ווייל, אַז ער זאָל אַוועקפירן אַ בריוו פאַר מיין פרוי אין אפסע.

רעפשט איז טאַקע גלייך געקומען און האָט מסכים געווען צו דערלויבן דעם ענין מיטן בריוו.

און אָט זיינען אַוועק 12 טעג. פון טאָג צו טאָג האָב איך אָנגעהויבן מערער צו הוסטן און איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז צוליבן קעלער. וואָס זאָל איך טאָן? ווהין זאָל איך גיין?

איין מאָל איז צו מיר אַריינגעגאַנגען דאניעץ זייער אומעטיק און צעטראָגן. איך האָב גלייך דערפילט, אַז ער האָט פאַר מיר נישט קיין פריילעכע ידיעה.

ער האָט מיר דערציילט, אַז דער וואַיט האָט זיך דער־ווּסט פון מיין זיין אין דאַרף און איך מוז גלייך אָנטלויפן. מ׳טאָר מיך ביי אים נישט געפינען. דערביי האָט ער צו־געגעבן:

— שרעק זיך נישט, איך האָב פאַר דיר באַשטעלט אַ פור און זי וועט דיך אָפּפירן קיין ווידז.

— ניין, ניין, טייערער דוניעץ, נאָר נישט קיין ווידז, דאָרט איז פאַר מיר דער טויט, פון דאָרט בין איך דאָך אַהער געקומען.

— גוט, איז וואָס איז דיין מיינונג, ווהין זאָל דיך מיין פור אָפּפירן? אפשר האָסטו נישט וועיט באַקאַנטע קריסטן?

— ברענג מיך צו מאַקסימען, אָדער צו מאַרטינאוון.

צוויי אַזייגער ביינאַכט איז געקומען די פור און מ׳האָט מיך אין דער נאַכט־פינצטערניש אַרויסגעטראָגן פון קעלער און אַריינגעלייגט אין שליטן.

אויפן וועג האָט מיר דער פורמאַן געזאָגט, אַז ער וויל נישט מאַרטינאוו זאָל וויסן ווער ס׳האָט מיך געבראַכט צו אים.

איך האָב אים פאַרזיכערט מיט צענדליקער שבועות, אַז קיין מענטש וועט דערפון נישט וויסן. ער וועט מיך איבערלאָזן נעבן טויער און וועט גלייך צוריקפאָרן.

קומענדיק צו מאַרטינאָוס הויף האָט ער מיר געהאָלפן אַרויסקריכן פון שליטן, זיך אָנהאַלטן אָן די קוליעס און איך האָב געוואָרט, ביז ער איז אַוועקגעפאָרן.

ווען ער איז שוין געווען גאָנץ ווייט, האָב איך אָנגעקלאַפּט אין דער טיר און דערקענט גלייך מאַרטינאָוס שטימע:

— ווער איז דאָרטן?

— דאָס בין איך, ירחמיאל.

ער האָט מיר געעפנט די טיר, אָבער האָט זיך זייער פאַרוווּנדערט וואָס איך בין געקומען גראָד צו אים.

— ביי מיר — האָט ער געזאָגט — איז יעדן טאָג דאָ פאָליציי. אויסער דעם האָב איך מורא פאַרן אייגענעם זון. ער האָט צו טאָן מיט די ליטווישע פאַרטיזאַנער און ער קען דיך אויך אַרויסגעבן.

איך שלאָג אים פאָר מיר צו ברענגען צו מאַקסימען. ער האָט אָבער נישט קיין פערד. ס׳איז נישטאָ קיין אַנדערע עצה. נאָר מיך אַוועקטראָגן צו אים אויף די פלייצעס.

מאַרטינאָו האָט לאַנג נישט געטראָכט. ער האָט זיך אָנגעטאָן און האָט מיך אַרויפגעלייגט ווי עפעס אַ זאַק קאָרן אויף די פלייצעס און איז מיט אַזאַ משא געגאַנגען איבער די פעלדער צו מאַקסימען.

אויך ער האָט נישט געוואָלט, אַז מאַקסים זאָל וויסן ווער עס האָט מיך צו אים געבראַכט.

ער האָט מיך אויך איבערגעלאָזט ווי אַלע פריערדיקע נעבן טויער און האָט זיך אָפּגעטראָגן.

איך האָב ווידער אָנגעקלאַפּט און מאַקסים אַליין האָט מיר געעפנט. ער האָט מיך גלייך דערקענט און האָט זיך דערפרייט, וואָס איך לעב נאָך. ער האָט געמיינט, אַז פון איגנאַלינע איז קיינער נישט געבליבן.

איך האָב אים גלייך געפרעגט. צי ער האָט ווּס מיך צו באַהאַלטן. ער טראַכט און טראַכט און שלאָגט מיר פאָר צו ליגן אויפן אויוון.

גוט, זאָל זיין אויפן אויוון. ער האָט מיך תיכף אויפ־געהויבן און אַרויפגעלייגט אויפן אויוון.

איך בין געווען אינגאַנצן פאַרפראָרן און צוגעקילט פון דער פייכטקייט אינעם קעלער און בין אין ערשטן מאָמענט געווען זייער צופרידן פון מיין נייעם באַהעלטעניש. איך האָב האָב אַפילו געמיינט, אַז ס׳איז דאָך בעסער ווי אין קעלער. אויפן וואַרעמען אויוון בין איך גלייך אייַנגעשלאָפן. ווען

איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, איז שוין געווען האַלבער טאָג.

ווי פון שלאָף האָב איך דערהערט ווי זיין ווייב קריגט זיך מיט אים צוליב מיר. זי זאָגט, אַז ער שטעלט זייער לעבן אין געפאַר צוליב אַ ייִד. זי וויל נישט בשום אופן, אַז איך זאָל בייַ זיי בלייבן.

דערווייל האָט זי קענטיק אינגעהייצט דעם אויוון, וויל ס׳איז מיר געווארן זייער הייס. די ציגל האָבן פשוט געברענט און איך האָב נישט געקאָנט אויסהאַלטן. וואָס טוט מען ווידער?

איך בעט מאַקסימען, אַז ער זאָל צוגיין קיין איגנאַלינע און רופן אַהער מיין אַמאָליקע דינסט. מיט איר וועל איך זיך באַראַטן וווּ זיך ווייטער צו באַהאַלטן.

פאַרנאַכט איז שוין די דינסט געווען בייַ מיר. זי האָט מיר געבראַכט צוקער מיט קאָנפיטור. וועט איך האָב זי דערזען, האָב איך נישט געקאָנט אויסהאַלטן און האָב זיך פונאַנדערגעווויינט.

— זאָסיע — זאָג איך איר — דו מוזט געפינען פאַר מיר אַן ארט, וווּ זיך צו באַהאַלטן.

— קיין איין קריסט אין אונדזער געגנט וועט נישט אַרייננעמען אַ געזונטן יידן און דו ביזט נאָך אַ קאָליקע.

— און וואָס איז מיט זאָכן? איך בין פשוט אַ נאַקעטער. אפשר קענסטו פאַר מיר קריגן אַ רעקל, אַ פּעלצל און אַנדערע זאָכן.

זי האָט מיר דאָס צוגעזאָגט און מאָרגן פרי האָט שוין מאַקסים מיר געבראַכט אַ פּעלץ מיט אַ גוטע פאָר הויזן, באַוול און נאָך קלייניקייטן.

אַלץ איז גוט, אָבער קיין באַהעלטעניש האָב איך דאָך נישט. מאַקסים האָט מורא מיך צו האַלטן אויפן אויוון. איך שלאָג אים פאָר מיך אַרויפצוטראָגן אויפן בוידעם.

— דו וועסט דאָך דאָרטן פאַרפרוירן ווערן. ס׳איז דאָך ווינטער.

— ס׳מאַכט נישט אויס. איך וועל אויסהאַלטן. ער האָט מיך געפאָלגט און אַרויפגעטראָגן אויפן בוידעם.

דאָרט איז טאַקע געווען אַ שרעקלעכע קעלט. גאָנץ אָפּט פלעגט ער מיר ברענגען הייסע טיי מיט אַ ווארעמע זופּ. איך פלעג זיך אַ ביסל דערוואַרעמען און אין אַ קורצער צייט אַרום איז מיר ווידער געווארן קאַלט.

דער פראָסט האָט מיר דורכגענומען אַלע גלידער. איך האָב געפילט, אַז איך וועל נישט אויסהאַלטן און האָב בייַ דער ערשטער געלעגנהייט געבעטן מאַקסימען מיך אַראָפּ־נעמען פון בוידעם.

איך האָב דערזען, אַז בייַ זיין בעסטן ווילן האָט נישט מאַקסים וווּ מיך צו באַהאַלטן. אויפן אויוון איז קיין ארט נישט און אויפן בוידעם אויך נישט.

דער גאַנצער ענין איז מיר איצטער נמאס געווארן. אַזוי ווי זאָסיע האָט מיר דערציילט, אַז אין סוועניציאַן עקזיסטירט נאָך אַ געטאָ און דאָרט געפינען זיך ברומבערג מיט ווידו־טשינסקין, האָב איך באַשלאָסן צו שרייבן זיי אַ בריוו און זיי בעטן מיך ברענגען אַהין. וואָס ס׳וועט זיין, וועט זיין. צוריק צווישן יידן.

מאַקסימס פרוי איז גלייך אַוועק מיטן בריוו קיין סוועניציאַן און האָט מיר געבראַכט אַן ענטפער פון ברומבערגן: „קום צו פאָרן".

איך האָב גלייך פאַרזיכערט מאַקסימען, אַז איך וועל אים אַוועקגעבן דעם פּעלץ מיט די הויזן און די באַוול אַבי ער זאָל מיך אַפּפירן קיין סוועניציאַן.

זיין ווייב האָט אָבער מורא. זי וויל נישט, אַז ער זאָל איינשטעלן זיין לעבן צוליב מיר.

מאַקסים האָט אָבער נישט געפאָלגט. אויפצומאַרגנס גאָנץ פרי האָט ער אייגנעשפּאַנט זיין פערדל, מיך אַרייִנ־געלייגט אין שליטן און שוין געוואָלט פאָרן. זיין ווייב האָט אָבער נישט געקאָנט רוען און זי איז אַרויסגעלאָפן אויף דער גאַס און אָנגעהויבן שרייען:

— איך וועל דיך נישט לאָזן פאָרן.

איך וויל זי בארואיקן און זאָג איר צו אַלע גליקן. זי וויל אָבער פון קיין זאַך נישט וויסן. זי וועט אים נישט לאָזן פאָרן קיין סוועניציאַן. בשום אופן נישט. זי האָלט דאָס פערד און לאָזט אים זיך נישט רירן פון ארט.

מאַקסים זאָגט איר צו, אַז ס׳וועט גארנישט פאַסירן. ער וועט באַלד קומען צוריק. זי איז אָבער פאַרעקשנט און שרייט, אַז זי וועט נישט דערלאָזן, אַז דאָס איז פאָר אים אַ זיכערער טויט.

מאַקסים וואַרט אַ ווייַלע, זעצט זיך גיך אַריין אין שליטן און גיט אַ שמיץ דאָס פערדל און מיר הויבן ענדלעך אָן צו פאָרן. די פויערטע שרייט אָבער נאָך לאַנג הינטער אונדז:

— פאָר נישט, פאָר נישט!

ווען מיר זיינען אַפּגעפאָרן אַ 6 ביז 7 קילאָמעטער האָט זיך מאַקסים פלוצלונג אומגעקערט מיטן פּנים צו מיר און מיר סתם אַ פרעג געטאָן:

— ירחמיאל, זאָג מיר, וווּ האָסטו באַהאַלטן דיין פאָר־מעגן?

— איך וועל דיר אַלץ דערציילן — באַרואיק איך אים.

קענטיק, אַז מאַקסים האָט מיך נאָך געהאַלטן פאָרן אַמאָליקן גרויסן גביר און האָט געבענקט נאָך מיין רייכקייט. ער האָט דערווייל נישט באַמערקט ווי ער בלאָנדזשעט און פאָרט נישט מיטן הויפּט־שאָסיי.

איך האָב פלוצלונג דערזען ווי דער שליטן גייט באַרג אַרויף און באַרג אַראָפּ און מ׳זעט שוין נישט די טעלע־גראָפישע סלופּעס.

— מאַקסים — זאָג איך צו אים — געפּין דעם וועג און

דאָן וועל איך דיר פאַרטרויען וווּ איך האָב מיין פאַרמעגן באַגראָבן. אפשר וועסטו אים קענען געפינען.

ס׳איז אַוועק אַ ביסל צייט ביז ער האָט דעם וועג געפונען. איך האָב אים דאָן גענוי געשילדערט וווּ מיין פאַרמעגן איז באַגראָבן, ווי אַזוי ער קען אים געפינען.

אַלץ וואָס ער וועט געפינען קען ער צונעמען פאַר זיך; מיר זאָל ער ברענגען קיין סוועניציאן נאָר ברויט און אַנדערע פּראָדוקטן.

איך האָב געפילט, אַז מיט מיין סוד האָב איך אין אים אַרייַנגעבלאָזן אַ נייע נשמה. ער האָט מיט מיר נישט געווואָסט איצט וואָס צו טאָן. ער איז אַראָפּ פון שליטן, מיך גוט איינ־געדעקט, געפרעגט צי ס׳איז מיר נישט קאַלט.

דער פּראָסט איז טאַקע געוואָרן שטאַרקער. ס׳האָט אַנגעהויבן צו טאָגן און פונדערווייטנס האָט זיך שוין געזען סוועניציאן.

איך האָב מורא, עס זאָל נשט וועלן ליכטיק. אינמיטן העלן טאָג וועל איך דאָך נישט קענען אַריינפאָרן אין שטאָט.

איך בעט מאַקסימען, אַז ער זאָל אַ ביסל אונטערטרייבן דאָס פערדל. ער פאָלגט מיך און שמייסט מיט אלע כוחות. מיר פליען בליץ־שנעל איבערן גלאַטן שאָסיי און איך דערזע באַלד די ערשטע קוזשניע.

אין אַ ווייל אַרום האָב איך דערזען די סוועניציאַנער מיל און אָט זיינען מיר אַריינגעפאָרן אויפן מאַרק־פּלאַץ. איך דערקען יעדעס ווינקעלע, יעדעס הויז. איך וואַרף די אויגן אַהין און אַהער, זוך, אַפשר וועל איך דערזען אַ באַקאַנטן.

פלוצלונג באַמערק איך ווי ברומבערג גייט, קוקט אויפן שליטן, דערקענט מיך, דרייט זיך אויס און גייט אַריין אין אַ שמאָל געסעלע.

איך זאָג מאַקסימען, אַז ער זאָל פאָרן אַהין, אין יענעם געסעלע. ברומבערג גיט מיר אַ ווינק און ווייזט, אַז מיר זאָלן פאָרן נאָך אים.

מאַקסים האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן אַ הויז, ווו משה יצחק ברומבערג האָט שוין געוואָרט. ער האָט מיר געהאָלפן אַרויסקריכן פון שליטן. איך האָב זיך אַנגעשפּאַרט אויף די קוליעס און קוים מיט צרות אַריין אין שטוב.

ברומבערג האָט מיר גלייך דערקלערט וווּ איך געפין זיך. דאָס איז דער סוועניציאַנער געטאָ און דאָ ווויינט ווידו־טשינסקי.

איך האָב זיך וואַרעם געזעגנט מיט מאַקסימען און אים געבעטן, מיר נישט צו פאַרגעסן און אויך אַנזאָגן אַנדערע באַקאַנטע קריסטן, אַז מ׳זאָל מיר ברענגען עסן.

מאַקסים האָט זיך אויסגעקירעוועט און איז צוריקגעפאָרן. איך בין געבליבן אין סוועניציאַן, ביי מיינע פריינט ברומבערג און ווידוטשינסקי.

יענער טאָג און יענע דאָטע איז מיר גוט געבליבן אין זכרון. דאָס איז געווען שבת, דעם 18־טן יאנואר 1942.

אין סוועניציאַנער געטאָ

אַ פאַרפרוירענער, פאַרווייַנטער און דערשלאָגענער בין איך אַריינגעגאַנגען צו ווידוטשינסקין און האָב זיך מיט אים און מיט ברומבערגן צעקושט ווי מיט לייבלעכע ברידער.

אָלע, וועלכע זיינען געווען אין שטוב און האָבן מיך גוט געקאַנט, האָבן אויסגעבראָכן אין אַ שרעקלעך געווויין. מען האָט געווייַנט אויפן אַלגעמיינעם חורבן, אָבער אויך אויף מיין פּערזענלעכן אויסזען.

שעהן לאַנג זיינען אָלע געזעסן אַרום מיר און זיך צו־געהערט צו מיינע איבערלעבענישן.

פון מיר האָבן זיי באַקומען דאָס ערשטע מאָל אַ געניט אינפאָרמאַציע וועגן גורל פון די יידן אין ווידז, אפסע, בראסלאוו.

עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אויך זיי האָבן מיר נישט ווייניקער צו דערציילן.

ווידוטשינסקין האָט מען איבערגעלאָזט אָלס פּראָווי־זאָר אין אַפּטייק, אָבער ברומבערג איז געווען מיט אָלעמען צו־זאַמען אין פּאָליגאָן, פון 27־טן סעפּטעמבער ביזן 6־טן אָקטאָבער.

קיינער, זאָגט ער, האָט נישט געגלויבט, אַז מ׳וועט פּשוט פּיזיש אָלעמען אומברענגען. מ׳האָט נאָר געליטן פון ענג־שאַפט און פון הונגער. ער האָט געאָרבעט צוזאַמען מיט ישׂראליקן אויף אַ פּעלד, ביים גראָבן קאַרטאָפל.

— מיין זון — זאָגט ער — האָט אָלץ געהאָפט, אַז אָלס אינזשיניער־מעכאַניק וועט מען אים באַפרייַען און ער וועט אָפּילו אויך קענען מיטנעמען שפּרינצען.

אויפן צווייטן טאָג האָט מען אָפּגעקליבן די יונגע און געזונטע מענער און אונדז געזאָגט, אַז מען פירט זיי אויף אַרבעט. ווען ס׳האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי, האָט מען אונדז באַרואיקט, אַז מען דאָרף זיך נישט שרעקן, דאָס זיינען נאָר איבונגען...

דערווייסנדיק זיך, אַז מ׳ברענגט אום די יונגע, האָבן מיר שוין מיט גאַרנישט געקאָנט העלפן. אלע באַראָקן זיינען געוווען אַרומגערינגלט מיט הונדערטער ליטווישע פּאָליציאַנטן. קיינער האָט קיין ווידערשטאַנד נישט געשטעלט. דער פּריזירער האָט זיי אָנגעהויבן מוסרן און האָט נאָך באַווייזן אויסצורעדן: „באַנדיטן, מ׳וועט אייך...״

ער האָט די פּאָר ווערטער נישט פאַרענדיקט, ווייל ער האָט באַקומען גלייך אַ קויל. דער סוועניציאַנער רב, הרב אושפּאָל איז געגאַנגען צום גָרוב איינגעוויקלט אין אַ טלית.

משה ברומבערגן האָט זיך איינגעגעבן אַרויסצוגיין פון פּאָליגאָן אַלס פאַכמאַן פון וואָליקעס.

איצט לעבן זיי אַלע אין געטאָ און באַזיצן שיינען אַלס „נוצלעכע יודן". קיינער קומט צו זיי אין געטאָ נישט אַריין און מ׳אונטערזוכט קיינעם נישט און ער גלויבט, אַז איך וועל קענען בלייבן אין געטאָ און לעבן מיט זיי צוזאַמען. פון הונגער וועל איך נישט שטאַרבן.

די פויערים פון די אַרומיקע דערפער ברענגען ברויט מיט קאַרטאָפל און בייטן דאָס אויס אויף בגדים און שיך.

דערווייל איז פינצטער געוואָרן. ס׳איז אַריינגעקומען מאָטל העשל בושקאניעץ העלפן מיך אַריבערטראָגן אין דער צווייטער זייט געטאָ, צו משה ברומבערגן אין שטוב.

ער האָט מיר אָפגעגעבן אַ קליינעם צימער מיט אַ בעט אין איך בין איינגעשלאָפן, דאָס מאָל צווישן יידן.

מאָרגן, גאַנץ פרי, איז צו מיר געקומען רחל קרוז, אַדער ווי מען האָט זי אין געטאָ גערופן: ראָכקע די זאראסייער. איך האָב מיט איר, זאָגט זי, געטאָן אַ סך טובות און זי וויל מיר איצט, אין אַן עת צרה, אָפדינען.

זי האָט זיך באַקאַנט מיט דעם שעף פון דער זשאַנדאַר־מעריע און זי איז איצט די גאַנצע „מאַכערקע" פון געטאָ. זי אַרבעט אין געריכט אַלס איבערזעצערין פון ליטוויש אויף דייטש.

ווי זי דערציילט מיר, וויס שוין דער שעף וועגן מיין אַנקומען אין געטאָ. זי האָט אים געזאָגט, אַז איך בין אירער אַ שטיף־פאָטער און ער וועט מיך אינגיכן באַזוכן.

זי האָט מיר איבערגעלאָזט טאַבאַק, ברויט און ווּרשט און האָט מיר אָפילו געראָטן דאָ איינמעלדן אויך מיין פרוי און די קינדער.

אין אָוונט איז טאָקע אַריינגעקומען צו אונדז אַ הויכער זשאַנדאַרם און געפרעגט ברומבערגן, ווו איז דער ייד פון בראסלאוו.

משה ברומבערג האָט זיך גוט דערשראָקן, אָבער האָט אים באַוויזן מיין צימער.

דער זשאַנדאַרם האָט מיך תיכף געפרעגט, צי איך בין פון בראסלאוו. איך האָב דאָס באַשטעטיקט. ער האָט דאַן אַרויסגענומען אַ שאַכטל פאַפּיראָסן און מיר דערלאַנגט און דערבייַ געדריקט מיר די האַנט און צו מיר אַ זאָג געטאָן:

— נו יעצט ווערדן זי שאָן לעבן בלייבן.

אופצומאָרגנס איז ראָכקע ווידער געקומען צו מיר. איך האָב איר באַדאַנקט פאַר דער פריינטשאַפט און זי געבעטן מיך איינמעלדן, אַז קיינער זאָל דערפון נישט וויסן.

זי האָט מיך איינגעמאָלדן אַלס גלעזער, מיר געבראָכט אַן אַרבעטס־ביכל און איך בין געווען צופרידן, וואָס איך האָב שוין אויך אַ שיין אַלס „נוצליכער יודע" ווי אַלע אַנדערע איינוווינער פון סוועניציאַנער געטאָ.

גאַנץ אָפט פלעגן צו מיר אין צימער קומען פריינט און באַקאַנטע. איך פלעג זיך נישט אַרומקוקן ווי די צייט פלעגט שנעל אַוועקגיין. וועלן קיינער פלעגט אין צימער נישט זיצן, האָב איך זיך געמאַכט אַ מנהג צו שרייבן, שילדערן פינקטלעך אַלץ, וואָס איך האָב איבערגעלעבט. איך האָב געהאַט אַ געפיל, אַז מיינע נאָטיצן וועלן נאָך דער מלחמה האָבן אַ וויכטיקן היסטאָרישן וואָרט.

דערווייל האָב איך פאַרלוירן די הילף פון רחלען. איר שעף האָט מען אַריבערגעפירט קיין איישישאק און זי איז געבליבן אָן איר הויפט שטיצע און האָט שוין אויך קוים געהאַט פאַר זיך צום לעבן.

ס׳ווינטן דאָ טעג, וועלן איך מוז פשוט גוט הונגערן, אָבער איך דערציילל קיינעם נישט וועגן דעם.

דער 5־טער מערץ 1942 איז פאַר מיר געווען אַ גרויסער טאָג. איך האָב באַקומען אַ בריוו פון מיין פרוי און קינדער. זיי בעטן מיך וועגן זייער גורל נישט צו זאָרגן. זיי פילן זיך גוט און אין זייער געגנט איז איבערהויפט זייער רואיק.

איך לייען דעם בריוו און טראַכט, אַז מ׳דאַרף זען זיי אויך אַראָפנעמען אַהער צו מיר. דאָ האָט מען דאָך שוין „אָפגעריניקט" און געלאָזט נאָר די נוצלעכע יידן, לייגט זיך דערפאַר אויפן שכל, אַז אין אַזאַ געטאָ איז זיכערער ווי אומעטום. איך וויל זיי שוין אפילו שרייבן אַ בריוו און פאַרשלאָגן צו קומען קיין סוועניציאַן.

אין דעם מאָמענט ממש איז אַריינגעקומען אין צימער די פרוי ברומבערג און מיר דערציילט, אַז נעכטן זיינען אין סוועניציאן געווען פאַרשטייער פון דער „געסטאַפּאָ" און געוואָלט אַרויסטרייבן אַלע יידן. די זשאַנדאַרמעריע האָט אָבער זיי גוט אָנגעטרונקען און אָפגעשריגן די גזירה.

נאָך איר דערציילונג האָב איך גלייך פאַרשטאַנען, אַז אויך דער געטאָ איז נישט קיין זיכערער פלאַץ. נאָר איך האָב דאַן קיין אַנדערע ברירה נישט און מוז דאָ בלייבן.

איך פלעג נאָר וועגן איין זאַך חלומען, אַז לכל הפחות איינער זאָל איבערלעבן די מלחמה, כדי ער זאָל קענען באַשרייבן און דערציילן וואָס די דייטשן מיט די ליטווינער האָבן אָפגעטאָן.

איך ליג אין צימער און שרייב. פון צייט צו צייט קומען אַריין באַקאַנטע און דערציילן וועגן נייע שחיטות. דאָ האָט מען אומגעבראַכט די יידן און דאָרט האָט מען זיי פאַרטריבן און מ׳וויים נישט ווּהין.

אויסער די דריי גרויסע געטאָס אין ווילנע, קאָווּנע און שאוול לעבן אָפיציעל נאָך יידן נאָר אין סוועניציאַן. גאַנץ ליטע איז געבליבן יידן־ריין. דער יידישער קיבוץ אין ליטע איז שוין מער נישטאָ.

אין וויס־רוסלאַנד איז נאָך דאָ אַ געטאָ אין גלובאָק, אָבער מיר דערוויסן זיך, אַז אויך דאָרט האָט מען אומגעבראַכט אַ גרויסן טייל יידן, איבערהויפט די, וועלכע זיינען נישט געווען באַשעפטיקט.

דאָס גיט אָביסל האָפענונג די סוועניציאָנער יידן, ווייל דאָ אַרבעטן אָלע, אָן אויסנאָם. מען אַרבעט אומזיסט, מען אַרבעט שווער, דער עיקר: מ׳לעבט.

איינמאָל האָט מען מיר דערציילט אַ שרעקלעכע געשיכטע, וואָס האָט פּאַסירט מיט אַ גרופּע סווירער יוגנטלעכע. מ׳האָט זיי כלומרשט געזומען אויף אַרבעט. אין דער אמתן האָט מען זיי אַוועקגעפירט קיין גרויס־ווילייקע, אַריינגעפירט אין בית המדרש און מיט נאָך אַ סך אַנדערע יידן לעבעדיקערהייט פאַרברענט.

אויף יעדן איינעם ציטערט די הויט. יעדער איינער טראַכט וועגן טויט. אומעטום בלייבן פון טאָג צו טאָג אַלץ ווייניקער יידן. די סוועניציאָנער יידן זיינען אָבער נאָך אַלץ האָפערדיק און גלויבן אין זייערע „שיינען". זיי וועט גאָרנישט געשען. איך אַליין הויב אָן אין דעם שטאַרק צו צווייפלען, אָבער איך וויל נישט אָנוואַרפן קיין פּחד און צעשטערן זייער אילוזיע.

מירל קומט קיין סוועניציאן

דעם 3־טן מאַי 1942 האָט מען מיר געבראַכט אַ דייטשע צייטונג. דאָרט איז געווען אָפּגעדרוקט היטלערס אַ רעדע, וווּ ער האָט געזאָגט: „די יידן וועלן שוין מער נישט פּייערן זייער פּורים. פּשוט, ס׳וועט נישט זיין, וויר ס׳זאָל פּייערן".

איך האָב אויף דעם געזאָגט צו מיינע פּריינט:

— איך ווייס נישט צי היטלער וועט אַלע זיינע פּלענער פאַרווירקלעכן. זיין פּלאַן צו פאַרניכטן די יידן וועט ער אויספירן.

פונדעסטוועגן האָב איך דאָך אָנגעהויבן זוכן וועגן ווי אַזוי צו ברענגען מירלען מיט די קינדער קיין סוועניציאָן. אויב שטאַרבן, איז לכל הפחות צוזאַמען.

די פראַגע איז, ווי אַזוי ברענגט מען זיי אַהער. אַלע מיינע באַקאַנטע קריסטן זיינען ווייט און איך קען זיך דאָך מיט זיי נישט פאַרבינדן. איך הויב אָן ליידן הונגער און קען פון קיינעם קיין הילף נישט באַקומען. די מענטשן זיינען נישט גוט. אמת, זיי האָבן שוין דורכגעמאַכט אַ שטיק פּייער, אָבער אפשר גראָד דערפאַר זיינען זיי אַזוי שטענדיק פאַר־ביטערט. אייזן, וואָס איז געלעגן אין פּייער צו לאַנג, איז גאָרנישט ווערט.

נאָר אַ קליינע צאָל געטאָ־יידן זיינען אנשטענדיק. די אַנדערע זיינען עגאָאיסטן. איך האָב אָנגעהויבן בענקען נאָך די יידן פון אפסע און בראסלאוו.

איין מאָל האָב איך באַקומען אַ בריוו פון מיין פּלימעניצע רבקה גילינסקי, וועלכע איז דאָן געווען אין ווילנער געטאָ, וווּיזט אויס, אַז דאָרט איז אויך נישט בעסער.

אַ וואָך פאַר פּסח האָט מען מיר אָנגעזאָגט, אַז מ׳האָט אָלע יידן פון אפסע און פון די אַרומיקע שטעטלעך אַרויס־געפירט. די יידן פון בראסלאווער קרייז האָט מען צונויפ־געטריבן קיין ווידז. וואָס דאָרט וועט מיט זיי זיין, ווייס מען נישט. אויך מירל געפינט זיך אין ווידז און ווייל קומען צו מיר קיין סוועניציאָן.

די קינדער זיינען געבליבן ביי אדאמאָוויטשן. ער באַהאַלט זיי אויס. די פראַגע איז, וואָס וועט זי איצטער טאָן. זי האָט דאָך נישט קיין געלט. ווי אַזוי וועט זי קומען?

ס׳זיינען אַוועק 5 טעג. ס׳איז אָנגעקומען ערב פּסח.ביי מיר אין צימער זיצן באַקאַנטע און פּלוצלונג עפנט זיך די טיר און ס׳גייט אַריין, שטעלט זיך פאַר מיין איבערראַשונג, מירל.

אויך מירל איז שוין אין סוועניציאָן. מיר קושן זיך און ווויינען מיט ביטערע טרערן. זי דערציילט, אַז די קינדער געפינען זיך אין אַ זיכער אָרט און אַדאַמאָוויטש זאָרגט פאַר זיי ווי פאַר זיינע קינדער.

ווי ס׳ווייזט זיך אַרויס האָט איר פּשוט אָפּגעגליקט. זי האָט אין ווידז געטראָפן אַ באַקאַנטן פּויער, וועלכער איז צופעליק געפאָרן קיין סוועניציאָן און האָט זי מיטגענומען.

מיר זיינען צופרידן, וואָס מיר זיינען ווידער ביידע צוזאַמען. ווו וועלן מיר אָבער נעמען פראָדוקטן צום עסן. פּריער האָט מען געדאַרפט זאָרגן פאַר איין פערזאָן און איצט פאַר צוויי.

גאָט איז אַ גוטער און פונקט אין דעם זעלבן טאָג האָבן מיר באַקומען אַ גוט פּעקל עסנוואַרג פון ראַצינסקין. איך זע אין דעם אַ גוטן סימן און בארואיק זיך אַ ביסל.

מירל איז אָבער נישט אייגעמאָלדן. גראָד איצט קומען אָפּט פאַר אבלאָווע אין געטאָ. שטענדיק זוכט מען. איין מאָל בעת אַזאַ אבלאָווע האָט זיך מירל אויסבאַהאַלטן ביי רחלען. זי איז זייער איבערגעשראָקן.

דאָס לעבן אין סוועניציאָנער געטאָ ווערט ערגער פון טאָג צו טאָג. אויף יעדן איינעם ציטערט די הויט.

ענדע מאי איז אין סוועניציאָנער געטאָ אַראָפּגעקומען דער געביטס־קאָמיסאַר וואָלף, וועלכער האָט אומגעבראַכט די יידן פון ווילנער קאָנט. מ׳האָט אונדז געזאָגט, אַז קודם כל ברענגט ער אום אַלטע, קראַנקע און קינדער, איך פיל, אַז מיין לאָגע איז כמעט האָפענונגסלאָז. אַ קאָליקע וועט מען זיכער נישט לאָזן לעבן. איך מוז ווידער אַנטלויפן, אָבער ווהין? ווהין לויפט מען? ווער וועט אויסבאַהאַלטן אַ קאָליקע?

צו אַלע צרות האָב איך נאָך באַקומען אַ בריוו פון משהלען, אַז ער איז ווידער אין אפסע און באַהאַלט זיך אויס מיט לייבעלען אויף די בוידעמער. יעדע נאַכט אויף אַן אַנדערן בוידעם. ער אַרבעט אין אַ מעלקעריי און האָט מילך גראָד genug, אָבער נישט קיין ברויט.

צוליב אַ שטיקל ברויט האָט ער פארקויפט זיינע שטיוול. ער בעט זיך, אַז מיר זאָלן געפינען מיטלען ווי אַראָפצונעמען צו אונדז כאָטש לייבעלען. דאָן וועט אויך אים זיין לייכטער.

מיר האָבן געלייענט דעם בריוו און געווייינט. הייסט דאָס, אַז אויך די ביידע זין זיינען אין לעבנס־געפאַר אַזוי ווי מיר, און איך האָב דאָך אַלץ געטראַכט, אַז זייער לעבן איז זיכער.

מיר זיינען זיך מיישב וועגן דעם מיט רחלען. זי שלאָגט פאָר, אַז איר אַ באַקאַנטער קריסט האָט אַ מאַטאָציקל און ער וועט אים די קומענדיקע וואָך ברענגען.

אין סוועניציאַנער געטאָ גופא איז אָבער די לאַגע געוואָרן נישט זיכער. אַלע זיינען זייער צעטומלט. אַלע באַהאַלטן זיך. אַ סך יידישע אַרבעטער זיינען נישט געקומען אַ היים נעכטיקן.

פון אונדזער שטוב זיינען אַלע אַנטלאָפן און נאָר איך מיט מירלען זיינען פאַרבליבן. אַלע זוכן וווּ זיך צו באַהאַלטן.

אונדז פאַרדריסט שוין דער גאַנצער ענין מיט לייבעלען. צו וואָס האָבן מיר אים געשלעפט אַהער. ער קען נאָך אַהער קומען און אונדז שוין נישט געפינען.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט זיך דער געטאָ באַרואיקט. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז וואָלף האָט נאָר געגעבן אַ באַפעל אַרומצוצאַמען דעם געטאָ מיט שטעכל־דראָט און האָט פאַר־אַרדנט קיינעם נישט אַרייַנצולאָזן און אויך נישט אַרויסלאָזן.

דער יודן־ראַט דאַרף גוט אויפפאַסן, אַז אין געטאָ זאָלן נישט ווויינען קיין מענטשן, וועלכע זיינען נישט איינ־געמאָלדן.

מיר ווייסן ביידע נישט, וואָס צו טאָן מיט לייבעלען. ער קען נאָך קומען און דער געטאָ וועט שוין זיין געשלאָסן. וואָס וועט ער דאָן טאָן?

דעם 31־טן יולי 1942, עלף אזייגער בייטאָג, איז לייבעלע אַנגעקומען אין געטאָ. 12 אַזייגער האָט מען דעם סוועניציאנער געטאָ שוין געשלאָסן. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז געקומען מיט אַ לאַסט־אויטאָ. ער האָט געגעבן דעם שאָפער אַ קעזל, וואָס ער האָט באַקומען פון דער מעלקעריי און ער האָט אים מיטגענומען.

ער איז אָבער אַ פרעמדער און ביי ברומבערגן אין הויז האָט מען אים מורא צו האַלטן. ער גייט נעכטיקן צו רחלען.

דערווייל איז אַנגעקומען אַ פאָדערונג, אַז דער סוועניצ־ציאַנער יודן־ראַט זאָל גלייך אַרויסשיקן יונגע אַרבעטער אין הויף סטאַניסלאַוואָוע. מ׳זאָגט אונדז אָן, אַז אויב ער וועט פאָרן אַרבעטן, וועט מען אים איינמעלדן.

לייבעלע געזעגנט זיך מיט אונדז, נעמט אַ שטיקל ברויט און גייט צוזאַמען מיט אַלעמען אויף דער לאַנדווירטשאַפט־לעכער אַרבעט.

זונטיק איז ער געקומען אויף אַ טאָג אורלויב און האָט אונדז אפילו געבראַכט אַ ביסל קאַרטאָפל אויף די פלייצעס.

ער האָט דערציילט, אַז דער פאַרוואַלטער איז מיינער אַ גוטער באַקאַנטער און וועט ער האָט זיך דערוווסט מיין פאַמיליע, האָט ער זיך אַנגעהויבן צו אים זייער גוט צו באַציען. ער גיט אים לייכטע אַרבעט און העלפט אים אַרויס פון אַ סך שוועריקייטן.

איינמאָל האָט ער אים געבראַכט אין פעלד אַפילו אַ שטיקל ברויט מיט פעטס.

פון דאָן אַן פלעגט לייבעלע קומען צו אונדז יעדן זונטיק און אויך ברענגען וואָס צו עסן, דאָס פלעגט זיין פאַר אונדז אַ גרויסע הילף.

מיר האָבן אויך באַקומען אַ בריוו פון אונדזער משהלען, אַז ער געפינט זיך גאָר אין פאָדבראָדז און אַרבעט דאָרט אויף אַ זעג־ווערק.

פאָליציי־קאַמענדאַנט פון ווילנער געטאָ געגנס — האָלט זיין רעדע פאַר די סוועניציאַנער יידן

דער סוועניציאַנער געטאָ איז אָבער לאַנג נישט געבליבן רואיק. מ׳האָט געגומען רעדן, אַז מ׳וועט אַלע סוועניציאַנער יידן אַרויספירן קיין ווידז. אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז מ׳וועט די ווידזער יידן ברענגען אין סוועניציאַן. קיינער האָט געוווּ דעם אמת נישט געווואָסט.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז אַראָפגעקומען קיין סוועני־ציאן דער קאַמענדאַנט פון ווילנער געטאָ, הער גענס, וועלכער איז פאַר דער מלחמה געווען אַן אָפיצער אין דער ליטווישער אַרמיי.

מ׳האָט אים אויפגענומען מיט גרויס פאַראַד. ער האָט געהאַלטן אַ רעדע פאַר די סוועניציאַנער יידן און האָט דערביי זיך באַגוצט מיט אַ משל פון דער נאַטור. מ׳טאָר נישט דערלאָזן, אַז צוליב פוילע בוימער און דאָרע צווייגן זאָלן אומקומען שיינע סאָסנעס.

די יונגע האָבן אַפלאָדירט; די אַלטע האָבן זיך געטרייסלט. איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אַז פאַר מיר איז אין געטאָ מער קיין אָרט נישטאָ. די פראַגע איז נאָר ווּהין איך זאָל גיין און ווי אַזוי איך זאָל גיין.

דער געטאָ איז פאַרצוימט מיט הויכע דראָטן. נישט ווייט פון מיר הינטער די דראָטן זעט זיך אַ בלאָטע און נאָך איר אַ גרוב מיט וואַסער. פון ביידע זייטן שטייען ליטווישע פאָליציאַנטן. ווי אַזוי וועט אַזאָ קאָליקע ווי איך קענען אַרויסגיין פון געטאָ?

דערווייל האָט זיך באַשטעטיקט די ידיעה, אַז מ׳ברענגט קיין סוועניציאַן די יידן פון ווידז. ווּ ווּעלן זיך אַלע אַהינטאָן? אין סוועניציאַן האָבן אין יענער צייט געווינט ביי 400

יידן. איצט וועלן נאָך צוקומען 300 יידן פון ווידזער געטאָ.

ס׳האָט נישט געהאָלפן. די ווידזער יידן זיינען אָנגעקומען אין סוועניציאן. אַ 300 מאַן האָט מען אַריינגעפאַקט אין דער חרובער שול, אַ פֿאָר הונדערט — אין בית המדרש, די איבע־ריקע האָט מען פֿאַרטיילט אין די הייזער. אין אַ קליינעם צימערל האָבן געמוזט ווינען ביז 15 נפשות. די ענגשאַפט און דער שמוץ איז געווען שרעקלעך.

אין געטאָ איז געווען נאָר אין קלאָזעט און איין ברונעם וואַסער. איך האָב געזען, אַז דאָ וועט נישט זיין קיין אָרט צום לעבן. דאָ וועלן מוזן זיין קראַנקהייטן.

וועג מ׳האָט מיר דערציילט, אַז דער גלעזער יצחק באַק דאַרף פֿאָרן באַגלאָזן פענסטער אין דוגעלישאק, האָב איך אים געבעטן מיך מיטצונעמען מיט זיך אַלס צווייטן גלעזער און איך וועל אין איגנאַלינע אַרונטערגיין.

רחל האָט מיר שוין אַפּילו באַזאָרגט אַ דימענט צום שניידן גלאָז, אָבער איך דאַרף אויך האָבן אַ שיין און דאָס איז נישט לייכט צו באַקומען. ס׳גייען אַוועק אַ פּאָר טעג און דער שיין צו פֿאָרן קיין איגנאַלינע איז נאָך אַלץ נישטא.

איך בין זיך מיישב מיט ברומבערגן און באַשליס צו אַנטלויפן קיין סטאַניסלאַוואָוע, ווו מיין לייבעלע אַרבעט. אפשר וועט מסכים זיין דער פֿאַרוואַלטער מיך אויסצובאַהאַלטן.

ברומבערג איז נישט זיכער, צי איך וועל קענען גיין מיט מיינע שטעקנס די 10 קילאָמעטער ביז סטאַניסלאַוואָוע. איך פֿאַרזיכער אים, אַז איך וועל גיין טריט ביי טריט, וועל זיך אָפרוען און וועל אַהין דערגיין.

בייגאַכט האָבן מיר אויסגעגראָבן אַ גרוב אונטער די דראָטן, ברומבערג האָט אויפגעהויבן דעם דראָט, איך האָב זיך מיט אַלעמען געזעגנט און בין ענדלעך דורכגעקראָכן דעם פֿאַרקאָן. אויף דער אַנדער זייט בין איך געלעגן אַ קורצע צייט און וועג איך האָב באַמערקט ווי דער פֿאָליציאַנט איז פֿאַרנומען און פירט אַ געשמאַקן געשפּרעך מיט עפּעס אַ שיקסע, האָב איך זיך אויפגעהויבן און אָנגעהויבן קריכן אין דער ריכטונג צו דער בלאָטע.

מיט מירלען האָב איך אָפּגערעדט, אַז וועג זי וועט באַמערקן ווי איך בין שוין איבערגעגאַנגען די בלאָטע, זאָל זי אויך אַרויס און מיך דאָרט אַניאָגן. הינטער דער בלאָטע וועל איך אויף איר וואַרטן.

מיינע אַלע באַקאַנטע האָבן געקוקט און זיך נישט געגלויבט, אַז אַפילו אויף איין פוס האָט נאָך אַ מענטש די דרייסטקייט צו אַנטלויפן.

און ווידער האָב איך געהאָט אַ וויכטיקע דאָטע זיך צו פֿאַרצייכענען:

מיטוואָך, דעם 26־טן אָקטאָבער 1942 בין איך אַנטלאָפן אויף איין פוס פון סוועניציאַנער געטאָ.

אויף איין פוס — פון סוועניציאַנער געטאָ

איך האָב זיך מיט צרות דערשלעפּט ביזן גרוב, אָבער איך האָב אים נישט געקאָנט אַריבער מיט די קוליעס. איך האָב אַריבערגעוואָרפן די קוליעס איבערן גרוב און אַרײַנ־געשטעלט דעם איינציקן פוס אין וואַסער און מיט די הענט אָנגעהויבן קריכן און דערגרייכט דעם צווייטן ברעג. דאָרט האָב איך זיך אַ וויילע אַוועקגעלייגט און זיך אָפּגערוט. דע־נאָך האָב איך גענומען די שטעקנס און געוואָלט מיט זיי גיין איבער דער בלאָטע. דאָס איז אָבער נישט מעגלעך געווען. די שטעקנס פלעגן פּשוט אײַנזינקען אין דער בלאָטע און איך האָב נישט געהאַט קיין כוחות זיי אַרויסצוציען.

איך האָב באַשלאָסן צו קריכן איבערן זומפּ אויפן בויך און די שטעקנס שלעפּן מיט זיך. סוף־סוף בין איך אַריבער־געקראָכן די בלאָטע.

אין אַ קורצע צייט אַרום איז אויך מירל געקומען צו מיר. אפילו זי האָט זיך געווונדערט, ווי אַזוי איך בין אויף איין פוס אַריבערגעגאַנגען דאָס גרוב און דורכגעקראָכן אַזאַ געדיכטע בלאָטע.

איך גיי טריט נאָך טריט. מיר שלעפּן זיך זייער לאַנג־זאַם. איך האָב געמיינט, אַז אויפן וועג וועט מיין לייבעלע אַרבעט. דאָס איז געווען אַ טעות. דער וועג איז געווען אַ זאַמדיקער און די שטעקנס זענען אַריינגעקראָכן אין טיפן זאַמד אין עס איז מיר געווען שווער זיי אַרויסצונעמען.

מירל האָט נישט געגלויבט, אַז איך וועל אויף אַזאַ אויפן קענען דערגיין ביז צו סטאַניסלאַוואָוע. יעדע 50 טריט פלעג איך זיך מוזן אָפּשטעלן און זיך אָפרוען. הגם ס׳איז געווען אַ האַרבסטיקער טאָג, האָט זיך פון מיר געגאָסן דער שווייס.

מיר שלעפּן זיך אַזוי לאַנגזאַם און דערזעען פלוצלונג אַ פּאָליציאַנט גייט אויפן וועג אַנטקעגן אונדז. מיר זיינען גיך אַרונטער פון וועג און זיך אַוועקגעזעצט אין פעלד. ער איז דורכגעגאַנגען און האָט אונדז נישט באַמערקט.

מיר זיינען ווידער אַרויף אויפן וועג און קריכן ווייטער. איך הויב אָן צו ציילן די טעלעפֿאָן־סלופּעס. מיר זיינען ביז איצט אַריבער בלויז 13 סלופּעס. לויט מיין רעכענונג וועלן מיר מוזן פֿאַרבייגיין לכל הפחות אַ 100 סלופּעס. ווי ויעל איך דאָס אויסהאַלטן? די כוחות גייען מיר אויס.

ס׳פֿאָרט פֿאַרבי אַ פור. אין איר זיצט נאָר אַ ליטווישע פּויערטע. איך פרעג איר: „אפשר קען איך מיט דיר מיטפֿאָרן?״ זי קוקט מיך אָן, ענטפֿערט נישט מיט קיין איין וואָרט און שמייסט דאָס פערדל ווייטער.

מיר שלעפּן זיך ביידע ווייטער, טריט נאָך טריט און רופן אַלע וויילע אָפּ. מיטאַמאָל הערן מיר, ווי ס׳פֿאָרט ווידער אַ פור. מיר וואַרטן און וואַרטן ביז זי דערנענטערט זיך. אין וואָגן זיצט אַ מאַנסביל. איך בעט אים מיך אַרויפ־

נעמען עטלעכע קילאָמעטער. ער שטעלט זיך אָפּ, קלערט אַ ווייל און ענטפערט מיר אויף רוסיש.

— זעץ זיך.

איך קייקל זיך פשוט אַריין אין וואָגן אוז פרעג: אים אפשר וועט ער אויך אַרויפנעמען די פרוי. ווי אַזוי זאָל זי גיין אַליין. ער איז אויך דערצו מסכים.

אויפן וועג כאָפּ איך זיך ווער דער פויער איז. ער איז אַ גוטער באַקאַנטער. איך דערצייל אים ווער איך בין. ער הויבט אָן צו טרייסטן און באַדויערט זייער, וואָס ער האָט מיך געטראָפן אין אַזאַ לאַגע.

נישט ווייט פון הייפל סווינטא האָט ער אונדז אַרונטער־געלאָזן. מיר האָבן אים פיין באַדאַנקט און זיינען אריינ־געגאַנגען אין טויער. דאָרט האָבן זיך געפונען אַ סך יידישע אַרבעטער. זיי האָבן אונדז געגעבן עפעס אָפּצוטון און דאָן געווייזן אויף אַ האַרטער פּאָדלאָגע, ווו מיר וועלן דאַרפן איבערשלאָפן די נאַכט.

מאָרגן פרי איז אַריינגעקומען אין אַרבעטס־לאַגער דער פאַרוואַלטער און האָט מיך באַמערקט.

— ווער ביסטו? האָט ער מיך געפרעגט.

— איך בין אַ גלעזער. איך גיי אין סטאַניסלאַוואָוע פענ־סטער גלאָזן.

— אויב אַ גלעזער האָב איך אויך פאַר דיר אַרבעט. קום צו מיר.

איך שלעפּ זיך אַריין צו אים אין שטוב און ער באַווייזט מיר די אַרבעט. איך וועל דאַרפן אַרויסנעמען די שויבן פון טיר און זיי אַריינשטעלן אין פענסטער.

איך הויב אָן אַרבעטן, אָבער די הענט דינען מיר נישט פון שוואַכקייט און איך צעברעך אַ שויב.

ער הייסט מיר אויפהערן אַרבעטן און גיין עפעס צובייסן. פון די אַרבעטער דערוויס איך זיך, אַז ער איז אַ ייד און לעבט אויף פאַפּירן פון אַ טאטאר.

די צווייטע נאַכט האָבן מיר אויך איבערגענעכטיקט אין סווינטא. גאַנץ פרי זיינען מיר אויפגעשטאַנען און באַ־שלאָסן צו קריכן ווייטער ביז מיר וועלן דערגיין קיין סטאַ־ניסלאַוואָוע.

מיר זיינען געגאַנגען מיט קליינע וועגעלעך, זיך געשלעפט ווי מיט אַ פּאָר טעג צוריק פון סוועניציאַן, טריט נאָך טריט.

ס׳זיינען אַוועק אַוודאי אַ פּאָר שעה, וועז מיר זיינען אַנגעקומען צו אַ טייכל. איבערן וואַסער זיינען געווען עטלעכע קיילעכדיקע קלעצער און אַ מענטש מיט צוויי פּיס וואָלט אַזאַ בריקל אויך שווער דורכגעגאַנגען, בפרט אַ קאַליקע.

איך האָב זיך אָבער נישט אָפּגעשראָקן. איך האָב זיך אויסגעצויגן אויפן בויך און איבערגעקראָכן דעם בריקל.

מיר זיינען אַנגעקומען אין אַ דאָרף. מיר זיינען בייידע מיד און טויט־הונגעריק. מיר ווייסן, אַז אין דאָרף זיינען דאָ ליטווישע באַנדיטן, אָבער מיר האָבן נישט קיין בריה.

מיר האָבן דורכגעלאָזט צוויי הייזער און אַריין אין דער דריטער שטוב. דאָרט האָבן מיר זיך צוגעזעצט און געבעטן אַ דערלויבעניש זיך אַ ווייַלע אָפּצורוען.

ס׳זיינען נישט אַריבער קיין 10 מינוט און 3 ליטווישע פּאַרטיזאַנער זיינען אַריין אין דער כאַטע.

איך פאַרליר זיך אָבער נישט און בעט ביי זיי רואיק אַ פּאַפּיראָס. איין פּאַרטיזאַן גיט מיר אַ פּאַפּיראָס און פרעגט מיך ווער מיר גייען.

איך דערצייל אים די אַלטע געשיכטע, אַז איך בין אַ גלעזער און גיי קיין סטאַניסלאַוואָוע גלאָזן פענסטער.

די פּאַרטיזאַנער אינטערעסירן זיך נישט ווייטער מיט אונדז און פאַרלאָזן באַלד דאָס הייזל.

איך מערק ווי די קריסטן זיפצט אָפּ און זאָגט צו מיר:

— פּאַניע, איך קען דיך. מיין מאַן האָט אַמאָל געאַרבעט ביי דיר אין וואַלד. אוי, גאָטעניו, וואָס מיט דיר איז געוואָרן, אפשר ווילט איר עפעס עסן?

מיר האָבן ביי דער קריסטין גוט אָפּגעגעסן און זיך גלייך געלאָזט אין ווייטערדיקן וועג.

אָפּגייענדיק אַ פּאָר טריט האָב איך דערפילט, אַז נישט נאָר דער פוס וויל נישט גיין, נאָר אויך די הענט... פון די קוליעס האָט זיך אונטער די אַרעמס אַראָפּגעריסן דאָס פלייש און ס׳טוט שרעקלעך ווי. איך באַווייז קוים מיט צרות אָפּ־צוגיין אַ 20 טריט און מוז שטיין בלייבן. איך רו זיך אַ ביסל אָפּ און גיי ווייטער, נאָך 20 טריט, און אָט אַזוי שלעפּן מיר זיך ביידע עטלעכע שעה.

פון צייט צו צייט מאַך איך אַ גרעסערע הפסקה. איך באַשליס מיט די לעצטע כוחות צו גיין, כדי אין אָוונט צו זיין אין סטאַניסלאַוואָוע. ביי לייבעלען.

וועז איך בין אַנגעקומען אין אַרבעטס־לאַגער, האָב איך מיט קיינעם נישט געקאָנט אויסרעידן אַ וואָרט. 14 שעה בין איך געגאַנגען אויף איין פוס אַזאַ שווערן וועג. די אַרבעטער האָבן נישט געוואָלט גלויבן. איך זאָג זיי, אַז איך בין געגאַנגען נישט מיטן פוס, נאָר מיט ביידע הענט...

איך לייג זיך אַנידער אויף דער האַרטער פּאָדלאָגע און וויל אייַנשלאָפן. די ווייטיקן אין די הענט לאָזן נישט אייַנ־דרעמלען. ס׳שמערצט און שטעכט אונטער די אַרעמס.

אין דער פרי איז אַריינגעגאַנגען דער פאַרוואַלטער און האָט זיך מיט מיר פריינדלעך צעקושט. מיר האָבן זיך ביידע פונאַנדערגעווויינט.

— ראבאלסקי — האָב איך צו אים שטילערהייט אַ זאָג: געטאָן — דו מוזט מיך ראַטעוון. אויב נישט זיינען מיינע טעג געציילטע. האַלט מיך דאָ אַ פּאָר טעג, ביז איך וועל באַקומען אַ שיין צו פאָרן קיין איגנאַלינע. ער האָט מסכים געווען

קודם כל האָט ער געהייסן אײנהייצן דאָס באָד און מיר האָבן זיך ביידע גוט אָרומגעוואָשן. דערנאָך האָט ער מיר געבראַכט טאַבאַק־בלעטער צום רויכערן. אויך עסן האָט נישט געפעלט.

ביסלעכווײַז זײַנען אויך אָריבער די ווייטיקן פון אונטער די אָרעמס. איך בין אַ ביסל געקומען צו זיך און האָב אָנגעהויבן טראַכטן וועגן ווייטערדיקע פלענער.

איך האָב געבעטן ראַמבאַלסקין פאָרן קיין סוועניציאַן איבערגעבן אַ ווייטיקן בריוו רחלען. אין בריוו האָב איך איר געבעטן צו דערליידיקן וואָס שנעלער דעם שיין פאָר איג־נאַלינע.

זי האָט מיר אויף דעם געענטפערט, אַז דער דאָקומענט איז שוין אונטערגעשריבן, דער אָפּהאַלט איז נאָר וואָס עס איז נישטאָ קיין גלאָז.

ראַמבאַלסקי פאָרט כמעט יעדן טאָג קיין סוועניציאן און ברענגט אַלץ די זעלבע נייעס.

איך שרייב ווידער צו רחלען: „זאָג דעם אינזשיניער. אַז איך האָב אין איגנאַלינע באַגראָבן אַ סך גלאָז. ווען איך וועל אַהין קומען, גיב איך אים אָפּ אַ העלפט פונעם גלאָז".

אויסערדעם דאַרף מען שרייבן אין דער דערלויבעניש, אַז איך האָב דאָס רעכט צו פאָרן מיט אַ פּור. מיט דער באַן וועל איך דאָך בשום אופן נישט קענען פאָרן, ווייל איך וועל מוזן ווידער זיין אין סוועניציאַן. איך טאָר זיך דאָך נישט באַווייזן אויף דער סוועניציאַנער סטאַנציע.

ראַמבאַלסקי האָט מיר שפּעט אין אָוונט געבראַכט אַן ענטפער פון רחלען. זי האָט מיר געשריבן, אַז מיין פּלאַן מיטן באַגראָבענעם גלאָז איז אויסגעצייכנט. איך וועל זיכער די נאָענטסטע טעג באַקומען דעם פאַרלאַנגטן שיין.

שבת, דעם 21־טן נאָוועמבער 1942, האָט מען פאָר מיר דורכן סוועניציאַנער יודן־רעט אַריינגעשיקט אַ שיין, אַז איך מוז אין משך פון 3 טעג פאָרן קיין איגנאַלינע דאָרט גלאָזן די פענסטער פון דער שול.

אין שיין איז געווען געשריבן וועגן דייטש:

„דער גלעזער קאַרב ירחמיאל דאַרף פאָרן נאָך איגנאַלינע דאָרט גלאָזן די פענסטער פון דער שול. ער וועט פאָרן מיט אַ פּור און וועט אָנקומען אויפן פּלאַץ דעם 21־טן נאָוועמבער"

אונטערשריפט פון קריז־אינזשעניער

און פון פּאָליצײַ־שעף.

איך האָב געלייענט דעם שיין און בין נתפּעל געוואָרן ווי גוט זי האָט דאָס דערליידיקט. איך בין געווען צופריידן, וואָס אין שיין איז געווען דייטלעך געשריבן צו פאָרן מיט אַ פּור און נישט מיט דער באַן. בלויז דער טערמין איז געווען צו קורץ.

איך בין גלייך אַריין צו ראַמבאַלסקין און אים איבער־געגעבן דעם ענין. איך מוז גלייך פאָרן קיין איגנאַלינע. איך ווייל, אַז ער זאָל מיר באַזאָרגן אַ פּור.

ער האָט מיר צוגעזאָגט צו געבן אַ פּור אָבער מאָרגן. ס׳איז אויך דאָ אַ צווייטע שוועריקייט. מאָרגן איז זונטיק, און אַ קריסטלעכער אַרבעטער וועט נישט ווען פאָרן.

— דאָס איז דווקא גוט — האָב איך אים געענטפערט — וועט פאָרן מיט מיר מיין זון לייבל. דו דאַרפסט אים נאָר געבן דעם ריכטיקן באַפעל.

ער האָט גלייך מסכים געווען.

זונטיק פרי האָט ער טאַקע געהייסן איינשפּאַנען אַ גוט פערד און לייבעלע האָט זיך אַריינגעזעצט אין שליטן און שוין געוואָלט פאָרן. אַזוי ווי ביינאַכט האָט געריגנט און אין דערפרי איז ווידער געוואָרן אַ פראָסט איז דער וועג געווען זייער גליטשיק. דאָס פערד האָט זיך אויסגעגליטשט און איז אַנידערגעפאַלן.

ראַמבאַלסקי האָט גלייך געהייסן איינשפּאַנען אַן אַנדער פערד, אַן אַלט און פויל פערד, וואָס זאָל נישט שנעל לויפן.

ענדלעך זײַנען מיר אַרויסגעפאָרן פון סטאַניסלאַוואָוו. מיין לייבל האַלט די לייצעס און היט, אַז דאָס פערד זאָל נישט לויפן אויפן גלימשיקן וועג.

מיר האָבן זיך געשלעפּט זייער לאַנגזאם. איך האָב געהאַט גענוג צייט צו טראַכטן וועגן דער רייזע. איך פאָר צוריק אין מיין שטעטעלע, וועלכעס איך האָב געבויט און געזעלעגט. ווי וועל איך איצט קענען קוקן אויף די לײַדיקע יידישע הייזער?

איך ווייס, אַז איך וועל דאָרטן קיין הונגער נישט ליידן, אָבער אַנגענעם וועט די באַגעגענעניש אויך נישט זיין.

דאָס פערדל לויפט און קיינער שטערט נישט מיינע געדאַנקען. מיר זײַנען דורכגעפאָרן דאָס שטעטל צייקין. די יידישע הייזער שטייען אַן פענסטער און אַן טירן. מיר פאָרן ווייטער און זעען ווי קריסטן גייען אין קלויסטער. אָט אָט זײַנען מיר שוין ביי איגנאַלינע. מיר דערקענען יעדעס בוימעלע, יעדע כאַטע.

ס׳שטעלן מיר זיך טרערן אין די אויגן. איך בעט לייבעלען נישט פאָרן פאָרבײַ אונדזער הויז. איך וועל דאָס נישט אויסהאַלטן. די נאַכט פאַלט צו. עס ווערט פינצטערלעך, ווען איך דערזע צוריק מיין ליב און טייער שטעטעלע, איגנאַלינע.

ס׳איז זונטיק, דעם 22־טן נאָוועמבער 1942.

צוריק אין איגנאַלינע

אַריינפאָרנדיק אין שטעטל האָט אונדז ביידן פאָר־קוועטשט דאָס האַרץ און מיר האָבן אָנגעהויבן ווײַנען. ווי שווער ס׳וועט אונדז זיין ווידער צו זען די אַלטע היים, אַזוי פאריתומט, אַזוי חרוב.

איך מוז אויך גלייך באַשליסן צו וועמען אַרײַנצופֿאָרן און מוז זײַן זייער פֿאָרזיכטיק. איך האָב גוטע פריינט סיי צווישן די ליטווינער און סיי צווישן די פּאָליאַקן. איך באַטראַכט די לאַגע פון אַלע זייטן. די פּוילישע שכנים וואָלטן מיך גוט אויפגענומען, אָבער זיי וועלן אַליין מורא האָבן פֿאַר די ליטווינער. אַמבעסטן וועט זיין צו געפינען אַ גוטן ליטווין. ביי אים וועט זיין זיכערער ווי אומעטום.

איך זאָג צו לייבלען, אַז ער זאָל פֿאַרקירעוועט דירעקט צום סאָלטיס. ער איז טאַקע געוואָרן אַ גרויסער באַנדיט און ביי אים איז דאָ דאָס גאַנצע יידישע פֿאַרמעגן, אָבער מיר אין די אויגן וועט ער זיך באַמיען צו זיין גוט און פרום. אויסער דעם מוז איך זיך סיי ווי סיי ביי אים איינמעלדן צוליב דעם „שיין".

לייבעלע האָט מיך געפֿאָלגט און איז גלייך געפֿאָרן צום סאָלטיס. ווען ער האָט מיך דערזען, איז ער אַרויפגעפֿאַלן מיך קושן און איז געווען גליקלעך, וואָס איך בין לעבן געבליבן.

איך האָב אָבער געפילט אַן עקל, אַ נישט־גוטקייט פון זיינע קושן און פון דעם ריח פון בראַנפן, וואָס האָט זיך געטראָגן פון זיין מויל. איך האָב צוערשט געבעטן, אַז ער זאָל באַווייזן אַן אָרט פֿאַרן פערד און דאָרט זאָל לייבעלע אויך קענען איבערנעכטיקן.

ער איז געווען זייער פריינדלעך און האָט גלייך געווויזן אויף אַ געהעריקן פּלאַץ.

דאָן האָט ער מיך אַרײַנגענומען צו זיך אין שטוב, וועלכע איז בליץ שנעל פול געוואָרן פון פֿאַרשידענע באַקאַנטע און פריינט. אַלע זיינען געווען נייגעריק צו וויסן ווי אַזוי איך האָב זיך געראַטעוועט און וואָס איך האָב דורכגעמאַכט פֿאַר דער צייט.

איך האָב זיי דערציילט, אַז מיך האָט מען געשיקט אַלס גלעזער צוגלאַזן די פענסטער פון דער שול. לייבל מוז מאָרגן פרי פֿאָרן צוריק. אין אַרבעטסלאַגער געפינט זיך אויך מיין פרוי מירל.

אינדערפרי האָבן די פויערים צונויפגעטראָגן אַ פולע פור מיט פראַוויאַנט, קאַרטאָפל, ברויט, פלייש און אַפילו צוקער. לייבל איז אַוועקגעפֿאָרן מיט דער פור.

איך אליין בין אַוועק זיך איינמעלדן ביים וואַיט, וועלכער איז געווען אַן אַרנטלעכער און גוטער ליטווין. ס׳האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט באַהאַלטן 3 יידן.

איך האָב אים דערציילט די סיבה פון מיין קומען און ער האָט מיר אַפילו פֿאַרגעלייגט אַ צימער ביי זיך אין דער ווינונג. איך האָב אָבער געווסט, אַז אַזאַ צימער קען פֿאַר מיר זיין געפערלעך און האָב אים באַדאַנקט פֿאַר זיין גוטן ווילן.

ער האָט אַנגעקלונגען קיין סוועניציאַן און געמאָלדן דעם אינזשיניער, אַז איך בין געקומען. אויך ער דאַרף האָבן אַ גלעזער און ער וועט מיך פֿאַרהאַלטן ביי זיך.

דער אינזשיניער האָט אים צוגעזאָגט צו באַזאָרגן כּלי גלאָז פון קאָוונע און ער איז מסכים, אַז דערווייל זאָל איך בלייבן אין איגנאַלינע.

דערווייל האָט מיך באַמערקט בוישי, מיינער אַ געווע־זענער אַרבעטער. ער האָט מיך איינגעלאַדן צו זיך אויף מיטאָג. איך בין אַוועק מיט אים און ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער וווינט אין אַ יידיש הויז, מיט פּרעכטיקע שיינע מעבל.

ער האָט אַוועקגעשטעלט אויפן טיש בראַנפן, אַ פולע שיסל קאטליעטן. ער האָט די גאַנצע צייט פון געשפּרעך געטרונקען און איך האָב נאָר צוגעביסן.

ער האָט מיר דערציילט, אַז די מעבל האָט ער געקויפט אויף אַ ליציטאַציע, וועו מען האָט פֿאַרקויפט דאָס יידישע פֿאַרמעגן.

אויף ביידע הענט האָט ער געהאַט זייגערלעך, אויף דער וואַנט איז געהאנגען אַ זייגער און אויך אויפן בופעט. מיר איז געווען קלאָר פונוואַנען ער האָט דאָס אַלץ גענומען.

אויסער דעם האָט ער זיך זייער פֿאַראינטערעסירט, צי איך האָב ערגעץ וווּ נישט באַגראָבן מיין פֿאַרמעגן.

אַ וואָרט פֿאַר אַ וואָרט האָט ער מיר באַוויזן מיט גדלות און מיט עפּעס אַ געפּיל פון גרויס כבוד, אַז דאָרט שטייט דעם רב׳ס בעט. דאָס איז פֿאַר אים אַ גרויסער זכות צו שלאָפן אין רבס בעט.

איך האָב געמיינט, אַז איך פֿאַל באַלד אין חלשות. איך האָב זיך פֿאַרגעשטעלט ווי דער רב זאָגט קריאת שמע ליגנדיק אין בעט און איצט שלאָפט דאָרט אַ שיכור...

נאָר פּינצטערער איז מיר געווען אין די אויגן, ווען איך בין אַריין אין קלאָזעט. דאָרט האָב איך געפונען אויף אַ טשוואָק אויפגעהאַנגען אַ מחזור, וועלכער דינט אַלס טואַלעט־פּאַפּיר.

איך האָב זיך אין קלאָזעט קענטיק צו לאַנג אויפגעהאַלטן, ווייל בוישי איז געווארן אומרואיק און איז צוגעגאַנגען מיך פרעגן, צי איך פיל זיך נישט גוט.

איך בין אַרויס מיט פֿאַרווייַנטע אויגן און האָב צו זיך אַליין געזאָגט: מי בחרב ומי ברעב, מי במגפה ומי בסקילה...

אויב ס׳איז דאָ אַ גאָט, פֿאַרוואָס האָט ער מיט אונדז אַזוי געטאָן? דעם רבס בעט אַוועקגעגעבן אַ שיכור און אַ מחזור אויפגעהאנגען אין אַ קלאָזעט...

אויפן וועג פון בוישן האָב איך אַנגעטראָפן גרייזע. ער וווינט אין רייכלס דעם שמידס שטוב און האָט אויך געירשנט זיין קושניע מיטן גאַנצן געצייג.

פון אים בין איך אַוועק צו זאָסיען, אונדזער געטרייע דינסט. זי האָט אונדז אַ פּאָר מאָל געשטיצט, אָבער זי האָט מורא פֿאַרן מאַן, וואָס איז א גרויסער כוליגאַן און אַ שונא

ישראל. זיין ברודער איז געווען פון די ערשטע מערדער.

אויך בייַ איר האָב איך זיך לאַנג נישט פאַרהאַלטן און בין אַוועק אין בית מדרש, וווּ ס׳איז געווען דער יידישער לאַגער.

אַ שרעק איז מיך באַפאַלן צוגייענדיק אין בית מדרש, די פענסטער זיינען געווען פאַרקלאַפּט מיט ברעטער. אונטן אין דער ווייבערשער שול זיינען געלעגן אַ סך קראַנקע. אַלע זיינען זיי דאָרט געווען טויט הונגעריק.

איך בין אַוועק און צונויפגעקליבן בייַ די פויערים אַ ביסל מילך, ברויט און פלייש און האָב דאָס פאַרטיילט צווישן די קראַנקע.

פון בית מדרש בין איך אַוועק צו מאַרצינקענען, וועלכער האָט געווווינט בייַ קאַגאַנען אין הויז, אַנטקעגן מנין. ער איז אַמאָל געווען דער פאַסטוך פון די שטעטלשע בהמות.

בייַ אים האָב איך זיך אָפּגערוט און עפּעס צוגעביסן. איך האָב געזען, אַז קאַגאַנס מעבל שטייען ממש ווי געווען. ס׳האָט זיך בייַ אים אין שטוב גאָרנישט געענדערט; בלויז אַן אַנדערער באַלעבאָס.

איך גיב אַ קוק אויף די פענסטער און זע, אַז זיי זיינען פאַרהאנגען נאָך מיט די אַלטע, קאַגאַנס, גארדינען; דער שלאָף צימער איז געווען אָפן און די שיינע בעטן זיינען געווען באַדעקט מיט ווייסע דעקן; ביים בעט איז געלעגן אנשטאט אַ דיוואַן — אַ ווייסער פאַרמעט פון אַ ספר תורה; ער אַליין איז געווען אָנגעטאָן אין קאַגאַנס אַ יום־טובדיקן אָנצוג און מ׳האָט גלייך געקענט דערקאָנען, אַז אַ שניידער האָט דאָס פאַר אים נישט געניט...

ווי וועט מיין האַרץ דאָס אַלץ קענען אויסהאַלטן?

אויפן פאַרמעט פון אונדזער ספר תורה טרעטן זיי ווי אויף אַ דיוואַן?

איך בין אַרויס פון קאַגאַנס שטוב און קוים מיט צרות זיך דערשלעפּט צום יואָיט. ער האָט מיך אַרויפגעפירט אויפן צווייטן שטאָק און מיר באַווייזן אַ באַזונדערן צימער, וווּ איך וועל קענען זיין.

אָפּיציעל וועט דאָס הייסן, אַז איך אַרבעט בייַ אים אים און פאַרב אָפּ די פענסטער. ווען די ליטווינער וועלן הערן, וועט ער זיין צו מיר זייער בייז, אָבער איך זאָל זיך דערפאַר נישט שרעקן.

ער דערציילט מיר אגב אַ סוד, אַז בייַ אים באַהאַלטן זיך 3 יידן; ריטווא מיט דער פרוי און טאָכטער.

מיר האָבן נאָך נישט געענדיקט רעדן און דער סאָלטיס איז אויך געקומען צום וואָיט. דער סאָלטיס פרעגט מיך, צי איך האָב זיך שוין געזען מיט צערניסן.

— צערניס — זאָגט ער — איז דאָך געווען דיין בעסטער פריינט. קום מיט מיר צו צערניסן. איך וועל דיך אַליין צו אים אַוועקפירן.

מיר זיינען אַזוי לאַנגזאַם ביידע אַוועקגעגאַנגען צו צערניסן. איך האָב געזען, אַז ער איז זייער צופרידן וואָס דער סאָלטיס אַליין האָט מיך באַגלייט צו אים. אַנדערש וואָלט ער דאָך מסתמא מורא געהאַט מיט מיר צו רעדן.

ווען דער סאָלטיס איז אַוועק האָט מיר צערניס אייַנגעריפט אַ סוד, אַז די ליטווינער זיינען נישט צופרידן וואָס איך דריי זיך אַרום אין שטעטל. זיי קוקן אויף דעם זייער קרום און דאָס קען פאַר מיר זיין געפערלעך.

ער האָלט, אַז איך דאַרף זיין פאַרזיכטיק. איך באַדאַנק אים פאַר דער וויכטיקער אינפאָרמאַציע און גיי פון אים אַוועק צו גרינעוויטשן.

אויך ער דערציילט מיר דעמזעלבן סוד, אַז מ׳וויל מיך אומברענגען און איך דאַרף זיין זייער און זייער פאַרזיכטיק.

איך וויים נישט וואָס צו באַשליסן. פון איין זייט האָלט איך, אַז צערניס מיט גרינעוויטשן מיינען מיין טובה און זיי זיינען זיכער געראטעוועט. פון דער צווייטער זייט האָב איך מורא צו גיין אין יידישן לאַגער, אין בית מדרש, וויל די דאָקטערקע האָלט, אַז דאָרט זיינען דאָ טיפוס־קראַנקע.

וואָס זאָל איך טאָן? וווהין זאָל איך גיין?

נאָך אַ לאַנגן יישוב הדעת האָב איך באַשלאָסן אַריבערצוגיין צו די קראַנקע יידן אין בית מדרש. דאָרט זיינען מייסטנס געווען יידן פון סמאַרגאָן, אשמענע און ווידז. ווי זיי האָבן מיר דערציילט איז דער לאַגער־פירער נישט גאָר קיין שלעכטער, נאָר ער פאַרמאָגט אַבסאָלוט נישט קיין שום פּראָדוקטן; זיי גייען אַלע איבער די דערפער און בעטלען אויס פאַר זיך אַ שטיקל ברויט.

פונדעסטוועגן שרעקן זיי זיך נישט פאַרן הונגער ווי פאַר די קראַנקהייטן. אויב די דייטשן וועלן זיך דערווייסן, אַז דאָ זיינען פאַראַן טיפוס־קראַנקע, וועלן זיי אַלעמען אומברענגען.

מיר באראַטן זיך וואָס צו טאָן און באַשליסן צו שרייבן וועגן דעם אין סוועניציאַנער געטאָ און זיי בעטן אַרויסנעמען פון אונדז די קראַנקע און אויף זייער אָרט שיקן אַהער געזונטע אַרבעטער.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט זיך אונדז טאַקע אייַנגעגעבן אַרויסצושיקן קיין סוועניציאַן די קראַנקע און אויף זייער אָרט זיינען גלייך אָנגעקומען נייַע יידישע אַרבעטער.

דערווייל האָב איך זיך געטראָפן מיט אַנדרייַעווסקין און בייַ אים געפּועלט צו באַהאַלטן בייַ זיך מירלען. לייבלען האָב איך באַשלאָסן אַראָפצוברענגען אַהער אין לאַגער.

דעם 23־טן דעצעמבער 1942 האָט לייבל אויסגענוצט די געלעגנהייט וואָס מען איז געפאָרן פון לאַגער קיין סוועניציאן ברענגען הילצערנע שיך און איז מיט זיי געקומען קיין איגנאַלינע.

ער איז געווען זייער אויסגעמאַגערט און דער דייטשער

לאַגער־פּירער האָט אים בשום אופן נישט געוואָלט נעמען אויף אַרבעט.

איך האָב אים געגעבן אַ מתנה אַ פּאָר וואַרעמע הענ־ טשיקעס און ער האָט אים פּאַרשריבן פּאַר 17 יאָר און אים אַריינגענומען אין לאַגער. לייבל איז געווען צופרידן, וואָס ער איז ווידער אין איגנאַלינע, כאָטש ער וועט דאָ דאַרפן שווער אַרבעטן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז געקומען אַנדרייעווסקי און דערציילט, אַז מירל געפינט זיך ביי אים. ער האָט מיר אויך געבראַכט אַ בריוו פון איר, אין וועלכן זי האָט מיר געגרי געשריבן ווי אַזוי זי איז אָנגעקומען אין איר נייעם בא־ העלטענישׂ.

איך באַרואיק זיך אַ ביסל און גיי אַוועק צו צערנישן הערן נייעס. ביי אים האָב איך געפונען אַ צייטונג און זיך דערוווסט וואָס עס הערט זיך אויף די פּראָנטן.

יענער טאָג, געדענק איך גענוי, איז געווען דער 5־טער יאַנואַר 1943, ביי צערנישן זיינען געזעסן מעשקין און זולאן און אַלע האָבן זיי געפירט עפעס אַ הייסן שמועס.

ווען איך האָב זיך געזעגנט און שוין געוואָלט אַוועקגיין, האָט מיר צערנישׂ פּאַרטרויט אַ סוד, אַז ס׳איז דאָ אַ באַפעל אומצוברענגען אַלע יידן און איך דאַרף געפינען אַזוי שנעל ווי מעגלעך אַן אָרט וווּ זיך צו באַהאַלטן.

איך בין אַוועק און דערציילט דעם סוד די יידן אין בית מדרש. זיי האָבן מיר אָבער נישט געוואָלט גלויבן. זייער באַווייז איז געווען, אַז דער שעף האָט זיי געגעבן אַרבעט ביז מערץ און דאָס מיינט, אַז זייער לאַגע איז דערווייל געזיכערט.

דער אייניציקער, וועלכער האָט מיר יאָ געגלויבט, איז געווען לייבעלע און איך האָב טאַקע אָנגעהויבן גלייך זאָרגן פּאַר אים אַ באַהאַלטענישׂ. דאָס וועט דאַרפן זיין נישט ווייט פון שטעטל, כדי ער זאָל באַווייזן צו אַנטלויפן אפילו אין לעצטן מאָמענט.

מיין באַשלוס איז געווען, אַז לייבל וועט זיך באַהאַלטן ביי אַנדרייעווסקי און איך מיט מירלען ביי דענישוקן און משהל ביי אַ קריסט נעבן דוקשט. דער עיקר איז נישט צו פּאַרשלעפּן און זיך באַהאַלטן באַצייטנס.

דערווייל האָב איך באקומען אַ בריוו פון מיין פּלימיע־ ניצע אין ווילנער געטאָ, זי שרייבט מיר, אַז אין די געטאָס אין קיין אָרט נישטאָ און מ׳דאַרף פּאָרן אויף אַ „דאָטשע״... איך האָב דעם וווּנק פּאַרשטאַנען און האָב זיך אָנגעהויבן גרייטן צו פּאַרלאָזן איגנאַלינע. די פּראָגע איז נאָר געווען ווי אַזוי צו פּאַרלאָזן דאָס שטעטל, אַז קיינער זאָל דאָס נישט באַמערקן.

דעם 10־טן פעברואַר 1943 איז ביי מיר געווען ראַצינסקי און האָב מיט אים אָפּגערעדט, אַז ער זאָל קומען אין שטעטל פּאַרנאַכט און איך וועל זיך אַריינזעצן אין שליטן און מיט אים אָפּפּאָרן. ער איז געקומען, אָבער צוריקפּאָרנדיק נישט געקאָנט אָפּשטעלן זיך אויפן אָפּגערעדטן אָרט.

עס זיינען ווידער אַוועק אַ פּאָר טעג. דעם 15־טן פעברואַר איז צו מיך געקומען סימקון און איינגעלאַדן אויף מיטאָג. איך האָב די איינלאַדונג אָנגענומען און אַוועק צו אים. אויפן וועג האָבן מיך אָבער אָפּגעשטעלט צוויי אומבאַקאַנטע ליט־ ווינער און מיך געבעטן פּאָרן מיט זיי אין דאָרף גלאָזן פּענסטער.

איך האָב גלייך פּאַרשטאַנען וואָס דאָס מיינט און האָב זיי געזאָגט, אַז איצטער בין איך שטאַרק פּאַרנומען און וועל מיט זיי קענען פּאָרן אין עטלעכע טעג אַרום.

דערווייל איז געקומען לייבעלע און האָט דערציילט, אַז ער האָט געטראָפן יעלינאָווסקין און דער קריסט האָט אים שטילערהייט אַ זאָג געטאָן:

— גיב איבער דיין טאַטן, אַז מ׳האָט שוין פּאָר אים צוגעגרייט אַ גרוב. ער דאַרף זיין זייער פּאָרזיכטיק.

איך האָב לייבעלען אויף דעם געענטפערט, אַז איך פּיל דאָס שוין גאָנץ גוט און האָב אים דערציילט וועגן די צוויי ליטווינער. מיר מוזן זען וואָס גיכער פונדאַנען פּאַרשווינדן. דער אייניציקער, וואָס וועט מיך קענען ראַטעוון איז ראצינסקי.

לייבל אַליין וועט מוזן גלייך גיין צו אים און אים דערציילן, אַז איך געפין זיך פּשוט אין לעבנס־געפאָר.

די פּראָגע איז נאָר ווי אַזוי צו באַפרייען לייבלען מאָרגן פון זיין אַרבעט אין לאַגער. מיר זיינען זיך בעידע וועגן דעם מיישב און באַשליסן, אַז דער בעסטער תירוץ וואָלט געווען ווען איך קען אַרויסנעמען פּאָר אים אַ באַשטעטיקונג פון דער דאָקטאָרקע. די דאָקטאָרקע קען מיך זייער גוט און זי וועט מיר זיכער געבן אַזאַ „שיין״.

און אַזוי איז טאַקע געווען. איך בין אַוועק צו דער דאָקטאָרקע און האָב בייַ איר אַרויסגענומען פּאָר לייבלען דאָס נייטיקע צעטל און דער לאַגער־שעף האָט אים באַפרייט אויף עטלעכע טעג.

דעם 16־טן פעברואַר איז לייבל אַוועק צו ראַצינסקין. איך האָב דעם גאַנצן טאָג נישט געקאָנט רוען. ווער וויס, צי ראצינסקי וועט קומען? אפשר האָט ער זיך אויך געביטן, ווי אַלע אַנדערע?

פּאַרנאַכט איז לייבל געקומען צוריק מיט אַ פּריילעך פנים. ער האָט מיר דערציילט, אַז מאָרגן, דאָנערשטיק, וועט קומען ראַצינסקי צוזאַמען מיט זילען מיך אָפּנעמען.

איך רעד אָפּ מיט לייבלען, אַז אויב מ׳וועט זיי וועלן פירן ערגעץ וווּ, זאָל ער וויסן, אַז דאָס מיינט מען זיי פּאַרניכטן און ער זאָל גלייך אַנטלויפן צו אַנדרייעווסקין.

אויסערדעם וועט מען זיכער קומען אים פרעגן וווּ איך

בין, זאָל ער זאָגן, אַז איך בין אַוועקגעפאָרן אין אַ דאָרף גלאָזן פענסטער.

דאָנערשטיק פרי איז לייבל אַוועק אויפן באָשטימטן אָרט זען, צי ראָצינסקי איז באמת געקומען. ער איז אין אַ קורצע צייט אָרום געקומען צו לויפן און מיר איבערגעגעבן, אַז נישט נאָר ראָצינסקי איז געקומען מיט זילען, נאָר זיי האָבן אפילו געברַאכט זילעס זון. זיי געפינען זיך ביים טאטאר און זיי וואָרטן אויף מיר פאָרנאָכט.

איך אנטלויף פון מיין שטעטל

איך האָב זיך געזעגנט אין לאָגער מיט אַלע יידן און זיי אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלן קיינעם נישט גלויבן אויב מ׳וועט זיי פונדאָנען אַרויספירן. מ׳ברענגט אום אַלע יידן און ווער עס קען זיך ראַטעוונען, דאָרף אָנטלויפן.

איך בין דאָן אַוועק צו צערניסן און אים פאָרטרויט דעם סוד וווּ איך וועל זיין מיט מירלען. איך האָב אים געבעטן העלפן מיט וואָס ער וועט נאָר קענען. דער עיקר זאָל ער זען צוהעלפן לייבעלען. ער בלייבט דאָך דאָ אין אַ גרויסער געפאָר.

איך האָב זיך צעקושט מיט לייבלען און אַוועק צום טאטער.

אין דרויסן האָט געבלאָזן אַ ווינטל און ס׳איז געפאָלן אַ נאָסער שניי. איך בין געגאָנגען לאָנגזאָם און האָב זיך גוט אָנגעהאַלטן אָן די קוליעס כדי נישט אָנידערצופאַלן.

ענדלעך בין איך אָנגעקומען צום טאטער און האָב זיך אַוועקגעזעצט אָנטקעגן פענסטער און אָרויסגעקוקט אויף ראָצינסקיס פערד.

דער טאטער איז געווען צו מיר פריינדלעך און מיר געבראַכט עפעס צום עסן. איך האָב אים פיין באַדאַנקט און געשמאַק צוגעביסן. דער טאטער האָט צו מיר אָנגעהויבן רעדן, אָבער איך האָב כמעט נישט געהערט קיין איין וואָרט. מיינע געדאַנקען זיינען געווען נאָר ווי אַזוי איך וועל אָנט־לויפן. היינט איז דאָך מיין לעצטער טאָג. מאָרגן פרי וועלן זיכער קומען די צוויי ליטווישע באַנדיטן מיך צונעמען.

דערווייל האָט זיך די זון ביסלעכווייז אָרונטערגעלאָזט און עס איז געוואָרן פינצטערלעך. דער ווינט האָט גראָד אויפגעהערט און אין דרויסן איז געוואָרן שטיל.

דורכן פענסטער האָב איך באַמערקט ווי ראָצינסקי מיט זילען און זיין זון גייען צו צו די שליטנס. זיי זיינען געקומען אויף צוויי פערד און צוויי שליטנס.

איך האָב זיך געזעגנט מיטן טאטער און אָרויסגעגאַנגען אויפן הויף. ביידע שליטנס האָבן אָנגעהויבן פאָרן.

איך האָב זיך אָרומגעקוקט פון אַלע זייטן. קיינער האָט אונדז נישט באַמערקט. איך בין געגאַנגען אַ פאָר טריט כלומרשט מיטן וועג און האָב זיך אַריינגעקייקלט אין ערשטן שליטן. גראָד איז דאָרט געזעסן ז׳ילעס זון.

דער יונגער זילען האָט אַ שמיץ געטאָן דאָס פערדל און אין אַ פאָר מינוט אָרום זיינען מיר שוין געווען אויסערן שטעטל.

איך האָב אים געהייסן פאָרן וואָס שנעלער און זיך דער־ווייטערן פון איגנאַלינע. זיין פאָטער האָט נישט באַווויזן זיך אָרייגנכאַפּן אין אונדזער שליטן און איז געפאָרן הינטער אונדז מיט ראצינסקין.

עטלעכע קילאָמעטער האָבן מיר געמוזט פאָרן לענגאויס דער באַן־ליניע, וועלכע איז געווען באַוואַכט מיט ליטווישע פאָליציאַנטן. איך האָב זיך געשראָקן, ווייל ביינאַכט טאָר מען נישט פאָרן און מען קען אונדז פאַרהאַלטן.

איך באַמערק, אַז דער יונגער זילען האָט אויך גוט מורא. אַלע וויילע קוקט ער זיך אום, צי איז נישטאָ עפעס אַ סכנה. זיין פערדל איז אָבער געווען זייער אַ גוטס און איז געלאָפן מיטן גרעסטן טעמפּאָ. ראצינסקי מיטן אלטן זילען זיינען געלאָפן נאָך אונדז.

סוף סוף האָבן מיר זיך דערווייטערט פון דער באַן־ליניע. מיר זיינען אַרויס פון איין סכנה, אָבער דערנענטערן זיך גלייך צו אַ צווייטער. מיר מוזן דורכפאָרן דאָס דאָרף קילא־טראקי, וווּ עס געפינט זיך אַ סאָלטיס, אַ מערדער, אַ יידישער שונא פון לאַנגע יאָרן.

איך דערציילּ מיין יונגן רעטער וועט דער סאָלטיס איז, בעט אים זיין פאָרזיכטיק און דורכפאָרן אַזוי שנעל ווי מעגלעך דאָס דאָרף. ער פאָלגט מיך און שמייסט דאָס פערדל מיט גאָר די כוחות.

דאָס דערפעל איז, דאַכט זיך, שטענדיק געווען אַזוי קליין און גראד היינט דאַרף אַזוי לאַנג געדויערן ביז מען פאָרט אים דורך. יעדע מינוט איז ביי מיר אַ שעה. יעדער שארך פון אַ צווייג וואָרפט אָן אַ שרעק. יעדער סקריפּ פון אַ טיר מיינט אַ סכנה.

אַז מיר זיינען ענדלעך אַרויסגעפאָרן פון יענעם מערדישן דערפל, האָב איך צום ערשטן מאָל אָפּגעאָטעמט און אים געבעטן פאָרן לאַנגזאָם, כדי צו פאַרויכערן אַ פּאָפּיראָס.

דערווייל האָבן אונדז אָנגעיאָגט ראצינסקי מיט דעם אַלטן זילען. זיי האָבן געבעטן דעם יונגן בחורל אַריבערגיין אין צווייטן שליטן און זיי ביידע זיינען אַריין צו מיר.

איך האָב צו זיי אַ זאָג געטאָן:

— טייערע פריינט, איך דאַנק אייך און איך דאַנק גאָט, וואָס איר האָב מיך געראַטעוועט און אַרויסגעפירט באַצייטנס פון איגנאַלינע. איצט דאַרף איך זוכן אַ גוט אָרט, וווּ זיך צו באַהאַלטן.

מיר זיינען זיך אַלע דריי מיישב, וווּ וועט זיין אַמבעסטן. ביי ראצינסקין זיינען שטענדיק דאָ פרעמדע אַרבעטער. ביי

זילען איז דאָ אַ משרת, וועלכער איז נישט ביים זינען און מען קען זיך אויף אים נישט פאַרלאָזן. אין בעדל וועט דאָך זיין זייער קאַלט.

מיר באַשליסן אַרייַנצופאָרן צו דענישוקעכן, דאָרט וויִ מירל געפינט זיך און מיר וועלן זיין צוזאַמען.

אמת, די קריסטין דענישוקעכע, איז זייער אַן אָרעמע, אָבער זיי פאַרזיכערן מיר ביידע, אַז קיין עסן וועט אונדז נישט פעלן. איך בין מסכים און אונדזער שליטן דערנענטערט זיך צו יענער כאַטקע.

ראציונסקי האַלט אָפּ דאָס פערדל און איך קריך אַרויס מיט גרויסע צרות פון שליטן. דער שניי איז טיף און מיינע קוליעס זינקען טיף אריין. איך דערשלעפּ זיך סוף־סוף צו דער טיר.

אין כאַטע איז פינצטער. איך קלאַפּ אָן פאַרזיכטיק און זאָג זיי גלייך ווער איך בין, כדי זיי זאָלן זיך נישט דערשרעקן. מירל און די גויע זענען נאָך נישט געשלאָפן און זיי האָבן מיר געעפנט די טיר.

די אַלטע קריסטין האָט מיך אויפגענומען זייער פריינדלעך און האָט מיר אפילו אָפּגעגעבן איר בעט און איז אַליין אַוועק שלאָפן אין קיך.

אַ גאַנצע נאַכט האָב איך מיט מירלען נישט צוגעמאַכט קיין אויג. אַזוי אויפגערעגט זיינען מיר געווען.

איך האָב איר דערציילט וועגן איגנאַלינע און ווי אַזוי מ׳האָט מיך געוואָלט אומברענגען און איך האָב געמוזט אַנטלויפן.

זי האָט מיר דערציילט וועגן ארנטלעכער און פרומער קריסטין, יעליזאוועטע, אַז זי איז זייער אַ גוטע און אַ פריינדלעכע און שטענדיק ווייניט זי צוזאַמען מיט איר. אין שטוב הערשט אָבער אַ שרעקלעכע אָרעמקייט און די קריסטין האָט אַליין אויך אַבסאָלוט נישט וואָס צו עסן.

די אייניציקע זאַך, וואָס זי פאַרמאָגט, דאָס איז די קו, און ווען איך האָב געשיקט מירלען די 100 רובל, האָט זי דאָס אָפּגעגעבן יעליזאוועטען און זי האָט דערפאַר געקויפט היי און שטרוי פאַר די קו.

יעליזאוועטע איז אויך זייער אַ פרומע און זי האַלט זיך שטענדיק אין איין צלמען. זי האָט זייער פיינט די ליטווינער און זאָגט, אַז זיי זיינען גרויסע באַנדיטן.

זי איז געווען אויף פאָליגאַן און האָט מיט אירע אייגענע אויגן געזען, ווי אַזוי מ׳האָט אומגעברענגט די יידן פון סווענציאַנער געגנט. זי זאָגט, אַז זי ווען יענע שוידערלעכע בילדער קיינמאָל אין לעבן נישט פאַרגעסן. ווילדע חיות וואָלטן זיך אַזוי נישט באַצויגן צו מענטשן, ווי די דייטשע און די ליטווישע מערדער. זי ווען דערפאַר אַלץ טאָן, כדי צו העלפן די אינדערגעבליבענע יידן.

יעליזאוועטע טרייסט איר שטענדיק און זאָגט, אַז עס ווען נאָך קומען אַ פינצטערער טאָג אויך אויף אַלע באַנדיטן. גאָט ווען זיך אין זיי נוקם זיין.

מירלס דערציילונג ווען דער קריסטין גיט מיר צו מוט און האָפענונג. איך זאָג איר, אַז ביי אַזאַ פרוי קען טאַקע זיין דאָס בעסטע אָרט וווּ זיך צו באַהאַלטן. מיר האָבן גליק, וואָס מיר האָבן אָנגעטראָפן אויף אַזאַ טיפּ פון אַ קריסטין, אי אַ גוטע און אי אַ פרומע. אויב מיר ווילן באַקומען הילף, ווילן מיר ביי איר קענען אויסהאַלטן ביז צו דער באַפרייאונג.

אונדזער נייע באַהעלטעניש

יעליזאוועטע איוואַנאָווע איז אויסגעוואַקסן ביי רייכע עלטערן אין טאַמבאָוו. זי האָט יונגערהייט אַ סך געלערנט און האָט געוואָלט זיין אַ פעלדשערין. זי האָט זיך דאַן באַקענט מיט איינעם, אַ דענישוק, אַ פאַרוואַלטער פון אַ הויף און האָט מיט אים חתונה געהאַט.

אין אַ פּאָר יאָר אַרום האָט ער געטראָפן עפּעס אַ שיקסע און איז מיט איר ערגעץ אַוועקגעפאָרן און מער האָט זי אים נישט געזען.

אַזוי ווי אין יענעם הויף האָט אייַנער אַ ייִד, סידעראַוויטש געהאַקט וואַלד, איז זי געוואָרן זיין הויז־ווירטשאַפט־לערין. ווען די דייטשן זיינען אַריין אין הויף, האָבן זיי געפונען איר בעל הבית און אים אַרויסגעטריבן צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע יידן אין פאָליגאַן.

אַלץ וואָס איז געווען אין שטוב האָט מען צערויבט און נאָר איבערגעלאָזן צוויי אייזערנע בעטלעך מיט אַ טישל און אַ לאַנג בענקל.

דאָס בילד פון באָריס אַבראַמאָוויטשן היט זי ביזן היינטיקן טאָג ווי אַן אויג אין קאָפּ.

שטענדיק דערציילט זי, ווי זי פלעגט פאָרן צו אים אין פאָליגאַן און אים ברענגען עסן. דאָס לעצטע מאָל האָט זי אַבער געזען ווי אַזוי מ׳האָט זיי אַלעמען אומגעבראַכט. דאָס איז געווען אַזוי שרעקלעך, אַז סהאָט איר שפּעטער וואָכן לאַנג געשוידערט אין אַלע גלידער.

זי איז פאַרבליבן ביי אים אין שטוב און צו איר איז אויך געקומען די פריצטע פון הויף, וועלכע איז קראַנק און פאַראָרעמט. מען רופט איר אַנאַ פיעטראָוונע. אַלץ האָט מען ביי איר קאָנפיסקירט און איצט זיינען זיי ביידע זייער אָרעם.

יעליזאוועטע דערציילט אונדז מיט טרערן אין די אויגן ווי אַזוי זי האָט געשווּאָרן ביים בילד פון באָריס אַבראַמאָוויטש צו טאָן אַלץ, כדי צו ראַטעוועון יידן פון טויט. זי איז דערפאַר זייער צופרידן, וואָס מיר באַהאַלטן זיך ביי איר און זי קען אונדז העלפן.

אויף מאָרגן פרי האָב איך זיך אַנגעהויבן צוקוקן ווי

אייגנטלעך מיר געפינען זיך. איך האָב באָמערקט, אַז דאָס הויז איז גאָרנישט צוגעפאַסט פאַר קיין באַהעלטעניש.

קודם כל זיינען דאָ גרויסע פענסטער פון אַלע זייטן, דאָס הויז ליגט ביים וועג, נישט ווייט פון דער באַן־ליניע. אויפן הויף איז געשטאַנען אַ שטעלעכל, וואָס איז געווען צונויפגעקלאַפט פון דינע ברעטער און האָט געהאט אַ צערי־סענעם דאַך. אויף דער צווייטער זייט איז געשטאַנען אַ גומנע און האָרט ביי דער שטוב איז געווען אַ קעלער.

צוערשט האָב איך באַשלאָסן זיך צו באַהאַלטן אין גומנע. יעליזאַוועטע האָט מיר אָבער דערקלערט, אַז דאָרט וועט זיין פיל געפערלעכער ווי אין שטוב. אַלע מיינען, אַז דאָרט איז פאַרבליבן פראָוויאַנט און אַלע ווייל קומט מען זוכן תבואה.

מירל האָט מיך באַרואיקט און געזאָגט, אַז זעלטן קומט עמעצער אַריין אין שטוב. איך דאַרף זיך נישט שרעקן.

אונדזער הויפט־זאָרג איז געווען ווו צו נעמען עסן. ביידע קריסטינס הונגערן פונקט ווי מיר. איך האָף, אַז ראַצינסקי וועט האַלטן זיין צוזאָג און וועט אונדז ברענגען עסן. ווען ער האָט זיך מיט מיר געזעגנט, האָט ער דאָך פאַרזיכערט, אַז עסן וועט מיר נישט פעלן. עס זיינען אָבער אַוועק עטלעכע טעג און ראַצינסקי איז נישט געקומען. איך האָב שוין געוואָלט גיין אַ בריוול צו אים און יעליזאַוועטע האָט מסכים געווען צו גיין צו אים.

אין אַ פאָר טעג אַרום, פאַרנאַכטצו, האָט עמעצער אַנ־געקלאָפט אין טיר. יעליזאַוועטע איז איינע אַליין צוגעגאַנגען עפענען די טיר און מיר האָבן פון צווייטן צימער פלוצלונג דערהערט ווי זי שרייט אויס מיט שמחה: פאַן ראַצינסקי!

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט אונדז געבראַכט אַ סך פראָדוקטן און אפילו ביידע קריסטינס האָבן אויך געעפנט די אויגן. ער האָט געבראַכט אַ זאַק מיט קאַרטאָפל און אַ גרויסן לעבל ברויט. ער האָט מיר צוגעזאָגט אין אַ פאָר טעג אַרום ווידער צו קומען און אונדז ברענגען מעל מיט פעטס און פלייש.

ער האָט זיך מיט אונדז פריינדלעך געזעגנט און די פרויען האָבן זיך גלייך געמומען צו דער מלאכה: אָפּקאָכן אַ טאָפּ מיט קאַרטאָפל.

מיר האָבן זיך אַלע אַרומגעזעצט אַרום טיש און אין שטוב האָט זיך געפילט אַ מין יום טובדיקע שטימונג. אַלע זיינען מיר געווען גוט אויסגעהונגערט און האָבן געגעסן מיט אַפּע־טיט די קאַרטאָפל.

ביידע קריסטינס זיינען געווען צופרידן און האָבן פאַר־שטאַנען, אַז דאָס דאָרפן זיי אונדז פאַרדאַנקען.

אין אַ פאָר טעג אַרום איז ראַצינסקי ווידער געקומען און האָט געבראַכט מעל, פוטער און פלייש. די קריסטינס זיינען געווען פאַרוווּנדערט און האָבן אונדז אפילו פאַר־געלייגט צו ברענגען אַהער אויך לייבעלען. איך האָב אָבער געמיינט, אַז פאָר דריי מאָן וועט די סכנה זיין צו גרויס.

יעדנפאַלס האָב איך באשלאָסן, אַז מ׳דאַרף שיקן יעליזאַ־ווטן קיין איגנאַלינע, כדי זיך צו דערוויסן וואָס מען שמועסט דאָרט וועגן מיר און אויך וואָס לייבעלע טראָכט צו טאָן.

זי איז אַוועק און פאַרנאַכט האָט זי אונדז שוין געבראַכט אַ בריוול פון לייבעלען און דערצו אויך אַ ביסל אַרבעס און ווייצענע מעל.

לייבל האָט געשריבן, אַז מ׳האָט זיי געגעבן אַ נייע אַרבעט און ווי עס ווייזט אויס וועט זי דויערן נאָך אַ לאַנגע צייט.

אין איגנאלינע רעדן אַלע, אַז מען האָט מיך דערהרגעט און מען ווייזט אפילו דאָס אָרט, ווו מען האָט מיך אומ־געבראַכט.

די ידיעה פון מיין טויט איז גראד זייער אַ וויכטיקע. אויב אַזוי וועלן זיי מיך דאָך נישט זוכן. דאָס באַרואיקט אויך ביידע קריסטינס און זייער באַציאונג צו אונדז איז אַן אויסגעצייכנטע.

פון יענעם טאָג זיינען אַוועק 14 רואיקע טעג און אין אונדזער באַהעלטעניש האָט גאָרנישט פאַסירט.

אין עטלעכע וואָכן אַרום זיינען איינמאָל פלוצלונג אַנ־געפאָרן צו יעליזאַוועטן צווויי געסט. דאָס זיינען געווען די פרוי קרעקינאווע מיט איר טאָכטער.

וועג זיי זיינען אַריין אין סטאָלאָוע בין איך מיט מירלען אַרונטערגעקראָכן אונטערן בעטל און זיך צוגעהערט צו זייער געשפּרעך.

די פרוי קרעקינאווע האָט דערציילט ווי אַזוי מען האָט ירחמיאלן דערהרגעט. יעליזאַוועטע האָט זיך גוט באַהערשט און איר אַ פרעג געגעבן: ווער איז דאָס ירחמיאל? איך האָב אים, דאָכט זיך, נישט געקאָנט.

די פרוי קרעקינאווע האָט איר אָנגעקוקט פאַרוווּנדערט און געפרעגט:

— וואָס דו האָסט נישט געקאָנט קארבן? אַזאַ אומ־גליקלעכער מענטש! מען האָט אים דערשאָסן אין וואַלד און אפילו נישט באַערדיקט.

וועג ביידע געסט זיינען אַוועקגעפאָרן איז יעליזאַוועטע אַרייַנגעגאַנגען צו אונדז מיט אַ צופרידענעם שמייכל און אַ זאָג געטאָן:

— איר האָט געהערט אונדזער געשפּרעך?

איך האָב איר געענטפערט, אַז מיר האָבן אַלץ געהערט און ס׳איז פאָר אונדז זייער גוט, וואָס אַלע גלויבן אין דער ידיעה.

דעם 10־טן מערץ איז יעליזאַוועטע ווידער אַוועק קיין איגנאַלינע און האָט געבראַכט די ידיעה, אַז לייבל געפינט

זיך שוין צוריק אין סוועניציאַן. מען האָט אַלע אַרבעטער פון איגנאַלינע אַריבערגעפירט קיין סוועניציאן.

די צווייטע וואָך איז ווידער אַוועק קיין איגנאַלינע. איצט האָב איך זי געבעטן אַריינגיין צו צערניסן און אים דערציילן דעם אמת וועגן מיר און אים בעטן העלפן לייבעלען. אויסער דעם זאָל זי ביי אים בעטן אַ פּאָר שטיינדלעך און בענזין פּאַר מיין צינד־מאַשינקע. איך האָב באַשלאָסן נישט צו פּאָר־לירן דעם קאָנטאָקט מיט אים.

טרויעריקע גרוסן

דאָנערשטיק, דעם 24־טן מערץ, איז יעליזאוועטע ווידער אַוועק קיין איגנאַלינע, אָבער פּאַרנאַכט איז זי צוריקגעקומען זייער אומעטיק און האָט אונדז אפילו קיין בריוול נישט געבראַכט.

זי איז געווען ביי צערניסן, אָבער ער ווייס אויך נישט וווהין מען האָט אַרויסגעפירט אַלע יידישע אַרבעטער פון איגנאַלינער בית־מדרש. ער האָט איר אויך דערציילט, אַז מען האָט אַרויסגעטריבן אַלע יידן פון דוקשט.

מיר איז געוואָרן זייער טרויעריק אויפן האַרצן. ווער ווייס, צי משהל איז אַנטלאָפן, ווי איך האָב אים אַנגעזאָגט, און דערצו וואָס ווען זיין מיט לייבעלען.

דעם 26־טן מערץ האָבן מיר איבערגעלעבט אַ גרויסע שרעק. שפּעט אין אָוונט איז אַריינגעקומען אַנאַ פּיעטראָוונע פריערדיקע דינסט, יוזע, און דערציילט, אַז זי ווייל ביי זיי איבערנעכטיקן. נישט מער און נישט וויניקער.

מיר האָט פאַרקווענטשט אין האַרצן. וואָס טוט מען? וווּ זאָל איך זיך באַהאַלטן?

איך האָב גלייך אויפגעפּענט דאָס פענסטער און שטילער־הייט אַרויסגעקראָכן און אין דער פינצטער אַוועקגעגאַנגען אין שטאַל.

איך האָב דאָרט פשוט געמוזט ליגן אויפן מיסט און אַ גאַנצע נאַכט האָט געהערשט אַ שרעקלעכע קעלט. איך האָב מורא געהאַט צוצומאַכן אַן אויג, כדי נישט פאַרפרוירן צו ווערן.

קוים מיט צרות האָב איך דערלעבט, אַז עס זאָל ווערן ליכטיק און דורך די שפּאַלטן האָב איך באַמערקט, ווי יוזע גייט אַרויס פון שטוב. פון יענעם טאָג אָן האָב איך באַשלאָסן צו זיין פאַרזיכטיק און זיך נישט געפינען בייטאָג אין שטוב. ס׳איז דאָך געווען אַ גליק, וואָס איך בין געקראָכן דורכן פענסטער ביינאַכט. וואָס וועל איך טאָן, אויב איך וועל דאַרפן אַנטלויפן אינמיטן טאָג?

מיין באַשלוס איז אַ גאַנצן טאָג צו זיצן אין שטאַל און ביינאַכט אַריינגיין צוריק אין שטוב.

אין שטאַל איז געווען אַ קאָריטע און דאָרט פלעג איך ליגן. יעדן אָוונט פלעגט מיך מירל אָפּוואַרטן אומגעדולדיק און פרעגן, צי ס׳איז מיר נישט קאַלט.

דעם 8־טן אַפּריל איז צו אונדז ווידער געקומען ראצינסקי און געבראַכט אַ גרוס פון ביידע קינדער. ער האָט זיי ביידן געטראָפן אין סוועניציאן און משהל האָט ביי אים אויך געבעטן אַ ביסל געלט.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז יעליזאוועטע אַוועק ווידער צי צערניסן און האָט אונדז געבראַכט די ידיעה, אַז אַלע יידן, וועלכע זיינען געפאָרן קיין ווילנע, האָט מען געבראכט קיין פאנאר און דאָרט אַלעמען אויסגעשאָסן. ער האָט איר אויך אַנגעזאָגט צו זיין מיט אונדז זייער פאָרזיכטיק.

יעליזאוועטע איז געוואָרן זייער איבערגעשראָקן. איך האָב זי געבעטן פאַריכטן אַ ביסל דעם בוידעם, ווייל אפשר וועל איך מוזן ליגן דאָרטן.

די פראַגע איז נאָר, ווי דערלעבט מען שוין דעם זומער? עס זאָל ווערן אַ ביסל וואַרעמער.

ווידער זיינען פאַרלאָפן עטלעכע טעג. בייטאָג ליג איך אויפן בוידעם און אין אָוונט גיי איך אַריין אין שטוב.

איין מאָל, ס׳איז שוין געווען אַרום 11 אַזייגער ביינאַכט, אַלע זיינען מיר שוין געלעגן אין די בעטן, און פלוצלונג האָבן מיר דערהערט ווי מען קלאַפּט אין טיר.

יעליזאַוועטע איז צוגעגאַנגען און געפרעגט ווער דאָס איז. מיר האָבן דערהערט ווי מען שמועסט אויף יידיש און איר געבעטן עפענען די טיר.

דאָס זיינען געווען טוביה סאלאמיאק און לייזער לעוויטאַן, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון סוועניציאן. זיי האָבן אונדז דערציילט, אַז משהל מיט לייבלען זיינען אַנטלאָפן צוזאַמען מיט זיי און זיי באַהאַלטן זיך ביי איינעם אַ פויער פּיאָטר, וועלכער קען מיך און האָט מסכים געווען זיי צוצונעמען.

זיי האָבן אונדז אַ נייע נשמה אריינגעגעבן. הייסט עס, אַז זיי זיינען דאָך ביידע לעבן געבליבן.

סאלאמיאק און לעוויטאַן האָבן מיר דערקלערט, אַז מיין באַהעלטעניש איז נישט קיין גוטער. איין טאָג זיינען זיי געלאָגן צוזאַמען מיט מיר אויפן בוידעם, אָבער אין אָוונט זיינען זיי אַוועק צו אַ באַקאַנטן קריסט.

מיר זיינען ווידער געבליבן אַליין.

מירל איז געווען אונטן אין שטוב און איך בין געלאָגן אויפן בוידעם. יעליזאוועטע פלעגט מיט מיר קיין וואָרט נישט רעדן. אויב זי האָט מיר געמוזט עפּעס זאָגן, פלעגט זי אַריינגיין אין שטאַל און כלומרשט רעדן צו דער קו, כדי איך זאָל הערן וואָס זי מיינט.

דעם 22־טן אַפּריל האָט אויך מירל געמוזט דורכמאַכן אַ שווערן טאָג. אַנאַ פּיעטראָוונע איז קראַנק געוואָרן און איר פריעדריקע דינסט, יוזע, איז איר געקומען מבקר חולה־זיין. זי איז געבליבן אַ גאַנצן טאָג און מירל האָט געמוזט

ליגן די גאַנצע צייט אונטערן בעט. אין אָוונט האָט זי זיך אַרויסגעגנבעט און אַרויף צו מיר אויפן בוידעם.

ליגנדיק אונטערן בעט האָט מירל געהערט אַ געשפּרעך צווישן דער אַלטער פּיעטראָוונע און יוזען. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן איז יוזע אַ גרויסע אַנטיסעמיטקע און זי האָט זיך אַפּילו אויסגעדריקט, אַז היטלער איז געווען וואָס ער ברענגט אום אַלע יידן.

ווען יוזע איז אַוועקגעגאַנגען האָט אונדז יעליזאַוועטע דערציילט, אַז אויך די פּיעטראָוונע איז קעגן דעם, וואָס זי באַהאַלט אונדז אויס.

איך האָב דערקלערט יעליזאַוועטען, אַז מיר האָבן דער־ווייל נישט ווּהין צו גיין. מיר וועלן זיך פֿאַרבינדן מיט באַקאַנטע קריסטן און וועלן זוכן אַן אַנדער באַהעלטעניש. זי מוז אַבער האָבן געדולד עטלעכע וואָכן.

כדי זי אַביסל צו באַרואיקן, האָב איך איר געגעבן אַ בריוו צו ראַצינסקין, אַז ער זאָל איר געבן אַ וואָגן מיט שטרוי און היי פֿאַר דער קו. זי איז געקומען צוריק און האָט טאַקע געבראַכט אַ פולן וואָגן און איז ווידער געווען מיט אונדז צופֿרידן.

דערזעענדיק ווי די גומנע איז אָנגעפֿאַקט מיט שטרוי האָבן מיר באַשלאָסן אַריבערצוגיין אין דער גומנע. פֿאַר־נאַכט איז אַבער אויסגעבראַכן אַ גרויסערווינט און די גאַנצע גומנע איז אומגעפֿאַלן. עס זיינען תיכף זיך צונויפֿגעלאָפֿן אַלע שכנים זען וואָס עס איז פֿאַרגעקומען און מיר האָבן געזען אין דעם אַן עדות, אַז גאָט וויל אונדז רַאַטעווען.

מיר האָבן געהאַט גרויס מזל, וואָס מיר זיינען נישט אַריבערגעגאַנגען אין דער גומנע.

אין אַ פֿאַר טעג אַרום איז צו אונדז געקומען ראצינסקי און האָט אונדז אָנגעבראַכט פון כל טוב: אפילו פוטער, טאבאק און פּאַפּיראָסן.

ער האָט זיך גלייך אַוועקגעשטעלט און פֿאַריכט די גומנע און יעליזאוועטע איז געווען זייער צופֿרידן.

פֿאַר מיר האָט דער אַרנטלעכער קריסט אויך געבראַכט אַ ביכל פון קנוט האַמסון, איבערגעזעצט אין פּויליש און איר האָב שוין געהאַט וואָס צו לייענען.

ראצינסקי האָט אונדז אויך דערציילט גאָר גוטע נייעס פון די פֿראָנטן. די דייטשן ליידן גרויסע מפלות. דערהערנ־דיק זיינע נייעס איז אויך יעליזאוועטע געוואָרן מער האָפֿער־דיקער און פריילעכער. מיר האָבן געזען, אַז ס׳איז איר אַ ביסל לייכטער געוואָרן אויפן האַרצן. סוף סוף איז זי דאָך נאָר אַ מענטש און וויל אויך לעבן. וואָס דאָס באדייט אויס־באַהאַלטן יידן, האָט זי גאַנץ גוט געוווסט.

דעם 27־טן מאי, גאַנץ פרי, האָב איך דערהערט אַ שטימע: טאַטע! מיר האָבן זיך ביידע אַ הויב געטאָן און דערזען לייבלען. ער איז אַרויף צו אונדז אויפן בוידעם און דערציילט, אַז דער פויער, ביי וועמען זיי באַהאַלטן זיך אויס, פֿאָדערט געלט און זיי האָבן ביי זיך קיין רובל נישט. אויסער־דעם האָבן זיי נאָך אַ נייע צרה.

ביידע, סיי ער און סיי משהל, זיינען פֿאַרקרעציקט און זיי טאָרן דאָך דעם פויער וועגן דעם נישט דערציילן. זיי מוזן קריגן אַ זאַלב צו די קרעץ.

מיר דערציילן גלייך די גאַנצע געשיכטע יעליזאוועטען און בעטן איר גיין צו צערנינסן, אין איגנאַלינע, און אים איבערגעבן פון אונדז אַ בריוול.

זי איז אַוועק און איז צוריקגעקומען מיט אַ זאַלב פון אַפּטייק און מיט 5 דאָלער, וואָס רעקשט האָט געשיקט פֿאַר אונדז.

לייבל איז געבליבן ביי אונדז ביזן אָוונט און האָט דאָן געזומען די זאַלב מיט די 5 דאָלאר און איז אַוועק.

מיר האָבן צוערשט חרטה געהאַט, וואָס מיר האָבן אים געלאָזט גיין. שפּעטער האָבן מיר געזען, אַז אויך פֿאַר אונדז איז דאָס אַ שוואַכע באַהעלטעניש און ס׳איז גוט געווען וואָס ער איז אַוועק.

אין אַ פֿאַר טעג אַרום איז געקומען ראַצינסקי און האָט געבראַכט צייטונגען. מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז די ענגלענ־דער האָבן צעקלאַפּט די דייטשן אין צפון־אַפריקע.

עס וועט שטאַרקער די אַפּענונג, אַז די מלחמה וועט זיך אינגיכן ענדיקן און מיר וועלן זיך ראַטעוון.

אוי, ווי דערלעבט מען שוין דעם סוף פון קריג?

אַנהויב יוני, גאַנץ פרי, האָבן מיר דערהערט אַ שרעק־לעכן אויפרייס. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס האָבן פֿאַרטיזאַנער אויפגעריסן די באַן־ליניע נאָענט פון דאָרף.

יעליזאוועטע איז ווידער געוואָרן זייער צעשראָקן. ס׳איז נישט וויט פון אונדז און מען וועט זיכער קומען זוכן.

און אַזוי איז טאַקע געווען. אין אָוונט האָבן מיר דער־הערט ווי סאָלדאַטן גייען אַריין אין שטוב און רעדן מיט דער קריסטין. זיי האָבן איר געבעטן עפענען די שטאַל. זיי האָבן אַרייַנגעקוקט און אין אַ צען מינוט אַרום זיינען זיי אַוועק.

מיר האָבן פרייער אָפּגעאָטעמט. מיר האָבן ווידער געזען דעם טויט פֿאַר די אויגן און האָבן זיך דאָך גערַאַטעוועט.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מירלען און האָב דערזען, אַז זי האָט זיך כמעט אינגאַנצן געענדערט. זי איז געווען ווייס ווי קאַלך, די אויגן אויסגעגלאַנצט און זי האָט געציטערט פון שרעק.

איך טרייסט איר, אַז מען דאַרף זיין צופֿרידן, וואָס אַזא ענין האָט זיך געענדיקט נאָר מיט שרעק.

מיר שטופּן ווידער די טעג און וואַרטן אויף גוטע נייעס פון די פראָנטן. אַזוי ווי שוין עטלעכע חדשים ווי מיר האָבן

נישט איבערגעביטן די וועש און זיך נישט געוואַשן, זיינען אונדז באַפאַלן לייז און ס׳האָט שרעקלעך געביסן.

אַן אַנדער צרה איז געווען, וואָס יעליזאַוועטע האָט געבראַכט באַראַנאַווסקין מיטן זון זיי זאָלן איבערבויען די גומנע און פאַריכטן די שטאַל. דאָס האָט געדויערט דריי טעג און מיר האָבן נישט געטאָרט אפילו אַ הוסט טאָן. איין מאָל האָב באַראַנאַווסקיס זון געזוכט די לייטער און מירל האָט אים שטילערהייט אַרונטערגעלאָזן. דער שגץ האָט דאָס נישט באַמערקט, אָבער יעליזאַוועטע איז נישט געווען פאַרזיכטיק און האָט עפעס געגעבן אַ וווּנק מיט דער האַנט.

וועז יעליזאַוועטע האָט אַוועקגעטראָגן די מילך אין דער מעלקעריי, האָט זי דאָרט געטראָפן באַראַנאַווסקיס שוועגערין, וועלכע האָט איר אָפגערופן אין אַ זייט און שטילער־הייט געפרעגט:

— זאָג מיר, וועמען באַהאַלטסטו אויפן בוידעם?

— קיינעם נישט. ווי פאַלט דיר איין אַזאַ זאַך?

— דערצייל נישט קיין מעשיות. מיין פלימעניק האָט דערציילט, אַז ער האָט באַמערקט ווי דו האָסט צו עמעצן געווונקען אויפן בוידעם.

זי האָט, פאַרשטייט זיך, געלייקנט שטיין און ביין, אָבער דאָס איז פאַר אונדז קיין נחמה נישט געווען.

מיר האָבן באשלאָסן אַוועקצוגיין פון יעליזאַוועטען און געפינען אַן אַנדער באַהעלטעניש.

די גרויסע פראַגע איז נאָר געווען: ווו און ביי וועמען?

איך פארלאָז יעליזאַוועטען

דער אייניציקער קריסט, וועלכער איז אונדזערער אַ גוטער פריינט און ווויינט נישט וויט, איז זולען. ער וועט זיכער נישט האָבן קיין חשק אונדז אויסצובאַהאַלטן צוליב זיינע קינדער. אויב מיר וועלן אָבער צו אים קומען אַן זיין וויסן, וועט ער אונדז נישט אַרויסטרייבן.

איך וויים אָבער נישט דעם וועג צו אים און יעליזאַוועטע האָט מורא מיט אונדז צו גיין און באַווייזן ווו ער ווויינט.

איך שלאָג איר פאָר, אַז זי זאָל גיין איינע אַליין און מאַכן סימנים אויפן וועג און דאַן וועלן מיר גיין און לויט אירע צייכנס טרעפן דאָס הויז פון זולען.

דערצו האָט זי תיכף מסכים געווען. זי איז אַוועק און אויף יעדע 20 מעטער אַוועקגעלייגט באַשטימטע צוויגן פון דער רעכטער זייט.

זי האָט אונדז דערקלערט, אַז אַרויסגייענדיק פון וואַלד וועלן מיר אַנטרעפן אַ דעמב און גלייך נאָך אים וועט זיך אַנהויבן אַ פעלד פון קאָרן. וועז מיר וועלן דורכשניידן דאָס פעלד, וועלן מיר דערזען אַ שטוב מיט אַ וויסן קוימען. דאָרט ווויינט זולען.

אין דער פרי זיינען מיר אַרונטערגעקראָכן פון בוידעם און זיך האַרציק געזעגנט מיט יעליזאַוועטען. איך האָב אַפּ־גערעדט מיט מירלען, אַז איך וועל גיין ביזן וואַלד אַליין און דאָרט וועט זי מיך אָניאָגן.

איך האָב זי איבערגעלאָזט ווי זי האָלט אַרומגענומען יעליזאַוועטען און ביידע כליפען און ווויינען.

איך בין אַוועק אין דער ריכטונג צום וועלדל.

איך האָב זיך דערווייטערט אַ פאָר הונדערט מעטער קוק זיך אום אויף הינטן און זע נישט מירלען. דערווייל האָט זיך דער הימל פאַרצויגן מיט אַ שוואַרצן וואָלקן און אַלץ אַרום האָט אַנגעזאָגט אַ שלאָקס רעגן. איך האָב שוין נישט געקאָנט גיין צוריק.

איך האָב זיך געשלעפט ווייטער אין וועלדל און האָב אַלץ נישט געקאָנט פאַרשטיין, צוליב וואָס האָט מיך מירל נישט נאָכגעיאָגט.

אין אַ פאָר שעה אַרום בין איך אַרויס פון וואַלד און דערזען דעם דעמב מיטן קאָרן אַרום.

איך טראַכט, אַז אין לעצטן מאָמענט האָט דאָרט עפעס פאַסירט און מירל האָט קענטיק געמוזט בלייבן. זי וויים דאָך אָבער וווהין איך בין געגאַנגען און וועט זיכער אַליין קומען.

ס׳האָט אַנגעהויבן צו רעגענען. איך וואַרט נישט און קריך ווייטער דורכן קאָרן. די ערד איז זייער בלאָטיק און ס׳איז מיר שווער אַרויסצושלעפן די קוליעס. איך בין אויך אינגאַנצן אויסגעוויקט געוואָרן, אָבער פונדעסטוועגן האָב איך זיך געשלעפט מיט די לעצטע כוחות און דערגאַנגען, ענדלעך, צו אַ געבוידע.

איך האָב אָבער גלייך דערקענט, אַז דאָס איז נישט זולעס הויז. הייסט דאָס, אַז איך בין נישט געגאַנגען מיטן ריכטיקן וועג. אַזאַ צרה. איך באַשליס, אַז איך מוז גלייך גיין צוריק צום דעמב און פון דאָרט זוכן אַ הויז מיט אַ ווייסן קוימען.

ס׳איז נאָס און זומפיק און איך בין דורכגענעצט, אָבער נישטאָ קיין ברירה. איך שלעפ זיך צוריק איבערן קאָרן־פעלד.

אַ נס וואָס ס׳האָט אויפגעהערט צו רעגענען, די זון האָט אַנגעהויבן צו שיינען און איך האָב זיך אַ ביסל אָנגעוואַרעמט.

איך האָב אויסגעפונען אַ טרוקן אָרט און זיך אַנידער־געלייגט. איך האָב געהאַט ביי זיך אַ ביסל טאַבאַק, האָב איך געמאַכט אַ דיקן פּאַפּיראָס און פאַרויכערט. איך האָב זיך געוואָלט אַ הויב טאָן און גיין ווייטער, אָבער איך האָב דער־פילט אַ גרויסע מידקייט און בין געבליבן ליגן זיך אַ ביסל אָפרוען.

קענטיק, אַז איך בין אייngעשלאָפן. וועז איך האָב זיך אויפגעכאַפט, האָב איך באַמערקט נישט ווייט פון מיר ווי מ׳האָט צוגעבונדן אַ פערד צו אַ בוים.

ווער האָט געבראַכט אַהער דאָס פערדל און צי האָט ער מיך באַמערקט?

ס׳איז שוין געווארן פינצטערלעך. איך האָב זיך אויפ־
געשטעלט, אַרומגעקוקט זיך אין אַלע זייטן און דערזען פון
דער ווייטנס אַ שטוב מיט אַ ווייסן קוימען.

איך בין גלייך אַריבער אין קאַרן און האָב זיך אָנגעהויבן
שלעפן אין יענער ריכטונג. איך קריך איבער געאַקערטע
פעלדער און דערזע אַ גראבן פול מיט וואַסער.

איך מוז אים דורכבראדזען. איך וואַרף אַריבער די
קוליעס אויף דער אַנדער זייט און קריך אַריין מיטן געזונטן
פוס אין וואַסער. איך צי אויס די הענט און האַלט זיך אָן
אַ צווייג און דערגרייך די צווייטע זייט.

איך פיל ווי די כוחות גייען מיר אויס, אָבער איך שטרענ־
זיך אָן און גיי ווייטער, דערזע באַלד אַ גומנע מיט אַ בעדל.
איך דערקען, אַז דאָס איז זולעס בעדל.

איך קריך אַריין אין בעדל און פאַל אַנידער אויף דער
האַרטער שטייגערנער פאָדלאָגע. איך בין צופרידן, וואָס איך
האָב ענדלעך אַ דאַך איבערן קאָפּ.

איך ליג און טראַכט ווי אַזוי אָנצוזאָגן זולען, אַז איך
געפין זיך אין בעדל. פלוצלונג דערהער איך טריט און צוויי
פנימער קוקן אַריין אין בעדל און זוכן עפעס.

מיט פרייד דערהער איך לייבלס שטימע ווי ער זאָגט
צו מירלען:

— מאַמע, אָט איז דער טאַטע!

גאָט צו דאַנקען! מיר האָבן זיך ווידער געטראָפן. זיי
ווילן וויסן וואָס מיט איר האָט פאַסירט. ווו בין איך געווען
אַזאַ לאַנגע צייט. איך קען אָבער נישט רעדן פון מידקייט
און אָפּגעשוואַכטקייט.

לייבעלע זאָגט, אַז נישט וויט האָט ער געזען אַ ברונעם.
ער גייט אַוועק און ברענגט מיר אַן עמער קאַלט און דער־
פרישנדיק וואַסער. איך טרינק און קום אַ ביסל צו די כוחות.
דערצייל זיי ווי איך האָב געבלאָנדזשעט און האָב זיך
געמוזט אומקערן צוריק צום דעמב און צום קאַרן.

עס וויזט זיך אַרויס, אַז מירל האָט מיך יאָ נאָכגעיאָגט
אָבער זי איז אויך אַוועק אין אַן אַנדערער ריכטונג און
דערפאַר האָט זי מיך נישט געטראָפן.

זי האָט מורא געהאַט צו גיין אַליין דורכן וואַלד און האָט
זיך צוריקגעקערט צו יעליזאַוועטן. גראָד איז דאָס געווען
גוט, ווייל לייבל איז דערווייל געקומען און האָט זי געטראָפן.

זיי האָבן ביידע עפעס אָפּגעגעסן און זיינען אַוועק
צו זולען. אויפן וועג האָבן זיי די גאַנצע צייט געזען די
סימנים פון די קוליעס. זיי האָבן געפירט אָבער נאָר ביז צום
דעמב און דאַן האָבן זיי זיך שוין מער נישט געזען. מעגלעך,
אַז דער רעגן האָט אָפּגעווישט די שפורן.

לייבל דערציילט אונדז וועגן זייערע צרות. דער קריסט
לאָזט נישט לעבן און פאָדערט ווידער געלט און זאַכן. וואָס
זאָלן זיי טאָן? בקיצור: צרות אויף צרות פון אַלע זייטן.

איך פאַרצייכן זיך ווידער מיין נייע וויכטיקע דאַטע:
ס׳איז מאַנטיק, דעם 28־טן יוני 1943.

אליין אין וואלד

דינסטיק פרי האָבן מיר דערהערט ווי עמעצער דער־
נענטערט זיך צום בעדל און לויט זיין הוסטן האָב איך דער־
קענט, אַז דאָס איז זולע. ער איז אַריין אין בעדל, האָט זיך
מיט מיר צעקושט און מיר האָבן ביידע אָנגעהויבן ווייגען.
איך האָב אים דערקלערט אונדזער לאַגע און געבעטן רחמנות
האָבן און דערלויבן זיין אַ פאָר וואָכן אין בעדל.

ער האָט געזאָגט, אַז ער וואָלט זייער ווען אונדז
ראַטעוועט, אָבער ער האָט מורא פאַר זיינע אייגענע קינדער.
ער איז אַוועק און האָט אונדז געבראַכט צו עסן.

אין בעדל איז געווען אַ בוידעם. לייבל האָט מיר געהאָלפן
אַרויפקריכן אויפן בוידעם. נאָך מיר איז אַרויפגעקראָכן מירל
און צום סוף איז אויך לייבעלע געקומען.

זולע האָט באַלד געבראַכט שטרוי און מיר האָבן געהאַט
אַ גוט געלעגער. אַנטקעגן דעם בוידעם ביי יעליזאַוועטען איז
דאָ געווען אַ גן עדן.

מיט לייבלען האָבן מיר אָפּגערעדט, אַז אויב זיי ווילן
נישט קענען בלייבן ביי אנדרעיעווסקין, זאָל ער קומען צו
אונדז און משהל וועט דאַרפן גיין צו אַן אַנדערן קריסט,
מיינעם אַ גוטן פריינט, ווי איך האָב אים שוין פריער אָנגעוויזן.

לייבעלע האָט איבערגענעטיקט, האָט זיך אינדערפרי
מיט אונדז געזעגנט און איז אַוועק צו משהלען.

שבת ביינאַכט האָבן מיר איינגעהייצט דאָס באָד און
זיך צום ערשטן מאָל איך משך פון 5 חדשים גוט אויסגעוואַשן.
מיר האָבן איבערגעביטן די וועש און ענדלעך פטור געווארן
פון די ליין.

זונטיק איז צו אונדז געקומען ראצינסקי און האָט אונדז
געבראַכט פאַרשידענע פראָדוקטן. איבערהויפט זיינען מיר
געווען צופרידן מיט דער צייטונג. ווו מ׳האָט באַשריבן געווי
די ענגלישע נצחונות איבערן דייטשן מיליטער.

אַלע זיינען געווען צופרידן און האָפּערדיק. פון צייט צו
צייט פלעגט אַרויפקריכן צו אונדז אויפן בוידעם זולעס פרוי
און מיט אונדז שמועסן.

אין אָונט פלעגט מירל אַראָפקריכן פון בוידעם, אַביסל
שפּאַציר׳ן אין די גערשטן און אָטעמען פרישע לופט.

עס האָבן זיך אַזוי לאַנגזאַם געשלעפט די טעג און מיר
זיינען שוין כמעט ווי געווען זיכער, אַז דאָ אויפן בוידעם
וועלן מיר קענען בלייבן ביזן ענדע קריג. אַלע זיינען צו
אונדז געווען אַזוי פרייַנדלעך און ליב.

איין מאָל איז צו זולען געקומען צו גאַסט זיין שוואָגער,
דאָס הייסט דעם ווייבס ברודער. זי איז מיט אים פאַרביי־
געגאַנגען דאָס בעדל און מיר האָבן דייטלעך געהערט, ווי

ער דערציילט איר ווי אַזוי מען האָט מיך דערהרגעט אין אַ וועלדל, נישט ווייט פון איגנאַלינע. דערביי האָט ער שטאַרק אָפּגעזיפצט און געזאָגט, אַז ס׳איז אַ גרויס רחמנות אויף מיר.

וועג איר ברודער איז אַוועקגעפאָרן, איז זי אַרויף צו אונדז און האָט זיך גוט פונאנדערגעלאַכט.

מיר האָבן זיך אַלע באַרואיקט און גאָרנישט פאָרגעפילט, אַז עס דערנענטערט זיך ווידער אויף אונדזערע קעפּ אַ שוואַרצע כמאַרע.

דאָס איז געווען דעם 23־טן אויגוסט, וועג פּלוצלונג איז צו אונדז אויפן בוידעם אַרויפגעקראָכן אומגעריכטערהייט זולע אַליין.

ער האָט אונדז דערציילט, אַז אין ווישנוו, אַ נאָענט דערפל, האָבן די פּאַרטיזאַנער אונטערגעצונדן אַ טאַרטאַק. די דייטשן האָבן אַרומגערינגלט די גאַנצע געגנט און זיי גייען זוכן פּאַרטיזאַנער.

ס׳איז מעגלעך, אַז זיי וועלן אויך קומען צו אים און אפשר אויך זוכן אין בעדל.

ס׳איז אונדז גוט פינצטער געוואָרן אין די אויגן. ווידער וועלן מיר דאַרפן בלאָנדזשען און קריכן.

זולע האָט אונדז געראַטן אַריבערצוגיין ביינאַכט אין פעלד פון די קאַרטאָפל און דאַרטן איבערנעכטיקן. מיר האָבן אים געפאָלגט און אַ גאַנצע נאַכט זיינען מיר געלעגן אויף דער פייכטער ערד, צווישן די קאַרטאָפל.

אינדערפרי האָט אונדז זיין פרוי געבראַכט געקאָכטע עסן און מיר האָבן זיך אַ ביסל אויפגעפרישט.

זי איז אַוועק און מיר זיינען געבליבן ליגן אין פעלד. פּלוצלונג האָב איך דערפילט אונטערן העמד עפּעס אַ מאָדנע בייסעניש. איך האָב זיך שנעל אָפּגעקנעפּלט און אַרויסגעשלעפּט פון אונטערן העמד אַ גרויסן וואַסער־וואָרעם.

— דו זעסט, מירל, לעבעדיקערהייט עסן אונדז שוין די וועריס.

פאַרנאַכט איז צו אונדז געקומען זולע און דערזעענדיק ווי מיר ליגן צונויפגעקורטשעט אין זומפ, האָט אים קענטיק פאַרקוועטשט דאָס האַרץ און ער האָט אַנגעהויבן צו ווייגען.

וועג ער האָט זיך באַרואיקט אַביסל, האָט ער אונדז געפרעגט וואָס מיר טראַכטן צו טאָן. אין דער געגנט איז איצט אַ גרויסע געפאָר.

איך האָב אים פאַרגעשלאָגן מיך אָוועקצופירן צו נעוואָראוואסקין. איך גלויב, אַז ער וועט מיך אויסבאַהאַלטן. מירל וועט גיין צוריק צו יעליזאָוועטן. דער עיקר איז, אַז זיי זאָלן אין איר נישט פאַרגעסן און פון צייט צו צייט ברענגען עסן. זולע האָט מיר געענטפערט, אַז ער וועט גיין זיך מיישב זיין מיט ראציגסקין. אין אַ פאָר שעה אַרום איז ער צוריק־געקומען און מיר איבערגעגעבן, אַז זיי ביידע וועלן מיך אַריבערפירן צו נעוואָראוואסקין מיטן תנאי, אַז איך זאָל אים בשום אופן נישט דערציילן, וואָר עס האָט מיך צו אים געבראַכט.

איך האָב אים געגעבן מיין ערן־וואָרט, אַז איך וועל וועגן דעם קיינעם נישט דערציילן.

גאַנץ פרי האָט אונדז זולע אַנגעזאָגט, אַז ראציגסקי איז געקומען. ער בעט מיך אַריבערגיין אין גומנע און פון דאָרט וועט אַרויספאָרן די פור.

איך האָב זיך געזעגנט מיט מירלען, מיר האָבן זיך גוט אויסגעווייגט און איך האָב זיך אַוועקגעשלעפּט אין דער גומנע.

זיי האָבן מיר אַריינגעלייגט אין אַ גרויסן וואָגן און באַדעקט מיט שטרוי. מ׳האָט מיר נאָר געלאָזט אַ שפּאַלט ווי אַזוי צו אָטעמען. זיי האָבן מיר אָנגעזאָגט, אַז איך זאָל אויפן וועג חס ושלום נישט הוסטן. מיר וועלן דאַרפן דורכפאָרן אַ פּאָר געפערלעכע דערפער.

אויפן וועג האָב איך געהערט ווי עמעצער באַגריסט ראַציגסקין און ער ענטפערט אים מיט אַ פריינדלעכער ברכה.

פאַרנדיק האָט זיך זייער געוואָלט אַ הוסט טאָן, אָבער איך האָב זיך איינגעהאַלטן און דער וועג איז דורך בשלום.

אין עטלעכע שעה אַרום האָט זיך אונדזער פור אָפּ־געשטעלט. זיי האָבן פון מיר אַראָפּגענומען די שטרוי און איך האָב דערזען ווי מיר שטייען אינמיטן אַ וועלדל.

ראציגסקי האָט מיר באַוויזן דעם וועג צו נעוואָראוואסקיס הויז. זיי האָבן זיך ביידע מיט מיר צעקושט און מיר געראָטן איבערצוואָרטן אין וואַלד ביז ס׳וועט ווערן פינצטער און דאָן צושלעפּן זיך צו דער געבידע.

זיי האָבן זיך אויסגעדרייט און שנעל ווי מעגלעך אַוועק־געפאָרן צוריק. איך בין געבליבן, ווי געווייגלעך, איינער אַליין אין וואַלד.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע תקופה אין מיינע שווערע וואַנדערונגען. איך האָב ביי זיך אויף פאַרצייכנט די דאַטע:

דאָס איז געווען זונטיק, דעם 5־טן סעפּטעמבער 1943.

זעקס חדשים אין אַ חזיר־שטאַל

איך בין געבליבן אין וואַלד און האָב זיך קודם כל אַרומגעקוקט ווו איך געפּין זיך. אַלע בוימער זיינען מיר געווען גוט באַקאַנט. אויף עטלעכע אַלטע שטאַמען האָב איך אפילו געפונען אויפשריפטן פון אונדזער פירמע. דער וואַלד האָט געהערט צו לאַווירנאָוויטשן און ער האָט זיך געגרענעצט מיט נעוויראָוואסקיס הויז.

דער טאָג איז גראָד געווען אַ שיינער און וואַרעמער. איך האָב באַשלאָסן איבערצוואַרטן ביזן אָוונט און אין דער פינצטערניש אַנקומען צו נעוויראָוואסקין.

וועג די זון איז פאַרגאַנגען, בין איך אַרויס פון וועלדל

און דערזען נעבן שטוב אַ גומנע און אַ בעדל. איך באַשליס איבערצונעכטיקן אין בעדל און מאָרגן פרי זיך מעלדן ביים באַלעבאָס.

איך גיי צו צום בעדל, גיב אַן עפן די טיר און ציגד אַן מיין ציגד־מאַשינקע און דערזע אין ווינקל אַ פּאָס מיט אַ קעסל. איך פאַרשטיין, אַז דאָס איז קענטיק אַ מין ברייזל און נעוויראָווסקי מאַכט קענטיק שטילערהייט בראנפן. אויב ער האָט אַ שותף, וועט ער דאָך זיכער אַהערקומען און מיך טרעפן. איך גיי אין גומנע. איך עפן אויף שטילערהייט די טיר און וויל שוין אַריינגיין אינעווייניק זיך אַוועקלייגן אויפן שטרוי, ווי איך דערהער פלוצלונג ווי עמעצער מאַכט אַ גוואַלד.

עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דאָס איז נעוויראָווסקיס זון, וועלכער האָט זיך געהאַט צעקריגט מיט אַ שכן און ער האָט געמיינט, אַז דאָס איז ער געקומען אים שלאָגן.

איך האָב אים, פאַרשטייט זיך, באַרואיקט און אים דערקלערט ווער איך בין. פון שטוב איז באַלד אַרויסגעגאַנגען דער אַלטער באַלעבאָס און ווען ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך מיט מיר האַרציק צעקושט און געזאָגט צום זון, אַז ער זאָל נישט מורא האָבן. איך בין זיינער אַ גוטער פריינט.

ער האָט מיך גלייך אַרייַנגערופן אין שטוב אַריין און געגעבן אַ שיינעם אָונט־ברויט. ער האָט מיר פאַרגעלייגט צו גיין נעכטיקן אויפן בוידעם פונעם בעדל.

גאַנץ פרי איז ער צו מיר געקומען און געבראַכט פריש־טיק און ווען איך האָב אָפגעגעסן, האָט ער מיר געזאָגט, אַז זיין פרוי האָט זייער מורא צו באַהאַלטן אַ ייד און איך וועל ביי אים נישט קענען בלייבן.

איך האָב אים אָנגעהויבן איינרעדן און צוזאָגן אַלע גליקן ביז ער איז אַ ביסל ווייכער געוואָרן און מיך איבער־געלאָזט אויפן בוידעם. ער פלעגט מיר אַפילו ברענגען עסן און צייטונגען. פונדעסטוועגן האָב איך באַמערקט, אַז ער איז פון מיין באַהעלטעניש גאָרנישט צופרידן.

דעם 8־טן סעפּטעמבער האָט ער מיר געבראַכט אַ צייטונג, פון וועלכער איך האָב זיך דערוווּסט, אַז די ענגלענדער האָבן אייַנגענומען סיציליע און איטאַליע האָט קאַפּיטולירט.

איך האָב די נייַעס אויסגענוצט, כדי צו באַרואיקן מיין באַלעבאָס מיט זיין שרעקעוודיקער פרוי.

„דו זעסט — האָב איך צו אים געזאָגט. — איטאַליע איז שוין פאַר היטלערן פאַרלוירן און אין רוסלאַנד כאַפּט ער גרויסע מפלות. דאָס באַווייזט, אַז אין גיכן וועט זיך ענדיקן די מלחמה".

עס זיינען אַוועק 13 טעג. מאַנטיק, דעם 19־טן סעפּ־טעמבער, איז ער צו מיר געקומען גאַנץ פרי און האָט מיר מיט אַ צעשראָקענער שטימע געזאָגט:

— ירחמיאל, דו מוזט גלייך פונדאַנען אַוועקגיין. גיי אין וואַלד און איך וועל אין אַ פאָר שעה אַרום קומען צו דיר און דיר דערציילן וואָס ס׳האָט פאַסירט.

איך קריך אַראָפּ פון בוידעם, שלעפּ זיך קוים אַוועק אין וועלדל און וואַרט שוין מיט אומגעדולד, אַז ער זאָל קומען און דערציילן וואָס ס׳איז פאַרגעקומען.

ווען ער איז געקומען, האָט ער מיר דערציילט עפּעס אַ געשיכטע פון אַ זאַבאַווע ביי זיינעם אַ שוועסטער־קינד. ער איז געווען שיכור און האָט געשאָסן אויף אַ גאַסט. ער איז מער ווי זיכער, אַז פאָליציי וועט קומען אים זוכן און איך קען אויך דערפון ליידן.

שפּעטער האָב איך זיך דערווּסט, אַז די גאַנצע מעשה איז געווען אויסגעטראַכט, כדי פון מיר פטור צו ווערן. אין יענעם מאָמענט האָב איך אים אָבער געגלויבט און איך האָב אים געבעטן מיך אַוועקפירן צו זיין קוזין קאַראָל.

ער האָט דערצו מסכים געווען, אַזוי ווי אַלע אַנדערע, ד. ה. נאָר אויב איך וועל זיין קוזין נישט דערציילן, ווער ס׳האָט מיך געבראַכט צו אים.

אין דער פינצטערניש זיינען מיר ביידע געגאַנגען איבער פעלדער און לאָנקעס. איך האָב קוים געשלעפּט די פוס. ווען ער האָט באַמערקט ווי שוואַך איך בין, האָט ער מיך געמוסט אויף די פלייצעס און מיך געטראָגן דריי קילאָמעטער ווי אַ קליין קינד.

ער האָט מיך צוגעטראָגן צו אַ בעדל און אַרונטערגעלאָזט. דאָ וועל איך דאַרפן איבערנעכטיקן און מאָרגן פרי, ווען זיי וועלן גיין אַרויסטרייבן די בהמות אין פעלד, זאָל איך זיך מעלדן פאַר קאַראָלן אַדער פאַר זיין פרוי.

פאַרטאָג האָב איך באַמערקט ווי קאַראָלס מוטער איז אַריין אין שטאַל אַרויסלאָזן די בהמות. איך האָב איר אַ רוף געטאָן. זי איז אריין אין בעדל און דערזעענדיק מיך האָט זי זיך דערשראָקן. איך האָב זי באַרואיקט, געבעטן רחמנות האָבן און מיך לאָזן אין בעדל. איך וועל איר נאָך דער מלחמה פאַר דעם פיין באַצאָלן.

זי איז אַוועק און האָט מיר געבראַכט עפּעס צו עסן. דערביי האָט זי מיר געזאָגט, אַז ביי זיי וועט פאַר מיך זיין זייער שווער זיך צו באַהאַלטן. דער אַלטער נעוויראָווסקי איז שוין עובר בטל און ער קען מיך נאָך אַרויסגעבן.

ביינאַכט איז צו מיר אויך געקומען קאַראָל און ער האָט מיר געזאָגט ווי די מאַמע, אַז זיי האָבן מורא מיך צו האַלטן. ער ראָט מיר צו גיין אין וועלדל און ער וועט מיר פון צייט צו צייט ברענגען עסן.

איך האָב קיין בריה נישט געהאַט און בין אַוועק אין וואַלד. איך האָב גלייך געזען, אַז דאָ וועט נישט זיין פאַר מיר קיין אָרט. ווהין גיין? אפשר צו זאַכאַראָווסקין אַדער צו קאַזימערן.

אַ גאַנצן טאָג ליג איך אין וועלדל און ביינאַכט שלעפּ

איך זיך אַריין אין בעדל. די נעכט זיינען שוין געווען זייער קאַלט. איך ווייס נישט וואָס צו טאָן.

דעם 8־טן אָקטאָבער האָב איך באַשלאָסן צו גיין צוריק צו נעוויראָווסקין. איך האָב אָבער געפונען דאָס בעדל פאַר־קלאַפט און די גומע פאַרשלאָסן. איך קלער נישט קיין סך און קריך אַוועק צו דער שטוב. איך קלאַפ אָן אין טיר, אָבער זיי ווילן מיר נישט עפענען. איך זעץ זיך אויפן גאַניק און ווייַן.

אין אַ קורצער צייט אַרום זע איך ווי די אַלטע נעווי־ראָווסקיכע קוקט אַרויס דורכן פענסטער און זאָגט צו מיר:

— גיי תיכף אַוועק פונדאַנען. אויב נישט, וועל איך גיין רופן פּאָליציי.

מיט אַ שווער געמיט גיי איך אַראָפ פון גאַניק און דער־קריך צום דערבייאיקן וועלדל. איך דערמאָן זיך, אַז דאָס איז די נאַכט פון יום כיפור. איך זעץ זיך אַנידער און ווייַן. וואָס זאָל איך טאָן? וווהין זאָל איך גיין? איינער אַליין, אויף איין פוס, אַ קאַליקע, אָן אַ גראָשן געלט, שוואַך און מיד. פאַרטריבן און פאַריאָגט ווי אַ היימלאָזער הונט.

איך באַשליס צו גיין סתם מיטן ווינט. אפשר וועל איך אָנטרעפן אויף אַ גוטן קריסט און ער וועט מיר דאָך העלפן.

איך האָב זיך אויפגעהויבן און אָנגעהויבן קריכן מיט מיינע קוליעס איבער וואַלד און פעלד. איך גיי סתם נישט וויסנדיק צו וועמען דער גורל קען מיך פאַרפירן.

ס׳איז שוין גינוואָרן ליכטיק. איך האָב דערהערט ווי אַ האָן קרייט. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז נישט ווייט געפינט זיך אַ ווירטשאַפט און האָב אָנגעהויבן גיין אין דער ריכטונג וווּ דער האָן האָט געקרייט.

איך בין אַרויס פון וועלדל און דערזען נישט ווייט פון וועג אַ ליימענע געביידע, אָן אַרעמע פויערשע כאַטקע.

איך האָב גלייך דערקענט, אַז דאָרט וווינט איינער אַ באַקאַנטער פאָליאַק, ביקאָווסקי. איך גיי צו צום טויער און דער הונט הויבט אָן צו בילן.

עמעץ איז גלייך אַרויס פון שטוב און אַ פרעג געטאָן:

— ווער איז דאָס?

— עפן אויף! האָב נישט מורא. ס׳איז אָן אייגענער.

ער איז צוגעגאַנגען גאָר נאָענט צום טויער און מיך ווידער געפרעגט ווער איך בין.

— ירחמיאל, דאָס איז ירחמיאל קארב פון איגנאַלינע.

— ירחמיאל, ווי איז דאָס מעגלעך? ווי קומסטו אַהער? אַלע האָבן דאָך דיך שוין באַווייַנט, אַלע האָבן געזאָגט, אַז מ׳האָט דיך דערהרגעט.

ער האָט געפּענט דאָס טויער און האָט מיך אַריינגעפירט און שטוב. ס׳האָט שוין אָנגעהויבן טאָגן, אָבער אין שטוב איז נאָך געווען גוט פינצטער. ער האָט אָנגעצונדן אַ לעמפּל און מיך אָנגעקוקט עפּעס מאָדנע, ווי איך וואָלט באמת אויפגעשטאַנען תחית המתים.

— דערצייל מיר, ווי אַזוי האָסטו זיך געראַטעוועט?

איך האָב אין קורצן דערציילט מיינע איבערלעבונגען און אים געבעטן רחמנות האָבן אויף מיר און באַווייזן אַן אָרט וווּ זיך צו באַהאַלטן. עס ווילט זיך לעבן.

ער האָט אַ ווייַלע געטראַכט און דאַן מיך אַריינגעפירט אין גומע און געווייזן אויפן היי:

— לייג זיך דערווייל דאָ אַוועק און רו זיך אויס. איך וועל דיר גלייך ברענגען עפּעס צום עסן און אַ וואַרעם גלאָז טיי. שפּעטער וועלן מיר רעדן וועגן דיין באַהעלטעניש.

איך האָב זיך אַנידערגעלייגט אויפן היי, בין געווען זייער אָנגעמאַטערט און טאַקע גלייך איינגעשלאָפן.

ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפט איז שוין געווען גרויסער טאָג. איך האָב נאָך נישט באַווייזן צו באַקומען מיין נייעם „פּאַלאָץ" און בוקאָווסקיס פרוי איז אַריין אין גומע און מיר געבראַכט עסן.

דער פרישטיק האָט מיך מחיה געווען. איך האָב איר צענדליקער מאָל באַדאַנקט פאַר אָזאַ גוט האַרץ און איר געזאָגט, אַז דער קריג וועט שוין לאַנג נישט דויערן און איך וועל זיי דאָס קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

די קריסטן איז אַוועק און איך האָב דערזען, אַז די גומע איז נאָר האַלב צוגעדעקט מיט שטרוי און די צווייטע העלפט איז אין גאַנצן אָפן. פון גומע פירט אַ טירל צום חזיר־שטאַל. זייער ליימענע כאַטקע געפינט זיך פונקט אַנטקעגן.

איך האָב שטענדיק געווּסט, אַז בוקאָווסקי איז אָן אָרע־מער פויער, אָבער כ׳האָב זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז ער זאָל זיין אַזוי אָרעם. זיין גאַנצע „געבייַדע" איז באַשטאַנען פון איין צימער מיט אַ „פירעס". דאָס הייסט אַ מין פאָדער־הויז, וווּ ס׳איז געווען זיין סקלאַד און דאָרט זיינען טאַקע געווען אָנגעלייגט אַ סך קאַסטנס.

אַרום איינס אַזייגער האָט מיר בוקאָווסקי אַליין געבראַכט מיטאָג־עסן, אַ וואַרעמע אַרבעס־זופ מיט פלייש. איך האָב פשוט מיינע אויגן נישט געגלויבט.

אַזאַ גליק. איך האָב גלייך דערפילט, אַז מיין באַלעבאָס איז טאַקע אַן אָרעמער, אָבער אַ גוטער מענטש. ער וועט מיך נישט אַרויסוואַרפן. די פראַגע איז נאָר, וווּ וועל איך דאָ קענען ווינטערן.

ביינאַכט האָב איך זיך גוט איינגעגראָבן אין היי און פונדעסטוועגן איז מיר געווען קאַלט. וואָס וועט זיין אין די גרויסע קעלטן. וואָס וועל איך טאָן אין אַ גרויסער זאַוערוכע?

איך באַשליס וועגן דעם נישט צו קלערן. סיי ווי סיי קען איך דאָך גאָרנישט העלפן. און אפשר וועט זיך גאָר די מלחמה ענדיקן ביזן ווינטער?

אַזוי האָב איך אָפּגעשטופט עטלעכע טעג. יעדן אָוונט פלעגט צו מיר אַרײַנקומען בוקאָווסקי און מיך אײַנלאָדן צו זיך אין שטוב אויף אָוונט־ברויט.

פאַרלוירן דעם מענטשלעכן געשטאַלט

אין אָוונט האָב איך אים דערציילט, וווּ מירל געפינט זיך און אים געבעטן אַוועקפירן איר אַ בריוו פון מיר. זי ווייסט דאָך נישט וווּ איך בין. דערצו קען ער אויך אַרײַנגיין צו צערניסן און בײַ אים וועט ער אויך באַקומען געלט פאַר מיר. ער וועט אים אויך זאָגן וווּ עס געפינען זיך די קינדער.

דעם 18־טן אָקטאָבער 1943 איז בוקאָווסקי אַוועקגעפאָרן און האָט באַזוכט יעליזאַוועטען און צערניסן. ער האָט מיר געבראַכט אַ בריוו פון מירלען, אין וועלכן זי שרײַבט אויך וועגן די קינדער. זיי באַהאַלטן זיך נאָך אַלץ בײַ אַנדרע־יעווסקין.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט בוקאָווסקי געדונגען אַן אַרבעטער צוצודעקן אויך די אַנדערע העלפט פון דער גומנע. פאַר מיר האָט ער געמאַכט אַ פלאַץ אין פאָדערהויז, צווישן די קאַסטנס. דאָרט איז געווען אינגאַנצן פינצטער און איך האָב אַפילו שוין נישט געקאָנט לייענען. דערפאַר איז מיר אַבער געווען פריילעכער. איך פלעג הערן ווי מ׳רעדט אין שטוב און האָב זיך נישט געפילט אַזוי עלנט.

איך בין דאָרט געלעגן פון מיטוואָך, דעם 28־טן אָקטאָבער ביז מאָנטיק, דעם 2־טן נאָוועמבער.

ס׳איז געווען אַרום 10 אַזייגער אין דער פרי. איך ליג אין די קאַסטנס און הער פלוצלונג ווי עס עפנט זיך די טיר און עמעצער זאָגט מיט אַ הילכיקע שטימע אין דייטש:

— גוט מאָרגן.

ס׳האָט מיר גלייך פאַרכאַפט דער אָטעם. איך גראָב זיך איין און הער ווי אויך אַ צווייטער דייטש איז אַריין אין שטוב.

וואָס ווילן זיי? וואָס זוכן זיי?

איך האָב געווּסט, אַז בוקאָווסקי איז אַוועק און זיין פרוי פאַרשטייט נישט קיין דייטש. פון זייערע רייד און פון זייערע קללות האָב איך פאַרשטאַנען, אַז זיי זוכן בײַ איר שנאַפס. עמעץ האָט זיי געזאָגט, אַז אין דער כאַטקע מאַכט מען בראַנפן.

איך הער ווי זיי שילטן איר און זוכן אין אַלע ווינקעלעך. פלוצלונג איז איין סאָלדאָט אַרויס און דערזען די קאַסטנס. ער האָט גלייך אַרויסגערופן זיין קאַמעראַד: „קאָם הער!״

מיר איז דורך אַ שוידער אין אַלע גלידער. דאָ איז דער טויט. דער סאָלדאָט הויבט שוין אָן אַראָפּוואַרפן די קאַסטנס. איך קלער נישט קיין סך. גיב זיך שנעל אַ הויב פון מיין געלעגער, שפּאַר זיך אָן אין אַ קאַסטן און שריי אויס מיט אַלע כוחות:

— איר זעט דאָך, אַז מיר האָבן נישט וואָס צו עסן. פונוואַנען וועלן מיר נעמען פאַר אייך שנאַפּס?

זיי האָבן געמיינט, אַז איך בין דאָס איר מאָן. די אַרעמ־קייט איז טאַקע געלעגן אין יעדן וווינקעלע. דער סאָלדאָט, וועלכער האָט אַראָפּגעשלעפּט די קאַסטן, האָט זיך אויס־געדרייט צו דער טיר און אַ זאָג געטאָן צום צווייטן: „קאָם ראָוס! איין אַרעמער קערל!״

פאַרנאַכט איז געקומען בוטקאָווסקי און האָט זיך דער־וווסט פון גרויסן נס, וואָס האָט מיך געטראָפן.

— דו האָסט אַ גרויסן גאָט — האָט ער צו מיר מיט יראת הכבוד געזאָגט. פון יענעם טאָג אָן האָב איך זיך אָנגעהויבן מער היטן און בין געלעגן נאָר אין גומנע.

ס׳איז אָוועק ווידער כמעט אַ חודש. דעם 29־טן נאָוועמ־בער האָט מיר געזאָגט בוקאָווסקי, אַז ער דאַרף פאָרן צו זיין שוועסטער און ער קען ווידער אַוועקפירן אַ בריוול צו מירלען.

אין אָוונט איז ער צוריקגעקומען און מיר געבראַכט אַ בריוו פון איר. רעקשט האָט איר געשיקט 100 רובל און זיי האָבן וואָס צו עסן. איך דאַרף וועגן זיי נישט זאָרגן. די קינדער זיינען נאָך אויף דעם זעלבן פלאַץ.

דאָס בריוול האָט מיר צוגעגעבן מוט צו ליגן און ליידן. אפשר וועלן מיר דאָך אַלע איבערלעבן די מלחמה?

ס׳איז אַנגעקומען דער קאַלטער דעצעמבער. אין גומנע איז נישט מעגלעך צו ליגן. איך וועל פאָרפראָרן ווערן. איך פרוביר אַריינגיין אין שטאַל. דאָרט איז אַ סך וואַרעמער, אָבער אַ געפערלעכער ריח. דאָרט זיינען געווען 5 חזירים, 2 שעפסן, 2 קי און אַ יונג פערדל. פון אַלע זייטן איז געגאַנגען אַ שרעקלעכער ריח.

איך בין אַריין צוריק אין גומנע און האָב אַריינגעאָטעמט אַ ביסל פרישע לופט. דאָ שפּירט זיך נישט, אָבער ס׳איז קאַלט.

איך באַשליס צו ליגן בייטאָג אין גומנע און ביינאַכט שלאָפן אין שטאַל מיט די חזירים און מיט די בהמות.

ביסלעכווייז האָב איך זיך אויך צוגעווויגט צום ריח פון שטאַל און האָב דאָרט געמאַכט פאַר מיר אַ באַזונדער ווינקל.

ס׳איז ווידער דורך אַ חודש.

דעם 24־טן דעצעמבער האָט מיר בוטקאָווסקי געבראַכט אַ ידיעה, אַז מ׳האָט מירלען צוזאמען מיט יעליזאַוועטען געפּירט דורך אַ דאָרף. וווהין ווייס ער נישט.

איך ווער זייער אומרואיק און קען אפילו אַ ביסל זופּ נישט אַראָפּשלינגען. הייסט דאָס, אַז איך האָב שוין מירלען אויך פאַרלוירן. אויב מ׳וועט יעליזאַוועטען שיסן, וועט בוקאָוו־

סקי מורא האָבן אויך מיך צו האַלטן. דאָס קען זיין אַ גרויסע סכנה אויך פאַר די קינדער און בכלל פאַר אַלע יידן, וועלכע באַהאַלטן זיך אויס ביי קריסטן.

איך פיל אַ שווערן קאָפּ־וויייטיק און אַ שוידער אין אַלע גלידער. מעגלעך, אַז איך בין קראַנק. ס׳איז דאָך אַ וווּנדער, וואָס פון אַזאַ געשטאַנק און אַזאַ שמוציקן געלעגער, בין איך ביז איצטער נישט קראַנק געוואָרן?

מיינע בגדים זיינען געווען אַזוי נאַס, אַז עס פלעגט פון זיי גיין פשוט אַ פּאַרע. די קעלט איז דערווייל געוואָרן נאָך שטאַרקער און ביינאַכט פלעג איך אַנווּאַרפן אויף זיך אַ קופּע טרוקענע מיסט, כדי נישט אייַנצופּרירן.

מיין טרייסט איז געווען, אַז אויב די חזירים ווערן נישט פאַרפרוירן, וועל איך אויך נישט פאַרפרירן וועלן.

בייטאָג פלעג איך אַריינקריכן אין גומנע און זיך אַ ביסל אַפּרייניקן פון די מחנות לייז, וועלכע זיינען מיך באַפאַלן, געביסן און געשטאָכן וו׳י מיט מעסערס.

אַ גרויסע צרה איז געווען, וואָס ביי בוקאָווסקין איז קיין בעדל נישט געווען און זיי פלעגן גיין זיך וואַשן ביים שוואָגער. איך פלעג נאָר אין אָוונט אַרומוואַשן דאָס פּנים און די הענט.

אָט אַזוי האָב איך אָפּגעשטופּט דעם גאַנצן חודש יאַנואַר 1944. דעם צווייטן פעברואר האָט מיר בוקאָווסקי דערציילט, אַז מ׳האָט געזען מיינע קינדער, לייבלען מיט משהלען, דורכגיין דורכן דאָרף קאנייש. איך האָב געוואָלט וויסן וווהין זיי זיינען געגאַנגען. דער אייניציקער, וועלכער ווייסט פון זיי, איז צערנים. איך בעט בוקאָווסקין אַוועקפירן אַ בריוו צו צערנים.

ער האָט מיר צוגעזאָגט, אַז ביי דער ערשטער געלעגנהייט וועט ער פאָרן קיין איגנאַלינע און אַזוי איז געווען.

דעם 16־טן פעברואַר 1944 האָט ער מיר געבראַכט אַ בריוו פון צערנים מיט 500 רובל. וועגן די קינדער וויס ער אויך נישט גענוי וווהין זיי זיינען אַוועק פון אַנדרעיעווסקין.

איך האָב אָפּגעגעבן בוקאָווסקין די 500 רובל און איך האָב באַמערקט, אַז ער איז איצט געוואָרן גאָר אַן אַנדערער מענטש. אויך איך האָב געהאַט אַן אַנדער געפיל, אַז איך עס נישט סתם אומזיסט.

ס׳זיינען אַבער אַוועק בלויז צוויי טעג און דעם 26־טן פעברואַר האָב איך וויידער געקאָנט האָבן אַ גרויסן דורכפאַל.

ס׳איז אַריין אין שטאַל עפּעס אַ קליין שיקסעלע. איך האָב נישט באַווייזן זיך צו פאַרשטעקן און זי האָט מיך דערזען. קענטיק, אַז איך האָב עפּעס שרעקלעך אויסגעזען, ווייל זי האָט געשריגן:

— יאַקי סטראַשני! יאַקי סטראַשני!

בוקאָווסקיס פרוי האָט זיך אַבער נישט פאַרלוירן און איז צו איר צוגעלאָפן מיט אַ געשריי:

— וואָס פאַלט דיר איין. דאָס איז דאָך נישט קיין מענטש, דאָס איז דאָך אַ בהמה!

די שיקסלקע איז אַוועק און איך האָב אַלץ מורא געהאַט, טאָמער איז איר דער תירוץ נישט געפעלן געוואָרן. איך האָב אַוועקגעשיקט דעם באַלעבאָס הערן, וואָס זי האָט דערציילט. ס׳האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דער אינצידענט איז דורך בשלום. דאָס מיידעלע האָט טאַקע אָנגענומען, אַז דאָס איז געווען עפּעס אַ מין מאָדנע בהמה. קיין שפּיגל האָב איך נישט געהאַט און איך האָב ביי זיך געטראָכט, אַז איך זע געווויס שרעקלעך אויס, סיי פון שמוץ און סיי פון צרות.

דעם צווייטן מערץ 1944 האָב איך דערפילט אַ שטאָך אין האַרצן. דער וויייטיק איז געוואָרן גרעסער און קיין דאָקטאָר קען מען דאָך צו מיר נישט ברענגען.

בוקאָווסקיס פרוי האָט מיר אויסגעקאָכט עפּעס אַ מין גראָז. איך האָב אויסגעטרונקען די רפואה און ס׳איז מיר געוואָרן נאָך ערגער.

איך בעט איר מיר געבן נאָר אַ גלאָז זיסע טיי. איך האָב זיך דערוואָרעמט און מיר איז לייכטער געוואָרן.

איך האָב ווידער אָנגעהויבן שטופּן די טעג. ס׳איז אַוועק דער מאָנאַט מערץ; ס׳איז אָנגעקומען דער אַפּריל, אָבער ער איז אויך געווען אַ קאַלטער מאָנאַט.

בוקאָווסקי מוז אַרויספירן דאָס מיסט פון שטאַל און איך דאַרף זיך ווידער אַריבערקלייבן אין גומנע. די צרה איז וואָס כמעט גאָר די הייַ מיטן שטרוי איז דערווייל אויסגעגאַנגען און איך האָב שוין נישט אויף וואָס צו ליגן.

איך טראַכט, אַז אויב איך וועל עמעצן דערציילן וויי איך בין געלעגן אַ גאַנצןווינטער מיט די חזירים און מיט די בהמות אין שטאַל, וועט מען דאָך מיר נישט וועלן גלויבן. אַ מענטש איך דאָך אַ שטאַרק באַשעפּענישׂ, אויב ער קען דאָס אויסהאַלטן.

שבת. דעם 29־טן אַפּריל, האָב בוקאָווסקי צוגעטראָגן געמאַכט די גומנע, ער האָט אינדרויסן געפונען אַ ביסל שטרוי און האָט דאָס אַריינגעבראַכט, כדי איך זאָל האָבן עפּעס א געלעגער.

נאָך זעקס חדשים האָב איך פאַרלאָזט מיין שטאַל און האָב זיך געפּילט אַ ביסל פרייער. איך אָטעם פרישע לופט.

עס דערנענטערט זיך די רויטע אַרמיי

ס׳איז געווען זונטיק, דעם 30־אַפּריל 1944. אין דרויסן האָט געבלאָזן אַ שטאַרקער ווינט און ס׳איז געפאַלן אַ גאַנצן טאָג אַ שניי. בוקאָווסקיס פרוי האָט מיר אַריינגעטראָגן עסן און איך וויל איר פרעגן, צי מ׳הערט נישט עפּעס נייעס פון די פראָנטן.

פלוצלונג דערהערן מיר אַ שטאַרקע שיסעריי פון האַרמאַטן. איך שפּרינג אויף פון שמחה. דער פראָנט דערנענטערט

זיך. די רויטע אַרמיי שטויסט אַרויס די דייטשן פון רוסלאַנד. אונדזער באַפרייונג איז נאָענט.

איך האָרך זיך צו צו דער שיסעריי און זאָג דער קריסטין, אַז דאָס איז קענטיק אַרום פּאָלאָצק. איך נעם אַרויס אַ קליינע מאַפּע, וואָס איך האָב אַמאָל אויסגעשניטן פון אַ צייטונג און מאַך אַ רעכענונג, אַז די רוסן געפינען זיך אַן ערך 200 קילאָמעטער פון אונדז.

די האָרמאַטן דונערן אַ גאַנצן טאָג. פאַרנאַכט בעט איך בוקאָווסקין גיין ערגעץ הערן ראַדיאָ. מ׳דאַרף דאָך וויסן, וווּ מען האָלט.

ער איז אַוועק צום שוואָגער און האָט מיר געבראַכט גוטע נייעס. די רויטע אַרמיי רוקט זיך זייער שנעל פאָרויס און מען רעכנט, אַז אין 4 וואָכן אַרום וועלן זיי זיין ביי אונדז.

איך טראַכט, אַז אַפילו אויב זיי וועלן קומען אין 8 וואָכן אַרום איז אויך נישט שלעכט. דער עיקר איז, אַז איך זאָל זיך נישט דאַרפן באַהאַלטן נאָך אַ ווינטער. דערצו וועל איך שוין קיין כוחות נישט האָבן.

פון יענעם זונטיק אָן האָלט איך אין איין קוקן אויף דער מאַפּע און מאַך רעכענונגען וויפל קילאָמעטער זיי דאַרפן נאָך דורכמאַכן ביז זיי קומען אַהער. די הויפּטזאַך איז, וואָס אַלע קריסטן ווייסן שוין, אַז היטלערס טעג זיינען געציילטע און מ׳קען מיט זיי אַנדערש רעדן.

אויסער וועגן פראָנט טראַכט איך וועגן די קינדער. ווער ווייס וווּ זיי געפינען זיך איצט. מעגלעך, אַז נישט ווייט פון מיר און איך ווייס נישט פון זיי און זיי ווייסן נישט פון מיר. ס׳זיינען אַוועק 18 טעג.

דעם 18־טן מאַי האָב איך דערהערט אין גומנע ווי עמעץ איז אַריין צו בוקאָווסקין אין כאַטע. אין עטלעכע מינוט אַרום איז דער באַלעבאָס געקומען צו מיר אין גומנע און מיר איבערגעגעבן, אַז אייגנער פרעגט זיך נאָך אויף מיר. עפּעס אַ יונגער בחור.

איך הויב זיך אויף פון מיין געלעגער, נעם די קוליעס און גיי מיט אים אין שטוב אַריין און בין שוין נייגעריק צו וויסן, ווער דאָס קען זיין.

איך האָב אָנגעצונדן מיין פייער־מאַשינקע און דערזען פאָר זיך משהלען. מיר האָבן זיך צעקושט און גוט צעווויינט.

— ווי קומסטו אַהער? וואָס מאַכט לייבעלע?

— לייבעלע איז אויך נישט ווייט פונדאַנען. איך וועל גיין אים גלייך ברענגען אַהער.

— ניין, מיין קינד, מ׳דאַרף אָפּוואַרטן ביז ס׳וועט ווערן פינצטער און דאַן וועסטו קענען אַוועקגיין און אים ברענגען.

איך בין אַוועק מיט אים אין גומנע און ער האָט מיר דערציילט ווי אַזוי זיי האָבן געמוזט פאַרלאָזן אַנדרעיעווסקין און האָבן זיך באַהאַלטן ביי בוטקעוויטשן. אַ שכנטע האָט זיי אָבער באַמערקט און זיי האָבן געמוזט אַנטלויפן.

לייבל האָט קיין שיך נישט געהאַט און אַ גויע האָט אים געגעבן אַ פּאָר צעריסענע וואָליקעס. אַזוי ווי זיי האָבן געבראַדזשעט איבער בלאָטעס האָט ער אויך די וואָליקעס פאַרלאָרן און איז געגאַנגען אַרום 15 קילאָמעטער באַרוועס. קויט מיט צרות זיינען זיי אָנגעקומען צו קאַזימיר ניעווי־ראָווסקי. ער האָט זיי געגעבן עסן, אָבער ער האָט נישט געוואָלט, אַז זיי זאָלן ביי אים בלייבן. זיי זיינען אַוועק צו רעגניסן און אויך דאָרט איז פאָר זיי קיין אָרט נישט געווען.

סוף סוף זיינען זיי אָנגעקומען צו טרימקונען און זיי באַהאַלטן זיך איצט ביי אים אין גומנע.

איך האָב אים געטרייסט און געגעבן האָפענונג. מ׳דאַרף זיך שטאַרקן און האָבן מוט. די מלחמה ווערט זיך באַלד ענדיקן און מיר ווילן זיך באַפרייען.

משהל איז אַוועק ברענגען לייבלען און איך בין געלעגן און מיט אומגעדולד געווארט אויף זיי.

שפּעט אין אָוונט האָב איך דערהערט שטילע טריט און זיי זיינען ביידע אַריין אין גומנע. לייבעלע האָט אויסגעזען שרעקלעך. ער האָט זיך באַקלאָגט, אַז זיי ליידן ביידע פון מאָגן.

איך דערקלער זיי, אַז דאָס איז קענטיק פון הונגער און פון עסן נישט קיין געקאָכטע און געוויס נישט קיין ריינע שפּייז.

די קינדער האָבן מיר דערציילט, אז זיי גייען בעטלען אין די דערפער און די פויערים מיינען, אַז זיי זיינען פאַר־טיזאַנער און גיבן זיי עסן.

קומענדיק צו נעוויראָווסקין האָט ער זיי דערציילט, אַז איך בין געווען ביי אים און בין אַוועק, און ער איז משער, אַז איך באַהאַלט זיך ביים באַלעבאָס פון דער ליימענער כאַטע. דערפאַר איז ער געקומען אַהער.

איך בין זייער צופרידן פון מיינע געסט, אָבער איך בעט זיי צו זיין זייער פאָרזיכטיק ווען זיי גייען צו מיר. מ׳קען אונדז אַלעמען כאָפּן. זיי דאַרפן קומען נאָר אין די פינצטערע נעכט.

זיי זיינען אַוועק און איך האָב ביי זיך געטראַכט, אַז איך דאַרף אייגנטלעך האָבן ווער ס׳זאָל מיך טרייסטן און צום סוף האָב איך גאָר געמוזט זיין אַליין אַ טרייסטער.

בייטאָג האָבן זיך ווידער דערהערט שיסעריין פון האָרמאַטן. דער פראָנט האָט זיך שטאַרק דערנענטערט צו אונדז.

אין אַ פאָר טעג אַרום זיינען ווידער געקומען צו מיר די קינדער. זיי הונגערן און איך קען זיי נישט העלפן. איך באַמערק, אַז לייבל איז זייער אומטיק. איך ווייל זיך מיט אים צעקושן, אָבער ער בעט מיך צו זיין פאָרזיכטיק און אים

נישט קושן. ער האָט שווינדזוכט. משהל באַשטעטיקט אויך זיינע ווערטער.

איך דערקלער די קינדער, אַז דאָס קען נישט זיין. ביי אונדז אין דער פאַמיליע איז קיינער נישט געווען קראַנק אויף שווינדזוכט. ער איז נאָר צוגעקילט. זיי דאַרפן טרינקען הייסן טיי מיט האָניק און ס׳וועט אַריבערגיין. דער עיקר איז נישט צו פאַרלירן דעם מוט און זיך אַליין שטאַרקן.

איך דערציילּ זיי ווען מיינע ליידן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה און פונדעסטוועגן בין איך געבליבן לעבן.

זיי זיינען געווען ביי מיר אַ גאַנצן טאָג און אין דער נאַכט־פינצטערניש זיינען זיי אַוועק.

די נייעס פון פראָנט ווערן דערווייל אַלץ פריילעכער. אַלע דערציילן ווי די סאָוויעטן קלאַפן דעם דייטש און ער ליידט שווערע מפלות. דעם 25־טן יוני איז אַריין צו מיר בוקאָווסקי אַ צופרידענער און מיר איבערגעגעבן די לעצטע ידיעות פון ראַדיאָ.

די רויטע אַרמיי געפינט זיך שוין אין ווידז.

אין אָוונט זיינען צו מיר געקומען די קינדער און איך האָב זיי אויך אָנגעזאָגט די בשורה. לייבעלע האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט געקראָגן ביי אַ פויער עטלעכע גלעזער זיסע טיי און ס׳איז אים געוואָרן בעסער.

— דו זעסט, האָב איך אים געטרייסט, דו האָסט זיך נאָר איינגערעדט אַ קראַנקהייט. ווען מ׳וועט אונדז באַפרייען און דו וועסט האָבן צו עסן, וועסטו זיין געזונט.

זיי זיינען אָפגעוואָגן מיט מיר ווידער אַ גאַנצן טאָג און זיינען אָוועק צוריק אין זייער גומנע.

דעם 30־טן יוני איז געקומען בוקאָווסקי און מיר געהייסן אַרויסקריכן פון גומנע. די דייטשן אַנטלויפן פון אַלע דערפער. אַלע שאָסייען זיינען פול מיט דער אָפּטרעטנדיקער דייטשער אַרמיי. אין ראַדיאָ האָט מען ערשט איבערגעגעבן, אַז מאָלאָדעצנע און פאָסטאָוו זיינען שוין אין רוסישע הענט.

דאָס האַרץ קלאַפט פון שמחה. בסך הכל געפינען זיי זיך נאָר 40 קילאָמעטער פון אונדז. יעדן טאָג קען קומען די ישועה.

דעם 6־טן יולי איז געקומען בוקאָווסקי און האָט דערציילט, אַז אויפן בריטן שאָסיי, וואָס פירט קיין דוגעלישאָק, האָט מען געזען פאָרן אַ סך מיליטער. מ׳וויסט אָבער נישט ווער זיי זיינען, רוסן צי דייטשן. אַלע זיינען זייער איבערגעשראָקן, ווייל דאָס איז בסך הכל עטלעכע קילאָמעטער פון אונדזער זאסטיאניק.

פאַרנאַכט זיינען געקומען די קינדער און לייבעלע האָט איבערגעגעבן, אַז די רויט־אַרמייער געפינען זיך שוין אין אונדזער געגנט. ער האָט מיט זיי געריידט.

דערביי דערציילט מיר לייבעלע, אַז ס׳איז אַ נס, וואָס זיי זיינען געקומען אין דער ריכטיקער צייט. טרימקונס שוואָגער האָט באַמערקט ווי מ׳האָט אונדז געבראַכט עסן אין גומנע און ער האָט אָנגעהויבן שרייען:

— דו דארפסט זיך שעמען! דו באַהאַלטסט יידן!

אויב די יידן וועלן לעבן, וועט פאַר אונדז נישט זיין גוט.

זיי האָבן זיך ביידע צעקריגט צוליב אונדז און מיר זיינען גלייך אַנטלאָפן.

אויף מאָרגן אינדערפרי האָבן מיר באַמערקט, ווי אַראָפּ־לאַנגן פליען איבער אונדזער זאסטיאניק. אין אַ פאָר מינוט אַרום האָבן מיר באַמערקט, אַז זיי באָמבאַרדירן די געגנט. דאָס זיינען געווען דייטשע פליער.

בוקאָווסקי איז געקומען צו לויפן און מיך געבעטן אַרויס־גיין פון גומנע. די דייטשן אַנטלויפן און איך האָב זיך נישט וואָס צו באַהאַלטן פאָר זיי.

איצטער דאַרף זיין אונדזער הויפט־זאָרג זיך צו רעטעווען פון די באָמבעס. מיר האָבן אָבער נישט קיין שום שוץ־גרעבנס.

שבת, דעם 8־טן יולי האָבן די דייטשע אַראָפלאַנען אָנגעהויבן באַשיסן אונדזער זאסטיאניק. זיי זיינען געפלויגן ממש איבער אונדזערע קעפ. נישט ווייט פון אונדז זיינען געפאַלן די ערשטע באָמבעס.

אויף די חורבות פון איגנאַלינע

ס׳איז נאָך געווען גאַנץ פרי און איך בין נאָך געלעגן אין גומנע. פלוצלונג האָב איך דערהערט אַ פייפעריי און אַ שטאַרקן קלאַפּ איבער דער גומנע. טראַך... טראַך... טראַך... איך פיל ווי איך בין אינגאַנצן פאַרשאָטן מיט מיסט און מיט ליים און מיט שטיקלעך האָלץ.

בוקאָווסקי איז אַריינגעלאָפן און האָט פון מיר אַראָפּ־געשאַרט דעם גאַנצן שמוץ און געזאָגט:

— אוי הׂאָסטו אַ גוטן גאָט! נישט ווייט פון גומנע איז געפאַלן אַ באָמבע און האָט אויסגעגראָבן אַ גרויסע גרוב.

איך בין געווען אַזוי צעטומלט, אַז איך האָב עטלעכע מינוט מיט אים נישט געקאָנט רעדן. ס׳זיינען אַוועק אַ פּאָר שעה, ביז איך בין געקומען צו זיך.

איך וואָלט זייער וועלן וויסן וווּ די קינדער געפינען זיך און צוזאַמען מיט זיי טאָן אַלץ, כדי וואָס גיכער אָנצוקומען אין איגנאַלינע.

איך וואַרט ביזן אָוונט. אפשר וועלן זיי דערווייל קומען. פון זאסטיאנעק ביז איגנאַלינע איז אַ מרחק פון 12 קילאָ־מעטער. איך דאַרף זוכן אַ פּור, וואָס פּאָרט אין יענער ריכטונג. אויפן וועג וועל איך זיך שוין אַן עצה געבן. מעגלעך, אַז די רויט־אַרמייער וועלן אונדז אַוועקפירן.

איך וואַרט און וואַרט. ס׳איז שוין גוט שפּעט און די קינדער זיינען נישטאָ. מיטאַמאָל קומט אַריין דער באַלעבאָס

און דערציילט, אַז מ׳האָט מיינע קינדער געזען פאָרנדיק מיט דער רויטער אַרמיי.

— אויב אַזוי — זאָג איך אים — האָב איך נישט וואָס צו וואַרטן. איך וועל זיך מיט זיי שוין טרעפן אין איגנאַלינע.

איך באַשליס אַוועקצוגיין צו זיין שוואָגער, וועלכער וווינט בלויז איין קילאָמעטער פון זאסטיאנעק און האָט אַ פערד.

אמת, דער רעכטער פוס איז מיר אויך געווען ווי אונטערגעהאַקט און פונדעסטוועגן האָט מיך דער אימפּעט געשלעפּט.

איך האָב אים געבעטן מיך אונטערפירן ביז צום דאָרף רימשענצע, וועלכער געפינט זיך נאָר אַ 5 קילאָמעטער פון איגנאַלינע. פון דאָרט וועל איך שוין געפינען אַ פור.

ער האָט מסכים געווען און איך בין אַנגעקומען אין דאָרף איך בין אַריין אין דער ערשטער שטוב און האָב געפונען אַ סך רוסישע סאָלדאָטן. אַלע זיינען אויפגעשפרונגען, ווען זיי האָבן דערהערט וער איך בין און ווי אַזוי איך האָב זי באַהאַלטן.

פון דאָרט בין איך אַוועק צו אַ באַקאַנטן פויער, וועלכער האָט געווויינט אינמיטן דאָרף. ער האָט מיר אויפגענומען זייער פריינדלעך און האָט מיר געגעבן גוט אָפּעסן.

איך האָב ביי אים איבערגענעכטיקט די זונטיקדיקע נאַכט. מאָנטיק פרי האָב איך זיך דערשלעפּט צום נאָענטן קאָשציאָל, וועלכער האָט זיך געפונען לעבן הויף ווידזיסקי און וווּ ס׳איז געווען מיינער אַ באַקאַנטער גלח.

דער גלח האָט מיך אויפגענומען מיט גרויס שמחה און איך האָב אים אין קורצן געמוזט שילדערן מיינע איבער־לעבונגען. ער איז אַרויס מיט מיר אויפן וועג און האָט אָפּ־געשטעלט אַ לאַסט־אויטאָ און געבעטן מיך אַרויפּצעמען און ברענגען קיין איגנאַלינע. איך בין אַרויפּגעקראָכן און דער־הערט אַ געשריי אין יידיש:

— ירחמיאל, דאָס ביזטו?

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָרט זיינען געזעסן ריטווא און סאלאמיאָק, און זיי זיינען אויך געפאָרן אַהיים. דער אויטאָ האָט זיך אָפּגעשטעלט און מיר זיינען אַראָפּגעקראָכן און מיט אַ פּאָרשטיקטן קול זיך צעווויינט און דאַן אַוועק צו מיר אין שטוב.

אַ לויידיקע און פּוסטע שטוב. נישט קיין געשיר, נישט קיין טאָפּ, נישט קיין מעבל, פּוסט אין אַלע ווינקעלעך.

מיר ווייסן נישט אַליין פון וואָס אַנצוהויבן און וואָס צו טאָן. מען דערציילט מיר, אַז אַלע קריסטן זיינען זייער צעשראָקן מיט אונדזער קומען און האָבן קענטיק מורא פאַר אַ נקמה.

איך קלער, אַז אַוודאי וואָלט מען געדאַרפט נעמען נקמה, אָבער ס׳איז דאָך נישט פאַרבליבן ווער. מיר, די עטלעכע סקעלעטן, וועלכע זיינען פאַרבליבן קוים מיט הויט און ביינער?

מיר האָבן זיך אַלע אַוועקגעזעצט אויף דער פאָדלאָגע און נישט געקאָנט אויסרעדן אַ וואָרט.

נישטאָ קיין וועגטער... נישטאָ אַזויפיל טרערן, כדי צו באַקלאָגן און צו באַווייגען אונדזערע אַלעמענס טייערע און בעסטע, וועלכע זיינען אַזוי גרויזאַם און שוידערלעך אום־געקומען.

וווּ נעמט מען אַ קינה, אַן איכה, צו שילדערן אונדזער חורבן.. שוועך, זייער שוועך, צו איבערגעבן מיט וועגטער, צו באַשרייבן וואָס מיר האָבן אין יענע שעהן געפילט.

דער גרעסטער דיכטער און שרייבער וואָלט דאָס אויך נישט געקאָנט. מיר זיינען אַזוי געזעסן און שטילערהייט געכליפּעט, ביז איך האָב געפונען דעם מוט צו זאָגן עטלעכע וועגטער:

— טייערע פריינט, וואָס מיר דאַרפן איצט טאָן, איז צו רייסן קריעה און זיצן שבעה...

מיר טרויערן נאָך אונדזער שטעטעלע, וואָס איז חרוב און מוחרב געוואָרן און נאָך מיליאָנען יידן, וועלכע זיינען אַזוי מערדעריש פאַרשניטן געוואָרן דורך מענטשן־חיות, דורך ווילדע סאַדיסטן..

יענער טאָג, וועו די ערשטע יידן זיינען אָנגעקומען אין איגנאַלינע, איז געווען דער 14־טער יולי 1944.

גראָד, דער 14־טער יולי, דער דאָזיקער טאָג פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע...

אליעזר לעוויטאַן

געיאָגט פון גרויליקע געשפענסטער

לייך ווי די דייטשן האָבן פאַרנומען איגנאַלינע, האָט מען אַנגעהויבן טרייבן יידן אויף פאַר־שידענע אַרבעטן. מ׳האָט געאַרבעט סיי אין שטעטל גופא, איבערהויפט ביי דער באַן, און סיי אויסערן שטעטל, ביים פאַריכטן די וועגן, ביים האַקן אין פירן האָלץ פון די וועלדער.

איך אַליין האָב דאַן געאַרבעט ביים אויסלאָדן שטיינער, וועלכע די רוסן האָבן פריער צוגעגרייט, כדי זיי צו טראַנס־פאָרטירן קיין רוסלאַנד.

איינמאָל האָט מען צו אונדז געבראַכט 26 אַרעסטירטע כלומרשטע קאָמוניסטן, וועלכע מ׳האָט סתם צונויפגעקליבן צווישן דער יידישער באָפעלקערונג אין שטעטל. קיינער פון זיי האָט נישט געהאַט קיין שום שייכות צום קאָמוניזם. זיי האָבן מיט אונדז געאַרבעט אַ גאַנצן טאָג און פאַרנאַכט איז מען געקומען זיי צונעמען. צוזאַמען מיט זיי, האָט מען אויך מיך, אַן אַ פאַרוואָס, מיטגענומען. די פאָליציי האָט אונדז אַרייַנגעוואָרפן אין אַ קעלער און אונדז דאָרטן פאַרשפאַרט.

מיין מאַמע האָט זיך דערפון דערוווסט און איז אַוועק־געלאָפן אין דער פאָליציי און ס׳איז איר געלונגען מיך צו באַפרייַען. דאָס איז געווען 11 אַזייגער בייגאַכט. איין שעה שפּעטער, אַרום 12 אַזייגער, האָט מען זיי אַלעמען אַרויס־געטריבן פון קעלער און אַוועקגעפירט אין אַ נאָענטן וועלדל און דאָרט גלייך דערשאָסן.

דאָס איז געווען די ערשטע גרויסע שחיטה אין איגנאַלינע.

ס׳איז אַוועק אַ קורצע צייט און מ׳האָט אונדז פאַר־שפאַרט אין אַ באַזונדערן געטאָ. איך האָב דאַן געאַרבעט ביים פונאַנדערנעמען די דאָפלטע באַן־ליניע, וואָס האָט געפירט קיין ווילנע, דער אַרבעטס־פלאַץ איז געווען בערך אַ 20 קילאָמעטער פון שטעטל. יעדן פאַרנאַכט פלעגן מיר דאַרפן גיין צופוס אַ הייס. פאַרשטייט זיך, אַז מיר פלעגן אָנקומען אין געטאָ זייער שפּעט אין אָוונט.

פרייטיק, ערב שבת תשובה, וועלן מיר האָבן זיך ווי געווייגלעך צוריקגעקערט שפּעט פון דער אַרבעט, האָבן מיר געפונען דאָס געטאָ אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט פאָליציי. מיר האָבן דערשפירט, אַז אין געטאָ הערשט אַ גרויסע פאַניק. ס׳איז שוין געווען גאַנץ שפּעט און קיינער איז נאָך נישט געשלאָפן.

מיר האָבן זיך באַלד אויך דערוווסט די סיבה פון דער גרויסער בהלה. קריסטן זיינען געקומען און האָבן דערציילט פון אַ זיכערן מקור, אַז מאָרגן פרי וועט מען אַלע יידן אַוועק־פירן אין פאָליגאַן. מענטשן זיינען אַרומגעלאָפן פון שטוב צו שטוב און מ׳האָט זיך קיין עצה נישט געקאָנט געבן, וואָס צו טאָן. אייניגע האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף אַנטלויפן. אַ צווייטער האָט געזאָגט, אַז עס וועט גאָרנישט געשען, אַן אומזיסטע פאַניק. דער גרעסטער טייל איז געווען אינגאַנצן פאַריאושט און רעזיגנירט און האָט באַשלאָסן צו גיין אין פאָליגאן. מסתמא, האָבן זיי געזאָגט, איז אַזוי באַשערט.

דערוויסנדיק זיך פון דער ידיעה, האָב איך גלייך באַשלאָסן צו אַנטלויפן פון געטאָ און בשום אופן נישט גיין אין פאָליגאן. איך האָב זיך מיישב געווען מיט נאָך עטלעכע חברים און מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין אין פאָסטאָוו, ווו עס האָט זיך שוין דאָן געפונען מיין שוואָגער פייגעל מיט זיין משפּחה.

אינמיטן נאַכט האָבן מיר שטילערהייט פאַרלאָזט דאָס געטאָ. מיר זיינען געגאַנגען מיט זייטיקע געסלעך און אַרויס פון שטעטל אין דער ריכטונג צו מאליגאן.

ס׳איז געווען שרעקלעך פינצטער און קיינער פון אונדז האָט נישט געוווסט דעם ריכטיקן וועג. מיר האָבן אַנגעקלאַפּט ביי אַ פויער און אים געבעטן אונדז ווייזן דעם וועג.

ער איז גראָד געווען אַ פריינדלעכער מענטש און האָט אונדז געוויזן און דערקלערט ווו צו גיין. מיר זיינען פון אים אַוועק און אַזוי לאַנגזאַם זיך געשלעפּט איבער אַ זייטיקן וועג, ביז מיר האָבן פלוצלונג דערהערט, ווי עמעץ יאָגט אונדז נאָך.

מיר האָבן געוואָלט אַנטלויפן, אָבער ס׳איז שוין געווען צו שפּעט. אַ גרופּע ליטווישע באַנדיטן האָבן אונדז אַרום־גערינגלט מיט רעוואָלווערן אין די הענט און אונדז געבראַכט אין אַ נאָענטן דאָרף און דאָרט פאַרשפאַרט אין אַ שטאַל.

פאַרטאָג האָבן זיי אונדז אַרויסגעטריבן פון שטאַל און אַוועקגעפירט אין מאליגאן. דאָרט האָבן זיי אונדז געהאַלטן אין אַ קעלער.

ס׳איז דאַן געווען שבת תשובה און די יידן פון מאליגאן האָבן געדאַוונט אין בית מדרש. אַרום 10 אַזייגער אינדערפרי האָט מען געעפנט די טיר פון קעלער און צו אונדז אַרייַן־געפירט אויך יידן פון שטעטל, אַנגעטאָן אין טליתים איבער

די קעפ. ס׳האָט זיך אַרויסגעווויזן, אַז מען האָט זיי געבראַכט פון בית המדרש.

אין אַ פאָר שעה אַרום האָט מען אונדז אַרויסגעטריבן אויף דער גאַס. דאָרט זיינען געשטאַנען עטלעכע פויערשע פורן. די באַנדיטן האָבן אונדז געהייסן זיך אַרויפזעצן אויף די פורן און מיר האָבן באַמערקט, אַז זיי פירן אונדז אין דער ריכטונג צו נייַ־סוועניציאַן. וועו מיר האָבן זיך אַרומגעקוקט האָבן מיר דערזען, אַז מיט אונדז צוזאַמען פאָרן אַן ערך הונדערט פורן. עס גייט אַ ריזיקער טראַנספאָרט און צווישן זיי האָבן מיר דערקענט אויך יידן פון היידוצישאָק און סטאיאצישאק.

מען האָט אונדז געבראַכט אין באַראַנאָוער וואַלד און דאָרט אַלעמען אַריינגעשטופט אין די מיליטעריש באַראַקן פון פאָליגאַן. איך האָב גלייך באַמערקט, אַז די איגנאַלינער יידן געפינען זיך שוין אין די באַראַקן און איך האָב געוואָלט אַריבערגיין צו זייער טראַנספאָרט, אָבער מען האָט מיר נישט דערלויבט.

אַלע האָבן זיך אויסגעצויגן אויף דער פאָדלאָגע. איך האָב די גאַנצע נאַכט נישט געקאָנט רוען. איך האָב געהאַט עפעס אַ געפיל, אַז בלייבן אין פאָליגאַן אין אַ זיכערער טויט. איך האָב דערפאָר באַשלאָסן צו טאָן אַלצדינג, כדי פונדאַנען צו אַנטלויפן. איך האָב זיך פאַרשטענדיקט מיט נאָך עטלעכע חברים און מיר האָבן נישט געוואָרט קיין סך און נאָך אין דער ערשטער נאַכט אַרויסגעשפרונגען דורכן פענסטער.

מיר זיינען אַלע גלאַפן אין דער ריכטונג צום וואַלד. די פאָליציי האָט אויף אונדז געשאָסן. איך בין געלאָפן ווי אַ ווילדע חיה און האָב זיך באַוויזן אַריינצוכאַפן אין וועלדל.

ס׳איז געווען אַ פינצטערע נאַכט און איך האָב באַמערקט, אַז קיינער לויפט מיר נישט נאָך. איך בין געבליבן איינער אַליין אין וואַלד, נישט געזען קיין וועג און נישט געוווסט ווהין צו גיין. אַנקומענדיק צו אַ טייך האָב איך באַשלאָסן צו גיין מיטן ברעג. סוף סוף בין איך אַנגעקומען צו אַ בריק און נישט וויייט דערזען אַ פויערשע כאַטקע. איך ווייל וויסן, ווו איך געפין זיך און קלאָפ אָן אין טיר. עס גייט אַרויס צו מיר אַן אַלטע קריסטין און זי דערציילט מיר, אַז נישט וויייט איז דאָס שטעטעלע קאַלטיניאַן.

איך באַשליס גלייך אויסצומיידן קאַלטיניאן און לאָז זיך גיין אין דער ריכטונג צו איגנאַלינע. דערווייל איז אָבער געוואָרן גוט ליכטיק און איך האָב געמוזט אַראָפגיין פון וועג, באַהאַלטן זיך אין אַ גרוב, הינטער אַ דיקן בוים.

איך הער אויסגעצייכנט אַלץ וואָס עס טוט זיך אויפן וועג. סאיז דאָן געווען אַ זונטיקדיקער טאָג און אַ סך פויערים זיינען געגאַנגען אָדער געפאָרן אין קירכע. איך האָב זיך צוגעהערט צו זייערע שמועסן. אַלע האָבן זיי געערעדט וועגן די יידן. איינער האָט געהאַלטן, אַז אַלע יידן, וועלכע מען האָט צונויפגעפירט אין פאָליגאַן, וועט מען זיכער אומ־ברענגען.

אַ צווייטער פויער האָט אים אויף דעם געענטפערט, אַז די זשידעס האָבן דאָס ריכטיק פאַרדינט. עס קומט זיי דער טויט. זיי האָבן אַלע יאָרן געזויגן אונדזער בלוט, געזען אויף דאָטשעס, געפרעסן און געזויפן, מעגן זיי איצטער פאַר אַלץ באַצאָלן.

איך בין געלעגן אין יענעם גרוב ביז עס איזווידער פינצטער געוואָרן. ערשט דאָן בין איך אַרויסגעקראָכן פון דער נאָרע און זיך וווייטער געלאָזט גיין אין דעם עלנטן וואַנדער־וועג.

איך גיי און וויס נישט ווהין. מיין באַשלוס איז זיך צו דערווייטערן מיט אַלע מעגלעכקייטן פון פאָליגאַן, פון טויט.

אָט אַזוי גייענדיק האָב איך פלוצלונג דערזען אַ קאשארקע און דערקענט, אַז דאָרט ווויינט מיינער אַ באַקאַנטער קריסט. איך האָב אַנגעקלאַפט און געזאָגט ווער איך בין. זיי האָבן מיך אָבער בשום אופן נישט געוואָלט אַריינלאָזן אין שטוב. איך דערציילּ זיי, אַז שוין צוויי מעת לעת ווי איך האָב נישט געגעסן. עס העלפט נישט. זיי ווילן מיר אַפילו נישט געבן אַ ביסל וואַסער.

ס׳איז שלעכט. אַ שאָד וואָס איך האָב זיי אומזיסט דער־ציילט, ווער איך בין. איך גיי וווייטער, אַ הונגעריקער און דורשטיקער. דערווייל דערמאָן איך זיך, אַז נישט וויייט דאָרף זיין דאָס דאָרף ביצון און דאָרט ווויינט דאָך מיכאל קאַפוסטאַ. אונדזערער אַ גוטער פריינד. איך הויב אָן גיין אין דער ריכטונג צו יענעם דאָרף.

אויב ער האָט זיך נישט געביטן, וועט ער זיכער אויף מיר רחמנות האָבן און וועט מיר געבן עפעס צו עסן און אפשר לאָזן עטלעכע טעג זיך אויסרוען ביי אים אין שייער און קומען צו זיך.

עפענענדיק די טיר איז קאַפוסטאַ געוואָרן זייער דער־שראָקן, דאָך האָט ער מיך אַריינגעלאָזט אין שטוב. אַ וואָרט פאָר אַ וואָרט האָט ער מיר פאַרטרויט אַ סוד, אַז ביי אים אין שייער ליגן באַהאַלטן דינה לעווין מיט אירע ביידע טעכטער. ער האָט מיר אויך דערלויבט זיך דערווייל דאָרט צו באַהאַלטן.

עטלעכע טעג בין איך געווען ביי אים צוזאַמען מיט די לעווינס. איינמאָל איז ער געקומען פון איגנאַלינע און אונדז דערציילט, אַז מען האָט געכאַפט באַהאַלטענע יידן און מ׳האָט זיי דערשאָסן צוזאַמען מיט די פויערים. ער האָט דערפאָר שטאַרק מורא אונדז וווייטער צו האַלטן. מיר האָבן נישט קיין ברירה און מוזן פון אים אַוועקגיין. די לעווינס באַשליסן צו גיין צו זייערס אַ באַקאַנטן קריסט אין דריס־וויאט און איך באַשליס צו גיין קיין פעטראָוועו, צו מודינען.

ער האָט מיך גראָד גאַנץ פריינדלעך אויפגענומען און מיך אַרײַנגעפירט אין שייער. איך בין דאָרט איבערגעשלאָפן די נאַכט און אויף מאָרגן פרי איז ער אַרײַנגעקומען און מיר דערציילט, אַז מ׳האָט נעכטן געכאַפט די פרוי לעווין מיט אירע צוויי טעכטער און זיי געבראַכט קיין דוגעלישאק און דאָרט גלייך דערשאָסן.

איך האָב געהאָט מזל, וואָס איך בין נישט געגאַנגען צוזאַמען מיט זיי. ביי מודינען בין איך געבליבן 5 טעג. אויפן זעקסטן טאָג איז ער אויך אַרײַנגעקומען פונקט ווי קאַפוסטאַ און מיך געבעטן, אַז איך זאָל פון אים אַוועקגיין. ער האָט זייער מורא מיך צו באַהאַלטן.

איך האָב ווידער קיין ברירה נישט און מוז ווייטער גיין. איך בלייב אין שייער ביז עס ווערט פינצטער און לאָז זיך אין וועג אַריין. דאָס מאָל באַשליס איך צו גיין קיין ווידז. דאָרט דערוויס איך זיך, אַז מען האָט אַלע יידן פון פאַליגאַן אומגעבראַכט.

אין ווידז בין איך געבליבן בלויז 4 טעג און בין אַוועק אין קאזיאן, וווּ איך האָב זיך געטראָפן מיט מיין קוזין, טוביה סאלאמיאק. פון דאָרטן בין איך ביי דער ערשטער געלעגנהייט אַוועק קיין פאַסטאוו.

אין פאַסטאוו האָט עקזיסטירט אַ געטאָ פאַר נוצלעכע יידן. מען האָט מיך איינגעמאָלדן און איך בין געוואָרן אַ פאַטאוועך תושב. אין עטלעכע חדשים אַרום איז אַהין אויך געקומען טוביה סאלאמיאק און מיר האָבן זיך ווידער אַמאָל ביידע געטראָפן.

דערווייל האָבן אויך אין פאַסטאוו אַנגעהויבן אָנקומען טרויעריקע ידיעות. מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז מ׳האָט שוין אומגעבראַכט די יידן פון יאד און מיאר און דאָס גאַנצע געטאָ האָט געלעבט אין שרעק און פאַניק. מען האָט געפילט, אַז עס דערנענטערט זיך אויך די לעצטע שעה פאַר פאַסטאוו.

איינמאָל איז געוואָרן אַ גרויסער אַלאַרם. מען האָט דערציילט, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט מיט פאָליציי.

איך מיט סאלאמיאַקן טראַכטן נישט קיין סך און גנבענען זיך שנעל אַרויס פון פאַסטאוו און גייען אַוועק צוריק קיין קאזיאן. דערווייל האָט זיך טוביה דערמאָנט, אַז נישט ווייט פון קאָזיאן וווינט זיינער אַ באַקאַנטער דייטש און מיר באַשליסן אַוועקצוגיין דווקא צו אים.

דער דייטש האָט אונדז געראָטן זיך צו באַהאַלטן אין קאָרן און יעדן טאָג פלעגט ער אַהין קומען און אונדז ברענגען עסן. אַ חודש צייט זיינען מיר אַזוי געווען אָדער אין קאָרן אָדער אין וואַלד. גאַנץ אָפט פלעגן מיר באַמערקן, ווי אַזוי עס קומען פויערים און האָקן בוימער אויף האָלץ און מיר האָבן מורא געהאַט, אַז מען זאָל אונדז נישט באַמערקן.

מיר האָבן באַדאַנקט דעם דייטש פאַר זיין פריינדלעכקייט און באַשלאָסן זיך צוריקצוקערן קיין ווידז, וווּ יידן אַרבעטן נאָך אין פאַרשידענע פלעצער.

אַזוי איז טאַקע געווען. אָנקומענדיק קיין ווידז האָט מען אונדז תיכף געכאַפט און אַוועקגעשיקט אין אַן אַרבעטס־לאַגער אין פאָדבראָדז. דאָרט האָבן מיר געאַרבעט אין אַ טאַרטאַק.

פון פאָדבראָדז האָט מען אונדז אַריבערגעפירט אין דוקשט. אָבער אויך דאָרט זיינען מיר לאַנג נישט געבליבן. עס איז אָנגעקומען אַ באַפעל, אַז מען זאָל אַלע יידישע אַרבעטער ברענגען אין סוועניציאַנער געטאָ און פון דאָרטן וועט מען דאָרפן פאָרן אָדער קיין ווילנע אָדער קיין קאָווענע.

אָנקומענדיק קיין סוועניציאַן האָבן מיר געפונען דאָס געטאָ אין אַ שרעקלעכער בהלה. קיינער האָט נישט געווּסט וואָס צו טאָן. מען האָט געמאַכט צוויי רשימות: איינע פאַר ווילנע און די צווייטע — פאַר קאָווענע. קיינער האָט נישט געהאָט קיין אָנונג וווּ עס וועט זיין בעסער. איך האָט געהאָט אַ געפיל, אַז מען דאָרף נישט גיין נישט קיין ווילנע און נישט קיין קאָווענע. מען דאָרף אַנטלויפן.

איך פאַרשטענדיק זיך מיט סאלאמיאקן און מיט די ברידער משה און לייבל קארב און מיר באַשליסן צו פאַרלאָזן סוועניציאן און גיין צוריק אין איגנאַלינער געגנט און זיך דאָרט באַהאַלטן ביי באַקאַנטע קריסטן.

מיר זיינען אַרויס זאַלבע פערט און איך האָב צוערשט אַלעמען געפירט צו קאַפוסטאַן. דאָס איז געווען אין יאָר 1943, דעם 23־טן אַפּריל. דער וועג איז געווען בלאָטיק. די שטיוול זיינען געווען צעריסן און מיר האָבן פשוט געבראָ־דזשעט אין די וואַסער. סוף סוף זיינען מיר אָנגעקומען צו קאַפוסטאַן. ער האָט אָבער מסכים געווען צו האַלטן אונדז אין שייער בלויז איין טאָג.

אויפצומאָרגנס האָבן מיר זיך צעשיידט. די ברידער קארב זיינען אַוועק באַזונדער און איך מיט סאלאמיאקן האָבן באַשלאָסן ווידער צו גיין צו מודינען, קיין פעטראָווע.

ער האָט אונדז אָבער דאָס מאָל נישט געוואָלט עפענען די טיר. ער האָט מורא געהאַט פאַר זיך און מיר האָבן געמוזט גיין ווייטער. מיר זיינען אַרײַנגעפאַלן אין אַזאַ יאוש, אַז מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין צוריק קיין סוועניציאַן און לאָזן זיך אַוועקפירן קיין ווילנע, מיט אַלע גלייך.

מיר זיינען דורכגעגאַנגען עטלעכע דערפער און האָבן זיך פאַר קיינעם נישט באַהאַלטן. אויפן וועג האָבן מיר געטראָפן פויערים, וועלכע האָבן אונדז אָנגעקוקט ווי אמתע משוגעים. ווי אַזוי גייען יידן אינמיטן העלן טאָג אַן מורא.

פון סוועניציאן האָט מען אונדז געבראַכט אין ווילנער געטאָ. מיר האָט זיך איינגעגעבן אַלס נוציקער פאַכמאַן צו אַרבעטן די גאַנצע צייט. ביז דער באַפרייאונג אין ה. ק. פ. אויף אַזאַ אויפן בין איך ניצול געוואָרן פון טויט.

שמואל גילינסקי

צווישן מענטשן־חיות און מענטשן־מלאכים

ער ים פון יסורים און טויט האָט זיך אָנגעהויבן דעם 22־טן יוני 1941. די נאַציס זיינען אַריין אין איגנאַלינע ערשט די צווייטע וואָך נאָכן אויסברוך פון דייטש־סאָוויעטישן קריג.

מיר האָבן זיך דערוווּסט דערפון אַ פּאָר טעג פּאָר זייער אַרייַנגיין און אַלע יידן זיינען זיך צעלאָפן פון שטעטל אין די אַרומיקע דערפער. די יידן האָבן געמייַנט, אַז דער עיקר איז נישט צו זיין — אַזוי צו זאָגן — אויף די הייסע צייַנער, אינעם מאָמענט, וועו זיי וועלן אָנקומען.

איך מיט מיין פּרוי ליזע און מיט דעם קליינעם זונעלע אשרל זיינען אַנטלאָפן צו אַ באַקאַנטן קריסט מאצולים, אין דאָרף זאבארצי, אַ־5 קילאָמעטער פון שטעטל. ער האָט אונדז גאָנץ פיין אויפגענומען און אָפּזייַענדיק בייַ אים אָפּאָר טעג, האָבן מיר זיך דערוווּסט אַז די נאַציס זיינען שוין דאָ אין איגנאַלינע.

די ערשטע טעג אונטער דער דייטשער מאַכט

די דייטשע אַרמיי האָט מאָרשירט דורך איגנאַלינע אין דער ריכטונג צו פּאָלאָצק און מינסק. אַוועקמאַרשירנדיק וויייטער צו דער פראָנט־ליניע, האָבן זיי איבערגעלאָזט אין שטעטל אַן ערך 100 ס.ס.־לייט און זשאַנדאַרמעריע, כדי אָפּצוהיטן די אָרדענונג הינטערן פראָנט.

זיי האָבן תיכף אָנגעהויבן אָרגאַניזירן די ליטווישע יוגנט און אַרויסגעגעבן די ערשטע גזירות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג.

קודם כל האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַ פּאָראָדענונג און אַ וואָרענונג, אַז יעדער קריסט, וועלכער וועט באַהאַלטן בייַ זיך אַ יידּ, וועט דערשאָסן ווערן צוזאַמען מיטן יידּ.

מיין קריסט איז אַבער געווען גאָנץ פריינדלעך און האָט אונדז נישט געהייסן אַוועקגיין פון דעם באַהעלטעניש.

מיר האָבן זיך אַבער דערוווּסט, אַז אַלע יידן זיינען צוריקגעקומען פון די דערפער און מיר האָבן באַשלאָסן אויך צו גיין צוריק אין שטעטל. קומענדיק אַהיים האָט מען אונדז געזאָגט, אַז אַ ליטווישער קאָמענדאַנט פירט אָן מיט איגנאַלינע און אים העלפן אַ פּאָר צענדליק דייטשן און די איבעריקע זיינען אַלע ליטווישע פּאָליציאַנטן.

זייער ערשטע אַקציע איז געווען צו כאָפּן געווען קאָמוניסטן. זיי האָבן צונויפגענומען אין יולי אַ־30 מאַן, צווישן זיי 28 יידן און 2 קריסטן. מען האָט זיי אַרויסגעפירט הינטערן שטעטל און נעבן בריק, בייַ דער אָזיערע אילגיש, אַלעמען דערשאָסן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבן זיי אויך דערשאָסן באַאַנטשוקן, דעם פּאָטער פון באָרימטן ווילנער אַדוואָקאַט, וועמענס פאַמיליע עס האָט געווּוסט אין איגנאַלינע.

אין די ערשטע וואָכן זיינען מיר געגאַנגען אַלע טאָג אויף אַרבעט בייַ דער אייזנבאַן. מיר האָבן פונאנדערגענומען די רעזערוו־ליניעס און געמאַכט אויף יעדע 10 קילאָמעטער אַ זייטיקע ליניע, כדי די דייטשע אַרמיי זאָל זיך קענען באַוועגן שנעל, אָן קיין שום שטערונגען.

אַ סך שטעטלשע יידן האָבן אויך געאַרבעט אין די הויפן, בייַ ערד־אַרבעט. עטלעכע יידן האָבן אויך געדינט בייַ די פּאָרשידענע נאַטשאַלניקעס, סיי ליטווישע און סיי דייטשע.

צום ערשטן מאָל האָבן מיר דערפילט דעם דייטשן סאַדיזם, וועו דוד ריטווא האָט אויפהויבנדיק אַ שטאָלענעם רעלס זיך שטאַרק פאַרוווּנדעט אין האַנט און אין פוס. ער האָט געבעטן בייַ דעם דייטשן אויפזעער אַ דערלויבעניש צוצוגיין צו אַ דאָקטאָר. אויך מיין ברודער ישראל איז דאָן פאַרוווּנדעט געוואָרן אין אַ פינגער.

דער דייטש האָט זיי פּראָסט און פשוט געהייסן אַראָפּריסן פון די העמדער שטיקלעך ליווונט און זיך מיט דעם פאַרבינדן די ווּונדן.

נאָך דער אַרבעט זיינען זיי אַוועק צום שטעטלשן וואָיט טיוונעליס און געבעטן בייַ אים אַ צעטל צו אַ דאָקטאָר. ער האָט זיי אויך אָפּגעזאָגט מיטן מאָטיוו, אַז אַ יידּ טאָר נישט גיין צו קיין דאָקטאָר. אָט אַזוי האָט זיך באַצויגן אַ ליטווישער רייכער פויער, וועלכער האָט צענדליקער יאָרן געלעבט זייער גוט מיט יידן.

דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבן געפונען אַ פּוילישן דאָקטאָר און ער האָט זיי פאַרבאַנדאַזשירט די ווּונדן. ער האָט אָבער געבעטן רחמים, אַז זיי זאָלן וועגן דעם קיינעם נישט דערציילן.

די צווייטע גזירה, וואָס די דייטשן האָבן אַרויסגעגעבן, איז געווען, אַז יעדער יידּ דאַרף טראָגן אַ געלע לאַטע פון פּאַרנט און אַ מגן דוד פון הינטן.

נייענדיק די לאַטע האָט מיין פרוי ליזע געהלשט. איך האָב זי אָפגעמונטערט און געטרייסט, אָבער אויך פון מיינע אויגן האָבן זיך געגאָסן טייכן טרערן.

אין דער גענעראַל־לאַטע האָבן מיר געזען אַ ביטערן אַנזאַג פאַר אונדזער ווייטערדיקן גורל.

דאָס געטאָ

איינמאָל, אין אַ צוויי חדשים אַרום, האָבן אונדז קריסט־לעכע שכנים דערציילט, אַז מען גייט שאָפן אין איגנאַלינע אַ באַזונדער געטאָ פאַר יידן, פונקט ווי אין אַלע אַנדערע שטעטלעך אין גאַנץ ליטע.

אַנדערע קריסטן האָבן אָפילו דערציילט דעם אמת, אַז אויך אין די געטאָס וועט מען לאַנג אונדז נישט האַלטן און דער סוף וועט זיין, אַז מען וועט אַלע יידן אויסשיסן.

צופעליק האָב איך זיך דאַן געטראָפן מיטן סוועניציאַנער וואַיט הער בלאזיס, וועמען איך האָב זייער גוט געקענט. ער האָט מיר איינגערוימט אַ סוד, אַז דאָס געטאָ וועט זיין אויף גאַווייקענער גאַס און וועט זיך גרעניצן צווישן עטלעכע קלייַנע הייזלעך.

פאַר אונדז איז דאָס גראָד געווען נישט קיין שלעכטע ידיעה. אין יענער גאַס האָבן זיך געפונען די הייזער פון מיין פאָטער, אברהם, און פון מיין פעטער ירחמיאל קאַרב.

דערווייל זיינען צו אונדז געקומען אַ סך פויערים פון די דערפער און געבעטן זיי אַוועקצוגעבן אונדזערע פאַר־מעגנס. סיי ווי סיי, האָבן זיי אונדז געזאָגט, וועט מען אייך נישט דערלויבן מיטצונעמען די זאַכן אין געטאָ. אייניקע האָבן אפילו צוגעזאָגט, אַז דערפאַר וועלן זיי אונדז ברענגען לעבנסמיטל־פּראָדוקטן, ווען מיר וועלן זיצן אין געטאָ.

ס׳איז אַוועק בלויז איין טאָג נאָך מיין טרעפן זיך מיט בלאזיסן און ס׳איז טאַקע אַרויס דער באַפעל, אַז אַלע יידן וועלן זיך מוזן אַריבערקלייבן אין אַ באַזונדער געטאָ.

10 אַזייגער ביינאַכט איז אַרויס אַ באַפעל, אַז די יידן טאָרן נישט אַרויסגיין פון די הייזער. עס איז אָפילו פאַרבאָטן צו קוקן דורך די פענסטער.

מיר האָבן געלייגט דאָס זונעלע שלאָפן און אַליין האָבן מיר אַ גאַנצע נאַכט נישט צוגעמאַכט מיט קיין אויג. אַרום 3 אַזייגער בין איך דאָך צוגעגאַנגען צום פענסטער און אַ קוק געגעבן דורך אַ שפּאַלט. איך האָב דערזען ווי עס שטייט איןווינקל פון אונדזער גאַס מיינער אַ גוטער באַקאַנטער פּאָליציסט.

איך האָב אים שטילערהייט אַ רוף געטאָן. ער איז צו־געגאַנגען און האָט מיר געזאָגט, אַז 6 אַזייגער אינדערפרי וועט מען אַלע יידן פון שטעטל אַריבערפירן אין געטאָ, אויף גאַווייקענער גאַס. אויסער דעם האָט ער מיך געראָטן צו באַהאַלטן גאָר די צירונג און דאָס גאַלד, וואָס מיר האָבן.

אויב מען וועט דאָס ביי אונדז געפינען, וועט מען אונדז גלייך דערשיסן.

איך האָב אַראָפּגענומען דעם גאַלדענעם זייגער, אים אַוועקגעגעבן און געבעטן, אַז ביי דער קאָנטראָל זאָל ער אַליין אויך קומען צו מיר.

אַזוי איז געווען. אַרום 12 אַזייגער האָט מען אונדז אַריבערגעפירט אין געטאָ. מיר האָבן מיטגענומען מיט זיך אַ זעקל זאַכן און אַ ביסל עסנוואַרג און האָבן זיך אַריבער־געקליבן אין פאָטערס הויז.

אין געטאָ איז געווען זייער ענג. 1200 יידן האָט מען פאַרשפאַרט אין אַ קליין גאַסל. מענטשן זיינען געשלאָפן אין די שטאַלן, אויף די בוידעמער און אין קעלערס. אויסער־דעם האָט געהערשט אַ שרעקלעכער מאַנגל אין עסנוואַרג.

קודם כל איז געשאָפן געווארן אַ ספּעציעלער יודן־ראַט, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט שיקן יידן אויף אַרבעט.

מיר פלעגן דאַרפן גיין אויפן וואַקזאַל און דאָרט רייניקן און וואַשן. אַנדערע האָבן געאַרבעט ביי לאַנדווירטשאַפט אין די הויפן, און מען איז געווען צופרידן, וואָס מ׳לאָזט לעבן און מען טרייבט אונדז נישט פון געטאָ וויי אין אַנדערע שטעטלעך פון ליטע.

טאָג־טעגלעך פלעגן אַראָפקומען אין געטאָ ליטווישע פּאָליציאַנטן און אויסזוכן פון אַלעמען, וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

איינמאָל איז געקומען צו אונדזער רב אַ ליטווינער פון דאָרף שאבאלישאק און געפאָדערט פון אים צירונג מיט גאָלד.

הרב חייט האָט שוין צו יענער צייט גאָרנישט פאַרמאָגט. ער האָט אַראָפּגענומען פון זיך און דער פרוי די קדושין־רינגלעך און אים אָפּגעגעבן.

דער ליטווינער האָט זיך אָבער מיט דעם נישט באַפרי־דיקט און האָט דעם רב אַזוי צעשלאָגן, אַז ער איז געבליבן ליגן אַן באַוווסטזיין.

גראד איז דאָס אויך געווען אַ רייכער ליטווישער פויער, וועלכער האָט זיך תמיד געהאַלטן פאַר אַ יידישן פריינט.

דריי וואָכן זיינען מיר געזעסן אין געטאָ און קיין באַזונ־דערע נייעס זיינען נישט פאַרגעקומען. די פערטע וואָך איז צו אונדז געקומען אַ באַקאַנטער פּאָליאַק רעקשט, און האָט אונדז דערציילט, אַז אין סוועניציאַן איז פאַרגעקומען אַ זיצונג פון אַלע וואַיטן אין גאַנצן פאָווייַט, אין וועלכער עס האָט זיך אויך באַטייליקט דער דייטשער געביטס־קאָמיסאַר בעק. ס׳איז באַשלאָסן געווארן צו ליקווידירן אַלע געטאָס אין סוועניציאַנער געגנט און אַרויספירן די יידן אין די באַראַקן פון פאָליגאַן, לעבן נייַ־סוועניציאַן.

בעק האָט דערלויבט די וואַיטן איבערצולאָזן ביי זיך נאָר די נוצלעכע יידן, דאָס הייסט יידישע פאַכמענער און ספּעציאַליסטן, אין וועלכע זיי וועלן זיך אפשר נויטיקן.

אַלע וואָיטן האָבן זיך אָפּגעזאָגט אויסצונוצן די פריווי־
לעגיע. בלויז דער סוועניציאַנער וואָיט האָט זי אָנגענומען.

בלאזיס האָט אפילו מסכים געווען, אַז די נוצלעכע יידן
זאָלן אויך בלייבן צוזאַמען מיט זייערע פאַמיליעס. אַזוי אַרום
זיינען אין סוועניציאן געראַטעוועט געוואָרן איבער זעכציק
יידישע פאַמיליעס.

ס׳איז דאָן געווען די וואָך פון ערב יום כיפור. מיר האָבן
באַמערקט ווי פון דער איגנאַלינער געגנט האָט מען אַרויס־
געשיקט אַ סך פורן קיין סוועניציאַן.

איך האָב זיך גלייך נאָך דעם געשפּרעך מיט רעקשטן
געטראָפן מיטן באַקאַנטן פאָליציאַנט און ער האָט מיר געראַטן
צו אַנטלויפן דערווייל צו זיין שוואָגער, אין דאָרף ווישנוי,
און דאָרט זיך באַהאַלטן עטלעכע טעג, ביז די לאַגע וועט
קלאָרער ווערן.

איך בין געקומען אַהיים און דערציילט אַלעמען, אַז די
לאַגע איז זייער אַן ערנסטע און מען דאַרף אַנטלויפן אין די
דערפער.

זיי האָבן אָבער נישט געגלויבט אין מיין פּאַניק. איך
האָב זיך געמוסען פּשוט בעטן ביים פעטער, ביי די ברידער
און שוועסטער, אַז זיי זאָלן גלייך צוזאַמען מיט מיר אַנטלויפן,
זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט.

איך האָב דאָן געמוסען מיין פרוי ליזען און דאָס זונעלע
אשרל און האָב זיך מיט אַלעמען געזעגנט און גלייך ווי עס
איז געוואָרן פינצטער, אַרום 7 אַזייגער אין אָוונט, זיינען
מיר אַנטלאָפן אין דאָרף ווישנון, צום פאָליציאַנט שוואָגער.

איך אַנטלויף פון געטאָ

פאַרן אַרויסגיין פון פאָטערס שטוב האָב איך נאָך אַמאָל
אַלעמען געוואָרנט, אַז פאָליגאן באַדייט דער טויט און זיי
דאַרפן אויך לויפן ווהין עס וועט זיך לאָזן. זיי האָבן אָבער
אַלע געזאָגט, אַז זיי וועלן וואַרטן און וועלן זען, וואָס עס וועט
זיין.

אַזייגער 10 אין אָוונט זיינען מיר אָנגעקומען צום באַקאַנטן
קריסט. זיי האָבן אונדז גלייך געגעבן אַן אָרט, אין שייער
אויפן שטרוי. אַרום 2 אַזייגער ביינאַכט זיינען געקומען צו
אונדז אין שייער אויך דער ברודער ישראל מיט זיין גאַנצע
פאַמיליע און דער ברודער בערל. זיי האָבן דערציילט, אַז
11 אַזייגער אין אָוונט איז געקומען דער ליטווישער פאָליצ־
יאַנט און אָנגעזאָגט, אַז מיר זאָלן גלייך אַנטלויפן. ער האָט
נאָר געבעטן, אַז מיר זאָלן נישט מאַכן קיין טומל אין געטאָ.

אַ דאַנק אים האָבן זיך דאָן געראַטעוועט פון געטאָ איבער
100 יידן. מיין ברודער איז געלאָפן און האָט אָנגעזאָגט וועמען
ער האָט נאָר געקאָנט.

עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז מיין שרעק איז
געווען באַרעכטיקט. 12 אַזייגער ביינאַכט איז אַרומגערינגלט
געוואָרן דאָס איגנאַלינער געטאָ פון אַלע זייטן און מען האָט
שוין פון דאָרט נישט געקאָנט אַרויס. אויפצומאַרגנס פרי האָט
מען אַלעמען אַוועקגעטריבן קיין פאָליגאָן, וווּ מען האָט
קאָנצענטרירט אין די באַראַקן טויזנטער יידן פון סוועני־
ציאַנער געגנט.

לייזער לעוויטאַן, וועלכער איז אַנטלאָפן פון פאָליגאָן,
האָט אונדז דערציילט, אַז מען האָט געבראַכט פורן און פאַר־
אַרדנט, אַז אַלע קראַנקע, אַלטע פרויען און קינדער, זאָלן
פאָרן מיט די פורן. די אַנדערע זאָלן גיין צופוס.

יענע נאַכט האָט גראד די פרוי פון אשר גילינסקי געבאָרן
אַ צווילינג. אויך איר האָט מען, פאַרשטייט זיך, געפירט אין
אַ וואָגן. אירס אַ קריסטלעכע שכנטע האָט דאָס דערזען, איז
זי אַריין אין שטוב און איר אַרויסגעטראָגן אַ קישן, אונטער־
צולייגן אונטערן קאָפּ.

דער סאָלטיס פון שטעטל טיאַנעליס האָט דאָס אָבער
נישט דערלויבט און אַרויסגעצויגן דאָס קישן פון אונטער
איר קאָפּ.

אַ צווייטער פאַל האָט געטראָפן מיט יצחק דובינסקיס
2־יאָריקן אייניקל. דער בורמיסטש טיוונעליס האָט אים אַ
וואַרף געטאָן אין וואָגן און גלייך צעשפּאָלטן דאָס קעפּל. די
קריסטן, וועלכע האָבן דאָס געזען, האָבן אים אָנגעהויבן צו
מוסרן, אַז אַזוי טוט אַ באַנדיט.

— דו האָסט דאָך אויך קינדער — האָבן זיי אים געזאָגט
— ווי שעמסטו זיך נישט אַזוי צו טאָן מיט אַ קליין קינד.

דאָס מוסרן האָט אָבער זייער וויניק געהאָלפן. די באַ־
דיטן האָבן געטאָן דאָס זייערייקע. אַ שרעקלעכער פאַל האָט
געטראָפן מיטן שוחטס מילכיקערס טאָכטער. אַ 45־יאָריקער
ליטווינער האָט איר אויפן מיטן וועג פאַרגוואַלדיקט פאַר די
עלטערן אין די אויגן.

אין פאָליגאן האָט מען זיי געהאַלטן ביי 12 טעג און
אויפן 12־טן טאָג אַלעמען צוגעפירט צו אַ גרויס גרוב און
מיט מאַשין־געווער אויסגעשאָסן.

אַסך זיינען פאַרשאָטן געוואָרן לעבעדיקערהייט.

פאַרן גיין צום גרוב האָט דער ניי־סוועניציאַנער רב
געהאַלטן אַ דרשה און אויפגעפאָדערט אַלעמען צו גיין מיט
שטאָלץ אויף קידוש השם.

געציילטע האָבן זיך באַהאַלטן און זיינען אין דער נאַכט
אַנטלאָפן.

שווער צו באַשרייבן, וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט אין
ווישנון באַקומענדיק אָט די אַלע ידיעות. ערשט איצט האָבן
אַלע פאַרשטאַנען, אַז דער פאָליציאַנט האָט דערציילט דעם
אמת.

ווידז

לאַנג האָבן מיר אָבער אין ווישנון נישט געקאָנט בלייבן. דער קריסט האָט מורא געהאַט פאַר זיינע פלימיעניקעס, וועלכע זיינען געוואָרן מיטהעלפער פון די נאַציס און ער האָט אונדז געבעטן צו געפינען ערגעץ אַן אָנדער באַהעלטענישּ.

דער באַקאַנטער פאָליציאַנט פון איגנאַלינע איז אַליין געקומען און האָט אונדז אַוועקגעפירט אין אַ וואַלד, 12 קילאָמעטער פון דאָרף. פון יענעם וואַלד אין אַ צווייטן זיינען געווען עטלעכע קילאָמעטער אָפענע פעלדער.

מיר האָבן נישט באַווּסט אָפצוגיין אַ העלפט וועג, ווען מיר האָבן פלוצלונג דערזען ווי מען יאָגט אונדז נאָך. איינער רייט אויף אַ פערד און דער צווייטער אויף אַ ראָווער.

דאָס זיינען געווען באַקאַנטע ליטווינער. זיי האָבן אונדז אַלעמען אויסגעשטעלט נעבן אַ בוים און שוין געוואָלט דערשיסן. איך האָב אָנגעהויבן בעטן ביי זיי רחמים. עס האָט אָבער נישט געהאָלפן. צו אונדזער גליק זיינען צופעליק פאַרבייגעגאַנגען באַקאַנטע קריסטן און האָבן צו זיי געזאָגט:

— לאָזט זיי אָפּ, איר זעט דאָך, אַז דאָס זיינען די גילינסקיס, גוטע מענטשן, זיי דאַרף מען נישט דערשיסן!

די הערצער פון די באַנדיטן זיינען ווייכער געוואָרן און זיי האָבן אונדז גלאָזט פריי.

נאָר אַ גרויסער דיכטער וואָלט געקאָנט שילדערן, דאָס וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט אין יענע צוויי שרעקלעכע שעהן. אונדזער לעבן איז געשטאַנען פשוט אויף געציילטע מינוטן.

גראד איז דאָן געווען זייער אַ הייסער טאָג. קיין עסן האָבן מיר נישט געהאַט. די קינדער זיינען געווען שרעקלעך דורשטיק און עס איז געווען אַ רחמנות צוצוקוקן ווי זיי מאַטערן זיך.

מיר זיינען געבליבן ביזן אָוונט אויפן זעלבן פלאַץ. ווען עס איז געוואָרן גוט פינצטער האָט מיר דער ברודער געהייסן גיין אייגער אַליין פריער און זען צי דער וועג קיין ווייס־רוסלאַנד איז פריי. אויב יאָ, וועלן מיר נעמען די קינדער און גיין אַהין.

איך בין אַוועק. אויפן וועג האָב איך אָבער אָנגעטראָפן אַ באַקאַנטן שגץ, וועלכער האָט זיך זייער געווונדערט, וואָס איך בין פריי.

ער האָט מיך געפרעגט, צי די פאַרטיזאַנער, וואָס האָבן אונדז פריער געטראָפן, האָבן אונדז פריי גלאָזט.

איך האָב דערציילט אַ מעשה, אַז איך בין געגאַנגען אין אַ דאָרף זוכן ברויט און דערווייל האָב איך פאַרלוירן די פאַמיליע. וואָס מיט זיי האָט פאַסירט, וויס איך נישט.

איך האָב אָפגעוואָרט ביז ער איז אַוועקגעריטן און האָב זיך צוריקגעקערט צו דער פאַמיליע אין וואַלד.

אויסהערנדיק מיין דערציילונג האָט דער ברודער דער־קלערט, אַז די פריערדיקע פאַרטיזאַנער זוכן אונדז. זיי מיינען זיכער, אַז מיר האָבן געלט און זיי ווילן אונדז נאָך אַמאָל כאַפּן. ער האָלט דערפאַר, אַז מיר זאָלן זיך נישט רירן פון אָרט. זיי וועלן דאָך מיינען, אַז מיר זיינען אַוועק וווייטער און וועלן אונדז נאָכיאָגן.

בין אַזייגער 11 בייגאַנצט זיינען מיר געלעגן און זיך נישט גערירט פון אָרט. דאָן האָבן מיר אָנגעהויבן גיין אין דער ריכטונג צו ווידז. די נאַכט איז געווען זייער אַ פינצטערע. מיר זיינען דערגאַנגען צו עפּעס אַ בלאָטע. אַזוי ווי מיר זיינען אַלע געווען זייער דורשטיק, האָבן מיר אָנגעשעפּט אין די היטלען אַ ביסל בלאָטיק וואַסער און האָבן זיך אַלע גוט אָנגעטרונקען.

אַ קורצע צייט האָבן מיר זיך אָפּגערוט און דאָן געגאַנגען ווייטער אַ גאַנצע נאַכט. ווען ס׳איז געוואָרן ליכטיק, זיינען מיר דערגאַנגען נאָענט צום שטעטל ווידז, וואָס האָט שוין געהערט צו דער ווייס־רוסישער טעריטאָריע.

מיר האָבן באַשלאָסן נישט אַרייַנצוגיין אין שטעטל אַיידער מיר וועלן זיך געזונד דערוויסן, וואָס דאָרטן קומט פאָר. קודם כל דאַרפן מיר וויסן צי אין ווידז זיינען נאָך בכלל דאָ יידן.

מיר זיינען דערפאָר אַראָפּגעגאַנגען אין אַ זייטיק וועלדל און זיך אַוועקגעלייגט אונטער אַ בוים זיך אָפּרוען. דער ברודער ישראל האָט געזאָגט, אַז אין די ערשטע הייזער פון ווידז ווויינט זיינס אַ באַקאַנטער ייד, קאַטשערגינסקי, און ער וועט גיין זען וואָס עס הערט זיך ביי אים אין שטוב.

דער ברודער איז אַוועק, האָט געטראָפן די שטוב, אַנ־געקלאַפּט אין טיר, אָבער עס האָט אים געעפנט אַ פּויער, אַן אומבאַקאַנטער קריסט. אַן אומעטיקער איז דער ברודער צוריקגעקומען און האָט דערציילט, אַז אין ווידז זיינען אויך קיין יידן נישטאָ.

עס איז אונדז געוואָרן שווער אויפן האַרצן. אַזוי לאַנג האָבן מיר זיך געמאַטערט און צום סוף וועלן מיר דאָרפן גיין צוריק.

מיר זיינען געלעגן און נישט געוווסט פשוט וואָס צו טאָן. ווּהין זאָלן מיר גיין? צו וועמען? צו וואָס זיך סתם מאַטערן?

דער ברודער האָט איבערגעטראַכט דערווייל דעם ענין און אָנגעהויבן צווייפלען אין זיין אַריענטאַציע. אפשר האָט ער אָנגעקלאַפּט אין אַ פרעמד הויז? אפשר האָט ער דעם פּויער נישט ריכטיק פאַרשטאַנען? מעגלעך, אַז ער האָט נישט דערקענט די ריכטיקע שטוב?

אָפרוענדיק זיך אַ ביסל, האָט ער באַשלאָסן צו גיין נאָך אַמאָל אין שטעטל און פרעגן אין אַ צווייטער שטוב.

דאָס מאָל האָט ער אָנגעקלאַפּט אין דער צווייטער שטוב. צוערשט האָט אים קיינער נישט געענטפערט. ער האָט ווייטער געקלאַפּט און דאָן איז קענטיק עמעץ צוגעגאַנגען צום

פענסטער. גראד איז דאָס געווען דוד ריטווא פון איגנאַלינע. און געהייסן עפענען די טיר.

ער האָט אים גלייך דערקענט דורכן שפּאַלט פון פענסטער און אונדז אַנגעזאָגט די שמחה, אַז אין ווידז לעבן נאָך די יידן אין די אייגענע הייזער.

ישראל איז תיכף געקומען צולויפן צו אונדז אין וואַלד.

פּאַרשמאַכטע, הונגעריקע און דורשטיקע זיינען מיר קוים מיטן לעבן אַריינגעגאַנגען צו קאַטשערגינסקין אין שטוב. די קינדער האָבן אויסגעטרונקען אַביסל וואַסער און האָבן זיך מחייה געווען.

מיר האָבן זיך געלייגט שלאָפן, אָבער בשום אופן נישט געקאָנט איינדרעמלען. אַזייגער 11 ביינאַכט האָבן מיר פלוצלונג דערהערט ווי מען קלאַפט שטילערהייט אין טיר.

לויטן קלאַפ האָבן מיר עפעס דערפילט, אַז דאָס זיינען יידן. מיר האָבן געעפנט די טיר און דערזען דעם פאָטער אברהם מיטן ברודער מאיר, די שוועגערין און זייערע דריי קינדער.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זייער וועג איז געווען אַסך אַ לייכטערער פון אונדזערן. מען האָט זיי אויך איבערגענומען אויפן וועג, אָבער נאָר צוגענומען אַביסל געלט. אין קיין לעבנסגעפאָר זיינען זיי נישט געווען.

מיר זיינען אַלע געווען צופרידן, וואָס מיר האָבן זיך דערווייל געראַטעוועט פון די באַנדיטישע נעגל. פון אונדזער גאַנצער משפּחה האָבן נאָך געפעלט די שוועסטער אַלטע, מיט איר מאַן יוסף גאָוועדע און זייערע צוויי קינדער.

אויף מאָרגן פרי זיינען צו אונדז געקומען נייע גוטע געסט פון איגנאַלינע. דאָס איז געווען דער פעטער ירחמיאל קאָרב מיט זיין פרוי מירל און זייער זון לייבל.

ירחמיאל איז אַריין אין שטוב אָן לשון. ער האָט פון שרעק נישט געקאָנט רעדן, ווי דאָס לשון וואָלט אים אפּגענומען געוואָרן.

ער איז געווען אַ וויכטיקער יידישער כלל־טוער אין שטעטל און האָט געהאַט זייער אַסך קריסטלעכע באַקאַנטע.

אים האָט מען אויפן וועג אויסגעטאָן ביז צו די אונטערוועש און געזוכט געלט. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן האָט ער אויך זייער אַסך דורכגעמאַכט אויפן וועג, אָבער גאָט צו דאַנקען וואָס אַלע זיינען מיר אַנגעקומען בשלום אין וויידז.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט זיך די איגנאַלינער משפּחה אין וויידז נאָך מער פאַרגרעסערט. עס זיינען געקומען בערל גילינסקי מיט זיין פאַמיליע; עלקע גילינסקי מיט דער פאַמיליע; אסתר קריל מיט איר פאַמיליע; דוד סאלאוויטשיק מיט דער פאַמיליע; שייקע דובינסקי, שלמה קוריצקי, גיטל גילינסקי, אברהם סראלאוויטש מיט דער פרוי; מירל בראדצקי, לייפציג דעם שמידס צוויי זין, שלמה רינגס פרוי מיט צוויי טעכטער, לייבע חיים עלפערן מיט דער משפּחה. צולעצט איז אויך געקומען דער שוואָגער גאָוועדע מיט דער משפּחה. אַזוי אַרום האָט זיך קיין וויידז צונויפגעקליבן אַ גאַנץ גרויסע צאָל איגנאַלינער יידן.

די ערשטע טעג זיינען מיר אַלע געווען צופרידן, וואָס מיר זיינען געבליבן לעבן. באלד האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אויך וויידז איז נישט קיין מקום מקלט.

מיר זיינען קוים אָפּגעווען עטלעכע טעג אין שטעטל און אויך דאָרט האָט מען אַרויסגעגעבן אַ באָפעל, אַז אַלע יידן דאַרפן ווויינען אין אַ באַזונדערן געטאָ.

אַזוי ווי מיר זיינען דאָרט נישט געווען איינגעמאָלדן, האָט מען אונדז אַלעמען נישט געקאָנט אַריינעמען אין געטאָ. די פאָרשטייער פון וויידזער יודן־ראַט האָבן אונדז דערציילט, אַז כדי אייגצומעלדן נייע יידן דאַרפן זיי אונטערקויפן דעם קאָמענדאַנט און ער בעט אַ סך געלט. מיר זיינען אָבער אַלע אַהין אָנגעקומען נאָר מיט אַ העמד אויפן לייב. קיינער פון אונדז האָט ביי זיך קיין סך געלט נישט געהאַט. וואָס זאָלן מיר אַלע איצטער טאָן?

דער שוואָגער האָט געהאַט 20 טויזנט רובל, האָט ער זיי דאָס אָפּגעגעבן. זיי האָבן אָבער געזאָגט, אַז דאָס איז צו ווייניק. זיי האָבן געבעטן גאָלד אָדער אַנדערע ווערטזאַכן.

מיר האָבן אַלע אָפּגעהאַלטן אַ יישוב הדעת און באַשלאָסן צו פאַרלאָזן וויידז. מיר האָבן אויסגענוצט אַ זונטיקדיקן טאָג, וועלן די פויערים גייען אַהיים פון קאָשציאָל און מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פון שטעטל.

די פראָגע איז נאָר געווען וווהין צו גיין. אונדזער באַשלוס איז געווען זיך צו פאַרטיילן אויף גרופּעס און יעדע גרופּע זאָל גיין אין אַן אַנדער שטעטל. אַ טייל איז אַוועק קיין אפּסע, אַטייל קיין פאָסטאוו, די אַנדערע — קיין יאדי און מיארי.

אויך אונדזער פאַמיליע האָט זיך צעשטיילט אויף צוויי גרופּן: דער עלטערער ברודער איז אַוועק אין דער ריכטונג צו מיארי און איך מיט די אַנדערע צוויי ברידער און אונדזערע פאַמיליעס זיינען געגאַנגען קיין יאדי.

יאדי

נאָך אַ גאַנצער נאַכט גיין, זיינען מיר גאַנץ פרי אָנגעקומען אין יאדי. דאָס איז געווען אַ קליין שטעטעלע, וווּ עס האָבן געווויינט בערך אַ־150 נפשות. ווען מיר זיינען אַהין אָנגעקומען, האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג פאַרגרעסערט אויף נאָך עטלעכע און צוואַנציק נפשות. שפּעטער זיינען אַהין אָנגעקומען פּליטים פון ליטע און לעטלאַנד און די צאָל יידן האָט שוין דערגרייכט קרוב צו 300 נפשות.

אירע שטענדיקע יידישע איינווויינער זיינען כמעט אַלע

געווען ערד־אַרבעטער. וועז מיר זיינען אַנגעקומען, האָבן זיי נאָך אַלע געאַרבעט אין זייערע ווירטשאַפטן און געזעסן אין די אייגענע הייזער.

די יאַדער יידן זיינען געווען פונקט דער היפוך פון די ווידזער. זיי האָבן אונדז זייער פריינדלעך אויפגענומען, געגעבן עסן און אַרגאַניזירט פלעצער וווּ צו שלאָפן.

מיר האָבן זיך דערווווסט, אַז דאָס שטעטל געהערט אין אַדמיניסטראַטיוווער הינזיכט צום געביטס־קאָמיסאַר פון גלובאָק. דער פֿרעזעס פון דאָרטיקן יודן־ראַט איז געווען לעדערמאַן, וועלכער האָט אַנגעפירט מיט אַלע שטעטלעך פון ווייסרוסלאַנד.

אין יאַדי איז די לאַגע פון די יידן — אין יענער צייט — נישט געווען קיין שלעכטע און מיר האָבן דאָרט געלעבט עטלעכע וואָכן.

דערווייל האָבן מיר באַקומען אַ ידיעה פון אונדזער פאַמיליע אין מיאַרי, אַז דאָרט איז שטיל און ס׳איז נאָך קיין געטאָ נישטאָ און מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין אַהין.

שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז געווען ריכטיק. ס׳איז אַריבער אַ קורצע צייט און אין יאַדי איז אייגנאַרדנט געווארן אַ שרעקלעכע שחיטה. די סיבה איז געווען, וואָס מען האָט געכאַפט אַ ייד קווילנדיק אַ קו.

פון יענער שחיטה האָבן זיך זייער וויניק געראַטעוועט. פינצאַוס אַ טאַכטער איז דאַן אַנטלאָפן מיט איר שוועסטערס צוויי קינדער צו אַ באַקאַנטן פויער, אין אַ נאַענטן דאָרף. ער האָט לאַנג נישט געטראַכט און האָט זיי אַלעמען געבונדן און אַוועקגעפירט דירעקט אין גרוב אַריין. קריסטן, וועלכע האָבן צוגעזען ווי מען האָט זי דערשאָסן, האָבן אונדז דערציילט, אַז אין איין אויגנבליק זיינען אירע שוואַרץ־געלאָקטע האָר געווארן ווייס ווי שניי.

אין שטעטל יאַדי איז פאַרגעקומען די ערשטע שחיטה פון גאַנץ ווייס־רוסלאַנד. אונדז האָט דערפאַר שטאַרק אָפּ־געגליקט, וואָס מיר האָבן באַוויזן באַצייטנס אַוועקצוגיין פון יאַדי. איך און מיין פאַמיליע זיינען געגאַנגען אין דער ריכטונג צו ווידז, די איבעריקע זיינען אַוועק אין מיאַרי.

מיאַרי

אין מיאַרי האָבן אַלע דאָרט געלעבט אין די אייגענע הייזער. דאָס שטעטל איז נישט געווען גרויס. עס האָט אַבער פאַרמאָגט אַ פאַבריק פון שוועבעלעך, אַ זעג־ווערק און אַ גרויסן פלאַץ פאַר האָלץ.

מיר האָבן דאָרט תיכף געפונען אַרבעט. קיין עסנווארג איז אַפילו נישט געווען. זיי האָבן באַקומען נאָר 30 דעקאַ ברויט אַ טאָג און פונדעסטוועגן זיינען זיי געווען צופרידן, וואָס מען לעבט.

עס זיינען אַוועק צוויי שטילע חדשים און פלוצלונג איז אויך דאָרט אַנגעקומען אַ באַפעל צו מאַכן אַ געטאָ פאַר יידן. מען האָט אַהין צונויפגעטריבן די יידן פון לעטלאַנד און פון די אַרומיקע שטעטלעך, אַזוי אַז אין געטאָ האָבן געמוזט וווינען מער ווי צוויי טויזנט נפשות.

דער פֿרעזעס פון דער בראסלאַווער געמיינדע, מינדל, האָט געפֿוּלט ביי דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע, אַז מען זאָל דאָס מיאַרער געטאָ פאַרגרעסערן. אַזוי ווי אין געטאָ זיינען געווען אַסך ווארשטאַטן און די דייטשן זיינען געווען פאַר־אינטערעסירט אין זייער רעגולערער אַרבעט, האָבן זיי מסכים געווען צו פאַרלייכטערן די לעבנס־באַדינגונגען.

גאַנץ אָפט פלעגן אַנפאַרן אין מיאַרער געטאָ פויערים און ברענגען קאַרטאָפל, גרינס און אַנדערע פראָדוקטן.

ווער עס האָט נישט געאַרבעט אין די ווארשטאַטן, איז געווען ביי האַלץ־האַקעריי. אַזוי ווי מיינע בריידער און דער שוואָגער, זיינען געווען ספּעציאַליסטן אין דער האַלץ־בראַנזשע, האָבן אַלע געאַרבעט אין וואַלד.

מיר זיינען אַזוי ארום געווארן באַקאַנט מיט אַ סך קריסטן אין יענער געגנט. גאַנץ אָפט פלעגן זיי אונדז ברענגען אַביסל קאַרטאָפל, ברויט און אַמאָל אַפילו אויך אַ שטיקל פוטער פאַר די קינדער. אמת, מען האָט געלעבט אין שטענ־דיקער שרעק, אָבער געלעבט.

אייגמאָל האָט מען קיין מיאַרי געבראַכט אַ־40 ציגיינער. די דייטשע זשאַנדאַרמען האָב זיי פאַרשפּאַרט אין אַ טורמע. די יידן פון געטאָ האָבן באַקומען אַ באַפעל צו גיין גראָבן גריבער. גאַנץ פרי האָט מען אַלע ציגיינער געבראַכט צום גרוב און זיי שוין געוואָלט דערשיסן. די ציגיינער האָבן אָבער געבעטן, אַז מען זאָל זיי דערלויבן פאַרן טויט צו דאַוונען אַ ספּעציעלע תפילה.

דאָס האָט מען זיי דווקא דערלויבט און זיי האָבן אויס־געוצט די געלעגנהייט און זיך צוזאַמענגערעדט, אַז מען דאַרף מאַכן אַ הורא און אַנהויבן אַנטלויפן אין וואַלד.

די זשאַנדאַרמעריע איז נישט איינגעפאַלן אַזאַ זאַך און האָבן זיי אין די לעצטע מינוטן נישט שטאַרקט געהיט.

כמעט אַלע מענער פון די ציגיינער איז געלונגען צו אַנטלויפן. די דייטשע זשאַנדאַרמען האָבן באַוויזן צו כאַפּן נאָר די קינדער און עטלעכע פרויען און זיי גלייך דערשאָסן.

יענע צוויי טעג האָבן אויך די מיאַרער יידן איבער־געלעבט אַסך שרעק. מען האָט געמיינט, אַז אָט־אָט וועלן זיי אויסגיסן זייער גאַנצן כעס אויף די יידישע קעפּ.

אַ צווייטער פאַל איז געווען, וועז די דייטשן האָבן געפונען אַפּגעריסן אַ דראָט פון אַ טעלעפאָן־סלופּ. זיי האָבן זיך אַנגעהויבן טשעפּען צו די יידן, מיינענדיק, אַז דאָס איז אַ יידישע אַרבעט.

דער פֿרעזעס פון יודן־ראַט, מינדל, איז אַוועק צום

קאָמענדאַנט און אים דערקלערט, אַז דאָס איז נאָר אַ בלבול. יידן וועלן דאָס נישט טאָן. דער סוף איז געווען, אַז מען האָט די זשאַנדאַרמען געדאַרפט אונטערקויפן. זיי האָבן געבעטן גאָלד, ווערט־זאַכן, לעדערנע מאַנטלען, כראָמענע שטיוול. יעדער ייד האָט געגעבן וואָס ער האָט נאָר פאָרמאָגט.

דער טערמין איז געווען צו קורץ און דער יודן־ראַט האָט נישט באַוויזן צונויפצוזאַמלען די פאַרלאַנגטע זאַכן.

די קריסטן פון די דערפער האָבן דערציילט, אַז מען הייסט זיי גיין מאַכן גריבער אין די פעלדער. די גאַנצע עדה יידן האָט אַרומגעכאַפט אַ גרויזאַמע אימה. אַלע זיינען געווען זיכער, אַז דער מלאך המוות איז שוין געקומען. מען האָט אויסגערופן אין געטאָ אַ תענית בציבור. מען האָט געווייניגט און געקלאָגט.

אין לעצטן מאָמענט האָט עפעס פאַסירט אַ נס. דער קאָמענדאַנט האָט צוגעגעמען די מתנות פון יודן־ראַט און אָפגערופן די סאָלדאַטן פון שטעטל. זיי זיינען ניצול געוואָרן פון אַ זיכערן טויט.

די לאַגע פון מיאָרער געטאָ איז ביסלעכווייז געוואָרן אַלץ ערגער. עס זיינען צוגעקומען אַסך פליטים. די ענגשאַפט איז געוואָרן גרעסער. מען האָט אָנגעהויבן רעדן, אַז מען גייט ליקווידירן אויך מיאָר.

איינמאָל, אַזייגער האַלב זעקס באַגינען, ווען מיר האָבן זיך שוין געגרייט צו גיין צו דער אַרבעט, האָט מען פלוצלונג אויסגערופן, אַז אַלע יידן מוזן גלייך אַרויסגיין אויפן פלאַץ.

דאָרט האָט מען צעשיידט די מענער פון פרויען. אויך די קינדער האָט מען גענומען באַזונדער און דאָן אָנגעהויבן אָלעמען, גרופנווייז, צו פאַרשפאַרן אין די קלייטן.

מיר האָבן גלייך באַשלאָסן בשום אופן נישט צו גיין צום פלאַץ. דאָס האָרץ האָט מיר געזאָגט, אַז ס׳איז אַן אומגליק. מיר האָבן זיך באַהאַלטן הינטער די הייזער און זיך צוגעקוקט, וואָס עס קומט פאָר אין שטעטל.

אַזוי ווי דאָס איז נישט געווען קיין באַהעלטעניש, איז מיין ברודער אַראָפּ אין אַ גרוב פון אַ קלאָזעט. פון אויבן איז געווען אַ קעסטל און ער האָט געבעטן זיין פרוי מיטן קינד און ברודער, אַז זיי זאָלן אויך וואָס שנעלער קומען צו אים. דערווייל האָט זיי באַמערקט אַ פאָליציאַנט און אַוועקגעשלעפּט אין אַ קלייט און פאַרשפאַרט צוזאַמען מיט אָלעמען.

ער איז געבליבן אייניער אַליין אין קלאָזעט און אים האָט שוין פאַרדראָסן, וואָס ער איז נישט געגאַנגען צוזאַמען מיט אָלעמען.

ווען ס׳איז געוואָרן פינצטערלעך איז ער אַרויסגעקראָכן פון גרוב. איך בין קוים דערגאַנגען צו אַ שטאָל און זיך אַוועקגעלייגט הינטער דער וואַנט.

אין דער פינצטערניש האָב איך באַמערקט, ווי עס שאָרן זיך אַרום דער וואַנט נאָך צוויי שאָטנס. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס זיינען געווען צוויי יידן פון געטאָ.

פון הינטער דער וואַנט האָט ער געזען, ווי עס זיינען אָנגעפאָרן 3 לאַסט־אויטאָס מיט ס.ס.־לייט און זיי האָבן אַרויסגעטריבן אָלע יידן צוריק פון די קלייטן און זיי געטריבן אין דער ריכטונג צו די גריבער, אויסערן שטעטל.

אָנטלויפן איז געווען שווער. מיאָרי איז געווען אָרומ־געריגלט מיט אָן אָזיערע און אַ טיפן טייך פון איין זייט; פון דער צווייטער זייט זיינען געווען די גריבער מיט די ס.ס.־לייט.

אין אַ וויילע אָרום האָבן מיר דערהערט גוואָלדן און געשרייען און אַ שיסעריי. מיר האָבן באַמערקט, ווי מענטשן לויפן פון די גריבער, אָבער מען שיסט אויף זיי. זייער וווייניק איז געלונגען צו אָנטלויפן. דער גרעסטער טייל אי׳ז אין יענעם שרעקלעכן פאַרנאַכט אומגעקומען. צווישן זיי אויך מיין משפחה.

דאָס איז געווען דעם 2.6.42.

ישראל און נאָך צוויי זיינען געלעגן הינטער דער שטאָל ביז 11 אַזייגער ביינאַכט. פריער האָבן זיי נישט געקאָנט אַרויסגיין, ווייל די פאָליציי איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב זוכן, אפשר האָט זיך עמעץ באַהאַלטן. דערביי האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, גערעדט, וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט. עס איז געווען אַ מאָמענט, ווען אַ פאָליציאַנט האָט זיך געפונען ממש עטלעכע מעטער פון דער שטאָל, אָבער ער האָט זיי נישט באַמערקט.

ווען עס איז געוואָרן גאָר שטיל און עס האָבן זיך שוין מער נישט געהערט די טריט פון די פאַטראָלן, זיינען זיי אַרויס פון הינטער דער וואַנט און אָנגעהויבן גיין אין דער ריכטונג צום גרויסן קבר. קיין אַנדער וועג איז נישט געווען.

מיר זיינען דערלאָפן ביז צום גרויסן וואַלד, וועלכער איז געלעגן אַ־3 קילאָמעטער פון שטעטל. דאָרט האָבן מיר געטראָפן נאָך עטלעכע אָנטלאָפענע. קיין סך האָבן זיך פון דער שחיטה נישט געראַטעוועט.

דאָרט, אין וואַלד, האָט ער געמאַכט זיין גרויזאַמען סך־הכל. דווקא דאָ, איז וויי־רוסלאַנד, האָב איך געדארפט פאַר־לירן מיין גאַנצע משפחה. פון פאָליגאָן האָבן זיי זיך געראַ־טעוועט, פון צענדליקער באַנדיטישע הענט זיינען זיי אַרויס לעבעדיק און פלוצלונג — אַזאַ גרויס פייער אין איין טאָג.

איך פאַרנאָטיר זיך אין זכרון, אַז דעם 2־טן יוני 1942 האָב איך אויף די פעלדער פון מיאָרי פאַרלאָרן מיין גאַנצע משפחה:

די פרוי ליזע מיטן טייערן זונעלע אשרל ז״ל;

דעם ברודער מאיר מיט זיין משפחה ז״ל;

דעם ברודער בערל ז״ל;

דעם ברודער ישראל מיט זיין משפחה ז״ל;

דעם שוואָגער יוסף גאָווענדע מיט זיין משפחה ז״ל;
דעם שוואָגער שלמה גאָלפערין מיט זיין משפחה ז״ל;
און אַסך אַסך פריינד און באַקאַנטע.

אין דער נאַכט פון 2־טן אויפן 3־טן יוני 1942 בין איך איבערגעבליבן עלנט ווי אַ שטיין.

טיף אין האַרצן, האָט געגליט נאָר איין פאַרלאַנג, איין געדאַנק: נקמה! נקמה! ווו איז דער גאָט, דער אל קנוא ונוקם, וואָס זאָל זיך אָפערעכענען פאַר אַזויפיל אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט?

ה׳ יקום דמם!!!

צוריק קיין ווידז

זאָלבעדריט זיינען מיר געבליבן אין וואַלד. אַ גאַנצן טאָג זיינען מיר געלעגן, נישט געגעסן און נישט געטרונקען, אין אָוונט האָבן מיר זיך באַקלערט, אַז עס האָט נישט קיין שום זין צו בלייבן דאָ, אין וואַלד. גלייך ווי ס׳איז געוואָרן פינצטער האָבן מיר באַשלאָסן צו גיין ווייטער, גיין פון וואַלד צו וואַלד, אפשר וועט עמעץ אויף אונדז רחמנות האָבן.

אויפ וועג האָבן מיר זיך אָנגעטראָפן אויף אַן איינזאָם הויז. איך בין צוגעגאַנגען איינער אַליין און אָנגעקלאָפט אין טיר.

אַ קריסט האָט אַ קוק געטאָן דורכן פענסטער און מיך געפרעגט וואָס איך וויל. איך האָב אים געענטפערט נאָר מיט איין וואָרט: — ברויט!

דער קריסט איז אַוועק און האָט מיר געבראַכט אַ קליין שטיקעלע ברויט. איך האָב דאָס אָבער פון אים נישט געגומען און אים דערציילט, אַז דאָ געפינען זיך 40 פאַרטיזאַנער און אַלע זיינען זייער הונגעריק. איך דאַרף האָבן אַ סך מערער.

דער קריסט האָט עמעצן אַ רוף געטאָן און איך האָב דערזען, ווי צוויי יונגע שקצים זיינען צוגעגאַנגען צום פענסטער. איך האָב זיך נישט פאַרלוירן און תיכף אַ פייף געטאָן. און עס האָט זיך געקאָנט דוכטן, אַז אין וואַלד געפינען זיך צענדליקער פאַרטיזאַנער.

דער קריסט האָט זיך דערשראָקן און מיר אַרויסגעטראָגן אַ גרויסן לעבל ברויט, מיט אַ שטיק קעז. איך האָב אים פיין באַדאַנקט און אַוועק אין וואַלד, צו מיינע חברים.

דאָס ערשטע מאָל, אין משך פון צוויי מעת לעת, האָבן מיר גענומען עפעס אין מויל אַריין. מיר זיינען געווען אַלע אַזוי צעטומלט, אַז מיר האָבן נישט געפילט, ווי הונגעריק מיר זיינען.

מיר האָבן גוט צוגעביסן און אפילו איבערגעלאָזט אויף שפעטער. נאָך אַ קליינער הפסקה האָבן מיר אָנגעהויבן גיין ווייטער. אַזוי זיינען מיר געגאַנגען פון וואַלד צו וואַלד, בייטאָג — געלעגן; ביינאַכט — געגאַנגען.

איינמאָל האָבן מיר אָנגעטראָפן אַ קריסט, וועלכער האָט אונדז דערציילט, אַז אין גלובאָק און אין ווידז לעבן נאָך יידן.

איך האָב דאָן באַשלאָסן צו גיין אין ווידז. דאָרט וועל איך אפשר געפינען באַקאַנטע.

דריי טעג זיינען מיר געגאַנגען איבער וועלדער און פעלדער. בייטאָג האָבן מיר זיך באַהאַלטן און ביינאַכט פלעגן מיר גיין. אין 3 טעג אַרום, זיינען מיר אינמיטן נאַכט אָנגעקומען קיין ווידז.

שטילערהייט בין איך דורכגעקראָכן די דראָטן פון געטאָ און אַריינגעגאַנגען אינעווייניק. אין געטאָ איז געווען אַ שטילקייט ווי אויף אַ בית עולם. איך האָב שוין געמיינט, אַז אויך דאָרט זיינען שוין קיין יידן נישטאָ.

מיר זיינען אַריין אין באַד און זיך אַוועקגעלייגט אַ וויילע אָפרוען. אַרום 5 אַזייגער פאַרטאָג, ווען עס איז געווארן אַביסל ליכטיק, האָב איך דערזען פון ווייטן אַ מענטש. איך האָב אָבער נישט געקאָנט וויסן צי דאָס איז אַ ייד אָדער אַ קריסט. איך האָב באַשלאָסן דערווייל נישט אַרויסצוגיין אוֹן אָפּוואָרטן. אַביסל שפעטער האָב איך דערזען פאַרבייגייענדיק אַ פרוי און איך האָב דערקענט, אַז דאָס איז אַ יידישע.

איך בין אַרויס פון באַד און זי געפרעגט, צי אין ווידז איז נאָך שטיל. זי האָט מיר געענטפערט, אַז מען לעבט אין שרעק און מען ווייסט נישט, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען.

איך בין אַוועק פון איר און אָנגעהויבן זוכן באַקאַנטע. צופעליק האָב איך געטראָפן אַ פאַמיליע סטאראבין, וועמען איך האָב געקאָנט פון פאַר דער מלחמה. זיי האָבן אונדז גלייך צוגענומען און ביי זיי אין שטוב זיינען מיר פארלויפיק געבליבן.

דערווייל האָב זיך צוזאַמענגעקליבן אין ווידז איבער 300 אַנטלאָפענע אַזוי ווי איך. ווידער האָט דער ווידזער יודן־ראָט אונדז נישט געוואָלט אויסמעלדן. זיי האָבן אונדז נישט געוואָלט געבן קיין עסן און אויפגעפאָדערט צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל. עס האָבן נישט געהאָלפן אונדזערע טענות, אַז מיר האָבן נישט ווּהין צו גיין. זיי זיינען נישט ווייכער געוואָרן.

פאַרשטייט זיך, אַז קיינער פון אונדז איז נישט אַוועק. מיר פלעגן שלאָפן אויף די בוידעמער און גיין בעטלען איבער די הייזער אַ שטיקל ברויט.

דערווייל האָבן מיר זיך אַלע צוזאַמענגעקליבן און באַשלאָסן זיך צו אָרגאַניזירן און קעמפן געמיינזאַם. איך בין אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פרעזעס פון אַלע פליטים און חנן עפשטיין פון סווּיר איז געווען מיין פאַרטרעטער.

ווען דער יודן־ראָט האָט געפאָדערט פון אונדז, אַז מיר זאָלן גיין אויף אַרבעט, האָב איך געענטפערט אין נאָמען פון אַלע פליטים, אַז מיר וועלן אַרבעטן נאָר בתנאי, אַז זיי זאָלן אונדז איינמאָל דערציילט, אַז אין גלובאָק און אין ווידז לעבן נאָך יידן.

איך האָב דאָן באַשלאָסן צו גיין אין ווידז. דאָרט וועל איך אפשר געפינען באַקאַנטע.

דריי טעג זיינען מיר געגאַנגען איבער וועלדער און פעלדער. בייטאָג האָבן מיר זיך באַהאַלטן און ביינאַכט פלעגן מיר גיין. אין 3 טעג אַרום, זיינען מיר אינמיטן נאַכט אָנגעקומען קיין ווידז.

שטילערהייט בין איך דורכגעקראָכן די דראָטן פון געטאָ און אַריינגעגאַנגען אינעווייניק. אין געטאָ איז געווען אַ שטילקייט ווי אויף אַ בית עולם. איך האָב שוין געמיינט, אַז אויך דאָרט זיינען שוין קיין יידן נישטאָ.

מיר זיינען אַריין אין באַד און זיך אַוועקגעלייגט אַ ווייליע אָפרוען. אַרום 5 אַזייגער פאַרטאָג, ווען עס איז געווארן אַביסל ליכטיק, האָב איך דערזען פון ווייטן אַ מענטש. איך האָב אָבער נישט געקאָנט וויסן צי דאָס איז אַ ייד אָדער אַ קריסט. איך האָב באַשלאָסן דערווייל נישט אַרויסצוגיין אוֹן אָפּוואָרטן. אַביסל שפעטער האָב איך דערזען פאַרבייגייענדיק אַ פרוי און איך האָב דערקענט, אַז דאָס איז אַ יידישע.

איך בין אַרויס פון באַד און זי געפרעגט, צי אין ווידז איז נאָך שטיל. זי האָט מיר געענטפערט, אַז מען לעבט אין שרעק און מען ווייסט נישט, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען.

איך בין אַוועק פון איר און אָנגעהויבן זוכן באַקאַנטע. צופעליק האָב איך געטראָפן אַ פאַמיליע סטאראבין, וועמען איך האָב געקאָנט פון פאַר דער מלחמה. זיי האָבן אונדז גלייך צוגענומען און ביי זיי אין שטוב זיינען מיר פארלויפיק געבליבן.

דערווייל האָב זיך צוזאַמענגעקליבן אין ווידז איבער 300 אַנטלאָפענע אַזוי ווי איך. ווידער האָט דער ווידזער יודן־ראָט אונדז נישט געוואָלט אויסמעלדן. זיי האָבן אונדז נישט געוואָלט געבן קיין עסן און אויפגעפאָדערט צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל. עס האָבן נישט געהאָלפן אונדזערע טענות, אַז מיר האָבן נישט ווּהין צו גיין. זיי זיינען נישט ווייכער געוואָרן.

פאַרשטייט זיך, אַז קיינער פון אונדז איז נישט אַוועק. מיר פלעגן שלאָפן אויף די בוידעמער און גיין בעטלען איבער די הייזער אַ שטיקל ברויט.

דערווייל האָבן מיר זיך אַלע צוזאַמענגעקליבן און באַשלאָסן זיך צו אָרגאַניזירן און קעמפן געמיינזאַם. איך בין אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פרעזעס פון אַלע פליטים און חנן עפשטיין פון סווּיר איז געווען מיין פאַרטרעטער.

ווען דער יודן־ראָט האָט געפאָדערט פון אונדז, אַז מיר זאָלן גיין אויף אַרבעט, האָב איך געענטפערט אין נאָמען פון אַלע פליטים, אַז מיר וועלן אַרבעטן נאָר בתנאי, אַז זיי זאָלן אונדז איינמאָל

דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבן געמוזט נאָכגעבן און מיר האָבן געגעבן אַ־50 אַרבעטער. מען האָט זיי אַוועק־געפירט אין אַ לאַגער און איבער אַ וואַך צייט האָבן מיר פון זיי גאָרנישט געהערט. מיר האָבן שוין נישט געוווסט וואָס איבערצוקלערן.

ענדלעך האָבן מיר באַקומען אַ ידיעה, אַז זיי לעבן אַלע און ס׳איז דאָרטן בעסער ווי אין געטאָ. דאָן האָבן אויך די אַנדערע פּליטים באַשלאָסן אַוועקצוגיין פרייוויליק אויף אַרבעט.

דער יודן־ראַט איז געווען זייער צופרידן, וואָס עס ווערט פּטור פון אונדז און ער האָט אונדז מיטגעגעבן עטלעכע זעקלעך ברויט, אַ פּאָר דעקעס און מיר האָבן פּאַרלאָזט דאָסווידזער געטאָ.

אין פּאָדבראָדזער אַרבעטס־לאַגער

די ווידזער זשאַנדאַרמעריע האָט אונדז אַוועקגעפירט קיין דוקשט, וווּ מיר האָבן איבערגענעכטיקט אין עפּעס אַ טורמע. פון דאָרט האָט מען אונדז געפירט מיט דער באַן איבער איגנאַלינע, סוועניציאַן ביז פּאָדבראָדז.

מען האָט אונדז געבראַכט אין אַן אַרבעטס־לאַגער פון איבער 200 מאַן. מיר האָבן אַלע געדאַרפט אַרבעטן אין אַ גרויסן זעג־ווערק, וואָס האָט אָנגעהערט צום באַקאַנטן פּריץ טישקעוויטש.

דער לאַגער איז געווען אַרומגערינגלט מיט שטעכל־דראָט און ליטווישע פּאָליציי האָט אויף אונדז אַכטונג געגעבן. דער שעף פון לאַגער איז געווען אַ דייטשער קאַפּיטאַן מיטן נאָמען סאלץ.

אויפן צווייטן טאָג איז מיר אויסגעקומען צו אַרבעטן ביים שלעפּן ברעטער. אונדזער גרופּע איז באַשטאַנען פון 5 מאַן און דער ליטווישער אויפזעער איז געזעסן אין אַ ביידל און אויף אונדז אַכטונג געגעבן.

מיר האָבן געדאַרפט אַריבערטראָגן די ברעטער פון איין אָרט צו אַ צווייטן. צוערשט האָבן מיר געטראָגן דריי ברעטער מיט אַמאָל, דערנאָך האָבן מיר געזען, אַז ס׳איז נישטאָ קיין סך ברעטער, האָבן מיר גענומען וווייניקער.

דער ליטווישער פּאָליציאַנט האָט דאָס באַמערקט, איז ער גלייך צו אונדז צוגעלאָפן און מיט אַ ברעט גענומען שלאָגן איבער די קעפּ. די ערשטע קרבנות זיינען געווען לייזער לעוויטאַן און שייקע דובינסקי. דאָן האָט ער זיך גענומען צו סאלאמיאקן און צו מיר. ער האָט מיך אַזוי שטאַרק צעשלאָגן, אַז איך בין געוואָרן אינגאַנצן בלאָ. איך בין שוין געווען זיכער, אַז ער וועט מיך דאָ אַוועקהרגענען. ממש אין לעצטן מאָמענט האָב איך אָנגעהויבן רעדן מיט אים ליטווויש און געבעטן אויף אונדז רחמנות האָבן.

וועג ער האָט דערהערט מיין גוטן ליטווויש, איז ער געוואָרן ווייכער און מיך געפרעגט פונוואַנען איך בין. איך האָב אים דערציילט ווער איך בין און ער האָט מיך אויפ־געהערט צו שלאָגן, פאַרזיכערט, אַז ער וועט מיר געבן אַ בעסערע אַרבעט.

דערווייל האָב איך זיך געטראָפן מיט אַ באַקאַנטן קריסט, וועלכער האָט געווּסט, אַז איך בין אַ ספּעציאַליסט אין דער האָלץ־בראַנזשע און ער האָט מיך גלייך געמאַכט פּאָר אַ בראַקער.

די בערעטער האָט מען געדאַרפט שיקן אין וואַגאַנען פּאָר סטאַלארסקע צוועקן און מען האָט זיי געדאַרפט ריכטיק סאָרטירן. אַזוי ווי זיי האָבן קיין פּאַכמאַן נישט געהאַט, זיינען אַוועק אַסך וואַגאַנען מיט ברעק. אַזאַ ספּעציאַליסט ווי איך, האָבן זיי גראָד געזוכט.

פון יענעם טאָג אָן איז מיין לאַגע געווען אַסך בעסער. דער אָנפּירער פלעגט זיך צו מיר זייער גוט באַנעמען. איין מאָל האָט ער מיר אפילו געגעבן צוויי פּעקלעך ציגאַרעטן. אויך די ליטווישע פּאָליציי האָבן זיך צו מיר גוט באַצויגן.

דריי חדשים האָב איך געאַרבעט אין יענעם לאַגער. דאָן האָט מען מיך אַריבערגעפירט אין אַ צווייטן לאַגער, לעבן דוקשט.

אין דוקשטער לאַגער

אין דוקשט האָט מען אונדז געבראַכט אין אַ גרויס הויז, מיט אַסך פענסטער און לאַנגע צימערן. קיין אויוונס זיינען דאָרט אינערהויפּט נישט געווען. אַלע פענסטער זיינען דערצו נאָך געווען אַן שויבן. מיר האָבן געדאַרפט שלאָפן אויף ברעטער און איך האָב גלייך דערזען, אַז דאָ וועט זיין פיל ערגער ווי אין פּאָדבראָדז.

דער לאַגער־פירער איז גראָד געווען אַ גוטער מענטש. דערפאָר האָבן מיר געהאָט גרויסע צרות פון אַ יידישן אויפ־זעער. ער האָט קענטיק געמיינט, אַז אויב ער וועט זיך חנפּ־נען, וועט פאַר אים זיין בעסער.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז אייגע אַ יידיש מיידל פון דינאבורג, איז גוט באַפרייַנדעט מיטן שעף. מיר האָבן איר דערציילט דעם עניין און אַ דאַנק איר האָט מען דעם יידישן אויפזעער צוריקגעשיקט אין סוועג־ציאַנער געטאָ.

אין דוקשטער לאַגער האָב איך געאַרבעט צוזאַמען מיט משה קארב, לעוויטאַן און סאלאמיאק. מיר פלעגן דאַרפן אַרבעטן אין צוויי אָפּטיילונגען: אייגע — בייטאָג און די

צווייטע — ביינאַכט. עסן האָט מען אונדז געגעבן זייער וויניק. עס איז געווען קאַלט און מיר זיינען אַרומגעגאַנגען באַרוועס. די אַרבעט איז שטענדיק געווען אונטערן פרייַען הימל און גראד זיינען דאָן געווען גרויסע פרעסט.

אויסער דעם האָבן מיר אַסך געליטן פון די לייז. מאָנאַטן לאַנג האָבן מיר נישט געהאַט קיין באַד און די וועש נישט איבערגעטאָן. יעדער האָט באַקומען גרויסע געשווירן און קרעץ. דערצו איז נישט געווען וווּ צו באַקומען קיין רפואות. קורץ: מיר האָבן געלעבט אַ סך ערגער ווי די הינט.

איינמאָל זיינען אַנטלאָפן פון אַ לאַגער 10 יידישע אַרבעטער און האָבן געוואָלט אָרגאַניזירן אַ פאַרטיזאַנקע. מען האָט זיי געכאַפּט און פירנדיק דורך דוקשט האָט זיי געזען אַ חבר פון אונדזער גרופּע און האָט זיך מיט זיי באַגריסט.

מער האָט אונדז שוין נישט געפעלט. מען האָט אונדז אַרויסגעטריבן פון לאַגער און געפאָדערט אַרויסגעבן דעם אַרבעטער, וואָס האָט זיי געגריסט. זיי האָבן גלייך אָפּגעקליבן דריי מאַן, מיך, סאלאמיאקן און דובינסקין און אַנגעזאָגט, אַז מען וועט אונדז תיכף דערשיסן, אויב מיר וועלן נישט אַרויסגעבן דעם חבר.

מען האָט אונדז אַוועקגעשטעלט מיטן רוקן צום וואַנט און דער מאַיאָר איז צוגעגאַנגען און געזאָגט, אַז עס איז אונדז כדאי אים אַרויסצוגעבן. דאָן האָט זיך אָפּגערופן שייקע: גוט, איך וועל אים אַרויסגעבן, אָבער ער געפינט זיך אויף אַרבעט אין דעם זעג־וועלק.

דער מאַיאָר האָט אונדז ביידן געהייסן אַרייַנגיין צוריק אין לאַגער און ער איז אַוועק מיט דובינסקין צום זעג־וועלק. דאָרט איז געווען דער אָנפירער דער קאָפּיטאַן סאלץ.

יענער חבר איז געווען מולקע פון בראָסלאָוו. דער מאַיאָר האָט אים תיכף געוואָלט צונעמען, אָבער דער קאָפּיטאַן סאלץ האָט נישט דערלויבט. ער איז זייער אַ גוטער אַרבעטער און ער מוז אים האָבן, האָט ער געזאָגט דעם מאַיאָר.

אַזוי אַרום איז ער ניצול געוואָרן פון טויט און אויך אונדז האָט מען באַפרייט.

נאָך יענעם פאַל האָבן מיר נאָך עטלעכע חדשים געאַרבעט אין דוקשטער לאַגער. דאָן איז אָנגעקומען אַ באַפעל דעם לאַגער צו ליקווידירן. איך האָב זיך פון דעם דערוווסט אינדערפרי, וועו איך האָב געוואָלט גיין אַרבעטן אין זעג־וועלק. אויפן וועג האָט מיך געטראָפן אַ גוטער זשאַנדאַרם און מיר איינגערוימט אַ סוד: „גיי נישט אַהין. מען וועט אייך הייַנט אַריבערפירן אין סוועניציאַנער געטאָ און דאָרט וועט נישט זיין גוט פאַר דיר".

איך בין אַריין צוריק אין הויז און דערציילט אַלע חברים, וואָס איך האָב זיך דערוווסט. מיין עצה איז געווען, אַז מיר זאָלן אַנטלויפן אין וואַלד. זיי האָבן אָבער מיך נישט געוואָלט האָרכן. איך האָב דאָן באַשלאָסן איינער אַליין צו אַנטלויפן.

איך אַנטלויף פון דוקשטער לאַגער

איך בין אַרויס פון לאַגער און אַוועק איבער די פעלדער. מיין פּלאַן איז געווען צו גיין אין דער ריכטונג פון איגנאַלינע און דאָרט געפינען אַ באַקאַנטן קריסט און זיך בייַ אים באַהאַלטן. איך האָב געדאַרפט דורכגיין אַ גרויסע אָזיערע און האָב זיך באַקלערט, אַז גיין מיטן ברעג איז דאָך זייער געפערלעך. איך קען נאָך אַנטרעפן אויף אַ פּאַטראָל. פּאַרקערט, איבערגיין די אָזיערע, אין דער ברייט, וועט אויך נישט זיין לייכט. דער אייז איז שוין שוואַך.

אַזוי ווי איך קען גוט שווימען, האָב איך באַשלאָסן צו ריזיקירן און גיין איבער דער פאַרפראָרענער אָזיערע.

איך האָב גענומען אַ פלאָקן און אַ קלאַפּ געגעבן איבערן אייז. ער האָט זיך געבראָכן. איך האָב אַנגעהויבן פויזענען אויף די קני. אָפּקריכנדיק אַ־30 מעטער פון ברעג האָב איך זיך געפונען אויפן פרייַען וואַסער. איך האָב אַנגעהויבן שווימען און סוף סוף דערקראָכן צום צווייטן ברעג.

דאָרט בין איך אַריינגעגאַנגען אין אַ פויערישׁ הויז, וווּ איך האָב געבעטן אַ דערלויבעניש אויסצוטריקענען די זאָכן. איך האָב גראָד אַנגעטראָפן אויף אַ גוטער פאַמיליע. זיי האָבן מיר דערלויבט אַראָפּצוגעמען די נאַסע קליידער און אַפּילו אויך געבראַכט עפעס צום עסן. פון אים בין איך אַוועק אין אַ וואַלד, וועלכער האָט זיך געפונען אַ־5 קילאָמעטער פון דער אָזיערע. דאָרט בין איך געווען ביז ס׳איז געוואָרן גוט פינצטער. דאָן האָב איך זיך געלאָזט ווייטער גיין.

אַ גאַנצע נאַכט בין איך געגאַנגען ביז איך האָב אין דער פרי אַנגעטראָפן אויף אַן אייזאַם בעדל. ס׳איז שוין געווען ליכטיק און איך בין אַרויפגעקראָכן אויפן בוידעם און זיך אַוועקגעלייגט שלאָפן. אַ גאַנצן טאָג בין איך געשלאָפן אין בעדל און בייַנאַכט ווידער געגאַנגען, נישט האָבנדיק וואָס צו עסן און טרינקען.

דעם צווייטן אינדערפרי האָב איך אַנגעטראָפן אַ הויז פון אַ באַקאַנטן פויער. איך האָב געוואָלט גוט עסן און האָב באַשלאָסן אַריינצוגיין צו אים. ער האָט מיר געגעבן עסן און גאַנץ פריינדלעך אויפגענומען. ביי אים בין איך געבליבן דעם גאַנצן טאָג און אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט געגאַנגען ווייטער.

מיין ציל איז געווען אַנצוקומען צו אַ באַקאַנטן קריסט און ביי אים זיך באַהאַלטן ביזן סוף פון דער מלחמה.

נאָך לאַנגע מאַטערנישן בין איך אַנגעקומען צו יענעם קריסט. וועו איך בין אַריינגעגאַנגען אין הויף, האָט דער הונט אַנגעהויבן בילן. דער פויער איז גלייך אַרויסגעגאַנגען אוּן מיר דערקענט. ער האָט זיך זייער דערפרייט, וואָס איך בין געבליבן לעבן, אוּן מיך גלייך אַוועקגעפירט אין שטאַל, געוויזן אַן אָרט אויפן בוידעם, וווּ איך וועל זיך קענען באַהאַלטן.

אינדערפרי האָט מיר זיין אַלטע מאַמע געבראַכט עסן און מיך געטרייסט, דערוויסנדיק זיך, אַז איך האָב פֿאַרלוירן מיין גאַנצע פֿאַמיליע. דריי טעג בין איך געווען ביי זיי און זיי האָבן זיך צו מיר גוט באַצויגן. איך בין שוין געווען צופֿרידן, וואָס איך האָב ענדלעך געפונען אַ מקום מקלט אוּן איך לעב צווישן באַקאַנטע מענטשן.

אויפן פערטן טאָג איז צו מיר געקומען דער קריסט און דערציילט, אַז עס דאַרפן צו אים קומען דייטשן קאָנטראָליר׳ די בהמות און די תבואה, ער האָט מורא, אַז מען זאָל מיך נישט געפינען.

שלעכט, זייער שלעכט. מען דאַרף זיך ווידער אויפהויבן און גיין אין דער וועלט אַריין. ס׳איז אָבער קיין אַנדערע ברירה נישט געווען. ביינאַכט בין איך אַראָפּגעקראָכן פון שטאָל־בוידעם און זיך געלאָזט ווייטער גיין אין דער ריכטונג פון דאַרף דודי, צו אַ באַקאַנטן קריסט, וועלכער איז געווען אַ פּאַרוואַלטער פון אַ מלעצאַרניע.

צו אים בין איך אָנגעקומען אין אָוונט און האָב דערזען דורך די פענסטער, אַז ביי אים אין שטוב זיינען דאָ געסט. איך בין שטילערהייט אַריין אין שטאָל און זיך אַוועקגעלייגט אויפן שטרוי אַן דעם וויסן פון באַלעבאָס.

איך בין דאַרט אָפּגעלעגן אַ גאַנצע נאַכט און קיינער פון שטוב האָט פון מיר נישט געווווסט. אין דער פרי, וען דער פויער איז געגאַנגען אין הויף, קענטיק ברענגען וואַסער, האָב איך אים אַ רוף געטאָן. ער האָט מיך פריינדלעך אַרײַנ־געפירט אין שטוב און געגעבן עסן. דאָן איז ער אַוועק אין שטאָל און פאָר מיר געמאַכט אַ טיפן גרוב אינעם שטרוי און מיר דערלויבט זיך דאָרט צו באַהאַלטן.

ביי אים האָב איך זיך צום ערשטן מאָל, אין משך פון אַ יאָר צייט, גוט אַרומגעוואָשן. ער האָט זיך זייער שטאַרק געזאָרגט וועגן מיר און פלעגט מיר דערציילן נייעס פון פראָנט.

איינמאָל, אין אַ נאַכמיטאָג, וען איך בין געלעגן איינ־געראָבן אין שטרוי, זיינען גראָד געקומען די קינדער זיך שפּילן אין שייער. איינער, אַ־9 יאָריקער שגץ, איז אַרויפ־געקראָכן אויף דער קופּע שטרוי און האָט פלוצלונג אָנגעהויבן שרייַען:

— אוי, וואָס פאָר אַ שרעקלעכער מענטש ליגט אין שטרוי.

דער באַלעבאָס איז דאָן גראָד געווען אין שטוב, איז ער גלייך געקומען צו לויפן און זיי אַרויסגעטריבן פון שטאָל.

— איר זעט נישט, אַז דאָרט ליגט לוניס דער משוגענער.

אָזוי ווי אין דערבייאיקן דאַרף איז טאָקע געווען איינער אַ משוגענער, האָבן אים די קינדער געגלויבט און איך בין אַרויס פון אַ גרויסער צרה.

דער קריסט האָט די קינדער אָנגעשראָקן, אַז זיי זאָלן נישט גיין אַליין אין שייער. דער משוגענער קען זיי נאָך אַוועקהרגענען. פון דאָן אָן זיינען זיי שוין מער אין שייער טאָקע נישט געקומען.

דריי חדשים בין איך געווען ביי יענעם באַקאַנטן קריסט. בייטאָג פלעג איך ליגן אוןביינאַכט פלעג איך אַראָפּגיין אין שייער זיך אַביסל באַוועגן.

איינמאָל האָט מיר דער פויער פֿאַרגעשלאָגן אַרויסצוגיין ביינאַכט אויף דער לאָנקע און דאָרט פיטערן ביז אין דער פרי זיינע פערד. דאָס ווען זיין פאָר מיר בעסער און געזונטער ווי ליגן די גאַנצע צייט פֿאַרשטעקט אין שייער.

איך האָב זיין פֿאַרשלאָג מיט שמחה אָנגענומען און פלעג יעדע נאַכט אַוועקגיין אויף דער לאָנקע פיטערן די פערד. איין נאַכט זיינען פֿאַרביי מיר דורכגעגאַנגען דייטשע פּאָט־רולן. זיי האָבן מיך אָבער גאָרנישט געפרעגט.

עס זיינען אָזוי אַוועק עטלעכע וואָכן, ביז איין מאָל איז ער געקומען און דערציילט, אַז עס איז אַרויס אַ באַפֿעל אַוועק־צושיקן די יוגנט פון אַלע דערפער אין דייטשלאַנד אויף אַרבעט. די וואָס וועלן נישט גיין, וועט מען שטרענג באַשטראָפן.

אָזוי ווי אַסך יוגנטלעכע באַהאַלטן זיך און ווילן נישט פֿאָרן קיין דייטשלאַנד, האָט ער שטאַרק מורא מען זאָל נישט קומען זוכן. זיין עצה איז, אַז איך זאָל דערווייל אַוועק־גיין אין אַ וואַלד און ווען עס וועט ווערן שטילער, וועל איך קענען קומען צוריק.

אַ בערה האָב איך געהאַט. איך האָב ווידער געמוען די שיך אין די העמד און וווייטער געגאַנגען איבער וועלדער און פעלדער. סוף סוף האָב איך זיך דערשלעפּט אין אַ דאָרף, רעמשענצי וווּ עס האָט געווווינט מיין אַמאָליקע דינסט־מיידל. איך האָב געווווסט, אַז אירע עלטערן זיינען גוטע קריסטן און האָב גערעכנט, אַז ביי זיי וועל איך זיכער קענען בלייבן.

איך האָב געפונען דאָס הויז אָנגעקלאַפּט אין טיר און מען האָט מיר גלייך געעפנט. דאָס דינסט מיידל און אירע עלטערן האָבן זיך דערפרייט וואָס איך בין דאָך ניצול געווואָרן פון טויט. זיי האָבן מיר געגעבן עסן און אויך אַוועקגעפירט אין שייער, וווּ איך וועל זיך קענען באַהאַלטן.

דאָרט האָב איך זיך אויך אַרומגעוואָשן, אָפּגעראָזירט און גוט אָפּגעגעסן. זיי האָבן מיך זייער שיין באַהאַנדלט און געזאָרגט פאָר מיר ווי פאָר אַן אייגענעם ברודער.

אָפּזייענדיק ביי מיין דינסט א־10 טעג זיינען איינמאָל געקומען אין דאָרף אַ 100 דייטשן זוכן יוגנטלעכע אויף אַרבעט. דאָס גאַנצע דאָרף איז זיך צעלאָפן אין די פעלדער. איך בין אויך אַוועקגעלאָפן און זיך באַהאַלטן אין קאָרן.

ווען די זשאַנדאַרמעריע האָט פֿאַרלאָזט דאָס דאָרף, האָבן זיך אַלע צוריקגעקערט, איך האָב אָבער נישט געקענט גיין צוריק, ווייל ס׳איז נאָך געווען ליכטיק און איך האָב נישט

געוואלט, אַז אַנדערע פויערים זאָלן מיך דערזען. איך בין דערפאַר געבליבן אין קאָרן ביזן אָוונט.

איך האָב זיך צוריקגעקערט און נאָך עטלעכע טעג וווייטער ביי זיי געבליבן. זיי האָבן אָבער באַשלאָסן מיך אַוועקצופירן אין אַ גרויסן וואַלד. דער פויער האָט איינגעשפּאַנט זיין פערד און האָט אָנגעלייגט אַ פולן וואָגן מיט היי. איך האָב זיך אַרונטערגעלייגט אונטערן היי און ער מיט דער טאָכטער האָבן מיך געפירט.

אויפן וועג, נעבן דער אייזנבאַן, זיינען געווען פּאַטראָלן. די שיקסע איז אַראָפּ פון וואָגן און האָט מיט זיי פאַרפירט אַ שמועס און מיר זיינען בשלום דורכגעפאָרן.

קומענדיק אין וואַלד בין איך אַרויסגעקראָכן פון אונטערן היי. איך האָב זיך מיט זיי געזעגנט און בין איבערגעבליבן אין וואַלד. זיי זיינען אַוועקגעפאָרן צוריק.

אין בין געלעגן אין וואַלד ביזן אָוונט. דאַן האָב איך זיך דערמאָנט, אַז נישט וווייט פון וואַלד וווינט אַ קריסט, וועלכער איז שטענדיק געווען אונדזערער אַ פריינט. ער איז אונדז שולדיק געלט. איך האָב באַשלאָסן צו גיין צו אים.

איך האָב נישט באַווייזן אָפּצוגיין אַ־20 מעטער און איך האָב דערזען ווי אַנטקעגן מיר שטייט אַ וואָלף. איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און אָנגעצונדן אַ שוועבעלע. ער האָט זיך נישט דערשראָקן און איז געבליבן שטיין. איך האָב אָנגעצונדן איין שוועבעלע נאָכן אַנדערן און עס האָט נישט געהאָלפן.

עס זיינען אַוועק אפשר אַ־25 מינוט און מיר האָבן זיך ביידע נישט געירט פון אָרט. דער וואָלף האָט געקוקט אויף מיר און איך אויף אים. ענדלעך האָט ער דער ערשטער אָנגעהויבן גיין וווייטער, און איך האָב טיף אָפּגעאָטעמט, וווייטער געגאַנגען אין געדיכטן און טיפן וואַלד. באַגינען בין איך אָנגעקומען צום באַקאַנטן פויער.

איך בין אַריין אין שטוב און געבעטן אַ טרונק. אַ שיקסעלע איז אַוועק און מיר געבראַכט וואַסער. איך טרינק און דערהער פלוצלונג אַ שטימע פון הינטער דעם אויוון:

— שמולקע, דאָס ביזטו? פונוואַנען קומסטו אַהער?

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז געווען זיין אַלטע מאַמע, וועלכע האָט מיך גלייך דערקענט.

זי האָט געבעטן די קינדער, זיי זאָלן מיך גוט אויפנעמען. זיי האָבן מיר טאָקע גלייך געגעבן עסן און אַוועקגעפירט אין שייער זיך אַ ביסל אָפּרוען.

איך האָב זיך דערוווסט, אַז איר מאַן, מיין באַקאַנטער, איז געשטאָרבן. זי אַליין איז זייער קראַנק און קען פון בעט נישט אַראָפּ.

ביי זיי בין איך געבליבן איבער 4 וואָכן. איינמאָל איז אַריין אַ שכנטע און דערציילט זיי אַ מעשה ווי אַזוי אייגער אַ דאָקטאָר לעווין פון ווילנע איז אַראָפּגעשפּרונגען פון אַ וואַגאָן און האָט זיך באַהאַלטן אין אַ דערפל בודרי, לעבן איגנאַלינע. עמעץ האָט זיך דערוווסט און געמסרט. די פּאָליציי האָט דאַן צוגענומען סיי דעם ייד און סיי דעם קריסט, וועלכער האָט אים באַהאַלטן.

שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז דעם ד״ר לעווין האָט מען גלייך דערשאָסן. דער סוף איז געווען אַז מיינע קריסטן האָבן זיך דערשראָקן און איך האָב געמוזט פון זיי אַוועקגיין.

ווידער בין איך געגאַנגען אייגער אַליין אין אַ טיפן וואַלד, נישט וויסנדיק וווהין און צו וועמען. זייענדיק זייער הונגעריק האָב איך אָנגעקלאַפּט אין אַ טיר און געבעטן אַ שטיקל ברויט.

די געגנט איז מיר געווען אויסגעצייכנט באַקאַנט. איך האָב זיך גלייך אַריינטירט, וווּ איך געפין זיך. נישט וווייט פון דעם וועלדל דאַרף וווינען דער פאָטער פון יענעם פּאָליציאַנט, וועלכער האָט מיר געהאָלפן זיך אַרויסצאָטעווען פון איגנאַלינע.

איך האָב באַשלאָסן נישט גיין צו די פּאַרטיזאַנער און בין אַוועקגעגאַנגען צום באַקאַנטן קריסט, דעם פּאָליציאַנטס פאָטער.

וועג דער קריסט האָט מיך דערזען, האָט ער זיך איבערגעצלמט און אויסגעשריגן מיט פאַרוווּנדערונג:

— יעזוס־מאַריאַ, דו לעבסט!

ער האָט מיך גלייך אַריינגעפירט אין שטוב און נישט געווואוסט ווי מיך אויפצונעמען. זיין טאָכטער האָט מיר געבראַכט רייניע וועש און צום ערשטן מאָל, אין משך פון אַ פאָר יאָר, האָט איך אומגעביטן מיינע וועש. איך האָב זיך אויסגעבאָדן און געווואָרן אַ נייער מענטש.

דאָס איז געווען פרייטיק. זונטיק איז געקומען זיין זון, וועלכער איז געווען אין ניט־סוועניציאַן אַ פּאָליציי־קאָמענדאַנט. וועג דער טאָטע האָט אים אַריינגעפירט צו מיר אין שייער, האָט אין מיר אַלץ גענומען ציטערן. איך האָב מורא געהאַט, אַז אין משך פון די דריי יאָר האָט ער זיך אפשר געענדערט.

מיין שרעק איז אָבער געווען אומזיסט. ער איז געבליבן מיינער אַ פריינט ווי געווען.

ער האָט זיך מיט מיר צעקושט און דערציילט, אַז די דייטשע אַרמיי כאַפּט גרויסע מפלות אויף אַלע פראָנטן. די דייטשן לויפן צוריק און אינגיכן וועט זיך מסתמא ענדיקן די מלחמה.

ער באַדויערט זייער, וואָס ער האָט געמוזט די גאַנצע צייט אַרבעטן פאַר די דייטשן, אָבער פונדעסטוועגן האָט ער די יידן קיין שלעכטס נישט געטאָן. אדרבא, ווו ער האָט נאָר געהאַט אַ מעגלעכקייט, האָט ער געהאָלפן יידן זיך ראַטעווען.

איינמאָל, נאָך דער ליקווידאַציע פון סוועניציאַנער געטאָ,

האָט ער געטראָפן עלקע גילינסקין. ער האָט אים געגעבן אַ רעוואָלווער און דערמיט געהאָלפן אָנצוקומען צו די פּאַר־טיזאַנער אין וואַלד.

שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַלץ וואָס ער האָט מיר דערציילט איז געווען אמת. אין יענע צייטן איז געווען אַנגענעם צו וויסן, אַז עס געפינען זיך נאָך אויף דער וועלט אויך אַזעלכע פּאָליציאַנטן. דער קריסט האָט פּשוט געהאָט אַ גאָלדענעם כאַראַקטער. דאָס איז דאָן געווען עפּעס אַ זעל־טנהייט און איך האָב אים באַטראַכט ממש ווי אַ מלאך פון הימל.

צוריק אין איגנאַלינער געגנט

פּאַר זיין אַוועקגיין האָט מיר דער פּאָליציי־קאָמאַנדאַנט געראָטן נישט צו זיין ביי זיין פּאָטער אין שטוב, ווייל צוליב אים קומען אַהער גאַנץ אָפּט דייטשן און מען קען מיך דערשפּירן.

וועג ער איז אַוועק האָבן מיר זיך מיישב געווען און ס׳איז געבליבן, אַז מען וועט מיך אַריבערפירן צו אַן אַנדערן קריסט. נאָך אין דער זעלבער נאַכט האָבן זיי מיך אַריבער־געפירט מיטן טייך אויף אַ שיפל אין אַ דערפל, וואָס איז געלעגן 8 קילאָמעטער פון זיי. יענעם קריסט האָב איך אויך גוט געקאָנט. ביי אים האָט זיך מיט עטלעכע יאָר צוריק באַהאַלטן מיין שוואָגער יוסף גאָוועגדע מיט דער פּאַמיליע.

דער קריסט, צו וועמען זיי האָבן מיך געבראַכט, האָט געהייסן מאַריאַן בלאָזיס. ער האָט מיך זייער גוט אויפגענומען, אָבער האָט זיך אָפּגעזאָגט מיך אויסצובאַהאַלטן. די סיבה איז, וואָס ער האָט אַ שלעכטן פּאַראָבעק און פון אים וועט זיין שוואַר זיך אויסצוהיטן. ער האָט מיר געראָטן זיך אַריבער־צושיפלען אויפן אינזל, וואָס געפינט זיך אינמיטן טייך. דאָרט שטייען הילצערנע הייזלעך און קיינער קומט נישט אַהין. וואָס שייך עסן, וועט ער מיר ברענגען יעדן טאָג.

אַזוי איז געווען. איך בין אַוועקגעפאָרן אויף דעם אינזל. יעדן טאָג פלעגט אַהין קומען בלאזיס און מיר ברענגען עסן. בייטאָג בין איך געלעגן אין די הייזלעך און בייגאָט פלעג איך אַרויסגיין, כדי זיך אַביסל צו באַווועגן. 3 וואָכן בין איך דאָרט געווען אָן שום שטערונגען.

אין דריי וואָכן אַרום האָט מיר בלאזיס געבראַכט עסן און דערציילט, אַז אין דער געגנט זוכט מען איצטער פּאַר־טיזאַנער און די פּאָליציי קען אויך קומען אויפן אינזל.

ווידער האָב איך זיך געמוזט לאָזן אין וואַנדער־וועג. בייגאָט האָב איך זיך אַריבערגעשיפט צוריק אין דאָרף און פון דאָרט גלייך אַוועק אין וואַלד.

איך האָב ווידער געמוען וואַנדערן, ביז איך בין אָנגע־קומען אין מיין געבורטס־שטעטעלע פאליוש. דאָרט זיינען קיין יידן נישט געווען. איך בין אַריינגעגאַנגען צו אונדזערס אַ שכן, וועלכער האָט געדינט ביים גלח פון דער פּאַליושער קירכע.

ער האָט מיך אַריינגעפירט אין גלחס שייער. ס׳איז געווען זייער קאַלט דאָרט צום שלאָפן. אַלע טויערן זיינען שטענדיק געווען אָפן. דער ווינט האָט פשוט געפייפט אין אַלע ווינקע־לער. ביינאָכט האָט עס מיט מיר געוואָרפן און איך האָב געקלאָפט אַ צאָן אָן אַ צאָן.

איינמאָל ביינאכט האָב איך דערפילט, אַז איך וועל פּאַר־פרוירן וועלן און אייזעענדיק, אַז איך האָב נישט וואָס צו פּאָרלירן, בין איך אַרויס פון שייער און אָנגעקלאָפט אין אַ פענסטער פון אַ הויז, נישט וויסנדיק אַפילו וועמ דאָרט וווינט.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז איך האָב גראָד גוט אָנ־געטראָפן. דאָרט האָט געוווינט דער אַרגאַניסט פון דער קירכע, מיינער אַ גוטער באַקאַנטער. מיט זיין פרוי בין איך צוזאַמען געגאַנגען אין שול און מיר זיינען געווען גוט באַפרייַנדעט.

וועג זיי האָבן מיך דערזען ווי עס וואַרפט מיך פון קעלט, האָט זי גלייך אויפגעקאָכט וואַסער און מיר געגעבן אַ הייס גלאָז טיי מיט מאַלינעס־זאָפט. איך האָב זיך ממש אויפ־געמונטערט.

מיין שמחה איז אָבער געווען אומזיסט. זיי האָבן מיר דערקלערט, אַז באַהאַלטן מיך האָבן זיי נישט וווּ. צו זיי קומט מען שטענדיק אויפן וועג צו דער קירכע און מען קען מיך דערזען.

וועג עס איז געווען לויכטיק, בין איך אַרויס פון זייער שטוב. נישט ווייט איז געווען דעם גלחס גאָרטן. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין הינטער אַן עפּל־בוים און אָנגעהויבן קלערן וואָס צו טאָן.

אַ שטאַרקער ווינט האָט מיר געבלאָזן אין פּנים אַריין און עס האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ געדיכטער שניי. איך האָב באַשלאָסן צו גיין אויף גאָטס באַראָט. איך בין אַזוי אָנגעקומען אויף אַ קריסטלעכן מאָהילניק. דאָרט האָב איך זיך אַוועק־געזעצט ביי אַ קבר, אַרויסגענומען דאָס עסן, וואָס מען האָט מיר געגעבן, און צוגעביסן. דאָן האָב איך באַשלאָסן אַריינ־צוגיין צום קלינגער פון די גלאָקן. ער האָט געאַרבעט ביי אונדז אין וואַלד און איז אַ גוטער מענטש. און ווייטער? וואָס האָב איך צו פּאָרלירן? אויסגעבן וועט ער מיך זיכער נישט.

איך בין אַוועק צו אים. וועג איך האָב אָנגעקלאָפט אין פענסטער, איז ער אַליין צוגעגאַנגען און געפרעגט וואָס איך וויל.

איך האָב אַ זאָג געטאָן,, וועג איך בין, האָט ער גלייך אַרויסגערופן די פרוי און איך האָב געהערט ווי ער דער־ציילט איר, וועג עס געפינט זיך אינדרויסן.

קענטיק, אַז זיי זיינען געווען זייער איבעראַשט. דורך דעם פענסטער האָב איך באמערקט, ווי זיי צלמען זיך. מען האָט מיר באַלד געפּענט די טיר און איך האָב געזען, אַז זיי זיינען זייער צופרידן, וואָס איך לעב נאָך. איך האָב זיי קורץ דערציילט וועגן מיינע איבערלעבונגען און געבעטן אַן אָרט, וווּ זיך אויסצושלאָפן.

זיי האָבן מיר אויסגעבעט אויפן אויוון און איך בין איינגעשלאָפן ביז אַ זייגער 4 נאָכמיטיק.

וועז איך האָב זיך אויפגעכאַפט, האָב איך אָנגעטאָן מיין אַלטן צערישענעם מאַנטל און זיך געוואָלט מיט זיי געזעגענען. די פרוי איז אַבער צוגעלאָפן צו מיר און האָט זיך אַנגעהויבן ממש בעטן רחמים:

— וווהין ווילסטו גיין? ס׳איז דאָך אַ אַזאַ שרעקלעך וועטער. מיר וועלן דיך איצט בשום אופן נישט אַרויסלאָזן. האָב נישט קיין מורא, קיינער וועט דיך ביי אונדז נישט באַמערקן.

איך האָב, פאַרשטייט זיך, צוריק אויסגעטאָן מיין מאַנטל און אַרויף צוריק אויפן אויוון. פון יענעם טאָג אָן בין איך ביי זיי אָפּגעווען איבער דריי חדשים.

אין משך פון דער צייט האָב איך געהאַט אויסצושטיין גאַנץ שווערע טעג. 3 וואָכן בין איך געלעגן, טאָג און נאַכט, אין אַ גרוב פון מיסט, ביי זיי אין שטאַל. איבער מיר האָבן זיי אָוועקגעשטעלט אַ חזיר. די סיבה פון זייער שרעק איז געווען, וואָס די דייטשן האָבן דאָן געזוכט אין אַלע דערפער פאַרטיזאַנער.

וועז עס איז געוואָרן רואיקער פון די זוכענישן, בין איך אַרויף אויפן שטאַל־בוידעם און דעם קלינגערס פרוי פלעגט מיר ברענגען עסן.

דערביי איז כדאי צו דערמאָנען, אַז דער גלח פון דער פאַליושער קירכע איז געווען אַ גרויסער אוהב ישראל. דעם קלינגערס פרוי איז געווען אַ פרומע קריסטין און זי האָט דעם גלח דערציילט — ביי איר ווידוי — אַז זי באַהאַלט אַ ייד. זיין ענטפער איז געווען, אַז זי דאַרף מיך האַלטן וויפל זי וועט נאָר קענען. דאָס איז זייער אַ גרויסע מצווה און גאָט וועט איר דערפאַר העלפן.

זי איז געקומען צוריק זייער אַ צופרידענע און האָט מיר דערציילט די גאַנצע געשיכטע.

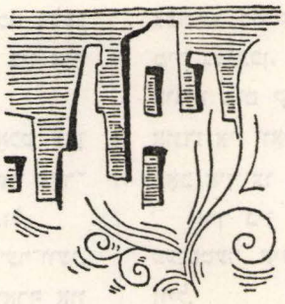
דער גלח פלעגט מיר פון דאָן אָן גאַנץ אָפט אַרייגשיקן צייטונגען. איך האָב ביי זיך געטראַכט, אַז אין אַזאַ צייט דאַרפן אַזעלכע קריסטן ווי דער פאַליושער גלח און דעם קלינגערס משפחה פאַרעכנט ווערן צו די חסידי אומות העולם.

אויך נאָך די זוכענישן האָב איך איינמאָל איבערגעלעבט עטלעכע שוועריע טעג. אין אַ שיינעם פרימאָרגן זיינען אַנגעקומען אין פאַליוש אַ־500 לאטן, אוקראינער און דייטשן.

וועז איך האָב זיך דערפון דערוווסט, האָב איך געוואָלט אַנטלויפן, געמומען עסן, זיך געזעגנט מיט מיינע גוטע קריסטן און האָב שוין געוואָלט אַוועקגיין.

עפּענעדיק די טיר האָב איך אַבער באַמערקט, ווי אַ רייטער לויפט גלייך צו אונדז אין שטוב אַריין און האָב זיך אין אויגנבליק אַרויפגעכאַפט צוריק אויפן אויוון. איך האָב געהערט ווי צוזאַמען מיטן רייטער זיינען געקומען נאָך 4 אין אונדזער הויז.

איך בין געלעגן אויפן אויוון און עס האָט מיך געווארפן ווי אין פיבער. איך האָב שוין געקלערט ביי זיך, אַז דאָס מאָל איז געקומען מיין סוף. אויב זיי וועלן אַריינגיין אין שטוב זוכן, וועלן זיי מיך דאָך לייכט געפינען. אַזוי איז טאַקע געווען. עס איז אַבער געשען אַ נס און זיי האָבן מיך אַנגענומען פאַר אַ פּאַליאַק, וואָס באַהאַלט זיך אויס פון פאַרשיקונג און צוזאַמען מיט נאָך קריסטן האָט מען אונדז אָפּגעשיקט קיין דייטשלאַנד און פון דאָרט קיין שטוטהאָף.

אליעזר סאלאמיאק

איינער
פון די חסידי אומות העולם

יך האָב דערמאָנט מיין רעטער, דעם קריסט הערָאָנים טאַראַסעוויטש און זיין משפחה. די פרוי ברָאָניע, זייער טאָכטער אירקע, דער זון מיעטעק און הערָאָנימס שוועסטער מאָניע פונעם פאָלוואָרק מאָכלאָווע, אויפן וועג קיין דוקשט.

הערָאָנים האָט אויף זיין בוידעם איינגעאָרדנט מיך און מיין קוזין טוביה. די קריסטלעכע משפחה פלעגט אונדז ברענגען עסן און האָט געהאָלפן אויך די וועלכע האָבן געארבעט אין דוקשטער לאָגער, ברענגענדיק זיי פּראָדוקטן.

זיין טאָכטער אירקע, האָט אין אַ געוויסן טאָג טראָגנדיק צו אונדז דאָס עסן דערזען. אַז דייטשע סאָלדאָטן זיינען אַריין אין פאָלוואָרעק. זי האָט געמיינט אַז זיי האָבן זי געזען מיט דעם עסן און וועלן זיך נעמען זוכן און חלילה אַנטדעקן די באָהאָלטענע יידן. פון גרויס שרעק האָט זי באָקומען אַ נערוון־צעטרייסלונג.

די קראַנקהייט איז ביי איר געבליבן אויך נאָך דער מלחמה.

ווען די דייטשן האָבן געמוען אַרויספירן די קריסטלעכע באָפעלקערונג אויף אַרבעט קיין דייטשלאַנד, האָט טאַראַסע־ויטש זיין שוועסטער נישט אויסבאָהאָלטן. מורא האָבנדיק אַז צוליב איר וועט מען קומען זוכן און אַנטדעקן אונדזער באָהעלטעניש.

צוויי און אַ האַלב יאָר האָט זי געארבעט אין דייטשלאַנד און זיך אומגעקערט אַ קראַנקע.

איינמאָל וועז טאַראַסעוויטש האָט אונדז באָזוכט, האָבן מיר אים געזאָגט, אַז אונדז מאָטערט דער גערוסן, וואָס ער קען חלילה פאַרלירן זיין לעבן אויב מען זאָל אונדז אַנטדעקן. האָט ער אונדז געענטפערט: „זאָרגט נישט, ברידער, וואָס ס'וועט זיין מיט אייך, וועט זיין מיט מיר. דאָס לעבן און דער טויט איז פאַר אַלעמען גלייך".

נאָך דער באַפרייאונג האָט די סאָוויעטישע מאַכט אים פאַרשיקט קיין סיביר אויף צען יאָר, מיטן מאָטיוו אַז ער האָט באָהאָלטן שפּיאָנען. דאָס איז געווען דער באַצאָלונג פאַר זיין טיף־מענטשלעכער האַנדלונג.

נאָך זיין באַפרייאונג איז די פאַמיליע אַריבער קיין פוילן. די טאָכטער אירקע איז געבליבן אַן אינוואַליד צוליב איר נערוון־קראַנקהייט. די שוועסטער מאָניע איז אין רעזול־טאַט פון איר ליידן אין דייטשלאַנד געוואָרן פיזיש רואינירט און איז באַלד נאָך דער מלחמה געשטאָרבן.

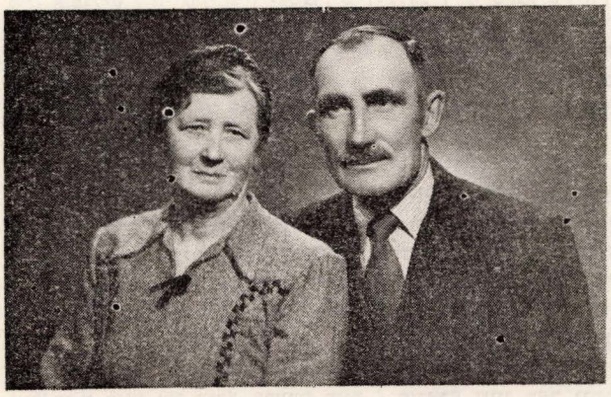
איך פאַרגעס נישט מיינע רעטער און טו אַלץ כאָטש טיילווייז אָפּצודאַנקען זיי פאַר זייערע גרויסע מענטשלעכע טאַטן. איך גיב זיך אָפּ אַ חשבון, אַז מיין לעבן האָב איך צו פאַרדאַנקען דער משפּחה טאַראַסעוויטש.

אָט זענען אויסצוגן פון אַ בריוו, וואָס דער דאָזיקער איידעלער קריסט שרייבט צו די איגנאַלינער לאַנדסלייט אין ישראל.

טייערע אינאַלינער יידן אין ישראל,

איבערשיקנדיק אייך מיינע האַרציקסטע ווונטשן צום נייעם יאָר וויל איך אייך ביי דער געלעגנהייט איבערגעבן וועגן דעם אומעט און דערשלאָגנקייט, וואָס הערשט אין אונדזער שטעטל און אין די אַרומיקע דערפער.

...דאָס אומשולדיק פאַרגאָסענע בלוט פון יידישן פאָלק איז זיך נוקם אין די איצטיקע איינוווינער, וואָס לעבן אין די יידישע הייזער, האָבן גערַאַבעוועט יידיש האָב און גוטס. דאָס איז, ווייזט אויס, גאָטסשטראָף. מען האָט אַרויסגעטריבן גאָט פון האַרצן און אויך פון די שטובן, און דער אַלמעכטיקער האָט מיט זיך מיטגענומען דעם ווילטאָג, אָפט דאָס טעגלעכע ברויט... ווער עס האָט געהאָט אַ געוויסן, ווער עס האָט ערלעך געגלויבט אין גאָט, האָט זיך נישט פאַרבונדן מיטן טייוול, מיט היטלערן און זיינע משחיתים, האָט נישט געראַ־בעוועט, האָט נישט געטרעטן מיט די פיס איבער מענטשלעכע לעבנס. יענע, וואָס זיינען פאַר אַ שמאָטע, פאַר אַ פלעשל

הערָאָנים, ברָאָניסלאָווא טאַראַסעוויטש

בראַנפן גרייט געווען צו מאַרדן מענטשן, האָבן אויף זיך ארויפגעצויגן גאַטס צאָרן. איבער זייערע שטובן הענגט גאַטס קללה. עס קומען אויף זיי אומגליקן און קראַנקהייטן, נויט און הונגער. אויף זיי איז געקומען די פאַרדינטע שטראָף פאַר זייערע אוממענטשלעכע מעשים.

די קינדער פון יענע גאַטלאָזע מענטשן גייען אויף די זעלבע וועגן, כולי־גאַנעווען, זידלען און שלאָגן, גייען אום פוסט־און־פאַס און צעטראָגן דאָס שלעכטס איבער שטאָט און דאָרף. עס ווערט טרויעריק אויפן האַרצן וועז מען קוקט אויף זיי. קענען זיי דען זיין בעסער פון זייערע עלטערן?

זייער טייערע פריינט, ווייניק גוטע מענטשן זיינען פאַראַן אויף דער וועלט. אָבער דאָך זענען פאַראַן. מיר געדענקען אייך תמיד און מיר ווילן אייך בעטן, איר זאָלט זיך נישט

פאַניע פישער

אונדזער יזכור־בוך

דאָס יזכור־בוך איז אַ יאָרצייט־ליכט, פאַר מיין מאַן, פאַר מיינע קינדער, פאַר מיין גאַנצער משפחה, פאַר אַלע יידישע קדושים, אומ־געקומענע אויף קדוש השם. מיר טאָרן זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

מיין יאָרצייט

פינפטער אַפּריל, אַ שרעקלעכער טאָג / ווי גרויס געווען איז דאָן מיין אומגליק / ווי טיף מיין יאָמער, מיין קלאָג / ווי מקנא בין איך יענע מאמעס / וואָס זענען אומגעקומען / מיט זייערע קינדער צו־זאַמען / און איך מוז זיך מאַטערן אויף דער וועלט/ מיין ליד איז אפשר נישט דיכטעריש־פיין / אָבער ער איז געווענדט מיט יסורים און פיין / פון מיינע קינדער איז נישט פאַרבליבן / קיין זכר, אפילו נישט קיין קבר!

אין באַהעלטענים

זיי שטיל, מיין קינד, מיין קרוין / ס׳וועט נישט העלפן דיין געווין / זיי שטאַרק מיין קינד / נאָר די נאַכט האָלט אויס / ווייַן נישט, / די נאַכט וועט באַלד פאַרבי / דער מאָרגן וועט אפשר זיין מער געטריי. / דאָס קינד, צו מיין האַרץ זיך דריקט / זיין פנים איז בלאַס, / די אויגן כמעט ווי אויסגעלאָשן / די נאַכט איז אַוועק, דער מאָרגן איז געקומען / מיט שרעק האָט די מאַמע דערזען / אַיר קינד ליגט אין אירע אַרעמס טויט / ס׳דאָרף שוין מער נישט קיין בריוט.

אַנשטרענגען און נישט אויסגעבן קיין געלט אויף די פעקלעך, וואָס איר שיקט אונדז. מיר זיינען געזונט און האָבן נאָך כוח צו אַרבעטן, פאַרדינען אויף עסן און אַנטאָן.

מיר פרייען זיך מיט יעדן גרוס פון אייך און מיר ווילן אַז איר זאָלט בויען אייער עקזיסטענץ אַלץ שענער און בעסער. זאָל גאָט געבן די מענטשן פאַרשטאַנד, זיי זאָלן ווישן וויפל גליק עס איז פאַראַן אין בשלומדיקן צוזאַמענלעבן פון מענטשן און פעלקער.

מיט די האַרציקסטע גרוסן און טיפן דאַנק פאַר אייערע מתנות

ה. ב. טאַראַסאָוויטש

ביים הייליקן ברודער־קבר

דער קבר פון פאָליגאַן

אויפן ראַנד פון פאָליגאַנער וואַלד / צווישן וועגן, פעלדער און בוימער / וווּ פויגלעך נעסטן געבויט האָבן / דאָרט איז אַ לאַנגער, ברייטער גראָבן / מיט ערד באַדעקט פון אויבן / און ווי אַ הויכער באַרג דערהויבן / דער באַרג איז נישט פון ערד און שטיינער / נאָר מיט מענטשלעכע קערפערס און ביינער / שטום, די קעפ געבויגן, מיט פאַרווייטיקטע הערצער, פאַרגליווערט יעדער אבר / שטייען אָלע ביים הייליקן ברודער־קבר / דאָס איז דער קבר פון טויזנטער קדושים / פון אונדזערע טאַטעס, מאַמעס, ברידער, שוועסטער און קינדער / פון די אויגן טערן פליסן / אַלעמענס הערצער פון צער און וויטיק צוריסן / ביים הייליקן קבר טוען מיר שווערן / מיר וועלן זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן / ווי לאַנג אונדזער מוח וועט דענקען וועלן מיר שטענדיק וויינען, בענקען / ווי לאַנג אונדזער האַרץ וועט פילן / וועט אונדזער וויטיק נישט שטילן / זייער אָנדענק וועט לייכטן / ווי אין הימל די שטערן / מיר וועלן נישט דערלאָזן / אַז זייער זכר זאָל אָפגעמעקט ווערן.

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

דאוגלישאק

דוד צינמאַן

די
געשיכטע פון שטעטל

אוגלישאַק איז געווען אַ קליין שטעטעלע אין ווילנער קאַנט, וואָס האָט זיך געפונען אין דער סביבה פון די שטעטלעך איגנאַ־לינע, ניי־סוועניציאַן, דוקשט און ווידז. דאָס שטעטל איז באַשטאַנען פון צוויי טיילן: פון אַלט און ניי־דאוגלישאַק. איין שטעטל איז געווען אַפגערוקט פון צווייטן אויף אַ מרחק פון 3 קילאָמעטער. די ערשטע יידן זיך באַזעצט אין אַלט־דוגלישאַק אַרום יאָר 1770. דאָס שטעטל איז געלעגן לענגאויס דעם גרויסן טראקט, אויף א שטח פון 3 קילאָמעטער און איז געווען אַרומגערינגלט מיט געדיכטע וועלדער. ניי־דוגלישאַק איז אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר 1900. אינמיטן שטעטל פון ניי־דאוגלישאַק האָבן געשטראָמט קליינע טייכלער, וואָס זיינען אַריין־געפאַלן אין די שכנותדיקע אָזיערעס און אין דער דיסנע.

דריי קליינע בריקן האָבן פאַרבונדן דאָס שטעטל מיט דער אומגעגנט. ביים אַריינפאָר אין שטעטל האָט זיך געפונען אַ הויך בערגל, אויף וועלכן עס זיינען געשטאַנען שיינע הילצערנע געבוידעס. דאָרט האָבן געווינט די אָנגעשטעלטע פון די גרויסע וואַלד־סוחרים און דאָרט האָבן זיך אויך געפונען אַלע ביוראָען פון די וואַלד־אונטערנעמונגען.

לינקס, קעגנאיבער דעם וועג, האָט אַראָפגעקוקט פון בערגל די מיל, וואָס האָט באַדינט די גאַנצע סביבה. בערך אַ קילאָמעטער פון שטעטל האָט זיך געפונען די קוזשניע פון פייוויש דעם שמיד, וועלכע האָט באַגריסט מיט אַ גרויסער פאַדקאָוע אַלע אָנגעקומענע אין שטעטל.

אויבן, אויפן בערגל, האָט זיך אָנגעהויבן דער יידישער קוואַרטאַל מיט דעם הויפט־גאַס, וועלכע האָט געפירט אין דער ריכטונג צו דוקשט.

אויף דער לינקער זייט איז געשטאַנען דער קלויסטער, אַרומגערינגלט מיט אַ געמויערטע וואַנט, היינטער וועלכער עס האָט זיך געפונען די רעזידענץ פון גלח.

די הויפט־גאַס פון שטעטל איז געווען די גמינאָוע, וועלכע האָט זיך געצויגן אויף אַ לענג פון אַ 300 מעטער און האָט זיך געענדיקט מיט אַ בריק.

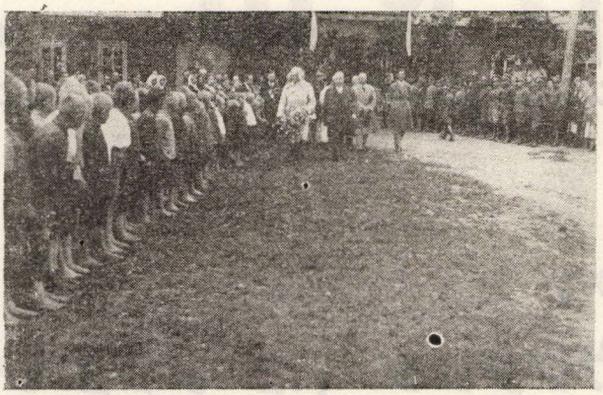
ביים סוף פון דער הויפט־גאַס האָבן זיך געפונען די גמינע, די פאַלקס־שול, די פאָליציי־קאָמענדאַטור, די פייער־לעשער־קאָמאַנדע און דער דענקמאָל פון אומבאַקאַנטן זעלנער.

אין שכנות פון דער הויפט־גאַס האָט זיך געפונען דער שטאָטישער גאָרטן, וווּ די יוגנט האָט פאַרבראַכט אין די אָוונטן און אין די יום־טובדיקע טעג. רעכטס פון דער הויפט־גאַס האָט געפירט אַ שמאָל געסעלע צום בית מדרש.

ביים סוף פון שטעטל האָט זיך געצויגן אַ שאָסיי, וועל־כער האָט געפירט קיין דוקשט און אַ וועג קיין ווידז און בראסלאוו.

פון דער צווייטער זייט שטעטל איז געשטאַנען די קוזשניע פון מענדל דעם שמיד, פון וועלכער עס זיינען שטענדיק געפלויגן פונקען און אָנגעזאָגט דער בריייטער וועלט, אַז דאָ געפינט זיך אַ קליין שטעטעלע, מיט האַרעפאַשנע יידן, וואָס אַרבעטן מיט שוויים, כדי צו פאַרדינען ערלעך זייער שטיקל ברויט.

די אַלגעמיינע באַפעלקערונג האָט געציילט בערך אַ טויזנט נפשות, צווישן זיי האָבן זיך געפונען ביי 175 יידן. דער גרעסטער טייל פון דער נישט־יידישער באַפעלקערונג האָט זיך באַשעפטיקט מיט ערד־אַרבעט. בלויז די פאָליאַקן זיינען געווען באַאַמטע אין דער רעגירונג, גמינע און אין דער פאָליציי.

אַ באַגעגעניש פון די יידן אין דאוגעלישאַק מיטן ווילנער וואַיוואָדע

די יידן האָבן זיך באַשעפטיקט ווי אומעטום מיט האַנדל און מלאכה. יעדער יִיד האָט אַבער אויך געהאַט אַ שטיקל באָדן ארום שטוב. ער פלעגט דאָרט פאַרזייען קאַרטאָפל און גרינס. אויסער דעם האָט יעדע יידישע משפחה פאַרמאָגט אַ קו אָדער אַ ציג און האָט געהאַט אייגענע מילך פאַר די קינדער.

די יידן אין דאוגעלישאַק האָט זיך געלעבט נישט לייכט. איבערהויפט איז שווער געווען דאָס לעבן פון דער יידישער פרוי. זי האָט נישט נאָר שווער געהאַרעוועט ביי דער ווירטשאַפט פון שטוב, אין גאָרטן און אין שטאַל, אין הויף און אויפן פעלד. זי האָט אויך געמוזט צוהעלפן ביים פירן אַלע געשעפטן. זי איז געשטאַנען אין קראָם און אין שענק. זי איז געגאַנגען אייַנקויפן פראָדוקטן אויפן מאַרק און גאַנץ אָפט איז זי אויך געפאָרן אין שטאָט אייַנקויפן סחורות פאַרן געשעפט.

די גרויסע געשעפטן זענען געווען: ביי יאָסע ליפשיץ, מאַנופאַקטור; יקותיאל אושפאָל, אייזן; משה קוריצקי, מאַנופאַקטור; יודל אַראָן, לעבנסמיטל; לייב אבעלעוויטש, לעדער; הירש גייצין, לעבנסמיטל; ירחמיאל פייגל, אַ תבואה געשעפט.

באַזונדערס שווער איז געווען די לאַגע פון דער יידישער יוגנט אין שטעטל. זי האָט פשוט נישט געהאַט ביי וואָס זיך אייַנצוארדענען און עס האָבן זיך אויך נישט געזען קיין שום פערספעקטיוון אויף דער צוקונפט. גאָר קיין וווּנדער נישט, וואָס די יוגנט האָט פאַרלאָזט דאָס שטעטל און האָט עמיגרירט אין אַלע עקן וועלט. דאוגעלישקער יידן געפינען זיך איצט אין די פאַראייניקטע שטאָטן, קאַנאַדע, אַרגענטינע, דרום־אפריקע און אין ארץ ישראל.

אַ גאָר ספעציעלן אָרט אין שטעטל האָט פאַרנומען דער אַפטייקער. ער איז געווען נישט נאָר אַן אַפטייקער, ער האָט אויך געמוזט פאַרטרעטן אַ דאָקטאָר און אַ פעלדשער. ער פלעגט איינער אַליין שרייבן רעצעפטן, אַליין זיי מאַכן און אַליין אויך היילן די קראַנקע.

דער אַפטייקער האָט אַבער נישט נאָר געהיילט דעם קערפער; ער האָט אויך געהיילט דעם גייסט און די נשמה פון פאַציענט. ער איז אַזוי צו זאָגן געווען דער אייַנציקער אינטעליגענט פון שטעטל, וועלכער האָט יעדן טאָג געלייענט אַ צייטונג און האָט פאַרבונדן די שטעטלשע יידן מיט דער גרויסער וועלט. אַלע וויכטיקע אינפאָרמאַציעס וועגן פאָליטיק און וווירטשאַפט האָבן געשטאַמט פון אים. ביי אים אין שטוב פלעגן אויך אַרייַנגיין די וויכטיקסטע לייט פון שטעטל, ווי דער וואַיט, דער גמינע־סעקרעטאָר, דער גלח און דער פאָליציי־קאָמענדאַנט. אין 1930 איז געקומען אַ יידישער דאָקטאָר. ער איז געווען אַ פאָר יאָר.

אַ גאָר וויכטיקע ראָל אין שטעטל האָט געשפילט די פרייוויליקע פייערלעשער־קאָמאַנדע, וועלכע איז באַשטאַנען כמעט אויסשליסלעך פון יידן. זאָב קוריצקי איז אַ לאַנגע צייט געווען דער נאַטשאַלניק פון די פייערלעשער. זיין פאַרטרעטער איז געווען גרשון דויטש. עס איז געווען פשוט אַ מחיה אָנצוקוקן די יידישע פייערלעשער אין טאָג פון אַ דעפילאַדע.

פייער־לעשער
עס זיצן פון רעכטס צו לינקס: סעקרעטאר פון גמינע, זאב קוריצקי, אינספעקטאָר, וואַיט, גרשון דייטש.
עס שטייען 1טע רייִ: אברהמקע, משהקע, משה איסר, אַבקע פייוויש, אַלטער, יעקב, שאול.
עס שטייען 2טע רייִ: חיימקע, וועלייקע, הירשקע, אברהם יצחק, בערקע, חיים יאָסקע, מלך, מאָטקע.

אַלע זיינען זיי דאָן געווען אָנגעטאָן אין ספעציעלע מונדירן, מיט בלישטשנדיקע קנעפלעך, מעשענע קאַסקעס אויף די קעפ און שאַרפע העקלעך אין די הענט. אַלע האָבן זיי שטאָלץ מאַרשירט איבער דער הויפט־גאַס פון שטעטל. ווען ס׳איז אויסגעבראָכן אַ שרפה אָדער ס׳איז פאָרגעקומען סתם אַן אַלאַרם האָבן אַלע גלייך אַוועקגעוואָרפן די אַרבעט און זיינען געלאָפן צו דער הויפט־קאָמאַנדע.

דער ערשטער איז שטענדיק געלאָפן אַלטער דער שנייַדער און האָט געשלעפט מיט זיך אַ לאַנגן לייטער. פייוויש דער שמיד איז געלאָפן נאָך אים אַ פאַרסאָפעטער און האָט געשלעפט אַ פעסל וואַסער. אברהם און שמואל אושפאל

האָבן אויפגעריסן אַ ברענענדיקן דאַך און משה איסר גאָרדאָן האָט געשפּריצט פון אַ לאַנגער גומענער קישקע וואַסער. יאַנקל צינמאַן און חיים פייגל האָבן געפאָמפּעט דאָס וואַסער.

וועט ס׳איז געלונגען איינצולעשן דאָס פּייער, האָבן זיך די יידישע פּייערלעשער צוריקגעקערט אַהיים צופרידענע און יעדער האָט זיך באַרימט מיט זיינע מעשים.

וואָכנלאַנג פלעגט מען שפּעטער דערציילן אין שטעטל וועגן די גבורות, וואָס די יידישע יונגעלייט האָבן באוויזן אין יענער שרפה.

דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן פון שטעטל האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום דעם בית מדרש. דאָרט פלעגט מען זיך טרעפן נישט נאָר דריי מאָל אַ טאָג ביים דאַוונען. דאָרט פלעגט מען לערנען יעדן פאַרנאַכט אַ בלאַט גמרא אָדער זאָגן מ־ט התלהבות אַ מזמור תהילים. דאָרט פלעגט מען אייניקדענען אַלע פאַרזאַמלונגען פון שטעטל; דאָרט זיינען פאָרגעקומען אַלע פּאָליטישע דיסקוסיעס. קורץ: דער בית מדרש איז געווען דאָס אייניציקע קולטורעלע און געזעל־־ שאַפטלעכעווינקל פון שטעטל.

אין די לעצטע יאָרן האָט די יוגנט שוין געהאַט אַ באַזונדערן לאָקאַל. דאָרט איז געווען אַ לייענ־זאַל, וווּ מען האָט געקאָנט לייענען אַ צייטונג אָדער אַ זשורנאַל. גאָנץ אָפט פלעגן פאָרקומען רעפעראַטן. סתם אין אַן אָוונט פלעגט מען דאָרט זיצן און שפּילן אין שאַך אָדער אין אַ דאַמקע.

אין שטעטל האָט עקזיסטירט אַ יידישע פּאָלקס־ביבליאָטעק, וווּ מען האָט געקאָנט באַקומען אַ יידיש אָדער העברעאיש בוך.

אַ גוטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט האָבן געהאַט דער דאוגעלישקער דראַמאַטישער קרייז און דער מאַנדאָלינען־אָרקעסטער. מיטן דראַמאַטישן קרייז האָט אָנגעפירט אַריה קעסעל. אינטערעסאַנט, אַז אין אָרקעסטער האָבן זיך אויך באַטייליקט אַסך קריסטן.

פעילי החלוץ איגנאליגע—דוגעלישוק
משה קאָרב, רחל איינהאָרן, טוביה צינמאַן, אסתר גילינסקי, לייזער שאפירא, ——, שלמה קוריצקי, טעמע קיזבערג.

מאַנדאָלין אָרקעסטער

פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס דאָרף מען דערמאָנען באַזונדערס דעם „החלוץ", וועלכער איז געווען אָנגעפירט פון שלמה רודניצקי און פון געצל קעסעל.

דאָס שטעטל האָט געהאַט אַ גמינע־פאַרוואַלטונג און אַ ראַט. מצד דער יידישער באַפעלקערונג זיינען דאָרט געזעסן אשר אושפּאל און אברהם אליהו קוריצקי ווי אויך ירחמיאל קארב פון איגנאַלינע.

יעדן מאָנטיק איז אין שטעטל פאָרגעקומען אַ וועכנטלעכער מאַרק. דאָס אָלץ האָט געבראַכט דערצו, אַז נייַדאוגעלישאָק זאָל זיך שטאַרק פונאַנדערווואַקסן און אַנטוויקלען. ביסלעכווייז האָבן זיך אַהין אַריבערגעקליבן כמעט אַלע יידן פון דעם אַלטן שטעטל. אין אַלט־דאוגעלישאָק זיינען אין די לעצטע יאָרן געבליבן נישט מער ווי אַ־10 יידישע משפּחות. אייניג פון זיי איז געווען די פאַרצווייגטע פאַמיליע פון ר׳ משה אייזיק ליפשיץ.

אין סעפּטעמבער 1939, וועט דאָס פּוילישע מיליטער האָט פאַרלאָזט אונדזער געגנט, זיינען ביידע שטעטלעך געבליבן א קורצע צייט כמעט אויף הפקר. דאוגעלישאָק האָט זיך געפונען ווייט פון אַ שטאָט און פון אַ באַן און איז געווען כמעט אינגאַנצן אָפגעריסן פון דער וועלט. די יידן זיינען געבליבן נאָר אויפן חסד פון גלח. זיי האָבן דערפאַר תיכף געגרינדעט אַן אייגענע זעלבסט־שוץ.

גלייך אין די ערשטע וואָכן האָט די יידישע באַפעלקערונג באַצאָלט מיט אַ קרבן. דער הויפּט־אָרגאַניזאַטאָר פון די קריסטלעכע באַנדיטן, פראַנעק דער בריוו־טרעגער, האָט אַרויסגעפירט צוויי יידישע בחורים הינטערן שטעטל און האָט זיי דאָרט דערשאָסן. דאָס זיינען געווען שלמה גייצין און אַבקע זילבער. שלמה איז גלייך געפאַלן און אַבקע איז שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן. די יידן האָבן גלייך דערפילט, וואָס עס דערוואַרט זיי פון די קריסטלעכע שכנים.

די אָרגאַניזירטע זעלבסט־שוץ האָט געהיטן דאָס שטעטל בייטאָג און ביינאַכט. איבערהויפּט האָט מען נישט צוגעלאָזן, אַז מען זאָל קומען ראַבירן די יידישע קראָמען. ביים אונטער־

צינדן אַ יידיש הויז, האָט מען דערשאָסן דעם קריסטלעכן כוליגאַן.

די יידישע באַפעלקערונג האָט איבערגעלעבט עטלעכע טעג אין טויט־שרעק ביז עס איז אריין אין שטעטל די רויטע אַרמיי. דאַן האָט מען פרייער אָפגעאָטעמט און אַנגעהויבן נאָרמאַל צו לעבן.

דאוגעלישאָק איז געבליבן האַרט נעבן דער ניי־אייַנגעשטעלטער גרענץ צווישן ליטע און ווייס־רוסלאַנד.

אין לעבן פון שטעטל זיינען תיכף פאַרגעקומען יסודות־דיקע ענדערונגען. דער פריוואָטער האַנדל איז פולשטענדיק ליקווידירט געוואָרן. עס האָבן זיך געגרינדעט אויף זיין אָרט קאָאָפעראַטיוון. דאָרט האָבן אָבער געאַרבעט אַ סך יידישע אַנגעשטעלטע.

אין קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן האָט זיך אַנטוויקלט אַ נייער סטיל און אַלץ האָט באַקומען אַ סאָוויעטישן אויסזען.

עס זיינען אוועק וויניקער ווי צוויי יאָר און היטלער האָט געבראָכן דעם אָפמאַך מיט רוסלאַנד און איז באַפאַלן די סאָוויעטישע טעריטאָריע. די רוסן האָבן פאַרלאָזט אונדזער שטעטל און אויף זייער אָרט זיינען אַנגעקומען די דייטשע און ליטווישע באַנדיטן.

צוזאַמען מט די סאָוויעטן זיינען פון שטעטל אויך אַוועק: ישראלקע אָבעלעוויטש, הירשקע בערמאן, רבקה בערמאַן, בלומקע אושפאל, חיים בערל צינמאן, רייזקע ליפשיץ, צירקע גאָרדאַן, ביעלקע ריין, חיים רפאלקע און דער 15־יאָריקער אברהם יצחק אושפאל.

די עלטערע יידישע באַפעלקערונג האָט נישט געקאָנט לויפן צוזאַמען מיט די רוסן און איז געבליבן אויפן אָרט. מען האָט נישט געוואָלט איבערלאָזן האָב און גוטס אויף הפקר. אין שטעטל האָט געהערשט אַ גרויסער כאַאָס.

עד היום געדענק איך דעם טראַגישן טאָג, ווען איך האָב זיך געמוזט געזעגענען מיט מיינע עלטערן. איך האָב זיך געבעטן ביי זיי, אַז זיי זאָלן גיין צוזאַמען מיט מיר.

זיי האָבן מיר אָבער געזאָגט מיט טרערן אין די אויגן:

— ווו וועלן מיר איבערלאָזן אונדזער האָב און גוטס? ווהין וועלן מיר איצט גיין?

איך האָב זיך געזעגנט, זיך גוט אויסגעווייַנט און מער האָב איך שוין מיינע טייערע נישט געזען.

איך האָב זיך שפעטער דערוווסט, אַז די מאַכט אין שטעטל איז אַריבער צו די ליטווינער. זייער אָנפירער איז געווען קאָזימיערזש ציבער.

זיינע ערשטע מעשים האָבן שוין עדות געזאָגט, וואָס פאַר אַ רוצח דאָס איז. ער האָט צוגעוויפגענומען אַלע עלטערן פון די קינדער, וועלכע זיינען אָנטלאָפן צוזאַמען מיט דער סאָוויעטישער אַרמיי און האָט אַלעמען אָוועקגעפירט אין דער „לעשניטשווקע", אויפן וועג קיין איגנאַלינע, און דאָרט אַלע אויסגעשאָסן.

צווישן יענע קדושים האָבן זיך געפונען: יוסף אָבעלעוויטש, הירשל דער גלעזער, זלמן, יאנקל און אַלטער די שניידער, פייוועש דער שמיד, און שאול ליפמאַן אושפאל.

די איבעריקע יידן פון שטעטל זיינען פאַרשפאַרט געוואָרן אין אַ קליינעם גטא. אויך ער האָט לאַנג נישט געדויערט. דער גורל פון די דוגעלישקער יידן איז געווען ווי דער גורל פון אַלע יידן אין סוועניצייַנער געגנט. מען האָט זיי אָוועקגעטריבן קיין פאָליגאַן און דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט.

דאָס שטעטל איז פאַרברענט געוואָרן. אויפן אָרט פון די יידישע הייזער געפינען זיך איצט פאַרזייטע פעלדער מיט תבואות און קאַרטאָפל.

פון דער יידישער קהלה איז קיין זכר נישט געבליבן. צום סוף דאַרף מען באַזונדערס דערמאָנען, אַז דאוגלעשקער יידישע בחורים און מיידלעך האָבן זיך אויסגעצייכנט סיי אין דער רויטער אַרמיי און סיי קעמפנדיק אַלס פאַרטיזאַנער אין די וועלדער.

הירשקע אושפאל האָט פאר זיינע העלדן־טאַטן באַקומען די העכסטע אויסצייכענונג פון ראַטן־פאַרבאַנד. ער האָט מיט אַ פולעמיאָט איינער אַליין פאַרהאַלטן אַ דייטשע מיליטער־אָפּטיילונג און האָט זי נישט דערלאָזן צוצוקומען צו די סאָוויעטישע פאָזיציעס. הירשל אַלטערס איז אומגעקומען בייַ די קאָמפן אין אריאל, אין יאָר 1942. ישראלקע אָבעלעוויטש איז אומגעקומען אין די שלאַכטן בייַ סמאָלענסק אין יאָר 1943. אין פאַרטיזאַנען קאָמף זיינען געפאַלן: חיים רפאל, צירע גארדאָן, ביילע ריין.

מיט שטאָלץ וועלן מיר דערמאָנען, אַז די דאוגעלישקער יידישע יונגעלייט האָבן אומעטום נקמה גענומען פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט.

דער אָנדענק פון אַלע קדושים, פון אונדזערע טייערסטע און בעסטע, וועט אויף אייביק בלייבן אייניגעקריצט אין אונדזער האַרצן.

א. קריל

תולדותיה של אלט־דוגלישוק

לאם הדרך, דרך המלך, מהדרום לצפון, בין הקהילה הוותיקה אַלט שווינציאן והקהילה הצעירה אשר על גבול רוסיה הלבנה וידז, שוכנת עיירה קטנטונת אשר לא הגיעה לשלש עשרות משפחות. משלשים המשפחות ביחד משני צדי הדרך, נוסדה עיירה. וזה כנראה בשעת נהירתם של יהודים מהמערב למזרח. יהודים מגורמנים למחצה, אשר שמו פניהם לכוון קורלנד. נשרו משפחות יחידות מדי פעם, על השטח המישורי מחוץ לשטח היערות. התישבו ממש בצדי הדרך באורך של קל״מ. בין רכסי ההר הנקרא הר החמר, והמעין הפאַרינגי אשר מימיו נשפכו לאגם היחידי בסביבה.

הם היו בעיקר בעלי מלאכה: חייטים, אשר נרדפו כבעלי מלאכה מהערים הגדולות כגון ווילנה, בריסק, גרודנה ע״י התושבים המקומיים על היותם יהודים.

ועוד נימוק להשארותם על אם הדרך. כשנודע להם על הגזרות וגירוש יהודי רוסיה בשנת 1742, התחילו לחפש כל מיני דרכים, להאחז בכל מקום אפשרי. גם סגירת נמל ריגה בשנת 1743 הפחידם והופסקה הנהירה מזרחה.

כמשפחות יחידות בכל כפר או כמרכזים ב־2—3 עשרות משפחות ביחד כעיירה.

לא היו קיימים אז כפרים מתוכננים אלא רכוזים של איכרים עובדי אדמה פרימיטיביים. או משרתי בעלי האחוזות הגדולות. אשר זקוקים היו לבעלי מלאכה לשמירה על משקם ושרות צרכיהם הביתיים. כגון: חייטות, סנדלרות, פרוונים, נפחים ופחחים. עד לתקופת ראשית השלטון הרוסי בליטא ופולין ב־1795 התפרנסו בנוסף למלאכות השונות גם בבישול ומכירת יי״ש, ופרנסתם בשפע. הן היהודים אשר בעיירה אַלט דוגלישוק והן היחידים המפוזרים בכפרים אשר פרנסתם הייתה בחדשי החורף בעיקר, ברכוז של שוק שיער חזיר וכל סוגי עורות. בשנת 1795 הופיעה פקודת קטרינה השניה אשר חייבה את כל אלה אשר אינם עוסקים בחקלאות להרשם למעמד עירוניים. יהודי אַלט דוגלישוק, על מנת להכשיר את עצמם ככשרים במקום מושבם. רכשו כל אחד (1 דסטינה) 10 דונם אדמה והכריזו על עצמם (בתוספת „מס״ צדדי) כעובדי אדמה. אמנם עבדו את האדמה בשותפות עם השכנים שליד העיירה, אבל שטח קטן מזה ליד הבית, בערך 3־2 דונם, עבדו בעצמם ממש. ועסקו בעיקר בשלשה גידולים, תפוחי אדמה, מיקדמים, פול, ופרג. ומשום כך נשארו במקומם.

בעשרות הכפרים והאחוזות היו מפוזרים מאות משפחות יהודיות במרחב של עשרות רבות של קילומטרים ואשר נקראו „ישובניקים״. מרכזם הרוחני של חלק גדול מהם הייתה אַלט דוגלישוק.

למעלה ממאתיים שנה, עד בוא הצורר, שימשה אַלט־דוגישוק כמרכז רוחני. לימים הנוראים היו מגיעים מהסביבה אשר בין שוונציאן מדרום, ווידז אשר בצפון, וגאַויקען ממזרח ופאַרינגע במערב. יהודים על משפחותיהם לאַלט־דוגלישוק, כי באַלט־דוגלישוק היה מאז ותמיד בית מדרש מפואר ולומדי ש״ס ובימים הנוראים והחגים התארגנו מניינים נוספים בבתים של משה יעקב כץ, הנפח, ומשה יצחק קריל. והבעלי תפילה היו מתחלפים. יהודים אלה לא הסתפקו בעמידה על הרגליים מכל־נדרי עד נעילה, אלא היו עוד נוהגים להוסיף אפונים במגפיים או בארדליים על מנת לענות את עצמם ביום צום וכפרה.

במאה ה־18 חדשו את בית המדרש והוחלף גג הקש לגג רעפי עץ. בנו בית מרחץ ומקוה, ובה מחם נחושת. החזיקו בשוחט ומוהל, ובזמן יותר מאוחר שני שוחטים. אמנם פרנסתם בצימצום, הם עסקו גם כמלמדים 3־4 ימים בשבוע ויתר ימי השבוע התהלכו בסביבה בין היהודים והרביצו תורה בנפרד לילדי המשפחות המפוזרות בין הכפרים.

עשרות בשנים היו תושבי אַלט־דוגלישוק מתפזרים ביום ראשון שבשבוע בשעות הבוקר, לכפרי הסביבה ולבעלי האחוזות כאומנים בכל. ולאו דווקא כבעלי מלאכה סתם. אפילו חובש ומילדת סיפקו לסביבה לצורך העמדת כוסות רוח ותחבשות חרדל אשר קצרו את המחלה או, את החיים.

ר׳ אהרן שוחט, כהן וקפדן גדול בטהרת הגוף ושמירת נקיון, בקי גדול בפורמצבטיקה, כבר אז היה מיצר בעצמו „דרמנטול״, היה מוציא אבקה מלב עצי אורן, בצבע צהבהב, אוסף בכוסות זכוכית ומשתמש בה לעצירת דם בשעת ברית

ר׳ לייב אברהם כ״ץ, מוסמך לרבנות בדוגלישאָק.
שימש כדיין בלידז (אנגליה)

מילה וגם בכל מקרה רציני אחר. הדרת פניו היתה ממש כפי שהיינו מתארים במחשבותינו את אהרון הכהן הגדול, אחיו של משה רבנו.

השוחט השני ר׳ נח לא היה כל כך תוסס אבל בעיקר הרביץ תורה לבני היהודים בעיירה ובסביבה. עסק בנוסף לשו״ב ומלמד בכתיבת כתובות ומכתבים. היה בקי בכתב הרוסי. לעולם לא קבל תמורת עבודתו כסף אלא שווה כסף, בעיקר צרכי מזון.

אַלט־דוגלישוק הקימה את התעשיה הראשונה בסביבה. הובאה לבית רב הילל כץ מסרגה אשר בעונת הגז היו מביאים איכרי הסביבה את הצמר הגלמי לסריקה. המכונה בעלת 12 וולצים הובאה מגרמניה ובכח היד הניעו אותה יומם ולילה. כבטחנת קמח ישבו האכרים בתור לסריקת הצמר.

בתחילת 1900, ובעיקר בשנות מלחמת יפן־רוסיה, החלה ההגירה. הראשונים יצאו לדרום אפריקה.

יהודים טהורים ונאמנים. שומרי גחלת היהדות התפזרו לכל פינות העולם. מעטים נשארו: משפחות ר׳ אברהם כץ, בני הרב, ר׳ לייב כץ, הגירו לאנגליה. משפחות שרפמן התישבו בעיר לידז אשר באנגליה והתעסקו גם שם במקצוע החייטות, ובניהם ונכדיהם עברו למקצוע הפרקליטות. ביניהם הפרקליט המפורסם סם שרפמן ממנהיגי הליבור בלידז. הרב רב ליב כץ היה שנים רבות דיין בקהילת לידז. ואחרי מותו עברה המשרה לבנו יחידו רב שמעון וואָלף כץ.

מעטים הגיעו לארץ־ישראל בשנות השלושים, רובם היגרו לדרום אפריקה.

משפחה אחת עשירה היתה באַלט־דוגלישוק — משפחתו של משה אייזיק ליפשיץ ושני בניו ירחמיאל וקופל, שעסקה במסחר סיטונאי למחצה וחכירת חורשות לעקירה.

בעלת חנות אחת ויחידה לאה פוסטאַווסקי, או לייקע די קרעמערקע. אשר היתה מזמינה במיוחד סוכריות בעטיפה ובקופסאות לכבודינו, בבואנו לסבתא לחופש קיץ מעיר וילנה. הייתה גם מומחית לשווק ולעשות יין שרף, ולה גם (כתוצאה ממסחר זה) מהלכים בין בעלי השררה.

בין ראשוני המתישבים באיגנאַלינה היו יהודי אַלט־דוגלישוק. בשנת 1862, בתקופת בנין פסי הרכבת בין וילנה לדווינסק, נוסדה העיירה איגנאַלינה, כמרכז מסחרי בין נובו־שווינציאן ודוקשט. המשרדים המרכזיים ונקודות ההספקה הוקמו באיגנאַלינה בשטח אשר בין האגם הירוק ובין הביצה הגדולה.

המלמדים הראשונים הגיעו מדוגלישוק, השוחט הראשון, בנו של אברהם כץ, עבר מדוגלישוק ושימש כשוחט עד סוף ימיו.

וסיפור היה מתהלך אשר רבים אישרו אותו.

כל זמן שבנו את פסי הרכבת היה טוב ויפה, כולם היו עסוקים והיו כאלה אשר התחילו בגיל 40—30 ללמוד קרוא וכתוב רוסית. אבל כשהגיע הרכבת הראשונה ברחו כעשר משפחות מפחד המכונה אשר אין בה רתמות.

בין ראשי הבורחים היה סבי היקר ר׳ לייב קריל כפי שהוא בעצמו סיפר לי. וזה למרות שכבר ידע לחתום רוסית. בשום אופן לא האמין שיש אפשרות לעצור את החיה הזאת שתלך דווקא על הפסים. הוא המשיך לשבת ברומשנצה שנתיים עד שהתרגל. וביחד עם משה־יוסף סולוביצ׳יק חזר לאיגנאַלינה. כתחנה בדרך שמשה להם אַלט־דוגלישוק.

רייכקע קריל

אלט־דאוגעלישאק

ויפן טראקט, וואס האט געפירט פון בראסלאוו קיין ווילנע איז געלעגן אַ קליין־פיצל שטעטעלע מיטן נאמען: אַלט־דאוגעלישאק. דריי קילאָמעטער פון איר האט זיך געפונען דאס נייע שטעטל: נייַ־דאוגעלישאק.

אַ שיינער פראכטפולער וועג האט פאַרבונדן ביידע שטעטלער. אין ס׳איז געווען אַ פאַרגעניגן צו שפאַצירן פון איין שטעטל צום צווייטן.

אין די לעצטע יאָרן זיינען אין אַלט־דאוגעלישאק איבערגעבליבן זייער ווייניק יידן, נישט מער ווי 10 משפחות. זיי האָבן זיך כמעט אַלע פאַרנומען מיט מלאכה און מיט קליין־האַנדל.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון די איבערגעבליבענע יידן איז געווען זייער אַ שווערע. דער יידישער האַנטווערקער איז געווען אָנגעווויזן נאָר אויף דער אַרבעט, וואס ער האָט באַקומען פון דאָרפישן פויער. די פויערים זיינען אָבער אין אונדזער געגנט געווען זייער פאַראַרעמט און האָבן זיך זייער זעלטן געקאָנט פאַרגינען אויפצונייען אַ בגד אָדער אַ פאָר שיך.

דערצו האָט מען נאָך געפירט צווישן זיי אַן אָנטיסעמיטישע אָגיטאַציע, אַז זיי זאָלן נישט געבן פרנסה די יידישע בעלי מלאכות.

אַלע יידן פון אַלט־דאוגעלישאק האָבן קוים מיט צרות פאַרדינט אויף דער חיונה. אַלע האָבן זיי שווער און ביטער געהאַרעוועט. דאָס זיינען געווען אָרעמע און ערלעכע יידן.

אייַנער פון זיי איז געווען דער שניידער משה שאַרפשטיין, אָדער ווי מען האָט אים אין שטעטל גערופן: משה דער גרויסער. זיין ווייב איז געווען יהודית, אַ פאַרהאָרעוועטע יידישע פרוי. זייערע קינדער זיינען זיך פונאָנדערגעצאָרן איבער דער ברייטער וועלט און פונדעסטוועגן האָבן זיי קוים געמאַכט אַ לעבן. זייער יינגסטע טאָכטער האָט חתונה געהאַט און האָט געווויינט אין נייַ־דאוגעלישאק.

משה און יהודית זיינען איבערגעבליבן אַליין, ווי מען פלעגט ביי אונדז זאָגן: „דיעד דאָ באַבאַ", ביז זיי האָבן זיך דערוואַרט דעם חורבן מיטן אָנקומען פון היטלערס רוצחים.

משה דער הויכער האָט געווויינט אין שכנות מיט אונדזער שטוב. פון דער צווייטער זייט האָט געווויינט אַן אָנדערער יידישער שניידער, מאיר שאַרפשטיין. ער איז געווען אַן אינטערעסאַנטער טיפ. שטענדיק אַ שמח בחלקו, שטענדיק צופרידן. ווען ער האָט געאַרבעט, האָט ער שוין געהאַט אַזאַ טבע אונטערצוזינגען און מיר האָבן ליב געהאַט צו הערן זיינע לידער.

אַביסל ווייטער פון אונדז איז געשטאַנען דאָס הויז פון מאָטל פאָסטאַווסקי, וועלכער האָט געלעבט צוזאַמען מיט זיין שוועסטער טייבע. ביידע זיינען זיי געווען טויב ווי די וואַנט און האָבן געדעדט צווישן זיך און מיט אונדז אַלעמען נאָר אויפן וווּנק.

נעבן זיי האָט געווויינט דער קרעמער ר׳ יעקב שלמה. זיין ווייב איז געווען אַ קראַנקע פרוי, איז שטענדיק געלעגן אין אַ פינצטערן צימער און האָט קוים מיט צרות געפירט די שטוביקע ווירטשאַפט.

אויפן וועג קיין סוועניציאן האָט געלעבט די אלמנה שפרינצע מיט איר טאָכטער פעסיע. שפרינצע האָט געהאַט מער קינדער, אָבער אין משך פון דער צייט זיינען זיי זיך אַלע צופאַרן. זי איז איבערגעבליבן בלויז מיט פעסעלען, וועלכע איז געווען אַ קראַנקע מיידל און זי האָט פון איר געהאַט זייער ווייניק נחת.

אין אַן אַנדערער גאַס, וועלכע האָט געפירט קיין איגנאַלינע, האָט געווויינט משה יעקב מיט זיין משפחה. אַסך יאָרן האָט ער זיך געפונען אין אויסלאַנד. ווי ער פלעגט דערציילן, האָט אים זייער געצויגן אַהיים און ער האָט באשלאָסן זיך צוריקצוקערן פון דער גרויסער וועלט קיין דאוגעלישאק.

שפעטער האָבן אים די זין פאַרלאָזט און האָבן עמיגרירט

אין די ווייטע לענדער, מעבר לים. נאָר מאירקע איז געבליבן מיטן טאַטן.

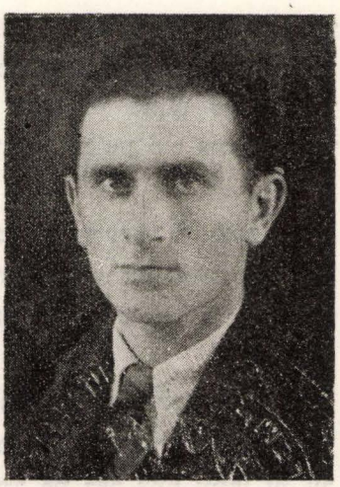
זיי האָבן געהאַט אַ קוזשניע און האָבן פון פאַרטאָג ביז שפּעט אין אָוונט געקלאַפּט מיט די האַמערס אויף דער קאָוואַדלע. פון זייער קוזשניע זיינען שטענדיק געפלויגן פונקען אין אלע ריכטונגען און האָבן עדות געזאָגט אויפן שווערן, האַרעפאַשנעם לעבן פון די יידישע שמידן.

קיין גרויסע פרנסה האָבן זיי אָבער דערפון נישט געהאַט און האָבן געפירט אַ שוואַר לעבן.

אַ שיין הויז האָט אין שטעטל געהאַט דער סטאַליער יצחק פאָסטאַווסקי. זיינע קינדער זיינען אַ גאַנץ יאָר נישט געווען אין דער היים און פלעגן קומען אין שטעטל נאָר אויף יום־טוב.

הלל כץ איז געווען אַ שניידער, האָט אָבער געהאַט אַן אויסזען פון אַ רב.

אַן אייגן הויז האָט געהאַט נח דער שוחט. גאַנצע טעג פלעגט ער זיצן בייַ דער גמרא. זיין פרוי שיינע רחל פלעגט זיך שטענדיק פאַרען. ער האָט געהאַט אַ גאָר שוועָרע פרנסה און האָט געצויגן זיין חיונה נאָר פון דער אונטערשטיצונג, וואָס ער האָט באַקומען פון אַמעריקע.

זאב קוריצקי

נייַ־דאוגעלישאָק

נייַ־דאוגעלישאָק, אַקליין שטעטעלע פון אַ 50—40 יידישע משפּחות, האָט געהערט צום סוועניציאַנער קרייז. דער נאָענטסטער יידישער ישוב איז געווען איגנאַלינע, וואָס האָט פאַרמאָגט אַן אייזנבאַן און אויך אַ גרעסערן יידישן ישוב. דעריבער איז די ערשטע פאַרבינדונג געווען מיט איגנאַלינע, ווייל דאָרט זיינען געווען גרויסע מערק וווּ אַטייל פון דוגעלישקער יידן פלעגן פאָרן האַנדלען מיט פאַרשידענע זאַכן, ווי תבואה א.א.וו. די צווייטע פאַרבינדונג איז געווען די באַן־לינייע, וועלכע האָט געפירט קיין ווילנע. צווישן די יידן זיינען

דאָס איז אין קורצן די רשימה פון כּמעט אַלע יידישע איינוווינער אין אַלט־דאוגעלישאָק.

צענדליקער יאָרן האָבן די אַלט־דאוגעלישקער יידן געלעבט אין שכנות מיט די ליטווישע פויערים. אַלע האָבן געוואַרעט גוט ליטוויש און מען איז געווען באַפרייַנדעט.

צענדליקער יאָרן האָבן יידן און ליטווינער צוזאַמען געהאַנדלט און צוזאַמען פאַרבראַכט. מען פלעגט אַפילו גיין אייַנער צום צווייטן אויף אַ שמחה.

קיינער האָט זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז עס וועט קומען אַזאַ צייט און די פרייַנדלעכע ליטווישע שכנים וועלן זיך גאָר אַרויסווייזן פאַר רויבער, מערדער און פשוטע ווילדע סאַדיסטן.

וועָן היטלערס באַנדעס זיינען אַריין אין דאוגעלישאָק האָבן זיך די ליטווינער ממש איבערנאַכט געוואָרן, זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין בלוטדורשטיקע חיות. אין אַלע אַקציעס, שיקאַנעס, רויבעריייען און שחיטות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן זיי געטומען דעם אַקטיוסטן אַנטייל. זיי זיינען געווען היטלערס איבערגעבנסטע מיטהעלפער.

די אַלט־דאוגעלישקער יידישע קליינע קהלה איז אַפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד.

יהא זכר כל הקדושים קדוש ומבורך לעד!

געווען פאַרמעגלעכע מיט אייגענע הייזער, מיט געשעפטן פון אַלערליי בראַנזשעס.

עס זיינען געווען הענדלער, וואָס זיינען אַרומגעפאָרן איבער די מערק און האַנדלען מיט וואָס מען האָט געקענט כדי צו פאַרדינען אויף פרנסה. אַזוי האָבן זיך געשאַפן האַנדלס־באַציאונגען מיט די אַרומיקע שטעטלעך, ווי איגנאַלינע, ווידז, דוקשט און סוועניציאן.

אַטייל פון דער באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון בעלי־מלאכות, ווי שניידערס שוסטערס און אַנדערע פאַך־לייט,

אַ גרופּע יוגנט
עס זיצן פון רעכטס צו לינקס: שרה רייזע גייצין, דבורה קוריצקי, זאב קוריצקי, פרומע קוריצקי.
עס שטייען: רייכע קריל, אבא לעווין, שרה פייגל, אבא זילבער, מערע לאה לעווין, שלמה גייצין.

פאַר די צענדליקער דערפער אַרום דעם קליינעם שטעטעלע.

די איינציקע פינאַנסיעלע אינסטיטוציע וואָס דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט, איז געווען אַ גמילות־חסדים קאַסע, וועלכע איז אָנגעפירט געוואָרן דורך זאב קוריצקי, אשר אושפאל און אברהם אליהו קוריצקי. די גמילות חסדים קאַסע האָט געהאָלפן די אַלע וועלכע האָבן זיך געגויטיקט אין שטיצע צו קענען האָנדלען, אָדער אָנדערע פּראָדוקטיווע צוועקן.

קיין יידישע פאָלקס־שול איז נישט געווען. אין דער רעגירונגס פאָלקס־שול זיינען נישט אַלע געגאַנגען. וויר עס האָט געקענט שיקן די קינדער אין דער פּרעמד וויַ איגנאַ־לינע, סווענציאן און ווילנע האָבן דאָס געטאָן.

די וויכטיקסטע קולטורעלע אינסטיטוציע איז געווען די ביבליאָטעק. וועלכע איז געשאַפן געוואָרן דורך ב. קוריצקי, ער געפינט זיך אין אַרגענטינע.

דוגעלישאק האָט פאַרמאָגט אַ גוט אָרגאַניזירטע פייער־לעשער קאָמאַנדע, וועלכע איז באַשטאַנען נאָר פון דער יידישער יוגנט. דאָס האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט די יידישע יוגנט צו זיין אָרגאַניזירט און צו האָבן מיט וואָס קעגנשטעלן זיך די קריסטלעכע כוליגאַנעס וועו ס׳איז געווען נויטיק.

די אָנגעזעענע יידן אין שטעטל.

א) דער אָפּטייקער זאב קאַפלאַן.

ב) דער שמש פון שול איז געווען: זעליג לעווין.

ג) דער שוחט: משה אליהו רעזניק.

ד) דער בעל קורא: לייב יצחק לעווין.

ה) דער בעל־תפילה: יקותיאל אושפאל.

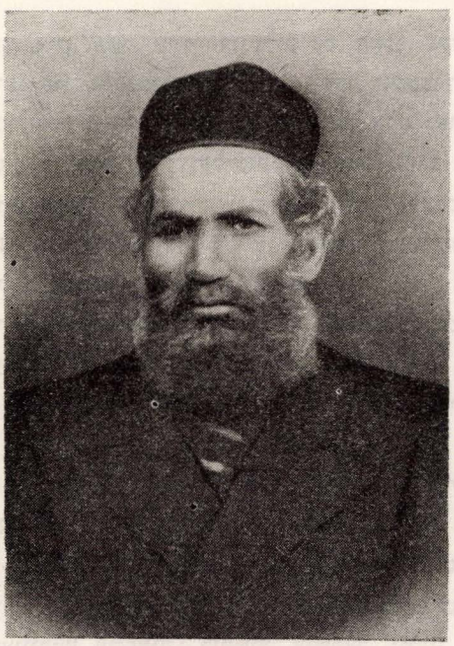
ו) דער פאָרשטייער אין גמינע: אשר אושפאל.

ירחמיאל ליפשיץ

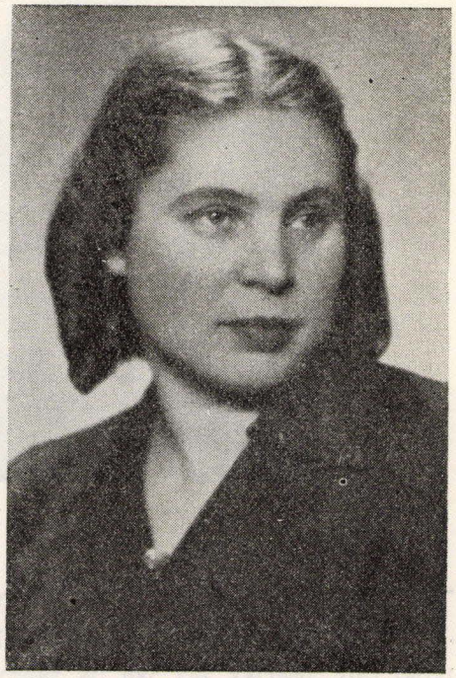
ז) אין דער ערשטער וועלט מלחמה איז געווען דער פאָרשטייער און מיטגליד פון „יעקאפאָ": ירחמיאל ליפשיץ.

יקותיאל אושפאָל איז פאַר דער צאַרישער צייט געווען דער סטאַראָסטע און אָפּיציעלער אַרויסגעבער פון דאָקומענטן (פאַס) פאַר דער יידישער באַפעלקערונג פון וואָלאָסט (גמינע).

ר׳ משה אייזיק ליפשיץ

אין אַלט־דוגעלישיק האָבן געלעבט: משה אייזיק ליפ־שיץ מיט זיין גרויסער משפחה. אַ ייד אַ בעל תורה. ער האָט געהאַט אַ געשעפט; ליפא עליע גורוויטש, וועלכער האָט געהאַנדלט מיט בענדז און ביי האָלץ. א. שאַפער, שפעטער אַוועקגעפאָרן אין אמעריקע; דער שוחט אהרון און משה שאַרפשטיין.

בלומע אושפאל־ווידוטשינסקי

און

רייזל ליפשיץ־פלינער

דאס אלטע און נייע אין אונדזער־היים

נישט איין, נאָר צוויי דוגעלישיקס האָבן עקזיסטירט אויפן וועג פון סוועניציאן און ווידז. איינע אונטערן נאָמען אַלט־דוגעלישיק וויל עס איז טאַקע געווען אַלט גאָר אַ סך יאָרן. דאָס צווייטע, ניי־דוגעלישיק איז אויפגעבויט געוואָרן אַדאָנק דעם נייעם קלויסטער, און אַדאָנק דעם וואָלאָסט, אַדער גמינע, צו וועלכע עס האָט אפילו געהערט אַדמיניסטראַטיוו דאָס פיל גרעסערע שטעטל איגנאַלינע.

דער באָדן, אויף וועלכן ס׳האָבן זיך געפונען די שטעטלעך, האָט געהערט צו דער גראָפן־פאַמיליע ראַדזיוויל.

פון אַלט־דאוגעלישאָק זענען די יידן ביסלעכווייז פאָר־שוווּנדן. דאָרטן זיינען געבליבן געציילטע משפחות. זייערע קינדער האָבן עמיגרירט וווּ עס האָט זיך געלאָזט, קיין אַמע־ריקע, אַפריקע, אַרגענטינע און בראַזיל.

אין ניי־דאוגעלישאָק האָט ביז דער צווייטער וועלט מלחמה עקזיסטירט אַ קליינער אַרגאַניזירטער יידישער ישוב מיט אירע באַווּוסטע משפחות: ליפשיץ, אושפאל, גייצין, קוריצ־קי א. א.

יקותיאל אושפאל איז אין די צאָרישע צייטן געווען דער סטאַראָסטע, האָט אַרויסגעגעבן פּעסער פאָר די יידן פון די אַנגעהעריקע צום וואָלאָסט.

ירחמיאל ליפשיץ איז געווען דער בירגערמייסטער אין די צייטן פון ערשטן וועלט־קריג און פּאָרשטייער אין יעקאָפּאָ פאָר די דוגעלישקים.

די דוגעלישקער יוגנט האָט ביי אירע שווערסטע צייטן נישט אַראָפּגעלאָזט די הענט, געהאָט חלוצים, אַ דראַמקריי־זַ אַ ביבליאָטעק, אַ סטרונע אַרקעסטער, פייער לעשער.

ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, וועו די ליטווישע שכנים האָבן געפרווּוט מאַכן אַן אָנפאַל און דערהאַרגעט אַ יידישן בחור, האָבן זיך די יונגע דוגעלישקער יידן אָרגאַניזירט און זיי העפטיק אָפּגעענטפערט. נישט דער־לאָזט די רוצחים זאָלן ווייטער הערשן.

אַ געוויסער טייל פון דער יוגנט איז אַנטלאָפן ביים אַריין־גיין פון די דייטשן און צוליב דעם האָבן די ליטווישע מערדער דערשאָסן 18 יידן.

די אַנטלאָפענע זיינען אַריינגעטראָטן אין דער סאָוויע־טישער אַרמיי, צווישן זיי זיינען געווען: בער צינמאַן, ישראל אַבעלעוויטש, הירש בערמאַן, הירש אושפאל, אברהם יצחק אושפאל, מאיר קעסעל און רפאל קאַגאַן.

עס זיינען אויך העלדיש אומגעקומען אין די פּאַרטיזאַנער קאַמפן: משה גאָרדאָן און אברהם אושפאל. דער לעצטער האָט באַקומען די אויסצייכענונג: „העלד פון ראַטן־פאַרבאַנד".

פון רוסלאַנד האָבן זיך צוריקגעקערט: בלומע אושפאל, רחל אושפאל, צירע גאָרדאָן, רבקה בערמאַן, רייזל ליפשיץ.

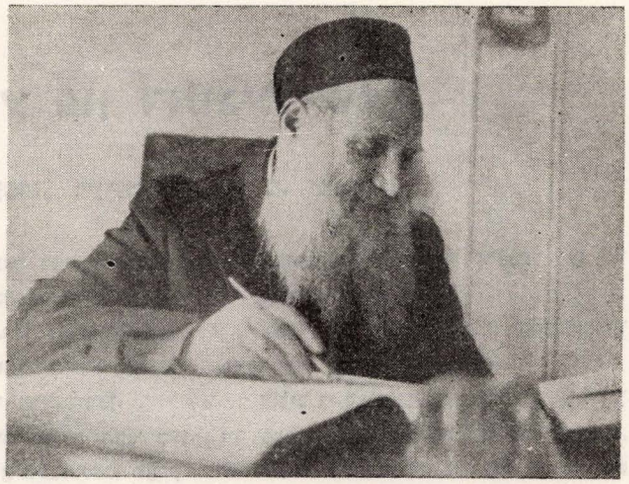
די דוגעלישקער יידן האָבן צוזאַמען מיט אַלע יידן פון סוועניציאנער געגנט געהאָט דעם זעלבן גורל. אין קבר פון פאָליגאָן האָט דאוגעלישאָק, אַלט און ניי, זיין חלק.

כבוד די קדושים פון דאוגעלישאָק.

דוד תדהר

הרב ר' אליהו ובנו ד"ר הירש־לייב גורדון

בנו של הרב אליהו בדוגלישוק, ווידז, קאַמאַי ובוילנה, ולאמו מלכה מבית קצנלבויגן. נולד בדוגלישוק בשנת תרנ"ו 26.11.1896. מגיל תשע למד בישיבות סלובודקה, לידה, וב־וולוזין. בשנת 1914 סיים את בית המדרש הגבוה לחכמת ישראל.

הרב ר' אליהו גאָרדאָן 96—1892

באותו שנה עלה לארץ־ישראל. בהתחלה עבד בתור פועל בפרדסי פתח־תקוה. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה (1914) גורש כנתין רוסיה למצרים. שם נפגש עם יוסף טרומפלדור וזאב ז'בוטינסקי ונספח לגדוד העברי, שנלחם בדרדנלים בתורכיה. כאשר נתפזרה פלוגתו ירד לאיטליה. באוגוסט 1915 נדד לארצות הברית, התעסק בעבודה חינו־כית, עיתונאית ולימוד שפות שם, התנ"ך והארכיאולוגיה באוניברסיטת ייל.

ביסוד הגדוד העברי האמריקאי בשנת 1918, עלה לארץ ונספח לבטליון הל"ט תחת הנהלתו של הקולונל אליעזר מרגולין. בגמר המלחמה שוחרר וחזר לארצות הברית והתמסר ללימודים. קבל ארבעה תוארי מגיסטר: במשפט בין־לאומי, חנוך, פסיכולוגיה ותולדות האמנות. ששה תוארי דוקטור: לפילוסופיה, שפות, איפטולוגיה וספרות עברית. המשיך את לימודיו באירופה וקיבל את התוארים: ד"ר בארכיאולוגיה קלסית, ד"ר למדעי הטבע, ד"ר לרפואה. התמחה בנברולוגיה ופסיכיאטריה.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה נתמנה למאיור בצבא האמריקאי ואח"כ לקומנדר בצי שלה. משם נקרא למשרד הצבא בפנטאַגון כיועץ במחלות העצבים ואח"כ בתור ראש המדור למחלות העצבים של החולים המשוחררים במדינת לרפואה (פלאַוור) בניו־יורק. פרופיסור לפסיכיאטריה־סוציאַ־פלורידה. עכשיו הוא פרופיסור לפסיכיאטריה בבית הספר לית באוניברסיטת הישיבה; מרצה לפסיכיאטריה במכון אַלפרד אַדלר, חבר המטה הפסיכיאטרית של בתי־החולים. עמית של האקדמיה לרפואה, האקדמיה למדעים של אגודת

ד"ר הירש לייב גאָרדאָן בן הרב ר' אליהו

הרפואה האמריקאית והאגודה הפסיכיאטרית האמריקאית. חבר בועד העירעורים במשרד הגיוס הצבאי, נשיא אגודת הרופאים העברים באמריקה. בשדה החינוך העברי, ניהל בתי ספר עבריים באמריקה. חינך הרבה מורים בסמינר למורים וכו'.

פעולותיו הספרותיות: עוד בהיותו נער, תלמיד בישיבת לידה (1909) פירסם את מאמרו הראשון בעתון „הזמן". יצירתו הראשונה ביידיש היה „מעשה עפרון" דער „ייד" באודיסה. השתתף בקביעות ב„הזמן", „הצפירה", „מאמענט", „דאס לעבן", „דער פריינד" ו„שחרית". עם בואו לאמריקה (1915) פרסם אלפי מאמרים בעתונים: „דער טאג", „טאגבלאט", „פארווערטס", „צוקונפט", „ייד־פאלק", „ייד־קעמפער", „קונדס" ועוד. ב„מארגן זשורנאל" ערך במשך 25 שנה בכל יום ראשון מדור לביקורת ספרים וגם מדור לרפואה בשבועון „דער אמעריקאנער" וערך ירחון לבריאות „געזונט". בשנת 1929 פירסם ספר „דרמות". היה אחד מארבעת מייסדי „הדואר" היומי והשבועי בעברית ומשתתפו הקבוע עד היום. כתב תכופות בעתונות האנגלית־יהודית. ערך את המדור לחקר הרפואה העברית, ערך את המאספים „עלים לרפואה", משתתף קבוע ב„הרופא העברי".

השתתף בזורנאלים לאמנות, משפט ורפואה. ספריו באנגלית: „הבסילקאי והסטואה בספרות התלמודית", „מושגים פסיכיאטריים בתנ"ך", „התלמוד והזוהר", „חוזים דיפלומטיים בשנער העתיקה", „מרובי שמות פרטים בתנ"ך", „מגידו של קארו", מחקר מקורי בחיי ר' יוסף קארו שזכה לפרסום מיוחד בספרות המדעים העולמית. „שמירת הבריאות להרמב"ם", „התרפיה הכימאית החדשה במחלות הנפש". נשא לאשה את תמר לבית ליבוביץ.

די עקאנאמישע לאגע פון דאוגעלישאק

(לויטן פנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931, רעדאגירט פון מ. שאליט)

די אלגעמיינע צאל פון דער דאוגעלישקער באפעלקערונג איז נאר 350 נפשות, צווישן זיי די העלפט יידן.

עקאנאמיש איז דאס שטעטל פולשטענדיק רואינירט. די יידן זיינען זייער פארארמט און קעמפן ביטער פארן שטיקל ברויט. די געשעפטן זיינען אונטערגעגאנגען, דער פדיון — א מינימאלער און די שטייערן דווקא זייער גרויסע.

די בעלי מלאכות זיינען ארבעטסלאז. אלע כאפן זיך צום דארפס־האנדל, וועלכער באשטייט מייסטנס נאר פון האנדל מיט פיש. דאס גיט אבער זייער קליינע פארדינסטן. מען דארף גיין צופוס א־15 קילאמעטער און דערנאך ברענגט מען אהיים א־4 ביז 5 קילא פיש.

דאס קען די יידן נאר ראטעווען פון א הונגער לעבן. קיין פרנסה איז דאס נישט.

אלע ווילן עמיגרירן. מען פארט קיין ארגענטינע, דרום־אפריקע און אנדערע לענדער, ווהין מען קען זיך נאר איריינשטופן.

מיט א דריי חדשים צוריק האט מען אייניגעפירט אין שטעטל א וועכנטלעכן מארקטאג. ער קומט פאר אלע מאנטיק. עס פארן אבער אן וויניק פויערים, ווייל זיי זיינען געווויזט צו די מערק פון די גרעסערע ארומיקע שטעטלער.

קיין בהמות־און פערד־מארק קומט ביי אונדז אין גאנצן נישט פאר. די סביבה איז אן ארעמע, דער באדן — א ליימיקער און נישט קיין גראטענער. אויך דאס דארף איז דערפאר זייער רואינירט. דער פויער האט נישט קן מעגלעכקייט זיך עפעס אייניצוקויפן און דערפון ליידן סיי די קרעמער און סיי די האנטווערקער.

אפילו דער קריסטלעכער קאאפעראטיוו מאכט דא שלעכטע געשעפטן.

צוליב די סאניטארע פארארדענונגען האבן זיך פארמאכט אלע בעקאריין און יאטקעס. עס לוינט זיי נישט ארויסצונעמען א פאטענט און צאלן שטייערן.

אין שטעטל איז נישטא קיין איין פיוריארציע אדער רעסטאראן און דער פאקט אליין באוויזט שוין, ווי שווער עס איז דא די ווירטשאפטלעכע לאגע, ווי גרויס עס איז דער עקאנאמישער קריזיס.

דער סך הכל איז א גאנץ טרויעריקער. אלע זיינען פארצווייפלט און חלומען נאר ווי אזוי פונדאנען צו אנטלויפן. די גרויסע פראגע איז נאר: ווהין?

קאלטיניאן

יוסף טאבאכאוויטש (ארגענטינע)

מיין שטעטעלע אויפן טייך זשעמיאנע

קאלטיניאן, מיין היימיש־שטעטעלע, ווי שווער איז צו זאגן איכה נאך דיר, ווי שווער ס׳איז מיר דיך צו באווייזען! ווי קען מען שלום מאכן מיטן געדאנק, אז דו, אזא שיינער גארטן ביסט אזוי מיאוס צעטראטן געווארן דורך די דייטשע און ליטווישע רוצחים, און דיינע בלומען זיינען צוזאמען מיט די יידן אויסגעריסן געווארן מיטן וואלצל?!

שטעטעלע מיינס, איך נעם זיך אן מיט כוח און באשרייב דיך אט אזוי ווי איך געדענק, אט אזוי ווי דו ביסט געבליבן אין מיין זכרון.

קאלטיניאן האט זיך געפונען 10 קילאמעטער פון דער אייזנבאן־ליניע, וואס האט פארבונדן ווארשע מיט פעטער־בורג (לענינגראד) ביי ניי־סווענציאן. דאס שטעטל האט אויך געהאט אן אומדירעקטע באן־פארבינדונג מיט ניי־סווענציאן — דורך דער קליינבאן, וואס איז געגאנגען פון פאניעווועזש קיין גלובאק. דאס שטעטל איז געווען ארום־גערינגלט מיט געדיכטע וועלדער, א גרויסע אזיערע און א טייך.

די אזיערע האט זיך אנגעפאנגען ביי א צוויי ק״מ פון שטעטל, איז פארבייגעגאנגען קאלטיניאן און זיך פארא־ייניקט מיט נאך אזיערעס, וועלכע האבן זיך געצויגן ווייט אין דער ליטע ארײן. ביי דער פאראייניקונג פון די אזיערעס האט ארויסגעפלאסן א טייכל, וואס האט געטראגן דעם זעלבן נאמען ווי די אזיערע — זשעמיאנע. דאס טייכל האט ארום־געמומען דאס שטעטל און האט זיך געשלענגט אין דער ריכ־טונג צו ניי־סווענציאן.

די געשיכטע פון שטעטל איז מיר נישט שטארק באקאנט, נאר ווי איך געדענק פון דעם וואס עלטערע יידן האבן דער־ציילט, איז דאס שטעטל אנטשטאנען נאך דעם פוילישן אויפשטאנד קעגן צארישן רוסלאנד פון יאר 1863. די ערד, ווו עס געפינט זיך איצטער דאס שטעטל און א טייל דערפער ארום, האט אמאל געהערט צו פוילישע פריצים, און נאכן דערשטיקן דעם פוילישן אויפשטאנד איז עס איבערגעגאנגען צום רוסישן גענעראל, פאן־עקס, וועלכער האט דעם אויפ־שטאנד דערשטיקט.

דער גענעראל האט ארענדירט יידן שטיקלעך ערד, כדי אויפצושטעלן הייזער אויף זיי. נאכן טויט פון דעם גענעראל איז דער הויף צוזאמען מיטן שטעטל אריבער צום גענעראלס טאכטער, וועלכע האט חתונה געהאט מיט א רוסישן פול־קאוניק מארדווינאוו און איז געווארן דער פאקטישער באל־באס פון שטעטל.

די קליינע נחלות זיינען אריבערגעגאנגען פון טאטעס צו קינדער, וועלכע האבן חתונה געהאט און אליין געגרינ־דעט משפחות. אט אזוי איז דאס שטעטל געוואקסן, ביז עס איז דערגאנגען צו אן עדה יידן, פון בערך 30 משפחות.

ביים אריינפאל אין שטעטל האט געווינט מיין פעטער

נתן טאַבאַכאָוויטש. ער האָט געהאַט ביי אַ 4 דעסיאַטין ערד און איז געווען אַ שותף צום בראָווקער מיל. לינקס פון אים האָט זיך געפונען דער פריסטאָו. גייענדיק צו דער אָזיערע איז געווען אַ גאָרטן מיט גרינס פון הענע־מוניע כץ, די אלמנה. ווייטער, גייענדיק מיט דעם זעלבן געסל, וואָס מען האָט גערופן „קול", האָט געווינט איטשע דער מלמד. ער האָט אויך געהאַלטן די שטעטלשע באָד. נאָך דער באָד האָבן זיך געציגן פעלדער. אין דעם ווינקל האָבן געווינט בלויז קריסטן.

אַנטקעגן מאַרק־פלאַץ האָט זיך געפונען די מלוכה־שול. פון איין זייט פון דער שול האָט געווינט בן־ציון וואלאוויטש, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט קצבות און וואַלד אַרבעט. נאָך אים זיינען געווען עטלעכע קריסט־לעכע משפחות און דאָן לייב מילונטשיק מיט זיין שווער שמואל גאווענדע.

לייב מילונטשיק האָט זיך פאַרנומען מיט „וואָזקע", מיט פירן האָלץ צום טייך. זיין שווער — מיט פאַבריצירן דזשאגאכץ און סמאָלע. נעבן חלוינע גאווענדע, אָדער ווי מען האָט אים גערופן, חלוינע דער טויבער, האָט געווינט אַ פישער. נאָך די צוויי הייזער איז געווען דער „מאַנאפאָל", נעבן וועלכן עס האָט זיך געפונען דאָס הויז פון די פייערלעשער (פאָזשאַר־נע), וווּ עס האָט געווינט יעקב דער שמיד.

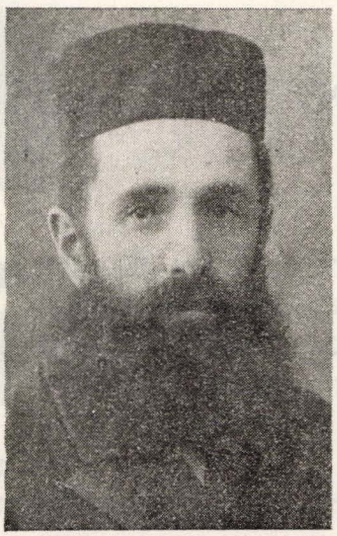
נאָך דער „פאָזשאַרנע" איז געווען דאָס הויז פון יצחק רודניצקי, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט האָלץ־מסחר איבערגייענדיק דעם וועג צום טייך האָט זיך געפונען דאָס גרויסע באַלעבאָטישע הויז פון חנא רודניצקי. נאָך אים. נעענטער צום טייך צו, האָבן געווינט אברהם יצחק גוטער־מאַן, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט וואַלד־אַרבעט און זיין שוואָגער עליע קוראַפאַטקין.

נאָענט ביים בית־המדרש האָבן געווינט: אברהם יצחק כץ, דער פאָטשטער, פייוועש־יצחק פופיסקי, שלמה־יוסף כץ, הירש קרעמער, און זיין שוואָגער גרשון רודניצקי. זיי אַלע זיינען געווען וואַלד־סוחרים.

דער זון פון הירש קרעמער, אליהו (אילישע) קרעמער, איז געווען שפעטער באַווופט אַלס אָנגעזעענער וואַלד־סוחר אין ווילנע. (ער איז געשטאָרבן אין ישראל). דער זון פון גרשון רודניצקי, אליהו (אילישע) רודניצקי, איז געווען אַ באַווופטער אַדוואָקאַט און כלל־טוער אין ווילנע (אויך געשטאָרבן אין ישראל).

מיט גרשון רודניצקי פאַרענדיקט זיך דער טייל פון שטעטל, וואָס איז געלעגן ביזן טייך און בריק. איבערן וועג קעגן גרשון רודניצקי און הירש קרעמער איז געווען דער קלויסטער און סאַד פון גלח. נאָכן סאַד האָט זיך געפונען אונדזער הויז. דער טאַטע האָט זיך באַשעפטיקט מיט וואַלד אַרבעט און דערצו, ביז דער ערשטער וועלט מלחמה, מיט פעל־האַנדל.

אונטער איין דאַך מיט אונדז האָט געווינט דער פעטער מרדכי גארשיין, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט גלע־זריי און האָט אויך געהאַט אַ מאַנופאַקטור קראָם. נאָך אונדז האָבן געווינט: דער פעטער יצחק־פייוועש וואלאוויטש, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט קצבות און האַנדל, יצחק־יעקב רודניצקי, אַ פישער, וואָס פלעגט אויך באַקן בייגל און דערצו נאָך געווען דער שמש פון בית־המדרש, דוד פארטנאָי, אַ שניידער, יהושע רופייז, וועלכער האָט זיך באַשעפטיקט מיט וואַלד־אַרבעט, און מרדכי מאווש, אָדער ווי מען האָט אים גערופן, מאַטל דער רב, איז געווען באַשעפטיקט ביים וואַלד־האַנדל. צוזאַמען מיט אים האָט געווינט זיין שווער, מרדכי רודניצקי, אָדער ווי מען פלעגט אים רופן מאַטל דער אַלטער. ער איז אויך געווען באַ־שעפטיקט ביים וואַלד־האַנ־דל. נאָך מאַטל מאווש האָט געווינט דער רב פון שטע־טל — הרב יהושע בארג, וועלכער האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות ביז דער דייטשער אינוואזיע. און יעקב הענעך דער שמיד, וועלכער איז שפעטער אַ־רויסגעפאָרן קיין אמעריקע.

מאַטל מאַווש
געפונען: מאַטל דער רב

דאָ פאַרענדיקט זיך דאָס יידישע שטעטל. ס'איז כדאי אויך צו דערמאנען די יידן וואָס האָבן פאַרלאָזט דאָס שטעטל, ווי מרדכי קאַווואַלסקי, וועלכער איז אַריבער קיין סווענציאַן, און די ברידער זאליע און בערל גוטערמאַן, וואָס האָבן שפע־טער געווינט אין נייי־סווענציאַן.

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די יידן אין קאַל־טיניאַן געלעבט נישט שלעכט. עס זיינען כמעט נישט געווען קיין אַרעמעלייט. עס זיינען געווען אַזעלכע, וואָס זיינען געווען באַשעפטיקט ביי דער וואַלד־עקספלאָאַטאַציע, אַ טייל ביים אויפקויפן שוועמלעך און יאָגדעס פאַר אילישע קרעמער, וועלכער האָט זיי עקספּאַרטירט קיין דייטשלאַנד און אַ טייל מיט האַנדל.

אין יענע יאָרן זענען אויך קיין קאַלטיניאַן דערגאַנגען די קלאַנגען פון סאַציאַלן און נאַציאָנאַלן אויפברויז אין דער וועלט. די יוגנט האָט געמוען אַרגאַניזירן דאָס קולטור־לעבן און זיך פאַרבונדן מיט דער יידישער יוגנט אין די נאָענטע

שטעטלעך און געוואַרן דורכגעדרונגען מיט די שטרעבונגען צו בויען אַ נאַציאָנאַלן צענטער פון יידישן פאָלק.

אין יענער צייט איז געגרינדעט געוואָרן די יידישע ביבליאָטעק. אין ביבליאָטעק זיינען נישט געווען קיין העב־ראַאישע ביכער. האָט גרשון רודניצקי זיי איינגעקויפט און געשאַפן אַ העברעאישע ביבליאָטעק. ווען גרשון רודניצקי האָט פאַרלאָזט קאַלטיניאַן האָט ער איבערגעגעבן די ביכער דעם שטעטל און ביידע ביבליאָטעקן האָבן זיך פאַראייניקט.

דאָן איז אויך געגרינדעט געוואָרן די יידישע שול. ווען די סאָוויעטען האָבן פאַרנומען קאַלטיניאַן, איז זי פאַרמאַכט געוואָרן, און מער איז שוין קיין יידישע שול אין שטעטל נישט געווען.

קיין דאָקטאָר האָט דאָס שטעטל נישט פאַרמאָגט. עס פלעגט קומען צופאָרן דער פעלדשער פון לינגמיאַן, נאגער אָדער די דאָקטוירים חפץ און ארלאָוו פון סווענציאַן.

קיין אַפטייק האָט אויך דאָס שטעטל נישט געהאַט. עס איז נאָר געווען אַן אַפטייקל מיט די וויכטיקסטע זאַכן פאַר דער ערשטער הילף, אַ מין „משמרת חולים".

די ציוניסטישע באַוועגונג איז אין קאַלטיניאַן געווען זייער שטאַרק אַנטוויקלט. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געגרינדעט געוואָרן דער „החלוץ" און אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט האָט זיך אָנגעהויבן גרייטן עולה צו זיין קיין ארץ ישראל.

איך האָב געהאַט די זכיה צו זיין דער ערשטער עולה פון קאַלטיניאן קיין ארץ ישראל.

ליידער האָב איך זיך געמוזט צוריקקערן. אין יאָר 1926 בין איך געקומען צוריק קיין קאַלטיניאן און האָב געפונען דאָס שטעטל אין אַ צושטאַנד פון „פראָספעריטי".

אין ענגלאַנד אין דאָן אויסגעבראָכן דער גרויסער קויל־שטרייק און פוילן האָט אָנגעהויבן צו עקספּאָרטירן אַהין אַ סך האָלץ. דאָס האָט אויפגעלעבט אין קאַלטיניאַן דעם האָלץ־האַנדל און יידן האָבן געהאַט אַ פיינע פרנסה.

מיין טאַטע האָט דאָן אָפגעקויפט בשותפות מיט וועלוול פופיסקי פון נייַ־סווענציאַן אַ שטיק ערד ביים פאָלקאָוויניק מארדווינאָוו. אויך אָנדערע יידן האָבן ביי אים געקויפט ערד און דאָס איז געווען אַ באַווייז פון אַ גוטן עקאָנאָמישן צו־שטאַנד.

דער מצב האָט אָבער ליידער לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. עס זיינען קוים אָווטק צוויי יאָר און די ווירטשאַפטלעכע לאַגע אין שטעטל האָט זיך אינגאַנצן געענדערט. גאַנץ פוילן האָט דורכגעמאַכט אַ שווערן עקאָנאָמישן קריזיס אין די יאָרן 1929/1928, וועלכער האָט ספעציעל געטראָפן דער יידישער באַפעלקערונג. די יידישע יוגנט האָט אָנגעהויבן זוכן מעגלעכקייטן, ווי אַזוי צו פאַרלאָזן פוילן, צו עמיגרירן ווויהין ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט.

דאָס שטעטל קאַלטיניאַן איז, פאַרשטייט זיך, נישט געבליבן קיין אויסנאַם. שמעון מאוש איז דאָן אָוועקגעפאָרן קיין פראַנקרייך, איסר מילונטשיק — קיין אַרגענטינע. נאָך דער באַפרייונג פון מיליטער בין איך אויך אָוועקגעפאָרן קיין אַרגענטינע.

הכשרה קבוץ ביי גרשון רודניצקן אין וואַלד חלוצים פון קאַלטיניאַן און אָנדערע שטעטלעך פון סווענציאַנער געגנט.

די יידישע יוגנט, וועלכע איז געבליבן אין שטעטל, האָט נישט געהאַט קיין שום אויסזיכטן זיך איינצוארדענען. אַלע האָבן געפילט, אַז עס דערנענטערן זיך גרויסע, שוואַרצע כמאַרעס. אָבער דאָך האָט זיך קיינער נישט געקאָנט פאַרשטעלן, אַז עס וועלן אָנקומען אַזעלכע פינצטערע צייטן, אַז ס׳וועט קומען אַ חיה און זי וועט לגמרי פאַרניכטן און אָפּמעקן די יידישע קהילה פון קאַלטיניאַן.

קיינער האָט ליידער נישט פאַרויסגעזען, אַז עס וועט קומען אַ פולשטענדיקער חורבן.

קאַלטיניאַן, אונדזער טייער און ליב שטעטעלע!

אייביק וועלן מיר דיך דערמאָנען. אויף אייביק וועסטו בלייבן אייגנעקריצט אין אונדזער זיכרון.

אַלע אונדזערע טייערע און נאָענטסטע, וועלכע זיינען אַזוי ברוטאַל אומגעקומען אויף קידוש השם, וועלן מיר קיינמאָל נישט פאַרגעסן. זייער אָנדענק וועלן מיר מיט זיך טראָגן אונדזער גאַנצן לעבן.

נעכע טאַבאַכאָוויטש־באקאלטשוק ז״ל

די היים פון מיינע חלומות

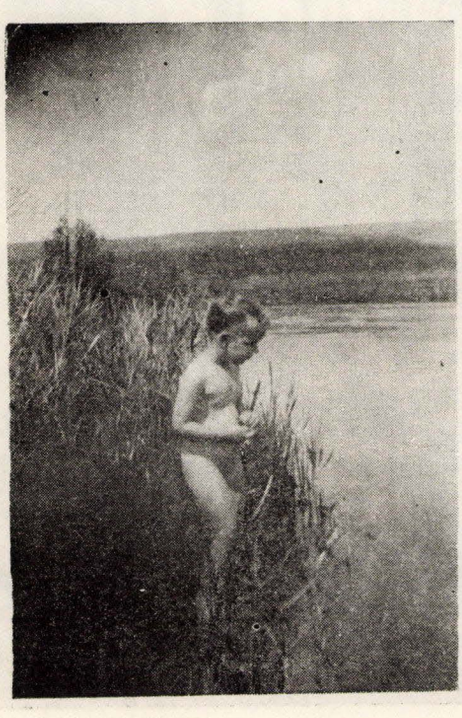
מיין חרוב און עלנט שטעטעלע, קאַלטיניאַן, וויפל טרויערן און דערינערונגען זיינען געפעדעמט און פאַרבונדן מיט דיר! איז עס דען מעגלעך, אַז אונדזער היים איז שוין מער נישטא? איז עס דען מעגלעך אַז אונדזערע אַלע נאָענטסטע זיינען אויף אַזאַ טראַגישן אופן פאַרניכטעט געוואָרן?!

אָט, אָט, זע איך זיי אַלעמען, אַלע צוזאַמען אין די הייזער און אויף די גאַנקעס, ווי זיי זיצן אין די שטילע זומער־פאַרנאַכטן, ווען עס דופטן די אַקאַציע־בוימער און דער ליפאָוער צוויט. עס הילכן נאָך עד היום אין מיינע אויערן די לידער, וואָס האָבן זיך געטראָגן אין דער לופט, ווען מיר. זאַרגלאָזע יוגנטלעכע, האָבן זיך געשיפט איבער דער זילבערנער זשעמיאַנע און דער גרינער אָזיערע.

אין ריטם פון די וויאָסלעס האָבן זיך געטראָגן די פרייַלעכע געזאַנגען און עס האָט זיי אָפגעענטפערט דער שטילער גערויש פון די איינזאַמע בעריאָזקעס, וועלכע זיינען געווען צעוואָרפן בייַ די ברעגעס פון טייך און דער אָזיערע. די נאַטור איז פאַרבליבן די זעלבע מיט איר שיינקייט, צויבער און פראכט. געענדערט האָט זיך בלויז מיין האַרציק שטעטעלע, וואָס איז חרוב געוואָרן און וווּ ס׳איז נישט פאַרבליבן קיין יידיש נפש, קיין זכר פון אַ ייִד.

מיין אָרעם־פאַרשניטענע היים, וווּ מיר אַלע זיינען אויפגעוואַקסן צוזאַמען מיט די בוימער און מיט די בלומען, איז איצט ליידיק און וויסט. אָט שוועבן פאַר מיינע אויגן אונדזערע קאַלטיניאַנער יידן: אָט הער איך שריט פון יאַנקל דעם שמש, וואָס פלעגט תמיד זיך דורכשלייכן פאַרבייַ אונדזער שטוב, גייענדיק אין בית־מדרש; אָט קומט אַריין צו אונדז דער פעטער נתן, מיטן טלית אונטערן אָרעם, טרינקען אַ גלאָז טיי און כאַפּן אַ קורצן שמועס.

נישטאַ מער מיינע יוגנט פלאַמיקע חברטעס: די לאַכנדיקע חיה־לאה, וואָס פלעגט פאַרהילכן מיט איר זיס־זינגענדיקער שטימע די גאַס, די פילאָסאָפירנדיקע שפרה; מיין שוועגערין ביילע־גיטע, די ליביצן; רחקה די מומע מערעס, וואָס איז געווען אַ זינגערין און טרוימערין.

דער טייך זשעמיאַנע

דראַמאַטישער קרייז
עס זיצן — פון רעכטס צו לינקס: בײלע גיטע מאַווש, גרישע קאַוואַלסקי, חיה לאה טאַבאַכאָוויטש.
עס שטייען — פון רעכטס צו לינקס: שלמה־קע רודניצקי, רייזל רודניצקי (כץ), מאיר רודניצקי, בערל טאַבאַכאָוויטש, בערל טאַבאַכאָוויטש (נתנס).

ווי זאַרגלאָז עס זיינען געווען יענע טעג, ווען מיר פלעגן זיך לאָזן אין וואַלד קלייבן יאַגדעס און שוואַמען. מיר פלעגן שפּאַנען איבער דער ברייט און לענג פון וואַלד, נישטערן אונטער יעדן קוסט, און דאָן מיט פולע קערבלעך גיין אַהיים.

האַרט ביי די ברעגעס פון טייך פלעגן מיר שפּאַצירן און נייע סטעזשקעס אויסטרעטן. מיר פלעגן גיין מיטן ברעג און זיך צוקוקן צו די פליטן, וואָס האָבן זיך געצויגן שטיל איבערן וואַסער. אָפט פלעגן מיר זיך צוקוקן ווי די פישער, מיטן טויבן כלוינע בראש, פאַרוואַרפן זייערע נעצן אין דער אַזיערע און ציען זיי אַרויס, מיט געזאַנג, צוריק אויפן ברעג.

גרויס איז דער וווייטיק און טיף איז דער פּיין ביים דערמאָנען זיך יעדן פּרט. אָט דערמאָן איך זיך אונדזער שטוב, וואָס נעבן איר האָט זיך געשלענגלט דער טראַקט פון לינגמיאַן קיין נייַ־סוועניציאַן און ווילנע. לענגאויס דעם טראַקט איז געפלאָסן די זשעמיאַנע.

אין שטעטל איז געווען אַ געמויערטער בית־המדרש. דער וועלכן מיין טאַטע, יעקב־משה טאַבאַכאָוויטש ז״ל, האָט געבויט. איציק דער חזן איז געווען יאָרן דער שליח־ציבור פון שטעטל. שפּעטער פלעגט פאַרן עמוד דאַוונען אלחנן יאַצקעוויטש, וואָס איז געווען שוחט און סופר.

דער רב פון שטעטל איז געווען הרב ישעיהו בארג. עס האָט אין קאַלטיניאן עקזיסטירט אַ קלוב, וואָס איז געגרינדעט געווארן דורך אידע קאַץ; אַ גרויסע ביבליאָטעק מיט יידישע און העברעישע ביכער; אַ דראַמאַטישער קרייז, אַנגעפירט דורך מירטע כץ.

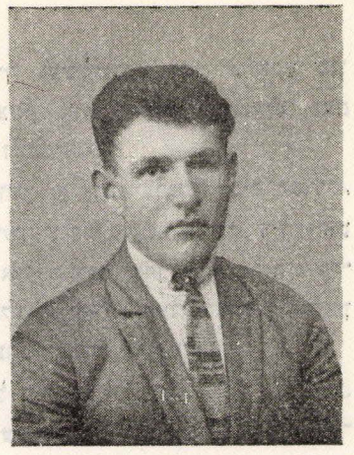
שטיל און רואיק איז געווען דאָס לעבן אין שטעטל. אָבער אָט קומט דער צווייטער וועלט־קריג, די דייטשע חיות פאַרנעמען אונדזער געגנט. די ליטווישע שכנים ווערן די באַלעבאַטים פון שטעטל. עס הויבן זיך אָן נגישות און רדיפות קעגן יידן. מיין פאָטער, יעקב־משה, מיט מיין ברודער בערל, קומען אום אויפן דריטן טאָג נאָכן אויסברוך פון קריג. זיי ווערן דערשאָסן נישט ווייט פון אונדזער שטוב. איך כאַפּ מיינע צוויי עופּעלעך און לויף קיין נייַ־סוועניציאן. פון דאָרטן לויפן מיר ווייטער, ביז מיר קומען נאָך לאַנגע און שווערע וואַנדערונגען, צו אַ זיכערן ברעג.

אַלע יידן פון קאַלטיניאן זיינען אומגעקומען — ווער אין שטעטל גופא, ווער אין פאַרניכטונגס־לאָגער פון פּאָליגאָן און ווער אויף די ווענען פון שטעגן פון די טרויעריקע וואַנדערנישן.

קאַלטיניאַן איז געווארן חרוב, יידן־ריין.

די פּייערלעשער־קאַמאַנדע אין קאַלטיניאַן

יצחק קאַוואַלסקי

צווישן בייד ווועלט־מלחמות

וין 27 יאָר ווי איך בין אַוועק פון מיין שטעטעלע קאַלטיניאַן און פונדעסטוועגן שטייט עס נאָך בייזן הייַנטיקן טאָג פאַר מיינע אויגן. איך בין נאָך אַלץ באַצויבערט פון איר שיינער נאַטור, פון אירע וועלדער און פעלדער און פון איר הערלעכער סביבה. אין משך פון הונדערטער יאָרן האָבן דאָרט געלעבט עטלעכע צענדליק יידישע משפחות, וועלכע זיינען געווען גוט באַפריינדעט מיט זייערע ליטווישע שכנים. עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז פונקט ווי די בוימער זיינען פאַרוואָרצלט טיף אין באָדן, אַזוי זיינען דאָרט אויך אייַנגעוואָרצלט די יידישע איינווינער און קיין שום שטורעם וועט זיי נישט קענען אַרויסרייסן. ליידער האָבן מיר אַלע געהאַט אַ ביטערן טעות: די היטלעריסטישע חיות האָבן זיי אָפגעמעקט פון דער ערד, און פון זיי קיין זכר נישט געלאָזט. אין דאָזיקן שרעקלעכן חורבן האָבן געמוסען אַ גרויסן חלק אויך ליטווישע שכנים, מיט וועלכע מיר האָבן צוזאַמען געלעבט אין משך פון פיל דורות.

אין דער געשיכטע פון יידישן ישוב אין קאַלטיניאַן דאַרף מען פאַרצייכענען עטלעכע וויכטיקע תקופות.

די תקופה פאַר דער ערשטער מלחמה, וועלכע האָט געלעבט רואיק און זיכער אויף דער קאַלטיניאַנער ערד. יעדערער האָט געהאַט זיין נחלה, זיין פרנסה, יעדערער האָט געפירט זיין רואיקן שטייגער־לעבן. 2 משפחות — קרעמער און רודניצקי זיינען געווען באַשעפטיקט ביי דער עקספלאָאַטאַציע פון וואַלד, און ביים מסחר מיט האָלץ. אויך די יידישע קרעמער און בעלי־מלאכות האָבן געצויגן זייער חיונה אין אַ גרויסער מאָס פון דעם וואַלד־האַנדל און די אַרבעטן, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט אים.

די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אַריינגעטראָגן אַן איבערקערעניש אין דער גאַנצער געגנט, וואָס איז געווארן אָפּקופירט דורך די דייטשן. אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג איז אַנטלאָפן טיף קיין רוסלאַנד און די איבערגעבליבענע האָבן געליטן פשוט הונגער. די לאַגע האָט זיך געענדערט, ווען די דייטשן האָבן צוגענומען די וועלדער, וועלכע האָבן אַרומגערינגלט קאַלטיניאַן, כדי אַרויסצושיקן דאָס האָלץ קיין דייטשלאַנד. די אַרבעט האָבן זיי איבערגעגעבן די 2 קאַלטיניאַנער האָלץ־סוחרים, קרעמער און רודניצקי. ביי זיי זיינען געווען באשעפטיקט פיל יידן פון קאַלטיניאן און פון די אַרומיקע שטעטלעך, און דער עיקר האָבן זיי באַקומען

אַ גרופּע יוגנט ביים אָפּפאָרן פון יצחק קאַוואַלסקי קיין ארץ ישראל
עס קניען: רבקה קוראָפּאטקין, ביילע גוטערמאַן.
עס זיצן: גאַלדע, יצחק, איידע קאַוואַלסקי.
עס שטייען: גיטע קוראָפּאטקין, משה פרידמאַן, הינדע גוטערמאַן.

פון דער דייטשער מאַכט פיל פּראָדוקטן פּאַר זייערע אַרבעטער, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס אַרויסגעראַטעוועט די יידישע באַפעלקערונג פון הונגער.

אין קאַלטיניאַן האָט זיך דאַן געפונען דער פֿאָניוועזשער רב, הרב כהנעמאַן וועלכער האָט זייער אַסך געהאָלפן ביים פּאַרטיילן שטיצע די יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך.

נאָך דער מלחמה, וועו אונדזער געגנט איז פּאַרנומען געוואָרן דורך דער רוסישער אַרמיי, האָט ווידער געהערשט אין אַלע שטעטלעך גרויס דחקות, אָבער אין קאַלטיניאַן איז דאָך געווען פיל בעסער ווי אומעטום. די סיבה איז געווען דאָס וואָס די קאַלטיניאַנער יידן האָבן געהאַט שטיקלעך ערד, און זיי האָט נישט אויסגעפעלט קיין גרינס, ברויט, און קאַרטאָפל.

וועו די פֿאָליאַקן האָבן פּאַרנומען אונדזער געגנט, און זי איז אָפּגעריסן געוואָרן פון ליטע, איז קאַלטיניאַן געבליבן כּמעט ביי דער גרענעץ. אייניקע משפחות, איבערהויפט די רייכערע, האָבן פּאַרלאָזט קאַלטיניאַן און זיך אַריבערגעטראָגן קיין ווילנע און אין די גרעסערע אַרומיקע שטעטלעך (סוועניציאן, נייַ־סוועניצאן).

די לאָגע אין קאַלטיניאַן איז געוואָרן אויסזיכטלאָז. די יוגנט האָט אינסטינקטיוו דערשפּירט דעם שטורם, וואָס רוקט זיך אָן אויף די יידישע קעפּ. עס איז אַנטשטאַנען די החלוץ־אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט געמוטמען צוגרייטן די יוגנט צו דער עליה קיין א"י. אַסך פון זיי געפינען זיך איצט אין מדינת ישראל.

משה שאליט

דער קאָלירפולער אָרגאַניזאַטאָר אדוואקאט אליהו רודניצקי

(אַרויסגענומען פון ביאָגראַפישן לעקסיקאָן, געדרוקט אין פּנקס פון ווילנער „יעקאָפּאַ" 1931, רעדאַגירט פון משה שאַליט)

אליהו רודניצקי

ליהו רודניצקי איז געבוירן געוואָרן אין קאַלטיניאַן, ווילנער גובערניע, אין יאָר 1892, אַלס זון פון אַ פֿאַרמעגלעכער פֿאַמיליע פון וואַלדסוחרים.

ווי אַלע יידישע קינדער אין יענער צייט האָט ער צוערשט אָנגעהויבן לערנען אין אַ טראַדיציאָנעלן חדר, דערנאָך אין אַ קבוץ פון פרושים און שפּעטער אין דער ווילנער יידישרוסישער גימנאַזיע פון פּ.אי. קאַגאַן, וועלכע ער האָט געענדיקט אין יאָר 1913.

גלייך נאָכן פֿאַרענדיקן די גימנאַזיע איז ער אַוועקגעפֿאָרן קיין דייטשלאַנד און האָט אָנגעהויבן שטודירן מעדיצין אין דער היידעלבערגער אוניווערסיטעט.

אין אַ יאָר אַרום איז אָבער אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה און ער האָט זיך געמוזט צוריקקערן אַהיים, קיין קאַלטיניאַן.

ער האָט אָבער אין יענע ערשטע קריגס־יאָרן נישט געקאָנט איינזיצן רואיק אין שטוב און איז אין זומער 1915 אַריבערגעפֿאָרן קיין נייַ־סוועניציאַן, וווּ ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין דער אָפּטיילונג פון „יעקאפא" און „אזע". די היפּטאַרבעט פון יענער צייט איז געווען די עוואקואַציע פון די היימלאָזע אויף דער ליניע: פֿאַניווועזש, אניקשט, אוטיאַן, נייַ־סוועניציאַן קיין פּענזאַ־טאַמבאָוו פון איין זייט און טשערניגאָווער גובערניע פון דער צווייטער זייט.

צוליב אָט דער אויפגאָבע איז ער אַריבער אין יאָר 1916 קיין גלובאָקע, וווּ ער איז געשטאַנען אין אַ שטענדיקן קאָנטאַקט מיט דעם „זעמסקי סאָיוז" און דעם „סאָיוז גאָראָדאָוו".

א. ר. האָט אָבער באַשלאָסן פֿאַרצוזעצן זיין שטודיום און איז אַוועקגעפֿאָרן קיין פּעטערבורג, וווּ ער איז אָנגעקומען אין פּסיכאָנעוראָלאָגישן אינסטיטוט.

אויך אין פּעטערבורג האָט ער נישט געקאָנט סתּם שטודירן. ער איז דאָרט תיכף געוואָרן אַקטיוו אין ציוניסטישן סטודענטישן לעבן. אין מאַי 1917 איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס געהילפֿן־סעקרעטאַר פון ציוניסטישן צ. ק. אין פּע־

נאָך אין דעם זעלבן יאָר איז ער אַריבערגעפאָרן קיין מאָסקווע, ווו ער איז באַשטימט געוואָרן אַלס סעקרעטאָר פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. אין יענע צייטן האָט ער אויך געגומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין „צעירי ציון", וועלכע איז נאָך דאָן געווען אַ פראַקציע פון דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע.

גלייכצייטיק האָט ער אויך פאָרגעזעצט זיין שטודיום אין מאָסקווער אוניווערסיטעט. ער האָט אָבער דאָרט אָנגעהויבן שטודירן אויפן יורידישן פאַקולטעט.

נאָכן בריסקער שלום־אָפמאַך, אין מאַי 1918, האָט ער זיך אומגעקערט אַהיים, קיין קאַלטיניאַן. ער האָט זיך אָבער באַלד באַזעצט אין ווילנע, ווו ער האָט איבערגענומען די רעדאַקציע פון דער יידישער צייטונג „לעצטע נייעס".

אין ווילנע איז ער תיכף געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע געזעלשאַפטליכע טוער. ער איז אויסגעקליבן געוואָרן אין דער ווילנער קהילה, ווו ער האָט אַ לאַנגע צייט אַמטירט אַלס מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג.

אין יאָר 1919 איז ער דעלעגירט געוואָרן צו דער ערשטער קאָנפערענץ פון „יעקאפא" און איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס חבר פון דער עקזעקוטיווע.

נאָך אין דעמזעלבן יאָר איז ער אויסגעקליבן געוואָרן אַלס ראָטמאַן פון ווילנער שטאָט־ראַט, ווו ער האָט פאַרנומען דעם אַמט ביזן יאָר 1928.

גלייכצייטיק האָט ער אין יענע יאָרן געאַרבעט אַלס פאָר־וואַלטונגס־מיטגליד אין דער צענטראַלער יידישער קאָאָפּע־ראַטיווער פאַלקס־באַנק. אין יאָר 1928 איז ער אויסגעוויילט

ה. גורוויטש

די גשטאלט פון א באגאבטע דערציערין

איז שווער זיך צוגעווינען צום געדאַנק, אַז די באַגאַבטע און אויסגעצייכנטע לערערין, נעכע, איז מער נישטאָ. און ס׳איז שטאַרק ווייטאָגדיק צו שרייבן און פשוט אומגלויבלעך, אַז דער־גרויזאַמער טויט האָט אַוועקגעריסן און אַוועקגעטראָגן אויף זיינע שוואַרצע פליגלען די אין יסורים־געליטערטע און גייס־טיק מאַראַלישע, ליכטיקע פערזענלעכקייט, אידעישע פאָלקס־לערערין און פאָלקס־אינטעליגענטין, וועלכע האָט אַ פאַר צענדליק יאָר, די בעסטע אירע יאָרן און אַלע אירע פעיקייטן אַוועקגעגעבן פאַר דער יידישער שול, לטובת דעם יידישן קינד און פאַרן דערציען אַ געזונטן יונגן יידישן דור, אייג־פלאַנצנדיק אין אים די אידעאַלן פון פאָלק און זיין קולטור.

זי האָט באַקומען מיטל־בילדונג אין סאָפיע גורעוויטשעס גימנאַזיע אין ווילנע, געענדיקט אַ פעדאַגאָגישן קורס אין העברעיש אונטער דער אָנפירונג פון ד״ר טשארנע, און זי האָט דערנאָך, מיט אַ גרויסער מאָס אידעאַליזם און מיט קדושה, געטראָגן די לאַסט פון שול אַרבעט.

זי גייט דורך אַלע שבעה מדורי גיהנום פון דער היטלע־ריסטישער אָקופּאַציע. אין יאָר 1944, בעת זי איז געווען אויף שקלאַפן־אַרבעט אין וועוויע — אַ דייטשער אַרבעטס־לאַגער — רויבט מען פון איר אַוועק אירע 2 קינדער צוזאַמען מיט דער אַלטער מאַמען, רייזע טאַבאַכאָוויטש. זיי זיינען אַלע אומגעקומען אין טויטן־לאַגער פון אוישוויץ.

איר ערשטער מאַן איז געווען בערל אַקסעלראָד, אַ געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון ראָט אין יענער באַנק. אויסער־דעם איז ער אויך געווען מיטגליד פון ראָט אין קאָאָפּעראַטיוון פאַראַנד אין וואַרשע.

אין די יאָרן 1925 איז ער געווען פאָרזיצער פון ווילנער סטודענטן־פאַריין. אין יאָר 1930 האָט ער געענדיקט דעם יורידישן פאַקולטעט אין ווילנער אוניווערסיטעט און איז געוואָרן אַ פּראַקטיצירנדיקער אַדוואָקאַט אין שטאָט.

איבער 7 יאָר איז ער געווען פאָרזיצער פון דער צעירי ציוניסטישער פאַרטיי אין ווילנער קאָנט. אין מאַי 1930 איז ער אויך אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון ווילנער „שול־קולט".

אַדוואָקאַט אליהו רודניצקי איז געווען איינער פון די פאָפולערסטע יידישע פערזענלעכקייטן אין ווילנער קאָנט. ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה איז ער מגולגל געוואָרן קיין טיף־רוסלאַנד און איז אין די צייטן פון שיקאָר־סקיס רעגירונג געוואָרן טעטיק אין טעהעראַן, די הויפט־שטאָט פון איראַן, אַלס אַרגאַניזאַטאָר פון די פליטים.

נאָך דער מלחמה האָט ער פאַרווירקלעכט זיין אַלטן טרוים און איז עולה געווען קיין ארץ ישראל.

ער האָט דאָ געאַרבעט אין דער שיכון־אָפּטיילונג פון פון דער הסתדרות און איז געווען אַן אַקטיוויסט חבר אין „ועד יוצאי ווילנה בישראל".

ער האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ וויכטיק בוך וועגן רוסלאַנד.

אַדוואָקאַט אליהו רודניצקי איז געשטאָרבן אין יאָר 1951.

יהא זכרו ברוך!

פעדאַגאָג און אַ געזעלשאַפטלעכער טוער. אים האָבן די דייטשן אומגעבראַכט אויפן נייעם פּאַרט אין קאָוונע.

נאָך דער גרויזאַמער טראַגעדיע איז זי איבערגעבליבן איינע אַליין מיט אַ קראַנקער שוועסטער. מען האָט זיי באַלד ביידן דעפּאָרטירט און אַוועקגעשיקט אין קאָנצענטראַציע־לאַגער פון שטוטהאָף.

קורץ פאַר דער באַפרייאונג איז אויך די שוועסטער געשטאָרבן און זי איז געבליבן אייניקאַם און עלנט. אַ שווער קראַנקע האָט זי אָנגעהויבן צו וואַנדערן איבער די שאַסייען און טראַקטן פון פוילן אויסזעענדיק ווי אַן אָפּגעסמאַליעטע האָלאָוועשקע, וועלכע מען האָט אַרויסגעכאַפּט פון אַ גרויסער שריפּה.

די עינויים אין געטאָ, דאָס לעבן אין קאַצעט, דער גרויזאַמער טויט פון אַלע אירע נאָענטסטע און טייערסטע, האָבן געווירקט אויף איר געזונט־צושטאַנד. זי האָט אָבער פאַר־מאָגט אין זיך אַ שטאַרקן דראַנג צום לעבן און שאַפן. זי האָט זיך באַלד געשטעלט בראש פון לאָדזשער יידישן קאָמי־טעט, ווו זי האָט געהאָלפן גרינדן שולן און קינדער־געזרטנער פאַר אונדזערע ניצול־געווארענע עופעלעך.

מען האָט אָבער לאַנג אויף די חורבות נישט געקאָנט לעבן און די שארית הפליטה האָט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן פוילן און וואַנדערן ווייטער, כדי זיך צו דערשלאָגן צו אַ פרייער יידישער היים.

נעכט האָט זיך אויך געלאָזט וואַנדערן מיטן גרויסן פליטים־שטראָם, איז צוגעשטעלט געקומען קיין דייטשלאַנד און פון דאָרט אַוועק קיין עסטרייך. אָן געזעלשאַפטלעכער אַרבעט האָט זי אָבער נישט געקאָנט לעבן און זי האָט זיך טאַקע גלייך געזוכט אַרויסצוגעבן אַ ספּעציעלע וואָכנשריפט מיטן נאָמען „אויפגאַנג", וועלכע איז באַלד געווארן דער אָרגאַן פון דער שארית הפליטה, וואָס האָט זיך דאָן קאָנצענטרירט אין עסטרייך.

זי האָט נישט נאָר רעדאַגירט די דאָזיקע וואָכנשריפט; זי האָט געשריבן כמעט אַלע אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען און זיך דערוואָרבן אַן אייגנאַרטיקן ליטעראַרישן סטיל. אויסערדעם האָט זי געווידמעט איר גאַנצע ענערגיע, כדי צונויפצוזאַמלען מאַטעריאַל וועגן דעם גרויזאַמען חורבן פון פוילישן און ליטווישן יידנטום.

חוץ דער היסטאָרישער און ליטעראַרישער אַרבעט איז זי גלייך אויך געווארן אַקטיוו אין דער פליטים־שול, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאָמען פון ד״ר טעאָדאָר הערצל. זי האָט דאָרט געהאָלפן איינאָרדענען פאַרשידענע קינדער־פאָרשטע־לונגען און האָט געווירקט, אַז די שול זאָל שטיין אויף אַ געהעריקן פּעדאַגאָגישן ניוואָ. איר גאַנצע נשמה האָט זי אַוועקגעגעבן דער דערציאונג פון די יידישע איבערגעבליבענע יתומים.

אין יאָר 1947 איז איר צווייטער מאַן, מלך באַקאָלטשוק, איינגעלאָדן געווארן צו אַ קאָנפערענץ פון „יד ושם", וועלכע איז אָפּגעהאַלטן געווארן אין ירושלים.

נעכט איז דאָן צוזאַמען מיט אים אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל. ליידער האָבן זיי דאָרט נישט געפונען קיין פּאַסיק פּעלד, ווו צו ווירקן און אַרבעטן. זיי האָבן דערפאָר אָנגענומען די איינלאָדונג פון דער שול־פאַרוואַלטונג פון דער יאָהאַניסבורגער יידישער פאָלקס־שול און זיינען ביידע אַוועקגעפאָרן קיין דרום אַפריקע.

מיט איר גאַנצן ברען האָט זיך נעכט איבערגעגעבן דער דערציערישער טעטיקייט. זי האָט ליב געהאַט די פּעדאַגאָגישע אַרבעט און האָט אין דעם געפונען אַ טראָפן טרייסט נאָך דעם גרויסן פּערזענלעכן און נאַציאָנאַלן אומגליק.

זייער פריצייטיק, אין עלטער פון 49 יאָר, האָט איר דער טויט אַוועקגערישן פון איר ליבער און איבערגעגעבענער אַרבעט. זי איז געשטאָרבן דעם 1־טן יוני, 1953.

אומפאַרגעסלעך וועט ביי אַלעמען פאַרבלייבן איר אָנדענק.

יחמיאל קארב

אלס רוסישער קריגס־געפאנגענער אין קאלטיניאן

אין יאָר 1916 האָבן מיך די דייטשן אַראָפגעבראַכט קיין קאָלטיניאָן איינצוואַרדענען „קינאייל אנלאגן" (טערפענטין פאַבריק). אַלס ספּעציאַליסט האָב איך באַקומען געהאַלט דרייסיק פּעניג אַ טאָג, ווייל איך בין געווען אַ רוסישער קריגס־געפאַנגענער. דאָס איז געווען דאָס געהאַלט פון יעדן קריגס־געפאַנגענעם, אָחוץ דעם עסן פלעג איך באַקומען אין נייַ־סוועניציאן יעדע 2 וואָכן רוי־פראָדוקטן, וואָס זענען געווען גענוג אויף 5 טעג. איך האָב שוין געהאַט אַ פרוי מיט אַ קינד. פון איין זייט בין איך געווען זייער צופרידן וואָס איך בין אין מיין געגנט און צוזאַמען מיט מיין משפּחה, אָבער פונוואַנען

נעמט מען צום עסן? איך האָב שוין באַדויערט וואָס אַדאַנק פֿראָטעקציע האָט מען מיך אַהער געבראַכט און איך דאַרף זיך צוהערן און זען ווי מענטשן הונגערן.

אין ווילנער קאָנט זיינען אַרומגעגאַנגען מענטשן געשוואָלענע פון הונגער. אויך סוועטציאַן האָט געהונגערט. נאָך וואָס בין איך אַהער געקומען, זען די ליידן פון אונדזערע יידן? דער וואָס האָט מיך אַראָפּגעבראַכט פון דייטשלאַנד איז געווען אַ הויפּטמאַן. ער איז געווען דער באַלעבאָס איבער אַלע וועלדער, טאַרטאַקן און טערפּענטין פאַבריקן פון דער גאַנצער געגנט.

ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ גאָלדענעם כאַראַקטער און האָט זייער ליב געהאַט יידן, ער האָט באַשטימט דעם רייכן וואלד־סוחר גרשון רודניצקי, אַז ער זאָל אָנפירן מיט דער עקספּלאָאַטאַציע פון וועלדער און מיט דעם טראַנספּאָרט קיין דייטשלאַנד אויפן טייך „זשעמיאַנע".

דאָן האָב איך זיך באַקאַנט מיט גרשון רודניצקי און מיט די יידן פון קאלטיניאַן. דער דאָזיקער וואַלד סוחר גרשון רודניצקי און די גאַנצע עדה שטעטלשע יידן האָבן אויס־געהאַלטן די געקומענע הונגעריקע פון געגנט. אַ חוץ דעם פלעגט מען אָפשיקן פעקלעך עסן קיין סוועטציאַן. ער האָט באַשעפטיקט יידן בײַ וואַלד עקספּלאָאַטאַציע נישט נאָר פון קאַלטיניאַן נאָר אויך פון נײַ־סוועטציאַן.

אַ דאַנק דעם רודניצקין האָב איך באקומען אַ פּאָר־אַרדנונג פון הויפּטמאַן צוצושטעלן קאָרטשעס פאַר דער טער־פּענטין פאַבריק, ווו איך האָב גוט פאַרדינט. דער הויפּטמאַן האָט געווּוסט דערפון. אייגנטלעך האָט ער צו מיר געזאָגט: „איך בין זייער צופרידן וואָס דו פאַרדינסט, נאָר דו זאָלסט נישט וווּרן רייכער פאַר מיר".

דער צווייטער רייכער וואַלד־סוחר פון קאַלטיניאַן איז געווען דער שוואָגער פון רודניצקי — הירשע קרעמער. ער איז געווען אַ ייד אַ למדן און אין דער פרייער צייט פלעגט ער זיצן בײַ אַ בלאַט גמרא. ער האָט געפירט זייַנע גרויסע וואַלד געשעפטן נישט נאָר אין אונדזער געגנט, נאָר אויך וויַיט אין רוסלאַנד. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער קיין געשעפטן נישט געפירט, נאָר זיין זון אליהו קרעמער פלעגט צושטעלן פאַר די דייטשן אַלערליי שוואמען און יאַגדעס, און דערמיט געגבען אַ גרויסן טייל יידן מעגלעכקייטן צו פאַרדינען אויף פרנסה. מען קען זאָגן, אַז אַ דאַנק די צוויי יידן זיינען פיל יידן לעבן געבליבן און נישט אומגעקומען פון הונגער. בכלל האָב איך נישט געזען נאָך אַ שטעטל, וואָס זאָל האָבן אַזויפיל קלוגע און געביל־דעטע יידן, ווי אין קאַלטיניאַן.

איך מוז נאָך דערמאָנען אַ קרוב פון דעם סוחר רודניצקי מיטן נאָמען מרדכי מאווש — אָדער ווי מען פלעגט אים רופן — מאָטל דער רב. ער האָט טאַקע געקענט זיין אַ רב, אַ לאַנגע צייט איז ער געווען אַ בוכהאַלטער ביי רודניצקין און שפּעטער ביי קרעמערן. ער אַליין האָט געשטאַמט פון אָרעמע עלטערן פון זאראסיי.

זיין פאָטער איז געווען אַ שינדלמאַכער, נאָר דער זון האָט געלערנט תורה און בילדונג. דערצו איז ער געווען אַ גוטער מענטש מיט א הדרת פנים, אַ שיינע שוואַרצע באָרד, מיט שוואַרצע קלוגע אויגן.

עס זיינען געווען נאָך וואַלד סוחרים ווי פופיסקי און אַנדערע. די איבעריקע פון שטעטל זיינען געווען „שאפארעס" ביי די סוחרים. דאָס שטעטל האָט כמעט נישט פאַרמאָגט קיין יידישן בעל מלאכה, אַ חוץ איין שניידער און גלעזער, די לעצטע צייט האָבן די קאַלטיניאַנער יידן פאַרמאָגט שיינע ווירטשאַפטן, סעדער, און ביינען־שטאָקן.

ס׳איז מיר שווער אויסצורעכענען יעדן ייד פון שטעטל, און איך באַגרענעץ זיך מיט אַ פאָר פאַמיליעס.

ה׳ כץ האָט געהאַלטן די פאָסט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער איז געווען אַ קלוגער מענטש און געהאָט עטלעכע טעכטער און אַ ייִנגל אליהו, וועלכער איז געווען אַ דאָלמע־טשער ביי דעם דייטשן פאָרשטייער. ער איז נאָך געווען גאָנץ יונג, האָט פריינדלעך באַהאַנדלט יעדן אייִנציקן, נישט נאָר יידן, נאָר אויך קריסטן פון דער געגנט. ער איז געווען זייער באַליבט ביי דער באַפעלקערונג, אין די יאָרן צווישן די צוויי וועלט מלחמות האָט ער זיך באַשעפטיקט ביי דעם וואַלד־מסחר און געלעבט אין נײַ־סוועטציאן. נישט קוקנדיק, וואָס ער איז געווען זיין גאַנצן לעבן אַ גרויסער פריינד מיט די אַלע ליטווינער שכנים, ווען זיין פרוי און קינד האָבן זיך געפרווט ראַטעווען, און אַנטלאָפן אין די קאַרן־פעלדער, זיינען די ליטווישע שכנים זיי נאָכגעלאָפן און געהאָלפן זיי אומברענגען.

ער איז אויך געווען אַ ספּאָרטלער, און דער פירער פון די פּייער־לעשער אין נײַ־סוועטציאַן.

די צווייטע פאַמיליע איז געווען אברהם יצחק גוטערמאַן, ער איז געווען אַ שאָפער און אַ ייד אַ חכם. ער האָט פאַרמאָגט פיל הומאָר און אָפט געלערנט אין דער פרייער צייט אַ בלאַט גמרא.

היינט איז דאָס שטעטל אויסגעלידיקט פון יידן.

איך בויג דעם קאָפּ פאַר די הייליקע קדושים, פאַר די גוטע, קלוגע מענטשן פון דער שטעטלע קאַלטיניאַן.

העשל גורוויטש

הרב הגאון רבי יוסף כהנמאן

פאַרוועבט מיט זיין גאַנצער נשמה אין גמרא־ניגון, אין רבנישער עבודה און אין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט פון ווידז, קאַלטיניאַן און פאניוועזש ביז בני־ברק.

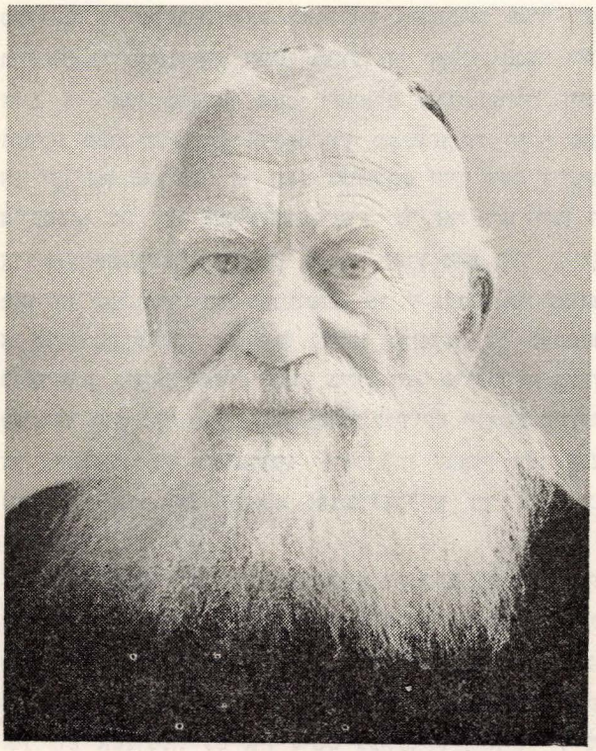
עס איז אוממעגלעך אין אַ קורצן מאמר איבערצוגעבן דעם קאַלירפולן לעבנסוועג פונעם גרויסן גאון רבי יוסף כהנמאַן, וועלכער האָט אויף אַלע אפשניטן פון זיין טעטיקייט אַרויסגעוויזן אַלע מעלות פון זיין גרויסער פערזענלעכקייט. דאָ וויל איך נאָר אין קורצן באַרירן זיינע גרויסע פאַרדינסטן ביים ברענגען הילף, מאַראַלישע און מאַטעריעלע, די עדות, מיט וועלכע ער האָט אָנגעפירט אַלס רב.

הרב ר׳ יוסף כהנמאן איז געבוירן אין קולי, ליטע, האָט געלערנט אין דער טעלשער ישיבה און האָט אין יאָר 1911 חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון באַוווסטן וויזער רב ר׳ לייבעלע. וועז ר׳ לייבעלע האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות אין ווילקאָמיר איז זיין איידעם, ר׳ יוסף כהנמאן געווארן רב אין ווידז. דעמאָלט האָבן אין דער ווידזער ישיבה געלערנט בחורים אויך פון די אַרומיקע שטעטלעך. עס זענען פון דאָרט אַרויס גרויסע תלמידי־חכמים.

אין יאָר 1915, וועז די דייטשן האָבן פאַרנומען אונדזער געגנט און ווי פון אַסך אַנדערע שטעטלעך האָבן אויך די יידן פון ווידז פאַרלאָזט זייערע היימען. דער ווידזער רב איז צוזאַמען מיט נאָך יידן אַוועק קיין איגנאַלינע און האָט דאָרט געלעבט אין שוועריע באַדינגונגען, האָט נישט געהאַט קיין דירה און געווינט צוזאַמען מיט זיין משפחה אין אַ ווינקל פון איגנאַלינער בית־המדרש.

אין יענער צייט האָבן די קאַלטיניאַנער תלמידים, וואָס האָבן געלערנט אין דער ווידזער ישיבה, באַשלאָסן אַראָפּצוברענגען דעם רב מיט זיין משפחה קיין קאַלטיניאַן. ר׳ שלמה יאָסע כץ האָט דעם רב אַרייניגענומען צו זיך אין זיין גרויסער דירה און ר׳ יוסף כהנמאן האָט אָנטיילגענומען אין אַלע שטאָטישע ענינים, כאָטש ער איז נישט געווען דער אָפיציעלער רב.

די דייטשע מיליטעריש מאַכט האָט דעמאָלט געעפנט אַ צענטראַלע פאַרן עקספלאָאַטירן די אַרומיקע וועלדער. מיט דער צענטראַלע האָט אָנגעפירט אַ דייטשער הויפטמאַן, וועלכער האָט ר׳ יוסף כהנמאַן אַרויסגעוויזן גרויס פריינטשאַפט און אַדאַנק דעם רבס אינטערוועניז האָט דער באַוווס־

הרב הגאון ר׳ יוסף כהנמאן

טער וואַלד־סוחר ר׳ גרשון רודניצקי, באַקומען די גאַנצע אַדמיניסטראַטיוועז אָנפירונג ביים האַקן און עקספּאָרטירן דאָס האָלץ קיין דייטשלאַנד. די דאָזיקע אַרבעט האָט געהאַט אַ גרויסע באַדייטונג פאַרן אויפלעבן די ווירטשאַפט אין קאַלטיניאַן און באַדייטנדיק געלינדערט דעם הונגער, וואָס האָט געהערשט אין יענער געגנט. די אַרבעטער און אָנגעשטעלטע, וואָס זענען געווען באַשעפטיקט ביי דער עקספּלאָאַטאַציע פון די וועלדער, האָבן באַקומען אַ ספּעציעלן צוטייל פון פּראָדוקטן.

די קלאַנגען וועגן דער „שפע" אין קאַלטיניאַן האָבן זיך פונאַנדערגעשפרייט איבער די אַנדערע שטעטלעך, וווּ דער באַשפייזונגס־מצב איז געווען אַ פיל ערגערער און די יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך האָבן אָנגעהויבן קומען אויף באַזוכן קיין קאַלטיניאן. די געקומענע זענען דורך די

קאַלטיניאַנער יידן אויפגענומען געוואָרן בסבר פנים יפות.

קיין קאַלטיניאן פלעגן דעמאָלט קומען די יידן נישט נאָר פון די אַרומיקע נאָענטע שטעטלעך, נאָר אויך פון ווייטן ווילנע, פון וואַנען דער הונגער האָט זיי געצוווּנגען צו וואַנדערן און זוכן שפּייז. אין מילִיטעריש לאַגער ביי פּאָדבראָדז און פאליגאן, האָבן די דייטשן קאַנצענטרירט די באַפעלקערונג, וואָס זיי האָבן אַרויסגעטריבן פונעם נאָענטן מלחמה־פּאָס. צווישן די אַרויסגעטריבענע זענען אויך געווען אַסך יידן. דער יידישער ישוב אין ניי־סוועניציאַן האָט דער ערשטער אַרגאַניזירט אַ ברייטע הילפס־טעטיקייט פאַר די יידן פון פאליגאַן. די ערשטע, וואָס האָבן זיך אָפּגערופן, אויף דעם רוף פון ניי־סוועניציאַן, זענען געווען די קאַלטיניאַנער יידן. הרב ר׳ יוסף כהנמאַן האָט דעמאָלט אַרויסגעוויזן זיינע גרויסע פעיקייטן ביים אַרגאַניזירן ממשותדיקע הילף פאַר די יידן פון פאַליגאַן. ער האָט געווירקט אויף דעם דייטשן הויפטמאַן פון דער האַלץ־צענטראַלע, ער זאָל דערלויבן די אַרויסגעאַטעוועטע יידן פון לאַגער פאַרן מיט דער קליין־באַן פון קאַלטיניאַן ביז פאַניוועזש, ווו די געגנט איז געווען אַ פרוכטבאַרע און עס איז געווען גרינגער צו באַקומען פראָדוקטן. אין פאַניוועזש זענען צוליב דעם פריערדיקן גירוש פון דער רוסישער מאַכט, געשטאַנען ליידיקע יידישע הייזער. די היימלאָזע און הונגעריקע יידן האָבן אַדאַנק דער אינטערווענץ פון הרב כהנמאַן איבערגעקליבן זיך אין יענע הייזער.

די קלאַנגען וועגן דער טעטיקייט פון הרב כהנמאַן זענען דערגאַנגען צו די הונגעריקע יידן פון דער גאַנצער געגנט, און קאַלטיניאַן איז געוואָרן אַ צענטער פאַר הילף און רעטונג, ווו יעדער דורכגייער האָט באַקומען אַ וואַרעם ווינקל און גוט אָפּצוסן. עס איז נישט געווען קיין איין יידישע משפּחה אין קאַלטיניאן, וועלכע זאָל נישט אַריינגענומען צו זיך יידישע פליטים.

אין יאָר 1919 האָט הרב ר׳ יוסף כהנמאַן פאַרלאָזט קאַלטיניאַן און איז אויסגעווייזלט געוואָרן אַלס רב אין פּאָניוועזש, ווו ער האָט אנטוויקלט אַ פאַרצווייגטע געזעלשאַפט־לעכע טעטיקייט. חוץ דער גרויסער ישיבה האָט ער אויך געשאַפן און געבויט אַנדערע רעליגיעזע אינסטיטוציעס.

אין שטעטל האָבן עקזיסטירט 25 בתי־מדרשים, ווו חוץ דעם דף־יומי זענען אויך געווען איינגעפּירט די דריי חלוקות פון ש״ס, וואָס מען האָט יעדעס יאָר געענדיקט. דאָרט האָט פולסירט אַ פילפאַרביק יידיש לעבן און דער רב האָט חוץ דער גרויסער אַרבעט אַלס מרא דאתרא געטראָגן אויף זיך אויך די שליחות פון אַ דעפוטאַט אין ליטווישן סיים און איז געווען אַ מיטגליד פון פרעזידיום פון אָגודת הרבנים פון גאַנץ ליטע.

די יידן אין די ליטווישע שטעטלעך האָט מען אומ־געבראַכט, פאַרפיניקט און דערשאָסן. עס איז געווען איינער פון די גרויסע נסים, וואָס האָט אָפּגעהיטן דאָס לעבן פון הרב יוסף כהנמאן און אים דורך פאַרשידענע אומווּעגן דערפירט צו די ברעגעס פון ארץ־ישראל. אין יאָר 1944 האָט דער רב דאָס ערשטע מאָל זיך פאַרקוקט אויף דעם נאָקעטן באַרג אין בני־ברק און אַ פאַרבענקטער געזאָגט: „ווי שיין עס וואָלט געווען דאָ אויפצושטעלן אַ ישיבה!״ דעמאָלט איז דערביי געשטאַנען אַ יונג, אַ פּשוטער יונג, און ער האָט מיט אָנגעצונדענעם ערנסט, ווי אין אַ תפילה זיך אָנגערופן: „רב, איך גיב אייך אָוועק אַלע מיינע מגרשים אויפן באַרג, איר זאָלט דאָ בויען אַ ישיבה״.

דער רב האָט נישט פאַרלאָנגט אומזיסט און דער יונג האָט באַשטאַנען אויף אַ גאָר ביליקן פּרייז, בתנאי, אַז ביז אַ יאָר זאָל מען זיך נעמען צום בויען די ישיבה.

אַ סך פאַרנעם, שווּוּנג און ענערגיע איז אַרייַנגעלייגט געוואָרן אין דאָזיקן גרויסן תורה־ווערק, וואָס נעמט אָרום ביים היינטיקן טאָג איבער 1000 תלמידים, חוץ די 400 מיידל־לעך אין דער באַזונדערער גימנאַזיע.

הרב יוסף כהנמאן האָט זיך נישט באַגנוגנט מיט דער גרויסער ישיבה, מיט די בתי־אבות פאַר פאַריתומטע קינדער, מיט דער פרעכטיקער אינסטיטוציע „ירחי כלה״, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר די באַנייאונג פון אַן אוראַלטער טראַדיציע צו לערנען תורה אין גרויסע מאַסן, ווי אַמאָל אין די צייטן פון די אמוראים אין די גרויסע ישיבות פון סורא און פומפּדיתא. נעמען אויך היינט אין בני־ברק אָנטייל טויזנטער מענטשן פון אַלע שיכטן, וואָס קומען פון אַלע עקן לאַנד און אויך פון אַנדערע לענדער.

הרב יוסף כהנמאן גיט אָוועק אַסך ענערגיע און איניציאַ־טיוו פאַר דעם אייגנאַרטיקן פאַראייביקונג־מאנומענט, וואָס ער שטעלט אויף פאַרן ליטווישן יידנטום, פאַר די יידן פון קאַלטיניאַן, פּאָניוועזש און אַלע אַנדערע שטעט און שטעט־לעך אין ליטע. אויף אַ גרויסן שטח וועט שטיין דער בנין, אין וועלכן עס וועלן זיך געפינען איבער 700 מצבות, לויט דער צאָל פון די חרובע יידישע קהילות אין ליטע. אויף יעדער מצבה וועט זיין אויסגעקריצט דער נאָמען פון דער קהילה, די דאָטע פון איר אַנטשטיין און דער טאָג פון חורבן. אין דאָזיקן אהל־קדושים וועלן זיך צונויפקומען שארית־הפליטה פון די ליטווישע יידן, מתיחד זיין זיך אין אַבסאָלוטער שטיל־קייט מיטן זכרון פון די קדושים, זאָגן קדיש. אין דעם אָרון קודש, וואָס וועט אויפגעבויט ווערן אינעם באַרג, וועלן זיך געפינען אָפּגעראַטעוועטע ספרי־תורה׳ס פון ליטווישע שולן און בתי־מדרשים. פונעם אָרון־קודש וועלן פירן טרעפ צו אַ הייל — די מערה פון די פנקסים פון אַלע יידישע קהילות אין ליטע. אַ ספּעציעל געשאַפענע לייטונג פון ליטווישן אַרכיוו וועט זאַמלען ידיעות פון אַלערליי מקורות, כדי צו

רעסטאורירן פנקסים פאַר די קהילות, וועלכע האָבן זיי פאַרלוירן. דאָרט וועלן זיך אויך געפינען די מגילות השואה, וואָס ווערן געשריבן אין אלע שפּראַכן וועגן אומקום פון ליטווישן יידנטום. אינעם אימפּאָזאַנטן בנין פאַר דער ביבליאָטעק ווערן קאָנצענטרירט די ספרים און כתב־ידן פון ליט־ווישע גאונים אויף אַלע געביטן פון שאַפן אין משך פון 650 יאָר.

ווען איך שרייב די דאָזיקע ווערטער איז דער רב נאָענט צו די שמונים, אָבער ער לערנט נאָך אַן ברירלן. זיין בליק און קול זיינען פול מיט יוגנטלעכן גלי. דער רב׳ס שיעור דער־גייט צו יעדן אייניקן צוהערער אפילו אין ווייטסטן ווינקל. אין דער פאָניוועזשער ישיבה אין בני־ברק איז אַן אמתער קיבוץ גלויות. עס לערנען דאָרט בחורים פון פאַרשידענע לענדער. אין די טעג פון „ירחי־כלה" קומען אַהין רבנים און פשוטע יידן פון אַ גאַנץ יאָר, סוחרים און בעלי־מלאכות, לוין־אַרבעטער און מיליטערלייט, לערער און פקידים, אַלטע־לייט, בחורים פון אַגדערע ישיבות און סטודענטן פון די הויך־שולן. אַלע וואַרפן זיי פון זיך אַראָפּ די פאַרנומענקייט פון א גאַנץ יאָר און זאַרגלאָזע זעצן זיי זיך גלייך אַוועק ביי די

ביילע גארשין

א העלדישע משפחה

אין קאָלטיניאַן האָט געלעבט די משפחה גוטערמאַן, וועמענס ראש המשפחה ר׳ אברהם יצחק איז געווען פון פאַך א פישער. ער איז געווען פון מיטעלן וווקס, ברייטפלייציק מיט שטאַרקע געזונטע הענט, וואָס האָבן טאָג און נאַכט געארבעט מיטן פישער־שיפל, געשלעפט פולע נעצן מיט געפאַנגענע פיש.

דאָס לעבן אויף דער פרייער נאַטור, אויף די טייכן, וואָס האָבן זיך געצויגן צווישן פעלדער און וועלדער, האָט אים־געהאָמערט זיין כאַראַקטער, שטאַרק ווי שטאָל. ער האָט נישט קיין מורא געהאַט פאַר קיין געפאַרן פאַר קיין בייזע ווינטן און שלעכטע וועטערן.

א קוואַל פון געזונט איז פאַר אים געווען אויך דאָס צניעותדיקע און ריינע לעבן וואָס ער האָט געפירט. אין זיין פרייער צייט פלעגט ער זיצן און לערנען א בלאַט גמרא און אַמאָל אויך לייענען א בוך, וואָס ער האָט געמען אין דער ביבליאָטעק. דער הויפּט־תענוג איז פאַר אים געווען א בלאַט גמרא, א פרק משניות, און אַפילו זיצנדיק אין פישער־שיפל פלעגט ער איבערחזרן דאָס געלערנטע, איבער־טראַכטן די פילפולים. ער האָט געהערט צו דעם טיפּ יידן, אין וועלכע עס האָט שטיל געצאַפלט א פילנדיק האַרץ און א גרוסער דורשט צו לערנען און לייענען. אים האָט געצויגן צו ווייטע מרחקים, צו אומבאַקאַנטע לענדער, צו וועלכע שטענדערס, יעדער צו זיין באַשטימטער קבוצה, אין די זאַלן, צי אונטערן פרייען הימל, ווו גענוי צו דער אַנגעצייכנטער שעה דערשיינט דער רב אַדער איינער פון די ראשי־ישיבה און הויבט אָן מחדש זיי די חידושים, אויסגעפינען נייע מיינען סיי אין די פשוטע, סיי אין די קאָמפּליצירטע ווערטער פון דער מסכתא, וועלכע ווערט געלערנט אין געגעבענעם יאָר, פונקט ווי אַמאָל, מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק, אינעם זעלבן בני־ברק, ווו עס איז אַמאָל געשטאַנען די היסטאָרישע תורה־פעסטונג, וואָס עס האָט דאָ אויפגעשטעלט רבי עקיבא. דעמאָלט איז בני־ברק נאָך געווען א דאָרף און עס פלעגן קומען אַהין די יידן פון ווייטן גליל, פון עמק־יזרעאל, פון די יהודה־בערג, פון רייכן דרום און פון עבר־הירדן, מענטשן פון פויערים־פאָלק און די חכמים, וואָס האָבן פון פרי ביז נאַכט עוסק געווען אין תורה. הרב כהנמאַן האָט דאָ געשאַפן א צענטער פון המשך, ווו עס הערשט אַבסאָלוטע פאַרבינדונג מיטן אַמאָל פון דער יידישער געשיכטע און טראַדיציע, און מיט דער וואַרעמקייט, וואָס ער האָט מיט זיך מיטגעטראָגן פון זיין אַמאָליק שטעטל קאָלטיניאַן.

ער האָט נישט געקענט דערגרייכן און זיך געמוזט באַגנוגע־
נען מיטן לייענען וועגן זיי.

ער האָט ליב געהאַט צו לייענען ביז שפּעט אינדערנאַכט,
אָבער נישט קענענדיק זיך דערלויבן צו לאָזן ברענען אַזוי
לאַנג אַ נאַפּט־לעמפּל, פלעגט ער צוגרייטן לאַנגע דינע
„קינעלעך" פון אויסגעטריקנטן האָלץ און נאָך יעדן אויס־
לעשן זיך האָט ער אַנגעצונדן אַן אַנדערס.

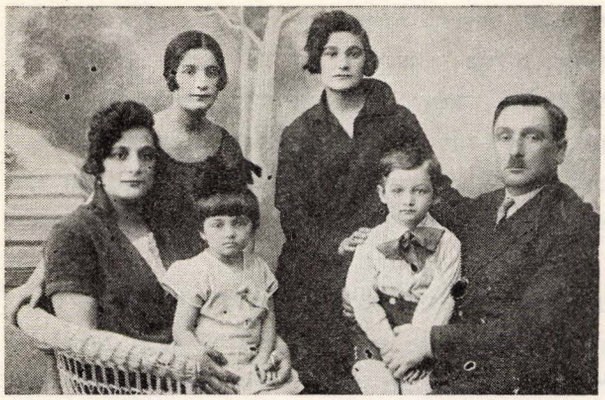
צו זיינע אייגנשאַפטן האָט אויך געהערט דאָס שטעלן
זיך תמיד אויפן צד פון שוואַכן און זוכנדיק צו לינדערן אוֹן
פאַרגרינגערן דאָס לעבן פונעם אַרעמען האָט ער זיך קענג־
געשטעלט יעדן בעל המחמיר, אויפווייזנדיק אַז די תורה
שטרעבט אויך צו פאַרשענערן און פאַרגרינגערן דאָס לעבן.

עס פלעגט טרעפן, אַז די קריסטן האָבן אין אַ פריילעכן
מאָרק־טאָג געפרוווט טשעפּען זיך צו די יידן, האָט אָבער
דאָס באַווייזן זיך פון ר׳ אברהם־יצחק אָנגעוואָרפן אויף זיי
אַ שרעק און דערפילנדיק אויף זיך זיינע שטאַרקע הענט,
האָבן זיי זיך גיך אויסגעניכטערט פון זייער שיכרות און זיך
אָפּגעטראָגן.

אין די טעג וועו דאָס פּוילישע מיליטער האָט נאָך דער
ערשטער וועלט־מלחמה פאַרנומען קאַלטיניאַן און אָנגעהויבן
פייערן זייער „באַפריאונג" דורך ראַבעוועו און שלאָגן יידן,
איז ר׳ אברהם־יצחק צוזאַמען מיט זיין יינגערן זון בערל
ארויס צו זיי און מיט קלעפּ פאַרטריבן זיי פון שטעטל.

דער אַלטער ר׳ אברהם יצחק איז אַנטלאָפן פון קאַלטיניאַן
אונטער דער שיסעריי פון די ליטווישע באַנדיטן. ער איז
אַריבערגעשוווּמען די זשעמיאַנע, איז אָנגעקומען קיין נייַ־
סוועניאַן און איז שפּעטער אַוועקגעפירט געוואָרן צוזאַמען
מיט די אַנדערע יידן קיין פּאָליגאָן, ווו ער איז אומגעבראַכט
געוואָרן אין דעם ריזיקן מאַסן־קבר, אין וועלכן עס האָבן
געפונען זייער טויט די טויזנטער, אַנדערע העלדן און קדושים.

ר׳ אברהם־יצחקס זון, בערל, האָט פונקט ווי זיין טאַטע
פיינט געהאַט צו פאַרשווייגן עוולות. אומעטום, ווו עס איז
פאַרגעקומען אַ קאָנפליקט, אין וועלכן דער אַרעמער איז

בערל גוטערמאַן, זיינע קינדער אפרים און צירקע, פרוי חיה מיט
אירע שוועסטערס: הענע און שרה כ״ץ

געווען באַדראַט, האָט בערל זיך באַווייזן און באַוויגן, אַז
דער אמת זאָל זיגן.

דאָס שרעקלאָזע פאַרטיידיקן דעם יידישן כבוד און נעמען
אין שוץ דעם אַרעמען און באַוולטן, איז איבערגעגאַנגען
בירושה פון ר׳ אברהם־יצחקן נישט בלויז צו זיינע זין נאָר
אויך צו זיינע אייניקלעך. זאלעס זון, דוד (דודקע) איז אין
זיין שטרעבונג צו גערעכטיקייט דערפירט געוואָרן צום
קאָמוניזם און האָט ליידנשאַפטלעך געקעמפט קעגן די פּוילישע
אונטערדריקער און איז דערפאר געווען אַן אָפטער אייַ־
וויגער פון די פּוילישע טורמעס.

וועו עס איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה
איז ער געלאָפן קיין סאָוויעט־רוסלאַנד, האָט געקעמפט אין
דער סאָוויעטישער אַרמיי און האָט זיך פרייוויליק געמאָלדן
צו העלפן די פאַרטיזאַנער אין הינטערלאַנד פונעם שונא.
ער איז דורך אַ פאַראַשוט אַראָפּגעלאָזט געוואָרן אין אַ וואַלד
און זיך אָנגעשלאָסן אַן דער פאַרטיזאַנער־אַרמיי און איז
בעת אַ בלוטיקן קאַמף מיטן איבערוויגנדיקן דייטשן מיליטער
אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די היטלעריסטישע רוצחים,
וועלכע האָבן אים פאַרפיניקט צום טויט.

בערלס זון, אפרים (עפּרויקע), האָט העלדיש געקעמפט
אין די רייען פון דער סאָוויעטישער אַרמיי.

חורבן קאלטיניאן

רחל מילונטשיק

אין יענע פינצטערע טעג

עם 22 יוני 1941 באַפאַלן די דייטשן די ליט־ווישׁ־סאָוויעטישע טעריטאָריע. ביי אונדז אין שטעטל ווערט די פאַניק זייער גרויס. עס קומען צולויפן פון ליטע אַ סך מענטשן, ווילן זיך ראַטעוון קיין רוסלאַנד, אָבער צום באַדויערן איז שוין צו שפּעט. די דייטשן האָבן שוין אַרומגערינגלט דאָס שטעטל פון אַלע ווערט פון טאָג צו טאָג ערגער. די מאַכט נעמען איבער די ליטווינער, וועלכע הויבן אָן צו פאַרפאָלגן די יידישע באַפעלקערונג. מען באַפאַלט יידן אין גאַס, מען ראַבווועט די יידישע געשעפטן און מ׳שלעפּט יידן אויף פארשידענע אַרבעטן.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָב מיר זיך דערוווסט, אַז אין לינגמיאן איז פאַרגעקומען אַ שרעקלעכע שחיטה אויף יידן און דאָס גאַנצע שטעטל איז אומגעקומען אויף אַ גרויזאַמען אופן. אויך די לאַגע אין שטעטל איז געווארן ערגער. דעם 8 יולי האָט מען כלומרשט אַרעסטירט מאָשע ראכין (יצחק יעקב׳ס טאָכטער) יואלס ווייב ז״ל מיט אירע אַ פּלימיניצע, חנה ביילע כארמאַץ. מען האָט זיי אַרויסגעפירט הינטערן שטעטל און דאָרטן זיי תיכף דערשאָסן. זיי זיינען געווען די ערשטע קרבנות פון שטעטל. פרייטיק דעם 11 יולי, 1 אַזייגער ביינאַכט האָט מען אַרומגערינגלט דאָס שטעטל, צונויפ־געמאָלן עטלעכע משפּחות און זיי אַרויסגעפירט הינטערן שטעטל, נעבן דער אַזיערע און זיי דאָרטן דערשאָסן.

עס זיינען דאָן אומגעקומען: מיין פאָטער אברהם־לייבע מילונטשיק, רחל און יצחק מילונטשיקס קינדער, שאסל וואלאוויטש מיט אירע קינדער. חסיה, שלמה און אסתר. אסתר האָט חתונה געהאַט פאַר אַ סוועניצאַנער קליאַטשקע, זי האָט געשוואַנגערט און נאָך דער שחיטה, האָט מען געפונען לעבן איר, איר טויטן קינד.

אין יענער נאַכט זיינען אויך אומגעקומען ראובן טראק מיט זיין פרוי, ער שטעלט אַ ווידערשטאַנד און שטעכט מיט אַ מעסער אַ פאַליציאַנט. אייידל קאוואלסקי מיט די קינדער, לאה און בנימין רופייץ, חנה אייידל גוטערמאַן מיט די קינדער. אברהם יצחק גוטערמאַן, איר מאַן איז געבליבן לעבן, ער איז שפּעטער אומגעקומען אין פאַליגאַן. לויט ווי מען האָט איבער־געגעבן, איז דער זקן פון בערך 80 יאָר, אַריבערגעשוווומען דעם טייך און אַנטלאָפן קיין נייַ־סוועניצאַן. פון דאָרט האָט מען אים שפּעטער אַרויסגעפירט קיין פאַליגאַן.

די צווייטע וואָך זיינען אומגעקומען: יעקב משה טאַבאַ־כאָוויטש, בערל טאַבאַכאָוויטש, און דוד רופייץ.

די איבעריקע יידן זיינען געבליבן אין קאַלטיניאַן ביז צו דער אַרויסשיקונג קיין פאַליגאַן, ווו מען האָט זיי אום־געבראַכט צוזאַמען מיט אַלע יידן פון סוועניצאַנער געגנט.

אין סוויר האָב איך געטראָפן מיט בערל וואלאוויטש און זיין פרוי און מיט בערל גוטערמאַנס משפּחה. חיה, בערל גוטערמאַנס פרוי, און אירע טעכטערלעך זיינען אומגעקומען אויפן וועג קיין סוועניציאן. בערל איז געשטאַרבן אין אַ לאַגער פון עסטאַניע. חנה רופייץ איז אומגעקומען ביי דער ליקווידאַציע פון ווילנער געטאָ. בערל וואַלאָוויטש מיט זיין פרוי גייַען זען וואָס עס איז געשען מיט זייער איבערגעלאָזענע ביי אַ קריסטין אין ניעמענטשין טאָכטערל. די גויים האָבן זיי געמסרט און זיי ווערן דערשאָסן. מען באַגראָבט זיי ביים הויז פון דער קריסטין.

דוד גוטערמאַן האָט געדינט ביים אויסברוך פון קריג אין דער פוילישער אַרמיי און פון דאָרט איז ער מגולגל געוואָרן קיין רוסלאַנד. אין יאָר 1943 האָט מען אים אַראָפ־געלאָזט מיט אַ פאַראַשוט אין די קאָזאַניער וועלדער. דאָרט איז ער נאָמינירט געוואָרן אַלס קאָמאַנדיר פון אַ ספּעציעלער דיוועירסיע גרופע. אין איינעם פון די אַטריאַדן פון דער ברי־גאַדע „ספּאַרטאַק״ איז ער אומגעקומען בעת דער בלאָקאַדע אויף די קאָזיאַנער וועלדער.

עס האָבן זיך געראַטעוועט: נעכע טאַבאַכאָוויטש, ביילע גארשיין, יוסף אבראַמאָוויטש, יואל ראכין, שמואל כץ, גרשון כץ מיט זיין פרוי און קינד, און חנה פארטנאָי.

דאָס איז אַלץ וואָס עס איז געבליבן פון דעם יידישן ישוב אין קאַלטיניאַן.

אין פאָליגאָן זיינען אומגעקומען: מאָטל מאָוש מיט זיין פרוי רחל כץ און זייערע קינדער, דבורה׳לע און הירשעלע. אַלטער טאַבאַכאָוויטש מיט זיין ווייב ביילע. שיינע טאַבאַכאָוויטש, בנימין וואָלאָוויטש מיט זיין משפחה. בן־ציון וואָלאָוויטש מיט זיין משפחה. שפרה רופייץ—רודניצקי מיט איר קינד. גארשינס משפחה מאָטל און מערע. חלאָינע גאווענדע און זיין ווייב בתיה רייזע און טאָכטער איטל. אברהם יצחק גוטערמאַן, איטל גאווענדע. שלום טוביהס טאָכטער. רפאל כץ מיט זיין ווייב דינה און טאָכטער, חתונה געהאַט פאַר יעקב טאַבאַכאָוויטש מיט איר קינד יצחק־עליע. אליהו קורץ־פאַטקינס משפחה, זיין טאָכטער רבקה מיט איר מאַן נתן בייגל און קינד לאה׳לע. העניע קומט מיט איר מאַן אין קאַלטיניאַן, ביי איר ווערט געבוירן א קינד און קומען אַלע אום אין פאָליגאָן.

נעכע טאַבאַכאָוויטש־באקאלטשוק

די מאסן־קברים פון פאנאר און פאָליגאן

צוויי פייערן האָבן איינגעשלונגען צענדליקער טויזנטער יידן: פאנאר און פאָליגאָן. פאנאר האָט אָפגעווישט דעם יידישן קיבוץ פון „ירושלים דליטא" און פאָליגאָן — די יידישע קהילות אין סוועניצאַנער געגנט.

אין די פאַר־מלחמהדיקע „גוטע" צייטן זיינען דאָרט געלאָפן צוגן. קיינעם פון די פאַסאַזשירן איז נישט איינגעפאַלן, אַז דווקא דאָרט, אויף די פעלדער פון פאָליגאָן, וועט זיין אַ גרויסע, אכזריותדיקע שחיטה פון טויזנטער יידן.

דאָרט האָבן אַמאָל רוסיש און פוילישע סאָלדאַטן זיך מיליטעריש געאיבט. איבערן גאנצן שטח פלעגן זיי זייערע פאָלאַטקעס אויפשטעלן און זייערע יערלעכע מאַנעווערס דורכפירן.

די היטלער־בעסטיעס האָבן יענע פעלדער פאַרוואַנדלט אין לעבעדיקע קברים פאַר טויזנטער יידן. דאָרט זיינען אין האַרבסט 1941 דערשאָסן אָדער לעבעדיקערהייט באַגראָבן געוואָרן די יידן פון סוועניצאָן, ניי־סווענציאָן, פאָדבראָדז, קאָלטיניאָן, לינגמיאן, איגנאָלינע, היידוצישאק, גאָוויקען, ניי־דוגעלישאק אָלט־דוגעלישאק, סטאיאָצישאק און מאָליגאָן.

דעם לאַנגן צוג צום טויט האָבן געפירט ליטווישע באַנדיטן. זייערע הענט זיינען באָפלעקט מיט יידישע בלוט נישט ווייניקער ווי די דייטשע.

ביזן היינטיקן טאָג קען איך נישט פאַרגעסן די קאַראַוואַנען פון טויזנטער יידן, ווי זיי ציען איבער די וועגן, מיט טויט־שרעק, פאַרגליווערטע, האָפנונגסלאָזיקייט אין די אויגן.

דער גרעסטער טייל פון זיי איז געווען גלייכגילטיק, צו אַלץ וואָס ס׳קומט פאָר; ס׳האָט זיי באַהערשט נאָר איין באַגער: וואָס גיכער זאָל שוין קומען דער סוף...

יעדער האָט געוואָלט זיין דער ערשטער קרבן, כדי נישט צו זען ווי זיינע טייערסטע און נאָענטסטע וועלן אומקומען.

צען טעג האָט געדויערט ביז די תליינים האָבן אויסגעפירט דעם שוידערלעכן גזר־דין. צען טעג האָבן זיך 8000 יידן געוואָלגערט אין אוממענטשלעכע באַדינגונגען אין די פאָליגאָנער באַראַקן, ביז זיי האָבן ענדלעך „זוכה" געווען, אַז די חיות זאָלן זיי שוין סוף סוף אומברענגען.

איבער 400 ליטווישע באַנדיטן האָבן דערביי געהאָלפן די היטלעריסטישע בעסטיעס. אין טאָג פון אומקום האָט הרב קמחי פון ניי־סווענציאן געשריגן: „שמע ישראל", יידן, ס׳איז גאָטט רצון, איך גיי דער ערשטער אויף קידוש השם!"

תיכף, נאָך זיין געשריי, האָט זיך אָנגעהויבן די בעסטיאַלישע שחיטה. די מערדער האָבן געזשאָלעווט די קוילן און האָבן די קינדער אַריינגעוואָרפן לעבעדיקערהייט אין די גריבער. די עקזעקוציע איז געווען שוידערלעך צוצוקוקן. יעדערער איז געשטאַנען אומגעדולדיק אין זיין ריי און געווארט וואָס גיכער פטור צו ווערן און איבערקומען די מיתה משונה.

צוויי טעג, דעם 8־טן און 9־טן אָקטאָבער 1941, האָט געדויערט דער אומקום. לאַנג־לאַנג אויך נאָך דעם, ווי די חיות האָבן פאַרשאָטן די גריבער, האָבן זיך נאָך געהערט פאַרשטיקטע קולות פון די לעבעדיק־באַגראָבענע. קריסטן האָבן דערציילט, אַז די ערד פון גרויסן ברודער־קבר האָט זיך געהויבן. צענדליקער שהן נאָך דער עקזעקוציע.

דאָרט, אין יענעם ברודער־קבר, האָב איך פאַרלוירן מיינע טייערסטע און בעסטע, מיינע ליבינקע קינדערלעך: דבורה׳לען און יאָסעלען. דער קוואַל פון טרערן אין מיינע אויגן איז שוין אויסגעטרוקנט און איך קען איצט אפילו שוין נישט מער ווייגען. דאָס האָרץ איז פאַרוווּנדעט און עס וועט זיך קיינמאָל נישט פאַרהיילן.

זייער אָנדענק טאָרן יידן נישט פאַרגעסן לדורי־דורות, לנצח־נצחים.

רשימה פון די יידישע משפחות ביז דעם אומקום אין קאלטיניאן

1) רודניצקי גרשון, אַ באַווסטער וואַלד־סוחר
זיין פרוי שרה, קינדער: אליהו, זלאַטע, לייזער, לייב, יצחק, בערל, שפרה, רבקה, עזריאל.

2) קרעמער הירש, אַ באַווסטער וואַלד־סוחר.
זיין פרוי דבורה. קינדער: יאָסל, זלאַטע, אליהו, ראָזע, רחל, ליזע, רבקה, גיטל, יצחק.

3) כץ שלמה יאָסע, אַ קרעטשמער מיט אַ ביר געשעפט.
זיין פרוי דבורה. קינדער: זלאַטע, אַלטער, רחל.

4) פייוועש יצחק פופיסקי, אַ וואַלד־סוחר.
זיין פרוי יוכבד. קינדער: חיים, אהרון, שלמה מרדכי הערץ.

5) כץ אברהם יצחק דער פאָצטער.
זיין פרוי גיטל. קינדער: פייגע, ביילע, אידאַ, מירטע, אליהו.

6) קוראָפאַטקין אליהו, אַ קאַראַבעלניק.
זיין פרוי חנה איידל. קינדער: זאַלע, בערל, אליהו, הינדע, ביילע.

8) רודניצקי חנא, וואַלד מסחר און אַ באַקאַליי געשעפט.
זיין פרוי חנה ריווע. קינדער: זלאַטע, שרה, רייזל, שפרה, אליהו, מאָטל, יצחק מאיר.

9) טאַבאַכאָוויטש נתן, אַ מילנער און האַנדל.
זיין פרוי הינדע. קינדער: רבקה, שיינע, איטל, חיה לאה, ביילע, אַלטער, יעקב, בערל, הירש.

10) טאַבאַכאָוויטש יעקב השה, וואַלד סוחר און ערד־אַרבעט.
זיין פרוי רייזל. קינדער: בערל, שמעון, יאָסל, נעכע, טייבע.

11) איצע יעקב דער שמש, זיין פרוי מאָשע.

12) וואָלאָוויטש פייוועש יצחק, אַ קצב און ערד אַרבעט.
זיין פרוי טייבע. קינדער: בן־ציון, בערל, משה, רבקה, בנימין, ביילע.

13) פאָרטנאָי דוד אַ שנייידער.
זיין פרוי, רייזל. קינדער: נחמה טאָבע, רייכעל, חנא, זאַלקע.

14) רופייץ יהושע, אַ שאפער פון האָלץ.
זיין פרוי, לאה. קינדער: רחל, זלמן, בנימין, דוד, חנה.

15) מאָווש מאָטל, אַ בוכהאַלטער ביי האָלץ.
זיין פרוי רחל. קינדער: אליהו, לייב, שלמה יוסף, שמעון, הירש, דבורה.

16) גאָוונדע שלום טוביה אַ פישער.

17) זאַק איצע בער, אַ שמיד.
זיין פרוי, שרה. קינדער: יעקב, העניך.

18) מילונציק שמואל, אַ סמאָלאַרניע. גיטל, יצחק.

19) מילונציק לייב, געאַרבעט ביי וואַלד.
זיין פרוי, חיענע. קינדער: איסר, רחל, ברייגע.

20) גאָוונדע חלאָינע, אַ קוימען־קערער.
זיין פרוי, בתיה־רייזע. קינדער: פייגע, חיה שרה, איטל.

21) וואָלאָוויטש בענצע, קצבות און האָלץ מסחר.
זיין פרוי, שאָסע. קינדער: שלמה.

22) גארשין מאָטל, מאַנופאַקטור מסחר און זייגער־מאַכער.
זיין פרוי, ריווע מערע. קינדער: דוד, רחל, ביילע.

23) כץ רפאל, דער בעדער.
זיין פרוי, דינע. קינדער: שמואל, רחל, גרשון.

24) הענית מוניע אַ טאַכטער ריווע.

25) רודיצקי יחיאל, אַ קרעמער.
זיין פרוי, רחל. קינדער: לאה, אהרונה.

לינגמיאן

צבי זאַר

דאס לעבן און שיינקייט אין אונדזער שטעטל

יראת הכבוד ובאימתא דציבורא, בהוקרה ובהערצה, מיט ליבע און פיעטעט, מיט צער און וויטיק, נעם איך די פעדער אין האַנט, כדי צו באשרייבן אונדזער האַרציק שטעטעלע לינגמיאַן. דאָס דאַרף דינען אַלס אַ מצבה, אַ דענקמאָל פארן חרוב געוואָרענעם יידישן קבוץ, אַן אויסגעקוילעטע יידישע קהילה, אַ יידיש שטעטעלע, וואָס איז אַוועק מיטן פייער און רויך, און די גוטע מענטשן, וועלכע זיינען אַזוי גרויזאַם אומגעבראַכט געוואָרן.

פון אָט דעם קליינינקן האַרציקן שטעטעלע איז איצט קיין שום זכר נישט געבליבן. אין ערגעץ קען מען נישט געפינען קיין דאָקומענטן וועגן איר אנטשטייונג און אַנטוויקלונג. אָט די חרוב געוואָרענע קהילה האָט אויך נישט אַרויסגעגעבן קיין דיכטער, וועלכע זאָלן זי באַזינגען און קיין שרייבער, וועלכע זאָלן וויי געהעריק שילדערן איר לעבנס־שטייגער. וואָס מיר וויסן וועגן איר, האָבן מיר געהערט אַמאָל אין אונדזערע קינדער־יאָרן פון אירע אַלטע תושבים. נאָר לויט יענע דערציילונגען וועלן מיר זיך באַמיען צו געבן אַן איבערבליק וועגן איר לעבן און שיינקייט, כדי אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער און אַלע קומעדיקע דורות זאָלן האָבן אַן אַנונג, וואָס פאַר אַ טייערן אוצר מיר האָבן מיט איר חורבן פאַרלאָרן, מיר, אירע קינדער, און צוזאַמען מיט אונדז דאָס יידישע פאָלק, עם ישראל אין גאָר דער וועלט.

דער שרייבער פון אָט די שורות, וועלכער איז דאָ אין לאַנד געבליבן איינער פון דער יידישער קהילה אין לינגמיאַן, פילט זיין הייליקן חוב צו דערציילן פאַר דער צוקונפט וואָס פאַר אַ וווּנדערבאַרע, פשוטע און גוטמוטיקע יידן עס האָבן דאָרט געלעבט און געשאַפן.

ס׳איז אַ חוב און אַ גרויסע מצווה צו פאַראייביקן זיי, אלע אונדזערע טייערסטע און בעסטע, אין אַ יזכור־בוך, אין אַ פנקס פון לעבן און חורבן.

יתגדל ויתקדש שמה רבא.

פֿאַרטיזאַנקע
מירע מיניייסקי־גרינשפּאַן

לינגמיאַן, אַ קליינינק שטעטעלע אין דער ווילנער פּראָווינץ, אין כמות און אין איכות, האָט פשוט נישט געהאַט מיט וואָס און מיט ווען צו שטאָלצירן און זיך גרויס צוהאַלטן. אַלע יידן זיינען געווען פשוטע עמך־מענטשן, האַרעפּאַשנע בריות, וועלכע האָבן געמוזט שוואַרץ און ביטער קעמפן פאַרן שטיקל ברויט.

אין שטעטל זיינען נישט געווען קיין פאַבריקן און קיין גרויסע געשעפטן. עס האָט נישט פאַרמאָגט קיין עלעקטרישע באלייכטונג און קיין וואַסער־לייטונג און אַפילו קיין באַן־סטאַציע האָט עס נישט געהאַט. דאָך איז עס אונדז אַלעמען געווען ליב און טייער. מיר האָבן ליב געהאַט דאָס שטעטל, די היימען, די נאַענטע און היימישע יידן, די געדיכטע וועל־דער, ברייטע פעלדער און טיפע אָזיערעס, וואָס האָבן אַרום־געריגלט דאָס שטעטל.

די ערשטע יידישע משפחות האָבן זיך דאָרט באַזעצט מיט איבער הונדערט יאָר צוריק. די דאָזיקע ערשטע יידישע תושבים האָבן פריער געווויינט אין די אַרומיקע דערפער און אין די פּריצישע הויפן. מיין זיידע אברהם און די באָבע עלקע האָבן געשטאַמט פון אַ הויף מיטן נאָמען: פּאָקעווונע. זיי האָבן זיך גערעכנט פאַר די ערשטע יידישע איינווויינער פון שטעטל.

איך געדענק דאָס שטעטעלע נאָך פון די ערשטע קינדער־יאָרן. איך געדענק, ווי איך בין געזעסן ביי דער שיין פון אַ חלבדיק ליכטל אין בית מדרש, זיך געשאָקלט איבער דער גמרא און געלערנט: תנו רבנן, אמר אביי...

פון יענע יאָרן איז יעדער וועג און יעדער שטעג פון שטעטל דורכגעוועבט מיט זכרונות און יוגנט־פאַנטאַזיעס. דער דראַנג נאָך בילדונג און קולטור האָט מיך שפּעטער פאַר־טריבן אין דער גרויסער וועלט, אָבער איך האָב קיין מאָל און אין ערגעץ נישט פאַרגעסן מיין קליין געבורט־שטעטעלע.

ביזן היינטיקן טאָג שטייען פאַר מיינע אויגן די היל־צערנע הייזער, מיט די שטרויענע דעכער, וועלכע האָבן עס ענלעך געמאַכט מער צו אַ דאָרף ווי צו אַ שטעטל. ס׳איז דאָרט אפילו קיין מאַרק־טאָג נישט געווען ווי אין די אַנדערע שטעטלעך אין יענער געגנט. בלויז איינמאָל אין יאָר פלעגט דאָרט פאָרקומען אַ גרויסער יריד און דאָס איז געווען אין חגא־טאָג פון „טרויצע״.

אָזוי ווי דאָס שטעטל איז געווען געבענטשט מיט אַסך ווועלדער און אָזיערעס, איז דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג געווען באַשעפטיקט ביי דער האָלץ־בראַנזשע און ביי פיש־פאַנגעריי.

לינגמיאַנער יידן האָבן אַרענדירט אָזיערעס ביי די אַרומיקע פריצים און ביסלעכווייז האָט זיך אין שטעטל אַנטוויקלט אַ דור פון פראָפּעסיאָנעלע פיש־פאַנגער. די אָזיע־רעס האָבן געבילדעט דעם הויפט־מקור פון דער יידישער עקאָנאָמישער עקזיסטענץ.

אַ צווייטער מקור פון פרנסה זיינען געווען די באַרא־נאָווער וועלדער. אין לינגמיאַן האָט געווויינט אייניער פון די גרעסטע וואָלד־סוחרים אין דער וויילנער פּראָווינץ, מאיר גאָזענדע, וועלכער האָט געפירט געשעפטן מיט האָמבורג אין האָט געשיקט פליטן קיין דאַנציג.

די האָלץ־בראַנזשע האָט געגעבן פרנסה אַ סך יידישע בעלי עגלות, וועלכע מען האָט אין שטעטל געקרופן: די וואָזשא־קעס. חדשים לאַנג פלעגן זיי זיין אָפּגעריסן פון דער היים און האָבן געפירט אַ מין קאָלעקטיוו לעבן אין די טיפענישן פון די וועלדער. זיי האָבן אָבער אומעטום אָפּגעהיט יידישקייט, געדאַוונט און געלערנט, געגעסן כשר און אָפּגעהיטן שבת און יום טוב.

אַלס קינד האָב איך געהערט אַ דערציילונג, ווי אַזוי באַנדיטן זיינען אַמאָל באַפאַלן די יידישע וואָלד־מענטשן און געוואָלט ביי זיי צוריבן די פערד. דאָס איז גראָד געווען אין אַ שבתדיקן טאָג און זיי האָבן געטראָפן די עדה יידן פונקט ביי דער תפילה.

די באַנדיטן האָבן זיך צוגעקוקט, ווי די יידישע וואָלד־מענטשן שטייען איינגעוויקלט אין טליתים און דאַוונען. דער עלטסטער פון זיי איז געוואָרן פאַרוווּנדערט און האָט געגעבן אַ באַפעל נישט אָנצורירן די יידן, דינער פון הייליקן גאָט. די באַנדיטן זיינען אַוועקגעפאָרן צוריק און שפּעטער האָבן די קריסטן דערציילט וועגן אַ נס וואָס האָט געטראָפן די יידישע וואָזשאָקעס אין וואַלד.

אויסער פישער, וואָזשאָקעס און האָלץ־הענדלער זיינען אין לינגמיאַן אויך געווען יידישע שמידן, שוסטער, קצבים און פאַרשטייט זיך קרעמער, קליין־הענדלער און קאָרא־בעלניקעס.

כמעט אַלע לינגמיאַנער באַלעבאָטים האָבן געשמט פאַר גרויסע תלמידי־חכמים, מכניסי אורחים און סתם פאַר גוטע, אָרנטלעכע מענטשן. פון לינגמיאַן האָט געשטאַמט דער באַ־וווסטער עילוי און ייגגער גאון, אפרים זאַר. אונדזער שטע־טעלע איז אויך געווען באַרימט מיט דעם פרומען סטאַראָסטע ר׳ עקיבא, וועלכער איז געווען אַ גרויסער בקי אין ש״ס און פוסקים.

אָט אָזוי האָבן יידן געפירט אַ רואיק און ערלעך לעבן צענדליקער יאָרן, ביז ס׳איז געקומען דער ווילדער דייטשער

יידישע הרוגים, וואס זענען אויסגעקוילעט געווארן
דורך די ליטווינער אין לינגמיאן

באַרבאַר און האָט זייער נעסט חרוב געמאַכט און אַלע אונדזערע טייערע פויגלעך אויף אַ שוידערלעכן אופן אומ־געבראַכט.

די לינגמיאַנער יידישע קהילה איז דורך מענטשן־חיות אָפּגעמעקט געוואָרן פון אונטער גאָטס הימלען.

די קדושים און טהורים וועלן אָבער אויך פאַרבלייבן איינגעקריצט אין אונדזערע הערצער און עד הדור האחרון וועלן מיר זיי נישט פאַרגעסן.

דער לינגמיאַנער קאראבעלניק

ס׳איז געווען אַ הייסער זומערדיקער טאָג. קיין בלעטל האָט זיך נישט גערירט, אַ צווייגל האָט זיך נישט באַוועגט. די אַלטעווינט־מיל, וועלכע האָט זיך געפונען האַרט ביים טייכל, אין שכנות פון לידעקענער פריצישן הויף, איז געשטאַנען אָן באַוועגונג און ס׳האָבן זיך נאָר אַרויסגעזען די צעבראָכענע ברעטלעך פון די וועגט און דער אויסגעלייטערטער שינדל־דאַך.

אויף די געשלענגטע סטעזשקעלעך, וועלכע האָבן אָפּ־געטיילט די פעלדער פון די שטעטלשע גערטנער, האָט מען דאַן געזען, ווי עס שלעפט זיך אַן איינגעהויקערטער, ווייס־בערדיקער ייד, מיט אַ פאַרלאַטעטן זאַק אויף די פלייצעס.

דאָס איז געווען מרדכי נחמן, דער לינגמיאַנער קאַראַ־בעלניק. ער איז געגאַנגען אין גרויסע, פאַרשטויבטע שטיוול, אין אַן אָפּגעריסענעם כאַלאַטל און אויפן קאָפּ — אַ היטל, וואָס האָט שוין גאָר קיין קאָליר נישט געהאַט.

די זון האָט אים געשטאָכן אין די אויגן און גרויסע טראָפּנס שווייס האָבן זיך געגאָסן אויבער זיין מידן, אויסגעמאַטערטן און צעקנייטשטן פנים.

מיט זיינע פאַרטריקנטע ליפן האָט ער שטילערהייט געזאָגט אַ תפילה, אַ מזמור תהילים...

ס׳איז שוין געווען גוט הייס און ר׳ מרדכי נחמן האָט אויסגעזוכט אַ שאָטנדיקן פלאַץ, אונטער אַ בוים, און האָט זיך אַוועקגעשטעלט דאַוונען שחרית.

פאַמעלעך האָט ער אַראָפּגענומען דעם זאַק, וועלכער איז געווען אָנגעפאַקט מיט ווייבערשע פאַרטוכער, שפּילקעס, גלעזערנע קאַרעלן, גרינע שמעקעדיקע זייף, בענדלעך, שניר־לעך, קנעפּלעך, פינגערלעך און נאָך אַזעלכע כלערליי סחורות.

ער איז צוגעגאַנגען צום דערבייאיקן וואַסערל און האָט געוואָשן די הענט און זיי גוט אָפּגעווישט מיט דער פאַ־טשיילקע. דאַן האָט ער אַרויסגענומען אַ גרויסן־צעריסענעם טלית און זיך אין אים איינגעוויקלט. פון אַ סאַמעטענעם זע־קעלע האָט ער אַרויסגעצויגן די תפילין, האָט זיך אויסגעדרייט צום מזרח און אָנגעהויבן מיט כוונה דאַוונען.

צופעליק זיינען אָנגעקומען צום טייכל פאַסטעכער און דערזעענדיק אַ ווייסבערדיקן מענטשן, איינגעהילט אין טלית און תפילין, האָבן זיי זיך דערשראָקן און זיך אָנגעהויבן צלמען.

באַלד האָט אים אָבער איינער פון זיי דערקענט און זיך צעשריגן:

— אוי, יעזוס, דאָס איז דאָך אַ זינדיק יידל פון שטעטל.

איין שגצל האָט זיך גלייך אייגעבויגן, געכאפט אַ פאָר שטיינער און אויף אים געוואָרפן. אַ צווייטער האָט אָנגעראַייצט די הינט; אַ דריטער האָט אים געשאָלטן מיט פינצטערע קללות.

ר׳ מרדכי־נחמן האָט אָבער זיין שחרית נישט איבער־געריסן. מיט טרערן אין די אויגן האָט ער אַ געשריי געטאָן: שמע קולנו און האָט ממשיך געווען זיין תפילה ווי נישט אים מיינען זיי, ביז ס׳איז די פאַסטעכער נמאס געוואָרן, האָבן זיי אים אָפּגעלאָזט און זיינען אַוועק צו זייערע בהמות.

וועו ער האָט געענדיקט דאָס דאַוונען, האָט ער צוריק אַריינגעלייגט אין פאַרלאַטעטן זאַק דעם טלית אין זיין תפילין־זעקעלע, האָט אין דערבייאיקן טייכל געוואָשן די הענט, אַרויסגענומען אַ שטיקל שוואַרץ קאָרן־ברויט מיט אַ ביסל זאַלץ, און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין עסן פרישטיק.

ער האָט צונויפגעקליבן עטלעכע טרוקענע צווייגן, גע־מאכט אַ פייער און אָפּגעבאַקן אַ ביסל קאַרטאָפל, וואָס ער האָט געהאַט ביי זיך. ער האָט דאַן זיך אָנגעטרונקען מיט וואַסער פון טייכל, האָט אָפּגעבענטשט, ווידער אַרויפגעלייגט דעם זאַק אויף די פלייצעס און זיך געלאָזט אין וויטערדיקן וועג אַריין.

ווידער איז ער געקראָכן איבער לאָנקעס און פעלדער, פאַרבייגעגאַנגען פויערים, וועלכע האָבן אים נישט גאָר פריינדלעך באַגריסט און איז אין אַ פאָר שעה אַרום אָנגע־קומען אין דעם לאַנגן דאָרף, זעזדרעלע.

ער איז געגאַנגען פון כאַטע צו כאַטע, האָט אָנגעקלאַפּט

אין די טירן און פֿאַרגעלייגט די פּויערים צו קויפן ביי אים זיינע סחורות.

אין א הויז מיט קאָלירטע שויבן, האָט ער געטראָפן אַ יונגע שיקסע, מיט אַ רויט טיכל אויפן קאָפּ און ער האָט זיך דערוווסט, אַז זי וועט אינגיכן חתונה האָבן.

ער האָט אויסגעלייגט אויפן טיש אַלע סחורות און האָט דאָס מאָל טאַקע געהאַט מזל. זי האָט זיך אויסגעקליבן אַ פֿאַרטעכל, אַ פינגערל, זייף, קאַרעלן און נאָך אַ סך קלייניקייטן, אָבער זי האָט נישט געהאַט קיין געלט מיט וואָס צו באַצאָלן.

זי איז אַוועק אין סקלאַד, האָט פון דאָרט געבראַכט אַ פּאָר קעלבערנע פעלעכלעך און האָט אים פֿאַרגעלייגט אויסצוביטן אויף זיין סחורה.

דאָס איז אָבער געווען צו ווייניק.

דערווייל איז אין שטוב אַריין די מוטער פון דער כלה. זי האָט געהייסן געבן דעם זינדיקן יידל אַ בינטל ציבעלע, אַ זעקעלע מעל, אַ ביסל גרויפן און אַ פּעקל פּלאָקס.

דער קאַראַבעלניק האָט אויף דעם מסכים געווען און איז צופֿרידן אַרויס פון יענעם הויז.

גאָט האָט אים געהאָלפן. ער האָט מיט וואָס צו גיין אַהיים.

ס׳איז געווען פֿרייטיק. מרדכי נחמן האָט באשלאָסן זיך מער נישט אָפּצושטעלן אין די דערפֿער און גיין גלייך אַהיים. געלויבט זאָל זיין דער רבונו של עולם, דאָס מאָל וועט ער קענען מאַכן אַ פיינעם שבת.

גישט קוקנדיק וואָס ער האָט געדאַרפט שלעפן אַ גאַנץ שוועריז זאַק אויף די פלייצעס, איז ער דאָך געגאַנגען זייער גיך. מיט אַזאַ פעקל וויל ער אָנקומען וואָס גיכער אַהיים. זאָלן די פרוי און קינדער איינמאָל הנאה האָבן.

ער גייט און דער זאַק קוועטשט גאַנץ גוט אויף די פלייצעס. ער גיט זיך אָבער נישט אונטער. ער מוז אָנקומען קיין לינגמיאַן פֿאַר ליכט בעַנטשן. גוט וואָלט געווען, וועט ער וועט נאָך באַווייזן צו גיין אין מרחץ און זיך גוט אַרומוואָשן.

אַ גאַנצע וואָך איז ער אונטערוועגנס, נעכטיקט אין די שייערן, שלאָפט אין די מלבושים, עסט נישט קיין געקעכטס, בענקט זיך אים נאָך אַ וואַרעם בעט, נאָך אַ געקאָכטער זופּ. אַך, ווי גוט וואָלט אים געווען, וועט עס טרעפט אים אַ קפּיצת הדרך און ער קומט גלייך אין שטעטל.

ער שלעפט דעם פּעקל און בעט גאָט, אַז עס זאָל כאָטש קיין רעגן נישט גיין. און דאָס מאָל האָט ער גליק אין אַלע דרכים.

ס׳איז אַ שיינער טאָג, נישטאָ קיין וואָלקנדל אויפן הימל. מרדכי־נחמן קומט אָן אין שטעטל נאָך פֿאַר דער שקיעה און באַשליסט נישט צו עסן און נישט צו רוען, נאָר גלייך לויפן אין מרחץ.

וועט ער האָט זיך דערנענטערט צו זיין שטוב, האָט ער באַמערקט ווי זיין פֿלוניתטע, אסתרל, וואַרט שוין אויף אים נעבן דער טיר. זי האָט אויסגעזען זייער אויסגעדאַרט און אויסגעהאַרעוועט.

דערזעענדיק אים איז זי גלייך צוגעלאָפן און האָט אים געהאָלפן אַראָפּנעמען פון די פלייצעס דעם שווערן זאַק.

תיכף איז אויך אַרויסגעלאָפן פון שטוב איציקל, אַ דאַר יינגעלע, אַ באַרוועסער און אַ בלאַסער און האָט זיך געגומען צום זאַק. קודם כל ווייל ער וויסן, וואָס דער טאַטע האָט זיי געבראַכט.

די מאַמע פֿאַרשטייט זיינע אויגעלעך און זאָגט אים, אַז מען דאַרף זיין צופֿרידן וואָס דער טאַטע איז געקומען אַהיים געזונטערהייט. אַלע גייען אַריין אין שטוב און דאָרט צעקושט ער זיך מיט אַלעמען. באַזונדערס נעמט ער אַרום מיט ליבע דאָס טעכטערל שרהקעלע.

אסתר, זיין פרוי, ווייל גלייך גרייטן דעם טיש און אים געבן עסן. ער זאָגט זיך אָבער אָפּ און זאָגט איר, אַז ער וויל קודם כל גיין אין מרחץ.

ער האָט אַרויסגענומען פון שראַנק אַ געלאַטעט אָבער ריין העמד, פון ווייסער גראָבער ליוונט, אַ האַנטוך און זייף און איז האַסטיק אַוועק אין מרחץ.

אין באָד איז געווען זייער גליטשיק, ענג און פינצטער. פון די שוואַרצע פֿאַרויכערטע באלקנס האָבן זיך געגאָסן קאַלטע טראָפנס וואַסער. נאַקעטע יידן האָבן געגאָסן מיט כוונה עמערס וואַסער אויף הייסע שטיינער, כדי צו פֿאַרגרעסערן די פֿאַרע.

מרדכי־נחמן האָט שנעל אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די בגדים און איז אַריינגעקראָכן אין דער גרויסער פֿאַרע.

אַ גאַנצע וואָך האָט ער זיך געוואַלגערט אין בלאָטע און איצט דאַרף ער גוט שוויצן, כדי אַראָפּצורייניקן פון קערפער גאָר די שמוץ. ער שמייסט מיטן בעזימל און זיפּצט דערבייַ מיט גרויס הנאה: — אַיי, אַיי, אַזאַ מרחץ, אַזאַ באָד...

וועט ר׳ מרדכי־נחמן איז אַרויס פון מרחץ, האָט מען קוים געקאָנט דערקאָנען דעם פֿאַרשלומפּערטן קאַראַבעלניק. ער איז געווען אָנגעטאָן אין זיין שבתדיקער קאַפּאָטע, ריין און אויסגעקעמט, אַ ייד ווי אַלע יידן. ס׳איז שוין געווען שפּעט אוז ער האָט געגומען זיין איציקל מיטן סידור און איז גלייך געלאָפן אין בית מדרש.

דאָרט האָבן אים אַלע שכנים און באַקאַנטע געגעבן אַ בריטן שלום עליכם און אים געפרעגט ווי ס׳איז אים געגאַנגען די פֿאַרגאַנגענע וואָך.

— ברוך השם, ברוך השם, געלויבט השם יתברך — האָט זיי דער קאראבעלניק קורץ געענטפערט.

נאָכן דאָווענען איז ער צוגעגאַנגען צום רב און אים

אפגעגעבן אַ באַגייסטערטן גוט שבת און דאַן זיך געלאָזט גיין רואיק און לאַנגזאַם אַהיים.

די פּאַדלאָגע אין זיין כאַטע איז געווען אויסגעשאָטן מיט געלן און זויבערן זאַמד. צוויי ליכטלעך האָבן געברענט אין די מעשענע לייכטער. איציקל און שרהלע זיינען געזעסן אויסגעצוואגענע און הונגעריקע געוואָרט מיט אומגעדולד אויף דער שבתדיקער סעודה.

ר׳ מרדכי־נחמן האָט געמאַכט קידוש און צום ערשטן מאָל אין משך פון דער וואָך האָט ער געגעסן אַ געקאָכטע זופּ. אַפּגעגעסן, האָט ער אויפן קול אַפּגעבענטשט. די ליכט־לעך זיינען דערווייל אויסגעגאַנגען און אין שטוב איז פּינ־צטער געוואָרן.

די משפחה פון אַרעמען, אַבער שטענדיק צופּרידענעם, קאַראַבעלניק, האָט זיך געלייגט שלאָפן.

אויפצומאָרגנס איז ער אויפגעשטאַנען אַן אמתער שמח בחלקו. אַוועק אין בית המדרש און דאָרט געשמאַק געדאַוונט און געדאַנקט גאָט, וואָס פאַרלאָזט אים נישט און גיט אים געזונט און אַ ביסל פרנסה.

דער הייליקער שבת איז אָבער אַוועק און עס איזווידער אַנגעקומען דער שווערער, וואַכעדיקער, זונטיקדיקער פּרי־מאָרגן.

ר׳ מרדכי־נחמן האָט ווידער געדאַרפט נעמען דעם זאַק אויף די פּלייצעס און זיך לאָזן וויטער וואַלגערן איבער דערפער און הייפלעך, איבער וועלדער און פעלדער, נייע זעקס וואַכעדיקע טעג.

אין אַזאַ „אידיליע״ האָט אָבער דער לינגמיאַנער קאַראַ־בעלניק געלעבט נאָר אין די הייסע זומערדיקע טעג. אַסך ערגער איז אים געווען, וועז עס פלעגט אָנקומען דער ווינטער מיט זיינע קעלטן, מיט זיינע שטאַרקע פרעסט און שנייען. דאַן האָט ר׳ מרדכי דערפילט, וואָס דאָס מיינט סכנות נפשות, מסירות נפש און קידוש השם.

וועז אַלע וועגן זיינען געווען פאַרשאָטן מיט שניי, אינ־דרויסן האָט געבושעוועט אַ זאַוועדוכע, דער פראָסט האָט געברענט, דאַן האָט מען געדאַרפט האָבן אַ סך אמונה און בטחון, כדי זיך צו לאָזן אין געפערלעכן וועג אַריין.

ר׳ מרדכי־נחמן האָט די אמונה און דעם בטחון געהאַט. אין אַזאַ ווינטערדיקן זונטיקדיקן פּרימאָרגן פלעגט ער נאָר אויסשרייען: „טאַטע־פאָטער, זיי זיך מרחם״ און האָט זיך געלאָזט גייז אין קעלט און פראָסט, פונקט ווי נישט אים מיינט מען.

איינמאָל איז ער אַזוי אַרויסגעגאַנגען אין אַ קאַלטן דינסטיקדיקן פּרימאָרגן. ער האָט אין די צעריסענע שטיוול אַריינגעלייגט שטרוי און שמאַטעס, אַרומגעבונדן זיי מיט שטיקלעך זעק, פאַרוויקלט דעם קאָפּ, ביז איבער די אויערן, מיט אַן אַלטער פּאַטשיילע און געגומען אַ שטעקן אין האַנט און דעם זאַק אויף די פלייצעס און זיך אַרויסגעלאָזט אין ווע אַריין.

אסתר און די קינדער האָבן מיט טרערן אין די אויגן זיך געבעטן ביי אים, אַז ער זאָל רחמנות האָבן אויף זיך און אויף זיי און זאָל נישט גיין. מען זעט דאָך נישט קיין ווע. ווי אַזוי ווע ער גיין אין אַזאַ וועטער. קיין לעבעדיקער מענטש וואָגט דאָך נישט אַרויסצוגיין פון שטוב.

ר׳ מרדכי נחמן האָט זיך אָבער נישט אונטערגעגעבן. — גאָט איז אַ פּאָטער און ער וועט זיך מרחם זיין, האָט ער זיי באַרואיקט. מען קען דאָך נישט זיצן אין שטוב און שטאַרבן פון הונגער, חס ושלום. מ׳מוז דאָך גיין פאַרדינען אַ שטיקל ברויט.

— זייט געזונט קינדערלעך, זיי געזונט אסתרל — האָט ער האַסטיק אַ זאָג געטאָן און איז אַרויס פון שטוב.

ער האָט זיך שנעל דורכגעשאַרט דורכן שטעטל, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז עמיצער זאָל אים נישט אָפּהאַלטן.

ער איז פאַרבי די לעצטע הייזלעך פון דער גוויישקער גאַס און איז אַרויס אויפן ברייטן שליאַך, וועלכער איז געווען אייגעהילט ווי אין אַ ריזיקן וויסן לייוונט.

צוערשט איז דער וועג געווען נישט שלעכט. אָבער אין אַ שעה אַרום האָט ער דערהערט אַ פייפעריי און עס האָט פלוצלונג אַ וויי געטאָן אַ שרעקלעכער ווינט. באַלד האָט אויך אָנגעהויבן שיטן אַ געדיכטער שניי, וואָס האָט באַדעקט אַלע וועגן און סטעזשקעס.

ר׳ מרדכי־נחמז האָט גאַרנישט געזען חוץ שניי אוז וויסקייט. דער ווינט האָט געפיפן, געשניטן און איז אים אַרייַנגעדרונגען אין אַלע גלידער.

ער זעט איצט קיין שום וועג נישט און גייט נאָר מיטן געפיל, אַז דאָס דאָרף זיין די ריכטונג צום גרויסן דאָרף.

דער ווינט האָט דערווייל געווייעט און אָנגעוואָרפן גרויסע קופּעס שניי. דער קאַראַבעלניק פילט, ווי ער זינקט אין שניי און וואָס וויייטער ער קריכט, אַלץ שוועכער וועט אים אַרויס־צוציען די שטיוול.

ער פילט, אַז עס גייען אים אויס די כוחות, אָבער ער גיט זיך נישט אונטער. ער איז דאָך אַ ייד, מיט אמונה, מיט בטחון, ווי פּאָסט דאָס צו צווייפלען אין גאָטס רחמים.

ער האָט דאָך געטרייסט זיין פרוי און קינדער, אַז גאָט איז אַ פּאָטער און ער וועט זיך מרחם זיין. אַזוי וועט זיין. עס קען דאָך אַנדערש נישט זיין.

ער איז דאָך אַ שליח מצווה; ער גייט דאָך פאַרדינען אויף ברויט, כדי צו ראַטעווען אַ פאַמיליע פון הונגער.

ר׳ מרדכי נחמן פאַרלאָזט זיך אויף גאָטס באַראָט און גייט אַן אַ וועג, סתם אַזוי, און האָט אַ געפיל, אַז דער רבונו של עולם וועט אים אַרויפּברענגען אויפן ריכטיקן דרך.

ער גייט, אָבער אין ערגעץ זעט מען נישט קיין לעבעדיק

באַשעפעניש. קיינער גייט נישט און קיינער פֿאָרט נישט. נישטאָ ביי וועמען צו פרעגן, צי ער גייט באמת אין יענעם גרויסן דאָרף אַריין.

אינדרויסן ברענט אַ פֿראָסט, אָבער ר׳ מרדכי־נחמן איז אינגאַנצן באַגאָסן מיט שווייס. אויב פֿריער האָט ער דער־קאָנט די ריכטונג לויט די בעריאָזעס, זיינען זיי איצט אויך נעלם געוואָרן. ער ווייס, אַז ער בלאָנדזשעט, אָבער ער קען דאָך שוין נישט גיין צוריק. אויך דעם וועג אַ היים וועט ער דאָך נישט געפינען.

— אוי, גאָט אין הימל, טאָטע־פֿאָטער, העלף אַן אָרעמען יידן, זיי זיך אויף אים מרחם.

אָט אַזוי גייט דער קאַראַבעלניק און זיינע פּאַרמאַכטע ליפּן שעפּטשען אין דער שטיל אַ תפילה.

פּלוצלונג איז נעבן אים אַרויסגעוואַקסן אַ ווייס פערד און אויף אים איז געזעסן אַ רייטער, מיט אַ ביקס אויף די פּלייצעס. ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ דיקן פּעלץ און אַ שפּסענער קאָלנער האָט איינגעהילט זיין קאָפּ ביז איבער די אויערן.

דער קאַראַבעלניק האָט צומערשט געמיינט, אַז דאָס איז עפּעס אַ חלום, אָבער ער האָט באַלד דערקאַנט ווער דער רייטער איז.

דאָס איז דאָך דער לעסניק, דער וועכטער פון דער־בייאיקן וואַלד. ער קען דאָך אים זייער גוט. ער איז אפילו געווען זומער ביי אים אין שטוב און האָט זיינע מיידלעך פֿאַרקויפט פּאַטשערקעס מיט קרעלן און פינגערלעך.

דער לעסניק האָט אים גוט אָנגעקוקט, אָפּגעשאָקלט דעם שניי פון שפּסענעם קאָלנער און פלוצלונג אויסגעשריגן מיט רחמנות:

— אוי יעזוס־מאַריאַ, ווהין גייסטו אין אַזאַ פֿאַרשאָלטן וועטער? די וועלף וועלן דאָך דיך אויפֿפרעסן!

דער לעסניק האָט אַ וויילע געטראַכט און דאַן צו אים אַ זאָג געטאָן:

— היינט האָסטו נישט געטאָרט אַרויס פון שטוב. אַזאַ וועג איז פֿאַר דיר אַ זיכערער טויט. דו וועסט אָדער פֿאַר־שאָטן ווערן מיט שניי אָדער זיך אָנטרעפן אויף אַ סטאָדע וועלף, וועלכע וועלן דיך אויפֿפרעסן.

— גוט, איז וואָס פֿאַר אַן עצה האָסטו פֿאַר מיר? — האָט אים ר׳ מרדכי־נחמן מיט טרערן אין די אויגן געפרעגט. וואָס קען איך איצטער טאָן?

— דו דאַרפסט גלייך גיין צוריק קיין לינגמיאַן און איך וועל דיר ווייזן דעם וועג. דו וועסט נאָך באַווייזן אָנצוקומען אין שטעטל אייבער די זון וועט אונטערגיין.

דער לעסניק האָט דאַן אַרויסגענומען אַ גרויסע טאָרבע און פון דאָרט אַרויסגעציגן אַ שוואַרצן לאָבן ברויט, אַ קליין קעזל און דערלאַנגט עס דעם קאַראַבעלניק.

— דאָס וועסטו ברענגען אַהיים, פֿאַר דיינע קינדער. ביי אַ געלעגנהייט וועסטו מיר אָפּגעבן מיט דיינע סחורות. איצט איז אַ שאָד יעדע מינוט. דו מוזט גלייך גיין אַהיים.

ער האָט זיך דאַן אויסגעדרייט מיטן פערד, געפֿאָרן טריט ביי טריט און געווייזן דעם אָרעמען קאַראַבעלניק דעם וועג. זיי זיינען צוגעקומען צו עטלעכע בוימלעך. האָט ער אים געזאָגט, אַז דאָרטן איז דער לידעקענער הויף. וועלן ער וועט אָנקומען אַהין, וועט ער שוין גלייך געפינען דעם וועג קיין לינגמיאַן.

מרדכי נחמן האָט פֿאַרבונדן שטייפער דאָס לייוועטענע האַנטוך אַרום די לענדן און האָט דעם גאַנצן קאָפּ גוט איינ־געוויקלט אין דער פּאַטשיילע. ער האָט באַדאַנקט דעם לעסניק און זיך געלאָזט גיין צוריק אַהיים.

דער ווינט איז אים איצט געווען פון רוקן און דאָס האָט אים אַסך פֿאַרלייכטערט. ער איז דערגאַנגען צו די בוימלעך און דאָרט איז דער וועג קיין לינגמיאן שוין געווען גוט קענטיק און אין אַ פּאָר שעה אַרום איז ער אָנגעקומען.

אסתר מיט די קינדער זיינען די גאַנצע צייט געווען זייער אומרואיק און דערזעענדיק אים צוריק, זיינען זיי אַלע אויפ־געשפרונגען פון שמחה.

מרדכי־נחמן האָט פֿאַמעלעך אָפּגעוויקלט אַלע טראַנטעס און אַרויסגענומען פון זאַק דאָס ברויט מיטן קעזל.

טויט־הונגעריק זיינען אַלע אַרויפּגעפאַלן אויף דער מציאה און אים געפרעגט פונוואַנען ער האָט דאָס געבראַכט.

נאָך דעם ווי ער האָט אָפּגעגעסן און האָט זיך אַביסל דערוואַרעמט, האָט ער מיט אַ פריילעך געמיט אָנגעהויבן דערציילן דעם גרויסן נס, וואָס דער אויבערשטער האָט מיט אים געטאָן.

דער לעסניק, וועלכער האָט אים געראַטעוועט, איז געווען אַמין מלאך פון הימל, וואָס איז אים אָנטקעגנגעקומען פונקט אין דער ריכטיקער שעה. ער איז ניצול געוואָרן פון אַ זיכערן טויט און ער דאַרף גיין בענטשן „גומל״.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דער פּראָסט קלענער געוואָרן און דער קאַראַבעלניק איז ווידער אַוועקגעאַנגען איבער די דערפער פֿאַרקויפן זיין זאַק סחורה.

אָט אַזוי זיינען געלאָפן די יאָרן און סיי זומער און סיי ווינטער פלעגט מען אים זען גייענדיק מיטן זאַק אויף די פּלייצעס איבער פעלדער און וועלדער, וועגן און שטעגן.

דאָס איז געווען אַ שווערע פרנסה, אָבער פונדעסטוועגן האָט ער דאָך מפרנס געווען זיין משפּחה און האָט נישט געדאַרפט אָנקומען צו מתנת בשר ודם..

ווער די היטלער־בעסטיעס האָבן חרוב געמאַכט לינגמיאַן און אַלץ איז אַוועק מיט בלוט און פייער, זיינען אויך אומ־געקומען צוזאַמען מיט אַלע יידן, ר׳ מרדכי־נחמן מיט זיין משפּחה.

טרויצע — דער גרינער חגא

אַנץ יאָר זיינען אין לינגמיאַן קיין מערק נישט געווען. נאָר איין מאָל אין יאָר פלעגט אין שטעטל פאַרקומען אַ יערלעכער ירידּ. דאָס איז געווען אין טאָג פון דעם קריסטלעכן חגא, וועלכער האָט זיך געהויפן „טרויצע".

יענער חגא פלעגט שטענדיק אויספאַלן נאָך שבועות און דערפאָר האָט מען אים גערופן: דער גרינער חגא.

שוין אין דער נאַכט, ערב דעם ירידּ, האָט זיך אין שטעטל אַנגעהויבן צו רודערן. איבערהויפט האָט זיך געמערקט אַ גרויסער טומל אויפן גרויסן פּלאַץ אַרום דעם קלויסטער. די קריסטלעכע קרעמער פון דער פאַראפיע, פלעגן זיך שוין דאָן פאָרען אַרום די „באַלאַגאַנעס" און צוגרייטן זייערע סחורות צום מאָרגנדיקן ירידּ.

באַגינען פלעגט שוין דאָס גאַנצע שטעטל זיין וואַך. פון אַלע זייטן האָט זיך געהערט דאָס סקריפן פון רעדער, דאָס קנאַקן פון בייטשן, דאָס קלינגען פון צענדליקער גלעקלעך, הירזשען פון פערד און די גאַנצע לופט אין שטעטל איז אַנגעפילט געוואָרן מיט אַ גרויסן טאַראַראַם.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט אויפגעלעבט, קינד און קייט זיינען געווען אויף די פיס. אומעטום האָט געהערשט אַ געדראַנג פון פורן און מענטשן, אַ טומל און געפילדער.

פון דער גאַנצער געגנט זיינען אַנגעפאָרן הענדלער, אויפגעשטעלט ביידלעך און פונאַנדערגעלייגט אויף טישן פאַרשידענע סחורות. פון סמאָרגאָן פלעגט דאָן קומען לייבקע מיט איין אויג און פאַרקויפן זיינע בייגעלעך.

גאָר פרי פלעגן אַנפאָרן הונדערטער גוישקע פורן. פויערים פלעגן אַרויסקריכן פון די וועגענער און לאַנגזאַם אַפטרייסלען דעם שטרוי פון זייערע סערמיאַגעס. די פויערטעס זיינען געווען אַנגעטאָן אין גרויסע פאַטשיילעס, די שקצים — אין אויסגעפוצטע, גלאַנציקע שטיוועלעך און די שיקסעס — אין געקעסטלטע, פאַרביקע קליידער, מיט רויטע פאַרטוכער און מיט קרעלן אויף די העלדזער.

די מוזיק פון די האַרמאָשקעס און דער געזאַנג פון די מאַרק־זינגער האָט אַפגעהילכט העט־ווייט איבער דער גאַנצער סביבה.

דער ירידּ האָט זיך אַנגעהויבן מיט אַ גרויסן הו־האַ. אַ המון פויערים און פּויערטעס האָט זיך אַ לאָז געטאָן איבער די קראָמען און סטראַגאַנעס. שיקסעס האָבן שפּאַצירט געארעמט מיט שקצים דורך די שטעטלשע גאַסן, האָבן געקנאַקט סעמעטשקעס און ניסלעך.

אין אַ ווינקל, ביי בונע גילינסקיס הויז האָבן זיך אויסגעזעצט פויערטעס מיט זייערע פּראָדוקטן: הינער, ענדז, קעז, פּוטער, האָניק, אייער א. א. אין אַ צווייטן ווינקל, נעבן דעם הויכן צלם, האָבן פויערים פאַרקויפט אַנדערע סחורות, ווי: חזיר־האָר, קרענצלעך געטרוקנטע שוועמלעך, און היימישע דאַרפּס־לייוונט.

נעבן שלמה יאַנקלס שענק האָבן זיך אויסגעזעצט פויערטעס מיט שוואַרצע יאַגדעס, פאָזעמקעס, רעטעכלעך און אַנדערע גרינס. ביים סטראַגאַן פון לייבקע דעם סמאַרגאַנער האָט מען פאַרקויפט ברויט און ציבעלע.

יאָסקע דער שערער איז געשטאַנען מיט אַ לעדערנעם רימען און געשאַרפט אַ ראַזיר־מעסער און געגאָלט די פויערים. נישט ווייט פון ברונעם, נעבן אַלטן שוחט, איז געשטאַנען חיים דער דזשגעכץ־מאַכער, מיט פעסלעך סמאָלע און דזשגעכץ, און פאַרקויפט די פויערים זיין שוואַרצע קלעפּיקע סחורה. זיין באָרד און פאות זיינען געווען פאַרקלעפט און דאָס פנים שוואַרץ ווי ביי אַ נעגער.

נעבן אייזערנעם טויער איז געזעסן אַ ציגיינערקע, געוואַרפן קאָרטן און נביאות געזאָגט וואָס מיט יעדן וועט פּאַסירן.

אַלע לינגמיאַנער קראָמען זיינען געווען אַנגעפאַקט מיט קונים און כאַטש איינמאָל אין יאָר האָט מען לינגמיאַן געשמאַק געלייזט.

מחנות פליגן האָבן געזשומעט איבער די קעפּ און קינדער האָבן זיך געפּלאַנטערט אונטער די פיס. דאָ און דאָרט האָבן פויערים געמאַכט אַ כוסה און געשאָלטן אַלעמען אין טאַטנס טאַטן אַריין.

אין גאַנצן שטעטל האָט זיך געפילט אַ געמיש פון מענטשלעכע און פערדישע ריחות, פון דזשגעכץ און נאַפּט, פון מאַכאָרקע און ציבעלע, פון בלומען, פרוכט און גרינס.

דאָס אַלץ האָט געדויערט ביז די זון האָט אַנגעהויבן פאַרגיין. ווען ס'איז געוואָרן פינצטערלעך, האָט מען צונויפגעלייגט די סטראַגאַנעס, איינגעשפּאַנט די פערדלעך און זיך פונאַנדערגעפאָרן, יעדער צוריק אין זיין דאָרף און אין זיין שטאָט. אין לינגמיאַן איז ווידער געוואָרן שטיל ביז צום קומענדיקן ירידּ, אין אַ יאָר אַרום.

שמחת תורה אין שטעטל

ען עס איז אַנגעקומען שמחת תורה, איז דאָס גאַנצע שטעטל דורכגעדרונגען געוואָרן מיטן יום־טוב און פריילעכער שטימונג. עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז יעדעס בוימעלע און יעדעס געסעלע אין שטעטל פרייט זיך מיט אַלע יידן. יענעם טאָג האָבן אַלע פאַרגעסן זייערע דאגות און צרות, יעדער האָט זיך משתתף געווען אין דער שמחה פון דער תורה.

אין דרויסן איז אַפילו געווען האַרבסטיק, די בלאָטע איז שוין געווען גאַנץ גרויס, ווינטן האָבן געבלאָזן, אָבער אין אַלע יידישע הייזער האָט געהערשט ששון ושמחה.

אין יענעם טאָג האָט אַפילו דער שטעטלשער זייגערמאַכער

אויך געשמייכלט פון נחת, הגם אַ גאַנץ יאָר איז ער שטענדיק אַרומגעאַנגען מיט אַ פאַרזויערט פנים און איז אויף אַלעמען געווען ברוגז.

די אַפיציעלע פייערונגען פלעגט מען דורכפירן מיט גרויס התלהבות מיט געזאַנג און טענץ איבער די הויפט־גאַסן. דער קאַמאַנדיר פון יענעם טאָג איז נאַטירליך געווען דער אָנגעזעענער למדן און סטאַראָסטע פון שטעטל, ר׳ עקיבא. זיינע עוזרים זיינען געווען דער מלמד ר׳ שמעון וואָלף, אַ הויכער ייד, אַ בעל דקדוק, מיט אַ רויטן פלעק אויפן פנים. שמחת תורה פלעגט דער רויטער פלעק ברענען שטאַרקער ווי שטענדיק.

עקיבאַס צווייטער געהילף איז געווען דער טראַנספאָר־טירער ר׳ חיים יצחק. ער האָט אַ גאַנץ יאָר געליפערט סחורות אַלע קרעמער און האָט זיך נישט געריכטן פאַר קיין גרויסן צדיק. מען האָט אפילו געמורמלט אין שטעטל, אַז ער היט נישט אַפ גאָר שטאַרק אַלע מצוות. שמחת תורה האָט מען אים מכפר געווען אַלע חטאים. ער פלעגט אַ גאַנצן טאָג טאַנצן און זינגען און זיך משמח געווען מיט דער תורה ווי אַלע יידן.

אַ וויכטיקע ראָל אין אַלע שמחות האָט אויך געשפילט דער חסיד, בערציק דער הויכער. ער פלעגט אין דעם טאָג מאַכן אַ פיינע כוסה.

די הכנות צו די שמחת־תורה פייערונגען האָבן זיך אָנגעהויבן אַ פאָר טעג פריער. עטלעכע כלל־טויער זיינען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און צונויפגעקליבן גוטע זאַכן. יידן פלעגן געבן פלעצלעך, לעקער, צימעס, טייגעכטס, טאַרטן און זיי פלעגן אָנזאַמלען ממש פון כל טוב.

אַלע האָבן געגעבן. יונג און אַלט, רייך און אָרעם. אפילו פייגע די גראָבע, ווועמען מען האָט אין שטעטל געהאַלטן פאַר זייער אַ קאַרגע יידענע, האָט אויך געגעבן ביד רחבה. פון אַזאַ מצוה האָט זיך קיינער נישט אָפגעזאָגט. יונגאַטשעס פלעגן טאַקע אויסנוצן די געלעגנהייט, זיך אַריינגנבענען אין אַ גבירישׁ הויז און צונעמען אַלע גוטע מאַכלים. עס איז אָנ־געקליבן געוואָרן אזוי פיל, אַז עס פלעגט בלייבן אויף נאָך יום טוב. מען האָט דאָן אַלץ פאַרקויפט און די הכנסה איז געווען קודש נאָר אויף אייניצובינדן די ספרים פון בית־המדרש.

די אמתע שמחה האָט זיך אָנגעהויבן פאָרנאַכט, ערב די הקפות. דער בית מדרש איז געווען אָנגעפאָקט מיט אורחים. דער חזן האָט געזאָגט דעם ערשטן פסוק פון „אתה הראית לדעת״ און דער הונדערט־קעפיקער עולם האָט מיט באַגייי־סטרונג נאָכגעזאָגט. יידן מיט ספר תורות אויף די הענט האָבן געטאַנצט און זינגען. וועמען איז געקומען צום פסוק: „עוזר דלים״ איז אין בית מדרש שוין געווען אַ גרויסער טומל.

די שמחה האָט געדויערט ביז שפעט אין דער נאַכט־אַריין. אין די פינצטערע גאַסן פלעגט מען דאָן קענען זען האַלב שכורע יידן טאַפּן די וועגט און זוכן דעם וועג אַהיים.

דאָס איז געווען אַ טראַדיציאָנעלע פאָלקסטימלעכע שמחה. נישט אומזיסט האָט מען אין דער גאַנצער געגנט געזאָגט, אַז ווער ס׳איז נישט געווען שמחת תורה אין לינגמיאַן, האָט אין זיין לעבן נישט געזען קיין נאַטירלעכע און עכטע פאָלקס־שמחה.

גאָר קיין ווונדער נישט, וואָס יענע יום־טובדיקע טעג זיינען ביי אַלעמען אייניגעקריצט געוואָרן אין זכרון.

נאָטע דער שוסטער — דער שטעטלשער קברן

אָטע דעם שוסטער האָבן אַלע אין שטעטל גוט געקענט. ער איז געווען אַ נידעריק יידל, מיט אַ גראָ שפיציק בערדל. כמעט שטענדיק איז ער געווען אָנגעטאָן אין אַ ווייס כאַלאַטל, דורכ־געלעכערט און אויסגעריבן פון אַלטקייט.

ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ ספעציאַליסט פון יוכטענע שטיוול. אָבער ווען ער האָט שוין מיט מזל אויפגענייט פאַר עמיצן אַ פאָר שטיוול, זיינען זיי קיינמאָל נישט געווען צו דער מאָס, אַדער צו גרויס אַדער צו קליין. ער האָט געלעבט אין אַ נידעריק הייזעלע, מיט קלייניע פענסטערלעך, אין אַ פאַדלאָגע. וועג טוביה דער פישער, דער לינגמיאַנער ריז, פלעגט דאָרפן צו אים אַרייַנגיין, האָט ער זיך געמוזט גוט אייַנבויגן.

נאָטען פלעגט מען כמעט שטענדיק געפינען זיצנדיק אויף אַ קליין בענקעלע. ער האָט געקלאַפט די טשוועקעלעך און דערביי געזונגען גאַנץ געשמאַק דאָס באַקאַנטע פאָלקס־ליד:

„העמערל, העמערל, קלאַפּ. קלאַפּ שטאַרקער אַ טשוואק נאָך אַ טשוואק, אין שטוב איז קיין ברויט דאָך נישטאָ״.

ביי נאָטען האָט דאָס לידעלע געקלונגען זייער אמתדיק. גאַנץ אָפט איז טאַקע ביי אים אין שטוב קיין ברויט נישט געווען. דער דלות האָט געקוקט פון אַלעווינקעלעך. נאָטע איז אָבער געווען תמיד פריילעך, תמיד אין אַ גוטער שטי־מונג. גלייכוועלטלעך, חכמות און וויצן האָבן זיך ממש געשאָטן פון זיין מויל.

ווען קהל האָט געזען, אַז נאָטע האָט נישט פונוואַנען צו לעבן, האָט מען אים באַשטימט פאַר דעם שטאָטישן קברן. פו דאָן אַן איז זיין לאָגע געוואָרן אַסך בעסער.

נאָטע האָט זיך אָפילו גרויס געהאַלטן מיט זיין נייער פונקציע. צו די גבירים פלעגט ער זאָגן:

— יידן, זשאַלעווועט נישט, אין די תכריכים זיינען קיין קעשענעס נישטאָ. איר וועט סיי ווי סיי גאָרנישט קענען מיט־נעמען.

וועז מ׳האָט אים אָבער אַמאָל אין אַ שפּאס געפרעגט:

— נאָטע, ווי אַזוי לעבן די מתים אויף יענער וועלט?

— וואָס פֿאַר אַ לעבן זיי מאַכן, אַזאַ פּנים האָבן זיי — איז ער נישט געבליבן הינטערשטעליק און תיכף אָפּגע־ענטפערט. באַלד האָט ער צוגעגעבן:

— אודאי. שוין עטלעכע טעג, ווי ביי מיר אין שטוב איז קיין ברעקל חמץ נישטאָ. דער קאָרב אויף מצות שטייט גרייט אין איין ווינקל און די פּלעשער אויף מעד און וויין אין אַ צווייטן ווינקל. ווי איר זעט, האָב איך אַ גרויסן גאָט און ער וועט מיר העלפן.

לינגמיאַנער שמידן

אונדזער שטעטעלע לינגמיאַן האָט פֿאַרמאָגט דריי שמידן. אָבער דריי זיינען זיי געווען ממש ריזן. זייערע פּינגשר זיינען געווען ווי די צוואַנגען און די פּויסטן ווי האַמערס. זיי זיינען אָבער געווען ריזן נישט נאָר פיזיש. נאָר אויך גייס־טיק. יעדער פון זיי האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ באַזונ־דערער אייגנשאַפֿט. יעדער איז געווען אַ טיפּ פֿאַר זיך. זיי האָבן באַדינט די גאַנצע געגנט פון שטעטל טאַראַגין ביז קאַלטיניאַן, בערך אַ שטח פון 24 קילאָמעטער. קיין איין שמיד אין דער געגנט האָט מיט זיי נישט געקאָנט קאָנקורירן. זיי זיינען אָבער נישט נאָר געווען סיי גוטע פאַכלייט און סיי אָרגט־לעכע מענטשן. קורץ: די פּויערים אין דער גאַנצער סביבה האָבן געהאַט נאָר איין אַדרעס צו פֿאַריכטן אַן אַקס אָדער מאַכן אַ וואָגן און דאָס זיינען געווען די יידישע שמידן פון לינגמיאַן.

אייגער פון זיי איז געווען אַ פּראָסטער חי וקים, נישט קיין גרויסער „למדן", און מען האָט אים דערפֿאַר געראָפן אין שטעטל סתם אַזוי: אהרן־משה און נישט צוגעגעבן דעם „רב", ווי מ׳איז געווויינט געווען צו רופן יעדן עלטערן יידן.

די יידן פלעגן אים אויך רופן אויפן ווייבס נאָמען און זאָגן „אהרן משה, ראשקע רוטקעס". די פּויערים האָבן אים געקרוינט מיטן נאָמען „פייקא נאסאס", דאָס הייסט אויף ליטוויש: פֿאַרדרייטע נאָז.

ער האָט קוים געקאָנט דאַוונען און זאָגן אַ מזמור תהי־לים. אַ זייגער פיר, פֿאַרטאָג, איז ער שוין געלאָפֿן אין בית מדרש, זאָגן תהילים און אָפּדאַוונען מיטן ערשטן מנין.

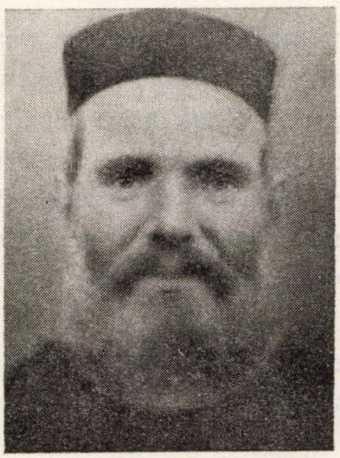
אַלס שמיד פלעגט מען אים ברענגען מייסטנס פֿאַריכטן פּראָסטע וועגענער און די קאָרעס פון די וואָזשאָקעס, וועלכע האָבן געפּירט האַלץ פון וואַלד. די אַרבעט האָט ער גוט געמאַכט און די פּויערים פלעגן אפילו מסכים זיין צו וואַרטן וואָכן־לאַנג, אַבי ער זאָל זיי מאַכן דאָס שטיקל אַרבעט.

ער איז געווען אַ בריי־ביניקער, באַוואָקסן מיט אַ לאַנגע, געלע באָרד, אַז מען האָט קוים דאָס פנים אַרויסגעזען. ער איז געגאַנגען מיט אַ זייער שווערן טראָט, אַז די ערד האָט ממש געציטערט אונטער זיינע פיס.

אין חדר איז ער געגאַנגען נאָר עטלעכע זמנים און האָט שוין אַלס יינגל אָנגעהויבן אַרבעטן ביים טאַטן אין קוזשניע.

ער האָט ליב געהאַט שטענדיק צו אַרבעטן און דערפֿאַר איז אים געווען שבת און יום טוב זייער לאַנגוויליק.

ער פלעגט דערפֿאַר קוים זיך דערוואַרטן שבת צונאַכט. גלייך נאָך מעריב איז ער געלאָפֿן אַהיים, געמאַכט גיך די הבדלה, אויסגעטאָן די שבתדיקע קאַפֿאָטע און באַלד האָט מען אים שוין געזען אין קוזשניע, ביי דער קאָוואַדלע.

ר׳ הירש לייב (אַ שמיד)

דער צווייטער לינגמיא־נער שמיד איז שוין גע־ווען אַ גאָר אַנדער טיפּ. מען האָט אים געראָפן ר׳ הירש־לייב און דער צו־גאָב „רב" איז נישט גע־ווען סתם אַזוי, פּונקט יוצא ווען מען האָט אים גע־שעצט, וויייל ער האָט געקאָנט גוט לערנען און האָט געשמט סאַר אַ גרוי־סן למדן און בקי אין גמרא און פוסקים.

די שמידעריי האָט ער געלערנט אַלס לערן־יינגל אין ווילנע און דאָרט איז ער געווען אַ שטענדיקער אַרייגנייער אין בית מדרש פון די „תפארת בחורים".

ער איז אויך געווען אַ ריז, אַ ברייטבייניקער, מיט אַ גרויסן שטערן, באַוואַקסן מיט אַ פּירקאַנטיקער גרויער באָרד. פון זיין פנים האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר קלוגע אויגן. אויף זיינע ליפּן האָט געשוועבט אַן אַיידעלער שמייכל. יעדן איינצקן האָט ער געטראָגן דעם גוט־מאָרגן אַנטקעגן. אַלע האָבן אים ליב געהאַט און זיך באַצויגן צו אים מיט כבוד און דרך ארץ.

ער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער פאַכמאַן און פלעגט שמידן פערד, מאַכן אַקסן צו וועגענער און אַלע רייכע פּריצים זיינען געווען זיינע שטענדיקע קליענטן.

קומענדיק זונטיק אין קלויסטער פלעגן זיך די פּויערים אויסשטעלן נעבן זיין קוזשניע און די הירזשעריי פון די פערד האָט זיך געטראָגן איבערן גאַנצן שטעטל. עס האָט געטראָפן, אַז עס איז צווישן זיי אויסגעבראָכן אַ געשלעג, אַ קריגעריי און ר׳ הירשע לייב האָט זיך געמוזט אַריינמישן און מאַכן צווישן זיי שלום.

ביי דער יידישער באַפעלקערונג האָט ער פֿאַרנומען אַ גאָר בכבודיק אָרט. ער האָט נישט נאָר געלערנט תורה מיט די

„עמך״־לייט, נאָר איז אויך געווען אַ באַוווסטער כלל־טוער, אַן „עוסק בצרכי ציבור באמונה״. צו אַלעם האָט ער געהאַט צייט. ער איז געווען באַטייליקט אין אַלע שטעטלשע אַנשטאַלטן. דאָ איז ער געלאָפן רעמאָנטירן דאָס בית מדרש און דאָ האָט ער געזאָרגט ווי אַזוי צו פאַריכטן די מקווה. ער איז געווען דער טאַטע פון אַלע יתומים אין שטעטל און דער פאַרזאָרגער פון די אַלמנות, אַ באַשיידענער מענטש און האָט נישט געוווסט דעם טעם פון גאווה און כבוד, אַן אמתער פאָלקס־מענטש, אין בעסטן זין פון וואָרט.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען לינגמיאַן איז געבליבן אַן אַ רב, זיינען אַלע באַלעבאַטים צוגעשטאַנען צו ר׳ הירשע לייבן, אַז ער זאָל צייטווייליק איבערנעמען דעם כסא הרבנות אין שטעטל.

ר׳ הירשע לייב האָט אויף דעם מסכים געווען נאָר בתנאי, אַז אַ האַלבן טאָג זאָל ער מעגן אַרבעטן אין קוזשניע, כדי ער זאָל חס ושלום נישט דאַרפן לעבן פון רבנות.

אַזוי אַרום האָט לינגמיאַן געהאַט אַ רב אַ שמיד און אַלע צדדים זיינען געווען צופרידן.

דער דריטער לינגמיאַנער שמיד איז אויך געווען אַן אינטערעסאַנטער טיפ. מען האָט אים געפון ר׳ יצחק נפחא.

דאָס איז געווען אַ ייד, וואָס האָט געקאָנט גוט דעם זוהר, אַ תיקון־חצות־ייד, אַ בקי אין תורת הנגלה והנסתר, אַ למדן, פאַר וועמען אַפילו רבנים פלעגן האָבן דרך ארץ און זיך געראַטנט מיט זיינס אַ פירוש.

אויך ער איז געווען אַ ריז, אַ הויכער און אַ שלאַנקער, מיט אַ שיטער שוואַרץ בערדל און אַ הויכן שטערן, איז שטענדיק געווען פאַרטראַכט, מ׳פלעגט זאָגן אין שטעטל, אַז ער וויל דערגיין דעם סוד פון דער בריאה, ער וויל אויסרעכענען ווען די גאולה וועט קומען. ער איז געווען איינער פון די דוחקי הקץ.

אויסער די אַלע מעלות איז ער אויך געווען אַ גרויסער מומחה אין שמידערייַ. נעבן זיין קוזשניע פלעגט מען טאָקע שטענדיק זען שיינע בריטשקעס, אויסגעפוצטע וועגענער, פון די רייכע פריצים.

יעדן פרייטיק האָט ער פאַרמאַכט די קוזשניע פונקט צוויי אַזייגער, סיי זומער און סיי ווינטער. אַזוי ווי ער איז געווען אַ קבלה־ייד, איז ער זייער פרי געגאַנגען מקבל שבת זיין.

אין שטעטל האָט מען וועגן ר׳ יצחק נפחא דערציילט אַ סך ווונדער געשיכטעס. איינע פון זיי קלינגט ממש ווי אַ לעגענדע.

איינמאָל האָט מען ביי אים באַשטעלט אַ שיינע קאַרעטע פאַרן אַלטן פריץ פון פאקעווונער הויף. די פריצים פון דער גאַנצער געגנט האָבן דאָס אים געוואָלט געבן אַלס מתנה צו זיין זיבעציקסטן געבורטס־טאָג. גראד איז יענער טאָג געווען פרייטיק און דער פאַראַד לכבוד דעם פריץ האָט געדאַרפט פאַרקומען זונטיק.

וואָס זאָל ער טאָן? ביז זיין שטענדיקן קבלת שבת איז אים פאַרבליבן נאָר אַ פאָר שעה און ער וועט בשום אופן נישט באַווייזן צו מאַכן די קאַרעטע.

ר׳ יצחק האָט זיך פון גרויס עגמת נפש פשוט פונאַנדער־געווויינט. עס האָט אים שטאַרק פאַרדראָסן אויפן אַלטן פריץ, וועלכער איז געווען אַ גרויסער אוהב ישראל. פון צייט צו צייט פלעגט ער געבן אַ קלאַפטער האָלץ לטובת דעם בית מדרש. ערב פסח איז ביי אים געווען שוין אַ מנהג אַרײַנ־צושיקן אַ צענדליק זעקלעך קאַרטאָפל פאַר דער לינגמיאַנער יידישער אַרעמקייט.

דער פריץ איז דאָן גראד געזעסן ביים סטאַראָסטע און געשפילט מיט אים שאָך. עמעץ האָט אים דערציילט, אַז דער שמיד געפינט זיך אין אַ גרויסער צרה און ווייסט נישט וואָס צו טאָן.

דער אַלטער פריץ איז גלייך אַרויף אויף זיין פערדל און איז אַוועקגעריטן צו ר׳ יצחקן אין קוזשניע. דערזעענדיק ווי דער שמיד איז געזעסן און געווויינט, האָט דער פריץ זיך זייער דערשראָקן און אים געפרעגט, וואָס פאַר אַן אומגליק עס האָט אים פאַסירט. דער שמיד האָט אים דערציילט, אַז ער האָט אַנגענומען אַ וויכטיקע אַרבעט און ווייל זי ענדיקן בשלמות, ווי עס פאַסט פאַר זיינעם אַ גרויסן פריינט, אַבער באַלד דאָרף צו אים קומען אַ זייער חשובער גאַסט און ער וועט נישט קענען מאַכן די מלאכה.

אַ וואָרט פאָר אַ וואָרט האָט זיך דער פּריץ דערוווסט די גאַנצע געשיכטע.

— זאָג מיר, אויב אַזוי, וואָר איז דער גאַסט, וואָס דאַרף באַלד צו דיר קומען?

— דאָס איז אונדזער הייליקער שבת, האָט אים דער שמיד געענטפערט.

דער אַלטער פריץ האָט אַ וויילע זיך פאַרטראַכט און דאַן צו אים געזאָגט:

— אמת, זונטיק איז ביי מיר טאָקע אַ גרויסער יום טוב. די גאַנצע פאַמיליע וועט צו מיר קומען און איך וואָלט זייער וועלן, אַז אַלע זאָלן זען די שיינע מתנה פון די פריצים, אָבער גאָטס געבאָט שטייט העכער פון מיין געבורטס־טאָג. פאַרמאַך די קוזשניע און גיי פראַווען שבת, ווי דו פירסט זיך יעדן פרייטיק.

ר׳ יצחק נפחא איז געווען געירט פון דער אייַדעלער באַנעמונג און האָט דעם פריץ זייער באַדאַנקט. וועג ער האָט זיך מיט אים געזעגנט, האָט אים דער שמיד געזאָגט:

— בזכות פון אונדזער הייליקן שבת, וואָס דו האָסט נישט געלאָזט מחלל זיי, וועסטו זוכה זיין צו אריכות ימים,

ווי קיין מענטש אין אונדזער געגנט האָט ביז איצט נישט זוכה געווען.

דער פריץ האָט נאָך דער געשיכטע געלעבט איבער דרייסיק יאָר און איז געשטאָרבן אַלט זייענדיק 102 יאָר.

ער פלעגט ליב האָבן שטענדיק, ביי יעדער געלעגנהייט, צו דערציילן, אַז זיינע לאַנגע יאָרן האָט ער צו פֿאַרדאַנקען דער ברכה פון יידישן שמיד, ר׳ יצחק נפחא.

אַ שיינעם מנהג האָט געהאַט ר׳ יצחק נפחא, וועלכן ער האָט אָפּגעהיט זיין גאַנצן לעבן. סוף וואָך האָט ער פֿאַר־טיילט אַ צענטל פון זיין פֿאַרדינסט פֿאַר אַרעמע לייט אין שטעטל. אַזוי אַרום האָט ער מקיים געווען דעם דין פון מעשר אויך זייענדיק אין גלות.

נאָך מעריב פלעגט ער נישט גיין אַהיים, נאָר בלייבן אין בית מדרש לערנען און ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט מען געהערט זיין האַרץ־רייסנדקן גמרא־ניגון.

ווען די יוגנט פלעגט שפּעט ביינאַכט זיך צוריק־קערן אַהיים נאָך אַ פֿאַרוויילונג אָדער פֿאַרשטעלונג, האָט זי שטענדיק באַגעגנט אויפן וועג ר׳ יצחק נפחאן, גייענדיק פון בית מדרש.

ערב יום כיפּור האָבן זיך אַ סך נוהג געווען צו גיין צו ר׳ יצחק נפחא און בעטן ביי אים א ברכה אויפן נייעם יאָר.

זיינע טעכטער האָט ער חתונה געמאַכט פֿאַר יודעי ספֿר און גמרא־מענטשן. איינער פון זיין לעבן האָט ער געהאַלטן און גמרא־מענטשן. און ווען ער איז נפטר געוואָרן, בשיבה טובה, איז דערקלערט געוואָרן אין לינגמיאַן אַ טרויער־טאָג. די מלמדים האָבן צוגעמאַכט די חדרים און געהייסן אַלע תלמידים זיך משתתף זיין אין דער לוויה. די קרעמער האָבן פֿאַרמאַכט די געשעפטן, די פישער זיינען נישט אַרויסגעפֿאָרן אויף דער אָזיערע; יונג און אַלט, פרויען און קינדער, אַלע זיינען געקומען אים אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד. אַפֿילו קריסטן פון דער גאַנצר געגנט האָבן זיך באַטייליקט אין דער לוויה און צווישן זיי דער אַלטער פריץ פון פאקאוונער הויף, וועל־כער האָט געשילדערט פֿאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג די גרויסקייט און די הייליקייט פון דעם ערלעכן יידישן שמיד.

פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך זיינען אָנגעפֿאָרן רבנים און דיינים און מען האָט אים מספּיד געווען וויי דעם גרעסטן גאון.

איינער פון די רבנים האָט דעם הספּד אָנגעהויבן מיטן פסוק: נפל ארז בלבנון... אַ דעמב איז געפֿאַלן ביי יידן...

די דריי לינגמיאַנער שמידן זיינען געווען אַ ביישפּיל, ווי אַזוי מען קען לעבן „על התורה ועל העבודה״.

לינגמיאַנער פישער

לינגמיאַן איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַסך גרויסע אָזיערעס. יעדער ברעג האָט זיך גערהאַט זיין נאָמען, ווי צ. ב.: זעזדרעלע, אולטאקסנע, פאשעקסט און אַנדערע נעמען לויט די דערפֿער, וועלכע זיינען געלעגן האָרט ביי די ברעגעס.

דער שענסטער ברעג, וואָס איז געווען ריין פון שטיינער, און נישט טיף, וווּ די יוגנט פלעגט זיך זומער באַדן און וווּ די ווייבער פלעגן אַ גאַנץ יאָר וואַשן וועש און קלאָפּן מיטן פּראַלניק אויף אַ ספּעציעלע קלאַדקע, האָט זיך אָנגערופֿן זעזדרעלע.

דער ברעג איז געווען אַ זייער אינטערעסאַנטער. ער האָט זיך געצויגן לענגאויס דער אָזיערע און אַרום און אַרום זיינען געלעגן ריזיקע לאָנקעס, אויף וועלכע עס זיינען געוואַקסן הויכע אַלטע בוימער. די גאַנצע סביבה איז געווען אָנגעפּילט מיט געזאַנג פון פֿאַרשידענע פויגעלער. די לופט איז געווען דערקוויקנדיק, ממש אַ מחיה צו אָטעמען.

נישט ווייט פון ברעג איז געשטאַנען דער לינגמיאַנער בית המרחץ. דאָס איז געווען אַן אַלט באָד, מיט קליינע פֿאַרויכערטע פענסטערלעך, מיט אַן איינגעבויגענעם שינדל־דאַך און מיט אַזוי גערופענעם „פֿאָדמור״, וואָס איז געווען פול מיט לעכער און שפּאַלטן.

פרייטיק נאָכמיטאָג פלעגן זיך אויפן פֿאָל פון באָד זיך אויספֿאַרענען די לינגמיאַנער יידן לכבוד שבת.

אַ גאַנצן זומער פלעגט זיך ביים ברעג זעזדרעלע טומלען טאָג און נאַכט. בחורים מיט מיידלעך, שקצים מיט שיקסעס, פלעגן דאָרט פירן זייערע ליבעס, זינגען, שפּילן און טאַנצן.

ביינאַכט פלעגן די אייגווינער פון דערביאיקן דאָרף אָנציגדן לענגאויס דעם ברעג, אויף אַלע לאָנקעס, צענדלי־קער פייערלעך, כדי צו פֿאַרטרייבן די וועלף, אַז זיי זאָלן נישט קומען אויפּפרעסן די בהמות, וואָס האָבן זיך געפּאַשעט אויף די פעטע, זאַפּטיקע לאָנקעס.

די הויפּט־באַלעבאַטים פון ברעג זיינען אָבער געווען די פישער. פֿאַר זיי איז די אָזיערע געווען דער אייניציקער מקור פון זייער קיום. פון ברעג האָבן זיי געצויגן זייער חיונה. פון פיש־פֿאָנג האָבן זיי מפרנס געווען זייערע משפּחות.

פֿאַר די לינגמיאַנער פישער האָט דער ברעג געהאַט גאָר אַן אָנדער ווערט. דאָ האָבן זיי געלעבט אַ גאַנצע וואָך, געגעסן, געטרונקען און געשלאָפן. פֿאַר זיי איז ער נישט געווען אַן אָרט, וווּ זיך צו פֿאַרוויילן, נאָר אַן אָרבעטס־פּלאַץ, אַ קוואַל פון פרנסה.

די לינגמיאַנער יידישע פישער זיינען געווען זייער אינטערעסאַנטע טיפּן און ס׳איז כדאי אייניקע פון זיי אויס־פירלעך צובאַשרייבן.

איינעם פון אָט די פישער האָט מען גערופן אין שטעטל: טוביה. ער איז געווען אַ הויכער ייד, מיט אַ געלער באָרד און

לאַנגע ברעמען איבער זיינע קליינע אויגעלעך און דאָס גאַנצע פנים איז ביי אים געווען פול מיט זומער־שפרענקלעך. ער איז געווען זייער אַ שטרענגער, ביים פיש־פאַנג האָט ער זיך אָפט געקריגט מיט אַלע זיינע העלפער אוּן נישט זעלטן אויך מיט עמעצן צעשלאָגן און עס פלעגט פאַרביי אַ לאַנצע צייט ביז מען האָט ווידער מיט אים געמאַכט שלום.

מיט איין זאַך האָט זיך טוביה דער פישער זייער גרויס־געהאַלטן, מיט דעם, וואָס ער איז יונגערהייט געווען אַ געווּסע צייט אין שוועדן און דאָס האָט ער קיינמאָל נישט געקאָנט פאַרגעסן. ער האָט פון דאָרט מיטגעבראַכט אַ קאַפּעליוש און אַ פּאָר כראָמענע שיך. פרייטיק צו נאַכט פלעגט ער זיך טאָקע אויספוצן אין זיינע שוועדישע מלבושים און איז געקומען אין בית מדרש אַריין ווי אַן אמתער „לאָרד".

שבת פלעגט ער שפּאַצירן דורכן שטעטל מיטן קאַפּעליוש און מיט די כראָמענע שיך אוּן דאָס פּנים האָט ממש געשיינט פון נחת.

אַ צווייטער, אינטערעסאַנטער פישער איז געווען בערקע רייצעס, מען האָט אים געפונען אויפן נאָמען פון זיין מאַמען, ווייל זיין טאַטע לייזער ע"ה איז געשטאָרבן יונגערהייט. רייצע די אלמנה האָט אָנגעפירט מיטן פיש־פאַנג נאָך זיין טויט, האָט דערצויגן בערקען און אים אויסגעלערנט די מלאכה פון פישעריי.

זי האָט אים געלערנט, געגעבן אין חדר און ער איז נישט געווען קיין עם הארץ. דאָס איז שוין געווען אַ גאַנץ אַנדער טיפ. ער האָט געקאָנט טאַנצן און זינגען, איז געווען אין דער שטעטלשער געזעלשאַפט און פלעגט זיך באַטייליקן אין אַלע צונויפקומען, סיי אויף שמחות און סיי אין אַן עת צרה. זומער פלעגט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט דורכברעכן איבער גאַנץ לינגמיאַן בערקעס געזאַנג, וואָס איז געקומען פון דער אַזיערע און וואָס איז אַלעמען געווען גוט באַקאַנט:

„קראַסנאַיאַ דעוויצא, רייבא יא לאווילא, קראסנאַיאַ דעוויצא, פאַד גארו כאדילא".

אַ דריטער לינגמיאַנער פישער האָט זיך געפונען יאָסקע ליפע מאַטעס, אַדער יאסקע דער שלעגער. ער איז געווען פון מיטעלן וווקס, אַ בריייטבייניקער, מיט אַ רויט פּנים און האָט געהאַט אַ פּאָר פייערדיקע אויגן. ער איז געווען פעסט געבויט און נישט איין גוי אין שטעטל האָט דערפילט דעם כוח פון זיינע גראָבע הענט.

אויב מען האָט געזען דעם אוריאַדניק נעבן דער אַלטער קרעטשמע, האָבן אַלע אין לינגמיאַן געוווסט, אַז דאָס זוכט מען יאָסקען פאַר זיינע „מעשים טובים".

אין טאָג פון דעם לינגמיאַנער יערלעכן יריד „טרויצע" איז יאָסקע נישט אַרויסגעפאָרן אויף דער אָזיערע, טאָמער וועלן אים די שטעטלע יידן דאַרפן האָבן בעת אַ געשלעג מיט פּיאַניצעס.

נאָך אַ לינגמיאַנער פישער איז געווען דער גוט־באַקאַנטער ליפע מאטע, דער תהילים־זאָגער. זיין פּנים איז געווען באַוואַקסן מיט אַ ווייסער, געדיכטער באָרד. ער האָט געהאַט ברייטע פלייצעס, אַ רויטע נאָז און לאַנגע פיאות און האָט זיך געערבנט אין שטעטל פאַרן עלטסטן פישער. פאַרן פיש־פאַנג פלעגט ער גוט קאָנטראָלירן אַלע נעצן, צי זיי האָבן נישט קיין פעלערן. ער האָט אויך געהאַט זיינס אַ לידל, וואָס ער פלעגט שטענדיק זינגען ביים פיש־פאַנג.

ער איז געווען דער טאָן־געבער שבת בין השמשות, ביים תהילים זאָגן אין בית מדרש, פאַר מעריב. דערפאַר האָט מען אים טאַקע געקרוינט מיטן נאָמען: ליפע דער תהילים־זאָגער.

דער הויפּט־באַלעבאָס פון פיש־פאַנג אין לינגמיאַן איז געווען דער שטעטלשער גביר ר' מאיר גאווענדע. ער פלעגט אָננעמען אין אַרענדע ביי די פריצים אַלע אַרומיקע אָזיערעס און האָט באַשעפטיקט אַסך יידישע פישער.

מאיר גאַווענדע האָט געשטאַמט פון אַ דאָרף, ביי לינגמיאַן, האָט זיך אַלס יונגערמאַן אַריינגעקליבן אין שטעטל און איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן אַלס גרויסער וואַלד־סוחר.

זיינע פיש פלעגט ער טראַנספּאָרטירן אין די גרויסע שטעט. אין די לעצטע יאָרן האָט ער געווויינט אין ווילנע און אויך דאָרט האָט ער זיך קונה שם געווען אַלס גרויסער סוחר.

אויך מאיר גאַווענדעס זין זיינען געווען באַקאַנטע וואַלד־סוחרים.

די קליידער פון די שטעטלשע פישער ביים פיש־פאַנג זיינען כמעט שטענדיק געווען די זעלבע. יעדער פישער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ פּאָר לאַנגע, יוכטענע שטיוול, מיט פּאַדקאָוועס, און גוט אויסגעשמירט מיט דזשגעכץ, כדי דאָס וואַסער זאָל נישט דורכנעצן. אויסער דעם איז יעדערער געווען אָנגעטאָן אין אַזאַ סערמעגע, דאָס הייסט, אַ מין גראָבער מאַנטל, פון אַ דיקן מאַטעריאַל, וואָס האָט נישט דורכגעלאָזט קיין קעלט און קיין פייכטקייט. די סערמעגע האָט מען אַרומגעבונדן מיט אַ שטריק.

גייענדיק צו דער אָזיערע האָט יעדער פישער געטראָגן אויפן אַקסל אַ קעסטעלע מיט אַ שוואַרץ לעבל קאַרן־ברויט און אַ טשוגונטשיק, ווו זיי פלעגן קאָכן די פיש.

יעדער פישער האָט געהאַט זיין טעם און זיינע באַליבטע פיש. טוביה פלעגט, למשל, קאָכן נאָר פלאָטקעס. בערקע רייצעס און יאָסקע דער שלעגער האָבן ליב געהאַט שלייען. ליפע מאטע — דווקא קליינע פישעלעך.

יאָסקע פלעגט זאָגן, אַז שלייען גיבן דעם מענטשן אריכות ימים. אויב ער איז געזונט און האָט כוח, איז דאָס נאָר צו פאַרדאַנקען די שלייען.

וועו די פישער האָבן זיך צוגעשיפט צום ברעג, האָבן זיי קודם כל סאָרטירט די פיש און דערנאָך אויפגעהאנגען די נעצן. שפעטער האָט יעדער באַזונדער געזומען זיין טעפל און צוגעשטעלט קאָכן פאַר זיך פיש.

געענדיקט מיטן עסן, האָט מען אַראָפגענומען די שטיוול און זיי אויפגעהאָנגען אויף די בעריאָזעס צום אויסטריקענען זומער פלעגט בערקע זיך אויסציען אויף דער לאָנקע און שפילן אויף אַ פייפל, וואָס ער פלעגט אַליין מאַכן פון אַ ווייך צווייגעלע. ליפע מאטע פלעגט נאָך דער וועטשערע זאָגן עטלעכע קאַפּיטלעך תהילים, טוביה פלעגט פאַרשמירן די נעצן. גאָנץ שפעט האָבן אַלע געכאַפט אַ דרעמל און איינ־געשלאָפן אויף דער פרייער לופט.

אַרום זעקס אַזייגער אינדערפרי האָט טוביה אָנגעהויבן שרייען:

— שטייט אויף, פוילע פלאנדרעס, עס איז שוין שפעט, די זון איז שוין לאָנג אויפגעגאַנגען.

די לינגמיאָנער פישער זיינען דאָן אויפגעשטאַנען, גיך אָפּגעדאָוונט, אָפּגעגעסן אוןווידער אַרויסגעפאָרן איבער דער אָזיערע. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער פיש־פאַנג.

אָט אַזוי האָט אויסגעזען דאָס לעבן פון אונדזערע שטע־טלשע פישער. זיי האָבן נישט געהאָט קיין רו סיי בייטאָג און סיי בייאָכט און פונדעסטוועגן זיינען זיי שטענדיק געווען צופרידן, שמחים בחלקם.

די לינגמיאָנער פישער זיינען געווען פשוטע, האָרעפאָשנע פאָלקס־מענטשן, באַליבט ביי דער גאָנצער יידישער און קריסטלעכער באָפעלקערונג.

שלמה יאנקל דער שענקער און דער נס, וואָס האָט מיט אים געטראָפן

ס איז געווען פרייטיק פאָרנאָכט. אָרום שלמה יאַנקלס שענק איז שוין געווען גאָנץ שטיל און רואיק. די פויערים פון דער געגנט זיינען זיך פונאַנדערגעפאָרן. דער פלאַץ אָרום און אָרום איז געווארן ליידיק. אויף דער גאַס, ביי דער שענק, איז נאָר פאַרבליבן אַסך אָפּפאַל פון שטרוי און פערדישע מיסט.

עס איז געווארן פינצטערלעך. שלמה יאַנקל מיט ביידע זין זיינען אַוועק אין בית מדרש. אין גרויסן צימער האָבן געפינקלט די שבתדיקע ליכט. אויפן לאַנגן שיין־סערווירטן טיש זיינען געלעגן פרישע, אויסגעבאַקענע חלות, באַדעקט מיט אַ טישטעכל, וועלכעס איז געווען אַ מתנה פון דער שוויגער חיה האדל.

לאהקע, די שענקערין, מיט אירע זעקס טעכטער זיינען געזעסן אָרום טיש, מיט זייערע שבתדיקע „הויבן" און געווארט, אַז דער טאַטע מיט די בנים זאָלן קומען פון דאָווענען.

באַלד האָט זיך טאַקע אַן עפן געטאָן די טיר און די דריי מאַנסביל זיינען אַריין מיט אַ צופרידענעם „גוט שבת".

שלמה יאנקל איז געווען אַ ייד אַ למדן און אַלע אין שטעטל האָבן פאַר אים געהאַט גרויס דרך ארץ. צוויי פייער־דיקע, קלוגע שוואַרצע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט פון אונטערן בריטן שטרן. די געדיכטע און צעשויבערטע בארד האָט אים צוגעגעבן אַ הדרת פנים.

לאהקע, זיין פרוי, איז געווען פונקט דער היפוך פון אים. אַ קליינע און מאַגערע, אָבער מיט אַ פאַר חנוודיקע אויגעלעך. זי האָט זיך באַרימט געמאַכט באַזונדערס מיט דעם, וואָס כמעט יעדעס יאָר האָט זי געבראַכט אויף דער וועלט אַ ניי טעכטערל.

אַריינגייענדיק אין שטוב האָט שלמה יאַנקל גלייך אָנ־געהויבן זאָגן מיט כוונה „שלום עליכם, מלאכי השלום, מלאכי השרת" און דערביי האָט ער אַרומגעשפאַצירט איבערן גרויסן צימער, פון איין וואַנט צו דער צווייטער.

אַ בעכער מיט וויין איז שוין געווען גרייט צום קידוש. אַלע האָבן געוואַרט, אַז ער זאָל ענדיקן און צוגיין צום טיש.

פלוצלונג איז אַריינגעלאָפן אין שטוב די שבת־גויע סטאַסיכע און קוים אָפּכאַפּנדיק דעם אָטעם האָט זי אַ צעשראָ־קענע אַ געשריי געטאָן: „פריצים זיינען געקומען, זייער וויכטיקע געסט".

שלמה יאנקל האָט געמאַכט אַ זויער פנים און געהייסן לאהקען, זיין פרוי, זיי אַריינפירן אין גאַסט־צימער און זען פון זיי גלייך פטור צו ווערן. ס'איז שבת און ער וויל זיי גאָרנישט פאַרקויפן.

איידער וואָס ווען, זיינען די געסט שוין געווען אין עס־צימער און שלמה יאַנקל האָט גלייך דערקענט, אַז דאָס זיינען די יונגע פריצים פון לידעקענער הויף.

זיי זיינען אַריין אין שטוב ווי גזלנים, מיט יאַכט־ביקסן אויף די פלייצעס און אין פאַרבלאָטיקטע שטיוול. לאהקע האָט נישט באַווילן אויסצורעדן אַ וואָרט און זיי, נישט וואָרטנדיק אויף מיין באַזונדערער אייגלאַדונג, האָבן זיך אַ זעץ געטאָן אָרום דעם שיין־סערווירטן שבתדיקן טיש און גיי שריי חי וקיים.

די שמעקעדיקע געפילטע פיש, די פרישע חלות און די פלאַש וויין האָט זיי אינגאַנצן אַרויסגעבראַכט פון די כלים. זיי זיינען געווען טויט הונגעריק און איינער האָט תיכף געכאַפט אַ חלה, צעריסן אויף העלפט און אָנגעהויבן פרעסן אָן שום שאלות.

סטאַסיכע, די שבת־גויע, האָט זיי געפרווט בעטן מיט גוטן, אַז זיי זאָלן אַריבערגיין אין גאַסט־צימער, ווייל דאָ דאַרפן די יידן פראַווען זייער שבת.

די פריצים האָבן זיך אָבער אויסגעלאַכט. זיי פילן זיך דאָ זייער גוט און דאַרפן נישט קיין באַזונדערן גאַסט־צימער.

ווען זיי האָבן אָפּגעגעסן די חלה, האָבן זיי געבעטן לאהקען, זי זאָל ברענגען אַ פלאַש ביר.

די שענקערקע האָט זיי מיט טרערן אין די אויגן דערקלערט די וויכטיקייט פון שבת און אַז זי טאָר היינט, אין אַזאַ הייליקן אָוונט, גאָרנישט פאַרקויפן.

איינער האָט זיך תיכף אָנגעצונדן און אַ קלאַפּ געטאָן מיט די פויסטן אין טיש, אַז די לייכטער האָבן זיך אַ שאָקל געטאָן:

— פאַרשאָלטענע זשידווקע, ברענג אַהער אַ פאָר פלאַשן ביר, אויב נישט, וועלן מיר אייך מאַכן אַ וויסטן סוף.

שלמה יאַנקל מיט זיינע ביידע זין זיינען די גאַנצע צייט געשטאַנען אין אַ ווינקל מיט אויסגעגלאצטע אויגן און מורא געהאָט אויסצורעדן אַ וואָרט.

די פריצים האָבן זיך אויפגערעגט פון דער יידישער חוצפה און האָבן אָנגעהויבן ברעכן גלעזער, טעלער, שילטן מיט טויטע קללות און באַלד אויך אַ כאַפּ געטאָן די ביקסן און געוואָלט שיסן.

ווען איינער פון די פריצים איז צוגעלאָפן צו דער עלטסטער טאָכטער און אָנגעהויבן טשעפען, האָט שלמה יאַנקל געמאַכט אַ גוואַלד און געשריגן:

„מערדער, ראַזבאָיניקעס".

די גוואַלדן פון דעם שענקערס משפחה האָט מען דערהערט אַזש אין דער צווייטער זייט פון שטעטל. זייערע קולות האָבן געריסן הימלען. אין איין מאָמענט האָט זיך אַפילו געדוכט, אַז באַלד וועלן די פּיאָניצעס פאַרגיסן אומשולדיק יידיש בלוט.

די ישועה איז געקומען פלוצלונג. מיט אַמאָל האָבן עפעס אָנגעהויבן קלינגען די גלאָקן פון קלויסטער און דאָס האָט געטראָפן די שיכורים ווי אַ דונער איבערן קאָפּ.

זיי האָבן זיך דערשראָקן און זיינען תיכף אַרויסגעלאָפן פון שענק, אַרויף אויף די פערד און העכדום־פעכדום אַוועקגעריטן אויסערן שטעטל.

שלמה יאַנקלס משפחה איז ניצול געוואָרן פון חורבן און אפשר אויך פון טויט.

ס׳איז אַוועק דער שבת און זיי האָבן זיך נישט פאַרגעשטעלט ווער און ווי אַזוי עס האָט זיי געראַטעוועט. ערשט זונטיק אינדערפרי איז געקומען דער אַרעמער קריסטלעכער שכן, יאזעפקע, און האָט זיי דערציילט דעם גאַנצן אמת.

פרייטיק צו נאַכט האָט ער דערהערט זייערע גוואָלדן און איז גלייך געקומען צולויפן און האָט דורך די פענצטער דערזען, וואָס עס קומט פאַר ביי זיי אין שטוב.

ער האָט באַמערקט, אַז דער שענקער מיט זיין משפחה זיינען אין אַ גרויסער געפאָר.ער האָט געזען, ווי זיי ברעכן גלעזער, טשעפען זיך צו דער טאָכטער און האָט שוין געוואָלט לויפן ברענגען דעם אוראָדניק. ער האָט אָבער באַמערקט, אַז די כוליגאַנעס זיינען נישט סתם פראָסטע מיעשצאַנעס, נאָר די יונגע פריצים פון לידעקענער הויף. ער האָט דערזען זייערע יאַכט־ביקסן און אויפן הויף זיינען געשטאַנען די שיינע פערד מט די אויסגעפוצטע זאָטלען.

יאזעפקע איז גלייך אַוועקגעלאָפן צום גלח און האָט אים דערציילט די גאַנצע געשיכטע. דער גלח האָט אים געהייסן תיכף אָנהויבן צו קלינגען אין די גלאָקן און זיי וועלן זיך מסתמא פאַרשעמען און אַנטלויפן פון שטעטל.

אַזוי איז טאַקע געווען. אין עטלעכע מינוט אַרום איז פון זיי קיין זכר נישט געבליבן.

דער שענקער האָט גלייך אַרויסגענומען אַ קווערטל פון גוטן בראַנפן און דערלאַנגט יאָזעפקען און אים האַרציק באַדאַנקט פאַר זיין רעטונג. ער האָט אויך געשיקט אַ באַזונדערן דאַנק דעם לינגמיאַנער ערלעכן גלח.

עס זיינען פון דאַן אָן אַוועק אַ סך יאָרן אין שטעטל האָט מען נאָך אַלץ דערציילט וועגן גרויסן נס, וואָס האָט יענעם פרייטיק צו נאַכט געטראָפן מיט שלמה יאַנקל דעם שענקער און זיין משפחה.

ר׳ אפרים דער „וויסער קאָפּ"

ר׳ אפרים, וועלכער איז געווען באַקאַנט אין שטעטל מיטן צונאָמען „דער וויסער קאָפּ", האָט זיך געערעכנט פאַר אייגעם פון די שענסטע באלעבאַטים אין לינגמיאָן. ער איז נישט נאָר געווען אַ גרויסער למדן אין יידישע לימודים, נאָר ער האָט אויך פאַרמאָגט אַלגעמיינע, וועלטלעכע בילדונג און האָט געקאָנט גוט לייענען און שרייבן רוסיש. אַלע פלעגן דערפאַר גיין צו אים, כדי ער זאָל אָנשרייבן אַן אַדרעס אַדער אַ בריוול אין רוסיש. מיט א־40—50 יאָר צוריק זיינען אַזעלכע ידיעות געווען אַ זעלטנהייט אין אַ יידיש שטעטל אוּן מען האָט פאַר אַזאַ געלערנטן געהאָט גרויס דרך ארץ.

ער איז געווען אַ הויכער יייד, מיט אַ פאָר לאַנגע געקרייזלטע פיאות און שוואַרצע, קלוגע אויגן, וועלכע האָבן אַרויסגעקוקט פון אונטער די לאַנגע ברעמען. זיינע שפיצפינגער זיינען געווען געל פון טאַבאַק. שטענדיק איז ער געווען אָנגעטאָן אין אַ שוואַרצער קאַפאָטע; זיינע יוכטענע שטיוול זיינען געווען אָנגעשמירט מיט טראָן. ער איז געווען פרום און האָט זיך געפירט שטרענג לויטן שולחן ערוך און פלעגט זאָגן, אַז אַן אמתער ייד דאַרף לעבן נאָר על פּי דין.

פסח פלעגט ער עסן נאָר שמורה־מצות, קאַרטאָפל און ניס. דאָס וואָסער האָט ער דורכגעזייט דורך אַ טיכל און ערשט דאַן טרינקען. דער פחד זיינער איז געווען, טאָמער געפינט זיך חלילה אַ ווערעמל אין וואָסער.

ר׳ עקיבא, דער פרומער סטאָראָסטע און שמואל מיכל דער אַפּיקורס, האָבן אים געהאָלטן פאָר אַ גרויסן בטלן, אָבער ער איז אויך פון זיי נישט שטאַרק נתפעל געווען. ער

האָט פאַרמאָגט אַ גרויס הויז, מיט אַ גלעזערנעם גאַניק. אין הויף איז געשטאַנען אַ גרויסע שטאַל, ווו די פויערים פלעגן אַרײַנשטעלן זייערע פערד.

זיין חיונה האָט ער געצויגן פון צוויי זאַכן: ס׳איז ביי אים געווען אַן אַרײַנפאָר און ער האָט אויך פאַרמאָגט אַ פיוויאַרניע, ווו מען פלעגט קויפן ביר און זיך אַמאָל אויך גוט אָנשיכורן. יעדן זונטיק האָט זיך ביי אים אין שטוב געקאָכט און גערודערט. פויערים פון דער גאַנצער געגנט זיינען געקומען אין שטעטלשן קלויסטער און דערביי אויסגענוצט די געלעגנהייט פאַר אײַנקויפן אין די יידישע קראָמען פאַרשיידענע סחורות. און נישט דורכגעלאָזט אויך די פיוויאַרניעס.

איינמאָל האָט מיט ר׳ אפרימען פאַסירט אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע. דאָס איז געווען אינעם חגא־טאָג „טרויצע״. אין גאַנצן שטעטל האָט זיך שטאַרק געטומלט. עס זיינען אָנגעפאָרן הונדערטער פויערים פון אַלע אַרומיקע דערפער. ביי ר׳ אפרימען אין פיווניע און אַרום פיווניע זיינען געווען אַסך פויערים. אין שטוב האָט מען געקאָנט דערשטיקט ווערן פונעם רויך פון די פויערשע לולקעס. ר׳ אפרים האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שענק און אויפגעפאַסט, אַז קיינער זאָל זיך נישט אַרויסכאַפן אומבאַצאָלט.

אַמאָל האָט ער באַמערקט, אַז אין ווינקל ליגט עפעס אַ פעקעלע. ער האָט זיך איינגעבויגן, אויפגעהויבן דאָס פעקעלע און אַרײַנגעלייגט אין קעשענע. מיט גרויס כוונה האָט ער געזאָגט די ברכה: יהי שם ה׳ מבורך און באַדאַנקט גאָט פאַר דער מציאה. ער איז גלייך אַריין אין אַ דערבייאיקן צימער און האָט דאָרט אַרויסגענומען דעם פעקל געלט און צו זיין גרויסער איבערראַשונג דערזען, אַז דאָרט ליגט אַ פאָר הונדערט רובל. ר׳ אפרים האָט געשטראָלט פון שמחה. איין קלייניקייט אַזאַ מציאה, אין מיטן העלן טאָג. ממש אַ נס מן השמים...

עס זיינען נישט אַוועק קיין פאָר שעה נאָכן געפינען די מציאה, ווי עס איז פלוצלונג אַרײַנגעפאַלן צו אים אין שענק ר׳ איצע דער קרעטשמער. ר׳ איצע האָט געווויינט אין אַ דאָרף, וואָס איז געלעגן אויפן טראַקט קוקטישאק—אוטיאַן, ווו ער האָט פאַרמאָגט אַ קרעטשמע. ווען מען האָט דורכגעפירט די קליין־באַן נעבן יענעם דערפל און מען האָט דאָרט אויסגעבויט אַ סטאַציע, האָט זיך ר׳ איצע געזונמען צום האַנדל און איז געוואָרן אַ סוחר פון תבואה, חזיר־האָר און פעלכלעך. ער פלעגט אָפט אַרומפאָרן איבער די מערק און יריידים און אײַנקויפן סחורה.

אין יענעם „טרויצע״ איז ער געקומען גאַנץ פרי קיין לינגמיאַן און איז אויך געווען ביי ר׳ אפרימען אין פיווניע, זוכנדיק דאָרט זיינס אַ באַקאַנטן פויער.

ווען ר׳ איצע איז אַרײַנגעפאַלן פאַרנאַכט אין פיווניע איז ער געווען ווייס ווי קאַלך. זיין שטערן איז געווען באַדעקט מיט אַ קאַלטן שווייס, די שוואַרצע באָרד איז געווען אינגאַנצן צעשוויבערט און פון די אויגן האָבן זיך אים גאָר קייקלט גרויסע, הייסע טרערן. ער איז געווען הייזעריק און האָט קוים מיט צרות דערציילט אפרימען וועגן דעם גרויסן אומגליק, וואָס האָט אים היינט געטראָפן.

פאַרנדיק אויפן יריד האָט ער מיט זיך געמומען געלט, כדי צו קויפן סחורה. פאַרנאַכט, ווען ער האָט שוין געדאַרפט באַצאָלן די פויערים פאַר זייערע סחורות, האָט ער זיך אָבער געכאַפּט, אַז ער האָט ערגעץ־ווו פאַרלוירן דאָס גאַנצע געלט. ער איז שוין געווען אומעטום און האָט דאָס געלט נישט געפונען. פלוצלונג האָט ער זיך דערמאָנט, אַז אינדערפרי איז ער אויך געווען דאָ אין פיווניע און האָט באַשלאָסן צו לויפן אויך אַהער. אפשר האָט עמעץ געפונען זיין געלט?

ר׳ אפרים האָט אים באַרואיקט און דאָן זייער קאַלט און געלאָסן אַ זאָג געטאָן:

— אמת, איך וועל פון אייך נישט לייקענען, אַז איך האָב טאַקע געפונען דאָס געלט. דאָס פעקל איז געלעגן דאָ אויף דער פאָדלאָגע. ביי מיר אין שטוב זיינען אָבער אַ גאַנצן טאָג געווען צענדליקער ערלים און יעדער איינער פון זיי האָט דאָס געלט געקאָנט געפינען. על פי דין האָט זיך דער פאַרלירער דערפון געמוזט מייאש זיין און די מציאה געהערט לויטן יידישן דין דעם געפינער. ער האָט פשוט זוכה געווען פון הפקר.

ר׳ איצע האָט אָנגעהויבן ליאַרעמען און שרייען:

— ווי האָט איר נישט קיין רחמנות אויף מיר מיט מיינע קינדער? איר זייט דאָך אַ גזלן, איר האָט דאָך נישט קיין געוויסן. וואָס טויג מיר אייער פרומקייט. אייער לערנען, אַז איר האָט נישט קיין יידיש האַרץ.

ר׳ אפרים וויל זיך אָבער בשום אופן נישט אונטערגעבן. ער לעבט נאָר לויטן דין און וועט זיך פירן ווי דער דין פסקנט אין אַזאַ פאַל.

ר׳ איצע האָט אים געגעבן סימנים פון זיין געלט, אַזוי פיל און אַזוי פיל 5 רובלדיקע און אַזוי פיל 10 רובלדיקע, און ר׳ אפרים האָט דערזען, אַז מיט גוטן וועט ער פון אים נישט פטור ווערן, האָט ער אים פאַרגעלייגט צו גיין צום רב און זיי וועלן הערן וואָס דער רב וועט פסקענען.

ר׳ איצע האָט דערצו מסכים געווען און גלייך נאָך מנחה זיינען זיי ביידע אַוועק צום רב. ר׳ אפרים האָט אַרויסגענומען פון אַלמער דעם שלחן ערוך, האָט אַרײַנגעקוקט אין חושן משפט און מיט צופרידנקייט געזאָגט צו זיך אַליין דערנעענטערנדיק זיך צום רב:

— נישטאָ וואָס מורא צו האָבן. דער דין איז דאָך מיט מיר.

דער רב האָט אויסגעהערט ביידע צדדים און דאָן אַריין־

געורפן ר׳ אפרימען אין אַ דערבייאיקן צימער און מיט אים עפּעס געריעדט. באַלד איז ר׳ אפרים אַרויס פון דאָרטן שטאַרק נערוועז און זיינע אויגן האָבן געברענט ווי אַ העליש פייער און ווילדערהייט האָט ער געשריגן צום רב:

— רבי, איך פאָדער אַ דין. דער דין איז מיט מיר און די מציאה געהערט מיר.

ר׳ איצע לייזער דער קרעטשמער האָט זיך שוין מער נישט געקענט איינהאַלטן און האָט אָנגעהויבן שרייען:

— דאָס איז דאָך אַ רציחה! אפרים האָט דאָך נישט קיין יידיש האַרץ. ער ווייסט דאָך, אַז דאָס איז מיין האָרעוואַניע, מיין פראַצע. ווי קען אַ פרומער ייד זיין אַזאַ רשע, אָנעם געלט קען איך דאָך אַהיים נישט פאָרן. איך בין דאָך אַן אומגליקלעכער מענטש. רבי, האָט רחמנות, הייסט אים מיר אָפּגעבן די מציאה.

ר׳ אפרים האָט זיך אָבער פארעקשנט און האָט קאַטעגאָריש דערקלערט:

— איך לעב מיין גאַנצן לעבן לויטן דין און אויך איצט פאָדער איך נאָר אַ דין.

די גוואַלדן פון איצע לייזערן האָט מען דערווייל דערהערט אין שטעטל און אַרום רב׳ס שטוב האָט זיך צוזאַמענגעקליבן אַ גרויסער עולם. אַלע האָבן באַדויערט דעם אומגלקלעכן קרעטשמער און פאַרגעהאַלטן אפרימען דעם בעל דין, ער זאָל נישט זיין קיין עקשן.

דער סוף איז אָבער געווען, אַז ביידע צדדים זיינען אַרויס פון רבס שטוב און די מציאה איז געבליבן ביי אפרימען. דער רב האָט זיך אָבער געוועלדעט צום עולם און שטילערהייט געזאָגט:

— יידן, מען דאַרף נאָר האָבן בטחון. עס איז דאָ אַ גאָט און ער וועט שוין איצע־לייזערן אָפּגעבן זיין געלט.

נאָך דער פאַסירונג האָט מען געריעדט אין שטעטל, אַז ר׳ עקיבא דער פרומער סטאַראָסטע האָט זיך דורכגעריעדט מיט אפרימען און אים דערקלערט, אַז אויב ער האָט געפאָדערט ביים רב אַ דין תורה, מוז ער פאַלגן דעם פסק. זיין עצה איז געווען, אַז דאָס ווייב זאָל אָפּגעבן דאָס געלט ביסלעכווייז. אַזוי האָט זיך טאַקע געענדיקט דער ענין. די אייַדעלע חיה־ריווע האָט אָפּגעגעבן ביסלעכווייז דאָס געלט.

ר׳ עקיבא — דער פרומער סטאַראָסטע

מיט הדרת קודש, מיט כבוד און ליבע, דאַרף מען שילדערן איינעם פון די שענסטע בעלי־בתים אין אונדזער שטעטל, ר׳ עקיבא איציקאָוויטש, ווענען מען האָט אָנגעהויבן דער פרומער סטאַראָסטע.

דער ענין האָט זיך אָנגעהויבן מיט צענדליקער יאָרן צוריק. איין מאָל איז צו אונדז אַראָפּגעקומען אַ נאָטשאַלניק פון סוועניציאַן און געבראַכט אַן אינטערעסאַנטע מעלדונג. אַזוי ווי מען גייט דורכפירן אַ קליין־באַן, וועלכע וועט פאַר־בינדן סוועניציאַן מיט פאָניוועזש, וועט מען אויסבויען אין לינגמיאן אַ סטאַנציע. אונדזער שטעטל וועט דערפאַר פראָגרעסירן און מען וועט נאָמינירן איינעם פון די חשובסטע באַלעבאַטים אַלס סטאַראָסטע פון דער גאַנצער געגנט. ער וועט אַרויסגעבן מעטריקעס און פעסער און וועט בכלל אויספּירן פאַרשידענע וויכטיקע אַדמיניסטראַטיווע אויפגאַבן. די שטעטלשע און די דאָרפישע איינוווינער וועלן זיך מער נישט דאַרפן שלעפּן קיין סוועניציאָן, כדי צו דערליידיקן זייערע ענינים ביי די רעגירונגס־באַאַמטע.

ר׳ עקיבא איצקאָוויטש
דער לינגמיאַנער סטאַראָסטע

בליץ שנעל האָט זיך די ידיעה פאַרשפרייט אין דער גאַנצער סביבה און האָט אַרויסגערופן אומעטום אַן אמתע שמחה. עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז אַלס סטאַראָסטע איז אויסגעקליבן געוואָרן ר׳ עקיבא איציקאָוויטש.

דאָס איז געווען אַ ייד, אַ גרויסער תלמיד חכם, אַ זון פון פאַליושער שוחט און אַן איידעם פון באַקאַנטן צדיק ר׳ יצחק נפחא. ער איז געווען אַ שיינער, הויכגעוואַקסענער יונגערמאַן, מיט אַ פאָר קלוגע אויגן און אַ שטענדיק פאַרפּוצטע, פאטריאַרכאַלישע באָרד. ער איז אויך געווען אַ גוטער מענטש, פול מיט הומאָר און זיין מויל האָט תמיד ממש געשפרודלט מיט פסוקים און גלייכווערטלעך. ער איז געווען אַ בקי אין ים פון תלמוד און האָט געירשנט סיי פון טאַטן און סיי פון שווער תורה און חכמה. ביי יעדער געשעעניש האָט ער פאַרשטאַנען צו ציטירן דברי חז״ל, מעשיות פון דער גמרא און פון מדרש.

ער איז געווען באַקאַנט מיט זיינע מידות טובות און פון דער גאַנצער סביבה פלעגט מען קומען זיך האַלטן מיט אים אַן עצה. ביי יעדן קאָנפליקט פלעגן די צדדים תמיד מסכים זיין, אַז ר׳ עקיבא זאָל זיין זייער בורר, וויל אַלע האָבן געוווסט, אַז ער איז די ערלעכקייט און זויבערקייט אַליין. צו זיין פסק דין האָבן אַלע געהאַט צוטרוי און מען האָט זיך צו אים באַצויגן מיט אַכטונג און רעספּעקט.

ער האָט זיך אויך געערבנט פאַר אַ גרויסן ספּעציאַליסט אין וואַלד־מסחר און אפילו פריצים פלעגן קומען זיך מיט אים מיישב זיין וועגן ענינים פון וואַלד־און האַלץ־האַנדל.

ער האָט געקאָנט פערפעקט רוסיש, שרייבן, לייענען און

רעדן, האָט פאַרמאַגט אַ גרויסע שאַנק פול מיט פאַרשידענע ספרים, רעליגיעזע און וועלטלעכע, וויסנשאַפטלעכע און ליטעראַרישע. דערצו איז ער אויך געווען באַקאַנט אַלס גלענצנדיקער שאַך־שפילער. הכלל: אַ פערזענלעכקייט אין פולן זין פון וואָרט.

יעדן שבת איז ביי אים געווען אַן אורח און ער האָט געווויסט אויסצולייבן דוקא אַ מגיד אָדער אַ משולח, כדי צו האָבן מיט וועמען צו רעדן דברי תורה אַ גאַנצן שבת.

ער האָט געהאַט אַ גרויסע משפּחה און איז ווייט נישט געווען קיין גביר. צדקה האָט ער אָבער געגעבן ביד רחבה. אויך זיין פרוי איז געווען אַ גרויסע צדקנית און אַלע זיינע 5 טעכטערלעך האָבן זיך דערצויגן אין גייסט פון צניעות, מעשים טובים און יידישקייט.

אַ שיינעם מנהג האָט ער געהאַט צונויפצוקלייבן יעדן פרייטיק, פאַר קבלת שבת, אַלע יינגלעך פון שטעטל און זאָגן פאַר זיי מיט אַלע טעמים אַ פאַר קאַפּיטלעך פון שירהשירים.

ער פלעגט זאָגן, אַז עס איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור אַ האַרציקער, זיסער און נשמהדיקער, זיסער און הייליקער געזאַנג פון שיר־השירים. דערביי פלעגט ער אונדז אויך דערקלערן פאַרשידענע פסוקים און משלים. ער פלעגט למשל ליב האָבן צו געבן אַזאַ פירוש:

— שחורה אני ונאוה, ווייסט איר קינדער, וואָס דאָס באַדייט? שחורה — דאָס מיינט, אַז אין גלות איז דאָס יידישע לעבן שוואַרץ ווי די ערד, נאוה — מיינט אָבער, אַז ווען מיר וועלן קומען אי״ה קיין ארץ ישראל, וועט אונדזער לעבן זיין שיין און הערלעך.

אין די ימים נוראים, ראש השנה און יום כיפור, פלעגט ר׳ עקיבא זיין דער בעל תוקע פון שטעטל. ער פלעגט אַרויפגיין אויף דער בימה מיט גרויס הכנעה, אָנגעטאָן אין אַ וויסן קיטל, אַרומגעוויקלט מיט אַ טלית און אַ זילבערנע עטרה. די שופרות זיינען געווען אויסגעפוצט און ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פירן אַ מלחמה מיטן שטן.

ווען ער האָט אָנגעהויבן זאָגן דעם „יהי רצון" פאַר די תקיעות, האָט דער עולם, באַזונדערס די פרויען, אויסגעבראָכן אין אַ האַרץ־רייסנדיק געווויין.

עס איז אויך געווען זיין חזקה צו זאָגן ימים נוראים תהילים מיטן עולם. ס׳גאַנצע שטעטל, קינד און קייט, יונג און אַלט, פלעגן קומען זאָגן מיט אים די מזמורים פון תהילים. אפילו דער גרויסער אַפּיקורס, דער פריידענקער, שמואל מיכל, פלעגט זיך אויך נישט קענען אײנהאַלטן און זאָגן תהילים מיט אַלעמען צוזאַמען, כדי מקיים צו זיין דעם פסוק: „אל תפרוש מן הציבור"...

קורץ: ר׳ עקיבא איז געווען אַ מוסטער פון אַן ערלעכן, געזעלשאַפטלעכן טוער, וועלכער איז עוסק בצרכי ציבור באמונה... ער האָט זיך געוואָגט פאַר דער קרוין פון לינגמיאַן און האָט דאָס שטעטל באַשיינט אין דער גאַנצער געגנט.

אַלע יידן, וועלכע האָבן געהאַט דעם כבוד און די זכיה צו זען ר׳ עקיבאן דאַוונען אין גרויסן הילצערנעם בית מדרש פון לינגמיאַן, וועלן אָט דעם צדיק קיינמאָל אין זייער לעבן נישט פאַרגעסן.

זכרו היקר יהא חרות בלבנו לתהלה ולתפארת לעדי עד!

פון ביידע זייטן גרענעץ

א ין די יאָרן 1928/1924 האָט דער גורל פלוצלונג אַ שמייכל געטאָן צו לינגמיאַן און אונדזער שטעטעלע איז מפורסם געוואָרן אויף דער גאַנצער וועלט.

צייטונגס־קאָרעספאָנדענטן און שרייבער פון די גרעסטע יידישע צייטונגען און סתם יידן פון אַלע עקן פוילן און ליטע האָבן יעדן תשעה באב באַזוכט אונדזער קליין־שטעטעלע. די סיבה דערפון איז געווען סיי אַ פאָליטיש־היסטאָרישע און סיי אַ נאַציאָנאַלע.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען גרענעצן זיינען איבערגעצויגן געוואָרן און עס זיינען אַנטשטאַנען נייע מדינות און אַסך פעלקער זיינען געוואָרן זעלבשטענדיק, האָט זיך גראָד נעבן אונדז סטאַביליזירט די גרענעץ צווישן ליטע און פוילן.

אונדזער שטעטעלע לינגמיאַן איז צוליב דעם דורכגעשניטן געוואָרן אויף צוויי טיילן. דער גרעסטער טייל פון שטעטל האָט געהערט צו פוילן און דער קלענערער — צו ליטע.

דער גורל האָט אָבער געמאַכט, אַז גראָד דער יידישער בית עולם זאָל בילדן אַ מין „נייטראַלע זאָנע" צווישן ביידע מלוכות.

אַזוי ווי צווישן די ביידע מלוכות האָבן געהערשט זייער פיינדלעכע באַציאונגען, איז אויך די גרענעץ צווישן זיי שטרענג באַוואַכט געוואָרן און ס׳איז געווען געפערלעך אַריבערצוגיין פון איין לאַנד אין צווייטן.

פאַר דער יידישער באַפעלקערונג איז דאָס געווען אַ גרויסער אומגליק, הן פון געזעלשאַפטלעכן זין און הן פון עקאָנאָמישן.

צענדליקער יאָרן האָבן יידן געלעבט צוזאַמען, געאַרבעט און געהאַנדלט און פלוצלונג איז מען צעטיילט געוואָרן צווישן צוויי מדינות.

קינדער זיינען אָפגעריסן געוואָרן פון זייערע עלטערן, ברידער און שוועסטער איינער פון צווייטן. פאַמיליעס זיינען צעשיידט געוואָרן און דאָס אַלץ איז פאַרגעקומען גאָר אומגעריכטערהייט. מען האָט נישט באַווילן זיך צונויפצוריידן און וווינען צוזאַמען.

עס זיינען אַוועק עטלעכע יאָר און די לינגמיאַנער יידן האָבן אָנגעהויבן זוכן וועגן און עצות ווי אַזוי זיך דאָך צו פאַרבינדן מיט די קרובים און פריינט פון דער אַנדערער זייט גרענעץ.

סוף־סוף איז מען געפאָלן אויף אַ גלענצנדער המצאה. אַזוי ווי דער בית עולם געפינט זיך אין דער נייטראַלער זאָנע און ביי יידן איז דאָך אַ מנהג צו באַזוכן תשעה באב די נפטרים אויפן בית־הקברות, האָט מען זיך אָנגעהויבן משתדל זיין, אַז איין טאָג אין יאָר זאָל די פּוילישע מאַכט דערלויבן די יידן צו באַזוכן די קברים פון זייערע פריינט. דער ענין האָט זיך גלייך געטאָן אויפן שכל און אַדאָנק דער אינטערוועַנץ פון סענאַטאָר הרב רובינשטיין פון ווילנע, איז באַקומען געוואָרן די פאַרלאָנגטע דערלויבעניש.

דאָס האָבן גלייך געטאָן אויך די יידן פון דער צווייטער זייט גרענעץ און אויך די ליטווישע רעגירונג האָט דערצו מסכים געווען. מער האָט מען, פאַרשטייט זיך, נישט געדאַרפט. און דער בית עולם איז געוואָרן אַן אָרט, ווו קרובים און פריינט האָבן זיך איינמאָל אין יאָר געקאָנט רואיק באַגעגענען און זיך דורכרעדן איינער מיטן צווייטן.

די באַגעגעניש צווישן די קרובים און פריינט אויפן לינגמיאַנער בית־עולם זיינען באַלד געוואָרן די סענסאַציע פון טאָג סיי אין פוילן און סיי אין ליטע.

עטלעכע וואָכן פאַר תשעה באב האָט מען זיך שוין אָנגעהויבן גרייטן צו דער היסטאָרישער באַגעגעניש. די קרעמער זיינען אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע ברענגען סחורה, ווייל מען האָט געווווסט, אַז עס וועלן זיכער אָנפאָרן אין דעם טאָג טויזנטער געסט. זיי וועלן דאָך זיכער וועלן עסן און אויך קויפן מתנות איינער פאַרן צווייטן.

עטל די בעקערקע פלעגט עטלעכע טעג פריער אָנהויבן באַקן אירע באַרימטע שיטנע ברויט. דאבע מיט משהן פלעגן אָנבאַקן אַסך פון זייערע געשמאַקע בייגעלעך. שלמה יעקב דער שענקער פלעגט צוגרייטן ביר און צובייסן. אַלע האָבן זיך געגרייט ווי עפעס אָנטקעגן אַ גרויסן יום־טוב.

די פרומע יידן איז דער ענין נישט אַזוי געפעלן געוואָרן, ווייל זיי האָבן געווווסט, אַז אַזעלכע באַגעגענישן וועלן מוזן מחלל זיין דעם כאַראַקטער פון אונדזער נאַציאָנאַלן טרויער־טאָג, אָבער זיי האָבן בלית ברירה משלים געווען מיט דער „גזירה" און אַ סך פון זיי פלעגן אויך קומען זיך זען מיט די קרובים פון יענער זייט גרענעץ.

תשעה באב, פונקט זעקס אַזייגער אינדערפרי, פלעגן נעלם ווערן פון ביידע זייטן גרענעץ די „גרינע" און די „געלע" סאָלדאַטן. מען האָט זיי אַזוי געזרופן אין שטעטל, ווייל די ליטווישע סאָלדאַטן פלעגן גיין אָנגעטאָן אין געלע מונדירן און די פּוילישע — אין גרינע.

פון ביידע זייטן גרענעץ האָבן זיך אַ שאָט געטאָן מחנות יידן, וועלכע האָבן מיטאַמאָל פאַרגעסן אַן דעם גרויסן ברוגז, וואָס זייערע מדינות פירן צווישן זיך. אויפן בית־עולם פלעגן זיך יענעם טאָג אָפשפילן האַרצרייסנדיקע סצענעס, טאַטעס קינדער און אייניקלעך, ברידער און שוועסטער, קרובים און מאַמעס, וועלכע האָבן יאָרן לאַנג נישט געזען זייערע סתם פריינט, האָבן זיך געהאָלדזט און געקושט, געווויינט און געפרייט.

א באַגעגעניש אויפן לינגמיאַנער בית־עולם
צווישן ליטווישע און פּוילישע יידן

די משפחה פון חיים פייווש שוטאָן, ניי־סוועניצ־אָן, משפחה עלפערין און ציקינסקי.

אונטן זיצן: חיים פייווש, גוטע שוטאָן, יעקב שוטאָן, רייזע עלפערין, עס זיצן: יעווש שוטאָן, לייבע חיים עלפערין, אידל עלפערין, חנא עלפערין, ליבע עלפערין, פערל עלפערין.

עס שטייען: חנה שוטאָן־פישמאָן, חנה לאה עלפערין, מינע מולער, חנא עלפערין, מולער, מאיר מולער, ליובע סווירסקי, שמעון סווירסקי, איטעלע עלפערין, דינע מולער, צייקונסקי רייזע, פייגע עלפערין, פרץ צייקונסקי.

דאָ און דאָרט האָבן זיך גרופקעס אויסגעזעצט אויף דער ערד, צווישן די קברים, אויסגעשפרייט אַ טישטוך און אַרויס־גענומען כיבוד, וועלכע מען האָט געבראַכט איינע פאַר די צווייטע. מען האָט צוגעבייסן, געמאַכט אַ „לחיים" און דאָס זיך דורכגעשמועסט וועגן אַלץ און אַלעמען.

יענעם תשעה באב פלעגן די לינגמיאַנער סוחרים אויך מאַכן אַ פיינעם פדיון. אַלע האָבן גוט פאַרדינט. אויך די פויערים פון די אַרומיקע דערפער האָבן אויסגענוצט די גלעגנהייט און געברענגט צום פאַרקאָן פון בית־עולם פאַר־שיידענע פראָדוקטן און כלערליי פרוכטן.

דער גאַנצער טאָג פלעגט אַוועקגיין אין לויפן פון איין קרוב צום צווייטן, פון איין גרופקע צו דער אַנדערער. אַלעמען האָט מען דאָך געקאָנט, מיט אַלעמען איז מען געווען באַ־פריינדעט. דאָ האָט מען דערזען אַ חבר פון די חדר־יאָרן און דאָרט אַ תלמיד פון דער פאָלקס־שול, מיט ווועמען מ'איז געזעסן אויף איין באַנק.

דער עולם האָט אַזוי פאַרברענגט ביז שפעט אין אָוונט. ווען עס איז שוין גוט פינצטער געוואָרן, האָבן זיך ווידער באַווויזן פון ביידע זייטן גרענעץ די „גרינע" און „געלע"

מונדירן און דאָס איז געווען אַן אָנזאָג, אַז מען דאַרף זיך געזעגענען און פאָרן צוריק אַהיים, יעדער אין זיין מדינה.

דאָן האָט זיך די גרענעץ ווידער פאַרמאַכט ביזן קומענדיקן תשעה באב.

עטלעכע יאָר האָט אָנגעהאַלטן אָט די ווונדערבאַרע „אידיליע" ביז די רעגירונגען פון ביידע מדינות האָבן זיך געכאַפט, אַז אַנשטאָט צו באַזוכן די מתים און די קברים, מרעפן זיך גאָר אויפן בית עולם לעבעדיקע יידן. ביידע מדינות האָבן גלייך צוריקגעצויגן די דערלויבענישן און אָפגעשאַפט די באַגרענישן.

ווידער איז די ליטוויש־פוילישע גרענץ הערמעטיש געשלאָסן געוואָרן און האָט זיך צו אונדזער גרויסן אומגליק געעפנט מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, וועלכע האָט מיט זיך געבראַכט טויט און חורבן סיי פאַרן פוילישן און סיי פאַרן ליטווישן יידנטום.

מיין זיידנס הויז — די „פעקערנע"

לעבעדיק שטייט פאָר מיינע אויגן ביזן היינטיקן טאָג מיין זיידנס הויז, וואָס מען האָט גערופן די „פעקערנע".

מיין זיידע ר׳ אברהם איז געבוירן און אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין אַ הויף מיטן נאָמען: פאקעוונע, 5 קילאָמעטער פון לינגמיאַן.

מיין באָבע עלקע איז געבוירן געוואָרן אין אַ דאָרף קריוואשעלע. זיי האָבן זיך גערעכנט פאָר די ערשטע תושבים פון דער לינגמיאַנער יידישער קהילה. זיי האָבן געהאַט אַ הילצערן הויז, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ בערגעלע, אויפן וועג קיין אוטיאַן. דאָס איז געווען אַ פשוטע דאָרפישע כאַטע, אַן אַ פאָדמור, דאָס הייסט אַן אַ יסוד, באַדעקט מיט אַ שטרויע־נעם דאָך און מיט קליינינקע פענסטערלעך. פונקט פאָרן אַרייגאַנג איז געווען אָפגעצוימט אַ שטעלעכל פאָרן דאָרן און בידנעם פערדל. אין אַ ווינקל איז געשטאַנען אַ מאָגערע ציג.

האָרט נעבן טיר האָט זיך געפונען אַ גרויסער און טיפער אויוון, אַן אַ קוימען. וועג מען האָט אים אייגנעהייצט איז געווען אַ דערשטיקעניש אין שטוב און דער רויך האָט באַדעקט די וועגט, אַז זיי האָבן שטענדיק אויסגעזען ווי מען וואָלט זיי באמאָלן מיט שוואַרצער אייל־פאַרב.

אינמיטן שטוב איז געשטאַנען אַ הילצערנער טיש פון געהובלעטע ברעטער. אַרום אים זיינען געווען אויסגעשטעלט לאַנגע און ברייטע בענק, וועלכע מען האָט געקרופן די טאַפצאַנעס.

נישט ווייט פון זיידנס שטוב איז געלאָפן אַ מוטנער טייכל, וווּ עס האָבן שטענדיק געקוואָקעט זשאַבעס.

דער זיידע איז געווען אַ נידעריקער ייד, מיט אַ ווייסער באָרד און מיט אַ פאָר שוואַרצע און טיפע אויגן. ער איז געווען אַ ברייט־בייניקער און געמאַכט אַ רושם פון אַ גבור.

די באָבע עלקע איז געווען אַ שלאַנקע יידענע, אַ הויכע, מיט אַ קיילעכדיק פנים, מיט אַ פאָר בלויע און צעעפנטע אויגן. איר פנים האָט שטענדיק געשטראָלט און אויסגעדריקט גוטסקייט און ליבשאַפט.

יעדן מיטוואָך פלעגט דער זיידע פאָרן קיין אַלט־סווענציאַן אויפן מאַרק. ער פלעגט אַהין פירן פאַרשידענע דאָרפישע סחורות, ווי פלאַקס, חזיר־האָר, פעלכלעך וכדומה. צוריק פלעגט ער ברענגען פון מאַרק פאַרשידענע פאליווע, דאָס הייסט לייטענע, געשליפענע טעפ, לאַדעסעס, צארלעס, טשיניקעס און מיט דעם פלעגט ער אַרומפאָרן אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפער. ער האָט שוין געהאַט זיינע שטענדיקע קונים און פלעגט די סחורה געבן אויף באָרג, אָדער אומבייטן אויף לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן. פון דעם אַלעם האָט ער געהאַט אַ שוועכע אָבער זיכערע חיונה.

די באָבע עלקע
פון די ערשטע תושבים אין לינגמיאַן

די באָבע עלקע האָט זיך געערעכנט פאָר די אָקושערין פון שטעטל. פונוואַנען זי האָט זיך אויסגעלערנט דאָס פאָך, האָט קיינער נישט געווווסט. יעדנפאַלס האָט זי קיין גימנאַזיע נישט באַזוכט און אין קיין שפיטאָל איז זי אויך קיינמאָל נישט געווען. דאָך איז זי געווען אַ גוטע אָקושערין און האָט אָפגענומען אַלע קינדער פון שטעטל.

יעדן מאָנאַט פלעגט זי אַוועקגיין צום פרומען סטאַראָסטע און אים איבערגעבן אַ גענויע רשימה פון אַלע קינדער, וועלכע זיינען אין משך פון חודש געבוירן געוואָרן. לויט די רשימות פלעגט ער אַרויסגעבן מעטריקעס. קיין געלט האָט זי פאָר דער טרחה נישט גענומען. ווען די קימפעטאָרין איז געווען אַן אָרעמע פרוי, פלעגט זי איר נאָכן געבורט אוועקטראָגן אַ שטיקל עוף מיט זופ.

די באָבע עלקע האָט געשמט מיט אירע מדות טובות אין דער גאַנצער געגנט. יעדער אָרעמאַן, אַ מגיד אָדער סתם אַן אורח אין שטעטל האָט געווווסט, אַז ביי איר וועט ער באַקומען אַ וואָרעם געלעגער אויף די ברייטע טאַפצאַנעס און אויך גוט אָפצוועסן.

זייער אָפט פלעגט זי אַוועקגעבן איר עסן און דאָס לעצטע שטיקל ברויט. זי האָט חתונה געמאַכט אַלע אָרעמע מיידלעך

פון שטעטל, האָט געשטיצט אַלמנות און געהאָדעוועט יתומים.

קיינער האָט נישט געווּסט ווי שווער עס איז דעם זיידן אַרויסצוציען די חיונה, ער וואָלגערט זיך אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפער. ער פלעגט בייַ די פויערים עסן נאָר אַ שוואַרץ שטיקל קאָרן ברויט און פאַרטרינקען מיט קאַלט וואַסער.

אַרומפאָרנדיק איבער די דערפער פלעגט ער זיך דאַרפֿן היטן מיט זיין סחורה. פֿאַליווע קען זיך דאָך לייכט צעברעכן. עס איז זיך פֿשוט שווער פֿאַרצושטעלן, אַז אַזאַ אַרעמע משפחה פלעגט געבן צדקה ביד רחבה, אויפנעמען אורחים און געפירט אַ באַשיידן באַלעבאַטיש לעבן.

ערב שבת האָט דער זיידע געשטראַלט פון נחת. די שכינה האָט אויף אים געלויכטן. די באָבע האָט אויסגעפוצט די 2 מעשענע לייכטער און וועו זי האָט געבענטשט ליכט, האָט זי זיך באַגאָסן מיט טרערן.

פרייטיק צונאַכט האָט די באָבע אויסגעזען ממש ווי אַ פרינצעסין. זי האָט אָנגעטאָן אַ שוואַרצע זיידענע שאַל לכבוד שבת און אָנגעצונדן ספעציעל דעם אַכטן קאראַסין־לאָמפּ.

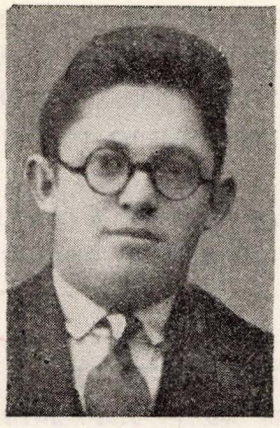
זי האָט שטאַרק ליב געהאַט אירע אייניקלעך. איינמאָל, וועו דער טאַטע איז געווען קראַנק, האָט זי צו מיר געזאָגט:

— הירשנקע, גיי דאָוונען און בעט גאָט פאַר דיין קראַנקן טאַטן.

צוויי זאַכן האָבן באַגלייט דעם זיידן און דער באָבען אין זייער שטיל און באַשיידן לעבן. 1) מעשים טובים — זיי האָבן אַלעמען געהאָלפן און ליב געהאַט. 2) זיי האָבן געדינט דעם רבונו של עולם בכל נפשם ומאודם, מיט לייב און לעבן.

תפארת ותהלה לזכרם הקדוש!

מיין ברודער דער עילוי

הגאון ר׳ אפרים זאָר

אונדזער שטעטל איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער געגנט מיט איר יונגן גאון, וועמען מען האָט אין דער ראַדינער ישיבה פון חפץ־חיים געהאָפֿן דער לינגמיאַנער עילוי.

דאָס איז געווען מיין ברודער אפרים.

נאָר אַלס יינגל האָבן שוין אַלע מלמדים פֿאַרויסגעזען, אַז דאָס וואַקסט אַ קינד — אַ גאון. נאָכן פריצייטיקן טויט פון אונדזער טאַטן האָט ער געלערנט בייַ דעם באַווּסטן למדן פון שטעטל ר׳ עקיבא. אפרים איז געווען אַ גרויסער מתמיד און פלעגט לערנען ביז שפעט אין דער נאַכט.

איינמאָל האָט זיך די מאַמע אויפגעכאַפּט נאָך חצות און אים געפונען לערנענדיק. זי האָט זיך צו אים אָפּגערופן:

— געגוג, קינד, ס׳איז דאָך אַזוי שפעט, גיי שלאָפן.

אפרים האָט זיך צו איר אָפּגערופן מיט זיין איידעלן שמייכל: „מאַמינקע, אין לערנען איז נישטאָ גענוג, דער תלמוד איז אַ ים, אָן אַ סוף און אָן אַ ברעג".

באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז אין לינגמיאַן זיינען פאַר אים מער קיין מלמדים נישטאָ און צו 14 יאָר האָט ער פֿאַרלאָזט די היים און איז אַוועקגעפאָרן קיין ראַדין צום חפץ־חיים. די תשוקה צו לערנען תורה האָט זיך דאָרט נאָך פֿאַרשטאַרקט. אַלע ישי־בה־בחורים זיינען אָפּילו געווען אַ סך עלטער פון אים, אָבער ער האָט זיך צווישן זיי נישט סאַרלוירן. ער האָט געפילט זיין כוח און האָט געווּסט, אַז ער וועט זיי אַריבערשטייגן. דער ראש ישיבה האָט תיכף דערקענט זיינע פעאיקייטן און האָט אים ליב געהאַט ווי די אויגן אין קאָפּ.

גאָר אינגיכן האָט מען געמומען האַלטן אין דער ישיבה, אַז דער לינגמיאַנער בחור וואַקסט אַן עילוי. אַלע האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַציען צו אים מיט יראת כבוד און מיט דרך ארץ.

עס זיינען געלאָפֿן די יאָרן און אפרים איז געשטיגן פון מדרגה צו מדרגה און איז אויסגעוואַקסן אַ גרויסער תלמיד חכם.

צו 22 יאָר איז ער געווען ראש־ישיבה פון דער נאָווא־רודקער ישיבה.

צו 25 יאָר האָט ער זיך באַטייליקט אין דער גרויסער אספת הרבנים אין ווילנע און דאָרט האָט אים הרב ר׳ חיים עוזר גראָדזענסקי אָנגערופן בפומבי: הגאון הצעיר.

וועו עס איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה איז ער געקומען צוזאַמען מיט דער משפחה און מיט אַלע ישיבה־בחורים קיין ווילנע און האָט געהאָפט, אַז פון דאָרטן וועט ער זיך קענען אַרויסבאַקומען אין דער גרויסער און פרייער, דעמאָקראַטישער וועלט.

צו אונדזער גרויסן וויייטיק איז אים נישט געלונגען זיך צו ראַטעוועו פון די היטלעריסטישע חיות. מען האָט אים אַרויסגעפירט קיין פאנאר צוזאַמען מיט אַלע רבנים, דאָק־טוירים און אַלע געזעלשאַפטלעכע טוער פון שטאָט.

מיין ברודער אפרים איז געווען אַ הויכער און שלאַנקער יונגערמאַן. ער האָט געהאַט אַ פאָר שיינע און בלויע אויגן, אַ ברייטן שטערן און איז שטענדיק געווען גוטמוטיק און האָט זיך באַצויגן טאָלעראַנט צו אַלע מענטשן, פעלקער און רעליגיעס.

זיינע לערער האָבן געזאָגט, אז ער האָט פאַרמאָגט אַ פענאָמענאַלן זכרון און דאָס איז קענטיק געווען די סיבה פון זיינע אויסערגעווייניעלעכע ידיעות אין תלמוד.

ער האָט זיך נישט באַגרענעצט מיטן תלמוד און האָט געלייענט אויך וועלטלעכע דיכטער און שרייבער. באַזונדערס האָט ער שטאַרק געהאַלטן פון אונדזער נאַציאָנאַלן דיכטער חיים נחמן ביאליק, וועלכער איז דאָך אויך געווען אַ ישיבה־בחור אין וואַלאָזשין.

אין דער רבנישער וועלט איז געווען אַ גרויסער טרויער, ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז אפרים, דער לינגמיאַנער עלוי, איז אומגעקומען אין פאנאר.

דער תהלים־זאָגער

שבת, נאָך שלשת סעודות, רעכנט זיך פאַר אַן אומעטיקע שעה ביי יעדן רעליגיעזן ייד. אין דער יידישער נשמה קומט דאָן פאָר אַ האַרצרייסנדיקער געראַנגל צווישן קודש און חול, צווישן שבתדיקייט און וואָכעדיקייט. קיינער וויל נישט ווידער אַרײַנוואַרפן זיך אין ברויזיקן קעסל פון דער וואָך. יעדער איינער וויס, אַז אָט אָט וועט ער ווידער מוזן נעמען דאָס זעקל אויף די פלייצעס און בראָזענען איבער אַלע וועגן, שלעפן זיך איינזאָם און עלנט פון דאָרף צו דאָרף, כדי צו פאַרדינען דאָס שטיקעלע ברויט פאַר זיך און פאַר דער משפחה. די וואָכעדיקע טעג מיט זייערע שוערע פרנסה־דאגות וואַרפן אויף אַלעמען אַן אַ שרעק.

יעדער ייד זוכט דערפאַר פאַרשידענע מיטלען, ווי אַזוי אייַנצוהאַלטן דעם שבת, כאָטש אויף נאָך אַ קורצע צייט. און מיטלען דערצו זיינען דווקא דאָ אַסך. די וויכטיקסטע פון זיי זיינען צוויי שיטות: מען דאַרף שבת בין השמשות לערנען תורה אָדער זאָגן תהלים.

אין לינגמיאן האָט זיך דערפאַר געגרינדעט אַ מין ספּעציעלע חברה פון תהלים־זאָגער. שבת פאַרנאַכט פלעגן זיי זיך טאַקע אַלע צוזאַמענקלייבן אין בית מדרש און מיט באַגייסטערונג זאָגן אין דער הויך, אַ פסוק נאָך אַ פסוק, די מזמורים פון תהלים.

דער אָנפירער פון דער חברה אין אין לינגמיאַן געווען דער פישער ר׳ ליפּע מאטע.

דאָס איז געווען אַ געזונטער ייִד, מיט אַ בריטן שטערן און אַ פאָר גראָע אויגן. נאָך אַלס יינגל האָט ער שוין אָנגעהויבן אַרבעטן אַרום די אָזיערעס און האָט זיך באַקאַנט געמאַכט אַלס אויסגעצייכנטער פישער. אַ גאַנצע וואָך פלעגט ער נישט האָבן קיין געלעגנהייט אפילו צו דאַוונען מיט אַ מנין, הערן אַ קדושה אָדער קריאת התורה. אין שטעטל האָט מען געזאָגט, אַז ער האָט נישט קיין צייט צו נעמען „אין מויל״ אַ יידיש וואָרט.

אָט דער ליפּע מאטע האָט זיך שבת, נאָך שלש סעודות, אינגאַנצן געענדערט. מען האָט געפילט, אַז זיין נשמה געפינט זיך אין יענע שעהן אין אַנדערע, העכערע ספערן.

אַרום ליפּע מאטען פלעגן זיך דאָן צונויפקלייבן נאָך עטלעכע, געשווויגענע תהלים־זאָגער. דאָס זיינען אויך געווען פשוטע, האַרעפאַשנע „עמך״־יידן, ווי צ. ב.: אהרון משה פייגע נאסעס, טוביה דער קראבעלניק, אליהו דער גאַרבער, משה דער סאַדאָווניק און חיים דער קצב. ליפּע מאטע איז געווען זייער גייסטיקער מדריך. מען האָט דערצײלט, אַז אַיידער ער פלעגט אָנהויבן זאָגן „אשרי תמימי דרך״, פלעגט ער שטילערהייט עפּעס שעפּטשענען אַ תפילה.

דער אינהאַלט פון דער תפילה איז געווען בערך אַזוי: „ליבער גאָט, איך בין נישט קיין למדן. איך האָב נישט געהאַט דעם זכות צו לערנען תורה ווי אַלע יידישע קינדער. אַ גאַנצע וואָך וואַלגער איך זיך איבער אַלע דערפער און פעלדער, בראָזע איבער וועגן און שטעגן, און האָב נישט קיין מעגלעכקייטן צו דינען און צו לויבן דיך ווי אַלע יידן. העלף מיר היינט. רייניק מיין האַרץ און מיין נשמה, אַז איך זאָל זיין ראוי צו זינגען לכבוד דיר די מזמורים פון תהלים, צוזאַמען מיט דער גאַנצער עדה יידן. איך וויל זיין ווי אַ גרינער גראָז אויף דיין גרויסער לאַנקע, ווי אַ טראָפן וואַסער אין דיין גרויסן ים. נעם צו אַלע אבן נגפס פון מיין וועג און דערלויב מיר צו זיין דער מדריך פון אַלע פשוטע יידן״.

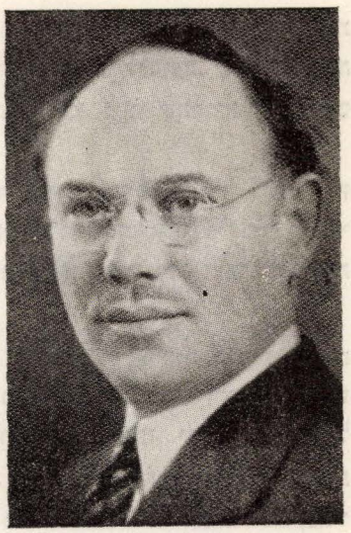
פלוצלונג האָט ער זיך ווי אויפגעכאַפּט פון אַ טיפן חלום און מיט כוונה אָנגעהויבן זאָגן בקול רם אַ פסוק נאָך אַ פסוק און אַלע תהלים־זאָגער נאָך אים. דער בית המדרש איז גלייך ווי אָנגעפילט געוואָרן מיט נייַע גייסטער. אַ וואַרעמע באַגייסטערונג האָט באַהערשט דעם גאַנצן עולם. די מרה־שחורה שטימונג איז נעלם געוואָרן. אַן עדה יידן האָט זיך פאַרמאַסטן אייַנצוהאַלטן דעם שבת.

אין יענער צייט זיינען אויבן אַן געזעסן אַלע לומדים און אינטעליגענטן און געווען אָנגעבלאָזן אויף די עם־הארצי־שע תהלים־זאָגער, וועלכע לאָזן נישט דאָוונען מעריב. ווער עס האָט געוואָלט פאַררויכערן אַ פאַפּיראָס, אַנדערע האָבן געדאַרפט פאָרן צו די געשעפטן, ליפּע מאטען האָט דאָס אָבער נישט געשטערט. ער האָט מיט געדולד ממשיך געווען זיין תהלים־זאָגן און דערמיט אייַנגעהאַלטן דעם הייליקן שבת אויף נאָך אַ פאָר מינוט.

ער פלעגט זיך אָנהאַלטן אַן אַ מזמור ווי אייַנער האָלט אַ פאַן אין האָנט. די חברה תהלים־זאָגער האָבן אים נאָכגעזאָגט מיט באַגייסטערונג, אויף צופיקענייש די לומדים און באַלעבאָטים פון אויבנאָן.

אין לינגמיאַן האָט מען דערפאָר שבת צונאָכט געדאַוונט מעריב שפּעטער ווי אין אַלע שטעטלעך. דאָס איז געווען בזכות דעם פישער ליפּע־מאטע, ווען מען האָט מיט דרך ארץ געזופן: דער תהלים־זאָגער.

אוניברסיטת בר־אילן הספריה

הרב שמואל פליסקין / בלטימור

עטל וששת בניה

ביתה של עטל עמד על מרומי גבעה, שנחשבה בעיני בימים ההם ל„הר גבוה". במורד השתרע בנין נהדר וזה היה בית המדרש היחידי בלינגמיאַן. הבית של עטל לא היה גדול, ובכל זאת נראה היה בעינינו כעין „ארמון" והמושלת בתוכו היתה, היא, עטל, בכבודה ובעצמה.

בעלה, ר' אליהו, נגדע בדמי ימיו והשאיר אותה לאנחות עם ששה יתומים רכים. כל אלה שהכירו אותו, מזכירים עד היום, את תכונותיו הנעלות. זה היה ענותן ושפל־רוח מעין כמוהו. את לחייו המלאים והחוורים הקיף זקן שחור ונאה. העינים הפיקו עדינות וטוב־לב. הוא היה גבר גבוה וגופו נראה כאטלטי ואמר גבורה ואומץ לב. מבט העינים היה מלפף ואבהי. קולו היה נעים והביע תמיד ידידות ואהבה. והנה, אילן נאה זה נגדע לפתע פתאום מנוף עיירתנו ואשתו, עטל הצדקנית נשארה אלמנה עם ששה בנים.

וקרה נס גדול בחיינו. עטל זו, לא נשברה מכובד אסונה, לא דוכאה ולא נתמוטטה. אדרבא, האסון הגדול שימש לה מעין כוח דחף לאמץ את גופה החלש ולחזק את קשיות ערפה והיא החליטה לגדל את אפרוחיה על אף הכל ולמרות הכל.

אמנם, בת הצחוק התמידי והטבעי שלה, התעטף קדרות, אבל על פניה ריחף רוח של רצון־פלדה ועיניה השחורות הבריקו והביעו החלטיות ונכונות לכל מאמץ ולכל משימה, אם זה רק יועיל לחינוך הילדים.

כל עבודת פרך לא היתה קשה בשבילה. היא אפתה ובשלה, שפתה וגרדה, כבסה וגיהצה, שטפה וסחבה, והכל, בכדי ששת אפרוחיה לא ירעבו ללחם. ומה שהפליא ביותר באופיה היה, שלמרות העבודה המפרכת והדאגות המטרידות, ריחפו תמיד על שפתיה בדיחה נאה והלצה וסתם אמרה יפה.

לחייה הפרטיים לא דאגה כלל וכלל. מדי שבת בשבתו ומדי חג בחגו היתה לבושה באותם הבגדים וכמעט תמיד גם באותם הנעליים. אבל בשביל הבנים האפרוחים — שאני. להם נתנה מכל טוב. במיוחד הקדישה תשומת לב לחינוכם ולהשכלתם. היא לא הסכימה בשום אופן שמישהו מהם יבטל את לימודיו, על מנת לעזור לה במציאת טרף לכל המשפחה.

לאחר שסיימו את חוק לימודיהם בחדרים המקומיים, שלחה אותם לישיבות שבליטא וכל שאיפותיה היו שבניה ילכו ויעלו בסולם התורה והחכמה.

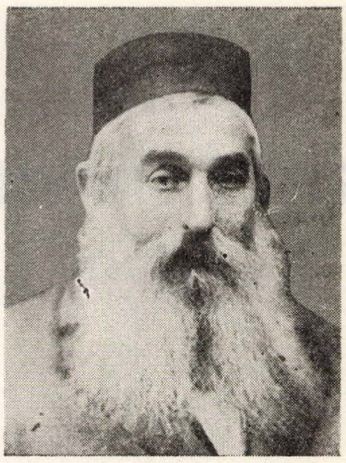
אין כל פלא, שעטל זו נתפרסמה בכל הסביבה כאשה דגולה וכל הציבור ענד לראשה כתר תפארת בעד תרומתה לחנוך התורתי של ילדיה. היא זכתה לזר של שבח ותהילה. כשמה כן היתה: עטל זר!

בכור בניה היה שמואל לייב, שהתפרסם ברבות הימים בתור הד"ר שמואל ליב זר, המנהל המפורסם של הישיבה־האוניברסיטה בניו־יורק, פרופסור לספרות ולתנ"ך ומדען ידוע בכל רחבי העולם היהודי.

הוא היה הראשון, שהצליח לכבש את הדרך לעולם התורה והמדע ובזה שימש לדוגמא ולמופת לכל אחיו וגם לרבים מחבריו ומידידיו.

שמואל ליב נולד בי"ז בחודש אדר, שנת תרנ"ג, בלינגמיאן. מורו הראשון היה מלמד מאוטיאן שבליטא והמורה השני — אחד מקרובי המשפחה ר' יעקב מטארגין. מהמלמדים האלה עבר אחרי כן לחדרו של ר' שמעון זאב הכהן כ"ץ, שהיה כבר מחנך מיוחד במינו בימים ההם והוא פתח באמת בפני הנער המוכשר את אוצרות התורה והחכמה והוא גם הפיח בקרבו אהבה לוהטת לעם ישראל ולכל הקדוש לו.

והנה רצה הגורל, שר' שמעון זאב זה, המלמד המהולל, היה במקרה גם דודי, בעל לאחות אמי, מרת פיגה בילה ע"ה, וזכיתי להכירו מקרוב. הוא היה מורה ומחנך בחסד עליון וכל בני האמידים למדו אצלו.

שמעון בן יהודה לייב כץ

כאשר הגיע לחדרו הנער המוכשר שמואל ליב, הכיר ר׳ שמעון זאב מיד בתכונותיו ה־נעלות של התלמיד ה־חדש והחל לקרבו ול־עודדו.

„זמן" אחד למד שמואל ליב אפילו ב־חברותא עם בנו של הרב דמתא וזה שימש מעין רמז לבאות. כולם הר־גישו, שאין זה דבר פשוט, אם הרב בכבודו ובעצמו מעונין ללמד את בנו בחברת הבן של עטל.

מלנגמיאן עבר הבחור־העילוי שמואל ליב לישיבת וידז, שבראשה עמד בימים ההם הרב הגאון ר׳ ליב, שישב אחרי חן על כסא הרבנות בעיר וילקומיר. מענין לציין, שאחרי הרב ר׳ אריה נתקבל כרב בקהילה הנ״ל רב יוסף כהנמאן (איש־כהן), שנתפרסם ברבות הימים בתור הרב דפוניבזש, מיסד קרית הישיבה בבני ברק ובתי האבות במדינת ישראל.

מוידז נסע אם כן גם שמואל ליב ללמוד בפוניבזש ושם קנה דעת אצל הגאון ר׳ שלמה עזרא, שנהג לאסוף לקיבוצו אך ורק בחורי־חמד וידועי שם, בעלי כשרון, שיבינו חידושי תורתו ושיטתו.

מפוניבזש עבר שמואל ליב לשדובה, לקיבוצו של הגאון ר׳ יוסף בלוך, ושם למד למעלה מחמש שנים. כאשר ר׳ יוסף נקרא לטלז, למלא את מקומו של חותנו, הרב ר׳ אליעזר גורדון, הגיע לשדובה הגאון הידוע ר׳ אהרון באקשט ושמואל ליב הצעיר נתמנה לעוזרו בקיבוץ. (ר׳ אהרון באקשט היה ידוע ברבים גם בכינוי: ר׳ ארציק איוויער).

בימים ההם אסף הרב מאיר צבי יונג, רבה של „אונגאַ־רישע בראד" בחורים ליטאים, על מנת להכינם בתור רביים לקהילות באוסטריה־אונגריה. הוא היה מלמד לבחורים גם שפות זרות, כגון: גרמנית ולטינית וכמו כן לימודי חול: חשבון, דברי העמים וכו׳.

שמואל ליב היה אחד משלשה בחורים שנבחרו למטרה זו מכל ישיבות ליטא. ככה הגיע לעיר וינה, בירת אוסטריה, בנה הבכור של עטל זר. חמש שעות ביום הקדיש ללימוד ה„יורה דעה" ואת שאר עיתותיו למדע הכללי. גיסו של הרב יונג, פרופסור סילברמן קרב אותו ודאג להשתלמותו.

במשך הזמן עבר ר׳ מאיר צבי יונג לשמש רב ראשי ליהודי בריטניה והשתקע בלונדון וכעבור זמן קצר הזמין אליו גם את הבחור של עטל. שמואל ליב מלינגמיאן בא ללונדון והיה מבאי ביתו ומבני חסותו של הרב הכולל.

בשנת תרע״ד הגיע שמואל ליב לבלטימור שבארצות הברית ונתקבל שם כתלמיד בפקולטה לרפואה. שאיפתו היתה למצוא את דרכו בחיים בתור רופא, בכדי שהתורה לא תשמש לו „קרדום לחפור בה".

בראש המכון לרפואה עמד הפרופסור ריד והוא יעץ לתלמידו החדש לשנות את דרך השתלמותו ולעבור למדעי החוק והמשפט. שמואל ליב שמע בעצת רבו ועבר לפקולטה למשפטים.

לא עברו חמש שנים מיום בואו לארצות הברית ובשנת תרע״ט נקרא שמואל ליב לבוא לניו־יורק ולעמוד בראש הנהלת הישיבה על שם ר׳ יצחק אלחנן. יחד עם זה החל לכהן גם כמרצה לתלמוד, דברי ימי ישראל, ספרות עברית ותנ״ך באוניברסיטה. עד מהרה הועלק לו התואר „דוקטור" ושמו יצא לפניו כאיש מדע וחוקר.

בן לינגמיאן נחשב כעת לאחד האדריכלים והבונים המצו־ייגים ביותר של ה„ישיבה־אוניברסיטה" בניו־יורק.

פרופסור שמואל־ליב זר

הד״ר שמואל ליב זר עומד מאז בראש כל הפעולות של החוגים הדתיים־לאומיים באמריקה. לא פעם שימש ליהדות הדתית כשליח נאמן ליתר התפוצות. אחרי מלחמת העולם השניה שהה זמן מה באירופה ועזר בסידור שארית הפליטה ובעליתה לארץ אבותינו.

ד״ר זר נשא לו לאשה את בתם של ר׳ מרדכי גיפטר ורעיתו חיה. חותנו הוא יליד שדובה שבליטא. בנו הוא רופא ידוע בניו־יורק ובתו אסתר, היא אשת הרב ר׳ אברהם זוריף מבלטימור, העומד בראש הישיבה בברוקלין.

אלה הם בקיצור תולדות חייו ומפעליו של בנה הבכור של מרת עטל זר, אלמנת ר׳ אליהו מלינגמיאן.

האח השני, יהודה — יודל, בחר לו דרך אחרת בחייו. הוא הגיע לארצות הברית זמן רב לפני שמואל ליב. לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה כבר דרכה רגלו על אדמת העולם החדש. הוא עבד קשה בכל מיני מלאכות, על מנת למצוא את מחיתו. הוא נאלץ היה לנדוד ממקום למקום ומעבודה לעבודה עד שנתפרסם כדרמטורג וכשחקן בעל כשרונות על במת התיאטרון היהודי והאנגלי כאחד.

מיד, עם הקמת הלגיון היהודי, התנדב יודל זר ללגיון ונשלח לאנגליה. משאת נפשו היתה ללחום במערכה הכבדה למען ארץ ישראל.

עם שובו לאנגליה אחרי המלחמה, השתלם במקצוע האופטיקה והחל להפיץ משקפיים, קודם באירלנד ואחרי כן בסקוטלנד ועבר בסוף ללונדון הבירה. בימי המלחמה השניה התמחה גם בתעשית שניים תותבות והצליח יפה בשטח זה.

בנה השלישי של עטל בחר לו שוב דרך אחרת בחייו. שמו היה ניסן והוא למד תחילה גם כן בחדר ובישיבות שונות, אבל מצא את לחמו בחיים בתור מורה בבית ספר. הוא נתפרסם במשך השנים בתור נואם מצויין ואת כל מרצו הקדיש למען התנועה הציונית ויישוב ארץ ישראל. הוא גם אחז בעט סופרים ופרסם מאמרים ורשימות בעתונות היהודית.

כאשר החלו השלטונות לדחוק את רגלי היהודים ממקורות פרנסתם והתפתחה תנועת הגירה גדולה, לקח גם ניסן את מקל הנדודים והיגר לאפריקה הדרומית. שם פתח בית מסחר גדול והצליח בעסקיו ונחשב לאחד הסוחרים היהודים הנודעים ביותר במדינה.

רוב רובו של הקיבוץ היהודי באפריקה הדרומית הוא, כידוע, מיוצאי יהדות ליטא, ור' ניסן מכובד מאוד עליהם ונחשב לאחד העסקנים המקובלים ביותר.

הוא שמר בכבוד על שמו כמחנך, כסופר וכנואם.

בנה הרביעי של עטל, ר' צבי (הירשל), עלה לארץ ישראל ומשמש כאחד העסקנים החרוצים ביותר בקרב ארגון יוצאי מחוז שבינציאן. הוא מקדיש זמן רב ומרץ, על מנת להנציח את זכר עיירת מולדתו שנהרסה ונחרבה בידי הטמאים, הליטאים והגרמנים, בתקופת מלחמת העולם השניה. הוא היחידי מבין יוצאי לינגמיאן שתאר את תולדות העיירה, חייה ומוסדותיה, אישיה ומנהיגיה. בזה נתן את ידו להקמת מצבת נצח, בדמות ספר, לזכר הקדושים והטהורים, יהודי לינגמיאן, פשוטי העם ואנשי חסד, רחמנים ונדבנים, שטופי עמל ויזע, לומדי גמרא ואומרי תהילים, שנשמדו ונטבחו על לא עוול בכפם.

בן 5 החל צבי ללמוד „עברי". בן 7 הגיע כבר למלמד בנימין אבא, שהיה כורך ספרים ואצלו למד חומש עם רש"י. בן 9 שלחה אותו אמו ללמוד בישיבה הקטנה, שנתקימה אז בעיירה אוטיאן שבליטא.

הנער הקטן התפרנס שם רק מ„אכילת ימים" אצל בעלי הבתים השונים. הוא היה ישן אצל קרובה אחת, בעלת מאפיה. היות וגם דירתה היתה צרה מאוד, היה שוכב הנער מלינגמיאן לישון בלילה, פשוט על שקי הקמח.

בן 12 עבר מאוטיאן לפוניבזש ושם נתקבל בישיבה הגדולה שנמצאה בהנהלתו של הרב הגאון ר' מאיר נתן. גם שם אכל „ימים" וישן במנין של החסידים. הוא התמיד בלימודיו וכל מלמדיו הללוהו ושבחוהו.

הנער שאף להרחיב את ידיעותיו ועל כן עבר כעבור 3 שנים לוילנה ושם נתקבל לישיבה המפורסמת של רמילס, הוא היה אז רק בן 15.

וילנה היתה בימים ההם חדורה ברוח ההשכלה והבחור מלינגמיאן „הציץ ונפגע"... צבי הושפע מהאוירה הכללית שאפפה את כל הנוער הוילנאי וגם הוא החל לסור לעתים קרובות לספרית סטראשון, על מנת לקרוא בסתר ספרי־חול.

הספרות העברית החדשה גרמה למפנה מכריע בחייו. הוא אחז בעט סופרים והחל לפרסם מאמרים ורשימות בעתונות היומית. במיוחד נהג לתאר את הטיפוסים השונים, אתם נפגש בסמטאות בתי הכנסת, ברובע המפורסם שהיה ידוע בוילנה בשם: ה„שולהויף".

הדבר נודע כמובן לראש הישיבה ר' פנחס והנער גורש מהישיבה. צבי נהפך מיד לאורח קבוע בספריה ושקד על קריאת הספרים.

בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה והבחור הצעיר נלקח לעבודת כפיה מטעם הצבא הגרמני. במשך 18 חודש סבל מרעב ומקור.

אחרי המלחמה הצטרף ל„צעירי ציון" ועסק ימים ולילות בפעולה ציונית ענפה. בגלות לא מצא כל תוכן בחיים וכל משאת נפשו היתה לעלות לארץ.

בשנת 1925 עלה בידו להגשים את חלום נעוריו והוא עלה לארץ ישראל. במשך כל השנים הללו לא שכח את לינגמיאן, עיר מולדתו ואת אמו, עטל, היקרה לו מכל. מיד, אחרי מלחמת העולם השניה, התמסר להגשת עזרה לשארית הפליטה. הוא נבחר לועד יוצאי מחוז שווינציאן.

הבן החמישי, שמעון, למד, כמובן, גם כן בחדר ובישיבה, אבל כל שאיפתו היתה לעזור לאמא, לעת זקנתה, ועל כן נשאר בבית והיה הבן היחיד, שלא זזה ידו מידי אמו האהובה עליו מכל. רק כשגוייס לצבא נעדר לשנים אחדות מהבית.

הוא נשא לו לאשה את ליבה — אהובה, בתם הצעירה של ר' עקיבא איציקוביץ ואשתו מרת עטל. הוא פרנס את משפחתו בתור בעל חנות, שקבל מחותנו.

ר' עקיבא היה בנו של השוחט ר' חנא מהעיירה פוליוש והוא היגר לארצות הברית ושימש זמן רב בתור שוחט בקנזס סיטי.

גם שמעון לא נשאר שנים רבות בלינגמיאן. הוא לקח

את משפחתו ואת אמו היקרה והיגר לאפריקה הדרומית ושם מצא לו פרנסה בכבוד.

באפריקה הדרומית הלכה לעולמה מרת עטל, האשה הצנועה והעמלנית, כשזכתה לראות את כל ילדיה־יתומיה עולים בשלבי החברה והכלכלה.

תהא נשמתה היקרה צרורה בצרור החיים עד עולם!

הבן הששי של עטל, בן הזקונים, נקרא בישראל אפרים. הוא עלה אולי בתורה ובחכמה על כל אחיו. זה היה עלם יפה־עינים וטוב־ראי, גבה־קומה ובעל הדרת פנים והציג כמעט תמונה מדויקת של האב והאם כאחד. זה היה ילד־חמד וכבר בצעירותו נבאו לו כל מכריו עתיד מזהיר.

אפרים היה רק שלש שנים קשיש ממני. הוא למד בחדרו של ר׳ יוסף וואלמאן ועבר אחרי כן למלמדים ר׳ בנימין הורביץ ור׳ שמעון זאב. עד מהרה יצא שמו לתהילה בכל הסביבה כעילוי וכמתמיד מאין כמוהו.

כאשר ר׳ שמעון זאב עזב את המלמדות ונתמנה בתור גזבר אצל סוחרי היערות, תלמידיו, האחים גילינסקי, עבר אפרים ללמוד אצל מלמד־הגמרא ר׳ ישראל חיים גורביץ. המלמד הזה שימש אחרי כן גם בתור ממלא מקום הרב והשוחט של לינגמיאן.

הרב והמורה הזה היה אבי־חורגי והוא נהרג יחד עם אמי נ״ע על ידי הגרמנים הטמאים יחד עם יתר יהודי העיירה. ה׳ יקום דמם!

פעם ביקר הרב הגאון ר׳ יוסף כהנמאן את לינגמיאן והציץ בעלם הנחמד אפרים והנער מצא חן בעיניו. כאשר נקרא לשבת על כסא הרבנות בקהילת פוניבזש, וקבל על עצמו גם את ראשות הישיבה של הגאון ר׳ איצלה, השתדל מיד שהעילוי מלינגמיאן יבוא ללמוד תורה בבית מדרשו.

אפרים לא חכה זמן רב ונעתר לבקשת הרב מפוניבזש ומיד עם בואו לישיבה ההיא קנה לו שם כעילוי וכגאון.

גם אני זכיתי ללמוד בישיבת פוניבזש, אבל הגעתי לשם בערך שלש שנים אחרי אפרים. הוא כבר היה אז אהוב ומקובל על כל בני הישיבה.

מפוניבזש עברנו שנינו יחד לישיבת ה„חפץ חיים״ בראדין. שם מצאנו מאות בחורים, שישבו יומם ולילה על התורה ועל החכמה. גם ביניהם התבלט מיד העלם מלינגמיאן ואמרו עליו, שהוא גם חריף־שכל וגם בקי וגדוש. דרך לימודיו הפליאה את כל מכריו ומלמדיו. חתנו של ה„חפץ חיים״ הגאון ר׳ מ. זאקס שליט״א, בחר דוקא בו בתור חברו ללימוד.

בשנת תרצ״ו נשא לו לאשה את בתו של הרב מהורודישץ ומיד אחרי כן נתמנה כראש ישיבה בעיר נובוגרודק והוא היה אז רק בן 22 שנה. כעבור שנים אחדות התכנסה בוילנה אספת רבנים גדולה ושם כנה אותו ר׳ חיים עזר גרודנסקי בשם: „הגאון הצעיר״.

חידושי תורתו, דרכו המיוחדת בלימודים, חריפותו ובקי־אותו, פרסמו את שמו לתהילה ולתפארת בכל רחבי פולין.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה עבר עם כל תלמידיו לוילנה וקווה שיעלה בידו לעבור משם לעולם החפשי.

לדאבון לבנו ולכאבנו הגדול לא הצליח לבצע את תכניו־תיו וכבר בימים הראשונים לפלישה הגרמנית הועבר יחד עם עוד מאות רבנים ובחורי ישיבות לסביבות פונרי ושם הוצאו כולם להורג על ידי החיות הטורפות בצורת אדם.

על כל בית ישראל באשר הוא שם לבכות מרה את האבדה הגדולה הזאת שהונחתה על ראשנו. עם השמדתו נעקר מעמנו אילן רב־רביא, בעל שרשים עמוקים בתורתנו ובתרבותנו, שהבטיח תפארת לדורנו ולדורות הבאים.

יהא זכר הצדיק והגאון הזה, ר׳ אפרים מלינגמיאן, ברוך ומבורך לעולם ועד.

ה׳ יקום דמו!

הרב ר׳ חיים חייקל גרינבערג

הגאון ר׳ אפרים זר הי״ד

די גרויסקייט פון דעם לינגמיאַנער גאון ר׳ אפרים זאר איז געווען סיי אין בקיאות און סיי אין חריפות. ער האָט זיך געערבנט פאַרן בעסטן תלמיד פון חפץ־חיים׳ס ישיבה אין ראדין.

שוין אויסערלעך האָט ער אויף אַלעמען געמאַכט אַן אויסערגעווייגלעכן אייגדרוק. זיין הדרת פנים, זיין גוטסקייט, זיינע שיינע מידות און באַנעמונג, זיין וווּנדערבאַרער זכרון און טיפער שכל, זיין חכמה און בינה, דאָס אַלץ צוזאַמען האָבן פאַרשפרייט זיין נאָמען איבער אַלע ישיבות. אַלע זיינען פון אים נתפעל געווארן און אומעטום האָט מען אים דערמאָנט מיט ליבע און רעספעקט.

פון מיין רבין, דעם ווילנער גאון ר׳ חיים עוזר זצ״ל, האָב איך אַמאָל געהערט וועגן אים זייער אינטערעסאַנטע שבחים. ער האָט געזאָגט, אַז ר׳ אפרים, דער לינגמיאַנער, דאָס איז אַן אַרון פול מיט ספרים, צנא מלא ספרא. און דאָס איז טאַקע געווען זייער ריכטיק. אין דער פערזענלעכקייט פון ר׳ אפרים זאר האָבן זיך קאָנצענטרירט אַ סך וויכטיקע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן פון אים אַנטוויקלט איינעם פון די גדולי התורה אין אונדזער דור. עס האָבן זיך ביי אים צוזאַמענגעטראָפן כוח התורה והיראה מיטן כח ההתמדה און אהבת הבריות, אַ זעלטענער גאון, וועמען אַלע האָבן פאַרויסגעזען אַ גרויסע צוקונפט אין דער רבנישער וועלט.

אויסער אין לערנען איז ער אויך באַליבט געווען ביי אַלעמען אַלס טייערער חבר, פריינט און ברודער.

זיין דירה, אין ווילנע, אויף זאַוואַלנע גאָס, איז שטענדיק געווען אָפן און אַלע פּליטים, רבנים און בני ישיבות, האָבן ביי אים געפונען אַ גוט וואָרט, אַ טרייסט, אַן עצה און אויך מאַטעריעלע הילף.

אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער אָקופּאַציע, וועלן אַלע זיינען אַנטלאָפן קיין טיף־רוסלאַנד און זיך געראַטעוועט איבער וולאַדיוואָסטאָק, יאַפּאַן און כינע, איז ער געבליבן אין ליטע. דאָרט האָבן אים געטראָפן די היטלעריסטישע בעסטיעס, און צוזאַמען מיט נאָך טויזנטער יידן האָבן זיי אים אומגעבראַכט אין פאנאר.

תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים עד עולם!

דער שמש פון איגנאַלינער חסידישער מנין מיט זיין ווייב.

די יידישע באַפעלקערונג ביי דער אַנטשטייאונג פון שטעטל איז געווען קליין אין דער צאָל. דער חסידישער מנין איז באַשטאַנען פון עטלעכע צענדליק מתפללים. לעבן פון שמשות איז נישט מעגלעך געווען. דעריבער איז דאָס ווייב געווארן אַן עזר כנגדו, און האָט געהאַנדלט מיט מילכיקס. קעזלעך האָט זי געמאַכט און ווי אַ סך ווייבער אין יענער צייט איז זי אויך געגאַנגען אויף דער באַן־שטאַציע צו יעדן דורכפאָרנדיקן צוג און פאַרקויפט די קעזלעך צו די פאַסאַזשירן. פאַרמאַטערט פונעם שווערן לעבן האָבן זיי קיינמאָל נישט מתרעם געווען, שטיל און פרום געטאָן יעדער זיינע באַזונדערע אַרבעטן.

די עקאנאמישע לאגע פון לינגמיאן צווישן ביידע וועלט-מלחמות

(לויטן פנקס פון „יעקאפא", ווילנע 1931)

די באפעלקערונג פון לינגמיאן ציילט 175 משפחות, צווישן זיי ביי 50 יידישע.

פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז לינגמיאן געווען א לעבעדיק האנדלס־שטעטל. דער הויפט־מסחר איז געווען מיט פרוכט, איבערהויפט קארשן, שוועמלעך און יאגדעס.

דער מסחר מיט די פראדוקטן האט זיך געפירט אין א זייער גרויסן מאסשטאב.

אין שטעטל זיינען דאן אויך געווען גרויסע יידישע תבואה־און פלאקס סוחרים. אויך איז געגאנגען א פארצווייגט געשעפט מיט פיש און ראקעס.

דאן, פאר 1914, זיינען אין לינגמיאן געווען איבער 130 יידישע פאמיליעס, צווישן זיי 25 קרעמער און עטלעכע צענדליק בעלי מלאכות.

אלע האבן דאן געמאכט א לעבן און אין הינזיכט פון פרנסה האט זיך לינגמיאן נישט געהאט וואס צו באקלאגן.

וועו אין יאר 1915 האבן די דייטשן אקופירט אונדזער געגנט, זיינען אסך יידישע פאמיליעס אנטלאפן קיין טיף־רוסלאנד. נאר א טייל פון זיי האבן זיך שפעטער, נאכן שליסן דעם שלום־אפמאך, אומגעקערט אין שטעטל.

אין יאר 1919 איז לינגמיאן געווארן א גרענץ־פונקט צווישן ליטע און פוילן. די גרענץ־ליניע איז דורכגעגאנגען הארט ביים שטעטל און דער יידישער בית עולם האט זיך געפונען מחוץ פון דער פוילישער טעריטאריע, אויף דער ליטווישער זייט.

אין איין יידיש הויז איז ארויסגעגאנגען די פאדערשטע טיר צו דער פוילישער טעריטאריע און די הינטערשטע טיר — צו דער ליטווישער. די ליטווישע גרענץ־וואך פלעגט טאקע זייער שטרענג אכטונג געבן, אז קיינער זאל נישט ארויסגיין דורך דער הינטערשטער טיר.

אלע פעלדער פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג זיינען געלעגן אויף דער ליטווישער זייט און וואס די לינגמיאנער קרעמער האבן געמאכט זייער קלאגעדיקע געשעפטן. די בעקערייען און די „פיוויארניעס" האבן זיך פארמאכט. די בעלי מלאכות האט נישט געליטן צו האלטן אפן זיערע ווארשטאטן. קיינער האט נישט געוואלט ארויסנעמען א בילעט און סתם צאלן אומזיסט די שטייערן.

בלית ברירה האבן זיך אלע געכאפט צום דארפס־האנדל און אויך ער איז געפירט געווארן אין א גאנץ קלייגעם פארנעם.

איפן דארף פלעגט מען אויפקויפן א ביסל פלאקס, זוימען, א קעלבל, פוטער אויף אנדערע פראדוקטן. די יידישע דארפס־הענדלער פלעגן פארקויפן דער קריסטלעכער באפעלקערונג פארשידענע גאלאנטעריי־און טעקסטיל־סחורות.

די פארדינסטן זיינען אבער דערביי געווען זייער קלייניע. אלע הענדלער האבן זיך גוט געמאטערט און צו אלע צרות פלעגן נאך קומען די סעקווסטראטארן און פאדערן שטייערן. אנדערש פלעגן זיי אפשרייבן א קו, א פערד, א קישן, א ביסל קארענע מעל א.א.וו.

דער סוף איז געווען, אז די יוגנט האט אנגעהויבן צו אנטלויפן פון שטעטל. אסך האבן עמיגרירט קיין אמעריקע און אפריקע און די אנדערע זיינען עולה געווען קיין ארץ ישראל.

אין שטעטל איז פארבליבן נאר די דלת העם, די ארעמע שיכטן, און זיי איז טאקע אויסגעקומען שווער און ביטער צו קעמפן פאר דער עקזיסטענץ, פארן ביסן ברויט.

א דאנק דער הילף פון די אמעריקאנער קרובים זענען אסך ניצול געווארן פון הונגער און דחקות.

מיט דער צייט האבן זיך אלע אפגעווויגט צו קומען אין שטעטל. גאר קיין וווינדער נישט, וואס די לינגמיאנער קרעמער האבן געמאכט זייער קלאגעדיקע געשעפטן. די בעקערייען און די „פיוויארניעס" האבן זיך פארמאכט. די בעלי מלאכות האט נישט געליטן צו האלטן אפן זיערע ווארשטאטן. קיינער האט נישט געוואלט ארויסנעמען א בילעט און סתם צאלן אומזיסט די שטייערן.

בלית ברירה האבן זיך אלע געכאפט צום דארפס־האנדל און אויך ער איז געפירט געווארן אין א גאנץ קלייגעם פארנעם.

איפן דארף פלעגט מען אויפקויפן א ביסל פלאקס, זוימען, א קעלבל, פוטער אויף אנדערע פראדוקטן. די יידישע דארפס־הענדלער פלעגן פארקויפן דער קריסטלעכער באפעלקערונג פארשידענע גאלאנטעריי־און טעקסטיל־סחורות.

די פארדינסטן זיינען אבער דערביי געווען זייער קלייניע. אלע הענדלער האבן זיך גוט געמאטערט און צו אלע צרות פלעגן נאך קומען די סעקווסטראטארן און פאדערן שטייערן. אנדערש פלעגן זיי אפשרייבן א קו, א פערד, א קישן, א ביסל קארענע מעל א.א.וו.

דער סוף איז געווען, אז די יוגנט האט אנגעהויבן צו אנטלויפן פון שטעטל. אסך האבן עמיגרירט קיין אמעריקע און אפריקע און די אנדערע זיינען עולה געווען קיין ארץ ישראל.

אין שטעטל איז פארבליבן נאר די דלת העם, די ארעמע שיכטן, און זיי איז טאקע אויסגעקומען שווער און ביטער צו קעמפן פאר דער עקזיסטענץ, פארן ביסן ברויט.

א דאנק דער הילף פון די אמעריקאנער קרובים זענען אסך ניצול געווארן פון הונגער און דחקות.

מגדל
דוקשט

אויף פוילישׁ־ליטווישער ערד

— — זייט איר דען געווען בלויז פון שטרוי און פון מאך
אז געקענט האט דער ווינט אן אַ שפור אייך פאַטראגן?
מיין ארעמער שבת, מיין הייליק־פארדבקהטע וואך,
ווער זאל איצט נאך אייך קדיש זאגן?
דער מארק־פלאַץ מיט הענדלער און דארפישע וועגענער פול איז,
נאך פריידיק־פארשמייעטער ליארמען איצט די ירידן,
ביי יעזוס דעם שטיינערנעם קניען די דארפישע בתולות,
ווי זיי וואלטן אפגעדאנקט אים וואס עס זענען נישטא מער קיין יידן.

טאטעס פאַרחלומטע, אייערע סטרוניקע בערד
זענען אַצינדער דער הארבסטיקער שפינוועבס, וואס הענגט אין אוויר,
זיי הענגען אזוי ווי די הארפעס ביים טייכברעג פון בבל... פארזשאַווערט
אויף ווערבעס צעקרומטע אויף פוילישׁ־ליטווישער ערד.
אַ וואסער־פארפלייץ, וואס לאזט אפ, לאזט סימנים מער איבער
ווי ס׳האט אונדזער ישוב דא איבערגעלאזן,
בלויז איך זע אויף גאניקעס פון די פאַרנומענע שטיבער —
אַ שאטן מיט פאות וואס שרייען אין שטורעם צעבלאזן.

איך זוך אויף די וועגן דעם טלית וואס איך האב געשפונען
פון שטעטלשע מעשיות, בית־עולם־לעגענדעס און ארבעטער־לידער.
ווען איך וואלט אַ שטיקל כאטש פון מיין צעריסענעם טלית געפונען —
דאַן וואלט איך אים אויסגעוועבט ווידער.

חיים גראדע

ב. דוידוביץ

תולדות העיירה דוקשט

ת השם קבלה בגלל קרבתה לאחוזה דוקשט, שהיתה שייכת לאציל הפולני זשאן, „פריץ" ידוע בסביבה ההיא. העירה שכנה בין שתי הערים הגדולות וילנה ודוינסק ונוסדה בתחילת המחצית השניה של המאה התשע־עשרה, עם השלמת קו מסילת־הברזל ורשה—לנינגרד (בימים ההם: פטרבורג).

המתישבים היהודים הראשונים של העיירה היו: שניאור זלמן לוין, הסבא שלי מצד האם, סוחר יערות גדול ומקובל על כל האוכלוסיה. משפחת קופילובסקי, שעסקה גם כן במסחר עצים. לאחר שתי המשפחות הללו הגיעו למקום חוכרים (ארנדטורים) יהודים מיישובי הסביבה. בסך הכל באו אז רק כעשר משפחות כאלו, שנמנו בין מיסדי הקהילה היהודית. הם לא רצו כנראה להינתק לגמרי מהחוכרות ועל כן השאירו באחוזות הפריצים את בניהם או את בנותיהם הנשואות והם שמשו עוד שנים רבות אחרי כן כחוכרים אצל הפריצים הפולנים.

בינתיים התפתחה במהירות רבה תנועת הרכבות שעברה על פני דוקשט וזה הגדיל את האוכלוסיה של העיירה. הודות לתחנת הרכבת התפתחו במקום ענפי מסחר חשובים לסוגיהם השונים.

הרכבת היתה מביאה לעיירה לעיתים קרובות קרונות עמוסים קמח, נפט, חביות עם דגים מלוחים, מצרכי מכולת וסחורות אחרות, שהיו נחוצות לאוכלוסית הכפרים של הסביבה.

היהודים נצלו את ההזדמנויות והחלו לעסוק באקס־פורט של כל מיני מצרכים. הם קנו מן האכרים והפריצים בשר, תבואה ופירות והיו משווקים אותם אל הערים הגדו־לות. המסחר הזה נתן פרנסה בשפע וזה גרם, שמכל המחוז החלו לנהור אליה מתישבים חדשים, ביחוד יהודים.

הקיבוץ היהודי הלך וגדל מדי שנה בשנה והגיע בסוף המאה ה־19 ל־600 נפשות, מספר די גדול לפי הממדים של הימים ההם.

עד מהרה נפתחו בעיירה על ידי הסוחרים היהודים חנויות רבות: למכולת, לטקסטיל, לגלנטריה, לחפצי עור וכו'.

קרבת תחנת הרכבת גרמה שמדי פעם ירדו לעיירה סוחרים שונים, סוכנים ונוסעים אחרים והם נאלצו ללון במקום ולפעמים גם להשאר בה ימים מספר. יהודים אחדים הרגישו בזה ופתחו בתי מלון ומסעדות. הענף הזה התפתח מהר והעסיק מסביבו משפחות רבות.

בינתיים הלך וגדל מסחר העצים של משפחת לוין. מאות פועלים וסבלים היו עסוקים מסביב לענף זה. המצב הכלכלי הפורח משך לעיירה גם מאות בעלי מלאכה וסוחרים זעירים. ככה הלכה והתפתחה במקום קהילה יהודית גדולה ומבוססת והעיירה דוקשט נתפרסמה בכל הסביבה.

ר' שניאור זלמן לוין, הגביר של הקהילה, נבחר לראש העדה. הוא הזמין מיד למקום רב ושוחט וכלי קודש אחרים. העיירה קבלה אופי יהודי, תורני ומסורתי. אחריו נתמנה כראש העדה בנו הבכור, ר' אבא נח לוין. ככה עצבה במשך שנים רבות משפחת לוין הענפה את דמותה של העיירה והיתה המשפיעה העיקרית בחייה החברתיים והכלכליים. לא היה נעשה דבר במקום מבלי להתייעץ תחילה עם בני

משפחת לוין הנכבדה. דוקשט נהפכה למעין מונרכיה זעירה של הלוינים.

עד מלחמת העולם הראשונה הלך ושגשג המצב הכלכלי. לדוקשט הגיעו סוחרים מריגה ומפטרבורג, מוילנה ומורשה; המסחר על כל גווניו ועניניו עלה ופרח. בעיירה הוקמו חברות למסחר בפשתן, באווזים, בבשר, בפירות ובסרטנים. כל זה העלה את רמת החיים של התושבים.

הצבור היהודי החליט לבנות בית כנסת מפואר. כל תושב הרים את תרומתו ביד רחבה, קנה מקום בשבילו ובשביל כל המשפחה (מה שנקרא בימים ההם: „אַ שטאָט").

עם גידול האוכלוסיה היהודית לא הספיק לה בית כנסת אחד ואז נבנה גם שני. הוא היה אמנם יותר קטן מהראשון, אבל נאה ונעים. מאז היו רגילים לאמר בעיירה: בית הכנסת הגדול ובית הכנסת הקטן.

שמה הטוב של דוקשט משך אליה משולחים, מגידים, חזנים וכל מיני משרתים בקודש ואז הועלתה התכנית להקים בית מיוחד להכנסת אורחים, כפי שהיה נהוג בכל קהילה מסודרת. את כל העצים וחמרי הבנין תרם, כמובן, ר' אבא נח לוין, הסוחר האמיד.

בתוך הבית בנו תנור רב־מידות ועליו ישנו האורחים בלילות החורף הארוכים והקרים. כמשגיח על הבית נתמנה יהודי עני, ר' אבא משה. הוא לא קבל אמנם שכר השגחה, אבל בכל זאת נתנו לו דירה במקום ללא כל תשלום.

היהודי הזה היה גם בעל הקורא בבית הכנסת הגדול. פרנסתו היתה מזה, שבערב פסח, ערב ראש השנה ויום כיפורים, בהושענה רבה ובהזדמנויות אחרות, היה מעמיד צלחת על השולחן והיהודים היו זורקים לתוכה כמה מטבעות, מדי צאתם מבית הכנסת.

נוסף לזה היתה לו גם פרנסה „צדדית" וזו היתה המלמדות. הוא היה גם מלמד לתינוקות דבית רבן „עברי" וחומש. על אף כל הפרנסות המרובות הללו לא הצליח לפרנס את משפחתו בכבוד.

לעיירה דוקשט היתה זכות מיוחדת במינה: שני נהרות זרמו בקרבתה. מצד אחד, במרחק של כ־3 קילומטר, פרץ לו בנחת אגם דיסנה, ששימש לכל הסביבה מקור לא־אכזב לדגים מצויינים. בשביל הנוער היה זה גם מקור־בידור נפלא ובערבי הקיץ היו נוהרים אליו לשוט בסירות, לשיר ולרקוד שעות אחדות בצהלה ובשמחה.

מהצד השני של העיירה השתרע האגם הגדול, שנקרא באמת: האגם הדוקשטי (די דוקשטער אָזיערע). אליו היו רגילים ללכת תושבי העיירה להתרחץ בימות הקיץ הלוהטים וביחוד בערבי שבתות. באגם היו מתרחצים גם הזקנים. כולם היו מצפים בכליון עינים לסיום ימות הספירה, בהם היתה הרחיצה אסורה. מיד אחרי כן היו זורמים כל התושבים, ללא הבדל גיל, להתרחץ בנהר ולשחות במימיו הקרירים והצחים.

האגם השתרע במרחק של קילומטר וחצי מהעיירה ורבים היו נוהגים לבוא אליו גם ברכב. הנוער העדיף, כמובן, ללכת ברגל.

גם הדרך אל האגם היתה נאה ומענינת. משני צדדיה השתרעו שדות־חיטה דשנים ורענגים. נושאי יבולי ברכה.

במרחק לא רב נמצאו יערות עבותים, בהם אפשר היה למצוא בשפע כל מיני גרגירים, פטריות ואגוזים. בחודש מנחם־אב היו נוהרים לשם מחנות של בני נוער, בחורים ובחורות, נערים ונערות, ילדים וילדות, והיו חוזרים הביתה עם סלים מלאם אגוזים ופירות, תות וגרגירים שונים. כל זה השרה על הנוער רוח טובה. הטיולים אל הנהר והאגם, ההליכה בצוותא אל היער הקרוב העניק תמיד למשתתפים חוויות בלתי נשכחות. עד היום קשה לשכוח את הימים הנפלאים ההם.

היו אלה ימי זוהר נהדרים של גיל הילדות. נזכר אני, למשל, כיצד היינו משחקים בדרך בכל מיני משחקים מתאימים ומגוונים, רצים וקופצים, ומשתעשעים עד שקיעת החמה.

לפעמים קשה להעלות פשוט על הדעת, שכל זה נמחק ונהרס ונחרב, שכל החיים ההם נשמדו ונעלמו מעל פני האדמה.

ואם אני מתחיל להעלות זכרונות, הרי מרחפים לנגד עיני גם תמונות אחרות. הנה רואה אני חזיון מענין שהיה בזמני הולך וחוזר כמעט מדי בוקר ובוקר:

אני רואה יהודים, משכימי־קום, הממהרים בטרם עלה השחר, לבתי הכנסיות, לתפילת שחרית. הנני רואה את צללי דמויותיהם, תחת בית־שחים תיקי הטליתות והתפילין והם אצים־רצים לעבודת הבורא. הנה הם נכנסים לבית הכנסת, מתעטפים בטליתות, מניחים את התפילין ופותחים באיזה מזמור וכאשר כל הבית הולך ומתמלא, נשמעת תפילת שחרית על פני כל היקום.

בדוקשט היו רגילים ילדי ישראל ללכת לחדר כבר בגיל רך. בעיירה נמצאו תמיד מלמדים טובים, בעלי תורה וחכמה, והלימוד היה עומד על רמה גבוהה. בכל החדרים היו לומדים מן הבוקר עד הערב ולפעמים אפילו עד מאוחר בלילה. בין המלמדים היו כאלה, שידעו יפה גם גמרא ולהם היה מעמד מיוחד. מענין שבימים ההם לא הפנו כמעט כל תשומת לב ללימוד התנ"ך.

לפני מלחמת העולם הראשונה הגיע לעיירה מלמד־מורה מתקדם והוא התחיל ללמד לילדים גם תנ"ך, דברי הימים, עברית וחשבון. הסוף היה שההורים נבהלו מה„אפיקורס" הנורא והוציאו את ילדיהם מבית מדרשו.

הנוער ששאף לקבל חינוך כללי, נאלץ היה לעזוב את העיירה ולנדוד לערים הגדולות. אחדים מהם הגיעו אפילו עד

כדי השתלמות באוניברסיטה וביניהם נמצאו גם בני משפחת לוין הידועה.

ערב מלחמת העולם הראשונה, עם מותו של השוחט, פרצה בעיירה מריבה גדולה. ראש הקהל ר' אבא נח לוין הביא מיד שוחט אחר מאיזו עיירה סמוכה, שלא מצא חן בעיני הציבור. בימים ההם כבר התרופף שלטונו של ר' אבא נח ומספר בעלי בתים העזו להתמרד נגד החלטתו.

בין המורדים נמצאו: ר' אברהם שמואל ריבס, ישראל לוריה, מנדל פודביץ, שאול בר שינוביץ וסבי מצד אבא וגם האבא בעצמו. הם טענו, שהשוחט החדש אינו בקי בש"ס ופוסקים והוא מבסס את כל ידיעותיו אך ורק על עין יעקב. בגלל „הפגם" הזה רצו לפסול אותו כבעל מקצוע.

כל העיירה נתחלקה לשני מחנות יריבים: מצד אחד משפחת לוין הענפה והמסועפת. כמובן, שכל בעלי המלאכה והפועלים והפקידים, שהיו תלויים בה, נזהרו מלתמוך במרד, שמא יקפחו את פרנסתם. מצד שני עמדו רוב בעלי הבתים והסוחרים.

המריבה נמשכה זמן רב והתנהלה בעקשנות משני הצדדים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נפסקה, כי לקהל היו דאגות יותר חשובות.

החזית נמצאה לא רחוק מהעיירה ורכבות עם פצועים היו עוברות לעתים קרובות דרך תחנת הרכבת. בציבור היהודי התעורר הרצון לעזור במשהו לפצועים האומללים. אחי, ישראל דוידוביץ, וחבריו אידלמן ופודביץ ארגנו מיד קבוצה מיוחדת, בכדי לספק לפצועים חלב חם ופירות. העזרה ניתנה לכל פצוע, מבלי להתחשב אם הוא נוצרי או יהודי.

הפעולה המבורכת הזאת לא נמשכה זמן רב, היות וכעבור זמן קצר גויס אחי לצבא ומיד אחרי כן נאלצו רוב היהודים לעזוב את המקום. בדוקשט נשארו רק משפחות יהודיות מעטות וביניהן משפחת לוין, שהסתתרה אצל אכרים נוצרים ושמרו על היער שלהם, שקנו אצל פריץ פולני.

במשך שנות המלחמה נחרבה העיירה כמעט לגמרי ונשארו רק חורבות. הבתים נהרסו ונשדדו; לפעמים עקרו אפילו את הדלתות והחלונות וסחבו את עצי הקירות.

עם שוך הקרבות וחתימת שביתת הנשק החלו לחזור לעיירה תושביה הותיקים ולקומם את הריסותיה וחורבותיה.

ארבע שנות המלחמה החדירו באוכלוסיה היהודית רוחות חדשות והתעוררה השאיפה לשנות את סדר החיים. הנוער החל להתארגן, הוקמה ספריה מודרנית ועשירה והעיקר: הוחלט ליסד במקום בית ספר, ששפת ההוראה בו תהיה יידיש.

כמובן שהענין לא היה קל לביצוע. בכל העיירה לא נמצא בנין מתאים למוסד חינוכי. לא היה גם מקור כלשהו לתקציב מינימלי. ובכל זאת הוחלט להקים את בית הספר על אף הכל ויהי מה.

הפתגם העממי אומר כידוע: אין דבר העומד בפני הרצון ודווקא רצון היה לנו. ובכן התחלנו לחפש בנין. היות ובית הכנסת הגדול נשאר כמעט שלם החלטנו להקים את בית הספר בעזרת הנשים. היוזמים היו: בצלאל לוין, ליפמן לוי, ציפה לוין, אליהו הימלפרב ועוד כמה עסקנים.

לאחר מציאת הבנין עלתה לפנינו בעיה אחרת, לא פחות קשה, והיא למצוא מורים מתאימים. גם זה לא היה פשוט. לא כל מורה יהודי מוכן היה ללמד ביידיש. לאחר מאמצים רבים נמצאו סוף סוף שני מורים, אם כי בלתי מוסמכים. אחד מהם היה גלז, מורה טוב שהיה בקי בספרות הרוסית והגרמנית וידע יפה עברית תנכית, אבל לא היה בו כל כח ארגוני. מחוץ למתן שעור לא הבין ולא רצה להבין שום דבר. תמיד היה שקוע בספרים ולפעמים לא הבחין אפילו כשנכנס מישהו לביתו.

למורה השני היה כבר דם אחר. זה היה בחור, שופע מרץ ויזמה, ושמו היה מאָטל גילינסקי. הוא היה בנו של צבעי מהעיר שווינציאן הקרובה. מיד לבואו לעיירתנו התחבב על כולם, על התלמידים ועל הוריהם כאחד. לדאבוננו לא נשאר בדוקשט זמן רב וכאשר נפתח הסמינר למורים בווילנה עזב את דוקשט ונסע להמשיך בלימודיו. בסמינר זכה לרכוש לעצמו את הכינוי: באטקע, כלומר: אבא וכינוי זה נשאר לו אחרי כן לכל ימי חייו.

כאשר גמר את הסמינר, עבר לורשה ושם ניהל במשך שנים רבות את הסנטוריום על שם מעדעם. בפרוץ מלחמת העולם השניה חזר לעיר מולדתו שווינציאן. לאחר חיסול הגיטו הועבר לגיטו וילנה, משם לאסטוניה, בה הושמד יחד עם אלפי יהודים אחרים.

בית הספר האידישאי נמצא שנים רבות בעזרת הנשים. הקהל התנגד לזה. ההנהלה שכרה שני חדרים אצל יהודיה זקנה, פרדה המבורג. זאת היתה דירה קטנה וצרה ולא הספיקה לכל הכיתות. הילדים נאלצו ללמוד בשתי משמרות. אין לתאר את סבל הילדים והמורים. אבל למרות הכל השתדלו להחזיק מעמד, אם כי תנאי הלימוד היו ללא נשוא.

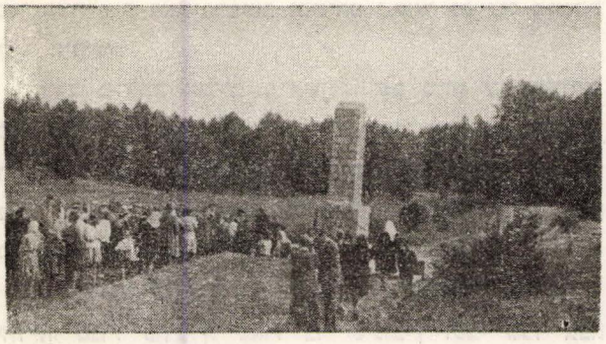
פרידה המבורג עם משפחתה
בדירתה נמצא בית־הספר היהודי.

במשך הזמן הוקם על ידי הנהלת בית הספר חוג דרמטי מיוחד, שהקדיש את כל הכנסותיו לטובת בית הספר. הודות לזה הוטב המצב הכלכלי של בית הספר. ביזמת האחים אשר ושניאור סגל נקנה מגרש והתחילו לבנות בנין מתאים ומרווח למוסד חינוכי.

בשנת 1930 נערכה חנוכת הבית החגיגית, בה השתתפו אורחים רבים מכל הסביבה. בין האורחים הנכבדים היו: הסינטור, ד"ר צמח שבד מוילנה וחבר הועד המרכזי של צ.י.ש.א. (צענטראַלע יידישע שול־אָרגאַניזאַציע) א. קליאנסקי. מאז יצא בית הספר היידישאי למרחב. הרמה הפידגוגית היתה גבוה ובוגרי בית הספר המשיכו בהצלחה רבה את לימודיהם בבתי הספר התיכוניים ובסמינר בוילנה.

עברו תשע שנים. פרצה מלחמת העולם השניה וכל העמל הלך לאיבוד. שנתיים נמצאה דוקשט תחת השלטון הסובייטי. גם אז לא היו החיים קלים, אבל בכל זאת אפשר היה לכל הפחות לחיות. לרבים קשה היה להתרגל לסידורים החדשים. כולם היו רגילים לחופש הפרט וליזמה פרטית. אף אחד לא תאר לעצמו, שזה עדיין „הרע במיעוטו", שיהיה הרבה יותר גרוע.

באוגוסט 1941 נכנסו הגרמנים לעיירה ויחד אתם הגיעו

אזכרה ע"י הקבר ביער זגרין

מיד גם הרוצחים הליטאים. כעבור חודש הוצאה כמעט כל האוכלוסיה היהודית ליער של זגרין ושם הושמדו על ידי חיות האדם.

ככה כבה האור של קהילת דוקשט לנצח. נמחקה מעל פני האדמה עיירה יהודית, תרבותית וחברתית, עובדת ועמלה. שקטה וצנועה.

ה' יקום דמם של כל קדושיה וטהוריה!

זכרם ינון לעד בדברי ימי עם ישראל!

שמואל דובקין

בית הספר העברי הראשון

יתה לי הזכות הגדולה להיות בין מרביצי תורה ודעת בכמה מקהילות ישראל שבסביבות וילנה במחוז שווינציאני, בהן חינכתי תינוקות של בית רבן ברוח עברית־לאומית ולאהבת עם ישראל וארץ ישראל.

כעת, כשאני נזכר באותה תקופה רחוקה השקועה כבר בנבכי הנשיה, מרחפות לנגד עיני שוב כל אותן העיירות הקטנות, על בתי הספר העבריים שלהן, על תלמידיהם והוריהם, על עסקניהם ופרנסיהן וזיק של עמל ויצירה חודר ללב.

לכאורה היו אלה עיירות דומות אחת לשניה כמעט בכל המובנים, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה תרבותית וחברתית. ובכל זאת הבחין כל אחד שנכנס לפני ולפנים של חייהן, שלכל עיירה יש צביון משלה, תכונות מיוחדות וקוי־אופי משלה.

מבין כל העיירות הללו עולה ומזדקרת לנגד עיני, במיוחד, קהילת דוקשט הקדושה, שרבים מרשמיה שמורים בלבי עד היום הזה.

דוקשט קשורה בלבי כאחת החוויות העמוקות ביותר שהיו לי בתולדות חיי כמורה ומחנך בישראל.

זו היתה, קודם כל, איזו חווית־בראשית. ובראשית במובן זה תרתי משמע: שם היתה ראשית עבודתי כמורה בבית ספר עברי ושם הייתי אף אני המורה הראשון במוסד.

זכיתי אם כן להימנות בין מניחי היסודות הראשונים לחינוך עברי־לאומי בגולה ולתנועת נוער ציונית. עם בית הספר בדוקשט עברתי את כל חבלי הלידה והייתי בין אלה, שעיצבו את דמותו והתוו את דרכו לעתיד.

העיירה דוקשט נמצאה על יד שני גבולות: מצד אחד — הגבול הליטאי ומצד שני — גבול מדינת לטביה.

העיירה השתרעה על גבעה וחצה אותה רחוב ארוך אחד

בית ספר „תרבות"

של בתי־עץ ואבן. מהרחוב הראשי הסתעפו לכל עבר כמה סמטאות קטנות.

באמצע העיירה התנוססו לתפארת שני בתי כנסיות. בגדול התפללו נכבדי העיר והתושבים האמידים ובקטן — ההדיוטות כביכול ודלת העם. בבית הכנסת הגדול נתגבשה דעת הקהל ושם הוכרעו על פי רוב כל עניני הציבור.

במורד הרחוב השתרע השוק ושם נמצאו כמעט כל החנויות. פעם בשבוע הגיעו למקום אכרי הסביבה והביאו את מיטב תוצרתם למכירה וסדרו כאן את כל קניותיהם. רוב תושבי העיירה התפרנס מהפדיון ביום השוק.

בתור גורם כלכלי חשוב להתפתחות העיירה יש למנות את מסילת הברזל, שעברה בגבולותיה וקשרה את ריגה עם ורשה.

מסילה קטנה קשרה את דוקשט עם העיירות ברסלב דרויה. תחנת הרכבת גרמה לפריחת המסחר הסיטוני בענפי כלכלה חשובים, במיוחד: בפשתן, בתבואה ובעצים.

אחת החברות המפורסמות בכל הסביבה היתה זו שנקראה על שם בעליה ומיסדיה: קוברסקי—הימלפרב. יתר החברות החשובות היו שייכות לאחים לוריה, לאהרון קצ'רגינסקי וללוין. במשרדי כל החברות עברו עשרות פנקסנים, מנהלי חשבונות ופקידים שונים.

תחנת הרכבת הוותה לא רק גורם כלכלי, כי אם גם תרבותי וכברתי. הנוסעים היו מביאים לעיירה את החדשות האחרונות על המתרחש בעולם הגדול ובעולם היהודי. כאן פגשו בני העיירה מכרים וידידים ממרחקים וגם זה גרם להתפתחותם והתקדמותם בשטחים שונים.

תחנת הרכבת המתה ברוב שעות היום והערב מנוסעים ומטיילים ובני הנוער והתושבים היו נוהגים לבקר שם בכל שעות הפנאי, במיוחד בחגים ובמועדים ובהזדמנויות אחרות.

קהילת דוקשט לא היתה גדולה ובכל זאת פעמו בה חיים תרבותיים וחברתיים ערים וסוערים. כל התושבים היו אמנם טרודים ברוב ימות השבוע בעסקיהם ובמלאכתם, אבל הם מצאו גם פנאי לעסוק בעניני ציבור והשתדלו בכל מאמציהם להעלות את הרמה התרבותית והחברתית של האוכלוסיה היהודית.

מבחינה זאת יצא לה שם טוב בכל הסביבה ובענינים שונים שמשה אפילו דוגמא ומופת לעיירות אחרות.

בשנת 1927 הוזמנתי על ידי העסקן הנכבד מר בצלאל לוין ז"ל לשמש כמורה ומחנך ראשון בבית הספר העברי שהוקם. שנינו נפגשנו לראשונה בוילנה וממנו נודע לי, שרק לפני חדשים מספר החליטו הורים ואישי־ציבור ליסד במקום בית ספר עברי. מתוך השיחה אתו נתברר לי שנפשם קצה בחנוך הנתן לילדיהם בבית הספר האידישאי והם אינם רוצים שינתקו את הנוער מכל המקורות ומהערכים הלאומיים וישרישו בהם שנאה לעברנו ולחזון שיבת ציון.

ייסוד בית הספר העברי הפתיע את עסקני בית הספר האידישאי ובמשך שנים רבות התנהל בין שני המוסדות החינוכיים מאבק קשה.

כשהציע לי מר בצלאל לוין לקבל עלי את המשימה הזאת, היו לי תחילה היסוסים רבים. הייתי אז עדיין בחור צעיר ולא נתנסיתי במאבקים ציבוריים ופוליטיים וחששתי, שמא לא אוכל לעמוד בתפקיד האחראי הזה. מאידך הייתי מלא שאיפות ואידיאלים והמאבק עם שונאי ציון קסם לי וראיתי בזה מטרה לחיי.

מר לוין הבין כנראה לרוחי והתחיל לעודד אותי והסוף היה שהבעתי את הסכמתי להצעה.

בליל חורף קר וסוער הגעתי לדוקשט ונתקבלתי בתחנת הרכבת על ידי חברי הועד של בית הספר, נציגי אגודות נוער ציוניות וכמה תלמידים.

תחנתי הראשונה היתה בביתו של ר' אשר דוידוביץ, המורה ללימודי היהדות בבית הספר. זה היה אדם טוב וידיד נאמן והוא קבלני בלבביות ובשמחה.

גם אשתו, שכולה אמרה פקחות, חכמה ואצילות, דאגה לי והרגשתי הראשונה היתה שבתוך עמי אני יושב.

למחרת היום כבר התחלתי לעבוד בבית הספר. המוסד נמצא אז בבנין שכור, בקצה הרחוב הראשי. הקירות טרם טויחו וכל המראה מסביב העיד על מעשה בראשית, שעלי יהיה לחולל כאן.

הילדים ישבו שקטים והיו כה נחמדים, עד ששכחתי על המשימה הקשה העומדת עוד לפני ועל המאבק שיהיה עלי לנהל.

היום הראשון עבר עלי בהתרוממות רוח. ההקשבה והחריצות של הילדים חשלו בי את הרצון להאבק ולהתגבר על היריב.

בבית הספר מצאתי עוד מורה, נוסף לאשר דוידוביץ. זה היה ליב אופיסקין מוילנה, שנפל בתור פרטיזן בגיטו וילנה, בימי מלחמת העולם השניה. אם אשר היה יהודי ברי־אורין, מלא וגדוש, הרי היה ליב בעל נשמה פיוטית ועדין־

נפש. הוא היה אמנם חניך האסכולה האידישאית, אבל הטה מיד שכם ועזר לביסוסו של בית הספר והשתדל בכל מאמציו שיעמוד על רמה פידגוגית נאותה.

נודע לנו שהמחנה האידישאי מסביר להורים שבעברית אי־אפשר יהיה ללמד את כל המקצועות. בישיבתנו הראשונה החלטנו להוכיח לאידישאים שהם טועים ומטעים, שבעברית ישיגו הילדים לא פחות מאשר באידיש ואולי אף יותר מזה.

לאחר שהעלינו את הרמה הלימודית של בית הספר, נכנסנו גם בעובי הקורה של מצבו הכלכלי. נודע לנו שמבחינה זאת איננו מבוססים ועלינו יהיה לדאוג למקורות הכנסה נוספים. לשם זה ערכנו מדי פעם בפעם הצגות של ילדים וכל ההכנסה הוקדשה לביסוסו הכלכלי של בית הספר.

לאט לאט נתפרסמו ההצגות שלנו והציבור כבר היה מצפה להם בכליון עינים. כמובן שהשקענו מאמצים רבים בחזרות. נאלצנו לעבוד אחר הצהרים ובערב, אבל ראינו שכר בעמלנו בכל המובנים. ההצגות הצליחו מבחינה אמנותית חינוכית והן גם הוסיפו סכומים די הגונים לתקציב הדל.

זמן רב לא שכח הקהל את הצגת פורים הראשונה שלנו. האולם היה מלא מפה לפה. באו גם ההורים וגם מכרים ושכנים, אחים ואחיות, סבים וסבתות וסתם יהודים, שרצו לשמוע מלה עברית חיה ומדוברת.

ההצגה עשתה רושם כביר על הציבור בעיירה ואפילו מחוגי האידישאים השתוממו והביעו קורת רוח. אצל רבים עורר הדיבור העברי דמעות בעינים.

הצלחתנו היתה כה גדולה שלקראת הקיץ הוזמנו לבוא להציג בעיירות הסמוכות איגלינה ורימשני. גם שם עוררו התלהבות והוקרה.

לאט לאט החל הנוער להתרכז מסביב לבית ספרנו. ביזמת מר בצלאל לוין נוסדה ספריה מצוינת שהכילה ספרים בעברית ובאידיש. עד מהרה הקימונו גם תזמורת לכלי־נשיפה ובל"ג בעומר הקרוב צעדנו דרך רחובות דוקשט בליווי מנגינות ושירה עליזה.

כל התושבים קבלו את פנינו בתשואות ובאהבה והתהלוכה הכתה גלים ופרסמה את בית ספרנו בכל רחבי מחוז שווינציאן.

ההצלחה הגדולה עוררה את תשומת לב השלטונות הפוליטיים והם החלו להביט עלינו בעין רעה. הם נסו לדחוק את רגלינו בכל מיני אמתלאות. פעם לא מצא חן בעיניהם המנהל ופעם — אחד המורים. תמיד נמצא איזה פגם וחטא בעבודתנו. כאשר אזלו אצלם כל הנימוקים, נטפלו לבנין והודיעו שאינו מתאים לתעודתו ולא יכול לשמש מקום בשביל מוסד חינוכי. האיום היה ברור ומפורש, שאם לא נשיג בנין אחר, לא יאשרו לנו את הרשיון לקראת שנת הלימודים הבאה.

עסקני בית הספר ומיסדיו ישבו מיד על המדוכה והתחילו לתכנן ולחפש אפשרויות להקים בשביל המוסד בנין ראוי לשמו. עד מהרה הצליח מר לוין לרכוש מגרש מתאים, רחב ידים, על גבעה נהדרת, מוקפה כרי דשא ושדות. מיד אחר כך החלו לחפש אמצעים כספיים להתחלת הבנין.

חבר הועד הנאמן והמסור, אהרון קצ'רגינסקי, שהיה סוחר־עצים הצליח להשיג חמרי בנין בזול ובתור תרומות. מענין שאפילו מכריו, הפריצים הפולנים, בעלי היערות, עזרו לו בזה והמציאו לו עצים וחמרי בנין אחרים ללא תשלום.

נוער בית"רי

יושבים: בלומה המבורג, ——.
עומדים: יעקב פלדמן, רחל שור, שניאור קורב, רייזנברג, ——, בלומה המבורג בת מנדל, בתיה שוויל.

התוצאה של כל המאמץ הזה היה, שבשנה הרביעית לקיום בית־הספר, בימי חנוכה, חגגנו ברוב עם והדר את חנוכת הבנין החדש של בית ספרנו.

לחגיגה החשובה הגיעו אורחים נכבדים מהחוץ וביניהם הרב יצחק רובינשטיין, הרב קלינבוים, ממנהיגי המזרחי, ירחמיאל קורב, יושב ראש הקהילה היהודית באיגנאלינה הסמוכה ועוד עסקנים רבים מכל המחוז.

בעיירה הורגשה אוירת־חג אמיתית ובכל פינה ובית שררו שמחה והתרוממות הרוח.

כשנה אחרי כן נאלצתי לעזוב את דוקשט ולעבור למוסד חינוכי אחר. הפרידה היתה קשה גם עלי וגם על התלמידים והוריהם. אני הרגשתי שרכשתי לי בעיירה ידידים רבים ומסורים. מאז נדדתי על פני ערי פולין והצלחתי לעלות לארץ, אבל במשך כל השנים עמדתי בקשרי מכתבים עם אנשי דוקשט והתעניינתי בכל מה שהתרחש אצלם. שמחתי מאוד עם קבלת כל מכתב, כשנודע לי על התקדמות בית הספר בדוקשט ועל התפתחותו, היתה לי הרגשה שעמלי לא היה לשוא, זרעתי ונטעתי, אבל יש יבול ופירות.

חליפת המכתבים נמשכה עד פרוץ מלחמת העולם וכעבור שנים אחדות יכולתי רק לבכות את חורבן הקהילה ולהספיד את השמדת כל מכרי וידידי, המסורים והנאמנים.

עד היום גורמים לי זכרונות אלה השראה וסיפוק־נפש מחד וכאב ויגון מאידך. השראה וסיפוק משום שהיתה זו אחת התקופות המזהירות ביותר בחיי היצירה וכאב ויגון, משום שכל זה נחרב ואבד על ידי טמאי־אדם ואיננו עוד.

זכרם ישאר חרות לנצח בתולדות תנועת התחיה העברית והלאומית. תהינה נשמות כל קדושי דוקשט צרורות בצרור החיים עד עולם!

ראובן האמבורג

מיין קליין שטעטעלע

יין קליין שטעטעלע דוקשט, ווו איך בין געבוירן געוואָרן און ווו איך האָב פאַרבראַכט מיינע יסטע קינדער־יאָרן, קומט מיר איצט פאָר ווי ווי אַ ווייטער, שיינער חלום.

עד היום געדענק איך יעדע קלייניקייט פון מיין שטעטעלע. אט זע איך די גאַסן מיט די קראָמען און דעם וואַק־זאַל, דעם מאַרק־פלאַץ מיט די צענדליקער סטראַאַנעס, די מיל מיט דער עלעקטראָווניע, די צוויי ייִדישע פאָלקס־שולן, די בתי מדרשים און מנינים, די באַגייסטערטע מתפללים אין די ימים נוראים און ימים טובים, די ציוניסטן מיט די ייִדי־שיסטן, איצט זיינען מיר אַלע טייער און ליב.

איך געדענק מיין שטעטעלע מיט איר שיינער נאַטור, מיט אירע אָזיערעס און וועלדער, מיט אירע בערג און טאָלן, אַלע ערטער, ווו מיר פלעגן זיך שפּילן אָדער שבת שפּאַצירן.

איך געדענק יענע פראָסטיקע ווינטער־טעג, וועו מיר פלעגן זיך שליטלען אַראָפּ פון הויכן באַרג, דאָס זיינען שטענ־דיק געווען הערלעכע שעהן פאַר אונדז, קינדער פון דוקשט.

גאָר באַזונדערס דערמאָן איך זיך אָן מיין היים, אָן מיינע ליבע און טייערע עלטערן, אָן מיין גאַנצע משפּחה, וועלכע איז געווען געקניפּט און געבונדן אייניער מיטן צווייטן.

עס ווייטיקט איצט דאָס האַרץ און עס פאַרגיסן זיך די אויגן מיט אַ ים פון טרערן, וועו מען דערמאנט זיך, אַז עס איז נישט געבליבן קיין זכר פון די קושלינס, סעגאַלס, הימעל־פאַרבס, צינמאָן, שאָפירא, גדוד, לעווין, ראָזענבערג, גור־ווישעס, און אראנס. אויך פון די האמבורגס בין איך געבליבן אייניער אַליין, דער אייניציקער שריד ופליט.

אַלע זיינען זיי אומגעקומען דורך ווילדע מענטשן־חיות. מיין שוועסטער ליבקע איז אומגעקומען אין ווילנע, אַרויסגייענדיק פון געטאָ. מיינע קוזינעס בלומע און שרה־עלקע זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן וועג אין וואַלד, וועו זיי האָבן זיך געוואָלט טרעפן מיט די פּאַרטיזאַנער. מיינע עלטערן מיטן יינגערן ברודער שמערעלע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן אין דעגוטשער וואַלד צוזאַמען מיט די ייִדן פון כאלאק, רימשאַנע, טורמאנט, און זאראסיי.

אין דוקשט גופא האָט מען לעבעדיקערהייט צעשניטן 20 ייִדישע יונגעלייט, צווישן זיי מיינע בעסטע חברים און חברטעס.

פון יענער שחיטה זיינען זייער ווייניק געבלבן לעבן. צווישן אָט דער שארית הפליטה האָב איך געהאָט אַ גרויסן זכות צו בלייבן לעבן. אויסער דעם זיינען נאָך געבליבן מיין שוועסטער בלומע, מיין קוזינע שרה־דבורה בערמאַן, וועלכע איז באַצייטנס אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, מיין מומע חיה קושלין מיט אירע זין אברהם און שניאור.

דאָס רוב האָבן זיך אַלע געראַטעוועט אַ דאַנק דעם וואָס זיי האָבן זיך געפונען אין די וועלדער און געקעמפט מיטן בלוטיקן שונא אַלס פאַרטיזאַנער.

די צאָל פון דער שארית הפליטה איז אָבער זייער קליין און מען קען מאָכן אַ סך הכל, אַז די דוקשטער יידישע קהילה איז כמעט אינגאַנצן אומגעקומען.

אין דעגוטשער וואַלד געפינט זיך דער שרעקלעכער ברידער־קבר און דאָס איז אפשר אַלץ וואָס איז פאַרבליבן פון דעם אַמאָליקן שיינעם שטעטעלע דוקשט.

דאָס איז געווען אַ קליין שטעטעלע, ווו יידן האָבן געלעבט אייניער מיטן צווייטן אַזוי ווי אַלע וואָלטן געווען איין משפּחה. מען האָט זייער זעלטן געקאָנט אונטערשיידן, ווער עס איז אַ קרוב און ווער נישט. אַלע האָבן געלעבט ווי אמתע ברידער און שוועסטער, ביז עס איז געקומען דער ווילדער באַרבאַר און האָט אָט די טייערע נעסט צעשמעטערט און פאַרניכטעט.

מיר, איבערגעבליבענע און אַלע קומענדיקע דורות נאָך אונדז, וועלן זייער אַנדענק נישט פאַרגעסן.

שרה־דבורה בערמאן / האָרטפאָרד, פאָראייניקטע שטאַטן

דאָס קולטור־געזעלשאפטלעכע לעבן

וקשט האָט זיך אַנגעהויבן צו אַנטוויקלען אַלס שטעטל דאַן, וועו עס איז באַשלאָסן געוואָרן אויסצוביין אין אונדזער געגנט אַ גרויסע באַן־סטאַנציע. די יידן, וועלכע זיינען געווען צעוואָרפן איבער אַלע דערפער אין דער סביבה ווי: קאַניוק, דרישקון, ליגון א.א. און האָבן דאָרט געמוזט פירן אַן אייגנאַמען לעבן, האָבן תיכף דערפילט, אַז אַרום דער סטאַנציע וועט זיך קאָנצענטרירן אַ ישוב און זיי האָבן זיך אייגציקווייז אַנגעהויבן אַריבערקלייבן קיין דוקשט.

פאָרשטייט זיך, אַז זיי האָבן אַלע געבויט זייערע הייזער נאָר אַרום דער באַן־סטאַנציע.

איינער פון די ערשטע יידישע תושבים אין נייעם ישוב איז טאַקע געווען מיין עלטער־זיידע ר׳ משה קאניוקער אָדער משה האָמבורג. ער האָט זיך אַהין אַריבערגעקליבן צו־זאַמען מיט זיינע זין: אבא־נחמן, ישראל און לייב. נאָך אים איז אַהין אַראָפגעקומען די משפחה פון ר׳ שניאור זלמן לעווין, פון וועמען עס האָבן שפעטער געשטאַמט אַלע לעווינס און דאַווידאָוויטשעס פון שטעטל און אומגעגנט.

צו יענע ערשטע יידישע איינוווינער האָט אויך אַנגעהערט ר׳ ליפּע ראַפאַפאָרט, וועמענס אַ זון מיטן נאָמען אַנשל איז שפעטער באַרימט געוואָרן אַלס גרויסער סאָציאַליסטישער פירער אין פראַנקרייך.

אויסער די דאָרפישע יידן, די אַזוי־גערופענע ישובניקעס, האָבן זיך קיין דוקשט אויך אַריבערגעקליבן אַ סך יידישע פאַמיליעס פון די אַרומיקע שטעטלעך. זיי האָבן געהאַלטן, אַז אַרום דער נייער באַן־סטאַנציע וועט זיין לייכטער צו געפינען פרנסה און מאַכן אַ לעבן. זייער חשבון איז טאַקע געווען אַ ריכטיקער און אַ סך יאָרן האָבן יידן געצויגן פון וואַקזאַל אַ פיינע חיונה.

צו יענע יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך האָבן אַנגעהערט די דוקשטער בעלי בתים: ראובן איידלמאַן, יהודה־לייב פאדוויטש, שאול בער שינאוויטש, זונדל צינמאַן, ישראל פעלדמאַן, ישראל לוריע און אַלע טארנעסעס און בלאשטיינס.

ביסלעכווייז האָט זיך אַזוי אַרום געשאַפן אַרום דעם וואקזאַל אַ יידישער ישוב. מען האָט אויסגעבויט אַ שיינעם בית מדרש, געמומען אַ רב און דוקשט איז געוואָרן אַ קהלה ווי אַלע קהלות אין סוועניצאַנער קאַנט.

דער ערשטער רב אין דוקשט איז געווען ר׳ דב־בער אביגיל. ער איז אַנגעקומען אין שטעטל אַלס יונגערמאַן און איז שוין ביי אונדז געבליבן זיין גאַנצן לעבן.

וועו ער איז נפטר געוואָרן האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות אין שטעטל זיין איידעם, הרב ר׳ ברוך ספיוואַק, אַ גרויסער תלמיד חכם.

דוקשט האָט זיך שטענדיק געגרויסט מיט אירע רבנים און זיי זיינען באמת געווען באַליבט אין דער גאַנצער געגנט. הרב אביגיל איז אַפילו געווען אַ תלמיד פון באַרימטן ר׳ מאיר שמחה. מען האָט דערציילט אין שטעטל, אַז ר׳ מאיר־שמחה האָט אים געגעבן אַלס מתנה אַ ספר. דאָס איז גראָד געווען א יורה דעה. אויפן ערשטן זייטל האָט ער אויפגעשריבן אַן אינטערעסאַנטן ווידמונג: „יודע זה מה שכתוב בזה״.

גלייך אין די ערשטע יאָרן האָט דוקשט געליטן פון אַ גרויסער שריפה, וועלכע האָט אַנגעמאַכט אַ חורבן אין שטעטל. אין יענע צייטן איז קיינער נישט געווען אַסעקורירט און אַלע זיינען אַרויס, ווי מען זאָגט, מיט איין העמד אויפן לייב. פונדעסטוועגן האָט מען נישט פאַרלוירן דעם בטחון, זיך שנעל אויפגעבויט און ווידער אנגעהויבן פירן אַ נאָרמאַל

די פאַרצווייגטע משפחה לייב האָמבורג מיט זייערע קרובים: דויטש, ראָזענצווייג, אשכנזי.

לעבן. אין שטעטל האָט מען דערציילט אַן עפּיזאָד, אַז ווען עס איז ביי קיינעם נישט געווען אפילו קיין שטיקל ברויט, האָט מען דאָך געשיקט די קינדער צום מלמד און זיך באַמיט, אַז אים זאָל חס ושלום גאָרנישט פעלן, כדי די קינדער זאָלן האָבן ביי וועמען צו לערנען.

טאָפּאָגראַפיש געזען האָט זיך דוקשט אויסגעבויט אויף אַ הויכן באַרג. דאָס האָט איר אָבער זייער וויניק געהאָלפן און דאָס שטעטל איז שטענדיק געלעגן אין אַ גרויסער בלאָטע. אין דער סביבה איז זי געווען באַקאַנט אַלס „די דוקשטער בלאָטע".

מיין מאַמע ע"ה, טייבע (געבוירן עפשטיין), פלעגט דערציילן, אַז ווען זי איז אַנגעקומען קיין דוקשט פון דער ליטווישער שטאָט ווילקאָוויסק, איז איר געווען זייער נישט אנגענעם צו גיין שטענדיק אין גרויסע שטיוול. ביי איר אין דערהיים פלעגן נאָר פּויערטעס אין די דערפער גיין אין שטיוול, אָבער נישט יידישע פרויען.

אין משך פון דער צייט האָט מען ברוקירט אַלע הויפּט־גאַסן און אַפילו געמאַכט הילצערנע טראָטוּאָרן, דאָס שטעטל האָט באַקומען אַ פיינעם אויסזען און פון אַמאָליקער בלאָטע איז קיין זכר נישט געבליבן.

ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן דאָרט יידן געלעבט בשלווה און אין נחת און געווען צופרידן און גליק־לעך. עטלעכע חדשים נאָכן אויסברוך פון קריג, האָט זיך אָבער דערנענטערט צו אונדז דער פראָנט און די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט געמוזט איבערלאָזן האָב און גוטס און עוואַקואירן זייערע הייזער.

דער גרעסטער טייל האָט אויסגעוואַנדערט קיין אוקראַ־אינע און טיף־רוסלאַנד און אינצווישן האָבן די קריסטן אַלץ חרוב געמאַכט און צעראָבירט. טאָמער זיינען נאָך געבליבן איינצלנע יידישע משפחות און האָבן אַביסל געקאָנט היטן די יידישע הייזער, האָבן זיי שפּעטער די דייטשן אויך אַרויס־געטריבן קיין ליטע און זיי האָבן זיך באַזעצט אין אוטיאַן און אין פאָניעווועזש.

אַלע דוקשטער יידן האָבן אַזוי אַרום געמוזט דורכמאַכן דאָס שווערע לעבן פון אַלע „בעזשענצעס".

ווען זיי האָבן זיך נאָר דער מלחמה צוריקגעקערט אַהיים, האָבן אַלע געדאַרפט אָנהויבן פונדאָסניי, ווידער בויען און ווידער זוכן פרנסות. אונדזערע יידן האָבן אָבער נישט פאַר־לוירן זייער מוט און בטחון און מיט גרויסע צרות האָט מען זיך אָפּגעבויט און געפונען אַ מקור פון ציען חיונה. וואָר בעסער, וואָר ערגער, אָבער אַלע האָבן זיך דאָך ווי ס'איז איינגעאָרדנט. קיינער איז נישט געבליבן אין דער פרעמד און כמעט אַלע אָנטלאָפענע און אַרויסגעטריבענע האָבן זיך צוריקגעקערט.

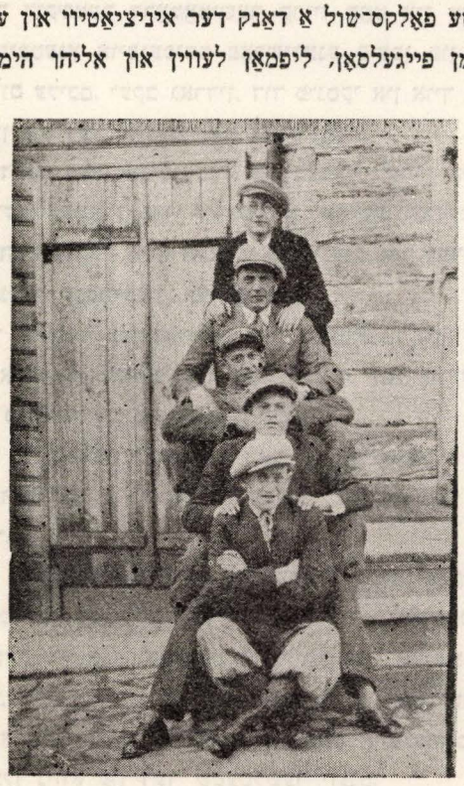
נאָך דער מלחמה איז אַפילו די יידישע באַפעלקערונג פאַרגרעסערט געוואָרן נישט נאָר אין כמות נאָר אויך אין איכות. עס זיינען אָנגעקומען אין שטעטל עטלעכע גאָר השובע באַלעבאָטים, ווי צ.ב. אהרון קאַטשערגינסקי, נאָטע לוריע יעקב קאוואַרסקי א. א.

זיי האָבן אַריינגעבראַכט אַ נייעם קאָליר אין דוקשטער לעבן, סיי אין געזעלשאַפטלעכער און סיי אין עקאָנאָמישער הינזיכט.

דוקשט האָט ווידער אויפגעלעבט און באַקומען איר פריערדיקן גוטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט.

אהרון קאַטשערגינסקין האָט דאָס שטעטל געהאָט צו פאַרדאַנקען צוויי גרויסע ווירטשאַפטלעכע ווערק. ער האָט אויפגעשטעלט אַ דאַמף־מיל און איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט געגעבן דער שטעטלשער באַפעלקערונג עלעק־טרישע ליכט. אין יענע צייטן האָט מען געדאַרפט דערצו אַ שטאַרקן ווילן. ווען קאַטשערגינסקי האָט עפּעס באַשלאָסן, איז מען שוין געווען זיכער, אַז ער וועט נישט רוען, ביז ער וועט דאָס פאַרווירקלעכן. אַזוי איז געווען מיט זיין חלום צו גיבן דעם שטעטל עלעקטרישע באַלייכטונג. אין עטלעכע יאָר אַרום איז געווען עלעקטריע אין אַלע הייזער און אויך אין אַלע גאַסן און געסעלעך.

נאָך דער ערשטער מלחמה האָט זיך אין שטעטל אַנט־וויקלט דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן. באַזונדערס טעטיק איז געווען די גאַנצע יוגנט. קודם כל איז געגרינדעט געוואָרן אַ יידישע פאָלקס־שול אַ דאַנק דער איניציאַטיוו און ענערגיע פון זלמן פייגעלסאָן, ליפמאָן לעווין און אליהו הימלפאַרב.

יוגנטליכע אויבן אַראָפּ
ברוך נוימאָן, דוד גראָוויטש, יעקב פעלדמאָן,
קאַנאָווסקי, שניאור קאָרב, ——.

זי האָט זיך תיכף אָנגעשלאָסן אָן דער צענטראַלע פון אַלע יידישע שולן אין ווילנע.

דער עקאָנאָמישער מצב פון דער שול איז פון ערשטן טאָג אָן נישט געווען פונדאַמענטירט. זי האָט אפילו באַקומען אַ געוויסע אונטערשטיצונג פון דער צענטראַלע און אויך די עלטערן האָבן אַריינגעטראָגן אַ באַדייטנדיקע סומע פון שכר לימוד. פונדעסטוועגן איז דאָס נישט געווען גענוג, כדי צו דעקן דעם בודזשעט.

די שטעטלשע יוגנט האָט זיך מיישב געווען און האָט באַשלאָסן צו גרינדן אַ דראַמאַטישן קרייז און זיין גאָנצע הכנסה זאָל זיין פאַר דער עקזיסטענץ פון דער שול.

די אָנפירער פון דראַמאַטישן קרייז זיינען געווען: ליפמאַן לעווין, ציפע לעווין, אליהו הימלפאַרב, לייב קושלין, מלכה בלאשטיין, אסתר פעלדמאַן, שרה לעווין (דאָווידאָוויטש), הירשל גורוויטש, מאָטל קאלרין, מאָטל לעווין, שלמה קאַטשערגינסקי, בנימין דאָווידאָוויטש, אשר סעגאַל א. א..

דער דוקשטער דראַמאַטישער קרייז האָט זיך שנעל דערוואַרבן אַ גוטן נאָמען אין דער גאַנצער פּראָווינץ. אַלע זיינע פאַרשטעלונגען זיינען דורכגעגאַנגען מיט גרויס דערפאָלג. מען האָט אָזוי אַרום דערגרייכט צווי וויכטיקע צילן: דאָס שטעטל האָט באַקומען אַ יידיש טעאַטער און עס איז דערגרייכט געוואָרן אַ פינאַנסיעלע מעגלעכקייט אויסצוהאַלטן די יידישע פאָלקס־שול.

דער דוקשטער דראַמאַטישער קרייז האָט אין משך פון זיין עקזיסטענץ אויפגעפירט פאַרשידענע פיעסן פון: שלום אש, שלום עליכם, יעקב גאָרדין, דוד פינסקי און אויך איבערזעצונגען פון דער אַלגעמיינער ליטעראַטור.

אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון בצלאל לעווין איז אויך געגרינדעט געוואָרן אין שטעטל אַ יידישע פאָלקס־באַנק, וועלכע האָט געהאַט אַ קאָלאָסאַלע באַדייטונג פאַר דער וויירט־שאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון שטעטל.

איר ערשטע פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון: בצלאל לעווין, אהרון קאַטשערגינסקי, אבא לעווין, יואל לוריע, יוסף ריווועס, פנחס דייטש און אברהם סעגאַל.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט די פאָלקס־באַנק אַרויס־געראַטוועט פון אַ גרויסן קריזיס אַסך קרעמער און האַנט־ווערקער.

פון געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן שטאַנדפונקט האָט אַריינגעטראָגן אַסך לעבן אין שטעטל די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק. זי האָט פאַרמאָגט אַ גרויסע צאָל יידישע, העב־רעאישע, רוסישע און פוילישע ביכער. זי האָט שטענדיק געהאַט אַ גרויסע צאָל לייענער און האָט אויפגעהויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון דער שטעטלשער יוגנט.

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן אין גאַנץ פוילן דער קאַמף צווישן די העברעאיסטן און די יידישיסטן, האָט זיך אין שטעטל אויך געגרינדעט אַ צווייטע יידישע פאָלקס־שול. די אונטערריכטס־שפּראַך איז דאָרט געווען נאָר אין עברית און זי האָט אָנגעהערט צו דער צענטראַלע פון „תרבות". אירע גרינדער און אָנפירער זיינען געווען: בצלאל לעווין, בנימין דאָווידאָוויטש, משה לוריע, שלמה קאַטשערגינסקי און משה דויטש.

שפּעטער איז געגרינדעט געוואָרן אַ סניף פון „החלוץ", וועלכער האָט געפּנט אַ סטאָרניע און האָט אויסגעלערנט אַסך יידישע יונגעלייט אַ גוט פאַך. אויסערדעם האָט דער „החלוץ" אָפּגעדונגען ביי אַ קריסט אַ שטיק באָדן פון בערך 4 דעסיאָטין און האָט אים פאַרזייט מיט פאַרשידענע גרינס. פון גאָרטן האָט דער „החלוץ" געהאַט אַ פיינע הכנסה, אָבער דער הויפּט־ציל איז געווען, אַז דערווייל זאָל זיך די יוגנט צוגעווויינען צו לאַנדווירטשאַפטלעכע אַרבעט.

דוקשט האָט זיך גערעכנט פאַר אַ ציוניסטיש שטעטל. זייער אָפּט פלעגן אַהין אַראָפקומען פאַרשידענע רעדנער פון ווילנע און וואַרשע און פירן פראָפּאַגאַנדע פאַרן קרן קימת און קרן היסוד.

איך געדענק דעם רעדנער גאַרבאָווסקי, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף די צוהערער. נאָך זיינס אַ רעדע פלעגן אַלע מיט התלהבות אונטערשרייבן אויף וועק־סעלעך לטובת די ציוניסטישע פאָנדן.

אין דוקשט איז אויך געווען אַן אָפּטיילונג פון „מזרחי". אַלע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס האָבן געבראַכט דערצו, אַז אונדזער שטעטל האָט געגומען אַ שטאַרקן אַנטייל אין אויפבוי פון ארץ ישראל.

אָט אָזוי איז ברויזנדיק געפלאָסן דאָס יידישע לעבן אין שטעטל ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. צוערשט איז אונדזער שטעטל פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי. שפּעטער האָט זי אָבער אָפּגעגעבן דאָס שטעטל צו דער ליטווישער רעפובליק.

איך האָב דאָן אויסגענוצט די געלעגנהייט און בין אַוועק־געפאָרן קיין קאָווענע. פון דאָרט האָט איך באַקומען אַ מעג־לעכקייט אַוועקצופאָרן צו מיין מאָן, וועלכער האָט זיך דאָן געפונען אין אַמעריקע.

דאָס איז די סיבה, וואָס איך האָב זיך געראָטעוועט, איך האָב אָבער דאָרט איבערגעלאָזט מיין גאַנצע משפּחה. זיי זיינען אַלע שפּעטער אומגעקומען דורך די בלוטיקע הענט פון די דייטשע און ליטווישע חיות.

איצט געפין איך זיך מיט מיין מאָן און אונדזערע צווויי קינדער אין האַרטפאָרד, אין די פאַראייניקטע שטאַטן. מיר וועלן אָבער קיינמאָל נישט פאַרגעסן אונדזערע טייערע אין בעסטע, וואָס זיינען אומגעקומען אין דוקשט.

אייביק וועט זייער אָנדענק בלייבן אייניגעקירצט אין אונדזער האַרצן.

זלאַטע קאַטשערגינסקי

מיינע תלמידים און זייערע עלטערן

לייך נאָכן ענדיקן דעם ווילנער לערער־סעמינאַר האָט מען מיך געשיקט אַרבעטן אַלס לערערין אין דער דוקשטער יידישער שול (צישא). אין שפעטן זומער בין איך אַנגעקומען אויפן דוק־שטער וואָקזאַל, ווו עס האָבן מיך אָפגעוואַרט עטלעכע „פאַר־מורזעטע" באַרוועסע קינדער. אויף מיין פראַגע, צי עס איז ווער געקומען מיך באַגעגענען פון עלטערן־קאָמיטעט, האָבן מיר די קינדער דערקלערט, אַז די עלטערן וואַרטן אויף מיר אין שטעטל גופא, ווייל אַרויסגיין אויפן פּערשן קאָסט 20 גראָשן און דאָס איז אַסך געלט...

אין עטלעכע מינוט אַרום האָב איך געהאַט דעם כבוד זיך צו באַקענען מיט דוד ביר, דעם פאָרזיצער פון עלטערן־קאָמיטעט און מיט נאָך אַ פּאָר פאַרשוואַרצטע יידן — טאַטעס פון די שילער פון דער צישא שול.

גייענדיק צום שטעטל האָט מען מיך גלייך אינפאָרמירט, אַז די יידישע שול ציילט ביי 90 קינדער וואָס רעקרוטירן זיך פון די סאַמע אַרעמסטע עלטערן. דאַגעגן דער „צד שכנגד" ד. ה. די העברעישע שול האָט די רייכסטע קינדער פון שטעטל.

צווישן ביידע שולן גייט אַן „אַ קאַמף" אויף טויט און לעבן. עס קעמפן צווישן זיך העברעיש און יידיש נישט אויף קיין געלעכטער. מען האָט מיך אַוועקגעפירט אין „מיין צימער". צו מיין גרויסן וווּנדער איז עס געווען אַן אָפּגעצוימטער ווינקל פון אַ קיך, פאַרהאַנגען מיט אַ ברוינעם פאַרהאַנג. וועג איך האָט געפרוווט פראָטעסטירן — האָט מען מיך איבערצייגט אַז דאָ מוז איך ווינען, ווייל די באַלעבאַטים פון דער דירה לערנען אַ קינד אין אונדזער שול, קיין שכר־לימוד צאָלן זיי נישט, נאָר אָנשטאָט דעם נעמען זיי אַ לערער „אויף דירה"... אויב איך וועל נישט מסכים זיין דאָרט צו ווינען, קאָנען זיי „חלילה" שיקן זייער קינד אין דער העברעישער שול... און איך האָב מיט אַזאַ אַרגומענטאַציע געמוזט מסכים זיין.

דאָס לערן יאָר האָט זיך אָנגעהויבן. איך האָב געגעבן 8 לעקציעס אין טאָג, אַרגאַניזירט אַ דראַמקרייז, געלייענט רעפעראַטן און געהיצט זיך אויף זיצונגען. נאָך אַ קורצער צייט איז מיר דאָס שטעטל איינגעבאַקן געוואָרן אין האַרצן.

דאָס איז געווען אַ שטעטל פון ממש האַלב הונגעריקע אַרבעטסלאָזע יידן. פלייש פלעגט מען עסן נאָר אויף שבת (דער שוחט פלעגט קומען קוילן יעדן דאָנערשטיק אַ שעפּס). די געציילטע גבירים האָבן געהאַט קראָמען און די איבעריקע האָבן געלעבט „מיט נסים". מען פלעגט זיך דרייען ביי פלאַקס, שלעפּן פּעק צו דער באָן, צופּאָרן אויף אַ מאַרק, אָבער אין גרעסטן טייל גיין ליידיק מיט די הענט אין די קעשענעס. נאָר דאָס אינטערעסאַנטע איז געווען דאָס וואָס יעדער דוק־שטער יייד האָט געהאַט זיין אידייע, אַדער העברעיש אַדער יידיש.

סיי אין דער העברעישער און סיי אין דער יידישער שול האָבן די עלטערן געדאַרפט צאָלן שכר לימוד, וויל ביידע שולן זיינען געווען פּריוואַטע אָן סובסידיעס פון דער מלוכה. די דריטע שול אין שטעטל איז געווען די פּוילישע פּאָווּ־שעכנע, וואָס האָט נישט געמוזט קיין געלט פאַרן לערנען. נאָר אַלעמען אויף צו להכעיס פלעגט מען שיקן די קינדער אין דער העברעישער און יידישער שול. אַלע יידישע ימים טובים פלעגט מען פייערן מיטן גרעסטן פּאַראַד. וועגן דעם האָבן שוין געזאָרגט די 2 אָנפירער פון די שולן שלמה קאַטשערגינסקי (העברעיש) און דוד ביר (יידיש). דוקשטער יידישע קינדער פלעגן געבן די שענסטע פאַרשטעלונגען, זינגען די הערלעכסטע לידער, נייען די שענסטע פאַרביקע קאָסטיומען אויף פורים.

אַרויסלאָז פון דער יידישער שול
עס זיצן: בלומע האַמבורג, אסתר לעווין, ——, לערערין, לערער.
עס שטייען: אושפּאָל, שאפּירא, בלומע האַמבורג, ברוך נוימאן, קאַניאווסקי, ——.

שלמה קאַטשערגינסקי

די אנטשטייאונג
און
ווירטשאפטלעכע אנטוויקלונג

(געווידמעט דעם אַנדענק פון מיין מאַמען רחל־פייגע ע"ה)

ליבע און טייערע מאַמע,
בעסטער און טייערסטער פרייַנט,
ווער ווייס, צי די זון, צי דיין פנים,
ווער פון זיי ליכטיקער שייַנט?!
(פאַלקס־ליד)

זאָלן אַט די שורות אויך דינען אַלס אַ באַזונדערע ווידמונג פאַר מיין טייערער מאַמען, רחל־פייגע, וועלכע האָט מיך פֿשוט געצוווּנגען זיך צו רעַטעוועט און איז שפּעטער אַליין, אויף אַ שוידערלעכן אופן, אומגעקומען אויף די בערג פון פּאנאר ביי ווילנע ארום דעם 7—9 סעפּטעמבער 1941.

——

איר מיין מאַמען, זכרונה לברכה, האָב איך צו פאַרדאַנקען מיין רעטונג און פון מיין שוועסטער מרים און איר זון אהרן, וועלכע וווינען היינט אין ישראל.

אַ זומערדיקן מאַי־טאָג, אין יאָר 1924, בין איך אַריינגעפאַרן מיט מיינע עלטערן, שוועסטער און ברודער אינעם קליינעם שטעטעלע דוקשט, וואָס האָט זיך געפונען אין דער צפונדיקער פּראַווינץ, אין אַזוי גערופענעם „פּוילישן סיביר". נישט קוקנדיק, אויף מיין כמעט קינדערישן עלטער, האָבן מיך די אַרטיקע טוער תיכף אריינגעצויגן אין ברויזנדיקן געזעלשאַפּטלעכן לעבן. איבערהויפּט האָב איך עס צו פאַרדאַנקען בצלאל לעווין ז"ל, דעם ציוניסטישן פירער אין שטעטל.

שוין גלייך ביים אַנהייב, האָב איך פאַרבונדן מיין לעבן מיטן שטעטל דוקשט און מיטגעמאַכט אַלע געשעענישן ביזן חורבן און אונטערגאַנג פונעם שטעטל אין אַנהייב פון זער צווייטער וועלט־מלחמה.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז דווקא איך, דער אַריינגעפאַרענער, זאָל זיין איינער פון דער שארית הפּליטה, פון די איינצלנע לעבנס־געבליבענע דוקשטער יידן, אויף וועמען עס איז געפאַלן דער הייליקער חוב צו פאַראיביקן דעם זכרון פון שיינעם שטעטל דוקשט. באַשרייבן און שילדערן אין יזכור־בוך דאָס לעבן און אומקום פון די דוקשטער יידן.

ס'איז שווער צו שרייבן אַ „יזכור" נאָך אַ לעבן, וואָס איז אַזוי גרויזאַם פאַרניכטעט געוואָרן, נאָך אַ קהילה, ווו עס האָבן געלעבט מיינע נאַענטסטע און טייערסטע פריינט און חברים, שטאַרק איינגעקריצטע אין מיין זכרון. וויסנדיק אַבער, אַז דאָס איז מיין פליכט, וועל איך מאַכן די גרעסטע אַנשטרענגונגען ביים שטעלן די היסטאָרישע מצבה נאָכן אומגעקומענעם יידישן קיבוץ אין דוקשט.

אַס שטעטל דוקשט איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1863, וועו עס איז דורכגעפירט געוואָרן אין יענער געגנט די באַן־ליניע וואַרשע־פּעטערבורג (לענינגראַד). דאָס שטעטל האָט זיך געבויט אויף געדונגענער ערד, וועלכע האָט געהערט צו פויערים פון אַרומיקע דערפער: קאניוק, געוויישקי, און דרישקון. די הייזער האָבן אויסגעזעהן יידישע ישובניקעס, וועלכע האָבן פריער געווווינט אין די אַרומיקע דערפער און הויפן. די ערשטע יידישע איינוווינער פון דוקשט זיינען געווען: ראובן איידלמאן, זיסקינד שאפּיראַ, מרדכי קאַרב, שניאור לעווין, אלחנן סעגאַל, ראפאלאוו, לוריע, ריוואס, דאַווידאָוויטש, האַמבורג, אראן, פאדווידז, דייטש, צינמאן, מרדכי גורוויטש א. א. דאָס שטעטל איז געלעגן אויף אַ בארגיק־לייַמיקן באָדן, אַרומגערינגלט מיט בלאָטעס, וועלכע פלעגן איבערפולט ווערן נאָך די רעגנס פון פרילינג און האַרבסט, אַזוי אַז די קאָמוניקאַציע אין און אַרום שטעטל איז דאָן געווען באַשווערט. נאָך אַ סך יאָרן האָבן זיך באַוויזן הילצערנע טראָטוּאַרן און טיילווייז ברוקירטע וועגן, וועלכע האָבן די לאַגע פאַרבעסערט.

דאָס שטעטל האָט זיך געפונען צווישן צווּיי גרעניצן: 3—4 קילאָמעטער פון דער ליטווישער און 20—22 קילאָמעטער

פון דער לעטישער, אַרומגערינגלט מיט צענדליקער קילאָ־מעטער וועלדער, אָזיערעס און סעדער. אַ דאַנק דער נייַ־אויסגעבויטער באַן־סטאַנציע איז דוקשט געוואָרן אַ וויכטיקער צענטראַל־פונקט פאַר אַלע אַרומיקע שטעטלעך און דערפער. אַלע פלעגן מוזן קומען קיין דוקשט, כדי צו ברענגען אָדער אָפנעמען זייערע סחורות.

די ערשטע יידישע יישובניקעס, וועלכע האָבן זיך באָזעצט אין שטעטל, האָבן אַהער איבערגעטראָגן זייער געוועזענעם דאָרפס־האַנדל. זיי פלעגן אַרומפאָרן אין די אַרומיקע דערפער און דאָרט פאַרקויפן זייער סחורה. ביסלעכווייז האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אַן אינטענסיווער מסחר. די באַן־סטאַנציע און די ספּעציפיש־געאָגראַפישע לאָגע האָבן געשאַפן גרויסע מעגלעכקייטן פאַר דער אַנטויקלונג פון שטעטל.

גאָר קיין וווּנדער נישט, וואָס שוין אין די אַכציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, האָט זיך אין שטעטל אָנטוויקלט אַ גרויסער מסחר פון תבואה, פלאַקס און האָלץ. די גאַנצע געגנט איז געוועזן באַזעצט מיט אַ סך רייכע פויערים און פריצים, וועלכע פלעגן ברענגען זייערע סחורות קיין דוקשט.

צוליב דעם גרויסן פאַרקער זיינען אין שטעטל איינגע־פירט געוואָרן צווויי מארק־טעג אין וואָך: מיטוואָך און פרייַ־טיק. נאָכן פאַרקויפן זייערע פראָדוקטן אויפן מארק, פלעגן די פויערים איינקויפן אין שטעטל פאַרשידענע אָרטיקלען וווי: זאָלץ, נאַפט, לעדער, גאַלאַנטעריע און מאַנופאַקטור.

דאָס אַלץ האָט אויפגעלעבט דעם אָרטיקן האַנדל און שטאַרק פאַרבעסערט די ווירטשאַפטלעכע לאָגע.

די וויכטיקסטע תבואה, מעל־און פלאַקס־סוחרים אין שטעטל, זיינען אין אָנהויב געווען די משפחות: האלאנד, ראפאלאוו, חזן, ריוואש, טאַרנעס א.א. לעדער און אייזן געשעפטן האָבן געהאַט די פאַמיליעס: פאדווידז, איידעלמאַן און האמבורג. האָלץ סוחרים: לעווין, פייטל קאפעלאווסקי, לוריע, דאַווידאָוויטש און האַמבורג.

זי אויבן אויסגערעכנטע סוחרים, פלעגן אָפקויפן די־רעקט פון די פריצים גרויסע שטחים באַוואַקסענע וועלדער, אַליין זיי באַאַרבעטן אין דער פאָרם פון: שפאַלן, טימבער, פאַפיר־האָלץ, גרובן־האָלץ א.א. די אויספירונג פון די דאָזיקע אַרבעטן האָבן געפאָדערט אַסך אַרבעטס־הענט און אויף אַזאַ אופן געגעבן פרנסה פיל יידן אין און אַרום שטעטל. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָבן זיך אויך געשאַפן נייַע פראָפעסיעס ווי בראַקערס, שאַפערס, עקספעדיטאָרן א.א. אַזוי אַרום האָט מען אָפט געקענט זען אַרום דער באַן־ליניע צווישן דוקשט און איגנאַלינע אַדער דוקשט־טורמאַנט ווי אויך אַרום דער דוקשטער באַן־סטאַנציע, גאַנצע פלעצער פאַרנומענע מיטן אויסגעהאַקטן האָלץ, וואָס האָט געוואַרט אויף טראַנספאָרט, וויייל די באַן־ליניע איז ס׳רוב אין משך פון טאָג געווען פאַרנומען מיט פאַסאַזשיר־און משא־צוגן, האָט מען אָפט אין די שפּעטערע נאַכט־שעהן געקענט זען הונדערטער יידן און פויערים לאדן דעם רוי־שטאָף אן פראכט־וואַגאָנען. די וואַגאָנען פלעגן ספּעציעל צוגעשטעלט ווערן מיט דער הילף פון אַ משא־צוג. זייער צאָל פלעגט אָפט דערגיין צו 30—40. אויף אַזאַ אופן האָט זיך דער דאָזיקער האַנדל שטאַרק אָנטוויקלט און אין אַ געוויסער מאָס פאַר־בעסערט די ווירטשאַפטלעכע לאָגע פון די אָרטיקע אייגווויינער.

אַ צווייטער, זייער וויכטיקער, עקאָנאָמישער צווייג, איז געווען דער מסחר פון געגדז. מיט דעם האָבן זיך פאַרנומען די פאַמיליעס: מאָטל גורוויטש, בלאשטיין און טארנעס. די געגדז פלעגט מען אייַנקויפן אין ווייַטע געגנטן און פון דאָרט זיי טרייַבן סטאַדעסווייַס, בייַטאָג און בייַנאַכט אַ מרחק פון צענדליקער קילאָמעטערס. אין דוקשט זיינען פאַר זיי געגרייַט געוואָרן סאָזשלקעס און פון דאָרט האָט מען זיי עקספּאָרטירט אין ספּעציעלע וואַגאָנען דאָס רוב קיין דייטשלאַנד.

אין אָנהויב פון 20־טן יאָר הונדערט האָט זיך אין שטעטל אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אַ גרויסער פרוכט־האַנדל, צוערשט קלובניק (ערד־בערן) און שפּעטער עפל און באָרן. די פרוכט־סוחרים פלעגן אָפדינגען סעדער אין דער אַרומיקער געגנט, ביי פויערים און פריצים, און מיט דער הילף פון געדונגענע אַרבעטער אַראָפנעמען פון די בוימער און טראַנספּאָרטירן וויייטער.

דער פרוכט־האַנדל האָט אָנגענומען אַ גאָר גרויסן פאָר־נעם נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו די צאָל סעדער אין דער אַרומיקער געגנט האָט זיך פאַרגרעסערט. די סחורה פלעגט געשיקט ווערן פריער קיין פעטערבורג און שפּעטער קיין קאַטאָוויץ, וואַרשע און אנדערע שטעט אין פוילן. אַלס גרויסע פרוכט־סוחרים האָבן זיך אין שטעטל געערעכנט די בר׳דער סעגאַל, מאָטל גורוויטש, אראן אזן האַמבורג, אויסער זיי האָבן זיך מיט דעם אויך פאַרנומען אַנדערע קלענערע העגדלער.

אין צוזאַמענהאַנג מיטן דאָזיקן מסחר פלעגן קיין דוקשט קומען סוחרים און פאַרמיטלער פון ווייַטערע שטעט און זיך פאַרהאַלטן אָפטמאָל גאַנצע סעזאָנען. דעריבער האָבן זיך, אין משך פון עטלעכע יאָר געעפנט מאָדערנערע האָטעלן און רעסטאָראַנען: ראַפאַפּאָרט, שוויל און גורוויטש.

אויף צווישן די בעלי־מלאכות זיינען פאַרגעקומען, אין משך פון דער צייט געוויסע ענדערונגען, וועלכע האָבן זייער לאָגע פאַרבעסערט, אנשטאט וואַנדערן איבער די דערפער, זוכנדיק אַרבעט, האָבן זיי זיך ביסלעכווייז געזומען באַזעצן אויף איין אָרט און אייניקע פון זיי האָבן אָפילו מצליח געווען צו עפענען וואַרשטאַטן.

צווישן די ערשטע בעלי־מלאכה׳ס אין שטעטל זיינען געווען: דער שניידער יהודה־לוי בערקאָוויטש, דער שוסטער פנחס דייטש און נחמן דער שוסטער.

אַנטוויקלט איז אויך געווען דער פלייש־האַנדל, פריער אין די הענט פון די פאַמיליעס אראן און טעלענט. שפּעטער זיינען צוגעקומען די אייזנהארנס א. א. דער דאָזיקער האַנדל האָט געגעבן פרנסה אַסך יידישע בעלי עגלות, ווי זיסקינד, שאַפּירא, דוד־שלמה גינזבורג, קרייצער, יודל דער געלער, משה יאָסל פורמאן א. א.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

דער ערשטער וועלט־קריג האָט מיטאַמאָל איבערגעריסן די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון שטעטל. די קאַמפן זיינען פאָרגעקומען נישט ווייט פון דוקשט און כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג איז אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד. די שלאַכטן האָבן חרוב געמאַכט דעם גרעסטן טייל פונעם שטעטל. דאָס גאַנצע שווער־פאַרהאַרעוועטע יידישע פאַרמעגן איז געגאַנגען לאיבוד. נאָך דער מלחמה האָבן די איינוווינער ביסלעכווייז געמומען זיך אומקערן. אַסך משפחות זיינען געבליבן אין דער פרעמד און דאָרט געפונען נייע פרנסה־קוואַלן צו די אַלט־איינגעזעסענע איינוווינער זיינען אויך צוגעקומען פריש־אַריינגעפאָרענע, וועלכע האָבן אין די מלחמה־יאָרן געלעבט אַלס „בעזשענצעס" אין די אַרומיקע שטעטלעך.

דוקשט האָט זיך אַנגעהויבן אויפבויען פונדאָסניי. עס האָט זיך ווידער אַנטוויקלט דער האַנדל מיט תבואה און האָלץ. די האַנדלס־פירמע: „קאָוואַרסקי—הימעלפאַרב" האָט אין אירע הענט קאָנצענטרירט דעם האַנדל מיט תבואה, מעל און פלאַקס. די דאָזיקע פירמע האָט זיך פאַרצווייגט, פאַר־לייגט אָפּטיילונגען אין די אַרומיקע שטעטלעך, ווי בראַסלאַוו, דרויע, גלובאָק, דיסנע א. א. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט זי אַריבערגעפירט איר צענטער קיין ווילנע און וואַרשע.

ביי אָט דער גרויסער האַנדלס־פירמע זיינען געווען באַ־שעפטיקט אַסך יידן אַלס אַנגעשטעלטע, פאַרמיטלער, אַגענטן, פורמאַנעס און פשוטע אַרבעטער. מיטן תבואה האַנדל האָבן זיך נאָך דער מלחמה אויך פאַרנומען די אַלטע באַקאַנטע סוחרים, די ברידער ישראל און נאָטע לוריע, אהרון קאַטשער־גינסקי, טוביה קארלין, אבא־יוסף בלאשטין, צינמאַן, קאראסין א. א. די פירמע לעווין האָט פאַרגעזעצט דעם מסחר מיט האָלץ.

איינער פון די גרויסע וואַלד־סוחרים אין יענע יאָרן איז געווען אהרון קאַטשערגינסקי, אַ נייער תושב, וועלכער האָט זיך שנעל צוגעפאַסט צום שטעטל און איז באַלד געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע געזעלשאַפטלעכע טוער. ער איז געווען אויך דער אייגנטימער פון דער מיל און אין יאָר 1929 אויסגעבויט די עלעקטרישע סטאַנציע און אייגנעפירט, צום ערשטן מאָל אין שטעטל, עלעקטרישע ליכט. פאַרשטענדלעך, אַז דאָס איז געווען אַ וויכטיקער אויפטו פאַר אַלע איינוווינער פון דוקשט, סיי יידן און סיי קריסטן. דאָס עלעקטריש באַלויכ־טענע שטעטל, האָט אויפגעלעבט און געגעבן אַ שטויס צו איר וויטערדיקער אַנטוויקלונג. אין אינערלעך געזעלשאַפט־לעכן לעבן, ווי אויך אין איר אויסערלעך עסטעטישן אויסזען.

כדאי אויך צוצוגעבן, אַז די נאַטור אַליין האָט איינגע־פאסט דאָס שטעטל אין אַ פרעכטיקער ראָם פון גרינע פעל־דער, געדיכטע וועלדער און בריים צעשפרייטע אָזיערעס וואָס זייער שטח האָט פאַרנומען צענדליקער ק״מ. פון איין זייט די קלאָרע וואַסערן פון דיסנע און קעגנאיבער די גרויסע אָזיערע, נישט רעכענענדיק די אַנדערע קלייניע וואַסער־זאַמלונגען, וועלכע האָבן אָפּגעשפּיגלט זייערע פאַרביקע ברעגן און צוזאַמען געשאַפן אַ וווּנדערבאַרע האַרמאָניע פון פאַרבן, אָפּהענגיק פון די וועטער־ענדערונגען. נישט קיין וווּנדער, אַז די פרעכטיקע נאַטור האָט געצויגן צו זיך די יידישע יוגנטלעכע, וועלכע פלעגט זיך גרופּנווייז אַרויסלאָזן אין די פריַיע נאַכמיטאָג־שעהן געניסן פון איר שיינקייט. וועט אויף שיפלעך, וועט אין וואַלד און וועט סתם אַ רואיקן שפּאַציר אין פעלד. אויף אָזאַ אופן האָט די יוגנט פאַרברייטערט די גרענעצן פון קליינעם שטעטל און געוועבט דאָרט אירע חלומות און האָפענונגען פאַר דער צוקונפט.

אין פראַקטישן זין האָבן אייניקע פון די איינוווינער פאַרשטאַנען אויסצונוצן די נאַטירלעכע אוצרות פון די וואַסערן און זיך פאַרנומען מיט פיש־פאַנג. די דאָזיקע יידישע פישער פלעגן זומער זיך אַרויסלאָזן אין די שפּעטע נאַכט־שעהן און וויינטער אין די פריע מאָרגן שעהן, צו זייער שווערער אַרבעט. ספּעציעלע קענטענישן האָט די אַרבעט געפאַדערט אין וויינטער, וועז די אָזיערעס זיינען געווען פאַרפרוירן און באַדעקט מיט שווערע שיכטן אייז און שניי. דאָס אייז פלעגט דורכגעהאַקט ווערן אין „פראָרובעס" (עפענונגען) און מיט דער הילף פון ספּעציעל־צוגעגרייטע נעצן און אנדערע מכשירים פלעגן די פיש געפאַנגען ווערן און געזאַמלט אין ספּעציעלע אייז־קעלערס און פון דאָרט געפאַקט אין קוישן מיט אייז און טראַנספּאָרטירט אין די צענטראַלע שטעט פון פוילן. מיט דעם האָבן זיך פאַרנומען די ברידער: גדוד, אראנס פון רימשאן, גאַוונדע פון איג־נאַלינע און אַנדערע. אויך ראָקעס פלעגן געפאַנגען ווערן אין די אַרומיקע דוקשטער אָזיערעס, געפאַקט ווערן אין ספּעציעל־צוגעגרייטע קעסטלעך און טראַנספּאָרטירט אין די גרעסערע שטעט פון דער מדינה. מיטן דאָזיקן האַנדל האָט זיך פאַרנומען די פאַמיליע בלאשטיין א. א.

די אייזן־בראַנזשע איז געלעגן אין די הענט פון יוסף ריווועס, ראובן פייגעלסאָן און משה לוריע. מיט לעדער האָבן זיך באַשעפטיקט: ישראל פעלדמאַן, אליעזר האַמבורג, דריס־וויאטסקי, קורלאנד. מיט טעקסטיל: די פאַמיליע לוריע, גורוויטש, פעלדמאַן, לעווין, ראָזענבערג א. א. די אייגנטימער פון גרעסערע שפייז־געשעפטן זיינען געווען: נאטל לוריע,

מאטל גורוויטש, זונדל צינמאַן, ציפּע ראַזענבערג, פריידע האַמבורג א. א.

אַזוי אַרום האָט זיך דוקשט, גאַנץ שנעל צוריק אויפֿ־געבויט, זי איז אַפּילו געלעגן 3 ק״מ פון דער ליטווישער גרענעץ, נאָר דאָס האָט איר נישט געשטערט צו ווערן דער הויפּט־צענטער פֿאַר דער גאַנצער געגנט און מיט איר האָבן געהאָט ענגע האַנדלס פֿאַרבינדונגען די סוחרים פון ווידז. אפּסע, בראַסלאַוו, דרויע א. א.

נאָך דער מלחמה איז אויך אויסגעבויט געוואָרן אַ נייע באַן־ליניע, וועלכע האָט פֿאַרבונדן דוקשט מיט דרויע. דאָס איז אַפּילו געווען אַ קליין־באַן, אָבער טאָג־טעגלעך פלעגט זי אַרײַנברענגען צענדליקער וואַגאָנען מיט תבואה, פלאַקס און האָלץ, וואָס האָט געגעבן חיונה פֿאַר פיל יידישע משפּ־חות. די עקספּעדיציע איז געלעגן אין די הענט פון דער פירמע זלמן־לייב סעגאַל.

אַ באַדייטנדיקע צאָל יידישע אַרבעטער זיינען געווען באַשעפטיקט אין מיל און טאָרטאַק פון די קאַטשערגינסקיס. דאָרט פלעגן אין סעזאָן פון פרוכט־האַנדל אויסגעאַרבעט ווערן קאַסטנס צום פּאַקן עפּל. דערביי האָבן געהאָט פֿרנסה פֿאַרשידענע פֿאַרמיטלער, טרעגער און בעלי־עגלות.

די פורמאַנעס האָבן געצויגן חיונה נישט נאָר פון פירן משאות, נאָר אויך פֿאַסאַזשירן, באַזונדערס אין די מאַרק־טעג פון די אַרומיקע שטעטלעך.

וועגן איינעם אַזאַ פורמאַן, יודל דער גאַלער, איז כדאי צו דערציילן אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד: יודל, אַ מענטש פון מיטעלן וווקס, שפּיציק גאָל בערדל, דאָרן פּנים, איז געווען מער ענלעך צו אַ מלמד ווי צו אַ בעל־עגלה. אויך זיין פערדל איז געווען דאָר און האָט זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס, דערמאנט אין שלום־עליכמ׳ס „שקאַפּעס״, אָבער־ געגעבן יודלען פרנסה. יודל האָט זיך פֿאַרנומען כמעט נאָר מיטן פירן פֿאַסאַזשירן פון דער דוקשטער סטאַנציע קיין ווידז, אַ מרחק פון בערך 28 ק״מ. דאָס פֿאָרן פלעגט אויס־קומען על פי רוב ביינאַכט, די וועגן זיינען נישט געווען ברוקירט, און אין האָרבסט איז אויסגעקומען צו פֿאָרן דורך גרויסע ליימיקע בלאָטעס. אַזאַ נסיעה האָט געדויערט פון 7 ביז 8 שעה.

אויפֿן מיטן וועג האָט זיך געפונען די אַזוי גערופענע „וואַלינער אַזיערע״ אַנקומענדיק אַהין פלעגט מען דאָרפֿן אַראָפּפֿאָרן פון אַ באַרג און אַלע פורמאַנעס האָבן זיך נוהג געווען אַנצוטרינקען אין יענער אַזיערע די פערד.

איינמאָל, האָט יודל געפירט גאַנץ פרישע פֿאַסאַזשירן, וועלכע האָבן די עגגט נישט געקענט. וועג ער איז אַנגעקומען צו דער אַזיערע און אַנגעהויבן אַראָפּפֿאָרן, ווי געווײַנלעך, צום וואַסער, האָבן זיך די פאַסאַזשירן דערשראָקן און געפרעגט צוליב וואָס ער פירט זיי אין דער אַזיערע אַריין. יודל האָט געענטפֿערט, אַז ער וויל פֿאַרקירצן דעם וועג, אמת זיי וועלן זיך אַביסל דורכנעצן, אָבער פֿאַר אים לוינט נישט צו פֿאָרן מיט דער יבשה, ווייל עס איז אַסך ווייטער און פֿאַר אַזאַ פרייז לוינט אים נישט צו מאַכן אַ לענגערן וועג, איז אויב מען וועט אים דערלייגן, וועט ער זיין גרייט צו פֿאָרן אַרום. דאָס איז, פֿאַרשטייט זיך, נאָר אַן עפּיזאָד. אין דער אמתן איז יודל געווען אַן אָרנטלעכער און האַרציקער ייִד, פול מיט הומאָר און שטענדיק אַ „שמח בחלקו״ אַ ריכטיקער פֿאַלקס־מענטש.

אַרום און אַרום האָט זיך דוקשט פון ווירטשאַפטלעכן שטאַנד־פונקט נישט געהאַט אויף וואָס צו באַקלאָגן, קיין הונגער האָט קיינער אין שטעטל נישט געליטן און אַלע האָבן גענאַכט אַ לעבן.

קולטור און בילדונג

ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די יידישע קינדער פון שטעטל, באַקומען זייער דערציאונג און בילדונג, ווי אומעטום אין יענע צייטן, נאָר אין די חדרים. די באַקאַנטע מלמדים זיינען דאָן געווען: זעליג־שלמה, שמואל־פייוועש, איטשע־יאָסל און דער שוחט שמואל־הירש. די עלטערע קינ־דער, די אַזוי גערופענע בר־מצוה יינגלעך, פלעגן לערנען ביים רב, ר׳ דב־בער אביגיל.

איטשע־יאָסל האָט צוערשט אין שטעטל נישט געווינט, פלעגט קומען קיין דוקשט נאָר לערנען „זמנים״. שפּעטער, האָט ער אַראָפּגעבראַכט זיין פאַמיליע און זיך באַזעצט אין שטעטל.

ביים סוף פון 19־טן יאָר־הונדערט האָט אבא איידלמאַן אַ זון פון אַ באַוווסטער משפּחה אין דוקשט געמומען רעוואָל־טירן קעגן די חדרים און זייערע מלמדים. זיין פאָטער האָט אים דערפֿאַר גוט אָנגעשלאָגן און ער האָט געמוזט אַנטלויפן פון שטוב. זיין געדאַנק האָט זיך גיך פֿאַרשפּרייט איבערן שטעטל און געפונען אַ סך אַנהענגער.

אבא איידלמאַן האָט פֿאַרגעזעצט זיין וועלטלעכע בילדונג אין א יסלאַנד און איז געוואָרן אַ באַווסטער מאָלער.

אַ באַווסטע געשטאַלט און איבערהויפּט ביי די אַרבעטער כאָסן איז געווען שאול ראַפֿאַפֿארט. זיין קורצע אויטאָביא־גראַפּיע וועט געבראַכט ווערן אין מיין ווייטערדיקן שרייבן.

די צוויי פערזענלעכקייטן האָבן געהאָט אַ גרויסע השפּעה אויף דער דוקשטער יוגנט. אַסך האָבן געשטרעבט זיך אַרויס־צוכאַפּן פון די ד׳ אמות פון חדר און פֿאַרן שטודירן אין דער בריסטער וועלט. דער סוף איז געווען, אַז אַנגעזעענע בעלי־בתים האָבן באַשלאָסן מיטן גוטן ווילן צו שיקן זייערע קינדער לערנען אין דווינסק אָדער אין ווילנע.

די ערשטע פֿאַמיליעס, וועלכע האָבן אַוועקגעשיקט זייערע

קינדער שטודירן אין דער פרעמד, זיינען געווען: סינאוויטש, פאדווידז און האלאנד.

די סטודענטן און גימנאזיסטן פלעגן קומען אהיים אויף פעריען אדער אויף ימים טובים און זיי האבן ארויסגעבראכט נייע ווינטן אין שטעטל.

אין יאר 1902 איז אנגעקומען קיין דוקשט דער ערשטער ציוניסטישער רעפערענט און א דאנק אים איז דאן אנטשטאנען א ציוניסטישע ארגאניזאציע אין שטעטל. אירע ערשטע חברים זיינען געווען: איידלמאן, פאדווידז, האלענדער און אבא שמעון דאוויד־אוויטש. דער דוקשטער סניף האט געציילט בלויז עטלעכע חברים, און האט אנגעהערט צו דער ווילנער ציוניסטישער אפטיילונג.

אין יענער צייט האט די פאמיליע לעווין געבראכט פאר אירע קינדער א לערער פון דווינסק, וועלכער האט ארגאניזירט אין דוקשט אן אפטיילונג פון „בונד" און האט צוגעזויגן צו זיך אייניקע פון דער ציוניסטישער יוגנט.

אונטער זיין השפעה האט זיך דער „בונד" אין שטעטל זייער פארשטארקט. נאך דער רעוואלוציע פון יאר 1905 האט ער געארבעט אומלעגאל. זיין טעטיקייט האט זיך אויך אין יענע יארן געפילט גאנץ שטארק אין שטעטל.

אין יאר 1905 איז געגרינדעט געווארן די ערשטע יידישע ביבליאטעק. אירע אנפירער זיינען געווען: בנימין קאפפלא־וויטש, שמעון דאוויד־אוויטש און אפרים איידלמאן.

א דאנק די ביכער האט א גרויסער טייל פון דער יוגנט געזומען לערנען וועלטלעכע לימודים. אין שטעטל האבן זיך געבildעט אסך פראגרעסיווע קרייזן, ווו מען האט געלייענט די העברעאישע צייטונגען: „הצפירה" און „המליץ". די נייעס און סענסאציעס פלעגט מען בליץ שנעל פארשפרייטן איבערן גאנצן שטעטל.

א וויכטיקער געזעלשאפטלעכער טויער איז אין יענע יארן געווען שניאור זלמן לעווין, וועלכער איז געווארן א מין פארמיטלער צווישן דער יידישער באפעלקערונג און דער ארטיקער מאכט.

נאך דער ערשטער מלחמה, ווען עס איז אנטשטאנען די פוילישע רעפובליק, איז אין פוילן באקאנט געווארן אייניגער פון די פירער פון „בונד" פייוועש גילינסקי, וועלכער האט געשטאמט פון דוקשט. ער איז אין די 30־ער יארן געווען ראטמאן פון וואַרשעווער שטאט־ראט און אייניגער פון די גרינדער פון דער „מעדעם־סאנאטאריע".

אין דוקשט גופא האט נאך דער מלחמה אנגעהויבן פולסירן א אינטענסיוו געזעלשאפטלעך און קולטור־לעבן.

עס איז געגרינדעט געווארן אייניע פון די ערשטע וועלט־לעכע יידישע שולן אין דער פראווינץ, וועלכע האט געדינט אלס ביישפיל אויף פאר אנדערע שטעטלעך.

א גרופע יוגנטלעכע
ביים הויז פון פעלדשער טעלער

די איניציאטיוו צו גרינדן א יידיש־וועלטלעכע שול האבן אויך זיך גענומען די געזעלשאפטלעכע טויער: ליפמאן לעווין, בצלאל לעווין, אשר סעגאל און זלמן פייגעלסאן.

דער ערשטער לערער אין דער דוקשטער יידישער שול איז געווען מאטל גילינסקי פון סווענציאן, וועלכער האט אין סעמינאר באקומען דעם פיל זאגנדיקן נאמען „באטקא".

גלייכצייטיק האט זיך אין יענע יארן געזומען פונסניי פארשפרייטן אין שטעטל דער ציוניסטישער געדאנק. אין יאר 1924 איז געגרינדעט געווארן דער „החלוץ" און א האלב יאר נאך אים דער „החלוץ הצעיר".

די חלוצים פלעגן גיין אויף שווערע פיזישע ארבעט און זיינען באוונדערט געווארן סיי דורך דער קריסטלעכער און סיי דורך דער יידישער באפעלקערונג. קיינער האט נישט געקאנט באגרייפן ווי א זוי קינדער פון פארמעגלעכע עלטערן דינגען זיך אן צו האקן האלץ און גייען ארבעטן אויף די פעלדער גלייך ווי פשוטע ארבעטער.

ביסלעכווייז האבן זיך געבildעט — ווי אומעטום — צוויי פראנטן: א ציוניסטישער און אן אנטי־ציוניסטישער. צווישן די קעגנער פון ציוניזם זיינען געווען: בונדיסטן, קאמוניסטן און סתם יידישיסטן. צוערשט זיינען די קעגנער געווען פיל שטארקער, מיט דער צייט האט דער ציוניסטישער געדאנק געשלאגן טיפע וואורצלען צווישן דער יידישער באפעלקערונג און דער גרעסטער טייל פון דער יוגנט איז פארכאפט געווארן פון זיינע אידעאלן.

אין יאר 1926 איז אין שטעטל אויך געגרינדעט געווארן א העברעאישע שול, וועלכע האט זיך אנגעשלאסן אן „מזרחי" און דערנאך אריבער צו „תרבות".

די גרינדער פון דער העברעאישער שול זיינען געווען: בצלאל לעווין, אהרון קאַטשערגינסקי, משה לוריע, ישראל פעלדמאַן, אליעזר האמבורג, יוסף שוויל א. א.

איינער פון די ערשטע לערער אין דער העברעאישער שול איז געווען שמואל דאַבקין, וועלכער האָט געשטאַמט פון סוויר.

דער בודשזעט פון דער שול האָט זיך געשטיצט קודם כל אויפן שכר־לימוד, וועלכן עס האָבן געצאָלט די עלטערן. דאָס האָט אָבער נישט געדעקט די אויסגאַבן, דעריבער האָט מען געמוזט זוכן אַנדערע הכנסה־קוואַלן. צו דעם צווועק, פלעגן דורכגעפירט ווערן מיט דער הילף פון דער ציוניסטישער יוגנט און פריינט פון דער העברעאישער שול: זאַמלונגען, פאַרשטעלונגען, לאָטעריעס, בלימל־טעג א. א.

אויף דעם געביט האָבן אַרויסגעוויזן גרויס איבערגעבנקייט די חברים: ישראל און הירש גורוויטש, מרדכי קארלין, ציוניסטישע כלל־טוערינם מוסיע קאמראז, שלמה און נחום בלאשטיין, די ברידער גראוויטש, בנימין און שרה דאַווידאָוויטש, רחל קאטשערגינסקי, ראָדע לוריע, בתיה גורוויטש, בליומע האַמבורג, חיה קאראסין, נעכע לוריע, שיינע דאַווידאָוויטש און דער שרייבער פון די שורות.

רחל קאטשערגינסקי

בלומע האַמבורג

יעדער ציוניסטישער סימפאַטיקער האָט געמען אויף זיך די מאַראַלישע פליכט אונטערצושטיצן די נייַ־געגרינדעטע שול, מיט פאַרשידענע מיטלען, אַפהענגיק פון זיינע מעגליכקייטן און פעאיקייטן.

דער הויפט אַרגאַניזאַטאָר און גרינדער איז געווען בצלאל לעווין, אייַנער פון די הויפט באַגרינדער פון ציוניסטישן געדאַנק אין שטעטל, וועמען איך וועל באַזונדער ווידמען עטלעכע שורות אין ווייטערדיקן טייל פון מיינע זכרונות.

תרבות אַרקעסטער און ציוניסטישע אַקטיוויסטן

1טע שורה אונטן פון רעכטס אויף לינקס: הירש גורוויטש, שלמה קאטשערגינסקי, זעליג פייגלמאַן, צדוק פעלמאַן, חנא אַראָן.
2טע שורה: א. אַפעסקין, בצלאל לעווין, שמואל דאַבקין, ——, מיליע סענגאל, אהרון קאַגאַן, ישראל גורוויטש.
3טע שורה: מיכאל פעלדמאַן, שיינע דאַווידאָוויטש.
פערטע שורה: הינדע האַמבורג, ביילע אַראָן, אסתר פעלדמאַן, אסתר טאַבאַכאָוויטש.

אַרום דער העברעאישער שול האָבן זיך באַלד קאַנצענטרירט אַלע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס און פאַרטייען. עס איז אַנטשטאַנען אַ קולטור־ווינקל מיטן נאָמען „פנת בן יהודה" וועלכער האָט אַרייַנגעצויגן אין זיין טעטיקייט אַסך יוגנטלעכע. אַלע זיינע חברים האָבן אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו רעדן עברית צווישן זיך. ביי אָט דעם קריייז איז געשאַפן געוואָרן אַ בלאָז־אַרקעסטער, זיין אַרגאַניזאַטאָר און אַנפירער איז געווען הירשל גורוויטש, צוערשט אַ חבר פון „החלוץ" און שפעטער דער גרינדער פון „בית״ר". זיין מיטהעלפער אין גרינדן דעם אַרקעסטער איז געווען מרדכי קאַרלין. באַקאַנט צווישן אַלע אויך פון זיינע אַרטיסטישע פאַאיקייטן, ספּעציעל אַלס קאָמיקער.

די אויבן דערמאָנטע טוער האָבן מיטן גאַנצן ברען פון זייער יוגנטלעכער ענערגיע אויסגעפירט זייערע פליכטן און די גאַנצע פריַיע צייט געווידמעט דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. אַ הייפל געציילטע מענטשן האָט, אַן געלט, אַן אַ פאַסיקן בנין, אַן לערן ביכער, אַן אַ פאַרבינדונג מיט אַ צענטראַלער אַרגאַניזאַציע, בלויז מיט עקשנות און באַגייסטערונג, געגרינדעט די העברעאישע שול.

אויסער די דערמאָנטע שווערקייטן איז אויך נישט געווען לייכט צו באַקומען די דערלויבענישן פון דער מאַכט. מען האָט געמוזט אינטערוועניַרן אין קוראַטאָריום און ביים שול־אינספּעקטאָר, ערשט נאָך דער השתדלות פון סענאַטאָר הרב רובינשטיין איז ענדלעך אָנגענומען אַ צייטווייליקע דערלויבעניש אין יאָר 1926/27 צו עפענען די שול. אזוי ווי עס איז נישט געווען קיין פאַסיקער בנין, האָט מען צו דעם צווועק פאַרכאַפט די וויַיבערשע שול און כדי צו באַקומען די אונטערשטיצונג פון דער פרומער באַפעלקערונג האָט מען די העברעאישע שול געגרינדעט אַלס „מזרחי־שול".

דאָס ערשטע לערן־יאָר האָט זיך געעפנט, מיט אַ קליינער צאָל תלמידים. אָבער אין משך פון דער צייט האָט זיך די צאָל פאַרגרעסערט און די שול האָט זיך שטאַרק אַנטוויקלט. פון דער ווייבערשער שול איז מען אין אַ יאָר אַרום אַריבער אין אַ געדונגענעם לאָקאַל, אין דעם הויז פון דוד שלמה גינזבורג. אויך דאָרט איז מען לאַנג נישט געבליבן און אין יאָר 1929 האָט מען אויסגעבויט אַן אייגענעם בנין.

די דערעפענונג

מיט גאָר גרויס פאַראַד האָט מען געפייערט די דער־עפענונג פון דער שול, צום חנוכת הבית זיינען אַראָפגעקומען פון ווילנע דער סענאַטאָר הרב רובינשטיין און דער מזרחי טוער הרב קליינשטיין.

שוין בייַ דער באַן־סטאַנציע, זיינען די חשובע געסט אויפגענומען געוואָרן מיט די קלאַנגען פון דעם תרבות־אָרקעסטער און פון דאָרט באַגלייט געוואָרן צום הויז פון אַהרון קאַטשערגינסקי. דאָ איז מיט דער הילף פון רחל קאַטשערגינסקי, באַקאַנט מיט איר גאַסטפריינטלעכקייט, איינגעאָרדנט געוואָרן דער ערשטער קבלת־פּנים מיטן אָנטייל פון אָרטיקן רב הרב אביגיל, בצלאל לעווין א. א.

אין שטעטל האָט געהערשט אַ יום־טובדיקע שטימונג, קליין און גרויס האָט זיך אַרויסגעלאָזט אויף די גאַסן און געקוואָלן פון שמחה און נחת. עס זיינען אָנגעפאָרן אַסך געסט פון די אַרומיקע שטעטלעך, צווישן זיי דער ציוניסטישער פירער פון איגנאָלינע, ירחמיאל קאַרב א. א. די פייערונג גופא איז פאַרגעקומען אין נייעם בנין, בייַ שיין סערווירטע טישן.

צום ערשטן מאָל איז צו דעם צוועק צוגעגרייט געוואָרן אַ קינדער־פאַרשטעלונג אין עברית. די אָרטיקע לערער האָבן מיט געדולד און אויסדויער נישט איבערגעריסן זייער אַרבעט אַפילו אין די שווערסטע באַדינגונגען, וועָן עס איז אויס־געקומען אָפטמאָל חדשים־לאַנג צו וואַרטן אויפן מינימאַלסטן געהאַלט. צווישן זיי: שמואל דאָבקין, אהרון בעקער, פליסקין, מינע מינקאָוויטש א. א.

ביז צום יאָר 1931 האָט די שול אָפּיציעל אָנגעהערט צו „מזרחי", פאַרבונדן מיט דער אָפּטיילונג אין ווילנע, שפּעטער אָנגעשלאָסן געוואָרן צו דער צענטראַלע פון „תרבות" אין וואַרשע.

ביי דער העברעאישער שול האָט זיך געשאָפן אַ דראַמאַ־טישער קרייז, וועלכער פלעגט צוגרייטן פאַרשטעלונגען, ספּעציעל אויף פורים, פסח און אָנדערע יום־טובים. תמיד איז געווען אַ פראָבלעם דאָס געפינען אַ פּאַסיקן זאַל. אַזעלכעס איז בכלל נישט געווען צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, דערייבער האָט מען געמוזט אָנקומען צו דער פּוילישער געזעל־שאַפט. אַזעלכע זיינען געווען צוויי: „לודאָווי" און „אָגניסקא". דאָס „פאַראַפן" דעם זאַל, צום פּאַסיקן אָוונט, האָט צייטנווייז געשאָפן אַ קאָנקורענץ צווישן די אָנהענגער פון דער העב־רעאישער אָדער יידישער שול — וועגן וועלכער איך וועל פרווון דערציילן וווייטער.

אַ ספּעציעלן דערפאָלג האָבן געהאַט די קינדער־פאַרשטע־לונגען אין דער העברעאישער שפּראַך. צוגעגרייטע מיט גרויסע באַמיאונגען דורך די לערער און עלטערן צוזאַמען. די אָדמיניסטראַטיוע אויפגאָבן און דעקאָראַציעס זיינען מיט פרייד און באַגייסטערונג אויסגעפירט געוואָרן דורך אַלע אָנהענגער פון דער שול. פאַרשטענדלעך, אַז די הכנסות און באַשטייַערונגען זיינען געווען קודש פאַר דער זאַך. אַזאַ אָוונט האָט שטענדיק געגעבן דאָס גרעפל, אַז עפּעס וויכ־טיקעס איז אויפגעטאָן געוואָרן צווישן דער באַפעלקערונג און פאַרשטאַרקט דעם גלויבן אין דער ווידער־אויפלעבונג פון דער אַלטער העברעאישער שפּראַך.

לערער, שול־טוער און ציוניסטישע יוגנט

1טע שורה אונטן, רעכטס אויף לינקס: אסתר טאבאכאָוויטש, מיכאל פעלדמאַן, נעכע לורית, ביילע אַראָן.
2טע שורה: חנא אַראָן, לייב גראָוויטש, משה דייטש, נחום בלאָשטיין.
3טע שורה: שניאור דאָוידאָוויטש, שלמה בלאָשטיין, סענאל, אהרון בעקער, שרה האמבורג, מרדכי לעווין, שמואל דאָבקין, שלמה קאמשערגינסקי, פרץ קאגאן, אברהם סענאל.

בית ספר „תרבות" 1937/8
קינדער, עלטערן, שול־טוער.

14 יאָר האָט אין דוקשט עקזיסטירט די העברעאישע שול פון 1926 ביז 1940 ביזן אָנקום פון דער רויטער אַרמיי.

אין משך פון דער צייט, זיינען די אויפגעוואַקסענע אַבי־טוריענטן, אַליין געווָארן די טרעגער פון ציוניסטישן אידעאַל און פאַרשפרייטער פון חלוצישן געדאַנק.

מיטן אויסברוך פון דער ווועלט־מלחמה און אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי איז אונטערגעגאַנגען אייגע פון די שענסטע קולטור־דערגרייכונגען — די העברעאישע שול.

די יידישע שול

די יידישע שול איז געגרינדעט געוואָרן גלייך נאָך דער ערשטער ווועלט־מלחמה און האָט אין יענע יאָרן, פאַרגעשטעלט מיט זיך די באַזע פון קולטור געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטעטל, פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אָן אויס־נאַם פון פאַרטייאישער אָנגעהעריקייט. איר עקזיסטענץ האָט זי געהאָט צו פאַרדאַנקען אַ גרופּע פון אַזוי גערופענע „משוגע צו דער זאַך", צווישן זיי בצלאל לעווין, פייגלסאָן, לייבע קושלין, ליפמאָן לעווין, עליושע הימלפאַרב און די משפחה סעגאַל. אין קליינע צוויי ענגע צימערלעך פון פריידע האַמ־בורג האָבן יידישע קינדער באַקומען די ערשטע ידיעות פון די יידישע קלאַסיקער, געשיכטע און אַנדערע קעגנשטאַנדן אין די ראַמען פון אַ 6־קלאַסיקער פאַלקס־שול. עס האָבן זיך אויסגעפונען לערער, וועלכע האָבן מיט גרויס מי און אין זייער שוועכע באַדינגונגען געפלאַנצט דאָס יידישע וואָרט אין די נשמות פון די יונגע יידישע קינדער אין שטעטל.

די שול איז געווען אָנגעשלאָסן צו דער ווילנער צענ־טראַלע, אָבער זיך אויסגעהאַלטן כמעט מיט אייגענע מיטלען, וועלכע זיינען באַשטאַנען פון: שכר לימוד, אימפּרעזעס און פאַרשידענע פריוואַטע אונטערשטיצונגען. אַדאַנק דער איבערגעבנקייט פון די אָנהענגער איז געלונגען אין יאָר 1930 אויפצובויען אַ נייעם שיינעם בנין. וועלכער האָט אָסך פאַרבעסערט די לאָקאַלע באַדינגונגען און געפירט צו דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. ביי דער שול האָט זיך געפונען אַ גאַנץ רייכע ביבליאָטעק, וועלכע האָט געגעבן אַ מעגלעכ־קייט צו דערקענען די יידישע און וועלטלעכע קולטור. אויך דער דראַמאַטישער קרייז ביי דער שול, האָט פאַרגעזעצט זיין טעטיקייט מיט דער הילף פון די טויער און אָנטיילנעמער: אבא לעווין, דוד בי־ר, מענדל און מרדכי האמבורג, יוסף שאַפּירא, יודל געפּען, לייב בלאשטיין, מלכה בלאשטיין, די לערערין לעוו־געפען, ישראל לעווין א. א.

די שול האָט פאַרגעזעצט איר טעטיקייט ביזן אויסברוך פון דער מלחמה צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד און האָט צוזאַמען מיט דער יידישער באַפעלקערונג אי־ן שטעטל פאַר־ענדיקט איר 22־יאָריקע עקזיסטענץ.

די פאָלקס־באַנק

איינע פון די וויכטיק קאָנסטרוקטיווע עקאָנאָמישע אינ־סטיטוציעס אין שטעטל איז געווען די יידישע פאָלקס־באַנק, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן גלייך נאָך דער ערשטער ווועלט־מלחמה דורך די עסקנים: זלמן פייגעלסאָן, אַבא און ליפמאָן לעווין. בצלאל לעווין, יואל לוריע אבא־יוסף בלאַשטין, פנחס דייטש, יוסף ריווע א. א.

די פאָלקס־באַנק אין דוקשט איז געווען אָנגעשלאָסן אין צענטראַל־קאָמיטעט פון די יידישע פאָלקס־בענק אין וואַרשע. איר גרונט־קאַפּיטאַל האָט זיך באַזירט אויף די אַרייַנגעטראָגענע פּאָיען פון דער אָרטיקער יידישער באַפעלקערונג און לאָנגטערמיניקע הלוואות, וועלכע זי האָט באַקומען פון ווילנע און וואַרשע.

די באַנק האָט דערמעגלעכט הלוואות פאַר אַלע יידישע איינווויינער אין שטעטל. די באַדינגונגען זיינען געווען בא־קוועמע: אַ ביליקער פּראָצענט אין קליינע מאַנאַטלעכע ראַטעס. אויף אַזאַ אופן האָבן די קליינהענדלער און האַנט־ווערקער געפונען אַ באַדייטנדע הילף פאַר זייער עקזיסטענץ.

דאָס איז געווען אַ ריין עקאָנאָמישע אינסטיטוציע און דאָך האָט זיך אויך דאָרט אַריינגעגנבעט, גאַנץ אָפּט, דער פאַרטייאיש־פאָליטישער אַנטאַגאָניזם, וועלכער פלעגט זיך זיך צייטנווייז צעפלאַקערן ביז צו אַ פאַרביסענעם קאַמף צווישן ביידע לאַגערן: ציוניסטן און יידישיסטן. איבערהויפּט פאַר די וואַלן צום ראַט און פאַרוואַלטונג פון דער פאָלקס־באַנק. יעדער צד האָט געשטרעבט צו פאַרזיכערן זיך אַ מער־הייט. די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פלעגט פאַרקומען אין גרויסן בית־מדרש, וווּ עס פלעגט זיך צונויפקלייבן און אָנטיילנעמען אַ גאַנץ גרויסער עולם.

פון צענטראַל־קאָמיטעט פלעגן ספעציעל אַראָפקומען אייניער פון אירע מיטגלידער: קליאנסקי אָדער מעכאַניק, וועלכע זיינען ביידע נישט געווען קיין ציוניסטן. דאָס האָט אָפּט געווירקט לטובת דעם אַנטי־ציוניסטישן לאַגער אין שטעטל און אַ סך אומפאַרטייאישע פלעגן שטימען פאַר זיי.

גלייך נאָך די וואַלן פלעגן אָבער אַלע פאַרגעסן די רייסע־רייען און קריגעריין און מען פלעגט ווידער זיצן ביי איין טיש און אַרבעטן געמיינזאַם און פריינדלעך לטובת דער וויכטיקער אינסטיטוציע.

די יידישע פאָלקס־באַנק אין דוקשט האָט דורכגעמאַכט אין משך פון איר עקזיסטענץ פאַרשיידענע צייטן. זי האָט געהאַט תקופות פון „פראָספעריטי" און פון קריזיסן. אירע אַנפירער האָבן געטאָן אַלץ כדי זי זאָל זיך אַנטוויקלען און קענען העלפן די יידישע איינווויינער. זיי פלעגן מקריב זיין זייערע טעג און נעכט און גאַנץ אָפּט אויך געזונט און גלעטן.

כדי צו פאַרגרעסערן די קרעדיטן פלעגט מען זיך וועגדן

מיט אַן אָפּעל צו דער באַפּעלקערונג, אַז מען זאָל פֿאַר־
גרעסערן די פֿאַיען. דאָס רוב האָט אַזאַ אָפּעל געהאַט פֿאַ־
טיוט רעזולטאַטן.

אין יאָר 1939, וועו עס איז אויסגעבראָכן דער צווייטער וועלט־קריג און די געגנט איז אַריבער צו ליטע, האָט די פֿאלקס־באַנק נישט איבערגעריסן איר טעטיקייט. זי האָט זיך אָנגעשלאָסן אָן דער צענטראַל־באַנק אין קאָווּנע. דאָס איז געווען אַ צייט פון פּראָספּעריטי פֿאַר דער באַנק, ווייל זי האָט באַקומען גרויסע אונטערשטיצונגען פון דער צענט־
ראַל־אינסטיטוציע. אין קאָווּנע.

די האָניק־חדשים האָבן זיך געצויגן אַ קורצע צייט ביז יולי 1940, וועו ליטע איז פֿאַרנומען געוואָרן דורך די סאָוויעטן און איז געוואָרן אַ טייל פון ראַטן־פֿאַרבאַנד, און די יידישע פֿאלקס־באַנק אין דוקשט איז געשלאָסן געוואָרן. דער גאַנצער אַרכיוו און אינוועַנטאַר איז איבערגעשיקט געוואָרן קיין קאָווּנע.

אַזוי איז אונטערגעגאַנגען איינע פון די פֿאַזיטיוסטע ווירטשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס אין שטעטל.

צום סוף וויל איך ברענגען אַ רשימה פון אַקטיוע אַנטיילנעמער אין דער אַרבעט פון דער דוקשטער פֿאלקס־באַנק, אָנהייבנדיק פון איר גרינדער ביז צום אונטערגאַנג: זלמן פּייגלסאָן, בצלאל לעווין, אבא לעווין, ליפמאַן לעווין, לייבע לעווין, שרה לעווין־דאַווידאָוויטש לייבע האַמבורג, בנימין דאַווידאָוויטש, שרה האַמבורג, אבא־יוסף בלאשטיין, אשר סעגאַל, אהרון קאַטשערגינסקי, יואל לוריע, משה לוריע, מרדכי גורוויטש, ישראל גורוויטש, מרדכי האמבורג, פנחס דייטש, יוסף ריווּעש, יואל פעלדמאַן און דער שרייבער פון די שורות.

כלל־טוער און פערזענלעכקייטן

הרב ר׳ דב בער אביגיל

הרב אביגיל איז געווען אַ סך יאָרן דוקשטער רב אַ פּיזיש־שוואַכער, קליין געוואַקסן, אַ שיטער בערדל, האָט אַבער פֿאַרמאָגט אַ גרויסע נשמה. איז געווען אַ זעלטן־גוטער יוד, אַ מלומד, אַ תלמיד חכם וירא שמים.

אין מאַטעריעלע ענינים — אַ שמח בחלקו, נישט געזאָרגט פֿאַר עולם הזה, שטענדיק געשוועבט אין די עולמות העליונים.

בייַ דין תורות און סכסוכים האָט ער אַרויסגעוויזן אַן אייזערנעם געדולד, שטענדיק געפונען אַ וועג פֿאַר פשרות צווישן די צדדים. דערפֿאַר פלעגט מען טאַקע אַראָפקומען צו אים מיט ענינים, אויך פון דער אַרומיקער געגנט און אָפטמאָל אָפּילו רבנים, זיך אַן עצה האַלטן.

ער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1940, זוכה געווען צו קבורה אויפן יידישן בית הקברות.

דב־בער אַביגיל האָט זיך געריכטן, פֿאַר אייגעם פון די פֿאָפולערסטע רבנים אין דער ווילנער פראָווינץ, אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

פֿאַר זיין טויט האָט ער איבערגעגעבן דעם כסא הרבנות זיין איידעם, הרב ברוך ספיוואַק. ער האָט נישט פֿאַרויס־
געזען, אַז זיין קהילה לעבט שוין אירע לעצטע יאָרן און אַז דער שוידערלעכער חורבן, שטייט שוין אויפן שוועל.

ר׳ אלחנן סעגאַל

חנא, אַזוי האָט מען אים גערופן, איז געווען אייַנער פון די ערשטע יידישע אייַנוווינער אין דוקשט, געהאַט צוויי זין: ראובן, וועלכער איז געשטאָרבן אין דער ערשטער וועלט־
מלחמה און זלמן לייב, אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע רוצחים.

ר׳ אלחנן האָט געהאַט אַ פֿאַרצווייגטע משפחה אין פוילן און ליטע. זיין גרעסטער נחת איז געווען, וועו עס האָבן זיך ביי אים פֿאַרזאַמלט אַלע אייניקלעך און אור־אייניקלעך, פֿאַר וועלכע, ער האָט געהאַט די מעגלעכקייט צו דערציילן פֿאַרשי־
דענע עפּיזאָדן פון זיין לעבן. היות וויי ער האָט געלעבט 108 יאָר איז געווען וואָס צו דערציילן דערביי האָט ער געהאַט, אַ ספּעציעל אינטערעסאַנטן נוסח פון דערציילן, האָט געהאַלטן אין שפּאַנונג אַלע צוהערער. ער איז געווען אַן ארנטלעכער און הייסער יוד, ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן קיין תפילה בצבור נישט פֿאַרפעלט, דריי מאָל אין טאָג געמאַכט דעם שפּאַציר אין בית־מדרש. געוויפן האָט מען אים אין שטעטל: „דער אַנוסטן", ווייל אַלע זיינע דערציילונגען פלעגן זיך אַנהויבן מיטן וואָרט: אַנוסטן.

אַנוסטן, וועו כ׳האָב אַנגעהויבן גיין אין חדר אַריין... אַלע האָבן געווווסט פרקים פון זיין רייכער לעבנס־ביאָגראַפיע.

ביזן לעצטן טאָג איז ער געווען פריש, מונטער, ענערגיש און ביים פולן באַוווסטזיין, קיינמאָל קראַנק נישט געווען, דעריבער איז אים אויך שווער געווען צו פֿאַרשטיין אַ וועלכן עס איז פיזישן ווייטאָג.

וועו אייַנער פון זיינע אייניקלעך האָט זיך איינמאָל באַקלאָגט אויף צאָן־ווייטאָג, האָט זיך חנא, אין עלטער פון אַיבר הונדערט, שטאַרק געבייזערט, זאָגנדיק: „ווי אַזוי קענען בייַנדלעך וויי טאָן?"

גאָר קיין וווּנדער נישט, אַז ער האָט זיך געריכטן פֿאַר אַן אינטערעסאַנטן טיפּ, נישט נאָר אין דוקשט, נאָר אויך אין דער אַרומיקער געגנט, אַלע האָבן באַוווּנדערט דעם געזונטן דוקשטער זקן.

סיי יידן סיי קריסטן האָבן געהאָט פאַר אים גרויס דרך־ארץ און זיך באַצויגן צו אים מיט אַ באַזונדערער ליבע. ער איז געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט און געבראַכט געוואָרן צו קבורה אויפן דוקשטער בית־הקברות, פאַרן אָנקום פון די היטלעריסטישע רוצחים.

בצלאל לעווין

אַ זון פון אַ רב, געלערנט און דערציגן געוואָרן אין חדר און ישיבה, שפעטער, אַליין דערוואָרבן וועלטלעכע בילדונג.

אָנקומענדיק אין דוקשט, גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער זיך איבערגעגעבן בלב ונפש דער געזעל־שאַפטלעכער אַרבעט. זייער אָפט פאַרנאַכלעסיקט זיינע אייגענע אינטערעסן.

צוערשט איז ער געווען איינער פון די מיטגרינדער פון דער יידישער שול, אַ פאַר יאָר שפּעטער איז ער געוואָרן, איינער פון וויכטיקסטע ציוניסטישע פירער אין שטעטל. אָדאָנק אים איז אין יאָר 1924 געגרינדעט געוואָרן אין דוקשט דער „החלוץ" און דערנאָך אַלע אַנדערע אינסטיטוציעס ווי קרן־קיימת, קרן־היסוד א. א. די קרוין פון זיין טעטיקייט איז געווען די גרינדונג פון דער העברעאישער שול. דערביי האָט ער געווידמעט טעג און נעכט פאַר איר אָנטוויקלונג, צוגעציגן נייע טוער און סימפּאַטיקער, פאַרבונדן זיך מיט דערווילנער אָפּטיילונג, אָן פּחד, זיך קעגנגעשטעלט אַלע שטערונגען און מיט שטאָלץ געבויט זיינע אידעאַליסטישע צוועקן.

אַ מענטש, מיט אַ זעלטענער ענערגיע, פול מיט מוט און עקשנות האָט ער זיינע בעסטע יאָרן אָפּגעגעבן פאַרן פאַר־שפרייטן דעם ציוניסטישן געדאַנק און שטענדיק געחלומט ווי אַזוי אים צו פאַרווירקלעכן אין לעבן.

אין יאָר 1935 איז אים געלונגען, נאָך גרויסע באַמיאונגען, עולה צו זיין קיין ישראל אַלס „אומלעגאַלער", געלאָזט זיך אַליין אַלס טוריסט, מיטן ציל אַראָפצובראַנגען שפּעטער, זיין פרויי ביילע און זון הלל. זיין פלאַן איז נישט פאַרווירקלעכט געוואָרן.

זייענדק אין לאַנד עלנט, איז ער שטאַרק קראַנק געוואָרן און נאָך דריי מאָנאַטן געשטאָרבן.

די ידיעה פון זיין טויט איז אָנגעקומען קיין דוקשט און גמאַכט אַ שווערן אייndrוק. שווער געווען זיך צוגעווויזען צום געדאַנק, נישט נאָר דער משפחה, נאָר דעם גאַנצן ציוניסטישן קרייז אין שטעטל. לאַנגע יאָרן האָט זיין אָנדענק געגעבן מוט און ענערגיע זיינע נאָכפאָלגער פאַרצוועצן זיין אָנגעהויבענע ציוניסטישע אַרבעט.

זיין קבר געפינט זיך אויפן בית הקברות אין תל־אביב, נחלת־יצחק.

אהרון קאַטשערגינסקי

געבוירן אין רימשאן, אַ שטעטעלע ביי דוקשט. פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַרויסגעפאָרן קיין רוסלאַנד און געווויזן אין סנאָווסק, טשערניגאָווער קרייז. שוין אין יענע יאָרן האָט ער זיך אָנגעשלאָסן צום ענגן קרייז פון ציוניסטישע טוער, און פאַרשידענע פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס. ספּעציעל נאָענט און טייער איז אים געווען די ראַדאָמער ישיבה פון חפץ־חיים ז״ל, מיט וועלכן אהרון האָט זיך שטאַרק באַפריינדעט אין די יאָרן 1919/21, זייענדיק איינער פון די באַדייטנדיקע וואַלד־סוחרים אין שטאָט ווי אויך אַ שותף צו דער עלעקטרישע סטאַנציע, האָט ער געזוכט און אויך געפונען געלעגנהייטן צו העלפן אויסהאַלטן די דאָזיקע ישיבה.

אין פעברואַר 1921 האָט אַהרון קאַטשערגינסקי צוזאַמען מיט זיין משפחה פאַרלאָזט רוסלאַנד און אַלס פּוילישער בירגער צוריקגעקומען קיין פוילן. צוזאַמען מיט אים, אין זעלבן צוג, איז אויך אַרויסגעפאָרן אַ טייל פון די ישיבה־בחורים. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, האָט דער חפץ־חיים ז״ל, אַליין זיך באַמיט צו קומען געזעגענען צום באַן, באַגלייטן די פאַסאָזשירן מיט אַ הארציקער ברכה.

אין 1924 האָט ער זיך מיט זיין פרוי און דריי קינדער באַזעצט אין דוקשט, איז באַלד אַרייngעצויגן געוואָרן אין דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און געוואָרן איינער פון די אַקטיווע טוער אין דער יידישער קהילה, אין דער פאַרוואַל־טונג פון פאָלקס־באַנק, אומעטום רעפּרעזענטירט דעם ציוניס־טישן לאַגער און שטענדיק פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון די ארבעטער־מאַסן, אָנטיילגענומען אין אַלע ציוניסטישע אַק־ציעס און געהאָלפן דורכפירן יעדע געזעלשאַפטלעכע אוו פילאַנטראָפישע אונטערנעמונג.

אין יאָר 1926 איז ער צוזאַמען מיט בצלאל לעווין געוואָרן איינער פון די ערשטע בויער פון דער העברעאישער שול. מיט ענערגיע האָט ער זיך אָפּגעגעבן דער דאָזיקער אַרבעט, געווידמעט נישט נאָר צייט, נאָר אויך באַדייטנדיקע געלט־סומעס פאַר דעם אויפבוי פון דער שול. באַזונדערס טעטיק איז ער געווען ביים אויפשטעלן די נייע געביידע פאַר דער שול, אויף דעם געביט האָט ער כמעט שטענדיק געדינט ווי אַ ביישפיל פאַר די אַנדערע איינווויינער פון שטעטל, באַ־שטייערנדיק זיך מיט גרעסערע סומעס לטובת דעם ענין.

אַ דאַנק זיינע האַנדלס־פאַרבינדונגען האָט ער אָפּילו מצליח געווען צו מאָביליזירן אונטערשטיצער צווישן דער קריסטלעכער באָפעלקערונג און אַזוי אַרום באַקומען האַלץ און אַנדערע בוי־מאַטעריאַלן פאַרן בנין פון דער העברע־אישער שול.

13 יאָר פון זיין לעבן אין דוקשט פון 1924 ביז 1937 האָט ער געווידמעט דער דוקשטער יידישער באָפעלקערונג און איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע געזעלשאַפט־

ציוניסטישע טויער פון דוקשט, ניי־סווענציאַן, אירגנאלינע
ביים עפענען די תרבות שול

לעכע פערזענלעכקייטן. נאָך אַ קורצער קראַנקהייט איז ער אין י״ב סיון תרצ״ז, מאַי 1937, נפטר געוואָרן.

מיט זיין טויט איז פאַריתומט געוואָרן נישט נאָר די פאַמיליע קאַטשערגינסקי, נאָר אויך די ציוניסטישע באַוועגונג אין שטעטל און איבערהויפט די תרבות־שול, וועלכע ער האָט שטאַרק ליב געהאַט און געוועזן צו איר צוגעבונדן בלב ונפש.

אין זיין לוויה האָט זיך באַטייליקט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג, וועלכע האָט אים באַגלייט אין זיין אייביקער רו אויפן דוקשטער בית־הקברות.

משה לוריע

משה לוריע איז צוערשט געווען אַ סוחר פון תבואה און פלאַקס און איז שפעטער געוואָרן אַן אייגנטימער פון אַן אייזנגעשעפט, האָט אָפגעגעבן אַסך צייט, ענערגיע און געלט, כדי אויפצוהויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון שטעטל.

זיין ליבלינגס־אינסטיטוציע איז געווען די העברעאישע שול. איר האָט ער אַוועקגעגעבן זיין גאַנצע נשמה. פון ערשטן טאָג אָן איז ער געוואָרן איינער פון אירע אַקטיווסטע טויער און בויער. ביי דער ציוניסטישער אַרבעט האָט ער נישט געוווסט פון קיין פשרות אין קאַמף מיט די קעגנער פון ציון.

אין האַרבסט 1941 איז ער אומגעקומען דורך די היט־לעריסטישע חיות צוזאַמען מיט זיין פרוי ראדע און זון חנא.

ישראל גוראויטש

אַ זון פון מרדכי גוראויטש. אַ באַקאַנטער סוחר אין שטעטל נאָך פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און אַ האָטעל־אייגנטימער פון נאָך דער דער מלחמה. ישראל איז געווען איינער פון די ערשטע מיטגרינדער פון „החלוץ״ אין דוקשט און האָט זיך אַקטיוו באַטייליקט אין אַלע ציוניס־טישע אַקציעס. באַזונדערס האָט ער מיטגעהאָלפן ביי דער גרינדונג פון דער העברעאישער שול. געווען גרייט אויף

שול־טויער ביי „תרבות״
משה דייטש, בלומע האַמבורג, שלמה קאטשערגינסקי, דער לערער, די לערערין, ישראל גוראויטש

יעדן רוף פון דער ציוניסטישער באַוועגונג און נישט געקאַרגט קיין צייט פאַרן פאַרווירקלעכן אירע אידעאַלן. האָט פיל געאַרבעט פאַר די זאַמלונגען פון קרן־קימת און קרן־היסוד. זיין גאַנץ לעבן געחלומט וועגן ארץ־ישראל און געוואַרט אויף אַ סערטיפיקאַט עולה צו זיין און פארווירקלעכן זיין חלום. היטלערס באַנדיטן און די ליטווישע כוליגאַנעס האָבן צוגישט געמאַכט זיינע חלומות. די רוצחים האָבן אים און זיין פרוי בתיה מיטן זון אומגעבראַכט צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג.

בית״ר ארגאַניזאַציע
אונטן: הירש גוראויטש.
עס שטייען וטע שורה: יעקב פעלדמאַן, ליפקע ראַזענבערג, בלומע האַמבורג, רחל שור, דוד גראַוויטש.
2טע שורה: יעקב האמבורג, בלומע האמבורג, שניאור קאַרב, חיה קורלאַנד, שלום טאבאכאַוויטש.

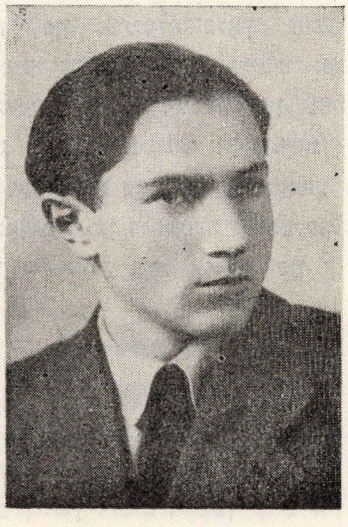
הירשל גורוויטש

דער צווייטער זון פון מרדכי גורוויטש. דער גרינדער פון דעם תרבות־אַרקעסטער און זיין אָנפירער, ספּעציעלע פּאָפּולערע אַרויסגעווויזן אויפֿן געביט פון מוזיק. געגרינדעט דעם בית״ר אין שטעטל און געווידמעט פיל צייט און ענערגיע פֿאַר די א. ד. אונטערנעמונגען. געווען איינער פון די פּאָפּולע אַרטיסטן און אָנטיילגענומען אין די טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען געווידמעט דער העברעאישער שול. קורץ פֿאַר קריג פֿאַר־הייראַט אין מאַרטשינקאָנצע, ווילנער געגנט, און אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע רוצחים.

מאיר קאַטשערגינסקי

מאיר קאַטשערגינסקי איז געווען איינער פון די ערשטע אביטוריענטן פון דער העברעאישער שול, שפּעטער געלערנט אין ווילנע אין תרבות־גימנאַזיע אויף זאַוואַלנע, געווען איינער פון די גרינדער פון „השומר הצעיר״ אין שטעטל. ער האָט זייער אַ סך געטאָן פֿאַרן אַרגאַניזירן דעם „השומר הצעיר״ אין די אַרומיקע שטעטלעך. זיין יוגנטלעכע התלהבות און איבערגעבנקייט פֿאַר דער פֿאַרווירקלעכונג פון זיינע אידעאַלן האָט דערגרייכט צו דעם, אַז ער האָט פֿאַרלאָזט זיין היים און אַרויס אויף הכשרה אין מיאדל און שפּעטער אין גראָאָוו (נעבן וואַרשע).

אין דער צייט פון דער מלחמה איז ער געווען אין גלובאָק צוזאַמען מיט זיין פרוי. אַזוי ווי אומעטום, אַזוי אויך דאָרט, האָט ער מיט דעם ענטוזיאזם פון זיין יונגער נשמה געזוכט צו העלפן זיינע חברים און אויסגעאַרבעט פֿאַלשע פּעסער פֿאַר פריינט, ווען האָבן געדאַרפט אַריבערגיין אויף דער אַרישער זייט, אין דעם האָט אים מיטגעהאָלפן דער יידישער דיכטער, שמערל קאַטשערגינסקי. (אומגעקומען בעת אַ לופט־קאַטאַסטראָפע אין יאָר 1954).

מאיר קאַטשערגינסקי

פון גלובאָק איז מאיר צוזאַמען מיט זיין פרוי און חבר, פֿאַרשטעלט אַלס וויס־רוסישע פּאָליציאַנטן, אויף ראָווערן, געקומען קיין ווילנע, ווו ער האָט נעאַרבעט אַלס שמיד אין אַ ווילנער שמידעריי. אַ ליטווישער באַגדיט פון דוקשטער געגנט האָט אים דערקענט און איבערגעגעבן אין די הענט פון דער געסטאַפּאָ.

אין לוקישקער טורמע, איז ער שרעקלעך געפּייניקט געווארן, כדי ער זאָל אַרויסגעבן זיינע חברים און פרוי. ער האָט זיך אָבער געהאַלטן שטאַלץ און פֿאַרעקשנט, קיין וואָרט נישט אַרויסגעזאָגט. דאַן האָבן אים די וויללדע חיות אויסגעשטאָכן די אויגן און אויף אַ שוידערלעכן אופן פֿאַר־פּייניקט צום טויט. ער איז דאַן אַלט געווען 26 יאָר.

זאָל זיין נאָמען פֿאַראייביקט ווערן צוזאַמען מיט אַלע איבעריקע קדושים און גבורים, ווועלכע זיינען אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע בעסטיעס אין דער צווייטער ווועלט־מלחמה.

די משפּחה פעלדמאַן

ישראל פעלדמאַן און זיינע פינף זין: יואל, מיכאל, צדוק, משה און יאַנקל און טאָכטער אסתר זיינען געווען אַקטיוו אין ציוניסטיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן פון שטעטל. זיי האָבן אונטערגעשטיצט די העברעאישע שול און געגעבן תרומות פֿאַר אַלע ציוניסטישע אַקציעס. זייער יינגסטער ברודער יעקב איז טראַגיש אומגעקומען נאָך פֿאַרן קריג. איז געווען אַן אַביטוריענט פון דער העברעאישער שול און האָט געדאַרפט, קורץ פֿאַרן אויסברוך פון צווייטן ווועלט־קריג, עולה זיין קיין ארץ־ישראל. אַ חודש פֿאַר זיין עליה איז ער געפֿאַרן קיין ווידז זיך געזעגענען מיט זיין משפּחה, דאָרט באַפֿאַלן געווארן דורך יונגע פּוילישע אנטיסעמיטן, ווועלכע האָבן דערפּירט צו זיין טויט. די גאַנצע משפּחה איז שפּעטער אומגעקומען טיילווייז אין דוקשט, ווילנע און בראסלאָוו.

אליעזר האַמבורג

איינער פון די ערשטע, ווועלכע האָבן איבערגעפירט זייערע קינדער פון דער יידישער שול אין דער העברעאישער. זיין טאָכטער בלומע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַרטישטישע פּאָפּולאַריטעט, געהערט צום דראַמאַטישן קרייז און אַקטיוו זיך באַטייליקט אין אַלע ציוניסטישע אימפּרעזעס.

אליעזר (לאָזער) איז געווען איינער פון די איבער־געגעבנסטע טוער פֿאַר דער העברעאישער שול. זיינע טעכ־טער: בלומע און שרה, זיינען געווען אין ווילנער געטאָ. פון דאָרט אַנטלאָפן צוזאַמען מיט אַ גרופּע פון 17 מאַן אין וואַלד מיטן געדאַנק זיך אַנצושליסן צו די פּאַרטיזאַנער. אויפן וועג, אַרום די סווירער וועלדער, זיינען זיי אַלע אומגעקומען.

ישראל דאַווידאָוויטש

אַ זון פון אַן אַלטער איינגעזעסענער יידישער משפּחה אין שטעטל. זיין פאָטער, אַשר, איז געווען אַן איבערגעגע־בענער ציוניסטישער טוער און דער ערשטער לערער פון יידישע לימודים אין דער העברעאישער שפּראַך. ישראל איז געווען פון די ערשטע חלוצים, ווועלכע זיינען עולה געווען

קיין ארץ־ישראל גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. ביסלעכווייז האָט ער אַראָפגעבראַכט צו זיך די אַנדערע מיט־גלידער פון זיין משפחה. איינער פון די גרינדער און אַ חבר פון קיבוץ „רמת רחל" ביי ירושלים. צוערשט זיינען אַראָפ־געקומען די שוועסטער: ביילע, יפה און מרים. שפּעטער דער ברודער בנימין מיט זיין גאַנצער משפּחה, דערנאָך די שוועס־טער חוה־רחל מיט איר זון און טאָכטער.

די עלטערן זיינען עולה געווען אין יאָר 1935. די פאַר־צווייגטע משפּחה האָט זיך באַזעצט אַ טייל אין נס־ציונה און אַ טייל אין נתניה. די עלטערן אשר און זיין פרוי זיינען געשטאָרבן אין נס־ציונה און דאָרט געבראַכט געוואָרן צו קבורה.

ישראל ז"ל איז געשטאָרבן אין יאָר 1962. און נאָך קורץ פאַר זיין טויט פיל מיטגעהאָלפן מיט זיינע ידיעות פאַר דער דוקשטער געשיכטע.

ראַפאַפּאָרט שאול

אַ באַווּסטער סאָציאַליסטישער פירער. געבוירן אין דוקשט אין יאָר 1865, געשטאָרבן אין פראנקרייך אין 1942־טן יאָר. גלייך נאָך די חדר־יאָרן האָט ער אָנגעפאַנגען צו לערנען אין ווילנע, איבערלאָזנדיק זיין ברודער חיים־משה ביי די אָרטיקע מלמדים.

שוין אין די יוגנט־יאָון זיך אויסגעצייכנט מיט זיין אַקטיוויטעט. אין יאָר 1883 זיך אָנגעשלאָסן אין דער רעוואָ־לוציאָנערער סאָציאַליסטישער פאַרטיי און אין 1887 יאָר האָט ער צוזאַמען מיט לענינס ברודער אָנטיילגענומען אין אַ קאָנ־ספּיראַטיוון אָנפאָל אויפן צאָר אַלעקסאַנדער דעם דריטן, לענינס ברודער איז פאָראורטיילט געוואָרן צום טויט און ראַפאַפּאָרט איז אָנטלאָפן קיין פראָנקרייך, וווּ ער האָט באַקו־מען שפּעטער די אָרטיקע בירגערשאַפט. גלייכצייטיק האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין דער פראָנצויזיש־סאָציאַליסטישער פאַרטיי, אָנגעהערט צום עקסטרעם־לינקן פליגל, געווען אַ פאַרביסענער אָנהענגער און פרעדיקער פון מאַרקס טעאָריע. די סאָציאַליסטיש־פראָנציזישע פרעסע האָט אין אים געפונען אַ וויכטיקן מיטאַרבעטער.

אין ערשטן וועלט קריג אין יאָר 1917/18 איז ער פאַר־אורטיילט געוואָרן דורך אַ מיליטער געריכט אויף דריי מאָנאַטן אַרעסט פאַר זיינע אַרויסטרעטונגען קעגן דער רעגירונג פון קלעמאנסא. זיין זעלבסט פאַרטיידיקונג אויפן פראָצעס אין דער פאָרם פון אַ פאמפלעט האָט אַרויסגערופן גרויס סענסאַציע.

אין דער פראָנצויזיש קאָמוניסטישער פאַרטיי האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין יאָר 1921. דעם זיג פון דער פאַרטיי אויפן טור־קאָנגרעס האָט די פאַרטיי אים פיל צו פאַרדאַנקען. אין די יאָרן 1922/24 האָט ער אַרויסגעגעבן די צייטונג „רעווי־קאָמוניסט". אין יאָר 1926 איז ער איינגעלאָדן געוואָרן קיין רוסלאַנד און דאָרט אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס פאַראַד. ער האָט אויך מיטגעאַרבעט אין דער טאָג צייטונג „הומאַניטע" אַלעס רעדאַקטאָר פון דער מאַרקסיסטישער קאָ־לומנע. די מאָסקווער פראָצעסן אין רוסלאַנד אין יאָר 1929 האָבן דערפירט צו זיין אַרויסטריט פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי און ער האָט וועגן דעם אין יאָר 1930 אָפּגעגעבן אַן עפּנטלעכע דערקלערונג.

אין יאָר 1922 האָט אַ רוסישער וויס־גוואַרדיער אויס געפירט אויף אים אַן אַטענטאַט און אין רעזולטאַט פאַרוווּנ־דעט זיין טאָכטער.

די יידישע פאָריזער „אַרבעטער צייטונג" האָט אין יאָרן 3־1930 פאַרעפנטלעכט זיין אויטאָביאָגראַפיע. זיינע לעצטע צוויי אַרבעטן זיינען געווען געוויידמעט דער יידישער פראַגע אונטערן נאָמען „אויפן שיידוועג" און „היסטאָרישע שריפטן".

„צווישן זיינע פיל אַרויסגעגעבענע אַרבעטן געפינען זיך: „די סאָציאַלע פראַגע און די עטיק" (1895).

"La révolutione mondiale" (1923)

"La philosophie sociale de Pierre Lavroff" (1901)

"La philosophie de l'histoire de Prouthon" (1904)

"Socialisme gouvernemental et socialisme revolution-naire" (1910)

"Jean Jaures" (1916) מיט אַ פאָרוואָרט פון אַנאַטאָל פראַנס און „מארקס און די דיקטאַטור פון פראָלעטאַריאַט" (1920) אין יידיש.

פיין, מאָרד און אומקום

דער גרויסער בריידער־קבר פון יידישע קדושים ליגט אויסגעשפרייט אויף אַ פעלד צווישן דעם וועג פון דוקשט קיין זאראסיי אין דעם אַזוי גערופענעם דעגוטשער וואַלד. קיין לעבן־געבליבענע יידן פון „אומשלאָג־פלאַץ" זיינען נישטאָ נאָר אַדאָנק דער מיטהילף פון אין די גריבער און וועלדער באַהאַלטענע: בלומע האַמבורג־זילבערשטיין, חיה קושלין און ראובן האַמבורג (געראַטעוועט זיך אין רוסלאַנד) א. א. איז צוזאַמענגעקליבן געוואָרן אַ באַשרענקטער מאַטער־יאַל. די ידיעות האָבן זיי באַקומען פון דוקשטער קריסטלעכע איינוווינער, וועלכע זיינען בייגעווען ביים אומקום פון די דוקשטער יידן.

16 טעג נאָכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז אין דוקשט אַריין די רוסישע אַרמיי. אַ קורצע צייט שפּעטער איז די מאַכט איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון די ליטווינער, וועלכע האָבן געהערשט אונטער דער רוסי־שער אויפזיכט ביזן אויסברוך פון רוסיש־דייטשן קריג אין 22 יוני 1941.

צוויי טעג שפּעטער נאָכן פּאַרלאָזן דאָס שטעטל דורך דער אַרטיקער מאַכט זיינען צערויבט געוואָרן די יידישע געשעפטן און די ליטווישע באַנדיטן האָבן זיך געטיילט מיט יידישן האָב און גוטס, איבערגענומען די מאַכט אין זייערע הענט און אַנגעפאַנגען זייערע סאַדיסטישע גרויזאַמקייטן און מאָרדן. איינער פון די אַרטיקע ליטווישע באַנדיטן, אַ געוועזענער אייגנטימער פון אַ בעקעריי און רעסטאָראַן, אַנטאָני אומבראז, איז נאָמינירט געוואָרן אַלס איינער פון די הויפּט הערשער אין שטעטל. די ערשטע מאָרדן אויף דער יידישער יוגנט זיינען דורך אים אויסגעפירט געוואָרן. ער האָט אויך אָנגעפירט מיט די קאָנטריבוציע ענינים. אָפּיציעל איז דער קאָמענדאַנט פון שטעטל געווען אַ דייטש, אָבער די פאַקטישע הערשער זיינען געווען זייַנע מיטהעלפער, די ליטווינער. חוץ דעם דאָזיקן באַנדיט האָבן זיך „אויסגעצייכנט" מיט זייער גרויזאַמקייט די ברידער שארקע, אבעלעוויטש, מיקולען א. א.

עטלעכע טעג שפּעטער האָבן די סאַדיסטישע מערדער אַרויסגעווינען זייער אמת׳דיקן פרצוף און אָנגעפאַנגען זייער שוידערלעכע אַרבעט. יידישע יוגנט פון פאַרשידענעם עלטער צוזאַמען מיט משה דייטש ז״ל, איינער פון די ציוניסטישע כלל־טוער אין שטעטל זיינען גרויזאַם דערמאָרדעט געוואָרן.

די אומגעקומענע אין דער ערשטער אַקציע זיינען: סאָניע, הירשל און אברהם סעגאַל; נחום און מיכאל (מיקע) טעלער; משה לעווין (זון פון אבא לעווין); בעביק האַמבורג (אַ זון פון אליעזר האַמבורג); אברהמקע לעווין (אַ זון פון דוד לעווין); ישעיהו טעלענט; ישראלקע שאַפּירא (זון פון הירשל שאַפּירא); שניאור טאַבאַכאָוויטש; יעקב האַמבורג; שמואל (מולקע) ראָזנבערג (אַ זון פון ציפּה ראָזנבערג) און משה דייטש.

די נעמען פון די אַנדערע אומגעקומענע אין דער דאָזיקער אַקציע זיינען נישט באַקאַנט.

די מאָרדן זיינען פאָרגעקומען עפּנטלעך. יעדער אויף אַ באַזונדערן אופן איז לעבעדיקערהייט פאַרפייניקט געוואָרן, אויף די גאַסן פון שטעטל, אויפן מאַרק פּלאַץ אָדער אויף די וועגן פון די אַרומיקע דערפער.

אברהם (אַברעמקע) סעגאַל איז צוגעבונדן געוואָרן מיט שטעכל־דראָט צום הינטערשטן טייל פון אַ וואָגן און געשלעפּט געוואָרן מיטן קאָפּ אויף דער ערד דורך אַ גאַלאָפּירנדיק פערד איבער די ברוקירטע גאַסן. צוקומענדיק נישט ווייט פון יידישן בית־הקברות האָבן די ליטווישע באַנדיטן דערשאָסן דעם מיט בלוט פאַרגאָסענעם פאַרפייניקטן מאַרטירער און אים איבערגעלאָזט אויפן פרייעם פעלד.

זיין שוועסטער סאָניע איז פאַרפייניקט געוואָרן עפּנטלעך נעבן דעם פּאָליציי־בנין. מיקע טעלער איז לעבעדיקערהייט געשניטן געוואָרן אין די אויגן פון זיין טאַטן דעם אַרטיקן פעלדשער שלמה (סאַלאַמאָן) טעלער, דער פאָטער וועמען מען האָט געצוווּנגען בייצוזיין ביים מאָרד איז אָנגעפאָלן אויף איינעם פון די מערדער און אים גענומען שטיקן, אַ צווייטער באַנדיט האָט דערשאָסן דעם פעלדשער צוזאַמען מיט זיין צווייטן זון נחום, וועלכער איז אים געקומען צו הילף. דאָס איז אַ קורצע אָפּשפּיגלונג פון די מאָרד־מעטאָדן, אויסגעפירטע אין יענער צייט. די יידן פון שטעטל האָבן נאָך געווויגט אין זייערע הייזער און מיט זייערע אויגן געמוזט צוזען די שרעקלעכע טראַגעדיע.

עטלעכע טעג שפּעטער האָט זיך פאַרשטאַרקט דאָס פאָדערן די גאלט־קאָנטריבוציע. און אַלע מיטלען זיינען געווען „כשר".

אַ יידישער רימשאַנער (אַ שטעטעלע 8 ק״מ פון דוקשט) איינווינער, סאליטאן, האָט זיך אויסבאַהאַלטן ביים אָנפירער פון די באַנדיטן אָנטאָני אומבראז. יענער האָט אויף אַזאַ אויפן אַרויסגעצויגן ביי אים 200 גאָלד רובל (אַ גרויסע סומע אין יענער צייט בפרט ביי די שטעטלדיקע יידן). נאָר אין דעם מאָמענט, וועו די גאלט־קוועלע האָט זיך געענדיקט איז ער דורך אים דערשאָסן געוואָרן.

סוף אוגוסט 1941 זיינען די יידן אַרויסגעטריבן געוואָרן פון זייערע הייזער דערלויבנדיק מיטצונעמען דעם מינימום פון זייער פאַרמעגן, און איין טייל — ווי עס ווייזט אויס די רייכערע — איז אַרויסגעפירט געוואָרן אויפן האַלב־אינזל פון דיסנער אָזיערע אַזוי גערופענעם „אסטראָוו", און דער צווייטער טייל אין דער יידישער באָד און אין די אַרומיקע הייזער אַזוי גערופענע „אזשוטאָווינע". די יידן זיינען געוואָרן איזאָלירט און יעדער קאָנטאַקט מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג האָט געדראָט מיט טויט־שטראָף. בלייבנדיק אָן

דער געווירן אויפן קבר

געלט־מיטלען און זאָכן האָט די מערהייט יידישע באַפעל־קערונג געלעבט אויפן חסד פון געציילטע רוסישע אייג־ווינער וועלכע האָבן אויף פערשידענע וועגן איבערגעווײַזן שפּייז־מיטלען אין דעם אַזוי גערופענעם געטאָ.

די יידן, פרויען און מענער פון ביידע ווײַן ערטער, „אַסטראָוו" און „אושוטאווינע" האָבן געאַרבעט אויף דער באַן־ליניע צווישן איגנאַלינע און טורמאַנט, געטריבענע יעדן טאָג צופוס אַ מרחק פון אַסך ק״מ.

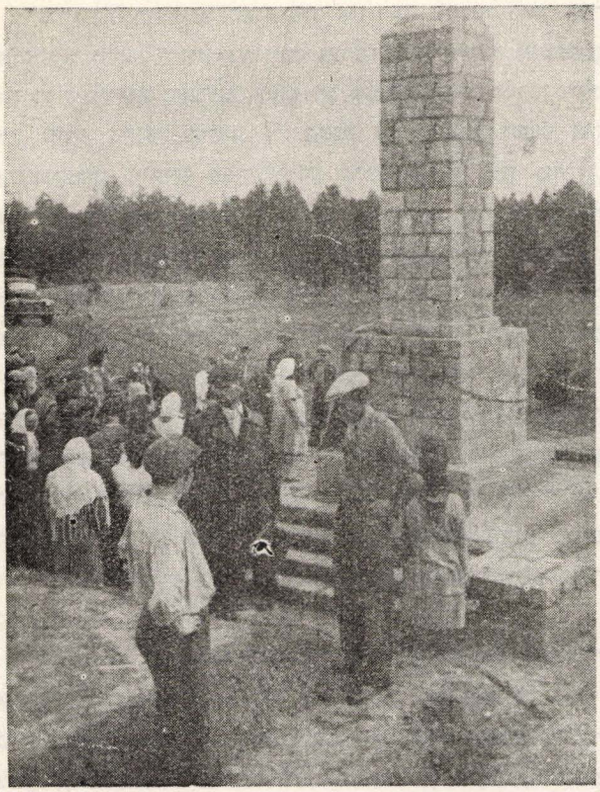
אָנפאַנג סעפטעמבער דעם זעלבן יאָר האָט מען די יידן צוזמענגעטריבן אין „אנטאנאווע", אַ גוט (מאַיאָנטעק), וועג־מענס אייגנטימערן איז געווען די פריצטע נאוואהאנסקא. אין די גומנעס פונעם הויף, וועלכער האָט זיך געפונען 3 ק״מ פון שטעטל האָט מען „איינגעלאָקירט" די גאַנצע איבער־געבליבענע יידישע באַפעלקערונג.

אין רעגן און קעלט, אָן מינימאַלע מענטשלעכע באַדינ־גונגען, אויף אַ כמעט אָפענעם פעלד, האָט מען מענער, פרויען און קינדער איינגעשפּאַרט אויף דעם דערמאַנטן פּלאַץ און זיי אָפּגעהאַלטן ביי דריי וואָכן. אין דער זעלבער צייט האָט מען זיי ווייטער געטריבן אויף דער זעלבער אַרבעט. נישט קוקנדיק אויף דער שווערער אַרבעט און ווייטן גאַנג זיינען די מערהייט יידן געווען אין דעם פאַראינטערעסירט. אמת, די קאָנטראָל פון די ליטווינער אויף די אַרבעטנדיקע איז געווען זייער אַ שטרענגע, אָבער דאָך פלעגט געלונגען פון צייט צו צייט זיך צו קאָנטאַקטירן מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג און דורך פאַרשידענע מיטלען באַקומען מינימאַלע שפּייז־פּראָדוקטן, דער עיקר ברויט, פאַר דער משפּחה. פאַר די פּראָדוקטן האָט מען געצאָלט מיט בגדים און פאַרשידענע ווערט־זאַכן, פאַרבליבענע פון נאַך די רויבעריייען. פאַר די „טראַנזאַקציעס" פלעגן די ליטווינישע אויפזעער באַקומען אויך זייער חלק פונעם רויב.

געציילטע פאַכמענער פון דער יידישער באַפעלקערונג זיינען געווען באַשעפטיקט אין שטעטל אַלס שוסטער, שנייי־דער, שטעפער א. א. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס זיינען געווען „גליקלעכע מיוחסים" וועמענס מאַטעריעלע לאָגע איז געווען אַ סך אַ בעסערע. אויך זייער „נאַרמאָל" לעבן האָט זיך געענדיקט דעם 21־טן סעפטעמבער 1941.

דער לעצטער וועג

אין אַ האַרבסטיקן אָוונט פון 21־טן סעפטעמבער 1941 זיינען אַריינגעקומען 16 ליטווינער אין די גומנעס פון „אנטא־נאָווע" און צוזאָגנדיק אַן איבערזידלונג און בעסערע באַדינ־גונגען אַרויסגעפירט אַלעמען אין פעלד. אונטער אַ שטרע־גער אויפזיכט אין דער פינצטערער נאַכט האָט מען געטריבן פרויען, קינדער און מענער נישט זאָגנדיק דעם ציל פון

ברודער קבר בצוזך אין 1944

זייער וועג. קראַנקע און קליינע קינדער זיינען געפירט געוואָרן אויף פורן. אויפן וועג האָבן די אָנטרייבער אַרויסגעווויזן „גוט־מוטיקייט" און שפּעט ביינאַכט דערלויבט אויפן מיטן וועג זיך פאַרהאַלטן אויף אַ פעלד פון פאַרזייטע קאַרטאָפל, און דערלויבט נישט נאָר עסן און קאָכן די קאַרטאָפל אויפן אָרט, נאָר אויך מיטצונעמען זאַפּאַסן. אין די פרימאָרגן־שעהן האָט די פרוי ליפקע גדוד, אַ טאָכטער פון בצלאל, נאָך שרעקלעכע געבורטס־ווייטיקן געבוירן אַ קינד אויף דער פור. אייניער פון די אויפזעער, וועלכער האָט עס באַמערקט האָט אויס „רחמ־נות" דאָס קינד דערהאַרגעט. שמעון טאָבאַכאָוויטש צוזעענדיק דעם מאָרד־אַקט, איז אָנגעפאַלן אויפן באַנדיט און אים גענו־מען שטיקן. אַנדערע דריי באַנדיטן האָבן זיך אויף אים געוואָרפן און דערשאָסן.

דער געפירטער לעצטער וועג פון די דוקשטער יידן איז געווען אין דער ריכטונג צו זאראסיי, אַ שטעטל אין ליטע, ביי 25 ק״מ פון דוקשט. אויפן מיטן וועג, אין די וועלדער פון דעגוטש, האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן און דאָרט איז געווען דער זאַמלפונקט פאַר די צוזאַמענגעטריבענע יידן פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך. די גרויזאַמקייט האָט אויף זיך לאַנג נישט געלאָזט ווערטן. שוין אין די פאַרמיטאָג שעהן פון 22־טן סעפטעמבער האָט מען אויפן פעלד סאָרטירט די צוזאַמען־געטריבענע, קינדער באַזונדער און עלטערן באַזונדער. מיט מאַשין־געווער, אויסגעשטעלט אין אַלע עקן פון פעלד, האָבן

די ליטווישע באַרבאַרן צוזאַמען מיט זייערע דייטשישע שות־פים אינמיטן העלן טאָג דערמאָרדעט טויזנטער קינדער פּרויען און מענער. דער קריסטלעכער וואַלד־היטער, וועלכער איז טיילווייז בייגעווען ביי דער שוידערלעכער טראַגעדיע, איז נישט געווען אימשטאַנד איבערצוגעבן אַלץ, נאָר קורץ דערציילט:

„אין דעם טאָג, וועלן אַ שטראָם פון קינדער פּרויען און מענער האָט זיך געצויגן פון אַלע אַרומיקע וועגן אויפן גרויסן פעלד, וואָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ געדיכטן וואַלד, האָט מען מיך, דעם וואַלד־וועכטער, פּאַרשפּאַרט אין אַ צימער און געדראָט מיט טויט־שטראָף, אויב איך וועל אים פאַרלאָזן אין משך פון טאָג. דורך אַן אויפגעריסן ברעט בין איך אומ־באַמערקט אַרויף אויפן בוידעם און דערזען אַ שוואַרצע מענגע פון מענטשן. אויף די עקן פון פעלד זיינען געווען אויסגעשטעלט קוילנוואַרפער. רייענווייז זיינען אָפּגעזונדערט געוואָרן קינדער, פּרויען און מענער, וועלכע זיינען גייענדיק געפאַלן פון די קוילן. מוטערס, וועלכע האָבן זיך קעגן־געשטעלט אָפּצוגעבן זייערע קינדער, זיינען דערשאָסן געוואָרן מיט די קינדער אויף די הענט. פלוצלונג האָבן די מענטשן געגומען לויפן נאַקעט און באַרוועס, נישט וויסנדיק וווהין. זיי זענען געלאָפן און געפאַלן. קיין איין מענטש איז נישט געראַטעוועט געוואָרן פון דאָזיקן פייער".

דאָס שטעטעלע דוקשט איז געבליבן אויף איר אַלטן אָרט. די הייזער זיינען פון דער מלחמה נישט חרוב געוואָרן. צופעליק זיינען אין 1944 ביים אַריינגיין פון די רוסן פאַר־ברענט געוואָרן אַטייל יידישע הייזער.

אין משך פון מיין קורצן 4 שעהדיקן באַזוך אין שטעטל, אין האַרבסט 1944 האָב איך באַגעגנט די זעלבע גוישע פנימער מיטן פאַרמאַסקירטן שמייכל און פאַלשן מיטלייד. יעדער באַרייכערט מיט יידישן האָב און גוטס און אָפּשטויסנדיקע באַרימערייַן, וויפל יידן ער האָט זיך באַמיט צו ראַטעווען.

איך האָב געזוכט די דירעקטע ליטווישע מערדער, אָבער אומזיסט. די באַנדיטן זיינען זיך צעלאָפן אין דער אַרומיקער געגנט און פאַרגעזעצט זייערע רויבעריין, אָבער שוין נישט אויף יידן, ווייל זיי זיינען שוין נישט געווען. אין שטעטל האָב איך געטראָפן איין איינציקע יידישע פאַמיליע האַמבורג־זילבערמאַן.

צעבראָכן און הילפלאָז בין איך דורכגעגאַנגען דורך די דוקשטער געוועזענע יידישע גאַסן, באַזוכט די געווועזענע יידישעווינקלען. אין ערגעץ האָב איך קיין סימן פון אַמאָל נישט געפונען. אַ הארבסטיקער ווינט האָט געבלאָזן פון די אַרומיקע פעלדער און געיאָגט מיט קעלט און גרויל. אַ דער־שלאָגענער בין איך מיטן ערשטן משא־צוג אַנטלאָפן פון דוקשט, איבערלאָזנדיק דעם משפט פאַר דער געשיכטע.

מיטן שליסן דעם היסטאָריישן איבערבליק, אַ תקופה וואָס איז אַלט ס״ה 78 יאָר, האָב איך זיך באַמיט צו באַשרייבן דעם אויפקום און אומקום פון יידישן דוקשט. איך בין זיכער, אַז נישט אַלץ און אַלעמען האָב איך אין דעם אַריינגענומען און פיל מער וואָלט געווען צו שרייבן ווען עס וואָלטן געבליבן מער עדות.

מיין טיפסטן דאַנק דריק איך אויס די חברים און פריינד, וועלכע האָבן מיטגעהאָלפן מיט פאַרשידענע אינפאָרמאַציעס און ספעציעל ראובן האַמבורג, בלומע האַמבורג־זילבערמאַן, נעכע לוריע, לייב בלאשטיין, ישראל דאַווידאָוויטש ז״ל און מיין שוועסטער מרים וואַסערמאַן.

דער קבר פון דוקשט און די אַרומיקע שטעטלעך

פארדעק נישט, ערד, זייער בלוט...!

טראָגיש און גרוילעך זענען אונדזערע איבערלעבענישן, וועלכע מיר וועלן נישט מיד ווערן צו פאַרצייכענען און מיר וועלן נישט אויפהערן צו מאָנען פאַרן אומקום פון אונדזערע מאַמעס, פון אונדזערע שוועסטער און ברידער.

ווי לאַנג עס איז אונדז באשערט צו לעבן אויף דער ערד, ווי לאַנג עס איז אין אונדז נאָך פאראן אַן אטעם, וועלן מיר אין יעדן טוי-טראפן זעען די טרערן פון אונדזערע מאַמעס און אין יעדן פליסטערן פון ווינט הערן די תפילות פון אונדזערע טאטעס, די תהילים-געזאנגען פון אַלע פשוטע יידן ביים גיין צום טויט, אין די וועלדער פון דעגוטש.

אייביק, אייביק וועלן מיר בלייבן די קינדער פון חורבן, וואָס גייען בארוועם אויף די אַשן און זוכן אין זיי דעם פלאָם פון אלע יענע פשוטע, אבער התלהבותדיקע יידן פון אונדזער שטעטל דוקשט. אייביק, אייביק וועט קלינגען אין אונדזערע אויערן זייער געזאַנג אין די פאַרברענטע קלויזן, חברות און בתי מדרשים, דער אפחילך פונעם תהילים-נאנג פון אונדזערע טאטעס און עלטער-זיידעס.

וו מיר וועלן זיך נאר געפינען, וועלן מיר הערן דאם קול פון אַלע ביינער פון דעגוטש און מיר וועלן געדענקען די הייליקע וועלטער, וואָס זיי האבן צו אונדז גערעדט אין געוויינלעכע און אין פארכטיקע טעג.

די חורבות פון אונדזער שטעטל ליגן שוין פאַרקילטע, פארלאָשענע, אבער וו מיר וועלן זיך נאר געפינען וועלן מיר אייביק טראָגן אין זיך די העלישע פלאָמען פון אונדזער חרובדיקן און אפגעווישטן ישוב.

קיינמאל וועלן זיך די העלישע פלאָמען נישט איינשטילן, נישט פארלעשן. זיי ציען און שלענגלען זיך די פלאָמען אין די שטילע, שטילע וועלטער, וואָס מיר ברענגען, ווי תפילות, אַ צושטייער צו דעם מצבה-בוך נאך די אומגעקומענע יידן אין די שטעטלעך פון סוועניצאַנער רײַך.

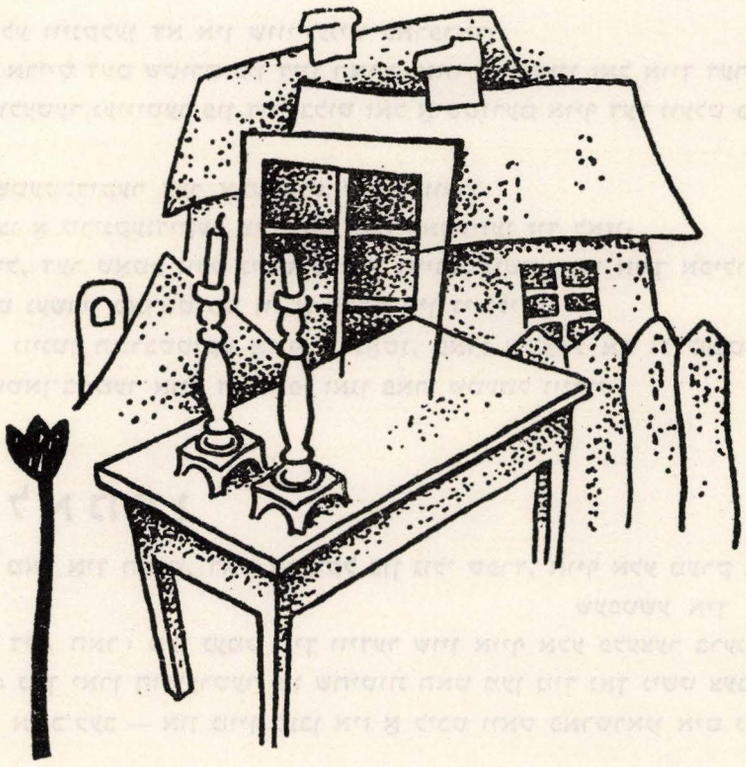
נישט קיין שטעטלעך, וועלטן נאָנצע זענען אונטערגענאנגען און נישטא קיין וועלטער פאַר דעם אומגליק און נישטא קיין וועלטער פאַרן טיפן ווייטיק. דורות נאָנצע האבן אויף יענער אין בלוט-דורכגעוויקטער ערד זייער שטאָם פארלוירן. די שטומע הימלען שפיגלען אַפּ זייערע בליקן, אַלע וינטן טראגן זייער אַש און אין אַלע רוימען פלאטערן זייערע נשמות, ווי די פליגל פון וויסע טויבן.

אַלע וועלדער רוישן אין יאמערדיקן געוויין נאך די טויזנטער קדושים. אַלע הויכענישן דערמאנען אין די בערג פון קינדער-שיכלעך, אלע היילן — אין ווייסטע געטאָס.

קיינמאל נישט פאַרגעסן, קיינמאל, קיינמאל וועלן מיר נישט פאַרגעסן אייך, טאַטעס און זיידעס, מאמעס און שוועסטערס פון אונדזער טויטער היים, דוקשט, אונדזער טייער שטעטלע. קיינמאל וועט נישט פאַרשטילט ווערן דאם געשריי פונעם בלוט, וואם עס האט איינגעזאַפּט אין זיך די ערד אין די וועלדער פון דעגוטש.

מרים קאטשערגינסקי-וואַסערמאַן

פודברודז
לינטופ
קימלישוק

פאדבראדז
לינטופ
קימעלישאק

די לעצטע תפילה

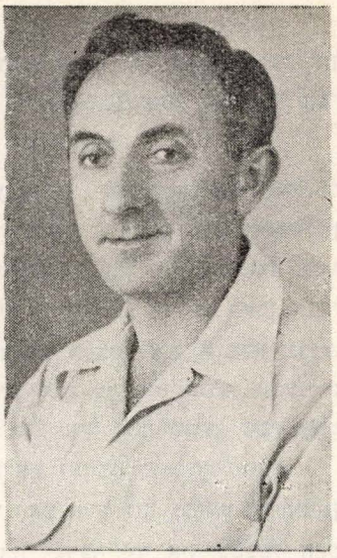
דער טאטע האט היינט די תפילין אויסגעטאן און הויך אַ קרעכץ געטאן אן אַ פארוואן, אן א פארוואס,
ס׳האט די שטילקייט געגעבן זיך אַ וויג, אין שטוב ווי אַ שווערער גלאק.
ווי א שווארצער פויגל האט אין זיין האנט געטאן א ציטער דער האלב־פארוויקלטער של־ראש.
און אַן אסטמע־קראנקער האט פון דרויסן אפגעענטפערט אים דער רעגנדיקער טאג.
דיינע קרעכצן, טאַטע, זענען שווערדן דינע, וואס שניידן מיטן גאנצן שארף אריין זיך אין די גלידער.
א, שריי ארויס, שטורעם אויף דעם ווייטיק פון דיינע יארן,
ס׳בעט די שטילקייט שוין פון יארן רייד, קול — די וועלט פארחושכטע, און נאך געשריי
לעכצן אלע ווינקלען דא אין שווייגעניש פארפארן.
א, רייס ארויס דעם שטורם פון דיין האַרץ, אזוי אַז שטיין זאל אויך דערהערן
און צעהולעטער געוויטער פון דיין בלוט זאל אַ שטורעם אויף דער וועלט פאנאנדער בלאזן.
ס׳זאל שטעטלדיקער צער אַלעמענס דארט ווערן
אוו ווי צו אַ טרינקענדיקער שיף, זאל מען ראטעווען זיך לאזן.
נאר שטיל, דער טאַטע וועט נישט שרייען היינט, נישט רעדן אויך אפילו.
ס׳בלייבט געשריי פארשטיקט ווי אַ שרפה אין די גלידער.
ס׳ריכטן ווינטן הארבסטיקע אויף די גאַסן, פארן שטעטל אפ די לעצטע תפילה
און קאשטאן־בוימער אויף די הויפן זאגן פארן שטעטל ווידוי.

1934

ביי די פלאמען

אַ ברכה מאך איך היינט, דאס אייניקל פון גולי ספרד, אויף אלע מערק און גאסן שעפטשע איך אַ ברכה,
אַ דאנק דיר, האר: מען נעמט מיך ווידער שוין אויף אלע פלעצער ברענען,
אַ סימן: נאך יארן הונדערטער פון שחיטות האט מען מיך נאך נישט צעבראכן,
אַ סימן, אז כ׳לעב — און מיין לעבן איז אַ ליכט וואס פארטראגן אים נישט אלע קענען
און ביי די שייטערס אלע ווארעם איך די הענט און זינג מיין שיר השירים,
פון אייביק בליען, אייביק וואקסן, אייביק יונג זיין, פול מיט כוחות,
ווער ס׳ווארפט אין פייער מיך, פארברענט אין פלאמען זיינע אייגענע געהירן.
און איך, אַ געלייטערטער, צעשפאר אויף אַלע וועגן זיך איינצונעמען מענטשנס מוחות.
כ׳שרייב היינט שוין מער קיין איכה ניט — נאר תורות גיב איך, נביאים נייע,
(ווייל אויב דער זוכער פון טרעוויר — קארל מארקס, איז ווי ישו פון נצרת אַ ברודער מיינער)
העי! ווארפט אין פלאמען מיך — דאס אייניקל פון גולי ספרד לאכט פון פייער.
איז פלאם אליין, און שייטערס זיינע טריט פאר אלע דערנער זיינען.

1934

אהרון באוואַרסקי

דער אויפקום און אנטוויקלונג פון שטעטל

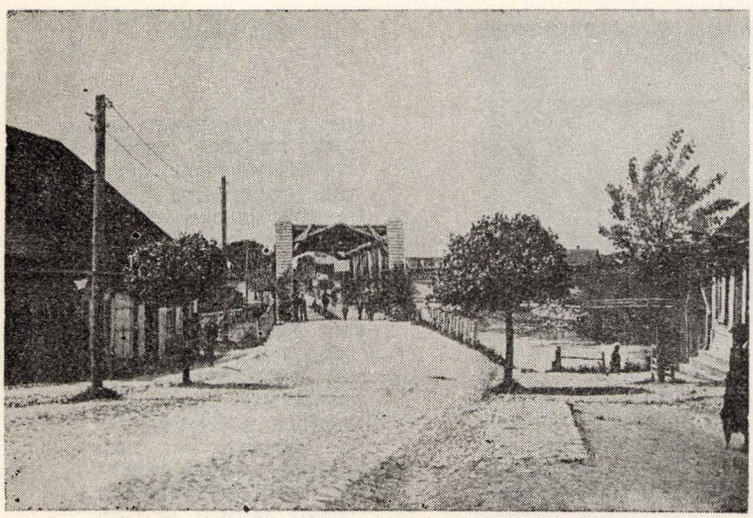
אַדבראַדז איז געווען איינע פון די פיל שטעטלעך, וועלכע האָבן געבילדעט די ווילנער יידישע פּראָווינץ. און ביז עס וועט קומען דער גרויסער יידישער עפּיקער, וואָס וועט קינסטלעריש שילדערן דאָס לעבן אין יענע שטעטלעך, ליגט אַ הייליקע פליכט אויף יעדן איינעם פון אונדז צו באשרייבן מיט די באַשיידענע מיטלען, וועלכע מיר פֿאַרמאָגן, אַלץ וואָס ער וויסט און האָט דאַרט איבערגעלעבט. אונדזער שרייבן וועט דינען אַלס אייביקע מצבה פֿאַר אלע יידישע קהילות, וועלכע האָבן דאַרט עקזיסטירט דורות־לאַנג און צום סוף אַזוי גרויזאַם פֿאַרניכטעט און חרוב געוואָרן.

אויפן גרויסן טראַקט, וואָס האָט געפירט פון ווילנע צו דער אַמאָליקער רוסישער גרענעץ, ביי דער באַן־ליניע, וואָס האָט פֿאַרבונדן אַמאָל וואַרשע מיט פעטערבורג, איז אין די יאָרן 65־1863 געגרינדעט געוואָרן דאָס שטעטל פֿאַדבראַדז. די טייכן זשעמיאַנע און דובינקע האָבן דורכגעשניטן דאָס שטעטל אין איין ריכטונג און די באַן־ליניע — אין אַ צווייטער ריכטונג. געדיכטע, סאָסנאָוע וועלדער האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטל פון אַלע זייטן און אַזוי אַרום געשאַפן אַ נאַטירלעך אָרט פֿאַר גלענצנדיקע דאַטשעס און פענסיאָנאַטן. דורך דער גאַנצע לענג פונעם שטעטל האָט זיך געצויגן אַ שאָסיי, וועלכער האָט פֿאַרבונדן ווילנע מיט סווענציאַן.

צוליב דער נאָענטקייט, בסך הכל 50 קילאָמעטער האָט מען פֿאַדבראַדז אָנגערופן: דער „פֿאַדער־צימער" פון ווילנע. דער צונאָמען איז טאַקע געווען ריכטיק, ווייל אַלע פֿאַדבראַדזער דאַטשעס זיינען זומער על פי רוב געווען באַזעצט מיט ווילנער יידן. דער נאָמען פון די פֿאַדבראַדזער דאַטשעס איז געווען באַרימט אין דער גאַנצער ווילנער וואיעוואָדשאַפט.

די באַפעלקערונג פון פֿאַדבראַדז איז באַשטאַנען פון: יידן, פֿאַליאַקן, ליטווינער, רוסן, איין קאראימער און איין טאטאר.

כדי פעסטצושטעלן די צאָל יידן פון שטעטל, האָט מען נישט געדאַרפט דורכפירן קיין ספעציעלע פאָלקס־ציילונג. מען האָט זיך געקענט אַוועקזעצן ביי אַ גלעזל טיי און מאַכן אין געדאַנק אַ מין „שפּאַציר" איבערן שטעטל און אויסרעכענען אַלע יידן. מען האָט געדארפט גיין פון גאַס צו גאַס, פון געסל צו געסל און אַנרופן יעדן יידן מיטן נאָמען,

די גרויסע בריק איבערן טייך זשעמיאַנע
אין אַ זייט איז געלאָפן דער טייך דובינקע

מאַכן אַ חשבון און אויסרעכענען וויפל יידן עס זיינען דאָ אין שטעטל.

פאַרשטייט זיך, אַז מ׳האָט אַזוי געקאָנט טאָן, ווייל מ׳האָט דאָרט יעדערן געהאַט ווי אויפן האַנט, געקענט קינד און קייט און מען וואָלט אויף אַזאַ אופן זיכער קיינעם נישט פאַרגעסן.

אַזאַ ציילונג האָט מען געדאַרפט אַנהויבן פון צופרינקער, אויף ווילנער גאַס, ביים אַריינפאָר אין שטעטל פון ווילנער זייט. פון דאָרט האָט מען געדאַרפט גיין אַרויף־צו ביז שמואל חיים מירסקי. אויפן וועג האָט מען נישט געדאַרפט אַרייַנ־רעכענען אדאסקן, דעם גוישקן מולער. ער האָט אַפילו גע־רעדט יידיש און גערופן יידן צו אַ מנין, כדי צו זאָגן קדיש, ווען זיין טאַטע איז געשטאָרבן. ער האָט אויך געקאָנט מאַכן אַ ברכה: ברוך אתה מלך עולם... פונדעסטוועגן איז ער פאָרט געווען אַ גוי און ס׳איז נישט געווען כדאי אים אַרייַנ־צונעמען אין חשבון.

פון מירסקין האָט מען געמוזט מאַכן אַ שפּאציר אַן אַ זייט און זיך אַרייַנכאַפּן צו די „בראזגונעס" — אַ משפּחה, ווו אַלע האָבן געערעדט מיט אַ מין קלינגעדיקער שטים, פונקט ווי עס האָבן געקלונגען די גלעקלעך, וואָס מ׳האָט אויפגע־האנגען ווינטער אויף די פערד...

פון דאָרט האָט מען געדאַרפט גיין ווייטער אַרויף, אויף דער אריאַנער גאַס, ביז שלמה דעם וואָליק־מאַכער און דאָן צוריק ביז בערל פיין.

נעבן בערלען וואָלט מען זיך געמוזט זייער היטן און גיין שטיל, ווייל דאָס איז געווען אַ ייד, וואָס האָט זייער שטאַרק אָפּגעהיט זיין געזונט. מ׳האָט נישט געטאָרט מאַכן אַ ווינט פאַרבייגייַנדיק נעבן זיין ווינונג, טאָמער וועט ער זיך חס וחלילה צוקילן... ווען ער איז געגאַנגען ווינטער אין גאַס, האָט ער מיטגענומען זאָמד אין די קעשענעס און געשאָטן פאַרויס, כדי זיך נישט אויסגליטשן. אָט אַזאַ אָפּ־געהיטענער ייד איז געווען בערל פיין.

פון דאָרט האָט מען געדאַרפט גיין ווייטער אויף ווילנער גאַס, פאַרביי דער קרעטשמע און אָנקומען צום שטעטלשן באַלעבאָס ר׳ ישראל בראַטאַניסקי. נעבן זיין הויז איז כדאי געווען זיך אָפּצושטעלן אויף אַ ווייליק, כדי צו הערן דברי תורה. ער איז געווען אַ גרויסער תלמיד חכם, אַ מלא וגדוש, אַ בקי אין ש״ס און פוסקים. הגם ער איז געווען שטענדיק פאַרנומען אין מסחר, האָט מען אים דאָך געזען גאָנץ אָפט זיצנדיק ביי אַ בלאַט גמרא און לערנען מיט התלהבות.

ר׳ ישראל בראטאניסקי האָט אויך ליב געהאַט צו העלפן אַ יידן אין אַן עת צרה און יעדער ייד אין שטעטל האָט געוווסט, אַז ביי אים קען מען תמיד באַקומען אַ גמילות חסד אַדער סתם אַ פריינדלעכע עצה.

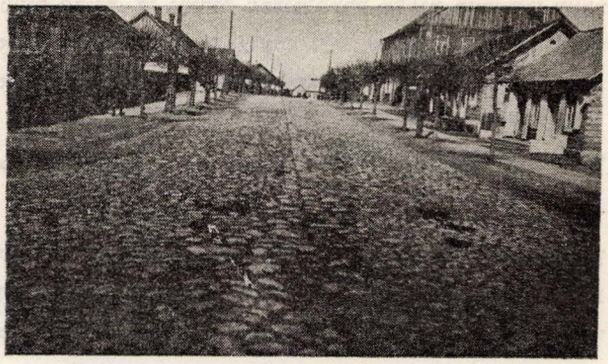
אויפן וועג אַהין דאַרף מען אויך דערמאָנען אַן אַנדערן באַלעבאָס, וועמען מ׳האָט אין שטעטל געפרופן: אברהמקע „פייגל". שמחת תורה פלעגט ער זיך אַזוי אָנשיכורן, אַז ער פלעגט קוים טרעפן צו קומען צו זיך אַ היים.

פון דאָרט האָט מען געדאַרפט אַריבערגיין דאָס קליינע בריקל, אויף באיארעל צו. מ׳האָט דאָן געקענט געפינען ר׳ לייבע לאפן, זיצנדיק אויף דער פריזבע פון זיין הויז. אַ באַזונדערן פאַרגעניגן האָט ר׳ לייבע געהאַט צו זיצן און קוקן שעהן לאַנג, איבער דער זשעמיאַנע.

נישט ווייט פון ר׳ לייבע לאָפּ האָט געווווינט פישל דער שנייידער. דאָס איז געווען אַ ייד, מיט אַ שיינער, מאַיעסטאַ־טישער באָרד און מיט אַ שטענדיק ליבלעכן שמייכל אויפן פנים. ער פלעגט שטיין, מיטן טלית קטן אַרויסגענומען, זינגען אַ ניגון און דערביי צושניידז

דאס דאָזיקע בילד פון פישל רודניצקי, וואָס איז אָפּגע־דרוקט געווואָרן אין דער יידי־שער טאָג־צייטונג „פאָר־ווערטס", וואָס דערשיינט אין אמעריקע, האָט באַווייזן דעם באַזונדערן טיפּ יידישן שניי־דער אין ליטווישן שטעטל, ביי דער אַרבעט און ביים לערנען אין די שעהן פון אָפּרו. ביידע האָט ער געטון מיט דער זעל־בער איבערגענומענקייט, וואָס האָט אין אים אַרויסגעברענגט די יידישע ניגונים, וועלכע ער האָט זיך צוגעזונגען אין אַלערליי נוסחאות, פאַרבענק־טע, אומעטיקע טענער און רופנדיקע געזאַנגען, וועקנדי־קע צו אויסדויער און גוטע מעשים.

פּילסוסדקי גאַס

אַ פּוילישער אָפּיציר האָט אים אַמאָל פּאָטאָגראַפּירט און דאָס בילד איז געווען אָפּגעדרוקט אין ניו־יאָרקער „פּאָר־ווערטס".

פון פּישלען האָט מען זיך געדאַרפט פּאַרנעמען אויף לינקס און גיין אין דער ריכטונג צו דער מיל.

נישט ווייט פון דער וואַסער־מיל, אויפן ברעג שטעטל, אונטער אַ בערגל, איז געשטאַנען אַ קליין הייזל, ווו עס האָט געווינט שלמה דער גריבענער.

צוריקגייענדיק האָט מען געדאַרפט ווידערפּאַרבייגיין די זעלבע גאַס, ווייל עס איז נישט געווען קיין אַנדערער וועג אַנצוקומען צו דער גרויסער בריק. אויפן וועג אַהין האָט מען געקאָנט טרעפן ר׳ שעפּטלען, ווי ער זיצט און לייענט אַ בוך. ער איז אין מיינע יאָרן שוין געווען אַ ייד, אין די אַכציקער יאָרן. פונדעסטוועגן איז ער תמיד געווען מונטער און לעבעדיק. ער פלעגט שפּילן שאַך און דאַמקע, האָט געלערנט אַ בלאַט גמרא האָט אָבער אויך געלייענט אַ מאָדערן בוך און אָפילו אויך אַ ראָמאַן. ער האָט געקאָנט גוט רוסיש און האָט אויך ליב געהאַט צו הערן אַ קאָנצערט. ס׳איז געווען אַ פאַרגעניגן צו כאַפּן מיט אים אַ שמועס. ביי יעדער געלעגנהייט האָט ער געהאַט אַ וויץ אָדער אַ גלייכווערטל, הכלל: אַ ייד מיט גרויסע מעלות, אַ סינטעז פון אַלטן און נייעם דור.

פון אים איז מען אַרויפגעגאַנגען אויף קייסונער גאַס, ביז צום דאָקטאָר ריזשעווסקי. פון דאָרט איז מען אַנגעקומען צו דער פּילסודסקי גאַס, וועלכע האָט זיך געוואַקסן פּאַר דער הויפּט גאַס פון שטעטל.

דאָרט וואָלט כדאי געווען זיך אַריינצוכאַפּן אין טייבעגאַלדעס האָטעל. פון איר איז מען געגאַנגען פּאַרבי סענדער קאָגאַנען, דעם אָפּטייקער כאווקין, און דעם זייגערמאַכער לובאצקי.

איידער מען איז אַריבערגעגאַנגען די באַן־ליניע האָט מען זיך געקענט דערמאַנען, אַז דאָרט האָט אַמאָל געלעבט לייזער דער מלמד, אַן אינטערעסאַנטער טיפּ אין שטעטל. נאָכן אַריבערגיין די באַן־ליניע האָט מען געמוזט גיין נאָר אין דער לינקער זייט. רעכטס פון וואַקזאַל האָבן געווינט נאָר גויים.

פון דער אַנדער זייט באַן־ליניע האָט געווינט מייקע קראל, אַ הויכער, דיקער און בריי־פּלייציקער יונגערמאַן, וועלכער איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער געגנט אַלס גרויסער גבור. די יידן אין שטעטל האָבן מיט אים שטאָל־צירט און אין זיין אַנווועזנהייט האָט מען זיך געשפּירט עפּעס זיכערער. אַלע גויים האָבן פאַר אים געציטערט און זיי האָבן זיך טאַקע באַמיט מיט אים נישט אַנצוהויבן.

פון מייקע קראל האָט מען געדאַרפט גיין ווייטער, אויף סוועניציאַנער גאַס און דאַן איז מען סוף סוף אַנגעקומען צום בית עולם. דאָס איז געווען דער בעסטער סימן, אַז מיר האָבן די ציילונג פאַרענדיקט. וועג מיר וואָלטן דאַן אונטערגעצויגן דעם לעצטן סך הכל, וואָלטן מיר זיכער באקומען, אַז אין פאָדבראָדז ווויגען אַרום און אַרום, קינד און קייט, מענער און פרויען, אַלט און יונג, בערך אַ־960 יידישע נפשות.

דאָס רעליגיעזע לעבן

אין פאָדבראָדז זיינען געווען צוויי בתי מדרשים אין עטלעכע קלענערע מניינים. דאָרט פלעגט זיך צונויפקלייבן אין די שבתים און ימים טובים די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג. אין בית מדרש האָט מען געהאַט אַ געלעגנהייט זיך צו באַגעגענען מיט פריינד און באַקאַנטע און הערן נייעס פון שטעטל און פון דער בריטער וועלט.

גאַנץ אָפט האָט מען געהערט אַ דרשה פון הרב פערסקי אָדער אַ מגיד אַ גאַסט אין שטעטל. הרב פערסקי איז געווען אַ ייד, אַ תלמיד־חכם, אַ פּיקח און האָט געהאַט אַ שאַרפן מוח.

פון די כלי קודש אין שטעטל איז נאָך כדאי צו דערמאָנען דעם חזן און די צוויי שוחטים.

דאָס לעבן אין בית מדרש האָט זיך אויסגעדריקט אויך אין רייסערייען אַרום דער קאראבקע אָדער אין אויסדינגען אַ „פּעטע" עליה.

די חזקה אויף פּתיחה ביי נעילה אין יום כפור האָט געהאַט די פאַמיליע שקלאראוויטש. איסר דער קצב פלעגט שטענדיק אָפּקויפן דאָס פאַרטיילן פון „אתה הראת לדעת".

דאָס בית מדרש האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין לעבן פון די יידישע קינדער אין שטעטל. דאָרט האָבן זיי געלערנט מיטן רבין זימל־איציק. פורים פלעגן זיי באַווייזן אַנדערע „ידיעות", ווי אַזוי צו שיסן און אַוועקהרגענען המנען.

שוין אַ לאַנגע צייט פאַר פורים פלעגט די יוגנט אַנהויבן צו פראָווענען שליסלען, אַנזאַמלען שוועבעלעך, צוריכטן טשוועקעס און זיך גרייטן צום גרויסן „קאַמף" מיטן יידישן שונא אין פרס.

וועג מען האָט אַנגעהויבן לייענען די מגילת אסתר, האָבן אַלע געוואָרט מיט אומגעדולד, אַז מ׳זאָל שוין דערמאָנען

דעם צורר ישראל. תיכף ווי דער בעל קריאה פלעגט נאָר אויסרופן דעם נאָמען „המן", פלעגט אויסברעכן אין גאַנצן בית מדרש אַן אמתע „פערעסטרעלקע", אַזוי אַז די וועגט פלעגן ציטערן. אין דעם האָבן די קינדער אוסגעדריקט זייער ווילן צו קעמפן און צו באַזיגן די יידישע שונאים.

אַן אַנדערער יום טוב, וועלכער פלעגט פאַרשאַפן פיל פרייד דער יידישער יוגנט, איז געווען שמחת תורה. מען האָט געזונגען און געטאַנצט, געטרונקען און גוט צוגעבייסן, אָבער מען פלעגט זיך אויך גרויסן מיט דער עליה, וואָס מען פלעגט באַקומען. מ׳האָט זיך דאַן עפעס געפילט זעלבסט־שטענדיק און דערוואַקסענער ווי אַ גאַנץ יאָר.

אַ גאָר ספּעציעלע אַטמאָספער אין שטעטל האָט געשאַפן דער יום כיפור. אַפילו די גויים פלעגן מורא האָבן פאַר דער נאַכט פון יום כיפור און האָבן איר אַנגערופן: „סטראַשנאַ נאַץ", ד. ה. די שרעקלעכע נאַכט.

אויך תשעה באב פלעגט דער בית מדרש פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ זאַמל־פונקט פאַר דער יידישער באַפעלקערונג. די יוגנט פלעגט זיך וואַרפן מיט שישקעס און פאַרוואַנדלען דעם טרויער־טאָג אין אַ מין שפילעכל.

אין טאָג פון שמחה בית השואבה האָט אין בית מדרש אפילו געשפילט דער אָרקעסטער פון דער „פאזשארנע", וועלכע איז באַשטאַנען נאָר פון יידן.

אין די בתי מדרשים האָט זיך אויך אָפגעשפילט דאָס לעבן פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין שטעטל. אַלע ציוניסטישע רעדנער און אַגיטאַטאָרן פלעגן דאָרט אַרויס־טרעטן. ביי דער עליה לתורה פלעגט מען גאַנץ אָפט געבן אַ תרומה פאַרן קרן קימת אָדער פאַרן קרן היסוד. אַלע ציוניסטישע אָקציעס און זאַמלונגען פלעגן פאָרקומען אין די בתי מדרשים.

ווען די יידישע וועלט האָט געפייערט אַ גרויסן נאַציאָנאַלן יום טוב ווי צ. ב. די באַלפור־דעקלאַראַציע אָדער די דערעפנונג פון דעם אוניווערסיטעט אין ירושלים, איז די שמחה פאַרגעקומען אין אַ בית מדרש. און פאָרקערט, ווען די מאָנדאַטאָרן־רעגירונג האָט אַרויסגעגעבן עפעס אַ גזירה אָדער די אַראַבער האָבן געמאַכט אַן אָנפאַל אָדער אַ שחיטה, איז אין בית מדרש פאָרגעקומען אַ טרויער־פאַרזאַמלונג אָדער אַ פראָטעסט־מיטינג.

אין גרויסן בית מדרש פון שטעטל האָט פאָרבראַכט אַ לאַנגע צייט דער פרוש, וועלכער איז געווען אַ סופר סת״ם און האָט נישט געווויסט זיין אמתן נאָמען און מען האָט אים דערפאַר גערופן נאָר: דער פרוש.

פאַר די קינדער איז דאָס איבערהויפט געווען אַ טיפ — אַ רעטעניש און אַלע פלעגן אויף אים קוקן נייגעריק, ווי אויף אַ וווּנדער.

דער צווייטער בית מדרש איז געווען כמעט נאָר אַ מקום תפילה. די גמילות חסדים־קאַסע פלעגט פאָרטיילן דאָרט אַלע הלוואות. קיין ספּעציעלע זכרונות און איינדרוקן זיינען אָבער פון אים נישט פאַרבליבן.

די פאַלקס־שולן

פון אַלע יידישע אינסטיטוציעס אין שטעטל האָבן געשפילט די וויכטיקסטע ראָל די פאַלקס־שולן. אין ערשטן וועלט־קריג, בעת דער דייטשער אָקופאַציע, האָבן די יידישע קינדער געלערנט אין דער אַלגעמיינער צוואַנגס־שולע. נאָך דער מלחמה, ווען די פאָליאַקן האָבן איינגענומען אונדזער געגנט, האָט זיך אין פאָדבראָדז געגרינדעט אַ יידישע שול. זי האָט זיך צוערשט געפונען אין הויז פון אַ דאָטשע, וועלכע האָט געהערט צו אַ ווילנער רייכן יידן, מיטן נאָמען קאַמין. יענץ הויז איז געווען צוגעפאַסט נאָר פאַר אַ זומער־וווינונג און דערפאַר זיינען דאָרט נישט געווען קיין אויוונס אין אַלע צימערן. וויינטער האָבן די קינדער און די לערער געליטן פון די שרעקלעכע קעלטן. אין אַ פראָסט איז געווען שווער צו לערנען.

זומער און פרילינג איז דאָרט געווען זייער אנגענעם צו לערנען, אָבער דווקא דאַן האָט מען געמוזט באַפרייען דאָס הויז, כדי עס אָפּצוגעבן פאַר די ווילנער דאָטשניקעס.

יענע שול האָט זיך געפונען אין שווערע עקאָנאָמישע באַדינגונגען. די לערער פלעגט מען באַצאָלן נאָר פאַר 10 חדשים אין יאָר. די צוויי זומער חדשים האָט מען זיי אַראָפּ־געערבנט פון שכר לימוד.

אין צווייטן לערן־יאָר האָט מען געפונען אַן אַנדערע ווווינונג פאַר דער שול. מען האָט אָפּגעדונגען ביי יודל עפשטיינען דעם צווייטן עטאַזש און דאָרט איז געווען ווינטער אַ סך באַקוועמער צו לערנען.

אין מיין זכרון זיינען געבליבן אייניגע־קריצט די לערערין דאָבקע און דער לערער ווילענציק. זיי זיינען געווען באַליבטע און איבערגעגעבענע לערער.

די יידישע שול האָט אָבער לאַנג נישט עקזיסטירט. די שווערע עקאָנאָמישע לאַגע, אין אָנפאַנג פון די צוואַנציקער יאָרן, דער מאַנגל פון לערן־ביכער און לערער — דאָס אַלץ

יידישע פאַלקס־שול 1928

תרבות 1924

אונטן: רינג, ליובע קראָל, גוטע מירסקי, יהודית פעלער, חיה שאפּירא, משה מירסקי, לערער, חנא בליץ, רחל פּאטאשניק, צילע לובאָצקי, לייב אַרמאַן.
אויבן: לאה מירסקי, אַסקע גאַרדאַן, אהרון באַוואַרסקי, אברהם כאַרמאַן, יצחק וויליאַן, שבתאי מירסקי בן־ציון איינגעלצין.

האָט געבראַכט צו דער ליקווידאַציע פון דער יידישער שול.

איך געדענק למשל, ווי דער הילפס־קאָמיטעט האָט געטיילט טאוולען מיט גריפלען צום שרייבן, ווייל עס האָבן אויסגעפעלט העפטן מיט בלייערס. מען האָט געגעבן אַ טאוול פאַר יעדע צוויי שילער. איך אַליין האָב באַקומען אַ טאוול בשותפות מיט טוינע עפשטיין. זי האָט נישט געוואָלט קיין האַלבן טאוול און אַזוי אַרום האָב איך זוכה געווען.

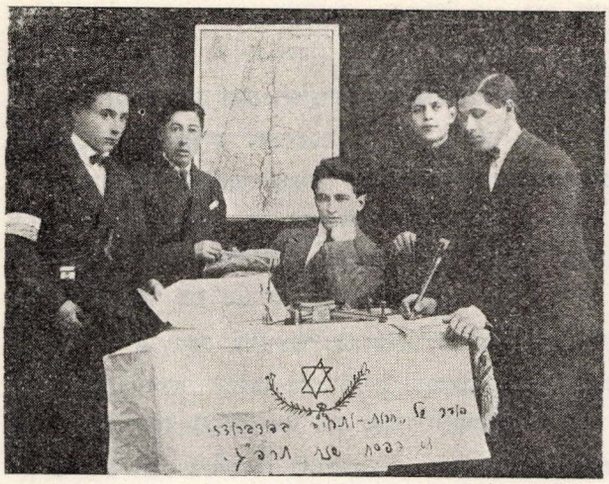
נאָכן שליסן די שול האָבן די יידישע קינדער געלערנט פּריוואַט ביי דעם לערער בעקער, אין שיליאניכעס שפּעטער־דיקן האָטעל. נאָר געציילטע און רייכע קינדער זיינען אַוועק־געפאָרן קיין ווילנע און זיינען דאָרט אַנגעקומען אין דער יידישער רעאַל־געמנאַזיע און אין דער באַקאַנטער מיטל־שול פון סאָפּיע מארקאוונע גורעוויטש.

דער מצב האָט געדויערט עטלעכע יאָר. ערשט אין יאָר

החלוץ — 1925

אונטן: שרה קאָוואַרסקי, —— מירסקי, דאניעלעוסקי, מאָטל שמידט, עלקע חפץ, הנא בליץ, ——.
עס זיצן: בן־ציון אַראָנאָוויטש, עזריאל פּאָטאָשניק, באַנקאָווער, נחמן באַוואַרסקי, ראובן באַוואַרסקי, מיכאל באַוואַרסקי, נאטע מירסקי.
עס שטייען: יצחק בליץ, אברהם אבראָמאָוויטש, מאיר בליץ.
אין דער הויך: ריווקינד, שמידט, דוד לאָפּ, ——, פּאטאָשניק.

חרות ותחיה, שנת תרפ"ג

מאָטל שמידט, שאפּירא, אברהם אבראָמאָוויטש, נחמן באַוואַרסקי, ישראל עפשטיין.

1924 איז ענדלעך געגרינדעט געוואָרן די „תרבות"־שול, וואָס האָט זיך געפונען ביי אַבראָשע קראל אין הויז, אויפן צווייטן עטאַזש. אירע ערשטע לערער זיינען געווען: קאָפּעלאָוויטש, דאנישעווסקי, בליץ און די לערערין העלענאַ.

אַ סך יידישע קינדער האָבן אויך געלערנט אין דער פּוילישער פּאָוושעכנער שול, אין באַיארעל, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ גאַנץ הויכן ניוואָ. יענע קינדער זיינען געווען פון עלטערן, וועלכע האָבן נישט דערצויגן זייערע קינדער אין ציוניסטישן גייסט.

די „תרבות"־שול האָט געהאָט אַ קאָלאָסאַלע באַדייטונג פאַר דער אַנטוויקלונג פון אַלע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, ווי: השומר הצעיר, החלוץ, צעירי ציון, החלוץ הצעיר א. א. וו.

אַ דאַנק דער תרבות־שול האָט זיך די יידישע באַפעל־

בית ספר תרבות 1930

פון רעכטס אויף לינקס זיצן: סאָניע כאַרמאַן, אסתר ריווקינד, אַ לערער, ——, ——, ——, ——, קייקע רינג, איטע קאָלאָנסקי, חנא כארמאן, כארמאן, פריידע בראטאניסקי, אשר לייזעראָוויטש, לייזער מירסקי, יקותיאל איינגעלצין, אליהו שילאן ——, שאול לאפ, לייזער טראכטענבערג, אליהו קראָל, טוביה לוביטש, אברהם מירסקי, ——.

קערונג באַקאַנט מיטן ציוניסטישן אידעאַל און מיט דער ווידער־אויפלעבונג פון עברית.

תנ"ך און עברית האָט געלערנט דער גלענצענדער לערער קאפּעלאָוויטש. פאַליע דאנישעווסקי איז אַליין געווען אַן אבסאלוועט פון אַ העברעאישער גימנאַזיע און האָט געוואָלט אַ וווּנדערבאַרן עברית. ער האָט אויפגעדעקט פאַרן עולם די שיינקייט פון דער העברעאישער שפּראַך, וועלכע איז געווען אַלעמען פרעמד אין טאָג־טעגלעכן לעבן.

חנן בליץ, דער ערשטער פאָדבראַדזער סטודענט אין יענער צייט, האָט געגעבן די יידישע קינדער אַ גוטן יסוד אין מאַטעמאַטיק, געאָגראַפּיע און נאַטור־וויסנשאַפט.

פּויליש האָט געלערנט די לערערין העלענאַ, אַ יידישע טאָכטער, וועלכע האָט אויסגעצייכנט באַהערשט די פּוילישע שפּראַך און ליטעראַטור.

אָט די אַלע אויבנדערמאָנטע לערער האָבן געלייגט אַ פעסטן פונדאַמענט פאַר אַ וועלטלעכער פּאָלקס־שול אין דער העברעאישער שפּראַך און אין דער גאַנצער געגנט האָט מען געוווסט, אַז אין פאָדבראַדז עקזיסטירט אַ גוטע תרבות־שול.

די שול האָט אין אונדז אריינגעגאָסן אַ נאַציאָנאַלן גייסט. מיט באַגייסטערונג פלעגן אונדז די לערער ברענגען יעדע ידיעה וועגן ארץ ישראל. קיינמאָל וועל איך נישט פאַרגעסן דעם אימפּאָזאַנטן יום טוב אין שטעטל, וועו ס'איז געעפּנט געוואָרן די העברעאישע אוניווערזיטעט אין ירושלים. די שול־קינדער האָבן געפּראָווט דעם יום טוב אין אַ וואַלד, אויף אַ בערגל, לעבן די נאָוויצקיס.

די ערשטע תרבות־שול האָט עקזיסטירט בלויז צוויי יאָר און צוליב איר גרויסן דעפיציט האָט זי זיך געמוזט שליסן.

אין עטלעכע יאָר אַרום איז זי אָבער ווידער געעפּנט געוואָרן אַ דאַנק דער הילף, וועלכע מ'האָט באַקומען פון

צופּים

אונטן: סלאָווע לאַפּ, חיה נאַראַצקי, ניוטע עפּשטיין, מירעלע קאַפּעלאָוויטש, פייגע סקורקאָוויטש, פייגע מירסקי, גלאַס ,שרה רייזענבערג, אסתר טראַקינסקי, חיה שאפּירא, לייבע אַרמאַן, מינע לייזעראָוויטש, שבתאי מירסקי, אברהם כארמאץ, משה מירסקי, זאב בראטאניסקי, משה לאפּ, פאני ראַבינאָוויטש, דבורה פּעלער, חיה ווילי‌אן, חנה כארמאץ.

השומר־הצעיר

עס זיצן: ישראל גאָרדאָן, לאַפּ, לייזער טראכטענבערג, שאול לאַפּ, לייזער מירסקי, יקותיאל איינגעלצין, יאַשע שקלאראָוויטש.

2טע שורה: אברהם גאָרדאָן, ——, לייזעראָוויטש, אברהם כארמאץ, ——, פענקע סאַכנאָוויטש, אהרון באווארסקי, סאַניע כארמאץ, ——, שייקע כארמאץ.

3טע רייִ: שלום שקלאראָוויטש, בערל איינגעלצין, ——, אסתר טראַקינסקי, חנה כארמאץ, לאה כארמאץ, זאב בראטאניסקי, שרה רייזענבערג, יהודית זאַק, אסתר ריווקינד, לייפער, שרה ווילי‌אן, חיה נאַראַצקי, מינע לייזעראָוויטש.

אויבן: טייבע כארמאץ, בן־ציון איינגלעצין, צפורה אַרמאן, ראובן פאטאשניק, חנא באלטווינק, צפורה מאלי‌אראָוויטש, דבורה פעלער, פייגע סקורקאָוויטש, אלישבע סקורקאָוויטש, רחל פאטאשניק, פייגע מירסקי, ציליא שפארבער, חיה מירסקי, העניא לאַפּ, ניטע עפּשטיין, יצחק ווילי‌אן, לייב בליץ, חיה בליץ, משה לאַפּ, ישראל פעלער, שבתאי מירסקי, — גלאז, — לינדע.

מרכז „תרבות". זי האָט זיך דאַן געפּונען אין שכנות מיט דער פּאָלקס־באַנק און האָט שוין פאַרמאָגט אַ פיל בעסערע דירה ווי די ערשטע שול.

דערווייל האָט זיך אַנגעהויבן די חלוצישע עליה פון אונדזער שטעטל. די ערשטע פּאָדבראַדזער עולים זיינען געווען: נאטקע מירסקי, נחמן־לוי באווארסקי און ירחמיאל פאטאשניק. די ציוניסטישע פאַן אין שטעטל האָבן איבער־גענומען בר־מצווה־יינגלעך.

די עקזיסטענץ פון דער שול איז געווארן לייכטער. די אייביקע פראַגע פון לערער און לערן־ביכער איז געלייזט געוואָרן. די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן געהאָלפן אויסהאַלטן די שול אויך פון דער מאַטעריעלער זייט. די עלטערן האָבן געצאָלט שכר לימוד נאָר לויט זייערע מעגלעכקייטן. אַ גרויסן טייל פון בודזשעט האָט מען באַקומען אַ דאַנק פאַר־שידענע זאַמלונגען, אַקציעס, באַשטייערונגען, בילמל־טעג און דער עיקר: אַ דאַנק די פּאַרשטעלונגען פון דראַמאַטישן קרייז.

אין עלטערן־קאָמיטעט האָבן אַנטיילגענומען אויך 16—17 יאָריקע בחורים און מיידלעך, חברים פון „השומר הצעיר". צוערשט איז דאָס אַפילו אויסגעקומען מאַדנע, אַז נישט־עלטערן מישן זיך אקטיוו אין אַן עלטערן־קאָמיטעט. ביס־לעכווייז האָט מען זיך דערצו צוגעווויזינט און געקוקט דערויף ווי אויף אַ נאַרמאַלער דערשיינונג

די פֿאַלקס־ביבליאָטעק

דער שטאָלץ פון אַלע פֿאָדבראָדזער יידישע אינסטיטוצ־יעס איז געווען די פֿאָלקס־ביבליאָטעק. זי האָט פֿאַרמאָגט אין דער לעצטער צייט איבער 4000 ביכער און האָט געהאַט אַ וויכטיקע באַדייטונג פֿאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער יוגנט ווי אויך פון די דערוואַקסענע משכילים.

די ביכער זיינען געווען אין יידיש, עברית, רוסיש, פויליש און דייטש. אַרום די וואַלן צו איר פֿאַרוואַלטונג פלעגן שטענ־דיק פֿאָרגעקומען געזעלשאַפֿטלעכע און פֿאָליטישע קאַמפֿן. יעדער צד האָט געוואָלט באַקומען אַ גרעסערן איינפלוס אויף דער ביבליאָטעק. סיי די יידישיסטן און סיי די ציוניסטן האָבן זיך באַמיט אַרייַנצושרייבן וואָס מער לייענער־מיט־גלידער, כדי צו באַקומען בייַ די וואַלן מער שטימען.

די פֿאַרוואַלטונג פון דער פֿאָלקס־ביבליאָטעק האָט אויך דורכגעפֿירט פיל קולטור־אונטערנעמונגען. זי האָט, למשל, איינגעאָרדנט ליטעראַרישע משפטים, פֿאָרלעזונגען און רעפע־ראַטן. נאָר איר איז צו פֿאַרדאַנקען דעם פֿאַקט, וואָס אַ סך יונגעלייט האָבן זיך דערווייטערט פון דער אַטמאָספֿער פון אַ־66 און פון אַ־501...

די ביבליאָטעק האָט אויך געבראַכט פיל נוצן די טויזנ־טער דאָטשניקעס יעדן זומער. דריי חדשים אין יאָר האָט זיך אַרום איר געפילט אַ ברויזנדיק לעבן. די גרויס־שטאָטישע איינוווינער זיינען נתפעל געוואָרן פון דער פֿאָדבראָדזער ביבליאָטעק און האָבן זי באַרימט געמאַכט אין דער גאַנצער ווילנער געגנט.

צוערשט האָט די ביבליאָטעק זיך געפונען אין געדונגענע בנינים. שפעטער האָט מען אָנגעהויבן זאַמלען „ציגל" און אַדאַנק די פֿאַרשטעלונגען פון אַמאַטאָרן־קרייז האָט מען באַקומען די פינאַנסיעלע מעגלעכקייטן אויסצובויען אַן אייגע־נעם בנין. אזא זאַך איז אין דער גאַנצער פראָווינץ ביז דאַן נישט געווען באַקאַנט. אין ערגעץ האָט מען נישט געחלומט אפילו צו פֿאַרמאָגן אַ ספּעציעלן בנין פֿאַר אַ ביבליאָטעק. אין דער הינזיכט האָט זיך פֿאָדבראָדז באמת אויסגעצייכנט.

דער זאַל פון דער פֿאָלקס־ביבליאָטעק האָט אויך געדינט פֿאַרן טעאַטער. און דאָרט פלעגן שפּעטער פֿאָרקומען אַלע טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען. זייט דאַן האָט מען נישט געדארפט פֿאַר יעדער פֿאַרשטעלונג אַרויספירן די „באַטשקעס" פון דער „פֿאָזשאַרניע־קאַמאַנדע" און זיי דערנאָך אַריינפירן צוריק. נאָר אַלע מאַטערנישן איז יענער „לאָקאַל" נישט געווען צו־געפאַסט פֿאַר אַ טעאַטער.

מיטן אויסבויען דעם בנין פון דער פֿאָלקס־ביבליאָטעק האָט פֿאָדבראָדז זוכה געווען צו אַן אייגענעם טעאַטער־ווינקל, וואָס איז געווען אַ זעלטנהייט אין אונדזערע אַרומיקע שטעטלעך.

דער דראַמאַטישער קרייז

ווי אומעטום האָט אויך די פֿאָדבראָדזער יידישע יוגנט געוואָלט גיפינען אַ קולטורעלן אינטערעס אין לעבן און אַן אַטמאָספֿער פון פֿאַרווייַלונג. דאָס האָט איר געגעבן דער דראַמאַטישער קרייז. יעדע פֿאַרשטעלונג האָט אַריינגעגאָסן אַ סך לעבן אין דער פֿאַרגליווערטקייט פון קליינעם שטעטל.

על פי רוב זיינען די פֿאַרשטעלונגען געווען אין יידיש, אָבער עטלעכע מאָל האָט מען אויך געשטעלט פיעסן אין עברית.

די פֿאָפולערסטע פיעסן, וועלכע מען האָט ביי אונדז געשטעלט, זיינען געווען פון שלום עליכמען און גארדינען.

די שטעטלשע יוגנט האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער טעטיקייט פון אַמאַטאָרן־טעאַטער מיט לייב און לעבן. דאָרט האָט מען גיפונען סיי אינטערעס און סיי פֿאַרווייַלונג. אויסער־דעם איז דאָס געווען די איינציקע מעגלעכקייט פֿאַרן גרעסטן טייל פון דער יידישער באַפֿעלקערונג צו זען אַ פֿאַרשטעלונג.

אויך פון קינסטלעריש שטאַנדפונקט איז זיך נישט געווען וואָס צו שעמען. פֿאָדבראָדז האָט פֿאַרמאָגט עטלעכע גרויסע טאַלאַנטן, וועלכע וואָלטן זיכער געקענט אויפטרעטן אין אַ גרויס־שטאָטישן טעאַטער.

זומער פלעגן אויף די פֿאַרשטעלונגען קומען אויך אַ סך דאַטשניקעס, וועמען עס האָבן קיין טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען אויך אַ גאַנץ יאָר נישט געפעלט. אויך זיי זיינען געווען אַנט־ציקט פון אונדזערע קינסטלעריש דערגרייכונגען. אפילו אויפֿן געביט פון די דעקאָראַציעס זיינען געווען גרויסע דערפאָלגן.

אַ לענגערע צייט איז דער רעזשיסאָר געווען אליהו ליכט. אַלע געדענקען נאָך עד היום זיינע „קוני לעמלס", „דער גרוי־סער גאָווינס", טוביה דער מילכיקער", „זיבן געהאַנגענע" א. א. וו.

מיט גרויס דערפאָלג האָבן אָנטיילגענומען צוויי גימ־נאַזיסטן: חיותה עפשטיין און בן ציון איינגעלצין אין אויס־פירן דעם „זינגער פון זיין טרויער" פון אסיפ דימאָוו.

עס פלעגט אפט טרעפן, אַז דער עולם האָט געמוזט גיין צוריק אהיים, ווייל אין דער קאַסע זיינען שוין מער נישט געווען קיין בילעטן צו פֿאַרקויפן. דער גרויסער זאַל פון דער ביבליאָטעק אין שטענדיק געווען אָנגעפֿאָקט, קאָפּ צו קאָפּ. אָפט פלעגט מען אויך שפילן אַ צווייטן מאָל און עס זיינען אויך געווען צייטן, וועו מ'איז אַרויסגעפֿאָרן, באווייזן וואָס מען קען, אין אַן אָנדער שטעטל. דער פֿאָדבראָדזער דראַמאַטישער קרייז איז געווען אַ שם דבר אין דער גאַנצער געגנט און אומעטום האָט מען גערימט אונדזערע אַמאַטאָרן־אַרטיסטן.

דער אַרקעסטער

גלייך, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן שטע־
טלשע יונגעלייט אַרגאַניזירט אַ סטרונע־אַרקעסטער. מען
האָט ביסלעכווייז איינגעשאַפט אַלע נויטיקע אינסטרומענטן,
דער עיקר: מאַנדאָלינעס און גיטאַרעס און מען האָט אָנגעהויבן
שפּילן. אַלס די בעסטע מוזיקאַלישע כוחות אין שטעטל האָבן
זיך דאָן געהאַלטן: חיים לונעווסקי, אברָהָם שקראָווויטש,
חיים פיין און די דריי ברידער באווארסקי. אַברָהָם פלעגט
באגלייטן אויפן קלאַווייר, די אַנדערע האָבן געשפּילט מאַנדא־
לינע, גיטאַרע און באַלאַלייקע. דער אַנסאַמבל האָט אפילו 5
וואָכן נאָכאַנאַנד געשפּילט, אָוונט, אָוונט, אין אוקראַאיניש
טעאַטער פון רודענקא, ווען ער האָט באַזוכט פּאָדבראָדן.

זייער אָפט פלעגן אויך פּאַרקומען קאָנצערטן, מיט אַ
רייכן פּראָגראַם פון קלאַסישער מוזיק און פּאָלקס־לידער.

עס איז באַזונדערס צו באַווונדערן, וואָס אָט די אַלע יונגע־
לייט האָבן אַרויסגעוויזן אַ מוזיקאַלישן טאַלאַנט און מיט
דערפאָלג געשפּילט, הגם קיינער פון זיי האָט אין זיין לעבן
„נישט געזען קיין צייכן פון אַ נאָט"...

אין יענער צייט איז אין שטעטל קיין ראַדיאָ נאָך נישט
געווען און נאָר אין געציילטע הייזער האָט זיך געפונען אַ

פייער־לעשער

אונטן: ——, ישעיהו רודאָמין, חיים פיין, אברהם גאָרדאָן, פייוש לוביטש, אשקע גאָרדאָן, שאפירא. ישעיהו לאפ, ——, אבראשע שקלאראָוויטש, לייב זילבער, בורמישץ', ——, פרץ לאפ, ישראל עפשטיין.

עס שטייען: בן־ציון אַבראמאָוויטש, קאָוואַרסקי, חנא יאוויטש, ירחמיאל טראקינסקי, ——, ——, עזריאל פאטאשניק, מיכאל באווארסקי, ——, ——, אברהם אבראמאָוויטש, דוד לאפ, ——, אברהם גאָרדאָן, חיים לונעווסקי, ——, ——, ——, ——, יצחק זילבער, שמואל קראָל, יצחק בליץ, אידל קולבאק, מולע נאראָטשקי.

ארקעסטער 1920

עס זיצן אונטן: צביה אַראָנאָוויטש, סוזאן, יוסף באַוואַרסקי, יולקע ריווקינד, ——, אַסקע גאַרדאָן.

אין מיטן: שמואל קראָל, דוד לאפ, סטירל לאפ, גיטע ווילי־אָן, רבקה שאפירא, פייגע כץ, ——, יהודית קראוטשינסקי, אידע שאַפּירא, ראָזע שאפירא.

אויבן: אַלטער עפשטיין, מאיר גאַרדאָן, יונטשע לונעווסקי, שולמית לונעווסקי, יוסף שאפירא, חיים לונעווסקי, אידל קולבאַק.

פּאַטעפאָן. אַ חוץ פון דעם „אַנסאַמבל" האָט מען געקאָנט הערן מוזיק, אויך פון דעם מיליטעריישן אַרקעסטער, וועלכער האָט געשפּילט כמעט אַ גאַנצן זומער אין וואַלד.

אַ דאַנק דער השפּעה פון מיליטעריישן אַרקעסטער האָט זיך שפּעטער געגרינדעט אַ באַזונדער אַרקעסטער ביי דער „פּאָזשאַרנע קאַמאַנדע". אַלע זיינע אַנטיילנעמער זיינען געווען יידן. צווישן זיי דאַרף מען דערמאָנען: שמואל גאָווע־
דא, וועלכער האָט געשפּילט אויפן באַס; יוסף מירסקי —
קלאַרנעט; אַרקע גאַרדאָן — טענאָר; פינקע שאַפּירא —
באַריטאָן און צוויי בר־מצוה בחורים — אויף אַ קליינעם
און אַלטן באַראַבאַן.

דער פייערלעשער־אַרקעסטער פלעגט אויפטרעטן ביי אַלע
פּאַראַדן אין שטעטל און פּאַרשידענע שמחות.

די צוויי לערערינס, די שוועסטער אידאַ און ראָזע שאַפּי־
רא, האָבן אין פּאָדבראָדז אויך געשאַפן אַ מין „קאָנסערוואַ־
טאָריום", וווּ מען האָט געלערנט שפּילן קלאַווייר.

דאָס אַלץ באַווייזט אויף גרויסע קינסטלערישע דער־
גרייכונגען פון אונדזער יידישער יוגנט אין שטעטל.

אָט אַזוי האָט געלעבט און זיך אַנטוויקלט דאָס שטעטל
פּאָדבראָדז אין דערווילנער געגנט. מיט אייגענע כוחות האָט
מען אויפגעבויט וויכטיקע קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע
אינסטיטוציעס, וועלכע זיינען געווארן אַ רינגעלע אין דער
גרויסער קייט פון יידישן לעבן און שאַפן אין גאַנץ פּוילן.

בן ציון לאפ

אונדזער לעבנס־שטייגער

ייף אַ בערגל, נעבן דער דובינקע, איז געשטאַנען דער אַלטער גרויסער בית מדרש. זומער פֿרי האָט מען געקענט זען ווי עס שטייט אין אפענעם פענסטער פון בית מדרש פישל דער שניידער און האָלט אַ גמרא אין האנט און זינגט געשמאַק און באַגייסטערט אַ ניגונדל. מען האָט אויך געזען, ווי משה דער בלעכער פרעגט עפעס אַ קשיא ביי ר' ישראל בראַטאַניסקי און ער ווייזט אים אַן מיטן פינגער אין דער גמרא און פֿאַרקנייטשט דערביי דעם שטערן און גלעט זיך די באָרד.

צוליב איר רייכער נאַטור האָט פֿאָדבראָדז זוכה געווען צו ווערן איינס פון די באַרימסטע דאַטשע־ערטער אין פוילן. זומער פלעגן אַהין אָנפֿאָרן אַ פֿאָר טויזנט דאַטשניקעס (פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אַפֿילו אויף פון פעטערבורג און ריגע). אין די אַרומיקע וועלדער זיינען געווען אויס־געבויט ספעציעלע מאָדערנע פענסיאָנען. צווישן זיי זיינען געווען באַקאַנט די פענסיאָנען פון שמידט, בעקער, מאל־צאַדסקי, גארפונג א. א. וו.

אויסער דעם זיינען געווען אויסגעבויט אין וואַלד באַזונ־דערע דאַטשעס, וועלכע מען פלעגט פֿאַרדינגען אויפן מאָנאַט אָדער אויף אַ וואָך. די דאַטשניקעס פלעגן דאָס רוב אַליין אייגקויפן די פראָדוקטן און זיך אַליין באַדינען.

דער דאַטשע־סעזאָן האָט געפעבן פרנסה אַ גרויסן טייל פון דער שטעטלשער באַפעלקערונג. קצבים פלעגן פונאַנדער־פירן פלייש אויף די דאַטשעס, בעקער — ברויט און געבעקס, קרעמער — אַנדערע אַרטיקלען, פויערים — פרוכט און גרינס, האַנטווערקער פלעגן קומען אַנגעמען באַשטעלונגען צו פאַר־ריכטן קליידער, שיך א. א. וו. הענדלערקעס האָבן געבראַכט עופות און אייער, פוטער און קעז, הכלל: אַ סך משפחות האָבן געמאַכט אַ לעבן פון די דאַטשניקעס.

אין די זומער־אָוונטן פלעגן זיך פון די דאַטשעס שטענ־דיק הערן קלאַנגען פון געזאַנג און מוזיק. איבערהויפט פלעגט זיין אָנגעפאַקט שאַפּיראָס קאַפּע־הויז, ווו מען האָט געגעסן „מאַראָזשינע".

די דאַטשניקעס פלעגן גאַנץ אָפט אויך מאַכן אויספלוגן צו דער גרינער און דער געלער אָזיערע, וועלכע האָבן זיך געפונען עטלעכע קילאָמעטער פון שטעטל. דאָרט פלעגן זיי דאָס רוב צייט פֿאַרברענגען אויף פאַנגען פיש. אויך פון יענע אויספלוגן האָבן פיל יידן גאַנץ פיין פֿאַרדינט.

אַ צווייטער, וויכטיקער מקור פון פרנסה זיינען געווען די מיליטערישע קאַזאַרמעס, וועלכע האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטל. ביי 8 קילאָמעטער פון שטעטל האָט זיך געפונען אַ גרויסער מיליטערישער לאַגער, וועלכער האָט זיך ביז 1914 געהאלטן: אַלעקסייעווסקי לאַגער. לויט זיין גרויס האָט ער זיך געהאלטן מיט דריטן, גרעסטן, מיליטערישן לאַגער אין דעמאָלסדיקן רוסלאַנד.

אַ סך יידן האָבן דאָרט געהאַט זייערע געשעפטן, סקלאַדן פון ברעטער, שפייז־קראָמען, רעסטאָראַנען, א. א. וו. צום מיליטערישן לאַגער פלעגן אויך קומען די האַנטווערקער פון שטעטל, ווי: זייגערמאַכער, שוסטער, פריזירער א. א. וו.

דאָס האָט געשטאַכן דאַן די אויגן די יידישע שונאים און דער גענעראַל רענענקאמף האָט פֿאַרבאָטן יידן צו אַרבעטן אַדער האַנדלען מיט די מיליטערישע קרייזן. די שטעטלשע יידן האָבן גיך געפונען אַ רפואה צו דער גזירה. מען האָט אויסגעזוכט באַקאַנטע קריסטן און אויף זייערע נעמען דאָרט ווידער געעפנט געשעפטן.

נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה האָט דאָרט ווידער עקזיסטירט אַ מיליטערישער לאַגער און אַ סך יידן זיינען געווען דאָרט צושטעלער, איבערהויפט פון פלייש און ברויט.

אין געזעלשאַפטלעכן און פּאָליטישן זין האָט פאַר דער ערשטער מלחמה געשפילט די הויפט־ראָל אין שטעטל דער „בונד". ער האָט געאַרבעט, פֿאַרשטייט זיך, קאָנספּיראַטיוו.

גאַנץ אַפּט פּלעגן אַראָפקומען אין שטעטל רעדנער און האַלטן רעפעראַטן אין געהיימע ערטער. זומער פּלעגן אַלע פּאַר־זאַמלונגען פּאַרקומען אין די אַרומיקע וועלדער.

אין יענער צייט איז אויך געווען טעטיק אין שטעטל אַ געהיימע יידישע ביבליאָטעק און אַלע ביכער זיינען געווען אומלעגאַל, צעווארפן איבער פּאַרשידענע הייזער.

וועז אין רוסלאַנד זיינען אויסגעבראַכן פּאָגראָמען אויף יידן, האָט דאָס שטאַרק געווירקט אויף די שטעטלשע גויים און אויך אין פּאָדבראָדז איז געשאָפן געווארן אַ פּאָגראָם־שטימונג. די יידישע יוגנט האָט זיך וועגן דעם באַצייטנס דערוווסט און זי האָט אָרגאַניזירן אַ זעלבסט שוץ. מען האָט תיכף צונויפגעזאַמלט געלט און איינגעקויפט רעווא־ווערן, אייזערנע נאַגייקעס מיט ספּרענזשינעס און אַוועקגע־שטעלט וואַכן אין אַלע עקן פון די יידישע גאַסן.

די גאַנצע יידישע יוגנט האָט אָנטיילגענומען אין דער זעלבסטשוץ און געווארט נאָר אויף אַ סיגנאַל, כדי אָפּצו־שטויסן יעדן אָנגריף אויף דער יידישער באַפעלקערונג.

איך בין דאָן געווען נאָך אַ קליין ייִנגל, אָבער איך געדענק עד היום ווי מענדקע כ"ץ האָט אויסגעשאָסן אין דער הויך, וואָס האָט געדאַרפט זיין אַ צייכן פּאַר די פּאָגראָמשטשיקעס, אַז יידן וועלן זיך פּאַרטיידיקן מיט געווער אין האַנט און עס לוינט זיך נישט אָנצוהויבן.

דאָס האָט געהאָט אַ גרויסע השפּעה אויף דער קריסט־לעכער באַפעלקערונג און אין פּאָדבראָדז איז קיין פּאָגראָם נישט פּאַרגעקומען.

דאָס אַלץ האָט פּאַר דער ערשטער מלחמה געבראַכט פיל אָנהענגער דעם „בונד" אין שטעטל. שפּעטער זיינען זיך אַ סך צעפּאַלן אין די גרויסע שטעט, אַנדערע האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע און די רייען פון „בונד" אין שטעטל האָבן זיך אויסגעליידיקט.

דער ציוניסטישער געדאַנק האָט באַהערשט די יידישע יוגנט און דער גרעסטער טייל האָט געחלומט עולה צו זיין קיין ארץ ישראל און דאָרט ענדערן זיין שטייגער לעבן.

בלויז אַהרון איינגעלצין און זיין פּרוי חיה שרהל זיינען ביז צו דער לעצטער שעה פון זייער לעבן פּאַרבליבן בונ־דאָווצעס און זיינען אומגעקומען דורך די דייטשע און ליט־ווישע באַנדיטן.

נאָך דער ערשטער מלחמה האָט זיך אין פּאָדבראָדז אָנטוויקלט אַ גרויסע חלוצישע באַוועגונג; מ'איז געפּאָרן אויף הכשרה, דורכגעפּירט אַקציעס פּאַרן קרן קימת, געהאַלפן גרינדן די „תרבות"־שול א. א. וו.

צו די וויכטיקסטע יידישע אינסטיטוציעס אין שטעטל האָט זיך געריכט די פּאָלקסביבליאָטעק, מיט איר אייגענעם בנין. דער רוח החיים אין דער ביבליאָטעק איז געווען חיים לונעווסקי, וועלכער איז אַ לאַנגע צייט געווען פּאַרזיצער פון איר פּאַרוואַלטונג.

זיין חיונה האָט ער געצויגן אַלס זייגערמאַכער און פּאָטאָגראָף, אָבער צוליב דער ביבליאָטעק פלעגט אים אויס־קומען גאַנץ אָפּט אַוועקצווואַרפן די אַרבעט. גאַנצע נעכט פלעגט ער ווידמען, כדי צו ברענגען אין אָרדנונג די ביכער, זיי נומעריר, איינשרייבן אין קאַטאַלאָג, אויפשטעלן די רשימות, פּאַרן קיין ווילנע איינקויפן ביכער, פירן זיצונגען א. א. וו.

אין די צייטן פון היטלערס אָקופּאַציע איז חיים לונעווסקי געווען פון די ערשטע יידישע קרבנות וועלכע זיינען גלייך געפּאַלן פון די באַנדיטישע הענט.

קאָנגרעס־וואָלן אין 23.7.1933
בן־ציון שקלאַראָוויטש, אברהם כארמאָן, בן־ציון איינגעלצין, טייבע כארמאָן, ——, שלום שקלאַראָוויטש, ——, אהרון באָווארסקי, אברהם טראכטענבערג.

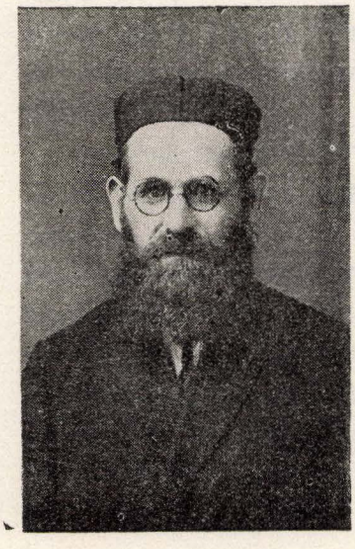

א בלימל־טאָג פּאַרן קרן־קיימת
אונטן זיצן: קראַל, גאָלדע קראָווטשינסקי, רבקה שאפּירא, בן־ציון לאַפּ, אַ לערערין, קראַל.
עס שטייען: נאטע מירסקי, רבקה בלאומאָן, ראיע זילבער, מאיר איינגעלצין, פּינע קראַל.
אויבן: מינע מירסקי, צביה אַראָנאָוויטש, נאראטשקי, שרה רינג.

נתן פרסקי

הרב משה פרסקי

רב ר׳ משה פרסקי היה רבה של קהילת ישראל בפודברודז, שבמחוז שוויצ׳יאן, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. למדן מופלג, ירא שמים, דרשן מצויין ובעל תכונות נעלות. לא הצטמצם בד׳ אמות של ההלכה, אלא עסק בצרכי ציבור באמונה וניהל את עדתו ביד רמה ובתקיפות.

הרב משה פערסקי

נולד בעיר מינסק לאביו ר׳ בנימין, יהודי למדן, בקי בש״ס ובפוסקים וירא שמים. התחנך בחדר והיה בין חובשי בית המדרש בעיר גדולה זו. שנים רבות למד בישיבת וולוז׳ין המפורסמת ונחשב לאחד מתלמידיהם המובהקים של ראשי הישיבה הגדולים שבעיר זו. שם הוסמך לרבנות והמשיך ללמוד בה עוד שנים אחדות גם לאחר שהקים משפחה בעיירה קורליץ, הסמוכה לנובוגרודק, בהיותו סמוך על שולחן חותנו.

דרך חייו לא היתה סוגה בשושנים, המר לו גורלו, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נעקרה משפחתו מן העיירה יחד עם כל היהודים, שכן קורליץ היתה בקו החזית ומאז שבע נדודים וסבל. כבן ישיבה עדיין לא מצא אחיזה בחיים. כל מחורתו היתה תורתו, ובימי רעה לא היו לסחורה זו מהלכים. בעיר נובוגרודק התגוללו פליטים יהודים רבים. חנוונים וסוחרים שהביאו עמם מעט כסף מצאו עיסוק כלשהו ואילו הלמדן הצעיר ובני משפחתו צפויים היו אלי רעב. ואכן השנים האלה, ראשית מלחמת העולם הראשונה, היו שנות מצוקה וסבל, ימי רעב ומחסור, יאוש ודכאון. לא מעט מרירות נצטברה בלבו של הרב הצעיר שכירסמה את הנפש ועיכרה את הרוח.

בשנת 1916 נתמנה הרב משה פרסקי לדיין ולראש ישיבת הרב ריינס בעיר לידה. בלמדנותו נתחבב על תלמידיו בישיבה ועל חוג מקורביו, אך מצבו הכלכלי היה דחוק למדי. ישיבת הרב ריינס הידועה נחרבה בזמן המלחמה וצריך היה לשקמה מחדש. ומי בשנות מלחמה קשות, כשהעיר עוברת מיד ליד: מהרוסים לידי הגרמנים ואחר כך לפולנים, ופרעות ביהודים לא חסרו, ודעתו של מי פנויה ללימוד תורה בשנות רעה?

עם תום מלחמת העולם הראשונה נתמנה ר׳ משה פרסקי לרב בעיירה פודברודז׳, הסמוכה לווילנא. העיירה החלה להתאושש ממוראות המלחמה. תושביה היהודים לא היו אמנם עשירי נכסים, רובם עסקו במסחר זעיר ובמלאכה, ומהם לא מעטים שהגיעו גם לחיי רווחה. היתה זו עיירה מתקדמת, עליזה ורעננה, מלאה חום ושופעת מרץ ונתברכה בנוער טוב, משכיל וציוני ברובו. בהיות העיירה קרובה לווילנא, חדרו אליה ניצני ההשכלה וההורים דאגו לתת לילדיהם השכלה נאותה. „חדרים״ בעיירה כמעט שלא היו, לפי שלא היה להם דורש. מעט מעט נסגרו כולם ואת מקומם תפסו בתי ספר חילוניים, מודרניים: האחד יידישאי והוא הוותיק, השני — בי״ס עממי עברי „תרבות״. בוגרי בית הספר העממי נסעו ברובם ללמוד בגימנסיות בווילנא, ומיעוטם — לישיבות השונות במרחקים.

הרב משה פרסקי, החרד לחינוך בני הדור הצעיר, ניהל מאבק על ייסוד בית ספר דתי בעיירה, נלחם בחרוף נפש בבית הספר היידישאי עד שהעבירו מן העולם וביטלו, ואף הקים בית ספר דתי־לאומי בצד בי״ס העממי העברי של „תרבות״. ואולם גם בי״ס בעל הגוון הדתי היה לאומי, שפתו עברית, לימודיו כלליים, אלא שהיה מסורתי ומוריו אדוקים, אבל בעלי השכלה כללית. במרוצת השנים נסגר גם בי״ס הדתי ואז היו כל מאמציו של הרב נתונים לשמירה על צביונו המסורתי של בי״ס „תרבות״. הוא דאג לכך שבבי״ס יקוימו לימודי היהדות על רמה נאותה בצד הלימודים הכלליים ושמוריו ליהדות יהיו בני תורה ושומרי מסורת. ואמנם בני העיירה נתחנכו ברוח המסורת והלאומיות, רובם ככולם היו חלוצים וציונים נלהבים ומהם שעלו לארץ ישראל עוד שנים רבות לפני השואה הגדולה שבאה על עמנו בפולין ובארצות אחרות. בני העיירה הנמצאים בארץ תופסים עמדות חשובות בחיי הארץ בשטחים שונים.

חביב ונערץ היה הרב ר׳ משה פרסקי על כל בני עדתו. כיבדוהו על חכמתו ובקיאותו במכמני היהדות, על חריפות שכלו, על ישרו, על אומץ לבו ועל מסירתו לקהל ולצרכיו. יהודים בני תורה היו שומעים בענין לקחו מדי ערב בערב

בבית הכנסת. אלה היו „חברת ש"ס", שלמדו תלמוד מפי הרב, אחרים שמעו „עין יעקב" והקהל הרחב — דברי אגדה — בלילי שבתות בבית המדרש. הסברתו הבהירה והמופלאה משכו לב שומעים רבים. ביחוד הפליא לעשות בדרשותיו המצויינות. פיו הפיק מרגליות. בצד דברי ההלכה היה משתמש במדרשים ובאגדות, אימרותיו וניגונו הערב היו מרתקים את קהל המאזינים. לא רק יהודים חרדים היו באים לשמוע את דרשותיו בבית הכנסת, אלא גם יהודים חפשיים ובני נוער, שהיו רואים אותם בדרך כלל בבית הכנסת רק בימים נוראים, אבל היו שומעים בענין את דבריו. לשמוע את דרשת הרב היתה זו חווייה עמוקה ובלתי נשכחת. יכולת לא להסכים לדברים שהיה מטיף, אבל דבריו ריתקו וזעזעו, חדרו לעומק הנפש ועוררו הירהורים. דרשותיו של ר' משה פרסקי היו מאורע תרבותי גדול בעיירה ובית הכנסת היה מלא מפה לפה. זקנים וצעירים, נשים ובני נוער נהרו לשמוע אותו וההנאה הרוחנית היתה רבה.

עם כל דביקותו בתורה ובמסורת היהודית היה הרב ר' משה פרסקי שוחר השכלה ותרבות כללית, וכל שאיפתו היתה, שבני הדור הצעיר ידבקו בערכי תרבות ישראל ובמסורתו, אבל שלא יניח ידיו גם מחכמות חיצוניות. תורה והשכלה כללית — שני אלה צריכים לדעתו להיות צמודים ודבוקים יחדיו. לחינוך הדור הצעיר ברוח זו הקדיש את כל חייו. להיות יהודי בן תורה, משכיל ונאמן לעמו — זו היתה שאיפתו ותביעתו מן הנוער כל הימים.

הרב ר' משה לא הסתגר בד' אמות התורה אלא היה עסקן ציבורי מובהק, פעיל מאד בחיים הציבוריים של העיירה, שליח נאמן בכל צרכי הציבור ועניני הכלל. היה יריב קשה למתנגדיו, העסקנים הציבוריים למיניהם. נאבק ללא רתיעה לעמדתו ולהשקפותיו ולא פעם העלה נגדו את רוגזם של עסקנים שונים בני פלוגתא שלו בעיירה. אך הוא כצור איתן עמד נגדם, נלחם בהם, לעתים אף בודד ויחידי, ללא משוא פנים וללא מורא, שמא יבולע לו. הוא נאבק בכל כוחותיו להרחיק כל השפעה של לא ציונים על עניני הקהילה, השתדל לדחוק את רגלם של מתנגדיו הפוליטיים מכל עמדה ציבורית חשובה, ובמשימה זו עמד בכבוד ובהצלחה, שכן מי יכול היה להתחרות בפיו של הרב, החוצב להבות, מי כמוהו מסוגל היה לשכנע את הציבור בצדקת השקפותיו? הוא שמר על צביונו הלאומי והמסורתי של וועד הקהילה בעיירה והגן על מוסד אוטונומי זה לבל ישתלטו עליו „תקיפים ובעלי זרוע" וגבאים למיניהם, ולא פעם היה להם איש ריב ומדון. עמידתו התקיפה, קנאותו למסורת ישראל ולרעיון הלאומי עוררו כבוד והערצה גם בלב מתנגדיו. אכן, מנהיג רוחני נאמן ואמיץ של בני עדתו היה.

קרוב לחצי יובל שנים עמד הרב ר' משה פרסקי על משמרתו כרב בפודברודז', בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. שופע מרץ, להט ואמונה בכל מפעליו. יומם ולילה הוגה בתלמוד, בראשונים ובאחרונים, דואג לכלל יותר מאשר לעצמו ולבני משפחתו. חי בדוחק כל ימיו, הצניע לכת, הסתפק במועט ולבו היה תמיד ער לכל נצרך ולהחשת עזרה וסיוע לכל נזקק.

בשנות הרעה של ימי מלחמת העולם השניה לא עמדו לו עוד כוחותיו והוא נפטר לא בשיבה טובה, בהיותו בן נ"ח. יהא זכרו של צדיק לברכה.

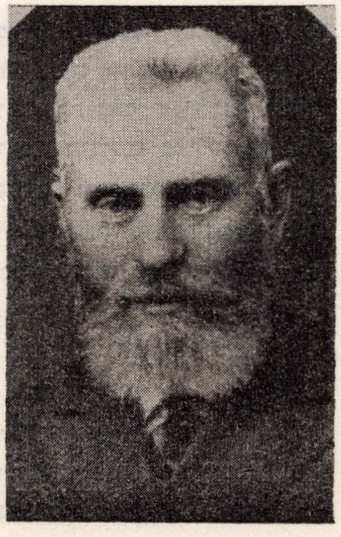
אוניברסיטת בר-אילן
הספריה

מרדכי ברתנא

לדיוקנו של
אבי ר׳ ישראל ברטינסקי הי״ד

כי, אבי ישראל! באיזה מדה טובה מהמדות התרומיות הרבות בהן נתברכת אתחיל לתאר דמותך? — היית ישר במחשבותיך ובדרכיך, התרחקת מעושי תככים וברחת מכל ריב ומדון. איש אמת היית, נזהרת מדבר שקר ולימדת אותנו, את בניך, להודות תמיד על האמת, גם אם יבולע לנו מזה. צנוע היית ועניו, למרות ידיעותיך הרבות בתלמוד ופוסקיו, בספרות ההשכלה ובהוויות העולם. ברחת מן הכבוד, אם כי הכבוד רדף אחריך וכל הקהילה העלתה אותך לראשה ודברה. איש עצה ותושיה היית לאנשי העירה. רבים הביאוך בסודותיהם הכמוסים, וסמכו על בינתך הרבה את שמו אותך לבורר ושופט ביניהם בעניני סכסוכים וריב בין בני העירה.

אבל מעל לכל רואה אני את טוב לבך, שלא היה לו גבול, לכל אדם ולכל יצור. אם היית ראש לבני הקהילה כולה, הרי העניים, והנדכאים ראוך כאב וכאח להם. את ידיך לא היית צריך לפתוח להם כי הן היו פתוחות תמיד לכל נצרך. את כל רכושך חלקת בין הנצרכים. חילקת נדוניה לכלות עניות, שלחת חולים עניים לבתי־חולים על חשבונך, פתחת חנויות וסדנאות למטים לפול. עמדת בראש כל עניני הצבור בעירה וכל ענין גדול וקטן נקבע לפי הצעותיך. שילמת חלק

ר׳ ישראל ברטינסקי

גדול משכר מורי בית ספר „תרבות" בעירה, שהוקם והתקים בעזרתך הרבה. בנית בית כנסת חדש וקצרה היד מלהצ־ ביע על כל פעולותיך בצדקה ובמעש. בעס־ קיך המסועפים (מחסנים סיטונאיים לקמח, טבק, נפט, בנזין, מצרכי מזון, נעלים, עורות וכו׳ וכו׳) מצאו רבים מבני העיר תעסוקה, והם הם השפיעו עליך להשאר בעירה את תכננת בראשית שנות השלושים עליה לארץ ישראל. הם ידעו שעם עליתך ארצה ילקח מהעירה עמוד התווך — ומהם תומכם ומעודדם.

עשיר היית אבל לא נצלת את עשרך לעצמך. לבושך היה תמיד צנוע והתהלכת עם כל אדם כרע ואח.

מיוחד מהכל היית בעירה, שונה מהכל בטבעך, במזגך ובדרכיך. היית כתלפיות לכל כפי שדרשו חז״ל תל שכל הפיות פונים אליו. שקט היית ומתון במזגך. מעולם לא שמעתיך מתרגז או רב עם מישהו. אם נפגעת מאדם כלשהו, הבלגת תמיד ותגובתך היחידה לפגיעה היתה: „הרי הוא לא מבין" ובזה עברת לסדר היום. ברוח זו חנכת גם את ילדיך. מעולם לא הרימות יד ולא קול געה על מעשי תעלולים שלנו. גם לא הרבית להוכיח לנו על מעשינו, שלא מצאו חן בעיניך ולכן כה השפיעה עלינו כל תוכחה קלה שלך על מעשה לא נאות ולכן כה נזהרנו במעשינו.

לימדת אותנו, את ילדיך, משנות חיינו הראשונות לדבר אמת ואך ורק אמת. מחנך אמתי וגדול היית. מעולם לא דרשת מאתנו דברים שלא נוכל לעמוד בהם. השתדלת למלא את משאלות ילדיך ואינני זוכר מקרה שהשיבות לנו בשלילה על בקשותינו. דברים שלא מצאו חן בעיניך, השתדלת להס־ ביר לנו את השלילה שבהם ובסכום היית אומר: „דבר זה לא נראה לי, אבל אתם בעצמכם החליטו אם לקבל את דעתי או לא".

בית־הספר העממי, 1922

למטה: מינע לייזעראָוויטש, חיה מירסקי, צפורה מאליאראָוויטש, יברהם טראכטענבערג, שייקע כארמאן, סאָניע לאָפ, העניע לאָפ, חנה כארמאן, צפורה אַרמאָן.

למעלה: שבתאי מירסקי, חיה עפשטיין, וואיע נאַראָצקי, יוסף ריווקינד, בתיה גורוויטש, אלישבע סקורקאָוויטש, סלאוועע לאָפ, אברהם כארמאן, צביה לובאָצקי, גיטע מירסקי, טייבע כאַרמאָן, לייב אַרמאָן, משה מירסקי, יהודית פעלער, פרומע לאָפ, ——, ——, ריווקינד, רייזע רינג, עמקא פיינבערג, לאה מירסקי, לאה כארמאן, ליובע קראָל, פאני קראָל, בתיה רינג, אסתר לאפ, צילע וואָראָצקי, לאָפ, גרונע אַרמאָן, סאשא פיינבערג, פרומע זילבער, עפשטיין.

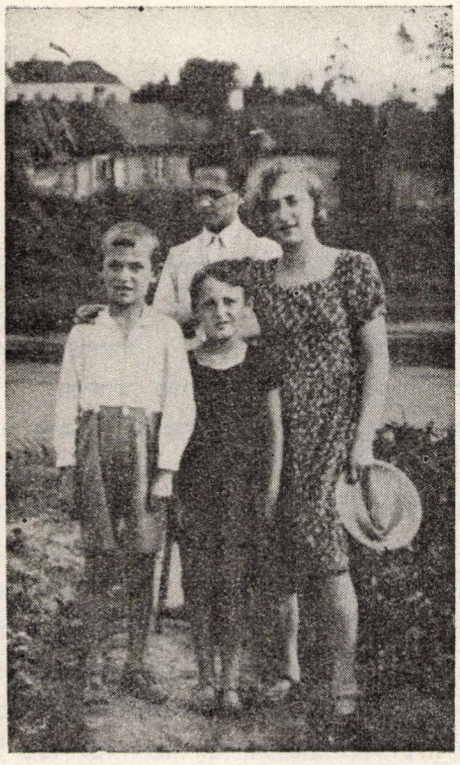
חכם היית. השתדלת שילדיך יחקו אותך במעשיך, במל־בושיך ובהליכותיך. רגיל היית להשיב לקרובים שהיו מתפל־אים על שאינך מונע מבניך דבר: „אם ילדי דומים לי בטבעם, הרי כשיתבגרו ישתדלו להמנע מכל דבר לא טוב ויהיו אנשים ישרים. ואם, חס וחלילה, אינם דומים לי בטבעם, הרי האיסו־רים שלי עתה לא יעזרו להם, אלא גם כשיתבגרו ישמרו לי טינה על כך".

יום עבודתך התחיל תמיד עם השכמת הבקר. התפללת במנין הראשון ואחרי התפילה לימדת את הדף היומי בתלמוד לפני הקהל. אח"כ עד הצהרים עסקת בעסקיך הרבים שנהלת. עמדת בקשרים עם טחנות הקמח הגדולות בפולין, עם בתי־חרושת לצרכי מזון, עם ספקי נפט וטבק בפולין ומחוצה לה. את השעות שלאחרי הצהרים, הקדשת לרוב לצרכי הצבור במוסדות בם היית פעיל, כגון: ראש הקהילה, גבאי בית הכנסת, חבר בהנהלת הבנק, יו"ר ועד הורי בית הספר וכו' וכו' ורק אחרי תפילת מנחה ומעריב מצאת זמן לעצמך ולבני משפחתך.

ביתך היה תמיד פתוח לכל וכמעט יום יום סעדו עוברי אורח עניים על שולחנך. בשעות הערב היו מתאספים בביתנו אנשים שונים שבאו אליך בעניניהם הפרטיים. יושבים אתך בצותא ליד השולחן, שמיחם גדול במרכזו, שותים תה, טועמים מהתרגימה ומעשי המאפה ושוטחים לפניך את דבריהם. לפר־קים היית מתיחד עם מישהו מהבאים שבקשו להשמיע את דבריהם ביחידות. כל אדם יצא תמיד מביתך שבע רצון, הן אם בא בענין עצה, או בענין עזרה כלשהי.

פרק מיוחד היה המתן־בסתר שלך. חקרת אחרי כל מר נפש ונתון במצוקה וספקת בסתר לו את עזרתך.

גם הנכרים־הגוים כבדוך ואהבוך. עם כבוש העיירה ע"י הרוסים, בפרוץ מלחמת העולם השניה, המליצו עליך הפועלים היהודים, כנכרים, לפני השלטונות ואתה היחיד מעשירי העירה שנתמנת כמזכיר קרטל (ענף עבודה). עד שבא המשחית הצורר הגרמני יש"ו ונפלת עם כל בני העירה פודברודז ובני העיירות הסמוכות בגיטו קימלישקי ביום שבת קודש י"ג במרחשון תש"ג (24 באוקטובר 1942) ואתה רק בן 58 ש' ואתך בנך־אחי יעקב טהור הלב ובר הדעת, ברוך הכשרונות. איש התורה והחכמה, בעל הלב הרחמן לכל אדם ויצור, הצנוע הטוב המטיב והוא רק בן 28 ש'.

משפחת ברטניסקי
פריידה מריאשה, שלמה צבי הי"ד, מרדכי (עומד מאחור).

ובנך־אחי שלמה צבי בן ה־17, עלם תמים, טוב לב וטהור מעש. ובתך־אחותי פרידה הטובה, הצנועה והמסורה בלב ונפש לכל דך ונדכה ובעלה משה תנחום, בן דודי הי"ד.

אבי ר' ישראל הי"ד נולד בנימנצין לאביו ר' שלמה צבי ברטניסקי. ולאמו גולדה למשפחת קמח. סבי היה מפורסם כלמדן ושמו הלך לפניו בכל הסביבה כאיש מורם מעם. היו לו עשרה בנים ובת אחת, שהקימו משפחות מפוארות בפולין, ליטא ורוסיה.

חוץ משלשת דודי שהגרו לארצות הברית לפני מלחמת העולם הראשונה, ואנכי שעליתי ארצה בשנת 1935, נשארו בחיים מכל בית סבי אחי זאב ואחותי מרים שעברו את כל מוראות השואה, בגיטאות, מחנות ויערות. כל השאר — דודים ודודות, ועשרות רבות של שארים אבדו עם ששת המליונים של עמנו הי"ד.

די עקאָנאָמישע לאגע פון פאָדבראָדז

(לויטן פנקס פון „יעקאפא", ווילנע 1931)

די אַלגעמיינע צאל פון דער פאָדבראָדזער באַפעלקערונג האָט אין אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן געציילט קרוב 30000 נפשות, צווישן זיי האָבן זיך געפונען נישט מער ווי 900 יידן.

אבער 40 פראָצענט פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך באשעפטיקט מיט קרעמעריי און קליינהאַנדל. קרוב צו 30 פראָצענט זיינען געווען האַנט־ווערקער און די לעצטע 30 פראָצענט האָבן קיין סטאַבילע פרנסה נישט געהאַט.

די ווירטשאַפטלעכע לאַגע פון די יידן האָט זיך אין די לעצטע יאָרן זייער פאַרערגערט. דער וועכנטלעכער מאַרק, וועלכער קומט פאַר יעדן מאָנטיק, האָט זיך אין פאַרגלייך צו די פריערדיקע יאָרן זייער פאַרקלענערט. די סיבה איז, וואָס אין אַלע אָרטיקע שטעטלעך האָבן זיך לעצטנס אויך געפונט וועכנטלעכע מערק. נאָר די פויערים פון די נאָענטסטע דערפער קומען קיין פאָדבראָדז.

אַזוי ווי אויפן מאַרק קומען צופאָרן אַ סך פרעמדע קרעמער, האָט זיך דער פדיון אין שטעטל פאַרקלענערט. די פרעמדע העגדלער האָבן אויך אָרונטערגעזעצט די פרייזן. זיי ברענגען סחורה פון שלעכטער קוואַליטעט און פאַרקויפן צו זייער נידעריקע פרייזן. די אָרטיקע קרעמער קענען מיט זיי נישט קאָנקורירן.

דער הויפט־אומגליק פון יידישן האָנדל איז אָבער דער גרויסער קריסטלעכער קאָאָפעראַטיוו „ראַלניק". ער האָנדלט אין אַ זייער רייכן מאסשטאָב און האָט אָפגעצויגן כמעט דעם גאַנצן קריסטלעכן פדיון.

דער קאָאָפעראַטיוו איז ענג פאַרבונדן מיט דער קריסטלעכער פאָלקס־באַנק, וועלכע פאַרמאָגט אַ גרויסן קאַפיטאַל און גיט אָרויס זייער ביליקע פרייזן.

די באַנק פארמאָגט איבער 1000 מיטגלידער. יעדער מיטגליד מוז קויפן אויסער דעם פאי אין באַנק אויך אַ באַזונדערן פאי פון קאָאָפעראַטיוו, וועלכער באַטרעפט 50 זלאָטע. ער פאַרפליכטעט זיך צו קויפן אלץ וואָס ער דאַרף נאָר אין זיין קאָאָפעראַטיוו.

אָרום דעם קאָאָפעראַטיוו „ראַלניק" הערשט טאַקע צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג אַ באַגייסטערטע שטימונג. אין שטעטל קומען אָפט ספעציעלע רעדנער, וועלכע פירן צווישן די פויערים אַן אָגיטאַציע, אַז זיי זאָלן קויפן נאָר אין קריסטלעכן קאָאָפעראַטיוו. מיט דעם עגדיקט זיך אָבער נישט די צוציאונג־קראַפט פון „ראַלניק". ער גיט זייַנע קונדן סחורה אויף בארג אויף זייער גוטע באַדינגונגען. דער אָפצאָל איז וועכנטלעך אָדער מאָנאָטלעך און ווערט דערליידיקט נאָר דורך דער באַנק. אַזוי אָרום פעלט דעם קאָאָפעראַטיוו קיינמאָל נישט קיין געלט, ווייל די קריסטלעכע פאָלקס־באַנק ראָטעוועט אים אַרויס אין יעדער קריטישער לאַגע.

ס׳איז דערפאַר גאָר קיין וווּנדער נישט, וואָס דער יידישער קרעמער איז אין פאַרגלייך צום קאָאָפעראַטיוו אַזוי הילפלאָז.

צו אַלע צרות האָבן זיך אויך אין אַלע גרעסערע דערפער געעפנט קאָאָפעראַטיוון און אָפילו פריוואַטע קריסטלעכע געשעפטן און זיי האָבן צוגענומען כמעט אַלע קונים פון די יידישע קליינהענדלער און קאַראַבעלניקעס.

צו אָט דעם בילד מוז מען נאָך צוגעבן, אַז דער אָרומיקער קאָנט איז זייער אַ זאַמדיקער און נישט פרוכטבאַרער. די פויערים זיינען בדרך כלל זייער פאַראַרעמט און זייערע קויפס־מעגלעכקייטן זיינען שטאַרק באַגרענעצט. אפילו ביי זייער בעסטן ווילן קענען זיי זיך נישט פיל דערלויבן. די העצערס קענן די יידן נוצן אָבער אויס אָט די לאַגע און פאַרשפרייטן אומעטום די אַנטיסעמיטישע לאָזונגען פון „סוואי דא סוועגא". די אומבאַוווסטזיניקע פויערים גלויבן אין דעם און פאַרלאָזן ביסלעכווייז זייערע פרי־ערדיקע יידישע געשעפטן.

דער רעזולטאַט איז אַ קלאָרער. 80 פראָצענט פון די יידישע קרעמער האָבן אַ זייער קליינע הכנסה. מ׳רעכנט, אַז די דורכשניטלעכע הכנסה פון אַ קרעמער איז נישט מער ווי 25 אָדער 30 זלאָטעס אַ וואָך און זיין גאַנצער פדיון מאַכט נישט אויס מער ווי 300 זלאָטעס אַ וואָך. מיט דעם איז שווער צו עקזיסטירן, ווייל די שטייערן זיינען דוקא זייער הויכע און רעכענען זיך איבערהויפט נישט מיטן פאַרקלענערטן פדיון.

אויב מ׳זאָל אַראָפרעכענען די שטייערן און אַנדערע גויטיקע הוצאות פון יעדן קרעמער, וועט זיך אַרויסווייזן, אַז ער דאַרף מאַכן אַ לעבן מיט העכסטנס 15 זלאָטעס אַ וואָך. דאָס איז אַ ציפער, וועלכער באַווייזט מער ווי אַלץ, אַז די לאַגע איז ממש אַ קאַטאַסטראָפאַלע.

אויב אַזוי זעט אויס די לאַגע פון די קרעמער, דאַרף מען זיך פאַרשטעלן אוו וואָס פאַר אַ מצב ס׳געפינען זיך די קליינהענדלער אוו. אין אַלע דערפער זיינען אין די לעצטע יאָרן אַרייגעפאָרן קריסטלעכע שמידן, שוסטער אוו שנייידער. די יידישע בעלי מלאכות זיינען זייער פאַרארעמט אוו פאַרדינען אַפילו נישט אויף אַ טרוקן שטיקל ברויט. אַלע לעבן זיי אין דחקות אוו נויט.

אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך דערפאַר געצומען צו גערטנערייַ אוו קליינע, ביישטויקע לאַנדווירטשאַפט. מ׳האָט אייגענע קאַרטאָפל אוו גרינס אוו דאָס ראָטעוועט אין אַ סך פאַלן פשוט פון הונגער. זייער וויניק יידן האָבן אַבער געהאָט גענוג, כדי זיך אויך אייגנצוקויפן אַ קו אָדער עטלעכע עופות אוו דערפאַר באַנוצן זייער וויניק מילכיקס אוו פלייש.

פאָדבראָדז איז באַרימט אין דער גאַנצער פראָווינץ פאַר אַ וווּנדערבאַרן קוראָרט, פאַרמאָגט הערלעכע זומער־ווינונגען אוו אַ פראכטפולן וואַלד. אין דאָטשע־סעזאָן ווערט דערפאַר די עקאָנאָמישע לאַגע אַ סך בעסער. ס׳פאָרן דאָן אין אַ־300 דאָטשניקעס אוו אַלע אייגווויניגער פאַרנעמען זיך מיט צושטעלן פאַר זיי פאַרשידענע פראָדוקטן. אויך אין די קראָמען ווערט דאָן דער פדיון אַ סך גרעסער ווי געווינלעך.

דער דאָטשע־סעזאָן טראָגט אויך אַריין אַן אויפלעבונג אין אַלע אנדערע צווייגן. ס׳ווערט לעבעדיקער אוו פריילעכער אויפן האַרצן. די צרה איז, וואָס דער דאָטשע־סעזאָן דויערט נישט מער ווי דריי חדשים אוו וועז ס׳הויבן זיך אָן די לימודים אין די שולן, צעפאַרט מען זיך אוו אין שטעטל ווערט ווידער שטיל אוו גאַנץ אומעטיק.

אַ ביסל לעבן טראָגט אין פאָדבראָדז אויך אַריין דאָס פוילישע מיליטער, וואָס געפינט זיך נישט וויַיט פון שטעטל. מ׳לייזט אַ ביסל אויך פון די סאָלדאַטן, כאָטש זיי האָבן זייערע אייגענע מיליטערישע קראָמען.

די בעקעריין מוזן דורכפירן גרויסע רעמאָנטן אוו אויך זיי איז נישטאָ וואָס מקנא צו זיין.

ווי אַזוי לעבט מען פאַרט אין אַזאַ לאַגע? דער ענטפער איז גאָר אַ פשוטער. כמעט אַ העלפט פון דער יידישער באַפעלקערונג באַקומט שטיצע פון אַמעריקע.

חורבן ושואה

בן ציון לאפ

דער אונטערגאנג פון יידישן ישוב אין פאדבראדז

ביז צום ערשטן סעפטעמבער 1939, וועו ס׳איז אויס־געבראכן דער צווייטער וועלט־קריג, האט פאדבראדז אנגע־הערט צו פוילן. דעם 17־טן סעפטעמבער, יענעם יאר, האט אריינגעמארשירט קיין פאדבראדז די סאוויעטישע ארמיי. דעם 28־טן אקטאבער האבן זיי אפגעגעבן דעם גאנצן קרייז צו ליטע און אונדזער שטעטל איז פארנומען געווארן דורך די ליטווינער. אין יוני 1940 איז די סאוויעטישע ארמיי געקומען צוריק אין אונדזער געגנט און איז שוין געבליבן ביז צום אויסברוך פון דייטש־סאוויעטישן קריג.

דעם 22־טן יוני 1941 האבן די דייטשן אנגעהויבן באמ־באדירן די ליטווישע שטעט: ווילנע און קאוונע, און צוזאמ־מען מיט זיי איז דאן אויך באמבארדירט געווארן פון דער לופט דאס שטעטל פאדבראדז. דער לופט־אנגריף איז געווען נישט נאר צוליב די מיליטערישע אביעקטן, וועלכע האבן זיך געפונען אין אונדזער געגנט, אבער אויך צוליב דעם וויכטיקן באן־קנופ. צווישן דער יידישער באפעלקערונג האבן די ערשטע דייטשע באמבעס אנגעמאכט אן אויסערגעווייב־לעכע פאניק.

די יידן האבן פארפאקט זייערע „בעבעכעס" אויף פורן און זיינען אוועקגעפארן צו באקאנטע פויערים, אין די ארומי־קע דערפער. דער חשבון איז געווען, אז אויפן דארף וועט מען זיי נישט שיקאנירן ווי אין שטעטל. מען האט זיך אבער צומארגנס דערוווסט, אז אויך אין דארף איז נישטא קיין זיכערקייט. מען האט דערציילט, למשל, אז אין דארף קארקא־זיסקי, 3 ק״מ פון שטעטל, זיינען ארײן ליטווישע אפיצירן צו דער יידישער פאמיליע שמוקלער און אן א סיבה גלייך דערשאסן די ביידע ברידער לייזער און משה. אין א צווייטן דארף האבן ליטווינער דערשאסן די ברידער מירסקי און חיים זאקן.

איך, מיין פרוי, מיין פאטער, און דער פרויס פאטער צוויי שוועסטער און שוואגער פון מיין פרוי, און די פאמיליע פעלער, האבן זיך דאן געפונען אין א דערפל, נישט ווייט פון שטעטל, ביי א קריסטלעכן באזאנטן. דורכן פענסטער האבן מיר פלוצלונג באמערקט, ווי עטלעכע ליטווישע אפי־צערן האבן אפגעשטעלט אונדזער באלעבאס און פרעגן אים, צי ער באהאלט נישט אין שטוב יידישע פליטים.

מיר האבן זיך אלע תיכף אנידערגעוואלפן אויף דער ערד און די ליטווינער האבן אונדז נישט באמערקט. אין א פאר מינוט ארום איז ער אריינגעקומען וויס ווי די קאלך און דערשראקן. וועו ער האט געזען, וואס מיר האבן געטאן, האט ער אונדז געזאגט, אז מיר האבן זיך דערווייל גערא־טעוועט פון א זיכערן טויט. ער האט די ליטווינער פארזי־כערט, אז ביי אים זיינען קיין יידן נישטא און זיי זיינען אוועק. די פראגע איז נאר, וואס וועט זיין אויב זיי וועלן אריינגיין אין שטוב און וועלן אנהויבן זוכן.

מיר האבן אלע איינגעזען, אז דאס דארף איז נישט קיין באהעלטעניש און מיר האבן באשלאסן צו פארן צוריק קיין פאדבראדז. אויפן וועג האבן אונדז אפגעשטעלט פוילישע כוליגאנעס און געוואלט אוועקרויבן דאס פערד מיט די זאכן. מיר האבן אנגעהויבן בעטן רחמים און א דאנק א באקאנטן קריסט האבן זיי אונדז געלאזט פארן אהיים.

דאס שטעטל איז נאך דאן געווען אן א מאכט און עס האבן דארט געווילדעוועט די פארעטער פון דער געווען לעצטער ליטווישער ארמיי. ערשט דעם 29־טן יוני איז פאדבראדז אפיציעל אקופירט געווארן דורך דער דייטשער רעגולערער ארמיי. זיי האבן אבער איבערגעגעבן די ציווילע מאכט דער ליטווישער פאליציי, וועלכע איז באשטאנען פון כוליגאנעס און מערדערס. זיי האבן באלד באוויזן וואס זיי קענען. זיי פלעגן ארײנגיין און אן א פארוואס ארויסטרייבן די יידן פון די הייזער, זיי אוועקפירן צו די קאזארמעס און דארט גלייך אויפן ארט דערשיסן.

אט אזוי זיינען אומגעקומען: חיים לונעווסקי, דער בלע־כער חנן שניידעראוויטש, קאפל שקליאראוויטש, אידל קול־באק, די ברידער ליבערמאן א. א.

דעם 15־טן יולי האָבן די ליטווינער דערשאָסן איבער 60 פּערזאָן. צווישן זיי זיינען געווען: די אַלטע רביצין מיט אירע 2 זין, דער 70־יאָריקער ישראל־ברוך באווארסקי, זיין פּלימיעניצע מיט איר מאַן און קינדער; יצחק זילבער מיט זיין פּרוי און קינד; לייבע נחום גלאז מיט זיין פּרוי און 4 קינדער; טאד מיט דער פּרוי און קינדער; אבראַשע שקליאַראָוויטש מיט דער פּרוי, זון און טאָכטער; קיוועלעוויטש מיט דער פּרוי און נאָך עטלעכע פּאַמיליעס.

מען האָט זיי אַלעמען אַוועקגעפּירט אין אַ קליין וועלדל, נעבן מיל, וווּ עס זענען שוין געווען צוגעגרייט גריבער, און גלייך אַלעמען אומגעבראַכט. בלויז וועלווּל אַבראַמאָוויטש, דער זון פון דער אַלטער רביצין, האָט זיך געראַטעוועט. אים איז געלונגען צו אַנטלויפן ממש פון גרוב. ער איז שפּעטער געווען אַ פּאַרטיזאַן און האָט זיך נאָך דער מלחמה צוריקגעקערט קיין פּאָדבראָדז.

גלייך נאָך די עקזעקוציעס האָט מען אַרויסגעגעבן אָפּיציעלע גזירות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג. צוערשט האָט מען געפּאָדערט, אַז די יידן זאָלן אָנטאָן ווייסע לאַטעס פון פּאַרנט און אויפן רוקן. שפּעטער האָט מען די ווייסע פּאַרביטן אויף געלע לאַטעס. יידן טאָרן נישט גיין איבערן שאָסיי, נאָר בלויז אין רינשטאָק, אייגער הינטערן אָנדערן אַזוי ווי בהמות. יידן טאָרן נישט אייגקויפן אויפן מאַרק קיין שום פּראָדוקטן. יידן טאָרן נישט האָבן קיין שום מגע ומשא מיט קריסטן און נאָך אַנדערע ווילדע שיקאַנעס.

ביי דער יידישער צאָן־דאָקטערין, קונע סוזאַן, האָט מען אַוועקגענומען דעם גאַנצן קאַבינעט מיט אַלע מכשירים. דעם יידישן דאָקטאָר רייזשעוסקי האָט מען פּאַרבאָטן צו היילן קריסטן. יידן האָבן געמוזט אָפּגעבן אַלע זייערע ראַדיאָאַפּאַראָטן און ראָווערן. הכלל: אויך די לעבעדיקע האָבן גוט געפּילט דעם טעם פון דער היטלעריסטישער, ווילדער בעסטיע.

איינמאָל האָט מען אַרויסגעגעבן אַ באַפּעל, אַז אַלע יידן, מענער, פרויען און קינדער, מוזן זיך תיכף צוזאַמענקלייבן אויפן פּלאַץ, נעבן דער פּאָליציי. אַלע זיינען דאָן געווען זיכער, אַז עס איז געקומען דער לעצטער מאָמענט, אַז מען וויל קענטיק אומברענגען די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג. אין שטעטל איז געווארן חושך. פון יעדן ווינקעלע האָט זיך געהערט אַ יאָמער, אַ געוויין.

אויפן פּלאַץ איז אַנגעקומען דער מיליטערישער קאָמענדאַנט און האָט פּאַר אַלעמען געהאַלטן אַ רעדע. דער אינהאַלט איז געווען, אַז יידן מוזן אַרבעטן, אַז אַן אַרבעט ווערט מען נישט באַקומען קיין עסן, א. א. ו.ו.

גלייך נאָך זיין רעדע האָט מען אַוועקגעשיקט אַ גרויסע צאָל יידן צו פּאַריכטן אַ שאָסיי, נישט ווייט פון שטעטל. אַנדערע יידן זיינען אַוועק אין וואַלד האָקן האָלץ אַדער רייניקן די קלאָזעטן אין די מיליטערישע קאַזאַרמעס.

אין יענער צייט איז געשאָפּן געווארן אַ „יודן־ראַט" און זיין אויפגאַבע איז געווען אויסצופירן אַלע באַפעלן פון די דייטשן אין שייכות מיט די יידן. איבערהויפט האָט זיך דער „יודנראַט" פאַרנומען מיט צושטעלן מענטשן צו דער אַרבעט אַדער שאָפן אַן אַרויפגעלייגטע קאָנטריבוציע.

אַ פּאָר טעג שפּעטער איז אַרויס אַ באַפּעל, אַז אַלע יידן וועלן דאַרפן ווינענען אין אַ געטא, וואָס וועט זיך געפינען אין די צווויי קריסטלעכע גאָסן: די ארניאַנער און באיארעלער גאָס. די אייגנווינער פון די געטא־גאָסן, ד. ה. אַלע קריסטן, וועלן איבערגיין אין די איבערגעלאָזטע יידישע ווינונגען.

עס איז גלייך געווארן אַ געלויף פון אַ סך קריסטן צו זייערע באַקאַנטע יידן. יעדערער פון זיי האָט געוואָלט זיין אין אַ בעסער הויז, דאָרט וווּ עס איז דאָ שיין מעבל און רייכטום.

פּיל יידן האָבן אויסגעגראָבן גריבער אין זייערע גערטנער און דאָרט באַהאַלטן קאָסטנס מיט פּאַרשידענע זאָכן. אַנדערע האָבן מיטן גוטן ווילן אָפּגעגעבן אַלץ קריסטלעכע באַקאַנטע, ווייל זיי האָבן געגלויבט, אַז אפשר וועלן זיי דאָס אַמאָל קענען אָפּנעמען צוריק.

עס זיינען אַבער אויך געווען קריסטן, וועלכע האָבן געבעטן ביי די יידן זייערע וועלט־זאָכן. צו וואָס דאַרפט איר דאָס, האָבן זיי אָפּן געזאָגט, מען וועט אייך דאָך סיי ווי סיי דערשיסן...

דערווייל זיינען אַנגעקומען ידיעות, אַיינע שוידערלעכער פון דער צווייטער. קריסטן האָבן דערציילט, אַז אין די אַרומיקע שטעטלעך האָט מען אויסגעקוילעט אַלע יידן. אין ניעמענטשין האָט מען אַרויסגעפירט אַלע יידן הינטערן שטעטל און ביז אייגעם דערשאָסן.

קריסטן, וועלכע פלעגן אין אַ מאַרק־טאָג קומען קיין פּאָדבראָדז, פלעגן זיך איבערצלמען, ווען זיי האָבן דערזען א יידן. אָפט האָבן מיר געהערט ווי זיי רייַדן צווישן זיך, אַז עס איז עפּעס אַ ווונדער, וואָס אין פּאָדבראָדז לעבן נאָך אַ סך יידן.

באַקומענדיק אָט די אַלע ידיעות און גרוסן האָבן מיר אַלע אין געטא אַנגעהויבן טראַכטן ווי אַזוי זיך דאָך צו ראַטעווען. דער „יודנראַט" האָט אַנגעקליבן געלט, כדי אונטערצוקויפן די ליטווישע פּאָליציי. מען האָט זיי געבעטן, אַז זיי זאָל לכל הפחות אָנזאָגן, ווען מען וועט באַשליסן צו ליקווידירן דאָס געטא.

מיר זיינען אין אַזאַ אַטמאָספער אָפּגעווען אין געטא 26 טעג, פון ערשטן ביזן 26־טן סעפּטעמבער 1941. פרייטיק, דעם 26־טן סעפּטעמבער, האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז מען גייט ליקווידירן דאָס פּאָדבראָדזער געטא. עס זיינען מאָביליזירט געוואָרן אַלע ליטווישע לערער, פּאָסט־באַאַמטע, וואַלד־

וועכטער און צענדליקער כוליגאַנעס און אונטערוועלטניקעס, כדי זיי זאָלן העלפן אַרויסטרייבן די יידן.

מיר האָבן באשלאָסן צו לויפן קיין ווייסרוסלאַנד, ווו די לאַגע איז דאָן נישט געווען אַזוי געפערלעך ווי אין ליטע. אַ סך פון די פאָדבראָדזער יידן זיינען אַזוי אָנגעקומען קיין קימעלישאק, סוויר, מיכאלישאק, לינטופ א. א. וו. אייניקע האָט מען געכאַפט און גלייך אויפן אָרט דערשאָסן.

איך מיט מיין פאַמיליע און מיט דער פאַמיליע פעלער, צוזאַמען 9 פערזאָן, האָבן באַשלאָסן אַראָפצוגיין אין אַ קעלער, וועלכער האָט זיך געפונען אין אַ דערבייאיקער געביידע, אין געטאָ. די טיר פון קעלער האָבן מיר פאַרמאַסקירט מיט היי. וועו די פאָליציי איז געקומען זוכן, האָבן זיי אונדז נישט באַמערקט. מיר האָבן געהערט, ווי מען איז אַריין אין דער געביידע און דאָרט געזוכט.

אין אַ קורצער צייט נאָך אונדזער אַראָפגיין אין קעלער, האָבן מיר דערהערט אַ שיסעריי און תיכף גוואַלדן, געשרייען און געווייגען, דאָס רוב פון פרויען און קינדער. מיר האָבן געפילט, אַז עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שחיטה איבער דער יידישער באַפעלקערונג.

אין יענעם קעלער זיינען מיר איבערגעזעסן די נאַכט פון פרייטיק אויף שבת, דעם גאַנצן שבתדיקן טאָג און ערשט אין דער צווייטער נאַכט האָבן מיר אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַרויסגיין פון באַהעלטעניש. די גאַנצע צייט האָבן מיר נישט געמומען אין מויל אָפילו אַ ביסל וואַסער. מיר האָבן זיך אַלע 9 דורכגעשפּאַרט דורך אַ לאָך און אַרויסגעגאַנגען פון קעלער. די נאַכט איז געווען זייער אַ פינצטערע און מיר האָבן זיך געלאָזט גיין איבער די פעלדער ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו אַ באַקאַנטן קריסט, גיידאַמאָוויטש גאספאר. די פאַמיליע פעלער איז אַוועק צו אַ קריסט סטאלעווסקי, ביי וועמען זיי האָבן איבערגעלאָזט פריער אַ 6 חדשים קינד.

אינמיטן נאַכט האָבן מיר אָנגעקלאָפּט צו אים. זיין שוועסטער האָט אונדז געעפנט די טיר און דערזעענדיק, אַז מיר לעבן נאָך, איז זי געפאַלן אין חלשות. מיר האָבן זיי דערציילט ווי אַזוי מיר האָבן זיך גערעטעוועט. די פרוי גיידאמאָוויטש האָט זיך דערווייל באַרואיקט און אונדז דערקלערט, אַז זי האָט מורא צו באַהאַלטן יידן אין שטוב.

דאָס געשפּרעך צווישן אונדז האָט דערהערט איר ברודער גאספאר. ער איז אַראָפּ פון בעט, זיך אָנגעטאָן און אונדז געבעטן גיין מיט אים. ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ שטעלעכל און דאָרט האָבן מיר איבערגענעטיקט די נאַכט פון שבת אויף זונטיק.

אינדערפרי איז ער צו אונדז געקומען און האָט געבראַכט עסן: ברויט, אייער און הייסע קאַווע. מיר האָבן אַלע ממש געעפנט די אויגן. ער האָט אונדז דערקלערט, אַז מיר טאָרן זיך איצט נישט רירן פון אָרט, ווייל אומעטום לויערט דער טויט. שפּעטער וועט זיך אפשר די לאַגע פאַרבעסערן. ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ גומנע פון היי און דאָרט זיינען מיר געלעגן דעם גאַנצן זונטיקדיקן טאָג.

זונטיק ביינאַכט האָט גאַספאר צו אונדז אַריינגעפירט אויך די פאַמיליע פעלער. סטאלעווסקי האָט זיי בשום אופן נישט געוואָלט באַהאַלטן.

אַ גאַנצע וואָך זיינען מיר, אַלע 9 מאָן, געלעגן דאָרט איז היי. גאספאר האָט זיך זייער געמאַטערט מיטן ברענגען אונדז עסן. מיר האָבן באַמערקט, ווי די גאַנצע פאַמיליע האָט שטאַרק מורא, טאָמער וועלן זייערע שכנים זיי חושד זיין. אין אַ וואָך אַרום איז אַריין גאספארס פעטער און אונדז דערציילט, אַז מיר מוזן וואָס גיכער אַנטלויפן, ווייל מען זוכט יידן אין דער געגנט.

צעשראָקענע זיינען מיר אַרויסגעקראָכן פון דער נאָרע און אַרויס אויפן הויף. דאָרטן האָט שוין אויף אונדז געוואַרט גאספאר. ער האָט אונדז אָפּגעפירט אַן אַ זייט און דערציילט, אַז דער אַלטער האָט פשוט מורא אונדז צו באַהאַלטן. ער האָט זיך דערפון דערוווסט און האָט דערפאַר צוגעגרייט אַנדערע באַהעלטענישן. איין משפחה וועט זיך באַהאַלטן אין בעדל און די צווייטע — וועט בלייבן אין גומנע. זיין משפחה טאָר דערפון נישט וויסן. עסן וועט ער אונדז ברענגען יעדן טאָג.

און אַזוי איז געווען, מיר האָבן זיך צעשיידט פון די פעלערס און אַוועק אין בעדל. זייער אָפט פלעגט צו אונדז קומען גאספאר און ברענגען עפּעס צום עסן. אין יענעם בעדל זיינען מיר געלעגן איבער 5 וואָכן.

איינמאָל איז צו אונדז געקומען גאספאר און אונדז געבראַכט גאַנץ געוויע ידיעות וועגן דעם אומקום פון די פאָדבראָדזער יידן. פון אים האָבן מיר זיך צום ערשטן מאָל דערוווסט, וואָס עס איז פאַרגעקומען אין פאָליגאָן און ווי שוידערלעך עס זיינען דאָרט אומגעקומען 8000 יידן פון גאַנצן סוועניצאַנער קריין.

מיר האָבן אַלע באַוווּנדערט די גוטסקייט און איבערגעבנקייט פון דעם קריסטלעכן בחור. וועו אַלע זיינען אַוועקגעגאַנגען פון שטוב, האָט ער אָפּגעקאָכט פאַר אונדז אַ טאָפּ קאַרטאָפל און געבראַנגט אין אַן עמער. די שכנים האָבן זיכער געמיינט, אַז דאָס גייט ער געבן עסן די חזירים אָדער די פערד.

דערווייל האָבן מיר אים דערציילט ווו מיר האָבן באַגראָבן אונדזער געלט און ווערט־זאַכן. ער איז אַוועק און האָט דאָס אויסגעגראָבן און אונדז אַלץ בשלמות אָפּגעגעבן. וועו מיר האָבן אים געוואָלט געבן אַ מתנה, האָט ער זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט. „אייך — האָט ער געזאָגט — וועט דאָס מער צונוץ קומען ווי מיר".

אַזוי ווי מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז אין ווייסרוסלאַנד

איז שטילער, האָבן מיר אים אָפּגעדאַנקט פאַר אַלע מעשים און אים דערקלערט, אַז מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן דאָס בעדל און אַוועקגיין קיין לינטופ.

ער האָט וועגן גאַנצן ענין דערציילט זיינעם אַ באַקאַנטן שכן. זיי האָבן ביידע איינגעשפּאַנט זייערע פורלעך און אונדז אַוועקגעפירט קיין לינטופ.

אין שטעטל האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז אויך לינטופ גייט אריבער צו ליטע. מיר האָבן נישט געטראַכט קיין סך און זיינען גלייך אַוועק צו פוס קיין סווּיר. אויפן וועג האָט אונדז געכאַפּט ווייס־רוסישע פּאָליציי. דער סווּירער „יודן־ראַט" האָט זיך דערפון דערווּסט, האָט ער אונטערגעקויפט דעם קאָמענדאַנט און מען האָט אונדז באַפרייט.

אָט אַזוי זיינען מיר געוואָרן אָפּיציעלע אייגנווינער פון סווּירער געטאָ. מיר פלעגן גיין אַרבעטן אזוי ווי אַלע סווּירער יידן ביים זעגן האָלץ, טראָגן שטיינער און ביי פּאַרשידענע לאַנד־אַרבעטן. אין סווּירער געטאָ האָט מען געקענט קויפן פאַרשידענע לעבנס־פּראָדוקטן און מיר האָבן באַשלאָסן צו שיקן אַ שליח צו גאספערן, כדי ער זאָל אונדז שיקן אַ ביסל געלט.

אין אַ פאָר טעג אַרום איז צוריקגעקומען דער שליח און אונדז געבראַכט סיי געלט און סיי זאַכן פון גאַספערן.

מיר האָבן אויפגעהערט צו הונגערן און געקענט אייַנקויפן לעבנס־מיטל. צוזאַמען מיטן געלט האָבן מיר אויך באַקומען אַ שרעקלעכע ידיעה, ווי אַזוי מען האָט אומגעבראַכט די גאַנצע משפחה פון דאָקטאָר רייזשעווסקי, בערל און בן־ציון אייגעלצין און יונה לעווין מיט דער משפחה אין דאָרף בארַאני.

דערווייל האָט אויך פאָסירט אַ גרויסער אומגליק אין סווּיר. מען האָט אַוועקגעשיקט קיין גרויס־ווילייקע אַ פאָר צענדליק יידישע בחורים אויף אַרבעט און מען האָט זיך דערווּסט אין שטעטל, אַז מען האָט זיי דאָרט אַלעמען אומגעבראַכט.

מיך האָט מען דאָן אַריבערגעפירט אויף אַרבעט אין קאַמייער הויף. איך האָב אַהין אויך אַראָפּגעבראַכט די פאַמיליע. לאַנג זיינען מיר דאָרטן אויך נישט געבליבן, ווייל מען האָט אונדז אינגיכן אַריבערגעפירט אין מיכאַלישקער געטאָ. פון מיכאַלישאָק האָט מען אונדז אַריבערגעפירט קיין ווילנע, ווו איך האָב געאַרבעט אויף דער באַן־סטאַנציע.

אין משך פון דער צייט זיינען ליקווידירט געוואָרן די געטאָס פון סווּיר און מיכאַלישאק. דעם גרעסטן טייל פון די דאָרטיקע יידן האָט מען אומגעבראַכט אויף פאנאר.

איך האָב זיך דערווייל דערווּסט פון אַן אַרבעטער, אַז אין אַ דערפל, 60 ק״מ פון ווילנע, באַהאַלט זיך אויס דער פאָטער פון מיין פרוי און אירע שוועסטערס. עס איז אונדז געלונגען זיך מיט זיי צונויפצושרייבן און זיי האָבן אונדז געשיקט אַ פור און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן אַהין.

דאָרט האָט דער קריסט געמאַכט פאַר אונדז אַ ספּעציעלע באַהעלטעניש אויף אַ שטאַל־בוידעם.

מר זיינען דאָרט אָפּגעוועון צוויי וואָכן און זיינען געווען שוין צופרידן, וואָס מיר געפינען זיך ביי אַ גוטן קריסט. מיט אייגנמאַל האָט אונדז געטראָפן ווי אַ דונער אַ שוידער־לעכע ידיעה.

נישט ווייט פון אונדז איז דורכגעפאַלן אַ מאַלינע מיט באַהאַלטענע פּאָדבראָדזער יידן. צווישן יענער גרופּע זיינען געווען: פייגע בראוסקי מיט צוויי זין, חיה רבקה מוניץ מיט אַ זון, שמואל און צביה שמידט מיט אַ קינד. מען האָט זיי אַלעמען געכאַפּט און צוזאַמען מיטן קריסט, וועלכער האָט זיי באַהאַלטן, דערשאָסן.

יענער דורכפאַל האָט געמאַכט אַ שרעקלעכן רושם אויף אַלע קריסטן, וועלכע האָבן געהאָלפן באַהאַלטן יידן. אַ טויט־שרעק איז אויף זיי אַנגעפאַלן. אויך אונדזער קריסט האָט מורא געהאַט און מיר האָבן אַלע געמוזט פאַרלאָזן אונדזער באַהעלטעניש.

מיר זיינען אַרויס פון אים נישט וויסנדיק וווהין צו גיין. בייטאָג פלעגן מיר זיצן אין וואַלד און ביינאַכט גיין איבער די פעלדער און זוכן וווּ אָפּצוועסן און זיך אָפּצורוען.

סוף־סוף האָבן מיר ווידער אַנגעטראָפן אויף אַ קריסט וועלכער האָט מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן אויף אַ בוידעם פאַר 25 פוד קאָרן אַ מאָנאַט. אינגיכן האָט אָבער דער קריסט אויך חרטה געקראָגן און מיר האָבן געמוזט פאַרלאָזן זיין בוידעם. גראָד זיינען דאָן געווען רעגנדיקע טעג. אַזוי ווי נישט ווייט פון אים איז געווען אַ גרויסער זומפּ און דאָרט זיינען געוואָקסן הויכע בוימער, זיינען מיר אַוועק אַהין. ביינאַכט פלעגן מיר אַרויסגיין און זוכן וואָס צו עסן.

די קריסטן פון יענער געגנט, וועלכע האָבן פון דעם געווּסט, פלעגן אויף אונדז רחמנות האָבן און פון צייט צו צייט ברענגען עסן.

ענדלעך האָבן מיר זיך דערשלאָגן צו אַ צווייטן דאָרף, ווו אַ קריסט האָט מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן אין אַ גומנע. ביי אים זיינען מיר געווען אַ לענגערע צייט ביז פּוילישע פאַרטיזאַנער זיינען געקומען זוכן ביי אים געווער.

דערזעענדיק די פאַרטיזאַנער זיינען מיר אַנטלאָפן אין אַ דערבייאיקן וועלדל. די סיבה איז געווען, ווייל מען האָט אונדז דערציילט, אַז אויך די פּוילישע פאַרטיזאַנער ברענגען אום יידן.

אין יענעם וועלדל זיינען מיר געווען עטלעכע טעג. עס האָט געריגנט און מיר האָבן זייער געליטן. פלוצלונג זיינען אין וועלדל אַריין פּוילישע פאַרטיזאַנער „אַקאָוצעס" און

האָבן אַנגעהויבן אויף אונדז צו שיסן. מיין פרוי און אירע ביידע שוועסטער זיינען גלייך געפאַלן טויט. איך האָב באַווײַזן אַפּצולויפן אַ שטיק וועג. זיי האָבן אויך אויף מיר געשאָסן, אָבער נישט געטראָפן. איך בין אַריינגעלאָפן אין אַ קליינעם גרוב, וועלכער איז געווען פול מיט וואַסער. איך בין דאָרט אָפּגעלעגן ביז עס איז געוואָרן גוט פינצטער. דאַן בין איך אַרויסגעקראָכן און אַנגעהויבן גיין איינער אַליין, נישט וויסנדיק ווּהין איך גיי און ווּו איך געפין זיך.

נאָך לאַנגע וואַנדערונגען און מאַטערנישן בין איך אָנגעקומען צו אַ דערפל און נישט פרעגנדיק קיין שום דערלויבעניש אַרויפגעקראָכן אויף אַ שטאַל־בוידעם און דאָרט איבערגענעכטיקט. איך האָב דאָרט נישט געהאַט נישט צום עסן און אָפילו נישט אַ ביסל קאַלט וואַסער. פונדעסטוועגן האָב איך באַשלאָסן צו זיצן דאָרט דעם גאַנצן טאָג. ווען עס איז אָנגעקומען די צווייטע נאַכט, בין איך אַראָפּגעקראָכן פון בוידעם און אָנגעהויבן גיין ווייטער ביז איך ביןווידער אָנגעקומען צום קריסט, ביי וועמען מיר האָבן זיך פריער באַהאַלטן.

אליהו ליכט

אזוי האב איך זיך גערעטעוועט

אין טרויעריקן טאָג, דעם 22־טן יוני 1941, בין איך אויפגעשטאַנען ווי געווײַנלעך אינדערפרי און געגאַנגען צו דער אַרבעט אַלס פאַרוואַלטער פון דער בעקעריי. כאָטש עס איז נאָך געווען זייער פרי, האָט זיך דאָך געפילט אין די גאַסן אויסערגעווײַנלעכּ. אומעטום זיינען געשטאַנען גרופּקעס מענטשן און דערציילט סענסאַציאָנעלע נייעס, וואָס זיי האָבן אָפּאָרשט געהערט אין ראַדיא. לויט די ידיעות איז היטלער באַפאַלן דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד און די גרעסערע שטעט פון רוסלאַנד זיינען באָמבאַרדירט געוואָרן פון דער לופט. אַלע זיינען געווען זייער צעטומלט און נישט געווּסט וואָס צו טאָן.

אמת, מיר האָבן תמיד געריכט, אַז סוף־סוף וועט אויסברעכן אַ מלחמה צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד־פאַרבאַנד, אָבער פונדעסטוועגן האָט קיינער נישט געטראַכט, אַז זי וועט אויסברעכן אַזוי גיך.

קומענדיק אין בעקעריי האָב איך געטראָפן די בעקער ער האָט מיך אַריינגענומען און ביי אים בין איך אָפּגעלעגן דריי וואָכן אײַנער אַליין. ער האָט מיך גאַנץ פיין באַהאַנדלט.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן איז דער קריסט אַריינגעפאַלן און מיר אָנגעזאָגט, אַז די סאָוויעטישע אַרמיי געפינט זיך אין דאָרף. עס האָט זיך מיר פשוט נישט געגלויבט, אַז איך בין באַפרייט, אַז עס איז געקומען דער סוף צו מיינע ליידן.

איך בין אַרויס פון מיין באַהעלטעניש און געמאַכט מיין טרויעריקן סך־הכל: די פרוי מיט אירע שוועסטער ליגן דאָרט אין וועלדל; דער פאָטער פון מיין פרוי איז געשטאָרבן אין דאָרף און איז געקומען צו קבורה אין אַ נאָרע פון פיקס. אַלע מיינע טייערסטע און בעסטע זיינען אומגעקומען אין פאָליגאָן.

בלויז איך אַליין בין געבליבן לעבן. וואָס זאָל איך טאָן? וווּהין זאָל איך גיין? איך האָב באַשלאָסן צו טאָן אַלץ, כדי זיך צו דערשלאָגן קיין ארץ ישראל. מיין וווּנטש איז פאַרווירקליכט געוואָרן. איצט ווּיס איך אין חיפה.

אין אַ שרעקלעכער פּאַניק. קיינער האָט נישט געווּסט וואָס צו טאָן. קיינעם איז נישט געלעגן אין קאָפּ אָנצוהויבן צו אַרבעטן.

איך האָב געפֿרוווט אַלעמען אויפמונטערן. איך האָב דער־קלערט אַלע אַרבעטער, אַז מיר מוזן דערפילן אונדזער פֿליכט און זיך שטעלן צו דער אַרבעט. עס איז מיר אָבער נישט געלונגען דעם עולם צו באַרואיקן. אַלע האָבן געריידט נאָר וועגן איין זאַך, ווי אַזוי זיך צו ראַטעווען. יעדע שעה, האָבן די אַרבעטער און אָנגעשטעלטע געטענהט, איז וויכטיק. מען דאַרף וואָס גיכער אַנטלויפן.

איך האָב געזען, אַז עס וועט מיר גאָרנישט העלפן און בין אַוועק אַהיים זיך מיישב זיין מיט דער פרוי וואָס צו טאָן.

12 אַזייגער, מיטאָגצייט, האָבן מיר געהערט אין ראַדיאָ מאָלאָטאָוו רעדע און מיר האָבן שוין מער קיין שום אילוזיעס נישט געהאַט. מאָלאָטאָוו האָט געמאָלדן, אַז דייטשע אַעראָפּלאַנען האָבן אַן שום סיבה באָמבאַרדירט די פרידלעכע שטעט פון סאָוויעטן־פֿאַרבאַנד, ווי צ. ב. ווילנע, קאָוונע, קיעוו א. א.

איך האָב תיכף באַשלאָסן מיט מיין פרוי זיך אָפּצורוקן דערווייל פון שטעטל. די כוונה איז געווען נאָר אַ צייטווייליקע: עד יעבור זעם... מיר האָבן צוזאַמענגעפּאַקט דאָס ביסל בעבעכעס און מיט דער הילף פון אונדזער שכן ברוך בלושינסקי האָבן מיר געקראָגן א פור און זיך גלייך געלאָזט אין אונדזער וואַנדערונגס־מאַרש און זיינען סוף סוף אָנגעקומען אין דאַרף רעדזיע.

די פּויערים פון דאַרף האָבן אונדז אויפגענומען זייער פריינדלעך און אַפילו ארויסגעווּיזן רחמנות צו אונדזער גורל. יעדן טאָג איז געפֿאָרן אַ באַקאַנטער פּויער אין שטעטל זיך דערוויסן וואָס דאָרט קומט פֿאָר. איינמאָל איז ער צוריקגעקומען און דערציילט, אַז דייטשע ראַזוויעטקעס פֿאַטרולירן איבערן שטעטל, אָבער די אַדמיניסטראַטיוו מאַכט האָבן זיי איבערגעגעבן די ליטווינער.

מיר האָבן, פֿאַרשטייט זיך, נאָך דאָן נישט געווּסט וועגן די מאַסן־מאָרדן, וועלכע די ליטווישע באַנדיטן האָבן אויסגעפירט אין אַ סך שטעטלעך און מיר האָבן באַשלאָסן צו פֿאָרן צוריק אַהיים. צוזאַמען מיט אונדז זיינען אויך צוריקגעפֿאָרן בליץ, נתן שאַפּיראָ, ישראל בראַנסקי, מיין מאַמע און מיין שוואָגער.

וועג מיר זיינען אָנגעקומען אין אַ וועלדל, נישט וויים פון פֿאָדבראָדז, זיינען פלוצלונג ארויסגעשפרונגען פון צווישן די בוימער ליטווישע באַנדיטן און מיט רוצחישע אויגן שוין געוואָלט אָנהויבן שיסן.

צום גליק האָט זייער עלטסטער אונדז געפרעגט ווער מיר זיינען און וווהין מיר פֿאָרן און ער האָט ארויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז מען זאָל אונדז אָפּלאָזן.

אַריינקומענדיק אין שטעטל האָבן מיר תיכף דערקאַנט דעם נייעם „רעזשים". נעבן אַ בעקעריי איז געשטאַנען אַ לאַנגע ריי פון יידן און קענטיק געוואָלט נעמען ברויט. אַ פּאָר ליטווישע פֿאָליציאַנטן האָבן געהיטן די אָרדענונג אויף אַזאַ אופן: זיי האָבן געהאַקט מיט די קאָלבעס פּוז ביקסן איבער די קעפּ פון די יידן. זענדיק דאָס בין איך אַריין אין שטוב אַ צעבראָכענער און טרויעריקער. איך האָב געפּילט מיט אָלע מיינע חושים, אַז עס דערנענטערן זיך פּאָר אונדז שוועריע צייטן.

אויף מאָרגן, אינדערפרי, איז אַריינגעקומען קיין פֿאָדבראָדז די רעגולערע דייטשע אַרמיי. פונקט נעבן אונדזער שטוב האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ לאַסט־אויטאָ און אַ דייטשער אָפיציר איז אַראָפּגעגאַנגען, אָנגעכאַפּט אַ פּאָר צופעליקע יידישע דורכגייער און זיי געהייסן ברענגען וואַסער און גוט אויסוואַשן זיין מאָשין.

אויך מיך האָט עד „מזכה" געווען צו זיין פון יענע ערשטע וואַסער־טרעגער.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז דווקא ביי אונדז זאָל מען איינקוואַרטירן דעם דייטשן מיליטערישן געהילף־קאָמענדאַנט. אין א וואָך אַרום האָט ער אָנגעהויבן מאַכן אָרדענונג אין שטעטל. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אָלע יידן דאַרפן זיך צוזאַמענקלייבן נעבן פֿאָליציי־פּאָסטערונעק אין משך פון אַ שעה צייט. וועג איך בין אַהין אָנגעקומען, איז מיר־גלייך אויפֿפֿאַלנדיק געווען דער פּאָקט, וואָס אָלע היטער זיינען געווען ליטווישע פֿאָליציאַנטן.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז אָנגעקומען „אונדזער" קאָמענדאַנט אויף אַ מאָטאָציקל און אַ ליטווישע ערנוואָך האָט אים באַגלייט. ער האָט געהאָלטן פּאָר אונדז אַ רעדע און דערציילט, אַז דער פירער האָט געהייסן אַרבעטן. ווער עס וועט נישט אַרבעטן, וועט אויך נישט האָבן וואָס צו עסן... נאָך דער רעדע האָט ער געהייסן די פֿאָליציאַנטן רעגיסטרירן גענוי אָלע יידן לויט זייער עלטער. אַזוי ווי איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט צווישן די מיטליאָריקע און אַרבעטס־פּעיקע, איז ער צוגעלאָפן צו מיר און אויסגעשריגן: „הער איינטרעטן" און אַוועקגעשטעלט מיך צווישן די עלטערע. עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, אַז דאָס האָט ער מיר געטאָן אַ טובה. מיין אַרבעט איז געווען צו זיין אַ קוכער אין אַ שפּיטאָל.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען פונאַנדערגעקלעפּט מודעות אין אָלע גאַסן, אַז די יידן מוזן אָנטאָן אויפן אַרבל אַ ווייסן פּאַסיק מיט אַ בלאָען מגן דוד. יידן טאָרן נישט גיין מיטן טראָטואָר, נאָר אין רינשטאָק פון ביידע זייטן שאָסיי. זיי טאָרן אויך נישט גיין אין גרופּעס, נאָר איינציקווייז.

אַ טאָג שפּעטער האָט ער געענדערט די גזירה מיטן ווייסן פּאַסיק און אָנגעזאָגט, אַז יידן דאַרפן טראָגן געלע לאַטעס

פון פאַרנט און פון הינטן. אויסערדעם האָט ער געהייסן אויס־קלייבן אַ יודנראַט, וועלכער וועט דאַרפן העלפן דער דייטשער מאַכט אויספירן אַלע באַפעלן.

אַלע אין שטעטל האָבן פאַרגעלייגט, אַז איך מוז אַרייַנ־גיין אין יודנראַט. צוערשט האָב איך זיך געוואָלט אַרויס־דרייען פון אַזאַ „כבוד", אָבער ישראל בראַטאַניסקי האָט מיר אַנגעהויבן איינרעדן, אַז איך מוז אָננעמען דעם אַמט. ער האָט פשוט אַפּעלירט צו מיין געוויסן און מיך אויפגעפאָדערט זיך נישט אָפּצוזאָגן פון אַזאַ וויכטיקער פאַראַנטוואָרטלעכ־קייט. אַזוי ווי דער קאָמענדאַנט שטייט איין ביי אונדז, קען איך ברענגען אַ סך נוצן דעם שטעטל. דער סוף איז געווען, אַז איך בין אַריין אַלס מיטגלידער אין יענעם יודנראַט און בין אויסגעווײַלט געוואָרן אַלס סעקרעטאַר.

די אָנדערע מיטגלידער פון יודנראַט זיינען געווען: בן־ציון ווילנאַן — פּרעזעס, ישראל בראַטאַניסקי — קאַסירער, מאיר בליץ, דוד סוזאַן — וויצע־פּרעזעס, נתן שאַפּירא און בלושינסקי.

אויף אַ געהיימער זיצונג אין באַשלאָסן געוואָרן, אַז מאיר בליץ דאַרף אונטערקויפן דעם דייטשן קאָמענדאַנט און איך — דעם ליטווישן. די איבעריקע מיטגלידער דאַרפן זיך טרעפן מיט די אָנדערע הויכע פּאָליציי־באַאַמטע.

די ידיעה, וואָס מיר האָבן פון זיי פאַרלאָנגט, איז געווען, אַז זיי זאָלן אונדז אָנזאָגן, ווען מען רעכנט צו מאַכן אַן אָקציע אויף יידן, כדי מען זאָל באַווייזן צו אָנטלויפן.

עטלעכע טעג נאָכן אויסקלייבן אונדז אין יודנראַט איז אַרויס דער באַפעל, אַז אַלע פאָדבראָדזער יידן דאַרפן ווינענ אין אַ געטאָ. די ליטווישע פּאָליציאַנטן האָבן באַשטימט צוויי קריסטלעכע גאַסן און דאָרט האָבן זיך געדאַרפט קאָנצענט־רירן אַלע שטעטלשע יידן. צוערשט האָט מען דערלויבט מיט־צונעמען נאָר וויפל יעדער איינער קען טראָגן; שפּעטער האָט דער ליטווישער וויט דערלויבט צו נעמען אין געטאָ דאָס גאַנצע פאַרמעגן.

ווי מיר האָבן זיך שפּעטער דערוווסט, האָט ער זיך פאַר־ענטפערט פאַר די ס.ס.־לייט, אַז סיי ווי סיי וועלן דאָס די יידן אַלץ איבערלאָזן.

אָט אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער קאַפּיטל אין לעבן פון דער פאָדבראָדזער יידישער קהילה, דאָס לעבן אין געטאָ.

מיטן אײַנקוואַרטירן אַלע אַרויסגעטריבענע יידן פון זייערע הייזער, האָט זיך אָנגעהויבן אַ שווער שטיקל אַרבעט פאַר אַלע מיטגלידער פון יודנראַט. אומעטום האָבן זיך דערט הערט סקאַנדאַלן און געשרייען. איינער וויל אַהין און דער צווייטער דווקא — דאָרט. יעדערן דוכט זיך, אַז מען האָט אים באַוווּלט. יעדערער מיינט, אַז דעם צווייטן איז בעסער.

איך מיט מיין פאָמיליע האָבן זיך איינגעאָרדנט ביי רייזל באַווּאַרסקין אין שטוב, אויף ביראַלער גאַס. דער שכן אונ־דזערער איז געווען בן ציון ווילאַן, דער פּרעזעס פון יודנראַט.

איין שטוב איז באַשטימט געווען פאַר אַן אָרט, ווו עס וועלן פאָרקומען אונדזערע זיצונגען און ווו מיר וועלן אויפנעמען מענטשן און דערלייַדיקן אַלע געזעלשאַפטלעכע ענינים.

דערווייל זיינען צו אונדז אָנגעקומען שרעקלעכע ידיעות וועגן מאַסן־שחיטות אויף יידן אין די ליטווישע שטעטלעך. 50 קילאָמעטער פון אונדז האָט זיך געפונען אַ שטעטלע מאלאט. איינמאָל, אין אַ מאָרק־טאָג, איז געקומען אַ פויער און האָט דערציילט, אַז מען האָט דאָרט אויסגעשאָסן אַלע יידן. דאָס איז דאָן געווען די ערשטע ידיעה וועגן אַ מאַסן־מאָרד און זי האָט אָרויסגערופן אַ פּאָניק אין געטאָ.

דער יודנראַט האָט גלייך אָפּגעהאַלטן אַ ספּעציעלע זיצונג און ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן אונטערצוקויפן דעם מילי־טעריש קאָמענדאַנט. מיר האָבן געקויפט אַ גאָלדענעם זייגער און דעלעגירט בליצן צום הויכן דייטשן אָפּיציר.

אין דער ערשטער מינוט, ווען בליץ האָט אָוועקגעלייגט דעם זייגער אויפן טיש, האָט זיך דער קאָמענדאַנט כלומרשט באַלייַדיקט, אָבער ער האָט זיך באַלד באַרואיקט און צוגענומען די מתנה. מאיר האָט אים געזאָגט, אַז די יידישע באַפעלקע־רונג איז אים זייער דאַנקבאַר, וואָס ער האָלט איין די ברוטאַ־ליטעט פון די ליטווישע פּאָליציאַנטן.

ביי אונדז אין שטוב האָט געווויינט דער הילפס־קאָמענ־דאַנט און איך האָב זיך מיט אים אַ ביסל צוזאַמענגעלעבט. אַ דאַנק דעם איז מיר געלונגען צו ראַטעווען לייזערקע טראַכטנבערג פון אַ זיכערן טויט. דער געהילפס־קאָמענדאַנט האָט דערפאָר באַקומען וווּנדערבאַרן שטאָף אויף אַן אָנצוג...

דער פּרעזעס בן־ציון ווילאַן האָט מקרב געווען אויף אַן אָנדער „סיסטעם" די פּאָליציאַנטן. ער פלעגט זיי געבן אויף אַ שנאַפּס און דערווייל זיך דערוויסן פון זיי פאַרשידענע ידיעות.

אָט די ראָל איז פאַר אים געווען זייער צוגעפאַסט. ער איז געווען אַ קאָלטער אויסגערעכנטער מענטש, קלוג און געוואָגט. אין אויגנבליק האָט ער תיכף דערקאַנט מיט וועמען ער האָט צו טאָן.

פונדעסטוועגן האָט דאָס אַלץ נישט געהאָלפן. אונדזער געטאָ האָט עקזיסטירט נאָר אַ קורצע צייט. איינמאָל איז צו מיר געקומען אַ באַקאַנטער קריסט און מיר פאַרטרויט אַ סוד, אַז מען וויל אומברענגען אַלע יידן.

— וואָרט נישט. אַנטלויף, ווו עס וועט זיך נאָר לאָזן.

— וווהין זאָלן מיר לויפן — האָב איך אים געענטפערט. אומעטום איז דאָך דאָ דער דייטש, אומעטום לויערט דאָך דער טויט.

דער קריסט האָט מיך אָבער נישט אָפּגעלאָזט. „אויב מען וויל, קען מען געפינען אַן עצה, ווי אַזוי זיך צו ראַטע־

וועו" — האָט ער מיר געזאָגט. — גיי אין וואַלד און גראָב דאָרט אויס אַ גרוב און ווּוין מיט דיין פאַמיליע. איך וועל דיר העלפן. איך זאָג דיר אפילו צו, אַז איך וועל אייך נישט לאָזן הונגערן. איך וועל אייך ברענגען עסן.

וועו איך האָב די עצה פון מיין גוטן קריסטלעכן פריינט דערציילט מיין פרוי, האָט זי אויף דעם געענטפערט:

— געזען עפעס אַ פאַנטאַזיע פון אַ גוי, גאָר גראָבן גריבער און זיך באַהאַלטן. פוסטע דיבורים, נאַרישקייטן.

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר זיך אַרומגעזען, אַז דער גוי איז געווען גערעכט, אַז דער געזונטער און לאָגישער געפיל פון פויער איז געווען אַ סך פראַקטישער פון אונדזערע אינטעליגענטישע מחשבות. ליידער האָבן מיר פאַר אונדזער בלינדקייט טייער באַצאָלט. הלוואי וואָלטן מיר אים געפאָלגט.

אין אַ פאָר טעג אַרום נאָכן טרעפן זיך מיט יענעם קריסט האָבן מיר זיך דערוווסט אַז 25 ק"מ פון אונדז, אין ניעמענ־ טשין, האָט מען אויסגעשאָסן אַלע יידן. מיר האָבן תיכף אַוועקגעשיקט אַהין אַ שליח און די ידיעה האָט זיך באַשטע־ טיקט. בלושינסקי מיט זיין פרוי זיינען נאָך אין דערזעלבער נאַכט אַנטלאָפן פון געטא.

איינמאָל איז געקומען צו אונדז שאַפירא און דערציילט, אַז דער ליטווישער סעקרעטאַר פון גמינע האָט אים פאַר־ טרויט אַ סוד, אַז עס קומען פאָר געהיימע זיצונגען און מען מאַכט פלענער, ווי אַזוי אומצוברענגען אַלע יידן פון אונדזער געגנט.

פרייטיק, דעם 26־טן סעפטעמבער, 12 אַזייגער בייטאָג, האָבן מיר באַמערקט, ווי צו דער גמינע זיינען צוגעפאָרן צוויי פּרעכטיקע אויטאָס און פון זיי זיינען אַרויסגעאַנגען העכערע דייטשע אָפיצירן. מיר האָבן זיך גלייך פאַרשטע־ דיקט מיט אונדזערע „מענטשן", אָבער מיר האָבן פון זיי נישט געקענט באַקומען קיין ענווע ידיעות. שפעטער האָט מען זיך דערוווסט, אַז מען גרייט אַן אַקציע פון אַרויספירן אַלע יידן קיין פאָליגאָן.

מיר האָבן נישט געווּוסט וואָס צו טאָן. אַרום אונדז האָבן זיך אַרומגעקליבן אַ סך יידן און אַלע האָבן געפרעגט מיט טויט־שרעק וואָס צו טאָן.

בן־ציון ווילי־אַן האָט אַ וויילע געטראַכט און דאַן מיט אַן אייז־קאַלטן פּנים צו אַלעמען געזאָגט מיט אָט די ווערטער, וועלכע איך געדענק גאַנץ גענוי:

„איך ראַט, אַז מיר זאָלן תיכף אַוועקשיקן פון געטאָ אַלע פרויען און קינדער. זאָל יעדער אַנטלויפן, ווּוהין נאָר ער וועט קענען. דער עיקר, זיך אויסהיטן פון די פאַטראָלן, אַז זיי זאָלן גאָרנישט באַמערקן. אַ ביסל שפעטער נאָך זיי, דאַרפן אויך אַרויסגיין אַלע מענער. יידן, מאַכט נאָר נישט אַן קיין פאַניק, ווייל דאָס וועט שטערן אַלע אונדזערע פלענער פון אַנטלויפן".

ער האָט נאָר אַרויסגערעדט די פאָר ווערטער און דער עולם האָט מער נישט געוואָרט. אין געטאָ האָט זיך אַנגעהויבן אַ לויפענישׂ, אַ יאָגענישׂ. די ליטווישע פאָליציאַנטן האָבן עפעס יאָ באַמערקט דעם טומל, אָבער זיי האָבן נישט געהאַט קיין באַפעל אַנצוהויבן די אַקציע פריער.

איך בין אַריין אין שטוב און געהייסן תיכף די פרוי נעמען דבורהלען, אונדזער 18־חדשימדיקע טאָכטערל, און אַוועקגיין אויף קימעלישקער גאַס. איך וועל אַ ביסל שפּעטער אויך אַנקומען אויף יענעם אָרט.

מיין פרוי האָט מיך באַטראַכט מיט אַ שטומן קוק און נישט פרעגנדיק קיין פּרטים זיך אַנגעהויבן אָנטאָן. מיין שוואָגער יצחק איז אויך מיט איר מיטגעאַנגען.

אין אַ שעה אַרום בין איך אויך אוועק אַהין און מיר זיינען גלייך אַריין אין וועלדל און זיינען שפּעטער אַנגעקומען אין מאַיאַנטעק נאַווא־מיסלע, 2 ק"מ פון שטעטל.

דער קריסט פון מאַיאַנטעק האָט אונדז פיין אויפגענומען און אונדז צוגעזאָגט אַוועקצופירן ווייטער. דערווייל האָט ער אונדז אַלעמען אַריינגעפירט אין שייער. דבורהלען האָט זיין פרוי צוגענומען און זי אַוועקגעלייגט אין אַ סקלאַד פון ציבעלע, ווו זי האָט זיך מיט איר געשפּילט.

יענער קריסט האָט אונדז שפּעטער געבראַכט צו אַ פויער, נישט ווייט פון קימעלישאק, וועמענס אַדרעס מיר האָבן באַקומען פון בלושינסקין, פאַר זיין אַנטלויפן פון געטאָ. דער פויער האָט אָבער מורא געהאַט אונדז אַריינ־ צולאָזן אין שטוב, אַפילו כדי זיך אַ ביסל אָנצוווּוארעמען.

פון אים האָבן מיר זיך דערוווסט, ווו עס באַהאַלט זיך בלושינסקי און מיר זיינען אַוועק אַהין. יענער קריסט האָט אונדז דווקא אויפגענומען זייער פיין און אונדז דערלויבט אײַבערצונעכטיקן בײַ אים. בלושינסקין האָבן מיר אָבער אויך בײַ אים נישט געטראָפן.

אויף מאָרגן פרי זיינען מיר אַוועק אין דאָרף טאַלושאן, ווו מיר האָבן סוף־סוף זיך געטראָפן מיט בלושינסקין. ער האָט זיך באַהאַלטן בײַ דוכנאוויטשן, וועלכער איז געווען דער וואָיט פון יענער גמינע.

בלושינסקי האָט זיך מיט אונדז זייער דערפרייט און לויט זיין רעקאָמענדאַציע האָט אונדז אַ שכן פון וואָיט דערלויבט זיך צו באַהאַלטן בײַ אים.

דערווייל האָט מען זיך אין דאָרף דערוווסט, אַז עס באַהאַלטן זיך אויס בײַ עטלעכע קריסטן יידישע פאַמיליעס פון פאָדבראָדז. די קריסטן האָבן מורא געהאַט און מיר האָבן באַשלאָסן אָפּצוציען וואָס גיכער פון יענעם דאָרף.

אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט זיינען מיר אַלע אַוועק אין דאָרף פאַסטאַזשינע און דאָרט אַריינגעגאַנגען צו אַ באַקאַנטן קריסט דאָמבראָווסקי.

אָט דעם קריסט איז כדאי באַזונדערס צו דערמאָנען. ער

האָט פיל מאָל געשטעלט זיין לעבן אין סכנה, כדי צו ראַטעווען יידן. ביי אים זיינען מיר שוין געווען אַ לענגערע צייט. ער האָט אונדז אויך געהאָלפן פאַרקויפן פאַרשידענע זאַכן און מיר האָבן געהאַט פונוואַנען צו לעבן.

פון אים האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז אין ווייסרוסלאַנד לעבן נאָך יידן רואיק אין די געטאָס און דאָרט זיינען נישט פאַרגעקומען קיין מאַסן־מאָרדן. מיר האָבן אָנגעהויבן מאַכן פלענער, ווי אַזוי זיך אַריבערצוקלייבן אַהין. בלושינסקיס פלאַן איז געווען צו אַנטלויפן אין טיף ליטע, ווו די אָקציעס קענען די יידן זיינען שוין פאַרענדיקט. דאָרט ווו זיי זיינען נאָך נישט פאַרגעקומען, איז געפערלעך.

איינמאָל זיינען צו אונדז געקומען עטלעכע באַקאַנטע און פאַרגעלייגט אַוועקצוגיין אין דאָרף בראַן, ווו עס באַהאַלט זיך אויס די משפחה פון אונדזער שטעטלשן דאָקטאָר רייזשעור־סקי. דאָ האָט אונדז געטראָפן ממש אַ נס פון הימל. מיר האָבן טאָקע מסכים געווען צו אַנטלויפן קיין בראַן, אָבער איך האָב געבעטן אָפצולייגן אַ ביסל אונדזער גיין. די סיבה איז געווען, וואָס דאָמבראָווסקי האָט גראָד אין יענעם טאָג געקוילעט אַ קו און איך האָט געוואָלט כאָטש איינמאָל גוט אָפעסן. מיין פרוי איז געווען זייער אין כעס אויף אַזאַ נאַריש־קייט און מיך גוט אָנגעמוסערט.

דער ענין האָט געדויערט נישט מער ווי אָנדערטהאַלבן שעה. מיר האָבן גוט אָפגעגעסן און זיך שוין געוואָלט לאָזן אין וועג אַריין. פלוצלונג האָבן מיר דערהערט אַ פאָר שאָסן פון פולעמיאָטן פון דער זייט פון דאָרף בראַן.

מיר האָבן זיך אָפגעהאַלטן צו גיין אַהין און אין אַ פאָר שעה אַרום איז געקומען צו לויפן אַ קריסט און דערציילט, אַז מען האָט אויסגעשאָסן די גאַנצע משפחה פון דאָקטאָר רייזשעווסקי צוזאַמען מיט אַלע געסט, וועלכע האָבן זיך ביי אים געפונען.

דאָס איז אַ כאַראַקטעריסטישער פאַל, אַז עס האָבן זיך געראַטעוועט נישט די חכמים און נישט קיין גבורים, נאָר פשוטע יידן, וועמען עס האָט צופעליק צוגעשפילט דער בלינ־דער מזל. אַוועלכע בלינדע צופאַלן האָבן אַ סך יידן גערא־טעוועט פון טויט.

אַ קריסט איז דערווייל געקומען און האָט דערציילט, אַז ס.ס.־לייט גייען פון דאָרף צו דאָרף און זוכן יידישע פליטים, בלושינסקי איז נאָך אין דער זעלבער נאַכט אַנטלאָפן קיין טיף ליטע אַזוי ווי ער האָט געפלאַנעוועט. מיר האָבן איינ־געוויקלט דבורהלען אין אַ קאָלדרע (עס איז געווען אַ־30 גראַדיקער פראָסט) און זיינען אַוועק אין וואַלד.

די נאַכט איז געווען אַן העלע, אַן אויסגעשטערנטע. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויפן שניי און נישט געוווסט וואָס צו באַשליסן. פלוצלונג איז צו אונדז געקומען דאָמבראָווסקי. אין יענעם מאָמענט איז ער אונדז אַראָפגעפאַלן ווי אַ מלאך מושיע. מיר זיינען געווען אַזוי פאַרצווייפלט, אַז מיר האָבן געמיינט, אַז פאָר אונדז עקזיסטירן נאָר צוויי ווענגען: אָדער אויסגיין פון הונגער און קעלט דאָ אין וואַלד אָדער גיין און זיך איבער־געבן די ס.ס.־לייט.

דאָמבראָווסקי האָט אונדז אַוועקגעפירט צו זיינעם אַ באַקאַנטן קריסט, אין אַ נאָענטן מאַיאָנטעק. מיר זיינען אין יענעם הויף אָנגעקומען אַרום צוויי אַ־זייגער ביינאַכט. דער בעל הבית איז געווען אַ רוס און דאָמבראָווסקי האָט זיך מיט אים עפעס געשושקעט און דאָן האָט ער אונדז אַריינגעפירט אין אַ וואַרעם אָרט. האָט באַלד געבראַכט שטרוי און אָנגעלייגט אויף דער פאָדלאָגע. מיר זיינען געווען זייער מיד און צעבראָכן. ווי די סנאָפעס זיינען מיר אַריינגעפאַלן אינעם שטרוי און גלייך אייngעשלאָפן.

אויפצומאָרגנס פרי איז אַריינגעקומען זיין פרוי און האָט אונדז געבראַכט הייסע קאָרטאָפל און מיר האָבן אָפגעגעסן צו דער זאַט.

אַ גאַנצן טאָג זיינען מיר געווען אין יענעם הויף און נישט געקענט באַשליסן וואָס ווייטער צו טאָן. דער באַלעבאָס פון מאַיאָנטעק האָט מסכים געווען אונדז צו האַלטן נאָר עטלעכע טעג. וואָס וועלן מיר טאָן ווייטער?

ביינאַכט בין איך אַרויס אויפן הויף אַריינאָטעמען אַ ביסל פרישע לופט. פלוצלונג האָט איך באַמערקט ווי עס דרייען זיך אַרום צווישן די בוימער מאָדנע שאָטנס. איך האָב זיך צוערשט דערשראָקן. באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז איך האָב געהאַט אומזיסטע שרעק. דאָס זיינען געווען: מיין מאָמע און דער שוואָגער בראָטאַניסקי מיט דער גאַנצער משפחה.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי זיינען אויך געווען באַהאַלטן אין בראַן. נאָך דער אָקציע מיטן דאָקטאָר רייי־זשעווסקי זיינען זיי אַנטלאָפן צו דאָמבראָווסקין און ער האָט זיי דערציילט, ווו מיר באַהאַלטן זיך.

דער באַלעבאָס פון מאַיאָנטעק האָט דערווייל אַלעמען צוגענומען. מיר האָבן באָמערקט, אַז ער האָט פיינט דעם דייטש נישט ווייניקער ווי מיר.

ביי אים זיינען מיר אָפגעווען עטלעכע וואָכן. איינמאָל, אַרום 11 אַזייגער ביינאַכט, האָבן מיר דערהערט קולות אין געשרייען פון אַ סך שיכורים. אונדזער באַלעבאָס איז אַריינ־געלאָפן און שעפטשענדיק שטילערהייט דערציילט, אַז דאָס זיינען שקצים, וועלכע גייען זוכן יידן.

מיר האָבן זיך דערווּוסט, אַז די דייטשן האָבן צוגעזאָגט צו באַצאָלן פאַר יעדן יידּ 100 ק״ג זאַלץ און 5 ק״ג צוקער.

אונדזער באַלעבאָס האָט זיך נישט פאַרלוירן. ער האָט אַריינגעזרופן די שקצים אין שטוב און מיט זיי געמאַכט אַ פיינעם שנאַפּס און די באַנדע איז אַוועק.

מיר זיינען געווען געראַטעוועט, אָבער דער ענין האָט אונדז שוין נישט געלאָזט רוען. מען קען אונדז אַנטדעקן און מיר וועלן אומקומען צוזאַמען מיטן באַלעבאָס פון מאַיאַנטעק.

מיר האָבן זיך מיישב געווען און באַשלאָסן אַוועקצוגיין אין קימעלישקער געטאָ און זאָל זיין וואָס עס וועט זיין.

איך האָב אַנגעשריבן אַ בריוול צו אַ באַקאַנטן פריינט אין קימעלישאק און אונדזער באַלעבאָס האָט אים אַוועק־געפירט. די פראַגע איז געווען, צי זיי וועלן מסכים זיין איינ־צומעלדן אין געטאָ פרעמדע יידן.

דער פויער האָט זיך צוריקגעקערט און מיר געבראַכט אַ צעטעלע. דער יודנראַט פון קימעלישאק האָט מסכים געווען אונדז אריינצונעמען אין געטאָ.

8 אַזייגער אין אָוונט האָט דער פויער אייגעשפּאַנט דאָס פערדל און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן קיין קימעלישאק. אַזוי ווי עס איז נישט געווען קיין אָרט אויף דער פור פאַר אַלעמען, זיינען די מענער און די יינגערע פרויען געגאַנגען צופוס. מיר האָבן נאָר אָפּגערעדט ווו זיך צו טרעפן.

איך בין אַוועק מיטן וואַלד און געוואָלט פאַרקירצן דעם וועג. אין יענעם וועלדל בין איך אין מיין לעבן געגאַנגען צענדליקער מאָל. און דווקא אין יענער נאַכט וויס איך נישט וואָס עס האָט מיט מיר פּאַסירט און איך האָב פאַרבלאָנדזשעט. נאָך אַ פּאָר שעה גיין, בין איך אַרויס אויפן פריערדיקן אָרט. אַלע איבעריקע זיינען געגאַנגען הינטערן וואָגן.

אונדזער באַלעבאָס איז דערווייל געקומען אויפן באַ־שטימטן פּלאַץ. אַלע האָבן זיך אָפּגעשטעלט און געוואָרט אויף מיר. זיי וואָרטן און וואָרטן און איך בין נישטאָ. דער באַלע־באָס האָט דאָן באַשלאָסן מיר אַנטקעגנגיין.

ער האָט מיך געטראָפן און אַריינגעשאָטן עטלעכע רוסישע „מי שברך״ס״ פאַר מיין וועלן פאַרקירצן דעם וועג און האָט מיך געבראַכט צו די איבעריקע אין וואַלד.

די נאַכט איז געווען אַ פינצטערע און מיר זיינען תיכף געגאַנגען ווייטער. אַריינקומענדיק אין שטעטל האָט שוין אויף אונדז געוואָרט איינער פון יודנראַט, ווי ער האָט אָפּ־געריכט אין בריוול. ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ הייזל און מיר האָבן זיך געלייגט שלאָפן.

דער באַלעבאָס פון מאַיאַנטעק האָט זיך געלאָזט פאָרן צוריק.

שלאָפנדיק אויף דער פאָדלאָגע האָב איך פלוצלונג דער־שפירט, ווי עמעץ גלעט מיר איבערן קאָפּ. איך האָב זיך אַ כאַפּ געטאָן און דערזען ווי איבער מיר שטייט דער שוואָגער ישראל בראַטאַניסקי און מורמלט צו: עלציק, עלציק, דאָס ביסטו? דו לעבסט?

איך זע ווי ער שטייט און ווייניט. ער דערציילט מיר, אַז זיי האָבן שוין געמיינט, אַז מען האָט מיך אומגעבראַכט.

איך הער ווי ער שעפטשעט אַ תפילה צו גאָט, וואָס האָט מיך געראַטעוועט. אָט אַזוי האָט זיך אַנגעהויבן אַ נייע תקופה אין אונדזער לעבן, די איבערלעבענישן אין קימעלישקער געטאָ.

אינדערפרי האָבן מיר זיך אַנגעהויבן אייגאַרדענען אין געטאָ. די באַדינגונגען פון אַ געטאָ זיינען אונדז נישט געווען פרעמד און מיר האָבן זיך גלייך צוגעווויינט. די קימעלישקער פריינט האָבן אונדז אויפגענומען גאַנץ פריינדלעך. זיי האָבן זיך דאָך צוליב אונדז אויך שטאַרק געשראָקן.

די מאַכט האָט געהאַט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז מען טאָר קיין פרעמדע מענטשן נישט רעגיסטרירן אין די געטאָס. דער יודנראַט איז פאָר דעם פאַראַנטוואָרטלעך. פונדעסטוועגן האָבן זיי מיר געגעבן אַרבעט און איך בין געווען גלייך ווי אַלע אַנדערע.

איינמאָל, ווען איך בין געגאַנגען אַרבעטן ווי געווייב־לעך אויסערן געטאָ, האָב איך פלוצלונג דערזען אַ באַקאַנטן ליטווישן פאָליציי־אָפיציר. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט אים אַריבערגעפירט פון פאָדבראָדז קיין קימעלישאָק. אַזוי ווי ער האָט ביי מיר געזומען אַ סך געלט מיט מתנות, האָב איך געזוכט אַ געלעגנהייט זיך מיט אים צו טרעפן.

אַזוי איז געווען. ער האָט ווידער געזומען מתנות און האָט געמאַכט אַ שווייג וועגן אונדזער זיין אין דאָרטיקן געטאָ.

דערווייל זיינען אין קימעלישקער געטאָ פאַרגעקומען עט־לעכע פאַלן, וועלכע האָבן אונדז ווידער געצווונגען צו נעמען דעם וואַנדער1שטעקן אין האַנט. אויך דאָרט האָט מען איינמאָל צונויפגעקליבן אַלע יידן אויפן מארק־פּלאַץ און פאַר זיי געהאַלטן אַ רעדע וועגן אַרבעט און זיין נוצלעך. אונדז האָט דער ענין תיכף געשראָקן.

מען האָט אויך אַנגעהויבן רעדן, אַז אינגיכן וויל מען לקיוודירן דאָס געטאָ. איך האָב דאָן באַטראַכט, אַז עס וואָלט געווען די בעסטע זאַך פאַר אונדז, ווען מיר שאָפן זיך איין אַרישע דאָקומענטן. איך האָב זיך געטראָפן מיט אַ באַקאַנטן און ער האָט פאַר מיר מיט דער פרוי געשאָפן צוויי פעסער. איך בין פאַרשריבן געוואָרן אַלס אַ פּאָלאַק מיטן נאָמען אַדאָם קאָזלאָווסקי און די פרוי האָט געהייסן: עוואליאַ סאָסנאָווסקא.

איך האָב וועגן דעם תיכף אַנגעשריבן צו מיין גוטן קריסט קאָזלאָווסקי נעבן פאָדבראָדז. ער האָט מסכים געווען צוצונע־מען מיין פרוי און קינד און מיר האָט ער גראָטן צו געפינען ערגעץ וווּ אַרבעט.

עד היום קען מיין פרוי נישט פאַרגעסן יענעם גוטן קריסט. דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אַן איידעלער און צאַרטער נשמה, וואָס עס איז זעלטן צו טרעפן. אַזאַ מענטשן דאַרף מען ממש פאַרהייליקן. ער האָט פאַר יידן געטאָן אַ סך גוטעס און קיינמאָל דערביי נישט געזוכט קיין אייגענע נוצן. מיטן

ריינסטן געוויסן קען מען אים אַרײַנרעכענען צווישן די „חסידי אומות העולם".

אפילו נאָך אונדזער באַפרייאונג, ווען איך האָב געוואָלט געבן געלט, האָט ער דאָס אָנגענומען פּאַר אַ באַלײדיקונג. ער האָט דערקלערט:

— איך האָב געראַטעוועט יידן, ווייל דאָס האָט פון מיר געפֿאָדערט מײַן געוויסן. איך האָב דאָס געטאָן פּאַר גאָט, פּאַר דער געשיכטע און פּאַר דער מענטשהייט.

נאָכן אַוועקפֿאָרן פון מײַן פֿרוי מיטן טעכטערל האָב איך אַרויסגענומען אַ דאָקומענט פון גמינע און אָנגעהויבן אַרבעטן אויסערן געטאָ. גאָנץ אָפט האָב איך געשיקט אַ שליח צו מײַן פֿרוי, כדי צו וויסן וואָס זיי מאַכן.

אין אירס אַ בריוו צו מיר האָט זי געשריבן, אַז עס פֿעלט איר גאָרנישט. עס איז איר אָבער נישט אָנגענעם צו לעבן ווי אַ פֿויערטע צווישן אַלע גויים.

ביסלעכווײַז האָב איך פֿראָגרעסירט אין מײַן אַרבעט און בין געוואָרן אַ מייסטער פון ערשטן סאָרט. איך האָב געדונגען אַ צימער בײַ אַ קריסט און אַראָפּגענומען צו זיך אויך די פֿרוי. איך האָב געאַרבעט אַלס פּאַכמאַן אין וואַלד און די פֿרוי איז געגאַנגען אַרבעטן צוזאַמען מיט אַלע פּוילישע שיקסעס. פּאַרנאַכט פלעגן מיר זיך טרעפן און גיין צוזאַמען אין אונדזער דירה.

אט אַזוי איז אַוועק מער ווי אַ חודש און עס האָבן מיט אונדז קיין שום פֿאַרדעכטיקטע זאַכן נישט פֿאָסירט. איינמאָל איז אַרײַנגעקומען דער סאָלטיס פון דאָרף און געבעטן באַווייזן אים מיינע דאָקומענטן. איך האָב אַרויסגענומען מײַן פּאַס און אים באַווויזן. ער האָט אים גוט דורכגעקוקט און דאַן צי־זאַמענגעלייגט און שוין געוואָלט אַרײַנלייגן צו זיך אין קעשענע. איך האָב אָנגעהויבן צו פֿראָטעסטירן אין אים ענערגיש געזאָגט, אַז דעם דאָקומענט מוז איך האָבן ביי זיך. אַנדערש וועל איך פֿאַרלירן מײַן אַרבעט.

ער האָט דאַן געבעטן צוגיין מיט אים אין גמינע פון קימעלישאק און דאָרט וועט מען אַלץ אויפקלערן. דאָס איז מיר אַוודאי נישט געווען געפעלן. איך האָב אָנגעהויבן מיט אים רעדן ווייך און אים געבעטן מיר נישט צו מאַכן סתם שוועריקייטן. דער עיקר: ער האָט באַקומען אַ שנאַפּס מיט אַ פּאָר רובל און האָט מיך אָפּגעלאָזן.

אַ צווייטער פּאָל האָט פּאַסירט, וועו איינמאָל ביינאכט האָבן רוסישע פֿאַרטיזאַנער אָנגעקלאָפּט ביי אונדזער קריסט אין שטוב. דער קריסט האָט נישט געעפנט און דאָס קלאָפּן אין טיר איז געוואָרן שטאַרקער.

סוף־סוף איז ער אַראָפּגעקראָכן פון בעט, צוגעגאַנגען צו דער טיר און געפרעגט ווער דאָס איז. איך האָב זיך צו־געהערט צום געשפּרעך און זיך דערוווסט, אַז דאָס זיינען רוסישע פֿאַרטיזאַנער.

אין אַ זאַפּטיקן רוסיש האָבן זיי אים געהייסן עפענען תיכף די טיר. אַנדערש וועט זיין שטוב גלייך אַוועקגיין מיטן רויך. ער האָט זיי געעפנט די טיר און געבעטן רחמנות האָבן אויף אַן אַרעמען פויער און אים נישט באַרויבן. זיי האָבן געענטפערט, אַז רוסישע פֿאַרטיזאַנער רויבן נישט. זיי פֿאָדערן פון אים, אַז ער זאָל זיי מיטן גוטן ווילן געבן שפּייז־פּראָדוקטן פּאַר זייערע חברים. ער האָט זיי געבראַכט אייער און פעטס. זיי האָבן אים באַדאַנקט און געוואָרנט נישט צו דערציילן דער מאַכט, אַז ביי אים זיינען געווען פֿאַרטיזאַנער.

פּאַר מיר מיט דער פרוי איז די לאַגע ווידער געוואָרן ערנסט. מיר האָבן געווּסט, אַז אויב די דייטשן וועלן זיך דערוויסן, אַז די גויים העלפן פֿאַרטיזאַנער, וועלן זיי פּאַר־ברענען דאָס דאָרף.

דערווייל האָט מען ליקווידירט דאָס קימעלישקער געטאָ און מיר האָבן באַשלאָסן נישט צו בלייבן מער אין יענער געגנט.

יענעם טאָג פון דער ליקווידאַציע געדענק איך זייער גוט; דאָס איז געווען י״ג בחשון תש״ב. איך האָב דאָן פּאַר־לוירן אַלע מיינע בעסטע און טייערסטע.

וועגן דער ליקווידאַציע פון קימעלישקער געטאָ דאָרף מען באשרייבן אַלע פרטים. איך בין דאָן גראָד געגאַנגען צוזאַמען מיט עלקע קראל זיך דערוויסן, וואָס עס מאַכן דאָרט אונדזערע משפחות. אויך ער האָט דאָרט געהאָט אַ מאַמען מ״ט שוועסטער און אַ סך פריינט. אויפן וועג זיינען מיר אַרײַנגעגאַנגען צו אַ באַקאַנטן וואַלד־וועכטער, וועלכער האָט אונדז גוט געקאָנט. סיי ער און סיי זיין פרוי האָבן אונדז פיין אויפֿגענומען, געגעבן עסן און שטאַרק באַדויערט די לאַגע פון די יידן.

מיר זיינען דאָרט געזעסן אַ האַלבע שעה און שוין געוואָלט ווייטער גיין. פלוצלונג איז אַרײַנגעלאָפן זיין פרוי און אַנ־געהויבן שרייען:

— מען הרגעט איצט אויס די קימעלישקער יידן. מען דערשיסט אַלעמען!

מיר זיינען אַלע געבליבן זיצן ווי פֿאַרשטיינערט. זי האָט אונדז אָבער אָנגעהויבן צו מונטערן און צו טרייסטן.

— טייערינקע, אַנטלויפט פון דאָנעט וואָס גיכער, אפשר וועט איר זיך דאָך קענען ראַטעוון.

מיר האָבן לאַנג נשט געטראַכט און זיך געלאָזט לויפן צו אונדזער פֿאַמיליע און דאָרף. עלקע קראל איז געווען אַזוי צעטומלט, אַז מען האָט אים בשום אופן נישט געקאָנט באַ־רואיקן. קוים מיט צרות האָבן מיר זיך ענדלעך דערשלעפּט אין דאָרף און גלייך אָנגעזאָגט אונדזערע נאָענטסטע:

— מיר מוזן תיכף לויפן אין וואַלד אַריין. מען ליקווי־דירט דאָס קימעלישקער געטאָ.

מיר האָבן נאָר באַוויזן איינצופּאַקן אַ ביסל זאַכן און

עסנוואַרג און זיינען אַריינגעלאָפן אין דערבייאיקן וואַלד.

ליגנדיק צווישן די בוימער האָבן מיר געהערט די שיסע־רייען פון די קוילנוואַרפערס. מיר האָבן געווּסט, אַז דאָס שיסט מען אויס די יידן פון קימעלישאָק. מיר האָבן געמיינט, אַז מיר וועלן אַראָפּ פון זינען פון וויטיק און שרעק.

מיר זיינען אַזוי געלעגן אין וואַלד מיט שטומע, טרויע־ריקע בליקן און מיט צעווייטיקטע הערצער ביז ביינאַכט. ווען עס איז געוואָרן גוט פינצטער האָט יאָסקע בליץ געמאַכט אַ פּאַרשלאָג, אַז ער זאָל אַוועקגיין צו דאָמבראָווסקין און זיך מיישב זיין וואָס צו טאָן. אינמיטן נאַכט וועט אים קיינער נישט זען און ער זעט אין דעם קיין שום געפּאָר נישט. איך האָב אויך געוואָלט מיטגיין מיט אים, אָבער ער האָט מיר נישט דערלויבט.

איך בין אַזוי אַרום איבערגעבליבן מין מיין משפּחה אַליין אין וואַלד. איך האָב באַשלאָסן אַוועקצוגיין צו אונדזער באַ־קאַנטן קריסט און אים פרעגן וואָס צו טאָן. ער האָט מיר געראָטן אַוועקצוגיין צו זיינעם אַ קרוב, וועלכער וווינט בערך אַ־10 קילאָמעטער פון וועלדל. ער האָפּט, אַז ביי אים וועלן מיר זיך קענען אויסבאַהאַלטן אַ געוויסע צייט.

מיר האָבן אים געפּאַלגט און זיינען אין דער פינצטער־ניש פון דער נאַכט אַוועק צו יענעם קריסט. מיר זיינען אַהין אַנגעקומען טויט־מידע און אין גאַנצן צעבראָכענע.

יענער קריסט האָט אונדז פּשוט אַרויסגעטריבן פון שטוב. ער האָט מורא און וויל נישט ריזיקירן מיט זיין לעבן.

מיר האָבן זיך צוריקגעקערט צום פריערדיקן קריסט און זיינען אַריינגעקראָכן אין אַ פּאַרוואָרפן בעדל, וווּ מיר זיינען געלעגן עטלעכע טעג.

ווען עס איז געוואָרן אַ ביסל שטילער אין יענער געגנט, האָט דער קריסט פאַרגעשלאָגן, אַז די פרוי מיטן טעכטערל זאָלן אַוועקגיין צו זיין ברודער. מען האָט איר אָנגעטאָן מיט אַ בלישטשעדיקן צלם. מיר האָבן זיך געזעגנט, גוט אויס־געווייַנט און איך בין איבערגעבליבן אייגנער אַליין.

ווען מיינע נאָענטסטע און ליבסטע זיינען פון מיר אַוועק, איז מיר געוואָרן אומעטיק ביז צום טויט. עטלעכע שעה בין איך געלעגן האַלב משוגע און דאַן גענומען מיין זעקעלע מיטן ביסל זאַכן אויף די פּלייצעס און זיך געלאָזט גיין וווהין די אויגן וועלן מיך טראָגן.

קיין גרויסער קענער פון די וועגן בין איך נישט געווען. איך האָב זיך אַרומגעדרייט אַן אַ ציל און אַן אַ ריכטונג. ווען עס איז מיר נמאס געוואָרן, האָב איך באַשלאָסן אַוועקצוגיין צו דאָמבראָווסקין, דעם אייניקן קריסט, וועלכן איך האָב געקאַנט אין יענער געגנט. ער האָט מיך אַוועקגעפּירט אין וואַלד, וווּ עס האָבן זיך באַהאַלטן יאָסקע בליץ מיט זיין פאַמיליע.

עטלעכע וואָכן בין איך געווען צוזאַמען מיט זיי. אייני־מאָל האָט יאָסקע געמאַכט אַ פאַרשלאָג, אַז ער וועט מיט דער משפּחה אַוועקגיין אין טיף־ליטע און איך זאָל אַוועקגיין צום קריסט, וווּ עס באַהאַלט זיך מיין פרוי מיטן טעכטערל.

בליץ האָט געדונגען אַ פּור און געמאַכט אַלע הכנות אַוועקצופאָרן. ווען דער פורמאַן איז געקומען, האָב איך אים געבעטן, אַז ער זאָל מיך אויך מיטנעמען און איך וועל אַראָפּ־גיין אין דאָרף, וווּ מיין פרוי געפינט זיך. גראָד איז דאַן געווען אַ שטאַרק פינצטערע נאַכט און מיר האָבן זיך אַלע געלאָזט אין וועג אַריין.

דער קריסט האָט מיך אויפגענומען מיט אַ זויערע מינע, אָבער ער האָט מיך נישט אַרויסגעטריבן. אין עטלעכע טעג אַרום איז אַהין אויך געקומען זיין ברודער און האָט פאָר אונדז געבראַכט אַ סך פראָדוקטן.

אַזוי ווי מיין פרוי האָט אַן אַריש אויסזען און רעדט אויסגעצייכנט פויליש, האָבן מיר באַשלאָסן, אַז זי זאָל זיך אי־בערהויפט נישט באַהאַלטן. מען דאַרף דערציילן אין דאָרף, אַז זי איז פון וואַרשע; איר מאַן איז געהרגעט געוואָרן און זי האָט נישט פונוואַנען צו לעבן. דערפאָר איז זי געקומען אַהער, צו אירע קרובים אויפן דאָרף.

וואָס שייך דעם טעכטערל, זי וועט זיך אַוודאי קענען האַדעוועדן צוזאַמען מיט די שקצים און שיקסלקעס פון דאָרף.

איך בין דער אייניציקער, וועלכער וועט זיך מוזן גוט אויסבאַהאַלטן. דאָס וועט פאָר זיי נישט זיין אַזוי שווער און געפערלעך.

דער קריסט האָט מסכים געווען און איך בין ביי אים אזוי געבליבן איבער זעקס חדשים.

גראָד האָבן זיך אין יענער צייט אָנגעהויבן גרויסע סאַבאָטאַזש־אַקטן פון די פּאַרטיזאַנישע אטריאַדן. זיי האָבן אַראָפּגעלאָזט באַנען, פאַרברענט בריקן, באַפאַלן דייטשע מאַגאַזינען און אין דער גאַנצער געגנט האָבן זיך אָנגעהויבן אָבלאַוועס.

דער קריסט האָט זייער מורא געהאַט און האָט באַשלאָסן מיר אויסצובאַהאַלטן אין אַ גרוב.

דאָס גרוב איז געווען אַזוי שמאָל און נידעריק, אַז איך האָב זיך בשום אופן נישט געקענט גלייך זעצן. איך בין אַהין אַריינגעקראָכן ממש אויף אַלע פיר. אין אַ זייט איז געווען אַ קליינער לאָך, וואָס האָט מיר געגעבן ווי אַ מין פענסטער.

איינמאָל האָט מיר דער קריסט געבראַכט אַהין אַ פּוי־לישע צייטונג. אין שיין פון יענעם לאָך האָב איך געלייענט די לעצטע נייעס פון פראָנט. איך האָב די צייטונג געלייענט אַן אַן אויפהער, ווייל דאָס איז געווען מיין אייניציקע מעג־לעכקייט, ווי אזוי די צייט צו פאַרטרייבן. איך פלעג אויס־לייענען די צייטונג פון אַלע זייטן און דאַן אָנהויבן ווידער

פון אַנהויב. דאָס לייענען ביים לאָך איז געווען אַ מין ספּאָרט, אַ פאַרגעניגן, וואָס מען קען זיך קוים פאָרשטעלן.

אין גרוב בין איך ביסלעכווייז אויך געווען אַ פּאָליטיקער און אַ סטראַטעג און איך האָב זיך אַנגעהויבן אַריינטירן אין דער לאָגע פון אַלע פראַנטן. היטלערס און געבעלסעס רעדעס האָב איך געקאָנט ממש אויף אויסנווייניק.

פון צייט צו צייט פלעגט צו מיר קומען די פרוי און מיר ברענגען עסן. איך פלעג איר דערציילן די נייעס און שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַלע מיינע פּירושים זיינען געווען ריכטיק.

ביסלעכווייז איז מיר אָבער נמאס געווארן דער ספּאָרט פון לייענען אָן אויפהער די היטלעריסטישע פרעסע און איך האָב זיך גענומען צו פאַרטרייבן די צייט אויף אַנדערע אופנים.

איך האָב פארפאסט רעטענישן, צוזאַמענגעשטעלט גלייכווערטלעך און צום סוף אַפּילו פאַרזוכט שרייבן לידער. וועמען די פרוי פלעגט מיך באַזוכן, האָב איך איר פאָרגעלייענט מיין „ליטעראַטור".

אין די לידער האָב איך געשילדערט מיין לעבן אין גרוב און מיין האָפענונג אויף דער באַפרייאונג.

אין יענע טעג איז מיין טעכטערל אַלט געווארן 4 יאָר און לכבוד איר געבורטס־טאָג האָב איך אויך פאַרפאַסט אַ ליד.

איינמאָל איז פאַרגעקומען אַ שאַרפער ויכוח צווישן מיר מיט מיין פרוי וועגן דער פראַגע, ווער עס וועט אונדז באַפרייען. מיין פרוי האָט געהאַלטן, אַז אונדזערע באַפרייער וועלן זיין די אַמעריקאַנער און די ענגלענדער. איך האָב זיך אָבער געהאַלטן ביי דער מיינונג, אַז דאָס וועלן זיין דווקא די סאָוויעטן.

איינמאָל, אין אַ קאַלטן יאַנואַר־טאָג, איז צו מיר געקומען דער קריסט און מיך געבעטן אַריינקומען ביינאַכט צו אים אין שטוב. עס זיינען דאָ זייער וויכטיקע נייעס.

וועג איך בין אַריינגעגאַנגען אין שטוב, האָב איך שוין דאָרט געפונען זיין ברודער און ער האָט מיר געוויזן פאַרשידענע צייטונגען, וווּ מען האָט גענוי געשילדערט די מפלה נעבן סטאַלינגראַד. די ידיעה האָט מיך שטאַרק אויפגעמונטערט און איך האָב אַנגעהויבן גלויבן אין ניצחון איבער היטלערן.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די פלוג־בלעטער האָבן אַראָפּגעווארפן סאָוויעטישע אַעראָפּלאַנען און זיי האָבן אויך אויסגעלאַכט אַלע געבעלסעס ליגנס.

וועג איך האָב זיך דערוווסט אָט די לעצטע ידיעות, האָב איך זיך צעקושט מיט מיינע גוטע קריסטן און זיך צו זיי אַנגערופן:

— אויב אַזוי, הויבט שוין אָן צו שיינען אויך פאַר אונדז די זון! און אַזוי איז טאַקע געווען. די דייטשן האָבן אַנגעהויבן אָפּצוטרעטן פון אַלע פראָנטן. אין דער דייטשער פרעסע האָט זיך געפילט אַ יאושדיקער טאָן.

אַ באַזונדער קאַפּיטל אין אונדזערע יסורים שטעלט מיט זיך פאַר די דערציאונג פון אונדזער קליינער טעכטערל.

וועג מיר זיינען אַנטלאָפן פון פאַדבראַדזער געטאָ איז זי אַלט געווען בלויז 18 חדשים. זי האָט דערפאַר איבערגענומען קליינערהייט די פּוילישע שפּראַך מיטן גאַנצן „קנאַק". זי האָט באַקומען אָן אויסגעצייכנטן אַקצענט און מען האָט זי נישט געקאָנט אונטערשיידן פון אַנדערע שיקסלקעס. פונדעסטוועגן איז זי שטענדיק געווען נידערגעשלאָגן און זיך געפילט באַליידיקט. די קריסטין איז נישט געווען קיין שלעכטע און פלעגט איר גוט באַהאַנדלען. זי האָט אָבער נישט געקאָנט פאַרשטיין אונדזער טעכטערלס הערצעלע.

די קריסטין האָבן זי געראָפן: די פריצטע, ווייל זי האָט זיך נישט געקענט צוגעווינען צו זייער עסן. אַלע טאָג פלעגן זיי עסן בעבלעך מיט אַרבעס. דאָס איז דעם מיידעלע נמאס געווארן און זי פלעגט נישט וועלן עסן.

זי פלעגט זיך שפּילן מיטן טעכטערל פון באַלעבאָס. איינמאָל האָט זי איר אַ שטופּ געטאָן און די שיקסלקע איז געפאַלן אויף אַ שטיין און האָט זיך שטאַרק צעקלאַפּט. פון נאָז האָט איר אָנגעהויבן פליסן אַ סך בלוט און די עלטערן האָבן זיך זייער דערשראָקן.

מען האָט איר אַוועקגעפירט צו אַ דאָקטאָר און צו אונדזער גליק איז די וווּנד נישט געווען קיין ערנסטע.

דער ענין האָט אונדזער גאַנץ באַהעלטעניש געשטעלט אין געפאָר, ווייל מען האָט דערציילט אונדזער באַלעבאָס, אַז מיין פרוי איז שולדיק.

קוים מיט צרות איז איר געלונגען צו באַרואיקן אונדזערע רעטער.

איך האָב צווישן אַנדערע מעשיות דערציילט מיין קריסט, אַז איך האָב באַהאַלטן אַ סך גאָלד און נאָך דער באַפרייאונג וועל איך אים פיין באַצאָלן.

מיין פרוי איז אפילו געווען אין כעס אויף מיר צוליב דעם ליגן, אָבער איך האָב איר דערקלערט, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדערע ברירה.

אַ גאַנץ שווערע פראָגע איז געווען, וועג די באַלעבאָסטע פלעגט דאַרפן אַוועקגיין און האָט אָנגעזאָגט מיין פרוי וואָס צו געבן עסן די קינדער.

איינמאָל האָט זי געבעטן געבן איר שיקסלקע לאָטקעס מיט סלאָגינע. אונדזער טאכטערל האָט מיט קנאה געמוזט צוקוקן, ווי אַזוי מען גיט עסן די שיקסלקע און פאַר איר איז גאָרנישט געבליבן.

דבורהלע האָט געהאָט אַ זייער געזונטן אינסטינקט און זי האָט געפילט, אַז זי מוז זיין באַשיידן און אין אַלץ נאָכגעבן. הכלל, עס איז איר אויך נישט געווען וואָס מקנא צו זיין.

דערווייל האָבן די דייטשן ווידער אָנגעהויבן כאַפּן מפלות. די קריסטן האָבן דערציילט, אַז די רויטע אַרמיי דערנענטערט זיך צו אונדזערע געגנטן. דער דייטשער פראָנט האָט זיך מיט אַמאָל אַ טרייסל געטאָן. די גיגאַנטישע ווילדע חיה האָט פאַר־לאָזן שטאָט נאָך שטאָט און דאָרף נאָך דאָרף.

וועג דער קריסט האָט מיר געבראַכט די צייטונג, האָב איך פלוצלונג דערזען אַז ידיעה, אַז די אַרמיי איז פלאָנ־מעסיק אָפגעטראָטן פון דוקשט. איך בין דערשטוינט געוואָרן.

דוקשט איז דאָך דריי סטאַנציעס פון אונדז, בלויז 80 קילאָמעטער. איז דאָס נישט קיין טעות? איז דאָס מעגלעך?

עס האָט זיך פשוט נישט געוואָלט גלויבן.

מיט אומגעדולד האָב איך געוואָרט, אַז דער באַלעבאָס זאָל קומען געבן עסן דעם פערד און איך וועל זיך ענדלעך דערוויסן דעם אמת.

איך האָב געברענט, געפיבערט; יעדע סעקונדע איז מיר געווען ווי אַן אייביקייט. סוף־סוף האָב איך זיך דער־ווּסט, אַז דאָס איז טאַקע אונדזער דוקשט און די דייטשן אַנטלויפן ווי די שדים פון אַלע פראָנטן.

דאָס האַרץ האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו קלאַפן. איך האָב דערפילט, אַז עס דערנענטערט זיך פאַר אונדז די גרויסע שעה, די שעה פון דער באַפרייאונג.

„באַפרייט ווערן", קיינער וואָס האָט נישט איבערגעלעבט היטלערס תקופה, וועט נישט קענען באַגרייפן, וואָס די צוויי ווערטער האָבן באַדייט פאַר אַ ייד, וועלכער האָט זיך יאָרן לאַנג אויסגעבאַהאַלטן פון די נאַצישע־חיהשע נעגל.

„באַפרייט ווערן", דאָס האָט געמיינט אַרויסגיין פון פינצ־טערניש צו ליכטיקייט, פונקט ווי אונדזערע אַלטע חכמים האָבן געזאָגט: „מאפלה לאור גדול".

דאָס איז געווען אונדזער אייניציקער חלום, אונדזער אַלעמענס פאַנטאַזיע, אונדזער וווּנטש און באַגער.

איינמאָל, אַרום ענדע יוני 1944, האָט פלוצלונג אָנגע־קלאַפט אין דער סעקרעטנער טירל אונדזער באַלעבאָס. ער האָט אונדז דערציילט, אַז די דייטשן טרעטן אָפּ און די סאָוויעטן געפינען זיך נישט מער ווי אַ־30 קילאָמעטער פון אונדזער דאָרף. די צרה איז איצטער, וואָס די דייטשן פאַר־ברענען אַלע דערפער גלייך ווי זיי טרעטן אָפּ. אונדזער קריסט וויל אויך אַנטלויפן מיט דער גאַנצער פאַמיליע אין וואַלד און דאָרט אָפּוואַרטן ביז די רויטע אַרמיי וועט קומען.

איך בין געבליבן ליגן אין גרוב ווי אַן אָפּגעבריטער. וואָס וועלן מיר טאָן. מיר קענען דאָך פאַרברענט ווערן לעבעדי־קערהייט דאָ אין גרוב?

איך האָב זיך מיישב געווען מיט מיין פרוי און מיר האָבן באַשלאָסן צו נעמען דבורהלען און אויך לויפן אין וואַלד, אָבער נישט צוזאַמען מיט די קריסטן.

אמת, עס איז מיר געווען זייער שווער צו גיין. איך בין געלעגן אין גרוב כמעט 14 חדשים און האָב פשוט נישט געקאָנט רירן מיט די פיס. פונדעסטוועגן האָבן מיר זיך פאַמעלעך דערשלעפּט אין די טיפענישן פון וואַלד און דאָרט אויסגעפונען אַ נאָרע, וווּ זיך צו באַהאַלטן.

ווי מיין פרוי האָט געזאָגט, האָב איך אויסגעזען ווי אַן אמתער באַנדיט. איך בין געגאַנגען מיט גרויסע צעריסענע שטיוול, אַ פאָר טונקעלע פאַרלאָטעטע און שמוציקע הויזן, אַ צעפאַלענע און צעלעכצערטע מאַרינאַרקע און אויפן קאָפּ געטראָגן אַ היטל מיט אַן אויסגעדרייטן דאַשעק און דערצו נאָך באַוואָקסן ווי אַ ווילדע חיה.

איך האָב געמיינט אז דבורהלע וועט זיך פאַר מיר דער־שרעקן און וועט נישט וועלן גיין מיט מיר. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט זיך דווקא צו מיר צוגעטוליעט, מיך געצערטלט און נישט אָפּגעטראָטן פון מיר דעם גאַנצן וועג.

פלוצלונג האָבן מיר דערהערט שטאַרקע שאָסן נישט ווייט פון אונדזער וועלדל. מיר זיינען געבליבן ליגן ווי עלעק־טריזירטע. אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר דערהערט דייט־לעך ווי עס פאָרן סאָלדאָטן און רעדן צווישן זיך דייטש. מיר האָבן אָנגעהויבן צו ציטערן פאַר שרעק.

14 חדשים האָבן מיר זיך אויסגעבאַהאַלטן און דווקא איצטער, ערב דער באַפרייונג, קענען מיר נאָך אַריינפאַלן אין זייערע הענט.

די דייטשן האָבן אונדז אָבער נישט באַמערקט און ערשט שפּעטער האָט מען דערציילט, אַז דאָס איז געווען אַ דייטשע שטראָף־אָפּטיילונג, וועלכע האָט געזוכט באַהאַלטענע פאַר־טיזאַנער.

פאַרנאַכטלעך, וועג עס איז געוואָרן טונקל אין וואַלד, האָב איך אָנגעקגעשיקט די פרוי אויסזוכן די קריסטן און פרעגן וואָס צו טאָן.

זי האָט זיך צוריקגעקערט און געזאָגט, אַז מיר דאַרפן גיין צוריק אין דער נאָרע. דאָרט איז פאָרט זיכערער ווי אין וואַלד.

אַ ברירה האָבן מיר געהאַט? אין אַ פאָר שעה אַרום בין איך שוין ווידער געווען אין גרוב. דאָס מאָל בין איך אָבער געלעגן נאָר עטלעכע טעג.

איינמאָל האָב איך דערהערט שאָסן פון האַרמאַטן און פולעמיאָטן. דאָס איז געווען בערך אַרום 12 אַ זייגער בייטאָג. איך האָב גוט געהערט דעם רעש פון די מאַשינען, וועלכע פאָרן אויפן שאָסיי.

איך האָב דערפילט, ווי דאָס האַרץ צאַפּלט זיך ממש פון פרייד. דריי און אַ האַלב יאָר האָב איך געוואָרט אויף אָט דער שעה און אָט איז זי ענדלעך געקומען. די פאַרשאָלטענע נאַציס פאַרלאָזן דאָס דאָרף.

די האַרמאַטן־מוזיק האָט געדויערט איבער זעקס שעה און דאַן איז שטיל געוואָרן. איך האָב דערפילט די טויטע

שטילקייט אין דער גאַנצער געגנט. אין אָוונט האָט אַנגעקלאַפּט דער באַלעבאָס און דערציילט, אַז מען זעט שוין נישט קיין דייטש אויף אַ רפואה. זיי זיינען נעלם געוואָרן. אַלע וואַרטן אויף דער רויטער אַרמיי.

אויפצומאַרגנס אין דער פרי איז אונדזער באַלעבאָס ווידער געקומען און דערציילט, אַז די רויט־אַרמייער זיינען שוין בלויז אַ קילאָמעטער פון דאָרף. איך האָב זיך אַ כאַפּ געטאָן פון גרוב, אים אַנגעהויבן דריקן די האַנט און נישט געוווסט ווי אים צו באַדאַנקען פאַר דער בשורה.

דער קריסט האָט מיר געראָטן אַריינצוקריכן צוריק אין דער נאַרע. מען דאַרף פאָרט זיין פאַרזיכטיק. מיר האָט זיך אַבער נישט געוואָלט מער ליגן אין גרוב.

— נו, גוט — האָט ער מיר געענטפערט — טו ווי דו פאַרשטייסט.

דאָס איז געווען דער 4־טער יולי 1944. איך בין אַריין צום באַלעבאָס אין שטוב און האָב זיך עפּעס געשעמט פאַר זיך אַליין. הייסט דאָס, אַז מיר האָבן זיך געראַטעוועט. מיר האָבן אָבער דאָך פאַרלוירן אַלע אונדזערע טייערסטע און בעסטע. וואָס וועלן מיר איצטער טאָן? וווהין וועלן מיר גיין?

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ בעט און אַנגעהויבן ווייַנען... די פרוי האָט מיך געמוטערט און געזאָגט, אַז מען דאַרף זיך געזעגענען מיט די קריסטן און גיין צוריק קיין פאָדבראָדז. אפשר וועלן מיר נאָך עמעצן דאָרט טרעפן?

מיר האָבן זיך אַלע ווידער פונאַנדערגעווייַנט און דאָס געמומען דבורהלען און זיך געלאָזט גיין מיטן וואָלד אין דער ריכטונג צו פאָדבראָדז. האַלב־באַוווסט און אַפּגעריסענע האָבן מיר אויסגעזען ווי אמתע בעטלער. אויפן האַרצן איז געווען טרויעריק און מיר האָבן אויפן וועג פשוט נישט געקאָנט אויסרעדן קיין וואָרט.

אויפן וועג האָבן מיר זיך אַ פּאָר מאָל אָפּגערוט. די פּיס האָבן מיר גוט ווייַ געטאָן. אָבער ענדלעך האָבן מיר דערזען פונדערווייטנס אונדזער געבורטס־שטעטעלע. עס איז אונדז אָבער נישט פריילעכער געוואָרן אויפן האַרצן. מיר האָבן געפילט, אַז מיר דערנענטערן זיך צום חורבן, צו די רואינען פון אונדזערע היימען.

פאָדבראָדז האָט זיך געוואָלט פאַר איינס פון די שענסטע שטעטלעך אין דער ווילנער פראָווינץ. מיר האָבן עס אַלע ליב געהאַט און פונדעסטוועגן איז אונדז געווען אומעטיק.

צו וואָס אייגנטלעך גייען מיר אַהין? צו וועמען?

מיר האָבן זיך דערנענטערט צום שטעטל און אַ קוואַל פון טרערן האָט זיך געגאָסן פון אונדזערע אויגן.

סוף סוף זיינען מיר געקומען צו זיך און אַריין אין די ערשטע גאַסן. אונדז איז פינצטער געוואָרן אין די אויגן, הגם די זון האָט געשיינט און עס איז געווען אינמיטן טאָג.

מיר האָבן דערזען צעהאַקטע הייזער, פאַרקלאַפּטע טירן און פענסטער, פאַרסמאַליעטע בערוונענעס און חורבות, חורבות, אַן אַ סוף און אַן אַ ברעג...

וואָס איז צו רעדן? פאָדבראָדז האָט אויסגעזען ווי אַ בית הקברות. אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אין אַלע גאַסן. נאָר דאָ און דאָרט האָבן מיר באַמערקט אַ דורכגייענדיקן קריסט, וועלכער האָט אויף אונדז געקוקט ווי אויף אַ בייז וווּנדער. ווי אויף אויפגעשטאַנענע מתים...

מיר האָבן אָפּגעשטעלט אַ קריסט און אים געפרעגט, צי עס האָבן זיך נישט צוריקגעקערט יידן אין שטעטל. ער האָט אונדז דערציילט, אַז ביי עלציק גאָרדאָנען אין שטוב וועלן מיר געפינען עטלעכע געראַטעוועטע יידן. מיר זיינען גלייך אוועק צו עלציקן אין שטוב, אויף פאָסט־גאַס און האָבן דאָרט געטראָפן אים אַליין, בן־ציון וויליאן און נאָך אַ פּאָר יידן.

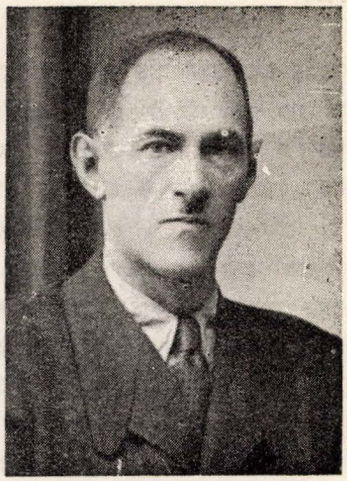
נישטאָ דער דיכטער, וועלכער וועט קענען שילדערן, וואָס מיר האָבן אַלע געפילט ביי יענער ערשטער באַגעגעניש. דאָס איז געווען אַ נישט־באַשרייבלעכע איבערלעבונג.

מיר האָבן כמעט נישט געקאָנט רעדן און האָבן זיך אַלע צוועקגעזעצט און געווויינט, געווויינט אויפן שוידערלעכן חורבן, וואָס מיר האָבן דאָ געטראָפן.

אַ חורבן פון פרט און חורבן פון כלל ישראל...

רעשטלעך ביים ערשטן צוזאַמענטרעף אין חיפה
זיצן: גאָלדע שאַפּירא, מרים שאַפּירא, שלום רייטענבערג מיט מרימס קינד, אסתר פלעקסער מיט איר קינד, חנה זילבער, ——, ——, שרה קירשון (באוואַרסקי), שרה ריווקינד־לאַפּ, חוה (טראַ־קינסקי) ריווקין, מיאריאשא בראַטאַניסקי, מרדכי בר־תנא, ——, גרוניע (נאַרמאַן) פאַטאַשניק ——, ריווע בלושינסקי.
עס שטייען: —— (שקורקאָוויטש) שוחט, אליהו גאָרדאָן, בן־ציון לאַפּ, אברהם ריווקינד, אהרון קוריצקי, מירסקי, ד״ר שני.

מאיר בליץ

דער דייטשער קאָמענדאַנט

עם 12־טן אויגוסט 1941 האָבן די דייטשן אָנגעהויבן פּאַרפלייצן אונדזער געגנט. אַרײַנגייענדיק קיין פּאָדבראָדז האָבן זיי תיכף אָנגעהויבן כאַפּן מענער צו דער אַרבעט. אייניקע פון די געכאַפּטע האָבן זיי תיכף דערשאָסן. אין איין נאַכט האָבן זיי צוזאַמען מיט די ליטווישע באַנדיטן אַרויסגענומען פון די בעטן איבער 270 מאַן און אַלעמען דערהרגעט נעבן טישקעוויטשעס מיל.

די רעשטלעך פון דער יידישער באָפעלקערונג זיינען אָבער נאָך געבליבן זיצן אין די אייגענע הייזער. קיינער האָט זיך נישט געוואָלט צופיל אין די גאַסן. מען האָט פּאַראַקטיר און פענסטער און בלויז אַרויסגעקוקט דורך די שפּאַלטן.

אַזוי ווי אונדזער הויז איז געשטאַנען אויף דער סוועניצאַנער גאַס, האָבן מיר געזען דייטלעך, ווי עס מאַרשירט די דייטשע מאָטאָריזירטע אַרמיי. עס האָט זיך אונדז אויסגעדוכט, אַז עס נעמט צו זיי גאָר קיין סוף נישט. מיר האָבן אַלע געפילט, אַז דאָס ברענגען זיי חורבן און טויט.

איך האָב אַרײַנגעטראָגן וואַסער און מיין פרוי סאָניע האָט געוואָלט מאַכן דעם סאַמאָוואָר. מיטאַמאָל האָט זי אַנגעהויבן קריצן און שרײַען: „לויף גיכער רופן דעם דאָקטאָר".

איך בין אַוועקגעלאָפן צום ד"ר רעזשעווסקי און האָב אים גלייך געבראַכט. אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר דערהערט אַ קוויטש און אַ געשריי פון אַ ניי יידיש נשמהלע. גראָד אין אַזאַ צייט האָט זי געדאַרפט קומען אויף דער זינדיקער וועלט.

איך בין אַרויס אין גאַס אָנזאָגן אונדזערע פריינט די „שמחה". זיי האָבן מיר אָבער אָפּגעגעבן אַ שוואַכן מזל־טוב. פון זיי האָב איך זיך דערוווּסט, אַז מען האָט אַרויסגעגעבן שטרענגע פאַראַדענונגען קעגן די יידן. מיר וועלן שוין מער נישט טאָרן גיין אויף די טראָטוּאַרן און נאָך 5 אַזייגער פאַרנאַכט וועלן מיר מוזן בלייבן אין די הייזער.

אויסער דעם וועלן אַלע יידן מוזן טראָגן געלע לאַטעס מיט אַ מגן דוד פון פּאַרנט און פון הינטן.

עס איז פאַרלאָפן בלויז אַ קורצע צייט און מען האָט אַרויסגעגעבן אַ נייע גזירה, אַז אַלע יידן וועלן דאַרפן ווויבן אין אַ געטאָ. מען האָט אַלעמען פאַרשפּאַרט אין צוויי גאַסן און די ענגשאַפט איז דאָרט געווען אַ געפערליכע.

אזוי ווי מיין פאָטער האָט געהאָט אַ ראזליוו פון ביר און לימאָנאַד, האָט מען אים אייגעלאַדן צום קאָמענדאַנט. ער האָט אים דערציילט, אַז די ליטווינער האָבן פאַר אים גאַראַנטירט, אַז ער וועט נישט אַריינגיסן קיין גיפט אין די פלעשער און אַז ער איז אַן ארענטלעכער ייד. דערפאַר קריגט ער אַ פאַראַדענונג צו ליפערן ביר מיט לימאָנאַד פאַר דער דייטשער אַרמיי.

אַזוי ווי קיין פערד און וואָגן האָט מען אונדז נישט דערלויבט צו האַלטן, האָבן מיר געמוזט אויספירן אַלע באַשטעלונגען אויף אַ צווייַ־רעדליק וועגעלע. איך מיט מיין ברודער לייבקע האָבן געדאַרפט פירן די סחורה צום קאָמענדאַנט.

צום ערשטן מאָל איז מיר די באַגעגעניש מיטן קאָמענדאַנט געווען שרעקלעך. דאָס האַרץ האָט מיר געטראָסקעט און אַלע מיינע גלידער האָבן געציטערט. לייבקע איז געבליבן ביים וועגעלע און איך האָב זיך אָנגעזומען מיט מוט און אַרויפגעטראָגן דאָס ערשטע קעסטל צום קאָמענדאַנט. אויפן וועג האָב איך אַריינגערוקט אין רעקל די לאַטע מיטן מגן־דוד, אַזוי אַז ער האָט צוערשט נישט געווּסט ווער איך בין.

ער האָט איבערגעציילט וויפל ביר און לימאָנאַד איך האָב אים געבראַכט און איך האָב שוין געוואָלט אַרויסגיין. פלוצלונג האָב איך באַמערקט, אַז ער האָט זיך נישט גערירט. דאָס איז מיר געווען אַ וווּנדער. ווי קען דאָס זיין, אַז אַ יעקע זאָל זיך נישט ראזירן. עס מוז דאָך זיין דערצו אַ סיבה.

איך האָב אים אַ פרעג געטאָן מיט אַ רחמנותדיקן טאָן:

— ווארום זינד זי ניכט ראַזירט? האָט עטוואָס פאַסירט?

ער האָט מיר עפּעס מאָדנע אָנגעקוקט און געלאַסן ענטפערט:

— איך האבע קיינע ראַזיר־זייפע.

—אך — האָב איך ספּאַנטאַן, אַרויסגערופן — וועז זי ערלויבן מיר, דאַן ברענג איך איהנען זאָפּאָרט ראַזיר־זייפע.

ער האָט מיר באַדאַנקט און דערביי אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָר מאָדנע, גלאַנציקע אויגן. איך האָב תיכף דערפילט, אַז מיט דעם יעקע וועט מען קענען מאַכן אַ געשעפט.

בליץ־שנעל האָב איך מיט לייבקען אַוועקגעשטופט דאָס וועגעלע אין ראזליוו און איך בין אַוועקגעלאָפן אין געטאָ און דערציילט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. אין מאָמענט האָט איב געהאַט אין די קעשענעס 6 שטיקלעך ראַזיר־זייף און זעקס שטיקלעך טואלעט־זייף און איך האָב זיך צוריק־געקערט צום קאָמענדאַנט.

דער יעקע האָט נישט געווווסט וואָס צו טאָן מיט מיר. ער האָט מיך געבעטן זיצן, אַרויסגענומען פון שאַנק אַ פּלאַש שאַמפּאַניער און מיך מכבד געווען. אַ וואַרט פּאָר אַ וואַרט האָט ער מיר דערציילט, אַז ער איז אַ לערער, האָט אַ פרוי מיט צוויי קינדער און איז אַ פּאָלקס־דויטשער פון טשעכאָסלאָוואַקיי. ער גייט איצט קעמפן פּאָר אַ גרויס דייטשלאַנד, אָבער ער צווייפלט זייער, צי ער וועט דאָס דערלעבן צו זען. אויסערדעם בענקט ער שטאַרק אַהיים און וויל זען זיין פרוי און קינדער.

איך האָב תיכף דערפילט, אַז דער קאָמענדאַנט וועט אונדז אַמאָל ראַטעווען דאָס לעבן.

איינמאָל, אין מיטן נאַכט, איז געקומען קיין פאָדבראָדז אַן אַנטלאָפענער ייד פון מאליאט און האָט דערציילט, אַז מען האָט דאָרטן אויסגעקוילעט אַלע יידן. אין פאָדבראָדזער געטאָ איז גלייך געווארן אַ שרעקלעכע פּאַניק. אַלע זיינען גלייך געקומען צולויפן צו מיר און געבעטן רעדן מיטן קאָמענדאַנט קלאָרע דיבורים. אפשר וועט ער קענען העלפן.

אין דער פרי בין איך אַוועק צום קאָמענדאַנט און אַנגעהויבן פּאַרפירן מיט אים אַ שמועס. איך האָב אים געפרעגט צי ער באַקומט בריוו פון דער פאַמיליע און וואָס זיי שרייבן אים.

ער איז גראָד געווען אין אַ גוטער שטימונג און האָט מיר דערציילט, אַז זיינס אַ קאַלעגע פּאָרט אינגיכן אויף אורלויב און ער וואָלט זייער וועלן שיקן פּאָר דער פאַמיליע עפּעס אַ מתנה. ער וויס אָבער נישט וואָס. איך האָב זיך גלייך אָפּגערופן, אַז איך וועל אים קענען אין דעם זייער אַ סך העלפן און אין אַ פּאָר שעה אַרום וועל איך אים ברענגען אַ פּעקל.

און כך הווה.

איך האָב זיך צוריקגעקערט אין געטאָ און מען האָט מיר געגעבן שטאָף פּאָר אַ פרויען־אַנצוג, מתנות און שפּיל־צייג פּאָר די קינדער און אַ גאָלדענעם זייגער פּאָר אים אַליין.

וועז איך האָב אים געבראַכט דעם פּעקל, האָט מיך דער קאָמענדאַנט אָנגעקוקט ווי עפּעס אַ מלאך. ער האָט מיר נישט געווווסט ווי צו באַדאַנקען. וועז איך האָב אים אָבער געזאָגט, אַז דאָס איז אַ מתנה פּאָרן קאָמענדאַנט פון די פאָדבראָדזער יידן און אַז איך אַליין בין אויך אַ ייד, איז ער אינגאַנצן צעמישט געוואָרן. ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם רעוואָלווער און האָט געוואָלט שיסן.

איך האָב זיך אָבער געהאַלטן רואיק און אים געלאָסן געזאָגט, אַז דאָס האָבן מיר געוואָלט אָנטאָן אַ פּרייד פּאָר זיין פרוי און קינדער. וואָס איז די עוולה? זיי האָבן דאָס נישט פּאָרדינט? זייער מאָן און פּאָטער גייט מקריב זיין זיין לעבן און זיי בלייבן עלנט און אייגזאָם. פּאָרוואָס זאָלן זיי נישט באַקומען אַן אָנדענק פון אים?

ער האָט זיך באַרואיקט, אָנידערגעוואָרפן דעם רעוואָל־ווער, מיך געבעטן זיך זעצן אויף דער קאָנאָפּע און זיך אָנטשולדיקט.

איך האָב אים געבעטן שנעל באַהאַלטן אַלע מתנות, אַז קיינער זאָל זיי נישט באַמערקן. דערביי האָב איך אים צוגעזאָגט צו ברענגען נאָך שענערע זאָכן.

ביסלעכווייז האָט ער באקומען צו מיר צוטרוי און האָט מיר דערציילט זיין לעבן און פּאַרגאַנגענהייט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז אַ געוועזענער סאָציאַל־דעמאָקראַט און איז אַ נאָצי נאָר בלית־ברירה. וואָס דען האָט ער געקאָנט טאָן?

אַ וואַרט פּאָר אַ וואַרט האָט ער מיר געזאָגט, אַז היטלער וועט חרוב מאַכן נישט נאָר די יידן און רוסלאַנד, נאָר אויך דייטשלאַנד. ער גלויבט נישט אין היטלערס נצחון. מעגלעך, אַז אין די ערשטע יאָרן וועט די דייטשע אַרמיי זיגן, אָבער סוף סוף וועט היטלער מוזן פּאַרלירן די מלחמה און די מפּלה וועט זיין אַ סך גרעסער ווי אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

דערהערנדיק אַזאַ ווידוי האָב איך אים דערציילט אונדזער לאַגע. די יידן פון מאליאט האָט מען ממש אויסגעקוילעט. אין פאָדבראָדז הערשט אויך אַ שרעקלעכע בהלה. קיינער וויסט נישט, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. אַלע האַלטן אים פּאָר אַ גוטן מענטשן און גלויבן, אַז ער וועט נישט דערלויבן, אַז אונטער זיין הערשאַפט זאָל פּאָרקומען אַ מענטש־לעכע שחיטה.

ער האָט מיך גוט באַטראַכט, עטלעכע מינוט געשוויגן און זיך קענטיק איבערלייגט דעם ענין און צום סוף אַ זאָג געטאָן אין אַ קאָטעגאָרישן טאָן:

— אַזוי לאַנג ווי איך וועל דאָ זיין, וועט אייך גאָרנישט פּאַסירן.

מלא שמחה האָב איך זיך צוריקגעקערט אין געטאָ און דערציילט וועגן געשפּרעך מיטן קאָמענדאַנט. אַלע האָבן געפּילט, אַז די זון האָט אָנגעהויבן ווידער צו שיינען איבער די יידישע קעפּ.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבן טאַקע אַלע דערפילט, אַז

די דייטשע פויסט איז עפּעס געוואָרן אַ סך שוואַכער און מילדער. יידן האָבן באַקומען אַרבעט און מערער פּראָדוקטן צום לעבן. די באַציונג איז געוואָרן אַ סך אנשטענדיקער ווי פריער.

מיר האָבן שוין אָנגעהויבן האָפן אויף בעסערע צייטן.

די אידיליע האָט אָבער געדויערט נאָר עטלעכע חדשים. איינמאָל האָב איך באַקומען אַן איינלאַדונג צו קומען צום קאָמענדאַנט. ער האָט מיר דערציילט, אַז אין אַ פּאָר טעג אַרום וועט זיין אָפּטיילונג פּאָלאָזן פּאָדבראָדז און אויף זיין אָרט וועט קומען אַן אַנדערער קאָמענדאַנט. ער ראָט אונדז צו אַנטלויפן, ווייל דאָס איז אַן ס.ס.־מאַן און ער וועט זיין זייער שטרענג צו יידן.

מיט דעם האָבן זיך געענדיקט די „גוטע" צייטן פּאָר די פּאָדבראָדזער יידן. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום האָט זיך אָנגעהויבן אויך אונדזער מאַרטירער־וועג, וועלכער האָט געבראַכט טויט און חורבן פּאָר דער יידישער באַפעלקערונג. בלויז איינצעלנע איז געלונגען זיך צו רעטעוונען.

די פּאָדבראָדזער יידישע קהילה איז נעלם געוואָרן פון דער מאַפּע.

הדסה רוזן־שפירא

בגיא ההריגה

געתי לפודברודז בשנת 1939 עם הורי ואחותי, נחמה ומרדכי רוזן, כשאני עודני ילדה קטנה. אינני זוכרת הרבה מאנשיה של פודברודז ואת הווי החיים בה, אך נימי נפשי קשורים בשמה של עיירה קטנה זו, כי בה עברתי את הפרק העגום ביותר בחיי הילדות שלי. על תקופה קצרה זו ברצוני לספר בקצרה:

כשאני חושבת על פודברודז׳ העיירה, הרי רואה אני לנגד עיני את הגשר הגדול, שמתחתיו זורם הנהר?... ואחרי כן הגשר הקטן על יד בית הכנסת, שהיה בנוי על גבעה והתנשא מעל השטח כאילו חולש על רחובותיה וסמטאותיה היהודיים הנמצאים בקרבתו. את הדרך הזאת בין הגשר הקטן ואחרי כן הגשר הגדול עברתי מדי יום ביומו בלכתי לבית הספר „תרבות" אשר בעיירתנו ובו אבי עבד כמורה.

היינו הולכים תמיד יחד קבוצת ילדים עם ילקוטים, שמחים ועליזים וכשהגענו לגשר הגדול היינו נעצרים לרגעים מספר ליד המעקה ומסתכלים לנהר הזורם בנחת, אשר מימיו כה צלולים וגדותיו הירוקים שמשו לו מסגרת יפה רבת רושם. בחורף כיסה מעטה שלג את הנהר הקפוא ואז הוא התגלה לנו במלוא יופיו. צוחקים ועליזים היינו נוכח קסמו של הטבע ולאושרנו לא היה גבול.

זוכרת אני את דמותו של ר׳ פישל החיט, ששכרנו אצלו דירה אשר ברח׳ בויארלסקה. יהודי גבוה, יפה תואר עם זקן לבן ותמיד חייך ופיזם לו פזמון. היה בעל מרץ רב ואהב את החיים. זוכרת אני אפילו את היום בו נשא את אשתו השניה. עד היום רואה אני בדמיוני את עיניו החייכניות ופניו המביעות טוב לב.

מעל ביתנו נמשכה סמטה צרה וקראו לה: רח׳ מלינובה. שם גרה משפחת זילבר, שאהבתי לבקר בביתם. משפחה אשר הצליחה להמלט מצפרני הגרמנים, כשליבם דואב עליהם באבדם את בנם משה׳קה. זה היה בית קטן ויפה והמיוחד בו חלונותיו הכפולים בחורף ובין שמשה לשמשה פטריות עשויות מבד צבעוני, מעשה ידיה של חנה זילבר. כל פטריה ולה רגל לבנה, אהיל אדום ועליו נקודות לבנות רקומות והן שתולות בתוך צמר גפן לבן כשלג. בכל חלון שתי פטריות — שני חלונות — ארבעה פטריות. מדי הגיע החורף הייתי רצה לחנה זילבר ושואלת באיזה יום יש בדעתה „לשתול" את הפטריות, וחנה היתה מחיכת ואומרת כשרק יופיע השלג הראשון.

ציפינו לשלג הראשון המביא אתו משחקים עליזים בכדורי שלג והתחרות בין גלמי השלג היפים ביותר ונסיעות ללא גבול במורד ההר עד לאמצע הנהר במגלשים, שהיו

ממלאים את לבנו שמחה ורינה, אכן היינו מאושרים.

אך תור אושרנו חלף עד מהרה עם בואה של שנת 1941, אשר פתחה את הפרק הנורא והמזעזע ביותר בתולדות האנושות ובמיוחד לגבי היהודים. ב־22 ביוני 1941 עברו הגרמנים את גבול רוסיה. מיד הופיעו מטוסים גרמניים מעל גגות עיירתנו, שהמטירו אש על העירה. למחרת היום נכנסו הגרמנים לפודברודז. אימה ירדה על תושביה היהודיים של עירתנו, שהסתובבו מבוהלים ומדוכאים. הגרמנים לא נתנו שהות לחשוב הרבה ולתכנן תוכניות. כעבור מספר ימים צופפו את יהודיה של פודברודז בשני רחובות בלבד. רח׳ בויארלסקה ואורגינסקה. משפחתנו נכנסה לגור בחדר קטן על יד בית הכנסת. התחילה נדידת משפחות היהודים מהרחובות המרכזיים לשני רחובות קטנים אלה. התנאים היו קשים מנשוא. מספר רב של נפשות בחדר עלוב אחד. אך לאט לאט האנשים הסתגלו לתנאים, בידעם שגזרות חדשות בודאי תבואנה בהקדם. והנה יצא החוק שעל כל היהודים מגיל 10 לענוד על שרוולי בגדם סרט לבן עם מגן דוד צהוב. אך כעבור מספר ימים הגרמנים נמלכו בדעתם, שאכן יפה מדי, סרט לבן על השרוול ואינו מספיק משפיל את כבוד האדם לכן גזרו וצוו לתפור טלאי צהוב בגודל מתקבל על הדעת, שיבחינו בו ממרחקים ובאמצע האות „י". פירושה יודה. ולשאת טלאי זה אחד על הגב ושני על החזה. בד בבד הופיעו כרזות בחוצות העירה, שעל כלבים ויהודים ההליכה על המדרכות אסורה בהחלט והעובר על „חוק" זה יענש ביריה ללא משפט ובו במקום.

מדי יום ביומו הובילו שורות יהודים לעבודת כפיה. על גבם ניצבו גרמנים ואלות בידיהם וכל אחד מהם השתדל להצטיין במעשי אכזריות.

לילדים חשך עולמם, הלימוד בבית הספר נאסר עלינו ותוך ימים ספורים נתבגרנו בשנים. עקבנו בתשומת לב יתרה לשיחות המבוגרים. נעלמה בת הצחוק מפנינו, פסקו המשחקים העליזים ודאגה אחת בליבנו: מדוע הגרמנים רוצים להשמידנו?

פעם הוציאו מבתיהם באמצע הלילה 40 איש וציוו עליהם לחפור בורות ביער. הליטאים אמרו להם, שאלה הן חפירות מגן. סיימו היהודים את עבודתם שוחררו, אך בחצות הלילה הוציאו אותם הארבעים, הם ונשותיהם וילדיהם מביתם, הובילו אותם לבורות ונורו.

ביניהם היו כמה אנשים הזכורים לי עד עתה. והם: נחום גלז עם בני משפחתו, אברמוביץ, האם ושני בניה, וולוול ועוד.

עם בוקר נודע לנו דבר הלילה הקודם. נכנסה לביתנו ריכקה ליזרוביץ, בתו של שכן, וסיפרה שבביתם נמצא וולוול אברמוביץ, שנמלט ממות. מספר הוא, אמרה, שהקיפו אותם גרמנים מרובים וליטאים, ציוו עליהם להתיצב גבם אל הבור וירו. היתה חשכה מסביב ורק הוא הצליח להמלט. הרושם של המאורע היה מזעזע בגיטו פודברודז, אך כולם חסרי אונים.

הנה התחילו להגיע שמועות על הנעשה בעירות הסמוכות לנו. וסרב הלב להאמין למשמע האזנים. כי זוועות אשר עוללו לנו הגרמנים לא ידעה האנושות מאז קיומה.

לא ארכו לנו ימי שבתנו בגיטו. היה זה בערב שבת, שלשה ימים לפני יום הכיפורים. פתאום קמה מהומה בגיטו. על כל היהודים להתרכז בבית הכנסת. הרגשנו, שדבר איום ונורא עומד להתרחש. במרמה ושקרים הובילו הגרמנים את היהודים למוות. בכל גיטו שקר אחר. לנו אמרו, שמביאים אותנו למחנה עבודה „פוליגון" לא הרחק מפודברודז.

רוב היהודים הבינו שהמצב הוא בכי רע, אך כולם עמדו חמרי אונים וחכו לבאות. אחדים, שהיו להם מכרים בין הנוצרים בסביבה, החליטו להמלט אליהם.

זוכרת אני את אבי, שישב מהורהר כרבע שעה, שוחח עם אמא, העביר מבט ממני לאחותי הקטנה יותר וחוזר חלילה. פתאום אבא קם ואמר: „עלינו להסתתר עד יעבור זעם". פתאום נפתחה דלת דירתנו בפראות בלתי רגילה ושלושה גרמנים חמושים עמדו בפתח. „עליכם תוך 5 דקות להתרכז בבית־הכנסת, פרפלוכטע יודה"... „רק אקח דבר מאכל עבור הילדים שלי" — אמרה אמא וניגשה לפרוס מהלחם. „אינכם זקוקים למזון, מהרו לצאת מהבית!" פלחה צעקה באויר. הם יצאו. הצצנו רגע מבעד לחלון וראינו להקות מרצחים גרמנים חמושים דוחפים יהודים לכוון בית־המדרש. יצאנו מהבית. אמא החזיקה את אחותי ביד ואילו אבא ואני צעדנו ראשונים. אבא התקרב אלי וגילה לי, שאנחנו ננסה לעלות לעלית הגג של בית המדרש ולא נכנס פנימה. התחלנו לטפס בסולם ולאט לאט עלינו לעלית הגג והתחבאנו שם. אבא הסוה את פתח העליה וקשה היה להבחין בה. כל הלילה רעדנו מפחד, שמא ימצאו אותנו. הגיעו אלינו זעקתם של היהודים המקובצים בבית־המדרש. לדאבוננו קצרה ידנו מלהושיע.

בבוקר שמענו מישהו זוחל וקרב לעבר דלתנו. תחילה נבהלנו, אך מיד הבחנו ביהודים שתרו להם מקלט. וכך עלתה אלינו למחבוא משפחתו של ליזר רינג, אב, שתי ילדות וילד. אליה׳צ׳יק פטשניק, זלמן לאַפ, אשה אחת בלונדית עם תינוק כבן שנה, שאינני זוכרת את שמה. ועוד כמה יהודים בלתי מוכרים לי.

מבעד לסדקי הקרשים, שבהם נסתנן בקושי נוגה השמש, ראינו איך מוציאים את היהודים בעגלות ומי שלא נזדרז לעלות על העגלה הומת בקתות־הרובים. תמונה זו, שראיתי מבעד לסדקי הקרשים, תישאר חקוקה בזכרוני לעד.

ראינו איך השיירה מתחילה לזוז מלווה גרמנים. נצמדתי בפני לקרש ובכיתי חרש. הנה הם מתרחקים ונעלמים משדה ראיתי. היה זה בשעת בוקר מוקדמת וסמוך לכך שמענו מטח יריות. רעד וצמרמורת אחזתנו. הנה כך מומתים יהודי פודברודז.

בשעת מעשה הרגשתי כעין הרגשת אשמה, שיושבת אני במחבוא ושם מומתים חברי, שאתם חייתי בצוותא. הילדים, שאתם למדתי, שיחקתי וטיילתי. כל אלה אינם ולא יהיו

יותר. הדי צעדיהם נאלמו כבר במרחק ולא ישובו עוד. להרהורי נתלוו יריות רועמות.

מוטלים אנו בעלית הגג. עברה השבת. חלף יום ראשון. האיר יום שני. מזון ומים לא היו לנו, פרט לככר לחם יחידה, שהורי לקחו מהבית. ומככר לחם זו אבי חלק מדי יום ביומו מנות לעשרים איש. „מזל וברכה", שמעתי את אבי אומר — נכנס לככר לחם זו. יום הראשון כולם ישבו דמומים, כאילו הלם ירד על ראשינו. התנאים היו קשים מאד ובמיוחד לתינוק הרך. הוא בכה ובכה בלי הפסק ולא היה במה להרגיעו. הסתכלתי על התינוק הקטן ולבי נצבט מכאב. תינוק רך כזה ועליו כל כך הרבה לסבול. הבכי היה קורע לבבות ממש. ואמו החזיקה אותו בזרועותיה והצמידה את ראשו הקטנטן לפניה, ליטפה אותו ודמעות מרות זלגו מעיניה ואז הוא היה נרגע לרגעים ספורים, כי דמעות האם זלגו אל פיו הקט והוא שתה לרויה. וכשיבשו עיני האם ומעיין דמעותיה התרוקו המשיך התינוק בבכיו. התחילו המבוגרים להרהר, יש להשתיק את התינוק. והאם הבינה כי יתכן, שהוא מסכן את חייהם של עשרים איש והיא אמרה: „בבקשה, באם נגזר עלי להקריב את בני למען להציל עשרים נפשות, קחו אותו ועשו בו כרצונכם, אך ידי — לא, לא, לא!"...

ולא נמצא האיש. ובכיו של הקטן גבר מיום ליום וכך הגיע קולו לחיות שוחרות הטרף, שטרם שבעו דם יהודי. פתאום הגיעו לאזנינו קולות מן הרחוב. במעומעם שמענו קטעי שיחות, שברי מלים, חבטות חזקות... שלשה קרשים נפלו וצנחו על רצפת עלית הגג וארבעה גרמנים מזוינים נעמדו בפנינו במלוא אכזריותם.

נשימתנו נעצרה בקרבנו. וגם התינוק פסק לבכות כאילו הבין את משמעותם של רגעים אלה. „נשק יש?" — פלחה צעקה באוויר. לא היה לנו נשק. סלק את הסולם — אמר גרמני אחד.

ירדנו למטה, מי בקפיצה, מי בזחילה, מי שהושלך בידי הגרמנים. ניצבו הכל וחיכו, מוקפים גרמנים וליטאים.

פתאום ניגשה אם התינוק לאחד הגרמנים והתחננה בפניו: „בודאי גם אתה אב לילדים, שחררו אותו — את הילד, מסרו אותו למישהו, שיגדל, אנא, וכי מה אשמה בו עודו תינוק רך". אך לבו הקשוח של המרצח לא זע ולא נע בקרבו, הוא השיב: — „עכשיו הוא תינוק רך ומחר יגדל ליהודה מבוגר ולכן אחד דינו — למות". ופרץ בצחוק שטנים אדיר.

מלאי יגון ויאוש עלינו על העגלות, שהובאו לכאן בפקודת הגרמנים על ידי כמה אכרים פולניים.

הגרמנים והליטאים צהלו משמחה. הנה לכדו עוד קבוצת יהודים ואנו אבלים ושבורים התנודדו אחד ליד השני ומבטנו לרחוב החי את יומו כרגיל.

האומנם זו דרכנו האחרונה? לא יכולתי להאמין בכך. אבא, אמא ואחותי הקטנה היחידה. איך נפרד? ולאן מובילים אותנו? אמי בוכה בכי תמרורים והיא נושקת לי בראש, בפנים בידי ואבי מחבק את אחותי ושפתיו ממלמלות בלי הרף: „ילדי, ילדי היקרים מכל".

פתאום פרצה ממעמקי לבה של אמי זעקה קורעת לבבות, כולנו הזדעזענו:

—אנטון, קח את ילדי!! קח אותם, אנטון! ואנטון, אכר מכר, גוי גבה קומה ורחב כתפים, שעבר במקרה ברחוב, שם את פניו בכפיו ובכה חרש. והרחוב כולו והאנשים הצועדים, היו אדישים נוכח זעקתה המרה של אמי.

מטלטלים אנו בעגלות ואני מסתכלת בכל עובר־אורח שברחוב ומהרהרת: במה אנו שונים מכל הבריות? הכל חיים, מהלכים בני חורין, מדוע נגזר עלינו למות? מדוע?...

הנה עברנו את רחוב בויארלסקה והנה מסתעפת סמטה שמאלה, הלא היא סמטת מלינובה. פעמים אין ספור דשדשו פה רגלי, במשחק, בריצה עם חברים, עם הורי, האמנם כל זה רק חלום היה והמציאות היא אחרת. זו המציאות האמיתית שאנו מובלים למות לחורשה הסמוכה.

הנה ביתנו, אַיה ר' פישל החיט? לעולם כבר לא יפזם את ניגונו העליז, הנה ביתו של הרב פרסקי, שאבי נהג לבקר בביתו. לעולם כבר לא יבקר שם. הנה בבית הזה ממול היתה גרה סבתא של משה קה זילבר. הכל ריק, הדלתות פרוצות לרווחה בבתי היהודים. אין נפש חיה בהם. הלא חיי יהודים הפקר הם וכל דכפין את נפשם יקח. הנה קצה רחוב מלינובה. הבית של משפחת זילבר. החלונות פתוחים אין מי שיציץ בעדם. ואני עוצמת את עיני ורואה בדמיוני פטריות אדומות אך לא מלאכותיות, אמתיות הצומחות ליד העצים ביער, בחורשה...

הנה חורשה, כאן יהא קברנו, פלחה מחשבה את לבי.

„לרדת מהעגלות!" — נשמעה צעקה. ומכאן הכל התנהל במהירות הבזק. פתאום ראיתי רובים מכוונים אלינו, אקדחים שלופים ורעם יריות החריש את האזנים. ישבתי על הארץ, טמנתי את ראשי בחיק אמי לבל אראה איך יורים בנו. שמעתי צעקות, גניחות, הרעימו היריות. חשתי, שעודני חיה, התגלגלתי לערוץ. שכבתי ונצמדתי בכל כוחי לקרקע, בצפרני התחפרתי בתוך האדמה.

היריות פסקו. הרמתי לרגע קט את ראשי וראיתי גרמני מתהלך ויורה בפצועים. שוב פעם נצמדתי ביתר חזקה לאדמה הלחה. כך אראה יותר מתה. מעולם לא ראיתי אדם מת. אך בודאי כך הוא נראה, צמוד לאדמה והוא איננו נושם. הפסקתי לנשום. הרוצחים בינתיים הסתלקו. כך נשארתי מוטלת לא הרוגה — אך גם לא חיה. עצם הדבר, שהמשכתי לחשוב הוכיח לי, שאכן אני בחיים.

הנה לא הרחק ממני מוטלים אבא, אמא ואחותי. הלא אני הייתי סבורה, שאמא שלי לא תמות לעולם. אמא היא נצח. והנה קץ הדברים כאשר לא פללתי. אין, אבד כל היקר לי. ואנה אפנה עתה? ולי לא קרוב ולא גואל. הרמתי שוב את

ראשי. חשכה בחוץ. כנראה יום שלם עבר עלי בשכיבה זו. מה אעשה עכשיו. לא נשאר לי אלא ללכת ולהסגיר עצמי בידי הגרמנים. לא ראיתי מוצא אחר. ובקרבי התרוצצו רגשות שונים של חיים ומות. כדאי וכדאי לחיות. יבוא יום, שיהיה טוב, יגיע תור החופש. נתעורר קול אחר והצביע על המות. גויות מסביב ולכל מקום שאפנה אדרוך על גויות. בלע המות גם את הורי.

נרדמתי. חלמתי חלום. ובחלומי רואה אני את אמי, יושבת מכונסת בתוך עצמה, כשעצב עמוק נסוך על פניה, כולה עטופה שחורים ומעיניה זולגות דמעות אדומות כדם. ברגע שהיא השגיחה בי, היא חיכה ואמרה: „ילדתי, לכי לך מכאן והלאה, רחוק רחוק, אל תפחדי, היי אמיצה. ישנם הרבה אנשים רעים בעולם, אך מאמינה אני, שתמצאי גם טובים שיושיטו לך עזרה ובודאי גם פירור טוב לב. אזרי עוז וקומי לכי, ילדתי, לכי!"

התעוררתי, כשכולי רועדת מקור ומפחד. ברגשות מורים קמתי ועקרתי מהמקום כששמץ של בטחון סמוי מלוה אותי.

באתי עד לטחנה הסמוכה לייער. נתקלתי בבן כפר אחד. הוא הכיר בי שאני יהודיה ואמר לי שאסתלק, הוא פרס לי פרוסת לחם, נגסתי ממנו והלכתי.

מרחוק ראיתי אכרים חופרים תפוחי־אדמה. קרבתי והתחלתי חופרת אתם. האכרה שמחה, שנזדמנה לה פועלת חנם, אך גם פחדה. כל אדם הבא במגע עם יהודי אחד דינו מות. הפצרתי בה שתובילני עד ביתה ומשם אמשיך דרכי. האכרה ביקשה תשלום, ולי אין כסף. נזכרתי כי בצאתי מהבית הלבישתני אמא שתי שמלות זו על גבי זו. פשטתי את האחת ומסרתי לה.

בכדי להגיע לביתה עלינו לעבור את העירה. הרבה גרמנים מסתובבים ברחוב. היא הזהירה אותי, שאלך אחריה, אך בריחוק מה ממנה. פן יכירוני הגרמנים ויירו בי ואמיט שואה אף עליה.

ברגלים כושלות ולב דואב התחלתי לצעוד כשמבטי קדימה. הצצתי בפעם האחרונה לעבר ביתנו, שלחתי מבט לכוון בית־הכנסת, עברתי דרך הגשר הגדול, וכך עזבתי את פודברודז, כשהיא בעיני כולה באבל ואני נאלמת.

כך התחלתי לבדי את מאבקי לקיום, לחיים. מאבק של ילדה יהודיה בודדה מול עולם אכזר ועוין, אשר הגרמנים שולטים בו לפי שעה שלטון ללא מצרים.

רבות עברתי בדרך נדודי הקשה. לינה תחת כיפת השמים בימי גשם וקור, מצוקת רעב ימים רבים ופחד מתמיד מכל בני אדם.

זוכרת אני כי באחד מלילות קודרים אלה, כשישבתי כפופה ליד עץ היער התפללתי לאלהים שרק אדם כל שהוא לא יופיע בחשכת הלילה. הרי מזאבים וחיות טורפות לא פחדתי. כשאתחנן בפני הזאב שלא יטרפני, קויתי, שהוא יבין לרוחי ובאם לא יהיה מאד רעב בודאי ישאיר אותי בחיים. אך אוי לי באם יופיע גרמני, הוא בלי להרהר הרבה בודאי יהרגני.

נדדתי בדרכים וחלמתי על יום בו יהודים לא יהיו נרדפים על צואר, ולילדים יהודיים יהיה בית חם ופת לחם לאכול.

עם הצלב על החזה

בוקר אחד הגעתי לכפר קטן. בלי רשות מבעל־הבית נכנסתי לגורן והתחבאתי. וכך שרועה על הקש חשתי שוב את בדידותי כי רבה. לו אך ידעתי מה יהא סופי. מי יתן ולא ימצאוני כאן לפחות יומים. רגלי כואבות מרוב הליכה. רעבה ועיפה. חשתי שכוחותי עוזבים אותי.

נקישה חזקה בדלת התעוררני. נכנס בעל הבית ונדהם למצוא אותי בתוך הגורן. הוא קרב אלי, נאנח, כמשתתף בצערי ופקד עלי להסתלק.

שוב עלי לנדוד. השעה שעת בין הערביים. מהלכת אני ביער, צלליהם של אילנות נראים לי כדמויות חיות. צינה אחזתני, התרפקתי על עץ ועצמתי את עיני.

כשהאיר השחר התחלתי ללכת שוב לכוון בלתי ידוע לי. לאן מובילה הדרך? אל מי? לא אדע זאת.

מרחוק השגחתי בגגותיו של כפר. קרבתי, נכנסתי לבית וברכתי את בני הבית. פה נשארתי תקופה יותר ממושכת. למדתי מנהגיהם. הלכתי לכנסיה. בעת הצורך הצטלבתי, כרעתי ברך כשכולם עשו זאת ועניתי אמן אחרי תפילת הכומר. צמרמורת אחזתני, כשבעלת הבית שלי התחילה להפציר בי שעלי ללכת פעם להתודות בפני הכומר. בכבוד רב ובהערצה דיברו על הווידוי. לא ידעתי מה אומרים לכומר בעת הווידוי. לכן דחיתי את הווידוי בפני הכומר מיום ליום.

הייתי בטוחה שפעם בודאי אכשל. אף־על־פי, שהמנהגים לא נראו לי מסובכים למדי. והנה אשר יגורתי בא.

פעם כשהסבו בני הבית לשולחן לארוחת ערב, כמנהגם על האוכלים להצטלב לפני האוכל. כמו כן עשיתי גם אני כמובן בהסתייגות, ללא בטחון, באצבע אחת כשאגרופי קמוץ. בני המשפחה הציצו אחד בפני רעהו ואני הרגשתי שעולמי נחרב עלי. בעל הבית פנה אלי ואמר: „את יודעת מרישה (כך קראו לי בעת ההיא), שנוצרי הגון מצטלב כשידו הפתוחה מושטת אל ראשו, לכתף השמאלית, לימנית ואחרי כן ידים צמודות זו לזו. מי את בכלל? את אינך נוצריה!! לכי לך מביתנו!!" יצאתי מביתם אבלה וחפוית ראש, אך למדתי לקח בהלכי נצרות.

נשאתי את הצלב על החזה וקויתי שהוא יצילני, אך בסתר לבי התפללתי לאלהים, שלא יענישני על כי צלב אני נושאת.

בלילות רבים, כשהשינה ממני והלאה הייתי מתהפכת על משכבי ונאבקת עם עצמי, מאבק נסתר בין הנצרות והיהדות. כואבת כאב עמוק על אשר עוללו לנו.

בבוקר התהלכתי כמרחפת בשחקים, חולמת בהקיץ ושקלתי בדעתי כמה זמן אהיה מסוגלת עוד להחזיק מעמד.

שוב המשכתי בדרכי. הייתי רועה צאן. אוספת אחרי הקוצרים בשדה, כשרגלי פצועות וכואבות. עבדתי קשה למעלה מכוחותי.

חלפו מספר שנים. התחילו להגיע שמועות, שקץ המלחמה קרב ובא. והנה באחד הימים כשאלמנו אלומות בשדה, ראינו לפתע טנק סובייטי. נשארתי כמאובנת למקום. הבנתי את משמעות הרגע. הנה יום החרות, לו ציפו רבים. לבי מר היה עלי בזכרי את הורי שלא זכו לכך.

ובכן נגמרה המלחמה. אך אני שוב בודדה ועזובה לנפשי. העצב לא מש מפני. אינני שייכת לאף אחד, כי מר היה גורלנו לנו, הילדים, יתומי המלחמה. כי בעת שמליוני אנשים שיכורי שמחה וניצחון חזרו לבתיהם ולמשפחותיהם עמדנו אנו אבלים מבלי לדעת מה לעשות ולאן לפנות. סוף המלחמה לא בישר סוף לתלאותינו ולצרותינו.

היינו באותה תקופה יתומי אדם ולא רק יתומים מהורים, כי נרדפנו על נפשנו וחיינו ולא פעם נדמה היה לנו, שהעולם כולו מתנכר לנו.

הגעתי לפודברודז באחד הבקרים של אחרי המלחמה. הנה רחוב בויארלסקה. הנה בית הכנסת עובד עזוב, כשחלונותיו מנופצים ודלתותיו פתוחים לרווחה. אין יותר יהודים, שיבואו להתפלל כאן. רוב בתי היהודים עומדים ריקים ושדודים. באחדים מהם גרים משפחות נוצריות.

נכנסתי לביתנו. נתקלתי שם באשה נוצריה מחטטת בארון, שכבר בלאו הכי היה ריק. הצצתי בכל הפינות ואזרתי את כל כוחי ואומץ לבי, שלא אפרוץ בבכי. כאן עמדה מטת אחותי. הנה המקום בו נהג אבי לשבת ולקרוא ולעין בספר. האשה הסבה את ראשה ופנתה אלי, כנראה חשבה אותי לנערה נוצריה.

— „אֵת יכולה להכנס ולחפש פה, יספיק בשביל שתינו. מספרים, שנשארו די הרבה יהודים. הם עלולים יום יום להופיע ולדרוש את שלהם. אך מי טפש ויחזיר? היה להם רכוש גדול מאד ליהודים אלה".

לא עמד בי הכוח להגיד את אשר היה בלבי. עזבתי אותה כשהיא ממשיכה למלמל לעצמה ויצאתי את הבית כשדמעות זולגות מעיני.

הלכתי לחורשה. העצים גדלו קצת מאז. הנה המקום... כן זה המקום... הרבה פטריות צמחו פה ועשב כיסה את השטח. הרכנתי את ראשי ונשקתי לאדמה. למחרת עזבתי את פודברודז, כשכאב עמוק מלווני.

והנה יום אחד הגיעו לכפרנו שני יהודים שחפשו ילדים יהודיים. אנשים, שאת שמם לא אזכור, אך הם היו הראשונים שנתנו בי זיק של תקוה, ניצוץ של רצון לחיים חדשים. הם היו הראשונים, שנטעו בלבי את התקוה בעתיד טוב יותר. הם הביאוני לבית הילדים בווילנה. לא אשכח את החוויה לראות שוב בית יהודי. בית עם ילדים יהודיים, שהילד היהודי אהוב בו ורצוי בו.

הרגשתי שיש מי שדואג לנו, שאני שוב שייכת למישהו, שאני שייכת לעם היהודי.

זאב ברתנא / קבוץ עמיר

בכף הרוצחים

חי יעקב העיר אותי לפנות בוקר ומסר לי שהיטלר פקד על צבאו להתקיף את ברית־המועצות, על כך הודיעו זה עתה ברדיו. קמתי מהר והלכתי למסעדה, מקום שם עבדתי. בינתיים לא הרגישו שום דבר מיוחד. בשעה 8 הודיע מולוטוב ברדיו שהגרמנים עברו את גבולות ברית־המועצות. למחרת לפנות בוקר הופיעו אוירונים והטילו פצצות. כוונתם היתה לפגוע בתחנת הרכבת ומסילת הברזל. במשך היום הכל זזו מזרחה. מי ברכב ומי ברגל, כי הרכבות כבר לא פעלו. תחילה חשבתי גם אנכי לסגת ביחד עם הצבא האדום, אבל מאחר שהפרידה בבית היתה קשה מאוד, נשארתי עם המשפחה.

החלטנו לצאת לכפר, לביתו של איכר מכר. הגענו לכפר לפנות ערב. ישבתי ע"י הבית של האכר והנה הופיעו כמה רוכבים. כנראה שלא הכירו שאנו יהודים כי הם שאלוני ברוסית: אולי ראיתי פה גרמנים? לפי דבורם הבנתי שהם ליטאים. אחרי שהשבתי בשלילה על שאלתם המשיכו בדרכם. רק אחרי יומיים לפנות ערב הגיעו הגרמנים אלינו.

הקרבן הראשון היה חיים זק שנסע מהכפר העיירה ונרצח על ידי הליטאים. למחרת היו עוד שני קרבנות — האחים דוד ואליעזר מירסקי שהליטאים מצאו אותם מתחבאים בשדה ורצחו אותם.

בינתיים נשתנה היחס של בני משפחות האכר, אצלו התחבאנו, אלינו. הם התחילו לקלל אותנו, היות שכל היהודים הם קומוניסטים. וכו'. — לא היתה לנו ברירה אלא ללכת משם. החלטנו לכן לחזור לפודברודז.

אני ואבא הלכנו ברגל והצלחנו להגיע לפודברודז. זה היה ביום ששי לפנות ערב. בעירה שלטו הרוצחים הגרמנים והליטאים. בשבת אספו 7 יהודים: אידל קולבאק, יוסף ואברהם ליברמן, את הרב מיאנישוק, את קופל שקלרוביץ ועוד 2 יהודים, ומיד הוציאו אותם להורג. כל היום עבר עלינו בפחד. ביום הראשון בבוקר נכנסו שני ליטאים אלינו, התחילו לחפש, לקחו מכל הבא בידים ובסוף גם אותנו. היינו: אותי, את אבא וגם את שכנינו, זעליג שפירא, יודל שקלרוביץ, יונה לוין ובן הרב משווינציאן. הם הובילו אותנו למטה השואליסטים הליטאים אל מחוץ לעיר ושם הודיעו לממונה עליהם שהם תפשו כנופיה יהודים שנהלו אסיפה אנטי־פאשיסטית. הכניסו אותנו לחדר, שם כבר היו מספר יהודים ביניהם לייבע נחום גלאז ופולני אחד שהיה מנהל בית הספר העממי בפודברודז בזמן הסוביטים ושמו ואסילביץ. לייבע נחום גלאז שהיה גם קרוב שלנו קבל אותנו בבכי וספר שמכאן מוציאים רק להורג. יום יום לפנות בוקר מוציאים אנשים ויורים בהם. התחלנו להתרגל לרעיון שמחר גם אנו לא נהיה בין החיים. ב־4 לפנות בוקר נפתחה הדלת וקצין צעיר עם 2 חיילים קראו מפתק בשמות בלסקי, וסילביץ, גלאז שיצאו אתם לדרכם האחרונה. אהרון בלסקי נסה להתאבד. כשהדבר לא עלה בידו, חלץ את נעליו ובקש למסור אותן לאשתו ושני ילדיו. אם מישהו ישאר בחיים. „למות אני יכול ללכת גם יחף" — אמר. וסילביץ בקש שיביאו לו כומר לוידוי. הקצין הרהר קצת והסכים למלא בקשתו. כעבור כמה זמן בא כומר והם נכנסו לחדר סמוך. הוידוי ארך די זמן.

אז קרה נס בלתי צפוי:

קצין גרמני בדרגת פולקובניק הגיע ונתן פקודה לא להוציא שום אדם להריגה בלי אישור מהגרמנים. (ספרו שהפולקובניק גר בבית משפחתו של וסילביץ. אולי פני הבת היפה השפיעו עליו להתערב במקרה זה) גזר הדין נדחה ואנו נשארנו יושבים חרדים לבאות. באותו לילה באו אותם הרוצחים־הליטאים לביתנו ושדדו הכל מה שרק בא לידם. גיסי משה תנחום ואחי יעקב ברחו. אחרי שהרוצחים רוקנו את הבית מכל חפצי הערך שמצאו, אמרו לאחותי פרידה שאם היא רוצה לשחרר אותנו אזי עליה להצטרף עליהם אל בית האסורים. אחותי הלכה אתם והם הובילו אותה לקצה העיר, שם הורידו מידה את שעון הזהב ואת טבעת הקדושין.

אחותי התחילה לברוח והליטאים ירו אחריה, אבל לא פגעו בה בגלל החושך. היא הגיעה לפולניה מכרה ובקשה ממנה לתת לה מקום לינה היות שפחדה לשוב הביתה. למחרת היום פנתה אחותי לפולני בשם ברוזובסקי שהיה לו קשר עם המשטרה הליטאית ובעזרת שוחד נתן ראש המשטרה הליטאית לאחותי מכתב למטה השאולסטים שיעבירו אותנו לחקירה לידי המשטרה האזרחית.

שוטר עם אופנים ואחותי ברגל רצו לבית הסוהר הצבאי מקום שם ישבנו, רצו לא לאחר את המועד...

המכתב פעל פעולתו וגם בהתחשב עם הפקודה הגרמנית החליטו להעבירנו למשטרה האזרחית, אבל בכל זאת החזיקו אותנו עוד יממה עד למחרת בבוקר ורק אז הוציאו אותנו והובילונו תחת משמר כבד מוקפים שוטרים עם כידונים שלופים מרחק של שני קילומטרים אל בית הסוהר האזרחי. בדרך צעדו חיילים גרמנים רבים וצעקו: יהודים! קומוניסטים! ירו בהם. וככה הגענו למשטרה. החדר הקטן של בית הסוהר היה מלא מפה לפה אסירים יהודים, רוסים ופולנים, ביניהם היה גם ד"ר רייזבסקי (הוא נאשם בהגשת עזרה רפואית לרוסים). לא היה טיפת אויר לנשימה אבל הרשו להביא לנו אוכל וגם לשוחח עם בני המשפחה ולנשום קצת אויר צח בחצר המשטרה.

עלה במוחי רעיון לברוח ויכולתי להוציאו לפועל, אבל בגלל אבא ויתר היהודים לא עשיתי זאת. בערב בקש ד"ר רייזבסקי מאבא שיגיד אתו תפילת הוידוי שלפני המות כי שמע שגרמני נתן פקודה להוציאו להורג. קשה לתאר את הרגעים הנוראים האלה. עת הד"ר משה רייזבסקי והאסירים היהודים חזרו אחרי אבא מילות הוידוי. ובינתיים עבר עוד יום ובעזרת ליטאים מכרים ושוחד רב שחררו אותנו ביום שישי לפנות ערב, ביחד עם ד"ר רייזבסקי. אחרי שחזרנו הביתה אני ואבא, בא שוטר ליטאי ואמר שבטעות שחררנו ודרש שנחזור אתו לבית הסוהר ורק כשנתנו לו מהחפצים שנשארו בביתנו עזב אותנו.

באחד הלילות הוציאו הליטאים 67 יהודים ילדים ונשים, צעירים וזקנים אל מחוץ לעיר ע"י תחנת הקמח וירו בהם.

בין ההרוגים היו: הרבנית אטל אברמוביץ ובניה אברהם ולייבקה, יצחק זילבר, אשתו ובתו, ישראל ברוך בוורסקי ומשפחתו ועוד. מתוך הקבוצה הזאת הצליח לברוח רק אחד זאב אברמוביץ, הבן השלישי של הרבנית. נודע שלפני ההריגה עמדו יצחק זילבר ואחרים על נפשם באבנים ומקלות אבל הליטאים הצליחו להתגבר עליהם והרגום.

כעבור כמה ימים אספו את כל היהודים ע"י המשטרה ופקדו שמהיום והלאה מוכרחים כל היהודים מגיל 14—60 לצאת לעבודה. אנו עוד עומדים במשטרה ורועדים והנה הביאו את בנו של ד"ר רייזבסקי שהיה קצין במשטרה הסובייטית, תפסו אותו ביער. בינתיים התחילו להגיע אלינו שמועות איומות מהעיירות הסמוכות כמו יאַנישוק, אינטוריק, מאלאט שחסלו שמה את כל היהודים. אכר ליטאי ספר לנו שבמאַלט אספו בערך 1500 יהודים לבית הקברות ושמה ירו בהם. נתנו אפילו לרב לדבר לפני המות לקהל.

בגיטו פודברודז

מזמן לזמן היו נפוצות שמועות שהלילה עומדים לחסל את היהודים. יום אחד קבלו פקודה שעל כל היהודים להתרכז בגיטו שמוקם בשני הרחובות אורנני ובויאַרלסקי ועל הפולנים שגרו ברחובות אלה לעבור לבתים שהיהודים עזבום. אסור היה ליהודים להוציא רהיטים מבתיהם אלא מעט מטלטלים בלבד. היהודים התחילו לכן לחלק את רכושם בין הפולנים המכרים. הצפיפות בגיטו היתה איומה. פעם בשבוע ניתן רשיון לכמה שעות לצאת לשוק, כדי לקנות מצרכי מאכל. הגרמנים הקימו גם יודנרט שעיקר תפקידו היה לשחד את הגרמנים והליטאים. ביום אחד אספו כ־10 מנכבדי העיר ובקשו סכום כסף גדול וגם דברי ערך ככופר בעדם. עשינו מאמץ ומסרנו את כל מה שהיה לנו בכדי לשחרר את העצורים.

באותו הזמן שרפו הליטאים את הספריה המפוארת. עשן הספרים הנשרפים והפיח כסה את העירה. בשמחה גלויה הסתכלו הפולנים במעשה נבלה זה.

חיסול גיטו נימנצ'ין

בשבת אחת, כשלשה שבועות לפני ראש השנה 1941, הופיע פולני אחד בגיטו וספר שנסע בכביש המוביל מוילנה לפודברודז וראה שהובילו את יהודי נימנצ'ין להריגה. כעבור שעות מספר הגיעו אלינו פליטים מנימנצ'ין והם ספרו שהעירו את כל יהודי העיירה לפנות בוקר, רכזו אותם ליד השוק ואמרו להם שמובילים אותם לגיטו וילנה. בדרך הכניסו אותם ליער ושם כבר היו מוכנים בורות בשבילם. הגרמנים והליטאים פתחו עליהם ביריות ורק מעטים הצליחו לברוח. בין הנרצחים היו כל בני המשפחה הענפה של אבא כמו: הדוד יעקב ברטניסקי, אשתו אטל, בתו חיה־הניה עם בעלה, בתו ראַשע, בנו שלמה צבי ושאר בניו. הצליחה לברוח מהקבר אחת מבנותיו בת 12, מאַרישה שנפצעה בידה הגיעה לגיטו מיכלי־שוק. דודי מרדכי ברטניסקי אשתו אסתר, בנותיו ח־ה־איטה ומרישה, בנו שלמה צבי ועוד עשרות רבות של קרובים.

חיסול גיטו פודברודז

חזרתי מעבודתי בבית החולים ובדרך הרגשתי תנועה בלתי רגילה של ליטאים, שומרי יערות, משטרה ופולנים רבים. על הגשר של הנהר זימיאנה עמד משמר גרמני. זה היה ביום ששי בשבוע, ימים מספר לפני ראש השנה 1941, כשבועיים אחרי חיסול גיטו נימנצ'ין. רצתי ליודנרט להיודע על התנועה הבלתי רגילה. בדרך פגשתי את אשתו וילדיו של ראש היודנרט יוצאים מהעיר. שאלתי אותם מה חדש והם השיבו: מוטב שהנשים והילדים יצאו מהעיר.

הגעתי הביתה ומצאתי שם פולני אחד, מכר של אבי שבא להזהיר אותנו שנברח. בינתיים פרצה בגיטו מהומת הבריחה בהמונים.

יעקב ברתנא

אבא, אחותי פרידה ובעלה משה תנחום, אחי יעקב יאחותי מריאשה, החליטו ללכת לאכר המכר שהזהירנו. אני ואחי שלמה־צבי החלטנו ללכת לרוסיה הלבנה. התחמקנו מהגיטו והגענו עד הגשר שעל הנהר. גרמני ששמר על הגשר עצר אותנו. הוצאתי את רשיון העבודה שלי ואמרתי שהרופא הזמין אותנו לעבודת לילה בבית החולים. כעבור כמה דקות הגיע גם פנחס קרול עם אחותו ליובה וילדתה. למרות שהרשיון היה ליחיד, נתן לנו הגרמני לעבור את הגשר. לא הלכנו כבר בכביש אלא דרך שפת הנהר עד שהגענו לבית החולים. בקשנו את הרופא שיגש לגיטו ויראה את המתרחש, הרופא הלך וחזר כעבור שעה. והודיע לנו שבעירה הכל כרגיל, אבל אשתו הפולניה אמרה לנו שנחכה ואחרי שהרופא יצא, היא ספרה שמובילים את היהודים לבית הכנסת. והציעה לנו לרדת למרתף בבית החולים ואף להתחבא בביתה. יצאנו עם אשת הרופא בכיוון לביתה אבל בדרך פגש אותנו פולני אחד וצעק: יהודים נבזים, אתם הולכים להתחבא אצל הרופא... עזבנו את בית הרופא והלכנו לפולני אחר מכר שלנו והיינו אצלו עד הערב, ומשם נכנסנו ליער. אחרי הליכה של מספר שעות בשבילי היער החשוכים הגענו לגבול בין ליטה ורוסיה הלבנה. כאן עצרו אותנו שוטרים פולנים. לשמחתנו היו ביניהם מכרים, שהרשו לנו להמשיך. לפנות בוקר דפקנו על דלת ביתו של הרוסי קולקה. הוא קבל אותנו ברצון.

בשבת בבוקר הובילו אותם לפוליגאן. במקום זה רכזו את כל יהודי מחוז שווינציאן וכעבור כמה ימים רצחו אותם. אחרי שבוע ימים העביר אותנו קולקה לרוסי אחר, אבל הוא פחד להחזיקנו. כי לא רחוק משם נתפסו בביתו של פולני יוזפוביץ יהודים מפודברודז, שמואל וצביה שמידט ומשפחתם. הליטאים רצחו אותם והרגו גם את הפולני שהסתירם. נפרדנו מפנחס קרול, הוא הלך לחפש את משפחתו. במשך ימים מספר טולטלנו ממקום למקום. לנו ביער, בבורות עד שהגעתי אל אכר מכר שקבל אותי יפה, ספר לי שמשפחתי נמצאת לא רחוק מכאן בכפר באראן. בחסות הלילה הלכנו דרך שדות ולפנות בוקר הגענו אל הכפר ובבית הקיצוני

נפגשתי עם משפחתי. השמחה היתה גדולה שכולנו נמצאים ביחד. מצאנו מקום אצל איכר בכפר באראן שהסכים תמורת סכום כסף לבנות קיר כפול במחסן, הכניסה למחבוא היתה דרך הגג. למקום זה הצלחנו להעביר גם את בת דודי מריאשה בת הדוד שנצלה מגיטו נימנצ'ין. אחרי כמה ימים הגיעה אלינו גם הסבתא רחל ליכט. המשפחה גדלה והיינו כבר 9 נפשות במחבוא.

הרצח בכפר באראן

בכפר באראן גר יהודי בשם אברהם זה עשרות שנים בבית קטן בן שני חדרים קטנים עם משפחתו שמנתה 6 נפשות. אדמה כמעט שלא היתה לו והוא התפרנס קצת ממסחר וגם מעבודה אצל האכרים בעזרו להם בעבודת החקלאות. אברהם היה אהוב על אכרי הכפר והסביבה ומקובל כאדם ישר וטוב לב. עם חיסול הגיטאות בעירות הסביבה היו מגיעים יהודים אל ביתו והוא היה מקבל אותם ומתחלק אתם במעט הלחם ותפוחי אדמה שהיו לו. יהודי חולה ועיף היה נח אצלו כמה ימים. אחדים מהיהודים נשארו בביתו של אברהם ביניהם ד"ר משה רייזבסקי עם משפחתו: אשתו סוניה, בתו בילה וכלתו מינה שנמלטו מגיטו פודברודז. יום אחד בא אלינו גיסו של אבא יונה לוין. אנו עומדים ומדברים ופתאום נכנסת האכרה ואומרת: גרמנים בכפר! בלי לחשוב רצנו למחבוא שלנו. יונה לוין קפץ מהבית ליער והגרמנים השיגו אותו שם. ישבנו בחור ולא ידענו מה שנעשה בחוץ. כעבור חצי שעה שמענו יריות. לפנות ערב פתחה בעלת הבית את המוצא מהמחבוא וספרה לנו שהגרמנים רצחו את כל היהודים בביתו של אברהם חוץ ממנו מפני שלא היה באותו רגע בבית. ביחד נרצחו אז 13 יהודים והם: ד"ר משה רייזבסקי, אשתו סוניה, בתו בילה, כלתו מינה, אשתו של אברהם, בנו ושתי בנותיו, גיסו של אבא יונה לוין, האחים בערל ובן־ציון אייגלציין, ישראל ויוסף זק. הגרמנים פקדו על מוכתר הכפר לקבור אותם. האכרים הורידו מהם כל דבר ערך ובמקום שנרצחו ליד ביתו של אברהם קברו אותם בקבר אחים.

האכר שלנו פחד להחזיקנו במחבוא שלנו וגם אנו לא יכולנו להמשיך לחיות מאחורי הקיר בצפיפות. החלטנו ללכת לגיטו קימלישוק שעדיין חיו שם כמה מאות יהודים. זה היה בשבת 31 בדצמבר 1941. בערב יצאנו לדרך. בשבילים לא שבילים גששנו ביער כי את הדרך לקימלישוק לא ידענו. הלכנו לפי הכיוון המשוער. פתאום שמענו איזה קול קורא. בגלל החושך לא ראינו שום דבר. חשבנו שבודאי גרמנים או ליטאים התנפלו עלינו. התחילה בהלה והתחלנו לברוח לכל עבר. היה חושך, רוח חזקה, סערה ביער, אימה תקפה את הלב. רצנו כל עוד כוחנו ואבדנו אחד את השני. נשארתי רק עם בת דודתי מריאשה. אחרי הליכה של שעה הגענו לאיזה כפר. נכנסנו לאכר אחד. תוך שיחה נודע לי שאצלו מתאכסן עגלון מקימלישוק. והוא עומד לחזור. דברתי עם

העגלון, נתתי לו שעון יד והוא הסכים להוביל אותנו לגיטו קימלישוק. כחמשה קילומטר לפני העירה ראינו דמויות מרחוק העגלון הרביץ בסוסיו והתחיל בורח. עלה בדעתי שהם אולי מבני משפחתי. בקשתי מהעגלון לעצור את העגלה ומרחוק שאלתי ביידיש: מי אתם? התברר שהדמויות הם אחי יעקב ושלמה צבי ואחותי מריאשה. לקחנו אותם בעגלה והגענו לגיטו קימלישוק. לפנות בוקר הגיעו גם אבא, אחותי וגיסי לגיטו, רועדים מקור ומפחד הרוצחים שהסתובבו בדרכים ורק בדרך נס, לאחר שראו את המות פנים אל פנים, הצליחו להתחמק חיים מידיהם.

בגיטו קימלישוק

העיירה הקטנה קימלישוק נמצאת בערך 80 ק"מ מוילנה. תחבורה צבורית לא קשר אותה עם עיר המחוז. היו בה כמה מנינים יהודים ועם הפליטים הגיע מספרם למאתיים נפש בערך. הגיטו לא היה בתחילה מגודר ואפשר היה להכנס ולצאת ורק מאוחר יותר גודר הגיטו. ביום השוק יום רביעי, מותר היה לצאת לשעתיים לקניות דברי אוכל.

יום יום היינו יוצאים לעבודה. בעיקר לכריתת עצים בשביל הגרמנים. החורף היה קר במיוחד ומזמן לזמן הצלחנו להגניב עצים להסקה גם לגיטו. אחי יעקב טען תמיד: בשביל הרוצחים אסור לנו לעבוד! הוא נמנע ככל האפשר מעבודת הכפיה ומתוך הכרה שאסור לעזור לרוצחים הגרמנים על ידי עבודה בשבילם. הוא ראה חטא בעזרה כלשהי לרוצחי עמנו. פעם תפסו אותו השוטרים כשהוא אינו ממלא את עבודתו והכוהו מכות רצח. אבל גם להבא לא שנה מדרך הכרתו. זהו מקרה מובהק של התנגדות פסיבית לרוצחים של יחידים במחנות ההשמדה ובגיטאות.

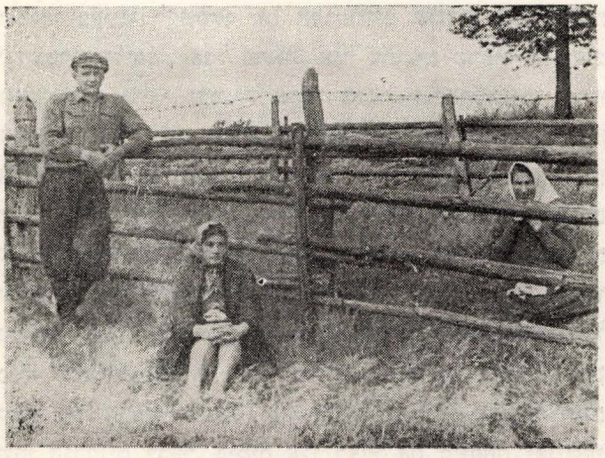
במאי 1942 נפוצו שמועות שקימלישוק עוברת לליטא. התחילה בריחה. אני הלכתי לכפר באראן אל האכר ויסקי והייתי אצלו כחודש ימים. כשנודע לי שהליטאים מתנהגים לא רע חזרתי לקימלישוק ושוב יצאתי לעבודה. ביום אחד הגיעה פקודה שעל הגיטו לתת 30 צעירים לעבודה אצל הגרמנים וביניהם נלקחתי גם אנכי. המשטרה הליטאית הובילה אותנו ברגל לכיון מיכאלישוק. לפנות ערב הגענו לעירה. למחרת היום הגיעו אנשי „טוד", צרפו עוד יהודים מגיטו מיכאלישוק והובילו אותנו לכפר מרוחק. שמה כבר נמצאו קבוצת יהודים מהעירה סביר שהובאו קודם. עבדנו בבנית מסילת ברזל. אתנו עבדו גם פולנים שנעצרו כמונו. כעבור כמה זמן הגיעה אלינו למיכאלישוק קבוצה של כ־80 יהודים מבראנוביץ. הם היו מבודדים, רעבים, קרועים ובלואים מחוסרי כל. עשינו הכל בכדי לעזור להם, אבל חלק מהם מת מרעב. ביום אחד שמענו יריות, התברר שהביאו שמונה צועניים וירו בהם בחורשה על ידינו. כעבור זמן מה הביאו עוד כמאה יהודים מגיטו אושמיאנה. צעירים וצעירות שאתם נפגשנו בעבודה. מפיהם נודע לנו על חסול גיטו אושמיאנה.

את היהודים העבירו להריגה לקובנו ולפונארי. באותו זמן קבלתי פתק מאבי מגיטו קימלישוק, בו הוא שואל אותי אם אני יכול להמציא לו קליפות תפוחי אדמה לפחות כי הרעב גדול בגיטו.

חיסול גיטו קימלישוק

ביום שבת 24.10.1942 י"ג במרחשון תש"ג באו פלוגות ס.ס. כתרו את הגיטו והוציאו את כל היהודים ליער וירו בהם. זה היה כל כך פתאום שמעטים הספיקו לברוח.

ככה אבדתי את בני משפחתי האהובים והיקרים הי"ד. ביניהם: אבי הצדיק הטהור ר' ישראל בן 58, אחי יעקב בן 28, אחותי פרידה בת 26 אחי שלמה צבי בן 17, את גיסי משה תנחום בן 28, בת דודי מריאשה בת 13 ואת יתר בני משפחתי רחל ליכט, רייזל ליכט, מאיר ולאה איינגלצין וילדיהם, שמואל־זאב, מרישה־פרומה ועוד. את פרידה לוין וילדיהם רוזה, חיים ועוד עשרות מקרובינו הי"ד. כעבור כמה ימים נודע לי שאחותי הקטנה מריאשה נצלה ונמצאת בגיטו מיכאלישוק ומשם הגיעה אלי. כשבוע ימים החבאתי אותה במחנה בלי ידיעת הגרמנים, אבל מפחד שיגלוה הוצאתי אותה מהמחנה והיא הלכה לאכר. בסוף דצמבר גודר המחנה שלנו. ראיתי שגם פה מתקרב הסוף. ביחוד כשהתגברה השמירה והעבודה הכבידה יותר ויותר. גם מכות רצח לא חסכו מאתנו. החלטתי לברוח. בהבטחות לקצין המחנה להביא לו כמתנות חפצים יקרי ערך שהסתרתי אצל אכר בכפר רחוק וכן י"ש קבלתי רשיון יציאה לשלושה איש. כי אתי היו גם ראובן ליכט וחנוך מירסקי מפודברודז. מירסקי סרב ללכת אתנו. אני וליכט הסתלקנו מהמחנה. זה היה בינואר 1943. נרדפים ממקום למקום נדדנו מאכר לאכר, לנו בבתי מרחץ עזובים, בינתיים הצטרפה אלינו גם אחותי מריאשה. לא פעם היה כפשע בינינו לבין המות, רעבנו ובלענו מכל הבא ליד, לבושים היינו סמרטוטים. הגיע האביב זה היה אחרי

י"ג חשון 1942
170 קדושי קימעלישאק, בויסטריץ, פאדבראדז
משה עפשטיין, פריידע באוואַרסקי, מלכה סאַנטאַצקי.

סטלינגרד. בסביבה הורגש אי שקט בגלל הפרטיזנים. האכרים לא רצו לתת לנו לעבור על מפתנם מפחד הגרמנים. ללכת אפשר היה רק בלילות וביום הסתתרנו ביער. לבסוף אחרי טלטולים בין הכפרים הרשה אכר לאחותי להשאר אצלו לימים מספר. אני הלכתי לחפש מקום מחבוא. מצאתי מחבוא אצל אכר בבור ברפת שלו. כעבור ימים מספר נודע לי שאחותי נאלצה לעזוב את המחסה אצל האכר מחמת הלשנה. בדרך הזדמן לה אכר בעגלת חורף ושאל אותה לאן היא הולכת. אחותי ספרה לו שהיא פולניה ויתומה מוילנה והולכת לחפש עבודה. האכר הסכים לקבלה אצלו והיא עבדה אצלו כל עבודה קשה במשק וישנה בדיר. אשת האכר הכירה שהיא לא פולניה אלא יהודיה וגרשה אותה מביתם וכך נדדה אחותי מריאשה שוב ביערות עד שהגיעה אלי לבור באחד הלילות מבלי שהאכר ידע עליה, וככה היינו ביחד כמה זמן ורעבנו ביחד. בסוף דצמבר 1943 נעשה המצב די מתוח. הפרטיזנים הפולנים הלבנים שהשתיכי ל„ארמיה קראיובה" הסתובבו בסביבה וכמה פעמים גם היו אצל האכר שלי. הם הרגו כל יהודי שנזדמן לידם. מפחד הרוצחים הפולנים החלטנו ללכת למקום אחר.

ברצוני לספר כאן על שני מקרים בהם נפגשנו עם הרוצחים כמעט פנים אל פנים.

בעלית הרפת

אחרי טלטולים רבים הסכים אכר אחד בשם וישקו, מכר שלנו מלפני המלחמה, להחביאנו בעלית הרפת שלו, בתנאי שגם בני משפחתו לא ידעו על כך. שכבנו על החציר אשר בעליה, הפקר לגשם ושלג כשלשה חדשים. בלילות היה האכר מביא לנו לפעמים פרורי לחם יבש או קצת תפוחי אדמה.

באחת השבתות אנו שומעים קולות ברוסית, המבקשים מבעלת הבית סוסים ומיד איימו עליה שבאם לא תמציא להם סוס ירו בה במקום. היינו בטוחים שאלה הם פרטיזנים והיות שמזמן בקשנו להתקשר עם הפרטיזנים עלה בדעתנו לרדת ולהצטרף אליהם... אבל פתאום אנו שומעים טרטור אופנועים ואוטובוסים מלאי גרמנים פשטו בכפר, ו„הפרטיזנים" שהיו משתפי פעולה עם הגרמנים העמידו מכונות יריה במרכז הכפר. האכר ובני ביתו נעלו בלאט את דלת ביתם וברחו מן הכפר, מפחד שמא ימצאו אותנו ואז ירצחו גם אותם. הגרמנים ערכו חפוש יסודי בכל בתי הכפר, הרפתות והמחסנים. בהגיעם לבית האכר — שברו את מנעול הבית, חפשו בביתו ולקחו כל דבר שמצאו בו חפץ אחר כך הגיעו גם לרפת, חפשו בכל פנה. לו הרימו עיניהם אל העליה היו נתקלים ודאי בנו. רק קצת קש הבדיל בינינו, בין החיים והמות... שלשה ימים שהו הגרמנים בכפר. בימים אלו רצחו את משפחת יאנישקי שמצאו אותם מסתתרים שם. שלשה ימים שכבנו ורחפנו בין החיים והמות...

אחרי שהגרמנים עזבו את הכפר הכריח אותנו האכר לעזוב את משקו. רעבים ותשושים מפחד יצאנו בערב. לא יכלנו לעמוד על רגלנו. אחותי זחלה ממש. הגענו לחורשה ושכבנו שם. על הכביש עברו גרמנים ומפאת החשכה לא השגיחו בנו. רק בלילה הבא הצלחנו איך שהוא להגיע לכפר מַגון פצועי רגלים ותשושים עד מוות. אכר מכר ריחם עלינו והרשה לנו להתחבא אצלו לימים מספר.

פגישה עם פרטיזנים

בינתיים התפשטו פצעי העור אצל אחותי. החלטנו שהיא תגש לאכר מכר ותבקשו לגשת לפודברודז אל בית המרקחת להשיג תרופה. בדרך נכנסה אחותי אל איכר מכר לנוח קצת וגם לבקש אוכל כלשהו. האכר קבל אותה יפה וספר לה שאצלו בגורן נמצאים פרטיזנים רוסים. אחותי ראתה הזדמנות להתקשר עם פרטיזנים ושמחה על הפגישה. הפרטיזנים הציעו לאחותי ללכת אתם. והיא הסכימה בתנאי שיצרפו גם את אחיה — אותי, אליהם. היא ספרה להם שאני נמצא ביער מרוחק ואחרי יומים נוכל להפגש כאן אצל האכר. הפרטיזנים הסכימו ואחותי מהרה אלי לספר על הפגישה. התעורר בלבי חשד שאלה הם גרמנים מחופשים או פולנים־רוצחים הקשורים לגרמנים. לכן החלטתי לא ללכת לפגישה ביום המיועד, אלא למחרתו לפנות ערב. הגענו לפנות בוקר לחורשה ליד הכפר המיועד. עם עלות השחר התקרבנו לביתו של האכר. לא הכרנו את האכר. כולו היה פצוע. מתברר שיום קודם, הוא היום המיועד לפגישה, באו ה„פרטיזנים" וכשלא מצאו אותנו רצו לירות באכר ובבני משפחתו ובינתיים הכו אותו מכות רצח. בתחנונים ובמתנות הצליחו בני הכפר להציל את האכר וביתו, בתנאי שתוך ימים מספר ימצאו אותנו וימסרו אותנו לידיהם. „פרטיזנים" אלו היו פולנים־רוצחים הקשורים לגרמנים.

למרות הסבל הרב שגרמנו לאכר — הוא נתן לנו קצת אוכל ואנו הסתלקנו מהר מהמקום. לפני לכתנו משם בקשתי מאשת האכר לעשות לי טובה וזו הבטיחה לי לקיים את בקשתי. היו לי תמונות של בני משפחתי. כתבתי מכתב פרידה לאחי מרדכי שנמצא בארץ ישראל. צרפתי את התמונות — ובקשתי מהאכרה הפולניה להעבירם אחרי המלחמה לפי הכתובת של אחי.

עזרת ציר פרלמנט פולני לשעבר

ושוב הסתובבנו ביערות ביחד עם ראובן ליכט. לילה אחד השארנו את אחותי מריאשה בבית מרחץ עזוב, כי רגליה היו פצועות מאד ולא יכלה בשום אופן להמשיך בהליכה. באמצע הלילה התעוררה אחותי משנתה נבהלת מאד למראה אשה מדליקה גפרור. אך עד מהרה הכירה באשה את פסיה שמיד־קולבאק שגם היא הסתתרה בבית המרחץ העזוב. למחרת הצטרפה אחותי אלי וביחד עם ראובן ליכט מצאנו

מחסה בגורן של אכר תמורת מעיל עור שהמצאנו לו במשך חודש ימים, משם עברנו לאכר אחר שהשכין אותנו בבור שחפר בדיר החזירים. את הבור כסה בקרשים ועליהם פזר קש. בבור היה חושך תמיד. בלילות היה האכר מביא לנו לחם צר וגם קצת מים. כעבור חדשים מספר נאלצנו לעזוב גם את המקום הזה כי הגרמנים הסתובבו בכפר, ורצחו כל יהודי שמצאו. במשך זמן מה הסתתרנו בעלית דיר בכפר אחר, בלי ידיעת הבעלים. היינו גונבים בלילות משוקת החזירים תפוחי־אדמה שספק להם האכר לשובע. קנאנו בחזירים...

נמאסו עלינו חיינו. אבד הרצון להלחם למען החיים הנוראים הללו. כל רגע היו חיינו תלוים לנו מנגד. באותו הזמן מצאנו בור ביער והסתתרנו בו במשך כחודש ימים. בלילות היתה אחותי יוצאת לאיכרים בסביבה ומביאה לפעמים קצת אוכל. בינתיים הגיעו ליער פרטיזנים פולנים מ„ארמיה קראַיובה" ונאלצנו לעזוב את המקום. החלטנו לפנות לפולני שהיה לפני המלחמה ציר בפרלמנט הפולני וגר בכפר סמוך. הוא קבל אותנו יפה מאד. בקשנו ממנו שיעזור לנו לקבל חפצים שונים שהסתרנו לפני המלחמה אצל אכרים בסביבה כדי שנוכל למכור אותם ולהתקיים מהם. הפולני הסכים וביום הראשון, עת נוסעים לכנסיה, נסעה אחותי עם אשתו ולעת ערב חזרו עם כמה חפצי ערך שלנו. הגרמנים שפגשו בהם חשבו את אחותי לפולניה.

עכשיו היה לנו חפצי ערך שנוכל למכרם ולהמשיך איכשהו הלאה לחיות. בעד שמיכות שאחותי הביאה הסכים גם ציר הפרלמנט לשעבר להחביא אותנו חודש ימים בביתו, הוא העלה אותנו על עלית הרפת וספק לנו אוכל. זה היה החודש היחידי במשך המלחמה שבו היינו שבעים פחות או יותר. אחרי חודש נאלצנו שוב לצאת לדרך. למרות שהשחרור היה לא רחוק, אבל הסכנות לחיינו לא פחתו למרות שהאכרים ראו שהגרמנים הפסידו את המלחמה. בחרנו לחזור לאכר אצלו הסתתרנו פעם, הגענו אליו בלילה, הוא קבל אותנו יפה, אחרי שמסרנו לו את חפצינו הנותרים, והסכים להחזיק אותנו באותו בור שברפת במשך שלשה חדשים.

היינו מרוצים כי המקום נראה לנו בטוח יותר וגם הרגשנו שעוד מעט והמלחמה תגמר. כעבור כמה זמן הגיע אלינו גם ראובן ליכט. האכר הסכים לצרף גם אותו אלינו בבור בעד חפצים נוספים שהבטחנו לספק לו.

מזמן לזמן היו הבנדיטים הפולנים תופסים יהודים ורוצחים אותם. הם תפסו את שרה קרול עם ילדיה, את ראובן וחנה גלז, את שינקה בלסקי עם ילדיה, את איצה, רבקה וחיה שפירא, את אבא גורדון ורצחו אותם.

השחרור

פחדנו לצאת לרגע מהבור. באחד הערבים הגיעו גרמנים עם נשיהם וילדיהם ולנו בכפר. זה היה המאסף שלהם. הרגשנו שיום השחרור בא. למחרת נשתרר שקט, ואנו התחלנו לשמוע הדים של ארטילריה. יצאנו קצת החוצה, ישבנו כל הלילה. למחרת בא האכר ובשר לנו שהרוסים נכנסו לכפר, למרות זה שכבנו עוד יום בבור, כדי להיות בטוחים שלא נפול באיזה פח... והנה יצאנו מהבור. היינו קרועים ובלויים, חלשים ועייפים, אומללים ובודדים. התחלנו ללכת לפודברודז, פגשנו את אלה ששדדו ורצחו והנה הם הולכים להם חופשים ומטיילים בשקט ובבטחון והם גם השולטים בעיר. נכנסנו לביתנו שהיה סגור על מנעול דרך החלון.

לפנות ערב בא פולני ושאל: למה נכנסתם לבית, הלא אני קניתי אותו אצל הליטאים על רהיטיו? הם לא תארו שתשאר שארית הפליטה. הלא הם עשו הכל לגמור את המלאכה בשלמות.

נשבענו לנקום. מסרנו לנ.ק.ו.ד. המשטרה הרוסית כמה חוליגנים, שודדים ורוצחים. היו משפטים וקשה מאד היה לשפוט אותם על רצח יהודים בלבד. צריך היה להעיד שהם רצחו גם רוסים או מסרו פרטיזנים לגרמנים ורק אז קבלו הרוצחים את העונש. במקרה אחד הייתי עד במשפטו של חוליגאן פולני. המשפט התקיים בווילנה לפני בית דין שדה והשופטים היו רק קציני צבא. העדתי שחוליגאן זה מסר יהודים קומוניסטים לגסטפו ורצחו אותם. לא התבייש קצין הצבא לשאול אותי: האם הוא אסר רק יהודים? עניתי לו — לא! הוא אסר גם קומוניסטים!

נמאסו לנו החיים על האדמה הארורה, ובהזדמנות הרא־שונה עזבו כמעט כל שארית הפליטה את פודברודז. הרוב עלה ארצה. יחידים יצאו לאמריקה וקנדה. אני ואחותי עברנו דרך ארוכה עד הארץ. דרך רוסיה, ליטא, פולין, גרמניה, צרפת, חיפה וקפריסין. 8 חדשים שהינו שם במחנה של שליטי הארץ. „ידידנו" הבריטים — חודש בעתלית ולבסוף חופשים בארץ ישראל.

עוד הספקתי להשתתף במלחמת השחרור.

מאיר בליץ (טאראנטא)

מיין שטעטל אין בלוט

געווידמעט מיין פאמיליע: יצחקן, עטלען, סאניען, נאדיען.
אונדזערע קינדער: יונקען, הערמאן, יאסקע, עלעלן, משהן.
אונדזערע אייניקלעך: שלמהלען, נחמיה־יהודיתלען — מיין הארץ און „ביטער געזאנג" א מתנה.

ביי די בערג אין פאדבראדז, פון די פוילישע שלאכטעס
געיובלט דער טויט אין שגאבלען פון ראבן בלוטיקע שווארצע.
די ערשטע קרבנות פון היטלער, ווי שעפסן געפאלן.
די זון האט געווארעמט, געשמייכלט, געשיינט —
און מיר — די קרבנות — פארפאלן, פארפאלן.

די דייטשן, ליטווינער, זיי ריגלען דאס שטעטל,
דעם טויט א „מתנה" די רעשטלעך דערלאנגען.

מיר האבן דעם טויט אין פנים געשפיגן.
די ביינער פארשלעפט לויטן גורל.
א ביסל אין סוויר, א ביסל אין „ליפעס" (געטא קימעלישאק)
געאטעמט, געציטערט און וויטער די צרות געטריבן.

פאר חייקען, פאר לייבקען דאס הארץ זיך גערישן.
פאר געקוילעטן פאוויאט „סוועציאן".
א מאמע „נחמהל" דיין הארץ א בלוטיקע וווגד.
נאכאנאנד, נאכאנאנד.
אין חייקעס, אין לייבקעס לעצטן רוף
דיין הארץ זיך פארברענט אין דיין גוף.

אויך איך מיט מיין ברודער געאטמעט די סמאלע
אין וועלדער פון ווילנע.
און צרות געקייט לאנגע חדשים און יארן!
מיר האבן געושיפעט, געליטן מיט אונדזערע קינדער.
און זיי ניט געלאזן צו ווערן פארהונגערט, פארפראלן!

ווען היטלערס מלוכה פאר טויזנטער יארן! —
זענען מיט אים און זייער חברה ארישע מיסט געווארן.
אונדזער מאמעס נחמהס זכר! געדעכטניש!
ניט פארמעקט! ניט פארלאזן געווארן!
אויף קאנאדעס ערד! אין א שטעטלע, ביי משהן און עטלען.

זי לעבט! — זי אטעמט! —
אויף לאנגע, לאנגע יארן!

ביי אן אזיערע

ביי אן אזיערע, ביי א ליטווישער,
שטייען כאטקעלעך צוויי,
דארט ליגט מיין פארגאנגענהייט, די פינצטערע,
זיי דערמאנען מיין לעבן אזוי.

ווייט פון דערפעלע שטייט א וועלדעלע,
און ס'איז אונדז קאלט, איך פריר.
און אין זומפעלע שטייט א ביידעלע,
אן פענסטער און אפילו אן א טיר.

דארט איז ביידעלע לעבן מענטשן,
און צווישן זיי אן עופהלע, א קליין קינד,
פון וואס לעבן זיי? צו וואס האפן זיי?
אין די נאצים נעגל ליגן זיי אצינד?

ס'לויפן טעג. חדשים, יארן,
זיי ווערן אלע בירגער פיז דעם וואלד,
זיי ווינן א קליין מיידעלע אוו זינגען איר א ליד,
ווען א וועלט וואס איז פארשאלטן פאר א ייד.

אנשטאט א מצבה

א זכר מיין מאמען, מיין פאטער, ר' ישראל בראטאניסקי,
בארט בלושינסקי, און אלע געפאלענע אין קימעלישאק.
סעפטעמבער, 1943.

א, שאטנס דארט ווייטע, ביי ווילנער אסטרע־בראמע,
דארט בין איך געבוירן, נישט ווייט פון דעם טויער,
פארגליווערטע דורות, צעשטעלט ביים מויער,
א זכר, א ווייטער, א גרויער.

דעם טאטנס, דעם שטרענגן — ר' מאטל! רב מאטע! —
נאך היינט די פאדפינקע געווייקטע אין וואסער,
די קלעפ אויף מיין פלייצע, מיין הינטן, מיין פיאטע,
וועז אומשולדיק רייסט זיך אין פילקע די נייע קאפאטע.

א מאמע, נחמה'ל! דיין קוק פון הויכן,
א מאמע נחמה'ל! דיין זיפץ ווייט פארשטיקער,
דיין מאיר'קע יאמערט פון אונטער פאדפינקע,
קרעכצעט אין ווינקל א העגדל צעפליקטער.

דערנאך דיין מוסר, מיין מאמע, נחמה'ל! —
די קוועליקע רייבקייט, פון פארב, און פאנטאזיע,
דיין פערלדיק ריידן, דיין לערנען מיר, מאמע,
צוזאמען אין ווינקל געווונדעט א אדלער געפאלן.

פארשניטן אין וועג, דייגע יארן, א, מאמע!
ביי ליפעז אין גארטן ביים פארקאן פארגומען אין רוהען,
דעם אנהויב פון סוף האט שוין היטלער געצייכענט,
די שטריק אויף די העלזער אלץ ענגער געקומען.

וועז די העק פון ליטווינער און דייטשן,
די עדה פארשניטן אויף אייביק,
דיר מיצקע געטראפן אין „וועגראוויצעס" וועלדל,
מיין אייגענס — „עטקעס", צוויי ניט פארלאשענע קוילן,
געפינקלט דורך שמאטעס, עלנט, אין גרוילן.

עס טרערט און עס דריקט מיר א זכר פון דרייען,
מיין וויגל, מיין יוגנט, גיט ווייט פון דער ווילנער־בראמע,
דער געשריי פון די געטא געמאכטע פאדבראדז—קימעלישאק,
פארגליווערט אין ליפעס מלוכה ביים פארקאן,
אנשטאט א מצבה, דיין שמייכל, א, מאמע, נחמה!

בונקערס

מיר זיינען מיט אייך שטאלץ, איר העלדן פון געטא!
מיר פילן ווי שטייף די נאגאנעס אין האגט.
איר טויטעט די מערדער! איר פייערט אייער וועטא!
דערלעבט די נקמה! דערלעבט דעם מאמענט!

מיר זיינען מיט אייך אין די פינצטערע בונקערס,
מיר פילן די היץ און דעם רויך,
ס'קאסיען מאקסימקעס די העלדן, די יונקערס,
די באנדיטן זיי וואיען ווי וועלף אין דער הויך.

טעג און נעכט פארשלונגען אין פייער,
א הייפל שטאלצע יידן קעגן דער נאצישער ארמיי,
אלע קעמפן און טרוימען פון א יוגנט א פרייער,
וואס וועט נישט ווייטן פון קיין קרעכץ און קיין ווייי.

מיר זיצן ווייט פון אייך אין וועלדער און זומפן,
מיר זוכן קאנטאקט מיטן געטא און וואלד,
מיר שטרעבן צו פרייהייט, נישט זיין מער קיין לומפן,
דעם שונא א טויט, זיין חורבן קומט באלד.

אין זעמליאנקע

אין שמאלער זעמליאנקע — אַ רויך,
די פאַלענעס פאַרגאַסן מיט טרערן,
מיר זיצן אַרום און זיפצן הויך,
וועגן לעבן, נישטאָ וואָס צו קלערן.

מיר קלייבן זיך ווייט אין די וועגן,
צו זוכן אַ שטיקעלע ברויט,
ס׳גיסט ווי פון עמערס אַ רעגן,
און דאס ברויט איז פאַרבונדן מיט טויט.

ק ד י ש

דאָרט, גאַנץ ווייט אין וועלדל,
שטייט אַ וועַרבע, שטיל פאַרצוויגט,
דאָרט דאס קבר פון מיין טאַטן,
ביים ברעג פון דער אַזיערע, נישט ווייט.

פאַרנאַכט געווען זיין פאַלן,
שטומע שאטנס רינגלען אים אַרום.
און די כוואַליעדיקע אַזיערע,
זי שעפטשעט שטיל, איר קדיש שטום.

און אפט וויינט אפילו די וועַרבע,
עס שמייסט און שאָקלט איר דער ווינט,
און אַמאָל קושט אים הערליך די זון,
ווען זי פאַרגייט אין פלאַמען-רויט.

ליגט דאָרט מיין טאַטע, אין זיין קבר,
ליגט דאָרט מיין טאַטע, אין זיין אייביקע רו,
אַ טייערער פאטערל, אַ ליבינקער טאַטעלע,
געפאַלן ווי אַ העלד ביזטו!

קברים

דער גלאַקן־קלאַנג פאַרנאַכט,
ער הילכט גאַנץ ווייט אַוועק,
ס׳ טוט מיר ווייַ, ס׳טוט מיר לייד,
מיין קינדהייט האָב איך דאָרט פאַרבראַכט.

מיין יוגנט דאָרט,
פאַרבראַכט ביי דיר,
מיין לעבן דאָרט,
באַגראָבן ביי דער טיר.

אין מזרח־זייט,
ביים מאַרגן־רויט,
באַערדיקט האָב איך דיר,
מיין מאַמעלע, מיין טייערע, ביי אַ פלויט

אין מערב העט — אויף אַ בערגל שטיל,
וואַקסט אַ בוים, אין נאדלען גרין,
טאַטעס שמייכל... אַ ווינט קיל,
ס׳רייסט מיין האַרץ אַהין... אַהין...

דו גלאַקן־קלאַנג פאַרנאַכט!
דיין ציטער טראָג אַוועק!
מיין מאַמען ביז צום פלויט,
מיין טאַטן דאָרט אין וואַלד, ביים אַזיערע־ברעג.

אונדזער היים — גריבער אש

די טירן פאַרמאַכט אויף אַלע שלעסער,
איך לויף זוכן פרוי און קינד,
פאַרלאָזן אַלץ — און זוך וווּ בעסער,
די טריט געשפאַנט אין ווינט.

אונדזער היים שפייט מיט פייער,
אונדזער היים — גריבער אַש,
ווי מיין מיר לויפן פון ברענדיקן שייער,
צעבראָכענע, צעשויבערטע, צעשראָקענע און טויט־מיד.

די זשעמיאַנע וויל אונדז מער נישט קענען,
פאַרטרונקען פול מיט יידיש בלוט,
די שונאים קוועלן! זייערע אויגן גליען!
זיי איז ווויל, זיי איז גוט!

כ מ א ר ע ס

אין וועלדער, אין זומפן געוואַקסן,
אַן אַ מאַרגן, אַן אַ היים,
זומער — די ביידל, ווינטער — די זעמליאנקע,
שלאַנגן און וועלף אונדזערע חברים געווען.

לאַנג זיך געצויגן די פינצטערע נאכט,
לאַנג זיך געצויגן די יסורים, די ליידן,
דער זיידע, דער טאַטע און מאַמע, מ׳טראַכט,
ווי זאָל מען דעם הונגער פאַרליידן?

ענדלעך געקומען די ליכטיקע שעה,
פון זומפ אין וואַלד זיך צום שטעטל געצויגן,
דאס הערגל, דאס הייזל, אַ חלום אין גראָ,
ס׳ווילט זיך סיי קניען, סיי פאַרנויגן.

פוסט אונדזער שטעטל, וויסט אונדזער טרוים,
אומעטום נאָר פאַרנאכטיקע שאטנס, פאַרהילטע,
די גרעזלעך אויף קברים ציטערן קוים,
און מיר אַלע פאַרוועלקטע, אַבער באַפרייטע.

א פליטים־ליד

הויליעט, הויליעט, בייזע ווינטן,
הייבט אין אייער צייט,
פיונטער, חוייד, אונדזער לעבן,
מיר זיינען ווידער נישט באַפרייט.

נאָך קאצעטן און קרעמאַטאָריעס,
נאָך אַזוי פיל טייכן בלוט,
ווידער פאַרלאַמענטן, דירעקטיוון,
אַלץ פאַרשטעקט אין דער גראָבער הויט.

אונדזער קאמף אין וואַלד צעטראַטן,
ימעז בליט אויעק מיט ווינט,
גראד דעם שונא גלעט מען צערטליך,
איידל, פיין, אַצינד.

גיי זוך יושר ביי דיפלאַמאַטן,
אָך און וויי דער פליטים־גורל,
זיי וויסן נאָר פון וואַפן און האַרמאַטן,
אבער נישט פון צדק און מאָראַל.

לא מכתב ולא אות

לֹא מִכְתָּב וְלֹא אוֹת וְלֹא רֶמֶז מֵאַיִן,
דַּק כּוֹכָב יְכֻבֶּה אִי וְהַלֵּב יִקָּפֵת,
רַק עֶדְרֵי עֲלָטָה רוֹעִים בַּשָּׁמַיִם
וְתַנִּים זוֹעֲפִים בְּלֵילוֹת יְגוֹנִים,
רַק סַהַר פָּגוּם יִשְׁלַח מַבָּט אוֹבֵד
בְּטֶרֶם יִשְׁקַע וְאִתּוֹ פְּתָרוֹנִים.

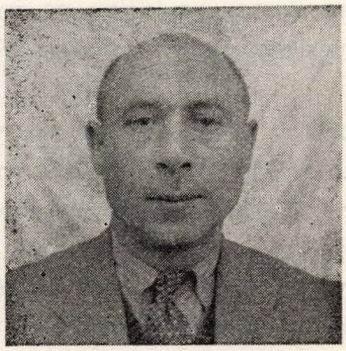
הַדְּמָמָה עֲמֻקָּה. לֹא אוֹת בָּהּ, לֹא דְמוּת.
הָעֵרֶב אֶת צְלָלָיו כִּגְמַלִּים יִשְׁלַח
לִקְרַאת הָרְקִיעִים, אֲחָרָיו לַיִל עָלוּט
יִדְפֹּק עַל דַּלְחוֹת הָאֹפֶק וּמִי לוֹ יִפְתַּח?
הוֹי אֵלַי! שָׁכַחְתִּי כְּבָר אֵיךְ אָבִי מְחַיֵּךְ
אַךְ דְּמָעָתוֹ – אֲרָאֶנָּה, לָעַד לֹא אֶשְׁכַּח.

מִשַּׁחַר עַד עֶרֶב כֹּה אָרוֹךְ הוּא הַיּוֹם.
הַהֶלֶךְ מְדֻרָכִים לֹא אֵלַי שָׁם פָּנִים.
כְּאִלּוּ הַכֹּל הָיָה אִי רַק בַּחֲלוֹם
וְאָח לֹא הָיָה לִי וְאָחוֹת מֵעוֹלָם,
וּכְאִלּוּ חָלְפוּ כְּבָר אַלְפִּים בַּשָּׁנִים
עֵת יָדָם גִּפַּפְתִּי, רָוִיתִי מִקּוֹלָם.

לֹא אוֹכַל לִשְׁכֹּחַ וְלֹא אוּכַל לְהַאֲמִין
כִּי חִיּוּכוֹ לֹא יוֹפִיעַ לִי פִּתְאֹם בַּדָּלֶת.
כִּי הוּרְמָה יַד הָרוֹצֵחַ וְהָאֱלֹהִים
לֹא סָעַר בַּסַּעַר לֹא עָמַר בַּפָּרֶץ.
כִּי זָצַק לְחָנָם אָחִי הַקָּטָן, הַיֶּלֶד
וְזַעֲקָתוֹ בּוֹקַעַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ.

בַּלַּיְלָה אֶתְעוֹרֵר, קוֹל יְזַעֵק מִדָּמִי,
אֶקְרַע הָעֵינַיִם, אוֹלַי הִגִּיעַ הַלּוֹם
הַנֵּס אֲצַפֶּה לוֹ, כִּי אֶרְאֶה אֲמַמִּין,
יָדָם כֹּה קְרוֹבָה לִי וְקָרוֹב כֹּה קוֹלָם.
מְבַקֵּר עַד עֶרֶב אַחֲכֶה לַחֲלוֹם
בּוֹ הֵם חַיִּים אִתִּי וְיִחְיוּ לְעוֹלָם.

לינטופ

מרדכי כענצינסקי

אונדזער שטעטל

לינטופ איז געווען אַ קליין שטעטעלע אין סווענציאַנער קרייז, ווו עס האָבן געווינט בערך זיבעציק יידישע משפחות. דאָס שטעטל איז געווען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט גרויסע, געדיכטע, סאָסנאָוועוו וועלדער. דער גרעסטער טייל פון שטעטלשן באַדן האָט געהערט צום באַקאַנטן פּריץ בישעווסקי. ער איז אויך געווען דער אייגנטימער פון אַ סך גיטער אין דער געגנט, ווי אויך פון ספּירט־זאַוואָד, טאַרטאַק און טערפּענטין־פאַבריק. ער איז געווען אַ ליבעראַלער מענטש, אַ גרויסער פילאַנטראָפּ און אַ געזעלשאַפטלעכער טוער. פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער אַלט געווען בייַ 80 יאָר.

דער פּריץ בישעווסקי האָט זיך באַצויגן זייער גוט צו יידן און די אָנפּירער פון אַלע זיינע געשעפטן זיינען געווען יידן. ער איז דערפאַר שטאַרק אַטאַקירט געוואָרן דורך די פּוילישע אַנטיסעמיטן, אָבער ער האָט זיך מיט זיי ווייניק געריכט.

אין לינטופער ראַיאָן האָט מיט אַלע זייַנע געשעפטן

דער פּאַלאַץ פון גראָף בושעווסקי

אַנגעפירט אורי שאפּיראָ, וועלכער איז געווען אַ פריינדלעכער מענטש, אַ מכניס אורח און אַן אָנגעזעענער, געזעלשאַפטלעכער טוער. אויך אין ווילנע האָט אַלע זיינע געשעפטן געפירט אַ ייד און ער האָט דעם פּריץ אויך אויסבאַהאַלטן בעת דער הערשאַפט פון די סאָוויעטן, וועלכע וואָלטן אים אַלס פּריץ זיכער פאַרשיקט קיין סיביר אָדער אַפילו דערהרגעט.

די יידישע קהילה איז נישט געווען קיין גרויסע אין צאָל, אָבער זי האָט דאָך פאַרמאָגט אַלע וויכטיקע אינסטיטוציעס. אין לינטופ איז געווען אַ שיין בית מדרש, אַ גמילות־חסד, אַ הכנסת אורחים, אַ ביבליאָטעק און אַ תּרבות־שול.

כמעט אַלע שטעטלשע יידן זיינען געווען ציוניסטיש געשטימט און האָבן מיט ליבע געגעבן געלט פאַרן קרן קימת, קרן היסוד און בכלל פאַר אַלע נאַציאָנאַלע פאָנדן.

די יידישע יוגנט האָט זיך גרופּירט אַרום ההלוץ, החלוץ

דראַמאַטישער קרייז „חסיה די יתומה"
יודל פּאָטאָוויטש, חיה ביינעס, צילע ציוולין־כאַרמאַץ, בייַלע יאָוויטש, בערטע שטרעטשאַנסקי, ליובע מאובער, שלום שפּירא ז"ל, משה מאובער, אברהם סאנדאָק, חיה שטיינהאַרט, אשר שאפּירא אויבן.

הצעיר און צעירי ציון. אייניקע האָבן געלערנט אין גימנאַזיעס און שאַפיראס אַ זון האָט אַפילו שטודירט אין פראַנקרייך.

אין שטעטל האָט פולסירט אַ שפרודלדיק געזעלשאַפטלעך לעבן. כמעט יעדע יידישע משפחה האָבאָנירט אַ טעגלעכע צייטונג און די גאַנצע יוגנט האָט געלייענט ביכער פון דער ביבליאָטעק.

די גרעסטע ראָל אין רעליגיעזן, געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן האָט געשפילט הרב יודקאווסקי, פאַר וועמען די גאַנצע יידישע באָפעלקערונג האָט געהאָט גרויס רעספּעקט, און דרך ארץ. אויך קריסטן האָבן זיך צו אים באַצויגן מיט פיל אַכטונג. איבערהויפּט איז ער געווען שטאַרק באַפרייַנדעט מיטן בירגערמייסטער פון שטעטל, ביעלאָווסקי.

דעם רב האָבן מיר געהאָט אויך צו פאַרדאַנקען די גרינדונג פון דער גמילות־חסדים קאַסע, וווּ איך האָב געהאָט די זכיה צו זיין אַלע יאָרן דער פאַרזיצער. אויסער מיר מיטן רב האָבן אין גמילות חסד נאָך מיטגעאַרבעט: דוד און חיים קאצקאָוויטש, ברוך מאצקין און אורי שאפירא.

אין יאָר 1924 האָב איך צוזאַמען מיט דוד קאַצקאָוויטש געגרינדעט די יידישע שטאָט־ביבליאָטעק. אויסער דעם בין איך געווען פאַרטראָטן אַלס רעטמאַן אין מאַגיסטראַט, אין דער „ליגא מארסקא", אין עלטערן־קאָמיטעט פון דער תרבות־שול אוּן אין דער פייערלעשער קאָמאַנדע. איך האָב אויך רעפרעזענטירט די לינטופער קהילה אין סוועניציאן.

אַלס אייניער פון די וויכטיקסטע, געזעלשאַפטלעכע עסקנים מיטן אויסברוך פון דייטש־סאָוויעטישן קריג, דעם 22־טן יוני 1941, האָט זיך איבער לינטופ גלייך פאַרצויגן אַ שוואַרצער וואָלקן. די לינטופער יידן האָבן גלייך אין די ערשטע טעג באַצאָלט מיט צוויי טייערע קרבנות. די כוליגאַנעס האָבן תיכף דערהרגעט די צוויי ברידער משה און יהודה מויבער, סתם אַזוי אַן אַ סיבה, אַן אַ פאַרוואָס און אַ פאַרוועס.

אַ פאָר חדשים שפּעטער האָט שוין לינטופ גאָר שווער באַצאָלט, וועו די חיות־באַנדיטן האָבן אויסגעקוילעט די גאַנצע משפחה פון אונדזער באָרימטן רב יודקאָווסקי.

די שרעקלעכע עקזעקוציע איז פאָרגעקומען אויף אַזאַ אויפן:

דער רב האָט, ווי באַקאַנט, געווויינט אין איין הויז מיטן בירגערמייסטער ביאלאָווייסקי, וועלכער האָט זיך באַצויגן זייער פריינדלעך צו יידן.

אַזוי ווי די דייטשן האָבן אַרויסגעגעבן אַ גזירה, אַז אַלע יידן מוזן אָפּגעבן זייערע ראַדיאָ־אַפּאַראַטן, פלעגט דער רב און אַנדערע חשובע בעלי־בתים אָפּט אַריינגיין צו ביאַלאָוויסקין הערן ראַדיאָ.

פון שטעטל האָט זיך גערעכנט אברהם אשר גילינסקי. אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געלערנט אין דער סלאבאָדקער ישיבה און האָט זיך צוריקגעקערט אַהיים אַ בקי און גדוש אין תלמוד און פוסקים. ער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער בעל תפילה, בעל קריאה און דער עיקר א בעל צדקה און מכניס אורחים. יעדער מגיד און משולח האָט געווויסט, אַז ביי אים וועט ער געפינען אַ וואַרעם געלעגער און וועט אויך באַקומען גוט אָפּצוסן.

אַ פיינער שטעטלשער באלעבאָס איז געווען ר׳ לייב יעקב סאראפאן. זיין חיונה האָט ער געצויגן פון קצבות. ער איז געווען אַ בריט־פלייציקער און פעסט געבויטער יידּ און איז געווען פול מיט הומאָר און גלייכווערטלעך. אַלע האָבן ליב געהאָט צו באזוכן זיין יאַטקע, ווייל ער האָט זיך תמיד געוויצלט. שבת און יום טוב פלעגט ער דאַוונען ביים עמוד און האָט ליב געהאָט צו באַקומען אַ „פעטע" עליה.

די יידישע באָפעלקערונג האָט עקזיסטירט פון האַנדל און מלאכה. אַ גרויסער טייל יידן איז געווען באַשעפטיקט ביי דעם וואלד־און האָלץ־האַנדל. אַנדערע האָבן געאַרבעט אין טאַרטאַק און אין דער טערפענטילנע. אין אַלגעמיין האָט געהערשט צופרידנקייט סיי פון עקאָנאָמישן און סיי פון קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן צושטאַנד.

אַזוי זיינען געלאָפן די יאָרן ביז עס איז אָנגעקומען די שוואַרצע, שוידערלעכע כמאַרע פון יוני 1941.

דער אונטערגאנג

דאָס איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. אַ יידּ האָט איבער־הויפּט נישט געדאַרפט אַרויסגיין אין אַ קריסטלעך הויז און דערצו נאָך הערן ראַדיאָ. איינמאָל, וועו דער רב איז געזעסן ביים בירגערמייסטער אין שטוב, האָט אים באַמערקט אייניער פון די שונאי ישראל און האָט וועגן דעם גלייך געמאָלדן דער פאָליציי.

עס איז תיכף געוואָרן אַ גרויסע אבלאָווע; מען האָט דעם רב צוזאַמען מיט זיין משפחה, די רביצין חוה, אַ 9 יאָריק ייִנגעלע מענדעלע, אַוועקגעפירט קיין פאסטאוו. אויך דעם בירגערמייסטער האָט מען נישט געשאָנעווועט, געמאַכט ביי אים אַ רעוויזיע און אים אַרעסטירט.

אין אַ פאָר טעג אַרום נאָכן דורכפאַל איז קיין לינטופ אָנגעקומען אַ ידיעה פון פאָסטאוו, אַז דער רב און זיין פאַמיליע געפינען זיך אין גרויס געפאָר. אין שטעטל איז גלייך געוואָרן אַ גרויסע פאָניק, מען האָט צונויפגעקליבן אַ סך געלט און וועטפולע זאָכן און מען האָט באַשלאָסן צו פאָרן קיין פאָסטאוו און דאָרט אונטערקויפן די פאָליציי און באָפרייַען דעם רב.

אַ בחור און אַ מיידל, אברהם ריין און פרומע־בתיה

רודניצקי, האָבן זיך אונטערגענומען צו פֿאָרן קיין פֿאָסטאוו און אויספֿירן די געפֿערלעכע שליחות.

זיי האָבן זיך פֿארקליידט אַלס פּויערים, געדונגען אַ פּויעריש פּורל און זיינען אַוועקגעפֿאָרן קיין פֿאָסטאוו. עס איז געווען אַ קאַלטער, ווינטערדיקער פּרימאָרגן און אויפֿן וועג האָבן זיי געטראָפֿן אַן איבערגעקערטן שליטן און נעבן אים זיינען געשטאַנען שכורע פֿאָליציאַנטן. אַרום שליטן האָבן זיך געוואַלגערט אויפֿן שניי פֿאַרבלוטיקטע בגדים. זיי האָבן תיכף דערקענט דעם רב'ס זיידענע בעקעשע, זיין טלית קטן, דעם בריטן קאַפּליוש און האָבן זיך דערווויסט פון אַ פּיאַניצע, אַז מען האָט דעם רב מיט זיין פֿאַמיליע געקוילעט.

זיי האָבן זיך באַלד צוריקגעקערט אַהיים און אונדזער געבראכט די שרעקלעכע ידיעה. עס איז זיך שווער פֿאַרצושטעלן דעם טרויער, וואָס האָט יענעם טאָג באַהערשט אַלע לינטופּער יידן.

מיר האָבן אין דעם פֿאַרויסגעזען דעם גורל פון כלל ישראל.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען באַפֿרייט פון תפיסה דעם בירגערמייסטער ביאַלאָוויסקי. ער האָט זיך צוריקגעקערט זייער פֿאַרטרויערט און האָט אונדז געגעבן צו וויסן, אַז מיר זאָלן זיך חס ושלום נישט מאָכן קיין אילוזיעס. לויט זיין מיינונג ווילן די היטלעריסטן כּאַריכטן אַלע יידן און מיר דאַרפן אַלע זיין גרייט אויפֿן ערגסטן.

✡

עס זיינען אַוועק בלויז געציילטע וואָכן נאָכן רבס טויט און די פֿאָליציי האָט ליקווידירט דאָס לינטופּער געטאָ. מען האָט אונדז אָנגעזאָגט, אַז מען גייט אַריבערפירן אַלע לינטופּער יידן קיין סוועניציאן.

מיר האָבן תיכף אָנגעוועגדעט אַלע מעגלעכקייטן און עס איז אונדז געלונגען דורכצופירן, אַז מען זאָל אין לינטופּ מאכן אַ מין אַרבעטס־לאַגער און דאָרט וועט מען איבערלאָזן אַלע נוצלעכע יידן.

אַזוי ווי נעבן שטעטל זיינען געווען: אַ טאַרטאַק, אַ סמאָלאַרניע, אַ פּאָר הויפֿן און מען האָט אויך געדאַרפט האָבן אַרבעטער ביים האָלץ־האַקן אין וואַלד, זיינען געבליבן צווישן די פּראָדוקטיוע עלעמענטן קרוב צו 100 יידן. די איבעריקע האָט מען אַוועקגעפֿירט קיין סוועניציאן.

דאָס לעבן אין לאַגער איז געווען זייער שווער. מען האָט געטריבן און געיאָגט און זייער אָפּט ממש געשלאָגן מכות רצח.

איינמאָל האָבן זיי איינגעשפּאַנט די יידן אין אַ וואַגאַנעטקע און געהייסן זי פירן אויף די באַן־רעלסן. וועמען עמעץ האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָבן אים די דייטשן געשמיסן מיט אַ שפּיציקער רוט.

פונדעסטוועגן האָט מען דאָס אַלץ אויסגעהאַלטן אָן געהאָפֿט, אַז אפשר וועט מען אַ דאַנק דעם לאַגער זיך קענען ראַטעוועז. אין אַ קורצער צייט אַרום איז אָבער געקומען אַ סוף צו אַלע אונדזערע אילוזיעס אוז דער לאַגער איז ליקווידירט געוואָרן.

✡

די סיבה פון דער ליקווידאַציע פון לינטופּער אַרבעטס־לאַגע איז געווען פֿאָלגנדע: אין דער נאָכט פון 18־טן אויפן 19־טן דעצעמבער 1942 האָט פלוצלונג אַטאַקירט דעם לינטופּער וואַלד אַ גרופּע רוסישע פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן אונטערגעצונדן עטלעכע וויכטיקע מיליטעריש אָביעקטן און אין משך פון אַ פּאָר שעה האָבן זיי געפֿירט אַ פּאַרעקשנטן קאַמף מיטן דייטשן מיליטער.

מיר זיינען געזעסן אין לאַגער און דערזען צו אונדזער שמחה, ווי גאַנץ לינטופּ ברענט און אַ פּייער פון שנאה און נקמה האָט זיך פלוצלונג דערוועקט אין אונדזערע הערצער. מיר האָבן אַלע גוט געווּסט, אַז מיר וועלן באַלד דערפֿאָר טייער באַצאָלן, אָבער פונדעסטוועגן זיינען אַלע געווען צופֿרידן און נישט געטראַכט, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען.

באַגינען איז אונדזער לאַגער אַרומגערינגלט געוואָרן דורך ליטווישער פֿאָליציי, וועלכע האָט אָנגעהויבן שיסן אין די אַרבעטער אָן אַ ציל און אַ וואָרענונג. די ערשטע זיינען געפֿאַלן: יוסף רודניצקי און זיין ברודערס אַ יינגל.

מען האָט אונדז אַלעמען גלייך אַרויסגעטריבן אויפן פּעלד און דאָרט האָבן שוין געוואַרט אויף אונדז פּויערים מיט שליטנס. מען האָט אַלע אַרויפגעפֿאָקט ווי בהמות אוז אַוועקגעפֿירט אין דער ריכטונג צום געדיכטן וואַלד.

מיר האָבן נישט באַווּסט אָפּצופֿאָרן אפילו 200 מעטער אוז מיר האָבן דערזען לאַנגע אוז שמאָלע גריבער. מיר האָבן תיכף באַגריפן, וואָס דאָס באַדייט פֿאַר אונדז.

נישט ווייט פון די גריבער זיינען געשטאַנען פֿאַרמאַסקירטע פּולעמיאָטן אוז מיר האָבן נישט באַווּסט אַראָפּצוגיין פון די שליטנס אוז עס האָט זיך אויף אונדז אַ שאָט געטאָן אַ האָגל פון קוילן.

וועז איך האָב דערזען די ערשטע קרבנות, האָב איך אָנגעהויבן שרייען, אַז מען זאָל לויפן. איך אַליין האָב זיך אַ ריס געטאָן פון שליטן אוז מיט גאָר די כוחות געגעבן אַ שפּרונג אוז זיך געלאָזט לויפן צוריק אין וואַלד. די קוילן זיינען געלאָפן איבערן קאָפּ. איך האָב אָבער אויף דעם קיין אַכט נישט געלייגט. איך בין געלאָפן אוז געפֿאַלן, געלאָפן אוז ווידער געפֿאַלן. ביז איך האָב באַמערקט, אַז איך געפֿין זיך גאַנץ טיף אין וואַלד. איך בין געווען אַזוי מיד, אַז איך האָב זיך פשוט מער נישט געקאָנט רירן פון אָרט. איך האָב זיך אַנידערגעלייגט אויפן שניי אוז באַשלאָסן זיך אַ קורצע צייט אָפּרוען. איך האָב אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם אוז אָנגעהויבן טראַכטן וואָס צו טאָן.

וועז עס איז געוואָרן גוט שטיל אוז איך האָב מער נישט געהערט די מוראדיקע שיסעריין פון די באַנדיטן אוז

די גוואַלדן פון די אומגליקלעכע קרבנות, האָב איך זיך אויפגעהויבן און געגאַנגען ווייטער אין וואַלד אַריין. איך בין געגאַנגען אַן אַ ציל און אַן אַ וועג, ביז איך בין אָנגעקומען אין אַ קליין דערפל. דאָרט האָב איך זיך דערוווסט, אַז עס האָבן זיך אויסער מיר גערעטעוועט נאָך עטלעכע יידן פון לינטופער אַרבעטס־לאַגער.

איך האָב טאָקע באַלד געטראָפן אין וואַלד אברהם ריין, משה גילינסקי און הירשע כארמאץ. מיר זיינען אַלע אַוועק צוריק צום אָרט פון דער גרויזאַמער עקזעקוציע און דאָרט, נעבן פריש ברידער־קבר, האָבן מיר אַלע געשווירן צו נעמען נקמה פאַר זייער פאַרגאָסן בלוט.

מיר האָבן זיך אויפגעשטעלט און באַשלאָסן צו גיין אין סוועניציאַנער געטאָ. איך האָב זיך אָבער צעשיידט מיט מיינע דריי חברים און זיי געזאָגט, אַז איך וועל פריער פאַרזוכן געפינען ערגעצוווּ עמעצן פון דער פאַמיליע. איך האָב געמיינט, אַז אפשר האָט זיך עמעץ פון זיי באַהאַלטן ביי אונדזערע באַקאַנטע קריסטן אין דער געגנט.

איך האָב געפרעגט דאָ, געפרעגט דאָרטן, קיינער האָט פון זיי נישט געהערט. דאָן האָב איך אויך באַשלאָסן צו גיין קיין סוועניציאן.

איך בין אָבער געווען זייער אַנטוישט און פאַרביטערט און נישט באַמערקט, אַז איך גיי מיטן הויפט־שאָסיי פונקט ווי אין די אַלטע, גוטע צייטן.

ווען איך האָב דערזען מיין טעות, איז שוין געווען צו שפּעט. פונקט אַנטקעגן מיר זיינען פלוצלונג אָנגעפאָרן 3 גרויסע לאַסט־אויטאָס מיט דייטשע סאָלדאַטן. איך האָב זיך געלאָזט לויפן אין וואַלד, אָבער זיי האָבן מיך באַמערקט און באַשאָטן דעם וואַלד מיט אַ האָגל פון קוילן.

צו מיין מזל האָבן זיי נישט געוואָלט אַרייַנגיין אין דער טיפעניש פון וואַלד. איך האָב זיך באַדעקט מיט די צווייגן פון אַ סאָסנע־בוים און בין געלעגן עטלעכע שעה נישט רירנדיק זיך פון אָרט.

איך בין אַזוי אָפגעלעגן אַ פאָר שעה. דערווייל איז אַראָפ אַ געדיכטער שניי און האָט מיר אינגאַנצן צוגעדעקט, ממש פון קאָפּ ביז די פיס. מעגלעך, אַז אָט דער שניי האָט מיך אויך גערעטעוועט, ווייל ער האָט פאַרוויטש אַלע מיינע שפּורן.

ווען עס איז געוואָרן שטיל, בין איך אויפגעשטאַנען, אָפּגעטרייסלט פון זיך דעם שניי און זיך געלאָזט וויידער גיין. עס איז אַוועק אַ צייט, ביז איך האָב זיך אריינטירט אין דער ריכטונג און געפונען דעם וועג קיין סוועניציאן. נאָך לאַנגע וואַגלענשן בין איך ביינאַכט אָנגעקומען אין דאָרטיקן געטאָ.

✡

צו מיין גרויסער פרייד האָב איך אין סוועניציאנער געטאָ געטראָפן מיין טאָכטער בתיה און דעם זון לייבעלע, וועלכער איז געווען פאַרוווּנדעט אין אַ פוס. צוערשט איז מיין אייניצי־קער געדאַנק געווען אַוועקצוגיין אין וואַלד און זיך דאָרט אָנשליסן צו די פאַרטיזאַנער. די קינדער האָבן מיך אָבער נישט געלאָזט. דער זון איז געווען פאַרוווּנדעט און קראַנק און די טאָכטער האָט סתם נישט געהאַט קיין מוט צו מאַכן אַזאַ שריט.

בלית ברירה בין איך אויך געבליבן דערווייל אין סוועניציאַנער געטאָ. איך האָב אָבער געפירט אַן אַגיטאַציע צווישן דער יוגנט, אַז מען זאָל אַרויסגיין אין די וועלדער און נעמען נקמה אינעם בלוטיקן שונא. צוזאַמען מיט מיר האָט זיך אין דער אָגיטאַציע אויך שטאַרק באַטייליקט מיכלסאָן. דער סוף איז געווען, אַז 27 יוגנטלעכע האָבן פאַרלאָזט דאָס געטאָ און זיינען אַרויס אין וואַלד. די גרופּע וואָלט זיכער געווען אַ טך אַ גרעסערע, ווען מען וואָלט נישט פאַרפירט געווארן דורכן ווילנער קאָמענדאַנט געגנט. ער איז ספּעציעל אַראָפ־געקומען אין אונדזער געטאָ און האָט פאַרזיכערט, אַז עס דראָט נישט די סוועניציאנער יידן קיין געפאַר. מען וויל די סוועניציאנער יידן אַריבערפירן קיין ווילנע און קאָוונע און דאָרט וועלן זיי זיך געפינען אין פאַרשידענע אַרבעטס־לאַגערן. דער עולם האָט זיך געלאָזט איינרעדן. עס זיינען אפילו געווען אַזעלכע אָפּטימיסטן, וואָס האָבן געזאָגט אַ גוטן סימן אין דעם, וואָס די ליקווידאַציע וועט דורכפירן דוקא יידישע פאָליציי און נישט דייטשן אָדער ליטווינער.

איך האָב קיין שום צוטרוי נישט געהאַט צו געגסן און האָב זיך ממש געבעטן ביי די קינדער צו פאַרלאָזן דאָס געטאָ און גיין מיט מיר אין וואַלד. זיי האָבן בשום אופן נישט מסכים געווען. דער סוף איז געווען, אַז מען האָט אונדז אַרויס געפירט קיין נייַ־סוועניציאן. דאָרט האָבן שוין געווארט אויף אונדז ספּעציעלע וואַגאָנען פאַר בהמות. מיין אינטואיציע האָט מיר תיכף געזאָגט, אַז דער טראַנספּאָרט איז נישט צום לעבן, נאָר צו פאַרניכטונג און אומקום.

ממש אין דער לעצטער מינוט איז מיר געלונגען זיך אַרויסצודרייען פון דער באַן־סטאַציע. צוזאַמען מיט מיר זיינען אויך אַנטלאָפן: משה גילינסקי, אברהם ריין, הירש כארמאץ, בער פישער פון היידוצישאָק און נאָך איינער מיטן נאָמען חיים לייב פון סוועניציאן.

3 וואָכן נאָכאַנאַנד האָבן מיר זיך אַרומגעבלאָנקעט איבער וועלדער, פעלדער און דערפער; וווּ געטאָגט, דאָרט נישט געגעכטיקט, ביז מיר האָבן אָנגעהויבן זוכן עפּעס אַ תכלית אין אונדזערע וואַנדערונגען.

מיר האָבן באַשלאָסן צו פירן אַ לעבן פון פאַרטיזאַנער אויף אייגענער האָנט. נעבן סטרונוויץ האָבן מיר זיך אַריינ־געריסן אין אַ גרויסער מילכיקעריי, וועלכע פלעגט צושטעלן מילך־פּראָדוקטן פאַרן דייטשן מיליטער. מיר האָבן מיט העק צעבראָכן אַלע מאַשינען און פאַרניכטעט אַלע צוגעגרייטע פּראָדוקטן.

דערווייל האָב איך זיך דורך אַ קריסטין פֿאַרבונדן מיט מיינע קינדער, וועלכע האָבן געוואָלט זיין אין ווילנער געטאָ. זי האָט מיר געבראַכט די שוידערלעכע ידיעה, אַז זיי זיינען איבערהויפּט ביז ווילנע נישט דערפֿאָרן, אַז מען האָט דעם גאַנצן טראַנספֿאָרט אויסגעהרגעט אויף די בערג פון פֿאנאר. פון דאַן אָן איז מיין אייניציקער געדאַנק געווען צו זוכן אַלע וועגן און מיטלען, כדי צו נעמען נקמה. מיטן גאַנצן ברען פון מיין נשמה האָב איך זיך אַריינגעוואָרפן אין קאמף און צוזאַמען מיט מיינע חברים זיינען מיר אַוועק צוריק אין לינטופֿער געגנט און דאָרט אויסגעפונען אַלע פויערים, וועלכע העלפן די דייטשן. מיר פלעגן אונטערציגדן זייערע הייזער, צונעמען ביי זיי די לעבנס־פּראָדוקטן און דער עיקר קאָנפּיס־קירן געווער. אין אַ קורצער צייט זיינען מיר אַלע געווען גוט באַוואָפנט און מען האָט פֿאַר אונדז אין דער גאַנצער געגנט מורא געהאַט. מען פלעגט אונדז געבן, וואָס נאָר מיר האָבן פֿאַרלאַנגט. מיר האָבן אָנגעהויבן זוכן מיטלען, ווי אַזוי זיך צו פֿאַרבינדן מיט די רעגולערע פֿאַרטיזאַנער־אַטריאַדן.

דערווייל איז שוער קראַנק געוואָרן הירשע כארמאץ. מען האָט אים געמוזט אָפּערירן אַ געשווויר. איך אַליין האָב געמוזט דורכפירן די אָפּעראַציע. מיר האָבן זיך פֿאַרבאַהאַלטן אין אַ שייער און דאָרט האָב איך אים אויסגעשניטן דאָס געשווויר מיט אַ ראַזיר־מעסער.

ווען ער איז געזונט געוואָרן, האָבן מיר באַקומען אַ קאָנטאַקט מיט די אַרגאַניזירטע פֿאַרטיזאַנער. סוף סוף האָט מען אונדז אָנגענומען אין אַטריאַד „סווואָראָוו" פון מאַר־קאוס בריגאַדע.

אין קאַמף

דערווייל איז אין מארקאוס בריגאַדע אַרויפגעשוומען אַ פּאָרשלאָג צו אַרגאַניזירן אַ ספּעציעלע יידישע אָפּטיילונג מיטן נאָמען „נקמה". איך מיטן ווילנער בחור קאַצנעלבויגן זיינען באַשטימט געוואָרן אַלס די אָנפירער פון דער אָפּ־טיילונג.

בסך הכל האָט זי געציילט ביי 30 יידישע בחורים. דאָס איז נישט געווען קיין גרויסע צאָל. מיר האָבן אָבער פונ־דעסטוועגן דורכגעפירט אַ ריי זייער וויכטיקע „זאַדאַניעס". מיר האָבן אויפגעריסן בריקן, אונטערגעצונדן דערפער, דער־הרגעט דייטשע פּאָסטנס און מיר האָבן באקומען אין אַלע פֿאַרטיזאַנער־קרייזן אַ נאָמען פון מוטיקע העלדן.

אונדזער אַטריאַד האָט זיך דאַן געפונען 4 קילאָמעטער פון מיאדל. פּאַקטיש זיינען מיר געווען די הערשער פון דער גאַנצער געגנט. מיר האָבן זיך דאָרט באַוועגט פּראַנק און פריי און ווי איז געווען צום דייטש, וועלכער איז געקומען אין יענער זאַנע.

מיט אונדז צוזאַמען האָבן אין די וועלדער געלעבט גאַנצע משפחות, מענער, פרויען און קינדער. זיי אַלע האָבן גענאָסן פון אונדזער שוץ און האָבן זיך געריכטן אַלס איין גרויסע פֿאַרטיזאַנער־משפחה.

אַלע אונדזערע זאַדאַניעס פלעגן מיר אויספירן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט. איינמאָל איז אונדזער אויפ־גאַבע געווען צו גיין אין לינטופֿער וואַלד און דאָרט אויס־פֿאָרשן די גרויס פון דייטשן גאַרניזאָן, וועלכער האָט זיך דאָרט געפונען. מיר זיינען געווען 8 יידן און האָבן זיך צעטיילט אין צוויי פּירער־גרופּן. מיר האָבן געפונען 2 בעדלעך נישט וויט פון וואַלד און האָבן זיך דאָרט באַהאַלטן.

דער אייגנטימער פון איין בעדל האָט אונדז אָבער באַ־מערקט און דערוויסנדיק זיך, אַז מיר זיינען אַלע יידן, האָט ער וועגן דעם תיכף גענאָלדן דער ליטווישער פּאָליציי.

אין אַ פּאָר שעה אַרום זיינען ביידע בעדלעך אַרום־גערינגלט געוואָרן דורך אַ גרויסער צאָל פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן אונדז גלייך באַשאָטן מיט אַ האָגל פון קוילן. אין איין בעדל האָבן זיך געפונען: יהושע געלטנער, לייב גורוויטש, שימקע לעווין פון סווענציאן און הירשע כארמאץ פון לינטופ. זיי זיינען אַרויסגעלאָפן פון בעדל און זיינען אַלע דער־הרגעט געוואָרן. יהושע געלטנער האָט אָבער באַוויזן צו וואַרפן אַ גראַנאַט און האָט דערהרגעט אַ סך נבלות.

מיר האָבן דאָס דערזען, האָבן מיר אויך אַריינגעוואָרפן אַ פּאָר גראַנאַטן צווישן די ליטווינער. דאָס האָט דאָרט אָנגעמאַכט אַ שרעקלעכע בהלה. מיר האָבן, פאַרשטייט זיך, אויסגענוצט די געלעגנהייט און זיך געלאָזט לויפן אין וואַלד אַריין. משה גילינסקי, וועלכער איז פֿאַרוונדעט געוואָרן פון אַ קויל, האָבן מיר באַוויזן מיטצונעמען מיט זיך.

מיר האָבן באַוויזן צו אָנטלויפן און האָבן זיך צוריק־געקערט צו אונדזער באָזע. איך האָב אָבער וועגן דעם איבער־געגעבן דעם הויפּט־שטאָב פון דער בריגאַדע און געמאַכט אַ פּאַרשלאָג פונאָנדערצולאָזן די ספּעציעלע יידישע אָפּטיי־לונג. איך האָב זיי דערקלערט, אַז דער אָנטיסעמיטיזם איז אין אַלע דערפער זייער גרויס און מען דאַרף אין יעדער גרופּע אויך שיקן עטלעכע קריסטן. דער שטאָב האָט מסכים געווען און די יידישע אָפּטיילונג איז ליקווידירט געוואָרן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אַ גרופּע פון 12 פֿאַרטיזאַנער צו געפינען דעם פּראָוואָקאַטאָר, וועלכער האָט געמאָלדן וועגן אונדז דער ליטווישער פּאָליציי. די גרופּע האָט אים געפונען און האָט אויסגעפירט בשלמות דעם פסק דין איבער אים.

פון דאַן אָן האָבן די פּויערים אין אונדזער געגנט באַקומען פּאָר אַ פֿאַרטיזאַנער דרך ארץ און האָבן מורא געהאַט זיך מיט אים אָנצוהויבן.

מיר איז אויך שפּעטער אויסגעקומען דורכצופירן פּאָר־שידענע וויכטיקע זאַדאַניעס אין מארקאוס בריגאַדע. וועגן אייניע פון זיי איז כדאי זיך באַזונדערס אָפּצושטעלן.

איינמאָל זיינען מיר געגאַנגען ביינאַכט דורך אַ געדיכטן

וואָלד און עס איז אונדז אויסגעקומען איבערצוגיין דעם ווילנער—פאָלאָצקער טראָקט. פונדעראוועגס האָבן מיר באַמערקט ווי עס פינקלט עפעס אַנטקעגן אונדז און עס האָט זיך אונדז אויסגעדאַכט, אַז דאָס זיינען וועלף. מיר זיינען געבליבן שטיין און זיך מיישב געווען, ווי אַזוי צו רעאַגירן.

אויף יענער זייט טראָקט האָט מען אָבער קענטיק דערהערט אונדזער שמועס און מען האָט אַנגעהויבן אויף אונדזי שיסן. מיר האָבן דערזען, אַז דאָרט געפינט זיך אַ גרויסער כח און האָבן באַשלאָסן נישט אַנצוהויבן מיט זיי אַ שיסעריי. מיר האָבן זיך געמוזט צוריקציען.

אַזעלכע פאַלן זיינען אָבער געווען בלויז אייניצעלנע אין מיין פּאַרטיזאַנער־לעבן. בדרך כלל האָבן מיר געקעמפט ווי די לייבן און פלעגן פאַרטרייבן די דײַטשן פון אַלע וועלדער.

✡

דערווייל האָט זיך דערנענטערט צו אונדזער ראַיאָן די רעגולערע סאָוויעטישע אַרמיי. דאָס איז געווען אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1944. מיר האָבן באַקומען אַ באַפעל אויפצורייסן אַלע בריקן און באַן־ליניעס, כדי צו באַשווערן דעם שונא אַ נאָרמאַלן אָפּטריט. מיר האָבן אויך נישט געדאַרפט דערלאָזן, אַז די דייטשן זאָלן אָוועקפירן דאָס אַנגעראָבענע־ווערטע האָב און גוטס קיין דייטשלאַנד.

מיר האָבן אַלע באַפעלן אויסגעפירט פינקטלעך און מיט שמחה און באַגייסטערונג. מיר האָבן געפילט, אַז יעדער קילאָמעטער, וואָס די רויטע אַרמיי דערנענטערט זיך צו אונדז, ברענגט פאָר אונדז יידן מער ווי פאָר אַלעמען די אויסגעבענקטע באַפרייאונג.

סוף־סוף איז אַנגעקומען דער געגאַרעטער מאָמענט. די רעגולערע סאָוויעטישע אַרמיי האָט באַהערשט אונדזער געגנט און פאַרטריבן לחלוטין די דייטשע כוחות. מיר זיינען געווען באַפרייט.

אין די ערשטע טעג האָבן מיר זיך אָבער נישט געקאָנט צוגעווינען צו דער נייער לאָגע. מיר האָבן נישט געווווסט, וואָס צו טאָן און ווהין צו גיין. מיר האָבן געווווסט, אַז אונדזערע היימען זיינען פאַרניכטעט און מיר וועלן דאָרט קיין לעבעדיקן נפש נישט געפינען. מיר האָבן זיך אויך נישט געקאָנט פאָרשטעלן, ווי אַזוי מיר וועלן אַנקומען פנים אל פנים יענע שכנים, וועלכע האָבן פאַרגאַסן יידיש בלוט און אַנטיילגענומען אין אַלע רויבעריין און אַקציעס.

פונדעסטוועגן האָבן מיר באַשלאָסן צו גיין קיין לינטופ. דאָס האָרץ האָט זיך געוואָלט אייניראָדן, אַז אפשר וועט מען דאָך געפינען עמעצן פון דער משפחה אָדער פון חברים און באַקאַנטע.

✡

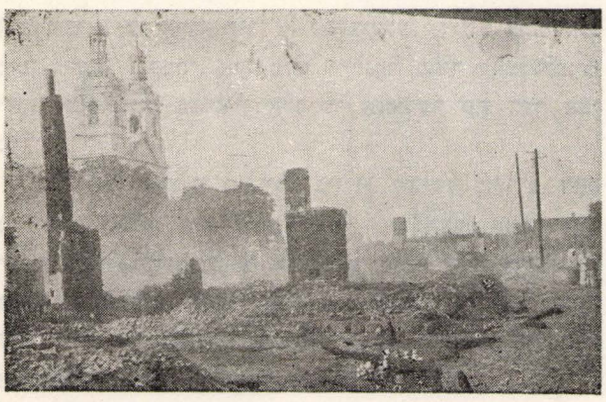
איך האָב זיך צוריקגעקערט קיין לינטופ צוזאַמען מיט משה גילינסקי און אברהם ריין. דאָרט האָבן מיר געטראָפן פרומע בתיה רודניצקי מיט אירע צוויי פלימיעניצעס. דאָס איז געווען אַלץ, וואָס איז איבערגעבליבן פון דער לינטופער יידישער קהילה.

אונדזער ערשטע אויפגאַבע איז געווען צו גראָבן אַ ברודער־קבר פאָר די 100 קדושים, וועלכע זיינען געפאַלן אין ערשטן אַרבעטס־לאָגער. מיר האָבן אַהער אויך געבראַכט דעם קערפער פון הירש כארמאץ. מיר זיינען אויך אַוועק 6 קילאָמעטער פון שטעטל און אויסגעגראָבן די קערפערס פון 4 חברים, וועלכע מיר האָבן מיט אַ פאָר יאָר צוריק דאָרט באַערדיקט.

אויפן ברודער־קבר האָבן מיר אויפגעשטעלט אַ מצבה און אויפגעשריבן, אַז דאָס איז אַלץ וואָס איז געבליבן פון די לינטופער גוטע און האַרציקע יידן.

די סאָוויעטן האָבן מיר דעמאָלט פאַרגעשלאָגן אַ גוטן רעגירונגס־פאָסטן. אָבער האָב אָבער באַשלאָסן אים נישט אַנצונעמען, ווייל איך האָב געפילט, אַז איך וועל נישט קענען לעבן אויף די חורבות און צווישן די רוצחים.

איך בין אַוועקגעפאָרן קיין טיף־פוילן און פון דאָרט האָב איך געוואָנדערט איבער פאַרשידענע לאָגערן פון יידישע פליטים, ביז איך בין צום סוף אַנגעקומען קיין ארץ ישראל און לעב איצטער אין דער אַלטער היסטאָרישער שטאָט צפת.

די רואינירטע שטעטל

צילה מאצקין–ציבלין

עיירה שבתיה ורחובותיה כעורים והיא נהדרת

רשמי בקורי בלינטופי אחרי עשר שנים

עיירה קטנה טיפוסית, בסתיו הבוץ נדבק לנעלים, בחורף כשיורד השלג הראשון שמחים שהכל התכסה בשמיכה לבנה ונקיה. ובהתגבר הקור מצפים באי־סבלנות לאביב.

מבחינה טופוגרפית היתה עיירה מאוד ציורית, מוקפת יערות עם נחלים כאילו תוכננה בידי ארכיטקט. אבל חיי היהודים היו מאוד אפורים, היו ששה ימי עבודה קשה, חפוש אחרי פרנסה. בשבתות בבית הכנסת — מריבות, אולי התפרקות המרירות של כל השבוע.

כל יום שלישי היו האכרים באים לשוק, ואז הרעש היה גדול לאין שיעור, ובערב היו עושים בכל בית את החשבון שלהם ושל השכנים, כמה שהוא הרויח.

בשנת 1924 עליתי ארצה, אחרי עשר שנים, בשנת 1934 בקרתי שוב בעיירה. שום דבר לא השתנה, חוץ מזה שהרבה חברים, שהיו אוהדים לציונות וחלמו על עליה לארץ־ישראל, עברו הרבה מהם לקומוניזם וישבו בבתי הסוהר. בקרתי אצל שלשה מהם. הפתעתם היתה גדולה כי לא ידעו על בואי ונדהמו מאוד לראותני. הסוהרים הפולנים התיחסו אלי בכבוד.

השנאה מצד השכנים הנוצרים כלפי היהודים היתה גדולה, ההסתה היתה פרועה. שמעתי נאומים אחדים ביום השוק מלאי ארס ושנאה. בלילות היו מפחדים לצאת מפתח הדלת, הכוליגנים זרקו אבנים בחלונות של היהודים.

בכל זאת בקרו אצלי חברות וחברים מספסל בית־הספר הנוצרי, אפילו הביאו לי ולבתי הקטנה כל מיני מתנות. על הערתי איך הזמנים השתנו ביחס ליהודים, קבלתי תשובה שעוד לא כולם נהפכו לכלבים.

בבית הרב פרוטוביץ בעיירתנו היו שבעה ילדים, ממש־כרתו לא היה באפשרותו לפרנס אותם, אחד אחרי השני עזבו את לינטופ ועברו לוילנה, מכולם נשארו בחיים: בן אחד, מיכאל נמצא בחיפה, בת אחת אסתר בכפר מל"ל והשניה שרה באמריקה. במשפחת השוחט, זילבר, היו שלשה בנים, אחד מהם (אַלטר) בן־ציון נמצא בלוד.

ברחוב שווינציאנה גרו ארבעה אחים גילינסקי ושלש אחיות, מהם נשאר אחד בישראל ואחות אחת באמריקה.

ממשפחת מרדכי חנצינסקי נספה בשואה האשה והילדים והוא מרדכי נפטר בצפת.

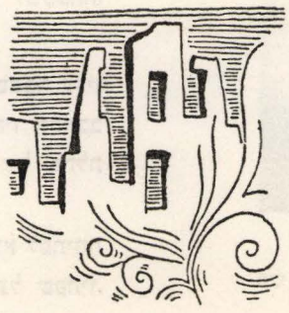
משפחתי, אבי שלום מאַצקין, אחי ברוך ואשתו נספו באפריל 1943. 4 בנותיו של אחי נמצאות בישראל, בן יחידי נשאר בורשה.

משפחת קצקוביץ, שני אחים ושני אחיות עם משפחו־תיהם אינם. בן אחד נשאר עד היום בלינטופ. ממשפחת רודניצקי נשארו בחיים, שתי בנות.

ממשפחת שאראפאן לא נשאר זכר. ממשפחת מאובר נשארה אם ובת. הבת גמרה רפואה ברוסיה. ממשפחת חרמץ וחיימוביץ לא נשאר אף אחד. שתי משפחות יעביץ, דודים שלי עם ילדיהם, בנים ובנות ונכדים — היו ואינם. נמצאים בארץ 2 לייזרוביצים. ממשפחת שפירא הידועה, נשאר בן בצרפת והיתר נספו.

ממשפחת שטיינהרט לא נשאר אף אחד. ממשפחת לוין בנים ובנות עם משפחותיהם נספו. ועוד ועוד משפחות.

על הסבל שעברו עליהם צריכים היינו לכתוב בדם שלנו, אבל הדם נקרש בעור.

א. קריל

שלומקה – החלוץ מלינטופ

בבית הקברות הישן אשר ברחוב טרומפלדור בתל־אביב מערבה מקבר האחים, מצבה אילמת עומדת. אין מבקרים אותה בימי זכרון מאז האזכרה הראשונה בתרפ"א. כי ההורים נשארו שכולים בעיירה קטנטונת לינטופ אשר ע"י שווינציאן, והושמדו.

בבואי בימי האזכרה לחיים ארלוזורוב מדי שנה אני מבקר את המצבה, עומד אני מספר רגעים וקורא שוב ושוב את הכתוב על האבן את הפסוקים הבאים:

פ. נ.

חיל נאמן במחנה הטובדים
בארץ החלוץ
שלום בן ישראל אורי שפירא ז"ל
מלינטופ גליל וילנה
שנקטף בעלומיו ט' באלול תר"פ.

שלומקה קראנו אותו. כך נקרא בפי חבריו, כי חביב היה. בפלוגה החמישית של קבוץ הכובש בבואם לארץ־ישראל בתחילת 1926.

ירד מהאניה והגיע לעמק־השבעה אשר בפתח־תקוה. בשטח הכרמים אשר בין בין משק הפועלות ומחנה יהודה. מקום מושבם הזמני של 7 קבוצות, והגדול ביניהם היה „הכובש".

בבואה של הפלוגה החמישית ובתוכם שלומקה שפירא ז"ל היינו כבר בעלי חדר־אוכל, צריף גדול, וצריפי מגורים. שלומקה, טוב־הלב, נאמן ללא גבול לעבודה ולחברה, הגיע עם חבריו בערב הראשון לאוהלי, אשר היה אז מרכז לבני העיירות מסביבת שווינציאן ובידיו שתי צנצנות „טייגלעך" מאכל מעדנים של הסביבה, בדקניות מטוגנות בדבש, ועוגיות חמאה, אשר האמא היקרה דאגה לדרך, והיו ארוזות בקופ־סאות פח ששמשו לסוכריות „לנדרין". חבר ממשפחת ההדר־צישקאים דאג לבקבוק יין ועל הארגז ששמש לשלחן העמידו את הכבוד הרב והיקר, וכך צורף החבר מלינטופ למשפחה, משפחת חלוצים מגשימים.

עד השעה המאוחרת ישבנו ושמענו מפיו מה שעבר עליו עד שהצליח לעזוב את בית ההורים ולעלות ארצה. מיד התחבב על כלנו. בימי הרעב, חוסר עבודה, והאפידמיה של מחלת הלשון, הוא היה האופטימי ושמח בחלקו.

כעבור ימים מספר הדביק את הטוריה לידיו ויצא לפתיחת בורות לקראת נטיעות חדשות. תמיד בבת צחוק על שפתיו, חפש דרכים לבוא לעזרת חבריו, השתתף בדיונים הפנימיים על עתיד הקבוץ ופניו לקראת ההתישבות.

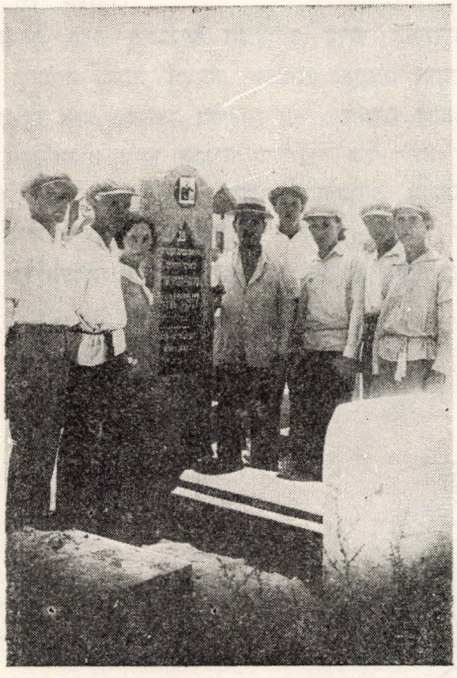
בגמר הקטיף ובתחילת העדור הגדול, הלך בראש הניר, ובערב היה שומר את „הפידעלע" הטוריה מתחת למיטה, על מנת לא להחליפה משום שידיו התרגלו לידית של הטוריה.

זוכר אני איך שהוא, בתקופת הרעב הגדול, נכנס פעם לאוהלי, בבת צחוק שלו ואומר: „שמע, קריל, אני עכשיו מסכים לאכול אפילו לחם עם בצל, לו היה רק לחם", ועל חשבון זה החברה התלוצצו. שלומקה מצא בכך דרך לשבור את הרעב אפילו בלחם.

כשהתחילו המחלות אשר איש לא ידע את שמם הסתובב הוא בריא ודואג לחבריו.

ופתאום ביום בהיר אחד חוזר מעבודת הפרדס וצמר־מורת על פניו. חומו עלה בלי הפסק. הזעקנו רופא ונודע לנו כי חלה בטיפוס הבטן. הועבר לבית החולים הממשלתי אשר ביפו. בביקורי אצלו ראיתי הטבה. החום ירד וחשבתי כי הנה הוא חוזר.

ופתאום בלילה הודעה דחופה: התיתמנו משלומקה, אחד החברים היקרים ביותר, שלום שפירא איננו. והוא רק בן 21, נלקח מכל היקר לו ולנו.

קברו של החלוץ שלום שפירא ז"ל
בבית הקברות הראשון בתל־אביב ברח' טרומפלדור

קימעלישאק

אהרון קוריצקי

א דאָרף פאַרוואַנדלט אין א פרעכטיק שטעטל

יז צום 17־ אַקאַבער 1942 האָט אונדזער קליין שטעטעלע געפירט א שפרודלדיק לעבן. עס האָבן זיך אין אים דערצויגן 4 דורות יידן, ביז עס איז געקומען די וואַנזיניקע דייטשע בעסטיע און האָט אַלץ חרוב געמאַכט, אַלע אונדזערע טייערסטע און בעסטע זיידעס און באָבעס, טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער און אַלע אונדזערע ליבינקע קינדערלעך, אויסגעקוילעט און אָפּגעווישט פון דער ערד.

ביים היינטיקן טאָג איז כמעט נישט געבליבן קיין איינער פון די עלטערע איינווינער. וועלכער זאָל דערציילן גענוי ווי אַזוי דאָס שטעטל איז אַנטשטאַנען און ווי עס האָט זיך אנטוויקלט. איך זע דערפאר פאַר מיין הייליקן חוב צו באשרייבן און שילדערן פאַרשיידענע פרטים וואָס איך האָב אַלס חדר־ינגל געהערט פון מיינע זיידעס, טאַטעס און מאַמעס.

אויף אומענדלעכע ווייטקייטן, אויף דעם פלאכלאנד פון ליטע און וויס־רוסלאַנד, שניידן זיך אַריין קילאָמעטערס־לאַנגע געדיכטע, סאָסנאָווע וועלדער. אויף יענעם ריזיקן שטח געפינט זיך אַ מין דרייעק צווישן פאָדבראָדז, מיכאַלישאָק און ביסטריץ. אין אָט יענעם דרייעק, אויף אַ זייטיקן וועג, 18 קילאָמעטער פון דער פאָדבראָדזער באַן־סטאַנציע, האָט זיך געצויגן אַ לאַנג דאָרף, ברוקירט מיט שפיציקע שטיינער, די הילצערנע הייזקעס זיינען געווען באָדעקט מיט שטרוי. דאָס דאָרף האָט זיך גערופן: קימעלישאָק.

נעבן דאָרף האָט זיך געשלענגלט אַ טייכל, וואָס האָט זיך געצויגן אַזש ביז צום ווייטן ניעמען און אויף זיינע וואַסערן האָבן זיך שטענדיק געטראָגן גרויסע פליטן, וועלכע האָבן צו אַלע פאַרטן אין איראָפּע געפירט האָלץ־מאַטעריאל פון די אַרומיקע, אויסגעהאַקטע וועלדער.

דורכפאָרנדיק דאָס דאָרף, נאָענט צום וועג, וועלכער האָט געפירט צום מאַיאָנטעק סוויראַנעק, האָט זיך אַנטפלעקט פאַר די אויגן אַ גאָר אַנדערער סטיל פון הייזער. זיי זיינען געווען געבויט אויף אַ מאָדערנערן אופן און כמעט אַלע דעכער זיינען געווען באָדעקט מיט שינדלעך אָדער בלעך אָבער נישט מיט שטרוי.

נישט ווייט פון די הייזער האָבן זיך לענגאויס דעם דאָרף געצויגן ברייטע און באַקוועמע, הילצערנע טראָטוארן. יענע הייזער האָבן אַלע געהערט צו דער יידישער באָפעלקערונג, וועלכע האָט דאָס דאָרף פאַרוואַנדלט אין אַ פרעכטיק שטעטעלע.

אין צענטער פון שטעטל האָט זיך געפונען דער מאַרק און נישט ווייט פון אים איז געשטאַנען דער אַלטער קלויס־טער, אַרומגעצוימט מיט אַ הילצערנעם פּאַרקאַן.

אין פאַרנט פון יעדן יידישן הויז איז געווען אַ קלייט, אַ געוועלבל, ווו כמעט יעדער יידישער תושב האָט געהאַט אַ קראָם. פון וועלכער ער האָט געצויגן זיין פרנסה.

די הויפּט־גאַסן האָבן געהייסן: די קלויסטער־גאַס, די פרענער גאַס און די סוויראַנקער גאַס. יעדע גאַס האָט אַבער אויך געהאַט קליינע אָפּצווייגונגען, אַזוי־גערופענע געסלעך. צום סוף פון שטעטל, הינטערן וואַלד, האָט זיך געפונען דער קריסטלעכער בית עולם, דער מאגילניק.

✡

דער יידישער ישוב אין קימעלישאָק איז אַנטשטאַנען אויף אַזאַ אופן. וען עס איז דורכגעפאַלן דער פּוילישער אויפשטאַנד פון יאָר 1863 האָט די צאַרישע רעגירונג באַ־

שלאָסן צו קאָנפיסקירן די פּוילישע הויפן און דעם באָדן פאַרטיילן צווישן אָרעמע פויערים. אַ דאַנק יענער פאַר־אָרדענונג האָט זיך געגרינדעט אין יענער געגנט דאָס קליינע דערפל מיטן נאָמען קימעלישאָק.

אַרום און אַרום האָבן אין יענע צייטן געלעבט אַ סך יידישע יישובניקעס. זיי זיינען געווען אַרענדאַטאָרס ביי די פּריצים, מילכיקער, בעלי־מלאכות, קליינהענדלער און קאַראָבעלניקעס. זיי האָבן אַלע געלעבט ווייט פון אַ יידישע קהילה, אָפּגעזונדערט און אייגנזאָם און אַלעמענס חלום איז דערפאַר שטענדיק געווען צו לעבן צווישן יידן.

אָט יענע יישובניקעס זיינען טאָקע געווען די ערשטע יידישע איינוווינער פון קימעלישאָק. אין יאָר 1873 האָט אין יענער געגנט איינגעוואַנדערט מיין עלטער־זיידע ר׳ משה יאנקל קוריצקי ע״ה.

זיינע עלטערן האָבן פריער געווויינט אין היידוצישאָק. וועו ער איז אַלט געוואָרן 13 יאָר האָבן זיי אויסגעוואַנדערט פון שטעטל און זיך באַזעצט אין דערפל אפושין. צו 16 יאָר האָט ער חתונה געהאַט און געעפנט אַ קלייטל אין יענעם דאָרף.

ביסלעכווייז האָט דאָס יונגע באַלעבעסל געפונען אַ בעסערע פרנסה. ער איז געוואָרן אַ צושטעלער פון פלייש פאַרן רוסישן גאַרניזאָן, וועלכער האָט זיך געפונען נישט ווייט פון דאָרף. ער האָט אויך געליפערט פאַרשידענע פראָדוקטן פאַר די אַרבעטער, וואָס האָבן דאַן געלייגט די אייזנבאַן־ליניע ווילנע—פעטערבורג.

אין אפושין זיינען ביי אים געבוירן געוואָרן: 5 זין און 3 טעכטער. דער עלטערער זון אליקים האָט חתונה געהאַט מיט אַ מיידל פון ניעמענטשין און האָט זיך באַזעצט אין דאָרף סוויראַנעק. דער צווייטער זון מאיר האָט ענומען די טאָכטער פון סאָלער רב און האָט זיך באַזעצט אין וואַרניאן.

דער דריטער זון האָט חתונה געהאַט מיט אסתר־רייזע לעווין פון סוועניציאן און האָט זיך באַזעצט אין קימעלישאָק.

✡

קומענדיק אין דאָרף האָט דער זיידע שוין דאָרט געטראָפן איין יידישע משפחה. דאָס איז געווען אליהו גאַרבאַראָוויטש, וועלכער איז אַהין אַריבער פון דערבייאיקן דערפל פרען און האָט שוין געהאַט אַ קרעטשמע און אַ רעסטאָראַן. צו אים פלעגן אַרײַנפאָרן אַ סך פויערים. איבערהויפט איז זיין קרעטשמע געווען פול יעדן זונטיק, וועו די קריסטן זיינען געפאָרן דאָווענען אין קלויסטער. זיי פלעגן דערביי שוין ברענגען תבואה און אַנדערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן און דאָס פאַרקויפן דעם יידישן קרעטשמער. ער האָט דערביי גאַנץ פיין פאַרדינט.

ביסלעכווייז האָט זיך דער יידישער ישוב פארגרעסערט און אין סוף פון 19־טן יאָרהונדערט זיינען שוין אין קימעלישאָק געווען קרוב צו 30 יידישע משפחות.

אינצווישן איז באַקאַנט געוואָרן אין אַלע יידישע קהילות פון סוועניציאנער געגנט, אַז דער קימעלישקער גלח באַהאַלט אויס אין זיין קלויסטער משומדים און פירט זיי איבער צום קריסטלעכן גלויבן. גאַנץ אָפט פלעגן אַנפאָרן אין שטעטל יידן און בעטן רחמים, מען זאָל זיי העלפן אַרויסראַטעווען די פאַרפירטע יידישע נשמות.

דער זיידע גרשון האָט דערציילט, ווי אַזוי ער האָט אונטער סכנת־נפשות אַרויסגעראַטעוועט יידישע מיידלעך פון שמד. אין יענע צייטן האָט מען אויף דעם געמוזט פשוט איינשטעלן דאָס לעבן. דער המון גויים איז געווען אויפ־גערייצט און ווען זיי וואָלטן געווּסט דעם אמת, וואָלטן זיי אַזאַ ייד זיכער דערהרגעט.

ווען דער זיידע גרשון ע״ה האָט דערציילט אָט די אַלע מעשיות, בין איך געווען אַ קליין יינגל און איך געדענק, אַז אויך אויף מיר איז געפאַלן אַ שרעק. דער זיידע איז דאָן אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן אַלס גרויסער יידישער גבור און איך פלעג אים שעצן און ליב האָבן.

✡

דער האַנדל איז דאָכט זיך אין יענע יאָרן פאַרגעקומען כמעט נאָר אין די זונטיקדיקע טעג. דאָן פלעגן אַנפאָרן פון דער גאַנצער פאראפיע הונדערטער קריסטן. זיי פלעגן אין דער אמתן נאָר קומען צו דער תפילה אין קלויסטער, אָבער זיי האָבן דאָס אויך אויסגענוצט, כדי צו פאַרקויפן פראָדוקטן און אייַנצוקויפן ביי די יידישע קרעמער פאַרשידענע נויטיקע סחורות.

פון די זונטיקדיקע מערק און פון די חגאָס האָט די יידישע באַפעלקערונג געצויגן איר הויפט־חיונה.

הגם דער קלויסטער האָט געגעבן יידן פרנסה, האָבן דאָך די קלויסטער־גלאָקן שטענדיק אַרויסגערופן ביי אונדז, קינדער, טרויעריקע געדאנקען. ווען די גלאָקן האָבן אַנ־געהויבן קלינגען, איז אונדז באַפאַלן עפעס אַ פחד. איבער־הויפט, געדענק איך, ווי מיר האָבן מורא געהאַט, ווען עס פלעגט פאַרקומען אַ קריסטלעכע לוויה. אין יענעם טאָג פלעגט מען פאַרמאַכן די קלייטן, אַראָפּלאָזן די לאָדנס און זיך באַהאַלטן אין די הייזער. מיר, קינדער, פלעגן אַרויס־קוקן דורך די שפּאַלטן אויף דער גאַס. עס איז אונדז געווען זייער אומעטיק אויפן האַרצן.

אין די וואָכעדיקע טעג איז אַבער אין שטעטל געווען זייער שטיל. די יידישע קרעמער זיינען געזעסן אויף די גאַנקעס און געערעט וועגן פאָליטיק אָדער געלייענט אַ צייטונג.

ווען דאָס שטעטל איז געוואָרן גרעסער האָט מען אייַנ־געפירט אויך אַ וועכנטלעכן מאַרק־טאָג, ווי אין אַלע אַנדערע שטעטלעך. ער פלעגט פאַרקומען יעדן מיטוואָך. אין שטעטל

פּלעגן דאַן אָנפאָרן הונדערטער פורלעך, אָנגעלאָדן מיט אַלדאָס גוטעס. די פּויערים פּלעגן ברענגען אויפן מאַרק הענער, אייער, פּוטער, קעז, פרוכטן, תבואה, קעלבלעך, פערד און בהמות.

אין יענעם טאָג איז דער טומל אין שטעטל געווען גרויס. אַלע יידן זיינען געווען פאַרהאַרעוועט און פאַרשמאַיעט. איינער האָט געטאָפּט אַ זאַק קאָרן, דער צווייטער האָט געזוכט דווקא ווייץ. פאַר אונדז קינדער איז געווען אינטערעסאַנט צוצוקוקן ווי אַזוי מען קויפט הינער אויפן מאַרק.

אָט גייט צו אַ יידענע, נעמט אַרויס אַ הון פון וואָגן, בלאָזט אויפן הינטערשטן חלק און וויל קענטיק וויסן, צי זי איז געזונ פּעט.

איך געדענק די צוויי ברידער סענדער און מנחם סטרי־פונסקי, וועלכע האָבן זיך געריכט פאַר גרויסע סוחרים פון אייער און חזיר־האָר.

חנה איז געשטאָנען מיט אַ וועגעלע און האָט פאַרקויפט פאליווע מיט געשיר. זי פלעגט טוישן אירע סחורות אויף די לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן.

פייוועלע דער פורמאַן האָט געהאַנדלט מיט קעלבלעך. אַנדערע יידן האָבן פאַרקויפט ברויט, צוקערקעס, קוואַס און לימאָנאַד.

אַ גאַנץ באַזונדערע פרנסה האָט פאַרמאַגט אשר גימ־זשאַנסקי. ביי אים אין קראָם זיינען געשטאַנען גרויסע וואל־מאַשינען. אַ סך פויערטעס האָבן אַהין געברענגט וואָל פון די אקארשט אָפּגעשאָרענע שעפסן. זיי פלעגן ביי אשרן פאַרשפּינען די וואָל אויף די וואַלצן און צוגרייטן פאַר זיך אַרבעט אויף די ווינטערדיקע טעג און נעכט.

מאַקס בעקענשטיין האָט געהאַט אַ טאַנדעט־געשעפט. זייז קראָם איז שטענדיק געווען פול מיט שקצים און שיקסעס. ביי אים האָט מען זיך באמת געקאָנט אָנטאָן ממש פון קאָפּ ביז די פיס. אַלץ האָט ער געהאַט. היט, אַנצוגן און אויך שוכוואַרג.

צום מאַרק־טאָג האָט די דערבייאיקע ביר־ברויז פון סווירא־נעק צוגעשטעלט הונדערטער פלעשלעך ביר. אין דער אַלטער שענק, ביי אליהו גארביראוויטשן, האָבן די גויים געכאַפּט אַ גוטן טרונק. פאַרנאַכט האָבן זיך שוין אין שטעטל באַוויזן אַ סך שיכורים. על פי רוב זיינען זיי אָפּגעקומען בלויז מיט קללות און געשרייען, אָבער גאַנץ אָפט האָבן זיי אויך געהויבן די הענט...

וועג עס איז געוואָרן פינצטערלעך, האָט זיך דער עולם אָנגעהויבן פונאַנדערצופאָרן. ביסלעכווייז איז דער מאַרק־פלאַץ געוואָרן ליידיק. די שטעטלשע סוחרים האָבן איבער־געצייילט זייער פדיון און געדאַרפט וואַרטן ביזן קומענדיקן מאַרק־טאָג אין אַ וואָך אַרום.

✡

וואָס שייך דעם קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, דאַרף מען קודם כל דערמאָנען דאָס שטעטלשע חדר. אין מיינע יאָרן איז דאָס חדר געווען אין דער וויבערשער שול און דער מלמד איז געווען דער שוחט אַליין. ער איז געווען אַ הויכער און מאָגערער ייד, מיט אַ שוואַרץ בערדל. זיין חלף האָט אים נישט איינמאָל געראָטעוועט פון קלעפ, וועג גויים זיינען אים פלוצלונג באַפאַלן.

אינטערעסאַנט, אַז ביי אונדז אין שטעטל זיינען כמעט נישט געווען קיין קבצנים. וועג אין שטעטל האָט זיך יאָ באַווייזן פון צייט צו צייט אַ קבצן, איז דאָס געווען נאָר אַ דורכגייער. די איינוווינער האָבן אַלע געמאַכט אַ לעבן, ווער אַ בעסערן, ווער אַן ערגערן. אָפילו די בעלי־מלאכות האָבן אויך געלערנט יעדן פאַרנאַכט אַ בלאַט גמרא. איך זע פאַר זיך דייטלעך ווי ר׳ יצחק מאיר דער שוסטער פלעגט זיך אַריינכאַפּן אין בית מדרש לערנען אַ בלאַט גמרא. נעבן אים זיינען שטענדיק געזעסן ליפע דער בלעכער און אפרים דער שניידער.

ר׳ גרשון קוריצקי
אייניער פון די ערשטע בויער פון שטעטל

פון די וויכטיקסטע באַלעבאַטים אין שטעטל האָט זיך געריכט ר׳ גרשון קוריצקי. ער האָט גע־ירשנט זיינע סוחרישע פעיקייטן פון זיין טאַטן ר׳ משה יאַנקל. סיי ער און סיי זיין ברודער מאיר האָבן זיך פאַרנומען מיט וואַלד געשעפטן און זיי־נען ביידע געווען די ערשטע, וועלכע האָבן אויסגעבויט אין שטעטל שיינע הייזער.

זיי האָבן געהאַנדלט גאַנץ גרויס און געשיקט סחורה אַזש קיין דאַנציג. דער עלסטער זון דוד האָט חתונה געהאַט פאַר אַ טאָכטער פון חנוך גינזבורג און האָט זיך באַזעצט אין סווענציאן. ער האָט דאָרט פאַרמאָגט אַ שיין־אייניגעאַרדנטע מאַנופאַקטור־קראָם. ער האָט נאָך באַווייזן עולה צו זיין קיין ארץ ישראל און איז געשטאָרבן ביי זיין טאָכטער חיה אין קיבוץ גבת.

איבערהויפט זיינען אלע קוריצקיס געווען באַרימט אין דער גאַנצער געגנט פאַר זייער אינטעליגענטע מענטשן. מאַקס קוריצקי האָט געענדיקט דעם ווילנער לערער־סעמינאַר. יודל קוריצקי האָט געענדיקט אָפּטייקער אין קיעוו.

ביי מאיר קוריצקי אין שטוב האָט זיך לאַנגע יאָרן דער־

צויגן דן קאַפּלאַנאָוויטש, דער שפּעטערדיקער רעדאַקטאָר פון ווילנער „צייט".

אויסער די קוריצקיס האָט זיך געריכט פּאַר אַ חשובן באַלעבאָס אין שטעטל ר׳ אברהם רעזניק. ער איז געווען אַ קלוגער ייד, אַ למדן. אַנדערע וויכטיקע יידן אין שטעטל זיינען געווען: ר׳ אשר גימזשאַנסקי, מאַקס בעקענשטיין און דער אַפּטייקער רודניק.

ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די קימעליש־קער יידן געפירט אַ רואיק און עקאָנאָמיש־פונדאַמענטירט לעבן.

✡

ערב יום כיפור, אין יאָר 1915, האָבן די דייטשן פאַר־נומען די גאַנצע ווילנער פראָווינץ. אַ סך יידן האָבן געמוזט נעמען דעם וואַנדער־שטעקן אין האַנט און אַנהויבן פירן אַ לעבן פון בעזשענצעס. אויף אַלע וועגן האָבן זיך באַוויזן פליטים, מיט פעקלעך אויף די פלייצעס. אויך אונדזער פאַמיליע האָט באַשלאָסן צו אַנטלויפן. איבער אַ יאָר צייט האָבן מיר זיך אָפּגעוואַלגערט אויף אַלע וועגן, זיך געשלעפּט פון דאָרף צו דאָרף. ביז מיינע עלטערן האָבן באַשלאָסן זיך צוריקצוקערן אַהיים און זאָל זיין וואָס עס וועט זיין. ליידער האָבן מיר אָבער נישט געקאָנט ווייטער ווינען אין דער אייגענער שטוב. אַריינקומענדיק אין שטעטל האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז ביי אונדז אין שטוב געפינט זיך גאָר אַ פעלד־שפּיטאָל. די מעבל האָבן די קריסטן צעטראָגן און מיר האָבן געמוזט אַנהויבן פונדאָסניי מאַכן אַ לעבן.

ביסלעכווייז האָבן זיך אַנגעהויבן צוריקקערן אויך אַנדערע יידן און דאָס שטעטל האָט לאַנגזאַם באַקומען ווידער אַ יידישן אויסזען.

דערווייל האָט זיך געענדיקט די מלחמה. אין שטעטל איז געגרינדעט געוואָרן אַ יידיש־אַמעריקאַנער קאָמיטעט, וועלכער האָט אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו העלפן די פליטים באַגייען די רואיניטע געשעפטן. פאַר דער פאַר־אַרעמטער באַפעלקערונג האָט מען אויך געעפנט אַ פאַלקס־קיך, וווּ מען האָט געקאָנט ביליק אָדער אומזיסט אָפּעסן. איבערהויפּט האָט די קיך אַרויסגעראַטעוועט פון הונגער אַלע יידישע קינדער. פון אַמעריקע זיינען אויך אָנגעקומען פעקלעך און געלט און דאָס האָט געהאָלפן אַ סך יידן זיך ווידער צו שטעלן אויף די פיס.

מען האָט געגרינדעט אַ יידישע פאַלקס־שול

אַ ביסל שפּעטער האָט זיך אין שטעטל אויך געגרינדעט אַ גמילות־חסדים־קאַסע און איר ערשטער פאָרזיצער איז געווען טאַקע מיין זיידע ע״ה ר׳ גרשון קוריצקי. זי האָט באַקומען אַ גרויסע אונטערשטיצונג פון דער ווילנער „יעקאפא".

פאָליטיש זיינען אָבער די ערשטע יאָרן נאָך דער מלחמה געווען זייער אָנגעשטרענגטע. אַלע ווייַלע האָבן זיך געביטן

שילער־גרופּע מיט זייערע לערער פון דער יידישער פאַלקס־שול

די רעזשימען. דאָ זיינען געקומען די רוסן און באַלד די פאָליאַקן און דערנאָך די ליטווינער און צום סוף ווידער די פאָליאַקן. דאָס אַלץ האָט געבראַכט אין שטעטל אַ ווירטשאַפּט־לעכן כאַאָס.

וועגן די פּוילישע מאַכט האָט זיך סטאַביליזירט, האָבן די יידן ווידער אָנגעהויבן צו האַנדלען און פירן אַ נארמאַלן לעבן.

✡

דערווייל זיינען גרעסער געוואָרן די קינדער און מען האָט זיי געדאַרפט לערנען. ווער עס האָט נאָר געהאַט אַ מעגלעכ־קייט, האָט געשיקט זיינע קינדער אין דער פרעמד. קימע־לישקער יידישע קינדער האָבן געלערנט אין סוועניציאַן און אין ווילנע. וועלע זיינען געקומען אַהיים, האָט מען גע־גרינדעט אַ דראַמאַטישן קרייז, וועלכער האָט דורכגעפירט פאַרשידענע, דערפאַלגרייכע פאַרשטעלונגען. די הכנסה האָט מען אויסגענוצט, כדי צו גרינדן אַ יידישע ביבליאָטעק און אַ „פאָלשאַרנע קאַמאַנדע".

די סטודענטן און גימנאַזיסטן האָבן אַריינגעבראַכט נייַ

פּייער־לעשער 1928

פון לינקס אויף רעכטס זיצן: יעקב געשייט, וואָלף רודניצקי, מאַקס בעקענשטיין. שטייען: סיאמע גאָרבאַראָוויטש (קאָמענדאַנט), לייב רודניצקי, שבתאי פיינבערג, יעקב גארבאַראָוויטש, אַראָן גימזאנסקי, יעקב חדש, שמעון גארבאַראָוויטש, לייזער רודניצקי, חיים פרוזאָן.

לעבן אין שטעטל און האָבן אויפגעהויבן די יידישע באַפעל־קערונג אויף אַ העכערן קולטורעלן ניוואָ.

דערווייל האָט זיך אין שטעטל אויך געגרינדעט אַן אָפּ־טיילונג פון אַלוועלטלעכן „החלוץ". אַ טייל פון דער יידישער יוגנט איז אַוועקגעפאָרן אויף הכשרה און שפּעטער עולה געווען קיין ארץ ישראל.

קימעלישאָק האָט זיך גערעכנט פאַר אַ ציוניסטיש שטע־טעלע. אַ סך קינדער האָבן אפילו געלערנט אין יידיש־וועלט־לעכע שולן, אָבער אויך זיי זיינען געווען ציוניסטיש געשטימט.

אין אַ יום־טובדיקן טאָג פלעגט די יוגנט מאַכן אַן אויס־פלוג צום גרויסן בוים, אויף וועלכן די קריסטן האָבן געזאָגט, אַז ער שטאַמט נאָך פון „פּאַרן מבולס" צייטן. ער איז געווען אַרום 3 מעטער דיק. זומער פלעגט מען שפּאַצירן צו דער ווילייע און זיך דאָרט באַדן. אַ באַזונדער פאַרגעניגן איז געווען זיך צו זעצן אויף אַ פליט און פאָרן מיטן שטראָם פון טייך.

לאַנג האָבן אָבער די פאַרוויילונגען נישט געדויערט. די יידישע יוגנט האָט נישט געהאַט וואָס צו טאָן אין שטעטל און איז זיך פונאַנדערגעפאָרן. דער גרעסטער טייל איז עולה

דער גרויסער קאַשטאַן בוים אויף יאַזינקיס באַרג
תנחום גאַרבאַראָוויטש (רעכטס).

צום אָפּפאָר פון דוד קוריצקי אין ארץ־ישראל
עס זיצן רעכטס אויף לינקס: בצלאל קוריצקי, דינע, דוד און גענענדיק, קוריצקי, אַלטע פיינבערג. עס שטייען: שמואל קוריצקי, עמָא פיינ־בערג, מאָטל קוריצקי, אהרון קוריצקי, ——, אברהם קוריצקי, בלומע קוריצקי, מאָניע קוריצקי, בתיה גערשאָוויטש, שבתאי פיינבערג, דוד קוריצקי. הינטן שטייען: ליפא קוריצקי, לייב קוריצקי. אויף דער ערד זיצן: לוסיע, חיים, אסתר קוריצקי.

געווען קיין ארץ ישראל. אין שטעטל איז געוואָרן פּוסט און אומעטיק.

אַלע חלוצים האָבן געחלומט און געהאָפט, אַז זיי וועלן זיך אין ארץ ישראל איינאַרדענען און שפּעטער אויך אַראָפּ־ברענגען די עלטערן, ברידער און שוועסטער. דערווייל האָט זיך אונטערגעזוכט די צווייטע וועלט־מלחמה און עס איז ליידער נישט געלונגען א סך פון זיי צו רעטעווען. די קימע־לישקער יידישע באַפעלקערונג איז אומגעקומען דעם 17־טן אָקטאָבער 1942. פון אַמאָליקן יידישן ישוב זיינען איבער־געבליבן נאָר חורבות און קברים.

אונדז, קימעלישקער יידן, איז איבערגעבליבן נאָר צו היטן זייער אָנדענק און טאָן אַלץ, כדי אויך אונדזערע קינדער זאָלן זיי נישט פאַרגעסן.

יהא זכרם חרות בלבנו לעולם ועד.

ה׳ יקום דמם!

מ. קוריצקי—שולזינגער

אין רואיקע טעג

קימעלישאק איז געווען אַ קליין שטעטעלע, בערך אַ 50 קילאָמעטער פון ווילנע, 35 קיל״מ פון סווענציאן, 15 קיל״מ פון פאָדבראָדז, 18 קיל״מ פון מיכאלישאק און אַ־6 קיל״מ פון ביסטריץ. די יידישע באַפעלקערונג האָט געציילט נישט מער ווי אַ־35 משפחות

דאָס שטעטל האָט אויסערלעך געהאַט אַ זייער שיינעם אויסזען. אַלע הייזער זיינען געווען פיין געמאָלן, מיט גראָ־געפּאַרבטע לאָדנס און פענצטער. נעבן יעדער שטוב איז געווען אַ גערטנדל, באַפלאַנצט מיט בלומען. לענגאויס דער הויפּט־גאַס איז געווען אַן אַלייע פון הויכע בוימער. דער שאַסיי איז געווען גוט אויסגעברוקירט און פון זיינע ביידע זייטן האָבן זיך געצויגן ברייטע אַספאַלטירטע טראטוּאַרן, אַ זעלטנהייט אין יענע צייטן פאַר אַ קליין שטעטעלע. אַלע איינווינער האָבן זיך ממש געגרויסט מיט דער שיינקייט און זויבערקייט פון זייער שטעטעלע.

די הויפּט־פרנסות פון די יידן זיינען געווען קרעמעריי און קליין־האַנדל. אין יידישע הענט האָבן זיך געפונען צוויי בעקערייען און אַן אַפּטייק. אויסער דעם האָבן זיך יידן באַשעפטיקט מיט מלאכה. אַלע שניידער, שוסטער און בלעכער זיינען כמעט געווען נאָר יידן.

ביי רודניקס אַפּטייק

פון רעכטס אויף לינקס: מאָניע קוריצקי, חיים יודל גראדזענסקי, אהרון גימזאנסקי, יעקב גארבאראָוויטש, לייב רודניצקי, דאָבע פרוזאָן, רחל רודניק (אפּטייקערין), בעטיע רודניק, לייזער רודניצקי, שמואל קוריצקי, שמעון גארבאראָוויטש, יודל קוריצקי. זיצן: חיים פרוזאָן, קינדער פון שטעטל.

צווישן דער יידישער באַפעלקערונג האָבן זיך געפונען נאָר עטלעכע גרויסע גבירים, ווי: רודניצקי, בעקענשטיין און גימזשאַנסקי.

אין די לעצטע יאָרן פאַרן צווייטן וועלט־קריג האָבן די יידן געליטן פון די אומגעהויערע שטייערן, וועלכע האָבן רואיניירט דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן. די סעקווסטראַטאָרן פלעגן אַרויסשלעפּן פון די יידישע הייזער די לעצטע בע־בעכעס און זיי פאַרקויפן אויף אַ ליציטאַציע.

אַ וויכטיקע ראָל אין חורבן פון יידישן האַנדל האָבן געשפּילט די אַרטיקע אַנטיסעמיטן, וועלכע פלעגן העצן די קריסטן צו באָיקאָטירן דעם יידישן קרעמער און האַנטווערקער. עס זענען געווען פאַלן, וועו שקצים האָבן איבערגעקערט אויפן מאַרק יידישע סטראַגאַנעס און פאַרשפּרייט צווישן די קריסטן אַנטיסעמיטישע פלוגבלעטער.

✡

טראָץ אַלע שיקאַנעס האָט אין קליינעם שטעטל פולסירט אַ קולטורעל און געזעלשאַפטלעך לעבן. די יוגנט האָט געהאַט פאַרגעשריטענע, מאָדערנע אַנשויונגען. כמעט אַלע זיינען געווען מיטגלידער פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק און געלייענט יידישע און וועלטלעכע ליטעראַטור.

אַ טייל פון דער יידישער יוגנט האָט זיך אויך פאַרנומען מיט ספּאָרט. אַ גוטן נאָמען אין שטעטל האָט פאַרמאָגט דער דראַמאַטישער קרייז, וועלכער פלעגט אויספירן מיט גרויס דערפאָלג פאַרשידענע פאַרשטעלונגען. די הכנסה פלעגט שטענדיק גיין אויף וויכטיקע, געזעלשאַפטלעכע און קולטור־צוועקן.

נייעווינטן האָבן אין יידישן לעבן אַנגעהויבן בלאָזן מיט דער גרינדונג פון „החלוץ" און „החלוץ הצעיר". קימעלישאק האָט דאָס געהאַט צו פאַרדאַנקען דעם סוועציאנער בחורל משה קוריצקי, וועלכער איז ספּעציעל אַראָפגעקומען אין שטעטל צוליב אָט דעם צוועק.

אַ דאַנק זיין איניציאַטיוו האָבן זיך אין שטעטל אויך געגרינדעט אוונט־קורסן פאַר עברית און פאַר יידישער גע־שיכטע.

דער לאָקאַל פון „החלוץ" איז שטענדיק געווען געפאַקט מיט יוגנטלעכע, וועלכע האָבן געזונגען און געטאַנצט אַדער

סתם פֿאַרבראַכט אין פֿאַרשיידענע שיחות און אסיפות מעניני דיומא.

גאַנץ אָפט פלעגט מען פֿאַרן אויף כינוסים און קומען צוריק מיט נייע אינפֿאָרמאַציעס און מיט נייע ארץ ישראלדיקע לידער. אַ טייל פון דער יוגנט איז שפּעטער אַוועקגעפֿאָרן אויף הכשרה און דאָס האָט זיי געגעבן אַ מעגלעכקייט עולה צו זיין קיין ארץ ישראל.

נישט זעלטן פלעגן צו אונדז קומען אויף ביקורים חברים פון מרכז פון וואַרשע אָדער פון ווילנע. דאָן פלעגט דאָס שטעטל אויפלעבן און אַלע זיינען געקומען הערן די רעדע פון גאַסט.

דער עלטערער דור האָט זיך געהאָט זייער פֿאַרגעניגנס. אין בית מדרש פלעגן זיי זיך קריגן איבער אַן עליה, איבער אַ גבאות אין אַ חברה אָדער איבער אַ פלפול אין אַ בלאַט גמרא. גאַנץ אָפט פלעגן זיי אויך דיסקוטירן איבער פֿאָליטישע פֿראַגן.

אין אַלגעמיין האָבן אָבער די עלטערע יידן געפירט אַ רואיק, געמיטלעך לעבן. אַלע יידן האָבן געלעבט ווי מען וואָלט אָנגעהערט צו איין גרויסער משפּחה. וועז עמעצער פלעגט פֿראָווען אַ חתונה אָדער אַ בר־מצוה, אַ ברית, פלעגט דאָס גאַנצע שטעטל זיך באַטיילן אין זיין שמחה. אַזוי איז אויך געווען, וועז, חלילה, עס פלעגט פֿאַרקומען עפּעס אַן אומגליק. דאָן האָבן אַלע געטרויערט און געווויינט צוזאַמען מיט דער געטראָפֿענער משפּחה.

וועז אונדזער שטעטל איז אין יאָר 1939 אַריבער צו דער סאָוויעטישער הערשאַפט האָט זיך דאָס יידישע לעבן אַביסל געענדערט. עקאָנאָמיש איז אָבער די לאַגע נישט געווען זייער שלעכט. אַ סך יידן האָבן זיך איינגעאָרדנט אויף גוטע פּאָסטנס, ביי דער מלוכה אָדער אין קאָאָפּעראַטיוון. די קרעמער האָבן אפילו געליטן גרויסע שאָדנס, אָבער אויך זיי זיינען געווען צופֿרידן, וואָס היטלערס באַנדעס האָבן נישט דערלעבט צו קומען צו אונדז.

אלע זיינען איבער נאַכט געוואָרן איבערגעגעבענע סאָוויעטישע בירגער און אַ טייל האָט פרייער אָפּגעאָטעמט. אפילו די בירגערלעכע עלעמענטן האָבן געמאַכט אַ ברכה: ברוך שפּטרני פון פוילישן אנטיסעמיטיזם.

יענע רואיקע טעג האָבן אָבער לאַנג נישט געדויערט. עס זיינען נישט אַוועק קיין צוויי יאָר און אויף די יידישע קעפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ שוווערע, שוואַרצע כמאַרע.

די עקאָנאָמישע לאגע פון קימעלישאק

(לויטן פנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931)

אין שטעטל קימעלישאק ווויינען בסך־הכל 140 פאַמיליעס, צווישן זיי געפינען זיך בלויז 36 יידישע משפחות.

די הויפּט־פרנסה פון דער יידישער באַפעלקערונג איז כמעט נאָר קרעמעריי. עס הערשט ממש אַן איבערפלוס פון קראָמען. מען קאָנקוריירט שטאַרק אייגער מיטן צווייטן און די פרנסה איז זייער אַ קליינע.

די מאַכט מיינט אָבער, אַז די יידן מאַכן גלענצנדיקע געשעפטן און דערפֿאַר איז דער אומזאַץ־שטייער זייער אַ גרויסער.

אויסער די הויכע שטייערן שיקאַנירט מען אויך סתם דעם יידישן האַנדל. אַ יידענע, וואָס גייט נאָר אַרויס מיטן קאָשיק אויפן מאַרק עפּעס האַנדלען, מוז שוין אויך אויסקויפן אַ פּאַטענט, כאָטש איר גאַנצער מסחר איז פּשוט אַ גאַרנישטדיקער. אפשר פֿאַרדינט זי אין משך פון טאָג אַ פּאָר גראָשן.

אויפן מאַרק קומען אויך צופֿאָרן אַ סך פּרעמדע העגדלער, וועלכע וואָרפן אַראָפּ די פּריזן. די רוחזים פון די אַרטיקע קרעמער זיינען קליינע.

אין שטעטל ווויינען אויך געציילטע יידישע האַנטווערקער. זייער לאַגע איז זייער אַ געדריקטע און זיי מאַכן קוים אַ לעבן. אין די אַרומיקע דערפער ווויינען אַ סך קריסטלעכע האַנטווערקער און זיי האָבן צוגענומען כמעט אַלע קליענטן פון די יידישע בעלי־מלאכות.

צו אַלע צרות איז אין לעצטן זומער אויך געווען אַן אומגעריטענישן און די פויערים זיינען אויך זייער פֿאַראַרעמט אין קענען זיך נישט פֿאַרגינען אויפצונייען נייע מלבושים און שיך.

אַזוי צי אַזוי איז שווער איצט צו פֿאַרדינען אויף חיונה. די יוגנט פֿאַרלאָזט דאָס שטעטל און די עלטערע זיצן און וואַרטן אויף נסים אָדער אויף הילף פון אַמעריקאַנער קרובים.

אָט אַזוי שפּיגלט זיך אָפּ דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן אין אַזאַ פֿאַרוואָרפן שטעטלע ווי קימעלישאק.

חורבן און אומקום

מ. קוריצקי—שולזינגער

דעם 22־טן יוני 1941, ווען עס איז אויסגעבראכן דער דייטש־סאוויעטישער קריג, האט זיך אויך פון קימעלישאק גלייך אַ גאס געטאן אַ ים פון פיין, יסורים און בלוט. שוין אין די ערשטע טעג האבן די יידן געליטן פון ווילדע און ברוטאלע איבערפאלן. אַן אויפגעהעצטער קריסטלעכער המון איז באפאלן די יידישע גאסן און האט אנגעהויבן צו רצחענען האב און גוטס. איבער נאכט האבן יידן דערפילט, אז זיי זיינען פלוצלונג געווארן הפקר פאר יעדן כוליגאן און באנדיט. מען האט זיך באהאלטן אין די קעלערן, אויף די בוידעמער און אנגעהויבן ציטערן פאר יעדן שאטן.

בייטאג פלעגט מען קוים זען אַ ייד אין גאס. אין די ערשטע וואכן האבן נאך אלע געהאט אין די הייזער פאר־שידענע פראדוקטן און קיינער איז נישט געווען געצוווונגען צו גיין אייַנקויפן עסנווארג. פונדעסטוועגן האבן אלע געזוכט מעגלעכקייטן, ווי אזוי צו רעזערווירן עסנווארג. אלע האבן געוווסט, אז דער מארגן וועט ברענגען הונגער און נויט.

נאך אַ לאנגן ישוב דעת האבן די שטעטלשע עסקנים באשלאסן צו דינגען עטלעכע געזונטע קריסטן, זיי גוט באצאלן און ארויפלייגן אויף זיי די אויפגאבע צו היטן די יידישע באפעלקערונג.

עס האט זיך אבער באלד ארויסגעווויזן, אז די שומרים אליין האבן אנגעהצעט אַ סך כוליגאנעס און זיי פארגעשלאגן צו באפאלן יידן, כדי זיי זאלן קענען ציען מער גאלט פון די זשידעס.

איינמאל האבן זיי אויך פארשפרייט אַ קלאנג, אז מען גייט אונטערצינדן דאס שטעטל. אין אלע הייזער איז אנטשטאַנען אַ שרעקלעכע פאניק. אלע האבן זיך געלייגט שלאפן אין די זאכן. מען האט אויך איינגעפאקט די נויטיקע זאכן און געמאכט פלענער וווהין צו אנטלויפן אין פאל פון אַ שרפה.

גראד האט אונדז געטראפן אַ נס און דעם היגן גלח איז געלונגען מיט אַ קונץ אפצושרייען די גזירה. ער האט געהייסן קלינגען אין קלויסטער, איז ארויס מיט אַ רעליגיעזער פראָצעסיע און האט צווישן דער קריסטלעכער באפעלקערונג געשאפן אזא מיסטישע שטימונג, אז עס איז ביי זיי אריבער דער חשק אונטערצוצינדן די יידישע הייזער.

מיר זיינען אזוי ארום איבערגעקומען נאר מיט שרעק. וועגן גלח איז כדאי צו דערמאנען, אז ער האט אפן באקעמפט די כוליגאנישע אנפאלן אויף יידן. אין זיינע דרשות אין קלויסטער פלעגט ער ריידן וועגן מענטשן־ליבע און געבעטן זיינע גלוביקע זיך צו פארהאלטן קאלעקט לגבי די יידן.

ביי יעדער צרה פלעגן יידן לויפן צום גלח און בעטן זיין אינטערוועניץ. ער האט אבער גיך פארלוירן זיין השפעה און האט שפעטער וויניק וואס געקאנט אפיציעל העלפן.

אין די ערשטע וואכן זיינען אלע צרות געקומען פון דער ארטיקער באפעלקערונג. קיינער האט זיך נישט פארגעשטעלט וואס פאר אַ גיהינום עס דערוואארט אונדז, וועו עס וועלן ארריינמארשירן די דייטשע סאלדאטן.

✡

אזוי ווי קימעלישאק איז געווען אַ פארוואלפן שטעטעלע, ווייט פון הויפט־שאסיי, זיינען די נאציס אהין אנגעקומען מיט אַ געוויסער פארשפעטיקונג. דאס האט משפיע געווען, אז אויך אלע גזירות האבן זיך אויף אונדז אויסגעגאסן שפעטער ווי אומעטום.

די ערשטע גזירה, וואס איז ארויסגעגאנגען אין שטעטל, איז געווען אַ מאדנע מעלדונג, אז קריסטן טארן זיך נישט באגריסן מיט יידן און דארפן איבערהויפט מיט זיי נישט האבן קיין שום פערזענלעכע פארבינדונגען.

אין אַ פאר טעג ארום איז ארויס אַ נייע פארארדנונג, אז יידן דארפן ריינקן די גאסן און דעם מארק אן שום באַלוינונג.

אן אימה איז באפאלן דאס ערשטע מאל, ווען אונדזערע מאמעס האבן זיך באגינען אויפגעהויבן און צוועק קערן די גאסן פון שטעטל. מען האט אבער נישט באוויזן זיך צוגעווויינען צו דער גזירה און עס איז אנגעקומען אַ נייע מעלדונג, אז יידן דארפן אנטאן פון פארנט און פון הינטן געלע לאטעס מיט מגן דוד.

אין איין אונט, וועו איך בין געזעסן אין שטוב און גענייט די מגן דוד איז צו אונדז אריינגעקומען סאשא פיינבערג. איך האב געווויינט.

סאשא האט זיך צו מיר אנגערופן:

— וואס איז דא צו ווייגען? מיר דארפן טראגן די מגן דוד מיט שטאלץ. דאס איז נישט קיין שאנדע. דאס איז אונדזער

הספריה

נאַציאָנאַלער סימבאָל. דער סוף וועט זיין, אַז דער מגן דוד וועט נאָך אַריבערלעבן דעם האָקנקרייץ.

זיינע ווערטער האָבן אונדז אויפגעמונטערט און אַ ביסל באַרואיקט.

באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע סדרה פון טרייבן יידן צו דער אַרבעט. דייטשע סאָלדאָטן פלעגן אַרומגיין פון שטוב צו שטוב און אַרויסטרייבן אַלע יידן אויפן גאַס און זיי דער־נאָך יאָגן ווי בהמות צו דער אַרבעט.

איינמאָל האָט אַ דייטשער סאָלדאָט דערשאָסן אַ הונט אין גאַס. ער איז אַריינגעגאַנגען צו אונדז אין שטוב און געהייסן די מאַמען, זי זאָל תיכף גיין מקבר זיין דעם הונט. וועָן נישט, וועט ער זי אויך דערשיסן.

די מאַמע איז אַרויס און האָט באַגראָבן דעם הונט ביי אונדז אין גאָרטן. זי האָט זיך צוריקגעקערט און געזאָגט, אַז דאָס אַליין באַווייזט שוין, מיט וועלכע סאַדיסטן מיר האָבן דאָ צו טאָן.

זי איז געווען גערעכט. פון טאָג צו טאָג איז די לאַגע געוואָרן געפערלעכער. יעדער רויש פון אַ מאָטאָר האָט אין גאַנצן שטעטל גלייך אָנגעווארפן אַ פאַניק. וועָן אין שטעטל איז אַריינגעפאָרן אַן אויטאָ אַדער אַ מאָטאָציקל, האָט תיכף דאָס הארץ אויפגעהערט צו קלאָפן. אַלע האָבן געווּסט, אַז דאָס דאָס באַדייט אַן אומגליק.

איינמאָל זיינען אָנגעפאָרן עטלעכע מאָטאָציקליסטן און באַפוילן צוצוגעמען ביי די יידן אַלע קי. מיר האָבן אָבער נישט באַוויזן צו באַקלאָגן די רויבעריין און מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז אין די אַרומיקע שטעטלעך קומען פאָר פשוט שחיטות אויף יידן. מען קוילעט יידן אַזוי ווי בהמות.

ערב יום כיפור איז קימעלישאָק פאַרפלייצט געוואָרן פון פליטים, וועלכע זיינען אָנטלאָפן פון פאָדבראָדז, ניעמענטשין און ווילייקע. זיי האָבן אונדז דערציילט דעם אמת וועגן די דייטשע און ליטווישע באַנדיטן. אַזוי ווי אונדזער שטעטל האָט אָנגעהערט צו ווייסרוסלאַנד, האָבן מיר זיך געטרייסט, אַז בייַ אונדז וועלן אַזעלכע פאַלן נישט פאָרקומען. מיר האָבן געמיינט, אַז נאָר אין ליטע זיינען מעגלעך שחיטות אויף יידן.

מיר האָבן אַלע פליטים וואָרעם אויפגענומען און זיך באמיט זיי צו העלפן. מיט וואָס נאָר מיר האָבן געקאָנט. מיר האָבן זיך מיט זיי פשוט געטיילט מיט יעדן שטיקל ברויט.

בייַ אונדז אין שטוב האָט מען אייגנעקווארטירט רבקה קמחי, דעם נאָווא־סוועניצאַנער רבס שנור. זי האָט בייַ אונדז געווּוינט איבער זעקס וואָכן און איז דאָן אַוועק קיין סווּיר.

✡

דערווייל איז אָנגעקומען אַ באַפעל, אַז מען זאָל אויך אין קימעלישאָק מאַכן אַ באָזונדערע געטא פאַר יידן. מען האָט אונדז געגעבן צוויי טעג צייט זיך איינצופּאַקן און איבערפירן די זאַכן.

אונדז איז געלונגען אונטערצוקויפן די פאָליציי און דאָס געטא זיך אָנגעהויבן פונקט פון אונדזער שטוב. בייַ אונדז האָבן דאָן אויך געווּוינט די גאַרבאַראָווויטשעס, וועמענס זון יעקב איז געווען שטאַרק אויסגעמישט מיט דער גאַנצער קריסטלעכער יוגנט. אַ דאָנק אים האָט מען געפּויעלט, אַז דאָס געטא זאָל זיין אָפן און נישט אַרומגעצוימט ווי אין די אַנדערע שטעטלעך.

מיר האָבן זיך אַזוי אַרום געקאָנט פריי באַווּעגן און גיין אייגקויפן עסנוואָרג. מיר פלעגן אויסבייטן וווערטזאַכן און קליידער אויף לאָנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן.

ווינטער זיינען צו אונדז ווידער געקומען אַ סך פליטים. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין די וועלדער, אָבער אין די גרויסע פרעסט האָבן זיי שוין נישט געקאָנט אויסהאַלטן און זיינען געקומען זיך אַ ביסל אָנווּוארעמען ביי אונדז אין געטאָ.

עס איז געוואָרן אַ שרעקלעכע ענגשאַפט. מיר האָבן נישט געהאַט ווּו זיי צו לייגן שלאָפן. די פראָגע פון עסנוואָרג איז אויך געווען אַ שווערע. קיינער פון אונדז האָט אַליין נישט געהאַט וואָס צו עסן און פלוצלונג דאָרף ער זיך טיילן מיט אַ סך פרעמדע געסט.

אַלע זיינען זיי אויך אָנטלאָפן אין זומערדיקע מלבושים און האָבן פשוט נישט געהאַט וואָס אָנצוטאָן.

מיר האָבן אָבער זיך באָמיט צו העלפן מיט אַלע מעג־לעכקייטן. יעדער איינער האָט אַוועקגעגעבן דאָס לעצטע פאָר די פליטים.

די פרעסט זיינען געוואָרן שטאַרקער און אַלע וועגן זיינען באַדעקט געוואָרן מיט אַ דיקער שיכט פון שניי. די דייטשן האָבן זיך אָבער מיט דעם נישט געריכטעט און האָבן אין די גרעסטע פרעסט געטריבן יידן צו דער אַרבעט. בייַ אייגעם זיינען געוואָרן אָפּגעפראָרן די פּיס און בייַ אַ צווייטן די אויערן. אין געטאָ האָבן זיך פאַרשפרייט שווערע עפּי־דעמיעס.

אין בית מדרש האָבן זיך געפונען אַ סך פליטים און דאָרט איז געווען אַזוי ענג, אַז מען איז פשוט געלעגן קאָפּ אויף קאָפּ. דער שמוץ איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט זיך צווישן זיי פאַרשפרייט קרעץ און לייז. זיי זיינען געלעגן אויף פאַרפוילטע שטרוי און עס זענען צווישן זיי געווען אַ סך קראַנקע.

אין יענע טעג האָט צו אונדז אַריינגעשיינט אַ שטראָל פון האָפענונג. מיר האָבן זיך דערוווסט אַז די דייטשן האָבן געכאַפּט אַ וויסטע מפלה בייַ סטאַלינגראד. מיר האָבן זיך געקוויקט מיט די גוטע נייעס, וועלכע זיינען אָנגעקומען פון די פראָנטן און אָנגעהויבן גלויבן אין היטלערס מפלה. די פראָגע איז אָבער געווען, צי מיר וועלן דאָס דערלעבן.

ערב ניי־יאָר האָט היטלער ימ״ש געהאַלטן אַ רעדע און אָפן דערקלערט. אַז די יידן וועלן דעם סוף פון דער מלחמה נישט דערלעבן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום נאָך נייַ־יאָר זיינען קיין קימעלישאָק געקומען דייטשע סאָלדאַטן און פאַראַרדנט, אַז אַלע יידן דאַרפן אַרויס אין גאַס אויף אַן אַפּעל.

פון די פליטים האָבן מיר גוט געווווסט, וואָס אַזעלכע אַפּעלן באַדייטן און אין געטאָ איז געוואָרן אַ שרעקלעכע בהלה. מיר זיינען געווען זיכער, אַז דאָס איז אונדזער לעצטער טאָג. אַ סך האָבן זיך אָנגעהויבן גרייטן צו אַנטלויפן אין וואַלד.

דער פראָסט האָט אָבער געברענט און זייער וויניק זיינען אַנטלאָפן. דער גרעסטער טייל איז אַרויס אַפּאָטיש צום אַפּעל. צום גליק האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער דייטשער אָפּיציר האָט נאָר געהאַלטן אַ רעדע און געפאָדערט צו אַרבעטן פלייסיק.

מיר האָבן זיך אָבער נישט געלאָזט אייגרעדן און פאַרשטאַנען, אַז זיצנדיק אין געטאָ דערוואַרט אונדז נאָר דער טויט. אַלע האָבן געמאַכט פלענער וי אַזוי צו אַנטלויפן און דער עיקר ווהין און צו ווען. אַלע האָבן געזוכט עפּעס אַ באַקאַנטן גוטן קריסט, ביי ווען מען זאָל זיך קענען באַהאַלטן.

צו אונדזער גליק איז דער קימעלישקער וואָיט געווען נישט קיין שלעכטער קריסט און אַ גאַנץ אנשטענדיקער מענטש. אים האָבן מיר אַסך צו פאַרדאַנקען. ער האָט דערלויבט די קריסטן אריינקומען אין געטאָ און פירן אַ טוש־האַנדל. אַ סך פון אונדז האָט זיך אויך איינגעגעבן צו באַזוכן די אַרומיקע דערפער און עפּעס איינקויפן צו שטילן דעם הונגער.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז צו אונדז אָנגעקומען אַ צווייטער וואָיט. ער איז שוין געווען אַ רשע מרושע, אַ ווילדער ליטווין און האָט גלייך אַרויסגעגעבן אַ פאַראַרדנונג אַרומצוצוימען דאָס געטאָ און פאַרקלאַפן אַלע פענצטער, וועלכע גייען אַרויס צו דער גאַס.

פון דאַן אָן איז געוואָרן זייער געפערלעך אַרויסצוגיין פון געטאָ.

דערווייל איז אַריבער דער ווינטער און עס איז אָנגעקומען פרילינג 1942. אָך און ווי צו אַזאַ פרילינג. פונדעסטוועגן איז פּאַרט געווען לייכטער זיך אַרויסצוגנבענען פון געטאָ און זיך באַהאַלטן אונטער קוסטעס אָדער אין אַ וועלדל און ביינאַכט אַוועקגיין צו אַ קריסט און קויפן עסנוואָרג.

אַרום דעם אייגקויפן פון פראָדוקטן האָט זיך פאַקטיש געדרייט אונדזער גאַנץ לעבן.

גראָד איז יענער פרילינג געווען אַ פרעכטיקער. די נאַטור אַרום איז געווען אַזוי שיין און עס האָט זיך אַזוי געוואָלט לעבן.

אין געטאָ זיינען בסך הכל געווען 4 ביז 5 באַק־אויוונס און זיי האָבן געדאַרפט דינען קרוב צו 90 משפחות. עס איז אויסגעקומען, אַז אין איין שטוב פלעגט מען דאַרפן הייצן דעם אויוון 5—6 מאָל אַ טאָג. די היץ איז געווען אַ שרעקלעכע, דער רויך האָט געשטיקט און אַלע האָבן געמוזט זיצן פאַרשפּאַרט, ווי אַרעסטאַנטן, הינטער טיר און טויער און נישט אַרויסגיין אויף דער פרישער לופט.

מיין מאַמע האָט געשמט אַלס אַ גוטע פרוי און דערפאַר פלעגן אַלע קומען צו אונדז באַקן ברויט. מיר האָבן אפילו געהאַט 3 צימערן אַבער ביי אונדז האָבן געווווינט נישט ווייניקער ווי 30 נפשות; 10 מענטשן אין יעדן צימער. דאַן האָבן מיר געמיינט, אַז עס איז שרעקלעך אַזוי צו לעבן. מיר האָבן נאָך נישט פאַרשטאַנען, וואָס עס דערוואַרט אונדז. דאָך האָבן מיר אַלץ אָנגענומען צום גוטן, אַבי צו בלייבן לעבן.

די מענער פון שטעטל זיינען געאַנגען צו דער אַרבעט אין די אַרומיקע הויפן. איך אַליין האָב געאַרבעט אין פאדאלע צוזאַמען מיט יידן פון מיכאַלישאָק און סוויר.

אָט אַזוי האָבן זיך געצויגן די חדשים פון זומער 1942. די פויערים האָבן אָנגעהויבן אַראָפּנעמען די תבואה פון די פעלדער. עס האָט זיך דערנענטערט דער האַרבסט און ווי דאָס וועטער איז געווען, אַזוי איז אויך געווארן אומעטיק אויפן האַרצן. מיר האָבן אַלע עפּעס געהאַט אַ געפיל, אַז עס דערנענטערט זיך אויף אונדז עפּעס שרעקלעכס. מיר האָבן געוועדט צווישן זיך, אַז דער טויט דערנענטערט זיך צו אונדז מיט ריזיקע טריט. פונדעסטוועגן האָט מען געהאָפט, אַז עס וועט אפשר ווידער טרעפן אַ נס און מיר וועלן זיך ראַטעווען.

אַ סך האָבן געבראַכט פון די הויפן אַ ביסל קאַרטאָפל, קרויט און בוראַקעס און אָנגעהויבן קלייבן אַ זאַפאַס אויפן ווינטער. דער לעבעדיקער מענטש האָט זיך געוואָלט דאָך איינרעדן, אַז מען וועט אים לאָזן לעבן אויך אין ווינטער און ער וועט דאַרפן האָבן עסן.

✡

וועו די האַרבסטיקע ווינטן האָבן אָנגעהויבן בלאָזן, האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז אין אַלע אַרומיקע געטאָס קומען פאָר סעלעקציעס. מען קלייבט אויס נאָר די יונגע און אַרבעטספּעיקע כוחות און מען לאָזט זיי אין די אַרבעטס־לאַגערן. די איבעריקע פירט מען אַוועק אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. יעדער פון אונדז האָט שוין דאָן געווווסט, וואָס דאָט באַדייט. מיר האָבן געזוכט מעגלעכקייטן, ווהין צו אַנטלויפן.

איינמאָל איז קיין קימעלישאָק אָנגעקומען אַ מעלדונג, אַז אַלע יידן פון געטאָ וועלן זיך דאַרפן שטעלן צו אַן אַפּעל צוויי מאָל אין וואָך. קיינער טאָר נישט וואָגן צו פאַרלאָזן דאָס געטאָ.

די שטימונג אין געטאָ איז געוואָרן אַ שוידערלעכע.

אַלע האָבן געפילט, אַז עס דערנענטערט זיך דער סוף. עס איז נישט געווען קיין טראָפן טרייסט און האָפענונג. דערצו איז דער הארבסט דאָן געווען אַ שווערער. רעגנס, בלאָטעס און קעלט. ווּהין לויפן אין אַזאַ מצב?

עס איז געווען אין אַ מיטוואָכדיקן מאָרק־טאָג, ווען אין שטעטל איז אַריינגעפאַלן אַן אויטאָ מיט דייטשן און צוגענומען מיט זיך דעם וואָיט און דעם קאָמענדאַנט. מיר האָבן אין דעם גלייך געזען אַן אָנזאָג פון טויט.

אין אַ פאָר שעה אַרום איז צו אונדז אין שטוב אַריינגעקומען אַ קריסטין און דערציילט, אַז נישט וויט פון שטעטל גראָבט מען לאַנגע און שמאָלע גריבער. צווישן דער דאָרפישער באַפעלקערונג רעדט מען, אַז מען ווייל אויס־שיסן אַלע יידן.

אין שטעטל איז געווען אַ סטאלאָווע, ווּ עס האָבן געגעסן ליטווישע פאָליציי און רעגירונגס־אָנגעשטעלטע. עטלעכע טעג איז מיר אויסגעקומען דאָרט צו אַרבעטן.

שבת, דעם 22־טן אָקטאָבער, האָב איך פלוצלונג דערהערט שאָסן. עס איז אַריין עמעץ און האָט עפּעס דערציילט אויף ליטוויש. איך האָב ליטווייש נישט פאַרשטאַנען, אָבער דאָך האָב איך גלייך געפילט, אַז דאָס ברענגט מען אום יידן.

איך האָב זיך אין מאָמענט באַהאַלטן אין אַ קעמערל, אָבער אין אַ 5 מינוט אַרום זיינען אַריין ליטווישע פאָליצייאַנטן און אָנגעזאָגט, אַז אַלע יידן וואָס אַרבעטן אין סטאָלאָוע, דאַרפן תיכף זיך מעלדן אין געטאָ.

איך בין אַרויס פון קעמערל און מען האָט אונדז צוזאַמענגעפירט אין געטאָ, וואָס איז שוין געווען אַרומגערינגלט מיט ליטווישע באַוואָפנטע פאָליציאַנטן, וועלכע האָבן אַרויסגעיאָגט די יידן פון די הייזער און געהייסן זיך מעלדן צום אַפּעל.

☆

ביי אונדז אין שטוב, הינטער דער קראָם, איז געווען אַ קעלער. אין די גוטע צייטן פלעגן מיר דאָרטן האַלטן קאַרטאָפל אַ גאַנצן ווינטער. דאָן איז ער אָבער געווען ליידיק, בלויז אין די ווינקלעך זיינען געשטאַנען אַ פאָר צעבראָכענע הילצערנע קעסטלעך.

מיר איז גלייך אייַנגעפאַלן אַראָפצוגיין אין קעלער. איך האָב אָפּגערופן די מאַמען און מיר האָבן זיך דאָרט פאָרשטעקט צווישן די ברעטער. דער מאַמען האָט ווייַ געטאָן אַ פוס און זי איז געווען אָנגעטאָן אין קאַלאָשן מיט וואָליקעס.

אַ ביסל שפּעטער איז אַהין אויך געקומען ברכה קאַגאַן פון ווילנע, וועלכע איז געווען ביי אונדז אין שטוב און האָט געוווּסט פון קעלער. זי איז געווען אַ רייכע פרוי און האָט אָנגעשטאָפט אין אירע האָר אַ סך גאָלד.

מיר זיינען געלעגן און עס האָט אונדז געקלאָפט אַ צאָן אויף אַ צאָן. מיר האָבן דערהערט שיסעריַין און אַ ציטער איז אַריבער אין אַלע גלידער. מיר האָבן אויך געהערט דייטלעך, ווי מען איז אַריין צו אונדז אין שטוב, מען קלאָפט דאָרט און מען שלעפּט עפּעס.

אַ פאָר שעה זיינען אַוועק און עס איז געוואָרן טויטשטיל. נישט מען שיסט און נישט מען שרייט. מיר זיינען געלעגן ביז עס איז גוט פינצטער געוואָרן. דאָן האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסצוגיין פון קעלער. די שטוב איז געווען דערמאָלירט. אַלץ האָט מען צעראַבעוועט און צעבראָכן. אין אַלע ווינקעלעך זיינען געלעגן שיריים פון האָב און גוטס. דאָס האָט אונדז ווייניק אינטערעסירט. איך האָב נאָר אויסגעזוכט אַ פאָר זאָכן פאָר זיך מיט דער מאַמען, מיר האָבן זיך ווּאַרעם אָנגעטאָן און באַשלאָסן אַרויסצוגיבנען זיך פון שטעטל.

מיר האָבן אָבער געהערט טריט און געטראָכט, אַז דאָס היט מען זיכער דאָס גטאָ. מיר האָבן באַשלאָסן אַרויסצוגיין דורך אַ הינטערשטן פענצטער, וועלכער איז אַרויס אין אַ גאָרטן. אַזוי ווי די לאָדנס זיינען געווען פאַרמאַכט מיט אייזערנע שטאָבעס, האָב איך פאַמעלעך אָפּגעוקט דאָס קלינגל און אַרויסגעשטופט שטילערהייט די שטאָבע. דאָס פענצטער האָט זיך געעפנט און מיר זיינען אַרויס פון שטוב.

אין דער נאָכט־פינצטערניש האָט מען אונדז נישט באַמערקט און מיר האָבן זיך דערשלעפּט צו אַ דערפל. דאָרטן האָבן מיר געהאָט אַ באַקאַנטן קריסט און ער האָט אונדז דערלויבט אַריינצוגיין אין שטוב.

פון אים האָבן מיר זיך אויך דערווּוסט אַלע פרטים, ווי אַזוי מען האָט אומגעבראַכט אַלע קימעלישקער יידן. מען האָט זיי אַלע אַוועקגעפירט נאָכן אָפּעל צו די גריבער און דאָרט געהייסן זיך אויסטאָן. נאָקעטערהייט האָט מען זיי דערשאָסן.

די שוידערלעכע עקזעקוציע פון אונדזער קהילה איז פאָרגעקומען דעם 22־טן אָקטאָבער 1942. דאָס איז דער טאָג פון אונדזער אַלעמענס יאָרצייט.

יהא ברוך ומבורך זכר כל קדושי עירנו! ה׳ יקום דמם!

* *
*

...וויסט איז אין אונדזער דאָרף און שטעטל ווי אויף אַ בית־עולם און אין דער וויסטעניש הענגט נאָך אַלץ דער געליאָרעם פון די, וואָס קיינער האָט זיך אויף זיי נישט דערבאַרעמט.

יעדער נאָמען — אַן אָפּענע וווּנד, וואָס דערציילט פון גרויסע וווּנדער, ווי שיינע, ערלעכע יידן האָבן געלעבט דאָ ווארעם, שטיל און פרייִדיק, די פרייד ביי אַ וואָכיקן טיש, ביי וועלכן עס האָט געשמעקט מיטן ריח פון פרישן קאָרענעם ברויט און זענען געווען געבענטשט מיט דער קראַפט פון פשוטע רייד, מיט דער מאַכט פון אַמאָליקע און פראָסטע ווערטער.

אָ, שיינע און שטאַרקע יידן פון קימעלישאָק און לינטופ, פון פאָדבראָדז, פון דאָרף און שטאָט, עס גייט אויף אין מיר דער ניגון פון אייער דאָוונען און זמירות. געדענק זיי גאָט, אַזוי ווי זיי האָבן אין דיר געדענקט, אַזוי ווי זיי האָבן געבענקט צו דיר יעדע מינוט פון זייער טאָג, וואָס איז געווארן נאכט, יעדע רגע פון זייער לעבן וואָס איז געווארן טויט. זייערע לעצטע האָפענונגען האָבן זיי אויסגעמורמלט פאַר דיר אין „יהי רצון".

שפּעטער, ווען זיי האָבן אויף די לעצטע טרעפ פון טויט אויסגעזען צו פאַרלירן די לעצטע האָפענונג, האָבן זיי נאָך אין גרעסטן פאַרטרויען געהויבן צו דיר, גאָט, זייערע פאַר־פייניקטע, פאַרבלוטיקטע אויגן.

מיר וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם לעצטן בליק פון די קינדערישע אויגן, וועז עס האָט זייער בלוט געשפריצט אויף שטיינער אוז עס האָט דער חלף צעשניטן אויף צוויי דאָס וואָרט מאַמע.

קיינמאָל וועלן נישט פאַרלאָשן וווערן די לעצטע טרערן פון אונדזערע מאַמעס, וועז זיי זענען אין יענע טעג אַרויס צום לעצטן, לעצטן וועג.

שטענדיק וועט ברענען אין אונדזערע הערצער דאָס ליכט פון אונדזערע מאַמעס אוז טאָטעס, זייער ליבשאַפט, וואָס מיר טראָגן אין זיך, ווי די מאַמע האָט געטראָגן איר קינד אויפן אַקסל אין די מאַמענטן פון גרעסטן געפאַר.

אין אונדזערע הענט ברענט אייביק דאָס אַש פון זייערע פאַרברענטע קערפערס. אין אונדזערע אויערן הערן קיינמאָל נישט אויף צו קלינגען די קולות אוז דאָס פייפעריי פון קוילן ביי די גריבער פון פאָליגאָן אוז פאנאר, דאָס כארכלעניש פון די גוססדיקע אוז לעבעדיק כאָגראָבענע.

דער בת־קול, וואָס גייט פון די חורבות אין אונדזערע אַמאָליקע היימען, הערט נישט אויף צו גראָבן אין אונדזערע הערצער. מיר זענען די עדות פון דורי־דורות גרויסע יידן, וואָס זענען יאָרטויזנטער יום־טובדיק געגאַנגען מיט פאַרהויבענע הענט, פאַרפלאָכטן אין געזאַנגען. אין אונדזערע הערצער זענען אויף אייביק פאַרבליבן די פונקען פון זייער פייער, פונקען וואָס קאָנען אויסווישן דעם שיין אין די וווּנדער־מעשיות פון אונדזערע קינדער־יאָרן, אוז כאָטש געבליבן זענען מיר נישט מער ווי אַ מנין אויף קדיש, וועלן מיר ווייטער שמידן אונדזער דורותדיקע קייט, די גאָלדענע קייט פון יידישן פאָלק, די יידישקייט פון אונדזערע זיידעס, וואָס זענען געוואָקסן ווי די דעמבעס אַרום די טייכן אוז אָזיערעס פון סוועניציאַנער געגנט.

הייִדוצישוק

דזיקעווינעש, סטויאצישוק, מליגאן

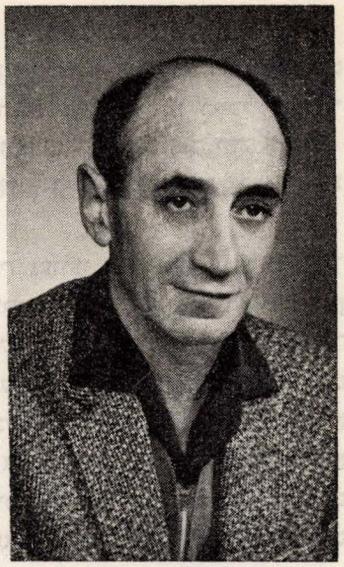

הייִדוצישאק

דזיקעווינעש, סטויאצישאָק, מאליגאן

ויהי... און עס איז געווען א שטאט היידוצישאק, וואס האט זיך געגרויסט נישט בלויז מיט איר אייגענער יידיש־פארוואלצטער וואר, נאר אויך מיט די ארומיקע וואלד־פארוואקסענע שטעטלעך און דערפער, מיט זייערע יידישע פויערים, מיט זייערע בני־תורה און טרוימער פון ציון; מיט די וואס האבן טריי באַרבעט זייערע פעלדער און די, וואס זענען יומם ולילה געזעסן ביים קאַרגן טאג־ליכט, ביים שיין פון נאפט־לעמפ און חלבנע ליכט, געלערנט, פארקלערט שהנלאַנג ביי א חז״ל; מיט זייערע בעלי־עגלות, וואס האבן דווקא ליב געהאט דעם רעש און טומל און מיט זייערע יוגנטלעכע אידע־אַליסטן, וואס זענען אין וואכעדיקע טעג ווי אין חלום ארומגעגאנגען, א, נישט אויף דער בלאטיקער ערד, נאר כמעט ווי איבערן הימל, און זענען עד היום ווי אַ לעגענדע פון אונדז אוועק. ס׳איז אבער ווייט נישט קיין לעגענדע דאס אלץ, וואס ווערט דא דערציילט וועגן זייער הערישן לעבן און קידוש־השמדיקן טויט, ווי עס איז נישט קיין חלום די ערד, אויף וועלכער ס׳איז זייער וויגל געשטאנען, דער הימל, וואס האט זייער אויג אנגעטרונקען מיט ליכט, די לופט, די לאנדשאפט, די שאטנס פון טונקעלן וואלד און דער רעש פון די שטראמיקע טייכן, דאס גאלד פון די אפענע פעלדער, די שטורעמס פונעם שיינענדיקן פרילינג און דער אומעט פון ווינענדיקע הארבסטן, די שטומקייט פון שנייען און ווינטער, דער צער פון אומענדלעכע ווייטן, די געבענטשטע הארוואניע פון אַ גאנצער וואך און דער ברייטער אויפשטראל פון פרייטיק־צונאכטיקע טישן; די ווארעמע לייכטער און דער מאמעס בענטשן, פול מיט רחמים, מיט דער ליבשאפט וואס האט אַלע וועלטן גע־פורמעט, האט זיי געבענטשט מיטן טאטנס געזאנג: שלום עליכם, מלאכי השלום. אַלע — סיי די פשוטע יידן מיט די צעיאכמערטע פנימער, וואס האבן געטראגן דעם פיין פון אלע שקיעות און דעם פלאם פון אלערליי סחורות, פון פארנדיקע בוידן, יארידן פון אלע וואכעדיקע יידישע ריחות, סיי די, וואס האבן הימלען געשפאלטן מיט תורה און תפילה — אלע האבן זיי געגלויבט, אז עס איז פאראן אַ סדר אין דער וועלט, ביז עס איז געקומען די שווארצע נאכט און דאס אלץ אפגעווישט. בלויז די איינצעלנע, וואס זענען לעבנגע־בליבן,, וויינען אויפן חורבן ביי די טייכן פון דער וועלט. יעדע פארצייכענונג איז אַ דערמאנונג אין די גרוילן און וועקט דעם טרויער אויפן דריטן חורבן, פאר אונדז און פאר די קומענדיקע דורות. א, יידן מיינע, קדושים פון היידו־צישאק און סטאיאצישאק, פון מאליגאן, ווידז, מיאר, קאזיאן, קאבילניק און פאסטאוו! געציילטע פון אייערע קינדער זענען לעבנגעבליבן אין פאר־שידענע עקן וועלט און אין וויייטן וואנדער טראגן זיי מיט זיך נישט בלויז דעם שווארצן טרויער און וויי, נאר אויך דעם באגער, אַז זייערע קינדער און קינדס־קינדער זאלן באנעמען די עלית־נשמה פון זייערע זיידעס, זאלן לייענען די פשוטע ווערטער, וואס ווערן דא דערציילט וועגן יענעם לעבן און גרויזאמען אומקום און זאלן פארשטיין, פילן און אַנען, וויפל אין די אותיות ליגן טרערן און וויפל געווייַן.

שמעון קאנץ

יצחק פערליס (יגור)

דאס יידישע הייזוצישאָק

פיר קאַנטיקער מאַרק־פלאַץ, פון וועלכן עס האָבן זיך געצויגן דריי גאַסן און פון זיי עטלעכע קלענערע געסעלעך, די אַזוי גערופענע זאָולקעס. אַזוי האָט אויסגעזען היידוצישאָק.

אינמיטן מאַרק איז געשטאַנען אַ קיילעכיקער קליינער בנין. דער „קלאטשמעס", און אין וויגקל אַ רויִ ווייסע פאַרעלטערטע געביידעס, וועלכע זיינען געווען געבויט פון ליים און פון נישט געברענטע ציגל און זיינען געשטאַנען אַנגעשפאַרט אויף הויכע, קיילעכיקע סלופעס.

זיי האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט שרידים פון עפעס אַ פריצישן הויף, אויף וועמענס באָדן עס האָט זיך, מיט אַסך דורות צוריק, אויסגעבויט דאָס שטעטל.

אַ סך יידישע משפחות זיינען — ווי עס ווייזט אויס — אַנגעקומען אַהער פון די אַרומיקע דערפער נאָך די גזירות אויף די יידישע אַרענדאַטאָרן און שענקערס אין די צאַרישע צייטן.

ווי באַקאַנט האָט מען אין פאַריקן יאָר־הונדערט אַרויסגעטריבן די יידן פון די דערפער. יענע יידן זיינען עס געווען די ערשטע, וועלכע זיינען געקומען זיך באַזעצן אין היידוצישאָק.

זיי האָבן זיך מערסטנס באַשעפטיקט מיט מסחר און קרעמעריי, אָבער מיט דער צייט זיינען אויך צוגעקומען אין שטעטל, וועלכער האָט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געא. א. ביסלעכווייז האָבן זיי געשאַפן דעם יידישן ישוב אין שטעטל, וועלכער האָט פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה געציילט קרוב צו 300 משפחות.

אויפן מאַרק־פלאַץ און אין דיפט־גאַסן איז נישט געווען קיין בוים אויף אַ רפואה. נאָר אין די לעצטע יאָרן האָבן אַ פאָר יידן געפונען פאַר נויטיק צו פאַרפלאַנצן עטלעכע בוימער נעבן זייערע הייזער.

אין די הויפן, הינטער די הייזער, זיינען געווען פרוכט־בוימער און נאָר אייניקע יידישע איינוווינער פלעגן אויך פאַרזייען פאַרשידענע גרינסן אין זייערע גערטנער.

די עלטערע יידן פלעגן דערציילן, אַז די סיבה פון דער גרויסער אָרעמקייט אין בוימער איז געווען, וואָס אַמאָל זיינען אין שטעטל געווען אַ סך ציגן און זיי האָבן פשוט חרוב געמאַכט אַלע בוימער. יעדנפאַלס איך אַליין געדענק נישט, אַז אין אונדזער שטעטל זאָל מען האָדעווען ציגן.

אַ פאָר הונדערט מעטער פון מאַרק איז געווען די אַזוי גערופענע גוישקע גאַס, וווּ עס האָבן געווווינט מערסטנס ליטווינער. דאָרט זיינען געשטאַנען קליינע כאַטעס מיט שטרויענע דעכער, אָבער פאָר יעדן הויז זיינען געווען הויכע בוימער און קליינע, פיין אַרומגעצוימטע, בלומען־גערטנדלעך, וועלכע זיינען געווען אַנגעפיקעוועט מיט פאַרשידענע וווּנדערבאַרע פלאַנצן: געלע און טונקל־רויטע דאַליעס, נאַסטורצעס, מענטע, בלענדיקע באָב און אַרבעס; אַלץ צוזאַמען האָט ממש אויפגעריסן די נאָז מיט דעם מחיה־נפשותדיקן ריח.

אין צווייטן עק שטעטל האָט זיך געפונען גיידישאָק — אַ לאַנגע דאָרפישע גאַס, פול מיט גערטנער און גרינס. דאָרט האָבן געווווינט נאָר אַ צוואַנציק יידישע משפחות, ווי צ.ב. די קאוטניקס, פאטאשניקס א.א.א.

אויסער דעם האָט היידוצישאָק נאָך פאַרמאָגט אַ קיידערשע גאַס, וווּ עס האָבן געווווינט ליטווינער, וויים־רוסן און דער עיקר אַ סך קידרים — טאַטאַרן, וועלכע האָבן זיך באַשעפטיקט מט אויסאַרבעטן פעל און האָבן זיך טאָקע אין דעם פאָך דערווארבן אַ נאָמען פון אויסגעצייכנטע פאַכלייט.

די בתי מדרשים

אין היידוצישאָק זיינען געווען 4 בתי מדרשים: די אַלטע שול, דאָס שטיבל, דער נייער מנין און די שניידערשע קלויז.

די אַלטע שול און דאָס שטיבל זיינען, ווי עס ווייזט אויס, געווען די עלטסטע בנינים אין שטעטל און זייער סטיל איז

געווען ענלעך צום סטיל פון פריצישן בנין אויפן מאַרק.

דער נייער מנין איז שוין געווען געבויט פון האַלץ און דיקע וועגט פון נישט געברענטן ציגל און ליים. די שול איז אויסגעבויט געווארן עטלעכע צענדליק יאָר פאַרן ערשטן וועלט־קריג.

דעם אויבנאַן, לויט דער צאָל פון די מתפללים, האָט פאַרנומען דער נייער מנין. זיינע מתפללים זיינען דווקא נישט געווען פון די פרומע קרייזן. דאָרט האָבן געדאַוונט נאָר אַ פאָר צענדליק יידן פון עלטערן דור, וועלכע זיינען געווען לומדים פון עלטערן שניט און סתם פרומע לייט, ווי צ.ב. לייבע כלוינעס (סאלאמיאק), מענדל גארדאן — דער שיינקער, מענדל יאפע, יאָסל גארדאן, כלוינע גורוויטש א. א.

דער מזרח איז אָבער דאָרט געווען באַעצט מיט אַ סך יונגעלייט, באַלעבעסלעך, וועלכע פלעגן טראָגן פאַרקירצטע מאַדערנע טליתים. זיי זיינען נישט געווען קיין גרויסע מקפידים אין הלכות און מצוות, און פלעגן גיין דאַוונען בציבור בלויז שבת און יום־טוב.

אין נייעם מנין פלעגן פארקומען פון צייט צו צייט אַלע אסיפות פון קהל און די קאַנצערטן פון די דורכפאַרנדיקע חזנים. דאָרט פלעגן אויך האַלטן זייערע דרשות פאַרשידענע מגידים און אַלע שליחים פון קרן היסוד, קרן קימת און אפילו שליחים פון דער הסתדרות פלעגן דאָרטן רעפערירן אויף ציוניסטישע טעמעס.

דער נייער מנין האָט אַלעמען טאַלערירט. אַ דאַנק דער־פאַר קומט נאָר דעם שמש שמואל־איטשע אלספיין, וועלכער איז געווען אַ ליבהאַלער מענטש. אַמאָל איז ער געווען אַ בלאָט גמרא. צווישן די מתפללים אין שטיבל זיינען געווען ר׳ חיים זלמן שאפירא, יאָסל לוריע, מענדל בער אַבעל, שמעון לייב סווירסקי, העשל קורלאנציק, זלמן פאטאשניק א. א.

די שניידערשע קלויז האָט זיך געפונען אין וויזוער גאַס, אין אַ קליין הילצערן שטיבל. דאָרט האָבן געדאַוונט אַלע בעלי מלאכות אָדער סתם נייע, אָנגעקומענע איידעמס אין שטעטל.

דער נוסח פון דאַוונען איז אין דער שניידערשער קלויז געווען אַ ריין מתנגדישער. אין אַלע אָנדערע בתי מדרשים אין שטעטל — אַ חסידישער.

בדרך כלל האָט זיך היידוצישאק געפרעכנט פאָר אַ חסידיש שטעטל. דער נוסח איז געווען לויט חב״ד—ליטע און אַלע האָבן זיך געפרעכנט פאָר ליובאַוויטשער חסידים. ביז אין די לעצטע יאָרן האָבן אַלע געפראַווען די הילולא פון י״ט בכסלו, לזכר דער באַפרייאונג פון רבין ר׳ שניאור זלמן מליאדי.

פון די פוילישע און די גאליציאַנער רביים האָט מען אין היידוצישאק נישט שטאַרק געהאַלטן און אונדזערע חסידים פלעגן רעדן וועגן די רביים — בעלי מופתים ווי וועגן עמי הארצים.

די חסידישע התלהבות איז אין די לעצטע יאָרן שטאַרק געפאַלן און די היידוצישקער חסידים האָבן זיך אַפילו דער־לויבט אַפצוטאָן אַ מעשה ליצנות.

די געשיכטע, וועגן וועלכער מען האָט געפעדט אין דער גאַנצער געגנט, האָט זיך אַפגעשפילט אויף אַזאַ אופן:

קיין היידוצישאק האָט געדאַרפט קומען דער קוידאַנאַוועד דאָס רוב עלטערע יידן און אין נוסח און סדר האָט מען גוט געפילט די שטאַרקע האַנט פון גבאי, שמעון רייכל — דער ציגעלניק, וועלכער איז געווען אַן אַמביציעזער ייד, אַ תקיף, און פלעגט ליב האָבן צו האַלטן די שליטה איבער אַלע קהלשע ענינים.

זיין טראַגשער סוף איז געווען פאָר אים זייער כאַראַק־טעריסטיש. פירנדיק אים צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע יידן קיין פאַליגאַן, האָט זיך פאַרגלוסט אַ ליטווישן באַנדיט אַראָפ־צונעמען פון אים זיין פוטער. זיין איינגעבאָרענע גאווה האָט אים נישט דערלאָזט אריבערצוגיין אויף אַזאַ חוצפה פון אַ שגץ אַן אַ ווידערשטאַנד און ער האָט אים אַראָפגעלאָזט אַ פייערדיקן פאַטש אין פנים. דער ליטווישער כוליגאַן האָט תיכף אויף אים אויסגעשאָסן און שמעון דער גבאי האָט באַצאָלט דערפאָר מיטן לעבן. ער האָט אָבער גערעטעוועט זיין כבוד.

די סאַמע פרומסטע „גוואַרדיע״ פון די חבדניקעס האָט געדאַוונט אין שטיבל. דאָרט האָט מען שטאַרק מקפיד געווען אויפן נוסח, אויף די מנהגים און אריכות פון דער תפילה און נישט אַבי וועמען האָט מען צוגעלאָזט צום עמוד.

בין מנחה למעריב פלעגט מען דאָרט לערנען אַ בלאָט גמרא. צווישן די מתפללים אין שטיבל זיינען געווען ר׳ חיים זלמן שאפירא, יאָסל לוריע, מענדל בער אַבעל, שמעון לייב סווירסקי, העשל קורלאנציק, זלמן פאטאשניק א. א.

די שניידערשע קלויז האָט זיך געפונען אין וויזוער גאַס, אין אַ קליין הילצערן שטיבל. דאָרט האָבן געדאַוונט אַלע בעלי מלאכות אָדער סתם נייע, אָנגעקומענע איידעמס אין שטעטל.

דער נוסח פון דאַוונען איז אין דער שניידערשער קלויז געווען אַ ריין מתנגדישער. אין אַלע אָנדערע בתי מדרשים אין שטעטל — אַ חסידישער.

בדרך כלל האָט זיך היידוצישאק געפרעכנט פאָר אַ חסידיש שטעטל. דער נוסח איז געווען לויט חב״ד—ליטע און אַלע האָבן זיך געפרעכנט פאָר ליובאַוויטשער חסידים. ביז אין די לעצטע יאָרן האָבן אַלע געפראַווען די הילולא פון י״ט בכסלו, לזכר דער באַפרייאונג פון רבין ר׳ שניאור זלמן מליאדי.

פון די פוילישע און די גאליציאַנער רביים האָט מען אין היידוצישאק נישט שטאַרק געהאַלטן און אונדזערע חסידים פלעגן רעדן וועגן די רביים — בעלי מופתים ווי וועגן עמי הארצים.

די חסידישע התלהבות איז אין די לעצטע יאָרן שטאַרק געפאַלן און די היידוצישקער חסידים האָבן זיך אַפילו דער־לויבט אַפצוטאָן אַ מעשה ליצנות.

די געשיכטע, וועגן וועלכער מען האָט געפעדט אין דער גאַנצער געגנט, האָט זיך אַפגעשפילט אויף אַזאַ אופן:

קיין היידוצישאק האָט געדאַרפט קומען דער קוידאַנאַוועד

דער נייער מנין איז שוין געווען געבויט פון האַלץ און דיקע וועגט פון נישט געברענטן ציגל און ליים. די שול איז אויסגעבויט געווארן עטלעכע צענדליק יאָר פאַרן ערשטן וועלט־קריג.

דעם אויבנאַן, לויט דער צאָל פון די מתפללים, האָט פאַרנומען דער נייער מנין. זיינע מתפללים זיינען דווקא נישט געווען פון די פרומע קרייזן. דאָרט האָבן געדאַוונט נאָר אַ פאָר צענדליק יידן פון עלטערן דור, וועלכע זיינען געווען לומדים פון עלטערן שניט און סתם פרומע לייט, ווי צ.ב. לייבע כלוינעס (סאלאמיאק), מענדל גארדאן — דער שיינקער, מענדל יאפע, יאָסל גארדאן, כלוינע גורוויטש א. א.

דער מזרח איז אָבער דאָרט געווען באַעצט מיט אַ סך יונגעלייט, באַלעבעסלעך, וועלכע פלעגן טראָגן פאַרקירצטע מאַדערנע טליתים. זיי זיינען נישט געווען קיין גרויסע מקפי־דים אין הלכות און מצוות, און פלעגן גיין דאַוונען בציבור בלויז שבת און יום־טוב.

אין נייעם מנין פלעגן פארקומען פון צייט צו צייט אַלע אסיפות פון קהל און די קאַנצערטן פון די דורכפאַרנדיקע חזנים. דאָרט פלעגן אויך האַלטן זייערע דרשות פאַרשידענע מגידים און אַלע שליחים פון קרן היסוד, קרן קימת און אפילו שליחים פון דער הסתדרות פלעגן דאָרטן רעפערירן אויף ציוניסטישע טעמעס.

דער נייער מנין האָט אַלעמען טאַלערירט. אַ דאַנק דער־פאַר קומט נאָר דעם שמש שמואל־איטשע אלספיין, וועלכער איז געווען אַ ליבהאַלער מענטש. אַמאָל איז ער געווען אַ בלאָט גמרא. צווישן די מתפללים אין שטיבל זיינען געווען ר׳ חיים זלמן שאפירא, יאָסל לוריע, מענדל בער אַבעל, שמעון לייב סווירסקי, העשל קורלאנציק, זלמן פאטאשניק א. א.

די שניידערשע קלויז האָט זיך געפונען אין וויזוער גאַס, אין אַ קליין הילצערן שטיבל. דאָרט האָבן געדאַוונט אַלע בעלי מלאכות אָדער סתם נייע, אָנגעקומענע איידעמס אין שטעטל.

דער נוסח פון דאַוונען איז אין דער שניידערשער קלויז געווען אַ ריין מתנגדישער. אין אַלע אָנדערע בתי מדרשים אין שטעטל — אַ חסידישער.

בדרך כלל האָט זיך היידוצישאק געפרעכנט פאָר אַ חסידיש שטעטל. דער נוסח איז געווען לויט חב״ד—ליטע און אַלע האָבן זיך געפרעכנט פאָר ליובאַוויטשער חסידים. ביז אין די לעצטע יאָרן האָבן אַלע געפראַווען די הילולא פון י״ט בכסלו, לזכר דער באַפרייאונג פון רבין ר׳ שניאור זלמן מליאדי.

פון די פוילישע און די גאליציאַנער רביים האָט מען אין היידוצישאק נישט שטאַרק געהאַלטן און אונדזערע חסידים פלעגן רעדן וועגן די רביים — בעלי מופתים ווי וועגן עמי הארצים.

די חסידישע התלהבות איז אין די לעצטע יאָרן שטאַרק געפאַלן און די היידוצישקער חסידים האָבן זיך אַפילו דער־לויבט אַפצוטאָן אַ מעשה ליצנות.

די געשיכטע, וועגן וועלכער מען האָט געפעדט אין דער גאַנצער געגנט, האָט זיך אַפגעשפילט אויף אַזאַ אופן:

קיין היידוצישאק האָט געדאַרפט קומען דער קוידאַנאַוועד

רבי, ר' נחומטשע פערלאוו. אונדזערע חסידים האבן געמאכט אלע הכנות, געגרייט א שיינעם טיש מיט כל טוב, געצונדן ליכט אין די פענסטער און געפארן צו דער באן אים מקבל פנים זיין. אבער דער רבי איז אין יענעם אוונט נישט געקומען.

דער עולם חסידים האט זיך אבער נישט פארלוירן, האט זיך ארויסגעזעצט אין די שליטנס און איז צוריקגעפארן אין שטעטל מיט געזאנג און באגייסטערונג, ווי עס ווארט גאר־נישט פאסירט און כלומרשט אז דער רבי פארט אויך מיט זיי. איידער מען האט זיך ארומגעזען, אז דער רבי איז נישט געקומען, זיינען שוין די גוטע זאכן און די משקאות פון די טישן פארשוווינדן. די חסידים האבן אויפן גוטן צובייסן נישט מווהר געווען.

אין א פאר טעג ארום איז דער רבי באמת געקומען, אבער דאן זיינען די חסידים נאר געזעסן ארום טיש און געהערט תורה, געזונגען חסידישע ניגונים, אבער צו שיריים האט מען זיך שוין נישט געכאפט.

די עקאנאמישע לאגע

מיט צוויי זאכן האט זיך היידוצישאק קונה שם געווען אין דער געגנט: מיט איר מסחר און מיט איר ליצנות. היידו־צישקער פלאקס־סוחרים און היידוצישקער כת ליצנים זיינען געווען א שם דבר אין דער גאנצער סביבה.

דער סדר איז געווען אזא: ווינטער האט מען זיך פאר־נומען מיטן מסחר פון פלאקס און זומער מיט ליצנות.

בדרך כלל האבן די צענדליק קראמען געפוסטעווועט אין היידוצשאק כמעט א גאנצע וואך. די קרעמער פלעגן זיצן אויף די בענקלעך און לייענען א צייטונג אדער א ספר אדער סתם קוקן אין דער בריייטער וועלט ארויין.

זייער פדיון איז געווען אויסגעשטעלט נאר אויפן מארק־טאג, וועלכער איז פארגעקומען יעדן דאנערשטיק. הונדער־טער פויערים פלעגן אנפארן און זיך אויסשטעלן סיי אויפן מארק־פלאץ און סיי אין אלע שכנותדיקע גאסן.

די פויערים האבן פארקויפט פארשיידענע לאנדווירט־שאפטלעכע פראדוקטן, אבער די הויפט ארטיקלען זיינען געווען: פלאקס, חבואה, קארטאפל, פעל, חזיר־האר א.ד.גל.

נאכן פארקויפן זיינע פראדוקטן האט דער פויער זיך ארויסגעלאזט מיט די מזומנים איבער די קראמען איינקויפן סחורה און דרך אגב, זיך אויך גוט אנשיכורן אין די שענקען.

די זומערדיקע מערק, ווען דער פויער איז געווען פאר־נומען מיט זיין פעלד־ארבעט, זיינען געווען מערסטנס גאנץ „שוואכע". גרויסע מערק זיינען פארגעקומען נאר אין הארבסט און אין ווינטער. דער גרעסטער פדיון פלעגט זיין אין הארבסט, ווען דער פויער האט געמוזט אייגקויפן אלע זיינע נויטיקע זאכן פאר ווינטער. די יידישע קרעמער פלעגן דאן גוט לייזן פאר בגדים, שטיוול, כלים א.א.וו. אין אזעלכע טעג האט געהערשט אין שטעטל א שרעקלעכע מהומה און, אן א גוזמא, טויזנטער מענטשן פלעגן טאפטשען אין דער טיפער און געדיכטער בלאטע.

אין אלגעמיינעם טומל פלעגן זיך באזונדערס אויס־צייכענען די לאנג־בערדיקע „פאניעס", די פארשידענע בייגל־פארקויפער, די צענדליקער „מציאות"־פארקויפער און די גאלאנטעריישטשיקעס.

אט די אלע מארק־קרעמער פלעגן אנפארן קיין היידו־צישאק פון דער גאנצער סביבה און אפילו פון די ווייטסטע מקומות. זיי האבן געהאט א מנהג צו פארקויפן זייערע סחורות בקולי־קולות און פלעגן דערביי שרייען און אויסרופן אלע מעלות, מיט וועלכע זיי צייכענען זיך אויס. דער עיקר פלעגן זיי, פארשטייט זיך, באווייזן, אז עס איז א גרויסע מציאה, שפאט ביליק, האלב אומזיסט, און פיל פויערים האבן זיך טאקע גלאזט אייגרעדן און געכאפט די מציאות.

זיי אלע זיינען, ווי געזאגט, געווען נאר פרעמדע, אנ־געפארענע קרעמער. דער גרעסטער טייל פון די היידוצישקער יידן האבן זיך מתפרנס געווען פונעם האנדל מיט איין וויכ־טיקן פראדוקט. דאס איז געווען פלאקס.

דער פלאקס־האנדל איז געווען דער ווירטשאפטלעכער פונדאמענט פון שטעטל. די סיבה איז געווען, וואס דער פלאקס פון היידוצישקער געגנט איז געווען זייער גערוטן און פון אן אויסגעצייכנטער קוואליטעט. מען האט אים געפאדערט אין די ווייטסטע מקומות און מען פלעגט אים עקספארטירן אפילו קיין אויסלאנד.

די היידוצישקער יידישע פלאקס־סוחרים זיינען געווען באקאנט אין אלע שטעטלעך ארום און זיי פלעגן טאקע איינטיילן די וואך אזוי, אז זיי זאלן קענען באזוכן אומעטום.

יעדן מאנטיק פלעגט מען פארן קיין פאסטאוו, דינסטיק — קיין ווידז, מיטוואך — קיין סווענציאן אדער קאזיאן און נאר דאנערשטיק איז מען געווען ביי זיך אין דער היים.

זומער איז מען ארומגעפארן מיטן וואגן און ווינטער מיטן שליטן און אזוי האט מען געוואנדערט פון מארק צו מארק, כדי מפרנס צו זיין בכבוד די משפחה.

דעם פלאקס האט מען געברענגט קיין היידוצישאק און דאן האט מען אים געדארפט מאגאזינירן, סארטירן, באארי־בעטן, פאקן און צום סוף אפשיקן צו די גרויסע עקספארטערן. אזוי ארום האבן ביי דער פלאקס־באשעפטיקונג געפונען פרנסה נישט נאר הענדלער און ארבעטער נאר אויך צענ־דליקער אנגעשטעלטע, קאנטארשטשיקעס, בוכהאלטערן, פורמאנעס, טרעגער, פאקער א.א.וו.

הינדערטער מענטשן האבן דערביי געארבעט כמעט א גאנצן ווינטער. דערפאר האט היידוצישאק געשמט אין אונ־דזער געגנט אלס פרנסה־שטעטל און די ווירטשאפטלעכע לאגע איז טאקע אין דער ערשטער צייט נישט געווען קיין שלעכטע.

די היידוצישקער פלאַקס־סוחרים זיינען געווען אייג־געטיילט אין פאַרשידענע קאַטעגאָריעס:

1) סוחרים, וועלכע האַנדלען אויף אייגענער האַנט און זיינען פאַרבונדן דירעקט מיט אויסלענדישע פירמעס;

2) „פראסלערס", פאַרמיטלער, וועלכע קויפן פאַר די גרעסערע סוחרים;

3) „קלינגערס", וועלכע ברענגען די פויערים צום פאַר־קויף־פונקט, דינגען אויס דעם פריז און באַקומען זייער שכר־טרחה לויט דער מציאה.

דער סעזאָן פון פלאַקס־מסחר האָט זיך געצויגן פון נאָך די יום־טובים ביז פסח. אין משך פון דעם סעזאָן זיינען אַלע, קינד און קייט, געווען שטאַרק פאַרנומען און אַפילו 13—14 יאָריקע יינגלעך זיינען געווען אַריינגעטאָן אין מסחר און געוואָלט פאַרדינען וויפיל עס האָט זיך געלאָזט, אַבי צו העלפן די עלטערן און פאַרלייכטערן זיי דעם קאַמף פאַר דער פֿרנסה.

די צייט צווישן פסח און די ימים טובים איז געווען אַ רואיקע. דער עולם האָט זיך דאָן אויסגעטאָן אַביסל פון מסחר און געשעפטן און זיך אָפּגעגעבן אַנדערע פראַגן.

די גרויסע סוחרים האָבן דאָן געמאַכט אַלע הכנות צום נייעם סעזאָן. זיי האָבן אויסגעליפערט די פויערים סופּער־פאָספאָט און אויך דערביי נישט שלעכט פאַרדינען.

אָבער נאָך אַלעמען איז געווען אין שטעטל שטיל און מען האָט גאָנץ אָפט געקאָנט זען ווי יונגעלייט זיצן אינמיטן העלן טאָג אויף די בענקלעך אין מאַרק, טוען גאָרנישט און טרייבן סתם ליצנות.

דאָס איז געווען דער אַזוי־גערופענער סעזאָן פון „אוגער־קעס, פרישע קאַרטאָפל און מילכיקס" און אין דער צייט האָבן אַלע זיך אויך פאַרנומען מיט פאַרטייען און פאָליטיק.

אַ פיל שווערער לעבן אין עקאָנאָמישן זין האָבן געהאַט די בעלי־מלאכות, דער עיקר די שניידער און שוסטער. אויף זיי האָט דער אויפשטייג פון מסחר אין שטעטל געהאַט אַ פאַרקערטע השפעה. דער עולם האָט פשוט אויפגעהערט זיך צו נייען בגדים און שיך אין שטעטל. מען האָט געזוכט די לעצטע מאָדע און געפאָרן אַלץ איינקויפן אין ווילנע.

די בעלי מלאכות האָבן ביסלעכווייז פאַרלוירן אַלע זייערע קליענטן און פשוט נישט געהאַט פונוואַנען צו צייען אויף חיונה.

אַזוי אַרום האָבן זיך אין אונדזער שטעטל געשאָפן צוויי קלאַסן און אָט דער פּראָצעס האָט זיך אַנטוויקלט אין גאַנץ שאַרפע פאָרמען ערב דער צווייטער וועלט־מלחמה.

✡

אין ערשטן וועלט־קריג איז פאַרגעקומען דער באַקאַנטער גירוש פון די היידוצישקער יידן. אויסער צווויי משפחות זיינען אַלע יידן אַרויסגעשיקט געוואָרן פון שטעטל מיט דער טענה, אַז זיי געפינען זיך צו נאָענט פון פראָנט. די גויים האָט מען אָבער נישט פאַרשיקט.

עס זיינען גלייך געשאָפן געוואָרן פאַרשידענע קאָמי־טעטן, וועלכע האָבן איינגעאָרדנט די אַרויסגעטריבענע יידן אין די אַרומיקע שטעטלעך פון ליטע. נאָכן סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די לאָגע פון אונדזער געגנט ווייט נישט געווען קיין סטאַבילע. די מאַכט האָט זיך געביטן יעדן מאָנאַט און אַמאָל אַפילו יעדע וואָך.

פאָליאַקן, באַלשעוויקעס, ליטווינער און ווידער פאָליאַקן. נאָכדעם איז געקומען די אַזוי־גערופענע „מיטל־ליטע", וועלכע איז געשאָפן געוואָרן דורך געזעראָל זשעליגאָווסקי און האָט זיך סוף־סוף אָנגעשלאָסן אָן פּוילן.

ביסלעכווייז האָבן זיך די יידן אָנגעהויבן צוריקקערן און אנשטאָט די אָפּגעברענטע הילצערנע הייזער האָבן זיי אויס־געבויט צווויי־גאַרנדיקע בנינים פון רויטע ציגל און אזוי אַרום רעסטאָווירט זייער לעבן און פונדאָסניי אָנגעקניפט די אַלטע באַציאונגען מיט די אַרומיקע גויים.

צוליב דער ספּעציעלער עטנאָגראַפישער סטרוקטור פון אונדזער געגנט, האָבן זיך ביי אונדז נישט געמערקט די סימנים פון אויפשטייגנדיקן אַנטיסעמיטיזם, וועלכער האָט געבושעוועט אין פוילן אין די ערשטע יאָרן פון איר עק־זיסטענץ.

די קליינע צאָל פאָליאַקן אין שטעטל איז באַשטאַנען הויפּטזעכלעך פון באַאַמטע. זיי זיינען געווען צופרידן, וואָס די היגע מיעוטים (ליטווינער, ווייסרוסן־אוניטן, רוסן און טאַטאַרן) האָבן זיי נישט געטשעפעט און זיי פלעגן זיך אפילו חברן מיט די יידן. די יידישע באַפעלקערונג האָט געלעבט מיט דער אילוזיע פון בטחון און סטאַביליטעט.

אַלס קינדער האָבן מיר ליב געהאַט זיך צו שפּילן אין די פאַרלאָזטע אקאָפעס און איבערהויפּט פלעגן מיר אָפט גיין צום דייטשן מיליטעריש בית־עולם, ווו מיר פלעגן פאַר־ברענגען שעהן ביים לייענען די אויפשריפטן אויף די הונ־דערטער קברים.

מיר האָבן געהערט ווען די מיליאָנען קרבנות פון דער מלחמה, וועגן די מגפות און דעם הונגער און וועגן דעם, אַז די וועלט איז קליגער געוואָרן און אַז מער וועלן קיין מלחמות נישט זיין. מיר האָבן זיך אויך אָנגעשטעקט מיטן בטחון פון די עלטערע און עס איז אונדז געווען אָנגענעם צו טרוימען און האָפן, אַז אַזוי וועט זיין.

דאָס גענפיל פון סטאַביליטעט האָט געווירקט, אַז די יוגנט האָט זיך געריסן צו מעשים און צוזאַמען מיטן אויפבוי פון די חורבות האָבן זיי אָנגעהויבן באַנייען דאָס גענזעל־שאַפטלעך־קולטורעלע לעבן אין שטעטל.

די בתי מדרשים און חדרים האָבן מער נישט פאַרנומען קיין אָרט ביי דער יוגנט און איר האָט געצויגן צו אַ נייַ לעבן, צו נייַע געדאַנקען און נייַע אידעאַלן.

די ישועה איז געקומען פון דעם גרויסן יידישן צענטער, פון וועמען אַלע אַרומיקע שטעטלעך האָבן געצויגן זייער קולטורעלע יניקה, פון ווילנע.

אין די ערשטע יאָרן נאָכן וועלט־קריג האָט זיך אין ווילנע אַנטוויקלט אַ גרויסע נעץ פון יידישע פאָלקס־שולן און גימנאַזיעס מיט דער יידישער אונטערריכטס־שפּראַך, אַ יידישער לערער־סעמינאַר, אַ טעכניקום, פראָפעס־אָנעלע אַרט־שולן א. א.

אָט די דאָזיקע קולטור־באַוועגונג האָט געהאַט אַ קאָלאָסאַלע השפּעה אויף דער גאַנצער פראָווינץ און, פאַרשטייט זיך, אויך אויף היידוצישאק.

ווילנע איז אויך געווען דער צענטער פון פאַרשידענע קאָמיטעטן און אַרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן אַנטוויקלט אַ בריי־פאַרצווייגטע הילפס־אַרבעט אויף דער פראָווינץ, ווי צ. ב.: יעקאפא, אזע, קאָאָפעראַטיווע פאָלקס־בענק א.ד.גל..

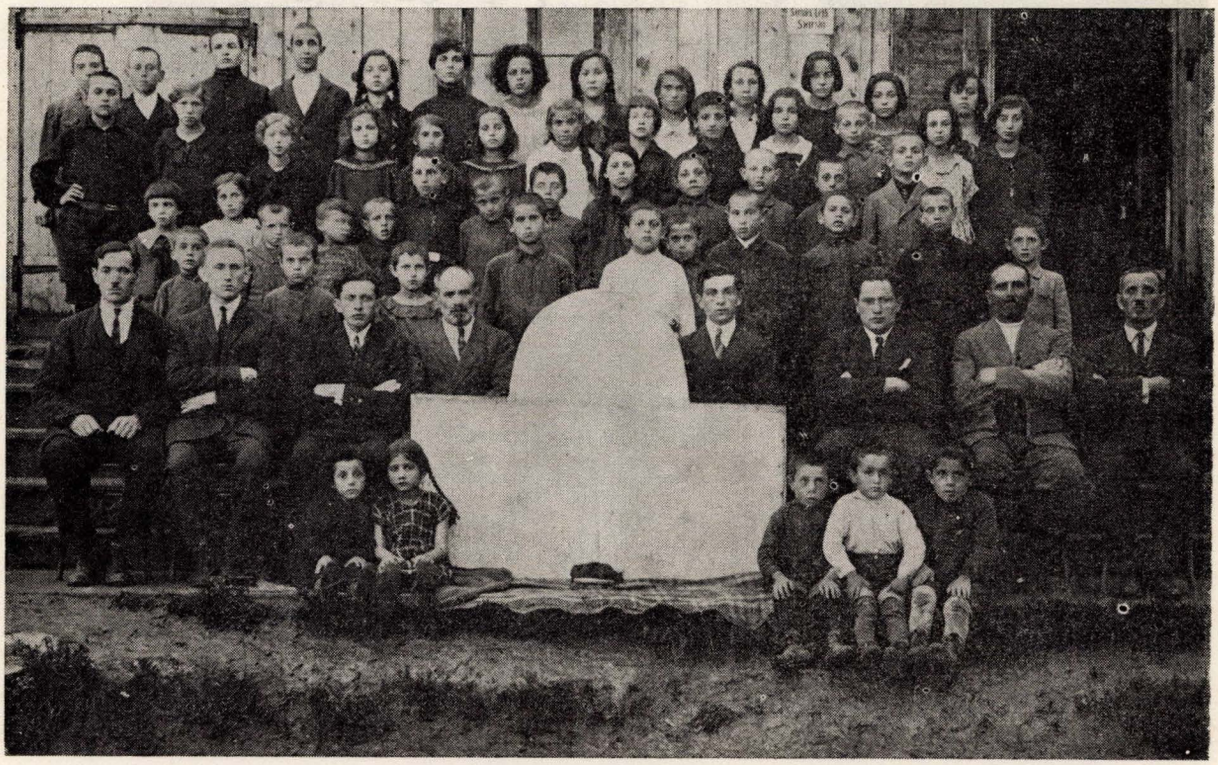
די פירער און עסקנים פון אָט די אַלע אינסטיטוציעס זיינען געווען גוטע, איבערגעגעבענע פאָלקס־מענטשן, וועלכע האָבן געהאַט פראָגרעסיווע אַנשויאונגען און האָבן געגלויבט, אַז נאָר די יידישע וועלטלעכע שול וועט קענען באַנייען די נאַציאָנאַל־קולטורעלע דערציאונג פון יונגן יידישן דור. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז די אַלטע האַלב־רעליגיעזע לעבנס־פאָרמען פון פאַר דער מלחמה, האָבן אינגאַנצן פאַרלוירן זייער השפּעה אויפן יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן און מען דאַרף זוכן נייע וועגן, כדי איינצופלאַנצן די ליבע צום יידישן פאָלק און צו דער יידישער קולטור ביי דער יידישער יוגנט.

די ווילנער געזעלשאַפטלעכע טוער זיינען אַרומגעפאָרן איבער דער פראָווינץ און האָבן פאַרשפּרייט זייערע אידעען און געדאַנקען צווישן די יידישע פאָלקס־מאַסן. אומעטום זיינען געגרינדעט געווארן יידישע שולן און — פאַרשטייט זיך — אַז היידוצישאק איז נישט אָפּגעשטאַנען און אויך ביי אונדז איז אַנטשטאַנען אַ יידיש־וועלטלעכע שול.

אין אירע ערשטע יאָרן האָט די שול נישט געהאַט קיין שום פאָליטישן אונטערשלאָק און אירע אָנפירער האָבן תמימותדיק געגלויבט, אַז יידישע קינדער דאַרפן לערנען אין אַ וועלטלעכער שול, וועלכע איז באַפרייט פון די אַלטע אָפּוטרופּסים, ווי רבנים, גבאים, מלמדים א.א.וו. זיי האָבן געהאַלטן, אַז אַזאַ שול דאַרף זיין אין דער מוטער־שפּראַך פון אונדזערע קינדער, דאָס הייסט, אַז די אונטעריכטס־שפּראַך מוז זיין יידיש.

נאָר אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָבן זיך אין די וועגט פון די יידישע פאָלקס־שולן אַריינגעריסן פאָליטישע טענ־דענצן און זיי זיינען אין די גרויסע שטעט געוואָרן נעסטן פון בונדיזם און קאָמוניזם.

די אידעאָלאָגיע פון דער שפּעטערדיקער יידישער שול

בית הספר „תרבות" 1925

ראָזע קוריצקי, נחמה אַבעל, רבקה לאָפידע, רחל ברוידע, חנה מאַצקין, חוה גיטליץ, שיינע כץ, ראָכע מלכה אַבעל, שיינע וואָלאָצקי, — זלמן קוטניק, שבתאי אַבעל, — — — — זעלדע סווירסקי, תרצה פערעוואָזניק, — דאָבע גיטליץ, — — — בתיה קוטניק, ביילע קוטניק, הלל וואָלאָצקי, לאָווקע קאַנפער, פנחס מאַצקין, משה אַבעל, מיכאל פערעוואָזניק, חנה סווירסקי, געגדל, — — — — שלמה יאכעלמאָן, — — — — — — — — נחמן אבעל, גרשון כץ, — — — אביגדור דאָן, יעקב סווירסקי, לערער, אליהו וואָלאָצקי, יוסף גיטליץ, לערער לאָכאָוויצקי, — הענעך קוטניק, חיים פערעוואָזניק, — — טייבע כץ, רישע אַבעל.

איז געווען אַ מין משונהדיקער מישמאַש פון פאַרשידענע פאַליטישע אַנשויאונגען, ווי פאלקיזם, בונדיזם, דעמאָקראַטיזם, און קאָמוניזם. מיר האָבן דאָס אַלץ צוזאַמען אַ נאָמען געגעבן מיטן פילזאָגנדיקן אויסדרוק: יידישיזם.

דער יידישיזם האָט אין דער אמתן קיין שום אייגנהייט לעכע, פאָזיטיווע אידעאָלאָגיע נישט געהאַט; ער איז אַבער געווען קעגן ציוניזם, קעגן ארץ ישראל און קעגן העברעיש.

די ערשטע לערער פון דער יידישער שול זיינען מערסטנס געווען שרידים פון דער גרויסער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד. אַ גרויסער טייל פון זיי זיינען געווען בונדאָוצעס, עסערראָוצעס, סיימיסטן, זייער ווויילע און איבערגעגעבענע מענטשן, אָבער האָבן געהאַט אַ פולשטענדיקע נעגאַטיווע באַציאונג צו אַלץ, וואָס שמעקט מיט ארץ ישראל, ציוניזם און העברעיש. דער דאָזיקער פאַקט האָט שטאַרק אויפגערעגט די ציוניסטישע קרייזן און זיי האָבן זיך אַנגעהויבן קעגן די דאָזיקע אַנטי־נאַציאָנאַלע און אַנטי־ציוניסטישע דערציאונג־מעטאָדן.

דערווייל האָבן זיך צוריקגעקערט קיין היידוצישאָק די אַרויסגעטריבענע יידישע משפחות, וועלכע האָבן אין די מלחמה־יאָרן געווינט אין קאָוונער ליטע. זיי האָבן געבראַכט צו אונדז אין שטעטל די געדאַנקען און אידעאַלן פון דער דאמאָלסדיקער ציוניסטישער און העברעישער „שטורם און דראַנג" עפאָכע אין ליטע.

איינער פון די הויפט־אָנפירער אין די ציוניסטישע קרייזן איז געווען דער סטודענט ירחמיאל כ"ץ, וועלכער האָט נישט געגעבן קיין רו, האָט נאָך גרויסע שווערקייטן דורכגעבראַכן דאָס אייז און האָט געגרינדעט אין היידוצישאָק אַ „תרבות"־שול און איז אויך געווען איר ערשטער לערער.

גלייך אין ערשטן טאָג פון איר עקזיסטענץ האָט די „תרבות"־שול געדאַרפט אָנהויבן אַ שווערן, פאַרעקשנטן קאַמף, ממש אויף „לעבן און טויט", מיט דער יידישיסטישער שול.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך באַלד צעטיילט אין צוויי לאַגערן און די מחלוקת איז געווען זייער אַ שארפע. אין אַ סך משפחות האָט דער קאַמף צעשטערט דעם שלום־בית און עס האָבן זיך אָנגעהויבן קריגעריין אפילו צווישן קינדער און עלטערן, צווישן ברידער און שוועסטער.

די קריגעריין צווישן די יידישיסטן און די ציוניסטן

אַ גרופּע שילער פון בית־הספר „תרבות" 1932

חיים ישראל סווירסקי, אפרים שאפירא, נחמן אָבעל, משה אָבעל, טשערנאָצקי הירש, פערעוואָזניק מיכאל, אבעל שלום, ברייגע ולייכהאַר, תרצה פערעוואָזניק, חיים גאַרדאָן, צעפּעלעוויטש יוסף, שלמה יאכעלמאן, פּאַטאַשניק ישראל, ברכה זייגער, אריה וואָלאָצקי, חוה גיטליץ, רבקה ברוידע, זהבה טשערנאָצקי, שמואל פערלים, זעלדע סווירסקי, לייב לאַפידע, אליהו לובאָצקי, עטל אָבעל, יהודית אָבעל, חנה פערלים, טייבע קאַנפער, יהודית זייגער — — עזרא שאפירא, חנה סווירסקי, גיטל יאָפע, ראובן גינזבורג, — — — יהודית אָבעל, גיטל לאַפידע, טייבע ברוידע, פעסע גערשטיין, בערל יכילטשיק.

האבן דערמאנט דעם אלטן קאמף, וועלכער האט זיך אמאל געפירט צווישן די חסידים און די מתנגדים. ער איז געווען שארף, פארביסן און האט אנגעהאלטן, אין פארשידענע פאר־מען, ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

די ווירקלעכקייט פון די דרייסיקער יארן האט איבער־געווויגן די וואגשאל לטובת דער „תרבות"־שול און מען קען זאגן, אז זי האט געווונען דעם קאמף.

עס איז ביזן היינטיקן טאג צו באוווונדערן די קאלאסאלע כוחות און די ריזיקע דינאמישקייט, וואס האבן ארויס־געשפראצט פון יענעם קליינעם, ארעמען און וויסטן באדן אין אונדזער שטעטל.

די שול האבן זיך געפונען אין בנינים, וועלכע זיינען געווען מער ענלעך צו חורבות ווי צו הייזער. זיי האבן נישט פארמאגט קיין שום עקאנאמישן פונדאמענט פאר זייער עקזיסטענץ. עס זיינען נישט געווען קיין שום לערן־ביכער אדער מאפעס. די לערער פלעגן חדשים לאנג נישט באקומען קיין געהאלט.

פון דער צווייטער זייט איז אין שטעטל געווען א שיינע פוילישע רעגירונגס־שול, וועלכע איז געווען גרייט אויפ־צונעמען צו יענער צייט יידישע קינדער. אן שכר לימוד, און פונדעסטוועגן האט אהין נישט אריינגעשמעקט קיין איין יידיש קינד.

סיי די יידישע און סיי די העברעישע שול האבן עקזיס־טירט פון דריי מקורות: שכר־לימוד פון די עלטערן, פאר־שטעלונגען און פון נישט דערצאלטן געהאלט פאר די לערער...

די פארשטעלונגען פלעגן ארגאניזירט ווערן עטלעכע מאל אין יאר און יעדע שול האט געהאט איר באזונדערן דרא־מאטישן קרייז.

די רעפעטיציעס פלעגן דויערן עטלעכע וואכן און ווען מען איז שוין געווען גוט צוגעגרייט, פלעגט מען דינגען א זאל און אנהויבן פארקויפן בילעטן.

אלס זאל האט צוערשט געדינט די שניידערשע קלויז. שפעטער איז מען אויעק צו אדאם קורצין אין דער גויישקער גאס און דערנאך אין קלייט פון מאיר אהרון רייכל. אין די לעצטע יארן פלעגט מען אויך אפט דינגען דעם זאל פון פוילישן „סטזשעלעץ".

בדרך כלל אז די ציוניסטן האבן ארגאניזירט א פאר־שטעלונג, זיינען די יידישיסטן נישט אפגעשטאנען און תיכף אויך איינארדענען און פארקערט. אויב ביידע צדדים פלעגן צווישן זיך נישט דורכקומען, זיינען אין איין אוונט אייג־געארדנט געווארן צוויי ספעקטאקלען און די קאנקורענץ האט געברענגט גרויסן שאדן ביידע צדדים.

פון קינסטלערישן שטאנדפונקט זיינען די טעאטער־פארשטעלונגען געווען זייער שוואכע און האבן נישט פאר־מאגט קיין גרויסע כוחות. דאס פובליקום האט אבער דאך געהאט הנאה און אנגעקוואלן פון נחת.

נאך די פארשטעלונגען פלעגט מען באזוכן דעם בופעט, טאנצן, דורכפירן א לאטעריע און צו די גאר באליבטע אטראקציעס האט אויך געהערט די פלי־פאסט. דאס אלץ האט אריינגעטראגן זא גאנץ באדייטנדע הכנסה, וועלכע האט געהאלפן ראטעווען די שולן פון זייערע שטענדיקע קריזיסן.

א באזונדערן חן האבן פארמאגט די קינדער־אוונטן, וועלכע פלעגן פארקומען לכל הפחות צוויי מאל אין יאר: חנוכה און פורים. די „תרבות־שול" פלעגט פארשטעלן אין העברעיש און מערסטנס אויך אויף אן ארץ־ישראלדיקע אדער היסטארישע טעמע. הגם דער עולם האט ווייניק פארשטאנען, האבן דאך אלע געקליבן נחת פון שפרודלדיקן העברעיש, וואס האט אזוי לעבעדיק און פליסיק געקלונגען אין די קינדערשע מיילער.

די טעמעס פון דער יידישער שול זיינען געווען גאר אנדערע. זי פלעגט זיך אפגעבן מיט איינארדענען א מענדעלע־אוונט, א פרץ־אקאדעמיע אדער אפילו א רעפעראט וועגן דער טשערנאוויצער קאנפערענץ.

צוליב דעם אויפשטייג פון פוילישן אנטיסעמיטיזם איז איינגעזונקען דער עקאנאמישער פונדאמענט פון יידישן לעבן. דער באדן האט זיך ממש ארויסגעגליטשט פון אונטער די פיס פון דער יידישער באפעלקערונג.

אין אט דעם מצב האט די יוגנט, וועלכע האט זיך דער־צויגן אין יידישיסטישן גייסט, נישט געווסט וואס צו טאן און ווהין צו גיין.

די אביטוריענטן פון דער העברעישער שול האבן זיך אין דער הינזיכט געפילט אסך גליקלעכער, ווייל זיי האבן געהאט א ציל אין לעבן. זיי זיינען אלע געווען ארגאניזירט אין די ציוניסטישע יוגנט־ארגאניזאציעסאין „החלוץ", „החלוץ הצעיר" און „השומר הצעיר". זייער אידעאל איז געווען עולה צו זיין קיין ארץ ישראל און דארט אינגאנצן ענדערן זייער לעבנס־שטייגער, איבערגיין צו פראדוקטיוע ארבעטן.

געטרייע אט די פרינציפן זיינען צענדליקער בחורים און מיידלעך זיך צעפאלן אויף הכשרה אין וואלין, ביאליסטאקער געגנט און אין ווייטן פוילן. דארט האבן זיי זיך געטראפן מיט דער הארטער יידישער ווירקלעכקייט און זיך צוריק־געקערט קיין היידוצישאק מיט א פיל ברייטערן קוק אויפן יידישן לעבן און מיט א פעסטן באשלוס צו פארלאזן דעם גלות און דאס שטעטלשע אויסזיכטלאזע לעבן.

אזוי ארום האבן די „החלוץ"־ארגאניזאציעס אריינגעבלאזן נייעווינטן אין די אפגעשטאנענע שטעטלעך און האבן דער־פילט א גרויסע רעוואלוציאנערע מיסיע פאר דער יידישער יוגנט.

די עליה פון יעדן חלוץ איז געווארן איינע פון די וויכטיקסטע געשעענישן אין לעבן פון אונדזער קליין־שטעטל.

זי האָט באַוויזן אַ ראַדיקאַלע לייזונג פאַר דער יוגנט ווי אויך פֿאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג.

אָט די קאָלאָסאַלע רעוואָלוציע איז זיך שווער פאַרצושטעלן אָן דער העברעישער שול, אָן די איבערגעגעבענע לערער פון דער „תרבות"־שול און אָן דער דערציאונג, וועלכע איז געווען אָנגעזאַפּט מיט ליבע צו ארץ ישראל און צו דער יידישער פאַרגאַנגענהייט.

✡

אַ חוץ די צעטיילונג צווישן ציוניסטן און יידישיסטן איז אין אונדזער שטעטל געווען נאָך אַ גאַנץ אַנדערע צעטיילונג. עס איז געווען אין שטעטל א רב, אַ שוחט, א סך כלי קודש, אַ קאראבקע אויף הייוון, אַן אַרענדע אויפן בית המרחץ, אַ קאראבקע אויף שחיטה (כך וכך פאַר אַ גסה און כך וכך פאַר אַ דקה) און אַ לעגאַליזירטע יידישע קהילה.

די קהילה האָט אויך פאַרמאָגט אירע נכסים: אַ באָד, אַ בוינע, אַ בית הקברות און אַ שטח ערד. זי האָט געדאַרפט קאָלקולירן אירע הכנסות און הוצאות און געהאָט תמיד חשבונות מיטן רב און, להבדיל, מיטן בעדער. גאָר אָפּט האָט זי זיך אויך געמוזט משפטן און פון צייט צו צייט פלעגן די באַעוולטע אויך אַ קלאַפּ טאָן אין בלעמער און מעכב זיין די קריאה.

אין היידוצישאָק איז געווען אַ גמילות חסדים־קאַסע, וועלכע האָט געטיילט אָן־פּראָצענטיקע הלוואות אָרעמע בעלי מלאכות און קליינע קרעמער און עס איז אויך געווען אַ פּאָלקס־באַנק און אַ ספּאָרט אָרגאַניזאַציע.

די יידישע קהילה האָט אויך געדאַרפט זאָרגן פאַר דער פּאזשאַרניע, פאַר די פייערלעשער, וועלכע זיינען געווען דורכאויס יידן, און זייער באָזע איז טאָקע געווען אויפן שול־הויף.

פון צייט צו צייט האָט מען אויך געדאַרפט זאָרגן וועגן די באַציאונגען מיטן וואָיט פון דער גמינע און מיטן פּאָליציי־

פֿ׳טבאָל מאַנשאַפֿט 1928
לינקס אויף רעכטס: קוריצקי מענדל, גורוויטש יהודה, אבעל זלמן, וואָלאָצקי יונה, אבעל נחמן, סווירסקי חיים, פערעוואָזניק בן־ציון, קאָרלין יהושע, יאפע אברהם, שמידט בערל, טשאָק משה, פּאָטאָשניק שמואל, יאפע גרשון.

קאָמענדאַנט. עס איז געווען אַ זונטיק־רו־געזעץ און עס פלעגן זיך אָפט אויך אַרומדרייען סאַניטאַרע קאָמיס־עס מכל המינים און אָנטאָן צרות דער יידישער באַפעלקערונג. צו אָט די אַלע באַאַמטע האָבן יידן געדאַרפט געפינען אַ וועג און וווייכער מאַכן זייער עקשנות מיט פאַרשידענע מיטלען.

איינמאָל האָט זיך פאַרגלוסט די מאַכט אַריבערצוטראָגן דעם מאַרק אויסערן שטעטל און דאָס וואָלט, פאַרשטייט זיך, אינגאַנצן פאַרניכטעט דעם יידישן האַנדל. דער תירוץ איז געווען, אַז לויט סקלאַדקאָווסקיס געזעץ דאַרף מען פאַרשענערן דעם אויסזען פון אונדזער שטעטל און דער מאַרק פאַסט זיך אין דעם נישט אַריין. די קהילה האָט דאָן אָנגעוואָנדן אַלע מיטלען און עס איז איר געלונגען אָפּצושרייען די גזירה.

✡

וועגן איין יידישן וויכטיקן טיפ איז כדאי זיך באַזונדערס אָפּצושטעלן. ער האָט געווינט בשכנות פון מיין מאַמען און האָט געהייסן: חנוך קוריצקי. ער איז געווען אַ מין יוצא דופן אין היידוצישאָק, ווייל ער האָט פיינט געהאַט צוויי זאַכן: מסחר און עסקנות.

זיין הויף איז געווען פול מיט בוימער און בלומען. ער האָט געהאַט אַ פּאָר קי, אַ פערד און אַפילו אויך אַ הונט.

זומער האָט ער אָפּגעדונגען אַפּאָר דעסיאַטין ערד און געריטן צו דער אַרבעט אויף זיין אייגענעם פערד. צו מסחר האָט ער זיך באַצויגן מיט ביטול און האָט זיך גערעכנט פאַרן אייגנציקז יידישן פויער אין שטעטל.

ער איז געווען אַ קלוגער יידּ, אַ ציוניסט, האָט זיך זייער אַ סך אינטערעסירט מיט ארץ ישראל און איבערהויפט מיט ד׳ער אַנטוויקלונג פון דער לאַנדווירטשאַפט.

✡

די צווייטע וועלט מלחמה האָט מיך געטראָפן פונקט אין וואַרשע, וווּ איך האָב דאָן געאַרבעט אין מרכז פון „החלוץ" אַנטלויפנדיק פון וואַרשע האָב איך זיך געוואָלגערט איבער באַמבאַרדירטע וואַקזאַלן און האָב זיך ענדלעך דער־שלאָגן קיין ווילנע. אָבער מיין ענד־ציל איז געווען ארץ־ישראל.

איינמאָל, אין אַן אָקטאָבער־נאַכט, האָב איך באַשלאָסן זיך צו זען מיט דער מאַמען און בין אַוועקגעפאָרן קיין היידוצישאָק.

איך בין אָנגעקומען אין שטעטל אינמיטן דער נאַכט. נעבן וואקזאַל האָט געברענט אַ פייער און אַרום אים זיינען געזעסן עטלעכע רויטאַרמייער און געזונגען.

גרשון כ״ץ, מיינער א יוגנט־חבר, האָט זיך אַרומגעדרייט מיט אַ רויטער לענטע אויפן אַרבל און מיט אַ ביקס אויפן אַקסל. ער איז געווען אַ מיליציאָנער. דערזעענדיק מיך האָט ער גלייך געזאָגט, אַז איך האָב געמאַכט אַ גרויסן טעות, וואָס איך בין אַהער געקומען. ער האָט מיר פאַרזיכערט זיך

צו טרעפן מיט מיר באַגינען און מיר בעסער דערקלערן זיין מיינונג.

מיין מאַמע איז געווען געבירט פון איבערראַשונג. זי האָט געמיינט, אַז איך בין ענדלעך געקומען אַ היים, כדי צו זיין מיט איר אין די דאָזיקע אומרואיקע צייטן.

גאַנץ פרי האָט שוין אַנגעקלאַפט אין טיר גרשון כ"ץ און מיר געראָטן וואָס גיכער זיך אָפצוטראָגן, ווייל מען זוכט מיך און אויב מען וועט מיך געפינען, וועט מען מיך זיכער אַרעסטירן.

גרשון איז אַמאָל געווען אַ חבר אין „החלוץ הצעיר" און איך האָב נישט געהאַט קיין שום ספק, אַז זיין אינפאָרמאַציע איז אַ ריכטיקע.

דערווייל איז אויך אַריינגעקומען אברהם אליהו אבעל און האָט זיך פונאַנדערגעווויינט ווי אַ קליין קינד. גרשון האָט אויך אַנגעהויבן צו ווייגען, דעם זעלבן פרימאָרגן האָבן מיך באזוכט אויך אליהו וואָלאָצקי און רפאל יפה.

מיין מאַמע האָט פארשטאַנען, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדערע ברירה און אַז איך מוז וואָס גיכער פון דאָרט אַוועק־פאָרן. פאַרגיסנדיק זיך מיט טרערן, האָט זי מיר אייגעפאַקט אַ פעקעלע מיט וואַרעמע בגדים און איך האָב זיך באַלד געלאָזט אין וועג אַריין.

✡

יענעם באַגינען איז געווען מיין לעצטע באַגעגעניש מיט דער מאַמען און מיט היידוצישאָק. די פאַרגאַסענע טרערן פון מיין מאַמען און פון מיינע איבערגעגעבענע חברים, זיינען פון דאָן אָן געווען מיינע בעסטע באַגלייטער אין די שווערע יאָרן.

נאָך לאַנגע וואַנדערונגען האָב איך מיין ציל דערגרייכט און בין סוף־סוף אַנגעקומען קיין ארץ ישראל.

יענע פאַרגאַסענע טרערן פון דעם אָקטאָבער־פרימאָרגן וועל איך אָבער קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

די גרויזאַמע שחיטה אין פאָליגאָן האָט יענע טרערן געמאַכט נאָך הייליקער און טייערער...

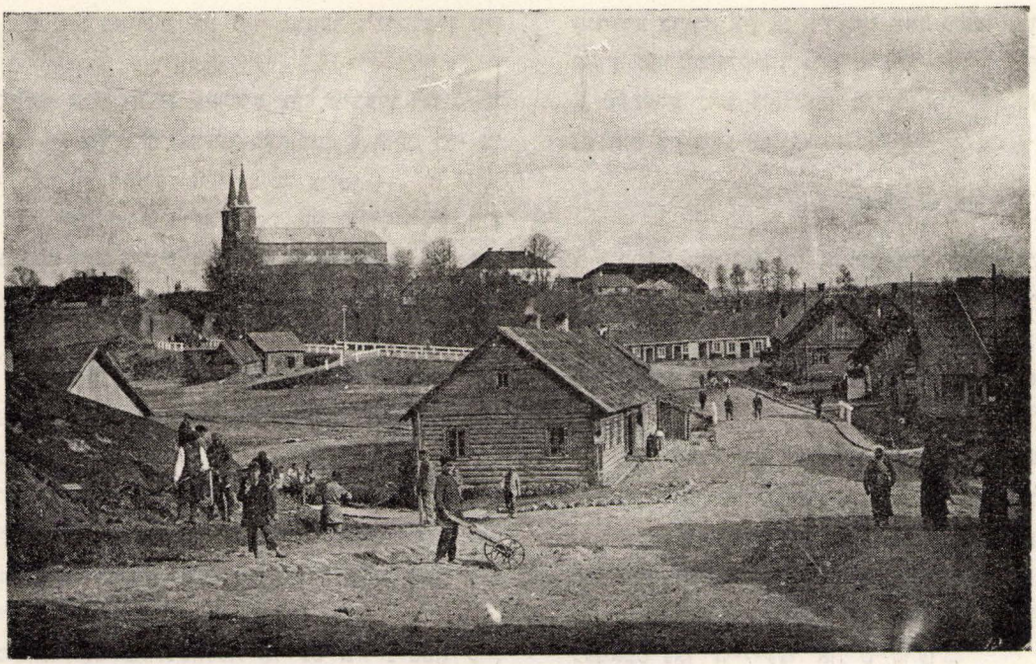
מיכאל פאַטאַשניק

היידוצישאק - א שטעטל פון ערלעבער מי און שווערער האַרעוואַניע

איז וויטיק און טרויער ווערן געשריבן די דאָזיקע ייערטער: אַמאָל איז געווען אַ שטעטל, וואָס יידן האָבן גערופן היידוצישאָק און די פאָל־קאָן — האַידוצישקי. אַמאָל, ווייל עס איז שוין נישטאָ קיין שפּור פאַר אונדז נישטאָ; דאָס שטעטל האָט זיך געפונען אין פוילן, 120 קילאָמעטער פון ירושלים דליטא, פון ווילנע, האָט געהערט צו דער סוועניציאַנער געגנט — און די פאַוויאַטאָוע שטאָט, סוועניציאַן, איז געלעגן אַן ערך 30 קילאָמעטער. צו מזרח האָט זיך געפונען פאסטאוי, 30 קילאָמעטער צו צפון־מזרח — ווידז. 10 קילאָמעטער צו דרום — קאמאי. 12 קילאָמעטער צו צפון־מערב — מאליגאן און 4 קילאָמעטער דאָס יידישע דאָרף סטאיאצישאָק, און 3 קליאָמעטער פון שטעטל האָט זיך געפונען דאָס דאָרף דזי־קאָווינעש.

היידוצישאָק איז געלעגן אויף אַ באַרגיקן שטח און ממש דורכן מיטן שטעטל איז דורכגעפלאָסן אַ טייך מיטן נאָמען קאַמייקע. ווייל ער האָט זיך אַנגעפאַנגען פון שטעטל קאַמאַי.

די געשיכטע פון שטעטל האָט געציילט אייניקע הונדערט יאָר, לויט ווי די אַלטע יידן פלעגן דערציילן, און אויף דעם האָט אויך עדות געזאָגט דער אַלטער בית־הקברות, וועלכער

די פאסטאווער גאס און די בריק איבערן טייך קאמייקע

האט זיך געפונען אויפן בארג אין צענטער פון שטעטל, אז מיט ⅘ סך יארן און דורות צוריק האט זיך שוין אויף דעם פונקט אנטוויקלט א יידישער ישוב.

פון די מצבות אויפן אלטן בית־הקברות איז אין אונדזערע צייטן כמעט קיין סימן נישט פארבליבן. פון אלטקייט זיינען זיי אין משך פון דער צייט זיך צעפאלן, געוואלן פארשאטן מיט זאמד און שטיינער. דאס ארט איז געווען ארומגעצוימט און זיך געריכטן אלס א מקום קדוש.

היידוצישאק האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען נאך דעם ווי די ישובניקעס פון דער ארומיקער געגנט האבן לויט א געזעץ פון דער אמאליקער צארישער רעגירונג געמוזט פארלאזן זייערע דערפער. זיי זיינען דאן ארייngעפאלן אין שטעטל און ביסלעכווייז איז אויף די בערגלעך פון ביידע זייטן טייך קאמאיקע אויסגעוואקסן א יידישע קהילה.

פאר דער ערשטער וועלט מלחמה האבן זיך געפונען אין שטעטל היידוצישאק ביז 300 יידישע משפחות. נאר אזוי ווי אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך דער פראנט אפגעשטעלט נעבן שטעטל, און עס איז געווען א סכנה פאר די מענטשן, אגב, האבן די דייטשן אויך זיך גענויטיקט אין די יידישע הייזער, האבן זיי דערפאר אין יאר 1916 ארויס־געשיקט אלע יידן (חוץ 2 משפחות — יפה און פערע־וואזניק) אין די ליטווישע שטעטלעך, וואס זיינען געווען ווייט פון פראנט. נאך דער מלחמה, אין יאר 1918, האבן די יידן זיך געמוען צוריקקערן אין זייער אלטער היים און צוריק אויפבויען די חרוב געוואָרענע הייזער.

פון 1918 ביז 1921 האבן די צוריקגעקערטע היידוצישקער יידן נאך זייער פיל געליטן ווייל אין משך פון די דריי יאר האבן זיך געפונען אויפן בארג אין צענטער פון שטעטל, אז מיט ⅘ סך יארן און דורות צוריק האט זיך שוין אויף דעם פונקט אנטוויקלט א יידישער ישוב.

פון די מצבות אויפן אלטן בית־הקברות איז אין אונדזערע צייטן כמעט קיין סימן נישט פארבליבן. פון אלטקייט זיינען זיי אין משך פון דער צייט זיך צעפאלן, געוואלן פארשאטן מיט זאמד און שטיינער. דאס ארט איז געווען ארומגעצוימט און זיך געריכטן אלס א מקום קדוש.

היידוצישאק האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען נאך דעם ווי די ישובניקעס פון דער ארומיקער געגנט האבן לויט א געזעץ פון דער אמאליקער צארישער רעגירונג געמוזט פארלאזן זייערע דערפער. זיי זיינען דאן ארייngעפאלן אין שטעטל און ביסלעכווייז איז אויף די בערגלעך פון ביידע זייטן טייך קאמאיקע אויסגעוואקסן א יידישע קהילה.

פאר דער ערשטער וועלט מלחמה האבן זיך געפונען אין שטעטל היידוצישאק ביז 300 יידישע משפחות. נאר אזוי ווי אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך דער פראנט אפגעשטעלט נעבן שטעטל, און עס איז געווען א סכנה פאר די מענטשן, אגב, האבן די דייטשן אויך זיך גענויטיקט אין די יידישע הייזער, האבן זיי דערפאר אין יאר 1916 ארויס־געשיקט אלע יידן (חוץ 2 משפחות — יפה און פערע־וואזניק) אין די ליטווישע שטעטלעך, וואס זיינען געווען ווייט פון פראנט. נאך דער מלחמה, אין יאר 1918, האבן די יידן זיך געמוען צוריקקערן אין זייער אלטער היים און צוריק אויפבויען די חרוב געוואָרענע הייזער.

פון 1918 ביז 1921 האבן די צוריקגעקערטע היידוצישקער יידן נאך זייער פיל געליטן ווייל אין משך פון די דריי יאר האבן זיך געפונען אויפן בארג אין צענטער פון שטעטל, אז מיט ⅘ סך יארן און דורות צוריק האט זיך שוין אויף דעם פונקט אנטוויקלט א יידישער ישוב.

פון די מצבות אויפן אלטן בית־הקברות איז אין אונדזערע צייטן כמעט קיין סימן נישט פארבליבן. פון אלטקייט זיינען זיי אין משך פון דער צייט זיך צעפאלן, געוואלן פארשאטן מיט זאמד און שטיינער. דאס ארט איז געווען ארומגעצוימט און זיך געריכטן אלס א מקום קדוש.

היידוצישאק האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען נאך דעם ווי די ישובניקעס פון דער ארומיקער געגנט האבן לויט א געזעץ פון דער אמאליקער צארישער רעגירונג געמוזט פארלאזן זייערע דערפער. זיי זיינען דאן ארייngעפאלן אין שטעטל און ביסלעכווייז איז אויף די בערגלעך פון ביידע זייטן טייך קאמאיקע אויסגעוואקסן א יידישע קהילה.

פאר דער ערשטער וועלט מלחמה האבן זיך געפונען אין שטעטל היידוצישאק ביז 300 יידישע משפחות. נאר אזוי ווי אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך דער פראנט אפגעשטעלט נעבן שטעטל, און עס איז געווען א סכנה פאר די מענטשן, אגב, האבן די דייטשן אויך זיך גענויטיקט אין די יידישע הייזער, האבן זיי דערפאר אין יאר 1916 ארויס־געשיקט אלע יידן (חוץ 2 משפחות — יפה און פערע־וואזניק) אין די ליטווישע שטעטלעך, וואס זיינען געווען ווייט פון פראנט. נאך דער מלחמה, אין יאר 1918, האבן די יידן זיך געמוען צוריקקערן אין זייער אלטער היים און צוריק אויפבויען די חרוב געוואָרענע הייזער.

פון 1918 ביז 1921 האבן די צוריקגעקערטע היידוצישקער יידן נאך זייער פיל געליטן ווייל אין משך פון די דריי יאר האבן זיך געפונען אויפן בארג אין צענטער פון שטעטל, אז מיט ⅘ סך יארן און דורות צוריק האט זיך שוין אויף דעם פונקט אנטוויקלט א יידישער ישוב.

פון די מצבות אויפן אלטן בית־הקברות איז אין אונדזערע צייטן כמעט קיין סימן נישט פארבליבן. פון אלטקייט זיינען זיי אין משך פון דער צייט זיך צעפאלן, געוואלן פארשאטן מיט זאמד און שטיינער. דאס ארט איז געווען ארומגעצוימט און זיך געריכטן אלס א מקום קדוש.

היידוצישאק האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען נאך דעם ווי די ישובניקעס פון דער ארומיקער געגנט האבן לויט א געזעץ פון דער אמאליקער צארישער רעגירונג געמוזט פארלאזן זייערע דערפער. זיי זיינען דאן ארייngעפאלן אין שטעטל און ביסלעכווייז איז אויף די בערגלעך פון ביידע זייטן טייך קאמאיקע אויסגעוואקסן א יידישע קהילה.

יאר האבן זיך נאך געפירט אין דער געגנט קאמפן און עס פלעגט זיך אפט בייטן די מאכט פון באלשעוויקעס, פאליאקן און ליטווינער.

פאר דער צווייטער וועלט מלחמה האט די באפעלקערונג פון היידוצישאק געציילט איבער 2000 פערזאן, פון דעם זיינען די גרעסערע העלפט געווען יידן, אויך די 200 יידן, וואס האבן געווינט אין יידישן דארף סטאיאצישאק, האבן אנגעהערט אפיציעל צו דער היידוצישקער יידישער קהילה. די באפעלקערונג איז באשטאנען פון יידן, ליטווינער, פאליאקן, רוסן, ווייס־רוסן, שטאראווערן און טאטארן. די יידן האבן געווינט אין צענטער און דאס שטעטל האט דערפאר געהאט אן עכט יידישן כאראקטער. די ליטווינער האבן די גאנצע צייט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין 1941 געלעבט מיט די יידן פון שטעטל אין זייער פריינדלעכע באציאונגען. די ליטווישע מינדערהייט האט זיך אין דער פוילישער רעפובליק געפילט אונטערדריקט, און האט דערפאר מיטגעפילט די יידישע נויטן. גלייך נאך היטלערס אנפאל, האבן די זעלבע ליטווינער באווייזן זייער אמתן פרצוף.

דאס עקאנאמישע לעבן

די היידוצישקער יידן האבן געלעבט פון האנדל, האנט־ווערקעריי און ערד־ארבעט. צווישן די האנטווערקער זיינען געווען שניידער, שוסטער, שטעפער, גלעזער, שמידן, בלעכער, היטלמאכער, בעקער, פריזירער, מאלער, סטאליער און וואליק־מאכער. פון די פרייע פראפעסיעס זיינען אין היידוצישאק געווען: א יידישער דאקטאר א חוץ א פוילישער דאקטאר און א מלוכהש קראנקן הויז פאר דער גאנצער געגנט.

יאר האבן זיך נאך געפירט אין דער געגנט קאמפן און עס פלעגט זיך אפט בייטן די מאכט פון באלשעוויקעס, פאליאקן און ליטווינער.

פאר דער צווייטער וועלט מלחמה האט די באפעלקערונג פון היידוצישאק געציילט איבער 2000 פערזאן, פון דעם זיינען די גרעסערע העלפט געווען יידן, אויך די 200 יידן, וואס האבן געווינט אין יידישן דארף סטאיאצישאק, האבן אנגעהערט אפיציעל צו דער היידוצישקער יידישער קהילה. די באפעלקערונג איז באשטאנען פון יידן, ליטווינער, פאליאקן, רוסן, ווייס־רוסן, שטאראווערן און טאטארן. די יידן האבן געווינט אין צענטער און דאס שטעטל האט דערפאר געהאט אן עכט יידישן כאראקטער. די ליטווינער האבן די גאנצע צייט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין 1941 געלעבט מיט די יידן פון שטעטל אין זייער פריינדלעכע באציאונגען. די ליטווישע מינדערהייט האט זיך אין דער פוילישער רעפובליק געפילט אונטערדריקט, און האט דערפאר מיטגעפילט די יידישע נויטן. גלייך נאך היטלערס אנפאל, האבן די זעלבע ליטווינער באווייזן זייער אמתן פרצוף.

דאס עקאנאמישע לעבן

די היידוצישקער יידן האבן געלעבט פון האנדל, האנט־ווערקעריי און ערד־ארבעט. צווישן די האנטווערקער זיינען געווען שניידער, שוסטער, שטעפער, גלעזער, שמידן, בלעכער, היטלמאכער, בעקער, פריזירער, מאלער, סטאליער און וואליק־מאכער. פון די פרייע פראפעסיעס זיינען אין היידוצישאק געווען: א יידישער דאקטאר א חוץ א פוילישער דאקטאר און א מלוכהש קראנקן הויז פאר דער גאנצער געגנט.

אויפן עקאָנאָמישן געביט האָט אונדזער שטעטל באַזונדערס שטאָלצירט מיט דער דאָמף־און וואַסער מיל, וועלכע האָט געהערט צו די ברידער מאיר און כלוינע פרידלענדער. דערנאָך איז די משפחה פון מיל פאַרגרעסערט געוואָרן מיט נאָך 2 פאַמיליעס פון חיים האַלפערן און משה שמוקלער. די מיל האָט אויך געגעבן עלעקטריע פאַרן שטעטל און פאַר דער סביבה, געטריבן אַ זעג־ווערק און אַן אייל־פאַבריק.

אויסער דעם האָט היידוצישאָק פאַרמאָגט אַ יידישע ציגעלניע, אַ פאַבריק פון סאָדע און לימאָנאָד. אין דער לעצטער צייט איז אויך אָנטשטאַנען אַ יידישע אויטאָ־טראַנספאָרט־געזעלשאַפט, וועלכע האָט געהאָט גאַנץ פיינע הכנסות.

דער וויכטיקסטער ווירטשאַפטלעכער צווייג, פון וועלכן דער גרעסטער טייל פון דער היידוצישקער יידישער באַפעל־קערונג האָט עקזיסטירט, איז געווען דער האַנדל פון פלאַקס און זרעים. היידוצישאָק האָט זיך אין דעם געביט דערוואַרבן אַן אויסגעצייכנטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט, און איז געווען דער צענטער פאַר די אַרומיקע שטעטלעך, ווי פאסטאוו, ווידז, קאזיאן, סווענציאן און נאָך קלענערע פונקטן ווו עס זיינען פאַרגעקומען גרויסע מערק און דער גאַנצער פלאַקס איז אַריינגעפלאסן קיין היידוצישאָק. אַן איבערגעאַרבעטער אויף האַלב רוי מאַטעריאַל פלעגט ער דורך די אַרטיקע סוחרים אַרויסגעפירט ווערן אין די צענדליקער וואַגאָנען וועכנט־לעך איבער די פאַבריקן פון גאַנץ פוילן און אויך קיין אויסלאַנד. די באַאַרבעטונג פון פלאַקס האָט געגעבן באַשעפ־טיקונג הונדערטער פויערים און פויערטעס פון דער געגנט, דערביי האָבן אויך געהאַט פרנסה צענדליקער בעלי־עגלות, אָנלאָדער, פאַרמיטלער און אָנגעשטעלטע. צו די גרויסע סוחרים פון פלאַקס און פרוכטן האָבן געהערט ראובן קוריצקי און טשערנאָצקי.

אויסער דעם פאַרצווייגטן מסחר מיט פלאַקס האָט זיך אין היידוצישאָק אָנטוויקלט אויך דער האַנדל מיט תבואה, פעלעכלעך, פאַרשידענע האָר, וואָל, שוועמלעך, פלייש, יאָג־דעס, אייער, עופות, פיש און האָלץ. אָרום און אָרום זיינען געווען גרויסע וועלדער און אָזיערעס און דאָס האָט געהאָלפן דעם האַנדל מיט האָלץ און פיש. אין שטעטל איז געווען אַ גרויס שעכט־הויז וואָס האָט געהערט צו דער יידישער קהילה. אין סעזאָן פלעגן די היידוצישקער סוחרים אַרײַנפירן צענד־ליקער וואַגאָנען מיט סופער־פאָספאָט. עס זיינען געווען אַ סך יידישע געשעפטן און קראָמען פון אַלערליי בראָנשעס. אָכסניות פאַר די סוחרים און אָגענטן וואָס זיינען געקומען

יידישע פאַלקס־שול, לערער און שול־פאַרוואַלטונג, 1922.

פון רעכטס אויף לינקס: פון אויבן משה פערעוואָזניק, זלמן אבעל, פייגל, פייגל, פייגל, שיינע אבעל, חנה יאָפע, מרים פערעוואָזניק, תרצה פערעוואָזניק, שיינע וואָלאָצקי, זעלדע סווירסקי, פייגע שאָפּירא, חוה פאטאַשניק, זלמן קוטניק, לאה רייכל, זעלדע קוטניק, חנה פערעוואָזניק, ד"ר פלאָטקין, בן־ציון פערעוואָזניק, יואל אלספיין, אברהם יאָפע, — יעקב באָס, אפטייקער רובין, פסח וואָלאָצקי, ירחמיאל לובאָצקי, יונה וואָלאָצקי, לערער אַראָנאָוויטש, מיכאל גאָוועדע, מרים פאַטאַשניק, חיים סווירסקי, — שמואל פאַטאַשניק, משה אבעל, גיטל פאַטאַשניק מרים חייקין, עטל אבעל, אסתר פערעוואָזניק, ביילע קוטניק, — גרשון יאפע, מענדל בלאָס, משה באָס, חנה סווירסקי, שלום באָס, יצחק פייגל, לאָווע רובין, בעבקע רובין, מוסע באָס, בתיה קוטניק, — בריינע פאַטאַשניק, ישראל פאַטאַשניק.

אַהין פון גאַנצן לאַנד. אַ הקדש, ווו דורכפאַרנדיקע אַרעמע־לייט האָבן געהאַט ווו איבערצונעכטיקן.

כמעט אַלע יידן פון שטעטל האָבן געהאַט אייגענע הייזער און ביי אַ סך זיינען געווען געשעפטן מיט גרינסן, קאַרטאָפל מיט פרוכט־בוימער. פאַמיליעס האָבן אויך געהאַט קליינע ווירטשאַפטן, ווי אַ קו, הינער, גענדז, אינדיקעס.

אַ וויכטיקע ראָל אין עקאָנאָמישן לעבן פון די יידן אין שטעטל האָבן אויסגעפירט די פאָלקס־באַנק און גמילות־חסדים־קאַסע.

דאָס קולטור לעבן

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די יידישע קינדער געלערנט נאָר אין די רעליגיעזע חדרים, געפֿאָרן לערנען אין אַנדערע ערטער, ווו עס זיינען געווען ישיבות. נאָר אַ קליינער טייל האָט געלערנט אין די רוסישע רעגירונג־שולן און ביי פריוואַטע לערער, וועלכע פלעגן קומען פון די גרויסע שטעט. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען די היידוצישקער יידן האָבן זיך צוריקגעקערט אין זייערע היימען און דאָס לעבן האָט זיך גענומען איינשטעלן פיל קולטורעלער, האָט זיך גלייך געשאַפן אַ יידישע מאָדערנע פאָלקסשול און שפּעטער ווען דאָס שטעטל איז געוואָרן פאַרגרעסערט, האָט זיך אויך געגרינדעט אַ תרבות־שול. עס האָבן זיך געשאַפן צוויי ביבליאָטעקן מיט הונדערטער ביכער, צוויי דראַמאַטישע קרייזן, וואָס האָבן אָפט אַרגאַניזירט טעאַטער־פאָרשטעלונגען, ליטעראַרישע אָוונטן און לעקציעס, רעפעראַטן אויף פאַרשידענע טעמעס.

דער יידישער בלאָז אָרקעסטער

אין יאָר 1935 זיינען זיך צוזאַמענגעקומען צען מאַן פון אַלע ריכטונגען פון שטעטל היידוצישאָק און מען האָט באַשלאָסן צו שאַפן אַ יידישן בלאָז־אָרקעסטער. די 10 מאַן זיינען געווען: בערל שמיד, יצחק יפה, לייבע קוסלין, מיכאל אויסטרייך, זלמן אבעל, אברהם אליהו אבעל, מלך שטרי־קאָווסקי, יחיאל יאכעלמאן, אליהו וואלאצקי און מיכאל פאטאשניק. יעדער פון זיי האָט גלייך אונטערגעשריבן אַ התחייבות אויף אַ ביישטייער איינצוקויפן די אינסטרומענטן, רעכענענדיק, אַז מיט דער צייט וועט זיך עס אויסצאָלן. מען איז געפֿאָרן קיין ווילנע, און אין געשעפט פון מוזיקאַלישע אינסטרומענטן פון ה' דינצעס, האָט מען איינגעקויפט דריי קלאַרנעטן, צוויי אַלטן, אַ טענאָר, אַ באַריטאָן, אַ באַס, אַ פויק און אַ פאָר מעשן־טעלער, אַלץ פון בעסטן קוואַליטעט. צום לערנען האָט מען אָנגענומען אַלע יוגנטלעכע, ווער עס האָט נאָר געוואָלט. אַלס לערער האָט מען געמוען דעם אָרטיקן אָרגאַניסט פון דער קריסטלעכער כנסיה. זיי האָבן זיך גוט געלערנט און נאָך אַ קורצער צייט האָבן זיי שוין געמומען אַרויסטרעטן מיט דערפאָלג. אויף פאַרשידענע פייערלעכקייטן און חתונות, ביי יידן און ביי קריסטן, ווו מען פלעגט זיי נאָר

פייער־לעשער

רפאל יאפע, בן־ציון פערעוואָזניק, גרשון יאפע, נאָוואָק, הירש פערלים, חיים האַלפערין, מיכאל פאטאשניק, משה סורסקי, נחום וואָראָן, יוסף בלאָט, שלום שאַפּירא, ראובן יאכעלמאן, בנימין גיטלין, זונדל פאטאשניק.

אייגלאַדן. מיט דער צייט האָבן זיי שוין פאַרדינט אויף זייער לערנען.

אין אַ פאַסיקן בנין האָט פונקציאָנירט אַ יידישע פייער־לעשער קאָמאַנדע, מיט איבער 60 פרייוויליקע, מיט לעש־מאַשינען. צו דער אָנפירערשאַפט האָבן געהערט: שמואל־יהודה קאָטשערגינסקי, בן־ציון פערעוואָזניק, מלך סטרי־קאָווסקי, רפאל יפה, גרשון יפה און מיכאל פאטאשניק. די פייערלעשער פלעגן אויך אַרויספאָרן לעשן שריפות אין די אַרומיקע דערפער.

דאָס רעליגיעזע לעבן האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום די פיר בתי מדרשים מיט די צענדליקער ספרי תורות און טויזענטער רעליגיעזע ספרים צום לערנען. דער רב פון שטעטל, ר' אלחנן מאשיץ און דער שוחט ר' משה לעוו, האָבן אין דער הינזיכט פיל אויפגעטאָן. אין יעדן פאַרנאַכט פלעגן די צעצויגענע ניגונים פון די גמרה־לערנער זיך הערן איבערן גאַנצן שטעטל.

צעירי־ציון 1922.

עס שטייען: טשערנאָצקי ישראל, סורסקי בתיה, פערלים הירש, רייכל ישראל, פערעוואָזניק יהודה, קורצקי יוסף, וואלאק חייקל, כץ ירחמיאל, גאָרדאָן מאיר.

עס זיצן: שאַפּירא עטל, רייכל ליבע, גורוויטש חיענע, פערלים ליפע, יאָפע רפאל, אבעל נחמה קאָטשערגינסקי מרים.

די ציוניסטישע טעטיקייט איז געווען א לעבהאַפטיקע. עס האָבן עקזיסטירט כמעט אַלע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס און פאַרטייען. די יוגנט האָט געשטראָמט אין החלוץ, החלוץ־הצעיר און אין השומר־הצעיר. מען איז געפאָרן אויף הכשרה און געשטרעבט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, ליידער האָבן נישט אַלע זוכה געווען צו פאַרווירקלעכן זייער אידעאַל, אַבער דאָך האָבן איבער 50 בחורים און בחורות באַווײַזן צו קומען קיין ארץ־ישראל און זיך אײַנגלידערן אין אַלגעמיינעם אַרבעטער לעבן.

די מלחמה 1939

דער אויסברוך פון דער מלחמה צווישן דייטשלאַנד און פוילן האָט גלייך פאַראַליזירט דאָס לעבן אין היידוישאָק. פיל יידישע יוגנטלעכע זיינען תיכף מאָבילִיזירט געוואָרן אין פוילישן מיליטער. 5 יוגנטליכע: ישראל פאַטאַשניק, ישראל אויסטרייך. משה באָס, ביניש שאַפּירא און מאיר דיסנער זיינען אומגעקומען אין די שלאַכטן.

דעם 1939.9.18, איז היידוישאָק פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי און עס זיינען נאָכאַנאַליזירט געוואָרן די פּריוואַטע אונטערנעמונגען, גרויסע הייזער און סקלאַדן. אויך די סחורות וואָס האָבן זיך געפונען אין די סקלאַדן, זיינען געוואָרן דורך זַיי אָפּגעקויפט פאַר די נידעריקסטע פרייזן. אַלע פריוואַטע געשעפטן און קראָמען האָבן זיך נאָך אַ געוויסער צייט ליקווידירט פון זיך אַליין. עס זיינען דערנאָך, אין אָנפאַנג פון יאָר 1940, אַרעסטירט געוואָרן דריי פלאַקס־סוחרים: הענעך פערעוואָניק, מאיר־אהרון רייכל און יצחק יאפע. נאָך עטלעכע מאָנאַטן זיינען אויך ארויס־געפירט געוואָרן אין טיפן סיביר זייערע פאַמיליעס ווי אויך די פאַמיליעס פון בערל שמידט, הענעך קוריצקי, שמואל יהודה קאַטשערגינסקי און הערצל רייכל, וועלכער איז געווען אַליין פון קאַזיאַן, נאָר די לעצטע יאָרן געווויינט און געהאַט אַ געשעפט אין היידוישאָק. שמואל־יהודה קאַטשערגינסקי און הערצל רייכל בייס קומען נעמען זייערע פאַמיליעס זיך אויסבאַהאַלטן און זיינען געבליבן. מיט דער צייט האָבן די ביידע איבערגעבליבענע זיך באַמיט צו רעהאַביליטירן און אויך אויסגעפועלט, אַז זייערע פאַמיליעס זאָלן זיך אומקערן פון סיביר. אַ חודש פאַרן דייטשן אַנפאַל אויף סאָוויעט־רוסלאַנד זיינען זייערע משפחות און אויך די משפחה פון הענעך קוריצקי צוריקגעקומען קיין היידוישאָק, כדי אין אייניקע חדשים אַרום מיטצומאַכן מיט אַלע היידוישקער יידן זייער לעצטן וועג. דער עלטערער און קראַנקער הענעך פערעוואָניק האָט לאַנג אין תפיסה נישט געקענט אויסהאַלטן. די אַנדערע צוויי זיינען נאָכן אָפּזיצן אייניקע יאָר איבער־געשיקט געוואָרן צו זייערע משפחות אין סיביר. יצחק יאפע איז דאָרט שפעטער געשטאָרבן. אויך די פרוי פון מאיר־אהרון רייכל, מאַניע, איז געשטאָרבן אויף דער פאַרשיקונג. נאָכן סוף פון דער קריג, פאָרנדיק דורך פוילן, איז בערל שמיד אומגעקומען דורך די הענט פון פוילישע רוצחים. אַלע איבעריקע האָבן זוכה געווען צו זען די אויפריכטונג און אויפלעבונג פון מדינת ישראל.

אין משך פון דער צייט וואָס די סאָוויעטישע מאַכט איז געווען אין היידוישאָק זיינען געזומען געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי די יוגנטלעכע, וואָס האָבן געדאַרפט גיין לויט זייער עלטער אין מיליטער־דינסט. זיי, ווי אויך אַנדערע יוגנט־לעכע און אייניקע גאַנצע משפחות זיינען מיטגעלאָפן אין די ערשטע מלחמה־טעג מיט דער אָפּטרעטנדיקער רויטער אַרמיי. נישט אַלע האָבן זוכה געווען צו קומען צוריק. אין יענע טעג האָבן זיך גלייך אַרגאַניזירט ליטווישע יוגנטלעכע פון שטעטל און פון די אַרומיקע דערפער און זיי פלעגן באַפאַלן קלענערע גרופן פון דער אָפּטרעטנדיקער רויטער אַרמיי, געמאַרדעט און צוגענומען זייער געווער.

יעקב אבל, בן שמן

היידוצישוק במלחמת העולם הראשונה

1.

ספטמבר 1915. הלחץ של גיסות הגרמנים על החיל הרוסי הלך וגבר. החדירה של הצבא הרוסי לפרוסיה המזרחית נבלמה ונסתיימה בתבוסה גדולה ובאבידות כבדות. זו היתה המפלה הידועה של צבא הצאר על יד טננברג.

מיד אחרי כן העמיק הצבא הגרמני לחדור לעבר ליטא וכבש את קובנה עם המבצר המפורסם שלה ואת האיזור כולו.

הרוסים נסוגו באי־סדר ובחפזון. הגרמנים המשיכו להתקיף ולהתקדם לעבר וילנה והסביבה.

העיירות היהודיות באיזור שבנציאן עברו מיד ליד. הקוזקים ניצלו את המצב והראו את גבורתם בהתנפלויות על היהודים חסרי המגן ושדדו את רכושם.

בעיירה הסמוכה פוסטבי ערכו פוגרום על האוכלוסיה היהודית. פליטי פוסטבי נמלטו להידוצישוק וספרו על כל מה שהתרחש אצלם. פחד נפל על יהודי העיירה בשמעם על הנעשה בקהילה השכנה.

כעבור ימים מספר נשארה הידוצישוק בלי שלטון, לא אזרחי ולא צבאי. ה„פריסטב" והשוטרים עזבו יחד עם כל פקידי השלטונות בחיפזון רב את העיירה. כל היהודים חיו בפחד, באימה ובמתיחות. אסון פוסטבי הזכיר להם ממש את ימי קישינוב.

עברו ימים אחדים והנה בבוקר אחד של ימות הסתיו נודע פתאום שהולכים ומתקרבים אל העיירה בדהירה פרועה כמה עשרות קוזקים.

היהודים החלו מיד לעזוב את בתיהם וחפשו להם מקומות־מחבואים בכפרים הסמוכים. רבים נמלטו אל סטויאצישוק, כפר האכרים היהודים הסמוך. אחרים הגיעו אל דזיקביניש, בו ישבו כמה משפחות יהודיות.

והנה קרה נס והקוזקים לא הספיקו לבצע את מזימתם. לעיירה הגיע בריצה איזה שגץ וסיפר לקוזקים שראה פטרול של חיילים גרמנים משוטט בסביבה. הקוזקים לא הירבו לחקור ולדרוש ומיד כששמעו מפי השגץ את המילה „נימצ" (גרמנים), בעלמו כמסך עשן על סוסיהם, ויהודי הידוצישוק ניצלו מפורענות קשה.

היהודים שהפקירו את בתיהם והספיקו לקחת אתם רק חבילות קטנות עם צרכי אוכל, החלו לחזור לאט לאט אל העיירה מהכפרים הסמוכים והסתגרו מאחורי הדלתות הנעולות והחלונות המוגפים.

סר פחד המות ובלבם תפילה, שהעיירה לא תישאר חס ושלום שוב בלי שלטון וחרב הקוזקים תהיה שוב תלוייה על צוארם.

2.

זה היה בערב יום הכיפורים, בשעות הבוקר. חיל החלוץ הגרמני נכנס בסדר צבאי, עם כידונים מדוגלים, והחל להסתדר בככר השוק. הפלוגה הראשונה היתה של חיל הפרשים ההוזרים.

היהודים הציצו בעד סדקי החלונות והדלתות וראו איך הם קופצים מהסוסים, מסתכלים במפות ומתוכחים על משהו ביניהם. לא עבר זמן רב ולעיירה החלו לזרום מכל העברים ומכל הדרכים גייסות גרמנים מסוגים שונים: רגלים, תותחנים ופרשים. הם זרמו כגלי מים סוערים בלי קץ ובלי גבול. כל החיל הכבד והעצום הזה עבר את הרחובות הראשיים של העיירה ונדמה היה כאילו אין בדעתם כלל להיעצר ולחנות אצלנו.

עד מהרה העיזו יהודים אחדים להוציא את אפם מחוץ לבית ונוכחו לדעת, לתמהונם הרב, כי החיילים הגרמנים רעבים, צמאים ובמצב של עייפות מוחלטת.

כעבור שעה קלה הבחינו שהם פורצים לתוך המחסנים והחנויות ולוקחים מכל הבא ליד. במיוחד היו בהולים ולהוטים אחר כל מיני מצרכי אוכל. היות וזה היה ערב יום הכיפורים

מצאו בבתים מאכלים דשנים. הם זללו את כל החלות וה־„כפרות" וביערו ממש כל דבר מאכל ומשקה.

לקראת הסעודה המפסקת נמצאו היהודים בכל רע. החיי־לים באו גלים־גלים; אלו יוצאים ואחרים כבר נכנסים. הם ערכו את החיפושים ביסודיות ובהקפדה, אבל בלי איומים ונגישות. הביזה לא היתה מלווה במעשי אלימות. בין החיילים נמצאו אפילו כאלה ששלמו בעד המצרכים במרקים גרמנים שאף אחד מאתנו לא ידע עדיין את ערכם.

לאחר שיחה חטופה הוברר לנו, שהם נמצאים בנסיגה מחזית ויליקה, שם נחלו מפלה קשה. בדעתם להתחפר ולהת־בצר באיזור היערות שבסביבת הידוצישוק.

מאז נשארה עיירתנו ממש על קו החזית שהתגבש והוקפא ונמשך עד לדווינסק (דינבורג) שבלטביה. בקו הזה לא חלו גם כל שינויים עד פרוץ המהפכה הרוסית ב־1917.

מהעבר השני של הקו התבצרו גם הרוסים ובמשך 3 שנים רצופות ניהלו שני המחנות קרב־חפירות עקשני וטרדני מבלי להזיז ולהדוף אחד את השני אף שעל אחד ולמרות ההתקפות הכבדות שנערכו מדי פעם בפעם.

לאט לאט נהפכה הידוצישוק לנקודה אסטרטגית חשובה מאוד ולבסיס צבאי עיקרי בקרבת החזית. העיירה נקבעה למרכז צבאי בעורף ובה הוקמה תחנת מיון לפצועי הקרבות.

לשם אישפוז החולים והפצועים החרימו הגרמנים שנים משלשת בתי הכנסת שנמצאו בעיירה. הגרמנים הקימו גדר תייל, בכדי להפריד בין בתי החולים ובין בית הכנסת היחידי שהשאירו לרשות המתפללים. מלבד עצם השכנות הלא מתאימה לא היו כל הפרעות ותקלות מיוחדות מצד החיילים לגבי קהל המתפללים.

בינתיים הגיעה עונת הגשמים העזים והחיילים מכל שירותי הבסיס היו זקוקים לשיכון מתאים. הממונים על עניני האזרחים בקומנדטורה החליטו להחרים את כל הבנינים הצי־בוריים ופה ושם גם בתים פרטיים.

זאת היתה כבר בבחינת גזירה ממש ויהודים רבים גורשו מבתיהם ונשארו בלי גג על ראשם. הצפיפות בבתים גדלה עד למחנק. כל משפחה קלטה דיירים ודיירי משנה ורק תושבי הבקתות הקטנות והעלובות לא נהנו משכנים ושכני שכנים.

גם את האיכרים הכניסו הגרמנים לגרנות ולמחסנים וחיילים רבים שוכנו בבתיהם.

כל החרמות הללו בוצעו בדרך כלל בדרכי נימוס ומתוך יחסים אנושיים די הוגנים. רק פה ושם סבל מישהו מאכזריות ומרוע לב וכמובן שלא חסרו גם גלויים אנטישמיים מובהקים.

3.

מהיום הראשון של כניסת הצבא הגרמני להידוצישוק ועד לרגע האחרון לפני הגירוש הגדול שלט בעיירה עוצר־לילה מוחלט, שהתחיל כבר בשעות הערב המוקדמות. ממנו סבלו כל האזרחים וגם התושבים הנוצרים היו סגורים אז בבתיהם. במשך כל הזמן ובכל שעות היממה היה קיים תקנון של „אין יוצא ואין בא לעיירה" בלי רשיון מיוחד מאת הקומנדנט.

הרשיונות האלה היו ניתנים רק במקרים יוצאים מן הכלל ודחופים מאוד ועל פי רוב לצרכי ציבור. כך למשל קיבלנו בערב פסח רשיון לנסוע לסבינציאן ולהביא משם קמח לאפית מצות.

הבעיה הקשה והמטרידה ביותר היתה שאלת „מה נאכל". בשטח זה, שטח האספקה, הלך המצב והחמיר מיום ליום. כל מצרכי האוכל שנאגרו בהתחלת המלחמה הלכו ואזלו. גם אצל האכרים עמדו המחסנים בדרך כלל ריקים. חלק גדול מיבול השדות נרמס ונשדד עם פרוץ המלחמה. אם מישהו הצליח כבר להביא אל העיירה מעט מצרכי מזון, הרי שלם בעד זה ביוקר רב.

קמח אפשר היה להשיג רק לאחר מאמצים רבים ותמורת זהב או מלח שערכו היה גם כן בימים ההם גדול מאוד. משפחות רבות סבלו מחוסר תזונה מספקת ואלמלא החיילים, דיירי הבתים, היו גם מתים ממש מרעב.

התברר שדווקא אכסון החיילים בבתים הציל הפעם את המצב. בימים ההם קיבל עדיין הצבא אספקה מצויינת וניתן להם מזון בשפע. כל האוכלוסיה ניזונה משיירי הצבא ומעוד־פיו. הגרמנים נהגו גם להאכיל את הסוסים עם סוכר חום וככה הגיע המצרך הזה מהר לחוגים האזרחיים.

המצב הכלכלי נשאר, למרות הכל, חמור מאוד, היות ואי אפשר היה לפרנס לאורך ימים ציבור שלם ואכלוסיה שמנתה כאלפיים נפש אך ורק משיירי אוכל של חיילים.

4.

מיד עם כניסתם לעיירה החלו שלטונות הצבא גם לדאוג למכסת עובדים אזרחיים. הם הכריזו על עבודת כפייה של כל הגברים מגיל צעיר ולא היו מוותרים אפילו על הקשישים ביותר.

עבודת הכפייה התבטאה בפינוי השלג מפסי הרכבת, נקיון הכבישים, חפירת תעלות, אבל גם התקנת מדרכות ברחובות הראשיים וביצוע של שפורים שונים בתחום העיירה.

כל הפועלים האזרחיים היו נשלחים לצבא לפי תור מסויים. בכדי שדרישת הצבא תבוצע במילואה והתור יהיה צודק, נתמנתה על ידי הקומנדנטורה מיליציה אזרחית ועליה הטילו גם את ההשגחה על העבודה. בראש המיליציה עמד יודל הרצען.

הפועלים האזרחים לא קבלו גם תמורת עבודתם כל שכר. רק במקרה זכה מישהו ליהנות משיירי אוכל או מאיזה מצרך אחר.

לעבודות הכפיה נלקחו גם התושבים הנוצרים והיהודים היו משמשים להם לפה. במובן זה עזרה להם בהרבה שפת יידיש והודות לה מצאו שפה משותפת עם הגרמנים.

5.

הקומנדנטורה הכירה באופן רשמי ברב המקומי, הרב פופול ז"ל, בתור בא כוח יחידי של העדה היהודית. הוא היה מקובל ואהוב על כל שכבות האוכלוסיה המקומית וגם הנוצרים התיחסו אליו בהוקרה. הוא היה בעל ידיעות מקיפות בשפה ובתרבות הגרמנית ונחשב בעיני שלטונות הצבא כאישיות אזרחית חשובה.

עם כניסת הצבא להידוצישוק הוצאה משום מה משפחת הרב פופול מדירתה הקבועה ומשום מה שוכנה אצלנו.

אני הייתי אז נער כבן 12 והתגאיתי מאוד עם דיירינו החדשים וראיתי גם בזה מעין כבוד מיוחד שהוענק לנו.

מדי פעם בפעם היו באים אל הרב קצינים גבוהים להתיעץ אתו בקשר עם כל מיני ענינים או למסור לו הוראות, פקודות ודרישות שונות ואני הייתי מסתכל בגאווה כיצד הם מצדיעים לפני הרב הצדעה צבאית מלאה.

הרב פופול נהפך לאט לאט לשתדלן העיקרי של האוכלוסיה היהודית. גזלה את מנוחתו השאלה המכרעת: מה יהיה גורלם של יהודי הידוצישוק, אם תנאי החיים האלה יימשכו זמן רב.

פעם כשהתיצב לפני מפקד החזית, הגנרל פון אטצל, שישב אז בבית הכומר על יד הכנסיה, והעלה בפניו את הבעיה היהודית על כל צדדיה ומבחינותיה השונות, הציע הגנרל הצעה מרחיקת לכת ביותר.

לדעת הגנרל היה רצוי מאוד מבחינה צבאית, לו כל היהודים היו מסכימים לעזוב את העיירה מרצונם הטוב.

המקום נמצא על יד קו החזית הראשי והם עלולים להיפגע מיד עם חידוש הקרבות.

הגנרל הגרמני הבטיח לרב פופול למצוא בשביל בני עדתו מקומות מבטחים בשטחי הכיבוש בליטא המרכזית.

השלטונות הצבאיים יתקשרו בעוד מועד עם ראשי העדות היהודיות ויטילו עליהם לדאוג לקליטתם ולשיכונם של יהודי הידוצישוק.

על הצעת הגנרל הגיב הרב פופול קשות והביע את דעתו שהיא מצלצלת ממש כגירוש כללי של כל היהודים. הרב הוכיח גם שבהצעה הזאת טמונה גם אפליה בולטת לטובת האוכלוסיה הלא יהודית.

הגנרל, שהיה ידוע כשונא שראל, הצטדק ואמר שהאזרחים הנוצרים לא גורמים פשוט לשלטונות כל הטרדות מיותרות. הם ברובם המכריע אכרים המעבדים את אדמתם ושאלת האספקה איננה מהווה בשבילם מכשול חיוני.

לרוע המזל קרה דווקא בימים ההם שחייל צעיר נתפס בריגול ובמסירת ידיעות לרוסים והוא ספר בחקירה, שאחד מיהודי הידוצישוק שיתף אתו פעולה.

עד היום הננו בטוחים כולנו שזו היתה רק עלילה שפלה והושמעה רק למען הטעייה. בשביל המפקדה הגרמנית הספיקה הודעת החיל, בכדי לחשוד ביהודים ולהזהר מהם.

ענין הריגול הזה הכריע את הכף ומוסדות הצבא החליטו לגרש את כל יהודי הידוצישוק במהירות האפשרית.

הפקודה הוצאה והשלטונות גזרו לעזוב את העיירה על כל היהודים בלי יוצא מן הכלל.

ובכל זאת הצליחו שתי משפחות לקבל רשיונות להישאר, ואלו היו המשפחות יפה ופרבוזניק. האחת השיגה את השחרור בגלל חולה קשה והשניה בגלל יולדת.

מלכתחילה ניתנו להן הרשיונות רק באופן זמני, אבל אחרי כן נשארו כבר במקום.

שתי המשפחות הללו, של יפה ופרבוזניק, שמשו למעשה במשך כל ימי המלחמה מעין שומרי החומות של העדה היהודית כולה.

6.

הגירוש הוצא לפועל בחודש יוני 1916. יהודי הידוצישוק נעקרו מעיירתם בשתי שיירות גדולות. המגורשים קבלו רשות להוציא את רכושם בלי כל הגבלה. למעשה לא יכלו הכל לקחת ורבים התרוששו ונאלצו להשאיר נכסים בעלי ערך בבתי מגוריהם.

שתי השיירות נסעו ברכבות משא ובלווית משמרות צבא. באמצע הדרך היתה השמירה קפדנית ולא נתנו לאף אחד לעזוב את הקרונות.

את השיירה הראשונה הביאו לסביבות וילקובישק, וירבלן וקיברט. השיירה השניה הגיעה לעיירות: מרימפול, פרן ובלבירישוק.

יהודי העיירות ההן כבר ידעו מקודם על בוא המגורשים ובתחנות הרכבת חכו עסקנים שונים ודאגו מיד לשיכון מתאים ולצרכי אוכל.

לכל המגורשים ניתן השם „פליטים" ובמשך כל השנים היה זה סימן ההיכר של יהודי הידוצישוק בקרב האוכלוסיה היהודית הותיקה.

7.

רק חלק מהמגורשים חזר להידוצישוק עם גמר מלחמת העולם הראשונה. רבים נשארו בליטא גם אחרי כן והשתלבו שם יפה בחיי הקיבוץ היהודי במדינת ליטא שקמה אז לתחיה.

החוזרים לפולין הקימו מהר את בתיהם ורכשו להם גם לאט לאט מעמד כלכלי כלשהו.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, כשהאיזור עבר לידי הצבא האדום, התאחדו שוב משפחות רבות. אבל צפרני החיות ההיטלריסטיות השיגו אותם כעבור שנים אחדות והמיטו על הקיבוץ היהודי בהידוצישוק אבדון וכליה, מות, הרס וחורבן.

עצמות קדושי הידוצישוק טמונות בקבר האחים בפוליגון, שם הושמדו על ידי הטמאים יחד עם יהודי כל מחוז סבינציאן. רק בודדים הצליחו להימלט והם יושבים אתנו במדינת ישראל.

רפאל יפה, רחובות

צווישן צוויי וועלט מלחמות

ונדזער שטעטל, וואָס האָט אין דער רוסישער שפּראַך געהייסן „גאידוצישקי", אויף פּויליש — „היידוצישקי" און אין יידיש היידוצישאָק", איז געלעגן 118 קילאָמעטער צפון־מזרח'דיק פון ווילנע, אויף דער באן־ליניע ווילנע־פּאָדבראָדז, לינטופּ, פּאָסטאָוו, גלובאָק און קדולעוושציזנע.

דורכן שטעטל איז געפלאָסן אַ קליין טייכל מיטן נאָמען „קאָמאַיקאַ". אַ דאַנק דער וואַסער־מיל, וועלכע האָט געהערט צו דער פאָמילע פרידלענדער, האָט זיך פאַרהאַלטן דאָס וואַסער מיט זאָסטאָוועס און עס האָט געמאַכט אַן אייגנדרוק פון אַ ברייטן טייך.

לויט די דערציילונגען פון די עלטערע דורות איז אונדזער שטעטל אָמאָל געווען אַ הויף פון אַ געוויסן פּריץ און ערשט אין אָנפאַנג פון 18־טן יאָרהונדערט האָט מען פאַרצעלירט די ערד און עס האָבן זיך דאָרט באַזעצט דאָרפישע ישובניקעס.

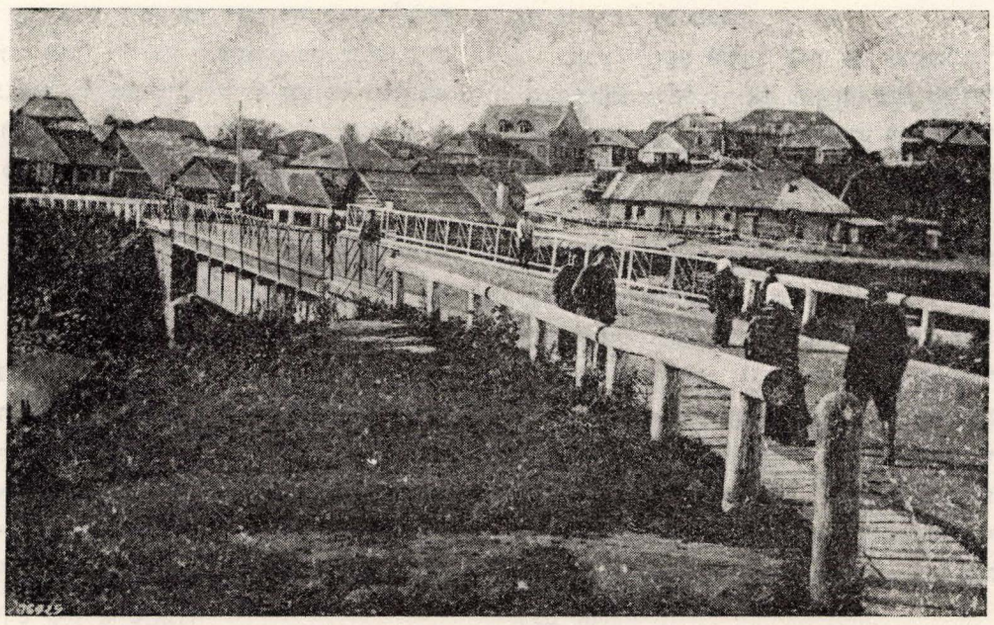
ביסלעכווייז איז די באַפעלקערונג אויסגעוואַקסן און אין יאָר 1914, ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט די באפעל־קערונג שוין געציילט אַ פאָר טויזנט נפשות, וועלכע איז באַשטאַנען פון ליטווינער, ווייס־רוסן און יידן.

די צאָל פון דער יידישער באַפעלקערונג איז דערגאַנגען צו אַן ערך 300 משפחות. די יידן זיינען מערסטנס געווען קרעמער, פּראָסלער פון פּארשידענע רוי־שטאָפּן, האַנט־ווערקער און דער עיקר פלאָקס־סוחרים.

דער מסחר פון פלאָקס האָט באַשעפטיקט כמעט די גאַנצע באַפעלקערונג, סיי יידן און סיי קריסטן האָבן אין דעם געזען דעם הויפּט־זייל פון זייער קיום.

✡

אין יאָר 1916, האָט מען די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג עוואַקואירט און אַרויסגעשיקט אין ווילקאָווישקער ליטע. דאָרט האָט מען זיי אייגעקוואַרטירט מייסטנס אין מאריאמ־

די אייזערנע בריק איבערן טייך קאמאיקע.

פֿאַרוואַלטונג פון היידוצישקער פּאַלקס־באַנק 1912־טן יאָר.
פון רעכטס אויף לינקס: יוסף פייגעלסאָן, פּסח וואָלאָצקי, יחזקאל פערל'יס, משה יעקב קוריצקי, אברהם קוריצקי, דוד יאָעל, ראובן קוריצקי, העשל קורליאנדטשיק.

פאל און אומגעגנט. די היידוצישקער יידן האָבן שוין דאָן גוט געפילט דעם טעם פון דייטשן הערשער און האָבן געזען ווי ער האָט ספעציעל חרוב געמאַכט און רואינירט נאָר דעם יידישן טייל פון דער באַפעלקערונג.

אין יאָר 1919 האָבן זיך עטלעכע משפחות אומגעקערט אַהיים. די ווייטערדיקע מלחמה צווישן די פּאָליאָקן מיט די באָלשעוויקעס און ליטווינער האָט אָבער אויף זיי ווידער געבראַכט אַ סך צרות און זיי האָבן עטלעכע יאָר געליטן הונגער און נויט.

ערשט אין יאָר 1922, ווען עס האָט זיך סטאַביליזירט די פּוילישע מאַכט, האָבן זיך צוריקגעקערט פון ליטע קרוב צו 150 משפחות. נאָך גרויסע שווערקייטן איז זיי געלונגען צו פאַריכטן די רואינירטע הייזער אַדער זיי פונדאַסניי אויפּ־בויען, ווייל אַ סך הייזער זיינען גאָר אינגאַנצן צעשאָסן און פאַרברענט.

✡

ביסלעכווייז האָט זיך צוריק איינגעאָרדנט אַ נאָרמאַל יידיש לעבן. די אַרויסגעטריבענע האָבן ווידער אויפגעשטעלט אַ ווירטשאַפטלעכע באַזע פאַר זייער עקזיסטענץ. אין משך פון עטלעכע יאָר האָט זיך אין שטעטל אַנטוויקלט אַ האַנדל אויף אַ גאַנץ גרויסן פאַרנעם.

אין היידוצישאָק האָט זיך קאָנצענטרירט דער פּלאַקס־האַנדל פון דער גאַנצער געגנט. עס האָבן זיך געגרינדעט גרעסערע האַנדלס־געזעלשאַפטן, וועלכע האָבן באַארבעט און אויך עקספּאָרטירט קיין אויסלאַנד.

די יידישע פּלאַקס־סוחרים האָבן אויך צוגעשטעלט דעם וויכטיקן רוי־שטאָף פאַר די פּוילישע אינלענדישע פאַבריקן. אַהין פלעגט מען שיקן פלאַקס, רויערהייט, אָדער נאָר געטרעפלט און איינפאַך גערייניקט.

אַ דאַנק דער אַנטוויקלונג פון האַנדל האָבן זיך געשאַפן פאַרשידענע פרנסה־קוואַלן פאַרן גרעסטן טייל פון דער באַפעלקערונג. די יידן זיינען געווען גרעסערע אָדער קלענערע פּראָסלער, גרוזטשיקעס, פורמאַנעס און האַנדלס־אַנגעשטעלטע. די קריסטן זיינען געווען טרייסלער און פּאַקער. דער פּלאַקס־האַנדל פלעגט אין ברענענדיקן סעזאָן באַשעפטיקן טעגלעך אַרום טויזנט אַרבעטער.

יעדע יידישע פירמע האָט זיך געהאַט אירע שטענדיקע קריסטלעכע אַרבעטער און מען איז מיט זיי געווען גאַנץ גוט אייניגעלעבט און מען האָט זיי אַפילו אייניגעלאַדן אויף שמחות און עס האָט זיך געדוכט, אַז די פרייַנדשאַפט וועט זיך ציען אויף לאַנגע יאָרן.

פאַר דער צייט האָבן זיך אין היידוצישאָק, אויך אייניגעבירגערט עטלעכע צענדליק משפחות פּאָליאָקן. זיי זיינען געווען נאָר באַאַמטע און פּאָליציאַנטן. אויסערדעם האָבן זיך אויך אַ געוויסע צאָל ווייס־רוסן פאַלאַניזירט.

אָט די פּוילישע באַפעלקערונג איז אַמערסטנס באַשטאַנען פון אָפּיצע אָדער פאַרמאַסקירטע אַנטיסעמיטן. זיי האָבן מקנא געווען דעם ווירטשאַפטלעכן אויפשטייג פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָבן דערפאַר אַרויפגעלייגט אויף זיי שווערע שטייערן און די יידן האָבן געמוזט צאָלן און שלעפן זייער יאָך.

✡

אויפן קולטור־געביט איז היידוצישאַק נישט אָפּגעשטאַנען פון אַלע אַנדערע שטעטלעך אין סוועניציאַנער געגנט.

אין יאָר 1922 האָט די ווילנער צ.י.ש.א. געגרינדעט אַ יידישע פאָלקס־שול. אַרום איר האָט זיך קאָנצענטרירט אַ גרויסער קרייז פון איבערגעבענע פריינט מיטן אָפּטייקער רובין בראָש.

עס איז כדאי צו דערמאָנען די טעטיקייט פון די איבער־געגעבענע עסקנים פון דער יידישער פאָלקס־שול, ווי, פנחס רובין, פסח וואָלאָצקי, פרץ יפה, שבח סאלאמיאַק, ליפמאן גאָר־דאָן, שמואל יהודה קאַטשערגינסקי און אַנדערע, וועלכע זיינען געווען איבערגעגעבן בלב ונפש דער שול מיט דער יידישער אונטערריכט־שפּראַך. גלייכצייטיק איז געשאַפן געוואָרן אַ יידישע ביבליאָטעק, וועלכע האָט זיך פיין אַנטוויקלט און געהאַט אַ גרויסן אויסואָל פון פאָרשידענע ווערק, סיי פון דער יידישער און סיי פון דער וועלטלעכער ליטעראַטור.

אין סוף 1922 איז אַנטשטאַנען ביי די אַנגעקומענע פון ליטע דער געדאַנק צו גרינדן אין היידוצישאַק אַ תרבות־שול לויטן מוסטער פון די אויסגעצייכנטע העברעישע שולן אין ליטע.

בראש פון די העברעישע קרייזן איז געשטאַנען ירחמיאל כ"ץ, וועלכער פאַרנעמט איצט דעם פּאָסטן פון אַ דירעקטאָר אין בית הספר התיכון „חוגים" אין חיפה. די מיטהעלפער צו גרינדן די תרבות־שול זיינען געווען: ירחמיאל כץ, אליהו וואָלאָצקי, ישראל רייכעל, רחל קורלאנדטשיק, רפאל יפה, זלמן אבעל, בערל פישער, פייגע סווירסקי, ירחמיאל לובאצקי, יעקב סווירסקי, יהושע פערעוואָזניק, יהודה פערעוואָזניק, בערטא קוריצקי און אַ סך סימפּאַטיקער, וועלכע האָבן געזען נאָר איין אויסוועג פאַר דער יוגנט: לערנען עברית, ווערן חלוצים און בויען דאָס אייגענע לאַנד אין ארץ ישראל. עס איז צונויפגערופן געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע ציוניסטישע קרייזן אין שטעטל און עס איז אָנגענומען געוואָרן אַ פּאָזיטיווער באַשלוס. הגם מען האָט נישט געהאַט קיין שום מאַטעריעלע מיטלען, איז מען דאָך גלייך צוגעטראָטן צו רעאַליזירן דעם פּלאַן.

די ציוניסטישע יוגנטלעכע זיינען געגאַנגען ממש פון שטוב צו שטוב משפּיע זיין אויף די עלטערן, אַז זיי זאָלן אָפּגעבן די קינדער אין דער תרבות־שול.

דער גרעסטער טייל פון די עלטערן האָט דעם פּלאַן אָנגענומען מיט באַגייסטערונג, אָבער עס זיינען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן אָפּגעלאַכט און אירָאניש געפרעגט:

— איר ווילט זיי לערנען לשון קודש? איר וועט זיי מאַכן פאַר רבנים?

אין משך פון צוויי וואָכן האָבן זיך רעגיסטרירט 35 קינדער און מען איז צוגעטראָטן צו מאַכן אַלע געהעריקע הכנות, כדי אין אָנהויב שול־יאָר צו קענען עפענען די שול.

הסתדרות צעירי־ציון
לינקס אויף רעכטס: אויבן: משה פערעוואָזניק, ירחמיאל כץ, יהודה פערעוואָזניק, ירחמיאל לובאָצקי, מאיר פרידלענדער, לייב רייכל, יהושע פערעוואָזניק.
זיצן: בתיה קוטניק, עטל יכילטשיק, שיינע שניידעראָוויטש, בעטי קוריצקי, רחל קוטניק, זלמן אבעל.

די הויפט־שווערקייטן זיינען געווען צו געפינען אַ פּאַסיקן בנין און די געהעריקע לערער.

צום גליק האָט זיך תיכף געפונען אַ באַגייסטערטער סימפּאַטיקער פון אַ העברעישער שול, אברהם אבעל ז"ל, ער האָט צו דעם צוועק אָפּגעגעבן אַ בנין. מען האָט אים נאַטירלעך געמוזט רעמאָנטירן אָבער די פּראָגע פון אַ געביידע איז געלייזט געוואָרן.

פון דאָן אָן האָט יענער בנין געדינט בייטאָג פאַר דער שול און אין די אָוונטן פאַר אַ לאָקאַל פון „צעירי ציון" און „החלוץ". דאָרט האָט זיך שפּעטער אויך געפונען די ביבליאָ־טעק, וועלכע האָט אויך פאַרמאָגט העברעישע ביכער. די ציוניסטישע ביבליאָטעק איז געשאַפן געוואָרן נאָך פיל אַנ־שטרענגונגען, זאַמלונגען, אָוונטן, לאָטעריעס א.א.וו..

די תרבות־שול האָט זיך גלייך דערוואָרבן אַ גוטן נאָמען און דער גרעסטער טייל פון די יידישע קינדער האָט געלערנט אין איר. די שילער פון דער העברעישער שול זיינען געווען חברים אין „החלוץ" און אַ גרויסער טייל פון זיי האָט זוכה געווען עולה צו זיין קיין ארץ ישראל און זיינען אַזוי אַרום ניצול געוואָרן.

די תרבות שול האָט דערצויגן די יידישע קינדער אין אַ באַציאָאַלן־היסטאָרישן גייסט און האָט באַווייזן אַ ריכטיקן אויסוועג פאַר דער יידישער יוגנט. זי האָט אַ סך פון זיי נעראַטעוועט פון אויסראָטונג און פאַרניכטונג.

✡

אין היידוצישאַק האָט עקזיסטירט אַ גמילות־חסדים־קאַסע, וועלכע האָט זיך געשאַפן אַ דאַנק אייניקע האַנדווערקער, ווי אַביגדור דאן, חיים פסח גאנטאוויק און יוסף גיטליץ. זיי האָבן זיך אָפּגעגעבן בלב ונפש דעם גמילות־חסד און האָבן דערמיט געהאָלפן א סך אומפאַרמעגלעכע יידן זיך אַרויס־

צודרייען פון אַ צרה און ווי עס איז איבערצושטופן אַ שווערע צייט.

דעם גמילות חסד האָבן טאָקע מערסטנס באַנוצט די האַנטווערקער, אַרבעטער, מיטלשטאַנדס־מענטשן און דער עיקר די אָרעמע און מיטללאָזע משפחות.

אין די לעצטע יאָרן האָט זיך אויך געשאַפן אַ מין געמיש־טער קאָמיטעט, פון ציוניסטן און יידישיסטן צוזאַמען, וועלכער האָט געגרינדעט אַ בלאָז־אָרקעסטער.

דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון פאָלגנדיקע איבער־געגעבענע געזעלשאַפטלעכע עסקנים: בערל שמידט, אברהם־אליהו אבעל, יצחק יפה, זלמן אבעל, רפאל יפה, מיכאל פאַטאַשניק, לייב קושלין, מיכאל אויסטרייך, אליהו כץ, מלך סטריקובסקי.

עס איז אויך כדאי צו דערמאָנען פאָמיליעס, וועלכע זיינען מסירת־נפשדיק געווען איבערגעגעבן פאַרן עקזיסטענץ און אנטוויקלונג פון דער תרבות־שול, ציוניסטישע קרייזן, קרן־היסוד און קרן־קיימת, דאָס זיינען: אברהם קוריצקי ז"ל, יושב ראש פון קרן־היסוד, פאָמיליע העשעל קורלאנדטשיק, פאָמיליע רוני וואָלאָצקי מיטן זון אליהו, יושב ראש פון ועד־ההורים, פאָמיליע שמעון רייכעל, פאָמיליע מענדל־בער אַבעל, פאָמיליע אברהם אבעל, זון פון אברהם כץ און פיל פיל אַנדערע.

אַן עפיזאָד פון אָפּפאָר פון דער ערשטע חלוצה פון היידוצישאָק. דאָס איז עטל יחילציק, איצט אין מושב חרות, תל־מונד, אין יאָר 1924. אין אַ זומערדיקן ליכטיקן אָוונט האָט מען זי באַגלייט צו דער באַן, די חברים פון החלוץ און צערי־ציון. און צוריק גייענדיק פון דער באַן האָבן מיר געזונגען לידער אויפן קול. דערפאָר האָט די פאָליציי אונדז אַרעסטירט, און פאַרן שטערן די רו געהאַלטן אַ גאַנצע נאַכט אין אָרעסט.

דער אָרקעסטער איז געווען אינגאַנצן אומאָפּהענגיק און האָט זייער פיל געהאָלפן, אַז אַלע פאַרוויילונגען, אָוונטן און פאַרשידענע פאראנשטאלטונגען זאָלן אַריבער מיט דערפאָלג.

אין היידוצישאָק האָט אויך עקזיסטירט אַ ריין יידישע פייערלעשער־געזעלשאַפט, וועלכע האָט געדאַרפט דערפילן אַ דאָפּלטע אויפגאָבע. ערשטנס האָט זי געדאַרפט געבן שנעלע הילף אין אַ צייט פון אַ שרפה. צווייטנס האָט זי אויך געדאַרפט דינען ווי אַ פאַרטיידיקונגס גרופע אין צייטן פון אומרוען, אַנפאָלן אָדער פאָגראָמען.

עס איז כדאי צו דערמאָנען די פאָסירונג מיט דער פייער־לעשער קאָמאָנדע אין היידוצישאָק: בערך אין די יאָרן 1870/80 זיינען געווען אין שטעטל קאָלאָסאָלע שרפות, און נאָך איין גרויסער שריפה, האָט די סוועניציאַנער פייער־לעשער־קאָמאָנדע, געשענקט פאַר היידוצישאָק אַן אַלטע פאָמפּע־מאַשין, וואָס מען האָט געדאַרפט טראָגן מיט די הענט, און אויך אַ פעסל צו פירן וואַסער. ביסלעכווייז האָט מען אויך דערוואָרבן מיט אייגענע כחות נאָך איין מאַשין, וועלכע מען האָט געפירט אויף 3 רעדער, און אויך נאָך עטלעכע פעסער אויף 2 רעדער. אין יענער תקופה ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען געווען די אָנפירער: חנן יאָעל, חיים פסח גאנ־טאָווניק, אביגדור דאָן א.א. יעדן זונטאג פלעגט מען לערנען די פרייוויליקע „פאָזשאַרניקעס".

נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה, האָט מען זיך דער־וואָרבן נייע מאַשינען, ווי אויך אַ מאָטאָר מאַשין, וועלכע האָט געשעפט וואַסער פון טייך און דערגרייכט צום מאַרק פּלאַץ, מען האָט אויך געבויט אַ נייע געביידע פאַר די מאַשינען, און עס איז כדאי צו דערמאנען די איבערגעגעבענע עסקנים: פרץ יפה, מאיר רייכעל, שמואל יהודה קאַטשער־גינסקי, רפאל יפה, חיים פסח גאנטאָווניק, מאיר גאָרדאָן, אברהם אליהו אבעל, צבי פערליס, בן־ציון פערעוואָזניק אוז גרשון יפה.

ליידער האָט מען עס שפעטער אַרויסגעריסן פון די יידישע הענט און איבערגעגעבן אונדזערע בלוטיקסטע שונ־אים, די ליטווישע כוליגאַנעס.

✡

אָט אַזוי האָבן זיך לאַנגזאַם אַנטוויקלט די געשעענישן אין שטעטל ביז עס איז אָנגעקומען דאָס יאָר 1939.

נאָך פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז אין פוילן דורכגעפירט געוואָרן אַ מאָביליזאַציע און פון היידוצישאָק האָט מען מאָביליזירט 32 יידישע יונגע־לייט, 6 פון זיי זיינען געפאַלן אין דעם קורצן קריג, וועלכער האָט זיך געפירט אין די ערשטע סעפטעמבער־וואָכן צווישן פוילן און דייטשלאַנד.

זייערע נעמען זיינען: ישראל אויסטרייך, משה באַס, ישׂראל פאטאשניק, ביינוש שאפירא, עזריאל קוריצקי און אַ זון פון הלל דיסנער.

די יידישע זעלנער, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט אַ היים, האָבן דערציילט, אַז אונדזערע בחורים האָבן העלדיש געקעמפט קעגן דעם בלוטיקן שונא און האָבן געווויסט, אַז זיי קעמפן קעגן דעם גרעסטן און ברוטאַלסטן פיינט פון יידישן פאָלק. דאָס איז געווען אַ קורצער אָבער אַ פאַרביסענער קאַמף פון אַ מענטש מיט אַ ווילדער חיה, וועלכע איז אים באַפאַלן אינמיטן דער נאַכט.

דער פּוילישׁ־דייטשער קריג האָט לאַנג נישט געדויערט. די פּוילישע אַרמיי איז שנעל באַזיגט געוואָרן און מיט דעם איז אויך געשתמעט געוואָרן דער שרעקלעכער גורל פון פּוילישן יידנטום.

✡

דעם 18־טן סעפטעמבער 1939 האָט אַריינגעמאַרשירט קיין היידוצישאָק די סאָוויעטישע מעכאַניזירטע אַרמיי. אין ערשטן מאָמענט האָט זי די יידישע באָפעלקערונג ממש אויפ־געמוטמט מיט באַגייסטערונג, ווייל מען האָט זיך געריכט אויף די דייטשן און די רויטאַרמייער זיינען געווען די באַפרייער

פון די נאַציש בעסטיעס. די באַציאונגען צווישן דער רויטער אַרמיי און דער יידישער באַפעלקערונג זיינען דערפאַר אין די ערשטע טעג געווען זייער האַרציקע.

וען עס האָט זיך אָבער איינגעשטעלט די מאַכט און עס האָט זיך אָנגעהויבן די סאָוויעטיזאציע פון שטעטל, האָט דער באַלעבאַטישער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אָנגעהויבן שטאַרק צו ליידן.

ביסלעכווייז זיינען אויסגעליידיקט געוואָרן אַלע געשעפטן. די סחורה האָט מען פאַרקויפט שפאט ביליק און פאַר דעם אָפּגעלייזטן געלט האָט מען גאָרנישט געקאָנט אָפּקויפן.

דער האַנדל מיט פלאַקס, זוימען און תבואה איז אַריבער אין די הענט פון די נייַ־געשאַפענע קאָאָפּעראַטיוון און די פריערדיקע הענדלער זיינען געבליבן אָן אַ קיום.

ביי די געוועזענע רייכערע יידן האָט מען אָפּגענומען זייערע ווויינונגען און זיי האָבן זיך געמוזט אַריבערקלייבן אין ענגע דירות, וואָס האָבן זיך געפונען אויסערן שטעטל.

פון דער אַנדער זייט איז דער אַזוי־גערופענער פּראָלע־טאַריישער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג געווען גאַנץ צופרידן. זיי האָבן זיך גלייך באַזאָרגט מיט פאַרשידענע רעגירונגס־פאָסטנס און זיינען געוואָרן פאָליציאַנטן, אַדמיניס־טראַטיוועַ לייטער, האַנדלס־אָנגעשטעלטע און פירער פון די פאָליטישע אָפּטיילונגען.

פון דער אַנדער זייט קען מען אויך פאַרצייכענען אַנדערע מענטשלעכע פאַקטן. אַ יידישער בחור, וועלכער איז געווען דער קאָמענדאַנט פון דער פאָליציי, איז געקומען מאָכן אַ רעוויזיע און זוכן באַהאַלטענע סחורה. ער האָט כמעט ווי נישט געזוכט, איז אַרויסגעגאַנגען און געמאָלדן, אַז ער האָט גאָרנישט געפינען.

דאָס זיינען אָבער געווען נאָר אייַנצעלנע פאַלן. על פי רוב האָט מען די געוועזענע באַלעבאַטים אַלע טאָג געטריבן אין אַן אָנדער אָרט און קיינער האָט נישט געווויסט וואָס דער מאָרגן וועט אים ברענגען.

✡

דעם 10־טן אַפּריל 1940 זיינען קיין היידושישאָק אַנ־געפאָרן פון רוסלאַנד גרויסע אָפּטיילונגען פון פּאָליציי און נ.ק.וו.ד.יסטן און אַלע האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס גרייט זיך עפעס אַ גרויסע צרה.

דעם 11־טן אַפּריל זיינען אָנגעקומען אויף דער באַן־סטאַנציע 13 לאָסט־וואָגאָנעס מיט קוימענדלעך. אַזוי האָט מען געדופן די טראַנספּאָרט־וואָגאָנעס, וועלכע האָבן געהאָט אויוועלעך. אַלע האָבן אָנגעהויבן ציטערן און אינסטינקטיוו געפילט, אַז עפעס דאַרף פאַרקומען. מען האָט אָבער נישט געווויסט וואָס און ווען. די געוועזענע אַזוי־גערופענע גבירים האָבן זיך גלייך געטראָפן אין די הויפן און זיך באַראָטן וואָס צו טאָן. אַלע האָבן גוט פאַרשטאַנען וואָס בערך עס שטייט זיי פאַר דורכצומאַכן.

עס איז דאָן געווען אַ בלאָטיקער, רעגנדיקער פרייטיק, מיין לעצטער טאָג אין היידושישאָק.

קודם כל האָט מען צונויפגענומען אַלע פריערדיקע גבי־רים און זיי געהייסן אָפּריינקן די בלאָטע פון די גאַסן און פון מאַרק־פלאַץ ווי אויך אָפּשאַרן דעם שניי פון דער באַן־סטאַנציע.

הגם אייניקע גוטע פריינט האָבן מיך גלייך געוואָרנט און געראטן צו פאַרלאָזן; דאָס שטעטל אויף עטלעכע טעג, האָב איך באשלאָסן זיך נישט צו שטעלן קעגן דעם גורל און נישט אַנטלויפן.

דערווייל האָט מען אונדז אָנגעזאָגט, אַז די אַקציע וועט זיך אָנהויבן 12 אַ זייגער ביינאַכט און אַז מען וויל אונדז פאַרשיקן אין וויטן רוסלאַנד.

איך מיט מיין פרוי האָבן זיך אָנגעהויבן גרייטן צום גירוש. מיר האָבן איינגעפּאַקט אַ ביסל נוצלעכע זאַכן, ווי אויך עסנוואַרג, זיך געזעגנט מיט די נאָענטסטע און ליבסטע פריינט און זיך געזעצט וואַרטן אויף דער פאָליציי, פונקט ווי פאַרמשפּטע וואַרטן אויף זייער תליה.

מיר האָבן זיך אין יענע נאַכט נישט געלייגט שלאָפן אויף קיין איין מינוט און געוואַרט, אַז מען זאָל אונדז קומען נעמען. די נאַכט האָט זיך געצויגן ווי אַן אייביקייט, עס האָט אָנגעהויבן טאָגן און מען איז צו אונדז נישט געקומען. ערשט אַרום 1 אַ זייגער בייטאָג איז אַריינגעגאַנגען אַ פאָליציי־אָפּיציר מיט אַ פאָר זעלנער. זיי האָבן קיינעם נישט געלאָזט אַריין און אַרויסגיין. די פראָצעדור האָט זיך אָנגעהויבן מיטן פאָרלייענען פון אַ קליין צעטעלע. כאָטש דער אָפּיציר האָט מיך גוט געקאָנט און געווווסט אויסגעצייכנט מיין גאַנצע ביאָגראַפּיע, האָט ער זיך דאָך געמאַכט תמוואָטע און מיך אָנגעהויבן פרעגן: ווי איך הייס, ווי אַלט איך בין, ווי רופט מען מיין טאַטן, מיין מאַמען, א.א.וו. צום סוף האָט ער מיר מיט גרויס רעספּעקט געמאָלדן, אַז די מאַכט האָט באַשלאָסן מיך אַדמיניסטראַטיוו איבערצושיקן אין אַן אָנדערן קרייז פון רוסלאַנד. עס איז אונדז דערלויבט מיטצונעמען נאָר 100 ק״ג זאַכן און עסן. ער האָט אונדז געהייסן זיך גלייך אייַנ־פּאַקן און גיין מיט אים צו דער באַן־סטאַנציע.

די גאַנצע פראָצעדור האָט געדויערט ווייניקער פון צוויי שעה און מען האָט אונדז אַרויסגעפירט פון שטוב. די זעלנער האָבן געהאָלטן די ביקסן מיט די באַגנעטן געשטרעקט פאָרויס און געפירט אונדז ווי געפערלעכע פאַרברעכער.

דאָס זיינען די היידושישקער יידן, וועלכע מען האָט אַרויסגעשיקט דעם 13־טן אפריל 1940, פרייטאג אויף שבת, 12 אַזייגער ביינאַכט: 1) פאַמיליע מענדל יפה, אַלט 74 יאָר, מיטן זון אברהם און טאָכטער חנה. 2) פאַמיליע פרץ יפה, מיט פרוי לאה און קינדער אפרים און אברהם. 3) פאַמיליע רפאל יפה און פרוי שפרה. 4) פאַמיליע גרשון יפה און פרוי סימע. 5) פאַמיליע בערל שמידט מיט פרוי אסתר און קינדער

קאָפל, אברהם און משה. (די לעצטע אַ איידעם און טאָכטער פון מענדל יפה). 6) פייגע פערעוואָזניק, (פרוי פון הענעך פערעוואָזניק) 7) יהושע פערעוואָזניק מיט פרוי העניע און קינדער שיינע און חנה. 8) משה לאָזער פערעוואָזניק און פרוי אסתר. 9) מאָניע רייכעל (פרוי פון מאיר־אהרון רייכעל). 10) וויטע קוריצקי און טאָכטער ראָזע. 11) בערטע קאָטשער־גינסקי און קינדער יוסף און טייבעלע (די לעצטע — פרוי און טאָכטער פון הענעך קוריצקי).

דאָס געזעגענען זיך מיט די קרובים און פריינט איז געווען אויפטרייסלענדיק. די סצענע וואָס האָט זיך אָפּ־געשפּילט ביי אונדז אויפן הויף האָט דערמאָנט מער אַ לוויה פון אַ מת ווי אַ גירוש.

ענדלעך האָבן מיר זיך געריבט אין וועג אַריין. פאָרויס איז געפאָרן אַ פור מיט אונדזערע זאָכן און נאָך איר זיינען מיר געגאַנגען, אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט נ.ק.וו.ד.יסטן, וועלכע האָבן געהאַלטן די ביקסן אויף פאָרנט, פונקט ווי זיי וואָלטן געפירט די גרעסטע באַנדיטן.

אויפן וועג האָט מען אונדז פאָראייניקט מיט דעם יינגערן ברודער גרשון און זיין פרוי. ווען גרשון האָט דערזען די אויסגעשטרעקטע ביקסן האָט ער זיך אָנגעשפּאָרט אַן וואָנט און האָט קאטעגאָריש דערקלערט, אַז ער וועט זיך נישט ריכטן פון אָרט, אויב די זעלנער וועלן נישט נעמען די ביקסן אויף די אַקסלען.

דער אָנפירער פון דער גרופע האָט געזען, אַז ער וועט מיט גרשונען גאָרנישט מאַכן און האָט באַפוילן צו נעמען די ביקסן אויף די אַקסלען.

מיר זיינען געגאַנגען דורך די שטעטלשע גאַסן, דורכן מאַרק־פּלאַץ, אין דער ריכטונג צו דער באַן־סטאַנציע. אויף אַלע גאַנגעס זיינען געשטאַנען פּריינד און באַקאַנטע און אונדז געשיקט זייערע לעצטע געזעגנונגס־בליקן.

צווישן סצענעס האָבן זיך פון יענעם וועג שטאַרק אייניגעקריצט אין זכרון. די ערשטע ווי אַזוי מיין שוואָגער, אליהו כ״ץ ז״ל, איז געשטאַנען נעבן דער טיר פון זיין הויז און צו אונדז לאַנג־לאַנג געשאָקלט מיטן קאָפּ, וועלנדיק זיך מיט אונדז אויף אַזאַ אופן געזעגענען און אונדז ווינטשן איבער־צוהאַלטן און זיין שטאַרק.

די צווייטע סצענע האָט פאַסירט מיט אונדזער באַקאַנטן פאָליאַק דאָשקעוויטש. מיר זיינען מיט אים געווען גוט צו־נויפגעלעבט. גייענדיק איבער דער בריק האָט ער אונדז אָפּגעוואָרט און ווען ער האָט אונדז דערזען, האָט ער אַראָפּ־געמומען דאָס היטל, זיך צעווייגט ווי אַ קליין קינד און אויס־געשריגן אויפן קול: „אוי, באַזשע מאַי, באַזשע מאַי״.

לייַדער האָבן מיר נישט געקאָנט מיטווייגען, ווייל מיר זיינען אַלע געגאַנגען ווי פאָרשטיינערטע און נישט אַרויס־געלאָזט קיין טערער.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען צו דער באַן־סטאַנציע האָבן מיר דאָרט געפונען פאָרמאָכטע וואָגאָנען, אָנגעפּאָקטע מיט מענטשן און געפּעק און אַרומגערינגלט מיט זעלנער. אונדזערע ווען האָבן אויפגעפּנט אַ טיר און אַריינגעוואָרפן אונ־דזערע געפּעק אין אַ וואָגאָן און דאָן אונדז אַלעמען אויך אַריינגעשטופט.

אין וואָגאָן האָט געהערשט אַ שרעקלעכע ענגשאַפט. עס איז דאָרט נישט געווען קיין ביסל וואַסער און קיין שום פלאַץ פאַר מענטשלעכע באַדערפענישן.

אין וואָגאָן זיינען געזעסן 54 מענער, פרויען און קינדער און אַלע האָבן געווייגט און געשריגן אויפן קול. אויך פון די אַנדערע וואָגאָנעס האָבן זיך געטראָגן געווייגען און געשרייען.

מיר האָבן איבערגענעכטיקט אויף דער סטאַנציע און שוין אין דער ערשטער נאַכט פון גירוש דערפילט דעם טעם פון קעלט, הונגער, דורשט און פינצטערניש. זונטיק אינ־דערפרי האָבן זיך צו אונדז דערנענטערט אייניקע באַקאַנטע און אונדז געבראַכט עפּעס צום עסן. זיי האָבן אונדז דער־ציילט, אַז עס איז זיי מיט גרויסע שווערייקייטן געלונגען זיך צו דערשלאָגן צו דער באַן־סטאַנציע און אונדז ברענגען זאָכן און עסנווארג.

ביז זונטיק 12 אַ זייגער זיינען אונדזערע וואָגאָנען געשטאַנען אויף דער סטאַנציע און נישט געירט פון אָרט. מיר האָבן זיך שפּעטער דערווויסט, אַז מיר האָבן געווארט אויפן טראַנספּאָרט, וועלכער האָט געדאַרפט אָנקומען פון סוועניציאן און לינטופ.

ווען עס איז אָנגעקומען דער טראַנספּאָרט מיט די אַרויס־געשיקטע פון סוועניציאן און פון אַנדערע שטעטלעך, האָט מען אונדזערע וואָגאָנען צוגעטשעפּעט צו יענעם צוג. דאָן האָט זיך דערנענטערט אַ מיליטערישע אָפּטיילונג מיט מאַשי־נען־געווער און אויסגעשטרעקטע ביקסן. זיי האָבן זיך אויס־געשטעלט פון בייַדע זייטן פון דער באַן־ליניע, כדי זיך קענטיק צו פאַרזיכערן קעגן אַן עוועניטועלן אָנפאַל פון דער ציווילער באַפעלקערונג מיט דער כוונה אונדז צו באַפרייען.

דערווייל האָט זיך פאַרזאַמלט אויף דער סטאַנציע אַ גרויסער המון פון קריסטן, וועלכע זיינען דאָן קענטיק אַרויס־געגאַנגען פון דער קירכע.

אַלע האָבן זיך אָפּגעשטעלט און געוואָלט זען ווי אַזוי עס וועט אָפּפאָרן דער צוג מיט די אַרויסגעשיקטע אין די טיבירער טאַיגעס. אויך אַלע וועגן פון בייַדע זייטן פון דער באַן־ליניע זיינען געווען איבערפולט מיט מענטשן.

אַ זייגער איינס בייטאָג האָט גערירט דער צוג פון דער היידוצישקער באַן־סטאַנציע און אַ שרעקלעך־אומפאָר־געסלעך בילד האָט זיך אָנטפּלעקט פאַר אונדזערע אויגן.

אַלע פאַרשיקטע און פאַרשפּאַרטע אין די וואָגאָנעס האָבן אויפגעהויבן אַ יאָמער און געווויין, וועלכער האָט פאַרהילכט די גאַנצע געגנט. דער גאַנצער המון, וועלכער איז געשטאַנען פון בייַדע זייטן האָט אויך אָנגעהויבן צו שרייַען, יאָמערן

און ווייגן און גאַנץ אפן אויסגעדריקט זיין סימפאַטיע מיט די אַרויסגעשיקטע און פאַרוואַגלטע.

ווייט ווייט, ביז צום קאַמאַיער שאַסיי, האָבן טויזנטער מענטשן געוואַרט און באַגלייט דעם פאַרבייגייענדיקן צוג. די געשרייען פון די פאַרשפאַרטע אין די וואַגאַנען און פון די פאַרבליבענע ביי די רעלסן האָבן זיך אויסגעמישט צוזאַמען און אויף אַזאַ אופן אויסגעדריקט דעם שאַרפסטן פראָטעסט קעגן דער ברוטאַלער באַהאַנדלונג.

אַלע האָבן קענטיק אינסטינקטיוו געפילט, אַז זיי געזעגענען זיך מיט אונדז אויף אייביק און מען וועט זיך שוין מער קיינמאָל נישט זען.

שבתי אבל, עין שמר

בחוצותיך - היידוצישוק

מרחק שוה בין ערי המחוז שוינציאני ופוסטבי שכנה עירתנו הידוצישוק. פוסטבי — ממזרח לה שווינציאני ממערב. העירה ווידז היתה שכנתה מצפון ואילו תחנת הרכבת לינטופי — עטופת היערות — סגרה עליה מדרום. הכניסה לעירה היתה מצד דרום — מתחנת הרכבת, על הקו שהוביל מוילנה לקרולבשציזנה.

העירה זכתה בגלל זה בקשר תמידי עם וילנה — עיר הפלך וכן עם יתר ערי פולין, וזה נתן לה את יתרונה על פני כל העירות בסביבה.

תחנת הרכבת מלאה תפקיד חשוב, כלכלי ומסחרי, בחיי העירה, דרכה הגיעו סחורות לעירה וכן גם יצאו ממנה סחורות ובעיקר, הפשתן, לוילנה וגם לחוץ לארץ.

העירה נבנתה על שתי גבעות רמות. בין שתי הגבעות השתרע עמק רחב ידים ודרכו התפתל הנהר קמיקה. יערות ואגמים לא הקיפו את העירה. הנוף לא היה פיוטי, המישור היה זרוע כפרים רבים שמהם הגיעו כל היהודים. עדות לכך

☆

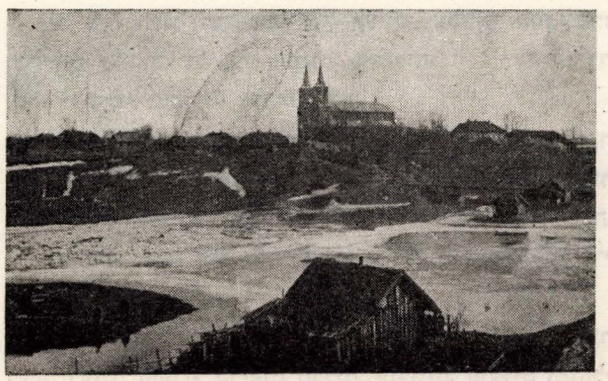
יענעם זונטיקדיקן טאָג איז שוועד צו באַשרייבן און נאָך שוועדער איז אים צו פאַרגעסן.

דאָס איז געווען מיין לעצטער טאָג איז היידוצישאָק און אויף אַזאַ טרויעדיקן אופן האָב איך זיך געדאַרפט געזעגענען מיט מיין ליב און טייערע געבורטס־שטעטעלע.

קיינער פון אונדז האָט אָבער דאַן נישט פאַרויסגעזען, אַז דער גורל פון די פאַרבליבענע וועט זיין אַ סך, אַ סך טרויעריקער ווי דער גורל פון די אַרויסגעטריבענע און אַז מען וועט זיי אַלעמען אַזוי מערדעריש און בעסטיאַליש פאַרניכטן.

תשמש העובדה שכל משפחה ותיקה בעירה נקראה על שם כפר מוצאה. כאלה היו המשפחות מצבוט, מקומאי, משוילאן, מדזיקבינש, מזהץ, מנורקביץ, ואילו הכפר הקרוב סטויצישוק היה כולו מיושב יהודים, עובדי אדמה ואנשי כפר, עד עצם ימי השואה.

האוכלוסיה הנוצרית היתה בעלת שלשה גונים לאומיים:

הנהר קמאיקה בהידוצישוק

איזור שווינציאני היה ליטאי, איזור פוסטבי בילורוסי. בתוך כל אלה היו מעורבים הוליקורוסים „הפאַניעס" בלשון היהודים. האוכלוסיה היהודית באה במגע עם כולם וידעה שלוש שפות אלו על בורין.

אחרי כבוש הידוצישוק על ידי הפולנים בשנת 1921 נוספה גם השפה הפולנית לרכוש הלשוני של היהודי בן העירה. בשפה זו לא עשו יהודי היידוצישוק חיל. שפת היידו־צישוקאים לא יכלה להבדיל בין ה־ש׳ וה־ס׳. אנשי „סיבולת" מובהקים היו ובשפה הפולנית נוספו להם שפע של ש׳ ו־ס׳ וגוני גונים שלהם.

אנו, בני הנוער בשנות העשרים, למדנו פולנית בבית הספר כשפת המדינה. קשה היה לנו מאד להסתגל אליה אולי גם מסיבה זו לא סבלנו את השלטון הפולני. אי הסתגלות לעם השולט ולשפת המדינה גרם לחתירה לעצמאות לשונית ולאומית. אז הגיעו ימי הפריחה לעברית וליידיש. אפילו השלטים על החנויות ובתי העסק נכתבו בשתי שפות בפולנית וביידיש. מכאן הלך הכוון ללמד את הילדים בבתי ספר של „תרבות" ושל צ.י.ש.א. בית הספר הממלכתי היסודי הפולני אשר פתח שעריו חינם לכל ילד יהודי לא מצא כל חד בקרב היהודים ושום ילד, אפילו מהעניים ביותר, לא נלכד ברשתו.

✡

כמו בכל העירות הווה ככר השוק את המרכז. כאן היה המרכז המסחרי והכלכלי. זה היה מגרש גדול רצוף אבנים, מוקף בתי מגורים וחנויות. חנויות מכלת, ברזל ואריגים, חנויות גדולות וקטנות, אשר בכל ימות השבוע כמעט היו ריקות ואף קונה לא פקד אותן. ביום השוק בכל יום חמישי בשבוע, היו מתמלאות החנויות קונים מאכרי הסביבה.

ימות השוק וכמה „ירידים" בשנה סיפקו את הפרנסה לחנונים. נוסף לחנויות היה גם המסחר בפשתן מתנהל בשוק. על יד עגלת איכר היו עוברים הסוחרים, הרוכלים, המתווכים והסרסורים, בודקים, נושפים ומרימים את הפשתן לאור השמש. אחרי הקניה היו מביאים אותו למחסנים. שם היו מנפים ומנקים אותו. מאות בחורות נוצריות מהכפרים הסמוכים ומהאוכלוסיה הנוצרית אשר בעירה, היו עסוקות בזה בעונת החורף.

זה היה הענף התעשיתי של העירה. הפשתן היה נארז בסלילים גדולים על ידי מכונות מיוחדות. זו היתה עבודה קשה ורק צעירים היו עובדים בזה.

בראשית שנות השלושים עבדו גם מספר יהודים, בעיקר ממשפחת ה„לייזער נאטע", משפחת סבלים ופועלים, שהדור הצעיר חניך תנועות נוער חלוציות, היה מתגאה ומתברך בה.

הפשתן הארוז היה מובל בעגלות לתחנת הרכבת על ידי עגלונים יהודים מרחוב וידז.

תכונה גדולה ואוירה תעשיתית היתה מורגשת בככר השוק בעונת החורף. קריאות סבלים, עגלונים, פועלים ומנהלי עבודה היו ממלאות את כל השוק.

אל השוק הזה בעירה זו היו עיני השלטון הפולני האנטי־שמי לטושות לרעה. מדי פעם בפעם היו מפיצים את השמועה שיעבירו אותו לגידישוק, השכונה מעבר לנהר. במשך שנים היתה נטושה מלחמה בין המזרח והמערב ורב היה פחדם של היהודים מפני העברה זו. העברת השוק לשכונה הנדחת היתה כורתת את פת לחמם של יהודי העירה.

בככר השוק היו ע״פ רוב חנויות של יהודים. רק בפינה אחת עמדו כמה חנויות של נוצרים שגגותיהן נשענו על עמודים ועל כן נקראה הפנה „הקלאצמעס".

באמצע השוק היתה באר עם משאבת יד, שנקראה „פלומפ". לרוב לא היתה פועלת משאבה זו ובחורף היתה הרחבה על ידה מתכסת בקרח וסכנת נפשות היתה לגשת אליה. על יד הבאר עמד עמוד ועליו פעמון אזעקה והשתמשו בו בכדי להודיע על שרפה.

מכיכר השוק מזרחה התחילה הירידה לעמק „דער אַראַפ באַרג". בית החומה של ר׳ פסח וולוצקי ע״ה מצד אחד וביתנו מצד שני עמדו בהתחלת המורד הגדול הזה. מורד תלול זה בלב העירה היה לשם דבר.

העגלונים המסכנים ואכרי הסביבה היו יגעים קשה עד שהתגברו על המורד הזה. בירידה היו נאלצים לרסן את הסוסים ובעליה היו מאמצים אדם ובהמה את כל כוחותיהם כדי להעפיל ההרה. העגלונם המנוסים, כגון יאנקל אבל וברוך שפירא, שהיו מובילים סחורה לתחנה וממנה היו מקללים נמרצות את המורד המסוכן.

זעקות וצרחות, צעקות וקריאות, היו מהדהדות במקום זה יום יום ושעה שעה, אולם לשיא ה„שמחה" זכינו אנו בני הנוער כשהובילו מכונת קיטור לטחנה של פרידלנדר. 40 סוסים היו רתומים לקטר ההוא. הסוסים שגיסו מכפרי הסביבה ונלקחו מאחר המחרשה לא ידעו לעבוד בצותא, בקולקטיב כזה. כל אחד משך לצידו ובא תיכף על שכרו ע״י העגלון־האכר שניצח על ידו.

המורד היה אז גיא חזיון כביר למאמץ של תיעוש העירה. כמובן, שהקטר הובא לאחר מאמצים גדולים וברוב עמל ויגע למקומו. העירה באה על שכרה אחרי מבצע זה. מכונת קיטור זו שמה קץ למנורות הנפט בעירה והגיע תור החשמל. זה היה אמנם חשמל מיוחד במינו, חיור וחלש, אבל בכל זאת חשמל.

אולם לא רק גיא לתלאות ופורענות היה המורד. הוא היה משמש גם מקום למשחקים ולשעשועים. בלילות חורף הארוכים היינו יוצאים שיירות של בני נוער להתחלק על מזחלות, כולם היו משתטחים על הגב ובמשיכה אחת הגיעו עד העמק, שהתחיל מביתו של ר׳ נוח פרבוזניק, בעל בית החרושת לגזוז, ונמשך עד ביתו של ר׳ אלתר אבל הנפח.

ההר עצמו שהשתרע מעל המורד היה תל תלול, חשוף, לא בנוי, ומערה סתומה נמצאה לרגליו. הבריות היו מרבים לספר על ההר הזה. לפי הספורים היה שם בית קברות ועל

כן נאסרה הבניה עליו. הילדים היו מנהלים מלחמות רבות בכדי לכבוש את ההר, בדמיוננו ראינוהו כהר תבור ממש. רק בית המרחץ שעמד למרגלותיו הוציאנו מכלל טעות. בית מרחץ זה התפרסם בעיקר לא בזכות עצמו אלא בגלל באר המים שנמצאה על ידו.

כמעט כל בני העירה היו שואבים ממנה מים, לאלה אשר לא ניאותו לשאוב מים היתה מביאה נוצריה אחת באסל ודליים. בחבל קשור לדלי היו שואבים את המים מהבאר, זו היתה באר עמוקה ומלאה, מימיה היו ירוקים ממש כמו הנהר אשר על ידה, בערבי פסח היו מביאים משם את המים בשביל אפית המצות וכמו כן היו טובלים בה את ה„סכום" של פסח.

באר שניה היתה על יד ביתו של אלתר הנפח שנקראה על שמו „אלתר טעקעס ברונעם". מימיה היו זכים להפליא וכל המהדרין היו שואבים ממנה. תוך כדי שאיבה היו מתרחצים בנהר אשר זרם בקרבת המעין או נכנסים לבלות קצת עם החברים לתנועה, בני אלתר הנפח, נחמן וליבטקה. הם עלו ארצה עוד בשנות השלושים ושניהם אינם כבר בחיים.

מן העמק אשר נגמר על יד ביתם של ר' שמעון רייכל ואלתר הנפח הובילו שני רחובות: אחד לרחוב הקדרים, שכונת טטרים אשר כרגיל בסביבה שלנו עסקו בעבוד עורות ובגידול גינות, והשני אל הגשר ומעבר לו אל גידישוק.

כאן היה כבר עולם אחר. גידישוק היתה שכונה בנויה על הגבעה השניה של העירה. כולה היתה שתולה עצים וגינות ובוסתנים. האוכלוסיה היתה מעורבת: נוצרים ויהודים גם יחד. אבל גם המשפחות היהודיות טפחו שם גנים ובוסתנים. למשפחת בס היה גן עצי פרי גדול ולמשפחת פטשניק גן ירק גדול, זו היתה שכונת גנים ממש, הכנסיה הנוצרית התנוססה גם כן שם והיתה מוקפת גדר לבנים גדולה ובתוכה גן גדול אשר נקרא „דער גלחס גאַרטן" משם הגיעו עד שפת הקמיקה. כלבים גדולים היו שומרים על גן זה לבל יכנס מישהו לקטוף מפירותיו. למרות זה היו הנועזים שבנו עוברים בשחיה את הנהר ומתגנבים לבוסתן ומביאים את שללם משם.

אהבנו לטייל בגידישוק בכל שבת היינו עוברים את הגשר ושעות היינו מבלים ברחוב זה. משם נטינו גם לכפר הסמוך לגיידישוק בדרך לפוסטבי, הכפר הגדול והנאה נקרא ניידורף. כמה מקנאים היינו בתושבי הכפר הזה. הבית והגנה והשדה והשלוה של הכפר הזה היו מעוררים בנו קנאה ושאיפה להדמות אליהם.

בעירה עצמה לא גדלו עצים בכלל. העץ היחידי גדל ברחוב וידז שהתחיל מככר השוק ונמשך עד בית הקברות היהודי. רחוב זה, לא תוצר ולא הדר היה לו. בתיו היו נמוכים ועל ידם עברה מדרכת עץ שבורה, והעוברים ושבים שמרו רגלם ממנה. תמיד היה מלא בוץ. אולם לנו, היה רחוב וידז העלוב כאבן שואבת. בתי הספר של „תרבות" וצ.י.ש.א. שכנו דוקא שם. סניף „החלוץ", „החלוץ הצעיר" וקן „השומר הצעיר" מילאו תמיד חיים את הרחוב הזה, בהגיע הערב היה בוקע משם קול זימרה או נשמע דברי נואמים. פגישות איזוריות של החלוץ והשומר הצעיר היו מתקימות ברחוב ההוא. תושביו היו על פי רוב דלת העם, בעלי מלאכה, עגלונים

החלוץ 1930

אבעל נחמן, פרליס שמואל, ברוידה רחל, פרליס ליפמאן, צרנוצקי צבי, זייגר ברכה, מאצקיו מ־כאל, כץ גרשון, פרליס יצחק, פרבוזניק יהודה, מאַצקין חנה, כץ שיינה, ברוידה רחל, סבירסקי זלדה, אבעל משה, רייכל שרה, פרבוזניק מרים, אַבעל שבתאי, פרבוזניק תרצה.

בית־הספר „תרבות" סיום 1925

מימין לשמאל: תרצה פרבוזניק, זעלדע סבירסקי, מיכאל פרבוזניק, — — רבקה לאפידה, רוזה קוריצקי, זהבה צרנוצקי, חוה גיטליץ, רחל ברוידה, שיינע כץ, שיינע ווולוצקי, — — מיכאל פרבוזניק, מרים פרמונט, ברריינה גלייכהור, ליבע אַבעל, — דאָבע גיטליץ, חנה סבירסקי, מאַשאַ אַבעל — גרשון כץ, מינה מייזל, בתיה קוטניק, — — — — — — לאה אַבעל, פנחס מאַצקין, שיינע כץ, שלום שפירא, — — — — — — הלל ווולוצקי, נחמן אַבעל, יעקב סבירסקי, אליהו ווולוצקי, — המורה, המורה, המורה לכוביצקי, צבי פרלים, — יוסף גיטליץ, גנדיל, טייבה ברוידה, טייבה כץ, — רישא אַבעל, —.

וסבלים שהראו יחס אוהד לבני הנוער. הם היו שמחים לראות את ילדיהם בבית הספר „תרבות" ובתנועות הנוער. משם היינו יוצאים לטיולים לשדות הרחבים שהשתרעו רחוק מחוץ לעירה, שדות דגן ופשתן נהדרים. אהבנו להתחבא בתוך הקמה. ים השיבולים היה מזכיר לנו את השיר של ביאליק „בשדה". נכספנו לשדות כאלה ובעקבות המשורר היינו גם כן שואלים: יד מי טיפחה כל אלה?

הגעגועים לארץ ולבוניה היו מתגברים אותה שעה. ידענו שרק בארץ נוכל לטפח שדות כאלה בעצמנו, רחוב וידז העלוב והשדות שמסביבו עוררו בנו את הרצון להגשמה החלוצית ורבים מאתנו החליטו לעלות ולהתחיל בחיים חדשים.

מקום שני לבילוי, לקריאת ספר ולמשחקים בקיץ שמשו לנו ה„בוימלעך" — חורשת עצי עלה מפוזרים שהשתרעה לשני צידי הקמיקה.

בגלל הסכר שעצר את מימיו על יד הטחנה של פרידל־נדר היה הנהר במקום הזה צר מאד, שם היינו מתרחצים וכטוב לב הנעורים שבנו, יצאנו לפשוט בשדות ולקטוף אפונה ופולים. לא פעם נגמר קטיף כזה בבריחה מבוהלת מפני הגוי שרדף אחרינו בשצף קצף בלוית כלבים ומוט ברזל בידו וחמת רצח בעיניו. היינו נפוצים לכל עבר ומוצאים לנו מקלט מהצד השני של ה„בוימלעך", שגבלו עם גידישוק.

☆

פנה אחת היתה בגידישוק שרק לעתים רחוקות היינו מבקרים שם. זה היה בית הקברות הנוצרי. הוא משך אותנו בעיקר בגלל החלקה הצבאית של החיילים הגרמנים שנפלו בחזית, במלחמת העולם הראשונה, היתה חלקה מטופחת ומקושטת פרחים. שורות שורות, בסדר מופתי עמדו צלבים על הקברים. באמצע החלקה היה קבר מפואר ואנדרטה לכבוד רוטמיסטר שנפל ונקבר שם. פה ושם נמצאו גם קברים בודדים של חיילים רוסיים שהצבא הגרמני הביאם פה לקבורה. קברים אלו היו בני בלי שם וכתוב עליהם היה רק „פה נטמן חייל רוסי אמיץ" פגישה זו עם קברים של חיילים גרמנים היתה נותנת לנו חומר לחשוב על העבר הלא רחוק ועל תוצאות כל המלחמות. לא תיארנו לנו שתפרוץ עוד מלחמה אכזרית מהראשונה שבעתיים, והיא תביא בכנפיה חורבן גמור, הרס ואבדון לשליש מבני עמנו ובין היתר תעקר עד היסוד את הבנין שהקימו אבותינו, בעמל ובזעה, במשך מאות שנים.

שבתי אבל (עין שמר)

תנועת הנוער בהידוצישוק לא הכזיבה

כל הכינוסים והפגישות של יוצאי עיירתנו פועמה משאלה אחת נוקבת: מהו הרוח אשר בזכותה הגענו עד הלום? מהו המעין ממנו שאבנו כוח לעזוב בתי אבות עוד שנים רבות לפני הסערה ולעלות ארצה?

התשובה היא אחת ויחידה: זוהי הרוח של תנועות הנוער הציוניות „השומר־הצעיר" ו„החלוץ־הצעיר". התנועות הללו החדירו בנו את ההרגשה העמוקה של שקיעת החיים בעיירה, של ניוונה וחוסר תקוה. היתה לנו תחושה של הבאות, ועל כן הגענו לידי שלילה גמורה של חיי העיירות בפולין ובליטא. היא דחפה אותנו לעלות ארצה ויהי מה.

התנועה הציונית הוציאה אותנו מחיי העיירה המנוונים להגשמה חלוצית מלאה.

לנגד עיני עוברות ביעף עשר שנים של התפתחות תנועות הנוער הציוניות בעיירתנו משנת 1925 עד 1935. היו אלו עשר שנים של חינוך ילדים ונוער לקראת ניתוק מחיי הבטלה ומעבר לחיי עבודה ויצירה. לשם זה יצאנו להכשרה, הלכנו לעבודה גופנית, למדנו מקצוע, עבדנו בחקלאות, שהינו בחיק הטבע ומטרתנו היתה להקים לנו בית חדש במולדת ההיסטורית העתיקה.

תנועת הנוער היתה אנטיתזה לחיי העיירה. ויש אשר אבותינו ואחינו המבוגרים, מהם גם ציונים טובים, לא הבינו אותנו; לעגו לנו וגם נלחמו בנו. אבל העקשנות והמסירות ללא גבול העמידה את תנועת הנוער במרכז חיי העיירה.

ידה היתה בכל: בארגון בתי הספר, בנשפים, בקרנות והעיקר ביציאה להכשרה ולעליה. סוף סוף רכשה גם את אמונם של ההורים וברית נכרתה בינם ובינינו. סוף סוף הבינו גם הם שאנו מצאנו את הדרך הנכונה. לא מעט עזרו לנו בזה כל המכתבים שהגיעו מהארץ ויצרו קשר חי עם הנשארים בעיירה.

ליגוננו ולכאבנו הגדול הגיעו הם להכרה הזאת מאוחר מדי ולא הספיקו כבר להמלט מצפרני החיה הטורפת של הגרמנים הטמאים.

אבל תנועות הנוער הציוניות לא הכזיבו גם בתקופה האיומה ההיא והן הן שהפיחו את רוח המרד בגיטאות והראו את הדרך ליערות ולגדודי הפרטיזנים.

תנועת הנוער הציונית מלאה תפקיד מזהיר גם אחרי כן בתקופת ההעפלה ורוב חניכיה הצטרפו מיד עם עלותם ארצה לשורות ההגנה ונאבקו בדמם ובנפשם למען הקמת מדינת ישראל.

החלוץ 1931

— הלל וולוצקי, ליבע אַבעל, חנה סבירסקי, חוה גיטליץ, תרצה פרבוזניק, זלדה סבירסקי, מיכאל פרבוזניק — אריה וולוצקי, משה פרבוזניק, זהבה צרנוצקי, יצחק פרליס, מיכאל פרבוזניק, צבי צרנוצקי, שמואל שפירא, חיים גאַרדאַן, טובה כץ, נורים פרבוזניק, — משה אבעל, נחמן אבעל, ברכה זייגר, רבקה לאפידא, ירחמיאל סוצקבר, — חיים סבירסקי, ישראל פטשניק, פרליס חנה, ביילה אבעל, יהודית אבעל, טייבה ברוידה, שמואל פרליס, ראובן גינזבורג, שלמה יודלמן, יהודית זייגר, לובקה קאַנפר

אברהם אליהו אבל ז"ל
ופעולתו הציבוריות

אחי אברהם אליהו, היה החמישי במשפחתנו. הוא נולד ב־1900, למד בחדר של מאיר לייב ובגיל שתים עשרה נשלח לישיבה הקרובה בוידז. שם למד בשקידה גפ"ת מפי ראש הישיבה הידוע הבקי והחרוץ — ר' לייב. על ר' לייב זה אמרו שהיה מזלזל בגאוני הדור ושכולם כביכול יודעים בקושי ללמד דף חומש. בגלל ראש ישיבה זה נתפרסמה ישיבת וידז בכל הסביבה. יחד עם אברהם אליהו למדו בישיבה זו עוד רבים מבני בעלי הבתים של עירתנו. התורה שקיבל אברהם אליהו בוידז נחרתה בו לכל ימיו. שם קבל את הבסיס הרוחני לכל החיים.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שגררה ב־1916 את גרוש יהודי היידוצישוק גם בני משפחתנו לליטא, השתקענו במריומפול. תנאי החיים הקשים במקום החדש ודאגות הפרנסה של אבא מנחם־דב, לא אפשרו לאברהם אליהו להמשיך בלימודיו. הוא ידע את השפה העברית על בוריה וכן הכיר את ספרותה העתיקה והחדשה ואת דקדוקה, הוא הרבה גם לקרוא בספרות החדשה. אהב את ביאליק ואת השירה הלאומית בתקופת התחיה. יחד עם זה היה משומרי המסורת היהודית. אהב את מנהגי ישראל ואת חגיו אהבה פנימית עמוקה, הוא היה מכבד יהודי שהיה שומר את אלוהיו מתוך זיקה נפשית עמוקה.

כזה היה גם אחינו הבכור ישעיהו חיים ז"ל שלמד בלובאוויץ ונשאר כל ימיו נאמן לרומנטיקה החסידית הלוּבאוויצאית.

זכורני שבימי חג ומועד, בעיקר בימי סוכות, היינו כולנו ישעיהו חיים — החסיד מלובאַוויץ, איש תמים וישר, אברהם אליהו — הנוטה ל„מזרחי", ואני הצעיר, בן הזקונים, איש „השומר הצעיר", מתאספים בסוכה לקידוש, וראו זה פלא, למרות ההשקפות השונות והמנוגדות של שלושת האחים. לא היתה השנאה והקינתור ההדדי מצויים ביננו. הסיבה היתה: אהבת ישראל. כל אחד אהב את עמו לפי דרכו. עלה על כולנו אברהם אליהו.

במיוחד היה שומר ומקפיד בחוקי ישראל שבין אדם לחברו. הוא היה נזהר מאוד וחרד לכל פגיעה ברכוש של בן ברית ושאינו בן ברית, כל גניבת דעת היה מגנה ומתקומם נגדה, הוא היה ישר דרך מאין כמוהו, לא היה רק אדם ישר פסיבי כי אם לוחם בגלוי ובעוז למען יושר והגינות ושום פשרה בשטח זה לא נשא.

לא פעם בימי חייו בא לידי התנקשות באנשים בעיקר בעסקנים בצרכי הכלל שחשד בהם שיש בהם שמץ מה של בצע והנאה פרטית.

עם כל זה לא היה מן האיסטנסים ויפי־הרוח ששמרו נפשם מכל עסקנות צבורית, הוא היה עסקן חרוץ בהרבה שטחים ושימש ממש דוגמא של עסקן ישר ופעיל לכל הסביבה. הוא היה פעיל למען בית הספר „תרבות" בעירה, היה מחברי ההנהלה של הבנק העממי ואפילו בהנהלת מכבי אש לא נעדר מקומו.

בראשית שנות השלושים התמכר בראשו ורובו לארגון בעלי המלאכה בעירה ובהנהלתו הפך את הסניף של בעלי־המלאכה לפעיל, ער ויעיל. הוא חתר תמיד לפעולה ולכל תפקיד שקיבל עליו, היה מתמסר בכל כוחותיו ומרצו. הוא דרש אחריות גם מצד האחרים ששיתפו אתו פעולה. פעילותו הציבורית במוסדות המקומיים של העירה נבעה בעיקר מרגש האחריות הציבורית שבו. אולם את נפשו ולבו מסר לפעולה למען „הקרן הקימת".

הוא היה מורשה של ה„קרן הקימת לישראל" שנים רבות. הוא אהב את הקרן ואת אוסף הכספים למענה. לא היה מחמיץ כל הזדמנות וכל מועד למען הקרן. „הקרן הקימת" — קשרה אותו לארץ, להתישבות, לחלוציה ולבוניה בעבותות אהבה.

מתוך עבודה זו הגיע לידי מגע תמידי והדוק עם תנועת הנוער שבעירה, חברי „השומר הצעיר" וה„חלוץ הצעיר", העריך מאוד את מסירותם של חברים צעירים אלה למען הקרן הקימת, אהב כל ציוני מסור ובעל לב מבלי להבחין בגון הציוני שלו. לאספות ולעצרות של הקרן הקימת בכ' תמוז ובכ"ו היה מזמין את זקן הציונים בעירה את ר' אברהם קוריצקי והיה מכבד אותו בפתיחה ובעוד כבודים רבים. הוא עצמו היה מתרחק מכל כבוד והתלבטות כלשהי, הוא נטה כאמור למעלה ל„מזרחי" אולם היה קרוב בנפשו לתנועת ארץ ישראל העובד. הוא היה אדם עובד, אהב את העבודה וכיבד את הפועל העובד, היה מצטער בסתר לבו שרוב בני גילו וחבריו נעשו מתווכים וסרסורים במסחר הפישתן, וחנונים.

הוא היה רחב גרם, בריא ולא הדיר את עצמו מכל עבודה קשה, כל ימיו נטה שכם ועבד קשה יחד עם כל בני המשפחה במאפיה שלנו. בסוף ימיו נשתפר מצבו על ידי נשואיו עם דבורה קורלנציק, בתו של ר' העשל קורלנציק, בעל החנות הסיטונאית הגדולה ביותר בעירה. לא ארכו אמנם הימים הטובים האלה. עם כניסת הסוביטים לעירה ב־1939 חזר למאפיה והמשיך בעבודה הקשה יחד עם אחותנו צביה ובעלה ז"ל.

כל חייו שאף לעלות לארץ. עוד בליטא בשנת 1920 עם ההתעוררות הראשונה של תנועת ה„חלוץ" יצא עם חבורת צעירים להכשרה בחווה היהודית מיכלונה הסמוכה למריומפול.

ימי הכשרה אלה שארכו רק כחצי שנה, השאירו את רשמם בקרבו לכל חייו, שכן רבים מחבריו עלו ארצה והוא נמשך בכל נפשו ללכת בעקבותיהם.

הימים, כאמור, היו אז ימי התעוררות לאומית גדולה, חבריו בהכשרה היו מופיעים אצלנו בבית בשבתות ובחגים והיו שרים את שירי ציון, מתוכחים, מתלהבים וחוזרים לעת ערב לחוה לעבודתם הקשה.

לא שחקה לו השעה לאברהם אליהו, הוא נקרא להתגייס לצבא הליטאי הצעיר ונמנעה ממנו העליה לארץ. בשנת 1924 חזרה משפחתנו להידוצישוק אשר עברה יחד עם כל איזור שווינציאן לחסות בשלטונה של פולין. הוא נשאר עוד בשורות הצבא ורק אחרי שנה „גנב" את הגבול הליטאי־פולני והצטרף למשפחה. (רק יעקב אחינו נשאר בליטא ועלה משם ארצה בשנת 1929 זמן מה לפני פרוץ המאורעות).

מיד עם בואו התמסר אברהם אליהו כולו לשיקום המשפחה והבית. הוא אשר עודד אותי, שרק זה גמרתי את בית הספר „תרבות" בעירה, להמשיך ללמוד בסמינר למורים של הד"ר טשרנה בוילנה. הוא עקב אחרי לימודי ונהנה מהשגי בלימודים העבריים. הוא אהב את השפה העברית ובהופיע „היום" כעתון יומי, חתם עליו מיד והיה קורא בו מא' עד תיו.

בשנת 1929 פרצו מאורעות הדמים בארץ והם גרמו לו זעזוע עמוק. אהבתו וחרדתו לציון התעוררה בלהט כפול ומוכפל וכולו נמשך לעלות ולהצטרף לבונים. יעקב אחינו שמצא את מקומו כבר אז בבן שמן, התחיל לפעול למען המלצה בשבילו. עליתו לא יצאה לפועל מכל מיני סיבות.

בשנת 1934 נשא לאשה את דבורה קורלנציק, נכנס לחיי משפחה וכעבור שנתיים נולד להם הבן הבכור מענדל־בער (ע"ש אבא ז"ל שנפטר במוצאי יום־כיפור 1934).

בשנת 1935 עליתי ארצה, במוצאי שבת חזון נפרדתי ממשפחתי, מאחיותי צביה ושיינה רבקה, מישעיהו חיים ומאברהם אליהו, לא ידעתי אז שפרידתי היא לנצח. אברהם אליהו קרן משמחה שזכה ללוותני בדרכי ארצה, את רגשי הכיסופים שלו לעליה וה„קנאה" בי הסתיר עמוק, עמוק בנפשו.

✡

עם פרוץ מלחמת העולם השניה נסגרו השערים ופסקו ארחות עולם. נפסקה העבודה הציונית. ממכתביו הקצרים מתקופה זו שהגיעו ארצה זכורה לי מימרא אחת שלו: רק על הלחם לבדו יחיה האדם, כלומר עמלים אנו קשה כדי להרויח את לחמנו היומיומי. כמובן שלא הזכיר ולא כתב על החזון הציוני והשאיפה לעליה.

✡

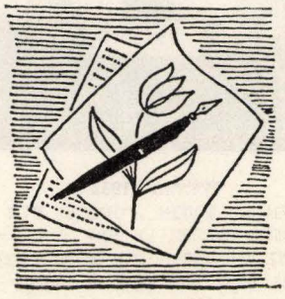
ביום הרצח ההמוני, בחול המועד סוכות 1941, צעד יחד עם כל בני העיירה לקראת המות בשדות פוליגון והיה כאחד מהם.

בכל נימי נפשו היה קשור לישוב הבונה והעמל, גאותו היהודית ניזונה ממפעלי ההתישבות והבנין, מההגנה וממאבק הגבורה של הישוב.

זה היה בנשף למען בית הספר העברי. הוא הופיע בהצגה של חובבים (כנהוג אז בעירות) והוא שר מתוך עומק לבו את השיר: „אילו היה לי כוח, הייתי רץ ברחובות העיר וצועק: גאולה".

את כל נפשו השקיע בשיר זה. זו היתה שירת חייו. הוא רצה בכל נפשו להגאל מהחיים של העירה השוקעת, מהגלות ושאף לחיים חדשים בציון. אין כל ספק שהוא צעד לקראת המות בפולין ובליבו „הגאולה" ו„התקוה", והוא היה אז רק בן 41.

תהיה רשימה זו מוקדשת לנשמתו הטהורה והזכה. יהא זכרו ברוך.

שמעון אבל (קיבוץ „מענית")

על בית־הספר העברי והפעולה הציונית

עיירתי הידוצישוק, חרותה אַת בזכרוני וברמ"ח אברי. בשנות ילדותי ינקתי מאויר חוצותיך, רחובותיך, גדריך ובתיך.

חרות בנפשי זכר הגבעות, זה „הקמיקה", הנהר זוטא שהתפתל בין גבעותיך אלה, בו התרחצתי בקיץ ובחורף התחלקתי, ושדות התבואה הנרחבים שהשתרעו מכפר לכפר וחורשותיך, מעבר לטחנת־הקמח, אשר בימי השבתות המו מילדים ומנוער.

שנות הנעורים והבגרות עברו בפעילות חברתית ותרבותית ועשירה. בימים ההם הקימונו חוג דרמטי והתרמנו למען ספריה, תזמורת, הקק"ל, קרן היסוד וכו'.

תנועות הנוער „השומר הצעיר" ו„ההלוץ הצעיר" החדירו את האידיאלים של תנועת ארץ ישראל העובדת. תנועות נוער אלו העמיסו על שכמן את כל הפעולות הציוניות וסללו את הדרך לעלית הנוער לארץ־ישראל.

לאחר טיולים בשדות היינו חוזרים לעיירה, אל חנויותיה, שווקיה ועסקיה. טיולים אלה הוכיחו לנו במיוחד את האנו־מליה בחיי העיירה והתחלנו אז להבחין בהבדל הגדול הקיים בין החנות ובין השדה.

שלשה בתי ספר היו בהיידוצישוק: בית ספר ממשלתי פולני ובו למדו רק מעטים מילדי היהודים.

ברחוב וידז, בין בניני העץ הרעועים נמצא בית הספר

1932 „ההלוץ"

מימין לשמאל: גינזבורג ראובן, חיים פרבוזניק, אברהם פטשניק, — טייבה ברוידה, יהודית אבעל, נחמה זייגר, רוזה ליפשיץ, — — אריה לאַפידה, ישראל פטשניק, יהודית אבעל, שלום סוצקבר, ליפקה שפירא, — — עזריאל לובוצקי, שיינה כץ, ישראל לובוצקי, — ירחמיאל סוצקבר, שלמה יוכלמן, טייבה קאַנפר — — לייב קאַנפר — גיטל יפה, חיים ישראל סבירסקי, יהודית זייגר, מיכלה אבעל, חנה פרלים, גיטל לאפידה, שפירא.

„תרבות". באגף אחד בית „השניידער קלייזל" ובאגף השני היו 4 חדרים ששימשו ל־6 כיתות לימוד. גם המורים וגם התלמידים לימדו ולמדו בתנאים קשים מאד ובכל זאת יצאו משם מחזורים רבים. לאחר מאמצים רבים עלה בידי ההורים ופעילי הנוער להקים בנין קבוע בשביל בית הספר ומאז שופרו בהרבה תנאי ההוראה. מצב דומה היה גם בבית־הספר השלישי, בו שמשה יידיש כשפת הוראה והיה מסונף לרשת בתי הספר של צ.י.ש.א. (צענטראַלע יידישע שול־אָרגאַניזאַציע).

איך התקיים בית ספר בעיירתנו?

שכר לימוד היה נקבע לפי היכולת הכלכלית של ההורים. וועדת בית הספר יחד עם ועד ההורים קבעו את שכר הלימוד. הורים רבים שלמו רק שכר לימוד סמלי — כי פשוט לא היה ביכולתם לשלם, והתוצאה היתה, שלא נמצא בעיירה אף ילד יהודי אחד מחוץ לכתות בית הספר.

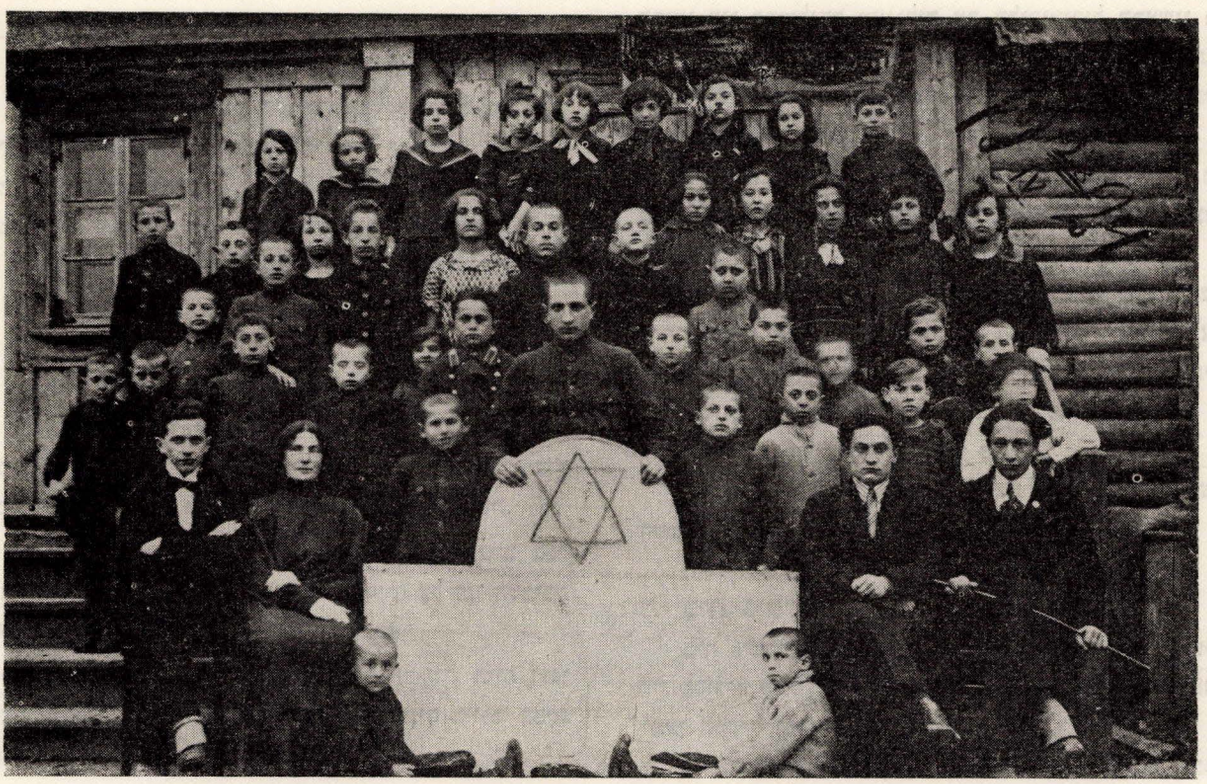
חוג הפעילים היה רב ובית הספר רכז סביבו את כל חוגי הנוער והאינטליגנציה של העיירה. כל מאמץ לא היה קשה להם על מנת לקיים את בית הספר.

בכתלי בנין בית־הספר מצאו מקום מקלט כל ארגוני הנוער, וכמו כן הספריה העברית. שם נערכו לעתים קרובות הרצאות, נשפים וערבי תרבות מיוחדים. מבנין בית הספר נשמעו בכל רחובות העיירה הדי השיר העברי. שם נרקמו החלויות הנפשיות והערגה לארץ ישראל. החזון הציוני וההגשמה החלוצית נעוצים היו בין כתליו. ועל כן יקר היה לנו המוסד הזה ונשאר חרות עמוק בלב...

בעיירה שלנו קשה לדבר על מעמדות לפי המושגים שלנו. בעיירה היו בעלי אמצעים ואמידים וכן דלת־עם: בעלי־מלאכה וחנוונים זעירים.

מה שמענין הוא שדוקא ילדי העניים היוו את רוב תלמידי בית הספר „תרבות" וילדי האמידים רובם ככולם ביקרו בבית ספר ציש"א — אשר דגלו בשפת היידיש והשלימו עם חיי הגולה בעיירה.

בין העולים לארץ רובם היו יוצאי בית הספר „תרבות" ורק אחרי מלחמת העולם השניה הגיעו גם כמה מבוגרי בית הספר של ציש"א.

בית־הספר „תרבות"

מיכאל פערעוואַזניק, שיינע כץ, זהבה טשערנאַצקי, רבקה לאַפידע, מינע מייזל, ראָזע קוריצקי, זעלדע סווירסקי, — חנה סווירסקי, נחמה אַבעל, ראָזע מלכה אַבעל, פייגל, שיינע כץ, רחל ברוידע, יצחק מייזל, לייב וואָלאָצקי שיינע וואָלאָצקי, חיים סווירסקי, חנה מאצקין, יצחק פערלים, שלמה מאַצקין, שמואל פערלים, — — — מעע פערמאַן, פייגל, פייגל, — משה אַבעל, ליפע פערלים, טייבע כץ, לערער — ירחמיאל כץ, רחל קוליאַנדטשיק, לערער לאכאָוויצקי, — ראובן גינזבורג.

שמעון אבל, מענית

דמויות מעיירתנו

א. ר' חיים זרח

לא הכרתי את ר' חיים זרח ורק מנגינותיו מהדהדות ועולות לפני בכל שבת ומועד, ובמיוחד בימים הנוראים.

את שמו שמעתי מפי אבי ר' ישעיהו־חיים ז"ל שהמשיך להתפלל לפי דרכו ומנהגיו של ר' חיים זרח. שניהם לא הבינו בערך התוים ובכל זאת כשאבא היה אומר לי, שבדיוק כך התפלל גם חיים זרח, ידעתי שהנוסח הוא נכון ואין כאן מקום לספק כלשהו.

גם כל הקהל ב„שטיבל" היה נוהג לפזם את מנגינותיו של ר' חיים זרח בדבקות ובהתלהבות.

מנעורי קלטו אזני את ה„נוסח" ההוא והתברכתי, שדווקא אבי זכה להיות יורשו עלי אדמות ולשיר בדיוק כר' חיים זרח את: „הנני העני ממעש" ביום הכיפורים.

אבי היה חבדניק בכל רמ"ח אבריו ומדי שבת בשבתו היה קורא מתוך ספר סתרים ורמזים. אבל כשהלכו והתקרבו הימים הנוראים היה משקיע עצמו רק בהשמעת מנגינות, נעימות ונלהבות, ומתכונן בדחילו ורחימו לתפקיד הנעלה שיוטל עליו, להיות שליח ציבור לעדת בני ישראל.

גם את זה קבל בירושה מרבו ומחנכו ר' חיים זרח ז"ל.

ב. ר' יוסי בר אולספין

ר' יוסי בר אולספין שימש כמלמד תינוקות דבית רבן עוד בימי נעורי אבי ע"ה. ביתו עמד במורד ההר, באחת הסימטאות הצרות של רחוב וידז. זה היה בית דל ורעוע ופעם התמוטט לגמרי ור' יוסי בר נפצע תחת המפולת.

עד מהרה קם הבית מחדש על תלו והתנוסס שוב בכל הדרו על סף המדרון. ממנו נעים היה להשקיף על פני הסביבה ולראות את נהר הקמיקה בפיתוליו השונים.

ר' יוסי בר זכה ליורש מתאים בשדה החינוך, היות ובנו שמואל יצחק היה אחרי כן אחד המורים הטובים ביותר בבית הספר העממי.

גם הבן כאביו היה ידוע כמלא וגדוש, בקי וחריף, והת־פרסם כבעל ידיעות מקיפות ביותר בעולם התנ"ך.

הבת היחידה של ר' יוסי בר, רבקה, היתה דמות יקרה בקרב הנוער הציוני. שאיפתה היחידה היתה לעלות ארצה ולהשתלב כאן בחיי הישוב.

לדאבוננו לא זכה אף אחד ממשפחת האולספינים להימלט מצפורני הטורפים הנאצים.

ג. משפחת פרידלנדר

משפחה זו קבעה את מושבה הרחק ממרכז העיירה והם נבדלו כבר בזה מיתר התושבים היהודים.

אבי המשפחה ישב זמן רב בדרום אפריקה וחזר משום מה לאירופה והשתקע דווקא בהידוצישוק.

כנראה שהצליח להביא גם קצת הון מעבר לים, היות והוא בנה מיד את טחנת הקמח היחידה בסביבה והקים על הנהר טורבינת מים, שטרם נראתה עד ימיו באיזורנו.

יורשיו, בניו ובנותיו, המשיכו במפעל המבורך ואפילו הרחיבוהו. הם הם, שהכניסו לעיירה האפלה את אור החשמל וסייעו בזה הרבה להתפתחותה ולהתקדמותה.

עד היום עוד אזכור את החוויה הנהדרת שהיתה לי, כאשר הביאו בני פרידלנדר מאנגליה את הלוקומוביל הראשון ו־18 זוגות סוסים רתומים היו צריכים להעביר אותו מתחנת הרכבת אל טחנת הקמח. נדמה לי אז שלא היה בעולם משהו נהדר מהמחזה ההוא.

כל תושבי העיירה, יהודים כנוצרים, זקנים, נשים וטף, כולם הצטופפו משני עברי הדרך ולוו את המסע בצהלה ובהתלהבות.

גם היום הראשון, בו זכתה הידוצישוק לזרם חשמל, נחרת היטב בזכרוננו. היה זה יום חג אמיתי, יום בו יצאנו מאפלה לאור גדול. בקיצור: בית פרידלנדר היה בית מתקדם ותרבותי בכל המובנים. זו היתה גם משפחה נדיבת לב וכל עני ודל מצא בה משענת בשעת מצוקה.

המשפחה המסועפת והגדולה הזאת הושמדה בידי הצורר הטמא כליל ולא נשארה ממנה אף נפש אחת.

ד. בית גיטליץ

בית גיטליץ היה בית ציוני לכל דבר. כל בני המשפחה היו מסורים ונאמנים לכל מפעל ציוני, ובמיוחד עבדו באהבה למען הקק"ל ובית ספר „תרבות".

אף כי כולם עבדו קשה ומצאו את לחמם ביגיעת כפים, הרי בכל זאת היה תמיד נשמע מהבית הזה קול שירה ונגינה, קול ששון ושמחה.

הבן בנימין היה ידוע בכשרון אמנותי מובהק ולא נערכה הצגה בעיירה בלי השתתפותו.

ממשפחה מפוארת זו הצליחה להינצל אחת הבנות והיא יושבת אתנו במדינת ישראל.

יעקב אבל

רבי גרשון ז"ק ז"ל

משכמו ומעלה... גבוה, זקוף, הזקן מסורק בקפדנות, הקפוטה הארוכה החסדית — בלי רבב, המגפיים החסידיים המסורתיים — תמיד מצוחצחים ומבריקים. הוא היה גברתן ובעל גזרה נאה להפליא.

גרשון ז'אק

בהופעתו האצילה התבלט בכל מקום, בבית, ברחוב, בבית הכנסת. זכיתי כילד של קרוב משפחה ושכן לביתו לשמש לו „בן זוג" להתעמלות ולחלוץ עצמות. בכל הזמנים שסרתי לביתם, אם בשליחות הבית ואם ביוזמה עצמית, היה היהודי הרציני והמחמיר הזה, בתחילה לרב תמיהתי ופחדי, מוריד רצועת עור עבה וארוכה שתמיד היתה מונחת על ארון הבגדים, מעביר אותה מתחת לזרועותי ובזהירות ולאט לאט מרים אותי ביד אחת עד התקרה וחזור לרצפה. על תרגיל זה היה חוזר עד 10—12 פעם. הספורט הזה גרם לי גאוה רבה ונחת רוח.

ר' גרשון, כרוב המכריע של יהודי הידוצישוק, היה חסיד חבדי, מחסידי ליובביץ, חריף וקנאי, עקשן ועקבי, מקפיד בקלות כבחמורות. לא ידע פשרות, יהרג ובל יעבור. ככה נהג בכל המסבות ובכל התנאים, בחייו הפרטיים ובענינים צבוריים וחברותיים.

אין כל פלא שעם קיצוניות כזאת היה תמיד בעל פלוגתא. תקיף וחמור וגרם מדי פעם לחילוקי דעות קשים ומריבות. להתלקחות יצרים ולריב אחים ואמרו עליו בעיירה שבעניני צבור בהידוצישוק יש תמיד שני צדדים. בצד אחד כל יהודי המקום ובצד שני ר' גרשון עם מספר מקורביו.

בהיסטוריה של העיירה מפורסמת המחלוקת הגדולה שהדה הגיע גם מחוץ למקום והיא המחלוקת בנוגע לרב פוגל, שפרצה לפני 50 שנה בערך והכתה גלים עכורים.

הרב הנ"ל נתקבל למרא דאתרא בעיירה בנגוד לדעתם של ר' גרשון ומספ' קנאים אחרים, ביניהם גם סבי ז"ל. הדברים הגיעו לסערות רוחות, מכות ושנאת אחים. בדין תורה של הרבנים נפסק כנראה נגד דעתו ועמדתו, אבל ר' גרשון

לא השלים עם פסק דין זה והמחלוקת נמשכה עוד זמן רב עד שהרב פוגל עזב את עיירתנו.

לעומת זאת היה הרב שבא אחריו לשמש בקדש בהיידוצישוק, הרב פופל זצ"ל, ידיד נפשו של ר' גרשון, מקורב ומכובד עליו כמו על כל יהודי העיירה.

משפחתנו עברה יחד עם משפחת הרב ור' גרשון למרימפול שבליטא.

סיפוק רב גרם לר' גרשון מינויו של הרב פופל לרב ראשי במרימפול. שמחתו היתה שלמה והוא היה מאושר לאחר שהרב פופל, חברו וידידו, נבחר בתור ציר לסיים הראשון בליטא העצמאית כנציג היהדות החרדית.

עם קיצוניותו וקנאותו היה ר' גרשון גם איש מעורב עם הבריות. הוא לא הסתגר בד' אמותיו של בית הכנסת. בצעירותו הרחיק אף נדוד והפליג לארצות הברית שם שהה מספר שנים. אמרו עליו ואין לפקפק באמיתות הדברים, כי לא טעם בכל השנים, שהיה באמריקה טעם בשר ולא משום צמחונות וגם לא ממחסור בבשר כשר אלא אך ורק משום שהשחיטה לא היתה לפי מנהגי חב"ד ומשחיטה אחרת נזר את עצמו כל ימיו.

ר' גרשון התנסה בעסקים רבים ושונים. עניני המסחר והפרקמטיא הביאו אותו למגע הדוק עם הבריות ולרוב דוקא עם נשים ובחורות.

עוד בהיותו שוחט בעיירה, ואומנותו לא ספקה לו כנראה פרנסה בכבוד, העמיד בביתו כמה מכונות לתעשית גרביים, מצרך חיוני מאד בעירות הקטנות. בימים ההם עבדו אצלו צעירות רבות מבנות המקום וע"פ רוב מהשכבות הדלות והעניות. בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם הראשונה התחיל לעסוק גם במסחר שארות בדים וממנפקטורה ולקוחותיו העיקריים גם בעסק זה היו נשי העיירה.

בדרך כלל לא הושיט ידו לשלום לאשה זרה ולא היה יושב בכלי רכב בחברת נשים.

לאומץ לבו ולגבורת רוחו הייתי עד ראיה בתור ילד קטן מספר פעמים. לר' גרשון ולאשתו קרינה נחמה זכרונם לברכה היו שני בנים ושתי בנות. הצעיר בבנים היה מאיר ז"ל שמת בארץ בדמי ימיו לפני 7 שנים. בעודו נער למד ועבד מאיר בעיר דבינסק, מקום מגוריה של אחותו צביה אחרי נשואיה. הוא היה מבקר בשבתות ובחגים בבית אבא. ביום ששי אחד בנסעו ברכבת מדבינסק נתאחרה הרכבת ומאיר הגיע לבית אבא אחרי הדלקת הנרות. בהכנסו הביתה מבוהל ומיואש מהתקלה נסה להצטדק לפני אבא אבל ר'

גרשון לא הושיט לו ידו לשלום ולא רצה לשמוע שום הצטד־קות וכל נמוק וגזר על קרינה נחמה אשתו לא לעמוד בד׳ אמותיו. החרם הזה נשאר עד לאחר ההבדלה במוצאי שבת.

במלחמת העולם הראשונה נפל על יהודי העיירה פחד הקוזקים. ר׳ גרשון שם לבו מיד לפורענות הזאת והטיל עצמו בכל עוז רוחו ואומץ לבו בחפוש מחסה ומגן לבנות ישראל

חנוך בן־שרה

ר׳ שמעון רייכל – דער ציגעלניק

איינער פון די אינטערעסאַנטסטע טיפּן איז געווען אין היידוצישאָק ר׳ שמעון רייכל, וועמען דאָס גאַנצע שטעטל האָט גערופן: ר׳ שמעון דער ציגעלניק. דער צונאָמען איז געווען באַקאַנט ווייט אַרום אין אַלע דערפער און שטעטלעך.

ער איז געבוירן געוואָרן אין פּאָסטאָוו און האָט זיך דאָרט דערצויגן, נאָך דער חתונה האָט ער זיך אַריבער־געקליבן קיין היידוצישאָק, ווו ער האָט אָפּגעלעבט צוואַמען מיט זיין גרויסער פאַמיליע איבער 40 יאָר.

ער איז געווען אַ הויכער ייד, מיט אַ טונקעלער באָרד, אַ געזונט פנים און אַ פאָר קלוגע, פייערדיקע אויגן. ער האָט ליב געהאַט צו אַרבעטן און איז שטענדיק געווען פאַרהאַ־רעוועט און פאַרשמאַיעט.

ר׳ שמעון רייכל האָט זיך געריכט פאַרן אייניקיקן „פאַבריקאַנט״ אין שטעטל. עטלעכע קילאָמעטער פון היידו־צישאָק האָט ער אויסגעבויט אויף אַן אָפּענעם פעלד אַ גרויסן, גיגאַנטישן אויוון און פלעגט אין אים אויסאַרבעטן ציגל און וואַפּנע. זיין ציגלענע האָט געאַרבעט אין אַ גרויסן פאַרנעם און דער אויוון האָט פראָדוצירט מיט איינמאָל איבער 40,000 ציגל. דער באַדן האָט נישט געהערט צו שמעונען און דעם ליים האָט ער געקויפט ביי די אַרומיקע קריסטלעכע שכנים.

כאָטש ער האָט זיך געריכט פאַר אַ גביר און פאַר אַ מין פאַבריקאַנט, האָט ער דאָך אַליין געאַרבעט, אָפטמאָל ווי אַ שוואַרצער, פראָסטער אַרבעטער. אַליין פלעגט ער אַרייניליגן די ציגל אין אויוון און האָט אים אויך אייּ־נגעהייצט. דאָס איז געווען אַ שווערע אַרבעט און מען האָט געדאַרפט אין דעם אַרייניליגן אַ סך כוחות. דאָס האָט אים אָבער נישט אָפּגעשראָקן. פאַרקערט, ער איז שטענדיק געווען צופרידן און אַ „שמח בחלקו״.

אפילו אין יענע צייטן איז אַזאַ האַרעפאַשנער טיפּ געווען אַ זעלטענע דערשיינונג. זייער ווייניק יידן — בעלי בתים האָבן געאַרבעט פיזיש. דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך דאָך פאַרנומען — ווי באַקאַנט — מיט האַנדל און קרעמעריי.

אין ציגעלניע האָבן שטענדיק אויך געאַרבעט זיינע ביידע זין: לייבע און ישראל. אויסער זיי פלעגט ער נאָך באַשעפטיקן אַרום 20 פרעמדע אַרבעטער, צווישן זיי אַ גרויסע צאָל יידן. איינער פון זיינע בעסטע פאַכלייט איז געווען הירשל צערנאצקי, וועלכער האָט געשטאַמט פון דזי־קעווינעש.

גאַנץ אָפט פלעגן ביי אים אַרבעטן ביים טראָגן ציגל יידישע מיידלעך. צוויי פון זיי זיינען געווען הירשלס שוועס־טער: סלאָווע און צביה.

וועג אין היידוצישאָק האָט זיך געגרינדעט אַן אָפּטיילונג פון „החלוץ״, האָבן אין שמעונס ציגעלניע אויך געאַרבעט אַ סך חלוצים. ער אַליין פלעגט אין יענע טעג ממש שטראָלן פון נחת. ער האָט זיך פשוט נישט געקאָנט אָפּווונדערן, ווי אַזוי קינדער פון גבירישע יידן גייען אַרבעטן פראָסטע, פיזישע אַרבעט.

פאַרן אַרטיקן „החלוץ״ האָט די ציגעלניע אויך געדינט אַלס אַ מין הכשרה. די שטעטלשע יוגנט האָט אַזוי אַרום געהאַט אַ געלעגנהייט און אַ מעגלעכקייט זיך צוגעווויינען צו פיזישער אַרבעט. אַ סך חלוצים האָבן געטראַכט, אַז אויך אין ארץ ישראל וועלן זיי דאַרפן אַרבעטן בוי־אַרבעט און עס איז כדאי געווען צו פראַקטיצירן ביים ברענען און פאַב־ריצירן ציגל.

ר׳ שמעון פלעגט זיך קיינמאָל מיט קיין אַרבעטער נישט קריגן. אַלע האָבן אים ליב געהאַט און סיי די יידישע, סיי די קריסטלעכע אַרבעטער האָבן פאַר אים געהאַט גרויס דרך ארץ.

הכשרות. בבית דוד קצרגינסקי ז״ל שגר בסמטת הרחוב על ידינו נמצא מחסן גדול ובו דלת הנפתחת מצד הרצפה. את המחסן הזה בחר כמקום מחסה לבנות ישראל ולנשים. הוא עמד על יד הדלת עם גרזן בידו ושמר עליהן.

ר׳ גרשון מת בשיבה טובה בעיר מרימפול אשר בליטא. יהא זכרו ברוך.

איבערהויפט האָט די אַרבעטער אימפּאָנירט דער פּאָקט, וואָס ער אַליין אַרבעט אויך נישט וויניקער שווער פון זיי. מען האָט אין אים דערפּאַר נישט געזען דעם גביר, דעם באַלעבאָס און פּאַבריקאַנט, נאָר אַן אַרבעטער ווי אַלע אַנדערע.

זיינע ציגל פּלעגט ער פּאַרקויפן אין דער גאַנצער געגנט און האָט געהאַט גרויסע פּאַרבינדונגען מיט אַלע סוחרישע קרייזן אין היידוצישקער קאַנט. זיין ערלעכקייט און גוטער כאַראַקטער האָבן אים געמאַכט אַ נאָמען אין אַלע שטעטלעך און דערפער אין דער גאַנצער סביבה און זייער אָפט פלעגט מען אים אויסקלייבן אַלס בורר אין פּאַרשידענע סכסוכים.

ער איז געווען אַ שטילער מענטש און זייער באַשיידן, אַ נחבא אל הכלים. אַלע האָבן געוווסט, אַז ביי אים קען מען שטענדיק באַקומען אַ גמילות חסד אָדער אַ פיינע נדבה. ער האָט געהאַט אַן אָפּענע האַנט און אַן אָפּענע שטוב. זעלטן איז געווען אַ שבת, וועו ביי שמעון דעם ציגעלניק האָט זיך נישט געפונען אַן אורח. אַ מגיד, אַ דרשן אָדער סתם דורכ־גייער האָבן שוין געוווסט, אַז ביי אים וועט ער באַקומען סיי גוט אָפּצוסן און סיי אַ געלעגער.

פון די אייגענע ציגל האָט ער אויסגעבויט אַראָפּ באַרג אַ צווייַ־שטאָקיקע מויער, וועלכער האָט זיך גערעכנט פּאַר איינע פון די שענסטע געביידעס אין היידוצישאָק.

עס זיינען אַזוי געלאָפן די יאָרן און ר׳ שמעון האָט זיך פיין ווירטשאַפטלעך פונדאַמענטירט און געמאַכט אַ שיין לעבן.

אין יאָר 1915 האָט זיך אָבער דערנענטערט דער פראָנט צו היידוצישאָק און די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך געמוזט עוואַקואירן. ר׳ שמעון האָט זיך דאַן אַריבערגעקליבן מיט זיין גאַנצער משפּחה קיין דזיקעווינישׂ, אַ דערפל נישט ווייט פון שטעטל, ווו עס האָבן געוווינט יידישע פויערים.

דאָרטן האָט זיך דאַן געפונען אַ גרויסע צאָל יידישע „בעזשענצעס" און שמעון דער ציגעלניק האָט געזאָרגט פּאַר זיי פונקט ווי פּאַר זיין אייגענער משפּחה.

אין אַ יאָר אַרום האָט מען אַלע יידן אַרויסגעטריבן קיין ליטע. ר׳ שמעון האָט זיך דאַן באַזעצט אין פּרעזן און ווי עס דערציילט זיין טאָכטער שרה (איצט שוסטער פון רמתיים) איז ביי אים אין שטוב דאָרט געווען אַ ריכטיקע סאָציאַלע הילפס־ביוראָ. ווער עס האָט זיך געוויטיקט אין הילף, האָט געוווסט נאָר זיין אַדרעס. אויף זיין נאָמען פלעגן אויך אַנ־קומען אַלע געלטער פון „דזשאָינט" און נאָר אים האָט מען אַנגעטרויט זיי צו פאַרטיילן צווישן די פליטים.

זיין טאָכטער דערציילט וועגן אים דעם פאָלגנדיקן כאַ־ראַקטעריסטישן פאָקט:

אין אַ קאַלטן, ווינטערדיקן טאָג איז ער אַמאָל אַוועק צוזאַמען מיט די זין ברענגען האַלץ פון דערבייאיקן וואַלד. ער האָט פאַרגעסן, אַז אין בוזעם־קעשענע האָט ער אַריינ־געשטעקט אַ פּעקל געלט־באַנקנאָטן, וועלכע ער האָט געדאַרפט פאַרטיילן צווישן די בעזשענצעס.

פאַרנאַכט, וועו ער האָט זיך צוריקגעקערט אַהיים, האָט ער באַמערקט, אַז ער האָט פאַרלוירן אין וואַלד דעם וויכטיקן קאָנווערט.

די אבדה האָט אויף אים געווירקט ווי אַ דונער אין אַ העלן טאָג. אין עטלעכע מינוט אַרום האָבן זיך ביי אים באַוויזן די ערשטע וווייסע האָר אויפן קאָפּ. ער האָט פאַר־בראָכן די הענט און געהאַלטן אין איין טעמפּ:

— דאָס איז דאָך פרעמדע געלט, וואָס וועל איך איצטער טאָן? ער האָט אָבער לאַנג נישט געיאָמערט, האָט זיך אָנגעטאָן און איז אַוועק צוריק אין וואַלד זוכן די אבדה.

צו זיין גליק האָט אים באַמערקט אַ קריסטין און האָט אים געפרעגט, צי ער זוכט נישט אַ פּעקל מיט באַנקנאָטן. עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז אַ פרומע קריסטין און זי האָט אים אַוועקגעגעבן דאָס גאַנצע געלט. עס האָט אין קאָנווערט נישט געפעלט קיין איינציקער באַנקנאָט.

שמעון האָט דאָן דערציילט, אַז די קריסטין איז געווען זיין מלאך המושיע, ווייל ער וואָלט דעם פאַרלוסט זיכער נישט אויסגעהאַלטן.

וועגן יענע פרענער יאָרן דערציילט זיין טאָכטער נאָך אַ צווייטן, וויכטיקן פאַל. צווישן די בעזשענצעס האָט זיך געפונען אַ פרוי מיט 5 קליינע קינדערלעך. איר מאַן איז געווען אין אַמעריקע און זי האָט זיי געדאַרפט אַליין דערנערן.

פלוצלונג איז אָבער די פרוי שווער קראַנק געוואָרן און איז אין עטלעכע טעג אַרום אַוועקגעשטאָרבן. שמעון דער ציגעלניק האָט גלייך אַריינגענומען די 5 יתומימלעך צו זיך אין שטוב און ער האָט פאַר זיי געזאָרגט ווי אַ ריכטיקער פאָטער.

זיינס אַ צווייטע טאָכטער פון אַמעריקע שרייבט וועגן אים ווידער אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד:

ביי שמערל, זלמן ראַשקעס, איז אויסגעבראָכן אין שטוב אַ געפערלעכע עפּידעמיע. דריי קינדער זיינען געשטאָרבן אין איין וואָך. דער דאָקטאָר האָט גלייך פאַראָרדנט, אַז מען זאָל אויסקאָלכן די שטוב און איר גוט דיזענפיקירן. אין שטעטל האָט זיך אָבער נישט געפונען קיין אייניציקער מאלער, וועל־כער זאָל האָבן די דרייסטקייט אַרייַנצוגיין אין יענער שטוב. אַלע האָבן מורא געהאַט און נישט געוואָלט גיין אַהין קאַלעכן.

ר׳ שמעון איז זיין גאַנצן לעבן געווען נאָר אַ ציגעלניק. קיינמאָל האָט ער זיך נישט פאַרנומען מיט מאַלעריי אָדער קאַלכעריי. וועו ער האָט זיך אָבער דערווּוסט די געשיכטע, האָט ער לאַנג נישט געטראַכט, האָט געזומען אַן עמער וואַפּנע מיט אַ בערשטל, איז אַוועק און האָט אויסגעקאַלעכט די שטוב פון דער עפידעמיע.

אַלע האָבן אין דעם געזען אַן אמתע גבורה און מען

האָט אומעטום באַוונדערט זיין מוטיקן כאַראַקטער און זיין דרייסטקייט.

שמעון דער ציגעלניק האָט זיך מיט אַלע זיינע מעשים באַרימט געמאַכט אין דער גאַנצער געגנט און מען האָט וועגן זיינע העלדישקייטן ממש דערציילט לעגענדעס.

אויסער אָט די אַלע מעלות איז ער אויך געווען אַ פאַר־ברענטער ציוניסט און האָט זיין גאַנצן לעבן געחלומט עולה צו זיין קיין ארץ ישראל.

ער איז אויך געווען אַ געזעלשאַפטלעכער עסקן מיט אַ ווייטן קוק און אַ ברייטן פאַרנעם, אַן אמתדיקער „עוסק בצרכי ציבור באמונה". זיין גאַנץ לעבן איז ער געווען גבאי אין אַלטן בית מדרש. ער האָט געהאַלטן די קאראבקע פון שטעטל און איז געווען דער אויפזיער און הויפט־באַלעבאַס פון בית עולם.

אזוי ווי היידוצישאָק האָט נישט געהאַט קיין געלט צו בויען אַ באַד, האָט ער אויסגעבויט אויפן אייגענעם חשבון אַ שיינעם מרחץ.

יעדן פאַרנאַכט איז ער געזעסן אין בית מדרש און האָט געזאָגט תהילים מיט אַ באַזונדערן, אומעטיקן ניגון.

שמעונס ניגון האָט געהאַט אַ שם און אַלע האַראַפאַש־ניקעס פלעגן אים נאָכזינגען מיט אַ מין יראת הכבוד און פיעטעט.

דער שרעקלעכער גורל האָט אַבער געוואָלט, אַז זיין טויט זאָל זיין אַ גרויזאַמער און שוידערלעכער, אַבער אויך אַ העלדישער און מוטיקער. וועג מען האָט אַלע היידוצישקער יידן געפירט קיין פאָליגאַן, האָט זיך ר' שמעון דער ציגעלניק איינגעוויקלט מיטן ברייטן זיידענעם טלית און איז געגאַנגען שעפטשענדיק אַ תפילה. אַ ליטווישער כוליגאַן איז צו אים צוגעגאַנגען און האָט פון אים חוזק גענומען. וועג דער באַנדיט האָט געוואָלט אַראָפשלעפן פון אים דעם טלית, האָט זיך דער אַלטער שמעון אַנטקעגנגעשטעלט. דער כוליגאַן האָט אויסגעשאָסן און ר' שמעון איז אנידערגעפאַלן.

דעם עולם דאָט מען אַבער אַוועקגעטריבן און ערשט אין אַ פאָר טעג אַרום האָבן קריסטן געפונען זיין טויטן קערפער, וואָלגערנדיק זיך אין וואַלד, נעבן די באַן־רעלסן.

אָט אַזוי האָט שמעון דער ציגעלניק געלעבט און אַזוי איז ער אויך געשטאָרבן, העלדיש און מוטיק.

יהא זכרו ברוך!

רפאל יפה

רבנים, שוחטים, מלמדים און תלמידי חכמים

יים סוף פון 19־טן יאָרהונדערט איז אויס־געבראָכן אַ גרויסע מחלוקת צווישן די שוחטים און דעם רב. פאַרשטייט זיך, אַז יעדער צד האָט געהאַט זיינע אַנהענגער און צווישן ביידע מחנות האָט זיך ביסלעכווייז אַנטוויקלט אַ געפערלעכע שנאה.

די מחלוקת פלעגט זיך מערסטנס צעפלאַקערן שבת פאַרן לייענען. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט געמוזט גיין צו אַ דין תורה בייַ די גרעסטע רבנים פון אונדזער געגנט.

דער סוף איז געווען, אַז מען האָט איין שוחט אינגאַנצן געפסלט; איינער האָט געמוזט פאַרלאָזן דאָס שטעטל און אויך דער רב איז אַוועק און אויף זיין אָרט איז אַנגעקומען אַ נייער רב, הרב פאפעל זצ"ל.

הרב פאפעל איז געבליבן אין היידוצישאָק ביזן יאָר 1916. דאָן איז פאַרגעקומען דער באַקאַנטער גירוש פון די היידוצישקער יידן און הרב פאפעל איז אַנגעקומען אַלס רב אין מאריאמפאל. שפעטער איז ער שטאַרק באַרימט געוואָרן און איז אפילו אויסגעווייזלט געוואָרן אַלס דעפוטאַט אין ליטווישן סיים, אין קאָוונע.

הרב פאפעל איז געווען אַ ייד מיט אַ סך חכמה, דעת ובינה. ער האָט אויך געקאָנט פערפעקט רוסיש און דייטש און איז געווען זייער פאָפולער בייַם ליטווישן יידנטום.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך די היידד־צישקער יידן אַנגעהויבן צוריקקערן פון זייער גירוש און מען האָט געדאַרפט וויידער זוכן אַ נייעם רב. די ברירה איז נישט געווען קיין לייכטע. נאָך אַזאַ רב ווי עס איז געווען הרב פאפעל איז שווער געווען אויסצוקלייבן אַ פאַסיקן קאַנדידאַט, וועלכער זאָל זיצן אויפן כסא הרבנות אין היי־דוצישאָק.

אין שטעטל זיינען אַנגעפאָרן רבנים, וועלכע האָבן געהאַלטן דרשות און באַמיט זיך משפיע צו זיין אויפן עולם, אַז מען זאָל זיי אויסקלייבן אויפן כסא הרבנות פון היידוצישאָק.

דעמלט זיינען אויסגעבראַכן אין שטעטל שאַרפע מחלוקתן צווישן צוויי לאַגערן.

אין איין מחנה זיינען געווען די גאָר פרומע, מערסטנס זקנים. אַנטקעגן זיי האָט זיך געשאַפן אַ לאַגער פון יוגנט־לעכע עלעמענטן, וועלכע האָבן קאָטעגאָריש געפאָדערט אויס־צוקלייבן אַ פראַגרעסיוון רב, מיט וועלטלעכער וויסנשאַפט און מיט שפראַך־קענטענישן.

סוף־סוף האָט די יוגנט געזיגט און אין יאָר 1925 איז קיין היידוצישאָק אַנגעקומען הרב אלחנן מושיץ, דער איידעם פון ווילייקער רב.

ער איז דאָן געווען אַ יונגערמאַן פון עטלעכע און צוואַנ־ציק יאָר, אַ שאַרפזיניקער און אַ קלוגער, אַ בקי וגדוש און איז גלייך באַליבט געוואָרן ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג, אַפילו די זקנים האָבן אים אויך געגעבן זייער ברכה און האָבן מיט אים משלים געווען.

ספעציעל האָט זיך הרב מושיץ קונה שם געווען מיט זיינע שבתדיקע דרשות, וועלכע פלעגן שטענדיק אַרומנעמען אַן עולם ומלואו. ער פלעגט פאַרבינדן יידישע פראַבלעמען מיט וועלטלעכע און פאָליטישע ענינים און די יוגנט פלעגט יעדן שבת לויפן אין בית מדרש, כדי צו הערן דעם רבס דרשה.

הרב אלחנן מושיץ איז פאַרבליבן היידוצישקער רב ביזן חורבן. אין יאָר 1941 איז ער אַוועקגעפאָרן צו זיין שווער אין ווילייקע און איז דאָרט אומגעקומען דורך די דייטשע מענטשן־חיות.

יהא זכר צדיק לברכה!

✡

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אַנגעקומען קיין היידוצישאָק אויך אַ נייער שוחט. דאָס איז געווען ר׳ משה לייב, דער איידעם פון טאַבאַריסקי אין סווייר.

דאָס איז געווען אַ שיינער יונגערמאַן, מיט אַ וואַרעם יידיש האַרץ, אַ גרויסער נדבן און אַ יודע־ספר. נישט געווען קיין טאָג, וועו ביי דעם שוחט זאָל נישט זיצן אַן אורח ביים טיש.

דעם שוחטס שטוב איז געווען אָפן פאַר יעדן נצרך. וועו עס האָט זיך געפונען אין אַ שווערער לאַגע, איז אַוועק צום שוחט און אים דערציילט זיין צרה. ר׳ משה לייב פלעגט לאַנג נישט וואַרטן און איז גלייך אַרויס איבערן שטעטל צוזאַמענקלייבן אַ פאָר זלאָטעס.

דער שוחט איז געווען אויסגעמישט מיט אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, מיט יונג און אַלט, מיט אָרעם און רייך. אַלע האָבן אים געשעצט און ליב געהאַט.

אין יאָר 1941, וועו די דייטשן זיינען אַריין קיין היידו־צישאָק, האָט אים זיין שווער, טאַבאַריסקי פון סווייר, געשיקט אַ ספעציעלע פור און אים געבעטן איבערפאָרן קיין סווייר, דאָרט איז געווען וווייסרוסלאַנד און מען האָט געריכטן, אַז עס וועט זיין רואיקער ווי אין די ליטווישע געגנטן.

ר׳ משה לייב האָט זיך אָבער אַנטזאגט און נישט מסכים געווען צו פאָרן. ער האָט געענטפערט דעם שווער: „וואָס עס וועט זיין מיט כל ישראל, דאָס וועט זיין מיט רב ישראל״.

ער איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע היידוצישקער יידן אין פאָליגאַן. יהא זכרו ברוך.

מלמדים

אין יאָר 1909 האָב איך אָנגעהויבן לערנען אין חדר. אין היידוצישאָק זיינען דאָן געווען עטלעכע חדרים מיט באַוווסטע מלמדים.

א) משה הירש פערמאַן, דער שמש פון דער אַלטער שול, איז דאָן שוין געווען אַן עלטערער ייד, מיט אַ ווייסער באָרד און האָט געלערנט אין זיין חדר אַן ערך 12 קינדער. ביי אים האָט מען געלערנט אלף בית, חומש און אַ ביסל נביאים.

זיין חדר איז געווען אין אַ קליין שטיבל, נעבן אַ גרוב, אין אַ שמאָל געסל, ווו עס האָט געווויינט הענעך קוריצקי. ביי אים האָט מען געלערנט פון 8 אינדערפרי ביז שפעט אין אָוונט.

בייטאָג פלעגט דער רבי גיין אין שול זיך דאָרט צולייגן און כאַפן אַ דרעמל. פאָר די קינדער איז דאָס געווען אַ גלענצנדיקע הפסקה. מען פלעגט זיך דאָן אַרויסכאַפן צום גרוב און דאָרט שטיפן און שפילן.

ב) אַ צווייטער באַקאַנטער מלמד איז געווען דער שמש פון דער נייער שול, אליקום זלמן. דאָס איז געווען אַ ייד, אין די מיטעלע יאָרן, מיט אַ שוואַרץ בערדל. זיין חדר איז געווען אין אַ געסל, ווו עס האָט געווויינט ראובן קוריצקי. יענע שטוב איז אויך געשטאַנען נעבן דעם גרוב, אַזוי אַרום אַז צווישן די ביידע חדרים איז כמעט קיין אונטערשייד נישט געווען.

ביידע שמשים, משה הירש און אליקום זלמן האָבן אויך געהאָט דעם זעלביקן מעטאָד פון לערנען.

ג) אַ דריטער מלמד איז געווען ר׳ מענדל, דער שמש פון חסידישן שטיבל. זיין חדר איז שוין געווען אין אַ גאַנץ גרויסן צימער, כיי אסנע קוריצקי אין שטוב.

ביי אים האָב איך אָנגעהויבן לערנען און בין אין זיין חדר געווען צוויי זמנים ד.ה. אַ יאָר צייט.

די שטוב איז געשטאַנען אין ווידזער גאַס, נעבן טייכל, און זומער־צייט פלעגן מיר זיך אָפט אַרייגכאַפן אין וואַסער, זיך אָפצובאַדן.

דער רבי האָט געהאָט אַ קאַנטשיק, וואָס איז געווען געפלאָכטן מיט רימענס. וועו אַ יינגל פלעגט פאַרשפעטיקן, האָט ער אַריינגעכאַפט אַ פאָר קלעפ מטן קאַנטשיק.

ר׳ מענדל האָט געהאָט דעם קאַנטשיק אַרומגעדרייט איבער דער לינקער האָנט. אין דער רעכטער האָנט האָט ער

שטענדיק געהאַלטן אַ לאַנגן טייטל פון האַלץ, בערך אַ 25 סענטימעטער די לענג.

ד) נאָכן ענדיקן צוויי זמנים בייַ ר׳ מענדלען האָט מען מיך אָפגעגעבן צו אַן אָנדערן מלמד. דאָס איז געווען אַ יונגערמאַן, ווָאס האָט געקאָנט דעם גאַנצן תנ״ך אויף אויסנ־ווייניק. מען האָט אים אין שטעטל געדרופן אפילו מיטן פאַמיליע־נאָמען: בערל מאצקין.

בייַ אים האָב איך געלערנט חומש, נביאים, דקדוק, חשבון און אַלץ פון מאָדערנע ביכלעך. ער פלעגט אפילו דערקלערן וויסנשאַפטלעך און מען האָט אים געהאַלטן פאַר אַ פראָג־רעסיוון מלמד.

זיין חדר האָט זיך געפונען אין גענסל פון אברהם קוריצקי. בייַ אים האָבן אין מיין צייט געלערנט 15 יינגלעך, צווישן זיי זיינען געווען אבעל, פאַטאַשניק, פערעוואַזניק, כץ און פערליס.

יעדן דאָנערשטיק האָט מען געמוזט איבערחזרן וואָס מען האָט געלערנט אַ גאַנצע וואָך. דאָס איז געווען אַ גוטער מעטאָד און מיר האָבן בייַ אים געקראָגן אַסך ידיעות. אַנטקעגן די אַנדערע מלמדים איז ער געווען אַ גוטער פעדאַגאָג. איך האָב בייַ אים געלערנט 3 זמנים און בין געווען פון אים זייער צופרידן.

ה) מיין דריטער רבי איז געווען מאיר לייב, אַן עלטערער ייד מיט אַ וויסער און לאַנגער באָרד. ער איז געווען אַ ייד אַ למדן און פלעגט אָננעמען צו זיך אין חדר נאָר גמרא־יינגלעך.

קיין קאַנטשיק מיט קיין רימען האָט ער נישט געהאַט, נאָר דערפאַר פלעגט ער געבן אַ שטאַרקן „בייל״ אָדער אַ „בארנע״ מיטן פויסט אין פנים אַריין. אַזאַ סימן פלעגט שוין בלייבן ביים יינגל אַ דערמאנונג אויף דער גאַנצער וואָך.

אויסערן מלמדות פלעגט זיין פרוי דאָנערשטיק אויפן מאַרק זיך פאַרנעמען מיט אַ ביסל צוהאַנדלען. זי פלעגט קויפן אייער און בייַ אונדז, קינדער, איז אַזאַ מאַרק־טאָג געווען אַ גרויסער יום־טוב. מען פלעגט קענען אַביסל אָפּ־אָטעמען, זיך אַרומדרייען אויפן הויף אָדער אַפילו אַוועק־לויפן אַ היים עסן וואָרעמעס.

ו) נאָך אַ מלמד דאָרף מען דערמאנען און דאָס איז געווען ר׳ שמואל יצחק אלספיין. ער האָט זיך געריכט פאַר אַן עילוי און אַ גאון. ער האָט געלערנט תנ״ך און דקדוק מיט גרעסערע קינדער. אויסער מלמד איז ער אויך געווען דער בעל קורא פון דעם נייעם בית מדרש.

וועג עס איז געגרינדעט געוואָרן די יידישע פאָלקס־שול איז ער דאָרט אָנגעקומען אַלס לערער פון די העברעישע לימודים.

ער איז אויך אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע יידן פון היידוצישאָק אויף די פעלדער פון פאָליגאָן.

ז) ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט עקזיסטירט בייַ גרשון ז״ק דעם געוועזענעם שוחט אין שטוב אַ „תלמוד־תורה״, ווו עס האָבן געלערנט אַרעמע קינדער. על פי רוב יתומים.

יעדן פרייטיק פלעגט מען אַרויסגיין איבערן שטעטל צונויפקלייבן דעם וואָך־אָפצאָל, וועלכן אַלע האָבן זיך בא־שטייערט פאַר דער תלמוד תורה.

ח) אויך בייַ ישראל אַבראַמאָוויטשן איז געווען אַ חדר פאַר גמרא־יינגלעך. אויך ער איז געווען אַ גרויסער קענער און פלעגט אָננעמען נאָר פעיקע קינדער. ער איז אָבער געווען אַ קפדן און געהאַלטן אַ שטרענגע דיסציפלין.

ט) צוויי חדרים זיינען אויך געווען אין ווידזער גאַס, בייַ די שוחטים, גדליה און מאיר. דאָרט האָבן די קינדער געהאַט אַ סך הפסקות. די שוחטים פלעגן זיין גאַנץ אָפט פאַרנומען מיט דער שחיטה פון עופות אויף אַן אָרט אָדער געדאַרפט גיין אין שחיטה־הויז און דערווייל האָבן די תלמידים זיך געקאָנט שפילן אָדער זיך אויסבאָדן אין דערבייאיקן טייכל.

י) אין היידוצישאָק איז אויך געווען אַ ספעציעלער מלמד פאַר מיידלער. מען האָט אים געפון שניאור. ער האָט געלערנט חשבון און שרייבן יידיש. ער איז אפילו געגאַנגען צו די קינדער אַ היים און זיי געגעבן פריוואַטע לעקציעס. קיין גרויסע פרנסה האָט ער אָבער פון דעם נישט געצויגן.

יא) אַ יאָר פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה האָט אין היידוצישאָק זיך געגרינדעט אַ מין „רעפאָרם״־חדר דער גרינדער און לערער ישראל אבראמסאָן.

ער איז געווען אַ געלערנטער יונגערמאַן, וועלכער האָט געהאַט אַ געשעפט פון שיך מיט קאַלאָשן. פלוצלונג האָט זיך אים פאַרגלוסט צו ווערן אַ מלמד. ער האָט אָפגעדונגען אַ לופטיקן און גרויסן צימער, האָט געקויפט „סקאַמייקעס״, ד.ה. ספעציעלע טישן און בענק פאַר קינדער; האָט געדונגען באָזונדערע לערער אויף רוסיש, מאַטעמאַטיק און גאָגראַפּיע און האָט שטענדיק געחלומט צו פאַרוואַנדלען דעם חדר און אַ מאָדערנער פאָלקס־שול.

ער האָט זיך געריכטן פאַר אַ מאָדערנעם פעדאַגאָג און נישט דערלויבט צו באַשטראָפן די קינדער דורך שלאָגן. בייַ אים אין חדר פלעגט מען שטעלן איןווינקל אָדער באַזייטיקן פון דער לעקציע.

דער אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה האָט צונישט געמאַכט אַלע זיינע פלענער.

יב) אויסער די מלמדים זיינען אין היידוצישאָק אויך געווען עטלעכע לערערינס. איך האָב צ.ב. געלערנט רוסיש בייַ פאַניען, וועלכע האָט שפעטער חתונה געהאַט פאַר יודל פישער פון סוויר. זי געפינט זיך איצט אין ארץ ישראל.

אַ צווייטע לערערין איז געווען חיה־שרה, שאַיעוויטש. אויך דעם מאנאפאלטשיקס אַ טאָכטער.

די אַלע אויבנדערמאַנטע מלמדים, לערער און לערערקעס באַווייזן, אַז היידוצישאָק איז געשטאַנען אויפן דערציאונגס־

געביט אויף אַ הויכן ניוואָ. קיין אַנאַלפאַבעטן זיינען אין שטעטל כמעט ווי נישט געווען. לייענען און שרייבן האָט יעדער געקאָנט.

✡

אַ סך יידן פון היידוצישאָק האָבן זיך געריכט פאַר גרויסע תלמידי חכמים. אין די בתי מדרשים האָט מען טאָג־טעגלעך געלערנט תורה אָדער אַ בלאַט גמרא. צווישן די תלמידי חכמים איז כדאי צו דערמאָנען מענדל גאָרדאָנען, וועמענס קינדער עס געפינען זיך איצט אין בראַזיליע. לייב סאלאמיאק האָט זיך אויך געריכט פאַר א יודע ספר. פון זיין משפחה איז קיינער נישט פאַרבליבן. זיינע פלימעניקעס לעבן אין מדינת ישראל און אין דרום אפריקע.

אויסער זיי דאַרף מען נאָך דערמאָנען חיים זרח זאר, כלוינע יאָסלס, כלוינע גורוויטש, שלמה דוד, יוסף חיים, מאיר קוריצקי און ישראל אַבראַמאָוויטש.

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אַ סך יוגנט־לעכע אַוועקגעפאָרן לערנען אין די ישיבות. עטלעכע האָבן אויך געלערנט אין די רוסישע גימנאַזיעס.

רפאל יאפע

אונדזער דראַמאַטישער קרייז

נאָך דער רעוואָלוציע פון יאָר 1905 האָט זיך אין היידוישאָק אַנטוויקלט אַ זייער פאַרגעשריטענע יוגנט. מען האָט געגרינדעט אַ ביבליאָטעק, וווּ עס איז געווען אַ גרויסער אויסוואָל פון יידישע, העברעישע און רוסישע ביכער. עס זיינען געהאַלטן געוואָרן לעקציעס, אָבער די הויפט־ענערגיע האָט מען געווידמעט דעם דראַמאַטישן קרייז.

די ערשטע פּיעסע, וועלכע איז אויסגעפירט געוואָרן אין יאָר 1910, איז געווען: „מכירת יוסף". חדשים לאַנג האָבן אַלע געלערנט די ראָלן. דערנאָך האָט מען אָנגעהויבן זיך באַזאָרגן מיט ספּעציעלע קליידער. אין סאַראַי פון ראובן קוריצקי האָט מען צוגעגרייט אַ ספּעציעלע בינע. דאָן איז מען געפאָרן קיין סווענציאַן באַקומען אַ דערלויבעניש ביי דער מאַכט.

ווען אַלץ איז שוין געווען פאַרטיק, זיינען פלוצלונג געקומען די קריסטן און האָבן געוואָרנט, אַז זיי וועלן בשום אופן נישט דערלאָזן שפּילן אין שטעטל אַ טעאַטער, וויל צו זיי איז דערגאַנגען אַז די יידן ווילן באַשמוצן יעזוסן.

עס האָבן נישט געהאָלפן אַלע אויפקלערונגען, אַז דאָס איז סתם אַ בלבול.

דאָן האָט מען געפרופן צו הילף דעם פריסטאָו. ער איז געווען אַן אינטעליגענטער קריסט און האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס וועט זיין נאָריש אויב מען וועט נישט דערלאָזן שטעלן אַ פאַרשטעלונג. ער האָט אַרוסגערופן פון „אויעזד" (קרייז) אַ פאָר סטראַשניקעס און אפילו דעם פאָליציי אָפיצער אַליין.

זיי האָבן געהאַלטן אַרדנונג און די ערשטע פאָרשטעלונג איז דורך מיט אַ גרויסן דערפאָלג.

פון דאָן אָן האָט זיך דער דראַמאַטישער קרייז אין היידוישאָק בארימט געמאַכט אין דער גאַנצער געגנט. שפּעטער האָט מען פאָרגעשטעלט: „דאָס גרויסע געווינס", „די שחיטה" „חתונה אויף פראָבע", „די פאַמיליע" א.א.וו.

נאָך דער מלחמה האָבן זיך די דראַמאַטישע קרייזן געגרינדעט ביי די פאָלקס־שולן. די הכנסות פון די אָוונטן זיינען געוואָרן אַ וויכטיקער מקור פאַרן אויסהאַלטן די שולן. אָן דעם וואָלט מען בשום אופן נישט געקאָנט באַזייטיקן דעם שטענדיקן דעפיציט אין ביידע פאָלקס־שולן.

אַ גרופּע יוגנט פון דער יידישער פאָלקס־שול

זלמן אבעל, מיכאל פאַטאַשניק, סלאווע טשערנאַצקי, לערערין ראָזענפעלד, חיים סווירסקי, מאשע פישער, חנה פייגעלסאָן, שרה לונאָווסקי, לערער פילאָווסקי, יוסף אַבראַמאָוויטש, רחל טשערנאַצקי, ליבע האכמאן, עטל פערעוואָזניק, גרשון שייטל.

גרשון יפה און שניאור זלמן אבעל

די יידישע פאלקס שול

אין יאָר 1921 איז געגרינדעט געוואָרן אין היידו־ צישאק אַ יידישע פאָלקס־שול, וועלכע איז געווען אַנגעשלאָסן אָן דער צענטראַלער יידישער שול־אָרגאַניזאַציע (צ.י.ש.א.).

דאָס איז געווען אַ מוסטערהאַפטע פאָלקס־שול, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ הויכן פעדאַגאָגישן ניוואָ און האָט געהאַט אַ גוטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט. אירע ערשטע לערער זיינען געווען: ראָזענפעלד, פילאָווסקי, אראנאָוויטש, צינצינאַטוס און די פאָר פאָלק, יעקב און מיכלע קאַפלאַן.

דער ערשטער פאַרוואַלטער איז געווען דער לערער ראָזענפעלד און שפעטער, אין יאָר 1931, האָט איבערגענומען די אָנפירונג פון דער שול יעקב קאַפלאַן.

די גרינדער פון שול אין 1921 זיינען געווען דער אַפּטייקער רובין, פסח וואלאצקי, פרץ יאפע, שבח סאלאמיאק, ירח־ מיאל לובאצקי און יצחק רודניצקי.

די מיטגלידער פון שול־ראַט אין די לעצטע יאָרן זיינען געווען: שבח סאלאמיאק, גרשון יפה, אברהם יפה און בן־ציון פערעוואזניק.

דאָס איז געווען אַ 6־קלאַסיקע פאָלקס־שול, וועלכע האָט פאַרמאָגט אַ וווּנדערבאַרע קינדער ביבליאָטעק, מיט איבער 600 ביכער. דער ערשטער אַרויסלאָז איז געווען אין יאָר 1926. אירע אביטוריענטן זיינען אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע און דאָרט פאָרגעזעצט זייער שטודיום אין דער יידישער רעאַל־גימנאַזיע און אין יידישן לערער־סעמינאַר.

ווען זי איז געגרינדעט געוואָרן, אין יאָר 1921, האָט זי זיך געפונען אויף ווידזער גאַס, ביי שמואל קוריצקין אין הויז. שפעטער איז זי אריבער צו גורוויטשן, פון אים צו יצחק רודניצקי, און פון דאָרט צו אַ קריסט אויף סוועניציאַנער גאַס. אין יאָר 1936 האָט די פאַרוואַלטונג באַקומען אַ צירקוליאַר. אַז אויב אין משך פון קומענדיקן יאָר וועט די שול נישט האָבן אַ פאַסיקן בנין, וועט זי נישט קענען וווייטער עקזיסטירן.

דאָס האָט געשריבן דער שטענדיקער וויזיטאַטאָר פון פוילישן בילדונגס־מינסטעריום. אַלע האָבן פאַרשטאַנען, אַז דער ענין איז אַן ערנסטער און די פריינט פון דער שול האָבן באַשלאָסן אויפצובויען אַן אייגענעם בנין.

עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ פאַרוואַלטונג און מען האָט אָנגעהויבן זאַמלען געלט לטובת דעם בנין.

אַ פאָר טויזנט זלאָטע האָט מען באַקומען פון דער צ.י.ש.א. דער בנין האָט אָבער אָפּגעקאָסט מער ווי 30000 זלאָטע און די גאַנצע סומע האָט מען געמוזט אַרויסבאַקומען פון דער שטעטלשער באַפעלקערונג.

די פאַרוואַלטונג האָט אָרגאַניזירט פאַרשידענע זאַמ־ לונגען, אָוונטן, פאַרשטעלונגען, ביז עס איז איר סוף־סוף געלונגען אויסצובויען אַ הערלעכן בנין אויף טאַטאַרסקע גאַס.

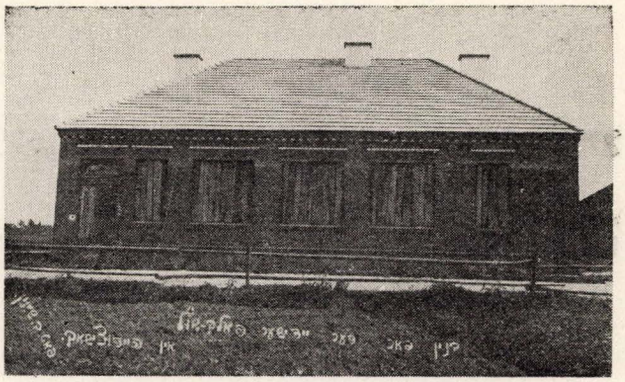
ווען אין יאָר 1937 האָט מען געלייגט דעם גרונט־שטיין, איז אייגעאָרדנט געוואָרן אַ פייערלעכע צערעמאָניע, צו וועלכער עס זיינען געקומען פיל גענט פון אַלע אָרומיקע שטעטלעך.

אויך די צענטראַלע שול־אָרגאַניזאַציע פון ווילנע האָט

אביטוריענטן, סימפאָטיקער, לערער
פון דער יידישער פאָלקס־שול 19931

1־טע רייע: אברהם יאָפע, גיטל פישער, בן־ציון פערעוואזניק, לערערין אידע פישער, זלמן אבעל, שרה אבראמאָוויטש, גרשון יאפע, חנה פערעוואזניק, שיינע אבעל.
2־טע רייע: גיטל פאָטאָשניק, חוה פאָטאָשניק, אסתר פערעוואזניק, לערערין פייגע שאפירא.
3־טע רייע: סלאוע טשערנאצקי, מרים פאָטאָשניק.

בנין פון דער יידישער פאלקס־שול

דעלעגירט צוויי חשובע שול־טוער און רעדנער, די פריינט אדוו. טשערניכאוו און באראנטשוק, אויסער זיי האט זיך אין דער פייערונג אויך באטייליקט דער סעקרעטאר פון דער צ.י.ש.א. אין ווילנע, פיין.

אלע אנטיילנעמער האבן מיט באגייסטערונג באגריסט דעם היידוצישקער שול־ראט פאר זיין מוטיקן באשלוס אויפ־

צובויען אן אייגענעם בנין פאר דער יידישער שול.

אין א יאר ארום, אין יאר 1938, האט די היידוצישקער יידישע באפעלקערונג געהאט דעם גרויסן זכות צו פייערן אויך א הערלעכן חנוכת הבית.

אין שטעטל האט זיך יענעם טאג געפילט אן אמתדיקע יום־טובדיקע שטימונג. אלע האבן זיך געגרויסט מיטן שיינעם בנין און געזען אין אים דעם שטאלץ פון שטעטל.

ליידער איז דער פאלקס־שול נישט באשערט געווען קיין אריכות־ימים. איין אינציקן יאר האט זי זוכה געווען צו עקזיסטירן אין איר אייגענעם בנין. נאך אזוי פיל צרות און מאטערנישן, מי און אנשטרענגונג, האבן יידישע קינדער געלערנט אין יענעם בנין בלויז איין יאר צייט.

אן יאר 1939, מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז רואיניירט געווארן דאס גאנצע געזעלשאפטלעכע לעבן פון אונדזער שטעטל און אין דער ערשטער ריי, פאר־שטייט זיך, דאס יידישע שול־וועזן.

ווער האט זיך געריכט אין יאר 1938, אז אלץ וועט אזוי שנעל חרוב ווערן, אז אלץ וועט אוועק אין פלאמען און בלוט.

יידישע פאלקס־שול

1־טע ריי: שטיינהארד אברהם, מארמור פרומע, פאטאשניק ישראל, מארמור הירש, מאצקין חנה, כץ שיעטקע, אברמאוויטש שיינע, יאכעלמאן פסח, מאצקין ליבע, — פיינוגס, רודניצקי יונה, גרומאן איזע.

2־טע ריי: חייקין שפרה, רודניצקי מרים, כארמאץ גדשון, פייגלסאן פריידע, לערער בערנשטיין, לערערין סאלאוויטשיק, יאכעלמאן אברהם, אויסטרייך מאטלע, פערעוואזניק יודל, גארדאן אברהם בינע, שטריקאווסקי מענדל.

3־טע ריי: פאמעראנץ חייקל, אבראמאוויטש שאפירא שלום, מארמור מערל, בארנשטיין משה, פייגלסאן ליפא, פאליקאנסקי רחל, אמדורסקי עלקע, פייגלסאן מאשא, יאכעלמאן לייזער, מאצקין רייזל.

נחום קוריצקי

די גרויסע שרפה

איך בין געבוירן געווארן אין היידוצישאק, אין יאר 1875. עד היום געדענק איך נאך גאנץ גוט אַ גרויסע שרפה אין שטעטל, וועלכע איז אויסגעבראכן אין יאר 1880, דאס הייסט, וועו איך בין אלט געווען קוים 5 יאר.

דער ערשטער רושם איז געווען אזוי שטארק, אז אויפן גאנצן לעבן קען איך יענע שרפה נישט פארגעסן.

עס איז דאן געווען א שבת צונאכט. ערגיץ־וווּ האט מען געפראווט א חתונה. איך בין שוין געשלאפן. פלוצלונג האב איך דערהערט גוואלדן און געשרייען: פאזשאר! פאזשאר!

באלד איז ארויסגעלאפן די מאמע, האט מיך גיך אנגעטאן און ארויסגעפירט אין גאס.

דאס בילד, וואס עס האט זיך דעמלט אנטפלעקט פאר מיינע אויגן, האב איך, ווי געזאגט, ביזן היינטיקן טאג נישט פארגעסן.

עס האט דאן געברענט די שטוב פון אונדזער שכן, זלמן ראשקעס. מיך האט די מאמע אוועקגעפירט צום זיידן, וועלכער האט געווינט אין א וויים געסל.

אין יענער שרפה האט אפגעברענט כמעט די גאנצע וויזער גאס, ביזן בריקל.

פון דער צווייטער שרפה געדענק איך שוין מער פרטים. איך בין דאן געווען א יינגל פון א יאר עלף, וויבל דאס איז געווען אין יאר 1886.

אין היידוצישאק האט דאן געווינט א ייד, וועמען מען האט גערופן כלוינע דער קוועטשער. (די סיבה פון דעם צונאמען וויים איך נישט) עס איז געווען א הייסער, זומער־דיקער שבת נאכמיטיק. זיין זון איז ארויפגעגאנגען אויפן בוידעם כאפן, ווי געווינלעך, א שבתדיקן דרעמל.

ביים שכן אויפן בוידעם זיינען גראד אויך געשלאפן צוויי מיידלעך. דארט איז געווען א קליין פענסטערל צו דער גאס. וועו זיי האבן זיך אויפגעכאפט פון שלאף, האבן זיי דערזען ווי די גאנצע שטוב פון כלוינען געפינט זיך שוין אין פלאמען.

די פונקען זיינען געפלויגן אויף דעם דאך און אלע האבן אנגעהויבן שרייען צו זיי, אז זיי זאלן שפרינגען דורכן פענצטער. איינע פון די מיידלעך האט באווויזן אראפצו־שפרינגען און איז פארוווונדעט געווארן. די צווייטע איז פארברענט געווארן לעבעדיקערהייט.

אין יענעם שבת, נאכמיטיק, איז פארברענט געווארן מער ווי א האלב שטעטל. די פלאמען האבן אין משך פון עטלעכע שעה אויפגעפרעסן אבער 300 הייזער, דער גרעסטער טייל פון זיי — יידישע.

עס איז נאך געווען א גליק, וואס אין שטעטל האט זיך דאן געפונען א מויער וואס האט געהערט צו יאסל לייבלען. דארט איז געלונגען איינצולעשן דאס פייער און נאר א שטיקל דאך איז פארברענט געווארן.

פון יענער שרפה געדענק איך נאך גאנץ גוט אן אינטע־רעסאנטן עפיזאד.

אין גיידישאק האט דאן געווינט א יידישער שענקער. וועו ער האט דערזען פונדערווייטנס, אז אין שטעטל איז אויסגעבראכן א שרפה, איז ער גלייך געלאפן ראטעווען.

די פרוי מיט די קינדער האבן געקוקט אויף אים און זיינען אויך געלאפן אין שטעטל. זיי האבן געהאט א סך באקאנטע און זיינען די גאנצע צייט געווען פארנומען מיט געבן הילף די נשרפים. דא האבן זיי געשלעפט מעבל פון א שטוב; דא האבן זיי געטראגן וואסער.

קיינער פון דעם שענקערס משפחה האט אבער נישט באמערקט, אז די פונקען זיינען געפלויגן ביז גיידישאק און אז דארטן ברענען אויך די הייזער פונקט ווי אין צענטער שטעטל.

וועו עס איז געלונגען איינצולעשן דאס פייער און עס איז שוין געווארן גוט פינצטער און זיי האבן זיך אומגעקערט אהיים, האבן זיי דערזען, אז זייער הויז איז אינגאנצן פאר־שווונדן. מען האט פון דארט קיין שום זאך נישט ארויס־געראטעווט. די טראגעדיע איז געווען, וואס דער שענקער

האָט נאָך געזומען צו זיך עטלעכע נשרפים און זיי אייַנגעלאָדן צו ווינען דערווייל ביי אים, ביז גאָט וועט געבן אין זיי וועלן זיך אָפּבויען. שווער זיך פאַרצושטעלן, וואָס די נשרפים האָבן געפילט קומענדיק קיין גיידישאק און דערזענדיק, אַז דעם שענקערס מצב איז אַ סך ערגער ווי זייערער.

די משפחה פון שענקער איז געבליבן ווי זי שטייט און גייט. די נשרפים האָבן גאָר זיי געדאַרפט העלפן.

איך געדענק, אז מיין מאַמע האָט מיר געגעבן צוויי קישנס און געבעטן אַוועקטראָגן פאַרן שענקער.

נאָך יענער שרפה האָט זיך אין היידוצישאק געגרינדעט אַ גוטע פייערלעשער־קאָמאַנדע. מען האָט מער נישט געלאָזט באַדעקן די הייזער מיט שטרויענע דעכער. אַלע האָבן זיך אָפּגעבויט. מער זיינען אַזעלכע גרויסע שרפות שוין נישט פאָרגעקומען.

ישראל ויצענטאָווסקי עסטענדאן, אויסטראַליע

פשוטע, האַרציקע און אומפאַרגעסלעכע יידן פון היידוצישאק

אַ בלעטל זכרונות פון אַ יידישן פּליט אין היידוצישאק

סך שטעט און שטעטלעך האָב איך דורכגעוואַנדערט אין יענע טעג פון פאַניק און בהלה פון סוף 1939, וועו מחנות פליטים פון אָקופירטן פוילן זיינען געלאָפן איבער גרענעצן, געזוכט אַ היים און נישט געפילט דעם באַדן אונטער די פיס. אַלע וועגן זיינען פול געווען מיט פליטים, וואָס זיינען געלאָפן מיט שרעק אין די אויגן. אייניע די אַנדערע האָבן זיך געפרעגט: ווהין? ווו וועט מען אונדז אויפנעמען און געבן אַ דאַך איבערן קאָפּ, אַרבעט?

דער שטראָם האָט מיך געטראָגן דורך פרעמדע שטעט און וועגן אלץ ווייטער. עס איז אַנגעקומען דער ווינטער, אַ בייזער, מיט פרעסט און שנייען־זאָוועראכעס. איך האָב זיך קוים דערשלעפּט קיין לינטופ, ווהין איך בין אַנגעקומען אין אַ פאַרנאַכט. אַ בייסיקער פעברואַר־ווינט האָט געטריבן פון גאַס, אַ פרעמדע גאַס און איך האָב נישט געווסט ווהין צו גיין. צוזאַמען מיט נאָך אַ ייד, בן־ציון אפטער, אַ בראסלעווער חסיד, אויך אַ פליט, זיינען מיר אַריין אין בית המדרש.

עס איז שוין געווען נאָך מעריב און דער עולם איז געשטאַנען רעדלעכווייז פאַרשמועסט. מען האָט אונדז פריינדלעך אויפגענומען, אויסגעפרעגט פון וואַנען מיר זיינען. בן־ציונס הענט זיינען געווען געשוואָלן פון קעלט און הונגער. עמעץ האָט געברענגט עפעס אָפּצוועסן און הייסע קאָווע, אַבער וועגן אַ היימעמען שלאָפן איז נישט געווען קיין רייד. אַלע זיינען געווען באַהערשט פון שרעק פאַר דער ענקאוועדע

די גאַנצע נאַכט זיינען מיר איבערגעשלאָפן אויף דער באַנק אין בית המדרש. פאַרטאָג זיינען אַריינגעקומען יידישע מיליציאַנערן און מיט כוח אָפּגעשיקט אונדז צום באַן־טראַנספּארט, וואָס האָט אונדז געדאַרפט פירן אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. עמעץ האָט געזאָגט, אַז מען פירט אונדז קיין דאַנבאַס, אין די קוילן־שאַכטן. אנדערע האָבן געזאָגט קיין סיביר. איך האָב נישט געהאַט קיין חשק צו פאָרן אין די אַלע ערטער און בין אַראָפּ אויף דער נאָענטסטער סטאַנציע. דאָס איז געווען היידוצישאק.

פאַרנאַכט, אַ פרעמדע, קאַלטע וועלט. דער פראָסט עסט זיך איין אין די ביינער און דער מאַגן קורטשעט זיך פון הונגער. איך קוק אויף די הייזער, וואָס שטייען נידריק, פאַרשאָטן מיט אַנגעהויפטן שניי און זעען אויס ווי פאַרמאַטערט פון דורות שרעק. אין וועלכער טיר אַנקלאָפן? וועט מיר דאָ נישט אָפּענטפערן די זעלבע שרעק פון לינטופ, פון די אַנדערע שטעטלעך, ווו די מורא פאַר ענקאוועדע האָט פאַרמאַכט פאַר מיר אַלע טירן?

מיר האָט זיך אויסגעוויזן ווי איך וואָלט געהערט אויפגיין איבער די דעכלעך אַן אַלטן ניגון, וואָס האָט צעצויגן געפלאַטערט אינעם פראָסטיקן פאַרנאַכט אי אומעטיק, אי פול מיט האָפענונג. דער ניגון האָט מיך דערמאַנט אין דאָוועגן און איך בין אַוועק אין בית המדרש.

מיט מיין אַריינקומען איז דאָס געדודער געוואָרן גרעסער. עס האָבן געקוקט אויף מיר די ווונדערלעך־וואַרעמע אויגן פון די יידן, וואָס האָבן מיך אַרומגערינגלט, אויסגעפרעגט, מיטגעפילט און געטרייסט.

באַלד איז צוגעגאַנגען צו מיר אַ ייד, וואָס האָט זיך פאַרגעשטעלט, אַז ער איז דער שוחט פון שטעטל. די אויגן פון אונטער זיינע ברעמען האָבן געפּארשט מיין אָנטאָן און שפּעטער האָט ער שטיל געזאָגט:

— דו ביזט אָפּגעריסן און אַוודאי גוט פֿאַרמאַטערט. מייַן עצה איז, אַז זאָלסט דערווייל זיך אָפּרוען. מען וועט דיר שאַפֿן אַרבעט, אַ דירה און וועסט קומען צו זיך. שפּעטער יועסטו אַליין באַשליסן וואָס ווייטער צו טאָן.

— יאָ. אָבער דערווייל וואָס טוט מען?

— באַלד וועט מען זען.

ער האָט מיך צוגעפּירט צו אַ ייד מיטן נאָמען קוריצקי, ווו מען האָט מיך גלייך אַוועקגעזעצט ביים טיש, געגעבן אָפּצוסן אַ וואַרעם און זאָל נאָכטמאָל.

נאָכן אָפּעסן האָב איך געזומען דעם מאַנטל און געוואָלט צוריק גיין אין בית־המדרש, ווו איך האָב געריכט דורכצושלאָפן די נאָכט. די פּרוי קוריצקי האָט געזאָגט אויף מיר מיט פֿאַרווונדערונג:

— פֿאַרוואָס גייט איר אַוועק? ווּהין?

— איך וויל אייך נישט באַלעסטיקן. איך בין דאָך אַ פֿרעמדער.

— פֿאַרוואָס רעדט איר אַזוי? איר זייט צווישן אייגענע. צווישן יידן. מיר וועלן אייך נישט לאָזן אַרויסגיין אין אַזאַ קעלט.

זי האָט צוגעשטעלט וואַרעם וואַסער אַרומצוואַשן זיך און צום ערשטן מאָל נאָך לאַנגע חדשים בין איך דאָרט געשלאָפן אויף אַ ריין ציכטיקן געלעגער.

אינדערפרי בין איך צוזאַמען מיט קוריצקין געגאַנגען אין בית המדרש און נאָכן דאַוונען האָט ער מיך נישט אָפּגעלאָזט און ווידער אָפּגעפּירט מיך צו זיך אַהיים און מיר האָבן צוזאַמען געגעסן פֿרישטיק. עס איז אַריינגעקומען אַ שכן, געפֿרעגט פונוואַנען איך בין און ווען ער האָט געהערט, אַז איך בין פון ווּאַרשע, האָט ער סתם אַזוי געזאָגט, אַז ער האָט אין ווּאַרשע אַ זון, הענער טאדרעס, וואָס האָט געאַרבעט אין יידישן ווּיסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז מיינס אַ גוטער חבר און דער ייד איז גאָר אים אָפּגעגעבן פון זיין זון.

דער ייד האָט מיך שוין נישט אָפּגעלאָזט, געזומען אַרומגיין אַרום מיר, ווי מיט אַ גאָר נאָענטן קרוב, אַוועקגעפּירט מיך צו יוסף גאָרדאָן, אַן אַכציק־יאָריקער קצב, מיט אַ לאַנגער בּאָרד, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיין פּרוי געווויינט אין אַ ברווחדיקער דירה. קיין קינדער זיינען נישט געווען אין מען האָט מיר אָפּגעגעבן אַ באַזונדערע שטוב, באַצויגן זיך צו מיר מיט דער אַרציקסטער וואַרעמקייט, ווי צו אַן אייגן קינד.

אַ קנאַפּ יאָר בין איך געבליבן אין היידוצישאָק. איך האָב געאַרבעט און געהאַנדלט, פֿאַרדינט זיך אויפן עסן. אָבער שבת האָב איך געמוזט עסן מיט דעם אַלטן פֿאַרפֿאַלק ביי איין טיש. עס האָט געשטראָלט פון זיי מיט אַזויפיל תמימות און גוטסקייט. איך האָב זיי דערציילט שוין אפשר צום צענטן

שׂרה פֿאַרוואָלטונג 1938 פון דער יידישער פֿאָלקס־שול רעכטס אויף לינקס: ישראל קאַצענעלענבויגן, יצחק רודניצקי, יודל וואָלאָצקי, בן־ציון פערעוואָזניק, יצחק יאפּע, בערל שמידט, גרשון יאפּע, אַברהם יאָפּע, מיכאל פּאַטאַשניק, לערערין בערטע, לערער ביאָלער.

מאָל פון יידן אין דער וועלט און איך האָב געפילט די גרויסע ליבשאַפט, וואָס זיי טראָגן טיף אין האַרצן צו אַלע יידן, מיט וועלכע איך האָב זיך באַגעגנט אויף מיינע נסיעות אין משך פון דער וואָך. די גאַנצע צייט וואָס איך האָב דערציילט, האָט ער געקוקט אויף מיר פֿאַרגאַפּט און איך האָב געזען ווי ער האָט דאָס אַלץ דורכגעלעבט אין זיך אַליין.

אין משך פון דער צייט האָב איך זיך צוגעקוקט צום לעבן פון די היידוצישקער יידן, וועמענס גרויסע הערצער האָבן זיך פֿאַר מיר אָנטפּלעקט אין יענע שווערע טעג פון נסיון. דאָס שטעטל איז פול געווען מיט פליטים, וואָס זיינען געקומען אָפּגעריסענע, צעבראָכענע און פֿאַרצווייפלטע און זיינען אין היידוצישאָק אויפגענומען געווארן ווי באָענטע פרייַנט, מיט זאָרג און דאגה, מיט ברידערלעכקייט און טרייסט.

די פליטים, וואָס האָבן צופעליק פֿאַרבלאָנדזשעט אין דאָזיקן שטעטל, זיינען געבליבן שטיין איבערראַשטע, פֿאַרוווונדערטע, פון דער גרויסער גוטסקייט, וואָס די היידוצישקער מענטשן האָבן זיי אַרויסגעוויזן, די פרויען ווי די מענער, צניעותדיק, מיט אַ שטיל באַנעמען, מיט טאַקט, נישט אָנצורירן, חלילה, דעם פליטס ווירדע פון די פריערדיקע צייטן, פון דער אַלטער היים.

די פרעמדע האָבן זיך גלייך דערפילט היימיש און שוין נישט געוואָלט ווייטער פֿאָרן. גרינגער ווי אומעטום איז דאָ געווען איינצוואָרדענען זיך, דערפֿילן די וואַרעמקייט פון אַ היים.

אויך די יוגנט, די קאָמסאָמאָלצעס אפילו, האָבן פֿאַרמאַכט די אויגן איבער די שטרענגע קאָמוניסטישע דינים און געהאָלפֿן דעם פליט באַקומען אַ ספּראָווקע, אַ פּאַפּירל, וואָס זאָל אים געבן די רעכט אויף אַרבעט, אויף באַוועגן זיך ווי אַ פרייַער מענטש און פֿאַרדינען אויף פרנסה.

איך געדענק אַ שפּעט־ווינטערדיקע נאָכט, די לאָדנס פון די הייזלעך זיינען שוין געווען פֿאַרהעמערט און נאָר

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

זעלטן־ווו האָט דורך אַ שפּאַלט פון אַ לאָדן אַרויסגעשטראַלט אַ רויטלעכע שיין, ווי אַ ליכטיק פֿאַסיקל אין דער פינצטערער נאַכט אַריין; נאָר כאַצקל בעקער האָט איינער אַליין געשפּאַנט און זיינע גיכע טריט האָבן אָפּגעהילכט מיט אַן אָפּקלאַנג אין דער שטילקייט פון שטעטל. גאָר שטיל האָט ער אָנ־געקלאַפּט אין לאדנס. דאָס האָט ער צונויפגענומען אויסלייז־געלט פאַר אַ פּליט, וואָס איז אַרעסטירט געוואָרן, אַריינ־גענפאַלן ביים אומלעגאַלן האַנדל. ער, כאַצקל בעקער אַליין, האָט געגעבן די גרעסטע סומע און וועז ער האָט שוין דעם פּליט אויסגעלייזט, האָט ער אים גענומען צו זיך אין שטוב, געגעבן אָפּצועסן, אַ נאַכטלעגער, ביז ער האָט אים ווידער געהאָלפן שטעלן אויף די פיס.

וווּ זייט איר, טייערע ברידער פון היידוצישאַק? איך זע אייך שטענדיק פאַר מיינע אויגן, איך הער די שטימעס אייערע און פיל דעם יידישן גלי פון אייערע רייד.

איך זע זיך ביי אייער שבתדיקן טיש, וואָס האָט געבלענדט מיט אַזויפיל יידיש ליכט און שיין און עס איז געווען אַזוי העל און וואַרעם און די אַמאָל נישט־געזיסטע טיי, וויל עס האָט אין „אָטשערעד" צוקער אויסגעפעלט, איז געוואָרן זיס און מחיהדיק, צעריזלט דאָס בלוט מיט אור־אַלטן בטחון.

איבער אַלע מיינע וואַנדער־וועגן, איבער אַלע כוואַ־ליעס פון צעשטורעמטע סכנות, אין צייטן פון גרויל און פיין, האָט מיך באַגלייט דער עכּאָ פון אייערע רייד, די זעאונגען פון יידישער ברודערלעכקייט אין אַלעם וואָס איר האָט געטאָן.

איך ווייס, איך וועל אייך שוין מער נישט זעען. פאַר־פֿייניקט און דערמאַרדעט זייט איר געוואָרן אין די ריזיקע קבֿרים פון פאנאר און פאַליגאַן. אַבער אייביק, ביזן סוף פון מיינע טעג וועל איך אייך טראָגן אין מיין געמיט ווי דאָס געדעכטניש פון די האַרציקסטע יידן, וואָס איך האָב באַגעגנט אויף מיין לאַנגן וואַנדער־וועג.

בית־הספר „תרבות" עם המזרים 1931

שלמה יאכעלמאן — יהודית יאכעלמאן, רישקע אַבעל, בתיה אַבעל, יהודית זיגער, אברהם בינע גאַרדאָן, — שלמה ליפשיץ, — טייבע כץ, ראובן גינזבורג, חיים דיסנער, — לערערין — יצחק פערלים, חיים לייב האַכמאָן, ישראל פּאַטאַשניק, אברהם ליפע שאַפּירא, שמואל יצחק אַלספיין, לייב לאַפידע, שלום שאַפּירע, ישראל לובאַצקי, חיים יאכעלמאָן, ביילע אַבעל, טי׳בע ברוידע, יהודית אַבעל, משה מאשיץ, חנה פערלים, טייבע קאנפער, יהודית אַבעל, בתיה אַבעל, — — — — שלום יאָפּע, נחמה זיגער, — — — ליטל לאַפּידע, — — אברהם פאטאשניק, פעסיע גערשטיין, אהרון מאשיץ, מאיר קאנפער, שאפירע, גיטל יאפע, חנה מאַשיץ, העניע יאכעלמאָן,

דזיקעווינעש

העגעך דרוץ

א יישוב פון יידישע ערד ארבעטער

זיקעווינעש איז געווען אַ קליין דערפל, וואָס האָט זיך געפונען בישט מער ווי אַ־3 קילאָמעטער פון היידוצישאָק. צווישן אים און דעם שטעטל איז געלעגן נאָר אַ דערפל מיטן נאָמען סטאַרצון.

אַ רוסיש שפריכווארט זאָגט: קליין אָבער געראָטן. אָט אַזוי איז טאַקע געווען דזיקעווינעש. אַ קליין דערפעלע, אָבער שיין, אַנגענעם, אינטים און גאַסטפריינדלעך.

פעלדער און וועלדער, לאַנקעס און סעדער, האָבן אַרומגעריגלט דאָס דערפל פון אַלע זייטן. זומער האָבן זיך די 20 הייזלעך ממש געטונקען אין פרוכט, גרינס און זאַנגען. וויין, קאָרן, האָבער, געשטן, אַרבעס און דער עיקר: פלאַקס; דאָס אַלץ איז דאָרט געווען אָן אַ שיעור און אָן אַ ברעג. די ערד איז געווען אַנגעזאַפּט מיט מילך און האָניג.

דאָרט האָבן געווינט נישט מער ווי אַ־20 משפחות. צווישן זיי האָבן זיך געפונען בלויז 5 יידישע פאַמיליעס.

די יידן זיינען געווען פונקט ווי די גויים אמתע פויערים, עכטע ערד־אַרבעטער. יעדע פאַמיליע האָט פאַרמאָגט אַ־10 דעסיאַטין ערד, דאָס הייסט בערך 110 דונאָם.

אַלע האָבן זיך באַשעפטיקט כמעט נאָר מיט אָקער־ערד. מען האָט פאַרזייט פאַרשידענע תבואות, ווי: קאָרן, וויין, געשטן און האָבער, אָבער דער וויכטיקסטער צווייג איז געווען פלאַקס.

פלאַקס וואָקסט אַזוי ווי דיניקע שטעקעלעך. מען דאַרף נישט שניידן, נאָר אַרויסרייסן מיט די וואָרצלען, גוט אויסטריקענען און צום סוף אויסקלאַפּן די זריעה.

די זוימען האָבן געבראַכט אַ דאָפלטן נוצן. אַ טייל פלעגט מען איבערלאָזן אויף זריעה און פון די איבעריקע פלעגט מען מאַכן וווּנדערבאַרן בוימל.

די שטעקלעך פלעגט מען אויסטרוקענען און פון פלאַקס האָט מען געמאַכט פּעקלעך און זיי אַוועקגעשיקט אין די טעקסטיל־פאַבריקן.

אויסער מיט איר פלאַקס האָט זיך דזיקעווינעש אויך אויסגעצייכנט מיט אירע ריזיקע פעלדער, פאַרזייטע מיט אַרבעס און אַנדערע גרינסן.

אַרום די הייזער האָבן כמעט אַלע פויערים אויך געהאַט גרויסע סעדער מיט אַ סך פרוכט־בוימער. אויסער דעם האָט יעדע פאַמיליע פאַרמאָגט אַ פערדל, אַ פאָר קי, עטלעכע צענדליק הינער און גענדז.

ווינטער, ווען עס איז נישט געווען קיין אַרבעט אויף די פעלדער, האָבן זיך די דזיקעווינער פויערים, סיי די גויים און סיי די יידן, באַשעפטיקט מיט דער אַזוי־גערופענער „וואָזקע". זיי פלעגן פאָרן צו דער באַן־סטאַנציע און פירן אַהין און צוריק פאַרשידענע סחורות.

פון די יידישע משפחות אין דזיקעווינעש זיינען באַזונדערס באַקאַנט געווען אין דער גאַנצער סביבה די צוויי ברידער: חיים און הירשע טשערנאצקי. זיי האָבן געהאַט צוויי גרויסע און פאַרצווייגטע פאַמיליעס. חיים האָט געהאַט 4 זין און 5 טעכטער; הירשע — 5 זין און 2 טעכטער.

ביי ר' חיימען אין שטוב איז געווען אַ שטענדיקער מנין, מיט אַ ספר תורה. אַ גאַנץ יאָר האָבן די יידן געדאַווענט סיי שבת און סיי יום טוב אויפן יישוב. בלויז ראש השנה

און יום כיפור זיינען אַלע געקומען קיין היידוצישאַק, ווו זיי האָבן געדאַוונט אין דער אַלטער שול.

פאַר די קלייניע קינדער האָבן זיי געהאַלטן אַ מלמד, וועלכער איז מערסטנס אויך געווען דער בעל קריאה און דער בעל תפילה.

די גרעסערע קינדער פלעגן פאָרן אַדער גיין צו פוס קיין היידוצישאַק ווו זיי האָבן געלערנט אין די פאַרשידענע חדרים.

די דזיקעווינער יידן זיינען געווען באַרימט אין און אַרום היידוצישאַק מיט זייערע וואַרעמע הערצער און מיט דער אָפענער האַנט.

יעדן דאָנערשטיק פלעגן זיי קומען אין שטעטל אויפן מאַרק, פאַרקויפן זייערע פראָדוקטן און אייגקויפן שטוב־כלים, גאַלאַנטעריי־אַן באקאַליי־סחורות. עס איז ביי זיי אויך געווען אַ מנהג צו קויפן ביי ר׳ שניאור קוריצקי אין בעקעריי פרישע בייגל פאַר די קינדער.

פאַרנאַכט, וען דער מאַרק האָט זיך געענדיקט און די דזיקעווינער יידן האָבן קוים באַווירן אייגצושפּאַנען די פערד, פלעגט זיך אַרום זיי צונויפקלייבן די היידוצישקער אַרעמקייט. אַלע האָבן זיי גוט געווויסט, אַז ביי די יידישע יישובניקעס ווילן זיי באַקומען אַ נדבה ביד רחבה.

אויך דער שמש און דער גבאי פון דער אַלטער שול פלעגן דאָן אויסנוצן די געלעגנהייט און בעטן ביי די יידישע פויערים צדקה פאַר פאַרשידענע ווויילטעטיקע צוועקן.

יעדער מגיד אַדער דרשן, וועלכער פלעגט קומען קיין היידוצישאַק, האָט געווויסט, אַז אויפן ישוב דזיקעווינעש לעבן גוטע יידן, וועלכע היטן אַפּ מער ווי זייערע אויגן אין קאַפּ די מצווה פון הכנסת אורחים.

אויפן וועג קיין דזיקעווינעש האָט מען טאַקע שטענדיק געקאָנט זען ווי עס שלעפּן זיך צופוס יידישע דורכגייער. עס איז נישט געווען קיין שבת ווען א דזיקעווינער ייד האָט זיך געזעצט עסן אָן אַן אורח ביים טיש.

די באַציאונגען צווישן די יידישע פויערים און זייערע קריסטלעכע שכנים זיינען געווען זייער פריינדלעכע. די יידן האָבן געדאַנקט גאָט, וואָס ער האָט זיי אַהינגעבראַכט און געגעבן געזונט און פרנסה.

אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס לעבן אויפן ישוב ביז איין מאָל האָט ביי ר׳ חיימען פּאַסירט אַ שרעקלעך אומגליק.

ווי עס איז שוין געווען דערמאָנט, האָט ער געהאַט 5 טעכטער און 4 זין. די עלטסטע טאָכטער איז געווען זלאַטע און די יינגסטע — שרה.

וען מען האָט געדאַרפט חתונה מאַכן זלאַטען, האָט מען ביי ר׳ חיימען אין שטוב געמאַכט גרויסע הכנות. מען האָט זיך געריכט אויף מחותנים פון דער גאַנצער געגנט. דער חתן האָט געהאַט אַ גרויסע משפחה. ר׳ חיים האָט אויך געהאַט אומעטום פריינט און באַקאַנטע.

שוין אַ חודש פאַר דער חתונה האָט זיך אין דאָרף געטומלט. ר׳ חיימס פרוי, ביילע, איז געווען אַ גרויסע בריה, אַן אמתע אשת חיל. אירע מאכלים און געבעקס זיינען געווען אַ שם דבר. ביילע האָט קוים דערלעבט אויסצוגעבן די עלטסטע טאָכטער און זי האָט דערפאַר נישט געוואָלט קיין טעג אין קיין נעכט אין געהאַפט צו פֿראָווען פאַר זלאַטען אַ גראַנדיעזע חתונה, אַז קינדער און קינדס קינדער זאָלן עס געדענקען.

ביילע האָט געפֿרעגלט טייגלעך, געקאָכט איינגעמאַכטס, געמאַכט אייגענעם וויין פון עפּל, געבאַקן טאָרטן און לעקעך און איז געווען גליקלעך וואָס עס איז איר געלונגען צוגרייטן אַ חתונה כיד המלך, אויף אַלע יידישע קינדער געזאָגט געווען.

דער גרעסטער גביר אין שטאָט וועט נישט קענען מאַכן קיין שענערע חתונה ווי חיים דער דזיקעווינער.

אָט אַזוי זיינען געלאָפן די וואָכן ביז עס זיינען אָנגעקומען די לעצטע טעג פון דער חתונה. די חופה האָט געדאַרפט פאָרקומען אַ דינסטיק אין אָוונט. גראָד איז דאָן געווען אַ קאַלטער און רעגנדיקער האַרבסט. זונטיק איז אַראָפּ אַ שלאָקס ריגן. ביילע האָט אויף דעם נישט געלייגט קיין אַכט. זי איז געלאָפן פון שכן צו שכן, פון שטוב צו שטוב. זי האָט געבראָדזשעט אין די בלאָטעס, אַבי עס זאָל חס־וחלילה גאָר־נישט פעלן אויף דער חתונה.

ביילע האָט זיך זייער שווער צוגעקילט. מאָנטיק פרי האָט זי באַקומען גרויסע היץ. מען האָט שנעל געבראַכט אַ דאָקטאָר פון היידוצישאַק, וועלכער האָט גלייך פעסטגעשטעלט אַ שווערע לונגען־אַנצינדונג.

קיין ספּעציעלע רפואות זיינען אין יענער צייט נישט געווען. ביילע האָט אַ גאַנצן מאָנטיקדיקן טאָג שטאַרק גע־פיבערט. אין אָוונט איז איר מצב געוואָרן ערגער און אינמיטן נאַכט איז די אומגליקלעכע מאַמע געשטאָרבן, פונקט ערב דער חתונה.

שווער, זייער שווער, זיך פאַרצושטעלן, וואָס אין דזיקע־ווינעש האָט זיך אָפּגעטאָן יענע נאַכט. קיין טעלעפאָן איז דאָך נישט געווען. מען האָט נישט געהאַט די מינדסטע מעג־לעכקייט אָנצוזאָגן די מחותנים, אַז זיי זאָלן נישט קומען.

גאַנץ פרי זיינען אַ פאָר בחורים אַוועקגעפאָרן קיין היידוצישאַק זיך מיישב זיין מיטן רב, וואָס צו טאָן.

דער רב האָט געהייסן אָפּלייגן די חתונה אויף אַ וואָך צייט ביז די כלה וועט אויפשטיין פון שבעה.

אנשטאָט זיך צו גרייטן צו דער חתונה און פאָרן איבער־נעמען דעם חתן, האָט מען זיך אָנגעהויבן גרייטן צו דער לוויה.

אַלע פויערים, יידן און קריסטן, האָבן אייגעשפּאַנט די פערד און געפאָרן מקבר זיין די שיינע און גוטע ביילע אויפן היידוצישקער בית־עולם. די געשרייען פון די 9 יתומים

האָט מען געהערט ווייט־ווייט אַרום, אין דער גאַנצער סביבה.

אויפן וועג האָט זיך די לוויה אָנגעטראָפן מיט די מחות־נים, וועלכע האָבן פון גאָרנישט געווּסט און זיך נישט פאָר־געשטעלט אַזאַ אומגליק. געוויין אָפילו אַ פאָר פורן, וועלכע זיינען געפאָרן מיט מוזיק און געזאַנג.

די סצענעס ביי דער באַגעגעניש זיינען געווען אַזוי האַרץ־רייסנדיק, אַז אַ סך זיינען געפאַלן אין אָנמאַכט. עס האָט זיך געדוכט, אַז די שטיינער אויף די פעלדער ווייַנען מיט אויף דער גרויסער טראַגעדיע.

צענדליקער יאָרן שפּעטער האָבן נאָך מענטשן דערציילט די פרטים פון יענער לוויה, אין טאָג פון דער חתונה.

נאָך יענעם אומגליק האָט שוין דער שיינער, הויכער און געזונטער ר׳ חיים פון דזיקעווינעש מער נישט געשטראלט. די עלטסטע טאָכטער האָט אין אַ וואַך אַרום חתונה געהאַט. ער איז אָבער געבליבן מיט 8 יתומים. עס האָבן זיך אָנגעהויבן שוערע צייטן.

דער הימל האָט זיך אָבער באַלד פאַרוואָלקנט נישט נאָר פאַר ר׳ חיים טשערנאָצקין אַליין. דער צאַרישער רעזשים האָט געקוקט מיט בייזע אויגן אויף די יידישע פויערים אין די רוסישע דערפער.

דער גרעסטער טייל פון די יידישע ישובניקעס האָבן אָנגעהויבן אויסצוואַנדערן.

אַ דאַנק די ישובניקעס האָבן זיך דאָן געגרינדעט אַ סך שטעטלעך. דער יידישער יישוב אין דזיקעווינעש איז פון יאָר צו יאָר געוואָרן קלענער און קלענער. די יוגנט איז אַוועקגעפאָרן.

אין סוועניציאַן, הייַדוצישאָק, סווּיר, ווילנע, גראָדנע און ביאליסטאָק, אומעטום האָט מען געקאָנט געפינען יונגע לייט פון דזיקעווינעש.

אייניקע האָבן בכלל אויסגעוואַנדערט פון לאַנד און האָבן געגרינדעט נייע היימען אין שוועדן און אין צפון און דרום־אַמעריקע. בלויז ביידע ברידער, חיים און הירשע, האָבן זיך פאַרעקשנט און נישט געוואָלט פאַרלאָזן זייער דאָרף. זיי זיינען געבליבן היטן די „בערוועניש".

ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די דזיקעווינער יידן נאָך געלעבט — מער אָדער ווייניקער — אין כבוד און פרייַנטשאַפט מיט זייערע גויאישע שכנים. ווען עס איז אויס־געבראָכן דער וועלט־קריג האָט מען אַלע יידן, צוזאַמען מיט די הייַדוצישקער יידן, עוואַקואירט פון דאָרף.

די פאָליאַקן האָבן באַשלאָסן צו פאַרצעלירן דעם באָדן האָבן די עטלעכע יידישע הייזער פאַרברענט, דאָס פאַר־בליבענע פאַרמעגן צעראָבירט און צעשלעפט.

אַפילו די טירן מיט די פענסטער האָבן זיי אַרויסגענומען.

נאָך דער מלחמה האָט מען קוים מיט צרות געפונען סימנים פון די געוועזענע הייזער.

אַ פאָר שטיינער, וועלכע זיינען פאַרבליבן פון די פונ־דאַמענטן האָבן עדות געזאָגט, אַז דאָרט האָבן מיט אייניקע יאָר צוריק געלעבט האָרעפאַשנע יידישע ערד־אַרבעטער, אַז דאָרט האָט געשפּרודלט אַ פאַרעקשנט יידיש לעבן.

אין יאָר 1921, וועו די הייַדוצישקער געגנט איז ענט־גילטיק געבליבן אונטער דער פוילישער מאַכט, איז קיין דזיקעווינעש אַראָפגעקומען אַ ספּעציעלער קאָמאַרניק, כדי אויסצומעסטן די ערד און צו פאַרצעלירן אויף אַן אַנדערן סיסטעם ווי אין די צאַרישע צייטן.

די פּאָליאַקן האָבן באַשלאָסן צו פאַרצעלירן דעם באָדן אויף אַזאַ אופן, אַז יעדער פויער זאָל זיין ערד באַקומען קאָנצענטרירט אין איין אָרט.

אויך דער יידישער באָדן איז פאַרצעלירט געוואָרן. קיינער פון די יידן האָט זיך אָבער נישט צוריקגעקערט. מען האָט נישט געוואָלט וויידער ווּוינען אויפן ישוב.

חיימס און הירשעס זין, שמואל און זלמן, וועלכע האָבן געווּוינט אין הייַדוצישאָק, פלעגן טאָג־טעגלעך גיין אָדער פאָרן קיין דזיקעווינעש, כדי צו באַאַרבעטן זייער באָדן.

די אָנדערע יידישע פאַמיליעס האָבן זייער ערד איבער־געגעבן אויף אָרענדע און באַקומען פון די פויערים אַ פּראַ־צענט פון גערעטענישׂ.

ביז צום אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג האָבן די הייַדוצישקער יידן נאָך געאַקערט און געזייט אויף די פעלדער פון דזיקעווינעש. זיי זיינען אָבער שוין געווען די לעצטע מאהיקאָנער.

דזיקעווינער אייניקלעך

די קינדער און די אייניקלעך פון חיים און הירשע צער־נאצקי האָבן זיך צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. זיי געפינען זיך אין שוועדן, אַרגענטינע, פאַראייניקטע שטאַטן און אין דער מדינת ישראל.

אַלע דערמאָנען מיט ליבע און בענקשאַפט יענץ קליינע דערפעלע, וווּ זייערע זיידעס און באָבעס האָבן זייער בלוט און שווייס פאַרגאָסן, וווּ עס זיינען געשטאָנען די ויגעלעך פון זייערע טאַטעס און מאַמעס.

אַלע גרויסן זיך און בארימען זיך, וואָס זיי שטאַמען אַפּ פון עכטע יידישע ערד־אַרבעטער, וועלכע האָבן אויך זייע־דיק אין גלות, פאַרבונדן זייער לעבן מיטן באָדן און מיט דער לאַנד־ווירטשאַפט.

הירשעס אייניקלעך געפינען זיך אין פּתח־תקוה. דאָס זיינען די קינדער פון זיין זון זלמן.

הענעך, דער זון פון חיימס יינגסטע טאָכטער, שרה׳ל, ווּוינט אין כפר־סבא. די קינדער פון וועלוולען געפינען זיך אין די קיבוצים עמיר און רשפים. די טעכטער פון בערע לייבן — אין נהריה.

אַלע טראָגן מיט כבוד און שטאָלץ דעם נאָמען: דזיקעווינער אייניקלעך.

סטאיאצישאק

רחל גן־טוב (וואליאק) חדרה

טאיאצישאק! איך וויל דיך באַזינגען, איך וויל דיך באַווייזען, איך וויל דיך דערמאנען. דו זאָלסט קיינמאָל נישט פאַרגעסן וועלן! זאָלן מענטשן לייענען די פאָר בלעטלעך און וויסן, אַז עס איז געווען אַמאָל אַ יידיש דאָרף, וווּ עס האָבן געלעבט יידישע ערד־אַרבייטער, וועלכע האָבן זיך מפרנס געווען נאָר פון אַרבעט, גלייך ווי אַנדערע קריסטלעכע פויערים. געווען אַמאָל, און עס איז קיינער פון אים נישט פאַרבליבן! סטאיאצישאק, איך האָב דיך נישט געזען אין די יאָרן, וועלן דו האָסט געלעבט אין שווערע נויט. וועלן דיינע פרויען האָבן געווען אין געשפּונען ביז האַלבע נאַכט, נישט כדי באַקליידן די אייגענע משפּחה, נאָר פאַר יענעם. דיינע קי זיינען דאָן געווען מאָגער און האָבן ווייניק מילך געגעבן. די פעלדער זיינען געווען באַארבעט פּרימיטיוו און האָבן געבראַכט קליינע גערעטענישן.

אין יענע שווערע יאָרן, פלעגט מיין זיידע דערצייַלן, האָט מען אונדז געדרופן ישובניקעס און מען פלעגט זיך מיט אונדז שפּעמען. אין יענע שווערע יאָרן, האָבן מיר געאַרבעט אַ סך און קוים אויסגעהאַלטן די משפּחה. און מיר פלעגן שטענדיק מקנא זיין די שטאָטישע מענטשן, וועלכע האָרעווען נישט אַזוי שווער און ביטער אויף זייער שטיקל ברויט ווי מיר.

איך האָב דיך געזען סטאיאַצישאַק, צום ערשטן מאָל, וועלן דו האָסט אויסגעזען ווי אַ גרויסער, שיינער, בליענדער גאָרטן!

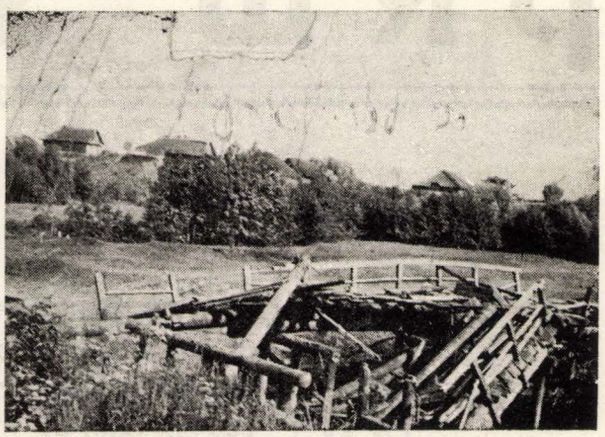
דיינע פעלדער האָבן זיך געבראָכן פון געראָטענעניש, קי האָבן געגעבן אַ סך מילך. די גערטנער זיינען געווען פול מיט פאַרשידענע גרינסן. דיינע שייערס, די גומנעס זיינען געווען צום ענדע זומער אַנגעפּאַקט מיט תבואה און הייַ. דיינע פרויען האָבן געווען און געשפּונען פאָר זיך און נישט פאַר פרעמדע. דיינע קינדערלעך זיינען געווען באַקליידעט, און די וועגט זיינען געווען באַהאַנגען מיט אייגענע געווען טעפּיכער.

איך געדענק נאָך ווי היינט, וועלן איך בין אין 30־טן יאָר געקומען צו מיין זיידן אין געסט. פאַרבייגייענדיק האָב איך געכאַפּט אַ שמועס מיט ר' נחומען, איינער פון די סטאיאצישקער ערד־אַרבעטער. „סטאיאצישאק, האָט ער געזאָגט, איז שוין היינט אַמעריקע, עס פעלט אונדז נאָר, אַז אונדזערע קינדער זאָלן זיין געלערנט, ווי די שטאָטישע, און זאָלן אויך קענען גיין אין די גימנאַזיעס אַזוי ווי אַלע אַנדערע יידישע קינדער".

מיר האָט זיך דאָן אויסגעדאַכט, אַז איך וואָלט זיך געביטן מיט זיי ד. ה. איך וואָלט אַוועקגעשיקט זיין רייזקען מיט אירע חברטעס יענטקען, הינדען, רחלען קיין סוועניציאן אין גימנאַזיע כאָטש אויף עטלעכע טעג צו ריינהאַרדן אויף די לעקציעס, מאַטעמאַטיק און פיזיק. צו ד"ר קאוואַרסקין אויף זיינע לעקציעס לאַטיין. לערנען צעזארן און אווידיושן אויף אויסווייניק. און איך וואָלט אויף אַ וווילע זיך אַנגעטאָן אַ ווייס טיכל אויפן קאָפּ און געגאַנגען שניידן קאָרן. וואָלט

שמואל וואליאק מיט זיין משפּחה

דער טייך אין מיטן דאָרף

איך דאַן געטרונקען קאַלט וואַסער פון קרענץ און געגעסן מיט אָפּעטיט שוואַרץ ברויט מיט סמעטענע. אין אָוונט וואָלט איך זיך געגאַנגען באַרימען, ווי שיין איך בין אָפּגעברענט. און וואָס איז ווערט דאָס שלאָפן אין שייער אויף פרישע היי?

זיבן זומערן, האָב איך דיך געזען סטאיאצישאָק און איך קען דיר קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אייביק בלייבסטו ביי מיר אין זכרון, ווייל איך האָב דיך שטענדיק ליב געהאַט.

איך האָב ליב געהאַט דיינע דאָרפישע הייזלעך מיט די שטרויענע דעכער! איך האָב ליב געהאַט דיינע בערג און דיינע טאָלן, דיינע סעדער, די לאַנקעס מיט די שמעקעדיקע בלומען, דיינע גומענס, אַנגעפאַקטע מיט תבואה און פרישן שמעקעדיקן היי.

איך האָב ליב געהאַט דיינע קינדערלעך, וועלכע פלעגן זומער אַרומלויפן באָרוועס. מיט וויפל וווייטאק, דערמאָן איך אייך, טייערע קינדערלעך.

איך פאַרמאַך די אויגן אויף אַ ווייל, און איך זע אייך, ווי איר לויפט זיך באַדן פאַרנאַכט צום טייכל: דינה׳לע און יאָסעלע ליבקעס, שעפסלס 6 קינדערלעך, ברוך איצלס זאמעלע. מאירס מאטליע, און חוהלע, בריינדעלע און אסתרקע. און נאָך און נאָך. איך האָב קיינעם נישט פאַרגעסן!

איך זע נאָך אַמאָל ווי זיי לויפן רייסן בלומען אויף דער לאַנקע זינגנדיק און טאַנצנדיק. איך זע שטענדיק. און עסווילט זיך נישט גלויבן, אַז זיי זיינען שוין מער נישטאָ. עס ווילט זיך נישט גלויבן, אַז אַזוי גרויזאַם איז געווען זייער גורל.

עס טוט מיר ווייַ דאָס האַרץ אויף אייך, וואָס איר האָט נישט זוכה געווען צו זיין אין אונדזער לאַנד. וועלן אייערע עלטערן פאַרשטאַנען, אַז די הייזער, וועלכע זיי בויען אויף פרעמדער ערד, זיינען אָן אַ יסוד, און יעדער שטורעם, יעדער ווינט, קען זיי אומברענגען! אַז יעדער בוים, וועלכן זיי האָבן געפלאַנצט, איז נישט זייערער. אַז יעדעס מינדסטע ווינטל קען אים אויסרייסן מיטן וואָרצל. דאָס האָבן זיי נישט פאַרשטאַנען, פונקט ווי נאָך אַנדערע יידן פון שטאָט אוז שטעטל. דערפאַר איז גרויזאַם געווען אייער גורל און דער גורל פון אייערע עלטערן. סטאיאצישאָקער יידן, פשוטע, ערלעכע יידן.

נישט געהאַנדלט, נישט געוואַנדלט, נישט אָפּגענאַרט. וויפל האָב איך אייך געשעצט, און ווי אזוי האָב איך אייך פאַרשטאַנען.

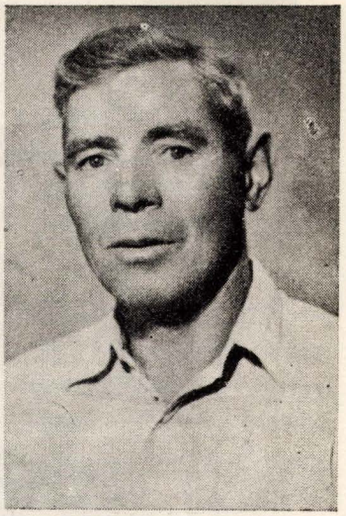
נאָך ביז היינט איז איינגעקריצט אין מיין זכרון יענער לעצטער ראש השנה אין 1941 יאָר. איך הער נאָך שטענדיק די געווייגען און געשרייען פון דער וויבערשער שול. האָט איר דאָך ביי גאָט נישט געבעטן קיין סך. אזוי פשוט זיינען געווען אייערע פאַרלאַנגען. גאָטעניו, איך בעט ביי דיר נישט קיין פרנסה, איך וויל נישט קיין שיינע קליידער און קיין צירונג, לאָז מיר נאָר זיצן אין מיין כאָטע מיט מיין מאַן און מיינע קליינע קינדערלעך.

✡

גרויס זיינען געווען די געווייגען און האַרצרייסנדיק איז געווען דער ניגון פון בעל־תפילה. „בראש השנה יכתבו וביום צום כפור יחתמו". אַזוי האָט איר זיך געזעגנט מיט אייער דאָרף צום לעצטן מאָל, דעם לעצטן ראש־השנה. אויף איבערמאָרגן, פרייטיק שבת תשובה, האָט איר געמוזט דאָס דאָרף פאַרלאָזן אויף אייביק.

דאָס פייער האָט פריילעך געברענט. רבקהלע האָט זיך אַ ביסל דערוואַרעמט און איז איינגעשלאָפן אויף אַ ווייל. יעדער איז געזעסן פאַרטראַכט, איינגעזונקען אין זיינע מחשבות. סטאיאצישאָק, סטאיאצישאָק, האָב איך געטראַכט. פאַרבלייב געזונט! איך געזעגן זיך מיט דיר אויף אייביק!

ישראל גן־טוב (גאנטאָוויניק)

דאס ייִדישע דאָרף אויפן טייך סווילקי

אס איז נישט קיין אויסגעטראַכטע דערציילונג. אין ווילנער פּראָווינץ, עטלעכע קילאָמעטער פּונים שטעטל הייִדוצישאָק, סוועניציאַנער קריין, האָט עקזיסטירט אַ ייִדיש דאָרף, מיטן נאָמען סטאיאצישאָק. עס איז געווען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט הויכע בערג, פעלדער, וועלדער און לאַנ־קעס און די גאַנצע אַרומיקע סביבה האָט זיך ממש געטונקט אין אַ ים פון זאָנגען און בלומען. דורכן מיטן דאָרף איז דורכגעלאָפן אַ קליין טייכל מיטן נאָמען „סווילקי".

די געשיכטע פון אָט דעם ייִדישן דאָרף איז זייער אַן אינטערעסאַנטע. זי הויבט זיך אָן גלייך נאָכן דורכגעפאַלענעם פויילישן אויפשטאַנד פון יאָר 1863. דער צאַר ניקאָלאַי האָט דאַן אַרויסגעגעבן אַ מאַניפעסט, אין וועלכן ער האָט צו־געזאָגט די פויערים צו קאָנפיסקירן די פריצישע הויפן און צעטיילן דעם באָדן צווישן דער אָרעמער דאָרפישער באַ־פעלקערונג.

סטאיאצישאָק איז דאַן געווען אַ פריצישער הויף, וועלכער האָט געהערט צו אַ פויילישן גוטבאַזיצער. די צאָרישע רעגירונג האָט דעם הויף קאָנפיסקירט און דערלויבט ייִדישע לאַנד־ווירטן זיך צו באָזעצן אויף זיין באָדן. יעדער ייִדישער פויער האָט באַקומען 11 העקטאַר ערד אויף יעדן, און אין משך פון אַ קורצער צייט, ביזן יאָר 1865, האָבן זיך באַזעצט 30 ייִדישע משפחות.

די לאַגע פון אונדזערע זיידעס איז אין די ערשטע יאָרן געווען אַ גאַנץ שווערע. די לאַנדווירטשאַפט האָט זיך דאַן געפירט אויף אַ פרימיטיוון סיסטעם. מען האָט געאַקערט מיט הילצערנע סאָכעס, דאָס גערעטעניש איז געווען אָרעם און מען האָט דערפון כמעט נישט געקאָנט ציען קיין חיונה. אַלע מענער פון דאָרף און אין פיל פאַלן אויך די פרויען האָבן געמוזט גיין אַרבעטן אין דער אָרומיקער געגנט, אויפן אויפהויפּט קיין הייִדוצישאָק. דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, געשטערט דער גאָרמאַלער אַנטוויקלונג פון דאָרף.

ביסלעכווייז האָט מען זיך אָבער אָנגעהויבן פאַרוואָרצלען אויפן באָדן. מען האָט אויפגעהאָדעוועט אַ פאָר קי און פערד, געהאַט אייגענע גרינס, אייער, מילך און קאָרטאָפל. אין אַ פרייען טאָג פלעגט מען פאָרן צו דער אייִנבאַן־סטאַנציע פון הייִדוצישאָק און צופאָרדינען אַ פאָר רובל מיטן וואָזקע און די מאַטעריעלע לאַגע האָט זיך פאַרבעסערט.

די „זיבן גוטע יאָר" האָבן זיך אָבער לאַנג נישט געצויגן. עס איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג און האָט איבערגעריסן די עקאָנאָמישע אָנטוויקלונג.

✡

ערב יום כיפור, אין יאָר 1915, איז די דייטשע אָרמיי אריין אין דאָרף. עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דער דייטש—רוסישער פראָנט האָט זיך געשטעלט בלויז 7 קילאָ־מעטער פון סטאיאצישאָק.

די דייטשן האָבן תיכף אין די ערשטע טעג קאָנפיסקירט ביי די ייִדישע לאַנדווירטן זייערע קי און פערד. באַלד האָט מען אויך אַרויסגעשלעפט די תבואה פון אַלע שייערן און איבערגעלאָזט די אָרעמע פויערים אויף הונגער און נויט.

אַלע מענער פון 14 יאָר אָן האָט מען צוגענומען אויף צוואַנגס־אַרבעט. די פראָצע און שווייס פון צענדליקער יאָרן איז געגאַנגען פאַרלוירן. סטאיאצישאָק איז חרוב געוואָרן און האָט כמעט אויפגעהערט צו עקזיסטירן אַלס דאָרף.

אין יאָר 1917 איז אויסגעבראָכן די רוסישע רעוואָלוציע. אַרום אונדזער דאָרף האָבן זיך אָפּגעשפּילט גרויסע קאַמפן

ד' סטאַיאַצישקער לאנדווירטן אין 1929

צווישן רוסן און דייטשן, צווישן פאַליאַקן און באַלשעוויקעס, צווישן פאַליאַקן און ליטווינער און זיי האָבן פולשטענדיק רואינירט אונדזער לעבן. אַ סך הייזער זיינען פאַרברענט געוואָרן און אין משך פון עטלעכע יאָר האָט מען איבערהויפט נישט געקאָנט באַאַרבעטן דעם באָדן.

ערשט אין יאָר 1920, וועו עס איז באַקאַנט געוואָרן, אַז סטאיאצישאק בלייבט אונטער דער פוילישער הערשאַפט, האָט יעדער פויער אַנגעהויבן ווידער אויפצושטעלן זיין ווירטשאַפט. אין משך פון אַ פאָר יאָר האָט מען אויפגעבויט נייע הייזער מיט שטאַלן און שייערן און עס האָט זיך ווידער אַנגעהויבן דאָס פריערדיקע דאָרפישע לעבן, ווידער האָט מען אויפגעהאָדעוועט אייגענע פערד, קי, שעפסן און שטוביקע עופות. דעם באָדן האָט מען שוין נישט באַאַרבעט מיט הילצערנע סאָכעס. אַ סך משפחות, וועלכע האָבן געהאַט פאַרלאָזט דאָס דאָרף אין די הונגעריקע מלחמה־יאָרן, האָבן זיך צוריקגעקערט. סטאיאצישאק האָט ביסלעכווייז באַקומען זיין פריערדיקן דאָרפישן אויסזען.

אין יאָר 1925 זאָט זיך שוין די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידישע לאַנדווירטן שטאַרק פאַרבעסערט. מען האָט באַמיסטיקט די פעלדער און זיי האָבן געגעבן אַ גוטן „אוראַזשאַי", אַ שפעדיק גערעטעניש. עס איז אויסגעוואַקסן אַ יוגנט, וועלכע האָט מיטגעהאָלפן דעם עלטערן דור. דער און יענער פויער האָט אויך אונטערגעהאַנדלט מיט פלאַקס, אויבסט, תבואה, אייער און מילך־פראָדוקטן. איינער האָט אפילו אַוועקגעשטעלט אַ מיל. הכלל, עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ נארמאַל לעבן, ווי אין אַלע דערפער.

✡

אויך גייסטיק און קולטורעל האָט זיך די קליינע יידישע קהלה אַנטוויקלט. אין דאָרף האָט עקזיסטירט אַ מאָדערנער חדר מיט אַ גוטן מלמד, אַ סך קינדער האָבן אויך געלערנט אין דער היידוצישקער „תרבות־שול". אַ פאָר יינגלעך און מיידלעך האָבן אַפילו געלערנט אין דער סוועניציאַנער יידישער גימנאַזיע.

די יוגנט האָט אַבער שוין דאָן געפילט, אַז דער באָדן ברענט אונטער די פיס. מען האָט געזען, אַז סתם לערנען איז אויך קיין תכלית נישט. מען האָט אַנגעהויבן חלומען וועגן עולה זיין קיין ארץ ישראל. אפילו אין קליינעם דאָרף האָט זיך געגרינדעט אַ סניף פון „החלוץ". ער האָט ביים סוף פון די צוואַנציקער יאָרן געציילט 25 חברים און חברטעס. עס איז דערביי כדאי אונטערצושטרייכן, אַז כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג איז געווען ציוניסטיש געשטימט. אַלע האָבן געשטרעבט צו זיין לאַנדווירטן אין ארץ ישראל און נישט אין פויילישן גלות.

אויך געזעלשאַפטלעך האָט זיך דאָס לעבן געשטעלט אויף אַ העכערן ניוואָ. עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ גמילות־חסדים קאַסע, וואָס האָט אין אַ שלעכטן סעזאָן אַרויסגעאַטעוועט אַ סך פויערים פון עקאָנאָמישן קריזיס.

אין דאָרף איז אויך געווען אַ שיינער בית מדרש, וווּ יידן האָבן נישט נאָר געדאַוונט, נאָר אויך געלערנט בין מנחה למעריב אַ בלאַט גמרא. עד היום איז זיך פשוט שווער פאַרצושטעלן, אַז יידישע לאַנדווירטן זאָלן נאָך אַ שווערן אַרבעטסטאָג זיך אוועקזעצן אין בית מדרש און גאָר לערנען אַ פרק

סיום פון שרייבן אַ ספר תורה 1936
דער היידוצישקער רב אלחנן מאַשיץ, טראָגט די ספר־תורה. לינקס פון אים זיין שווער דער אַלט־ווילייקער רב.

חיים גאַנטאָוויק מיט זיין משפחה

משניות אָדער אַ בלאַט גמרא. אָט אַזעלכע יידן, לומדים און תלמידי חכמים, זיינען געווען די יידישע פויערים.

אין דאָרף איז געווען אַ שוחט, וועלכער האָט אויך פאַרנומען די ראָל פון אַ רב און אַ גייסטיקן פירער.

דער עלטערער דור איז געווען רעליגיעז, דער יינגערער — מער פריי און אַפּיקורסיש. אַלע צוזאַמען האָבן אָבער געפירט אַן ערלעך יידיש לעבן.

אָט אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס יידישע לעבן ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ביזן ערשטן סעפטעמבער 1939.

ר׳ חיים גאנטאָוויק

ר׳ חיים גאנטאָוויק איז געבוירן אין סטאָיאַצישאָק אין יאָר 1873 און האָט אַלע זיינע יאָרן געאַרבעט אין זיין ווירטשאַפט אויפן דאָרף. דערביי איז ער שטענדיק געווען געזעלשאַפטלעך אַקטיוו. אַ סך יאָרן איז ער געווען דער פאָרזיצער פון גמילות־חסדים קאַסע, וועלכע האָט אַ סך אָרעמע לאַנדווירטן געהאָלפן שטעלן אויף די פיס. ער איז אויך געווען מיטגליד און ועד פון בית המדרש.

בטבע איז ער געווען אַ שטילער מענטש, קיינמאָל מיט קיינעם זיך נישט געקריגט און קיינעם נישט באַוואוסט. ער איז געווען באַליבט ביי דער באַפעלקערונג אין יידישן דאָרף.

ער מיט זיין פרוי ביילע און זון אליהו זיינען אומגעקומען י״ב כסלו 1942, אין פאַסטאָווער געטאָ.

מ א ל י ג א ן

גרשון בראסלאווסקי

אויף בארג און טאָל

אליגאן האָט זיך געפונען אין דער געגנט פון זוועניציאן, ווידז און היידוצישאָק און איז געווען אַרומגערינגלט מיט גרויסע, סאָסנאָווע וועלדער. אַ העלפט פון שטעטל איז געווען אויף אַ בארג און די צווייטע העלפט אין אַ טאָל, דורך וועלכן עס איז געפלאָסן אַ שטראָמיק טייכל און ווו עס האָט זיך געצויגן אַ גרויסע אָזיערע.

מאליגאנער יידישע יוגנטלעכע בעת אַ שפּאַציר אויפן טייך.

אַזוי ווי דער באָדן אין יענער געגנט איז געווען זייער אַ פרוכטבאַרער, האָבן זיך אַ סך איינוווינער פאַרנומען מיט לאַנדווירשאַפט, צווישן זיי אויך אַ באַדייטנדיקע צאָל יידן.

די יידישע באַפעלקערונג האָט געציילט נישט מער ווי 25 משפחות. זיי זיינען געווען קרעמער, לאַנדווירטן און בעלי מלאכות. איבערהויפט זיינען אין דער געגנט געווען באַקאַנט די מאליגאנער יידישע שמידן און בלעכער.

אַ גרופע יידישע יוגנטלעכע פון מאליגאן אויף אַן אויספלוג אין יאָר 1937.

מאליגאן האָט זיך געפונען אַ 20 קילאָמעטער פון סווענציאן און אַ 14 קילאָמעטער פון היידוצישאָק. צענדליקער יאָרן איז די איינציקע קאָמוניקאַציע געווען אַ וואָגן מיט אַ פערדל. ערשט קורץ פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט אַנגעהויבן קורסירן אַ פאַסאַזשיר־אויטאָ, וועלכער איז געפאָרן דורך סווענציאן קיין ווילנע.

אויסער דעם האָבן זיך אַ סך איינוווינער באַנוצט מיט דער באַן־סטאַנציע פון היידוצישאָק, וועלכע האָט זיך געפונען אַ 14 קילאָמעטער פון אונדזער שטעטל.

אויסער יידן האָבן אין שטעטל נאָך געווינט ליטווינער, רוסן און פּאָליאַקן. ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה זיינען די באַציאונגען צווישן אַלע טיילן פון דער שטעטלשער באַפעלקערונג געווען גאַנץ פריינדלעכע און קיינער האָט נישט

פֿאַרויסגעזען, אַז אַ טייל וועט זיך פֿאַרוואַנדלען אין באַנדיטן, רוצחים און פֿשוטע רויבער.

די יידישע קינדער האָבן זיך דערצויגן ווי אומעטום אין חדרים און ישיבות. אין די לעצטע יאָרן זיינען אַ סך קינדער אויך געפֿאָרן לערנען קיין סוועניציאן און היידוצישאָק.

אַ קליינער טייל האָט אויך באַזוכט די פֿוילישע פֿאָוושעכנע שול.

דער עלטערער דור איז געווען פֿרום און האָט געהיט די יידישע טראַדיציעס. אַלע זיינען געווען נישט שלעכט אייגעאָרדנט.

קינדער, יוגנטלעכע און דערוואַקסענע אויף אַ ציוניסטישן אָוונט אין מאַליגאָ.

ברוך גאַנטאָוויניק, מאַנטרעאל

א לויב־געזאנג מיין שטעטל

אין אַ טאָל, צווישן שטראָמענדיקע טייכן,
בין איך געוואָרן דערצויגן,
ביי אַ טאַטן, גאָר נישט קיין רייכן,
אַ ריכטיקער פֿויער שטייט ער מיר פֿאָר די אויגן.

גוט האָב איך זיך דאָרט געפֿילט,
מיט מיינע חברים אין איינעם,
צוזאַמען האָבן מיר זיך געשפּילט,
אין דעם דערפל, דעם קליינעם.

פעלדער גרינע, מיט בלומען באַדעקט,
פון וואַלד און טייך — אַן אומגענעמער ריח,
אַרום און אַרום האָט אַלץ געשמעקט,
מיט גבורה און אַרבעט, מוט און כוח.

יידשע פֿויערים, מיט לאַנגע בערד,
האָבן זייערע פעלדער געאַקערט און פֿאַרזייט,
אַזוי ווי די גויים, באַאַרבעטן זייער ערד,
און מיט שווייס געגעסן — שוואַרצע, קאַרענע ברויט.

געזונטע יידן, מיט מאָזאָלעס אויף די הענט,
פֿלעגן גיין די לאַנקעס קאָשן,
מיט אַ פרייליכן ניגון האָבן זיי געשניטן און געדראָשן,
געאַרבעט שווער און קיינעם נישט פֿאַרשעמט.

מיט שטרוי געדעקט זיינען געווען די כאַטעס,
אָבער די פעלדער פֿאַרגאָסן מיט גוטס און האָב,
זיי פֿאַרזייט האָבן אונדזערע טאַטעס,
מיט גערשטן און האָבער, אַרבעס און באָב.

די הייזער, פון באַלקנס, פֿאַרלייגט מיט מאָך,
באַרוועסט קינדער זיינען מיר געלאָפֿן אין גאָרטן,
צענדליקער יאָרן געשלעפּט דעם שווערן יאָך,
אַזוי געלעבט האָבן אונדזערע מאַמעס דאָרטן.

פאסטאוו, ווידז, מיאר, קאזיאן, קאבילניק

די דאזיקע שטעטלעך זיינען שוין פיל מאל דערמאנט געווארן אין די שילדערונגען וועגן לעבן און אומקום פון די יידן אין דער סביבה פון סוועניציאן און היידוציישאק, מיט וועלכע די איינוווינער פון ווידז, מיאר, קאבילניק, קאזיאן און פאסטאוו זיינען געווען געקניפט און געבונדן און מיר האבן דערפאר אויסגענוצט די מעגלעכקייטן, א דאנק דעם יעקאפא־בוך, צו געבן געוויסע פרטים וועגן דעם לעבן אין די דאזיקע שטעטלעך וועמענס יידן זיינען אומגעקומען און טיילן פון זיי זיינען באגראבן געווארן אין די מאסן־קברים פון פאליגאן, פאנאר. אין די נאענטע וועלדער, פעלדער און אנדערע טויט־פלעצער, ביי זייערע שטעטלעך.

פ א ס ט א ו

אלגעמיינע צאל פון דער שטעטלשער באפעלקערונג ציילט מער ווי 3000 נפשות. די יידן מאכן צווישן זיי אויס נישט מער ווי א דריטל, בערך 1000 נפשות.

ווי אומעטום איז אויך דא די הויפט־באשעפטיקונג פון די יידן: קרעמעריי, קליינהאנדל און מלאכה. אין די לעצטע יארן איז זייער אלעמענס לאגע זייער א שוועריקע.

עס האבן זיך איצט געעפנט צוויי קריסטלעכע קאפעראטיוון: אייגער — א פוילישער און דער צווייטער — א וויס־רוסישער. ביידע האבן אנגעמאכט גרויסע צרות דער יידישער באפעלקערונג.

דער פוילישער קאאפעראטיוו טראגט דעם נאמען: „וויגאדא". ער ווערט אונטערשטיצט סיי פון סיימיק און סיי פון דער באנק „גאספאדארסטוואָ קראיאוועגא". ער פארנעמט א שיינעם געמויערטן בנין, וועלכער געפינט זיך אין רעכטן צענטער פון שטאט, אויפן הויפט־מארק. ער פארקויפט אויסער אלערליי באקאליי־סחורות אויך מאנופאקטור, גאלאנטעריי, לעדער און שוכווארג. אין די לעצטע יארן האט ער אויך איינגעפירט אייזן־און בוי־ארטיקלען ווי אויך לאנדווירטשאפטלעכע מאשינען.

כדי צו פארקויפן די לאנדווירטשאפטלעכע מאשינעס, האט דער קאאפעראטיוו ספעציעל ארויפגעבראכט פוןווילנע א פארוואלטער, וועלכער גיט די פויערים אלע נויטיקע ערקלערונגען, ווי אזוי מיט זיי זיך צו באנוצן. דאס אליין האט שוין צוגעציגן צום קאאפעראטיוו א סך קונדן.

אזוי ווי דער קאאפעראטיוו „וויגאדא" איז פארבונדן מיט א רייכער פאלקס־באנק, גיט ער זיינע קונדן אלע סחורות אויף זייער ביליקע קרעדיטן און אויף קליינע, וועכנטלעכע אפצאלונגען. עס איז דערפאר גאר קיין וווּנדער נישט, וואס ער מאכט א גרויסן פדיון.

ביידע קאאפעראטיוון האבן אונטערגעשלאגן די פרנסה פון כמעט אלע יידישע קרעמער. באזונדערס ה׳אבן זיי שווער געטראפן צוויי יידישע בעלי בתים, וועלכע האבן זיך פארנומען יארן־לאנג מיטן פארקויפן לאנדווירטשאפטלעכע מאשינעס און האבן דערביי גמאכט א פיינעם לעבן.

זיי זיינען איצט אין גאנצן רואינירט געווארן. אויך דער מסחר מיט די סופער־פאספאטן איז געלעגן ביז איצט אין יידישע הענט. ער איז אריבער געגאנגען צו די קאאפעראטיוון און צו די פארוואלטונגען פון די גמינעס, וועלכע ברויגען דעם ארטיקל ממש וואגאנווייז.

צווישן דער קריסטלעכער באפעלקערונג ווערט געפירט א שטארקע אגיטאציע צו קויפן נאר אין די קאאפעראטיוון. אלע אנגעשטעלטע פון סטאראסטווע זיינען טאקע לעצטנס אריבער צום קאאפעראטיוו „וויגאדא". דער סטאראסטווע האט דערביי געגעבן דעם קאאפעראטיוו א גארantיע, אז זייערע הוֹבות וועלן אויסגעצאלט ווערן פינקטלעך יעדן ערשטן און ער וועט דאס ארויפרעכענען גלייך ביי דער אויסצאלונג פון זייערע געהעלטער. אט אויך אזא אופן העלפן די רעגירונגס־אינסטיטוציעס דעם קאאפעראטיוו פארגרעסערן זיין קונדשאפט.

ביי די יידישע קרעמער זיינען איבערגעבליבן נאר יענע אנגעשטעלטע, וועלכע רעכענען זיך פאר „פוילע" צאלער. דער מטאראסטווע וויל פאר זיי נישט גארantירן. זיי האבן אנגענומען אין די יידישע קראמען פארשידענע סחורות, אויף גאנץ גרויסע סומעס און קענען איצט נישט אדער ווילן נישט באצאלן. ווען די יידישע קרעמער פארלאנגען צו באצאלן דעם חוב, שאפן זיי זיך נאר איין גרויסע שונאים.

אבער נישט נאר פון פוילישן קאאפעראטיוו איז די לאגע אזוי גלענצנד. אויך דער וויסרוסישער קאאפעראטיוו האט א גרויסע קונדשאפט און מאכט א פיינעם פדיון. די וויס־

רוסישע באַפעלקערונג פון גאַנצן קאַנט קויפט ביי אים. ער האָט איצט באַשלאָסן צו עפענען אַפילו אַפטייל־גאַנגען אין אַלע גרעסערע דערפער אין פּאָסטאַוועג געגנט.

אויסער די קאָאָפּעראַטיוון געפינען זיך אין שטעטל אויך אַ סך קריסטלעכע באַקאַליי־קראָמען און אפילו אויך איין גרויסער מאַנופאַקטור־געשעפט. אַ סך קריסטן קויפן ביי זיי צוליב פאַטריאָטישע מאָטיוון.

די לאַגע פון אַלע קריסטלעכע קרעמער איז אויך דערפאַר בעסער פון די יידישע, ווייל זיי דאַרפן נישט לעבן נאָר פון די קראָמען. דאָס איז ביי זיי נאָר אַ זייטיקע פרנסה. אַלע האָבן זיי אַ סך ערד און באַשעפטיקן זיך דער עיקר מיט לאַנדווירטשאַפט. אין קראָם געפינען זיך נאָר די פרויען און די קינדער.

דער שטאָטישער מאַרק קומט פאָר איין מאָל אין וואָך, יעדן מאָנטיק. ער ברענגט אָבער זייער ווייניק נוצן די אָרטיקע קרעמער. עס קומען דאַן צופאָרן פרעמדע הענדלער און זיי זעצן אַראָפּ די פּרייזן.

אין פאָסטאָוו זיינען נישטאָ קיין זעלבסשטענדיקע פלאַקס־זוימען־און תבואה־סוחרים. אַלע היגע הענדלער זיינען פראַס־לער און זיי קויפן אויף די אָרטיקלען פאָר די גרויסע סוחרים פון גלובאָק און היידוצישאָק. זייערע פאַרדינסטן זיינען דערפאָר גאַנץ קליינע.

אַזוי ווי עס איז איצט געווען אַן אומגערעטעניש, איז איבערהויפט דער מסחר מיט פלאַקס און זוימען זייער פאַר־קלענערט געוואָרן.

די היגע קליינהענדלער פאַרנעמען זיך מיט אַנדערע אָרטיקלען, ווי: חזיר־האָר, פעלעכלעך, קעלבלעך א.א.וו. מען קען דערפון מאַכן אַ גאָר שוואַכע פרנסה.

וואָס שייך די האַנטווערקער האָבן נאָר די שניידער אַ קליינע חיונה. די שוסטער זיינען אין גאַנצן אַרבעטסלאָז; אַלע קויפן פאַרטיקע שיך און זיי גיט מען נאָר צו פאַריכטן.

אינטערעסאַנט איז, אַז אַלע יידישע סטאַליאַרעס, וועלכע האָבן געארבעט אין גמינע, האָט מען איצט אָפגעזאָגט. אויך אין דעם פאַך וויל מען גיין לויטן פרינציפ פון „סוועאי דאָ סוועגא".

דערביי מוז מען באַזונדערס באַמערקן, אַז פאָסטאָוו איז בשעת דער ערשטער וועלט מלחמה אינגאַנצן חרוב געוואָרן. אַלע דאַרפן זיך אָפּבויען. דאָס איז די סיבה, וואָס קיינער האָט נישט אין שטעטל קיין פרייע מזומנים.

אָן אַן אייגענעם קאַפּיטאַל קענען די קרעמער, הענדלער און האַנטווערקער נישט אַנטוויקלען זייערע געשעפטן אַדער וואַרשטאַטן. אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב און אַנדערש קען מען נישט קאָנקורירן מיט די גרויסע קאָאָפּעראַטיוון און מיט די קריסטלעכע סוחרים.

צוליב אָט די אַלע סיבות האָט זיך אין שטעטל געשאָפן אַ גרויסע אָרעמקייט. כדי זיי צו העלפן איז געגרינדעט געוואָרן אַ ספעציעלע אָרגאַניזאַציע, וועלכע הייסט: „לחם אביונים". יעדער מיטגליד צאָלט אַ וואכער און מיט דער הכנסה ווערן שוין איצט אונטערשטיצט בערך 35 משפחות. זיי באַקומען ברויט און האָלץ.

אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג באַקומט שטיצע פון אַמעריקע און אַזוי אָרום מאַכט מען אַ לעבן.

פון פּנקס פון ווילנער „יעקאָפא", 1931

ו ו י ד ז

ין שטעטל לעבט אַ באַפעלקערונג פון 450 משפחות, פון זיי זיינען 230 יידיש. איבער 50 פראָצענט פון זיי באַשעפטיקט זיך מיט קרעמעריי. אין שטעטל זיינען דאָ נישט ווייניקער ווי 120 יידישע קראָמען.

די איבעריקע יידישע באַפעלקערונג ציט איר חיונה פון קליינהאַנדל און מלאכה. זייער לאַגע איז זייער אַ שלעכטע.

דער מאַרק קומט פאָר איינמאָל אין דער וואָך, יעדן דינסטיק. עס קומען דאַן צו פאָרן אַ סך פרעמדע קרעמער און פאַרקויפן ביליקער און מאַכן אָן אַ גרויסן שאָדן די אָרטיקע סוחרים.

דערצו האָבן זיך אויך געעפנט צוויי קריסטלעכע קאָאָפּעראַטיוון און אַ גרויסער טייל פון יידישן פּדיון איז אַריבער אין זייערע הענט.

די קריסטלעכע קאָאָפּעראַטיוון גענישן פון אַ ביליקן קרעדיט און זיי האַלטן אַפילו אויס אָן אייגענע ליי־און שפאָר־קאַסע. זיי ווערן אויך אונטערשטיצט סיי פון דער גמינע און סיי פון סיימיק. ועל כולם צאָלן זיי כמעט נישט קיין שטייערן.

די יידישע קרעמער ליידן פון קאָנקורענץ, פון אַ מאַנגל אין קרעדיט און דוקא אויף זיי לייגט מען אַרויף די שווער־סטע שטייערן. אַ סך קרעמער האָבן געמוזט ליקווידירן

זייערע געשעפטן און זיינען געבליבן פולשטענדיק רואינירט. זיי האָבן אַלץ פֿאַרלוירן און דאַרפן איצט נאָך צאָלן שווערע חובות.

וואָס שייך די 60 קליינהענדלער, וועלכע געפינען זיך אין שטעטל, פֿאַרנעמט זיך דער גרעסטער טייל פון זיי מיט פראסלעריי. זיי קויפן איין פלאַקס, זוימען און תבואה און פֿאַרקויפן דאָס די גרויסע קרעמער. זייערע פֿאַרדינסט־מעגלעכקייטן זיינען זייער קליינע. דערצו איז נאָך געווען אַ גרויס אומגערעטעניש אויף פלאַקס.

די פויערים לוינט נישט מער אויסצוארבעטן דעם פלאַקס, ווייל דער קאָאָפּעראַטיוו קויפט אים אָפּ אין אַ רויען צושטאַנד, אפילו אין די שטעקלעך. ער שיקט דאָס רוי־מאַטעריאַל אָפּ אין דער פלאַקס־צענטראַלע, וועלכע געפינט זיך אין פאָזנאַן.

דאָס אַלץ האָט רואינירט לחלוטין דעם יידישן פלאַקס־האַנדל. עס איז פאַרויסצוזען, אַז אינגיכן וועט דער גאַנצער פלאַקס־האַנדל אַריבערגיין אין די הענט פון קריסטלעכן קאָאָפּעראַטיוו. פאַר יידן וועט נישט לוינען מער מיט דעם צו האַנדלען.

די יידישע פראסלער, וועלכע האַנדלען אויף אייגענעם חשבון, וועלן בשום אופן נישט קענען בייַשטיין אַזאַ רייכן קאָנקורענט, וועלכער דיספּאָנירט מיט ריזיקע געלט־מיטלען און קען געבן קרעדיט און האַנדלען אין אַ גרויסן מאַסשטאַב. דער קאָאָפּעראַטיוו מאַכט אויך גוטע פֿאַרדינסטן, ווייל ער איז פֿאַרבונדן דירעקט מיט דער פלאַקס־צענטראַלע פון לאַנד. אויך די זוימען־הענדלער ליידן איצט פון אַ גרויסער קאָנ־

קורענץ. אין שטעטל קומען אָפט צופֿאַרן אָנגעשטעלטע פון אַ בראסלאווער קאָאָפּעראַטיוו און קויפן אויף אַלע זוימען פון די מערק. אַזוי ווי דער בראסלאווער קאָאָפּעראַטיוו טרייבט אַליין אַן אייל־פאַבריק, לוינט זיי צו באַצאָלן טייערער און גראָבן אונטער דעם יידישן לאַנגיאַריקן האַנדל. אַלע סיבות צוזאַמען האָבן חרוב געמאַכט דעם יידישן קליינהאַנדל.

נישט פיל בעסער איז אויך די לאַגע פון יידישן האַנט־ווערקער. אַלע קויפן איין טאַנדעט־אַרבעטן, וועלכע ווערן געליפערט פון די גרויסע שטעט. די האַנטווערקער דאַרפן דערפאַר אַרבעטן בחצי חינם, כדי צו פֿאַרדינען זייער שטיקל ברויט. אַ סך זיינען אַרבעטסלאָז און פירן ממש אַ הונגער־לעבן.

אַן אינטערעסאַנטער פאַל האָט פאַסירט אין שטעטל. אַ פאָר באַלעבאַטים זיינען געגאַנגען קלייבן נדבות פאַר אַן אומבאַקאַנטן האַנטווערקער, וועלכער האָט אַ גרויסע משפּחה און קען נישט קויפן קיין האַלץ אויףווינטער. שׂעטער האָט מען זיך דערוווסט, אַז דאָס איז פאַר איינעם פון די בעסטע שנייידער פון שטעטל, וועלכער זיצט שוין אַ סך צייט אָן אַרבעט און פאַרדינט פשוט נישט אויף קיין ברויט.

אין ווידז זיינען אויך געווען אַ סך יידישע פורמאַנעס, וועלכע פלעגן פירן סחורה פון דער באַן־סטאַנציע אין דוקשט קיין ווידז, אַ מרחק פון 27 קילאָמעטער. איצט ברענגט מען ווייניק סחורה און אויך זיי האָבן פאַרלוירן די פרנסה.

פון פּנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931

שלמה יכילטשיק

דער אנהויב פון פורעניות

דער מצב פון תוהו ובוהו האָט אָנגעהאַלטן אין ווידז בערך אַ וואָך צייט ביז דעם אַריינמאַרש פון דער דייטשער אַרמיי אין 1941. אייבער די דייטשע אַרמיי איז אַריין האָבן די פינצטערע עלעמענטן פון די פאַליאַקן, ווייסרוסן, ליט־ווינער און רוסן זיך אָרגאַניזירט אין דער מיליץ. אין חודש יוני 1941 האָבן זיי צונויפגענומען אַן ערך 200 יידן, זיי אַוועקגעפירט צו דער מאַרוגער אָזיערע, צווישן קילאָמעטער פון ווידז, אויפן וועג קיין דוקשט און האָבן זיי אכזריותדיק אומגעבראַכט.

אַזוי האָט מען יעדעס מאָל אַרויסגענומען קליינע גרופּן מיטן אויסרייד, אַז מען פירט זיי צו דער אַרבעט און זיי אומגעבראַכט. אַזאַ טעראָר האָט אָנגעהאַלטן ביזן חודש נאָוועמבער 1941. ווען עס האָט זיך אָרגאַניזירט די דייטשע אַדמיניסטראַטיוו מאַכט און זי האָט אין אָנהויב באַשלאָסן נישט צו שאַפן אין ווידז קיין גרויס געטא, נאָר צעווארפן

די יידישע באַפעלקערונג אין די דערביאיקע שטעטלעך: ברעסלאָוו, אָפּסע און גלובאָקי. אין ווידז איז פון דער פריערדיקער גרויסער צאָל יידן געבליבן ביי 200 נפשות די אַזוי גערופענע נוצלעכע עלעמענטן. און פרילינג 1942 האָבן די דייטשן פאַרגרעסערט דאָס ווידזער געטאָ ביז צוויי טויזנט נפשות, ברענגענדיק יידן פון דרויסק, דובינע, קאַזיאָן, אָפּסע א. א.

מען האָט אויסגעקלבן די געזונטע און אָפּגעשיקט אין פֿאַרשידענע אַרבעטס־לאָגערן. ווי: דוקשט, פאָדבראָדז, איגנאַלינע, ניי־סווענציאן א. א. סוף 1942 האָט מען ליק־ווידירט דאָס ווידזער געטאָ און איבערגעפירט אַלעמען אין סווענציאן, איבערלאָזנדיק אַ 50 יידן.

פאַרן ליקווידירן דעם ווידזער געטאָ האָט זיך אָרגאַניזירט אַ גרופּע יוגנטלעכע: זלמן זילבער, נח סווירסקי, לאה סווירסקי, יצחק גינזבורג, חיענע קוריצקי א. א. מיטן געדאַנק

פון ווידערשטאַנד און נקמה. זיי זיינען אַוועק אין די קאַזיאַ־
נער וועלדער. פאַרבינדנדיק זיך מיט די פּאַרטיזאַנער האָבן
זיי אָנגעהויבן אַ קאַמף קעגן די קריסטן, וועלכע האָבן
געהאַלפן די דייטשן, פאַרברענט זייערע הייזער, די גומנע
מיט תבואה, איבערגעריסן טעלעפאָנען און באַפאַלן דייטשע
גאַרניזאָנען.

אין 1942 האָט מען מיך מיט נאָך יידן געשיקט אַרבעטן
קיין גלובאָקי אין אַ שפּינעריי. דאָרט האָב איך איבערגעלעבט
אַ גרויסע שחיטה און איך בין אַנטלאָפן קיין ווידז. אָפּזייע־
דיק אַ קורצע צייט אין ווידז, האָט מען מיך געשיקט אויף
אַרבעט קיין נייַ־סוועניציאן, ווו איך האָב געארבעט אויף
דער באַן.

די ליקווידאַציע

דערוויסנדיק זיך פון דער יידישער פּאָליציי, וועלכע
איז געקומען ליקווידירן דאָס סוועניצאַנער געטאָ, אַז די
צוגעזאָגטע ווילנער און קאָוונער גליקן זיינען קליינע, בין
איך אַוועק קיין נייַ־סוועניציאן און געזעסן ווי מען בלאָמ־
בירט די וואָגאָנען מיט די אַרויסגעשיקטע, האָב איך בא־
שלאָסן נישט אַרײַנגיין אין וואָגאָן, נאָר פּאָרן פריי.

מיט מיר צוזאַמען איז אויך געווען טביה בעליאַק פון
ברעסלאָוו. מיר זיינען אַרײַנגעקראָכן אין אַ ביידל פון אַ
וואָגאָן און אַזוי זיינען מיר דערפאָרן ביז ווילנע, נישט
בלאָמבירט.

דורך אַ צופאַל האָבן מיר זיך געטראָפן אין ווילנע מיט
אַ באַן־אַרבעטער און ער האָט אונדז פאָרטרויט, אַז אנשטאָט
קאָוונע, פירט מען אויף פּאָנאָר. מיר האָבן אָנגעהויבן זוכן
אַ וועג ווי צו אַנטלויפן, אָבער מיר זיינען באַמערקט געווארן
דורך אַ יידישן פּאָליציי־מאַן און ער האָט אונדז געבראַכט
אין פּאָליציי־וואָגאָן, ווו מיר האָבן געטראָפן גענסן מיט
דעסלערן.

גענס איז געזעסן אַ צעטומלטער, אונטערגעשפּאַרט
מיט די הענט זיין אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. דערזעענדיק מיך מיט
טביה בעליאַק, האָט ער זיך געווענדט אויף אונדז מיט
גוואַלדן: „ווי קומט איר אַהער?" איך האָב אים געענטפערט:
„שרייט נישט. מיר ווייסן אַלץ וואָס דא קומט פאָר.. איר האָט
דאָך אָפּגעשיקט פון אייער פּאָליציי וואָגאָן אין ווילנער געטאָ
אונדזערע בחורים".

אין פּאָליציי וואָגאָן זיינען געווען פאַרהאַלטן זעקס
בחורים וועלכע איך און טביה האָבן אין נייַ־סוועניציאן,
אויפּרייסנדיק די בלאָמבעס פון די וואָגאָנעס, באַפרייט און
מען האָט זיי שפּעטער אַרעסטירט און געהאַלטן אין פּאָליציי־
וואָגאָן דאָרטן זענען געווען: די ברידער אשר און שלמה
פּייגל פון ווידז, באַרקע אולמאַן פון ברעסלאָוו, ישראל
וואָלפסאָן פון סוועניציאן, מאָטקע פון דובינע און ישראל
סאַליטאַן פון ווידז.

גענס זענדיק אין ווילנע, אויף דער באן־סטאַציע, אַז
ער איז אָפּגענאַרט געוואָרן דורך די דייטשן. אנשטאט
קאָוונע פירט מען אין פּאָנאָר, האָט ער גערעטעוועט די
זעקס יידן. גענס האָט זיך אַ וואָקל־געטאָן, הערנדיק מיין
ענטפער און ער האָט אויך מיך מיט טביהן אָפּגעשיקט אין
ווילנער געטאָ.

אין ווילנער געטאָ

מיר טרעפן זיך מיט אונדזערע גערעטעוועטע חברים
און מיר באַשליסן זיך וועגן צו עף.פּ.אָ. די ווילנער עף.פּ.אָ.
האָט געהאַט איר מיינונג, אַז מען דאַרף שטעלן אַ ווידער־
שטאַנד אויפן אָרט. מיר האָבן זיך קעגנגעשטעלט און געפּאָ־
דערט, מען זאָל אַרוסגיין אין די וועלדער און צוזאַמען מיט
די פּאַרטיזאַנער־כוחות פירן דעם קאַמף קעגן די דייטשן.
אונדזער גרופּע האָט אָנגעהויבן שטילערהייט זיך אָרגא־
ניזירן. די ערשטע אויפגאַבע אונדזערע איז געווען: שאַפן
געווער. פאַר אייגענע געלטער האָבן מיר געקויפט אַ רעוואָל־
ווער. שפּעטער האָבן מיר זיך פאַרבונדן מיט אַ ווילנער בחור,
וועלכער איז געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיט ליטווישע פּאָליציי־
אָפּיצירן. טביה איז מיט דעם בחור אַמאָל אַרויס פון געטאָ
קויפן געווער. גייענדיק צוריק האָבן זיי זיך אָנגעשטויסן
אויף אַ דייטשן געהיים אָגענט. מורא האָבנדיק, ער זאָל זיי
אַרעסטירן האָט טביה אַרויסגעכאַפּט דעם רעוואָלווער און
געוואָלט אויף אים שיסן, נאָר דער רעוואָלווער האָט זיך
פאַרהאָקט. טביהן האָט מען ענגומען לעבעדיקערהייט אין
געסטאַפּא. דעם צווייטן איז געלונגען צו אנטלויפן.

טביה איז געוואָרן שרעקלעך געפיינקט. ער האָט אָבער
קיינעם נישט אויסגעבן. ווי מען האָט שפּעטער זיך דער־
וווסט זיינען די דייטשן געווען אויסער זיך פון העלדישן
שווייגן.

די יידישע פּאָליציי האָט אָנגעהויבן אונדז נאָכגיין יעדן
טריט און שריט, דאָך האָבן מיר ווייטער געפּירט אונדזערע
צוגרייטונגען אַרויסצוגיין אין וואַלד און אונדז איז געלונגען
אויך איינצושאַפן זיך געווער. אין ווילנע זיינען געקומען
צווויי סוועניצאַנער בחורים פון וואַלד, יצחק רודניצקי, און
אישיקע גערטמאַן, וועלכע האָבן אונדז געבראַכט די טאָפּא־
גראַפּישע לאָגע און פאַרבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנער. גלייך־
צייטיק איז אויך געקומען משה שוטאַן אין ווילנער געטאָ.
ראובן מיאדזאַלסקי פון סוועניציאן וועלכער האָט געדאַרפט
גיין מיט אונדז אין וואַלד, הערנדיק אַז עס איז געקומען
משה שוטאַן האָט זיך צוריקגעהאַלטן פון גיין, וועלנדיק
זיך טרעפן פריער מיט משה שוטאַן.

מיר באַשליסן דאָך אַרויסצוגיין און נישט וואַרטן.
אונדז פירט אַרויס לייב פּאַלאַנט אַלס בריגאַדיר פון אַן
אַרבעטס־גרופּע אין נייַ־וויליייקע און נאָך לאַנגע מאַטערנישן
זיינען מיר אָנגעקומען אין די קאַזיאַנער וועלדער.

מ י א ר

סך הכל ציילט די שטעטלשע באַפעלקערונג קוים 150 משפחות, פון זיי זיינען אָבער נאָר 10 משפחות קריסטלעכע. מיט אַנדערע ווערטער, דאָס איז אַ ספעציפיש — יידישע שטעטלע.

אַמאָל איז אין מיאר געווען דער צענטער פון פלאַקס־האַנדל אין דער גאַנצער געגנט. אין יענע צייטן איז דאָס שטעטל געווען אַ לעבעדיקער האַנדלס־פונקט. עס איז געווען אַ גרויסע באַוועגונג פון אָנגעפאָרענע געסט און די אייגענע וווינער האָבן גוט פאַרדינט.

די מערק פון מיאר האָבן דאַן געהאַט אַ וויכטיקע עקאָנאָמישע באַדייטונג. מיאר האָט פאַרמאָגט אַ סך פראסלער און טרעפלער און זיי זיינען געווען באַקאַנט ווייט־ווייט אַלס ספעציאַליסטן אין דער פלאַקס־בראַנזשע.

די אומגערעטעניש, וואָס האָט געהערשט אין פוילן אין יאָר 1930, האָט דעם פלאקס־האַנדל זייער שווער געטראָפן. צענדליקער משפחות זיינען געבליבן אָן חיונה, אָן אַ מינימאַלן קיום.

זינט עס האָט זיך געעפנט אין שטעטל אַן אָפּטיילונג פון קאָאָפּעראַטיוו „ראַלניק" האָט זיך אויך די לאָגע פון אַלע קרעמער זייער פאַרגרעסערט. צו אַלע צרות האָט דער קאָאָפּעראַטיוו אויך באַקומען דעם מאָנאָפּאָל אויף נאַפט און זאַלץ. דער גרעסטער טייל פון שטעטלשן פּדיון איז אַריבער אין די קאַסעס פון פּוילישן קאָאָפּעראַטיוו. ער מאַכט קענטיק גוטע געשעפטן, ווייל ער גייט איצט בויען פאַר זיך אַ שיינעם געמויערטן בנין אין רעכטן צענטער פון מאַרק. עס זיינען פאַראַן פּראָדוקטן, וואָס אַלע יידשע קרעמער מוזן אויך קויפן אין קאָאָפּעראַטיוו, ווי צ.ב. מעל, גרויפן, און פאַרשטייט זיך זאַלץ און נאַפט.

דער „ראַלניק" גיט די סחורה אויף קרעדיט און איז אָפילו מסכים, אַז מען זאָל אים אויסצאָלן 3 זלאָטעס אַ וואָך. מיט דעם אַליין האָט ער שוין געווונען די גאַנצע ארעמע באַפעלקערונג.

אויסער דעם „ראַלניק" זיינען נאָך פאַראַן אין שטעטל צוויי אַנדערע קריסטלעכע קאָאָפּעראַטיוון: אייגנער אַ פריציר און דער צווייטער אַ פּויערשער. אויסער דעם האָט איצט אַ קריסט אויך געעפנט אַ קראָם און פאַרקויפט זייער ביליק, ווייל ער דאַרף פון איר קיין חיונה נישט האָבן. ער איז אַ רייכער פויער און האָט אַ סך ערד און עס פעלט אים נישט קיין פרנסה.

דער מאַרק קומט פאָר יעדן מאָנטיק, אָבער ער ברענגט איצט אויך זייער וויניק נוצן דער אָרטיקער באַפעלקערונג. עס קומען צו פאָרן פון דער גאַנצער סביבה קרעמער, קירזשנער, בעקער, מאַנופאַקטוריסטן, גאַלאַנטעריע־און לעדער־העגדלער און אַלע פאַרקויפן זיי אונטערן נאָרמאַלן פרייז. דאָס ברענגט אַ שרעקלעכן שאָדן דעם אָרטיקן האַנדל.

די שטייערן זיינען אָבער דוקא זייער הויכע, ווייל די רעגירונגס־באַאַמטע שעצן אָפּ דעם אומזאַץ העכער ווי ער איז אין דער וירקלעכקייט.

אויך אונדזערע קאָאָפּעראַטיוון לעבן איצט איבער אַ שוועכע צייט. די פּויערים ווילן נישט בייטן זייערע פּראָדוקטן און פאַרקויפן זיי בעסער צו די קאָאָפּעראַטיוון.

עטלעכע שטעטלשע משפחות האָבן גענוג פיין פון בעקעריי. איצט פאַרמאַטערט מען זיי מיט די פאַרשידענע רעמאָנטן. מען טשעפּעט זיך פון אַלע זייטן און דער תירוץ איז כלומרשט, אַז מען וויל אָפּהיטן דאָס געזונט פון דער באַפעלקערונג. אָט די סאַניטאַרע שיקאַנעס רואינירן אויך אַלע היגע יאַטקעס. די רעמאָנטן דאַרפן קאָסטן זייער טייער און די קצבים קענען זיך דאָס נישט דערלויבן.

לעצטנס האָט די רעגירונג אַרויפּגעלייגט איר האָנט אויך אויפן מסחר פון וואָלד און האָלץ. זי האָט אָנגעהויבן צו עק־ספלאָטירן די וועלדער אויף אייגענעם רעכענונג און ווידער זיינען געטראָפן געוואָרן אַ צענדליק יידישע משפחות. עס וועלן דערפון ליידן סיי די סוחרים און די שאפערס און סיי די פורמאַנעס און אָגענטן.

דער סוף איז, אַז אַלע יידישע פרנסות גייען אונטער און מען זעט נישט קיין אַנדערע קוואַלן פונוואָנען צו ציען אַ חיונה. אַלע זיינען גערן עפּעס צו פאַרדינען, אָבער קיינער ווייסט נישט וואָס צו טאָן.

אָט אַזוי שפּיגלט זיך אָפּ דאָס עקאָנאָמישע לעבן אין אונדזער קליינעם שטעטעלע מיאר.

פון פּנקס פון ווילנער „יעקאָפא", 1931

קאזיאן

י אַלגעמיינע באַפעלקערונג ציילט בערך 200 משפחות, צווישן זיי געפינען זיך בלויז 50 יידישע פאַמיליעס. אין שטעטל זיינען פאַראַן 17 יידישע קרעמער און 13 האַנטווערקער. דער מאַרק קומט פאַר יעדן מיטוואָך. ער ברענגט ווייניק נוצן דער יידישער באַפעלקערונג, ווייל עס קומען צופֿאַרן פרעמדע הענדלער און זיי פאַרקויפן צו זייער נידעריקע פרייזן.

אינטערעסאַנט, אז אפילו דער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך געמוזט פאַרמאַכן, ווייל ער האָט געהאַט אַ שוואַכן פדיון און זיין הכנסה האָט אים נישט דערמעגלכט צו האַלטן אַן אָנגעשטעלטן.

די יידישע בעלי מלאכות זיינען זייער פאַראַרעמט און מאַכן קוים אַ לעבן. אין שטעטל זיינען אויך דאָ 5 יידישע קאַראַבעלניקעס. זיי פאַרנעמען זיך מיט טויש־האַנדל אין דאַרף. זיי בייטן אויס זייף, נאָדלען, קעמעלעך, שפּילקעס אויף חזיר־האָר, פלאַקס, תבואה א.ד.גל. די פאַליציי פאַרפאלגט אַלע קאַראַבעלניקעס און אוב זיי כאַפּן עמעצן, קאָנפיסקירן זיי אַלע סחורות.

עטלעכע יידישע פאַמיליעס האָבן זיך פאַרנומען מיט וואַלד־האַנדל. איצט פירט די רעגירונג אַליין אַלע וועלדער און די יידן האָבן פאַרלוירן אַ וויכטיקן פרנסה־צווייג.

אין די בעקערייען און יאַטקעס האָט מען געמוזט דורכפירן גרויסע רעמאָנטן, וועלכע האָבן אַריינגעטריבן די בעקער און די קצבים אין אַ סך חובות. איצט פאַדערט מען, אַז אויך די קרעמער זאָלן טינקעווען די וועגט. מען וויל אויך אָנהויבן ברוקירן די גאַסן און דאָס וועט ווידער קאָסטן אַ סך געלט דער פאַראַרעמטער יידישער באַפעלקערונג.

יעדן טאָג לויפט מען איינער צום צווייטן נעמען אַ גמילות חסד. עס איז אַ לויפעניש און אַ יאָגעניש נאָך אַ מזומענעם גראָשן, וועלכן קיינער פאַרמאָגט נישט.

דערביי דאַרף מען דערמאָנען, אַז מיט אָנדערטהאַלבן יאָר צוריק איז אין שטעטל אויסגעבראָכן אַ גרויסע שרפה. עס איז דאָן אַוועק מיטן פייער און רויך דער צענטער פון שטעטל, ווו עס האָבן זיך געפונען די שענסטע הייזער אוז קראָמען. עס איז דאָן אויך פאַרברענט געוואָרן אַ סך סחורות. די נשרפים האָבן נאָך עד היום נישט באַווייזן זיך אָפּצובויען.

אַ סך האָבן באַקומען נאָך דער שרפה הלואות און האָבן זיך אָנגעהובן בויען, אָבער זיי קענען איצט נישט פאַרענדיקן די בנינים. אַלע האָבן זיך צוליבן בויען שטאַרק פאַרענגט און אַריינגעקראָכן אין אַ גרויסן יאָך פון חובות, וועלכע מען וועט נישט קענען באַצאָלן.

דאָס אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפן אַ שוועריע מאַטעריעלע לאָגע אין שטעטל און די צרה איז, אַז מען זעט נישט קיין אויסוועג.

פון פנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931

חנה סאליסמאן—יכילטשיק

* * *

פון ווידז זיינען מיר געבראַכט געוואָרן אין סוועניציאן. בייַם ליקווידירן סוועניציאן אין 1943 האָט מען מיר מיט מיינע עלטערן און ברודער געבראכט אין ווילנער געטאָ. אין ווילנער געטאָ זיינען מיר אַ גרופע פון 12 פערזאָן וועלכע איז באַשטאַנען פון מיין ברודער ישראל סאליטאן, שלמה יכילטשיק, מאָטל פייגל, בארקע אולמאַן א. א. ארויס־געגאַנגען פון געטאָ אונטער דער ווירקונג פון די געקומענע סוועניציאַנער פון וואַלד מיטן ציל צו גיין אין וואַלד. קומענדיק אין נייַ־ווילייקע האָבן מיר אַרונטערגענומען די געלע לאַטעס, נישט וויסנדיק דעם וועג האָבן מיר זיך אַרומ־געשלעפט אַ חודש צייט, גייענדיק ביינאַכט און באַהאַלטנדיק זיך בייטאָג. קוים מיט צרות זיינען מיר אָנגעקומען אין די קאַזיאַנער וועלדער, און האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו די פאַרטיזאַנער גרופּן.

ישראל יכילטשיק

אין די קאזיאנער וועלדער

סוף יוני 1941 זיינען אריין צו אונדז די ערשטע טיילן פון דער מאָטאָריזירטער דייטשער אַרמיי. עס האָט זיך אַרגאַניזירט אַ צייט־ווייליקע אַרטיקע מאַכט פון ווייס־רוסן און פּאָליאַקן. בראש איז געשטאַנען דער פּאָסט־פאַרוואַלטער סולסקי, דער גלח נאכאנאָוויטש און פעלדשער קאניאשיק. אין חודש נאָוועמבער 1941 האָט מען צונויפגענומען 28 יידן און אַוועקגעפירט הינטערן בריק אויף דער וועג צו וואשעוויטשע, געהייסן זיי אויסגראָבן גריבער און שפּעטער אַנגעהויבן אויף זיי שיסן. אַטייל פון די צונויפגענומענע זיינען אַנטלאָפן. די דערשאָסענע האָבן זיי מקבר געווען אין די גריבער. די יידישע פּאַרשטייער נאטע עסטעראָוויטש, יחזקאל רייכל, ישראל יכילטשיק און יוסף סווירסקי האָבן שפּעטער באַקומען ידיעות איז די שולד פון אויסמאָרדן די אומשולדיקע יידן געווען פון פּאָסט פאַרוואַלטער סולסקי. אין מערץ 1942 האָט מען אַרויסגעפירט אַ טייל יידן אין ווידז. געציילטע זיינען געבליבן אין קאַזיאַן אַלץ נוצלעכע אַרבעטער.

איך בין אַוועק פון ווידז אין דאָרף אָזיעראָוו און פון דאָרט אין וואַלד, ווו איך האָב זיך געטראָפן מיט רוסישע גרופן. אַ באַקאַנטער קריסט האָט מיר געהאָלפן נישט האָבן־דיק קיין געווער אַריינצוגיין אין נייעם אַרגאַניזירטן אַטריאַד, ספּאַרטאַק. איך האָב זיך פּאַרבונדן מיט אַ קריסט פּופקעוויטש פון דאָרף פּלעטאַראָוו און אים געשיקט ברענגען מיין פּרוי חנה סוליטאַן און אשר ביטשונסקי פון ווידז. דער קריסט איז דורכגעפאַלן און אַרעסטירנדיק אים האָט מען געפונען דעם בריוו... ער איז דערשאָסן געוואָרן און אשר ביטשונ־סקין האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן און קומען אין וואַלד.

דעם 22־טן נאָוועמבער 1942 האָבן די דייטשן אַנגעהויבן צו אַטאַקירן די וועלדער. די גרופע ספּאַרטאַק איז אין גרעסטן טייל אַוועק אין דער ריכטונג פון פּאָלאָצק. די איבער־געבליבענע יידן אין וואַלד פון די אַרומיקע שטעטלעך: קאַזיאַן, יאַדי, מיאָרי און זאַמאַשע, האָבן אַרגאַניזירט אַ באַוואָפנטע גרופע בראש מיט לייב וואָליאַק פון סטאָיאַצי־שאַק. אין קאַזיאַן איז דאָן געשטאַנען אַ גרופע פון 500 די דייטשן. זיי האָבן פון צייט צו צייט באַשאָסן די וועלדער און געפרווט אַנגרייפן די געבליבענע פּאַרטיזאַנער.

נישט וויט פון אונדז זיינען געווען ביי הונדערט ציגיי־נער. אין רעזולטאַט פון די אַנגריפן זיינען די ציגיינער און קליינע גרופן יידן פון שאַרקאָווציזנע, פּאָהאָסט און יאדי אומגעקומען.

דעם 3־טן מאי 1943 זיינען געקומען אין די קאַזיאַנער וועלדער רוסישע גרופן און האָבן אַנגעהויבן אַרגאַניזירן צוריק דעם אַטריאַד ספּאַרטאַק. צווישן זיי איז אויך געווען אַ קליינער ליטווישער אטריאַד בראש מיט מאַרקאָוון פון סווענציאן. אונדזער יידישע גרופע מיט לייב וואליאַקן האָבן זיך אויך אַנגעשלאָסן אין דאָזיקן אטריאַד.

אין זעלבן חודש מאי 1943 האָט די רוסישע מאַכט אַרויסגענומען פון דער ליטווישער דעוויזיע, די וועלכע זיינען געבאָרן אין אונדזער געגנט און זיי אַראָפּגעלאָזט מיט פאַראַשוטן אין די קאַזיאַנער וועלדער מיט דער פולער מילי־טעריישער אויסשטאַטונג, ווי אויך מעדיצינישע הילף. צווישן די דאָזיקע פאַראַשוטיסטן איז אויך געווען דער באַוווסטער יידישער קאָמוניסט פון ניי־סווענציאַן, אפרים גוטערמאַן. זיי האָבן אַנגעהויבן אַרגאַניזירן פון דער אַרטיקער באַפעל־קערונג כחות קעגן די דייטשן. קענענדיק גוט דעם געגנט, האָט מען מיך געמומען אַלס וועגווייזער פאַר די הויכע מיליטערישע קאָמאַנדירן.

ביי אַן אויסשפּירונג האָט זיך אפרים גוטערמאַן מיט זיין גרופע אַנגעשטויסן אויף די דייטשן. אַריינפאַלנדיק לעבעדיקערהייט אין די דייטשע הענט. ווען די דייטשן זיינען אָפּגעטראָטן פון אָרום וואַלד, בין איך צוזאַמען מיט הויכע מיליטערישע אָפּיצירן אַרויס אויף אַן אויסשפּירונג און מיר האָבן זיך אַנגעשטויסן אויף אַ וואָגן. אין וואָגן איז געלעגן אין אַ שרעקלעכן אויסזען מיט אויסגעשניטענע אברים דער ניי־סווענציאַנער פּאַרטיזאַן אפרים גוטערמאַן.

זומער 1943 איז געפירט געוואָרן אַ כסדרדיקן קאַמף מי די דייטשן. אין די קאַמפן איז אויך געפאַלן דער גרויסער העלד, וועלכער האָט אַסך דייטשן אומגעבראַכט, לייב וואליאַק. מיט אים צוזאַמען איז אויך אומגעקומען די קראַנקן שוועסטער בריינע האכמאַן פון קאַזיאַן.

איך האָב צוזאַמען מיט אנדערע אַנטייל געמומען אין גרעסערע אויפגאָבן ווי אַנפאַלן אויף דעם דייטשן גאַרניזאַן אין קאַזיאַן און דאָרף וואסעוויטשע. מיר האָבן אומגעבראַכט גרויסע טיילן פון מיליטער און פאַרברענט זייערע בנינים און לאַגערן.

אין חודש אוגוסט 1943 זיינען געקומען יידישע יוגנט־לעכע פון ווילנער געטא, געפירט דורך סווענציאַנער, ניי־סווענציאַנער און ווידזער יונגע קעמפער.

קאבילניק

י אלגעמיינע צאָל פון דער באַפעלקערונג באַ־
טרעפט בערך 800 נפשות, צווישן זיי 300 יידן.
די הויפט־באַשעפטיקונג פון דער יידישער
באַפעלקערונג איז קרעמעריי און האַנדל.

אַזוי ווי נישט ווייט פון שטעטל געפינט זיך די גרויסע אָזיערע נאַראָטש פאַרנעמען זיך אַ סך יידן אויך מיט פישעריי. אין שטעטל זיינען דאָ 11 יידישע פישער.

די קרעמעריי שטייט זייער שלעכט. עס הערשט אַ גרויסער איבערפלוס פון קראָמען. אויסערדעם עקזיסטירט אויך אַ קריסטלעכער קאָאָפעראַטיוו, וועלכער קאָנקורירט שטאַרק מיט די יידישע קרעמער און אין דער לעצטער צייט האָבן זיך אויך געעפנט צוויי קריסטלעכע פריוואַטע געשעפטן. דער קאָאָפעראַטיוו ווערט אונטערגעשטיצט דורך דער אָזוי־גערופענער „קאַסאַ סטעפטשיקא" (ליי־און שפאָר־קאַסע ביי דער גמינע). די צוויי פריוואַטע קריסטלעכע קרעמער זיינען לאָנדווירטן און מאַכן אין דער אמתן אַ גאָר פיינעם לעבן פון זייער לאָנדווירטשאַפט. זיי קענען דערפאַר קאָנקורירן מיט די יידישע קרעמער, זיינען נישט פאַרשווינדלט און האָבן שטענדיק אַ סך סחורה אויפן לאָגער און גיבן אויף קרעדיט און אויף אויסצאָלונגען.

פאַרשטייט זיך, אַז סיי דער קאָאָפעראַטיוו און סיי ביידע קראָמען לייזן זייער גוט און ציען אָפּ די בעסטע קונים פון די יידן.

דער מאַרק קומט פאָר יעדן דינסטיק, איינמאָל אין וואָך. עס קומען דאָן צופאָרן אַ סך פרעמדע קרעמער און העכדלער און דער אַרטיקער האַנדל ליידט פון דעם שטאַרק.

די פרעמדע קרעמער ברענגען אויפן מאַרק לעדער, שניט, גאָלאַנטעריי און באַקאַליי און אפילו אויך בעקעריי־פראָדוקטן. זייערע סחורות זיינען פון אַן ערגעריר קוואַליטעט און דער־פאָר לוינט זיי אַרונטערצולאָזן די פרייזן. אָזוי ווי זייער פּדיון איז אין מזומנים, פאַרלירן זיי נישט פון עסק און עס איז זיי מעגלעך צו קאָנקורירן מיטן שטעטלשן קרעמער, וועלכער מוז געבן אויף קרעדיט און זעט זעלטן אַ מזומענעם גראָשן אין די אויגן.

אָבער מיינען, אַז אויפן מאַרק כאָפן זיי גרויסע מציאות און קיינער פאַרטראַכט זיך נישט וועגן דער קוואַליטעט פון דער סחורה.

די אַרטיקע קרעמער דאַרפן נאָך צו אָבער צרות צאָלן גרויסע שטייערן און אָבער סיבות צוזאַמען האָבן דערפאָר אינ־גאַנצן רואינירט די יידישע קרעמער. מען דאַרף באַמערקן, אַז דער פאָסטאָווער „סקאָרב" איז אין הינזיכט פון אַרויפ־לייגן שטייערן זייער שטרענג און קימערט זיך זייער וויניק מיט דער קאָאָסטראָפאָלער לאָגע פון יידישן האַנדל.

אויך די יידישע פישער געפינען זיך אין אַ זייער געדריק־טער לאָגע. קיינער פון זיי פאַרמאָגט נישט קיין ווינטער־דיקע נעצן, ווייל אַ ווינטערדיקע נעץ דאַרף קאָסטן אַן ערך 2000 דאָלער און אויף דעם קען זיך קיינער נישט דערלויבן. אָבער אָפילו זומערדיקע נעצן, וועלכע קאָסטן נאָר 200 דאָלער פאַרמאָגן בלויז דריי יידישע פישער. זיי מוזן דער־פאָר אַרויסגיין אויפן פאָגג מיט דער הילף פון פויערים, וועלכע באַקומען פאָר זייער אַרבעט אַדער אַ העלפט פון פאָגג אַדער אַ טעגלעכע שכירות.

אַ סך יידישע פישער קויפן די פיש פון די קריסטלעכע פישער און גייען איבערהויפט נישט אויפן פאָגג. ביסלעכווייז גייט אויך דער צוויג אַריבער אין קריסטלעכע הענט און עס זיינען שוין דאָ קריסטלעכע פישער, וועלכע פירן די פיש אַליין אין שטאָט אַריין און מיידן אויס די פאַרמיטלונג פון פריערדיקן יידישן פישער.

אָט אַזוי גייט אונטער אַ וויכטקער פרנסה־קוואָל פון דער יידישער באַפעלקערונג.

דער קליינהאַנדל מיט פעלעכלעך, חזיר־האָר, א.א. פירט זיך איצט אויך אין אַ זייער קליינעם פאַרנעם.

וועגן יידישן האַנטווערקער איז דאָך שוין אָפגערעדט. זיין לאָגע איז זייער אַ געדריקטע און אַ סך פון זיי פאַר־דינען אפילו נישט אויף דער חיונה. איבערהויפט לעבן אין אַ גרויסן דלות די יידישע שוסטער און שניידער.

אין אַלע אַרומיקע דערפער האָבן זיך באַוויזן קריסט־לעכע בעלי־מלאכות און זיי האָבן צוגענומען כמעט די גאַנצע דאָרפישע אַרבעט פון די יידישע האַנטווערקער.

אַלץ צוזאַמען זאָגט עדות וועגן אַ שרעקלעכן ווירט־שאַפטלעכן קריזיס, וואָס הערשט אין די לעצטע יאָרן אין אונדזער שטעטל.

פון פנקס פון ווילנער „יעקאפא", 1931

דער נגון
פון אונדזערע טאטעס און זיידעס

נישט געבליבן קיין שפור פון יענע קליינע יידישע ישובים, אבער איבער דער גאַרער וועלט, וווּ עס זענען צעשפרייט די קינדער און אייניקלעך פון יענע יידן, פון יענע ווונדערלעכע יידישע פויערים, טראַגן זיי ביי זיך אין בלוט דעם ניגון פון זייערע טאַטעס און זיידעס ביים איבערדערציילן זייערע קינדער די ווערטער פונעם תנא ר׳ שמעון בן אלעזר, ווען האָט געזאָגט:

„אדם הראשון אפילו האָט גארנישט פאַרזוכט ביז ער האָט נישט געאַרבעט, ווי עס ווערט דערציילט ווען אים: גאָט האָט אים אריינגעזעצט אין גן־עדן צו באַאַרבעטן אים און צו היטן, און ערשט דערנאָך האָט מען אים דערלויבט צו עסן פון אַלע ביימער אין גאָרטן. א מענטש דאַרף מיען זיך און אַרבעטן און דערנאָך שיקט גאָט די ברכה״.

די גוטע דאַרפסיינגען פון א גאַנצער וואָך האָבן אויף שבת זיך אַריינגעכאַפט קיין הייזוצישאָק אין בית המדרש, דערקוויקט זיך מיט די ווערטער פון א דורכפאַרנדיקן בעל־דרשן, ווען האָט פול מיט התפעלות פאַר זייער האַראָוואַניע מגידיש אויסגעזונגען: „ר׳ טרפון זאָגט: גאָט ברוך הוא האָט נישט געלאָזט רוען זיין שכינה אויף יידן ביז זיי האָבן נישט געטאָן קיין אַרבעט, ווי עס ווערט געזאָגט: „זיי זאָלן מאַכן פאַר מיר א טעמפל וועל איך רוען צווישן זיי״.

ר׳ יהודה בן בתירא זאָגט: ווער עס האָט נישט קיין באַשטימטע מלאכה, ווען זאָל ער טון? זאָל ער זיך אָפזוכן, אויב ער האָט, א חרובן הויף, צי א פאַרוויסט שטיקל פעלד און זאָל זיך מיט דעם באַשעפטיקן, ווי עס ווערט געזאָגט: זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און טאָן יעדע מלאכה דיינע — ווען עס איז, נאָר טאָן. דערויף האָט ר׳ ישמעאל בר ר׳ נחמן געזאָגט: מיט זעקס און צוואַנציק דורות איז אַרבעט עלטער פון תורה, דען פון אדם הראשון ביז מתן־תורה איז געווען א משך פון זעקס און צוואַנציק דורות. דערפאַר שטייט דער, ווען געניסט פון זיין אייגענער מי, העכער פון א ירא־שמים״.

אזוי האָבן יענע שטילע און פשוטע יידן אינגעזויגן אין זיך דעם שטאָלץ פון אַרבעט און געבענטשט זייערע קינדער מיט דעם אפשיין פונעם מגידס גרויסער התפעלות און אייגענער ליבשאפט.

אין דאַרף זענען זיי פויערים געווען, אין שטאָט — וואַרעמע, האַרציקע יידן, און אומעטום געטראָגן אין האַרצן דעם אוצר פון ליבשאפט צו מי און אַרבעט.

חורבן און אומקום

נעכע וואלאצקי

הייִדוצישאק
אין די גרויזאמע טעג

יך בין נישט קיין הייִדוצישקער געבוירענע. איך האָב נאָר חתונה געהאַט פאַר אַ שטעטלשן בחור און בין אַנגעקומען קיין הייִדוצישאק ערשט אין יאָר 1935. פונדעסטוועגן האָב איך זיך שנעל צוגעווינט און האָב זיך געפילט ווי אַן עכטע הייִדוצישקער טאָכטער.

מיר איז זייער געפעלן געוואָרן, וואָס די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג איז אַרבעטסזאַם און פלייסיק. די יוגנט איז אויך געשטאַנען אויף אַ הויכן קולטורעלן ניוואָ. עס האָבן אין שטעטל עקזיסטירט פאַרשידענע וויכטיקע אינסטיטוציעס. אומעטום האָט פולסירט אַ וואַרעם געזעלשאַפטלעך לעבן. עס זיינען געווען גוטע ביבליאָטעקן, אַ בלאָז־אָרקעסטער, אַ דראַמאַטישער קרייז, צווויי פאָלקס־שולן און פאַרשידענע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס.

דאָס אַלץ האָט אַבער ליידער לאַנג נישט געדויערט. 4 יאָר נאָך דעם ווי איך בין אַריינגעפאָרן אין שטעטל, איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה און זי האָט אין איין מאָמענט צעשטערט אַלץ, וואָס מענטשן האָבן איז משך פון פיל דורות געבויט.

שוין אונטער דעם סאָוויעטישן רעזשים האָט אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג געלעבט אין שטענדיקן פּחד פאַרן מאָרגנדיקן טאָג. אַ סך האָט מען פאַרשיקט קיין סיביר און אַ סך האָט מען סתם אַריינגעזעצט אין תפיסה. אייגער איז געווען אַ ציוניסט און דער צווייטער — אַ בורזשוי, אַ גביר.

דער 22־טער יוני 1941 האָט אַלעמען דערלאַנגט ווי אַ דונער איבערן קאָפּ. אין איין אויגנבליק האָבן מיר זיך געפונען אין די היטלעריסטישע לאַפּעס.

איך מיט מיין מאַן זיינען דאָן געווען אין סוויר און מיר האָבן באַשלאָסן זיך אומקערן אַהיים. שוין אויפן וועג האָבן מיר גוט דערפילט, וואָס דער היטלער־רעזשים וועט זיין פאַר אונדז. מען האָט אונדז עטלעכע מאָל אַפּגעשטעלט, באַזוכט, אָבער דאָך איז אונדז געלונגען אַנצוקומען בשלום אין שטעטל.

מיר זיינען אַריינגעפאָרן צו יצחק פאַטאַשניק און ער האָט אונדז זייער פיין אויפגענומען. איבער דריי וואָכן זיינען מיר געווען ביי אים. די מענער פלעגן יעדן טאָג גיין צו יוזעק גראכאָווסקי אין גומנע. ער האָט זיך צו זיי זייער גוט באַצויגן און האָט זיי געגעבן עסן און געזאָגט, אַז ער וועט זיי העלפן מיט וואָס נאָר ער וועט קענען.

אויב עס איז נישט געווען קיין אַרבעט, פלעגט ער זיי הייסן אַריינטראָגן אין גומנע דעם פלאָקס און דאָן ווידער אַרויסטראָגן, אָבי מען זאָל זען ווי זיי אַרבעטן.

אויך דער גלח בונעוויטש האָט אַ סך געהאָלפן דער יידישער באַפעלקערונג. איינמאָל, אַ דאָנערשטיק, וואָלט זיכער אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם אויף יידן, ווען דער גלח מישט זיך נישט אַריין און האָלט נישט איין דעם צעבושעוועטן עולם.

אָזוי האָבן זיך געצויגן די טעג ביז עס איז אָמאָל אין אַ זונטיק נאָך מיטאָג, אַריינגעלאָפן צו אונדז משה שמוקלער, וועלכער האָט געאַרבעט אין מיל און דערציילט, אַז מען גייט שאָפן אַ געטאָ אין ווידזער גאָס.

באַלד זיינען צו אונדז אַריין עטלעכע קריסטן, מיט שטעקנס אין די הענט און געמאָלדן, אַז מיר מוזן אין משך פון צוויי שעה פאַרלאָזן די שטוב און אַריבערגיין אין געטאָ.

מיר האָבן אַנגעהויבן אַנטאָן אויף זיך פאַרשידענע קליידער און מיטנעמען, וואָס עס האָט זיך געלאָזט. מען האָט נאָך דאָן געמיינט, אַז מען וועט דאָס דאַרפן האָבן. אַלצדינג,

וואס איז פֿאַרבליבן אין שטוב, האָבן די קריסטן תיכף צוּר־
געראַבעוועט און צעשלעפּט.

אין געטאָ האָט געהערשט אַ שרעקלעכע ענגשאַפֿט. אין
אַ קליין צימערל האָבן געווויינט 15 מענטשן. אויך שפּייז־
פֿראַדוקטן האָבן אויסגעפֿעלט. פּונדעסטוועגן איז דאָס נאָך
נישט געווען דאָס ערגסטע. קריסטן האָבן דערציילט, אַז
מען וועט אַלע יידן אַרויספֿירן אין אַ לאַגער און דאָרט
אויסשיסן.

עטלעכע וואָכן זיינען מיר געזעסן אין געטאָ. דאָנערשטיק
ערב דער ליקווידאַציע פֿון געטאָ, איז צו אונדז אַרײַנגעקומען
אַ באַקאַנטער קריסט און אונדז אײַנגערוימט אַ סוד, אַז אין
די נאָענטסטע טעג וועט מען אומברענגען אַלע יידן. ער האָט
אונדז וואָס גיכער צו אַנטלויפן.

איך בין גלייך אַוועק צו גראַכאָווסקין און אים געבעטן
אַז ער זאָל מיך מיטן זון אַוועקפֿירן קיין סוויר. דער מאַן
וועט דערווײַלע בלייבן אין הײַדוצישאָק און וועט שפּעטער
אויך קומען צו אונדז.

אַזוי איז געווען. פּרייטיק פֿאַרטאָג האָבן מיר זיך אַרויס־
געגנבעט פֿון געטאָ און אַנטלאָפֿן מיט גראַכאָווסקין קיין
סוויר. באטאָג איז מיין מאַן, אליהו, אַרויסגעאַנגען אויפֿן
מאַרק און דערזען ווי מען טרייבט די סטאיאצישקער יידן.
עס האָט אים דאָס האַרץ געזאָגט, אַז אין געטאָ וועט זיין
געפֿערלעך צו זיצן. ער האָט באַשלאָסן אַוועקצוגיין צום גלח
און זיך מיט אים מיישב זיין וואָס צו טאָן.

דער גלח, ווי געזאָגט, איז תמיד געווען אַ יידן־פֿריינט.
ער האָט אים געבעטן בלייבן ביי אים אין שטוב און ער וועט
גיין הערן, וואָס עס טוט זיך אין גאָס און אַרום געטאָ.

דער גלח איז באַלד צוריקגעקומען און געזאָגט צו מיין
מאַן, אַז מען טאָר איצט אין געטאָ נישט זיין. ער האָט אים
אַוועקגעפֿירט צו גראַכאָווסקין און דאָרט האָבן זיי שוין
געטראָפֿן די גאַנצע שמוקלערס משפּחה פון מיל. זיי זיינען
געזעסן אין גומנע און געוואָרט ביז גראַכאָווסקי וועט קומען
צוריק פון סוויר.

אין אָוונט איז ער אַנגעפֿאָרן און דערציילט, אַז אין סוויר
איז רואיק. ער האָט זיי געראטן תיכף גיין קיין סוויר און
אפֿילו דאָ נישט איבערנעכטיקן.

שבת, גאַנץ פרי, איז מיין מאַן מיט דער פֿאַמיליע שמוק־
לער און מיכאל פּאטאַשניק, אַנגעקומען קיין סוויר.

דערווייל האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז מען האָט אַלע
יידן פון אַרום סוועניציאן אַרויסגעטריבן קיין פּאָליגאַן.

מיר האָבן אַרויסגעשיקט אַ באַקאַנטן קריסט זיך דער־
וויסן דעם אמת. ער איז צוריקגעקומען און האָט די ידיעה
באַשטעטיקט. ווי ער האָט דערציילט, האָט ער זיך געבעטן
ביי אייניקע יידן צו פֿאָרן מיט אים קיין סוויר, אָבער זיי האָבן
נישט געוואָלט. „אומעטום איז דאָ היטלער" — האָבן זיי
אים געענטפֿערט.

נאָר איין פרוי מיט אַ קינד האָבן מסכים געווען צו פֿאָרן
מיט אים און זיי זיינען טאַקע געבליבן לעבן.

מיר זיינען אַלע אַריבער אין אַ הויף נעבן סוויר, ווו
עס האָט געווויינט מיינער אַ פּעטער און דאָרט זיינען מיר
געזעסן כמעט אַ האַלב יאָר, פון ערב יום כיפּור ביז נאָך
פּורים.

חול המועד סוכות האָבן מיר זיך דערווּסט וועגן גרוי־
זאַמען אומגליק, וואָס האָט אונדז געטראָפֿן. די גויים האָבן
דערציילט גאַנץ געניו, ווי אַזוי מען האָט אויסגעשאָסן 8000
יידן אין וועלדל פון פּאָליגאָן.

שווער זיך איצט פשוט פֿאָרצושטעלן, ווי אַזוי מיר האָבן
איבערגעלעבט יענע שרעקלעכע טעג. מען איז געווען שטאַר־
קער פון אייזן, אַז מען האָט דאָס אויסגעהאַלטן.

אין סוויר איז דעם גאַנצן ווינטער געווען, מער אָדער
ווייניקער, רואיק. אין פרילינג האָבן זיך אָבער אויך דאָרט
אָנגעהויבן די מערדערייען.

דאָ האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז מען האָט אויסגעשאָסן
די יידן פון קורענייעץ און דאָ פון אַן אָנדער שטעטל. מיר
האָבן זיך געפּילט, ווי מיר וואָלטן געזעסן אויף אַ וווּלקאַן.

דערווייל האָט פֿאַסירט אַן אומגליק מיט שיינע און משה
שמוקלער. זיי האָבן געהאָט אַ שוועסטער אין דאָלהינאָוו און
עס האָט זיך זיי פֿלוצלונג פֿאַרוואָלט אַוועקצוגיין צו איר.

זיי זיינען אַהין אָנגעקומען גראָד אין די טעג, ווען מען
האָט אומגעבראַכט די דאָלהינאָווער יידישער קהילה. זייער
גורל איז געווען, אַז מען האָט זיי אויך געכאַפּט און דערשאָסן
גלייך מיט אַלעמען.

באַקומענדיק אָט די אַלע ידיעות, האָבן מיר אָנגעהויבן
טראָכטן וואָס צו טאָן. איינס האָבן מיר געוווּסט אויף זיכער,
אַז אין אַ געטאָ טאָר מען נישט זיצן. די פּראַגע איז נאָר
געווען, ווּהין צו גיין און ווו זיך צו באַהאַלטן. אונדזערע
פלענער זיינען געווען: אָדער געפינען אַ קריסט און בייַ אים
ווויינען פֿאַרשטעקטערהייט אָדער אַוועקגיין אין די וועלדער.

איך בין אַרויס זוכן באַקאַנטע קריסטן, וועלכע זאָלן
אונדז באַהאַלטן. איין קריסט האָט מסכים געווען צו באַהאַלטן
נאָר מיך מיטן זון. דעם מאַן האָט ער מורא.

איך בין אַוועק צו אַ צווייטן קריסט און ער האָט מיר
צוגעזאָגט צו באַהאַלטן דעם מאַן באַזונדער.

איך האָב זיך צוריקגעקערט קיין סוויר און מיט די
קריסטן האָב איך אָפּגערעדט, אַז גלייך ווי עס וועט אונדז
דראָען אַ געפֿאָר, וועלן מיר קומען צו זיי.

ווער האָט אָבער געקאָנט וויסן, אַז אונדזערע שׂונאים זיינען
געצייַלטע. נאָך אין דער זעלבער נאַכט האָב צו אונדז אָנ־
געקלאָפּט אַ באַקאַנטער פּאָליציאַנט און געוואָרנט נישט צו
שלאָפֿן און גלייך אַנטלויפן. עס איז דאָ אַ באַפּעל אַרויס־
צופירן די יידן פון סוויר און פון דער גאַנצער געגנט.

מיר האָבן זיך אַ כאַפּ געטאָן פון די בעטן, זיך שנעל

אנגעטאן און דורך דער הינטער־טיר אַרויסגעגאַנגען אויף דער גאַס. דאָס הויז האָט זיך צופעליק געפונען פונקט נעבן דער אָזיערע.

מיר האָבן געזומען גיין אין דער פינצטער, לענגאויס דער אָזיערע, אין דער ריכטונג צום הויף, ווו עס האָט געווויינט אונדזער קוזין, קאראסין.

קוים מיט צרות האָבן מיר זיך דערשלעפט אַהין, אָבער דאָרט האָבן מיר זיך דערוווסט אַז זייערע פאַמיליעס געפינען זיך גאָר אין סווירער געטאָ.

מיר האָבן זיך קוים דערוואָרט, אַז עס זאָל ווערן ליכטיק און אַוועקגעשיקט זיי אַנזאָגן, אַז זיי זאָלן אויך תיכף אַנטלויפן. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אין סוויר גלויבט מען נישט אין אונדזער שרעק און אַלע האָלטן, אַז מיר מאַכן סתם אַן אומזיסטע פאַניק.

מיר האָבן באַשלאָסן, אַז וואָס עס זאָל נישט זיין, וועלן מיר זיך צוריק קיין סוויר נישט אומקערן.

איך מיטן זונעלע בין אַוועק צו איין קריסט און דער מאַן — צו אַ צווייטן. איבער אַ וואָך צייט זיינען מיר געלעגן אין אונדזער באַהעלטעניש און נישט געהאַט קיין שום ידיעה וועגן דעם מצב אין סוויר.

איך האָב דאַן געבעטן אונדזער קריסט גיין קיין סוויר און זיך דערוויסן, וואָס דאָרטן טוט זיך.

ער איז צוריקגעקומען און מיר געבראַכט אַ בריוו פון קוזין, אַז מיר זאָלן זיצן ווו מיר זיינען און נישט קומען צוריק. אין אַ פאָר וואָכן אַרום האָט מען אונדז דערציילט, אַז אויך אין סוויר האָבן די ליטווינער איבערגענומען די ציווילע מאַכט.

ביי יענעם קריסט זיינען מיר געזעסן אַ פאָר חדשים ביז עס איז פאַרגעקומען נישט ווייט פון אונדז אַן אָנפאל פון פאַרטיזאַנער. אַ דייטשער געביטס־קאָמיסאָר איז געפאָרן פון סוועניציאן קיין לינטופ. אַ גרופע פאַרטיזאַנער האָבן אים איבערגענומען אינמיטן וואַלד און אויפן אָרט דערשאָסן.

עס איז תיכף אָנגעפאָרן אין וואַלד אַ סך דייטש מיליטער און זיי האָבן אָנגעהויבן זוכן אין אַלע אַרומיקע דערפער. די קריסטן האָבן מורא געהאַט אונדז צו האַלטן. קוים מיט צרות האָב איך זיך איינגעבעטן, אַז מיין קריסט זאָל דערווייל באַהאַלטן נאָר אונדזער זונעלע. איך מיטן מאַן האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין צוריק קיין סוויר.

אין סוויר איז נאָך דאַן געווען רואיק. די יידן פלעגט מען שיקן אַרבעטן אין די אַרומיקע הויפן. מיין מאַן האָט אויסגעפועלט, אַז מען זאָל אים שיקן אין אַ הויף, נישט ווייט פון יענעם קריסט, ווו מיר האָבן איבערגעלאָזן אונדזער קינד.

יעדן זונטיק פלעגט דער קריסט אַהינקומען, מיטברענגען אונדזער זונעלע און מיר פלעגן אים זען אין אַ באַהאַלטן אָרט. פאַרשטייט זיך, אַז דער קריסט האָט געקראָגן דערפאַר פיין באַצאָלט.

אָט אַזוי זיינען מיר אָפגעווען אין הויף קאמאראָוע אַ לענגערע צייט ביז מען האָט אונדז אָנגעזאָגט, אַז מען פירט אַרויס אַלע יידן פון סוויר און מיכאלישאק.

דער טרויער איז געווען גרויס. קיינער האָט נישט געווויסט ווו עס לויערט דער טויט. מיר האָבן געמוזט גיך באַשליסן, צי מיר בלייבן אַלס אַרבעטער אין הויף אָדער פאָרן מיט אַלעמען אין מיכאלישאק. אונדז האָט עפעס געזאָגט דאָס האָרץ, אַז מען דאַרף קיין מיכאַלישאק נישט גיין.

אין הייפל האָבן מיר אָבער אויך לאַנג נישט געקאָנט בלייבן און האָבן זיך צוריקגעקערט צום קריסט, ביי וועמען עס האָט זיך באַהאַלטן אונדזער זונעלע.

דאָס אַנטלויפן פון הויפל איז נישט געווען קיין לייכטער ענין אָבער עס איז אונדז דאָך געלונגען אָנצוקומען בשלום אין יענעם באַהעלטעניש.

עס זיינען אַוועק דריי חדשים. איינמאָל איז געקומען אונדזער קריסט און געבראכט די ידיעה, אַז מען פירט אַלע יידן פון מיכאלישאק קיין ווילנע.

שפעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז מען האָט זיי אַלעמען אויסגעהרגעט אין די פאנאָרער וועלדער.

אָנדערהאַלבן יאָר זיינען מיר געווען אין אונדזער באַהעלטעניש. איך מיטן זונעלע ביי איין קריסט און דער מאַן ביי אַ צווייטן.

אין יאָר 1944, 6 וואָכן פאָרן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי, האָבן פאַרטיזאַנער געפונען מיין מאַן און אים מיטגענומען מיט זיך. פון דאַן אָן האָבן מיר שוין פון אים נישט געהערט. ער איז צוריק נישט געקומען.

מיך מיטן זונעלע האָט שפעטער די רויטע אַרמיי באַפרייט. וווהין צו גיין, האָבן מיר נישט געהאַט. אַלע אונדזערע טייערסטע און בעסטע זיינען אומגעקומען.

מיר האָבן ווידער אָנגעהויבן זיך וואַלגערן איבער פאָר־שידענע וועגן און לענדער, ביז סוף־סוף זיינען מיר אָנגעקומען קיין א״י.

✡

דאָס איז נאָר אַ קליינער טייל פון אַלץ, וואָס איך האָב דורכגעמאַכט. די געדאַנקען זיינען נאָך אַלץ צעמישט און עס איז שווער זיך צו קאָנצענטרירן און שילדערן געניי אָזאַ שוידערלעך־גרויזאַמע תקופה. עס הויבן זיך אַן צו גיסן טייכן טרערן פון די אויגן, וועו מען נעמט די פעדער אין האַנט און מען וויל שרייבן.

אין אָט דער קורצער שילדערונג האָב איך נאָר געוואָלט פאַראייביקן די נעמען פון מיינע טייערסטע און נאָענטסטע, וועלכע די היטלער־באַנדיטן האָבן ביי מיר אַוועקגערויבט.

מיט ווייטיק אין האַרצן און מיט טרערן אין די אויגן דערמאָנען מיר טאָג־טעגלעך זייער הייליקן אָנדענק.

זאָל זיך גאָט נוקם זיין פאָר זייער אומשולדיק פאָר־גאָסן בלוט.

מיכאל פאַטאַשניק

דער יסורימפולר
לעצטער וועג פון די היידוצישקער יידן

לייך ווי די רויטע אַרמיי האָט פאַרלאָזט היידוצישאק, נאָך איידער די דייטשן זיינען אַריין, האָבן די ליטווישע כוליגאַנעס איבערגענומען די מאַכט אין שטעטל. די יידן האָט אַרומגעכאַפט אַ גרויסער אומרו. טייל האָבן איבערגעלאָזט זייערע היימען און מיט די משפחות אַוועק אין די דערפער צו באַקאַנטע פויערים, וועלכע האָבן זיי אין אָנהויב אויפגענומען, אָבער נאָך אייניקע טעג האָבן זיי געמוזט פאָדערן פון די יידן, זיי זאָלן פאַרלאָזן דאָס דאָרף. דאָס איז פאָרגעקומען אין אַלע דערפער, ווי אויך אַ באַפעל פון אויבן.

אין דער זעלבער צייט האָבן די פויערים אויפגעריסן די מאַגאַזינען, וואָס זיינען איבערגעבליבן פון די סאָוויעטן. דערנאָך האָבן זיי זיך געמוזט צו די יידישע הייזער. אין אָנהויב האָבן זיי עס געטאָן אין די אָונטן, באַלד זיינען זיי געוואָרן חוצפהדיקער און אויך בייטאָג באַפאַלן צומערשט די הייזער, פון וועלכע די יידן זיינען אַרויסגעפאָרן. שפעטער אויך די באַווינטע הייזער, צומערשט באַוואָרפן זיי מיט שטיינער, כדי די יידן זאָלן אַנטלויפן, דעמאָלט זיינען זיי אַריין און אויסגעלייקט די שטובן. די פויערים פון דער געגנט פלעגן אָנפאָרן מיט וועגענער, פונקט ווי אויף אַ מאַרק. די ראַבירטע זאָכן פלעגן זיי פאָקן אין די פורן און פירן עס אַהיים, דאָס ראַבירן האָט געדויערט ביז דעם 2.7.41, וועו אין שטעטל איז אַריין דאָס דייטשע מיליטער.

אויך אין נאָענטן ווידז, 30 קילאָמעטער פון היידוצישאק, האָבן אין דער צווישן צייט געווילדעוועט ארטיקע באַנדיטן. יענע האָבן זיך נישט באַגנוגנט מיט רויב אַליין נאָר פלעגן זיך אויך פאַרנעמען מיט מאָרד.

אין משך פון 10 טעג, זינט דעם אָפּטרעטן פון דער רויטער אַרמיי ביז די דייטשן זיינען אַריינגעקומען האָבן די באַנדיטן באַוויזן אויסצומאָרדן איבער 200 יידן. די יידן פון ווידז האָבן געמוזט לויפן אין בהלה, און אַ טייל איז געקומען זוכן אַ שוץ אין היידוצישאק.

מיטן אַריינמאַרש פון דייטשן מיליטער זיינען אויך געקומען פון טיף ליטע צען כוליגאַנעס אין פאָליציי־מונדירן און האָבן איבערגענומען די מאַכט אין שטעטל. צו זיי זיינען צוקאָמפטירט געוואָרן נאָך ליטווישע כוליגאַנעס פון שטעטל און אומגעגנט און מען האָט געמוזט איינפירן „אָרדנונג".

דער נייער רעזשים האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט מיטן שענדן די בתי מדרשים, ספרי־תורות און ספרים, וועלכע מען האָט פאַרברענט אויף אַ שייטער־הויפן. מען האָט געזומען אויסכאַפן די אַלע אָנגעלאָפענע ווידזער יידן, און פאַרשפאַרנדיק זיי אַלעמען פלעגן זיי יעדן טאָג אַרויסנעמען עטלעכע און דערשיסן זיי. וועו עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן פרויען פלעגן זיי זיך איזדעקעוועו איבער זיי פאַרן שיסן, און די היידוצישקער יידן זיינען געוואָרנט געוואָרן, אַז וועו עס וועט באַהאַלטן אַ פרעמדן יידֿ, וועט אַליין אויך דערשאָסן וועו. וועו עס האָט זיך אייניגעשטעלט די צייטווייליקע דייטשע מאַכט האָבן די דייטשן באַפרייט די לעצטע לעבן געבליבענע ווידזער יידן, וועלכע זיינען צוריק אַוועק קיין ווידז.

וועו די ווידזער יידן זיינען שוין נישט געווען האָבן די ליטווינער זיך געזומען צו די היידוצישקער. זיי האָבן גלייך אַרעסטירט דריי יידישע בחורים פון שטעטל אונטער דער באַשולדיקונג, אַז זיי זיינען געווען קאָמוניסטן. דאָס זיינען געווען: גרשון כאַרמאַץ, חיים גאָרדאָן און אברהם יאָכעלמאַן. נאָכן אָפהאַלטן זיי עטלעכע טעג פאַרשפאַרט, האָט מען זיי דערנאָך געפירט הינטערן שטעטל צום שיסן. גרשון כארמאץ האָט מען באַווירן אין די לעצטע מינוטן אויסצוקויפן. אברהם יאכעלמאן האָט זיך נישט פאַרלוירן האָט אומגעוואָרפן זיין שיטער און אַנטלאָפן, איז נאָר אָפּגעקומען מיט אַ קויל, וואָס האָט אים לייכט פאַרוווונדעט. דערנאָך איז ער געווען מיט די פּאַרטיזאַנער און זוכה געווען צו קומען קיין ישראל. דעם דריטן בחור, חיים גאָרדאָן האָבן זיי דורכגעשאָסן ווי אַ זיפ. אַלע קוילן, וועלכע זיי האָבן געהאָט צוגעגרייט פאַר די דריי, האָבן זיי אַריינגעשאָסן אין אים. חיים גאָרדאָן איז געווען דער ערשטער יידישער קרבן פון היידוצישאק. דער צווייטער קרבן איז געווען דער בעקער ישראל לאפידע, וועלכער איז דערשאָסן געוואָרן דורך די דייטשן, וועו זיי האָבן געמאַכט אַ רעוויזיע אין די יידישע הייזער און אים באַשולדיקט, אַז ער האָט באַהאַלטן פראָדוקטן. מען האָט אים אַרויסגעפירט נעבן די יידישע הייזער און דערשאָסן אויפן פלאַץ. אויסער טויט־שטראָפן האָבן די היטלעריסטישע סאַדיסטן אויך אויסגעטראַכט פאַרשידענע פייניקונגען. זיי פלעגן למשל הייסן ברענגען אַ פולן עמער וואַסער פון אַ ווייטן ברונעם אין געציילטע מינוטן. זיי האָבן דערביי געהאַלטן דעם זייגער אין האַנט און ווי איז געווען צו דעם, וואָס האָט נישט באַווירן צו דער סעקונדע אַדער פאַרגאָסן אויפן וועג אַ ביסל וואַסער.

זיי פלעגן נעמען אַ גרופע יידן, הייסן זיי אַנשיטן זעק

מיט אַ שוועָרע משא און נעמען אויף די פּלייצעס און לויפן. דערביי האָבן זיי יעדן וואָס איז אָפּגעשטאַנען געשלאָגן מיט אַ שטעקן. אין אַ געוויסן טאָג האָבן די ליטווינער צונויפֿגעטריבן אויפֿן מאַרק אַלע יידן פון שטעטל, מענער און פרויען, אַלט און יונג, אפילו די קלענסטע קינדער. זעענדיק דאָס, זיינען די פּויערים פון שטעטל אָנגעלאָפֿן מיט זעק, רעכענענדיק אַז די יידן וועט מען זיכער אויסהאַרגענען, און זיי וועלן קענען פריי ראַבירן, אָבער דאָס מאָל איז מען נאָר אָפּגעקומען מיט שרעק. דער דייטשער קאָמענדאַנט איז געווען אַ נייער, ער האָט נאָר געמאַלדן, אַז יעדער יייד, וואָס האָט געווער, אַ ראַדיאָ, אַ ראָווער און וועט דאָס אין משך פון צוויי שעה נישט ברענגען, וועט וועלן גלייך דערשאָסן.

אַלע מענער פון 14 ביז 60 יאָר און פרויען וואָס האָבן נישט קיין קליינע קינדער דאַרפן זיך מעלדן יעדן טאָג 6 אַזייגער אינדערפרי צו דער אַרבעט; יידן טאָרן זיך נישט באַווגן פון 7 אָוונט ביז 5 אינדערפרי; יעדער ייד מוז אַנגייען אויפן האָרצן און פלייצע אַ געלע לאַטע מיט דעם לאַטיינישן אות J; אויף יעדן הויז וווּ עס ווינט אַ ייד, זאָל זיין אָנגעקלעפּט אַ ברעטל מיט אַ געלן מגן־דוד. ווער עס וועט דאָס אַלץ נישט אָפּהיטן איז נאָר דאָ איין שטראָף און דאָס איז טויט.

ווען דאָס דייטשע מיליטער איז אַוועק וווייטער, האָט די אַרטיקע דייטשע קאָמענדאַטור איבערגעגעבן די מאַכט איבער די יידן 5 אַרטיקע אייגנווינער. דאָס זיינען געווען: פּאָוול ראַקאָווסקי, פון נאָענטן דאָרף יאַקעל, פּיאָטער ראַקאָווסקי, לעאָן רימשאַ, פּאָוול פּאָשון און יוליוש שידלאָווסקי. די 4 זיינען געווען אייגנווינער פון שטעטל, די אַזוי גערופענע מיעשטשאָנעס. זיי האָבן געדאַרפט אָנפירן מיטן שטעטל צוזאַמען מיט די 10 אָנגעקומענע פון פריער ליטווישע פּאָליצייאַנטן. אין שטעטל זיינען אויך געבליבן 5 דייטשן, וועלכע האָבן געשעפט נחת צוקוקנדיק זיך ווי גוט מען פירט אויס פּאָר זיי די אַרבעט.

יעדן טאָג זיינען צוגעקומען נייע גזרות; אַ ייד טאָר נישט ווינען אונטער אַיין דאַך מיט אַ קריסט; אַ ייד טאָר נישט אַרויסגיין פון שטעטל אָן אַ דערלויבענש; יידן טאָרן גאָרנישט קויפן; טאָרן נישט עסן קיין פלייש אָדער פוטער.

די יידן האָבן אויסגעפירט אַלע באַפעלן זיינען געקומען פֿינקטלעך צו דער אַרבעט, וואָס איז באַשטאַנען אין פאַריכטן די וועגן אונטער דער אויפזיכט פון די ליטווינער.

יעדער ייד האָט נאָך געהאָט זיין גוט, וועמען ער האָט אַלץ אָנגעטרויט. געווען אַזעלכע, וואָס פלעגן דאָך צוהעלפן מיט עסן, שאפן אַ פלעשל בראַנפן, אַז די אָנפירערשאַפט זאָל האָבן צו שיכורן און נישט שיסן קיין יידן, ווי דאָס איז פאָרגעקומען אין די נאָענטע שטעטלעך. קענן פייניקונגען האָט דער שוחד נישט געווירקט, ווייל פון דער הנאה האָבן זיי נישט געוואָלט רעזיגנירן. ווען אַ כוליגאַן האָט געהאָט אַ כעס אויף אַ ייד, איז ער גענומען צו דער פּאָליצייַ, וועלכע פלעגט דעם ייד פאָרשפּאָרן אויף אייניקע טעג אין אַ פינצטערן קעלער און שלאָגן אַזוי, אַז דערנאָך פלעגט מען אים דאָרפן האָלטן אין נאָסע ליילעכער. ווען אַ ייד איז קראַנק געוואָרן האָט ער דעם קריסטלעכן דאָקטאָר נישט געקענט באַנוצן, נאָר מיט אַ דערלויבעניש פון דער גוטהאַרציקער פּאָליצייַ. ברויט האָט מען פאָר די יידן געבאַקן אין אַ באַגרענעצטער מאָס.

יעדן דאָנערשטיק איז פאָרגעקומען אַ מאַרק. די ערשטע צייַט פלעגט מען די יידן בכלל נישט אַרויפלאָזן אויפן מאַרק. שפּעטער האָט מען מיט דער הילף פון שוחד געפּויעלט, אַז יידן מעגן קומען אויפן מאַרק נאָר אויף איין שעה, פון צוועלף ביז איינס, דאָס הייסט נאָכדעם ווי די קריסטלעכע באַפּעלקערונג האָט שוין געהאַט אייגנעקויפט. אַ פייף פון אַ פּאָליצייַאַנט איז געווען אַ סיגנאַל, אַז יידן מעגן קומען אויפן מאַרק. ווען עס האָט זיך געענדיקט די שעה און מען פלעגט געבן דעם פייף, איז ווער עס האָט נישט באַווזן אַזוי גיך אַראָפּצוגיין פון מאַרק האָט געקראָגן פון די כוליגאַנעס געשלאָגן מיט גומענע קאָנטשיקעס.

איין גזירה האָט געיאָגט די אַנדערע. די אַרטיקע מאַכט פון די ליטווישע באַנדיטן, די אַמאָליקע שכנים, האָט באַשלאָסן צו מאַכן אַ גענאָ. און דעם 15־טן אוגוסט 1941 איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַפֿעל, אַז אין משך פון צוויי שעה מוזן אַלע פאַרלאָזן די הייזער און אַריבערקלייבן זיך אין גענאָ, אויף ווידזער גאָס.

די ענגשאַפט איז געווען אין לשער, מענטשן האָבן זיך אַרײַנגעקליבן אין די שטאָלן, בוידעמער און קעלערס. נאָך אַ גליק וואָס עס איז נאָך געווען ווַארעם. ביים אַרײַנגיין אין גענאָ האָבן די אַמאָליקע גוטע שכנים דורכגעקוקט וואָס מען טראָגט אַריין. וואָס עס איז זיי געפעלן האָבן זיי צוגענומען. אַלץ, וואָס עס איז געבליבן אין די הייזער, איז צעראַבירט געוואָרן דורך די אָנגעלאָפענע פויערים. שפּעטער זיינען זיי אַרײַנגעפאָרן מיט פורן און פּאָליציי אין גענאָ און מען האָט צוגענומען אַלץ פון די הייזער, אין וועלכע עס זענען געבליבן אַלטע אייגווינער, די לעצטע מעבל, קישנס און אַלץ וואָס איז זיי געפעלן געוואָרן. אין דעם רויב האָט מען געטיילט אויך פאַרן פּראָסטן המון. יעדער יחסנדיקער כוליגאַן האָט זיך אויסגעקליבן אַ קו, אַ שעפּסל. די צייט האָט זיך געוואָקט, שוין דער דריטער חודש, עס איז ראש השנה תש״ב, מאָנטיק און דינסטאג. דאָס ביסל אַלטע יידן, וואָס זיינען באַפרייט פון דער אַרבעט, האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אין אַ זייטיק קליין שטיבל אין גענאָ כדי אויסצווויינען זיך פאַרן בורא־עולם, ווייל אַפילו אין דעם געשענדעטן בית־מדרש האָט מען אויך נישט געטאָרט גיין. דריי טעג נאָך ראש־השנה, פרייטיק ערב שבת־תשובה, האָט מען פאַרקלענערט דאָס גענאָ. מען האָט אַלע צונויפגעשפּאָרט געדיכטער און עס איז

אַרומגעשטעלט געוואָרן אַ קאָרדאָן פון די ליטווישע פּאָרטי־זאַנער מיט געוועהר אין האָנט געוואָרנט אַז ווער עס וועט וואָגן אַרויסצוגיין, וועט וועלן דערשאָסן. נאָך ליכט־בענטשן זיינען אונטער אַ שמירה פון די ליטווינער געבראַכט געוואָרן אין געטאָ די 200 סטאַיאַצישקער יידן, אויפצומאַרגנס, שבת־תשובה, 10 אַזייגער אינדערפרי, האָט מען אַלע יידן פון געטאָ אַרויסגעטריבן אויפן מאַרק־פּלאַץ, וווּ עס האָבן שוין געוואַרט צענדליקער פּויערים מיט פורן. די ליטווישע פּאָליצי־יאַנטן האָבן דאָן געמאָלדן, אַז די פורן זיינען נאָר פּאַר קראַנקע, אַלטע און קליינע קינדער. אַלע אַנדערע וועלן מחן גיין צופוס, אויף מיטצונעמען האָט מען נאָר דערלויבט אַ קליין טאָרבעלע מיט קליניקייטן. אויך די קליינע טאָרבע־לעך האָבן פיל פויערים פון די וועגענער צוגענומען פּאָר זיך.

אינעם זעלבן שבתדיקן פרימאָרגן זיינען שוין געווען אייניקע קרבנות. עס איז דערשאָסן געוואָרן יצחק־יעקב זייגער, וועלכער האָט געוואָלט אַרויסגיין פון געטאָ פראָטעס־טירן אין דער קאָמענדאַטור קעגן די גרויזאַמקייטן.

עס איז דערשאָסן געוואָרן די פרוי עטל קורלאַנדטשיק, וויל זי איז געלעגן קראַנק אין בעט און האָט זיך נישט געקענט רירן. אַזוי איז אויך דערשאָסן געוואָרן דער שטעפער משה שאַפּירא. די פרוי איסא שייטל האָט נישט געוואָלט גיין פון איר היים און האָט זיך אַליין אויפגעהאנגען.

אַזוי האָבן געריכט אויף זייער לעצטן וועג די טויזנט הייזוצישקער יידן. 50 קילאָמעטער זיינען זיי געגאַנגען צופוס, ביז זיי זיינען אָנגעקומען אין אַ שיטער וועלדל, אייניקע קילאָמעטער פון ניי־סוועציאן, און פאָליגאָן.

אויפן וועג זיינען געפאַלן קרבנות. דער אַלטער שמעון רייכל, וועלכער איז געגאַנגען מיט אַ ספר־תורה. די כוחות זיינען אים אויסגעגאַנגען און ער האָט זיך אַ ווייל אָפּ־געשטעלט. דער ליטווינער וואָס איז געגאַנגען פון הינטן, האָט אים גלייך דערשאָסן. אזוי זיינען געפאַלן אויך אַנדערע. דער טויזנט־קעפּיקער עולם איז אַהין אָנגעקומען שפּעט ביי נאַכט.

דאָרט האָט מען זיי אַריינגעשטופט אין די הילצערנע באַראַקן, וועלכע זיינען געווען באַוואַכט מיט אַ שטאַרקער שמירה. מען האָט זיך שוין דאָרט געטראָפן מיט גוט באַקאַנטע שכנים פון דורות, יידן פון דער גאַנצער סוועציאַנער געגנט וואָס זיינען אַרויסגעריסן געוואָרן פון זייערע אַלט־אייני־געזעסענע הייַמען אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך: סוועציאן, ניי־סוועציאן, היידוצישאָק, איגנאַלינע, פּאָד־בראָדז, קימעלישאָק, דאוגעלישאָק, מאליגיאן, קאַלטיניאן, סטאיאצישאָק א.א. 12 טעג האָט מען זיי געמאַטערט, געהאַלטן ערגער ווי בהמות ביז חול־המועד סוכות. וועז מען האָט אָנגעהויבן אַרויספירן גרופּנווייז, און נעבן אַ פּריש אויס־געגראָבענעם גרוב זיי מיט מאַשינען־געווער אויסגעשאָסן.

די פאַרניכטונג פון די 8000 יידן האָט געדויערט 3 טעג. די ליטווישע מענטשן חיות האָבן זיך ווייניק געקימערט צי די דערשאָסענע זיינען טויט אָדער פאַרוווּנדעט, זיי האָבן זייער אַ סך פאַרשאָטן לעבעדיקערהייט און נאָך עטלעכע טעג האָט מען געזען ווי די ערד פון גרויזאַמען ברודער־קבר הייבט זיך.

אין דער לעצטער גרויזאמער נאַכט איז געלונגען אין היידוצישאָק אַרויסצוגיין פון דער אַרומרינגלונג איבער 80 פּערזאָן און אויסצובאַהאַלטן זיך. נאָך אין זעלבן טאָג, שבת, האָט מען אייניקע געכאַפּט און מען האָט זיי דערשאָסן אויפן אָרט. דאָס זיינען געווען: רייזל בארנשטיין מיט אירע 2 קינדער משה און רחל, רחל רודניצקי מיט איר טאָכטער מרים און אויך רחל שאַיעט. אין 2 טעג אַרום האָבן די באַנדיטן דערשאָסן חיה־פייגע פישער וועלכע איז געלעגן אַ קראַנקע אין היידוצישקער קריסטלעכן קראַנקן־הויז, וווּ מען האָט זי אַריינגעפירט נאָך מיט אַ וואָך פריער לויט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש.

זונדל פאַטאַשניק איז געלונגען צו דערלויפן ביז פאַסטאוו. דאָרטן האָט אים אַ פּאָליציאַנט דערשאָסן אינמיטן גאַס, דער־קענענדיק, אַז ער איז אַ פרעמדער.

פון די אַנטלאָפענע זיינען אומגעקומען אין די פּאַרטי־זאַנער: חיים־לייב גאַרדאָן, בערל פישער, שמואל פאַטאַשניק, שלום אבעל. אַלע איבעריקע זיינען אומגעקומען אין פאַר־שידענע געטאָס און לאַגערן.

אָט אַזוי זיינען אומגעקומען טויזנטער יידן פון סוועני־ציאַנער געגנט און צווישן זיי כמעט די גאַנצע היידוצישקער קהילה.

וועז די דייטשן האָבן שוין פאַרלאָזט היידוצישאָק און עס איז אַריין די רויטע אַרמיי, זיינען אַרויס פון זייער באַהעלטעניש די צוויי ברידער לייב און וואָלף קאַטשער־גינסקי. זיי זיינען אַריין אין שטעטל, געזוכט אַ שפּור פון אַמאָל און קיינעם נישט געפונען. דערשלאָגענע זיינען זיי אַוועק אין דאָרף לאזדזיענעל, אייניקע קילאָמעטער פון היידו־צישאָק, וווּ זיי האָבן געהאָט אַמאָל גוט־באַקאַנטע ליטווינער. אינעם דאָרף זיינען זיי באַפאַלן געוואָרן און דערמאָרדעט מיט אַן אַכזריותדיקן טויט.

פון די היידוצישקער יידן, וואָס זיינען געווען אונטער די דייטשן זיינען נאָר געבליבן לעבן אייניצעלנע פערזאָנען, איך אַליין — אָנטלויפנדיק אין דער גרויזאַמער נאַכט — האָט דורכגעוואָנדערט אייניקע געטאָס וווּ איך האָב נאָך שוועך געאַרבעט, אין געטאָ סווייר, קאבילניק און צום סוף מיאדל, דאָרטן האָב איך צוגערעדט פיל מיאדלער יידן, אַז מען דאַרף נישט וואָרטן ביז זיי וועלן אונדז קומען אויס־מאָרדן און איך בין צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע מיאדלער יידן אָנטלאָפן צו דעם איינציקן אין יענער צייט פריינטלעכן אָרט פאַר געיאָגטע און געפלאָגטע יידן — אין וואַלד.

ישראל גן־טוב (גאַנטאַווניק)

גירוש און פארניכטונג פון סטאיאצישוק

וין אַ וואַך פאַר דער מלחמה, אין 23־טן אויגוסט, איז מאַביליזירט געוואָרן אַ גרויסער טייל פון דער יידישער יוגנט אין דער פוילישער אַרמיי. די שטימונג האָט זיך תיכף געענדערט. אַ שרעקלעכע פאַניק האָט באַהערשט אַלע יידן פון דאָרף. דער קריג האָט זיך אָבער געצויגן ווייניקער פון 3 וואָכן און דעם 19־טן סעפטעמבער זיינען אַריין אין סטאיאַ־צישאָק די רויטע אַרמייער. אַ טייל פון דער מאַביליזירטער יוגנט האָט זיך גלייך צוריקגעקערט אַהיים. אַ טייל איז אַוועק צוזאַמען מיט דער רויטער אַרמיי קיין טיף רוסלאַנד. די ברידער יהודה און מאיר לאפידא האָבן זיך נישט אומגעקערט.

יהודה איז געפאַלן אין קאַמף און מאיר איז שווער פאַר־וווּנדעט געוואָרן. ער איז אַריינגעפאַלן אין די נאַצישע הענט און זיי האָבן אים אומגעבראַכט. די פאַמיליע לאפידא איז געווען די ערשטע משפחה אין דאָרף, וועלכע איז גלייך אַזוי שווער געטראָפן געוואָרן.

מיטן אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון דאָרף נישט געענדערט צום שלעכטן. אַלע פויערים האָבן אויך ווייטער באַאַרבעט זייער באָדן און עס איז געווען פון וואָס צו מאַכן אַ לעבן.

בלויז פאַליטיש האָבן מיר זיך געדאַרפט גוט היטן. מיר האָבן פאַרבראַנט אַלע אַרכיוון פון די ציוניסטישע אַרגאַני־זאַציעס און ליקווידירט דעם „החלוץ". אַ סך יידן האָבן באַקו־מען פאַרשידענע רעגירונגס־פאַסטנס און זיינען געווען צו־פריידן, וואָס אונדזער געגנט איז נישט אַריינגעפאַלן אין די היטלעריסטישע נעגל. קאַרגע צוויי יאָר האָבן מיר אַזוי ארום געקאָנט אָפכאַפן דעם אָטעם. ביז עס איז אָנגעקומען דער שוידערלעכער טאָג, דער 22־טער יוני 1941.

✡

יענעם טאָג, 6 אַזייגער פרי, האָט געמאַלדן דער מאָסקווער ראַדיאָ, אַז היטלער איז באַפאַלן דעם ראַטן־פאַרבאַנד. די ידיעה האָט אָנגעוואָרפן אַ פאַניק אויף אַלע יידישע ישובים און, פאַרשטייט זיך, אויך אויף אונדזער דאָרף.

די ליטווישע באַפעלקערונג האָט די מעלדונג גראָד אויפ־גענומען מיט שמחה און זיי האָבן פשוט געטאַנצט אין די גאַסן. זיי האָבן תיכף אָנגעהויבן ראַבעווען און אויסליידיקן אַלע סאָוויעטישע מאַגאַזינען. זיי האָבן גלייך אויך געגרינדעט אַן אייגענע מיליץ און אַ פאַרטיזאַנקע, וועלכע האָט אָנגעהויבן קעמפן מיט דער אָפטרעטנדיקער רויטער אַרמיי.

דער אָנפירער פון די היימישע באַנדיטן איז געווען פיוס ראַקאָווסקי, אַ ליטווין פון היידוצישאָק. זיי האָבן תיכף געזומען שיקאַנירן די יידישע באַפעלקערונג און שוין אין די ערשטע טעג איז דורך זייערע הענט געפאַלן אַ יידישער קרבן. דאָס איז געווען גאָרדאָנס אַ זון.

ערשט אין 8 טעג אַרום איז אַריין אין דאָרף די היטלע־ריסטישע אַרמיי און גלייך אויף מאָרגן האָבן זיי פונאַנדער געקלעפט מודעות און געמאָלדן וועגן די גזירות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג.

מיר האָבן זיך דאַן דערווויסט, אַז אַלע יידן וועלן מוזן אָנטאָן געלע לאַטעס פון פאַרנט און פון הינטן מיט מגן דוד׳ס. פון 14 יאָר אָן וועלן אַלע יידן מוזן גיין אויף צוואַנגס־אַרבעט. מיר האָבן אויך גלייך דערזען זייערע סאַדיסטישע נייגונגעז. דייטשע סאָלדאַטן האָבן געכאַפט 10 יידן און זיי געהייסן שלעפן אַ גרויסן וואַגאָן פול מיט משא. די יידן האָבן געשלעפט און די דייטשן זיינען געאַנגעגן פון ביידע זייטן וואַגאָן מיט שטעקנס. וועמען האָט זיך אָפגעשטעלט, פלעגט ער כאַפּן אַ קלאַפ איבערן קאָפּ מיט אַ שטעקן.

אַזוי זיינען אַוועק צוויי וואָכן. דער פראָנט האָט זיך דערווייל אַוועקגערוקט פון אונדזער געגנט ווייט צו מזרח און די דייטשע אַרמיי האָט פאַרלאָזט די געגנט. אין היידו־צישאָק האָט זיך געשאַפן אַ ציווילע מאַכט. דער וואָיט איז געווען אַ יונגער ליטווין, אַ געפערלעכער אַנטיסעמיט. אין סטאיאצישאָק איז נאָמינירט געוואָרן אַלס סאָלטיס אַ קריסט פון דער אונטערוועלט, יוזעף סענקעוויטש. ער איז געוואָרן דער הויפט באַלעבאָס פון דאָרף. ער האָט צוגעזומען ביי די יידן אַלע בהמות און פערד און זיי צעטיילט צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג.

מיט דעם האָבן זיך אָבער אונדזערע צרות נישט געענ־דיקט. דעם 20־טן סעפטעמבער 1941 איז פאַרגעקומען אין סוועניציאן אַ צוזאַמענפאָר פון אַלע וואָיטן און דאָרט האָט זיך אויך באַטייליקט דער דייטשער געביטס־קאָמיסאַר פון דער ווילנער פראָווינץ. ער האָט פארגעשלאָגן אַרויסצוטרייבן אַלע יידן קיין פאַליגאָן און זיי דאָרט פשוט פיזיש פאַרניכטן. אויב אַ וואָיט וויל לאָזן פאַר זיך פאַרשידענע פאַכלייט, אַזוי־גערו־

פענע נוצלעכע יידן, וועט ער באַקומען אויף דעם אַ ספּעצ־ יעלע דערלויבעניש.

אַלע וואָיטן האָבן דעם פֿאַרשלאָג אָנגענומען מיט באַ־ גייסטערונג און נאָר דער סוועניציאַנער וואָיט האָט געבעטן אַ דערלויבעניש איבערצולאָזן ביי זיך די נוצלעכע עלעמענטן.

ערב שבת תשובה, דעם 26־טן סעפּטעמבער, זיינען קיין סטאיאַצישאָק אַראָפּגעקומען 10 ליטווישע פֿאַליציאַנטן און געהייסן אַלע יידן נעמען עסן אויף 3 טעג און אַרויסגיין אויף דער גאַס. אין אַ פּאָר שעה אַרום האָבן זיי אַלעמען אַוועק־ געטריבן קיין היידוצישאָק.

פון היידוצישאָק האָט מען זיי צוזאַמען מיט אַלע אַרטיקע יידן אַוועקגעפירט קיין פֿאַליגאָן. דאָרט האָט מען קאָנצענ־ טרירט איבער 8000 יידן פון גאַנצן סוועניציאַנער קרייז און חול המועד סוכות האָט מען אַלעמען אומגעבראַכט. זייער ווייניק איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך צו ראַטעווען.

✡

נאָכן אַרויסטרייבן די יידן קיין היידוצישאָק האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עטלעכע יידישע משפחות זיינען דאָך פֿאַר בליבן אין דאָרף.

נחום וואלאק איז געווען קראַנק און איז געבליבן ליגן אין זיין הויז. פון דעם האָט זיך אָבער דערוווּסט דער רשע ראַקאָווסקי. ער האָט אים ארויסגעפירט פון הויז און אייגער אַליין גלייך דערשאָסן אויפן גאַס. שמואל קאציזנע, האדע אבעל און שרה־הענע וואלאק האָבן זיך באַהאַלטן אויף אַ פּעלד. מען האָט זיי געכאַפּט און דערשאָסן.

רודניצקין האָט מען דערשאָסן אַנטלויפנדיק פון דאָרף.

בלויז 16 יידן איז געלונגען זיך צו באַהאַלטן און מען האָט זיי נישט געכאַפּט. דאָס זיינען געווען: אליהו גדוד און זיין זון צבי. לייב וואלאק, דוד גאָרדאָן, חנוך כהן, פסח וואלאק, זיין פרוי חנה, זיין זון אברהם און די טאָכטער שיינע. מיין פאָטער חיים גאנטאָוויניק, מיין מוטער ביילע, די ברידער אליהו און אברהם, די שוועסטער עטל און איך אַליין מיט מיין פרוי רחל און טאָכטערל רבקה׳לע, וועלכע איז דאָן אַלט געווען קוים 26 טעג.

אַלע זיינען אַנטלאָפן אין באַזונדערע ריכטונגען. שפּעט אין אָונט האָבן מיר אָנגעהויבן זוכן אייגער דעם צווייטן. אַרום 11 אַזייגער ביינאַכט האָבן מיר זיך כמעט אַלע געטראָפן. בלויז דעם פאָטער מיינעם און דעם ברודער אליהו האָבן מיר נישט געקאָנט געפינען. מיר האָבן אויף זיי געוואָרט עטלעכע שעה און דאָן האָבן מיר באשלאָסן אויסצונוצן די נאַכט און גיין מיטן וואַלד אין דער ריכטונג צו וווייס־רוסלאַנד. אויפן וועג האָבן מיר געטראָפן נאָך צוויי יידישע קינדער: שלום גאנטאָוויניקס אַ ייִנגל ישראל־יצחק און זיין טאָכטער מרים.

4 אַזייגער פאַרטאָג זיינען מיר אָנגעקומען אין אַ דאָרף, נישטווייט פון וויידז, ווו עס האָט געווּוינט אונדזערער אַ באַקאַנטער פויער, אַ רוס. מיר האָבן באַשלאָסן אָנצוקלאָפּן צו אים און אים בעטן אויף אונדז רחמנות האָבן און דער־ לויבן זיך צו באַהאַלטן ביי אים אין שייער לכל הפחות דעם גאַנצן שבתדיקן טאָג.

ער האָט מסכים געווען, הגם עס איז אים נישט לייכט געווען צו ריזיקירן מיט 13 נפשות. ביי אים זיינען מיר געווען נאָר ביזן אָוונט און וועז עס איז געוואָרן גוט פינצטער, האָבן מיר זיך ווידער געלאָזט אין וועג אַריין. זונטיק פרי זיינען מיר אָנגעקומען אין קאַזיאַן, וועלכע האָט געהערט צו וויי רוסלאַנד. די קאַזיאַנער יידן האָבן אונדז זייער וואַרעם אויפגענומען און תיכף איינגעאָרדנט ביי פאַרשידענע באַלע־ באַטים פון שטעטל. דינסטיק פרי זיינען אַהין אויך אָנגעקומען מיין פאָטער און דער ברודער אליהו, פון וועלכע מיר האָבן די גאַנצע צייט נישט געהאַט קיין שום ידיעות.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז אין אָפּסע איז די לאַגע בעסער ווי אין קאַזיאַן און מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין אַהין. מיר האָבן געדאַרפט גיין איבער 50 קילאָמעטער און מיר זיינען אָנגעקומען אין אפּסע פונקט ערב יום כיפור.

אויך די אפּסער יידן האָבן אונדז פרייַנדלעך אויפגענומען. מיר האָבן דאָרט געטראָפן פליטים פון איגנאַלינע, דוקשט און היידוצישאָק. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום האָט מען אונדז אַלעמען איינגעאָרדנט מיט אַרבעט און מיר זיינען געבליבן אין אפּסע כמעט אַ האַלב יאָר.

✡

אין מערץ 1942 איז אָנגעקומען אַ באַפֿעל אַרויסצופירן אַלע יידן פון אפּסע קיין וויידז. דער ענין איז אונדז נישט געפעלן געוואָרן און מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצוגיין קיין פּאָסטאָוו.

3 טעג נאָכאַנאַנד האָבן מיר געבראָדזעט אין טיפן שניי, איבער פעלדער און וועלדער, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין פּאָסטאָווער געטאָ. עס האָט זיך אָבער גלייך אַרויסגעוויזן, אַז מיר האָבן געמאַכט אַ גרויסן טעות. דער פּאָסטאָווער יודן־ראַט האָט מורא געהאַט אונדז איינצומעלדן. נאָך גרויס מאַטערניש האָבן זיי צום סוף מסכים געווען אַרייַנצולאָזן אין געטאָ נאָר מיך מיט דער פרוי און קינד. און די סיבה איז געווען, וואָס זיי האָבן רחמנות געהאַט אויף אונדזער טעכטערל.

די אנדערע סטאַיאַצישקער יידן און צווישן זיי אונדזער גאַנצע משפחה האָבן זיך מיט אונדז געזעגנט און זיינען אַוועק קיין דונילאָוויטש. קיינער פון אונדז האָט דאָן נישט געטראַכט, אַז דאָס איז אַ גרויסער טאָג פאַר אונדז אַלעמען, ווייל מער ווּעלן מיר זיך שוין קיינמאָל אין לעבן נישט זען.

די באַציאונג פון פּאָסטאָווער יודנראַט צו אונדז איז

געווען אַזאַ, אַז מיר האָבן זיך געפילט ווי איבעריקע מענטשן אויף דער וועלט. מיר זיינען דאָרט געבליבן ביז דעם 17־טן יוני 1942.

אַנהויב יוני האָט מען אומגעבראַכט אַלע יידן פון די שטעט־לעך אין פּאָסטאָווער געגנט. די ידיעה האָט אַנגעמאַכט אַ שרעקלעכע פּאַניק אין פּאָסטאָווער געטאָ. דעם 16־טן יוני האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז מען ברענגט אום אַלע גלובאָקער יידן. מיר האָבן דאָן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן פּאָסטאָוו און זיךווידער געלאָזט אין אונדזער וואַלדער־וועג.

גראָד איז דער 17־טער יוני געווען אַ רעגנדיקער טאָג און דאָס וועטער האָט אונדז געראַטעוועט דאָס לעבן. עס איז געווען לייכטער צו אַנטלויפן. דער רעגן האָט נישט אויפ־געהערט אַ גאַנצן טאָג. מיר האָבן גוט אייגעוויקלט אונדזער פּיצל קינד און זיינען געגאַנגען דורך וועלדער און פעלדער, אין דער ריכטונג צוריק קיין סטאיאצישאק. אויף מאַרגן אינדערפרי, דעם 18־טן יוני באַגינען, זיינען מיר אַנגעקומען אין דערפל יאקעמעניש, 3 קילאָמעטער פון סטאיאצישאק. מיר האָבן אַנגעקלאַפּט צו אַ באַקאַנטן קריסט פאַוועל בוראק. ער האָט אונדז פריינדלעך אויפגענומען און דערלויבט זיך צו באַהלטן ביי אים אין שטאַל. מיר זיינען ביי אים געבליבן אַ גאַנצן טאָג. אין אָוונט, וען דאָס מיידעלע האָט אַנגעהויבן ווייגען, האָבן זיי אונדז געזאָגט, אַז זיי האָבן מורא און זיי ראַטן אונדז צו גיין אין סוועניציאַנער געטאָ. דאָרט איז לויט זייער מיינונג דערווייל גאָנץ שטיל.

אַ ברירה האָבן מיר געהאַט? עס האָט זיך אַפילו נישט געוואָלט וואַנדערן, אָבער מיר האָבן זיי געפֿאַלגט און זיינען אַוועק קיין סוועניציאן.

דאָרט האָט זיך ווידער געשטעלט די אַלטע פראַגע, ווי אַזוי זיך אייַנצומעלדן. דער סוועניצאַנער יודנראַט האָט אונדז קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז ער קען אונדז בשום אופן נישט איינמעלדן און האָט נישט פאַר אונדז די מינימאַלסטע דירה, אפילו נישט אַ קליין צימערל. איך האָב געפונען עפעס אַן אַלטע חורבה, האָב אַליין צוגעטע געמאַכט אַ צימער און עס איז אַזוי אַרום קודם כל געלייזט גַעוואָרן די פראַגע פון אַ ווינטער.

עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז אין סוועניציאַנער געטאָ געפינען זיך מער ווי 40 אומלעגאַלע און מיר דאַרפן זיך היטן פאַר אָבלאָוועס פון דער ליטווישער פּאָליציי. איך האָב גלייך איינגעזען, אז דאָס איז אויך קיין תכלית נישט און בין אַוועק קיין צירקלישאק. איך האָב דערציילט דעם אַדמיניסטראַטאָר פון הויף, דעם גוטבאַציצער יאַן כאַלעצקי, ווער איך בין און אים פאַרגעשלאָגן צו אַרבעטן ביי דער לאַנדווירטשאפט. ער האָט זיך תיכף געוואָנדן צום דייטשן אַרבעטס־אַמט און אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער מיך איינ־געמאָלדן אַלס זיינעם אַ לאַנד־אַרבעטער. אַ ביסל שפּעטער איז מיר געלונגען אויף אַזאַ אופן איינצומעלדן אויך מיין ברודער אברהם און די שוועסטער עטל, וועלכע זיינען דער־וויל אויך אַנגעקומען אין סוועניציאַנער געטאָ.

פון יענעם טאָג אָן האָט זיך אונדזער לאַגע באַדייטנדיק פאַרבעסערט. מיר האָבן געהאַט גענוג צום עסן און זיינען מער נישט געווען אומלעגאַל. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָבן מיר געהאַט צו פאַרדאַנקען דער גוטהאַרציקייט און פריינד־לעכער באַציאונג פון כאַלעצקין.

דערווייל האָבן זיך אַ שאָט געטאָן איבערן סוועניציאַ־נער געטאָ פאַרשידענע גזירות. מען האָט דאָס געטאָ אַרומ־געצוימט מיט שטעכל־דראָט און איבערגעלאָזן נאָר איין טויער אַרייַנצוגיין. די פּאָליציי־קאָמאַנדאַנטור איז געוואָרן אַ סך שטרענגער.

סוף זומער האָט מען ליקווידירט דאָס וויידזער געטאָ און אַלע דאַרטיקע יידן געבראַכט קיין סוועניציאן. עס איז געוואָרן זייער ענג אין געטאָ. מען האָט אַנגעהויבן רעדן, אַז עס איז דאָ אַ פּלאַן צו ליקווידירן אַלע געטאָס. איך האָב זיך מיישב געווען מיטן ברודער און שוועסטער און מיר האָבן באַשלאָסן נישט צו וואַרטן און פאַרלאָזן באַצייטנס די סוועניציאנער געגנט. אונדזער טאָכטערל רבקהלע איז שוין דאָן אַלט געווען 14 חדשים. מיר האָבן אָפּגעוואָרט אַ פינצטערע נאַכט און דאָן זי גוט אייגעוויקלט און זיך געלאָזט גיין דורך אַ גרויסן וואַלד, אין דער ריכטונג צו לינטופּ.

אינמיטן נאַכט זיינען מיר אַנגעקומען צו אַ דאָרף. עס איז געווען זייער קאַלט און מיר האָבן געוואָלט אַ ביסל אָנוואָרעמען דאָס קינד. מיר האָבן אַנגעקלאַפּט ביי אַ קריסט, געבעטן רחמנות האָבן און אונדז אַריינלאָזן אויף אַ פּאָר שעה אין שטוב. גראָד האָבן דאָרט געווינט גוטע קריסטן און זיי האָבן אונדז פריינדלעך צוגענומען.

מיר האָבן ביי זיי עפּעס צוגעביסן, זיך אַנגעוואָרעמט און שוין געוואָלט וויטער גיין. זיי האָבן אונדז אָבער געזאָגט, אַז מיט אַזאַ קליין קינד וועלן מיר זיך נישט קענען שלעפּן אין וועג. זיי ראַטן אונדז איבערצולאָזן דאָס מיידעלע ביי זיי.

מיר האָבן זיך נישט געקענט דעצידירן. די גאַנצע צייט שלעפּן מיר זיך מיטן קינד און איצט זיך מיט איר צעשיידן. עס איז געווען זייער שווער אַנצונעמען אַ באַשלוס. אָבער די קריסטן האָבן געמאַכט אויף אונדז אַן אויסגעצייכנטן רושם און מיט אַ שווער האַרץ, מיט גרויסן צער און וויטיק האָבן מיר ענדלעך דאָך באַשלאָסן צו ראַטעווען לכל הפחות רבקהלען און זי איבערגעלאָזט ביי יענע קריסטן. מיר האָבן זיך נאָר פאַרצייכנט געוני דעם נאָמען פון דאָרף, ווו זי בלייבט און דעם נאָמען פון יענער גוטער פאַמיליע.

דאָס איז געווען אין דאָרף מילי און די קריסטלעכע משפּחה האָט געהייסן: אניקסענצע און מאטראנע בורלאקאָוו. זיי האָבן געהאַט אַ טאַכטער מיטן נאָמען זינא און אַ זון פּיאָדאָר. זיי זיינען געווען רוסן־סטאראוויערן און נישט קיין שונאים פון יידן.

נאָכן איבערלאָזן דאָס קינד איז אונדז געוואָרן זייער ביטער אויפן האַרצן. מיר זיינען אָוועק אין דערבייאיקן וואָלד און דאָרט איבערגעוואָרט ביזן אָוונט. ביינאַכט זיינען מיר אוועק צוריק קיין צירקלישאָק, כדי זיך צו דערווייסן וואָס עס הערט זיך אין סוועציאן. עס האָט זיך אָבער אַרויס־געוויזן, אַז דערווייל איז רואיק און מען טשעפעט נישט די יידן. כאַלעצקי האָט אונדז פאַרגעשלאָגן צו גיין ווייטער אַרבעטן.

מיר האָבן אים געפאָלגט און זיינען דאָרט געבליבן ביז ענדע פעברואר 1943.

דערווייל זיינען אָנגעקומען גוטע ידיעות פון די פראָנטן. אין סטאַלינגראַד האָט היטלער געכאַפט אַ וויסטע מפלה. די רויטע אַרמיי האָט איינגענומען כאַרקאָוו און דערנענטערט זיך שוין צו וויטעבסק. אַלע הויבן אָן צו האָפן, אַז עס דער־נענטערט זיך די באַפרייאונג. אָבער גראָד אין יענע טעג איז געוואָרן די לאָגע פון סוועציאַנער געטאָ אַ געפערלעכע. איינמאָל איז געקומען דער פרעזעס פון ווילנער געטאָ, גענס און געמאָלדן, אַז מען וועט אַלע סוועציאַנער יידן אַרויספירן אַדער קיין קאָוונע אַדער קיין ווילנע.

וואָס מיט זיי האָט פאַסירט, האָבן מיר זיך שפעטער דערוווסט. דעם קאָוונער טראַנספאָרט האָט מען אומגעבראַכט אויף פאָנאָר און נאָר עטלעכע וואַגאָנען האָט מען געבראַכט אין ווילנער געטאָ.

רחל גן־טוב

דער טרויעריקער שבת־תשובה

סטאיאצישקער יידן פארלאזן דאס דארף אויף אייביק

זוי שיין און העל זיינען געווען די אלולדיקע טעג, בלוי איז געווען דער הימל. יענעם פרייטיק פון שבת תשובה. נאָך ראש השנה, זיינען די טעג געווען ליכטיקע און העלע. אינדערפרי און אין אָוונט זיינען שוין געווען קליינע פרעס־טעלעך. פרייטיק בייטאָג, די ווייבער האָבן שוין געהאָט פאָר־שטעלט דעם טשאָלנט. אנדערע זיינען נאָך געווען אינמיטן דער אַרבעט. אין אייניקע הייזער האָט זיך נאָך געהייצט דער אויוון. פלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ קול דורכן דאָרף: „3 טעג ברויט און אַרויס אויפן גאַס"! דאָס איז געווען דאָס קול פון די שיכורע פאָליציאַנטן, וועלכע זיינען געקומען אַרויסטרייבן די יידן פון דאָרף.

איך מיט מיין פרוי רחל, דער ברודער אברהם און די שוועסטער עטל, האָבן זיך נישט געלאָזט איינרעדן און מיר זיינען אָוועק צוריק, אין דער געגנט פון סטאיאצישאָק. צו אונדזער גליק האָבן מיר געטראָפן גוטע קריסטן, וועלכע האָבן מסכים געווען אונדז צו באַהאַלטן.

פון יענע קריסטן דאָרף מען דערמאָנען: מארקעל צאלקא פון סטאיאצישאָק און מאזייקא קאזימיר פון דזיקעוויניש. זיי האָבן פשוט איינגעשטעלט זייער לעבן, כדי אונדז צו רעטעווען.

דעם 7־טן יולי איז אריין אין יענעם דאָרף די רויטע אַרמיי און האָט אונדז באַפרייט.

מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אין אונדזער דאָרף און האָבן זיך דערוווסט, אַז עס זיינען איבערגעבליבן בלויז 7 יידישע נפשות פון אַ באַפעלקערונג, וועלכע האָט געציילט 350 יידן.

מיר האָבן באַשלאָסן נישט מער צו בלייבן אויף די חור־בות, מיר האָבן אָפגענומען אונדזער טאָכטערל און עולה געווען קיין ארץ ישראל.

דאָס איז אין קורצן די געשיכטע פון אַ יידישן דאָרף, וועלכער האָט עקזיסטירט אין גלות.

כבוד אַלע אונדזערע טייערסטע און בעסטע, וואָס זיינען אַזוי שוידערלעך אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע און ליטווישע רוצחים.

שטיל איז געווען ר׳ חיים. זיין גאַנצן לעבן, האָט ער זיך מיט קיינעם נישט געקריגט, און קיינעם נישט באַליידיקט. אַ דאַנק זיין פלייסיקייט צו דער אַרבעט איז זיין ווירטשאַפט שיין געוואַקסן און זיך גיך אנטוויקלט. דערפאַר האָט ער נישט געקאָנט פאַרשטיין די רשעות פון די נאַצישע רוצחים. ער האָט עקשנותדיק געזאָגט: איך האָב נישט פונדאַנעם ווּהין צו גיין!״ ער איז זיך געזעסן רואיק און וויטער ממשיך געווען דעם תהילים: „למנצח מזמור לדוד״, קלינגט מיר נאָך ביז היינט ר׳ חיימס ניגון פון תהילים און עס איז אים שווער צו פאַרגעסן.

„ווּהין ווילן זיי אונדז פירן, די גזלנים?״ — האָט געזאָגט ר׳ נחום — איך גיי אין ערגעץ נישט, דאָס איז מיין לעצט וואַרט. זיי וועלן מיך פון מיין הויז נישט אַרויסטרייבן!״

ער איז געבליבן אין שטוב, ער האָט אפילו שוין קיין כח נישט געהאַט צו גיין. צוויי טעג, ביז זונטיק איז ער איינזאַם געזעסן, אַליין, אַליין אין גאַנצן דאָרף, און באַקלאָגט סטאיאַ־ציישאק. זונטיק האָט אים די פאָליציי דערשאָסן און זיין קבר איז נאָך ביזן היינטיקן טאָג אויף די סטאיאציישקער פעלדער.

„וואָס ווילן פון אונדז די רוצחים? — האָט געטענהט דבורה — איך האָב זיך אַזויפיל אָנגעליטן די עטלעכע יאָר איידער מיר זיינען געקומען צו אַ שטיקל פרנסה״. אוי דבורה, דבורה, ווי אַזוי האָב איך דיך געזשאַלעווט, ווי אַזוי האָב איך דיך מיטגעפילט!

אַן אַלמנה איז דבורה געבליבן מיט צוויי קליינע קינ־דערלעך, אברהמעלע און משהלע, אַליין האָט זי נעבעך געדאַרפט פירן די ווירטשאַפט. אַליין מיט אירע שוואַכע כחות האָט זי געאַקערט, אַליין געזייט, אַליין געפירט די בהמות אין פעלד. נישט געווען ווער עס זאָל אַ האַנט פאַר־בייטן. זי האָט געווּוינט אויפן זאסציענ׳ק, אין אַ צעבראָכענע שטוב. די קינדער האָט זי פון לעצטן געלט געגעבן לערנען אין חדר. נאָר אַז אברהמקע איז אונטערגעוואַקסן און געוואָרן בר־מצווה, איז ער שוין געוואָרן באַלעבאָס. ער האָט שוין געמומען העלפן אין דער ווירטשאַפט. ער איז שוין מער נישט געלאָפן זיך שפילן מיט די קינדער און ער האָט געווּוסט, אַז אויף אים ליגט דער עול פון שטוב. ער האָט געאַרבעט צו־זאַמען מיט דער מאַמען טאָג און נאַכט.

ווען אַלע זיינען נאָך געשלאָפן איז שוין אברהמקע געווען אין פעלד. זיינע בהמות האָבן זיך פריער געפיטערט פון אַלע. זיינע לאָנקעס זיינען געווען אויפגעקאָפּעט פריער ווי אלע, ער האָט זיך פאַרגלייכט מיט אַלע גרויסע, און האָט זיי שטענדיק אַריבערגעשטיגן.

דבורה איז אַלט געוואָרן און אייגעבויגן פון שווערער אַרבעט. עסן אַ ביסל בעסער האָבן זיי זיך קיינמאָל נישט פאַרגינען, ווייל זיי האָבן געקליבן גראָשן צו גראָשן אויף צו בויען אַ נייע שטוב.

די פּוטער און אייער האָבן זיי פאַרקויפט אין שטאָט. עס זיינען פאַרבליי עטלעכע יאָר און אברהמקע מיט משהלען זיינען שוין געוואָרן גרויס. זיי האָבן אויסגעבויט אַ נייע שטוב נעענטער צום דאָרף, אויפן באַרג נעבן ר׳ נחומען און ר׳ חיימען. נאָר וואָס האָבן זיי אָנגעהויבן לעבן, האָבן זיי זיך שוין פאַרגונען אַ ביסל בעסער צו עסן, און אויך אַ בגד אויפצונייען.

דבורה פלעגט יעדן פרימאָרגן אויפהויבן די הענט צו גאָט און זאָגן: „אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, פאַר די נסים, וועלכע דו האָסט מיט מיר געטאָן!״

— ווּהין זאָל איך גיין איצט? ווי אַזוי זאָל איך פאַרלאָזן מיין שיינעם פאַלאַץ? ווי אַזוי זאָל איך אַלץ וואַרפן, אַלץ, וואָס איך האָב אַזוי שווער פאַרהאַרעווט! גוואַלד, גוואַלד, וואָס ווילן פון אונדז די רשעים? האָט זיך פונדערווייטנס געלאָזט הערן איר קול, האַרצרייסנדיק און וויינענדיק!

„ראַטעווט יידן, עס ברענט אַ פייער״ — האָט ליבקע געשריגן. ליבקע מיט שמואלן, מיט זייערע זעקס קינדערלעך, וויפל האָט זי זיך אָנגעליטן ביז די קינדער זיינען גרעסער געוואָרן. און בראָנקע, שטודירט שוין אין גימנאַזיע, אזוי פלעגט זיך ליבקע באַרימען. און יהודית, דאַנקן גאָט, קען גוט נייען און וועבן און קען זיין אַ גוטע ווירטין אין שטוב, און ביידע זיינען שיין ווי די וועלט.

בראָנקע, איך געדענק דיך נאָך ביז היינט, מיט דיינע שוואַרצע צעפּ און ברענענדיקע אויגן. דו פלעגסט מיר דער־ציילן די ביכער, וועלכע דו האָסט געלייענט, און איך פלעג דיך פרעגן, וואָס קען מען לערנען פון יעדן בוך!

איך האָב געהערט פונדערווייטנס געשרייען און געווויינען און הער זיי נאָך ביזן היינטיקן טאָג.

לייבע דער גרויסער מיט זיינע צען קינדערלעך האָט זיך געזעגנט מיטן בית־מדרש, איז לאַנג געשטאַנען און געקושט די מזוזה.

„אוי, ווי איך זשאַלעווע דיך, בית־מדרש, אוי ווי איך זשאַלעווע דיך סטאיאציישאק״ — האָט ער גערעדט צו זיך אַליין.

☆

מיר, ביי אונדז אין שטוב, האָבן בכלל נישט געווּוסט, וואָס דאָ טוט זיך. מיר האָבן געמיינט, אַז מען איז געקומען ריאַבירן זאַכן. און מיר האָבן געפרווּוט אַ ביסל באַהאַלטן. פלוצלונג האָט זיך אַן עפן געטאָן די טיר, און עס איז אַרייַנ־געלאָפן מיין שוועגערין עטל. אַ מאַנטל איבער די פלייצעס, אין שטיוול, אָן זאָקן.

„קינדערלעך, שרעקט זיך נישט, גאָט איז מיט אונדז, מען איז געקומען אונדז פירן אין אַ לאַגער, אין פאַליגאָן, מיר וועלן דאָרטן צושטאַרבן פון הונגער. לאָמיר אַנטלויפן, און גאָט וועט אונדז העלפן. קינדערלעך, גיכער, האָט רחמנות, די פאָליציי איז פון אונדז צען מעטער״.

פונקט זיינען מיר אַלע געווען אינדערהיים, איך, אברהם

און שיינע, אַ שאַד, האָב איך געטראַכט, אפשר דאַרט אין ווייסרוסלאַנד, פירט מען נאָך נישט אין די לאַגערן, אפשר איז דאַרט מילדער, ווי ביי אונדז דאָ אין ליטע. אַז מען פירט אונדז צום טויט האָט זיך קיינער נישט פאַרגעשטעלט. דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן דאָ אָפּגעלעבט אין סטאיאצישאָק 7 יאָר. נאָכן זיידנס טויט האָט דער טאַטע נישט געוואָלט איבערלאָזן די ווירטשאַפט אויף פרעמדע הענט, און זיי האָבן זיך איבערגעפירט פון סוועניציאַן אַהער. האָבן זיי שוין אין משך פון דער צייט געהאַט 3 קי אויסגעהאַדעוועט, שעפסן און נאָך הינער, קאַטשקעס און געגנדז.

איך האָב געזען, ווי דער טאַטע האָט זיך אָנגעשפּאַרט אַן אַלמער ספרים און געווייגט. צום ערשטן מאָל אין לעבן האָב איך געזען דעם טאַטן ווייגן.

ווי אַזוי פאַרלאָזט מען דאָס שטיבעלע? ווי אַזוי פאַרלאָזט מען סטאיאצישאָק? ווי אַזוי פאַרלאָזט מען דעם ספרים־אַלמער?

אין איין זעקל האָט ער אַרײַנגעלייגט אַ לעבל ברויט און אַ העמד און אין אַנדערן עטלעכע ספרים. די מאַמע האָט געטרייסט און געזאָגט: „מען דאַרף נישט ווײַנען אַז מען גייט אין וועג. גאָט וועט אונדז העלפן". איך האָב געזען, ווי זי האָט אַרײַנגעלייגט אין פעקל דעם חסידישן סידור, איך בין געווען שטאַרק צעטומלט און האָב נישט געוווסט ווי אַזוי וועל איך זיך טרעפן מיט ישראלן, נאָר עטל האָט מיר פאַרזיכערט, אַז שפעט ביינאַכט וועלן מיר זיך טרעפן אין וועג. ער האָט דאַרטן בשום אופן נישט געוואָלט דורכגיין אינמיטן טאָג. ער וועט אַרויסלויפן פון דער זייט דאַרף. ער ווייס אין וועלכער ריכטונג מיר גייען. מיר וועלן זיך לאָזן גיין דערווייל צו ביאלאָרוס, קאַזיאַן, פאַסטאוו, ווו עס געפינען זיך נאָך יידן. אויפן קאָפּ האָב איך נישט געפונען קיין טיכל אָנצוטאָן, האָב איך אַרויפגעכאַפּט אַ שלאַפראָק. דעם אַנדערן שוך האָב איך נישט געפונען, בין איך אַרויס אויף איין פוס אַ שוך און אויפן צווייטן אַ וואַליק. אין טעקע זיינען ביי מיר געווען אָנגעגרייט פון פריער אַלע מיינע פאַפּירן: די תעודת גמר פון העברעישן לערער־סעמינאַר אין ווילנע, דער אַטעסטאַט פון סוועניציאַנער יידישער גימנאַזיע, און אַלע ידיעות פון גימנאַזיע פון ערשטן קלאַס. איך האָב זיי שטענדיק געקליבן און זיי זיינען ביי מיר שטאַרק טייער געווען.

רבקהלען, אונדזער קליין 3 וואָכיקע עופהלע, האָט עטל אַ כאַפּ געטאָן פון וויגעלע אַ שלאָפנדיקע. אונדזער קליינע רבקהלע, וויפל האָט זי נאָך געדאַרפט דורכצומאַכן. מיר זיינען אַרויס, און די טיר איז געבליבן אָפן.

מיר זיינען געלאָפן דורך די פעלדער. פון ווייטן האָט זיך געזען, אַזוי ווי אַ רויך, דער וועג, וואָס איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. די גוואַלדן און געשרייען, געווייגען פון די קינדער, האָבן אונדז באַגלייט דעם גאַנצן וועג. מיר האָבן אַלע געווייגט אין דער שטיל.

פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט די געשרייען פון די בהמות און שעפסן. בילעריין פון הינט. אַלץ איז אין דאָזיקן מאָמענט געבליבן אויף הפקר.

דער טאַטע האָט געריידט מיט מיין ברודער אברהם.

מיר פאַרלאָזן דאָס דאָרף, מיר פאַרלאָזן סטאיאצישאָק, ווער ווייס, צי מיר וועלן זיך שוין ווען עס איז אַהער אומקערן? די געשיכטע חזרט זיך שטענדיק איבער, צייט מיר האָבן פאַרלאָזן אונדזער אייגענע לאַנד, צייט יידן וואַנדערן, אין יעדן דור זיינען דאָ נייע גזרות, אַבער גאָט העלפט אונדז שטענדיק, דאָס מאָל גייט אַ גרויסער שטורעם אויף אונדז, אויף פרעמדע ערד, האָבן מיר אַ וועלט ביי די גויים, אַזוי ווי אַ מעקענע פאַרן ווינט. עס קען זיין, אַז מיר האָבן געדאַרפט גיין מיטן עולם, ווו אַלע יידן גייען. איך ווייס נישט, צי מיר האָבן, וווהין צו לויפן, עס איז דאָך אומעטום דער דייטש. — אַזוי האָט געריידט דער טאַטע פאַריאושט.

שפּעט ביינאַכט האָבן מיר זיך געטראָפן אין וואַלד מיטן שוועסטער ר׳ חיים, מיט דער שוויגער ביילע, מיטן שוואָגער אליהו און אברהם, און מיט מיין ישראלן.

☆

ר׳ חיים האָט בשום אופן נישט געוואָלט פאַרלאָזן די שטוב. מיט גרויסע שוועריקייטן האָבן אים די קינדער אַרויסגעפירט פון שטוב. ווער עס ווייל, זאָל גיין, האָט ער געטענהט, איך גיי נישט, איך האָב נישט וווהין צו גיין!

אין וואַלד איז געווען פינצטער און קאַלט. רבקהלע האָט נישט אויפגעהערט צו ווייגען. עס איז נישט געווען אין וואָס איר איבערצוויקלען. אונדזער אברהם האָט זי געהאַלטן אויף דער האַנט און געשאָקלט און געטרייסלט, אָבער עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. וואָס ווייטער האָט זי אַלץ מער געווייגט, און אַלע האָבן געווייגט מיט איר צוזאַמען. עס איז געבליבן, אַז מען זאָל אויפלייגן אַ פייער אום שבת, כדי זיך אַ ביסל אָנצוווּאַרעמען, איך האָב איר געפרווט געבן זויגן, נאָר זי האָט בשום אופן נישט געוואָלט. זי איז געווען אינגאַנצן פאַרפרוירן און נאַס.

אַיי, אַיי, האָבן מיר דערלעבט, האָט געזאָגט ר׳ חיים, פיינע צייטן דערלעבט ר׳ פסח! מיר האָבן פאַרזינדיקט, מיר האָבן געדאַרפט אַלץ פאַרקויפן און זיך לאָזן קיין ארץ ישראל. איצט איז שוין שפּעט, פאַרפאַלן! האָט געענטפערט מיין טאַטע.

גרשון בראסלאווסקי

חורבן מאליגאן

אין יאָר 1939 האָט זיך די יידישע באָפעלקערונג פֿלוצלונג שטאַרק פֿאַרגרעסערט. עס זיינען אַנגעפֿאָרן פון דער גאַנצער געגנט אַ סך יידישע בעזשענצעס (פֿליטים) און די אָרטיקע יידן האָבן זיי וואַרעם אויפֿגענומען. זיי זיינען שוין פֿאַרבליבן אין שטעטל ביזן אויסברוך פון דייטש־סאָוויעטישן קריג אין יאָר 1941.

וועג די היטלעריסטישע באַנדעס און זייערע ליטווישע העלפֿער האָבן באַהערשט מאליגאן האָט די יוגנט באַשלאָסן תיכף צו אנטלויפן טיפער אין רוסלאַנד. צווישן זיי האָב איך זיך אויך געפונען, מיינע צווויי שוועסטער, דער שוואָגער, צווויי קוזינקעס ראָזע און סאָניע טייטלבוים, מאיר קאוואַרסקי, דוד ראָוויטש, חיה שרה סווירסקי און אייגער אַ יצחק, וועמענס פאמיליע־נאָמען איז מיר אַרויס פון זכרון.

חיענע טייטלבוים מיט איר משפחה

דאָס איז געווען דינסטיק, דעם דריטן טאָג נאָכן אויסברוך פון קריג. מיר האָבן זיך אַלע צונויפגעקליבן און באַשלאָסן צו אַנטלויפן. דאָס האָרץ האָט אונדז שוין דאָן געזאָגט, אַז ביי היטלערן וועלן מיר נישט קענען לעבן. ליידער האָט אונדז דער עלטערער דור נישט געפֿאָלגט.

וועג מיין מאָמע האָט זיך דערוווסט פון אונדזער פלאַן, האָט זי אונדז חס ושלום נישט אָפּגערעדט, אָבער זי אַליין האָט מיט אונדז נישט געוואָלט גיין.

— איר זייט יונג — האָט זי צו אונדז געזאָגט — און איר דאַרפט אַנטלויפן. פֿאַר אונדז איז נישט כדאי צו וואַנדערן. (זי איז דאָן אַלט געווען 59 יאָר).

גראָד איז דער טאָטע אין יענער וואָך נישט געווען אין שטוב. ער האָט געהאַנדלט מיט טאַראַסייסקין פון סוועניציאַן, וועלכער האָט אויפֿגעקויפט אין אַ גרויסן פֿאַרנעם הייל־גראָזן פון דער גאַנצער געגנט. דער טאָטע האָט דאָן אַוועק־געפירט צו אים סחורה און נישט באַוויזן זיך צוריקצוקערן אַהיים. אַזוי אַרום האָב איך, אַנטלויפנדיק, נישט געהאַט די זכיה זיך צו געזעגענען מיטן טאָטן. אויפן וועג האָב איך זיך נישט געקאָנט באַרואיקן. איך האָב געטענהט, אַז עס איז נישט ריכטיק, וואָס מיר האָבן איבערגעלאָזט די מאַמען איינע אַליין און זיינען אַנטלאָפן.

אָפּגייענדיק שוין אַ 4 קילאָמעטער פון שטעטל האָב איך באשלאָסן צו גיין צוריק און מיטנעמען אויך די מאַמען. די שוועסטער מיטן שוואָגער האָבן געדאַרפט אויף מיר וואַרטן אין וואַלד.

די מאַמע האָט זיך מיט מיר דערפרייט, אָבער זי האָט נישט געוואָלט גיין. זי האָט מיר נאָר געגעבן אַן אָנדענק אַ פינגערל מיטן טאָטנס מאָנאָגראַם און געבעטן, אַז אויב איך וועל זיך דערוויסן, אַז מען האָט זיי דערהרגעט, זאָל איך נישט פֿאַרגעסן זאָגן קדיש.

איך האָב זיך וויטער צעקושט מיט דער מאַמען און מיר האָבן זיך ביידע גוט דורכגעווינט און דאָן בין איך אַוועק צוריק אין וואַלד. מער האָב איך זיך שוין מיט מיינע טייער־סטע און בעסטע נישט געזען.

איך האָב זיך אין אַ שעה אַרום ווידער געטראָפן מיט מיין פֿריערדיקער גרופּע און מיר זיינען אַלע אַוועק צופוס קיין פּאָלאָצק. מיר זיינען אַהין אָנגעקומען אויסגעמאַטערטע און הונגעריקע. אויך דאָרטן זיינען מיר אָבער לאָנג נישט געבליבן. מיר האָבן געוואָנדערט אַלץ וויטער און וויטער קיין טיף־רוסלאַנד.

נאָך אַ סך פיין און יסורים, נאָך יאָרן וואָגלענישן און מאַטערנישן, זיינען מיר דאָך געבליבן לעבן. אין יאָר 1945 וועג רוסלאַנד האָט צוריק באַהערשט אונדזער געגנט, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צוריקצוקערן אין דעם אַלטן קלייניגקן געבורטס־שטעטעלע.

יצחק איז געפֿאַלן אין קריג און קיין מאליגאן האָבן זיך אויסער מיר צוריקגעקערט די שוועסטער שרהל און חיה שרה סווירסקי. מיר האָבן געפונען אַ חרוב שטעטל און איין יידיש נפש.

די גויים האָבן אונדז דערציילט אַלע פרטים ווי אַזוי מען האָט אומגעבראַכט די מאליגאנער יידן. עס וויזט זיך אַרויס, אַז דער טאָטע איז אין אַ פאָר טעג אַרום צוריקגעקומען פין סוועניציאן. ער איז גלייך אַוועק מיט דער מאַמען צו אַ קריסט און זיי האָבן זיך ביז חול המועד סוכות ביידע באַהאַלטן אויף די פעלדער צווישן די קאַרטאָפל.

וועג זיי האָבן זיך אָבער דערווּוסט, אַז מען טרייבט אַרויס

די יידן פון שטעטל, האָבן זיי באַשלאָסן צו גיין מיט אַלעמען צוזאַמען. אָט אַזוי איז זיי באַשערט געווען דורכצומאַכן צוזאַמען מיט אַלע דעם שוידערלעכן גהינום פון פאַליגאַן. זייערע ביינער געפינען זיך אויך אין גרויסן ברודער־קבר, ווו עס זיינען פאַרשאָטן געוואָרן טויזנטער יידן פון גאַנצן סוועניציאַנער קאַנט.

פסח בראַסלאַווסקי פאַרן שיסן

לויט ווי דער שכן ראקעטש האָט מיר דערציילט האָט זיין פאַטער געהאַט רחמנות אויף מיינע עלטערן און האָט זיי געגעבן אַ שטיקל ברויט. פון דעם האָבן זיך דערוווּסט די ליטווינער. זיי זיינען גלייך אַראָפגעקומען צו זיי אין שטוב און האָבן אַלץ פאַרברענט און זיין פאַטער דערשאָסן אויפן אָרט.

פון אַלע יידישע הייזער זיינען איבערגעבליבן נאָר דריי געבוידעס און דער בית מדרש. די ליטווינער האָבן אָבער שפעטער אויך די הייזער פונאַנדערגענומען און פשוט אַלע בערוועניעס אַרויסגעריסן.

איינער אַ באַקאַנטער קריסט, וועלכער האָט ביי אונדז געאַרבעט, האָט מיר דערציילט ווער עס האָט צערַאַבעוועט דאָס יידישע פאַרמעגן, ווער פון די גויים האָט אַנטייל־גענומען אין מאָרדן און ביי ווועמען מען קען נאָך געפינען יידיש האָב און גוטס.

איך האָב לאַנג נישט געטראַכט און האָב זיך געלאָזט גיין איבער די קריסטלעכע הייזער און געזוכט יידישע זאַכן. מיר איז טאַקע געלונגען צו געפינען אַ סך זאַכן, סיי אונדזערע און סיי אַנדערע יידישע פאַמיליעס. איך האָב גלייך באַשלאָסן איבערצוגעבן וועגן דעם ענין די אָנפירער פון דער נ.ק.ווו.ד. אויף מיין אָנווייזונג האָט מען גלייך אַרעסטירט עטלעכע קריסטן און זיי פאַרשיקט קיין סיביר.

אין 4 טעג אַרום האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די קריסטן האָבן באַשלאָסן מיך אָפצורוימען פון וועג. איינמאָל האָט מיר אייניער געוואָלט טאַקע געבן עפעס צו טרינקען. מיט אַמאָל האָט זיך אים פאַרוואלט מאַכן מיט מיר דווקא אַ לחיים. איך האָב גלייך פאַרשטאַנען מיט וואָס דאָס שמעקט און האָב זיך אַרויסגעדרייט פון כיבוד. איך האָב אָבער פאַרשטאַנען, אַז עס איז פאַר מיר אַ גרויסער געפאַר צו בלייבן ווייטער אין שטעטל און האָב באַשלאָסן אַוועקצופאָרן.

שפעטער האָט מיר אייניער טאַקע אָנפאַרטרויט, אַז מען וואָלט מיך זיכער דערהרגעט. עס איז וועגן דעם געווען אַז אפיציעלער באַשלוס.

פון איין ידיעה האָב איך דאָך געהאַט אַ שטיקעלע טרייסט. אַ קריסט האָט מיר איבערגעגעבן, אַז מיינע עלטערן האָבן זיך דערוווּסט, ווען איך בין געווען ביי דעם קוזין אין דיסניע. זיי האָבן פאַר זייער אומקום געווווּסט, אַז עס איז אונדז געלונגען אַריבערצוגיין די גרענעץ און אַז מיר זיינען אַלע בשלום אָנגעקומען קיין באַברויסק.

נאָכן באַקומען אַלע אינפאָרמאַציעס בין איך אַוועק־געפאָרן קיין ווילנע, פון דאָרטן קיין פוילן, דייטשלאַנד און צום סוף איז מיר געלונגען אָנצוקומען קיין ארץ ישראל.

די ליקווידאציע פון פאסטאווער געטא

פּאַסטאַוו, אויסגעגראָבענע קדושים

די ליקווידאַציע פון פּאַסטאַ־ווער געטאָ איז פּאָרגעקומען דעם 25־טן דעצעמבער 1942 י״ג טבת תש״ג. עס האָבן נאָך דעמאָלט געלעבט אין געטאָ ביי טויזנט פינף הונדערט יידן. 3 אַזייגער פּאַרטאָג, האָבן די יידן דערהערט פּאַרדעכטיקע קולות. באַלד איז געקומען אַ באַפעל פון דער פּא־ליציי, אַז אַלע זאָלן אַרויס פון געטאָ. מען האָט אויפגעוועקט די קינדער. יעדער האָט פּאָרגעפילט וואָס דאָס מיינט. מען האָט געהייסן זיך אויסשטעלן צו פיר אין אַ ריי. דאָס מאָל האָבן זיך אויסגעשטעלט אַלט און יונג, מענער און פרויען און די דייטשן האָבן אַלעמען געהייסן מאַרשירן צו דער באַן־ליניע.

ביים אַריבערגיין די באַן־ליניע איז שוין פּאַר אַלעמען קלאָר געוואָרן, אַז דאָס פירט מען צו דער שחיטה. אייניקע יידן האָבן אין דער פינצטער, געגומען לויפן. אַנדערע זיינען זיי נאָכגעלאָפן, די דייטשן האָבן געגומען שיסן אויף אַלעמען, די שוואַכערע, וואָס האָבן נישט געקענט נאָכהאַלטן דעם מאַרש, האָבן זיי גלייך דערשאָסן.

צום גרויסן גרוב, וואָס איז געווען צוגעגרייט, זיינען לעבעדיקערהייט אַנגעקומען גאָר ווייניק יידן. דעם מאַסן־קבר האָט מען אַנגעוואָרפן מיט די הרוגים, וואָס זיינען פּאַר־שפרייט געווען אַרום דעם גרוב.

דער ברודער־קבר פון אַלע פּאַסטאַווער יידן געפינט זיך אויף יענער זייט באַן־ליניע, ביים סוף באַ־עליאַנער גאָס.

מאַסן־קבר פון די אומגעברַאַכטע יידן אין פּאַסטאַוו, וואָס איז געפונט געוואָרן נאָכן אַריינמאַרש פון דער סאָוויעטישער אַרמיי.

יתגדל ויתקדש

מיר גיבן זיך אָפּ אַ חשבון, אַז דאָס אַלץ, וואָס מיר האָבן דאָ אַרויסגעברענגט, איז נאָר אַ טראָפּן אינעם ים, אָבער יעדער, וואָס וועט דאָ מישן אַ בלאַט נאָך אַ בלאַט, וועט זיך דערמישן צום אייגענעם געיאָמער.

אין יעדער שורה פון אַלעם, וואָס איז דאָ געשריבן געוואָרן, פלאַטערט אונדזער טרויער און יעדעס וואָרט האָט אין זיך די קדושה און טהרה געטובלטע אין יסורים.

דאָס קול פון יעדן איינציקן לעבנגעבליבענעם ייִד פון סוועניציאן, נייַ־סוועניציאָן, איגנאַלינע, אַלט און נייַ־דוגעלישאָק, לינגמיאָן, קאַלטיניאן, קימעלישאָק, פּאָדבראָדו, לינטופּ, סטאיאָצישאָק, מאָליגאָן, דוקשט און הייַדוצישאָק מיט אַלע אַרומיקע קליינע שטעטלעך: פאַליוש, גאַוויקען, צייקין, דזיקאָווינעש און נאָך ישובים, ווי ווידז, מיאָרי, יאדי, פּאָסטאָוו קאבילניק — איז אַ קוואַל פון טרויער.

אין יעדן קול זענען אייַנגעאָטעמט טויזנטער אויף טויזנטער נעמען פון די מענטשן. יואָס זענען אַמאָל געווען פאַרוויגט אין אַ חלום פון אַ זוניק לעבן און זענען דורך אַנטמענטשטע מערדער געוואָרן פאַרפייניקט, געמאָרדעט און פאַרברענט.

דאָס איז דאָס הייליקסטע שבהייליקסטע, איבער וועלכן מיר זאָגן אונדזער ויתגדל און אַ קול מיט אַ קול רופט זיך איבער: אמן, יהא שמיה רבה לעלם ועלמי עלמיה.

אין אונדזער קדיש איז דאָ דער ווייטיק און די טענה, אונדזער הילפלאָזע פיין און אונדזער גליענדיקער האַס, דאָס בלוט, וואָס טרינקט זיך אין גרויל פון די פינצטערסטע נעכט.

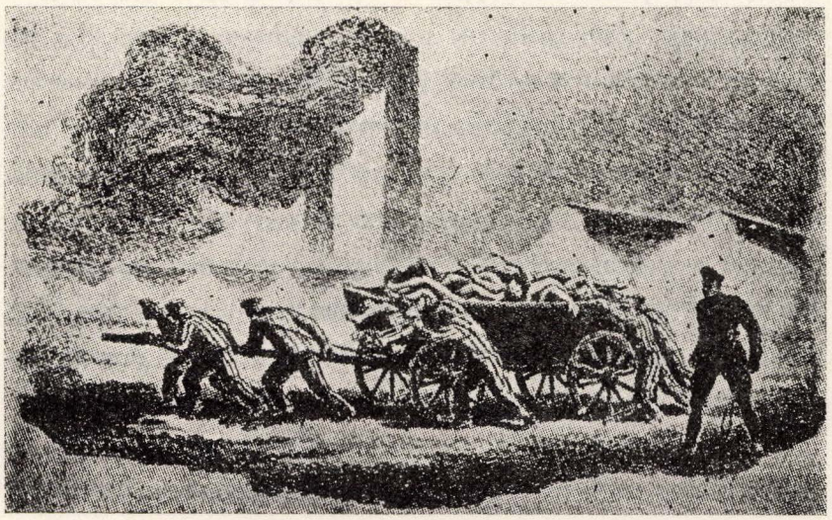
דורך דעם אומגעהויערן באַרג פון ווייטיק, וואָס פאַרשטעלט פאַר יעדען פון אונדז יענע מאקאבריש ווירקלעכקייט, דורך דעם אָפגרונט פון אומענדלעכע גרוילן און פיינען, וועלכע האָבן די דאָזיקע ווירקלעכקייט אויסגעפילט, זאָל זיך הויבן אונדזער געשריי, וואָס זאָל נישט אויפהערן צו מאָנען און פאַרוואָגלען דעם שלאָף פון די גלייכגילטיקע און זייער לעבן זאָל זיין געגליכן צו אַ געשליידערטן שטיין, וואָס איז אַ שרעק פאַר לייטן און פאַר זיי אַליין.

די וועלט, וואָס איז אין יענער צייט פון גרויזאַמסטן מאָרד געווען פאַרלוירן, פאַרדרייט און פאַרשטיינערט, האָט נישט געזען און נישט פאַרנומען דעם פאַרצווייפלטן געשריי פון די געטאָס, פון פאָליגאָן און פאנאַר — זאָל שטענדיק פילן די פאַרשעמטקייט, די שולד פאַר די אכזריותדיקע מעשים.

זאָלן געשטראָפט ווערן די מערדער, וואָס גייען נאָך אַרום אויף דער ליכטיקער וועלט. זאָל מיט זייער טריפענעם בלוט געוואָשן ווערן די גרויזאַמע זינד.

דער ווייַ־געשריי וואָס גייט אויף פון דאָזיקן יזכור־בוך, די מצבה איבער דריי־און־צוואַנציק יידישע שטעטלעך פון סוועניציאנער געגנט, וועט קיינמאָל נישט אויפהערן צו קלינגען אין אונדזערע אויערן און וועט נישט פאַרשווינדן וועלן ביז דורי־דורות.

במחנות השמדה

אין טויט־לאגערן

צוויי פון הונדערט טויזנט

...אייגער פון טויזנט, צוויי פון הונדערט טויזנט, זענען זיי די, וואס האבן זיך אפגעראטעוועט, כדי צו דערציילן אויף דורות די פיין פון אונדזערע שוועסטערס און ברידער און דערביי אויך באוויזן פאר אלעמען, פאר דורי־דורות, אז קיין פאלק קומט נישט אום. ביי די דאזיקע געציילטע, וואס האבן איבערגעלעבט די שוידערלעכע עינויים אין די היטלעריס־טישע טויט־לאגערן, איז א טאג געווען ווי אן אנדערנס דריי יאר, היינט בארעכנט זייערע הונדערטער טעג אין געטאס און אין לאגערן, זענען זיי אימשטאנד איבערצודערציילן דאס אלץ, וואס זיי האבן איבערגעלעבט אין יענע טעג? אויף זייערע פלייצעס איז אויסגעפאלן איבערצוטראגן אזעלכעס, וואס קיין ירמיהו און קיין עדות פון די פיל קרבנות פון אונ־דזער פיל־אויסגעפרווועטן און ליידנדיקן פאלק איז נישט אימשטאנד דאס אויסצווויינען, נישט אויסצוקלאגן. אלץ, וואס זיי דערציילן איז נאר אן אנדייטונג אויף דעם, וואס זיי האבן איבערגעלעבט. פאר זיי אין די אויגן האט מען פארפייניקט און אויסגעקוילעט גאנצע שטעטלעך יידן און בתו־כם — אויך זייערע טאטעס און מאמעס, געהאנגענע און דערשטיקטע אין גאז־קאמערן, אין פריש אנגעשאטענע קברים אויף פאליגאן און פאנאר. מיר הערן זיי אמאל דערציילן וועגן דעם און זענען ווי די ליפן טוען זיך זיי א בראך, ווי מען קושט א ליבן מת, און אין גארגל בלייבט זיי שטעקן, ווי א נישט־אויסגעזונגען געזאנג, וואס שטאמט פון די הייליקע ווערטער, „טאטע — מאמע"; ווי פארשטיינערטער ווי אין הארצן; ווי געווייַן וואס איז נאך שטומער פון שטום... לייענט מען די דאזיקע שורות ווו עס דער־ציילן עטיא רודניצקי און לאה האלצמאן, ווערט מען דורכגענומען מיט דעם אלעם וועגן וועלכן זיי רעדן נישט, קאנען נישט רעדן, ווילן נישט רעדן, ווייל עס זענען נישט־פארהייליקטע ווונדן, וואס הערן נישט אויף צו בלוטיקן, און פון א מענטש, וואס גייט אפ אין בלוט, פאדערט מען נישט קיין קלארע רעלאציעס. יעדעס אפגעריסענע ווארט אנטהאלט אין זיך טויזנטער נישט־דערזאגטע, ווייל קיינער איז נישט אימשטאנד אבערצודערציילן די איבערלעבונגען פון א טאג אין לאגער.

שמעון קאנץ

עטיאַ רודניצקי–טייטלמאן

פון קימעלישאָק איבער היטלעריסטישע טויט־לאגערן

גלייך ווי די דייטשע אַרמיי איז אַריין צו אונדז, דעם 21־טן יוני 1941, האָבן זיך אָנגעהויבן שיטן איבער אונדז קלעפּ. אויך די קריסטלעכע שכנים אונדזערע און פון די אַרומיקע דערפער האָבן אונדז נישט געשאנעוועט און רַאַבירט די יידישע הייזער. דאָס געטאָ איז געשאַפן געוואָרן פאַר ראש־השנה.

אין יאַר 1942 אינמיטן זומער, בערך אין חודש יולי, בין איך, מיט נאָך אַ גרופּע יונגע מענטשן, צווישן זיי אַ סך פּליטים, געראַטעוועטע פון שחיטות אין פּאָרשידענע שטעטלעך, אַרויסגעשיקט געוואָרן אין אַן אַרבעטס־לאָגער, צווישן קיעזע—אָסטראָוויעץ, ביי ווילנע. אונדזער אַרבעט איז געווען בויען אַ באַן ליניע ביי דער פירמע „טאָד". די אַרבעט איז געווען אַ שווערע. דאָך זיינען מיר געווען צופרידענער ווי צו זיצן אין געטאָ און הערן יעדן טאָג די נייעס, אַז דאָ און דאָרט האָט מען שוין אלעמען אויסגעשאָסן. די באַציאונג צו אונדז ביי דער אַרבעט איז נישט געווען קיין שלעכטע. אויסער די טעגלעכע שפּייז, וועלכן מיר פלעגן באַקומען פאַר דער אַרבעט, האָט מען אונדז פון צייט צו צייט אויך צוגעשיקט פון דער היים. לאַנג האָט אונדזער „גוטע" לאָגע נישט געדויערט. ענדע 1942 זיינען די יידן פון קימעלישקער געטאָ, צווישן וועלכע עס זיינען אויך געווען אָנגעלאָפענע פון פאָדבראָדז, ניעמענטשין פּאָדבערעזיע, מיכאלישאָק, ביס־טריץ, סווּיר און אנדערע — אויסגעקוילעט געוואָרן. די שרעקלעכע נייעס האָבן אונדז געבראַכט צוויי קליינע מיידלעך, ביילינקע עפשטיין און נאָך איינע, וועלכע האָט געהאַט אַ שוועסטער ביי אונדז.

אונדזער לאָגע איז געוואָרן ערגער. מיר האָבן מער נישט באַקומען קיין שטיצע. דער ווינטער האָט געפּאָדערט וואַרעמע קליידער און מיר האָבן נישט געהאַט וווּ צונעמען. אויך די באַציאונג צו אונדז מצד די דייטשן האָט זיך געענדערט צו ערגערן. מען האָט געבראַכט צו אונדז יידן פון באַראַנאָוויטש, צווישן זיי דאָקטוירים, אינזשינערן, לערער א. א. און מיר האָבן געזען ווי אונדזערע „גוטע" דייטשן פייניקן זיי ביי דער אַרבעט און ווי זיי פאַלן טויטע פון הונגער און יסורים.

כ'האָב זיך דערוווּסט, אַז מיין מוטער מיט מיין שוועסטער מאַשאַ זיינען מיט נסים געראַטעוועט געוואָרן פון דער שחיטה און געפינען זיך אין אָשמענער געטאָ. איך בין אַנטלאָפן צו זיי קיין אָשמענע. לאַנג האָט נישט געדויערט מיין גליק. אין חודש מערץ 1943 האָט מען אָנגעהויבן ליקווי־דירן די אַלע געטאָס פון ווילנער געגנט.

די ליקווידאַציע האָבן דורכגעפירט די ווילנער יידישע פאָליציי מיט געוסן בראש. מען האָט צעטיילט אויף צוויי גרופּן — אייגע צו שיקן קיין ווילנע און די צווייטע קיין קאָוונע. מיר זיינען געפירט געוואָרן אין ווילנער געטאָ. דער „קאָוונער" טראַנספּאָרט איז אויסגעהאַרגעט געוואָרן אין פאָאַראַרי. אַזוי זיינען מיר וויטער דורך אַ נס נצול געוואָרן, דערווייל, פון טויט.

אונדזער לאָגע אין ווילנער געטאָ איז געווען אַ שווערע, מיר האָבן זיך אַרומגעוואָלגערט, נישט האָבנדיק קיין שטעג־דיקן אָרט ווו צו שלאָפן. מיר האָבן געהונגערט און אַרום־געגאַנגען אָפּגעריסן און בארוועס. אין יענע טעג האָב איך זיך דערוווּסט, פון אַ פּאָר געראַטעוועטע, אַז דעם לאָגער, אין וועלכן איך האָב געאַרבעט ביי קיעזע, האָט מען ליק־ווידירט און אַלע יידן אויסגעקוילעט.

מיט אַמאָל איז געקומען אַ נייע גזירה. אַלע פּראָווינצער יידן, וועלכע געפינען זיך אין ווילנער געטאָ, ווערן אַרויס־געשיקט אין עסטאָניע. מען האָט אונדז אַלעמען, אינמיטן זומער 1943, פאַרשפּאָרט, אָן עסן און טרינקען. די דאָזיקע אַרבעט איז ווידער, מיט אכזריות, דורכגעפירט געוואָרן דורך דער יידישער פאָליציי. עטלעכע טעג שפּעטער האָט מען אונדז געבראַכט צו דער באַן, צוגויפּגעשפּאָרט אין גרויסע, שמוציקע לאַסט־וואָגאָנען, אַריינגעוואָרפן עטלעכע לעבלעך ברויט מיט פלעשער וואַסער און פאַרשלאָסן די וואַגאָנען.

דורך דעם קליינעם פענצטערל האָבן מיר געזען ווי מיר פאָרן דורך פּאָדבראָדז און ניי־סווענציאָן. אָפּפּאָרנדיק עטלעכע טעג האָט זיך די באַן אָפּגעשטעלט. מען האָט אויפּגעשלאָסן די טירן און מיר האָבן דערהערט אויף דער סטאַנציע אַן אומבאַקאַנטע שפּראַך. דאָס איז געווען דאָרפּאָט אין עסטאָניע.

פון דער סטאַנציע דאָרפּאָט האָט מען אונדז געטריבן צופוס אין אַ לאָגער, וועלכער האָט זיך געפונען: וואַיוואָרע.

אין לאַגער האָבן מיר געטראָפן אונדזערן אַ שכן, אַ גביר, פון קימעלישאַק — אהרון גימזאַנסקי. ער האָט אויסגעזען ווי אַ סקעלעט און געבעטן אַ שטיקל ברויט. ליידער זיינען מיר אַליין געווען הונגעריק און אים נישט געקענט העלפן. מיר האָבן זיך שפּעטער דערוווּסט, אַז מען האָט אים אַרייַנגעוואָרפן אין באַלטישן ים, ווייל ער האָט שוין נישט געקענט אַרבעטן.

פּאַרנאַכט האָט מען אונדזער גרופּע אוועקגעפירט אין אַ נייעם לאַגער, אונטערן נאָמען וויוויקאַנע. די באַראַקן זיינען געשטאַנען אין אַ טיפּן וואַלד. קיין ליכט און וואַסער איז נישט געווען. זייענדיק צעבראָכן פון אַזאַ וועג, האָבן מר זיך געלייגט שלאָפן. אויף מאָרגן האָבן מיר זיך געמוסן „אייַנאַרדענען" און זיך אַרומזען מיט וועמען מיר געפינען זיך. איך האָב געטראָפן קאַוואַלסקי פון נייַ־סוועניציאַן און נאַמקין מיט זיין ווייב פון סוועניציאַן, אַלס פּאַרשטייער האָבן מיר אויסגעקליבן אַ מיכאַלישקער ייִד, אַראַנאָוויטש, זייער אַ פיינער מענטש. די מאַכט איבערן לאַגער איז געווען ביי די עסטאַנציעס, מיט אַן עס־עס־שטורמפירער.

אונדזער אויסגעקליבענער עלטסטער, אַראַנאָוויטש, איז נישט געפעלן געווען דער מאַכט און אַנשטאָט אים האָבן זיי באַשטימט אַ צווייטן, וועלכער האָט זיין אַרבעט אויס־געפירט לויט דעם ווילן פון זיינע באַפעלער. אַלס אַ געווע־זענער אונטערוועלט־מענטש, האָט ער געווּסט ווי אַזוי צופריִדנצושטעלן זיינע עלטסטע.

די עסטאַנציעס האָבן אונדז נישט שלעכט באַהאַנדלט. מען האָט געאַרבעט אין וואַלד און אין שאַכטעס. אונדזער לעבן האָט זיך „נאָרמאַליזירט". מיר האָבן געהאַט אַ דאָקטער, דעם באָווּסטן ד"ר פריד, פון ווילנע. מיר האָבן געהאַפט: אפשר וועט אונדז דאָך געלונגען איבערצולעבן?

אין אַ געוויסן פרימאָרגן, ווען מען האָט זיך אויסגע־שטעלט צום אַפּעל, האָט מען צוגענומען אַלע קינדער ביי די עלטערן. די געשרייען און געווייגען פון די קינדער און פון די עלטערן, קלינגען מיר נאָך עד־היום אין די אויערן. די שרעקלעכע סצענע וועל איך שוין קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

אין זעלבן טאָג, אַרבעטנדיק אין וואַלד, ביים וועג, האָב איך געזען ווי מען פירט די לאַנגע גרופּע יידישע קליינע קינדער אויף זייער לעצטן וועג. אַן אָשמענער פרוי, צו־זעענדיק דאָס בילד, איז משוגע געוואָרן. איך, מיט אַ פּאָד־בראָדזער פרוי, האָבן באַקומען שמיץ פאַרן צוטראָגן זיי עטלעכע קאַרטאָפל, וואָס אַן עסטאַנישע פרוי האָט אונדז געגעבן.

פון באַגינען ביז שפּעט אין אָוונט, האָבן מיר זיך נישט געטאָרט אָפרוען אויף אַ מינוט און געטאָן אונדזער אַרבעט, — אויסער די קללות און קלעפּ פון די נוגשים, — הונגעריקע, אָפּגעריסענע, און מיט די לעצטע כוחות. נישט ווייניק זיינען געווען אַזעלכע, וואָס זיינען געבליבן ליגן דערשפּעטע, מיט פאַרגלויזטע אויגן, און עס האָבן שוין נישט געהאַלפן קיין קלעפּ פון די נוגשים. נישט איינמאָל האָבן מיר מקנא געווען יענע, וואָס זיינען שוין איבערגעקומען.

און אַזוי טאָג נאָך טאָג, אַן באַזונדערע ענדערונגען, אין כסדרדיקער בלוטיקער אימה, אונטער אומאויפהערלעכע גזירות, איינע שוידערלעכער פון דער אַנדערער. אָט קלייבט מען אויס דריי הונדערט מענער, פון די געזינטערע און

אין וואַיוואַרע־לאַגער ביי דער אַרבעט אין וואַלד

שטאַרקערע, און מען גלויבט דעם אויסרייד, אַז מען שיקט זיי אַרבעטן אויף אַן אַנדער אָרט. אָבער באַלד דערוויסט מען זיך, אַז זיי זיינען פאַרברענט געוואָרן, לעבעדיקערהייט, אינעם לאַגער קלאָגא.

און ווי שווער דאָס זאָל נישט זיין זיך פאַרצושטעלן, האָט דאָך ערגעץ, טיף אין אונדזערע הערצער, נאָך געטליעט אַ האָפענונג, אַז מען וועט ווען עס איז אויסגעלייזט ווערן.

נישט געווען קיין שום גרונט פאַר אָט דער האָפענונג. פאַרקערט, אַלץ האָט געריידט דערפאַר, אַז מען וועט פריער אָדער שפּעטער אומקומען. טאָג איין טאָג אויס פלעגן מענטשן פאַלן ביי דער אַרבעט, אויף די נאַכט־אַפּעלן, — דאָך האָט מען עפּעס געהאָפט, און אָט די אומקלאָרע האָפענונג, אין וועלכער מען האָט זיך אַליין נישט מודה געווען, האָט צוגעגעבן מוט צו קעמפן פאַרן לעבן, אויף פאַרשידענע אופנים.

עס זיינען אַוועק חדשים. אָט האַלט עס שוין ביים סוף פון 1943, און אונדז האָט זיך געמוסן אויסדוכטן, אַז אונדזערע האָפענונגען זיינען פאַרט געווען אומזיסט. עפּעס האָבן מיר געמוסן באַמערקן סימנים אין דער האַלטונג פון אונדזערע אונטערדריקער, וואָס האָבן עדות געזאָגט, אַז די מערדער זיינען אומרואיק, זיינען דערשראָקן. די נאַציס זיינען געוואָרן נאָך בייזער, נאָך אכזריותדיקער, אָבער גלייכצייטיק אַזוי ווי נישט זיכער אין זיך, אַזוי ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט.

מיר האָבן נישט געווּסט די סיבה, אָבער מיר האָבן עס אויסגעטייטשט אַלס סימן, אַז די דייטשן ליידן מפּלות. מיר זיינען געווען אָפּגעשניטן פון דער אויסערלעכער וועלט און נישט געהאַט בעצם קיין פאַרשטעלונג, וואָס עס קומט פאָר אויף די פראָנטן. אָבער אונדזער אינסטינקט האָט אונדז נישט אָפּגענאַרט. פון מזרח האָט זיך דערנענטערט די כוואַליע פון דער אַנגרייפנדיקער רויטער אַרמיי און די דייטשע „העלדן" זיינען איצט געלאָפן ווי די פאַרסמטע מייז. עס האָט זיי געפעלט וואַגאָנען אויף אַרויסצופירן די וויכטיקע מיליטעריש אָביעקטן. זיי האָבן נישט געהאַט קיין צייט אויף איבערצוטראַנספאַרטירן די אייגענע מענטשן. אָבער די שנאה פון די מערדער צו די יידן, איז געווען אַזוי גרויס, אַז אפילו אין די שוועריסטע מאָמענטן, האָבן זיי פון אונטער דער ערד אויסגעזוכט וואַגאָנען, אַרויסצופירן די יידישע שקלאָפן, אויף וועלכע פייניקונגען, קיין דייטשלאַנד,

און דאָרט וווּ עס האָט זיך נישט געלאָזט עוואַקואירן, האָט מען די יידן אויסגעמאָרדעט אויפן אָרט, ווי, למשל, די יידן אין קלאָגער לאַגער, וווּ מען האָט די יידשע קאַצעטלער צעשאָסן אויף אַ פּריער צוגעגרייטן שייטערהויפן. פאַר די רויט־אָרמייער, וואָס זיינען אין עטלעכע טעג אָרום געקומען אויפן אָרט, האָט זיך אַנטפלעקט אַ שוידערליך בילד פון האַלב־פאַרברענטע קערפערס, פון טויזנטער מענטשן, וואָס זענען נאָך געלעגן אויף די קלעצער, וועלכע זיינען בלויז געווען אָרומגעברענט. אונדזער לאַגער האָט געהאָט מער מזל, אונדז האָט מען עוואַקואירט.

דער באַפעל איז געקומען פלוצים, אומגעריכט. אין דרויסן האָט געבושעוועט אַ שניי־זאָוועראוכע. אַ טיפער שניי האָט פאַרדעקט די וועגן, און מיר, יעדער מיט זיין קאָלדרע און קליין פּעקל אויף די פּלייצעס, האָבן מארשירט, געטאָפּ־טשעט אין טיפן שניי אַ גאַנצע נאַכט, און אויף צו מאָרגנס אַ גאַנצן טאָג, אָן אָפּרו, אונטער קללות און קלעפ.

דעם אָטעם אָפּכאַפן האָבן מיר געקענט, נאָר אין די מאָמענטן, ווען מיר האָבן געדאַרפט פריי מאַכן דעם וועג פאַרן אָפּטרעטנדיקן דייטשן מיליטער. דעמאָלט האָט מען אונדז אַראָפּגעשטופט צו די ראַנדן פונעם וועג און מיר פלעגן זיך דאַן אַוועקלייגן אין טיפן שניי, פאַלנדיק, ווי אונטער־געזעגטע בוימער.

אָבער די וואַך האָט אונדז מיט זייערע קאָלבעס גלייך אָנגעהויבן שלאָגן און טרייבן ווייטער. אָזוי האָבן מיר זיך קוים דערשלעפט אויף דער צווייטער נאַכט צום נייעם לאַגער, ערעדאַ.

אין לאַגער זיינען געשטאַנען האַלב־רונדע בודעס פון אָזבעסט. אָריינצוגיין אין די בודעס האָט מען זיך געדאַרפט גוט אייַנבויגן. זייענדיק שטאַרק מיד, האָט יעדער געזוכט אין דער פינצטער עפעס אַ ברעטל אויף וואָס זיך צו לייגן. איך האָב אָנגעצונדן אַ שוועבעלע און עס איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. דער באַראַק איז געווען פול מיט מתים. זיי זיינען געלעגן אויסגעלייגט ווי ברעטער. איך בין גלייך אַרויסגעלאָפן.

אין דעם לאַגער איז געווען אַ ספּעציעלע גרופּע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך באַשעפטיקט מיטן פאַרברענען די מתים. דער ריח פון די פאַרברענטע איז אונדז געקראָכן אין די לונגען. די סאַניטאַרע באַדינגונגען זיינען געווען שרעק־לעכע. מיר האָבן נישט געהאַט קיין וואַסער און מיטן ביסל שמוציקע טיי, וואָס מיר פלעגן באַקומען, האָבן מיר נישט געווואָסט וואָס פריער צו טאָן, — טרינקען, צי באַנעצן דאָס פּנים מיט די הענט. ברויט האָבן מיר באַקומען 150 גראָם. די ענגשאַפט איז געווען גרויס. די קעלט האָט געפּייניקט, אַז די האָר פון קאָפּ פלעגן צופּרירן צו דער וואַנט. מיר זיינען געוואָרן פאַרלייזיקט און פול מיט געשווירן אויפן גאַנצן קערפער.

שטאַרק האָבן מיר געליטן פון לאַגער־פּירער, שנאַבעל, מיט זיינע יידישע צוהעלפער. באַזונדערס האָט אונדז געמאַ־טערט דער וויללנער יידּ, חייט. ער האָט אָפּט מאָל איבער־געשטיגן, מיט זיינע מעשים, דעם דייטשן לאַגער־קאָמענדאַנט. די מענטשן זיינען געפאַלן ווי פליגן. די ענגשאַפט פון לאַגער, האָט דער דייטשער דאָקטאָר באַטמאַן געלייזט אויף זיין אופן, — מען האָט אַרויסגעפירט אַ גרויסן טראַנספּאָרט מענטשן אין פעלד און זיי זיינען פאַרפרוירן געוואָרן. שפּעטער האָט מען זיי צוריק געבראַנגט צו אונדז צום פאַרברענען.

אין פריילינג, ווען די זון האָט געגומען אַביסל וואַרעמען, איז אויסגעבראָכן אַ טיפוס־עפּידעמיע. מענטשן זיינען געשטאַרבן מאַסנווייז. די לעבעדיקע האָבן מקנא געווען די טויטע. די ס.ס. לייט, וועלנדיק זיך פריילעך מאַכן, פלעגן אויסקלייבן עטלעכע מענטשן און זיי פיניקן ביז צום טויט. ערשט ווען זיי האָבן זיי פאַרפייניקט, האָבן זיי זיך באַרואיקט.

צום גליק האָט מען מיך מיט מיין שוועסטער און מוטער, צוזאַמען מיט אַ גרופּע פון 90 פערזאָן, אַרויסגעשיקט אין אַ צווייטן לאַגער, קיוויאָלי. דער נייער לאַגער איז, אין פאַר־גלייך מיט ערעדאַ, געווען פאַר אונדז אַ גן־עדן. די באַראַקן זיינען געווען הילצערנע, מיט וואַסער און ליכט. מען האָט אונדז גלייך אָפּגעשוירן די האָר. די האָר האָבן זיי פאַרפאַקט און אָפּגעשיקט קיין דייטשלאַנד.

מען פלעגט אונדז אָפּט פירן אין באָד, דאָס עסן איז געווען בעסער. און מיר האָבן אויפגעלעבט. די אַרבעט איז געווען שווער, אָבער דער יידישער לאַגער פירער איז געווען אַ ווילנער יידּ, סעגאל, זייער אַ גוטער מענטש. דאָרט האָבן מיר זיך געטראָפן מיט אַ באַקאַנטן, אברהם קוריצקי. אויך דאָ זיינען פאַרגעקומען גזירות: סעלעקציעס און פאַרשידענע פייניקונגען.

נאָכן אָפּזיין אַ פאָר חדשים, האָט מען אונדז ווידער אַריבערגעפירט אין אַ נייעם לאַגער סאַנדאָ. דאָס איז געווען אַ קליינער לאַגער מיט עטלעכע הונדערט יידן. דער לאַגער־עלטסטער איז געווען אַ נייַ־סוועניציאַנער יונה כץ. ער האָט נישט שלעכט באַהאַנדלט די מענטשן.

זומער 1944.

מיר הערן אָפּטע באָמבאַרדירונגען. אונדזער פרייד איז גרויס. אָבער אויך דאָ זיינען פאַרגעקומען סעלעקציעס. ביי אַזאַ סעלעקציע האָט זיך אונדז אייַנגעגעבן צו באַהאַלטן די מוטער אין אַ קלאָזעט, און זי איז געבליבן לעבן.

נאָכן אָפּזיין אַ קורצע צייט אין לאַגער סאַנדאָ, איז ווידער געקומען אַ גזירה צו עוואַקואירן דעם לאַגער. אין אַ הייסן זומער־טאָג, האָט מען אונדז אַריינגעפּאַקט אין שמוציקע לאַסט־וואַגאָנען און זיי פאַרשלאָסן. ווען צוויי יונגע יינגלעך האָבן געפרווט אַנטלויפן, האָט מען זיי געכאַפט און אויפן אָרט דערשאָסן.

ווי לאַנג מיר זיינען געפאָרן, וויייס איך נישט. נאָר נאָך עטלעכע טעג פאָרן, האָט זיך פלוצלונג די באַן אָפּגעשטעלט. די וואַגאָנען האָט מען געעפנט און מיר האָבן דערזען דעם ים. אַ רוצחישער דייטש, מיט אַ שרעקלעכן פרצוף, האָט אַ געשריי געטאָן: „אַלעס ראַאוס!" מיר זיינען געוועזן זיכער, אַז מען טרייבט אונדז, דערטרינקען אין ים.

מען האָט אונדז געטריבן צום פּאָרט און אונדז אַרויפ־געזעצט אויף אַ גרויסער שיף. מיר האָבן געפונען אויף דער שיף אויפשריפטן אין פאַרשידענע שפּראַכן: רוסיש, פויליש, יידיש, פראַנצויזיש א.א. אַלע אויפשריפטן האָבן געשריגן אַז מען פירט אונדז אויף אַ זיכערן טויט.

אין עטלעכע שעה אַרום האָט מען געגומען ברענגען נאָך טראַנספּאָרטן צו דער שיף. מען האָט אָנגעפּאַקט די מענטשן אויף דער שיף, ווי הערינג. עס איז אוממעגלעך צו באַשרייבן, וואָס עס האָט זיך דאָרט אָפּגעטאָן.

נאָכן שלעפן זיך מיט דער שיף אַ 4—5 טעג, זיינען מיר אָנגעקומען צו אַ פֿאַרט, פון וואָנען מען האָט אונדז געפירט צום לאָגער שטוטהאָף.

דער אַרייַנגאַנג אין לאָגער איז געווען פֿאַרפלאָנצט בלומען. אינעווייניק איז אָבער געווען אַ גהינום אויף דער ערד. אייַדער מען האָט אונדז אַרייַנגעבראַכט אין לאָגער, האָט מען אונדז אַרייַנגעפירט אין אַ באַדאַנשטאַלט. צונעמענדיק אונדזערע זאָכן, האָט מען אונדז געגעבן די לאָגערקליידער פון שטוטהאָף. אזוי ווי מיר זיינען געווען הויט און בייַנער, אַן האָר אויפן קאָפּ, האָבן מיר זיך אייַנע די אָנדערע נישט דערקענט. מיר האָבן געווייַנט און געלאָכט.

אָזוי האָט מען אונדז אַרייַנגעפירט אין לאָגער.

דער ריזיקער שטח פון לאָגער, איז געווען באַלויכטן מיט עלעקטרישע לאָמפּן. בייַנאַכט איז געווען ליכטיק ווי אינמיטן טאָג. די באַדינגונגען זיינען געווען שרעקלעכע. פאַרטאָג האָט מען געוועקט צום אָפּעל און מיר פלעגן מוזן שטיין שעהן־לאַנג. דאָס עסן איז געווען אין דערפרי א ביסל ביטערע קאַוואַ אָן ברויט. מיטאָג — אַ שיסעלע זופּ פֿאַר צוויי מענטשן, אין אָוונט אַ קליין שטיקעלע ברויט. צו דער אַרבעט איז מען נישט געשיקט געוואָרן, נאָר גאַנצע טעג האָט מען אונדז געטריבן, ווי די הינט, אין דרויסן, און געשלאָגן. די מנהיגים אונדזערע זיינען געווען פרויען — דייטשע ס.ס.־פרויען. זיי האָבן אונדז געפייניקט מיט דער הילף פון יידישע און רוסישע פרויען. די יידישע פרויען־קאַפאָס, האָבן זיך נישט געקענט פאַרשעמען, מיט זייער באַהאַנדלונג קעגן אונדז, אַנטקעגן די איבעריקע.

אויסער די אַלע פייניקונגען, איז געווען אין שטוטהאָף אַ קרעמאַטאָריע, אין וועלכער עס זיינען אומגעבראַכט געוואָרן צענדליקער טויזנטער מענטשן פון פאַרשידענע לענדער.

עס איז געווען אַ ספּעציעלער פלאַץ, וווּ עס זיינען געווען אָנגעלייגט הויכע בערג מיט ברילן, שיך, קינדערשע שיכלעך און אַנדערע בגדים. אין שטוטהאָף בין איך געווען אַ קורצע צייט. ליידער האָט מען מיך מיט מיין שוועסטער אָפּגעטיילט פון אונדזער מוטער. ווי מיר האָבן זיך נאָך דער באַפרייאונג דערוווּסט, איז זי געשטאָרבן פון הונגער.

אין האַרבסט, 1944, האָט מען אונדז, א גרופּע פון 300 פרויען, אַרויסגעפירט פון שטוטהאָף אין אַן אַרבעטס־לאָגער ביי דאַנציק — רוסאַשין. אין דאָזיקן לאָגער, האָבן מיר באַקומען בעסערע באַדינגונגען. יעדערער האָט געהאַט אַ פּלאַץ צום שלאָפן און אַ דעקע. יעדן טאָג האָט מען באַקומען 250 גראָם ברויט, מיט אַ פּאָרציע זופּ.

מיר פלעגן אויפשטיין, יעדן טאָג, 4 אַזייגער אין פֿאָרן צו דער אַרבעט, — אַ גאַנצן טאָג אַרבעטן שווער און אויס־שטיין רדיפות פון די ס.ס.־פרויען.

ווינטער, אָנהויב 1945, איז געקומען אַ באַפֿעל, אַז מיר פֿאַרלאָזן דעם לאָגער.

אין אַ קאָלטן פרימאָרגן, — ס׳איז געפֿאָלן אַ געדיכטער שניי האָבן מיר גערירט אין וועג, אָנגעטאָן אין שמאַטעס, מיט הילצערנע שיך. געגאַנגען זיינען מיר עטלעכע טעג, הונגעריקע פֿאַרפֿרוירענע. פון צייט צו צייט האָט מען געגעבן שטיקלעך ברויט — אַמאָל עטלעכע קאַרטאָפֿל. ביינאַכט איז מען געשלאָפן אין קאָלטע שייערס, מיט נאַסע פֿאַרפֿרוירענע פּיס.

אונדזער גרופּע איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן קלענער. די וועגן זיינען געווען פֿאַרזייט מיט טויטע, יידישע קערפּערס פון פרויען און מענער.

נאָך אַ שלעפּעניש פון טעג און נעכט, זיינען מיר אָנגעקומען אין סטרעלענטין, מיר האָבן זיך אויסגעלייגט אויף דער ערד שלאָפן. דאָ זיינען מיר געבליבן עטלעכע וואָכן. עסן האָט מען אונדז כמעט נישט געגעבן, און מיר האָבן שוין נישט געהאַט קיין כח צו שלעפן די פּיס. פֿאַרלייזקטע זיינען מיר געלעגן און געוואַרט אויפן טויט.

די מפלה פון די דייטשן האָט זיך דערנענטערט, אָבער צי וועל מיר זי דערלעבן?

עס איז געקומען אַ באַפֿעל, אַז מען מוז פֿאַרלאָזן דעם לאָגער. מען האָט אונדז געגעבן גרויסע פֿאַרציעס ברויט, און מיר זיינען אַרויס ביינאַכט אין וועג. עס האָט גענומען פֿאַלן אַ נאַסער שנייי. דער שניי האָט זיך געקלעפט צו די הילצערנע שיך. איך האָב שוין נישט געקענט ווייטער גיין. די עסעסאָווקע האָט געשלאָגן און געשריען: „גיכער גייט, די רוסן דערנענטערן זיך". איך האָב אויסגעטאָן די הילצערנע שיך, געראָטן אויך אַנדערע זיי זאָלן אַזוי טאָן, און באַרוועסע זיינען מיר אַזוי געגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט. ערשט פֿאַרטאָג האָט מען אונדז אַרייַנגעטריבן אין אַ שייער און פֿאַרשפֿאַרט.

דאָרטן האָבן מיר געפונען נאָך מענטשן, וועלכע זיינען געלעגן אין אייַגענעם מיסט. צווישן זיי אַ סך טויטע. אינדערפרי זיינען געקומען רוסישע געפֿאַנגענע, אַרויסנעמען די טויטע.

עטלעכע געזונטערע פרויען זיינען צוגעגאַנגען צום טויער און געפרוווט עפענען. קיינער האָט זיי נישט געשטערט. אויך איך מיט מיין שוועסטער זיינען אַרויס. מיט אַמאָל איז געווארן אַ געשריי: „רוסיש מיליטער גייט!"

דאָס געוויין איז געוועון אויסגעמישט מיט פרייד־געשרייען: מיר זיינען פריי!

דעם 10־טן מערץ 1945, זיינען מיר, אייַנצלנע, קראַנקע, צעבראָכענע שאַרבנס, אַרויס אויף דער פריי, איבערלאָזנדיק די גרעסטע צאָל אין טויטן־שייער, אין דער געגנט פון לאָענבורג.

מיין מאַמען, רחל סווירסקי־כאנוכאָוויטש

לאה סווירסקי־האַלצמאַן

אַ געבוירענע אין סווענציאַן. איז פון סווענציאַנער גימנאַזיע גראַדויִרט אין 1914. אין יאָר 1915 איז זי מיט אירע עלטערן אַוועקגעפאָרן קיין רוסלאַנד. אין יאָר 1918 איז זי אומגעקומען אין דער רעוואָלוציע אין פעטראָגראַד.

אין עמק הבכא פון היטלעריסטישע לאגערן

רחל סווירסקי—כאנוכאָוויטש

אין יאָר 1944 האָבן מיר, די מאַמע, איך און מיין 11 יעריק שוועסטערל חנה׳לע זיך געפונען אין אַ „געפאַנגענלאַגער" ביי קאָווענע. די מאַמע האָט געאַרבעט ביי איר פאַך, אַלס צאָן־דאָקטאָרין און איך בין געווען איר געהילפן, אַזוי אַז מיר האָבן זיך שטענדיק געפונען אינעם לאַגער און נישט אַרויס אַר־בעטן אין דרויסן, ווי אַלע אי־בעריקע יידן.

איין טאָג, דעם 27־טן מערץ 1944, האָב איך זיך געפונען אין דעם וועשעריי־באַראַק, וועל־כער איז געווען דערווייטערט אַ פאָר צענטנדליק מעטער פון דער צענטראַלער 3־שטאָקיקער לאַגער־געביידע. פלוצלונג האָב איך באַמערקט דורכן פענ־צטער אַן אומגעווייגלעכע באַוועגונג און געלויפעריי פון די דייטשע און ליטווישע וואַך־לייט.

אין אַזעלכע פאַלן איז שטענדיק די ערשטע מחשבה געווען, אַז מען דאַרף זיין צוזאַמען. אויך אָפּט האָב איך זיך דערפאַר געלאָזט לויפן צו דער מאַמען און שוועסטערל, אַבער איך בין געבליבן שטיין פאַרן אַרויסגאַנג ביי אַ פאַרשלאָסענער טיר. פון דער דרויסנדיקער זייט האָט זיך אַרומגעדרייט אַ באַוואָפנטע וואַך.

איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און דערזען ווי עס עפנט זיך דאָס טויער פון הויף, דורך וועלכן עס פאָרן אַריין עטלעכע פאַרמאַכטע שוואַרצע לאַסט־אויטאָס. איך בין אָפּגעטראָטן פונעם פענצטער און געזען ווי באַוואָפנטע זעלנער פירן אַרויס פונעם לאַגער גרופּעס מענטשן און שלייַדערן זיי אַריין אין די אויטאָס אַזוי ווי זעקלעך מעל.

דערווייל האָבן עטלעכע צעווילדעוועטע מערדער אויפגע־פראָלט די טירן פון דער וועשעריי און זיך געוואָרפן אויף די שטויסן שמוציקע וועש, דורכגעשטאָכן זיי פיל מאָל מיט די שפיזן — אפשר באַהאַלטן זיך דאָרט קינדער. נישט געפינענדיק זיינען זיי מיט מיאוסע קללות צוריק אַרויס און פארשלאָסן הינטער זיך די טיר.

ווידער בין איך געוואָרן צוגעשמידט צום פענצטער. די אויטאָס זיינען שוין אָפּגעפאָרן, בלויז אײַנער איז נאָך געשטאַנען אַ צעפענטער און באַלד האָב איך דערזען ווי מ׳פירט אונדזער חנה׳לען מיט נאָך עטלעכע קינדער און אַ פרוי. חנה׳לע איז געווען אַנגעטאָן אין איר ברוין פעלצל און בלאָ געשטריקט היטעלע.

דער לעצטער אויטאָ איז גיך אַרויסגעפאָרן און אין לאַגער איז דאָס לעבן ווידער געוואָרן „נארמאַל". די טיר פון דער וועשעריי האָט זיך געעפנט און איך בין, ווי געטראָפן פון אַ פוריע, געלאָפן איבערן הויף, אַרויפגעפאַלן אויף דער מאַמען. זי האָט מיך אַרומגענומען, געקושט און געווייגט, דערציילט, אַז זי האָט דאָס קינד געהאַט באַהאַלטן אונטער אַ בעט, אַנגעזאָגט איר, אַז זי זאָל זיך נישט רירן ביז די סכנה וועט פאַרביי. אַבער די רוצחים זיינען געקומען מיט הינט און אַרויסגעשלעפט דאָס דערשראָקענע קינד פונעם באַהעלטענישׂ. די מאַמע האָט געמוען חנה׳לען פאָר אַ הענטעלע און געאַנגען מיט איר צוזאַמען, זיי האָבן אַבער נישט דערלויבט, „דו קאַנסט נאָך אַרבעטן, ביסט קרעפטיק". אַ גרויסער הונט איז אַרויפגעשפרונגען אויף דער מאַמען און זי אומגעווארפן אויף דער ערד. וועז זי האָט מיט אַ מינוט שפעטער זיך אויפגעהויבן, איז שוין אין צימער קיין זכר נישט געווען פון חנה׳לען.

*

אין יוני 1944 וועז די פראָנט־ליניע האָט זיך דערנענ־טערט צו ליטע און די דייטשן האָבן זיך צוריקגעצויגן, האָבן מיר ווידער דערוואָרט דעם טויט. אַבער ניין, זיי האָבן אונדז מיטגענומען מיט זיך. נאָך עטלעכע טעג און נעכט פאָרן אין פאַרמאַכטע וואַגאָנען, נישטוויסנדיק ווּהין און נאָך וואָס, זיינען מיר אָנגעקומען אין שטוטהאָף, דעם באַווּסטן קאָנצענטראַציע־לאַגער ביי דאַנציג. ארויס פון די וואַגאָנען האָבן זיי אונדז געטריבן אויף אַ גרויסן פלאַץ, וווּ מיר זיינען אַ גאַנצן טאָג געזעסן אונטער דער ברענענדיקער זון, יעדער מיט זיין פעקל אין האָנט און דערוואַרט דעם וויטערדיקן גורל.

די מאַמע איז נישט אָפּגעטראָטן פון מיר און געזאָגט: „מער איז קיינער נישט געבליבן פון אונדזער גאַנצער משפּחה, נאָר מיר ביידע. מיר טאָרן אויף קיין מינוט נישט אָפרייסן זיך אײַנע פון דער אַנדערער".

פלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ באַפעל: „אויסטון זיך

פולשטענדיק נאַקעט, איבערלאָזן אַלץ און גרופנווייז אַריינ־
גיין אין באָד".

צו אונדז איז שוין געהאַט דערגאַנגען וואָס אַזעלכעס עס הייסט ביי די דייטשן „אַ באָד", מיר האָבן שוין געהערט וועגן די גאַז־קאַמערן אין אוישוויץ און טרעמבלינקע. אָבער עס האָט נישט געקענט זיין קיין רייד וועגן אַ ווידערשטאַנד. מיר האָלטן זיך צוזאַמען און גייען אַריין, וועמ עס איז אַנגעקומען אונדזער ריי, אין דעם שמאָלן און לאַנגן צימער, וועלכער איז געווען אָנגעשטאָפט מיט נאַקעטע קערפערס. אין סופיט זיינען אייגעריכטעט טושן, און אין די וועגט קראָגען אויפצומאַכן דאָס וואָסער, אָבער מיר ווייסן דאָך, אַז די דאָזיקע „טושן" זיינען בלויז פאַרמאַסקירטע רערן אַרייַנצופירן דעם גאַז, וועלכער וועט אונדז באָלד טויטן. די פאַניק איז גרויס. די מאַמע דריקט מיך צו צו זיך שטאַרק, און מיר בליבן אַזוי שטיין, געזעגענען זיך אָן וועדטער, און וואַרטן. דאָ און דאָרט הערן מיר אויסגעשרייען פון פרויען: איך וועל דערשטיקט! איך פיל שוין דעם ריח פונם גאַז!" און פלוצלונג הערט זיך אין די קראַנען אַ געוויש, דאָס האָרץ בלייבט שטיין אַ סעקונדע און עס גיט זיך אַ גאָס אויף אונדז אַ שטראָם וואַרעם וואָסער...

ווידעראַמאָל דריקט מיך די מאַמע צו זיך: „מיין קינד, מיר לעבן!..."

✶

נאָך אַ פאָר וואָכן זיצן אין שטוטהאָף גייען מיר דורך אַ סעלעקציע. מען גיט אונדז אַ פאָר שמאָטעס צו פאַרדעקן די נאַקעטע קערפערס און מען שיקט אונדז אין אַן אַרבעטס־
לאַגער צו גראָבן שוץ־גראָבנס פאַרן מיליטער. דער לאַגער איז געווען אויף דער טעריטאָריע פון פוילן, אין דער סביבה פון פויזן. מיר האָבן געווויינט אין געצעלטן, און כל זמן עס איז געווען וואַרעם איז עס געווען נאָך צו דערליידן. אָבער ווען עס איז אַריבער דער הערבסט און ס'איז אָנגעקומען דער ווינטער זיינען די ליידן געווען אומדערטרעגלעך: 10 שעה אַ טאָג קאַטאָרגע־אַרבעט, הונגער, און דער עיקר — דער פראָסט, וועלכער איז גיך דערגאַנגען צו די האַלב נאַקעטע קערפערס און כמעט באָרווסט פיס. מיין מאַמע האָט דאָס אַלץ אויסגעהאַלטן. געשטאַנען אַ גאַנצן טאָג און געגראָבן מיט דער לאָפעטע, באַמיינדיק זיך אויסצופילן די „גראָבע", וויייל אויב נישט וועט דאָך איר רוקן צעשניטן ווערן מיט בלוטיקע קלעפ, ווי עס האָט נישט איינמאָל פאַסירט; געלעבט אַ גאַנצן טאָג מיטן טעלער זופ און שטיקל ברויט, און געשלאָפן אויף דער פאַרפרוירענער ערד, פון וועלכער מען פלעגט אינדערפרי דראָפן אָפרייסן מיט כוח די צוגעפרוירענע האָר.

דאָס אַלץ האָט זי אויסגעהאַלטן און איבערגעלעבט. דאָס געהערט שוין היינט צו דער פאַרגאַנגענהייט, פונקט ווי די אַלטע היים אין ווייטן סוועניציאן. אָבער ווי טיף סוועניציאן איז געווען אייגעקריצט און אייגעבאַקן אין איר האַרץ קען מען פארשטיין פון דעם: אין די לעצטע טעג אירע, אין תל־אביב. וועז זי האָט שוין פאַרלוירן דעם באַ־ווּסטזיין, האָב איך איר געפרעגט: „מאַמע וואָס מאַכסטו?" האָט זי געענטפערט: „גוט, מיין קינד, די סוועניציאַנער יידן זאָרגן פאַר מיר, גייען אַרום מיר, גיבן אַכטונג, ס'זאָל מיר זיין גוט".

מיר
הויבן אן דעם טאג פון פיין

קוים די לבנה בלייכער וועט
און פרישער שניי באַדעקט די ערד
אז ס'יאָגט א וויבט אויפן פאַרטאָג,
די ערשטע גרייסן מיר דעם טאָג.

אויף אַלע וועגן, וווּ איר ווילט,
ס'איז אומעטום דאָס זעלבע בילד.
עס יאָגט, עס טראָגט, דער פראָסט עס ברענט,
און מיר, מיט שפּאַדן אין די הענט.

מיר גייען גלייך צו פינף אין ריי,
מיר טרעטן אין דעם ווייכן שניי,
מיט ליידן פינצטערע אין בליק
און הערצער אויסגעבענקט נאָך גליק.

מען הערט אין ערגעץ נאָר קיין קלאָנג,
נאָר פון דער קירך דעם געזאָנג,
נישטאָ אין ערגעץ נאָך קיין שיין,
מיר הייבן אָן דעם טאָג פון פיין.

אַרום איז טונקל, מאַט און בלאַס,
די פיס פאַרפרוירן, באַרוועס, נאַס.

דער קערפער — סאַמע הויט און ביין,
דאָס האַרץ פאַרגליווערט ווי אַ שטיין.

שטייט דיין פאַרפאַלגער איבער דיר,
ביי יעדן קער, ביי יעדן ריר
שלאָגט אומברחמנותדיק און בלינד.
דו פרעגסט: פאַרוואָס, פאַר וועלכע זינד?

מיין קערפער איז געווויינט דערצו,
ער האָט פאַרגעסן לאַנג פון רו,
ניטאָ פאַר אים קיין שטראָל פון שיין
וווייזט אויס, אַזוי מוז ער שוין זיין.

דער זייגער וועט שוין באַלד זיין דריי,
דער טאָג פאַמעלעך גייט פאַרביי,
דער איינער גייט זיך שוין אַוועק,
נאָר ס'קומען פיל אַזעלכע טעג.

פון צרות, פיין, געוויין און נויט,
גאַנץ אָפט עס פעלט אַ שטיקל ברויט,
געהיימניספול די צוקונפט שיינט —
מיר מוזן לעבן מיטן היינט

גבורה

...די יידישע גבורים פון סוועניציאנער געגנט דערציילן וועגן דעם טאג־טעגלעכן קאמף, וועלכן זיי האבן געפירט אין די רייען פון די פארשידענע פארטיזאנער־אייניהייטן, אין דער רעגולערער ליטווישער דיוויזיע. אין אן אייגפאכער שפראך, מיט פשוטע ווערטער גיבן די דאזיקע העלדן איבער די פאסירונגען, די פאקטן פון גרויסער גבורה, פיזישע און גייסטיקע. אויב פיזישע גבורה האט זיך געקענט ענדיקן מיט מפלה, איז דער פינאל פון גייסטיקער גבורה שטענדיק נצחון. די דאזיקע העלדישע קעמפער האבן ממשיך געווען די גבורה־טראדיציעס פון אונדזער פאלק. פיזישער ווידערשטאנד איז שטענדיק געווען אין אונדזער לעבן, וואס איז תמיד געווען ארומגערינגלט מיט א ים פון שנאה, רשעות און רציחה; ווען מען האט דעם יידישן ארענדאר געצוונגען צו טאנצן מה־יפית, האט ער, נישט געקוקט אויף אלע דערנידעריקונגען, נישט פארלוירן זיין אינערלעכע ווירדע, האט טיף אין הארצן מבטל געווען דעם צעהוליעטן, מעכטיקן אבער גייסטיק־ארעמען פריץ. ווונדער־לעכע גבורה האבן פארמאגט די קאראבעלניקעס, וואס זענען באוואלפן געווארן מיט שטייגער דורך די קריסטלעכע פאסטעכער און דאך נישט איבערגעריסן דאס דאוונען; די ישובניקעס און קרעטשמער, וואס האבן אפגעהיטן שבת, מקיים געווען מצוות אונטערן שפאטישן געלעכטער פון זייערע שכנים. אבער אפילו אין יענער לאגע האבן די צעיושעטע שכנים געווסט, אז דער ייד וועט נישט אונטערשטעלן די צווייטע באק. זיי האבן נישט איינמאל געפילט די קלעפ פון די יידישע בחורים וועו די כוליגאנעס זענען אין מאסן־צעווילדעוועטקייט אנגעפאלן אויף שוצלאזע יידן. אזעלכע זענען געווען די יידישע יוגנטלעכע אין סוועניציא־נער געגנט אין אלע צייטן. דער נישט־רעליגיעזער בחור האט זיך קעגן־געשטעלט דער מיליטעריסער מאכט ביים קאנפיסקירן דעם לעצטן בית־המדרש אין נייי־סוועניציאן, פונקט ווי ער האט געוואגט רופן עפנטלעך צו באיקאטירן א דייטשע שול פאר צווינגען יידישע קינדער לערנען אום שבת. אין דאזיקן גייסט זענען דערצויגן געווארן די יידישע בחורים, וואס האבן אין יענע גרויזאמסטע טעג געאטעמט די לופט פון הערלעכער גייסטיקער גבורה. אין אנבליק פון די בערג יידישע מתים האבן זיי אריבערגעבליקט צו נאך א העכערן בארג — יענעם, אויף וועלכן עס שיינט די זון פון א שטאלץ־אויסגעגלייכט יידיש פאלק. כבוד און אכטונג אייך, יידישע גבורים פון דער אויסגעקוילעטער תקופה, אייערע העלדישע קאמפן האבן פארמאגט די גרויסע, איבערמענטשלעכע פראכט פון די מכבייער, פון די וואס זענען אין אלע דורות געגאנגען על קידוש השם. עס איז די פראכט, וואס עס האבן אין אלע צייטן ארויסגעווויזן יידישע רעוואלוציאנערן פון סוועניציאנער געגנט, ציוניסטן, סאציאליסטן, טרוימער און קעמפער פאר א בעסערער וועלט. אייער גבורה, פארטיזאנער און פראנט־קעמפער, איז דער נר־תמיד אין דער געשיכטע פון לעבן און אומקום פון די יידן אין די שטעט און שטעטלעך פון סוועניציאנער געגנט. אייך, העלדישע שלאכטלייט פון היימען פאר־ברענטע, שטאלצע באזיגער פון טויט, יאר הונדערטער וועלן אייך געדענקען און דערמאנען און איבערחזרן ווי די הייליקסטע שבועה די ווערטער פון אונדזער פארטיזאנער־דיכטער: „און ווי געפאלן איז א שפריץ פון אונדזער בלוט, שפראצן וועט דארט אונדזער גבורה, אונדזער מוט".

עלילות הגבורה

כשיבוא ההיסטוריון ויחפש חומר על השואה האיומה שירדה על העם היהודי ובתוכו בליונם המחריד והמזעזע של יהודי מחוז שווינציאן, יעמוד בוודאי משתאה ונדהם מול דפי זוהר של גבורה יהודית עילאית, גבורת יהודי שווינציאן והסביבה, גבורה ללא שום סיכויים לנצח; קרבות אבודים מראש, אך קרבות נועזים של גבורים יהודים מול מכונת־הרצח הגרמנית־הנאצית — מלחמה על כבוד העם היהודי.

הנוער היהודי במחוז שווינציאן, שחש את השואה וההשמדה עוד לפני שהתחוללו בגיטאות יבשדות פוליגון ופונאר, לא רצה בשום פנים ואופן להשלים עם הרצח. מיד עם הכלותם לגיטאות חפשו רבים אפשרות לברוח ולהלחם בפולש הנאצי, ושמו פעמיהם אל היערות כדי להצטרף לפרטיזנים.

רבים מהם הקריבו את חייהם ולא זכו לחוג את הנצחון הגדול על האויב הנאצי. עלינו, אנשי הנשק והמאבק, המעטים שנשארו בחיים, להנציח את גבורתם, איך הטרידו והלמו באויב בעורקי התחבורה הצבאית שלו ואף גרמו לו אבידות רבות בנפש; איך היינו עם לוחם גם בשנות המלחמה והשואה.

כמה אוצרות של גבורה טמונים במאבקם של שוכני היערות אלו, אשר הגיעו לפי יזמתם הם ובשליחות מטעם המטה שהקימו ביערות רוסיה הלבנה, איזור האם „נאראטש", מרחק של מאות קילומטרים מהעיר וילנה, בכדי להגיש עזרה והדרכה ליהודי הגיטו, לאנשי פ.פ.א. (ארגון הלוחם שבגיטו־וילנה) ולכל אלה שברצונם לעבור למחנה הלוחם והנוקם ובעזרת הפרטיזנים הגיעו רוב רובם ליער הלוחם ויחד עם זה העמידו על כנו את כבוד גיטו וילנה הלוחמת והנוקמת בעיני העולם.

כותב ש. קצרגינסקי:

„הלב התחיל פועם פעימה חדשה משנודע יום אחד כי הגיעו לגיטו כמה פרטיזנים מיערות ביאלו־רוסיה, בחורים שאך לפני שבועות אחדים היו בגיטו וכבר מוסרים בשמם, כי רבים היהודים ביערות והם מצטיינים בגבורה ורבה האימה שהם מטילים על האכרים ואף על הגרמנים.

מי הם הפרטיזנים?! ידעתים, בני שווינציאן: ישיקע גערטמאן, מוישה'קע שוטאן, איצקע רודניצקי, ישראלקע וואלפסאן, מאטקע פייגל, מאטע־העשקע בושקניץ, משה יהודה רודניצקי, דודקע יאכיי ועוד. הם הגיעו הנה בשליחות מפקד חטיבתם, פיודור גריגורוביץ מארקוב, למסור מכתב לאנשי פ.פ.א. שבגיטו ווילנה.

במכתבו כותב להם מארקוב שיבואו היערה וכל היהודים אתו.

„רבים המבקשים לראות את הפרטיזנים, אך מטעמים מובנים נוהגים הם חשאיות ואין להגיע אליהם וכל קשריהם אינם אלא עם מטה פ. פ. א. ועם חבריהם הקרובים.

„ב־24 אוגוסט 1943 עם שחר, יצאו 40 יהודים מזוינים כקבוצת עבודה והטלאי הצהוב לבגדיהם. — המתבונן בהם יפה, יבחין ביניהם את ישיקע (פרטיזן משווינציאן) ודמויות מוכרות בקרב פ. פ. א. — וילנה. היו ביניהם גם נשים, אחים ואחיות של פרטיזנים הנמצאים כבר ביערות ומחכים להם שם.

„מפקדת פ. פ. א. החליטה על שליחת קבוצות נוספות בליווי הפרטיזנים, אך תגיע ידיעה מן היער. והנוסח של הקול קורא במבצע הנועז היה:

נלך מכאן — אל היער! אל היער!
כאן נספה אם כך ובאם כך...
הלו ניפול בכבוד, בקרב..."

במדור זה אנו מנציחים מעשי הגבורה כל עוד הכל בזכרונם של הלוחמים המנצחים שחזרו מהחזית והפרטיזנים האמיצים שיצאו מהיערות בנקמם את הדם השפוך, דמי אחים צועקים מאדמת עמק הבכא לבל נשכח את שואת העם ואת הלחימה באויב האכזרי.

ש. בושקניץ

משה שוטאן

מיט
געוואר אין די הענט

ער אויסברוך פון דייטש־סאָוויעטישן קריג איז פאַרגעקומען אומגעריכט. ס׳איז דאָך נאָך געווען זומער, די צייט פון די אורלויבן, די יוגנט האָט פריי און זאָרגלאָז פאַרבראַכט, און פלוצלונג איז מען געשטעלט געוואָרן פאַרן שווערן פראָבלעם: פאַרלאָזן די היימען און גיין צוזאַמען מיטן סאָוויעטישן מיליטער, אָדער בלייבן אונטער דער דייטשער קנעכטשאַפט? די אינטואיציע האָט אונדז, יוגנט, געזאָגט, אַז מ׳דאַרף אַוועקגיין, אַז מ׳דאַרף אַנטלויפן ווהין די אויגן טראָגן פון דער דייטשער פעסט.

פון דער אַנדער זייט האָבן מיר געוואָלט מיטנעמען מיט זיך אויך די פאַמיליע, טאַטע־מאַמען, ברידער און שוועסטער. דאָס איז אַבער געווען אוממעגליך — אַ צו שווער פעקל. קיינער האָט נישט געהאַט קיין מוט און קיין כוח איבערצולאָזן די משפחה אויף הפקר. בלית ברירה איז מען געבליבן אויף אַן ארט. נאָר געציילטע זיינען אַוועק מיט דער רויטער אַרמיי. דער גרעסטער טייל איז געבליבן אין שטאָט.

*

ס׳איז געווען גוט אומעטיק אויפן האַרצן. מיט אַ טרויעריק געמיט האָט מען זיך אַרומגעדרייט איבער די גאַסן, וועלכע זיינען געווען פוסט און ליידיק.

מיר, די יוגנט פון סוועניציאן און פון די אַרומיקע שטעטלעך, האָבן קיינמאָל פון די דייטשן קיין גוטס נישט דערוואַרט. מיר האָבן שוין פון פריער געהערט וועגן די דייטשע קאָנצענטראַציע לאַגערן און תליות, וועגן תפיסות, ווו ס׳זיינען פאַרשפאַרט געוואָרן צענדליקער טויזנטער יידן. אמת, וועגן אַזעלכע פאַרניכטונגס־אַקציעס, אין וועלכע מ׳ברענגט פשוט אום פיזיש טויזנטער מענטשן, האָט זיך קיינער ביז דאַן נישט פאַרגעשטעלט. דאָך זיינען מיר געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז ס׳וועט נישט זיין מעגלעך פאַר יידן צו לעבן אונטער דער דייטשער הערשאַפט, אַז ס׳וועט נישט אָט קום איך פון גאַס אַהיים און זעץ זיך אַוועק אויפן גרויסן שטיין ביי אונדזער שטוב. באַלד קומען צו יאסקע רודניצקי, דודקע יאכיי, איצקע רודניצקי, און אישיקע גערטמאַן. ס׳ווייזט זיך טאַקע אַרויס, אַז אַלע האָבן די זעלבע געדאַנקען, די זעלבע זאָרג.

וואָס זאָל מען איצטער טאָן? ווי וועלן מיר לעבן וווייטער? אישיקע זאָגט:

— חברה, נישט אַראָפלאָזן די קעפ, נישט פאַרלירן דעם מוט! מיר וועלן מוזן פירן אַ קאַמף פאַר אונדזער לעבן. אומעטום מוז מען היינט קעמפן. אויך דאָ וועט זיין אַן ארט פאַר קאַמף. מיר דאַרפן נאָר דעם קאַמף ארגאַניזירן.

*

אין שטאָט ארגאַניזירט זיך תיכף אַ זעלבסט־שוץ, וועלכע האַלט פאַר זיין אויפגאַבע אָפצוהיטן די אָרדנונג און נישט דערלאָזן צו פאָגראָמען.

אויף די וועגן הערשן די ליטווישע פאַרטיזאַנער. אין די ערשטע טעג זעט מען בכלל נישט קיין דייטשן סאָלדאַט. ערשט אין אַ וואָך אַרום קומען אַריין די דייטשן אין שטעטל. זיי פראָקלאַמירן באַלד אַ מיליטעריש רעזשים. נאָר די ציווילע מאַכט גיבן זיי איבער דער ליטווישער פאַרטיזאַנער־ארגאַניזאַציע „איפאטינגא״.

די ערשטע טעג
אין געטא

זיין קיין אַנדער וועג ווי נאָר קעגן זיי צו קעמפן מיט אַלע מיטלען.

אין די פאַרנאַכטן פלעגט אַ גרופע יונגטלעכע, פריערדיקע חברים, זיך טרעפן און באַהאַנדלען די אַקטועלע פראָבלעמען, אַרומרעדן די געשעענישן און זוכן וועגן ווי אַזוי צו ארגאַניזירן דעם קאַמף. צוזאמען מיט אישיקע גערטמאַן, איצקע און יאסקע רודניצקי, דודקע יאכיי זיינען מיר געווען די וועלכע האָבן באַשלאָסן זיך צו ארגאַניזירן און שאפן אַ קאַמפס־גרופע. מיר זיינען אָבער געווען אַפגעריסן פון דער וועלט און געלעבט נאָר מיט פאַרשידענע קלאַנגען, מיט

קלאַנגען וועגן זיג פון די דייטשן און מיט קלאַנגען וועגן נצחונות פון דער רויטער אַרמיי.

מיר האָבן דאָן באַשלאָסן איינצוואַרנען אַ ראַדיאָ־אָפּנעמער, כדי צו האָבן אַ קאָנטאַקט מיט דער אויסערלעכער וועלט.

ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט און ביי אברהם געריטמאַן, אישיקעס טאַטן, אויפן בוידעם, איז אַוועקגעשטעלט געווארן אַ ראַדיאָ־אַפּאַראַט און מיר האָבן געקאָנט הערן נייעס פון דער גאַנצער וועלט.

די קלאַנגען פון ראדיאָ, דער רוף צו אויסדויער און קאַמף, האָט אונדז צוגעגעבן מוט און כוח אויסצוהאַלטן די נגישות. די נייעס, וואָס מיר פלעגן הערן, האָבן מיר תיכף פאַרשפרייט צווישן די אייגענע חברים, וועלכע האָט אין דער ערשטער צייט געלעבט מיט דער האָפענונג, אַז די מלחמה וועט זיך אינגיכן ענדיקן.

אונדזער ראדיאָ האָט אונדז געבראכט ידיעות וועגן שווערע קאַמפן צווישן די סאָוויעטן און די דייטשן, ווי אויך וועגן גרויזאַמע אַקטן פון די דייטשן קעגן דער יידישער באַפעלקערונג. צווישן אַנדערע ידיעות האָבן מיר זיך דערוווסט וועגן דער ליקווידאַציע און פאַרניכטונג פון גאַנצע יידישע ישובים. מיר האָבן געהערט וועגן אַקציעס, אין וועלכע ס׳זיינען אומגעבראַכט געוואָרן טויזנטער יידן.

אַלע, וועלכע האָבן זיך געוואָלט איינרעדן, אַז סוועניצייאַנער יידן וועט נישט טרעפן דער ביטערער גורל, האָבן זיך גיך איבערצייגט, אַז זיי לעבן מיט פאַלשע אילוזיעס.

און אַזוי איז טאַקע געווען. דער גורל פון סוועניציאַנער איז געווען ווי דער גורל פון אַלע אַנדערע יידישע שטעט און שטעטלעך. ס׳איז אַנגעקומען אַ באַפעל אַרויסצושיקן די יידן פון סוועניציאן אין לאַגער פון פאָליגאַן. אין סוועניציאן האָט מען איבערגעלאָזט נאָר די אַזוי־גערופענע „נוצלעכע״ יידן, ד.ה. האַנטווערקער און אַרבעטער מיט זייערע משפחות, צוזאַמען זיינען געבליבן נישט מער ווי אַ 500 מאַן.

דער געדאַנק פון אונדזער גרופע איז געווען זיך אויסצוהאַלטן און נישט צו לאָזן זיך פירן דורך די דייטשן.

וועג ס׳איז געשאַפן געוואָרן דאָס צו טאָן, זיינען מיר אַרויס פון די באַהעלטענישן און אַריין צוזאַמען מיט אַלעמען אין געטאָ. מיר האָבן זיך אינגיכן דערווּוסט, אַז די דייטשע חיות האָבן אַלע יידן פון פאָליגאַן אומגעבראַכט. זיי האָבן זיי פשוט פיזיש פאַרניכטעט.

די ידיעה וועגן דער פאָליגאַנער שחיטה, האָט אויפגעטרייסלט דאָס סוועניציאַנער געטאָ און אַ שווערע פאַרצווייפלונג האָט אַלעמען אַרומגענומען. ביי אונדז, יוגנט, האָט אַבער די ידיעה וועגן מאַסן־מאָרד פון פאָליגאַן אַרויסגערופן שטאַרקע געפילן פון נקמה. די שנאה צו די דייטשע חיות איז געוואָרן נאָך גרעסער און טיפער ווי געווען. אונדזער ווילן צו קעמפן מיט זיי ביזן לעצטן טראָפן בלוט האָט זיך פאַרפעסטיקט.

דאָס געטאָ איז געווען אַן אַרבעטס־פלאַץ. אַלע, סיי מענער און סיי פרויען, האָבן געמוזט אַרבעטן. מ׳האָט אויסגעפירט פארשידענע אַרבעטן פאַר די דייטשן אין שטאָט. מ׳איז אַבער אויך געגאַנגען אַרבעטן אויסער דער שטאָט.

איינער אַזאַ אַרבעטס־פלאַץ איז געווען אין דער געוועזענער „אַכראַנקע״. גודל גילינסקי, וועלכער האָט געאַרבעט אויף יענעם פלאַץ, האָט איבערגעגעבן אישיקען, אַז דאָרט געפינט זיך אַ סך געווער. מיר האָבן באַשלאָסן צו שיקן אַ פאָר חברה, כדי צו ברענגען פון דאָרטן דאָס געווער אין געטאָ.

אַ טייל חברים האָבן זיך אָנגעשלאָסן אָן דער אַרבעטס־גרופע אין דער אכראנקע און האָבן אָנגעהויבן אַרייַנטראָגן אין געטאָ געווער. זיי האָבן געבראַכט ביקסן, האָנט־גראַנאַטן און קויל, וועלכע מיר האָבן גוט באַהאַלטן אין פאַרשידענע פאַרשטעקטע ערטער.

אונדזער גרופּע האָט זיך ביסלעכווייז פאַרגרעסערט. ס׳זיינען צוגעשטאָנען צו אונדז געוועקע באק, ראובקע מיאדזיאלסקי, בערקע יאכיי, שאולקע מיכלסאן, מאטע־העשקע בושקאניץ, קוסקע ליגומסקי, מאטקע פייגל און פייוועקע חייט פון ניי־סוועניציאן, וועלכער איז אין דער לעצטער מינוט אַנטלאָפן פון פאָליגאַן. אין דער לייטונג פון אונדזער גרופּע זיינען אויסגעוויילט געוואָרן: בערקע יאכיי, פייוועקע חייט און איך. מיר האָבן אין דער ערשטער ריי געטראַכט וויי אַזוי צו פאַרגרעסערן דעם געוועהר־זאַפאַס און אָפּצוהיטן די קאַנספיראַציע.

אַזוי איז אַלץ געגאַנגען צוערשט בשלום, ביז ס׳האָט געטראָפן מיט דער גרופּע אַ גרויסער אומגליק. שאולקע מיכלסאַן האָט אויבערגעגעבן, אַז אין זייער געוועזענער ווויונונג, וואָס געפינט זיך אויסער דעם געטאָ, זיינען באַהאַלטן עטלעכע רעוואָלווערן.

מיר האָבן גלייך אַרויסגעשיקט אַ פאָר חברים אַהין, כדי צו ברענגען פון דאָרט די רעוואָלווערן. די צוויי יוגנטלעכע האָבן זיך ביינאַכט אַרויסגעגנבעט פון געטאָ און זיינען אַוועק אין דער ווויונונג פון מיכלסאַנען און האָבן פון דאָרטן געבראַכט די רעוואָלווערן.

אויף מאָרגן זיינען דודקע יאכיי, געשקא באק און ראובקע מיאדזיאלסקי ארויף אויף אַ בוידעם, כדי צו מאַכן פאַר די רעוואָלווערן פוטליאַרן. ראובקע האָט, מאַניפולירנדיק מיט אַ רעוואָלווער, נישט ווילנדיק אויסגעשאָסן. די קויל האָט געשקע באקן שווער פאַרוווּונדערט. זי האָט אים געטראָפן אין מויל און איז אים דורכגעגאַנגען דורכן האַלדז.

אין געטאָ האָט מען דערהערט דעם שאָס און מ׳האָט זיך באַלד דערווּוסט, וואָס ס׳האָט געטראָפן. פון יודן־ראַט האָט מען וועגן דעם געמאַלדן דער פאָליציי. לערשטען האָט מען אַריינגעלייגט אין אַ קראַנקן־בעט און ראובקע האָט זיך צוגערעכט באַהאַלטן, אַבער מ׳האָט אים געכאַפּט.

ראובקען האָט מען אַרעסטירט און לעבן געשקעס בעט האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ פאָליציאַנט. אַלע זיינען מיר געווען זיכער, אַז אונדזער אַרגאַניזאַציע איז דורכגעפאַלן, אַז די צוויי אַרעסטירטע וועלן נישט אויסהאַלטן און וועלן אַרויסגעבן די איבעריקע.

ס׳איז גלייך צוזאַמענגערופן געוואָרן אַ דרינגנדיקע באַראַטונג פון אונדזער גרופּע און מיר האָבן שוין געטראַכט וועגן פאַרלאָזן דאָס געטאָ און אַרויסגיין אין וואַלד. יעדער אייניקער פון אונדז האָט געטראַכט, אַז אַ יעדע מינוט קען מען קומען און אים צונעמען. אונדזער שרעק איז אַבער געווען אַן אומזיסטע. די צוויי אַרעסטירטע האָבן זיך געהאַלטן פעסט. נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס מ׳האָט זיי שווער געפייניקט און געפאַדערט, אַז זיי זאָלן אַרויסגעבן זייערע

מיט־חברים, האָבן זיי דאָך געהאַט דעם כוח אויסצוהאַלטן און קיינעם נישט אַרויסגעגעבן.

נאָך 3 טעג פון פייניקונגען האָט מען זיי ביידן דערשאָסן.

דעם 16־טן מאי 1942 איז צוגעפאָרן צום שפּיטאָל, ווו ס׳איז געלעגן דער פאַרוווונדעטער גערשקע באק, אַ פּור, אויף וועלכער ס׳זיינען געזעסן ליטווישע פּאָליציאַנטן. זיי האָבן אַרויסגעטראָגן גערשקען פון שפּיטאָל און אים אַרויפגעלייגט אויף דער פור. דאָן זיינען זיי אַוועקגעפאָרן צו דער תפיסה, פונוואַנען מ׳האָט אַרויסגעפירט געשמידטע אין קייטן ראובקע מיאדזיאלסקי און שרהקע לעווין (איר האָט מען פאַרמשפט צום טויט פאַרן באַלייִדיקן אַ ליטווישן פּאָליציאַנט). מ׳האָט זיי אַלעמען גענפירט אין דער ריכטונג צום בית עולם.

דאָרט איז שוין געווען צוגעגרייט אַ גרוב. מ׳האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויפן ראַנד פון גרוב און אַלע דריי גלייך דערשאָסן. זייערע קערפּערס האָבן זיי אַרייַנגעוואָרפן אין גרוב.

נאָך דעם פאַל איז שוין פאַר קיינעם אין געטאָ נישט געווען קיין סוד, אַז עס עקזיסטירט אַ קאַמפּס־גרופּע. ס׳איז דאָן באַשלאָסן געוואָרן זיך צו וועגדן צום יודנראַט נאָך הילף און אים בעטן, אַז ער זאָל באַוואָפנען אונדזער אַרגאַניזאַציע. צוויי חברים, בערקע יאַכיי און פייוקע חייט, זיינען דעלעגירט געוואָרן צום פאָרזיצער פון יודנראַט, משה גאָרדאָן, און זיי האָבן פון אים געפאָדערט געלט כדי אַיינצוקויפן געווער..

זיי האָבן משה גאָרדאָן געוואָרנט, אַז אויב דער יודנראַט וועט אַרויסגעבן די אַרגאַניזאַציע דער פּאָליציי, וועלן די מיטגלידער פון יודנראַט באַצאָלן מיט זייערע לעבנס.

דער פאָרזיצער פון יודנראַט האָט אונדז דאָן געגעבן אַ סומע געלט, פאַר וועלכער מיר האָבן אַיינגעקויפט געווער. דער הויפּט־אייַנקויפער איז געווען חיים דער גאַרבער, וועל־כער האָט געהאַט באַקאַנטע טאַטאַרן און ביי זיי איז אים געלונגען צו קויפן פיל געווער און ער האָט דאָס אָפּגעגעבן אונדזער אַרגאַניזאַציע.

און ווידער האָט זיך אונדזער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע פאַרשטאַרקט. ס׳זיינען צו איר צוגעטראָטן, נייע מיטגלידער: איצקע טייץ, משה־כאסקל מילוטין, די ברידער שימקע און ראובקע לעווין, יאסקע פלעקסער, ווי אויך עטלעכע בחורים פון די אַרומיקע שטעטלעך, וועלכע האָבן זיך דאָן געפונען אין סוועניציאן.

די אַרגאַניזאַציע האָט געמוזט טראָכטן וועגן איר ווייטער־דיקן וועג. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן ויכוחים וואָס צו טאָן.

אַ טייל האָט געהאַלטן, אַז מ׳דאַרף בלייבן אין געטאָ. זיי האָבן זייער מיינונג מאָטיווירט מיט צוויי טעמים: ערשטנס קען דאָס פאַרלאָזן דעם געטאָ שטעלן אין סכנה די סאָמע עקזיסטענץ פון געטאָ; צווייטנס וועט די קאָמפּס־אַרגאַני־זאַציע קענען העלפן די געטאָ־יידן אין אַ צייט פון אַ געפאָר.

די מערהייט איז אָבער געווען פאַר דעם, אַז מ׳דאַרף פאַרלאָזן דאָס געטאָ און אַרויסגיין אין וואַלד, וועט מען קענען אָנהויבן אַן אַקטיוון קאַמף מיט די דייטשע רוצחים.

ס׳איז נאָך לאַנגע ויכוחים באשלאָסן געוואָרן אָנצובינדן אַ קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאַנער־גרופּעס אין וואַלד. צו דעם צוועק זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן צוויי חברים.

זיי זיינען אַוועק אין אַ דאָרף, וווהין ס׳פלעגן קומען, מיט־חברים, האָבן זיי דאָך געהאַט דעם כוח אויסצוהאַלטן און קיינעם נישט אַרויסגעגעבן.

נאָך 3 טעג פון פייניקונגען האָט מען זיי ביידן דערשאָסן.

דעם 16־טן מאי 1942 איז צוגעפאָרן צום שפּיטאָל, ווו ס׳איז געלעגן דער פאַרוווונדעטער גערשקע באק, אַ פּור, אויף וועלכער ס׳זיינען געזעסן ליטווישע פּאָליציאַנטן. זיי האָבן אַרויסגעטראָגן גערשקען פון שפּיטאָל און אים אַרויפגעלייגט אויף דער פור. דאָן זיינען זיי אַוועקגעפאָרן צו דער תפיסה, פונוואַנען מ׳האָט אַרויסגעפירט געשמידטע אין קייטן ראובקע מיאדזיאלסקי און שרהקע לעווין (איר האָט מען פאַרמשפט צום טויט פאַרן באַלייִדיקן אַ ליטווישן פּאָליציאַנט). מ׳האָט זיי אַלעמען גענפירט אין דער ריכטונג צום בית עולם.

דאָרט איז שוין געווען צוגעגרייט אַ גרוב. מ׳האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויפן ראַנד פון גרוב און אַלע דריי גלייך דערשאָסן. זייערע קערפּערס האָבן זיי אַרייַנגעוואָרפן אין גרוב.

נאָך דעם פאַל איז שוין פאַר קיינעם אין געטאָ נישט געווען קיין סוד, אַז עס עקזיסטירט אַ קאַמפּס־גרופּע. ס׳איז דאָן באַשלאָסן געוואָרן זיך צו וועגדן צום יודנראַט נאָך הילף און אים בעטן, אַז ער זאָל באַוואָפנען אונדזער אַרגאַניזאַציע. צוויי חברים, בערקע יאַכיי און פייוקע חייט, זיינען דעלעגירט געוואָרן צום פאָרזיצער פון יודנראַט, משה גאָרדאָן, און זיי האָבן פון אים געפאָדערט געלט כדי אַיינצוקויפן געווער..

זיי האָבן משה גאָרדאָן געוואָרנט, אַז אויב דער יודנראַט וועט אַרויסגעבן די אַרגאַניזאַציע דער פּאָליציי, וועלן די מיטגלידער פון יודנראַט באַצאָלן מיט זייערע לעבנס.

דער פאָרזיצער פון יודנראַט האָט אונדז דאָן געגעבן אַ סומע געלט, פאַר וועלכער מיר האָבן אַיינגעקויפט געווער. דער הויפּט־אייַנקויפער איז געווען חיים דער גאַרבער, וועל־כער האָט געהאַט באַקאַנטע טאַטאַרן און ביי זיי איז אים געלונגען צו קויפן פיל געווער און ער האָט דאָס אָפּגעגעבן אונדזער אַרגאַניזאַציע.

און ווידער האָט זיך אונדזער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע פאַרשטאַרקט. ס׳זיינען צו איר צוגעטראָטן, נייע מיטגלידער: איצקע טייץ, משה־כאסקל מילוטין, די ברידער שימקע און ראובקע לעווין, יאסקע פלעקסער, ווי אויך עטלעכע בחורים פון די אַרומיקע שטעטלעך, וועלכע האָבן זיך דאָן געפונען אין סוועניציאן.

די אַרגאַניזאַציע האָט געמוזט טראָכטן וועגן איר ווייטער־דיקן וועג. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן ויכוחים וואָס צו טאָן.

אַ טייל האָט געהאַלטן, אַז מ׳דאַרף בלייבן אין געטאָ. זיי האָבן זייער מיינונג מאָטיווירט מיט צוויי טעמים: ערשטנס קען דאָס פאַרלאָזן דעם געטאָ שטעלן אין סכנה די סאָמע עקזיסטענץ פון געטאָ; צווייטנס וועט די קאָמפּס־אַרגאַני־זאַציע קענען העלפן די געטאָ־יידן אין אַ צייט פון אַ געפאָר.

די מערהייט איז אָבער געווען פאַר דעם, אַז מ׳דאַרף פאַרלאָזן דאָס געטאָ און אַרויסגיין אין וואַלד, וועט מען קענען אָנהויבן אַן אַקטיוון קאַמף מיט די דייטשע רוצחים.

ס׳איז נאָך לאַנגע ויכוחים באשלאָסן געוואָרן אָנצובינדן אַ קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאַנער־גרופּעס אין וואַלד. צו דעם צוועק זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן צוויי חברים.

זיי זיינען אַוועק אין אַ דאָרף, וווהין ס׳פלעגן קומען, לויט אונדזערע אינפאָרמאַציעס, פון צייט צו צייט פאַרטי־זאַנער. ליידער האָבן מיר זיך צוריקגעקערט מיט לייַדיקע הענט. ס׳איז אונדז נישט געלונגען צו באַקומען אַ קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאַנער.

נאָך דעם האָבן מיר נאָך געמאַכט עטלעכע, נייע, פרווון צו פאַרבינדן זיך מיט רעגולערע פאַרטיזאַנישע אטריאַדן, אָבער אַלע אונדזערע באַמיאונגען האָבן קיין רעזולטאַטן נישט געגעבן.

פלוצלונג איז געשען אַ פאַל, וואָס האָט אויפגעטרייסלט אונדזער גאַנצע געגנט. אויפן וועג פון סוועניציאן קיין לינטופּ איז אויסגעפירט געוואָרן א געלונגענער אָנפאַל אויף אַן אויטאָ, אין וועלכן ס׳זיינען געזעסן 3 דייטשע אָפיצערן.

אויפן אָרט האָבן די אָנפאַלער איבערגעלאָזט אַ צעטל, אַז דעם אָטענטאַט האָט דורכגעפירט מאַרקאָוו, וועלכער שטייט בראש פון די פאַרטיזאַנער־אטריאַדן אין נאַראָטשער געגנט.

אַלס שטראָף פאַרן דורכפירן דעם אָטענטאָט האָבן די דייטשן אַרעסטירט ביי 100 מאַן, צווישן וועלכע ס׳האָבן זיך געפונען פיל פּאָליאַקן, וווייסרוסן און די יידן משה יצחק זיידל און יאנקעלע גורוויטש. מ׳האָט זיי אַלעמען דערשאָסן.

אונדזער אַרגאַניזאַציע האָט אין דעם אָטענטאָט געפונען אַ גרויסע דערמוטערונג און אַ באַשטעטיקונג פאַר אונדזערע געדאַנקען. די עקזיסטענץ פון פאַרטיזאַנער, וועגן וועלכע מיר האָבן די גאַנצע צייט נאָר געהערט פון דערווייטנס, איז געוואָרן אַ פאַקט. דערצו איז נאָך צוגעקומען דער נאָמען מאַרקאָוו, וועמען מיר האָבן אַלע געקאָנט. ער איז נאָך פאַר דער מלחמה געווען אַ באַוווסטע פערזענלעכקייט אין סוועניציאן.

ער איז געווען אַ ווייסרוס און האָט געאַרבעט אַלס לערער אין דער יידישער שול. צוליב זיין קאָמוניסטישער טעטיקייט, איז ער אונטער דער פּוילישער הערשאַפט פאַרמשפט געוואָרן אויף 4 יאָר תפיסה. זיין אָנפירערשאַפט האָט צוגעגעבן אונדזער זאַך מער חשיבות און מיר האָבן זיך תיכף געשטעלט פאַר אַ ציל, אָנצובינדן אַ קאָנטאַקט מיט מאַרקאָוון.

דאָס לעבן אין געטאָ איז געוואָרן שוועראָר. די פאָדע־רונגען צוצושטעלן יידישע אַרבעטער זיינען געוואָרן גרעסער. אין געטאָ איז געווען אַ גרויסע ענגשאַפט און ס׳האָט געהערשט אַ שרעקלעכער הונגער. דערצו האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרשפּריטן פאַרשידענע קראַנקהייטן. די מגפה פון טיפוס איז געווען די געפערלעכסטע.

דער סוועניציאַנער יידן־ראַט האָט מיט אייגענע כוחות נישט געקאָנט באַהערשן די טיפוס־עפידעמיע און ער איז געווען געצוווונגען זיך צו וועגדן נאָך הילף צו גענסן, דעם פירער פון דער יידישער פּאָליציי אין ווילנער געטאָ.

אין אַ קורצער צייט אָרום נאָכן דערלאַנגען די בקשה, איז גענס געקומען קיין סוועניציאן. ער האָט תיכף צונויפ־גערופן אַ פאַרזאַמלונג און האָט דאָרט דערציילט, אַז די דייטשן האָבן באַשלאָסן צו ליקווידירן דאָס סוועניציאַנער געטאָ און אריבערפירן די יידן קיין ווילנע און קיין קאָוונע. לויט זיין מיינונג איז די סיבה, וואָס סוועניציאן געפינט זיך צו נאָענט צו די נעסטן פון די פאַרטיזאַנער.

אונדזער גרופּע האָט נישט געהאַט קיין צוטרוי צו גענסן

אוניברסיטת בן־גוריון
הספריה

און צו זיינע דערקלערונגען. מיר האָבן גוט געווּסט, אַז נישט אייניקאָל זיינען יידן פון אים אָפּגענאָרט געווָארן.

אונדזער אָרגאַניזאַציע האָט זיך באַראָטן וואָס צו טאָן. אונדזער באַשלוס איז געווען נישט צו פּאַרבלייבן לענגער אין געטא, וואָס האָט געדאַרפט יעדן טאָג ליקווידירט ווערן.

מיר האָבן אַלץ גאַנץ געוווּסט אויסגערעכנט. ס׳איז באַשטימט געווָארן דער טאָג פון פּאַרלאָזן סוועניציאן און אַרויסגיין אין וואַלד. די אָרגאַניזאַציע איז צו דעם צוועק אייניגעטיילט געווָארן אין גרופּן. יעדע גרופּע איז באַשטאַנען פון 5 מאַן. אַלע גרופּן האָבן געדאַרפט אין דער נאַכט פון 5־טן אויפן 6־טן מערץ 1943 אַרויסגיין אייניציקווייז און נישט באַמערקטערהייט פון געטאָ און זיך שפּעטער טרעפן אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ פון ליגומער וואַלד.

אַלץ איז אויסגעפירט געווָארן לויטן צונויפגעשטעלטן פּלאַן. אַלע אונדזערע מיטגלידער זיינען אין יענער נאַכט אַרויס פון געטאָ און זיך געווי אין דער אָפּגערעדטער צייט געטראָפן אויפן באַשטימטן פּלאַץ אין וואַלד.

די ברידער שמעון און ראובן לעווין, וועלכע האָבן געקאָנט גוט די געגנט, זיינען באַשטימט געווָארן אַלס וועגווייזער. זיי האָבן פאָרגעלייגט, אַז מיר זאָלן אַלע גיין צו אַ באַקאַנטן פויער, וועלכער האָט געווּינט אין אַ כוטאָר. מיר האָבן דעם פּאָרשלאָג אָנגענומען און זיינען אַ גאַנצע נאַכט געגאַנגען ביז מיר זיינען ענדלעך פאָרטאָג אָנגעקומען צו יענעם פויער.

דער פויער האָט אונדז גאַנץ פריינדלעך אויפגענומען און האָט מסכים געווען, אַז מיר זאָלן זיך איבערן טאָג באַהאַלטן ביי אים אין גומנע.

מיר האָבן אויסגענוצט אונדזער געלעגנהייט און האָבן זיך אין משך פון טאָג באַראָטן, ווּהין צו גיין.

ס׳איז באַשלאָסן געווָארן צו גיין אין צערקלישקער וואַלד און דאָרטן מאָכן אונדזער צייטווייליקע באַזע.

גלייך ווי ס׳איז געווָארן פינצטער, האָבן מיר פּאַרלאָזט די גומנע און זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג פון צערקלישאק. און ווידער זיינען מיר אַ גאַנצע נאַכט געגאַנגען און ווען ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, זיינען מיר אָנגעקומען אין צערקלישקער וואַלד און דאָרט גלייך אויסגעזוכט אַ פּאַסיקן פּלאַץ פּאַר אַ צייטווייליקער באַזע.

יענע נאַכט איז געווען זייער אַ קאַלטע. אין וואַלד איז נאָך געלעגן אַ סך שניי. מיר האָבן פונאַנדערגעלייגט אַ פּייער און זיך אַרום אים אַרומגעזעצט זיך צו ווּארעמען. דאָן האָבן מיר אָנגעהויבן טראָכטן, ווי זיך צו פאָרזאָרגן מיט עסן. מיר האָבן צו דעם צוועק אַרויסגעשיקט עטלעכע חברים אין די נאָענטסטע דערפער, כדי צו ברענגען פון דאָרט פאָרשידענע שפּייז־פראָדוקטן.

אַן אָנדערע גרופּע, צו וועלכער איך האָב אויך אָנגעהערט, האָט באַקומען דעם אויפטראג צו גיין צוריק אין געטאָ און זיך דערוויסן, וואָס דאָרט איז דערווייל פאָרגעקומען. אויסערדעם האָבן מיר געדאַרפט אַרויספירן פון געטאָ נאָך יידישע בחורים אין וואַלד אַריין.

וועו מיר זיינען אָנגעקומען קיין סוועניציאן, האָבן מיר זיך דערווּסט, אז די יידן קלייבן זיך שוין אין וועג.

מיט דער אויסזידלונגס־אַקציע האָט אָנגעפּירט ענטסטע פאָרטרעטער, סאלעק דעסלער, וועלכער איז ספּעציעל אַראָפּ־

געקומען צוליב דעם צוועק מיט אַ גרופּע יידישע פּאָליציאַנטן פון ווילנע.

צווישן די פּאָליציאַנטן האָבן מיר געטראָפן אַ ווילנער יידישן בחור, אַוועדבוך. ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן איז ער געווען אַ מיטגליד פון דער „פאָראייניקטער פּאָרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע", די אַזוי גערופענע פ.פ.א., און פון אים האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז אין ווילנע עקזיסטירט אַזאַ מין אָרגאַניזאַציע.

אוועדבוך האָט אונדז פאָרגעשלאָגן, אַז מיר זאָלן מיט אונדזער גאַנצן געווער קומען קיין ווילנע און זיך דאָרט פאָראייניקן מיט דער פ.פ.א.

כדי אויפצוקלערן דעם ענין האָבן מיר אַרויסגעשיקט אַ פּאָר חברים קיין ווילנע, כדי אָנצוביגדן אַ קאָנטאַקט מיט דער אָרטיקער פאָראייניקטער פּאָרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע. צו דעם צוועק זיינען אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע מיטן טראַנספּאָרט איצקע רודניצקי און אישיקע גערטמאן. איך מיט מיין שוועסטער האָבן זיך גלאַזט גיין קיין ווילנע צו פוס.

אין ווילנער געטאָ זיינען געווען אַ סך יונגע בחורים פון סוועניציאנער געגנט און זיי האָבן מסכים געווען מיט אונדזער מיינונג, אַז מ׳דאַרף פאָרלאָזן דאָס געטאָ און גיין אין די וועלדער, ווו מ׳וועט האָבן אַ מעגלעכקייט צו פירן אַ קאַמף מיטן בלוטיקן שונא.

ס׳איז דאָרט גלייך געשאַפן געווָארן די ערשטע גרופּע, וועלכע האָט געמאַכט אַלע הכנות אַרויסצוגיין אין וואַלד. מיר האָבן זיך אַבער פריער געדאַרפט דערווּיסן, צי אונדזער גרופּע געפּינט זיך נאָך אויף דער צייטווייליקער באַזע אין צערקלישקער וואַלד.

איך מיט אישיקע גערטמאַן זיינען צו דעם צוועק געפאָרן קיין נייַ־סוועניציאן און פון דאָרט זיינען מיר געגאַנגען צופוס קיין סוועניציאן.

אויפן וועג האָבן מיר געטראָפן שאולקע מיכעלסאָנען און בערקע יאכיי. פון זיי האָבן מיר זיך דערווּסט, אַז אויף דער באַזע אין צערקלישקער וואַלד איז געפלאָנט געווָארן אַן אָנפאַל פון דער ליטווישער פּאָליציי. דערוויסנדיק זיך וועגן דעם, פונעם וואַלד־וועכטער, גויגע, וועלכער איז מיט אונדזע געווען אין קאָנטאַקט, זיינען אונדזערע חברים נאָך באַצייטנס אַריבער אויף אַן אַנדערן פּלאַץ. זיי האָבן אונדז אויך דערציילט, אַז אין סוועניציאן געפּינט זיך איצט פרץ גראזול און ביי אים קענען מיר זיך דערווּיסן דאָס געוויס אָרט פון דער נייער באַזע.

ביינאַכט האָבן מיר זיך געטראָפן מיט פרצן און ער האָט אונדז תיכף אַוועקגעפירט צו דער נייער באַזע.

מיר האָבן געטראָפן די חברה אין אַ גאַנץ גוטער שטימונג. ס׳האָט זיך זיי איינגעגעבן אָנצוביגדן אַ קאָנטאַקט מיט אַ סאָוויעטישן פּאָרטיזאַנער אָטריאד, בראש פון וועלכן ס׳איז געשטאַנען וואסקא טשארניי (וואסקע דער שוואַרצער). די חברים פון אונדזער גרופּע האָבן אָפּגערעדט מיט וואסקען זיך צו טרעפן אין באַראָנישקער וואַלד, פונוואַנען ער וועט זיי אַוועקפירן צו דער הויפּט־באַזע פון מארקאווס בריגאַדע.

צו דער באַשטימטער צייט האָט זיך אונדזער גאַנצע גרופּע געטראָפן מיט וואסקען און ער האָט אונדז געבראַכט צו סידיאקינען, דעם קאָמאַנדיר פון דעם טשאפאיעוו־אטריאַד. סידיאקין איז געווען באַווּסט אונטערן נאָמען „יאסנאיע

מארע". ער האָט אונדז גאַנץ פיין אויפגענומען און האָט פֿאַרגעלייגט, אַז מיר זאָלן זיך פריער אָפרופן עטלעכע טעג און דאַן וועט ער באַשליסן וואָס מיט אונדז צו טאָן.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט ער אונדז געזאָגט, אַז מיט די רעוואָלווערן, וואָס מיר האָבן מיטגעבראַכט, וועט מען נישט קענען קעמפֿן מיט די דייטשן. ביי אים אין אטריאד איז קיין איבעריק געווער פֿאַר אונדז נישטאָ. כדי אָנצוקומען אין זיין אַטריאַד מוזן מיר אנשטאט רעוואָלווערן איינשאַפֿן ביקסן.

מיר האָבן דערפאָר באַשלאָסן, אַז אַ טייל פון אונדז וועט גיין צוריק קיין סוועניציאן און דאָרט זיך באַמיען מיט אַלע מעגלעכקייטן איינשאַפֿן פאָר אונדז געווער.

אַזוי אַרום איז אונדזער גרופע צעטיילט געוואָרן. אישיקע געטמאן און ישראלקע וואָלפסאָן זיינען אַוועק צו מאַרקאָוון, כדי אים איבערצוגעבן וועגן דעם פלאָץ און וועגן די אויסזיכטן פון אונדזער גרופע. אַ טייל איז, ווי געזאָגט, אַוועק קיין סוועניציאן און איך מיט איצקע פאָרוש זיינען דעלעגירט געוואָרן קיין ווילנע, כדי איבערצוגעבן דעם קאָמאַנדיר פון דער ווילנער פ.פ.א. אַ בריוו פון סידיאקינען.

אין יענעם בריוו האָט ער גשריבן, אַז מ'דאַרף אָרויסשיקן די יידישע בחורים אין וואַלד.

קומענדיק קיין ווילנע האָבן מיר זיך תיכף פאַרבונדן מיט אַוערבוכן און ער האָט אונדז צונויפגעטראָפן מיטן קאָמאַנדאַנט פון דער ווילנער פ.פ.א. יצחק וויטענבערג.

וויטענבערג האָט אונדז אויסגעפרעגט וועגן דער לאָגע אין וואַלד און וועגן דער מעגלעכקייט אַרויסצופירן אַהין מענטשן פון ווילנער געטאָ. ער האָט אונדז געזאָגט, אַז די פ.פ.א. וויל צושטיין קאָנטראָלירן צי דער בריוו איז נישט קיין געפעלשטער און זי וועט אַרויסשיקן אירע פאָרשטייער אין וואַלד, וועלכע וועלן זיך שוין פאַרבינדן מיט סידיאקינען.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט אונדז אויסגעפרעגט וועגן דער לאָגע אין וואַלד און וועגן דער מעגלעכקייט אַרויסצופירן אַהין מענטשן פון ווילנער געטאָ. ער האָט אונדז געזאָגט, אַז די פ.פ.א. וויל צושטיין קאָנטראָלירן צי דער בריוו איז נישט קיין געפעלשטער און זי וועט אַרויסשיקן אירע פאָרשטייער אין וואַלד, וועלכע וועלן זיך שוין פאַרבינדן מיט סידיאקינען.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט אונדז אַוועקגעבן אויף לאָגע אין וואַלד, וועלכע וועלן זיך פאַרבינדן מיט סידיאקינען.

מיר האָבן געזען, אַז די פאַרהאַנדלונגען מיט די פאָרשטייער פון דער פ.פ.א. וועט צו גאָרנישט ברענגען. מיר האָבן דערפאָר באַשלאָסן אָנצוהויבן אַן אַקציע אויף דער אייגענער האַנט.

אין יענער צייט איז דאָס ווילנער געטאָ אויפגעוודערט געוואָרן דורך דעם פאַלגענדן פאַל, וועלכער האָט פאַסירט מיט אַ סוועניציאַנער בחור:

חיים־הירשקע לעווין, וועלכער איז געווען פריער דער שעף פון דער סוועניציאַנער געטאָ־פאָליציי, האָט אָפגערעדט מיט אַ גרופע אַרויסצוגיין אין וואַלד. ווען ער איז צו דער באַשטימטער צייט געקומען צו דער באַן, האָט ער קיינעם נישט געטראָפן. ער האָט זיך אומגעקערט צוריק אין געטאָ. ביים טויער האָט אים פאַרהאַלטן אַ יידישער פאָליציאַנט און האָט אים אַריינגעזעצט אין טורמע.

חיים־הירשקע האָט ביי זיך געהאַט אַ רעוואָלווער, האָט ער אים אַרויסגענומען און געפאָדערט פון פאָליציאַנט, אַז ער זאָל אים באַפרייען. זיינע דראָהונגען האָבן אָבער נישט געהאָלפן. דאַן האָט ער אויסגעשאָסן און פאַרוווּנדעט דעם פאָליציאַנט.

פאַרשטייט זיך, אַז ס'איז געווארן אַ גרויסער טומל. ס'זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפן פיל פאָליציאַנטן. אין אַ קורצער צייט אַרום איז אויך געקומען דער קאָמאַנדאַנט געגס און וועט ער האָט זיך דערווּוסט וואָס ס'האָט פאַסירט, האָט ער אַרויס־געצויגן זיין רעוואָלווער און האָט הירשקען אויפן אָרט דערשאָסן.

דורך דעם פאַל האָט מען זיך אין געטאָ דערווּוסט, אַז ס'גייט פיינען זיך דאָרט סוועניציאַנער פאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן געווער און ווילן אַרויספירן די יידישע יונגעלייט אין וואַלד. ס'האָט זיך אָנגעהויבן ממש אַ געיאָג פון דער יידישער געטאָ־פאָליציי נאָך דער סוועניציאַנער חברה. געגס האָט אויך געהאַלטן אַ רעדע און האָט דערקלערט, אַז די פאַר־טיזאַנער באַדראָען די עקזיסטענץ פון געטאָ. די פאָליציי האָט אָרגאַניזירט אַן אָבלאָווע אויף אונדזער חברה.

אויך מיך האָט מען געכאַפט און געבראַכט אין 4־טן קאָמיסאַריאָט, צו זיידלען. ער האָט מיר צוערשט גוט צעשלאָגן. דאַן האָט ער אָנגעהויבן זוכן און געפונען ביי מיר אַ רשימה פון חברים, וועלכע האָבן מסכים געווען אַרויסצוגיין אין וואַלד. צווישן זיי האָבן זיך אויך געפונען אַ פאָר נעמען פון יידישע פאָליציאַנטן.

דער סוף איז געווען, אַז מ'האָט מיך געבראַכט צו גענסן. ביי אים אין צימער האָט זיך אויך געפונען זיין פאַרטרעטער, סאלעק דעסלער. גענס האָט זיך צו מיר געוועندעט מיט אַ פאָר פראַגן:

— דו ווילסט ראַטעווען יידן דורך אַרויספירן זיי אין וואַלד? זאָג מיר, וויפל יידן קענסטו אויף אַזאַ אופן ראַטעווען? 100, 200, און לאָמיר זאָגן אַפילו 500? זיי וועלן דאָך אַלע זיין אַרבעטס־מענטשן, אַ דאַנק וועלכע דאָס געטאָ עקזיס־טירט. דו ווילסט דוקא זיי אַרויספירן און לאָזן אויף גאָטס באראט די אַלטע, קראַנקע און קינדער, וועלכע די דייטשן וועלן גלייך אומברענגען. איך וועל צו דעם נישט דערלאָזן. דו ווייסט, וואָס ס'טוט זיך אַרום אונדז? די לאַגע אויף אַלע פראָנטן האָט זיך געענדערט. מיר קענען נישט ווייטער, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. ס'קען גאָר זיין, אַז די דייטשן וועלן מוזן אָנטלויפן און וועלן נישט באַווייזן אומצוברענגען דאָס געטאָ. מ'זאָגט, אַז די רויטע אַרמיי האָט אָנגעהויבן אַ גרויסע קעגן־אָפענסיווע. אונדזער אויפגאַבע איז אויסצו־האַלטן וואָס לענגער. אין געטאָ געפינען זיך איצט איבער 20,000 יידן. מיר טאָרן די עקזיסטענץ פון געטאָ נישט פאַר־קירצן אַפילו אויף איין טאָג. איך וועל קעמפן פאָר יעדן טאָג. און זאָל מיך די געשיכטע פאָר דעם שפעטער משפטן".

— הער קאָמאַנדאַנט — האָב איך זיך געוווּנדעט צו גענסן — פאַרוואָס האָט איר אונדז דורך אַוערבוכן פאַר־גליייגט צו קומען מיט אונדזער געווער אין געטאָ און איצטער פאַרפאַלגט איר אונדז?

— איך האָב אייך געפרופן — האָט גענס געענטפערט — ווייל איך דאַרף האָבן אין געטאָ דרייסטע בחורים, און טאָקע מיט געווער, כדי אין פאַסנדיקן מאָמענט צו קענען שטעלן אַ

ווידערשטאַנד. איך ווייס וועגן דער עקזיסטענץ פון פ.פ.א. און אַלע אירע געווער־סקלאַדן. איך קוק אויף דעם אַלעם דורך די פינגער, ווייל איך ווייס, אַז ס׳וועט קומען אַ מאָמענט, ווען איך וועל זיי דאַרפן. איך האָב גוטע פאַרבינדונגען און וועל שטענדיק וויסן, ווען זיי קלייבן זיך צו פאַרניכטן דאָס געטאָ. אין יענעם מאָמענט וועלן אַלע באַוואָפנטע יידישע בחורים אונדז נויטיק זיין. דאַן וועלן מיר אַלע צוזאַמען קעמפן״.

אָט דעם געשפּרעך האָבן מיר געפירט ביידע אויג אויף אויג. שפּעטער איז דעסלער צוריקגעקומען און איך האָב באַשלאָסן צו פירן דעם געשפּרעך ווייטער אויך אין זיין אָנוועזנהייט.

— הער קאָמענדאַנט — האָב איך זיך ווידער געוועדעט צו גענסן — „מיר וועלן אונדזער שטעלונג נישט ענדערן. מיר גלויבן נישט אין דער עקזיסטענץ פון ווילנער געטאָ. פונקט ווי די דייטשן האָבן פאַרניכטעט אַלע געטאָס, וועלן זיי אויך פאַרניכטן דעם ווילנער געטאָ. אונדזער אויפגאַבע איז אַרויסצוראַטעווען, וויפל ס׳וועט זיך נאָר לאָזן. מ׳דאַרף אַרויספירן אין וואַלד וועמען מ׳וועט נאָר קענען. און דאָרט דאַרף מען צוגרייטן אַ באַזע פאַר נייע גרופּן. אונדזער אָרט איז אין וואַלד, ווו מיר וועלן קענען צוזאַמען מיט אַנדערע פאַרטיזאַנער פירן אַ קאַמף און נעמען נקמה אין די רוצחים״.

נאָך עטלעכע מינוטן האָב איך פאַרטגעזעצט דאָס געשפּרעך מיט גענסן: „מיר זיינען געקומען אַהער אַלס פאַרטיזאַנער. אונדז האָט געשיקט מאַרקאָוו אַליין און ער האָט אויף אונדז אַרויפגעלייגט די אויפגאַבע צו ברענגען מענטשן אין וואַלד. אויב איר וועט נישט לאָזן, וועלן מיר גיין צוריק און אים איבערגעבן, אַז איר האָט געשטערט אויסצופירן דעם אויפטראג״.

איצט האָט זיך אויך אריינגעמישט אין געשפּרעך דעסלער. ער האָט געזאָגט:

— וואָס מיינסטו, אַז מיר זיינען קעגן גיין אין וואַלד? מיר זיינען קעגן דעם קאַמף פון די פאַרטיזאַנער? חס ושלום. געטאָ אַליין איז דאָך אויך געווען אַ פאַרטיזאַן. מיר אַליין וואָלטן אויך געהרן געאַנגען אין וואַלד אַריין. מיר קענען דאָך אָבער נישט פאַרלאָזן דאָס געטאָ״.

געטאָ האָט זיך דאַן צו מיר פלוצלונג אָנגערופן:

— קענסטו די אַלע מענטשן, וועלכע דו ווילסט אַרויס־פירן אין וואַלד? ביזטו זיכער, אַז זיי ווילן אַלע אַרויסגיין פון געטאָ? ביזטו למשל זיכער, אַז די פאַליציאַנטן באיארסקי און רודניצקי, וועלכע זיינען בייַ דיר אויף דער רשימה, וועלן מיט אייך באַשטימט מיטגיין? אָט וועלן מיר זיך באַלד טאָקע איבערצייגן.

געטאָ האָט אַריינגערופן דעם וועכטער און אים געהייסן גלייך ברענגען די צוויי דערמאָנטע פאַליציאַנטן.

אין אַ קורצע צייט אַרום זיינען זיי ביידע געקומען און זיינען געווען ווייס ווי די וואַנט.

געטאָ האָט זיי צוערשט געפרעגט צי זיי קענען מיך. בייידע האָבן גלייך געענטפערט, אַז נישט. זיי ווייסן נעבעך פון גארנישט.

איך האָב זיך דאָ אַריינגעמישט און צו זיי געזאָגט:

— האָט נישט קיין מורא. ס׳וועט אייך גארנישט געשען. אַלץ וועט זיין אין אָרדנונג.

איצט האָט זיך געוועדעט צו מיר געטאָ:

— הער, חברה־מאן, נעם צו אַלע דיינע חברים און פיר זיי ווהין דו ווילסט. איין זאַך מוזטו אָבער וויסן. דאָס געווער און אַלע דאָקומענטן וועלן מוזן בלייבן אין געטאָ. אַנדערש קען נאָך זיין אַ גרויסער דורכפאַל.

— ניין, דאָס נישט — האָב איך געענטפערט — אַן געווער וועלן מיר זיך נישט רירן פון אָרט. איך זאָג אייך דעם אמת. איך האָב צו אייך קיין צוטרוי נישט. וואָס וועלן מיר טאָן אַן געווער?

— גוט — האָט געטאָ באַשלאָסן — אויב אַזוי, טו ווי דו פאַרשטייסט.

— נאָך איין ביטע, הער קאָמענדאַנט. אין תפיסה ביי אייך זיצן אונדזערע חברים. איך מוז זיי אויך מיטנעמען.

אויך דערצו האָט געטאָ מסכים געווען.

— נעם דיר אַלע דיינע חברים און גיי. איין זאַך ווייל איך דיך בעטן, אַז איך זאָל דיך מער דאָ נישט זען.

— הער קאָמענדאַנט — האָב איך אים אויף דעם געענט־פערט — איר זייט דאָך אויך אַ מיליטער־מאַן. וואָס וועט איר טאָן, ווען איר וועט פון אייער עלטסטן באַקומען אַ באַפעל? איר וועט דאָך אים זיכער אויספירן. פונקט אַזוי בין איך אויך אַ סאָלדאַט אין דער פאַרטיזאַנער אַרמיי. מיין עלטסטער איז מארקאָוו. אויב איך וועל פון אים באַקומען אַ באַפעל צו גיין אַ צוויטן מאָל אין ווילנער געטאָ, וועל איך אים געוויס אויספירן.

— גוט — האָט געטאָ אויף דעם געענטפערט — ווען דו וועסט קומען אַ צוויטן מאָל אין ווילנער געטאָ, זאָלסטו זיך תיכף צוערשט מעלדן בייַ מיר.

— נאָך איין ביטע, הער קאָמענדאַנט. כ׳וואָלט וועלן איר זאָלט אונדז געבן מעדיקאַמענטן און פאַפּיראָסן פאַר די פאַרטיזאַנער אין וואַלד.

געטאָ האָט אַ שמייכל געטאָן און זיך געוועדעט צו דעסלערן:

— גוט, זאָלן זיי דאָס אויך פון אונדזן באַקומען.

אויף מאָרגן פרי האָט זיך שוין אונדזער גאַנצע גרופּע געפונען בייַם טויער פון געטאָ. דער קאָמענדאַנט פון דער טויער־וואַך, לעוואס, האָט בייַ אַלעמען געזומען די שיינען און האָט די גרופּע אַרויסגעלאָזט פון געטאָ.

ס׳זיינען בסך הכל אַרויס אַ־25 מאַן.

מיר זיינען אַלע אַרויס אַלס אַרבעטער און זיינען גלייך אַוועק צו דער באַן. דאָרט האָבן מיר זיך אַריינגעזעצט אין אַ וואַגאָן, וועלכער האָט געפירט אַרבעטער קיין נייַ־ווילייקע.

בייַ דער ערשטער געלעגנהייט האָבן מיר פאַרלאָזט דעם וואַגאָן און זיינען אַריין אין אַ טיפן וואַלד. מיר האָבן זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג צו דער נאַראָטשער אָזיערע.

אַ גאַנצע נאַכט זיינען מיר געגאַנגען און בייטאָג זיינען מיר געלעגן אין די טיפענישן פון וואַלד. אין 6 טעג אַרום זיינען מיר אָנגעקומען צו די נאַראָטשער וועלדער, ווו ס׳האָבן זיך געפונען די פאַרטיזאַנער־אַטריאַדן פון מאַרקאָווס בריגאַדע.

איך מיט אישיקען האָבן זיך תיכף געמאָלדן בייַ מארקאָוון. ער האָט אונדז אויסגעפרעגט וואָס עס טוט זיך אין ווילנע און ווי ס׳פירט זיך דאָרט די אונטער־ערדישע אַרבעט. ספּעציעל

האָט ער זיך פֿאַראינטערעסירט מיט דער עקזיסטענץ פון דער פֿאַראייניקטער פֿאַרטיזאַנער־אַרגאַניזאַציע איןווילנע, וועלכע מיר האָבן קורץ געהערט: די פ.פ.א.

מארקאָווס פלאָן אין דאָן געווען צו פֿאַראייניקן אַלע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציעס: פוילישע, ליטווישע און יידישע. אונדז ביידן האָט ער ווידער פֿאָרגעלייגט צו גיין קיין ווילנע און איבערגעבן וויטענבערגן אין זיין נאָמען, אַז מ'וויל אַרויסשיקן די מיטגלידער פון דער פ.פ.א. אין וואַלד. ער האָט אויף אונדז אויך אַרויפגעלייגט די מיסיע זיך צו פֿאַרבינדן מיט די פוילישע און ליטווישע אַרגאַניזאַציעס און זיי איבערגעבן זיין וועגדונג, אַז זיי זאָלן אַרויסשיקן צו אים זייערע פֿאַרשטייער, כדי אָנצובינדן מיט אים אַ רעגולערן קאָנטאַקט.

כדי אונדז צו דערלייכטערן אויסצופירן די אויפגאַבע, האָט ער אונדז מיטגעגעבן אַ רוסישן פֿאַרטיזאַן, וועלכער זאָל אונדז באַגלייטן דעם גאַנצן וועג.

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן מיר פֿאַרלאָזט מאַרקאָווס הויפּט־שטאַב און זיך ווידער געלאָזט אין וועג אַריין.

אויפֿן וועג קיין ווילנע האָבן מיר אָנגעטראָפֿן אַ ליט־ווישן פֿאַרטיזאַנער אַטריאַד און פון זיי האָבן מיר זיך דער־ווּוסט, אַז אין ווילנע איז נישט רואיק. מ'האָט אַרעסטירט די אָנפירער פון די ליטווישע און פּוילישע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציעס און אַז אַרום ווילנע קומען פֿאָר גרויסע אָבלאָווּעס.

בייַ אַ 25 ק"מ פון ווילנע האָבן מיר זיך פֿאַרהאַלטן בייַ אַ פויער, בייַ וועלכן מיר האָבן איבערגענעכטיקט און אָפּגעגעסן. אויף מאָרגן פרי האָט דער פויער אָנגעלאָדן אַ פור מיט האָלץ און איך האָב זיך אָנגעטאָן ווי אַ דאָרפישער שגץ און בין געפֿאָרן מיט אים אויפן וואָגן. אישיקע איז געבליבן וואַרטן אין יענעם דאָרף ביז איך וועל קומען צוריק.

אָנקומענדיק קיין ווילנע האָב איך זיך גלייך פֿאַרבונדן מיט אוועראבוכן כדי אים איבערצוגעבן מאַרקאָוס וועגדונג צו די פ.פ.א.

ס'איז דאָן גראָד געווען דער טאָג פון יצחק ווּיטענבערג.

די מעשה האָט זיך אָנגעהויבן מיט דעם, וואָס אין די הענט פון דער דייטשער פֿאָליציי איז אַריינגעפֿאַלן דער מיטגליד פון דער ליטווישער אונטערערדישער קאָמוניסטישער אַרגאַניזאַציע קאָזלאָווסקי. זיי האָבן אים געפֿיניקט און געפּאַדערט אַרויסצוגעבן זיינע חברים. קענטיק אַז ער האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטן און האָט דערציילט וועגן דער עקזיסטענץ פון דער יידישער פֿאַראייניקטער פֿאַרטיזאַנער־אַרגאַניזאַציע, פ.פ.א., וועלכער ווערט אָנגעפירט דורך יצחק ווּיטענבערג.

די דייטשע פֿאָליציי האָט ווּיטענבערגן אַרעסטירט, אָבער ווען מ'האָט אים געפירט אַ געשמידטן אין קייטן, האָבן אים די מיטגלידער פון דער פ.פ.א. באַפרייט און ס'איז אים געלונגען צו אָנטלויפן. ער האָט זיך באַהאַלטן אין געטאָ.

געטאָ איז גלייך געקומען און האָט איבערגעגעבן, אַז די דייטשן פֿאָדערן קאָטעגאָריש, אַז מ'זאָל אַרויסגעבן ווּיטענ־בערגן. אָנדערש האָבן זיי געגעבן אַ שׂרפּע ווּאַרענונג, אַז זיי וועלן פֿאַרניכטן דעם ווילנער געטאָ.

סהאָבן זיך אָנגעהויבן שוועריע באַראַטונגען ווּאָס צו טאָן. אָלע האָבן געוווּסט, אַז ווּיטענבערגס לעבן שטייט אין געפֿאַר. ס'איז שווער געווען צו דעצידירן. אָבער נאָך אַ ישוב הדעת האָט מען דאָך באַשלאָסן, אַז ווּיטענבערג מוז זיך איבערגעבן אין די הענט פון דער דייטשער פֿאָליציי.

וועג ס'האָבן זיך אָביסל באַרואיקט די געמיטער, האָט מיך דער שטאָב פון פ.פ.א. אויפגענומען. איך האָב זיי איבער־געגעבן וועגן מיין שליחות און האָב זיי גאָנץ גענוי דערציילט וועגן מאַרקאָווס בריגאַדע און וועגן זיין פֿאָדערונג אַרויס־צושיקן חברים אין וואַלד.

דער שטאָב פון דער פ.פ.א. האָט נאָך אַ לאָנגער דיסקוסיע אין פרינציפּ מסכים געווען אָנצונעמען די וועגדונג און אַרויסגיין אין וואַלד. זייער מיינונג איז אָבער געווען, אַז אויב גיין, וועלן דאָרפן גיין אַלע צוזאַמען: ד.ה. דאָרף אַרויסגיין די גאַנצע אַרגאַניזאַציע.

זיי האָבן מורא געהאַט, אַז אויב איין גרופּע וועט נאָר אַרויסגיין, וועט שוין געפֿן די אָנדערע נישט אַרויסלאָזן.

איך האָב זיך אונטערגענומען צו גיין רעדן מיט געפֿן וועגן דעם ענין. געפֿן האָט מיך אויפגענומען ווי אן אַלטן באַקאַנטן. איך האָב אים איבערגעגעבן אַ גרוס פון מאַרקאָוון און האָב אים דערציילט וועגן דער נייער מיסיע, וואָס ער האָט אויף מיר אַרויפגעלייגט. צולעצט האָב איך אים דער־קלערט וועגן וואָס ס'האָנדלט זיך, אַז מאַרקאָוו פאָדערט, מ'זאָל שיקן מענטשן אין וואַלד און זיי נישט האַלטן אין די געטאָס.

געפֿן האָט אַלץ אויפמערקזאַם אויסגעהערט און האָט מיר געעטפערט: — מענטשן האָב איך נישט' אויב די פ.פ.א. ווייל, זאָל זי געבן אירע מענטשן.

איך האָב אים דערציילט, אַז די פ.פ.א. איז אין פרינציפּ מסכים און זי איז גרייט צו שיקן אירע חברים. זיי האָבן נאָר מורא טאָמער וועט ער שטערן.

געפֿן האָט מיר אויף דעם געזאָגט, אַז ער איז גרייט זיך צו טרעפן מיט די פֿאַרשטייער פון דער פ.פ.א. און מיט זיי אַרומרעדן דעם ענין.

געפֿן ענטפער האָב איך גלייך איבערגעגעבן סאניע מאדייסקער. אויף מאָרגן פֿאַרנאַכט האָבן זיך 3 פֿאַרשטייער פון דער פ.פ.א. געטראָפֿן מיט געפֿן. דאָס זיינען געווען: אבא קאָווונער, שמואל קאָפּלאָן און כיענע בראָווסקי.צוזאַמען מיט זיי בין איך אויך מיטגעגאַנגען.

ס'האָט זיך אָנטוויקלט אַ לאָנגער געשפּרעך, אָבער סוף סוף האָט געפֿן אָנגענומען אונדזער מיינונג און ער האָט מסכים געווען, אז די פ.פ.א. זאָל גרופּעסווייז פֿאַרלאָזן דאָס געטאָ. זיינע באַדינגונגען זיינען נאָר געווען, אַז מ'זאָל איבער־לאָזן אין געטאָ די פערזענלעכע דאָקומענטן.

דעם 22־טן יולי 1943 איז די ערשטע גרופּע פון די פ.פ.א.־מיטגלידער אונטער דער אָנפירונג פון יוסף גלאזמאַנען אַרויס פון ווילנער געטאָ. זייער וועגווייזער איז געווען אישיקע גערטמאן.

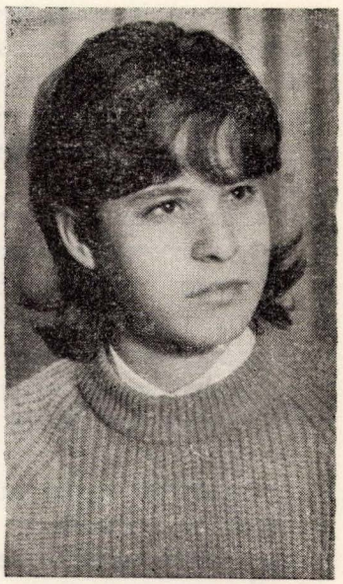
בייַ דער לאווארישקער בריק האָבן זיי זיך אָנגעטראָפֿן אויף דייטש מיליטער. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ שיסעריי. אייניקע זיינען גלייך דערהרגעט געוואָרן און אַ טייל זיינען אַריינגעפאלן אין די הענט פון די דייטשן.

בלויז איינצלנע, צווישן זיי יוסף גלאזמאן און אישיקע גערטמאן, האָבן זיך געראָטעוועט און זיינען נאָך לאָנגע וואַנדערונגען אָנגעקומען צו די נאַראָטשער וועלדער.

נאָך יענעם דורכפאַל איז די פ.פ.א. מער נישט גרייט חברים.

געווען צו שיקן אירע חברים אין וואלד. איך האָב דאָן אויף מיין אייגענער האַנט אַרגאַניזירט און אַרויסגעפירט אַ גרופּע צום סוף איז נאָך כדאי צו פאַרצייכנען, אז די חברים אַלעקסאַנדער באַגען שלומקע פון לאָדזש, יודקע רודניצקי, מאָטקע פייגל זיינען געגאַנגען צוריק אין ווילנער געטאָ און געבראַכט גרופּן.

רודניצקין איז געלונגען אַרויסצופירן אין וואַלד די ווילנער דיכטער: אברהם סוצקעווער און שמערקע קאַטשער־גינסקי און אַ סך אַנדערע ייִנגע און דרייסטע קעמפער.

ג ח מ ה, בתו של הפרטיזן
משה שוטן משווינציאן

לזכי סבי וסבתי

נחמה שוטאן

א ל י

אלי, הן יכולת להצילם.
אלי, הן יכולת להושיעם,
את ששת המליונים
שנפלו בידי נאצים משמידים.

רק בך נתנו תקותם,
ואליך בלבד נשאו תפילתם.
בכל מקום בו דרכו רגליהם
נשאו שמך על שפתיהם.

ואתה לא הצלת אותם
ויד לא נתת לעזרם;
ונספו ששת המיליונים
שזכרם ישאר לעולמים.

* * *

אזוי האבן מיר געקעמפט...

פראגמענט פון אַ גרעסערער אַרבעט וועגן דעם קאַמפּס־וועג פון די סוועניציאַנער פאַרטיזאַנער

אַך אַ גאַנצע נאַכט פאַרן מיט דער באַן פון ווילנע, איז אישיקע אינדערפרי אַנגעקומען קיין סוועניציאַן. מיד פון וועג האָט ער זיך געלייגט אין בעט, לאַנג נישט געקענט איינשלאָפן און צוגעהערט זיך צום פאַטערס רייד וועגן די לאָנדאַנער ראַדיאָ־אויפיציעס, וואָס אַלאַרמירן אַן אויפהער, אַז די דייטשן קאַנ־צענטרירן גרויסע כוחות ביי דער רוסישער גרענעץ. זאָל אקארשט נישט אַרויסשפרינגען א מלחמה?!

אין דריי טעג אַרום, אין באַגין, זענען די דייטשן אַריבער די גרענעץ. די דייטשע עראָפלאַנען האָבן באָמבאַרדירט רוסישע שטעט און דערפער. אין סוועניציאַן זענען די ערשטע ידיעות אַנגעקומען דורכן ראַדיאָ:

די דייטשן זענען אַנגעפאַלן אויפן ראַטנפאַרבאַנד!

אין אוונט האָבן זיך צוריקגעצויגן דורך סוועניציאן קאָלאָנעס מיטן אָפטרעטנדיקן סאָוויעטישן מיליטער. צווישן זיי האָט מען שוין געזען אַ סך וווייסע קעפ, באַנדאַזשירטע פֿאַרוווונדעטע סאָלדאַטן.

איין נייעס יאָגט די אַנדערע:

דאָס דייטשע מיליטער איז אַריינגעפאַרן קיין קאָוונע מיט דער באָן! פֿאַרנומען ווילנע! די ליטווינער גייען מיט די דייטשן! עס אַנטלויפן רוסישע בירגער, מיטאַרבעטער פון סאָוויעטישן רעזשים! אויך יידן אַנטלויפן!

אַ סך אַנטלאָפענע יידן האָבן זיך אומגעקערט צוריק, אויף די וועגן זיינען זיי באַשאָסן געוואָרן דורך ליטווישע באַנדיטן.

אין שרעק און אין אימה וואַרט מען אויפן אָנקום פון די דייטשן.

ביי אברהם געראַטמאַן אין הייפל, אויף ניי־סוועניציאַנער־גאַס, זיצן אין שאָטן פון די גרויסע אָלכע־בוימער פינף חברים. זיי האָבן זיך געגרייט צום נייעם שול־יאָר. עס האָט זיי באַגעגנט די מלחמה.

אישיקע געראַטמאַן איז אַלט 19 יאָר. האָט געענדיקט די יידישע פֿאָלקס־שול. ער איז העכער פון מיטעלן וווקס, האָט אַן ענערגיש פּנים, גרויע אויגן און אַ רויטע טשופּרינע. זיין טאַטע, אברהם געראַטמאַן, איז אַ שוסטער, אַ לאַטוטניק, פֿאַרדינט קוים אויף ברויט, איז פֿאַראַן אין קהלישע ענינים, אין וועלט־פֿאָליטיק.

אויף אישיקען ליגט דער גאַנצער עול פון דער שטוב.

דודקע יאכאי, א גימנאַזיע־שילער, אַ הויכער מיט אַ לענגלעך בלאַס פּנים און הייסע שוואַרצע אויגן, פֿאַרמאָגט אַ שאַרפן מוח.

זיין פֿאָטער חיים יאכאי איז אַ גאַרבער, שטענדיק שווער פֿאַרהאַרעוועט און קוים פֿאַרדינט אויף פּרנסה.

יאָסקע רודניצקי, אַ נידעריקער מיט אַ שיין קיילעכיק פּנים, אַ שמייכלענדיקער, פול מיט הומאָר. זיין פֿאָטער פסח רודניצקי, אַ פורמאַן, טעג און נעכט געפֿירט סחורה פון סוועניציאן קיין ווילנע און צוריק.

מיישקע שוטאן, עלטער פון יאָסקען מיט אַ יאָר, פון מיטעלן וווקס, שוואַרצע האָר, טונקעלע אויגן, אַמביציעז און אייגנער פון די בעסטע שילער אין גימנאַזיע. זיין פֿאָטער, שמואל הירש, פלעגט אַרומפֿאָרן פון שטעטל צו שטעטל, אייגקויפן און פֿאַרקויפן סחורות אויף די מערק.

דער יינגסטער פון זיי איצקע רודניצקי, איז קוים אַלט 14 יאָר, מלא חן, העלע, עטוואָס געקרייזלטע האָר און טונקל גרויע אויגן. ער לערנט אין ערשטן קלאַס גימנאַזיע. זיין פֿאָטער, ישראל־משה, אַ חזן, איז געבליבן שטעקן ערגעץ אין וואַרשעווער געטאָ, צוזאַמען מיט דער מוטער, חיה.

דער שמועס פון די דאָזיקע דערוואַקסענע יינגלעך האָט זיך איצט געפֿירט אַרום דעם אַנטלויפן קיין רוסלאַנד. מיישקע האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף בלייבן אויפן אָרט און קעמפן. ביי דער זעלבער מיינונג איז אויך געווען אישיקע.

אין צוויי טעג אַרום, אין אַ פֿאַרנאַכט, איז די דייטשע אַרמיי אַריין קיין סוועניציאַן. מיט רעש און קייטן־בראָזגעריי האָבן זיך געריסן די לייכטע דייטשע פֿאַנצער־מאַשינען מיט די שוואַרצע קרייצן אויפן טונקל גרויען שטאָל. אויפן פּאש־מענער באַרג האָבן זיי געעפנט אַ פּייער אויף די סאָוויעטישע טראַנספּאָרטיר עראָפּלאַנען, וואָס האָבן אויף פּאראַשוטן אַראָפּ־געוואָרפן פעסלעך מיט ברען־מאַטעריאַל פאַר די הונדערטער רוסישע מאַשינען, וועלכע זיינען געבליבן אויף די וועגן אָן בענזין.

דאָס איז געווען אַ פּאַרפּאָסטן. אויף צומאָרגנס אינדערפרי איז אַריין די דייטשע אַרמיי. אויף די טאַנקן און פּאַנצער־אויטאָס זיינען געזעסן יונגע דייטשע סאָלדאַטן. ער האָט זיך געשרוקט אַ מעכטיקער און פינצטערער כוח. עס האָט אויס־געזען, אַז קיין שום קראַפט איז נישט אומשטאַנד איינ־צוהאַלטן זייער שטורמישן געיעג.

פֿלוצלונג איז, ווי פון אונטער דער ערד געפֿאַלן אַ שאָס. פון ערגעץ איז אויסגעוואקסן אַ דייטשער סאָלדאַט. ער איז ווילד געלאָפן און אַנידערגעפֿאַלן. די גאַלאָפּירנדיקע אויטאָס האָבן זיך גלייך אָפּגעשטעלט. סאָלדאַטן מיט ביקסן און אויטאָמאַטן זענען אַראָפּגעשפרונגען פון די אויטאָס, אַוועקגעלייגט זיך אויף דער ערד, מיט די הענט אויף די צינגלעך פון די אויטאָמאַטן און ביקסן, וועלכע זענען געווען געצילט אין דער לאַנגער ריי מענטשן, וואָס האָבן געוואַרט אויף אַ שטיקל ברויט, וועלכעס מען האָט צוגעזאָגט צו פֿאַרטיילן.

אין בהלה צעלויפן זיך די מענטשן. ערשט דעמאָלט כאָפן זיך די דייטשן, אַז דאָס האָבן צוויי רוסישע סאָלדאַטן פֿאַרכאָפּט אַ דייטשן סאָלדאַט מיט זיין מאַטאָציקל און געצוווונגען אים צו פֿאָרן אויף מזרח. אַריינפֿאָרנדיק אין צענטער שטאָט, האָבן זיי דערזען די פֿאָרנדיקע קאָלאָנעס מיט דייטשע מאַשינען, זענען זיי באַצייטנס אַראָפּגעפֿרונגען פון פֿאָרנדיקן מאָטאָציקל און נאָך באָוויזן מכבד צו זיין דעם יעקע מיט אַ קויל.

די צוויי סאָלדאַטן זענען ערגעץ פֿאַרשוווּנדן און די פֿאַרסאָפּעטע דייטשן האָבן זיך אומגעקערט פון געיעג מיט ליידיקע הענט. נעבן געשעפט, ווו עס איז פריער געשטאַנען די ריי נאָך ברויט, איז שוין קיינער נישט געווען, בלויז דריי דערשלאָגענע רוסישע סאָלדאַטן, אַן געווער, האָבן געוואַרט, מען זאָל זיי נעמען אין געפֿאַנגענשאַפט.

די דייטשן האָבן אַנגעצילט אויף זיי דאָס מאַשין־געווער און געלאָזט זיי ליגן טויטע אויפן טראָטואַר.

מיטאָג־צייט האָבן זיך אויף די סוועניציאַנער גאַסן באַווויזן דייטשע זשאַנדאַרמען צוזאַמען מיט ציווילע פֿאַרשוינען, וואָס האָבן געטראָגן וווייסע אַרעמבענדער אויף די אַרבל. דאָס זענען געווען ליטווינער, שאַוליסטן, אונטערוועלט־לייט.

די העברעישע אוידיציע פון ירושלים

אַ גרויליקע שרעק האָט אַרומגעכאָפּט די יידישע באַפעל־קערונג אין סוועניציאן. אין עטלעכע טעג אַרום האָבן טאָקע די ליטווינער צונויפגענומען 25 יידן, וועלכע מען האָט באַשול־דיקט אין צוזאַמענאַרבעט מיט די רוסן און זיי דערשאָסן. באַלד האָט מען וויידער געכאָפּט נאָך 6 יידן, אַוועקגעפירט אויף אַרבעט און נאָך דער אַרבעט געשאָסן.

איין גזירה האָט געיאָגט די אַנדערע. די ליטווינער האָבן זיך ווי היישעריקן געיאָגט איבער די גאַסן, אַיינגעשפּאַנט

יידן צו שלעפן וועגענער, אנשטאט פערד, געשוירן און געריסן בערד, גערַאבעווועט און געשאסן. נישט געווען קיין איין טאג אן א קרבן.

אישיקעס פאטער, אברהם, איז ארומגעגאנגען א דער־שיטערטער. ער האט מיט די אייגענע אויגן צוגעזען דעם מארד איבער די דריי רוסישע סאלדאטן.

וועגן אברהמען האט מען דערציילט, אז נאך אין פינפטן יאר האט ער אנטיילגענומען אין דער רעוואלוציע, איז געגאנגען איבער די גאסן און געשריגן: „דאלאי ניקאליי!" אויך איצט, נישט געקוקט אויף דער טויט־געפאר, האט ער ערגעץ ארויסגעקריגן א באהאלטענעם ראדיא, ארויפגעטראגן אים אויפן בוידעם און מיישקע, וואס האט געווויינט אין שכנות, האט געהאלפן אינסטאלירן דעם אפאראט, צוציען און פאר־מאסקירן די עלעקטרישע דראטן. צוזאמען האבן זיי יעדן טאג זיך צוגעהערט צו די נייעס פון מאסקווע.

איינמאל האבן זיי אויפגעכאפט א העברעישע אוידיציע פון ירושלים. עס האט זיך אין זיי צעברענט דער ניגער צו ווישן, וואס עס זאגן די יידן אין ארץ־ישראל. זיי האבן דער־פאר אנפארטרויט דעם סוד יודקע שאפיראַ, א יונגער מדריך פון החלוץ הצעיר, וועלכער האט פארשטאנען העברעיש. קיין גוטע נייעס האט מען זיך פון דארט נישט דערווארט.

די אקציע פון די הונדערט

פון די געשרייען, וואס זענען ארויסגעדרונגען אין שטוב, האט אישיקע פארשטאנען, אז אינדרויסן קומט פאר עפעס שרעקלעכס. צוזאמען מיטן פאטער איז ער צוגעלאפן צום פענצטער און דערזען דבורה אזשינסקי לויפן אין איין נאכט־העמד, א בארוועסע, איבער איר גארטן. זי האט געשריגן מיט באנומענע קולות:

„ראטעוועט מיין מאן!"

די ליטווישע פאליציי האט ארויסגענומען איר מאן פון בעט, געהייסן אים מיטנעמען א האנטוך מיט זייף און געזאגט, אז זיי נעמען אים אויף ארבעט. ער האט זיך געפרווועט ארויס־רייסן פון זייערע הענט און אנטלויפן. אבער זיי האבן אים נאכגעיאגט און געכאפט אין גארטן, געשלאגן אים מיט די ביקסן־קאלבעס איבער די פלייצעס און איבערן קאפ.

דערנאך האט אישיקע געזען אמילקען, זלמן גורוויטשעס דינסט, ווי זי איז צוגעגאנגען צום טויער פון זייער הויף, אין איר לאנגן שוואנצן קלייד מיטן גרויסן זילבערנעם צלם אויף דער ברוסט, פארשטעלט פאר די פאליציאנטן דעם ווע־ג און אויסגעפרופן:

— דא ווינען נישט קיין יידן.

אין יענעם טאג האבן די ליטווינער צונויפגענומען הונ־דערט יידן און אוועקגעפירט אויף פאליגאן. אויף דריי לאסט־מאשינען האט מען זיי אוועקגעפירט צונויפגעדריקטע, דער־שראקענע. איבער די גאסן האבן זיך געטראגן פארצווייפלטע יאמערן.

דער ווידערשטאנדס־פלאן

א צעבראכענער איז משה גארדאן געקומען צולויפן אין שניידערישן קלויז און אנגעזאגט די שרעקלעכע בשורה:

— גאנץ סוועניציאן און די ארומיקע שטעטלעך ווערן עוואקואירט, אלע יידן יונג און אלט, וועט מען ארויספירן. קיין איין ייד וועט נישט בלייבן. מען פירט אויף פאליגאן. לאמיר זיך ראטעוון, אנטלויפן!

יידן האבן זיך צוגעהערט, דערשלאגענע, צעטומלטע, אייניציקווייז און אין קלייניע גרופן, איז מען אוועק אינמיטן דערנאכט, וואס וויטער פונעם שרעקלעכן שטורעם, וווהין? אין אנדערע שטעטלעך, אפשר איז דארט רואיקער.

אברהם האט נישט געוואלט אנטלויפן. אין אלע אקופירטע ראיאנען האט ער געטענהט, ווו עס זענען פאראן דייטשן, איז די זעלבע לאגע. אישיקע איז געשטאנען אין טונקעלעם שטעלעכל און ארויינגעלייגט אין א גרוב פעקלעך מיט פאר־געלבטע פאפירן, אלטע מטבעות, אנטיקן, וואס דער טאטע האט אים געהייסן באגראבן. דאס איז געווען אברהמס אוצר. א גאנץ לעבן האט ער אויף דעם געהארעווט. א מוזיי האט געוואלט ביי אים אפקויפן, נאר ער האט דערפון נישט געוואלט הערן.

— מיר מוזן שטעלן א ווידערשטאנד! — האט אויס־גערופן מיישקע, קוקנדיק ווי אישיקע גלייכט אויס דעם באדן מיט די פיס — איך האב געארבעט אין אכראנקע. דארט איז פאראן א סך געווער, וואס די דייטשן האבן צונויפ־געזאמלט אויף די פעלדער נאך די אנטלאפענע רוסן. מען דארף איבערפאלן דעם לאגער, צונעמען דאס געווער, אונ־טערצינדן די שטאט און אנטלויפן אין וואלד.

אזוי איז געבוירן געווארן דער פלאן פון א ווידער־שטאנד, אומבאשטימט, אומקלאר און אומבאהאלפן, אבער מיט שטארקער אנטשלאסנקייט נישט אונטערצוגעבן זיך.

גדל

נאכן ארויספירן די יידן פון סוועניציאן קיין פאליגאן, האבן די דייטשן איבערגעלאזט אין שטאט א קליינעם געטא מיט 80 משפחות. אנהויב שול־גאס האט מען אויפגעשטעלט א טויער מיט דער אויפשריפט „געטא". מיט שטעכל־דראט זענען ארומגערינגלט געווארן די שול־גאס מיט אלע אירע געסלעך און הויפן. איבער דער טיר פון אברהם צעפעליא־ווישטעס הויז איז געהאנגען א שילד „יודנראט". אין פאדער־צימער האבן דריי טירן געפירט אין באזונדערע צימערן. איבער די טירן זענען געווען אויפשריפטן: „געטא־פאליציי", „ארבעטס־אמט" און „יודנראט".

גדל גילינסקי, איבער די פופציקער, א הויכער, מיט א גוטמוטיק פנים, האט געמאלן די שילדן, וועלכע די דייטשן מיט די ליטווינער האבן באשטעלט אין געטא. מיט פארדרוס האט ער געקוקט אויף די אנדערע מאלארעס, האט נישט פארטראגן זייער פלייס ביי דער ארבעט. דעם ערגסטן פאר־דראס טראגט ער אויף ישיקען, וואס האלט א גאנצן טאג אין איין רעדן וועגן קאמף.

גדל איז א שוויגער, ארבעט לאנגזאם און מאכט זיך נישט הערן אישיקעס רייד, וואס זענען דווקא געוואנדן צו אים.

עס זענען ארויסגעקומען דריי געטא־פאליציאנטן, שווייג־דיק געקוקט אויף די מאלארעס און געווארט, ווער פון זיי עס וועט זיך פרייוויליק צושטעלן צו דער ארבעט, וואס די דייטשן האבן געפאדערט. גדל האט דער ערשטער זיך אנ־גערופן:

— איך גיי!

מיט צעשראָקענע בליקן האָבן די איבעריקע מאלארעס באַגלייט גדלס אייגנבויגענע פיגור, נישט געגלויבט, אַז מען וועט אים נאָכאַמאָל זען.

גדל איז צוריקגעקומען. נאָך דעם זעלבן אָוונט איז ער געזעסן אין ווּאַרשטאַט, ביים גרויסן ברענענדיקן אויוון. ער האָט געטראַכט וועגן זיין הייַנטיקער אַרבעט אין דער אכראנקע. ער האָט נישט געלייגט קיין אַכט אויף די געשרייען פון די יעקעס, אויף די ליטווישע פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן חוזק געמאַכט פון די אַלטע יידן. ער האָט געקוקט אויף די באַראַקן, וואָס זענען געווען אַרומגערינגלט מיט אַ הילצערנעם פּאַרקן און שטעכל־דראָט פון אויבן. דאָרט האָבן זיך געפונען די געווער־מאַגאַזינען.

איצט איז ער געזעסן בייַם אויוון און מיט אומגעדולד געווארט אויף אישיקען.

אישיקע איז אַנגעלאָפן ווי אַ שטורעם און אַריינקומענדיק גלייך געזומען רעדן:

— איך קום פון ליטווינער, אָפּגעטראָגן אים די שילדן. ער האָט שוין נישט אַזא פאַריסענע נאָז. וווייזט אויס, אַז די שלאַכט ביי מאָסקווע האָט זיי אַביסל אָפּגעקילט. ער האָט פאַר מיר אָנגעשטעלט דעם ראדיאָ פון מאָסקווע. ס׳איז שטיל, בלויז ערטערווייז קומען פאָר לאָקאַלע שלאַכטן.

אישיקע האָט פון דער צעפּענטער בורקע אַרויסגעשלעפּט אַ ברויט, אָפּגעבראָכן אַ שטיק און דערלאַנגט גדלען, זאָגנדיק:

— אַ גאַנץ ברויט האָט ער מיר געגעבן.

גדל האָט ענגומען דאָס ברויט און גלייך אויסגערופן:

— אין אכראנקע ליגט אַן אַ שיעור געווער, מען דאַרף עס פון דאָרטן אַרויסבאַקומען.

— ווי אַזוי? — האָט אישיקע אָנגעשטעלט אויף אים אַ פאָר פאַרוווונדערטע אויגן.

גדל האָט געריידט מיט אַ פאַרטראַכט קול:

— זע, אַז דיינע חברים זאָלן זיך אַריינבאַקומען אַהין אַרבעטן.

די אָכראָנקע

אין יודנראַט האָט מען זיך געווונדערט:

— וואָס רייסן זיך עס די יונגע צו אַרבעטן אין דער אכראנקע?

שימקע, דער דייטשער אונטעראָפיציר, איז צופרידן דערמיט וואָס אַלע אַלטע אַרבעטער זענען פאַרביטן געוואָרן אויף יונגע, אָבער שוין צוויי וואָכן ווי די יאַטן אַרבעטן אין דער אָכראָנקע און די דייטשן טרעטן נישט אָפּ פון זיי אויף קיין רגע.

איינמאָל האָט אינעם וואַך־צימער פון דער ליטווישער פּאָליציי געקלונגען דער טעלעפאָן. דער ליטווישער פּאָליציי־יאַנט האָט געפרופן יאָסקע רודניצקין, וועלכער האָט זיך געפונען אין דער מילכעריי. מען האָט געריפן ליטוויש, געפרופן דעם פאַרוואַלטער פון דער מילכעריי צום טעלעפאָן. אָבער יאָסקע האָט צום דייטש געזאָגט, אַז מען רופט דעם אונטעראָפיציר. דער דייטשער פּאָליציאַנט האָט אים געהייסן רופן.

וועג שימקעס קליינע פּגור מיט די קרומע פיס איז פאַרשוווּנדן אין וואַך־צימער פון דער פּאָליציי, האָט יאָסקע אויסגעשריגן:

— איצט!...

מער רעדן האָט ער נישט געדאַרפט. איצקע רודניצקי און גערשקע נאדעל זענען גלייך פאַרשוווּנדן אין באַראַק. עס האָט נישט געדויערט מער ווי עטלעכע סעקונדן און דורכן פענצטער, פון דער אַנדערע זייט באַראַק, האָבן זיי דורכגעטראָגן דריי רוסישע ביקסן און שנעל אייַנגעגראָבן אין שניי נעבן פלויט.

אין אַ ווינקל פון הויף זענען געלעגן אָנגעוואָרפן צעברא־כענע קעסטלעך פון אַמוניציע. צוויימאָל אַ וואָך, פאַרן ענדיקן די אַרבעט, פלעגט קומען אַ פויער מיט אַ פערד אייַנגעשפּאַנט אין אַ שליטן און אַוועקפירן די צעבראָכענע קעסטלעך צום אונטעראָפיציר אויף דער קוואַרטיר. די יאַטן האָבן געוואָרפן די ליידיקע קעסטלעך אויפן שליטן.

אין אַ ווייַלע אַרום האָט איצקע און באַלד נאָך אים גערשקע געבעטן בייַם אונטעראָפיציר אַ דערלויבעניש אַרויס־צוגיין. באַלד וויי זיי האָבן זיך אומגעקערט האָט דער דייטשער אונטעראָפיציר אויסגעשריגן צו זיי, אַז זיי זאָלן מיטפאָרן מיטן שליטן און אַראָפלאָדעווען דאָס האָלץ.

ביידע יאַטן זענען געבליבן שטיין פאַרגליווערטע. אונטער די מאַנטלען, אין די הויזן, האָט יעדער פון זיי געהאַט פאַר־שטעקט אַ ביקס, וואָס האָט דערגרייכט איבער די קני. קוים וואָס זיי האָבן געשטעלט אַ טראָט. ווי אַזוי וועלן זיי אַרויפ־קריכן אויפן שליטן? אַ קאַלטער שווייס האָט זיי באַגאָסן. דער דייטש האָט פאַרלוירן דאָס געדולד, געזומען שעלטן. אין דעם מאָמענט זענען מיישקע מיט יאָסקען אַרויפגעשפרונ־גען אויפן פול אָנגעליגטן שליטן מיט די קעסטלעך. דער דייטש האָט זיך צערעווט:

— נישט איר, זיי!

— זיי פילן זיך נישט גוט — דערקלערט מיישקע דעם אונטעראָפיציר מיט אַ רואיקער שטים — מיר וועלן שוין פאַר זיי אַראָפנעמען דאָס האָלץ.

ערשט איצט האָט דער אָפּיציר באַמערקט זייערע בלייכע קרענקלעכע פנימער, האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט און אַרויפגעשפרונגען אויפן שליטן.

די איבעריקע אַרבעטער האָבן זיך פאַרמירט אין אַ ריי, אוועק צוריק אין געטאָ. איצקע מיט גערשקען זענען געגאַנ־גען אינדערמיט. הינטער זייערע מאַנטלען זענען געווען פאַרשטעקט די צוויי רוסישע ביקסן.

די ערשטע פאַרזאַמלונג

אין יענעם טאָג איז ביי די יאַטן געווען אַ שמחה. די בעלי־שמחה זענען געווען די צוויי ברידער, בערקע און דודקע יאכאי. ביי זיי אין שטוב איז פאַרגעקומען די ערשטע פאַר־זאַמלונג. זייער פאָטער חיים האָט לכבוד דעם געבראָכט פון יענער זייט געטאָ אַ פּאָר פלעשער סאַמאָגאָן און אַ פלאַש ספּירט.

צווישן די יאַטן איז געזעסן חייקע, אַ מיידל מיט העל־בלאָנדע האָר, אַ העלדיש מיידל, וואָס האָט געהאָלפן דאָס געווער באַהאַלטן. נעבן איר איז געזעסן ישיקע, אַ צעפלאַמ־טער, אַ שמייכלענדיקער. עס האָט געריעדט אַ נייער חבר, איצקע טייץ, אַ טייערער יאָט, אַ דרייסטער, וועלכן מיישקע האָט צוגעצויגן אין דער אַרגאַניזאַציע. איצקע רעדט וועגן

אפהיטן די קאנספיראציע, ווי אן ערשטן באדינג פאר דער עקזיסטענץ פון אן אומלעגאלער ארגאניזאציע. ביז איצט האט מען געהאנדלט זעלבשטענדיק, אויף אייגענער האנט. היינט דארף ווערן אויסגעקליבן אן אנפירערשאפט, וואס זאל האבן די קאנטראל איבער יעדער אקציע, איינפירן א שטרענגע דיסציפלין.

עס האט זיך ארײַנגעמישט חיים, דערציילט וועגן דער ערשטער וועלט־מלחמה וועו ער האט געדינט אין ארטילעריע און מען האט זיך נישט געקענט באגיין אן קיין אנפירונג. אבער גלייכצייטיק האט יעדער ארויסגעווײזן זעלבסט־אינציאטיוו.

נאך אים האט גערעדט שייעלקע מיכעלסאן. ער דערציילט, אז זיין פעטער וועלמיש האט באהאלטן נייע פיסטאלעטן. אבער איבערן קעלער, וווּ דאס געווער ליגט באגראבן, האט זיך אריינגעקליבן וווינען דער ליטווישער פאליציי־קאמענדאנט, דארט שטייט טאג און נאכט א וואך.

עטלעכע יאטן האבן זיך געמאלדן פרייוויליק ארויס־צובאקומען פון דארט דאס געווער.

איינער נאכן צווייטן האבן זיי זיך אין דער פינצטערער נאכט געשלייכט אינעם גאסל, וווּ עס האט געווינט דער ליטווישער פאליציי־קאמענדאנט. א קליין פענצטערל האט געפירט צום קעלער. אין דער פינצטער האט די עפענונג אויסגעזען גאר קליין. ווי אזוי וועט מען דאָ דורכקריכן?

א קורצע ווייל האט געדויערט דאס צווייפלען. באלד האבן זיך דריי שאטנס פלינק דורכגעשטופט דורכן פענצטערל און ארײַן אין קעלער.

ביז אינדערפרי האבן זיי דארט געמוזט ליגן אומבאוועג־לעך. די קעלט האט דורכגענומען אלע גלידער, אבער זיי האבן זיך נישט געטארט רירן פון ארט. דער מינדעסטער קלאנג האט זיי געקענט פארראטן.

ערשט פארטאג, וועו דאס גאסל האט זיך גענומען וועקן און פול געווארן מיט גערוישן, האבן די דריי יאטן, איצקע טייק, שייעלקע און דודקע, גענומען זיך צו דער ארבעט, געקראצט מיט א מייזל אין די הארטע ציגל. ביז מיטאג האבן זיי קוים אויסגעקראצט א האלבן ציגל. די ארבעט איז געגאנ־גען שווער. דערצו זענען זיי א גאנצע נאכט נישט געשלאפן, דער דורשט האט געפייניקט. עס האט זיך געוואלט ארויס־שטעקן די האנט און א לעק טאן א ביסל שניי. אבער קיינעם פאלט עס נישט איין צוטאן. ערשט וועו עס איז שוין צוגעפאלן די נאכט, האבן זיי מיט די הענט אנגעטאפט די איינגעמויערטע רעוואלווערן.

עס איז שוין געווען שפעט אינדערנאכט, וועו זיי זענען צוריק ארויסגעקראכן פון קעלער, טראגנדיק מיט זיך א זעקעלע קוילן און פיר נייע פיסטאלעטן. זיי האבן אויסגעמיטן די ליטווישע וואך און ארונטערקריכנדיק אונטער די דראטן זענען זיי ארײַן אין געטא. ערשט דאָ האבן זיי פרייער אפ־געאטעמט.

אויף צומארגנס זענען דודקע יאכאי, ראובקע מיאדזאלסקי און גערשקע באק, ארויפגעקראכן אויף א בוידעם פון א הויז, וואס האט זיך געגרענעצט מיטן געטא און זיי האבן זיך אוועקגעזעצט אויפנייען שיידלעך פאר די רעוואלווערן.

גערשקע האט זיך אוועקגעשטעלט ביי א שפאלונע היטן. דודקע האט זיך אוועקגעזעצט אויסשניידן מיט א מעסער דאס לעדער, וואס ער האט מיטגעבראכט. ראובקע האט זיך געשפילט מיטן נייעם „וואלטער".

ער האט געהאלטן דעם רעוואלווער אין האנט און גע־רעדט א צעקאכטער:

— ווי דערלעבט מען — זאגט ער צו גערשקען, אויפ־הויבנדיק קעגן אים דעם רעוואלווער — צו באגעגענען אזוי עטלעכע דייטשן און זיי אוועקלייגן אויפן ארט. נקמה נעמען פארן טאטן מיט דער מאמען...

אין דעם מאמענט האט דער רעוואלווער אויסגעשאסן און גערשקע איז געפאלן. פון מויל האט אנגעהויבן רינען א שנירל בלוט.

ראובקע איז שטיין געבליבן א פארגליווערטער. באלד איז ער געקומען צו זיך, צוגעלאפן צו גערשקען און מיט די לעצטע כוחות אים גענומען אראפטראגן אויף די פלייצעס פון בוידעם. א באווסטלאזן האט ער אים ארײַנגעטראגן אין שטוב, צו דער מומע מינע, וווּ ער האט געווינט. עס איז אנטשטאנען א בהלה. ראובקע איז געשטאנען א צעטומלטער און געקוקט ווי בערקע פארעט זיך ביים פארוווונדעטן. עס איז געקומען דער דאקטאר, האט זיך איבערגעבויגן איבער גערשקען, אנגעטאפט מיט די פינגער די קויל פון דער אנ־דערער זייט האלדז. עס איז געווארן קלאר, אז עס איז געגוג איין שניט און די קויל איז אינדרויסן.

דער דאקטאר, ניאמע, איז געווען אויך א מיטגליד אין יודנראט און ער האט זיך אפגעגעבן א חשבון וועגן דער גרויסער געפאר, אין וועלכער ער געפינט זיך. ער האט געזאגט:

— אן אפעראציע איז פארבונדן מיט קאמפליקאציעס. דאס מוז מען דורכפירן אין שפיטאל. איך בין פארבונדן מיט א שבועה. אזא פאל מוז איך מעלדן...

דער דאקטאר איז גלייך אוועק.

עס איז אנגעקומען גערשקעס פאטער און מוטער. דער טומל איז געווארן אלץ גרעסער. עס איז גיך דערגאנגען צו דער יידישער געטא־פאליציי.

ראובקע איז געשטאנען א פארגליווערטער, געהערט ווי בערקע זאגט אים, אז ער זאל אנטלויפן און זיך נישט געירט פון ארט, געלאזט זיך אוועקפירן פון דער ליטווישער פאליציי.

ראכקע

לענגאויס דעם באד־גאסל האט זיך געצויגן א קאנאווע, דורכוואנען דאס רעגן־וואסער איז גערונען אין טייכל אריין, לענגאויס דעם געטא. איצט איז די קאנאווע געווען ליידיק און עס זענען דארט געלעגן אויסגעצויגן די מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע און ארומגערעדט וואס ווייטער צוטאן. נאך ראובקעס ארעסט איז אויפן געטא אנגעפאלן אן אימה. פון יודנראט האט מען אוועקגעטראגן טייערע מתנות דעם ליטווישן קרימינאל־שעף, געבעטן רחמים פאר די אום־שולדיקע יינגלעך, וועלכע זענען געגאנגען אויפן בוידעם זוכן אלטע זאכן און געפינען א רעוואלווער, האבן נישט געווסט ווי זיך צו באגיין מיט געווער.

ראכקע די זאראסאיער, וועלכע ארבעט ביים ליטווישן שעף, האט דערציילט, אז ראובקע מיטן פארוווונדעטן גערשקע ווערן שרעקלעך געפייניקט. עס איז געווען א געפאר, אז זיי וועלן זיך איינברעכן.

פלוצלונג איז פאַר זיי אויסגעוואַקסן ראַכקע רודניצקי, וועלכע איז צוזאַמען מיט איר קליין ברידערל איצקע רודניצקי אין אָנהויב פון דער פוילישׂ־דייטשער מלחמה געקומען אַהער פון וואַרשע. אין געטאָ, וווּ זי האָט געווינט מיט אים ביים פעטער פסח, האָט זי נישט איינמאָל געזען אים גיין מיטן שוועסטערקינד יאָסקע, געזען ווי ער שושקעט זיך מיט די חברים און געווויסט, אַז ער האָט געוואָר. יענעם אָוונט, ווען ער איז אַרויס פון שטוב איז זי אים נאָכגעגאַנגען אין דער פינצטער.

ליגנדיק אין איר באַהעלטעניש, האָט זי דערהערט זייער באַשלוס אַרויסצוגיין פון געטאָ און איז געוואָן דעצידירט זיי צו שטערן. די יאַטן זענען געוואָן איבערראַשט פון איר דערשיינען און צעטומלטע זיך צוגעהערט צו אירע רייד, וועלכע זי האָט געפליסטערט אין פאַרצווייפלונג:

— איר גיט זיך נישט אָפּ קיין חשבון, וואָס איר וועט אויפטון מיט אייער אַנטלויפן אין איצטיקן מאָמענט. די אויס־פאָרשונג איז נאָכנישט פאַרענדיקט. איר טאָרט נישט פאַראַטן דאָס געטאָ, די אייגענע צוויי חברים. זיי האָבן זיך ביז איצט נישט איינגעבראַכן און וועלן זיכער קיינעם נישט פאַראַטן. ווען עס וועט ווירקלעך דראָען אַ געפאַר, וועט איר נישט בלייבן אַליין, איך, און אַ סך אַנדערע וועלן גרייט זיין אייך צו העלפן.

ציענדיק איצקען מיט זיך, האָט זיך ראַכקע אומגעקערט אַהיים.

פונעם באַשלוס צו אַנטלויפן איז גאָרנישט געווארן. אַלע זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען, בלויז צוויי מאָן זענען געבליבן אויף דער וואַך.

אין יודנראַט

חיים־הירש, וועלכער וואָלט אין נאָרמאַלע צייטן מסתמא געבליבן ביים טאַטנס פאַך — אַ מאָלער, איז איצט געווען דער פאַליציי־שעף אין געטאָ, געהאָט צו זיך פינף פאַליציאַנטן, וואָס האָבן אויסגעפירט זיין יעדן באַפעל.

נאָך דער מעשה מיטן אויסגעשאָסענעם רעוואָלווער, האָט ער צו זיך געפרופן בערקע יאכאי און פייפקע חייט (פון־נייַ־סוועניציאן).

— צי ווייסט איר, אַז מיט אייערע צאצקעלעך באַדראָט איר דעם געטאָ?

— מיר גאָראַנטירן אייך, אַז אַזעלכעס וועט מער נישט פאָרקומען.

— גאָר פיין פון אייער זייט. אָבער די בעסטע פאָר־זיכערונג וועט זיין, איר זאָלט אָפּגעבן די פיסטאָלעטלעך, וואָס איר קענט נאָך אין האַנט נישט האַלטן.

דער שמועס איז פון מינוט צו מינוט געוואָרן הייסער. בערל האָט אים פאַרגעווארפן, אַז זיי זענען מוסרים און פאָר־אַנטוואָרטלעך פאַרן טויט פון געשקע מיט ראובקען, וועלכע די ליטווינער האָבן דערשאָסן. חיים־הירש האָט זיך פאָר־טיידיקט, אַז דאָס האָט געמוזט געשען, כדי זייערע משפחות זאָלן בלייבן לעבן.

אויף זייערע געשרייען זענען זיך צונויפגעלאָפן די איבע־ריקע מיטגלידער פון יודן־ראַט בראש מיטן פרעזעס, משה כייקלס. אין אַ געוויסן מאָמענט האָט חיים־הירש באַפוילן די פאָליציאַנטן, צו אַרעסטירן די צוויי יאַטן. אָבער אין דער מינוט, וואָס די פאָליציאַנטן האָבן זיך געפרווט וואָרפן אויף זיי, איז בערל אָפּגעשפרונגען צו דער וואַנט און אין זיינע הענט האָט אַ גלאַנץ געטאָן אַ גרויסער שוואַרצער פאַראַ־בעליום. אַלעמען האָט אַרומגעכאַפּט אַ שרעק. חיים־הירש איז געווען דער אייניקער, וואָס האָט זיך געהאַלטן רואיק. ער האָט אויפגעריסן דאָס רעקל און אַנטבלויזנדיק זיין האָריקע ברוסט, האָט ער אויסגערופן צו בערלען:

— שיס! מיר גייען אויף קידוש השם און איר זייט מערדער פונעם לעצטן ביסל יידן אינעם געטאָ.

פון בערלען איז איצט געגאַנגען אַן אומבאַשרייבלעכער כוח. זיין שטים האָט געקלונגען פעסט און דראָענדיק:

— פון היינט אָן פאָדערן מיר איר זאָלט אויפהערן צו זאַמלען געלט פאַר די דייטשן און ליטווינער. אונדז וועט איר געבן דאָס געלט אויף אייניצוקויפן געווער. ביז מאָרגן אָוונט דאַרפט איר צושטעלן אַ סומע פון 30 טויזנט רובל.

געסט פון ווילנע פירן ארויס די יידן פון סוועניציאַנער געגנט

מערץ 1943.

צו דער ליקווידאַציע פון סוועניציאַנער געטאָ זענען פון ווילנע אַראָפגעקומען נייַע פאָליציאַנטן, צונויפגעשטעלט רשימות, אייניגעטיילט די יידן אויף צוויי קאַטעגאָריעס. צו איין קאַטעגאָריע — די מיטגלידער פון יודן־ראַט, די פאָליצי־יאַנטן, אַ טייל בעלי־מלאכות און אנדערע מיט פראָטעקציע. זיי זענען געווען אין דער רשימה צו פאָרן אין ווילנער געטאָ.

אין דער שניידערשער שול, די אייניקע וווּ יידן איז סוועניציאַנער געטאָ פלעגן זיך צונויפקומען דאַוונען, איז מען אייניגעטולעטע אין די מאַנטלען געשטאַנען און געוואָרט אויפן ווילנער געטאָ־קאָמענדאַנט, געגנס. אפשר וועט ער אויפקלערן וואָס עס באַדייטן די באַזונדערע רשימות פון דער איבערזידלונג?

יעקב געגס איז געקומען אין דער באגלייטונג פון עטלעכע פאָליציי־סערזשאַנטן. מיט אַ פעסטן מיליטערישן טראָט איז ער דורכגעגאַנגען דעם שפּאַליער פונאַנדערגערוקטע יידן, ביז ער איז ארויף אויפן בעלעמער.

— ביי מיר אין געטאָ — האָט ער גערעדט מיט אַ פעסטער שטים — גייט מען נישט מיט קיין אַראָפגעלאָזטע קעפ. דער אומעט איז אונדזער גרעסטער שונא. מיר דאַרפן זיין האָפער־דיק, אַרבעטסזאַם. אין ווילנער געטאָ האָבן מיר געזונג אַרבעט פלעצער, פאַרווייַלונגס־ערטער, טעאַטערס און אַנדערע קול־טור־אינסטיטוציעס. מיר מוזן זיין שטאַנדהאַפטיק קעגן די אומגליקן, האָבן מוט און אויסדויער, לעבן און איבערלעבן.

קיינער האָט נישט געוואָגט אויפצוועפענען דאָס מויל. ערשט נאָך אַ ווייַלע געשפּאַנטע שטילקייט האָט בערל כאַרמאַץ זיך אַנגענומען מיט מוט און געזאָגט:

— מיר גלויבן אייך, אַז איר פירט אונדז קיין ווילנע. פון וואַנען אָבער זייט איר זיכער, אז די וואָס פאָרן אויף קאָוונע, וועלן טאָקע אַהין דערפאָרן? צי לאָזט איר זיך נישט אַמאָל פאַרפירן פון די דייטשן?

דאָס וואָלקנדל, וואָס האָט אַ וויילע פאַרבייגעשוועבט

איבער געזנסנס פנים, איז באלד פאַרשוווּנדן. ער האָט אויס־
געזופן:

— ברידער יידן! די דייטשן האָבן באַשלאָסן איבער־
צופירן די געטאָס פון די פּראָווינץ־שטעטלעך, וואָס געפינען
זיך נאָענט צו די פאַרטיזאַנער־זאַנעס, אין די גרויסע שטעט.
איך בין גרייט צו פאָרן מיט אייך צוזאַמען אין קאָוונער געטאָ,
אָבער מאָכט נישט קיין שווערישקייטן ביי דער איבערזידלונג.
העלפט אונדז דורכפירן די באַפעלן פון דער דייטשער מאַכט.

די קעמפערישע גרופע פארלאָזט דאָס געטאָ

ביי חיים יאכאי אין שטוב האָבן זיך פאַרזאַמלט אַלע
חברים פון דער גרופע, אָננעמען אַ באַשלוס צו פאַרלאָזן
דאָס געטאָ.

מט אַ האַלב יאָר צוריק, האַרבסט 1942, האָט די מערהייט
פון דער גרופע זיך אַרויסגעזאָגט קעגן גיין אין וואַלד, מאָטי־
ווירנדיק עס מיטן פעלן פון אַ פאַרבינדונג מיט די פאַרטי־
זאַנער, מיט דער נישט פאָסיקער צייט, מיט דער אייגענער
אומדערפארנקייט. איצט אָבער האָט געשלאָגן די לעצטע
שעה. אַלע זענען מסכים אַרויסצוגיין אין וואַלד.

דער לעצטער, שוין ביים אַוועקגיין, האָט געריעדט חיים
יאכאי:

— איך וויל זיך מיט אייך געזעגענען, האָט זיין שטים
געציטערט פון געריירטקייט — טייערע קינדער, לאָמיר זיך
אָפגעבן אַ חשבון, אַז די וואָס וועלן בלייבן לעבן, וועלן
שוין מער קיין היים אין סוועניציאן נישט געפינען. פאַר אונדז
זיינען אָפגעשניטן אַלע וועגן אויף צוריק. איך בין זיכער,
אַז איר וועט אייער לעבן נישט אַוועקגעבן אומזיסט. איך
וויל אייך זען מוטיקע. איך בין גליקלעך צו זען מיינע צווויי
זין צווישן אייך און גלויבן, אַז איר וועט זיך האַלטן אַלע
צוזאַמען, אָפהיטן איינער דעם צווייטן וויי אייגענע בריידער...

דער אַלטער סאָלדאָט האָט נישט אויסגעהאַלטן, איינ־
געבראָכן זיך און טראָפנס טרערן האָבן גערונען איבער זיין
בלייכן, אָפגעצערטן געזיכט.

איינציקוויז האָבן די שאָטנס זיך דורכגעשלייכט פאַרביי
דעם געטאָ־שפיטאָל, דעם באָד, דעם גרויסן פאַרקן פון דער
אנדערע זייט קאַנאַוועי. דאָרט האָבן שוין געוואָרט די, וואָס
זענען געקומען פריער, שווייגנדיקע, איינגעקורטשעטע. זיך
צוגעהערט צו די טריט פון דער ליטווישער וואַך, וואָס האָבן
אָפגעהילכט ביי דער דראָטענער צוים פון יענער זייט טייך.

אין קליינע גרופעס האָט מען זיך צוגעשטעלט צו די
דראָטן. עמעץ האָט באַמערקט אַ פרעמדע געשטאַלט. דאָס
איז געווען פרצקע גראזול, וועלכער האָט נישט געהערט צו
דער גרופע. ער האָט זיך נישט געריכטן מיט די וואַרענונגען
און נישט געוואָלט זיך אומקערן.

אויסגעצויגן אין אַ ריי, אָפגערוקט איינער פון אַנדערן,
איז מען געגאַנגען אין דער נאַכט, דורך די זייטיקע וועגן
און סטעזשקעס, דורך בלאָטעס און זומפן.

צוויי און צוואַנציק זענען זיי געווען, מיט עטלעכע
ביקסן, פיסטאָלעטן און גראַנאַטן. שימקע לעווין און זיין
ברידער פירן די גרופע. זיי האָבן גוט געקענט די וועגן און
געווּסט וווהין צו גיין. אישיקע האָט געקוקט אויף די באַוועג־
לעכע סילועטן און מיט אַ צונויפגעקורטשעט הארץ האָט ער

געטראַכט: אָט איז דאָס הייפעלע, וואָס איז געבליבן פונעם
יידישן סוועניציאן, פון אַ פיר הונדערט יאָריקן ישוב. צי
וועט זיי געלונגען איבערצוהאַלטן דעם שוערן נסיון, דעם
פאַרביטערטן קאַמף, וואָס שטייט זיי פאָר?

נעבן אַ קוסטארניק, געדיכט פאַרוואקסן מיט צווייגן האָט
מען זיך אָפגעשטעלט. שימקע מיט זיין ברודער ראובקען
זענען ערגעץ ווּוּ אַוועק. עס האָט לאַנג געדויערט און אין
די הערצער האָט זיך אַריינגעגנבעט אומרו. ענדלעך האָבן
זיי זיך אומגעקערט, געשטעלט זיך פאָרויס פון דער גרופּע.
אַלע זענען זיי שווייגנדיק נאָכגעגאַנגען און נאָך אַ האַלבער
שעה גיין איז מען געבליבן שטיין פאָר אַ לאַנגן שייער נישט
ווייט פון וואַלד. צוויי מאַן זענען געבליבן אויף דער וואַך
און אַלע אַנדערע זענען אַריין אינעם שייער און פאַרקליבן
זיך אויפן שטרוי. מידע, אויסגעמאַטערטע פונעם לאַנגן וועג
זענען אַלע אייגעשלאָפן מיט אַ פעסטן שלאָף.

דעם מאָרגנדיקן טאָג האָבן זיי פאַרבראַכט אין דער
סטאָדאָלע. דער פויער האָט זיי געגעבן צו עסן און ביים
אָנקום פון דער נאַכט איז דער זעלבער פויער זיי געקומען
געזעגענען, יעדן באַזונדער געדרוקט די האַנט און צוגע־
וווּנטשן אַ גליקלעכן וועג.

ווידער האָט מען געשפּאַנט אין דער פינצטערער נאַכט,
געטראָגן וויי אויף פליגל, אָנטקעגן דעם טויט — צום פרייַם
לעבן. דער צירקלישקער וואַלד, וווּ זיי זענען אָנגעקומען,
איז נישט געווען קיין גרויסער, אינגאַנצן פיר קוואַדראַט־
קילאָמעטער, מיט געדיכטע נאָדל־און בלעטער־בוימער, צווישן
וועלכע עס האָבן זיך אויסגעטיילט די וווייסע בעריאָזעס. די
לופט איז געווען אָנגעזאָפּט מיט פייכטקייט און מיטן ריח
פון איבערגעפוילטע בלעטער. דער שניי איז נאָך געלעגן
צווישן די בוימער און ערגעץ נישט וווייט האָט מען שוין
געהערט דעם פרילינגדיקן געוויש פון אַ טייכל. מען האָט
זיך גלייך געזונמען צו דער אַרבעט, געזעגט, געהאָקט און גיך
זענען צווישן די געדיכטע בוימער און קוסטעס אויסגעווואָקסן
דריי ביידלעך.

אין וואַלד

אַ גאַנצע נאַכט האָט געריגנט. דורכגעווייקטע ביז צום
לייב האָבן פיר פאַרטיזאַנער שווער געשלעפט זייערע פיס
אין דער זומפיקער ערד. חוץ די ביקסן, איבערגעדרייטע מיט
די לופעס אַראָפּ האָט יעדער פון זיי געטראָגן אויף די פלייצעס
אַ זעקל מיט שפייז, וואָס איז אויך געווען דורכגעווייקט.
די נעץ און די קעלט איז זיי אַריינגעקראָכן אין די ביינער.
זיי זענען געווען מיד און אויסגעמאַטערט פונעם וועג און
פון זייערע פנימער האָט געשלאָגן אַ הייסע פאַרע.

פרצקע איז געגאַנגען פאָרויס מיט אַ פאַריסענעם קאָפּ.
דער געדאַנק פון זיין וויכטיקייט האָט אים צוגעגעבן מוט.
ער האָט נאָך געדענקט ווי מען האָט אים נישט געוואָלט מיט־
נעמען ביים אַרויסגיין פון געטאָ. אָבער איצט וועלן אַלע
זען דעם גרויסן נוצן וואָס ער ברענגט. אַלע האָבן זיי געטראָגן
שטיוול, בלויז פרויקע האָט געטראָגן אַ פּאָר שיך, דורכ־
געזאָפּטע מיט וואַסער. פון דער נעץ האָט זיך ביי אים אָפּ־
געריבן די הויט צווישן די פינגער פון די פיס און יעדער
טראָט האָט אים וווייגעטאָן. ער איז געבליבן הינטערשטעליק,

אָבער נישט באַקלאָגט זיך מיט קיין וואָרט. פרצקע האָט געפילט ווי פרויקע מאַטערט זיך און האָט געטראַכט, אַז מען וועט אויפן וועג דאַרפן אַרויסבאַקומען פון אַ רייכן פויער אַ פּאָר שטיוול פאַר פרויקען.

די היינטיקע נאַכט איז געווען פינצטערער און שווערער ווי אַלעמאָל. מען האָט נישט געזען קיין וועג. פרצקע איז שטיין געבליבן, דאַכט זיך ער האָט פאַרבלאָנדזשעט. מען מוז גייט אַ שטיק וועג צוריק. נאָך א שעה גיין האָט עס זיך ווידער איבערגעחזרט. בערל האָט פארלוירן דאָס געדולד און אַליין איבערגענומען די אָנפירונג. מיטן קאָמפּאָס אין דער האַנט האָט ער געשפּאַנט פאַרויס און פרצקע צוזאַמען מיט די אַנדערע איז איצט געגאַנגען הינטער אים.

אַפּגייענדיק אַ שטיקל וועג האָבן זיי זיך אָנגעשלאָגן אַן אַ צוים. בערל האָט נישט לאַנג געטראַכט און אַריבער־געשפרונגען דעם פּאַרקאַן. אַ הונט האָט זיך צעבילט און אַלע זענען געבליבן שטיין, איינגעהערט זיך אין יעדן שארך. אין דער פינצטער האָט אויפגעבליצט אַ פייערל און עס האָט זיך דערהערט אַ שאָס.

גיך זענען אַלע צוריק אַריבערגעשפרונגען דעם פּאַרקאַן און געזומען לויפן אויף צוריק. וועז די שיסעריי האָט זיך איינגעשטעלט, זענען זיי שטיין געבליבן, אַראָפּגעשלעפט פון זיך די נאַסע זעקלעך און טויט מידע זיך אַוועקגעזעצט אויף זיי אָפּכאַפּן דעם אָטעם.

בערל איז געווען פאַרביטערט און געזעסן מיט אַן אַראָפּ־געלאָזטן קאָפּ. אַ האָר האָט געפעלט זיי זאָלן אַרויפקריכן אויף דייטשן. וועז עס האָט אָנגעהויבן ווערן טאָג, האָט פרצקע געבראַכט די גרופּע צום ראַנד פון וואַלד.

טאָג און נעכט זענען פאַרביי רעגנדיקע, פינצטערע. מיטן אָנקום פון דער נאַכט זענען אַלע אַריינגעקראָכן אין די בייד־לעך און זיך געלייגט אויף די אויסגעבעטע סאָסנאָווע און בעריאָזעווע צווייגלעך. אינדרויסן זענען געבליבן צוויי שום־רים, אונטערגעהאַלטן דאָס פייער, וואָס איז געווען פונאַנדער־געלייגט נישט ווייט פון די בייד־לעך און געוואַכט.

וועז עס איז געוואָרן ליכטיקער האָט יאָסקע מיט איצקע רודניצקי געפרווט פונאַנדערלייגן אַ פייער, האָבן געריבן די שוועבעלעך, געבלאָזן מיט די לעצטע כוחות, אָבער די נאַסע צווייגן האָבן זיך בשום אופן נישט געוואָלט אָנצינדן. ערשטע פרצקע האָט ערגעץ געפונען צווישן די בוימער סאָסנע־צווייגלעך, וואָס זענען געווען אָנגעקוואלן מיט סמאָלע, צונויפגעקליבן אַ שייטער און אונטערגעצונדן. אַלע האָבן אים נאָכגעטאָן און געזומען קלייבן סאָסנאָווע צווייגן און געוואָרפן אויפן פייער. אַלע האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום פייער, געטריקנט די מלבושים, פון וועלכע עס האָט געשלאָגן אַ פּאַרע. פרץ האָט אַרויסגענומען פון זיין זעקל קאָרטאָפל און אַרונטערגעלייגט זיי אונטער די ברענדיקע צווייגן.

דער רעגן האָט אַביסל נאָכגעלאָזט. דעמאָלט האָט מען זיך ערשט דערמאָנט אין די צוויי מיידלער, וואָס האָבן זיך געפּונען צווישן זיי, געשטאָנען מיט אַן אומשולדיקן שמייכל און פּאַרקעמט זיך די נאַסע האָר. אין הערצער האָט זיך אויפגעוועקט אַ בענקשאָפט. אישיקע האָט זיך פאַרצויגן אַ באַקאַנטן ניגון מיט אַליין פאַרפאסטע ווערטער:

ס׳וועלן וויינען, קלאָגן טאָטע־מאָמע,
מיר גייען, מיר גייען אויפן פראָנט.

דער שונא איז שוין גאָר, גאָר נאָענט...

דאָס ליד איז אונטערגעכאַפּט געווארן פון דינע מיידלע־רישע און טיפע באַסאָווע שטימען, זיך צעטראָגן וווייט איבערן וואַלד.

צוריק אין געטאָ

אַזוי איז פאַרביי אַ וואָך אין וואַלד. דאָס וועטער האָט זיך פאַרערגערט. איין טאָג איז געווען ענלעך צום אַנדערן. מען איז געשטאַנען אויף דער וואַך, אַרויסגעגאַנגען איבער די דערפער איינשאַפן נייע שפּייז. אָבער קיין פאַרבינדונג מיט די פאַרטיזאַנער האָט מען נאָך אַלץ נישט געקריגן. ווער וווייסט ווי לאַנג מען וועט דאַרפן וואַרטן? דער אומגעדול־דיקסטער פון אַלע איז געווען אישיקע. עס איז קלאָר געוואָרן, אַז דער וואַלד איז צו קליין און מען קען זיי דאָרט לייכט דעמאַסקירן. מען איז צוגעטרעטן זוכן אויף דער מאַפּע אַ נייעם וואַלד און דער אויסוואָל איז געפאַלן אויפן באַראַ־נישקער וואַלד.

איינמאָל האָט זיך צווישן די ביימער באַווויזן אַ הויכער גוי אין די מיטעלע יאָרן, אָנגעטאָן אין אַ פויערישער בורקע און ווינטערדיק היטל, אַראָפּגעקוקט נידעריק אויפן שטערן. — ווער ביזטו? — האָט דער ערשטער זיך אויפגעהויבן פון דער ערד בערל מיטן אויסגעשטרעקטן פיסטאָלעט אין האַנט.

דער גוי איז געווען איבעראַשט אָבער גוטמוטיק געשמיי־כלט. דאָס איז געווען גויגע, דער וואַלד־וועכטער, פון ערשטן טאָג אָן האָט ער געווווסט, אַז אין וואַלד האָט זיך באַזעצט אַ באַוואָפנטע גרופּע פּאַרטיזאַנער. פון זיין כוטאַר, וועלכער שטייט אינגאַנצן עטלעכע הונדערט מעטער פון וואַלד, האָט ער נישט איינמאָל, ביינאַכט, געזען דעם אָפּשיין פון ברענדיקן שייטער, געהערט עטלעכע מאָל שיסן. ער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט באַווייזן, כדי נישט ווערן אַריינגעפלאַנטערט אין דעם ווירוואָר פון די וואַלד־געהיימ־נישן. ערשט וועז די אַרומיקע פויערים האָבן אָנגעהויבן רעדן, אַז אין וואַלד באַהאַלט זיך אויס א יידישע באַנדע, ראָבווועט אין די נעכט, האָט ער באַשלאָסן צו וואַרענען די פּאַרטיזאַנער פאַר דער געפאַר, וואָס לויערט אויף זיי פון אַלע זייטן. באַלד וועלן אויסטריקענען די בלאַטעס און די פויערים וועלן קומען אַרויספירן דאָס אָנגעזעגטע האָלץ.

אויף בערלס באַפעל זענען זיך אַלע פונדערגעגאַנגען, בלויז בערל מיט פייפקען זענען אַוועק מיט גויגען אין זיין כוטאר און דאַרט זיך איבערצייגט, אַז אַלץ, וואָס ער האָט געזאָגט, איז אויפריכטיק און אמת. ער האָט די פּאַרטיזאַנער אויף איבערגעגעבן די ידיעה, אַז אין אַ וואָך אַרום איז מע־לעך, אַז עס וועלן צו אים קומען פּאַרטיזאַנער.

די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך געפרייט און איינגעשטימט צו וואַרטן נאָך אַ וואָך מיטן איבערקלייבן זיך אין בארש־ניקער וואַלד. בלויז ישיקע האָט נישט געקענט איינזיצן און הויך געפרעגט:

— אפשר זאָל מען דערווייל אַ קוק טאָן וואָס עס הערט זיך אין סוענציאן?

אַלע האָבן געשוויגן. אָבער אישיקע מיט מיישקען, באַ־וואָפנטע מיט רעוואָלווערן, האָבן זיך נאָך אין דער זעלבער נאַכט אַרויסגעלאָזט אין וועג אַריין.

עס איז געווען אַ פינצטערע נאַכט. מיט די הענט פאַרויס האָבן זיי געטאַפּט דעם וועג. די אָפּגעבראָכענע צווייגן האָבן געקנאַקט אונטער די פיס. זיי האָבן זיך פאַרטשעפּעט אין אַרויסשטאַרנדיקן ווּאָרצל פון אַ בוים, אומגעפאַלן, אויפֿגעהויבן זיך און ווידער געפאַלן. אָט זענען זיי שוין אויפן באַרג און לאָזן זיך אַרונטער אין טאָל, ווו עס ליגט די שטאָט. באַלד זענען זיי אָנגעקומען צו דער לאָנקע נעבן געטאָ און זענען געבליבן שטיין פאַר די דראָטן, דורך וועלכע זיי זענען ערשט נישט לאָנג אַרויס פון געטאָ.

אין דער אימהדיקער שטילקייט זענען זיי אַרונטערגעקראָכן אונטער די דראָטן און זיך דערנענטערט צו דער ערשטער שטוב, פסח דעם טאנעם. אַ פּוסטקייט האָט זיך געטראָגן דורך די צעעפנטע טיר און פענצטער.

אין איין מינוט איז פאַר זיי קלאָר געוואָרן די גאַנצע לאָגע: נישטאָ מער קיין יידן אין סוועניציאן.

נאָך עטלעכע מינוט פאַרגליווערטן שווייגן האָבן זיי זיך אויסגעדרייט, צוריק אַרויסגעקראָכן אונטער די דראָטן. אישיקע האָט געזאָגט, אַז ער איז דעצידירט צו גיין קיין ווילנע, אפשר וועלן זיי דאָרט טרעפן די סוועניציאַנער יידן, וועלכע מען האָט צוגעזאָגט אַהין אויסערצופירן. מיישקע איז שווייגנדיק אים נאָכגעגאַנגן.

דאָס געשלעג מיטן באַן־פּאָליציאַנט

פאַרטאָגס האָבן זיי זיך געפונען ביי די ערשטע הייזלעך הינטער נייַ־סוועניציאן. ערגעץ האָט זיך געעפנט אַ פורטקע פון אַ פלויט און עס האָט זיך באַוויזן אַן עלטערער גוי, אַנגעטאָן אין אַן אוניפאָרם פון אַ באַן־אַרבעטער.

אישיקע האָט זיך מיט אים באַגריסט. זיין בליק איז געפאַלן אויף דעם בלויען אָרעמבאַנד מיטן שוואַרצן האָקנקרייץ, וואָס דער באַן־אַרבעטער האָט געטראָגן אויפן לינקן אָרעם.

— גיב מיר דעם אָרעמבאַנד — האָט אישיקע אויסגערופן.

דער פויער האָט אויסגעשטעלט אַ פאָר דערשטוינטע אויגן. אישיקע האָט שטיל געפליסטערט:

— פאָר אַן אומאָפּהענגיק פּוילן.

דער באַן־אַרבעטער האָט זיך אומגעקוקט, אַראָפּגענומען דעם אָרעמבאַנד און אים דערלאַנגט אישיקען. אישיקע האָט געוויזן אויף מיישקען:

— אויך פאָר אים.

אין אַ ווייל אָרום איז דער באַן־אַרבעטער אַרויס פון שטוב מיט אַ צווייטן אָרעמבאַנד.

מיט די האַקנקרייצן אויפן אָרעם זענען זיי ביידע געגאַנגען דורך די גאַסן פון נייַ־סוועניציאן צום וואָקזאַל. עס האָבן זיך באַוויזן די ערשטע מענטשן, וואָס האָבן אויסגעזען ווי פאַרבלאָנדזשעטע שאָטנס אין דער אָרומיקער פּוסטקייט.

אויפן פּוראָן זענען זיי אַרויס נישט דורך דער פּראָנטיר, נאָר דורך דער זייטיקער קאָליטקע, מיט וועלכער עס באַנוצן זיך די באַן־אַרבעטער. אויף די ליניעס איז געווען אַ באַוועגונג. פאַסאַזשיר־צוגן מיט דייטשע סאָלדאָטן זענען געפאָרן אין דער ריכטונג פון פראָנט. עס איז אָנגעקומען אַן עשאָלאָן מיט ציסטערנעס. דיזשורירנדיקע באַן־אַרבעטער זענען אַרומגעלאָפן און געגעבן צייכנס מיט גרינע און רויטע פענדלעך. דאָ איז געווען די הויפּט־ארטעריע, וואָס האָט געפירט צום לענינגראַדער פראָנט.

אישיקע מיט מיישקען זענען געשטאַנען נאָענט פון דער פאָליציי־סטאַציע און געוואָרט אויף אַ צוג קיין ווילנע. אַ דייטשער סאָלדאָט מיט אַ ביקס אויף דער פלייצע האָט באַטראַכט זייערע שמוציקע שיך און צעקנייטשטע בגדים. ביידע פאַרטיזאַנער האָבן געהאַלטן די הענט אין די קעשענעס דריקנדיק פעסט די רעוואָלווערן.

ענדלעך איז אָנגעפאָרן דער צוג, וואָס גייט קיין ווילנע. זיי זענען אָריין אין וואַגאָן פריי אוועקגעזעצט זיך צווישן די פּאַסאַזשירן. די ליטווינער, מיט אָנגעבלאָזענע מינעס, האָבן זיך האָפּערדיק איבערגערופן, באַגריסט זיך פריינדלעך מיט די יעקעס אין פעדערנע הוטן. די פאָליאָקן, וואָס זענען געזעסן אין וואַגאָן, האָבן געהאַט פאַרכמורעטע פנימער. די יידישע פאַרטיזאַנער האָבן ביי קיינעם נישט דערוועקט קיין חשד. וועמען האָט דען געקענט איינפאַלן, אַז די צוויי באַן־אַרבעטער זענען יידן.

די באַן איז שטיין געבליבן אויף דער סטאַציע נייַ־ווילייקע. נאָך זיבן קילאָמעטער צו ווילנע. אַ באַן־אַרבעטער גייט פאַרביי דאָס פענצטער, ווו אישיקע שטייט, שטעלט זיך אָפּ אַ וויילע, באַטראַכט אישיקעס פּויליש־מיליטעריש היטל און פליסטערט אַרויס: „אַ קאָנטראָל!" אישיקע באַוויזט נישט אַרומצוקוקן זיך ווי אין וואַגאָן קאָנטראָלירן שוין פון ביידע זייטן ליטווישע פאָליציאַנטן די באַן־בילעטן.

— באַן־אַרבעטער! האָט דער ערשטער פאָליציאַנט געוואָלט פאַרבייגיין אישיקען וואָס איז שוין איצט געזעסן נעבן מיישקען. אָבער דער צווייטער האָט אַ פרעג געטון:

— פון וואַנען?

— פון איגנאַלינע.

— דאָקומענטן.

דערהערנדיק אַז זיי האָבן נישט מיט זיך די דאָקומענטן האָט מען זיי אַראָפּגעפירט אויף דער פאָליציי־סטאַציע, וווּ עס איז געזעסן אַ הויכער פאָליציאַנט. ער האָט ביים אַרויס־געבן:

— איר ווייסט דאָך, אַז אָן דאָקומענטן טאָר מען נישט נאָרן.

— איר קענט קאָנטראָלירן אויף דער איגנאַלינער סטאַציע.

— די הענט אין דער הויך! — האָט דער ליטווישער פאָליציאַנט בייז געוואָרטשעט.

„מיר זענען פאַרלוירענע" — האָט אישיקע געטראָכט און געקוקט ווי די ברייטע הענט פון פאָליציאַנט באַטאָפן מיישקען אונטער די אָרעמס, אויף דער ברוסט, באַלד וועט ער צוקומען צו די קעשענעס פון מיישקעס לאַנגן מאַנטל און וועט אָנטאָפן דעם רעוואָלווער. וואָס טוט מען?

פלינק האָט אישיקע אַ שפרונג געטאָן אויפן פאָליציאַנט און מיט די הענט זיך איינגעקלאַמערט אָרום זיין האַלדז. מיישקע האָט צוגעהאַלפן אומוואָרפן דעם ליטווינער, וועלכער איז אָבער גיך געקומען צו זיך. נישט קענענדיק באַפרייען זיין האַלדז פון אישיקעס הענט, האָט ער זיך אינאיינעם מיט אים אַרויסגעקוילערט דורך דער אָפענער טיר אויפן פּוראָן אַרויס. די דייטשע סאָלדאָטן, וועלכע האָבן באַמערקט, אַז מען שלאָגט זיך, זענען צוגעלאָפן און מיט הנאה געקוקט ווי אַ באַן־פאָליציאַנט שלאָגט זיך מיט באַן־אַרבעטער. אישיקע

האָט מיטן גאַנצן כוח אַ זעץ געטאָן מיטן קאָפּ דעם ליטווינער אין דער מאָרדע אַריין. ער האָט אַרויסגעלאָזט אַ טעמפּן געשריי. אין דעם מאָמענט האָט זיך אישיקע אַרויסגעריסן פון פּאָליציאַנטס הענט, אויסגעגלייכט זיך און זיגעריש באַטראַכט די דייטשע סאָלדאַטן. ער האָט געווינן אויף דעם פּאַרחלשטן פּאָליציאַנט:

— אַ ליטווישער שוויין.

די דייטשע זעלנער האָבן לאַכנדיקע פריי געמאַכט פּאַר אים דעם וועג צו דער ראמפּע פון וואקזאַל.

אין אַ ווילע אַרום האָט זיך דער פּאָליציאַנט אויפּגעאָפּט פון חלשות און געמומען שרייען:

— ווו איז ער? כאָפּט אים. דאָס איז אַ באַנדיט, אַ שפּיאָן!

די דייטשע סאָלדאַטן האָבן געלאַכט פונעם צעשלאָגענעם און פּאַרבלוטיקטן פּאָליציאַנט.

אישיקע איז אַדורך דעם דייטשן פּאַסאַזשיר־צוג, אַרײַנגעגאַנגען צווישן די לאַסט־וואַגאָנען און זיך געלאָזט לויפן אויף צוריק. ער האָט געהערט הינטער זיך געוואָלדן. רעוואָלווער־שאָסן האָבן אָפּגעהילכט אין דער לופט. אישיקע האָט אַרויסגעכאַפּט זיין רעוואָלווער, אויסגעדרייט זיך, געזען דעם ליטווישן פּאָליציאַנט לויפן בייַ אַ הונדערט מעטער פון אים. נאָך אים זענען געלאָפן דייטשע סאָלדאַטן.

אישיקע איז אַריין צווישן די קוסטעס און אַרויסקומענדיק פון זיי האָט ער דערזען דעם טייך, די ווילענקע. איבערן טייך איז געווען איבערגעלייגט אַ קלאַטקע פון צוויי ברעטער. אישיקע האָט שוין געוואָלט דערנענטערן זיך צו דער קלאַטקע, אָבער אין דער מינוט האָט ער דערזען דעם ליטווינער לויפן צווישן די קוסטעס. באַלד וועט ער אים דערזען. אישיקע האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די קני און אויסציענדיק די האַנט מיטן רעוואָלווער געמומען ציל אין יענעמס קאָפּ. עס האָט אָפּגעהילכט אַ שאָס, אישיקעס ערשטער שאָס. דער פּאָליציאַנט האָט זיך אָנגעכאַפּט פּאַרן בויך און איז אומגעפּאַלן.

אין איין אויגנבליק איז אישיקע אַרויפּגעשפּרונגען אויף דער קלאַטקע און איז פּאַרשוווּנדן אין די קוסטעס אויף יענער זייט טייך.

ער איז געלאָפן ביז די שיסעריען האָבן אויפּגעהערט און נאָכדעם, פּאַרלאַנגזאַמענדיק דעם טראָט, האָט ער זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג פון ווילנע. איינס אַזייגער בייטאָג האָט ער זיך שוין געפונען ביים צווייטן בלאָק פון קיילעס. איינער אַליין, אָן מיישקען, איז ער אַריין אין טויער, ביי וועלכן עס איז געשטאַנען אַ יידישער פּאָליציאַנט און אים דערציילט, אַז מיישקע איז מיט אַ האַלבער שעה צוריק געקומען און געזאָגט, אַז אישיקע איז אומגעקומען.

מיישקע לעבט! ווער איז אומשטאַנד צו שילדערן די פרייד פון יענער־מינוט?!

דער איבערפאַל פון די דייטשן און ליטווינער אויף דער באַזע אין צירקלישקער וואַלד

מיט עטלעכע טעג צוריק האָט גויגע פּאַרבונדן די יידישע גרופּע מיט די רוסישע פּאַרטיזאַנער, און זיי האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפן אין באַראַנישקער וואַלד.

אין יענעם טאָג איז גויגע אויפּגעשטאַנען גאָר פרי. עס האָט אויסגעזען צו זיין אַ שיינער טאָג, אויפן הימל איז

נישט געווען קיין איין וואָלקנדל. גויגע איז צופרידן, וואָס ער האָט די חברה פּאַרבונדן מיט די רוסישע פּאַרטיזאַנער. עס איז גלייכער פּאָר בייַדן. דער וואַלד איז נישט קיין גרויסער און די געגנט נישט גאָר קיין פריינטלעכע.

דאָס, פּאָר וועלכן ער האָט זיך אַזוי געשראָקן, איז געקומען. ביי אַ האַלבן קילאָמעטער פון זיין כאָטע, אויף דער פּאליאַנע, האָט גויגע דערזען אַרויסקריכן אייַנצלנע געשטאַלטן. „דייטשן" — האָט עס אין אים אויפּגעגרוילט.

אין איין אָטעם איז גויגע אַרויסגעלאָפן פון שטוב, איבערלאָזנדיק דאָס דערשראָקענע וויַיב מיט די קינדער. אין אָנהויב איז ער געגאַנגען לאַנגזאַם, אָבער וועג דער לעצטער פּאָליציאַנט איז פּאַרשוווּנדן פון זייַנע אויגן, האָט ער אָנגעהויבן צו לויפן. צוקומענדיק צום טייכל, האָט ער דערזען ווי די יאַטן דרייען זיך אַרום און וויַיסן גאַרנישט פון דער געפּאָר וואָס לויערט אויף זיי. ער איז פּאַרזיכטיק אַריבער דאָס טייכל און צוקומענדיק צום ערשטן וואַך־פּאָסטן, האָט ער קוים אַרויסגעפּליסטערט:

— פּאָליציי! אָנטלויפט!

עס איז שוין נישט געווען קיין צייט צו פּאַרווישן די שפּורן. אויסגעשטעלט אין אַ ריי, אָפּגערוקט איינער פון אָנדערן, איז מען פּאַרזיכטיק אָפּגעטראָטן.

שימקע לעווין איז געגאַנגען פּאָרויס. נאָך אים בערקע יאכאי. דער לעצטער איז געגאַנגען פרצקע גראָזול.

אין צען מינוט אַרום האָט זיך איבערן וואַלד צעדונערט אַ מוראדיקע שיסעריי, וואָס איז געווען געצילט אויף די איבערגעבליבענע בייַדלעך. דער הילכיקער עכאָ פון די קוילן וואַרפערס און אויטאָמאַטן האָט באַגלייט די אָפּטרעטנדיקע יידישע פּאָרטיזאַנער.

דאָס אומגעריכטע באַגעגעניש

וועג אישיקע מיט מיישקען האָבן נאָך עטלעכע טעג נישט אומגעקערט זיך אויף דער באַזע איז בערקע יאכאי מיט פרצקען גראָזול, אַוועק קיין סוועניציאן, זען וואָס עס האָט מיט זיי פּאַסירט. דאָס געטאָ איז געווען פּוסט. בערקע האָט באַשלאָסן צוצוגיין צו קובע דעם טאַטאַר, וועלכער האָט געאַרבעט מיט זיין פּאָטער אין דער גאָרבעריי. ער האָט געמיינט צו דערוויסן זיך ביי אים עפּעס וועגן די אַרויסגעפירטע יידן.

צו זיין גרויסער איבערראַשונג האָט ער ביי קובען געטראָפן דעם טאַטן. ער איז געווען באַהאַלטן אויפן בוידעם פון דער גאָרבעריי.

בערל האָט געטראָכט מיטצונעמען זיין פּאָטער אין וואַלד, אָבער די באַדינגונגען זענען געווען שווערע, וועג וווייסט צי ער וועט זיי קענען אויסהאַלטן. ער האָט געזאָגט:

— איצט נישט. שפּעטער, וועג מיר וועלן זיין אייַנגעאָרדנט אין דער פּאַרטיזאַנקע, וועל איך קומען און דיך מיטנעמען.

שפּעט נאָך האַלבער נאַכט האָבן זיי זיך אומגעקערט צוריק אין צירקלישקער וואַלד. מיט אומגעדולד ציילט מען שוין די שעהן.

שאולקע מיכעלסאָן רוט נישט איין. ער וווייסט, אַז זיין טאַטע מיט דער מאַמען ליגן באַהאַלטן ביי גויים און וויל

זיך גיין מיט זיי געזעגענען. דודקע יאכאי וויל גיין מיט אים, פאר איין וועגס וועט ער זיך אראפכאפן צום טאטן. פרץ גראזול האט סתם ליב זיך דורכצושפאצירן און האט זיי דערפאר באגלייט ביז סוועניציאן.

שאולקע האט זיך געאיילט, פון סוועניציאן ביז צו זיינע עלטערנס באהעלטעניש איז א שפאר ביסל וועגס. זיי האבן נאך געדארפט באוועזן אין דער זעלבער נאכט אומצוקערן זיך אין צירקלישקער וואלד.

געזעגענענדיק זיך מיטן טאטן האט זיך דודקע מיט שייעלקען אוועקגעלאזט ווייטער אין וועג אריין.

די נאכט איז געווען א פינצטערע. שטיל האבן געשארכט דודקע און שייעלקעס טריט איבערן גראז פון שאבלינסקיס לאנקע. דודקע איז שטיין געבליבן, א שלעפגעטון דעם שוער פארסאפעטן שייעלקע צו זיך און מיט א שארף קול אויסגערופן:

— שטיין, ווער גייט?

דער ענטפער איז געקומען פון דער נאענט און ביידע האבן זיך דערקענט, שטיל אויסגערופן:

— דודקע!

— ישיקע! מיישקע!

אין דער פינצטערניש האבן זיי זיך דערקענט. קיין גוטע נייעס האבן ישיקע מיט מיישקען נישט געבראכט מיט זיך פון ווילנע. די יידן וואס מען האט געפירט פון סוועניציאנער געטא קיין קאוונע, האט מען אומגעבראכט אויף פאנאר. די סוועניציאנער יידן, וועלכע זענען אנגעקומען אין ווילנער געטא זענען צעבראכן. די יוגנט זוכט געווער, וויל אוועק אין וואלד. מען דארף זיי העלפן.

דודקע האט זיי דערציילט, אז מען ציט זיך איבערמארגן אריבער אין די קאזיאנער וועלדער. איצט וויל ער זיך געזעגענען מיט די עלטערן. אין איין זאק אין פארן עסן פאר די עלטערן. אין אנדערן — א ראדיא, וואס א גוי איז מסכים איינצוטוישן אויף א ביקס. מען האט זיך דערציילט וועגן דעם אנפאל פון די דייטשן און ליטווינער אויף דער אלטער באזע, ווו מען איז קוים מיטן לעבן אנטלאפן. דודקע האט צוגעגעבן:

— איילט זיך צו, וועט איר נאך פארכאפן פרצקען אין דער גארבעריי. ער וועט אייך אוועקפירן אויפן נייעם פלאץ, פון וואנען מען וועט איבערמארגן אפציען אין בארגנישקער וואלד, ווו מען וועט זיך טרעפן מיט מארקאווס אדיוטאנט.

דער קאמף ביים באארגנישקער וואלד

אויף מאטע־העשקע בושקאניץ איז אויסגעפאלן די זכיה צו טרעפן זיך דער ערשטער מיטן רוסישן פארטיזאן, וואסקע, מארקאווס אדיוטאנט. ער איז געווען אנגעטאן אין א שוואצער לעדערנער טוזשורקע, די הויזן אריינגעלאזט אין געפאסטע רוסישע שטיוול און איז געווען באוואפנט פון קאפ ביז פיס, מיט אן אויטאמאט, א נאגאן, א פיניש־מעסער און ארומגעגארטלט מיט גראנאטן און קויל־טאשמעס. זיין גוטמוטיק פנים האט אן אויפהער געשמייכלט, האט זיך באגריסט ווי אן אלטער באקאנטער און באלד זיך אוועק־געלייגט שלאפן, ער איז געווען מיד פון א גאנצער נאכט גיין.

נאכן אויפכאפן זיך פון שלאף האט וואסקע דערציילט וועגן דעם קאמף, וואס האט זיך ערשט נישט לאנג אפ־געשפילט אין וואלד, ווו די דייטשן האבן אראפגעבראכט א גאנצן באטאליאן און מיט ארטילעריע באשאסן די פאר־טיזאנער.

נאכמיטאג האט וואסקע באפוילן די חברה זיך צו־צוגרייטן אין וועג.

אלע האבן זיך איבערגעקוקט. ס׳איז דאך נאך אזוי פרי, אבער קיינער האט נישט געוואגט אנטקעגן צורעדן וואסקען.

בערקע יאכאי האט געמומען קאנטראלירן זיין רעוואל־ווער, און ביים אפציען דעם שלאס האט דער רעוואלווער אויסגעשאסן און געטראפן נוחקע סווירסקין, א ווידזער וועלכער איז ארויס פון סוועניציאנער געטא צוזאמען מיט זיין שוועסטער. אראפבייגנדיק זיך איז ער אפגעלאפן עטלעכע טריט און אומגעפאלן.

אלע זיינען געבליבן פארציטערט.

דער ערשטער איז געקומען צו זיך וואסקע, איז צוגעלאפן צו נוחקען דערזען, אז די קויל האט אים דורכגעשאסן דעם רעכטן פוס און גלייך געמומען אים באנדאזשירן.

נאכדעם האט ער געהייסן צונויפפלעכטן פון צווייגן א טראג־בעטל, אויף וועלכן מען האט ארויפגעלייגט נוחקען און זיך געלאזט אין וועג.

נאענט פון א קריין־וועג, וואס האט דורכגעשניטן דעם וועג, האט וואסקע זיך אפגעשטעלט, געהייסן זיך אוועק־זעצן אפרוען און אליין האט ער געמומען צוויי יאטן און אוועק מיט זיי אויף א זייטיקן וועג.

עס האט נישט געדויערט קיין גאנצע שעה און זיי זענען צוריקגעקומען מיט פערד און וואגן, ארייגעלייגט נוחקען אין פריש אנגעלייגטן שטרוי און מען האט געירט אין וועג.

דער פויער האט נישט אויפגעהערט צו אבסערווירן די יינגלעך און מיידלעך, וואס מארשירן עטלעכע מעטער ווייטער פון דער פתח.

ארום דריי אזייגער נאכמיטאג איז מען צוגעקומען צום ראנד פון וואלד און וואסקע האט באפרייט דעם פויער מיט זיין פערד און וואגן.

נאך א קורצן אפרו האט וואסקע געמומען מיט זיך פינף באוואפנטע יאטן און ארויס פון וואלד, נעמען א צווייטע פור.

דער פעלד־וועג האט זיך געצויגן ארויף צו די דארפישע הייזער מיט די שטרויענע דעכער. צוקומענדיק נענטער האט וואסקע איבערגעלאזט צוויי מאן אויף דער וואך און אליין איז ער מיט די איבעריקע ארויין אין דארף, אנגעקלאפט אין דער צווייטער כאטע פון ברעג.

ארום האט מען נישט געזען קיין לעבעדיקן נפש. מיישקע מיט ישראלקע וואלפסאן האבן זיך ארומגעדרייט אויף דער וואך. פון דערווייטנס, ביי די לעצטע כאטעס פונעם דארף, האבן זיי באמערקט פערד געשפאנטע אין לאנגע פורן, אייני־געבויגענע, שארנדיק זיך ביים פלויט, האבן זיי זיך דער־נענטערט אין יענער ריכטונג און גלייך דערזען, אז דאס זענען פאליציאנטן, וועלכע האבן שוין געהאט באמערקט די פארטיזאנער.

זיי האבן זיך שנעל צוריקגעצויגן, אויסגעזוכט וואסקען,

וועלכער האָט גלייך געגעבן אַ באָפעל צוריקצוציען זיך אין וואַלד, מיטן זעלבן וועג, מיט וועלכן זיי זענען אָנגעקומען אין דאָרף.

אָפּלויפנדיק אַ קילאָמעטער, האָבן די פּאַרטיזאַנער זיך געמוזט פּאַרנעמען וווייטער פון וועג. די פּאָליציאַנטן וועלכע זענען געלאָפן מיטן פעלד, האָבן דערווייל נישט געגעבן קיין איין שאָס, זענען זיי פּאַרלאָפן דעם וועג, געדריקט אויף זיי, נישט געוואָלט זיי צולאָזן צום וואַלד. עס איז געווען קלאָר, אַז זיי ווילן פאַנגען די פּאַרטיזאַנער לעבעדיקערהייט.

וואסקע האָט אַראָפּגעכאַפּט דעם אויטאָמאַט פון דער פּלייצע און אויסגעשריגן:

— לייגן זיך!

ליגנדיק אויסגעצויגן אויף דער ערד האָט וואסקע נישט אַראָפּגעלאָזט די אויגן פון די פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן זיך דערנענטערט צום וואַלד. ער האָט געזאָגט:

— לעבעדיקערהייט וועלן מיר זיך נישט אונטערגעבן. נישט שיסן קיין אומזיסטע קוילן. יעדע קויל דאַרף טרעפן אין ציל.

די פינף יידישע פּאַרטיזאַנער זענען געלעגן אין אַ האַלב קרייז אַרום וואָסילן, געווארט, די פּאָליציאַנטן זאָלן זיך דערנענטערן.

צווישן די איבערגעבליבענע פּאַרטיזאַנער אין וואַלד איז בערקע געזעסן אַ פּאַרצווייפלטער, נישט געקענט זיך שענקען דעם אומגעריכטן שאָס, וואָס האָט פּאַרוווונדעט נוחקען. יאָסקע רודניצקי איז פון אים נישט אָפּגעטראָגן. יאָסקע האָט געקוקט צום פּרייַם פעלד, צום וועג מיט וועלכן וואסקע מיט די חברים זענען אַוועק.

פּלוצלונג האָט ער באַמערקט פון דערווייטנס לויפן זעקס סילועטן און וווייטער, הינטער זיי, די פּאָליציאַנטן. ער האָט אַ געשריי געטאָן צו בערקען, וועלכער האָט גיך באַנומען די לאָגע און גלייך אַרויסגעגעבן אַ באָפעל צו די איבעריקע:

— אויסלייגן זיך הינטער די קוסטעס.

די פּאָליציאַנטן זענען שוין געווען גאָר נאָענט, געלאָפן צום וואַלד, פונקט אַנטקעגן זיי. מען האָט שוין געהערט דאָס טופּן פון זייערע פיס.

— פייער! — האָט בערל אויסגעשריגן.

פון דריי ביקסן האָט עס גלייכצייטיק אָפּגעהילכט און פּאַרטויבט די שוואַכע רעוואָלווער־שאָסן. איצקע טייץ האָט געהאַט צוויי גראַנאַטן, האָט ער איינעם פון זיי געוואָרפן גלייך אויף די ערשטע אָנלויפנדיקע פּאָליציאַנטן.

עס האָבן זיך געהערט קרעכצן פון עטלעכע פּאַרוווונדעטע פּאָליציאַנטן. די איבעריקע האָבן זיך געוואָרפן צו דער ערד.

די ליטווינער זענען געווען איבעראַשט פון דעם פלוצלונגן איבערפאַל און האָבן געשאָסן בלינד פון זייער גאַנצן געוועור. מען האָט דייטלעך געפילט דעם פחד, וואָס האָט זיי אַרומגענומען. פויזנדיק אויף דער ערד האָבן זיי זיך גענומען צוריקציען.

וואסקע האָט דערהערט די שיסעריי און דערזען, אַז די ליטווינער זענען געפאַלן צו דער ערד. נישט באַגרייפנדיק גענוי, וואָס דאָרט קומט פאָר, האָט ער באָפוילן צוצופויזן צום וואַלד.

וען זיי זענען אָנגעקומען אין וואַלד, איז שוין געווען טונקל. זיי זענען איצט געווען וווייט פון דער איבעריקער חברה און עס האָט נישט געהאָט קיין זין צו זוכן זיי אין דער פינצטער. זיי האָבן איצט באַנומען וואָס דאָ איז געשען. וואסקע איז געווען האָפענדיק און אויסגעדרוקט די זיכערקייט, אַז די איבערגעבליבענע פּאַרטיזאַנער וועלן זיך שוין אַליין דערשלאָגן צו די קאַזיאַנער וועלדער און צוזאַמען מיט די פינף, איז ער אַרויס צוריק פון וואַלד.

אין פיבער פון פּאַרטיזאַנער קאַמף

עס איז געווען אזוי ווי וואסקע האָט פאָרויסגעזאָגט. נישט דערוואַרטנדיק זיך אויף די חברים האָבן די יאָטן זיך דעצידירט אַליין דערשלאָגן זיך צו די קאַזיאַנער וועלדער. אַרויפלייגנדיק נוחקען אויפן טראָג־בעטל האָבן זיי זיך געלאָזט גיין, אויסמיידנדיק דאָס דאָרף, פונוואַנען די פּאָליציי איז אַרויסגעלאָפן. שפּעט אין דער נאַכט האָבן זיי זיך דערשלאָגן צו אַ דאָרף.

בערקע מיט איצקען האָבן זיך צוגעשאָרט צו אַ זייטיקער כאַטע און שטיל אָנגעקלאָפּט אין אַ פענצטער. דעם אויפגעוועקטן פויער האָבן זיי געהייסן זיך אָנטאָן, ער זאָל זיי וויזן דעם וועג.

דער פויער איז געווען איבערגעשראָקן, געזאָגט, אַז דאָס גאַנצע דאָרף איז פול מיט פּאָליציי. עס האָבן נישט געהאָלפן זיינע טענות און אין אַ ווייל אַרום איז ער שוין געווען אינדרויסן.

די פּאָליציאַנטן אין דאָרף האָבן, ווייזט אויס, דערשפּירט די פּאַרטיזאַנער. עס האָבן אָפּגעהילכט עטלעכע שאָסן. באַלד איז דער הימל ליכטיק געוואָרן ווי בייטאָג. אַן אויפהער האָבן אין דער לופט זיך געריסן ראָקעטן.

דער פויער איז כמעט געלאָפן און די יאָטן נאָך אים. זיי זענען צוגעקומען צו אַ טייך. דער פויער האָט געזאָגט, אַז נישט וויַיט פונדאָנען איז פאַראַן אַ בריקל, עס קען אָבער זיין, אַז עס ווערט באַוואַכט פון פּאָליציי. עס איז פאַראַן אַ פּלאַץ, וווּ מען קען דורכגיין דעם טייך, עס איז אָבער וווייט.

— געגאָנגען! — האָט בערל קאַמאַנדעוועט.

לאַנג האָבן זיי זיך געשלעפּט איבער די בלאָטיקע פעלדער און זומפּן. עס האָט שוין גענומען טאָגן וועו זיי זענען צוגעקומען צו אַ זומפּ, וואָס איז מיט יעדן טראָט געוואָרן אַלץ טיפער. זיי האָבן שוין קוים באַוועגט מיט די פיס, וועו זיי זענען צוגעקומען צום טייך, וווּ דער פויער האָט זיי אָנגעוויזן, אַז מען קען דורכגיין, וויל דאָס וואָסער איז דאָ פּלאַך. האָלטנדיק זיך פאַר די הענט זענען זיי אינעם אָנטון אַריין אין אייז־קאַלטע וואָסער, וואָס איז דערגאַנגען ביזן האַלדז. קיינער האָט נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט, נישט אַרויסגעלאָזט קיין קרעכץ. די דריי מיידלעך האָבן זיך מיט די לעצטע כוחות געקלאַמערט איינע אָן די אַנדערע, פאַרביסן די ליפּן און געגאַנגען אינעם וואָסער.

געפרוירענע, פאַרגליווערטע פון קעלט און נעץ, זענען זיי אַרויף אויפן צווייטן ברעג. דאָס זענען געווען די קאַזיאַנער וועלדער.

נאָכן אַרויסשיקן צוויי אויסשפּירער איז די גאַנצע גרופּע אָנגעקומען צו דער איינזאַמער כאַטע. דאָרט איז געווען אַ סטאָראָלע. אַלע האָבן זיך אויסגעטון און אויסגעדרייט די נאַסע קליידער און באַלד צוריק אָנגעטון. שפּעטער זענען

זיי אַריין צום פויער, געבעטן עסן און געזומען זיך קלייבן ווייטער אין וועג — אין וואַלד.

דער פויער האָט געזען די אויסגעמאַטערטע און דורכגעגלעטע יינגלעך און מיידלעך און האָט מיטפילנדיק געזאָגט:

— וואָס איילט איר זיך? איך וועל איינהייצן דעם אויוון און איר וועט אַביסל אויסטריקענען די נאַסע מלבושים. איר דאַרפט נישט מורא האָבן, איר געפינט זיך דאָ אין דער פאַרטיזאַנער־זאָגע. די דייטשן און ליטווינער וואָגן נישט אַריבער צוגיין דעם טייך.

מען האָט זיך אַביסל באַרואיקט, אָפגעגעסן, געלאָזט זיך מכבד זיין פונעם פויער מיט אַ ביסל בראנפן און שוין אין גרויסן טאָג זיך געלאָזט צום וואַלד. ערשט דאָרט האָבן זיי פונאַנדערגעלייגט אַ פייער און טויט־מידע אַוועקגעפאַלן שלאָפן.

דער אָפרו איז געווען אַ קורצער. בערל האָט געקוקט אויף דער מאַפּע און געזאָגט:

— לויט וואָסקעס רייד, געפינען מיר זיך אַ צוואַנציק קילאָמעטער פון די פאַרטיזאַנער־באַזעס. דער גאַנצער וועג ציט זיך דורך וואַלד.

ענדלעך זענען זיי אָנגעקומען צום ערשטן פאַרטיזאַנישן וואַך־פּאָסטן. זיי האָבן נישט געקענט דעם פאַראָל און האָבן דערציילט, אַז זיי זענען סוועניציאַנער און גייען לויט די אָנווייזונגען פון וואָסקען, מאַרקאָוס אדיוטאַנט.

מען האָט זיי דורכגעלאָזט.

דאָס האָט זיך עטלעכע מאָל איבערגעחזרט, ביז זיי זענען דורך געדרייטע וואַלד־וועגן אָנגעקומען אויף דער באַזע פון טשאַפּאַיעווס אַטריאַד, וואָס האָט געהערט צו מאַרקאָווס בריגאַדע.

דאָרט האָבן זיי שוין געטראָפן וואָסקען מיט די איבעריקע פינף חברים.

סעדיאָקין, דער קאָמאַנדיר פון טשאפאיעווס אטריאד

אָרומגעוואָשן און אויסגערוט האָט זיך די גרופּע אויסגעשטעלט אין אַ ריי, אָפּגעגעבן די פאַרטיזאַנישע שבועה.

אָנטקעגן זיי איז געשטאַנען דער קאָמאַנדיר פון טשאפאיעווס אַטריאַד סעדיאָקין, אַ בריט־פלייציקער, אין די דרייסיקער יאָרן, אַן אָפן ליכטיק פנים מיט אַ גאָלד־האָריקער טשופּרינע. ער האָט געזאָגט די שבועה און אַלע האָבן אים נאָכגעזאָגט וואָרט בייַ וואָרט.

שפּעטער האָט ער געהאַלטן אַ רעדע:

— מען זאָגט, אַז יידן זענען פחדנים. איך גלויב נישט אין דעם. וועמען איך בין געקומען אין וואַלד, זענען שוין דאָ געווען יידישע פאַרטיזאַנער. אין מיין אַטריאַד געפינט זיך לייב וואליאק, פאר וועלכן עס ציטערט די גאַנצע געגנט. ער איז אַ ביישפיל פון קאַמף און גבורה. איציק בלאָט, באָריס פייגלמאַן און אנדערע יידישע העלדן, וועלכע איר וועט דאָ באַקענען און נעמען פון זיי אַ מוסטער. אָבער דער מינימום, וואָס אַ פאַרטיזאַן מוז פאַרמאָגן, איז אַ ביקס. איר האָט נישט קיין געווער. איך גיב אייך דערפאַר אַן אויפגאַבע: גייט אַרויס און שאַפט זיך געווער.

ער איז אַוועק און די יאָטן זענען געבליבן נעבן די זעמליאַנקעס און דורכגעטראַכט דעם קאַמאַנדירס באַפעל. בערקע יאכאי האָט געהאַט פאַרבינדונגען מיט די טאַטאַרן. דורך זיי האָט ער געקראָגן פּיסטאָלעטן. ער מיינט, אַז מיט זייער הילף וועט מען אויך קענען קריגן ביקסן. מען דאַרף גיין צוריק, נעענטער צו סוועניציאן.

אישיקע האָט נישט גערוט, האָט זיך געוואָלט דערשלאָגן צו מאַרקאָוון. מאַרקאָו איז אויף דער באַזע נישט געווען, ער האָט זיך געפונען אין די נאַראָטשער וועלדער. ישיקע איז אַהין אַוועק. מיט אים איז מיטגעגאַנגען ישראלקע וואָלפסאָן.

מיישקע האָט פארטראַכט אַן אַנדערן פלאַן, וועלכן ער האָט פאַרגעלייגט דעם קאַמאַנדיר. אים איז שווער צו באַנעמען. די פאַרטיזאַנער שטייען עטלעכע צענדליק קילאָמעטער פון מיאדזל, וווּ אַ פאַרטיזאַן קען אַפילו דאָרט די נאָז נישט אַרייַנשטעקן. ווי אַזוי וועט דאָס יינגל גיין אַ מהלך פון 200 קילאָמעטער איבער פיינטלעכע וועגן, ביז ווילנע, וווּ עס וויימלט מיט דייטשן? ער וועט דאָך אומקומען אויפן וועג.

מיישקע דערציילט אים פון אַן אונטערגרונט־באַוועגונג אין ווילנע, אין געטא, זיי האָבן געוואָר, אַפילו פולעמיאָטן. ער וועט זיי ברענגען אין וואַלד, פאַרגרעסערן דעם פאַרטיזאַנער־כוח.

סעדיאקין וועט אַלץ מער פאראינטריגירט, נאָך לאַנגע וואַקלענישן גיט ער זיין הסכמה.

מיישקע איז געוואָרן דרייסטער און געבעטן אַ בריוו, כדי די ווילנער זאָלן גלייבן, אַז ער קומט פון די פאַרטיזאַנער. יענע האָבן אַן אַנדערע איינשטעלונג, ווילן שטעלן אַ ווידער־שטאַנד אין ווילנער געטא, מאַכן אַן אויפשטאַנד. אין וואַלד קען מען דאָך מיט געווער אַ סך מער אויפטון ווי אין פאַר־שפאַרטן געטא.

סעדיאקין האָט געזומען אַ בייגעלע פאַפּיר און אָנגעשריבן דעם בריוו. מיישקע האָט געבעטן אַ סטעמפּל. אנדערש וועט מען אים נישט גלויבן. סעדיאקין האָט זיך געוווּרט:

— דאָס שוין נישט. עס פעלט נישט מער, נאָר די דייטשן זאָלן דיך כאַפּן און געפינען ביי דיר דעם בריוו מיטן סטעמפּל. זיי מאַכן אים גלייך נאָך און שיקן צו אונדז אַריין שפּיאָנען.

מיישקע איז נישט אָפּגעטראָטן. ענדלעך האָט סעדיאקין געזאָגט:

— וויייז אַהער דעם בריוו, אַ האַלבן סטעמפּל וועל איך זיר געבן.

יידיש מזל

אין דעם זעלבן טאָג, פאַרנאַכט, האָט אַ גרופּע פון אַכט מאַן, מיט בערלען בראש זיך אַרויסגעלאָזט אין וועג, קיין סוועניציאַן.

דער ערשטער איז געגאַנגען בערל. אינמיטן — די צוויי מיידלעך. דער לעצטער הינטער זיי איז געגאַנגען מיישקע.

די גרופּע איז געווען באַוואָפנט מיט צוויי ביקסן, צוויי רעוואָלווערן און אַן אטרעזאנקע. נעבן בערלען איז געגאַנגען דער וועגווייזער, אַ יונגער פויער פון אַ נאָענטן דאָרף.

פלוצלונג איז דער וועגווייזער שטיין געבליבן, אַראָפּ־געבויגן זיך און אין שרעק אויסגערופן:

— מען פאָרט!

איידער בערל האָט באַוויזן אַ טראַכטצוטאָן, איז דער פויער אַנטלאָפן. פרצקע און מיישקע האָבן זיך געלאָזט לויפן

נאָך אים. זיי זענען אָפּגעלאָפּן אַ הונדערט מעטער, ביז צום אָרט, ווו דער פּויער איז פּאַרשווונדן, זענען געשטאַנען ביים ברעג פון וואַלד און דערהערט שרייען פּרעמדע קולות, וועלכע זענען געגאַנגען פון דעם אָרט, ווו זיי האָבן איבער־געלאָזט בערלען.

אין דער פּינצטער האָבן זיי צוגעפּויזעט נענטער און באַמערקט צוויי פּורן. מען האָט געריידט רוסיש, געפּרעגט זיך, פון וועלכן אַטריאַד און פּאַרוואָס זיי זענען נישט אַראָפּ פון וועג. בערל איז געשטאַנען און נישט געווּסט וואָס צו ענטפֿערן. איינער מיט אַ דין קול האָט געשריגן:

— פּאַרטיזאַנער זייט איר? מיר, דעם קאָמיסאַר, גייט איר זאָגן ווער עס זענען די פּאַרטיזאַנער פון טשאַפּאַיעווס אַטריאַד, אַ באַנדע רויבער זייט איר, מיט באַבעס שלעפּט איר זיך אַרום. גיט אָפּ דאָס געווער.

די איבעריקע פּאַרטיזאַנער, וועלכע זענען געפּאָרן צו־זאַמען מיטן קאָמיסאַר, האָבן זיך ווילד געווארפן אויף די צעטומלטע יאַטן און אין איין אויגנבליק זיי אַנטוואָפנט, צעשלאָגנדיק זיי דערביי מיט די קאָלבעס פון די ביקסן.

בערקע האָט זיך צעשריגן, נאָר אין טומל און אַמפּער־ניש האָט אים שוין קיינער נישט געהערט.

דערשלאָגענע האָט פּרצקע און מיישקע זיך דערנענטערט צו די יאַטן, וועלכע זענען געשטאַנען פּאַרצווייפלטע און נישט געווּסט וואָס צוטאָן.

דער אייניציקער, ביי וועמען מען האָט נישט צוגענומען דעם רעוואָלווער איז געווען איצקע. זיי האָבן אים נישט באַמערקט. בערל האָט געקריצט מיט די ציין:

— איך וועל אים נאָך אָנלערנען, דעם קאָמיסאַר, איך וועל אים נאָך באַווייזן.

אייגנטלעך האָט זיך אים געוואָלט ווייטן.

זיי זענען ווייטער געגאַנגען פּאָרויס, איבער דעם בלאָ־טיקן וועג, אין געדיכטער פּינצטערניש.

מיישקע האָט געטאַפּט דעם קאָמאַנדירס בריוו, וואָס ער האָט געהאַלטן פּאַרשטעקט אין דער בוזעם־קעשענע, געוואָלט זיך מיט אים טרייסטן, אָבער געפּילט אויפן האַרצן אַ דריקע־ניש, ווי פון אַ שווערן שטיין.

נעבן סוועניציאן האָט ער צוזאַמען מיט איצקע פּאָרוס זיך צעשיידט פון דער חברה.

אָנקומענדיק קיין נייַ־סוועניציאן, האָט ער אָנגעטאָן דעם אַרעמבאַנד מיטן האַקנקרייץ און אריינגעזעצט זיך אינעם צוג, וואָס האָט אים געפּירט קיין ווילנע.

ש. קאטשערגינסקי

פּאַרטיזאַנער גייַען

מ׳האָט זיך אין געטאָ דערוווּסט, אַז אין אַ נאָכמיטיק זיינען געקומען צוזאַמען מיט אַלע יידן פון דער אַרבעט עטלעכע יידישע פּאַרטיזאַנער פון די וויי־רוסישע וועלדער, וועלכע זיינען נאָך מיט אייניקע וואָכן צוריק געווען אין געטאָ.

ס׳איז געווארן אַ רעש צווישן יידן.

אין זייער נאָמען האָט מען דערציילט, אַז אין די וועל־דער זיינען דאָ אַ סך יידן, וועלכע צייכענען זיך אויס אַלס העלדישע קעמפּער, און אַז די פּויערים האָבן פּאַר זיי מורא און אפילו די דייטשן ציטערן פּאַר זיי.

ווער זיינען דאָס די פּאַרטיזאַנער?

איך זוך זיי אויף און דערזע פּאַר זיך די באַקאַנטע חברה פון סוועניציאן: אישיקע גערטמאן, איציק רודניצקי, משהקע שוטאן און העשקע בושקאניעץ.

זיי זיינען געקומען אַהער מיט דער אויפגאַבע, וואָס ס׳האָט זיי געגעבן זייער בריגאַדע־קאָמאַנדיר, פּיאָטאָר גרי־גאָראָוויטש מאַרקאָוו (אַ לערער פון אַ סוועניציאַנער פּוילישער שול פּאַר דער מלחמה).

זיי האָבן געדאַרפט איבערגעבן אַ זייער וויכטיקן בריוו גענסן. מאַרקאָוו האָט צו אים געשריבן, אַז ער, גענס, זאָל צו אים קומען אין וואַלד און מיטנעמען מיט זיך פּיל יידן, צוזאַמען מיט זייער האָב און גוטס, און פּאַר די זאָכן וויל ער אייניקופּן געווער. אויב גענס וועט נישט ענטפֿערן, וועלן די חברה צונעמען אַ גרעסערע גרופּע פון זייערע חברים אין געטאָ מיט זיך.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ גוואַלדיקע יאָגעניש נאָך די פּאַרטיזאַנער. די געקומענע חברה האָבן זיך אָבער באַמיט צו בלייבן קאָנספּיראַטיוו און זיי האָבן נישט געוואָלט רעדן

מיט אומבאַקאַנטע פּערזאָנען. זייערע איינציקע פֿאַרבינדונגען זיינען געווען מיט דעם פ.פ.א. ־שטאַב און מיט גאַנץ גוטע חברים.

דער פ.פ.א.־שטאַב איז אין קעגנווארט פון נישט־פֿאַרויס־געזעענע באַדינגונגען געשטעלט געוואָרן פֿאַר אַ נייעם וועג־פונקט אין דער טעטיקייט פון דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע.

ביז וויטנבערגס טויט איז געווען שטרענג פֿאַרבאָטן פֿאַר פ.פ.א.־קעמפער אַוועקצוגיין פון געטאָ אין וואַלד. זייער אידעע איז געווען נישט צו פֿאַרלאָזן די, וועלכע קענען דאָס געטאָ נישט פֿאַרלאָזן, ד.ה. די פֿאַרשידענע משפחה־אַנגעהעריקע, ווי אַלטע, קראַנקע און קליינע קינדער.

די דערציילונגען פון דעם לעבן אין דער פֿאַרטיזאַנקע האָבן מיך שוין פון לאַנג באַהערשט. אישיקע גערטמאן האָט מיר איבערגעגעבן אַ רייַ נייַע פֿרטים פון זייער לעבנס־שטייגער אין די וועלדער.

זייערע דערציילונגען זיינען געווען פֿאַר מיר ווי מעשה־לעך פון טויזנט און איין נאַכט. אישיקע האָט מיר אויך צווישן אַנדערס דערציילט, אַז מאַרקאָוו איז זייער אַן איב־טעליגענטער מענטש און ער וואָלט שרייבער זיכער ספּעציעל פֿראַטעזשירט. ער האָט מיך דערפֿאַר שטאַרק צוגערעדט, אַז איך זאָל גיין צוזאַמען מיט זיין גרופּע אין וואַלד אַריין.

דעם אמת זאָגנדיק האָט ער מיך שטאַרק צורעדן כלל נישט באַדאַרפט, ווייל דער ווילן צו גיין אין וואַלד און זיין אַ פּאַרטיזאַן און אַ פרייַער מענטש, איז ביי מיר סיי ווי סיי געווען אַ גאַנץ גרויסער. אָבער מיין ווילן און אישיקעס זיינען נאָך געווען צו ווייניק.

איך בין דאָך געווען געבונדן מיט דער אָרגאַניזאַציע, פון וועלכער איך בין געווען אָפּהענגיק, ווי יעדער דיסציפּלינירטער זעלנער.

איך און סוצקעוועך האָבן געפרוווט אינטערוועניר ביים נייעם קאָמאַנדיר אורי (אבא קאָוונער), אָבער אַן דערפֿאָלג, ווייל אויסער אונדז זיינען געווען אַ סך בעלנים און, דער עיקר, ווייל מיר זיינען געווען צו קענטיק צווישן דער געטאָ־באַפֿעלקערונג. אונדזער אַוועקגיין וואָלט געקאָנט אָרויסרופן אַ גאָר באַזונדערע אויפרעגונג.

מיר האָבן דעריבער געמוזט וואַרטן אויף ווייטערע גרופּעס, וואָס וועלן דאָרפן אין אַ באַשטימטער צייט אָרום אָרוסגיין אין וואַלד.

דעם 24־טן אויגוסט, פֿאַרטאָג, זיינען דורכן הויף אויף דעם קערענסקי־גסעלע 3, וואָס איז שוין אָרויס אויסער דעם געטאָ, דורכגעגאַנגען אַ פֿאַרטיע באַוואָפנטע יידן פון 40 מאַן. זיי זיינען אָרויס נאָרמאַל ווי אַן אָרבעטס־גרופּע. ד. ה. מיט געלע לאַטעס אויף זיך.

וועג מ׳האָט זיך גוט צו זיי צוגעקוקט, האָט מען געקאָנט זען אישיקען, שערעשעווסקין, גלאזמאַנען, איציע מאצקיע־ווימש, די ברידער גאָרדאָן און חיים לאַזאָר, אַלע באַקאַנטע פיגורן פון דער פ.פ.א.

ס׳זיינען דאָרט אויך געווען נישט קיין פ.פ.א.־קעמפער, מיינסטנס פרויען, ברידער און שוועסטער פון די פֿאַרטיזאַנער, וועלכע געפינען זיך שוין אין וואַלד און האָבן דורך די שליחים געוואָרט אויף דעם אָנקום פון זייערע נאָענטסטע.

די גרופּע האָט געהאַט פֿאַר זיך אַ לאַנגן וועג, אַזש צו די וועלדער אָרום די נאָראָטשער אָזיערעס, אַ מהלך פון 200 קילאָמעטער.

אין אַ פֿאַר טעג אָרום איז אָנגעקומען איין ידיעה שרעקלעכער פון דער צווייטער: מ׳האָט אַלעמען געכאַפּט; מ׳האָט זיי צעשאָסן; דעסלער האָט געמסרט; פּויערים האָבן באַמערקט און געמאָלדן דער פֿאָליציי.

אַ ביסל שפּעטער האָט מען זיך דערוווסט גענויערע ידיעות.

די גרופּע האָט זיך אָפּגערוט אין וואַלד און נישט געזען ווי ס׳האָט זיי באַמערקט אַ נאַכט־וועכטער. זיי זיינען רואיק געגאַנגען ווייטער און וועג זיי האָבן זיך געפונען אויף דער לאַנגער, הילצערנער בריק, אויפן טייכל אָשמיאַנקע, האָט זיך אויף זיי צעהאָגלט פון מאָשין־געווער. איבער 20 מאַן זיינען געפאַלן אין קאַמף. צווישן די געראָטעוועטע זיינען געווען אישיקע גערטמאַן, גלאזמאן און לאזאַר, וועלכע זיינען נאָך לאַנגע וואַנדערונגען אָנגעקומען צו מאַרקאָווס בריגאַדע.

אין שיין פון דער צעפּייערטער נאכט

באָריס איז געווען דער פֿאַרטיזאַנער־נאָמען פון סוועניציאנער בחור בערל יאכאיי. ער איז געווען דער עלטסטער זון בייַ זיין טאַטן, חיים דער גאַרבער, און האָט דאַן אָנגעהויבן דעם דריטן יאָר־צענדליק.

ס׳איז קוים פֿאַרבייַ אַ יאָר צייט, ווי ער איז אַוועק פון שטעטל און דער קאָמאַנדיר פון דער פֿאַרטיזאַנער בריגאַדע, איז שוין געווען שטאָלץ מיט אים: „ווי דער יונג האָט זיך צעוואַקסן, ווי פליגלען וואָלט ער באַקומען, אַן אמת׳ער אָדלער״.

אויך דער טאַטע זיינער, חיים דער גאַרבער, וואָס איז געווען מיט אים אין דעם זעלבן אַטריאַד, דערקענט נישט זיין זון. ער טוט אַ פּיר מיט די אויגן צום הימל, ווו עס שטראָלט אַרויס דעם זונס זוניקער קאָפּ און ס׳האָרץ קווילט אין אים.

עס ציטערט דער טאַטע איבער זיין באָריסן. אויסער לייבלען, פון וועמען ער האָט שוין לאַנג נישט באַקומען קיין גרוסן, איז ער אים איצט אייניער אליין פֿאַרבליבן.

באָריס רוט נישט, ווי ער וואָלט געפלויגן און געשטרעמט די לופט. אָט איז זיין שטורעם־גרופּע, ווו ער איז קאָמאַנדיר. איוואַן סמירנאָוו, קאליע פעטראָוו, וואַניע לאוו־רינאָוויטש, יוסף פלעקסער און יצחק רודניצקי (די לעצטע צוויי, סוועניציאַנער יונגעלייט, געפינען זיך איצט ביידע אין ישראל).

„מיט אַ זעלכע חברה וועל איך אין ערגעץ נישט פֿאַרפֿאַלן גיין״ — איז ער מער ווי זיכער.

„מיט באַריסן וועלן מיר אַפֿילו אין פֿייער גיין" — רעדן זיי איינער מיטן צווייטן.

איצט איז שוין יוני. אויפן בערגלדיקן גרין ליגן זיי צעלייגט און קענען זיך נישט אָנזעטיקן פון דער מחיהדיקער זון. ווי קעצעלעך ציען זיך די יונגען און קלאַמערן זייערע גלידער אין דער ערד און פערלדיקע פייכטקייט צעפּינקלט זיך ווי בריליאַנטן אויף זייערע אָפּגעבערענטע לייבער.

נאַכט.

דעם פֿאַרגאַנגענעם זומער, אין אַ פּינצטערער נאַכט, האָט די „געסטאַפּאָ" אַוועקגעפירט די מאַמען און זיין יונגינקע שוועסטערל. טאַקע דערפֿאַר האָט זיך איצט באַריסעס לעבן אָנגעהויבן, וועו דער הימל האָט זיך פֿאַרצויגן מיט אַ טונקעלן כאַמעט. גייענדיק אויף זיינע אויפגאַבעס, פלעגט ער שטורע־מען די פּינצטערניש, ווי ער וואָלט געוואָלט זי דורכברעכן, צעריסן און דערזען:

„אפשר, אפשר, וועלן זיך דאָך אָפּגעפינען זיינע טייערסטע".

אין פיר טעג אַרום ווערט שוין אַ יאָר. אין פיר טעג אַרום האָט זיך באַריס געשטעלט פאַר אַ ציל, אַראָפּצולאָזן מיט זיין גרופּע דעם 15־טן עשאַלאָן.

דער אָטריאַד־קאָמאַנדיר גיט אים, ווי געווײנלעך, צוויי וואָכן צייט דורכצופירן די אויפגאַבע.

— חבר קאָמאַנדיר, געזעגנט זיך באַריס, אין דער נאַכט פון 27־טן אויפן 28־טן יוני קענט איר פֿאַרשרייבן אויף מיין קאָנטאָ דעם 15־טן עשאלאָן.

— נו, צעלאָכט זיך דער קאָמאַנדיר, היינט איז דאָך דער 24־טער! ס׳זיינען פֿאַרבליבן בלויז עטלעכע טעג.

— אדער... באַריס פֿאַרענדיקט נישט, אָבער אַלע פֿאַר־שטייען, וואָס דער „אדער" באַטייט.

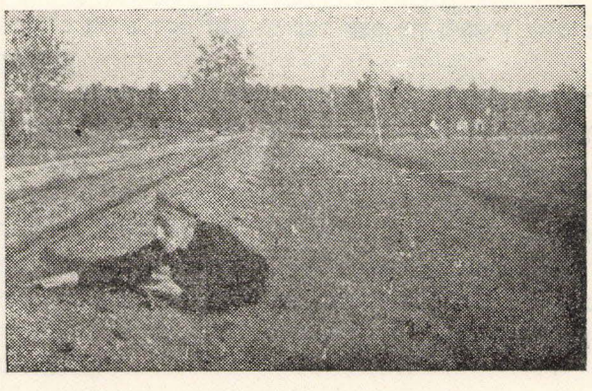
אין ציטערדיקער דערוואַרטונג בלייבט דער גאַנצער אָטריאַד:

— אינגאַנצן פיר טעג געבליבן.. וועלן זיי אַראָפלאָזן דעם עשאַלאָן צי נישט?

פֿאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן נישט געוואָלט דערלאָזן דעם געדאַנק וואָס האָט ביי אַלעמען געעקבערט:

— אָדער באַריס וועט שוין מער קיינמאָל נישט קומען צוריק! און דאָן האָט זיך ענדלעך די גרופּע געלאָזט אין וועג אַריין.

פּיינט זיינען געווען אויף אַלע וועגן: היטלעריסטן, סאמאראָווצעס און ווייסע.

בערל יאַכאַי — ביים אויפריימן אַ באַן ליניע

פון באַריסן איז נישט אויסצוהאַלטן. ער ווייסט נאָר איין זאַך: קוקן אויפן קאָמפּאַס און שניידן אויף צפון. ס׳איז אים נישט וויכטיק קיין שום וועג, קיין סטעזשקע. אויב אַ געדיכ־טער וואַלד שטייט אין וועג, איז וואָס? אָט אַזוי שניידן זיי דורך דעם וואַלדיקן געפלעכט.

און אויב ווידער אַ טייך לאָזט זיי נישט אַריבערגיין. איז וואָס?

בלויז ביים דערשפּירן דעם וואַסער־צאַפּל פון ווייטן, האַלט שוין באַריס די זאַכן, דעם אויטאָמאַט, דעם דינאָמיט איבערן קאָפּ פֿאַרבונדן, און זיי שניידן שוין דאָס וואַסער, און גייען אַריבער דעם טייך.

דער קאָמפּאַס הייסט גיין אין בלאָטעס, — באַריס פֿאַלגט. און די נאַכט — די נאַכט איז שוידערלעך פינצטער. בלויז דאָס קוואַטשן אין זומפּיקן גרין לאָזט ווייסן, אַז די חברים גייען איינע נעבן די אַנדערע. איוואַן און יאָסל טאַפּן זיך ביי די שטיוול, צי זיי זענען אין בלאָטע נישט געבליבן.

— ביי אונדז זיינען בלויז די היטלען געבליבן טרוקן, חכמענען זיך קאליע און איציק.

וואַניע איז פיל פּראַקטישער פון אַלעמען. ער האָט נאָך פון פריער זיינע שטיוול מיט שפּאַגאַט אַרום די פיס צו־געבונדן.

און באַריס... ער גייט פאַרויס. ער שפּאַנט און זוכט וואָס אין דער נאַכט.. ער זוכט און זוכט... און פלוצלונג דערזעט ער זיין מאַמען און די שוועסטער. ער דערהערט זייערע געשרייען. ער דערהערט ווי מ׳פיניקט זיי. ס׳דאַכט זיך אים, אַז זיי רופן נאָך הילף, און העלפן קען ער נישט.

באַריס הויבט די פיס נאָך גיכער, ווי ער וואָלט וועלן דעריאָגן די מערדער, און ארויסרייסן פון זייערע הענט די מאַמען... די שוועסטער..

און די לויערונגען פון פיינט זיינען דאָ אויף אַלע וועגן, אין אַלע דערפער. אָבער באַריס איז איצט אויף זיין היימישער ערד, אַרום זיין געבורטס־אָרט. ער קען די געגנט אויס־געבונדן. ער קאָן דאָ גיין מיט פאַרמאַכטע אויגן.

ער מיידט דערפאַר אויס גאַרניזאָנען, דערפער, פאָליציי־וואַכן, איבער פאַרלאָזטע פעלדער, איבער זומפּיקע גראָזן־געדיכטענישן, איבער אָפּגעשניטענע בוימער, — ער שטו־רעמט אויף גלייך.

פאַרטאָג. די קעמפּער אין שוויים פאַרגאָסן, רוען אָפּ.

זיי זיינען איצט פיר קילאָמעטער פאַר דער באַן־ליניע. דערווייל ציט זיך דער טאָג, ציט זיך און טראַכט גאָרנישט אָוועקצוגיין.

צוגן טראָגן זיך פון ווייטן, ווי זיי וואַלטן זיך גערייצט מיט זיי: — זעט, אָט זיינען מיר, טוט אונדז וואָס.

באַריס איז נערווועז. ער סאָפּעט פונקט ווי דער לאָקא־מאָטיוו פון דערווייטנס: — מיר וועלן נאָך זען, ווער ס׳וועט לאָכן דער לעצטער!

די לעצטע פאַר קילאָמעטער זיינען די שווערסטע. אין מורא פאַר פאַרטיזאַנער, גייט יעדער צוג מיט פייער־שיסעריי פון ביידע זייטן, טאָמער טראַכט ווער אַ טראָט צו טאָן צו זיי. ראַקעטעס באַלייכטן די וועלדער, די קוסטעס, זיי זוכן און נישטערן די לויערער אויף זיי. די פאַרטיזאַנער שפּרינגען אין די שאָטנס פון די בוימער און קריכן אַלץ טיפער אין דער שיסעריי, אין דער באַלויכטונג.

אָט הויבט זיך אָרויס פון דער שיין, דעם שונאס בונקער. די פּאַטרולקע מאַרשירט פּאָר־יכטיק און נישטערט צווישן די ליניעס און זוכט אונטערגעלייגטע מינעס. פּאָר די פּאָר־טיזאַנער איז איצט קלאָר, אַז זיי וועלן דאַרפן דעם דינאַמיט אונטערלייגן, נאָר וועו דער צוג וועט זיך דערנענטערן, וועו מ׳וועט אים קענען דערכאַפּן מיטן אויג. פּריער אַוועקלייגן דעם אויפּרייס־מאַטעריאַל, וועט זיין אַן אָרויסגעוואָרפענע אָרבעט. די וואַך וועט אים זיכער געפּינען.

נאַכט.

אין דער זעלבער צייט האָט מען זיי פון תפיסה אָרויס־געפּירט. באָריס דערמאָנט זיך, ווי מ׳האָט זיין מאַמען און זיין שוועסטער אַוועקגעפּירט. ער קאָן זיך נישט שענקען, וואָס ער האָט דערצו דערלאָזט.

אָט שטייט ער איצט ביים ראַנד פון וואַלד.

נאָך אַ הונדערט מעטער און ער וועט זיך אָרויפּדראַפּן אויפן באַרגיקן רוקן וווּ אַ חיה אויף איר רויב און צעריסן דעם באָרג מיט די ליניעס, מיטן עשאַלאָן, מיט די, וועלכע טראָגן טויט פּאָר מאַמעס און פּאָר קליינע שוועסטערלעך.

היינט, צום יאָרצייט פון זיינע טייערסטע, מוז דאָס געשען. לעבעדיק וועט ער זיי שוין נישט קענען מאַכן, אָבער ראַטעוועז פון טויט אַ סך אַנדערע מאַמעס, שוועסטערס, טאַטעס און ברידער, דאָס וועט ער יאָ קענען.

עפּעס אַ זיסקייט צעגיסט זיך אים אין זיינע גלידער, וועו ער טראַכט וועגן דער נקמה, וואָס ער וועט באַלד נעמען פון די מערדער.

באָריס ווייסט אָבער, אַז דאָס שוועכסטע שטייט נאָך פּאָר אים.

די ערד איז באַדעקט מיט טרוקענע צווייגן און מיט אָפּגעזונדע בוימער. איצט קען מען נישט טרעטן, וויל אַלץ ברעכט זיך אונטער די פיס. יעדער שאַרך קען באַלד דערהערט וועלן.

דערווייל דערנענטערט זיך צו זיי אַן עשאַלאָן.

— אַ טויט דעם טויט! — צישעט אָרויס באָריס און נעמט מיט זיך מיט זיינע יונגען. אונטער דער קלאַפּעריי פון די רעדער איילן זיי צו דער ליניע.

איצט הערט זיכער קיינער נישט, ווי די צווייגן ברעכן זיך אונטער זייערע פיס. דער עשאַלאָן פליסט גיך אַריבער און די חברה בלייבן שטיין אינמיטן וועג צוגעדעקט מיט דער פינצטערניש.

דער רעדער־גערויש פאַרשווינדעט אַלץ וווייטער און וווייטער. דאָס האָרץ קלאַפּט שטאַרקער. אַ טראָט טאָר איצט נישט געשטעלט ווערן. קיין הויכער אָטעם נישט. באָריס ברענט. ווי האָט זיך מיטאַמאָל געמומן ביי אים דער צווייפל? ס׳קומט אים אויס, אַז מער קיין צוגן וועלן שוין היינט נישט גיין, אַז די אויפגאָבע וועט נאָך חס ושלום...

און מיטאַמאָל אַ סיגנאַל, און עס צערעדן זיך די רעלסן אַלץ שטאַרקער און אַלץ נעענטער. באָריס גיט אַ צייכן און די טרוקענע צווייגן ברעכן זיך אַן רחמנות אונטער די שטיוול פון די פּאַרטיזאַנער.

אָט אַזוי זיינען זיי דערלאָפן ביז צום צופוסנס פון באַרג און האַלטן קוים איין דעם אָטעם.

איבער זיי, ווי אויפן רוקן, מאַרשירט די וואַך און פינקלט מיט צעצונדענע ציגאַרעטן אין אַלע ריכטונגען.

ביי באָריסן ריזלט עפּעס איצט אין האַרצן: „זאָל זיין איצט אַן עשאַלאָן מיט אַ סך היטלעריסטן, מיט טאַנקן מיט בענזין. אַ סך. פון אַלץ, אַלץ צוזאַמען זאָל איין גרויסע קאַשע ווערן".

ווי חיות שטייען די פּאַרטיזאַנער גרייט צום שפרונג אויף זייער רויב. מיט בריייט־צעעפּנטע נאָז־לעכער, ווי זיי וואַלטן וועלן עפּעס דערשמעקן. ס׳קומט אויס די פּאַרטיזאַנער, אַז זיי גליען, ברענען, אַז אָט אָט און ס׳וועט זיי ווער באַמערקן און דאָן אַ סוף צו זיי.

די מערדער וועלן ווידער זייען טויט און חורבן.

די פינצטערניש רייסט דערווייל דורך אַ בייסיק רעגנדל. באָריס איז דערפון זייער צופרידן. איצט וועט קענטיק די וואַך נשט מער דרייען זיך. דער גאָס וועלט שטאַרקער, יאָגט און שמייסט אין די פּנימער מיט שטיקער האָגל און לאָזט נישט הערן דאָס אָנקומען פון צוג.

— אַלץ געפּטרט, — וועלט באָריס באַגאָסן מיט אַ שווייס. ער פילט נישט די עסיקע קעלט, פאַרקערט, ס׳וועלט אים מאָדנע הייס. די אויגן שטרענגען זיך אָן אין דער פינצטער־נישׂ, ווי ער וואָלט איצט דעם שוואַרצאָפּל געמומן צו הילף צו זייגע אויערן.

דער אויגנפינקל בויערט די רעגנדיקע נאַכט און דער־בויערט.

פלוצלונג... און אַ טונקעלער שיין טוט אַ וואַנדער און צעלייגט זיך ווי טויטע בלייכע פינגער אויף די רעלסן.

— מיר שטעלן! — טוט אַ יאָג באָריס און דראַפּעט זיך ווידער באַרג אַרויף מיט גאָר די כוחות, ממש מיט די ציין און מיט די נעגל.

ס׳ציט זיך פאַרביי דער שטאָל פון די ליניעס. די אויגן פון לאָקאָמאָטיוו וועלן אַלץ ברייטער און אָפּענער, ווי זיי וואָלטן געזוכט אויסצומיידן די געפּאַר. דער יאָג פון די רעדער דערנענטערט זיך, שרייט אין געוואָלדעוועט:

— היט זיך, היט זיך! איך פיר טויט מיט זיך. איך פּאָר צום פראָנט! דער דינאַמיט איז שוין אַוועקגעשטעלט. פלעק־סער פאַרוקט די צוויי קאַפּסולן, די דעטאָניר־שנורן.

באָריס קאָנטראָלירט.

— גוט! איצט גיט אַהער די אַנדערע צוויי! וואָגיע, אַהער! פלינקער ווי אַ בליץ וועלט אַלץ דורכגעפּירט. דער קלאַמער איז שוין אין אַרדנונג, די דעטאָניר־שנורן ציען זיך שוין איבער די רעלסן און וואַרטן, אַז דער צוג זאָל איבער זיי אַריבערגיין.

— חבר קאַמאַנדיר, — שרייט אויס סמירנאָוו — דער צוג וועט אייך באַלד צעריסן.

און ווירקליך. דער צוג פאַרגיכערט זיין געשווינדיקייט, ווי ער וואָלט וועלן דערכאַפּן זיינע פאַרניכטער, ער יאָגט מיט דער גרעסטער שנעלקייט.

באָריס גיט נאָך אַמאָל אַ פלי מיט די פינגער איבער די קאַפּסולן, איבער דעם קלאַמער און רופט אויס:

— אָפּ, חברים!

זיי טוען זיך אַ קייקל אַראָפּ פון באַרג, איבערן וועג צו די בוימער, וואָס גיכער, וואָס שנעלער.

פלוצלונג טוט אַ שנייד איבער אַ העל־בלויער פייער־בליץ און טויבער קנאַל גיט זיי אַ וואַליע אויף דער ערד.

ס׳פאַרגייען עטלעכע סעקונדעס.

— אין וואלד אַריין — דונערט באַריס.

די נאַכט האָט זיך מיט אַמאָל אָנגעצונדן אין הערלעכע קאָלירן און באַדעקט די פינצטערניש פון וואַלד.

די קנאַלן הערן אַלץ נישט אויף. ס׳דרוזגען נאָך אַלץ די וואָגאָנעס. אין צעצונדענעם הימל פליען און פאַלן צוריק אויף דער ערד אַראָפּ שטיקער בראָך, ווי זיי וואָלטן אויף די קעמפער געפלויגן.

...דאָן האָט זיך באַוויזן אין סוועניציאן פרידריק אָלין. איצט האָט מען אים באַמערקט, דעם גראָף.

א טונקל געקראָטעוועטער אָנצוג, ווי אָקאָרשט פון אונטערן פּרעס אַרויס, די לאַקערקעס טרעטן ווייך, שטיל און גלאַנצן פון ווייטן.

דער איינציקער וואָס טראָגט אונטערן האַלדז אַ בונטן זיידענעם באַנדשלייף, וואָס ווינטלט און יאָגט זיך פאַרויס, פאַר אים, אָנזאָגנדיק: פרידריך אָלין גייט!

ערשט איצט האָט מען באַמערקט, דעם גראָף, דאָן ווען ס׳האָט זיך פאַרשפרייט די ידיעה, אַז דער סוועניציאַנער געביטס־קאָמיסאַר גוסטאַוו פאָן בעק, זיין פאַרטרעטער גריל און דער זשאַנדאַרמעריע שעף קריל זיינען אויפן וועג צו לינטוף דערשאַסן געוואָרן דורך...

פאַר פרידריכן איז אָלץ איינס, ווער ס׳זיינען די אויס־פירער פון אָטענטאָט. דער באַפעל איז געווען גאַנץ לאַקאָניש: 500 קעפּ.

ס׳זיינען פון דער טונקעלער נאַכט אַרויסגעריסן געוואָרן, פון דערוואַרעמטע הייזער, אַרבעטער, לערער, דאָקטוירים, סטודענטן, שילער און אויף זייער אָרט איבערגעלאָזן דעם יאָמער פון פרויען און קינדער...

אויף מאָרגן, פרידריך אָליין פאָרט אין זיין טאַקסי. דאָס אויסגערוטע, צוגעפודערטע פנים איז פאַרטראַכט. איידל. ווי עלעגאַנט ער ציט דעם הוט פאַר אַ באַקאַנטן. וואָס פאַר אַ שיין שמייכעלע ס׳נעמט זיך ביי אים פון די ליפּן אַרויס.

דער טאַקסי הוידעט זיך איבערן וועג, צום בית עולם צו. און די זון, די שטיפערקע, יאָגט אים נאָך.

די אַרעסטירטע זיינען שוין געלעגן אויפן קברים־גראָז מיטן פנים אַראָפּ, אַרומגערינגלטע פון באַוואָפנטע געסטאַפּאָוצעס און פאָליציי, האָט ער פאַרזיכטיק שפּאַצירט (די טופל און די הויזן מאַנזשעטן זאָלן זיך חלילה אין בלאָטע נישט אריינטרעטן) שטיל, פאַרטראַכט, געפאָכעט אין די מאַניקירטע, לענגלעך צעפּינקלטע פינגער די זעמשענע העטשקעס און זיך געטאָפּט מיטן באַטיסטן־טיכעלע דעם צעשווייסטן שטערן. עס שמעקט, נישט פון די בית־עולם אָדעקאָלאָן. ער באַוווּנדערט די מצבה־שניצונגען, דעם שיינעם אָדעקאָלאָן. ער באַוווּנדערט די מצבה־שניצונגען, דעם שיינעם גראַניט. אויך אויף דעם קען ער זיך. אין זיין ביבליאָטעק אין מאָגדעבורג האָט ער, דערמאָנט ער זיך איצט, אַ סך אינטערעסאַנטע קונסט ביכער.

די מצבות, זייערע אויפשריפטן, פאַרוואָלקענען דאָס איידעלע געזיכט פון צאַרטן אָלינען. ער דערמאָנט אים, אַז סוף כל סוף... ניין, פאַרכאַפּט ער זיך, קוקנדיק צום שטאָלצן פייגלפלי איבער זיך, צו אים האָט עס נישט. ער איז דאָך נאָך גאָר יונג. פילט זיך קיין עין הרע פעסט. יאָ, מער נישט צו די פרימאַרגן איבונגען האָט ער פאַרגעסן הייסן ברענגען באַקס־העטשקעס. דורכבאַקסירן זיך פאַרהאַרטעווען נאָך מער ד׳עם קערפּער.

ער וויל נישט שטערן די שטילע בית־עולם רו, איז אָבער געצוווּנגען.

— איר, מיין הער, — וועגדט ער די בליקן צום באַדעקטן גראָז — ליגט צו פיל אָן אַ זייט.

— און איר, מיין הער, נענטער ביטע.

— ביטע, פריילן, די הענט האַלטן אויפן פלייצע, העכער! איידל איז ער צו די פאַרמשפּטע, גוט צו זיי.

— נו, — ציט ער ענדלעך אויס. די געשטאַפּאָוצעס פאַר־שטייען אים שוין אויפן וווּנק און זיינען שוין גרייט.

— אַהאַ — דערמאָנט זיך אים אַ וויכטיקע זאַך געוויס, — שיעור נישט פאַרגעסן.

— ער טוט בריט אַ שווים אין לאַנגע שפּאַנען פאַרביי די קברים און אָט איז ער שוין ביי זיין טאַקסי.

אַ ליבלעכע באַרואיקנדער שמייכל רוט אויף אים, גע־קענט פאַרזען. ער האַלט אין די צעפּינקלטע פינגער דעם שפּאָגל נייעם פאָטאָ־אַפּאַראַט.

נו, איצט קען מען שוין באמת אָנהויבן. ער זאָגט די ווערטער נישט אַרויס, ער טראַכט בלויז. די געוועזענדעטע בליקן צו אים פאַרשטייען שוין אַבער און האַלטן די פינגער ביי די צינגלעך.

פרידריך זוכט אַ העכערן באַקוועמערן אָרט פאַר זיך. און אָט איז ער שוין אַן אַרויפגעקלעטערטער אויף אַ טונקעלן גראַניט, זיצט שוין אויפן דיקן שטייניקן קרייץ. שטעלט אָן דעם אָביעקטיוו — די ליכט איז אָקוראַט. איצט טוט ער אַ קערעווע דעם קאָפּ צו די באַוואָפנטע, אַכטונג, הייסט עס הויבט אויף די רעכטע האַנט ווי אויף „הייל היטלער", אַ סעקונדע און לאָזט זי האַסטיק אַראָפּ צוריק...

אין שטאָט און אין די דערפער אַרום זיינען די איינווויינער דערציטערט געוואָרן פון דער פלוצלינגער שיסעריי. פרויען זיינען אין חלשות געפאַלן, די האָר זיך געריסן. קינדער האָבן אימה׳דיק געיאָמערט. מענער האָבן ביילנדיק די פויסטן שטיל מיט טרערן געטריפט.

פאַר פרידריכן איז דאָס זיכער קיין נייעס נישט. ער האָט באַריס לויפט איצט נישט. ער שטייט אין שיין פון דער צעפּייערטער נאַכט.

ער איז צופרידן און גליקלעך. ער קוקט אויף די רעלסן, ווו דער טויט קומט ענדליך אום.

ער ווייסט, אַז דאָס איז יענער טויט, וועלכער האָט פאַראַיאָרן, אין דער זעלבער נאַכט, אַזוי גרויזאַם אַוועק־געוויבט פון אים זיין מאַמען און זיין שוועסטער.

די נקמה אין מיטן העלן טאג

אַפּילו קיין ציטער נישט געטאָן מיט אַ ברעם, וועָן דער פּייער־הוראַגאַן האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף די אומשולדיקע. אויך דאָן האָט ער די רואיקייט ניטט פֿאַרלוירן... אַך פֿאַרדאָן, נישט אמת, די אויבערשטע העלפט פון זיין קערפֿער, רוט נישט איין, קערט זיך אין אַלע זייטן. פרידריך אַלין לייענט איצט אַ סענסאַציאָנעלן ראָמאַן, וואָס אין זיין רייכער ביבליאָטעק אין מאַגדעבורג האָט ער נישט. ער זעט איצט אַ שפּאַנעדיקן פּילם וואָס ער האָט נאָך אויף קיין עקראַן נישט געזען. ער איז פֿאַרכאַפּט. אָט טוט ער זיך פלוצלונג אַ שטעל אַוועק אויפן קרייץ — דער אָביעקטיוו האָט באַמערקט אין דער ווייטן לויפט אַ געשאָסענעם. איבר די ברילן הענגט אויף אים שטיקער בלוטיקער מאַרך. פרידריך פֿאַרגעסט אַזש מאַכן אַן אויפנאָמע, אַזוי צוגעשמידט איז ער געוואָרן צום פֿאַרביקן הילד.

דער אָפֿאַראַט אַרבעט ווייטער:

אַ פרוי האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויף אַ קרייץ, קלאַמערט זיך אן קאַלטן שטיין און פֿאַלט צוריק אויפן קבר־בערגל.

אַ מאַן ביילט די פויסטן און מיט אַ צעפּנטן מויל, פון וואָנען עס גיסט זיך רויטער סם, לויפט ער צו פרידריכן:

אַלין טוט אַ ציטער, אָבער זיי רואיק, מיין האַרץ — דער מאַן ליגט שוין אַ צעשפּאָלטענער אויף אַ שטיין.

אַ יונג מיידל טוט אַ ציטער אין דער לופט:

— אַ שאָד, — טראָכט אַלין — וואָלט נאָך געקענט צונרץ קומען.

דער פייערבליי ווערט פֿאַרשטילט. דער גרין אונטער די פיס וואָשט זיך אין זודיקן רויט. פרידריך רוט אַלץ נישט. דער אָפֿאַראַט אַרבעט ווייטער. דער אָביעקטיוו זוכט אַלץ נייע בילדער. דער־שפּירט אַ צאָפּלדיקן קערפֿער, אַ כאַפּ אַראָפּ. אַ וווּנק מיט אַ פינגער און דער צאָפּל פֿאַרוואַנדלט זיך פון שאס אין גליווער.

רואיק וויגלען זיך די רעדער איבערן וועג צוריק אין שטעטל אַריין. די זון לויפט פֿאַרויס און שפּילט זיך אין די בריליאַנטענע פינגער־רינגען, וועלכע וויקלען דעם דיל אַרום. געדאַנקען. אַזאַ מענטש ווי פרידריך דענקט שטענדיק, עס פֿאַר־דריסט זיך. אָט וועָן צום אָפּאַראַט וואָלט דאָ אויפן בית־עולם נאָך געווען איינגעאָרדנט אַ קלאַנג־אָפּאַראַטור, דאָן וואָלט געווען אינטערעסאַנט, דאָן וואָלט געווען נישט נאָר וואָס צו זען, נאָר אויך צום הערן.

ווי אין לונע־פּאַרק הוידעט און וויגלט זיך די מאַשין איבערן גרוביקן וועג.

פון שטיבער־פענצטער צעקוקן זיך צעבלייכטע פנימער און אין שרעק דערזעען זיי:

אויפן גלאַנציקן בלאָ פון טאַקסי טריפט און זידט אַ שטיק רויטס, זידט און טריפט ווי מיט טרערן רויטע...

שימאָן, געווויס קען ער זיך נישט גלייכן צו דעם קולטור־רעלן קרייז־קאָמיסאַר. איז נידעריקער, האָט נישט אַזויפיל בילדונג און דערצו נאָך אַ זון פון אַרעמע עלטערן.

גליקלעך איז ער געווען, וועָן ס׳האָט זיך אים אייגנע־געבן צו לערנען אין אוניווערזיטעט און צוזאַמען מיט אים האָבן זיך געפרייט טאַטע־מאַמע:

שימאָן לערנט זיך, אַן אינזשינער וועט ער ווערן — פלעגן זיי מיט דרך־ארץ רעדן וועגן זייער גערָאטענעם זון. און ווי פֿאַר מיליאָנען, מיליאָנען אַנדערע פון זיין גלייכן, האָט זיך אויך פֿאַר אים די חלומדיקע ווירקלעכקייט איבער־געריסן.

ערגיץ אין טיפן, טיפן העק פון רוסלאַנד איז ער פֿאַר־וואָגלט געוואָרן, ער האָט אָבער זיין גאַנצן יונגן אייפער אריינגעוואָרפן אין דער הייליקער מלחמה קעגן דייטשן אָקופּאַנט, קעגן פֿאַרניכטער פון זיין פֿאָלק.

שימאָן רייסט זיך צו זיין היימשטאָט, ווו ער האָט איבער־געלאָזן טאַטע־טאַמע און אַזוי פיל גוטע חברים און פריינט.

די שוידערלעכע גרוסן פון גיהנום, וואָס די היטלעריסטן האָבן געשאָפן אויף דער ליטווישער ערד, לאָזן אים נישט איינרוען. — נקמה! — ווערט איצט זיין אייניציקער חלום־דיקער פֿאַרלאַנג.

איז ער אַרומגעגאַנגען אַ צעווייטיקטער איבער דער צו־זאַמענווינונג אין טאַשקענט און געפּליסטערט, נאָכאַנאַנד צו זיך, צו זיינע חברים:

— כ׳וועל נישט רוען, ביז כ׳וועל נישט דערגרייכן מיין ציל!

*

אין צעגאָלדיקטן וואָלדיקן גרין, אויף דער אָקופּירטער ליטווישער ערד בלענדט אַרויס צווישן פֿאַרטיזאַנער־יינגען דער קאָפּ פון שיינעדיקן שימאָן.

ווירקלעכער חלום:

שימאָן טרעט אויף זיין היימישער ערד.

נישט זעלטן טרעפּט, אַז קומענדיק פון אַן אויפגאַבע צו זיך אויף דער באַזע, אין די פֿאַרנאַכטיקע זעמליאַנקעס, זיצט ער מיט פֿאַרטיזאַנער, זיינע אַמאָליקע חברים, אין פֿאַר־כמורעטן שווייגן. עס קאָכן די בלוטן. זיי האָבן געזען מיט די אייגענע אויגן, דערמאָרדעטע, צעשאָכטענע...

ס׳איז דעריער קיין וווּנדער נישט, וואָס די אָקופּאַנטן זיצן אויף דער ליטווישער ערד, ווי אויף אַ פייערדיקן וווּלקאַן. עס גייען צוגן באַוואָכטע — און פאַלן דאָך אין טאָל אַרונטער. עס היטן דיגניטאַרן, געפּאַנצערטע וואָכן — און קומען דאָך אום. פאַבריקן ווערן געצונדן, בריקן ווערן אויפגעריסן. פֿאַר־טיזאַנער נעמען נקמה!

שימאָן איז דענערווירט. אמת, אויף זיין פנים איז דאָס נישט קענטיק. אין האַרצן זעט קיינער נישט, וואָס עס טוט זיך ביי אים. דאָס באַמערקט אָבער דער קאָמאַנדיר. ער קוקט זיך צו אומבאַמערקט צום יונגס נערוועזן שפּאַן, זיין ביסן די נעגל און טראַכטן:

— נו וואָס, שימאָן, — רייסט זיך אַריין צום יונג דעם קאָמאַנדירס ווערטער — ביסטו גרייט?

שימאָן פילט זיך באַלייידיקט און ס׳צעראזיקט זיך דאָס פנים, פֿאַרוואָס אַזאַ פראַגע, און גראָד אויף זיין אַדרעס. און פון וועמען? צי וויס נישט דער חבר קאָמאַנדיר, אַז אַזאַ פראַגע איז צו אים, שימאָנען, איבעריק?

דער קאָמאַנדיר ווייס עס. ער פֿאַרשטייט, פֿאַרוואָס זיין קעמפער איז געוואָרן אַזוי אומעטיק. נעמט ער אים ליבלעך אַרום:

— ביסטו טאַקע באַלייידיקט אויף מיר שימאָן?

דער יונג פֿאַרשעמט זיך פֿאַר זיך אַליין. ווי האָט ער טאַקע געקענט גאָר טראַכטן אַזוינס? עס וואַרעמט אים דעם קאָמאַנדירס צערטל. זיין האַלדזן אים. אַך, וועָן ער זאָל זיך נישט שעמען, וואָלט ער זאָגן איצט זיין קאָמאַנדיר... ניין,

וועַן ער וואָלט געקענט, וואָלט ער געעפנט זיין האַרץ — דאַן וואָלט דער קאָמאַנדיר דערזען, ווי אַ צעכוואַליעטער וווּלקאַן ברויזט אויס:

— חבר קאָמאַנדיר! פאַר אונדזער פאַרפיניקט פאַלק, פאַר די דערמאַרדעטע — נועל איך אַלע טויטן פון שונא בייקומען. און וואָס שייך, חבר קאָמאַנדיר, אַלינען, פאַרזיכער איך, אַז אייער אויפגאַבע וועל איך אויספירן. ער וועט שוין פון מיינע הענט נישט אַרויס!...

ביידע שווייגן, די הערצער אָבער שטורמען.

גייט דער יונג אַן אַרומגענומענער פון פעסט־געבויטן האַרציקן קאָמאַנדיר. שפּאַנען זיי ביידע אויף די שמאָלע שטעזשקעס צווישן די זיעמליאַנקעס. די ערב־פּרילינגדיקע זון צעשטראַלט זיך אויף די טונקעלע קעפּ. טונקט זיך אַריין אין האַרצן אַריין און לאָזט דאַרט איבער אַ צאַפּל. אַ דער־מאָנונג פון אַ פּרילינג וואָס איז אַוועק און אַ פּרילינג וואָס שטייט שוין ביים שוועל.

דער וועג איז ווייסער סאָמעט. וויכערן זיך צוויי שליטנס אין אָדלערדיקע פערדלעך.

פּיר יאָטן — פאַרטיזאַנער, פאַרן אין אַ חלום — כאָטש די וואָר איז האַרב און שרעקלעך.

זיי פילן נישט דעם פאַר. זיי זעען נישט די גאָלדענע ביימער שפּיצן. זיי פילן נישט די ליבנדיקע פאַרטאָגיקע זונען־שטראַלן.

די פּיר פערדלעך גאָלאָפּירן און אין די שליטנס ווי קיינער וואָלט נישט געוווּסט. טויטער שווייגן. עס קומט אויס די קעמפּער, אַז אין זייערע נערוון זיינען די פערדלעך געשפּאַנט שטייף און אָנגעצויגן.

— פאַרטיזאַנער פאַרן?

קיינער וואָלט דאָס גאָרנישט געזאָגט.

אין פאַרלאָטעטע פּויערישע פעלצן און שוועָרע סיער־מיאָגעס אויף דעם. די היטלען איבער די אויגן פאַררוקט און אויך אויף די פּנימער זעט זיך גאָרנישט אָן. — פאַרוואַקסענע אָזעלכע, קודלעוואָטע. כיבע מען זאָל אין די קעשענעס זוכן, די סיערמיאָגעס אָפשפּילען — וואָס וואָלט געווען?

די קעמפּער טראַכטן אויך וועגן דעם. נו, קיין זאַך וואָלט נישט געווען. ווי נאָר ס׳וואָלט אַ פּרעמדע האָנט צו זיי אין קעשענע זיך גערוקט, וואָלט שוין יענער פאַרשפּאָרן צוריק־צוגעמען זי.

דער וועג איז אויסגערעכנט. די אויפגאָבע — אין יעדן פּינטל. און... אָט איז שוין סוועניציאן.

זיי פאַרלאָנגזאָמען דעם טעמפּ פון פלי. קריכן אַריין אין דער פאַרנדיקער ריי פון אַנדערע שלעפּעוודיקע פערדלעך, ביז וואָנען מען בלייבט שטיין פאַר דער לאַנגער גענדימין־גאָס, ווו עס געפינט זיך דער קאָמיסאַריאָט.

יעדער מיט זיין צעטל — יעדער מיט זיין פּעקל.

וואָס דער צעטל מיינט, שטויסט זיך יעדער אָן. דאָס מיינט — קאָטאַרגע אין דייטשלאַנד. דאָס מיינט — אַוועק־געשיקט ווערן אויפן פראָנט. דאָס מיינט פאַר פרויען — ווערן אַ פראָסטיטוטקע ביי די פראָנט־הייזלעך.

וואָס מיינט דאָס פּעקל?

אָלינס דעוויז איז — שפּעק!

און די פּויערים מוזן דעם האָר זייערן ברענגען, וועַן זיי קומען צו אים, מתנות. ס׳איז גוט אַ חזיר, פּוטער, אייער, ס׳איז רעכט סמעטענע קעז, אַ הון (זיינע קרובים אין דייטש־לאַנד פאַרוואַרפן אים מיט דאָנקן פאַר די „הערליכע פּאַקעטן" וואָס ער שיקט זיי).

— לעצטנס, — טענהט אַ פויער — העלפן שוין די מתנות אויך נישט... ער בורטשעט, שרייט...

— דאָס ווייב דערעסט אים די יאָרן געוויס — וויצלט זיך שימאָן.

— דאָס ווייב, — שמייכלט צו זיין חבר וויטעק — מיט איר וואָלט ער זיך אַן עצה געגעבן...

— ערגער איז שוין מיט די דאָטשניקעס (פאַרטיזאַנער)

— פּיפּקעט אַרויס אַן אָלטיטשקער.

— אין סוועניציאן האָט ער נאָך נישט וואָס מורא צו האָבן פאַר זיי.

— ווייסט איר נישט, קינדערלעך, אַז די שרעק האָט גרויסע אויגן — חכמהט זיך דער אָלטער.

— ששששש... די טיר איז שוין אָפן!

דער עולם האָט אַ שפּאַר געטאָן און זיך צעשאָטן איבערן פאַרקעט צו די בענק אין טונקעלן קאָרידאָר.

✶

ליטאוער — שטשערעט אַרויס דער געביטס־קאָמיסאַר — הערנדיק די נאָציאָנאָליטעט פון זיין אינטערעסאַנט.

ער, פרידריך, האָט זיך אויך אין די ליטווינער אָנטוישט. „אויך מיר אַ פּאָלק... ליטאוער... געהערט אַ מאָל אַזאַ שפּראַך?"

אָלין קען פראַנצויזיש (געוווּסט אין פּאַריז 1940), קען פּויליש (געוווּסט אין וואַרשע 1941), קען שוין נישקשה רוסיש (באָלד געוווּסט אין מאָסקווע). געמיינט האָט ער, אַז ער וועט נאָך זיין אין לאָנדאָן... ניו־יאָרק און... פאַרבליבן שטעקן אין פאַרוואָרפענעם סוועניציאן.

וואָלט שוין גוט געוווּסט אויך דער העק, לאָזן אָבער די פאַרטיזאַנער נישט אַוועקווען. קען מען די נאָז נישט אַרויס־שטעקן, און אויסער דעם די באָלשעוויקעס — גייען פאַרויס און פאַרויס.

— ליטאוער — חזרט ער איבער פאַר זיין אינטערע־סאַנט מיט אַ חוזק־שמייכעלע.

— ליטאוער! — זאָגט נאָכאָמאָל שימאָן און פילט, אַז אָט־אָט און דער וווּלקאָן וואָס שפּאַרט אין אים רייסט אויף. ער באָהערשט זיך אָבער „נישט איצט איז די צייט אויף דעם. איך וועל אים אין קאָרידאָר אַריינגאָרן און דאָרטן מיט וויטעקן, מיט איצקען, אוגאָלן, אין די אויגן פאַר אַלע פויערים אויס־פירן דעם אורטייל איבער אים. אָט וועט אָלין וייס דאָס, וואָס עס טוט זיך ביי מיר אין די קעשענעס... וועט אָלין וייסט, וועט איך בין. נאָר צום טייוול, — זיין פאַרטרעטער זעט זיך נישט, אויך ער גייט דאָך אַריין אין אונדזער אויפגאָבע".

פרידריך דערשפּירט, אַז זיין אינטערעסאַנט איז גאָר נישט קיין גענוויינלעכער פויערל. ס׳האָט אים אַ ברי געטאָן דער שטאָלצער ענטפער. האָט ער אים אַריינגעקוקט אין פּנים:

— דאָכט זיך די זעלבע מיסט — טראָכט אָלין — ווי אַלע, פאַרוואָקסן די האָר ווי אַ סטראָשידלע, צעקודלט, טאָ וואָס האלט ער זיך אַזוי גרויס? וואָס ער איז געבוירן אין סוועניציאניס" גלעלעכטערט זיך אין אים.

— שפּעק האָסטו? — האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט אין זיין בלישטשענדיקן אוניפֿאָרם פֿאַר שימאָנען.

— יא מיין הער, — האָט זיך שימאָן פֿאַרבויגן — אַ גאַנצן זאַק געבראַכט פֿאַר אייך, נישט געקענט אַליין אַרײַנ־טראָגן אַהער.

— אַ גאַנצער זאַק זאָגסטו? — וועסט אַליין לעבעדיקער — העכריך!

— טוט ער אַ נעם די שטוביקע טעלעפֿאָן־טרייבל — קום אַראָפֿ, דיין הילף איז נויטיק.

אויך שימאָנען וועט פריילעכער. דער פֿלאָן הייסט עס גיט זיך איין.

— ער וועט שוין גיין ביי מיר ווי א קאטינקע.

העכריך טוט אַ פּראַל די טיר:

— נו וואָס, פרידריך, איך בין גרייט און אויך מיין מאוזער.

פרידריך צעלאַכט זיך:

— דעם מאָוזער פֿאַרשטעק.. דיין האַלדז דאַרף מען!

— מיין האַלדז איז שטענדיק גרייט! — צעהירזשעט זיך העכריך.

— נו איז גוט... איז גוט. דאָן קום, מיין ליבער... דו זעסט דעם הער — דאָ האָט פרידריך עלעגאַנט אַ ווייז געטאָן אויף שימאָנען, — דער הער האָט אונדז געבראַכט שוין אייַנ־מאָל אַ מתנה.

— אפשר אויך סאַמאָגאָנקע — לייגט העכריך ליבלעך די האַנט אויף שימאָנען אַרויף.

— ניין, מיין הער, כ׳האָב געהאַט מורא, אַז די פלעשער וועלן זיך צעברעכן אויפן וועג — טוט אַ ציטער שימאָן, דער דייטש זאָל אַקאַרשט נישט דערטאָפן דעם אויטאָמאָט.

— נו ס׳מאַכט נישט, ס׳מאַכט נישט.

די דייטשן שפּאַנען לעבעדיק דורך דער קאַנצעלאַריע אין קאַריאַר אַריין. שימאָן הינטער זיי.

די פויערים שטעלן זיך אויף, נעמען די היטלען אַראָפּ און פֿאַרבויגן זיך טיף.

— ביטע מיינע הערן... אָט איז דער זאַק — ווייזט שימאָן אָן אין אַ ווינקל.

פרידריך און העכריך נעמען אָן דעם זאַק פֿאַר ביידע זייטן:

— אך, ווי שוועך, וואָס ליגט דאָרטן? שפּעק זאָגסטו?

— שפּעק מיין הער! אַ גאַנצער חזיר און נאָך עפּעס. —

פרידריך וויל אָפּבינדן. די קעמפּער שטייען גרייטע, די הענט אין די טיפּע קעשענעס פֿאַרשטעקט, וואָרטן אויפֿן צייכן פון זייער קאַמאַנדיר, אויף שימאָנען, ער זאָל אָנהויבן. עס קומט זיי אויס, אַז איצט איז די ריכטיקע צייט. אָט אַזוי ווי זיי זיינען אייַנגעבויגן איבערן זאַק, זיי אַרײַנשיסן עט־לעכע סעריעס.

שימאָן וויל זיך נאָך אָבער אַ שפּיל טאָן מיט זיי, זאָלן זיי נאָך אַ פּאָר מינוט דוכענען. זאָלן די פויערים זען, וואָס פֿאַראַ מתנות ער מיט זיינע חברים, האָבן געבראַכט די דייטשע האָרן.

— צום טייוול — ערגערט זיך פרידריך, — ברענג דאָרטן, העכריך, פון דער מאַשיניסטין די שערעלע.

און אייַדער נאָך העכריך באַווייזט זיך אומצוקערן, גע־לינגט שוין פרידריכן דעם קניפּ אויפֿבינדן. ער גיט אַן עפּן ברייט דעם זאַק:

— שטרוי, גוט פֿאַרפּאַקט — רימט ער שימאָנען.

די פויערים שטייען אין האַלבן קרייז, זיינען טשעקאַווע צו זען וואָס פֿאַראַ מתנות מען האָט געבראַכט דעם פריץ.

פרידריך שאַרט אַרויס דאָס שטרוי און טאָפּט אָן:

— אַ ציגל... קען נישט פֿאַרשטיין אַליין. ער טוט אַ טאָפּ טיפּער אין זאַק. שלעפּט אַרויס:

— וואָס פֿאַראַ ציגל — טוט ער זיך אַ...

אָבער אייַדער דער קער קומט, האלט שוין שימאָן אין בייַדע הענט די טעטעען. און אייַדער דער קער קומט — טוט שימאָן אַ צי אויס די רעכטע האַנט צו דעם לוט־רויטן קאַרק און אויסדייַענדיק צווישן די ציין:

— אָט האָסטו דיר מתנות! — קנאַק! — סטוט אַ בלאָנק פייער־בליץ צוזאַמען מיט אַ קנאַל.

פרידריך פֿאַלט מיט דער פּלייצע אויף שימאָנס לינק־באַוואָפנטער אויסגעשטרעקטער האַנט.

דורך דער אָפענער קאַנצעלאַריע־טיר לויפט העכריק מיט דער שערל. שימאָנס רעכטע האַנט איז פריי, ציט זיך אויס אַהין. אין קאָנטאָר אַריין, צו העכריכן. קנאַק, קנאַק. העכריך גיט זיך אַ וואַקל און פֿאַלט אויף אַ צעקרעכצעטן שטול.

די פויערים שפּאַרן אין מורא צום טיר.

— בלייבן! — טוט אַ דונער וויטיע און שטעלט זיך ביי ׳ער טיר.

— נישטאָ וואָס צו לויפן, חברים — באַרואיקט איצקע די פויערים.

— חבר קאַמאַנדיר, ער לעבט נאָך! רופט אויס אַנטאָן, ווייזנדיק אויף פרידריכן.

— ער לעבט נאָך? — האָט שימאָן אַרײַנגעבליצט אַלינען אין פּנים אַריין.

— ליטאָוער געפעלן דיר נישט, סוואַלאָטש? הא? דאָ האָסטו פון אַ ליטאָוער... אַ ייד בין איך אויך... אַ ייד!...

ס׳איז אונטערגעלאָפן איצקע:

— דערלויבט, חבר קאַמאַנדיר, מיר איין סעריע.

— רייב ברודער — דערלויבט שימאָן.

— נאָ דיר מערזאָוויץ, פֿאַר מיינע עלטערן, — ציטערט אויס איצקעס אויטאָמאָט.

— גיט אים שוין פֿאַר אונדז אַלעמען — ווערן די פויערים דרייסטער.

— גיט אים שוין פֿאַר מיין טאָכטער — שרייט אויס דער אַלטשינקער.

— נאָ דיר פֿאַר זיין טאָכטער — רופט אויס אַנטאָן — און שיט אים אַריין אַ קורצע סעריע.

— די פֿאַלקס־נקמה־בעמער זשאַלעווען נישט.

שימאָן גיט נאָך אַמאָל אַ קוק אויף די באַנדיטן. „אין אַרדענונג, הייסט עס״.

— אפּ חברים! — טוט ער אַ קאַמאַנדע — אונדזער אויפגאַבע איז אויסגעפילט.

✶

דער וועג איז ווייסער סאַמעט.

וויכערן זיך צוויי שליטנס אין אַדלערדיקע פערדלעך צוריק, צוריק אין וואַלד אַריין. אַהיים...

געשטאַפאָוצעס איילן, פאָליציי לויפט צום אָרט, ווו ס׳האָט זיך דאַכט זיך געהערט אַ שיסעריי. און די פערדלעך פליען, טראָגן זיך ווי אין דער לופט, די קעמפער זיינען צעשויבערט, צערויטלט. פון די אָפּגעשפּילעטע סיערמיאָגעס צינדט זיך די זון אין אויטאָמאָטישן שטאל. די יאָטן שוועבן, עס פלאַטערן אין ווירבל צעשויבערטע האָר אין ווינט ווי זונען שטראָלן. זיי קושן און האַלדזן זיך.

די זון אַנטקעגן שימאָן ווי אַן אָנגעצונדענער פאַקל,

יצחק רודניצקי

ווי מיר האָבן ווערבירט נייע קעמפער

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן דער דייטש־פוילישער קריג בין איך געווען מיט מיינע עלטערן אין ווארשע. אין דעצעמבער 1939 האָב איך מיט מיין שוועסטער חיה פאַרלאָזן ווארשע און נאָך לאַנגע וואַנדערונגען זיינען מיר אָנגעקומען קיין סווענציאן, וואָס האָט זיך געפונען אונטער דער סאָוויעטישער הערשאַפט.

אין יוני 1941, האָב איך ווי אַ סך יידישע יוגנטלעכע, געהאַט בדעה צו אַנטלויפן קיין רוסלאַנד. דער מאָרש פון דער דייטשער אַרמיי איז אָבער געווען אַזוי בליץ־שנעל, אַז מיר האָבן פשוט נישט באַוויזן צו פאַרלאָזן די שטאָט. מיר האָבן זיך כמעט נישט אַרומגעזען ווי די רויטע אַרמיי האָט פאַרלאָזט סווענציאן און די שטאָט איז געבליבן אינגאַנצן הפקר.

מיר, אַ גרופּע יוגנטלעכע, האָבן זיך דאַן אָנגעהויבן צוזאַמענטרעפן און אונדזער ציל איז געווען צו גרינדן אין סווענציאן אַ קאָמפּס־אָרגאַניזאַציע. מיר האָבן צו דעם צווועק איינגעאָרדנט אַ ראַדיאָ־אָפּאָראַט, אַ דאָנק וועלכן מיר האָבן באַקומען ידיעות פון די פראָנטן. פון אים האָבן מיר זיך אויך דערוווסט וועגן די מערדערישע דייטשע אָקציעס קעגן דער יידישער באָפעלקערונג אין די פאַרנומענע געביטן.

ווען מיר האָבן זיך דערוווסט וועגן דעם דייטשן פלאַן אַרויסצופירן די סווענציאַנער יידן קיין פאָליגאָן, בין איך מיט משהקע רודניצקי אַוועקגעגאַנגען קיין גלובאָק. דאָרט זיינען מיר געווען בערך אָנדערטהאַלבן מאָנאַט און ווען מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז אין סווענציאן איז נאָך געבליבן דאָס געטאָ, האָבן מיר זיך אומגעקערט קיין סווענציאן.

דאָרט האָבן מיר גלייך ווידער אָנגעבונדן דעם קאָנטאַקט מיט די חברים פון דער פריערדיקער גרופּע. אַלע אונדזערע פאַרהאַנדלונגען זיינען געווען וועגן אַרויסגיין אין וואַלד. די פראַגע איז געווען וווּ נעמט מען געווער.

ווען מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז אויפן פלאַץ פון דער „אָכראַנקע", ווו ס׳אַרבעטן יידן, געפינט זיך געווער, האָבן מיר באַשלאָסן צו שיקן אַהין עטלעכע חברים, כדי זיי זאָלן אַריינפירן געווער אין געטאָ.

מיר האָבן דאָרט געאַרבעט עטלעכע וואָכן און ס׳איז אונדז טאַקע געלונגען צו ברענגען אַ פאָר ביקסן, קוילן און האָנט־גראַנאַטן.

מיר האָבן דאַן אָנגעהויבן זוכן אַ קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאַנער אין די וועלדער. דאָס איז אונדז אָבער נישט געלונגען און דאַן האָבן מיר באַשלאָסן צו פאַרלאָזן סווענציאן און אַרויסגיין אין וואַלד אויף אייגענער האַנט.

איבער 20 חברים זיינען מיר געווען ווען מיר האָבן פאַרלאָזט סווענציאן. אין דער ערשטער נאַכט האָבן מיר געמאַכט אַ 30 קלמ. און ווען ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, זיינען מיר אָנגעקומען אין צערקלישקער וואַלד, ווו מיר האָבן באַשלאָסן צו מאַכן אונדזער צייטווייליקע באַזע.

אונדזער לאָגע אין וואַלד איז געווען זייער אַ שווערע; אַן שום צוגרייטונג, אַן דערפאַרונג, אין אַ ווילד־פרעמדן אָרט, צווישן אַ פיינטלעכער באָפעלקערונג, האָבן מיר זיך טאַקע געפונען אין שטענדיקער שרעק און געפאָר.

מיט דער צייט האָבן מיר זיך אָבער צוגעווויינט צו דער נייער לאָגע און צו אירע שווערקייטן. מיר האָבן זיך באַקאָנט מיט דער סביבה, אָנגעטראָפן אויף פויערים, וועלכע האָבן זיך פאָזיטיוו באַציגן צו אונדזער קאַמף קעגן די היטלע־

ריסטישע באַנדיטן און זיי האָבן אונדז באמת געוואָלט העלפן.

ביסלעכווייז האָבן מיר אָנגעהויבן באַהערשן די לאַגע. מיר האָבן אַפילו אָנגעהויבן דורכצופירן פאַרשידענע אַקציעס אויף דער אייגענער אחריות. איבערהויפט האָבן מיר געקעמפט קעגן ליטווישע ווייסע פּאַרטיזאַנער און ס׳איז אונדז אויך גלונגען צוצונעמען ביי זיי געווער.

מ׳האָט אין דער געגנט אָנגעהויבן מורא צו האָבן פאַר אונדז און דאָס האָט אונדז אַ סך צוגעהאָלפן ביים באַאַרגן זיך מיט שפּייז־פּראָדוקטן און ביים דורכפירן אונדזערע אַקציעס.

ווען מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז מ׳פירט אַרויס די סוועניציאנער יידן פון גטאָ, האָבן מיר באַשלאָסן, אז עטלעכע חברים זאָלן זיך צוריקקערן קיין סוועניציאן און זען וואָס דאָרטן טוט זיך.

דאָרט האָבן מיר אָנגעבונדן אַ קאָנטאַקט מיט אַ יידישן פּאָליציאַנט פון ווילנער גטאָ, וועלכער איז געווען אַ מיט־גליד פון דער דאָרטיקער פאַראייניקטער פּאַרטיזאַנער־אַרגאַניזאַציע (פ.פ.א.). ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז איך מיט אישיקע גערטמאַן זאָלן פאָרן קיין ווילנע מיטן טראַנספּאָרט און משהקע שוטאַן און זיין שוועסטער זאָלן גיין אַהין צופוס. אין ווילנע האָבן מיר זיך געדאַרפט פאַרשטענדיקן מיט די פאַרשטייער פון דער פ.פ.א..

קומענדיק קיין ווילנע האָבן מיר זיך געטראָפן מיט דער לייטונג פון שטאָב פון דער פ.פ.א.. זיי האָבן אונדז אויפגעקלערט, אַז זייער הויפּט־ציל איז צו אָרגאַניזירן דעם קאַמף אין גטאָ גופא. ס׳איז דאָן געווען די צייט פון אויפּשטאַנד פון וואַרשעווער גטאָ. זיי האָבן אונדז פאַרגעשלאָגן צו ברענגען אונדזער גאַנצע גרופּע פון וואַלד און זיך אַנשליסן אין זייער אָרגאַניזאַציע אין ווילנער גטאָ.

מיר האָבן זיי דערקלערט, אַז מיר שטייען אויף אַ גאַנץ אַנדערן שטאַנדפונקט, לויט אונדזער מיינונג דאָרפן אַלע יונגע בחורים אַרויסגיין אין וואַלד און דאָרטן פירן דעם קאַמף צוזאַמען מיט די איבעריקע פאַרטיזאַנער.

אויף מאָרגן האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז די יידישע פאָליציי זוכט אונדז. איך מיט אישיקן האָבן איבערגעלאָזט אונדזערע רעוואָלווערן ביי איינעם פון דער גרופּע און מיר זיינען אַרויס אין גאַס זען וואָס צו טאָן.

מ׳האָט אונדז ארעסטירט און אַוועקגעפירט צום פאָליציי־קאָמיסאַר נאטעק רינג. ער האָט אונדז דערקלערט, אַז די פאָליציי וועיסט דערפון, אַז מיר זיינען פאַרטיזאַנער און ער פאָדערט פון אונדז אים אָפּגעבן אונדזער געווער.

פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן אַלץ אָפּגעלייקנט און געטענהט, אַז מיר האָבן קיין שום געווער נישט.

ער האָט גלייך אַריינגערופן עטלעכע פאָליציאַנטן, וועלכע האָבן אונדז גוט צעשלאָגן מיט שטעקנס און דאָן אַרייַנגעזעצט אין דער תפיסה פון גטאָ. מיר זיינען דאָרט געזעסן 3 טעג ביז אונדזערע חברים איז געלונגען אונדז צו באַפרייען.

אין אַ פאָר טעג אַרום נאָך אונדזער באַפרייאונג, בין איך מיט אישיקען אַרויסגעגאַנגען פון גטאָ צוזאַמען מיט די אַרבעטער. מיר האָבן זיך אָפּגעטיילט פון אַלעמען, אַוועק אַן אַ זייט, אַראָפּגעריסן פון זיך די געלע לאַטעס און אין אָוונט האָבן מיר זיך אַרויפגעזעצט אויף אַ צוג, יועלכער האָט געפירט קוילן און מיט אים זיינען מיר אַוועקגעפאָרן קיין נייַ־סוועניציאן.

פון דאָרט זיינען מר אַוועק צו פוס, איבער סוועניציאן, צו אונדזער צייטווייליקער באַזע אין צערקלישקער וואַלד.

די באַזע איז געווען אינגאַנצן צעשטערט און די חברים האָבן מיר שוין נישט געטראָפן. מיר האָבן נישט געווסט וואָס מיט זיי האָט פאַסירט און וואָס ווייטער צו טאָן.

ווען מיר זיינען אַזוי געשטאַנען און געטראַכט, האָבן מיר פלוצלונג דערהערט שריט. מיר האָבן גלייך אַרויסגעכאַפט די רעוואָלווערן און זיינען שוין געווען גרייט צו שיסן. ווי גרויס איז אַבער געווען דער וווּנדער, ווען מיר האָבן דערזען ווי פון צווישן די צווייגן איז צו אונדז אַרויסגעגאַנגען נישט קיין אַנדערער ווי שימקע לעווין.

ער האָט אונדז דערציילט, אַז אויף דער באַזע זיינען אָנגעקומען ידיעות, אַז די דייטשן גרייטן זיך צו באַפאַלן די באַזע. ער, שימקע, איז אַרויס זען וואָס ס׳טוט זיך אין דער סביבה. דערווייל זיינען די דייטשן באַפאַלן די באַזע. די חברים זיינען קענטיק אָנטלאָפן און אַזוי אַרום איז ער געבליבן דאָ איינער אַליין. ער האָט זיך די גאַנצע צייט אויסבאַהאַלטן ביי אַ פויער און פון אים האָט ער זיך אויך דערוווסט, אַז מיר זיינען געקומען צוריק צו דער באַזע.

צוזאַמען מיט אים זיינען מיר אַוועק צו חיים דעם גאַרבער, וווּ מיר האָבן גטאָאַפן בערקע יאכאי און שאולקע מיכלסאָן. זיי האָבן אונדז אַוועקגעפירט צו דער נייער באַזע פון אונדזערע סוועניציאַנער חברים.

דאָרט, אויף דער נייער באַזע, האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז זיי האָבן אָנגעטראָפן אויף אַ דיוועירסיע־גרופּע פון מאָר־קאָווס בריגאַדע, וועלכע ס׳האָט אָנגעפירט וואָסקע טשארניי (וואָסקע דער שוואַרצער). ער האָט מיט זיך געזומען ישראלקע וואָלפּסאָנען און האָט צוגעזאָגט, אַז אויפן צוריקוועג וועט ער קומען אַהער און וועט אונדזער גאַנצע גרופּע אַוועקפירן צום טשאפּאיעווער אָטריאַד.

דער קאָמאַנדיר פון יענעם אטריאַד איז געווען סידיאַקין. ער האָט אונדז דערקלערט, אַז ליידער קען ער אָפּגענעמען נאָר די חברים, וועלכע האָבן געווער. אַלע אַנדערע וועלן מוזן גיין זיך קודם כל איינשאַפן געווער.

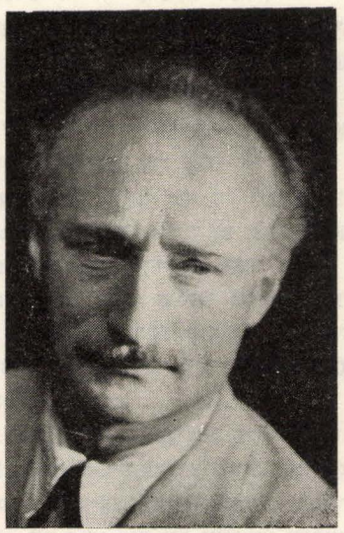
איך בין געבליבן אין טשאפּאיעוו־אָטריאַד צוויי חדשים. דעם 18־טן מאי 1943 האָט מען מיך צוגענומען אין דער ליטווישער פּאַרטיזאַנער־בריגאַדע „זשאלגוריס״.

די ערשטע אויפגאַבע וואָס מ׳האָט דאָרט אויף מיר אַרויפגעלייגט איז געווען, צו גיין מיט די פּאַרטיזאַנער סטאַוויענאס און סטאנקעוויטשיוס און פירן אַ פּאָליטישע טעטיקייט אין די אַרומיקע דערפער.

דאָס איז געווען אַ זייער וויכטיקע אַרבעט. מיר האָבן געדאַרפט ווערבירן נייע מיטגלידער פאַר די פּאַרטיזאַנער אָטריאַדן, אויסערדעם האָבן מיר פארשפרייט ליטעראַטור צווישן די פויערים און אָרגאַניזירט יוגנט־קעמערלעך.

דעם 2־טן יולי האָט מען מיך געשיקט קיין נייַ־סוועניציאן, כדי צו באַקומען אַ פּאַרבינדונג מיט קאָזלאָווסקין, אַ פירער פון דער קאָמוניסטישער אונטערערדישער פּאַרטיי.

אין אַ קורצע צייט אַרום איז געגרינדעט געוואָרן דער ליטווישער פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד „ווילניוס״ און איך בין אָנגעקומען אַהין.

אלעקסאַנדער באגען

די גבורים פון וואלד

מיט דער דאָזיקער אַרבעט וויל איך געבן מיין צושטייער צום פאַראיבּיקן דעם אָנטייל פון די סוועניציאַנער יידישע יוגנטלעכע אין העראָישן פּאַרטיזאַנער קאַמף, זייער מסירות נפשדיקע אינציאטיוו ביים אַרגאַניזירן און וועבירן די יוגנטלעכע פון ווילנער געטאָ צום קאַמף אין די רייען פון דער פּאַרטיזאַנער־אַרמיי.

אין דער פאַראייניקטער פּאַרטיזאַנישער אַרגאַניזאַציע אין ווילנע איז פאַרגעקומען אַ העפטיקער וויכוח: צי דאַרף דער קאַמף קעגן די נאַציס געפירט ווערן אין געטאָ אָדער אין די פּאַרטיזאַנער־רייען אין וואַלד? די יוגנטלעכע פון סוועניציאן און אומגעגנט האָבן מיט טיפער אינערלעכער איבערצייגונג פאַרטיידיקט די נויטוועניקייט אַרויסצוגיין אין וואַלד. די סוועניציאַנער קאָמפּער האָבן קאַנסטאַטירט זייער פּלאַנירטע טעטיקייט. האָבן געשיקט זייערע פאַרשטייער פון די נאַראָטשער וועלדער אין ווילנער געטאָ און נישט אויפגעהערט צו פאַדערן פון דער פ.פ.א. אַרוסצוגיין אין וואַלד.

ענדלעך האָט די אָנפירונג פון פ.פ.א. מסכים געווען, אַבער וען די ערשטע גרופּע, געפירט דורך אישיקע גערטמאַן און יוסף גלאַזמאַן, איז אַרויפגעפאַלן אויף אַ דייטשער לויערונג און אַ העלפט פון דער גרופּע איז אומגעקומען, האָט די פ.פ.א. געענדערט איר מיינונג און וויידער זיך אָפּגעהאַלטן פון אַרויסגיין אין וואַלד. די סוועניציאנער האָבן נישט רעזיגנירט און וויייטער אַרגאַניזירט דאָס אַרויספירן יוגנטלעכע פון ווילנער געטאָ. זיי זענען אָנגעגאַנגען מיט דער דאָזיקער מסירות־נפשדיקער טעטיקייט ביז צו דער ליקווידאַציע פון ווילנער געטאָ. באַזונדערס האָבן זיך אויסגעצייכנט די קעמפער: אישיקע גערטמאן ז"ל, משה שוטאַן, משה־יצחק רודניצקי, שלמה איכילטשיק, מאַטקע פייגל א. א.

אין יענעם אַטריאַד האָב איך באַקומען אַ ספּעציעלן פּאַרטיזאַנער־נאַמען. מ'האָט מיך אָנגעהויבן רופן לאליא קוניצקי און אונטער דעם נאָמען בין איך פון דאַן אָן באַקאַנט געוואָרן אין די פּאַרטיזאַנישע קרייזן.

אין אַטריאַד „ווילניוס" בין איך שוין פאַרבליבן ביז צו דער באַפרייאונג, ד. ה. איבער אַ יאָר צייט.

אין משך פון דעם יאָר האָב איך זיך באַטייליקט אין אַ גאַנצער ריי וויכטיקע אַקציעס. די וויכטיקסטע פון זיי זיינען

איך האָב געבעטן איינעם אַ געוועזענעם פּאַרטיזאַן, אַ סוועניציאַנער יונגערמאַן מיטן נאָמען מאטע העשקע בושקאַניץ, אַז ער זאָל מיר עפּעס דערציילן וועגן זיינע גבורות. (ער האָט אויף זיין קאַנטאָ 12 עשאַלאָנען מיט טויטע דייטשן).

— לאָז מיך אָפּ" — האָט ער געענטפערט — „מ'האָט געשלאָגן דעם דייטש און געגוג", ער האָט געמיינט, אַז מיט דעם וועט ער זיך פון מיר אָפּטשעפּען.

נאָך אַ שווערן וויכוח האָב איך אים איבערצייגט און ער האָט דאָך סוף סוף אָנגעהויבן רעדן.

איך האָב זיינע וועגטער פּאַרצייכנט.

פלוצלונג האָט ער דערזען ווי איך שרייב: „איך, מאטע העשקע".

ער האָט אויסגעשריגן מיט כעס:

— „שטרייך אויס דאָס וואָרט איך". „אַזעלכע ווי איך זיינען אַ סך צווישן מיינע חברים".

גרויס אין זיין ערלעכער באַשיידנקייט, איז אָפּט דער פשוטער פאָלקס־מענטש.

יינגלעך זיינען געקומען פון וואַלד אין ווילנער געטאָ, כדי צו פאַרבינדן די יידישע יוגנט מיט דער פּאַרטיזאַנער באַוועגונג.

איז דען טאַקע וויכטיק פאַר דער געשיכטע, אַז עפּעס יאָטלעך שפּאַצירן זיך דורך 200 קילאָמעטער, אַליין דורך צענדליקער דייטשע גאַרניזאָנען, דורך געפאַרן, בייטאָג און ביינאַכט?

ווער האָט זיי געשיקט?!

פון אייגענעם ווילן, האָבן זיי גענומען אויף זיך די מסירות נפשדיקע אויפגאָבע.

געוועזן, ווען ס'איז אונדז געלונגען אַראָפּצולאָזן 11 ברייטע עשאַלאָנען און 3 שמאָלע.

נאָך דער באַפרייאונג האָב איך זיך צוריקגעקערט קיין סוועניציאן און האָב דאָרט געטראָפן אַ חרובע, צעשמעטערטע שטאָט. דער יידישער ישוב איז פאַרניכטעט געוואָרן. אַלץ איז געווען פוסט און וויסט. איך האָב נישט געקאָנט צוזען דעם חורבן און באַשלאָסן צו וואַנדערן ווייטער, ווייט פון די קברים און פון מאַסן־מאָרד.

זיי, אט די יאטלעך, וואס מ׳פטרט זיי אפ מיט איין נישטיקן וואורט „וועג־וויזער״ אדער „שליחים״ זיינען געווען די אמתע פאלקס־גיבורים פון דער לעצטער טרויעריקער תקופה.

איך וויל זיך דערפאר אפשטעלן אויף א בלעטל אין דער געשיכטע וואס הייסט: סוועניציאן.

דאס איז א קליין שטעטל נעבן ווילנע, מיט אייגענע רבנים און פריידענקער, מיט חסידים און א פראגרעסיווער יוגנט, מיט פארטייען און שולן, מיט פארשידענע שייגע פאלקס־טיפן, מיט א קאמף פאר העברעאיש און יידיש. מיט איין וואורט — אן אמתע ירושלים דליטא אין מיניאטור.

סוועניציאן איז געווען אזוי אנגעזאפט מיט דער קול־טור־טראדיציע און אטמאספער פון ווילנע, אז זי האט זיך גערעכנט פאר א טייל פון איר, ממש פאר א שטיק ירושלים ׳ליטא.

דערפאר איז אויך די געשיכטע פון דער סוועניציאנער יוגנט פון דער לעצטער תקופה אזוי ארגאניש פארבונדן מיט דעם קאמף און אומקום פון ווילנער געטא.

די סוועניציאנער יוגנט האט ארויסגעווייזן פיל איניציא־טיוו און מיטארבעט אין ארגאניזירן דעם פארטיזאנער־קאמף פון דער יוגנט אין ווילנע.

א גרויסער טייל פון די סוועניציאנער קעמפער ליגן אין זייער אייביקער רו, אין די וועלדער פון וייס־רוסלאנד און ליטע.

די לעבנגעבליבענע גייען טאג־טעגלעך פארביי אונדזערע אויגן, טוען באשיידן זיערע טאג־טעגלעכע ארבעטן.

ווען ס׳איז אויסגעבראכן די מלחמה זיינען זיי נאך אייגנטלעך געווען קינדער. אט די קינדער פון קליינעם שטעטל האבן באשלאסן אנצוהויבן א קאמף אויף לעבן און טויט מיטן מערדער פון זייער פאלק.

ס׳איז דאן גראד געקומען א באפעל צום יודן־ראט צו שיקן א גרופע מענטשן אויף א וויכטיקער ארבעט אין סוועניציאן גופא. אזוי ווי מען האט נישט געהאט קיין צוטרוי צו די פארזיכערונגען אז דאס מיינט מען טאקע נאר ארבעט. און נישט אומקום, ווי דאס האט פריער פאסירט, האט מען זיך נישט געמאלדן צו גיין אהין ארבעטן — דער יודן־ראט געפינענדיק זיך אין א שוועכער לאגע, האט געמאלדן, אז זיי אליין גייען אהין ארבעטן. דאן האבן זיך אויך געמאלדן עטלעכע פרייוויליקע. צווישן זיי איז געווען גדל גילינסקי.

אפארבעטנדיק א טאג האבן זיי זיך אומגעקערט אין געטא. גדל, זענדיק ביי דער ארבעט, אז ס׳איז דא א מעג־לעכקייט פון גנבענען געווער, טרעפנדיק זיך מיט אישיקע גערטמאן האט אים געזאגט: „איר רעדט דאך ווען קאמף מיט די דייטשן. אט איז דא א גוטע געלעגנהייט צו באקומען געווער. פארוואס זאלט איר דאס נישט אויסנוצן?״

נאכדעם האט זיך אישיקע געטראפן מיט זיינע חברים און פארגלייגט דעם פלאן.

צו דעם צווועק זיינען ארויסגעגאנגען ארבעטן די פאל־גנדיקע חברים: יצחק רודניצקי, יאסקע רודניצקי, גרשון נאדעל, קוסקע ליגומסקי, משה שוטאן, ראובן און פרויקע מיאדזיאלסקי און גרשון באק. זיי פלעגן זיך אומקערן פון דער ארבעט מאדנע הינקנדיקע און מיט געשוואלענע בייכער.

אט אזוי האבן זיי ביסלעכווייז דערארבערט געווער.

די חברים יצחק און משה יודקע רודניצקי, ווי אויך מאטקע פייגל, האבן באקומען אן אינסטרוקציע ארייגצור־דרינגען אין דער געטא־פאליציי, כדי זיי זאלן קענען איבער־געבן דער ארגאניזאציע וועגן יעדן שריט פון די דייטשן.

די גרופע פלעגט זיך צונויפקומען געהיים ביי די יאכייס אין דירה, וווּ עס פלעגן אנגענומען ווערן די וויכטיקסטע באשלוסן.

דער אלטער יאכאיי איז געווען א גארבער. ער איז געווען א הויכער ייד, מיט שוועכע הארעפאשנע הענט. בערקע און דודקע זיינען געווען זיינע זין. ראובקע און שימקע לעווין האבן געקאנט אלע וועגן און שטעגלעך אין דער גאנצער סביבה.

דער אנהויב איז געווען א שווערער. ביז מ׳האט אנ־געבונדן א קאנטאקט מיט די פארטיזאנער אין וואלד, האט מען געדארפט דורכמאכן א ביטערע און שווערע צייט.

אט אזוי איז אנגעקומען סוףווינטער 1943. די נאסע ערד האט אונדז געדינט אלס געלעגער. יעדן אינדערפרי פלעגן אונדזערע קליידער זיין פול מיט בלאטע. מ׳פלעגט פונאנדערלייגן א שייטערהויפן און אויסבאקן קארטאפל.

ווי לאנג אבער קען מען לעבן מיט באקן קארטאפל? מיר האבן זיך געפונען שטענדיק אין די גרעסטע געפאר. אין א געוויסער צייט ארום האבן מיר ענדלעך אנגעטראפן די רעגולערע פארטיזאנער.

דער קאמאנדיר פון טשאפאיעוו־אטריאד, סידיאקין, א סיביריאק מיט לאנגע בלאנדע וואנצעס, איז צו אונדז ארויס־געגאנגען און ווען ער האט דערזען די 5 ביקסן פון די נייי־אנגעקומענע, האט ער זיך צעלאכט:

— אייער אויפגאבע איז קודם כל זיך איינשאפן געווער — האט ער צו אונדז געזאגט. מיר האבן זיך באראטן, וואס צו טאן.

משהלע שוטאן, א 18־יאריקער בחורל, האט דאן פאר־געשלאגן: מ׳דארף גיין קיין ווילנע און זיך דארט פאר־שטענדיקן מיט דער פ.פ.א. (די פאראייניקטע פארטיזאנער ארגאניזאציע אין ווילנער געטא).

אין ווילנער געטא זיינען צו דעם צוועק אנגעקומען אישיקע גערטמאן און ישראלקע וואלפסאן. ביי אישיקען אין האנט איז געווען א באפעל — א בריוו פון קאמאנדיר מארקאוו, אז די פ.פ.א. זאל ארויסשיקן די געטא־יוגנט אין וואלד.

דער באפעל האט געקלונגען קורץ. דער וועג אהין איז אבער געווען א גאנץ לאנגער און געפערלעכער. אלע שאסייען און דערפער זיינען געווען באוואכט דורך פאליציי און העסטאפא.

פון סידיאקינס אטריאד זיינען ארויסגעגאנגען דריי שליחים. אין נייי־סוועניציאן האבן זיי זיך צעטיילט. משהלע איז געבליבן אליין. ישראלקע און אישיקע האבן זיך ארייי־געזעצט אין באן און ווי פשוטע, שטילע פויערישע שקצים זיינען זיי אנגעקומען קיין ווילנע.

אויפן וואקזאל האט זיך דער לאקאמאטיוו נישט גלייך אפגעשטעלט. ער האט געזומען מאנעווערירן. ישראליק האט ארויסגעשטעקט דעם קאפ און האט געזען, ווי אויפן פערון שטייט א געסטאפא־מאן מיט א טויטן־קעפל אויפן העלם.

נעבן דעם דייטש זיינען אויך געשטאַנען עטלעכע ליטווישע פּאָליציאַנטן מיט ביקסן. ס׳איז פּאַרגעקומען אַ רעוויזיע.

אישיקע איז אַראָפּגעגאַנגען דער ערשטער. ישראלקע, שוועד און קאַלטבלוטיק, איז געגאַנגען נאָך אים. דער הויכער דייטש האָט אַ געשריי געטאָן: „האַלט!״

אישיקע האָט צוגעדריקט די האַנט שטאַרקער צו דער קעשענע און אַנגעהויבן שטעלן אַ שנעלערן טריט. ער האָט תיכף דערהערט אַ שאָס. דאָס האָט דער דייטש געקנאַלט פון זיין געווער.

— ישראלקע, לויף! האָט אישיקע אַ ברום געטאָן און האָט אַליין גלייך אַ שפרונג געטון אונטערן וואַגאָן, דורך די אייזערנע רעלסן.

אויפן וואקזאַל איז געווען אַ שרעקלעכע מהומה. פון אַלע זייטן זיינען אַנגעלאָפן מונדירן, מיט די לופּעס פאַרויס און האָבן געשאָסן.

אַ לאַנגער דייטש איז שוין כמעט געווען נעבן ישראליקן. דאָס יינגל האָט זיך אָבער אַ שלייך געגעבן צווישן די וואַגאָנען און דאַן אַ שפרונג געטאָן אויף אַ צווייטן עשאַלאָן, פון אים אויף אַ דריטן, אַ פערטן, פינפטן...

ער איז געשפרונגען ווי אַ פאַרפאַלגטע קאַץ, איז געלאָפן און פאַרשוווּנדן, ווי אונטער דער ערד.

אַ פערטל שעה איז ער אַזוי געלעגן נעבן אַ פלויט, אויפן בויך, טיף אין די גראָזן. די דייטשן זיינען געווען ממש אַ פאַר טריט פון אים. ער האָט צוגעדריקט צו דער ברוסט זיין גראַנאַט.

די יעקעס זיינען דערווייל מיד געוואָרן. זיי זיינען שוין קענטיק געגנוג געלאָפן, און דאָס האָט געראַטעוועט די צוויי סוועניצאַנער בחורים. די דייטשן האָבן זיך אָפּגעטראָגן און דערווייל האָט אויך אישיקע דורכגעמאַכט דערזעלבן קאַצן־טאַנץ. ביידע זיינען זיי אַזוי אַרום אַרויסגעגאַנגען אויף דער גאַס.

אין געטאָ האָבן זיי געפונען אַלץ ווי געווען. יעדן טאָג זיינען אַרויסגעגאַנגען לאַנגע רייען שקלאַפן צו זייער אַרבעט אין שטאָט.

יידן האָבן שווער געהאַרעוועט. אין געטאָ האָבן געהערשט גרינע און געלע לעבנס־שיינען. די יידישע פּאָליציי פון איין זייט געטאָ פלעגט אָפן שמועסן מיט דער ליטווישער פּאָליציי פון דער אַנדער זייט געטאָ.

אין אַמוניציע־לאַגער האָט מען דערשאָסן אַ יינגל, וועל־כער האָט געוואָלט גנבענען געווער. זיין נאָמען איז געווען זלמן טיקטין.

טוביה ביעליאק, אַ ווידזער בחור, איז פאַרהאַלטן געוואָרן ביים טראָגן אַ פּיסטאָלעט. אין געסטאַפּאָ האָט מען אים געפייניקט און געמאַטערט אָבער ער האָט געשטומט ביזן טויט.

געגס, דער געוועזענער אַרמיי־אָפּיציר, האָט פּשוט באַ־וווּנדערט דעם העלד.

אויב מ׳פלעגט אַנטאָפן ביים געטא־טויער אַ קאָמפּרעס מיט מעל אָדער אַרבעס, פלעגט מען שלאָגן.

קייטל פלעגט הייסן אויסטאָן מיידלעך נאַקעט און זיי שמייסן פאַר גניבות.

אָנפאַנג יולי 1943 זיינען אַרעסטירט געוואָרן וויטאס און קאָזלאָווסקי, צוויי טויער פון דער ווידערשטאַנד־באַוע־גונג. ס׳האָבן זיך דאָן אָנגעהויבן גרויסע אָבלאָווּעס.

קייטעל, דער געטא־באַלעבאָס, האָט דערלאַנגט אַן אול־טימאַטום צו געבן, אַז דאָס געטאָ זאָל אַרויסגעבן וויטענ־בערגן, דעם קאָמענדאַנט פון דער פ.פ.א.

אין געטאָ איז געווארן זייער אומרואיק. דעם 16־טן יולי 1943 האָט מען נישט געאַרבעט. די געטא־טויערן זיינען געווען געשלאָסן. גרויסע כוואַליעס מענער און פרויען האָבן געשטראָמט אין אַלע געסלעך. די געזיכטער זיינען געווען אָנגעשטרענגט און פאַרלוירן.

וואָס איז געשען?

פון מויל צו מויל איז דורכגעגאַנגען איין וואָרט: וויטענבערג.

יעדער האָט דערציילט עפּעס אַנדערש. אייגער האָט געזאָגט, אַז ער איז אַנטלאָפן. דער צווייטער, אַז מ׳האָט אים געכאַפּט און ער האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד. קיינער האָט דעם אמת נישט געווּוסט.

די פאָליציי האָט אָבער קלאָר געמאַלדן, אַז מ׳מוז כאַפּן וויטענבעדגן, אַנדערש שטייט דאָס גאַנצע געטאָ אין אַ גרויס געפאַר.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ וויילדער געיעג, אַ לויף נאָכן טויט, כדי צו געווינען דאָס לעבן. אויף ווי לאַנג?

זאגאיסקי מיט נאָך צוויי פּאָליציאַנטן האָבן זיך גענראָפּן אין נאָמען פון יידן־ראַט מיט פאַרשטייער פון דער פ.פ.א..

ס׳האָט זיך אָנטוויקלט אַ לאַנגער וויכוח. די פאָליציי האָט געוואָלט איבערצייגן די יינגלעך. דער ענטפער פון שטאָב איז אָבער געווען אַ פעסטער און אַן עקשנותדיקער: „ניין״.

ס׳האָבן זיך אָבער באַלד אויך געפונען עלעמענטן, וועלכע האָבן געטענהט, אַז מ׳דאַרף זיך נישט לאָזן פירן פון היץ־קעפ. מ׳דאַרף פאָקן דעם העלד און אַרויסגעבן דעם קאָמענ־דאַנט. יעדער ווידערשטאַנד, האָבן זיי געזאָגט, איז אומזיסט.

דער שטאָב האָט געדאַרפט אייגנטלעך באַשליסן: אָדער אַרויסגעבן דעם פירער אָדער קעמפן מיטן המון.

ס׳איז נישט לייכט געווען צו באַשליסן.

לסוף איז געפאַלן דער באַשלוס. וויטענבערג האָט זיך איבערגעגעבן און איז אומגעקומען.

דעם 22־טן יולי 1943, אַ פאַר טעג נאָך וויטענבערגס טויט, האָט אישיקע געראַטאָן אַרויסגעפירט די ערשטע גרופּע פאַרטיזאַנער פון ווילנער געטאָ. נאָך אין דעמזעלבן טאָג פאַרנאַכט האָבן מיר שוין געהאָט די ידיעה, אַז די גרופּע האָט מען צעקלאַפּט ביי לאווארישאָק. פון 50 פאַרטיזאַנער זיינען געבליבן לעבן קוים 14. דעסלער, דער יידישער פאָליציי שעף האָט וואַרשיינלעך אין דעם געהאָט אַ חלק.

די געסטאַפּאָ האָט ביי די הרוגים געפונען פעסער פון ווילנער געטאָ. טאָג און נאַכט האָט דערפאַר געניטערט די געטא־פאָליציי, געוואָלט ליקווידירן די סוועניצאַנער. זיי זיינען אין אַלץ שולדיק. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן אָבלאָווּעס אויף די פראָווינצער. זיי דאַרף מען אויסראָטן.

אויף רודניצקער 11 האָט מען פאַרבלאָקירט דעם הויף און פאַרקלאַפּט דעם טויער. משהלע האָט זיך פאַרשטעקט אין אַ פינצטערן דורכגאַנג. אין מויער איז געווען אַ לאָך. ער האָט זיך צוגערוקט מיטן גאַנצן קערפער צו דער וואַנט און האָט איינגעהאַלטן דעם אָטעם.

ס׳האָבן זיך דערהערט טריט. אַ שאַרף ליכט פון אַן עלעקטרישן לעמפּל האָט אַ שלייך געטאָן איבער די נאַסע וועגט.

— איז דאָ קיינער נישטאָ — האָט אַ ברום געטאָן דער ייד אין פּאָליצייאישן מונדיר. ער האָט זיך אויסגעדרייט און שוין געשטעלט אַ טריט צוריק, אָבער איינער פון די מונדירטע לייט האָט אַ פרעג געטאָן:

— נו, געפונען?

— ניין.

— וואָרט נאָר, און וואָס איז דאָרט אין ווינקל?

זייערע רעוואָלוועריקע לופעס האָבן תיכף אַ גלאַנץ געטאָן און אַ וואַרף געטאָן רעפלעקסן אויפן יינגל אין ווינקל.

משהקע האָט זיך אויפגעהויבן. ער האָט שוין קיין אַנדערע ברירה נישט געהאַט.

— באַרואיקט זיך, חשובע פּאָליציי, איך האָב קיין שום געווער נישט. זיי האָבן אים אויסגעטאָפּט פון אַלע זייטן און טאָקע קיין געווער נישט געפונען. דאָן האָבן זיי אים אָפּגעפירט צו דער קרימינאַל־פּאָליציי.

דאָרט האָט שוין אויף אים געוואָרט זיידל, וועלכער איז אַמאָל געווען אַן אונטערוועלטניק און ביי די דייטשן האָט ער דווקא באַקומען אַ הויכן פּאָסטן אין דער קרימינאַל־פּאָליציי.

זיידלס מעלה איז געווען, וואָס ער פלעגט שלאָגן לאַנג, אַזוי לאַנג ביז ער האָט פון אַרעסטאַנט אַלץ אַרויסבאַקומען.

אויפן טיש זיינען געלעגן צוויי פּאָפּירן. אייניע האָט אַנטהאַלטן אַ רשימה פון פאַרשידענע חברים און די צווייטע איז געווען — נישט מער און נישט ווייניקער — ווי אַ בריוו פון דעם פאַרטיזאַנער קאָמאַנדיר מאַרקאָוו.

זיידל האָט אים גלייך אָנגעהויבן אויספאָרשן.

— ווער האָט דאָס געשריבן?

משה, אַ געשמידטער אין קייטן, האָט געשוויגן.

ער האָט געזומען זיין נאַגייקע און אָנגעהויבן משהקען שלאָגן, איבערהויפּט צווישן די אויגן, וועלכע זיינען טאָקע גלייך גוט אָנגעשוואָלן געוואָרן.

דורך זיינע פאַרשוואָלענע אויגן האָט משהקע באַלד דערזען עפעס אַ נייַ געזיכט. דאָס איז געווען נוסבוים, דער געטאָפּראָקוראָר, וואָס האָט אַרייַנגעקוקט אין דעם אויספאָרשונגס־צימער.

נוסבוים האָט אַ וואַרף געטאָן אַ בליק אויף זיידלען און צו אים העפלעך געשמייכלט. דער פּראָקוראָר איז געווען אַן עלעגאַנטער עסטעט און האָט נישט געקאָנט זען ווי מ׳שלאָגט, ווי אַן אַרעסטירטער באַקומט סתם אַזוי קלעפ. ער איז דאָך עפעס געווען אַ קולטור מענטש.

גראָד דאָן איז נוסבוים געווען זייער דענערווירט. שוין צוויי שעה ווי די פּאָליציי יאָגט זיך נאָך ישראלקע וואָלפסאָן. ער שפּרינגט אָבער פון איין דאָך אויפן צווייטן און מ׳קען אים נישט כאַפּן.

מ׳האָט אים אַרומגערינגלט אויפן לעצטן געטאָ־הויף. ער האָט אָבער ביי זיך געווער און אויב ער וועט שיסן, וועלן דאָך די דייטשן דערהערן און וואָס וועט דאָן זיין מיטן געטאָ? נוסבוים איז דערפאָר געווען זייער פאַרדאָגהט. ער האָט זיך געוועדעט גוטמוטיק צו משהקען:

— זאָג יינגל, וואָס טוט מען?

— טוט גאָרנישט, חשובער געטאָ־הערשער.

— יאָ יינגל, דו ביסט געראָטן. איך באַפעל גלייך איבערצוריסן די אַקציע.

דאָן האָט ער אַ בליק געטאָן אויף זיידלען און אים געפרעגט פאַרוואָס ער האָט געשלאָגן דעם אַרעסטאַנט.

— ער שוויגט ווי די וואַנט — האָט אים זיידל געענטפערט.

— נו, וואָס איז מיט דיר? — האָט זיך נוסבוים געוווּנדערט העפלעך צו משהקען.

— איך וועל רעדן נאָר מיט גענסן אליין — האָט אים שטאָלץ געענטפערט דער 18־יאָריקער פאַרטיזאַנער.

דער געטאָ קאָמענדאַנט גענס איז געזעסן הינטער זיין שרייב־טיש אין יודנראַט אויף רודניצקער גאַס. ער האָט דאָן געהאַט אַ גאָר שוועריע נאַכט. פון צייט צו צייט האָט ער געוואָרפן אַ בליק צו דעסלערן. ער האָט געוואָלט וויסן, וואָס איז דער רעזולטאַט פון די אַבלאַווע.

ס׳האָט זיך אַבער דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר. 4 פאָליצאַנטן האָבן אַריינגעפירט א יונגן אַרעסטאַנט.

משהקע איז געבליבן שטיין אינמיטן צימער און האָט עקשנותדיק געקוקט גענסן גלייך אין די אויגן.

— זעץ זיך, יינגל — האָט צו אים גענס אַ זאָג געטאָן.

משהקע האָט זיך אָבער נישט געירט פון אָרט.

— זעץ זיך! — האָט דאָן באַפעלעריש איבערגעחזרט דער געטאָ־קאָמענדאַנט.

משהקע איז דאָן רואיק צוגעגאַנגען צום טיש און האָט זיך אַוועקגעזעצט.

— צי ווייסטו, יינגל, וואָס ס׳קומט דיר פאָר אַזעלכע מעשים?

הער קאָמענדאַנט, איך בין אַ פּאַרטיזאַנער. איך בין געקומען פון בריגאַדע־קאָמאַנדיר מאַרקאָוו, וועלכער האָט אויף מיר אַרויפגעלייגט די אויפגאַבע אַרויסצופירן די יוגנט פון געטאָ.

אויב ס׳וועט מיר אַראָפּפאַלן אַ האָר פון קאָפּ, וועלן מיינע חברים פון וואַלד וויסן ווי אַזוי נקמה צו נעמען.

ס׳איז געווען קענטיק, אַז זיינע ווערטער האָבן געמאַכט אַ רושם אויף די צוויי הויכע געטאָ־לייט.

גענס האָט אים ווידער געפרעגט:

— צי ווייסטו, וואָס פאָר אַ געפאָר דו האָסט געבראַכט אויפן געטאָ? דו ווילסט אַרויספירן אַ פאָר צענדליקער. וואָס וועט אָבער זיין מיט די טויזנטער?

— איך וועל אייך אויך אויף דעם ענטפערן, הער שף. משהקע האָט אַ ווייַלע געטראַכט און דאָן פאַרגעזעצט.

— אָבער פריער הייסט אַרויסגיין פון צימער אָט דעם הער.

דעסלער האָט גלייך אויפגעציטערט. ער האָט זיך אינגאַנצן פאַרלאָרן. זיין פליישיקער פנים איז כמעט בלוי געוואָרן דערהערנדיק אַזאַ חוצפה.

— אַך, שוטאַן, וואָס איז דאָס וויכטיק? — האָט זיך אַריינגעמישט גענס.

— ווער איז דער געטאָ־קאָמענדאַנט, איר אָדער דעסלער? האָט שטאָלץ און קלאָר געפרעגט דער פאַרטיזאַנער.

— הער דעסלער איז מיין פאַרטרעטער, האָט צו אים גענס געזאָגט.

— איך וויל אָבער ריידן נאָר מיטן געטאָ־קאָמענדאַנט אַליין, האָט זיך משהקע געהאַלטן עקשנותדיק ביי זיניקע.

דעסלעָר האָט זיך דאַן געפונען אין אַ נישט קיין אנגענעמע לאַגע. ער האָט געטראַכט און נישט געוווסט צוערשט וואָס צו טאָן. ער האָט אָבער קענטיק געזען, אַז ס׳איז נישטאָ קיין ברירה... דעסלער האָט סוף סוף אויפגעהויבן זיין שוורצן אָנגעפרעסענעם קערפער און איז אַרויסגעגאַנגען פון קאַבינעט.

דאָן האָט משהקע שוטאָן אַנטשלאָסן געפירט ווייטער זיין געשפרעך.

דער שמועס צווישן קאָמענדאַנט און דעם יונגן פּאַרטיזאַנער האָט געדויערט איבער צוויי שעה.

אויף מאָרגן פרי זיינען אַרויסגעגאַנגען פון ווילנער געטאָ אַ גרופע פּאַרטיזאַנער, וועלכע זיינען אָוועק אין דער ריכטונג צו די נאַראָטשער וועלדער.

מאטע העשל בושקאניעץ

דער אטריאד „ווילניוס"

פאַרלאָזנדיק דאָס סוועניציאנער געטאָ, האָט אונדזער גרופּע אייגנגעאָרדנט איר צייטווייליקע באַזע אין די צערקלישקער וועלדער. מיר האָבן דאַן געהאַט צוויי הויפּט־אויפגאַבעס: באַזאָרגן זיך מיט פּאַרשידענע שפּייז־פּראָדוקטן און אָנבינדן אַ קאָנטאַקט מיטן שטאָב פון דער פּאַרטיזאַנערארמיי. דאָס איז אונדז נישט לייכט אָנגעקומען. מיר האָבן געדאַרפט אַ סך דורכמאַכן ביז ס׳איז אונדז געלונגען צו באַקומען די ריכטיקע פּאַרבינדונג.

סוף סוף האָבן מיר אָנגעטראָפן אויף אַ פּאַרטיזאַנערגרופּע, מיט וועלכער ס׳האָט אָנגעפּירט וואסקא טשארניי (דער שוואַרצער). ער האָט אונדז אָוועקגעפּירט אין די קאַזיאַנער וועלדער, וווּ ס׳האָט זיך געפונען דער אַטריאַד אויפן נאָמען פון טשאפאיעוו. דער קאָמאַנדיר פון יענעם אַטריאַד, סידיאקין, האָט אָנגענומען בלויז די, וועלכע האָבן געהאַט געווער, די איבעריקע האָבן געמוזט גיין און זיך פריער באַזאָרגן מיט געווער.

איך יאָסקע פלעקסער, בערקע יאכיי און פרץ גראדול, זיינען אָוועק אין דער ריכטונג צו סוועניציאַן, כדי צו קריגן פּאַר אונדזער גרופּע געווער.

מיט אונדז זיינען אויך מיטגעגאַנגען די שוועסטערס אסתר פייגע און ראשקע חייט, וועלכע זיינען געגאַנגען קיין ניי־סוועניציאן, צום ליטווינער קאָזלאָווסקי. בייַ אים האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן, איידער זיי זיינען געקומען אין וואַלד. די שוועסטער חייט זיינען געבליבן בייַ קאָזלאָווסקין און מיר האָבן זיך באַזאָרגט מיט געווער און זיינען געגאַנגען צוריק אין וואַלד.

אין די בארַאַנישקער וועלדער, נישט ווייט פון היידוצישאָק, האָט זיך געפונען דער ליטווישער אַטריאַד „ווילניוס", אין וועלכן מ׳האָט אונדז אויפגענומען אַלס מיטגלידער.

פון אונדזער פריערער גרופּע זיינען אַריינגעטראָטן אין דעם אַטריאַד: איך, בערקע יאכיי, פרץ גראדול, יוסף פלעקסער, חיים יאכיי, פייוועקע חייט, רחל פייגע קראמניק און יצחק רודניצקי.

דער אַטריאַד „ווילניוס" בראש פון וועלכן ס׳איז געשטאַנען דער ליטווישער קאָמוניסט אפעוואלא, האָט געציילט ביי אַ־100 מאַן. דאָרט זיינען געווען ליטווינער, ווייסרוסן, יידן ווי אויך רוסן, וועלכע זיינען געווען סאָלדאַטן אין דער רויטער אַרמיי און זיינען אַריינגעפאַלן אין דער דייטשער געפאַנגנשאַפט און פון דאָרט אַנטלאָפן.

דער אַטריאַד האָט אויסגעפּירט אַ גאַנצע רייַ דיווערסיע־אַקציעס, אין וועלכע אונדזערע חברים האָבן גענומען אַ זייער אַקטיוון אַנטייל און זיך אַפילו אומעטום אויסגעצייכנט.

צווישן די וויכטיקסטע אַקציעס, אין וועלכע מיר האָבן זיך באַטייליקט איז כדאי צו דערמאָנען דעם אָנפאַל אויף דער סוועניציאַנער עלעקטריישער סטאַנציע.

יענע גרופּע האָט זיך געפונען אונטער דער אָנפירונג פון פּאַרטיזאַן אורבאַנאָוויטש און אין איר האָבן אָנטייל־גענומען די חברים: בערקע יאכיי, יצחק רודניצקי, יאסקע פלעקסער און איך.

אַזייגער 11 ביינאַכט זיינען מיר אָנגעקומען קיין סוועניציאַן און זיך באַהאַלטן אויפן קריסטלעכן בית עולם. דאָרט האָבן מיר צוגעגרייט דעם אויפרייס־מאַטעריאַל, וועלכן מיר

האָבן געבראַכט מיט זיך און אויך געמאַכט די לעצטע הכנות וואָס זיינען נויטיק געווען פאַרן אָנפאַל.

מיר האָבן אַרויסגעשיקט צוויי חברים, כדי צו זען, צי דער וועג איז זיכער און צי ס׳דרייען זיך נישט קיין פאַר־דעכטיקע פאַרשוינען.

זיי האָבן זיך צוריקגעקערט און דערציילט, אַז אין שטעטל איז שטיל און אַז די וועגן זיינען נישט באַוואַכט. מיר האָבן דאַן אייַנציקווייז, דורך פאַרשידענע גאַסן און געסלעך, זיך גענומען דערנענטערן צו דער עלעקטרישער סטאַנציע. יעדערער פון אונדז האָט געהאַט מיט זיך האָנט־גראַנאַטן און רעוואָלווערן און אויף די פּלייצעס האָבן מיר געטראָגן דעם אויפרייס־מאַטעריאַל.

וועז מיר זיינען אַנגעקומען צו דער עלעקטרישער סטאַנציע, האָבן מיר קודם כל גלייך איבערגעריסן דעם טעלעפאָן. דרייַ מאָן זיינען אַריין אינעווייניק און די איבעריקע זיינען געבליבן שטיין אויף דער וואַך.

ביי דער מאַשין האָבן דאַן געאַרבעט צוויי אַרבעטער. מ׳האָט זיי אַוועקגעשטעלט אַן אַ זייט און אונטערגעלייגט אונטער דעם מאָטאָר דעם אויפרייס מאַטעריאַל. מיטנעמענדיק מיט זיך די צוויי אַרבעטער, האָבן מיר אַנגעהויבן שנעל אַנטלויפן פון אָרט. וועז מיר זיינען אָפּגעלאָפן אַ־50 מעטער, האָבן מיר דערהערט דעם אויפרייס. אין שטעטל איז געוואָרן פּינצטער.

מיר האָבן באפרייט די אַרבעטער און אַוועקגעאַנגען אין אַ נאָענטן דאָרף. דאָרט האָבן מיר געטראָפן אַ באַקאַנטן פויער און ביי אים איבערגענעכטיקט. אויף מאָרגן האָבן מיר אַרויסגעשיקט דעם פויער קיין סוועניציאן, כדי צוואָר צו ווערן, וואָס דאָרט איז געשען.

דער פויער איז געקומען צוריק און האָט אונדז דער־ציילט, אַז פון אויפרייס איז צעשטערט געוואָרן די גאַנצע עלעקטרישע סטאַנציע און די שויבן פון די הייזער אין אַלע אַרומיקע גאַסן זיינען אַרויסגעפאַלן.

וועגן דער סיבה פון אויפרייס האָט ער געהאָט אַ געשפּרעך מיט עטלעכע איינוווינער. זיי האָבן אים איבערגעגעבן, אַז ביינאַכט איז אַ גרויסע מחנה פאַרטיזאַנער באַפאַלן דאָס שטעטל און אויפגעריסן די עלעקטראָוניע.

לויט זיין שילדערונג הערשט אין שטעטל אַ שרעקלעכע פאַניק. דער אויפרייס האָט געמאַכט אויף אַלעמען אַן אַליאַר־מירנדיקן איינדרוק.

☆

אַ צווייטע אַקציע, אין וועלכער אונדזער גרופּע האָט זיך באַטייליקט, איז געווען דער אָנפאַל אויף אַ דייטשער מילי־טעריישער גרופּע אין דאָרף פאדיאסינקי, נישטווייט פון לינטופ.

אונדזער גרופּע האָט דאַן געציילט נאָר 6 מאָן. מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ פויערשער כאַטקע, אין דאָרף פאדיאַסינקי.

פירנדיק אַ געשפּרעך מיט פאַרשידענע פויערים, האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז ס׳זיינען געקומען 21 דייטשן און זיי קאַנפיסקירן ביי די פויערים פאַרשידענע פראָדוקטן.

מיר האָבן באַשלאָסן צו מאַכן אַ „זאַסאַדע" היינטערן דאָרף אויף די דייטשן און זיי פאַרניכטן. מיר זיינען אַרויס פון דאָרף און זיך באַהאַלטן אין אַ פאַרשטעקטן אָרט אין וואַלד, נישט ווייט פון וועג, וועלכער פירט פון יענעם דאָרף.

וועז די דייטשן האָבן זיך באַוויזן אויף די פויערשע פורלעך, וועלכע זיינען געווען אָנגעלאָדן מיט די קאָנפיס־קירטע פראָדוקטן, האָבן מיר געעפנט אויף זיי אַ שיסעריי. מיר האָבן גוט געצילט און 3 פון זיי זיינען גלייך געפאַלן. די איבעריקע זיינען אַנטלאָפן.

ביי די דערהרגעטע דייטשן האָבן מיר צוגענומען צוויי ביקסן און אַ קוילנווערפער. דאָס איז דאַן געווען פאַר אונדז ממש אַן אוצר.

דאָס אַלץ האָט זיך אָבער נישט געריכטן פאַר אונדזער הויפּט־טעטיקייט. די וויכטיקסטע אַקציעס פון אונדזער אטריאד זיינען באַשטאַנען אין אַראָפלאָזן צוגן פון די רעלסן.

איך האָב גהאַט די געלעגנהייט אַנטיילצונעמען אין 10 אַזעלכע אַקציעס. זיי זיינען פאַרגעקומען אין פאַרשידענע טיילן פון יענער געגנט, אָבער מייסטנס זיינען מיר געווען טעטיק אויף דער ליניע, וועלכע האָט געפירט פון פאָדבראָדז קיין ניי־סוועניציאן.

אַ ספּעציעל געלונגענע אַקציע האָבן מיר דורכגעפירט ביי דער סטאַנציע פאָהוליאַנקע, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווייט פון ניי־סוועניציאן.

דער קאָמאַנדיר פון אונדזער אטריאַד האָט אויף אַ גרופּע פון 5 מאָן אַרויפגעלייגט די אויפגאָבע, אַראָפצולאָזן פון די רעלסן אַ צוג, וועלכער האָט געדאַרפט פירן דייטשע סאָלדאָטן פון ווילנע.

אין יענער גרופּע האָב איך זיך אויך געפונען.

ס׳איז דאַן געווען אַ קאָלטע ווינטערדיקע נאַכט. מיר זיינען געגאַנגען מיט דעם פאַרשנייטן וואָלד־וועג. אַרום אונ אַרום האָט גהערשט אַ טויטע שטילקייט. מיר האָבן געטאַפּ־טשעט לאַנגזאַם אין שניי אונ זיך גאַנץ פאַרזיכטיק געקוקט פאַרויס, צו דער אַנגעוויזענער ריכטונג.

וועז מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער סטאַנציע פאָהוליאַנקע, האָבן מיר געמוזט אַרויסגיין פון וואָלד. אַ געווייסע צייט האָבן מיר זיך געפונען אין אַ געפערלעכער פאַזיציע. מיר האָבן אָבער באַווזן זיך צו באַהאַלטן שנעל הינטער אַ באַרג, וועלכער איז גראָד געלעגן ביי דער סטאַנציע.

דאָרט זיינען מיר געלעגן אונ געהאָרכט צי ס׳דער־נענטערט זיך נישט פון דערווייטנס אַ צוג. מיר האָבן געווסט, אַז אַלץ איז איצט אָפהענגיק פון אונדזער פלינקייט אונ געוואָגטקייט.

יעדע מינוט האָט זיך געצויגן ווי אַן אייביקייט. מיר האָבן נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט אונ מיט גרויס שפּאַ־נונג געווארט אויפן צוג.

סוף סוף האָבן מיר דערהערט ווי ס׳דערנענטערט זיך דער צוג אונ איילט מיט דער גאַנצער געשווינדקייט צו דער סטאַנציע פאָהוליאַנקע.

בליץ־שנעל זיינען מיר צוגעלאָפן צו דער באַן־ליניע, וועלכע איז געלעגן נעבן דעם באַרג, אונ אונטערגעלייגט דעם געבראַכטן אויפרייס־מאַטעריאַל.

מיר האָבן דאַן מיט גאָר די כוחות זיך געלאָזט לויפן

צוריק צום וואַלד. מיר האָבן פון דערווייטנס געזען ווי דער צוג איז אָנגעקומען און פֿלוצלונג האָט אַ דונער געטאָן אין דער גאַנצער אומגעגנט און ס׳האָט זיך דערהערט אַ שרעק־לעכער אויפֿרייס.

די סאָלדאַטן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין צוג, האָבן קענטיק אָנגעהויבן צו שיסן. מעגלעך, אַז די שיסעריי איז געווען פון די באַן־וועכטער. יעדנפֿאַלס האָט די שיסעריי אונדז נישט געשראָקן, ווייל מיר זיינען שוין געווען דאַן גאַנץ טיף אין וואַלד.

אונדזער אַטריאַד האָט אויך דורכגעפירט שטראָף־אַקציעס קעגן פּויערים אָדער גאַנצע דערפֿער, וועלכע זיינען געווען באַקאַנט אַלס מיטהעלפֿער פון די דייטשן אָדער אַלס שונאים פון די פּאַרטיזאַנער.

איך האָב זיך באַטייליקט איינמאָל אין אַזאַ אַקציע קעגן דאָרף גירדאן, וואָס האָט זיך געפונען צווישן היידוצישאָק און סווענציאן און האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין שלעכטער באציאונג צו די פּאַרטיזאַנער, מ׳האָט אויך באַשאָסן אַ פּאַר־טיזאַנער גרופּע.

מיר האָבן צוגענומען ביי די פּויערים פיל עסנוואַרג, בגדים און אויך געווער און דאַן האָבן מיר אונטערגעצונדן דאָס גאַנצע דאָרף, עס איבערגעלאָזט אין פייער און רויך און אַוועק צוריק אין וואַלד.

אין אַטריאַד „ווילניוס" האָבן מיר זיך געפונען ביז צו דער באפרייאונג. ווען די רויטע אַרמיי האָט דעראָבערט אונדזער געגנט, זיינען מיר אַרויס פון וואַלד און זיך צוריק־געקערט קיין סווענציאן.

פון אונדזער גרופּע זיינען דאָן געקומען: חיים און בערקע יאכיי, יצחק פּאַרעס, יצחק רודניצקי, יוסף פלעקסער, פרץ גראזול, שאול מיכלסאָן, ראובקע לעווין, פייוקע חייט, פרויקע מיאדזיאלסקי, משה שוטאָן און איך.

ס׳האָבן צו אונדזער גרויסן ווייטיק געפעלט: אישיקע געטמאן, שימקע לעווין, יאסקע רודניצקי, דודקע יאכיי און ישראלקע וואלפסאן. זיי זיינען אַלע העלדיש אומגעקו־מען אין קאַמף מיט די דייטשע מערדער.

ס׳זיינען אויך צוריקגעקומען פון וואַלד די פּאַרטיזאַנער: שמעון בושקאַניץ, יודל אומבראס, בער סווירסקי, משה יודקע רודניצקי רחל פייגע קראמניק און ראשקע חייט.

ביי אַלעמען האָט געהערשט איין געפיל, אַז מיר אַלע האָבן געטאָן אַלץ וואָס מיר האָבן געקאָנט, כדי צו נעמען נקמה פאַרן פאַרגאַסענעם יידישן בלוט.

בער סווירסקי ז״ל

מיינע איבערלעבונגען אלס פארטיזאן

צוזאַמען מיט אַלע סוועניציאַנער יידן בין איך אויך אַרויסגעפירט געוואָרן קיין פּאָליגאָן. איך בין אָבער פון דאָרט אַרויסגעגאַנגען אַ דאַנק חיים דעם גאָרבער, וועלכער איז אַלס „נוצלעכער יידּ" באַפרייט געוואָרן פון לאַגער. חיים האָט רעכט געהאַט מיטצונעמען מיט זיך זיין משפּחה און ער האָט מיך פארשריבן אַלס פאַמיליע אָנגעהעריקער.

צוזאַמען מיט מיר איז אויף דעמזעלבן אופן אויך באַ־פרייט געוואָרן מיין ברודער מאיר. מיר האָבן ביידע נישט געוואָלט בלייבן אין סוועניציאַנער געטאָ און זיינען גלייך אויף מאָרגן אָוועק קיין לינטופ, פון דאָרט קיין סוויר און דאַן ווידער געוואַנדערט ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין גלובאָק.

דאָרט איז אונדז געלונגען זיך אייַנצושאַפן צוויי רעוואָל־ווערן און עטלעכע האָנט־גראַנאַטן און מיר האָבן באַשלאָסן בשום אופן נישט צו פאַרבלייבן אין גלובאָקער געטאָ.

אַזוי ווי מיר האָבן געהערט, אַז אין דאָרף ניעוועך, ביי מיאדל, געפינט זיך דער צענטער פון די פּאַרטיזאַנער, זיינען מיר אַרויס אין יענער ריכטונג.

ביינאַכט זיינען מיר אריין אין אַ דאָרף און אונטער דער דראָנג פון אונדזערע רעוואָלווערן געצוווּנגען אַ פויער אייַנצושפּאַנען זיין פערד און אונדז פירן קיין ניעווער.

ער האָט נישט געהאַט קיין ברירה און האָט אַזוי געטאָן. וועו מיר זיינען שוין געווען נישט וויַיט פון דאָרף ניעווער, האָבן מיר אָפּגעלאָזט דעם פויער און אים געשיקט צוריק אַהיים און מיר ביידע זיינען אַוועק צופוס קיין ניעווער. אויפן וועג האָבן מיר אָנגעטראָפן אַ פּאַרטיזאַנער־פּאַרבינד־לער און ער האָט אונדז געראָטן אָפּצווואַרטן ביזן אָוונט.

דורך אים האָבן מיר זיך דערווּוסט, אז אין אָוונט וועלן קומען אין דאָרף יידן פון וואַלד, כדי זיך צו באַזאָרגן מיט פּראָוויאַנט. זיי וועלן אונדז זיכער קענען ווייַזן דעם וועג צו דער פּאַרטיזאַנקע.

און אַזוי איז טאַקע געווען. מיר זיינען געזעסן אין דאַרף ביז ס׳איז געווארן גוט פינצטער. דאַן זיינען אַהין געקומען יידן פון נאַענטסטע וועלדער. זיי האָבן דאָרט אייגעקויפט שפייז־פראָדוקטן און צום סוף זיינען מיר ביידע מיט־געגאַנגען מיט זיי אין וואַלד.

אין אַ פאָר טעג אַרום איז געקומען אין וואַלד אַ קאַמאַנ־דיר פון דער מיעדוועדאַווס בריגאַדע, כדי צו ווערבירן יידישע יונגעלייט וואָס ווילן זיך אַנשליסן אַן די פאַרטיזאַנער.

איך האָב באַשלאָסן צו גיין מיט אים און קעמפן אין זיין בריגאַדע. מיעדוועדאַוו איז געווען אַן עלטערער לויטע־נאַנט פון דער סאָוויעטישער רעגולערער ארמיי.

ער איז אין יענעם געביט ספעציעל אַראָפגעלאָזט געווארן מיט אַ פאַראַשוט, כדי צו ארגאַניזירן פאַרטיזאַנער אין די וויים־רוסישע וועלדער.

זיין בריגאַדע האָט געציילט ביי אַן 800 מאַן. דער גרעס־טער טייל פון זיי איז געווען רויט־ארמייער, וועלכע ס׳איז געלונגען צו אַנטלויפן פון דער דייטשער געפאַנגנשאַפט. דאָרט זיינען אַבער אויך געווען אַ פאָר הונדערט יידישע בחורים.

די בריגאַדע האָט דורכגעפירט פאַרשידענע אַקציעס קעגן די דייטשן. די ערשטע גרעסערע אַקציע, אין וועלכער איך האָב זיך באַטייליקט, איז געווען די שטראָף־עקספעדיציע קעגן דעם שטעטל דאַקשיץ.

מיר האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטל דאַקשיץ פון אַלע זייטן. ווען מיר זיינען אַריין, האָט מען אונדז אָנגעוויזן אויף קריסטן, וועלכע זיינען געווען באַקאַנט אַלס מיט־אַרבעטער פון די דייטשן. אונדזער אויפגאַבע איז געווען צו פאַרברענען אַלע זייערע הייזער און מיר האָבן די מלאכה בשלמות דורכגעפירט.

אונדזער בריגאַדע איז אַזוי אַרום באַרימט געווארן מיט אירע געלונגענע אַקציעס קעגן די דייטשן. אייניקע מאָל האָבן מיר אפילו געקעמפט מיט רעגולער דייטש מיליטער.

צוויי יאָר האָט אונדזער בריגאַדע געהערשט אין דאָק־שיצער געגנט. שפעטער האָט מען אונדז אַריבערגעפירט אין אַשמענער קרייז.

אויך דאָרט איז אונדז געלונגען דורכצופירן פאַרשידענע געפערלעכע אַקציעס קעגן די דייטשע אָקופאַנטן. קורץ פאַרן אָנקומען פון דער רויטער ארמיי, האָבן מיר אייג־נעמען דאָס שטעטל אָסטראָוויעץ, וווּ מיר האָבן געהערשט ביזן אָנקומען פון די סאָוויעטן און מיר האָבן דאַן דאָס שטעטל איבערגעגעבן דער רויטער אַרמיי.

וועגן אונדזער בריגאַדע האָט מען נאָך דער באַפרייאונג זייער פיל געשריבן און מ׳האָט ממש פאַרהערלעכט אונדזערע העלדישע אויפטוען.

איך אַליין האָב אויך זוכה געווען צו אַ גרויסן כבוד.

די סאָוויעטישע מאַכט האָט מיר געגעבן אַלס אויסצייכ־נונג, פאַר די באַוויזענע העלדישקייטן אַלס פאַרטיזאַן, דעם באַרימטן אָרדן „קראַסנאַיאַ זוויעזדא".

אויפגענומען דורך מיכאל פאַטאַשניק
פון אברהם יאכלמאן און אברהם בינע גאָרדאָן

יידישע העלדן
אין פארטיזאנער אטריאד „מסטיטיעל"

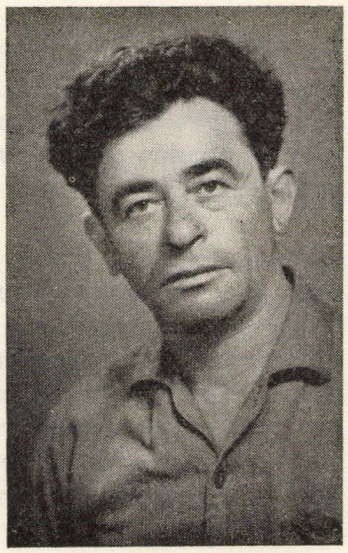
אברהם יאכעלמאָן

אין אויגוסט 1942 איז אברהם יאכלמאן ארויס פון גלובאָקער געטאָ צוזאַמען מיט אַ גרופע פון צען יידישע בחורים. זיי זענען אַוועק אין די וועלדער ביי מיאַדל, וווּ זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דעם פאַרטיזאַנער־אטריאַד „מסטיטיעל", וואָס באַדייט נקמה. ב־ראש פונעם דאָזיקן אט־ריאַד, וואָס האָט גע־ציילט אַן ערך 1.500 קעמפער, איז געשטאַ־נען דיאַדאַ וואַסיא. די צאָל יידישע פאַרטיזא־נער אין דאָזיקן אַטריאד איז דערגאַנגען ביז דריי הונדערט, וועלכע זענען געקומען פון דער גאַנצער געגנט, ווי דאלהינאָוו, דאנילעוויטש, פאָס־טאָוו, קורענץ און אַנדערע שטעטלעך. דער קאַמפס־שטח פון דאָזיקן פאַרטיזאַנער־אטריאַד האָט זיך געצויגן פון מינסק ביז פאָסטאָוו און די באַזונדערע יידישע אָפטיילונגען האָבן אָפטמאָל אונטערגענומען זעלבשטענדיקע שלאַכטן מיט די דייטשן, פאַרשאָפנדיק זיי גרויסע שאָדנס.

דער טרוים פון די יידישע פאַרטיזאַנער איז געווען צו ראַטעווען די יידן, וואָס האָבן נאָך געלעבט אין די געטאָס. דערפאַר אויך איז דער ערשטער אָנפאַל, וואָס עס האָבן אַרגאַניזירט די יידישע פאַרטיזאַנער פון דיאַדיאַ וואסיאַס אטריאַד, געווען אויף דעם דייטשן מיליטער־גאַרניזאָן אין מיאדל.

דאָס איז געווען דעם 4־טן נאָוועמבער 1942, ווען אין דאָרטיקן געטאָ זיינען נאָך געווען פאַרשפאַרט די לעצטע 85 יידן. מיט צוויי חדשים פריער זיינען פון דאָרט אַנטלאָפן איבער הונדערט יידן און עס איז זיי געלונגען אָנצוקומען אין וואַלד, וווּ זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די פאַרטיזאַנער. די יידישע פאַרטיזאַנער האָבן אינעם קאַמף פאַר באַפרייען די געבליבענע יידן אין מיאַדל אַרויסגעוויזן גרויס העל־

דישקייט. דער גאַרניזאָן איז פולשטענדיק פאַרניכטעט געוואָרן און די 85 יידן זענען באַפרייט געוואָרן און פארגרעסערט די רייען פון אונדזער אַטריאַד.

אברהם בינע גאָרדאָן

אין זעלבן חודש, נאָוועמבער 1942, איז אָנגעקומען אין אונדזער אטריאַד אברהם בינע גאָרדאָן וועלכער האָט זיך געבראַכט מיט זיך געוואָר, דער עיקר, מוט און קאַמפּס־ווילן, וואָס האָט אָנגעשטעקט און מיטגעריסן אַנדערע.

נאָכן ליקווידירן דעם פאָסטאָוור געטאָ, דעצעמבער 1942, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין אונדזער אַטריאַד די היידוצישאָקער: גרשון בארנשטיין, די ברידער לייב און וועלוול קאַטשערגינסקי, תנחום גאָרדאָן, ישראל רודניצקי און שלום שאפירא.

דעם זעלבן חודש האָט אונדזער אטריאַד אַרויסגעשיקט אַ גרופּע מיט דער אויפגאַבע צו ליקווידירן אַ וואַך פון דייטשע זשאַנדאַרן, וואָס האָט זיך געפונען אינעם דאָרף קאַצישע, ביי פאָסטאוו. די גרופּע איז באַשטאַנען פון פינף פאַרטיזאַנער, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען: אברהם יאכעלמאַן און אברהם בינע גאָרדאָן. זיי האָבן דורכגעפירט אַ געלונגענעם אַנגריף, דערהאַרגעט די זשאַנדאַרן און צוגענומען זייער געווער.

צוםווינטער 1943 איז דער אַטריאַד איבערגעוואָרפן געוואָרן נעענטער צו מינסק, אין מערץ איז דורכגעפירט געוואָרן אין פלעצניצער געגנט אַן אַנגריף אויף אַן אויטאָמאָבילן־טראַנספאָרט, וואָס האָט געפירט דייטש מיליטער. דער טראַנספאָרט איז כמעט פולשטענדיק פאַרניכטעט געוואָרן.

פרילינג האָט דער אַטריאַד זיך אומגעקערט אין דער געגנט פון אַלט־ווילייקע און דורכגעפירט אַ גוט־פלאַנירטן אַנפאַל אויפן דייטשן גאַרניזאָן אין לובאַן, זיבן קילאָמעטער פון ווילייקע. דאָס דייטשע מיליטער, וואָס איז געווען געשיצט פון אוקראַינישע כוחות. אין רעזולטאַט פון אַ פאַרביסענעם קאַמף האָט דער שונא געליטן אַ שווערע מפלה. די יידישע פאַרטיזאַנער האָבן פולשטענדיק באַהערשט די געגנט, וווּ עס האָט זיך געפונען אַ ספירט־פאַבריק און פון דאָרט אַרויסגעפירט דאָס גאַנצע פאַרמעגן, הונדערט קי און פערד, ווי אויך עסנוואָרג, מיט וועלכן מען האָט געהאָלפן די יידן, וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער.

אין דאָזיקן קאַמף האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט אברהם גאָרדאָן, וועלכער האָט באַקומען די אויפגאַבע אויפצוריסן די גרויסע בריק און דערמיט איבערגעריסן דעם קאַנטאַקט פון די לובאַנער דייטשן מיט ווילייקע.

אברהם בינע גאָרדאָן האָט אויפן דאָזיקן אָפשניט פון אויפרייסן בריקן און צוגן אַרויסגעוויזן אומגעהויערע דרייסט־קייט און קלוגע איינפאַלערישקייט. דעם 21־טן יולי 1943 איז ער געשטאַנען בראש פון אַ גרופּע, וואָס האָט אויפגעריסן אַן עשאַלאָן מיט דייטש מיליטער און געווער. דאָס איז געווען צווישן פאָדבראָדז און געלאָדניע. נאָכן אַראָפלאָזן דעם עשאַלאָן פון די באַן־רעלסן זענען זיי אַנטדעקט געוואָרן דורך אַ גרופּע דייטשע קאַוואַלעריסטן אויף פערד, וועלכע האָבן זיי געגומען נאָכיאָגן. די פאַרטיזאַנער האָט זיך אָבער איינגעגעבן צו אַנטלויפן ביזן דאָרף באלציק, וואָס געפינט זיך צווישן לינטופ און קאַנסטאַנטינאָוו. דאָרט זענען זיי אַריין אין אַ דאָרפיש הייזל זיך אָפרוען, גלויבנדיק, אַז די דייטשן האָבן זיי פאַרלוירן פון אויג.

פאַרמאַטערט זענען זיי גלייך אייגעשלאָפן.

די דייטשע רייטער, וועלכע האָבן ווירקלעך פאַרלוירן די פאַרטיזאַנער פון אויג, האָבן אָבער גיך אָפגעפונען די שפּורן פון זייערע פוס טריט און צוקומענדיק צום דאָרפישן הייזל גלייך געגומען עס באַשיסן.

אויפרייסנדיק זיך פון שלאָף האָבן די פאַרטיזאַנער זיך גלייך אַרגאַניזירט און פאַרנעמענדיק קאַמפּס־פאָזיציעס אָפּגענטפערט די דייטשן מיט אַ האָגל גוט־געצילטע קוילן, דערהראָגעט זעקס דייטשן און אָפקומענדיק מיט דריי לייכט־פאַרוווּנדעטע האָבן די פאַרטיזאַנער זיך צוריקגעצויגן אין וואַלד.

אין זעלבן חודש האָט דער יידישער אַטריאַד אַנטוויקלט־געגומען אין אויפרייסן די באַן־ליניע מאלאדעצנע—פאָלאָצק. אין אויגוסט 1943 האָט אַ גרופּע יידישע פאַרטיזאַנער מיט אברהם גאָרדאָן בראש אויפגעריסן ביי קריוויטש אַ צוג, וואָס האָט געפירט ברען־שטאָף צום פראָנט.

סעפטעמבער 1943 האָבן די דייטשן באַשלאָסן צעשטערן דעם דורכגאַנג, וואָס די פאַרטיזאַנער האָבן געשאַפן איבערצוווּאַרפן זייערע כוחות פון מזרח אויף מערב. צו דעם צוועק האָבן די דייטשן אַראָפגעזעצט אַ דעסאַנט פון הונדערט גוט־באַוואָפנטע זעלנער. אָבער שוין די ערשטע נאַכט זענען זיי אַטאַקירט געוואָרן דורכן יידישן אטריאַד.

די דייטשן האָבן זיך פאַרביסן פאַרטיידיקט, אָבער האָבן די גאַנצע צייט געשאָסן אויף בלינד. אין רעזולטאַט פון די גוט־געצילטע פאַרטיזאַנישע קוילן זענען פופציק דייטשן דערהאַרגעט געוואָרן און איבעריקע פופציק זענען געגומען געוואָרן אין געפאַנגנשאַפט.

די אַלע אַנפאַלן אויף די דייטשן זענען אין יענער צייט דורכגעפירט געוואָרן דורך די יידישע פאַרטיזאַנער אין לוד־ווינאָווע, אויפן קורעניצער וואַקזאַל און אויפן אָפשניט קרולעווטשיזנע מאלאדעצנע, וווּ עס איז אויפגעריסן געוואָרן אַ געפאַנצערטער צוג מיט דייטש מיליטער. אברהם גאָרדאָנס גרופּע האָט אויך אויפגעריסן די סאָנטאַקער בריק און דערמיט פאַרניכטעט אַ דייטשן מיליטעריש עשאַלאָן.

די זעלבע פאַרטיזאַנער־גרופּע, מיט אברהם גאָרדאָן בראש, האָט דעם 24־סטן אַפּריל 1944 אויפגעריסן אַ דייטשן עשאַלאָן, וואָס האָט געפירט האַלץ אויפן וועג געלאדניע—לינטופּ.

דעם 7־טן מאי 1944 האָט די זעלבע גרופּע אויפגעריסן צווישן פאָדבראָדז און נייַ־סווענציאן אַן עשאַלאָן מיט דייטש מיליטער.

גייענדיק דורכן דאָרף דוואָרצאַני, צווישן פאָסטאָוו און

קאבילניק האט אברהם גארדאן מיט זיין גרופע זיך אנגע־
שטויסן אויף אן אפטיילונג פון וויס־רוסישע פאליציי־לייט.
עס איז פארגעקומען א פארביסענער קאמף, אין רעזולטאט
פון וועלכן עס זענען געהארגעט געוואָרן פיר פאליציאנטן
און זעקס זענען פארוווונדעט געוואָרן.

יאנואר 1944 האט די זעלבע יידישע פארטיזאנער־אפטיי־
לונג אויסגעארבעט א פלאן פון אן אנפאל אויפן דייטשן
מיליטערישן גארניזאן וואָרלאן, וואס האט זיך געפונען אויפן
וועג צווישן דאקשיץ און לעפל. דער אנפאל האט זיך גלענצנ־
דיק איינגעגעבן. די דייטשן האבן געליטן גרויסע פארלוסטן,
געהאט פיל טויטע און פארווונדעטע.

אין פעברואר 1944 האבן די דייטשן אנגעהויבן א גרויסע
בלאקאדע אויף די פארטיזאנער. עס זענען פארגעקומען לאנג־
דויערנדיקע פארביסענע שלאכטן, מיט א סך קרבנות פון
ביידע צדדים. אברהם יאכעלמאן, וועלכער האט אנטייל־
גענומען אין די אלע קאמפן, האט זיך אויסגעצייכנט מיט
זיין העלדישער האלטונג. צום פארביסנסטן איז געווען דער
געראנגל, וואס איז פארגעקומען בעתן צוזאמענשטויס מיט
די דייטשן פנים אל פנים, אין באגענטן־קאמף.

אין דער פארביסענער שלאכט פון די פארטיזאנער מיטן
דייטשן גארניזאן פון קאמאי איז געפאלן דער העלדישער
היידוצישקער פארטיזאן, שלום שאפירא.

זומער 1944 האט די סאוועטישע ארמיי פארנומען דעם
סוועניציאנער ראיאן, אויפגעלעזט די פארטיזאנער־אטריאדן
און איינגעגלידערט זיי אין רעגולערן מיליטער.

לאה סווירסקי־האלצמאן

שטיי אויף צום קאמף

שטיי אויף דאך צום קאמף, דו יידיש פאלק,
געגוג אונטערדריקט שוין געווען;
מיר זיינען קיין קנעכט, מיר פאדערן רעכט,
מיר וועלן עס קיינמאל ניט פארגעסן.

געגוג שוין געווען פארשקלאפט, גידערשלאגן,
פונאנדעררייסן מוזן מיר די קייטן,
ווי העלדן מיט מוט פארגיסן דאס בלוט,
נקמה נעמען איינער פארן צווייטן.
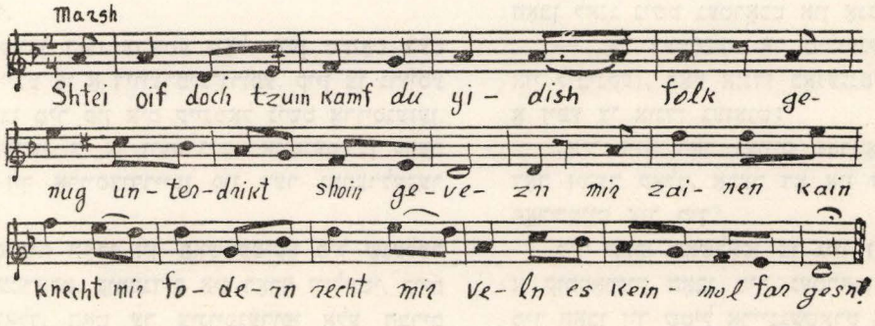
א סך האט דער שונא געגאסן פון אונדז שוין,
און דאך איז ער זאט ניט געווארן,
טא שווייגט ניט פאר דעם און גיט זיך א נעם,
ווער זאגט, אז דאס גליק איז שוין פארלארן.

עס זאגן דאך אלע, אז פחדנים מיר זיינען,
לאמיר ווייזן, אז עס איז ניט ריכטיק,
צום קאמף קעגן פיינט ארויסטרעטן היינט,
עס זאל שוין דער מארגן ווארן ליכטיק.

אויף טאנצן און זינגען ניט איצטער די צייט,
ניט איצטער די צייט איז פון לאכן.
שטייט אויף ווער ס'איז יונג, א לויף א שפרונג,
מיט דעם וועט איר זיכער בעסער מאכן.

דרייסט, אן מורא פאר קיינעם לאמיר גיין,
אין געטא ניטא וואס צו זיצן.
מיר מוזן אין שלאכט באקעמפן די מאכט,
דאס בלוט פון דעם שונא זאל שפריצן.

נאר טאמער דער שונא וועט שטארקער פון אונדז זיין,
מען קען גארניט העלפן, פארפאלן.
דאן קלערט וואס איר ווילט, דער קאמף איז פארשפילט,
ווי העלדן אין שלאכט לאמיר פאלן.

געשריבן צום אוועקגיין פון פארטיזאנישע
גרופעס פון קאוונער געטא אין די רודניצקער
וועלדער, 50 קילאמעטער פון ווילנע.

יוסף פלעקסער

צוויי זיינען מיר געבליבן

דאָס איז געווען אין נאָוועמבער 1943. איך האָב זיך דאָן געפונען אין דעם ווילניוס־אטריאד פון דער ליטווישער פּאַרטיזאַנער בריגאַדע. דער קאָמאַנדיר פון יענער בריגאַדע, קאַזימיר, האָט צו זיך געפֿרופֿן דעם קאָמיסאָר פון אונדזער אַטריאַד און אים באַאויפטראָגט אויפצוריסן אַן עשאַלאָן בייַ נייַ־סוועציאן און צעשטערן דעם סוועציאַנער טאָרטאָק.

דער קאָמיסאָר האָט תיכף אויסגעקליבן 6 חברה, אין וועלכע אויסער מיר זיינען נאָך געווען: פייוקע חייט, מאריאק, סיניאק, מישקא גאָלובאָוו און ראזאס.

מיר האָבן שנעל געמאַכט אַלע צוגרייטונגען. אין די רוק־זעק האָבן מיר אַרייַנגעלייגט ברויט, סאָלע און דער עיקר... אויפרייס־מאַטעריאַל.

מיר האָבן גוט קאָנטראָלירט די קאָפּסולן און די דעטאַניר־שנורן, איבערגעקוקט דאָס געווער און וועז מיר האָבן געזען, אז ס׳איז אַלץ אין אָרדנונג. האָבן מיר זיך געלאָזט אין געפערלעכן וועג.

אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן שוין געטאָפּטשעט אונדזערע פּיס אין דער וואַלדיקער בלאָטע. די זעמליאַנקעס, די חברים פּאַרטיזאַנער, דער באַקאַנטער וואַלד — אַלץ איז געבליבן הינטער אונדז. און פּאַר אונדז — אַ לאַנגער וועג, אויף אַ מרחק פון 70 קילאָמעטער, אין דער טיף פון שנא, אַ וועג פול מיט סכנות און פּאַרשידענע שוועריקייטן.

— „ווי טראַכטסטו", גיב איך אַ פרעג פייוקען, „וועט טאַקע דער קאָמיסאָר פומפּוטיס גיין מיט אונדז אויספירן די אויפגאַבעס?".

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וועז מ׳האָט דעם קאָמיסאָר צוגעטיילט צו אַ דיוועריסיע־גרופּע. קיין צו גרויסע געוואָגטקייט האָבן מיר פון אים קיינמאָל נישט אַרויסגעזען. די פּראַגע איז געווען, צי ער וועט נישט אויסגעפינען עפּעס אַ תירוץ, כדי זיך אַרויסצודרייען פון דער געפערלעכער אַקציע.

אונדזערע ספּקות האָבן זיך באַשטעטיקט פיל שנעלער ווי מיר האָבן געטראַכט. קומענדיק אין דאָרף ווילייטי, ביים באַאַנישקער וואַלד, האָט ער צונויפגערופן אַלע חברים און אונדז איבערגעגעבן, מאַכנדיק דערביי אַ חשובע מינע, אַז ער מוז בלייבן אין דאָרף צוליב זייער אַ וויכטיקן ענין און ער גיט דערפאָר איבער די אָנפירונג פון דער גרופּע ראזאסן.

„פירט אויס די אויפגאַבע בשלימות, זייט מצליח!", האָב ער אונדז געוווּנטשן, און איז פאַרשוווּנדן צווישן די הייזקעס פון דאָרף.

ראזאס איז געווען אַן ענערגישער יאַט, אַ דרייסטער און פלינקער, נאָר איין חסרון האָט ער געהאַט: ער האָט שטאַרק ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפן.

דער ספּק איז געווען, צי ער וועט קענען גובר זיין דעם יצר הרע, וועז אַזאַ גרויסע אחריות איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף אים.

דערווייל זיינען מיר אָנגעקומען אַלץ טיפער אין פייַנט־לעכן געביט. אין אוונט האָבן מיר דורכגעשניטן דעם 10־קילאָמעטערדיקן באַאַנישקער וואַלד, וועלכער געפינט זיך צווישן היידוצישאַק און פּאָסטאָוו, נישט אָפּרוענדיק זיך זיינען מיר געגאַנגען איינער נאָכן אַנדערן און דערביי אויס־געמיטן אַלע באַוווינטע דערפער, און אַפילו אויך אייַנזאַמע כאַטקעס. מיר האָבן זיך באַמיט קיינעם נישט צו זען און פון קיינעם נישט באַמערקט צו ווערן.

וועז ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, האָבן מיר געזוכט אַן אָרט, וווּ זיך אויסצובאַהאַלטן דעם גאַנצן טאָג. קיין וואַלד איז אָרום נישט געווען. אונדז האָט אויך געטרייסלט פון קעלט און מיר האָבן געחלומט צו געפינען ערגעץ־וווּ אַ הייזקע, וווּ מיר וועלן זיך קענען אָנווּאַרעמען כאָטש אַ פּאָר מינוט.

און אַזוי גייענדיק האָבן מיר דערזען אַ כאַטקע און מיר האָבן לאַנג נישט געטראַכט און אָנגעקלאַפּט אין טיר.

— „אַך דעטושקי, אַך מיליענקיע!" (אוי קינדערלעך, אוי ליבינקע), האָט אונדז באַגעגנט אַן אַלטער פויער מיט אַ זיפּץ צו אונדז געזאָגט:

„איר זייט דאָך געווויס פּאַרמאַטערט און ס׳איז אייך דאָך זיכער קאַלט. אָבער דאָ איז דאָך אַ דאָרף, אַ סכנה, פאַרשטייט איך מיך".

מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין ווייטער. ביים ברעג פון אַ קוסטאַרניק האָבן מיר געטראָפן אַן איינזאַמע כאַטקע. מיר האָבן זיך שטיל אַרייַנגעשאַרט אין איר. דער באַלעבאָס האָט אונדז דאָ אויפגענומען דוקא זייער האַרציק. ער האָט אפילו אויפגעקאָכט טיי און דערלאַנגט עפּעס צום עסן. מיר האָבן געטרונקען דעם הייסן טיי און דערוואַרעמט אונדזערע פּאָר־פראָרענע גלידער.

די פּויערטע האָט באַלד אַריינגעטראָגן שטרוי און געמאַכט פּאַר אונדז אַ געלעגער. מיר האָבן אַוועקגעשטעלט ביי דער טיר אַ וואַך און זיינען אַריינגעפאַלן, ווי געהאַרגעטע, אין אַ טיפן שלאָף.

מיטאָג־צייט האָט אונדז דער באַלעבאָס אויפגעוועקט און אונדז אינגעלאַדן צו עסן מיטיק.

— „ס׳איז שוין גרייט פּאַר אייך דאָס עסן און אפילו מיט אַ ביסעלע בראנפן״.

פּאַרנאַכט זיינען אָבער געקומען יוגנטלעכע ליטווינער צו גאַסט צו אונדזער באַלעבאָס. דערזעענדיק אונדז האָבן זיי אויסגעגלאַצט די אויגן. ראַזאס האָט אָבער פּאַרפּירט מיט זיי אַ שמועס און ס׳איז געוואָרן גאָנץ היימלעך. דערביי האָט ער אַרויסגענומען זיין אויטאָמאָט און זיי געוואָלט באַווייזן, ווי אזוי ער איז געבויט. ער האָט זיך מיט דעם נישט באַגנוגט און האָט זיי געוואָלט באַווייזן אַלע זיינע גרויסע מעלות. ער האָט דערפּאַר אויסגעשאָסן עטלעכע מאָל אין סופּיט אַריין.

די פּויערטע און דאָס קינד האָבן זיך זייער דערשראָקן און אויסגעבראָכן אין אַ געווייַן. אין דער כאַטקע איז געוואָרן אַ גרויסער טומל.

ס׳איז שוין געווען גוט פינצטער און מיר האָבן באַשלאָסן נישט צו וואַרטן און זיך לאָזן תיכף אין וויטערדיקן וועג. דאָס מאָל איז דער וועג געווען אַ סך שווערער ווי פריער. אומעטום איז געלעבן אַ טיפער שניי און ס׳איז אונדז זייער שווער געווען צו גיין.

אַמערגסטן איז געווען דעם סיניאק, ווען דער האָט געהאַט צעריסענע שטיוול און האָט פשוט נישט געקאָנט גיין. ראַזאס האָט דאָן באַשלאָסן צו קריגן פּאַר אים אַ פּאָר שטיוול אין דאָרף. איין נאָרישקייט האָט געצויגן די צווייטע.

מיר זיינען אַריין אין אַ הויז, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון אַלע אַרומיקע כאַטעס מיט זיין שיינער אויסערלעכקייט. דאָרט איז געווען אַ הויכער גאַניק, העל באַלויכטענע פענצטער און אַ צינקעווער דאַך.

ווי ס׳וויזט אויס האָבן מיר גראָד אַנגעטראָפן אויף דעם רייכסטן פויער פון דאָרף, דעם „אַמעריקאַנער״, ווי מ׳האָט אים געהייסן.

ער האָט קענטיק געווויסט גוט די מלאכה פון אויפנעמען פּאַרטיזאַנער. איידער מיר האָבן באַווייזן אים צו דערקלערן דעם ציל פון אונדזער גיין, זיינען שוין געשטאַנען אויפן טיש אַ פּאָר ליטער „סאַמאַגאַן״ מיט אַ גוטן צובייס דערצו. ביים מאריאק האָבן געזומען גלאַנצן די אויגן און ראַזאס איז אודאי שווער געווען בייצושטיין דעם נסיון.

ראַזאס האָט זיך לאַנג נישט געלאָזט בעטן און האָט זיך אַוועקגעזעצט אַרום טיש און נאָך אים אונדזער גאַנצע גרופּע.

בלויז פייווקע האָט פּאַרשטאַנען די ערנסטקייט פון אונדזער לאַגע.

— „זיי וועלן אונדז אומברענגען, די שכורים״, האָט פייווקע געקריצט מיט די ציינער און איז אַרויס פרייוויליק אינדרויסן צו שטיין אויף דער וואַך. מיר אַלע זיינען געבליבן זיצן און גאָנץ געשמאַק געגעסן און געטרונקען.

פון „סאמאגאָן״ איז דער קאָפּ געוואָרן שווער און דער קערפּער פויל. צו אונדזער אַלעמענס פּאַרוווּנדערונג האָט ראַזאס געהייסן דער פּויערטע ברענגען שטרוי און צוגרייטן פּאַר אונדז אַ געלעגער. ער האָט באַשטימט אַ וואַך און האָט זיך געלייגט שלאָפן.

איך מיט פייווקען האָבן זיך אָבער גלייך אָפּגעגעבן אַ קלאַרן דין וחשבון פון דער גרויסער סכנה, אין וועלכער מיר געפינען זיך. קריטיקירן דעם געגעבענעם באַפעל פון קאַמאַנדיר, וועלכער איז פּאַראַנטוואָרטלעך פּאַר דער גאַנצער גרופּע, איז געווען נישט דערלאָזבאַר און אויך צוועקלאָז.

מאָרגן פרי האָט אונדז אויפגעוועקט די וואַך מיט אַן אַליאַרם:

„שטייט אויף, דייטשן זיינען דאָ אין דאָרף!״

מיר האָבן זיך גלייך אַ כאַפּ געטאָן, איינס־צוויי געווען גרייט, און זיך שנעל אַרויסגעלאָפן פון דאָרף און זיך אַריינ־געכאַפּט אין דערבייאיקן וועלדל. דאָס איז אָבער געווען אַ קליין און שיטער וועלדל און איז געווען דורכגעלויכטן פון איין עק ביזן צווייטן.

אַ גאַנצן טאָג זיין אין יענעם וועלדל איז געווען געפּער־לעך. מיר זיינען אַריינגעלאָפן צו אַ פויער אין אַן אַנדער דאָרף און אים געפרעגט, צי מיר וועלן ביי אים קענען בלייבן ביזן אָוונט.

ער האָט אונדז דערציילט, אַז ביי אַ־15 דייטשן פון היידוצישקער גאַרניזאָן, זיינען געווען אין דאָרף און זיי האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף „באַנדיטן״, וועלכע האָבן זיך באַוויזן אין געגנט. באַקומענדיק אַ נעגאַטיוון ענטפער פון די פויערים, זיינען זיי אוועקגעפאָרן צוריק.

מיר האָבן זיך אַ ביסל באַרואיקט און אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיך אַרויסצובאַקומען פון דאָרף אומבאַמערק־טערהייט.

ס׳איז אָבער שוין געווען צו שפּעט.

ווי פון אונטער דער ערד זיינען אויסגעוואַקסן פון אַלע זייטן באַוואָפנטע דייטשן. לויפן צוריק אין וואַלד איז געווען אוממעגלעך.

מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז די דייטשן וועלן זיכער וועלן שטורמען די כאַטקע, אין וועלכער מיר באַהאַלטן זיך. מיר האָבן דערפּאַר אַרויסגענומען אונדזערע האַנט־גראַנאַטן און באַשלאָסן זיך דורכצורייסן.

די דייטשן האָבן דערווייל אַרומגערינגלט דאָס הייזל פון אַלע זייטן און פון בערך אַ מרחק פון 150 מעטער געעפנט אויף אונדז אַ קריין־פייער פון אַלע מינים געווער.

די קוילן האָבן צעלעכערט די וועגט און באַלד איז געשטאַנען דער שטאָל און סטאָדאָלע אין פלאַמען. מיר האָבן אויך דערזען וויי דער דאַך פון דער כאַטקע ברענט.

די שיסערייַ האָט זיך פאַרשטאַרקט און ס׳האָבן אַנ־געהויבן פאַלן אויף אונדז שטיקער ברענענדיקע האָלאָוועש־קעס. ס׳האָבן זיך דערנענטערט די לעצטע מינוטן, וועו ס׳איז שוין נישט געווען קיין צייט אפילו צו טראַכטן.

מיר זיינען אַלע פינף געלעגן אין פאָדער־הויז, נאָענט צו דער טיר.

„שפּרינג״, האָט ראַזאס צו מיר אַ געשריי געטאָן.

הייסט עס, אַז גראָד אויף מיר איז געפאַלן דער גורל צו זיין דער ערשטער אין קאַמף קעגן טויט.

איך האָב קיין ברירה נישט געהאַט. איך האָב זיך אייַנ־געבויגן און האָלטנדיק דעם ביקס און אַ גראַנאַט אין האַנט,

האָב איך אַ שפרונג געטאָן דורך דער טיר. כהרף עין האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף מיר אַ האָגל פון קוילן.

איך האָב זיך אויסגעצויגן און אויסגעשאָסן עטלעכע מאָל. פלוצלונג האָב איך דערשפירט, אַז אַ קויל האָט מיר געטראָפן אין פוס.

מיטן קאָפ האָב איך אָפגעקערט דעם שניי און האָב געפּויזעט אויף אַלע פיר ביז איך האָב זיך דערשלאָגן צו דעם גרוב, וועלכער האָט זיך געצויגן אַ־50 מעטער פון דער כאַטע.

אַזוי ווי די אויפמערקזאַמקייט פון די דייטשן איז דער־ווייל געפאַלן אויף מיר, האָב איך דערמעגלעכט די איבעריקע חברה זיך אַרויסצורייסן פון דער ברענענדיקער כאַטע. זיי זיינען אויך געקראָכן אזוי ווי איך אין דער ריכטונג פון גרוב און אין אַ קורצע צייט אַרום זיינען מיר שוין אַלע געלעגן אין יענעם שמאָלן גרוב.

וואָס וועט זיין ווייטער? וואָס זאָלן מיר טאָן?

אונדזער לאַגע איז געווען אויסזיכטלאָז.

דערזעענדיק אונדזער קליינע צאָל זיינען די דייטשן געוואָרן דרייסטער און מיט אַ פריילעכן געשריי „הורא, „הורא", האָבן זיי זיך אָנגעהויבן דערנענטערן צו אונדזער גרוב.

מיר האָבן זיי בכוונה צוגעלאָזט זייער נאָענט, און דאָן לויטן באַפעל פון ראזאסן, אַ שליידער געטאָן אויף זיי די גראַנאַטן און אָנגעהויבן שיסן.

עטלעכע דייטשן זיינען גלייך געפאַלן און די איבעריקע זיינען געוואָרן פאָרזיכטיקער.

דער קליינער ניצחון האָט אונדז דערמוטערט און געגעבן אַ ביסל האָפענונג זיך פונדעסטוועגן צו קענען ראַטעווען.

די צייט איז אָבער געווען קעגן אונדז. די לאַגע האָט זיך פאַרערגערט פון מינוט צו מינוט. אונדזער קוילן רעזערוו איז ניט געווען קיין גרויסער. אויף אונדזערע אייגנציקע ביקסן־שאָסן און געציילטע אויטאָמאַטן־סעריעס האָט דער שונא געענטפערט מיט אַ האָגל פון קוילנוואָרפערס און אויטאָמאַטן.

מיר האָבן דאָן געפרווועט דעם לעצטן שאַנס. מיר האָבן באַמערקט אַז די דייטשן האָבן געלאָזט פריי אַ שמאָלן פאַס פון פעלד, כדי נישט טרעפן אין זייערע אייגענע ריי־ען. מיר האָבן דערפאָר באַשלאָסן זיך דורכצורייסן דורך יענעם שמאָלן פאַס פון פעלד.

ראזאס האָט זיך אויפגעהויבן דער ערשטער און מיר אַלע נאָך אים. מיר האָבן זיך פאָמעלעך פאַרויסגערוקט. באַלד האָב איך דערפילט, אַז מיך האָט ווידער געטראָפן אַ קויל אין פוס. דער ווייטיק האָט זיך פאַרערגערט און דאָס בלוט האָט ממש פאַרפלייצט מיין שטיוול.

דערווייל האָב איך דערזען, אַז מאריאק איז אויך פאַר־ווונדעט געוואָרן. אָפּקריכנדיק אַ צען טריט האָב איך געכאָפט אַ דריטע קויל. דאָס מאָל אין דער רעכטער זייט.

איך האָב דערפילט אַ מידקייט און האָב פשוט נישט געקאָנט שלעפן די פיס. איך בין געווען אַזוי פאַרצווייפלט און האָב נישט געגלויבט, אַז איך וועל זיך קענען ראַטעווען, און איך האָב געבעטן מאריאקן, וועלכער איז געקראָכן הינטער מיר, אַז ער זאָל מיר דערשיסן, כדי נישט אַריינפאַלן לעבעדיקערהייט אין די דייטשע הענט.

ס׳זיינען פאַרגאַנגען בלויז אַ פאָר מינוט און ראזאס איז געפאַלן אַ פאַרוווונדעטער אין קאָפּ. מאריאק האָט אַ געשריי געטאָן צו מיר, אַז איך זאָל גיין שנעל פאָרויס.

איך האָב צונויפגענומען מיינע לעצטע כוחות און גע פרווועט זיך שאָרן נאָר אויף איין האַנט און איין פוס, וועלכע האָבן מיר נאָך געדינט.

דערווייל איז צו אונדזער גליק געוואָרן טונקעלער. די קוילן האָבן זיך נאָך אַלץ געשאָטן, אָבער נישט אַזוי טרעפלעך. פון צייט צו צייט האָבן מיר אָפּגעשאָסן און געקראָכן אַלץ ווייטער.

קוים מיטן לעבן זענען מיר דערקראָכן צום לאשיסקער טייכל. דאָרט האָבן מיר זיך אַריינגעוואָרפן אין וואַסער האָלטנדיק די ביקסן איבערן האָלדז. דאָס טייכל האָט זיך געשלענגט אַרום דאָרף און עטלעכע מאָל האָבן מיר אים געמוזט אַריבערגיין.

דערווייל איז געוואָרן פינצטער און אונדז איז געלונגען זיך אַריינצוכאָפן אין אַ שייער. איך האָב זיך קוים געהאָלטן אויף די פיס.

לויטן פאַרבלוטיקטן און שרעקלעכן אויסזען פון מאַריאקן, האָב איך זיך פאָרגעשטעלט מיין אויסזען.

מיר זיינען געשטאַנען אין שייער עטלעכע מינוט און זיך צוגעהארכט. מיר האָבן גוט געהערט ווי שליטעלעך האָבן זיך געטראָגן דורכן דאָרף. מיר האָבן אָנגענומען, אַז די רוצחים זיינען אַוועקגעפאָרן.

פונדעסטוועגן האָבן מיר נאָך נישט געוואָלט אַרויס־גיין. מיר האָבן נאָך אָפּגעווארט אַ־10 מינוט, וועלכע האָבן זיך געצויגן ווי אַן אייביקייט.

ענדלעך, ענדלעך איז געוואָרן שטיל אַרום און אַרום. ערשט דאָן האָבן מיר פאָרשטאַנען, אַז מיר זיינען געראַטעוועט. מיר האָבן געווסט אַז מיר מוזן אַנטלויפן, אָבער קיין כוחות זענען נישט געווען צו גיין. מיט גרויסע צרות האָבן מיר זיך איינגעבעטן ביי אַ פויער, אַז ער זאָל אונדז אויף אַ שליטן אַוועקפירן אין באַראַנישקער וואַלד. דאָרט האָבן מיר זיך דערשלעפט צו אַ פאַרלאָזטער פויערשער כאַטקע. דאָס איז געווען אַ ליידיקע און קאַלטע שטוב. אונדזערע וווּנדן זיינען נישט געווען פאַרבונדן. מיר זיינען געווען הונ־געריק און שוואַך און דאָך זיינען מיר אַוועקגעפאַלן שלאָפן.

פאָרשטייט זיך, אַז מיר האָבן נישט געווסט, וואָס ס׳האָט פאָסירט מיט אונדזערע חברים. צי האָבן זיי זיך אויך געראַ־טעוועט, צי נישט.

אינדערפרי האָט זיך באַוויזן, פונקט ווי אַ מת פון בית עולם, פייוקע חייט, און דורך אים האָבן מיר זיך דערווסט דעם גורל פון די איבעריקע.

ער האָט אונדז דערציילט, אַז גלייך ווי זיי האָבן דערזען, ליגנדיק אין גרוב, אַז ראזאס איז דערהרגעט געוואָרן און אַז מיר ביידע זיינען פאַרוווונדעט, האָבן זיי באַשלאָסן זיך נישט צו רירן פון אָרט און זיך פאַרטיידיקן ביזן לעצטן טראָפן בלוט.

ער האָט זיך אַזוי אַ לאַנגע צייט פאַרטיידיקט, שטייענדיק מיטן אויטאָמאַט, אָבער מיט אַמאָל האָט זיך זיין אויטאָמאַט פאַרהאַקט. אַ פאַרצווייפלטער האָט ער זיך אַרומגעקוקט אַרום זיך און באַמערקט אין גרוב אַ ביסל וואַסער. ער האָט צוגע־פויזעט אויף די קני ביז צום וואַסער און האָט זיך איינגעטונקט

רבקה קאווארסקי—גארדאן

משה שוטאן – דער שליח פון די סוועניציאנער פארטיזאנער צו דער ווילנער יוגנט

קורץ פאר דער ליקווידאציע פון ווילנער געטא אין 1943 האט די פאראייניקטע פארטיזאנער־ארגאניזאציע פ.פ.א. אין ווילנער געטא געמוזט באשליסן: אננעמען א קאמף מיט די דייטשן אין געטא אדער גיין אין די וועלדער און צוזאמען מיט די פארטיזאנער קעמפן קעגן די דייטשן.

צוויי סיבות האבן געצוואונגען נישט אנהויבן דעם קאמף אין געטא. די ערשטע סיבה וואס ס׳איז געווען וויניק געווער, די צווייטע סיבה: די יידן פון געטא זיינען געווען קעגן דער ארגאניזאציע פון פ.פ.א., מיינענדיק אז ווען נישט די ארגאניזאציע וואלטן די דייטשן געלאזט רואיק זיצן און וועלטער לעבן אין געטא. ווען פ.פ.א. וואלט אנגענומען דעם באשלוס פון קעמפן אין געטא וואלטן זיי געהאט קעגן זיך די דייטשן און די יידן.

דעריבער איז באשלאסן געווארן ארויסגיין אין וואלד. סעפטעמבער 1943 בין איך צוזאמען מיט א גרופע פון 30 מאן ארויס פון ווילנער געטא אין דער ריכטונג פון דער אזיערע נאראטש. מיר זיינען ארויס פארווייז, און אין אוונט געטראפן זיך אויף סובאטש ביי די „ביליקע הייזער". דארטן האט אויף אונדז אפגעווארט אונדזער וועגווייזער, משה שוטאן, א סוועניציאנער בחור. ער איז געקומען אונדז נעמען, וועראנדיק געשיקט דורך דער ארגאניזירטער פארטיזאנער־גרופע פון סוועניציאן. דאס איז אין יענער צייט געווען א ארויסגעדרייט פון דער אויפגאבע, וואס מ׳האט אויך אים ארויפגעלייגט.

דער אורטייל איז געווען, אז ער דארף אייגער אליין אויספירן די אקציע, וואס אונדזער גרופע האט געדארפט דורכפירן.

דריי מאל איז ער געגאנגען מיט 15 קילאגראם אויפרייס־מאטעריאל קיין סוועניציאן און האט זיך שטענדיק געזונטער־הייט צוריקגעקערט.

דאס פערטע מאל האט ער די אויפגאבע בשלימות אויס־געפירט און האט דעם טארטאק אויפגעריסן.

ער איז דאן דעגראדירט געווארן און פון א קאמיסאר איז ער געווארן א געווייגלעכער פארטיזאן.

אינטערעסאנט איז אויך געווען דער גורל פון מאריאקן. צוויי חדשים נאכדעם ווי מיר האבן זיך געראטעוועט, האט מען זיך דערוווסט, אז ער איז באגאנגען א פארברעכן אין א דארף. ער איז פארמשפט געווארן צום טויט און איז דער־שאסן געווארן.

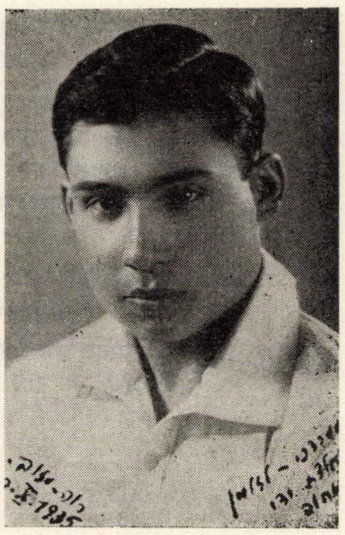
אזוי ארום זיינען נאר צוויי מענטשן געבליבן לעבן פון יענער גרופע: איך און פייוקע חייט.

דאס איז די סיבה, וואס איך האב באשלאסן אנצורופן דעם פראגמענט: „צוויי זיינען מיר געבליבן".

גרויסע העלדישקייט. ער האָט געדארפט דורכמאַכן דעם וועג נאַראָטש—ווילנע, ווילנע—נאַראָטש, ווו אויף יעדן טראָט האָט געלויערט דער טויט.

4 טעג זיינען מיר געווען אין וועג. מיר פלעגן גיין נאָר בייגאַכט און בייטאָג רוען. משה שוטאַן האָט גוט געוווסט דעם וועג און אונדז דרייסט געפירט פאַרויס. אַן שום אינצידענטן זיינען מיר אַנגעקומען אין וואַלד.

מאטל קאוואַרסקי - דער פארטיזאנער וועגווייזער

מאָטל קאָוואַרסקי איז געבוירן אין נייַ־סווענציאַן בייַ זיין פאָטער נח און מוטער חיה. שפּעטער איז די משפּחה אַריַבער קיין ווילנע. אין 1940 האָט ער חתונה אין נייַ־ווילייקע. אין 1941 וועלן דאָס דייטשע מיליטער פאַרנעמט ווילנער געגנט, האָבן זיי די יידן פון נייַ־ווילייקע און אַנדערע קליינע שטעטלעך פאַרטריבן אין אַ גוט „ווילוטשאַן" וואָס האָט זיך געפונען הינטער נייַ־ווילייקע.

גלייך דעם ערשטן טאָג האָבן זיי אַרויסגעפירט די שטאָרקסטע מענער אויף אַ פעלד. נעבן גוט און זיי געהייסן גראָבן גריבער. וועלן די גריבער זיינען פאַרטיק געווארן, זיינען געקומען דייטשן און ליטווינער אַריינגעטריבן די יידן אין די גריבער און אַנגעהויבן אויף זיי שיסן מיט מאַשין־געווער. מאָטל, זייענדיק פון די ערשטע, האָט אַנגעהויבן אַנטלויפן. קוקנדיק אויף אים זיינען געלאָפן נאָך יידן. די ליטווינער האָבן זיי נאָכגעיאָגט און געשאָסן. מאָטל קאָוואַרסקי האָט גוט געקענט די געגנט, איז ער דערלאָפן ביז אַ באַקאַנטן קריסט און זיך באַהאַלטן אין דער אוביקאַציע. ליגנדיק אין דעם שמוץ, האָט ער באַשלאָסן, אַז אויב מען וועט אים דאָ כאַפּן, וועט ער זיך בעסער דערטרינקען. אַזוי איז ער אָפּגעלעגן די גאַנצע נאַכט. אינדערפרי האָט אים דערזען דאָס ווייב פון פויער, זי האָט אים אַריינגענומען אין שטוב, אַרומגעוואַשן, אַנגעטאָן דעם מאַנס קליידער און באַגלייט ביז דעם ווילנער געטאָ.

קענענדיק גוט די געגנט האָט ער אַרגאַניזירט צוויי גרופּן מיט געווער און זיי אַרויסגעפירט פון געטאָ, פירנדיק זיי כלומרשט אויף אַרבעט אין נייַ־ווילייקע. פון דאָרט האָט ער זיי געפירט ווייטער אויפן וועג צו „נאַראָטש".

זיין פרוי און קינד זיינען אומגעקומען אין ווילוטשאַן.

נישט וועלנדיק איבערלאָזן זיין פאָטער אַליין בייַ דער ליקווידאַציע האָבן זיי זיך געלאָזט אַרויספירן קיין עסטאָניע. זיין פאָטער נח איז אומגעקומען אין אַ לאַגער אין עסטאָניע. בייַם צוריקטרעטן פון די דייטשן איז מאָטל צוזאַמען מיט אַ סך יידן פון ווילנע און געגנט איבערגעפירט געווארן קיין דייטשלאַנד און געפינט זיך אויף דעם באַוווסטן שערבורגער בית־עלמין פון די יידישע קדושים.

יצחק ווידוטשינסקי

אין דער 10־טער ליטווישער דיוויזיע

(זכרונות און עפיזאדן)

מרחק פון איבער 20 יאָר טיילט אונדז אָפּ פון דער צווייטער וועלט מלחמה. און ס׳איז נישט קיין וווּנדער, אַז אָפּילו בייַ אַנטיילנעמער אין דער מלחמה, נאָך אַזאַ לאַנגער צייט, האָבן זיך פאַרגעסן אַ סך איינצלהייטן. פון קאָפּ זיינען מיר אַרויסגעפלויגן דאָטעס, נעמען פון ערטער, נעמען פון פּראָנטחברים. צוזאַמען מיט דעם האָבן זיך פאַרגעסן קאַמפּעפּעפּיזאָדן, אפשר וויכטיקע, ערנסטע, נויטיקע פאַרן געבן אַ ברייטע און ענוויע אויספירלעכע היסטאָרישע אַרבעט וועגן דער ליטווישער דיוויזיע אין דער צווייטער וועלט־מלחמה.

ס׳איז אויך קלאָר ווי דער טאָג, אַז יעדער, וואָס האָט דורכגעמאַכט די מלחמה יאָרן און געבליבן לעבן — אין דעם פאַל — דורכגעמאַכט דעם גאַנצן וועג מיט דער ליטווישער דיוויזיע — איז אַ בוך פאַר זיך. אונדזער ציל איז

צו פֿאַראייביקן אין דאָזיקן יזכור־בוך פון סוועניציאַנער געגנט, דעם אָנטייל פון די שטעטלשע יידישע יונגע לייט אין די־ריייען פון דער רעגולערער אַרמיי, די העלדישע עפיזאָדן, די העלדיש אומגעקומענע שטעטלשע חברים אויף די שלאַכט־פעלדער, אין די ריייען פון דער 16־טער ליטווישער דיוויזיע קעגן היטלער דייטשלאַנד. און זיינען אפשר געווען פון די ערשטע און העלדישסטע אין קאַמף קעגן דער היטלעריסטי־שער אַרמיי.

סוועניציאַן. שבת צונאַכט דעם 20־סטן יוני 1941 יאָר. אויף ווילנער גאַס הינטער דער צערקווע איז פֿאַרגעקומען אונטערן פרייען הימל אַ טאַנץ אָוונט. דאָס האָט די סאָוויי־טישע מאַכט אין סוועניציאן אַרגאַניזירט פֿאַר דער יוגנט. יונגע פֿאַרלעך האָבן זיך געדרייט אונטער די קלאַנגען פון די בריידער לעווינס אָרקעסטער, אויף דער קיילעכדיקער טאַנץ־בימה. עס האָט געשמעקט מיט פרישער סאָסנע סמאָלע און נישט איינער פלעגט פֿאַרטשעפען אַ פוס מחמת די נישט געהעבלעטע ברעטער. שלמה ליפשיץ דער באַקאַנטער גזעזל־שאַפֿטלעכער טויער, האָט יעדע פרייַע מינוט אויסגענוצט פֿאַר אַרגאַניזירן כאָרן, דראַמאַטישע קרייזן און אָרקעסטערס און סתם פֿאַרווייַלונגען. ער איז געווען דער פירער פון ראַיאָן־קלוב. וועג די טענצער האָבן אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם, געמאַכט אַ שטיקל הפסקה, האָט שלמה ליפשיץ געמאָלדן, אַז מאָרגן דעם 21־סטן יוני, קומט פֿאָר אין דאָרף קאַכאַנאָווקע, בייַ דער אָזיערע, 5 ק״מ פון סוועניציאן, אַ גרויסער קאָנצערט פון סוועניציאנער זעלבסט־טעטיקייט־קרייז. יענעם אָוונט האָט מען געטאַנצט נאָר ביז 10 אַזייגער ביינאַכט. דער הימל איז פֿאַרצויגן געווארן מיט אַ געדיכטן שוואַרצן וואָלקן, און די פלוצלונגע ענדערונג פון וועטער, האָט אַלע טענצער און סתם צושויער פֿאַרטריבן אין די הייזער.

קיינעם, קיינעם איז נישט איינגעפֿאַלן אין יענעם אָוונט, אַז די שוואַרצע כמאָרע און דער בייזער ווינט זאָגט אַן אויף אַ שרעקלעכן חורבן, וואָס דערנענטערט זיך איבער אונדזערע קעפ. קיינער האָט נישט געטראַכט אין יענעם אָוונט וועגן אָנקום פון דער שרעקלעכער נאַציאָנאַלע טראַגעדיע. די שרעקלעכסטע אין דער גאנצער פון יידישן פֿאָלק.

זונטיק, באַגינען צוזאַמען מיט דער אויפגייענדיקער זון, זיינען געפֿאָלן די ערשטע קרבנות אין אונדזער געגנט, פון היטלערס באַמבאַרדירונג. דער ערשטער פרימאָרגן צוג פון ווילנע—נייַ־סוועניציאן האָט געבראַכט די ערשטע פֿאַר־וווּנדעטע פון היטלער באַמבעס.

נישט קוקנדיק אויף די אומדערוואַרטע און איבערַאשנ־דיקע נייעס האָבן די סוועניציאַנער מאַכט־אָרגאַנען פֿאַר־אַרדנט אַרויסצופֿאָרן מיט דעם גאנצערט. דער סטרונע־אָרקעסטער האָט אין קלוב רעפּעטירט די לידער צום קאָנצערט. פונקט אין דער צייט, וועו מאָלאָטאָוו האָט אָפיציעל דורכן ראַדיאָ גאנצמאָלדן וועגן דעם אומדערוואַרטן אָנגריף פון דייטשלאַנד אויפן ראַטנפֿאַרבאַנד, איז מען אַרויס־געפֿאָרן קיין קאַכאַנאָווקע. פֿאַרשטייט זיך אַז פון קאָנצערט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוידעם. ס׳איז שוין קיינעם אין קאָפּ נישט געלעגן קיין זינגרייַען און טענץ. די מאַכט־אָרגאַנען האָבן גאנוואַרט אויף פֿאַראַדנונגען פון אויבן. אָבער פון דער ערשטער מינוט זיינען אַלע פֿאַרבינדונגען איבערגעריסן גאנוואַרן.

אין די מיטאָג־שעהן זיינען שוין דורך סוועניציאן אין דער ריכטונג צו פֿאָלאָצק געלאָפֿן די ערשטע ביינשענצעס פון ליטע. גרויסע ליטווישע לאַסט־אויטאָס און אויטאָבוסן זיינען גאנוען פול געפֿאָקט מיט יידן, באַזונדערס יוגנטלעכע. און זיי טאָקע האָבן איבערגעגעבן די ערשטע גרוסן: דער דייטש יאָגט מיט אַ שרעקלעכן טעמפּ פֿאָרויס דורך ליטע אויף ווייסרוסלאַנד, מאַכט חרוב אויף זיין וועג אַלץ.

פון סוועניציאן און נייַ־סוועניציאן, פון איגנאַלינע און דוגעלישאָק, פון פּאָדבראָדז און קאָלטיניאַן, צייקין און קימע־לישאָק פון אַלע אָרומיקע שטעטלעך און דערפער, וווּ ס׳האָבן זיך געפונען יידן האָבן זיך געשאָפן גרופּעס און גרופּקעס פון אייגענע שוועסטער און ברידער, פון קרובים און חברים און מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן אויף מזרח. עלטערן האָבן געהייסן די קינדער אַנטלויפן, קינדער האָבן געשלעפט עלטערן. ס׳איז געווען אַ שרעקלעכער, משוגענער מישמאַש. מען איז געלאָפֿן פֿאָרויס, מען האָט זיך אומגעקערט. אויף ראָווערן, אויף פורן און מערסטנס צופוס, ווי מען שטייט און גייט, איז מען געלאָפֿן, ממש געלאָפֿן. ווידז האָט געברענט, דיסנע האָט מען שטאַרק באַמבאַרדירט, איז מען געלאָפֿן פֿאָרויס, אָן אָטעם, אויף פֿאָלאָצק. אין פֿאָלאָצק האָט מען אַ סך פון אונדזערע חברה פֿאַרהאַלטן ווי „אומגעווינטשענע עלעמענטן״ און עס האָט יעדן געדראָט אַ קויל, שוין נישט פון אויבן, נאָר גראָד פון אונטן, פון נ.ק.וו.ד. האָט מען זיך טאָקע אַרויסגעדרייט ווי עס איז, מיט ניסים, און ווייטער געלאָפֿן ביז ווייטעבסק.

דאָרט ערשט, אין ווייטעבסק, האָבן זיך אונדזערע שטע־טלשע ביישענצעס אַרומגעקוקט אויף זיך, אויפן אויסזען, אויף דער נאָקעטקייט. וווּ ווייטער און וואָס ווייטער, אַז דער דייטש פֿאַרלויפט דעם וועג?

אין וואָגאָנען מיט שטיין קוילן, מיט האַלץ, אויף די דעכער פון וואָגאָנען האָט אונדזער עולם זיך צעשאָטן איבער די שטעט פון טיף רוסלאַנד. וועו אין טאַטאַרסקע רעפּובליק, וועו אויף אוראַל, נאָר דער רוב קיין אוזבעקיסטאָן מיט דעם געדאַנק און אויסרעכענונג, אַז פֿאָר אונדז נאָקעטע זיינען די וואַרעמע ראַיאָנען פון רוסלאַנד בעסער, מען וועט אפשר נישט פֿאַרפרוירן וועלן. אין געצייטלטע וואָכן זיינען אונדזערע שטעטלשע ביישענצעס געוואָרן צעשפרייט און פֿאַרוואָרפן אויף טויזנטער קילאָמעטערס ווייט פון די היימען.

אין סוף 1941 און אָנהויב 1942 האָט זיך אָנגעהויבן די מאָביליזאַציע אין דער ליטווישער דיוויזיע. אַ סך פון אונדז, בתוכם דער שרייבער פון די שורות, זיינען אַליין געגאַנגען צו די מיליטערישע קאָמענדאַנטן און געבעטן, מען זאָל זיי פרייוויליק אָפּשיקן אויף די פראָנטן. יעדער האָט געוואָלט מיט געווער אין האַנט נעמען אָנטייל אין די קאָמפּן קעגן דייטשישן רוצח.

עס זיינען געווען אָזעלכע ראַיאָנען און ערטער, וווּ די ביישענצעס זיינען געקומען בעטן ביי דער אָרטיקער מאַכט, מען זאָל זיי אָפּשיקן אַלס פרייוויליקע אין דער ליטווישער דיוויזיע (ראובן מולער, למשל), האָבן יענע זיך שטאַרק נישט פֿאָנאַנדערגעקליבן אין דער געאָגראָפּישער קאָרטע און ביז אַן אויפקלערונג האָט מען דערווייל געשיקט דעם עולם אין אַן אַרבעטס לאָגער.

אין גאַרקאָווער אָבלאַסט, אין שטעטל באַלאַכנאָ, האָט

זיך אַנגעהויבן די אַרגאַניזאַציע פון דער 16־טער ליטווישער דיוויזיע. דאַרט האָבן זיך אַנגעהויבן צונויפקומען פון אַלע עקן רוסלאַנד ליטווישע בירגער, ביזשטענדיק, ס׳רוב געראָפענע דורך אַן אָפּיציעלער פֿאַוויעסטקע. עס זיינען געווען אויך אַ סך, וועלכע זיינען געקומען פרייוויליק אויף דער אייגענער האַנט, דירעקט אין שטאָב פון דער דיוויזיע.

דאָרט, אין קאַראַנטין און אין רעגיסטריר־שטאָב, האָבן זיך געטראָפן חברים, וועלכע זיינען געווארן צעשיידט אין די טעג פון אָנטלויפן, פון באָמבאַרדירונגען. מיט גרויס פרייד האָט מען זיך געהאַלדזט, געקושט און איבערדערציילט אייגענע איבערלעבונגען.

אין שטאָב, ביי דער קאָמיסיע פאַר פֿאַרטיילן די „נאַווא־בראַנצעס", איז געזעסן דער נייַ־סוועניציאנער שמערל מיימון אין ראַנג פון אַן עלטערן לייטענאַנט. יעדן טאָג פלעגן קומען אַלץ נייע און נייע טראַנספֿאַרטן מיט מענטשן. און ס׳איז געווארן אַ דיוויזיע פון דריי פוסגייער־פֿאָלקן, אַן אַרטי־לעריע פֿאָלק, קעגן טאַנק־דיוויזיאָנען, סאַפּיאָרן און אויך אַנדערע געהילף איינהייטן. מיט גרויס חשק האָט דער עולם געלערנט די מיליטעריש קענטענישן. אין אַ שנעלן טעמפּאָ זיינען פֿאַרגעקומען די מיליטעריש צוגרייטונגען. אָפּט פלעגט מען אַרויספֿאָרן אויף טאַקטיש איבונגען. אויפן פעלד האָבן מיר דערזען אַז איבער 80 פּראָצענט פון די סאָלדאַטן זיינען געווען יידן, פון ווילנע און אַנדערע ליטווישע שטעט. אַ גרויסער פּראָצענט יידן איז אויך געווען צווישן די אָפּיצערן. אין אַ סך טיילן קלענערע, ווו סיי די סאָלדאַטן און סיי די אָפּיצירן זענען אין 99 פּראָצענט געווען יידן, פלעגן די קאָמאַנדעס אין איבונגען, טעאָרעטיש און פּראַקטיש, פֿאָר־קומען אין יידיש.

דער זומער איז געווען זייער אַ הייסער. הייס און אינ־טענסיוו זיינען אויך פֿאַרגעקומען די מיליטעריש צוגרייי־טונגען, און ווער וואָלט דאָס געקענט גלויבן, אַז דאָ אין באַלאַכנא — גאָרקעווער געגנט — נאָך אַ שווערן טאָג מיליטעריש איבונגען, האָבן מאָרשירט די ליטווישע איינ־הייטן אין מונדירן פון רויטאַרמייער און געזונגען: „שאי ציונה". אַזוי איז עס געווען. דאָס איז געווען אַ שטאָלץ, אַן אָנזאָג דער ווועלט, אַז מיר זיינען דאָ און גרייט זיך מוטיק אין קאָמף.

אין חודש אויגוסט 1942, האָט די דיוויזיע געקראָגן אַ באַפּעל אַרויסמאָרשירן אין פולער קאָמפּס־גרייטקייט. דער מאָרשרוט איז געווען: באַלאַכנא, גאָרקי, מאָסקווע, סיער־פוכאָווא, טולע.

די דייטשן זיינען אָקאָרשט אָפּגעטריבן געוואָרן פון טולע. ס׳האָבן זיך נאָך געוריכטונגען קעגן טאַנקן. דאָ האָבן מיר דערזען צום ערשטן מאָל די חרובע שטעט און דערפער, אָפּגעווישטע פון דער ערד. מיר זיינען געשטאַנען אין טולער געגנט, אין היסטאָרישן דאָרף יאָסנאַיאַ פּאָלאַניאַ, ווו ס׳געפינט זיך דאָס קבר פון לעוו טאָלסטאָי. אַלץ צעברענט און צע־שמעטערט.

ס׳איז געווען אַקוראַט די צייט, ווען די דייטשן האָבן געגרייט די גרויסע אָפענסיווע אויף מאָסקווע. די 16־טע ליטווישע דיוויזיע איז שוין געווען אין פולן קאָמפּלעט און גרייט צום קאָמף. אין דעצעמבער 1942 איז די דיוויזיע געווארן אָנגעשלאָסן אין דער 3־טער אַרמיי — בראַנסקער פראָנט. גראָד אין יענער צייט האָבן זיך שוין אָנגעהויבן קאָמפּן ביי סטאַלינגראַד און דאָן קריגן מיר דעם באָפעל אַרויסצוגיין אויף דער ערשטער ליניע. אין דאָרף סוקמאָנאָווא האָט מען פֿאַרטיילטווינטער־זאָכן און היידאַ אין וועג.

עס איז געווען אַ שוועראַר ווינטער. שטאַרקע פרעסט און גרויסע שנייען. קיין זכר נישט פון קיין וועגן. פון 14־טן ביזן 19־טן פעברואר אין משך פון די פינף נעכט, איז מען געגאָנגען ביי 70 ק״מ אַ נאַכט אין דער ריכטונג צום פראָנט. דאָס זיינען געווען אויסערגעווייניקלעך שווערע מאַרשן. דורך פֿאַרברענטע דערפער, גוססדיקע דייטשישע סאָלדאַטן אויף די וועגן, ברענענדיקע טאַנקן. די שטאָט רוסקי־בראָד איז געווען פולשטענדיק אָפּגעווישט פון דער ערד.

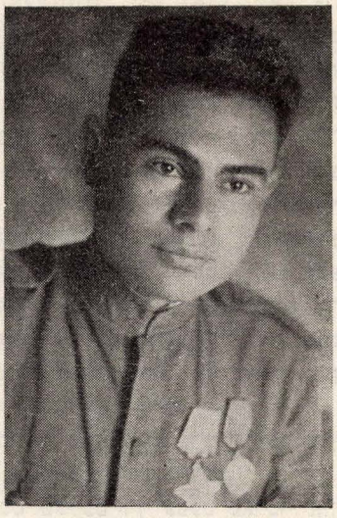
עס זיינען אָפּגעשטאַנען פון אונדז די אינטענדאַנטן אָפּטיילונגען און צוזאַמען מיט דעם דאָס וויכטיקסטע, וואָס מען דאַרף אין אַ שלאַכט: דערנערונג און אַמוניציע. דער באַשטימטער פונקט פֿאַרן אָנהויבן דעם קאָמף מיט די דייטשן איז געווען אַלעקסייעווקער ראַיאָן. (אַלט עקאָנאָמיטשנע, איוואַנאָווקא, פּראָטאָסאָווא). אָבער אַ טאָג פֿאַרן אָנהויב פון דעם קאָמף, ווען אַ טייל פון דער אייגהייט האָט זיך מאַסקירט אויף אַ פרייען פעלד, האָבן שוין די דייטשן אונדז מכבד געווען מיט אַ באָמבאַרדירונג פון צוואַנציק עראָפּלאַנען. עס זענען געווען פֿאַרוווּנדעטע און געהאַרגעטע.

די דייטשן האָבן פֿאַרנומען אַ גוטע סטראַטעגישע פּאָ־זיציע אויף אַ בארג, וועלכן זיי האָבן באַגאַסן מיט וואַסער, כדי פון פּראָסט זאָל ער ווערן גליטשיק און נאָך מער באַ־שווערן דעם צוטריט. דאָס איז אָבער געווען אַ וויכטיקער סטראַטעגישער פונקט. און נישט קוקנדיק דערויף וואָס מיר זענען געווען דערשעפט און עס האָבן אויסגעפעלט פּראָדוקטן און קוילן, איז דער דיוויזיע געגעבן געווארן דער באַפּעל אָנצוהויבן דעם אָנגריף אויפן שונא, וואָס האָט געהאַט אַן ערנסטע איבערוואָג סיי מיט זיין סטראַטעגישער פּאָזיציע, סיי אין אַמוניציע.

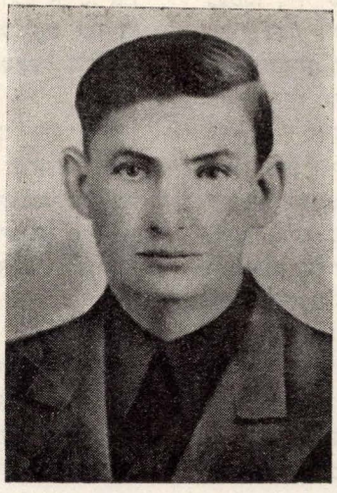
אונדזערע אייגהייטן האָבן אין דער פֿאַרביסענער שלאַכט אַרויסגעווייזן אומגעהויערע גבורה. זעקס טעג האָבן מיר געשטורעמט דעם שונאס פּאָזיציעס. דעם 28־טן איז געקומען אַ באַפּעל צו פֿאַרפעסטיקן זיך און אָננעמען פֿאַרטיידיקונגס־פּאָזיציעס.

אין די שלאַכטן האָבן מיר אויך געליטן ערנסטע פֿאַר־לוסטן. העלדיש האָבן געקעמפט און געפֿאַלן יהודה טרויצע פון נייַ־סוועניציאן, שאלע באנק פון איגנאַלינע, יכתריאל איציקסאָן, מולקע שאפּירא. לייבקע קאָוואַרסקי, אברהמקע ווילקאָמירסקי, זיסקע שאפּירא, חיים סווינטעלסקי, דוד גור־ווישט און שמעון גורוויטש זענען געוואָרן שווער פֿאַרוווּנדעט.

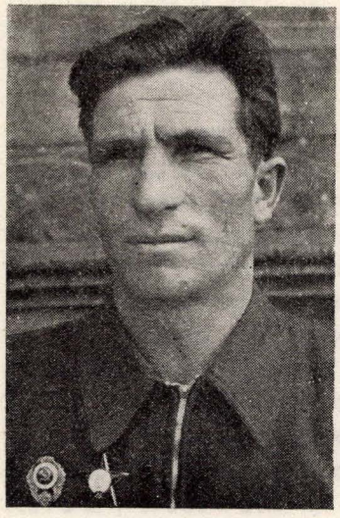
אין די חדשים, וועו מיר זיינען געשטאַנען אויף דער פֿאַרטיידיקונגס ליניע, זיינען ווייטער אָנגעגאַנגען קאָמפּן. טאָג און נאַכט האָט מען אָפּגעשטויסן דייטשישע אָנגריפן. עס פלעגט טרעפן צו 4 און 6 אָנגריפן אַ טאָג. חוץ דעם זיינען פון אונדזער זייט אָנגעוועדעט געוואָרן אויסשפּיר־קאָמפּן. מען האָט „שטודירט" דעם דייטשס אייגהייטן, די צאָל און ערטער וווּ זיי געפינען זיך. געבראַכט צושלעפּן געפֿאַנגענע „צונגען".

חיים סורינטשוק

דוד גורוויטש

שמעון גורוויטש

אין דער אויבן דערמאָנטער צייט האָט די 16־טע ליט־ווישע דיוויזיע געהערט צום פראָנט, מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט געגנעראַל ראָקאָסאָווסקי, צו דער 48־סטער אַרמיי פון געגנעראַל ראָמאַנענקאָ. דאָס איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע און געפערלעכסטע אָפשניטן. די דייטשן האָבן געברענגט אַהין זייערע בעסטע כוחות, די נייעסטע מעכאַ־ניזירטע אויסשטאַטונג, און אומגעהויערן לופט־פלאָט. עס האָט זיך דאָך געהאַנדלט אין אַריאָל און קורסק. די ליטווישע דיוויזיע איז געשטאַנען אין פאָנסקאָיע, ניקיטאָווקע און ראַיאָן פון אָלכאָווקע.

ווען ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די שווערע שלאַכטן איז הימל און ערד געווען אײַן שטיק פייער. דאָס איז געווען אַ טייל פון דער גרוסער דייטשער אָפענסיווע אויף מאָסקווע. דאָ האָבן זיי אויך באַקומען דעם ערשטן ערנסטן קלאַפּ.

ביז דעם 23־סטן יולי 1943 האָט די ליטווישע דיוויזיע שטאָלץ איינגעהאַלטן אירע פאָזיציעס און איז אַפילו אַוועק פאָרויס אויף 120 ק״מ, באַפרייט מער ווי 60 באַפעלקערטע פונקטן, געגומען אַ סך טראָפעען, צוועלף גרויסע מאָגאַזינען מיט געווער, און כעמישער אויסשטאַטונג, ברענשטאָף א.א.וו. דערגייענדיק צום דאָרף „ליטוואַ״ איז די ליטווישע דיוויזיע אָפגעשיקט געוואָרן אין רעזערוו.

אַ סך יידישע בחורים זיינען אין די קאַמפן געוואָרן פאָרוווּנדעט און העלדיש געפאַלן אין קאַמף. נישט קיין קליינע צאָל אויך פון אונדזער געגנט. זייערע נעמען וועלן ווערן אויסגעשריבן אין אַ באַזונדערע רשימה.

2018 קעמפער זיינען באַשענקט געוואָרן פאר זייערע העלדישע מעשים מיט אָרדנס און מעדאַלן, דער גרעסטער טייל זיינען עס געווען יידישע בחורים און מיידלעך.

דעם 12־טן אוגוסט 1943, איז די דיוויזיע שוין געשטאַנען אויף אָפּרו אין טולער ראַיאָן: אין די וועלדער אָרום שטשא־קינאָ און יאַסנע פאָליאַנע. עס זיינען וווייטער פאָרפולקומט געוואָרן די איינהייטן מיט מענטשן און טעכנישער אויס־שטאַטונג.

דאָ האָט אונדז באזוכט דער ליטווישער אַנסאַמבל פון טענץ און געזאַנג. ווי גרויס איז געווען די פרייד, ווען כ׳האָב דערזען צווישן די זינגער און טענצער טייבעלע קוריצקי. זי האָט דאָ מיט איר צאַרטער שטימע און פאָלקס רעפערטואָר אָנגעפירט געגנעראַל ראָקאָסאָווסקי, צו דער 48־סטער אַרמיי פון געגנעראַל ראָמאַנענקאָ. דאָס איז געווען אייגע פון די וויכטיקסטע און געפערלעכסטע אָפשניטן. די דייטשן האָבן געברענגט אַהין זייערע בעסטע כוחות, די נייעסטע מעכאַ־ניזירטע אויסשטאַטונג, און אומגעהויערן לופט־פלאָט. עס האָט זיך דאָך געהאַנדלט אין אַריאָל און קורסק. די ליטווישע דיוויזיע איז געשטאַנען אין פאַנסקאָיע, ניקיטאָווקע און ראַיאָן פון אָלכאָווקע.

ווען ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די שווערע שלאַכטן איז הימל און ערד געווען אײַן שטיק פייער. דאָס איז געווען אַ טייל פון דער גרוסער דייטשער אָפענסיווע אויף מאָסקווע. דאָ האָבן זיי אויך באַקומען דעם ערשטן ערנסטן קלאַפּ.

ביז דעם 23־סטן יולי 1943 האָט די ליטווישע דיוויזיע שטאָלץ איינגעהאַלטן אירע פאָזיציעס און איז אַפילו אַוועק פאָרויס אויף 120 ק״מ, באַפרייט מער ווי 60 באַפעלקערטע פונקטן, געגומען אַ סך טראָפעען, צוועלף גרויסע מאָגאַזינען מיט געווער, און כעמישער אויסשטאַטונג, ברענשטאָף א.א.וו. דערגייענדיק צום דאָרף „ליטוואַ״ איז די ליטווישע דיוויזיע אָפּגעשיקט געוואָרן אין רעזערוו.

אַ סך יידישע בחורים זיינען אין די קאַמפן געוואָרן פאַרוווּנדעט און העלדיש געפאַלן אין קאַמף. נישט קיין קליינע צאָל אויך פון אונדזער געגנט. זייערע נעמען וועלן ווערן אויסגעשריבן אין אַ באַזונדערע רשימה.

2018 קעמפער זיינען באַשענקט געוואָרן פאר זייערע העלדישע מעשים מיט אָרדנס און מעדאַלן, דער גרעסטער טייל זיינען עס געווען יידישע בחורים און מיידלעך.

דעם 12־טן אוגוסט 1943, איז די דיוויזיע שוין געשטאַנען אויף אָפּרו אין טולער ראַיאָן: אין די וועלדער אָרום שטשא־קינאָ און יאַסנע פאָליאַנע. עס זיינען וווייטער פאַרפולקומט געוואָרן די איינהייטן מיט מענטשן און טעכנישער אויס־שטאַטונג.

דאָ האָט אונדז באזוכט דער ליטווישער אַנסאַמבל פון טענץ און געזאַנג. ווי גרויס איז געווען די פרייד, ווען כ׳האָב דערזען צווישן די זינגער און טענצער טייבעלע קוריצקי. זי האָט דאָ מיט איר צאַרטער שטימע און פאָלקס רעפערטואָר אָנגעפירט געגנעראַל ראָקאָסאָווסקי, צו דער 48־סטער אַרמיי פון געגנעראַל ראָמאַנענקאָ. דאָס איז געווען אייגע פון די וויכטיקסטע און געפערלעכסטע אָפשניטן. די דייטשן האָבן געברענגט אַהין זייערע בעסטע כוחות, די נייעסטע מעכאַ־ניזירטע אויסשטאַטונג, און אומגעהויערן לופט־פלאָט. עס האָט זיך דאָך געהאַנדלט אין אַריאָל און קורסק. די ליטווישע דיוויזיע איז געשטאַנען אין פאַנסקאָיע, ניקיטאָווקע און ראַיאָן פון אָלכאָווקע.

ווען ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די שווערע שלאַכטן איז הימל און ערד געווען אײַן שטיק פייער. דאָס איז געווען אַ טייל פון דער גרוסער דייטשער אָפענסיווע אויף מאָסקווע. דאָ האָבן זיי אויך באַקומען דעם ערשטן ערנסטן קלאַפּ.

ביז דעם 23־סטן יולי 1943 האָט די ליטווישע דיוויזיע שטאָלץ איינגעהאַלטן אירע פאָזיציעס און איז אַפילו אַוועק פאָרויס אויף 120 ק״מ, באַפרייט מער ווי 60 באַפעלקערטע פונקטן, געגומען אַ סך טראָפעען, צוועלף גרויסע מאָגאַזינען מיט געווער, און כעמישער אויסשטאַטונג, ברענשטאָף א.א.וו. דערגייענדיק צום דאָרף „ליטוואַ״ איז די ליטווישע דיוויזיע אָפּגעשיקט געוואָרן אין רעזערוו.

אַ סך יידישע בחורים זיינען אין די קאַמפן געוואָרן פאַרוווּנדעט און העלדיש געפאַלן אין קאַמף. נישט קיין קליינע צאָל אויך פון אונדזער געגנט. זייערע נעמען וועלן ווערן אויסגעשריבן אין אַ באַזונדערע רשימה.

2018 קעמפער זיינען באַשענקט געוואָרן פאר זייערע העלדישע מעשים מיט אָרדנס און מעדאַלן, דער גרעסטער טייל זיינען עס געווען יידישע בחורים און מיידלעך.

דעם 12־טן אוגוסט 1943, איז די דיוויזיע שוין געשטאַנען אויף אָפּרו אין טולער ראַיאָן: אין די וועלדער אָרום שטשא־קינאָ און יאַסנע פאָליאַנע. עס זיינען וווייטער פאַרפולקומט געוואָרן די איינהייטן מיט מענטשן און טעכנישער אויס־שטאַטונג.

דאָ האָט אונדז באזוכט דער ליטווישער אַנסאַמבל פון טענץ און געזאַנג. ווי גרויס איז געווען די פרייד, ווען כ׳האָב

דייטשישע טראָפּעינע פערד. מען גייט, ווי עס זעט אויס, אין דער ריכטונג צו דוקשט, אָלץ טיפער אין ליטע. אָט איז די בוינע פון איגנאַלינע, און אָט בלייבט דאָס שטעטל הינטער אונדז.

אין בין צוגעלאָפן צו מיין קאָמאַנדיר. ער איז געווען ווייט פון פּאָעטישע געפילן. די יאָרן אויפן פראָנט האָבן אונדז אויף אַזויפיל פיזיש און גייסטיק פאַרגרעבט, אַז פיל מאָל פלעגט זיך טראָכטן: ווי אַזוי וועט מען טרינקען טיי פון אַ גלאָז? ווי אַזוי וועט מען אַרויסרייַדן אַ זאַץ נישט אַנ־ וועגדנדיק פיר מאָל אין דער מאַמען אַריין?

ווייס איך טאָקע נישט, ווי אַזוי האָט זיך ביי מיר אין דעם מאָמענט פלוצלונג געפונען פּאָרן קאָמאַנדיר אַזעלכע וועריטער ווי: „אין דעם אַ זאַמדיקן שטעטל, וואָס איז — ווי דו זעסט — אַרומגענומען מיט אַ רינג אַזיערעס, האָב איך פאַרבראָכט מיין פריסטע יוגנט, געשריבן דאָס ערשטע ליד, געפירט מיין ערשטע ליבע... לאָז מיך, חבר קאָמאַנדיר, אויף עטלעכע מינוט גיין איינהערן זיך אין דער טויטער שטילקייט פון שטעטל איגנאַלינע".

איך האָב געקראָגן אַ האַלבע שעה צייט און צוויי באַגלייטער. אגב האָב איך דער ערשטער אַרויסגערוקט די פאַדערונג פון נעמען באַגלייטער. עס האָט מיך באַהערשט אין דעם מאָמענט אַ מאַדנע שוואַכקייט. דאָס האָרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט.

העיקר, קאָליע און ניקאָלאַי — צוויי יונגע חברה פון איוואַנאָוו געקומענע מיט דער לעצטער „פּאָפּאָלניענע" אין דער ליטווישער דיוויזיע — זיינען געווען מיינע מיטגייער. מיט גיכע טריט האָבן מיר געשפּרייזט אין די איגנאַלינער גאַלע זאַמדן. ביי דער הילצערנער כאַטע, וווּ ס׳איז געווען אַמאָל די יידישע פּאָלקס־שול, בין איך געבליבן שטיין. די טירן און פענצטער זיינען געווען פאַרקלאַפּט מיט ברעטער. מיר האָט זיך פלוצלונג אויסגעוויזן, אַז די גאַנצע כאַטע פון אויבן ביז אַראָפּ איז אַרומגעצויגן מיט שוואַרצן געוואַנט, מיט שוואַרצן קרעפּ. איך האָב באַשיינפערלעך דערהערט קולות. אין די אויערן האָבן אָפּגעקלונגען קולות פון קינדער, מיט וועלכע מיר האָבן צוזאַמען זעקס יאָר דאָ, צוישן די פיר וועגן, פאַרבראָכט, זיך געלערנט. כ׳האָב דערהערט געלעכטערס און כ׳האָב דערהערט געוויינען, אַ שרעקלעך יאַמערן און זיפצן...

איך האָב אַראָפּגענומען פון פלייצע מיין ביקס, אויס־ געשאָסן אין דער הויך און געבליבן שטיין אויף אַכטונג. נישט אויסרעדנדיק קיין איין וואָרט האָבן דאָס זעלבע געטאָן קאָליע און ניקאָלאַי. מעגלעך, אַז דער אויסדרוק פון מיין פּנים האָט זיי אָלץ דערציילט.

איך האָב נאָך געכאַפּט אַ בליק אונטן אויף ישראל־נוח אראָנס אַזיערע. אויף איר שטילן אויבערפלאַך. פונוואַנען האָט זיך געגנומען — אַ וווייסער שוואָן. אומרואיק האָט זיך דער שוואָן געדרייט אינמיטן פון דער אַזיערע, ווי ער וואָלט עפעס פאַרלוירן, עפעס געזוכט, פאַרבלאָנדזשעט. ביז הייַנט קען איך זיך נישט אויפקלערן פונוואַנען עס האָט זיך אין יענעם פרימאָרגן געגומען דאָרט דער שוואָן — דער סימבאָל פון שטילער שיינקייט, פון איידעלער אומשולד?

מיר זיינען גיך געגאַנגען ווייטער. דורכגעשפּרייזט דעם מארק־פּלאַץ. דאָ איז געווען אַמאָל אונדזער ווינינוגג, אונדזער נעסט. מיר שטייַען אין שטילשווייגן. דאָס האָרץ, וואָס איז פאָר דער צייט געווארן ווי שטאָל פאַרשטיינערט, הויבט אָן קלעמען, עפעס רייסט זיך אָפּ דאָרט. און גיך, גיך לויפן דורך אין מוח דערינערונגען, פרייטאָג צונאַכטן און שבת צונאַכטן. פסחדיקע טעג, שמחת־תורהדיקע הקפות אין חסי־ דישן בית מדרש און יום כיפור אין מתנגדישן; פראָסטיקע ווינטער נעכט, אין שליטנס אויף די אָזיערעס. רוישיקע זומער נעכט אויף גאַנקעס פון שטעטלשע באַלעבאָטים. שטורמישע וויכוחים צווישן „יידישיסטן" און „העברעיסטן". אַ גיכע פילם־לענטע דרייט זיך פאָר די אויגן און עס פאַרדרייט זיך דער קאָפּ, אַז אָט, אָט פאַלסטו. יידן געראָזירטע און מיט לאָנגע בערד. חתונות, בריתן, בר־מצוות. אָרעמקייט און פריילעכקייט באַגלייט מיט שטעטלשע וויצן.

יאָרן לעבן לויפן דורך אין געצייטלטע מינוטן. און אין שטעטל איז טויט. קיין ייד אויף אַ רפואה נישטאָ.

אַן אומבאַקאַנטער קריסט שלייכט זיך עפעס פאַרביי און קוקט מיט שרעק אין זיינע אויסגעגלאָנצטע אויגן אויף אונדז. ווער ווייסט, אפשר איז ער אויך שולדיק אין דער טויטער שטילקייט, וואָס הערשט איצט דאָ?!

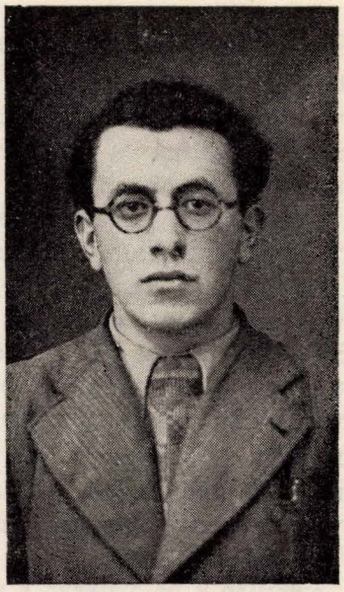
וואָס ווייסט איר, ליבע פריינט, חברים, קאָליע און ניקאָלאי, וואָס פאַר אַ יידיש ברויזנדיק לעבן עס האָט געקאָכט אין דאָזיקן קליינעם שטעטעלע איגנאַלינע?

ווייטער גייען מיר נישט, נאָר מיר לויפן שוין. נאָך איין קוק אויף דעם גלעזערנעם גאַניק. דאָ זיינען פאַרפאסט געוואָרן די ערשטע לידער צוזאַמען מיט דער ערשטער ליבע. עס גייט אויס די צייט און מיר דאָכט זיך, אַז עס גייט אויס דאָס האָרץ ביי מיר.

די שטילקייט פונעם פרימאָרגן אין איגנאַלינע רייסן איבער דריי הילכיקע שאָסן פון אונדזערע ביקסן, מיט וועלכע מיר באָארן אַלע אומגעקומענע. כבוד מיינע נאָענטע און טייערע!

כמעט אָן קאַמפן זיינען מיר אָנגעקומען אין דער געגנט פון דער שטאָט שאָוול. דער חורבן, וועלכן מיר האָבן געטראָפן אין וועג, האָט אונדז נישט דערשלאָגן. אין יעדן פון אונדז האָט זיך געשטאַרקט דער ווילן צום קאַמף, צו נקמה אין די מערדער פון אונדזער פאָלק. דער קאָמאַנדיר פון אונדזער פולק, ליסענקאָ, וואָס איז אומגעקומען הינטער שאָוול און באָארט געוואָרן מיטן אָרדן „העלד פון ראָטנפאַרבאַנד", האָט געזאָגט צו אונדז: „איר זייט אויף אייער ערד, חברה, האַלט זיך און נעמט נקמה!"

דער לינגמיאָנער בנימין זעליקאָווסקי האָט ווי אַ העלד זיך אויסגעצייכנט אין אַלע קאַמפן פון דער דיוויזיע. איז טאָקע נישט אומזיסט זיין מונדיר געווען באָצירט מיט אָרדענס און מעדאַלן. ס׳האָט אָבער דער גורל געוואָלט, אַז גראָד דאָ ביי די קאַמפן פון פאַרסירן דעם טייך דוביסע, זאָל אים אַ פיינדלעכע קויל טרעפן גלייך אין האָרץ. זיין קבר געפינט זיך נישט ווייט פון דער בריק, אויף דער דוביסע ביים שאָסיי שאָוול—קיעלמי. אָפּטרייבנדיק די דייטשן פון שאָוול, וווּ עס האָבן זיך געפירט פאַרביסענע קאַמפן, צוליב דער סטראַ־ טעגישער אייזנבאַן־ליניע אויף ריגע, זיינען אויך ניצל געוואָרן עטלעכע יידישע משפחות. אויסגעהונגערטע און פאַרמאַטער־ טע האָבן זיי אויסגעזען ווי אקארשט אַרויס פון קבר. האָבן טאקע די יידישע חברה אויסגענוצט דאָס ביסל צייט, וואָס

בנימין זעליקאָווסקי

מען איז געשטאַנען אין שאָוול, וואָרטנדיק אויף ווייטערדיקע פאַראָרדענונגען, און האָבן געהאַלפן מיט וואָס נאָר מען האָט געקענט דער מאליגאַנער דוד ראוויטש האָט געטראָגן פאַר די געראַטעוועטע משפחות וועש, מיציע אושפאַל האָט אַוועקגעגעבן זיין ברויט, ראובן מולער פלעגט ברענגען וואָס נאָר עס לאָזט זיך אוֹן אַזוי אַנדערע. אַלע זענען געלאָפן צו זיי מיט הילף.

דער ווייטערדיקער וועג פון דער דיוויזיע איז געווען באַפרייען זשעמאַיטיע און קלייפּעדע. די היטלעריסטן האָבן אָנגעוועדעט זייער שווערע טאַנקן „פערדינאַנדן" און „טיגרען", גרויסע אַפּטיילונגען פון אַוויאַציע.

מיט גרויס גבורה זיינען אָפּגעשלאָגן געוואָרן אַלע דיי־טשישע אָנגריפן. מען איז געגאַנגען פאָרויס, פאַרכאַפּנדיק גאַנצע אָפּטיילונגען מיט דייטשישע געפאַנגענע.

אין אָקטאָבער האָבן זיך אָנגעהויבן די שלאַכטן פאַר קלייפּעדע, פאַרן שאָסיי טילזיט—קלייפּעדע. דאָרט איז געשטאַנען די באַרימטע דייטשישע טאַנקן־דיוויזיע אויפן נאָמען פון „הערמאַן גערינג" און די טילזיטער אַרמיי שול. און נאָך מאָטאָריזירטע מיליטעריש אָפּטיילונגען זיינען געשטאַנען אויפן אָפּשניט, וווּ ס׳האָט זיך געפונען די ליטווישע דיוויזיע.

דעם 31־סטן אָקטאָבער קריגט די דיוויזיע דעם אָרדן „רויטע פאָן" — פאַר דער גבורה אין די קאַמפן אויף דעם אָפּשניט פון קלייפּעדע—טילזיט.

הירש אושפאָל
העל׳ פון ראטן־פאַרבאנד

אויך דאָ קריגן אַ סך סאָלדאַטן און אָפיצערן הויכע אויסצייכענונגען, אָרדנס און מעדאַלן. ס׳איז אויך צוגעטיילט געוואָרן דער העכסטער אָרדן „גאָלדענער שטערן" און דעם טיטל „העלד פון ראַטנפאַרבאַנד" אייניקע קעמפער פון דער דיוויזיע. אין דעם איז אַריין פון אונדזער קאַנט דער דוגע־לישקער בחור הירשקע אושפאָל. די דיוויזיע קריגט אויך דעם נאָמען „קלייפּעדער דיוויזיע".

זאָלן דאָ אויך דערמאָנט ווערן די נעמען פון נאָך צוויי יידישע קעמפער, וואָס האָבן געקראָגן דעם טיטל „העלד פון ראַטנפאַרבאַנד" דאָס זענען: שוראָס און ווילענסקי.

פון דער גאַנצער דיוויזיע האָבן זיך אויסגעצייכנט זעקס, וועלכע האָבן געקראָגן דעם העכסטן אָרדן און טיטל „גאָלדענער שטערן" און „העלד פון ראַטנפאַרבאַנד" ס׳איז כדאי צו באַצייכענען, אַז פון די זעקס איז: איינער אַן אוקראינער, איינער אַ רוס, איינער אַ ליטווין און דריי יידן.

הירשקע אושפאָל איז דערלאָפן פון דאוגעלישאָק ביז הינטער קאַזיאַן אין אַ טאטארישן דאָרף, מיט אַ קורצן אָפּהאַלט אין וויטעבסק. אייגנטלעך אין וויטעבסק האָבן זיך געטראָפן די גרעסטע טייל אַנטלאָפענע פון אונדזערע שטעטלער. דאָרט האָט מען נאָך געפרווועט אַרבעטן ביים גראָבן טאָרף, ביים שלעפן זעק מיט פּראָדוקטן פון די רעזערוו סקלאַדן. דער גיכער אָנגריף פון די דייטשישע כוחות האָט אוממעגלעך געמאַכט זיך צו באַזעצן לענגער.

האָט אין דעם טאטארישן קאָלכאָז הירשקע אַראָפּגעוואָרפן פון זיך זיינע צעריסענע אויף שטיקלעך שיך, און אָנגעטאָן די דאָרטיקע נאַציאָנאַלע מלבושים: לאַפּטשעס מיט טיכער־באַנדן אויף די פיס, וואָס פלעגן אים שטענדיק אַראָפּפאַלן.

ביי די קאַמפן אין ווייסרוסלאַנד, זייענדיק שטענדיק פון די ערשטע איז הירשקע אושפאָל געוואָרן שווער פאַר־וווּנדעט. אַ לענגערע צייט האָט געדויערט דאָס קומען צו די כוחות. און וועג ער איז געקומען צוריק אין דער זעלבער אָפּטיילונג האָט ער מיט נאָך מער גבורה און ברען זיך געוואָרפן אין די שווערסטע און געפערלעכסטע אָפּשניטן פון פראָנט.

ביינאַכט. נאָר וואָס איז מען געקומען, איינגעגראָבן דעם הארמאַט און זיך געלייגט אָפרוען, ווי פלוצלונג אַן אַלארם: די טאַנקן אָפּטיילונגען פון דער „גערינג דיוויזיע" גייען אויפן הארמאַט! דער גאָר נישט גלייכער קאַמף, איז אינמיטן נאַכט אָפּגעקלאָפט געוואָרן, וועג ס׳איז געוואָרן אַביסל שטילער האָט זיך יעדער געוווּנדערט, ווי אַזוי איז מען לעבן געבליבן? באַגינען האָט ער פלוצלונג דערהערט די דייטשישע שפּראַך און דערזען ווי עס שטייט נישט ווייט אַ טראַנספּאָרטיאר מיט דייטשן אין פּאַרמאַסקירטע כאַלאַטן. נישט לאַנג טראַכטנדיק האָט מען אָנגעשטעלט דעם הארמאַט אויף דער גרופּע און זי צעשמעטערט. ביי די דייטשן האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּאָניק. אויסנוצנדיק די געלעגנהייט האָט מען אריבערגעטראָגן דאָס פייער אויף די דייטשישע טאַנקן. דאָ זיינען געוואָרן אַ טייל פּאַרווונדעט ביי דער באַדינונג פון הארמאַט און הירשקע אושפאָל האָט אויף זיך געזומען אַלע פּאַראַנטוואָרטלעכע פונקציעס ביים באַדינען דעם הארמאַט. דריי זיינען זיי געבליבן ביים הארמאַט. זיי האָבן אָנגעוואָנדן אַלע מיטלען, געוואָרפן גראַנאַטן, געשאָסן פון ביקסן. אַלץ אויף די גרויסע טאַנקען־אָפּטיילונגען צוזאַמען מיט דעסאַנטן וואָס האָבן אָנגעגריפן אין דער ריכטונג פון זייער הארמאַט, איידער די שלאַכט האָט זיך פאַרענדיקט איז אָנגעקומען אַ פאַראַדענונג אַריבערצוטראָגן דאָס פייער אויף אַ נאָך געפערלעכערן אָפּשניט. דער באָפעל איז אויסגעפירט געוואָרן און די קוילן האָבן אָנגעהויבן טרעפן אין די שווערע טאַנקן. וועלכע זיינען אויפגעריסן געוואָרן.

שפּעט ביינאַכט איז געוואָרן שטיל. ביים הארמאַט איז

געבליבן נאָר איין הירשקע אושפּאָל מיט ווייניק קוילן, אָן שום פּאַרבינדונג, אָלץ איז געווען איבערגעריסן. אינמיטן נאַכט האָבן זיך דייטשישע אויספירער געגומען שלייכן צום הארמאַט. נישט לאַנג טראַכטנדיק האָט ער מיט אַ קויל פון הארמאַט אויך דעם אָנגריף אָפּגעשטויסן. אינדערפרי האָט ער דערזען די רעזולטאַטן פון זיין שאָס — געהאָרגעטע דייטשן!

דריי טעג האָט ער מיט זיין הארמאַט געבראכט דייטשישע טאַנקן און אָנגעפילט דעם שטח מיט געהרגעטע דייטשן. ערשט אויפן פערטן טאָג איז געקומען הילף.

די אויסצייכענונג פאר דער דאָזיקער שלאַכט איז — „העלד פון ראָטנפאָרבאַנד".

דער ווייטערדיקער וועג פירט קיין לעטלאַנד.

די ליטווישע דיוויזיע האָט פאַרנומען די פאָזיציעס ביי קורלאַנד. דאָס איז אַ זומפיקע, בלאָטיקע געגנט, אָן וועגן, אָן שאָסייען. מען האָט געמוזט פלאָסטערן וועגן פון האָלץ און ברעטער, כדי אַ מאַשין זאָל קענען דורכפאָרן. דאָס זיינען געווען שווערע חדשים פון קאַמף מיטן פאַרביסענעם שונא, וואָס האָט זיך נישט געוואָלט אונטערגעבן, אָפילו נאָך דער קאַפּיטולאַציע.

סיאָמקע שולץ (דער איגנאַלינער, גיטעלע ברומבערגס מאַן) איז אָלט געווען זעכצן מיט אַ האַלב יאָר ווען מען האָט ביי אים אַרויסגעגאַנווען פון אונטערן קאָפּ זיינע לעצטע פּאָר בעבעכעס. דאָס איז געווען אין טאָשקענט סוף 1941. אויפן אָספּאָלט ביים וואקזאָל האָט ער זיך אַ פאַרמאָטערטער און הונגעריקער אויסגעצויגן, אונטערן קאָפּ זיין זעקל מיט די פּאָר שמאַטעס, אונטערן זייט אָן אָפּגענוצט שטיקל קורטקע.

וועו באגינען האָט זיך אויפגעכאָפּט אונדזער בחור איז שוין נישט געווען קיין זעקל, קיין קורטקע, קיין דאָקומענטן. די אוזבעקישע מיליץ האָט אים פאַרהאָלטן אויף אָן אויס־פאָרשונג, און וועו ער האָט מיט זיין צעבראָכענעם רוסיש געטענהט, אז ער איז אַ ביעזשעניץ פון ליטע, האָט אַ צייט געדויערט, ביז די מיליץ האָט אויפגעקלערט, וווּ עס איז ליטע און וואָס איז ליטע, און דער נס איז געווען אַז מען האָט זיך דערמאָנט אין אַ ליטווישן פאָרשטייער, וואָס זוכט זיינע בירגער צום שיקן אין דער ליטווישער דיוויזיע. האָט זיך טאָקע שולץ מיט גרויס פרייד געלאָזט גיין צו דעם ליטווישן פאָרשטייער און מיט גרויס פרייד זיך מאָביליזירט אין דער ליטווישער דיוויזיע.

ער איז געווארן צוגעטיילט אין קעגנטאַנק־דיוויזיאָן. אין גאַנג פון די שלאַכטן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז שולץ איז נישט נאָר אַ גוטער און דרייסטער קעמפער, נאָר ער קען אויך אָנפירן מיט די קאָמפּן. אין 1944 יאָר ביים שאָוולער פראָנט שיקט מען אַריבער שולצן אויף אינטענסיווע אָפּיצערן קורסן. אָלס אָפּיצער קומט סיאָמקע אין דער זעלבער טייל זיינער אין קורלאַנד.

ס׳איז געווען אַ קאָלטער פאַרנאַכט, וועו שולץ איז גע־קומען צו זיינע פראָנט חברים. דער קעגנטאַנק־האַרמאַט איז געשטאַנען אויף דער ערשטער ליניע אין פולער גרייט־קייט. מיט גרויס פרייד האָבן אים אויפגענומען די חברים. ער האָט נאָך נישט געקראָגן קיין פאַראַרדענונגען און נישט איבערגענומען זיין טייל. אַ גאָס רעגן האָט אוממעגלעך געמאַכט צו גיין אין שטאָב און ער איז געבליבן אויף נאַכט אין די אָקאָפּעס. עס האָט זיך נישט געשלאָפן. אָזעלכע פינצ־טערע רעגנדיקע נעכט נוצן אויס די אויסשפירער פון ביידע זייטן פראָנט. סיאָמקע איז אַרויס אַ קוק טאָן, וואָס עס טוט דער שומר ביים האַרמאַט. דער שומר האָט געדרעמלט. ער האָט אים געמאַכט אויפמערקזאָם, אַז אין אָזעלכע נעכט אונטערן שונא׳ס נאָז קען יעדע מינוט אַלץ פאַסירן, ער מוז זיין אויפמערקזאָם אויף יעדן שאָרך.

שולץ איז געבליבן זיצן צוזאַמען מיטן שומר און פלוצ־לונג האָט ער דערהערט אַ שאָרך, נישט קיין געווינלעכן. ער האָט דערזען אַ גרופע פון צוואַנציק דייטשן זיינען שוין געווען געציילטע מעטערס פון זייער האַרמאַט. נישט לאַנג טראַכטנדיק האָט ער געמומען באַוואַרפן זיי מיט פייער פון אַלץ, וואָס איז געווען אונטער זיין האַנט. פון דער שיסעריי זיינען אויך ארויסגעלאָפן פון די אָקאָפּעס די איבעריקע חברים און די דייטשן האָבן זיך שוין צו זייער טייל נישט אומגעקערט. שולצן איז פאָר דער אַקציע צוגעקומען נאָך אַן אָרדן.

לייבל טייץ איז געווען אַ קאָמאַנדיר פון אַ קעגן־טאַנקן־האַרמאַט. דאָס איז געווען אין קורלאַנד. די דייטשן האָבן געעפנט אַ פייער אויף זיין פונקט, ווייל זיין האַרמאַט האָט

לייב טייץ

שטענדיק געטראָפן אין ציל און ער פלעגט זיי אָן אויפהער באומרואיקן און נישט לאָזן אויפהויבן דעם קאָפּ. פון דעם שטאַרקן דייטשישן פייער איז די באַדינונג זיך צעלאָפן און לייבל טייץ איז געבליבן אַליין.

וועגן זיין גבורה דערלויב איך זיך ציטירן אייניקע אַרויסזאָגן פון הויכגעשטעלטע לייט. אויף דער 4־טער סעסיע פון העכסטן סאָוויעט ביי דער ליטווישער רעפובליק, האָט אין זיין רעדע דער גענעראַל מאַיאָר מאַציאוסקאס צווישן אַנדערע געזאָגט:

— איך וויל דאָ פאַר אייך, חברים דעפוטאַטן, פאָר־שטעלן אייניקע פאַקטן פון גבורה, וואָס די סאָלדאַטן און קאָמאַנדירן האָבן אַרויסגעוויזן קעמפנדיק אין אונדזער ליט־ווישער איינהייט. געפינענדיק זיך אין קורלאַנד האָט באַוויזן גרויס העלדישקייט דער קאָמאַנדיר פון האַרמאַט, חבר טייץ. די באַדינונג פון זיין האַרמאַט האָבן מיט גראַנאַטן און אויטא־מאַטישן געוועהר אָפּגעשטויסן פיר אַנגריפן פון שונא. נאָך

דעם האָבן זיך באַוויזן די דייטשישע טאַנקען „טיגערס". דער חבר טייץ האָט העלדיש געקעמפט מיט זיי. וועראַנדיק שווער פאַרוווּנדעט, האָט ער נישט אויפגעהערט צו קעמפן און נאָך באַוויזן צו צעשטערן צוויי „טיגערס".

אויסגייענדיק פון די וווּנדן האָט טייץ געזאָגט: — „איך האָב אויסגעפילט מיין לעצטן באַפעל".

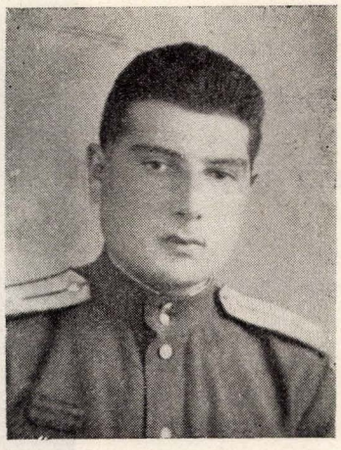
און ווייטער ווערט איבערגעגעבן דער העלדישער פאַל אין צענטראַלן אַרכאָן פון דער ליטווישער רעפובליק.

אין צייטונג „סאָוויעטסקאַיאַ ליטוואַ" פון 4־טן אויגוסט 1945 ווערט צווישן אַנדערע געזאָגט:

„פיר געפערלעכע אַנגריפן פון דייטש האָט אָפּגעשטויסן דער קאָמאַנדיר פון האַרמאַט, חבר טייץ מיט זיין באַדיבונג. אַ שווער פאַרוווּנדעטער איז טייץ נישט אַראָפּ פון שלאַכט־פעלד פאַרזעצנדיק זיין גבורה, און צעשמעטערט, נאָך צוויי שווערע דייטשישע טאַנקן".

דער סיערזשאַנט לייבל טייץ פון סוועניציאַן, האָט זיין לעצטן אָרדן צו באַדויערן שוין נישט געזען. ער איז איבער־געשיקט געוואָרן דער פאַריתומטער משפחה ווי אַן אַנדענק, דער הויכער אָרדן „פאַטערלענדישער מלחמה 1־סטע מדרגה".

אין די קורלאַנדער בלאָטעס האָט מען געפייערט דעם טאָג פון נצחון. דעם 9־טן מאי 1945, באַגינען, האָבן אַנ־געהויבן אַנקומען טעלעפאָנישע מעלדונגען פון די פוסגייער אַקאַפעס, אַז דייטשן הענגען אַרויס ווייסע פענדלעך אויף זייערע ביקסן. עס האָט זיך אַנגעהויבן פון ביידע זייטן אַ שיסעריי מיט קאָליר־טע ראָקעטן. קאַפּיטולאַציע פון דייטש! נצחון און סוף פון דער מלחמה!

זלמן גורדוס

אָט זיינען געבליבן די לעבעדיקע אָנטיילנעמער פון אונדזערע שטעטלעך אין דער ליטווישער די־וויזיע: חיים סווינטעל־סקי, זלמן גורדוס, שמעון גורוויטש, הירש אוש־פאָל. עטלעכע אינגאַנצן זיינען ארויס כמעט ווי נישט פאַרוווּנדעט, אַלע איבעריקע צו עטלעכע מאָל פאַרוווּנדעט און אַ סך טראָגן נאָך אין די הענט און פיס און אין גוף שטיקלעך אייזן פון די שראַפּנעלן.

אַלע זיינען מיט אויסצייכענונגען: מעדאַלן, אָרדנס, דאַנקזאָגונגען פון גענעראַל שטאַב. יעדער האָט געקעמפט אויף זיין אָפּשניט ווי אַ העלד, ווי אַ גבור. יעדער איינער האָט געבראַכט כבוד דעם פאָלק און נקמה פאַר די אומ־געקומענע. היינט, מיין איך, געפינט זיך דער גרעסטער טייל פון די לעבנגעבליבענע יידישע קעמפער אין ישראל.

רשימה פון די העלדיש־אומגעקומענע אין דער 16־טער ליטווישער דיוויזיע

פון סוועניציאן: גינזבורג אבא, לייב קאָוואַרסקי, לייב פרידמאן, ישראל ציקינסקי, הירש ווילקאָמירסקי, לייב טייץ, אלקע גורוויטש, שלמה קאַציזנע, דוד גורוויטש.

פון ניי־סוועניציאן: יהודה טרויצע, שלמה צינמאַן, זלמן ברוידע, יצחק שמולעוויטש, זלמן רודניצקי, גרשון כץ, דוד גוטערמאן, מיכאל יאפע, הירש רינג, שניאור גוטערמאַן, כתריאל איציקסאָן, יצחק העלערשטיין, פסח ליבער.

פון איגנאַלינע: גדליהו בראדסקי, שאלע באנק, מולע שאַפּירא, גרשון סעגאל, לייב איציקסאָן, חיים יוסף פריידנזאָן.

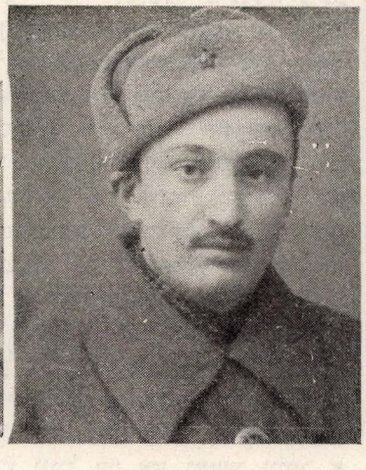
פון דאוגעלישאָק: הירש בערמאָן, ישראל אַבעלעוויטש, מאיר קעסל, גרישע באַס.

פון לינגמיאַן: בנימין זעליקסאָן.

פון מאַליגאָן: יצחק גלעזער.

אליהו קאציזנע

אלקע גורוויטש

אבא גינזבורג

ישראל אַבעלעוויטש

יהודה טרויצע

געווידמעט מיין ליבן און טייערן ברודער יהודה טרויצע און אַלע יוגנטלעכע פון סוועניציאנער קרייז, וועלכע זיינען העלדיש געפאַלן אין דער ליטווישער דיווייזיע.

מולע און לייב טרויצע

אויפן שלאכט־פעלד

נאָך אַ יאָר עוואַקואַציע, נאָר אַ סך איבערלעבונגען, האָבן מיר זיך דערשלאָגן סוף־סוף קיין אוזבעקיסטאַן און קאקאנד. דאָרט האָבן מיר אַ קורצע צייט געאַרבעט אין אַ קאָלכאָז, ביז מ׳האָט אונדז מאָביליזירט אין דער ליטווישער ד׳ייוויזיע.

צווישן די מאָביליזירטע זיינען געווען: יהודה טרויצע, שלמה צינמאַן, משה צינמאַן, מיכקע יאפע, פסח ליבער, זלמן ברוידא, יעקב אַבעלעוויטש, משה און דוד רינג, אשר כץ און דער שרייבער פון די שורות.

ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט מלחמה אין יאָר 1941 איז יהודה געלאָפן צוזאַמען מיט זיין ברודער מולע און מיט נאָך סוועניציאַנער יוגנט ווי: אברהמקע גובינסקי, ר׳אובקע און יאַנקעלע אַבעלעוויטש, זאַמקע ברוידע, אשרקע כץ, משה און דאָדע רינג, שלמקע און משקע צינמאַן, מיכקע יפה. אַ טייל זיינען געפאָרן אויף ראָווערן, אַ טייל זיינען געגאַנגען צופוס ביז אַלט סוועניציאן. אין סוועניציאן האָט מען געקראָגן פערד און וואָגן און וויטער געלאָפן. דורכ־געלאָפן אַלע שטעטלעך ביז דער רוסישער גרענעץ. נישט קיין טאָג און נישט קיין נאַכט, נישט געגעסן און נישט געטרונקען אונטערן האָגל פון באָמבאַרדירונגען און שיסע־רייען און מורא פאַר די פוילישע באַנדיטן. ביי דער גרענעץ האָט מען אויסגעאַרט ביי זיי די פערד, און מען האָט געמוזט לויפן צו פוס ביז פאָלאָצק. פון פאָלאָצק איז מען שוין געפאָרן מיט די באַנען און אַזוי מיט מאַטערנישן און פיינען איז מען אַרייגעפאָרן אין צענטראַל רוסלאַנד, פון וואַנען מען האָט זיי געשיקט אין אַ דאָרף אַרבעטן אין וואַלד. ס׳איז געווען זייער אַ שווערע אַרבעט.

אונדזער יהודה איז געווען איינער פון די עלטסטע וועלכער האָט איינגעהאַלטן די גאַנצע חברה, געמאַכט אָרד־נונג וועז אַנדערע האָבן זיך געקריגט צווישן זיך און אויך פאַנאַנדערגעטיילט וואר וווּ עס דאָרף אַרבעטן. אַלע האָבן געהאָט פאַר אים דרך־ארץ וויל ער איז געווען זייער אַ קלוגער און פאַרשטאַנען זייער גוט די לאַגע. אַליין געגאַנגען צו די שווערסטע אַרבעטן.

נישט לאַנג איז מען דאָרט געווען וויל די דייטשן האָבן זיך דערנענטערט און מען האָט וווייטער זיך געמוזט עוואַ־קואירן. מען איז דאַן געלאָפן ביז צו טאַשקענט און מען האָט אונדז אַוועקגעשיקט אין אַ דאָרף אין קאַזאָנד אין אַ קאָלכאָז. אין איינעם אַן אַוונט איז געקומען מנשה געוויסער און פאַרגעלייגט אַויבערצוגיין די גרענעץ אויפן וועג קיין ארץ־ישראל, דורך איראַן. ס׳האָבן זיך דאַן אַנטוויקלט פאַר־שידענע מיינונגען. די מערסטע טייל האָבן מורא געהאָט צו ריזיקירן און געבליבן אין קאָלכאָז. פון קאָלכאָז האָט מען די עלטערע געזונט אין מיליטער און צווישן זיי אויך אונדזער טייערן ברודער יהודה. דאַן האָט ער זיך אָפגעטיילט פון זיין ברודער מולע און אַוועק אויפן פראָנט אין דער ליטווישער דיוויזיע קעמפן מיט די באַנדיטישע פאַרברעכער די דייטשן. אויפן פראָנט איז ער געווען זייער דרייסט אין אַ טאַנק אָפטיילונג, איז געווען אַ סערזשאַנט.

אין אַ שווערן קאַמף איז ער פאַרוווּנדעט געוואָרן. מען האָט אים געזאָלט שיקן גלייך אָפערירן. זיין מוט און דרייסט־קייט האָט אים נישט געלאָזט פאָרן אין הינטער פראָנט און איבערלאָזן די חברה אין אַזעלכע שווערע שלאַכטן. ער האָט געפאָדערט מען זאָל אים אָפערירן אויפן פלאַץ און האָט געפּועלט. מען האָט אים אָפערירט און ער איז וווייטער געבליבן קעמפן אויף די ערשטע רייען פון פראָנט.

אין איינעם פון אַ זייער שווערן קאַמף איז ער געפאָרן אין אַ טאַנק דער ערשטער און אַנגרייפנדיק די דייטשן איז ער אַרויף אויף אַ מינע און אויפגעריסן געוואָרן צוזאַמען מיטן טאַנק.

אין דעם מאָמענט איז אָפגעריסן געוואָרן אויף אייביק אונדזער טייערער און ליבער ברודער וועלכן מיר וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

כבוד זיין אָנדענק.

*

די 16־טע ליטווישע דיוויזיע איז באַשטאַנען פון 80

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

משה צינמאן

אין קאמף מיטן בלוטיקן שונא

זונטיק דעם 22־טן יוני 1941 איז אויסגעבראַכן די מלחמה צווישן דייטשלאַנד מיט סאָוויעט־רוסלאַנד.

דער צוג פון ווילנע איז אַנגעקומען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג, צוליב דעם וואָס ער איז באַמבאַרדירט געוואָרן אויפן וועג. צווישן די געקומענע זיינען געווען פאַרוווּנדעטע. דער טומל אין שטעטל איז געוואָרן גרויס.

מאָנטיק דעם 23־טן פאַרטאָג זיינען געפלויגן דייטשע אַרופלאַנען איבערן שטעטל און געוואָרפן באַמבעס איבער פּאָלק פּיעכאָטע. ער איז געווען דער קאָמאַנדיר פון אַ ווזוואָד, וועלכער האָט געהאַט טאַנקן. צוליב די שווערע קלימאַטישע באַדינגונגען, צוליב דעם שניי, וועלכער האָט פאַרלייגט אַלע שאָסייען, האָבן זיך אַבער די טאַנקן נישט געקאָנט רוקן פאָרויס. די דייטשן האָבן דאָס באַמערקט און גלייך אייניגע אַרדנט אַ שוועבל אַנגריף אויף אונדזער פּאָלק. מיר האָבן זיך דאָן געפונען אויפן פונקט פון בערגל 235.

יהודה האָט זיך נישט פאַרלוירן און האָט זיך פאַרטיידיקט מיט אַלע כוחות. זיינע פאַרלוסטן זיינען אַבער געווען גרויסע. דער קאָמף איז וויט נישט געווען קיין גלייכער. די דייטשן זיינען געווען גרעסער אין צאָל און אויך אַ סך בעסער באַוואָפנט. ביסלעכווייז זיינען בייַ אונדז אויסגעגאַנגען אַלע פראַדוקטן און די גאַנצע אַמוניציע. מיר האָבן פשוט נישט געהאַט מיט וואָס צו קעמפן.

אויף יענעם פראָנט, לעבן אַלעקסייעווקע, זיינען געפאַלן אַ סך יידישע בחורים פון סוועניציאַנער געגנט און צווישן זיי אויך דער קאָמאַנדיר, מיין טייערער ברודער, יהודה טרויצע.

דאָרט זיינען געווען העלדישע יידישע יוגנטלעכע פון סוועניציאן, ניי־סוועניציאן, הייזוצישאָק, איגנאַלינע און פון נאָך אַנדערע ערומיקע שטעטלעך.

זייער העלדישקייט איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אין דער גאַנצער רויטער אַרמיי און אין אַלע פאַלקן האָט מען זיי געבראַכט אַלס ביישפּיל פון מוט און אויסדויער, פון אַן אייזערנעם ווילן צו קעמפן מיט די דייטשע מערדער.

מיר אַלע, וועלכע האָבן געהאַט דעם גרויסן זכות צו קעמפן מיט זיי צוזאַמען, וועלן זייער אַנדענק קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

דער קליין־באַן בריק אויפן וועג פון קאַלטיניאַן צו פאַניע־וויזש. די פאַרבינדונג מיט ווילנע איז אָפּגעשטעלט געוואָרן.

מורא האָבנדיק פאַר ווייטערדיקע באָמבאַרדירונגען, האָבן אַסך שטעטלשע איינוווינער זיך איבערגעקליבן אין די ערו־מיקע פאָלוואַרקעס פון אָרום שטעטל, וועלכע האָבן געהערט צו יידן. ווי חיים פייוועש שוטאַן, הירש רוטשטיין, שלמה גובעסקי א.א.וו.

דינסטיק פאַרטאָג זיינען געקומען צו מיר חברים און

האבן מיך געפרופן לויפן מיט זיי, צוזאמען מיט די אפטרעטנ־דיקע רוסישע כוחות.

אינדערפרי איז געקומען משה'קע זאק און דערציילט אז אלע סאוועטישע אנשטאלטן צוזאמען מיט דער פאליציי האבן פארלאזט דאס שטעטל. איך האט נישט געוואלט מער ווארטן, געגומען מיין ראוער און זיך געלאזט פארן קיין סוועניציאן.

שלמה צינמאן

אויפן וועג האב איך געטראפן חברה, וועלכע האבן חרטה געהאט און זיך אומגעקערט פון סוועניציאן. צווישן זיי מולע גאווענדע, בנימין ראבינאוויטש א.א. אין סוועניציאן האב איך זיך געטראפן מיט די נייי־סוועניציאנער. מיט מיין ברודער שלמה, יהודה און מולע נחום טרויצעס, אברהם גובעסקעס, גרשון שעף, ראובן און יעקב אבעלעוויטש, זאמקע בראידע, זלמן גורדוס, משה און דוד, בערל רינגס, אשר כץ און מיכקע יפה. אין סוועניציאן האט אונדז דער נאטשאלניק פון נ.ק.וו.ד. געראטן נעמען פערד און פארן אויפן פאלאצקער טראקט.

מיר זיינען דורכגעפארן מאליגאן, ווידז, לוסקי, יאד, שאארקאווסציזנע. ביי דיסנע זיינען מיר אריבער די פריער־דיקע גרענעץ. קומענדיק אויף דער רוסישער זייט, זיינען מיר אריין אין א קאלכאז און מיר האבן דארטן איבערגענעכטיקט.

אין קאלכאז האט אונדז דאס גרענעץ־מיליטער ארום־געריגלט און געוואלט ארעסטירן. מיר האבן זיי דערקלערט, אז מיר לויפן פון שונא און ווילן העלפן דער סאוויעטישער מאכט אין קאמף מיט היטלער־דייטשלאנד. זיי האבן אונדז באפרייט און מיר זיינען אוועק אין פאלאצק. פון דארטן זיינען מיר מיט דער באן געפארן קיין סמאלענסק.

אין סמאלענסק האבן מיר פארלארן רווקע אבעלעוויטש.

פון סמאלענסק זיינען מיר געפארן ביז ביעלאוו טולסקער אבלאסט. דארטן האט מען אונדז אוועקגעשיקט אין א וואלד ביים עקספארטירן האלץ, א טייל פון אונדז האט געארבעט אין וואלד און א טייל ביים פירן האלץ, מיט פערד.

אפזיצנדיק דארטן 5 וואכן האבן מיר געמוזט ווייטער זיך לאזן אין וועג ווייל דער מארש פון די דייטשן האט זיך דערנענטערט צו אונדז.

שלעפנדיק זיך מיט דער באן ביי א חודש זיינען מיר אנגעקומען אין טאשקענט. זעענדיק דארט דעם מצב פון די פליטים, ווי מען ליגט אויפן גאס ארום וואקזאל, האבן מיר זיך געלאזט ווייטער פארן, ביז מיר זיינען געקומען אין סאמארקאנד. דארט האט מען אונדז אפגעשיקט אין א קאלכאז. אפזייענדיק דארט א געוויסע צייט, האט מען אונדז מאבי־ליזירט אין דער ארמיי אין דער ליטווישער דיוויזיע.

אין דער ליטווישער דיוויזיע

קומענדיק, איך, מיין ברודער שלמה, יודקע טראיצע, מיכקע יפה אין דער ליטווישער דיוויזיע אין באלאכנא ביי גארקי, האבן מיר דארטן געטראפן חיימקע ראבינאוויטש, עפרויקע, בערל גוטערמאנס, יצחק העלערשטיין, כתריאל איציקסאן. דאס איז געווען אין 156־טן פולק. שפעטער האבן מיר זיך דערוווסט, אז אין 249־טן פולק פון דער ליטווישער דיוויזיע געפינען זיך: איצקע שמולעוויטש, זאמקע רודניצקי פון קימעלישאק, ישראל פארטנאיס א פלימעניק. אין 187־טן פולק: זאלע גוטערמאנס ביידע זין, שניאור און דוד, הירשקע ריגג בערלס זון געשקע שעף, יעקב אבעלעוויטש און זאמקע בראידע. זאמקע בראידע איז דארטן קראנק געווארן אויף טיפוס און איז געשטארבן.

אין דעם ארטילעריסקן פולק פון דער ליטווישער דיוויזיע האבן מיר געטראפן די דריי ברידער כרפס. די זין פון שלום, עזריאל, פייווקע און הירשע איצקע.

די ליטווישע 16־טע דיוויזיע איז באשטאנען פון 90 פראצענט יידן פון דער ליטווישער געגנט. די פארבינדונגס שפראך צווישן זיך איז געווען יידיש. די אנפירנדע קאמאנדע אפיצירן זיינען געווען רוסן, ליטווינער און יידן.

דורכמאכנדיק די נייטיקע מיליטערישע איבונגען, האט מען אונדז ארויסגעשיקט ענדע 1942 אויפן פראנט, וווּ מיר זיינען גלייך ארײַן אין קאמף מיטן שונא.

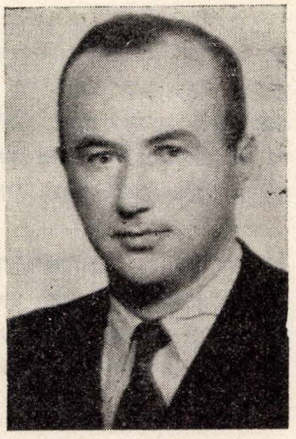
איך און מיין ברודער שלמה און יודקע טראיצע, האבן זיך געהאלטן די גאנצע צייט צוזאמען. דעם 26־טן פעברואר 1943 בין איך פארוווּנדעט געוואָרן אין ביידע פיס. מיין ברודער שלמה האט מיך געגומען אויף דער פלייצע און געבראכט אין דער מעדיצינישער אפטיילונג. דארטן האב איך באקומען די ערשטע הילף און מען האט מיך אפגעשיקט קיין גארקי.

ליגנדיק אין שפיטאל האב איך דורך פארשידענע וועגן באמיט זיך צו באקומען ידיעות וועגן מיין ברודער. צום סוף האב איך זיך דערוווסט אז ער איז צוזאמען מיט יודקע טראיצע געפאלן אין קאמף.

ווי מיר איז באווווסט זיינען געפאלן אין קאמף אונדזערע נייי־סוועניציאנער: צינמאן שלמה, יודקע טראיצע, יצחק הע־לערשטיין, איצקע שמולעוויטש, זאמקע רודניצקי, מיכקע יאפע, גרשון שעף, גוטערמאן שניאור, כתריאל איציקסאן, הירש רינג.

דודקע גוטערמאן איז אראפגעלאזט געוואָרן צו די קעמ־פענדיקע פארטיזאנער אויף א פארשוט אין די קאזיאנער וועלדער. וווּ ער איז שפעטער געפאלן אין קאמף מיטן שונא. פאר די קאמפן אויפן פראנט האב איך באקומען אן אויסצייי־כענונג פון דער סאוויעטישער מאכט. פארלירנדיק ביידע פיס.

אזוי זענען געפאלן מיט כבוד אונדזערע נייי־סוועניציאנער קינדער אין קאמף מיטן בלוטיקן שונא.

שמעון ברשקאניעץ

אויף די שליאכן פון ווידערשטאנד און קאמף

דער שטאט איז שוין געווען מיט פאליציייאישע פאסטנס באזעצט, די וועגן באוואכט, כדי די יידן זאלן זיך נישט צעלויפן פון דער אקציע וועלכע הויבט זיך אן מיטן פרימארגן. דערפאר זענען מיר 2 אזייגער נאך האלבער נאכט ארויס פון שטאט. דורך די לאנקעס און בלאטעס, אויסמיידענדיק די געפערלעכע באוואכטע פונקטן, זיינען מיר אנגעקומען צו די פעלדער פון גוט צערקלישאק און אוועק אין דער ריכטונג פון שטעטל לינטופ. עס איז געווען א געדיכט־פינצטערע הארבסט־נאכט, שבת־תשובה, דעם 27־טן סעפטעמבער 1941.

הינטער מיר זענען געגאנגען די מאמע, חיה און גאלדע. פארזיכטיק, ווי א ענימער וואלד מענטש, האב איך זיך ארויסגערוקט פון וואלד ביי לינטופ, כדי צו הערן און זען די באווועגונג ארום סמאלארניע ביים טראקט נישט ווייט פון שטעטל.

אין לינטופ איז רואיק, צוואנגס ארבעט, געלע לאטעס, מילא... אבער מיר גייען אין דער ריכטונג צו סוויר. דעם וועג, וועלכן מיר האבן געקענט מאכן אין א טאג, האט געדויערט צוליב פארזיכטיקייט מערער ווי א וואך.

איך דערמאן מיך ווי מיטוואך ביי נאכט, נאך־מאל „יום־כיפור" אין דער צייט פון נאך „כל־נדרי" האט מען אונדז ארויסגעטראגן א מאמע מיט איר זון, דער שומר פון די אלשעווער וועלדער, הייסט קארטאפל מיט זויערע מילך און די פרומע צדקנית לאה־שרה פרעגט: „קינדערלעך מיינע, וואס איז דאס פארפאסטן אדער אפפאסטן?... ווו איז דער גאט אין הימל?" ביים שיין פון דער האלבער לבנה האבן מיר געפראווט די טראדיציאנעלע סעודה, מיטן הכשר פון „על דעת המקום ועל דעת הבריות", פארשטיינערטע, אן געבעט, נאר מיטן מיטלייד פון די צווייי קריסטלעכע שאטנס, וועלכע האבן אונדז אין דער שפעטער נאכט פארלאזט.

דער לעצטער פארפאסטן צום אינפארמירן וועגן דעם וואס עס הערט זיך אין שטעטל סוויר, אויב עס איז כדאי דארט צו באזוכן און אפשר צייטווייליק בלייבן איז געווען דער וואסער־מיל אין גוט סטראצע, וואס האט נאך געהערט צום יידן אבראשע, דער שוואגער פון משה גארדאן. די משפחה גארדאן זיצט דערווייל אויך דא, נישט ווייסענדיק וואס צו טאן וווייטער.

דעם ווינטער 1941/2 זענען מיר געווען אין סוויר. די יידישע קהילה האט אויפגענומען די סוועניציאנער פליטים און אויך פון די אלע אנדערע שטעטלעך אויפן בעסטן אופן. מיט די פליטים האט זיך אפגעגעבן דער לערער שלמה ראבינאוויטש.

ענדע ווינטער ווערן מיר געווויר, אז סוויר, מיכאלישאק, קימעלישאק ווערן פארייניקט צו דער ליטווישער אדמיניסטראטיווער זעלבסט־פארוואלטונג און אנשטאט דער פויליש—וויים־רוסישער ליבעראלער פאליציי און אדמיניסטראציע קומט א ליטווישער.

א דאנק אונדזער אפטער פארבינדונג מיטן סוועניציאנער געטא און גאלדעס משפחה, וועלכע זי האט באזוכט אין פארלויף פון ווינטער 3 מאל, קלייבן מיר זיך אריבער קיין סוועניציאן.

מערץ 1943

דאס געטא שטייט פאר ליקווידאציע. די ווילנער פאליציי בראש מיטן פארטריאונגס מאן, פריד, שטייען בראש פון דער אקציע.

די סעלעקציע: ווילנע—קאוונע איז די לעצטע טעג געווען אין פולן ברען.

די טראנספארטן אויף ווילנע זיינען ארויס פון שטאט צום עשאלאן אין ניי־סוועניציאן, דעם 1־טן און 2־טן אפריל. אויף קאוונע — דעם דריטן און פערטן.

דעם לעצטן טאג איז געקומען א גאנצע דעלעגאציע פון די ווילנער: גענס, דעסלער, דרייזין, אווערבוך. דער לעצטער איז געווען פערזענלעך באקאנט מיט חיה'ן, דערזעענדיק זי האט ער אן איבערראשטער פון דער פלוצלומדיקער באגעגעניש אפן געזאגט: „קענסט נישט פארן... מאך עס, ווייל מיט דעם ווע איז טויט".

זי לויפט צו דער קליין־באן און הערט ווי זי הויבט אן גיין. זי ענדערט איר ריכטונג און לויפט צו דער בריק, ווו ער דארף באלד דורכגיין, בכדי מיך אפשר צו טרעפן. צום גליק שטיי איך ביי דער טיר און זע די באווועגונגען מיט אירע הענט צו מיר און נישט קלערנדיק קיין סך שפריכ: איך ארף אן לויף־צו צו איר.

זי גיט מיר איבער דעם געווס און איך לויף גלייך

ראַטעוועז די מאַמען, וועלכע געפינט זיך אין פורן־טראַנס־פּאָרט אויפן וועג צו נייַ־סוועניציאן. איך טרעף נאָך נאָענט זי פון שטאָט און נעם זי אַרויס און מיט זייטיקע וועגן קומען מיר צוריק צו חיה׳ן און איך פיר גלייך אַריין די מאַמען צו אונדזער באַקאַנטן קריסט באַלינסקי, מיט דער האָפענונג צו קריגן אַן אָרט אויסער דער שטאָט. מיר ביידע געזעגענען זיך מיט זיי און פאַרלאָזן די שטאָט.

א וואָך זיינען מיר געווען ביים קריסט באַלטרושעוויטש, נעבן בלאַקישקער וואַלד (גוט באַזיצער: סקרוטקאָווסקי). אויפן בית עולם וועלכער איז געווען דערנעבן האָבן מיר געהערט שיסעריי־ען. דער קריסט האָט דערציילט, אַז מען האָט צוזאַמענגענומען א סך וואַנדערנדיקע יידן פון סוועניציאן און זיי דערשאָסן. צווישן זיי: אפרים שפיז׳ס פרוי, א פּראָ־וואָסלאָוונעם פאָפּס א טאָכטער, וועלכע האָט זיך מגייר געווען; חנה גורוויטש נעלקין, ישעיה ליבערמאַן און פרוי יעווא, סווירסקי משה און רחל (זיידל) און נאָך, וועלכע די קריסטן האָבן נישט געקענט פעסטשטעלן. אונדזער קריסט, א פאָטער פון 10 קינדער, האָט זיך דערשראָקן און געמאַלדן, אַז ער האָט מורא צו ריזיקירן מיט זיין גאַנצער משפחה און ווייל מיר זאָלן אים פאַרלאָזן. דאָך האָבן מיר געפועלט ביי זיין פרוי, וועלכע האָט גוט געקענט די קריסטן וווּ די מאַמע האָט זיך געפונען, זי זאָל צוגיין און זיך אינפאָרמירן וועגן איר גורל. די קריסטן איז געקומען און דערציילט, אַז די זעלבע שרעק, וועלכע זיי מאַכן דורך, האָט אויך געהאַט באַלינסקי אין שטאָט. זיי האָבן געזען און געהערט ווי מען זוכט יידן, געהערט וועגן שטראָף וואָס עס קומט פאַר אויסבאַהאַלטן זיי, נאָר זייענדיק געוויסנהאַפט און ערלעך לגבי זיך און אַנדערע האָבן זיי געגומען און פאַרקליידעט די מאַמען דאָר־פיש און אַוועקגעפירט איר צו זייער א משפחה אין דאָרף וויעליטשקי ביי לינטופ, ווו זי איז געזעסן אין א שפּייכלער. אַנטאַני בוציוטא, וועלכן איך האָב געקענט פון פריער האָט צוגעזאָגט זיין קרובה פון שטאָט אָפּצוהיטן זי אויף וויפל עס וועט זיין מעגלעך.

מיר אַליין זיינען אַרויס אין דער ריכטונג צום פושטשע, די גרעסערע וועלדער, ווו עס האָבן געטאָגט און געענטקיקט די פּאַרטיזאַנער אין זייערע וואַנדער פון די באַזעס און צוריק.

די קריסטן אַרום זיינען געווען מיינע באַקאַנטע, פון די פריערדיקע צייטן. פיעטראָווסקי פון ווינצענטאָווע, פיעט־רוכע פון צירקלישקי, קאַזיעמיאַקין איוואַן איוואַנאָוויטש, שילקיס, גודעלשעק, וויסאקי, רינקיאַן, קאָפּטאַרון, וויגאָדקע און אַלע דערפער און „זאַסציאַנקעס" זיינען פאַר מיר געווען באַקאַנט. איך האָב געוווסט פאַר וועמען מען דאַרף זיך היטן און ווער עס וויל מיך ערנסט פאַרהיטן.

געטאָגט אין וואַלד אַדער אין א גומנע ביי א באַקאַנטן וועלכער האָט דיר געהאָלטן מיט פולן „פענסיאָן" און נישט טראַכטענדיק וועגן געצאָלט אַדער שטראָף וואָס אים קומט דערפאַר. געוווסט האָבן זיי אַלע אַז פאַר פאַראַטן א צופעליקן ייד, קומט די נקמה פון די יידן וועלכע געפינען זיך אין די וועלדער, באַוואָפנטע און אָרגאַניזירטע אין די רוסישע אטריאַדן.

עס זיינען אַריבער עטלעכע מאָנאַט ביז מיר האָבן זיך דערקליבן צו באַזוכן די מאַמען. ביינאַכט אויף א „כוטאָר" צווישן די בלאָטעס פון קאָפּטארון—וועליטשקי. דער קריסט פרעגט אונדז וואָס וועט זיין, ווי לאַנג קען דאָס צייַן? ביים בעסטן ווילן קען ער זי לאַנג נישט האַלטן. מיר האָבן אים צוגעזאָגט, אַז אינגיכן גייַען מיר זיך אַנשליסן צו די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד און דאַן נעמען מיר מיט זיך די מאַמע.

אויפן אָרט האָבן מיר זיך דערווויסט אַז גאָלדע איז געקומען פון ווילנע און איז אין סוועניציאן באַהאַלטן ביי קריסטן. איך האָב גלייך אַוועקגעשיקט איר א בריוו און געבעטן קומען צו אונדז. אָרט אין וואַלד איז דאָ, מיר וועלן וואַנדערן צוזאַמען, דער וואַלד איז גרויס און אין א נויט איז יעדער בוים א באַשיצער.

מיין וואַלד אַדרעס איז געווען געווי, מיטן לינטופער טראַקט — ביי וויגאָדקע האָב איך איר באַגעגנט און געטיילט — יעדער מיט זיין פאַרגאַנגענהייט פאַר די לעצטע חדשים. גאָלדע האָט דערציילט:

דעם 4־טן אַפּריל איז זי מיט דעם ווילנער טראַנספּאָרט אַנגעקומען אין געטא. שוין דעם זעלבן טאָג האָט מען געהערט די שיסעריי־ע אין פאָנאָר און דעם זעלבן אָוונט זענען געקומען די ערשטע טרויעריקע ידיעות פון אַנטלאָפענע און עס איז קלאָר געווארן דאָס מען האָט אַלעמען אַנשטאָט קאָוונע געפירט צו די פאנאַרער טויטן גריבער. אונטער א האָגל פון קוילן איז דאָך געלונגען זיך צו רעטעווען: פורמאַן און זיין פרוי ליובע (מיכלסאָן), וועראמעסעס ביידע קינדערלעך (8—6 יאָר) זשעניע זאַרעצקי (גורוויטש) און איר קליינעם ברידערל, שלום מאַצקין, זיידל, לישאַנסקי דב און עטלעכע וויידזער יידן פון סוועניציאנער געטא, וועמענס נעמען זיינען איר נישט באַקאַנט.

די סוועניציאנער אין ווילנער געטא האָבן דערזען דעם גורל וואָס שטייט זיי פאָר אין ווילנער געטא.

עס זיינען אַריבער עטלעכע טעג און אין געטא האָבן זיך באַווויזן די סוועניציאַנער פּאַרטיזאַנער, וועלכע זיינען נאָך מיט א צוויי וואָכן צוריק געזעסן מיט אונדז אין געטא. מיט דערפרייענדיקע גרוסן פון וואַלד, אַז דאָרט זיצט א שטאַרק אַרגאַניזירטער כח, צווישן זיי א גרויסער פראַצענט יידן.

מיישקע שוטאַן, אישיקע גערטמאַן, איצקע, מישה־יצקע, ישראלקע וואַלפסאָן, מאטע־העשקע האָבן גאַנצע גרופן באַגלייט און זיי אַוועקגעפירט. צווישן זיי האָבן אַקטיוו מיט־געהאָלפן מיין ברודער מאָטקע, מיט די וויידזער: סאַליטאַן, יחילציק, ביעלאק.

די ווילנער יידישע פּאָליציי האָט שטאַרק געשטערט אין דער אַקציע. צוליב מאטקעס פּאַרשווינדן פון געטא האָבן זיי אַרעסטירט מיין טאַטן און די מאַמען און זיי שטאַרק געמאַטערט און געפּאַרשט. די טורמע אויף לידסקע איז געווען פול מיט אַרעסטירטע. אויך מיך האָט מען אַרעסטירט. געראַ־טעוועט האָט מיך דאָס וואָס איך האָב געהאַט א קען־קאָרטע אויף אַן אַנדערן נאָמען. נאָכן באפרייען מיך, האָבן מיר די וואַלד־שליחים צוגעזאָגט צו נעמען מיט זיי, נאָר ווי זיי האָבן מיר דערציילט אַז שימקע, די שוועסטער חיה און די מאַמע געפינען זיך אין דעם ראיאָן פון שטאָט, האָב איך באַשלאָסן צו גיין אויף אייגענער האַנט און זיי צו געפינען.

אַרויס פון געטאָ בין איך מיט מאָטל קאָוואַרסקיס גרופּע, אויף אַרבעט קיין נייַ־ווילייקע און פון דאָרטן מיט אַ לאַסט־באָן אין דער ריכטונג צו סוועניציאן.

אַראָפגייענדיק אין נייַ־סוועניציאן, האָב איך געטראָפן באַקאַנטע קריסטן וועלכע האָבן מיר געזאָגט אַז אין דער געגנט איז רואיק, קיינער לייגט קיין אַכט נישט ווער עס גייט און קיינער זוכט נישט קיין יידן, ווייל זיי זיינען במילא שוין נישטאָ.

עטלעכע מאָנאַטן האָבן מיר, איך, חיה און גאָלדע, זיך אַרומגעדרייט אין דעם ראַיאָן. אָפט באַזוכט די מאַמען, איבער־געפירט איר פון איין אָרט אויפן צווייטן.

די מאַמע איז געווען גוט איינגעאָרדנט. זאָס און אין אַ וואָרעם הויז, אָפט צו וואָרעם, זייענדיק געצוווונגען ס׳רוב צו זיין אויפן גרויסן אויוון פון פויערס דאָרפישער כאַטע. איך, חיה און גאָלדע — פאַרשידן: אַ שייער אין פעלד, אַ באָד ביים טייכל, אַדער סאָזאלקע, וואָלד אַדער קליינע רויס־טעלעך אי דעם קריַיז פון די אָרומיקע באַקאַנטע דערפער.

איוואָן איוואַנאָוויטש קאָזיעמיאָקין, פיעדולאַ פון צירק־לישעק, פיעטראָוסקי פון ווינצענטאָוע שילקיס, מאָגולע, וועלכע האָבן מיט זייערע קאָלאָניעס (זאַסציאָנעק) אָרוימ־געריגלט דעם וואָלד אין דער ריכטונג צו דער פאָרטיזאַנער זאָנע, זיינען געווען די שטענדיקע פאָרבינדלער, ביי וועלכע די גרופּעס פלעגן טאָגן און נעכטיקן אויף זייער וועג לויט די באַשטימטע אויפגאָבעס פון שטאָב.

עס איז געווען אַ פאַל וועו זשאַנדאָרמעריע האָט באַזוכט אַ דערבייאיקע ווירטשאַפט, דאָרט וווּ מיר האָבן זיך געפונען, האָבן די קריסטן אונדז דערמעגלעכט אָריבער צוגיין אין וואָלד. אַ צווייטער פאַל, וועו מיליטער איז געקומען אין דאָרף רינקיאן מאָכן אַן אָבלאָווע אויף דער יוגנט בכדי זיי צו שיקן קיין דייטשלאַנד אויף אַרבעט, זיינען אויך מיר צוזאַמען מיט זיי אין וואָלד געלאָפן און צוזאַמען זיך פאָר־שטעקט.

פעברואר 1944

איוואָן איוואַנאָוויטש זאָגט מיר: „דו ווייסט, סימקע, היינט איז די צייט. די נאַכט האָט געטכטיקט ביי מיר אַ גרופּע מיט וואָסקע דעם שוואַרצן בראש, מיט אים איז וואָסקע זובאוו, וועלכער קען דיך נאָך פון סוועניציאן. זיי וועלן זיך פאָרהאַלטן נעבן מינעלישאָק ביי זיינע עלטערן. ער האָט מיר צוגעזאָגט, אויב איך גיי מיט זיי, וועלן זיי זען אויך דיין משפחה מיטצונעמען אין וואָלד. זיי וועלן אַרבעטן פאַרן אטריאד אויפן אָרט, וווּ זיי וועלן זיין זיכערער ווי דאָ״.

איך האָב געפאָלגט מיין באַקאַנטן קריסט און אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט אַוועק מיט חיהן און געטראָפן די גאַנצע גרופּע ביי די זובאַרעס. איך האָב זיי אויפגעקלערט מיין לאָגע און זיי צוגעזאָגט צוקומען מיט מיין געווער אויף צומאָרגנס, נאָכן אָפּפירן די שוועסטער צו דער מאַמען און גאָלדען, וועלכע וואָרטן אויף איר.

איך בין צו דער צייט געקומען און אַרויס מיט דער גרופּע אין דער ריכטונג פון דער באַן־ליניע ווילנע—דווינסק, ביי איגנאָלינע—קרעטאנקי.

אַנגעלאָדן מיט אַ לאַדונג פון אויפרייס מאַטעריאל (טאָל)

זיינען מיר אַלע געגאַנגען צופוס פאַרביי סוועניציאן צו ראשקוטאַן און זיך פאַרהאַלטן נעבן קראַסנאָבאָרקי, אין גוט ביעלאָניסקי, ביי מיין באַקאַנטן קריסט מיכאל קאַרלא, וועמענס הויז איז האָרט ביי דער קרעטאנער אָזיערע. דאָרט האָבן מיר זיך פאַרהאַלטן עטלעכע טעג. פון דאָרטן פונקט זיינען מיר צוויי מאָל געגאַנגען איבער דער פאַרפרוירענער אָזיערע צו דער באַן לויניע און דורכגעפירט געלונגענע דיווערסיעס איבער צוויי עשאָלאָנען.

די גרויסע סאָטיספאַקציע פון די ערשטע אַקציעס איז נישט צו באַשרייבן. הערנדיק דעם יאָמער און געשרייען פון די יעקעס, האָבן מיר אָפּגעעטעמט מיט דערלייכטערונג און דערפילט דעם זיסן טעם פון נקמה פאַרן אומשולדיק פאַר־גאָסענעם בלוט פון אונדזערע נאָענטע.

צוזאַמען מיט מיין גרופּע האָבן מיר פאַרזיכטיק אָפּ־געטראָטן אונטער אַ האָגל פון קוילן פון דער באַן־וואָך און אַ ראָקעטן־באָלויכטונג בכדי צו ענדעקן די דיווערסאָנטן. „סימקע, דו ביסט נישט קיין ייד — זאָגט וואָסקע דער גועוע־זענער אַדיוטאַנט פון בריגאָדיר מאַרקאָוו — זעלטן ווער פון אייך גייט דעם ערשטן מאָל צו אַ ריזן אַרבעט און פילט זיך ווי מיר, געניטע דיווערסאָנטן״.

אונדזער גרופּע האָט אירע אויפגאָבן אויסגעפירט בשלי־מות. דעם קרבן, וועלכן מיר האָבן געהאָט איז געשען דורך אַ פאַרדריסלעכן צופאַל, וואָס ס׳האָט געטראָפן בשעת אַ צווייטע גרופּע פאַרטיזאַנער איז געגאַנגען אין די זעלבע ביינאַכטיקע וועגן, מיט די זעלבע צילן, האָט מיינעדיק, אַז זיי האָבן אַנטקעגן זיך דעם שונא געזומען שיסן און ביי דער מיספאַרשטענדניש איז געפאַלן קירילאַ, אַ דיווערסאַנט פון אונדזער גרופּע.

אויף דעם צוריק־וועג האָבן מיר זיך פאַרחאַרגט אין די דורכגייענדיקע דערפער מיט שליטן און פערד, כדי מיט־צונעמען דעם טויטן קערפער פון פאַרטיזאַן אין וואַלד אַריין, דאָרט באַערדיקן מיט כבוד אויפן בית הקברות פון אַטריאַד „טשעפאַיעוו״.

אונטערוועגנס האָט אויך געווארט ביי פיעטראָווסקין, אַ פאַרטיזאַנער־אכסניה ביים ברעג פון צירקלישקער וואָלד, מיין משפחה: די מאַמע, גאָלדע און חיה וועלכע איך האָב דאָס מאָל באַשלאָסן איבערצופירן אין וואָלד, אויף דער באַזע פון אַטריאַד.

זעקס געשפאַנטע פערד אין שליטן זענען דורך וואָלד און פעלד, איבערן געפרוירענעם אייז פון „נאַראָטש״ אַנ־געקומען אין דאָרף האָטאָוויטש און פון דאָרט צום אַטריאַד.

דער קאָמאַנדיר סידיאָקין (זיין צונאָמען: „יאָסנאַיַא מאריַא״) אַן עכט רוסישער סיביריאַק, אַ הויכער אָפיציר פון דער סאָוויעטישער אַרמיי, האָט אונדזער געשפאַנטן טראַנס־פאָרט פריילעך באַגעגנט, ער האָט אויך אַראָפגעלאָזט דאָס קאָפּ, דערזעענדיק קירילן אַ טויטן.

נאָרמאַל האָט סידיאָקין אויסגעמיטן אין זיין קאָמפּס־אַטריאד משפחות, צוליב די שווערקייטן ביים באַוועגן זיך אין פאַל פון אַ נויט, נאָר אויב וואָסקע זעט איין פאָר נויטיק, רעט מען נישט איבער, ווייל די אויפטוען פון זיין דיווערסיע־גרופּע, איז דער כבוד פון טשעפאיעווס אטריאַד.

די משפחה האָב איך באַזעצט אין דער מינסקער זיעמ־

לײַנקע אויפן נאָמען פון אירע ערשטע אײנוווינער און אירע בויער. דער פונקט איז געווען דאָס צוזאַמענטרעף־אָרט פון דעם רוב סוועניצײַנער אין די אַטריאַדן פון די וועלדער ביי מיאַדיאל און נאַראָטש.

די דערבייאיקע קאָמסאָמאָל באַזע, וועלכע איז לעצטנס געווען פאַרלאָזט, נאָכדעם ווי זי איז געווארן אַטאַקירט און פאַרברענט דורך אַ שטאַרקן דייטשן כח, האָט אויפגעלעבט מיטן צופלוס פון די סוועניצײַנער: קורעניצער, מיאַדלער און אויך ווילנער יידן, נישט־אַרגאַניזירטע אין די באַוואָפנטע אטריאַדן, האָבן געקראָגן מער שוץ אַ דאַנק דער נאָענטער שכנות פון דער ניי־געקומענער פאַרטיזאַנער משפחה, וועלכע זיינען באַוואַכט און באַאָרגט דורך דעם שטאַרק קלינגענדיקן נאָמען „טשעפּאַיעוו". צווישן אַלע איבעריקע האָבן זיך דאָרט געפונען: בערל גורוויטש, גיטל, דבורה, יחיאלקע טײַך, חנן אַפּעסקין און יהודה שאַפּירא פון פּאָדבראָדז, העניע שייטל און חאַצקל קאַלטון פון סוועניציאן.

✶

דיוועדסיע־גרופּע זיצן נישט אין וואַלד, זיי רופט די הייליקע אַרבעט.

וואָסקע מיט זיין גרופּע לאָזן זיך וויידער אין וועג אַריין, אָנגעלאָדענע מיט דינאָמיט אין דער ריכטונג צו דער באַן־ליניע: ווילנע—דווינסק אין סוועניציאנער געגנט. די באַן־ליניע איז שטענדיק שטאַרק באַוואַכט דורך פּאַטרולירנדיקע דייטשן אויף יעדער 100 מעטער. צוליב דער שטאַרקער קעלט, וועלכע עס הערשט דאָרטן אין ווינטער, שפּאָצירן די יעקעס אַהין און צוריק, שווער אָנגעפּעלצט. די פאַרטיזאַנער, פאַר־פאַראָרטעוועטע, באַוועגן זיך לייכט און ווען זיי, זענען דייטשן, דרייען זיך אויס, שפּרינגען מיר אין דער פינצטער־ניש פון דער נאָכט אַריבער די באַן־ליניע, לייגן אונטער דעם דינאָמיט מיט זיין דעטאָנאַטאָר.

די אָפּעראַציע איז געלונגען, לויפט אין אימפּעט פון דער עקספּלאָזיע דער לאָקאָמאָטיוו מיטן גאַנצן וואַגאָנען צוזאַ־מענשטעל אָן אַ זייט, בארג ארא״פ — קא״פ אַראָפּ און פיס אַרויף... פון דעם פלוצלונגדיקער אויפרייס וועלן ליכטיק אַרום. דער שטאַרקער אויפרייס אַלאַרמירט די וואַך, וועלכע הויבט אָן שיסן אויף אַלע זייטן נישט וויסענדיק פונוואַנען און ווּהין די דיוועדסאַנטן קומען און פאַרשווינדן. די נאָענטע וואַך־פונקטן באַלויכטן דעם שטח אַרום בכדי צו אַנטדעקן די „פאַרברענער". ליכט ראַקעטן זענען אין גאַנג, מינען וואַרפּער און אַלערליי אנדערע געווער הערן נישט אויף צו שיסן אין אַלע זייטן. איצט מוזן מיר באַהערשן דעם אייגענעם פחד. דאָס אָפּטרעטן מוז זיין פונקט אַזוי פאַר־זיכטיקט און געשיקט, מאָמענטאַל זיך פאַרהאַלטן הינטער אַ בוים, אַ בערגל אויסגעצויגן אויף דער ערד. אין דער זעלבער צייט זענען מיר באַהערשט פון דער פרייד, זענדיק פון ווייטן די גרויסע הילף וועלכע מיר געבן דעם פראָנט בײַם שטערן דעם טראָנספאָרט פון און צום פראָנט.

צענדליקער עשאַלאָנען האָט שוין אונדזערע אויפרייס־גרופּע פאַרניכטעט, טויזענטער סאָלדאַטן און אַמוניציע. די געשרייַען פון די פאַרוווונדעטע זעלנער און זייערע גוסס־דיקע קרעכצן, וועלכע מיר האָבן געהערט פון דער ווייטן ליגענדיק אונטער אַ בוים אַדער אין ווייסן שניי, אָנגעטאָן אין אַ ווייסן קיטל צום מאַסקירן — האָבן געהויבן אונדזער מוט מיט דער גרויסער פרייד פון נקמה.

✶

נאָכן אויספירן דעם פּלאַן, האָט אונדזער גרופּע זיך פאַר־קליבן צו די פאַרטרויליעכע פויערים, אויסגערוט זיך נאָך דער וואָך אָנגעשטרענגטער אַרבעט, איינגעהייצט אַ בעדל און אַרומגעוואָשן זיך.

מיר האָבן זיך דאָסמאָל פאַרזוימט ביי מיין ידיד מיכאַל גאַרלא פון ביעלאָנישאָק, ביי דער קרעטאנער אָזיערע, נישט ווייט פון ראָסקוטאַן. נישט ווייט פון אים האָט געווויינט דער רוצח נימייקע אין אַ פערמע ביי קראָסנאָבאָרקע. מיר האָבן אים באַזוכט פאַרבייגייענדיק און פאַרלאָדן זיין פערד און וואָגן מיט די אָנגעראָבעוועטע יידישע געפּעק, וועלכע זיינען געשטאַנען ביי אים אין גרויסע קאָסטנס.

כדי אויסצומיידן סוועניציאן זיינען מיר אַרויס אויף סטאַניסלאָוואָוע און דאָרט פאַרניכטעט צענדליקער טויזנטער אייער פון זאָמל־פונקט פאַר פראָנט פאַרזאָרגונג. עטלעכע פויערים סתם מקיים פסק געווען, „למען ידעו" אַז דער חשבון איז נישט געענדיקט, עס וועט זיך פאָדערן דעקונג, פאַר דער הילף און צוזאַמענארבעט מיט די נאַציס.

דעם 8־טן מערץ זענען מיר ווידער אין וואַלד. אויף דער באַזע איז פריילעך. עס ווערט געפייערט דער „טאָג פון דער פרוי". מיטן איינאָרדענען אַ פייערלעכע אָקאַדעמיע פאַר־נעמט זיך אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, עס איז דערצו באַשטעלט דער אַטריאַד אויפן נאָמען פון „מאַקסים גאָרקי" אין באַשטאַנד פון 12—10 מאַן, וועלכע האָבן אויסגעפירט פאַרשיידענע מיליטעריש און פאָלקס מעלאָדיעס, פאפוריען און אפילו קאָנצערט אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן און פאַרשטייט זיך האַרמאָשקעס.

דאָס איז פאַרגעקומען אין אונטערערדישער געביידע, וועלכע איז געווארן ספּעציעל געבויט פאַר קולטור־אַרבעט און ברייטערע אונטערנעמונגען. שווער צו גלויבן, נישט דורכ־מאַכענדיק דאָס, ווינטער אין וואַלד, אויף דער באַזעצטער טעריטאָריע האָבן מיר מוטיק געפירט אַ לעבן און נישט אַריינגעפאַלן אין יאוש, דערווארט דעם בעסערן מאָרגן.

ביים שטאָב האָט זיך פאַרנומען דערמיט אַ ספּעציעלע גרופּע שרייבער און דיכטער, קולטור־טוער. טאָג־טעגלעך — אַ קורצער באַריכט פון די לעצטע נייעס אויפן פראָנט. אין וואַלד זיינען פאַרשפרייט געווארן ראַדיאָ ידיעות פון מאָסקווע, מעלדונגען וועגן אונדזערע טאָג־טעגלעכע אַקציעס זענען געדרוקט געווארן מיט דער הילף פון אַ שאַפּיראָגראָף און פאַרשפרייט צווישן די פאַרטיזאַנער.

שווער צו גלויבן, אַז מיר האָבן ביי די באַדינגונגען אויפגעבויט אַ גרעסער ערד־שטיבל אויף אַ שפּיטאָל פאַר קראַנקע און פאַרוווונדעטע פאַרטיזאַנער, אָפּערירטע און באַ־דינטע דורך דאָקטורים. ספּעציאַליסטן, וועלכע האָבן פאַר־שטאַנען אַז זייער אָרט איז אין קעמפּענדיקן וואַלד. אַ צאָן־דאָקטאָר האָט מיט דער הילף פון אַ פויעריש שפּין־רעדל די געפּוילטע ציין געריניקט און מיט צעמענט־בלאָמבעס פאַרזען.

אַ פּראָדוציר־אטריאַד — מענער און פרויען זיינען לויט זייערע פאַכן אַרגאַניזירט געווארן אין בריגאָדעס און אויס־

געפירט אַלע נויטיקע אַרבעטן פאַרן וואַלד־לעבן. שניידער, שוסטער, בעקער, פאַריקמאַכער און אַלע אַנדערע, וועלכע זיינען מיט דעם געהעריקן געצייג און מאַטעריאַלן באַזאָרגט געוואָרן דורך באַוועגלעכע פאַרטיזאַנער גרופן.

דער שטאַבס־קאַמיסאַר האָט אונדז אויפן טרעף־פונקט אָפגעוואָרט, באַגריסט אונדזערע דערגרייכונגען און אינייַ־וועגס בשותפותדיק דורכגעפירט אַ פאַרזאַרגונגס־אַקציע פאַר די גוטיטן פון וואַלד. אַזוי האָבן מיר איינמאָל אין דער פינצ־טערניש פון דער נאַכט באַזעצט די הייזוצישקער גאַס פון ווינקל בליאקישקער און ביי אַלע טאַטאַרן, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט לעדער־פראַדוקציע, קאָנפיסקירט צענדליקער פעלן און אויך האָרט לעדער. דאָס האָט געדינט אויף שיך און מאַנטלען פאַר אונדזערע פאַרטיזאַנער. אַ גרעסערן אָנפאַל האָבן מיר דורכגעפירט אויפן מאַיאָנטעק צערקלישעק, וווּ מיר האָבן איבערגעריסן די טעלעפאָן־פאַרבינדונג און אין גע־שפאַנטע 8 פאָר פערד קאָנפיסקירט 15 דערשאָסענע חזירים, קליידונג, שיך און שטיוול און מיט דעם בשלום אָנגעקומען אין וואַלד, כאָטש מיר זענען געווען אַ קליינע צאָל. עס האָט אויף זיי אָנגעוואָרפן אַ פּחד דער רויב פון די פאַרטיזאַנער, צווישן וועלכע עס איז אויך דער באַקאַנטער „סימקע" פון סוועניציאן.

דער קאָאָפעראַטיוו אין אַלט־סטרונויץ (די גמינע) איז געווען פאַרזען מיט גרויסע רעזערוון פאַרשידענע פראָדוקטן, צוגעשטעלט פאַרן פראָנט און אַרומיקן גאַרניזאָן. דעם דאָזיקן „עודף" האָבן מיר אין מיטן העלן טאָג פאַרלאָדן און געבראַכט אין וואַלד.

✶

דאָס ליטווישער דאָרף דאוקשי נאָך ניעווערישקי (5 קילאָמעטער פון סוועניציאן) האָט אונדז אָפט געשטערט אין אונדזערע אַקציעס, די הינט פלעגן בילן און זייערע וואַך־פאָסטנס פלעגן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט שיסן אין פאַרשידענע ריכטונגען, געשראָקן די פאַרטיזאַנער קעגן באַזוכן זיי.

נאָך אַ טאָג רוען אין ביעלאַנישאָק ביים אָזיערע קרעטאָן פון וואָגען מיר זיינען צוגעשוווּמען מיט לאָדקעס צו דער באַן־ליניע און פאַרבראַכט עטלעכע טעג אויף יענער זייט זיעמיאָנע נאָכן פאַרניכטן דריי דייטשע עשאָלאָנען, האָבן מיר באַשלאָסן אויך דעם דאָרף דאוקשי צו באַרואיקן...

פאַרנאַכט, נאָך ליכטיק, האָבן מיר זיך דערנענטערט צום דאָרף, אַרומגערינגלט מיט אַ וואָך קיינער זאָל נישט אַרויס, אַריין צום סאָלטיס און געפאָדערט דאָס גאַנצע געווער אין פאַרלויף פון אַ האַלבע שעה, אויב נישט וועלן דאָס גאַנצע דאָרף פאַרברענט. זיי האָבן גלייך אָפגעגעבן 8 ביקסן מיט אַמוניציע.

מיט דעם געווער זיינען מיר אַוועק דורך די פעלדער, אויסמיידנדיק די שטאָט סוועניציאן, אין דער ריכטונג צום וואַלד. נאָך אַ נאַכטיקן שפאַציר אין דעם געגנט פון קאַמאי ביים אַריבערגיין אַ דאָרף האָבן מיר באַמערקט אַ פאַרדעכ־דיקטע באַוועגונג, ביי וועלכער איך האָב כמעט מיטן לעבן באַצאָלט.

בכדי צו זען וואָס דאָרטן טוט זיך בין איך און פּסח מגיד (אַ פאַרטיזאַן פון ווילנער געגנט) וואָס האָט דאָס מאָל אַנטיילגענומען אין אונדזער מאַרש, אַרויס אויף „ראַזוויעדקע" אויספאָרשן צי מען קען דורכגיין דעם דאָרף מיט דער גאַנצער גרופּע. נאָר איידער מיר האָבן זיך דערנענטערט, זיינען מיר באַשאָסן געוואָרן מיט אַ סעריע קוילן פון אַ „פולעמיאָט". מיר האָבן זיך געוואָרפן צו דער ערד בכדי אויסצומיידן די וויטערדיקע אָנגריפן און זיך געלאָזט צוריק דורך די דער־בייאיקע גראבענס פון ביידע זייטן וועג.

פּסח מגידן איז געלונגען אָנצוקומען צו דער גרופּע, אָבער איך האָב די גרופּע פאַרלוירן. זיי האָבן געמיינט אַז איך בין געבליבן ליגן אַ פאַרוווּנדעטער. די געפאַר איז געווען צו גרויס בכדי מיך אַרויסצונעמען. זיי האָבן זיך געלאָזן גיין אויף דער באַזע אָן מיר. דאָרט איז געמאָלדן געוואָרן אין שטאָב אַז איך בין ביי די אומשטענדן אומגעקומען. אויב אַפילו פאַרוווּנדעט, וועלן שוין די דייטשן מיך צוענדיקן.

צוויי, דריי טעג האָט דער אָטריאַד געסודעט זיך... אַז סימקע איז אומגעקומען. די טרויעריקע ידיעה איז אויך דער־גאַנגען צו מיין משפחה, אַ חוץ דער מאַמען.

טראָץ דעם וואָס איך האָב געהאַט דאָפּלט געווער, אַן איבעריקע ביקס פון דויקשטער רויב, בין איך אין פאַרלויף פון דריי טעג אָנגעקומען אַליין אויף דער באַזע און גלייך באַזוכט מיין משפחה אין דעם געפערלעכן מאָמענט וועז אַ געווייסער פאַרטיזאַן האָט שוין געפרווט צוגרייטן די מאַמען צום געדאַנק, אַז איר זון לעבט שוין נישט...

✶

מיט אַראָפגעלאָזטע אויגן און מיט אַ האַרציקער תפילה און א ברכה דערצו, פלעגט זיך נוהג זיין מיין אַלטע מאַמע, די קלוגע לאה־שרה, ביים געזעגענען מיט דער גרופּע פאַר־טיזאַנער־דיוווערסאַנטן מיט וועלכע איר בן־יחיד דאָרף פאַר־לאָזן דעם וואַלד אין געפערלעכן וועג אַריין. נישט ווייניק שרעק האָט זי געהאַט, וועז די גרופּע פלעגט זיך פאַרזוימען און נישט קומען צו דער צייט פון איר „שפאַציר" צו דער ליניע.

איר שרעק איז געווען באַרעכטיקט און געהאָט אַ יסוד: דער גאַנצער וועג איז געווען פול מיט סכנות, די דיוווערסיע־אַרבעט איז אַ געפערלעכע, אויף יעדן שריט און טריט האָט געלויערט דער שונא — דער טויט.

נישט קוקענדיק אויף דעם האָבן מיר, דיוווערסאַנטן, פשוט משוגע געמאַכט די דייטשן, אויף יעדע הונדערט מעטער פון דער באַן־ליניע האָבן זיי געשטעלט אַ וואַך און פונדעסט־וועגן איז אונדז געלונגען דורכצופירן אונדזערע פלענער.

אין די לעצטע מינוטן פאַרן אָנקומען פון עשאָלאָן, זיינען מיר צוגעלאָפן צו די באַן־רעלסן, אונטערגעלייגט דאָס אויפ־רייס־מאַטעריאַל און גלייך געלאָפן מיט דער גרעסטער געשווינדקייט צוריק. ווי מוזיק האָט עס געקלונגען אין די אויערן, וועז מיר האָבן דערהערט דעם שרעקלעכן אויפרייס און דאָס קלאַפן פון די וואַגאָנען, וועלכע פליען מיט אימפּעט אין דערבייאיקן גראָבן אַריין.

✶

קומענדיק אין דאָרף רינקיאַן האָבן מיר באַזוכט דעם באַקאַנטן גוטווירט: נעאוץ וולאַדעק, אַ ידיד פון פריערדיקע צייטן. ער באַגעגנט מיר פריינטלעך און בעט מיך אַראָפגיין פון מיין רייט־פערד און מיר עפעס פאַרטרויען, עפעס ווייזן

ביי אים אין שייער. איך גיי מיט אים און דאַרט זע איך פאַר מיינע אויגן די צוויי סוועניציאַנער חברה: מיכלסאָן יוחנן (יוכקע) און טייבקע לוריע.

זיי האָבן מיר דערציילט זייער וואַנדערן, די ערטער וווּ זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, נאָר קומענדיק דאָ האָט זיי דער קריסט דערציילט, אַז איך קום דאָ אָפט מיט אַ גרופּע אויף געוויסע אויפגאַבעס אין און אַרום סוועניציאן און ער האָט צוגעזאָגט, ביי דער ערשטער געלעגנהייט זיי צו פאָר־בינדן מיט מיר.

זשענדיק זייער לאַגע, האָב איך זיי דערקלערט אַז גייענדיק צוריק בשלום, וועל איך זיי נעמען אין וואַלד, ווו עס זיינען דאָ אַ סך יידן סוועניציאַנער און אַז זייער פּלימעניק שאול מיכלסאָן איז מיט מיר צוזאַמען אין אייַן אָטריאַד. זיי האָבן מסכים געווען, דערצו האָבן זיי שוין פון פריער געוואַרט אויף דער געלעגנהייט. זיי זיינען שוין געווען מיד פון שוערן וואַנדערן און כסדרדיקן אויסבאַהאַלטן זיך. אין צען טעג אַרום, נאָך דעם ווי מיר האָבן אויסגעפירט אַלע אונדזערע פּלענער בין איך פאַרפאָרן צו פּויער נעאוץ בכדי צו נעמען דאָס פּאָרל אין וואַלד. צום באַדויערן האָב איך געפונען אַ גאַנצע איבערקערעניש. וולאַדעק דערציילט מיר, אַז יוכקע איז אַרויס ביינאַכט ברענגען אַ מאוזער, וועלכן ער האָט געהאָט געלאָזט אין דאַרף מילווווקע ביי סטרונוויץ־דוימיל און זיך אָנגעשטויסן אויף פאַרטיזאַנער. אויף זייער רוף: שטיין! איז ער אָנטלאָפן און יענע האָבן אים נאָכ־געשאָסן און געטויט.

טייבקע דערהערנדיק פון די פּויערים, אַז יוכקען האָט מען געפונען אַ טויטן אויף אַ וועג האָט קיין געדולד נישט געהאַט צו וואַרטן אויף מיר, האָט זיך פאַרבונדן מיט אַ דורכ־גייענדיקער גרופּע צפון־פאַרטיזאַנער און אַוועק מיט זיי. לויט זיינע ידיעות, געפינט זי זיך נאָך ביי פּעדולן אין צירק־לישאָק. איך בין גלייך אַוועקגעריטן צו פּיעדולן זוכן די גרופּע מיט דעם מיידל, פאַר וועלכער איך האָב געזען אַ געפאַר.

איך האָב זיי טאַקע דאַרט געטראָפן און נאָך געוויסע אונטערהאַנדלונגען מיט זיי און ערנסטן וועכטער־אויסטויש איז מיר געלונגען זי צובאַקומען, איבערלאָזנדיק ביי זיי איר קורץ־געווער אַלס קאמפענסאַציע.

טייבקע איז געקומען מיט אונדז אויף דער וואַלד־באַזע און איז ביז דער באַפרייאונג געווען צוזאַמען מיט מיין משפּחה אין איין „זיעמליאַנקע". היינט געפינט זי זיך אין רעננה, — ישראל.

✶

דער מיאַדלער דייטשער גאַרניזאָן האָט געהאַט זיין „תחום־המושב", פון איין זייט די ריזן אָזיערע „נאַראָטש" און פון אַלע איבעריקע זייטן דער וואַלד מיט די פאַרטיזאַנער. אַרומגעשטעלט מיט באַוואַכטע אָבסערווויר־פונקטן האָבן זיי זיך געשיצט קעגן אַן אָנפאַל פון וואַלד. דער גאַרניזאָן איז געווען כמעט אומשעדלעך, איז געזעסן ווי אין אַ געטאָ.

די דייטשן האָבן דאָ געלעבט בעסער ווי אויפן פראָנט, געבאָדן זיך טעגלעך, גאַרנישט געטאָן און געוואַרט אויף בעסערע צייטן, ווען אַ גרעסערער כח וועט קומען רייניקן ד'עם וואַלד.

די פאַרטיזאַנער אין קעגנטייל, זיינען געווען זיכער מיט זיי, זיי שטערן נישט. נאָר אז אַ פאַרבינדלער האָט געמאָלדן אַז אַ פאָסטאָוור גאַרניזאָן וויל זיך אַריינקלייבן אין מיאַדזאל בכדי זיך צוצוגרייטן צו אַ גרעסערע בלאָקאַדע אויפן וואַלד, האָט דער שטאַב פון וואַראָשילאָווס־בריגאַדע אַרויסגעשיקט דעם קעמפעריישן טשפּאַיעוו־אָטריאַד, זיך פאַרנעמען דער־מיט און מקיים פסק זיין.

סידיאָקין בראש פונעם גאַנצן אָטריאַד האָבן זיך פאַר־קליבן אויפן סטראַטעגישן פונקט ביים דאָרף פאַסיענקע און זיך באַזעצט אָפּוואַרטן די יעקישע עקספּעדיציע.

עס זיינען אַנגעקומען עטלעכע לאַסט־מאַשינעס מיט מילי־טער, אַ טאַנקעטקע בראש...

די פאַרטיזאַנער האָבן זיי באַגעגנט מיט אַ שטאַרקן פייער אומגעריכטערהייט. די טאַנקיסטן האָבן געענטפערט. פון אַלע מינים געווער.

מיר האָבן געהאַט גינסטיקע פאָזיציעס אָבער דער קאָמאַנ־דיר האָט געהיט זיינע העלדן און שוין געוואָלט געבן אַ באַפעל זיך צוריקצוציען.

קרופּסקי איז געפאַלן, דער „קאָמזוואָד" לעאָניד שרייט, אַז די קוילן ענדיקן זיך, דער לעצטער דיסק אין פּולעמיאָט, קאַסאַרעווסקיס פּולעמיאָט שטייט שוין. ציבולסקי איז פאַר־וווּנדעט, די לאָגע ווערט שטאַרק ערנסט.

אים נעמט נישט קיין קויל, ער גייט, סידיאָקין, פון איין אָרט צום צווייטן, פאָרויס אויף נייע פאַרנומענע פאָזיציעס און פלוצלונג גיט ער אַ קאָמאַנדע: „פאָרויס נאָך מיר, „יאַסנאַיא־מאריע" אַבראַמאָוו! ביקאָוו! קוירע! אָט דאָ אויפן בערגל... טאלסטאָפיאַטאָוו, דוקשטולסקי — צוויישן די קוס־טעס צעלייגן זיך... סערעס! טימאָשענקאָ! נעבן מיר"...

סאָקאָלאָוו און לעאָנאָוו מיט אייערע זוואָדן פון ביידע זייטן צום אַטאַקע מיטן שונא!

אין מינוטן ווערט אַלץ אויסגעפירט אונטער דעם פייער־זיפ פון שונאס קוילן.

„פייער! יאַסנאַיא־מאריע!"

די פּולעמיאָטן פון סערעס (פּ.פּ.א. ווילנע) און קוירע האָבן זיך ווידער צעפּייערט און געטראָפן אין טאַנק און נישט געלאָזט אים רירן פון אָרט, ווי סנאָפעס זיינען זיך צעפאַלן די האָפערדיקע דייטשן און לאַטוויש מיליטער — צעיוכעטע פאָליציאַנטן.

די טאַנקעטקע, די פאַנצער מאַשין גיסן נאָך אַלץ מיט פייער, ווילן זיך נישט אונטערגעבן.

די שלאַכט האָט זיך פאַנאַנדערגעברענט. די פאַרטיזאַנער קריכן אין פייער, בכדי צונעמען דאָס געווער פון טויטע און פאַרוווּנדעטע דייטשן און הויבן גלייך אָן צו אַרבעטן מיט זייער טראָפאישן געווער: אָוטאָמאַטן און פולימיאָטן, אין וועלכע דער וואַלד האָט זיך שטאַרק געגויטיקט.

פאָרויס! קאָמאַנדירט קודריאָווצעוו און עס שטורעמט סידיאָקין.

„פאָר נצחון!" — שרייען די קעמפער — פאָרויס, פאָרויס! צוואַנציק דערהאַרגעטע דייטשן זיינען געבליבן ליגן אויפן שלאַכט־פעלד, פינף לעבעדיקע אין געפאַנגענשאַפט, ביקסן, אויטאָמאָטן, צעקלאַפּט צוויי לאַסט־מאַשינען. די לאַסט־מאַשין, האָט איבער די וואַלדיקע וועגן, וועלכע פירן צו דער

„טשעפאַיעוו" באַזע, געפירט ביים רודער דער סוועניציאַנער פאַרטיזאַן שאול מיכלסאַן.

געפאַרשט די געפאַנגענע האבן: יודל שאַפירא (פאַדבראַדז) און ישראל וואַלפסאַן (סוועניציאן).

דעם 1־טן מאַי 1944 האָבן אַלע פאַרטיזאַנער פייערלעך דעמאַנסטרירט. לויטן פלאַן זיינען מיר אַרויס פון וואַלד און באַזעצט דאָס שטעטל קאַבילניק, וועלכע געפינט זיך ביים צווייטן זייט פון אַזיערע, ביי די דורך אונדז באַזעצטע וועלדער.

די דייטשן האָבן שוין לאַנג פאַרלאָזט דאָס שטעטל, ווייל אַ גרויסער כח פון וואַלד האָט איר אין גרעסטן טייל פאַרברענט און דערמיט געצוונגען זיי אָפצוטרעטן. דאָס שטעטל איז געווען דער שטענדיקער דורכגאַנג צום וואַלד און דערבייאיקן דאַרף האַטאָוויטש, וואָס האָט געהערט צו די פאַרטיזאַנער.

מיר האָבן באַזעצט די 2 הויפט־וועגן פון קאַמאי צו פאָסטעוו און סוויר—קאַבילניק, מיטן חשבון, אפשר קען אַנקומען אַ כח פון שונא און שטערן די שמחה. דער גאַנצער אטריאַד האָט זיך אויסגעשטעלט אויפן מאַרק אַרום און אונטער די קלאַנגען פון אַ ריזיקן ראַדיאָ־הילכער איז געווארן איבערגענומען די פאַרטיזאַנער דעפילאַדע אין איין צייט וען אין מאָסקווע איז דאָס זעלבע פאַרגעקומען אויפן רויטן פלאַץ ביים קרעמעל.

אַ פייערדיקע רעדע פון „עניני־דיומא" האָט דער קאַמיסאַר פון אַטריאַד אוועקגעלייגט און גערופן צום קאַמף, געמוטערט דעם וואַלד און פאַרזיכערט דעם נצחון.

די שטימונג איז געווען אַ געהויבענע, דער המשך פון דער פייערונג איז ערשט פאַרגעזעצט געווארן אין וואַלד.

אונדזער דיוועדסיע גרופע האָט זיך פון קאַבילניק נישט אומגעקערט. וואָסקע דער וואַרצער האָט געקראָגן אַ נייעם פלאַן.

*

די רויטע אַרמיי האָט זיך צוגעגעריט צו דער גרויסער אָפענסיוו ביי וויטעבסק, און האָט מיט אַ באַפעל צו די פאַרטיזאַנער הינטער די רייען פון שוני, באַשטעלט דעם גאַנצן וואַלד פון צפון ביזן ווייטן דרום, איבעראַל צו שטערן דעם נאַרמאַלן צוריקציען זיך פון שונאס מיליטער.

דעם 22־טן יוני 41 האָט היטלער אָנגעהויבן און דעם 22־טן יוני 44 האָט די רויטע אַרמיי רעוואַנשירט. זיינען אַלע אַטריאַדן אין דער נאָכט פון 21־טן יוני אַרויס אויף אַלע מעגלעכע אייזן־באַן ליניעס, אַלע בריקן זיינען געווארן אויפגעריסן און אונטערגעצונדן. ספעציעלע „זוואַדן" (אייניי הייטן) האָבן באַשאָסן די דייטשע וואָך בכדי אָפצוציען זייער פייער. די דיוועדסאַנטן האָבן אַרויסגעווינען זייער ספעציאַליטעט ביי די אויפרייסן.

מיר האָבן זיך אין יענע הייסע טעג נאָך דעם רעלסן־קריג, באַזעצט אין די באַראַנאָווער וועלדער פלאַטומעס ביי נייי־סוועניציאן און געאַרבעט נאָכט נאָך נאָכט איבער דער זשעמיאַנע מיט דער הילף פון פישער, וועלכע פלעגן אונדז אין די פינצטערע נעכט מיט לאָדקעס אַריבערפירן און אויך אָפוואַרטן נאָך דער אָקציע אויף צוריק.

אין וואַלד האָבן די דייטשן פון נייי־סוועניציאן מורא געהאַט אַריינצוקומען, מיינענדיק אַז אַ גרויסער כח געפינט זיך אין דער געגנט, אָבער פאַקטיש זיינען מיר געווען נאָר 5 מאַן: וואַסקע דער שווארצער, וואַסקע זובאָוו, קאָסטיע, שיענקע און איך (סימקע).

דעם 4־טן יולי האָבן מיר באַגעגנט די ערשטע סאָוויעטישע אַרמייער אין וואַלד. גרויסע גרופעס און טיילן פון שונאס מיליטער זיינען געבליבן שטעקן, נישט האָבנדיק די מעגלעכקייט פון פאַרבינדונג. די פאַרטיזאַנער האָבן באַקומען דעם אויפטראָג די אַלע דייטשע גרופן צו אַנטוואָפענען און איבערשיקן אין די ראַיאָנען צו די מיליטעריש פונקטן, וווּ ספעציעלע קאָמאַנדעס האָבן זיך מיט זיי פאַרנומען. ביי דער אָקציע איז פון אַ דייטשע קויל אומגעבראַכט געוואָרן דער סוועניציאַנער פאַרטיזאַן ישראל וואָלפסאַן.

מיר האָבן „באַפרייט" פון זייער געטאָ די דייטשן פון מיאַדל זיי האָבן געוואָרפן זייער געווער און זיינען איבערגעשיקט געוואָרן צום פונקט. איך דערמאָן זיך ווי אייגער אַ הויכער אָפיציר, וועלכן איך האָב געפאַרשט לויטן אויפטראָג פון שטאַב, האָט אין שמועס צו מיר די גאַנצע צייט באַמערקט: „ביי דיר וויל איך זיין... אייביק דינען". דער הינטישער נאצי האָט דווקא געוואָלט גיין זיין אַן עבד־כנעני ביי אַ ייד.

קומענדיק פון די וועלדער — ביים פרישן קבר אין סוועניציאן. שמעון חיה און גאָלדע, משה גינזבורג און זלמן מאַצקין. דאָס אייניקל, לאה אין מיטן.

יצחק ארד—רודניצקי

המבצע הגדול

בכן, הכל עבר, הכל הסתיים. השבוע האחרון, מהיום שנודע על ההתקפה הנאצית על רוסיה ועד לכניסת החייל הגרמני הראשון לשוינציאן, שבוע גדוש מאורעות ונפוץ אשליות, השבוע עבר. אני שוב בידיהם, הם שוב השיגו אותי. הייתי בידיהם לפני למעלה משנתיים בורשה. ברחתי מהם, עברתי גבולות וסכנות, חשבתי שבזה התפטרתי מהם, אבל לא, הם שוב השיגו אותי. די, אין לאן לברוח, צריך להאבק ולהלחם בהם. אבל איך להלחם, במה להלחם, מה הם סכויי הלחימה, מה יביא העתיד... הרבה שאלות ואין לקבל תשובה וממי לקבל תשובה, צריך למצוא אותה בעצמנו.

✶

אני בחזרה בשוינציאן, אבל איזה שוינציאן. איפה יהודי העיירה, איפה החיים, איפה הילדים והזקנים, איפה כולם, איפה אלפיים יהודי העיירה... התשובה ידוע לי, הכל ידוע לי. חלפו חדשיים מאותו בוקר שהודיעו שמרכזים את כל יהודי שוינציאן והסביבה בפוליגון. כחלום עבר הזמן, חלום איום ונורא. הבריחה לגלובוק, הסכנות שבדרך, החיים בגלובוק, הידיעה האיומה על ההשמדה בפוליגון, ידיעה שלא רצינו להאמין בה, וחזרה לשוינציאן, למה שנשאר משוינציאן. מה נשאר? ה„שול הויף" עם כמה עשרות בתי עץ, גדר תיל מקיפה את מספר הבתים, שער עם שוטר ליטאי, ובתוך כל זה מאות אחדות של יהודים, אחוזי יאוש ופחד.

לאן מובילים אותנו? בשביל מה? לפני מספר דקות עמדתי ליד שער הגיא, יחד עם גרשקה בק. ופתאום מספר גרמנים פורצים לגיטו... והנה אני, גרשקה ועוד שלשה יהודים צועדים, מובלים, אבל לאן? „גרשקה — אני לוחש — אם נפנה לכוון בית הקברות היהודי, נתחיל לרוץ, נברח, מוטב שירו בנו בריצה מאשר תוך עמידה ליד קבר". לא, לא פנינו לכוון בית הקברות. הובילו אותנו „לאוחרונקה". שם, לנגד עיני התגלה מה, שחפשתי כל הזמן, נשק. תפקידנו היה לנקות את נשק השלל, להעמיסו על רכב ולהעבירו לנובו־שוינציאן לרכבת. שמרו עלינו בקפדנות, חיל גרמני לא הסיר עיניו מאתנו. הספיקה לי פניה קטנה של הגרמני והצצה החוצה, וה„אוטרזנקה" (רובה קצר בלי קת וקנה קצוץ) היתה בתוך המכנסיים שלי. באותה דרך הכנסתי גם כדורים לתוך המגפיים. אני מתרגש, יש לי נשק. מה יהיה אם יתפשו אצלנו בסיום העבודה, או בכניסה לגיטו? מה יהיה אתי? לא, לי ברור, אותי יהרגו מיד. אבל מה יעשו לשאר היהודים? אין זמן לחשוב, צריך לעבוד, שרק יעבור הזמן. קשה לעבוד, קשה להתכופף. קנה האוטרזנקה לוחץ על הבטן. נדמה לי שהגרמני מגלה את הבליטה של הנשק החבוי. הזמן זוחל לאט, לאט, גמר העבודה, יתפשו אצלנו או לא. אבל למה לחפש אצל היהודים, הם לא יעיזו לגנוב נשק, זה לא יעלה על דעתם, אנו צועדים בלווי גרמני בחזרה לגיטו. מתקרבים לשער, המתח אצלי עולה. לא, הגרמני הכניס אותנו פנימה והליטאי לא חפש. יש לי נשק... העתיד נראה ורוד יותר. כלי הנשק הראשון בגיטו שוינציאן.

גרשקה ורובקה אינם. השכם בבוקר שמענו מספר יריות מכוון בית הקברות היהודי. כעבור כמה שעות הודיעו לגיטו שאת שניהם ואת שרה־לה לוין הוציאו להורג ביריה. הקורבנות הראשונים של ארגוננו. שלושת הימים האחרונים עברו עלינו ועל הגיטו כחלום בלהות. מאותו רגע שרובקה אחז באקדח הטעון כשמולו גרשקה ובקול רועד מזעם אמר: „לו היה עכשיו מולי גרמני"... הכדור נפלט ופגע בגרשקה. היריה נשמעה מחוץ לגיטו, בצד הארי. היודן־רַאט הודיע לגרמנים על המקרה (ההודעה היתה ששני הבחורים עלו על גג של בית עזוב ומצאו שם אקדח וכשהרימו אותו נפלט הכדור) והשניים נאסרו. תוך דקות ספורות ידע כל הגיטו על קיום ארגון פרטיזנים בגיטו. ידענו את שיטות החקירה הגרמניות ועל הענויים שקשה לעמוד בהם, וחששנו שרובקה וגרשקה עלולים להשבר ולמסור את הכל. היינו כבר אז חבורה של 15 איש ולחולנו היה נשק, המטרה היתה להקיף את כל הנוער היהודי בגיטו, לציידו בנשק ולהיות מוכנים לקראת האביב, לצאת ליערות ולהתחיל במלחמת פרטיזנים. היינו גם מוכנים להלחם בתוך הגיטו במקרה של „אַקציה" פתאומית של הגרמנים. עם הידיעה על מאסרם של גרשקה ורובקה והשמועה שפשטה בגיטו על קיום ארגון לוחם בגיטו, ברור היה לנו שלא נוכל להמשיך בגיטו, תוך דקות ספורות הודענו לכל חברי הקבוצה, שעם חושך נפגש בקצה הגיטו. על כל אחד להביא את נשקו ועוד באותו לילה נצא ליערות. כולם הופיעו בזמן במקום שנקבע, אבל יחד אתנו באו מרבית אנשי הגישו. בפיהם דבר אחד: אתם תצאו וכשיתגלה הדבר את כולנו יהרגו". ידענו שיש אמת בדברים. חשבנו באותו זמן שהגסטאפו תוציא מגרשקה ורובקה בענויים, את הידיעה על קיומנו, ואז אם לא ימצאו אותנו יקחו יהודים אחרים במקומנו. הועמדנו בפני הברירה, אנחנו לחיים והגיטו למות או אנחנו למות ומאות הילדים, נשים וסתם יהודים חפים לחיים. בחרנו להשאר ולהעמיד את עצמנו בסכנה ולא לסכן את האחרים. הנשק הוסתר וכל אחד מאתנו חיכה בביתו לבוא הגיסטפו. רובקה וגרשקה עשו מה שלא ציפינו מהם. למרות ענויים קשים, למרות הבטחות ופתויים להשאיר אותם בחיים, אם ימסרו את האמת על מקור הנשק ומי עוד מחזיק נשק בגיטו, לא הצליחו הגסטפו להוציא הגה מפיהם. מעטים מאד עמדו ולא נשברו בענויי הגרמנים ורובקה וגרשקה, הצעירים בני ה־17 עמדו בגבורה. השנאה לגרמנים והאמונה שננקום את דמם

עזרו להם בעמידתם. גם כשעמדו על יד קברם, מול כתת היורים, לא נשברו. כך נפלו גבורים...

אנחנו צועדים בשורה. ביער אליו נכספנו כל הזמן, עליו דברנו במשך חדשים במחתרת, אנחנו בתוכו, נושמים את האויר הצח. ריח האביב כאויר. פה ושם עדיין שלג, הרבה בוץ מהשלג המפשיר. אנחנו בחוץ, מחוץ לגדר הגיטו, בתוך היער. היער עכשיו יהיה ביתנו, לכמה זמן? מי יודע. כן, עד שיגורשו הנאצים מכאן, עד שננקום את נקמתנו. לפני שעות אחדות עמדנו בתוך הגיטו, נשיקה אחרונה ליקרים לנו לחיצת יד, שלום, מי יודע אם עוד נתראה. שלום גיטו, שלום יקירי, אנו צועדים להלחם, לנקום...

✶

המטען כבד על הגב, 12 ק"ג חומר נפץ ט.נ.ט., כמה יקר המטען, רכבת גרמנית עם חיילים וציוד תעוף באויר. המשקל מכביד, אבל מי חושב על כך. מרחוק נשמע טרטור של רכבת מתקרבת. לא, לזו כבר לא נספיק להניח את המטען. תבוא אחרת. חמשתנו צועדים, מפקד החוליה בראש, אני אחריו ועוד שלושה מאחורי. כולנו מצוידים בתת־מקלעים פ.פ.ש., אקדוחים ורמונים ואתנו מוקש לחבלה ברכבת.

מסילת רכבת זו חיונית לגרמנים, היא מספקת את הכל לחזית לניגרד. היער נגמר, המסילה כ־100 מטר לפנינו. בחרנו בקטע שביער המגיע קרוב למסילה, בעיקר כדי שיהיה קל יותר לסגת.

ידענו על שני בונקרים גרמניים ליד סוללת הרכבת, המרחק ביניהם היה כ־600 מטר. באמצע ביניהם תכננו להטמין את המוקש. בין הבונקרים לאורך המסילה היה פטרול רגלי גרמני. התקרבנו בזהירות למסילה. אני ומפקד החוליה במרכז עם המטען, אחד מאבטח מימין ואחד משמאל, החמישי נשאר קצת מאחורנית לאבטח את העורף. אני מטפס על מדרון הסוללה, המקום מצוין, עם פצוץ מטען חומר הנפץ, תדרדר הרכבת מהסוללה.

הנה פסי הרכבת, אני צופה ימינה ושמאלה, פטרול לא נראה. אני שם את אזני לפס הרכבת, נשמע רעש, כנראה רכבת מתקרבת. צריך לפעול מהר. בור קטן בין שני אדני הרכבת, הכנסת מטען ט.נ.ט., הכנסת המנגנון, כסוי בעפר והכל כפי שהיה מקודם. נשמעים צעדי הפטרול המתקרב, כן מתקרבת הרכבת, מי יגיע קודם. אנו רצים בחזרה, לכוון היער. הרכבת מתקרבת ומתקרבת, נדמה לי שהיה צריך כבר להיות פצוץ, למה זה לא מתפוצץ. מתחילים פקפוקים, אולי שמנו את המוקש לא טוב, אולי המנגנון לא פעל, אולי... והנה אור שהאיר את כל האיזור והתפוצצות אדירה נשמעת, הרכבת עפה באויר, התדרדרה במדרון, עשרות ואולי מאות של גרמנים הרוגים ופצועים. ציוד מלחמתי מושמד. זו היתה רכבת ראשונה שלי (מתוך 16 הרכבות שהורדתי).

✶

צעדנו בדומיה בשביל המתפתל בתוך היער. למרות שהשמש עדיין לא שקעה, ביער היתה אפלולית. אתמול צעדנו באותו מוביל, כל האוטריד הפרטיזני, כ־100 איש. עכשיו היינו רק חמישה פרטיזנים. פפקה, מפקד החוליה, אני סגנו ועוד שלושה.

המשימה היתה קצרה וברורה „לשחרר את סמיונוב ממאסר בבית החולים בשוינציאן, להוציאו משם חי או מת".

סמיונוב נפל בשבי הגרמנים כשהוא פצוע. הוא היה בקי במשא ומתן שהתנהל באותו זמן בין מפקדת הפרטיזנים הליטאים ובין כוחות צבא ליטאיים שבשרות הגרמנים. התקופה היתה אחרי מפלת הגרמנים בסטלינגרד ומשתפי הפעולה הליטאים חפשו דרך לעזוב את הגרמנים ולהצטרף לצד המנצח. היה חשש שתחת ענויים של הגסטפו עלול סמיונוב לגלות את פרטי המשא ומתן. הפקודה שנתנה לאוטריד „וילניוס" היתה להוציא את סמיונוב הפצוע מידי הגרמנים. אתמול היתה תוכנית לתקוף בכוח כל האוטריד ולהוציאו. ברגע האחרון נודע על כח ליטאי חזק בקרבת בית החולים והיה ברור שבהתקפה בעוצמת כל האוטריד לא נצליח להוציאו. התנדבנו חמשתנו לנסות לחדור בשקט לעיר ולשחרר את סמיונוב. נצלנו את שעות האור כדי להתקרב לשוינציאן, דרך היערות והחורשות. היה אמצע קיץ ולרשותינו עמדו כארבע שעות חשכה כדי להוציא את סמיונוב ולהתרחק עד ליער. כחצי שעה אחרי חשכה הגענו לקרבת שוינציאן. החדירה לתוך העיירה היתה קשה. היינו צריכים לעבור בין שתי עמדות מרוחקות אחת מהשניה כ־100 מטר. שמענו את החיילים הליטאים שרים ומשוחחים בתוך העמדות. המקום היה מוכר לי היטב, כל בית וכל שביל. והנה בית החולים. תוך שניות ספורות חסלנו את הזקיף בפתח בית החולים. ידענו שסמיונוב נמצא בקומה השניה, לא ידענו באיזה חדר. כן ידענו שליד דלת החדר בו שוכב סמיונוב ישנו עוד זקיף, שוטר ליטאי. פרצנו לחדר המדרגות, פפקה בראש ואני אחריו. הגענו לקומה השניה. אני פניתי שמאלה ופפקה ימינה, לפתע צצה לפני דמות בלבן, אחות. „איפה הפרטיזן הפצוע?" — צעקתי אליה, אבל במקום תשובה היא נפלה והתעלפה. בריצה נכנסתי לחדר שני, נתקלתי ברופא והוא, אחרי דחיפה חזקה עם הקנה לתוך בטנו, השיב לי שהפרטיזן נמצא בצד השני של הפרוזדור. פניתי לשם וראיתי את פפקה מוביל שוטר ליטאי עם הידיים למעלה ושני אחרים סוחבים את סמיונוב. זנקתי למעלה והנה ליד דלת היציאה עומד שוטר ליטאי, שלא ידענו על קיומו. תוך כדי ריצה מלמעלה הורדתי לו את כל ה־פ.פ.ש. שלי על הראש והוא נפל מתבוסס בדמו. יצאתי החוצה ואז שמעתי אות הזעקה במחנה המשטרה הקרוב. הנסיגה היתה איטית ואת סמיונוב היה צריך לשאת על הידיים. כל רגע חכינו שכוח רודף ישיג אותנו.

למזלנו דווח למשטרה, על כוח גדול שחדר לשוינציאן לשחרר את סמיונוב וברגע שניתן אות העזקה, נערכו הם להגנה ולא חשבו על רדיפה אחרינו. עם אור ראשון היינו בחזרה ביער, שם חכו לנו אנשי האוטריד. מעטים האמינו שנצא בחיים מפעולה זו. מה שלא הצליח כל האוטריד לעשות, נעשה על ידי חמישה פרטיזנים מתנדבים.

שלמה קאווארסקי

דער צאָרן פון די קדושים און גיבורים

איך האָב דורכגעמאַכט דעם גאַנצן גרויס פון געטאָ ווילנע, אַנטייליגענומען אין די פּאַרטיזאַנער קאַמפן אין די וועלדער פון סוועניציאנער געגנט, און איבער מיין גאַנצן שפּעטער־דיקן וואַנדער־וועג, איבער ווייטע שטעט און לענדער, האָב איך געטראָגן אין זיך דעם צאָרן פון די קדושים און גיבורים. אין מיין דמיון זענען אויך די באַזיגטע אויף אייביק פאַר־בליבן די זיגער און זייער גייסט וועט קיינמאָל נישט אויפ־הערן צו שוועבן פאַר מיינע אויגן.

דאָס איז דער גייסט פון פאָלק, וואָס שוועבט איבער די פּאַרוויסטע שטעט און דערפער פון סוועניציאנער געגנט.

זאָל ער שוועבן פאַר אונדז ווי דער אייביקער מאנער פון געוויסן.

די גאַנצע געשיכטע פון יידישן פאָלק איז אַ געשיכטע פון אומאויפהערלעכן קאַמף מיט אויסערלעכע כוחות און גלייכצייטיק איז אַנגעגאַנגען דער אינערלעכער קאַמף צווישן פארשידענע שטרעמונגען. אין משך פון יאָרהונדערטער האָט אין מזרח־אייראָפּע זיך אנטוויקלט אַ גרויסער יידישער צענ־טער. דורות זענען אַוועק און געקומען, יעדער מיט זיין אייגנארטיקן אינעווייניקסטן און אויסערלעכן קאַמף. יעדעס שטעטל האָט געשאַפן איר קליינעם צענטער, האָט געהאַט איר פאַרגעשריטענע יוגנט, וואָס האָט געהערט צו פאַרשידענע ריכטונגען, אָבער אַלעמענס אידעאַל איז געווען אַלמענטש־לעכער פּראָגרעס.

אָזוי האָבן יידן געלעבט אין די שטעט און שטעטלעך פון מזרח־אייראָפּע, געשאַפן אַ הויכע קולטור, אַנטוויקלט זייער פארשידנאַרטיק און קאליפול לעבן, ביז עס איז געקומען די קאטאסטראָפע, וואָס האָט אין איר מוראדיקן פאַרנעם איבערגעשטיגן אַלע פריערדיקע אין דער יידישער געשיכטע. דער קאטאקליזם האָט געקאָסט זעקס מיליאָן יידישע לעבנס און מיט איין מאָל איז פאַרניכטעט געוואָרן דאָס מזרח־אייראָפּעאישע יידנטום.

נישט נאָר פאַסיוואָר ווידערשטאַנד איז געווען דער ענטפער אויף די מערדעריין פון די היטלעריסטן, נאָר אויך אַקטיוואָר קאַמף איז געפירט געוואָרן קעגן די בעסטיעס אין די געטאָס און לאַגערן, אויף די פראָנטן און אין די וועלדער. גרעסערע און קלענערע גרופּעס אַרגאַניזירטע יידן, מיט פאַלי־טישן און געזעלשאַפטלעכן חוש, האָבן אויף פאַרשידענע וועגן זיך איינגעשאַפט געווער און געקעמפט.

עס איז נישט געווען קיין צענטראַלע אַרגאַניזאציע פון אַלע יידן אין פוילן, וואָס זאָל אַנפירן מיטן דאָזיקן קאַמף. אָבער אומעטום האָט דער געדאַנק פון קעגנשטעלן זיך דעם שונא געווען האָט טויט, ווי שעפסן צו דער שחיטה. זיי האָבן געוואָלט פאַרטיידיקן דעם כבוד פון יידישן פאָלק. צו שוואַך זענען געווען די יידישע כוחות אין פארגלייך מיט דער געפאַנצערטער היטלעריסטישער חיה און דאָך האָבן די יידישע יוגנטלעכע געלעבט מיט דעם געפיל פון אַקטיוון קאַמף. אין די לאַגערן אין געטאָס זענען אַרגאַניזירט געוואָרן סאַבאָטאַזש־און דיווערסיע־אַקטן, וואָס האָבן פאַרשאַפט אַ סך שאַדנס דעם דייטשן מיליטערישן פאָטענציאל.

גרויסע גרופּעס יידישע יונגעלייט זענען אַוועק אין די וועלדער צו די פּאַרטיזאַנער, וווּ זיי האָבן זיך באַטייליקט און אַרויסגעווויזן גרויס העלדישקייט אינעם קאַמף קעגן היטלעריסטישן שונא. די בכבודדיקסטע ערטער האָבן פאַר־נומען די יידישע יוגנטלעכע פון סוועניציאנער געגנט, וועלכע האָבן געהערט צו די ערשטע, וואָס זענען אַרויס אין די וועלדער, זענען אַרייַנגעטראָטן אין די קעמפּנדיקע באַטאַל־יאָנען און אומעטום אויסגעצייכנט זיך מיט זייער העלדיש־קייט. זיי האָבן געשלאָגן דעם שונא און נקמה געזומען פאַר דעם אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט פון זיערע ברידער און שוועסטער, מאַמעס און טאַטעס. ריזיקירנדיק מיט זייערע לעבנס זענען זיי געקומען אין ווילנער געטאָ, געטיילט זיך מיט זייערע קאַמפס־דערפאַרונגען, געברענגט מיט זיך פלע־נער און הונדערטער געהאַלפן אַרויסבאַקומען זיך פון געטאָ צום וואַלד, צו די נאַראָטשער און רודניצקער וועלדער, די באַזעס פון די פּאַרטיזאַנישע אַרמייען. הונדערטער יידישע קעמפער זענען טאָג־טעגלעך געגאַנגען אויף די געפער־לעכסטע אויפגאָבן, געטריבן פון דעם הייליקן פאַרלאַנג צו נעמען נקמה פאַר דעם אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט.

נישט פאַרגעבן, נישט פאַרגעסן! איז געווען די לאָזונג פון די קעמפּנדיקע פּאַרטיזאַנער. דער דאָזיקער רוף הילכט אָפּ אין אונדזערע הערצער ביזן הייַנטיקן טאָג:

פאַרגיט נישט די מערדער וואָס דרייען זיך נאָך אַלץ אַרום איבער דער וועלט, די הענקער, וועמענס הענט זענען אייַנגעטונקען אין יידיש בלוט.

פאַרגעסט נישט צו דערציילן די קומענדיקע דורות וועגן די העלדישקייטן אין געוואָגטן קאַמף פון די יידן אין דער גרויזאַמסטער צייט פון דער יידישער געשיכטע.

הספריה

הגבורים שנפלו

חרמץ הירש

נולד בשנת 1910 בעיירה לינטופ להוריו: יעקב ומלכה. עסק במסחר. משפחתו נספתה בטבח בלינטופ 19.12.42. נמלט ביום הטבח מלינטופ והגיע לשווינציאן. משם ברח עם שלושה ניצולים — בני עירו ליערות נארוץ, איזור הפעולה של הבריגדה הפרטיזנית „מארקוב". נתקלו בקבוצה של פרטיזנים ליטאיים, שלקחו מהם את אקדוחיהם והפשיטו אותם מבגדיהם ומגפיהם. בתחבולות שונות הצליחו, בשנית, להשיג מספר רובים אצל איכרים.

נתקבלו בקבוצה יהודית שהורכבה מיוצאי שווינציאן ולינטופי. מטה הבריגדה הטיל על הקבוצה היהודית תפקידי ריגול וסיור. לשם כך יצא חלק מהקבוצה בפיקודו של אברהם ריין לסביבות לינטופי ושווינציאן. הם נכנסו לביתו של איכר, בשם בירט, שקיבלם בסבר פנים יפות ובהסתר שלח בתו להודיע לגרמנים שבעיירה לינטופי. הגרמנים הקיפו את הבית ופתחו באש. הבחורים פרצו החוצה תוך השבת אש. בין ארבעת הפרטיזנים שנפלו בקרב תוך התגוננות נואשת היה גם חרמץ הירש. היתר: גורביץ לייב, גרטמן אישיקה לוין סימקה. באותו הלילה חזרו חבריהם וקברם בקבר אחים. אחרי המלחמה העבירו אותם לקבר הקדושים של נטבחי העיירה.

וולפסון ישראל

נולד בשנת 1926 בשווינציאן, סביבת וילנה להוריו אברהם ופרל. סיים 7 מחלקות של בי"ס „תרבות".

בשנות הכיבוש ביקר בגיטאות: פוסטאב, גלובוקי. פעל בהשגת נשק והיה קשור עם קבוצת הנוער בשווינציאן, שתכננה בריחה ליערות הפרטיזנים. ברח ליער בשנת 1943 עם קבוצת נוער משווינציאן ונתקבל בגדוד „צ'אפאיב", בריגדת „מארקוב" שבסיסו היה ביערות קאזיאן.

נשלח ע"י מפקדו לגיטו וילנה, משם חזרו לבסיסו עם קבוצת נוער וילנאי.

בין היתר השתתף בהתקפת חיל־המצב בקאמאי, שנגמר בנצחון מוחלט בפיצוץ מספר רכבות וכו'.

נפל בקרב מספר ימים אחרי השחרור (יולי 1944) בפעולת סריקה נגד גרמנים נסוגים.

וולאק לייב

נולד בשנת 1916 בכפר סטויאצישוק (אזור שווינציאן) להורים חקלאים. חניך בי"ס „תרבות" ופעיל ב„החלוץ".

בטבח שביצעו הליטאים ב„פוליגון", בחודשים הראשונים לפלישת הגרמנים, איבד את כל משפחתו.

נמלט לעיירה קאזיאן. ניצל עבודתו בחטיבת עצים ביער־רות לחיפוש אחרי עקבות של הפרטיזנים. קבוצה של שבויי מלחמה רוסיים, שאליהם הצטרף ביחד עם עוד שלושה צעירי קאזיאן, פרקו את נשקם והפשיטו מעליהם את בגדיהם ורק במעטה חשכת הלילה הצליחו לברוח ולחזור לקאזיאן.

כעבור מספר שבועות נפל בידי שוטרים, שקיבלם כפרטיזנים. הביאו אותו לכפר פלטרו וצוו לחפור לעצמו בור. הוא חבט באת על ראשו של שוטר, דחף את השני הצידה וזינק בריצה מטורפת. השוטרים פתחו באש ופצעוהו. חבריו מצאוהו מוטל בתוך שלולית דם, העבירוהו לקאזיאן ואח"כ לגיטו וידז ושם החלים מפצעיו.

בפעם השלישית יצא עם קבוצת נוער ליערות וארגן יחידה פרטיזנית יהודית בפיקודו, שמנתה 50 לוחמים. כשהגיע ביוני 1942 ממזרח הגדוד „ספארטאק" הוכללה בו הקבוצה היהודית בפיקודו של וולאק כמפקד מחלקה.

רשם לזכותו מספר מארבים וקרבות מוצלחים נגד קבוצות שוטרים וגרניזונים קטנים שהגדיל את מלאי הנשק עבור מאות לוחמים שהתוספו לגדוד.

הקומיסאר פונאמארוב ציין לשבח בפני מיסדר הגדוד את פיקודו המעולה של וולאק במארב נגד קורס קציני ס.ס. ושוטרים שהתקיפו את הבסיס הפרטיזני. 30 גרמנים נהרגו מהאש הקטלנית של המארב. 11 נפלו בשבי. שלל הנשק והתחמושת היה רב ומגוון.

המחלקה היהודית בפיקודו הצטיינה בהתקפת הגדוד על חיל המצב בקאזיאן. כבני העיירה שימשו כמורי דרך, הפתיעו ארבעים לטבים ולקחום בשבי.

בימי המצוד הגרמני על יערות קאזיאן (22 בנובמבר 1942) כשהגדוד נסוג מזרחה, נשאר וולאק עם מחלקתו כדי להגן על היהודים הבלתי־חמושים. בסיכון נפש השיגו אספקה ומקומות בטוחים ליהודים לתקופת החורף 1942—1943. תודות לו הגיעו רובם של היהודים ליום השחרור.

עם חזרתה של יחידת „ספארטאק" (אביב 1943) ניתן חופש פעולה למחלקת היהודים, נגד רוצחים ומשתפי פעולה מבין האוכלוסיה. במבצעי עונשין הרגו שלושים רוצחים שידיהם נגאלו בדם יהודים ומשקיהם הוצתו.

גולת הכותרת שלו היתה שריפת תחנת הרכבת בכפר פטרוביץ והשמדת חיל המצב, משימה שקבוצות אחרות נכשלו בה.

בדרך לאחת הפעולות עלה וולאק עם קבוצתו על מארב. כל 15 הפרטיזנים נפלו אחרי מאבק עד כלות התחמושת נגד אויב שעלה עליהם פי עשר.

— „נפל הפרטיזן הטוב והנאמן ביותר שהצטיין כחבר, כפרטיזן וכמפקד". ספד לו קומיסאר הבריגדה, פונאמארוב.

אחרי נפילתו הוענקו לו שלושה אותות הצטינות. בלבם של מאות יהודים, שעברו תודות לו את המלחמה ביערות קאזיאן, נשאר זכרו חרות לעולמים.

באק גרשקה

נולד בשווינציאן, ב־שנת 1925. בן יצחק ורבקה. אביו היה זגג. סיים 7 כיתות בית־ספר „תרבות".

בתקופת הכיבוש הגרמני עבד במחסני הנשק ב„ויטה־לאגר" וניצל כל הזדמנות כדי להוציא משם כלי־נשק ותחמושת בשביל ארגון המחתרת של הנוער בגיטו.

נפצע בגיטו, מכדור שפלט מאקדוח שהיה בידי חברו מיאדזולסקי ראובקה, עת שעסקו, בעליית גג של בית אחד, בחפירת נרתיקים לאקדוחים שגנבו מהגרמנים. שניהם נמסרו ע״י היודנראט לידי הגיסטאפו.

עשרה ימים ולילות עמדו השניים בעינויים אכזריים ולא גילו דבר על המחתרת ועל מקור האקדוח.

באמצעות בחורה שעבדה במשטרה העביר לחבריו מודעה שאמרה: „לא גיליתי כלום, לא מסרתי אף אחד".

ב־16 במאי 1942, נורו השניים בבית הקברות בשוונציאן.

גוטרמן דוד

אפרים גוטערמאַן, שלמה יאכעלמאַן, צעפּלאוויטש פּרץ, קאַנפּער לייב.

נולד בקולטניאני, ע״י נובר־שוונציאן, בשנת 1917. בן להורים חקלאים. בוגר בי״ס עממי, ספורטאי, חסון. חבר במפלגה הקומוניסטית הפולנית. בשנת 1934 נאסר ע״י השלטונות הפולניים ולאחר ששוחרר, עבר לעבוד בוארשה, בדפוס קומוניסטי אי־ליגאלי.

בפרוץ המלחמה, ב־שנת 1939, היה בצבא הפולני, השתתף בקרבות נגד הגרמנים, הוכיח גבורה בחזית ונפצע קשה. מהחזיתות בפולניה טולטל והגיע לרוסיה. לחם בשורות הדיביזיה הליטאית בחזית אריול—קורסק. עבר קורס מיוחד ובחודש דצמבר 1942 או בראשית 1943 הוצנח באוירון ממוסקבה — בתוך יחידה ליטאית — ביערות קאזיאן לשם ארגון תנועה פרטיזנית על אדמת ליטא. היה ממארגני החטיבה „ספארטאק" ומונה מפקד מחלקה מיוחדת וכיתת חבלה באחד מגדודי החטיבה. ביצע בהצלחה פעולות־חבלה רבות שבעקבותיהן נהרגו גרמנים רבים. שמו הלך לפניו כגבור בכל הסביבה והיה לתהילה בקרב כל הפרטיזנים. זכה לאותות הצטיינות רבים.

בימי המצוד הגרמני על יערות קאזיאן, השתתף בקרב נואש של קבוצה בת 20 איש נגד כוחות גרמניים עדיפים. משלא נשאר לקבוצה מוצא אחר אלא לסגת, התנדב לחפות לבדו במקלעו על הנסוגים.

מקלעו לא פסק מלירות עד שהקבוצה הצליחה להנתק מהאויב. לאחר שנעלם מהמערכה אחרון הלוחמים, התחיל לרוץ בעקבותיו, אולם, לפתע הבחין כי אין בכוחו להתקדם. התברר כי היה פצוע קשה. בודד נשאר במערכה. מקלעו המשיך להמטיר אש על האויב. הטיל את כל הרימונים שהיו עמו. הם התפוצצו וגרמנים מספר נהרגו. ברם, אותו זמן הוקף ע״י גרמנים. ברשותו לא היה אף כדור אחד שיוכל לשים קץ לחייו. פצוע קשה נפל בידי חיילי האויב. אלה הביאוהו לכפר סמוך, ניקרו את עיניו והציגוהו לראוה ולהפחדה.

הממות גאלו מעינויים על אנושיים.

גורביץ לייב

נולד בשווינציאן בשנת 1914, להורים קופל וחוה שעסקו במסחר. אביו היה בין 100 בני־העיירה שנלקחו ע״י הגרמנים כביכול לעבודה, והוצאו להורג.

נמלט עם אמו ואשתו רבקה פייגל משווינציאן וניצל בפוליגון. באותם הימים נולדה לו בת, אותה מסר למכר נוצרי.

זמן מסויים חי, יחד עם משפחתו, בגיטו ווילנה. משם נמלטו ליערות נארוץ'. נמנה על גרעין קבוצת הפרטיזנים היהודים שאורגנה ע״י אלכסנדר בוגן (הצייר הנודע, החי בארץ) באישורו של מפקד החטיבה — מארקוב.

השתתף בפעולות ומבצעים רבים ומילא, יחד עם אחרים, תפקידי ריגול וסיור מסוכנים, שהיה שייך לליטא והיו נאלצים לחיות תמיד בדרכים, לחצות כבישים מרכזיים ומסילות ברזל שנשמרו היטב ע״י הגרמנים.

ב־14.11.43 היה בקבוצה, בפיקודו של אברהם ריין מלינטופ, שהוטל עליה לעקוב אחר תנועת הצבא הגרמני בכבישים, וכן להשיג נשק ועוד. בהגיעם לכפר אחד, סמוך לעיירה לינטופ, נכנסו לביתו של איכר אחד בשם בירט. הלה קיבלם בסבר פנים יפות ובחשאי שלח את בתו להודיע לחיל המצב בלינטופ על נוכחותם של פרטיזנים בביתו. לאחר שעה קלה הגיעו לכפר גרמנים וליטאים, הקיפו את הבית בתוכו נמצאו הפרטיזנים היהודים והמטירו עליהם באש. הפרטיזנים השיבו אש והתלקח קרב מר ונואש. הלוחמים היהודים ניסו לפרוץ מהבית תוך כדי התגוננות עצמית.

שלושה הצליחו להתחמק מיני הגרמנים ולהמלט היערה וארבעה נפלו מוות גבורים. גורביץ לייב הסתער על המקלען הגרמני והרגו. המקלע שותק, אך אף הוא נפל חלל.

לידו נפלו גרטמן ישעיה, חרמץ הירש ולוין שמעון.

אמו, אשתו ובתו ניצלו וחיים בישראל.

גרבר שיקה

משוונציאני, אזור וילנה, יליד 1920.

פרטיזן בחטיבת „וורושילוב", אוגדה של מארקוב. מספר פעמים נשלח ע"י מארקוב לוילנה לשם מילוי תפקידים מיוחדים. אגב זאת התקשר גם עם שרידי גיטו וילנה, הוציא אחדים מהם והביאם היערה.

השתתף בקרבות ובמבצעי חברה רבים של הגדוד.

בסתיו 1943, היה בקבוצה שנשלחה למלא תפקיד על אדמת ליטא. בהיות הקבוצה ע"י קובילניק, התנפלו עליה חיילים מהצבא הליטאי הפאשיסטי והוא נפל בקרב מות גבורים.

גרטמן ישעיה (אישיקה)

בן אברהם ורייזל. נולד בשוונציאן, בשנת 1921 לאביו שהיה סנדלר ובונדאי פעיל.

כל משפחתו נספתה בפוליגון. בודד וגלמוד התמסר בגיטו לארגון המחתרת והצטיין ב„משיכת" נשק ממחסני הנשק הגרמניים בהם עבד. בחודש מרץ 1943 היה בקבוצה של 24 בני־נוער שעזבו את הגיטו על נשקם והגיעו ליערות לינטופ. אותה שעה לא מצאו עדיין ביערות ההם אף יחידה פרטיזנית אחת ואחרי שהיה קצרה ביער שמו פעמיהם לגיטו וילנה. שם התקשרו מיד עם מטה פ.פ.א. אשר הציע להם כי יצטרפו לארגון בגיטו. השוונציאנים הציעו שיתוף פעולה רק בנוגע ליציאה ליער. בינתיים נודע למשטרה היהודית כי בגיטו נמצאים פרטיזנים יהודים שהגיעו מהיערות. התחקתה אחריהם ואסרה אותו יחד עם רודניצקי יצחק, חבר הקבוצה השוונציאנית. במשטרה, דרש מהם הקצין, נתן רינג, כי ימסרו למשטרה את נשקם, אחרת צפוי להם גורל מר ונמהר. השניים סירבו למלא אחר הפקודה והנ"ל קרא לשוטרים שלפי פקודתו הנחיתו על ראשיהם מכות נמרצות באלות־גומי. מחוסרי הכרה וזבי דם הועברו לבית־הכלא בגיטו. אחרי התערבותו התקיפה של מטה הארגון הלוחם, שוחרר יחד עם חברו.

לאחר השחרור מבית־הכלא עזב את הגיטו ופנה ליערות נארוץ'. שם נתקבל בגדוד „צ'אפאייב", חטיבה מארקוב.

היה שליחו של מפקד החטיבה הביילורוסית, מארקוב, לגיטו וילנה עם פקודה למטה הארגון היהודי הלוחם שיעבור על אנשיו וכל נשקו מהגיטו ליער.

פעמים אחדות שימש מורה־דרך לקבוצות שעשו את דרכן ליער.

בתחילת 1943 נמנה על הקבוצה היהודית, בראשותו של אלכסנדר כצנלבוגן (אלכסנדר בוגן, הצייר הנודע, החי כיום בארץ), שהוטל עליה לדאוג לזיונה העצמי. השתתף בקרב נגד גרמנים שהתקיפו את הקבוצות בכפר מלניקי, בהיותה בדרכה חזרה מסיור, שם הצליחו להוציא בכוח כמה רובים מידי איכרים פולניים.

ב־14 בנובמבר 1943, היה בקבוצה בפיקודו של אברהם ריין מלינטופ שכותרה בסביבות לינטופ ע"י כוחות גרמניים. בקרב נואש שהתחולל, נפל מות גבורים ע"י יריה שירה בעצמו לאחר שאזלה כל תחמושתו ולא רצה ליפול חיים בידי האויב. בקרב זה נפלו ארבעה פרטיזנים יהודיים ושלושה הצליחו להתחמק ולחזור היערה.

שמעון ורחל לוין

נולדו בשוינציאן להורים: מנחם־מענדל ואסתר. שמעון — בשנת 1908, רחל — 1913. נצלו מהטבח בפוליגון איפוא שנספו הוריהם ונמלטו יחד עם אחיהם הצעיר ראובן.

עד לחיסול הגיטו בשוינציאן הסתובבו בין האכרים, מכיריהם בסביבות גודלישוק. כשעזבה הקבוצה המאורגנת את הגיטו, שמעון היה להם מורה־דרך ואחד המדריכים בבסיס הראשון ביער. ידיעותיו בשבילי הסביבה והיערות לא פעם מנעו התנגשויות מזוינות עם כח משטרתי שבאו לחסל את הגרעין הראשון של אַנשי שוינציאן — הפרטיזנים היהודים. כשרחל חלתה ובהעדר עזרה רפואית נפטרה, באחד הבנינים הבודדים בקצה של כפר בסביבה, הוציאו אותה שני האחים והביאוה לקבורה בקצה היער, מבלי שאנשי הסביבה — האכרים ידעו מזה. אחרי האסון הזה עוד הסתובבו שני האחים בסביבה מבלי שיוכלו להפרד מקבר רחל.

זוכר גם אני כשלנתי עם אחותי חיה בבית מרחץ כפרי בקצה היער,שע"י האכר פ. שילקיס, נכנסו באמצע הלילה, בחושך שמעון וראובן, גם כן בכדי קצת לנוח ולהרדם, מבלי לחלום על פגישה אתנו או על איזה שהם אנשים בסביבה הנדחת הזו ובבנין הזה. הם ספרו לנו על פטירת רחל, שהיתה ידידת נעוריה של חיה, אחותי.

לאחר מכן הצטרפו שני האחים לחטיבת וורושילוב שביערות מיאַדזול והשתייכו לקבוצת בוגן, בסיור בסביבות לינטופ־שוינציאן נפל שמעון בקרב יחד עם ארבעת חבריו לנשק שנקברו מרחק לא רב מקבר רחל, וזה אחרי חדשיים.

רודניצקי יוסף

נולד בשנת 1921 להוריו פסח ושיינע. סיים בי"ס „תרבות" והתכונן להמשיך.

בגיטו פעל בהשגת נשק ממחסני הגרמנים, איפה שעבד בכפיה. אחד המשתתפים הנאמנים בקבוצת הנוער שבשוינציאן שתכננה בריחה ליערות ולהצטרף למחנה הלוחם.

הוא עזב יחד אתם את הגיטו במרץ 43 והצטרף לחטיבת הפרטיזנים „וורושילוב" בפיקודו של מַארקוב ואחר־כך עם ארגון חטיבת יורגיס השתייך לאוטריאַד „ווילניוס".

בהיותו בדרך למלא תפקיד על אדמת ליטא, התנפלו עליהם ממארב חיילים מצבא לטביה הפשיסטי ויוסף נפל בקרב הנואש שהתחולל, ומנע ליפול בידי האויב, בעודו בחיים.

יאחי דוד (דודקע)

נולד בשנת 1926 לאבא חיים — בורסקאי במקצועו. השתייך לקבוצה המאורגנת ליציאה ליער הלוחם יחד עם אחיו המבוגר ממנו — באַריס.

מה רב שמחתו שאביהם חיים הצליח להתחמק מרכבות־המוות לוילנה ולפונר והגיע אליהם.

שאיפותיו ומחשבותיו, שלהבא עם תום המלחמה לא יעזוב את אביו הזקן ויהיה עזר לעת זקנתו. הגורל רצה את ההיפך וחיים שכל את בן הזקונים ושהוא יספיד את בנו הנאמן.

בהיותו בחיים — השתתף בקרבות ובמבצע־חבלה רבים של הגדוד „טשעפייו", למי הוא השתייך הוכיח גבורה ושמו הלך לפניו.

נפל בקרב בהתקפה על חיל המצב ובסריקה נגד גרמנים.

שלום מצקין

נולד בשנת 1926 להוריו יעקב ולאה. סיים בי״ס עממי ביידיש. המשיך בלימודים גם בשעת כיבוש ברית־המועצות. פעל בהשגת נשק והיה קשור עם קבוצת הנוער בגיטו שתכננה בריחה ליערות הפרטיזנים.

ברגע האחרון נטשה הקבוצה את שלום הרך שנאלץ לנסוע עם סבתו שרה־רבקה לטבח בפונאר. אבל הגורל האיר פניו והוא הצליח להמלט והגיע בכוחות עצמו ליערות קאזיאן והצטרף ליער הלוחם. השתתף בקרבות ובמבצעי־חבלה רבים.

בימי המצור הגרמני על יערות קאזיאן הוקף ע״י גרמנים ונפל בקרב מוות גיבורים.

אנשי שוינציאן שהועברו לגיטו וילנה בראותם את הפר־טיזנים ילדי עירם ההולכים בראש קבוצות הלוחמים פ.פ.א. שהחליטו לעבור ליער הלוחם ועזבו את הגיטו, הצטרפו גם הם למערכה להבקיע דרך ליער, בהביעם צער עמוק על שלא עשו זה בעוד מועד בהיותם בגיטו שוינציאן והתחילו ללכת ללא מקשר ומורה דרך בדרכים ובכבישים.

רבים מהם הגיעו לבסיס הפרטיזני שביערות „נאראטש" ואף עברו לבסיס הפרטיזנים שביערות קאזיאן.

היו גם תקלות בתנודות האלו והמקרים הם:

קבוצה גדולה הגיעה לנהר והיה הכרח לחצות גשר לפני שיאיר השחר ופתאום ניתכה עליהם אש חזקה משלשה עברים של מארב. אנשינו השיבו אש ונגרמו אבידות משני הצדדים וחבל על דאבדין שלא הגיעו ליער בנפלם במאבק.

הוקפו היערות במשמרות גרמניות וחיל סדיר התקיף בתותחים, בנשק אוטומטי ואף באווירונים. המהלומה היתה קשה וכבדה, הפרטיזנים המאורגנים התכוננו לזה ובעוד מועד עזבו את המקומות המסוכנים והסתתרו במקומות בטוחים. קבוצה שלנו נתקלה במשמרת גרמנית בעוד לא הגיע לבסיס ולא הספיקה לתכנן בטיחות, נאלצה להאבק וליפול בקרב, מבלי שימכרו חייהם בזול וקבלו את המחיר המלא — נפש תחת נפש...

נזכור את הגיבורים שנפלו בהאבקותם!

שמות הפרטיזנים שנפלו בקרבות ובנסיבות אחרות:

פסח גולדברג; פנחס שולגייפר; שיינע־לאה שולגייפר; נומקין עקיבא; מרדכי באק; רייזל באק; רודניצקי חיה־אסתר; מאיר כץ; גיטל כץ; גרבר אסתר; מיכלסון ביילע; קאוואַרסקי בתיה; לייפער גיטה; חיים־ליב גאַרדאַן; יוחנן מיכלסון; מאיר סווירסקי; בערל סולומיאק; חנן אַפעסקין; שמואל בושקניץ; ראובן מיאדזלסקי.

פסח גאלדבערג

איבערגעגעבן דורך חנה גאלדבערג

פסח גאַלדבערג, געבוירן אין יאָר 1901, אין לידע, חתונה געהאַט אין סוועניציאן מיט עלע שוטאן. זיין ווייב מיט די דריי קינדער זענען צוזאַמען מיט אַלע יידן פון סוועניציאנער געגנט אַרויסגעפירט געוואָרן קיין פאַליגאַן, בלויז אים האָט זיך איינגעגעבן צו בלייבן אין קליינעם סוועניציאנער געטאָ, פונוואַנען די יידן האָבן אים געשיקט מיט אַ וואָגן ברויט פאַר די פאַרשפאַרטע אין פאַליגאַן. דעמאָלט איז אים גלייכצייטיק געלונגען אונדז אַרויסצופירן פון דאָרט.

אין יאָר 1943, ביים ליקווידירן דאָס סוועניציאנער געטאָ איז זיין משפחה צוזאַמען מיט אים געשיקט געוואָרן קיין ווילנע. וועג די סוועניציאנער בחורים, וואָס האָבן שוין געהאַט געפונען דעם וועג צו די פּאַרטיזאַנער, זענען געקומען קיין ווילנע מיט דער אויפגאָבע אַרויסצופירן יידן אין וואַלד, האָט פסח גאַלדבערג זיך פאַרבונדן מיט שלמה יעכילטשיק און מאטקע פייגל און זיי האָבן אונדז מיטגענומען אין די נאַראָטשער וועלדער, וווּ פסח האָט זיך גלייך אָנגעשלאָסן אין יידישן אטריאַד „נקמה", מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט יוסף גלאזמאן.

אין אַ געוויסן טאָג האָבן די דייטשן געמאַכט אַ בלאָקאַדע אויף די פאַרטיזאַנער און בעתן אָנגריף איז דער פאָדערשטער גרופע פון אטריאד געלונגען זיך דורכצורייסן אין דער ריכטונג פון די קאזיאַנער וועלדער. זיי זענען אָבער באַמערקט געוואָרן דורך די דייטשן און זענען אַלע אומגעקומען.

פון דער גאַנצער גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון פערציק מענטשן, איז געבליבן לעבן בלויז פסח גאַלדבערגס טאָכטער, אלקע.

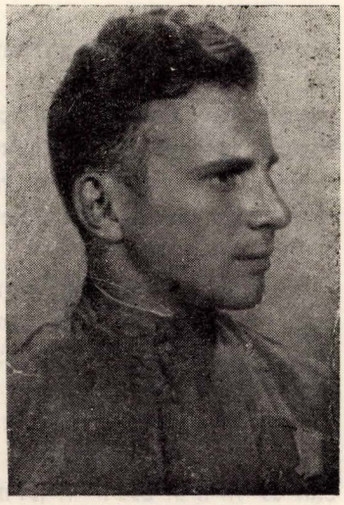
ילדים שנצלו מצפורני השטן

אפגעראטעוו קינדער

אפגעראטעוועטע קינדער

...פון אלע טרויערן איז דער שווערסטער דער טרויער פון מאמעס, וואס האבן געיאגטע פון גרויליקן טויט געמוזט איבערלאזן זייערע קינדער אין פרעמדע הענט, כאטש מיט דער שוואכער האפענונג, אז זיי וועלן דאך בלייבן לעבן. פון אלע פיינען זענען די גרויזאמסטע דאס צוזען מיט די אייגענע אויגן די אכזריותן, מיט וועלכע די נאצי־רוצחים האבן פארפיניקט די יינגע נפשות. לייענט מען די טראגישע, פיינפולע און נסים־פולע איבערלעבונגען פון די וואס עס איז זיי געלונגען זיך אפצוראטעוועו, מוז מען שטוינען: פונוואנען האט זיך צו די טייבעלעך, אסתרלעך און משהלעך געגומען אזויפיל גבורה און חכמה ארויסצודריין זיך פון די רוצחישע הענט, וואס האבן אויף זיי געלויערט? די קינדער פון סוועניציאנער געגנט האבן דורכגעמאכט פונקט ווי די דערוואקסענע דעם דערשיטערנדיקן וועג פון מלחמה־גרויל, פון פיין, צער און עלנט. די זעלבע קללה האט זיי נאכגעיאגט און זיי האבן נישט געפינען קיין רו, אבער ווי אפט זענען זיי געווען פיל שטארקער, קלוגער און אויסהאלטעווידיקער פון די דערוואקסענע! דערביי זענען זיי געבליבן קינדעריש ריין און אומשולדיק־לויטער. יארן זענען זיי, די אומשולדיקע עופהלעך, געטראגן געווארן דורך שטורעם, דורך פייער, בלוט און דורך האס. וועו מיליאנען קינדער אויף דער ווייטער, גרויסער וועלט האבן זיך געפרייט מיט זון און ליכט, האט די זעלבע זון פאר די יידישע קינדער געברענגט פינצטערניש און אומגליק. זי איז געווארן א מכשיר אין די הענט פון די רשעים, כדי צו אנטדעקן די טריט פון די קינדער, וואס זענען אנטלאפן, געפרווועט זיך ראטע־וועו פון זיי. צענדליקער און הונדערטער רשעים האבן זיך געלאזט אין אטאק־געלויף נאך איין הונגעריק קינד. פון טויזנטער יידישע קינדער אין די שטעט און שטעטלעך פון סוועניציאנער געגנט זענען נאר איינצלנע געבליבן לעבן. חוץ איינעם, צוויי, איז די שונאים געלונגען צו פארסאמען זייערע קינדערשע הערצעלעך און פארשטאפן זייערע מוחלעך מיט האס צום יידן, צום יידישן טאטן אדער מאמען, וואס האבן זיך אומגעקערט צוריק פון שווארן קאשמאר, פון די ריזיקע מאסן־קברים. גרויס איז דערפאר דער פארדינסט פון די קאווארסקיס, פון די גארשינס און אנדערע, וואס האבן זיך געשטעלט פאר א הייליקן ציל אפצוראטעוועו די לעבנגעבליבענע יידישע קינדער פונעם שטנס נעגל. די דאזיקע יינגעלייט, וואס האבן זיך אומגעקערט פון די שלאכט־פעלדער, האבן פארשטאנען דאס גרויסע פארמעגן, וואס עס שטעלט מיט זיך פאר דאס לעבנגעבליבענע יידישע קינד און האבן מיט טיף־מענטשלעכער און נאציאנאלער אחריות זיך מקריב געווען אין קאמף פאר אפנעמען עס, באזיגן די געפלעגטע שנאה צום אייגענעם שטאם, מחיה־מתים־זיין די געשטארבענע בענקעניש נאך אייגענע טאטע־מאמע, העלפן אנטדעקן פונדאסניי זיך אליין און ווידער זיך צונויפגיסן מיטן יידישן פאלק, מיט זיין טראדיציע און געשיכטע.

סענדער קאָוואַרסקי

מיין קאמף
ביים אפנעמען פון קריסטלעכע פאמיליעס
אפגעראטעוועטע יידישע קינדער

וועד און קאַמפליצירט איז געווען דער קאַמף, וואָס מיר האָבן געפירט מיט די פאנאטיש־רעליגיעזע קריסטן, ביי וועלכע עס האָט זיך געפונען תנחום אסטערס יינגעלע, ער האָט זיך ביי זיי דערצויגן צוזאַמען מיט אַן אייגענער טאָכטער. די דאָזיקע קריסטן זענען געווען אונטער דער השפעה פונעם אַרטיקן גלח, וועלכער האָט זיי צוגערעדט נישט אָפצוגעבן דאָס קינד די יידן.

וועז יצחק יאכנעס איז אַנגעקומען קיין סווענציאן, האָט ער אונדז איבערגעגעבן, אַז חנה אסטער (ראבאטניק) האָט אים דערציילט וועגן איר שוואָגערס קינד, וואָס געפינט זיך ביי קריסטן. מיר האָבן גלייך אַנגעהויבן צו פּאַרשן און אָפּ־געפונען דאָס קינד ביי אַ באַקאַנטער קריסטן, קוטשינסקא, מיט וועלכער מיר האָבן אַנגעהויבן פירן אונטערהאַנדלונגען, זי זאָל אומקערן דאָס קינד.

זי האָט אָפּגעזאָגט.

קיין נאָענטע קרובים פונעם קינד זענען נישט געבליבן און עס האָט דעריבער נישט געקענט זיין קיין רייד וועגן פּאַרפירן קעגן איר אַ פּראָצעס. מיר האָבן דעריבער געפּרוווט מיט גוטנס, געשטיצט זי מאָטעריעל, צוגעזאָגט איר גרעטערע געלט־סומעס — אָבער אָן דערפאָלג. זי איז כסדר געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיטן גלח, וועלכער האָט איר אייגנערעדט, אַז דאָס איבערגעבן אַ קינד אין יידישע הענט, וועלט פאָר־רעכנט פאָר אַ זינד, אפילו וועז דאָס קינד איז פון יידישער אָפּשטאַמונג.

אינצווישן האָט די קריסטין זיך דערווּסט וועגן דעם אורטייל פון סווענציאנער געריכט, וועלכער האָט אָפּגעווארפן יאכנעסעס ביטע אָפּצוגעבן אים זיין טאָכטער, וואָס האָט זיך געפונען ביי קריסטן. דער דאָזיקער אורטייל האָט גע־ווירקט, אַז זי זאָל וועלן נאָך חוצפהדיקער. אָלע אונדזערע באַמיאונגען האָבן נישט געברענגט קיין רעזולטאַטן.

אין יענער צייט איז קיין סווענציאן געקומען אַ פרוי פון דער אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט אין צענטראַל פּוילן זיך פאַרנומען מיט אָפּזוכן יידישע קינדער, וועלכע זענען אָפּ־געראָטעוועט געוואָרן דורך קריסטלעכע פאַמיליעס. מיר האָבן זי אַרייַנגעשיקט צו דער קוטשינסקא, פאַר וועלכער זי האָט זיך פאַרגעשטעלט אַלס שוועסטער פונעם קינדס מוטער און געבעטן איר אָפּצוגעבן דאָס יינגעלע. אָבער די קריסטן האָט זי כמעט אַרויסגעטריבן פון שטוב. נאָכן דאָזיקן פאַל האָט זי שטענדיק געהאַלטן פאַרשלאָסן איר שטוב און נישט צוגעלאָזט קיין ייד צו זען דאָס קינד.

אַזוי זענען פאַרבּיי עטלעכע חדשים. די געציילטע אָפּ־געראָטעוועטע יידן האָבן זיך שוין געניומען גרייטן אַרויס־צופאָרן פון סווענציאן, קיין פוילן, און אַנדערע לענדער, און מיר האָבן נאָך אַלץ געפירט דעם קאַמף. אין אַ געוויסן טאָג האָב איך איינגעקויפט אַביסל זיסוואַרג און געלאָזט זיך גיין צו דער קוטשינסקא. די טיר איז געווען פאַרשלאָסן. אויף מיין אָנקלאָפן און פאַרשטעלן זיך, אַז איך בין סענדער, לייזער קאָוואַרסקיס זון, איר געוועזענער שכן פון ווידזער גאַס, האָט זי מיך געבעטן צוגיין צום פענצטער. איך האָב געזאָגט:

— איך בין געקומען צו דיר מיט די בעסטע כוונות, געברענגט גוטע זאַכן פאַר די קינדער, אַ פּאַר רובל, פאַרוואָס לאָזטו מיך נישט אריין אין שטוב?

ענדלעך האָט זי זיך געלאָזט צורעדן און מיר געפּענט די טיר. איך האָב איר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז די מומע פונעם קינד וויל איבערגעבן דעם ענין צום פּראָקוראָר און דאַן וועט מען סייווי צוגעמען בייַ איר דאָס קינד.

— איז דען נישט בעסער צו דערליידיקן דעם ענין מיט גוטנס. איך לייג אייך פאָר אַ גוטע באַלוינונג, וואָס וועט אייך צונוצקומען ווי אַ נדן פאַר אייער טאָכטער.

זי האָט געענטפערט:

— צו וואָס דאַרף איך אַ נדן? דאָס יינגל וועט גרעסער ווערן, וועט ער זיין מיין טאָכטערס חתן.

אירע וועלטער האָבן אין מיר אַרויסגערופן אַ טיפן פאַרדראָס. מיט ווייטאק האָב איך געדעדט, וועגן דער עוולה, וואָס עס איז געטון געוואָרן דער יידישער באַפעלקערונג. לא די, וואָס מען האָט גערויבט דאָס האָב און גוטס, ווייל מען נאָך צוריבן אויך די קינדער. זי האָט זיך געפרוווט פאַרענטפערן, אַז זי האָט דאָס קינד געפונען אַן אונטערגע־

וואַרפנס אויפן גאַס, געראַטעוועט אים פון טויט. זי פאַר־
שטייט מיין צער, אָבער דער גלח לאָזט נישט...

איך האָב געפרוווט אַרײַנגיין אינעם צווייטן צימער, ווו
עס האָט זיך זיך געפונען דאָס יינגעלע. אָבער די טיר איז
געווען פֿאַרשלאָסן. דורך אַן אָפענעם שפּאַלט אין דער טיר
האָב איך געזען אַ יינגעלע מיט שוואַרצע איבערגעשראָקענע
אייגעלעך, וואָס קוקן מיט פחד אויף דער טיר. נעבן אים איז
געזעסן אַ בלאָנד מיידעלע און געשפּילט זיך. מיטאַמאָל האָט
דאָס יינגעלע זיך צעווײַנט: „מאַמוסיאַ, איך ווײל נישט גיין
צו די שוואַרצע יידן. זיי וועלן מיך דערהרגענען".

דער כּעס איז אין מיר געוואַקסן און אַ צעקאָכטער האָב
איך איר געזונדעמן דראָען, אַז אַזעלכעס וועט איר נישט
געשענקט ווערן.

זי איז אויסגעבראָכן אין אַ געווײַן און אָנגעהויבן ווערן
ווייכער. איך האָב איר דערלאָנגט די 10.000 רובל און געבעטן
אונטערשרײַבן אַ באַשטעטיקונג, אַז זי גיט איבער פּריוווי־
ליק דאָס קינד פון חנא אסטער צו זיין מומע, פּייגע רובין.

אַ ווײַנענדיקע בעט זי מיך אָפּצולייגן דאָס אונטערשרײַבן
אויף שפּעטער, אָבער ווען זי האָט געעפּנט די טיר האָבן
ביידע קינדער זיך געטוליעט צו איר. דאָס יינגעלע האָט
נישט אויפגעהערט צו ווײַנען. די מוטער האָט אים באַרואיקט
געבעטן אים ער זאָל גיין מיטן פּעטער, אָנגעטאָן אים. עס
האָט זיך אַרויסגעווײַזן, אַז ער האָט נישט געהאָט קיין ווינטער־
מאַנטעלע. אין דרויסן איז געווען אַ פראָסט. איך האָב דערי־
בער אויסגעטאָן מיין פּעלץ און אים איינגעוויקלט.

אַ ווײַנענדיקן האָב איך אים אויף מיינע הענט געטראָגן
איבער דער גאַס און אַרײַנגעבראַנגט צו דער משפּחה פּלעק־
סער, ווו עס האָט געוואַרט די פּרוי פון וואַרשע, וועלכע
איך האָב פֿאַרגעשטעלט אַלס מומע פונעם קינד.

אַ באַלאַדענער מיט די צוגעזאָגטע שפּייז־פּעקלעך האָב
איך זיך שפּעטער אומגעקערט צו דער קריסטין און אין
אַנוועזנהייט פון עטלעכע קריסטלעכע שכנים האָט זי אונטער־
געשריבן די באַשטעטיקונג, אַז זי האָט פּרייוויליק אָפּגעגעבן
דאָס קינד.

אין יענעם אָוונט איז אין סוועניציאן אויפגעטרעטן אַ
ווילנער אַנסאַמבל מיט אַ קאָנצערט. שפּעט בײַנאַכט, ווען
דער קאָנצערט האָט זיך פֿאַרענדיקט האָב איך אַהיימגייענ־
דיק אָפּגעטראָטן בײַ דער משפּחה פּלעקסער, געוואָלט זען
ווי דאָס קינד פּילט זיך. ערשט איך הער, אַז פֿאַרן שלאָפן
גיין האָט זיך דאָס קינד שטאַרק צעווײַנט. עס איז אַרײַנ־
געקומען די קריסטין, געמומען אים אויף די הענט און פֿאַר־
געלייגט צו נעמען אים צו זיך, ווו ער וועט רואיק דורכשלאָפן
די נאַכט און מאָרגן פרי וועט זי אים צוריקברענגען.

מיר איז געוואָרן שווער אויפן האַרצן און צומאָרגנס
באַלד אינדערפרי ווען זי האָט נישט צוריקגעברענגט דאָס
קינד, האָב איך זיך געלאָזט גיין צו איר, אָבער איך האָב שוין
דאָרט קיינעם נישט געטראָפן. די אַלאַרמירטע שכנים וועלכע
זענען געווען עדות ביים אונטערשרײַבן, זענען אַוועק צום
גלח און ערשט נאָך עטלעכע שעה צוריקגעקומען, דער־
ציילנדיק, אַז דער גלח האָט באַפּוילן דער קריסטין אום־
צוקערן דאָס געלט און די פּעקלעך עסנוואָרג און צוריק־
נעמען דאָס קינד.

ווי אַ לונאַטיקער האָב איך זיך אַרומגעדרייט אַרום דעם
קאָשטשיאָל געטראַכט אַריינצוגיין צום גלח, רעדן מיט אים,
אָפּעלירן צו זיין געוויסן.

כ׳בין אַריין אין הויף פון דער קירכע, אַריינגעקוקט אין
די פענצטער און דערזען זיצן דעם גלח מיט נאָך עטלעכע
מענטשן. זיי האָבן געטרונקען טיי. כ׳האָב געמיינט, אַז כ׳וועל
דאָ ערגעץ דערזען די קוטשינסקא מיטן קינד. אָבער זי איז
דאָרט נישט געווען.

אין דער געדיכטער טונקלקייט האָב איך זיך געשאָרט
צווישן די געביידעס. די קעלט האָט דורכגענומען מיין קער־
פּער, עס האָט זיך געוואָלט אַריינגיין ערגעץ אַנוואַרעמען.
אָבער דאָס וואָלט געהייסן רעזיגנירן פונעם קינד, און מיר
האָט דאָס האַרץ געזאָגט, אַז דאָס קינד דאַרף זיך געפינען
ערגעץ אין איינעם פון די קירך־געביידעס.

מיטאַמאָל האָב איך דערזען ווי אינעם הויז, ווו עס האָט
געווײַנט דער וועכטער, איז אין אַ זייטיק צימער געוואָרן
ליכטיק. מיט שטילע טריט האָב איך זיך דערנענטערט צו
דעם פענצטער, ווו איך האָב דורך אַ שפּאַלט אין די לאָדנס
דערזען די קוטשינסקא מיט ביידע קינדער. דאָס יינגעלע
האָט געווײַנט און זי האָט אים באַרואיקט, אַז זי וועט אים
שוין מער נישט איבערלאָזן אַליין. נאָר עטלעכע טעג און די
יידן וועלן אַוועקפאָרן וועט מען זיך אומקערן אַהיים.

איך האָב באַשלאָסן, אַז מען דאַרף זי אָפּהיטן, ווען זי
וועט אָפּפירן די קינדער אין איר שטוב און דאַן אָפּנעמען
דאָס קינד.

אויפצומאָרגנס בין איך נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט
און אַ גאַנצן טאָג אויסבאַהאַלטן זיך אינעם הויף, ווו איך
האָב פון פֿאַרבאַרגן ווינקל אָבסערווירט דעם וועכטערס שטוב
אין הויף פון קלויסטער. איך האָב געזען אַריינגיין אַהין די
קוטשינסקא מיטן גלח. זעענדיק, אַז איך שטיי פאָר שוועריי־
קייטן האָב איך באַשלאָסן אַנוועגדן אַנדערע מיטלען. כדי
אַרויסנאַרן דאָס קינד פון קלויסטער.

אויפן דריטן טאָג בין איך אַריינגעגאַנגען צו דער קו־
טשינסקא און געפרעגט זי אויפן קינד. זי איז געווען צעטומלט,
האָט געזאָגט אַז דאָס קינד איז נישטאָ, געוואָלט מיר אָפּגעבן
דאָס געלט מיט די פּעקלעך און צוריקנעמען פון מיר איר
באַשטעטיקונג, אַז זי האָט פּרייוויליק אָפּגעגעבן דאָס קינד.
איך האָב איר דערקלערט, אַז די מומע פון קינד איז שוין
אַוועקגעפאָרן קיין פּוילן און האָט איבערגעלאָזט דאָס געלט,
זי זאָל קויפן זאָכן פאַרן קינד. זי האָט בלויז געבעטן, אַז
מען זאָל אָפּנעמען דאָס קינד פון קאָשטשיאָל, מען זאָל עס
נישט דערציען אין אַנטיסעמיטישן גייסט.

די קוטשינסקא איז געווען צופרידן און איז שנעל אַוועק
צום גלח דערציילן אים וועגן דעם נצחון.

אין יענעם טאָג איז ביי די פלעקסערס געווען אַ יידישער
יונגערמאַן, וועלכער האָט געאַרבעט אין נ.ק.וו.ד. איך האָב
אים איבערגעגעבן די באַשטעטיקונג פון דער קוטשינסקא און
מיר האָבן באַשלאָסן אָפּצונעמען דאָס קינד גלייך ווי עס
וועט זיך געפינען ביי דער קוטשינסקא. איך האָב געמומען
מיט זיך אַביסל זיסוואָרג און אַוועק צו דער קוטשינסקא,
איבערגעגעבן איר די מתנות און געוואָלט זען דאָס קינד,
אָבער די טיר פון זיין צימער איז געווען פֿאַרשלאָסן. אין
דעם זעלבן מאָמענט האָט אָנגעקלאָפּט דער יידישער נ.ק.וו.דיסט
און געמאָלדן אַז ער איז געשיקט פון דער ווילנער פּראָקו־

רַאטור. ער האָט איר געוויזן די באַשטעטיקונג, וואָס זי האָט אונטערגעשריבן, אַז זי איז מסכים אָפצוגעבן דאָס קינד פאַר צען טויזנט רובל. די פּראָקוראָטור האָט דעריבער באַשלאָסן צו פאַרפירן קעגן איר אַ פּראָצעס פאַר פאַרכאַפּן דאָס קינד און אויסנאַרן געלט.

די קוטשינסקא איז געווען בלאָס פון שרעק. ענדלעך האָט זי נאָך לאַנגע געווייגען און וואָלקלענישן אויפגעשלאָסן די טיר און מיר איבערגעגעבן דאָס ווייַנעדיקע קינד.

צוזאַמען מיט משה שוטאַן, דעם קוזין פון חנהלע גאָלד־בערג (מיין איצטיקע פרוי) און יהודה סאַרסקי האָבן מיר דאָס קינד אָפגעפירט צו דער באַן, וואָס איז געפאָרן קיין נייַ־סוועניציאן. דאָרט האָט ביי דער פאַמיליע ביטשונסקי געוואָרט די פרוי רובין, די כלומרשטע מומע פונעם קינד. רבקה ביטשונסקי האָט דאָס קינד אַרומגעוואָשן, געגעבן עס צו עסן און געלייגט אין בעט אַריין.

ביי די ביטשונסקיס האָט זיך אין יענער צייט געפונען די קליינע טייבעלע, וועלכע מען האָט אויך אָפגענומען פון אַ קריסטלעכער פאַמיליע. דאָס קינד האָט דורכגעמאַכט דעם זעלבן גורל און זי האָט פאַרשטאַנען וואָס עס קומט פאַר מיט דעם יינגעלע. זי האָט זיך גלייך אַוועקגעזעצט נעבן אים און צו אים גערעדט: „האָב נישט קיין מורא פאַר דער מומע. זי איז זייער אַ גוטע, ברענגט מיר שפילעכלעך".

דאָס יינגעלע האָט אויסגעשטעלט אויף איר זיינע פאַרוווּנדעטע אויגעלעך און זי האָט אים וויטער דערציילט, אַז מיט איר איז געשען דאָס זעלבע, וואָס מיט אים. אויך זי איז געווען ביי פרעמדע און האָט מורא געהאַט אומצוקערן זיך צו די יידן. איצט איז זי צופרידן, ווייל אַלע זענען גוט צו איר. מ׳קויפט איר אַ סך שיינע זאַכן. אַ באַראָיקטער איז דאָס יינגעלע איינגעשלאָפן.

אויפצומאַרגנס, דריי אַזייגער פאַרטאָגס זענען מיר מיטן שלאָפנדיקן קינד אוועק צו דער באַן, וואָס איז אָפגעגאַנגען קיין ווילנע. אָנקומענדיק אַהין בשלום זענען מיר אַריין צו דער פרוי ליבע גורוויטש—געשענאָוויטש.

אין די ערשטע טעג האָט די פרוי פייגע רובין נאָך געוויטיקט זיך אין מיין הילף. זי האָט אָפגענומען נאָך קינדער, וואָס האָבן זיך געפונען אין אַ יתומים־הויז און איז מיט זיי אָפגעפאָרן קיין פוילן.

אומקערנדיק זיך קיין סוועניציאן האָט מיר מיין ברודער דערציילט, אַז מען זוכט מיך פון דער פּראָקוראָטור, איך ווער באַשולדיקט אין צונעמען מיט כוח אַ קינד. איך בין גלייך אַליין אוועק צום פּראָקוראָר, וועלכער האָט מיר געוויזן די אָנקלאָגע פון דער קוטשינסקא. ער איז געווען זייער פאַרוווּנדערט ווען איך האָב אים געוויזן די באַשטעטיקונג, אונטערגעשריבן דורך דער קוטשינסקא און צוויי עדות, אַז זי גיט איבער דאָס קינד פרייוויליק.

איך האָב אים אויפגעקלערט דעם ענין, וואָס ווערט אָנגעפירט דורכן גלח. ער האָט מיך פאַרטאָגן, אָבער דאָס האָט נישט געענדערט די לאָגע. ער האָט געמוזט פאַרפירן קעגן מיר אַ פּראָצעס, ווייל עס זענען קעגן מיר געווען נאָך עטלעכע אָנקלאָגעס, נעמענדיק אין אַכט די מילדערנדיקע אומשטענדן, האָט ער פיר אָנקלאָגעס אויפן אָרט אַנולירט, אָבער ער האָט געפאָדערט, אַז ביזן פּראָצעס זאָל איך זיך יעדן דריטן טאָג מעלדן און דער פּראָקוראָטור.

איך בין געווען פאַראינטערעסירט, אַז דער פּראָצעס זאָל פאַרקומען וואָס גיכער, כדי עס זאָל נישט אָפגעהאַלטן ווערן מיין אַרויספאָר קיין פוילן און אין רעזולטאַט פון מיינע באַמיאונגען איז אין דריי וואָכן אַרום שוין פאַרגעקומען ד׳ער פּראָצעס.

דאָס איז געווען אַן אַנסטיק אינדערפרי, צוקומענדיק צום גע־ריכטס־בנין האָב איך שוין דאָרט געטראָפן פאַרוואַמלט אַ גרויסן עולם נייגעריקע קריסטן. עס איז אויך געווען דער גלח מיט זיינע נאָענטע מענטשן.

איך בין געווען אַליין. קיינער פון מיינע פריינט, אפילו מיין ברודער האָט מיך נישט באַגלייט צום גע־ריכט. איך האָב אויך נישט געגומען קיין אַדוואָקאַט. מיר איז געגאַנגען אין דעם, אַז עס זאָל זיך נישט שאַפן דער איינדרוק פון אַן אַרגאַניזירטער אַרבעט.

דער פאָרזיצער פון געריכט האָט פאַרגעלייענט די אַנ־קלאָגע, לויט וועלכער איך ווער באַשולדיקט אין צונעמען מיט כוח דאָס אַדאָפּטירטע יינגעלע פון דער קוטשינסקא, וואָס האָט איינגעשטעלט איר אייגן לעבן ביים אָפּרַאַטעווען דאָס יידישע קינד.

אין נאָמען פון העלא קוטשינסקא האָט געריכט אַדוואָקאַט, וועלכער האָט געטענהט, אַז איך האָב זיך אַרייַנ־געריסן מיט כוח אין איר שטוב, געדראָט מיט אומברענגען, אויב זי וועט נישט אָפגעבן דאָס קינד מיט גוטנס. די באַשטע־טיקונג האָט זי אונטערגעשריבן אונטער דער דראָונג פון טויט. דער אַדוואָקאַט האָט מיט אַלע פרטים געשילדערט דעם פאַרלויף פון די אונטערהאַנדלונגען, באַמיינדיק זיך צו שאַפן דעם איינדרוק, אַז אַן אַרגאַניזירטע האַנט האָט אין מיין פערזאָן אונטער פאַרשידענע דראָונגען צוגעזויבט דאָס קינד מיט כוח.

באַקומענדיק דאָס וואָרט צו מיין פאַרטיידיקונג האָב איך קודם־כל געשטעלט דער קוטשינסקא צוויי פראַגן: „צי קענט איר דערקלערן פאַרן געריכט ווער עס זענען די מענטשן, וועלכע האָבן אונטערגעשריבן אַלס עדות אויף איר באַשטע־טיקונג? צי קען זי אָנגעבן די נעמען וואָס האָבן איר געהאָלפן טראָגן די פינף פעקלעך, וועלכע זי האָט פון מיר באַקומען?".

דער אַדוואָקאַט האָט געבעטן די ריכטער, אַז מען זאָל זיין קליענטין באַפרייַען פון ענטפערן אויף די פראַגן. אָבער דער הויפּט־ריכטער האָט אָפגעווארפן זיין ביטע און די קוטשינסקא האָט געמוזט אָנגעבן די נעמען פון אירע שכנים: קאַנטאָראָוויטש און וויטקאָווסקי. איך שטעל פעסט, אַז די דאָזיקע עדות זענען געווען אָנוועזנדיק, וועו די קוטשינסקא האָט דערקלערט, אַז זי וויל גערן אָפגעבן דאָס קינד, נאָר דער גלח דערלויבט עס איר נישט.

אין מיין פאַרטיידיקונגס רעדע האָב איך געשילדערט די לייַדן פון דער יידישער באַפעלקערונג, דעם חורבן וואָס די דייטשן האָבן אָנגעמאַכט און דערביי האָב איך מיט דער גרעסטער אויפריכטיקייט געריידט וועגן די שיינע קריסטלעכע געשטאַלטן, וואָס האָבן אין יענע פינצטערע טעג ריזיקירט מיט זייער אייגן לעבן, כדי אָפּצוראַטעווען אַ יידיש קינד פונעם טויט. אָזאַ איז אויך געווען מיין באַציאונג צו דער פרוי העלא קוטשינסקא. דאָס געלט מיט די פעקלעך וואָס מיר האָבן איר געגעבן, איז געווען אַן אויסדרוק פון דער טיפסטער דאַנקבאַרקייט פאַר אָפּרַאַטעוועטן דאָס יידישע קינד.

זי האָט אַרויסגעוויזן פאַרשטענדעניש פאַר מיין ווילן, אַז דאָס קינד זאָל אָפּגעגעבן ווערן צו זיין מומען. די צרה האָט זיך אַנגעהויבן ערשט, ווען זי האָט אַלס פרומע קריסטין זיך באַראַטן מיטן גלח און ער האָט צו איר געזאָגט: „אומקערן דאָס קינד צו די יידן? אויף דעם האָט זיך געלויבט אים צו ראַטעווען?“ אים איז געגאַנגען בלויז אין פאַרוואַנדלען דאָס יידישע קינד אין אַ קריסט. דאָ איז דער איידעלער מענטש־לעכער טאַט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פאַנאַטישן רויב. די פרוי העלא קוטשינסקא איז געוואָרן אַ ווערקצייג אין די הענט פונעם פאַנאַטישן גלח, פלאַנצט אין אים איין אַ שנאה צו די יידן, באַנוצט אַליין אַנטיסעמיטישע אויסדרוקן און לאָזט נישט צו די מומע, וואָס ברענגט מתנות פאַרן קינד. פאַר דער מומע איז עס געווען אַ שרעקלעכער קלאַפּ ווייל דאָס קינד איז דאָס איינציקע איבערבלייבענישׂ נאָך איר דער־מאָרדעטער שוועסטער. איך אַליין, קומענדיק צו דער פרוי קוטשינסקא אין שטוב, בין איך געוואָרן באַלעידיקט. זי האָט מיך אָנגערופן: „פאַרשאָלטענער ייד!“ זי האָט אויף דעם קינד אָנגעוואָרפן אַ שרעק, אַז די יידן זענען שוואַרצע טייוו־לאָנים. דאָס איז געווען ווי אַ מעסער אין האַרצן. נאָך די אַלע ליידן, דאַרף אַן אָפּגעראַטעוועט יידיש קינד, ווערן אַ שונא פון יידישן פאָלק, ווערט איבערגעגעבן צום גלח, ער זאָל עס דערציען אין גייסט פון האָס צום אייגענעם אָפּשטאַם. נישט געקוקט אויף דעם טיפן ווייטאָק, האָב איך דאָך פאַר־שטאַנען, אַז די פרוי קוטשינסקא איז דאָ צומווייניקסטן שולדיק אין אַלעם. זי פאַרמאָגט אַ גרויס און שיין האַרץ, וואָס ווערט פאַרסאָמט דורך דעם פאַנאַטישן גלח. דערצו־האָב איך נישט געוואָלט בייַ איר צונעמען די געלט באַלויבונג און בין גרייט געווען אויך ווייטער איר צו העלפן.

צי האָט געקענט זיין אַ רייד פון באַנוצן כוח, האָב איך ווייטער געדעדט, אין דער צייט, ווען די פרוי קוטשינסקא האָט געהאַט אַ פריינט אַריינטריט. מען האָט איר געגלויבט, ווען זי איז בייַנאַכט געקומען און געזאָגט, אַז זי וויל בלויז דאָס קינד זאָל איבערנעכטיקן בייַ איר און זיך באַרואיקן. אין פולן צוטרוי האָט מען עס איר געגעבן, זייענדיק זיכער, אַז זי וועט עס צומאָרגנס אינדערפרי אַליין אָפּברענגען. אָבער אַרויסגעווינען האָט זיך, אַז זי איז שוין דעמאָלט געווען געווען געשיקט פונעם גלח, וועלכער האָט באַשלאָסן צוריק־צופאָרכאַפן דאָס קינד פאַר יעדן פרייַן.

דער אַדוואָקאַט פון דער פרוי קוטשינסקא האָט מיר אייניקע מאָל געפרווועט איבערצייגן מיין רעדע. ער האָט געזאָגט, אַז איך באַלעידיק מענטשן, וועלכע האָבן נישט קיין שייכות צום פראָצעס. ער האָט אונטערגעשטראָכן, אַז דער גלח איז דער פירער פון די רעליגיעזע קריסטן און זיין טעטיקייט אין ראַיאָן וועט אויסגעהאַלטן דורך דער סאָוויע־טישער מאַכט. דער ריכטער האָט מיך פאַרטיידיקט, פעסט־שטעלנדיק, אַז אַלץ, וואָס איך האָב ביז איצט געזאָגט האָט אַ שייכות צום פראָצעס און האָט מיך געהייסן פאַרזעצן מיין רעדע. איך האָב ווייטער געדעדט, געמאַלן די שרעקלעכע בילדער פון יענער צייט, דאָס אַלץ וואָס עס האָט זיך אָפּ־געטאָן אין סוועניציאָן, אין פאַליגאָן, די גרויזאַמקייטן בייַם צונויפטרייבן אַכט טויזנט מענער, פרויען און קינדער און זיי אַריינטרייבן אין די מאַסן־קברים פון פאַליגאָן. דאָרט האָט זיך אויך געפונען די מאַמע פון דאָזיקן קינד. אין מיינע אויערן הערט נישט אויף צו קלינגען די שטים פון דער אומ־געקומענער מוטער: „רַאַטעוועט מיין זון! לאָזט אים נישט ווערן קיין שונא פון זיין אייגענעם אָפּשטאַם!“

איך האָב געפילט די טרערן רינען פון מיינע אויגן. איך האָב אַנגעשטרענגט אַלע מיינע כוחות נישט אומצופאַלן. אָבער ווייזט אויס, אַז די מענטשן אַרום האָבן עס באַמערקט, אַ מיליציאָנער איז אונטערגעלאָפן און מיך אונטערגעהאַלטן. דער פאָרזיצער פון גערעכט הייסט מיך אָוועקזעצן.

דער פאָרזיצער האָט געוואָלט איבערריסן דעם פרא־צעס. איך האָב מיט אַ ציטערנדיקער שטים געבעטן אַנטשול־דיקונג, די כוחות האָבן זיך מיר אויסגעלאָזט, דאָך בין איך גרייט, דער פראָצעס זאָל זיך ווייטער פאָרזעצן.

דער פאָרזיצער פון גערעכט האָט אָנגענומען מיין ביטע און מיט אַ האַלבע שעה שפעטער האָבן זיך ווידער באַנייט די געריכטס־פאַראַנדלונגען. די עדות, ווועלכע איך האָב אַרויסגערופן, האָבן באַשטעטיקט, אַז זיי זענען געווען אַ־ווועזנדיק ביים אונטערשרייבן דעם הסכם מיט דער פרוי קוטשינסקא ווועלכע האָט פרייוויליק מסכים געווען אָפּצוגעבן דאָס קינד. איך האָב זיי געשטעלט די פראָגע פון וואָנען זיי וויסן. אז די פרוי קוטשינסקא האָט שפעטער חרטה געקריגן. די עדות האָבן אויפריכטיק געענטפערט, אַז זיי האָבן געהערט פון גלח, ווועלכער האָט געזאָגט, אַז מען וועט דאָס קינד נישט צוריקגעבן די יידן. אַ פאַרשטייערין פון בילדונגס־אַמט, ווועלכע איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יתומים־פאַרזאָרגונג, האָט געשילדערט די באַדינגונגען, אין ווועלכע דאָס קינד האָט זיך געפונען און דערקלערט, אַז עס איז נישט דערלאָזבאַר נאָכאַמאָל איבערצוגעבן דאָס קינד דער פרוי קוטשינסקי אין דער צייט ווען עס איז דאָ אַ קרוב, ווועלכער האָט די רעכט און בעסערע באַדינגונגען פאַר דער דערציאונג פונעם קינד. אויסהערנדיק די דערקלערונגען פון די עדות האָט דער פאַרשטייער פון דער פראָקוראָטור אָפּגעזאָגט זיך פון דער באַשולדיקונג אין אָוועקנעמען דאָס קינד מיט געוואָלד. ענדלעך האָט דאָס גריכט אַרויסגעטראָגן דעם אורטייל: אָפּווערפן די אַנקלאָגע פון דער פרוי קוטשינסקי, אַז איך האָב דאָס קינד מיט געוואָלד צוגענומען בייַ איר. דאָס קינד בלייבט בייַ דער יידישער מומע. די רעכט פון דער פרוי קוטשינסקי צו אָפּעלירן איז געווארן באַגרענעצט בלויז קעגן דער מומע.

קומענדיק קיין פוילן האָב איך זיך ווייטער אַנגעהויבן צו פאַראינטערעסירן מיט דעם גורל פון דאָס קינד. איך האָב געווויסט, אַז די פרוי ווועלכער איך האָב איבערגעגעבן דאָס קינד, איז געווען א פאַרשטייערין פונעם יידישן אַלגע־מיינעם קאָאַרדינאַציע "קאָמיטעט אין פוילן און האָט דאָרט פאַרטרעטן אַ רעליגיעזע פאַרטיי. דאָרט האָט מען מיך טאָקע אינפאָרמירט, אַז דאָס קינד איז אָפּגעשיקט געווארן קיין שווייץ און פון דאָרט האָט עס עולה געווען קיין ארץ־ישראל. דאָס האָט מיך באַרואיקט און ווען איך בין געקומען אין לאַנד אַריין האָב איך גלייך אָנגעהויבן צו זוכן אַ שפור פונעם קינד. איך האָב זיך אינפאָרמירט אין די פאַרשידענע אָפּטיילונגען פון עלית־הנוער און אַנדערע אינסטיטוציעס. ליידער איז עס מיר נישט געלונגען און ביזן היינטיקן טאָג האָב איך נישט זוכה געווען צו זען דאָס קינד, אָדער לפחות צו דער־ווייסן זיך, וואָס מיט דעם קינד איז געשען.

אריה ענת (בן־זאב פופיסקי)

אלו הן קורותיה של טייבעלע (אנקה)

מורד הדרך הרחבה, בין רכסי־הגבעות המיו־ערות בעצי־אורן גבוהים, בואכה מהעיר וילנה לעבר דווינסק, כ־21 קילומטר. אחרי הגשר מעל הנהר ויליה בגדה הצפונית, השתרעה לאורך הדרך־החולי, משני צדדיה, העיירה ניעמנצין.

שנים אחדות לפני פרוץ המלחמה העולמית השניה בא לעיירה מקולטיניאן בחור חסון וגבוה, רחב־כתפיים ועליז ושמו בערל וולוביץ'. הוא בא לעבוד בתחנת־הקמח של אהרון פופיסקי, שהיה פעם תושב עיירתו. מקום תחנת־הקמח, המרנה, היתה כארבעה קילומטר מרוחקת מניעמנצין, במעלה הנהר בגדה הדרומית.

בעיירה הזאת גרה משפחה יהודית בשם אנדלמן, ולהם בת יחידה, נמוכת־קומה ויפת־תואר ושמה בישראל רחל.

ובהיותו בשבת אחת בין צעירי וצעירות המקום הכיר בערל את רחל הצעירונת ויפת־התואר והתחיל לחזר אחריה ברצינות ובמסירות, עד שביום בהיר אחד החליט להנשא ולבנות בית משלו בישראל. זה היה בשנת 1938, שנה אחת לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה. אחרי תשעה חדשים, נולדה להם בת וקראו לה טייבל'ה.

עם פרוץ מלחמת פולין—גרמניה בספטמבר 1939, היתה טייבל'ה רק שנה ומשהו.

טרם נכבשה העיירה על־ידי גייסות הצבא־הנאצי, השתולל כבר „פאר־הנוער" מבני המקום הליטאי־פולני וחיי יהודים להפקר נהיו ורכושם לשוד וביזה. כל יהודי שהיה לו מכר או ידיד בכפרי הסביבה חיפש לו מחסה אצלו, בשלמו לכפרי, בהונו ורכושו באם רק הסכים לקבלו ולהסתירו.

ארבעה קילומטר מהעיירה הזאת, בין היערות, נמצאו כמה בתים מבודדים, מרוחקים אחת מהשניה כקילומטר בערך בשמם הכולל „פודקשיזש". באחד מהבתים האלה סמוך ליער גרה אלמנה איכרה בשם: מרצינקיעוויץ'. האיכרה הזאת היתה לקוחה תמידית בבית־מסחרם של הורי רחל. עם בתם הקטנה הלכו בערל ואשתו לעבר „פודקשיוש", לבית הבודד ביער של מרצינקיעביץ ודפקו על דלתה. אחרי ציפיה ארוכה נשמע רעש בפנים הבית ושומעים קול של אשה השואלת: „מי שם?" „אני, רחל בת החנונו, מהעיירה ניעמנצין. פתחי את דלתך למעננו" — התחננה לפני האיכרה שהציצה מבעד החלון בעיניים חדות ובוחנות.

יונה וולוביץ (טייבעלע)

נפתחה הדלת למענם ורחל הסבירה לה סיבת בואם אליה והאשה לא הכ־בידה עליהם במיוחד, רק מבין דבוריה אפשר היה להבין שדרוש לה כסף על מנת לסדר הענין על הצד הטוב ביותר. כמובן בערל ורחל אשתו הבינו את הרמז הדק ושלשלו לידיה את כספם ותכשיטי הזהב שלהם.

בעלית־הגג, מאחורי אלו־מי־הקש, הסתירה אותם מעין רואים. אחרי שלושה ימים הועברו למחבוא בתוך היער, במרחק מה מהבית. המחבוא הוא כעין בור ארוך, גובהו כמידת רחל בעמידה, ככה שבערל מוכ־רח „לעמוד" בישיבה, מוצע בשיכבת קש די עבה, אפשרי לישון בו. הוא נמצא על גבעה קטנה; סביב־סביב חירשה סמיכה של עצי־אורן רכים, שענפיהם מש־תלבים אחד בשני וכמעט עד למעלה הקרחת. מעל למחבוא, המכוסה בענפים ועשבי־יער בר, נוצר כעין ארובת־אור עד לשמיים ומוסתר בהחלט מעין־רואים.

לפני כניסתם למחבוא האשה מסרה לידם חבל דק על־מנת שתוכל להעביר להם האוכל הדרוש, בקושרה קצה אחד של החבל לעץ האורן בגזעו, מכוסה באין אפשרות כמעט לגלותו.

כמוסכם ביניהם הביאה להם פעם אחת ביום אוכל ושתיה, אחרי שיחשיך, כשכל השכנים נמצאים בביתיהם.

יום יום, באותו הזמן, אחרי שהחשכה ירדה על כל היקום,

אורזת האיכרה חבילת האוכל, יוצאת מהבית דרך הדלת האחורית לחצר, כאילו הולכת היא להגיש אוכל לבעלי־חיי באורווה, מסתובבת בחצר, מסתכלת בחושך, נעצרת לרגע להטות אוזן־קשבת ולשמוע באם מישהו לא יופיע להפתעתה בזמן בצוע משימתה הקדושה, הגשת עזרה לידיד במצוקתו. כשבטוחה היא בכל חושיה שמעצורים אין, נעלמת היא בין האורווה והאוסם לכיוון היער — למחבוא.

ערב ערב שורכת את רגליה דרך היער, בכל פעם ממקום יציאה אחר בל יפנה את תשומת־הלב של מאן־דהוא וגם לא להשאיר שביל היכר, מרוב דריכה על עשבי וצמחי היער, לצר ואויב שיוכל לתפוס אותה בקלקלותה ולהשמידה ביחד עם רכושה הדל מתחת שמי ה׳ בעד הגשת עזרה ליהודים.

אחרי זמן, כחודשיים בערך, ביום הראשון בשבוע היא נמצאת בעיירה ניעמנצין בכנסיה. בצאתה משם אחרי התפילה לרחוב ואוזניה קולטות שיחת־רעות כשאחת אומרת לשניה: „מה אַת אומרת על מרצינקביצובה? אומרים, שמצריכה היא אוכל פי כמה, מהרגיל״. והראשונה תופסת בכתפה של השניה ומקרבת אותה אליה, כאילו רוצה לבטוח בה סוד כמוס: „מדברים שהיא... התעשרה מיהודים״.

השיחה התנהלה עוד על רכוש יהודים, על זהב, תכשיטים ודברי־ערך, על הסכנות הכרוכות בהסתרת־יהודים והשמדתה מעלי־אדמות והאיכרה עמדה כמהולמת כל הזמן של השיחה ובלבה ונפשה להבות יורקות אש. במצב־רוח מורד ובמפח־נפש חוזרת היא הביתה, יושבת וחושבת על דברי הבוטים ששתי הנשים פטפטו ביניהם. זאת אומרת שזה כבר לא סוד כמוס וכמה זמן זה יקח שיגיע לאוזני המשטרה וכליביה? אודיע להם עוד היום בלילה על המתהווה ולמנוע מהם וממני השמדה מושלמת, מקבלת היא החלטה נחושה.

ויכוח שקט באוירה מדוכאה התנהל בין האיכרה ומשפחת וולוביץ, לבסוף נאותה האשה הכפרית לקחת את הבת שלהם טייבעלה לביתה לגדלה ולשמור עליה עד בוא היום... נאלצים הם לעזוב את המחבוא ולהיות נע־ונד ביערות הסביבה ברעב תמידי וכמעט ללא רגע של מנוחה איזושהי, מפחד ואי־יציבות נפשית.

את בתם הקטנה הם מבקרים מדי פעם־בפעם עם שקיעת־החמה, בחושך. אבל זהירותם לא היתה מספקת ובערב אחד בהליכתם לביקור, לראות בתם, טרם החשיך במלואו, נתקלו בצעירה, שהכירה בהם שיהודים הם. מתחקה אחריהם בהסתר ורואה את מקום כניסתם. ממהרת הצעירה למשטרה ישר ומודיעה על שעיניה ראו ומקום הבית הבודד בו נכנסו.

בערל ורחל בבית האיכרה מסובים על השולחן, יושבים הם על ספסל העץ ופניהם מופנים כלפי שתי החלונות הקידמיים. לפתע פתאום משגיח בערל בדמות המופיע מבין עצי היער וכמדומה לו נושא נשק הוא. קמים הם בחפזון, בהורידו את בתו על ריצפת החימר, רצים כל אחד דרך דלת אחרת במיסדרון הבית, לכיוונים שונים, במחשבה אולי יצליח אחד מהם להציל את נפשו ולגדל את בתם הקטנה, בל תשאר גלמודה ועריריית בעולם הנורא ולא תהפך לעוכרת בעמה.

יריות הרובים שנפתחו עליהם מהמיליציה הליטאית, קטלו לראשונה ברחל. נפלה היא מתבוססת בדמה ומתה במקום. את בערל בעלה רק פצעוהו בברחו מהם לעבר הגורן, בהסתירי את עצמו בין אלומות הקש. לא הרפו ממנו, מקרבנם הנמלט על נפשו פצוע, הוציאוהו ממחבואו ובקתי־הרובים על ראשו, רצחוהו באופן אכזרי ומחריד. לקבר־ישראל לא זכו ולא באו במקום שנפלו קברו אותם קבורת חמור.

אלה הן דברי סיפורה של האישה האיכרה, הנוצריה, האור היחיד באפלה הגדולה והכללית בזמן ההוא.

י. אביץ מספר:

בחודש אפריל שנת 1946 חוזר אני מירכתי רוסיה המרוחקים, לעיר וילנה. מיהודים, איתם אני נפגשתי, נודע לי שבעיירה ניעמנצ׳ין נמצא יהודי יחידי שנשאר לפליטה מכל הקהילה וידוע לו שבתו של בערל ורחל וולוביץ נשארה בחיים הודות לעמדתה הגאה והמסורה של הכפריה מרצינקביץ׳. אחרי רציחת הוריה, נכנסו אנשי המיליציה־הליטאית לבית־האיכרה ורצו גם לרצוח את הילדה. בזרועותיה החזקות, ידיה וצפורניה לחמה עם הרוצחים הנפשעים ומאנה בכל תוקף למסור לידיהם המגואלות בדם של טהורים וקדושים. בסוף כשרואה היא שהם ייגברו עליה, מטיפה היא להם מוסר נוצרי, שישו־משיחם לא יסלח ולא ימחול להם על הפשע שהם מוכנים לבצע, בהרגם את הבת, שהטבילה אותה לפני כחצי שנה, מוכנה היא למות ביחד ולא תתן לרצוח נפש נוצרית רכה ותמימה. רפו ידיהם אחרי התוכחה, אבל החליטו לאסור אותה והילדה.

בכלא לוקישקי, בעיר וילנה, עברה עליה שבעת־מדורי־גיהנום בחקירות ועינויים — ונצחה! אחרי חודשיים וחצי שחררוה עם הבת וחזרה לביתה הבודד.

ביום קייצי אחד יוצא אני לעבר העיירה ניעמנצ׳ין להפגש עם היהודי הנזכר למעלה ושמו דוב. נשאר הוא לפליטה הודות רכושו שמסר לאיכר בעד הסתרתו. הכיר את הורי הילדה וידע מקום הימצאה הנוכחי על כן הסכים לגשת אתי יחד ל„פודקשיזש״, לביתה של האלמנה, לקבל את הבת שהיתה לי קרובת־משפחה.

רבקה בן־סירה גלמודים ביער

בהכנסנו אנו מברכים אותה כמקובל במקום ומציגים את עצמנו מי אנו ומה רצוני בתור קרוב המשפחה של הילדה. היא גוללה לפנינו את כל הטרגדיה שקרתה לנגד עיניה ואיך היא הצילה את הבת הקטנה ממש מתחת צפורני הרוצחים, בהדגישה במיוחד את המלה הקטנה. שאלתיה ישר לענין: „מהו הסכום הדורשת אַת?" האיכרה חושבת במקצת ואומרת: „100 אלף רובלים". אחרי משא ומתן מיגע יצאנו מהבית ללא תוצאות חיוביות וחזרנו לניעמנצ'ין כלעומת שיצאנו.

התחלתי לבקר את הבית הזה מדי שבוע בשבוע, התידדתי עם הבת וקניתי את לבה בכל רמ"ח אבריה הרכים ותמימים ונהיינו למקורבים מאוד בנפש, שביתי אותה לחלוטין, עד כדי־כך, שבאם איחרתי לבוא היתה היא עומדת בחוץ ומחכה בכליון־עיניים.

מראיה של טייבעלה היה איום ונורא: רזה כמקל מתת־תזונה ונמוכת־קומה ממש כתינוקת, כותונת לבשרה רק והכינים שרצו עליה. קניתי לה בגדים חדשים.

ביושבי פעם אחת עם האיכרה ובשיחה איתה עוררתי את השאלה של חינוך: „תהיא נאלצת לשולחה ללמוד וכמובן גם בגדים חדשים ונקיים תצטרכי להלבישה ואיפוא תקחי? יש לי הצעה משלי: לזמן הלימודים אני אחזיק אותה בכול ובזמן החופש היא תתגורר אצלך. מסכימה אַת? באם אַת מפחדת שאקח אותה ממך, בואי גם אַת איתה יחד אלי. אני אשא בכל ההוצאות".

היא ענתה: „לא אוכל לתת לך תשובה ברורה ומכרעת עתה, בו במקום, מפאת אי־אלו סיבות נפשיים, על־כן נדון בפרשה בשבוע הבא, ביום הראשון אחרי בואי מהתפילה מהכנסיה". הסכמתי לדבריה, בתקווה שסוף־סוף אצליח לשכנעה.

ביום ראשון, בשעה 10, אני יוצא בעגלה לעבר משימתי הנכספת ניעמנצ'ין—פודקשיזש לביתה. רואה אנוכי שהאיכרה עומדת על המרפסת ומסתובבת אנה ואנה. ירדתי מהעגלה, נגשתי אליה וברכתיה כתמיד וכמקובל בין אנשי־כפר. תשובתה היתה קרירה וכמעט עויינת ובנסותי לעלות על מדרגות המרפסת לכיוון פתח־הדלת, קופצת האשה מולי ונגדי כחיית־בר ונעמדת בפתח־הדלת, כשמרפקיה לצדדיה בכל רוחב הפתח. הופתעתי מהשנוי הפתאומי אלי ולא יכולתי לנחש למה ומדוע.

„מה קרה גברת מרצינקיעביצובה?" היתה שאלתי מרוב הפתעה. „ככה אתם כולכם, משלמים בעד טובה ברעה, כמוך ככה דוב שלך!" נצלתי את המעצור בשטף דיבוריה והצגתי לפניה שאלת־תם: מה בי האשמה? מיאנה האשה לדבר אתי בכלל וכשהצעתי לה להכנס בפנים הבית ולשוחח, אמרה: „לא תפסע ולא ידרכו רגליך מעל־סף ביתי יותר!" כשנשבעתי בכל היקר לי ובנפשה של אנקה הילדה שלא ידועים לי הקשרים של דוב בענין, מחוץ שאמר והראה לי את מקום המצאה של הילדה, נתרככה עליה לבה ונאותה להכניסני הביתה, לשוחח ולהבהיר את ההשתלשלויות במשך זמן העדרי.

ביום השני בשבוע שעבר, מספרת האשה, בא אלי דוב שתוי ובקושי עמד על רגליו ואלה היו דבריו: „אנו נקבל את הילדה לידינו בטוב או ברע. החוק עומד לצידנו, בהאשימך בחינוך אנטי־סוציאליסטי ובטיפול לא נאה חיצוני שעלול לחבל בנפשה הרכה של הילדה. אביא להנה את מיצגי השלטון להראות להם את מצבה הגופני והרוחני ובית־המשפט יישיב אותך בבית־הסוהר בעד גישה אכזרית". כמהולמת נשארתי יושבת במקומי מבלי יכולת לזוז ולהוציא הגה מפי. אחרי רגעים נותר לשוני ואמרתי: „זאת היא תודתכם בעד מעשי, שעמדתי בפרץ נגד החיות ולא נאותי למסרה לידי השטנים־הרוצחים ושמתי את חיי בכפי נגדם".

חרפה ובושה שכזאת לא פללתי לשמוע. ישבתי כעל קוצים ועקרבים, בשרי ונפשי בי, נשרפו כבשלהבת אש ופני נהיו אדומים מרוב בושה וכלימה מה ש„אדם" שתוי עלול לעשות ולהרוס בין רגע. האשה המשיכה: „יותר טוב, תעשו חסד עם הוריה, תוציאו אותם מקבורת־חמור ותביאו אותם לקבר־ישראל". נדבק לשוני לחכי מדברי־התוכחה של האשה הכנה, הישרה והגאה, מאחת מחסידי־אומות העולם ונפשי סלדה מדבריו הקלוקלים ונבזים של היהודי, השתיין, השכור. קמתי מעל־יד השולחן וראשי עלי סחרחר, לעבר הדלת, ברכתיה לשלום רב. תשובתה על ברכתי לא קבלתי ממנה.

את הארבעה קילומטרים המרחק, בין „פודקשיזש" לניעמנצין, עברתי ברגל במהירות רבה, כה בערה עלי החימה נגד דוב לתת לו את המנה הגדושה המגיע לו. לאכזבתי הרבה לא מצאתי את דוב בבית. חכיתי על יד מקום מגוריו זמן רב למדי וטרם חזר. עם שבר בלב ומועקה מוזרה בנפשי חזרתי לעיר וילנה.

את תפקידי הנעלה והרם, להחזיר בת־ישראל לחיק אומתה ראיתי כגמור. בכל־אופן ניסיתי, על־ידי מכתבים, להניעה להיות אתי בקשרים ולא הצלחתי אף פעם אחת לקבל תשובה. התפלאתי על האשה הטובה והמסורה וגישתה הנוקשה. עד כמה שהכרתיה ביושרה ובמחשבתה הצלולה, לא דעתה נחה עליה, כי דעות זרות ועויינות פעלו סביבה.

במשך כחודשיים לא ידעתי מנוחה מהי, ניסיתי כמה פעמים לבוא במגע עם דוב, בנוסעי במיוחד לניעמנצ'ין לפוגשו ותמיד חזרתי כלעומת שיצאתי, בהעדרו ממקום מגוריו. שאלתי שכניו ומכריו האם בדרך־כלל אפשרי למצוא אותו אי פעם בבית? תשובתם היתה תמיד אחידה וקצרה: רק לפני רגעים ספורים ראינוהו. נשארתי אפילו פעם, עד מאוחר בערב וטרם חזר. יכול להיות שהתחמק מפני, ביודעו מה שעלל בלשונו. אחרי חודשים מספר, ביושבי בחדר לפנות ערב, נפתחת הדלת ואיש גבה־קומה ויפה־תואר ניצב לפני ופורט בשמי, מוציא מכיס־מעילו מעטפה ועליה שם משפחתי רשומה.

פתחתי את המעטפה בעצבנות, הוצאתי מתוכה פיסת־ניר גסה ועליה כתוב התוכן הבא:

ידידי, קרובי ובני־עירי היקר!

לפי מכתבי הנך רואה, שהנני חיה, שרירה וקיימת בעולם הזה. נשארתי בחיים וילדתי דנקה (דבורה'לה) אתי. בעלי ובני נפלו חלל, בין הראשונים בשחיטה בפונאר ע"י וילנה. נודע לי, שטייבעלע, בתם של בערל ורחל וולוביץ, נמצאת בסביבת וילנה—ניעמנצ'ין, אנא תעזור לשליח המיוחד לאתרה ולהעבירה אלי. הנני מבקשת אותך בכל לשון בקשה להגיש להנ"ל, לאחד מחסידי־אומות־העולם, את העזרה המלאה ומסורה.

מקווה אנוכי גם שתעשה הכל מה שביכולתך ומעליה שהמשימה תצליח ומודה לך מקרב לב וה' ישלם לך כגמולך.

ידידתך וקרובתך

חתום: בילהה גורשין

בכדי להיות בטוח שלא מטמינים לי פח ולדעת באם באמת בילדה שלחה אותו, שאלתיהו לפרטי־פרטים על מראיה, עיירתה, קרוביה, הכל מסר כאילו היה אחד מבני העיירה. דובבתי אותו גם על־מנת להוציא ולוודא באם הוא מבצע את משימתו מהתנדבות או על בצע כסף. התרגז מאוד בהבינו את מחשבתי ואמר: האם נחוץ לך כסף? אתן לך כמה שאתה רוצה.

ערכתי את השולחן בי״ש, לחם ודג־מלוח, שתינו לחיים ועל שאלותיו הסברתי לו איך הוא ימצא את מקום־הימצאה של הילדה באם דוב יסרב להגיש לו את העזרה הדרושה. במצב רוח מרומם נפרד ממני ונעלם בחושך לעבר הרחוב.

בילדה גורשין מספרת:

יד ביד עם הרוסי מטיילת אנקה ברחובות וילנה לעבר תחנת־הרכבת. משוחחים הם ביניהם והוא קונה לה דברי־מתיקה, אי אלה צעצועים, והנה לפניהם בית־הנתיבות. עד צאת הרכבת לעבר ביאליסטוק יש עוד זמן ניכר, על כן הוא מכניסה למסעדת התחנה במחלקה ראשונה ומזמין בשבילה ארוחה. היא אוכלת לא ברצון ובין לעיסה ללעיסה מסובבת את ראשה לכל הצדדים ומי יודע מה נפשה הרכה זוממת. בשעה מוצלחת הרכבת הגיעה, יוצאים הם לרציף על־מנת לנסוע, מתעקשת הקטנה ומאינה לעלות במדרגות הקרון.

יושב הוא עם אנקה בתא של חיילים רוסיים. מדברים הם, מספרים כל מיני הלצות וצוחקים בקול רם. שואל אחד: למה הילדה כה ממורמרת? עברנו מרחק רב למדי והיא מאוד עייפה, היתה תשובתו. בינתיים התחיל חייל שני להתענין אתה, ניצל המעביר את הזמן לעיון בעתון וכה התעמק שלא ראה איך אנקה הסתלקה.

כנשוך נחש קם ממקומו לעבר דלת התא לפרוזדור הקרון ובפסיעות מדודות עובר ומונע אנשים, בשם־עין בכל תא ותא דרך זכוכית הדלת. בסוף הקרון משגיח הוא בחבורת אנשים ונשים העומדים ומדברים בהתרגזות: מי הזה, שחטף ילדה נוצרית ומנסה להעבירה לידי יהודים ארורים? אנקה עומדת ביניהם ומתחננת לפניהם בשפוך את לבה: אנשים טובים תצילו אותי מידי יהודים, גנבו אותי מ״פודקשיזש״ יש לי 20 זהובים, קחו אותם אתם ותעבירו אותי לאמי ואחי טומק.

לוּ לא רם־המעלה שלו, מי יודע מה היה קורה.

בישבם הפעם בתא, אנקה על־יד החלון, האפוטרופוס הזמני אחריה, במושב לעבר הדלת, ברגליים מצולבות אחת על השניה, ברוחב התא, עד למתחת הספסל השני, למנוע ממנה מעבר חופשי וקל.

בשעה מוצלחת מגיעים הם לעיר ביאליסטוק, לדירת הגברת בילדה גור־ין. בברכת שפטרני גולל הוא לפניה את כל התלאות, שקרו במשך זמן הנסיעה: ״דברתי אל לבה בטוב וברך והפנתי את תשומת־מחשבתה לאושר המחכה לה אצל הדודה. לפי הרגשתי ומבטי הבחנתי שדברי לא נקלעים במוחה הרך ומחשבותיה מרחפות סביב המקום והבית בו גידלה וחונכה. השגחתי גם שארס השנאה ותועבה לכל דבר ששייך ליהודים היכה שרשים עמוקים בנפשה. אנקה ישבה ממורמרת, כבתוך־עצמה, מבלי להוציא הגה מפיה. אי אפשר היה לדובבה ולדעת את המהפכה שהתחוללה בקרבה. מדי פעם גנחה מעומק לבה והוציאה המלה היחידה: ״הביתה, לאמי״. הדמעות בעיניה והגניחות לפרקים השפיעו עלי לאין־ספור לרעה; ביודעין שהנני עושה דבר נעלה, בהחזרת ילדה לעמה וללאומיותה ולחינוך יותר מתקדם וחופשי ללא דעות קדומות וחשוכות — מצפוני נרגע לחלוטין.

פרשה חדשה התחילה, בינה ובתי קנאה נוצרה מאחת לשניה בגלל הדבר הכי קטן. נהייתי לשופטת ולא תמיד מצאה חן בעיני אנקה פסק־דיני. שכנים העירו לתשומת־לבי כי רואים את אנקה מסתובבת בחוצות העיר כאילו חיפשה משהו נסתר. נאלצתי לפקוח עיניים ולהשגיח עליה ביותר ערות, מה שגזל ממני זמן יקר הדרוש היה לי למצוא את מחייתנו, גם להשריש בה גינונים אחרים, הווי ההולם לעתיד כבת־ישראל ולהשכיח ממנה רוח החיים בו גידלה וחונכה. צרור של צרות ותלאות נשפך על ראשי.

ביום אחד כשחזרתי מביקור אצל מכרים, את אנקה בבית לא מצאתי. שאלתי את בתי, שכנים, מכרים מהבית והסביבה הקרובה, אף אחד לא ראה אותה. מה עושים עכשיו? איפה לחפש אותה בלי עזרת המשטרה? באין ברירה פניתי שוב למכרי־המעביד, עם השפעתו בחוגי השלטון, שימריץ אותם בחיפושים אחרי אנקה. הוא הרגיעני באומרו: ״הכל יבוא על מקומו, רק סבלנות דרושה ועצבים שקטים״.

3 ימים חיפשוה ומצאו אותה אצל נוצריה אחת, בפרבר נידח של העיר. לא בקלות היא מסרה אותה, דרשה חקירה מקיפה מאין לקחוה, בהסתמך על דברי הילדה. בכוחות משטרה מוגברים הוציאוה מידי המון מוסת והעבירוה לתחנת המשטרה בחלק העיר בו אני גרתי.

ביום הראשון בשבוע, בשעות לפני הצהריים, נקראתי למשטרה לזהות את הילדה ולהעבירה הביתה.

שבעת־מדורי גיהנום עוברות עלי, בשאלות־צלביה ונקם, עד שעיני רואות את פני אנקה לפני. אנקה סרבה לגשת אלי. התערבה שוטרת אחת ואמרה: ״חברים תשימו לב! הילדה טוענת שזאת היא לא האמא שלה; האמא האמיתית נמצאת בכפר נידח על־יד וילנה ושמו ״פודקשיזש״, אולי נחכה עד שנחקור אמיתות דברי הילדה באם כנים הם גם אז יש לנו זמן להחזירה לידי האמה?״ ראש־האגף לא הסכים לכאבי־ראש מיותרים מרם־המעלה. למילי ובלב מלא אושר ושמחה, יד־ביד עם אנקה, צועדות אנו לעבר פתח־היציאה מהמשטרה. לרחוב הסואן מהמון אנשים אחרי התפילה בכנסיה. אנקה מנצלת את ההזדמנות שנפלה בחלקה, מתחילה לצעוק ולקרוא לעזרת־הזולת שיצילוה מידי היהודים שחטפוה מ״פודקשיזש״ ומעבירים אותה מי יודע לאן. ״אנשים טובים ורחמנים תצילו ילדה נוצרית מידי יהודיה!״ — היתה קריאתה האחרונה ששמעתי ולפתע הייתי מסובבת המון נרגז וסוער, בראשם אשה צעירה ונבערת מכעס ורציחה לעם היהודי, תפסה בידה של אנקה שהחזקתי והוציאה אותה מידי, בשמה את ידה השניה על כתפי; כאילו לטרפני רצתה. ההמון הסוער רתח וצעק כבקלחת: ״מוות לה ליהודיה הארורה! הרגו את המנוולת! לבטח מכינה לה קרבן לפסח שלהם — — דם ילדה נוצרית למצות״. לא עזרו שום הסברים ונירות שהראתי להם למען לשכנעם. זיעה קרה כיסתה את גופי וצמרמורת עברה על עורי ובשרי בראותי את המוות שוב נגד עיני, למרות שהתרגלתי אליו במשך זמן, כחמש שנים, בכיבוש הנאצי בהיותי נע־ונד, ללא שום זכות־קיום עלי־אדמות, אז שאפתי להשאר בחיים ונצחתי. החלטתי גם הפעם להשאר בחיים

ואיך שהוא להסתלק מבין ההמון הפרוע והשואף לקרבן שוא. פניתי לאיש אחד, שהבחנתי שהוא יותר מיושב בדעתו ואמרתי לו: „אתה יודע מה שאגיד לך, בוא לתחנת המשטרה הכי קרובה אלינו, כמה עשרות פסיעות, ונווכח באם באמת הילדה שלי היא או זרה?" נכון, נכון! באמת נגש למשטרה, אבל את הולכת אתנו לשם, בל תנסי להתחמק ולברוח". בדקות הספורות הללו נעלמה האשה ואנקה יחד אתה. לא אמרתי נואש ובהחלטה נחושה קבעתי לשחררה מהאשה הלא מוכרה לי ולהביאה לחיק משפחתי בחזרה. גם הפעם נאלצתי לפנות למכרי. הוא התייחס אלי כה טוב ורחם שלא היו לי מספיק מלים להודות לו על מעשיו העילאיים.

לא הייתי בבית, ברגע שאחד מה„אנ.קא.וו.ע". בא להודיע לי שאופיעה למחרת היום למשרדם ברחוב פלוני בהתאם עם הטענות של הילדה. אף אחד לא יעץ לי להתייצב. המכר שלי יעץ לי כן להופיע אצלם בכדי לא לעורר חשד הגורם ביותר והוא ידאג כבר שהכל יסתדר על הצד הטוב. בדיוק בשעה הקבועה, הכתובה בההודעה, הופעתי במשרדו של קצין־חוקר. עד שהגעתי אליו עברתי כמה מסדרונות אפלים המפילים עליך את חתתם. כשנמצאים כבר במקום המיוחל, בחדר, כאילו לא רואה אותך; מסתובב אנה ואנה, נותן לך לחכות לבלתי־נודע ולפתע כמתעורר, הוא מסתובב אליך פנים אל פנים ובשאלה סתמית כלא הרגיש בנוכחותך, אומר הוא בקול צרחני: מה אַת עושה פה ומה רצונך אַת? שלטתי על עצמי ורוחי הטוב מבלי להבהל מהפניה הדרסטית נגדי והושטתי לו את הודעתו. הרכין את ראשו כלפי מטה, את עפעפיו הרים ובעיניים בוחנות מדד אותי מלמטה עד כלפי מעלה, בכל גובהי: המ... זאת אַת? למה לא הופעת בזמן המפורט בהודעה? הייתי בדיוק נמרץ במקום. אבל... לא נתן לי להמשיך בהסברי, ובקול שואל ומצווה אומר הוא: ממתי קצין רוסי ועל־פי־כמה ב־נ.ק.וו.ד. צריך לחכות לכל אחד ואחד? לא יכולת לבוא לפני הזמן המיועד ולחכות לי?" שתקתי. „למה אַת שותקת? ישנם ברשותי אמצעים על מנת לדובבך!"

הידוע לך שאנקה טוענת שחטפוה מהאמה שלה הגרה ב„פודקשיזש" ואַת זרה לה. באם יווכח אחרי חקירה, שאמת בפי הילדה; היודעת אַת כמה שנות מאסר תקבלי? „עשר שנים עם עבודת פרך!" הילדה שלי היא הנה הנירות הרשמיות שלה, אלא בזמן היותי במצוקה על סף־אבדון, בהחלטה נחושה לעשות קץ לחיים דאגתי לה שתשאר בחיים. גוללתי לפניו את הנורא והאיום בהם התנסתי אני. השגחתי שרעדה וצמרמורת עברה על כל גופו ולפתע פתאום קם הוא מכסאו ובקול רועד אומר: „מגיעה לך מדליה בעד האומץ לחיות! תקבלי את ילדתך ותהיו מאושרים".

„אנקה! אנקה!" קרא בקול רם. נפתחת דלת צדדית ואנקה מובלת על־ידי שוטרת ישר אלי. „בבקשה, לוחמת אמיצה, תקבלי את מאווייך ואושרך, תהיו בריאים ובל נצטרך להטריח את עצמנו שנית".

אנקה שוב אתנו בבית.

פעם אחד כשהמורה הענישה חלק מהכיתה בעד אי עשיית השעורים היתה גם אנקה ביניהם, בהוציאם מהכיתה, הסתלקה מכתלי בית־הספר והביתה לא חזרה. לבטח שכחה המורה, מי היא אנקה ומאין באה. לא פעם הזהרתי את המורה על הפשע בדבר, בהענשת את הילדה הזאת. על־מנת לקרב אותה דרושה גישה אחרת לגמרי, יותר לבבית, רכה ולהבין את נפשה.

הלכתי למיודעי, כרגיל, להציל שוב את הילדה מצפורני המתנכלים. אבל הפעם כמעט וסרב למלאות את בקשתי, מפאת סיכון מסוים בהשתדלות במשטרה. הסביר לי שהחקירה עלולה להסתבך: „הנני מיעץ לך בתור ידיד, תעשירי אותה למקום יותר רחוק ותמנעי צרות צרורות ממני וממך כאחד. זאת היא הפעם האחרונה שאני מתערב".

מסרתיה לאישה נוצריה בעיר לגדלה, לחנכה ולהשגיח שתגמל ממקום מאין באה. אחרי כחודשיים בערך העברתיה לעיר לודז ונסעתי לבקרה כל שבועיים במעון־הילדים. ועד יהודי מיוחד טיפל בהם, בהעבירם הלאה, לישראל או לאמריקה.

כחצי שנה אחרי שאנקה הועברה על־ידי ללודז גם אני ובתי עברנו לגור לשם. שנה שלמה התמסרתי אליה גם פה במקום החדש, עד ששלחוה עם עולים, דרך צרפת, לישראל.

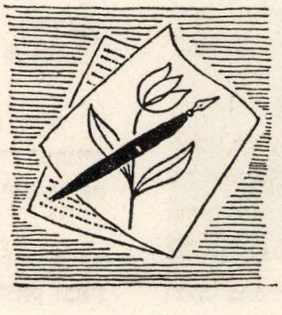
משה ושיפרה מספרים:

בהוודע לנו על־ידי מכתב מבילהה גורשין על אנקה, שהיא טייבעלע, שמחתנו היתה לאין־שיעור. יותר משנה חכינו עד שעינינו ראו פרי מאמצנו הכספי. מלודז' דרך צרפת לישראל באה אנקה־טייבעלע, עם עלית־הנוער, מסונפת למשפחת עולים ישר לבית אחותי רבקה.

בביתנו היה שמח עם האורחת־הבת החדשה. לא היה דבר שאנקה דרשה ולא סיפקוה.

בשנת 1959 שוחררה מהצבא ונוסעת ללמוד לירושלים בסמינר למורים. רק שנה היא גומרת. בחופש הקייצי מכירה היא את בחיר־ליבה, ארי וינברגר מבראזיל, שבא לישראל לביקור ומתחתנת איתו.

אריה ענת (בן־זאב פופיסקי)

אמי צוותני לחיות

מפי **דבורה רוזנצווייג־ווינאקור**

דבורה רוזנצווייג־ווינאקור

זה קרה בזמן שתאי־הגזים עבדו במלוא עוצמתם בכל ערי פולין וחנקו אלפים־אלפים ליום, מבני העם היהודי, מכל ארצות אירופה הכבושה, השטועה והמטורפת על־ידי הנאצים ועוזריהם המתועבים והמסורים: אוקראינים, לטים, לי טאים ופולנים. הם חנקו ושרפו את גוויותיהם לאפר בפזרם אותו לארבעת רוחות העולם. גופות הורינו־מחמדינו שרפו במשרפות על־יד תאי־הגזים. איך זה קרה שנשארתי בחיים? האיך?... אמי צוותני לחיות! אל תשאלו איך יצאתי חייה מהסדום הנורא? הנגי אחת מני אלו שהמוות דלג מעלי, אולי שכח אותי לכלות, לא שם־לב לתינוקון שכזה, ברחפו ובחופזו בארץ־הטמאה, במלאכתו המרובה, הכליה המושלמת.

נס אחד גדול: אמי החזיקתני בשיניה וצפורניה החדות ולא נאותה להגישני, כקרבן־שי למלאך־המוות.

יכולנו להם... אמי צוותני לחיות! נס, נס, נס! — נס בכל מקום ומקום! שרכנו רגלינו בדרכים, דרך יערות ושדות, בחושך ובאפלה, בכפור, ברוח־זלעפות ובגשם שוטף.

המוות לצל לי נהיה, לנגדי תמיד

בזכרוני אחטט אחרי ספורי־אמי ואני אעלה אותם, את כל הקורות שעברו עלינו, בשעת נדודינו, מאז הוולדי.

נולדתי בזמנים כשהמוות השתולל במלוא עוצמתו ברחוב היהודי וכילה בקהילות־קדושות ללא־רחם, במחוז שוינציאן ופלך וילנה.

בעיירה ווידז, ראיתי אור־העולם לראשונה מה זה. בשדות־הקרב התנהלה אז המלחמה לחיים או למות בין בני־האור לבני־החושך והפילה קרבנות למכביר.

מאז, המוות לא הרפני לרגע, ריחף סביבי, במחיצתי, נגדי וליווני יום־יום, על כל צעד ושעל, ברצותו לכלותני.

השנה היא סוף קיץ 1941.

עם חיסול הגיטו הווידזאי בשנת 1943 טרם מלאו לי שנתיים. כל יהודי העיירה מעבירים ברגל לעיר המחוזית שוינציאן ודוחסים אותם לגיטו המקומי, שבקרוב יעבירו את כל היהודים לעבודה בעיר קובנה.

כבהמות נרדפות הוכנסו לקרונות־משא, מלא וגדוש עד אפס מקום. קשה מאוד היה להחזיק מעמד, מרוב דוחק ובאין אויר־צח מספיק לנשימה. הקרבנות הראשונים הם: החולים, התשושים, הזקנים והילדים — מתעלפים, נחנקים ומתים בעמידה.

שעות על שעות של מסע... לפתע, חריקת־בלמים, הרכבת נעצרה וקולות וצעקות בגרמנית, פולנית, ליטאית ולטית, בילבול של לשונות כבבל, כעין־פקודות נשמעות: לפתוח את הדלתות! לצאת! לצאת! נשמעות הצווחות מהטמאים. בליווי מגלבים על „בשר" ועצמות המעונים, מקלות על שכם וקתי־רובים על ראשיהם שלא מיהרו לצאת ולקפוץ מהקרון... האם בקובנה אנו? נפגשים מבטים אילמים מאחד למשנהו. במבטם התוהה הבינו את „מקום־העבודה", בראותם לפניהם את הבור הענקי והתל סביבו.

בקפצם, טרם עוד התמצאו בנעשה ובהמריצתם לעבר הבור, טירטרו כבר מכונות־היריה הכבדות ופלטו אש־תופת. ללא פחד מעונש ואלוהים, כילו והשמידו קרון אחרי קרון, „אנשי העבודה".

האין זה לא נס נקרא? כשבן־אדם נמצא בתוך גוב־

רבקה בן־סירה

תחת כנפי העורב

החיות, גיא ההריגה בפונאר ובורח תחת מטר־יריות, כדורים שורקים ומזמזמים סביבו, מעל ראשו, ובורח הוא הלאה הלאה?

אבי רץ בהחזיקו אותי בזרועותיו, אמי את אחי בן האר־בע, יד־ביד. אבי, בהשגיחו שעוד מעט והאמא נשארת עם אחי אחורנית, מאיט במקצת הוא את ריצתו קדימה ובתוך כדי־כך, מעבירני לזרועותיה, להקל לה, ובידו השניה תופס הוא ביד אחי... כדורי מכונות־היריה, זורעי המוות, פוגעים בהם, בשניהם ומפילם חללים.

אחי כה מר בכה: „אנוכי עודני רוצה לחיות, אמא", התחנן. קולו נחלש ונחלש. ידי המרצחים השתיקוהו בפגיעה שניה.

בכיתי, בכיתי. אמי נושאני בזרועותיה, צמודה לגופה, בורחת בשארית כוחותיה, הלאה־הלאה מהמקום הזה, מהמוות גיא־ההריגה פונאר ומהסביבה הארורה.

ולי טרם שנתיים מלאו.

יחד אתנו רצו עוד שתי נשים על ילדותיהן. כדור־רובה פולח את ראשה האחת, היא נופלת וידה הקטנה נטויה כלפי מעלה. צעקתה הבלתי נגמרת אמ... נשארה תקועה באויר הקר. ידה המושטת כלפי אמא הבורחת, הקוראת לעזרתה: אל תעזבני... נשארה עוד רגע תלויה באויר ונופלת לפתע לעולמים, לאין קץ, לקץ־הימים.

האם ממשיכה לרוץ ולברוח מהמוות, מבלי להסתכל אחורנית, מבלי להפנות את פניה. מהצד השני של החורשה: שדות, אחו, עצי־פרי לפני השלכת ומעל לראשינו שמיים בהירים ושמש מחממת ומלטפת עוד, אפילו בקרירות: אבל האור? כמה אור היא מפזרת? כל כך הרבה אור...

אור!? שונאנו הוא בנפש בגוף, בוגד בנו ומוסר אותנו לצרינו! מוות הוא! לנו חושך, אפלה — הוא האור! בלעדיו אי־אפשרי להתקיים ולברוח מהמוות.

אמי ואנוכי גוף אחד ונשמה אחת, התחפרה מתחת לשיחים גבוהים בחורשה, עד יעבור זעם.

התחלנו ללכת, ללכת ולשרוך רגלינו בחושך, לאן שעינינו כיוונו, רק לברוח, בשארית הכוחות מפה, מה שיותר רחוק מ„מקום־העבודה" הזה... עד לאין־סוף.

אמי נעה לעבר העיירה דוגלישוק במחוז שוינציאן, ביום בהסתר, בלילה בהליכה איטית ומייגעת, ללא אוכל וכוחות תשושים.

לפתע נחה עגלה, רתומה לסוס ובה איכרים ליטאים. כמהאדמה צצו, מדרך צדדית. הם נטפלים אליה ומנסים להע־לותה בכח בעגלה. אמי מתנגדת ל„דואגים" בשארית כוחותיה. מכת־אגרוף בראשה, מהליטאי המגושם והגס, מהממת אותה. בעל־הגוף זורק את אמי בעגלה כחפץ ללא ערך, כזריקת שק תבן.

הוא מביאה לבית־הסוהר המקומי, למשטרה הגרמנית בעיירה, בבית של גיסה. משוחחים הם ביניהם: הלא זאת היא גיסתו של משה? לכל אחד ואחד מהם יש חשבון שלו. מחליטים הם להעבירה מהעולם הזה, לעולם האמת, בל תשארנה עדה חיה למעשיהם ולפשעיהם.

יום ראשון הוא בשבוע, חג הוא להם, חג בוראם־משיחם. אוזני אמא קולטות שיחת־רעים ערה: לא כדאי ללכלך ידיים ביום חג, אומר אחד. החלטתם נחושה לדחות את הרצח למחר.

בחשכה ששררה בפנים החדר, ללא חלון, קשה היה למצוא מקום תורפה להצלה. אמי לא נחה, כחיה בכלוב היא מסתו־בבת הנה והנה, ממשמשת בקירות. האשנב למעלה: המוצא היחידי מהמוות, להציל גם הפעם את חיינו מצפורני החיות הטורפות.

מבטה נתקל בסורגי־הברזל באשנב. הרווח בין סורג אחד למשנהו, אחד לפני הסופי, קצת יותר רחב הוא, באלכסון כלפי מטה, מחליטה היא להסתכן ולנסות.

מורידה מגופה בגדיה הבלים והדלים ומייצרת מעין־חבל. בראותה שלא מספיק אורכו, מפשיטה גם את כותנתה לבשרה, קורעת לפסים רחבים ומוסיפה לחבל. אותי קושרת היא לקצה האחד והשני לידה השמאלית. בקפיצה כחתולת־בר, זונקת היא כלפי מעלה ותופסת בידה הימנית באחד הסורגים. מנסה להעביר את ראשה דרך הסורג — ללא הצלחה. סובבת אנה ואנה, מטה קצת בצד, הראש עובר דרך המרחב־האלכסוני. גופה הרזה־המצומק והעצמות איך שהוא דרכם חילצה. קושרת את החבל לסורג, ועצמה מורידה היא בשקט ובלאט על רצפת העץ. את הפרוזדור לחדר הסמוך עוברת היא בכמה פסיעות. חדר היומנאי ריק הוא מ„אדם", לוקחת היא את הספסל ומביאהו על־יד דלת חדר המאסר, עולה עליו ומתירה את קשר־החבל. החבל בידי אמי הנאמנות, מרימני כלפי מעלה ומעבירה אותי דרך הסורגים.

אמי רצה כמטורפת דרך חצרות, מדלגת גדרות, שדות וישר ליער הסמוך, להתחבא מהחיה שב„אדם" הליטאי. אנו בורחות בתוך סבכי־היער; להמלט מאויב וצר העלול לרדפנו. קולטת אמא צלצולי פעמונים. פעמוני־האזעקה של מכבי־האש? כן, כן, מצלצלים! מזעיקים כל מלאכי־החבלה נגדינו. הנה הם, הכלבים הארורים, כמעט על ידינו. מחפשים ומחט־טים בכל שיח וסבך־עצים. עוד פסיעה קטנה... דורכים הם ממש על גופותינו. נס!... דלגו ועברו, נצלנו! רטובות עד לשד עצמותינו, רגלי אמא זוב־מדם וקפואות עד מוות, מתדפ־קים אנו על דלת קרן־האור. הנה בית לפנינו, יחידי ועירירי, בנוי הוא בפינה בין עצי היער. דופקת היא בעדינות בדלת. מי שם? נשמע קולו של גבר והדלת נפתחת. להכנס פנימה מאין האיש להרשות לנו. הפצרותיה ותחנוניה ללבו הנוצרי שיתן לה לכל־הפחות להתיבש ולהתחמם קצת לא מועילות.

שוב מתחיל הנע־ונד, התלאות והצרות, היסורים והרעב. אני נפוחה ממנו ומהקור. עור רגלינו וכף הרגל סדוקות ופצועות, באין טיפול מתאים ומקום בטוח וחם לרפאם. בהזדמן בדרך, בקצה היער והאחו, על־יד הנהר, מתבן עם חציר או תבן מכוסה בגג וקירות עץ עד לחצי, או אפילו עלומות־קש של תבואה שנשכחו או נשארו עוד בשדה טרם נאספו, היינו מהמאושרות בעולם.

כמה טוב לנו בחושך ובתוך המתבן? אפשר להנפש, לחלוץ את העצמות־היבשות והרגליים הייגעות והכואבות.

עיניה כאילו נדבקו לנקודה אחת, קצת מרוחקת מהכפר, לבית בודד בין אילנות נפרדים מהיער, אולי בית־מרחץ הוא? ברגליים כושלות צעדנו לעבר הבית, והנה אנו בפנים, בית־מרחץ הוא. חמימות מסויימת עוד שוררת בו ומלטפת את פנינו, גופותינו. איזו שמחה נסוכה על פני אמא: בסיר הברזל הגדול המים עוד פושרים הם. אמא מפשיטה אותי ועצמה כביום הוולדנו, מתרחצות אנו ונהנות מההזדמנות הנדירה. בפינה מתחת לספסל מתגלגלת חתיכת סבון. אמא רוחצת ומשפשפת אותי בסבון. את עצמה היא רוחצת רק במים

הפושרים וחסה על הסבון, בהשאירו לכביסת בגדינו מלכלוך, זוהמה וכינים.

בהיותה כה עסוקה וטרודה בנקיון ומאושרת שהזדמנה לה דבר כה נדיר, שכחה לגמרי איפוא היא נמצאת ומהסביבה העויינת והרוצחה. לפתע אוזניה קולטות כעין חריקה חרישית, כמעט בלתי נשמעת, אחרי־כן דפיקה מהדלת הנסגרת על עצמה מחוזק משיכתה. צמרמורת עוברת בבשרה ועורה, עיניה מופנות מעצמן לעבר פתח־הדלת ביעף, שם עומד ליטאי עם רובה צייד על כתפו, צועק ומאיים להעבירנו לידי המשטרה הגרמנית. הפצרותיה ותחנוניה לפניו על ברכיים־כורעות וידיים שלובות סביב מגפיו ורגליו ריככוהו, בשם עיניו בטבעת אמא. סוחט הוא את שארית מזכרתה מיום הנשואין — טבעת הזהב עם היהלום. נשארנו גם הפעם בחיים. פשוט נס גדול ונדיר בגוב־החיות המחריד.

החורף הקדים במלוא עוזו, כפור, שלג כיסה את כל היקום. שבילים ודרכים, עצים מכל המינים, שדות אחו, הכל בלובן התלבש. בגופותנו ונפשותנו — קור, רעב ומועקה.

הנחזיק מעמד ללחום עם שני אויבים אדירים? באין ברירה לאמי, לאט־לאט, מתרגלת היא גם למצבה החדש, מתפללת היא בנפשה בל ירד שלג רטוב ולח. טביעת רגליים יחפות, באין אפשרות לטשטשן, משאירות אחרינו שביל־היכר של פסיעות לאויב וצר. בשלג רך־טפוח אפשר למחוק על־ידי ענף עץ־אורן, הנשרך אחריה. שורכים אנו את דרכינו בלילה ממקום למקום, בלי מנוח אחרי חיפוש אוכל לפיותינו הרעבות עד לברכיים בשלג. מדי פעם בפעם, אמא נעמדת לכמה שניות ומשפשפת לי רגלי וידי בשלג בל תקפאנה.

טרם ערוב היום, השמש הקרירה עוד לא שקעה מאחורי היער וקולות של צעירים, עליזים ושמחים נשמעים כמעט על־ידנו. אבדנו! אין מספיק זמן בכדי לברוח, מטילה את עצמה האמא בשלג ואני תחתיה, מכסה אותי. כמעט ועברו מעלינו, אבל פתאום האחרון בחבורה צועק ליתר: „תראו, קפואה מונחת בשלג!" אמא רועדת מפחד וקור גם יחד. הנה בא הקץ לענויים וליסורים ואין להמנע ממנו. הצעיר נגש ומנסה לסובבה ולהרימה, לוודא באם היא חיה או מתה. בראותו בהלתה, משקיטה באומרו: „אַל תפחדי, לא נעשה לך כלום, גם אנו נרדפים על־ידי הגרמנים, אנו אנשי־מחתרת". בעיניים תוהות מסתכל הוא באמא ופולט: „הלא אַת גיסתו של משה, הלא־כן?" מבקשת ממנו אמא שיביא משהו לאכול. הוא מבטיח". אחרי זמן קצר מביא הוא בקבוק מלא עם חלב וחצי לחם, כשני קילו. מתחננת לפניו האמא שיביא בגד ללבוש, זוג נעליים ישנות, אך הוא מאין. מסביר ואומר: „אַת מכירה את אנשינו, כמה נבזים ונוולים הם והזמנים. יודעים ומכירים הם כל לבוש ולבוש של כל אחד ואחד, אפילו השרוך בנעל יכירו של מישהו, לפי הכפתורים, יגידו של מי הלבוש הוא... אל תכעסי ואל תספרי לאף אחד שהגשתי לך אפילו העזרה המועטה הזאת".

בהיותנו באחד הערבים לפני קצה היער שומעות אנו קולי־קולות בגרמנית. צחוקם הגס והיהיר לא מבשר לנו טוב. אין דרך להסתלק מהמקום. אמא מטילה את עצמה ואותי על־ידה, בנפלה בעין שוחה־תעלה, מליאת שלג רך ושקענו, שקענו...

חושך ביער, בסביבה, בדרכים. אפשר לזוז לנוע ולחפש ישוב מרוחק או בית בודד לבדד ישכון. לבקש פרוסת־לחם יבשה, והנה אנו על־יד בית. כלב ענק מתנפל על אמי, נושך ונובח, לא נרפה ממנה ואני צורחת. אמא נופלת ארצה כמעט באין אונים. נדמה שהקץ בא ורגעיה ספורים הם, עוד מעט ויקרע את גופה לגזרים.

קול הקורא בשמו מהאפלה, מרתיע אותו, עוזב את אמי השסועה והזובה מדם לנפשה ומסתלק במהירות לעבר הקול הקורא לו.

לפנינו איש־כפר, גבה־קומה, מלובש במעיל כמנהג המקום בחורף ומגפיים לרגליו. מתחננת ובוכה אמי לפניו: „אתה איש הטוב־לב, המציל והמושיע; הוצאתני מצפורני ושיני כלבך הנאמן, תעשה עוד חסד ותרחם עלינו ותן משהו לאכול. הכלב התיש בי כוחותינו האחרונות, רעבות אנו עד מוות". ללא הגה חוזר הוא לביתו הסמוך ומביא תחת שחיו כיכר־לחם שלם, גדול וטרי, מוסר לידי אמי. לפני שמסר את הלחם לידיה, משגיחה אמי במגפו, תקוע סכין עם להב ארוך. חושבת היא: לבטח הסכין לנו מיועד, הלחם תחת שחיו רק למרמה בל נברח. לא. הוא הסתובב וחזר על פעמיו לַמשכנותו בטרקו את הדלת אחריו, בהכנסו פנימה. ברכותיה של אמי לבטח לא שמע.

שורכים שוב בדרכים. רגליים יחפות ופצועות, לילה־לילה, שבוע אחרי שבוע ונרדפות עוד יותר כמקודם, כאילו מעגל הצרות והתלאות סוגרים מעלינו ואותנו סביב־סביב, בל נוכל להמלט או לצאת מהסבך, לא מוצאת אמי יותר תחבולות, איך להחזיק מעמד במסיבות הללו ובסביבה העוינת. מחליטה היא ללכת ולהתקרב לעיר וילנה, לגיטו.

בעברנו כברת־דרך די ארוכה, נמצאות אנו בסביבת־כפר, מסובבים על־ידי צעירים־נוצרים פולנים, הצועקים: „ראו, ראו! הנה שתי יהודוניות עלובות ונבזות, מוות להן להורגי משיחנו!" הקריאות החוזרות ונשנות מוסתים גם היתר שהתקבצו בינתיים. בתור „גואל ופודה", מופיע כפרי מבוגר ומוציא אותנו מידיהם.

אנו בגיטו וילנה. מתנהל עוד פה „חיים". אנשים מובלים לעבודה במקומות מרוחקים, ברגל, עשרות קילומטרים ביום לשם וחזרה ואמי בתוכם. אנוכי נשארת בבית־הכללי לבדה; ללא השגחה מיוחדת ויודעת ל„הסתדר" ולהסתתר בכל מיני „חורים". המבוגרים, אנשים טובים הם, מרחמים עלי ומפרישים לי מצידם הדל, פרוסה כעין־הזית. הלא מסתכלת אני בעיניהם בזמן האכילה וריר ניגר מפי.

באיזה שמחה קבלני אמי בחוזרה מאוחר מהעבודה ומצאני עוד בחיים, בפינה נסתרת מעין־רואים. בבוקר אחד, כשיצאה לעבודה השכם, חזרה, כלעומת שיצאה, לבלוק, באומרה בעצב ובתוגה: „לא יצאו היום לעבודה, קרה משהו מחוץ לגדר־הרגיל".

אני הפעוטה היחידה הנמצאת ביחד עם הגדולים בבלוק וכמדומני שיותר אין, שעוד קיימת וחיה. אמי בראותה שאין מנוס וגם היא תצטרך ללכת בדרך כל בשר־ודם, לשער הגיטו, למקום האיסוף והריכוז ל„מיון", עוטפת אותי באיזה סמרטוט־סדין, קושרת ארבעת הקצוות בקשר יחד, כעין שק־חבילה, בהשאירה פתח קטן לאויר לנשימה ויורדת במדרגות הבית, בשמה „חבילתה" על שכמה מאחור.

בריכוז ממיינים כבר, מי לשבט ומי ל„חסד". צעירים, הנראים עוד בריאים וחסונים לצד אחד — נשים, מבוגרים ותשושים, לעבר הצד השני.

אנו אחרי ה„מיון". ה„חומר־המרוכז" החי עוד, זז ונע, לפי הפקודה מהמשטרה־היהודית בגיטו, לעבר השער. ה„חבילה" על שכם אמי ואני בתוכה, מתחילה להתמרד ולזרוק את עצמה לכל הצדדים, באין אויר מספיק לנשימה ונחנקת. פוצחת אנוכי ביללה. אמי, בשמעה את הנעשה מאחורי אוזניה, פותחת בידה ומרחיבה קצת את הפתח לאויר. מרגישה היא בעיניים בוחנות כלפיה ומסתכלות סביבה. על־כן לא מאבדת עשתונו־תיה, יוצאת היא מהשורה. לא קלה היתה היציאה, בכל־אופן איך שהוא דחפה את עצמה במרפקיה ו„חבילתה" בין קהל־הממויינים. אמי נמצאת מחוץ להמון ופוסעת במהירות במורד־הגבעה, לעבר החורשה. אף אחד מהשוטרים לא אומר מלה, לא שם־לב למעשיה, לא מסתכל בה, לא עוצר בעדה ובהליכתה.

אנו בין עצי החורשה. ערומים הם העצים ומפחידים. פה ושם תולים עוד על ענף עלים צהובים שטרם נשרו. רוח זלעפות וקר מצליף בהם, ללא־הרף, עד חרמה. גם העצים שונאים את הצבע הצהוב ומשתדלים לזרקם. על יד העצים מונחות עוד ערימות קטנות של עלים צהובים שהרוח צברם. אמא אוספת את הערימות הקטנות לגדולה אחת ובידיה היא חופרת בשלג הנמס ובבוץ כעין־בור ארוך ומכסה בהם, בעלים הצהובים, את שתי „הייצורים העלובים".

הפעם היחידי שהצבע הצהוב מגן על יהודים ונהיה להם לפודה, גואל ומושיע.

אנו במרתף, במחבוא עם עוד נשים וילדיהן. שקט מוחלט שורר בו, כבבית־עלמין. נפסק השקט ודומיה על־ידי בכי תינוק. אמו משתדלת להרגיעו ולהפסיקו ביללתו. מנסה עוד ועוד, התינוק בשלו, מיילל בקול עוד יותר צורח וצורמת אוזניים. האמא מתרגזת ומפחדת מהסגרה לאויב על־ידי יללתו, תופסת הכרית שלמראשותיו ושמה על פי התינוק ומשתיקו לעולמים.

שקט מוחלט במרתף. המחבוא בית־עלמין הוא. והאמא? נשארת בחיים... עד מתי?

ברחו מהמחבוא. שוב שורקים כדורי־רובים מעל לראשינו וסביבנו, כמעט ואין מנוס והצלה מהם.

אשה הבורחת איתנו יחד, מייעצת לאמי בלחש: תזרקי אותה ויקל לך, אין לך כבר כוח לרוץ ולשאתה בזרועותיך, תזרקי ותצילי את עצמך!

על ידינו נופלת עלמה, בת חמש־עשרה פצועה אנושה. מונחת היא על הארץ ומתפתלת בכאביה. קולה ההולך ונחלש מתחננת ומבקשת מאמה: „אַל תעזבני לאנחות, עזריני, קחיני איתך, צעירה אנוכי". האמא רצה הלאה, הלאה, מתנדנדת לכל הרוחות, עוד מספר שעלים צועדת היא קדימה ונופלת במלוא עוצמתה על האדמה הקרה.

רצוצה ושבורה מהתלאות, הרעב והנסים, ללחום בעד החיים, אין בכוחות אמי להחזיק מעמד. מחליטה היא לעשות קץ וסוף ליסורים. בליל חושך ואפל מביאני לקצה כפר נידח ומשאירני לבדה בגינה על־יד הבית, בעוטפי בשארית סמר־טוטיה, שהורידה מגופה הרועד מכפור. מסתלקת במהירות בל תשגחנה בה עין עויינת וממרחק מסתכלת, לראות באם נאספתי על־ידי דיירי הבית הסמוך. רוצה היא למות בלב שקט ורגוע ובמצפון נקי.

בוכה אנוכי ומיללת במריר־תחנונים: „אמא'לה, אמא'לה! איפה אַת? למה עזבתני?" דלת־הבית הסמוך נפתחת, באפלה מופיעה על־ידי האשה. מסתכלת בי ברחמים, מרימני מהשלג ובזרועותיה מכניסני הביתה, לחדר גדול ומרווח. אור העששית מפזרת קרנים קלושים לאורכו ולרוחבו. אני נמצאת במשפחה פולנית.

למחרת היום התעוררה בעיה במשפחה: מה לעשות אתי, להודיע למשטרה או לא? האשה אומרת: „ואולי היא יהודיה?" הבעל מגיב בצורה קצת יותר אנושית באומרו: „לא איכפת לי מי היא! אנו נגדל אותה כנוצריה וזאת היא כבר מצווה".

שערותי הבהירות, עיני הכחולות ולשוני הפולני שאמא למדני, כל הזמן בנדודינו עזרו לי ולא איכזבוני. הכירו בי כאסופית לא יהודיה ונשארתי אצלם, אצל הפולנים, עד אחרי סוף המלחמה.

אמי, בעמדה לפני עץ־התליה, ברגע האחרון ממש, נמלכה בדעתה וברחה מהמקום המסוכן. המוות במו ידיה היא. לא סלחה לעצמה על הטרוף־דעת בעת ללא־מצוא ועל העוול שעלולה היתה לגרום לי ולעתידי. בהיותה בודדה ועירית לא נחה והגיחה בכל־עת ושעת־כושר ממחבואיה בהסתר על־מנת לראותני מרחוק.

נהייתי לאחת מהמשפחה הכפרית. הם אהבוני מאוד והתמסרו אלי בטיפולם, במרצם הטוב והלבבי. בגדי תמיד היו נקיים ויפים. התפללתי יום־יום, בוקר־בוקר למריה־הקדושה, בכורעי על ברכי מול התמונה שתלתה מעל המיטה. כמובן שכחתי את כל עוברי לחלוטין. גרוני ולשוני הוציאו אותה השטנה והארס, הקללות והגידופים שינקתי בבית הפולני הזה. נהייתי לאחת מני־הם. אמי נשכחה לחלוטין מלבי וזכרוני ופרחה מנשמתי.

למרות יחסם הטוב לא מנעה מ„אמי" לייסרני בשרפד על גופי הערום, בעד כל חטא ועוון הכי פעוט שעשיתי. לא ריחמה עלי אפילו כשדמעות זלגו כפלגי־מים מעיני ומריר ותחנונים מפי. את „אבי" אהבתי יותר, מפני שאף־פעם לא נגע בי לרעה. ביום אחד נפל הוא למשכב חולה וכעבור זמן־מה מת. כרו קבר על־יד הבית ומדי יום ביומו השתטחתי על קברו הטרי ורענן וממרמרת בבכי. שופכת את לבי לפניו, אומרת תפילות ותחנונים לבורא לעילוי נשמתו. אהבתיו מאוד והתעסקתי בסדורים מסביב לקברו שיקבל צורה נאה ומסודרת. שתלתי פרחים מעל ושמרתי מיד זרה בל תפגע בו. לכתי עם המשפחה לכנסיה לתפילות, לשיר וזמר במקהלת־הכנסיה. הכומר חוטף שיחה אתי מפעם־לפעם ביחידות ומלמד־דני תורה ומוסר נוצרי. הוא מנחמני שיום יבוא וטוב עוד יהיה לי. ידע שבת־יהודים הנני, לא הוציא מפיו מלים העלולים היו להיות לי לרועץ.

ואני בת ארבע הייתי אז כאשר „אמי" הובילה אותי לבית הכומר, בדרשה ממנו שיטביל אותי במים־הקדושים. הכומר מדבר אל לבה ברך ובטוב, מסביר לה ומבטיח למחול ולסלוח לה על החטא הזה במיוחד. בראותו שהאשה מתעקשת ולא מבינה אותו ומגמתו, אומר הוא לה גלויות: „לא אטביל את הפעוטה הזאת כל זמן שהמלחמה טרם נגמרה ולא יודע מי הם הוריה". האשה יצאה מבית הכומר במצפון נקי ורגוע לעת־עתה, בלית־ברירה חכתה בכליון־עיניים לרגע המאושר, הבוא יבוא.

אמי בהיותה גלמודה ועירית בסביבה הלא מוכרה לה, החליטה לחפש מקלט בכפר הסמוך לזה, בו נמצאת אני, אצל

אשה עניה, גלמודה ובודדת שהתאלמנה מבעלה. לה ילד קטן והיא בעצמה נשארה בהריון.

היא גרה בבקתה עלובה בקצה הכפר ומרוחקת קצת מיתר הבתים. ערב אחד כשהחשיך, מתדפקת היא על דלתה של האשה ומתחננת לפניה שתאסוף אותה לביתה היא ותהיה לה לעזר רב, במצוקתה ובחייה הקשים. נאותה האלמנה להפצ־רותיה של אמי, מאכסנת אותה בעלית־הגג, בקש הנמצא שם, בנותנה לה מעיל בעלה לכיסוי גופה נגד הקור השורר בחוץ. אמי יודעת טוב את מלאכת־התפירה, על־כן מציעה אמי לאשה לפרסם ברבים שמקבלת היא עבודת־תפירה ביד, משובחת וטובה. האלמנה עושה כן.

אמי לתופרת נהיתה, בהסתר ולא ביודעין. סוגרת האלמנה את הדלת, בשמה מכשול ארגז גדול, חלונות מסתירה מעין־רואה ובוחנת, בזמן שאמי תופרת בגדי ולבושי נשי־הכפר, האלמנה עומדת על המשמר ובראותה שמישהו מתקרב בדרך לביתה היא חוזרת בעצמה למקום של אמי, מתישבת בלוקחה לידה את החוט ומחט כידענית כתופרת. במדידת שמלה, אמי מסתכלת דרך סדק בתיקרה, קבוע במקום מול מדידת השמלה, בראיה טובה ובעין־בוחנת משגיחה אמי בשבע־עיניים בל תהיה חס־וחלילה טעות ותיקון מיותר. בהסתלק הלקוחה יורדת היא בחזרה לחדר. ביד של אמנית מתקנת היא את הדרוש. בבקתה העלובה הזאת אור ושמחה. הדלות שחרר את המקום לשובע ולשפע של אוכל. לא רעבות הן כבימים־עברו, גם עצי־הסקה נמצאים בחצר. האידיליה הזאת נמשכה כמה חדשים עד... ביום בהיר אחד, בהיות אמי בעלית־הגג ואחרי שבחנה כבר מדידת־השמלה של הלקוחה, נדמה היה לאמי שהסימן המוסכם, פעמיים לפתוח ולסגור דלת הברזל על תנור ההסקה בדפיקה חזקה, נותן ואין סכנה. יורדת אמי מהסתר ונעמדה בחדר לעיני האשה הזרה. מרוב תמהון נשארת אמי כמסומרת לרצפת־העץ. הלקוחה הופתעה מהחזיון ולא האמינה למראות עיניה, מצטלבת היא כמנהג באומרה: „אוי ישו ומרים־הקדושה! מה עיני רואות? יהודיה את מסתירה? הלא הגרמנים מחפשים אחריה זה כמה שבועות. הלא זאת היא בהחלט!" קראה בקול צורח ויצאה מהבית בטריקה על הדלת.

אמי, מבלי יכולת לזוז ולברוח, עמדה בחדר כמהולמת, אבודה אנוכי, חשבה בלבה. רק בת־הכפר יצאה, אחרי רגעים ספורים, אמי אחריה ברחה בריצה לעבר היער להערים עליה ולהטעותה.

חזרה אמי מהיער כשהתחיל רק להחשיך והסתתרה מאחורי הבית בקוראה לאלמנה, מתייעצת עמה: מה לעשות הלאה? היא מסבירה לאלמנה שלא כדאי לסכן חייה היא ומשפחתה, על־מנת להציל יהודיה. על־כן אמי אומרת: „החלטתי לעוזבך ולהיות שוב נע־ונד". לא! אומרת האלמנה בהחלטה נחושה, שב תשב אתי יחד, אנו נערים עליהם וטוב עוד נראה. מעבירה היא את האמא למקום סתר, יותר מרוחק מהבית. בחוזרה וראש־הכפר ואנשיו באו לבית האלמנה בט־רוניה, שתמיט עליהם אסון וכליה, באם ייוודע הדבר לגרמנים. הם דרשו ממנה, בכל תוקף להרחיק את אמי בל יראונה אפילו בסביבה. „הרחקתיה מביתי וסביבתי" — ענתה האשה בקול החלטתי!

בלב האשה האלמנה פועם עוד רגש־אנושי וסובלני. ואחרי הפסקה של ימים אחדים מתחילים את העבודה מחדש. נזהרות הן שבעתיים על כל צעד ושעל. למדוד ולסמן על הלבוש את התיקון, עושה האלמנה בעצמה, אמי רק תופרת ועל פי רוב בערבים, לאור העששית.

האלמנה כרעה ללדת. הלידה התקשה במיוחד וצעקותיה עד לב השמיים מגיעות. אמי מפצירה בה שתלך לקרוא לאחת מנשי־הכפר שתעזור לה; מאנה לשמוע ולקרוא מאן־דהיא לעזרתה, כדי לא לסכן את חיי אמי.

גייסות הגרמנים הובסו, במזרח ובמערב מתקיפים אותם בכל החזיתות ודוחפים אותם אחורה לעבר גרמניה. מתקרבים משחררינו לסביבה שלנו. גם העיר וילנה והסביבה שוחררו מעול־השיעבוד והמגף הנאצי־גרמני ואמי יוצאת ממחבואה לאור־העולם המשוחרר, על־מנת לשחרר אותי מסביבה זרה ועויינת ולהחזירני לעמי.

הייתי כנוצריה בכל רמ"ח אברי ונפשי. שנאתי יהודים כמוהם הפולנים, בשנאה עיוורת ונבערת כפי שהורגלתי על־ידי מטפחתי „אמי". בלעתי את הארס והשנאה השיטנה, החרמות והגידופים כמעשיות אמיתיות. אמי עברה לגור בכפרינו. בכל הזדמנות שהיתה לה ניסתה לקרבני אליה ולשוחח אתי. להסביר לי ולרענן את מוחי בקורות שעברו עלינו במשותף. לפעמים שמעתי בסבלנות רבה, אבל לרוב ברחתי ממנה. לבסוף ברחתי בגללה מהכפר הזה לכפר אחר, כעשרה קילומטרים מרוחק.

אמי, בראותה שנעלמתי מעיניה, ואני אז בת חמש ומשהו, נכנסת היא לנוצריה לשאול לשלומי ולוודא את פשר העדרי מהרחוב. „בתך ברחה ממך, מפחדת מפניך ולא יודעת אנוכי אפילו לאן היא הסתלקה ונחבאת". תשובתה היתה קצרה ונוקשה. מתחננת אמי לפניה ומסבירה לה שתבין לנפשה. לבסוף כשאמי ראתה שדיבוריה לשוא ולא יניעו אותה מעמדתה העויינת, איימה להגיש נגדה משפט בעד הסתרת ילד לא לה, במצב לא תקין ומוזנח של רעב. נבהלה הנוצריה והביאני בחזרה לכפרה ולביתה. שמחת אמי אין לתאר במלים, הכי מאושרת בעולם היתה, בראותני שוב ברחוב, במשחק עם ילדים כבימים עברו.

חג הפסח התקרב ובא. אמי מביאה לי מצות לאכילה. לקחתי לי מצה אחת בידי ורצתי לרחוב, לילדים. בראותם בידי את המצה צעקו כולם: זרקי את המצה הזו! הלא היא לושה ואפויה עם דם ילדי־נוצרים! נשמטה המצה מידי. רצו הילדים ותפסו כל אחד את חלקו ממנה, אכלו ולעסו בשיניהם ואני ברחתי הביתה, גידפתי באמי במלי־הגנאי הכי גרועות, שאי־פעם השמעתי מגרוני, בעד העלבון מהילדים, בגלל המצה שהביאה לי, ברחתי ממנה.

אמי שוב בדיבורים עם הפולניה, לשכנע שתמסור אותי לידיה היא, אחרת היא פונה לתובע־המדינה. הפולניה בשלה: „לא! לא בא בחשבון, את יכולה לפנות למי שלבך אומרת לך! אני לא אתן את הילדה שגידלתי וטיפלתי בה, בשום אופן ופנים! אַל תנסי אפילו לשכנעני, מפני שלשוא תהיה טרחתך. זאת היא בתי ולא אוותר עליה בשום אופן וגם חוק לא קיים שיכריח אותי למסרה לידיך".

אמי מהרהרת וחושבת איך לשבור את רצונה העז של הפולניה. לפתע קמה אמי ואומרת: „אַת יודעת מה? אולי הכומר יכריע בינינו?!" ברגע הראשון הסכימה, אבל בדרך לבית־הכומר כמעט והתחרטה, בהזכרה במלים שהכומר אמר:

„נחכה עם הטבילה עד סוף המלחמה, אולי הוריה נשארו בחיים ויחזרו לקחת אותה".

הפעם אמי השתמשה נגדה בדברי מוסר חריפים ששרפו ממש את בשרה ונפשה: „האין לך אימון בכומר שלך? בכל הקדוש לדת הנוצרית? אני, היהודיה, מכירה ביושרו, בצדקו ויש לי אימון מלא בו". מרוב בושה וכלימה שיהודיה ייסרוה בראש־חוצות והכריזה עליה כבלתי מאמינה וככופרת, נזכרה בדברי־המוסר של הכומר והסכימה למסרני לידי אמי.

לא עבודה קלה היתה בידי אמי להפרידני מהמשפחה, שכה התרגלתי אליה והייתי אחת מני־הן. הסברים למכביר ודיבורים לאין סוף אמי הפסידה, עד שפג ממני האי־אימון בה.

כמה חבלי־לידה חדשים עברו עלי ועל אמי, מאז ששכנעה אותי והסכמתי לעזוב את הכפר, „אמי" שאהבתיה וכל הסביבה בה גדלתי. כמה קושיים־נפשיים ואחרים עברו עלי עד שראתה אמי לראשונה פרי, מניצני־מאמציה זרחו פניה מעונג ומאושר, לא לשוא טרחתה היתה. הושיבה אותי, לבי ונשמתי לעם, אליו השתייכתי ונולדתי בו!

אמי רכשה בחזרה לבי־נשמתי כבימים עברו ונהיינו שוב לגוף אחד ונשמה אחת. הודות לאמי הנני שוב בעמי, מולדתי, בין אחי ואחיותי. גאוותי הלאומית חזרה אלי והיהודית קמה לתחיה ביתר־שאת ובהכרה מלאה ליעודנו הנצחי.

מולדתי ואנוכי — קמנו בשנית לתחיה, ביסורים, תלאות ורדיפות ויכולנו להם.

אמי צוותני לחיות!

בצפורניה היא ובשיניה ממש החזיקתני ולא נאותה למז־רני לרוצחים ולצמאי הדם היהודי: הפולנים, הליטאים, הלטים והאוקראינים. ארור וימח שמם וזכרם לנצח!

אריה ענת (בן־זאב פופיסקי)

דער צווילינג יאכנעס

סאָניע און יצחק יאכנעס האָבן ביי דער ליקווידאַציע פון סוועניציאנער געטאָ געמוזט אַוועקגעבן דעם צווילינג, וואָס איז זיי געבוירן געוואָרן בייַם אָנהויב פון דער מלחמה, צו אַן אַרעמער קריסטלעכער משפחה און דערפאַר באַצאָלט אַ גרעסערע סומע געלט. יצחק און סאָניע זענען צוזאַמען מיט אַלע אַרויסגעפירט געוואָרן קיין ווילנע, ווו סאָניע איז געשטאָרבן און יצחק האָט דורכגעמאַכט דעם שוערן וועג אין די אַרבעטס־לאַגערן פון עסטאָניע און דייטשלאַנד. די באַפרייאונג האָט אים געטראָפן אין דאַכאַו און צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע גערעטעוועטע יידן איז ער אַוועק קיין איטאליע מיטן ציל עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

זייענדיק אין איטאַליע האָט יצחק יאכנעס זיך פאַרבונדן מיט די לעבנגעבליבענע יידן אין סוועניציאן, וועלכע ער האָט געבעטן דערוויסן זיך וואָס עס איז געוואָרן מיט זיינע צוויי קינדער, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט ביי דער קריסט־לעכער משפחה. נאָך אַ לענגערער צייט האָט ער באקומען אַן ענטפער, אַז איין טעכטערל געפינט זיך ביי דער זעלבער קריסטלעכער משפחה, וועלכע איז מסכים עס אָפצוגעבן. דאָס צווייטע מיידעלע האָט דער קריסט אַוועקגעגעבן אַן אַנדערער קריסטלעכער קינדערלאָזער משפחה.

די לעבנגעבליבענע יידן האָבן נישט געוואָרט אויפן ענטפער פון יצחק יאכנעס און אָפגענומען בייַם קריסט דאָס מיידעלע, וועלכעס זיי האָבן אָפגעגעבן אין אַ יידישער קינדער־היים אין ווילנע.

יצחק יאכנעס האָט באקומענדיק דעם ענטפער זיך אַוועק־געלאָזט קיין סוועניציאַן און אָנגעהויבן זוכן דאָס צווייטע קינד. נאָך לאַנגע זוכענישן איז אים געלונגען צו דערגיין ווו עס געפינט זיך די קריסטלעכע משפחה מיט דעם צווייטן קינד. קומענדיק אַהין אין יענעם דאָרף האָבן די קריסטן אָפגעזאָגט זיך אַרויסצוגעבן דאָס קינד, מיטן אויסרייד, אַז דאָס קינד איז איר אייגנס. איז ביי איר געבוירן געוואָרן. זיי האָבן יצחקן פאַרבאָטן צו קומען אין זייער הויז.

יצחק יאכנעס האָט נישט רעזיגנירט און נישט פאַר־לאָזט דאָס דאָרף. ער האָט זיך באַקענט מיט אַ שכן, וועלכן ער האָט צוגעזאָגט אַ גוטע באַלוינונג פאַר העלפן אַכטונג געבן, אַז די קריסטין זאָל נישט אַנטלויפן מיטן קינד. דער דאָזיקער שכן האָט דערציילט יאכנעסן, אַז דאָס קינד איז געבראַכט געוואָרן אין דאָרף אין יאָר 1943 און די מכלומרשטע עלטערן האָבן אַלעמען דערציילט, אַז דאָס קינד איז אַ שוועסטערס אַ קינד.

אומקערנדיק זיך קיין סוועניציאן האָט יצחק יאכנעס

שושנה יאכנעס אין צה"ל

פרומע יאכנעס

געמאלדן וועגן דעם ענין אין דער פראקוראטור, וועלכע האט זיך אבער נישט געוואלט פארנעמען דערמיט און ער האט עס דערפאר איבערגעגעבן אין געריכט און ארויס־באקומען א פארבאט, אז די קריסטין זאל נישט פארלאזן דאס דארף ביז אן אורטייל.

יצחק יאכנעס האט געגלויבט, אז דאס סאוויעטישע געריכט וועט אנערקענען די רעכט פונעם געזעצלעכן טאטן אויף זיין קינד, וועלכעס ער איז געווען געצוונגען אפצוגעבן דער

קריסטלעכער פאמיליע, כדי עס אפצוראטעווען פון די היט־לעריסטישע מערדער.

דאס געריכט האט אבער נישט אנגענומען זיינע טענות און בזשלאסן איבערצולאזן דאס קינד ביי די קריסטלעכע אדאפטירער. דעם אורטייל האבן זיי מאטיווירט דערמיט, וואס מען דארף אויסמיידן פון דעם קינד איבערצולעבן נייע אויפ־טרייסלונגען.

יצחק יאכנעס האט נישט רעזיגנירט און אפעלירט צום ווילנער קריז־געריכט. אויפן פראצעס איז ער ארויסגעטראטן מיט א הארץ־רייסנדיקער רעדע, האט דערציילט וועגן זיינע יסורימפולע איבערלעבונגען, וועז נאר דער געדאנק אפצו־געפינען זיינע קינדער האט אים געגעבן כוח דאס אלץ איבער־צוהאלטן. זיין רעדע האט געמאכט א גרויסן רושם. דאך איז ארויסגעטראגן געוואָרן דער אורטייל איבערצולאזן דאס קינד בי׳ דער קריסטין ביז 18 יאר און ערשט שפעטער זאל דאס קינד אליין באשליסן וואס צוטאן.

יצחק יאכנעס האט אפעלירט צום העכסטן געריכט פון סאוויעטישן ליטע און ארויסבאקומען דעם אורטייל, אז דאס קינד דארף ווערן אפגעגעבן צום געזעצלעכן פאטער. אבער וועז ער איז געקומען אין דארף אפנעמען דאס קינד, האט ער זיך דערוווסט, אז די קריסטין איז אנטלאפן פון דארף צוזאמען מיטן קינד.

די עטלעכע לעבנגעבליבענע יידן, וואס האבן דעמאלט געוווינט אין סוועניציאן, נייַ־סוועניציאן, האבן יצחק יאכנעסן געהאלפן זוכן די אנטלאפענע קריסטין מיטן קינד. גרויס אקטי־ויטעט האט דעמאלט ארויסגעוויזן נחמה צינמאן פון נייַ־סוועניציאן און איר איז טאקע געלונגען אויסצופינען דאס ארט, וווּ די קריסטין מיטן קינד זענען געווען באהאלטן.

די יידישע בחורים האבן דעמאלט ארגאניזירט אן ענער־גישע אקציע, א דאנק וועלכער עס איז געלונגען אפצונעמען דאס קינד, און צוזאמען מיט דעם אנדערן מיידעלע, וואס ער האט אפגענומען פון דער קינדערהיים אין ווילנע, זענען אלע דריי עולה געווען קיין ארץ־ישראל, וווּ זיי געפינען זיך ביזן הייַנטיקן טאג.

איבערגעגעבן דורך סענדער קאוואַרסקי

דוד סאראקע

חסידי אומות העולם
האבן
אפגעראטעוועט מיין קינד, אסתר

מיין קינד, אסתר, איז געבוירן אין ווילנע אין יאר 1940.

וועז די דייטשן האבן אין ווילנע געשאפן דאס געטא, איז אין אים געווען אייַנגעשלאסן אויך די שאועלסקי־גאס, וווּ מיר האבן געוווינט. די הויז־דינערין, יאדזשע לוקאווסקא, וועלכע האט ביי אונדז יארן לאנג געארבעט, האט אונדז געמוזט פארלאזן, ווייל עס איז געווען שטרענג פארבאטן פאר א קריסט צו ארבעטן ביי א ייד און זי האט זיך אויך נישט געטארט גפינען אין געטא. ביים אנהויב פון דער אקציע פון צונעמען קליינע קינדער ביי די עלטערן איז יאדזשע

געקומען צו אונדז און געבעטן, מען זאל איר אפגעבן דאס קינד. זי האט דאן פארזיכערט, אז ווער פון אונדז עס וועט בלייבן לעבן און קומען צו איר, וועט זי אים אומקערן דאס קינד.

מיר האבן זיך אפגעגעבן א חשבון וועגן דער טויט־געפאר, וואס לויערט איבער אונדז אלע און מיר האבן מסכים געווען צו געבן איר אונדזער קינד און אפראטעווען איר דאס לעבן. מיין פרוי האט זיך גערא־נגלט און קעגנגעשטעלט, נישט גע־וואלט ארויסלאזן דאס קינד פון אירע הענט. איך האב זי

אסתר סאראקע מיט איר מאן און קינד

אבער געוואלדערט איר די אחריות, וואס מיר נעמען אויף זיך. ענדלעך האט זי אויך מסכים געווען און איך האב זיך פארבונדן מיט יאדזשען, אפרידנדיק מיט איר, אז איך וועל אליין ברענגען צו איר דאס קינד.

גייענדיק יעדן טאג צו דער ארבעט אויסערן געטא, האב איך דאס קינד גענומען הינטער מיין מאנטל און ארויס מיט איר דורכן טויער צוזאמען מיט אלע ארבעטער און די וועכטער האבן עס נישט באמערקט.

יאדזשא לוקאווסקא האט געוואלט אויף מיר ביים קלויסטער אויף דער רודניצקער־גאס. ווען זי האט מיך דערזען מיטן קינד, האט זי זיך שטארק דערפרייט און האט עז געגומען מיט זיך.

איך בין אווען צו דער ארבעט אין פארבאנעק און צוריקגייענדיק אין אוונט דורך דער קליין־סטעפאן־גאס, האב איך זיך ארייגעכאפט אין הויז, וווּ יאדזשע האט געווויינט. צוקומענדיק נאענט צו איר דירה, האב איך דערהערט דאס געווייז פון מיין קינד, וואס האט געזופן: מאמע, מאמע! דאס הארץ האט זיך אין מיר צונויפגעקורטשעט פון שווערן צער און איך בין גיך אווען.

קומענדיק אהיים האב איך געפונען מיין ווייב אין א צושטאנד פון שווערער מעלאנכאליע. אויף אלע מיינע טרייסט רייד, אז עס איז בעסער דאס קינד זאל בלייבן לעבן איידער מיטנעמען עס אויף פאנאר, האט זי גארנישט געענטפערט, נאר שווייגנדיק געקוקט אויף מיר און טרערן זענען גערונען פון אירע אויגן.

אין יאר 1943, וועו מען האט אפגעשלאסן דעם ווילנער געטא, האט מען מיך מיט מיין פרוי אריבערגעפירט אין דער פעלצן־פאבריק אין קיילים. אין משך פון דער צייט האט יאדזשע געזוכט פארשידענע וועגן צו ווייזן אונדז דאס קינד. זי פלעגט פארבייגיין דער פעלצן־פאבריק מיטן קינד אויף דער האנט, כדי מיר זאלן עס זען פונדערווייטנס.

ביים ליקווידירן קיילים האט מען מיך איבערגעפירט קיין קאוונע וווּ איך בין זעקס וואכן געווען אין געטא אוז שפעטער האט מען אונדז אפגעשיקט קיין שטוטהאף. מיין פרוי איז נאך א געוויסע צייט געבליבן אין קיילים און צוזאמען מיט די לעצטע יידן אפגעשיקט געווארן אויף פאנאר.

נאך דער באפרייאונג האב איך זיך אומגעקערט קיין ווילנע און אנגעהויבן זוכן דאס קינד. אומעטום האט געהערשט כאאס און איך האב לאנג געמוזט זוכן ביז איך האב זיך דערוווסט, אז דער גלח פון רודניצקער קלויסטער מיט זיין פארפיע, צווישן וועלכע עס האט זיך אויך געפונען מיין געוועזענע דינסט יאדזשא לוקאווסקא, זענען ארויסגעפארן קיין פוילן. איך האב באקומען איר אדרעס אין בידגאשטש און אנגעהויבן זיך באמיען צו באקומען א דערלויבעניש ארויסצופארן קיין פוילן.

איך בין אנגעקומען קיין לאדזש און פון דארט בין איך צוזאמען מיט א חבר ארויסגעפארן קיין וואלטש, ביי בידגאשטש. עס איז דעמאלט געווען דאס יאר 1946, אין דער צייט, וועו עס איז פארגעקומען דער קעלצער פאגראם און דאס פארן אין די באנעו איז געווען באגלייט מיט טויט־שרעק. קוים איך האב זיך דערשלעפט צו יענער שטאט, אבער אנקומענדיק אויף דער אדרעס, האב איך זיך דערוווסט, אז יאדזשע לוקאווסקא איז מיט צוויי חדשים צוריק געשטארבן. אויף מיין פרעגע, וווּ עס איז דאס קינד, וואס איז געווען מיט איר, האט מיר די פוילישע פרוי געוויזן דורכן פענצטער אויף א קינד, וואס האט זיך געשפילט אין הויף. אויפמאכנדיק דאס פענצטער, האט זי גערופן:

„טערעזא, דיין טאטע איז געקומען!"

דאס קינד איז געקומען צו לויפן און אקוק געבנדיק אויף מיר, האט זי גע׳זאגט:

„דאס איז דאך א יד... מיין טאטע איז אויפן פראנט".

זי איז גיך ווידער אוועקגעלאפן זיך שפילן מיט די קינדער און איך בין אן איבערראשטער געבליבן צוגעשמידט צום ארט.

ביי דער זעלבער קריסטין האב איך איבערגענעכטיקט און אויף צומארגנס האט מיך דער גלח געופן צו זיך. ער איז געווען זייער פריינדלעך און האט מיר פארזיכערט, אז דאס קינד איז נישט געשמדט. ער האט גע׳זאגט:

דוד סאראקע ביים אפנעמען אסתרן

„אַ סך יידן האָבן זיך געראַטעוועט אין מיין קלויסטער. איך האָב געזען און מיטגעלעבט אייערע פיין און יסורים. אַ פאַלק, וואָס גייט אָפּ אין בלוט, טאָר מען נישט פרווון מיט געוואָלד שמדן זיינע קינדער".

עטלעכע טעג בין איך געווען אין יענער שטאָט און געטאָן אַלץ צו דערנענטערן ביסלעכווייז דאָס קינד צו מיר. ענדלעך האָב איך געקענט אַננעמען דעם באַשלוס מיטצוגעמען מיט זיך מיין קינד קיין לאָדזש.

צו דער באָן האָבן אונדז באַגלייט די פּוילישע שכנים, די קינדער וואָס האָבן זיך געחברט מיט אסתרן און דער גלח. ביים אַוועקפאָרן האָב איך דער קריסטלעכער פרוי געוואָלט געבן אַ גרעסערע סומע געלט, אָבער זי האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט, דערקלערנדיק: „מיר האָבן דיין קינד געוואָלט ראַטעוועז פון די בלוטיקע מערדער, אָבער נישט פאַר קיין געלט".

רבקה פייגל—פאלאנט

מיין קינד האט מיך דערהאלטן ביים לעבן

וועז ס׳איז אויסגעבראכן די מלחמה צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד האָב איך, מיין מאַן לייב גורוויטש און די משפחה געוואָלט לויפן קיין רוסלאַנד. נאָר אַזוי ווי איך האָב געשוואַנגערט האָט די משפחה זיך באַטראַכט, אַז ס׳וועט זיין אַ צו גרויסע ריזיקע און מיר זיינען געבליבן אין דערהיים.

די ערשטע דריי חדשים זיינען מיר געזעסן אין די אייגענע הייזער. מיטאַמאָל האָט זיך אַנגעהויבן טומלען אַז מען וועט אַרויספירן אַלע יידן פון סוועניציאן. מורא האָבנדיק אַז מען וועט נעמען אין דער ערשטער ריי מענער איז מיין מאַן לייב גורוויטש מיט מיין פּאָטער פרץ פּיגל אַנטלאָפן קיין וויס־רוסלאַנד, באַהאַלטנדיק זיך אין קאַנסטאַנטינאָווע ביי סוויר אין דער טערפענטירנע פון פּיווע יאניסקין.

בלייבנדיק אין סוועניציאן האָב איך געוואָרט אויף אַ נס און געטראַכט אַז אפשר וועט מען נישט דאַרפן לויפן. אָבער דער טאָג פון דער גזירה איז געקומען גיך. שבת אינדערפרי, וועז מען האָט געיאָגט אַלע יידן פון זייערע הייזער כדי צו פירן אין פאַליגאַן.

נישט קוקנדיק דערויף, וואָס איך בין געווען אין די קומענדיק מיטן קינד קיין לאָדזש האָט זיך ערשט פאַר מיר אָנגעהויבן די שווערע אַרבעט אָפּצוגעוווינען זי פון די קריסטלעכע מנהגים, ביז עס איז געקומען די צייט פון עולה זיין קיין ישראל. מיין קינד האָט צוזאַמען מיט מיר דורכגעמאַכט דעם שווערן וועג פון דריי חדשים אויפן ים מיט דער שיף „עקזאָדוס".

סוף־כל־סוף זענען מיר אָנגעקומען אין לאַנד. מיין אסתרל האָט שוין פאַרגעסן אַז זי האָט אַמאָל געהייסן טערעזאַ און איז אַן עכט ישראלדיק קינד, איז אויסגעוואַקסן און האָט חתונה געהאַט. היינט איז זי אַ מוטער פון צוויי קינדער.

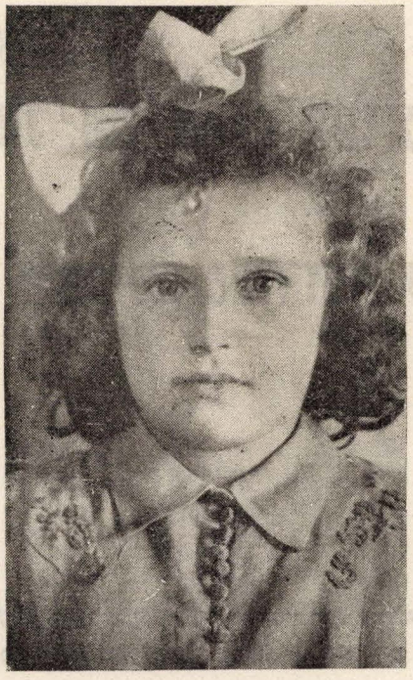
זאָלן די געשטאַלטן פון דעם גלח פון רודניצקער קלויסטער אין ווילנע און די פרוי יאדזשיא לוקאָווסקאַ דערמאָנט ווערן צווישן די נעמען פון די חסידי אומות העולם און מיר וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן זייערע מענטשלעכע האַנדלונגען.

לעצטע חדשים פון שוואַנגערשאַפט, האָב איך באַשלאָסן זיך צו ראַטעווען און צוזאַמען מיט מיין שוויגער חוה גורוויטש בין איך געלאָפן צופוס קיין לינטופ. אָבער גלייך אויפצומאַרגנס איז אַרויס אַ באַפעל צו אַרעסטירן אַלע געקומענע פון אַנדערע געגנטן און זיי אומקערן צוריק.

מען האָט צונויפגענומען 38 מענטשן פון סוועניציאן און אָפּגעשיקט אַלעמען אין דער סוועניציאַנער תפיסה.

אין דער תפיסה איז געשען מיט מיר אַ נס: אַ פּוילישער פאָליציאַנט פון לינטופ, וועלכער האָט באַמערקט אַז איך בין שוואַנגער, איז צוגעגאַנגען צו מיר און געזאָגט: „שרייַ, אַז דו האָסט געבורטס ווייען". איך האָב אים געפאָלגט. דער פאָליציאַנט האָט וועגן דעם געמאַלדן דעם ס.ס.מאן און יענער האָט מיך געהייסן גיין גלייך אין שפּיטאָל. נאָר אנשטאָט גיין אין שפּיטאָל האָבן די לינטופער פּוילישע פאָליציאַנטן געזומען מיך מיט מיין שוויגער חוהן צוריק קיין לינטופ.

אָפּזייענדיק 4 טעג אין לינטופ איז מיט דער הילף פון אַ פּוילישן דאָקטאָר און אַ פּוילישע אָקושערין געבוירן מיין טאָכטער אסתר. דאָס איז געווען דעם 4־טן אָקטאָבער 1941.

אסתר גורוויטש — טאָכטער פון רבקה פייגל

אָפזייענדיק צוזאָמען מיט מיין מאַן, פאָטער און שוויגער דריי חדשים אין ליבטופּ האָבן מיר זיך אומגעקערט אין סוועניציאָנער געטאָ, ווו עס זענען נאָך געבליבן די „נויטיקע" יידן צו אַרבעטן פאַר די דייטשן, און מיר האָבן געהאָפט, אַז מען וועט זיין שטענדיק נויטיקע.

אַזוי זיינען מיר געזעסן ביי זיך אין סוועניציאן ביז פעברואַר 1943, וועו עס האָבן געגומען דערגיין צו אונדז ידיעות, אַז אויך די „נויטיקע" גייט מען ליקווידירן און איבערפירן קיין ווילנע און קאָווגע. מיין פאָטער דערהערנדיק די בשורה, זאָגט צו אונדז: „איר זייט יונג און איר דאַרפט זיך ראַטעווען. דעריבער לייג איך אייך פאָר אָפצוגעבן דאָס קינד צו אַ קריסטין און אייך וועט זיין גרינגער צו זוכן אַ באַהעלטעניש".

איך האָב אין אָנהויב נישט געוואָלט הערן פון מיין פאָטערס פאַרשלאָג. אָבער ביסלעכווייז איז דער געדאַנק דורכגעטראָכט געוואָרן: צוזאָמען וועלן מיר אַלע אומקומען. אויב מיר וועלן דאָס קינד אָפגעבן, האָבן מיר האָפענונגען וועו מיר וועלן בלייבן לעבן, אָפצונעמען עס צוריק.

מיר האָבן אויסגעפונען אַ קינדערלאָזע קריסטין אין אַ דאָרף, וואָס האָט מסכים געווען צונעמען דאָס קינד. מיט אַ צעבראָכענע האַרץ, פאַרגיסנדיק זיך מיט טרערן האָב איך מיין אסתרלען אָפגעגעבן דער קריסטן, אָבער אויפן דריטן טאָג האָט זי עס מיר צוריק אָפגעגעבן. זי האָט מורא געקראָגן עס צו האַלטן און מיר האָבן געמוזט זוכן אַן אַנדער אָרט. ענדלעך האָבן מיר געפונען אַן אָרעמע קריסטין, וועלכע האָט געהאָט אַ ייִנגעלע און אסתר׳לס עלטער. און פאָר אַ סומע געלט האָט זי געמומען צו זיך אונדזער קינד.

ווי לאַנג מיר זיינען געזעסן אין סוועניציאן פלעגן מיר אַרויסגיין פון געטאָ אין קומען זי זען, אויך נאָכן אַרויספירן אונדז קיין ווילנע האָבן מיר דעם קאָנטאַקט מיט דער קריסטין נישט איבערגעריסן און געזוען צו האָבן ידיעות וועגן דעם קינד.

אין ווילנער געטאָ זענען מיר געווען ביז סעפטעמבער. דעמאָלט זענען מיר, געפירט דורך משה שוטאַן, אַרויס פון ווילנע צוזאָמען מיט אַ גרופּע פון צוואַנציק מענטשן אַוועק אין די נאַראָטשער וועלדער.

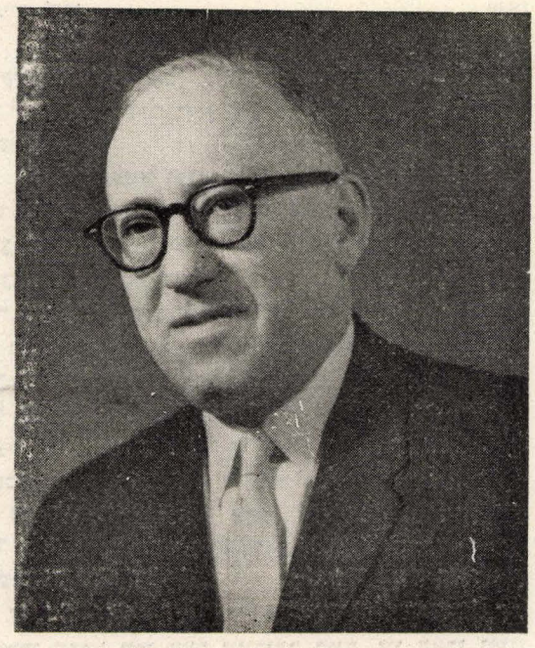
דער קאָנטאַקט מיט אונדזער קינד איז געווָארן איבער־געריסן. בלויז פון צייט צו צייט האָבן אונדז די פּאַרטיזאַנער פון דער ליטווישער בריגאַדע געברענגט אומקלאָרע ידיעות. איינמאָל האָבן מיך זיך דערווויסט אַז די קריסטין האָט אונדזער קינד געוואָלט איבערגעבן די דייטשן. אָבער צו די קריסט־לעכע שכנים איז דערגאַנגען, אַז מיר געפינען זיך אין וואַלד ביי די פּאַרטיזאַנער און זיי האָבן איר געדראָט, אַז דאָס קען זיך פאַר איר שלעכט ענדיקן, ווייל די פּאַרטיזאַנער וועלן נעמען נקמה.

עס זענען געווען קריסטן, וואָס פלעגן פון צייט צו צייט אַרייִנווָארפן עפּעס עסן פאַר אונדזער קינד. זיי האָבן וועגן אַלעם געוווסט און די פרוי, ביי וועלכער מיר האָבן איבער־געלאָזט אסתרלען, האָט ווירקלעך געלעבט אין שוועיץ מא־טערליעלע באַדינגונגען. איר מאַן האָבן די דייטשן אַרויס־געפירט אויף אַרבעט קיין דייטשלאַנד און וועו נישט איר פאָטער, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט בעטלען, וואָלט זי נישט אויסגעהאַלטן.

זי האָט אונטער דער ווירקונג פון גלח אָפּגעשמדט אונ־דזער קינד און אַ נאָמען געגעבן: קריסיא טראַגאַדייטי, פון וואָרט טראַגעדיע.

מיין מאַן לייב גורוויטש איז געפאַלן דעם 14־טן נאָוועמ־בער 1943 בעת אויספירן אַ פּאַרטיזאַנער־אויפגאַבע, און איך בין ווייטער געבליבן אין דער פּאַרטיזאַנער אָפּטיילונג ביז צו דער באַפרייאונג. עס איז שוין געווען נאָענט פאַר דער באַפרייאונג וועו איך האָב באַקומען אַ ידיעה, אַז מיין אסתרל לעבט, און וועו סוועניציאן איז פאַרנומען געוואָרן דורך די רויטע אַרמייער האָב איך זיך אומגעקערט אין שטאָט, ווו איך האָב מיין אסתר׳ל געפונען צוזאָמען מיט מיין שוויגער חוה גורוויטש וועלכע האָט זיך אומגעקערט פאַר מיר פון איר באַהעלטעניש. די קריסטן האָט אָפּגעגעבן דאָס קינד אָן שווערקייטן. זי האָט פשוט נישט געהאָט די מעגלעכקייטן עס אויסצוהאַלטן. אויך אסתר׳ל, כאָטש זי האָט מיך נישט דערקענט, האָט זיך אָבער גיך צוגעווויזן צו מיר. ביי דער קריסטין האָט זי שטארק געליטן, נישט געהאָט קיין עסן צו דער זעט אין נישט געפילט קיין מוטערלעכע ווערעמקייט. זי איז דעמאָלט אַלט געווען דריי מיט אַ האַלב יאָר און האָט גלייך דערפילט די ענדערונג. די האַרציקער באַציאונג פון אַז אמתער מאַמען. זי האָט דערפאָר גיך באַקומען צוטרוי, געטוליעט זיך צו מיר און געשענקט מיר איר ערלעכע קינ־דערשע ליבשאפט.

גרויס איז מיין גליק, וואָס איך האָב זוכה געווען צו בראָנגען מיט זיך מיין קינד קיין ישראל, ווו איך האָב באקומען די מעגלעכקייט זי צו לערנען, דערציען זי אין ייִדישקייט אוו געבן איר העכערע בילדונג. די דאָזיקע פרייד האָט אויך דערלעבט איר באָבע און מיר האָבן זי צוזאָמען געפירט צו דער חופה.

ד״ר שלמה שטיין, ניו־יורק

זאל עס אונדז דערמאנען ביזן לעצטן טאג פון אונדזער לעבן

טייערע שטעטלעך מיינע פון סוועניציאנער גענגט, דערמאנענדיק זיך אין אייך, ווער איך באהערשט פון א בענקשאפט, וואס באדט זיך אין פיין און עס איז מיר שווער ארויפצוברענגען אויפן פאפיר די זיסע זכרונות, וואס שיינען ארויס פונעם נעפל וועלכער פארדעקט אונדזערע קינדערשע און יוגנטלעכע יארן אין ניי־סוועניציאן, סוויר, היידוצישאק און מיכאלישאק.

מיט ניי־סוועניציאן, ווו איך בין געבוירן געווארן, האבן מיך שטענדיק פארבונדן אזויפיל פעדעם פון ווארעמער פריינטשאפט און חברשאפט.

סוועניציאן, וואס האט געשיינט מיט איר אינטעליגענץ און מיט וועלכער עס פארבינדעט מיך באזונדערס דער אנדענק פון אונדזער קרוב ר׳ אהרון צינמאן און זיין משפחה; סוויר, ווו מיין מוטער איז געבוירן געווארן, ווו מיין זיידע ר׳ שמואל הירש פאלאוויטשיק און אסך פון אונדזערע קרובים האבן געווויינט; היידוצישאק און מיכאלישאק, ווו איך האב אלס 17 און 18 יאריקער יינגל פארבראכט צווויי זמנים אלס לערער פון די ארטיקע תרבות־שולן — איך וועל קיינמאל נישט פארגעסן און קיינמאל נישט אויפהערן רעדן מיט אייער לשון. טאג און נאכט גליט אין מיר דער וויי און עס רוישן איבער מיר די טרויערן. עס טוט וויי און לאזט נישט רוען, וואס יענער ווארעמער שטייגער לעבן, אזוי טיף פארווארצלט אין די שענסטע טראדיציעס פון אונדזער פאלק, איז אוועק מיטן רויך. און עס לאזט נישט רוען דאס שרעקלעכע בילד פונם ברודער־קבר אינם בראנאוועך וואלד הינטער דער „ראקארניע" אויף דער זיעמיאנע — וואס שטייט פאר אונדזערע אויגן ווי דער גרויזאמער סימבאל פונם חורבן און אומקום פון אזוי פיל לעבנס, חלומות און גייסטיקע ווערטן.

עס טרויערט און ווייגט דאס הארץ אויף די „דאבדין ולא משתכחין", אויף די ליבע און טייערע — „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו", אויף די הייליקע געשטאלטן, אויף דעם שיינעם דור, וואס איז אין אש פארגאנגען, אויף דער גאנצער געווען, אמתער וועלט אין אונדזערע הארציקע שטעטלעך וואס איז געווארן אזוי גרויזאם פארשניטן און פארשווונדן.

זאל דאס בוך ארויסשיינען ווי א ליכטיקער אנדענק פאר זייערע ניינע נשמות און זאל עס ביזן לעצטן טאג פון אונדזער לעבן אונדז האלטן אין איין דערמאנען וואס עס האט אונדז געטאן עמלק.

אגודות יוצאי שוויצ'יאן סוועניציאנער לאנדסמאנשאפטן

בראָניע פאָרוס—חסיד ניו־יאָרק

סוועניציאנער „רעליעף" אין ניו־יורק

אין 1906 איז געקומען קיין אמעריקע א סוועניציאנער יונגער־מאַן מיטן נאָמען בצלאל לעווינסאָן, דער זון פון רבקה און מאיר. די פאַמיליע איז געווען איינע פון די אָנגעזעענסטע אין סוועניציאָן. קומענדיק קיין אַמעריקע האָט ער שוין אָנגעטראָפן אויף אייניקע סוועניציאָנער, וועלכע זיינען געקומען אין 1900, צווישן אָנדערע זיינען געקומען, שייגע ריצמאָן, חנא היימאָן, אברהם בראָמבערג. לעווינסאָן נאָך דעמאָלט א יונגער מאָן איז די אָנהייב צוואָנציקער, איז געקומען פון סוועניציאָן מיט א רייכן באָגאַזש רעליגיעזער און וועלטלעכער בילדונג. זיין אָמביציע דאָ איז אַמעריקע איז געווען צו שטודירן. ליידער זיינען זיינע פלענער ערונען געווארן, צוליב זיין דעמאָלט שוועכן מאָטעריעלן צושטאַנד. בייטאָג געאַרבעט, און איז די אָונטן זיך אָפגעגעבן מיט לערנען. פאַרדינענדיק די עריטע דאָלאָרן איז אים געלונגען צו עפענען א קליין פאַבריקל אין צענטער פון ניו־יאָרק, וווּ ער האָט אויסגעאַרבעט פאַרשידענע קונסט־מאַנאָגראַמען פאַר פרויען־קליידונג.

זיין פאַבריקל איז געווארן א צענטער פון פאַרשידענע טרע־פונגען, באַראָטונגען. ס׳פלעגן שטראָמען צו אים בריוו פון סוועני־ציאָנער פון פאַרשידענע טיילן פון דער וועלט. ער האָט יעדן דער־מוטיקט, אפט געהאָלפן מיט ראָט און טאָט. ער איז שטאַרק באַליבט געווארן ביי זיינע צאָל־רייכע פריינט.

אַרעמקייט, נויט, ווי אויך דאָס נישט וועלן גיין דינען דעם צאָר, האָבן געצווונגען פיל סוועניציאָנער צו פאַרלאָזן זייער היים, וואָנדערן איבער פאַרשידענע טיילן פון דער וועלט. פיל האָבן זוך דערגרייכט די אַמעריקאָנער ברעגעס.

ס׳זיינען פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה פון 1905 ביז 1914 אָנגעקומען קיין אמעריקע סוועניציאָנער, צווישן וועלכע ס׳זיינען געווען: הערי בייגעל, זון פון איצע־זלמן דעם שנייידער; הערי ניורעק, זון פון מרדכי; יאָסל און אהרן יאָקאָבסאָן, זין פון הירשל דעם מלמד; מאָקס אָסטער, זון פון משה־בנימין דעם מלמד; פראַנק קלאָטשקא, זון פון שייע דעם קצב; לואיס איזאָקסאָן, זון פון בצלאל; חנא היימאָן, מאָקס גרין, זין פון חיים, הערי ברייזער און הערי ריטש.

די אויבנדערמאָנטע גרופע סוועניציאָנער האָט זיך געוואָגדן אין 1918 צו טשאַרלס לעווינסאָן מיט א פאַרשלאָג, מען זאָל אַרגא־ניזירן די סוועניציאָנער לאָנדסלייט אין אמעריקע און שאפן א קאָמיטעט, וועלכער זאָל זיך פאַרנעמען מיט געבן הילף נויט באָדער־פטיקע, יידישע אינסטיטוציעס און אָנשטאָלטן אין סוועניציאן. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז סוועניציאן שטאַרק געניטיקט אין אמעריקאָנער הילף.

טשאַרלס לעווינסאָנען איז די אידייע פון זיך אַרגאָניזירן, שטאַרק געפעלן געווארן און אין יענע טעג איז טאָקע געלייגט געווארן דער גרונט־שטיין פון סוועניציאָנער הילפס־קאָמיטעט. ס׳איז באַ־שטימט געווארן פאַרן ערשטן פאַרזיצער, אָדער פרעזידענט, ווי מען רופט עס אין אמעריקע, חנא היימאָן, אלס פינאנס־סעקרעטאַר — טשאַרלס לעווינסאָן וועלכער האָט געטראָגן כמעט דעם גאַנצן לאָסט פון אַרבעט אויף זיינע פלייצעס. זייענדיק יונג אין גייסט

בצלאל—טשארלס לעווינסאָן

און יונג אין יאָרן האָט זיך די גרופע מיט ברען און ענטוזיאזם א נעם געטאָן צום רודער. דער ציל — העלפן דעם יידישן סוועניציאן. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן געפונען שטראָמען יידן פון די צעשטערטע און פאַראַרעמטע שטעטלעך פון רוסלאַנד און פוילן קיין צפון־און דרום־אַמעריקע, צווישן וועלכע ס׳זיינען אויך געווען פיל סוועניציאָנער. ס׳איז געלונגען טשארלס לעווינסאָנען אַרייניצובאַקומען א גרעסערע צאָל אַדרעסן פון סוועניציאָנער. ס׳איז אַרויסגעלאָזט געווארן אן אויפרוף צו סוועניציאָנער לאָנדסלייט. דער אויפרוף האָט באַקאָנט געמאַכט די צילן, וואָס די אָרגאָניזאַציע האָט זיך געשטעלט און איז א קורצער צייט אַרום האָבן געפונען שטראָמען מיטגלידער פון אלע ריכטונגען פון די פאַראייניקטע שטאַטן און אפילו פון דרום־אמעריקע. אין די ערשטע יאָרן פון איר עקזיסטענץ האָט די אָרגאָניזאַציע געציילט ביי 450 מיטגלידער. ס׳איז רעגולער געצאָלט געווארן מיטגלידערשאַפט־אָפצאָל. עס זיינען אויך אַרייגעפלאָסן געלטער פון אָרגאָניזירן פאַרשיידענע אונטער־נעמונגען, ווי אויך פון מנדבים, וואָס האָבן פיל בייגעשטייערט. עס דאָרף דערמאָנט ווערן דער האָרציקער ייד, הערי גאָרדאָן — א ברודער פון הירשל דעם שוסטער אויפן שול־הויף, וועלכער האָט ברייטהאָרציק, מיט דער פילער האַנט, געהאָלפן אין יענע יאָרן דער סוועניציאָנער אָרגאָניזאַציע.

טשאַרלס לעווינסאָנס אַרבעטס־פלאַץ איז פיל מאָל פאַרוואַנדלט געווארן איז א סקלאַד פון זאָכן. זאָכן, וואָס סוועניציאָנער דאָ אין אמעריקע האָבן געבראַכט ס׳זאָל ווערן אפגעשיקט פאַר נויט־באַדער־פטיקטע סוועניציאָנער.

דער נאָמען און פערזענלעכקייט פון טשאַרלס לעווינסאָן איז

געוואקסן מיט יעדן טאג. ער איז געווארן דער סימבאל און דאס הארץ פון דער ארגאניזאציע. ער איז קיינמאל נישט מיד געווארן ענטפערנדיק אויף צענדליקער בריוו פון סוועניצ׳אנער יחידים און ארגאניזאציעס, סיי אין אמעריקע און סיי אין אנדערע לענדער.

ס׳זענען דורך דעם סוועניצ׳אנער הילפס־קאמיטעט געשטיצט געווארן פאלגענדיקע סוועניצ׳אנער אינסטיטוציעס: די תלמוד־תורה, די יידישע פאלקס־שול, די ישיבה, משמרת חולים, סומך נופלים, בייד בתי מדרשים, דער שניידערשער קלויז, דאס באד אויפן שול־הויף און מעות־חיטים.

א דאנק די סוועניצ׳אנער אין אמעריקע איז געגרינדעט געווארן א גמילות־חסד־קאסע אין נייעם בית־מדרש. עס פלעגן ארויס־געשיקט ווערן פעקלעך צו אינדיווידועלע יידן אויף ראש־השנה און פסח. מען האט געגעבן האלץ פאר נויט־באדערפטיקע אין די קאלטע ווינטער חדשים.

אין 1937 איז דער סוועניצ׳אנער הילפס קאמיטעט אפיציעל אנערקענט געווארן פון דער אמעריקאנער רעגירונג אונטערן נאמען „אמעריקאן פרייגד אף סוועניצ׳אן". אין 1938 איז געפייערט געווארן איר צוואנציק יאריקער עקזיסטענץ. צו דער פייערונג איז ארויס־געלאזט געווארן א ספעציעלער זשורנאל מיט באגריסונגען פון פרייזט און ארגאניזאציעס פון אלע טיילן פון אמעריקע.

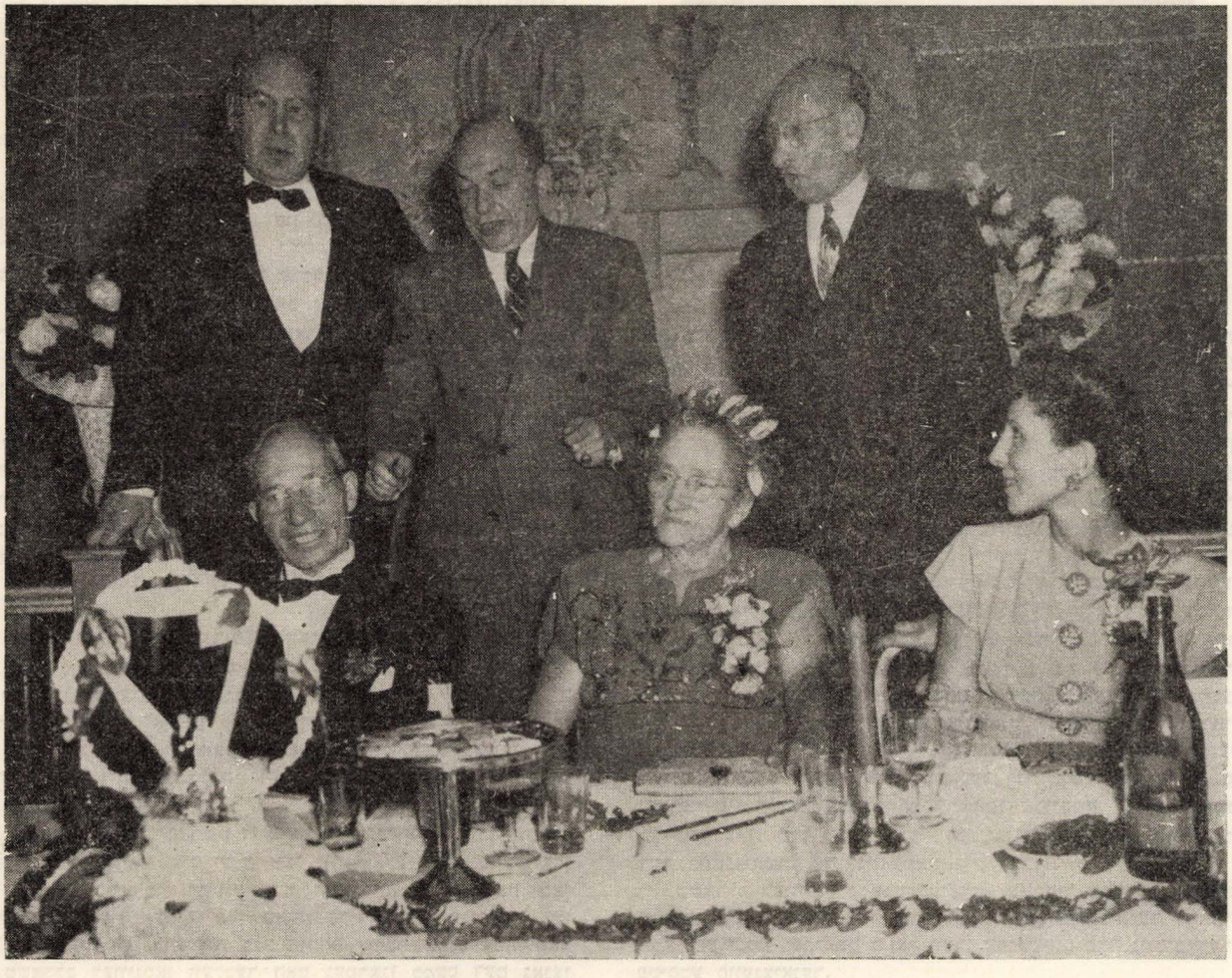
די פאלגענדיקע מיטגלידער האבן דערמעגלעכט און זיינען אונטערגעשריבן אויפן אפיציעלן דאקומענט, וואס טראגט דעם אויבן דערמאנטן נאמען און איז באשטעטיקט דורך דער אמעריקאנער רעגירונג. זיי זיינען:

1) טשארלס לעווינסאן, 2) יוסף דזייקאבסאן, 3) מאריס טייץ, 4) מאקס אסטער, 5) שמעון סאראקא, 6) הערי שניידער, 7) יאסל ריטשמאן, 9) הערי גארדאן, 10) מאקס ריטשמאן, 11) הערי און ראז בייגעל, 12) פרוי ראז ראבינאוויטש, 13) הערי גורוויטש, 14) יעקב בעקער, 15) רבי מינקין, 16) אהרון יאקאבסאן, 17) סעם ריווקינד, 18) פריינק קלאטשקא, 19) פרוי מירסקי, 20) הערמאן שאפירא, 21) פרוי בעלא גאלדמאן, 22) ציליע טאסאן, 23) ראז חיט, 24) ראז אמבער, 25) ציליע כהן, 26) ראז אסאווסקי, 27) פאמיליע סראגאוויטש, 28) הלל קאפעלאוויטש, 29) מאיר קאנטא־ראוויטש, 30) דארע קעסנער, 31) איידא מיללער, 32) פרענסיז לאגארנא.

עס איז אויך ארגאניזירט געווארן א סוועניצ׳אנער ברענטש ביים ארבעטער רינג נומ. 321. דער ברענטש האט געפירט א קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע ארבעט, האט דערמעגלעכט יעדן מיטגליד צו גענישן פון פארשיידענע „בענעפיטן", ווי פארזיכערונג, דאקטורים, און א פלאץ אויפן הייליקן ארט, וואס דאס איז אין אמעריקע שטארק אנגענומען זיך צוצוגרייטן ביים לעבן. די פאלגנדיקע מיטגלידער זיינען געווען ביים ארגאניזירן דעם סוועניציאנער ברענטש. ו. מאקס ברייכער, מר׳ און מס׳ אזינסקי, זינע שטיין, ישראל סאראקא, מאיר בלאמבערג, טשארלעס כארמאץ, אייב גליק, מר׳ בראמבערג, מינע טראצקי, איידא אסטער, עני קעץ, פרוי סאראקין, ב. גאלדשטיין, ראז ליפטאן, אברהם ראדני.

פאר א סך יארן איז געווען דער סעקרעטאר פון סוועניציאנער ברענטש ב. ווידוטשינסקי, א וווינדערבארע פערזענליכקייט. מיט זיין אוועק אין דער אייביקייט אין יאר 1960 האט זיך דער ברענטש אויפגעלייזט.

נאכן טויט פון הונא היימאן האט דעם אמט אלס פרעזידענט איבערגענומען יוסף דזשייקאבסאן. דער פראטאקאל־סעקרעטאר איז געווען הערי אסטער. דעם אמט פון פינאנס־סעקרעטאר איז קיינעם קיינמאל נישט איבערגעגעבן געווארן. טשארלס לעווינסאן האט

עס שטייען: מיכאל אסטער, הענרי אסטער, בצלאל לעווינסאן. זיצן: טאכטער פון לעווינסאן, פרוי ברומבערג, אברהם ברומבערג

שטענדיק מיט גרויס פינקטלעכקייט און ליבע אויסגעפירט זיינע פליכטן.

אין 1938 ביי דער באנייאונג און רעארגאניזאציע, פון סוועניציאנער קאמיטעט, איז אנפאנגס־טרויער געווארן דער אמט פון פרעזידענט צו הערי אסטער, זון פון משה בנימין דעם מלמד, א פרעכטיקער מענטש, שטענדיק מיט לאגיק און טאקט געפירט זיין ארבעט. ער האט אנגעהאלטן זיין אמט אין משך פון 10 יאר. ביז זיין לעצטן אטעם האט ער מיט גרויס אחריות און שטאלץ געטראגן די פליכטן.

א גרויס געווינס איז געווען פאר דער ארגאניזאציע די שטענדיק שפרודלדיקע מיט יוגנט, פרוי אסאווסקי, וועלכע איז פיל יארן געווען פראטאקאל־סעקרעטארין ביי די ווילנער. אין 1938 האט זי זיך אנגעשלאסן און אקטיוו מיטגעארבעט מיט די סוועניציאנער און איז געווארן פראטאקאל־סעקרעטארין. מיט ליבשאפט און איבער־געבנקייט פירט זי אויס איר ארבעט.

די פרויען, וועמענס מענער האבן שוין יארן אקטיוו געארבעט אין דער ארגאניזאציע, האבן זיך ארגאניזירט אין 1940 אונטערן נאמען „ליידיס עקזעלערי".

ראז גינזבורג

די אידעע פון שאפן אזא פרויען גרופע האט געגעבן ראז גינזבורג, די טאכטער פון קלמן שוטאן. איר האט מען געקרוינט מיטן נאמען „די מאמע פון דער ארגאניזאציע". די ערשטע פרוי־ען, וועלכע האבן זיך אנגעשלאסן, זיינען געווען: איידא אסטער, עני קעץ, ראז ליפטאן, ראז ראביגא־וויטש, לענא יאקאבסאן, ראז בייגעל, אידא ניורעק, זשעני טייץ, בעלא גאלד־מאן, פרוי אסאווסקי. די פרויען האבן ארייגעטראגן א סך לעבן, האבן אומ־דערמידלעך געארבעט פאר ווויל פון קאמיטעט, גע־שאפן געלט פאנדן דורך פארשיידענע אונטערנעמונגען, געקליבן זאכן, וואס זיינען אפ־געשיקט געווארן צו דער סוועניציאנער קהילה אין אייראפע.

פארזיצערין פון דער „ליידיס עקזעלערי" איז געווען אידא אסטער. אין 1958 איז די פרויען גרופע אויפגעלייזט געווארן, צוליב עלטער, קראנקהייט און אינערלעכע רייבונגען.

מיטן אויסברוך פון דער 2־טער וועלט־מלחמה זיינען ליידער איבערגעריסן געווארן אלע קאנטאקטן מיט אייראפע. די וועלט האט געברענט. אויך אונדזער סוועניציאן איז פארשלונגען געווארן אין פייער. דער רוף נאך הילף איז ליידער צו דער פרייער וועלט נישט דערגאנגען.

דאס רייכע אמעריקע האט שטענדיק פארמאגט פיל אריינפליס און צווישן זיי איך סוועניציאנער. דער סוועניציאנער הילפס־קאמיטעט האט געגעבן הילף די נויט־באדערפטיקסטע לאנדסלייט אין אמעריקע, אפט באזוכט קראנקע אין שפיטאלן, אין זיירע היימען, מיט־געברענגט א וואארעם טרייסט־וואָרט און וווּ מען האט געדארפט אויך פינאנסיעלע הילף.

אין יאר 1945, נאך דער באפרייאונג, זיינען צום קאמיטעט אין אמעריקע דערגאנגען קלאנגען און שפעטער בריוו פון די צופעליק גערעטעוועטע סוועניציאנער, אויפן רוף האבן זיך די לאנדסלייט זייער וואארעם אפגערופן. טשארלס לעווינסאן האט אין זיינע ענטפערס אויף בריוו, וואס האבן געשטראמט צו אים אין די צענדליקער, יעדן איינעם געטרייסט און דערמוטיקט וווייטער אנ־צוגיין מיטן לעבן. עס זיינען אין יענער צייט געשיקט געווארן פעקלעך שפייז און זאכן צו די רעשטלעך סוועניציאנער גערעטעוועטע וועלכע האבן זיך געפונען אין די נאך מלחמהדיקע דייטשישע, איטאליענישע און עסטרייכישע לאגערן, אויסגעהאלטן פון אמעריקאנער דזשאינט, היאס און אונר"א.

וען די צייט האט זיך א ביסל גענומען נארמאליזירן, מען איז א ביסל געקומען צו זיך נאכן שרעקלעכן קאשמאר און די צייט האט גענומען עטוואס פארהיילן די טיפע וווּנדן, האבן סוועניציאנער ווי אלע אנדערע צופעליק לעבן־געבליבענע פון גרויסן חורבן, אנגעהויבן טראכטן און זוכן א שטיקל אינהאלט אין לעבן, א זיכערן באזן אונטער די פיס. יידן האבן נישט געוואלט פארבלייבן און בויען זייער צוקונפט אויף ערד, דורכגעווויקט מיט בלוט פון מיליאנען. מען האט זיך ארויסגעלאזט אויף א שווערן וועג וויידער מיטן וואנדער־שטאק אין האנט.

די אמעריקאנער רעגירונג דורך דער פארמיטלונג פון יידישע און אמעריקאנער אינסטיטוציעס האבן דערמעגלעכט צו געבן א היים די רעשטלעך פון צופעליק גערעטעוועטן אייראפעאישן יידנטום. די ערשטע שיף מיט פליטים האט דערגרייכט די אמעריקאנער ברעגעס אין אפריל 1946. אויף דער שיף האט זיך געפונען חייעלע פארוס—פאלעווסקי און איר מאן. די ערשטע פון די ניי־געקומענע סוועניציאנער נאך דער מלחמה, וואס האט באטראטן דעם אמעריקאנער באדן.

עס איז געלונגען נאך א סוועניציאנערין, פרידע ליגומסקי—פריידקין מיט איר מאן און זון דורך א שווארן דערנער־וועג, וואס האט געפירט דורך סיביר, יאפאן, כינע, דערגרייכן די אמעריקאנער ברעגעס אין 1944. דאס זיינען געווען די ערשטע שוואלבן.

שפעטער האט די אימיגראציע אנגענומען א מאסן־כאראקטער, צוזאמען מיט טויזנטער פליטים זיינען אין אמעריקע אנגעקומען פאר די לעצטע יארן פאלגענדיקע סוועניציאנער: ד"ר ניאמע טארא־סייסקי, אביגדור לעווין, דארע פאמערענץ, בראניע פארוס־חסיד, דינע און קאפל סירעטקא, מאניש סירעטקא, צדוק כארמאץ, הירש בלייכמאן, אפרים מיאזאלסקי, לובע גערשענאוויטש, פעסיע לאנדס־מאן, חיים סווינטעלסקי, חיה קאטלער—פרידבערגער, ראכע־פייגע קראמניק—חיט, גוטערמאן אברהם, שרה־טעמע באק—רינג. משה קורלאנטשיק, פון די לעצטע, וועלכע זיינען אנגעקומען קיין אמעריקע פון פוילן, איז דאקטאר קאווארסקיס זון ליאוא מיט זיין פרוי און קינד. זיכער געפינען זיך נאך אנדערע סוועניציאנער צעווארפן איבער צפון־און דרום־אמעריקע, און קאנאדע, נאר ליידער זיינען זייערע נעמען צו אונדז נישט דערגאנגען.

אין די ראמען פון די מעגלעכקייטן האט דער קאמיטעט זיך וואָרעם אפגערופן צו די, וועלכע האבן זיך געווענדן נאך הילף. ס'איז באשטימט געווארן א ספעציעלע גרופע, וואס זאל באזוכן ניי־געקומענע אין זייערע היימען, בראש פון דער גרופע איז געשטאנען הירשל בייגעל, זון פון איציע־זלמן דעם שניידער. א הארציקער מענטש, שטענדיק געטראגן א שמייכל, א טרייסט־וואָרט און אינ־ספיראציע. ער איז געקומען קיין אמעריקע אין 1913 און ווי יעדער נייער אימיגראנט דורכגעמאכט די שולונג פון הארטן גראען אמע־ריקאנער לעבן.

די ניי־געקומענע סוועניציאנער, וועלכע האבן שוין אינגעזאפט אין דערהיים א פיינעם באגאזש וויסן, בילדונג אין די צ.ב.ק.־שולן, ווילנער גימנאזיעס, יוגנטלעכע ארגאניזאציעס פון פארשידענע שאטירונגען, האבן זיך פארהעלטנismעסיק שנעל אקלימאטיזירט, יעדער אויף זיין אייגנארטיקן שטייגער.

אין שטענדיקן קאנטאקט מיט דעם סוועניציאנער הילפס־קאמיטעט אין ניו־יארק זיינען געשטאנען, בלויז עטלעכע ניי־געקומענע. זיי זיינען: הרב אושפאל, גוטערמאן, בראניע חסיד, פרידע פראדקין און צדוק כארמאץ. צו די יערלעכע יזכור־אוונטן נאך די סוועניציאנער קדושים זיינען געקומען א גרעסערע צאל ניי־געקומענע.

אין יאר 1948 נאך דער פראקלאמירונג און אנטשטייאונג פון דער יידישער מדינה, האבן פיל געראטעוועטע סוועניציאנער פאר־לאזט די דייטשישע לאגערן, בכדי צו בויען זייער היים אין דער אייגענער מדינה. די ניע עולים האבן די ערשטע יארן אנגעטראפן אויף גרויסע שוועריקייטן. צעבראכענע, פיזיש און גייסטיק, אן מאטעריעלע מיטלען האבן זיי געדארפט זיך אקלימאטיזירן אין שווערע באדינגונגען. אין יענער צייט זיינען צום סוועניציאנער

הילפס־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק דערגאַנגען ווייטאָג־פולע בריוו. פול מיט פאַרצווייפלונג, באַדויער און געבעט; בריוו פון סוועניציאַנער, וואָס האָבן געזוכט אַ טרייסט־וואָרט אַ פריינט אַ קרוב.

טשאַרלס לעווינסאָן, אין זיינע לאָגישע ענטפערס, האָט יעדן דערמוטיקט. ס׳איז דורך דער פאַרוואַלטונג געווארן, מען זאָל גלייך אַרויסשיקן פעקלעך שפייז צו די יעניקע, וואָס האָבן געבעטן הילף. ס׳זיינען די ערשטע יאָרן אַרויסגעשיקט געווארן איבער 40 פעקלעך אַ יאָר, ווי אויך טשעקס צו אינדיווידועלע סוועניציאַנער. ווען עס זענען צום סוועניציאַנער הילפס־קאָמיטעט אין 1951 דערגאַנגען די ערשטע ידיעות, אַז ס׳איז גע־גרינדעט געווארן אין ישראל אַ קערפערשאַפט, וואָס נעמט אַרום סוועניציאַן מיט איר געגנט, אונטער דער אָנפירערשאַפט פון העשל גורוויטש, און זייער ציל איז צו שאַפן אַ גמילות חסד־קאַסע צו קומען אָנטקעגן יעדן באַדערפטיקן און געבן אים די ערשטע הילף, ווי אויך פאַראייביקן די אומגעקומענע 8 טויזנט קדושים אין ברודער קבר פאָליגאָן און שטעלן זיי אַ מצבה אין פאָרם פון אַ יזכור־בוך — האָט זיך דער סוועניציאַנער הילפס־קאָמיטעט פאָזיטיוו אָפגערופן צו אונטערשטיצן די גמילות־חסד־קאַסע און עס איז ביי יעדער געלעגנהייט געשיקט געווארן געלט, אין די ראַמען פון די מעגלעכקייטן.

אין 1948 ביז 1953 איז פרעזידענט פון דער אַרגאַניזאַציע געווען אייק דזשייקאָבסאָן, שוין דעמאָלט אַ ייד אין די זיבעציקער, שפעטער איז אנפארטרויט געווארן דער אָמט אַלס פרעזידענט אין יאָר 1953 צו ישראל סאראקא. שווערע 2 יאָר איז עס געווען פאַר דעם פיינעם, גוטמוטיקן, אינטעליגענטן מענטשן. צו שפעט איז ער געקומען אין די ריינען פון די סוועניציאַנער און צו פרי איז ער אַוועק אין דער אייביקייט.

אין די לעצטע 10 יאָר זיינען פאַרגעקומען גרויסע ענדערונגען אין דער אַרגאַניזאַציע. מיט יעדן יאָר איז די מיטגלידערשאַפט קלענער געווארן. מען איז עלטער, שוואַכער און קראַנקער געווארן. פיל זיינען אַוועק אויפן עולם האמת. שווער געווארן אָנצוהאַלטן דעם רוידער. פון דער גרויסער צאָל מיטגלידערשאַפט, זיינען בלויז 120 מיטגלידער געבליבן אויפן יאָר 1962. צו רעגולירע מיטינגען קומען בלויז פון 25 ביז 35 מאַן. דער איצטיקער פרעזידענט הערי שניידער, זון פון מענדל־שמואל, האָט איבערגענומען זיין אָמט אין 1956 פון סעם ריווקין, וועלכער איז בלויז געווען ביים רוידער אַ יאָר. הערי שניידער, געבוירן אין ווילנע, דערצויגן זיך אין סוועניציאַן, איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1903. ביז 1922 געלעבט אין ניו־הייוון קאָנעדיקוט. נאָך זיין קומען קיין ניו־יאָרק אין 1922 האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין ווילנער ברענטש, ביים אַרבעטער רינג און געווארן איר פראָטאָקאָל סעקרעטאַר, וווּ ער איז אַקטיוו ביז הייַנט. גלייכצייטיק האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אַן סוועניציאַנער הילפס־קאָמיטעט. איז געווען „טרעזשורער״ אונטער פאָלגענדע פרעזידענטן: אייק דזשייקאָבסאָן, ישראל סאראקא און סעם ריווקין. פון נאַטור אַ רואיקער, פיינער מענטש, האָט זיך מיט דער פולסטער ערנסטקייט אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט. מיט אים אַרבעטן אַקטיוו: אַלס פראָטאָקאָל סעקרעטאַרין — פרוי אַסאָווסקי, אַ פרוי וועלכע האָט שוין געפיינערט איר 50־יאָריקן הייראָטסטאָג אוז דאָך פול מיט טעמפעראַמענט אוז יוגענטלעכקייט. אירע פראָטאָקאָלן צייכענען זיך אויס מיט זייער זאָכלעכן אוז פיינעם סטיל; „טרעזשורער״ — הערי אָזינסקי — אַן ערנסטער, אינטעליגענטער אוז פאַראַנטוואָרטלעכער מענטש. זיין אָמט האָלט ער אַן פון 1956, אוז פירט אויס מיט ערנסטקייט אוז ליבע אַלע זיינע אויפגאַבן; טשארלס לעווינסאָן, דער פאָטער אוז פינאַנס־סעקרעטאַר פון דער אַרגאַניזאַציע, איז פאַר די לעצטע יאָרן שוואַכער אוז קראַנקער געווארן, האָט זעלטענער באַזוכט די מיטינגען, זיינע פיס האָבן אים אויפגעהערט דינען אוז ער האָט געמוזט אויפגעבן די אַרבעט אין 1958. ס׳איז איבערגעגעבן געווארן די אַרבעט צו מייער קאָנטראָוויטש. ער איז נישט פון די ערשטע פיאָנערן ביי די סוועניציאַנער, איז שפעט געקומען. זיין אַרבעט פירט ער אויס מיט פאַראַנטוואָרטלעכקייט.

אומדערמעדלעך פאַר די אינטערעסן פון סוועניציאַנער הילפס־קאָמיטעט, אַרבעטן אַקטיוו: דער פיינער אוז האַרציקער הירשל בייגעל אוז זיין פרוי. זיין אַרבעט אַ שטילע, נאָר אַ טיפע. ער איז פון די אייניקע, וואָס האָלטן אויף די גאַנצקייט אוז גייסט פון קאָמיטעט. איז ביי אַלעמען באַליבט אוז רעספעקטירט. די פיינע פערזענלעכקייט אוז נדבן הערי בעקער, וועלכער שטיצט דעם פאַראיין מיט גרעסערע סומען; לואי איזאַקסאָן, הערי ניורעק, מאקס, ברייכער, אייק דזשייקאָבסאָן, אברהם גוטערמאַן, צדוק כאַרמאַץ א. א.

פון פרויען: די אימפּולסיווע אוז האַרציקע פרוי ראָז ליפטאָן, שוועסטער פון אַברהם גוטערמאַן. זי איז געווען די ערשטע אוז

סוועניציאַנער פאַריין אין ניו־יאָרק, אַמעריקע

עס זיצן: פרוי כאַרמאַץ, ברייכער, פרוי אַסטער, אַזינסקי, פרעזידענט שניידער, פרוי מאַרס, הערי בעקער, דזשייקאָבסאָן.
עס שטייען: כאַרמאַץ, גוטערמאַן, פרוי ווידושינסקי, פרידע פריידקין, בראָניע חסיד, הערי און ראָז בייגל, הערי ניורעק, פרוי שניידער, קאַנטאָראָוויטש (סעקרעטאַר פרוי מאַרס יונגע).

אַקטיוויסטע מיטגלידערין אין „ליידיס עקזעלערי" איצט זעצט זי פאָר וויִטער איר אַרבעט פאַר די אינטערעסן פון „רעליף". פרוי שניידער, די פרוי פון פּרעזידענט, פרוי אזינסקי, זיי באַשיינען די־ מיטגלעזן מיט אַ געשמאַקן צובייס. פון די ניי געקומענע אַרבעטן מיט: בראַניע חסיד און פרידא פריידקין. אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון פרידא פריידקין און בראַניע חסיד איז געלונגען מיט דער הילף פון נאָך אייניקע פאַראינטערעסירטע מיטגלידער, ווי דער פרעזידענט הערי שניידער, הערי בייגעל, הערי ניורעק, הערי בעקער, אברהם גוטערמאַן, צדוק כּארמאַץ, ראַז ליפּטאַן, ראַז אַכאַווסקי, צו גרינדן אַ ספעציעלן קאָמיטעט, וואָס זאָל אַרבעטן פאַר די אינטערעסן אויסשליסלעך פאַרן יזכור־בוך.

מען מוז געבן אַנערקענונג פרוי פריידקין פאַרן אונטערנעמען זיך צו שאַפן אַ גרעסערע סומע געלט צו דעם צוועק און בראַניע חסיד פאַרן לאַנג יאָריקן קאַמף און ענדלעכן זיג.

אַ האַרציקן דאַנק דעם חשובן רבי אושפאַל, זון פון סוועניציאַנער רב, פאַר זיין טיפער פאַראינטערעסירונג אין יזכור־בוך און פאַר זיין רייכן מאַטעריאל וועגן דער סוועניציאַנער רעליגיעזער וועלט. וועגן דער גרויסער אַרבעט פון רבי אושפאל אין אמעריקע אין דער רעליגיעזער געזעלשאַפט — דאָס איז אַ גרויס קאַפּיטל פאַר זיך.

צום שלוס מוז דערמאנט ווערן די הילפיקע אַרבעט פון די נישט לאנג פאַרשטאַרבענע סוועניציאנער יידן.

מאניע ציקינסקי—יפה (קייפטאון)

אונדזער הילפס-קאמיטעט אין דרום־אפריקע

דורך זיסלע פּופיסקי—טאבאכאָוויטש פון יאָהאַנעסבורג האָב איך זיך דערוווסט, אַז ס׳איז אַנגעקומען אַ בריוו פון העשל גורוויטש פון תל־אביב וועגן דער אַנגעהויבענער הילפס־אַרבעט פאַר די געראַטעוועטע פון דער גרויסער היטלער־שחיטה.

מיר האָבן גלייך צונויפגערופן אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע נייַ־ סוועניציאנער לאַנדסלייט, וועלכע וווינען אין קייפּטאַן און אויס־ געוויילט אַ קאָמיטעט מיט אַ פאַרוואַלטונג, אין וועלכע ס׳זיינען אריין די פאָלגענדע עסקנים:

בנימין יפה — פאַרזיצער; מאַניע ציקינסקי—יפה — קאַסירערין; בצלאל קאפלאַן — סעקרעטאַר; זעליג רוטשטיין — מיטגליד; אהרון יצחק מאלאראוויטש — מיטגליד; טייבע רוטשטיין—צינמאַן — מיטגליד.

מיר האָבן תיכף דורכגעפירט אַ באַשטייערונג און מיר האָבן אַנגענומען שיקן פעקלעך אין אלע לאַגערן, לויט די באַקומענע אַדרעסן. די וועגדונגען פון דער שארית הפליטה נאָך הילף האָבן זיך דערווייל פאַרגרעסערט און מיר האָבן געמוזט זוכן פאַרשידענע מעגלעכקטן, כדי צו פאַרשטאַרקן אונדזער אקציע.

מיר האָבן צו דעם צוועק באַשלאָסן אייניצואַרדענען גאַנץ אפט פייערלעכע אויפנאַמעס בייַ אונדזערע פריינט אין די פּריוואַטע וווינונ־ גען דאָס איז גלענצנדיק געלונגען.

אויך יענע אויפנאַמעס פלעגן מיר פאַרקויפן פאַרשידענע כיבודים און דאָס פלעגט אַריינטראָגן באַדייטנדע הכנסות.

די ערשטע אימפאזאנטע אויפנאַמע האָבן אייניגעאַרדנט אונדזערע פריינט רחל און אהרון יצחק מאַלאַראַוויטש ביי זיך אין ווויִנונג. שפעטער זייַנען אַזעלכע אויפנאַמעס אייניגעאַרדנט געוואָרן אויך ביי די אַנדערע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, ווי ביי סיסי און בנימין יפה, ביי נחמה און שניאור וואלמאן, ביי זעליג און חיה שטיין, ביי מאניע און אברהם יפה.

אָט די אויפנאַמעס האָבן פאַרגרעסערט אין אַ באַדייטנדער מאָס אונדזערע מיטלען און מיר האָבן באקומען אַ מעגלעכקייט צו פאַר־ שטאַרקן די הילפס־אַקציע פּר די פליטים.

די גאַנצע פאַרצוויגטע הילפס־אַקציע איז געפירט געוואָרן צווישן אַ גאַר קלייַנער גרופּע אין קייפּטאַן, וועלכע איז באַשטאַנען בלויז פון אַ פאָר צענדליק משפחות. די דאָזיקע מענטשן האָבן מיט זייער איבערגעגעבענער ארבעט פאַרדינט צו ברענגען די פולשטע־ דיקע רשימה פון זייערע נעמען:

ריווע רודניצקי, חיה און זעליג רוטשטיין, נחמה און שניאור וואלמאן, שיינע און יוסף זאק, רחל מאדייסקי, איזיע און סילווע וואלמאן — נחמהס אַ זון; אליהו מאדייסקי מיט זיין פרוי — רחלס אַ זון; ד״ר אליהו און בעסע רוטשטיין — אַ זון פון חיה און זעליג פאַר די לעצטע יאָרן זיינען אַוועק אין דער אייביקייט פאַלגנדע סוועניציאנער:

משה מאיר לעווינסאָן — אַ ברודער פון טשארלס לעווינסאָן; הנא הערמאן; יוסף דזייקאבסאָן; הערי אַסטער; בן ציון ווידו־ טשינסקי; בארני וווזס; ישראל סאַראַקע; שמעון סאַראַקע (ברודער פון ישראל); ראַזע גינזבורג און מאָן (די מוטער פון ליידיס עקזעלערי); אהרן און לינא דזייקאַבסאָן; יוסף און עטל ריצמאָן; אברהם און פריינק בראַמבערג; אַלטער און לינא גאַלד־ שטיין (הערי בעקערס אַ שוועסטער און מאָן); מאַריס טראַצקי; שייַע מאַטלע טייַץ; נייטאן שניידער; ישראל יעקב ליפּטאן; אברהם אוז אסתר צאַלקין; באַריס טשיין; דוד לייב ראַטשטיין; מאַלי וויסמאָן; רבי אהרן גאַרדאָן (אַ מעכאַלישקער); דזעני שניידער (מר׳ שניידערס ערשטע פרוי); הייַמאן ראַבינאָוויטש; משה און אַלטע הערמאָן; אברהם בער ליפּשיץ; לוייאס טאַמסאָן; א. קלאַטשקע; נחום משה שאַקס; הערי גאַרדאָן; איידע ניורעקי; אייב גליק; לייַבע בר׳ מרדכי גרין; בן הורוויץ; מענדעלעוויטש; הרב בערנאַרד סטאַלפער; סעם סטאַלפער; רבי מייַער בלאַמבערג; יעקב לייב שאַקס; ליפּע רייַנעס; לובע גרין; שלמה און ביַעטי ראַטשטיין; טולי גראַסמאָן; אַזיע באַטקין; אברהם סיגעל; יוסף גאַלדמאָן; לינע־פּאַרוס אורטוגאַנאָוו; יעקב וועקס; איידע ווידו־ טשינסקי; טשארלס לעווינסאָן (בצלאל); הרב ד״ר ברוך לייב מינקין.

רוטשטיין; בצלאל און יהודית קאפלאן — אן איידעם פון די רוטשטיינס; אליעזר און העניע רודניצקי — א פלימעניק פון ריווע רודניצקי; טייבע און מאטל צינמאן; מאניע און אברהם יפה; בנימין און סיסי יפה; רחל און אהרון יצחק מאלאראוויטש; רבקה און פסח ראגאוו פון ליטע; רייזל שאפירא פון איגנאלינע; בלומע און בנימין שוואבסקי פון לינגמיאן און יוסף סאדור פון סוועניציאן.

אין יאר 1950 איז דעלעגירט געווארן דורכן ארץ ישראלדיקן ארגון דער חבר פון זייער פארוואלטונג, פריינט הירש זאר, קיין דרום אפריקע, כדי צו פארשטארקן די הילפס־אקציע און צו גרינדן פאר דער שארית הפליטה אין ישראל א ספעציעלע גמילות־חסדים־קאסע. די הלוואות האבן טאקע געהאלפן שפעטער א סך פליטים אויפצובויען נייע היימען און עקזיסטענצן אין ישראל. די גמילות־חסדים־קאסע האט זיי געגעבן וויכטיקע קאנסטרוקטיווע הילף.

די אקציע פארן גמילות חסד איז דורכגעפירט געווארן אויך אין יאהאנעסבורג און ס'האבן זיך אין איר באטייליקט די דארטיקע פאלגנדע פריינט:

זלמן און קיילע שטיינגאלד, זיסלע און שמעון טאבאכאוויטש, חיה מיידע קוריצקי, מיראן און עזריאל גאלדבערג, לאזער סווירסקי, סאניע און אלטער אזינסקי, די פאמיליעס כאצקעלעוויטש און בערזאק, ניסן זאר, שמעון זאר, שאול ווילקאמירסקי און שמואל בראווערמאן.

מען דארף באזונדערס פארצייכנען דעם פאקט, וואס די קינדער מיט זייערע פאמיליעס האבן זיך אלע אנגעשלאסן אן דער הילפס־אקציע, הגם זיי זיינען אלע געבוירן געווארן אין דרום אפריקע און קענען איבערהויפט נישט די אלטע היים פון זייערע עלטערן.

אין יאר 1951 בין איך געקומען קיין ישראל און דאן איז אין מיין אנווועזנהייט געגרינדעט געווארן דער גמילות חסד, אויפן נאמען פון די קדושים פון פאליגאן.

אויסער הירש זארן זיינען שפעטער צו אונדז געקומען נאך געסט פון ישראל: די פריינט יצחק און מאניע זאק און יהודית און יעקב מיכלסאן. זייערע אויפקלערונגען האבן געהאלפן פארשטארקן אונדזער טעטיקייט.

פארשטייט זיך, אז מיר וואלטן א סך מער געקאנט אויפטאן, ווען אלע לאנדסלייט פון אונדזער געגנט וואלטן מיטגעהאלפן אין דער אקציע. ליידער האבן זיך פיל פון זיי פארשריבן אלס כלומרשטע „וויילנער" און זיי ווילן זיך נישט אנערקענען אלס געבוירענע פון סוועניציאנער געגנט.

דאס דארף פארצייכנט ווערן אלס שאטן־זייט אין אונדזער געזעלשאפטלעכער ארבעט.

אין דער לעצטער צייט האט אונדזער קליינע גרופע, נייסוועניציאנער לאנדסלייט, געליטן א גרויסן פארלוסט מיטן טויט פון איבערגעבענעם טוער און געטרייען עסקן, מיטגליד פון דער פארוואלטונג, דעם אומפארגעסליכן פריינט און חבר זעליג רוטשטיין, זכרונו לברכה.

זיין טויט איז א שווערע אבדה נישט נאר פאר אונדזערע לאנדס־לייט אין דרום־אפריקע, נאר אויך פאר אלע נייי־סוועניציאנער יידן אין דער ברייטער וועלט.

זעליג רוטשטיין האט זיך געפילט פארבונדן מיט אלץ, וואס האט אים דערמאנט נייי־סוועניציאן און ער האט ליב געהאט אונדזער

נייי־סוועניציאנער אין קייפטאון

עס זיצן: ריווע רודניצקי, יהודית קאפלאן, זעליג, חיה רוטשטיין, אהרון יצחק, רחל מאלאראוויטש.
עס שטייען: אברהם, מאניע יפה, בעני יפה, טשארלי קאפלאן יוסף, שיינע זאק, טייבע רוטשטיין—צינמאן, מאטל צינמאן, בעני, רייזל שאפירא, לייב יפה.

געבורטס־שטעטעלע מיט לייב און לעבן, ממש מיט דער גאַנצער נשמה.

אויף זיין נאַמען איז איצט געשאַפן געוואָרן אין גמילות־חסד אַ באַזונדער פאַנד און אַלע זיינע דרום־אַפריקאַנער חברים טרייסטן זיך דערמיט, וואָס אַזוי אַרום איז פאַראייביקט געוואָרן זיין נאַמען מיט אַן אינסטיטוציע, פון וועלכער ער איז געווען איינער פון אירע ערשטע בויער און גרינדער.

נישט קוקנדיק אויף אַלע בלויזן אין אונדזער אַרבעט, באַמיען מיר זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן צו שטיצן דעם ארגון יוצאי מחוז שווינציאן אין ישראל.

אַ באַגעגעניש אין קייפטאַון מיט יהודית און יעקב מיכלסאַן

עס זיצן: סיסי יפה, מאַניע יפה, יהודית און יעקב מיכלסאַן, זעל'ג און חיה רוטשטיין, ריווע רודניצקי, טייבע צינמאַן.
עס שטייען: בעני יפה, אברהם יפה, סאדור, אהרון יצחק און רחל מאַלאַראַוויטש, יוסף און שיינע זאַק, פרומע מאַלאַראַוויטש מאַטל צינמאַן.

העשל גוראוויטש, תל־אביב

דער גוטער ווילן פון א הייפל

אַז מען דערמאָנט דרום־אַפריקע ווייסט מען, אַז מ'מיינט יאָהאַנעסבורג און קייפטאַון. אז מ'שרייבט אַפריקאַנער יידן, ווייסט מען אויך, אַז דאָס מיינט מען ליטווישע יידן.

די פאַרבינדונג צווישן ניי־סוועניציאן מיט דרום־אַפריקע האָט זיך אייגנטלעך אָנגעהויבן שוין אין יאָר 1914 אַ קורצע צייט פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

נחמה, די עלטסטע טאָכטער פון אלי און ריווע רודניצקי, די באַקאַנטע ניי־סוועניציאַנער בעקער פון די באַליבטע קוכעלעך אויף קאַלטיניאַנער גאס, האָט דאַן פאַרלאָזט אונדזער שטעטל און האָט עמיגרירט צו אירע קרובים אין דרום־אַפריקע.

דערווייל איז אויסגעבראָכן די מלחמה און די יידישע עמיגראַציע האָט זיך אומעטום אָפגעשטעלט.

נאָך דער מלחמה האָט די שוועדע עקאָנאָמישע לאָגע פון דער יידישער באַפעלקערונג און די אַנטי־יידישע פאַליטיק געצוווּנגען אַ סך יידן צו פאַרלאָזן זייערע אַלטע, אייגנעזעסענע היימען און צו עמיגרירן מעבר לים. אין יענער צייט האָט פאַרלאָזט ניי־סוועניציאן די גאַנצע רודניצקי משפחה, קינד און קייט, צוזאַמען, אַפילו מיט אַלע צוגעקומענע איידעמס. זיי האָבן זיך באַזעצט אין קייפטאַון און דאָרט געשאַפן אַ נעסט פאַר ניי־סוועניציאַנער יידן.

נאָך דער משפחה רודניצקי האָבן זיך באַלד געירט אויך אַנדערע משפחות. ס'האָבן אָהין עמיגרירט בנימין און אברהם יפה, און די פאַמיליעס מאַלאַראַוויטש און צינמאַן.

דאָס הייפל ניי־סוועניציאַנער יידן אין קייפטאַון איז געבליבן געטריי דער אַלטער היים און נאָכן גרויסן חורבן אַרויסגעווויזן א סך מסירות נפש און טריישאַפט צו די רעשטלעך אָפגעראַטעוועטע יידן. ווען ס'זיינען אָנגעקומען קיין דרום־אַפריקע די איובשורות וועגן דער חרוב געוואָרענער היים, האָבן זיי תיכף געגרינדעט אַ קאָמיטעט, כדי צו העלפן די שארית הפליטה און האָבן גלייך אָנגעהויבן שיקן פעקלעך צו אַלע ניי־סוועניציאַנער געראַטעוועטע יידן, וועלכע האָבן זיך דאַן געפונען אין די לאָגערן פון דייטשלאַנד.

זיי האָבן זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט דעם אין ישראל

געגרינדעטן „ארגון יוצאי מחוז שווינציאן" און האבן פון אים באקומען אלע נויטיקע אדרעסן.

דאס הייפל נייי־סוועניציאנער לאנדסלייט אין קייפטאן איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האבן פארשטאנען די וויכטיקייט פון גרינדן א גמילות חסדים קאסע, כדי צו געבן קאנסטרוקטיווע הילף אונדזערע גערעטעוועטע ברידער און שוועסטער. זיי האבן נישט לאנג געווארט און גלייך ווי זיי האבן באקומען אונדזער רוף, האבן זיי אויסגעקליבן א קאמיטעט, וועלכער האט דורכגעפירט די אקציע. א דאנק זייער הילף איז אין יאר 1951 געגרינדעט געווארן דער גמילות חסד, וועלכער פארעייביקט דעם נאמען פון אונדזערע קדושים אין פאליגאן. ער רופט זיך: „גמילות חסד על שם קדושי פוליגאן".

אין דער רשימה איז באזונדערס כדאי צו פארצייכענען די גרויסע השפעה פון דעם שטילן און באשיידענעם טוער זעליג רוטשטיין ז"ל, דער איידעם פון דער פאמיליע רודניצקי און דער ברודער פון די טראגיש אומגעקומענע אין פאליגאן, חאנע און דבורה רוטשטיין, ווי אויך פון מאניע ציקינסקי—יפה.

אין קייפטאן האבן מיר דערלעבט צו זען נאך א גרעסער וווּנדער: א משפחה, ראגאוו, וועלכע זיינען סתם ליטווישע יידן און האבן קיין שום שייכות נישט צו דער סוועניציאנער געגנט, האבן זיך אנגעשלאסן צום קאמיטעט און זיינען אקטיווע מיטגלידער. אין דער ציים וועז א סך פאמיליעס פון אונדזער געגנט זייענען מיט אמאל געווארן, „ווילנער".

די אקטיוויטעט פון די געציילטע נייי־סוועניציאנער משפחות אין קייפטאן איז א באוויזן, וואס א הייפל איבערגעגעבענע טוער קען אויפטאן, אויב מען נאר א גוטן ווילן.

ס'קומט א הארציקער יישר כוח אונדזערע פריינט, די טרייע געזעלשאפטלעכע זעלנער און עמך־מענטשן פון קייפטאן, אין דרום־אפריקע. די רודניציקעס, רוטשטיינס, יפה־ס, מאלארוויטשן, צינמאן, זאקסן, אלטמאן, קאפלאן, דער פרוי חיה שטיין, וואס גייט אויף די וועגן פון איר מאן מיט איר שטענדיקער הילפס־גרייטקייט פאר סוועניציאנער יידן.

די אנטשטייאונג פון „אירגון יוצאי מחוז שווינציאן" אין ישראל

אין סעפטעמבער 1939, וועז היטלער האט אנגעהויבן זיין מלחמה־מארש אויף פוילן, האב איך אין דעם געזען דעם אנהויב פון א פארניכטונגס־מארש אויפן גרויסן דרייי־מיליאניקן יידישן צענטער. אין יאר 1941, נאכן ברעכן דעם דייטש־סאוויעטישן אפמאך, איז פאר מיר קלאר געווען, אז נישט נאר דאס פוילישע יידנטום, נאר אויך דאס ליטווישע, ווייסרוסישע און רוסישע יידנטום שטייען פאר א גרויסן חורבן. מיר האבן נאך דעמאלט נישט געוווסט געווי, וואס דארטן טוט זיך אפ. ערשט אין 1942, וועז אין די צייטונגען האבן זיך אנגעהויבן באוויזן ידיעות וועגן די סאבאטאזש־און דיווערסיע־אקציעס אויף דער באן־ליניע פאדבראדז—נייי־סוועניציאן, איז געווארן אין אונדז דער אומרו און זארג פארן לעבן פון אונדזערע משפחות אין יענע שטעטלעך. מיר האבן פארשטאנען, אז די היטלעריסטן וועלן זיך אפרעכענען מיט די ווידערשפעניקע, וועלן מאכן פארגעטוואלטלעך די ציווילע באפעלקערונג און דאס ערשטע כפרה־הינדל וועלן זיין די יידן.

טעג, וואכן און חדשים זענען אזוינע אין אומרואיקער געשפאנטקייט און עס האבן אנגעהויבן אנקומען די גרויליקע ידיעות וועגן מאסן־מארדן, וועלכע וועלן דורכגעפירט ווערן פון דער יידישע פרעסע האט אלארמירט און גערופן צו פראטעסט־פארזאמלונגען. דעמאלט, אין יאר 1943 האב איך געשריבן מיין ארטיקל „און מיר אליין?" אין וועלכן עס איז שוין געווען די אנונג און דאס פארגעפיל פון דעם מוראדיקן מאסן־מארד, וואס איז פארגעקומען אין פאליגאן.

עס איז געקומען דער פרייידיקער סאוויעטישער נצחון בייסטאלינגראד און דער מאסקווער ראדיא האט אנגעהויבן איבערצוגעבן יעדן טאג אלץ נייע ידיעות וועגן באפרייטע שטעט און שטעטלעך. מיט הארץ־קלאפעניש פלעגן מיר זיך צוהערן צו די דאזיקע ידיעות און אויפנעצאפלט ביי יעדן דערמאנען דעם נאמען פון א באקאנטער שטאט און שטעטל. אין יאר 1944 האט זיך אנגעהויבן די באפרייאונג אויך פון אונדזער געגנט און מיט יעדן טאג איז אונדז אלץ קלאר געווארן דער מוראדיקער פארנעם פונעם חורבן.

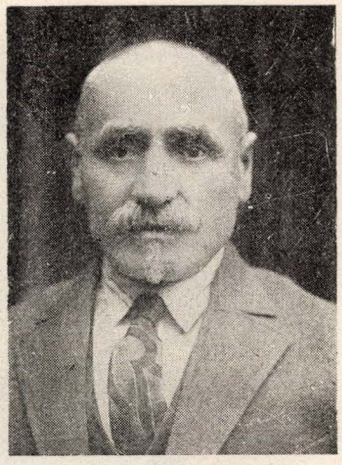
✶

קיין ארץ־ישראל איז געקומען די פוילישע ארמיי אונטער דער אנפירונג פונעם געווארענע אנדערס און מיר האבן זיך דערווּוסט וועגן דעם יסורים־וועג פון די פוילישע און ליטווישע יידן, וואס זענען אנטלאפן קיין רוסלאנד. צוזאמען מיטן פריינט שלמה וועלנער, וועלכער איז אין 1940 געקומען אהער דורך ווילנע, האבן מיר פאראינטערעסירט דעם פארזיצער פון ארבעטן דיקן ארץ־ישראל מלך גוישטאט ז"ל, צו ארגאניזירן א הילפס־אקציע פאר די אפגעארבעטע שווערעלייטן. גישט געקוקט אויף די מאטעריעלע שוועריקייטן, וועלכע האבן דאן געהערשט אין לאנד, איז אנגענומען דער ארגאניזאציע פון ארבעטן דיקן ארץ־ישראל געלונגען צוגויפצוזאמלען גוי־טיקע און ווי־כטיקע זאכן און אין פעקלעך אוועקצושיקן זיי אויף די אדרעסן, וועלכע זענען געווען אין אונדזער באזיץ. די ענגלישע מאנדאטאר־מאכט האט באגרענעצט די גרויס און ווערט פון אן ארויסגעשיקט פעקל, אבער די יידישע פקידים אויף דער פאסט און אין פארט האבן זיך געמאכט נישט זענעדיק און געהאלפן אונדז דורכשווארצן גרויסע און ווערטפולע פעקלעך. זאלן אויף דעם ארט דערמאנט ווערן די נעמען פון קאנדינאוו און אביעזר פעדרא, וועלכע האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אייזעלער און נשמה־פולער באציאונג צו דער דאזיקער ארבעט. אזעלכע טראנס־פארטן מיט פעקלעך זענען עטלעכע מאל ארויסגעשיקט געווארן אין לויט די באקומענע ידיעות האבן זיי פיל אויפגעטאן ביים אפרא־טעווען א סך מענטשן פון הונגער און אונטערגאנג.

✶

ווילנע און די גאנצע ארומיקע געגנט, נישט געקוקט דערויף וואס נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט עס געהערט צו פוילן, האט דאך די גאנצע געגנט פארמאגט אין זיך עפעס באזונדערס, אייגנארטיקע שיינקייט, אייגנטימלעכע שטריכן, וואס האבן אונז־ז פאראייניקט אויך אין ישראל. דאס האט געווירקט, אז מיר זאלן דא אין ארץ־ישראל זוכן צו שאפן א געמיינזאמע הילפס־ארגאני־זאציע פאר די יידן פון יענער געגנט, וועלכע האבן זיך אפגעראטע־וועט פון דעם גרויסן חורבן. זייענדיק אן צקטיווער טוער פון „יעקאפא" אין ווילנע, האב איך צוזאמען מיט חיים קאפעלאוויטש פון ווילייקע, דעם איצטיקן פארזיצער פון ווילנער פארבאנד, אנגעהויבן ארגאניזירן דעם קאמיטעט פאר ווילנע און פראווינץ. מיט גרויסע שווערקייטן האט עס זיך אונדז איינגעגעבן און אין יוני 1945 האבן מיר ארויסגעגעבן דעם ערשטן אויפרוף צו די יידן פון ווילנע און ארומיקער געגנט.

מיר איז געלונגען צוצוציען צו דער ארבעט דעם ה' בערל יאפע פון סוויר, פארזיצער פון סווירער פארבאנד און נאך עטלעכע יידן פון דער ווילנער פראווינץ. איך האב דעמאלט געטראכט וועגן ארגאניזירן די ארבעט אויף א ברייטערן פארנעם, מיט דער אויפגאבע צו דערמוטיקן די לעבן געבליבענע, שאפן די מיטלען פארן צוריקגעבן זיי דאס גלייכגעווויכט, מאטעריעל און גייסטיק, פיזיש און פסיכיש. אבער דער ווילנער קאמיטעט האט ארויסגעווויזן

אברהם ראבינאָוויטש ז״ל

דוד קוריצקי ז״ל

הירש זאָר

משה לעווינסאָן ז״ל

די טענדענץ זיך צו באַגרענצן מיט עלעמענטאַרער פילאָנטראָפישער הילף. מען האָט אויסגענוצט דאָס וואָס ר׳ משה סווירסקי ז״ל פון סוועניציאן איז געווען פארטרעטן אין די וויכטיקסטע יידישע אָרגאַניזאַציעס אין דאָנק זיין מי איז דורכן „דזשאָינט" געשיקט געוואָרן, דורך טעהעראַן, פעקלעך פאר די לעבן געבליבענע. אויפן דאָזיקן וועג זענען געשיקט געוואָרן פעקלעך פאַר די געבליבענע אין סוועניציאן, נייסוועניציאן, איגנאָליגע, סווירן אוּן קאָבילניק.

אין יענער צייט איז צו אונדז דערגאַנגען די בעסוּרע ידיעה וועגן דעם גרויזאַמען מאָרד אין פּאָליגאן אוּן איך האָב באַשלאָסן, אַז מיר דאַרפן אַנהויבן אַ בריטע הילפס־אַרבעט פאַר די יידן פון סוועניציאנער געגנט, וועלכע דער גורל האָט פאַרבונדן מיטן אַנדענק פון זייערע אומגעקומענע קרובים אינעם גרויסן מאַטן־קבר ביי נייסוועניציאן. אַדאָנק דעם טייערן אוּן האַרציקן פריינט מיינעם יצחק ברוידעס ז״ל, וועלכער איז דעמאָלט געווען כעקרעטאַר פונעם פאַרבאַנד פון די בעלי־מלאכות אין תל־אביב, האָב איך באַקומען דעם זאָל אויף צו רופן אַ פאַרזאַמלונג. אויף יענער פאַרזאַמלונג איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ פאַרוואַלטונג אין וועלכער עס איז אַריין: ר׳ אברהם יצחק ראבינאָוויטש ז״ל, ר׳ דוד קוריצקי ז״ל, ר׳ משה לעווינסאָן ז״ל און יבדלו לחיים: הירש זאר, אברהם קריל, לייב פופיסקי אוּן דער שרייבער פון די שורות. איינשטימיק איז באַשלאָסן געוואָרן דורכצופירן אַ באַשטייערונג אוּן פאַרן געלט האָבן מיר געשיקט די פעקלעך פאַר די אָפּגעראַטעוועטע יידן פון סוועניציאנער ראַיאָן. אין דער זעלבער צייט האָבן מיר אַנגעהויבן צוגרייטן אַ בריטע הילפס־אַקציע, מיטן ציל אַרייצוווּעבן יענע יידן צוריק אין געזעלשאַפטלעכן לעבן.

עס זענען דעמאָלט געווען קעגנער פון שיקן פעקלעך, צוליב דער נישט זיכערקייט, אז זיי וועלן דערגיין. מיין מיינונג איז געווען, אַז אויב עס וועט אפילו אַ טייל גיין פאַרלוירן, וועלן אָבער די אַנדערע, וואָס וועלן יאָ אַנקומען, האָבן אַ גרויסע באַדייטונג פאַרן הויבן דאָס געמיט פון יענע יידן, געבן זיי דאָס געפיל, אַז זיי זענען נישט עלנט.

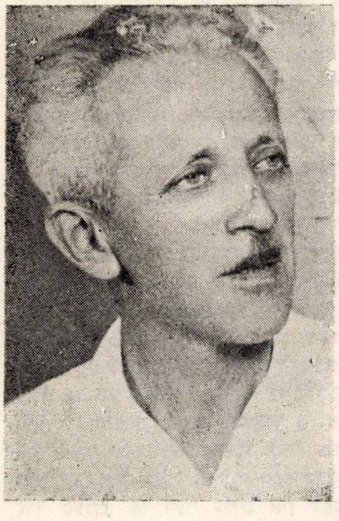
אינגיכן האָבן אַנגעהויבן אַנצוקומען אין לאַנד עולים, וואָס האָבן דערציילט וועגן דער גרויסער באַדייטונג וואָס עס האָבן געהאַט

העשל גורוויטש

אברהם קריל

לייב פופיסקי

די באַקומענע פעקלעך סיי מאַטעריעל, סיי מאַראַליש. אויך האָט מען אַדאָנק די דאָזיקע פעקלעך אַרויסגעראַטעוועט אַ יידיש קינד פון סוועניציאן פון קריסטלעכע הענט. עס דאַרף דאָ אונטערגעשטראָכן ווערן די גרויסע הילף וואָס עס האָבן אונדז געגעבן די חברים און פריינט אין קייפטאון, דרום־אפריקע, מיט וועלכע איך האָב זיך געשטעלט אין פֿאַרבינדונג, גלייך ווי איך האב אַנגעהויבן די אַקציע פֿאַר שיקן פעקלעך קיין רוסלאַנד און זי האָט אַנגעהאַלטן די גאַנצע צייט. מיט אַנערקענונג באַשטעטיק איך, אַז די יידן פון סוועניציאנער ראַיאַן אין אַפריקע האָבן מיט דער גרעסטער וואַרעמ־קייט זיך אָפּגערופן אויף מיין וועגדונג.

די אָפּגעראַטעוועטע יידן האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער די שטעט און שטעטלעך אין פוילן, ביז זיי זענען אַרויסגעפֿאַרן קיין דייטשלאַנד און געבליבן אַ צייט זיצן אין די לאַגערן, ווו זיי האָבן געלעבט אויף דער אויסהאַלטונג פון דזשאָינט. אונדזער אַרבעט איז דעמאָלט געווארן אָפּגעשוואַכט, די טויערן פון לאַנד זענען געווען געשלאָסן און דער ישוב האָט געפירט אַ קאַמף אויף לעבן און טויט פֿאַר עפענען די טויערן פֿאַר עליה.

די באַדערפענישׂ אויפצולעבן אונדזער טעטיקייט איז געקומען צוזאַמען מיט דעם געדאַנק צו פֿאַראייביקן דעם אַנדענק פון די קדושים אין פּאָליגאַן, פון די וואָס זענען אומגעקומען אין די געטאָס און פון די העלדן, וואָס האָבן געקעמפט אין די פֿאַרטיזאַנער־אַרמייען און אויפן פראָנט. אין יענער צייט איז צו מיר געקומען סענדער קאָוואַרסקי פון סוועניציאן און האָט זיך געוואָנדן צו מיר, אַז מיר זאָלן עפעס טאָן צו פֿאַראייביקן דעם אַנדענק פון די העל־דישע קאָמפּן, וואָס עס האָט געפירט די יידישע יוגנט פון אונדזער געגנט וועלכע זענען פֿאַרשווינדן אין די דאָזיקע אַרויסגעגעבענע ביכער דורך די ווילגער. דעמאָלט איז באַשלאָסן געווארן צו גרינדן דעם באַזונדערן פֿאַרבאַנד, וואָס זאָל אַרומנעמען אָלע יידן פון סוועניציאַ־נער קרייז. נאָך גרויסע באַמיאונגען איז ענדלעך אין יאָר 1950 געגרינדעט געווארן דער פֿאַרבאַנד, וואָס האָט זיך געשטעלט פֿאַר זיינע הויפט־צילן:

פֿאַראייביקן די קדושים פון אונדזער געגנט;

שאָפן אַ גמילות־חסד־קאַסע;

אַנהויבן זאַמלען מאַטעריאַלן פֿאַרן יזכור־בוך, וואָס זאָל אַרומנעמען אָלע יידישע שטעטלעך פון סוועניציאנער געגנט.

מיר האָבן זיך געוואָנדן צו אונדזערע פריינט אין דרום־אפריקע, וווהין מיר האָבן דעלעגירט דעם פֿאַרוואַלטונגס־מיטגליד הירש זאר און ער האָט פֿאַר זיי אויפגעקלערט די וויכטיקייט פון די דאָזיקע צילן.

אין יאָר 1951 איז געקומען פון דאָרט קיין ישראל מאניע ציקינסקי־יפה און זי איז אַוועזנדיק געווען בייַם גרינדן די גמילות־חסד־קאַסע אויפן נאָמען: קדושי־פּאָליגאַן.

אַדאָנק דעם באַזוך פון יצחק און מאָניע זאָק, יהודית און יעקב מיכעלסאָן, וועלכע זענען געפֿאָרן קיין אַפריקע, איז פֿאַרשטאַרקט געווארן די הילף פון דאָרט און די קאַסע האָט אַנגעהויבן איר טעטיקייט פון 1000 ל"י. שווערער איז געווען צו געווינען דעם צוטרוי צו אונדזער געדאַנק מצד דעם סוועניציאנער קאָמיטעט אין גיר־יאָרק. דאָך איז געלונגען אייַנצושטעלן די פֿאַרבינדונג און אויך די אַמעריקאַנער האָבן אַנגעהויבן שיקן זייער הילף.

מיין דערפֿאַרונג אין דער געזעלשאַפטלעכער ארבעט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט מיך געלערנט, אַז מען דאַרף נישט רעזיגנירן פון דער מאַטעריעלער הילף וואָס עס קען געבן אונדזער עולם אויפן ארט. די ערשטע גרויסע שפּענדונג האָבן מיר באַקומען ז"ל, פון דער ירושה פונעם געשטאָרבענעם חבר שלום בערמאַן ז"ל, אדאנק זיין שוועסטערקינד, יחיאל בערמאַן, וועלכער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין טייל לטובת דער גמילות־חסד־קאַסע בייַם פֿאַר־באַנד. דערנאָך האָבן מיר אויך פֿראָקלאַמירט פאַנדן־אַקציעס, פאָנדן אויף צו פֿאראייביקן נעמען. לויט דער איניציאטיוו פון משה מיכעל־סאָן איז פֿראָקלאַמירט געווארן אַ יערלעכער מיטגליד־אָפּצאָל פֿאַרן פֿאַרבאַנד. שפּעטער האָבן מיר אויך פֿראָקלאַמירט אַ ספּעציעלע זאַמלונג פֿאַר דער גמילות־חסד־קאַסע און מיט צופֿרידנקייט שטעל איך פעסט, אַז דער עולם אין לאַנד האָט זיך וואַרעם אָפּגערופן אויף אונדזערע וועגדונגען. עס איז געוואָקסן דער צוטרוי צו אונדזער פֿאַרבאַנד. עס זענען פֿאַראַן פֿאַלן פון אָפּגעשריבענע סומעס

יעקב מיכלסאָן ז"ל — פֿאַרוואַלטונג־מיטגליד

און צוואות. מיר זענען עדות פון פֿאַלן פון טיף־מענטשלעכער נאָציאונג, וועלכע דאַרף באַזונדערס אָפּגעמערקט ווערן. עס דאַרף אונטערגעשטראָכן ווערן די גרויסע איבערגעבנקייט פון דער פֿרוי יהודית מיכעלסאָן, וועלכע האָט אַליין זיך באַשטייערט מיט גרויסע שפּענדונגען, מונטערט און רופט אַנדערע צו גיין אויפן דאָזיקן וועג.

די פֿרוי רחל סווירסקי—כאָנאָוויטש ז"ל האָט אויפן טויטן בעט אָנגענומען איר מאַן אַריינצוטראָגן אין דער קאַסע 500 ל"י. אַן אַנדערע, וואָס האָט געוואָלט איר נאָמען זאָל נישט פֿאַרעפנט־לעכט ווערן, האָט געגעבן 500 ל"י. די פֿרוי מגוחה ישׂראלאָוויטש האָט געבראַכט 500 ל"י און געזאָגט: „כ'וועל געבן נאָך!" די פֿרוי פֿאָגי פישער האָט געגעבן 500 ל"י און דערקלערט: „ווען איך וועל באַקומען די אָנטשעדיקונג פון מיינע קינדער, וועל איך אייך ברענ־גען דאָס געלט". שמואל גורוויטש־בן־זרח האָט געבראַכט 500 ל"י אויפן נאָמען פון זיין פֿרוי. איך האָב געקענט זיין לאַגע און האָב אים געפֿרוווט אָפּרעדן ער זאָל דאָס נישט טאָן. אָבער ער האָט מיר געענטפֿערט: „איר מוזט נעמען פון מיר דאָס געלט!"

ענלעכע פאַלן מיט קלענערע און גרעסערע סומעס זענען געווען אַ סך און זיי וויזן די גרויסע פֿאַרשטענדניש פון די מענטשן פֿאַר אונדזער ארבעט.

מיט פּיעטעט און כבוד וויל איך דערמאָנען דעם ה' הערי בעקער פון אַמעריקע, אַ ייד איבער די אַכציקער, וועמענס פֿרוי איז קראַנק, אָבער ער שטעלט זיך נישט אָפּ פֿאַר קיין שום שווערייטן, לויפט און טוט אין דעם אַמעריקאַנער סוועניציאנער קאָמיטעט לטובת אונדזער גמילות־חסד־קאַסע, שיקט דירעקט צו אונדז אויף אַ פֿאַנד און גיט צוזאָמען מיטן כלל אין אַמעריקע די גרעסטע שפּענדונגען. מיט פֿאַרוונג דאַרף דערמאָנט ווערן די האַרציקע פֿאַרבינדונג פון בצלאל לעווינסאָן ז"ל, פון ישראל סאראקע ז"ל און יבדלו לחיים: הערי שנייַדער, אזינסקי, פרוי ד"ר מינקין, בראניע חסיד.

שווערער איז געווען מיטן געווינען די פֿאַרשטענדניש פֿאַר דער ארבעט פון אַרויסגעבן אַ יזכור־בוך. מיר האָבן זיך אָבער נישט געלאָזט אנטמוטיקן און מיט גרויס אַנשטרענגונג ממשיך געווען אונדזער ארבעט. גלייך בייַ דער גרינדונג פון אונדזער פֿארבאַנד איז דורכן אַדוואָקאַט ישראל גורוויטש, וועלכער איז געווען אַ נאָענטער מיטאַרבעטער בייַם באַווסטן היסטאָריקער יעקב לעשטשינסקי, איז אויסגעארבעט געווארן אַ פּראָגע־בויגן, אויף וועלכן יעדער מיטגליד פון פֿאַרבאַנד האָט געדאַרפט ענטפֿערן.

שוועך איז אַנגעקומען צו באַווּסטזיין דעם עולם צום שרייבן. מערסטנס זענען דאָס מענטשן, וואָס זענען נישט געווויינט צו האַלטן די פעדער אין האַנט. געפֿינען נישט די ווערטער, וואָס זאָלן אַרויס־געבן דעם וויי אין האַרצן. אָבער ישראל גורוויטש האָט נישט רעזיגנירט, האָט געגומען אַליין גיין און פֿאַרן צו די מענטשן, אייגנעלאַדן זיי צו זיך, געוועדט מיט זיי און אליין געשריבן דאָס אַלץ וואָס זיי האָבן דערציילט.

סוף־כל־סוף איז צונויפגעקליבן געוואָרן דאָס מאַטעריאל פון אַ סך שטעטלעך. מיט אַ סך מי און אַנשטרענגונג איז דאָס מאַטעריאַל איבערגעאַרבעט געוואָרן, אָבער עס האָט נאָך געפעלט די פֿאַכ־מענישע האַנט, וואָס זאָל שאַפן די קאָנסטרוקציע פונעם מאַטעריאל. עס האָט געפעלט אַ רעדאַקציע, אָבער נאָך ערגער איז געווען דערמיט, וואָס עס האָט געפעלט דאָס נויטיקע געלט אויף אַרויס־צוגעבן דאָס בוך. וועמ מיר האָבן זיך געוואָגדן צו דער אָפּטיילונג פון ייִדיש אין תל־אביב האָט מען זיך געווונדערט איבער אונדזער העזה צוצוטרעטן צו אַזאַ גרויסער אַרבעט אָן געלט. דאָרט האָט מען אונדז געזאָגט, אַז מיר וועלן קיינמאָל נישט אומשטאַנד זיין אַרויסצוגעבן אַזאַ בוך.

פֿאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָט נישט דערמוטיקט, די ענט האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט. פון אַלע זייטן רעדט מען אונדז אָפּ, מיר זאָלן רעזיגנירן פון אַזויפיל שטעטלעך. דאָס האַרץ טוט וויי: ווער וועט פֿאַראייביקן די דאָזיקע אַלע אַרעמע שטעטלעך? אויב מיר וועלן עס נישט טון, ווער וועט טון די דאָזיקע הייליקע אַרבעט? דער געדאַנק לאָזט נישט רוען און מיר זענען ממשיך די אַרבעט טראָט נאָך טראָט.

די צייט לויפט. וואָס לענגער עס דויערט, אַלץ מער וואַקסט דאָס אַנגעזאַמלטע מאַטעריאַל, וועדט רייכער און אינהאַלטספולער, אָבער אויך פינאַנסיעל זענען מיר געשטאַרקט געוואָרן אַדאַנק דעם מיטגלידס־אָפּצאָל און שפּענדונגען פון אויסלענדישע געסט. סוף־כל־סוף איז אונדז געלונגען צו פֿאַרבינדן זיך מיט דעם רעדאַקטאָר שמעון קאַנץ און די אַרבעט פון צונויפשטעלן און רעדאַגירן איז אַרויף אויף די ריכטיקע רעלסן. לויט זייַנע אַנווייזונגען איז דער־

פֿאַרוואַלטונג אין 1959. עס שטייַן: בערל כאַרמאַץ, משה מיכלסאָן, אהרון סווירסקי, זלמן אַבעל, סענדער קאָוואַרסקי.
עס זיצן: שמעון בושקאַניעץ, מיכאל פּאַטאַשניק, העשל גורוויטש, הירש זאַר.

געגנט געוואָרן דאָס פעלנדיקע מאַטעריאל און ענדלעך האָט זיך דאָס בוך מיט מזל אַנגעהויבן דרוקן.

אויב די גמילות־חסד־קאַסע איז אין איר מערהייט אַ פּראָדוקט פון די אויסלענדישע פריינט, איז דער ספר־יזכור, דאָס גרויסע היסטאָרישע ווערק, די מצבה אויף דער אומגעקומענער סוועניציאַנער געגנט, אַ רעזולטאַט פון דער אַנשטרענגונג און יצירה פון די חברים אין ישראל.

עס קומט אַדאַנק דעם פריינט שמעון בושקאניעץ פאַר זייַן איבערגעגעבנקייט ביים זאַמלען מאַטעריאל וועגן סוועניציאן; סענדער קאָוואַרסקין פאַר זיין באַרייכערן די אַפּטיילונג פון גבורה אין קאַמף און ווידערשטאַנד.

עס קומט אַדאַנק אברהם קריל, יצחק ווידוטשינסקי, ראובן מולער פאַרן העלפן זאַמלען דאָס מאטעריאל וועגן איגנאַלינע און דוגעלישאַק; שלמה קאטשערגינסקי פאַר דוקשט; בן־ציון לאפּ פאר פּאַדבראַדז; לייב פופיסקי און ישראל גורוויטש ז"ל, פאַר ניי־סוועניציאן; מיכאל פאטאשניק, זלמן אבעל, רפאל יפה פאַר היידו־צישאַק; צבי זאַר פאַר ליגמיאַן.

עס קומט אַ דאַנק די אַלע חברים, וועלכע האָבן אַליין געשריבן און געזאַמלט דאָקומענטן און דערינערונגען, געהאָלפן מיט אַלעם וואָס זיי האָבן געקענט באַרייכערן אונדזער יזכור ספר.

לאַמיר אויסדריקן אונדזער פאַרערונג פאַר דעם אַדוואָקאַט ישראל גורוויטש זכרונו לברכה, וועלכער איז געווען דער יסוד־לייגער פאַרן ספר יזכור.

מיר דאַנקען דעם ד"ר הענעך דרוטש פאַרן דערגענצן מיט פאַר־שידענע מאַטעריאַלן. אַדאַנק לייב פופיסקי פאַר זיין געצייכנטע מאַפּע: אומקום. און פאַר זיין גרייט זיין אין משך פון די 20־יאָר צו דינען אונדזער פאַריין מיט טהאָט און ראָט.

אַ באַזונדערן דאַנק האָט זיך פאַרדינט ה' שכנא צעפלאַוויטש— אחיאסף פאַרן קומען צו הילף מיט זייַנע פאַכמענישע עצות און וואַרעמער באַציאונג צו אונדזער אַרבעט.

עס קומט אַדאַנק די ה"ה משה מיכעלסאָן און אהרון סווירסקי בערל כאַרמאַץ, בערל זאַק, יצחק גורוויטש פאַר זייער פריינט־

שאַפּטלעכער באַציאונג, וועלכע זיי האָבן אַרויסגעוויזן די גאַנצע צייט פאַר אונדזער אַרבעט.

מיר דאַנקען די אַמעריקאַנער פריינט: בראַניע חסיד, פרידע פּראדקין, גוטערמאַן, הערי בעקער, בייגעל, כארמאץ און הרב אושפאל, דעם פרעזידענט הערי שניידער — פאַר זייער הילף פאַרן בוך.

זאל מיר דערלויבט זיין אויסצודריקן מיין דאַנקבארקייט מיין פרוי נחמה פאַר איר גרויסער איבערגעגעבנקייט ביים העלפן מיר דורכמאַכן און באַזיגן די אַלע שוועריקייטן, אויף וועלכע איך האָב זיך אַנגעטראָפן אין מיין לאַנג־יאָריקער אַרבעט פאַרן דאָזיקן ספר יזכור, אין וועלכן איך זע די מצבה איבערן גרויסן מאַסן־קבר אין פאָליגאַן.

געוויס וועלן זיך געפינען אזעלכע וואָס וועלן קומען מיט טענות, מיט קריטיק איבער בלויזן און פעלערן. נישטאָ קיין ליכט אָן שאָטן, אָבער מען דאַרף נעמען אין אַכט די אומגעהויערע שוועריקייטן, וועלכע זאמלען זיך אָן אויפן וועג פון אַרויסגעבן אַ בוך פון אזאַ פאַרנעם. מיר האָבן אַנגעהויבן פון אַ קליינעם בנין, וועלכער איז זיך צעוואַקסן אין אַ גרויסן פּאַלאַץ. דאָס איז אונדזער סאַטיספאַקציע פאַר דער גרויסער מי. מיר דאַנקען דעם דרוק „המרכז" און זיין פערזאָנאַל, פאַר זייער אָפּגעהיטענער און איבערגעגעבענער אַרבעט. אלהגן טאָקער און צבי שמרי, דער איידעם פון חיים זעליג לוקנער פון סוועציאן פאַר זייער פריינטשאַפטלעכע באַציאונג.

זאָל דאָ פאַרצייכנט ווערן:

וועג דער קרן־קימת־לישראל האָט אַנגעהויבן די אַקציע פון פלאַנצן זעקס מיליאָן בוימער אין יער הקדושים אויף די בערג פון יהודה, האָבן אויך מיר, יידן פון סוועניציאן און אומגעגנט, זיך אַנגעשלאָסן אין דער אַקציע און געפלאַנצט אַ באַזונדערע חלקה פון 1200 בוימער, איבער וועלכע עס איז פאַראַן דער אויפשריפט: שווינציאן והסביבה.

מיכאל פאטאשניק ביים שטעלן די מצבה אין מרתף השואה אויפן הר־ציון אין ירושלים.

אוניברסיטת בר־אילן
הספריה

די ביימער זענען געפלאַנצט געוואָרן דורך די ישראלדיקע קרובים פון די קדושים.

*

אין מרתף השואה אויפן הר ציון אין ירושלים, ביי די פאַר־בלוטיקטע צעריסענע ספרי־תורה, ביי דעם זייף, וואָס איז געמאַכט געוואָרן פון יידישע קערפערס, ביי די צענדליקע אַנדערע בלוטיקע עקספאנאטן פון יענער גרויזאַמער צייט, ווערן אויך געשטעלט מצבות פאַר אַלע אומגעקומענע יידישע קהילות. מיר, יידן פון סוועניציאן און אומגעגנט, זענען געווען פון צווישן די ערשטע, וועלכע האָבן געשטעלט אַזאַ מצבה.

*

אזוי האָבן מיר געטון אונדזער אַרבעט צו פאַראייביקן דעם אַנדענק פון די קדושים אין אונדזער געגנט, דעם אַנדענק פון דעם מאַסן־קבר אין פאָליגאַן.

צוואַנציק יאָר שטייַ איך ביי דער דאָזיקער אַרבעט און איך מיין אייגענעם נאָמען וויל איך דאַנקען די אַלע פריינט אין ישראל, אַפריקע, אַמעריקע און אין דער גאַנצער וועלט פאַר דער הילף פאַר דעם צוטרוי, וואָס זיי האָבן מיר געשאַנקען. ווען נישט זיי, וואָלט נישט צושטאַנד געקומען די דאָזיקע שאַפונג, דאָס דאָזיקע ווערק אויבער לעבן און אומקום פון סוועניציאנער געגנט.

מיין ביטע צו אייך, פריינט אין דער גאַנצער וועלט איז:

„זייט ממשיך, לאָזט נישט פאַרגעסן דעם אַנדענק פון אונדזערע קדושים!"

שמואל גורוויטש—בן־זרח, ביי דער מצבה אין מרתף השואה

יער הקדושים, אין מיליאָנען וואָלד אויף די בערג פון יהודה

עס שטייען: גרינבלאט אַנגאַ, נחמה גורוויטש, שושנה וואַצקי, שפרה קאַוואַרסקי, משה אַבעל. **עס קניען:** סענדער קאַוואַרסקי, זלמן אַבעל.

העשל גורוויטש

דער סוועניציאנער אין ארגנטינע

יעקב מורמיס

וועז דער יידישער היס־טאריקער, גינזבורג האט געשריבן וועגן דעם סוועניציאנער לעבן באק, האט ער די סוועניציאנער יידן באצייכנט מיט דעם כאראק־טעריסטישן נאמען: אינ־טעליגענטן.

איבער גאר דער וועלט זענען זיי צעזייט און צע־שפרייט די דאזיקע סוועני־ציאנער אינטעליגענטן, וועמענס סימן מובהק איז די האריזקע יידישע פאלקסטימלעכקייט, די געטרייקייט צו זיך אליין און צו דער סביבה, פון וועלכער זיי זענען אויסגעוואקסן. אזעלכער איז אויך יעקב מורמיס, וועלכער געפינט זיך זינט דעם יאר 1917 ביזן היינטיקן טאג אין ארגענטינע. ער געהערט צו די גליקלעכע, וואס האבן זוכה געווען אריבערצוברענגען צו זיך זייערע משפחות. יעקב מורמיס האט געבראכט קיין ארגענטינע זיין גאנצע פאמיליע, די בריידער: זלמן, דוד און יוסף, די שוועס־טער: סאפיע, ריווע און טעמע. די מוטער רחל איז בשיבה טובה געשטארבן אין בוענאס־איירעס.

יונג און האפנונגספול איז יעקב מורמיס געקומען קיין ארגע־טינע, וואס איז געווען רייך מיט אלערליי מעגלעכקייטן. דאך איז יעקב מורמיסן נישט גרינג אנגעקומען דאס ארויפקאסן און ארייג־וועבן זיך אין דעם נייעם לעבנס־שטייגער. ער האט אין זיך געטראגן די שיינע מידות פון דעם פשוטן און באשיידענעם סוועני־ציאנער יידן, נאר א דאנק זיין ענערגיע און איניציאטיוו איז איבן געלונגען גובר צו זיין אלע שוועריקייטן און דערבאלרן מאטעריעלע גייסטיקע פאזיציעס. א קוואל פון מוט איז פאר אים זיין געטרייע לעבנס־באגלייטערין, באזיליא, א געקומענע פון רוסלאנד. די פרייד פון בשותפותדיקן משפחה־לעבן איז די מארעלישע באזע פאר זיינע ווייטערדיקע דערגרייכונגען.

פילזייטיק איז די געזעלשאפטלעכע ארבעט פון יעקב מורמיס דאס פעלד פון זיין אקטיוויטעט איז נישט באגרענעצט בלויז צו איין ארגאניזאציע. זיין טעטיקייט איז פארבונדן מיט די גרעסטע און וויכטיקסטע יידישע אינסטיטוציעס אין ארגענטינע. ער געפינט זיך אין אויבן אן פון דער דזשאינט־ארבעט, וווּ ער פארנעמט דעם פאסטן פון פרעזידענט, איז אקטיוו אין דער ליגע קעגן טובער־קולאז, אין דער רוסיש־יידישער ביבליאטעק, איז וויצע־פרעזידענט פון דער עלטסטער הונדערט־יאריקער אינסטיטוציע — די יידישע קאנגרעגאציע, קאסירער פון בני ברית און נישטא קיין איין ישראל־דיקער אנטשטאלט, וווּ ער זאל נישט זיין פון די סאמע אקטיווסטע.

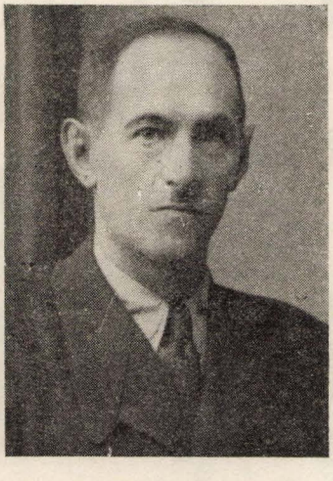
ער איז אויך דער גרינדער פון דער ישראל־ארגענטינער האנדלס־קאמער.

דאס איז דער לעבנסוועג פון יעקב מורמיס.

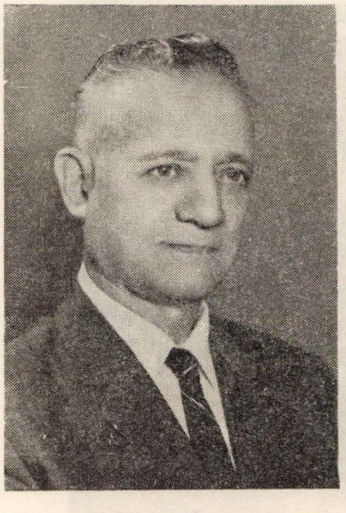
אין יידישקייט געוואקסן, אין ערלעכקייט געהאדעוועט, האט ער אין זעלבן גייסט דערציגן אויך זייגע קינדער. זיין זון אסקאר איז דעפוטאט אין ארגענטינער פארלאמענט. דער צווייטער זון מיגאל איז פראפעסאר אויפן אוניווערזיטעט אין בוענאס־איירעס.

עס איז פאר מיר געווען א פרייד צו טרעפן זיך מיט אים אין ישראל נאך דעם ווי מיר האבן זיך נישט געזען שוין 57 יאר. איך האב זיך דערמאנט די צייט, וועז מיר האבן צוזאמען געלערנט אין דער סוועניציאנער שטאטישער שול. די יארן האבן געענדערט דעם אויסזען, די כאראקטער־שטריכן, וועלכע זענען געבליבן אין זכרון, אבער דער שמייכל איז געבליבן דער זעלבער און ער דערציילט וועגן דער הארציקער וואַרעמקייט, וואס ער האט אין זיך אייגנעזאפט אינעם היימשטעטל און זי געטראגן דורך מרחקים און צייטן. דער קאפ שוין גרוי, אבער יעקב מורמיס איז נאך אלץ אין מאראטאן־לויף מיט יענעם אומאויסלעשלעכן פלאם אין הארצן, וואס גיט אונדז אזויפיל זיכערקייט, אז ער וועט אלס פארזיצער פון דער לאנדסמאנשאפט פון סוועניציאנער געגנט אין ארגענטינע, שטענדיק גרייט צו סאלידאריטעט און הילף. העלפן אויך פאר־אייביקן דעם אנדענק פון די קדושים אין אונדזערע שטעטלעך.

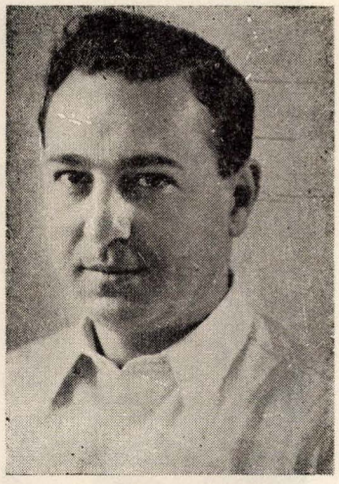
אונדזערע פארשטייער אין קאנאדע, טאראנטא זענען: מערי גילינסקי און מאיר בליץ. אין קאלאמביא, קאלי: יצחק גילינסקי, אין בארענקוויל: יעקב גאנטאוויק.

מאיר בליץ

יעקב גאנטאוויק

אביעזר פדרו

לו מגיע תודתנו

בבקר אחד, הופיע בבית־המלאכה שלי מר יהושע גורביץ לרגלי עסקיו. עם בואו אורו עיני ומיד חבקתי אותו באופן ספונטני ולבבי. וההרגשה היתה כאילו נפגשתי עם מלאך טוב הבא מעולם שהוא שונה מאד מעולמנו זה. ההרגשה הזאת לא פעם לחצה עלי לקחת עט ולנסות לזכור את הימים של שנות השואה עת עבדתי בדאר בתל־אביב.

אני נזכר באותם הימים כשהייתי פקיד במדור החבילות בדאר תלאביב, ובין האנשים בתור בלט מר גורביץ, בסבלנות בלתי רגילה היה מחכה לתורו למשלוח חבילותיו. כל חבילותיו של מר גורביץ היו לרוסיה ובמרוצת הימים העזתי לשאלו אם הגו בעל עסק למשלוח חבילות לרוסיה. ומה היתה הפתעתי כשנודע לי כי הוא עושה את כל העבודה בהתנדבות ובהקדשת זמן רב לחפוש כתובות משרידי היהודים שנמלטו לרוסיה. הרגשתו היתה כאילו כל חבילה תציל משפחה שלמה שתעלה ארצה ותבנה את הארץ ותמשיך את המסורת של המשפחה שאבדה בשואה האירופית.

נזכר אני כיצד מר גורביץ הצנוע מראה לי חבילה אחת מתוך שאר החבילות ואומר לי: „הכתובת הזאת השגתי אמש אצל מכרים, ואני מאמין שאני מציל משפחה שלמה ושיבוא יום ויבנו את ביתם כאן". הוא האמין כי חבילותיו אינן רק מזון ותלבושת אלא בעיקר חבילות של „אמונה" שקיימים עוד יהודים בעולם העושים מאמץ להעלותם ארצה והמחכים לשתף פעולה אתם ליישבם בארץ ישראל ולהכות שורשים בה.

ופעמים מהרהר אני עד כמה היתה מזיקה ענותנותו וצניעותו של מר גורביץ. אילו היה הוא או מוסדות נותנים פרסום לפעילותיי כי אז היו נרתמים לפעולות הצלת יהודים בדרכים שונות מאות ואלפי יהודים.

עוד היום, כשמר גורביץ, עמוס עבודה ודאגות, ממשיך הוא בהגשת עזרה וסעד ואינו חוסך מזמנו כדי לפעול בכוון הבאת עזרה לנצולים.

מוסדות בישוב חייבים תודה למר גורביץ על כל מעשיו ולהרים על גס את פעולתו, נאחל לו כולנו, אורך ימים ושנים תוך בריאות ונחת מכל האנשים שהוא היה מציל, מעוזם ומקור העדוד ותקווה בעת צרתם הגדולה.

דאָס דאָזיקע בילד קומט ווי אַ צוגאָב צו דעם טייל „סוועניציאן". דאָס איז אַ גרופע פונעם סוועניציאנער דראַמאַטישן קרייז, מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט ברוך דאָזענטאַל. ער איז געווען אַן אַקטיוואַר פועלי־ציוניסט פונעם אַלטן שניט, אָבער אין דעם דראַמאַטישן קרייז האָט ער אָפגעהיטן די אַבסאָלוטע אומפאַרטייישקייט. דער אייניציקער ציל איז געווען צו ברענגען קונכט, פרייד און דערהויבונג צווישן דער יידישער באָפעלקערונג אין סוועניציאן. די דאָזיקע ראָל האָט דער סוועניציאַנער דראַמקרייז אונטער ברוך ראָזענטאַלס אָנפירונג אויסגעפירט מיט כבוד און די אויפפירונגען, אין וועלכע עס איז אַרייַנגעלייגט געווארן אַזויפיל מי און ליבשאַפט צו דער יידישער קולטור, זענען געווען אויף דער געהעריקער הויך און האָבן אַסך דערגרייכט. אין דעם האָט געהאָט אַ גרויסן פאַרדינסט די איניציאטיוו, איבערגעגעבנקייט און אינטעליגענץ פון ברוך ראָזענטאַל.

דראַמאַטישער קרייז אין סוועניציאז אונטער דער אָנפירונג פון ברוך ראָזנטאַל

עס שטייען: יצחק אָגולייק, לאה שוטאָן, גאָלדמאָן, שמואל וויידושינסקי, פרידע גורוויטש.
עס זיצן: זלמן איידלמאָן, מערע קאָוונער, ברוך ראזנטאל, קלאָרע מארקעלעוויטש. דאָס קינד: לייזער לעווין.

צוזאַמעענטרעף פון נייַ־סוּרענציאַנער אין תל־אביב 9.10.1960.

עס זיצן: העשל גורוויטש, נחמה צינמאַן, רחל לעווין, דוד לעווין, רייזל אומברוש, שיינע קאַוואַרסקי—שפיגל, חיה רודניצקי—לעווין, יעקב טאַבאַכאָוויטש, יעקב מיכלסאַן, יהודית מיכלסאַן, חיה זאַק.

עס שטייען: רבקה לעווין, דוד כץ, פאַני פישער, געניע קאַוואַרסקי, ישראל גורוויטש, נחמה גורוויטש, רייזל לאנדסמאַן, רחל כץ, שפרה קאַוואַרסקי, הענעך קאַוואַרסקי, קלאַרע יאַוויטש, פריידע רודניצקי, דבורה זאַק, צילע קיזבערג.

עס שטייען: שלום כץ, שמעון גענדל, מרים שוטאַן, שלמה שניידער, פרומע ראַזאַווסקי, משה צינמאַן, הענעך קאַוואַרסקי, רות כץ, מולע טרויצע, וועדע טרויצע, לוי זאַק, מיכאל שוטאַן, ניסן לאַס, מאיר ליגומסקי, יהודה ליגומסקי, גדליהו זאַק, בערל צינמאַן, בערל זאַק, יצחק שוטאַן, בנימין ליגומסקי, הלל זאַק, יצחק גורוויטש, ראובן אַבעלעוויטש.

צוזאַמעענטרעף פון איגנאַלינער אין דוגעלישקער אין תל־אביב 9.10.1960

עס זיצן: נתן שאפירא, — לייזעראָוויטש, דאַבע קרייצער, אליעזר שאפירא, ראובן מולער, עלע טאַלאָווייטשיק, פאַני פישער, חנה לאה עלפערין, — שניידער.

עס שטייען: לעוויטאַן, לייב קאַרב, משה קאַרב, אליעזר לעוויטאַן, שמואל סענגאל, יצחק ווידוטשינסקי, אסתר ווידוטשינסקי, יצחק סענגאל, גיטל ברומבערג, וועלוול קריל, מינע מולער, העשל גורוויטש, אליהו גילינסקי, שמחה דובינסקי, שמואל גילינסקי, אהרון גילינסקי.

צוזאַמענטרעף אין חיפה: פאַדבראַדז, קימעלישאק, בויסטריץ

אינטן: זאב בר־תנא, ברוך בלושינסקי, רבקה בלושינסקי, יהודית פעלער, שרה לאַפ (ריווקינד), בן־ציון לאַפ.

2טע שורה: אהרון באַוואַרסקי (שאַר־נאַוויטש), בן־ציון וויליאן, שרה רינג, גאַלדע שאפיראַ, ברוך שאפיראַ.

3טע שורה: דבורה פעלער, מרים שאפיראַ—שאַנק, אסתר פלעקסער (ריווקינד), גרוניע פאַטאַשניק (אַרמאַן), שרה קירשון (באַוואַרסקי), בתיה לאַפ, אליהו גאַרדאַן, וועלוול אַבראַמאָוויטש, חנה זילבער.

4טע שורה: צבי מירסקי, ——, ——, שרה (רייטנבערג), שאול לאַפ, אליהו ליכט, —— (פישער), ברוך נאַראַצקי (לאפער), ——, שמואל קראַל, העניע שאפיראַ.

צוזאַמענטרעף פון סוועניציאַנער אין תל־אביב 9.10.1960

עס זיצן פון רעכטס אויף לינקס: 1טע רייע: שלום כץ, חיה רודניצקי—אורנשטיין, זעניע זאַרעצקי—גורוויטש, רחל פרעס—קאַוואַרסקי, שיינע קאַוואַרסקי—אולפאַן, אסתר פייגל—קוריצקי, גרשון קוריצקי, בתיה לוריע—מורינו, חוה גורוויטש, שמואל גורוויטש—בן־זרח, שכנא לעווין, דוד צעפעליאָוויטש, ד"ר משה קוריצקי.

2טע רייע: שלום קוריצקי, מרדכי זיידל, בן־ציון באַק, אליהו קאַוואַרסקי, יעקב מיכלסאַן, העשל גורוויטש, יצחק שיבאווסקי, חנה ראַבאַטניק—שלאַנסקי, רחל כהן—סווירסקי, מרים ראַזענבערג, סנדר קאַוואַרסקי.

3טע רייע: לאה קאַוואַרסקי, יוסי בושקאַניעץ, גאַלדע פייגל—בושקאַניעץ, משה גינזבורג, חיה בושקאַניעץ—גינזבורג, פעסיע קורלאַנדציק—שאַפיראַ, עטל שיבאַווסקי—ווילענסקי, יוכבד בושקאַניעץ—בן־זרח, ליבע גורוויטש—קאַנאַפינסקי, חנה גאַלדבערג—קאַוואַרסקי, ראַזענבערג לאה סווירסקי—קאַלצמאַן.

4טע רייע — עס שטייען: אליהו ביקסאַן, שרה כץ, טעמע מיכלסאַן—שוטאַן, דאַרע קיזבערג, ליבע זאַר, אלקע גאַלדבערג, רבקה טייץ, טייבע אַווצינסקי, פעסיע טייץ—קאַניאַק, הענע גורוויטש, לייזער לעווין, שפרה לייפער—קאַרב, רבקה קאַטשערגינסקי, בתיה קאַטשערגינסקי—עצמון, אסתר לוקנער—צפרוני, לאה גאַרשיין, חיים כאַרמאַן, שושנה לוקנער—שמרי, יהודית קוריצקי—מרגלית, בער כאַרמאַן. **עס שטייען צום סוף:** משה שוטאַן, יצחק רודניצקי—אַרד, ישראל פלינער, ישעיהו וואַלפסאַן, רבקה קאַוואַרסקי—ווייגטרויב, אברהם מאַצקין, אסתר שוטאַן, ישעיהו רוטשטיין, דב לישאַנסקי, מנחם קאטלער—הלוי, שלמה כאַרמאַן, שיאַמע גינזבורג, משה קוריצקי, יהודה סאַרסקי, ישעיהו צעפעליאָוויטש, שמעון בושקאַניעץ, רחל גילינסקי, אפרים לאַנדע, רבקה פייגל—פאַלאַנט, יוסף קאַוואַרסקי מרדכי־העשל בושקאַניעץ, יצחק פלינער, העשל קאַנטאַראָוויטש, יוסף פלעקסער, משה שוטאַן, שאול מיכלסאַן, מנשה גאַוויסער, משה מיכלסאַן.

20 יאָר יידישע פּאָלקס־שול אין נייַ־סווענציאן 1936

עס זיצן: באָלער יוכבד, ד״ר ש. קאפעלאָוויטש, עפשטיין ראָזע, גורדוס יצחק, גוטערמאַן חיה, עפשטיין חיים, לעווינשטיין פייגע.
עס שטייען: כץ ליפמאַן, זאק ליפמאַן, עלפערין משה, עלפערין טאניע, גראדאַן לייזער, קאָוואַרסקי אסתר, אבעלעוויטש ברוך, קאַטשערגינסקי איסר.
עס שטייען: באָלער מ., רוטשטיין חנא, בויערשטיין אהרון, לעווינשטיין הירש.

שרה גאָרשין־טייץ

נאָך דער באָפרייונג

די קינסטלער שרה גארשין, רבקה וואלאוויטש־בן־סירא און יהושע העשל קאָוואָרסקי זענען געבוירן אויף דער סוועניציאַנער ערד און האָבן אין זייערע ווערק פאָר־אייביקט זייער געבורטס־שטעטל, דעם אַלטן טראַדיציאָנעלן שטייגער און דעם אונטערגאַנג. די מאלעריין פון דעם באָרימטן קינסטלער העשל קאָוואָרסקי געפינען זיך אין די פאָרשידענע מוזייען פון אַמעריקע און אויך ביי פריוואָטע זאַמלער. איינס פון זיינע באָרימטע בילדער געפינט זיך אויך ביים מיטגליד פון אונדזער בוך קאָמיטעט, ש. אחיאסף. די שוינקייט פונעם לעבנס־שטייגער אין זיין געבורט־שטעטל ניי־סוועניציאן האָט שטאַרק געווירקט אויף דעם קינסטלער און ער האָט עס מיט זיין פענזל פאָראייביקט. ער האָט די מאָטיוון פון די שטעטלעך אין סוועניציאַנער ראַיאָן אַריינגעוועבט אין זיין באָרימט־געוואָרענער בילדער־סעריע „וועלט־באַשאַף". די סקולפטארין שרה גארשין, געבוירן אין סוועניציאן, האָט דורכגעמאַכט היטלעריסטישע טויטן־לאַגערן און דעם פרויען־קאָפ האָט זי געשאַפן באַלד נאָך דער באָפרייאונג. דער מאָטיוו פון יידישן המשך חזרט זיך איבער אויך אין אירע אַ סך אַנדערע ווערק. דורכ־געדרונגען מיטן גרויל פון גרויסן חורבן זענען די צייכ־נונגען פון דער אייגנארטיקער קינסטלערין רבקה וואלא־ווי־טש־בן־סירא, אַ געבוירענע אין קאָלטיניאן. אירע בילדער־אויסשטעלונגען אין ישראל זענען געוואָרן שטאַרק באַזוכט און האָבן געעפנט אין די הערצער קוואַלן פון געוויין נאָך דעם אומפאָרגלייכלעכן חורבן וואָס איז געקומען אויף די יידן פון אונדזער געגנט.

רבקה וואלאוויטש־בן־סירה

אין צייט פון צארן

יהושע קאָוואַרסקי

שבת אין שטעטל

ביים שליסן דאס דרוקן דעם יזכור־בוך, האבן מיר באקומען די טרויעריקע ידיעה וועגן זייער טויט.

ד״ר חנוך דרוץ—סבירוני ז״ל

ד״ר חנוך סבירוני, רכז התרבות של ההסתדרות ברעננה, מת אור ליום ה׳ בבית־החולים בילינסון בגיל 56.

יליד העיירה סביר בפולין, חניך הגמנסיה העברית בוילנה. בשנת 1933 סיים את הפקולטה לעתונות באוניברסיטה בברלין ושימש כתב של העתון „די צייט״, שהופיע בוילנה. באותו זמן השתתף גם בכתבי־עת עבריים, שיצאו בקובנה שבליטא.

באוקטובר 1933 עלה לארץ ושימש כאן כתב של עתונות יידיש בחו״ל. ב־1938 נסע לבאזל, למד באוניברסיטה פילוסופיה והיסטוריה ועשה את הדוקטוראט. עם שובו לארץ שימש מורה לספרות ולהיסטוריה בבתי־ספר תיכונים עד לפני כשבע שנים.

אציל ועניו היה סבירוני ותחושת האצילות הפנימית הטביעה את חותמה על כל הוויתו, על עבודתו המקצועית והציבורית, כי בעל מרץ היה ובעל רצון לבצע את אשר נטל עליו. באותו המרץ שהתמסר לעריכת ספר הזכרון לקהילת סביר, עיר מולדתו, טפל גם בעיבוד החומר של ספר הזכרון לאזור שווינציאן, ועבודתו זו עשה ברוב כשרון וטעם, השקיע בה ידע ותבונה, להט ועומק התחושה של המשימה הגדולה הזאת.

מחלה אנושה הכריעה אותו לפתע והפסיקה בלא עת פתיל חיים אלה שנועדו לפעולה חינוכית, תרבותית ועבודה ציבורית נאמנה.

ר׳ משה סווירסקי ז״ל

דעם 3־טן פעברואר 1965 א. אדר א׳ תשכ״ה איז נפטר געוואָרן אין תל־אביב ר׳ משה סווירסקי ז״ל.

זייענדיק אונטער דער השפעה פון דער באַוועגונג „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ״ האָט ר׳ משה סווירסקי פארלאָזן זיין היים אין סווענציאן און איז געקומען אין ווילנע מיטן ציל צוגיין אין פאָלק און ווירקן פאַר דער אידעע, וועלכע האָט זיך שפעטער אָנגערופן: סאָציאליסטן־רעוואָלוציאָנערן, און אַזוי איז ער געקומען צום ציוניזם, ווייל אויב פאָלקס־באַפרייאונג איז אַלס ייד די ערשטע זאַך נויטיק באַפרייען דאָס יידישע אונטערדריקטע פאָלק. און דאָס קען זיין ווען מען וועט פאַרווירקלעכן דעם ציוניזם.

אין ווילנע האָט סווירסקי זיך אָנגעשלאָסן אין דער גרופע „התחיה״ און געדינט איבערגעגעבן דער ציוניסטישער באַוועגונג אויף אַלע געביטן און איז אין יאָר 1924 עולה קיין ארץ ישראל.

יוסף ברומבערג ז״ל

דעם 2־טן יאנואַר 1965 איז פלוצלונג געשטאָרבן אין פילאַדעלפיע יוסף ברומבערג ז״ל.

יוסף ברומבערג האָט זיך אומגעקערט פון רוסלאַנד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער איז געקומען קיין סווענציאן, וווּ עס האָט געלעבט זיין משפחה.

יוסף ברומבערג, זייענדיק דורכגעדרונגען מיטן סאָציאַליסטישן געדאַנק (אַקטיוו אין בונד) לאָזט נישט אַראָפּ זיינע הענט און וועט די פאַליאַקן אָקופירן סווענציאנער געגנט און די מינדערהייטס־רעכט פון די יידן וועט געזיכערט דורכן וועלסאַלער טראַקטאַט הויבט אָן יוסף ברומבערג זיין טעטיקייט אויפן קולטור־געביט אין סווענציאן, ער פאַרפעסטיקט די עקזיסטירנדיקע יידישע פאָלקס־שול, איז צווישן די גרינדער פון דער גימנאַזיע מיט יידישער אונטערריכטס־שפראַך.

יוסף ברומבערג איז געצוווּנגען צו פאַרלאָזן פוילן. מיט דער הילף פון נתן קאָוואַרסקי און ד״ר קלומעל איז ער אין יאָר 1926 עולה קיין ארץ־ישראל. די לאַגע אין לאַנד איז אַ שווערע, ארבעטסלאָזיקייט, מאַנגל אין פרנסה־מעגלעכקייטן, באַגעגן איך יוסף ברומבערגן ווי ער גייט פון דער אַרבעט ביים רייסן שטיינער, זאָגט ער: „רעדן וועגן אַרבעטער איז גרינגער ווי צו זיין אַליין אַן אַרבעטער. ריידן וועגן פּראָבלעמען און אידעען איז גרעננגער ווי זיי צו לעזן״.

ער קערט זיך אום צוריק אין פוילן אין 1929 און ווערט דער לייטער פון דער באַוווסטער מעדעם־סאנאטאָריע פאַר קינדער הינטער וואַרשע. ווען היטלער באַפאַלט פוילן לויפט ער מיט זיין פרוי לאָלע און קינד קיין ווילנע, פון ווילנע קומט ער מיט דער משפחה, אַ דאַנק דעם אַמעריקאַנער אַרבעטער־קאָמיטעט, קיין אַמעריקע, וווּ ער איז באַשעפטיקט אין אַרבעטער־קאָמיטעט אין שיקאָגאָ.

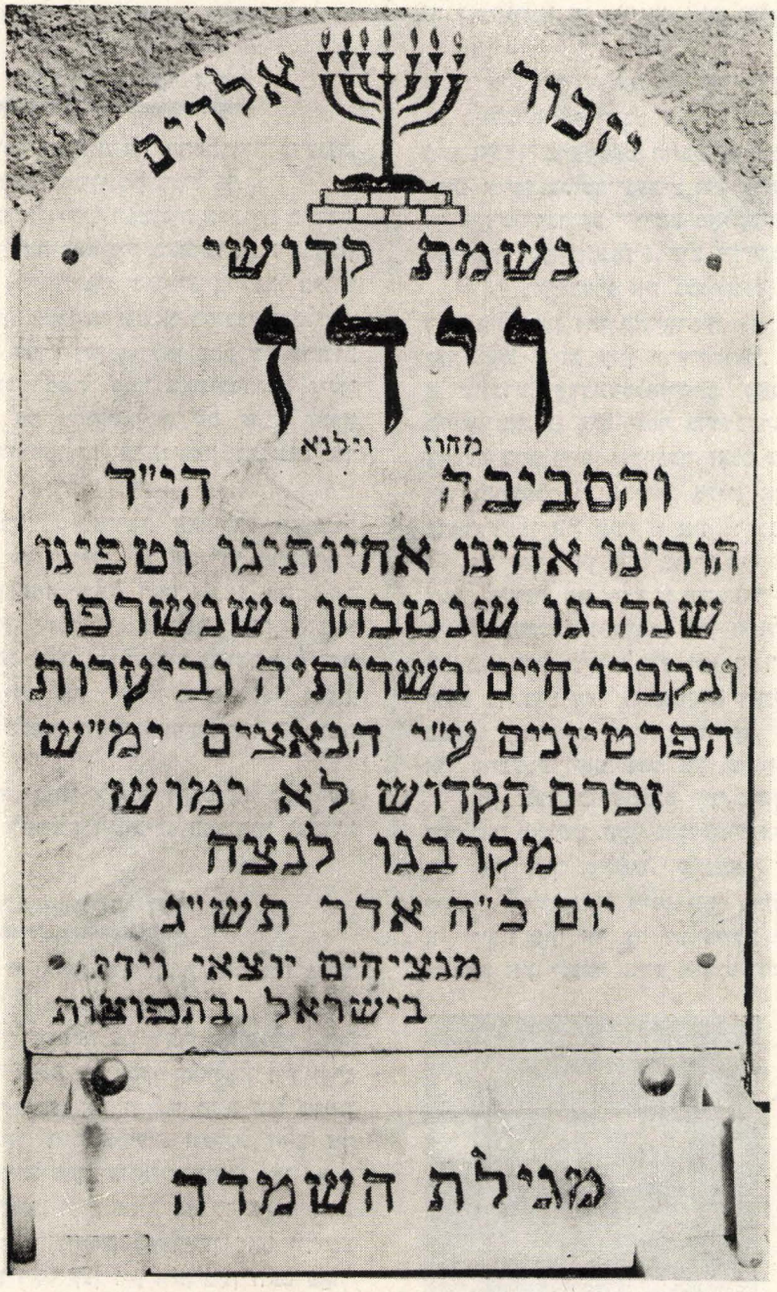
זיין זוכצניש שטעלט זיך נישט אָפּ, ער לערנט, שטודירט און פאַרשט. יוסף ברומבערג איז קיינמאָל נישט צופרידן, נאָך און נאָך קולטור, קיינמאָל זאָט נישט געווּאָרן מיט קולטור, בילדונג און וויסן. יוסף ברומבערג איז מיטבאַטייליקט אין יזכור־בוך וווּ ער דערציילט וועגן דער קולטורעלער־אַרבעט אין יענער צייט אין סווענציאן.

יצחק פארוס ז״ל

אַ באַקומענע ידיעה פון אַמעריקע: יצחק פאַרוס איז אומגעקומען אין אַ שרעקלעכן אומגליקספאַל. געשען איז עס דעם 20־טן דעצעמבער 1964 אין נייַ־זעלאַנד אין בלי־ענדן עלטער פון 40 יאָר.

יצחק פאַרוס האָט זייַענדיק נאָך גאָר יינג זיך אָנגעשלאָסן אין דער פאַרטיזאַנער גרופּע, וואָס האָט זיך אַרגאַניזירט אין 1943 צוזאַמען מיט משה שוטאַן, יצחק רודניצקי, אישיקע גערטמאַן און אַנדערע גייט ער אַרויס אין די נאַראָטשער וועלדער. אַלס פאַרטיזאַן קעמפט ער קעגן די היטלער־חיות. נאָך דער באַפרייאונג פאַרלאָזט ער סווענציאַן צוזאַמען מיט זיין חברטע, די פאַרטיזאַנערין ליזע און מאַכט דורך אַ שווערן וועג פון וואָגלענישן ביז ער קומט אַן צו זיינע קרובים אין נייַ־זעלאַנד.

המצבה במרתף השואה — הר־ציון, ירושלים

שמות הנפטרים במשך הזמן:

גענדל חיה	פרבר בתיה	קוצ'ר יוסף
גענדל ביינוש	קצ'רגינסקי מרדכי	קמרז' יוסף
רינער יעקב	קצ'רגינסקי משה	כץ רבקה
רינער סלאווע	סטרובין יוסף	כץ צדוק
ווינער חיה	פישמן זילברמן שיינה	פינצוב קלמן
פרבר שמואל	פישמן ישראל	דובינסקי שמואל
פרבר דן	זילברמן ברכה	ברישניקוב

אלה אזכרה...

אלה אזכרה...

שוועך, אומגעהויער שוועך איז געווען די ארבעט פון זאמלען און צונויפשטעלן די מאטעריאלן פון דער גרויסער טראגעדיע, פון דעם אומפארגלייכלעכן חורבן, וואס איז געקומען איבער די יידן פון אונדזער געגנט.

אין דער דאזיקער געגנט האבן יידן געלעבט פון אנהויב פון די טעג און זענען ווי אלע אנדערע אויף יענער ערד געווען טיף פארוואורצלט אין איר, פארפלאנצט אין איר דעם זוימען פון ברויט און געזערט מיט מאטערניש אלע טעג פון זייער לעבן.

שטיל איז שטענדיק געלעגן די ערד פון סוועניציאנער געגנט, אבער די יידן אויף איר זענען תמיד געווען אין אומרו, האבן שטענדיק געלעבט אין די ספערעס פון צוויי וועלטן: פון דער אויסנווייניקסטער גשמיות־דיקער און אינעווייניקסטער רוחניותדיקער, פון ריינעם מענטשלעכן אינטעלעקט און אומשטערבלעכער געטלעכער נשמה, וואס איז דער אמתער פונק פון לעבן.

דאס אלץ האבן מיר געוואלט ארויסברענגען אין דאזיקן יזכור־בוך, דערציילן, באווייזן די גרויסע וועלט, וואס איז פארניכטעט געוואָרן אין די העלישע פייערן פון דעם גרעסטן שטן המשחית פון אלע צייטן.

א פארגאנגענע יידישע וועלט פון קדושה און גבורה, וואס איז געווען אזוי דערהויבן אפילו אין די טעג פון גרויזאמען אומקום, וואס האט קיין גלייכן נישט אין דער גאנצער מענטשלעכער געשיכטע און קלינגט דערפאר ממש אומגלויבלעך.

אבער אט איז די רשימה פון די נעמען, פון די טויזנטער, וואס די היטלעריסטישע ליטווישע רוצחים האבן נישט דערקוילעטע געווארפן אין די גריבער, לעבעדיקערהייט. די נעמען פון די, וועמענס בלוט וועט קיינמאל נישט אויפהערן צו שרייען און מאנען:

יתגדל, זאל גרויס זיין די נקמה פאר דעם אומשולדיק פאר־גאסענעם בלוט!

דער גרויסער צעשפרייטער בית־עולם פון זייערע נעמען וועט פונקט ווי די קדושה וגבורה פון זייער לעבן און אומקום איינגעקריצט ווערן אין אונדזער געדעכעניש אויף אלע אייביקייטן!

העשל גורוויטש

די נעמען זיינען צונויפגעשטעלט און אנגערופן דורך די פאַרשטייער פון שטעטל.
די רעדאקציע איז נישט פאראנטוואָרטלעך פאר פעלערן און פעלנדע נעמען.

סוועניציאן

צונויפגעשטעלט דורך: בערל כארמאץ

אבראמסאן אבא לייזער, פרוי: ראכע רייזל, זון: שלמה־יצחק
אבראמסאן שבתי, פרוי: שרה (צעפעלאוויטש)
אבראמסאן ישראל, פרוי: ביילע, טאכטער: הילע (ווייגער)
אבראמאוויטש צעסנע, זון: יוסף
אגולניק יצחק, פרוי: אידע, קינדער: אסתר, שרה + 3
אומבראז לאה
אושפאל (הרב דק"ק) שלמה אליהו, פרוי: חיה רחל, טעכטער: בתיה, איטע, מערע דינה
אושפאל מרדכי, פרוי: שפרה און קינדער
אושפאל־זיגער חנה און קינדער
אווצינסקי לאה
אזינסקי אברהם, פרוי: איטע לאה
אזינסקי בערע משה, פרוי: העניע
איינהארן — כץ עטל, טאכטער: ליובע
אייזלמאן זלמן, פרוי: רבקה, קינדער: שמעון, משה
אסטער משה בנימין, פרוי חנה, קינדער: אפרים, גאלדע
אסטער תנחום, פרוי — קינד: ברוך
אפעסקין יוסף, פרוי בתיה מלכה, קינדער: חנן, מרדכי, ראכע פייגע, חנה פריידל, ישראל
אקון אברהם, פרוי: רחל (שוטאן), קינד: ליבע
אקון משה, פרוי — קינדער: שרה, זעלדע, לייזער, עטל,
אקון סנדר, פרוי: מאריא, קינדער: משה, מינע
אקון כלוינע, פרוי: סאניע, זון: שאול
אקון אפליקאנט, פרוי און קינד
אקערמאן יואל, פרוי —
אשווארישץ עקיבא, פרוי: שפרה

באסיס אלטער הלל, פרוי: שיינע שרה, קינדער: מינע, חיה, ישראל
באסיס שמואל נאטע, פרוי: חיה לאה, קינדער: משה, חנה, בלומע, פייגע, הינדע, יחיאל
באק דוד, פרוי: חנה, קינדער: חיים, זאוול, פייע + 2
באק יוסף, פרוי: חיה, זון: מרדכי
באק יצחק, פרוי: רבקה, קינדער: גרשון, גיטע
באק לייב, פרוי: מינע
באק מרדכי, פרוי: רייזל
באק פסח, פרוי און 4 קינדער
באק רבקה (קאוואַרסקי) קינדער: פייגע, מרדכי
בארון שוחט, פרוי: גאלדע (גאלדיס) און קינדער
בארון שמואל, פרוי: ברריינע (גורוויטש) קינד: מאשע

בושקאניעץ מענדל, פרוי: ריווע, זין: שלום, שמעון
בושקאניעץ שמואל וואלף, פרוי: נחמה, 2 קינדער און באבע
בושקאניעץ הינדע, קינדער: אברהם, שרה־רבקה, סלאווע
בושקאניעץ שלום, פרוי: גיטל, קינד: פעסע
בושקאניעץ משה הירש, פרוי: רחל, טעכטער: חנה, שיינע, מינע, גרוניע
בושקאניעץ שמואל, פרוי: שיינע, זין: דוד, נפתלי
בושקאניעץ אהרון, פרוי: סאניע (לעווין) קינד: בעטי
בייגל אברהם, פרוי און קינד
בייגל איטע סימע
בייגל יהודה, פרוי און קינדער
בייגל יוסף, פרוי: תרצה, קינדער: ליבע,
בייגל יעקב, פרוי: ליבע און קינדער
בייגל יצחק זלמן, פרוי: טייבע, טאכטער: לאה
בייגל ציפע און קינדער (בענגעס)
בייגל רייזל און קינדער (בענגעס)
בילקאוויטש יצחק, פרוי: מיכלע, קינדער: אייזיק, אהרון, שרה (באבע)
בילקאוויטש משה, פרוי: העניע, קינדער: רחל, יהודה
בינדער עמנואל, פרוי: קרייניע, זון: אלעזר
ביקאוויטש אברהם, פרוי און קינדער
ביקאוויטש בונים, פרוי: לאה, טאכטער: בוסיע
ביקאוויטש הירש, פרוי: שרה און קינדער
ביקסאן זלמן, פרוי: מאשע, טעכטער: ראזע, דרייזע
ביקסאן ציפע
ביילין אברהם, פרוי: רחל, טאכטער: סימע
ביילין דבורה, מוטער אסתר און קינד
בלאך רייזל
בלייכמאן זלמן, פרוי: בלומע
בלייכמאן חיים, און שוועסטער בוניע
בלייכמאן מינע (שוטאן) טעכטער: יוכבד, מירע, שרה
בליאכער אלטער, פרוי: אסתר, זין: חיים, פייוויש, הירש בעקער שמערל
בערלין משה מענדל, פרוי: גנענדל, קינדער: לאה, מאשע, העניע, שרה, דבורה, יצחק
ברודנע אהרון, פרוי — און קינד
ברודנע גרישע, פרוי: ראיע און קינדער
ברודנע משה יצחק, פרוי: טייבע
ברוידא חנה טייבע
ברוידע ראכע איטע און קינדער

ברוימאן משה חיים, פרוי: חיה, טאכטער: חנה
ברוימאן שמעון, פרוי: מוסיע און קינדער
ברומבערג אברהם, פרוי: מלכה
ברומבערג באריס, פרוי: פאניע, קינדער: דוד, יוליע
ברומבערג משה יצחק, פרוי: שרה, קינדער: רבקה, בערל יהודית, הירשל
ברומבערג ראכע לאה
ברומבערג שמשון, פרוי: אסתר, קינדער: קלארע, דוד, פרומע, אהרון
ברייכער שאול, פרוי: רייזל, קינדער: גדליהו + 6
ברעזגין סאניע
ברענער מרדכי, פרוי: שרה מערע (גילינסקי) און קינד
ברעסלער גוטמאן, פרוי: לאה, קינדער: שרה, שלמה

גאוויסער דוד, פרוי: פרומע, קינדער: רחל, דב, נחום
גאַוויסער מרדכי, פרוי: מלכה (ווייגשטיין)קינד שמואל
גאוועגדע שלמה, פרוי: צביה (דרוץ) און קינדער
גאלדשטיין כיענע, קינדער: אליהו, פייגע
גאלדבערג עטל
גאלדבערג פסח, פרוי: עלקע, טאכטער: סטירע
גאלדיס דב, פרוי, טעכטער: גאלדע, חיה
גאלדיס חיים, פרוי: זשעניע, קינדער: יוסף, שרה
גאלדיס משה, פרוי: — קינדער: זעלדע, מרדכי
גאלדמאן אלי משה, פרוי: גיטל
גאלדמאן יצחק, פרוי, טעכטער: חיה, חנה, גאלדע
גאלובאק אבא, פרוי: רייכל (לעווין), קינד: לייבע
גאנטאוויניק יעקב, פרוי שיינע, און קינדער
גאפשטיין חיים, פרוי: חנה און מאטל
גאפשטיין גאלדע
גארבאצקי פייוול, פרוי און קינד
גארבאצקי ירחמיאל, פרוי: מיכלע, קינדער: שיינע, בתיה אין נאך 4
גארבער אסתר
גארבער ראובן, פרוי: שיינע, טעכטער: רבקה, כיענע, עלקע, אסתר, יהודית
גארבער רייכל און מאמע
גארדאן אברהם בן־ציון, פרוי: שרה, זון: לייב
גארדאן אבא שלמה, פרוי און 5 קינדער
גארדאן אליהו, פרוי: בת־שבע, קינדער: בערל, ירחמיאל, רפאל, פעסיע + 2
גארדאן גרשון, פרוי:: אלטע, קינדער: הירש, ציפע, עזריאל
גארדאן דב, פרוי: כיענע, קינדער: יענטע, שרה
גארדאן חייקל, פרוי: עטל, קינדער: זרח, אברהם יצחק, העניע
גארדאן חיים לייב, פרוי: ראדל (שייטל) און קינדער
גארדאן יוסף, פרוי: דארע (ליביסקי) און קינדער
גארדאן יעקב, פרוי און קינדער
גארדאן יצחק, פרוי — זין: גדליה, משה
גארדאן ישעיהו און פרוי
גארדאן לייזער, פרוי: יהודית (גינזבורג)
גארדאן מענדל, פרוי און זין: הירש, זונדל, זלמן
גארדאן משה, פרוי: בתיה, און זון
גארדאן נחום, פרוי: חיה עטל (לעווינסאן) טעכטער: מרים, אסתר
גארדאן נחמה
גארדאן עקיבא, פרוי אסתר, קינדער: חיה, שמואל
גארדאן פנחס, פרוי און 4 קינדער
גארדאן פרומע חיה, זין: שמעון, שמואל
גארדאן שמעון, פרוי: און טעכטער
גארדאנסאן משה, פרוי: דאבע, קינדער: יוסף, נחמה, יהודית
גוטערמאן משה לייב
גוטערמאן שלמה, פרוי: ליבע, קינדער: חנן, מרדכי, מירע
גורוויטש אורי חיים און פרוי
גורוויטש אלטער, פרוי, טעכטער: צילע, כאסיע, גיטל
גורוויטש בעני, פרוי: חיה, זין: זרח, ישיקע, יעקב
גורוויטש גרשון, פרוי: שרה
גורוויטש דוד פרוי: פייגע, קינדער: אברהם, רחל
גורוויטש העשל, פרוי: פריידע, קינדער: מענדל, שלום, משה, רחל, לאה
גורוויטש הירש, פרוי און 4 קינדער
גורוויטש יוסף, פרוי: ציפע, קינדער: לייב, ברכה, נחמה
גורוויטש ישראל, פרוי: בלומע
גורוויטש לייב, מאליוסיע (אבראמאוויטש), טאכטער: אסתר
גורוויטש לייב, פרוי: חיה, טאכטער: לאה
גורוויטש מענדל, פרוי: ליובא, קינד: נילי
גורוויטש מענדל, פרוי: אסתר און קינדער
גורוויטש משה, פרוי: האדל און זין
גורוויטש קאפל, זין: לייב, אלקע
גורוויטש שמערל, פרוי: צילע טאכטער: מינע
גיטלמאן פריידע, טאכטער: חנה
גילדין ראובן הירש, פרוי: אלטע און קינדער
גילינסקי בן־ציון, פרוי: איטל, קינדער: עטל, פייגע, אליעזר
גילינסקי דוד, פרוי, זין: גאדל
גילינסקי זלמן, פרוי: חנה (שאפירא), טאכטער: חוה
גילינסקי מאשע, קינדער: דוד, צביה, רחל, יצחק
גילינסקי מרדכי, פרוי: הינדע (גליקמאן) און 4 קינדער
גילינסקי מרדכי, פרוי: זיסלע
גילינסקי צבי, פרוי: האנע, טעכטער: רבקה, מוסיע
גילינסקי שלום לייב, פרוי: שרה גיטל
גינזבורג דוד, פרוי יוכבד, קינדער: מרדכי, שלמה, יצחק, מאשע
גינזבורג כאצקל, פרוי: חסיה, קינדער: אליעזר, בתיה

גינזבורג אהרון יואל, פרוי: ביילע און קינדער
גינזבורג אליהו, פרוי: פעסיע, קינדער: דבורה, ליובא, עטל, יוסף, מאָטל
גינזבורג דוד לייב, פרוי און קינדער
גינזבורג זאב, פרוי: אסתר, קינדער: סאניע, אבא
גינזבורג חנה און סאניע
גינזבורג יעקב לייב
גינזבורג יצחק, פרוי: העלענאַ, זון: דוד
גינזבורג יצחק, פייגע, בערל
גינזבורג מענדל, פרוי: חיה פייגע, קינדער: זרח, קריינע, רבקה
גינזבורג מרדכי, פרוי: מאטלע (מורמיס) און קינדער
געגדל ברוך שלום, פרוי: בלומע, קינדער: חיים, עטל, זעלדע
גלוך אייזיק, פרוי און קינד
גלוך דוד, פרוי: דינה און 2 קינדער
גלעזער יצחק מאיר, פרוי: לאה, זון: דוד
געגדל שרה, טאכטער: חנה
געגרטמאן אברהם, פרוי: ברריגע, קינדער: ישיקע, רחל, לייזער הירש, משה, ביילע, עטל
געגרטמאן גאלע — ריסע
געגרמאניסקי פייגע (נאכימאָוויטש)
גפן מרדכי, פרוי: ליפשע
גראוויעטש שמואל, פרוי: פריידע (שוטאן)
גראזול ציפע, קינדער: אלטער, לייב, העניע, חיה
גראזול אהרון זעליג
גראזול יחיאל, פרוי: רחל
גרינפעלד חיים דוד, פרוי: שרה
גרינפעלד בערע לייב, פרוי: רייכל און קינדער
גרין נח, פרוי:——, קינדער: מאיר, לאה
גרין מאיר, פרוי: רחל (פלעקסער), קינדער: שרה, לייב
גרין האנע

דאבראמייסלאוו נח, פרוי: גיטל, טאָכטער: מירע
דאבראמייסלאוו יענטע
דייטש ישראל, פרוי: קלארע (מאַרקעלעוויטש) זון: דוד
דייטש שולמית, זון: ישעיהו
דרוץ דוד משה, פרוי: חנה (דעסיאטניק)
דרוץ בערל, פרוי: דינע און קינדער
דרוץ יוסף מאיר, פרוי: סלאווע, זון: דניאל
דרוץ שלום יעקב, פרוי: בתיה
דרוץ זלמן, פרוי: טילע, קינדער: אליהו, בתיה
דרוץ אליהו, פרוי: שיינע און קינדער
דרוץ ראובן, פרוי: שרה און קינדער

האכמאן פרץ, פרוי: רבקה, זין: שלמה, אברהם
הייזערעקער סאניע, קינדער: בערקע, דוד

וואלפסאן אברהם, פרוי: פערלע, קינדער: ישראל, סימע רחל
וואלפסאן אבא, פרוי: ביילע (סאראקע), קינדער: שמעון, סימע
וואלאצקי יצחק, פרוי: הינדע, קינדער: ישראל, פריידל
וואלאצקי ישראל שוועסטער פריידל
וואלאצקי שמואל, פרוי און קינדער
וואליאק יהודה און שוועסטער
וואליאק פסח, פרוי — קינדער: לייב, אברהם, שיינע
וויזוטשינסקי לעאן, פרוי: פאליע
ווילקאמירסקי לייב, פרוי: אידע, קינדער: ביילע, יעקב, גרישע, קיילע, דבורה
ווילקאמירסקי זלמן, פרוי און קינדער
ווילקאמירסקי חיים, פרוי: רחל און קינדער
ווילקאמירסקי יעקב, פרוי: קאטיא און קינדער
ווילקאמירסקי ישראל, פרוי און קינדער
ווילקומירסקי שאול, פרוי: יענטע, זון: חיים
ווינשטיין רבקה, קינדער: משה, בתיה
ווייסקונסקי בן־ציון, פרוי: יענטע, קינדער: בתיה, הירש
ווייסקונסקי כתריאל, פרוי — טעכטער: לאה, שולמית
וועקסלער יעקב, פרוי: בתיה (ווייסקונסקי) און קינדער
וועקסלער מענדל, פרוי: פייגע
וועגרמעס מאיר, פרוי: כיענע, קינדער: מאַשע, שלמה

זאלקינד נחמה און קינדער
זאנאראצקי משה, פרוי: אסתר, זון: בנימין
זאק ליבע, טאכטער: זעלדע
זאק מאטעס, פרוי: טילע און קינדער
זארוכאוויטש יעקב, פרוי: דבורה, קינדער: ישעיהו, אסתר
זארעצקי מערע, קינדער: שלמה, בארקע, חיים
זאר בן־ציון, פרוי: נעכע, קינדער: יוסף, מאַשע, צילע, מרים
זאר מרדכי, פרוי: חנה, קינדער: זאוול, שיינע, בת־שבע
זאר ריווע לאה
זיידמאן הענעך און שוועסטער (2)
זיידמאן לייב, פרוי און קינדער
זיידמאן משה, פרוי און קינדער
זיסקינד יעקב, פרוי: יוכבד (בושקאניעץ) און קינדער
זילבערמאן הענעך, פרוי: יוכבד (פלעקסער) קינד: זאוול
זיידל אבא, פרוי: חיה גאלדע (גורוויטש) און קינדער
זיידל בנימין, פרוי: סלאווע (סאלאמיאק) און קינדער
זיידל יצחק, פרוי, קינדער
זיידל לייזער, פרוי: קונע פייגע
זיידל מענדל, פרוי: נחמה, זין: אברהם
זיידל משה, פרוי: נחמה (קריל) קינדער
זיידל פייוויש, פרוי: חנה, קינדער: נחום, שרה, בתיה, חוה
זעטל יצחק, פרוי: מינע און קינדער
זעטל מינע

חדש חיים, פרוי: בת־שבע (קיל)
חייט מרים, קינדער: ישראל, ליבע
חיות איטע
חיות לאטל, קינדער: פייוויש, גוטע, בתיה

טאראסייסקי פרח, פרוי: ליזע, טאכטער: נינע
טאראסייסקי רבקה
טייץ אלטער, פרוי: חיה, קינדער: בצלאל, פעסיע
טייץ בצלאל, פרוי: שיינע (כארמאץ), קינד
טייץ שמואל, פרוי: חיה פעסיע, זין: לייזער, לייב, טוביה
טייץ שיינע און ליבע
טעלענט אליהו, פרוי: סאניע און קינדער
טו־ויצע ראדל און מאן
טשאסניק בן־ציון, פרוי: רחל, טאכטער: לאה
טשערנאצקי גיטל און שיינע
טשארנעבראדקי יענטע, רחל, רבקה

יאוויטש אברהם יצחק, פרוי: בתיה און קינדער
יאוויטש אלטער, פרוי: בתיה און קינדער
יאוויטש חיים, פרוי :ציפע און קינדער
יאוויטש חנה
יאוויטש יעקב דוד, פרוי: רייזע בתיה
יאוויטש יעקב, פרוי: רחל און קינדער
יאוויטש ליאלע, פרוי: שרה
יאכאי כאסיע, זון: דוד
יאכנעס סאניע (ווילקאמירסקי) זון: דוד
יאסעלזאן רחל
יאקאבסאן לאה, קינדער: לייב, אברהם, יקותיאל, טאכטער

כאצקעלעוויטש ביילע
כאצקעלעוויטש בנימין, פרוי: דאבע
כארמאץ חנה, קינדער: שרה, יהודה, בתיה
כארמאץ העניע און הירש
כארמאץ דוד, פרוי: חנה און קינדער
כארמאץ יוסף, פרוי: כיענע, זין: אברהם, יצחק
כארמאץ לאה, קינדער: יוסף, נעכע
כארמאץ מרדכי, פרוי: שרה, קינדער: יצחק לייב, חנה,
כארמאץ משה און פרוי
כארמאץ משה, פרוי, קינד: חנה
כארמאץ פייגע, קינדער: יהודית, בתיה, מיכלע, אברהם, זאב
כאַרמאַץ ריווע דבורה
כארמאץ שלום משה, פרוי: לאה, זון: גרשון 2 טעכטער
כץ דב
כץ חיים, פרוי: אסתר, זין: משה, הירש
כץ יעקב, פרוי: חיה גנעסיע (גילינסקי) קינד: שאול
כץ מאיר, פרוי: לינע (יאוויטש) טאכטער: גיטע
כץ פרומע
כץ שלמה יאנקל, פרוי: פריידע
כץ שמואל, פרוי: גאליע, קינד: געניע

לאנדע ישעיהו, פרוי: פעסע, טאכטער: סלאווע
לאנדסמאן שמואל הירש, פרוי: ביילע
לאפ רייזל (קאלטון) און קינדער
לובאצקי לייב און מאמע
לולינסקי יהודה, פרוי: סאניע, קינדער: הענעך, פייגע, העניע, רייזיל
לולינסקי אפרים, פרוי: עמא (קאפעליאוויטש)
לולינסקי זלמן, פרוי: מוסע, טאכטער: העניע
לולינסקי לייב הענעך, פרוי: ריינע
לולינסקי פייוווע יוסף, פרוי: דאבע, טעכטער: צירל, מינע
לולינסקי מענדל, פרוי: ליזע און קינדער
לוסטיקמאן מאיר, פרוי: ראשל, קינדער: יצחק, בערל, דוד
לוקנער חיים זעליג, פרוי: חנה פעסע, קינדער: זרח, אהרן
לוקנער משה, פרוי: פייגע און קינדער
לוריע אייזיע, זון: שמעון
לוריע מיכאל פרוי סאניע
לוריע מענדל, פרוי: רחל און קינדער
לוריע צבי, פרוי: צירל, טאכטער: לאה
ליבערמאן היענדע, זין: ליפע, שלמה
ליבערמאן ישעיהו, פרוי: יעווא
ליבמאן חיה ליבע, טאכטער: רחל
ליביסקי דוד און פרוי
ליגומסקי חנן, פרוי: שרה לאה
ליגומסקי הענעך, פרוי: דבורה, קינדער: ראובן, דאבע, בתיה
ליגומסקי זלמן, פרוי: אסנע, קינדער: מיכאל, מירע, לאה יקותיאל
ליגומסקי שלום, פרוי: גיטל, קינדער: ברוך, ביילע
ליגומסקי אפרים, קינד
ליפכין אברהם, פרוי——
ליפכין בתיה
ליפשיץ ירמיהו, פרוי: כיענע, קינדער: דינע, אברהם משה
ליפשיץ שלמה, פרוי — (אייזען), קינד
ליפשיץ שבתאי, פרוי: ליבע פייגע (סאלאווייטשיק) קינדער: כיענע, שלמה, יעקב
לייפער יעקב, קינדער: אלטער, גיטל, חיה
לישאנסקי בן־ציון, פרוי: ביילע קינדער: אברהם, משה זעלדע, זאב
לעווין ברוך, פרוי: חנה, קינדער: שרה, מרדכי, זלמן
לעווין גיטל (פייגל) טאכטער: דבורה
לעווין חיים דוד, פרוי: מאשע און קינד
לעווין חנן, פרוי: ליבע, קינדער: חיים, הירש, רחל,

לעווין טייבע, טאכטער: חוה און 1 טאכטער
לעווין יעקב, פרוי: מאניע, קינדער: לאה, נחמן, שולע
לעווין ישראל, פרוי: חיה (שאלאווסקי) און קינדער
לעווין ישראל, פרוי: רבקה
לעווין מאיר, פרוי: האדל און קינדער
לעווין מענדל, פרוי: אסתר, קינדער: שמעון, רחל
לעווין מרדכי, פרוי און קינדער
לעווין נח, פרוי: דבורה, זין: שמעון
לעווין נחמה
לעווין פייוויש, פרוי: ליבע און קינד
לעווין פרידע
לעווין ראדל (ברומבערג) קינדער: זלאטע, שמעון

מאוושאוויטש ישראל אליהו, פרוי: ליקע
מאוושאוויטש משה יוסף, פרוי: חנה, קינדער: אליהו, שרה, לאה
מאנקאוויטש יעקב, פרוי: שרה (גארדאן) און קינדער
מאלעראוויטש מרדכי, פרוי: חיה, קינדער: ביילע, ירחמיאל
מאנקאוויטש ריינע
מאצקין דאבע (קריל) קינדער: ראשקע אן עלקע
מאצקין חיים, פרוי: שרה רבקה
מאצקין טוביה, פרוי: שיינע און קינדער
מאצקין יהושע, פרוי: פרומע, זון: שלמה
מאצקין יעקב, פרוי: לאה, קינדער: שלום, חנה, בערל
מאצקין מאטל, פרוי: ליזע און קינדער
מאַצקין קלמן, פרוי: חוה גיטל, טאכטער: עטל
מארגעל צילע (קאוואַרסקי) קינדער: דבורה, לאה, מרדכי
מארקאן העשע
מארקוס יצחק, פרוי: זעלדע, קינדער: שמואל, לייב, מרים
מוניטש חנה און קינד (סאַראַקע)
מוסין אבא, טאכטער: חנה
מוראשקין שמואל, פרוי: לאה, קינדער: חנה, זעליג, חיה, יוכבד
מורמיס אלי־צדק, פרוי: רבקה, קינדער: סימע, בתיה, שלמה
מיאדזאלסקי דניאל, פרוי: חנה מינע, קינדער: ראובן, רחל, לאה
מיאדזאלסקי בן־ציון, פרוי: שרה, קינדער: רחל, ראובן
מיכעלסאן לאה, זון: יוחנן
מיכלסאן ביילע
מילשטיין הירש, פרוי: רייזל, קינדער: אורי, מאטל, גדלקה, רחל, לאה, באבע: שרה רבקה
מלמד יצחק משה, פרוי: דבורה (אזינסקי)
מעלניק יעקב, פרוי: בת שבע־און קינדער
מרגלית יצחק און אליהו
מרגלית שמואל, פרוי—

נאדל קלמן, פרוי: זיסלע, קינדער: חנה, מענדל, גרשון
נאראצקי משה הערש, פרוי: מיכלע און קינדער
ניאמקין זכריה, פרוי: פייגע, זין: עקיבא, יוסף
נעלקין מאיר, פרוי: חנה
נעמזער ישעיהו און פרוי

סאכאר אליהו, פרוי: מערי און קינדער
סאכאר הירש, פרוי: שרה לאה און קינדער
סאכאר שמעון, פרוי: דינה, קינדער: הירש, שרה
סארסקי הענעך, פרוי: לאה, קינדער: שמואל, עטל
סארסקי חנה, קינדער: מערי, הירש
סארסקי כאצקל, פרוי: חנה און קינדער
סאלאווייטשיק ברוך, פרוי: לאה פייגע
סאלאווייטשיק יוסף, פרוי: מרים, קינדער: אברהם, לייב, יצחק לאה
סאלאווייטשיק ראובן, פרוי: ליבע און קינדער
סאלאמיאק יואל, פרוי: חנה לאה, טאכטער
סאלאמיאק לאה פייגע
סאלאדוכע נח
סאראקע וועלוול, פרוי: חיה דאַבע
סאראקע משה, פרוי: טייבע, קינדער: דאבע, רחל, חנה
סאראקע — שיינע און קינדער
סאראקע יעקב, פרוי: העניע און זין
סאראקע ברוך, פרוי: חנה: קינדער: נחמה, דרייזע
סגל יהודה, פרוי און קינדער
סווירסקי דב, פרוי: חוה, קינדער: מירע, יואל
סווירסקי זלמן, פרוי: חנה, זון: אליהו
סווירסקי יוסף, פרוי: בתיה
סווירסקי יעקב, פרוי: פאני, קינדער: מאיר, יונה, מינע, דב
סווירסקי לייב, פרוי: ביילע (מאצקין), קינד: אפרים
סווירסקי משה, פרוי: רחל (זיידל) קינד: לאה
סווירסקי רחל, טאכטער: חנה
סוערדלאוו ראשל, טאכטער: יאכע
סוזאן ראובן, פרוי: חנה (ווידוטשינסקי) זון: יצחק
סווינטעלסקי אברהם, פרוי: איטע, זין: דוד לייב, מענדל
סווינטעלסקי זאב, פרוי: לאה, קינדער: מרדכי, צבי דינה
סווינטעלסקי יוסף, פרוי: חיה, זין: חיים, ישראל
סטריפינסקי גרשון, פרוי און קינד
סיראטקא ירוחם, פרוי: סאניע, טעכטער: פאניע, רייזל
סיראטקא טשערנע (בייגל) זון: טוביה
סלאווין הירש, פרוי: נעכע, קינדער: ישראל, בערל, משה
סמארגאנסקי אברהם, פרוי: שיינע, זון: יוסף
סעגאלאוויטש יעקב, פרוי: אסתר, קינדער: מערי, מענדל, נאטע, + 1
ספעקטאר יצחק, פרוי: נחמה, קינדער: דוד, רייזל + 4

פאדגרונט יצחק
פאטאשניק ישעיהו, פרוי: רייזל (כהן)
פאסטאווסקי יהודה, פרוי: העניע, זין: בנימין, שמואל
פארטנאי הענע און מאמע
פארפל (ראש־ישיבה) פרוי און קינדער
פארוס אלי לייב, פרוי: מאניע, קינדער: רחל, רבקה, הירש
פאשומענסקי יעקב, פרוי: ברייגע, קינד: יוסף
פאשומענסקי פישל, פרוי: פייגע, קינדער
פאשומענסקי דוד און אברהם
פוטערמאן און פאמיליע
פייגל יוסף פרוי מאריאשע
פייגל פרץ, פרוי: אסתר
פייגל חיים בער, פרוי, טאכטער
פייגל דוד, פרוי: לאה און קינדער
פייגלמאן בער, פרוי: חיה, קינד
פיילאטאוויטש בנימין, פרוי: סאניע (בעקער)
פישער דבורה (לערערין)
פלינער ראובן, פרוי: מאניע (ווידוטשינסקי)
פלינער זלמן, פרוי: פאניע (גאלדשטיין) טאכטער: חיה
פלינער פעסיע און מינע
פלעקסער חנה
פלעקסער שמעון, פרוי: זעלדע, קינדער: מרים, זאוול
פעלדמאן יצחק לייב, פרוי: פייגע הענע, זון: שלמה
פעלדמאן מענדל, פרוי: בתיה און קינדער
פרעס זעלדע
פעקל מענדל, פרוי: פאיע, זון: יצחק
פערדער חנה
פערמאנט יעקב, פרוי: מוסע, זון: משה
פרידמאן הירש, פרוי: בערטע, זין: לייב און טאכטער

צייקינסקי יצחק, פרוי: פעסע, קינדער: חיה, ראובן, בערל, שמואל
צייקינסקי ביילע
צייקינסקי אפרים, טאכטער: חיה
צייקינסקי משה
צייקינסקי רייזל זון: ישראל
צינמאן שיינע ליבע, זון: ד״ר בצלאל
צעפעלאוויטש אברהם, פרוי: ביילע, טאכטער: חוה
צעפעלאוויטש זלמן, פרוי: אלטע און 2 זין
צעפעלאוויטש יהודה, פרוי: אלטע און 2 זין
צעפעלאוויטש יוסף, פרוי: שרה בלומע
צפנת ראובן, פרוי: פרידע (כץ), זין: יהודה, חיים

קאגאן אהרן, פרוי —
קאגאן גיטל
קאגאן גאלדע און קינדער
קאוונער זעליג, פרוי: לאה, טעכטער: רחל, חיה
קאוונער מינע (אַווצינסקי) טעכטער: בערטע, רחל, פאניע
קאוואלסקי ישעיהו, פרוי: חוה (זיידל) און קינדער
קאווארסקי אהרן, פרוי: סאניע
קאווארסקי אליהו, פרוי: סימע, קינדער: גרשון, ליובע
קאווארסקי בנימין ד״ר, פרוי: פאליע, טעכטער: לינא, פירא
קאווארסקי דוד, פרוי און קינדער
קאווארסקי זלמן, פרוי: לאה, טאכטער: בתיה
קאווארסקי זלמן, פרוי: חנה רייצע
קאווארסקי חוה (לעווין) קינדער: מינע, שיינע
קאווארסקי חנה
קאווארסקי יואל, פרוי: סאניע, זון. אהרן
קאווארסקי יוסף, פרוי — זון: מרדכי
קאווארסקי לייזער, פרוי: מאַטלע, קינדער: טייבע, מאטל
קאווארסקי לייזער, פרוי: פייגע, זין: לייב, ראובן
קאווארסקי מתתיהו, פרוי: פעסע (בייגל) טאכטער: חנה
קאווארסקי פייוויש, פרוי און קינדער
קאווארסקי ראובן, פרוי: צירע לאה
קאווארסקי שרה ביילע זון: ישראל
קאטלער נח, פרוי: חנה קינד העניע
קאטלער רפאל, פרוי: לאה
קאטשערגינסקי ישראל, פרוי: רייזל
קאטשערגינסקי יעקב, פרוי: עטל, קינדער: חוה, מינע, שרה
קאטשערגינסקי משה, פרוי: אסנע, קינדער: פעסיע, גיטע, שיינע
קאטשערגינסקי פאליע זון: ישראל
קאטשעלניק אליהו, פרוי — און קינדער
קאטשעלניק ראשל
קאטשעלניק שרה און טאכטער
קאלטון משה, פרוי: רחל
קאלטון אלטער, פרוי: שרה לאה און 2 קינדער
קאנטאראוויטש וועלוול, פרוי: רחל לאה, טאכטער: חיה
קאפעליאוויטש יעקב ד״ר פרוי: רחל (טאַראַסייסקי), זון קלמן
קאפעליאוויטש נחום, פרוי: שרה, זין: דוד, יוסף
קאציזנע שלמה, זון: מנדל
קוריצקי אליקום, פרוי—
קוריצקי בערל, פרוי: פייגע, קינדער: רחל, שמואל, חיים
קוריצקי מאטלע חנה
קוריצקי מענדל, פרוי: חוה ליבע, טעכטער: גיטע, טייבע, שרה
קוריצקי משה, פרוי: דינה (כץ), קינדער: אלי, חיים
קוריצקי משה, פרוי: יוכבד
קוריצקי שלמה, פרוי: בתיה, קינדער: רחל, פעסיע, יוכבד, לייב

קורלאנדטשיק שלמה, פרוי: רבקה, טאכטער: אסתר
קורלאנדטשיק גרשון, פרוי: מאריאשע, קינדער: לאה, פייגע, יונה
קורלאנדטשיק מרדכי, פרוי: פייגע (סטאַלפער), קינדער: יצחק, חיה
קורלאנדטשיק יחזקאל, פרוי: רחל (זאק) קינדער: מאטל, חיה, מינע
קידושמאן זאב, פרוי: — זין: הירש יצחק + 2
קיזבערג אביגדור, פרוי: צילע, קינדער: פירע, משה
קיל מרדכי, טעכטער: שולמית, חיה
קלאוויר אליהו, פרוי: ביילע
קלאוויר אלטער, פרוי און קינדער
קלאוויר משה, פרוי: שרה מערע און קינד
קנעל האנע
קעסטין שבתי, פרוי: לאה (כהן) זון: מרדכי
קעסל ישראל, פרוי: אַלטע, קינדער: ניאמע, נאדיע, מינע
קעסעל (לערער) פרוי, קינד
קראמניק חנה רייזל
קראמניק יעקב, פרוי: רבקה, קינדער: ישעיהו, העניע, חיה, שלמה, יעטע
קראווטשיק שיינע
קרוק יהודה, פרוי: ביילע, קינדער: רבקה, יוסף, רחל, משה
קרייצער שלמה, פרוי: בת־שבע, קינדער: הירש, רחל
קרימעליסקי דוד, פרוי: סאניע, זון: יוחנן

ראבאטניק משה, פרוי: שרה, זון: מנשה
ראזין משה, פרוי: האַנע
ראכין דוד, פרוי: חנה, קינדער: רעסקע, אליהו
ראכין נחום, פרוי: טייבע, קינדער: לייב + 2
ראזענשטיין חיה, טאכטער: עמא
ראזענשטיין ליפע, פרוי: רבקה, זין: הירש, קלמן
ראפאפארט חנה לאה, טאכטער: פעסיע און קינד
רודניצקי אליהו, פרוי: העניע
רודניצקי בנימין, פרוי: לאה, קינדער: נאטע, אסתר
רודניצקי ישראל משה, פרוי: חיה (כארמאץ)
רודניצקי פסח, פרוי: שיינע, זין: יוסף, יצחק
רודניצקי שמעון, פרוי: מאשע און קינדער
רודניצקי תנחום, פרוי: פעסיע
רוטשטיין אברהם, פרוי: בתיה, טאכטער: שרה פייגע
רוטשטיין לייב, פרוי און קינדער, באבע: ביילע
רייזעבסקי גרישא, זון: שמואל
רייכל בער, פרוי: רייזל, קינדער: איטע, מענדל, הלל, ראובן
ריין לייב, פרוי: תמרה
ריין יצחק, פרוי — טאכטער: מאַשע
רינג הענעך, פרוי: צביה, קינדער: בער, יצחק, טייבע, זעלדע
רינג יהושע
ריצמאן זלמן
ריצמאן בן־ציון, פרוי: בתיה, טאכטער: פייגע
ריצמאן נחום לייב, פרוי: דיסל, קינדער: יצחק, איטע
ריצמאן פנחס, פרוי: חסיה, זון: אלי מנדל

שאכנאוויטש (ליטע)
שאלאווסקי חנה, קינדער: חנן, רחל
שאפירא בנימין, פרוי: ביילע, זין: דוד, יהודה
שאפירא בער, פרוי: ליזע, קינדער: אליהו, מינע, טייבע
שאפירא זאב, פרוי: זעלדע, קינדער: צילע, אליהו
שאפירא לייב, פרוי: שרה און זון
שאפירא מאיר, פרוי: פערל (באק) און קינדער
שאפירא מענדל, פרוי: חסיה
שאפירא פסח, פרוי: ביילע, קינדער: זאוול, ראובן
שאפירא שלום, פרוי: נחמה, זון: בן־ציון
שאיעוויטש יהושע, פרוי: מרים, זין: זלמן, משה, אברהם
שאכער איידל, פרוי: חוה, קינדער: העניך, שרה, מיכלע
שאכער בערל
שוטאן העשל, פרוי: צירל זון: אלטער
שוטאן חנן, פרוי און קינדער
שוטאן ליפע, פרוי: רייזל
שוטאן לייבע אייזיק, פרוי: חנה, טעכטער: רחל, הינדע
שוטאן משה, פרוי: חיה (בייגל), קינדער: טוביה + 1
שוטאן קלמן, פרוי: סטירל, טאכטער: גנעסיע
שוטאן רחל לאה, טאכטער: מערע
שוטאן שמואל הירש, פרוי: רייזל, טעכטער: שרה, כיענע, נחמה, ליבע
שולגייפער שיינע לאה און קינדער
שולגייפער אבא, פרוי —2זון: ירחמיאל
שולגייפער פנחס און קינד
שולמאן לאה שאסע
שוסטער לייב, פרוי: ליבע ביילע, קינדער: מאַשע, איינגעלע
שוסטערמאן שמואל, פרוי: צירל און קינדער
שטיין יעקב, פרוי: ליזע (לעווין) זון: דוד
שטיין אברהם, פרוי: בערטע (לעווין) אוז קינדער
שיבאווסקי אברהם, פרוי: עלקע
שיבאווסקי יעקב, פרוי: אסתר (גורוויטש) און קינדער
שייטל אליקום, פרוי: ביילע, קינדער: חיים, צירע
שיכמאן רחל (קוריצקי), קינד: מרים
שייניוק איצע יאסע, פרוי: ביילע
שייניוק ישראל משה, פרוי: סאניע און קינדער
שייניוק שמואל מיכל, פרוי און קינדער
שייניוק שרה כיענע און קינדער
שלאסבערג פרידע און מוטער
שמידט בערל, פרוי: אסתר און קינדער
שמאלגאווסקי פסח, פרוי: סאניע און קינדער
שניידער ווידוטשינסקי דארע, קינדער: יצחק, שולמית

שנייַדער שמואל ניסן, פרוי: רחל
שנייַדער יצחק לייב, פרוי: ציפע, קינדער: העשקע, ביילע, ישראל
שנייַדעראוויטש רחל, רבקה
שנייַדעראוויטש ראובן, פרוי: אסתר
שנייַדעראוויטש כאצקל, פרוי: סאניע און קינדער
שנייַדעראוויטש שרה בלומע
שערל — לאה און קינדער
שפיז שמואל פרוי — טעכטער: חנה, רייזל, אלטע
שפיז מענדל, פרוי: פייגע, טאכטער: ציפע
שפיז יהודה, פרוי: חיה, זון: משה
שפיז אפרים און פרוי
שראלעוויטש יעקב, פרוי: שרה און קינדער

נייַ־סוועניציאַן

צונויפגעשטעלט דורך: יצחק גורוויטש, נחמה גורוויטש, יעקב טאבאכאוויטש

אבא, פרוי: איטע
אבעלעוויטש ברוך, פרוי: שרה רבקה, קינדער: ביילע, משה
אומברעש מאשע, פרוי: ביילע
אומברעש יצחק, פרוי: ——
אומברעש בערל, פרוי: שיינע, קינדער: אליהו
אווטשינסקי קאפל, 2 טעכטער, 2 זין
אושפאל שמואל, פרוי: שרה (קאווארסקי)
אזבעל לייב, פרוי: יהודית, זון: מיכאל
אייזיקוויטש שלמה.
איציקסאן יכתריאל, פרוי: מלכה, קינדער: ביילע, רחל, שושנה
אפמאן דבורה, (קאווארסקי) קינד: יעקב

באיקא יצחק, פרוי: בתיה
באנק הירש, פרוי: מערע, טאכטער: מלכה
באנק ישראל, פרוי: אסתר
באס מאיר, פרוי: חיה רחל שוטאן
באק אליהו, פרוי: —
באק ברוך, פרוי: מינע, קינדער: זעלדע, ביילע
באק יעקב, פרוי: ליבע, קינדער: הירש, לאה
באק מאטל, פרוי: מאטלע, קינד: בערל
באק שרה (גינזבורג), קינדער: חנה, שרה, גאלדע
באק שלמה, פרוי: חנה, קינד: חיים
באק (מאן בערלין דוד) קינדער: משה, דבורה
ביקסאן הירש, פרוי: סאניע, קינד: שלמה
בויערשטיין דאבע, קינד: האדע
ביטשונסקי פרומע, טאכטער: גילינסקי הינדע, קינדער
בערמאן הירש, פרוי — 2 קינדער
בערמאן חנה סימע
בערמאן שמואל, פרוי — קינד —
ברוידע זרח, פרוי: ——
ברוידע מאיר, פרוי: פריידע, קינדער: 3
ברוידע מעשל, פרוי: חיה ראשע, קינד: לייב
ברוידע נאטע, פרוי: ביילע, קינדער: 3
ברוידע שמואל, פרוי: אלטע, קינדער. הירש, זלמן
ברוסלאן אליהו, פרוי און 2 קינדער

גאווענדע לייזער, פרוי: ביילע, קינד: שמואל
גאדראן העשל, פרוי: מינע, קינדער
גארדאן חיה, מאן שוחט, קינדער: 2
גארדאן חיים, פרוי: אסתר
גארדאן יודל, פרוי: דבורה, קינד: 1
גארפיין זלאטע, מאן משה, קינדער: 2
גארפיין חוה
גובעסקי שלמה, פרוי: — קינדער: זלמן, אסתר, מאן
גורוויטש אליהו און משפחה
גורוויטש הענעך, פרוי: סאניע, קינדער: אסתר, שמואל
גורוויטש הירש, פרוי: חיה פייגע
גורוויטש לאלע, פרוי: ריווע, קינדער: בלומע, לאה, שיינע, לייבל
גורוויטש מאטל, פרוי: בתיה, קינד: חיים
גורוויטש משה, פרוי: אסתר, קינדער: ירחמיאל, שכנא, מרים
גורוויטש שלמה, פרוי: פריידע, זון: גרשון
גילדין הירש, פרוי: — קינד: 1
גילדין יוסף, פרוי: מנוחה, קינדער: גאלדע
געלער פעסיע, מוטער
גרינפעלד בערע, פרוי: רייכע סווירסקי, קינד: 1

העלערשטיין לייזער, פרוי: ליזע, קינדער: יצחק, בלומע
וואלבערשטער דוד, פרוי: הינדע
וואלין משה, פרוי: ליבע (קאווארסקי) קינד: וועלוול
וואלפסאן חנה מיט דער משפחה
וואלפסאן יצחק, פרוי: מערע, קינדער: פייגע, שלמה, משה, גבריאל, מאטל
וואלפסאן פייוע, פרוי: זיסלע, זון: בערל
וויזלאנסקי אברהם, פרוי: ריינע (באק), קינד: חנה
וויניק אברהם, פרוי: געניע, קינד: קלמן

זאק אליהו גרשון, קינדער: יוסף, מאשע, רייזל
זאק ליפמאן, פרוי: איטע, טעכטער: צירל, מערע
זאק משה און זון
זאק מאטל, פרוי: דבורה
זאר מענדל, פרוי: — קינדער: ביילע, יצחק, יענטע

חארמאץ מענדעל, שרה, מאן, קינד
חדש מענדל, פרוי: עלקע, קינדער: אלטע, משה, יהודה, לייב
חידקל מאיר, פרוי: חנה, קינדער: מיכאל, פריידע
חיט אשר, פרוי: טייבע, קינדער: 2
חיט משה, פרוי: שיינע
חיט מאירס פרוי, קינדער: 2

טאבאכאוויטש בתיה, טאכטער: יענטע
טעלענט אליהו, פרוי: — קינדער: 2
טרויצע נחום, פרוי: חיה, זון: יודל
טשארנעבראדקי דבורה, זון: אברהם

יאוויטש אבראשע, פרוי: —
יאוויטש עוזר, פרוי: ביילע, קינדער: קאטיא, ציפע, העשל
יאניסקי גאלדע און מאן
יאניסקי לייזער, פרוי: דינה, קינדער: צירקע, חיים, —
יאפע יוסף, פרוי: סלאווע, קינדער: מיכאל, אברהם, אליעזר, בת־שבע
יוקישקי מיכאל מיכאל, טאכטער: פייגע
ישראלאוו ירוחם, פרוי: מנוחה, קינדער: 3

כאצקעלעוויטש אליהו מאיר, פרוי: איטע מלכה
קינדער: משה, אפרים, יוסף, ירחמיאל, שמואל, חנה, בתיה
כהן יוסף, פרוי: רחל
כץ אברהם, פרוי — קינד —
כץ אברהם, פרוי: זעלדע (סאַלטייסקי) קינד: יאַכע
כץ הינדע, מאן און קינד
כץ וועלוול, פרוי: מערע, קינדער: ביילע, אשר
כץ וועלוול, פרוי: רחל, טאכטער: שיינע
כץ יעקב, פרוי: בתיה, קינדער: יצחק, שרה
כץ ירחמיאל און פרוי
כץ ישעיהו, פרוי: ליזע
כץ לייזער יצחק, פרוי: נחמה, טאכטער רבקה
כץ ליפמאן, פרוי: אסתר
כץ מולע
כץ מטות, פרוי: דבורה, קינד: דוד
כץ נחום, פרוי: — קינד 1
כץ נחום, פרוי: — און קינד
כץ עלקע, 2 קינדער
כץ פייוויע, פרוי: בת שבע
כץ שיינע, רבקה און משפחה
כרפס אברהם, פרוי: שיינע

ליבמאן אברהם לייב, פרוי: חנה
ליגומסקי משה, פרוי: דאָבע, קינדער: ביילע, חנה
ליפענהאלץ יוסף, פרוי: רחל
לעווינשטיין הירש, פרוי: פייגע קינדער 2
לעווינשטיין חאצקל, פרוי: גליקע, זון: יצחק
לעווינשטיין רבקה (יאסימאָוויטש) משפחה
לעווינשטיין שלמה, פרוי: שרה
לעווין מענדל, פרוי: ביילע פערע, זון: אהרן
לפידות הענעך, פרוי און קינדער
לפידות רחל, קינדער: בערל, יוסף, פייגע פאיע, לייב

מאלעראוויטש בערל, פרוי און קינד
מאלעראוויטש מאטל
מאלעראוויטש ציפע
מאצקין שלמה, פרוי: רבקה (פופיטקי), קינד: חנהלע
מולער הענעך און משפחה (סוויר)
מולער משה, פרוי: רחל (סוויר)
מילנער יצחק
מילנער מאטל, קינדער: מערע, אביגיל
מיימין בתיה
מיימין זלמן און שמערל
מירמאן, קינדער: הירש, ביניש, פריידע
מיסושטשינסק טאכטער
מישעלעס זעליג, פרוי —

נחומסאן ראובן, פרוי: שרה, קינדער: פייגע, שלמה
נעמענטשינסקי, פרוי: דבורה און קינדער

סאלטייסקי יוסף לייב, פרוי: יוכבד
סאלטייסקי מאיר, פרוי: חנה, קינד: פייגע
סאלטייסקי מטות, פרוי: בלומע, קינדער: שיינע, יאכע
סאלטייסקי ליפא לייזער און קינדער
סאלטייסקי מלך
סאלטייסקי פישל, פרוי: פרומע, קינד: יאכע
סאלאווייטשיק אבא, פרוי: — קינדער —
סווירסקי (טאַרפענטין)
סווירסקי חיה שרה, טאכטער: חנה
סווירסקי חיה און מאן
סווירסקי ראשע און מאן
סעגאלאוויטש חיים לייב, טאכטער: פערע הינדע
סעגאלאוויטש גאלדע און קינד

עלפערין אליהו, פרוי: חיה, קינדער: שרה, יצחק
עלפערין יצחק לייב, פרוי: העשע מירע
עלפערין יוסף, פרוי —
עלפערין משה, פרוי: טאניע 1 קינד
עלפערין משה, פרוי און קינד
עלפערין שלמה, פרוי: ביילע, קינד: סיאמע
עפשטיין חיים, פרוי: ראזע, קינדער: פאַני, סאניע

פאטאשניק יוסף, פרוי: נחמה, קינדער 3
פאסטאווסקי מענדל, פרוי: רחל, טאכטער: דאבע
פארטנאי איידל, זון: ירחמיאל
פארטנאי ישראל, פרוי: שרה
פופיסקי בן־ציון, פרוי: ראשל, זון יצחק, מוטער יענטע
פופיסקי וולוול, פרוי: חסיה, זון: צדוק
פינגרהויט זכריהו 2 טעכטער, זון: דיד
פייגל אליהו, פרוי: שפרה, טעכטער 2
פיין אהרן, פרוי — קינדער —
פיין חיים, פרוי — טעכטער
פיין יוסף, טאכטער: מינע
פישמאן יעקב, פרוי: חנה שוטאן, קינדער: אברהם יצחק
פליישער יאהאן, פרוי: אסתר קינדער: רבקה, מיירים

צינצאנאטוס ראזע 2 טעכטער
צינמאן יוסף, פרוי: חוה רחל
צינמאן מענדל זון שלמה, אברהם
צייקינסקי אסנע מאן און קינדער
צייקינסקי משה, פרוי: דבורה, טאכטער: חיה
צעפעלאוויטש הירש, פרוי: בתיה (קאוואַרסקי) קינדער
צעפעלאוויטש העניע (מילנער)
צעפעלאוויטש חיים, פרוי: נחמה און קינדער
צעפעלאוויטש חיים אליהו, פרוי: סאניע, קינדער
צעפעלאוויטש לייב שלום, פרוי: רחל, זון: בערל

קאוואַרסקי אברהם, פרוי: פאני, זון: ישראל
קאוואַרסקי אליהו יוסף, פרוי: מירל, קינדער: רייזל, חוה, שרה
קאוואַרסקי העשל, פרוי: שרה
קאוואַרסקי זלמן, פרוי: חנה, לאה, זון: יוסף (ווילנע)
קאוואַרסקי יצחק, פרוי: שיינע, קינדער: לאה, אסתר, הענעך
קאוואַרסקי מאטל און משפחה (ווילנע)
קאוואַרסקי נח, פרוי: חיה (ווילנע)
קאוואַרסקי שרה כיענע, זון: העשל, אייניקל: וואוועע
קאוואלסקי יוסף, פרוי: רחל, קינדער: מאשע, רבקה, מאטל
קאוואלסקי יצחק, פרוי: און קינדער
קאטשערגינסקי איסר, פרוי: פייגע (שוטאן) ביילע, מרים
קאטשעלניק לייב, פרוי: רחל, קינדער: יצחק, גדליהו, פייגע זלאטע
קולבאק שמואל, קינדער: אליהו, פריידע
קוריצקי בערל, פרוי —
קיזבערג סאניע, טאכטער: טעמע און מאן
קלאטשקא אברהם, פרוי: דבורה, קינדער: שרה, צביה, משה
קלאטשקא יעקב, פרוי: אסתר
הרב קמחי, פרוי: ברכה, זון: נתן
קמחי יהושע, פרוי —
קמחי ציפע און קינד
קרוז שרה
קרעמער יוסף, פרוי — 2 זין

ראבינאוויטש אברהם, פרוי און קינד
ראבינאוויטש יהושע, פרוי: גיטע און קינד
ראבינאוויטש יעקב, פרוי: ביילע זון: בנימין
רודניצקי דוד און פרוי
רודניצקי יודל, פרוי: בת־שבע, טאכטער: איטע
רודניצקי יעקב, טאכטער: ביילע
רודניצקי מאטל, פרוי: רייזל און קינדער
רודניצקי נחמה, מאן און קינדער
רודניצקי שלמה, פרוי: — קינדער: ראובן בייניע, בערל
רוטשטיין הירש, מוטער: חסיה, פרוי און קינדער
רוטשטיין חנא
רוטשטיין יעקב טוביה, פרוי: חסיה, זון: הירש
רוטשטיין מערע
רינג בערל, פרוי: חנה, 2 קינדער
רינג דוד, טאכטער: מערע
רינג יצחק און משפחה
רינג יקותיאל, פרוי: דבורה 2 קינדער
רינג לייב, פרוי און קינדער
רינג שלמה, פרוי: פעסיע, קינד: חיים

שאכאר אלטע און פאמיליע
שאכאר גליקע מאן און קינד
שאכאר וועלוול, פרוי: טייבע און קינדער
שאפירא חוה
שווארץ יעקב און פרוי
שוטאן גרשון, פרוי: ציילע, קינדער: יעקב, ראובן, מלכה
שוטאן חיים פיווע, פרוי: רחל גיטל
שוטאן יעקב, פרוי: גיטע 2 טעכטער
שוטאן משה יצחק, פרוי: זעלדע, קינדער: קיילע, ראובן
שוטאן נתן, פרוי: רייזל
שוטאן רפאל, פרוי: גיטל
שטיין יוסף און פרוי
שטיין משה פרוי און קינדער
שיין העשל
שלאפאק, פרוי, שוועגערין
שמולעוויטש שבתאי, פרוי: פערל, קינדער: יצחק, יוסף, שרה
שמולעוויטש ברייניע, קינדער: ראשע, ליפע
שעף נחום, פרוי: הינדע, קינדער: גרשון, מאיר, זאוול, יצחק, דינע
שרייבמאן רייכע, טאכטער: ביילע, זון: פסח

איגנאלינע

צונויפגעשטעלט דורך: שמחה דובינסקי, ראובן מולער, יצחק ווידוטשינסקי

איוואנטער יצחק, פרוי: אלטע קינד 1
איליטאוויטש יהודה, פרוי: שרה לאה 5 קינדער
איינהארן יוסף, פרוי: פריידע, 2 קינדער
איציקסאן וועלוול, פרוי: יענטע
איציקסאן יצחק, פרוי: פערל, קינדער: עטל, לייב, רייזע,
איציקסאן פייגע עטל
אסטרינסקי חיה
אסטרינסקי יצחק
אפעסקין יצחק, פרוי: רבקה, קינדער: אברהם, רחל, דוד
אראן ישראל נח, פרוי: גאלדע, קינדער: בנימין, אברהם,
סימע, ראובן, מאיר, בן־ציון
אראן פישל, פרוי: חנה, קינדער: פעסיע, דוד
אראנאוויטש בנימין, פרוי: רבקה, קינדער 2

באנק אברהם, פרוי דבורה, קינדער: שאול, יצחק, —
באנק יהושע, פרוי: יענטע, קינד: רבקה
בארנטשוק יואל, פרוי: חנה, קינד 1
בארנשטיין — פרוי: נחמה
בודאוויטש — קינדער: באסיע, מאשע, רייזע
בורמאן יעקב, פרוי: ברייגע, 2 קינדער
ביטשונסקי חנניה, פרוי און קינד
ביטשונסקי יחיאל, פרוי און קינד
ביטשונסקי משה, פרוי און קינד
בעגין —
בעקענשטיין העניע, קינד: חנא
בערמאן ישראל משה, פרוי: בתיה, קינד 1
בערמאן שיינע
בערמאן שיינע און טאכטער רחל
בראדסקי מרים — קינדער: פריידע, גדליהו
ברומבערג נחמיה, פרוי: שרה
ברומבערג ראובן, פרוי: שרה
ברומבערג משה יצחק, פרוי: סאניע, קינדער: רבקה, בערע,
יהודית, הירש
ברומבערג אהרון, פרוי: — 2 קינדער
ברומבערג משה, פרוי: — 2 קינדער

גאוועגדא הענע
גאוועגדא הינדע
גאוועגדא חנה רבקה
גאוועגדא יונה
גאוועגדא יוסף, פרוי: אלטע, 2 קינדער
גאוועגדא פייוויש, פרוי און 3 קינדער
גאוועגדא שלמה, פרוי: צביה 1 קינד
גאוועגדא שמואל, פרוי: פאניע, קינדער: ליבע, רייזע, דוד
גאלפערין סימע
גארדאן שיינע
גארדאן יקותיאל — קינדער: דוד, יוסף, נח, שרה
גדוד אליהו, פרוי: פעסיע, טאכטער: ליבע
גוروויטש אברהם, פרוי: שרה לאה, 2 קינדער
גוروויטש הערצל, פרוי: דאָבע, קינדער: סאניע, איטע, נומע
גוروויטש מאטל, פרוי: הינדע, קינדער: פייגע, ליבע, לייב
גוروויטש משה, פרוי: צירע, 3 קינדער
גייזיגער 4 מאן
גילינסקי אבא, פרוי —קינד: חנה
גילינסקי אברהם, פרוי: חנה
גילינסקי אליהו, פרוי: רחל, 1 קינד
גילינסקי אשר, פרוי: חנה רינג
גילינסקי בערע, פרוי: חיה, קינדער: גיטל, חיים, פייוועע
גילינסקי דבורה
גילינסקי הירש לייב, פרוי: אלטע, קינד שמואל יצחק
גילינסקי העשל, פרוי: רבקה (דובינסקי) שרה
גילינסקי זלמן, פרוי —
גילינסקי טייבע, קינד: רייזע
גילינסקי יואל, פרוי: לאה, קינד: איטע
גילינסקי יצחק גרשון
גילינקסי יצחק, —
גילינסקי ישראל וואלף
גילינסקי ישראל, פרוי 1 קינד
גילינסקי לאה, 2 קינדער
גילינסקי ליבע, קינד: מערע
גילינסקי מאיר, פרוי: לאָטע, 3 קינדער
גילינסקי משה, פרוי און קינדער

דאגים ישראל — קינדער: יעקב, הינדע, גיטל
דובינסקי יצחק, פרוי: איטל, קינדער: פייגע, ישעיהו
דובינסקי שלמה, פרוי: חיענע, קינדער: שמואל, אסנת
דוואזשעץ אברהם — 1 קינד
דרוץ בערל, פרוי: שרה, 2 קינדער

האמער יעקב, פרוי: רחל, קינדער: בערל, איידל, שלמה, חיה
וואנאנסקי בערל, פרוי: רחל 1 קינד
ווידוטשינסקי יודל, פרוי: פאָליע
ווייגשטיין שמואל, פרוי: סימע, טאכטער: חסיה
ווייגשטיין אברהם, פרוי: דבורה (סאָלאָוויטשיק) 1 קינד
זאגע מרדכי, פרוי: בוניע, 2 קינדער
זיידמאן נחום, פרוי: ביילע, קינדער: צירל, חיה
חייט בערל, פרוי: שרה לאה, טאכטער: טייבע
הרב חייט משה אהרון, פרוי: מלכה
חסיד — — — —

טשעסלער מרדכי — קינדער: בתיה, חנה מיט 1 קינד

יכילטשיק ליפע לייב, פרוי: שרה, 1 קינד
יכילטשיק משה — 1 קינד
ישראלאוויטש אברהם יעקב

כאצקעלעוויטש בערל, פרוי: העניע, קינדער: שרה, חסיה, דוד און נאך 1
כץ אבא, פרוי: טילע, קינדער: נחמה, סאניע, ישראל
כץ אורי
כץ זלמן, פרוי: ביילע, קינדער: בערל, נחמה און נאך 1
כץ חנה
כץ ישראל
כץ יואל
כץ מירל, קינדער: טייבע, רחל, דבורה

לאנדע רחל (סאַלאַוויטשיק) קינדער: סאניע + 2 קינדער
לאפער מיכאל, פרוי: לאה 3 קינדער
ליבערמאן חנא — 3 קינדער
לייבשטיין ישראל — קינדער: חיה, ירחמיאל, יוסף
לוקנער מינע זלאטע, קינדער: שרה, אברהם
ליגומסקי לאה
לוריע מיט 2 קינדער
לעווין אהרון, פרוי: בתיה
לעווין הירש — 1 קינד
לעווין יוסף, פרוי: אסנת מיט 2 קינדער
לעווין יעקב, פרוי: דינה, 2 קינדער
לעווין יצחק — קינדער: משה + 4
לעוויטאן בצלאל, פרוי: לאה, 2 קינדער
לעוויטאן גרוניע
לעוויטאן וועלוול, פרוי: שיינע

מגיד דוד, קינד: אסתר
מולער אסתר (גילינסקי)
מולער מאיר, פרוי: דינע
מולער מאקס, פרוי: ליבע
מוניטש בלומע
מושקין נחמיה
מילכיקער מענדל, פרוי: יענטע, קינדער: לייזער, סאניע, רבקה רייזל, יצחק

סאראקא ברוך פרוי: חנה
סאלאווייטשיק מענדל
סאלאווייטשיק אברהם
סאלאווייטשיק אהרון, פרוי: היגדע, קינדער: הירש, סלאווע, העניע
סאלאווייטשיק בן ציון, — 1 טאכטער
סאלאווייטשיק בער, פרוי: רייזע, קינד: נחמה
סאלאווייטשיק דוד, פרוי: עלע, קינד: שמואל
סאלאווייטשיק דבורה
סאלאווייטשיק זלמן, פרוי: שרה אסתר, קינדער: ביילע,
סאלאווייטשיק חיה
סאלאווייטשיק יצחק, פרוי: חיה, קינד: בעניע
סאלאווייטשיק ישראל, פרוי: רבקה, טאכטער: מינע
סאלאוויטשיק משה, פרוי: דינה (דובינסקי) קינד שמואל
סאלאווייטשיק משה יוסף, פרוי: איטע רייזע
סאלאווייטשיק פייוע, פרוי: היגדע, קינד: גדליהו
סאלאווייטשיק ראובן, פרוי: שרה, קינדער: סלאווע, אברהם
סאלאווייטשיק ראובן, פרוי: אלע, קינדער: חנה, שמואל קיילע
סאלאווייטשיק שלמה
סעגאל גרשון

עלפער יעקב טוביה, 2 טעכטער
עלפערין לייב חיים, פרוי: פערל, קינדער: חנן, איטל, מאשע
עלפערין שרה רייזיל, קינדער: שמואל, חנה

פאסטאווסקי דוד
פאסטאווסקי וועלוועל
פאסטאווסקי חנה רבקה, 1 טאכטער
פאסטאווסקי לייב — 3 קינדער
פייגל אברהם — 2 קינדער
פייגל חיים, 5 קינדער
פישער יהודה, קינדער: זלאטע, משה (סוויר)
פערלמוטער חיים, פרוי: רחל, 2 קינדער
פריידענזאן חיים יוסף
צידיראוויטש בערל
צינמאן אהרן — 3 קינדער
צינמאן טוביה

צייקינסקי יצחק עליע, פרוי, 3 קינדער
צייקינסקי אברהם
צייקינסקי דניאל
צייקינסקי רבקה
צייקינסקי רייזע

קאגאן חיה, קינדער: איטע, שפרה
קאגאן חסיה
קאגאן ישראל, פרוי: העניע 2 קינדער
קאגאן לייב — 2 קינדער
קאגאן ראובן
קארב ירחמיאל, פרוי: מרים, קינדער: שפרינצע, ישראל
קוריצקי אברהם אליהו — קינד
קוריצקי העניע
קוריצקי יעקב — 1 טאכטער
קוריצקי לייזער
קוריצקי לייבל
קוריצקי מערע

קוריצקי פעסע
קוריצקי ראובן זון גרשון
קוריצקי רבקה
קוריצקי שאול
קוריצקי שלמה
קוריצקי שמואל —
קידעשמאן גרשון, פרוי: אסתר (קריל), קינד: לייב
קימבערט יוסף אביגדור, טאכטער: אלטע
קימבערט לייזער, פרוי: בתיה, 2 קינדער
קימבערט פרוי: חיה, 1 קינד
קראוויעטש בלומע, טאכטער: מנוחה
קריל הלל, פרוי: ראשע
קריל זלמן — קינדער: הירש, שמחה + 1 מיידל
קרייצער שלמה, פרוי: בת שבע, קינדער: הירש, רחל
קרימיליסקי אלטער, פרוי: רחל, טאכטער: יענטע
ראבינאוויטש חיים, פרוי: ביילע, 2 קינדער
רוטשטיין אברהם יצחק — קינדער: חיים, ראובן
רופייץ שלמה, פרוי: חיה מינע 1 קינד
ריטווא מרדכי — 4 קינדער
ריטווא שיינע 3 קינדער
רייכל זלמן — 1 טאכטער
רייכל אהרן טאכטער: דאבע
רימער חיים יוסף, פרוי: פערל 2 קינדער
רינג, פרוי: מירל, 2 קינדער
רינג חיה 1 קינד
ריין שרה
ריין קיילע

ראפאפארט יוסף, פרוי: שרה, קינדער: נחמה, טייבע
ראפאפארט יצחק יוסף, 1 טאכטער

שאפירא שיינע
שאפירא שמואל
שאלקאוויטש אברהם
שאלקאוויטש שמעון פרוי 2 קינדער
שור פנחס, פרוי: —
שוטאן אברהם, פרוי: פעסיע, קינדער: אפרים, חוה, שרה
שוטאן חנה, פרוי: שרה רבקה, 2 קינדער
שינטוף עזריאל, פרוי: רבקה, 2 קינדער
שנייד־אראוויטש חיים, פרוי: ביילע, קינדער: דבורה, שיינע
שנייד־אראוויטש חיים, פרוי: קריינע שרה 3 קינדער
שנייד־אראוויטש מערע 3 קינדער

אלט און ניי דוגעלישאק

צונויפגעשטעלט דורך: בלומע אושפאל, רייזל ליפשיץ

אבעלעוויטש יוסף, פרוי: דינע 4 קינדער
אבעלעוויטש לייב, פרוי: מלכה, קינדער: חיה, ברוינע, ישראל, שלמה
אושפאל אברהם, פרוי: חיה פעסע, טאכטער: רבקה
אושפאל יקותיאל, פרוי: חיה, קינדער: שמואל, נעכע, ליבע חוה
אושפאל שאול, פרוי: אסתר, קינדער: יוכבד, וועלוול, חנא
אראן אבא זעליג, פרוי: שיינע, טעכטער: פייגע, שיינע, איידים, אייניקלעך
אראן יהודה, פרוי: מוסע 3 קינדער

בערמאן אלטער, פרוי: עלע, קינדער: הירש, צביה, בתיה

גארדאן הירש, פרוי: רבקה, קינדער: מאשא, חיה, קיילע, יצחק
גארדאן חנה, קינדער: עטל, פעסע, איטע, חיה
גארדאן ישראל, פרוי: חיה, קינדער: הירש, חסיה
גארדאן משה, מוטער, שוועסטער
גייצין רחל ביילע, קינדער: שלמה, שרה

דויטש גרשון, פרוי: איטע 3 קינדער

ווינאקור, פרוי: דבורה, 1 קינד
ווינאקור 3 ברידער, מוטער, מומע

זאגאגי אבא הירש, פרוי: רבקה, טאכטער: ליבע
זאק בן־ציון, פרוי: שולמית, זון: דוד
זיוו מלך, פרוי: מלכה 2 קינדער
זילבער מענדל, פרוי: גיטע, זון: אבא

לעווין זעליג, פרוי: עלע, 7 קינדער

מלמד משה, פרוי: בת־שבע

פייגל חיים 7 קינדער
פייגל ירחמיאל, פרוי 3 קינדער

צינמאן זלמן, פרוי: יוכבד (ליפשיץ) קינדער: רחל, שולמית צירל מרים, שלמה, איידעם, אייניקל
צינמאן יעקב, פרוי: לאה, קינדער: שמואל, דוד

קאגאן פייוועע, פרוי: איטע, 2 קינדער
קוריצקי וועלוול, פרוי: קיילע, קינדער: יוסף, בערל
קוריצקי משה
קוריצקי משה, פרוי: העשע, מוטער: גיטע, טאכטער: הינדע

רודניצקי חנא, פרוי: חיענע, טאכטער: רבקה און מאן
ריין חיה פייגע, טאכטער: פעסע
ריין נחמה קינדער: ביילע, זוסמאן

שרה מיט אסיע 2 שוועסטער

צונויפגעשטעלט דורך: רייכע קריל

אלט דוגעלישאק

גורוויטש פעסע
זיידל משה, פרוי: נחמה, זון: אריה
כץ אברהם און משפחה
כץ איטע, טאכטער: פרומע און משפחה
כץ וועלוול, פרוי: ביילע און משפחה
כץ יואל און משפחה
כץ מאיר און משפחה
ליפנהאלץ יעקב, פרוי: שרה, קינדער: לייב, פעסע, הענעך
פאסטאווסקי יצחק, פרוי: מיכלע, קינדער: בתיה, משה, מאטל, שיינע
קריל משה יצחק, פרוי: זעלדע, קינדער: נחמה, אלטער, חוה, איטע
קריל (מאצקין) דבורה, קינדער: עלע, ראשע
שארפמאן מיירים, פרוי: נחמה, קינדער: זלאטע, מיכלע, בריינע, לאה

צייקין

צונויפגעשטעלט דורך: מנוחה פייגל־ישראלאוויטש

גארדאן שמואל און 2 קינדער
גילינסקי אברהם, פרוי: דבורה, 1 קינד
גילינסקי ליבע חיה
פייגל חיה, טאכטער: סימע
צייקינסקי משה, פרוי: חנה, קינדער: אהרן, דב, אליהו
צייקינסקי ירחמיאל, פרוי: חסיה, 2 קינדער
שניידעראוויטש שיינע צירל

רוקשט

צונויפגעשטעלט דורך: שלמה קאטשערגינסקי, נעכע לוריע־פינטשאוו, בנימין דאוידאוויטש, לייב בלאשטיין

אביגיל דעם רב'ס ז"ל פרוי
אושפאל הירש, און זיין משפחה
איציקסאן און משפחה
איידלמאן הירש, פרוי: מאטלע
איינהארן משה, פרוי, קינדער: אברהם, רחל
אַראן אלחנן און משפחה
אַראן בער, פרוי: רייזע און משפחה
אַראן יוסף, פרוי: פריידע און משפחה
אַראן יוסף, פרוי: רבקה (פייגלסאן)
אַראן יצחק און זיין משפחה
אַראן יוסף, פרוי: העניע און קינדער
אַראן ליבער
אראן נחום, פרוי: נחמה און משפחה
אַראן שמעון מיט זיין משפחה
ארנשטיין מענדל און משפחה
אשכנזי מרדכי און זיין משפחה
אשכנזי בן־ציון און זיין משפחה
אשכנזי יצחק, פרוי: האדע
בודאוויטש
ביר דוד, פרוי: מלכה, קינדער: יהודית, בער
בלאשטיין אבא יוסף, פרוי: חיה, קינדער: שלמה, נחום, פרץ, וואלף
בליימאן ראובן, פרוי: גיטע און זון
גדוד בצלאל און משפחה
גדוד דוד און משפחה
גדוד זעליג און משפחה
גדוד יעקב פרוי: שיינע
גורוויטש הירש און משפחה
גורוויטש ישראל, פרוי: בתיה, זון: מולע
גורוויטש מרדכי, פרוי: שרה
גורוויטש נאטע, פרוי: שרה און טאכטער
גינזבורג דוד שלמה און משפחה
גינזבורג הירש און משפחה
גליאט יצחק און משפחה
גליאט ראובן און משפחה
גפן און משפחה
גפן יודל, פרוי: אסתר (לעוו)
גראוויטש דוד
גראוויטש חיים און משפחה
גראוויטש פייגע און משפחה
גראוויטש שמואל און משפחה
גראוויטש לייב, פרוי: רחל (באק)
דאווידאוויטש אברהם, פרוי: רבקה, טאכטער: מאטלע
דאווידאוויטש מרדכי אהרון
דאווידאוויטש משה, פרוי: רבקה און טעכטער
דאווידאוויטש שניאור
דייטש משה, פרוי: חנה און קינדער
דייטש יוסף לייב
דייטש פנחס און פרוי
דייטש צדוק און משפחה
דייטש אליעזר און משפחה
דריסוויאטסקי און משפחה
האַלפערין חנא
האַמבורג אליעזר, פרוי: ציפע, קינדער: בלומע, שרה, בערל, אסתר
האמבורג לייב און פרוי

האמבורג מינע האדל
האמבורג מענדל, פרוי: פרידע, טאכטער ליובא
האַמבורג מרדכי, פרוי: אסתר (פייגלסאן) און קינדער
האמבורג שרה, קינדער: יעקב, נעכע, הינדע
הימעלפארב אנשל, פרוי: ניוטא (לעווין)
הימלפארב פסח, פרוי: שיינע ליבע
וויינשטיין צבי, פרוי: בעלא (אַראָן)
זאַקאוויטש שלמה, פרוי: חנה
טאבאכאוויטש יעקב מאיר, פרוי: חנה
טאבאכאוויטש יצחק מיט דער משפחה
טאבאכאוויטש שלום
טאבאכאוויטש שמעון
טאַבאכאוויטש שניאור
טעלענט יודל און משפחה
טעלענט שמואל און משפחה
טעלענט אברהם און משפחה
טעלער שלמה, פרוי, קינדער: נחום, מיכאל
כגן אהרון, פרוי אסתר און קינדער
כגן הירש און משפחה
כגן שמואל, פרוי: פעסע
כץ פעסע
לוריע אידע
לוריע יואל
לוריע מינע
לוריע משה, פרוי: ראדע, זון: חנן
לוריע נאטע, פרוי: פייגע, קינדער: עלע, גיטע
לייבאוויטש לייזער און משפחה
לייבאוויטש פריידע און איר משפחה
לעווין אבא, פרוי: לאה, זון: משה
לעווין אסתר פייגע
לעווין בילא, זון: הלל
לעווין דוד, פרוי: לאה (רימער) זון אברהם
לעווין הירש, פרוי: ברייגע, קינדער: לובע, עלע
לעווין יקותיאל, פרוי: מרים, זון: ירחמיאל
לעווין לאה או איר משפחה
לעווין מרדכי און משפחה
לעווין שניאור און פאמיליע
מילער אברהם, פרוי: מאַשאַ און קינדער
סאלטייסקי יוסף און משפחה
סטראוויטש יצחק, פרוי: סימע און קינדער
סמאלקין גרשון, פרוי: (קושלין) און זון
סעגאל הירש, פרוי: שיינע (כגן) און קינדער
סעגאל זלמן, פרוי: רחל, קינדער: סאניע, אברהם, שמואל
סעגאל שניאור
סעגאל אשר, עטיא, שרה
סעגאל אברהם און משפחה
ספעוואק הרב, פרוי: ראדע (אביגיל)
פייגלמאן זעליג און משפחה
פייגלמאן חנא, פרוי: הענע און משפחה
פינגערהויט און משפחה
פליסקין משה און משפחה
פעלדמן ישראל, פרוי: שרה
פעלדמאן יואל, פרוי: חיה (האמבורג) און קינדער
פעלדמאן מיכאל און משפחה
פעלדמאן משה און משפחה
פעלדמאן מרדכי און משפחה
פעלדמאן צדוק
צוקערמאן און משפחה
צינמאן געסיע
צינמאן לייב און משפחה
צינמאן שלמה און משפחה
צינמאן שמעון, פרוי: חנה און קינדער
קאווארסקי חיה שרה
קאטשערגינסקי מאיר און קינד
קאטשערגינסקי רחל פייגע און משפחה
קאמראז משה, פרוי: הענע, קינדער: בתיה, שלמה, מוסע
קאראסין אהרון, פרוי: חיה, טאכטער שרה
קאַרלין מרדכי און משפחה
קאַרלין רייכע
קריצער חיים, פרוי: בתיה, קינדער: מרים, רחל, אברהם, שרה, שיינע
קריצער ראובן, פרוי: חנה און משפחה
קורלאנד שמואל, פרוי: רבקה און זון
קורלאנד חיה שרה
קושלין זלמן יצחק און משפחה
קושלין יעקב, פרוי: שיינע
קושלין לייב און משפחה מוסיע, מרדכי
קוניאווסקי אברהם מיכאל און משפחה
קוניאווסקי יצחק און משפחה, פעסע, רבקה, ראובן
ראזענבערג ציפע, קינדער: שמואל, לובע
ראזענבערג רפאל, סימע, לייב, חסיה, נעכע
ראפאפארט חיה בתיה
רושקעוויטש מרדכי און ברודער
ריווע יוסף און משפחה
רימער און משפחה
שאפירא אברהם און משפחה
שאפירא אפרים און משפחה
שאפירא בער און משפחה
שאפירא הענעך, פרוי: פראדל און קינדער
שאפירא יוסף, פרוי: אידע, קינדער: זעליג, פריידע, זעלדע
שאפירא יעקב, פרוי: פעסע און קינדער
שאפירא לאה און משפחה
שאפירא ליבע
שאפירא לייב (זאמאשץ) און משפחה
שאפירא לייב (דריסוויאט) און משפחה
שאפירא משה, פרוי: אלטע
שוויל יוסף
שלאסבערג יצחק און משפחה
שלאסבערג הירש, פרוי: שיינע און משפחה
שערמאן זלמן, פרוי אסתר און משפחה
שוחט שמואל און משפחה
שור הירש און משפחה

לינגמיאן

צונויפגעשטעלט דורך: ראובן איידלמאַן, נתן זאַר

אזינסקי מיכאל, פרוי: שרה און משפחה
איידלמאן סימע, טעכטער: שושנה, בריינע, רייכל
איליטאוויטש יהודה, פרוי: שרה, קינדער: לייב, אליהו, איסר
איצקאוויטש אבא, פרוי: מוסע 2 זין
איצקאוויטש לייב, פרוי: רחל, קינדער: אבא, דוד
ביטשונסקי צבי און פאמיליע
בורגין מנחם, פרוי: צילע און משפחה
גאווענדא אליעזר, פרוי: צילע, קינדער: ראובן, רבקה, חיה חנה,
גאווענדא שלום, זון: חלוינע
גאלאמב דב און משפחה
גאלאמב אהרון און פרוי
גאלאמב חנוך און פרוי 2 קינדער
גאלאמב חנה זון משפחה
גזאלאמב שרה און משפחה
גארבאראוויטש און משפחה
גורוויטש אליהו, פרוי: דבורה, טאכטער: ביילע
גורוויטש חיה, קינדער: צירל, גדליהו, אליהו
גורוויטש לייב, פרוי: הינדע און משפחה
גילינסקי אלחנן, פרוי: בתיה
גילינסקי בנימין, פרוי: דינע
גילינסקי דב, פרוי — קינדער: ישראל, זינדל, פרידע, מיט פאמיליע
גילינסקי דוד און משפחה
גילינסקי זלמן און משפחה
גילינסקי חנוך, פרוי: בתיה, זון מענדל
גילינסקי יוסף, פרוי: גוטע און משפחה
גילינסקי יצחק, צבי, משה, רבקה מיט די משפחות
גילינסקי מענדל און משפחה
גיליסקי רחל
גילינסקי שמואל, פרוי: רבקה 2 קינדער
וואלפסאן יוסף, פרוי: חיה, קינדער: שמואל, משה, דוד, רבקה, איידל און משפחות
וואלאוויטש חנה זון שלמה
וויסברויט חנה מיט 2 טעכטער
זאַר אפרים הגאון און משפחה
זאַר גינענדע רבקה
זאר זלמן, פרוי: חנה, קינדער: זעלדע, יעקב, נתן
זאַר לייב
זאר לייב, פרוי: שרה, 3 קינדער
זאַר מענדל, פרוי: אלטע 4 קינדער
זאַר עטל
זוראט שלמה, פרוי: עטל, טאכטער: מערע
זעליקסאן אליהו, פרוי: פייגע
זעליקסאן משה, פרוי: זעלדע, זון: ישראל, בנימין
לוקנער אסתר, קינדער: יצחק, חנה
ליבמאן לייב, פרוי: חנה און משפחה
מאנייסקין משה, פרוי רחל און משפחה
מעלצער גאלדע און טאכטער
מעלצער ירחמיאל פרוי און קינדער
פרידמאן אליעזר, און פרוי
פרידמאן יוסף, פרוי: רבקה, טאכטער שרה
פרידמאן לייב, פרוי: דינע
קאיאטשקי יצחק, פרוי: פייגע און משפחה
קאמראז דינה
קאמראז שמואל און משפחה
קרוק משה און משפחה
רופייץ חנה, טאכטער אידע
רופייץ חנוך, פרוי: רבקה
רימער חיים, פרוי: פערע, קינדער: שמעון, ליבע
ריבאק יענטע און משפחה
שאוויטש רחל, קינדער: רבקה, זעליג
שאוויטש שיינע זון צבי
שור יעקב, פרוי: חנה, קינדער: גרשון, פסח
שניידעראוויטש טוביה פרוי זון אפרים
שער פייגע
שער לייב

קאלטיניאן

צונויפגעשטעלט דורך: עדה כץ

אבראמאוויטש (טאבאַכאָוויטש) שיינע
אגראנין שמואל, פרוי: גיטע (קרעמער)
איצקאוויטש חנא, פרוי: רבקה, זון הירש
אקסעלראד בערל, פרוי: נעכע (טאבאכאוויטש) קינדער: דבורה, משה
גאווענדא חלוינע, פרוי: בתיה, טעכטער: פייגע, ציפע
גאווענדא נתן, פרוי: רבקה (קוראָפאטקין) אַקינד
גאווענדא שלום טוביה, טאכטער: איטע
גארבער סיאמע, פרוי: רבקה (קרעמער) 2 טעכטער
גאלושין מרדכי, פרוי: רבקה
גוטערמאן אברהם, פרוי: חנה, טעכטער: הינדע, ביילע
גוטערמאן בערל, פרוי: חיה, קינדער: צירל, טאנע

גוטערמאן זאלע, פרוי: בתיה, קינדער: שניאור, דוד, זלמן, מלכה
גלעזער זלאטע (רודניצקי), קינדער: ישראל, רישל
וואלאוויטש בן־ציון, פרוי: איטע, טאכטער: פרידע
וואלאוויטש בערל, פרוי: רחל
וואלאוויטש שאסע, קינדער: שלמה, בריינע, חסיה, בערל
ווינאקור שמואל, זון (ביילעס) שלמה
טאבאכאוויטש אלטער, פרוי: ביילע
טאבאכאוויטש יעקב, פרוי: רחל, זון הירש
טאבאכאוויטש נתן, טעכטער: ביילע, חיה
טראק, פרוי: איידע (קאוואלסקי) קינדער: וויטקע, מלכה
כץ אליהו, פרוי: רייזע, קינדער: אברהם יצחק, לאה
כץ רפאל, פרוי: דינע
מאוש מרדכי, פרוי: רחל, קינדער: יוסף, דבורה, לייב
מאוש אליהו, פרוי: הנה, 2 קינדער
מילונטשיק לייב, פרוי: חיענע, טאכטער: ברייגע
פארטנאי דוד, פרוי: רייזל, קינדער: נחמה, שאול
פופיסקי אהרון, פרוי: פייגע, קינדער: גיטל, אברהם
פופיסקי חיים, פרוי: סאניע, טאכטער: רבקה
פופיסקי טייבע (טאבאכאוויטש)
פרידמאן משה, פרוי: רחל, קינדער: יעקב, גאלדע
קאוואַלסקי גרישא, פרוי: שרה, זון: מרדכי
קאַמינסקי שמערל, פרוי: ראָזע (קרעמער) זון: יאַשא
קוראפאַטקין חיה שרה, קינדער: מלך, גיטע
קוראפאַטקין שמעון פרוי און קינדער
קרעמער דבורה, אשת ר׳ הירש
קרעמער אליהו, פרוי: ליובא
קרעמער יצחק
קרעמער יוסף, פרוי: ראָזע, 2 זין
ראכין יואל, פרוי: מאַשאַ (רודניצקי)
רודיצקי יחיאל, פרוי: רחל (פופיסקי) 2 טעכטער
רודניצקי אליהו, פרוי: ראָזע 2 קינדער
רודניצקי גרשון, פרוי: שפרה, קינדער: רבקה, עזריאל, בערל
רודניצקי חנה רבקה
רודניצקי יצחק, פרוי: נאַדיע, 3 קינדער
רודניצקי לאה
רודניצקי מאיר, פרוי: רחל 1 קינד
רודניצקי מרדכי, פרוי: פייגע 2 קינדער
רודניצקי רבקה, זין: שלמה, דוד
רודניצקי רחל דאבע
רופאיץ לאה, קינדער: לאה, חיה, חנה, זלמן, בנימין
רופאיץ דוד, פרוי: שפרה, זון: אלחנן
שאפירא זלאַטע (קרעמער) זון: אליהו
שיינבערג דוד, פרוי: זלאַטע (רודניצקי) 2 זין

פאדבראדז

צונויפגעשטעלט דורך: בן־ציון לאַפ, ברוך שאַפירא

אבראמאוויטש עטל, קינדער: אברהם, לייב, בן־ציון
אווטשינסקי קאליע, פרוי: חסיה
איינגלטשין אהרון, פרוי: חיה שרה, טאַכטער: לאה
איינגלטשין חנה
איינגלטשין יעקב, פרוי: העשע, קינדער: בערל, בן־ציון יקותיאל
איינגלטשין מאיר, פרוי: לאה, קינדער: מאריאשע, חיה, חיים, שמואל
איינגלטשין פייוויע, פרוי: דאָבע
אלאקסער מרדכי, פרוי: טייבע, קינדער: חיים, יוסף
אמת משה, פרוי: רבקה 2 קינדער
אסטראכאן, פרוי
ארמאן סנדר, פרוי: חנה, קינדער: לייב, ביילע
באווארסקי אסתר, קינדער: בתיה, שמואל
באווארסקי בער, פרוי: פעסע
באווארסקי גוטמאן
באווארסקי חיה שרה
באווארסקי ישראל
באווארסקי נאטע, פרוי: פייגע, זון: יוסף
באווארסקי פייוויע, פרוי: פייגע, קינדער: אברהם, הירש
באווארסקי שלמה, פרוי: לאה, קינדער: חיים, בתיה שלמה, הערש
באטוויניק אלטער, פרוי: יענטע, קינדער: אלחנן, פייגע
בארנאמאוו חנן, פרוי: 2 קינדער, א שוועגערין
ביקסאן ירוחם, פרוי: גיטל, טאכטער: שרה
ביקסאן נחום, פרוי: שייגע, קינדער: חסיה, ישראל
בלאק חנה, טאכטער סאניע
בלושינסקי יצחק
בליץ מרדכי, פרוי: נחמה, קינדער: לייב, חיה
בראטאניסקי ישראל, קינדער: פריידע (מאן: משה), יעקב, שלמה הירש
ברין יצחק, פרוי: חיה, טאכטער: חנה
ברין—קרוק—איטע, טאכטער: שרה
גארדאן מרדכי, פרוי: גיטל, קינדער: שרה, חיה
גארדאן רחל, זון פייוויע
גארדאן לייב, פרוי: ביילע
גארדאן אהרון, פרוי: סאניע, 1 זון
גארדאן פייגע, ניאנעק זון
גארדאן אבא, קינדער: מאיר, אברהם, ישראל
גורוויטש טוביה, פרוי: ציפע 2 טעכטער
גילינסקי, פרוי: שרה (ליבערמאן) 2 קינדער
גינדלין יוסף, 1 קינד
גלאז יהודה פרוי: מערע, קינדער: ראובן, לייב, פריידע

גלאז יעקב, פרוי: יאכע, 1 קינד
גלאז לייב, פרוי: אסתר, קינדער: רחל, דינע, דוד
געלער אפרים, פרוי—, מוטער: חוה, קינדער: חיים, חיה, ראשל,
דענדא, פרוי, 1 קינד
האלפערין קודש, פרוי: לאה, זון חיים
האפטקע נחמה, 2 קינדער
וויליאן הירש, פרוי: רייזע, קינדער: יצחק, שרה, איידעם
וויליאן חיים, גיטע טאכטער
וויליאן מארעק
וויליאנס פרוי, קינד
וויינער משה און זון
זאק חיים, פרוי: פריידע 3 קינדער
זילבער חנה, טאכטער: פרומע
זילבער משה, שוועסטער: מערע
זילבער יצחק, פרוי: רבקה, טאכטער
טאד שלמה, פרוי:— קינדער: נחמה, הלל, חיים
טוריסקי יוסף, פרוי: ליבע, 1 קינד
טייץ פינע, פרוי: רייזל, 2 קינדער
טראקינסקי אריה, קינדער: עלע, סאשע
יאוויטש אישיע, פרוי: יענטע, קינדער: שלמה, חיים
יאוויטש לאה, זון הירש
יאוויטש משה, פרוי: רחל, 2 קינדער
יאוויטש קיילע
יאוויטש (שמעון), פרוי: הענע, טאכטער, חסיה
יודעלעוויטש מוטער און זון
יוזעפאוויטש א קריסט מיט אזון פארן באהאלטן יידן
יעוויעראוויטש שמואל, זון: שמואל
כארמאץ דוד, פרוי: רבקה: קינדער: משה, אברהם, חיה
כארמאץ טעמע, קינדער: פאפע, הענעך
כארמאץ יהודה, פרוי: מערע, קינדער: אברהם, חיה, ציפע
כארמאץ יעקב, מוטער: רחל, קינדער: יוסף, חיה, איטע
כארמאץ מיירים, פרוי: חיה
כארמאץ מלכה, טאכטער: חנה
כארמאץ נתן, פרוי: בונע, קינדער: יוסף, גרשון
כץ ישראל, פרוי:— קינדער: יעקב, רחל
לאפ אברהם, פרוי: נחמה, 2 קינדער
לאפ איידע (שאפירא)
לאפ איטע, קינדער: דוד, משה, זלמן, רחל, סאניע, הענע
לאפ געלע רייזע, קינדער: שכנא, רבקה
לאפ דוד, פרוי: יאכע
לאפ יצחק, פרוי, 2 קינדער
לאפ ישעיהו, פרוי: פריידע, 2 קינדער
לאפ ליפמאן, אייניקלעך: חנן, פרומע, סלאווע, באדאנע
לאפער ביילע, 2 זין
לאפער חיה
לאפער יוסף, זון אייזיק
לובאצקי הלל, פרוי: רייזע, טאכטער: פרומע
לובאצקי עלע, מאן, 2 קינדער
לוביטש מאטל, פרוי: מלכה, טאכטער: שיינע
לוביטש פייוע, פרוי: שרה, קינדער: שרה, טוביה, בתיה
לונעווסקי חיים, פרוי: סטירל
ליבערמאן אברהם, ברודער: יוסף, שוועסטער: לאה
ליכט רחל, קינדער: רייזע, אסתר
לייזעראוויטש, פרוי, 2 קינדער
לייזעראוויטש אברהם, פרוי: מאריאשע, קינדער: רבקה, אשר
לייזעראוויטש פריידע
לעווין יונה, פרוי: פריידע, קינדער: חייקל, רייזעל
לעווין, פרוי און זון
לעווין יוסף, פרוי: רייכל, קינדער: אלחנן, חיה
לעווין יעקב
לעווין צמח, פרוי: ברייגע
מאליאראוויטש חיה, שוועסטער: רבקה
מאליאראוויטש רחל
מארינאוו חנה לאה און טאכטער
מהיפית אליהו 1 קינד
מהיפית גיטל, קינדער: ליבע, חוה, ציפע, לייב
מוניטש לייב, פרוי: חיה און קינד
מירסקי נאטע, פרוי: חנה, 1 טאכטער
מירסקי נאטע, פרוי: גאלדע: קינדער: חיה, מינע, דיסע, אברהם
מירסקי דוד, פרוי: עלע, קינדער: חיה, הינדע, לייזער, אברהם
מירסקי יוסף, פרוי: ראיע, 2 קינדער
מירסקי נאטע, פרוי: רחל, קינדער: לייזער, דניאל, פייגע
מירסקי שמואל, פרוי: פאיע, קינדער: דוד, לייזער, פייגע, שרה
נאראצקי אברהם, פרוי: טייבע, טעכטער: רייקע, חוה
נאראצקי זעליג, פרוי: זעלדע
נאראצקי חיימל
נאראצקי יעקב, פרוי: איטע, טעכטער: רייזע, חיה
סילאן יצחק
סאראפיי זון און טאכטער
סאלאווייטשיק יוסף, פרוי: חיה, קינדער: בערל, משה, פייגע
סוזאן דוד, פרוי: נאדיע, קוניע שוועסטער
סוכאנאוויטש נחמיה, פרוי: חנה, טאכטער: בתיה
סידערסאן יוסף, פרוי: האדע, קינדער: משה, חיים, שלמה, עלע, רחל שוועגערין
סעגאל בענע
סעגאל יהושע
עפשטיין דינע
עפשטיין יהודה, פרוי: שפרה
עפשטיין ישראל, פרוי: דינע, קינדער: יצחק, דניאל + 1

פאטאשניק אליהו, פרוי: מלכה, טאכטער
פאטאשניק חיים, פרוי: — 3 קינדער
פאטאשניק יצחק, פרוי: ברריגע, אייניקל הירש
פאטאשניק שלמה, פרוי: פריידע, קינדער: עזריאל, אסתר
פאטאשניק שמואל, פרוי: יענטע, 2 קינדער
פייגל גנעסיע, קינדער: עלע, ראשל, יהודה
פייגל אברהם, פרוי: מערע, קינדער: עלע, דוד, מאיר
פיין חיים, פרוי: ביילע
פייסאטשינסקי צילע
פישער נתן, מוטער, ברוזדער
פערלמאן, פרוי, זון
פעלער ישראל
פעלער יהודית
פערסקי יצחק
קאגאן סנדר, פרוי, טאכטער
קאלינסקי לעסע, אייניקלעך: איטע, עלע, יהודית, שיינע,
קאסאווסקי יוסף, פרוי: נחמה
קאפעלמאן פרוי —
קאטשערגינסקי לייזער, פרוי: מאשע
קאווארסקי ישראל
קולבאק אידל, פרוי: רבקה
קולבאק נחמה
קיוועלעוויטש, פרוי: טייבע
לאה
קראווטשינסקי רחל, אליהו, מענדל, מאיר, יהודית
קראל פינע, פרוי: שרה, קינדער: שרה, לייב, עלע, יאכנע,
פייגע, רבקה, אברהם
קראל מאשע, טעכטער: מאניע, יוליע
קראל רייצע
ראזען מרדכי, פרוי: נחמה, טאכטער: צביה
רוזאמין יהושע, פרוי: רחל טאכטער
רוזאמין יוסף, פרוי: מרים, טעכטער: יהודית, שרה
רודניצקי וועלוול, פרוי, 2 טעכטער
רודניצקי יצחק, פרוי: רחל, טאכטער פייגע
רודניצקי פישל
רודניצקי קלמן, פרוי: מאריאשע, קינדער: יחזקאל, רחל,
יוסף
רודניצקי שכנא, פרוי: ראדע, טאכטער
ריווקין יוסף
ריטלער און פרוי
רינג שלמה, פרוי: פעסע, זון: חיים
רינג לייזער, פרוי: ביילע, טאכטער: בתיה
רייבאך לייזער, פרוי: חיה, מוטער: צעסנע
רייז מאיר, מוטער: חיה, שוועסטער: מיידע
רייזעווסקי משה ד"ר, קינדער: סאניע, שוסא, בעלא, מינע,
אייניקל
שאכנאוויטש יעקב, פרוי: אסתר, קינדער: חיים, משה,
שעפסל, פייגע, ברריגע
שאפירא זעליג, טאכטער: חיה
שאפירא פינע
שאפירא מינע, 2 טעכטער
שאפירא בערל, פרוי: שרה, זין: פייוועע, אהרון
שאפירא נתן, פרוי: לאה
שאפירא סאניע און זון
שטיינמאן, מוטער, שוועסטער
שטיימאן נחום, פרוי: לאה, טאכטער
שמוקלער לייזער, פרוי: לאה, 4 קינדער
שנייידעראוויטש אלחנן, פרוי: חיה, קינדער: איטל, שרה,
ציפע
שנייידעראוויטש משה, פרוי: דבורה, טאכטער: טייבע
און אייניקל
שנייידעראוויטש פייוע טעכטער 2 אייניקלעך 2
שמידט שלמה, טעכטער: חיה, מינע
שמידט שמואל,שיינע
שמידט דארע, מאן און קינד
שמידט יעקב, ברודער
שמידט מרדכי,פרוי: נאטע, 1 קינד
שמידט סאניע שוועסטער
שמידט שלמה, פרוי, 2 קינדער
שמידט שמואל, פרוי: צביה, טאכטער
שפארבערג דוד, פרוי: שרה, קינדער: בענע, צילע 1 זון
שקורקאוויטש ריווע,טאכטער: פייגע
שקליאראוויטש קאפל, פרוי: חיה, קינדער: בתיה, יאכע,
מערע
שקליאראוויטש אברהם, פרוי: העלענע, קינדער: גוטע,
יעקב
שקליאראוויטש יהודה,פרוי: גיטל, קינדער: משה, בתיה

לינטופ

צונויפגעשטעלט דורך: ח. מאצקין־ברוימאן

באק עליע, פרוי: ביילע, קינדער: שמואל, א טאכטער
בוקאווסקי מאקס, פרוי: שרה, קינדער: חוה, זעלדע
בערקא זלמן, שוועסטער און ברידער
גוטמאן פרומע, זון משה
גילינסקי אברהם, פרוי: טייבע, קינדער: סאניע, חיה, זלאטע, אהרון
גילינסקי אהרון, פרוי: סאניע, קינדער
גילינסקי לייזער, פרוי: הנה
גילינסקי דוד, פרוי: הנה
חדש זעלדע, מאן און קינדער
טשערנאצקי פנחס, פרוי: — קינדער: לייב, יעקב
יאוויטש ריווע זלאטע
יאוויטש מאטל, פרוי: מאשא, טאכטער: ביילע
יאוויטש יעקב, פרוי: רחל און קינד
הרב יודאווסקי לייב, פרוי: הוה, זון מענדל
כאימאוויטש מערע, קינדער: יעקב, בערל
כארמאץ הירש
כארמאץ הירש, פרוי און קינד
כארמאץ מאטל, פרוי: חיה און קינד
כארמאץ מלכה, טאכטער: רבקה
כענצינסקי מרדכי, פרוי: ליובע, קינדער: חיה, לייב, חיים, אהרון, יוסף
לייזעראוויטש פייווע, פרוי: רייכל, קינדער: פריידע, חיים
לייזעראוויטש צביה, קינדער: שעפס, עטל, בערל, חיה
לייזעראוויטש זלמן, פרוי: ביילע, קינדער: לייב, ציפע
לינטופ חנה
לעווין לוי, פרוי: פייגע, קינדער: ראיע, אברהם, שרה, זעלדע
מאובער יודל, קינדער: ליפע, מלך, מאניע, ברוך
מאובער משה, פרוי: רחל, קינדער: אסתר, הירש, זלמן
מאובער סולע פעסע
מאיר דער שמיד, פרוי: בוניע
מאצקין ברוך, פרוי: ריינע
מאצקין שלום
מיליקאווסקי ראובן, פרוי: חנה רחל
נאדל לייבע, פרוי: שפרינצע
סאנדאק אברהם, פרוי: לובע און קינדער
סווירסקי בערל, פרוי: לובע, קינדער: מאטל, יעקב
סווירסקי רפאל, פרוי: בערטע
סאנדאק דוד, פרוי: לאה און קינדער
סאנדאק ליבע, טאכטער: קריינע
פאשעמענסקי מינע, קינדער: חיים, לייזער, יצחק, לייב, פייוועע
קאצקאוויטש לייב, פרוי: רבקה, קינדער: בתיה, אסתר, רייזע
קאצקאוויטש חנה
קאצקאוויטש חיים, פרוי: מלכה, קינדער: דוד, משה, בתיה, פייגע, איטל, מאטל, פנחס
רימער יצחק, פרוי: צביה און קינדער
רודניצקי אהרון
רודניצקי מענדל, קינדער: פעסע, סימע, חיה, איטע
שאראפאן הענע, קינדער: מירל, פייגע, חיה, חנא
שאראפאן יעקב, פרוי: רבקה, קינדער: הירש, חיה
שאראפאן לייב יעקב, פרוי: בת־שבע
שאראפאן לייזער, פרוי און קינד
שאפירא אהרון, פרוי: חנה, טאכטער: מרים

קימעלישאק

צונויפגעשטעלט דורך: עטיע קוריצקי־טייטלמאן, מאשא קוריצקי־שולזינגער

בעקענשטיין מאקס, פרוי: ליבע, זון: יעקב
ברומבערג שמעון, פרוי: אסתר, קינדער: פרומע, קיילע, דוד, אהרון
גארבעראוויטש דוד, פרוי: רבקה, זון: יעקב
גארבעראוויטש סיאמע און משפחה
גימזאנסקי אשר, פרוי: ראשע, קינדער: אהרן, לובע, מאיר
גלאט משה, פרוי: פעסע, קינדער: ברוך, לאה
גראדזעניסקי חנה
גראדזענסקי פייווע, פרוי: רבקה
ווייגנשטיין משה, פרוי: רחל, קינדער: שמחה, לאה
ווייגנער חיים, פרוי: יאכע, קינדער: לאה, פייגע
זורער פעסע, קינד: שיינע
יאנאווסקי משה, פרוי: שרה, זון: אליהו
כאצקעלעוויטש שמואל, פרוי: ביילע, קינדער: מלכה, משה
סטריפונסקי יצחק, פרוי: מלכל, 3 קינדער
סטריפונסקי משה, פרוי און קינד
סטריפונסקי שרה, זון: בערל
סטריפונסקי שרה
סאנטאצקי דוד, פרוי: אלטע, 3 קינדער
עפשטיין מנחם, פרוי: חיה, קינדער: אסתר, שיינע, מערע, ביילע
עפשטיין סנדר, פרוי: לאה און 5 קינדער
פיינבערג אלטע, זון: אלכסנדר

פרוזאן חיים, פרוי: דאָבע, שוועסטער: לאה, קינדער: מולע, שלמה, חנה
צלאוו יחזקאל, פרוי: פייגע, שוועסטער: ליבע
קאַרצמער חיים (שוחט), פרוי: ברריינע, זון: פסח
קוריצקי אברהם און פרוי
קוריצקי בצלאל, פרוי: דינה, קינדער: אברהם, מולע, מאטל, לוסיע
קוריצקי בתיה, זון: אהרון
קוריצקי יעקב, פרוי: חסיה, טאכטער: יענטע און מאן
קוריצקי יודל, פרוי: בלומע
שאפירא לייב, פרוי: פרידע און קינד
קוריצקי ליפע, פרוי: שרה, זין: ברוך, לייזער, שמחה
קוריצקי משה און פרוי, קינד: מונדיק
קוריצקי מאיר, פרוי: נחמה, קינדער: מאַשע, משה

הייַרוצישאק

צונויפגעשטעלט דורך: מיכאל פאטאַשניק, זלמן אבעל

אַבעל אברהם, פרוי: העשע, טאכטער: יהודית
אַבעל אברהם עליע, פרוי: דבורה, זון: מענדל
אבעל בערל זרח, פרוי: קריינע, קינדער: ראובן, משה, פאיע, לאה
אַבעל גדליהו, פרוי: שרה, 2 קינדער
אַבעל זלמן, פרוי: חנה, קינד: בערל
אבעל יהושע, פרוי: צירל לאה
אבעל יצחק, פרוי: פעסע, קינדער: ישראל, שיינע, רחל
אבעל ישעיהו חיים, יענטע, טעכטער: בתיה, מיכלע
אַבעל ישעיהו, קינדער: ביילע, יעקב
אַבעל שלמה, פרוי: רייכע 4 קינדער
אַבעל שלום, פרוי: ליבע, קינד: חיה
אַבעל שלום, פרוי: גרוניע
אבראמאוויטש שלום, פרוי: פייגע, קינדער: שמואל, יוסף, חיים, חנה, שיינע
אווסרייך ישראל, פרוי: שיינע
אווסרייך מיכאל, פרוי: — 2 קינדער
איינהארן עטיע, טאכטער: ליבע
אלספיין שמואל יצחק, פרוי: איטע, טאַכטער: רבקה
אַלפאראוויטש שלמה, פרוי: רחל
אמדורסקי שמערל, פרוי: לאה, קינד: עלקע

באַס סאניע, קינדער: משה, יאַכע
באַס יעקב און פרוי
באס שלום און פרוי
באס מוסע, מאַן און קינד
באַק לייב, פרוי: מרים 2 קינדער
בארנשטיין רייזל, קינדער: משה, פייגע
בלאט חנא, פרוי: ליבע
בלאט יוסף, פרוי: מלכה, קינדער: בן־ציון, ברכה
בלאַס מענדל, פרוי און קינד
ברוידע הירש, פרוי: איידע, קינדער: טייבע, אברהם
ברוידע טייבע

גאַלפערין חיים, פרוי: לאה, קינדער: רבקה, רחל
גאנטאוויניק חיים פסח, רחל, קינדער: הירש, פנחס, ציפע
גארדאן קיילע, קינדער: עזריאל, מענדל
גארדאן מאטל, פרוי: פעסע, קינדער: חיים רחל
גארדאן רייזל, טאכטער: פריידע
גארדאן הענע
גארדאן וועלוול, פרוי: חנה 2 קינדער
גארדאן זלמן, פרוי: רחל, קינדער: שמואל, שמחה, אסתר
גארדאן חיים לייב, פרוי: ראדע, זון: שמחה
גארדאן יונה
גארדאן יוסף, פרוי: חסיה
גארדאן יעקב, פרוי: פעסע 3 קינדער
גארדאן לייזער, פרוי: איטע, קינדער: נחום, חיים
גארדאן ליפע, פרוי: לאה, טאכטער: צערנע
גיטליץ בנימין, שוועסטערן: בוניע, דאָבע
גלייכהאר שלמה, פרוי: מרים, קינדער: יוסף, משה
גלייכהאר אבא, פרוי: יהודית 1 קינד
גלייכהאר אשר, פרוי: הינדע
גלייכהאר אברהם, פרוי: בתיה, קינדער: הירש, יוסף, גדליהו, חנה, הינדע, רבקה, חיענע, הענע
געגדל יעקב דוד, פרוי און 3 קינדער
געגדל ליפע, פרוי: — קינדער: נתן, יחיאל, חיה
געגרשטיין אייוויש, פרוי: צביה 2 קינדער
גרומאן אברהם, פרוי: אסתר

דאן אביגדור, פרוי: לאה, קינדער: שלמה, יונה, טייבע
דאן יעקב
דיסנער הלל, פרוי: עטל, קינדער: חיים, מאיר, חנה, הינדע

האכמאן כלוינע, פרוי: תמר, קינדער: יעקב, לאה
האכמאן חיה, טאכטער מוסע
וואלאצקי אליהו
וואלאצקי חיה, אייניקלעך פעליקס, בירא
וואלאצקי יהודה, פרוי: פעסע
וויינער כלוינע
וויינער גילע, זון: יוסף
וויספאפיר זלמן, פרוי: ליבע, קינדער: לוי, רחל
וועקסלר יהושע, פרוי: רבקה 3 קינדער

זאַר זעלדע, זון: אליקום
זייגער יצחק יעקב, פרוי: פערל
זייגער מאנע, פרוי: דינה, קינדער: ברכה, נחמה
זייגער הלל פרוי און 2 קינדער

חייקין יונה, פרוי: מרים, 2 קינדער
חיות חיה מירל
טאדרעס נאטע, פרוי: חנה, קינדער: הענעך, סלאָווע, צפורה
יאכעלמאן יצחק, פרוי: מוסע, קינדער: ראובן, פסח, הענעך
יאכעלמאן שעפסל, פרוי: רבקה, קינדער: דניאל, הענעך
יאכעלמאן יחיאל, פרוי: מינע, זון: לייב
יאכעלמאן משה, קינדער: יהודית, הענע, חיים
יאפע יצחק
יאפע ישעיהו, פרוי: פעסע, קינדער: שלום, גיטל
יונגלסאן חיה 1 קינד
יכילטשיק אבא לייב, פרוי: גאלדע, קינדער: בערל, בנימין
כאַרמאַץ הירש, פרוי: הענע
כארמאץ גרשון, פרוי: חיה
כארמאץ אברהם, פרוי: הינדע, קינדער: נחמה, שיינע
כוואַט יצחק 2 קינדער
כץ אידל, פרוי — קינדער: גרשון, בעבע
כץ אליהו, פרוי: רבקה, טאכטער: שרה
כץ זלמן, פרוי: ביילע, קינדער: אברהם, גיטע
כץ חנה, טאכטער: חיה
כץ יאכע
כץ מירל, זון: גרשון
כץ רבקה
לאפידע ישראל, פרוי: רחל, קינדער: לייב, גיטע, חוה
לובאצקי ירחמיאל, פרוי: קיילע, קינדער: ישראל, עזריאל, עטע
לוריע בצלאל, פרוי: גאלדע, קינדער: בנימין, יעקב
לוריע גיטל און מאן
לעוו (השוחט) משה, פרוי: סאַניע, קינדער: דינע, חיה
לעוויט ליבע, זון: זלמן
לעווין משה לייב
מאצקין אשר, פרוי: איטע, טאכטער: חנה
מאצקין ברוך, פרוי: חיה רבקה 2 קינדער
מאצקין ברוך, פרוי: הינדע
מאצקין הירש לייב, פרוי — קינדער: שלמה, גאלדע, רחל
מאַצקין סלאווע, קינדער: יצחק, שלמה, פנחס, מאיר
הרב מאשיץ אלחנן, פרוי; קינדער: אהרן, משה, שרה, חנה
מאַרמור נחמה
מילנער משה, פרוי: דבורה, 2 קינדער
מילשטיין בצלאל, פרוי: עלע, 3 קינדער
מילשטיין טייבע זון: חנא לייזער
מינקין ליב, פרוי: רחל, 2 קינדער
מינקין יצחק מענדל
ניטזארג גוטמאן, פרוי: פערע, קינדער: פייוועש, שמואל, ברוך, יהודה, חנה, שיינע
סאלאמיאַק מוסע, זון: שבח
סווירסקי חיה רחל, טאכטער: טייבע
סווירסקי יעקב, פרוי: שרה רבקה
סווירסקי משה, פרוי: מרים, זון: שמעון
סווירקסי שמעון לייב, פרוי: דאָבע לאה
סוצקעווער משה, פרוי: יענטע 3 קינדער
סטראוויטש יעקב, פרוי: פייגע, קינדער: רחל, דבורה
סטריקאווסקי מלך, פרוי: מרים, קינדער: מענדל, חיים, צדוק, מלכה
פאַטאַשניק ראובן, פרוי: פראַדע, קינדער: שמואל, זונדל, ישראל, חוה, בריינע
פאטאשניק יצחק, פרוי: לובע, קינדער: ישראל, אברהם, גדליהו, זעלדע, שרה
פאַליקאנסקי משה, פרוי: ראַשע, טאכטער: רחל
פישער בערל, פרוי: פרומע, זון: שמעון
פישער הענעך, פרוי: חיה, קינדער: ישראל, שיינע, צירל
פישער נחמה, טאכטער: גיטל
פייגעלסאן יוסף, פרוי: חיה, קינדער: ליפע, הענעך, פרידע, מאַשע
פערליס חיה לאה
פערליס הירש, פרוי: אסתר 1 קינד
פערמאַן יעקב, פרוי: חנה, קינדער: פסח, הענע
פערעוואזניק הירש, פרוי: חיה, קינדער: בנציון, יהודה, דוד
פערעוואזניק הענעך
פערעוואזניק לייב, פרוי: לאה מערע 2 קינדער
פרידלענדער מאיר, ברודער: כלוינע
צאַק לייב, פרוי: פייגע, קינדער: משה חנה
צעפעלאוויטש זלמן, פרוי: ביילע, קינדער: ישראל, חייקל, יוסף
קאזיאל וועלוול, פרוי: גיטע, קינדער: גדליהו, חנא
קאטשערגינסקי נח, פרוי: ביילע, קינדער: דניאל, מלך, אשר, חנה
קאטשערגינסקי שאסע, קינדער: לייב וועלוול, טייבע, רחל
קאטשערגינסקי שמואל יהודה, פרוי: בעטי, קינדער: טייבע, יוסף
קאמעראנץ יצחק, פרוי: לאה, קינדער: חייקל, שרה
קאנפער אהרון, פרוי: שרה, זון: מאיר
קאצענעלענבויגן ישראלס פרוי 2 קינדער
קאראנאוויטש מאנע, פרוי: ליבע, קינדער: מאשע, רחל
קוטניק בערע לייב, פרוי: איטע, קינדער: זעלדע, בתיה
קוטניק הענעך, ברודער: זלמן, שוועסטער: רחל, זעלדע
קוסלין לייב, פרוי: שיינע רבקה, טאכטער: רחל
קוריצקי אסנע
קוריצקי אסתר בלומע
קוריצקי אסתר מיכלע
קוריצקי הענעך, פרוי: וויטע, טאכטער: ראַזע
קוריצקי יצחק מרדכי, בתיה, קינדער: רייזע, רחל, ליבע
קוריצקי מלך, פרוי: ליבע, קינד: משה
קוריצקי מענדל, פרוי: חיה פייגע 2 קינדער
קוריצקי שמואל, פרוי: שפרה, קינדער: אברהם, חיה
קורלאנדטשיק העשל, פרוי: עטל

קלאר מענדל, פרוי: פעסע 1 קינד
ראבינאוויטש יחזקאל, פרוי: צביה
ראזן צמח, קינדער: חנה, מאניע
רודניצקי יצחק, פרוי: רחל, טאכטער: מרים
רודניצקי פנחס, פרוי און 3 קינדער
רייכל ישראל, קינדער: לייבע, ברייגע
רייכל כלוינע, פרוי: ביילע, קינדער: משה, ישראל, מאַשע
רייכל לייבע, פרוי: מיכלע, קינדער: יעקב, לאה
רייכל מאניע מאיר אהרן׳ס פרוי
רייכל רבקה, טאכטער סאַריטע
רייכל שמעון און פרוי
רינג יהודה, פרוי: מרים, קינדער: פסח, ברייגע
שאיט רחל
שאפירא איסר הערץ, פרוי: מינע, קינדער: שלום, חיה
שאפירא איטע לאה, קינדער: בייניש, פייגע
שאפירא אפרים, פרוי: שפרה, קינד: מנשה
שאפירא ברוך, פרוי: רייזל, קינדער: חנא, יעקב
שאפירא דוד, פרוי: בת־שבע, קינדער: יהודה, חנה, רבקה
שאפירא זלמן, פרוי: ברייגע, 2 קינדער
שאפירא חיים מאטל, פרוי: פעסע
שאפירא יהודה, פרוי: שרה
ד״ר שאפירא יוסף
שאפירא יצחק, פרוי ביילע, קינדער: יחיאל, אברהם, טוביה, פרומע, רבקה, געלקע, שרה
שאפירא ישעיהו, פרוי: מרים, קינדער: שמעון, משה, חנה
שאפירא מאיר, פרוי: פעסע, מוטער, 2 קינדער
שאפירא מיכאל, פרוי: שיינע, קינדער: רייזל, לאה, טייבע
שאפירא מנשה, פרוי: מינע 4 קינדער
דאַבע, דבורה, הינדע
שאפירא משה, פרוי: שרה, זון: עזרא
שאפירא משה, פרוי: הינדע, זון אברהם
שאפירא משה, פרוי: שרה
שאפירא נאטע, פרוי: שרה, קינדער: גיטע, יצחק
שאפירא פנחס, פרוי: טייבע
שוביטש ישראל, פרוי: מאשע
שונטוף לייב, פרוי: פייגע, שוועסטער: רייכע
שטיינהארד משה, פרוי: נחמה, קינדער: חיה, מרים
שייטל איסע, זין: שעפס, גרשון
שמוקלער משה, פרוי: שיינע
שמידט בערל

סטאריצישאק

צונויפגעשטעלט דורך: ישראל גאַנטאַווניק

אבעל בן־ציון, פרוי מיט 1 קינד
אבעל האדע, טאכטער: צערנע
אבעל יעקב, פרוי: חיה, 3 קינדער
אבעל כלוינע, פרוי: שאַסע
אבעל שמואל, פרוי: אסתר, קינדער: אידל, ישראל, מלכה
בייגל לייב, פרוי: פעסע 1 קינד
בייגל רייזע, זון: ישראל
בייגל שמואל, פרוי: אסתר, 2 קינדער
גדוד אברהם, פרוי: ליבע, זון: אבא
גדוד יעקב, פרוי: שרה
גדוד מאיר, פרוי: מלכה, 2 קינדער
גדוד אליהו, פרוי: לאה, קינדער: צבי, מאיר, נחמה, רבקה
גלאז אליעזר, ברודער: שמואל, מוטער: שרה, שוועסטער: חיה
גרויסדארף שלמה, פרוי: ליפשע, 3 קינדער
גאנטאוויניק ברוך יצחק, פרוי: 6 קינדער
גאנטאוויניק גדליהו, פרוי: רחל
גאנטאוויניק זלאטע, זון: ראובן
גאנטאוויניק חיים, פרוי: שרה, זון: אליהו
גאנטאוויניק ישראל, פרוי: ביילע
גאנטאוויניק שלום, פרוי: כיענע, קינדער: משה, ישראל, מרים
גאנטאוויניק שמשון, פרוי: איטע שיינע
גארדאן צבי, פרוי: אסתר, זון: דוד
וואליאק כלוינע, פרוי: שאסע
וואליאק לייב, פרוי: איידע, 7 קינדער
וואליאק לייב, פרוי: שרה, 2 קינדער
וואליאק נחום, פרוי: רייכל, טאכטער: רייזל
וואליאק נחמיה, פרוי: פרומע, קינדער: ברייגע, אסתר
וואליאק פייוויש, פרוי: ביילע, 2 קינדער
וואליאק שמואל, פרוי: ליבע, 6 קינדער
וואלאק שעפסעל, פרוי: גליקע, 6 קינדער
סאלאווייטשיק, פרוי: אסתר, 3 קינדער
פערעוואזניק יצחק, פרוי: רחל
פערעוואזניק פנחס, פרוי און 2 קינדער
קאציזנע שמואל, פרוי: סימע, קינדער: פייוע, שרה
רודניצקי דוד, פרוי: פראדע, 1 קינד
שפייער יוסף, פרוי: שרה גיטל, 3 קינדער

מאליגאן

צונויפגעשטעלט דורך: סווירסקי אהרון

אפשטיין ראזע, זון: יצחק
איינהארן לאה, קינדער: בת־שבע, צבי, שרה, נעמי
בייגל יצחק, פרוי: לאה, קינדער: מאיר, ליבע, שרה
בראסלאווסקי פסח, פרוי: יענטע, זון: בן־ציון
גאלדשטיין יהודה לייב
גאלדשטיין יעקב, פרוי: חיה, קינדער: שלמה, געצל, טייבע
גלאז פריידע, זון: יצחק
געגדל יוסף, פרוי: פריידע, מוטער: רבקה, קינדער: בתיה, ביילע, טוביה, שמואל
געגדל נח, פרוי: דאבע
דלאט חנא, פרוי: ליבע, קינדער: כתריאל, יצחק
טייטלבוים צבי, פרוי: עטל, קינדער: פנחס זיין פרוי אידע
טייטלבוים כיענע, טאכטער: מערל
לוריע צבי, פרוי: צירל, קינד: לאה
סווירסקי אברהם, פרוי: חיה
סווירסקי מינע, קינד: ברייגע
צייקינסקי אליעזר, פרוי: שרה, קינד: צירל
צייקינסקי מאיר, פרוי: חיה
קאווארסקי אברהם, פרוי: חיה, קינד: נחמה
רייף מיט זיין פרוי
ריין שיינע, קינדער: אליהו, משה, גאלדע
רייכל אברהם, פרוי: רייזע, קינדער: הינדע, מרדכי, לייב, חנן
ראוויטש ביילע
רעזניקאוויטש שלום, קינדער: יעקב, דאבע

ווידז

צונויפגעשטעלט דורך: שמחה דובינסקי און אַנדערע

אבעלעוויטש ישראל, פרוי: שרה, קינדער: חיה, ישעיהו, צירל, יעקב
אבעלעוויטש אבא, פרוי — זון: מיכאל
אבעלעוויטש הרצל, פרוי: סלאווע
אבעלעוויטש יעקב לייזער, פרוי: חיה, 1 קינד
אבעלעוויטש לייב, פרוי: וויכנע
אבעלעוויטש מאיר, חסיה, בתיה, ישראל
אבעלעוויטש מיכאל, פרוי — קינדער 2
אבעלעוויטש עטל, הינדע, ברכה, שרה + 1
אבראמסאן אליהו, פרוי: שרה, קינדער: פייגע, אסתר
אוגאל שאול, פרוי: רבקה
אוסיאן לייב, פרוי: איטע, קינדער: שמואל, בנימין
אוסיאן שמריהו און פרוי
אהאראנאוויטש ישראל, פרוי: שרה, קינדער 3
איינהארן דוד, זון: בן־ציון
אלקעניצקי אברהם, פרוי: בתיה, קינד 1
אסטרינסקי חנן, פרוי: דבורה, קינד 1
אשכנזי טייבע, רחל
באנק אליהו, פרוי: חנה, קינדער: דוד, אפרים, נחום
באנק ענניא
באנק הירש, פרוי: גיטל
באנק יעקב, פרוי: בתיה, קינדער 2
באנק לאה, קינדער 3
באנק מרדכי און פרוי
באסין שמואל נאטע פרוי און 3קינדער
באסעל ישראל יעקב, פרוי און קינדער
באסעוויטש יצחק, פרוי: לאה
באסקין ישעיהו, פרוי: פייגע, קינדער: בתיה, חיה
באַק אבא, פרוי: בתיה, טאכטער: נעכע
בארישניקאב שמואל יצחק, פרוי: לאה
בארישניקאב (גלייכער) סימע, זון: שלום
בינדערמאן מיכאל, פרוי — קינדער: רייזל, ישראל
בלעכמאן אברהם און פרוי
בלעכמאן בערל, פרוי: יאכע, קינדער:
בלעכמאן שמואל, פרוי: געניא, טאכטער: רבקה
בעלמאן זעליג, פרוי: דבורה, קינדער: חנוך, קוניע, רייזל, משה, חנה, גאלדע, וויכנע, הענע
בעליאק ישראל און פרוי
בערנאטאר סלאווע, ליבע, הירש, שפרה, שמואל
ברעז יעקב און עטל
ברעז נחמן און פרוי
ברעז פנחס, פרוי: ברייגע
ברעז פסח, פרוי: גאלדע, קינדער 2
ברעז שלמה, פרוי: זלאטע, קינדער: שמואל, דוד, חנן
גאטקין מרדכי, פרוי: צירל, קינדער 2
גאלדין אליקום און מוטער
גאלץ מינע, טאכטער: חנה
גאנטאוויניק אליעזר, פרוי: רחל, זון: בצלאל
גאפשטיין ברוך, פרוי: מאניע, זון: לייב
גארדאן מאשע, זון: הירש, אייניקלעך: 2
גורוויטש יוסף שמעון, שרה ליבע
גורוויטש שבח, פרוי: מינע, קינדער 2
גינזבורג רייכל, זון: יצחק
גלייכער בנימין, פרוי: רחל, קינד
גלייכער דוד
גליקמאן שמואל, זון: חיים
גנעסין גיטל, קינדער: שלמה יצחק + 1
געגדל הירש, פרוי: נחמה, טעכטער: גיטע, מרים

געגדל שאול
געלמאן אסתר, קינדער: 2, שוועסטער: מינע
געלמאן גיטל, חיים לייב, צדוק, דוד, ברוך, רייזל
דייטש ישראל, פרוי: הינדע
דייטש אסתר (סטראוויטש) קינדער: יהודית, טייבע
דייטש לייב דוד ציפע, מאשע, נעכע מאיר
דובינסקי אבא, פרוי: רחל, קינדער: חיה, סימע
דלאט פסח, יהודה, גדליהו, חסיה
האבערמאן לייב, אסתר, מאיר, טאכטער (צעפלאוויטש)
וואטקין משה, פרוי: חסיה
ווינונסקי אהרון, פרוי: דבורה
ווינאקור שמואל
וואזגעל
וואלאצקי גרשון, פרוי — קינדער: יוסף, משה
וויינשטיין פרידע (סעגאלאוויטש)
ווידוטשינסקי שרה רבקה, חיה, פרידע, יצחק
זארך חנן, פרוי: חנה, קינדער: לאה, גיטל
זובאוויטש זלמן, פרוי רחל
זיידמאן דוד, פרוי: שבע, קינדער: לאה, שלום, משה, געלע
זיידל יצחק
זיוו פנחס, טעכטער: לאה, רחל
זילבער מערל, זין: גדליהו זלמן
זלאטקין שמעון, פרוי: לאטע, קינדער: צילע, רחל, ראשל
זלאטקין שזעניע, קינדער: חיים, גאלדע
חיים מיכאל דער שמש און פרוי
חידקל פרוי און קינד
טווארעטשקי זלמן בער און 2 קינדער
טווארעטשקי חנה, קינדער: סימע, יהודה
טווארעטשקי חיים, פרוי: מרים, קינדער 2
טווארעטשקי רפאל, פרוי: מלכה, זין: חיים, יכתריאל
טעמפעלמאן יצחק, פרוי: בעלא
יכילטשיק אברהם משה פרוי: נחמה, זון: יצחק
יכילטשיק יעקב, קינדער: מאריאשע, מרים
יכילטשיק ליבע, יצחק, גוטמאן, רייזל
כאנאנקינד הינדע (סאלטייסקי) און קינד
כאנאנקינד חיים נח, פרוי: פרומע
כאנאנקינד חנן, פרוי: בתיה, קינד 1
כגן משה, פרוי: פריידע
כץ אברהם, פרוי: אידע קינד 1
כץ חנה
כץ מאיר, פרוי: גאלדע, זון: יצחק
לובאצקי איטע, קינדער: בערל, זעלדע
לובאצקי ירחמיאל, נעמי, ישעיהו, משה
לובאצקי סאניע פראדע
ליאכאוויטשקי אייזיק פרוי: אסנת, טעכטער: ליובע, שרה
ליפקאוויטש יוסף, פרוי: מערע, זון: יצחק
לעווין יצחק און עלטערן
לעווין חייקל, פרוי: בוניע, קינדער: מינע, שכנא, בערל
לעווין יעקב העגעך, פרוי: חנה דאבע
לעווין נאטע, פרוי: עליע
לעווין חנה (מיליקאווסקי)
לעווין ליפע, פרוי: ניוטע, קינד: סאניע
מאגילניק בערל, פרוי: סאניע, קינדער: 2
מאגילניק זלמן און ירחמיאל
מאליאטשקי יעקב דוד, פרוי: קארע
מאליאטשקי סאניע (בלומע) טאכטער: מאשע
מאלעראוויטש בערל, קינדער: יוסף, חנה
מאסקאוויטש דוד
מאצקין יוסף, פרוי: זיסלע
מאצקין יהודה, פרוי: רבקה (שאפירא) קינד
מוניטש אברהם און פרוי
מוניטש אשר, פנחס, אלטע, ברוך און ברודער
מוניטש בערל, פרוי: שרה
מוניטש הערץ און מוטער
מוניטש חיים, זיסע, בערל
מוניטש חיים אליהו, פרוי — זון: יוסף
מוניטש לייזער יעקב, האדע לאה
מוסקין פריידע, קינדער: הירש, נינא
מוסקין נחמיה פרוי: גיטע לאה, רפאל, ליפע, שרה
מורמינסקי חיים, פרוי: בת־שבע, וועלוול, לייב, ירחמיאל, יעקב
מורמינסקי פנחס, פרוי: מאטלע, משה, מוסיע, ראובן, רחל, בערל, שרה, רבקה (מיראנסקי) לענא איר קינד
מיאסניק שמואל, פרוי: רחל און קינדער
מייזל אברהם משה און פרוי
מייזל בערל, פרוי: שפרינצע, קינדער: אליעזר, ביסיע
מיליקאווסקי גיטל
מיסושטשין יצחק יעקב, פרוי: גיטל
מיסושטשין עזריאל, פרוי: ליובע, קינדער 2
מעלמאן בערל
מעלמאן יוסף און שוועסטער
סאלאוויטשיק (עבענסאן) קינדער 2
סאליטאן יצחק, פרוי: עלע, משה, ירחמיאל
סאסנאוויק שרה זון: שמואל
סארקין אברהם, פרוי: בלומע 1 קינד
סווירסקי ברוך, פרוי: הינדע, טאכטער: חסיה
סווירסקי אבא, פרוי קרייגע, קינדער: חנוך, בערל, רחל פרומע
סטאראבין וועלוול, מרים, שרה ליבע, פסח, מלכה
סטאראבין חיים, פרוי: פעסע 2 קינדער
סטאראבין קיילע, מאן און 2 קינדער
סטאראבין רבקה, קינדער 2
סטראוויטש אבראשע, גרוניע, מרדכי און קינדער
סטראוויטש וועלוול, רייזל און קינדער
סטראוויטש פנחס, ליובע און קינדער
סעגאלאוויטש ראובן

עבענזאן אבא, פרוי: חיה
עבענזאן יחזקאל, פרוי און קינד
עבענזאן רבקה און קינד
פאטאשניק לייב, פרוי: מרים און עלטערן
פייגל אליעזר, פרוי: מיכל, טאכטער: רחל (כץ)
פישערמאן לייב יצחק און פרוי
פישערמאן מאיר בער, שלמה, יענטע, קינד: גיטל
פלעקסער שלמה חיים, סאניע, משה
פעטשעניסקי אברהם, פרוי: שיינע, קינדער: דוד, שמואל
פעלדמאן חיים, פרוי: פריידע, קינדער: יצחק, געניע
פעקאל פאיע, 2 קינדער
פערמאנט לוי, חיים, חיה (קאטשערגינסקי)
פערמאנט ראובן, רחל, אַ מאַמע מיט אַ קינד
פערעוואזניק חנה
צווייגארן זיסל, פרוי: לאה
צווייגארן יוסף פרוי: חנה און קינד
קאטשערגינסקי אברהם
קאטשערגינסקי אברהם און ברודער
קאטשערגינסקי גיטל, בערל
קאטשערגינסקי דוד, רבקה, טייבע, שאול, חסיה, בערל, שמעון, מענדל, חנה, רחל
קאטשערגינסקי זלמן, דבורה, משה, חיים
קאטשערגינסקי חיה (קלומעל)
קאטשערגינסקי יעקב, פרוי —, קינדער: גדליהו, טשעסקע
קאטשערגינסקי יצחק פרוי און קינד
קאטשערגינסקי שלמה, פרוי: ראשל
קאטשערגינסקי מאיר, פרוי: האדע, קינדער: שמואל, הינדע, זעליג, רחל, חיים, נחמה
קאטשערגינסקי משה פרוי און קינד
קאטשערגינסקי שבח, פרוי: מרים, קינדער 2
קאטשערגינסקי שלמה, פרוי: בתיה, חנה, מאשע, גרשון
קאטשערגינסקי שמואל
קאמינסקי (צאַן דאקטאָר), פרוי: ראזע, זון: יעקב
קאמראז הירש, העלענע, ראזע, שלום, פראדע, קינד
קארב הירש דוד פרוי: האדע, שלמה
קארב מרדכי, פרוי און 2 קינדער
קוריצקי אברהם, קינדער: אהרון, לאה, צירל, גיטע
קוריצקי רפאל, פרוי: גיטע, קינדער: חיה, משה
קלומעל זלמן
קראוט שאול, פרוי: כיענע, טאכטער: גיטל
קראטקא עמא און טאכטער
קרעטשמער מאיר, ברודער: ראובן
ראזין טשערנע
ראג אברהם, פרוי: יאכע
ראזענבערג חיים אליעזר, גיטל, פעסע
ראפקינד בנימין, פרוי: קינדער: גרשון, געסיע, חיה, רבקה, פעסע
ראפ יצחק,פרוי: אסתר און 2 קינדער
ריטווא חיים, בתיה, איידל, רבקה, ברכה
רייכל חיים אשר און פרוי
רינג יכתריאל פרוי: גיטע, קינדער: משה, לובע
רינג ראובן, פרוי: פריידע, קינדער 2
שאפירא אבראשע, פרוי: גיטל (מוסקין)
שאפירא יעקב, שרה, עלע, בן־ציון
שאפירא סאלאמאן, פרוי: מערע גורוויטש, 2 קינדער
שאפירא ראובן
שוב מאיר, פרוי: יענטע, זון: יצחק, מוטער: חנה
שולהויפער הלל, פרוי: סלאווע, טאכטער: שרה
שולמאן טייבע, מאיר, אברהם, ישראל שרה, איידל, חיה
שונטוף אליעזר יצחק, טייבע, משה, לאה, לייב
שטאלץ ישראל יוסף, פרוי: חיה, קינדער: חיים, רחל, לאה
שטיין יצחק יוסף, פרוי: לאה
שייבל מענדל, פרוי: רחל 2 קינדער
שייבל לייב און פרוי
שייבל ראובן, זון: אבראשע
שער מאיר און פרוי
שער ליבע מערע מאן 2 קינדער
שערמאן נחמה, יוסף
שקליאר לייב, איידל
שקליאר ניסן פרוי, קינד, ברודער: שאול

ק א ז י א ן

צונויפגעשטעלט דורך: ישראל יכילטשיק

אבעל צינה, פרוי פון הרב
אבראמסאן חיים (שוחט), קינדער: רבקה, אבא
אסתראוויטש נאטע, פרוי: רחל
בייגל מלכה, קינדער: ראובן, שלמה, שולמית
בערזאן פסח
גוטקין — פרוי: ראשל, 2 קינדער
גרייזדארף אהרון, פרוי: נוימע, טאכטער: רבקה
גרייזדארף אסתר
גרייזדארף ישעיהו, פרוי: לאה, טאכטער: רחל
גרייזדארף פנחס, פרוי: רחל, 2 קינדער
האכמאן בייניש בן מנדל
האכמאן האנע, זין: ליבער, שמריהו
האכמאן לייב, פרוי: בתיה, 2 קינדער
האלפערין ישראל, פרוי: — טאכטער: רחל
הלוי שרה פעסע

וואַלקאווסקי אלטער, פרוי: שרה, קינדער: משה, סנדר, ביילע
זאלקינד חיים, טאכטער: רינע
זובאוויטש אליעזר, פרוי: שרה, קינדער: נחמה, גוטמאן
זובאוויטש זלמן, פרוי: ליבע און קינדער
חדש יעקב, פרוי: שרה, 2 קינדער
חדש יקותיאל, פרוי: רבקה, זין: חיים, יודל
חידקל אברהם, פרוי: שרה, זון: הלל
יכילטשיק אשר, פרוי: ליפשע, קינדער: שלמה, מאיר, ישראל, פייגע
יכילטשיק בער, פרוי: שרה, קינדער 2
יכילטשיק הירש, פרוי — קינדער: עטל, נחמן, לייב
יכילטשיק לייב, פרוי: שרה
יכילטשיק מרים מיטן מאן און קינדער
לעווין דוד מיט זיין מוטער
לעווין הירש, פרוי —
לעווין יצחק, פרוי: ראדל, קינדער 2
לעווין משה, פרוי: מלכה, זון: ליבער
ליפשין יהושע חיים
מילנער חיה רבקה
נאטקאוויטש חיענע, קינדער: יעקב, סנדר, אידע, פערל
נחום — פרוי: פאיע און טאכטער
סווירסקי זלמן, פרוי: מאַשע, קינדער: אברהם, ברייגע
סווירסקי יוסף, פרוי: שיינע, קינדער: אסתר, צביה, יואל
פייגעל חנא, פרוי: געלע, קינדער: הירש, אברהם, שרה
פרעסמאן אברהם אשר, פרוי: צביה, 2 קינדער
צימער — פרוי: שרה, קינדער: רחל, ברוך, יוסף, ברכה, זונדל, בערל
רייכל בערל, פרוי: רייזע, קינדער: ראובן, מענדל, איטע
רייכל הערץ, פרוי: הינדע
רייכל וועלוול, זון: לייב
רייכל זלמן, פרוי: סאניע, 2 זין
רייכל חיים, פרוי: רחל, זון: יואל
רייכל לייב, פרוי: לאה, קינדער: יחזקאל, חוה
רייכל שמואל, פרוי: בתיה
שטיין אברהם, פרוי און קינדער
שטיין אייזיק, פרוי: צערנע, קינדער: דוד, אסתר
שטיין גאלדע מיט איר מאן
שאפירא בערל, פרוי: הינדע, קינדער: מלכה, חנה, רבקה, דבורה, ברייגע, בן־ציון
שייניוק שמואל, פרוי: חיה, קינדער: רחל, הלל

קאבילניק

צונויפגעשטעלט דורך: ארגון יוצאי קובילניק ע"י מאיר חדש

הרב איינבינדער יהודה לייב און פרוי
אלספיין מנדל לייב, פרוי: גיסיע
אקסעלראד אליהו און משפחה
באטוויניק משה, פרוי: חיה, קינד: יוסף
בורגין חיים מאיר
בערגער שבתאי, פרוי: נחמה, קינדער: ישראל, משה, מינע, חנה
גארדאן אברהם לייב, פרוי: חיה, זון: אליהו
גארדאן חוה, ביילע (קינדער פון ישעיהו יוסף)
גארדאן פרומע 3 קינדער (ישעיהו גארדאן)
גארדאן שאול, פרוי: דאבע קינדער: יעקב, פייגע
גאלדזאגער אברהם (שוחט) פרוי: ביילע 3 קינדער
גאנטאוויניק מאיר, פרוי: גיטל, זון: יהודה
גאנטאוויניק חיים, שוועסטער: בילה, מוטער
גיל אן לייב, פרוי: אידא, קינדער: חיים, אשר, לאה, מאטלע
גלאט דוד און משפחה
גערשטער משה, פרוי: תמרה, זין: שלמה, הירש
גרינבערג יעקב ביניש, פרוי: מינע, קינדער: לייב, חנה, אסתר
דאנישעווסקי ברוך, פרוי: מנוחה 3 קינדער
דימענשטיין אסתר, דעם חזנ׳ס פרוי
הילפמאן שמואל, פרוי: חנה און טאכטער
וויינער ישראל
וויינער אלטער, פרוי: פייגע און זון
וועקסלער ישעיהו און פרוי
וועקסלער שיינע (טאדרעס) און משפחה
חדש יוסף, פרוי: ביילע, קינדער: חיה, יצחק
חדש לייב, פרוי: אַסנע
חדש מינע
חדש משה זליג, פרוי: רבקה
חדש צפורה, שיינע
חדש רבקה 2 קינדער
חדש שרה
טאדרעס איטע
טאראנטשיק הירש, פרוי: שרה, 2 טעכטער
טשערנאצקי ישראל, פרוי: דינע, 2 קינדער
טשערנאצקי פריידע, זין: יעקב דוד
טשערנאצקי גדליהו, פרוי: שרה רבקה, טאכטער: יוכבד
יאוונאוויטש דוד, פרוי: בוניע, זין: ברוך, לייבל
יאוונאוויטש יוסף, פרוי: רחל (גאנטאוויניק)
יאוונאוויטש מיכאל, פרוי: מאטלע (חדש)
יאוונאוויטש שלמה, פרוי: רייצע, זין: שלום, יצחק
יאנאווסקי זלאטע, קינדער: יהושע, גיטל דוואשע

יאנאווסקי אלי יוסף, פרוי: רייזל, 3 קינדער
יאנאווסקי הערשל און משפחה
יאנאווסקי חיים יעקב, פרוי: שרה רבקה
יאנאווסקי ישעיהו און משפחה
יאנאווסקי משה און משפחה (קימעלישאק)
יאנאווסקי משה, פרוי: גיסיע, זון: שמואל
יאנאווסקי פייביש, פרוי: שרה, טאכטער: חיה ליבע
יאנאווסקי פנחס, פרוי און 3 קינדער
יאנאווסקי שלמה לייזער, פרוי: חיה, 3 קינדער
יאבלאנאוויטש מערל, קינדער: אלי יוסף, צביה
לושנאצקי שבתאי, פרוי: ראשל (לעוויטאַן) זין: שמואל, יצחק, טאכטער
לייזעראוויטש חיים, פרוי: ליבע און טאכטער
ליפשיץ ליבע מלכה (לעוויטאן) און טאכטער
לעוויטאן דינע
לעוויטאן יצחק, פרוי: פרידע, קינדער: ישראל, מאיר, אברהם, פייגע
לעווין פריידע
הרב מאקאווסקי לייב, פרוי: ליבע, זון: אברהם
מאשיץ יצחק, פרוי: צפורה, זון: שמואל הירש
מילכמאן מיכאל, פרוי: מינע, טאכטער, זון: דוד
נאראצקי אריה לייב, פרוי: פרידע, 3 טעכטער, זון: מיכאל
נאראצקי שלמה, פרוי: ברריינע, טאכטער: ביילע
סווידלער אסתר לאה, טשערנאצקי) 3 קינדער
סווירסקי הרצל
פייגעלמאן טוביה, פרוי: חיה שרה, קינדער: משה, שרה
קאגאן לייב, פרוי: פעסע (אלספין) 2 קינדער
קאפלאן יהודית (טאדרעס) און זון
קורניצקי (אַ קריסט פון זנאכאטש)
קיעווסקי אברהם, פרוי: חיה שרה (גלאט) 2 קינדער
קירמיליסקי לייב און משפחה
קירמיליסקי ביילע דאבע
קירמיליסקי פייביש און משפחה
קלומל חיה שרה, טעכטער: גיטל, מרים
קלומל יצחק, פרוי: רבקה, קינדער: אברהם, ביילע
קלומל ניוסע (צאָן דאָקטאָרין)
קראווטשינסקי יצחק, פרוי: בתיה 4 קינדער
קרוקאוו כיענע, זון: העשל
קרוקאוו ישראל, פרוי: חיה, זון: אריה
קריוויצקי חנה דוואשע
קריוויצקי לייב און משפחה
קריוויצקי אברהם און משפחה
קריוויצקי גרשון, פרוי און זון זעליג
רייזער חיים, פרוי: אידע, טעכטער: סלאָווע, אסתר
שטיינגארט יוסף, פרוי בתיה, קינדער: יעקב, בוניע
שאפירא שרגא און משפחה (לערער)
שנייזעראוויטש בתיה, קינדער: יצחק, שרה, חיה
שטיינגארט ראובן, פרוי: סאניע, טעכטער: רייזל, חוה
שטיינגרוב רייזל
שפיז חיים און משפחה
שאפטאן און משפחה (לערער)

פאסטאוו

צונויפגעשטעלט דורך: רייכל ברוך, בילא אחיאסף

אבראמסאן מענדל, פרוי: יהודית, קינדער: שאול, סאניע, איזקע
אדאניטש יצחק, פרוי: חיה, קינדער: מרדכי, ראובן, יעקב, ישראל
אווערבוך ברוך, קינדער: מרים, בערל, סאניע
אווערבוך טייבע לאה
איזאקסאן זלמן, פרוי: איטל, קידער: יצחק, רחל
איינהארן אשר און פאמיליע
איינהארן משה און פאמיליע
איינבינדער יהושע, פרוי: דבורה, קינדער: רבקה, חיה
איצלער לייב, קינדער: ישראל, רפאל, חיים־יצחק, לאה, פייגע, יעקב
איצלר אברהם און פאמיליע
אסתראוויטש שעפסל און פאמיליע
באס יעקב, פרוי: אסתר (עסטרין)
באק מאיר, פרוי: חנה, קינדער: וועלוול, יעקב, נחמן, מרים
בארון פייגע, ליבע
בארקאן דיסקי, שוועסטער: דבודה
בונימאוויטש אברהם יוסף, פרוי: דבורה, קינדער: שלמה דוד, פייגע, משה מאיר
בייגל אברהם, פרוי: פאַניע, קינדער: מאַטל, רבקה
בלאך (מיימין) ראזע, טאכטער: עדזיע
ברוידע זאלקע, פרוי: מאשע, קינדער: צביה, ישראל
ברוידע מלכה און פאמיליע
ברוידע נח און פאמיליע
גאבער (צעפעלאוויטש) מערל, טאכטער: יוכבד
גאלאמב (ראכמאַן) צביה
גורוויטש מוטער, קינדער: פרומע, ברריינע, שמואל, יוסף
גורוויטש שלום, פרוי: ליובע און קינדער
גילינאוו און פאמיליע
גינדין שמואל, פרוי: אסתר, קינדער: מענדל, פריידל, חיה, סאַניע
געלוואן הירשל און פאמיליע

געלוואן שמחה און פאמיליע
געלוואן חיה און פאמיליע
גלעזער דב בער, פרוי: חנה, קינדער: טייבע, יעקב, חיה, דוד, ראזקע
גלעזער צבי, פרוי: גאָלדע (שניידער)
געגדל נחמה, זון: בנימין
געגדל צבי, פרוי: מאַטלע, קינדער: מרדכי, טייבע שמואל
געגדל קיילע און פאמיליע
געגדל ירחמיאל און פאמיליע
געגדל יוסף און פאמיליע
געגדל סנדר, פרוי: חוה (פייגל)
געגדל בערל דער מלמד
געגקין שמחה און פאמיליע
געגקין יצחק, פרוי — זון: נחמן
גארבאראוויטש חיה, טאָכטער: סאָניע
גרייטון שמואל הירש (שוחט) און פרוי
דויטש (שניידער) מייטקע און פאמיליע
דלאט אהרון, פרוי: ריווע עסיע, קינדער: יצחק, שמואל
דלאט לייב און פאמיליע
דלאט פייביש און פאמיליע
דלאט שמואל חיים און פאמיליע
דרוץ אברהם, פרוי: שיינע (ריבקינד) טאָכטער: חיה דיסע
וויינער זלאטע און פאמיליע
וויינער משה און זון
וויינער עסיע
וויינער פנחס און פאמיליע
וויינונסקי הלל, פרוי: ראשל און קינדער
וויינונסקי חיה רחל, טאכטער: שיינע
וויסקונסקי שמואל, פרוי: דבורה און זון
וועקסלער נתן
וועקסלער לאה, קינדער: פערל, איטל
זאגי מרדכי, פרוי: טילע און קינדער
זאליצקי און פאמיליע
זאסלאווסקי מישא, פרוי: סאָניע
זיגמאן יהושע און פאמיליע
זיגמאן יחיאל און פאמיליע
זיידל אברהם און פאמיליע
זיידל איצע יעקב און פאמיליע
זיידל ישראל אליהו, פרוי: לאה, קינד: משה לייב
זיידל לייב, פרוי: — קינדער: שמשון, לאה, גדליהו
זיידל מיכאל, פרוי: סלאווע (שאַפירא)
זיידל משה, פרוי: רייזל
זיידל לויק, פרוי שרה, קינדער: חנה, עטל, שלמה, יעקב, גרשון
זיידל שלום און פרוי
חאצקל אייזיק, פרוי: ליבע גיטל, קינד חוה
חדש גרשון, פרוי: שרה'ל און קינדער
חדש זעליג און פאמיליע
חדש משה, טעכטער: רייזל, שרה
חדש מולע, פרוי: חיה (שערמאן) און קינדער
חדש מאטל, פרוי: פייגע לאה, קינדער: זעליג, סימע
חדש מאיר (שמש) און טעכטער
חדש נח און פאמיליע
טאדרעס נאטל חיים, פרוי: חנה, קינדער: חיה, סלאווע
טויביס מיכאל, פרוי: דבורה, קינד שרה
יאגעל וועלוול, שוועסטער חיה
יאגעל רחל און מאן
יאפע שמואל, פרוי: חיה שרה'ל, קינדער: פטיה, אברהם,
יונגעלסאן יוסף און פאמיליע
יונגעלסאן נחום און פאמיליע
יונגעלסאן אסתר (פייגל) און טעכטער לאה
כץ חיה ביילע (שאפירא) און פאמיליע
כץ יוסף און פאמיליע
כץ לייוויק
כץ מענדל, פרוי: טוניה, זון: זאב
לובאצקי אסתר
לובאצקי שמעון און פאמיליע
לובאצקי ברייגע און פאמיליע
לעווין שרה זעלדע (וועקסלער) און קינדער
ליפשין אהרון, פרוי: ריסיע, קינדער: מוניק, שמואל, אסתר
ליפשין רחל רבקה
מאנדעלמאן שמחה, פרוי: טילע
מאנפיל הינדע, טאכטער: חסיה
מאנפיל הירש, פרוי: שרה (סאָקילינסקי)
מיימין לייב, פרוי: חנה
מילשטיין בצלאל פרוי און קינדער
מעלער לייזער
מעלער יחיאל און פאמיליע
מעסטער אבא, פרוי: צפורה, קינדער: דיסקע, חיה, בתיה, אברהם משה
מעסטער ישראל
מעסטער אברהם, פרוי: רבקה, קינדער: יעקב, ליפה
מעסטער יעקב, פרוי: סאניע, זון: זאלקע
מעסטער ליבע און פאמיליע
מעסטער רחל און פאמיליע
נחום דער שוחט און פרוי
סאנדלער יצחק
סאסנאוויק צוויי שוועסטער
סאקאלינסקי און פאמיליע
סאקאלינסקי (גענדל) שרה לאה, זון: יעקב
סווידלער חאצקל און פאמיליע
סווירסקי אברהם און פאמיליע
סטראוויטש גרוניע (וועקסלער)
סטראוויטש אברהם און זון

סטראצאנסקי יצחק, פרוי: ראַשע, קינדער: יעקב, לייב, סאָניע
סטראצאנסקי לייב און פאמיליע
סטראצאנסקי העניע
סטראצאנסקי רבקה און מאן
עסטרין רחל
עסטרין יוסף, פרוי: רבקה, זון: מענדל
עסטרין בנימין
פאליאקאוו ברידער
פאסטאווסקי פאמיליע
פיגאווסקי און פאמיליע
פייגל דבורה, זון: שמואל
פייגל צערנע, קינדער: שלום, וועלוול, חיה
פייגל חנה, פרוי: טייבע, קינדער: פאלצע, סימקע
פייגל חנה, קינדער: דבורה, אברהם נחמן
פייגל חיים מאיר און פאמיליע
פייגל אברהם און פאמיליע
פייגל יקותיאל און פאמיליע
פייגל שאיע און פאמיליע
פייגל זלמן און פאמיליע
פייגל מרדכי און פאמיליע
פייגל אליהו
פייגל לאה און פאמיליע
פישמאן קלמן, פרוי: רחל (דלוט) און קינדער
פלאטקין פייביש און פאמיליע
פעלדמאן אברהם און פאמיליע
פערגאמענט אבראשע, פרוי: צילע, קינדער: ראניע, אהרן
פערגאמענט אברהם און פאמיליע
פערגאמענט חוה, קינדער: געגע, חנה
פערגאמענט שלמה ד"ר און משפחה
פערמאן ישעיה לייב, פרוי: שרה (ווייגער) און קינדער
פערמאן ירחמיאל, פרוי: דאָבע (ווייגער) און קינדער
פערסקי אליהו, פרוי: חיה (מעסטער) און קינדער
פערעוואזניק צביה און קינדער
פרידמאן זאב און פרוי
פרידמאן יעקב, פרוי: עטל, קינדער: אברהם איצע, חנוך
פרידמאן משה
פריידין הרב יהודה לייב, פרוי: גרוניע, קינדער: נתן, מלכה
פרישמאן דוד און פאמיליע
צוקערמאן משה בער און פאמיליע
צעפלאוויטש אברהם, פרוי: ליובע, זון: שלמה
צעפלאוויטש אליהו, פרוי: בתיה, קינדער: נחום, חוה, נעמי
צעפלאוויטש בתיה חלוינעס פרוי, קינדער: חיה שרה, משה בער, איסר
צעפלאוויטש זלמן
צעפלאוויטש חיים אליהו, פרוי: סאָניע, קינדער: רבקה, משה
צעפלאוויטש חיה שרה ירחמיאלס פרוי, קינדער: חנה, פעסיע, סאיעטקע, צבי, צירל
צעפלאוויטש יוסף
צעפלאוויטש ישראל
צעפלאוויטש לייב שלום
צעפלאוויטש מאטל, פרוי: חנה, טאכטער: שפרה
צעפלאוויטש מאיר יעקב
צעפלאוויטש מענדל, פרוי: עסקע, קינדער
צעפלאוויטש משה דוד, זון: יעקב
צעפלאוויטש נחום, טאכטער: רחל
צעפלאוויטש צבי, פרוי: בתיה (קאָוואַרסקי), קינדער: שמואל, נחום, נעמי
צעפלאוויטש שמעון דוד, פרוי: געניע און קינדער
צעפלאוויטש שמואל, פרוי: העניע, קינדער: לייב, לאה, אהרון
צעפלאוויטש שמעון גרשון, פרוי: פאניע, קינדער: זעליג, סימע, חיים
צעפלאוויטש יצחק און פאמיליע
צעפלאוויטש חנה און פאמיליע
קאפעלאוויטש חוה
קאצאוויטש פרוי און קינדער פון משה
קאצאוויטש בתיה און פאמיליע
קאצאוויטש חיה שרה, טאכטער: רבקה
קאצאוויטש מאטל, פרוי —, קינדער: שמערל, ירחמיאל
קאצאוויטש ראובן און פרוי
קאצאוויטש שמעון, פרוי: סימע, קינדער: פסח, רחל
קוצעקאוויטש רפאל, פרוי: סאָניע, טאָכטער: לוציע
קוריצקי נחמה, זון: בן־ציון, חנוך
קלאט בעני און פאמיליע
קרעמער לאה מאַן און קינדער
קרעמער לייב, פרוי: ציפע
קרעמער סאניע
ראבינאוויטש זלקינד, פרוי: צפורה (טאָדרעס) ??
ראבינאוויטש שמואל, פרוי: הינדע דבורה, טעכטער: שושנה חיה
רובינשטיין דאָקטאָר און פרוי
ראגאוו חיים יצחק און פרוי
רודניצקי אסתר און פאמיליע
רודניצקי דבורה און טאכטער
ראכטמאן חיים, פרוי: דבורה (חדש)
ריבקינד יקותיאל, זון: יצחק
רייכל ברייגע, זון: אבא
רייכל דבורה
רייכל הרצל, פרוי: גיטל, קינדער: אסנה, סיאמע
רייכל וועלוול, זון: שמואל
רייכל יהושע, פרוי: ריווקע, קינדער: אסתר, חיים

רייכל יעקב לייב, קינדער: רחל, חנה, חיה, ישראל נח, צפורה
רייכל יעקב
רייכל יצחק, טאכטער: חיה
רייכל ישראל בער און פאמיליע
רייכל לייב, פרוי: ראזע, קינדער: ישראל, דוד, חנה
רייכל לייב און קינדער
רייכל מאיר חנה, טאכטער: שרה'ל און פאמיליע
רייכל מיכל זוסע
רייכל מענדל, פרוי: פאניע, זון: זאב
רייכל משה, פרוי: מרים
רייכל עדזיע און פאמיליע
רייכל שמערל, פרוי: חנה, קינדער: וויכנע, ליבע, יעקב, יהודה
רייכל אברהם חיים און פאמיליע
רייכל חיים אהרון, פרוי: לאה און קינדער
שאפירא אלטע (פייגל), קינדער: יהודית, שרה, נח
שאפירא גרשון, קינדער: נתן, רחל, ישראל, שרה
שאפירא חיה דינה
שאפירא יעקב און פאמיליע
שאפירא ירמיהו און פרוי
שווארץ אהרון דוד, פרוי: לאה, קינדער: חנה, חיים
שווארץ חנא, פרוי: מאַניע און קינדער
שווארץ יעקב לייזר און פאמיליע
שוב מאשע (אסטרין), זון: מענדל
שוביטש דוד שלמה און פרוי, טאכטער: חוה
שוביטש זיסל, פרוי: אַלע, קינדער: ליאנקע, שרה
שוביטש ישעיהו, פרוי: מוסל, קינדער: ישראל, רעסקע
שוביטש פסח, פרוי: חסיה און קינדער
שולקין אסנע און קינדער
שוסטער לייב, פרוי: פרומע, קינדער: חיה עלקע, שאסקע, שניידער אהרון וועלוול
שניידער אשר לעמל, פרוי: שפרה, טאכטער: פעסיע
שניידער יצחק און פאמיליע
שקלאראווסקי פאמיליע

ניעמענטשין

צונויפגעשטעלט דורך: פרומע אינגעלטשין־מילער, שרה אינגעלטשין־ראַזענטאַל

איזגור פרוי — טעכטער: מאַשע, פעניע, שיינע
אינגעלטשין זאב, פרוי: שלומע, קינדער: הירש, בערל
אינגעלטשין אברהם יצחק, פרוי: אסתר, קינדער: חנה, חיים נחמן
אנדעמאן משה, פרוי: שרה, קינדער: מרים, פייגע, מרדכי, מיכאל, רייזע
אנדעמאן קיילע יענטע
אראנאוויטש אביגדור, פרוי: טייבל, קינדער: פרץ, יוסף
בארואו חיים
בארואו ציפע און פאמיליע
בלושינסקי מיכלע
בורשטיין פייוועע
בורשטיין פישל, פרוי: שאַסל, קינדער: פעסיע, ברכה
בורשטיין שלום, פרוי: פעסע
בייראק אברהם, פרוי: עטל, קינדער: מאניע, ביילע, שמעון יעקב
בערענשטיין שמואל, טאכטער: טייבע
בעקענטשיין שרה, קינדער: משה, יעקב, שולמית
בראטאניסקי בער וועלוול, פרוי: פייגע
בראטאניסקי יעקב, פרוי: עטל, טעכטער. חיה און מאן קינדער: ראשע, טייבע, מאריאשע, שלמה הירש, ביילע
בראטאניסקי יצחק, פרוי: עטל און פאמיליע
בראטאניסקי מרדכי, פרוי: אסתר, קינדער: חנה עטע, מאריאשע, שלמה הירש + 2 קינדער
בראטאניסקי שמואל, פרוי: און זון
גאלד מאקס, פרוי: רבקה, קינדער: אידע, ליוסיק
גארדאן חיים
גארדאן טוביה, פרוי: ציפע, א קינד
גארדאן מאיר, פרוי אסתר, טאכטער: שיינעלע
גארדאן מוסיע און קינד
גארדאן שלמה, פרוי: כיענע, קינדער: יקותיאל, שיינע
גארדאן שמואל, פרוי: ביילע, קינדער: ישראל, משה
גדוד די פרוי, זון: מרדכי
גורוויטש ראשל און מאן; זון: יצחק מיט זיין פרוי
גלאז חנה, קינדער: חיים, רחל, און מאן
גלוך אברהם, פרוי: דאַרע, זון: יעקב
גלוך אייזיק, טאכטער: שיינע
גלוך דן, פרוי: דינה, טאכטער: חסיה
גלוך הענע, קינדער: חיה, הינדע, רבקה
גלוך וועלוול, פרוי: כיענע
גלוך חיה, טאכטער: חסיה
גלוך יחזקאל, פרוי: רבקה, קינדער: הינדע, שמעון
גלוך סענדער, פרוי: שרה, טאכטער: הינדע
גלוך פנחס, פרוי: דארע, זון: יעקב
גראדזיענסקי יעקב יוסף, פרוי —,קינדער: ברכה, ראובן
דוביצקי יעקב, קינדער: מאיר ליפע
דובראווסקא
דייטש שלום
וואלאוויטש בערל, פרוי: רחל
זאק העשל, פרוי: מרים, זון: לייב

זלאטקאוויטש בנימין, פרוי: פריידע, זון: משה
זשור ראזע, טאכטער: גנעסיע
חן מאטל, פרוי: רחל, אַ קינד
טאאוב שמואל
טייץ יוסף, זון: משה
טעל מאיר, פרוי: לאה, קינדער: קאפל און אַ קינד
טראפאטשניק מאיר, פרוי: אסתר, קינדער: פרידע, הירש
טראקינסקי ראשל
טראקינסקי ישראל, פרוי: עטל, קינדער: שבתאי, עלקע, משה דינה
טשערנאבראדקע, פרוי: מרים, קינדער: דבורה, חיה
יאניסקי דוד שלמה, פרוי: קיילע, קינדער: ישראל, שמעון
יאניסקי פייוע, פרוי: בתיה און זון
יוקער לייב, פרוי: שרה, טאכטער: בתיה
כאַקים אהרון
לאזשאנסקי יצחק, קינדער: חיים, מאַניע
לייפער מיכאל, פרוי: רחל, קינדער: משה, יצחק, בייניש, אברהם, מרים, מינע, ישראל, מרדכי
לייבמאן אהרון, פרוי: חסיה, קינדער: משה און א קינד
לייבמאן שמואל, פרוי: שלומע
לעוויט גאלדע, זון: כייקל
לעוויט יוסף און פאמיליע
לעווין חנן, פרוי: לאה, קינדער: נחמה חיים נחום
לעווינסאן שרה לאה, זון: שבתאי
לעווינסאן אברהם, פרוי: גיטל, 2 קינדער
לעווינסאן בתיה, קינדער: פסח, חיה
לעווינסאן לייב, קינדער: ישראל, דישע, שלמה
לעווינסאן משה אשר, פרוי: אידע, זון: נאטל
לעווינסאן שלמה, פרוי: לאה, זון: יצחק
מאַגון שרה
מארגאליס יעקב, פרוי: מרים, קינדער: עטל, משה
מארגאליס מאיר
מיעדזיאנסקי ביילע, קינדער: חיים יוסף, לייב
מיעדזאנסקי יהושע, פרוי: אסתר, קינדער: יעקב, חיה
נאטיק יעקב, זון: אלטער
נודזאן דבורה, קינדער: ראובן, שניאור
ניעוויאזשסקי יהודה, פרוי: חיה, קינדער: שולמית, איטע רחל
ניעמענטשינסקי אברהם, פרוי: מרים, קינדער: מאשע, יוסף, יעקב
ניעמענטשינסקי ביילע, קינדער: אברהם, נעמי + 1
ניעמענטשינסקי דניאל, פרוי 3 קינדער
ניעמענטשינסקי הירש, פרוי: חיה
ניעמענטשינסקי הירשל, פרוי: העשע, זון: גרשון
ניעמענטשינסקי זעלדע, 2 קינדער
ניעמענטשינסקי יעקב, פרוי: איטל און קינדער
ניעמענטשינסקי יחזקאל, פרוי: רחל, קינדער: מאשע + אַ קינד
ניעמענטשינסקי פייוע
ניעמענטשינסקי פישל, פרוי: — 3 קינדער
ניעמענטשינסקי פראדל, קינדער: פייוע, צביה
ניעמענטשינסקי צדוק, פרוי: מיט 2 קינדער
ניעמענטשינסקי ראשל
ניעמענטשינסקי רחל און פאמיליע
ניעמענזשאנסקי שלמה
נירקע יצחק, פרוי: ברכה
נירקע יוסף, פרוי: גרוניע, קינדער: אפרים, לייב
סאפיר הרב גדליהו, פרוי: חנה
פאגארעלסקי חנה, טאכטער: רחל
פאזניאק מלכה, קינדער: גיטע, פרומע, יצחק, ניסן, ישראל
פאזניאק יצחק ישראל 2 שוועסטער
פיין מענדל, פרוי: מיכלע, 2 קינדער
פיין ישראל, פרוי: שרה, טאכטער: ברכה
פיין יקותיאל, פרוי: ביילע, קינדער: צמח, יוסף, שרה, רחל
פיין גאלדע, קינדער: שיינע רחל
פיין מאטל, פרוי: מלכה, קינדער: שיינע, מיכאל, נחמה לאה און איר מאן מאיר
פין יעקב, קינדער: אלטער, אלטע
פינקל משה, פרוי: חיה, קינדער: ישראל, שרה
פעלשדטיין משה, פרוי: עמא
פערוואזקי אהרן, פרוי: דבורה
פערוואזקי ליבע, זון: יהושע
פרושאן יעקב, פרוי: רייזל, קינדער: משה, מינע
פרושאן שלמה, פרוי: שרה, קינדער: חיה, שמואל
פרושאן שרה און אַ קינד
קאווארסקי אברהם דוד, פרוי: שרה, זון: משה
קאווארסקי יהושע יעקב, פרוי: ביילע
קאלמאנאוויטש גרשון, פרוי: חנה בתיה, זון: בערעלע קליין, זון: אברהם
קמח אברהם, פרוי: פעסיע, קינדער: יונתן, משה
קענסקי צילע, קינדער: מיכלע, ליבע
קענסקי טייבע, קינדער: יקותיאל, אליהו, בערל
קענסקי מיכאל, פרוי: טשערנע
קראווטשוק אברהם, פרוי: נחמה, 2 קינדער
קראווטשוק יהודה, פרוי: רבקה, טאכטער: פריידע + אַ קינד
קראווטשוק יצחק, פרוי: בתיה, זון: נאטל
קרעמער ברכה, מאן און קינדער
קרעמער וועלוול, פרוי: שרה, טאכטער: מרים
קרעמער לייב, פרוי: חיה, 2 קינדער
ראנטאל ליובא (קאווארסקי), טאכטער: יהודית
ראטקאווסקי (גרינבערג) פעסיע

רודאשעווסקי ליפע, פרוי: מרים, קינדער: לייב, אברהם
רודאשעווסקי מינע, פלימעניק שלמה
רודאשעווסקי שלמה, פרוי: דבורה, קינדער: העניך, חיה, לייב
רודין אליהו און פרוי
רודין חיים יצחק, פרוי און 2 קינדער
רודין שמעון, פרוי: רחל, קינדער: הלל + א קינד
רוס, פאטער מוטער, 2 קינדער
רייז, פרוי: רייזל, קינדער: אסתר, שמואל, חנן
שאפירא אפרים, פרוי: דרעזל, זון: חיים
שאפירא משה, טאכטער: מרים
שמולאוויטש אסתר, חנה און מאן
שניפעליסקי אשר, פרוי: לאה, קינדער: הירש מאנע
א ישיבה פון 100 בחורים

לאנג, לאנג ציט זיך די רשימה פון די גרויזאם־אומגעקומענע יידן פון סוועניציאנער געגנט אין די יארן פון חורבן. זייער שווער איז געווען ,דאס צונויפזאמלען די נעמען און מיט ציטער לאזן מיר צו די מעג־ לעכקייט, אז נישט אלע נעמען האבן מיר באוויזן צו ברענגען אין דער רשימה. די אלע נאמענלאזע קדושים זענען געווידמעט די דריי ליידיקע עמודים.

לעדות: אותי ומשפחתי הביאו לגיטו ווילנה בחיסול
גיטו שוונציאן 5 באפריל 1943

אני יעקב דב חרמץ

תורם את ספר יזכור שווינציאן לספרית בית ווילנה לזכר
בני משפחתי ז"ל שנספו בשואה בעת חיסול גיטו ווילנה

אמי	רבקה דבורה	חרמץ			
אשתי	חנה	חרמץ			
בתי	שרה'ל	חרמץ	בת	שתים עשרה	
בני	יהודה'ל	חרמץ	בן	עשר	
בתי	בתיה	חרמץ	בת	שבע	
בת אחותי	עטע'לע	סורסקי	בת	שבע	
בן אחי	יוסף	חרמץ	בן	עשר	
בת אחי	נעבע'לע	חרמץ	בת	שבע	
בת גיסי	הינדה	באסים	בת	אחת עשרה	
בן גיסי	יחיאל	באסים	בן	שמונה	

יהי זכרם שמור עמנו לנצח

את כולם יחד הוציאו מגיטו ווילנה שבוע אחרי שהוציאו
אותי ואת בני שלמה, אחי מיירים ויהודה סורסקי למחנות
אסטוניה (עסטלאנד) בנם ניצלנו מידי הנאצים

לעדות: אותי ומשפחתי הביאו לגיטו ווילנה בחיסול
גיטו שוונציאן 5 באפריל 1943

אני יעקב דב חרמץ

רצוני להנציח את בני משפחתי ז"ל שנספו בשואה בחיסול
גיטו ווילנה אמי אשתי ושמונת הילדים בולם יחד הוצאו
מגיטו ווילנה

אמי	רבקה דבורה	חרמץ		
אשתי	חנה	חרמץ		
בתי	שרה'ל	חרמץ	בת	שתים עשרה
בני	יהודה'ל	חרמץ	בן	עשר
בתי	בחיה	חרמץ	בת	שבע
בת אחותי	עטע'לע	סורסקי	בת	שבע
בן אחי	יוסף	חרמץ	בן	עשר
בת אחי	נעבע'לע	חרמץ	בת	שבע
בת גיסי	הינדה	באסיס	בת	אחת עשרה
בן גיסי	יחיאל	באסיס	בן	שמונה

יהי זכרם שמור עמנו לנצח

ברצוני לציין ב-1 בספטמבר 1943 שלחו למחנות אסטוניה 4000 איש ביניהם אחי, בני שלמה-יצחק, אחי מיירים ויהודה סורסקי לאחר זמן מה החזירו אותנו למחנה שטוטהוף בפולין. ומשם נשלחנו למחנות ההשמדה וויי-גאמט בגרמניה ולמחנות עבודת פרך לבסוף נשארנו ארבע עשרה יהודים בין 12 אלף נוצרים ובנם ניצלנו מידי הנאצים שוחררנו ב 3. במאי 1945. לישראל הגענו 1947

תאריכי השמדת יהודי אזור שוויניציאן

דאטעס פון אומקום פון די יידן אין סוועניציאנער געגנט

1)	אַנפאַנג פון דער צווייטער וועלט־מלחמה	1939 סעפטעמבער 1טן
2)	אַרייַנמאַרש פון דער סאָוויעטישער מיליטער אין געגנט	1939 סעפטעמבער 17טן
3)	די מלחמה צווישן היטלער דייטשלאַנד מיט די סאָוויעטן	1941 22 יוני
4)	אויסגעקוילעט אַלע לינגמיאַנער יידן דורך די ליטווינער	1941 יולי
5)	דער מאָרד פון 25 יידן אין סוועניציאן דורך די ליטווינער	1941 יוני
6)	דער מאָרד פון 18 יידן אין נייַ־סוועניציאן דורך די ליטווינער	1941 יולי
7)	דער מאָרד פון 43 יידן אין נייַ־סוועניציאן דורך די ליטווינער	1941 23 יולי
8)	דער מאָרד פון 102 יידן אין סוועניציאן דורך די ליטווינער	1941 20 יולי
9)	דער מאָרד פון 28 יידן אין איגנאַלינע דורך די ליטווינער	1941 יולי
10)	די ערשטע קרבנות אין דוגעלישאק	1941 יולי
11)	די ערשטע קרבנות אין דוקשט	1941 יולי
12)	אויסגעקוילעט די יידן אין דוקשט	1941 22 סעפטעמבער
13)	די ערשטע קרבנות אין לינטופ	1941 אוגוסט
14)	די ערשטע קרבנות אין פאָדבראָדז	1941 יולי
15)	אַרויסשיקונגען אין פאָליגאַן פון גאַנצן געגנט	1941 27 סעפטעמבער
16)	ליקווידאַציע פון פאָליגאַן	1941 8, 9 אָקטאָבער
17)	אומגעבראַכט 200 יידן אין ווידז	1941 יוני
18)	ליקווידירט יאָדי	1941 סעפטעמבער
19)	ליקווידירט נעמענטשין	1941 סעפטעמבער
20)	אומגעבראַכט 28 יידן אין קאַזיאַן	1941 נאָוועמבער
21)	ליקווידירט קימעלישאק, ביסטריץ, פאָדבראָדז	1942 22טן אוקטאָבער
22)	ליקווידירט מיאָרי	1942 אוגוסט
23)	ליקווידירט פאָסטאוו	1942 25טן דעצעמבער
24)	ליקווידירט סוועניציאן מיט ווידז	1943 4טן אפריל
25)	ליקווידירט קאָבילניק תשי״א תשי״ב	1941—42
26)	באַפרייט דעם געגנט	1944 יולי
27)	ענדע פון דער מלחמה	1945 8טן מאי

ראַבינאָוויטש אסתר
ראַפפ נחמן
קריל אברהם
קריל רייכע
קוריצקי זאב
קארב ירחמיאל
קארב אליהו
קרייצער לייזעראוויטש דבורה
תדהר דוד

קאלטיניאן

(ז. 1189 — 1222)

גארשיין ביילע
גורוויטש העשל
טאבאכאוויטש יוסף
טאַבאַכאָוויטש נעכיע
כץ עדה
מילונטשיק רחל
קאַרב ירחמיאל
קאווואלסקי יצחק
שאַליט משה

לינגמיאן

(ז. 1223 — 1276)

גרינבערג הרב חיים חייקל
זאַר צבי
פליסקין הרב שמואל

דוקשט

(ז. 1277 — 1337)

בערמאַן שרה דבורה
דאוויד‌אָוויטש ב.
דאַבקין שמואל
האַמבורג ראובן
קאטשערגינסקי—וואסערמאן מרים
קאטשערגינסקי זלאַטע

פאדבראדו, לינטופ, קימעלישאק

(ז. 1338 — 1472)

באַוואַרסקי אהרון
ברתנא מרדכי
ברתנא זאב
בליץ מאיר
קאווארסקי אהרון
כענצינסקי מרדכי
לאַפ בן־ציון
ליכט אליהו
מרדכי ב.
מאַצקין—ציוולין צילע
פערסקי נתן
קריל א.
קוריצקי אהרון
קוריצקי—שלעזינגער מ.
ראָזן—שאפירא הדסה

הייזוצישאק, דזיקעווינעש, סטאיאצישאק, מאליגאן

(ז. 7473 — 1636)

אַבעל יעקב
אבעל שבתאי
אבעל שמעון
אבעל שניאור זלמן
בן־שרה חנוך
בראַסלאַווסקי גרשון
גאַנטאָוויניק ברוך
גן־טוב ישראל
דרוין הענעך
וואלאצקי נעכע
וואָליאַק—גן־טוב רחל
וויינצענטאָווסקי ישראל
יפה רפאל
יפה גרשון
פערליס יצחק
פאַטאַשניק מיכאל
קוריצקי נחום

פאסטאוו, ווידז, כויאר, קאזיאן, קאבילניק

(ז. 1587 — 1604)

יכילטשיק שלמה
יכילטשיק—סאליסמאן חנה
יכילטשיק ישראל

אין טויט לאגערן

(ז. 1637 — 1652)

סווירסקי—האַלצמאַן לאה
רודניצקי—טייטלמאַן עטיא

גבורה

(ז. 1653 — 1796)

בושקאניץ שמעון
בושקאניץ מאטע־העשל
גורוויטש העשל
באַגען אלעכסנדר
גארדאן בינע אברהם
ווידוטשינסקי יצחק
טרויצע לייב מולע
יאכלמאן אברהם
סווירסקי בער
סווירסקי—האלצמאַן לאה
פאטאשניק מיכאל
פלעקסער יוסף
צינמאן משה
קאווארסקי שלמה
קאווארסקי—גארדאן רבקה
קאטשערגינסקי ש.
רודניצקי—ארד יצחק
שוטאן משה
שוטאן נחמה

אפגעראטעוועטע קינדער

(ז. 1797 — 1838)

סאראקע דוד
פופיסקי—ענת לייב
פייגל—פאלאנט רבקה
קאווארסקי סענדער

לאנדסמאנשאפטן

(ז. 1839 — 1876)

גורוויטש העשל
חסיד—פארוס בראניע
יפה—ציקינסקי מאניע
פדרו אביעזר
ד״ר שטיין שלמה

בילדער פון קינסטלער

(ז. 1877 — 1880)

שרה גארשיין—טייץ
רבקה וואלאוויטש
יהושע קאַווארסקי

נפטר געווארענע חברים

(ז. 1881)

די מצבה פון ווידז

(ז. 1883)

רשימה פון די אומגעקומענע

(ז. 1885 — 1956)

דאַטעס פון אומקום

(ז. 1957)

אוניברסיטה בר־אילן
הספריה

רשימה פון די אַנטיילנעמער אין יזכור־בוך לויטן אלף־בית

בשער הספר - אריינפיר־ווערטער (ז. 64 — 636)

אחיאסף—צעפלאוויטש שכנא, ברתנא מרדכי, גורוויטש העשל, גאלאמב אברהם און שמעון קאנץ

סוועניציאן

(ז. 7 — 63)

אבראמאוויטש ראובן
אומברוש יהודה
אושפאל (הרב) יצחק־דובער
באק אבראשע
בושקאניעץ שמעון
בלומבערג מאיר־זאב
בן־זרח (גורוויטש) שמואל
בן־עיר
ברומבערג יוסף
גאלאמב אברהם
גארבער חנה
גורוויטש העשל
גינזבורג שאול
גן־טוב (וואַליאק) רחל
גרינבוים יצחק
האלצמאן־סווירסקי לאה
יאַוויטש קלאַרע
חסיד—פארוס בראָניע
חרמוני (גינזבורג) אהרון
כארמאץ בער
כארמאץ צדוק
כץ מעינקע
לאָס רפאל
לוצקי—קוריצקי חיה
ליכטענשטיין קלמן
לישאנסקי דב
לעווין ד״ר אביגדור
לעווין אליעזר
לעווין יעקב
מאַצקין זלמן און זיידל
מאַרגעל לייב
מיכלסאָן יהודית
מינקין ד״ר פענינע
נאטיש (שוטאן) מיכאל
סאראקע ישראל
סווירסקי א. ס.
סווירסקי משה
פישמאן — הרב מיימון
פייגלמאן יצחק
קאגאן (בליץ) שמואל
קאוואַרסקי סענדער
קאציזנע שרה
קוריצקי גרשון
קוריצקי ד״ר משה
קרעמער פאטיע
ראבאָטניק (שלאנסקי) חנה
שוטאן משה
שיבאָווסקי יצחק

ניי־סוועניציאן

(ז. 637 — 966)

אייזיקאָוויטש קיילע
אנטאָוויל שרגא
אחיטוב י.
באנקאָווער יוסף
באַק עמנואל
באַק פריידע
ביטשונסקי אשר
בערענשטיין זלמן
גורוויטש העשל
גורוויטש ישראל
גורוויטש—קאוואַרסקי נחמה
גורוויטש יצחק
גארדאן חיה שרה
גוטערמאַן צירע
גוריון י.
ווייגפרעס אפרים
זאַק לוי
זאַק יוסף
חיט אסתר
חיה פייגעס ה.
טייץ שלום יצחק
כץ אברהם
כהן טייבע
לפידות חנוך
ליכטענשטיין קלמן
לאָס חיה
מנור י.
מילנער יצחק
מילנער מערע
עפרון—צינצינאטוס תמר
פופיסקי טאבאכאוויטש זיסלע
פופיסקי—ענת לייב
פארטנאי כץ חנה
צעפלאוויטש—אחיאסף שכנא
צינצינאטוס אהרון
קאוואַרסקי אברהם
קאָוואַרסקי שפרה
קאוואַרסקי יעטע
קאָוואַרסקי העשל
קאָוואַרסקי—שפיגל שיינע
קאָוואַרסקי אסתר
קולבאַק—בערמאַן מינע
רודניצקי—שלעזינגער מאַשאַ
שוטאן שלום
שוטאַן מאַקס
שטיינגאָלד פנחס

קאטשערגינסקי שלמה, **דוקשט**
(ז. 1304—1334)

איגנאלינע, אלט און ניי דוגעלישאק, צייקין, גאוויקען, פאלוש

(ז. 967 — 1188)

ד״ר אבן־אדם־רובינשטיין
אושפאל—ווידוטשינסקי בלומע
גורוויטש העשל
גילינסקי שמואל
ווידוטשינסקי יצחק
יפהר פסח
לעוויטאן לייזער
מולער ראובן
סאלאָמיאק אליעזר
פייגל—ישראלעוויטש מנוחה
פישער פאני
פלינער—ליפשיץ רייזל
צינמאַן דוד

